

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB *ÆVO* APOSTOLICO AD *ÆTATEM* INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 891) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICEJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ANSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliotheca Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, MOXVE POST
PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE
TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPECTITUR, ET AD DUO-
DECIM ET CENTUM VOLUMINA UNA CUM INDICIBUS PERVENIET ; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHI-
BET, IDEOQUE INTRA OCTO ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM
OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS
BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ;
SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN,
SI QUIS EMAT INTEGRE ET SORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM
QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CII.

PHOTIUS CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

SÆCULUM IX, ANNUS 891.

ΦΩΤΙΟΥ,

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

PHOTII,

CONSTANTINOPOLITANI PATRIARCHÆ,

OPERA OMNIA

IN CLASSES QUINQUE DISTRIBUTA :

EXEGETICA, DOGMATICA, PARÆNETICA, HISTORICA, CANONICA.

CURIS VARIORUM, NEMPE :

CHRISTOPHORI WOLFII, ANG. ANT. SCOTTI, FRANC. COMBESII, CARD. BARONII, STEWARTII, RICHARDI MONTACUTII, ANTIMII REMNICENSIS EPISCOPI, FR. SCORSI, JOANN. BAPT. COTELERII, JUSTELLI, VOELLI, FONTANI, CORDERII, ANDRÆ SCHOTTI, CRAMERI, CARD. ANG. MAIL, JAGERI, EMMANUELIS BEKKERI, JOSEPHI HERGENROETHER,

JAM ANTEA LUCE DONATA, PARTIM NUNC PRIMUM EDITA ;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

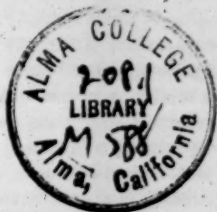
Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENEUNT 4 VOL. 42 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
N VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUË, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

1860

8187

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CII CONTINENTUR.

PHOTIUS CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA.

OPERUM PARS II. — DOGMATICA.

Contra Manichæos libri quatuor, ex editione J. Christophori Wolfii.	col. 9
De Spiritus sancti mystagogia liber, quem primus edidit et notis illustravit J. Her- genrøther, in universitate Wirceburgensi theologiæ doctor.	263
Homiliæ, ex editione Franc. Combefisii.	547
Carmina, ex Junio Bollandiano et Ang. Maio.	575
Epistolarum libri tres, ordine novo dispositi, ex Baronio, Montacutio, Combefisio, Franc. Scorsi, Cotelerio, Ang. Maio, Jagero.	585

LECTORI.

Post absolutum volumen venit in manus nostras diu frustra undequeque conquisitus liber cui titulus, ΤΟΜΟΣ ΧΑΡΑΣ, Athenis a viro docto Sgouta nobis transmissus. Continet Photii Epistolam ad Ecclesiam Antiochenam quæ alibi non exstat impressa : eam ad calcem hujus tomî cum interpretatione nostra ad-
dendam curavimus. Ait Photius, se onus archiepiscopale impositum ægre suscepisse; orthodoxæ fidei
professionem emittit.

PHOTII

PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI

OPERUM PARS SECUNDA.

DOGMATICA.

PRÆFATIO

J. CHRISTOPHORI WOLFII IN LIBROS IV CONTRA MANICHÆOS

Sisto tibi, erudite lector, novam monumentorum, adhuc non editorum, collectionem, in posterum si Deo O. M. visum fuerit, per fasciculos aliquot continuandam. Nata mihi illa est tum aliunde, tum ex itineribus, quæ ante hos sedecim annos litterarum causa suscepisse me, cum voluptate recordor. Accipis itaque hic specimen duplex, alterum ad sacram, alterum ad profanam litteraturam magis pertinens. Ita enim hujus instituti rationes formandas esse putavi, ut ad novitatem accederet varietas. Agmen ducit Photius, patriarcha quondam CPolitanus, non minus de re sacra et ecclesiastica, quam litteris politioribus, apud æquales et posteros commentationibus suis, quæ ætatem tulerunt, præclare promeritis. Hujus libri IV *Contra Manichæos* veteres et recentiores exarati, lucem, qua tamen omnino digni erant, adhuc non viderunt. Primus eorum, fateor, a præstantissimo et supra laudes meas posito Bernardo de Montfaucon cum Latina versione insertus est *Bibliothecæ Coislinianæ*, quam indefessæ viri industriæ ab anno 1715 debere cœpimus, pag. 349 seqq. At cum egregium illud Opus in oris nostris rarius obvium sit, ista vero Photianæ commentationis pars inter tot alia præclara, quæ ibidem occurrunt, opuscula, quasi sepulta videatur, non solum consultum putavi, sed et necessarium, ut idem ille liber primus cum cæteris tribus hic recuderetur. Hujus consilii hanc præterea habeo rationem, quod intellexi, beneficio codicis nostris Hamburgensis, quem in editione hac potissimum secutus sum, varia loca male accepta integritati suæ vindicari posse, quod ipsum mihi occasionem suppeditavit, interpretationem Latinam, alioquin optimam, hinc inde emendandi. Ne quid de notis dicam, quibus indigere videbatur egregia narratio, quæ cæteris omnibus, ad hoc argumentum spectantibus, et brevitate, et dictionis nitore, et rerum copia merito præfertur. Laudatissimus Montfauconius libri hujus primi editionem ex duobus codicibus, *Coisliniano* altero, altero *Colbertino*, procuravit, quorum alter alteri interdum suppetias tulit. Num in utroque tres reliqui libri desiderati sint, dicere non habeo. Certe id suspicor, non sine veri specie, quia doctissimus editor, quod alias facere consuevit, illorum in codicis *Coisliniani* descriptione non facit mentionem. Fortasse omissioni in utroque codice occasionem suppeditavit argumenti diversitas, cum liber ille primus tantum ad historiam Manichæismi, tres vero reliqui ad confutationem doctrinæ, quæ jam ab aliis suscepta erat, et qua proinde forte non adeo opus videbatur. spectent. In nostro Holsteniano integra commentatio, sine interrupto ordine, exstat. Nec dubitari potest, ab eodem auctore libros singulos esse profectos, cum in calce primi spes diserte fiat cæterorum, qui confutationem errorum exhibituri sint, ac præterea ipsa scribendi commentandique ratio Photium referat. At librum 1, Photium auctorem habere, præter constans codicum mss. testimonium, dubitare non sinit Euthymius, qui parte 11 *Panopliæ* suæ, titulo 21, compendium narrationis Photianæ totidem ut plurimum verbis exhibet, et diserte Photio tribuit, iis verbis, quæ in notis ad p. 1 attuli.

Atque hæc quidem causa est, cur totam hanc scriptionem in lucem proferendam censuerim, nactus inprimis in ipsa hac urbe tam insignem opportunitatem. Bibliotheca enim nostra publica inter Græcos codices, quos liberalitati præstantissimi Luce Holstenii, civis nostri, debet, exhibet insigne volumen ordinis majoris, quod, præter Serapionis et Titi Bostrensis contra Manichæos scripta, Photianas illas curas complectitur. Monumenta illa singula, quemadmodum et pleraque eorum quæ Holstenius biblio-

thea nostræ legavit, ἀπόγραφα exhibent, ex bonæ antiquissimaque notæ codicibus, a recentiori manu diligenter exarata, et ab Holstenio, ceu ex notulis quibusdam marginalibus patere videtur, recognita. Fortasse illorum copiam ipsi fecit bibliotheca Vaticana, cujus curam agebat. Hujus conjecturæ hanc causam habeo Cl. Laurentius Alexander Zacagnius, ejusdem bibliothecæ quondam præfectus, et an. 1712, 26 Febr. cum litterarum jactura fatis functus, ex libro 1 Photii, tum non edito, affert locum illustrem, quo præsul diligentissimus Archelai, Carcharorum episcopi, industriam in compescendis Manichæorum veterum conatibus collocatam laudat. Eum infra in notis monui cum apographo Holsteniano ita convenire, ut nulla prorsus differentia nisi in unius litteræ scripture observetur. Hinc conjectura mihi fit Holstenium nostrum eodem, quem is habuit, codice usum fuisse. Quanta vero cura exemplum illud Holstenianum, ex primitivo non minus castigato, descriptum sit, vel ex eo patet quod illud unum semper bene habeat, ubi duo, Coislinianus et Colbertinus, ex quibus Cl. Montfauconius suam editionem curavit, dissentiant; passim vero etiam utrique, ubi labes est, succurrat, et vix una alterave vice necessitatem mihi imposuerit, a lectione ipsius recedendi. Exempla hujus assertionis in notis, lector, invenies, quæ effecerunt, ut nostro potissimum codici putaverim insistendum. In quo tamen negotio ita versatus sum, ut non negligerem auctoritatem duorum illorum Parisiensium, quos Cl. Montfauconius secutus est. Istis vero adjunxi compendium Euthymianum, prout l. c. in *Panoplia* exstat Tergobysti Græce an. 1710, fol. edita, et a me olim, quod ad hanc partem spectat, descripta. Hæc enim summa passim nostri codicis lectiones asseruit et vindicavit. Præsidio porro mihi fuit Petri Siculi *Historia* (Manichæorum) ex ms. codice bibliothecæ Vaticanæ Græce cum Latina versione edita per Matthæum Raderum, Ingolstadii 1604, in-4. Cum enim, quod subinde in notis ostendi, insignis inter Photii et Petri Siculi commentationes affinitas intercelet, quia in recensendis veterum Manichæorum rebus eosdem auctores, in novorum autem eandem uterque rationem secuti sunt, fieri non potuit, quin sæpe is genuinam lectionem confirmaret, corruptam autem consigeret. Quemadmodum vicissim is, qui istam Petri Siculi *Historiam* recognitione et versione nova, quam omnino requirit, dignari velit, non parum subsidii ex Photiana hac scripture sibi cum ratione promittet.

Quæ dum memoro, non possum non significare dubitationem, quam in notis meis professus sum, et in qua me adhuc hæere fateor, uter scilicet horum alterum in scribendo imitatus videatur. Alterum alterius vestigia pressisse non dubitabit, qui utrumque scriptum comparaverit, et vel ea legerit, quorum indicium ipse feci. Proferam hic unum convenientiæ argumentum, idque meo judicio luculentum, ex num. VI (col. 25). Ibi potiores Manichæorum recentiorum errores ad sex capita revocantur. Totidem constituit Petrus Siculus p. 17 seq. Hoc a nemine veterum fieri memini. Et si factum esset, vel sic tamen rationi huic suum constaret pondus, quia utrinque idem ordo, et eadem interdum phrases observantur. Compara, quæso, quæ de primo Paulicianorum errore apud nostrum leguntur, cum his, quæ ex Siculo Latine proferam: « Primum illorum axioma est, duo rerum esse principia, Deum malum et Deum bonum: aliumque hujus mundi conditorem ac principem, et alium futuri ævi. — Age dic, inquit, quid nos a Romanis secernit? seipsos enim exsecrati illi, et nefarii prorsusque ingrati et perfidi Christianos nuncupant, nos autem vere Christi, veri Dei nostri cognomines, Romanos, ethnico nomine proprium permutare conati, appellam. — Asserunt autem sejunctionem suam a nobis in hoc consistere, quod ipsi quidem alium aiant esse Deum mundi conditorem, et alium, quem Patrem cœlestem vocabant, exclusum a mundi administratione, solaque in æternitate dominantem. » Uter hic utrum duxerit, aut secutus sit, arduum fuerit definire. Ætatis investigatio hic rem non confecerit. Fuerunt enim æquales, et sæculo ix medio claruerunt. Photium, A. C. 858, patriarcham CPoli constitutum esse et A. 891 obiisse constat. Lege hanc in rem doctissimi amicissimique nobis Jo. Alberti Fabricii *Bibliothecam Græcam*, tom. IX, p. 369 et 370. Petrum Siculum eodem tempore vixisse ex calce *Historiæ* ejus apparet. Referam argumentum verbis Matthæi Raderi, editoris ejus, quæ in limine libelli ita leguntur: « Vixit Petrus Siculus A. P. C. N. præter propter 870, quo tempore ex imperio Basilii et filiorum Constantini et Leonis, imperatorum Orientis, legatus Tibrice, Armeniæ civitatem, ut de captivorum permutatione ageret, missus est, causamque feliciter, ut ipse extremis narrat paginis, cum novem Tibrice menses moratus esset, transiit. » Itaque uterque provocare potuit in scripto suo ad ea, quæ a Manichæis sua ætate gesta vel viderit, vel audiverit. Cl. Montfauconio, p. 349 *Bibliothecæ Coislinianæ* narrationis illius Photianæ pars maxima ut plurimum desumpta videtur ex historia de ortu progressu et occasu Manichæorum a Petro Siculo descripta. In eandem sententiam penitus concederem, nisi obstaret, quod Photius in limine narrationis suæ varios alios allegans, quorum opera usus sit, Siculum nostrum tacet, ad quem tamen pro candore, qui alioquin in eo observatur, hoc magis, siquidem ea nus fuisset, provocaturus fuisse videtur, quod ipsum rebus contra Manichæos gestis interfuisse ex ipsa commentatione nosset. Vicissim vix veri videtur simile, Petrum Siculum Photii forulos compilasse, in primis in iis, quæ ad recentiorum Manichæorum, seu Paulicianorum, historiam spectant. Ad eam enim scribendam invitatum et permotum se ait legatione regiæ, qua in oris, his hominibus refertis, perfunctus sit. Verba ita habent Latine. p. 3: « Ergo vero inductus rei necessitate hoc muneris suscepi, quando regiæ legatione perfuncturus ad ea loca accessi, ipso excidio imperii Basilii Magni imperatoris nostri, a Deo delecti, etc. Porro legatus ibam, ut de captivorum permutatione agerem, etc. Tibrice igitur legationis obeundæ causa apud Paulicianos diu

moratus, sæpe disputando cum illis sum congressus, illorumque arcana omnia per Catholicos etiam ibi degentes curiose investigavi, etc. Hic clarum est, Petrum videri velle eorum narratorem, quæ vel gesta ipsa viderit, vel ex æqualibus et Manichæis audiverit. Fortasse itaque sic statuendum fuerit, Petrum Siculum Photii commentationem ante oculos habuisse in enarranda veterum Manichæorum historia et doctrina, deinde, vero ubi ad recentiorum res (nam et horum doctrinas eodem modo, quo Photius, recenset) pervenerat, proprium fundum consuluisse. Et sane minorem in extrema narratione inter utrumque scriptorem convenientiam deprehendisse mihi videor, quam quæ in limine et continuatione operis apparet. Veri quoque est similis, Petrum Siculum, scriptorem cætera incognitum, peritum duce, quem sequeretur, elegisse, quam Photium, hominem in scribendo exercitatissimum. Monere denique et hoc liceat, Siculum æque, ac Photium, p. 17 et 21 *Historiæ* suæ promittere confutationem Manichæismi, imo eadem perfunctum esse, ea, quæ Photio se probavit, ratione. Raderus enim, § 4 Præmonitionis suæ ad Siculi libellum, ex Jac. Sirmundi fide refert, duorum capitum, ex sex illis, de quibus modo diximus, refutationem exstare in bibliotheca Vaticana manu exaratam, eamque ex nudis prope divinarum Litterarum testimoniis contextam. Idem hoc Photio curæ potissimum fuisse non negabit, qui librum ejus non vel obiter inspexerit.

Quidquid hujus erit, eruditorum non unus dignum censuit hoc opus, quod in lucem ederetur. Ita Abrahamus Hinckelmannus, ὁ μαχαρίτης, prædecessor meus, de Græcis libris non minus præclare quam de Orientalibus, promeriturus, luci id cum versione sua Latina, cujus partem perfecerat, destinabat. Vide *Detectionem fundamenti Böhmiæ*, p. 52 et 125. Illius ἀπόγραφον una cum Serapionis et Titi Bostrensis commentationibus supra memoratis, devenit postea in manus Sebast. Gottfridi Starckii, professoris quondam linguarum Oriental. Gryphiswaldensis ac deinde scholæ equestris Brandenburgensis moderatoris, qui telam ab Hinckelmanno ceptam pertexturus erat, si per fata licuisset. Lege illius præfationem ad librum *Kelila Wadimna*, Græce ab ipso editum, in calce, et confer Cl. Martini Dieterich *Programma* singulare, Berolini an. 1711 vulgatum, et memoriæ viri optimi destinatum. Idem animus fuit Laurentio Alexandro Zacagnio supra laudato, quod ex Præfatione ejus ad tomum I *Collectaneorum Monumentorum veterum Ecclesiæ Græcæ*, p. 15, intelligitur: « Sed ut ad Archelaum, inquit is, redeam, reperto hoc vetustissimo adversus Manichæos Opere, ad nefariæ eorumdem hæreseos historiam conscribendam animum admovi, eique non modo integram Archelai disputationem, sed et Photii patriarchæ CP. libros IV adversus Manichæos suo tempore iterum exortos, aliaque multa adhuc inedita magnique facienda veterum auctorum scripta, appendicis loco subjungere decreveram: sed doctissimorum virorum consilio factum est, ut in antecessum acta ista in primo Collectionis nostræ tomo ederentur. » Horum itaque exemplo adductus de perficiendo hoc negotio jam ante aliquot annos, consilium cepi, juper vero serio cogitavi, postquam vidi Cl. Jacobum Basnag., in Specimine novæ, quam suscepit, editionis *Antiquarum lectionum* Canisii, Serapionis et Titi Bostrensis scripta contra Manichæos ex apographo codicis Holsteniani, quod a S. Rever. Jo. Friderico Wincklero, collega meo conjunctissimo, accepit, Græce edidisse, cum antea ibi Latine tantum legerentur. Consultum itaque putabam, efficere, ut triumviri isti, quos eodem volumine ms. junctos videbam, publice in posterum non essent disjuncti, in primis cum viderem, Photium in Confutatione sua duorum istorum laborem supplere. Illi enim, ut de historia hæreseos pestilentissimæ tacent, erroresque ipsos argumentis, ex ratione et philosophia petitis, oppugnant; ita Photius narratione historica egregie perfungitur, ac furorem illorum hominum ex Scriptura diviniore compe-scendum sumpsit.

Ita enim rationes suas in toto opere hoc instituit Photius, ut lib. I tantum historiam tradat, reliquis vero potiores eorum errores profliget; atque adeo, lib. II, contra eos evincat, Deum eundem et animas et corpora et cætera sensibus subjecta condidisse; lib. III, Veteri Testamento originem divinam vinlicet; IV, denique varia repetat, ad eadem argumenta pertinentia, et exceptionibus Manichæorum nonnullis satisfaciât. De titulo, quem libro II præfixum videbis, ita habe. Is non tam proxime et sigillatim ad librum illum quam ad reliquos duos pertinet, et generalem operis inscriptionem, ab alia manu profectam, sistit, docetque quod illud in oppugnandis Manichæis eorumque exceptionibus repellendis occupetur. Promittit enim Ἀπορίας καὶ λύσεις τῶν Μανιχαίων; hoc est, *Dubia Manichæorum eorumque solutiones*.

De notis, quas addidi, ita existima. In lib. I illustrando diffusior, in altero parcior fui, in reliquis idem futurus. Historica enim illa hinc inde vel luce ex antiquitate, vel robore ex consentientibus aliorum testimoniis indigere, vicissim vero dogmatica sua radiare luce mihi videbantur.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ⁽¹⁾ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΦΩΤΙΟΥ

ΑΙΝΓΗΧΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΑΝΙΧΑΙΩΝ ΑΝΑΒΛΑΣΤΗΣΕΩΣ.

EJUSDEM SANCTISSIMI PHOTII

NARRATIO

DE MANICHÆIS RECENS REPULLULANTIBUS.

SERMO PRIMUS.

I. Cum multis ignotum esse videamus, unde-
nam execrandus ille nuper exortus Paulicianorum
cætus hoc nomen acceperit, ac varias ea de re
nec sibi mutuo consentaneas opiniones circumqua-
que sparsas esse sciamus, non abs re fore duxi,
quæ narratu eorum accepi, qui hujusmodi defectio-
nis scelus detestati fuerant, pœnitentiæque la-
crymis abluerant, populari brevique sermone de
hoc argumento recensere, eaque addere, quæ præ-
ter priscorum Manichæorum sententiam a posteris
eorum novata et adinventæ fuerunt.

II. Samosata urbs est Syriae, ubi olim Manichæo-

A

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

Α'. Πολλοὶς ὁρῶντες (2) ἀγνοοῦμενον, ὅθεν δὴ τὴν
ἐπωνυμίαν τὸ βδελυκτὸν τοῦτο καὶ νεοφανὲς τῶν
Παυλικιανῶν ἐκληρώσατο σύστημα, καὶ πολλὴν
ἐσκαδασμένην ἀνακολουθὸν τε καὶ διάφορον τὴν περὶ
τοῦτο συρομένην εἰς πάντας ὑπόνοιαν· οὐκ ἀκαι-
ρον (3) ἡγησάμην βραχεία τινα καὶ ἀπὲρ ἀνεπιβόη-
μην παρὰ τῶν βδελυξαμένων καὶ μετανοίας δάκρυσι τὸ
τῆς ἀποστασίας ἀποπλυναμένων ἄγος, καθωμιλη-
μένῳ (4) καὶ συντόμῳ λόγῳ περὶ ταύτης διαλαβεῖν
τῆς προθέσεως, καὶ εἰ τι ἄλλο παρὰ τὰ τάλαι δό-
ξαντα τοῖς ἀπὸ Μάνεντος (5) ἐνεωχμώθη τε καὶ
συγκατασκευασθῇ τοῖς ὕστερον.

Β'. Σαμώσατα πόλις ἐστὶ τῆς Συρίας, ἐν ᾗ πάλαι

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(1) Τοῦ αὐτοῦ, etc. Ita habet titulus apographi
Holsteniani, quamvis in eo volumine, quod in bi-
bliotheca nostra publica exstat, nihil quidquam
Photii præterea legatur, sed Serapionis et Titi
Bostrensis contra Manichæos commentationes
proxime antecedant. Hinc forte non præter rem
colligas, in codice Vaticano, ex quo Holstenius Pho-
tiana hæc describi forte curavit, alia ejusdem lecta
fuisse. Codex Coislinianus titulum nonnihil, sed
vocibus tantum diversum, exhibet ita: Φωτίου τοῦ
ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐν
συνόβῃ διηγήσει· τῶν νεοφαντῶν Μανιχαίων ἀνα-
βλαστῆσεως. Cæterum ipsum hoc Photii opus edi-
turi erant, si per fata licuisset, viri præstantissimi,
de quibus in præfatione diximus. Photii genuinum
esse opus, tum dictionis genus tum in primis lucu-
lentum Euthymii, sec. xii scriptoris, testimonium
in *Panoplia dogmatica*, tit. 20, contra Paulicianos
exstans, ubi is copiosa excerpta ex his Photii libris
affert, eaque ipsius nomini inscribit. Afferam hic
verba, prout in editione Operis Euthymiani Tergo-
bystensi Græce leguntur: Χρὴ δὲ γινώσκειν, inquit,
ὡς ὁ ἐπιλεξάμενος ἐγὼ τὰ τε ἡδὴ ῥηθέντα καὶ τὰ
ἐφεξῆς ὑποτεταγμένα τῷ παρόντι τίτλῳ κεφάλαια,
τὰ μὲν καθ' ὁλόκληρον τίθεισκα, τὰ δὲ καθ' ἐπιτομήν,
τὸ μῆκος ἐκκλίνας. Τινὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς συγγράμ-
μασι τοῦ δηλωθέντος πατριάρχου καὶ πάντῃ παρ-
έδραμον, ὅσα διὰ βαθυτέτα νοημάτων ἦ καὶ διὰ τὸ
λίαν ἐμπεριβόλῳν τε καὶ ἐγκατάσκευον ὀλίγοις μὲν
ἡσυχᾷ προστά· καὶ εὐάρεστα, τὰς αὐτὰς δὲ σχεδὸν
παριστῶν ἐννοίας τοῖς ἐκλεγεῖσιν, εἰ καὶ δι' ἄλλων
λέξεων καὶ ἑτεροτρόπων ἐπιχειρημάτων [συνεπαρά-
νοντο. Quæ quidem Franc. Zinus tomo XIX *Bi-*
blioth. Patrum, p. 206, ita Latine convertit: *Illud*

B sciendum est me, qui capita hæc, quæ in hoc titulo
continentur, collegi, partim integra posuisse, partim,
ut longitudinem evitarem, compendio comprehendisse,
et ex patriarchæ, quem ante commemoravi, scriptis
ea prætermisisse, quæ vel profundiora vel imperfec-
tiora paucis essent profutura, aut placitura, sen-
tentias tamen easdem, licet aliis verbis, aliisque di-
cendi rationibus retinui.

(2) Ὁρῶντες. Ὁρῶν τε Colbertinus, male.

(3) Οὐκ ἀκαιρον. Coislinianus præmittit καί,
quo opus non est, unde nec in Hamburgensi legitur.

(4) Καθωμιλημένῳ. Per populari reddendum
censui, cujus in versione eruditissimi interpretis
non habita erat ratio. Brevem quidem narrationem
hanc suam de Paulicianis appellat Photius, ex qua
tamen plura discas, quam ex reliquis omnibus,
qui huc curas suas retulerunt, ipso etiam Petro
Siculo non excepto, ejus Historia de ortu, pro-
gressu, et casu Manichæorum, sæculo ix fere
inclinante scripta, et Ingulstadii a Matthæo Radero
Græce et Latine an. 1604, in-4, edita est.

(5) Τοῖς ἀπὸ Μάνεντος id est, *Manetis asseclæ*.
Ita enim Græci passim. Sic Apollonius, epist. 16,
οἱ ἀπὸ Πυθαγόρου καὶ ἀπὸ Ὀρφέως, id est, *philosophi*
Pythagoram vel Orpheum secuti. Diversæ nonnihil
notionis phrases sunt ὁ ἀπὸ φιλοσόφων, ὁ ἀπὸ νοτα-
ρίων, id est, *qui philosophus vel notarius fuerat*.
Non opus est, ut moneam de diversa nomen Mane-
tis apud Græcos et Latinos flectendi ratione: apud
illos enim nunc Μάνω, nunc Μάνεντος, apud hos
vero *Manæ, Manetis* et *Manis* formam legas, Si ta-
men *Suidam* audias, tom. II, p. 492, Μάνεντος de-
clinandum fuerit.

τὸ Μανιχαίων θεοστυγὲς ἐπεκώμασε (6) φρόνημα. Ἐν ταύτῃ γυνή τις ὀνόματι Καλλινίκη (7) τῆς ταιαύτης αἰρέσεως ὅλον ἐν ἑαυτῇ συλλαβοῦσα τὸν βόρβορον, δύο τίκεται παῖδας, ὡς εἶθε μὴ ὤφειλεν, ὧν ὁ μὲν Παῦλος, τὸν δὲ Ἰωάννην ὠνόμαζον. Οὗτοι παῖδες οὐδὲν ἤττον τῆς γαστρὸς ἢ τῆς αἰρέσεως ἐκαίνης (8) γενόμενοι τῆς κακοδαίμονος, ἀκρατον (9) τὸν ἰδὼν τῆς ἀποστασίας εἰσεδέξαντο. Καί γε τῶν ἄλλων ἐπὶ τῇ δυσσεβείᾳ διαφέροντας καὶ δραστηρίους ὄντας τὸ κακοποιῆσαι κήρυκας τῆς ἀνομίας τοῦ τοιοῦτου μύστους οἱ μύσται (10) καὶ μυσταγωγοὶ εἰς τὴν τῶν Ἀρμενιακῶν (11) οὕτω νυνὶ καλουμένην χώραν ἐξέπεμψαν. Φανάρεια δὲ αὐτοὺς ἐπιχωρίῳ γλώσσει τὴν κλῆσιν ἢ κώμην λαβοῦσα πρὸ τῶν ἄλλων ὑπεδέξατο, καὶ τὰ τῆς ἀσεβείας ἐνεχυρόντησε σπέρματα, ἐξ οὗ καὶ τὴν προσωνυμίαν ἐν τι τῶν περιεχομένων αὐτῇ χωρίων Ἐπίσκοπος (12) ἐκλήρωσται. Ἐκ θατέρου τοίνυν τῶν εἰρημένων, ὅτε Παῦλος ἦν ὄνομα, σὺν τοῦ γινώσκεισθαι διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρωνυμίας τὴν τῶν Παυλικιάνων (13) κλῆσιν οἱ τῆς ἀποστασίας ἐρασταὶ μετελλάξαντο, οἱ δὲ οὐκ ἐκ θατέρου φασίν, ἀλλ' ἐξ ἑκατέρου (14) συναφθέντων ἀλλήλοις τῶν ὀνομάτων εἰς ἐκβαρβαρωθεῖσαν ἐπὶ κλῆσιν σύνθετον, καὶ ἀντὶ τοῦ (15) Παυλοϊωάννην καλεῖσθαι αὐτοὺς ὅπερ νῦν ὀνομάζονται.

Γ'. Χρόνου δὲ διαβρύνεντος ἕτερον αὐτοῖς τὸ τῆς ἀποστασίας συνέδριον χειροτονοῦσι διδάσκαλον, ὃς ἐκ τῶν γεννησαμένων Κωνσταντίνος ἔλκων τὴν κλῆσιν εἰς Σιλουανὸν ἑαυτὸν μετωνόμασε (16). Καί γε

A rum doctrina Deo perosa floruit. Ibi erat mulier quædam nomine Callinice, quæ totum hujus hæresis cœnum in se collegerat. Hæc duos parit filios, quod utinam Dens avertisset : alium Paulum, alium Joannem appellarunt. Hi non minus infaustra illius hæresis, quam uteri proles, defectionis virus sine ullo temperamento acceperunt. Illos vero utpote impietate alios præstantes et actuosos, maloque fovendo natos, qui tum detestandæ sectæ præfecti et mystagogi erant, in regionem Armeniacorum, ut nunc vocant, ad prædicandam impietatem miserunt : Phanarea, vicus sic ab incolis dictus, eos ante alios omnes excepit, impietatisque semina fovit ; unde etiam unus ex circumpositis vicis *Episparris* nomen sortitus est. Ex prædictorum igitur altero, cui Paulo nomen, defectionis amatores, mutata ea, quæ a Christo derivatur, nomenclatura Pauliciani appellati sunt. Alii dicunt non ex altero, sed ex utroque conjunctis nominibus denominationem accepisse barbaram, et pro eo, quod Paulioannes dici debebant, appellari ita, ut nunc vocantur (id est, Pauliciani).

B altero, cui Paulo nomen, defectionis amatores, mutata ea, quæ a Christo derivatur, nomenclatura Pauliciani appellati sunt. Alii dicunt non ex altero, sed ex utroque conjunctis nominibus denominationem accepisse barbaram, et pro eo, quod Paulioannes dici debebant, appellari ita, ut nunc vocantur (id est, Pauliciani).

III. Elapso tempore defectionis senatus ille alium sibi constituit doctorem, qui a parentibus Constantinus appellatus, hoc nomen mutavit in Silvanum. Et quidem hunc multo plurius habent defectionis pri-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(6) Ἐπεκώμασε. Ita scribendum censui pro ἐπεκώμασε Coisliniani. Euthymius tit. 20 Panopliae, ubi excerpta ex Photiano scripto exhibet, quæ subinde cum nostris his ex editione Græca Tergobysti an. 1710, fol. curata comparabimus, habet eodem sensu εἰσεκώμασε.

(7) De Callinice lege Cedreni Annales p. 356.

(8) Ἐκαίνης, illius, ex ms. Hamb. addidi.

(9) Ἀκρατον, purissimum, non mutatum : confer de vocis hujus notione erudite exponentem Thom. Catakernum in *Adversariis Miscellan.* cap. 5, p. 42, edit. Londinens.

(10) Μύσται καὶ μυσταγωγοί. Per illos discipuli et initiati ; per hos doctores et ad sacra illa sacerrima duces proprie indicantur, phrasi, nostro et aliis ecclesiasticis scriptoribus, inque his Gregorio Nazianzeno, perfamiliari.

(11) Ἀρμενιακῶν. Ita Coislin Noster Ἀρμενιάκων. Malim prius.

(12) Ἐπίσκοπος. Ab ἐπισπέρω, dissemino.

(13) Παυλικιάνων. Ita noster : Coislinianus habet Παυλικιανῶν. Malim priorem flectendi rationem, quam et in Euthymio observatam vidi, et res ipsa commendat, si ex duobus Pauli et Joannis nominibus eam appellationem constatat credamus. Interim diversimode hæretici illi apud veteres vocantur, quod pridem observavit Jo. Baptista Cotelierius ad totum I Monumentorum Ecclesiæ Græcæ, p. 758, b, nempe Παυλικιάνοι, Παυλικιάνοι et Παυλικιανῶι, item Παυλιανισταί. Videatur idem ad tom. III, p. 638. Paulus ille, a quo nomen ferunt, ne cum Samosateniano, sæculi III hæresiarcha, confundetur, a veteribus Μελανοῦ, id est Nigri, cognomine insigniri solet, v. c. a Timotheo, presbytero CPolitano, de receptione hæreticorum, tom. III Monumentorum Cotelierianorum et Sophronio Hierosolymitano, act. 11 synodi VI : Παῦλος ὁ Μελανός, οὐ μόνον δὲ λεγόμενος, ἀλλὰ καὶ γενόμενος κατὰ ἀλή-

C θειαν. Id est, Paulus Niger, non solum nomine, sed et ex rei veritate. Ex quo intelligitur, non confundendos esse utriusque factionis homines, quod usu venit Theodoro Balsamoni in Canonem Nicænum 19.

(14) Ἐκατέρον. Ita statuit et Anna Comnena, p. 450 Alexiados, Paulicianos dici scribens quasi Παύλους καὶ Ἰανούς. Sic et Zonaras, ubi de Michaele : Κατὰ τὴν Ἐφῶν δὲ τὸ τῶν Μανιχαίων πλῆθος ἦν πολλὸν, οἱ καὶ ἀγροικότερον παρὰ τοῦ δημόδου δόλου καλοῦνται, ἐκ Παύλου καὶ Ἰωάννου τῆς κλήσεως συγκατεμένης αὐτοῖς. Id est, In Oriente vero Manichæorum magna erat copia, qui et minus eleganter a vulgo nomine ex Paulo et Joanne conflato appellantur. Παυλοϊωάνους vocat Blastares. Publicanos imo et Populicanos inferiori ætati dictos monuit Carol. Dufresne. ad Alexiam p. 412. Abrahamus ille, qui in Syria, revocata ex orco Paulianistarum hæresi, asseclis suis Abrahamitarum nomen paravit, non recentioris illius Pauli, sed antiquioris doctrinas defendit. Vide Barthol. Herbeloti *Bibliothecam orientalem*, p. 16 b.

(15) Καὶ ἀντὶ τοῦ. Ita hæc vertenda putavi, pro eo, quod vir doctus : et Paulojoannes illos etiam nunc appellari. Photius enim id sibi vult, hæreticos hos pro eo, quod vi originis suæ vocandi erant Paulojoannes, barbare, id est, minus ad hanc originem accommodate vocari Paulicianos. Ita omnino cepit mentem Photii Euthymius, hoc loco ita scribens : Ἀπὸ τούτων δὲ τῶν δύο, Παύλου καὶ Ἰωάννου τοῖς μαθηταῖς αὐτῶν ἡ προσωνυμία τῶν Παυλικιάνων ἐπετέθη συνθεθεῖσα βαρβαρικώτερον, καὶ ἀντὶ τοῦ Παυλοϊωάννου Παυλικιάνοι κατονομάζονται : id est, A duobus vero istis, Paulo et Joanne, eorum discipulis, Paulicianorum nomen illis barbara quadam formatione, impositum est, atque sic pro Paulojoannes vocantur Pauliciani.

(16) Μετωνόμασε. Metonomasia scilicet antiquise-

mipilares quam Callinices filios. Hic itaque, hic, inquam, ad nefaria et non audenda perpetranda promptissimus, hæretica tamen illa dogmata scripto tradere non ausus est. Moribus autem ac frequenti doctrina impietatis Orgia discipulis suis firmiter tenenda tradit. Evangelium quidem et Apostolum quæ divinus Christianorum cœtus complectitur et honorat, descripta ipsis tradidit, nulla facta in verbis et nominibus alicujus momenti mutatione, neque adulterata verbi forma, ut Valentinus et alii fecerant; sed pio sensu penitus subverso atque corrupto, nihil non agens, ut omnia ad defectionis suæ sententiam pertraheret. Et verba quidem divini Evangelii, ut dictum est, tradebat, nullis parenthesisibus vel additionibus aperte vitata, sed iis sensa subiciebat, cum quibus sacra eloquia nihil affinitatis habent: nulla inter hæc convenientia perspicitur, imo illæ inter se pugnant, et ab his omnibus magis ostenditur apostolicorum et evangelicorum verborum consensus. His itaque constitutis decretum ponit, nihil ipsis esse legendum præter Evangelium et Apostolum: sed ille quidem, elapso quodam tempore, magis anima, quam corpore, periit.

ἔη οὖν παρακαταθέμενος, μὴδὲν ἕτερον αὐτοῖς ἀναγινώσκειν παρὰ τὴν (27) τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸν Ἀπόστολον δόγμα τίθειν. Ἄλλ' ὁ μὲν μετὰ χρόνον ἀπεφθάρη τὴν ψυχὴν πλεόν τοῦ σώματος.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

simis quoque hæreticis recepta fuit, nominatim Ebionitis, et ætate illis proxima, de quibus lege Mich. Siricii *Ἀσκημα De Ebionitis*, p. 6, 7. Adde Cl. Jo. Molléri, *Homonymoscopiam*, p. 704. Manetis vero assectæ recentiores hunc morem commendatum sibi habuerunt, exemplo Manetis ipso forte adducti.

(17) *Παρακαταθήκη*. Ita recte Coislinianus, ejus lectionem confirmat Euthymius: noster mendose habet *παρακαταθήκη*, errore admodum obvio, cum nihil frequentius sit, quam ut præpositiones *παρὰ* et *περὶ* secum invicem permutantur. Vide, quæ huc exempla affert diligentissimus Cotelerius ad tom. II *Monumentorum Ecclesiæ Græcæ*, p. 655 et ad tom. III, p. 531, 532.

(18) *Ἄρτια*. Cum Orgiis, Eleusiniis aliisque gentium sacris, quæ præ cæteris celari homines non initiatos solebant, hæreticorum disciplinam comparare consueverunt scriptores Græci veteres, Irenæus in primis et Origenes. Confer etiam auctoris τῶν φιλοσοφουμένων, quæ Origenis nomen falso præferunt, præfationem, et quæ ad eam in notis dixi, p. 6 et 7. Quemadmodum enim Gregorius Nazianzenus, orat. 39, eorum sacra σιωπώμενα καὶ σιωπῆς ἕξια vocat, ita Pseudo Origenes l. c. scite observat, quod hæretici διὰ τοῦ σιωπῆν καὶ ἀποκρύπτειν τὰ ἀρόρητα ἐαυτῶν μυστήρια ἐνομήθησαν πολλοῖς Θεὸν σέβειν.

(19) *Ἀπόστολον*. Id est scripta apostolica, præter epistolas Petrinæ, quam in rem lege infra § 8. Interim Augustinus, lib. ix, *Contra Faustum*, hanc eorum sententiam referens: « Verumtamen si ejus est et prior illa sententia, nunc emendata est: sin fas non est, Paulum inemendatum dixisse aliquid unquam, ipsius non est; » satis innuit, quomodo dictorum Paulinorum atque adeo et cæterorum aucttoritatem, ubi libuerit, subterfugere consueverint.

(20) *Ἄ καὶ*. Ita restituit ex nostro, pro *et* καὶ, quod habet Coislin. Certe Euthymius eandem lectionem exhibet.

(21) De Valentinianorum aliorumque hæreticorum studio Scripturas canonicas cum apocryphis permu-

tant, vel interpolandi, lege vel Philastrium *De* *hæresibus*, hæresi 88, et quæ ibi erudite monuit doctissimus conjunctissimus Fabricius noster. Adde ejusdem notas ad codic. pseudepigraphum N. T. tom. II, p. 922 seq.

(22) *Ῥητά*. Ita Coislin. et noster: malim tamen cum Euthymio *ῥήματα*.

(23) *Ἐφρηται*. Ita noster cum Euthymio. Coislin. legit *ἐφρέθη* sensu eodem.

(24) *Κατέχειν*. Supplevi ex nostro, cum quo consentit Euthymius, suffragante ipsa dictionis serie.

(25) *Ἀρίστην*. Ita et noster: Colbertinus, monente Cl. Montfauconio, legit *ἀναίδην*, quod et recepit Euthymius. Scilicet utraque scriptio, sine mutata vocis significatione, apud scriptores obtinet. De significatione diligenter agit, ut solet, Jac. Perizonius ad *Ætiani Varias Historias*, lib. i, c. 4.

(26) *Λυμαινόμενος*. Ita recte Coislinianus, nec minus Euthymius: noster mendose *λυμαινόμενος*, quam formam nec verbi conditio nec contextus patitur. Quod ad rem ipsam attinet, mitius hic de institutis Paulicianorum exposuisse videtur Photius, negans eos Libris sacris falsarias manus intulisse.

Alia fere credere jubet Titus, lib. i *Contra Manichæos*, p. 16 codicis ms. Hamburg. Postquam enim is observaverat Manichæos æstimationem Evangeliorum simulare potius, quam re ipsa præstare, pergit ita: « Ἐδοὶ γὰρ αὐτοὺς, εἰ γέ τὰ Εὐαγγέλια ἐτίμων, μὴ περιτέμνειν τὰ Εὐαγγέλια, μὴ μέρη τῶν Εὐαγγελίων ἐξυφελῖν, μὴ ἕτερα προσθεῖναι μήτε λόγῳ, μήτε ἰδίᾳ γνώμῃ τὰ Εὐαγγέλια προσγράφειν. Προσεγγράφηται γοῦν ὅσα βεβούληνται, καὶ ἐξυφείλαντο, ὅσα κεχρίκασι. Confer similia apud eundem lib. i, p. 19; et lib. iii, p. 2. Adde *Acta Archelai*, p. 99. Atque hæc quidem cum Photii illis conciliari vix possunt, nisi dicas, Titum et Archelaum de veteribus illis Manichæis loqui, Photium vero de recentioribus. Paulicianis scilicet, quos idem passim testatur in nonnullis capitulis a majorum suorum, quorum etiam nomina interdum detestati sint, furore abiisse.

(27) *Παρά τὸ*. Noster *παρὰ*: sed cum Coisliniano facit Euthymius.

Α'. Μετὰ δὲ τὸν Σιλουανὸν, Συμεὼν αὐτῶν τοῦ δυσ-
σεβοῦς διδασκαλείου προίσταται, Τίτον καὶ αὐτὸς (28)
ἐαυτὸν μετονομασάμενος. Ἐξῆς δὲ Ἀρμένιος γένος,
Γεγναῖσιος (29) ὄνομα, μετακλήθεις εἰς Τιμόθεον.
Καὶ τέταρτος Ἰωσήφ ὁ εἰς Ἐπαφρόδιτον μεταβεβλη-
μένος τὸ κύριον. Εἶτα Ζαχαρίας, ὃν οὐκ ἐλαχίστη
μοῖρα αἰρέτως μισθωτὸν τε ἡγεῖται καὶ τῆς διδα-
σκαλικῆς αὐτῶν προεδρίας ἀνάξιον. Ἐκτος αὐτοῖς
ἐπιγίνεται Βαάνης ὁ ῥυπαρὸς, ἐφ' οἷς ἔβδομον καὶ
τελευταῖον κακὸν Σέργιος ἀναφύεται, εἰς Τυχικὸν δὲ
καὶ αὐτὸς ἐαυτὸν μετεκάλεισεν. Ἄλλ' οἱ μὲν τῆς
ἀποστασίας αὐτῶν διδασκαλοὶ, ἀφ' οὗ τῆς Παύλου
μετωνομίας ἔλαχεν τὸ ἀποστατικὸν τοῦτο καὶ μισό-
χριστον σύνταγμα, μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς ἤκοντος
χρόνου ἐπὶ τοσοῦτον προήχθησαν. Ἐκεῖνο δὲ δεῖ (30)
καλῶς ἐπιστῆσαι καὶ εἰδέναι, ὥς οἱ νῦν τῆς ἀποστά-
σεως ταύτης παῖδες, ἐπειδὴν αὐτοὺς τις ἀπαιτοῖ (31)
τοὺς ἐξάρχους τῆς τοιαύτης ἀποπέμπεσθαι βδελυρίας,
Μάνεντα μὲν καὶ Παῦλον καὶ Ἰωάννην, καὶ τοὺς ἄλ-
λους προθύμους ἀναθεματίζουσιν· Κωνσταντῖνον δὲ,
ὃν Σιλουανὸν καλοῦσι, καὶ Συμεῶνα τὸν Τίτον, καὶ
Γεγναῖσιον (32) τὸν Τιμόθεον, καὶ τὸν Ἰωσήφ
Ἐπαφρόδιτον, καὶ τὸν ῥυπαρὸν Βαάνην, καὶ Σέργιον
τὸν Τυχικὸν· οὐδαμῶς ἀναθεματίζειν καταδέχονται·
ἀλλ' ὅσα δὴ Χριστοῦ ἀποστόλους καὶ τῆς εὐσεβείας
διδασκάλους περιπτύσσονται τε καὶ ἀποδέχονται, οὐ
πάντες δὲ, οὐδὲ τοὺς εἰρημένους πάντας ὁμοίως πε-
ριέπουσιν, ἀλλὰ τοὺς μὲν μέχρι Βαάνους καὶ Σεργίου
καταγομένους ἐξίσου θειάζουσιν· ἐκεῖθεν δὲ βαγόντες
εἰς ἀντιπάλους δύο μερίδας, οἱ μὲν τὸν Βαάνην οἱ δὲ
θεοποιοῦσι τὸν Σέργιον, ἐπὶ τοσοῦτον τὴν κατ' ἀλλή-
λων ἔριν καὶ στάσιν κρατύνοντες, ὥς καὶ μέχρι σφα-
γῆς αὐτοῖς προχωρεῖν τὸ φιλονέικον.

Ε'. Ἐξ δὲ αὐτῶν ἀνομολογοῦσιν Ἐκκλησίας (33),
ὧν τὴν μὲν Μακεδονίαν καλοῦσιν· Ἀχαίαν δὲ τὴν
δευτέραν, καὶ τρίτην τῶν Φιλιππησίων, ἐφ' οἷς τὴν
Λαοδικίαν, καὶ πέμπτην τῶν Ἐφεσίων, τελευταίαν
δὲ τὴν τῶν Κολοσσαίων. Ἀλλὰ τὰ μὲν ὀνόματά ἐστι
πῶλεων, ὧν καὶ ἡ παλαιὰ τὴν γνῶσιν εἶχεν ἱστορία,
καὶ ὁ θεὸς ἐμνημόνευσε Παῦλος. Οἱ δὲ μὴδὲν ἄδολον,
μηδ' ἀκατήλετον φιλονεικούντες καταλιπεῖν, μηδ'
ὅσα ὕψι διελέγχεται, μηδὲ ταῦτα δυσωπούμενοι,
Μακεδονίαν μὲν ὀνομάζουσι πολίχνιον τι Κωλωνείας
καλούμενον Κίβωσσα (34), ἐν ᾗ Κωνσταντῖνος (35)
ὁ Σιλουανὸς τὴν ἀποστασίαν ἐδίδαξε. Κῶμη δὲ Σα-

IV. Post Silvanum impiæ doctrinæ magisterium
obtinuit Simeon, qui nomen et ipse suum in Titum
commutavit : deinde Armenius quidam gente, no-
mine Gegnæsius, qui nomen suum vertit in Timo-
theum. Quartus Joseph, relicto proprio nomine, se
Epaphroditum vocari fecit. Postea Zacharias, quem
pars hæreseos non minima mercenarium putat, et
doctrinæ magisterio indignum. Sextus ipsis advenit
Baanes, impurus ille, quem excipit septimum et
postremum malum Sergius, qui mutato item nomine
se Tychicum appellavit. Hi fuere, ex quo rebellis
ille et Christi inimicus cœtus Pauli nomen accepit,
defectionis magistri, qui usque ad nostra tempora
eo proveci sunt. Illud autem probe animadverten-
dum et sciendum est, hodiernos scilicet hujus de-
fectionis filios, cum quispiam ab illis exegerit, ut
detestandæ hujusmodi sectæ principes repudiant,
Manem quidem, Paulum et Joannem, et quosdam
alios libenter anathemate damnare, Constantinum
vero, quem Silvanum vocant, Symeonem, quem Ti-
tum, Gegnæsium, quem Timotheum, et Josephum,
quem Epaphroditum appellant, nec non impurum
Baanem et Sergium seu Tychicum nullo anathe-
mate ferire ; sed quasi Christi apostolos et piæ re-
ligionis magistros amplecti et suscipere. Neque
tamen omnes, neque singulos supra memoratos,
similiter tuentur. Sed eos, qui ad Baanem qui-
dem et Sergium usque successionē devenērunt,
divinos viros pariter admittunt. Exinde autem in
contrarias partes duas divisi, alii Baanem, alii Ser-
gium Deo exæquant : hinc in tantam mutuo conten-
tionem et seditionem excitantur, ut usque ad cædes
jurgia foveant.

V. Sex autem Ecclesias sibi esse profitentur : pri-
mam, Macedoniam vocant ; secundam, Achaïam ; ter-
tiam, Philippensium ; quartam, Laodicenorum ; quin-
tam, Ephesiorum ; postremam, Colossensium. Sed
hæc quidem nomina sunt urbium, quas vetus hi-
storia præfert, et divinus Paulus memorat. Illi vero,
qui nihil non dolosum, nihil non adulteratum relin-
quere in animo habent, ac nec ex rebus quidem ipso
visu exploratis et falsi notatis pudore suffunduntur,
Macedoniam quidem vocant oppidulum quoddam
Colonie quod appellatur Cibossa ; ubi Constantinus,
D Silvanus dictus, defectionis magister fuit. Vicus

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(28) Αὐτός. Ita noster cum Euthymio. Coislinia-
nus non æque bene οὗτος.

(29) Ἀρμένιος γένος Γεγναῖσιος. Ita noster,
cum quo prorsus conspirat Colbertinus. At Coislini-
anus vocem γένος omittit, quam nec habet Eu-
thymius, qui præterea Γεγναῖσιου nomen in Γεγεσίου
transfert. Videri itaque poterat vox γένος ex no-
mine Γεγεσίου irrepisse. De priori utram lectionem
admittas, ad sensum parum refert.

(30) Δεῖ. Ita noster et Euthymius pro δεῖται
Coisliniano.

(31) Ἐπειδὴν αὐτοὺς τις ἀπαιτοῖ. Ita Colber-
tinus, et noster, et Euthymius, pro quo Coislinia-
nus ἐπειδὴν αὐτοὺς τις ἀπαιτῇ minus recte.

(32) Γεγναῖσιον. Euthymius iterum Γεγεσίον
quam lectionem quoque ex suo codice exprimit in-
terpres Latinus Franc. Zinus.

(33) Ἐκκλησίας. Adeo in omnibus apostolici ævi
speciem affectarunt, ut, quemadmodum virorum
apostolicorum, ita et Ecclesiarum veteris memorie
nomina adoptarent, ad exemplum factionis illius,
quæ Apostolicorum nomine apud veteres memoratur.

(34) Κίβωσσα. Euthymius legit Κίβωσα· pro quo
Latinus interpres in Bibliotheca Patrum mendose
Cimossa.

(35) Ἐν ᾗ Κωνσταντῖνος ὁ Σιλουανὸς τὴν
ἀποστασίαν ἐδίδαξε. Hæc frustra queris in nostro :
genuina vero esse evincit consensus Euthymii.

autem Samosatensium est *Mananalis* nomine, in quo Gegnæsius, qui et Timotheus, docuit: huic Achaïæ appellationem dederunt. Quotquot autem Josephi, qui et Epaphroditus, et Zachariæ, mercenarii pastoris, discipuli fuerunt, his Philippensium nomenclaturam ascribunt. Iis vero, qui in oppidulo Argæo degunt, Laodiceorum nomen induunt. Eos, qui Mopsuestiæ versantur, in Ephesios convertunt; quemadmodum *Cynochoritas* in Colassensium appellationem transferunt. Harum porro trium Ecclesiarum tum cœtum tum doctrinam Sergio, qui et Tychicus dicitur, ascribunt. Verum tam doctores quam Ecclesiæ, ab ipsis sic nuncupate, non ex uno errore, sed ex multis, variis et implicatis hoc defectionis agmen et figmentum concreverunt.

VI. Nam duo quidem principia, quemadmodum et Manichæi consentiunt esse, aiuntque alium esse Deum Patrem, quem ab universi hujus potestate eliminant, ac futuri tantum (sæculi) imperium ipsi tradunt; alium vero Creatorem mundi, cui præsentis sæculi imperium largiuntur. Illos autem, qui vere Christiani sunt, Romanos sceleratissimi homines nuncupant; sibi vero Christianorum appellationem, a qua sunt alienissimi, assignant. Dicunt Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Verba quidam pia; sed extremam ipsis impietatem subiiciunt. Non enim ut catholica et Apostolica Dei Ecclesia sentiunt, dum sic loquuntur; sed dicta inde excerpta, impiissimis sententiis adjuncta celebrant, et libentissime dicunt: « Anathema sint, quotquot non credunt in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. » Patrem statim non omnipotentem illum, ac cœli terræque opificem, visibiliumque omnium et invisibilium prædicantes; sed Patrem

A μωσάτων ἐστὶν ἡ Μανάναις (36), ἥτις τῆς Γεγναίου (37), τοῦ καὶ Τιμοθέου, διδασκαλίας ἐχρημάτισε. Ταύτῃ δὲ τὴν Ἀχαΐαν ἐπισημαίνουσιν· ὅσοι δὲ τοῦ ἐξ Ἰωσήφ Ἐπαφροδίτου καὶ Ζαχαρίου τοῦ μισθωτοῦ ποιμένος, μαθηταὶ ἐχρημάτισαν, τοῖς τοῖς δὲ τὴν τῶν Φιλιππησίων ἐπιγράφουσιν. Τοῖς δὲ ἐν Ἀργαίᾳ τῇ πολὺν τῶν Λαοδικέων ἐπισημαίνουσι. Καὶ τοὺς ἐν Μοψουεστίᾳ εἰς τὴν Ἐφεσίῳ μεταπλάττουσιν, ὥσπερ καὶ τοὺς λεγομένους *Κυνοχωρίτας* εἰς τὴν τῶν Κολοσσαίων ἀναφέρουσιν. Τούτων δὲ τῶν τριῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὸ σύστημα καὶ τὴν διδασκαλίαν εἰς Σέργιον, τὸν καὶ Τυχικὸν, ἀνάπτουσιν τε καὶ ἀνατιθέασιν. Ἄλλ' οἱ μὲν διδασκαλοὶ καὶ αἱ λεγόμεναι αὐτῶν Ἐκκλησίαι ἐν τοῖς τοῖς, οὐκ ἐκ μιᾶς δὲ τινος πλάνης, ἀλλ' ἐκ πολλῶν καὶ ποικίλων τῶ πολὺν

B πλοκῶν τοῦτο τῆς ἀποστασίας συνέστηκεν φρόνημα.

Γ'. Δύο μὲν ἀρχὰς (38) ὁμολογοῦσιν, ὡς οἱ Μανιχαῖοι. Φασὶ δὲ ἕτερον μὲν εἶναι Θεόν, τὸν ἐπουράνιον Πατέρα, ὃν καὶ τῆς τοῦδε τοῦ παντός ἐξουσίας ὑπερорίζουσι, τοῦ μέλλοντος μόνον τὸ κράτος αὐτῷ ἐγχειρίζοντες· ἕτερον δὲ τὸν Δημιουργόν (39) τοῦ κόσμου, ᾧ καὶ τὸ κύρος τοῦ παρόντος αἰῶνος χαρίζονται. Καὶ τοὺς μὲν ἀληθῶς ὄντας Χριστιανούς Ῥωμαίους (40) οἱ τρισακλήριοι ὀνομάζουσιν. Ἐαυτοὺς δὲ τὴν κλήσιν, ἥς ἀλλότριον παντελῶς καθεστήκασι, τῶν Χριστιανῶν (41) περιάπτουσιν. Λέγουσι δὲ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, λέξεις μὲν εὐσεβεῖς, ὑποβάλλοντες δὲ ταύταις τὴν ἐσχάτην ἀσέβειαν. Οὐ γὰρ ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, οὕτω καὶ οὗτοι φρονούντες λέγουσιν. Ἄλλὰ τὰς λέξεις ἐκείθεν ἀποσπαράξαντες δυσσεβεστάταις ἐννοίαις ταύτας ἐπισημαίνουσι, καὶ φασὶ προθύμως, ὡς « Ἀνάθεμα εἴησαν, ὅσοι μὴ πιστεύουσιν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, » Πατέρα εὐθὺς οὐ τὸν παντοκράτορα καὶ ποιητὴν

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

(36) *Μανάναις*. Ita et noster: Euthymius habet *Μανάλις*. Nostra lectio saepius infra recurrit, et a Cedreno ac Petro Siculo confirmatur.

(37) *Γεγναίου*. Euthymius iterum *Γεγενάίου*.

(38) *Ἀρχὰς*. Videbis in sequentibus sex commemorari capita errorum, quibus Pauliciani capti fuerint. Totidem vero, et interdum vel iisdem, vel affinis, verbis recenset Petrus Siculus, p. 16 aq. Quod illustre est convenientiae inter utrumque scriptorem argumentum.

(39) *Δημιουργόν*. Hoc scilicet nomen Deo, tanquam conditori, rectius quam ποιητοῦ convenire, Aristoteles credidit, si fides habenda Philopono in lib. 1. *De generatione*, quemadmodum vicissim Justinus Martyr in *Protreptico* ad Graecos p. 21 ποιητὴν potius quam δημιουργόν Deum appellandum censuit. Vide plura apud Suicerum in *Thesouro ecclesiast.*, p. 348. Ad creationem omnino hac voce respexisse videntur Pauliciani.

(40) *Ῥωμαίους*. Cur Romanos vocarunt reliquum Christianorum cœtum? num forte ideo, quod, quemadmodum Roma olim gentium et urbium domina ac regina dicta est (vide Ezechielem Spanhemium *De usu et præstantia numismatum*; p. 880, edit. in-4; et *Ad Julianum*, p. 30: nec non Joan. Doughthum in *Analectis Novi Testamenti*, excurs. 106). Ita, isto Paulicianorum ævo, eadem per episcopos suos res Christianorum præ cæteris admi-

nistrare crederetur? Spectat etiam huc Sozomeni *Elogium*, lib. III, c. 8 *Histor. eccles.* Romam Ἀποστόλων φροντιστήριον καὶ εὐσεβείας μητρόπολιν ἐξ ἀρχῆς γεγεννημένην appellantis. Cæterum Judæos hodie Christianos Romanorum (Ῥωμαίους) nomine vocare, pervulgatum est. Vide Jo. Andr. Eisenmengerum in *Judaismo detecto* part. 1, p. 632; et Cl. Georg. Eliez. Edzardum in *Notis ad Avoda Sara*, cap. 1, p. 151 seq.

D (41) *Χριστιανούς*. Ita agebant exemplo hæreticorum antiquiorum, de quibus ita Augustinus epist. 56. « Videmus nullum jam errorem se audere extollere ad congregandas sibi turbas imperitorum, qui non Christiani nominis velamenta conquirat. » Similes aliorum Ecclesiæ doctorum querelas lege apud B. Christianum Kortholtum in *Notis ad Justin Martyris Apolog.* 1. p. 7 et 21. Primi veritatis testes a magistratibus interrogati, hoc uno prolato nomine, quid sentirent, professi sunt, ceu variis veterum locis monstravit Guil. Cave in libro *De primitivo Christianismo*, part. 1, c. 4. Idem nomen hodie Æthiopes, in regno Marocitano habitantes, admodum aversari testatur auctor Gallus libri, *De statu imperii Marocitani* exponentis, quemadmodum recentiori memoria apud Kalos quosdam Christiani nomen inter ignominiosæ numeratum esse accepimus.

οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων ἀνακηρύττοντες, ἀλλὰ πατέρα φάμενοι, τὸν ἐπουράνιον (42) ἐπισυνάπτουσιν, ᾧ καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ οὐρανοῦ τε καὶ τῶν ἐν αὐτῷ οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἐπιτρέπουσι. Τινὲς δὲ τοῦ μὲν οὐρανοῦ τὴν ἐπιστάσιαν αὐτῷ ἔχειν ῥιζοῦσι, τῶν δὲ ἐμπεριεχομένων οὐκ ἔτι. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῶν τῆς δυσσεβείας τοιούτων.

Ζ'. Βλασφημοῦντες δὲ τὴν ὑπεραγίαν Δέσποιναν ἡμῶν Θεοτόκον, ἃ μῆτε γραφῇ μῆτε ἀκοῇ θεμιτὸν παραδοῦναι, οὐ πεφρίκασιν οἱ τρις οὐχ ἅπαξ ἀπολωλέναι δίκαιοι λέγοντες· « Πιστευόμεν εἰς τὴν παναγίαν Θεοτόκον ἐν ᾗ (43) εἰσῆλθεν καὶ ἐξῆλθεν ὁ Κύριος. » Καὶ τοῖς ῥήμασι τούτοις τὴν ἄνω ὑποβάλλουσιν Ἱερουσαλήμ, καὶ φασιν ἐν αὐτῇ πρὸδρομον ὑπὲρ ἡμῶν εἰσελθεῖν τὸν Χριστόν, ὥς καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος (44) ἔφη. Ἐστὶ ὅτε δὲ συναυνομένοι ἐπιμολογεῖν ἐκ τῆς Παρθένου προσελθεῖν τὸν Χριστόν, ἐπειδὴν ὅλως συναναγκασθῶσιν, ἀνωθεν μὲν τὸ σῶμα συγκατενεγκεῖν αὐτὸ (45) τερατολογοῦσιν, δι' αὐτῆς δὲ ὡς διὰ σωλῆνος (46) διεληλυθῆναι, καὶ ταύτην τὴν ἀσπίλον καὶ καθάραν Παρθένον μετὰ τὸν σωτήριον τόκον ἑτέρους υἱοὺς ἐκ τοῦ Ἰωσήφ παιδοποιῆσαι (47). Ὡσαύτως δὲ τὴν κοινωνίαν τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μυρίαις ὕβρεσι πλύνοντες, ὁποδέχεσθαι φασὶ σῶμα καὶ αἷμα, τερατολογοῦντες τὰ Δεσποτικά ῥήματα, ἃ καὶ φασὶ μεταδιδόντα τοῖς ἀποστόλοις εἰπεῖν· « Λάβετε, φάγετε καὶ πίστε· ἅλλ' οὐκ ἄρτον ποθὲν ἢ οἶνον προσφέροντα (48). Καὶ τὸν ζωοποιὸν δὲ σταυρὸν δυσφημοῦντες φασιν αὐτὸν προσκυνεῖν καὶ ἀποδέχεσθαι, σταυρὸν οἱ πλάνοι καὶ γόητες αὐτὸν ἀναπλάττοντες τὸν Χριστόν (49). Καὶ γὰρ αὐτὸς, φασιν, εἰς σταυρὸν σχῆμα τὰς χεῖρας ἐξέπλωσε. Τὸν ἀληθινὸν δὲ σταυρὸν, ὅτε δὴ ἐξύλον, φασὶ, καὶ κακούργων δργανον, καὶ ὑπὸ ἀρὰν κείμενον, οὐ δεῖ προσκυνεῖν καὶ ἀσπάζεσθαι.

Η'. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τοὺς ἱεροὺς προφῆτας καὶ πᾶσαν τὴν παλαιὰν Γραφὴν καὶ τοὺς ἄλλους ἀπο-

¹ Hebr. xii, 22. Matth. xxvi, 26.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(42) Ἐπουράνιον. Forte id sibi homines hoc cognomine voluerunt, ut Deum *supracælestem* dicerent, ad quem scilicet *cælum* ipsum, et quæ in eo sunt, non putabant pertinere. Vocis hujus significatus diligenter evoluit Stephanus Clericus in *Questionibus sarris*, p. 300 seq.

(43) Ἐν ᾗ. Ita et noster; rectius forte Euthymius εἰς ἣν.

(44) Ἀπόστολος. Provocarunt procul dubio ad Galat. iv, 26, ubi ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ vocatur μητὴρ πάντων ἡμῶν.

(45) Αὐτό. Ita et noster, sed Euthymius habet αὐτόν, quod et Cl. Montfauconus restituendum merito putat.

(46) Σωλῆνος. Eadem phrasi et comparatione usi sunt plures, iique antiquiores hæretici. Illustris est Theodoretus, qui in epistola ejus ad Monachos CPolitianos, tom. III Opp. p. 1073, ita legitur : Σίμων μὲν γὰρ καὶ Μένανδρος Κέρδων καὶ Μαρκίων, παντάπασιν ἀρνούνται τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ τὴν ἐκ Παρθένου γένεσιν μυθολογίαν ἀποκαλοῦσιν. Βαλεντίνος δὲ καὶ Βασίλειδος καὶ Ἀρμόνιος, καὶ οἱ τῆς τούτων συμμορίας, δέχονται μὲν τῆς

A dicentes, *cælestem* adjiciunt, cui dominationem et potestatem *cæli* et eorum, quæ in *cælo* sunt, nullatenus ascribunt; quidam tamen præfecturam *cæli* ipsi tribuunt, eorum autem, quæ in illo continentur, non item. Et hic quidem primus est eorum impietatis articulus.

VII. In sanctissimam autem Dominam nostram Deiparam blasphemantes homines illi, qui non semel sed ter perire merentur, non horrent ea dicere, quæ nec scripto tradere, nec auditu percipere fas est, nempe : « Credimus in sanctam Deiparam, in quam ingressus et egressus est Dominus. » His porro verbis supernam Jerusalem subindicant, aiuntque in eam præcursorem pro nobis ingressum esse Christum, quemadmodum divus Apostolus ait ¹. Interdum vero, cum compelluntur confiteri Christum ex Virgine prodiisse, quando penitus urgentur, ipsum desuper corpus detulisse portentose fatentur, sed per ipsam veluti per canalem transiisse, ipsumque immaculatam et puram Virginem post salutarem partum alios filios ex Joseph suscepisse. Pari modo communionem pretiosi corporis et sanguinis Christi, Dei nostri, sexcentis contumeliis aspergentes suscipere se dicunt corpus et sanguinem monstruosas explicationes aptantes verbis Domini, qui, ut aiunt, protulit; cum traderet apostolis : « Accipite, comedite et bibite »; sed nec panem nec vinum ullatenus obtulit. Vivificæ cruci maledicentes aiunt, seipsam adorare et admittere : crucem erroneos et præstigiatores illi Christum ipsum esse comminiscunt. Etenim ille, inquit, manus in crucis modum expandit. Veram autem crucem utpote lignum maleficorum instrumentum et maledicto subjacens adorare et amplecti nefas esse dicunt.

VIII. Quin etiam sacros prophetas, omnemque veterem Scripturam aliosque sanctos aversantur,

Παρθένου τὴν κύσιν καὶ τὸν τόκον, οὐδὲν δὲ τὸν Θεὸν Λόγον ἐκ τῆς Παρθένου προσειληφέναι φασιν, ἀλλὰ πάροδόν τινα δι' αὐτῆς ὡς περ διὰ σωλῆνος ποιήσασθαι, ἐπιφανῆσαι δὲ τοῖς ἀνθρώποις φαντασίαν χρησάμενον, καὶ δέξας εἶναι ἀνθρώπου, ὃν τρόπον τῷ Ἀβραάμ καὶ τισιν ἄλλοις τῶν παλαιῶν. Confer eundem lib. v, c. 11. *Hæreticarum fabularum*. Alia ejusmodi veterum testimonia collecta leges apud Steph. Lemoyne in *Notis ad Varia sacra* pag. 415 seqq. et Thomam Milles in *notis ad Cyrilli Hierosolymitani Catechesin* IV, § 6.

(47) Παιδοποιῆσαι. De Antidicomarianitis, quos Augustinus et Facundus Antidicomaritas vocat, aliisque hujus sententiæ impiæ assecelsi lege ex veteribus commentantes Dionysium Petavium in *Dogmatibus theologicis*, tom. IV, lib. xiv, cap. 3. Et Cl. Jac. Basnag. in *Dissert. historico-theolog.* p. 58.

(48) Προσφέροντα. Confer quæ scripsi in *Historia Bogomilorum*, p. 88 seq.

(49) Χριστόν. Similia de Bogomilis, recentiore Manichæismi surculo, in mea *Bogomilorum Historia*, p. 105 seqq.

tur, quos fures et latrones appellant, maximeque coryphæo apostolorum Petro maledicunt quia, inquit, fidem in magistrum et Christum abnegavit, quamvis magister eorum Manes diserte clamet, ipsisque dicat : « Non sic ego immisericors, ut Christus qui ait : Quicumque me negaverit coram hominibus, negabo et illum ego. At ego dico, eum qui me negaverit coram hominibus, et mendacio salutis suæ prospexerit, ac si non negaverit me, cum gaudio suscipiam, ac defectionem mendaciumque ejus quasi custodiam et conservationem confessionis meæ reputabo. » Attamen cum ita se habeant ac proprie dogmatis confessionem, ubi instat formido, nullo negotio abnegent, nullique se criminari ideo obnoxios esse dicant, etiamsi millies negationem repetant, eum nihilominus, qui ad breve tempus, cum tot periculorum formido circumquaque adesset, humanum quidpiam passus, et in abnegationem delapsus fuerat, omnino abjiciendum et repudiandum esse statuunt, non ob ementitiam illam, quam prætendunt, causam, sed ob aliam, quam silent, et occultant, quia nempe de defectione illorum prænuntiavit his verbis : « Satagite immaculati et inviolati ei inveniri in pace, et Domini nostri longanimitatem salutem arbitrenini; sicut et charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, et in omnibus Epistolis loquens in eis de his in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et cæteras Scripturas ad suam ipsorum perditionem. » Nam hæc coryphæi eloquia ipsorum audaciam et impietatem prænuntiant, qui ipsa Domini eloquia, nec non apostolica aliasque Scripturas, nempe Actus apostolorum et Catholicas, ut vocant, Epistolas admittunt, præter eas, quæ coryphæo (Petro) tribuuntur; illas enim ne verbo quidem recipiunt : illi, inquam, sunt, qui vere detorquent, et evertunt in propriam sibi perniciem. Actus vero apostolorum et Catholicas non omnes aliis adjungunt, sed quidam ex illis cum cæteris annumerant. Sed circa prophetas quidem et Vetus Testamentum, et circa cæteros sanctos viros,

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(50) Κορυφαῖον. His et similibus elogiis Petrum in veterum scriptis mactari constat. Vide loca collecta a Richardo Montacutio, II *Originum*, p. 172; Isaaco Barrow. in tractatu *De primatu papæ*, et Guilielmo Forbesio, lib. xv, cap. 1 et seqq. *Instructionum*, qui tamen et ipsi eadem opera evincunt, eadem encomia et in Paulum a veteribus collata fuisse. Paucis multa affert Pseudo-Clemens in epistola ad Jacobum, cui Petrus est ἡ ἀπαρχὴ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὁ τῶν ἀποστόλων πρῶτος, ὃς πρῶτον ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἀπεκάλυψεν, ὃν ὁ Χριστὸς εὐλόγως ἐμακάρισεν, ὁ κλητὸς καὶ ἐκλεκτός, καὶ συνέστιος, καὶ συνοδοπόρος, ὁ καλὸς καὶ δίκαιος μαθητής.

(51) Ἐμβόωντος. Ita restitui ex nostro, pro Coisliniano ἐκβοῶντος. Consentit Euthymius. Eadem voce utitur noster infra, § 24.

(52) Ἀέροντος. Manetis hoc fragmentum addendum fuerit iis quæ ex Codice quodam ms. Collegii Ludovici Magni S. J. exhibitu doctissimus Jo. Albertus Fabricius noster lib. v *Bibliothecæ Græcæ*, p. 284 seqq.

στρέφονται ἁγίους, ληστὰς αὐτοὺς καὶ κλέπτας ἀποκαλοῦνται, μάλιστα δὲ τὸν κορυφαῖον (50) τῶν ἀποστόλων Πέτρον δυσφημοῦσιν, ὅτι γέγονεν ἔξαρτος, φασί, τῆς εἰς τὸν διδασκαλὸν καὶ Χριστὸν πίστεως. Καίτοιγε τοῦ διδασκάλου αὐτῶν Μάνεντος διαπρυσίως αὐτοῖς ἐμβόωντος (51) καὶ λέγοντος (52), ὡς « Οὐκ εἰμι ἀσπλαγχνος, ὡς ὁ Χριστὸς ὁ εἰπὼν Ὅστις μὲ ἀρνήσεται ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγώ. Ἄλλ' ἐγὼ λέγω τὸν ἀρνησάμενόν με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῷ ψεύδει τὴν οἰκείαν σωτηρίαν πορισάμενον, ὡς μὴ ἀρνησάμενόν με μετὰ χαρᾶς προσδέξομαι, καὶ τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ καὶ τὸ ψεῦδος ὡς φυλακὴν καὶ συντήρησιν τῆς ἐμῆς ὁμολογίας ἡγήσομαι. » Ἄλλ' οὖν οὕτως ἔχοντες καὶ τὴν τοῦ οἰκείου δόγματος ὁμολογίαν, ἐπειδὴν φοβηθῶσιν, εὐεργετῶς ἔξαρκούμενοι, καὶ μηδεμιᾶς αἰτίας ὑπευθύνους φάσκοντες ἑαυτοὺς, καὶ μυριάκις ἔξαρτοι γίνωνται, αὐτοὶ τὸν πρὸς βραχὺ τι, τοσοῦτων φόβων περιστρεφόμενοι, ἀνθρώπινόν τι παθόντα καὶ πρὸς ἀρνήσιν ὑπολισθῆσαντα, ἀπόδλητον παντελῶς καὶ ἀποτρόπαιον τίθενται, οὐδ' ὅτι (53) προσφασίζονται, ἀλλ' ὁ σιγῶσι καὶ ἀποκρύπτονται. Διότι περὶ τῆς ἀποστασίας αὐτῶν προανεκήρυξε λέγων : « Σπουδάσατε (54) ἀσπιλοι καὶ ἀμωμοὶ αὐτῷ εὐρεθῆναι ἐν εἰρήνῃ, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν μακροθυμίαν σωτηρίαν ἡγεῖσθε, καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν Παῦλος κατὰ τὴν δοθείσαν αὐτῷ σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν, καὶ ἐν πάσαις ταῖς Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων, ἐν οἷς ἐστὶ δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς Γραφὰς πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν. » Τὰ γὰρ τοῦ κορυφαίου ταῦτα λόγια ἀντικρὺς τὴν αὐτῶν προανακηρύττει τόλμαν τε καὶ δυσσέθειαν, οἱ αὐτὰ τε τὰ Κυριακὰ λόγια καὶ τὰ ἀποστολικὰ καὶ τὰς ἄλλας Γραφὰς, φημι δὴ τίς τε Πράξεις τῶν ἀποστόλων καὶ τὰς Καθολικὰς λεγομένας, πλὴν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν κορυφαῖον (55) ἐκείνας γὰρ οὐδὲ τοῖς ῥήμασι παραδέχονται. Οὐτοὶ εἰσιν οἱ ὡς ἀληθῶς στρεβλοῦντές τε καὶ διαστρέφοντες πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν. Καὶ τὰς Πράξεις δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ τὰς Καθολικὰς οὐ πάντες αὐτῶν συναρμολογοῦσι (56) τοῖς ἄλλοις εἰσὶ

(53) Δι' ὅ. Ita et Euthymius, recte omnino : αὐτὸς οὐδὲ ὅ.

(54) Σπουδάσατε. Lege locum Petrinum : II Petr. ii, 14-16. Quæ inter hanc allegationem, cum qua et Euthymius prorsus concordat, et vulgatos codices N. T. differentia intercedit, eam ipse facile observabis et tribues veterum consuetudini ex memoria Scripturæ sacræ oracula citandi, de qua Jo. Crojus in *Observati. sacr.*, Jo. Millius in *Prolegom. ad N. T.*, et in primis Daniel Whitby, in *Examine variantium lectionum N. T. Milliani* legantur.

(55) Κορυφαῖον. Hi igitur forte soli ex omni Christianorum antiquitate utramque Petri epistolam aversati sunt, cum Eusebius, lib. iii, c. 3, *Histor. eccles.* testetur priorem ab omnibus, posteriorem ab antiquioribus non receptam fuisse. At hi quidem id fecerunt, oborta, an Petri ea sit, dubitatione; illi vero ex temerario quodam in Petrum odio.

(56) Συναρμολογοῦσι. Ita Coislin, et Euthymius : ms. noster habet συναριθμοῦσι, id est annumerant, sensu eodem.

δεσ· καὶ συντάττουσι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν προφητῶν A καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ τῶν κατ' αὐτὴν λοιπῶν ἁγίων διαλαμπάντων καὶ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων οὕτω μεμνήσιν.

Θ'. Καθολικὴν (57) δὲ Ἐκκλησίαν τὰ ἑαυτῶν καλοῦσι συνέδρια, ἥνικα μάλιστα πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς λόγους (58) καὶ συζητήσεις κινουσι. Καθ' ἑαυτοὺς γὰρ προσευχὰς (59) καλοῦσιν αὐτῶν τὰ συνέδρια· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ σωτήριον διαπτύοντες βάπτισμα, ὑποπλάττονται παραδέχεσθαι αὐτὸ, τὰ τοῦ Εὐαγγελίου ῥήματα τῇ τοῦ βαπτίσματος φωνῇ ὑποβάλλοντες. Καὶ γὰρ φασιν· «Ὁ Κύριος ἔφη· Ἐγὼ εἰμι τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν· ὃ πλὴν ἐπειδὴν σφοδρότερον τι νὴ σωτηρικῶν νοτήματι περιπέσωσιν, καὶ τὸν τιμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν τὸν ἐκ ξύλου πεποιημένον ἑαυτοῖς (60) ἐπιτιθέασιν. Ἐπειτα τυγχάνοντες τῆς λύσεως, διαθλῶσιν (61) τοῦτον ἢ συμπατοῦσι, καὶ ἀπορρίπτουσι· ἀλλὰ καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν (ὑπὸ τῶν τῆς Ἐκκλησίας πρεσβυτέρων αἰχμαλωσίας λόγῳ πολλὰκις παρ' αὐτοῖς κατεχομένων (62)) τῇ σωτηρικῇ ἀξιοῦσι φωτισθῆναι βαπτίσματι· λυσιτελεῖν τῷ σώματι τὸν τε σταυρὸν καὶ τὸ βάπτισμα οἱ πάσης ὠφελείας λογοποιοῦντες ἀνάξιοι, μὴ μέντοιγε διαβαίνειν τὴν τούτων ἐνέργειαν εἰς ψυχῆς κάθαρσιν, ἢ τινα ἄλλην αὐτῆς ὠφέλειαν. Ναὶ δὴ καὶ τῆς κοινωνίας εἰσὶν αὐτῶν οὐκ ὀλίγοι τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἀλλὰ τοῦτο πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἀπλουστέρων μεταλαμβάνουσιν (63). Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένους οὐδὲ τοὺς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πρεσβυτέρους, οὐδὲ τοὺς λοιποὺς ἱερεῖς C ἀποδέχονται. Διότι, φασί, τὸ κατὰ Χριστοῦ συνέδριον οἱ ἱερεῖς καὶ πρεσβύτεροι (63) τοῦ λαοῦ συνεστήσαντο. Τοὺς μέντοι παρ' αὐτοῖς ἱερέων τάξιν ἐπὶ ἔχοντας, οὐχ ἱερεῖς, ἀλλὰ συνεκδήμους (64) καὶ νοταρίους (65) ἐπονομάζουσιν. Οὗτοι δὲ οὔτε σχήματι, οὔτε διαίτῃ, οὔτε τινὶ ἄλλῳ τρόπῳ βίον σεμνότερον ἐπιτελοῦντι (66) τὸ διάφορον αὐτῶν πρὸς τὸ πλῆθος ἐπιδείκνυνται.

¹ Joan. iv, 10.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(57) *Καθολικὴν*. Catholica scilicet olim vocabatur quævis Ecclesia particularis, modo in veritate doctrinæ salutaris, quam hoc ipso nomine sibi vindicare conabantur Pauliciani, persisteret sicut et episcopus particularis Ecclesiæ orthodoxæ hoc nomen ferebat. Loca huc pertinentia in scriptoribus ecclesiasticis sæpissime exstant.

(58) *Λόγους*. Ita noster, et Euthymius, recte omnino, pro quo Coislinianus sensu hiulco habet λέγουσι, quod etiam in versione mutata cum altero illo permutavimus.

(59) *Προσευχὰς*. Ad imitationem scilicet Judaicæ et nascentis Christi, Domini nostri, Ecclesiæ, in qua hanc appellationem obtinuisse vel ex Actuum xvi, 13, intelligitur, ad quem locum conferant interpretes. Adde B. Godfridum Olearium in Observat. ad Matthæi vi, 5; Henric. Valesium ad Euseb. p. 27; Steph. le Moine in Notis ad *Varia sacra*, p. 72 seqq.; Jo. Braunium in *Selectis sacris* lib. v, p. 774; Isaacum Vossium ad Catullum, p. 313; Jo. Douglæum in *Analectis sacr.* N. T. Exc. 55, et Cappellum in Opp. posthumis p. 271.

(60) *Ἐαυτοῖς*. Ita reposui ex ms. nostro et Euthymio, pro quo Coislinianus habet αὐτοῖς.

(61) *Διαθλῶσι*. *Confringunt* : ita ex διαθλῶ redendum censui pro *oppugnant*, quod in priori interpretatione forte ex διαθλῶ exstat.

A qui in eo effulserunt, et circa coryphæum apostolorum, sic illi insaniant.

ἀποστόλων οὕτω μεμνήσιν.

IX. Catholicam verò Ecclesiam suos vocant cœtus, cum maxime ad pia colloquia et dissertationes deveniunt. Inter se autem cœtus suos vocant prosenchas seu oratoria. Imo etiam si salutarem baptismum respuunt, se tamen ipsum admittere simulant, Evangelii verba baptismatis voce subindicantes. Etenim, inquirunt, Dominus dixit : « Ego sum aqua vivens ». Cæterum quando in vehementem corporis ægritudinem incidunt, venerandam et vivificam crucem ex ligno factam sibi imponunt. Deinde vero incolumitatem consecuti illam confringunt, aut conculcant, et abiciunt. Quin etiam liberos suos (quando apud Ecclesiæ presbyteros in captivitate detinentur), ut sæpe contingit, rogant saluti baptismate illuminari, futiliter putantes, crucem et baptismum corpori prodesse, homines sane omni commodo et opitulatione indigni, sed eorum vim et operationem, nec ad animæ mundationem, nec ad aliam quampiam ejus utilitatem conferre arbitrantur. Sane ex illis non pauci in venerandi corporis et sanguinis Christi Dei nostri, communione sunt, sed ut simpliciores circumveniant tantum, illis participant. Præter hæc vero, quæ dicta sunt, neque catholicæ Ecclesiæ presbyteros, neque reliquos sacerdotes admittunt, quoniam, inquirunt, concilium contra Christum initum sacerdotes et presbyteri, seu seniores populi constituerant, sed synecdemos et notarios appellant. Hi vero nec habitu nec vivendi ritu, neque alio quopiam modo, qui venerabiliorum vivendi rationem præferat, suam a plebe differentiam exhibent.

(62) Comma hoc parentheticum non legitur apud Euthymium in *Panoptia*.

(62¹) *Μεταλαβάνουσιν*. Ms. Hamb. præmittit οἷ, forte pro αὐτοῖ, sed nihil ea voce opus est.

(63) *Πρεσβύτεροι*. Ordinem igitur hunc abrogandum censuerunt, eo quod Judaicæ esset originis. Quod quousque admitti possit, discas in primis ex Cl. Campegii Vitrinæ *Synagoga vetere*, lib. ii, c. 2.

(64) *Συνεκδήμους*. Voce scilicet, apostolicis temporibus recepta. Lege Actorum xix, 29; et II Cor. viii, 19.

(65) *Νοταρίους*. Hoc nomine proprie τοὺς ταχυγράφους designari ex Glossis constat; deinde vero translata vox est ad scriptores publica auctoritate constitutos, sive illi reipublicæ sive Ecclesiæ inservirent. De prioris generis Notariis commentatur Carolus Dufresne in *Glossario mediæ Latinitatis* suo loco, et *Mediæ ac infimæ Græcitatibus*, p. 1004 seq. De posterioris classis verbo Henr. Valesius ad Socratis *Hist. ecclesiast.* lib. v, c. 22. Ex hujus observationibus speciatim patebit episcopos ad manus habuisse eruditos adolescentes, qui et acta ecclesiastica

(66) *Ἐπιτελοῦντι*. Ita et Hamburg. At Euthymius voce χαρακτηρίζοντι, perspicuitatis forte causa, hic usus est.

X. Evangelium, quod apud nos habetur, adorare non dubitant non quidem, ubi venerandæ crucis figura delineatur, sed in reliquis libri partibus, ubi imago crucis non representatur. Dicunt autem se librum adorare, utpote qui Dominicos sermones complectatur, sed quantum ad dogmatum rationem pertinet, ita sunt impii ac contra veritatem, contraque se invicem omnino pugnantes. Eorum vitæ genus libidine plenum item nefandis impuritatibus ac scditatibus, quæ in mentem non cadunt. Nam utriusque naturæ commisionibus utuntur, nullam non vel inenarrabilem obscenitatem sine pudore admittentes: tantummodo dicitur, nonnullos eorum a coitu cum matribus abstinere, ebrietati autem et luxui per totam vitam se dedunt, omnemque aliam morum corruptelam sectantur. Quid vero singula persequar? at illud tamen dicendum, vitam apud oos in nullo a doctrina differre.

XI. Et illa quidem hactenus. Si qui autem velint a principio eorum impietatem, et unde prima semina jacta fuerint, conspicere, Cyrillus, cui sacræ urbis gubernacula tradita fuere, ipsis in historiam dux erit, nec non miraculis magnus Epiphanius, itemque non pauci eorum, qui Historias ecclesiasticas adornarunt, Titus quoque Bostrenorum episcopus, et Sarapion Thmuitanus; Alexander etiam,

I. Τὸ δὲ παρ' ἡμῶν Εὐαγγέλιον (67) οὐκ ἐπιδιδάσκουσι προσκυνεῖν (68), οὐ μὴν, ἐνθα τοῦ τιμίου σταυροῦ ὁ τύπος διακεχάραται, ἀλλ' ἐν τῷ λοιπῷ τοῦ βιβλίου μέρει, ἐν ᾧ τὸ ἀπεικόνισμα τοῦ σταυροῦ μὴ διασημαίνεται. Φασὶ δὲ τὸ βιβλίον προσκυνεῖν ὡς τοὺς δεσποτικούς περιέχον λόγους. Ἀλλ' ὅσα μὲν εἰς δογματῶν ἀνήκει λόγον, οὕτως εἰσὶ δυσσεβεῖς, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς ἑαυτοὺς παντελῶς ἀσύμφωνοι. Ἡ δὲ πολιτεία τούτων γέμει μὲν ἀκολασίας, γέμει δὲ καὶ μισμῶν ἀρρήτων καὶ βυψισμάτων ἀνεπινοήτων. Χρῶνται (69) μὲν γὰρ μίξεσιν ἐκατέρας φύσεως, πρὸς ἅπασαν ἀρρήτουργίαν ἀνευθρόσως ἔχοντες. Πλὴν ἐνίοις τινὰς αὐτῶν φασὶ τὴν πρὸς τὰς γεννησαμένας (70) ἀποκλίνειν (71) συνάφειαν· μέθη δὲ καὶ ἀσωτία τὸν βίον ὅλον ἐκδοτον ἔχουσι, καὶ πᾶσαν ἄλλην ἡθῶν διαφθοράν περιέπουσι. Καὶ τί δεῖ καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ μὴ ἐκείνο φάναι; οὐδὲν τὸν βίον ἀπάρθοντα τοῖς δόγμασι περιφέρουσι.

ΙΑ'. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον. Εἰ δὲ τισι φίλον καὶ ἀνωθέν ποθεν ἰδεῖν αὐτῶν τὴν δυσσεβίαν καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα ὅθεν κατεβλήθη, Κύριλλος (72) τε αὐτοῖς, ὁ τὰ τῆς ἱερᾶς πόλεως ἔγκλειρισμένος πηδάλια, τῆς ἱστορίας καθηγῆσται, καὶ ὁ πολὺς ἐν θαύμασιν Ἐπιφάνιος (73), καὶ δὴ τῶν τὰς ἐκκλησιαστικὰς (74) ἱστορίας ἀναταξαμένων οὐκ ὀλίγοι, Τίτος τε (75) ὁ Βοστηνὸς ἐπίσκοπος, καὶ Σαρα-

VARIE-LECTIONES ET NOTÆ.

sistica exciperent, et, prout res ferebat, instar istorum, populo sacras Litteras prælegerent. Atque hoc nomine Pauliciani illi sacerdotes suos notarios appellasse videntur. Confer nostrum infra § 23, in fine.

(67) *Εὐαγγέλιον*. Id est, quatuor, quæ exstant, evangelistarum narrationes, sicut supra Ἀπόστολον de scriptis sacris apostolorum omnium, excepto Petro, adhibuit. Antiqua vero admodum hæc est appellatio, qua divinæ de Christo narrationes evangelia dicuntur, et ipsi Justino martyri in *Apologia* I, p. 130 ed. Oxon. recepta: Οἱ γὰρ ἀπόστολοι, inquit is, ἐν τοῖς γενομένοις ὑπ' αὐτῶν ἀπομνημονεύμασιν, ἀκαλοῦνται Εὐαγγέλια, οὕτως παρίδωκαν ἐντέλλεσθαι αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν.

(68) *Προσκυνεῖν*. De προσκυνήσει Evangeliiis facta lege Rich. Simonis, *Observationes novas in N. T. Gallice scriptas* p. 171. Confer Rev. Georg. Henr. Gœtzii, præsulis Lubecensis doctissimi, *Disputat. de cultu Evangelii externo*, et adde, quæ de jurejurando, tacto Evangeliorum codice, fieri solito, monuit Jac. Lydius, *De Juramentis*, c. 4, § 6; item Gulielmus Caveus, *De primitivo Christianismo*, part. III, p. 216.

(69) *Χρῶνται*. Exciderat hæc vox ex interpretatione Latina.

(70) *Γεννησαμένας*. Scelus hoc non refugisse Persas, testis est Philo, *De specialibus legibus*, ad VI et VII præceptum. Ab his forte didiciti Manes, Persa, et ad suos transtulit etiam sequioris ætatis ascelas. De aliis gentibus, non rectius hic sententibus, lege Alexandrum Tiraquellum, lib. VII *Conubial.* num. 22; Mosen Amyraldum, in *Disquisit. de jure naturali connubia dirigente*, p. 70; et Agid. Menagium ad Diogenis Laertii lib. I, § 95, et VII, 33, item § 181. Atque in his desinit Euthymii narratio, totidem ut plurimum verbis ex Photio descripta, qui deinceps ad librum II Photii

C excerpendum accedit, præmissis tamen adhuc paucis, quæ de Tychico noster inferius afferet.

(71) *Ἀποκλίνειν*. Contrariam huic sententiam Franc. Zini verso Euthymii, p. 203, exprimit, his verbis: « adeo ut ipsorum quidam etiam cum matribus consuetudinem habere dicantur. » Hinc et legisse videtur: Πλὴν ἐνίοις τινὰς αὐτῶν φασὶ εἰς τὴν πρὸς τὰς γεννησαμένας ἀποκλίνειν συνάφειαν. Et in ipsam hanc lectionem vehementer me rapi sentio. Neque enim verbum ἀποκλίνειν pro *declinare* aut *abstinere a re aliqua* adhiberi, quod sciam, solet, sed inclinationem potius et affectum in rem aliquam inferi. Vel saltem, si priorem notionem hic tueri debuit, necesse erat, ut cum genitivo casu conjungeretur ἀποκλίνειν τῆς συναφείας. Τὸ πλὴν non semper adversativam sed ampliativam quoque notionem habet, ut idem sit, quod *imo vero*.

(72) *Κύριλλος*. *Catechesi* scilicet VI, § 12 seqq. p. 91, editionis Oxon. a Cl. Thoma Milles curatæ, ubi in compendio habes, quæ de Scythiano Manetis præcursore, et Manete ipso, ab Archelao episcopo confutato, in Actis Archelai, de quibus paulo post fusius, leguntur.

(73) *Ἐπιφάνιος*, Hæres. 66.

(74) *Ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας*. V. c. Eusebii, VII, 51, *Histor. eccles.* [Socrates lib. I, *Hist. eccles.* c. 22; Theodoretus, *Hæretic. fabul.* lib. I, c. 26, et V, 9, alii.

(75) *Τίτος τε*. Hujus libri quatuor dimidiam fere partem Græce perisse visi sunt, ita ut tantum liber I et II, cum parte exigua tertii superesse crederetur, secundum codicem scilicet Holstenianum, obiter inspectum, et, prout a librario textus series turbata erat, consideratum. Nuac vero libros tres priores integros Græce et Latine ex ipso illo codice Holsteniano, in bibliotheca publica Hamburgensi obvio, et a Rev. Jo. Friderico Wincklero, conjun-

πίων (76) ὁ τῆς Θμουέως, ὃ τε τῆς πόλεως Λύκων Ἀλέξ-
ανδρος (77) τοὺς ἀρχιερατικούς ἐγκειρισμένος
νόμους. Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ ὁ τούτων πάν-
των κατὰ κράτος μάλιστα θριαμβεύσας τε καὶ δι-
ελέγξας τὴν προκειμένην ἀσέβειαν Ἡρακλειανὸς (78)
ὁ Καλχηδόνας ἐπίσκοπος, ἐν εἰκοσι βιβλίοις τοὺς
κατὰ τῆς ἀποστασίας ἀγῶνας καταβαλόμενος, καὶ
πλείστοι ἕτεροι (79). Πλὴν καὶ νῦν, ὁ λόγος οὐκ
ἀσύμφορον τοῦτο λογιζόμενος, κατ' ἐπιδρομὴν τινα
σεται.

ΙΒ. Σκυθιανὸς τις (80) τὴν πατρίδα Αἰγύπτιος,
τὸ δὲ ἐξ ἀνθρώπων γένος Σαρακηνὸς τὴν Ἀλεξ-
ανδρείῳ ὄκει, οὔτε Χριστιανὸς συμπεφρόμενος, καὶ
τὰ Ἰουδαίων οὐ προσέμενος. Οὗτος ἐκ τῶν Ἀριστο-
τελικῶν παρακουσμάτων ἐντριβὴς τὴν γλῶσσαν (81)
γεγονῶς, τέσσαρας (82) συντάττει βιβλούς ὧν τὴν (83)

A qui Cyropoleos archiepiscopatum tenuit. Præter hos
autem is, qui de iis omnibus fortiter triumphavit,
et hanc, de qua agitur, impietatem confutavit;
Heraclianus, Chalcedonis episcopus, qui viginti
libris certamina contra eorum apostasiam instituit.
Cæterum non abs re neque inutile fore duxi, cur-
sim et strictim quædam eorum recensere, quæ ad
notitiam hujus argumenti exploratissimam faciunt.
tῶν εἰς γνῶσιν ἐχόντων τὸ ἀπαραίτητον διελεύ-
σεται.

XII. Scythianus quidam, patria Ægyptius,
genere autem Saracenus, Alexandriæ habitabat,
neque cum Christianis versans neque Judæo-
rum doctrinam amplexus. Hic ex Aristotelicis male
intellectis libris linguæ (Græcæ) usum assecutus,
B quatuor composuit libros quorum unum quidem

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ctissimo collega meo, descripto exhibebit, vel potius
jam exhibuit Cl. Jac. Basnag. in nova, quam parat,
Antiqu. Canisii lectionum editione, cujus Specimen
luci superiore anno expositum, et Titi et Serapionis
commentationes inter cætera sistit. Is enim in præ-
missa animadversione observavit, codicem Hol-
stenianum Hamburgensem passim esse mutilum, et,
inverso ordine, turbatum, quem tamen ductu desi-
gnationis argumentorum a Tito ipsi tractationi
præmissæ, ita nunc restituit, ut libri tres integri
appareant. Cæterum auctor ipse argumentis philo-
sophicis frequenter, Scriptura vero diviniore raro
utilitur.

(76) *Σαρακηνός*. Ita nomen scribitur in Coisli-
niano et nostro codice, quod alii per *Serapion* effe-
runt rectius, cujus nominis et alii inter scriptores
Græcos, in primis sophista quidam et comicus, ut
cæteros taceam, exstant. Ejus tractatus, Græce
apud nos cum Tito Bostrensi exstans paginis 24,
in-folio continetur, et in repetita *Lectionum* Cani-
sianarum editione juxta Latinam versionem Tur-
riani exstabit. Interim in secunda et tertia codicis
nostri pagina varia desiderantur, sensum hiuleum
reddentia. Unum tantum Manetis errorem, quo
corpus et materia in se mala venditantur, oppugnan-
dum sibi sumpsit Serapion. Utriusque, Titi scilicet
et Serapionis, commentationem Græce descripiam
habuisse B. Sebast. Goufr. Starchium, Cl. Marti-
nus Dieterich in fonebri ejus Programme te-
stat.

(77) Ἀλέξανδρος. Liber ejus πρὸς τὰς Μανιχαίων
δδξας a Franc. Combefisio editus est tomo II *Au-*
ctarii novissimi, Paris. 1672 fol. Ex eo, tum inedito,
locum quemdam affert Alexander Morus in *Notis ad*
Novum Fædus, p. 243.

(78) Ἡρακλειανός. Laudat hujus XX libros Pho-
tius noster in *Bibliotheca* codice 85.

(79) Πλείστοι ἕτεροι. Eos consueta et familiari
sibi industria et doctrina concessit Celeb. Joh.
Albertus Fabricius, in *Biblioth. Græc.* lib. v,
p. 289 seqq. Mireris forte, Petri Siculi, quem Pho-
tius temporum rationes fere æqualem faciunt, men-
tionem hic non factam esse, cujus *ἱστορία περὶ τῆς*
κινήσεως καὶ μεταστάσεως τῶν Μανιχαίων, τῶν
καὶ Παυλικιανῶν λεγομένων cura Matthæi Raderi,
prodit Ingolstadii, 1604, in-4. Cumque comparatio
scripti utriusque, a Photio et Siculo profecti, ad
oculum ostendat, alterum alterius opera usum esse,
non dubitem, vel hinc affirmare, Siculum post
Photium sua litteris consignasse, qui alioquin illius
cum cæteris mentionem facturum fuisse videtur.

(80) Σκυθιανός τις. Hæc Photius hausit ex Cyrilli
Catechesi vi, § 15; quæ etiam in sua retulit Petrus

Siculus in *Historia Manichæorum*, p. 20 seqq.
Uterque a Cyrilli verbis passim abit, quibus tamen
præ Photio insistit Petrus Siculus. Comparavit inter
se utrumque Rev. Thomas Milles in sua Cyrilli
editione p. 92 seq. Nostri itaque judicio Scythianus
hic primus inter Christianos stultæ de duobus prin-
cipiis opinionis auctor exstitit, quod ipsum tradunt
Archelaus in *Actis Disputat. cum Manete*, p. 95,
et Epiphanius, hæresi 66, alique. Ab his discedere
videntur Theodoretus, *Hæretic. Fabul.* lib. i, c. 35;
Cedrenus p. 259; et hinc forte, quia iisdem verbis
utilitur, Suidas, tom. II, p. 491. Ibi enim omnes
Manetem etiam Σκυθιανὸν appellatum scribunt,
quod eo sensu multi acceperunt, ut Manes et Scy-
thianus eundem eos judicare censerent. Meo judi-
cio illi hac Scythiani appellatione erroris primam
originem indicare voluerunt, in primis ideo, quod
versutum Manetis ingenium et felix in negotio suc-
cessus et Scythiani et Terebinthi, decessorum
ejus, memoriam abolere videretur. Id certe suspi-
cari malim, quam cum eruditissimo Pearsonio in
Adversariis Miscellaneis, c. 35, p. 355, vel auctoris
σφάλμα μνημονικόν, vel librarii γραφικὸν ἀμάρ-
τημα hic cogitare. Scythianum hunc ad apostolo-
rum tempora ab Archelao l. c. referri merito mi-
reris, cum ipsius narratio inferat, inter Scythianum
et Manetem, unum tantum Terebinthum, primi
illius discipulum, intercessisse, ut proinde Manes
Scythianum, si forte ætate provecior fuerit, videre
potuerit, id quod persuadere nobis poterat fra-
gmentum epistolæ ad Scythianum, modo idem is
cum nostro sit, a Manete scriptæ, quod habes apud
Cl. Fabricium in *Biblioth. Græc.* lib. v, p. 285.

(81) Ἐντριβὴς τὴν γλῶσσαν. Refert hæc ad periti-
am linguæ Græcæ præstantissimus interpres. At
videtur Photius de doctrinis potius Aristotelicis prom-
ptaque eas aliis propinandi facultate hic cogitasse.
Id suadet Cyrilli ipsius phrasis, qui pro his, quæ
Photius habet, scribit Ἀριστοτελικὴν μιμησάμενος
βλῶν, id est, ut interpretor, *Aristotelicam philoso-*
phandi rationem sectatus. Bion enim etiam de τέχνῃ,
seu arte et disciplina, usurpari pridem monuit
Tzetzes ad Hesiodum, et Menagius ad Diogenem
Laertium, p. 439 b.

(82) Τέσσαρες. Confer Archelai *Disputat. cum*
Manete, p. 96.

(83) Ὅτι τὴν μὲν. Si hic Photii locus cum Petri
Siculi verbis conferatur, patebit alterum alterius
vestigii instituisse. Cum enim Cyrillus l. c. quem
uterque legit, quatuor illos libros breviter et nude
tantum quoad titulos recenseat, uterque horum
quædam addit sibi invicem similia. En tibi descri-
ptionem Petri Siculi : Τέσσαρες βιβλούς συντάξεν,

Evangeliū appellavit, ubi acta quedam Christi, Dei nostri, pernicioſa et abominanda, impia ac Deo perosa mente conſinguntur; ſecundum Κεφάλαιον, ſeu *Capitulum* inſcripſit, tertium *Mysteriorum* nomine inſignivit, ubi ſecundum mentem ſuam legis et prophētarum refutationes et calumniæ contra eos inſtituuntur; quartus, qui mortem animæ parit, *Theſaurus vitæ* inſcribitur. Huic autem Scythiano diſcipulus fuit nomine Terebinthus. Ac cum acerbæ morte magiſter in Judæa, quo commigraverat, periſſet, nequitia diſcipulus, et pecuniarum et librorum hæreditatem adiit. In Palæſtina vero et in Judæa degens ac piorum omnium iudicio damnatus, opprobrium non ferens, in Perſidem proficiſcitur, aſſumpto Budæ nomine. Jam enim fama ejus pervagata odium impio viro conciliaverat, antequam in cujuſpiam conſortium veniret. Verum non cepit fructum permutati nominis. Cum enim ex operibus et ex doctrina iis, qui ipſum prius ignorabant, notus evaſiſſet, a viris apud Perſas eruditis, qui non pie quidem ſentiebant, ſed meliorem tamen eo circa omnia ſententiam tuebantur, conſutatus et expulſus eſt. Hinc profugus, apud viduam quendam, hoſpitiū quærens, doſe ſe inſinuavit. Poſtea, conſenſo quodam tecto, dæmonas pro more ſuo cum clamore invocat, quos hodieque Manichaicæ defectionis amatores, quando deteſtandam ſuam Iſchada celebrant, invocare ſolent. Poſtquam hic deteſtandam initiationem perſolviſſet, diviniæ ac vere juſtæ comminationis opus efficitur. Projectus namque de tecto, in ipſa impietate et exſecrandis myſteriis toto corpore contritus eſt, et vitam cum morte commutavit: ſicque altera impietatis fera concisa eſt. Non bonum autem vidua impii hoſpitiū fructum percepit.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

μίαν καλουμένην, τὸ ἔργον Εὐαγγέλιον, οὐ Χριστοῦ πράξεις περιέχουσιν, ἀλλ' ὡς μόνην τὴν προσηγορίαν. Καὶ ἄλλην καλουμένην Κεφάλαιον. Καὶ τὴν τρίτην τῶν Μυστηρίων, ἥτις ἐστὶ πρὸς τὴν ἐπιτηδεύεισαν αὐτοῖς ἀνατροπὴν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν· τετάρτην, ἣν περιφέρουσι Θησαυρὸν ζωῆς καλοῦντες, ἥπερ ἐστὶ Θησαυρὸς θανάτου. Videtur tamen, ne quid diſſimulem, Sculus Photio ex parte adversari, cum is quidem neget de Christi rebus et actis hic quidquam legi, hic vero res Christi gestas interpolatas recenseri aſſirmet.

(84) *Τερέβινθος*. Ita et Petrus Siculus nominat, qui Cyrillo audit *Τερέβινθος* in vulgatis editionibus, a quibus tamen bonæ notæ codices manu exarati discedunt, nostri scriptionem approbantes, ceu testatur Th. Milles. Astipulatur in Actis Arche-laus.

(85) *Βουδὴν*. Βουδῆν apud Cyrillum in vulgatis, cujus codd. mss. habent Βουδῆν. Βουδῆν legit Petrus Siculus.

(86) *Παρεισφθίρεται*. Ita hujus verbi vim exprimendam in versione putavi, pro eo quod antea legebatur: A vidua quadam hoſpitiū causa exceptus magis magisque corrumpitur. Pejor, in primis apud viduam fraudum ejus ignaram, vix fieri poterat Terebinthus. Id itaque videtur voluisse Photius, hominem perditissimum bonam feminam dolis et blanditiis suis ita ſefelliſſe, ut eum libenter in ſua reciperet. Id vult verbi Græci notio, de qua expo-

A μὲν Εὐαγγέλιον ἐπωνόμασεν, ἐν ᾗ πράξεις Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν φοροποιοὶ τινες καὶ ἀποτρόπαιοι θεομάχῳ γνώμῃ διαπλάττονται· τῇ δευτέρᾳ δὲ Κεφάλαιον τὴν κλήσιν ἐπέθετο; καὶ τὴν τρίτην τῶν Μυστηρίων ἐσέμνυνεν ὀνόματι, ἐν ᾗ, ὡς ἔδοξεν αὐτῷ, τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν διασκευαί τινες καὶ διαβολαὶ πραγματεύονται. Ἡ δὲ τετάρτη ψυχικοῦ θανάτου πρόξενος οὖσα Θησαυρὸς ζωῆς ἐπιγέγραπται. Τοῦτ' οὖν δὴ τῷ Σκυθιανῷ μαθητεῖται Τερέβινθος (84) ὄνομα, καὶ πικρῷ θανάτῳ τοῦ διδασκάλου κατὰ τὴν Ἰουδαίαν (ἔκεισε γὰρ παρεγγόνοι) τῶν ἀνθρώπων ἀποφθαρέντος, ἐκ τῆς κακίας μαθητῆς, τῶν τε χρημάτων αὐτοῦ καὶ τῶν βιβλίων τὸν κλήρον ὑπέρχεται. Ἐν Παλαιστίνῃ δὲ καὶ Τουδαίᾳ διατρίβων καὶ παρὰ τῶν εὐσεβοῦντων ἀπάντων καταγινωσκόμενος, καὶ μὴ φέρων τὸν θνείδον, ἀπαίρει πρὸς τὴν Περσίδα, Βούδην (85) ἑαυτὸν μετονομάσας. Ἡδὲ γὰρ καὶ ἡ κλήσις αὐτοῦ θρυλλομένη μισήσιν ἐπολεῖ τὸν ἀσέβη καὶ πρὸ τῆς ἐντεύξεως. Πλὴν οὐδὲν τῆς μετωνυμίας ἀπάνωτο. Ἐκ γὰρ τῶν ἔργων καὶ τῶν δογμάτων κατάφωρος τοῖς πρὶν ἀγνοοῦσι γινόμενος, ὑπὸ τῶν παρὰ Πέρσαις λογίων οὐδ' αὐτῶν μὲν εὐσεβοῦντων, ἀμεινον δ' ἐκείνου περὶ πάντα διακειμένων, ἡλέγχεται τε καὶ ἀπηλαύετο. Ἐξ οὗ φυγὰς γεγρονῶς, γυναικὶ τινὶ ἀνδρὸς κεχηρωμένη, ξενίας λόγῳ παρεισφθίρεται (86). Εἶτα ἐπὶ τινος δώματος ἀνελθὼν, καὶ τοὺς ἐξ ἔθους αὐτῷ καλουμένους δαίμονας ἐπιδοῶμενος, οὓς καὶ μέχρι νῦν οἱ τῆς Μανιχαϊκῆς ἀποστασίας ἐρασταί, ἐπειδὴν αὐτὸν τὴν μουσάρν ἰσχάδα (87) τελούσιν, ἐπικαλοῦνται. Ταύτην δὲ οὗτος (88) τὴν ἐξάγιστον διαπραττόμενος τελετὴν, θέας καὶ δικαίας, ὡς ἀληθῶς, ἀπειλῆς ἔργον γίνεται. Ἐκδισκευεῖς (89) γὰρ τοῦ δώματος αὐτῇ δυσσεβεῖς καὶ βέλυναις τελεταῖς ὅλος (90) τε τὸ σῶμα διεθρόβη (91), καὶ τὸν

nit egregie Lambertus Bos, vir Ἑλληνικώτατος, in *Animadversionibus ad scriptores Græcos*, p. 96. Cyrillus et Petrus Siculus hic simpliciter habent, προσφεύγει ἐντὶ χήρᾳ.

(87) *Μουσάρν ἰσχάδα*. Quid sibi hæc velint, non satis capio. Eadem phrasi utitur Cyrillus (ubi interpretes *caricam* afferunt); et Petrus Siculus, ἰσχάδα fructum ficus esse constat, ut alios taceam, ex Polluce, tom. I, p. 142. Videtur hic innui conventus quidam, haberi a Manichæis solitus, sive ad sacra sua exercenda, sive ad conferendas sententias. Si posterius, fortasse mos veterum philosophorum huc aliquid lucis attulerit, qui, proposita quæstione ἰσχάδα δίδοναι id est *caricam exhibere* alteri cuiquam instar arrhæ expectatæ responsionis solebant, quam qui acceperat, responsioni se obstringebat. Vide Joach. Kuhnii notas ad Diogenem Laertium, p. 524.

(88) *Ὀδτος*. Ita ex nostro lego pro οὗτος.

(89) *Ἐκδισκευεῖς*. Nova vox, pro qua Cyrillus et Siculus habent καταβληθεῖς. Nostri illa efficacior est: infert enim hominem non expectantem instar disci cum impetu projectum in auras esse.

(90) *Ὁλος*. Ita ex nostro pro ὅλος.

(91) *Διεθρόβη*. Ita ex nostro pro διατρίβη. Illum enim ex verbo διαθρόβω ad rem, de qua hic agitur, accommodatius omnino videtur, quam alterum illud ex διατρίβω petitum, quod in hoc sensu adhiberi, si quid video, non consuevit.

βίον κατεστρέψατο. Ἄλλ' οὕτω μὲν καὶ τὸ δεύτερον τῆς δυσσεβείας ἐξεκώπη θηρίον. Οὐκ εἰς καλὸν δὲ ἄρα ἡ χήρα τῆς δυσσεβοῦς ξενίας ἀπώνατο. Ὁρῶσα γὰρ ἐαυτὴν ἀνδρὸς τε καὶ παίδων καὶ τοῦ λοιποῦ γένους ἔρημον, χρημάτων τε κληρὸν αὐτῇ περιγεγόμενον, καὶ τῶν μυσρῶν ἐκείνων παραμυθίαν τῆς ἐργίας παῖδα. Κούβρικον (92-93) ὄνομα ἀργυρίου τιμῆς ὠνεῖται, ὃν οὖν θεμένη τοῖς Περσῶν μὲν τῶς μαθήμασιν ἐστοιχείου, πικρὸν δὲ ἄρα βέλος κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης παρώξυνε φύσεως. Ἀποφθαρείσης γὰρ τῆς χήρας, κληρονόμος μὲν καὶ τῶν χρημάτων γίνεται, καὶ τῶν δυσσεβῶν βιβλίων. Τὸ δὲ τῆς οἰκετικῆς ὀνομα τύχης, ἵνα μὴ αὐτῷ μῶμον ἢ δουλεία (94) προστερίβοιτο, εἰς Μάνην μεταβάλλει. Διηλοὶ δὲ τοῦτο Περσίδι γλώσση τὸν ὅσον ὁμιλητικὸν (95) καὶ πρὸς διάλεξιν (96) δραστήριον. Καὶ τοιοῦτος γὰρ τοῖς πολλοῖς ἐδόκει, ὁ μᾶλλον Ἑλληνι γλώσση ἢ τῇ Περσίδι Μάνης ἐπάξιος ὀνομάζεσθαι. Ἔργῳ γὰρ ὡς ἀληθὺς τῆς μανίας (97) δοχέων, εἴπερ τις ἄλλος, ἐχρημάτισεν, ὅλον τὸ τῆς πλάνης πνεῦμα ἐν ἐαυτῷ χωρήσας, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐνεργούμενος (98), ὃς καὶ Παράκλητον (99) ἐαυτὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐξεμάνη ὀνομάσαι· τὸν τοιοῦτον τρόπον τῆς μιμήσεως ἐκ τῶν καθηγησαμένων αὐτοῦ διαδεξάμενος. Καὶ γὰρ ὅτι τοῦτον ὁ μὲν Σκυθιανὸς Πατέρα ἐαυτὸν, ὁ δὲ Τερέδινθος Ὑῖον τοῦ Θεοῦ ἐκ Παρθένου τε γεννηθῆναι (ὡς τῆς ὑπερβολῆς οὐκ ἐχούσης ἀθεό-

A Cum enim videret se et viro, et liberis, et toto genere orbatam, pecuniarum ac detestabilium librorum hereditate auctam esse, in solitudinis suae consolationem, puerum sibi, Cubricum nomine, argenti pretio emit (1) adoptatumque Persarum disciplinis erudit, atque acerbum contra humanum genus telum exacuit. Defuncta namque vidua, et pecuniarum et impiorum librorum haeres efficitur. Domesticæ porro fortunæ nomen ne sibi vituperii notam servitas inureret, in Manem mutavit: hoc vero nomen lingua Persica significat disertum, et in disputando strenuum. Et talis multis esse videbatur, qui tamen magis Græca lingua Manes (furius) quam Persica (Manes sive disertus) vocari merebatur: nam ipso opere vere insanix receptaculum, si quisquam alius, erat, totum quippe erroris spiritum in se continens, ab ipso agitabatur, qui se Paracletum ac Spiritum sanctum furiosi instar nominavit, mores imitatus eorum, qui huius instituti auctores sibi fuerunt, quorumque successor erat. Ex iis namque Scythianus se Patrem, Terebinthus vero se Filium Dei ex Virgine natum, o impietatem nullum modum habentem! nuncupare ausus est. Exinde vero discipulos congregavit duodecim, quos etiam erroris præcones emisit. Sed furiosus ille Manes cum scelere celebris evasisset, nuntia fama ad aures usque Persarum regis pervenit. Ille

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(92-93) Κούβρικον. Ita constanter Cyrilli codices: at Petrus Siculus, p. 22, semel habet Βούβρικον, librarii vel typographi vitio, cum in eadem pagina aliquoties Κούβρικος recte legatur. Corbicum in Actis Archelai, p. 97 vocatum invenies, quem Urbicum dicit Augustinus, qua de re vide, quæ scripsi olim in Manichæismo ante Manichæos, p. 215. De ipsius nominis ratione lege Thomam Gataberum in *Adversariis Miscellan.* c. 35; et Fullerum, II, 18, *Miscellaneorum*.

(94) Μῶμος ἢ δουλεία. Ita ex nostro restitui, pro eo quod ex Coislino legebatur: μῶμον ἢ δουλείαν. Nam cum nostro facit codex Colbertinus, et Petrus Siculus, p. 22, verbis magis perspicuis in eandem rem usus Photium interpretatur. Ait enim: Εἰτα ἵνα μὴ τὸ τῆς δουλείας τοῦ Κουβρίκου ὄνομα ἐπονεῖδιστον ᾗ (ita lege pro ἢ quod exstat in editis) ἀντὶ Κουβρίκου Μάνην ἐαυτὸν ὀνόμασεν. Id est, Deinde ne sibi servile nomen Cubrici (vides, quomodo ipsum Cubrici nomen inter servitutis, ex qua, redemptus scilicet, emergerat, nomina numeret?) ignominiosum esset, pro Cubrico se Manem dixit. Ubi placet Gatakeri in *Adversariis*, p. 355, expositio: Cubrici nomen ἐπονεῖδιστον dicit, vel quia probrosum aliquid sonare videretur, vel quod servus adhuc cum esset, id ei nominis fuisset, unde conditionis servilis memoriam refricare videbatur. Taceo, nomen servile homini libero dedecus quidem, non autem servitutem conciliare posse. Interim mireris hominem servile nomen cum altero non minus tali permutasse. Μάνης enim, apud Græcos saltem, δουλικὸν erat ὄνομα, id quod Gatakerus, l. c. et Menagius, ad Diogenem Laertium, p. 215 b, veterum locis tam manifestum fecerunt, ut dubitare nefas sit. Interim patet nomen illud apud Persas melioris ominis fuisse, quod statim monet noster.

(95) Ὁμιλητικόν. Etymologiam eandem Cyrillus

U et Petrus Siculus voce ὁμιλητῆς exprimunt, quam Persis hodie ignotam scribit Th. Hyde, *De rebus veterum Persarum*, p. 282. Alias omnes nominis huius rationes venati sunt complures, in primis autem Gatakerus, l. c. c. 35. Confer, si placet, quæ ipse olim monui in Manichæismo ante Manichæos, p. 205.

(96) Διάλεξιν δραστήριον, in disputando strenuum: ita malui pro in dialectica strenuum. Διάλεξις enim ut concionem ad populum (vide Valesium ad Eusebium, p. 110), ita in primis quoque disputationem et orationem cum cura factam infert. Lege Godfridi Olarii Notæ ad Philostratum, p. 565 et 579.

(97) Μανίας. Ita et alii Manetis nomine luserunt, v. c. Zonaras Canone in Deiparam apud Cotelerium, tom. III *Monumentorum Græc.* p. 467. μανίης ὁ Μάνης, sicut et Euthymius in *Panoptia* tit. 9, Manes simpliciter μανίης vocatur. Sic Titus lib. 1, *Adversus Manich.* apud Cl. Basnage, p. 60: Ὁ δὲ μανίης ἐκ βαρβάρων καὶ τῆς μανίας αὐτῆς ἐπώνυμος, quæ ita verterim: Ille vero a barbaris insanire doctus et a barbarie appellatus, etc. Hinc p. 61, de eodem βαρβαρικὴν ἀσέβειαν ἐπινοήσας καὶ δευτέραν ἀρχὴν ταύτην μανικῶς ὀρίσάμενος, et p. 63, ὁ χαλεπώτατα μανίης. Adde, p. 65.

(98) Ἐνεργούμενος. Ita ex nostro pro ἐνθιούμενος. Prior enim vox a scriptoribus ecclesiasticis proprie de hominibus a dæmone actis usurpari solet, quemadmodum posterior bonum interdum sensum habet.

(99) Παράκλητον. Huc referunt quidam vocem Μάνης, tanquam מְנַחֵם id est, consolator: vide Gatakerum, l. c. c. 35.

(1) Factum hoc ipsi puero septenni tradunt Cedrenus et Suidas loc. cit. qui numerus annorum omnino substituendus est illi τῶν Sexaginta, quem habes in Archelai *Disputat.*, pag. 98.

cum filium morbo laborantem haberet, audiretque, Manem pollicitum esse, se filium ejus ex morbo precibus erepturum esse, arrogantem hominem ad filii curationem adhibet : ac medicos tum præsentes tametsi agritudinis curationem facilem fore promittebant, ejecit. Ille vixdum orationem compleverat, et vitam eripuit ei, qui id forte passus non esset, nisi ille incolumitatem promississet. Cum itaque subito et aperte impietas et arrogantia scelesti hominis deprehensa fuisset, in maleficorum carcerem impostor ille damnatus conjicitur. Sed cum servus esset ac servilis artificii peritus, sciretque se non diu postea patratæ credis poenas daturum esse, utpote qui regis filium impietate sua occidisset, e domo aufugit, et custodibus carceris necis causa fuit : nam quia scelestum illum non accurate custodierant, capite omnes plexi sunt.

φόνου δίκαι· ὅπως εἶν οὐκ εἰς μακράν ἐστιν ἄξιος, ἅτε δὴ τῇ καθ' ἑαυτὸν ἀποστασίᾳ τὸν βασιλεῖον ἀνελὼν παῖδα, διαφεύγει τοῦ οἰκήματος, καὶ γίνεται τῶν δεσμοφυλάκων θανάτου παραίτιος. Καὶ γὰρ οἱ μὴ ἀσφαλῶς ἐτήρουν τὸν ἀλιτήριον, τῆς κεφαλῆς ἐξημιώθησαν ἅπαντες.

XIII. At hic servus, erro, homicida carceri mancipatus, advenit profugus in Mesopotamiam, et defectionis suæ zizania rursum serere incipit. Carcharorum autem episcopus, cui nomen Archelaus, vir sacer et divinarum humanarumque rerum peritissimus, collecta Græcorum seu gentilium auditorum manu, ne Christianis judicantibus veritas per favorem triumphasse videretur, instituta adversus maniae cognominem pia disputatione, impiissimum hominem ita pudenter confutavit, ut inde statim aufugeret, et defectionis ejus semina nullam ibi radicem ponere possent. Hinc profugus vicum quemdam ignobilem occupat, ibique rursum impietatem suam fovere et patefacere satagit. Sed fervens ille pietatis propugnator et vere pastor Archelaus cum non modicam ovium curam gereret, non segnis erat in persequendo eo, qui sævior lupo, in gregem discerpendum insurrexerat. Quamobrem ille maniae cognominis, qui ejusmodi viri præsentiam non sine magna anxietate sustinebat, aufugit, et e loco in locum transmigrat. Dum sic vagaretur, Persarum regis satellites, qui sectas tum ubique perquirebant, comprehensum adducunt vinctum ad eum,

Α τῆτος ! ὀνομάζειν ἀπετόλμησεν (2). Ἐξ οὗ καὶ μαθητὰς συνηγοροῦσατο δύο καὶ δέκα (3), οὓς καὶ τῆς πλάνης διέπεμπε κήρυκα. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐμβρόντητος Μάνης, τῷ κακῷ γεγονῶς περιδότης, ἦκει ταῖς φήμαις μέχρι καὶ τῶν ὠτῶν τοῦ Περσῶν βασιλέως. Ὁ δὲ (καὶ γὰρ αὐτοῦ ὁ παῖς νόσῃματι ἐαλώκει), ἐπεὶ τὸν Μάνην ἐπαγγελλόμενον ἤκουεν εὐχῇ τὸν παῖδα ῥύσασθαι τῆς νόσου, δέχεται τὸν ἀλαζόνα τοῦ παιδὸς ἐπὶ θεραπείᾳ. Καὶ δὴ οὗτος τοὺς παρόντας ἰατροὺς καί τοι ῥάβδαν ἐπαγγελλομένους παιδὸς· τὴν ἱασιν, ἀποπεμφόμενος, ἅμα τε εὐχὴν ἐτέλει καὶ τῆς ζωῆς ἐξήλαυνε (4) τὸν οὐκ ἂν τοῦτο παθόντα, εἰ μὴ αὐτὸς τὴν θεραπείαν ὕπεσχετο. Οὕτω γοῦν θάπτον τε καὶ περιφανῶς τῆς ἀσθεσίας τε καὶ ἀλαζονείας τοῦ κακοδαίμονος σπληντευσθείσης, εἰρκτὴν κακούργων οἰκεῖν ὁ πλάνος καταδικάζεται. Ἀλλ' ὅγε δοῦλος ὢν καὶ δουλικῆς τέχνης ἐμπειρος, εἰδῶς τε ἀκριβῶς ὡς ἐξημιώθησαν ἅπαντες.

IF. Ἀλλ' οὗτος ὁ δοῦλος, καὶ πλάνος, καὶ φονεὺς καὶ δέσμιος φυγὰς καταλαμβάνει τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ σπείρειν πάλιν ἀπάρχεται τὰ τῆς ἀποστασίας ζιζάνια. Ὁ δὲ τῶν Καρχάρων ἐπίσκοπος (5) ('Αρχέλαος' (6) αὐτοῦ ὄνομα, ἀνὴρ ἱερὸς, καὶ περὶ λόγους τοὺς τε θεῶν καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους περιδέξις), Ἑλληνικὸν ἀθροισάμενος ἀκροατήριον, ἵνα μὴ δόξῃ Χριστιανῶν κρινόντων φιλοτιμίᾳ λαμβάνειν τὰ νικητήρια ἢ ἀλήθεια, πρὸς τὸν τῆς μανίας ἐπώνυμον τὸν τῆς εὐσεβείας ἀνακινήσας λόγον, οὕτω κατήσχυνεν καὶ διήλεγξε τὸν τρισαλιτήριον, ὡς αὐτίκα τε φυγεῖν (7) ἐκείθεν, καὶ μὴδὲ φυγὴν λαβεῖν τὰ τῆς ἀποστασίας αὐτοῦ σπέρματα. Ἀλλ' ἐκείθεν ἀποδράς καταλαμβάνει κώμην τινὰ τῶν εὐτελεστάτων. Κάκει πάλιν ὑποθάλλειν ἐμψυχάζει καὶ παραδεικνύειν τὸ οἰκεῖον δυσσέθημα. Ἀλλ' ὁ θερμὸς τῆς εὐσεβείας (8) ὑπέρμαχος, καὶ ὡς ἀληθῶς ποιμὴν Ἀρχέλαος, οὐ τὴν τυχοῦσαν τὴν προβάτων ποιούμενος πρόνοιαν, οὐκ ἐνεργῶσθαι διώκει τὸν πικρότερον λύκον (9) τὸν ποίμνιον διασπαράσσειν ἐπανιστάμενον. Διὸ πάλιν ἐκείθεν, ὁ τῆς μανίας ἐπώνυμος, οὐδ' αὐτὴν τὴν παρουσίαν ἀνευ μεγάλης ἀγωνίας ὑποστὰς ἀποδιδράσκει, καὶ τόπον ἐκ τόπου διήμειδεν, ἐν οἷς

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(2) Ἀπετόλμησε. Ita lego cum nostro et Colbertino, pro quo Coislinianus, sensu prorsus contrario, nec ob contextum ferendo habet οὐκ ἐτόλμησε. Omnino enim id, quod refertur, audebat homo impius, et, quam vox ἀποτολμᾶν infert, effreni quadam audacia.

(3) Δύο καὶ δέκα. Nomina eorum lege apud Petrum Siculum, p. 30; et nostram, § 14.

(4) Ἐξήλαυνε. Ita ex nostro pro simplici ἔλαυνε. (5) Καρχάρων ἐπίσκοπος. Ita a pluribus vocatur Archelaus, Carrharum, quod genuinum urbis nomen est, episcopus.

(6) Ἀρχέλαος. Hujus Disputatio cum Manete edita nunc exstat in Laur. Alexandri Zacagnii. Collectaneis Monumentorum Veterum, Romæ 1698, editis, hinc vero in volumine II Operum Hippolyti a celeb. Fabricio nostro Hamburgi, an. 1718, curato; mihiq; pro eo, quo in me fertur amore ac benevolentia, inscripto, p. 134 seqq. Lege quæ

D uterque in præmissis de Archelao veterum testimoniis, quæque posterior in Biblioth. Græca lib. v, p. 262, commentati sunt, nec temere quidquam desiderabis. Inter testimonia illa exstant quoque bina Photii nostri loca, cum Holsteniani nostri lectione prorsus consentientia, nisi quod pro Καρχάρων legatur Χαρχάρων, sicut Coislinianus Μαρχάρων mendosissime exhibet.

(7) Τε φυγεῖν. Ita repono ex nostro pro κατέφυγεν, quod habet Cl. Montfauconius ex Coisliniano. Nostram lectionem astruit Zacagnius l. c., imo sequentia καὶ μὴδὲ φυγὴν λαβεῖν omnino postulant.

(8) Ἐυσεβείας, Pietatis, pro quo impietatis vox in versione irreperat.

(9) Πικρότερον λύκον. Ita malui ex nostro, cum quo et conspirat Zacagnius, pro πικρότερον λύκον, quod habet Coislinianus. Sensus id omnino flagitat.

πλανώμενον οἱ τοῦ Περσῶν βασιλείως δορυφόροι, αἵ τε πανταχοῦ τὸν ἀλιτρίων διερευνώμενοι, εὐρόντες ἀγροῦσι πρὸς τὸν ἀποστειλαντα δέσμιον. Καὶ ὁ τοῦ τε ψεύδους καὶ τῆς φυγῆς πολλὰ χλευάσας καὶ κατονειδίσας, δίκην ἔλαβεν ἀντὶ πάντων μίαν, τὸν τοῦ ἀπατεώοντος ἀκρίβειαν μόνῃ πρέποντα θάνατον. Εἰ γὰρ καὶ μηδαμῇ μηδαιμῶς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἦν, μήτε παθεῖν μήτε δρᾶσαι ἀξιος, ἀλλὰ γε τῶν Μάνεντος ἀνυπερβλήτων δυσσεδημάτων οὐκ ἀνάξιος. Ἐτι γὰρ ἐν ζωσιν ὄντος τοῦ καχοδαίμονος, εἰς ἀσκήν τὸ σῶμα ἀποδείραντες οὕτω τῆς ζωῆς διασπῶσι καὶ διαβρῆγνύουσι, τὸ λοιπὸν τοῦ σώματος βορὰν θηρίοις προστρίφαντες, αὐτὸ δὲ τὸ δέριμα θυλάκου τρόπον πληρώσαντες πνεύματος πρὸ τῶν πυλῶν ἀνιρτήσαντο. Ἀλλὰ τὴν μὲν τοῦ βίου καταστροφὴν ὁ ἀποστάτης οὗτος καὶ τρισαλιτρίος τοιαύτην ἀπελήφεν.

14'. Ἐτεροι δὲ τῷ χρόνῳ βραχὺ τι τοῦτο προγενέστεροι, ὁμότιμοι δὲ τὴν δυσσεβείαν, Ζαράνης (10) θῶμα, καὶ αὐτὸς οὐκ ὀλίγα ταῖς δυσσεβείαις τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ἐπελυμήνατο. Μαθηταὶ μέντοι τοῦ δυσωνύμου Μάνεντος γεγενᾶσι δώδεκα, Σισίνιος ὁ καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ τῆς δυσσεβοῦς διδασκαλίας ἀναδεξάμενος, καὶ Θωμᾶς (11) ὁ τὸ κατ' αὐτὸν ὀνομαζόμενον συνταξάμενος Εὐαγγέλιον. Βούδας τε καὶ Ἑρμᾶς, Ἀδάμαντος (12) καὶ Ἀδείμαντος, ὃν (13) καὶ διαφόροι διέπειψε κλίμασι τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀποστασίας αὐτῶν κήρυκα. Ἐξηγηταὶ δὲ αὐτοῦ καὶ οἱ ὀνομαζόμενοι μαθηταὶ γεγόνασιν Ἰέραξ τε καὶ Ἡρακλείδης καὶ Ἀφρόνιος. Ἡριθμοῦντο δὲ τῷ χορῷ τῶν μαθητευθέντων αὐτῷ καὶ Ἀγάπιος, ὁ τὴν Ἐπτάλογον καλούμενην συντάξας καὶ Ζαρούας καὶ Γαυριάβιος. Καὶ ὁ μὲν τῶν τότε συναχσάντων τῆς ἀσεβείας χορὸς ἐν τοσοῦτοις παρελίνετο, ὃν πῶς ἂν τις εἴποι τὰς πράξεις, πῶς ἐκ διέλθοι τὰ δόγματα; Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἤλασαν πάσης μὲν ἀκαθαρτίας, πάσης δὲ ρυπαρίας καὶ πάσης ἀθεωτάτου βίβης, καὶ τοσοῦτων (14) αὐτῶν γέμει τὰ βιβλία ρυπασμάτων τε καὶ ἀτοπημάτων, ὥς μηδὲ τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐκείνων προσηλυθότας, καὶ τὰ πλεί-

A qui se miserat. Qui cum ejus mendacium, fallaciam et fugam irrisisset, eumque opprobriis insectatus esset, ultionem sumpsit pro omnibus unam, mortem infligens, quæ uni huic plano conveniebat. Licet enim id humanæ naturæ nullatenus sit, nec quempiam tale vel pati vel facere fas esse videatur; attamen horribilium Manetis impietatum non indigna mors erat. Cum enim infelix ille adhuc in vivis esset, corpus, detracta pelle, in utrem exoriantes sic ex vita detrahunt, et quasi dissecant; reliquum vero corpus in prædam feris projiciunt ipsamque pellem utris instar vento repletam præforibus suspenderunt. Talem apostata et scelestissimus homo vitæ terminum consecutus est.

B XIV. Alius porro tempore paulo hoc antiquior par impietate, Zaranis nomine, non pauca impietatis suis humano generi damna importavit. Discipuli autem infausti nominis viri Manetis fuere duodecim; Sisinnius, qui principatum ejus in impia doctrina tuenda accepit; Thomas, qui Evangelium suo nomine scripsit; Bûdas, Adamantus, Adimantus, quem in diversa orbis climata, erroris et defectionis præconem misit. Explanatores vero et quasi commentatores ejus fuerunt Hierax, Hieraclides et Aphthonius. In discipulorum item ejus choro numerabantur Agapius, qui Heptalogum, ut vocant, conscripsit, Zaruas et Gauriabius. Chorus autem impietatis eorum, qui tunc temporis una floruerunt, hos complectebatur, quorum acta narrare, vel dogmata recensere quis valeat? Eo enim impunitas omni modo deveniunt, eo usque immunditix, eo usque impiæ doctrinæ, totique sordibus et absurditatibus eorum libri repleti sunt, ut ne quidem successores illorum, qui maximam eorum impietatis partem retinuerunt, eos amplecti et recipere audeant; tum quod abominationum in illis contentarum exsuperantiam legere non va-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(10) Ζαράνης. Ita Coislinianus et Colbertinus, noster vero Ζανάρης. At cum et Petrus Siculus, p. 50, priorem lectionem probet, nec inter Persas hoc nominis inauditum sit (vide Tollii *Iter Italicum* p. 135), eam omnino præferendam puto. Lege de isto Jo. Pearsonium ad Symbolum Apostolicum p. 116, edit. Latine in notis, ubi is persuadere conatur, ut, inserto Manichæis Zarane, qui Manete una cum Scythiano antiquior erat, credamus Scythianum ad Apostolica tempora accessisse. Enimvero, quamvis non dubitem Zaranem Maneti ætate proximam fuisse, cum noster eum paulo antiquiorem diserte nomet, ipsa tamen illa brevis temporis intercapdo magis ellicit, ut credamus Scythianum et Zaranem æquales fuisse ætate, et eo tantum nomine a se invicem distinctos, quod alius eorum aliis in locis doctrinæ suæ semina spargeret.

(11) Θωμᾶς. De hoc et sequentibus Manetis discipulis lege Cl. Fabricium, lib. v, p. 287, *Biblioth. Græc.*

(12) Ἀδάμαντος. Adantum eum vocat Petrus Siculus p. 50.

(13) Ὅρ. Tres Manetis discipuli in tres orbis plagas missi memorantur in Actis Archelai cum Manete, p. 22. Addas scilicet, qui idem est cum Budda, Thomas et Hermas. Eisdem nominatim recenset Cyrillus, p. 98, Buddam pro Adda appellans, et *Historia hæreseos Manichæorum*, quam doctiss. Christoph. Math. Pfaffius cum Lactantii *Epitome Institutionum divinarum*, p. 182 seq. edidit. Ibi hæc inter cætera p. 185, lego: « Post ejus (Curbicii) mortem non solum libros, quos Terebinthus reliquerat, sed et pecuniam Curbicii sumens, Trembi discipulos acquisivit, quorum unus, Thomas, alius Abda, tertius esse Hermas. » Ibi non dubito pro Trembi legendum esse tres sibi (totidem enim discipuli postea memorantur; pro Abda autem Abdas, quem cæteri scriptores omnes vocant. Sic p. 182, ut obiter hoc moneam, pro capitulorum, legere malim capitulum. Hoc enim nomine secundum librorum suorum appellavit Scythianus, ceu ex superioribus constat.

(14) Τοσοῦτων. Ita ex nostro et Colbertino lege pro τοσοῦτον.

leant; tum quod irrationabilitatem præceptorum ratiociniis subicere non possint, tum etiam quod metuant et caveant, ne opprobrium risum atque odium apud omnes sibi concilient. Quamobrem hæc nuper exorta veterum illorum abominationis seminum fruticatio, ut supra diximus, quæ ab illis olim magistris scripto sibi tradita sunt, neque amplectuntur, neque tuentur; sed iis solum se adherere vafre et callide simulant, in quibus Dominica oracula et magni apostoli Pauli Epistolæ descriptæ sunt; nonnullis etiam Acta apostolorum et catholicæ Epistolæ, præter eas, quæ coryphæi (Petri) sunt, admittuntur. Huiusmodi sacra eloquia tueri se simulant, ut eos qui circa piam religionem hebetiores et imperitiores sunt, facilius decipere queant, quasi ab ipso Christo et a discipulis ejus ea receperint, quæ defectionis suæ insania peperit.

κορυφαίου τυγχάνουσιν. Τούτων δὲ τῶν ἱερῶν ἀντιποιεῖσθαι σχηματίζονται λογίων, ὡς ἂν ἔχοιν βιβλῖως ἐξαπατᾶν τοὺς νοθευτέρους τε πρὸς εὐσέβειαν καὶ ἀμαθευτέρους, ὡς παρ' αὐτοῦ Χριστοῦ εἴησαν παρειληφότες καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἃ τῆς ἀποστασίας αὐτοῖς ἀπέτεκεν ἡ ἀπόνοια.

XV. Hic itaque Manes, tantæ defectionis princeps, anno Valeriani et Gallieni, Romæ imperatorum, nono e custodia Persarum elapsos (nihil enim impedit, quominus ea persequamur, quæ supra historiæ series prætermisit), et in Mesopotamiam profectus, a divino Archelao, sancto viro, qui tum Carcharorum in ea regione præsul erat, multis magnisque contra impietatem suam argumentis exagitatus est. Atque inde insperato suffusus pudore, profugus Diodidem, Carcharorum vicum, subit: atque ibi cum Tryphone quodam, strenuo et sacro viro, presbyteratus gradum obtinente, congressus, parem subit casum; imo etiam ipse Archelaus, cum seductorem eo se recepisse comperit, acer quippe vir erat, et pio studio movebatur, statim in vicum se contulit; ac postquam seductorem illum in magnas angustias et in pudorem, a quo declinabat, conjecisset, ac execranda ejus dogmata evertisset, confutassetque, virumque omnibus deridendum detestandumque propinasset, eum ad fugam denuo perpulit, in qua quod et diximus, a perquirentibus

A στα τῆς αὐτῶν δυσσεβείας παρακατασχόντας ἀνέχεσθαι τοῦ λοιποῦ στέργειν ἐκεῖνα καὶ ἀποδέχεσθαι, τοῦτο μὲν τὸ ἀνυπέροβητον τῆς βδελυρίας οὐ στέγοντας (15), τοῦτο δὲ τῶν προσταγμάτων τὸ ἀλόγιστον λογισμοῖς ὑποβάλλειν οὐκ ἔχοντας, τοῦτο δὲ τὸν παρὰ πᾶσιν δνειδὸν καὶ τὴν χλεύην, καὶ τὸν κατάγελων καὶ τὸ μῖσος ὥσπερ διευλαθυμένους καὶ ἀποκλίνοντας. Διὰ τοῦτο καὶ αὕτη ἡ νεοφανὴς τῶν παλαιῶν ἐκείνων τῆς βδελυρίας σπερμάτων παραφύας, ὥσπερ καὶ πρόσθεν ἐφημεν, τὰ παρ' ἐκείνων τῶν διδασκάλων ἐγγράφως αὐτοῖς συντεταγμένον οὐ μὲν οὖν οὐκ ἀγαπῶσιν, οὐδὲ περιέπουσιν. Ἄλλ' ἐκεῖνοις μόνοις κακοῦργως καὶ πονηρῶς προσανέχιν ὑποπλάττονται, ἐν οἷς τὰ τε Κυριακὰ ἀναγέγραπται λόγια καὶ τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Παύλου αἱ Ἐπιστολαὶ, καὶ παρ' ἐνίοις τῶν ἀποστόλων αἱ Πράξεις, καὶ τῶν Καθολικῶν ὅσαι παρὰ τὰς τοῦ

IE. Ὁ μὲν οὖν Μάνης οὗτος ὁ τῆς τηλικαύτης ἀποστασίας (16) ἐξάρχων, ἔται (17) τῆς βασιλείας ἐννάτω Οὐαλεριανοῦ (18) καὶ Γαλινηοῦ, οἱ Ῥώμης εἶχον τὸ βασιλεῖον κράτος, τὴν ἐν Πέρσαις φυλακὴν διαφυγὼν (οὐδὲν γὰρ κωλύει διελθεῖν, ἃ τῆς ιστορίας ὁ δρόμος παρῆλθεν ἀνωθεν), καὶ κατὰ Μεσοποταμίαν γεγονὼς, ὑπὲρ τοῦ (19) θεσπεσίου Ἀρχελάου (Καρχάρων δὲ τῆς αὐτῆς χώρας οὗτος ὁ ἱερὸς ἀνὴρ ἐφορος ἦν) πολλοὺς μὲν καὶ μεγάλους ἐλέγχους τῆς δυσσεβείας ἀπητήθη. Ἐκεῖθεν δὲ διὰ τὴν ἀδόκητον αἰσχύνην ἀποδράς, εἰς Διωρίδα (20) Καρχάρων κώμην ἀποδύεται. Ἐν ταύτῃ (21) δὲ Τρύφωνι (22) τινι σπουδαίῳ, ἱερῷ μὲν ἀνδρὶ, τὸν δὲ τοῦ πρεσβυτέρου διέποντι βαθμὸν ἐντυχόν, τὰ ἴσα ὑπέστη. Πλὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς γε ὁ Ἀρχελαὸς τὴν ἐκεῖσε παρείσθουσιν τοῦ πλάνου μαθὼν (ὅξυς γὰρ ἦν καὶ θερμὸς τὸν εὐσεβῆ ζῆλον), καταλαμβάνει τὸ χωρίον, καὶ πολλῆς ἐμπλήσας τὸν πλάνον ἀμηχανίας, καὶ ἦν ἐφευγεν αἰσχύνῃς, οἷς αὐτοῦ τὰ μυσαρὰ τῶν δογμάτων ἀνέτρεπε τε καὶ ἀνεσκεύαζε, καὶ προὔτιθει πᾶσι γέλωτα τε καὶ βδελύγμα, παρασχευάζει πάλιν φυγάδα

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(15) *Ὁὐ στέγοντας*. Noster legit *οὐ στέργον* τας. Malim vero illud, menti Scriptoris ut videtur, convenientius. Hæsit forte in librarii memoria τὸ στέργειν proxime antecedens.

(16) *Ἀποστασίας ἐξάρχων*. Ita malui cum nostro, quam cum Coisliniano ἀποστάσεως ἐξάρχος, quamvis quod ad sensum nihil intersit. Zacagnius ex suo habet ἀποστασίας ἐξάρχος.

(17) *Ἐται*. Ita cum nostro pro ἐπὶ, quod ad sensum opus non est, cum vicissim τῷ ἐννάτῳ prius illud ἐται requirit. Ita et legit Zacagnius.

(18) *Οὐαλεριανοῦ*. Ita recte Coislinianus, noster habet Οὐαλεντινιανοῦ mendose: nam temporis rationes id refugium. Consentit cum proba lectione Petrus, p. 36, et in referendo Photii loco Zacagnius.

(19) *Ἐπὶ τοῦ*. Insuper hic Zacagnius δὲ, quod orationis series non requirit.

(20) *Διωρίδα*. Ita Coislinianus, at noster Διωρίδα.

D uterque mendose: rectissime Zacagnius Photii hunc locum recitans, Διοδορίδα, quam lectionem fulcit Epiphanius, hæres. 66, n. 11: et qui ad eum provocat, Petrus Siculus, p. 36, ubi tamen utrinque in scriptione per Διοδορίδα erratur. Pagus enim hic a Diodoro quodam, quasi Diodori vicus appellatus fuit, quod Acta Archelai, p. 68, indicant his verbis: «Manes autem fugiens advenit ad quemdam vicum, longe ab urbe positum, qui appellabatur Diodori.» (21) *Ἐν ταύτῃ*. Ita malo cum nostro et Colbertino, pro ἐνταῦθα Coisliniani. Astipulatur nobis Zacagnius.

(22) *Τρύφωνι*. Ita et Epiphanius, l. c., et ex eo Petrus Siculus vocant, minus recte, si audimus Acta Archelai, ubi, p. 68, aliquoties Diodori nomine vocatur, et ipsa quoque Diodori episcopi ad Archelaum epistola cum hujus ad eam responsoria exhibetur.

γενέσθαι, καθ' ἣν, ὡς καὶ (25) προέφημεν, πλάνην ὑπὸ τῶν ἀνερευνώντων αὐτὸν καὶ ζητούντων ἀλούς, τῷ βασιλεὶ τῶν Περσῶν ἀπέτισε τὴν πικρὰν ἐκείνην δίκην.

ΙΓ'. Ἐκείνου δὲ τὸν βίον οὕτως οἰκτρῶς καὶ ἀθλίως καταστρεφάμενου, χρόνῳ ὑστερόν τινες τῶν αὐτοῦ τῆς δυσσεβείας μαθητῶν μέχρι Σαμοσάτων τῆς Ἀρμενίας τὰ τοῦ Πονηροῦ ζιζάνια ἐγκατέσπειραν. Καὶ οὐ πολὺ τὸ μέσον (24), καὶ τὸ φοροποιδὸν ἐκεῖνο γεώργιον μέχρι Φαναρείας ὤφθη νομὴν λαβὼν καὶ φυόμενον. Ἐξ οὗ καὶ ἡ κακὴ Καλλινίκη τοῦ βορβόρου πληθεύσει, ὥς μοι προεῖρηται, Παῦλον καὶ Ἰωάννην γεννήματα ἐχιδνῶν ἐπ' ὀλέθρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπέταξε. Κάκειθεν διὰ τῶν ἐφ' ἐξῆς διαδόχων τῆς ἀσεβείας, μέχρι τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως (ἀπόγονος δὲ ἦν οὗτος Ἡρακλείου) τῆς τοιαύτης (25) θεομαχίας ἀκαινοτομήτου παρατεινομένης· καὶ πολλῶν μὲν παραινέσεων καὶ διδασκαλιῶν, εἰ καὶ πρὸς ἀνόνητον ἀπεκρίθησαν πέρως, καταβληθέντων, πολλῶν δὲ εὐσεβῶν βασιλέων ξίφει τὴν δίκην τοῖς ἀποστάταις εἰσπραττομένων, καὶ μετ' οὕτω τῆς ἀσεβοῦς φορᾶς ἱσταμένης, ἐπιγίνεται τις τοῖς ἀποστάταις Ἀρμένιος ὀνόματι Κωνσταντίνος, Μανάναις (26) κόμῃ Σαμοσάτων πατὴρ αὐτῷ ἐπιγράφεται, ἥτις καὶ μέχρι τοῦ νῦν Μανιχαίων τροφὸς ὑπάρχει καὶ ἐνδιαίτημα. Ἀλλὰ γὰρ οὗτος Κωνσταντίνος, τῶν τῆς ἐκκλησίας τινὰ διάκονον ἀπὸ τῆς κατὰ Συρίαν αἰχμαλωσίας πρὸς τὴν οἰκίαν ὑποστρέφοντα πατρίδα ἐπὶ ἡμέρας οὐκ ὀλίγας ἐξένισε, βίβλους δὲ ἀπὸ Συρίας ὁ αἰχμάλωτος συνεπεφέρετο αὐτῷ δύο, μίαν μὲν τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου, ἐτέραν δὲ τοῦ μεγάλου (27) ἀποστόλου Παύλου (28), ὃς ὥσπερ ἀμειδόμενος τῆς ξενίας ὁ ξενισθεὶς (29) καὶ ἀγνοῶν τοῦ ξενίσταντος τὸ δυσσεβὲς τῆς θρησκείας τὰς ἱερὰς ἀντεδωρεῖτο βίβλους. Κατιδὼν δὲ (30) ὁ Ἀρμένιος Κωνσταντίνος βδελυκτὴν καὶ πᾶσι φευκτὴν καὶ ἀποτρόπαιον τὴν αὐτοῦ δυσφημίαν καὶ ἀποστασίαν, τῇ τοῦ διαβόλου συμβουλῇ μηχανάται τοίνυν. Πάσας μὲν, ὅσας αὐτοῦ ἡ θρησκεία ἡγάπα τε καὶ περιεπύσσεται βίβλους, ἀποβάλλεται καὶ ἀποσκορακίζει· γυμνά δὲ τὰ δόγματα τῶν γραμμάτων παρακατασχὼν πειρᾶται τὰς τοῦ Εὐαγγελίου λέξεις καὶ τοῦ Ἀποστόλου τοῦτοις ἐναρμόζειν τε καὶ περιάπτειν. Διὸ πάσης αὐτοῦ τῶν εὐσεβημάτων καταψηφισάμενος βιβλίου, μόνῃ προσανέχιν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ τῷ Ἀποστόλῳ πρόσταγμα τε καὶ σπουδασμα ποιεῖται· ὡς ἂν δυνηθεῖ διὰ τῆς τοιαύτης κακοτεχνίας ἐπικαλυφάμενος αὐτοῦ τὸν βόρβορον τῆς ἀποστασίας, πολλοὺς τὸν θανα-

A et scrutantibus captus regi Persarum acerbas illas poenas dedit.

XVI. Cum autem ille vitam ita misere et infelicitate clausisset, elapso quodam tempore, quidam ejus impietatis discipuli usque ad Samosata Armeniæ, maligni zizania sparserant: nec multo post intervallo, corrupta ejusdem sementis ad Phanaream usque pullulare visa est. Unde improba illa Callinica cæno repleta, ut supra dixi, Paulum et Joannem, genimina viperarum, in generis humani perniciem præperit. Inde vero et impietatis successoribus, usque ad tempora Constantini imperatoris, qui erat Heraclii abnepos, impietas illa sine ulla innovatione progressa est. Ac postquam multæ adhortationes et monitiones, licet inutili exitu, factæ fuerant, et postquam multi pii imperatores in apostatas gladio animadverterant, neque tamen impietatis cursus destiterat, apostatis Armenius quidam supervenit nomine Constantinus, cujus patria erat vicus Samosatensium, Mananalis nomine, quem ad hæc usque tempora incolunt Manichæi. Ille porro Constantinus quemdam ex Ecclesiæ diaconis, ex Syria, ubi captivus fuerat, in patriam suam revertentem, diebus, non paucis hospitio excepit. Qui captivus libros ex Syria duos secum detulerat; unum sancti Evangelii; alterum magni apostoli Pauli, quos in hospitii remunerationem, impiam hospitii sui religionem ignorans, dono ipsi obtulit. Conspicatus autem Constantinus Armenius, impietatem et defectionem suam abominandam, omnibusque invisam ac perosam esse, diabolico consilio hoc machinatur. Omnes quidem libros, quos religio sua diligebat et amplectebatur, objicit et repudiat; sed dogmata sua scriptis destituta retinens, ipsis Evangelii et Apostoli dicta adaptare et adjungere conatur. Quamobrem damnato quolibet libro, impietatem suam præferente uni Evangelio et apostolo attendendum esse statuit ac decernit, ut pravo hujusmodi artificio apostasiæ suæ cœnum obtegens, mortiferum opinionum suarum venenum, multis miscere posset. Sed ille specie solum et sigmento quodam, ut dictum est, Manichæorum libros ablegat; utpote qui cerneret, Christianorum leges, eos qui apostasiæ libris utantur, gladio subicere, eosque ipsos libros igni absumendos tradere. Ex dogmatibus ergo suis ea, quæ ad impietatem

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(23) Ὡς καὶ. Addidi τὸ καὶ ex ms. nostro.

(24) Τὸ μέσον. Noster legit τὸ ἐν μέσῳ eodem sensu i. e. nec multum temporis interjectum erat. Cæterum inde ab hoc paragrapho narratio Petri Siculi cum Photiana nostra propius concordat, qui hucusque Cyrillum, Socratem et Epiphanium, quos diserte nominat, pressius Photio erat secutus.

(25) Τοιαύτης. Resitui ex nostro.

(26) Μανάναις. Ita Coislinianus et Petrus Siculus, p. 40, rectius, ut puto, nostro, qui legit Μαννάις. Confer infra, § 17 et 18, ubi eodem modo scribitur.

(27) Μεγάλου. Noster legit ἁγίου, prius rectius; librarius enim de præcedente proxime ἁγίου Εὐαγγελίου adhuc cogitasse videtur.

(28) Παύλου. Omittit Noster, sicut et Siculus, p. 40.

(29) Ἀμειδόμενος τῆς ξενίας ξενισθεὶς. Imitatur et supplet Siculus: Ἀμειδόμενος αὐτῷ τὴν τῆς ξενοδοχίας ἀντάμειψιν. Quod ideo moneo, ut convenientiæ in utroque Scriptore exempla manifestiora sint, quæ frequentia in istius narrationis serie occurrunt.

(30) Δέ. Abest a nostro.

item opportunitiora et perfectiora erant, fovens et amplectens, nullam non machinam et contentionem adhibebat, ut eas Dominicis apostolicisque dictis subiceret adaptaretque. Valentini autem portentosam de triginta æonibus et diis doctrinam, et Cubrici abominandam de pluvia fabulam, Basilidisque sordes et lascivias, nec non putidum quodque similitum hominum cœnum, æque confidenter et palam amplectebatur, neque secundum sententiam et mystagogiam suam rejiciebat, sed velut quidam recens novusque legislator, ex meretrice et ex varie commista impietate dogmata gignens, apostasiae dux et præfector in extremam obtemperantium perniciem declaratur. Quamobrem hodierni Manichæi, ut superius dixi, Scythianum, Budem et Manetem libenter anathemate feriunt, Constantinum vero maxime celebrant et colunt; ejusque successores pares apostolis Christi, ne quid amplius dicam, prædicant.

κῶν, ἀποστασίας ὁδηγὸς καὶ προστάτης τοῖς πειθομένοις ἐσχάτης ἀπωλείας ἀναδείκνυται. Ὅθεν οἱ νῦν τῶν Μανιχαίων παῖδες, ὡς καὶ πρὶν εἶπὼν, Σκυθιανὸν μὲν καὶ Βούδην, καὶ Μάνεντα προθύμως τῷ ἀναθέματι πέμπουσιν, Κωνσταντῖνον δὲ εἰς τὰ μάλιστα θειάζουσι τε καὶ περιέπουσι· καὶ δὴ καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἀναδείχθοντας διαδόχους, Ἰσα καὶ

XVII. Hic porro Constantinus, qui et Silvanus, mutatis sedibus, Mananali Cibossam profectus (o impiam animam, mentemque impudentiæ atque mendacio deditam!) se Silvanum esse dicebat eum, quem divini Pauli Epistolæ memorant. Quid vero diceret tanta insania dignum? In quantam absurditatem delapsus; quanto pudore convictus perfundetur is, qui ab ipso principio per manifestam fraudem et insaniam prorumpere non erubuit? Attamen, licet ita conspicue portenta confingeret ac mentiretur, non desuere, qui ejus dictis pellecti ipsi obtemperarent. Et ille quidem Macedonas vocabat discipulos suos, seque, ut supra dictum est, Silvanum, seque a divino Paulo missum jactabat, aliaque similia multa effutiebatur. Sed postquam monstrum illud seducendo populo natum viginti septem annos in dictis locis manserat, incolarumque multos in eamdem traxerat perniciem, in impietate deprehensus sua, cum jactu lapidum pœnas dedisset, in infernum ingressus est. Re com-

A τηφόρον ἰδὼν τῶν δηλητηρίων αὐτοῦ δοξασμάτων ἐγκεράσαι. Ἄλλ' ἀποπέμπεται μὲν, ὥσπερ εἴρηται, σχήματι μόνῳ καὶ πλάσματι τὰς τῶν Μανιχαίων βίβλους, ἅτε δὴ καὶ ὁρῶν τοὺς τῶν Χριστιανῶν νόμους τοὺς, ὅσοι κίχρηται ταῖς τῆς ἀποστασίας βίβλοις, τῷ ξίφει παραδιδόντας (31) καὶ αὐτὰς ἐκείνας πυρὸς δαπάνην (32) ποιομένους. Τὰ μέντοι τῶν δοξασμάτων ἐπικαιρότατα καὶ τέλεια, πρὸς ἀσέβειαν περιβάλλον τε καὶ περιπτυσσόμενος, τοῖς δεσποτικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς ὑποβάλλειν τε καὶ ὑποτιθέσθαι βήμασιν, μηχανὴν πᾶσαν καὶ ἀγῶνα ἐτίθετο. Τὰς δὲ γε Οὐαλεντίνου τερατολογίας τῶν τριάντα αἰώνων καὶ θεῶν καὶ τὴν τοῦ Κουδρίκου περὶ τοῦ ὕετου (33) βδελυκτὴν μυθοποιῶν, Βασιλεῖδου τε τὰ μιάσματα καὶ τὰς ἀσελγείας, καὶ τῶν παραπλησίον τὸν δυσώδη βόρβορον, οὕτε σὺν παρρησίᾳ ἠσπάζετο, οὕτε κατὰ γνῶμην καὶ μυσταγωγίαν ἀπεστρέφετο. Ἄλλ' οἷά τις πρόσφατος καὶ καινὸς νομοθέτης ἐκ πόρνης τε καὶ πολυπλόκου δυσσεβείας δόγματα τε-

IZ'. Ἄλλ' οὗτος ὁ ἐκ Κωνσταντίνου Σιλουανὸς (34) εἰς Κίθωσσαν ἀπὸ Μαννάλεως (35) μεταλθὼν (ὃ ψυχῆς ἀθέου καὶ γνώμης πᾶσαν ἀναισχυντίαν καὶ ψεῦδος μὴδὲν ἡγουμένης!), ἑαυτὸν (36) εἶλεν εἶναι, ὃν αἱ τοῦ θεσπεσίου Παύλου (37) Ἐπιστολαὶ ἐπὶ μνήμης φέρουσι Σιλουανόν. Καὶ τί ἂν τις εἴποι πρὸς τοσαύτην ἐμβροντησίαν; εἰς ποῖον δὲ ἄσπον ἀπενεχθέντα (38) τις ἐπιδειξάμενος, αἰσχυνοῦσθαι παρασκευάσει τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀρχῆς οὕτω διὰ καταφύρου κλοπῆς καὶ φρενοβλαβείας οὐκ ἐρυθρίασαντα προελθεῖν; Πλὴν ἄλλ' οὕτω περιφανῶς τερατευόμενος καὶ ψευδολῶν, ευρεν, οὓς εἰλαυσε, πείθεσθαι αὐτῷ. Καὶ Μακεδόνας μὲν ἐκάλει τοὺς τῆς ἀπάτης μαθητάς, ἑαυτὸν δὲ, ὡς προείρηται, Σιλουανόν· ἀπεσπάλθαι τε παρὰ τοῦ θεσπεσίου Παύλου πρὸς αὐτούς, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἄλλα διεβραβύθει τε καὶ συνεπλάττειν. Ἄλλ' εἰκοσι μὲν καὶ ἑπτὰ διατρίψας ἔτη ὅλα, ἐν οἷς εἴρηται τόποις, τὸ λαοπλάνες ἔκείνο καὶ κακομήχανον τέρας, πολλοὺς τε τῶν ἐγγυρίων τῆς αὐτῆς μετασχεῖν παρασκευάσας λύμης, καὶ

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(31) *Εἴφει παραδιδόντας*. Ita ex edicto Constantini olim capitale erat, Arianos libros asservare, teste Socrate *Histor. Eccles.* lib. 1, c. 9. Confer Pet. Bælii *Dictionary Historico-Criticum*, tome 1, p. 354.

(32) *Πυρὸς δαπάνην*. Sic Gregorius M. animadvertit in hæreticorum libros, teste Joanne Sarriseriensi, *De nugis curialium*, lib. 11, c. 26. Alia hujusmodi exempla habes apud Jo. Christoph. Wagnenseilium in Præfatione ad *Tela ignea Satanae*, p. 7 seqq. Sixtum Senensem in *Biblioth. sancta*, lib. 11, p. 65; et M. Wilhelmum Schutziū in Disputat. binis de combustione librorum hæreticorum, Lips. 1697 et 1699, editis.

(33) *Τοῦ ὕετου*. Desertius hoc exponit Petrus Siculus, p. 42.

(34) *Σιλουανός*. Σαλοάνους mendose apud Petrum Siculum p. 42, librarii vitio: nam paulo post

D aliquoties recte Σιλουανὸς vocatur.

(35) *Μαννάλεως*. Lege *Μαγανάλεως*, ut supra § 16. Certe Petrus Siculus, p. 44, iterum legit *Μαννάλης*.

(36) *Ἐαυτὸν*. Forte igitur metempsychosin a Pythagora, cui et alia debent Manichæi, mutuam accepit quam et Suidas tom. II, p. 491, Maneti tribuit, nisi dicere malis eum verba sua metaphorice interpretanda voluisse, quod Petri Siculi verba, p. 44, indicare videntur, ubi discipulos Macedonas (ad quos scilicet olim missus erat Silvanus), se vero Silvanum a Paulo missum appellasse fertur, quod et Noster paulo post recitat.

(37) *Παύλου*. Vide II Cor. 1, 19; I Thess. 1, 1; I Petr. 1, 12.

(38) *Ἀπενεχθέντα*. Ita scribo cum Nostro, et Colbertino, pro *ἐπενεχθέντα*, quod habet Coislinianus.

κατάφωρος ἐφ' οἷς ἐθεομάχει γεγονώς, καὶ λίθων
βολαῖς τὴν δίκην ὑποσχὼν ἔδωκε εἰς ἄδου. Κωνσταν-
τῖνος γὰρ ὁ βασιλεὺς τὰ κατ' αὐτὸν ἀναπεσπασμένους,
στέλλει τινὰ τοῦνομα Συμεῶνα, τὸν μὲν λαοπλάνον
ὑπαγαγεῖν τῇ δίκῃ· ὅσοι δὲ τῆς ἐκείνου πλάνης μετέ-
σχον, εἰτα ταύτης ἀρίσταται, καὶ τὴν τῶν μετα-
νοήτων χώραν ὁλοφύχως ἀναπληροῦσιν, τοὺτους
δρα (39) πρὸς μάθησιν τῶν ὁρθῶν δογμάτων καὶ
κατάγνωσιν ἐπιπλέον τῆς ἀποστασίας ταῖς τοῦ Θεοῦ
προσκαρτερεῖν παραδόναι Ἐκκλησίαις. Καταλαβὼν
δὲ ὁ ἀπεσταλμένος τὴν χώραν, ἐν ᾗ τὸ τῆς πλάνης
ἀνέγκητο ἔργαστήριον, καὶ συμπαραλαβὼν τινα τῶν
ἐκεῖσε ἐπαρχόντων (Τρύφων ἦν τῷ ἀνδρὶ ὄνομα), συλ-
λαμβάνει μὲν τοὺς ἡπατημένους, συλλαμβάνει δὲ καὶ
τὸν τῆς ἀπωλείας διδάσκαλον· καὶ τοὺς μὲν πρὸς
μετάνοιαν ὁλοφύχως ὀρώντας, ἡ δοκοῦντας, ὁρᾶν,
τῶν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν τοὺς ἐφόρους ἐνεχείριζε,
τοὺς δ' ἐτι πνέοντας τὴν ἀποστασίαν ὄφ' ἐν ποιησά-
μενος, καὶ εἰπὼν, ἃ τοῖς τοιούτοις ἀκούειν ἤρμοζε,
σκοπὸν μὲν αὐτοὺς προστεῖθαι (40) τὴν καθηγεμόνα
τῆς πλάνης, αὐτοὺς δὲ βάλλειν προστάσσει τοῖς λί-
θοις. Ἄλλ' οἱ μὲν ἄλλοι ὀκνηρότερον πως ἤπνουν
τοῦ ἔργου. Ἰουδῶς δὲ τίς ὄνομα, υἱὸς κατὰ θέσιν
πεποιημένος τοῦ Κωνσταντεῖνος, παρ' ᾧ καὶ τὴν Μα-
νιχαϊκὴν αἵρεσιν ἐμαθητεύθῃ· ὃς ἐπιγινούς, ὡς εἴοι-
κεν, εἰς οἷον αὐτὸν βάραθρον ὁ διδάσκαλος ἐμεθεῖ-
κει, χειροπληθῇ λίθων (41) λαβὼν, καὶ πληγὴν και-
ρίαν τῷ κακῷ διδασκάλῳ ἐνεσινάμενος, τοῦ ζῆν τὸν
οὗς συνεπιθέμενοι τοῦ ἔργου, σωρὸν λίθων τὸ πτώμα
σιν τὸν γῶρον λαγέιν.

ΙΗ'. Οἱ μέντοι ταῖς τοῦ Θεοῦ παραθεθέντες Ἐκκλη-
σίαις, τότε πλείστον αὐτῶν ἀντὶ τῆς ἐπιστροφῆς τὸ
ἀγιοῦ ῥωτων ἐπεδείξαντο καὶ ὄγε ταλαίπωρος Συμεὼν,
ἀμαθὴς τε ὢν σωτηρίου διδάγματος, καὶ ἄλλως τὰ
φρένας κοῦφος καὶ εὐπαράγωγος, λογοθετὼν καὶ
ἀναπνευσθάνομενος τὰ κατὰ τοὺς ἀποστάτας, ἀντὶ τοῦ
μετακαλεῖν (42) τινὰς πρὸς τὸ τῆς εὐσεβείας φρό-
νημα, αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκεῖνων ὀλέθριον θρησκείαν
μετέβαλεν. Πράξας δ' οὖν, ὅπερ εἰρηται, καὶ ἀναδρα-
μῶν πρὸς τὸν ἀπεσταλχότα βασιλεῖα, καὶ κρύπτων
ἔνδον καὶ περιθάλπων τὸ θηρίον ἐπὶ ἑξή τρία, ἐπεὶ περ
αὐτοῦ κατανεμηθέντα ἔνδον πάντα βαγῆναι ἤθη καὶ
πρὸς τὰ ἔξω ἐκιδάετο, ἀπαίρει λάθρα τῆς βασιλείας,
καὶ εἰς τὴν προεξηρημένην Κιβωτῶσαν παραγεγονώς,
ἀθροίζει μὲν τοὺς ὁμιλητάς Κωνσταντίνου, ὃν αὐ-
τοὺς ἐκ προστάγματος ἀνείλεν, διδάσκαλον δὲ καὶ
διάδοχον αὐτοῦς ἑαυτὸν τῆς ἀποστασίας ἐξάρχων καὶ
τὴν κλῆσιν εἰς Τίτον μετέθετο. Τρεῖς (43) δὲ ἑνιαυ-
τοὺς ἐν τῇ τοιαυτῇ διατελείας πλάνη, καὶ πολλοὺς
ἀπὸ τῆς εὐσεβείας συλαγωγήσας, ἔπειτα (44) ταῦτα
πράττων ἑάλω καὶ τὸν διὰ πυρὸς (45) ἀπέτισε

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(39) *Ἄρα*. Ita Noster : præmittit δὲ Coislinianus, præter rem, cum illud δὲ iam præcesserit.

(40) Προστίθῃσι. Ita noster : ut Coislin. προσ-
τίθῃσι, forte rectius, quia de scopo aliis proposito
sermo est.

(41) *Althor.* Non habet Noster.

(42) *Τοῦ μετακαλεῖν*. Noster μετακαλεῖν, sed malim illud, quia hoc minus quadrat ad sequens

perta enim Constantinus imperator Symeonem quemdam misit, qui seductorem supplicio plecteret; erroris vero consortes, siquidem ab illo resisterent et toto animo poenitentiae locum implere vellent, ad disciplinam sanæ doctrinæ et apostasiæ damnationem Ecclesiis traderet erudiendos. Cum prædictus (Symeon) pervenisset ad locum, ubi erroris officina aperta fuerat. Tryphonem quemdam, ibi præfecturam gerentem, adiungens sibi, tum eos, qui seducti fuerant, tum ipsum perniciosi doctorem apprehendit, atque eos, qui ad poenitentiam respiciebant, vel respicere se simulabant, Ecclesiarum Dei præsulibus tradidit; iis autem, qui adhuc apostasiæ dediti erant, simul adductis atque, ut par erat, admonitis, ducem erroris in scopum proposuit, præcepitque ut lapides in eum mitterent. Verum alii quidem rem segnius sunt aggressi. Justus autem quidam, qui adoptatus in filium fuerat a Constantino, a quo etiam Manichaica hæresis edoctus fuerat; agnoscens, ut verisimile est, in quantum se barathrum magister ille coniecisset, arrepto grandi saxo, lethalem ictum in pravum immisit doctorem, miserumque misere vita privavit: post eum vero reliqua multitudo, manum operi admovens, acervum lapidum cadaveri imposuit: unde factum est ut ad hanc usque diem locus ille Soros seu *acerum* appelletur.

ἀθλιον ἀθλίως ἀπῆλθασεν· μεθ' ὃν καὶ τὸ λοιπὸν πλῆ-
ειργάσαντο· ὡς καὶ μέχρι νῦν ἐκεῖθεν Σωρὸν ἐπὶ κλη-

C XVIII. Et illi quidem Dei Ecclesiis adjuncti fuere : maxima pars eorum obstinata in proposito mansit : imo miser quoque Symeon, utpote salutaris doctrinæ imperitus, et aliunde mente levis ac versatilis, percontatus ac curiose perquirens ea, quæ ad apostatas pertinebant, qui alios ad sententiam revocare debebat, ipse ad perniciosam eorum religionem accessit. Peractis igitur iis, quæ supra dicta sunt, et reversus ad imperatorem, a quo missus fuerat, feram illam (erroris) intra se occultans annos tres, atque fovens, cum jam proximum esset, ut omnibus intra se devastatis foras erumperet, ex imperialia urbe furtim se subducit, cumque ad memoratam Cibosam remigrasset, Constantini consortes et socios convocat, quem ille jussus interfecerat, seque apostasiæ doctorem et successorem constituit : atque exemplo eorum, qui præcesserant, defectionis præfectorum, mutato nomine se Titum appellavit. **D** Tribus autem annis in hujusmodi errore transactis, cum multos a pia religione avertisset, in hujusmodi gestis comprehensus, igne debitas pœnas luit, tam

μετέβαλε.

(43) *Tpsic*. Ms. Hamb. habet *πρόξ*, mendose.

(44) *Ἐπειτα*. Ita cum Nostro lego pro ἐπει τὰ
Coisliniani, sensu incommodo.

(45) Καὶ τὸν διὰ πυρός. Ita lego ex Nostro, cum Coslinianus καὶ omittat, quod tamen verbum ἀπέτισεν cum ἐάλω conjungit.

ipse quam ejus discipuli, qui respicere noluerant. A Etenim Justus supra memoratus, qui apostatam manu sua interfecerat, post alias multas, ut fieri solet, confabulationes ac quæstiones apostolicum hoc dictum proferens: *Quoniam in ipso creata sunt omnia, quæ in cælis, et quæ in terra, visibilia et invisibilia; sive throni, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum et in ipso creata sunt: et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constant*⁴. Hoc, inquam, dictum objiciens, contra Symeonem insurrexit, dicens: Ne forte ipsi decepti essent, sequacesque suos deciperent, non eundem factorem cæli et terræ, Deumque vere et Patrem Domini nostri Christi prædicantes; sed præter hunc alium quemdam, quem apostolica eloquia non norunt. Cum ex hujusmodi commotione lis et pugna irreconciliabilis inter eos orta esset; Justus Colonia: episcopum convenit, ut apostolici dicti sensum clarius assequeretur: cui ille omnia enarravit, quæ inter sese et sodales suos contigerant. Ille rem Imperatori denunciavit. Is tum erat Justinianus, qui post Heraclium imperium acceperat, quique mandavit, ut hæc negotia perquisitioni et justo judicio subicerentur; ita ut iis, qui respicere nollent, aut qui pœnitentiam olim polliciti, nihilominus in apostasia sua perseverarent, ignis supplicium subirent. Et alia quidem multitudo una cum Symeone, qui et Titus vocabatur, acerbo mortis genere periit.

Β προσέταξε θάνατον. Καὶ τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος ἄμα Συμεῶνι, τῷ καὶ Τίτῳ, οὕτως τοῦ ζῆν πικρῶς ἀπεστερήθησαν.

XIX. Paulus vero quidam, Armenius genere, cui C duo filii erant Gognæsius et Theodorus, supplicio, quod toti Apostatarum cœtui destinatum fuerat, se fuga subducens, in vicum supra memoratum, Episcari nomine, receptum habuit, ubi impietatem disseminare conabatur. Ab hoc autem Paulo pars defectionis non minima, et detestanda Manichæorum putat se denominationem accepisse, potius quam ex Callinices filiis. Hic filium suum Gognæsium impietatis magistrum constituit, ejus nomine in Timotheum commutato. Qua de causa frater ejus invidia stimuletur: invidia autem seditionem

⁴ Coloss. 1, 16-18.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(46) Οὐ τόν. Ita malo cum Nostro, quam αὐτὸν D cum Coisliniano. Hic enim palmarius error erat Manichæorum, quod non eundem conditorem cæli et terræ, quam Patrem Christi, crederent et profiterentur, quod tamen Justus vi dicti Paulini fieri debere videbat.

(47) Παρά. Ita recte Coislin., at Noster περί.

(48) Ἀμεταμέλητος. Ita ex Nostro, pro ἀμεταμέλητος quod habet Coislinianus. Phrasis Græcis perfamiliaris.

(49) Καί. Rectius non agnoscit ms.

(50) Περιέποντας. Ita optime Coislinianus, pro quo Noster mendose περιπέσοντας. Frequenter Photius priori voce usus est.

(51) Ὁν. Ita Noster pro ὧν Coisliniano. Prius certe magis quadrat, referendum scilicet ad παῖδων, quam posterius, quod pertineret ad πατῆρ. Petrus Siculus astruit lectionem nostram, p. 48.

Β ἐλθόν, αὐτὸς τε καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ μυσταγωγῶν θέντων, ὅσους ἀνείλεν τὸ ἀμεταμέλητον. Ὁ γάρτοι προειρημένος Ἰουστός, οὐ χειρὸς ἔργον ὁ τοῦ ἀποστάτου κατέστη θάνατος, μετὰ πολλὰς ἄλλας, οἷα εἰκὸς, ὁμίλιας τε καὶ συζητήσεις τὸ ἀποστολικὸν προβαλλόμενος λόγιον τῷ φάσκον: «Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσθη, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν· τοῦτο δὲ προοβλημένος τὸ ῥητὸν ἀντανίστατο τῷ Συμεῶνι, φάσκον, ὡς ἄρα μήποτε αὐτοὶ τε ἡπατημένοι εἴην καὶ τοὺς ἐπομένους συναπατῶσιν, οὐ τὸν (46) ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς Θεὸν ἀληθῶς καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ ἐπιγράφοντες, ἀλλὰ παρὰ τοῦτον (47) ἑτερόν τινα, ὃν τὰ ἀποστολικὰ οὐκ ἐπίσταται λόγια. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς κινήσεως, ἔριδος αὐτοῖς καὶ μάχης ἀσπόνδου συστάσης, πρόσειναι ὁ Ἰουστός τῷ Κωλωνείας ἐπισκόπῳ, ὡς ἂν τὴν διάνοιαν τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ καταλάβοι σαφέστερον, καὶ ἀνακαλύπτει πάντα, ὅσα αὐτῷ τε καὶ τοῖς συνοῦσιν διαπράττετο. Ὁ δὲ ἀναφέρει ταῦτα τῷ βασιλεῖ (Ἰουστινιανῷ) δὲ ἦν, ὁ μετὰ Ἡράκλειον τὴν βασιλείαν διαδεξάμενος, καὶ ὃς ἐρεύη καὶ κρίσει δικαίᾳ τὰ κατ' αὐτοὺς ὑποβληθῆναι καλεῖσας, τοὺς τε ἀμεταμέλητως (48) ἔχοντας, καὶ τοὺς μετάνοιαν πάσαι μὲν ἐπαγγελαμένους, ὁμοίως δὲ καὶ (49) τὴν αὐτῶν ἀποστασίαν περιέποντας (50), τὸν διὰ πυρὸς ὑποστῆναι προσέταξε θάνατον. Καὶ τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος ἄμα Συμεῶνι, τῷ καὶ Τίτῳ, οὕτως τοῦ ζῆν πικρῶς ἀπε-

ΙΘ'. Παῦλος δὲ τις, γένος Ἀρμένιος, δύο παῖδων πατῆρ, ὧν (51) τῷ μὲν ἦν Γεγναῖσιος (52), τῷ δὲ Θεόδωρος ὄνομα, τοῦ θανάτου διαδιδράσκει (53), ὃς κατὰ πάσης τῆς ἀποστατικῆς μόρας ἐψήφιστο, καὶ παραγίνεται μὲν εἰς τὴν ἀνωθεν ἡμῖν ὀνομασθεῖσαν Ἐπισκριν, καὶ σπείρειν ἐσπούδαζε τὴν ἀσέβειαν. Ἐκ τούτου δὲ τοῦ Παύλου μερὶς οὐκ ἐλαχίστη τῆς ἀποστασίας καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἔλακεν ἄλλον ἢ ἐκ τῶν τῆς Καλλινίκης (54) παῖδων τὸ μυστῆρ τῶν Μανιχαίων ἔθνος νομίζουσιν (55). Οὗτος τὸν αὐτοῦ υἱὸν Γεγναῖσιον εἰς τὴν ἀσέβητος προκαθίζει διδασκαλεῖον, μετονομάζας Τιμόθεον. Ἐξ οὗ δὲ φθό-

(52) Γεγναῖσιος. Petrus Siculus, l. c. Γεγνέσιος ob similem τὴν αἰ εἰς pronuntiandi rationem.

(53) Διαδιδράσκει. Ita Noster pro διδράσκει Codicis. Coisliniani Petrus Siculus habet ἀποδιδράσκει eodem sensu.

(54) Καλλινίκης. De hujus filiis vide supra ad § 2.

(55) Μανιχαίων ἔθνος. Recentiores scilicet illi, qui Pauliciani vocantur, quique non a Paulo illo et Joanne, de quibus l. c. sed a Paulo quodam Armenio, istis recentiore, nominis sui originem repetierunt, majorum scilicet exemplo, qui superioris ætatis doctores suos, quod ex § 5 et 4, constant, recentioribus postponere, eorumque inter se memoriam obliterare consueverunt. Interim notare hic fas est, videri hoc loco Petrum Siculum a Photio abire, quando, p. 48, diserte Paulicianorum nomen a Paulo et Joanne, Callinices filiis, derivat.

νος μὲν ἐμφύεται τῷ ἀδελγῷ, καὶ ὁ φθόνος τὴν στά-
σιν ἀπέτιχεν. Καὶ ἐαυτὴν διαιρεθεῖσα (56) κατενέ-
μετο ἡ ἀσέβεια τῶν ἀδελφῶν καὶ τὴν μητρὰν καὶ
τὴν ἀσέβειαν, τοῦ μὲν λέγοντος τὴν τοῦ πατρὸς
ἀνωθεν ἀπεσταλμένην χάριν, ἐαυτὴν τε παρὰ τοῦ
λαθόντος (56') εἰσδίδεσθαι, καὶ τοῦ προνομίου τῆς
ἀσέβειας τῷ δευτέρῳ μὴ ἐξίστασθαι· τοῦ δὲ Θεοδώ-
ρου ταύτην ἀντισπῶντος ἐφ' ἐαυτὴν, καὶ μὴ πατρό-
θεν (57) ἐκ τοῦ λαθόντος· δευτέρῳ δόσει μετασχεῖν,
ἀλλ' ἐκ τῆς πρώτης δωρεᾶς, καὶ ὅθεν ὁ πατὴρ ταύ-
την εἴλκυσεν. Ἐμμένει οὖν ἡ τοιαύτη στάσις καὶ φι-
λονεικία μέχρι τοῦ ἐδδελυγμένου τέλους τῆς αὐτῶν
δυσσεβεστάτης ζωῆς. Ὅ δὲ ἐκ Γερμανικίας τῆς κατὰ
Συρίαν Λέων (57') τηνικαῦτα τὰ σκήπτρα τῆς Ῥω-
μαϊκῆς ἀρχῆς (58) ἐνεχειρίζετο· ὅς τὰ περὶ τῶν
ἀσεβεστάτων τούτων ἀναμαθὼν, μετὰ πεμπτον μὲν
πρωταῖται τὸν Γερνασίον. Οὐκ ἔχων δὲ κρίσιν τὰ
τοιαῦτα διερευνᾶν, καὶ τοῦτο καλῶς συνειδὼς, αὐτὸς
μὲν οὐκ ἐξετάζει τὸν αἰτιαθέντα· τῷ δὲ κατὰ καιροῦς
τῶν ἱερατικῶν θρόνων τὴν προεδρίαν λαχόντι ἐξετα-
σθησόμενον ὑπὲρ τῆς θρησκείας διαπέμπτει. Λόγων
οὖν πολλῶν πρὸς τὸν ἀποστάτην προσελυθόντων, καὶ
τὰ μὲν τῶν ἀσεβημάτων, ὡς ἔθος αὐτοῖς, διὰ τῆς
ἀρνήσεως ἀποδομένου, τὰ δὲ, ῥήμασιν ὀρθοδόξους
ἐπιχωρύνοντος, καὶ τῷ πολυπλόκῳ τῶν μεταβολῶν
τῆς ἐνοχῆς τὴν ἀποστασίας, διεισδύνοντός τε καὶ διολι-
σθαινοντος, ἡ τῶν ἀκροατῶν ψήφος ἀνέωρα πρὸς
ἀθώωσιν· καὶ ὁ πάσης ἀσεβείας πλήρης ἀνεύθυνος
εἶναι τῶν ἐπικλημάτων ἐνομίζετο. Οἱ δὲ λόγοι, ὡς
ἂν ἡ μίμησις εἴποι, τοιοῦτον διετυποῦντο σχῆματι·
« Διὰ τί, φησὶν ὁ πατριάρχης, ὦ οὗτος, τὴν ὀρθόδο-
ξον ἀπηρνῆσαι πίστιν; » Ὁ δὲ ἀποστάτης τὸν ἀρνη-
σάμενον τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ἀνάθεμα εἶναι ὑπε-
κρίνατο, ὀρθόδοξον καλῶν τὸ οἰκτεῖν ἀσέβημα. Ἐπεὶ
δὲ καὶ δευτέρῃ προήλθεν ἐρώτησις: « Διὰ τί οὐ προσ-
κυνεῖς καὶ περιπτύσσεις τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ; »
ὁ ἀποστάτης πάλιν τῇ ὁμοίᾳ ἀρᾷ τὸν μὴ προσκυ-
νοῦντα τὸν ζωοποιὸν σταυρὸν περιεπέμπετο, σταυρὸν
ὁ πάσης ἀρᾶς ἐνοχῆς, καὶ τὰ ἄνω κάτω ποιῶν, αὐτὴν
ἀποκαλῶν τὸν Χριστὸν (59). Τῇ γὰρ τῶν χειρῶν
ἐκτάσει αὐτὸς, φησὶ, διέγραψε τὸν σταυρὸν. Καὶ τὰ
μὲν ῥήματα ἦσαν τοῦ θεάτρου (60) κοινὰ, τὰ δὲ
διὰ τῶν ῥημάτων δηλούμενα, τῆς ἀποστασίας καὶ
μυστικά. Ἐπὶ τούτοις ἐρωτᾷτο· « Τί δὴ ποτε τὴν
παναγίαν (61) Θεοτόκον τῆς ὀφειλομένης τιμῆς καὶ
προσκυνήσεως οὐκ ἀξιοῖς; » Ὁ δὲ τὸ σύνθεος αὐτοῦ
καὶ οὐ μήποτε διέστη, ἀνάθεμα κατὰ τῶν μὴ προσ-
κυνοῦντων τὴν ἀγίαν Θεοτόκον, ἀπέρριπτε, προστι-
θεὶς ἀσπάζεσθαι καὶ σεβάζεσθαι αὐτὴν, ἐν ᾗ ἐξηλθεν

A peperit: ita ut divisa impietas se ipsam dilaceraret,
altercantibus illis tam natura quam impietate fra-
tribus, alio quidem dicente, missam a Patre desu-
per gratiam ab eo, qui acceperat, se suscepisse:
seque praefecturam impietatis secundo non cessu-
ram esse; Theodoro autem hanc ad se trahente,
ac dicente se non a Patre ex ejus, qui acceperat,
manu quasi secundo dono accepisse, sed ex primo
dono, et inde hausisse, unde Pater traxerat. Hæc
porro seditio contentioque ad usque finem impiis-
simæ amborum vitæ perseveravit. Leo autem, Ger-
maniciæ in Syria ortus, tunc Romani imperii sceptrā
moderabatur, qui compertis impiissimorum ho-
minum gestis, Gognæsium accersivit. Cum autem
probe sciret hæc examinandi jus non sibi compe-
tere, reum ad patriarcham illius temporis remisit,
qui de religione ejus quæstionem haberet. Multis
itaque habitis cum apostata colloquiis, cum ille in
quibusdam negando, ut mos ipsis erat, elaberetur,
in aliis autem defectionis et apostasiæ suæ senten-
tiam orthodoxis verbis multiplicique vocum muta-
tione obtegeret, atque ita a crimine declinaret,
auditorum calculus jam ad eum innocentem decla-
randum paratus erat: et omnimodæ impietatis
homo innoxius, et ab omni crimine purus existima-
batur. Hujusmodi autem erat, exempli gratia,
colloquii forma: « Heus tu, dicebat Patriarcha,
quare orthodoxam fidem negasti? » Respondebat
apostata, eum, qui orthodoxam fidem negaret,
anathema esse, orthodoxam vocans impietatem
suam. Hinc altera proposita quæstione: « Quare
crucem Christi non aderas, et amplecteris? » Ille vero
pari maledictioni eum, qui vivificam crucem non
adoraret, subiciebat. At ille omni execratione dig-
nus homo, qui omnia susque deque verbebat, cru-
cem vocabat ipsum Christum, qui manuum exten-
sione crucem delineabat. Ac verba quidem erant
theatrica et communia, sed ea, quæ verbis signifi-
cabantur, apostasiæ propria et mystica. Sciscita-
batur iterum: « Cur sanctissimam Deiparam debi-
to honore et adoratione non dignaris? » Ille, con-
sueti sibi more, anathema dixit in eos qui sanctam
Deiparam non adorent; adjecitque se illam amplecti
et colere, in quam ingressus, et ex qua egressus
est Dominus noster Jesus Christus, eamque omnium
nostrum esse matrem. Hæc subdolos ille oretenus
dicens, secundum execrandam ejus initiationem
atque sententiam, qua supernam Jerusalem Deipa-
ram esse congingebat simulabatque, in quam præ-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(56) *Διαιρεθεῖσα*, Ita scribo pro διερεθεῖσα, prout
et Hamb. codex et grammaticæ rationes postulant.

(56') *Περὶ τοῦ λαθόντος*. Id sibi homo voluisse
videtur, quod a Patre per Christum gratiæ dona
acceperit, alludens forte ad Ephes. iv. 8.

(57) *Ἐφ' ἐαυτὸν, καὶ μὴ πατρόςθεν*. Ita ex No-
stro restitui pro eo quod legebatur: ἐφ' ἐαυτῷ οὐκ.
Consentit Colletterius, nisi quod pro ἐφ' ἐαυτὸν
legit ἐφ' ἐαυτῷ. Eandem phrasin lege infra § 19.
Sensus nostræ lectionis clarus est, scilicet, quod
Theodorus eam sibi vindicavit prerogativam, quod

a Patre ἀμέσως, nullo interprete aut parario, gratiæ
dona acceperit.

(57') *Λέων*. Est is Leo Isaurus, qui et disertus a
Petro Siculo, p. 48, nominatur.

(58) *Ἀρχῆς*. Restitui ex Nostro.

(59) *Τὸν Χριστὸν*. Vide supra § 8, ex quo et
sequentia illustrari debent.

(60) *Τοῦ θεάτρου*. Id sibi procul dubio vult,
iisdem verbis usuros fuisse alios omnes, qui forte
ad hæc audienda admissi erant.

(61) *Παναγίαν*. Ita Noster: Coislinianus vero ἁγίαν.

cursorum pro nobis ingressum fuisse Christum, A Apostoli verba prædicant. Quarta ipsi quæstio proponetur: « Cur immaculatum et tremendum Christi, Dei nostri, corpus et sanguinem contumeliis afficeret et respiceret, neque ipsi participare vellet? » Ille scelestissimus iterum eum, qui corpus et sanguinem Christi, Dei nostri, contumeliis afficeret, et extra participationem ejus maneret, anathemate ferebatur, corpus et sanguinem intelligens homo detestandus, non quæ Dominus noster corpus et sanguinem vocanda esse docuit, sed Dominica eloquia. De catholica Ecclesia interrogatus, dum similia responderet, per catholicam Ecclesiam confessus Manichæorum intelligebat, ipsosque hoc honore afficiebat. Hæc secuta sexta de baptismo interrogatio: « Num videlicet ipsum putaret esse purificationem animæ et animæ sordium ac lavacrum remissionis peccatorum. » Ille vero pari artificio alacriterque responsionem dedit, qua baptismum venerabatur et admittebat: at per baptismi vocem ille, omnia miscens et confundens, Dominum nostrum Jesum Christum subindicabat; scriptum esse enim, ipsum esse aquam viventem. Sic dolosum illud et malis artibus plenum monstrum; ille, inquam, qui nihil omnino, quod catholica et apostolica Ecclesiæ esset, sentiebat, imo potius omnia ipsi contraria fovebat, sectabatur, venerabatur, quoniam ecclesiasticis verbis iis, qui tunc præsentibus erant, adversari non videbatur; quantum involueris vocum ille mortiferum defectionis suæ virus occultabat C scelestus ille, ut initio diximus, quasi nullius impietatis reus, sed Ecclesiasticæ doctrinæ sequax evasit. Quamobrem post examen absolvitur, qui duplici dignus erat supplicio, ob paternam scilicet impietatem, et ob fallaciam, qua justum iudicium pervertit, ac sibi, implissimus cum esset, veræ nostræ religionis gloriam conciliavit. Cæterum cum talibus artificibus in iudicio absolutus fuisset, ab imperatore decretum petit et impetrat, qua sibi facultas datur domi secure versandi, negotia absque obice gerendi sua, nec calumniatorum linguas ultra metuendi. Ab imperatoria itaque urbe profectus, cum Episcopo se contulisset, defectionis discipulos convocat: atque inde Mananalin, ex qua memoratus supra Constantinus prodierat, profugus cum sociis advenit. Ibi quæ annis commoratus multis cum plurimas miser animas corrupisset, pestilentie morbo, qui tunc temporis grassabatur, diem clausit extremum, postquam annis circiter triginta impietatis præfectus fuerat. Hic scelestissimus homo ex occulta commistione filium suscepit, Zachariam nomine:

καὶ εἰσῆλθεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, τὴν μητέρα πάντων ἡμῶν. Ταῦτα δὲ ὁ δόλιος τῇ γλώττῃ λέγων, κατὰ τὴν μυστράν αὐτοῦ τέλειτῃ καὶ διάνοιαν, τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐσχηνοποιεῖ καὶ ἀνέπλαττεν Θεοτόκον ἐν ἧ καὶ πρόδρομον ὑπὲρ ἡμῶν εἰσελθεῖν τὸν Χριστὸν, τὰ τοῦ Ἀποστόλου κηρύσσει διδάγματα. Τέταρτον εἰς ἐρώτησιν αὐτοῦ (62) προὔκειτο, τί δὴ ποτε ἀφραντο καὶ φρικτὸν σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ὀβρίζε τε καὶ διαπτύει, καὶ μετασχεῖν αὐτῶν οὐκ ἀνέχεται. Ὁ δὲ τρισαλειτουργὸς πάλιν τὸν τε ἀτιμίαις ὑπάγοντα τὸ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ τὸν τῆς μετοχῆς αὐτῶν ἐξω διαμένοντα τῷ ἀναθέματι παρτίθετο· σῶμα πάλιν καὶ αἷμα ὁ κατάρατος ἐννοῶν, οὐχ ὅτι ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ κοινὸς Δεσπότης, σῶμα καὶ αἷμα καλεῖν, ἀλλ' ἀν' ἐκείνων τὰ Κυριακά λόγια. Τὰ Ἰσα δὲ καὶ ὁμοία περὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπαιτηθεὶς καὶ ἀποφηνάμενος, τὰ συνέδρια τῶν Μανιχαίων καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐνενοεῖ τε καὶ ἀσπεμένυνεν. Ἡ δὲ ἐπὶ τοῖς εἰρημένους ἔκτη ἐρώτησις περὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτὸν ἀνεπυθάνετο, εἰ μὴ καθάρσιον ἡγεῖται τοῦτο τῶν ψυχῶν καὶ ψυχικῶν μολυσμάτων (63) καὶ λουτρὸν ἁμαρτημάτων ἀφέσεως. Ὁ δὲ πάλιν διὰ τῆς ὁμοίας μηχανῆς καὶ προθύμῳ ἀπεδίδου τιμῶσαν τὸ βάπτισμα καὶ ἀποδεχομένην ἀπόκρισιν, τῇ τοῦ βαπτίσματος φωνῇ, ὁ πάντα φύρων καὶ συγχέων, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὑποβάλλων· γεγράφθαι γάρ (64) αὐτὸν εἶναι τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν. Οὕτως δὲ, οὕτως τὸ δόλιον ἐκείνο καὶ κακομήχανον τέρας, μὴδὲν μὲν τῆς ἀποστολικῆς καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας τὸ παράπαν φρονοῦν, μᾶλλον δὲ τὰν ἀντίπα πάντα περιβάλλον τε καὶ περιέπον καὶ τιμῶν, ἐπεὶ πρὸς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐνομήσεις τοῖς παρούσιν οὐκ ἀπομάχασθαι λίξεις, ὅφ' αἱ ἐκείνο; τὸν θανατηφόρον τῆς ἀποστασίας ἐκφυγεῖν ἰδὼν, ἔδοξεν, ὥστερ' ἐφημεν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ τρισαλειτουργὸς ἐκεῖνος οὐκ ἐνοχὸς ἀσεβείας εἶναι, ἀλλὰ τοῦ φρονήματος ὑπάρχειν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ· ἀπολύεται δὲ διὰ τοῦτο τῆς ἐτάσεως ἡθωκωμένος, ὁ ἀπλὴν ἀξίως ὑποσχεῖν τιμωρίαν τῆς τε πατρίδας ἀσεβείας καὶ τῆς ἀπάτης, ὅς τ' ἡ τῶν τε κρινόντων τὴν ὀρθὴν κρίσιν διέστρεψε, καὶ δόξαν ἑαυτῷ δυσσεβέστατος ὢν, τῆς ἡμῶν εὐσεβείας, περιέφερεν. Πλὴν ἀλλ' ἐπεὶ γὰρ τοιαύταις μηχαναῖς τοῦ κριτηρίου ἀπολυθεὶς αἰτεῖ τε (65) καὶ λαμβάνει παρὰ τοῦ βασιλέως· τύπον ἔγραψεν, πᾶσαν αὐτῷ δίδόντα τὴν ἀδειαν οἶκοι τε διατρίβειν, καὶ τὰ αὐτοῦ ἀνεπηρέατος πράττειν, καὶ μὴδὲν ἐκ τῶν συκοφαντῶν δεδιέναι τὰς γλώσσας. Ἀπάρας οὖν τῆς βασιλίδος καὶ καταλαβὼν τὴν Ἐπίσκοπον, συναθροίζει μὲν τοὺς τῆς ἀποστασίας μαθητάς· ἐκείθεν δὲ πρὸς τὴν Μανανάλιν, ἐξ ἧς ὁ

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(62) Αὐτοῦ. Ita ex Nostro pro Coislino autō, quod tamen itidem locum suum tueri potest.

(63) Τῶν ψυχῶν καὶ ψυχικῶν μολυσμάτων. Ita Noster, ubi Coislino voces τῶν ψυχῶν καὶ non agnoscit: At veteres baptismum solent omnino animarum purificationem vocare. Eadem fere phrasi cum Nostro uti mihi videtur Theodoretus in Com-

mentario in Isaia cap. xxxii, ubi aquam baptismi vocat ὕδωρ λυθρίων τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ καθάρτιον τῶν ψυχῶν.

(64) Γεγράφθαι γάρ. Hoc reposui pro γέγραπται γάρ. Neque enim hæc Photius narrat, sed ex interrogati sententia et mente refert.

(65) Αἰτεῖτε. Noster legit αἰτεῖται, mendose.

προειρημένος ὤρματο Κωνσταντῖνος·, φυγὰς σὺν Α quem, ut jam diximus, quidam ex Manichæis mercenarium et pastoris titulo indignum habent, atque a magistrorum choro eliminandum.

τοῖς ἐπομένοις παραγίνεται. Χρόνους δὲ ἱκανοὺς ἐν αὐτῇ κατατρίψας, καὶ πολλὰς ψυχὰς ἀνθρώπων ὁ δειλαῖος διαφθείρας, λοιμικῶ (66) θανάτῳ (ἐπενέμετο (67) γὰρ κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους ἀπειλῶς τὸ ἀνθρώπινον) καὶ αὐτὸς ἀλοὺς τὸν βίον κατέστρεψεν (68), ἐπὶ ἑτῇ που τριάκοντα προστάτης τῆς ἀσεβείας γενόμενος. Οὗτος οὖν ὁ τρισαλιθίριος οὐδὲν ἐκ σκοτίας μίξεως τὸν Ζαχαρίαν (69) τίττει, ὅν, ὡς ἔφημεν, ἔνιοι τῶν τὰ Μανιχαίων τιμώντων, μισθωτὸν ἡγούνται, καὶ τοῦ ποιμένου ἀνάξιον, καὶ τοῦ διδασκαλικοῦ χοροῦ ὑπερόριον.

Κ'. Πλὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ Γεγναεῖσιος ἀποφθαρέντος τὸ τῶν μαθητῶν εἰς δύο σχίζεται (70), οἱ δὲ τὸν Ἰωσήφ, ὃν καὶ νόθον τινὲς ἐπαφάμιζον· καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν τοῦ μὲν ὅλην οἰκεῖν ἐν αὐτῷ διαπληκτιζομένου, θατέρου δὲ ἀντισπωντος (71) ταύτην εἰς ἑαυτὸν, καὶ κενὸν λείπειν τὸν ἀντιστασιώτην διατεινομένου. Ποῖον δ' ἂν εἴη πνεῦμα, ὃ τοῦτοῖς ἂν ἐπιφοιτήσειεν, εἰ μὴ τὸ πονηρὸν καὶ ἀκάθαρτον, καὶ τοιούτων δοξαίων ἐπάξιον (72); Πλὴν τῆς ἔριδος δι' ἅπερ εἴρηται κατισχυούσης, καὶ χερσὶν ἥδη καὶ πληγαῖς κρινομένης· ὑπεραληθίας ὁ Ζαχαρίας, οἷα δὲ τῆς πατρῴας ἐλαυνόμενος κληρουχίας, παῖσι τὸν Ἰωσήφ, ὡς ἐγγὺς θανάτου τὴν πληγὴν ἐλάσαι. Θατέρου δὲ τῶν στρατηγῶν τῆς ἀποστασίας ἐπὶ γόνυ κλιθέντος, ἔμεινε μὲν ἑκατέρα μερὶς σφοδρώτερον κατὰ τῆς ἐτέρας ἐπινισταμένη. Ἐκαιοφυλάκει δὲ τὴν συμπλοκὴν, τὸ τέλος ἀμφίβολον ἐννοουμένης τῆς μάχης· ἐκρίθη δὲ (73) μᾶλλον, μετ' ὀλίγον χρόνον, θατέραν ἀπὸ θατέρας διαστήναι, καὶ μὴ τῷ ἀδελφῇ τῆς μάχης καταπιστεύσαντας αὐτοὺς πανωλεθρίᾳ διαφθαρῆναι. Ἐκατέρου δὲ τμήματος μετὰ τὴν περιφανεστάτην διάστασιν οὐχ ὕπ' ἀλλήλων μόνον (74), ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν περὶ ἐξονειδιζομένου τε καὶ διασπυρομένου καὶ εἰς ἑδᾶς καὶ γέλωτα πᾶσι προκειμένου, μελέτη γίνεται παρ' ἑκατέρᾳ μορῇ, πάσης ἐκείνης τῆς περιχώρου δρασμῶ λαθραίᾳ ἐξοικισθῆναι. Ἐν τούτῳ δὲ τῶν Σαρακηνῶν τὰ Ῥωμαίων ὄρια κατατρεχόντων, καὶ πολέμου νόμον τὴν ἔξοδον ποιομένων, τὴν ἔξοδον πόρρωθεν ὁ Ζαχαρίας ἰδὼν φεύγει μὲν αὐτὸς ἀνὰ κράτος· λιπὼν (75) δὲ τοῖς πολεμίοις καὶ τοῖς ἑξέσι τοὺς μαθητάς, μόνος τὸν κοινὸν ἀποδιδράσκει φόνον. Τὸ γὰρ σὺν αὐτῷ πληθεὺς ἅπαν τοῦ ζῆν τοῖς ἑξέσιν ἀπληδάσθησαν (76)· ἦτις αὐτῷ πρᾶξι καὶ τὸ μισθωτὸν ἀντί

XX. Cæterum, defuncto Gegnæsio, discipulorum turba in duas partes dividitur; alii quidem Zachariæ societati se adiungunt; alii Josephum sequuntur, quem nonnulli spurium esse dicebant. Multaque inter hos orta contentione, cum alius Spiritus sancti vim et operationem in se totam habitare affirmaret, alius vero eandem ipsam in se pertraheret, illaque vacuum esse adversarium suum probare conaretur. Quinam autem Spiritus ille fuerit, qui in tales homines adveniat, nisi fortasse malignus et impurus hujusmodique receptaculis dignus? Cæterum accrescente ea de causa contentione, cum jam manibus et plagis decerneretur, admodum indignatus Zacharias, quod paterna hereditate pelletur, Josephum ita ferit, ut in portis periculum adduxerit. Altero autem ex ducibus pene prostrato, utraque facio ultro citroque urgebat, tempusque certaminis observabat secum reputans, ancipiti Marte congregiendum esse. Modico elapso tempore e re fore visum est, ut altera ab altera factione separaretur, ne incerto pugnae exitu mutua se internecione delerent. Cum autem post dissensionem ita conspicuam, non modo sese mutuo opprobriis impeterent, sed etiam vicinorum conviciis, cantibus, derisioni paterent, inter se utrinque consultant, ut occulta fuga sedes mutarent. Interea vero cum Saraceni Romanorum fines incursarent, ac belli more expeditionem agerent, eorum invasionem antevergens Zacharias fugam fecit, discipulosque relinquens inimicis et gladiis expositos, solus se subducit, ita ut cæsa tota suorum multitudine ipse incolumis evaserit; hinc porro factum est, ut pro pastore mercenarius a multis audierit. Joseph vero, qui pedum velocitati non tantum fide-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(66) *Λοιμικῶ*. Ita scribo cum Nostro pro *λοιμικῶ* sen *fero* ut interpretatio habet, quod ex pronuntiatione cum altero illo facile permutari potest. Ex pestilentia scilicet obiit homo, quæ eo tempore vehementer grassata in homines a nostro dicitur.

(67) *Ἐπενέμετο*. Sic restituo ex nostro et Colbertino pro *ἐπεμαίνετο* Coisliniani, quod ex vitiosa pronuntiatione ortum est, in primis si scriptum a Photio credas *ἐπενέματο*, quod est apud Thucydidem. *Ἐπινέμεσθαι* enim de morbis depopulantibus, ac speciatim de pestilentia Atheniensis: *Ἐπενέματο* δὲ Ἀθήνας μὲν μάλιστα. Accedit, quod Petrus Siculus, p. 50, scribit, eum ὑπὸ τοῦ βουθῶνος obisse.

(68) *Τὸν βίον κατέστρεψε*. Vides hic, quod obiter moneo, exprimi vocem *βίος*, quæ in ejusmodi phrasibus alias ut plurimum omittitur. Lege cl. Lambertii *Bos Mysterium ellipsoes Gr. Linguae*, p. 18. Eadem phrasi hic utitur Petrus Siculus.

(69) *Ζαχαρίας*. Abit hinc nonnihil Petrus Siculus

p. 50, et hiulca nec coherens videtur Photii, si cum sequentibus compares, narratio, quæ in Petro Siculo rectius sibi constat.

(70) *Ἐταπλόρται*. Lege de hac voce Gottfridum Olearium, in Præfat. ad *Vitam Apollonii*, p. 37.

(71) *Ἀντισπῶντος*. Vide supra § 18, not. 50.

(72) *Ἐπάξιον*. Non habet ms. noster, quo tamen ad sensum perficiendum opus est.

(73) *Δέ*. Hoc malim cum nostro pro *δὲ* Coislinianio.

(74) *Μόνος*. Ita lego cum Nostro pro *μόνων* Coislinianio.

(75) *Λιπὼν*. Sic Noster rectius pro *λείπων*. Desertis enim discipulis in fugam se dedit.

(76) *Ἀπληδάσθησαν*. Noster *ἀπλάσθη*, utrumque recte. Colbertinus habet *ἀπληάθησαν*, quod Grammaticæ rationes itidem ferunt. Cæterum ut Græci *ἀπελαύνεσθαι* ἀρχῶν, *ἀπελαύνεσθαι* γάμου dicunt, ita Noster commode scribere potuit *ἀπελαύνεσθαι* τοῦ ζῆν.

bat, quantum Zacharias, sed versutia et artibus A plus valebat, cum in ipsa hostium invasione illius circa fidem dissensionis causa aufugeret; technis fidens, ut supra diximus, ac procul inimicorum agmen adiens conspicatus, gradum e fuga revocat, revertique jubet iumenta et currus, ac se suosque fingens esse transfugas et deditos, in occursum hostium venit, quasi scilicet sponte cum sociis suis accederet, cumque dolis suis fidem adderet, atque juratus illorum se rebus prospicere confirmaret, cum sequacibus suis incolumis sine ullo rei familiaris damno dimissus est. Postea raptato fugæ tempore ubi occasionem sibi offerri vidit, cum sequacibus sæpius memoratum vicum, Episcarim nempe, se recipit, ubi splendide ab incolis exceptus est. Locus quidem ille hominum defectioni deditorum quasi officina erat, ita ut in ejus ingressu lampades accenderentur, aliaque honoris signa adjicerentur, qualia Christi discipulis debentur. Sic amice susceptus aliquo tempore ibidem versatus est, alios decipiens et deceptus ipse, assecclasque suos in perniciæ barathrum deprimens. Quidam porro Cricoraches nomine, qui inter regionis magistratus numerabatur, doctrina pius, honestis moribus, religionis studio admirabilis, qui illos Dei osiores detestabatur, ubi comperit seductiorem in illo vico degere, et defectionem magis inagisque propagari, collecta militum manu, in locum, ubi apostasie mysteria celebrantur, se contulit, obsessaque domo, impietatis principem, ut solet fieri, in repentinis hujusmodi expeditionibus, dum alii ad alia vertuntur, capere non potuit; fuga quippe se subdlexerunt: discipulos autem ejus comprehendit, et grassantem tanti mali pestem coercuit et dissipavit. Ferrox autem ille apostasie doctor Josephus, qui etiam Epaphroditus vocabatur, vi expulsus ex eo loco, ut dictum est, et fuga dilapsus in Phrygiam, brevi postea tempore Antiochiam Pisidiæ contendit; ubi advena cum esset, tutusque ab

ποιμένος (77) ἐπώνυμον τοῖς πολλοῖς περιποιήσατο. Ἰωσήφ δὲ ἄρα, τοῖς ποσὶ μὲν ὥσπερ ὁ Ζαχαρίας οὐ πιστεύων, πανουργίαν (78) δὲ καὶ μηχανὴν βῆσαι ταχύτερος ὢν, καὶ πίστεως διαφορὰν οὐ θέλων εἰδέναι (ἐτύγχανε γὰρ ἀποδιδράσκων κατ' αὐτὴν τὴν τῶν πολεμίων ἐφοδόν), οὗτος δὲ τοῖς ἐρρήμενοις θαρρήσας, καὶ μακρόθεν τὸ πολέμιον ἐπιφερόμενον θεασάμενος, ἀναστρέφει μὲν τῆς φυγῆς αὐτοῦ, ἀναστρέφει δὲ τὰ τε ὑποσύγια καὶ τὰς ἀμάξας τοῖς ἐπομένους προστάττει. Καὶ δὴ κατασχηματίσας ἑαυτὸν τε καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸ τὴν αὐτομόλων σχῆμα, τὴν ἀντιπρόσωπον ἤλκυνε τοῖς πολεμίοις· ὥς δὴθεν αὐτοῖς ἐπιούσιν προσχωρῶν ἅμα τοῖς (79) συνεπομένοις, καὶ δόξας τῷ πλάσματι πιθανὸς καὶ τὰ ἐκείνων στέργειν ἐπομοσάμενος; (80), ἀφείθη (81) τε σὺν τοῖς ἐπομένοις τοῦ θανάτου, καὶ τῶν ἄλλων οὐδενὸς τὴν ζημίαν ὑπέστη. Καιροφυλακῶν δὲ τὸν δρασμὸν, ἐπεὶ αὐτῷ τὸν μελετώμενον καιρὸν ἐπιτήδειον εὗρεν, φεύγει μετὰ τῶν ἐπομένων, εἰς δὲ τὴν πολλὰς κίς ὀνομασθεῖσαν κώμην Ἐπισκάρην παραγίνεται, καὶ λαμπρὰ; παρὰ (82) τῶν ἐνοικούντων τῆς ὑποδοχῆς τυχὼν (καὶ γὰρ ἦν τῶν τῆς ἀποστασίας ἐραστῶν τὸ χωρίον γράσστηριον), ὥστε καὶ λαμπάδας (83) αὐτῷ κατὰ τὴν εἰσοδὸν παρ' αὐτῷ προσανάπτεσθαι καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν θαρραλίαν καὶ τιμὴν, ὅση Χριστοῦ μαθηταῖς ἐποφίλειται· οὗτος δὲ οὕτω δεξιωθείς χρόνον τινα διετέλει πλανῶν τε καὶ πλανώμενος, καὶ τοὺς πειθομένους εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας κατασύρουν βράβρυν. Ἀνὴρ δὲ τις Κρικοράχης ἔχων ἐπώνυμον, τοῖς δὲ τέλεσι τῶν ἐπιχωρίων ἀρχόντων (84) ἐξετάζόμενος, θεοσεβῆς μὲν τὸ δόγμα, εὐσταθὴς δὲ τὸ ἦθος, τὸν τε ζῆλον ἀξιάγαστος, καὶ τοὺς θεοστυγεῖς μυσταττόμενος, μαθὼν τὸν πλάνον ἐπιχωριάσαντα, καὶ τὴν ἀποστασίαν ἐπὶ μᾶλλον εἰς ἐπίδοσιν χωροῦσάν (85), χειρὰ λαβὼν στρατιωτικὴν, καταλαμβάνει τὸν τόπον, ἐν ᾧ τὰ τῆς ἀποστασίας ἐτελεῖτο μυστήρια· καὶ κυκλωσάμενος τὴν οἰκίαν, αὐτὸν μὲν τὸν τῆς δυσσεθείας ἐξαρχόν, οἷα δὲ συμβαίνει (86), ἄλλων πρὸς ἄλλα τρεπομένων, ἐν ταῖς αἰφνι-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(77) Ἀντὶ ποιμένος. Ita recte Coislinianus: Noster nullo sensu ἀντιποιούμενος. Petrus Siculus, p. 52, clarius ut solet, mentem exponit his verbis: Διὸ ἀντιδόσθη ὁ Ζαχαρίας παρὰ τῶν ἄλλων, ὡς μισθωτός, καὶ οὐκ ὢν ποιμήν.

(78) Πανουργία. Ita lego cum Nostro, pro quo Coislinianus πανουργία in dandi casu. Cum vero πανουργίαν ῥάπτειν æque bene dici possit ac ῥάπτειν μηχανήν, nil video causæ, cur non eundem utrinque casum admittamus, ut taceam, incongrue dici πανουργίᾳ ῥάπτειν μηχανήν, æque ac Latine vix dixeris, fraude dolos neciere.

(79) Ἄμα τοῖς. Ita cum Nostro pro ἅμα τῶν. Dandi enim casus huic particule convenit.

(80) Ἐπομοσάμενος. Sic Noster recte; ἐπομύειν enim vel ἐπομνύεσθαι frequentissimum est apud Græcos. Coislinianus ὑπομοσάμενος; minus bene: τὸ ὑπομοσάσθαι enim ex genuina sua notione locum hic habere non potest. Vide Suidam tom. I, voce ἀνθυπομοσάσθαι et compara ibi notas Kusteri.

(81) Ἀφείθη. Ita Noster, pro quo Coislinianus ἐφείθη· utrumque recte. Paulo post ms. noster

mendose habet τὸν θάνατον, pro τοῦ θανάτου, quem casum verbum requirit.

(82) Παρά, recte pro παρί, quod in Nostro exstat.

(83) Λαμπάδας. Illustre hoc erat et gaudii et cultus argumentum. Lege de hoc more plura apud Ciampinum, part. I. *Veterum Monumentorum*, cap. 22.

(84) Τοῖς δὲ τέλεσι τῶν ἀρχόντων. Ita Noster fere pleonastice: nam simpliciter τέλος de magistratu accipi solet apud Græcos. Sic οἱ ἐν τέλει ὄντες, etc. Confer notas ad Philostrati Vitas Sophistarum, p. 490. Alias vox τέλος nomini addita eam rem simpliciter denotat, quæ nomine isto exprimitur. Ita τέλος πολέμου idem est, quod πόλεμος. Confer Jac. Perizonii Notas ad Æliani *Varias Historias*, III, 45.

(85) Καὶ τὴν ἀποστασίαν ἔ. μ. ε. ἔ. χωροῦσαν. Non agnoscit Noster, librarii oscitantis culpa, qui ex voce ἐπιχωριάσαντα in affinem sono χωροῦσαν præproptere delapsus videtur.

(86) Συμβαίνει. Ita Noster recte, pro συμβαίνειν Coisliniani.

δίοις ἐπιδρομαῖς τε καὶ ἐφόδοις, οὐχ ἔλεον ἔλαθε (87) γὰρ διαφυγῶν· τοὺς δὲ μαθητὰς συνέχευε τοῦ πλάνου, καὶ τὴν νομὴν τέως τοῦ τηλικούτου κακοῦ φερομένην ἐπέσχε καὶ ἀνεχαίτισεν. Ὁ δὲ τῆς ἀποστασίας οὗτος θερμὸς διδάσκαλος Ἰωσήφ (ἦν δὲ αὐτῶν καὶ ὁ Ἐπαφρόδιτος ὄνομα) κραταιῶς ἔλασθεις ὅθεν εἰρηται (88), καὶ τὴν φυγὴν ἐπὶ Φρυγίαν ποιοῦμενος, χρόνῳ ὕστερον βραχεὶ καταλαμβάνει τὴν ἐν Πισιδίᾳ Ἀντιόχειαν, ἐν ᾗ παροικήσας, καὶ ἀδείας τῶν δακνόντων λαβόμενος, ἅτε δὴ τούτων ὡς πόρρωτέρω διαστάς, πολλοὺς μὲν τῶν ἐπιχωρίων τῆς αὐτοῦ λύμης ἔργον ἀπέδειξεν, πολλῆς δὲ τῆς παρ' ἐκείνων ἡξίωται δεξιώσεως· καὶ τὴν ἀσέβειαν ἑτασιν ὅλοις τριάκοντα κηρύξας, μόλις ποτὲ τὸν ἐξάγιστον καὶ ἐδδελυγμένον καταλὼν βίον, ἐν προαστείᾳ τῆς εἰρημένης πόλεως οὐ πόρρω διακειμένη, καὶ τὴν ὀνομασίαν Χορτοκοπίον (89) ἔχοντι.

Κ'. Ἐτι δὲ τοῦ τρισαλιτηρίου τῷ βίῳ παρόντος καὶ ἀκμάζοντος τὴν ἀσέβειαν, μία τις τῶν συνήθων αὐτῷ ἀνδρὶ διὰ γάμον ἡρμωμένη, ἐξυθρίζει μὲν τὴν ἀνύδριστον κοίτην, ἐκδοτος δὲ γίνεται μοιχεῖα. Τὸν δὲ διαρρήξαντα (90) τοὺς ἀλλοτρίους γάμους ἔνα μὲν εἶναι τῶν μαθητῶν φασὶ τοῦ πλάνου· ἐξ Ἑβραίων δὲ πρὸς τὴν ἀθεὸν θρησκείαν μεταβληθῆναι. Πλὴν ἐκ τοιαύτης ἀδίκου τε καὶ ἐδδελυγμένης μίξεως τίκεται τῇ μοιχαλίδι τὸ ἐπ' αἰσχρότητι καὶ βδελυρίᾳ περιδύμενον ἴδιον, ὁ ῥυπαρὸς καὶ ἀκάθαρτος Βαάνης. Οὗτος οὖν τὴν κορυφὴν τῶν κακῶν ὁ χεῖριστος διαδέχεται· (91) τὸν εἰρημένον Ἐπαφρόδιτον ὁ Βαάνης· ὃς πάντα μὲν τὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ, οἷς συνεκροτεῖτο ἡ ἀσέβεια, στέργων, ἀκαθαρσίᾳ δὲ βίου καὶ σωματίων μίξεσιν ἀρρήτοις καὶ ταῖς ἄλλαις ἀθεμιτοῦργίαις τοὺς ἐμπροσθεν φιλονεικῶν ἀποκρύψασθαι, διέτιλε διδάσκων τοὺς πειθομένους τὴν ὀλέθριον μάθησιν. Ὅπως δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους συναναφύεται τῷ πολυμόρφῳ τούτῳ καὶ βδελυρῷ θηρίῳ ἑτερόν τι παραπλήσιον δρακοντείου γέμον ἰοῦ. Κώμη δὲ ἦν αὐτῷ πατρὶς ἡ Ἀνία (92), τῇ Ταβίᾳ πλυσιάζουσα πόλει, καὶ Δρυῖνος ἦν τῷ δειλαίῳ τὸ ὄνομα, τῆς κλήσεως θριαμβευούσης τὸν ὁδόλον καὶ φθοροποιὸν ὄφιν (93) κρυπτόμενον ἐν ἀνθρωπίνῳ (94) σκηνώματι. Τούτῳ τῷ θηρίῳ τίκεται παῖς, ἐξ αὐτῶν, οἶμαι, τῶν ὁδόλων μάλλον σπερμάτων τοῦ ἀρχαῖκου (95) ὄφεως, ἢ ἐκ τοῦ προσεχῶς φόντος· ἔλκων τὰς ἀπαρχὰς τῆς γενέσεως. Τίθεται δ' οὖν ὁ πατήρ τῷ γεννηθέντι κλήσιν τὴν Σέργιον,

A insequentibus, utpote qui ab illis longissimo spatio distaret, multos incolarum ad pestiferam suam sectam abduxit, magnamque apud eos benignitatem expertus est, qui postquam impiam illam doctrinam per annos quadraginta plenos prædicaverat, scelestam execrandamque vitam cum morte commutavit in suburbio prædictæ urbis, quod Chortocopium vocatur.

XXI. Cum autem superstes adhuc esset, et impietate floreret, mulier quædam ipsi familiaris, quæ viro nupta erat, inviolabilem connubii torum despexit, et fornicationi se dedit. Aiunt porro eum, qui alienas nuptias violavit, seductoris discipulum fuisse, qui ex Hebræis ad impiam illam religionem transmigraverat. Ex indigna porro et abominanda huiusmodi commistione adultera mulier famosum illud turpissimumque scelus peperit, execrandum nempe Baanem. Hic igitur nequissimus Baanes memoratum Epaphroditum excipit, qui omnia prius stabilitæ impietatis dogmata retinens, impuritate autem vitæ et nefandis corporum mistionibus aliisque sceleribus prædecessores suos occultare studens perniciosam disciplinam sequaribus tradere perseveravit. Eodem porro tempore huic multiformi et horrendæ feræ alia similis adnascitur, draconis venenosum plena. Huic patria erat Ania, vicus Tabiæ urbi proximus: scelestoque nomen erat Dryinus, quod vocabulum latitantem in humano corpore venenosum perniciosumque serpentem indicabat. Feræ huiusmodi nascitur filius, ex ipsis, ut puto, veteris serpentis venenosis seminibus potius ortum ducens, quam ex parente suo. Proli suæ pater nomen imponit Sergius, quod vas esse totius diabolicæ nequitiae capax sequentia demonstrarunt. Is erat ad pervadendam et prædicandam impietatem natus, versatus in occultanda, tempore ita suadente, sententia sua, ad simulandam virtutem composi-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(87) Ἐλαθε. Hæc Nostri lectio est, proba omnino, et cum altera Coisliniani φλασε omnino permittenda. Sic Demosthenes: "Ἐλαθον ἡμᾶς ἀποδράντες· clam nobis fugerunt."

(88) Κραταιῶς ἔλασθεις ὅθεν εἰρηται. Noster pro ἔλασθεις, (vel ἔλασθεις ex ἐλαύνω) legit ἔρασθεις, forte non parum melius, eo sensu, quod Josephus ille, qui et Epaphroditus dictus sit, valde fuerit amatus a suis, adeoque ægre dimissus, et hinc a Pisidensibus amice exceptus. Lectio ista et interpretatio confirmatur sequentibus verbis ὅθεν εἰρηται, i. e. unde appellatus est, scilicet Epaphroditus, quod nomen hominem venustum atque amabilem infert. Ita omnia optime sibi constant, nec hic τὸ ὅθεν εἰρηται verti debet, quod vis vocum non patitur, per ut dictum est.

(89) Χορτοκοπίον. Petrus Siculus, p. 52. Χορτοκοπίον, quod illi puio præferendum.

(90) Διαρρήξαντα. Noster legit διορύξαντα,

D quod non illibenter alteri isti substituerim. Vox enim hæc de rebus minime violandis, ubi violatæ sunt, v. c. sepulcris usurpari solet, ut proinde aptissime ad violatas conjugii sanctissimas leges transferri queat. Facile autem fieri potuit, ut librarius διαρρήξαντα cum διορύξαντα τῷ per i pronuntiato scriberet.

(91) Διαδέχεται. Non habet Noster, sine quo tamen sensus non elicitur.

(92) Πατρὶς ἡ Ἀνία. Noster, ordine mutato, ἡ Ἀνία πατρὶς. Ἀντίαν appellat Petrus Siculus, p. 54.

(93) Ὄφιν. Δρυῖνος enim non solum quernum denotat, sed et venenatum genus serpentem a quercubus appellatum infert, teste Dioscorid., lib. vii, c. 12.

(94) Ἀνθρωπίνῳ. Noster ἀνθρωπίνῳ.

(95) Ἀρχαῖκου. Ita cum Nostro pro ἀρχαῖκου Coisliniani.

tus; acutus ad dolos struendos, et ad pelliciendas in perniciem animas; atque ut compendio dicam, omnium qui ante se defectioni nomen dederunt, ad quodvis technarum genus paratissimus, et ad pervadendum aptissimus. Hic itaque maledictus homo cum alia multa deceptis sequacibus tradidit, tum, quid circa se ipsum sentiendum esset, paulatim de se sublimi modo proponens, et ad credendum inducens, non dubitavit, nec inhorruit: o linguam et animam et mentem et ora Dei inimica! et se ipsum et illos vocare Spiritum sanctum. Hæc porro tradidit impius ille, ut clam et mystice sic loquerentur, et crederent, talium mysteriorum externos auditores indignos esse jactitans. Illi autem miserimi et ejus mystagogia revera digni tantam sceleris atrocitatem neque respuebant, neque detestabantur; sed recipiebant eam, etsi nulla major unquam impietas fuerit, suisque calamis et suffragiis illam confirmabant. Sic miserum illud animal homo, cum a Creatore suo recesserit, et ab ejus providentia se sequestraverit, statim præda maligni spiritus efficitur, in omnemque nequitiam demergitur. Se item nequissimus ille stellam splendidissimam dicebat, et multa alia, quæ potius silentio tegi, quam publicari debent. Improbis porro ille Sergius, etsi impiissimo patre natus esset, ut diximus, non a parente mysteriis apostasiæ initiatus est; sed cum adhuc teneræ esset ætatis, a muliere quadam, quæ perniciose Manichæorum dogmata tuebatur et prædicabat, initiatus, et diuturna mysteriorum tractatione in impietate consummatum, Antichristi prodromus efficitur. Par erat enim, par erat detestandæ hujus et (Deo inimicæ apostasiæ doctores et præcones alios Agarenorum prolem esse, alios servitutis contumeliosis notis inustus, alios adulteriorum partus, alios muliebris insanitiæ et furiosæ doctrinæ discipulos comprobati. Cæterum, ut paucis dicam, Sergius apostasiæ disciplinam sic accipere incipit. Prædicta Manichæa mulier, ubi primum cum illo colloquia niscuit: Cur, inquit, divina non legis Evangelia? Ille vero, qui nondum apostasiæ virus in præcordiis tam profunde positum habebat, non licere inquit ei, qui laicorum ordinem impleteret, sic impudenter tremendorum eloquiorum lectionem aggredi: illud enim sacerdotum officium esse. Tum a furiosa illa muliere audit, frustra se tantam reverentiam exhibere, nullam enim esse personarum acceptionem apud Deum, qui vellet omnes salvos fieri, et ad cognitionem veritatis venire. Sed, ait, quod ita reverenter vos habeatis circa Dominica eloquia, non ad honorem

σχεῦος ὑστερον ἀναδειχθέντα πᾶσαν τοῦ διαβόλου τὴν κακίαν χωρῆσαι δυνάμενον· πιθανὸν μὲν κηρύξαι τὴν ἀσέβειαν, δραστήριον δὲ καιροῦ καλεῖσθαι· κηρύξαι τὸ φρόνημα, καὶ δεῖνδον μὲν τὴν ἀρετὴν σηματοποιεῖσθαι, ἐξὺν δὲ δόλους βράβειαι καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων συνελκύσαι πρὸς ἀπόλειαν, καὶ συντόμως φάναι τὼν ἐν τῇ ἀποστασίᾳ πώποτε γεγονότων πρὸς πᾶσαν δραματουργίαν δεινότητάν τε καὶ πιθανότητάν. Οὗτος ὁ ἐπάρατος ἄλλα τε καὶ ἐκθεσµα τοὺς ἡπατημένους µυσταγωγῶν καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν, κατὰ μικρὸν εἰς τὸ ἐξηρηµῆναι τοῦτοις παρατιθεῖς, καὶ καταπιστεύων (96) οὐδὲ παρήκλῃτον, οὐδὲ Πνεῦµα ἅγιον (ὡ γλώσσης καὶ ψυχῆς καὶ νοῦ καὶ στοµάτων θεοµάχων!) καλεῖν ἑαυτὸν, ἀκακίαν οὐνοµάζειν τε καὶ νοµίζειν οὐ μὲν οὖν οὕτε φοικῆν ἤγεν, οὕτε ἀθεώτατον. Παρεδίδου δὲ ταῦτα µυστικῶς καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν πρὸς ἀλλήλους, τοὺς ἐξωθεν ἀκρατὰς ἀναξίους εἶναι τελεστῆς τοιαύτης καὶ µυστηρίων, ὁ θεοµάχος διατιθέµενος. Καὶ οὔτε τρισάθλιοι καὶ τῆς αὐτοῦ (97) µυσταγωγίας ὡς ἀληθῶς ἄξιοι τὴν τοιαύτην (98) τοῦ ἁγίου ὑπερβολὴν οὕτε διέπτουν, οὕτε ἐµυστάττοντο, ἀλλ' ἀπεδέχοντό τε τὴν µηδεµιά ἀθεότητι ὑπερβολὴν λιποῦσαν ἀσέβειαν, καὶ τοῖς παρ' ἑαυτὸν ἐπεκύρουν ψηφίσµασιν. Οὕτω τὸ ἄθλιον, οἱμοί, ζῶν ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴν ἀποστῇ τοῦ Πλάστου καὶ τῆς ἐκείθεν αὐτὸν προνοίας ἀποτέµῃ (99), ὅπως γίνεται θῆρα τοῦ Πονηροῦ καὶ πρὸς πᾶσαν κακίαν ὑποδρόχιος φέρεται. Ἐλεγεν δ' οὖν ἑαυτὸν ὁ ἐξάγιστος ἐκείνους καὶ λυχνοφανῇ ἀστέρα, καὶ πολλὰ ἄλλα, σιγᾶσαι µᾶλλον ἢ θριαμβεύεσθαι (1). Ἀλλὰ γὰρ οὗτος ὁ θεοβλαβὴς Σέργιος, πατὴρ γεγὼνὸς δυσσεβεστάτου, ὡς μοι εἴρηται, οὐκ ἐκ τοῦ φύντο; τὰ τῆς ἀποστασίας τελεῖται µυστήρια· ἔτι δὲ τὴν ἡλικίαν νέαν ἄγων προσφθείρεται (2) γυναίκεϊ τινι πρεσβεύουσῃ τε καὶ κηρυτούσῃ τὰ Μανιχαίων ὀλέθρια δόγματα, καὶ συγχὴν χρόνον τελεσθεὶς ὅπ' αὐτῆς καὶ συντελεσθεὶς τὴν ἀσέβειαν, γίνεται τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος. Ἐδεῖ γάρ, ἴδει τοὺς τῆς βελυρᾶς ταύτης καὶ θεομάχου ἀποστασίας διδασκάλους καὶ κήρυκας, τοὺς μὲν Ἀγαρηνῶν εἶναι γεννήματα, τοὺς δὲ τοῖς τῆς δουλείας κατεστιγµένους ἠρᾶσθαι καὶ ὕδρεσι καὶ παθήµασιν, ἄλλους μοιχείας προσελθεῖν βλαστήματα, ἐτέρους δὲ παραφροσύνης γυναικείας καὶ ἐµµανούς γνώµης μαθητὰς ἐπιγινώσκεισθαι. Πλὴν ἀλλ' ὅγε Σέργιος, ὡς διὰ βραχείων φάναι, ὧδέ πῃ τὴν τῆς ἀποστασίας κατήχησιν ἄρχεται παραδέχεσθαι. Ἡ προεξηρηµῆναι Μανιχαία γυνή, ἥνικα τὸ πρῶτον εἰς ὁμίαν αὐτῇ κατέστη, ἴνα τί, φησὶν, εἰπέ μοι, τὰ θεῖα οὐκ ἀναγινώσκεις Εὐαγγέλια; Ὁ δὲ (οὐπω γὰρ ἦν αὐτῇ δι' ἐγκλίτων βαθύνας ὁ τῆς ἀποστασίας ἰδς), μὴ ἐξείναι φήσας τὴν τῶν λαϊκῶν πλη-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(96) *Καταπιστεύων*. Noster simpliciter πιστεύων, sed prius bonum est.

(97) *Αὐτοῦ*. Noster habet ἐκείνου, sensu eodem.

(98) *Τοιαύτην*. Noster τοσαύτην, forte rectius.

(99) *Ἀποτέµῃ*. Hoc reposui ex Nostro pro διατέµῃ. Prius enim requirit vox προνοίας in genitivo casu posita.

(1) *Ἄξια*. Ex Nostro, quod dictionis series requirit pro ἕξιν.

(2) *Προσφείρεται*. Vox in versione ommissa infert clandestinam familiaritatem, in qua cum muliere illa versatus sit, fortasse et furtivos amores. Petrus Siculus exprimit per *προτοµαίει*.

αδύλου
κηρύ-
εύοντο·
ν σχη-
ανθρώ-
φάναι
ος πδ.
τατον.
η πα-
δδξαν,
τιθείς,
Πνευ-
τομα-
νομά-
ηγεν,
ως και
ξισθεν
η μυ-
τρις-
ηθω;
ουτε
την
και
τω το
η του
(99),
δσαν
αυτην
και
τοθαι
γιοι,
ται,
μυ-
ρθεί-
ρυτ-
χων
την
Εδει
αχου
μεν
δου-
αθή-
ετέ-
ουος
δγε
της
Η
εις
τά
τω
α-
η-

ροῦνται τάξιν ἀνέδην (3) οὕτως τὴν τῶν φρικτῶν A
λογίων ποιεῖσθαι· ἀνάγνωσιν· ἀνείσθαι γὰρ τοῖς
Ιερεῦσιν τὸ ἔργον· ἀκούει παρὰ τῆς μαινάδος ὡς
μάτην αὐτῷ ἡ τοσαύτη (4) περὶ ταῦτα τιμᾶται
εὐλάβεια· μὴ γὰρ εἶναι προσωπολήψιαν παρὰ τῷ
Θεῷ· πάντα γὰρ βούλεσθαι (5) αὐτὸν σωθῆναι καὶ
εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Ἀλλὰ τότε διακρί-
σθαι εὐλαβῶς ὑμᾶς περὶ τὰ Κυριακὰ λόγια, οὐ
τιμῆς ἐκείνων· ἐστὶ πρόνοια, μηχανὴ δὲ καὶ σέ-
φισμα τῶν λεγομένων ὑμῶν Ιερῶν, οἱ τὸν λόγον
τοῦ Θεοῦ κατηλύειν (6) ἐθέλοντες, καὶ τὸν ἐν Εὐαγ-
γελίῳ μυστηρίων ἀμετόχους εἶναι σπουδάζοντες.
Διὰ τοῦτο μὴ παραπλησίως (7) ὑμᾶς· ἐκείνοις ἀνα-
γινώσκειν ταῦτα ἀπειργάσιν· ἐπεὶ καὶ ὅσα ὑμῖν εἰς
ἐπήκοον (8) ἀναγινώσκουσιν, περικόπτοντες τοῦ ὅλου
σώματος καὶ ἀποσπαράσσοντες, οὕτως ὑμᾶς ἀκροα-
τὰς τῶν λεγομένων παραλαμβάνουσιν. Οὕτως μὲν
τὴν πρώτην πείραν ἡ μαχλὰς καὶ μαινὰς τῷ πεσεῖν
ἐτοίμῳ προσήκειν, ὑπορύττουσά τε τὸν νοῦν τοῦ
ἀθλοῦ καὶ διαμοχλεύουσα. Ἐφεξῆς δὲ προσηρώτα,
τί δὲ βούλεται δηλοῦν τὸ Κυριακὸν λόγιον ἐκεῖνο, τὸ
λέγον· Πολλοὶ ἐροῦσίν μοι ἐν τῇ ἐκείτῃ ἡμέρᾳ
λέγοντες· Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προ-
φητεύσαμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεδά-
λομεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς
ἐποιήσαμεν; Καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι Οὐδέ-
ποτε ἔγνω ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ ὁ ἐργαζώ-
μενος τὴν ἀνομίαν. Τίνας οὖν (9) εἰσιν οὗτοι πρὸς
οὓς ὁ Κύριος λέγει, Οὐκ οἶδα ὑμᾶς; Ἀλλ' ἡ μὲν
ταῦτα διηρώτα· ὁ δὲ τῶν ἀγγέλων εἰς ὧν ἐστὶ καὶ C
ἀγροίκων, καὶ τῶν θείων λογίων παντελῶς ἀμαθής,
ἐξαπορούμενος μὲν ἐσιώπα· ἐξήτει δὲ παρ' αὐτῆς
τῆς διαπυθνανομένης (10) τὸν νοῦν τῶν ἐπηρωτη-
μένων ἀναμαθεῖν. Ἡ δὲ τοῦτο μὲν εὐδὲς οὐκ ἐποίησε.
Δεινὸν γὰρ γυνὴ θηρεῦσαι δι' ἀναβολῆς τὸν σπουδα-
ζόμενον, εἰς ἐπιθυμίαν δὲ μᾶλλον τὸν ἡπατημένον
τῶν ζητούμενων ἐκκαίουσα, καὶ προσαναφλέγουσα,
οὐ μὲν ἐγλίχετο τυχεῖν, οὐκ ἐβίδου, προὔτεινε δὲ
αὐτῷ ῥῆτὸν εὐαγγελικὸν ἕτερον, περὶ τίνων εἰπεῖν
νομίζει τὸν Κύριον, ὅτι Πολλοὶ ἀπὸ ἀρατολῶν
καὶ -δυσμῶν ἤξουσιν καὶ κλιθήσονται μετὰ
Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, ἐν τῇ βασιλείᾳ
τῶν οὐρανῶν· οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβλήθη-
σονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Τίνας δὲ τοὺς
υἱοὺς τῆς βασιλείας ὑπονοεῖς (11), καὶ πῶς ταύτης
ἀπορρίπτουμένοι τῷ ἐξωτέρῳ σκότει παραπέμπονται;

* Matth. vii, 22, 23. * Matth. viii, 41.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(3) Ἀνέδην. Vocem hanc inserui præeunte ms. nostro, quæ ex Græco forte casu excidit in edicio, quia interpretatio Latina exprimit per *impudent*.

(4) Τοσαύτη. Tanta; ita lego cum Nostro pro τοσαύτῃ Coisluniani.

(5) Βούλεσθαι. Recte, pro eo quod Noster habet βουλεύεσθαι.

(6) Κατηλύειν. Respexit procul dubio ad II Cor. ii, 17.

(7) Παραπλησίως. Ita scripsi cum Nostro pro παραπλησίως.

(8) Ἐπήκοον. Hoc malui, quam ὑπήκοον Cois-

illorum ita provisum est, sed illud est artificium et techna eorum, qui apud vos sacerdotes dicuntur, qui verbum Dei adulterare volentes, curantesque, ne mysteriorum, quæ in Evangeliiis sunt, participes sitis; ideo vetant, ne perinde atque ipsi vos ea legatis. Siquidem ea, quæ vobis audientibus legunt a tota serie detruncantes et dilacerantes, sic vos, auditores, intercipiunt. Ita captiose illa mænas primum de illo ad lapsum jam prono experimentum accepit, miseri mentem succutiens ac pelliciens: iterumque interrogabat: Quid significat dictum illud Domini: *Multii dicent in die illa: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo demonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, quia nunquam novi vos, discedite a me, qui operamini iniquitatem* *. Quinam illi sunt, quibus Dominus ait: *Non novi vos*. Hæc ipsa interrogante, ille, qui ex gregalium numero adhuc erat, homo rudis et divinorum eloquiorum prorsus imperitus, dubius silebat, ab illa vero, quæ interrogaverat, questionis solutionem requirebat. Illa vero non statim rationem dabit. Callidum enim est mulierum genus ad captandum procrastinatione discendi cupidum: utque magis desiderium ejus, quem decipere volebat, ad quæsitiorum notitiam adipiscendam incenderet, solutionem non dabat, sed aliud proponebat evangelicum dictum, nempe, de quibusnam putaret dixisse Dominum: *Multii ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob, in regno cælorum: filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores* *. Quos esse putas filios regni, et quomodo ab hoc rejecti in tenebras exteriores abjicientur? Hæc et similia fallaciæ organum, muliebri forina, miserrimo offerens, et eum paulatim præstigiis alliciens, ubi vidit illum omnino pronum et se tanquam doctorem auscultantem, priora resumens: Regni filii, inquit, qui ab illo ejecti ad tenebras exteriores damnantur, ii sunt, quos et tu, et ii, qui tuæ sectæ sunt, sanctos vocatis et existimatis, qui et demonas ejiciunt et morbos sanant quibus cultum exhibere soletis, uno vivente et immortali relicto Deo. Ili sunt, hi, inquam, sunt, qui a justo illo judice audiunt: *Recedite a me, quia nunquam novi vos*. Ex hoc itaque nequissimo et pernicioso semine jam paratum ad

liniani, quamvis et Petrus Siculus hic habeat et; ὑπήκοον ὑμῶν. Τὸ ὑπήκοον enim obedientiam potius et obsequium, quam auditionem infert, de qua tamen hic potissimum agitur. Sic Plato, *De legibus*, lib. ii, ἐν ἐπὶ λόγῳ αὐτοῦ, id est, eo audientes.

(9) Οὐδ. Non habet Noster.

(10) Διαπυθνανομένην. Noster utitur verbo simpliciter πυθνανομένην.

(11) Ὑπονοεῖς. Noster ὑπονοεῖ, quod locum habere prorsus nequit, nisi scripsisse auctorem putes ὑπονοεῖ, id est, quem censet

zizaniorum agriculturam sibi concilians, reliqua impietatis germina facile in eo pullulare fecit, ejusque animam ut agrum exitii et corruptionis fructibus omnigenis plenum exhibuit; ita ut omnes, qui ante fuerant impietate conspicui, in hac maxime hæresi, velut pueri putarentur esse comparati cum illius vafritie et captiosis moribus, aliisque ad fallaciam compositis machinamentis atque commentis. Nam ejus prædecessores, etiamsi in cæno lascivie, nefariis operibus, ingentibusque contra Deum blasphemis prima tenuerint; et illi abominandi et execrandi apud omnes fere habebantur: nam detestandorum facinorum conspicuitas omnium ipsis odium conciliabat, paucosque vidisses illorum fallaciis circumventos, quia aperte et sine ullo artificio res infames ignominiosæque proponebantur, ipsaque defectionis impudentia ad cautelam satis erat, ne quis facile ad eam declinaret, neve homines a maligno caperentur.

σθεν πάντας ἐπ' αἰσιεῖα βεβοημένους, καὶ μάλιστα ταύτῃ παιδᾶς νομισθῆναι τῇ ἐκείνου παραμετρούμενους βαθυουργία τε καὶ τοῖς ἐπικλῶποις ἤθεσι, καὶ τῇ ἄλλῃ τῆς ἀπάτης μηχανουργία τε καὶ περινοίᾳ. Οἱ μὲν γὰρ πρὸ αὐτοῦ εἰ καὶ τῷ βορβόρῳ τῆς ἀκολασίας καὶ τῇ ἄλλῃ τῶν ἔργων ἀρρήτουργία καὶ ταῖς εἰς Θεὸν ἀνυπερβλήτοις βλασφημίαις τὸ πρωτεῖον εἶχον, ἀλλ' οὖν βδελυκτοὶ τε καὶ ἀποτρόπαιο μικροῦ πᾶσιν ἐνομιζόντο τοῖς ἀνθρώποις τῷ προδῆλῳ τοῦ μύσου, ὧν ἐτόλμων πάντας ἔχοντες μισοῦντας. Καὶ ὀλίγους (18) ἦν ὄραν, πρὸς τὴν ἐκείνων ἀπάτην μεταχωρόντας, ἀπερικαλύπτων (19) καὶ χωρὶς τεχνασμάτων τῶν ἀσίμων ἔργων προκειμένων, καὶ τῆς ἀναίδου ἀποστασίας εἰς προφυλακτὴν ἀρκούσης τοῦ μὴ θάττον πρὸς αὐτὴν ὑπολισθαίνειν καὶ ἀθρόον θήραμα τοῦ Πονηροῦ τ' ἀνθρώπινα γίνεσθαι.

XXII. Hic vero, quæ turpiora erant, resecans, reliqua obtegens, si qua ob impietatem auditu intolerabilia essent, aut comprimens aut cum tolerabilioribus commiscens, et, ut summatim dicam, pelle ovīs lupum abscondens, multis doctor pietatis et dux salutis esse videbatur; multos ex improvise adortus in extremæ perniciæ barathrum præcipitavit. Et enim quod prædecessores sui non neglexerant, id ille majore cum diligentia observavit; nempe ut non ab ipso statim principio iis, qui ad initiationem accederent, sublimiores impietates concrederet, neque horribiliora proponeret mysteria; quorum caput est abnegatio Dei omnimoda, et diaboli gloria

A Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἔτερα τὸ γυναικόμορφον ἐκείνου τῆς ἀπάτης ὄργανον τῷ τρισαθλίῳ προτείνουσα καὶ κατὰ μικρὸν ὑπογοητεύουσα, ἐπεὶ περ ὅλον αὐτῇ προσκλιθέντα εἶχε καὶ καθάπερ διδασκάλῳ (12) προσέχοντα ἴδεν, ὑπολαβοῦσα δὴ (13), τῇ βασιλείᾳ, ἔφησεν, οὐοὶ οἱ ταύτης μὲν ἐκβαλλόμενοι, τῷ σκότει δὲ τῷ ἐξωτέρῳ καταδικαζόμενοι, οὗτοί εἰσιν, οὓς σύ τε καὶ οἱ κατὰ σὲ ἀγίους καλοῦσι καὶ νομίζουσι, οἱ καὶ δαίμονας (14) φυγαδεύουσιν καὶ πάθῃ θεραπεύουσι, οἷς καὶ προσάγειν διεγνώκατε σέβας, τὸν μόνον ζῶντα καὶ ἀθάνατον καταλιπόντες (15) Θεόν· οὗτοι γὰρ οὗτοι καὶ παρὰ τοῦ δικαίου ἐκείθεν ἀκούουσι κριτοῦ, Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, οἳ οὐδέποτε ἔγνω ὁμᾶς.

Ἐκ ταύτης οὖν (16) τῆς πονηρᾶς καὶ ὀλεθρίου σπορᾶς τὸν ἔτοιμον εἰς γεωργίαν τῆς ζιζανίων ἐαυτῆς ποιησαμένη, τὴν λοιπὴν τῶν ἀσεβημάτων βλάστην εὐχερῶς εἶχεν αὐτόματον ἀναφυομένην, καὶ οὕτω πάσης λύμης καὶ διαφθορᾶς τὴν ἐκείνου ψυχὴν καρποφόρον χωρίον (17) ἀνίδειξεν, ὥς καὶ τοὺς ἐμπροσθεν πάντας ἐπ' αἰσιεῖα βεβοημένους, καὶ μάλιστα ταύτῃ παιδᾶς νομισθῆναι τῇ ἐκείνου παραμετρούμενους βαθυουργία τε καὶ τοῖς ἐπικλῶποις ἤθεσι, καὶ τῇ ἄλλῃ τῆς ἀπάτης μηχανουργία τε καὶ περινοίᾳ. Οἱ μὲν γὰρ πρὸ αὐτοῦ εἰ καὶ τῷ βορβόρῳ τῆς ἀκολασίας καὶ τῇ ἄλλῃ τῶν ἔργων ἀρρήτουργία καὶ ταῖς εἰς Θεὸν ἀνυπερβλήτοις βλασφημίαις τὸ πρωτεῖον εἶχον, ἀλλ' οὖν βδελυκτοὶ τε καὶ ἀποτρόπαιο μικροῦ πᾶσιν ἐνομιζόντο τοῖς ἀνθρώποις τῷ προδῆλῳ τοῦ μύσου, ὧν ἐτόλμων πάντας ἔχοντες μισοῦντας. Καὶ ὀλίγους (18) ἦν ὄραν, πρὸς τὴν ἐκείνων ἀπάτην μεταχωρόντας, ἀπερικαλύπτων (19) καὶ χωρὶς τεχνασμάτων τῶν ἀσίμων ἔργων προκειμένων, καὶ τῆς ἀναίδου ἀποστασίας εἰς προφυλακτὴν ἀρκούσης τοῦ μὴ θάττον πρὸς αὐτὴν ὑπολισθαίνειν καὶ ἀθρόον θήραμα τοῦ Πονηροῦ τ' ἀνθρώπινα γίνεσθαι.

C ΚΑ'. Οὗτος δὲ τὰ τῶν μισμάτων πρόδηλα περικρίπτων, καὶ ᾧ κατέλιπε τῆς ἀκολασίας ἐπικαλύπτων, τὰ τε μὲν ἀκοῇ φορητὰ τῶν ἀσεβημάτων ἢ συστῆλιν ἢ καταμιγνύς τοῖς ἀνεκτοτέροις (20), καὶ σύμπαν εἰπεῖν κωδῖν (21) προβάτου τὸν ἄλκον ἐναποκρύπτων (22), πολλοὺς μὲν ἐδοξε διδάσκαλος εὐσεβεῖας καὶ ὁδηγὸς σωτηρίας, πολλοὺς δ' ἀπρόοπτως αὐτῷ καταποθέντας τῷ βαρβάρῳ τῆς ἐσχάτης ἀπωλείας κατεκρήμνισε. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῖς πρώτερον ἀμελούμενον ὅμως καὶ τοῦτο αὐτῷ σπουδαιότερον μεμηχάνηται, ὥστε μὴ κατ' ἀρχὰς εὐθὺς τοῖς αὐτῷ μνησθῆναι προσερχομένοις τὰ τελειότερα (23) τῶν ἀσεβημάτων, θαρρεῖν, μηδὲ τῶν μυστηρίων

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(12) Διδασκάλῳ. Ita recte Coislino pro διδασκάλῳ, seu, ut scribendum erat, διδασκαλείῳ Nostri.

(13) Δέ. Ex Nostro, quod ad perficiendam orationis seriem requiri videtur.

(14) Οἱ καὶ δαίμονας. Ita edenda hæc putavi, quæ in Coislino misere corrupta sunt, qui sic habet: Οἱ καὶ πάθει δαίμονας θεραπεύουσι, καὶ δαίμονας πάθει φυγαδεύουσι. Rectius ex parte Nostri, οἱ καὶ δαίμονας θεραπεύουσι, καὶ πάθῃ φυγαδεύουσι, qui tamen in eo errat librarii lapsu, quod bina illa verba non suis locis collocavit, sed confudit. Scribi enim debebat, ut edidi. Ita res ipsa requirit, et Petrus Siculus confirmat, cujus hæc sunt verba: Οὗτοί εἰσιν οἱ ἄγιοι σου, οἱ τοὺς δαίμονας φυγαδεύοντες, καὶ τὰ πάθῃ θεραπεύοντες τῶν ἀνθρώπων. Scilicet indubio femina habuit consuetudinem, illa ætate jam receptam, qua invocatis sanctis demones expellebantur.

(15) Καταλιπόντες. Hoc malo præ καταλείποντες, quod est in Coislino.

(16) Οὗν. Non agnoscit Noster.

(17) Χωρίον. Addidi ex Nostro, quam vocem requirere videtur allegorica loquendi ratio, quæ se hic auctori probavit, de germinibus loquens, quibus ager ridere solet.

(18) Ὀλίγους. Noster ὀλίγους, mendose.

(19) Ἀπερικαλύπτων. Ita Noster melius, quam Coislino, qui habet ἀπερικαλύπτων.

(20) Ἀνεκτοτέροις. Optime Coislino pro συνεκτοτέροις, quod Noster affert.

(21) Κωδῖν. Ex Nostro pro κωδῖν, quod perarum vitio ante legebatur.

(22) Ἐναποκρύπτων. Sic iterum Noster pro simplici ἀποκρύπτων Coislino.

(23) Τελειότερα. Ita lego pro τελειότερα, pro quo Noster habet ταχέωτερα, vocem nihili. Per τέλειος autem alloditur iterum, quod solemne Nostro est, ad gentiliū sacra, quibus qui non tam initiali quam imbuti erant, τέλειος dicebantur.

προτιθέναι τὰ ἐξάγιστα, ὧν ἐστὶ (24) τὸ κεφάλαιον ἀρνηsaί παντελῆς Θεοῦ, καὶ τοῦ διαβόλου δόξα καὶ κράτος, καὶ δημιουργίας λαὸς, καὶ τιμὴ καὶ οὐκ αἰώσεις. Οὐδὲν οὖν ἐκεῖνος τοιοῦτον κατεπίστευεν τοῖς ἄρτι μουμένοις. Ἀλλὰ πρῶτα μὲν τοῖς εὐαγγελικοῖς ἐπειράτο καταβρῦθαι βήμασιν αὐτῶν τὰ ἥθη, καὶ ἃ μὴδὲν ἐκέλευσε περὶ δόγματος. Καὶ τοῦτοις τέως κατακηλεῖν τε καὶ καταγοητεύειν ἐπεχείρει, καὶ χειροθήβεις ἀπεργάζεσθαι τοὺς μυσταγωγούμενους. Ἐπειδὴ δ' εὖνους εἶχεν καὶ ὡς διδασκάλῳ καὶ σωτηρίας ἑώρα προσανένοντας ὁδηγῶ, τότε καὶ τὸν ὅλον τῆς ἀποστασίας ἰδὼν χανδὼν αὐτοῖς παρεῖχεν ἐκροφῆν, καὶ τετελεσμένους ὁμοίως ἐκείνῳ ἀνηγόρευεν τε καὶ ἀνεκήρυττεν τὴν ἀσέβειαν. Τυχικὸν δ' αὐτὸν καὶ οὗτος ὁ τρισακτιήριος ἐπυνόμαζεν, οὐ τὴν κλῆσιν ἐκκλέπτων μόνον τοῦ μακαρίου Παύλου μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν καὶ ὑπόστασιν εἰς ἑαυτὸν μεταπλάσσειν καὶ παραχαράσσειν, καὶ ὑποβαλλόμενος· οὐ γὰρ ἄλλον τινά, (ὦ μωρὰς γλώσσης, μωροτέρας δ' ἀκοῆς τῶν παραδεχομένων!) ἀλλ' ἐκεῖνον εἶναι τὸν Τυχικὸν ἑαυτὸν ἐτερατολόγει, ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς τοῦ Ἀποστόλου φερόμενόν τε καὶ πολλαχοῦ (25) μνήμης ἐπαινουμένης ἀξιούμενον. Τοῦτο δὲ τὸ κακόπλαστὸν τε καὶ ἀναίδε· καὶ ἡλιθιον καὶ ἄθεον, καὶ οὐ μὴ (26) ἐστὶ παρ' οὐδεμιᾶ τῶν πώποτε γεγενημένων αἰρέσεων παραπλήσιον, τοῦτο δὲ καταβαλὼν (27) καὶ προθεμελιώσας ταῖς τῶν ἡπατημένων ψυχαῖς ἐκείθεν ἐπωκοδόμει τὰ ἄλλα· κήρυκὰ τε γὰρ ἀπεσταλῆθαι πρὸς αὐτοὺς παρ' αὐτοῦ, καὶ ἃ διαγγέλλει, καὶ λέγει, μὴ τῆς αὐτοῦ σοφίας εἶναι, τοῦ δὲ διδάξαντος καὶ ἀπεστακτοῦ Παύλου παραγγέλματα. Καὶ ὁ πολλάκις τοῖς ἐτι (28) μᾶλλον μυστικωτέροις τὴν ἀσέβειαν Πνεῦμα καὶ Παράκλητον ὑμῶν ἑαυτὸν, εἰς τὸν χορὸν τῶν μαθητῶν τοῦ θεσπεσίου Παύλου πρὸς τὸ ἄλλο πλήθος κατέλεγεν ἑαυτὸν, ἐπακροσίῳ ἐτῶν ἐγγὺς μεταγενέστερος καὶ Παύλου καὶ Τυχικοῦ γεγονώς. Καὶ γὰρ ὁ κατάματος οὗτος καὶ τερατίας ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐγνωρίζετο χρόνοις, κήρυξ τῆς ἀσεβείας ὡς (29) οὕτω τις διάπυρος ἕτερος. Πολλὰς γὰρ ὁ πλάνος πόλεις περιήλθεν καὶ χώρας, θηρῶν, ἀπατῶν, καὶ (30) παγιδεύων τὰς τῶν ἀπλουστέρων, οἱμοί, ψυχὰς, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ ψεύδους ὡς ἀληθῶς υἱὸς ἐν μιᾷ τῶν αὐτοῦ φησιν ἐπιστολῶν· « Ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ καὶ νότου ἔδραμον κηρύσσων τὸ Εὐαγγέλιον Χριστοῦ τοῖς ἑμοῖς γόνασιν. » Εἰ γὰρ ὡς ἐν πᾶσιν οὕτω κἀνταῦθα ἡλαζονεύετο, ἀλλ' οὖν οὐκ ὀλίγον δρόμον ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ καὶ τῶν πεποιημένων ἀπωλείας κατεβάλετο (31). Ἐγγὺς δὲ καὶ οὗτος τριάκοντα ἐτη ἐπὶ τοῖς τέσσαρσι τῆς ἀσεβείας προέστη, καὶ τὸν ἀγῶνα τῆς πλάνης διήνυσεν. Εἰρήνην δὲ τηνικαῦτα τὸ φιλόθεον ἐκεῖνο καὶ

ac imperium, vis creandi, honor et famulatus. Nihil itaque simile recens initiatis concedebat; sed primo eorum mores, nec non alia, quæ nihil ad doctrinam spectabant, evangelicis verbis aptare studebat; deinde ipsos pellicere, et præstigiis suis illaqueare initiatosque ad manum et obtemperantes sibi reddere conabatur. Postquam autem eos sibi benevolos, et tanquam salutari duci morigeros esse conspiciebat, tunc totum apostasiæ virus hiantibus ipsis sorbendum propinabat; atque initiatis eandem quam ipse tenebat, impietatem tradebat. Tychicum autem se scelestissimus homo denominabat, neque solum sibi nomen ex discipulorum numero tribuebat, sed ipsam existentiā usurpabat, et ad se pertinere comminiscebatur. Non enim se alium, o stultam linguam, stultioreque auditores! esse portentose dicebat, quam ipsum illum Tychicum, qui in epistolis Pauli memoratur, honorabili ejus mentione sæpe facta. Hoc commentum teterrimum, impudens, insanum, impium, cui simile nunquam apud hæreses, quæ ante fuerunt, exstitit, hoc, inquam, cum fundamentum ponens in deceptorum animis, cætera deinceps ædificabat: nam se ab Apostolo ad ipsos præconem missum esse dictitabat, et ea, quæ annuntiaret ac diceret, non suæ sapientiæ, sed Pauli docentis et mittentis esse præcepta mentiebatur. Ac qui sæpe perfectioris in impietate initiationis discipulis se Spiritum et Paracletum esse jactitabat; rudiori multitudini se inter divini Pauli discipulos connumerabat, qui septingentis pene annis post Paulum et Tychicum vixit. Etenim maledictus ille et portentosus homo nostris pene temporibus cognitus est, impietatis præco, quo nullus alter ardentior fuit. Multas enim seductor ille urbes et regiones peragravit, multos captans, decipiens, illaqueans, o damnum! simpliciorum animas; et ipse mendacii vere filius in aliqua epistoliarum suarum ait: « Ab Oriente et Occidente, ab Aquilone et Meridie annuntians Evangelium Christi, genuum meorum labore cucurri. » Etiam si enim hic ut alibi semper jactatione utatur; verum tamen est cum non modicum cursum in suam sequaciumque suorum perniciem confecisse. Triginta autem et quatuor annis impietati præfuit, et erroris certamen consummavit. Irene porro, religiosa illa et Deo accepta mulier, imperium moderabatur, quo tempore Dei hostis et impius ille apostasiæ doctrina florebat, ex quo usque ad præsens tempus, quæ nunc in nostris regionibus grassatur, impietas, ab ejus doctrina profluxit. Fama autem cæteris ipsis æmulis impietatis præstat, licet et hæc et illæ ipsi succenturiatæ in eandem perniciem deducant. Tantum au-

VARIE LECTIONES. ET NOTÆ.

(21) Ἐστὶ. Lectio nostri codicis proba et genuina pro ἐστὶ, quod est in Coisliniano.

(25) Πολλαχοῦ. Vide Act. xx. 4, Ephes. vi. 21; Coloss. iv. 7; Tit. iii. 12, et II. Tim. iv. 12.

(26) Οὐ μὴ. Sic Noster rectissime, pro οὐ μὴ Coisliniani: prius requirit series orationis, οὐ μὴ ἐστὶ παραπλήσιον, quod et versio recte indicat.

(27) Καταβαλὼν. Noster καταβάλλον, rectius.

(28) Ἐτι. Noster ἐπὶ forte recte. Nimis enim πλεονάζειν videtur ἐτι μᾶλλον μυστικωτέρους.

(29) Ὡς. Noster non agnoscit, quod tamen recte contextu vindicatur.

(30) Καί. Ex Nostro adjeci.

(31) Κατεβάλετο. Noster κατεβάλλετο.

tem ipsi honoris exhibent ejus miseri discipuli, ut tum alia absurda, quæ ne auditu quidem tolerari possunt, de ipso narrent, tum etiam in nomine ejus orationes, seu potius latratus suos obsignent. « Oratio, inquit, Spiritus sancti miserebitur nostri. » Porro ille tortuosus serpens se ipsum ostiarium, pastorem et ducem vocabat. Scribit enim Coloniensibus : « Probationem fidei vestræ præscientes, vos commonefacimus quod, sicut Ecclesiæ, quæ ante fuerunt, pastores et doctores suscepunt, » dicit autem Constantinum et alios, qui supra numerati sunt : « Sic et vos lampadem lucidam et lucernam splendens suscepistis : secundum id, quod scriptum est : Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus lucidum erit. » Et paucis interpositis : « Nemo vos decipiat ullo modo. Has autem promissiones habentes a Deo, confidite. Nos enim persuasi in cordibus nostris scripsimus vobis, quod ostiarius et pastor bonus, et dux corporis Christi et lucerna domus Dei ego sim, et vobiscum sim omnibus diebus usque ad consummationem sæculi. » Hic igitur, o quid illo dignum dixeris ! attamen mortalium nequissimos et impiissimos, qui sese supra modum jactabat et extollebat, in promeritam, ut narrabitur, ruinam dejectus est. Hic, inquam, ad Leonem quemdam Montanum scribens : « Tu autem, ait, cave tibi, ne fidem divides indeclinabilem : quam enim accusationem habes adversum nos ? Num aliquem circumveni, aut superbe egi ? Non potes dicere : et si dicas, testimonium tuum verum non est. Mihi vero absit ut te odio habeam ! sed solum te oro, quemadmodum apostolos et prophetas suscepisti, qui quatuor numero sunt, ita pastores et magistros suscipias, ne ferarum præda flas. » Ita se in sexcentas formas convertibat, ut ad diversos eorum, qui decipiebantur, mores se accommodaret, modo gigas, modo simia, nunc leo, nunc vulpes, modo illum, modo alium morem simulans, et præferens. Alibi vero iterum dicit : « Prima fornicatio, qua ex Adamo circumdamur, beneficium est ; secunda autem major, de

† Matth. vi, 22.

A Θεομακάριον γύναιον τῆς βασιλείου ἀρχῆς ἐπιστάται, ἡνίκα τῷ φρονήματι τῆς ἀποστασίας ὁ Θεομάχος οὗτος καὶ Θεοδιδάχης ἤμαρ, ἐξ οὗ χρόνου μέχρι τοῦ παρόντος ἡ νῦν (32) ἐπιχωριάζουσα ἀσέβεια τῆς ἐκείνου μὲν ἡρτῆται διδασκαλίας. Παρευδοκίμει (33) δὲ τὰς ἀντιτέχνους (34), καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν αὐτῇ τε καὶ αἱ παρασπίζουσαι αὐτὴν φέρουσιν (35) βλεθρον. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' αὐτὸν οἱ τάλανες τῶν μαθητευθέντων θειάζουσιν, ὥστε ἄλλα τε ἄτοπα περὶ αὐτοῦ καὶ ἀκοή ἀνύποστα ψεύγονται, καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τὰς ἰδίας προσευχάς, μᾶλλον δὲ ὁλοκάς, ἐπισφραγίζουσιν, « Ἡ εὐχή, λέγοντες, τοῦ ἁγίου Πνεύματος (36) ἐλεήσει ἡμᾶς. » Ἐκάλει δ' οὗτος ὁ σκολεὺς ὅπως ἑαυτὸν καὶ θυρωρὸν καὶ ποιμένα καὶ ὀδηγόν. Γράφει γὰρ τοῖς ἐν Κολωνίᾳ : « Τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως προεγνωκὸς ὑπόμνησιν πρὸς ὑμᾶς ποιούμεθα, ὅτι ὥσπερ αἱ παρελθοῦσαι Ἐκκλησίαι ποιμένας καὶ διδασκάλους ἐδέξαντο. » Λέγει δὲ Κωνσταντίνον, καὶ τοὺς ἄλλους, οὗς ὁ λόγος ἀνωτέρω ἡριθμήσατο. « Οὕτως καὶ ὑμεῖς λαμπράδα φαεινὴν καὶ λύχνον φαίνοντα καὶ ὀδηγὸν σωτηρίας ἐδέξασθε κατὰ τὸ γεγραμμένον : Ἐάν ὁ ὀφθαλμός σου ἀπλοῦς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ῥέσται. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Μηδεὶς ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μὴδὲνα τρόπον, ταύτας δὲ τὰς ἐπαγγελίας ἔχοντες παρὰ Θεοῦ θαρσύνετε. Ἡμεῖς γὰρ πειρασμένοι ὄντες ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐγράφαμεν ὑμῖν, ὅτι ὁ θυρωρὸς καὶ ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς καὶ ὀδηγὸς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ᾖ, καὶ ὁ λύχνος τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἐγὼ εἰμι καὶ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Οὗτος οὖν, ὡς τίς ἂν τις αὐτὸν εἰπὼν ἀξίως εἴποι ; ἀλλ' οὖν ὁ κάκιστος καὶ ἀθεώτατος ἀνθρώπων ὑπεράνω φέρων ἑαυτὸν καὶ ὤψων, ἀξίαν μὲν (37), ὥς ὕστερον δηλωθήσεται, πτώσων κατηνέχθη· γράφει δ' οὖν καὶ πρὸς Λεόντα τινὰ Μοντανόν (38) : « Σὺ δὲ τήρησον σεαυτὸν, ἐνδὸς τὸ τέμνειν τὴν ἀκλινὴν πίστιν· τίνα (39) γὰρ κατηγορίαν ἔχεις καθ' ἡμῶν ; μὴ τίνα ἐπιλονέκχησα, ἢ ὕψιλοφρόνησα ; οὐ δύνاسαι (40) εἰπεῖν. Εἰ δὲ καὶ εἴπῃς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἐστὶν ἀληθής· ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο μισῆσαι σε· ἄλλὰ παρακαλέσαι (41) ὡς ἐδέξω ἀπο-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(32) Ἡ νῦν. Noster recte habet pro ἡμῶν. Innuere enim vult Noster, eam, quæ cum maxime obtineat, impiam doctrinam illius hominis esse festum.

(33) Παρευδοκίμει. Hoc malo cum Nostro et Colbertino pro παρευδοκίμειται, quod exhibet Coislinianus. Sic Aristophanes in Equitibus : Παρευδοκίμει τὴν ἀκριβεῖαν τῶν ἔργων ἢ τῆς ὑποθέσεως καινοτομία.

(34) Ἀντιτέχνους. Ἀμυλῶν verti pro oppositis. Ἀντιτέχνος enim vi vocis et usu eum notat, qui eandem cum altero artem facit, sed ita, ut alterum in studio vincere conetur. Res tralatitia est et per-vulgata. Confirmat notionem hanc sequens παρασπίζουσαι, id est, succenturiata. Id scilicet sibi vult Photius, alios eo tempore similibus sententiis addictos, et principatum affectantes in secundis substituisse.

(35) Φέρουσιν. Ita scripsi pro φέρουσιν, astipulante Nostro.

D (36) Τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Eum scilicet appellantes. Tychicum volebant, qui seipsum Spiritum et Paracletum discipulis suis jactabat, quod Noster paulo ante monuit.

(37) Ἀξίαν μὲν. Ita recte Coislinianus, Noster mendose ἀξία ὑμῖν, sensu nullo : prior lectio commode refertur ad sequentem vocem πτώσων.

(38) Μοντανόν. Vertere malui Montanum, ut nomen hominis sit, non sectæ Montanistarum : sic enim vocandus videbatur Μοντανιστής.

(39) Τίνα. Hoc reposui ex Nostro, pro τὴν Coisliniani. Astipulatur Petrus Siculus, p. 66, qui Ty-chici hanc scripturionem iisdem verbis recitat.

(40) Δύνασαι. Recte Coislinianus : mendose Noster οὐ δύναμαι· neque enim de se loquitur Ty-chicus, sed alterum alloquitur, quod sequens : εἰ δὲ καὶ εἴπῃς, vincit.

(41) Παρακαλέσαι. Ita recte Coislinianus, pro quo Noster παρακαλέσαι.

στόλους, καὶ προφήτας, οἵτινές εἰσι τέσσαρες, δέξαι καὶ ποιμένας καὶ διδασκάλους, ἵνα μὴ θηριώλωτος γένῃ. οὕτως μυρίαὶ ἐαυτὴν μετέπλεττεν μορφαί· πρὸς τὰ διάφορα τῶν ἀπατωμένων ἁρμοζόμενος ἦθη. Καὶ νῦν μὲν γίγας, νῦν δὲ πύθκος, νῦν δὲ λέων, νῦν δ' ἄλωπηξ, νῦν δ' ἄλλο τι καὶ ἄλλο τι καὶ ἄλλο τυπούμενός τε καὶ διαπλάττομενος. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν λέγει· « Ἡ πρώτη (42) πορνεία, ἣν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ περικεῖμεθα, εὐεργεσία ἐστίν, ἥ δὲ δευτέρα μεζών ἐστι, περὶ ἧς λέγει καὶ ὁ Ἀπόστολος, Ὁ πορνεύων (43), εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. Πορνείαν δὲ ταύτη λέγουν ὁ ἐξαγίτος τὴν ἐκ τῶν αὐτοῦ βδελυρῶν δογμάτων ἀναχώρησιν, ἐκδίδει δὲ σῶμα Χριστοῦ ἐαυτόν. διὰ τοῦτο τοὺς ἀποφοιτῶντας αὐτοῦ τε καὶ τῶν θεοστυγῶν αὐτοῦ ἐντολῶν τῆς πορνείας ἀλύναι διελοδορεῖτο πάθει. Πολλὰ οὖν καὶ ἄλλα τῆς αὐτῆς ἐχόμενα θεοβλαβείων καὶ τερατολογίας ἐν πολλοῖς αὐτοῦ τῶν μιαρῶν γραμμάτων ἐστὶν ἐνιδεῖν (44) ἃ δευτέρου ἂν εἴη λόγου καὶ ἰδιάζοντος καθεξῆς διελθεῖν καὶ στηλιτεῦσαι, καὶ εἴ τι ἄλλο τοῦτοις συνήρτηται τε καὶ συνδιαπλέκεται. Καὶ γὰρ καὶ ἄπερ εἴρηται πρὸς ἐνδειξιν μόνον ἐρρέθη τῆς πολυπλόκου ταύτης καὶ πολυμηχάνου θεομαχίας.

ΚΒ. Μηδεὶς δὲ οἰσθῶ ῥίξης ἐτέρας βλάβηται εἶναι, παρ' ἣν ἐρρίχυσαν ὁ θεομάχος Μάνης τὴν παραφύδα ταύτην τῶν δυσσεβῶν Σεργίου δογμάτων. Μία μὲν γὰρ ἐστὶ καὶ ἡ αὐτὴ καὶ τὴν αὐτὴν ψυχόλεθρον καρπὸν φέρει. Ἦνίκα δὲ Σέργιος τοῦ διδασκαλικοῦ τῆς ἀποστασίας ἐπέβη θρόνον, θέλων πολλοὺς ἀποπλανῆσαι (45) τῆς καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, σκίζεται μὲν περιφανῶς, μέχρι τότε καιροῦ συναγελαζομένων ἀλλήλοις, τοῦ βυπαρροῦ Βαάνου. Ἀναδέχεται δὲ κατ' ἐνώπιον τῶν μαθητῶν καὶ τὴν κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ φιλονεικίαν, καὶ μάχην, καὶ ἡ στάσις αὐτοῦ δραματουρεῖται δημοσίῳ θεάτρῳ, δι' ἧς ἐτέχναζεν δελεάζειν, καὶ τῆς οἰκείας πλάνης ἔλκειν ὅπισω ἄλλους τε ὅσους ἐδύνατο καὶ οἵτινες ἡταιρίζοντο τὸν Βαάνην. Ἦν δὲ αὐτῷ καὶ σκηνὴ ἀρετῶν προβεβλημένη, μέγα δέλαρ τῶν προσιδόντων, καὶ ταπεινὸν (46) ἦθος καὶ δεξιῶσεως κατεσχηματισμένος τρόπος καὶ ἡμερότης οὐ τοὺς οἰκείους ὑποσυναίνουσα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς τραχύτερον διακαιμένους ὑπολεαίνουσά τε καὶ συλαγωγούσα. Ἀλλὰ γὰρ τὸ μὲν βυπαρρὸν τῶν μιαρῶν πράξεων τοῦ ἀντιστασιώτου Βαάνου στηλιτεύειν τε καὶ ἀποπέμπεσθαι, μάλιστα γὰρ (47) κατὰ τὸ ἐμφανὲς μέλητην εἶχιν· πρὸς δὲ τὰ δυσσεβῆ τῶν δογμάτων κατ' οὐδὲν (48) ἀντιπίπτων οὐδὲ διαφερόμενος ὥφθη. Ὁ μὲν οὖν Βαάνης ἀσυνήγορητον ἔχων τὴν τῶν ἐκθέσεων ἔργων ἐπίδειξιν ἐπὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ μόνον κατέφευγεν, καὶ διὰ τῆς τῶν προσώπων ποιότητος, ὡς ἐνόμιζε, τὸ κίβδηλον αὐτοῦ καὶ κατεστυγημένον τοῦ φρονήματος συνεκρότει τε καὶ ἀπεσέμνυνε, μαθητὴν ἐαυτοῦ τοῦ Ἐπαφροδίτου εἶναι μεγαλαυχῶν, καὶ τὴν ἐκείνου τιμῶντα παράδοσιν, πρὸς τὰς

A qua dicit Apostolus : Qui fornicatur, in proprium corpus peccat. Fornicationem autem cum hic memorat sceleratissimus homo, secessum ab abominandis ejus dogmatibus ita vocat, corpusque Christi seipsum dicit. Quamobrem eos qui a se et a Deo perosis suis præceptis abscedebant, ut fornicationis nomine reos insectabatur. Multa quoque alia perinde impia et monstri similia in fœdissimis ejus scriptis videre est, quæ in secundo, et ad hanc rem « destinato libro » persequi operæ pretium erit, nec non si qua alia, ab his pendeant, vel cum his complicantur. Nam quæ supra diximus, ad specimen solum multiplicis hujus et callidissimæ impietatis dicta sunt.

XXII. Cæterum nemo putet hunc impurissimum surculum ab alia, quam Manetis, radice prodire, una quippe eademque radix est, quæ eumdem animæ perniciosum fructum profert. Quando autem Sergius doctrinalem apostasiæ thronum conscendit, cum multos ab Ecclesia catholica in errorem abducere vellet, aperte scinditur ab impuro Baane, quia hactenus conventus celebrabat : et in conspectu discipulorum adversus illum certamen init, contentioque ejus in publico theatro representatur, qua re id moliebatur, ut multos inescaret, et ad errorem suum pertraheret, quotquot videlicet potuisset ex iis, qui Baanis sodales erant. Ipsi autem virtutum species et scena proposita erat, magna decipula iis, qui accederent ; tum modestia inerat, atque e mentita benignitatis et mansuetudinis species, quæ non suos modo domesticos commoveret, sed etiam eos, qui asperiori essent affectu, deliniret et raperet. Contra vero feditatem gestorum adversarii ipsius Baanis palam facere et traducere, maxime vero publicis in locis, toto studio curabat. Quod ad impia vero dogmata spectabat, nihil ab eo differre videbatur. Baanes porro cum facinorum declarationem nulla posset ratione excusare, ad prædecessores tantum suos confugiebat, et ex conditione personarum turpitudinem suam, ut putabat, nec non, quod in sententia sua odiosum erat, defendebat et cohonestabat. Se esse discipulum Epaphroditum gloriabatur, utpote qui ejus traditionem veneraretur, circa illa abominanda gesta nihil dubitationis vel pudoris habere dicebat, ac si non facienda essent. Sergium vero quasi novitium con-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(42) Ἡ πρώτη. Recte : noster corrupte ἦν· quod forte ex proxime sequenti fornicatum est.

(43) Πορνεύων. Ita legitur I Cor. vi, 18, et apud Petrum Siculum ; at noster habet πορνεύσας.

(44) Ἐνιδεῖν. Noster simpliciter ἰδεῖν.

(45) Ἀποπλανῆσαι. Ita scripsi ex Colbertino ; pro quo Coislinianus habet ἀπολανεῖσθαι, inconvenienter legibus grammaticis, noster autem ἀποπλα-

νεῖσθαι, melius quidem eo, sed non satis recte ; sermo enim noster est de Tychici studio avertendi alios a veritate. Siculus expressit per ἀποπλάσαι.

(46) Ταπεινός. Noster ταπεινῶν ἦθος, eodem sensu.

(47) Μάλιστα γὰρ. Noster μάλιστα δὲ γὰρ.

(48) Κατ' οὐδέν. Noster mendose πρὸς οὐδέν.

viciis insectabatur, qui nullum ex insignibus magistris vel vidisset, vel audisset: ideoque cum nihil inde lucis mutuatus esset, in errore et fallacia incederet. Scelestissimus itaque Baanes his æmulum et adversarium suum impetebat, seseque jactabat. Versipellis autem illa fera Sergius, qui non aperte in luto scelorum volutaretur, neque pravum impuritatis odorem præferret, ut Baanes, sed illam multis et verborum et fictionum involucris obtegeret, ita invaluit, ut apostasiam in duas partes scinderet, et quotquot in Baanis factione manebant, respuens Baanitas appellaret. Ille vero ut ipsi contumeliæ vicem redderet, eos, qui ex parte Sergii stabant, aversatus, Sergiotas similiter denominavit, quotidie vero contentio et dissidium inter eos augebatur et invalescebat, indeque odium inter detestandas illas factiones irreconciliabile factum est.

Καὶ ἐποιοῦτο, καὶ Σεργιώτας ὠνόμαζεν ὁμοίως. Καὶ μὲν τε καὶ κραταιομένη καὶ τὰς μιὰς μερίδας

XXIII. Insequenti vero tempore vita functo Sergio in tantam discipuli ejus contra Baanitas contentionem eruperunt, ut non ultra verbis et contumeliis, sed manibus et gladiis, decerneretur, et magna cædes fieret Baanistarum. Prævalebat enim Sergii factio tum multitudinem, tum, quia militum qui apud illos erat, præfectus, Sergio assentiebat, ac Baanitæ a contribulibus et consecratis interfectione deleti fuissent, nisi quidam, nomine Theodotus, cultu impius, si quis alius Sergii comperegrinus, grassantem cædem compescuisset, et sedasset, tum blanditiæ plenius usus, tum etiam communis rei conferre dictitans, atque multis gestibus verbisque probans, utramque factionem ejusdem esse originis, iisdemque consuetudinibus accrevisse, communem habuisse victum, concordia sibi securitatem parasse, cum in dubiis circa doctrinam nihil magni momenti esset; annisque multis ita perseverasse usque ad Sergii magistri inaugurationem: non oportere tot annorum consensum et societatem in sanguinem et cædes desinere, neque par esse eos, quin in rebus præcipuis etiam nunc conjuncti et ejusdem opinionis essent, ob quasdam recentes controversias ultro citroque subortas, quasi omnino heterodoxos et impios gladio et exitio tradi. Talibus illè dictis mutuum cædem compescuerat, quod utinam factum non fuisset: lues enim illa tot animarum perniciem non parasset.

ὧς παραπέμπειν. Ἄλλ' ὁ μὲν τοιούτοις τοῖς ῥήμασι τὸν κατ' ἀλλήλων (ὡς εἶπε μὴ ὠφελεν· οὐ γὰρ ἂν ὁ ψυχ-
ῶλεθρος πλείους ἐπενεμήθη ψυχὰς) ἐστῆσε φόνον.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(49) *Πράττεσθαι*. Recte, pro eo quod noster habet *πραττεύεσθαι*.

(50) *Ἀκροατὴν*. Optime; noster mendose *ἀκροατὰς*. De uno enim Sergio sermo hic est, tanquam qui multos ex præstantioribus doctoribus audiverit.

(51) *Σχίσαι*. Recte pro *σχίσθαι*, quod in nostro legitur.

(52) *Κοιτὴν*. Ita restitui ex nostro, pro *κοινῇ*, quod habebat Coislinianus.

(53) *Καίρια*. Id est, *præcipua, palmaria*. Sic rhetoribus *καίρια* vocantur ea argumenta, quæ rem

A ἀποτροπαίους τῶν πράξεων καὶ βδελυράς οὐδὲνα διαταγμὴν ἢ ἐρόθημα φέρειν, ὡς οὐ χρὴ πράττεσθαι (49). Νεοφανῇ δὲ Σέργιον ἐλοιδορεῖτο, καὶ μὴ δὲνα τῶν ἐπισήμων διδασκάλων μῆτε ἰδεῖν, μῆτε ἀκροατὴν (50) χρηματίζεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲν ἐκείθεν σπάσαντα φωτὸς ἐν πλάνῃ καὶ ἀπάτῃ διαπορεύεσθαι. Ὁ μὲν οὖν ἐξάγιστος Βαάνης τοῖς τε τὴν ὁμότηχον καὶ ἀντιστατώτην ἔβαλεν καὶ ἐαυτὴν ἐμεγάλυνεν. Τὸ δὲ ποικίλον θηρίον ὁ Σέργιος τὸ μὴ βεθυθῆσαι περιφανῶς οὕτως τῶν πράξεων τῷ βορβόρῳ, μὴδ' οὕτως ἀπόζειν ὥσπερ ὁ Βαάνης τὴν ἀκαθαρσίαν, ἀλλὰ πολλοὺς ταύτην καὶ ῥημάτων καὶ φασμάτων παρακαλύμμασι περιστέλλειν ἔλαθεν ἰσχυρὴν εἰς δύο τὴν ἀποστασίαν σχίσαι (51), καὶ τοῖς μὲν ὅσοι τῆς μερίδος ὠρθησαν τοῦ Βαάνους, αὐτὸς δια-

B πύων Βαανίτας ἐκάλει. Ἐκεῖνος δ' ἀμειβόμενος τὴν ὕβριν, ἀποτροπαίους τε οὖς ἡ μοῖρα εἶχε τοῦ Σεργίου μὲν αὐτοὺς ἡ ἕρις καὶ στάσις καθ' ἡμέραν αὐξο-
εἰς ἀσπονδὸν ἐχθραν καθιστώσα.

ΚΓ'. Χρόνῳ δὲ ὑστερον θανάτῳ τὸν βίον καταστρέψαντος Σεργίου, ἐπὶ τοιούτοις οἱ τούτου μαθηταὶ εἰς τὴν πρὸς τοὺς Βαανίτας ἀνεββήγησαν μάχην, ὡς οὐκ ἐστὶ λόγους καὶ λοιδορίας, ἀλλὰ καὶ χειρὶ καὶ ξίφει κρινέσθαι τὴν ἔριν, καὶ πολλὸν φόνον τῶν Βαανίτων ρυτῆναι. Ἐπεκράτει γὰρ ἡ μερὶς Σεργίου τῷ τε πλήθει, καὶ διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς ὀπλιτικῆς δυνάμεως ὁ ἀρχὼν τῇ ὁδῇ προσαπέκλινε Σεργίῳ· καὶ ἂν εἰς τέλος, ὥσπερ ἦν ἄξιον, οἱ Βαανίται ὑπὸ τῶν ὁμοδόξων καὶ ὁμοφύλων χειρῶν ὠλοθρεύθησαν, εἰ μὴ τις Θεόδοτος ὄνομα, δυσσεβὲς εἰ καὶ τις ἄλλος τὴν θρησκείαν, συνέκδημος Σεργίου λεγόμενος τὸν φόνον ὀξέως βέοντα ἀνέσχε τε καὶ ἀνέκοψεν, ἄλλους τε πολλοὺς αἰμυλίοις λόγοις καὶ τὸ κοινῇ συνοῖσον εἰσηγούμενος, φάμενός τε καὶ διατεινόμενος, καὶ πολλοὺς κατασκευάζων ἔργους, καὶ λόγοις τὸ προτεινόμενον, ὡς ἑκατέρω μερὶς τῆς αὐτῆς εἰσι βλαστήματα σποράς καὶ τοῖς αὐτοῖς ἔθισι συνηξήθησαν καὶ κοινήν (52) τὴν δαίταν εἶχον, καὶ ὁμονοία περιετείχιζοντο οὐδὲν μέγα περὶ τῶν ἀμυριβαλλομένων στασιάζοντες, καὶ τοῦτο ἐκράτει χρόνοις πολλοῖς μέχρι τῆς τοῦ διδασκάλου Σεργίου ἀναδείξεως καὶ ὡς οὐ χρὴ οὐ μὲν οὖν τὴν ἐν τοσοῦτοις χρόνοις σύμποιον ἔχειν καὶ συνάφειαν εἰς αἵματα καὶ σφαγὰς διαλύσαι, οὐδὲ τοὺς εἰς αὐτὰ τὰ καίρια (53) καὶ νῦν συνηγμένους (54) τε καὶ ὁμοφρονούντας διὰ τινὰς προσφάτους (55) ἀναβή-

D πισθείσας διαφορὰς ὡς (56) ἑτεροπίστους παντελῶς καὶ ἀθέους εἰς τὸν διὰ ξίφους βλεθρον (57) ἀφει-

conficiunt. Vide Longinum *Peri ὕψους*, sect. 10, 1. Confer Claud. Salmasium, *Ad Simplicium*, p. 4.

(54) *Συνηγμένους*. Optime pro *συνηγμένους*, quod noster legebat. Prius proprie conjunctos animo, posterius loco junctos denotat.

(55) *Προσφάτως*. Recte Coislinianus: noster *προσφάτους*, eodem quidem sensu, sed minus eleganter, cum adverbium hic magis quadret, quam participium.

(56) *Ἄν*. Recte, pro quo mendose in nostro *εἰ*.

(57) *Ὀλεθρον*. Noster *θάνατον* legit eodem sensu.

ΚΑ'. Μιχαήλ μένοιγε (58) τοῦ βασιλείου, τὰ ῥωμαϊκὰ σκήπτρα διέποντος, ὃς ἐκ τῆς βασιλείου στολῆς εἰς τὸ τῶν μοναχῶν ἡμεῖς σχῆμα, καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν βασιλεύσαντος Λέοντος οὐκ ἐν τῷ ῥαθύμῳ τὴν ἀναζήτησιν καὶ ἔρευναν τῆς ἀποστασίας τιθεμένων, ἀλλὰ καὶ σπουδὴν τῇν πρέπουσαν ἀναδεχάμενον, στέλλονται τινες τῶν οὐκ ἀσήμενων ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν, τοὺς, εἴ τινες ἀν φωραθεῖεν τῆς τοιαύτης κάτοχοι θεομαχίας, ἐπεὶ περ πολλάκις αὐτοὺς αἱ τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων νοουθεσίαι καὶ παραινήσεις οὐδὲν οὔτε ὤνησαν, οὔτε μεταβάλλειν (59) ἐπεισαν τὴν ἀσέβειαν, τοὺτους οὕτως ἀμεταθέτως ἔχοντας ὥς κοινὴν λύμην καὶ φθορὰν τοῦ γένους πρὸς τὸν διὰ ξίφους θάνατον ὑπάγειν. Ἦκεν οὖν τὰ προστάγματα καὶ εἰς τὴν καλουμένην χώραν τῶν Ἀρμενιανῶν. Θωμᾶς δὲ ἦν τῆνικαῦτα Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος καὶ τις ἕτερος Παρακονδόκης· ἐπὶ νόμος ἐξάρχων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῶν ὄσων τῆς κατὰ τὸν βίον σεμνότητος εἶχοντο, καὶ τῆς ὑψηλοτέρας πολιτείας ἐποιοῦντο ἐπάγγελμα συντηρεῖν τὰ δέσμια. Τούτων τοίνυν τῶν ἀνδρῶν ἑκάτεροι ἅμα συνεδριάξαι μετὰ καὶ ἑτέρων τινῶν λογίων βασιλικὸν δεξάμενοι θέσπισμα, οὃς ἀν τῶν ἀποστατῶν ἢ πολιτικῇ χεὶρ εὐριπᾶν τε καὶ συνελάμβανεν, καὶ πρὸς αὐτοὺς διεπέμπετο, ἐξήταζόν τε καὶ ἐλογυόετον λεπτομερέστερον, καὶ τοὺς ὑπαίτους τῶν ἀνατιῶν φυλοκρινούντες τοὺς μὲν ἀπέλυσον, ἔστι δ' οὗς καὶ ἐπιτιμίοις ἐκκλησιαστικοῖς καθυπέβαλλον, τοὺς δὲ παντελῶς ἀνιάτους οἱ πολιτικοὶ νόμοι, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀρχόντων παρελάμβανεν τὸ δικαιοῦσθαι (60). Οὕτω δὲ τῆς ἐρευνῆς τε καὶ κρίσεως καὶ τοῦ λογοθεσίου (61), καὶ τῆς πράξεως προτοῦσης μερίζονται τῶν εἰρημένων χριτῶν τὴν σφαγὴν οἱ τε λεγόμενοι Κυνοχωρίται (62), καὶ οὗς ἐπὶ νόμαζον Ἀστάτους. Ἦσαν δὲ οὗτοι τῶν τοῦ Σεργίου μαθητῶν οἱ λογάδες. Οἱ μὲν οὖν Ἀστατοὶ μηδενὸς ἑτέρου δεηθέντες αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς δόλῳ καὶ προδοσίᾳ κατασφάζουσιν τὸν εἰρημένον ἐξαρχον. Τοῖς δὲ Κυνοχωρίταις ἐπεὶ περ ἐνέδει στρατηγὸς τοῦ μίσματος, εἰς τῶν εἰρημένων Ἀστάτων ἐφίσταται, καὶ κατασφάζουσι καὶ αὐτοὶ τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ Θωμᾶν. Ἀναίδην δὲ τούτων οὕτω παρανομηθέντων, ὥς ἔφην, ἐκπότερας μαιφονίας ἀρχιτέκτονες, φεύγουσι μὲν σὺν τοῖς ἐπομένοις σπουδῇ (63) ἀπὸ πάσης γῆς, ἣν ὁ Χριστιανῶν ἐκόςμι θεσυῖς, παραγίνονται δὲ ἐν Μελιτινῇ πόλει τῆς δευτέρας Ἀρμενίας, πολιτείας οὖσαν τότε τῶν μισοχρίστων Σαρακηνῶν, ἧς καὶ Ἀμηνρᾶς (64) ἤρχεν, ὃν ἐπεκάλουν Μονοχεράρην (65)· καὶ οὗτος ὁ μισόχριστος τοὺς μισοχρίστους

XXIV. Michael vero, qui imperatoriam vestem in monachalem commutavit, et ejus successor Leo, de hujusmodi apostasia perquisitionem fieri non indiligenter curarunt, sed qua par erat sollicitudine per omnes imperii Romani fines viros dignitate præstantes miserunt, ut, quandoquidem ab episcopis et sacerdotibus frequenter moniti impii illi nec obtemperaverant, nec resipuerant, si quos deprehenderent tali impietati obnoxios, qui ad meliorem se frugem recipere nollent, quasi communem pestem et generis humani perniciem gladio plecterent. Hæc itaque jussa venerunt in regionem Armeniarum dictam. Thomas vero tunc Neocæsareæ episcopus erat, aderat et alius quidam nomine Paracondaces, qui tunc temporis eminebat inter eos, qui honestate morum præditi, sublimiorem vitæ ratione profitebantur. Ambo igitur imperatorio decreto cum aliis quibusdam eruditis viris consulare jussi, apostatas a politica manu ad hoc deputata deprehensos et oblatos examinabant, et minutatim interrogabant, fontesque ab insontibus sequestrantes, aliosquidem absoluebant, nonnullos ecclesiasticis poenis subiciebant; penitus insanabiles politiciis legibus et magistratuum tribunali tradebant. Dum examen, judicium, interrogatio et acta sic procederent, Cynochoritæ, ut vocabant, et ii qui dicebantur Astati; erant autem selecta pars discipulorum Sergii; prædictorum judicum eadem patranda inter se dividunt. Astati igitur, nulla petite ope, memoratum præfectum dolo et proditione cofodiunt, Cynochoritæ vero cum duce ad exsecrandum facinus egerent, assumpto ex Astatis uno, episcopum Thomam a Deo constitutum jobtruncant. His audacter gestis, Astati, qui, ut supra dixi, utriusque parricidii auctores erant, cum sequacium turma festinantes fugiunt ab universis regionibus, quæ Christiana lege utebantur, et Melitinam secundæ Armeniæ urbem, se conferunt, quam tunc Christianos Saraceni incolebant, quibus Ameras, nomine Monocheræares imperabat, qui, Christi inimicus, Christi inimicis profugis benigne exceptis, et omni metu liberatis, Argam sic dictum oppidulum dat incolendum. Confluente autem eodem impiorum multitudine, ita ut jam prædatoriis incursibus pares essent, vicini Christiani multi ab iis frequenter in captivitatem abducti sunt: et malo in dies invalescente non modo veteres impietatis cultores libere potuerunt in ea perseverare, sed etiam quosdam

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(58) *Μιχαήλ*, Curopalates scilicet, cognomine Rhancabe, de quo ejusque successore Leone legatur Cedrenus, p. 396 seq.

(59) *Μεταβάλλειν*. Noster μεταβαλεῖν.

(60) *Δικαιοῦσθαι*. Optime: noster δικαιοῦσθαι, non sine mendo.

(61) *Λογοθεσίου*. Medii ævi vox, sicut et proxime antecessus λογοθέτω vide Dufresn. in *Glossario Græc.* p. 821.

(62) *Κυνοχωρίται*. De his vide Cedrenum, p. 433.

(63) *Σπουδῇ*. Ita noster diserite, et procul dubio

recte: sensus enim optime respondet. Cl. Montfauconius ex Coisliniano habet σπουδῆς addito asterisco, quasi aliquid (ni conjectura me fallit) deesset. Sed omnia sibi constant, et gignendi casus natus est ex sequentibus vocibus πάσης γῆς.

(64) *Ἀμηνρᾶς*. Non ignotum historicis hujus ævi nomen: vide Cedrenum, p. 330. Idem vero de re nostra exponit, p. 44.

(65) *Μονοχεράρην*. Ita Colbertinus et noster, cum quibus Petrus Siculus, p. 70. Coislinianus itaque *Μονοχεράνης* scribens, in mendo cubat.

ex captivis ad eam amplectendam cogere. Contigit autem, ut Sergius, cuius frequens mentio facta est, postquam aliquo tempore cum transfugis versatus fuerat, iisdem in impietate confirmandis intentis debitas cœlitus pœnas lueret. Ligna cœdendi tempus erat, nec lignariæ artis imperitus erat Sergius, solebatque illam exercere, truncosque in asses seccare. Cum autem in montem Argai proximo huic operi vacaret, Tzanio quidam Nicopolitanus, religione pius, animo manibusque strenuus, ut vidit illum Dei hostem præstigiis suis sidentem, et veneficiis vitam concedentem, ita ut solus ligna cœdere auderet, magna et ingenti contra seductorem emissâ voce, quæ terrore stuporeque hominem replevit, inermis cum esset, securem e manibus ejus abstulit, scelestumque ita percussit, ut mors ejus sequeretur. Sic fallaciæ ille vere spiritus, pernicies humanarum animarum, acerbâ illa et profunda apostasiæ radix, extremum et pessimum malorum omnium, quæ ante fuerunt, manus et artis suæ instrumento obruncatus impiorum, superbiorumque sermonum, vanarum promissionum et expectationum, ipsiusque vitæ finem accepit, et in ignem inextinguibilem æternumque cum impia sua sententia amandatus est.

τὴν γνώμην ἀνδρείος, καὶ τὰς χεῖρας παραπλήσιος, ὡς εἶδεν οὕτω τὸν θεομάχον ταῖς μαγγανείαις (69) αὐτοῦ τεθαρρῆκότα, καὶ ταῖς γοητείαις τὴν ζωὴν πεπιστευκότα, καὶ καταμόνας ξυλουργεῖν ἐπηρμένον, μέγα τι καὶ διάτορον κατὰ τοῦ ἀπατεῶνος ἐμβόησας καὶ τῇ φωνῇ γέβου τε καὶ ἐκπληξείως πληρώσας, ἀφαίρεται μὲν αὐτὸς, (70) ἀνοπλος ὢν, καὶ αὐταῖς ταῖς πληγαῖς ὁ πικρὸς ἐπηκολούθησε τοῦ ἀλιτηρίου θανάτου. Οὕτω μὲν δὴ, οὕτω τὸ τῆς ἀπίτης ὡς ἀληθῶς πνεῦμα, ὁ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν τὸ ἐσχάτον καὶ χειρόν τῶν ἐμπροσθεν αὐτοῦ πάντων κατακοπὴς, τῶν τε θεομάχων καὶ θρησκῶν λόγων, καὶ βδελυκτῶν καὶ ἀνοσίων ἔργων καὶ τῶν ἀμηχάνων ὑποσχέσεων καὶ ἐλπίδων, καὶ αὐτῆς τῆς αἰώνιον αὐτῷ τῷ θεομάχῳ φρονήματι παρεπέμψθη.

XXV. Tertius et quadagesimus et trecentessimus post sexies millesimum a creatione mundi annus complebatur, cum impius ille morte scelera luit. Discipulos autem reliquit apostasiæ improbitatisque suæ, qui in mysticis maleficiis suis atque præstigiis primas tenebant, tres numero, Michaellem, Kanacarem et Joannem, quibuscum annumerabatur memoratus supra Theodotus: post illos autem Basilium et Zosimum, et alii complures. Sed hi illius scelestissimi hominis ter maledicti discipuli, quos decepta plebs comperegrinos appellat, populum in Argai locum congregatum, tametsi acerbam et divi-

A φυγάδας τὰ τε ἄλλα φιλοφρονησάμενος δεξιῶς καὶ παντὸς ἐλευθερώσας ἀνθρωπίνου δέους, τὸ Ἄργαον (66), πολίχιον οὕτω καλούμενον ἐπιχωρίῳ γλώττῃ, οἰκεῖν ἐπιτρέπει· ἀθροίσματος δὲ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ τῶν τὴν ἀποστασίαν φρονούντων συνεβρυχότος, ὥς καὶ εἰς ληστρικὴν ἐξαρχεῖν ἐπιδομήν τε καὶ χεῖρα, πολλή καὶ πολλάκις τῶν πλησιόχωρων Χριστιανῶν αἰχμαλωσία τοῖς ἀθέοις ἐπετηδεύετο. Κάκειθεν κραταιούμενον τὸ κακὸν οὐ μόνον τοὺς ἀπ' ἀρχῆς θεραπευτὰς ἀδεῶς ἐδίδου τὴν ἀσέβειαν θρησκείην, ἀλλὰ καὶ τινας τῶν αἰχμαλωτιζόμενων πολλὴν παρείχεν τὴν ἐξουσίαν συναναγκάζειν, εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς καταπίπτειν ἀθεότητα. Γίνεται δὴ καὶ Σέργιος, οὗ πολλάκις ἔσχε μνήμην ὁ λόγος, ἐκεῖσε, καὶ χρόνον τινὰ τοῖς φυγάσι διατρέψας, καὶ B βαθύνα· αὐτοὶ ἐπὶ πλέον τῆς ἀσεβείας τὰ ὄντα, τὴν ἀνωθεν ὅμως δίκην οὐ διδράσκει (67). Ξυλουργίας ἦν ὁ καιρὸς, καὶ τεκτονικῆς ὁ Σέργιος οὐκ ἀμελέτης ἦν, καὶ δὴ καὶ συνήθης ἦν κεχρησθαι τῇ τέχνῃ, καὶ εἰς σανίδας ἀποξείν τῶν πρίμων τὰ ἐπιτήδεια. Οὗτος κατὰ τὸ σὺνθεος εἰς τὸ παρακείμενον ὅρος τοῦ Ἄργαου παραγαγόντως ἔπρατε τὰ αὐτοῦ, καὶ εἰς σανίδας τὰ ξύλα ἀπέξεν· πρὸς ταύτῃ δὲ ὄντα τῇ ἐργασίᾳ Τζανίων (68) ὄνομα, γένος ἐκ Νικοπόλεως, εὐσεβῆς τὴν θρησκείαν, ὡς εἶδεν οὕτω τὸν θεομάχον ταῖς μαγγανείαις (69) πεπιστευκότα, καὶ καταμόνας ξυλουργεῖν ἐπηρμένον, ἡ πικρά καὶ βαθεῖα τῆς ἀποστασίας βίβλα κακῶν τῆς οἰκείας αὐτοῦ χειρὸς καὶ τέχνης τῷ ὅπλῳ ζωῆς ἐξεκόπη, καὶ εἰς τὸ ἀσθεστον πῦρ καὶ (71)

C KE'. Τρίτον καὶ τεσσαρακοστὸν καὶ τριακοστοτὸν πρὸς τοῖς ς' ἀπ' ἀρχῆς τῆς κοσμογενείας ἡνύετο ἔτος (72). ὅτε τὸν βίαιον (73) ὁ θεομάχος οὗτος ἀπέτισε θάνατον. Λέγει δὲ μαθητὰς τῆς αὐτοῦ μυστήτος καὶ ἀποστασίας, οἱ τὸ πρῶτον ἐν ταῖς μυστικαῖς μαγγανείαις τε καὶ γοητείαις ἔφερον, τρεῖς, ὧν ὁ μὲν Μιχαὴλ, ὁ δὲ Κανακάρης (74), ὁ δὲ τρίτος· Ἰωάννης ὠνομάζετο, οἷς καὶ ὁ μνημονευθεὶς ἀνωθεν Θεόδοτος συνητάζετο. Οἱ δὲ μετ' ἐκείνους Βασίλειος τε καὶ Ζώσιμος, καὶ ἕτεροι πλείους ἦσαν· ἀλλ' οὗτοι γὰρ οἱ τοῦ τρισάλιτηρίου ἐκείνου τρισκατάρτοι μαθηταί, οὓς καὶ συνεκδήμους τὸ ἡπατημένον

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(66) Ἄργαον. Ita Coislinianus, et Petrus Siculus, p. 70, et Cedrenus, p. 444. Deserendi itaque sunt noster et Colbertinus, quorum uterque legit Ἄργον.

(67) Διδράσκει. Noster διαδιδράσκει, quod præferendum puto. Photius enim amat compositis uti pro simplicibus.

(68) Τζανίων. Confer Petrum Siculum, p. 70.

(69) Μαγγανείαις. Magicas artes jam alias Noster Manichæis exprobravit. Eadem dica pluribus aliis hæreticis scripta est a veteribus: vide Spenceri Notas ad Origenem, *Contra Celsum*, p. 6 seqq.

(70) Ἀνοπλος. Noster ἀπλος: utraque forma

apud Græcos adhibetur.

(71) Καὶ Addidi ex nostro, quod orationis series postulat.

(72) Ἔτος. Addidi ex nostro, ad sensum complendum.

(73) Τὸν βίαιον θάνατον. Noster legit τὸν βίον θάνατον. Sed insueta hæc phrasid est: itaque malim acquiescere in lectione Coisliniani codicis.

(74) Ὁ δὲ Κανακάρης. Ita scripsi ex nostro, pro quo Coislinianus: τὸν δὲ κανακάρην. Illud magis respondet τῷ ὠνομάζετο: cum altera illa lectio sine ellipsi locum habere non possit.

πλήθος ἐπονομάζουσιν, τὸν ἀθροισθέντα λαὸν ἐν τῷ Ἀργαοῦ, καίτοι τὸν πικρὸν καὶ θεήλατον τοῦ διδασκάλου θάνατον ὤφει λαθόντες, καὶ οὐδὲν, ὡν ἐθεομάχει καὶ ἐτεραπεύετο, προελθόν, ὁμῶς τοῖς ὁμοίοις κακοῖς διεφθείροντό τε καὶ καταλυμαίνοντο, οὐκ ἔτι μὲν εἰς ἓνα τινὰ ἢ εἰς δύο τὸ διδασκαλικὸν τῆς θεομαχίας ἀναφέροντες ἀξίωμα, ὁμοτίμω; δὲ ἀλλήλοις αὐτοὶ κατὰ πλήθος τῆς πλάνης τῷ πλήθει καθηγούμενοι. Ὅμως δὲ καὶ ὑποβεβηκότας αὐτῶν τινὰς ἐτέρους ἑτατοῦν, οὓς καὶ νοταρίους ὀνόμαζον, καὶ τινὰ τῶν ἀπορρήτων καὶ βδελυκτῶν ὀργίων εἰς ἐποψίαν καὶ τελεστικὴν ἀφωρίζον ἐπιμελείαν.

ΚΓ'. Ὑπὸ δὲ τοὺς αὐτοὺς ἀναφαίνεται καίρου (75) καὶ ὁ τρισαλιτήριος Καρβέας (76), ἀνὴρ δεινός μὲν ὑπελθεῖν ὄχλον, στεγανός δὲ κρύπτειν τὸ ἀνέκφορον, καὶ τοῖς χειλέσιν ἄλλα προσέρειν παρὰ τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ μελέτην πιθανώτατος, καὶ πίστιν μὲν οὐδ' ἦντινα στέργων, ἐπεὶ καὶ τὰ τῶν Ἀράδων (77) θειάζειν ἐσχηματίσατο· πλὴν τῆς ἀποστασίας ἐραστής καὶ λέγεσθαι καὶ νομίζεσθαι κλέος ποιοῦμενος, οὐδὲ τῆς κατὰ πόλεμον ἐμπειρίας (78) ἀγύμναστος. Διὸ καὶ τῆς ἀποστατικῆς ἐκείνης πληθούς ἤδη πρὸς χεῖρα πολεμικὴν τε καὶ βαρεῖαν ἀδρυνομένης, ἄρχειν ὑπὸ τοῦ πλήθους ἡρέθη, ὃς ἐπὶ μύλλον αὖθις τε καὶ κρατύων τὸ θεομάχον ἀθροισμα, ἐπεὶ τῇ βαρύτητι τοῦ πολυχίνου στενοχωρούμενος εἶδε τοὺς ὑπὸ χεῖρα, πόλιν ἄλλην εὐρυχωροτέραν ἐγείρει, ἣν ἐπονομάζεε Τεφρικὴν (79), καὶ ταύτην τοῖς ἐπομένοις πολιζει, ὁμοῦ μὲν καὶ τὴν ἐκπερομένην τῶν Μελιτινῶν (80) ἀποκλίνων τυραννίδα. Καὶ γὰρ εἰ κατ' ἀρχὰς φιλοφρόνως ὑπεδέξιζοντο, ἀλλ' οὖν πλουτοῦντας ὁρῶντες, καὶ πλεόν ὡν ἡλιπίζον, ταῖς καθ' ἡμέραν ληστρικαῖς ἐφόδοις εἰς εὐπορίαν ἐπιιδόντας οὐκ ἔτι τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῖς ἐπιβάλλειν φθόνου χωρὶς καὶ πλεονεξίας ἠδύναντο. Διὸ λαφυραγωγούντες αὐτοὺς τέχναις πολλαῖς καὶ μεθόδοις οὐκ ἐνέλειπον. Μία τοίνυν καὶ αὕτη αἰτία, δι' ἣν ὡς ἀνωτέρω τῆς προτέρας οἰκήσεως πολιζειν ἔγνω τὸ ὑπῆκοον. Ἐτι δὲ καὶ τῷ ἀνεπιμίκτῳ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἰς τὰς δαιμονιώδεις καὶ ἐκτόπους τῶν πράξεων, αἵτε δὴ καθ' ἑαυτοὺς ὄντας, ἀδεῶς χωρεῖν καὶ σὺν ταῖς ἀρρήσις προνοοῦμενος. Ἐκ γειτνόνων γὰρ ἔχοντες πρότερον τοὺς Σαρακηνούς, εἰσέβοντο μὲν (81) τὰ αὐτῶν, εἰσέβοντο δὲ καὶ τὰ ἐκείνων· ἀλλὰ τὰ μὲν (82) ἐκείνων θεατρίζοντες, τὰ δὲ οἰκεία μυστηριαζόμενοι.

ΚΖ'. Ἐπὶ τοῦτοις δὲ καὶ ἐπίκαιρος ἐδόκει πρὸς τὰς καταδρομὰς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἦν ἀνέστη πόλιν. Μᾶλλον τε γὰρ ἐπλησίαζε τοῖς αὐτῆς ὅροις. Ἀλλὰ καὶ εἰ τις αὐτομολεῖν ἐκείθεν ἐβούλετο τῶν τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν ἐγκόλπιον φερόντων, ἐτοιμοτέραν

nitus immissam magistri mortem viderant, et nihil eorum, quæ ille portentose conflixerat, accidisset, populum, inquam, illum corrumpere, et pessumdare pergebant: nec ultra impietatis magisterium ad unum vel duos referebant. Sed pari inter se honore multitudini præficiebantur: tamen quosdam inferioris gradus constituerunt, quos appellabant notarios, quibus curam quamdam et officium in abominandis suis orgiis et initiationibus assignabant.

XXVI. Sub hoc tempus eminebat sceleratissimus Carbeas, vir ad subornandam plebem acutus, callidus ad ea occultanda, quæ efferre par non erat, et ad alia persuadenda, quam quæ in corde latebant, nullam revera tenens fidem, quippe qui Arabum religionem se admirari simularet: cæterum apostasie amatorem et dici et existimari honori et gloriæ sibi esse ducebat, neque bellicæ rei imperitus erat. Quamobrem cum apostatica illa multitudo jam eo incrementi venisset, ut militarem manum suppeditare posset, ad imperium ab illa evectus est, utpote qui impiissimum cætum et augere et confirmare posse crederetur. Cum autem oppiduli angustia pressos cerneret subditos, aliam ampliorem urbem excitavit, quam Tephricam nominavit, ipsamque sequacibus suis incolendam dedit, et imminentem Melitinorum tyrannidem declinaret. Nam etiamsi initio perhumaniter ab illis excepti fuissent, et tunc cum illos divites esse cernerent ac quotidianis depredationibus rerum copia crescentes, non poterant eos sine invidia et cupiditate respicere. Quare non cessabant eis insidiari, ut spolia eriperent. Quæ quidem una ipsi causa fuit, cur procul a prima habitatione subditos suam sedem ponere decreverit. Ad hæc autem curabat, ut separati a cæteris hominibus, dæmoniacis et absurdis rebus seorsim positi liberius et cum fiducia vacarent. Cum enim antea vicinos haberent Saracenos, eorum simul ritus et suos observabant; sed eorum ritus theatro more, suos vero mystico cultu.

(81) τὰ αὐτῶν, εἰσέβοντο δὲ καὶ τὰ ἐκείνων· ἀλλὰ τὰ μὲν (82) ἐκείνων θεατρίζοντες, τὰ δὲ οἰκεία μυστηριαζόμενοι.

XXVII. Præterea urbs illa a se structa opportuna videbatur esse ad Romanum imperium incurrandum, utpote illius finibus vicinior. Quin etiam si quis inde transfugere vellet ex iis, qui eidem impietati assentiebantur, paratiorem ad fugam et

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(75) Καίρους. Noster καίριος, mendose.

(76) Καρβέας. Ita rescripti ex nostro pro καρβαίας Coisliniani Codicis. Nobiscum facit Petrus Siculus, p. 72, et Cedrenus, p. 444, qui rem hanc, prout gesta est, data opera recitat.

(77) Ἀράδων. Recte, pro quo noster Ἀρράδων.

(78) Ἐμπειρίας. Addit noster ἦν, quo tamen opus non est.

(79) Τεφρικὴν. Ita recte noster, pro quo Coislinianus male Τεφικόν, pejus Petrus Siculus Τεβρι-

χὴν. Pro nostra scriptione facit et codex Colbertinus, et Cedrenus, p. 444.

(80) Μελιτινῶν. Recte, pro quo noster mendose Μελιτινῶν.

(81) Ἐσέβοντο. Bis, pro quo utrinque noster εἰσέβοντο. Sed bene habet utraque verbi forma.

(82) Ἀλλὰ τὰ μέρ. Sensus est, Saracenorum instituta esse publice et in conspectu aliorum, domestica vero clam et occulte sectatos esse.

secessum ob vicinitatem locum habebant. Bella vero deinde non prædationibus gessit, sed justis præliis et aciebus, sive solus cum suis sive cum Saracenis dimicaret : quandonam autem vicerit, et quandonam superatus fuerit, alterius est instituti temporisque referre. Quod vero vicinas sibi imperii Romani regiones innumeris affecerit calamitatibus, ipsa mali magnitudine plus quam verbis, posteri nostri cognituri sunt.

XXVII. Postquam autem sanguinarius ille et execrabilis homo longis temporibus intolerabilia perpetrasset, sero tandem et vix ægritudine consumptus perit. Ejusque tyrannidis et impietatis successor declaratur ejus gener ex filia, et consobrinus genere, cui nomen Chrysocheres : quo tempore hanc historiam describentes, quod futurorum notitiam nec habeamus, nec polliceamur, ultra progredi non possumus. Quod si quis eam spem dederit, quæ ex benignitate pendet, quæque humani generis amantes non fallit unquam, nec in errorem inducit, fortasse non nimis audacter scribatur, non multo abhinc tempore futurum esse, ut apostatici hujus et impii cætus audacia, dogmata et robur dissolvantur et destruantur. Cæterum hic liber, unde initium duxerit error, representavit, nec non quomodo secundo jacto semine hæc ipsa amaritudinis radix surculos impietatis emisit, ac etiam, quomodo usque ad tertiam vicem zizaniam repullulaverint : item quænam et quot fuerint defectiones Ecclesie, ut vocabant, qui magistri, et quomodo illi sacras voces adulteraverint, quibusnam iterum verbis suam ipsi sententiam obumbrent, et alia multa, quæ postquam cursim historia enarravit : ad secundum librum remittit tum impiorum dogmatum refutationem, eorum maxime, quæ hactenus depulsa non fuere, tum, si qua alia, quæ dici oportuit, prætermiserit : si tamen divina gratia negotiis obruto Scriptori requiem et vacationem concesserit.

ῥηθῆναι δέον, παρήκην, ἂν ἄρα τὸν γράφοντα τῆς πολλῆς συνοχῆς ἀνοχὴν ἢ φιλόθυρος ἰδεῖν παρασκευάσει καὶ θεία εὐμένεια.

εὗρισκε διὰ τὸ γειτόνημα τὴν πρὸς αὐτὸν καταφυγὴν τε καὶ ἀναχώρησιν. Οὗς μὲν οὖν ἐκεῖνος διήνεγκεν οὐκ ἔτι ληστρικοὺς, ἀλλ' ἐκ παρατάξειώς τε καὶ τοῖς Σαρακηνοῖς συνταττόμενος. Ἐν οἷς τε τὸ πλέον ἔσχε, καὶ ἐν οἷς ἀπηνέγκατο τὸ ἥττον, ἄλλης τέ ἐστιν ὑποθέσεως, καὶ ἰδιόζοντος χρόνου. Ὅτι δὲ παντοδαπὴν ἐπλήρωσε συμφορῶν τὰς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς πλησιαζούσας αὐτῷ χώρας, τὸ μέγεθος ἐξαρκεῖ τοῦ πάθους ἀντὶ λόγου, τοῖς μεθ' ἡμᾶς παρασχεῖν ἀνεπίληστον (83) τὴν γνώσιν.

ΚΗ'. Πλὴν ἀλλ' ὅγε παλαμναῖος ἐκεῖνος χρόνους μακροῖς τὰ ἀνήκεστα δράσας, ὅψε καὶ μόλις νόσῳ τὸν βίον κατέστρεψε, καὶ τῆς ἐκείνου τυραννίδος καὶ τῆς ἀσεβείας διάδοχος ἀναδείκνυται ἐπὶ παιδὶ μὲν γαμβρὸς, ἐκ τοῦ γένους δὲ τὸ ἀνεψιὸν ἑλκων, καὶ τὸ ἐπώνυμον Χρυσοχέρης (84). Καθ' οὗς καιροὺς τῆνδε τὴν συγγραφὴν ὁ λόγος ἀναταξάμενος τοῦ πρόσω (85) χωρεῖν, ἅτε δὴ τῶν μελλόντων τὴν γνώσιν οὕτε ἔχων, οὕτε ἐπαγγελιάμενος ἀπέστη. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἐλπίδας δοίη τις, ὅσαι γε μάλιστα εἰς τὴν θείαν εἰσὶν εὐμένειαν ἡρτημέναι καὶ τῆς τοῦ γένους (86) ἐρῶσι σωτηρίας μὴ σφαλερὰς μηδὲ πλάνους εἶναι, τάχα ἂν οὐ νεανεύσαιτο ἡ γραφὴ οὐκ εἰς μακροὺς προσαγορεύουσα (87) χρόνους. ῥηθῆναι τε καὶ διαφθῆναι τοῦ ἀποστατικοῦ τοῦτου καὶ ἀθέου πληρώματος, καὶ τὸ φρόσγμα καὶ τὰ δόγματα καὶ τὴν ἰσχύν. Ἀλλὰ γὰρ ὁ μὲν παρὼν λόγος ὅθεν τε τὰς πρώτας ἀρχὰς εἶχεν ἡ πλάνη, καὶ ὅπως δευτέρας ἐπισπορᾷ αὐτῇ τῆς πικρίας ῥίζα βλαστὸς ἀνέδωκε τῆς θεομαχίας, καὶ ὡς καὶ μέχρι τρίτης προῆλθε προβολῆς ζιζανίων τίνες δὲ τῆς ἀποστασίας αἱ καλούμεναι Ἐκκλησίαι καὶ πόσαι, καὶ τίνας ἔσχε διδασκάλους, ὅπως τε τὰς ἱερὰς κατακιθόμενοι φωνὰς, καὶ οἷς αὐτῶν τὸ δυσσεβὲς ἐπιτακίζουσι φρόνημα, καὶ ὅσα ἄλλα κατ' ἐπιδρομὴν ἡ ἱστορία διεπεράνατο, ταῦτα διελθὼν εἰς τὸν δευτέρον ἀνατίθεται λόγον τὰς τε κατ' ἔπος (88) τῶν δευτέρων δοξασμάτων ἀνασκευὰς, ὅσα μάλιστα μὴ μέχρι νῦν τὸν ἐλεγχον ὑπέσχε, καὶ, εἰ τι ἄλλο

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(83) Ἀνεπίληστον. Ita scripsi ex nostro pro ἀνεπίληστον Coisliniani. Photius scilicet innuit, horum hominum fraudes tam longe lateque grassatas esse, ut eorum memoriam apud posteros nulla oblivio deletura sit : nec verbis opus esse, sed rem ipsam, et, quæ hinc consecuta sint, mala inspicere debere.

(84) Χρυσοχέρης. Noster Χρυσοχέρης, Cedrenus p. 470. χρυσόχειρ, Petrus Siculus denique χρυσοχέρης, quod idem est cum χρυσοχέρης, nec nisi pronuntiatione unius litteræ differt. De bello contra hunc gesto legatur Cedrenus ibidem.

(85) Τοῦ πρόσω. Noster τὸν πρόσω, mendose ; referendum enim est ad sequens ἀπέστη.

(86) Καὶ τῆς τοῦ γένους. Ita scripsi ex nostro, pro eo quod habet Coislinianus : Καὶ τῆς τοῦ γένους ἐρῶσι σωτηρίας μὴ σφαλερὰς μηδὲ πλάνης εἶναι. Ibi voces σφαλερὰς et πλάνης referri debent ad σωτηρίας, quod tamen fieri non potest, sine sensus præjudicio nec in versione Latina factum est. Ita-

que hanc puto esse mentem Photii ex nostra lectione, secundum quam σφαλερὰς et πλάνους ad vocem ἐλπίδες pertinet : Spem, divina gratia innixam, non solere fallere aut in errorem seducere homines, de salute sua sincere sollicitos. Sic omnia coherent. Cæterum quod vox γένος simpliciter posita genus humanum denotet, tralatitium est, et vel Libanii exemplo tomo I Opp. p. 182, constat.

(87) Προσαγορεύουσα. Ita malo cum nostro legere, quam cum Coisliniano προσαγορεύουσα. Prædicere enim hic Photius futura instituebat.

(88) Ἐπος. Ita recte, pro quo noster habet ἔτος ; id est, annus mendose, cum hic non de recensione sermo sit, Annalium more facta, sed de confutatione errorum scripto instituta. Cæterum Petrus Siculus Historiam Manichæorum æque ac noster ad Chrysocherin perduxit, et, quæ huc pertinent, a seipso, regis auspiciis illuc misso, visa esse refert, ac cætera seculuris libris persecuturum se pollicetur.

ΔΟΓΜΕ Β.

Α

SERMO II.

Ἀπορίαι καὶ λύσεις τῶν Μανιχαίων.

Α'. Εἰ ὁ Ἀγαθὸς μὲν τὴν ψυχὴν δημιουργεῖ, ὁ δὲ πονηρὸς τὸ σῶμα, πῶς ἠνέσχετο ὁ Ἀγαθὸς ἐνωθῆ-
ναι τὸ πλάσμα αὐτοῦ τῷ πλάσματι (89) τοῦ Πονηροῦ;
πῶς δὲ καὶ ὑπέμεινε τὴν ἑνωσιν ὁ Πονηρὸς; Ἡ γὰρ
ἑνωσις ἢ ἀγαθοποιήσῃ τὸ σῶμα, ὅπερ οὐ χρὴ τὸν
Ἀγαθὸν τοῦ Κακοῦ τὸ ἔργον ἀγαθοποιεῖν ἢ κακοποιή-
σει τὴν ψυχὴν, ὅπερ πολλὸ ἀτοπώτερον, ἡττάσθαι τὸ
δημιουργημα τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ πλάσματος τοῦ Πο-
νηροῦ. Διὰ τί δὲ καὶ ἠνέσχετο ὁ ἀγαθὸς Θεὸς τὸ ἔργον
αὐτοῦ ἐνωθῆναι τῷ ἔργῳ τοῦ Πονηροῦ, καὶ κακω-
θῆναι ὑπ' αὐτοῦ; ὁ Πονηρὸς δὲ πάλιν πῶς ὑπέστη
ἀγαθύνεσθαι τὸ ἔργον αὐτοῦ (90); χωρὶς δὲ τῶν εἰ-
ρημείνων τίς ἀπήρξατο τῆς ἐνώσεως; Εἰ μὲν γὰρ ὁ
Ἀγαθὸς, πῶς οὐκ ἐκακώθη κατὰ τοῦτο τὸ πονηρὸν
ἔργον προσλαβόμενος; εἰ δὲ ὁ Πονηρὸς, ὅλῳ ὡς
καὶ αὐτὸς ἡγαθύνθη κατὰ τοῦτο, ἔρωτα λαβὼν Ἀγα-
θοῦ δημιουργήματος, τότε Ἀγαθὸν γέγονεν ἅμα Πο-
νηρὸν τε καὶ Ἀγαθόν. Ἡ γὰρ ἑνωσις τὴν ἐκατέρου
φύσιν τῇ κοινωνίᾳ συγγέουσα, τότε οἰκεῖον ἐλωδῆσατο
καὶ τὸ ἀλλότριον ψικεύσασατο· ὥστε καὶ ὁ ἀγαθὸς πο-
νηρὸν τε ἅμα καὶ ἀγαθὸν ἐποίησε τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ
ὁ Πονηρὸς πονηρὸν τε ἅμα καὶ ἀγαθόν. Οὐ τι ἂν εἴη
ἀνοητότερον ἢ ἀτοπώτερον; Οὕτω μὲν οὖν, εἰ συμ-
προῆλθε τῇ τῶν ἔργων δημιουργίᾳ καὶ ἡ ἑνωσις· εἰ
δ' ἦν ἀλλήλων ποτὲ κεχωρισμένα ταῦτα καὶ ὕψ' ἐκα-
τέρου πλάστου προνοίας τε καὶ ἐπιμελείας τὸ οἰκεῖον
πλάσμα ἡξιοῦτο, ἀμικτὸς συντηρούμενον τοῦ ἀντικει-
μένου, τίς ἦν αὐτὸς ὁ τότε τῆς διακρίσεως λογισμὸς;
καὶ πῶθεν ὕστερον εἰς τὴν τῆς ἐνώσεως ἡλλοιωθή-
σαν; Ἡ γὰρ πρότερον πρὸς τὸ οἰκεῖον συμφέρον καὶ
ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πλάσματος συντήρει ἐκάτερος ἀν-
επίμικτον, ἢ ἀσυμφωρὸν εὐρόντες, ἐκείθεν ἐτωφρο-
νίσθησαν πρὸς τὴν ἑνωσιν. Καὶ πόσας ἄλλας δυσσε-
βεῖας τε καὶ ἀνοίας βρούει ἡ πρώτη τῆς πλάνης
ὑπόθεσις οὕτω θεομάχον τε καὶ ἐμμανὲς καὶ ἀνόητον,
τὸ ἄλλον μὲν τῆς ψυχῆς, ἕτερον δὲ τοῦ σώματος
δημιουργὸν τερατεύεσθαι!

Β'. Τὸ δὲ φάσκειν τοὺς ἐν τῇ πλάνῃ κατεχομέ-
νους ὡς ἐνοχλεῖ ἡμᾶς πρὸς κακίαν ὁ Πονηρὸς, τῆς
ἀληθείας ἐστίν, ἀλλ' οὐ τῆς πλάνης ὁδός. Καὶ γὰρ
καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ παρατραπῆναι μερίζει ἡμᾶς τὸν
ἄτμητον καὶ ἀδιαιρέτον τοῦ Θεοῦ ἄρχην καὶ ἐξουσίαν
εἰς δύο, τῆς πολυμηχανοῦ καὶ σφοδρᾶς ὀχλήσεως
ἐστὶ τοῦ Πονηροῦ. Πλὴν ἐκείνους μὲν δυνατός ἐστιν
ὀχλεῖν, οὐδὲ ἡμεῖς δὲ ἀδυνατούμεν διακρούεσθαι
τὴν ὀχλήσιν αὐτοῦ. Διακρούεμεθα δὲ διὰ τὸ σῶματος
καὶ ψυχῆς. Ὡς τε εἰ τὸ σῶμα ἡμῶν δύναται δια-
κρούεσθαι τὴν ὀχλήσιν τοῦ Πονηροῦ καὶ οὐ δια-
κρούεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ καταβαλεῖν αὐτοῦ πᾶσαν

Dubia et solutiones Manichæorum.

I. Si Bonus (Deus) animam quidem format, Ma-
lus vero corpus, quomodo Bonus ille creaturam suam
cum creatura Mali istius conjungi passus est? imo
qui conjunctionem eamdem Malus admisit? aut
enim compositio illa bonum efficiet corpus, quod
certe non convenit, quia sic Bonum Mali operi prod-
esset: aut malam efficiet animam, id quod longe
foret absurdius, quia hoc modo opificium Dei ab
opere mali superaretur. Quæ vero causa fuit, cur
Deus bonus opus suum jungi pateretur operi Mali,
a quo malo inficeretur, et qui vicissim sustinuit Ma-
lus, ut opus suum redderetur bonum? Præterea
vero quis unionis illius auctor est? Si Bonus, quo-
modo is non malus effectus est, malo scilicet opere
recepto; sin Malus, manifestum est eum in tantum
Bonum evasisse, cum amore in bonum opus ferre-
tur, sicut vicissim Bonum simul et bonum et ma-
lum factum oportuit. Conjectio enim illa utriusque
naturam miscens et confundens id, quod altera ha-
bebat proprium, injuria affectit, alienum vero sibi
vindicans, adeo ut et Bonus opus suum eadem
opera bonum ac malum, Malus vero malum et bo-
num efficeret, quo nihil potest esse vel absurdius
vel insolentius. Atque ita res se omnino habuit, si-
quidem juxta cum formatione operum illorum et ipsa
conjectio locum habuit: quod si vero aliquando
a se invicem sejuncta illa fuere, alterutrum alterius
conditoris curam ac providentiam sibi propriam ha-
buit, et ab oppositi lahe immune permansit, quo-
modo in cogitationem discriminis venerunt, et quo-
modo postea aliam de conjunctione facienda susce-
perunt? Aut enim prius uterque seipsum et opus
suum in proprium commodum intaminatum conser-
vavit, aut, cum id sibi noxium esse intelligeret,
facti prudentiores in conjunctionem consenserunt.
Taceo impia et absurda alia, quibus primum erroris
hujus fundamentum abundat. Adeo Deo oppositum
furoreque ac insania plenum est, alium quidem
animæ, alium vero corporis fingere conditorem.

II. Quod vero illi, qui ita errant, dicunt, malum
nos ad malitiam compellere, id omnino veritatis, non
autem errori, patrocinatur. Quod enim incitatur,
ut indivisibilem et inseparabilem Dei potestatem ac
imperium in duo dividamus, id quidem a doloso
et vehemente impulsu Mali proficiscitur. At illi
quidem tentare nos et impetere potest, nobis vero
irritamenta ejus propellere omnino licet. Propulsa-
mus vero tum corpore, tum anima. Quod si vero
corpus nostrum impulsus ejus propulsare valet, imo
non propulsare solum, sed omnes quoque artes ejus
frangere quomodo ejus conditor fuerit? Quod enim

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(89) Πλάσμα. Cum hac voce frequenter utatur
Noster, semel monuisse suffecerit, eam ipsi semper
rei conditæ seu creaturæ notione usurpari. De aliis
vocis significatibus lege Ezech. Spanhemium, ad
Joliani Orationes, p. 18 et 19.

(90) Τὰ ἔργα αὐτοῦ. Similia his, et fortiora alia
argumenta Manichæis opponit Titus Bostrensis, lib. I,
apud Cl. Basnagium in *Lectionibus Canisianis*, p. 92
seq.

creatura Dei præceptum Domini sui negligere, et ab inimico opposito decipi possit, id argumentum est arbitrii in utramque partem liberi, cuius nobis copia in creatione facta est. Anima enim libera est. *Et ecce proposui tibi ante oculos mortem et vitam* *. Jam vero quod totum, quantum est, malum est, quomodo repugnare principio suo potest? Quomodo enim, iudicio destitutum, a malo descendit? vel quomodo in bonum deflexit, et pristinum imperium vicit? Itaque fieri non potest, ut ad duo opposita principia corporis et animæ creatio referatur.

III. Præterea vero, idque recte, monent; hostem in animam eorum, qui se sponte ipsi dederent, ita non esse dominatum, ut tenebris obducti nullum prorsus veritatis radium ullo modo admittere potuerint. Aiunt itaque Deum bonum fuisse ab æterno, et esse et fore, eundemque nec videri nec comprehendere posse. Atque is quidem splendor est radii veritatis; tenebræ vero cum tempore magnas accessiones nocte ipsorumque intellectui offusæ rationem ita obcæcant, ut insanientes dicant malum prodixisse ex tenebris et igne, id quod multo risu vel potius lacrymis non sistendis dignum est, et pro incredibili animæ monstro habendum. Si enim de tenebris et igne sensibili ipsis sermo est, et illud, quod inde natum est, pro sensibili habendum fuerit. Itaque Malum principium sensibile est. Quod si vero tenebræ illæ et ignis mente tantum percipi possunt, multo magis ejusmodi quid fuerit Malum, tanquam quod hinc profectum est. Itaque tenebræ illæ ac ignis aut æterna erant æque ac Deus, aut postea demum orta? Ubi vero erat tunc Malum, illis jam existentibus? Si vero postea demum prodierunt, quis illa in lucem produxit? Tenebræ enim, quæ ratione tantum intelliguntur, ab initio tales fuerunt, neque permittunt, ut illarum conditorem culpa vacare credamus. Similiter nec ignis, qui scilicet animo tantum cerni potest, auctor fuisse potuit principium mali. Et quomodo principium esse potest, possit is, qui stultam hanc conjunctionem sub rationis examen vocare voluerit?

IV. Cur nempe tenebræ solæ suffecerunt illi producendo? cur nec ignis suffecit? quis utraque illa ad productionem principii mali conjunxit? quomodo non potius illa pro principio agnoscuntur? Quid vero de illis factum est? et quid nunc agunt, post-

* Deut. xxx, 19.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(91) *Αὐτεξούσιον*. In *Lect. Canisian.* hanc arbitrii libertatem contra Manicheos diligenter astruit Titus Bostrensis, lib. II, fere totò, apud Cl. Basnag. p. 94 seqq. gentiles quoque eam agnovisse et in abusum ejus vitiorum causam retulisse luculentis eorum locis constat, quorum amplam habes segetem apud Thomam Gataberum, in *Notis ad Antoniri*, lib. II, § 9; et Petr. Daniele Huetium in *Alnetanis Questionibus* lib. II, cap. 40, p. 166 seqq. Elegans mihi semper visum est Maximi Tyrii in hac causa iudicium, quod legitur in Dissertationibus ejus disert. 25: Θεὸς ἐπέθηκε τὴν ψυχὴν γῆνιν σώματι, ὡς

μηχανήν, πῶς ἐστὶν ἐκεῖνος πλάστης αὐτοῦ; Τὸ μὲν γὰρ ποίημα τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς ὀλιγοῦρησαι Δεσποτικῆς, καὶ τῆς ἀπάτης γενέσθαι τοῦ ἐχθροῦ, γνώμης ἐστὶ τῆς ἐπ' ἀμφω βέβαιον, ἐν τῇ πλάσει δεδομένης ἡμῖν· αὐτεξούσιον γὰρ ἡ ψυχὴ (91). *Καὶ ἰδοὺ τέθεικα πρὸ προσώπου σου τὸν θάνατον καὶ τὴν ζωὴν*· τὸ δὲ ἔθηκε τὴν ὀλοκληρίαν ἔχον τοῦ κακοῦ, πῶς οἶόν τέ ἐστιν καταστρατηγῆσαι τῆς ἀρχῆς; Πόθεν γὰρ κρίσιν οὐκ ἔχον ἐξέστη τοῦ χειρόνος; πῶς δὲ πρὸς τὸ κρείττον ἐκλίνε, καὶ τῆς προαγωγῆς ἰσχύος ἐκράτησεν; Ὡστε ἀδύνατον εἰς ἀντικειμένας ἀναφύεσθαι ἀρχὰς τοῦ σώματος τὴν δημιουργίαν (92) καὶ τῆς ψυχῆς.

Γ'. Ἀλλὰ γὰρ εἴτε φασὶ καλῶς γε φάσκοντες· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' οὕτω κατεκράτησεν οὐδὲ τῶν ἐκόντων προ-
B δεδικότων ἑαυτοὺς τῆς ψυχῆς ὁ ἐχθρὸς, ὡς μηδεμίαν πρὸς μηδεμίαν ὅλως τῆς ἀληθείας ἀγλὴν τοὺς ἐσκατισμένους ἐπιστρέφειν. Διὸ φασιν, ὅτι ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἦν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται (93), καὶ ὅτι ἀάρατος καὶ ἀκατάληπτος. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν δὴ τῆς ἀκτινὸς ἐστὶ τῆς ἀληθείας· τῷ χρόνῳ δὲ τὸ σκότος δύναμις πολλὴν λαβὼν αὐτίκα καταχέμενον αὐτῶν τῆς διανοίας, τῷ φλοῖ τοὺς λογισμοὺς καὶ παρανοεῖν καὶ λέγειν, ὡς ὁ Πονηρὸς γέγονεν ἐκ τοῦ σκότους τε καὶ τοῦ πυρὸς, ὃ πολλοὺ γέλωτός ἐστιν ἄξιον, μᾶλλον δὲ δακρύων ἀενάων (94) καὶ ἀδιανόητον γέννημα ψυχῆς. Τὸ γὰρ σκότος· καὶ τὸ πῦρ εἰ μὲν αἰσθητὴν λέγουσιν, πάντως καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν προελθὼν αἰσθητὸν· ὥστε ὁ πονηρὸς αἰσθητός ἐστιν. Εἰ δὲ νοητὸν ἐστὶ τὸ σκότος καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο, μᾶλλον
C ἐστὶν ὁ Πονηρὸς καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν προελθόν. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ σκότος καὶ τὸ πῦρ ἄρα συναϊδίᾳ ἐστὶ τῷ Θεῷ ἢ ὑστερον γέγονε; Καὶ ποῦ ἦν τότε ὁ Πονηρὸς ὅτε ταῦτα ἦν; εἰ δὲ ὑστερον γέγονε, τίς ὁ προαγαγὼν αὐτά; Τὸ γὰρ νοητὸν σκότος ἀπ' ἀρχῆς ὑπάρχον σκότος, οὐδὲ τὸν προαγαγόντα αὐτὸν ἀθῶον ἀφῆσιν· ὁμοίως δὲ οὐδὲ τὸ πῦρ, εἴπερ νοητὸν ὢν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κακίας γέγονε προβολεύς. Καὶ πῶς ἀρχηγὸς ὁ ἐξ ἐτέρων τὴν ὑπαρξιν λαβὼν; καὶ πόσα ἂν τις εἴποι τὴν ἄλογον ταύτην συζυγίαν λογοθετῶν; quod aliis originem suam debet? Et quot alia afferre possit is, qui stultam hanc conjunctionem sub rationis examen vocare voluerit?

Δ'. Πῶς οὐκ ἤρκεας τὸ σκότος μόνον προαγαγεῖν; πῶς οὐχὶ τὸ πῦρ; τίς ὁ συναγαγὼν ταῦτα μᾶλλον; καὶ τί γέγονε; τί δὲ ποιῶν, τοῦ ἐξ αὐτοῦ προελθούτος ἀρπάσαντος τὴν ἀρχήν; Ἄλλως τε δὲ, εἰ ἐγένετο ὁ Πονηρὸς ἐκ τοῦ σκότους καὶ τοῦ πυρὸς,

ἡνίχον ἄρματι, καὶ παραδούς τὰς ἡνίας τῷ ἡνιόχῳ ἀφῆκε θεῖν, ἔχουσιν μὲν παρ' αὐτοῦ ῥώμην τέχνης, ἔχουσιν δὲ καὶ ἀτεχνίας ἐξουσίαν.

(92) *τὴν δημιουργίαν*. Disputat hanc in rem fusiis Titus lib. II, p. 76.

(93) *Καὶ ἔσται*. Tres illas temporis differentias ad describendum Deum gentiles quoque adhibuerunt. Legi Julii Cæs. Bulengeri *Eclologas Arnobianas*, p. 28, et Theod. Janssonii *Almeloventii Opuscula*, p. 107 seq. Confer Philologos ad Apocalypsis. I, 4.

(94) *ἀενάων*. Ita lego, pro eo quod in ms. est ἀενάων.

πῶς πάλιν τοῦ σκότους καὶ τοῦ πυρὸς ποιητὴν λέγουσιν τὸν Πονηρὸν; Εἰ δὲ οὐκ ἔστι τοῦ πυρὸς ὁ Πονηρὸς ποιητής, ἔστι δὲ τὸ πῦρ αἰσθητὸν, πῶς λέγουσιν, ὅτι ὁ ἀγαθὸς Θεὸς οὐδὲν ἐποίησεν αἰσθητὸν; Εἰ γὰρ αἰσχυνοῖται τὸ ἀναίσχυτον αὐτῶν τῆς πλάνης, δοῦναι τῷ Πονηρῷ τὴν γένεσιν τοῦ πυρὸς, ἵνα μὲν νῦν μὲν πλάστῃν, νῦν δὲ πλάσμα τὸ αὐτὸ διελέγγοιτο ληρούσα, εἰς οὐδὲν ἐλάττονα γινωσκέτω καταστρέφουσα αἰσχύνῃν· ὁμολογήσει γὰρ καὶ ἀκουσα καὶ σιγῶσα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι Θεοῦ δημιουργήματα· ὅπερ αὐτοῦ πάσῃ σπουδῇ καὶ μηχαναῖς ἀφῆρειτο πάσαις. Πάντως γὰρ τὸ αἰσθητὸν πῦρ, ὅσον ἂν ἐσχοτίζεσθαι, οὔτε ἀναρχον, οὔτε ἀίδιον ἔρουσιν. tacita, boni dei esse opus, quod antea omni studio sensibus perceptibilem, quantumcunque etiam obtenebrati sint, nec initio carere, nec æternum esse dicent.

Ε' Εἴτα τοῦ σκότους πάλιν, εἰ καὶ μὴ πάντες αὐτῶν, ἔνιοι δὲ ὅμοις ἀναδύντες λέγουσι, τὸν ἀγαθὸν Θεὸν ἔχειν μὲν τὰ ἐπουράνια, καὶ δημιουργὸν εἶναι τοῦ οὐρανοῦ καὶ χορηγὸν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις πράξεων, οὐ μέχρι πολλοῦ δὲ τὴν ἀχλὺν ἀποσκιασάμενοι πάλιν δυσφημοῦσιν, οὔτε τῆς γῆς δημιουργίαν, οὔτε τῶν ἐν μέσῳ αὐτῷ συναρμόττοντες, ἕτερον δὲ δημιουργὸν ἐπιστάγοντες· τινὲς δὲ αὐτῶν (πολυσχιδῆς γὰρ ἡ πλάνη) καὶ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν καὶ τὰ ἐν μέσῳ πάντα τετολμήχαι λέγειν ποιήματα τοῦ Ἐχθροῦ. Ἄλλ' εἴπερ ἔστιν ὁ οὐρανὸς κατὰ τὴν ἐκείνων ἐμβροντησίαν ἔργον τοῦ Πονηροῦ, πῶς ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς ἀναπαύεται; καὶ εἰ ὁ οὐρανὸς περιέχει τὸν ἄερα καὶ τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ (καὶ γὰρ καὶ τὰ καταχθόνια περιέχεται ἐν αὐτῷ), πῶς ὁ οὐρανὸς τοῦ ἐπουρανοῦ Θεοῦ οἶκος ὢν τὰ τοῦ Πονηροῦ ἔργα, τουτέστι γῆν καὶ πῦρ καὶ ἄερα περιέχει, καὶ οὐ περιέχει μόνον, ἀλλὰ καὶ διακυβερεῖ; Ἐκ γὰρ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ τῆς δύσεως, καὶ τῶν ἀστρων, ἃ εἰσι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ γῆ καὶ ὕδωρ, καὶ ἀήρ, καὶ πῦρ, τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ, καὶ τῆς εὐκрасίας ἀπολαύσει, καὶ τὴν εἰς ἄλλα μεταβολὴν ἐπὶ κοινῷ καρποῦνται συμφέροντι καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γίνετι, καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις πρὸς τὴν παρούσαν χρείαν ἀρμόζονται. Ἄλλ' εἰ τῆς πονηρᾶς ἀρχῆς ὁ οὐρανὸς, πῶς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εὐχεσθαι τὴν θαυμασίαν ἐκσίλην καὶ φρικτὴν ἐκδιδάσκων καὶ παραδιδούς· Πάτερ ἡμῶν, φησὶν, δὲν τοῖς οὐρανοῖς; καὶ· Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς; Πῶς οὖν ἐν ἄλλοτρίῳ κτίσματι ὁ πάσης δημιουργὸς κτίσεως ἐνοικεῖ, καὶ τῷ τε Πονηρῷ (95) καὶ ἔργον ὑπάρχοντι Πονηροῦ. Ἀλλαχοῦ δὲ συμπαθεῖς εἶναι πρὸς ἀλλήλους νομοθετῶν ὁ Σωτὴρ, Ἐάν ἀφῆτε, φησὶ, τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὁμῖν ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος. Καὶ πάλιν τῷ θέλῃματι τοῦ Θεοῦ κατακολουθεῖν παραινῶν, ἐπεὶ αὐτὸς πρῶτον ὑπερφυῶς ἐτελείωσε τὸ θέλημα αὐτοῦ, Ὅστις ἂν, φησὶ, ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς,

⁹ Matth. vi, 9. ¹⁰ ibid. v, 9, 10. ¹¹ ibid. 14. ¹² Matth. xii, 50.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(95) Τῷ τε. Ita scripsi pro τότε, quod in ms. exstat.

A quam illud quod progenverunt, principatum sibi vindicavit? Præterea, si Malum ex tenebris et igne prodiit, quomodo vicissim Malum tenebrarum et ignis tradunt auctorem? Si vero Malum non est principium ignis, ignis vero sensibus subjectus est, quomodo dicunt, deum bonum nihil, quod ap sensus pertinet, condidisse? Si enim impudentissimos homines pudere posset huius erroris, quo ignis originem in Malum referunt, caverentque adeo sibi, ne nunc quidem conditorem, nunc vero opus ipsum iisdem criminationibus impeterent; vel sic tamen rem non minus pudendam admissuros se esse sciant. Profitetur enim factio hæc etiam invita et opere omni ipsi surripiebat. Omnino enim ignem

V. Tum vero, si non omnes, aliqui certe eorum, ex tenebris emersi dicunt, bonum quidem deum coelestia tenere, et opificem esse cæli, ac hominibus bonarum actionum auctorem existere; at iisdem caliginem suam non magna ex parte amoliti iterum nugantur, quando nec terræ, nec eorum quæ in ipsa sunt, creationem ascribunt, sed alium potius conditorem introducunt. Quidam vero eorum (in multas enim partes error abijt), et cælum ipsum, et quæ in eo sunt omnia, hostis audent fetus pronuntiare. Enimvero si pro stupore eorum, cælum Mali opus est, quomodo bonus deus in coelestibus habitat, et si cælum comprehendit aera et terram, et aquam (nam et subterranea eo continentur), quomodo cælum, Dei coelestis habitaculum existens, Mali opera, hoc est, terram, ignem et aërem continet, nec continet solum, sed et gubernat? Ex ortu enim et occasu solis, astrorumque, quæ cæli sunt, et terra, et aqua, et aer, et ignis, divinis auspiciis, tum bona sua temperatura gaudent, tum mutua inter se permutatione in commune bonum perfruuntur, humanoque generi aliisque animantibus ad præsentis necessitates opitulantur. Quod si vero principii mali opus cælum est, quomodo Servator noster venerandam illam et mirandam precandi formulam docens et præscribens *Pater noster*, inquit, *qui in cælis es* ⁹. Iterumque: *sanctificetur nomen tuum, sicut in cælo et in terra* ¹⁰. Quomodo itaque in aliena creatura omnis creaturæ opifex habitat, quæque et mala sit et mali principii opus. Alibi quoque Servator hominēs in se invicem indulgentes esse cupiens: *Si remiseritis*, inquit, *hominibus lapsus eorum, et vobis Pater vester coelestis vestros remittet* ¹¹. Alibi idem voluntati Dei obsecundandum præcipiens, sicut et ipse primum voluntatem ejus eminenter implevit: *Quicumque*, inquit, *voluntatem Patris mei, qui in cælis est, perfecerit, is et frater meus, et soror et mater existit* ¹². Ex misericordia scilicet hominum amantissima id donans aliis, quod

ipse natura possidebat : ipse enim Filius Patris non secundum gratiam, sed secundum naturam est. Cum vero ut homo voluntatem ejus perfecisset, eos, qui imitatione idem expriment, in filios recipit, fratrumque nomine cohonestat. Et quid, quæso, quisquam obverterit eis, per quæ Servator Patrem suum cælestem et in cælis existentem prædicat? Et quid cætera commemorem? quomodo sacerrimorum hominum impudentia non frangitur, audita Domini voce : *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ* ¹². Ubi eum non solum cæli, sed et terræ Dominum aperte pronuntiat? et quid hoc testimonio clarius est, quidque magis valere potest ad efficiendum, ut Patrem Domini nostri Jesu Christi opificem et Dominum totius universi constituamus, et de defectionis ejus impietate triumphemus?

VI. Cumque alibi Petrus, apostolorum coryphæus, communem nostrum Magistrum et Deum professus esset, is hujus professionis præmium ipsi quasi relaturus beatum quidem eum prædicat, revelationem vero hanc Patrem in cælis ipsi exhibuisse docens : *Beatus es, inquit, fili Jonæ, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus in cælis. Ego vero dico tibi : Tu es Petrus, et in hac petra ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum ei non prævalebunt. Et dabo Tibi claves regni cælorum; et quidquid ligaveris in terra, ligatum erit in cælis, et quidquid solveris in terra, solutum erit in cælis* ¹³. Millia ejusmodi in confutationem impiæ hujus sententiæ ex sacris Libris afferre liceret. Perpende vero et hoc : *Jesus baptizatus confestim ex aqua ascendit* ¹⁴. En linguam impia declamantem! Boni Patris Filius optimus in creatura Dei baptizatus exscendit; et : *Ecce cæli super ipsum aperiuntur* ¹⁵! En tibi aliam malæ manus creaturam! cur vero aperti sunt, et cujus causa? *Vidit, inquit, Spiritum Dei descendentem instar columbæ* ¹⁶. Tertium hæc pauca verba de impietate triumphandi argumentum suppeditant. Quomodo enim per rem, a malo profectam principio, Spiritus Dei adumbratur? Prodit illa ex operibus hostis, atque inde progressa descendit in Christum. Accedit quartum impietatis argumentum. Vox enim ex cælo sonat : *Hic est Filius meus dilectus, in quo delectatus sum* ¹⁷. Considera, quæso, singulas voces, ut cum eis invicta impietatis confutatio

¹² Matth. xi, 25. ¹³ ibid. ¹⁴ Matth. xvi, 17, 18.

αὐτός μου ἀδελφός καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστὶ· φιλονθρώποις θεωρούμενος σπλάγγους, ὅπερ αὐτὸς εἶχε κατὰ φύσιν. Αὐτὸς μὲν γὰρ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς οὐ κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν· πληρῶν δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τὸ θέλημα αὐτῶν τοὺς κατὰ μίμησιν πληρωτὰς εἰς υἰοθεσίαν ἄγει, καὶ τὸ τῶν ἀδελφῶν χαρίζεται· ὄνομα. Καὶ τί ἂν τις ἀναλέγοι, δι' ὧν οὐράνιον καὶ ἐν οὐρανοῖς ὁ Σωτὴρ τὸν Πατέρα ἀνομνεῖ; Τί δὲ τᾶλλα λέγω; πῶς τῶν παλαμναίων οὐ καταδύεται τὸ ἀναίσχυντον τῆς Δεσποτικῆς ἐχούσης (96) φωνῆς· « Ἐξομολογούμαι σε, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς; » οὐ γὰρ μόνον ἐνταῦθα τοῦ οὐρανοῦ Κύριον, ἀλλὰ καὶ τῆς γῆς τρανολογεῖ· καὶ τί ταύτης τῆς μαρτυρίας σαφέστερον; τί δὲ δυνατώτερον καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δημιουργὸν καὶ Κύριον παραστήσαι τοῦ παντός, καὶ τὸ θεομάχον τῆς ἀποστασίας θριαμβεύσαι;

Γ. Θεολογήσαντι (97) δὲ πάλιν τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων Πέτρῳ τὸν κοινὸν ἡμῶν Διδάσκαλον καὶ Θεὸν, ὥσπερ τῆς θεολογίας αὐτῆς ἀνταποδίδους μισθόν, μακαρίζει μὲν τὸν θεολόγον θεοπρεπῶς· τὴν ἀποκάλυψιν δὲ ταύτην τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα ἐκδιδάσκει παρασχέιν αὐτῷ· *Μακάριος εἶ, φησὶ, βάρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Κἀγὼ δέ σοι λέγω· Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ αὐταὶ ᾗδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ὃ ἐὰν δέσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς*· καὶ μυρία ἂν τις εἰς ἐλεγχον τῆς ἀσεβοῦς διανοίας ἐκ τῶν ἱερῶν συναγάγοι λογίων. Ὅρα δὲ καὶ τοῦτο· *Βαπτισθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἀνέειπεν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὕδατος*. Ὡ γινώσκεις μελετώσας δυσσέβειαν! Ἐν τῷ πλάσματι τοῦ Πονηροῦ ὁ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ἀγαθὸς Υἱὸς βαπτισθεὶς ἐκείθεν ἀνέειπεν, καὶ ἰδοὺ ἀνεψύχθησαν αὐτῷ αἱ οὐρανοὶ! Ἄλλο πλάσμα πάλιν πονηρᾷ χειρὶ διατὶ δὲ ἀνεψύχθησαν, καὶ τίνος χάριν; Εἶδε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, φησὶ, καταβαῖνον ὡς περιστερὰν. Τρίτος οὗτος τῆς ἀσεβείας ἐν ὀλίγοις ῥήμασιν θρίσμβος. Πῶς γὰρ ἐν τῷ σχήματι τοῦ πλάσματος τοῦ Πονηροῦ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα τυποῦται, καὶ κάτεισιν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ἐχθροῦ, κακίειν κατιῶν ἐρχεται ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν; Καὶ τετάρτη στήλη (98) τῆς

¹⁵ Matth. iii, 16. ¹⁶ ibid. 16. ¹⁷ ibid. ¹⁸ ibid.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(96) Ἐχούσης. Legerem libenter τυχούσης, ex ἡγεῖν.

(97) Θεολογήσαντι. Θεολογεῖν idem hic esse, quod Deum aliquem profiteri, pro Deo habere, ex Matthæi loco allegato, et Petrina confessione ibi memorata, per se patet. Atque ista vocis notio antiqua admodum et Doctoribus Christianis perfamiliaris est. Vide Jo. Gaspar. Sviceri *Thesaurum ecclesiast.*, p. 1555; Dionysium Petavium, in præfat. ad tomum I *Dogmatum theologic.*, et eos, qui ad cognomen Joannis evangelistæ, qui *Theologus* vocatur, commentati sunt. Similem significatum voci

θεολογία, qui et hic paulo post occurrit, respectu Christi in primis vindicavit Iulicentis veterum locis Jo. Pearson in Notis ad Ignatii *Epistolas*, p. 7. Alias θεολογεῖν et θεολογία de laudatione et celebratione Dei adhiberi ostendit Henr. Valesius ad Eusebii *Histor. eccles.* x, 3, pag. 190.

(98) Στήλη. Proprie columnam, tum vero titulum ac inscriptionem, columnis inscribi solitam, et aliam quæmqueque, ac hinc notam cum dedecore conjunctam denotare solet, qui postremus significatus hic quoque locum obtinere videtur, quem alias in vocibus hinc derivatis στηλιτεύω et στηλιτευ-

ἀσθελείας· φωνὴ διδόνται ἐκ τῶν οὐρανῶν· Οὗτός A
 ἐστὶν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα.
 Ἐπισκίπτει μοι, ἀγαπητέ, καθεκάστην λέξιν, ὅπως
 αὐταῖς συμπρέπει· ὁ κατὰ τῆς ἀσθελείας ἀφυκτος
 ἔλεγχος· Οὗτός ἐστι, φησὶν, ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγα-
 πητός ἐν ᾧ εὐδόκησα. Τίς οὗτος ὁ ἐν ὕδατι βαπτι-
 ζόμενος, ᾧ ἀνσυχώθησαν οἱ οὐρανοί, ἐφ' ὃν τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἔμδον ἐν μορφῇ περιστερᾶς καταβαίνειν ἐκ τῶν
 οὐρανῶν συνεπιμαρτύρεται τοῦ βαπτιζομένου τὴν
 υἰότητα· Πάντα ἐμὰ διὰ τῶν ἐμῶν κτισμάτων, ὁ ἐμὸς
 Υἱός, τὸ θέλημα πληρῶν τὸ ἔμδον, τὴν σωτηρίαν κα-
 τὰ πράττει τοῦ κόσμου· μόνος δὲ τοῦ Πνεύματος ἐξου-
 σίας, τῷ ὁμορρεῖ συμπαρούσης καὶ ἀνακληρυττούσης
 τῷ πράγματι τὸ γνήσιον τῆς υἰότητος. Ἐτέρωθεν
 δὲ πάλιν τοῖς πάντα πράττουσι, πρὸς τὸ ἀρᾶσκειν
 ἀνθρώποις, ἐπιτιμῶν, Μισθόν, φησὶν, οὐκ ἔχετε
 παρὰ τῷ Πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· Καὶ
 πόσῳ μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς
 δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτουσίν αὐτόν; Καί· Εἰς ἐστὶν
 ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τί δὲ καὶ ἀν-
 ἐλεπεν ὁ ἀγαθὸς Υἱὸς τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ἀλλότριον
 ποίημα τὸν οὐρανὸν, καὶ τοὺς δακτύλους εἰς τὰ ὕατα
 ἐμβάλων τοῦ κωφοῦ ἤπτετο τῆς γλώσσης, πτύσας
 καὶ τῆς κωφώσεως ἀπέλυε τὸν κωφόν; Ἄλλο πάλιν
 πλάσμα πονηρὸν, ὡς οἱ θεομαχῶντές φασιν. Τί δὲ,
 λέγοντος αὐτοῦ· Πάτερ, δεξασθὲν σου τὸν Υἱόν,
 ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦκεν ἡ φωνὴ λέγουσα, Καὶ ἐδόξασα,
 καὶ πάλιν δοξάσω; Ἡμεῖς μὲν γὰρ αὐτὸς ὅτι καὶ
 ἐδόξασε καὶ δοξάσει. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἦτε τὸν Πα-
 τέρα· αὐτὸς γὰρ ἔχων πάντα τοῦ Πατρὸς, καὶ μόνος
 εἰδὼς τὸν Πατέρα, οὐδὲ τοῦτο ἠγνόει· ἀλλ' ἵνα καὶ τὸ
 παρὸν τῶν ἀκρωμένων πληθὸς σαφῶς ἐπιγνῶ, καὶ
 μὴ ὅτι καὶ παραιτεῖται τὸ πάθος ὡς ἀνθρώπος,
 καὶ ἐπιζητεῖ τοῦτο, πάντας διδάσκων ὡς ἐκὼν αὐτὸ
 ὑπέρχεται. Διὸ καὶ ἔλεγεν· Οὐ δι' ἐμὲ γέγονεν ἡ
 φωνὴ, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. Ἐγὼ μὲν γὰρ ᾔδειν τὰ τοῦ
 Πατρὸς πάντα, καὶ οὐδὲν ἠγνόουν· οὐδὲ δι' ἐμὲ τὴν
 φωνὴν πρὸς αὐτὸν ἀφῆκα, οὐδὲ δι' ἐμὲ ταύτην αὐτὸς
 ἐθεβαίνεσεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς· ἵνα γνῶτε ὅτι συντρέχει
 τὸ θέλημα τὸ ἔμδον τῷ θελήματι τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ
 πάθος δόξαν ὀνομάζω. Ὅτι γὰρ ὑμῶν ἀπάντων
 προσήχθη, καὶ ἡ ἐξ οὐρανῶν πατρικὴ φωνὴ ἐθεβαίνεσε
 τὰ αἰτηθέντα.

Z. Εἰ δὲ γε τὸ πῦρ ποίημα τοῦ Πονηροῦ, πῶς ὁ D
 ἀγαθὸς Θεός, ὁ τοῦ ἀγαθοῦ Υἱός, τοὺς μυσταγωγου-
 μένους αὐτῷ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ βαπτίζει καὶ πυρὶ,
 τὸ πλάσμα συνάπτων τοῦ Ἐχθροῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι
 καὶ δι' ἀντικειμένον ἀγιάζων τὸν βαπτιζόμενον;
 Ποῖος γὰρ ἂν τις τοῦτο παραδέξηται νοῦς; ποῖος
 οἶσει τὸ δύσφημον λογισμός; τίς δὲ οὐ καταγνοίη
 τῆς δυσσεθείας τὸ μέγεθος; Πῶς δὲ πάλιν ὁ ἀγαθὸς
 Θεός ποιεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς
 λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα, τοῖς ἀλλοτρίοις
 ἔργοις ποιητὴν ἐπιγράφων ἑαυτόν· Τὴν γὰρ προ-

A offeratur: *Hic est, inquit, Filius meus dilectus, in
 quo delectatus sum.* Quis est, qui in aqua baptiza-
 tur, super quo aperti sunt cœli, in quem Spiritus
 meus, habitu columbæ descendens ex cœlis, testa-
 tur baptizatum hunc esse Filium? Omnia mea sunt,
 quia omnia condidi: Filius quoque meus est, qui,
 voluntatem meam perficiens, mundo salutem concil-
 liat, dum interim virtus Spiritus mei, quæ ipsi,
 unius et ejusdem naturæ mecum participi, præsens
 est, opere ipso palam facit, eum verum esse Filium.
 Alibi iterum eos, qui omnia ideo faciebant ut pla-
 cerent hominibus, *Mercedem, inquit, non habetis
 apud Patrem vestrum in cœlis* ¹⁹. Item: *Quanto
 magis Pater vester in cœlis dabit bonum petentibus
 ab ipso* ²⁰. Item: *Unus est Pater vester in cœlis* ²¹.
 Et quid optimi Patris optimus Filius cœlum, alic-
 nam creaturam, respexit, digitisque in aures im-
 missis, muti teligit linguam, sputoque emissio mu-
 tum malo suo liberavit? Nova hic est creatura mala,
 ut Deo adversantes loquuntur. Qui vero ipso dicen-
 ti: *Pater, glorifica Filium tuum, ex cœlo venit vox
 dicens: Et glorificavi, et iterum glorificabo* ²². Nove-
 rat enim et ipse, quod et glorificaverit, et glorifi-
 caturus sit. Neque propterea exorabat Patrem. Ipse
 enim omnia, quæ Patris sunt, habens, et solus
 sciens Patrem, neque hoc ignorabat. Ut vero præ-
 sens audientium turba perspectum haberet, disce-
 retque se et passionem instar hominis declinare,
 et tamen expetere, omnes docet se sponte sua
 illam subire. Hinc et ait: *Non propter me, sed
 propter vos vox ista facta est* ²³. Ego enim Patris
 consilia omnia noveram, neque quidquam eorum
 ignorabam. Neque propter me vocem ad ipsum
 emisi, neque propter me ille eam obsignavit, sed
 propter vos, ut scialis voluntatem meam cum vo-
 luntate Patris conspirare, meque perpressionem glo-
 riam appellare. Pro vobis enim omnibus hoc in me
 recipio. Hoc sine et precatio hæc, et Patris ex cœlo
 vox petita confirmavit. Atque hæc quidem de his
 sufficient.

ἀνακαταδέχομαι τοῦτο· διὰ τοῦτο καὶ ἡ αἴτησις
 τὰ αἰτηθέντα. Ἀλλὰ τίως μὲν τοσαῦτα περὶ τούτων.

VII. Quod si vero ignis Mali opus est, quomodo
 bonus Deus, boni Filius, eos, qui ad ipsum addu-
 cuntur baptizat in Spiritu sancto et igne ²⁴, creaturam
 Mali Spiritui sancto jungens, atque adeo per
 contraria baptizatum sanctificans? Quæ enim mens
 hæc capiat? quæ ratio inepta hæc ferat? quis vero
 impietatis magnitudinem non abominetur? quomodo
 itaque Deus bonus Angelos suos facit spiritus, mi-
 nistros suos ignis flammam ²⁵, alienorum operum
 se ipsum venditans conditorem. Prophetica enim
 illam vocem tanquam divinam et veritatis præco-

¹⁹ Matth. vi, 19. ²⁰ Matth. vii, 11. ²¹ Matth. xxiii, 9. ²² Joan. xii, 28. ²³ ibid. 50. ²⁴ Luc. iii, 16.
²⁵ Hebr. i, 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

τιχὸς· frequenter observes. Compara Claudium Sal-
 masium, *De cruce*, p. 268. Henric. Valesium, ad

Eusebium, p. 52; et Anton. Muratorium, ad *Anec-
 dota Græca*, p. 14 et 15.

nium, Paulus obsignat. Quomodo vero paleam, quæ A peccatorum levitatem designat, creaturæ Mali in supplicium tradit, quandoquidem eam igne inextinguibili comburendam esse nuntiat²²? Et quomodo domitor hostis venit, ut ignem jaceret in terram²³, hostis opus sic amplificans et augens? quomodo item diabolo paratus est ignis²⁴, si ipse est ejus conditor? neque enim ipse sibi parabit supplicium. Vicissim vero, si hostis ignem, ut videtur, non paravit, non paravit etiam quidquam, per quod homines sine emendatione peccantes punire possit, neque ipsum illum, qui zizania sparsit, per quem justam sumat ultionem. Et quis omnia ejusmodi enumerarit?

VIII. Quoniam vero maledica et impia lingua terrestria ad malum principium audet referre, quomodo ea sua dicit communis noster Dominus et Servator? *In propria enim venit*, inquit, *sed sui non receperunt eum*²⁵. Quod si dixerint apostatæ, proprie hic dici sermones propheticos, in hos vero venisse Christum, ipsos vero eum non recepisse, vide, quæso, insignem eorum insaniam et impudentiam. Primum enim, quomodo propheticos sermones proprios Christi esse aiunt, cum ipsos prophetas et inspirationem eorum ad malum referant? Deinde, quomodo in propheticos sermones venit Christus? Primo enim, quod et ipsi aiunt, ad alienos venit, prophetici enim sermones alieni quid sunt, tanquam ab alieno inspirati, nec ad bonum Deum pertinent. Deinde, quomodo omnino proprii esse possunt Christi sermones prophetici, qui non receperunt eum? Dicitur enim: *In sua venit, sed sui eum non receperunt*. Porro, quibus potestatem fecit Christus, ut filii Dei fierent? num sermonibus propheticiis? Hocine non est nugari? Sermones enim si ex Deo sunt, eo ipso proprii sunt et domestici Dei; si vero mali, quomodo filii Dei efficiuntur? Tum, qualis sermo propheticus ex sanguinibus et voluntate viri et ex voluntate carnis pronatus est? Addit enim: *Qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate viri, nec ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt*²⁶. Qui igitur sunt illi sermones, ex sanguinibus prognati, et qui non? Nullus enim sermo, sive bonus, sive malus, sive verus, sive falsus sit, sive a bono, sive a malo Deo proficiscatur, certe ex sanguinibus, quamvis maximopere insaniant ejusmodi res proferentes, natus dicitur. Itaque in his Domini verbis prophetici sermones nullum locum inveniunt. Sed propria ibi appellat mundum, sicut et alibi ad discipulos suos ait: *Ecce venit hora, et jam venit ut dispergantur singuli in sua*²⁷. Quæ igitur ibi sua

²² Luc. III, 17. ²³ Luc. XII, 49. ²⁴ Matth. xvi, 32.

²⁵ Luc. XII, 49. ²⁶ Matth. xxv, 41. ²⁷ Joan. I, 11. ²⁸ ibid. 30. ²⁹ Joan.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(99) Δίχην. Ita quoque argumentatur Titus, lib. I, apud cl. Basnag. p. 85: 'Ἰδοὺ τὸ πῦρ ἑαυτὸ οὐ καλεῖ· ἕτερον γὰρ καὶ οὐχ ἑαυτὴ ἀναλῶσσι.

(1) Προφητικούς λόγους. Hinc recte colligas

φητικὴν ταύτην φωνὴν ὡς ἐκ Θεοῦ καὶ θεῖαν ὁ Παῦλος καὶ τῆς ἀληθείας ἐπισφραγίζεται κήρυγμα. Καὶ τὸ ἄχρυνον δὲ ὁ τῶν ἁμαρτωλῶν μνησθεὶς τὸ ἄχρηστον, πῶς πάλιν τῷ πλάσματι παραδίδωσιν εἰς κόλασιν τοῦ Ἐχθροῦ; περὶ γὰρ ἀσέβητον φησὶ κατακαίεσθαι. Καὶ πῶς ἦλθε πῦρ βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν ὁ καθαιρέτης τοῦ Ἐχθροῦ, τὸ ἔργον πλατύνων καὶ αὐξων τοῦ Ἐχθροῦ; πῶς δὲ καὶ ἡτοίμασται τῷ διαβόλῳ τὸ πῦρ, εἰ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ τοῦτου δημιουργός; Οὐ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ τὴν τιμωρὴν ὑφίστησιν δίχην (99). Ἄλλως δὲ, εἰ μὴ τὸ πῦρ, ὡς δοκεῖ, ὑπέστησεν ὁ Ἐχθρὸς, οὔτε δι' οὗ τοὺς ἀνεπιστρέφους ἁμαρτάνοντας κολάσει, οὔτε αὐτὸν σπορέα τῶν ζιζανίων, δι' οὗ τὴν δικαίαν εἰσπράττεται δίχην. Καὶ πόσα ἂν τις ἀπαριθμήσαιο τοιαῦτα;

B N'. 'Ἄλλ' εἴπερ ὡς ἡ βλάβη καὶ δυσσεβῆς θρασύνεται γλώσσα, τὰ ἐπίγεια τοῦ Πονηροῦ, πῶς λέγει αὐτὰ ἴδια ὁ κοινὸς ἡμῶν Δεσπότης καὶ Σωτὴρ; *Εἰς τὰ ἴδια γὰρ ἦλθε*, φησὶ, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Εἰ δὲ λέγοιεν οἱ ἀποστάται, ἴδια μὲν εἶναι τοὺς προφητικούς λόγους (1), ἐλθεῖν δὲ εἰς αὐτοὺς τὸν Χριστὸν, ἐκείνους δὲ τοῦτον μὴ παραδέξασθαι· ὅρα τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτῶν ἀνοίαν καὶ ἀναίσχυνητιαν. Πρῶτον μὲν πῶς λέγουσι τοὺς προφητικούς λόγους ἴδιους εἶναι τοῦ Χριστοῦ, αὐτοὺς τοὺς προφήτας λέγοντες πλάσμα τε εἶναι καὶ ἐπίπνοϊαν δέχεσθαι τοῦ Πονηροῦ; Δεύτερον δὲ, πῶς εἰς τοὺς προφητικούς λόγους ἦλθεν ὁ Χριστός; Πρῶτον μὲν γὰρ εἰς ἀλλοτρίους ἦλθε, κατὰ τὴν ἐκείνων λόγον· ἀλλότριον γὰρ οἱ-προφητικοὶ λόγοι, ὡς ἐξ ἀλλοτρίου ἐμπνεόμενοι, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Ἐπειτα δὲ πῶς δύναται ὅλος ἴδιος εἶναι ὁ προφητικὸς λόγος τοῦ Χριστοῦ, οἷτινες οὐκ ἐδέξαντο αὐτόν; Λέγει γὰρ, *Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον*. Ἐτι δὲ τίνας ἔδωκεν ὁ Χριστός ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι; ἅρα τοὺς προφητικούς λόγους; Καὶ πῶς οὐ μακρὸς λῆρος τοῦτο; Οἱ λόγοι γὰρ, εἰ μὴ ἐκ Θεοῦ εἰσιν, αὐτόθεν ἐχουσι τὸ εἶναι οἰκτεῖται Θεοῦ· εἰ δὲ πονηροὶ, πῶς ἂν τεκνωθεῖεν Θεῷ; Ἐτι δὲ, ποῖος μὲν λόγος προφητικὸς ἐξ αἱμάτων καὶ ἐκ θελήματος ἀνδρός, καὶ ἐκ θελήματος σαρκὸς ἐγεννήθη; Ἐπάγει γὰρ· *Οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν*. D Τίνες οὖν οἱ ἐξ αἱμάτων γεγεννημένοι λόγοι; καὶ τίνας οἱ μὴ; Οὐδεὶς γὰρ λόγος, οὔτε ἀγαθός, οὔτε πονηρός, ἀλλ' οὔτε ἀληθής, οὔτε ψευδής, κἂν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ πρόεσιν, κἂν ἐκ τοῦ πονηροῦ, οὐ μενοῦν ἐξ αἱμάτων, εἰ καὶ πλέον μανῶσιν οἱ ταῦτα λέγοντες, τοῦ γεγεννηταί. Ὡστε χώραν ἐν τοῖς τοῖς Δεσποτικοῖς βήμασιν οὐδεμίαν οἱ προφητικοὶ λόγοι λαμβάνουσιν. Ἄλλ' ἴδια μὲν καλεῖ τὸν κό-

²⁸ ibid. 30. ²⁹ Joan.

homines infrunitos τὰ ἴδια in tam alienum sensum detorqueere solitos, quem vix somniando quis probavit.

σμον (2), ὡς που καὶ ἀλλαχοῦ φησι πρὸς τοὺς μαθη-
τάς· Ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα
σκορπισθῇτε, ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια. Ποῖα οὖν ἴδια
λέγει ἐνταῦθα; Ἄρα τοὺς προφητικούς λόγους; ἢ
δηλονότι τὸ κτῆμα καὶ τὴν κατοικίαν ἑκάστου;
Ὡς περ οὖν ἐνταῦθα ἴδια οὐχὶ κατὰ τὸν μεμνηνὸτα
λῆρον τοὺς προφητικούς λόγους λέγει, ἀλλὰ τὸ
ἑκάστου κτῆμα καὶ τὴν ἴδιαν οἰκίαν οὕτω· καὶ
ἐπειδὴν λέγει· *Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν*
οὐ παρέλαβον, ἴδια μὲν τὸν αἰσθητὸν κόσμον λέγει·
κτῆμα γὰρ αὐτοῦ καὶ ποίημα οὗτος· ὡσαύτως δὲ
καὶ οἱ ἐν αὐτῷ, ὧν οἱ μὲν παρέλαβον αὐτοῦ τὴν
μυσταγωγίαν, οἱ δὲ οὐ. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν αὐτὸς
ὁ Ἰησοῦς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὴν ἴδιαν περιτροχῆς
πατρίδα, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς περιδρομῆς ἀποδίδους
ἐμαρτύρησε λέγων, ὅτι *Προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πα-*
τρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει. Φανερεῖς τοίνυν γεγενη-
μένης τῆς φωνῆς ἐξ αὐτῶν τῶν εὐαγγελικῶν
ῥημάτων τῆς σημαιοῦσης τὰ ἴδια, ὅτι τὸν κόσμον
καὶ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ πατρίδα ἢ τὸ κτῆμα δηλοῖ·
πῶς οὐ μεμῆνασι φανερώτερον οἱ πρὸς μύθους καὶ
λήρους τὰ οὕτω περιφανῇ καταστρέφοντες; Τῶν
γούν Δεσποτικῶν λογίων ἴδια μὲν τοῦ Κυρίου τὸν
κόσμον λεγόντων, ἰδίους δὲ τοὺς ἐν αὐτῷ, κἂν τε
ἔλαβον αὐτὸν, κἂν τε μὴ (οἱ μὲν γὰρ λαβόντες μετὰ
τοῦ εἶναι ἴδιοι ὡς ποιήματα αὐτοῦ, καὶ ἐτεκνώ-
θησαν αὐτῷ, δεξάμενοι τὸν ἐπὶ τῇ σφῶν αὐτῶν
σωτηρίᾳ παραγεγονότα· οἱ δὲ μὴ παραλαβόντες
αὐτὸν, κἂν ἴδιοι ὦσιν, ὡς πλάσμα αὐτοῦ, ἀλλ' οὖν
οὐ παραδεξάμενοι αὐτὸν, τῆς δευτέρας καὶ πνευμα-
τικῆς υἰοθεσίας ἀπέξενωσαν ἑαυτούς)· οὕτω γούν
τῶν λογίων τὰ ἴδια καὶ τοὺς ἰδίους ἐρμηνεύοντων,
πῶς οὐ βδελυκτὸν τῆς πλάνης ἑτερόν τι τοῖς ῥήμα-
σιν ὑποβαλλόμενοι; Ὅτι δὲ ἴδια τὸν κόσμον φησί,
καὶ ἐκ τούτων ἐστὶ σαφῶς συνορᾶν. *Ἦρ γάρ,*
φησί, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα τὸν
ὄρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ποῖον κόσμον;
δηλονότι τὸν αἰσθητόν. Καὶ πότε ἐφώτισεν; ὅτε
παραγέγονεν ἐν αὐτῷ. Πότε δὲ παραγέγονε; Τὸ
εὐαγγέλιον βοᾷ· *Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦρ*, φησί·
πάντως γὰρ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ὧν τὸν ἐρχόμενον
εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἐφώτισεν. Εἴτα τίνας ἦν ὁ
κόσμος ποίημα, ἐν ᾧ τε αὐτὸς ἦν, καὶ τὸν ἐρχόμενον
εἰς αὐτὸν (3) ἐφώτισεν, οὐκ ἄλλοθεν ἐστὶ μαθεῖν
ἀλλ' ἢ ἐξ αὐτῶν τῶν εὐαγγελικῶν ῥημάτων. Ὁ κό-
σμος γάρ, φησί, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος
αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Ὁ Ἰσὺν ἐστὶ τῷ, *Εἰς τὰ ἴδια*
ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Ὁρᾷς πῶς
πανταχόθεν αὐτῇ ἑαυτῇ μαρτυρεῖ ἡ ἀλήθεια; καὶ

A vocat? num sermones propheticos? an possessio-
nem et domum cujusque? Sicut igitur ibi sua (τὰ
ἴδια) prout illi quidem nugantur, non appellat ser-
mones propheticos, sed propriam cujusque domum
et facultates, ita et, quando dixit: *In sua venit, et*
sui non receperunt eum, sua quidem mundum sen-
sibilem vocat; possessio enim ejus et creatura ille
est: sicut et isti, qui in eo sunt, et quorum alii
doctrinam ejus receperunt, alii minus. Alibi quoque
ipse Jesus Servator noster suam circumiens pa-
triam, atque hujus sui instituti rationem redditu-
rus, testatus est dicens: *Propheta in patria sua*
*honorem non habet*²¹. Cum itaque dictio hæc ex
ipsis Evangelii verbis ita illustrata sit, ut per *prop-*
ria mundum, et quæ in eo est, patriam indicari
B appareat; nonne manifeste insaniunt, qui tam clara
oracula ad ineptias et nugas transferunt? Quoniam
igitur Domini verba propria Domini mundum vo-
cant, proprios vero ejus, qui in eo sunt, sive rece-
perint eum, sive minus (nam qui receperunt, post-
quam, ut creature, ejus jam fuerant, etiam filii ejus
effecti sunt, quam primum eum, qui salutis ipso-
rum causa venerat, amplexi sunt: qui vero non re-
ceperunt, quamvis proprii sint, tanquam creatura
ejus, illi, non recipientes, seipsos dignitate filio-
rum spiritualium privarunt), quoniam, inquam,
evangelica verba *propria et proprios* ita interpre-
tantur, quomodo non abominandus est eorum error,
qui aliam notionem verbis subjiunt? Quod vero
C *propria* mundum vocet, inde etiam clarissime per-
spici potest. *Erat enim*, inquit, *lux vera, quæ*
illuminat hominem omnem in mundum venien-
*tem*²². Quem innuit mundum? omnino sen-
sibilem. Quando vero illuminavit? cum in eum
venit. Quando vero venit? Evangelium cla-
mat: *In mundo enim erat*, inquit; omnino
enim in sensibili mundo existens hominem in mun-
dum sensibilem venientem illuminavit. Porro cujus
fuerit creatura mundus, in quo et ipse erat, et
venientem in illum illuminabat, non aliunde rectius
discitur, quam ex ipsis verbis evangelicis: *Mundus*
enim, inquit, *per ipsum factus est et mundus ipsum*
*non cognovit*²³. Id quod simile est alteri illi: *In sua*
venit, et sui non receperunt eum. Vides, quomodo
D veritas undiquaque sibi testimonium ferat, et lux
ejus magis magis que affulgeat ipsam querentibus?
Quandoquidem igitur sanctissima oracula et mundum
hunc visibilem *propria* Servatoris vocat; et per
eum factum esse pronuntiat, et eos, qui in mundum

²¹ Matth. xiii, 57. ²² Joan. i, 9. ²³ Joan. i, 19.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(2) *Κόσμον*. Ex recentioribus post Grotium ple-
rique τὰ ἴδια de domo, quam nonnulli de templo
interpretati sunt, accipienda putarunt. Vide Fulleri
Miscellanea sacra, iv, 17; et Jo. Vorstii *Disser-*
tat. S. lib. iii, c. 12: Lambertus Bos, *De mysterio*
ellipseos Græcæ linguæ, in eandem sententiam sub-
intelligit οἰκήματα. Cum nostro facit Theophy-
lactus ad locum Joannis, vel mundum vel Judæam

speciatim hic significari scribens. Ἰδία αὐτοῦ, in-
quit is, ἢ τὸν ὅλον κόσμον νοήσεις ἢ τὴν Ἰουδαίαν.

(3) *Τὸν ἐρχόμενον εἰς αὐτόν*. Verba itaque hæc
ad ἀνθρῶπων refert Photius, consentientes sibi
habens plerosque omnes. Interim sunt, qui putant
hæc ad πῶς sive Christum ipsum respicere. Lege
B. Joh. Fechtii, *Philocaliam sacr. thesibus bibli-*
cis, § 20.

veniunt, non alium, quam ipsum illuminare, confirmat, quomodo non contremiscunt homines, defectionis vera progenies, et mali principii filii, quando alium quidem mundi visibilis conditorem ferunt, alium vero eum, qui venientem in mundum illuminet, quemque substantiæ intelligibilis tantum opificem profitentur?

τέκνα, ἄλλον μὲν εἰσάγοντες δημιουργὸν τοῦ ὁρωμένου κόσμου, ἕτερον δὲ τὸν φωτίζοντα τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, κόσμον, ὃν τῆς νοητῆς μόνον δημιουργὸν καταλείπουσιν ὑποστάσεως;

IX. Et absurditatem rei aliunde quoque manifestam facere licet. Si enim terrestria Mali sunt, quomodo sustinuit, frugibus uti, quas creatura Mali protulit, ita ut nunc ex quinque panibus, nunc ex septem, multas myriadas saturaret? Multo enim satius Deoque convenientius erat disciplinæ suæ alumnos non ex fructibus alienis, sed de suis rebus pascere. Imo quomodo in universum cibo aut potu ipse usus est, tanquam fructibus operum principii mali? Quomodo iterum cæco oculos fabricans non ex alia materia, quam ex terra et aqua, quæ erant Mali, visum restituit, operas cum hoste partitus, atque illi quidem potiora permittens, ipse vero partem suam ex aliena materia, tanquam qui propria sit destitutus, et aliena accessione explens. Hujus certe, si nullius præterea, pudere debebat homines perditissimos, ut considerarent quod, qui oculos formavit ex luto, ipse vere est is, qui ab initio hominem ex luto condidit. Cujus enim materiæ pars est, ejusdem quoque est totum: et quem conditorem habuit universum, eum et pars habuit. Adde his: si corpus a Malo profectum est, quomodo flevit ipse, cum id in Lazaro periret, et quomodo opus Mali abolitum ipse restituere et in vitam vindicare, ac Lazarum resuscitare sustinuit? ipsum quoque Patrem eo tempore implorans, ut creaturam Mali optime perditam ipse iterum reficeret et in vitam revocaret? Imo si corpus mali est principii, quomodo filium viduæ mortuum resuscitavit? quomodo tot mille alia miracula, quibus hominum profuit corporibus, perpetravit? nonne denique centurionis puer, Petri socrus, mulier ex morbo depressa²¹ femina sanguinis fluxu per multos annos debilitata, omnique salutis spe privata, leprosi, paralytici, claudi, surdi, atque mille alia calamitatum et morborum exempla, a quibus corpora immunita reddidit: nonne, inquam, ista omnia idonea sunt ad perfundendos rubore illos, qui corpora hominum Mali creaturam dicunt? Quomodo enim opus hostis perditum bonus Deus renovavit, neque solum eorum, qui ad ipsum se recipiebant, mala averruncavit, sed et ipse ad eos accessit. *Jesus enim urbes omnes et vicos obiit, docens in synagogis ipsorum, et morbos omnis generis ac infirmitates sanans*²². Neque solum medelam illis attulit, factamque tacuit medicinam, sed et, ut narrarent aliis, præcepit: *Euntes enim, inquit, renuntiate Joanni: Cæci vident, claudi ambulant, prosri purgantur, multi audiunt, et mortui resur-*

Α τὸ φῶς αὐτῆς μᾶλλον ἀναλάμπει τοῖς ἐπιζητοῦσιν αὐτόν; Τῶν οὖν ἱερῶν ῥημάτων καὶ ἰδία τοῦ Σωτῆρος τούτου τὴν ὁρώμενον κόσμον καλοῦντων, καὶ δι' αὐτοῦ κηρυττόντων αὐτὴν γενέσθαι, καὶ τοὺς ἐρχομένους εἰς τὸν κόσμον οὐκ ἄλλον, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι τὸν φωτίζοντα· πῶς οὐ παρρίκασι τὰ τῆς ἀποστασίας ὡς ἀληθῶς πλάσματα, καὶ τοῦ Πονηροῦ

Θ. Καὶ ἀλλαγθῆεν ἂν τις τὸ ἀσποιν ἐπιβεῖξοι ἀνακαλυπτόμενον. Εἰ γὰρ τὰ ἐπιγεία ἐστι τοῦ Πονηροῦ, πῶς ἠνέσχετο διὰ τῶν καρπῶν, οὓς ἔφυσε τὸ ποίημα τοῦ Πονηροῦ, τοῦτο μὲν καὶ ἐκ πάντε ἀρτων, τοῦτο δὲ ἐξ ἐπτά, πολλὰς μυριάδας χορτάσαι; Πόσω γὰρ ἦ ἄμεινον καὶ θεοπρεπέστερον μὴ ἐξ ἀλλοτρίων καρπῶν, ἀλλ' ἐξ οἰκείων δημιουργημάτων τρέφειν τοὺς μυσταγωγούμενους αὐτῷ! Μᾶλλον δὲ πῶς ὅλως τρώφην ἢ ποτὴν αὐτὸς προσηγέγκατο, ἃ καρπὸς ἦν τῶν ἔργων τοῦ Πονηροῦ; Πῶς δὲ πάλιν ὀφθαλμοὺς δημιουργῶν τῷ τυφλῷ οὐκ ἐξ ἄλλης ὕλης ἀλλ' ἐκ γῆς καὶ ὕδατος, ὥσπερ ἦν τοῦ Πονηροῦ, τὴν ὕψιν ἐκαινοποιεῖ, μονονοῦχλ συμμεριζόμενος τῷ Ἐχθρῷ, καὶ τῷ μὲν ἀφείλε τὸ πλεόν ποιεῖν· αὐτὸς δὲ τὸ μέρος ἐξ ἀλλοτρίας ὕλης ὥσπερ ἀπορῶν ἰδίας, τοῦ ἀλλοτρίου πλάσματος ἀναπληρῶν; Καίτοι εἰ μὴ τι ἄλλο, ἀλλ' αὐτὸ γὰρ τοῦτο τοὺς ἀθλοὺς ἔδει δυσωπηθῆναι καὶ κατανοῆσαι, ὅτι ὄντως ὁ πλάσας τὴν ὀφθαλμὸν ἐκ πηλοῦ, αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ κατ' ἀρχαί πλάσας τὸν ἀνθρώπον ἐκ πηλοῦ. Οἷας γὰρ ὕλης ἐστὶ τὸ μέρος, τῆς αὐτῆς καὶ τὸ ὅλον· καὶ ὃν ἔσχε τὸ ὅλον δημιουργῶν, τὴν αὐτὴν καὶ τὸ μέρος. Ἀλλῶς τε δὲ, εἰ δὲ σῶμά ἐστιν ἐκ τοῦ Πονηροῦ, πῶς ἐκλαυσε διαφθερόμενον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου; καὶ πῶς ὑπέμεινε διαλυόμενον τὸ ἔργον τοῦ Πονηροῦ αὐτὸς πάλιν συσφίξει καὶ ζωοποιήσει, καὶ τὸν Λάζαρον ἀναστήσαι, καὶ τότε τὸν ἰδίον ἐπικαλούμενος Πατέρα, ἵνα τὸ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ καλῶς διαφθειρόμενον αὐτῆς πάλιν ἀνασῶσθαι καὶ ζωῶσθαι; Καὶ εἰ τὸ σῶμά ἐστι τοῦ Πονηροῦ, πῶς τὴν τῆς χήρας υἱὸν θεονεῶτα ἀνέστησιν; πῶς τὰς ἄλλας μυριάς θεοσημείας, ὅσαι τὰ τῶν ἀνθρώπων εὐεργέτησε σῶματα, διεπράξατο; Ὁ δὲ τοῦ ἑκατοντάρχου παῖς, ἡ δὲ τοῦ Πέτρου πινθερά, ἡ συγκύπτουσα τῷ πάθει γυνή, ἡ τῷ πολυχρονῷ βρέματι καταστρομένη τοῦ αἵματος καὶ πλῆσαν ἀρηρημένη σωτηρίας ἐλπίδα, οἱ λεπροὶ, οἱ παράλυτοι, οἱ κωφοί, τὰ μυρία τῶν παθῶν καὶ τῶν νοσημάτων γένη, ὧν ἀπάντων καθαρὸν ἀπέλυε τὸ σῶμα. Ταῦτα πάντα οὐχ ἱκανὰ κατασχῶναι τοὺς λέγοντας τὰ τῶν ἀνθρώπων σῶματα πλάσματα τοῦ Πονηροῦ; Πῶς γὰρ τὸ πλάσμα τοῦ Ἐχθροῦ ὁ ἀγαθὸς Θεὸς διαφθειρόμενον ἀνεκαίνιζε, καὶ οὐ προσιόντων μόνον τὰ πάθη ἀπῆλθεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐκαίνοι; ἐπιφοιτῶν καὶ παραγινόμενος; Περιῆγε γὰρ ὁ Ἰησοῦς τὰς πόλεις πάσους καὶ τὰς κώμας, διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ θεραπεύων πάσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Καὶ οὐκ ἐθεράπευσε μὲν τοῦτοι, εἰσαγαγόντες τὴν θεραπείαν, ἀλλὰ καὶ προσέτασσε διαφ-

²¹ Luc. xiii, 41. ²² Matth. ix, 35.

γέλλεσθαι. Πορευθέντες γάρ, φησίν, ἀπαγγέλλετε ἡμῶν τὴν Τυχολὶ ἀναβλέποντι, χαλοὶ περιπατοῦσι, λεπτοὶ καθαρίζονται, κωφοὶ ἀκούουσιν, καὶ νεκροὶ ἐγείρονται. Καὶ τοῖς μαθηταῖς δὲ σημειὸν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ ἰσχύος καὶ χάριτος, τὸ ἐπὶ ἀρρώστους χεῖρας ἐπιθεῖναι καὶ ἰᾶσθαι διδωσιν. Οὕτως ὡς οἰκεῖον πλάσματος; ἐποίητο τὴν πρόνοιαν, ἃ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα παραγεγονῶς σῶσαι Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ μέχρις αὐτοῦ τὴν εὐεργεσίαν αὐτοῦ περιγράφων, ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς τὰ ἴσα ποιεῖν διδούς τὴν ἐξουσίαν. Εἰ δὲ ὡς τὰ τοῦ Πονηροῦ στόματα θεομαχεῖ, τὸ σῶμά ἐστι τοῦ Πονηροῦ, πῶς δὲ αὐτοῦ τὰ μέγιστα τῶν κατορθωμάτων πράττομεν, σωφροσύνην, ἐγκράτειαν, ἀγρυπνίαν, στάσιν, πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίαν, μαρτυρίου πόνο, ἃ πάντα σώματος μᾶλλον ἢ ψυχῆς ὄντα, εἰς δόξαν ἀναφέρεται τοῦ πλάστου καὶ δημιουργοῦ; Καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν οὕτε πράξει ταῦτα πρὸς ἀγῶνας ἔλθοι (4), οὕτε λόγον, ὅτι μὴ ἐπραξεν, εἰσπραχθήσεται πλημμελείας. Πῶς οὖν τὸ ποίημα τοῦ Πονηροῦ πράττει τὰ ἀγαθὰ, καὶ συνεργεῖ τῇ ψυχῇ κατορθῶσαι, ἃ, μὴ παρόντος, οὐμενοῦν οὐ κρίνεται κατορθώματα; Σὺ δὲ λογίζου καὶ τοῦτο· εἰ τὸ σῶμα ἦν τοῦ Πονηροῦ, πῶς ὁ Παῦλος ἔλυπειτο, νοσηντοῦ τοῦ Ἐπαφροδίτου, καὶ ἔλεγεν, ὅτι Ἐλέησεν αὐτὸν ὁ Θεός, οὐκ ἐκείνον δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ, ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ; Τί γὰρ ἔδει λυπεῖσθαι τὸν Παῦλον, ὄντως λυόμενον τὸ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ; καὶ εἰ τὸ πλάσμα ἦν τοῦ Πονηροῦ, πῶς ἐπέστειλε Τιμοθέω ὁ αὐτὸς μετάρσιος ἄνθρωπος; Οἴνω δλίγῳ χρὴ διὰ τὸν στέμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας; Ἐδεῖ γὰρ τὸν οὐράνιον ἐκείνον διδάσκαλον, εἴπερ ἐφρόντιζε Τιμοθέου, ἐπεὶ καθ' ὑμᾶς πλάσμα ἦν τὸ σῶμα τοῦ Πονηροῦ, γράφειν αὐτῷ· μηδὲν κέχρησο οἴνω, ἵνα θάττον βαγῇ τὸ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ, καὶ ἐλευθερωθῇ τοῦ βάρους αὐτοῦ. Καὶ εἰ τὰ σώματά ἐστι τοῦ Πονηροῦ, πῶς λέγει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, Οὐχὶ δύο στρούθια ἀσπαρίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πωρεῖται ἄνευ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Τί γὰρ μέλει τῷ ἀγαθῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν πλασμάτων τοῦ Πονηροῦ, οἷς οὕτε περικείται ἀόλα, οὕτε ζωὴ αἰώνιος, οὕτε ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν; Ἀλλ' ὅτι κτίστης αὐτῶν καὶ ἰσχυρὸς, καὶ ἐξουσιαστής, διὰ τοῦτο οὐδὲ ταῦτα χωρὶς αὐτοῦ στερίσκεται ζωῆς. Πῶς δὲ καὶ μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ τοῦ Παύλου σώματι, εἴπερ τὸ σῶμα πλάσμα τοῦ Πονηροῦ; Καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ μυστηρίων ὑποφῆτης, εἴπερ οὐκ ἦν τὸ σῶμα πλάσμα τοῦ ἐπὶ πάν-

³⁶ Matth. xi, 5. ³⁷ Philipp. ii, 27. ³⁸ I Tim. v, 23. ³⁹ Matth. x, 29.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(4) Πρὸς ἀγῶνας ἔλθοι. Phrasis gymnastica, cuius vox media variis significatibus subjecta est, quas Eustathius summam, ad Iliados Σ, p. 1148, ita complexus est: 'Ο δὲ ἀγὼν πολυστήμαντος λέξις, κατὰ τοὺς παλαιούς. Ἀγὼν γάρ, φησίν, ὁμιλος, κύκλος, μάχη, ἔρις, ἀγὼρ, συναγωγὴ καὶ ἐπιδείξις. Ego hic locum, in quo certamen suscipitur, indicari putem per ἀγῶνας, quam vocis notionem demonstravit Jo. Georg. Grævius, in notis ad Hesiodi

A gunt ³⁶. Discipulis vero signum potentiae suae virtutis ac gratiae largitur; ut aegrotis manus imponant eisque medeantur. Adeo Christus, Deus noster, qui ad servandam animam et corpus venit, corporis, tanquam proprii operis, curam suscepit, neque beneficentiam suam in eo jussit acquiescere, sed et, ut eadem facerent, discipulis suis potestatem fecit. Si vero, quod mali principii ora contra Deum profitentur, corpus a malo ortum est, quomodo per illud praeclarissima quaeque efficimus, temperantiam, v. gr. continentiam, vigilantiam, resistentiam, patientiam in adversis, martyrii labores, quae quidem omnia ad corpus magis quam animum pertinentia in Conditoris Creatorisque gloriam tendunt. Anima enim, sibi relicta, non ingrederetur unquam studium ad ejusmodi praestanda, neque si omitteret, ad reddendam rationem vocari posset. Quomodo itaque creatura Mali perficit bona, et succurrit animae ad praelara illa perficienda, quae, eo absente, perficere non judicatur. Tu vero etiam hoc velim consideres: si corpus Mali fuit principii, quomodo Paulus, aegrotante Epaphrodito, tristatus fuit, et dixit: *Deus misertus est illius, nec illius solum, sed et mei, ne tristitiam super tristitia haberem* ³⁷. Quid enim necesse erat Paulum tritari, videntem, quod creatura Mali perdita sit: et, si creatura fuisset Mali, quomodo idem vir divinus scripsit Timotheo: *Vini parum adhibe ob stomachum tuum, et morbos frequentiores* ³⁸. Divinum enim illum doctorem, siquidem vere de Timotheo sollicitus fuit, secundum vos, quia corpus Mali erat creatura, scribere decebat: omnino non utere vino, ut eo citius id, quod Mali est, frangatur, tuque onere ejus leveris. Quod si corpora ad Malum originem suam referunt, quomodo Jesus Christus, Dominus noster, ait: *Nonne duo passeress uno assario venduntur, neque tamen unus eorum sine Patre vestro, qui in caelis est, cadit* ³⁹. Quid enim bono Deo curae est de creaturis Mali, quibus nec praemia, nec vita aeterna, nec regnum caelorum proposita sunt? At quoniam Dominus eorum et conditor et superior est, ideo neque illa sine ipso vita privantur. Quomodo vero Christus in corpore Pauli glorificabitur, siquidem corpus a Maligno est formatum? Imo quomodo mysteriorum divinorum praeco, si corpus non fuit creatura Dei, qui est super omnia, corpus et spiritum et animam precatur totam conservari, idque ad Domini adventum? Ait enim: *Deus vero pacis sanctificet vos inte-*

Ἀσπίδα, v. 312. De aliis significationibus lege Ezech. Spanhemium, ad Oraciones Juliani, p. 11, 12; Ludovic. Cresollium, in *Theatro rhetorum et sophistarum*, lib. i, c. 17; Gottfred. Olearium ad Philostrati *Vitas sophistarum*, l. xxi, § 1, n. 4; et Jac. Tollium ad Longinum *περὶ ὑψους*, sect. 9 et 11, n. 1. Pertinet huc phrasia ἀγὼν πρόκειται, de qua exponit Lamb. Bos in Notis ad N. T., p. 254.

gros, et totus Spiritus vester, et anima et corpus inculcata conserventur in adventum Domini nostri Jesu Christi⁴⁰. Præter vero ista, si anima alterius principii opus existeret, alterius vero corpus, quomodo verus nostri conditor et Deus, servos suos curis non distractos esse cupiens, de utroque præcipit dicens: *Ne curate de anima vestra, quid edatis aut bibatis, neque corpori vestro, quid induatis*⁴¹. Postea adhuc magis exemplo quodam ad percipiendas admonitiones perducturus: *Inspicite, inquit, in volucres cæli, quia non serunt, nec metunt, neque in granaria congerunt*⁴²; et unde illis victus suppetit? *Pater vester cælestis nutrit eas*⁴³. Si itaque Patrem nostrum cælestem eum, qui volucres cæli nutrit, et agnoscit, et appellat veritatis fons, imo vero gramen agri, in fornacem conjici solitum, ab eodem Deo, ea forma indui ait, qua nec Salomon in omni sua gloria conspicuus fuerit, quomodo effrenata impietatis ora alium quidem graminis, et avium et corporis et rerum sensibilibium omnium conditorem renuntiant, alteri vero dimidium principitum ex gratia quasi largiuntur?

σθαι, οἷον οὐδὲ Σολομὼν ἐν ὅλῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ἄλλον μὲν τοῦ χορτοῦ καὶ τῶν πετεινῶν καὶ τοῦ σώματος, καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀπάντων χειροτονοῦσι

X. Quod vero idem sit, qui et sæcularia hæc et cælorum regnum largitur, paucis commonstraturus Servator: *Novit enim, inquit, Pater vester cælestis, quod his omnibus indigetis. Quærite vero primum regnum Dei, et justitiam ejus, et ista omnia adjicientur vobis*⁴⁴. Cujus est, homo perditissime, regnum cælorum, et ejus est justitia ejus? et quis suppeditat necessitatibus corporis consultura? nonne idem Deus, qui unus est et solus? nonne communis formator? nonne omnium Dominus? Si vero qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluviam super justos et injustos demittit, idem est, qui ad perficiendas virtutes nos in filios adoptavit; hic vero est Pater noster, qui in cælis est. Nonne vehementer abominanda est apostatarum impietas? *Ego enim, inquit Servator, vobis dico: Diligite inimicos vestros, benefacite odio prosequentibus vos*⁴⁵. Pergit, si quærat quænam sit obedientiæ merces? *Ut fiat filii Patris vestri cælestis. Quis vero est Pater cælestis? Qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluviam mittit super justos et injustos. Sitis igitur perfecti vos, sicut Pater vester cælestis perfectus est*⁴⁶. Perfectus igitur Pater, quem imitari nos jubet, qui natura et Filius, idem ille est, non alius qui solem visibilem oriri facit, quique lucem sensibilem nobis, qui sensibus subjecti sumus, suppeditat, et pluit super justos et injustos, ut fructus ferre et coli terra possit, utque, si quid ob ariditatem ad intemperiem vergat, aer, quo ad respirationem utimur, per humorem pluvie temperetur. Ubi igitur sunt nefandi illi imperii Dei partitores, qui terræ,

Α των Θεοῦ, πῶς τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν ὁλόκληρον ἐπεύχεται διατηρηθῆναι καὶ τότε ἐν τῇ τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ; Λέγει γάρ· Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἀγάσας ὑμᾶς ὁλοτελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διατηρηθεῖν. Χωρὶς δὲ τούτων εἰ ἄλλης μὲν τὴν ἀρχῆς ἔργον ἡ ψυχὴ, ἑτέρας δὲ τὸ σῶμα, πῶς ὁ ἀληθὴς ἡμῶν πλάστης καὶ Θεὸς ἀπερισπάστους εἶναι βουλόμενος, τοὺς αὐτοῦ νοουστῶν λατρευτὰς παραινῇ περὶ ἐκατέρου λέγων· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε, τί πίνητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσθησθε; Ἐἵτα καὶ πλεόν ἡμᾶς τῷ παραδείγματι πρὸς τὴν νοουσίαν ἔλκων, Ἐμβλέψατε, φησὶν, εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας· καὶ πόθεν αὐτοῖς ἡ ζωὴ; Ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτὰ. Εἰ οὖν Πατέρα ἡμῶν οὐράνιον τὸν τρέποντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἶδε καὶ λέγει τῆς ἀληθείας ἡ πηγὴ, λέγει δὲ καὶ τὸν χορτὸν τοῦ ἀγροῦ τὸν εἰς τὸν κλίσανον βαλλόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ, κάλλος ἀμφιέννου τῇ δόξῃ· πῶς τὰ ἀπύλωτα τῆς ἀσεθείας στόματα, καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀπάντων χειροτονοῦσι

I. Ὅτι δὲ ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ ταῦτα τὰ πρόσκαιρα διδοὺς, καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν λεπομερίστερον βεβαιῶν τὸ δόγμα· Οἶδε γάρ, φησὶν, ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, ὅτι χρῆζετε τούτων ἀπάντων. Ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Τίνος ἐστὶν, ἀδελφε, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ τίνος ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ; καὶ τίς ὁ προστιθεὶς καὶ τὰ εἰς τὴν χρεῖαν τοῦ σώματος διαρκῆ; οὐχ ὁ αὐτός Θεός ἐστι καὶ μόνος; οὐχ ὁ κοινὸς πλάστης; οὐχ ὁ πάντων δημιουργός; Εἰ δὲ ὁ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ διὰ τὴν τελείωσιν τῶν ἀρετῶν υἱοθετοῦμενος ἡμᾶς, οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· πῶς οὐχὶ σφόδρα βέλυστόν ἡ ἀσέβεια τῶν ἀποστατῶν; Ἐγὼ γάρ, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὑμῖν λέγω· Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς. Εἵτα καὶ τίς ὁ τοῖς πειθομένοις μισθός; Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἀλλὰ τίς ὁ ἐν οὐρανοῖς Πατὴρ; Ὁ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἐσσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν οὐρανοῖς τέλειος ἐστίν. Ὁ γοῦν τέλειος Πατὴρ, ὃν ἡμᾶς μιμεῖσθαι ὁ φύσει παραινῇ Ὑἱός, αὐτὸς οὗτός ἐστιν, οὐκ ἄλλος, ὁ τὸν ὁρώμενον ἀνατέλλων ἥλιον· καὶ τὸ φῶς ἡμῖν τοῖς αἰσθητοῖς τὸ αἰσθητὸν χορηγῶν, καὶ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, ἐπὶ καρποφορίᾳ καὶ γεωργίᾳ τῆς γῆς· καὶ ὡς ἂν, εἰ τι πρὸς ἀκρυσίαν ἐπέκλινε διὰ ξηρότητα, ᾧ χρώμεθα πρὸς ἀναπνοήν, ὁ ἀήρ,

⁴⁰ I Thess. v, 23.⁴¹ Matth. vi, 2.⁴² ibid. 26.⁴³ ibid. ⁴⁴ Matth. vi, 32.⁴⁵ Matth. v, 44.⁴⁶ ibid. 45, 48.

διὰ τῆς ἀπὸ τῶν ὑετῶν νοτίδος πρὸς εὐκρασίαν ἐπ-
αναχθῆ. Ποῦ τοίνυν εἰσιν οἱ τῆς ἀμερίστου τοῦ Θεοῦ
βασιλείας ἔκθεσμοι μεριστά, οἱ τῆς γῆς μὲν καὶ τοῦ
αἴρος, καὶ τῶν ὑετῶν, καὶ τοῦ ἡλίου, καὶ τῶν ὁμοστολῶν ἑτερον ἀναπλάττοντες δημιουργόν, ἄλλον
δὲ τῶν ἐπὶ παρὰ ταῦτα τὴν τῶν νοητῶν ἐπέχει (5) τάξιν;

ΙΑ'. Σὺ δέ μοι σκόπει καὶ τοῦτο· Εἰ θρόνον τοῦ
Θεοῦ τὸν οὐρανὸν καλεῖ ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων τὸν Πα-
τέρα καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς εἰδῶς, ὑποπόδιον δὲ τὴν
γῆν, καὶ πόλιν αὐτοῦ τὰ Ἱεροσόλυμα, πῶς οὐκ
ἐσχάτης ἀσεθείας, ὧν μάρτυς ὁ Ὑῖος, ταῦτά τινας
περικλύπτειν αὐτοῦ, καὶ ἑτερον τῶν περιχοπέντων
ποιεῖν ποιητὴν; Ὁ γὰρ πάντα πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν
καὶ πράττων καὶ παραινῶν Χριστὸς ὁ Θεός, τὸν
ὅρκον ὡς ὄντα τῆς ἐπιτοκίας πύλιν τῆς ἀνθρωπίνης
ἀποκλείων πολιτείας, φησὶν· Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν,
μὴ ὁμῶσαι ὀλῶς, μῆτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος
ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, μῆτε ἐν τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιον
τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐστὶ· μῆτε εἰς Ἱεροσόλυμα,
ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου. Ἀλλὰ
μῆδὲ ἐν τῇ κεφαλῇ σου, φησὶν, ὅτι οὐ δύνασαι ποιῆ-
σαι ἐξ αὐτῆς λευκὴν τρίχα ἢ μέλαιναν· κεφαλὴν,
καὶ Ἱεροσόλυμα, καὶ γῆν, καὶ οὐρανὸν, τὰ αἰσθητά,
τὰ ὄφει κρινόμενα, λέγων, ἃ τοῖς Ἰουδαίοις ἔθος ἦν
ὅρκον ποιεῖσθαι (6). Μῆδὲ πάλιν εἰς μύθους καὶ
λήρους τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ τὴν
γῆν, καὶ τὸν οὐρανὸν ἡ μανία παρατρέποι. Τὸν γὰρ
ὀρώμενον οὐρανὸν, καὶ τὴν αἰσθητὴν γῆν, καὶ τὰ
Ἱεροσόλυμα, ἃ πάλαι μὲν ψυχοδόμητο, γενεαῖς δὲ
ὑστερον ὁ Δαβὶδ ἀνοικοδομεῖ καὶ πολίζει· ταῦτα τὸν
μὲν θρόνον καλεῖ, τὴν δὲ ὑποπόδιον, τὰ δὲ πόλιν
τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ποίου βασιλέως; αὐτοῦ ἐτέ-
ρωτι σαφέστερον ἐκδιδάσκει, Μὴ ποιεῖτε, λέγων,
τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ὑποπόδιον, τὸν
ἐν Ἱεροσολύμοις ναδὸν τοῦ Πατρὸς οἶκον ἀποστεμνύ-
ων· δι' ὃν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα τοῦ βασιλέως πόλιν
καλεῖ. Ὅν γὰρ ἐν τῇ τῶν ὁρκῶν ἀπαγορεύσει μέ-
γαν ἀνέπει βασιλεῖα, ἐνταῦθα Πατέρα ἴδιον ἐθεο-
λόγει. Διὸ καὶ τοὺς πωλοῦντας τὰς βόας καὶ τὰ
πρόβατα, καὶ τὰς περισσότεράς, τὴν πατρικὴν
οἰκίαν τῆς ἐμπορικῆς καθαίρων παροινίας ἀπ-
ελαύνει· καὶ τὴν δικαίαν αὐτοῖς ὀργὴν ἀπειλεῖ· οἷα
δὴ καταφρονητὰς εὐρών καὶ τοῦ πατρικοῦ οἴκου καὶ
τῆς πατρικῆς ἐντολῆς. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων.
εἰ πρότερον μὲν ὑπὸ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐμ-
πνεύμενος ὁ Δαβὶδ, ὑστερον δὲ καὶ ὁ θεὸς Παῦλος
λαμπρᾷ διακίραγε τῇ φωνῇ· ὡς ὁ κηρυττόμενος
ὑπὸ Μωσέως Θεός, πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστὸν λέγει. Τῷ Σωτῆρι γὰρ ἡμῶν ὁ Παῦλος πρὸς
Ἰουδαίους γράφων, τὴν πατρικὴν ἀρμύζει φωνήν,
τὴν διὰ τοῦ Δαβὶδ προφητευσείσαν. Ὑῖός μου εἰ σὺ,

A aeris, pluviarum, solis, aliorumque ejusmodi alium
singunt conditorem, alium vero eorum, quæ in
classe et ordine rerum intelligibilium locum tenent.
B
XI. Tu vero et hoc mihi expende : Si thronum
Dei cælum appellat is, qui præ aliis Patrem, et quæ
Patris sunt, novit, terram scabellum, et Hieroso-
lyma civitatem ejus, nonne maximæ impietatis
argumentum est, ea, quorum filius testis est,
quosdam ipsi præscindere, et eorum, quæ præ-
repta sunt, alium venditare auctorem? Christus
enim Deus, qui omnia ad salutem nostram et facit,
et monet, jusjurandum, tanquam perjuri inter
homines portam, in civili societate claudens, ait :
Ego vero dico vobis : Ne juretis omnino, neque per
cælum, quia thronus est Dei ; neque per terram,
quia scabellum est pedum ejus ; neque per Hiero-
solyma, quia civitas est regis magni⁴⁷. Sed neque
per caput tuum, addit, quia non potes producere
ex ea capillum album aut nigrum. Caput, et Hiero-
solyma, et terram, et cælum sensibus et visu
dignoscenda hic memorat, per quæ Judæi jurare
consueverant. Caveat vero sibi insana cohors, ne
denuo in fabulas et nugas caput, et Hierosolyma,
et terram et cælum convertat. Cælum enim, quod
conspicitur, et terram quæ sentitur, et Hierosolyma
urbem olim quidem exstructam, aliquot autem
C sæculis post a Davide reædificatam, ea inquam,
thronum, scabellum et urbem magni regis appellat.
Cujus autem regis? sic ipse alibi clarius edocet :
Ne faciatis, inquit, domum Patris mei domum nun-
dinationis, ⁴⁸ templum scilicet Hierosolymitanum
domum Patris appellans, propter quod et Hieroso-
lyma regis urbem vocat. Quem enim in prohibi-
tione jurisjurandi magnum pronuntiavit regem,
eum hic Patrem suum et simul Deum appellat.
Ideo et vendentes boves et oves et columbas a
paterna domo, castigata mercandi insolentia, arcet,
justamque illis iram comminatur, quos scilicet et
paternæ domus et paterni præcepti contemptores vi-
debat. Quid præterea dicent, si primum quidem
David, a Spiritu sancto actus, deinque vero etiam di-
D vinus Paulus clara voce clamavit, quod Deus a Mose
prædicatus ad Dominum nostrum Jesum Christum
inquit : ad Servatorem enim nostrum Paulus, ad
Hebræos scribens, Patris accommodat vocem per
Davidem prænuntiata : Filius meus es tu, ego hodie
genui te. Iterumque alibi : Ego ero tibi in Patrem,
et ipse erit mihi in filium⁴⁹. Item : Et adorabunt

⁴⁷ Matth. v, 34. ⁴⁸ Joan. ii, 16. ⁴⁹ Hebr. i, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(5) Ἐπέχει. Legendum fuerit, vi constructionis, ἐπεχόντων, nisi τὸ, ἐπὶ proxime antecedens, quod hic locum non admodum lueri videtur, cum a permutandum censeas.

(6) Ὁρκον ποιεῖσθαι. De his aliisque jurandi formulis, apud Judæos tunc receptis, lege post, Joh.

Lightfootum ad istum Matthæi locum, Buxtorfium, in *Lexico Rabbinico*, fol. 2314; Seldenum, *De synedr. Hebr.* ii, 41, § 7; et inprimis Jo. Friederic. Miegium, in *Notis ad Maimonidis tract. De juramentis*, p. 122, seqq.

ipsam omnes Angeli Dei ²⁰. Et : Thronus tuus, o A
Deus, est in sæculum sæculi : sceptrum regni tui ²¹.
Porro (attendite, surdi, et videte, cæci!), addit
enim : Tu vero a principio, Domine, terram fundasti,
et opera manuum tuarum sunt cæli. Illi peribunt, tu
vero permanebis. Et omnes instar involucri convolvunt
eos, et immutabuntur. Tu vero idem es, et annus
tui non deficient ²². Quod si ista in Spiritu prædixit,
qui Dei Pater est, David, obsignavit autem arcanis
sacris initiatus et initians alios Paulus, quod scilicet
Veteris Testamenti Deus idem est et Domini
nostri Jesu Christi filius, idemque thronum sui na-
tura filii in sæculum sæculi firmavit, et omnium an-
gelorum ordines progeniei suæ adoratores et samu-
los constituit, imo qui idem, et non alius, terram
fundavit, et ejus manuum opera cæli sunt; nonne B
omnem impietatem in sinu reconditam habent, qui
alium quidem Patrem Domini nostri Jesu Christi,
alium vero cæli et terræ conditorem fingunt, condi-
tori creaturas suas auferentes, easdemque zizanio-
rum satori vindicantes? Pro quo certe interitum
ipsis retribuet, ut in poenam, quæ illi parata est,
cum ipso ducantur. Similia dictis in Actis afferens
divinus Lucas, (quamvis maxima horum apostata-
rum pars dicta ejus non recipiat), Isaïæ scilicet vel
potius Stephani lingua usus, egregie per Judæos
ora illis obturat. Is enim, cum primus coronam vi-
ctricem reportasset, in sua Judæorum confutatione,
inter cætera argumenta, quibus impudentiam eorum
confundit, Patrem Domini nostri Jesu Christi intro-
ducit clamantem et dicentem : Cælum mihi thronus
est, et terra scabellum pedum meorum. Quam domum
ædificabitis mihi, ait Dominus ²³. Et quæ in Evan-
gelis Servator dixit de Patre, thronum quidem ejus
cælum, scabellum vero terram, et urbem ejus Hie-
rosolyma vocans, eadem testatus primus martyr
Isaïæ verbis Patrem introducit eadem dicentem.
Alibi quoque iterum Servator, vaniloquentiam ju-
rantium reprimens et cohibens eandem doctrinam
astruit. Stulti enim, ait, et cæci, quis major est? au-
rumne, an templum, quod sanctificat aurum ²⁴? Ita-
que templum veteris instrumenti non solum sanc-
tum erat, sed et sanctificandi vi pollebat. Iterum :
Utrum majus est? donumne, an altare, sanctificans
donum? Ubi diserte ostendit, et altare sanctum
fuisse, et quæ in eo offerebantur, sancta effecisse.
Et post pauca : Et qui jurat, inquit, per cælum
(aperi, homo, aurem quam ad audiendum formavit
Deus, transformavit autem is qui vere malus est, ut
surdus esses; audi, inquam) : Qui jurat, inquit, per
cælum, jurat per thronum Dei et per eum qui sedet

ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Καὶ πάλιν· Ἐγὼ ἔσο-
μαι αὐτῷ εἰς Πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς
Υἱόν. Καὶ πάλιν· Καὶ προσκυνήσάτωσαν αὐτῷ
πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Καί· Ὁ θρόνος σου, ὁ
Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος τῆς βα-
σιλείας σου. Εἰτα ἀκούσατε, οἱ κωφοὶ, καὶ οἱ τυφλοὶ,
ἀναβλέψατε! ἐπάγει γάρ· Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύ-
ριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν
σου εἰσιν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ
διαμένεις. Καὶ πάντες ὡς ἡμῖν παλαιωθήσονται,
καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλίσσεις αὐτοὺς, καὶ
ἀλλοιῶσονται. Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου
οὐκ ἐκλείψουσιν. Εἰ ταῦτα προεῖπε μὲν ἐν πνεύ-
ματι ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ, ἐπεσφράγισε δὲ ὁ τῶν
ἀρρήτων μύστης καὶ μυσταγωγὸς, ὡς ὁ τῆς παλαιᾶς
νομοθεσίας Θεὸς αὐτὸς μὲν ἔστιν ὁ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ Πατὴρ· αὐτὸς δὲ ἔστιν ὁ καὶ τὸν
θρόνον τοῦ φύσει παιδὸς (7) εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶ-
νος, ἐδρασάμενος· καὶ τῶν ἀγγέλων πάντων τὰ
τάγματα προσκυνητὰ καὶ δοῦλα πεποιηκώς τοῦ
γεννήματος· ὁ αὐτὸς δὲ καὶ οὐκ ἄλλος τὴν τιμὴν
ἐθεμελίωσε, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰσιν οἱ
οὐρανοί· πῶς οὐ πάσαν ἀσέβειαν ἀποκρύπτουσιν,
οἱ ἄλλον μὲν τὸν Πατέρα λέγοντες τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἄλλον δὲ τὸν δημιουργήσαντα τὸν
οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἀφαιροῦντες μὲν τοῦ Κτίστο
τὰ κτίσματα, νέμοντες δὲ ταῦτα τῇ σπορῇ τῶν
ζιζανίων, ἐφ' ᾧ τὴν ἀπόλειαν αὐτοῖς ἀνταμείβεται,
καὶ τὴν ἡτοιμασμένην αὐτῷ τιμωρίαν συμμετάγου-
ται. Τὰ ἴσα δὲ τοῖς εἰρημνίοις κἀν ταῖς πράξεσιν
ὁ θεὸς Λουκᾶς, εἰ καὶ τὸ πλεῖστον τῆς ἀποστασίας
αὐτῶν τὰς ἐκείνου φωνὰς οὐ προσέειπε· ὁμοῦς ἐκεῖ-
νος τῇ Ἡσαίου φωνῇ, μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ Στεφάνου
κεχρημένος γλώσσῃ, λαμπρῶς αὐτῶν διὰ μέσου τῶν
Ἰουδαίων ἐμφράττει· τὰ στόματα· οὗτος γάρ ὁ τὸν
ἀλλοφρονικὸν πρῶτος ἀναδησάμενος στέφανον, ἐν τῇ
πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἐλέγχῳ, ἄλλοις τε ἐπιχειρή-
μασι τὸ ἀνασχυντὸν αὐτῶν καταισχύων εἰσάγει
καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
διακεκραγόντα καὶ λέγοντα· Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος,
ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· ποῖον οἶκον
οἰκοδομήσετέ μοι, λέγει Κύριος; Καὶ ἅπερ ἐν τοῖς
Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ ἔφη περὶ τοῦ Πατρὸς, θρόνον
μὲν καλῶν τὸν οὐρανόν, ὑποπόδιον δὲ τὴν γῆν, καὶ
πόλιν αὐτοῦ τὰ Ἱεροσόλυμα· ταῦτα συμμαρτυρῶν
ὁ πρωτομάρτυς τῷ Δεσπότην διὰ τῆς Ἡσαίου φωνῆς·
τὸν Πατέρα παράγει λέγοντα τὰ αὐτά. Ἐν ἄλλοις δὲ
πάλιν ὁ Σωτὴρ τὴν τῶν ὁμνούντων στηλιτεύων καὶ
ἐπιστομίζων ματαιολογίαν, τὴν αὐτὴν κρατύνει δι-
δασκαλίαν. Μωροὶ γάρ, φησὶ, καὶ τυφλοὶ, τίς μεί-
ζων ἔστιν; ὁ χρυσὸς ἢ ὁ ῥαβδός, ὁ ἀργύριος τὸν

²⁰ Hebr. i, 7. ²¹ ibid. 8. ²² Psal. ci, 26, 27; Hebr. i, 10, 14. ²³ Act. vii, 49. ²⁴ Matth. xxiii, 27.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(7) Τοῦ φύσει παιδός. Id est, veri filii, non adop-
tivi, non putativi. Hæc enim inter cæteras notio
huius vocis est apud scriptores ecclesiasticos. Vide
inprimis Dionys. Petavii *Dognata theologi.*, tom. II,
lib. iv, c. 2, pag. 190; Mosen Amyraldum, *Diss.* vi,

Theolog., de peccato Originali, p. 581, seqq. et ex
nostratibus Christoph. Franchii, *Exercitatio.* Anti-
Limborch. p. 246 seq. et celeb. Joan. Albert. Fa-
bricium, ad *Sextum Empiricum*, p. 9. Sic noster, in-
fra, γῆστον οὖν appellat.

χρυσόν; Οὐκ οὖν ὁ τῆς παλαιᾶς ναὸς οὐ μόνον ἅγιος ἦν, ἀλλὰ καὶ ἀγιάζειν εἶχεν ἰσχύν. Καὶ πάλιν· *Τί μείζον*; τὸ δῶρον ἢ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἀγιάζον τὸ δῶρον; σφῶς· κἀνταῦθα δεικνύς, ὅτι τὸ θυσιαστήριον ἀγίων τε ἦν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἀνατιθέμενα ἅγια ἔποιε. Καὶ μετὰ βραχέα· *Καὶ ὁ ὁμοῦς*, φησὶν ἐν τῷ οὐρανῷ (διάνοιζον, ἀνθρῳπε, τὸ οὗς, ὅπερ ἔπλασε μὲν ὁ Θεὸς ἀκούειν, μετέπλασε δὲ ὡς ἀληθῶς ὁ Πονηρὸς εἰς κωφόν. Πλὴν ἀκουσον)· *Ὁ ὁμοῦς*, φησὶν, ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁμνύει ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ καθημένῳ ἐπάνω αὐτοῦ. Ὡστε ἅγιος μὲν ὁ ναὸς, ἅγιον δὲ τὸ θυσιαστήριον, καὶ χάριν ἔχον θείαν ἁγιοποιεῖν, καὶ θρόνος ἐστὶν τοῦ οὐρανοῦ· τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗ καὶ ἡ κτίσις σύμπασα ποίημα καὶ ἔργον. Εἰ δὲ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διακεκραγὸς ταῦτα ἀντιφθέγγονται, Χριστῷ δὲ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν συνφθεγγόμενῳ τῷ γεγεννηχότῃ οὐ πείθονται. Παῦλον δὲ μαρτυροῦντα, οὗ ψευδεπώνυμοι παραγράφοντα, καὶ τὸν Δαβὶδ μὲν ὑπερορῶσι προφητεύοντα, Λουκᾶ δὲ τῷ μαθητῇ καὶ εὐαγγελιστῇ τοῦ σωτηρίου λόγου οὐ προσέχουσι. Στέφανον δὲ τὸν ἐν μάρτυσι πρῶτον καὶ τὸν προφήτην συνεπαγόμενον μνητερίζουσιν, ἀκολουθοῦν ἐστὶν αὐτοῖς, ὃ καὶ πράττουσι, τῷ ρισαν, καὶ τὰ σώματα, τὰς μὲν τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ Ἀρρῶστει δ' ἂν αὐτοῖς εὖ μάλα καὶ ὁ κατὰ τὰ τὸν οἰκοδοσότην Βεελζεβοὺλ ἀπεκάλεσαν. Ὅντως ζεβοὺλ ὀνομάζουσι· μάλλον δὲ ἑκατέραν ὑβρίν διέπασαν τόλμαν ἢ προκειμένην θεομαχίαν κουφετέραν

1Β. Ἐντολὰς δὲ πάλιν ὁ Σωτὴρ τὰ Μωσαϊκὰ διατάγματα καλῶν, καὶ πανταχοῦ τιμῶν τὴν νομοθεσίαν τὴν πατρικὴν, Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἐντελείτω: *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου. Καὶ Ὁ κατακολουθῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτᾷ.* Ἡμεῖς ἡκυρώσαμε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παρὰ ἡμῶν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν μάρτυρα τὸν Ἰσάϊαν ἐπάγεται, Καλῶς, λέγων, προσφίητεσε περὶ ὑμῶν Ἠσαΐας, Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς χεῖρεσσι με τιμᾷ· ἡ δὲ καρδιά αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ πρόσθε λοιπόν· Μήτηρ δὲ σέβεται με. Διατί; Διότι διδάσκουσι διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων· ὥστε ἅπερ μὲν ἦν ἐντάλματα ἀνθρώπων, οὐκ ἤρεσκε ταῦτα τῷ νομοθέτῃ Θεῷ· ἀλλὰ καὶ δίχως ἀνόχους τοὺς εἰσηγητὰς αὐτῶν ἵποισι. Εἰσήγον δὲ ταῦτα οἱ πρεσβύτεροι τῶν Γραμματικῶν καὶ Φαρισαίων, σέβειν μὲν τοὺς χεῖρας· λέγοντας τὴν ἀληθινὴν Θεὸν, τῇ δὲ καρδίᾳ πόρρω διεστηχότες αὐτοῦ. Ὁ οὖν ἀληθινὸς Παῖς καὶ Υἱὸς ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὗ τῆς νομοθεσίας τὰς οἰκείας (8) προέκρινον διδασκαλίας οἰκνῶμονες ἐν Ἰσραὴλ, οὗτος ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὴν τε ματαίαν κατὰ τὴν μαθητὴν μὲμψιν τῶν ἀχαρίστων Ἰουδαίων ἐπιστομίζων, καὶ τὰ βρώματα, ὥς τοῦ Πατρὸς ποιήματα, πάσης πονηρίας ὑπολήψεως καθαρῶν, καθὰ δὲ συν-

A *super ipsum* ⁸². Itaque sanctum quidem est templum, sanctum vero et altare, idemque divino beneficio sanctificans : cœlum vero est thronus veri Dei et Patris Domini nostri Jesu Christi. Cujus et creatura universa opus et effectus est. Quod si vero Deo Patri Domini nostri Jesu Christi, ista quidem proclamanti, obloquuntur, si Christo, Deo nostro vero, eadem cum Patre dicenti, non credunt ; si Paulum, a quo falso cognominantur, eadem testantem, et Davidem prophetantem supine negligunt ; si ad Lucam, discipulum et præconem salutaris doctrinæ non attendunt ; si Stephanum denique, martyrum primum et prophetam, adductum adunco naso suspendunt ; consequitur eos, quod et faciunt, malo solum principio obedire, cui et animas suas et corpora tradiderunt, illas quidem impiis cogitationibus, hæc vero sordidis actionibus indulgentes. Egregie vero in illos quadrat reprehensio, a Domino in ingratos Judæos conjecta, eo quod Patremfamilias, *Beelzebul* vocaverant. Apostatæ enim illi Patremfamilias totius universi Beelzebul vocant, vel potius injuriam aliam super aliam accumulunt ; adeo omnem impietatem omnemque insolentiam factio hæc Deum oppugnans leviozem sua efficit.

Ποιητῶ μόνῳ πειθαρχεῖν, ὃ καὶ τὰς ψυχὰς ἐνεχει-
 ρονήματος, τὰ δὲ διὰ τοῦ βορβόρου τῶν πράξεων
 ἰσχυρίστων Ἰουδαίων Δεσποτικὸς ὀνειδισμὸς, ὅτι
 γὰρ ἡ ἀποστασία τὸν τοῦ παντὸς οἰκοδεσποτῆν Βεελ-
 ' ἐκατέρας εἰσάγουσιν· οὕτω πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ
 ἀπεργάζεται.

C XII. Alibi Servator Mosaica instituta praecepta
 appellans, et legem a Patre latam undique in pre-
 tio habens : *Deus, inquit, praecepit : Honora patrem
 tuum, et matrem tuam. Et : Maledicens patri aut
 matri, morte moriatur. Vos mandatum Dei abrogastis
 per traditionem vestram* ⁵⁵. Atque haec dicens Isaiam
 testem affert, *Bene, inquit, prae dixit de vobis
 Isaias : Appropinquat ad me populus hic ore suo, et
 labiis suis honorat me ; cor vero eorum longe a me re-
 motum est* ⁵⁷. Attende quoque ad sequentia : *Fru-
 stra vero colunt me. Cur ? Quia docent doctrinas,
 praecepta hominum* ⁵⁸, adeo, quae erant hominum
 praecepta, ea legislatori Deo non placebant. Imo et
 doctores eorum poenae obnoxios faciebat. Tradebant
 vero haec Seniores Scribarum et Phariseorum, la-
 D biis quidem se Deum colere verum dicentes, corde
 vero ab eo procul remoti. Verus igitur filius et na-
 tus : Dei ac Patris, cujus legi suas praeceptiones
 imperiti Israelitae praeferebant, ille, inquam,
 Servator noster et vanam ingrattissimorum Ju-
 daeorum in discipulos suos animadversionem ob-
 tundit, et cibos, tanquam Patris creaturam, ab
 omni prava suspitione liberat, sicut et testatur
 Evangelista : *Non quod ingreditur, inquit, in os,
 inquinat hominem, sed quod egreditur ex ore, illud*

⁸⁵ Matth. xxii, 21. ⁸⁶ Matth. xv, 46. ⁸⁷ Matth. xxii, 7. ⁸⁸ *ibid.* 8. ⁸⁹ Matth. xv, 11.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

(8) *Olxelaç*. Ita lego pro *olxlaç*, quod in ms. exstat.

inquinat hominem⁶⁰. Alibi vero iterum paucis verbis concordiam et justitiam inter homines stabiliturus, ista præcipit: *Quæcunque volueritis ut faciant vobis homines, eadem et vos facite illis*⁶¹. Hanc suam admonitionem et legem ut inculpatam et utilem commendaturus, addito elogio legis et prophetarum, obsignat: *Ita enim*, inquit, *habet lex et propheta*⁶². Sic et parabola illa, in qua regnum cælorum Servator noster cum homine bonum in agrum semen spargente comparat, non minus impios homines pudore suffundit. Nonne enim præsens mundus, et qui in ipso sunt, ad regnum Dei referri debent, quando agrum suum iisdem verbis vocat non semel, sed bis: agrum vero ait esse mundum, mundum autem ut agrum ita et regnum suum. Parabolam enim explicans: *Serens bonum semen*, inquit, *est Filius hominis, ager vero est mundus. Bonum vero semen sunt filii regni: zizania autem filii mali; hostis denique, illa serens, diabolus est*⁶³. Audisne, quomodo mundum quidem suum, et eos, qui in eo sunt, semen suum appellet, quos et filios regni vocat, solam zizaniorum projectionem in hostem referens? Sed inquire argumentando, num quod manuum Conditoris vestigium tecum circumferas? In sequentibus enim clarissime mundum regnum suum pronuntiat. Quomodo? in consummatione, inquit⁶⁴, *mundi hujus*, non autem futuri, mittet Filius hominis angelos suos, et colligent ex regno ejus, puta præsentī mundo, offendicula. Neque enim in futuro et æterno regno vel zizania crescent, vel serit ea Malus, vel offendicula locum habent, ut ex eo angeli Filii hominis ista colligere valeant: sicut et post factam istam collectionem zizania in fornacem ignis conjicientur. Tunc vero et justī in regno Patris sui lucebunt instar solis. Quid his Domini vocibus hinc ad deprimendam defectorum impietatem, hinc ad provehendam et amplificandam pietatem illustrius aut efficacius esse potest? Ecce enim mundum, et quæ in eo sunt, Christi et Servatoris; ipsum autem Dominum et Regem universi, ut in futuro ita in præsentī regno esse prædicant. Quid vero homines magis sensu, quam ipsa inanimata, destituti esse cupiunt? quandoquidem sol et terra et petrae, in quantum cum Domino patiuntur, principatum ejus publice edicunt. At illos ne tum quidem pudet, cum imprudentiam suam ab iis vident castigatam. *A sexta enim*, inquit, *hora usque ad nonam tenebrae factæ sunt, et terra commota est, et petrae scissæ sunt*⁶⁵. Quæ enim inter creaturam malam et Dominicam perpressionem communio aut commiseratio intercedit? Nam secundum impiorum illorum placita terram superbire decebat et splendido habitu indui, quandoquidem videbat eum, qui conditori suo perniciem allaturus erat, tantis cruciatibus exponi. Quomodo vero post resurrectionem, cum nondum in Patris sinum, quem nunquam deseruerat, rediisset, a Patre accepit po-

Α επιμαρτύρεται καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς· Οὐ τὸ εἰσερχόμενον, φησὶν, εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, ἐκείνο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν βραχέσι ῥήμασι τὴν ἐν ἀνθρώποις εἰρήνην καὶ δικαιοσύνην κρατύνων καὶ νομοθετῶν δι' ὧν εἶπε· Πάντα ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Ταύτης αὐτοῦ τῆς παραινέσεως καὶ νομοθεσίας τὸ ἀνεπιληπτον καὶ λυσιτελοῦν παρ-
ιστῶν, τῷ ἀξιώματι τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐπισφραγίζει· Οὕτω γὰρ ἐστίν, φησὶν, ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. Ναὶ δὴ καὶ ἡ παραβολή, καθ' ἣν τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἀπεικάζει ὁ Σωτὴρ ἀνθρώπων σπεῖροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ, οὐκ ἔλαττον καταίσχυται τὴν ἀσέθειαν. Πῶς γὰρ οὐκ ἐστὶν ὁ παρὼν κόσμος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἐν αὐτῷ, ὅποτε αὐτοῦ μὲν τὸν ἀγρὸν αὐταῖς λέγει φωναῖς, οὐκ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δις, εἶναι δὲ τὸν ἀγρὸν τὸν κόσμον, τὸν δὲ κόσμον ὥσπερ ἀγρὸν αὐτοῦ, οὕτω καὶ βασιλείαν αὐτοῦ; Ἀναπτύσσων γὰρ τὴν παραβολὴν, Ὁ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα, φησὶν, ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ δὲ ἀγρός ἐστὶν ὁ κόσμος. Τὸ δὲ καλὸν σπέρμα, οὗτοι εἰσιν οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας· τὰ δὲ ζιζάνια εἰσιν οἱ υἱοὶ τοῦ Πονηροῦ· ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρων αὐτὰ, ἐστὶν ὁ διάβολος. Ἀκούεις πῶς τὸν κόσμον μὲν αὐτοῦ λέγει, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ τοὺς ἐν αὐτῷ, οὓς καὶ υἱοὺς τῆς βασιλείας λέγει, μόνην δὲ τὴν τῶν ζιζανίων ἐπισποράν; εἰς τὸν Ἐχθρὸν ἀποπέμπει; Ἀλλ' ἐπίστησον τοῖς λογισμοῖς εἰ τι λείψανον τῆς τοῦ Πλάστου χειρὸς ἐν αὐτῷ περιφέρεις. Ἐν γὰρ τοῖς ἐπομένοις περιφανῶς αὐτοῦ βασιλείαν ἀνακηρύττει τὸν κόσμον. Πῶς; Ἐν τῇ συντέλειᾳ, φησὶ, τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ μέλλοντος, ἀποστείλῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ παρόντος κόσμου τὰ σκάνδαλα. Οὐ γὰρ ἐν τῇ μελλούσῃ καὶ ἀτελευτήτῳ, οὐ μὲν οὖν οὕτε ζιζάνια φύεται, οὕτε ταῦτα σπείρει ὁ Πονηρὸς, οὕτε συνίσταται σκάνδαλα, ἵνα ἐκ ταύτης οἱ ἄγγελοι τοῦ Γ'ιοῦ τοῦ ἀνθρώπου συλλέξωσιν αὐτά· ἐπεὶ καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῶν ἐνταῦθα συλλογὴν ταῦτα μὲν εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς βάλλονται. Τότε δὲ καὶ οἱ δίκαιοι ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν ἐκλάμπουσιν ὥς ὁ ἥλιος. Τί τοῦτων τῶν Κυριακῶν φωνῶν λαμπρότερον ἢ δυνατότερον, καθελεῖν μὲν τὴν ἀποστασίαν, ὑφῶσαι δὲ καὶ κρατύναι τὴν εὐσέθειαν; δι' ὧν τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνακηρύττουσι· Δεσπότην δὲ καὶ Βασιλέα τοῦ παντὸς ὥσπερ τῆς μελλούσης οὕτω καὶ τῆς παρούσης ἀναγορεύουσι βασιλείας. Τί δὲ φιλονεικοῦσι τῶν ἀφύγων γενέσθαι ἀναισθητότεροι; ὅποτεν ἥλιος μὲν, καὶ γῆ, καὶ πέτραι, δι' ὧν τῷ Δεσποτικῷ συνέτασμον πάθει, τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν κηρύττουσι, οὗτοι δὲ κακείνων τὴν ἀνοιαν αὐτῶν ἐλεγχόντων οὐκ αἰσχύνονται. Ἀπὸ γὰρ τῆς ἐκτε-
ρησθῆναι, ὥρας ἕως ἐννάτης σκότος ἐγένετο, καὶ ἡ γῆ ἐσεισθή, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν. Τίς γὰρ

⁶⁰ Matth. vii, 12 ⁶¹ Ibid. ⁶² Matth. xiii, 58. ⁶³ Matth. xxiv, 31. ⁶⁴ Matth. 27, 45.

κοινωνία ἢ συμπαθεία πονηροῦ πλάσματος καὶ ἀσποτικοῦ πάθους; Ἐγρῆν γὰρ μάλλον ὄσον, ἐπὶ τῶ τῶν ἀσεβῶν δόγματι, λαμπρύνεσθαι τε καὶ κόσμον περιβάλλεσθαι μεζονά τε καὶ περιφανέστερον, ἐφ' ᾧ τὸν καθελεῖν παραγεγονότα τὸν πλάστην αὐτῶν τηλικούτον πάθος ἐβλεπον ὑφιστάμενον. Πῶς δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν μὲν, οὕτω δὲ πρὸς τοὺς πατρι-
 κοὺς ὁ μηδέποτε τούτους λιπὼν ἀνελθὼν κόλπους, παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐξουσίαν λαμβάνει τοῦ τε οὐ-
 ρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν Κύριος ὁ διδοὺς; Οὕτω γάρ ἡ θεομάχος γλώσσα δυσφημεῖ. Ἐπὶ τούτοις δὲ εἰ ἀγροὶ καὶ οἰκίαι τῆς χειρὸς εἰσι τοῦ Πονηροῦ, πῶς ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοῖς προθύμως ἠκολουθησάντων αὐτῷ μετὰ τῶν αἰωνίων ἀγρῶν καὶ οἰκίας ἐπαγγέλλεται παρασχεῖν, ἃ φαῖλα τέ ἐστι καὶ φαύλου ποιητοῦ, καὶ ὧν οὐτε Κύριος αὐτὸς ἔχειν, οὐτε ἄλλοις παρασχεῖν; Τί δὲ καὶ εἰς μισθὸν εἶδε φέ-
 ρειν τὰ τοῦ Ἐχθροῦ τοῖς πάντα λιποῦσιν καὶ ἀκολου-
 θήσασιν αὐτῷ, καὶ συμπεριλαμβάνειν αὐτοῖς ἐν τῷ θώρῳ, καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀγαθοῖς συνάπτειν φαῖλα, καὶ διὰ τῆς προσθήκης τοῦ χρίστος ἐνυδρί-
 ζειν καὶ ὁ ἄν ἦν χωρὶς τῆς προσθήκης κάλλιστον τῶν θώρων; Πῶς δὲ ἄλιν ἐρωτησάμενος ὁ Σωτὴρ περὶ τῶν νομικῶν ἐντολῶν πρώτῃ μὲν εἶναι φησιν·
 "Ἄκουε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἰς ἄσιν. Καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου; Δευτέρῃ δὲ, ἣν οὐδὲ ἡ ἐρώτησις ἀπῆται· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἐαυτόν. Καὶ οὐ μέχρι τούτου ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπερωτῶντα σύμφηγον εὐρὼν οὐ μακρὰν ἀνέπειν εἶναι τὴν βασι-
 λείαν τοῦ Θεοῦ. Πῶς γὰρ αἱ Μωσαϊκαὶ νομοθεσίαι, εἰπερ ἦσαν τοῦ Ἐχθροῦ, πρῶτον μὲν ἕνα Θεὸν καὶ Κύριον νομοθετοῦσιν εἰδέναι καὶ νοεῖν· εἰτα τοῦτον μόνον ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν; Εἰ οὖν ἕνα Θεὸν καὶ Κύριον ἀνακηρύττει Μω-
 σῆς, καὶ παρὰ τοῦτον ἄλλον μήτε λατρεύειν, μήτε προσκυνεῖν, μετὰ δὲ ταύτην τὴν πρώτην ὡς ἀληθῶς ἐντολὴν, καὶ τὸ φιλάλληλον καὶ φιλάνθρωπον κατὰ τὸν ὁμοιον τρόπον τοῦ σωτηρίου προσταγματος νο-
 μοθετεῖ, ποῦ ἡ πονηρὰ τῆς ἀποστασίας ἀρχή; Ἀλλ' ὁ μὲν Γραμματεὺς συνῆκε τοῦ Δεσπότη, τὴν Μω-
 σαϊκὴν κυροῦντος φωνήν, ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. Οἱ δὲ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων πλέον ἔχειν προσταχθέντες, οὐδὲ τὴν ἐγχατὴν μοῖραν τῆς εὐσεβείας σώζουσιν ἐν ἑαυτοῖς. Λουκᾶς δὲ ὁ τῶν Δεσποτικῶν ρημάτων συγγραφεὺς, πῶς τὸν Ζαχαρίαν καὶ τὴν Ἐλισάβετ ἐν τῇ παλαιᾷ νομοθεσίᾳ βιούντας, δικαίους, καὶ τότε ἐνώπιον μαρ-
 τυρεῖ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐνώπιον ἀνθρώπων, καὶ πορευομένους ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ καὶ δικαιομασιν ἀμέμπτους· εἰτα καὶ τὴν ἱερατεῖαν τὸν Ζαχαρίαν τελεῖν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸν νομικὸν ναὸν, ἐν ᾧ εἰσῆγε, ναὸν προσαγορεύει τοῦ Θεοῦ· Ἐν αὐτῷ τε τὸν ἄγγελον ὁρῆναι Κυρίου, καὶ τότε εἶνα; Τὸν ἀρχιστράτηγον Γαβριήλ, ὃς καὶ τὴν ἐκ

A testatem in cœlum et terram, quorum, qui dederat, non exsistebat Dominus? Ita enim lingua Deo ad-
 versa maledicit. Insuper vero si agri et domus a manu Mali proficiscuntur, quomodo bonus Deus, Servator noster, asseclis suis præter æterna bona et agros et domos exhibiturum se pollicetur, quippe quæ et mala sunt, et mali conditoris, et in quæ ipse potestatem non habet vel possidendi ea, vel aliis exhibendi? Quomodo vero fas erat, ea, quæ hostis sunt, præmii loco dare iis qui omnia reliquerant, et ipsum secuti erant, et inter præmia illa æternam quoque vitam reponere, atque adeo mala cum bonis conjungere, et accessione mali diminuere id quod sine illa accessione donorum omnium erat præstantissimum? Quomodo verus etiam Servator nos-
 ter de præceptis legalibus Interrogans primum dixit esse: *Audi, Israel: Dominus Deus tuus Dominus unus est. Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente tua*⁹⁵. Alterum vero, quod quæstio ne requirebat quidem; *Diliges proximum tuum ut te ipsum*⁹⁶. Neque in eo acquievit, sed cum interrogan- tem sibi consentientem nactus esset, non procul ab eo esse dixit Dei regnum. Quomodo autem leges Mosaicæ, si quidem fuissent hostis, primum quidem unum Deum et Dominum scire se et agnoscere, atque eundem solum ex toto corde, et proximum ut hominem ipsum amandum esse profiterentur? Si igitur unum Deum et Dominum prædicat Moses, nec præter eum alium coli vel adorari vult, post illud vero primum præceptum multum in homines amo-
 rem præcepto Servatoris nostri convenienter urget, ubi, quæso te, malum apostatarum principium locum habet? At Scriba quidem ille intelligebat Dominum, Mosaicam legem approbantem, quod scilicet unus sit Deus, nec ullus præter eum. Qui vero Scribis et Phariseis meliores esse jussi sunt, ne minimam quidem pietatis partem sibi servant. Lucas vero, verborum Domini scriptor, quomodo Zachariam et Eli- sabetham, in veteri testamento viventes, justos, eosque coram Deo, non tantum coram hominibus fuisse, et in omnibus Dei præceptis et statutis incul-
 pate versatos testatur? Quomodo ait Zachariam sacer-
 dotio coram Deo perfunctum? quomodo templum le-
 gale, in quod introibat, templum Dei appellat? et in ipso angelum Dei, eumque Gabrielem copiarum ducem, qui et nativitate Domini ex Virgine, et ipsi illi intemeratæ Virgini et cum ea mundo nun- tiavit, visum, precesque sacerdotis exauditas esse in Evangeliiis affirmat, puerumque ibidem memora-
 tum magnum coram Domino futurum, Spiritu item sancto plenum, multisque magni gaudii interpre- tem, nec paucis Israelitarum conversionis ad Deum auctorem, Spirituque ac virtute Eliæ usdrum pro- nuntiat? Itaque evangelista, vel potius Deus, qui hæc per archangelum loquitur, non Joannem so- lum, qui gratiam propullulantem videbat, sed et

⁹⁵ Matth. xii, 29. ⁹⁶ ibid. 30.

Eliam, qui diu ante gratiam exstitit, animas a vero Deo aversas, et post Satanam scortantes, ad verum Deum convertisse testimonio, omni exceptione majori, confirmat. Iterum vero Zacharias Spiritu Dei repletur, et prophetas antiquos sanctorum appellat chorum. *Erexit enim*, inquit prophetans et per Spiritum sanctum loquens, *cornu salutis in domo Davidis, filii sui* ⁶⁷. Et unde hoc demonstratur? *Sicut locutus est*, inquit, *per os sanctorum a sæculo prophetarum suorum* ⁶⁸. Prophetarum, inquit, suorum, non autem hostis. Quid autem vaticinati sunt illi? *Deum recordaturum testamenti sui sancti* ⁶⁹, non sane, homo perditissime, hostis. Adhuc vero magis impiorum ora refrenaturus juramentum, quod Abrahamo patri nostro juravit, adducit, *Ut daret nobis potestatem, ex manu inimicorum nostrorum liberatis sine timore in sanctitate et justitia ipsi serviendi* ⁷⁰. Perpende quæ dicta sunt. Spiritus sanctus implet Zachariam, plenus eo prophetas antiquos sanctos Deique sacerdotes appellat, Mosis item testamentum prædicat sanctum, nobisque libertatem prænuntiat, et eum, qui Abrahamo juraverit, hujus libertatis datorem fore, eosque, qui cultum ipsi præsent, in sanctitate et justitia ei servire asseverat. Si hæc omnia Zacharias, Spiritu sancto repletus, edisserit, nonne spiritu nialo pleni judicandi sunt, qui contraria his omnia contendunt? Quid vero dicent amarulenti legis Mosaicæ accusatores, vel potius principatus Dei partitores, quando vident Jesum in Evangeliiis Jerosolyma perductum, ibique Mosaicæ instituta observantem, sacrificia secundum præceptum legis Domini offerentem, brachiisque justî Symeonis instar doni susceptum, qui inter cætera pietatis et justitiæ argumenta per Spiritum sanctum oraculum nactus, et communem Servatorem brachiis complexus est, et benedixit ei, et prænuntiavit, eum in salutem advenisse coram facie omnium populorum, et instar lucis ad illuminationem gentium, quæ posthæc in eum sint credituræ, divinus vero evangelista non satis habuit id, quod tunc gestum erat, contra impios hos homines commemorare, sed impudentiam eorum, ut videtur, prævidens, etiam Annam, cujus tribus Aserem habebat auctorem, cum sene illo præsentem, Dominumque celebrantem, et de communi Domino eadem ac similia proferentem in sacra historia sistit. Quod vero postea contigit, multum omnino valet ad reprimendos et dejiciendos eos qui supercilium adversus divinam gloriam efferunt. Cum enim Jesus una cum Virgine Matre sua, quod ad carnem, et patre suo putatio Hierosolyma profectus esset, peractis ibi, quæ sacer Codex prescribit, sacris, ipsisque postea domum revertentibus, et ob absentem puerum tum Matre secundum carnem, tum Patre putatio sollicitis, et, quem desiderabant, quærentibus, is, qui omnium quidem conditor, sed ob amorem in homines Virginis erat filius: *Quid me,*

A Παρθένου τοῦ Δεσπότου γέννησιν, αὐτῇ τε τῇ ἀκηράτῳ Κόρῃ, καὶ δι' αὐτῆς τῷ κόσμῳ εὐηγγελίσαστο· καὶ τὴν τε προσευχὴν τοῦ ἱερέως εἰσηκούσθαι διὰ τῶν εὐαγγελίων ἐβεβαίωσε, καὶ τὸν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων παῖδα μέγαν ἐνώπιον ἕσσεσθαι Κυρίου, καὶ πεπληρωμένον Πνεύματος ἁγίου, καὶ πολλῆς πολλοῖς ἀγαλλιάσεως πρόξενον, καὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ οὐκ ὀλίγοις ἐπιστροφῆς αἰτίον γενέσθαι τῆς ἐπὶ τὸν Θεόν, τῷ πνεύματι καὶ τῇ δυνάμει κεκρημένον τοῦ ἡλίου. Ὡστε ὁ εὐαγγελιστὴς, μᾶλλον δὲ ὁ ταῦτα διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου λέγων Θεός, οὕτως οὐχὶ τὸν Ἰωάννην μόνον, ὃς τὴν χάριν εἶδε βλαστάνουσάν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἡλίαν, ὃς πολλῶ προὔπηρχε τῆς χάριτος, τὰς πλανωμένας ψυχὰς ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ ὁπίσω τῶν δαιμονίων ἐκπορνεύσας ἐπὶ τὸν ἀληθινὸν ἐπιστρέψαι Θεόν, ἀπαράγραπτον τὴν μαρτυρίαν παρέχεται. Πάλιν δὲ ὁ Ζαχαρίας Πνεύματος ἁγίου γίνεται πλήρης, καὶ τοὺς ἀπ' αἰῶνων προφητάς χορὸν ἁγίων κηρύσσει. Ἦγρε γάρ, φησὶ προφητεύων καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου φθεγγόμενος, *κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν ὁλῳ Δαβὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ*. Καὶ πόθεν ἡ ἀπόδειξις; *Καθὼς ἐλάλησε*, φησὶ, *διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προσφίτων αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ Ἐχθροῦ*. Καὶ τί προσφίτευσαν; *Μνησθῆναι τὸν Θεὸν διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ, τρισάβηλις, τοῦ Ἐχθροῦ*. Ἐτι δὲ μᾶλλον τῶν ἀσεβῶν χαλινῶν τὰ στόματα, ὅρκον, ἐν ὧμοις πρὸς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν, ἐπάγει· *Τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀφ' ὧς ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθῆντας λατρεύειν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ*. Συλλογίζου τὰ εἰρημένα. Πνεῦμα ἅγιον πληροὶ τὸν Ζαχαρίαν, καὶ πληρωθεὶς ἐκείθεν ἁγίους τοὺς ἀπ' αἰῶνος προφήτας καὶ Θεοῦ θυηπόλους ἀναγορεύει, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν προφητεύει, καὶ τὸν ὁμόσαντα πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ἐκείνον τῆς ἐλευθερίας εἶναι δοτῆρα κηρύσσει· καὶ τοὺς προσάγοντας αὐτῷ τὴν λαρείαν ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ λατρεύειν. Εἰ ταῦτα πλησθεὶς ὁ Ζαχαρίας Πνεύματος ἁγίου διήλθε, πῶς οὐχὶ τοῦ πονηροῦ πλησθέντες πνεύματος οἱ τάναντία τούτοις ἀπελέγονται φωνοῦντες; Τί δ' ἂν φαίεν οἱ μικροὶ τῆς Μωσαϊκῆς κατήγοροι διαθήκης, μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας μερισταί, ὅταν ὁρώσι διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἀναγόμενον μὲν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὸν Ἰησοῦν, τελοῦντα δὲ τὰ Μωσαϊκὰ, καὶ φέροντα θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου, ἀγκάλαις δὲ δωροφορούμενον τοῦ δικαίου Συμεῶν, ὃς μετὰ τῆς ἄλλης εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χρηματισμὸν λαβὼν ἅμα τε ἐνηγκαλίζετο τὸν κοινὸν λυτρωτὴν, ἡλόγει τε αὐτὸν καὶ θεολογῶν προεφίτευε σωτηρίαν παραγενέσθαι κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, καὶ φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν τῶν μετὰ ταῦτα πεπιστευκότων εἰς αὐτόν; Ὁ δὲ θεὸς εὐαγγελιστὴς οὐκ ἤρξασθαι τὸ τότε μόνον γεγεννημένον κατὰ τῶν ἀσεβῶν εἰπεῖν, ἀλλ', ὡς εἰκοι, τὸ ἀναίχοντον αὐτῶν προειδὼς, καὶ τὴν Ἄνναν, ἥς ἡ φυλὴ τὸν Ἀσὴρ ἀρχηγὸν εἶχε, συμπαροῦσάν τε τῷ

⁶⁷ Luc. i, 69. ⁶⁸ ibid. 70. ⁶⁹ ibid. 72. ⁷⁰ ibid. 74, 75.

πρεσβύτερη, καὶ ἀνομολογούσαν τῷ Κυρίῳ, καὶ περὶ τοῦ κοινού Δεσπότου τὰ ἴσα καὶ ὅμοια προφητεύουσαν παραδίδωσι διὰ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας. Καὶ τὸ μετὰ ταῦτα δὲ γεγονὸς ὑστερον πολλὴν ἔχει τὴν ῥώμην ἐκδόφαι καὶ ταπεινώσασθαι τὴν τὴν θορὴν κατὰ τῆς θείας δόξης ἐπαιρόντων. Συνανιόντος γὰρ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τῇ κατὰ σάρκα Παρθένῳ Μητρὶ, καὶ τῷ νομιζομένῳ πατρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τελεσθέντων, ὅσα τὰ ἱερὰ Λόγια λέγει. Εἶτα καὶ ἐν τῷ ἀνακομίζεσθαι οὐκ ἔστι τοῦ παιδὸς τοῦ παρόντος, καὶ διὰ τοῦτο τῆς κατὰ σάρκα μητρὸς καὶ τοῦ νομιζομένου πατρὸς ἀπορουμένων τε καὶ τὸν ποθαύμενον ζητούντων, ὁ πάντων μὲν ποιητῆς, διὰ δὲ φιλανθρωπίαν παρθένου παῖς, *Τί ὅτι, φησὶν, ἐζητεῖτέ με; Οὐκ ἤδεите, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς μου δεῖ εἶναι με;* ἐκεῖνο τὸ ἱερὸν (9) τοῦ Πατρὸς εἶναι καλὸν, ὃ τὸ τῆς ἀπωλείας στόμα τῆς πονηρᾶς ἀρχῆς θυσιαστήριον δυσφημεῖ. Ἀλλὰ πῶς ἡ αἵρετικὴ μέθη οὐρανοῦ καὶ γῆς ἄλλον παροινούσα λέγει δημιουργόν, αὐτοῦ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐν ἀγαλλιάσει τε πνεύματος καὶ τῷ ἀρρήτῳ καὶ ἀνεπινοήτῳ τῆς ἐξομολογήσεως ἀνακράζοντος· *Ἐξομολογῶμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπεκρύψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπακάλυψας αὐτὰ νηπίοις; Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὁ γνήσιος υἱὸς βοᾷ, καὶ τὸ πᾶσαν ἀσέβειαν ἀποκρύπτων μῦθος ἀντιφθέγγεται τῷ Σωτήρι, καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς κύριον τὸν Βεελζεβοὺλ ὀνομάζει. Εἰ δὲ ὁ νόμος ἦν τοῦ Πονηροῦ, πῶς πάλιν ὁ νομοθέτης τῆς χάριτος τὸν ἐκπαιράζοντα νομικόν, καὶ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον ὑποκρινόμενον ζητεῖν, ὡς εἰς μέγα ἴαμα τὸν νόμον παραπέμπει, κάκειθεν εὐρεῖν τὸ ζητούμενον ὑποβάλλει; Τοῦ νομικοῦ δὲ τὰς δύο πρώτας αὐτοῖς ῥήμασι διελθόντος ἐντολάς, καλῶς τε αὐτὸν ἀποκριθῆναι Ἀληθεῖα Ἐφη, καὶ, εἰ κατὰ ταύτας πολιτεύοιτο, τὴν αἰώνιον ζωὴν κληρονομήν.*

II. Ὅρα δὲ καὶ ἐξ ἄλλων τὴν ἰσοτιμίαν τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος (10), ἵνα γινώσκῃς αὐτὸς ἔστιν ὁ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας διαθήκης νομοθέτης. *Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.* Τοῦτο τῆς χάριτος· ὅρα δὲ καὶ τοῦ νόμου· *Εὐκοπώτερόν ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ μίαν κεφαλαίαν τοῦ νόμου διαπεσεῖν.* Εἶδες πῶς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, τῆς ἀποστασίας τὸ θράσος προσιδὼς, τὰ ἴσα νέμει γέρα καὶ τὸ κλέος τῇ τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Νέᾳ Διαθήκῃ; καίτοι γε ἐν πολλοῖς πολλῶν πρόχει· τὰ τῆς χάριτος· Παιδαγωγὸς γὰρ ἦν ἐκεῖνος τῶν ἐν τῇ χάριτι. Ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνα τε καὶ τὰ παρόντα κατὰ διάφορον καὶ ἀπόρρητον οἰκονομίας νομοθετῆσαι τρόπον, ταῖς αὐταῖς καὶ ἴσας φωναῖς περὶ ἑκατέρας νομοθεσίας ἐχρήσατο. Ἀλλὰ γὰρ καὶ κατὰ τῶν ἀπειθούντων αὐτοῦ τοῖς σωτηρίοις διδά-

A inquit, *quærebatis? Nonne sciebatis me in iis quæ Patris mei sunt, esse debere* ⁷¹? Idem illud templum Patris sui vocans, quod perditorum ora mali principii altare injuste nominant. Quomodo vero hæreticorum iemulista alium cæli et terræ conditorem petulanter fingit, cum Servator noster ipse, spiritu exultans, ineffabili et incomprehensibili quadam confessione clamat: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quod abscondisti hæc sapientibus et intelligentibus, et infantibus ista revelasti* ⁷². Pater, Domine cæli et terræ, genuinus filius clamat, scelerala vero hæc hominum, impietatem omnem recondentium, turba Servatori obloquitur, et cæli terræque dominum Beelzebul vocat. Si vero erat a malo, quomodo legis gratiosæ auctor legisperitum tentantem ipsum, et vitam æternam quærere simulantem, ad legem tanquam ad eximiam medicinam amandat, et ibi ut quæsitum inveniret, adhortatur? Cumque legisperitus duo prima præcepta iisdem verbis repetiisset, eum bene respondisse Veritas ipsa ait, et de vita æterna, si secundum ea viveret, certum esse jussit.

B *οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπεκρύψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπακάλυψας αὐτὰ νηπίοις; Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὁ γνήσιος υἱὸς βοᾷ, καὶ τὸ πᾶσαν ἀσέβειαν ἀποκρύπτων μῦθος ἀντιφθέγγεται τῷ Σωτήρι, καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς κύριον τὸν Βεελζεβοὺλ ὀνομάζει. Εἰ δὲ ὁ νόμος ἦν τοῦ Πονηροῦ, πῶς πάλιν ὁ νομοθέτης τῆς χάριτος τὸν ἐκπαιράζοντα νομικόν, καὶ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον ὑποκρινόμενον ζητεῖν, ὡς εἰς μέγα ἴαμα τὸν νόμον παραπέμπει, κάκειθεν εὐρεῖν τὸ ζητούμενον ὑποβάλλει; Τοῦ νομικοῦ δὲ τὰς δύο πρώτας αὐτοῖς ῥήμασι διελθόντος ἐντολάς, καλῶς τε αὐτὸν ἀποκριθῆναι Ἀληθεῖα Ἐφη, καὶ, εἰ κατὰ ταύτας πολιτεύοιτο, τὴν αἰώνιον ζωὴν κληρονομήν.*

C XIII. Tu vero ex aliis quoque æqualem legis et gratiæ seu Evangelii dignitatem aestima, ut scias eundem esse et veteris et novi testamenti legislatorem. Amen, amen, dico vobis: *cælum et terra transibit, verba vero mea non transibunt* ⁷³. Hoc ad doctrinam de gratia pertinet. Vide vero simile de lege: *Facilius est, cælum et terram transire, quam unum apicem legis in terram cadere* ⁷⁴. Vides quomodo Servator noster, defectorum insolentiam prævicens, æqualem dignitatem et gloriam veteri et novo instrumento tribuat, quamvis in multis gratia multum præstet. Lex enim pædagogus erat ad ea, quæ sunt gratiæ. Ut vero ostenderet eundem et præterita et præsentia pro diverso et ineffabili dispensationis modo constituisse, iisdem et similibus phrasibus de utraque legislatione usus est. Ita et contra eos: qui non credunt salutari doctrinæ, non

⁷¹ Luc. II, 49. ⁷² Matth. XI, 25. ⁷³ Matth. XXIV, 35. ⁷⁴ Luc. XVI, 17.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(9) *Τὸ ἱερὸν.* Hinc patet, τὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ τοῦ templo accipienda visa esse, quam sententiam plerique omnes ex veteribus et recentioribus adoptant, atque ex his nominatim. J. Vorstius in *Dissert. sacr.* lib. III, c. 12. J. Keuchenius in notis ad h. I. Ludov. Cappellus item ad h. I. et Lambertus Bos., *De mysterio ellipseos Græcæ ling.* Atque illi quidem in locutione hac elliptica vocem τόπος intelligi volunt. Ab his abeunt pauci, qui ellipsin per vocem παράγωγε supplentes, non tam templum quam res et negotia Patris hic innui existimant. Horum cau-

sam agit Jo. Buxtorfius, in *Catalectis theologico-philolog.* p. 29; et post eum data opera M. Jo. Casp. Kregel in epistola propemptica ad el. Christianum Schœtgenium. Lipsiæ 1716, in 4 edita.

(10.) *Χάριτος.* Evangelium hic innui et scopus Photii, et opposita vox νόμος satis vincit. Eam notionem locum habere in Joan. I, 16: *χάριν ἀντὶ χάριτος* existimant veterum doctorum permulti, quos vide apud Catherum in *Adversar. sacr.* c. 27; et J. Casp. Suicerum in *Thesaurο ecclesiast.* p. 1498.

aliud vel accusatorem vel victorem, quam Moſen A
affert. *Ne exiſtimetis enim*, inquit, *quod ego vos apud Patrem accusaturus ſum* ⁷⁵. Non ſane, ſed eſt, qui vos accuſat, Moſes ſcilicet, *apud Patrem*. Huius enim leges ipſe ſibi creditas una cum prophetia de Chriſto nactus, accuſator omnino fide dignus et teſtis omni exceptione maior erit contra eos qui leges ejus et colere et amare multum quidem glori-
entur, nihil vero eorum recipiant quæ ab ipſo de communi noſtro Domino et Servatore prædicta ſunt, quod tamen et caput, et apex et initium totius legiſlationis ejus erat; imo nec correptione obtemeritatem eorum et pugnam adverſus eum, qui prænuntiatus ab eo eſt, factam afficiantur. Poſtquam igitur multis Domini verbis, imo non verbis ſolum, ſed et factis apoſtolorum, errorem illum B
conſutatum dedimus, qui principatum regni Dei in duas contrarias partes ſcindit, quam tandem veniam ſperare poſſunt illi qui poſt tot impietatis conſutationes adhuc mali principii voluntati ſuis, quæ ſapiunt et vivunt, obſecundant, et Patremfamilias uni-
verſi Beelzebul vocant, Beelzebul vero Deum occultum, et ineffabilem, et Bonum, et Patrem, ut ſœdiora non dicam, renuntiant, nec victoriam Domini a calumniantibus Judæis relatam ſtupent ac reverentur, quam per illorum latus non minus, ſi non magis et illuſtrius, a præſenti defectione re-
portavit. Impietatem enim, quam utrique commu-
nem habent, etiamſi novus ille apoſtata audacius ſe hac in parte jactat, obſectans dicebat: *Omne regnum in partes ſciſſum, non conſiſtet* ⁷⁶. Quoniam enim improbi et ſtupi-
di Judæi, videntes Creatorem et animas et corpora morbis liberantem, Beelzebul miracula hæc tranſcripſerunt, ita et defectionis huius propugnatores opera manuum ejus in eumdem tranſferunt. Propterea ex merito eadem Do-
mini voce utriusque partis pugnam Deo intentatam confuderis. Quod ſi enim indiviſum Omnipotentis imperium dividatur, diviſum nunquam conſiſtet. Sed prima illa diviſio viam ſternit, ut in mille diſtrahi queat, nec unquam certam ſedem locumque conſequi poſſit. Quemadmodum itaque uterque deprehenditur contra Deum pugnare, Judæus ſcilicet et apoſtata, ille quidem miracula, hic vero creaturas Dei hoſti adſcribens, ita contra utroſque D
valet communis et invincibilis Domini rejectio.

XIV. Sed quo devenitis, homines! cur Domino relicto, conſervum veſtrum, vel potius ſervum et apoſtatum, et uniſervæ noſtræ naturæ inde ab initio inſidiatorem conditorem vobis conſtituitis? cur Creatori renuntiantes ei vos traditis, qui interitum noſtrum quaerit, et non animæ ſolum, ſed et corpori perniciem afferre conatur? cur ad lucem cæcutitis? cur vero tenebras cum luce permutaſtis? Vigilate ex crapula, ſurgite ex lethali ſopore,

γμασιν οὐκ ἄλλον κατηγοροῦν καὶ θρίαμβον, ἀλλὰ τὸν Μωσῆν εἰσάγει. Μὴ γὰρ δοκεῖτε, φησὶν, δι-
εῖν κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν Πατέρα· οὐχί, ἀλλὰ τίς ἐστὶν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν, Μωσῆς δηλονότι, πρὸς τὸν Πατέρα· οὐ τοὺς νόμους αὐτὸς πιστευθεὶς, καὶ τὴν περὶ Χριστοῦ προφητείαν, ἀξιώπιστος ἂν κατηγορός εἴη, καὶ ἀπαράγραπτος μάρτυς τῶν μεγαλουργούντων μὲν αὐτοῦ τοὺς νόμους καὶ τιμᾶν καὶ στέργειν, μὴδὲν δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ περὶ τοῦ κοι-
νοῦ Δεσπότητος καὶ Σωτῆρος ἡμῶν θεοπισθενῶν προσιεμένων, ὃ κεφάλαιον ἦν καὶ κρητὶς, καὶ προσι-
μιον τῆς ὅλης αὐτοῦ νομοθεσίας, ἀλλὰ μὴδὲ συναί-
σθησιν ἀναστολῆς λαθόντων τῆς εἰς τὸν προφητευ-
θέντα παροινίας τε καὶ θεομαχίας. Διὰ πολλῶν τοί-
νων Δεσποτικῶν φωνῶν, καὶ οὐ φωνῶν μόνων, ἀλλὰ καὶ πράξεων, καὶ δὴ καὶ διὰ τῶν ἀποστολικῶν ἔργων
τε καὶ ῥημάτων τῆς πλάνης ἡλεγχμένης, ἥ τὸ κρά-
τος τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας εἰς ἀρχὰς ἀντικειμένης
σχίζει, τίνα λοιπὸν συγγνώμην ἔχουσιν οἱ μετὰ το-
σοῦτους τῆς ἀσεβείας ἐλέγχους ἔτι τῷ τοῦ Πονηροῦ, δι' ὧν τε φρονεῖσι καὶ δι' ὧν βιω-
οῦσι, καθυπηρετοῦν-
τες θελήματι· καὶ τὸν μὲν Οἰκοδεσπότην τοῦ παντὸς Βεελζεβοῦλ καλοῦντες, τὸν δὲ Βεελζεβοῦλ Θεὸν κρύ-
φον καὶ ἄβυσσον, καὶ ἀγαθόν, καὶ πατέρα, ἀλλ' οὐκ ἂν εἰπομεν τὸ ἀειότερον, ἀποφαίνοντες· καὶ μὴδὲ τὸν πρὸς τοὺς δυσφημοῦντας τῶν Ἰουδαίων Δεσποτικῶν ἐκτεθηκότες καὶ καταπτήσσοντας θρίαμ-
βον, ὃν δι' ἐκείνων οὐδὲν ἕλαττον, εἰ καὶ μὴ μᾶλλον κατὰ τῆς νῦν ἀποστασίας. Κοινὸν γὰρ αὐτοῖς τὸ θεομαχεῖν, εἰ καὶ νεανικώτερον ὁ ἀποστάτης θρα-
σύνεται προτείνων ἑλεγε· *Πᾶσα βασιλεία ἐξ' ἑαυ-
τῆν μεριζομένη, οὐ συσταθήσεται*. Ἐπεὶ γὰρ οἱ τῶν Ἰουδαίων ἀγνώμονες τὸν Πλάστην ἐρῶντες ἀπελαύνοντα καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων τὰ πάθη, τὸν Βεελζεβοῦλ ταῖς θεοσημεσίαις ἐπαφήμιζον, καὶ οἱ τῆς ἀποστασίας ὑπέρμαχοι τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰς τὸν αὐτὸν ἀναφέρουσι. Διὰ τοῦτο δικαίως τῇ αὐτῇ Δεσποτικῇ φωνῇ καὶ τὰ θεομάχον ἀμφοῖν στηλιτεύοι· ἂν. Καὶ γὰρ εἴπερ ἡ μία τοῦ παντός κράτορος ἀρχὴ διατέμνεται, οὐκ ἂν συσταίῃ τμη-
θεῖσα. Ἀλλ' ἡ πρώτη τομὴ οὕτως καθέσταται τοῦ καὶ εἰς μυρία διαιρεθῆναι, καὶ μηδεμίαν ἔδραν καὶ στάσιν μνηεῖται δύνασθαι λαβεῖν· Ὡς περ οὖν ἐκεί-
νος ἀλίσκεται θεομαχῶν, καὶ ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ ἀποστάτης, ὁ μὲν τὰς θεοσημεσίας, ὁ δὲ τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ διδοὺς τῷ Ἐχθρῷ, οὕτω κατ' ἀμφοῖν κοινὴ καὶ ἀφυκτος ἡ ἀπόφασις ἡ Δεσπο-
τική.

ΙΔ'. Ἀλλ' ὦ ποὶ φέρεσθε, ἄνθρωποι! τί τὸν Δεσπότην ἀφέντες τὸν ὁμόδουλον, μᾶλλον δὲ δοῦλον καὶ ἀποστάτην, καὶ τῆς ὅλης ἡμῶν ἀπ' ἀρχῆς ἐπι-
βουλὸν φύσεως δημιουργὸν ἑαυτοῖς ἐπιγράφετε; τί τὸν Πλάστην ἀθετοῦντες τῷ τὴν φθορὰν ἡμῶν ζη-
τοῦντι καὶ σπουδάζοντι, οὐ τὴν τῆς ψυχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν σῶματι· ἑαυτοὺς ἐγγιγρίζετε; τί πρὸς τὸ φῶς ἐτυφλώθητε; τί δὲ τὸ σκότος τοῦ φω-
τὸς ἡλλάξασθε; Ἐκνήψατε τῆς μέθης· ἀνάστητε τοῦ

⁷⁵ Joan. v, 45. ⁷⁶ Matth., xii, 25.

ψυχοφθόρου κάρου· ἀναλάβετε τῆς ἀπωλείας ἐξ-
 τούτῳ. Καὶ πῶς ἂν γένοιτο τοῦτο; εἰ τῶν πράξεων,
 ἐν αἷς ἔχει τὸ κράτος ὁ Ἐχθρὸς, ἀποστροφὴν μελε-
 τήσῃτε, πρῶτον πορνείαν, δι' ἧς φθείρεται μὲν
 τὸ σῶμα, φθείρεται δὲ τὴν χαλεπωτέραν φθορὰν ἡ
 ψυχὴ, τὸ αὐτοδύσποτον διδούσα δουλεύειν τοῖς πάθε-
 σιν· ἀδικίαν, ἧς ἐπικρατούσης οὔτε οἰκία, οὔτε
 πόλις, οὔτε βίος ὕλῃ· ἀνθρώπινος διασώζεται·
 ἐπιπορκίαν, τὴν βυθίζουσαν τὴν ψυχὴν εἰς καταφρό-
 νησιν τοῦ Θεοῦ· μισαδελφίαν, δι' ἧς ὁ κοινὸς ὀβρι-
 ζεται· πλάστης· ὁ γὰρ τὸ πλάσμα μισὸν δωρεάν,
 τὴν εἰς τὸν Πλάστην διατιθέσθαι παροινίαν. Μι-
 σήσατε ψευδολογίαν, συνιέντες, ὡς ὁ τοῦ ψεύδους
 πατὴρ ὁ διάβολός ἐστι. Μυσάχητε συκοφαν-
 τίαν, ἥτις τῶν ἀνελπίστων κακῶν πολλὰ καὶ
 ὀρθοῦσαι κατεπράξατο· φύγετε τὴν μταιφονίαν· ἀπ' **B**
 ἀρχῆς γὰρ ὁ Ἐχθρὸς ἀνθρωποκτόνος· ἦν τὴν φιλαρ-
 γυρίαν, εἰ μὴτι· ἄλλο, τὸν Ἰούδαν ἐννοοῦντες· βδελύ-
 ξασθε κλοπὴν καὶ δόλους· κατὰ τοῦ πλησίον, καὶ
 γάμων ἁλλοτρίων διαφθοράς, καὶ τρυφὴν, καὶ ἀκο-
 λασίαν, καὶ μέθην τῆς πολιτείας ὑμῶν ἐκκαθάρατε·
 τοῦτοίς γὰρ συνισέρεται, τοῦτοίς ἡδεῖται ὁ Ἐχθρὸς.
 Ἐν τούτοις λαμβάνει τὴν λαχὴν καταδουλώσαι μὲν
 τὸ φρόνημα ὑμῶν, καὶ διαστῆσαι τοῦ δημιουργή-
 σαντος Θεοῦ, πείσαι δὲ πλάσματα, καὶ εἶναι καὶ
 ὀνομάζεσθαι αὐτοῦ· ἂν τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν τε
 εἰρημνίων καὶ τῶν παραπλησίων ἀποστήτε, καὶ
 αὐτὸς ἀφίσταται ἀπ' ὑμῶν, οὐκ ἔχων οἷς ἔδρασθῇ,
 καὶ οἷς ἐπαναπαύσεται· ἐν ὑμῖν. Καὶ τότε ὑμῖν ἡ
 θεία χάρις ἐπιλάμψασα ἐναυγάσει πλάστην ἐπιτιγνώ-
 σκειν καὶ δημιουργὸν, οὗ τὸν ἐπίδοιλον ἐχθρὸν, **C**
 ἀλλὰ τὸν ἀγαθὸν καὶ φιλόφρονον Θεόν, ἐν ᾧ ἐκτί-
 σθη τὰ ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, ἀρχαί, καὶ θρόνοι, καὶ
 ἐξουσίαι, καὶ δυνάμεις, καὶ ὁ παρὼν σύμπας καὶ ὁ ὀρώ-
 μενος κόσμος. Καὶ γὰρ δι' αὐτοῦ πάντα γέγονε, καὶ
 ἡ ἀποστασία, προκαταλαβούσα τῆς ψυχῆς τὰ ὅμα-
 τα, τὸν δημιουργὸν βλέπειν οὐ διδῶσιν. Ἔως δ' ἂν
 τοῖς τοῦ Πονηροῦ καθυπηρετήτε θελήμασιν, καὶ τῷ
 βορβόρῳ τῶν αἰσχυρῶν ἡδονῶν συναναφύρησθε, καὶ
 ἀντὶ τῶν σωτηρίων πόνων τῇ ψυχοφθόρῳ ῥασιῶν
 συναναστρέφεσθε, οὐ μὲν οὐκ ἂν ὑμῖν ἡ θεία καὶ
 οὐράνιος ἐναστρέψῃ αἴγλη οὐδὲ ἐκστήσεται τοῦ
 κράτους τῶν ψυχῶν ὑμῶν καὶ τῶν λογισμῶν ὁ
 Ἐχθρὸς, τοῖς ἔργοις ἔχων δεδουλωμένους. Πλὴν ἔτι
 ταῖς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρίαις ὁδηγεῖν **D**
 ὑμᾶς πρὸς τὸ φῶς τῆς εὐσεβείας καὶ τὴν ἀποστα-
 σίαν ἐλέγχειν, οὐ μὲν οὐκ ἂν τὸν ὄκνον τῆς ἐπι-
 μελείας προσλοίμαθ.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

Α'. Καὶ μοι τὰς ἀκοὰς ἀδεκμάτους, καὶ μὴδὲν
 λῆμμα (11) τοῦ Πονηροῦ φερούσας ἀναπετάσατε, καὶ
 συνδιδασκαλεῖτε μοι τῶν τὴν Παλαιὰν Νομοθεσίαν

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(11) Λῆμμα. Vox dialecticis familiaris est, qua
 propositiones arguendi a conclusione distinguunt.
 Latini iidem per *sumptionem* vertunt, præunte
 Cicerone, lib. II, *De divinatione*: Sed demus tibi duas
 istas *sumptiones*, et quæ λήμματα appellant dialectici.
 Confer Diogenem Laertium *De vitis philosopho-*

A eripite vos perditioni. Quomodo vero fieri hoc
 potest? si ab actionibus illis, in quibus hostis vis
 posita est, avertere vos laboretis: et primum qui-
 dem a scortatione, per quam perditur corpus,
 multoque magis anima, a qua libertatem habetis
 indulgendi affectibus: tum ab injustitia, qua domi-
 nante nec domus, nec civitas, nec vita hominis
 omnino conservatur; a perjurio, quod animam in
 contemptum Dei præcipitem agit: ab odio
 proximi, per quod communis Creator injuria affici-
 tur: qui enim creaturam sine causa odit, impo-
 tentiam suam in ipsum conditorem transfert. Odio
 porro habeatis mendacium, cogitantes mendacii
 patrem esse diabolum; aversemini fraudulentiam,
 quæ mala etiam non sperata conciliavit; fugite
 homicidium: hostis enim ab initio homicida
 erat; avaritiam item, Judam, nisi aliud quid-
 quam, recogitantes; exsecremini furtum et
 dolos contra proximum, itemque adulterium, et
 luxum et incontinentiam, et temulentiam a vitiis
 vestre rationibus alienam habeatis. His enim con-
 suescit, his delectatur hostis; in his facultatem
 accipit mentes vestras sibi subjiciendi, et avertendi
 a Deo conditore, persuadendique creaturis, ut
 suæ et sint et appellentur: si vero ab operibus
 ejus tum commemoratis tum illorum similibus
 abstinere, etiam ipse abstinere a vobis, non
 habens quidquam, in quo innitatur et acquiescat.
 Tunc vero divina gratia affulgens illuminabit vos,
 ut conditorem et opificem agnoscatis, non inimi-
 cum illum insidiatorem, sed bonum illum et homi-
 num amicum Deum, per quem creata sunt omnia,
 visibilia et invisibilia, magistratus, et throni, et
 potestates, et virtutes, et præsens omnis ac visi-
 bilis mundus. Per ipsum enim omnia facta sunt,
 quamvis defectio illa, mentis oculos fascinans,
 conditorem videre non patitur. Quoad enim Mali
 voluntati obsecundatis, et sordibus turpium vo-
 luptatum maculamini, et pro salutaribus laboribus
 delicias animæ noxias sectamini, nunquam certe
 divinus et celestis splendor vos illustraverit,
 neque potestatem in animas et mentes vestras
 amiserit hostis, quas scilicet per actiones sibi sub-
 jectas habet. Interim nequaquam, posthabita in-
 dustria, testimoniis Spiritus sancti vos ad lucem
 pietatis ducere, et defectionem confutare pi-
 grabimur.

SERMO III.

I. Aperite mihi, o mei, aures castas, et quæ
 nullum Mali dogma ferunt, mecumque considerate
 injurias in Deum sententias eorum qui Vetus Tes-

rum, lib. II, § 107, et adde Ezechielis Spanhemii
 Notas ad Aristophanis *Nubes*, v. 456. Apud Stoicos
 idem est λῆμμα quod alias dicitur πρότασις. Lege
 Ægid. Menagium, ad Laert. VII, 73. Ego in versione
 vocis ampliorem subiecti notionem, quam scilicet
 scriptoris mens subjicere ipsi videbatur.

tamentum calumniantur. Quod si enim illud a Malo est, quomodo illius codicem is, qui ad destruendum Malum venit, recipere sustinuit, et multis audientibus legere ea quæ de se prænuntiata erant, neque legere solum, sed et testari, ac dicere: *Hæc nunc impleta sunt in auribus vestris* 77; ac præterea animum illum, qui est periodus temporum, sicut tempus est mensura motus sensibilis, ut *acceptum Deo prædicare* 78. Quomodo vero etiam in parabola de Lazaro et divite optimus et hominum amantissimus Dominus noster Mosen et prophetas salutaris conversionis et pœnitentiæ magistros appellat? *Habent enim*, inquiens, *Mosen et prophetas: audiant illos* 79. Nunquid enim is qui in communem hominum salutem nostram naturam suscepit, doctrinæ suæ initiatos, et ab errore liberatos, ad servos et ministros hostis amandarit, ut salutis fiant compotes? Quis creatura Dei existens, vere et serio hunc tantæ insanitiæ gradum admittat? Porro si veteris instrumenti auctor Malus est, quomodo veritatis fons præcipit: *Scrutamini Scripturas, quia in illis inveniatis vitam æternam* 80? Ubi enim est vita æterna, in quibus aculeus peccati dominatur? Ubi vita æterna, in quibus homicida leges fert, et præcipit? Talia scilicet lingua Deo inimica proferre audet. Si præterea vetus testamentum a Malo est, quomodo Veritas ipsa ait: *Si crederetis Mosi, crederetis et mihi: de me enim is scripsit* 81. Non sane ait: Si in nonnullis crederetis Mosi, sed simpliciter ipsum ut fide dignum renuntiat. Quomodo vero iterum adversus eos, qui circa dissolutionem conjugii suspensos se gerebant, atque in patrociniū perturbationis suæ ad Mosen provocabant, suscepta strenue Legislatoris causa ait: *Moses ob duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores. Ab initio vero non erat ita* 82. Unde autem id probat? *Qui enim fecit eos*, inquit, *marem et feminam fecit* 83. Itaque ea, quæ Servator in Evangelis de conjugio sanxit, ab illo proficisci ait qui creaturis suis et operibus leges fixerit, et Mosen testatur non contempsisse leges in creatione latas, sed ex certis circumstantiis de postulatis ejus aliquid remisisse. Legi enim creationis ab initio factæ meæ, inquit, lex concordat, solutio vero conjugii a dispensatione et dispositione Mosis pendet. Ob duritiam

77 Luc. iv, 21. 78 ibid. 19. 79 Luc. xvi, 29. 80 Joan. v, 39. 81 ibid. 46. 82 Matth. xix, 8. 83 ibid. 9.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(12) Ex limine hoc sermonis patere videtur eum pro concione habitum fuisse ad audientes, quos scilicet hic ad attentionem iis verbis excitat, quæ ad legentes non æque bene accommodari possunt. Hujus rei vestigia et infra occurrunt, quemadmodum et in fine hujus libelli diserte mentio sit t̃ς ὁμιλίας. Et parum abest, quin idem de superiori libello asseram. cuius extrema verba, quæ etiam continuationem hujus commentationis sperare jubent, concionis sacræ habitum satis luculente sistunt.

(13) *Περὶ ὅδος χρόνων*. Plenius et disertius animum definit Pollux, l. liv: *Ἐνιαυτός, ἔτος, ὥδε-κάμηνος; χρόνος ἡλίου περίοδος περιελθόντος; ἐξ ὧρων εἰς ὥρας τοῦ θεοῦ, κύκλον τοῦ ἀστέρος περι-*

ἄνωβριζόντων τοῦ φρονήματος τὸ ἀντίθεον (12). Εἰ γάρ ἐστιν αὕτη τοῦ Πονηροῦ, πῶς ἠνέσχετο λαβεῖν τὸ βιβλίον ταύτης, ὃ τὸν Πονηρὸν καθελεῖν παραγε-
γονώς; καὶ εἰς πολλῶν ἀναγνῶναι ἀκοάς, δι' ὧν προ-
εκηρύττετο τὰ περὶ ἑαυτοῦ, καὶ οὐκ ἀναγνῶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ διαμαρτύρασθαι, ὅτι ταῦτα νῦν πε-
πλήρωται ἐν τοῖς ὡσιν ὑμῶν· καὶ τὸν ἐνιαυτὸν, ὃς ἐστὶ περίοδος χρόνων (13), ὃ δὲ χρόνος μέτρον κινήσεως αἰσθητῆς, τοῦτον ἀνακηρύξαι δεκτὸν Κυρίῳ; Πῶς δὲ πάλιν ἐν τῇ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου παραβολῇ ὁ φιλόφρων καὶ ἀγαθὸς ἡμῶν Δεσπότης Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας τῆς σωτηρίου ἐπιστροφῆς καὶ μεταμελείας διδασκάλους ἀποκαλεῖ; Ἐχουσι γὰρ, φησὶ, Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας· ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. Ἄρα γὰρ ὁ ἐπὶ κοινῇ τοῦ γένους (14) σωτηρίᾳ τὴν ἡμῶν φύσιν ἀναλαβὼν τοὺς μυσταγωγούμενους παρ' αὐτοῦ, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλαττομένους, εἰς τοὺς θεράποντας καὶ ὑπηρε-
τας ἀνέπεμπε τοῦ Ἐχθροῦ, καὶ τότε σωτηρίας τυχεῖν; Καὶ τίς ἂν ἀνάσχοιτο πλάσμα Θεοῦ ὑπάρχων ἀληθῶς τῆς τοσαύτης ἀπονοίας τὴν ὑπερβολὴν; Πάλιν δὲ, εἰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης νομοθέτης ὁ Πονηρὸς, πῶς λέγει τῆς ἀγαθότητος ἡ πηγὴ· Ἐρευνάτε (15) τὰς Γραφάς, ὅτι ἐν αὐταῖς ἐδηρήσατε ζωὴν αἰώνιον; Ποῦ γὰρ ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἐν οἷς τὸ κέντρον τῆς ἀμαρ-
τίας πολιτεύεται; ποῦ ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἐν οἷς ὁ ἀν-
θρωποκτόνος νομοθετεῖ, καὶ παρακαλεῖται; τοῦτο γὰρ ἡ θεομάχος γλῶσσα θρασύνεται. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ ἡ Παλαιὰ τοῦ Πονηροῦ, πῶς Ἀλήθεια λέγει· Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν; Οὐκ εἶπεν· Εἰ ἐντισιν ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἀλλ' ἀπλῶς αὐτοῦ τὸ ἀξιό-
πιστον ἀνεκήρυξε. Πῶς δὲ πάλιν πρὸς τοὺς κατηνύ-
τας περὶ τὴν διάλυσιν τῶν γάμων καὶ τὸν Μωσῆν εἰς συνηγορίαν τοῦ πάθους προβαλλομένους λαμπρῶς ὑπερμαχῶν τοῦ νομοθέτου φησιν, ὅτι Μωσὴς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπο-
λῦσαι τὰς γυναῖκας. Ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως. Καὶ πόθεν τὴν ἀπόδειξιν προάγει; Ὁ γὰρ ποιήσας αὐτοὺς, φησιν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· ὥστε ἅπερ ἐνομοθετεῖ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις περὶ τῆς συζυγίας, ἐκ τοῦ θεμένου ἐν τοῖς αὐτοῖς πλάσμασι καὶ ποιήμασι τοὺς φύσει νόμους προελθεῖν ἐξ ἡλίου καὶ τὸν Μωσῆν οὐ καταφρονήτην τῶν διὰ τῆς πλάσεως δεδομένων νόμων, ἀλλ' ἐκ πα-

δραμόντος.

(14) *Γένος, hominum*. Ita vertendum esse supra probavi in notis ad lib. i Photii, p. 159 (supra col. 83, not. 86).

(15) *Ἐρευνάτε*. Imperandi itaque notione accepit verbum hoc Photius, quemadmodum et veterum Ecclesiæ Græcæ doctorum plerique omnes, quorum loca cumulate attulit Jo. Caspar. Suicerus in *Thesauro ecclesiastico*, tom. I, p. 1210. Ex recentioribus Erasmus Schmidius in *Animadversionibus ad N. T.* super hunc locum indicandi notionem præferendam studiose contendit, paucos nactus approbatores. Vide quæ olim in hanc rem scripsi ad Casauboniana, p. 297. Sed de hoc loco alias.

ριστάσεως τὸ ἐκείνων ἡρμεῖν ὑπενδιδόντα δικαίωμα (16). Τῷ γὰρ νόμῳ τῆς ἀπ' ἀρχῆς διαπλάσεως, φησιν, ὁ ἐμὸς συμφθέγγεται νόμος. Τὸ δὲ διέσιν τῆς συζυγίας, συγκαταβάσεως ἐστὶ καὶ οἰκονομίας (17) Μωσαϊκῆς. Πρὸς γὰρ τὴν σκληροκαρδίαν ὡμῶν, φησιν, ἔγραψε Μωσῆς. Τῆς δὲ συναφείας τὸ ἀδιάλυτον, ὅπερ ἐγὼ νομοθετῶ καὶ ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς κατὰ τὸ σῶμα διαφόρου διαπλάσεως, τὰ αὐτὰ μοι τοῖς ἔργοις προσέειπε καὶ προδιώριστο. Αἰδ' ἐπάγει· *Ἐν τούτῳ καταλεῖψις ἄνθρωπος τὸν πατέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ ἰδίᾳ γυναικί, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μιαν*. Ἦνα δὲ σαφέστερον μάθης, τίς ὁ διαπλάσας οὕτω τὰ σώματα, αὐτὸς εἰσάγων τὸν ζεύξαντα συνεισάγει καὶ τὸν Πλάστην. Φησιν γάρ· *Ὁ οὖν ὁ θεὸς ἐξέυξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω*. Μαρτυρῶν ὁ Σωτὴρ, ὅτι καὶ ἡ κατὰ σχῆμα διαφορὰ τοῦ πλάσματος; (18) ἀνδρὸς τε καὶ γυναικὸς, θεοῦ τε τοῦ ἐπὶ πάντων ἐστὶ δημιουργήματα, καὶ ὅτι συντηρεῖν ὀφείλει τὸ ἀδιάλυτον εἰς συνάφειαν. Καὶ ὅτι ἡ Μωσαϊκὴ εἰσῆγγις τὴν καθέλκουσαν εἰς ἐλάττωσιν τοῦ κατὰ τὴν πλάστιν σείσηγμένου νόμου τὸ ἀξίωμα.

Β'. Ἐτέρῳ δὲ λόγῳ εἰ πονηρὰς ἦν ἀρχῆς ἡ Παλαιὰ, πῶς ὁ τὴν χάριν συνάπτων τῷ νόμῳ Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει· *Πολλοὶ δικαιοὶ ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον*; Πῶς γὰρ ἠθέλησαν ἰδεῖν οἱ τοῦ Πονηροῦ τὰ τοῦ Ἀγαθοῦ; ἡ γὰρ ἐπιθυμία τοῦ Ἀγαθοῦ ὁρμῆς ἀγαθῆς βλάστημά ἐστι. Καὶ πάλιν πῶς λέγει· *Ἀβραὰμ εἶδε τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ ἡγαλλιάσθη*; Πῶς γὰρ ἀκόλουθον, πῶς δὲ δυνατόν, τὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἄνθρωπον εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀναχθῆναι θεωρίας καὶ δυνάμεως, ὥστε ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιδημίας (19) τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ, καὶ ἀγαλλιάσθαι; μάλιστα γὰρ τοῦ θεοπεφύτου Παύλου διαμαρτυρομένου καὶ λέγοντος (20) ὅτι τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον, καὶ ἡ παρουσία τοῦ Σωτῆρος ἔλαβε τὰς ἀρχάς; καὶ τὰς ἐξουσίας τοῦ κόσμου, καὶ τὸν κοσμοκράτορα. Εἰ οὖν καὶ αὐτὸν τὸν κοσμοκράτορα τὸ μυστήριον ἔλαβε, πόθεν αὐτοῦ οἱ θεράποντες τοῦτο προεῖπον καὶ προεβιάσαντο; Σὺ δὲ μοι καὶ τὸ περιφανέστερον ἔτι τὴν ἀσέβειαν ἐλέγχον

A enim cordis vestri, inquit, scripsit ista Moses. Indissolubilem vero conjugii nexum, quem ego præcipio, et is qui hominem ab initio condidit, per diversam quod ad corpus creationem opere ipso idem mecum ante edixit, et constituit. Ideo addit: *In hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit propriæ uxori, eruntque duo illi in carnem unam***. Ut vero rectius intelligas, quis sit, qui ita formarit corpora, ipse et eum qui conjunxit, et qui condidit, eadem opera appellat. Ait enim: *Quod itaque Deus conjunxit, homo ne separet***. Testatur Servator, quod diversitas formæ viri et feminae a Deo, qui super omnia est, profecta sit, quodque conjunctionem illam indissolubilem conservare oporteat, Mosaica vero doctrina ad duritiem cordis eorum, qui legi obnoxii erant, tanquam ad circumstantiam seu conditionem respexerit, quæ de amplissimo legis, in creatione silentio præteritæ, postulato aliquid detraheret.

σκληροκαρδίαν τῶν νομοθετουμένων περιστάσιν εἶχε σείσηγμένου νόμου τὸ ἀξίωμα.

II. Ut vero ad alia transeamus, si mali principii vetus testamentum fuit, quomodo, qui gratiam cum lege conjunxit, Christus, Servator noster, ait: *Multi justi desiderarunt videre quæ videtis, sed non viderunt***. Quomodo enim progenies Mali voluit videre, quæ sunt Boni? Cupiditas enim Boni ab impetu bono proficiscitur. Quomodo idem alibi dicit: *Abraham vidit diem meum, et exsultavit***. Qui enim consequi, et qui fieri potest, ut homo Veteris Testamenti ad eam visionis dignitatem perveniat, ut diem nativitatis boni Dei conspiciat et lætetur? præcipue cum divinus Paulus testetur et dicat, quod mysterium Christi et adventus Servatoris potestates et principatus mundi, ipsumque mundi dominum latuerit. Quod si igitur et ipsum mundi dominum mysterium illud latuit, unde servi ejus id viderunt ante et perspexerunt? Tu vero audi et aliam eamque luculentiorē impietatis confutationem. Quando enim incredula et male sedula Sadducæorum

** Gen. ii, 24; Matth. xix, 5. ** Matth. xix, 6. ** Matth. xiii, 17. ** Joan. viii, 56.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(16) *Δικαίωμα*, postulata. Ita vocem istam h. l. reddendam censui, quæ alioquin in Novo Fœdere et scriptoribus ecclesiasticis πολύσημος est. Vide eam in rem Jac. Capellum in *Observationibus sacris*, p. 190; Jac. Altingium, tom. V. Opp., p. 363; et Jac. Guffetum in *Commentario suo lingue Hebr.* p. 882. Δικαίωματα πολέμου de *legibus seu juribus belli* profani scriptores dicunt. Vide Valesium, ad Notas Maussaci, p. 275.

(17) *Οἰκονομία*. Vocis hujus significatus egregie, ut solet, evoluit Thomas Gatakerus, in *Notis* ad Marcum Antoninum, lib. xi, § 15. Vide et Jo. Casp. Suiceri *Thesaurum ecclesiast.* suo loco, et *Observationes sacras*, pag. 25 seq. Dionys. Petavium in *Dogmatibus theologicis, de incarnatione* ii, n. 1, et *De Trinitate*, p. 112; nec non Isaacum Casaubonum, ad *Epist.* Gregor. Nysseni, p. 90 seq. novissime autem Georg. Michesium, in *Præfatione* ad Jo. Ernesti Græbii scriptum posthumum *Some instances of the defaults and omissions in M. Whistons Collection*

of testimonies, p. 33, seq.

(18) *Διαφορὰ τοῦ πλάσματος*. Hæc igitur sexus diversitas instar symbolici præcepti fuisse videtur Photio, ex quo veteres indissolubilem conjugii nexum, quem Christum diserite ursit, tanquam creatoris institutis conformem, discere potuerint.

(19) *Ἐπιδημία*. Ea voce scriptores ecclesiastici utuntur ad Christi, Domini nostri, adventum in carnem significandum. Vide loca ejusmodi apud Suicerum in *Thesauru eccles.* suo loco. Videntur autem illi eam mutuam sumpsisse a profanis gentiliū scriptoribus, qui adventum deorum suorum, quem in urbes, ipsis acceptas, fieri consuevisse credebant, eadem exprimebant voce. Vide Henr. Valesii Notas ad Eusebii *Histor. ecclesiast.* p. 185.

(20) *Ἀέροντος*. Alludere videtur ad locum Pauli, in *Epist.* ad Ephes. iii, 9, 10; etc. his similes, Rom. xvi, 25; ii, Tim. i, 9, 10; ubi tamen diserite mali demonis, hoc mysterium ignorantis, non fit mentio, quamvis ratione sensus subintelligi possit.

factio septem finxit fratres, eorumque singulis successu temporis unam eandemque uxorem tribuit, atque hoc figmento suo corporum resurrectionem avertere conata est, Servator illis insolubile, quod in commento suo esse opinabantur, opponentibus, quærentibusque, cujusnam ex septem istis futura sit uxor, primum quidem exprobravit tanquam Scripturas ignorantibus⁸⁸. At quomodo animadversio in eos cedit qui ignorant quæ Mali sunt? At ille ex ignorance Scripturarum aliud idque gravius ipsis impingit probum, quod scilicet nec potentiam Dei norint. Hinc mysterium resurrectionis clarius expositurus: *In resurrectione enim, inquit, neque uxores ducunt, neque elocantur, sed ut angeli Dei in cælo sunt*⁸⁹. Imo imprudentiam hanc adhuc fortius efficaciusque castigaturus, et partim gratiæ ac legis concordem harmoniam expositurus iisdem vero, ac eadem opera recentibus adversariis plagas ex lege Mosaica inflicturus: *Nonne legis, inquit, quod a Deo dictum est: Ego sum Deus Abrahami, et Deus Isaaci, et Deus Jacobi*⁹⁰. Quo ipso diserte ostendit, quod Abraham et Isaac et Jacob æternæ vitæ hæredes sint, et quod Deus æternus, ac resurrectionis auctor, et, qui hinc pendet, fructus largior illorum sit Deus. Adjungit vero in sequentibus hæc: *Non itaque Deus mortuorum Deus est, sed viventium*⁹¹. Atque hæc monuit, ut omnem impiorum hominum prætextum eluderet. Neque etiam omisit commemorare, ubi ista scripta existent, sed per sanctum Marcum exclamat, in libro Mosis Deum hæc ad ipsum dixisse⁹². Quod si igitur Deus Deus mortuorum non est, sed potius apud eum vivit Abraham, vivit Isaac, vivit Jacob, omnesque, qui eandem vivendi rationem sectati sunt, similesque sunt angelis Dei in cælo, quomodo a malo principio, ceu impii isti nugantur, orti dicentur illi, qui ad veteris testamenti præscripta se composuerunt?

III. Adhuc vero magis refelli potest apostatarum sententia, quandoquidem Servator eos, qui cælum ingredi cupiant, ad studium per angustam portam introeundi exhortatus, vicissim negligentes hujus mandati, tanquam operarios incuriæ illuc ablegat, ubi sit fletus et stridor dentium. Cumque undique colligeret, qui se studiosos præcepti in regno suo præstiterint, iisque locum in eo assignaret, (adverte, o homo, mentem!), Abrahamo, et Isaaco, et Jacobo primum vindicat. Ait enim: Si audire no-

⁸⁸ Matth. xxii, 29. ⁸⁹ ibid. 30. ⁹⁰ ibid. 31, 32.

Α δίκους. Ἦνίκα γὰρ τὸ Σαβδουκαίων ἀπιστῶν τε καὶ περιεργῶν ἐπὶ τὰ μὲν ἐπλάττειν ἀδελφοὺς, μίαν δὲ καὶ τὴν αὐτὴν παρὰ μέρος ἡρμοζόν αὐτοῖς γυναῖκα, καὶ τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν ἀναιρεῖν τῷ πλάσματι διεμνηχανῶντο, ὁ Σωτὴρ διαπυνθανομένοις αὐτοῖς τὸ διὰ τοῦ πλάσματος, ὡς ἐνόμίζον, ἀπορον, καὶ τίνος ἔσται τῶν ἐπὶ τὰ γυνή, ἀπαιτοῦσιν, πρῶτον μὲν ἐπιτίμησεν αὐτοῖς τῆς πλάνης ὡς τὰς Γραφὰς οὐκ εἰδῶσι. Καίτοι τίς ἐπιτίμησις τοῖς ἀγνοοῦσι τὰ τοῦ Πονηροῦ; Ὁ δὲ προστίθεται ἐκ τῆς ἀγνοίας τῶν Γραφῶν, ἕτερον αὐτοῖς ὀνειδισμὸν χαλεπώτερον, μὴδὲ τὴν δύναμιν αὐτοὺς εἰδέναι τοῦ Θεοῦ. Εἰτα τρανότερον τὸ τῆς ἀναστάσεως ἀναπτύσσων μυτήριον· Ἐρ γὰρ τῇ ἀναστάσει, φησὶν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἀγγελοὶ τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσιν. Ἐτι δὲ σφοδρότερόν τε καὶ ἰσχυρότερον διελέγχων τὴν ἀνοιαν, καὶ ἅμα μὲν τῆς χάριτος καὶ τοῦ νόμου τὴν σύμφωνον (21) ἀλλήλουχίαν τρανολογῶν, ἅμα δὲ καὶ πληγὴν (22) αὐτοῖς διὰ τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας καθιερῶν, καὶ δι' ἐκείνων τοῖς νῦν ἀποστάταις, *Ὁὐκ ἀνέγγινε*, φησὶ, *τὸ ῥήθην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ*; δεῖκνύς τε ἑναργῶς διὰ τούτων ὅτι Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τῆς αἰωνίου ζωῆς κληρονόμοι, καὶ ὅτι Θεὸς αἰώνιος, καὶ τῆς ἀναστάσεως εἰσηγητῆς, καὶ τῆς ἐκείθεν ἀπολαύσεως δοτὴρ ὁ τούτων Θεός. Συνάπτει δὲ καὶ κατὰ συνέστιαν· *Ὁὐκ ἔστιν οὖν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων*. Καὶ ταῦτα εἶπεν, ἵνα πᾶσαν τὴν δυσσεβῶν περιχώρη πρόφασιν. Οὐδὲ, ἐνθα γέγραπται, παραλέλοιπεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἱεροῦ ἀνακράζει Μάρκου, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ Μωσέως ὁ Θεὸς ταῦτα εἶρηκε πρὸς αὐτόν. Εἰ οὖν ὁ Θεὸς Θεὸς μὲν νεκρῶν οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ζῆ μὲν παρ' αὐτῷ Ἀβραάμ, ζῆ δὲ Ἰσαὰκ, ζῆ δὲ Ἰακώβ, καὶ πάντες δοοὶ τὴν αὐτῶν ἐξήλωσαν πολιτείαν, καὶ εἰσιν ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ, πῶς πονηρὰς ἀρχῆς, ὡς ἡ πονηρία φησὶν, οἱ κατὰ τὴν παλαιὰν βεβιωκότες πολιτεῖαν;

Γ'. Ἐτι δὲ μάλλον διελέγχοντο ἂν τῆς ἀποστασίας τὸ φρόνημα, ἐπειδὴν τοὺς βουλομένους τυχεῖν τῆς εἰσόδου τῶν οὐρανῶν παρακλεισμένοι; ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς στενῆς πύλης ἀγωνίζεσθαι εἰσελθεῖν, τοὺς μὲν ἐβρόθυμηκότες περὶ τὴν ἐντολὴν, ὡς τῆς ἀκηδίας (23) ἐργάτας, ἐνθα ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων ἀποπέμπει. Εἰσάγει δὲ, πανταχόθεν συνάγων τοὺς σπουδάσαντας περὶ τὴν ἐντολὴν, ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, καὶ τούτους ἀνακλίνων ἐν αὐτῇ (ἐπίστησον, ἀνθρώπε, τὸν νοῦν!) τὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ, καὶ

⁹¹ ibid. ⁹² Marc. xii, 26.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(21) *Τὴν σύμφωνον*. Ita lego pro συμφωνίαν, quod erat in ms. Atque id quidem locum tueri poterat, si particulam καὶ inter utramque vocem excidisse statuas. Sed placet prius.

(22) *Πληγὴν*. Καθίεναι πληγὴν, æque recte dicitur, quam καταφέρειν πληγὴν, qua phrasi usus est Plutarchus, lib. ii. *De fortuna Alexandri*, observante Henrico Stephano in *Thesouro linguæ*, quem-admodum etiam καθίεναι λόγον pro submittere

insidias dixerunt alii.

(23) *Ἀκηδίας*. Videri poterat legendum ἀδικίας. Hæc enim Christi phrasis est Lucæ xiii, 27. Ac præterea ex veterum ratione pronuntiandi η per i fieri facile poterat, ut ἀδικίας pro ἀκηδίας a librario scriberetur. Sed tuendam tamen codicis lectionem existimo, quia de negligentibus et incuriosis hominibus hic sermo est.

Ἰακώβ καὶ τοὺς προφῆτας προανακλίνει. Λέγει γάρ· Ἄν μὴ βούλησθε ἀκούειν· ὅταν ὤψηθε Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ πάντας τοὺς προφῆτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ὑμεῖς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω; Καὶ τίνες οἱ ἐκβαλλόμενοι ἔξω, ἢ δηλονότι ὅσοι κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἐπολιτεύσαντο; Εἰ δὲ ὅσοι τὸν βίον αὐτῶν καὶ τὴν εὐσέβειαν οὐκ ἐζήλωσαν, τῆς βασιλείας ἐκβάλλονται τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὸν κλαυθμὸν καὶ βρυγμὸν τῶν ὀδόντων ἀπορίπτονται, τίς ἂν ἀντίξιος εὐρεθείη τιμωρία τοῖς ἐπὶ τοσούτον ἰξοιστῆσαι μανίας; Ὡς στομάτων ἀπυλῶτων καὶ τῷ πατρὶ τοῦ φεύδους ἐτοιμῶς ὑπηρετούμενων, ὡς καὶ ληστὰς καὶ κλέπτας καὶ τοῦ Πονηροῦ πλάσματα, καὶ ὑπηρέτας πολυᾶν ἐνουβρίζειν! Οἱ δὲ μὴδὲ μέχρι τούτου τὴν λύσαν ἰστώντες, ἀλλὰ καὶ τὸν χαρίζμενον ἡμῖν τὴν αἰώνιον ζωὴν, καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅς ἐστι Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, Θεὸς ζώντων καὶ οὐ νεκρῶν, πονηρὰν ἀρχὴν καὶ πονηρῶν ἔργων δημιουργὸν δυσφημοῦντες, τὰ ὡς ἄληθώς τοῦ Πονηροῦ πλάσματα ἄρ' οὐχὶ τὴν δίκαιον καὶ τοῦ σκότους ἡτοιμασμένην τῷ διαβόλῳ ποινήν διαπαντὸς εἰσπραττόμενοι οὐκ ἐλάττονα τῆς τολμῆς τίσουςι δίκην; Οὐδὲ τὸ χάσμα δὲ τὸ μεταξὺ τοῦ πλουτοῦ καὶ τοῦ Λαζάρου πεφρικασιν, ὃ ἀ[πο]τειχίζει μὲν τοὺς μετὰ τοῦ Ἀβραάμ εὐφραίνομένους, ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς βασάνοις κολαζομένων. Ἄλλ' οἱμοὶ! κἂν μὴ (24) νῦν τὴν αἰσθῶσιν τῆς τιμωρίας οὐκ ἔχοντες τὴν ἀπειλὴν τοῦ Σωτῆρος οὐ τεθή-
 πασι, τότε δὲ, τότε πείρα τὸ πικρὸν τῆς βασάνου μαθόντες, κἂν οὐδὲν κέρδος εὐρήσουσιν, πολλὴν καὶ μακρὰν καὶ ἀτελεῦτέον ἐαυτῶν ποιήσονται τὴν κατάγνωσιν! Μάλιστα γὰρ ἐπειδὴ τὸν Ἀβραάμ, κατὰ τὴν τοῦ πλουτοῦ παραβολήν, εἰς ἐπιουρίαν καλοῦντες, ὃν ἐχλεύαζον, ἔλεοντα οὐκ εὐρήσουσιν (25). Εἰ γὰρ ὁ εἰς τὸν Λάζαρον παροινήσας τῶν Ἀβραμιαίων κόλπῳ φοβερῶ χάσματι ὑπερορίζεται, καὶ τῷ ἀκοιμήτῳ πυρὶ τὴν δίκην τῆς ἀφίανθρώπου γνώμης ἀπαιτεῖται· καὶ τῆς μακαρίας ἐκεῖνης εὐφροσύνης καὶ ἀναπαύσεως γίγεται μὲν, ἀπείργεται δὲ, καὶ φλέγεται μὲν τὴν γλώσσαν, ὀδυῖται δὲ πικρὰς ὀδύνας· καὶ τότε τῆς παροινίας οὕσης, ὅτι μὴ μετέδωκε τῷ ὁμοφυεῖ συμπαθείας, ἀλλ' οὐχ ὅτι χλεύην ἐπήνεγκεν, ἢ δυσφημῶν ὤψθη· πῶς οὐκ ἂν πολλαπλασιῶς καταφλεχθείη καὶ τὸ στόμα καὶ ἡ γλῶσσα, καὶ τὰ σπλάγχνα πάντα, τῶν τοιαύτην κα-
 ταχρόντων παροινῶν τοῦ Ἀβραάμ, καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ δημιουργὸν τὴν θεομαχίαν παραπεμπόντων; Σὺ δὲ μοι συνέπου τοῖς ἐφεξῆς καὶ συνεπισκόπει.

Δ'. Ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τὸ μεγαλυνοῦν τῶν Ἰουδαίων καὶ μισαφόνων καὶ ἁπίστον στηλιτεύων, καὶ ἀναξίους κρίνων γονῆς τῆς Ἀβραμιαίας, κἂν ἐκείθεν αὐτοῖς κατῆι τὸ φῶς, *Εἰ τέκνα ἦτε, φησὶ, τοῦ Ἀβραάμ, ἐποιεῖτε ἄρ' τὰ ἔργα τοῦ*

²² Joan. viii, 59.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(24) *Μή*. Ita ms. Malim legere μὲν.

(25) *Εὐρήσουσιν*. Sic lego pro εὐρίσουσιν quod erat in ms.

litis, (quid fiet?) ubi videritis, et Abrahamum, et Isaacum, et Jacobum, et omnes prophetas in regno Dei, vos vero foras ejectos? Qui vero sunt ejecti illi, nisi isti, qui ad exemplum Abrahami et Isaaci et Jacobi vitam non composuerunt? Quod si vero e regno Dei expellendi sunt, et ad sietum atque stridorem dentium amandandi, qui vitam pietatemque eorum imitatione non expresserunt, quæ tandem pœna statuenda est digna illis, qui eo insaniz processerunt? O effrenata hominum ora, Patri mendacii adeo inservientium, ut et latrones et fures, et Mali progeniem ac servos eos appellare audeant! Nonne vero illi, qui ne hic quidem syrori suo obicem ponunt, sed et eum, qui vitam æternam regnumque cœleste nobis largitur, qui idem est Deus Abrahami et Isaaci et Jacobi, Deus viventium non autem mortuorum, tanquam malum principium et malorum operum opificem calumniantur; nonne, inquam, illi, utpote Mali vere progenies, supplicium, per ignem et tenebras diabolo paratum, perpetuo provocantes, dignam facinore audacissimo pœnam luent? Et ne sic quidem hiatum, qui inter divitem et Lazarum interjectus est, quique animas, cum Abrahamo convivantes, ab illis separat, qui æternis cruciatibus affliguntur, expavescunt? Vah, quam misere homines, qui nullum pœnæ sensum nunc habentes ab ipsis Servatoris minis sibi non timent, eo, eo, inquam, tempore acerbissimos dolorum experiundo edocti, nullumque operæ suæ lucrum capientes, contra se ipsos duram, longam et non revocandam sententiam ferent! Idque in primis tunc, ubi secundum parabolam de divite prolata Abrahamum in auxilium vocantes, eum, quem antea ludibrio habuerunt, nulla sui miseratione tactum invenient. Si enim homo in Lazarum injurius ab Abrahami sinu per tremendum hiatum excluditur, et igne nunquam finiendi inhumanitatis suæ pœnam luit, ac æternæ illius beatitatis et quietis desiderio capitur quidem, sed non potitur; linguæque insuper uritur, et acerbissimos sentit dolores, ob eam tantum insolentiam, quod non misertus est hominis sibi similis, non autem, quod ludibrio aut conviciis affecit, quomodo non longe gravius illorum os et lingua et viscera omnia urentur, qui in Abrahamum se tam insolentes præstiterint, et per ejus latus communem Dominum et conditorem instar hostium oppugnarent? Tu vero et reliqua mecum considera ac perpende.

IV. Servator arrogantiam, homicidia et incredulitatem Judæorum in Evangeliiis castigans, eosque stirpe Abrahami, quamvis hinc orti essent, indignos judicans, Si filii, inquit, Abrahami essetis, Abrahami opera faceretis. Tunc nec hic subsistens, sed

ulterius progrediens in triumphante de iis confutatione, subiungit : *Non estis filii Abrahamæ, sed diaboli* **. Ita enim ratio statuere iubet, illius quemdam et nomen et genus referre, cuius mores et genium in vita imitando exprimit. Quod si vero vetus testamentum mali, ceu inepte tradunt, principii esset, et Abraham ad illud pertineret, dicendum fuisset, filii estis Abrahami et filii diaboli; ex utroque enim, quod ut Deus odio, ita amore hostis prosequitur, Judæi utrumque colentes reprehendi poterant. Quomodo vero alibi iterum Servator illis, qui Abrahami sint, regnum cœlorum hæreditatis instar adjudicat, illisque jungit eos qui se ex toto corde et sine exceptione præceptorum studiosos præstiterint, purumque cultum exhibuerint, adeo ut convictum cum illis in regno cœlorum tanquam præclarum aliquod et mirandum præmium polliceatur? *Dico enim vobis, quod multi ab oriente et occidente veniunt, et recumbent cum Abrahamo et Isaaco et Jacobo in regno cœlorum* **. Hoccine vero sit præmium eorum qui ipsum agnoverunt? hoccine donum pro illis qui cades pro eo sustinerunt? hæccine prærogativa? hæccine merces? quod cum ministris Mali et esse, et numerari et versari possint? Quomodo hæc et alia huiusmodi tulerint aures divinis sermonibus assuetæ?

V. Si vetus testamentum a diabolo erat, quomodo Matthæus et Lucas, Servatoris genealogiam recensentes, inter majores ejus et patres numerant illos, quos vetus inter decora sua habet? Nunquid enim in bonum Deum cadere potest externa species et simulatio? Nam non minima pars defectionis huius et secte est, ut adversus Verbi incarnati adventum vel hoc modo insaniat. At enimvero quomodo Deus optimus vel quoad speciem et simulate, vel vere et opere ipso eos, qui in testamento, quod illi ad Malum referunt, eminnerant, majores suos et patres esse jusserit, atque adeo aliquid ejusmodi assumpserit, cuius conditorem hostem esse non ignorabat? Et quomodo non ex alio populo natus est, qui scilicet vim et potentiam diaboli non repetita vice expertus sit, sed ex illo prodiit, quem leges veteris testamenti formarunt et finxerunt, deinde vero post primam illam eamque malam creationem ad actiones moresque longe peiores perduxerunt et incitarunt? Si vetus testamentum Deum auctorem non habet, quomodo violatores legum conditoris naturalium, et lascivie se permittentes, voluntatiue hostis penitus subjectos, igne punit, et impiorum asurorum pœnas luere jubet? Malum enim pœnas reposcere impietatis, qua ipse delectatur, et cuius ipse auctor est, qui vel cogitarit omnino vel dixerit, nonne is insanire merito credatur? Apostata vero ait hostem

** Joan. viii, 53. ** Matth. viii, 11.

A *Ἀβραάμ. Καὶ ὁ θρίαμβος οὐ μέχρι τούτων, ἀλλὰ καὶ σφοδρότερον αὐτῶν καθαπτόμενος ἐπάγει, λέγων. Οὐκ ἐστὲ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου ἐστέ.* Πολὺ γὰρ ἡ γνώμη κραταῖον (26), ἐκείνου τὴν κλησιν, καὶ τὸ γένος ὑπαιθεῖν, οὗ τὸ γνήσιον ἐν τῇ μιμήσει φέρεי τῆς ζωῆς. Εἰδ' ἦν ἡ Παλαιὰ κατὰ τὰς ἀθέτους φωνὰς τοῦ Πονηροῦ, ταύτης δὲ ὁ Ἀβραάμ, ἴσον ἦν εἰπεῖν. Τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τέκνα τοῦ διαβόλου· δι' ἐκατέρου γὰρ ἂ μισεῖ μὲν ὁ Θεός, στέργει δὲ ὁ Ἐχθρὸς, ἐλέγχονται τιμῶντες ὁμοίως οἱ Ἰουδαῖοι. Πῶς δὲ καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Σωτὴρ τοῖς περὶ Ἀβραάμ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰς κληρὸν ἀφορίζει, καὶ συντάττει τοῖς τοῖς ὁλοφύχῳ γνώμῃ τῶν τε προσταγμάτων φύλακας ἀπροφασίστους διειγμένους καὶ καθαρὸς αὐτῷ τὴν λατρείαν προσενεγκόντας, καὶ ὅσπερ τι μέγα καὶ θαυμασίον ἐπαθλὸν διδοῦς, τὴν μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ ἐπαγγέλλεται συναυλίαν; Λέγω γὰρ ὑμῖν, οἱ πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξουσιν, καὶ ἀνακλιθίσονται μετὰ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἄρα γὰρ τοῦτο ἐπαθλὸν τοῖς ἐπαγνοῦσιν αὐτόν; Ἄρα τοῦτο δῶρον τοῖς, ὅσοι τὰς σφαγὰς ὑπέσχον ὑπὲρ αὐτοῦ; τοῦτο φιλοτιμία; τοῦτο ἐπαθλόν, τὸ μετὰ τῶν θεραπευόντων τοῦ Πονηροῦ καὶ συνεῖναι, καὶ συναριθμεῖσθαι, καὶ συναγελάζεσθαι; Καὶ ποῖα ἐν ταῦτα ἀνέξεται ἀκοή ῥημάτων ὧς ἔχουσα ἀκοὴν βεῖων;

E. Καὶ εἰ ἡ Παλαιὰ τοῦ διαβόλου ἦν, πῶς ὁ Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀναπτύσσοντας γενεαλογίαν, προγόνους αὐτοῦ καὶ πατέρας τοὺς, οὓς ἡ Παλαιὰ κλέος εἶχεν, ἀναγράφουσι; Πῶς γὰρ ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἦ ἐν σχήματι καὶ ὑποκρίσει; Ἔστι γὰρ, ἔστι τις τῆς ἀποστασίας ταύτης οὐκ ὀλίγη μοῖρα, καὶ ταύτην τὴν λύσαν κατὰ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Λόγου παρουσίας προφέρουσα. Ἀλλὰ πῶς ὁ Ἀγαθὸς ἦ κατὰ σχηματισμὸν καὶ ὑπόκρισιν, ἦ ἐν ἀληθείᾳ καὶ ὑπάρξει τοὺς ἐν τῇ πονηρᾷ διατρέψαντας; Διαθήκη πατέρα; καὶ προγόνους αὐτοῦ γενέσθαι κατεδέξατο, καὶ τοιοῦτον σπέρματο; ἐπιλαθέσθαι, οὐ πλάστην οὐκ ἠγνοεῖ τὸν Πολέμιον; Καὶ πῶς μὴ ἐξ ἄλλου ἔθνους προῆλθεν αὐτός, ὃ μὴ δευτέραν εἶχεν ἐνέργειαν τοῦ Πονηροῦ, ἀλλ' ἐξ ἐκείνου πρόεισιν ὃ τῆς Παλαιᾶς οἱ νόμοι διεμόρφουν τε καὶ διέτιθεντο, καὶ μετὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς πονηρὰν πλάσιν πονηροτέροις ἄλλοις ἔργοις καὶ ἔθεσιν ἐπαιδαγώγων τε καὶ διέπλαιτον; Καὶ εἰ μὴ ἦν ἡ Παλαιὰ τοῦ Θεοῦ, πῶς τοὺς ἀθετήσαντας τοὺς ἐν τῇ φύσει νόμους τοῦ Πλάστου, καὶ εἰς ἀσέλγειαν μὲν ἐξοκλιαντας, τῷ θελήματι δὲ παντελῶς καταδουλωθέντας τοῦ Ἐχθροῦ περὶ κολάζει, καὶ τὴν τῶν τετολημμένων δίκην ἀπαιτεῖ; τὸν Πονηρὸν γὰρ δίκην ἀπαιτεῖν τῆς αὐτὸν τερπούσης καὶ ἐξ αὐτοῦ προτοῦσης πονηρᾶς ἐργασίας, πῶς οὐκ ἀνεῖη ὧς; ἐννοηθῆναι [ἢ λεχθῆναι] οὐ μανικόν; Ὅ δὲ ἀποστᾶται τῶν πονηρῶν ἔργων τοὺς πονηροὺς πονηρῶν πλά

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(26) *Κραταῖον*. Malim legere *κραταῖον*, quia alioquin hiulca videtur oratio.

σμάτι ἄλλῳ τῷ πυρὶ τὴν τιμωρίαν εἰσπράττεσθαι λέγει τὸν Ἐχθρὸν (27) ἐτῶν τοῖς σαρκὸς πάθει κατασφύρινας κατακλυσμῷ κολάζει (28). Μισοπονήρου γὰρ ἐστὶ καὶ ἀγαθοῦ καὶ δικαίου, τὸ τε κακὸν ἀναστῆλιν, καὶ τοὺς πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, ἀναιδεύσαν- μένους τὴν ἴσιν εἰσπράττεσθαι τιμωρίαν, ἀλλ' οὐχὶ πονηροῦ ποθεν, οὐδὲ φιλοῦντος καὶ νομοθετοῦντος τὴν ἁμαρτίαν.

Γ'. Ἰνα δὲ μάθῃς ἀκριδέστερον, ὡς ὁ αὐτός ἐστιν ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεός, ὃ τε τοῦ δικαίου ἐκδι- κος ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ὁ ἐν τῇ χάριτι, ξηραίνει μὲν τὴν συκῇν καρπὸν αὐτῷ μὴ προσενεγκούσαν, μυρίαις δὲ ἀπειλαῖς ὑποβάλλει τοὺς αὐτῷ μὴ πειθομένους, καὶ τὸ σφοδρότερόν τε καὶ ἀμίμητον τῆς κολάσεως, εἰς τὸ ἐξώτερον πῦρ τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, τοὺς παραβεβηκότας (29) αὐτοῦ τοὺς νόμους καταδικάζει. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προσκαίρῳ πυρὶ καὶ ὕδατι τιμωρεῖται, ἐπὶ τέλος δὲ δαιωνίζονται καὶ ἀτελευτήτω. Ὅρᾳς πῶς τὸ μισοπότη- ρον πανταχοῦ ὥσπερ καὶ τὸ φιλόανθρωπον γινώρισμά ἐστι καὶ μαρτύριον τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ; Καὶ οὐκ αὐτὸς μὲν ταῦτα πράττει, τοὺς μαθητὰς δὲ τῆς τοιαύτης πράξεως ἀναστέλλει; ἀλλὰ Πέτρος μὲν ὁ ἐν τῇ χάριτι λαμπρὸς τὸν Ἀνανίαν καὶ τὴν Σάπφειραν ψευδολογίας θάνατον ἔλαβε τὴν δίκην (30). Παῦλος δὲ, ὁ θερμὸς τῆς χάριτος κήρυξ καὶ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης, τυφλὸν μὲν εὐθὺς ποιεῖ τὸν Ἑλύμαν, αὐτὸς μαθὼν, ἐξ ὧν πέπονθεν, ὅσον ἡ ποινὴ κέρδος φέρει. Τὸν δὲ πεπορευκότα Κορίνθιον παραδίδωσι τῷ Σατανᾷ εἰς ὀλεθρον τῆς σαρκός. Ἀλέξανδρον δὲ εἰς τὴν ἑκείθεν παραπέμπει βᾶσανον καὶ κρίσιν. Καὶ εἰ ὀργὴ καὶ θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν (31), σφόδρα διαμαρτύρεται ὁ Παῦλος, ὥσπερ δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, πῶς προσωποληψία οὐκ ἐστὶ παρὰ τῷ Θεῷ; πῶς οἱ κατακριθέντες ἐν τῇ Παλαιᾷ οὐχ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κατακρίθησαν ἀγαθοῦ Θεοῦ, ὅς καὶ τὴν χάριν νομοθετεῖ, καὶ τὸ ἀπροσωπολήπτον αὐτοῦ, οἷς ὑπέστησεν, ἐδεβαίωσε; Καὶ πόσοις ἂν τις ἐπιδειξαίτο τὴν μισο- πόνηρον δίκην ἐν τοῖς τῆς χάριτος νόμοις τὸ κράτος ἔχουσιν ἅμαχον;

Ζ'. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ πονηρὸς ἦν ἀρχὴς ἡ Παλαιά, πῶς ὁ μετάρσιος καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος, Παῦλος, εὐθὺς ἀρχόμενος τῶν Ἐπιστολῶν διὰ τῶν προ- φητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις τὸν Θεὸν προσεπαγ- γέλλεσθαι λέγει, περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα; Εἰ γὰρ Θεοῦ προφηταὶ καὶ Γραφαὶ ἅγαι, δι' ὧν ὁ Θεὸς προσπηγ- γεῖλατο περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ποῦ ὁ Πονηρὸς εὐρήσει τὴν ἀρχήν; Καὶ εἰ τὰ ἀόρατα αὐτοῦ, τούτεστι τοῦ

A homines malorum operum auctores per creaturam aliam malam, ignem scilicet, ad poenam vocare, eos- que qui cupiditatibus carnis abrepti sint, diluvio punire. Jam autem et boni et justi et malis insensu opus est, malum prohibere, impudentesque pecca- tores ad dignum rapere supplicium, quæ sane malum, aut peccatum amantem, imo legibus præcipientem non decent.

VI. Ut vero adhuc magis intelligas, quod idem bonus et hominum amans Deus est, qui et in veteri et in novo testamento justum tueatur, sicut exa- rescere jubet, quæ fructum petenti non exhibe- bat **, infinitisque minis sibi non audientes expo- nit, legumque suarum transgressores graviore nec imitabili supplicio, igni scilicet, qui diabolo et an- gelis ejus paratus est, subjicit. Atque ita primum quidem igne et aqua temporali, tandem vero æterno et nunquam finiendo punit. Viden', quod et odium malorum et humanitas semper argumentum et si- gnum sit bonitatis Dei? Nec ipse solum ita agit, discipulosque forte ab ejusmodi actionibus probi- bet, sed et illustris in novo testamento Petrus, Ana- niam et Sapphiram morte in mendacii poenam affe- cit. Paulus quoque, strenuus Evangelii præco, et doctor orbis, Elyman ex vestigio cæcum fieri ju- bet **, ipse scilicet ex iis, quæ perpersus erat, edoctus, quantum commodum poena afferat. Idem hominem Corinthium, scortationi deditum, Satanæ in perniciem carnis tradit, Alexandrum vero eidem cruciatui et judicio adjudicat **. Imo cum idem Paulus testetur, quod ira, afflictio et angustia ven- tura sit super omnem animam hominis malum pa- trantis **, sicut vicissim gloria et honor et pax sit hominis bonum operantis, nec personam Deus respiciat: quomodo, qui in Veteri Testamento dam- nati sunt, non ab eodem condemnentur Deo bono, qui et Evangelium promulgavit, et, quam nullus apud se sit personarum delectus, factis demon- stravit? Quis vero suffecerit enarrandis gratiæ seu novi testamenti legibus, quæ evincant, justitiam malis inimicam ibi perpetuo valere?

VII. Præterea vero, si vetus testamentum mali est principii, quomodo divinus et cælestis vir Paulus, statim ab initio epistolarum suarum, profitetur Deum per prophetas suos in Scriptura sacra testari de Filio suo, ex semine Davidis secundum carnem orituro? Quod si enim Dei sunt prophetæ, et Scripturæ sacræ, per quas Deus de Filio suo ante nuntiavit, ubi Malus principium invenerit? Et si invisibilia ejus, hoc est Dei et Patris Domini nostri

** Matth. xxi, 49.

** Act. xiii, 8.

** Tim. i, 20.

** Rom. ii, 9.

* Rom. i, 2 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(27) Ἐχθρ. Lego καὶ τοῦς.

(28) Κολάζει. Lego κολάζειν.

(29) Παραβεβηκότας. Hoc modo res ipsa legere jubet, pro περιβεβηκότας, quod habet ins. Supra vero ad tomum I, p. 8, monui, τὸ, παρὰ et περὶ sæpe inter se permutari.

(30) Ἐλαβε τὴν δίκην. De phrasibus διδόναι et λαμβάνειν τὴν δίκην vide Thomam Gatakerum in Dissert. de stylo N. T. et Jo. Vorstium, De Hebrai- smis N. T. part. i, c. 7, p. 215.

(31) Excidissee hic videtur vocula ὧ; vel similis.

Jesu Christi, a creato mundo ex operibus cognita A
conspiciuntur, in quibus tandem opifex malus cognoscitur? Invisibilia et mente assequenda Dei sunt: hæc vero ex creatione visui et sensibus subjecta perspiciuntur. Nisi enim ex visibilibus creaturis invisibilia Dei intelligerentur, certe invisibilia hæc ab istis non distinxisset, neque ex istis ea perspicere jussisset. Quomodo autem in creaturis sensibilibus, hoc est, in creaturis mali perspiciuntur invisibilia Dei, nempe æterna illius potentia et divinitas? Malitia sane potius et turpitudine Mali in iis conspicerentur, siquidem in universum tales ejus creature existerent. Quod vero lex a bono Deo sit, etiam hinc facile demonstraveris. Paulus enim, os Christi, ait, quod non auscultatores, sed observatores legis justitiam consequentur. Quomodo lex a bono Deo profecta non sit, qui pro poena irroganda eos, qui legem impleverunt, justos pronuntiat? Et si transgressor legis, etiam circumciscis carnem, pro præputiato habetur, et divina gratia indignus, præputiatus vero, si legis jussa secutetur, circumcisionem sanctissimi Spiritus in anima circumfert, nonne lex a bono Deo repeti debet? Si vero Christus Jesus, prout Paulus exclamat, minister fuit circumcisionis, pro veritate scilicet Dei, ad confirmandas promissiones patribus factas, quas proinde Christus stabilivit; idem vero Deus patribus has promissiones fecit, qui et cælum hoc sensibus expositum et terram condidit, quemque Moses in historia creationis Deum prædicat, qui insuper a Paulo in hoc et aliis locis pluribus Servatoris nostri pater appellatur, cujus promissiones ipse ut genuinus filius per se, non vero aliena opera usus, ratas et stabiles esse demonstraverit, qui fieri potest, ut impudentissima apostatarum factio non confundatur? Quid vero provocho ad Paulum, virum alioquin cognitione Veteris Testamenti, et sapientia Novi tantopere illustrem, cum communem Dominum audere liceat præcipientem et dicentem: *Ne existimetis me venisse ad solvendam legem aut Prophetas: non veni ut solverem legem, sed ut implerem* ¹. Et alibi: *Amen, amen, dico vobis: Non transibit cælum et terra, aut iota unum, unusve apex, donec omnia ista evenerint* ². Ego ut impleturus legem veni, ait Christus, at impij oris est dicere me venisse ut Patris legem dissolverem. Ego vero nihil ejus non impletum relinquam; nihil in ea a Malo inspiratum est; nihil falsum deprehenditur: omnia veritatis plena sunt. Ego sum præsidium sermonum prophetarum. Mei enim et Patris servi ac ministri prophete sunt, qui et adventum meum, et omnia, quæ hoc pertinent, præviderunt et prænuntiaverunt. Itaque nec parvum quidquam, nec magnum eorum, quæ illi prædixerunt, vel quæ lex continet, præteribit, quod non a veritate tandem obsignetur. Si enim ego circumcisionis minister sum ad confirmandas promissiones, quas Pater fecit patribus, quomodo vel iota unum, hoc est, minimum eorum quæ a lege vel prophetis dicta

θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα, καθ' ὁράται, ἐν τίσιν ὁραθεὶς δημιουργῶς ὁ Ἐχθρὸς; Τὰ ἀόρατα καὶ νοούμενα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ· ταῦτα δὲ καθ' ὁράται ἀπὸ τῆς αἰσθητικῆς καὶ ὁρατικῆς. Εἰ γὰρ μὴ διὰ τῆς ὁρατικῆς κτίσεως τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ καθ' ὁράται, οὐκ ἂν μὲν διέστελλε τὰ ἀόρατα ἐξ αὐτῆς· οὐκ ἂν δὲ διὰ ταύτης ἐδίδαξεν ἑκείνα καθ' ὁραθῆναι. Πῶς οὖν ἐν τοῖς ποιήμασι τοῖς αἰσθητοῖς καθ' ὁράται τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ, καὶ τότε ἡ ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Πονηροῦ; Τοῦναντίον γὰρ ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Ἐχθροῦ, εἴπερ ἦν ὅλιως τινὰ, ἡ πονηρία καὶ αἰσχρότης αὐτοῦ καθ' ὁρατο ἂν. Ὅτι δὲ ὁ νόμος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, κἀντεῦθεν ἂν τις ἐπιδείξειτο ῥῆον. Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος, τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ, ὅτι περ οὐχ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοῦσονται. Καὶ πῶς οὐκ ἐστὶν ὁ νόμος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, ὃς ἀντὶ τοῦ κολάζειν δικαίους ἀποφαίνει τοὺς ποιοῦντας αὐτόν; Καὶ εἰ ὁ παραβάτης τοῦ νόμου, κἀν περιτετμημένος ἦ τὴν σάρκα, ὡς ἀκρόβυστος, λογίζεται, καὶ ἀνάξιος κρίνεται τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ ἀκρόβυστος τὰ δικαιώματα φυλάσσων τοῦ νόμου τὴν περιτομὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος φέρει ἐν τῇ ψυχῇ, πῶς οὐχὶ ὁ νόμος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ; Εἰ δὲ, καθὰ διακρίχραγεν ὁ Παῦλος, Χριστὸς Ἰησοῦς διάκονος γέγονε περιτομῆς, διατί; Ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων, καὶ ταύτας ἐβεβαίωσεν ὁ Χριστός; ἑκεῖνος δὲ τοῖς πατέρας διέθετο τὰς ἐπαγγελίας, ὁ καὶ τὸν αἰσθητὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν δημιουργήσας Θεός, ὃν καὶ Μωσῆς ἐν τῇ κοσμογενεῖα θεολογεῖ· δείκνυται δὲ δι' ὧν ὁ Παῦλος ἐνταῦθα καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις λέγει, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οὗτος πατήρ, οὗ τὰς ἐπαγγελίας ὡς γνήσιος υἱὸς ἀπαράβατος τε καὶ ἀψευδὲς αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, καὶ οὐ δι' ἄλλου ἐπεδείξατο, πῶς τῆς ἀποστασίας οὐ καταδύεται τὸ ἀναίσχυντον; Ἀλλὰ τί μοι λέγειν Παῦλον, καίτοι τηλικούτων ὄντα τῇ τε γνώσει τῆς Παλαιᾶς καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς χάριτος; αὐτοῦ, πάλιν ἐν τῇ τοῦ κοινου Δεσπότου διακρίσει, διατεινομένου καὶ λέγοντος· *Μὴ νομίσῃτε, ὅτι ἤλθοι καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἤλθοι καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι*; Καὶ· *Ἀμήν, ἀμήν, λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἢ ἰῶτα ἐν ἡ μίᾳ κεράτῃ, ἕως ἂν ταῦτα πάντα γένηται*. Ἐγὼ πληρωτὴς ἤλθοι τοῦ νόμου· στομάτιον ἐστὶ πονηρῶν τὸ λέγειν, ἐμὲ παραγενέσθαι τοὺς πατρικοὺς παραλῦσαι νόμους. Οὐδὲν αὐτοῦ ἀτελείωτον ἔασι, οὐδὲν ἐπιπνοίας ἐν αὐτῷ πονηρὰς, οὐδὲν εἰς ψεῦδος λήξει· πάντα μετὰ τῆς ἀληθείας. Ἐγὼ τῶν προφητικῶν φωνῶν ἡ βεβαιώσις. Ἐμοὶ γὰρ ὄντες καὶ τοῦ ἐμοῦ Πατρὸς ὑπηρεταὶ καὶ διάκονοι τὴν τε παρουσίαν τὴν ἐμὴν, καὶ πάντα τὰ τῆς παρουσίας σαφῶς προεἰδόντες τε καὶ προγγείλαντες. Διὸ ἐξ ὧν τε ἐκεῖνοι προεἶπον καὶ ὁ νόμος περιέχει, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα παραλείπεται, ὃ μὴ τῆς ἀληθείας τῷ πέραιτι σφραγισθῇ.

¹ Rom. xv 8. ² Matth. v, 17. ³ ibid. 18.

Εἰ γὰρ ἐγὼ διάκονος περιτομῆς εἰς τὸ βεβαιωθῆναι· A sunt, omnino præterire aut non impleri potest?
τὰς ἐπαγγελίας, ὅς ὁ Πατὴρ δέδοτο τοῖς πατράσι, rit?
πῶς ἴωτα ἐν, τούτεστι τὸ ἐλάχιστον τῶν ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις ῥηθέντων, δύναται ἂν ὅλως παρ-
ελθεῖν ἢ μὴ γενέσθαι.

H. 'Αλλ' ἐφ' ἑτερόν μοι τὴν θεωρίαν συµµετα-
κίνει, εἰ λόγια Θεοῦ τὰ ἐν τῷ νόμῳ. Λέγει γὰρ ὁ
Παῦλος· Τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; Εἶτα·
Πολλὴ κατὰ πάντα τρόπον. Πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι
ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ εἰ
ἠπίστησάν τινας, μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πί-
στιν τοῦ Θεοῦ καταργεῖ; Μὴ γένοιτο. Γενέσθω δὲ
ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης. Καὶ
οὐκ ἀνέχεται μὲν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργηθῆναι·
πάντα δὲ ἄνθρωπον ψεύστην αἰρεῖται ἐλεγχθῆναι, ἵνα
ὁ Θεός, ὁ τὴν περιτομὴν δούς, ἐπιγινώσκῃτο ἀληθής.
Εἰ οὖν καὶ λόγια Θεοῦ εἰσιν, ἃ ἐπιστεύθη Ἰσραὴλ,
καὶ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν τοῦ Θεοῦ πίστιν οὐ καταρ-
γεῖ, καὶ δεῖ μᾶλλον ψεύστας νομίζειν τοὺς ἀπιστοῦν-
τας Θεῷ, παναληθέστατον δὲ τὸν διδωκότα τοὺς
νόμους τῷ Ἰσραὴλ· πῶς οὐχὶ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἐστὶ
νομοθεσία ἡ Παλαιά; Μὴ γὰρ τὸν Πονηρὸν, ὃς ἀπ'
ἀρχῆς ψεύστης ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκε,
τούτον μὲν ἀληθείας λέγει ὁ Παῦλος πηγὴν. Προ-
κρίνει δὲ πάντας ἀνθρώπους εἰς ψεύδος ἀπενεχθῆναι,
ἵνα ὁ τοῦ ψεύδους ἀρχιτέκτων καὶ δημιουργὸς ἀλη-
θείας κηρυχθῇ. Καὶ εἰ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ πε-
φανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν
προφητῶν, πῶς οὐχὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, οὐχὶ
τῆς ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἐπινοίας καὶ ἀληθείας πε-
πληρωμένοι νομίζονται ἂν; 'Αλλ' ὅρα τὸ φρικτὸν τῆς
θεομαχίας ἐπὶ πλεόν καὶ κατάπτυστον. Εἰ ὁ Θεὸς διὰ
τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐλυτρώσατο τὸν κόσμον ἐκ τῆς
δουλείας τοῦ Ἐχθροῦ, τὸ δὲ αἷμα καὶ ἡ σὰρξ (ἀλλὰ
φρίττων καὶ τοὺς λογισμοὺς καὶ τὴν γλῶσσαν τοῖς
θεομάχοις λέγειν ἀφήμι τὸ ἐαυτῶν), πῶς διὰ τοι-
ούτου πλάσματος τὸ γένος ἡμῶν ἤρπασεν ἐκ τῆς δου-
λείας τοῦ Ἐχθροῦ; Πολλῆς μὲν γὰρ ἂν ἄμα χάριτος
καὶ δόξης καὶ τιμῆς ἄξιος ἦν ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν, εἰ
παρέσχεον ὕλην αὐτῷ, δι' ἧς ἂν ἀπαλλαγείμεν τῆς
τυραννίδος αὐτοῦ. Πολλῆς δὲ ἀνοίας ἄμα καὶ γέλωτος
ἐνοχος, εἰ πλάττειν ἐπήρθη, δι' ὧν ἀφηρημένοι ἔσται
τὸ κράτος, καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν καὶ τῶν ψυχῶν.
Τί δὲ ἄλλο φύεται τῆς ἀποστασίας; Οὐδὲν μέγα, οὐδὲ
τὸ ὅλον κατόρθωμα τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκοθεν κατ-
ώρθωσεν ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ τὸ πλεόν δούς ἔχειν τῷ
Ἐχθρῷ. Ὡς φρενὸς ὑποχειρίου τῷ (32) Σατανᾷ! Λαθὼν
ὅτι παρ' αὐτοῦ οὐ μὴ πλάστης ἦν αὐτὸς, αὐτὸς τε πα-
θὼν (33) ἀπαλλάττει, ὅπερ οὐκ ἐχρῆν (ἔργον γὰρ
αὐτὸ ποιεῖ ἡ ἀποστασία τοῦ Πονηροῦ), καὶ εἰς ἀφθαρ-
σίαν μεταποιεῖν καὶ τὸ κακὸν μένεν ἀθάνατον δια-
πράττεται.

Θ'. Καὶ πῶς ἂν εἴη τοῦ γένους ἡμῶν ἐχθρὸς, ὁ
τοσαύτην συνεισφορὰν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν σωτηρίαν
δὲ καὶ τοῦ οἴκου (34) δημιουργήματος συνεισενεγκών;

• Rom. III, 1. • ibid. 2-5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(32) Τῷ. Sic rescripsi pro τοῦ, quod est in ms.

(33) Λαθὼν. Malim legere παθὼν, ut referatur ad corpus quod Christus assumpsit, quodque passum est.

(34) Οἴκετον. Ms. mendose οἴκτου.

VIII. At converte nunc mecum mentem ad alia,
ut appareat oracula legis divina esse. Paulus enim
ait: « Quænam est prærogativa circumcisorum? »
Et postea: Magna per omnem modum. Prima
quidem, quod ipsis credita sunt oracula Dei. Nun-
quid enim, quia quidam non crediderunt, incredulitas
eorum fidem Dei tollit? Absit! Deus vero sit verax,
omnis autem homo mendax. Neque patitur ille, ut
fides Dei aboleatur, sed vult potius hominem om-
nem mendacii convinci, ut Deus, circumcisionis
auctor, verax cognoscatur. Quod si igitur Dei sunt
oracula, quæ credita sunt Israeli, et incredulitas
eorum Dei fidem non tollit, præstatque homines,
Deo non credentes, pro mendacibus, eum vero, qui
legem Israeli dederit, pro veracissimo habere;
nonne hinc etiam lex vetus ad bonum Deum referri
debebit? Neque enim Paulus malum, qui ab initio
mendax fuit, et in veritate non perstitit, fontem
veritatis appellat. Imo vero satius iudicat homines
omnes mendacii insimulari, ut et mendacii faber,
et veritatis auctor publice renuntietur. Et si Iustitia
Dei manifestata est, a lege ipsa et prophetis testi-
monium accipiens, quomodo non lex et prophetae
ex boni Dei inspiratione profecti et veritate pleni
existimabuntur? Sed vide amplius horrendam et
abominandam hostium Dei impietatem. Si Deus
per sanguinem suum mundum a servitute hostis
redemit, sanguis vero et caro (sed horror ex ratio-
ciniis et vocibus Dei hostium correptus sua ipsis
proferenda relinquo) quomodo beneficio ejusmodi
creaturæ genus nostrum ex servitute hostis retra-
xit? Ille enim adversarius noster multa et gratia
et gloria et honore dignus erat, siquidem ipse ma-
teriam suggessisset, per quam a tyrannide ejus li-
beri evaderemus. Vicissim idem et imprudentiæ
probrio et risui multo se exponeret, si ea ipse
finxisset, per quæ potestate in corpora et animas
nostras excideret. Quid vero aliud ex hoc errore
consequitur? Id omnino, quod Servator nec ma-
gnam nec omnem partem reparatæ salutis nostræ
de suo perfecit, sed ita, ut maximam partem hosti
debeat. O mentes Satanæ obnoxias! Mutatus scilicet
ab eo id, ejus non erat ipse conditor, idem
perpensione sua, quod certe fieri non debebat,
redimit (nam erronei homines id mali vocant opus),
et ad immortalitatem transfert, et ut malum per-
petuum sit, efficit.

IX. Et quomodo generis nostri hostis habendus
erit, qui per suam creaturam in communem salu-
tem nostram tam multum contulit? Quomodo in

universum malum perfecit, suscepta corporis creatione, quod non solum servat, et postea a corruptione immune præstat, sed et per illud animabus insequentibus benefacit, corpora scilicet cum illis conjuncta in eandem immortalitatem transferens? Adeo in tenebras, chaos et occæcationem rationis, furorem item et profundam temulentiam, abit omne horum hominum studium, qui solitarium imperium in duo scindunt, et unum Dominum, Jesum Christum, conditorem omnium, in duo principia dividunt, et aliud quidem intelligibilibus, aliud sensibilibus rebus præficiunt. At quomodo, per Bythum et Sigen, Conditoris sui cruciatus non verentur, qui corpus nostrum mali aiunt esse principii? Paulus enim ex adverso diserte clamat, *Corpus non scortationi*, quæ mali opus est, sed *Domino, et Dominus corpori* *. Quomodo enim creatura hostis omnino potest esse Domini? Quid vero refert monere, illud scortationi non tradendum esse, cum per se malum sit, et mali principii opus, et prorsus a voluntate ac creatione Dei alienum? Cum enim, quod apostata legi volunt, corpus et formatione, et natura et legibus malum sit, nunquam omnino Domini existet, neque quidquam referet, utrum scortationi se dedat, an minus. Sive enim illi indulerit, sive minus, utrinque non desinet esse improbum, et mali principii opus. Perpende vero et hoc: Si corpus est creatura mali, quomodo is, qui malo strenue se opponit, et pro veritate dimicat, sanctum illud appellat? *Non nupta enim*, inquit, *curat quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu* *. Si vero corpus sanctum est, unde est malum? et unde est opus conditoris mali? Male quidem actiones, quæ creaturam boni Dei adulterant, vindicant illud et obnoxium faciunt malo. Quoad vero intra leges conditoris se continet, magis id quidem valet ad averruncandum malum, quam malus ad illud sibi subjiendum.

X. Quod itaque nec dicere nec opinari fas sit, duo eaque sibi invicem opposita principia dari in iis, quorum voluntas in se libera illecebris mali non subjecta est, abunde puto disputatum. Expendamus vero nunc alterum apostaticæ doctrinæ caput, quod quidem in superioribus etiam non leviter nec perfunctorie sub examen vocatum et condemnatum est. Sed vel sic ex eadem Scriptura sacra eidem ulterius subjiciatur. Paulus, qui seipsum Deo penitus consecravit, clara voce clamat: Num

* I Cor. iii, 13. * I Cor. vii, 34.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(55) *Πρὸς τὸν Βυθὸν καὶ τὴν Σιγὴν*. Erant hi duo ex triginta æonibus quos fingebant Valentiniani et pro diis habebant: inter eos enim primum obtinebant locum, ita ut prima συζυγία ab ipsis vocarentur, τῷ Βυθῷ, sive *Profundo*, Patris; Σιγῇ vero, seu *Silentio*, Matris nomen ferente. Vide hanc in rem Irenæum, lib. i, c. 1 et 5; et alios ex veteribus, quos laudat Joan. Baptista Cotelerius, in Notis ad tom. I Monumentorum Ecclesiæ Græcæ, p. 767; ac Guilielm. Spreuerus ad Origenem *Contra Celsum*, p. 78; ex recentioribus vero Nicolaum Le Nourry, in Appa-

A Καὶ πῶς ὅλως ἐπραξε πονηρὸν, πλάσας τὸ σῶμα, ὃ μὴ μόνον ὥζει, καὶ ἀφάρκτον ὕστερον ποιεῖ, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπομένας ψυχὰς εὐεργετῇ, εἰς τὴν ὁμοίαν ἀθανασίαν τὰ ἐνωθέντα αὐταῖς σώματα καθίστων; Οὕτως ἐστὶ σκότος καὶ χάος καὶ τύφλωσις λογισμῶν, καὶ μανία καὶ μέθη βαθεῖα ἡ σπουδὴ τῶν εἰς δύο ἀρχὰς τὴν μίαν σχιζόντων ἀρχὴν, καὶ τὸν ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν δημιουργὸν ἀπάντων, εἰς δύο κατατεμνόντων ἀρχὰς: καὶ τὴν μὲν τοῖς νοητοῖς ἐπιστάντων, τὴν δὲ τοῖς ὁρωμένοις. Ἀλλὰ πῶς πρὸς τὸν Βυθὸν καὶ τὴν Σιγὴν (55) τοῦ Πλάστου αὐτῶν τὰς ὁδοὺς οὐ καταδύνονται, οἱ τὸ σῶμα ἡμῶν λέγοντες εἶναι τοῦ Πονηροῦ; Τρανῶς γὰρ ἐκεῖνοις ἀπ' ἐναντίας ὁ Παῦλος βοᾷ. Τὸ μὲν σῶμα οὐ τῇ *πορνείᾳ*, ἥτις ἐστὶν ἔργον τοῦ Πονηροῦ, ἀλλὰ τῷ *Κυρίῳ*, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. Πῶς γὰρ τοῦ Ἐχθροῦ τὸ πλάσμα δύναται ὅλως τοῦ Κυρίου εἶναι; Τί δὲ δεῖ λέγειν μὴ ἀνατιθεῖναι τοῦτο τῇ *πορνείᾳ*, αὐτὸ καθ' αὐτὸ πονηρὸν ὂν, καὶ πονηρὰς ἀρχῆς δημιουργήμα, καὶ παντελῶς ἀλλότριον, καὶ τοῦ θελήματος καὶ τῆς πλάστεως τοῦ Θεοῦ; Πλάσει γὰρ καὶ νόμοις τὸ σῶμα, ὥς ἡ ἀποστασία βούλεται, πονηρὸν ὑπάρχον οὐκ ἂν μὲν ποτε γένοιτο τοῦ Κυρίου· *πορνείας δὲ γενέσθαι, ἢ μὴ γενέσθαι οὐδὲν διοίσει*. Εἴτε γὰρ ἐξεπόμευσεν, εἴτε (56) μὴ, οὐδὲν ἤτεον οὐκ ἀφίσταται τοῦ πονηρὸν εἶναι, καὶ πονηρὰς δημιουργήμα ἀρχῆς. Ἐπισκόπει δὲ καὶ ὧδε. Εἰ τὸ σῶμα πλάσμα τοῦ Πονηροῦ, πῶς ὁ (57) τοῦ Πονηροῦ λαμπρὸς καταστρατηγὼν, καὶ τῆς ἀληθείας ὑπερμαχὼν ἄγιον αὐτὸ καλεῖ; *Ἡ ἀγάμος γὰρ, φησὶν, μεμιμῆ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἀγία καὶ σῶματι καὶ πνεύματι*. Εἰ δὲ ἄγιον τὸ σῶμα, πῶς πονηρὸν; καὶ πῶς ἐργὸν δημιουργίας πονηρὰς; Πράξεις μὲν γὰρ πονηρὰς, κιθόλησους αὐτὸ τὸ πλάσμα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, οἰκαιοῦσιν αὐτὸ καὶ ὑποτάττουσι τῷ Πονηρῷ. Ἐν δὲ τοῖς νόμοις τοῦ πλάστου διατηρούμενον ἰσχυρὸν ἔχει μᾶλλον διώκειν τὸν Πονηρὸν, ἀλλ' οὐκ αὐτὸς ἐκεῖνο δουλαγωγεῖν.

I'. Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν οὐχ οἶδόν τέ ἐστι οὕτε λέγειν οὕτε φρονεῖν δύο καὶ ταύτας ἀντικειμένας ἀρχὰς, οἷς τὸ αὐτεξούσιον ἀδούλωτον μένει τοῖς πάθεσι τοῦ Ἐχθροῦ, ἀποχρῶντως οἶμαι τὸν λόγον διεξεληθῆναι. Ἐπισκεψόμεθα δὲ καὶ τὸ ἕτερον τῆς ἀποστασίας μέρος, ὃ δέδωκε μὲν καὶ αὐτὸ διὰ τῶν προειρημένων οὐ μεμπτὰς οἶμαι οὐδὲ βραχείας τὰς εὐθύνas. Πλὴν καὶ νῦν διὰ τῆς αὐτῆς ἱερολογίας ἀπατείσθω καὶ τὰς λειπομένας. Παῦλος ὁ καθ' ἐκάστην ἑαυτὸν ἱεραργῶν τῷ Θεῷ διαπρυσία βοᾷ τῇ φωνῇ. *Μὴ κατὰ*

ratu ad Biblioth. Maximam atrum, tom. II, diss. i, p. 77 seqq. Per horum vero commemorationem hoc loco factam innuit Noster, vel Paulicianos, contra quos disputat, hæc nomina a Valentinianis adoptasse, vel comparari duo ipsorum principia cum his illorum æonibus posse, quemadmodum et in aliis capitulis illos imitentur. Confer Petri Siculi *Narrationem de Manichæis*, p. 42.

(56) *Εἴτε*. Ita scripsi pro ἥτε, quod per librarii mendum erat in ms.

(57) *Ὁ*. Sic lego pro τό, quod habebat ms.

ἀνθρώπων ταῦτα λαλῶ; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; Ὁ Ἰσὺν ἐστὶ· Μὴ λογισμῶς ἀνθρώπων ἀσφαλίζομεν τὸ ῥηθὲν, ἢ οὐχὶ καὶ θείας ἐστὶ καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων νομοθεσίας τὸ προτεινόμενον; Καὶ τίς ταῦτα ταπεινῶσκει, αὐτὸς σαφηνίζει· Ἐν γὰρ τῷ Μωσέως νόμῳ γέγραπται, φησὶ, Οὐ σιμώσεις βοῦν δολοῦντα. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπιφέρει· Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; Τίνων δὲ μᾶλλον μέλει, δεικνὺς ἐπάγει· Δεῖ ἡμᾶς γὰρ πάντως λῆγει, καὶ εἰ ἡμᾶς ἐγγράφει. Ὅστε κοινὸν τὸ δόγμα τὸ ἐν τῇ Παλαιᾷ διαβαίνει καὶ πολιτευόμενον καὶ ἐν τῇ χάριτι. Ἐἵτα τὴν φυσικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ ἀπαράλλακτον ὑποδηλῶν ἐκ τῆς τῶν νομοθετηθέντων ὁμοιότητος, Ὅσπερ, φησὶ, προσετέθη τὸν θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντα τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίσσει· οὕτω καὶ ὁ Κύριος προσέταξεν τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν, τοσοῦτον ἐπάρας τὸν νόμον, ἅτε δὴ τοῦ Πατρὸς ὄντα, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν κατὰ μέμψιν ἐκείνου τὰ προστάγματα προάγειν. Τὴν συναίρειαν δὲ πάλιν καὶ συγγένειαν τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος ἐπὶ πλεον τρανολογῶν, Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, φησὶν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσθησαν, ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρώμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον. Δὲς μοι λοιπὸν ἐνταῦθα τὸ οὐκ ἐλεύθερον τῆς βακχείας τοῦ Ἐξθροῦ· Ἐπικριν γὰρ, φησὶν, ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Ἀκούεις, ὅπως ὁ Χριστὸς τὸν πατρικὸν ἐπότης λαὸν, καὶ πῶς ὁ Πατὴρ ὠδήγει τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ λατρείαν καὶ ἐπιστροφὴν; Διὰ τίνων, ἢ ὅλων ὅτι διὰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν; Ποῦ οὖν ἐνταῦθα ὁ Πονηρός; ποῦ τῆς πονηρᾶς ἀρχῆς τὸ ἔργον; ποῦ οἱ νόμοι τῆς ἀντικειμένης μόρας; τοῦ Μωσαϊκοῦ λαοῦ, καὶ πνευματικῷ βρώματι τρεφομένων καὶ πνευματικῷ πόματος πινόντων ἐκ τῆς συνούσης τε καὶ ἐπομένης πέτρας, ἥτις ἦν ὁ Χριστός; Ἐἵτα πάλιν ὁ νομομαθὴς οὗτος ἀνὴρ καὶ τὰ κέρθη πάντα, οἷς ἐσεμνύνετο πρότερον, σκύδαλα ἡγούμενος διὰ τὸν Χριστὸν, Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, φησὶ, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐπειράσαν. Τίνες, ἢ ὅλων ὅτι ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαός; Καὶ τίνα τὰ ἐπιχειρεῖ; Ὑπὸ τῶν ὄρεων ἀπώλοντο. Ὅστε ἐκπειράζοντες τὸν ἐν τῷ νόμῳ Θεόν, διὰ τοῦ Πατρὸς ἐπειράζον καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπειράζε μὲν γὰρ ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς τὸν νομοθέτην αὐτοῦ, ἀτμητον δὲ τὴν βασιλείαν καὶ ἀρρήκτον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὁ μύστης καὶ μυσταγωγὸς τῶν ἀπορρήτων, εἰδὼς ἐν τῷ πειράζεσθαι τὸν τοῦ ἀγαθοῦ Παιδὸς Πατέρα Θεόν, καὶ τὸν Χριστὸν πειράζεσθαι διατίθεται. Ὡς ἐν πορίσματος δὲ μόρᾳ ἐπισκόπει, ὅτι καὶ πληγὴν εὐθὺς ἀφῆκεν ὁ Χριστὸς κατὰ τῶν ἐκπειρασάντων αὐτὸν τὸν διὰ τῶν ὄρεων ἐλεθρον. Καὶ ταύτην ἐπάγων οὐκ

A secundum hominem hæc loquor? vel nonne potius et lex ista profert? Quod idem est ac si diceret: Num ratiociniis hominum dicta confirmamus, nec potius propositum argumentum divinæ et plusquam humanæ legis est? Quis vero illa constituerit, ipse exponit, In Mosis enim lege, inquit, scriptum est: Non obturabis os bovi trituranti⁹. Hæc vero afferens subjungit: Num boves curæ sunt Deo? Quorum vero potiore curam agat, ostensurus addit: Propter nos omnino id dicit, et propter nos scriptum est. Itaque communis doctrina est, quæ et in Vetere valuit, et in Novo obtinuit Testamento. Postea, naturalem, quæ inter Patrem et Filium est, similitudinem et immutabilitatem ex similitudine legum utrinque latarum subindicans, Sicut, inquit, præceptum est, ut, qui altari serviunt, altaris etiam fiant participes; ita et Dominus præcepit, ut, qui Evangelium prædicant, ex Evangelio vivant¹⁰; legem, tanquam a Patre profectam, adeo extollens, ut Filium ad exemplum ejus præcepta sua statuisse innuat. Idem vero connexionem et cognationem legis et gratiæ adhuc magis expositurus: Nolo vos, inquit, ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube erant, et omnes per mare transierunt, et omnes in Mosen baptizati sunt, in nube et mari, et omnes eundem cibum spirituales ederunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt¹¹. Ostendo mihi hic momentum vel unicum quod non immune sit a furente hostis potestate: Biberunt enim, inquit, ex spirituali, quæ sequebatur, petra: petra autem erat Christus¹². Audisne quomodo Pater Israel duxerit ad cultum Filii sui et conversionem? Per quos autem alios nisi per Mosen et prophetas? Ubi igitur hic est malus, ubi mali principii opus? ubi leges oppositæ partis? cum populus Mosæicus et spirituali cibo nutritus sit, et spirituales potum biberit ex comitante et insequente petra, quæ erat Christus? Deinde rursus idem vir legem doctus, atque omnia illa, quibus olim efferebatur, pro rejecit illis declarans propter Christum, Ne tentemus, inquit, Christum, sicut nonnulli eorum tentarunt¹³. Quinam illi? nonne Israelitæ? Quæ vero eorum erant præmia? Ex serpentibus peribant. Itaque illi, qui Deum in lege præsentem tentabant, per Patrem etiam Filium ejus Dominum nostrum tentarunt. Tentavit enim populus Israeliticus legislatorem suum; et Paulus, gnarus ipse et doctor mysteriorum, imperium Patris et Filii indivisibile et inviolabile esse persuasus, contendit, eo ipso, quo boni Filii Pater Deus tentatus sit, etiam Christum esse tentatum. Consecrarii vero instar et hoc cape, quod Christus statim plagæ loco illis, qui se tentaverant, immiserit perniciem ex serpentibus. Hanc vero illis irrogans amorem in homines non dimisit. Alibi (idem Apostolus) testatur, prophetas ex mandato æterni Dei locutos esse, et ex vero prænuntiasse mysterium ante sæcula constitutum,

⁹ 1 Cor. ix, 8. ¹⁰ ibid. 9. ¹¹ ibid. 15. ¹² 1 Cor. x, 5. ¹³ ibid. 6. ¹⁴ ibid. 9.

quod principatus et potestates mundi, ipsumque adeo mundi Dominum latuerit. Quomodo itaque prophetæ aut lex a malo inspirati esse possunt, quandoquidem illi prænuntiaverunt mysterium, quod artificibus omnis impietatis fuit absconditum? Rursus aliis in locis eundem Deum, non vero alium atque alium, olim per prophetas, tandem vero per Filium testatur locutum : *Multifariam enim, ait, et multis modis olim Deus patribus nostris per prophetas locutus, ultimis diebus his per Filium locutus est nobis* ¹². Idem, inquam, non alius atque alius. Qui igitur Novum Testamentum per Filium mundo largitus est, idem, juxta Paulum, qui, si quis alius, divina callebat, et Vetus per prophetas sanxit. Quomodo itaque errantium factio alium quidem illius, alium vero Novi, legislatorem et Deum fingit? Si vero etiam ab initio terram fundavit Deus, sicut idem mysteriorum gnarus et doctor scriptionem hanc sacram obsignat, et cæli opera manuum ejus sunt (nam Davidis, qui Dei pater est, canticum adhibens suisque cogitatis atque illud a Deo inspiratum esse innuit); quomodo defectorum colluvies falso quidem, sed tamen externa specie, hæc prædicantem doctorem suum appellare non veretur? Namque ab eo vocari se volunt, qui et eo ipso a lege ejus recedunt. Num enim Paulus crucifixus est pro nobis, aut num in Pauli nomen baptizati sumus? Aut, (num dicere licet?) *Ego quidem sum Pauli, ego Apollo, ego vero Cepha: divisusne est Christus* ¹³? At enimvero homines, qui etiam tum, ubi speciose loquuntur, sermones suos, ad gravitatem compositos, actionibus deturpant, ad nomen confugiunt, ut dedecus evitent, in quod eos conjicit vel solum illius nomen, quem erroris habent auctorem. At quomodo non confunduntur homines, qui, Paulo voce Davidica cæli et terræ Conditorem verum et bonum Deum esse prædicante, alium quidem cæli, alium terræ conditorem esse tradunt, neque audiunt hæc clamantem: *Decuit eum, id est, Patrem, propter quem omnia, et per quem omnia, atque hoc ipso non quidem quorundam, aliquorum vero non item, sed omnium simul Conditorem renuntiantem?* Unde vero apparet, quod de Patre hæc loquatur? Cerle verborum series exhibet eum, qui filios multos in gloriam duxerit ducem salutis eorum, per passiones consummasse ¹⁴. Quis enim præter verum Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi, vel multos filios introduxit, vel ducem eorum per passiones perfecit? Idem vero vir divinus et sanctus, cum Dominum nostrum Jesum Christum nosset habere potestatem et imperium a Patre indivisum, alibi de eo ait: *Quod ex ipso, et per ipsum,*

A ἀφ' ἧςται τὸ φιλόθρονον. Ἀλλὰ τοῦ δὲ πάλιν κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, καὶ ἐπεὶ τὸς προφήτας διαμαρτύρεται, καὶ ἀφευδῶς προκηρύττει τὸ πρὸ αἰώνων μυστήριον, ὃ τὰς ἐξουσίας τοῦ κόσμου καὶ αὐτὸν διέλαθε τὸν Κοσμοκράτορα. Καὶ πῶς ἂν εἴησαν οἱ προφῆται ἢ ὁ νόμος ἐπιπνοίας πονηρᾶς, ὅποτε οὗτοι μὲν πρόεχρηττον τὸ μυστήριον, τῆς δὲ πονηρίας πάσης τὴν μηχανουργίαν διελάνθανε; Πάλιν δὲ καὶ ἐν ἄλλοις αὐτὸν θεῖον καὶ οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, πάλαι μὲν ἐν τοῖς προφήταις διαμαρτύρεται λαλῆσαι, ὕστερον δὲ ἐν τῷ Γίῳ. Πολυμερῶς γὰρ, φησί, καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλῆσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐκ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Γίῳ· ὁ αὐτὸς, ἀλλ' οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος. Ὁ οὖν τὴν Καινὴν διαθήκην ἐν τῷ Γίῳ χαρισάμενος τῷ κόσμῳ, ὁ αὐτὸς κατὰ τὸν τὰ θεῖα, εἴπερ τις ἄλλος, σοφὸν, καὶ ἐν τοῖς προφήταις διέθετο τὴν Παλαιάν. Καὶ πῶς ἡ πλάνη ἄλλον μὲν ἐκείνης, ἕτερον δὲ τῆς Καινῆς, ἀναπλάττει νομοθέτην καὶ Θεόν; Εἰ δὲ καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὴν γῆν ὁ Κύριος ἐθεμελιώσεν, ὥς ὁ αὐτὸς μύστης τὸν ἀπορρήτων καὶ μυσταγωγὸς ταύτην τὴν ἱεράν ἐπισφραγίζεται Γραφὴν, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰσιν οἱ οὐρανοὶ (καὶ γὰρ τὴν τοῦ Θεοπάτορος (38) μελωδίαν λαβὼν, καὶ τοῖς οἰκείοις ἐνυφαίνων νοήμασι τὸ θεόπνευστον ἐκείνης βεβαίῳ), πῶς οὐκ αἰσχύνονται τῆς ἀποστασίας τῆ συνταγμᾶ, καίτοι ψευδῶς μὲν, διδάσκαλον δὲ ὅμως, τὸν ταῦτα κηρύσσοντα ὑποκρινόμενοι καλεῖν; Καὶ γὰρ ἐπιγράφονται τοῦτον (39), πρᾶττοντες μὲν καὶ τοῦτο παρὰ τὸν νόμον αὐτοῦ. Μὴ γὰρ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ἡμῶν, ἢ εἰς τὸ δοῖναι Παύλου ἐδαπτέσθαι; καὶ, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παῦλον, ἐγὼ δὲ Κηρᾶ· μεμέρισται ὁ Χριστός; Πλὴν ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ σεμνολογοῦνται διὰ τῆς παραβάσεως αὐτῶν ὑβρίζοντες τὸ σεμνολόγημα, καταφεύγουσι πρὸς τὴν κλῆσιν, ἵνα φύγῃσι τὴν αἰσχύνην, εἰς ἣν αὐτοὺς ἐμετάλλει, καὶ μόνον βῆθεις ὁ τῆς ἀποστασίας διδάσκαλος. Ἀλλὰ γὰρ πῶς οὐ καταδύνονται; τοῦ μὲν Παύλου διὰ τῆς Δαυιδικῆς φωνῆς, οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητὴν τὸν ἀληθινὸν καὶ ἀγαθὸν Θεὸν ἐκδιδάσκοντος, αὐτοὶ λέγοντες ἄλλον μὲν εἶναι τὸν οὐρανοῦ ποιητὴν, δημιουργὸν δὲ τῆς γῆς ἕτερον, οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀναβοῶντος ἤκουσαν, ὅτι Ἐπερπερ αὐτῷ, τούτῃσι τῷ Πατρὶ, δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, ὅπως οὐ τινῶν μὲν, τινῶν δὲ οὐ, ἀλλὰ πάντων ὁμοίως Δημιουργὸν καταγγέλλει. Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι περὶ τοῦ Πατρὸς τοῦτο φησιν; Ἡ τῶν βῆμάτων συνέχεια παριστᾷ, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειώσαι. Τίς γὰρ παρὰ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ πολλοὺς εἰσὶν ἡγαγεν υἱοὺς, ἢ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν ἐτελειώσε διὰ

¹² Hebr. 1, 1. ¹³ I Cor. 12, 13. ¹⁴ Hebr. 11, 16.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(38) Θεοπάτορος. Ita appellatur David respectu Christi, qui ex semine ejus, ut homo, natus est. Eodem nomine is venit Dionysio Areopagitæ epist. VIII, et alijs. Similiter Maria Θεομήτωρ audit Gregorio Nysseno in Orat. de occursu Domini.

(39) Ἐπιγράφονται τοῦτον. Hinc forte non præter rem colligas, Paulicianos nomen suum a Paulo apostolo repetiisse, qui vere, ut supra traditum est, a Paulo longe recentiore ita appellabantur.

παθημάτων; Ὁ αὐτὸς δὲ μετάρσιος καὶ ἱερὸς ἀν-
θρωπος καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀδιαί-
ρετον εἰδὼς ἔχοντα τὸ κράτος καὶ τὴν βασιλείαν
πρὸς τὸν Πατέρα, ἐν ἑτέροις περὶ αὐτοῦ λέγει, Ὅτι
ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα
αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Τὰ πάντα,
φησὶν, οὐχὶ τὰ νοητὰ μόνον, ὡς οἱ μεμνηότες, ἀλλὰ
καὶ τὰ ἀόρατα πάντα τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ παλά-
μης ἔργον εἰσὶ. Καὶ ἡ τούτων πάντων βασιλεία, καὶ
ἡ ἐξουσία καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ πρόνοια τοῦ Πατρὸς
ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Σὺ δέ
μοι τὴν θεωρίαν παρέμπες καὶ ἐπ' ἑτέρας ἀποστο-
λικὰς φωνὰς, αἱ τοὺς πεπιστευκότας ἀδελφούς τε
ἐνομάζουσιν, ἁγίους καὶ μετόχους τῆς οὐρανίου κλή-
σεως, ὅπως παρατιθέσσι Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν
ἡμῶν Θεὸν τῷ θεράποντι σου (40) τῷ Μωσεί· πιστὸν
μὲν γὰρ ἐκότερον εἰσάγουσιν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί.
Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος αὐτοῖς ῥήμασι· *Κατανοήσατε
τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας
ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιή-
σαι αὐτὸν, δηλονότι ἀρχιερέα* (41). Εἶτα πῶς ἦν
πιστὸς, ἐπεξηγούμενος, διὰ τοῦ Μωσέως δεικνύει,
ὡς καὶ Μωσῆς, φησὶν, ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Τί-
νος οἴκῳ; ἡ δηλονότι τοῦ ποιήσαντος ἀρχιερέα τὸν
Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν; Εἶτα καὶ τὴν ἀούγ-
κρτον διαφορὰν τοῦ Δεσπότου πρὸς τὸν δοῦλον δι-
δάσκων, τὸν μὲν θεράποντα καλεῖ καὶ πιστὸν ἐν ὅλῳ
τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, τὸν δὲ κατασκευάσαι (42) τὸν
οἶκον. Διότι ὁ πάντα κατασκευάζων Θεὸς, ἐκεῖνος καὶ
τὴν κατασκευὴν διετάξατο τοῦ ἐπιγίαιου αὐτοῦ οἴκου·
Ὁ γὰρ τὰ πάντα, φησὶ, κατασκευάσας Θεὸς, οὗ
γενήσιος ὢν Υἱὸς Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο καὶ
Κύριος τοῦ οἴκου, ἀλλ' οὐχὶ θεράπων, ὥσπερ ὁ Μω-
σῆς. Μετ' ὀλίγον δὲ, τὸ καύχημα τῆς ἐκκλησίας καὶ
τὴν παύρησιαν μέχρι (43) τέλους, ἐὰν βεβαίαν οἱ
πεπιστευμένοι κατὰσχῶμεν, οἶκον ἡμᾶς εὐαγγε-
λιζόμενος χρηματίζει (44) τοῦ Θεοῦ, τὰς δαυιδικάς
φωνὰς εἰς πίστιν τῶν εἰρημένων προβάλλεται, ἐν
οἷς πρῶτον μὲν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λαλῆσαι βοᾷ δι'
αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ τὴν ἰσὴν ἀπατεῖσθαι δίκην τοῦς τε
νῦν ἀνήκον ὑπέχοντας ταῖς Δεσποτικαῖς ἐντολαῖς τὸ
οὐς, καὶ τοὺς ἐν τῷ παραπικρασμῷ πάλαι σκληρύ-
ναντας τὴν καρδίαν αὐτῶν. Ὡς δὲ ἡ τιμωρία ἰσὴ,
οὐδὲ τὸ ἀμάρτημα διαφέρει· ὧς δὲ παραπλήσιον τὸ
ἁμάρτημα, τούτων ἑκατέρω μερὶς εἰς τὸν αὐτὸν Θεὸν

A *et in ipso omnia sunt: ei sit gloria in æternum.*
Amen ⁴⁰. Omnia, inquit, non intelligibilia tantum,
ut illi insaniunt, sed et visibilia et invisibilia, omnia
a manu ejus creante profecta sunt. Atque imperium
in hæc omnia, et potestas, et vis, et cura provida
Patris sunt, et Filii, et Spiritus sancti. Tu vero ani-
mum etiam ad alia Apostoli dicta converte, quibus
credentes fratres appellat, et sanctos et participes
vocationis celestis, quæ et ipsa Christum verum
Deum nostrum Mosi, Dei servo, ad latus collocant;
fidelem enim repræsentant utrumque Deo et Patri.
Paulus enim lisdem verbis dicit: *Considerate apo-
stolum et sacerdotem principem confessionis nostræ,
Jesum Christum, qui fidelis fuit ei qui ipsum consti-
tuit* ⁴¹, scilicet sacerdotem. Postea idem, quomodo
fidelis fuerit, explicaturus per Moysen id facit: *Sic-
ut*, inquit, *Moses in tota domo ejus.* Cujus vero
domo, nisi ejus, qui Dominum nostrum Jesum
Christum sacerdotem principem constituit? Deinde
idem incomparabilem, quæ intercedat, differentiam
ostensurus, alterum quidem servum et filium in
tota domo Dei vocat, alterum vero ait domum illam
struxisse. Itaque Deus omnia perficiens, structuram
quoque terrestris domus suæ præcepit. *Omnia enim*,
inquit, *efficiens Deus est*, cujus genuinus Filius cum
Jesus Christus sit, idem vel ideo Dominus domus
est, non vero servus, ut Moses. Post pauca vero:
*Siquidem credentes præsidium spei et fiduciam us-
que ad finem firmam conservaverimus* ⁴². Pollicetur
nos domum Dei vocatum iri, et in fidem dictorum
Davidis afferre verba, in quibus primum quidem
Spiritus sanctum per illum loqui ait, deinde vero
confirmat, eandem ab illis exigi pœnam, qui et
nunc præceptis Domini immorigeras aures præ-
beant, et qui olim tempore exacerbationis cor
suum obfirmarint. Quorum vero pœna est eadem,
eorum nec delicta differunt; quorum vero simile
est peccatum, eorum utraque pars in eundem
Deum peccasse convincitur. At strenuus ille et
fervidus veritatis amator ne in his quidem acquie-
scit, ut gratiæ legem jungat, atque hæc communi-
a Patris et Filii esse ostendat, sed monet, exacerban-
tes olim Moysen, et per eum Deum ipsum, non
alium tentasse, quam illum quem Spiritus sanctus
D *annuntiet: In die enim*, inquit, *tentationis, in deser-*

⁴⁰ Rom. xi, 36 ⁴¹ Hebr. iii, 2. ⁴² Hebr. iii, 6.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(40) Ita ms.; sed forte legendum est Θεοῦ, quod ex compendio scriptionis in mss. usitato ου facile nasci potuit. Neque enim τὸ σοῦ locum habere hic per sermonis seriem potest.

(41) *Δηλονότι ἀρχιερέα.* Recte ita eludit Photius calumnias omnes quæ nasci alioquin poterant, si τὸ ποιεῖν αὐτὸν ad Christum ipsum referretur. Scilicet verbum ποιεῖν hic idem est, quod constitui, inaugurare. Hoc sensu Joannis xix, 12, dicitur ποιεῖν αὐτὸν βασιλέα, et de Christo Marcus ait c. iii, 14, quod ἐποίησε δώδεκα, id est, *elegit seu constituit duodecim.* Lige quæ ad hunc posteriorem locum adnotavit cl. Jac. Elsnerus, in Notis suis in N. T.; ac confer præterea Erasmi Schmidii exqui-

sitas Animadversiones ad N. T. super Hebr. iii, 2.

(42) *Κατασκευάσαι.* Ita lego pro κατασκευάσθαι, quod erat in ms.

(43) *Τέλους.* Ita restituo ex ipso loco Paulino: ms. enim mendose exhibebat τοῦτον.

(44) *Χρηματίζει.* Eadem notione verbum hoc usurpatur in Actibus apostol. xi, 26, ubi Joan. Gregorius, vir doctissimus, in notis ad quædam Scripturæ loca, p. 162, observat, ejusmodi nominis impositionem proprie indicari, quæ solemniter fiat. Confer et Lamberti Bos *Observationes ad Novum Testam.*, p. 107, qui facta inprimis, quibus nomen paretur, innui contendit.

to, ubi tentarunt me patres vestri, me, non autem alium et probarunt me, et opera mea viderunt¹⁹. Propterea seducti, quia vias meas cognoscere noluerunt, in requiem meam non introiverunt. Itaque ne, ut illi exacerbarunt Deum, et non crediderunt, et recesserunt ab eo, vos quoque recedatis a Deo, neque induretis corda vestra, ut illi, neque imitemini eos, quibus infensus fuit Deus per quadraginta annos in deserto, quorum et membra in eo collapsa sunt. Nam per incredulitatem illi non potuerunt ingredi in quietem Dei. Vereamur itaque, ne in ullo eorum, quæ præcepta sunt, deficiamus, aut incredulitate laboremur. Qui enim crediderint ex nobis ipsis, ingredientur in quietem ejus. Utque intelligatur, quis ista statuerit, dicta hæc sua amplius acuens, et docens eundem Deum in Veteri et Novo Testamento et condere, et servare, et punire, et implere promissa, cum singulari fiducia addit: *Ita ut juraverim in ira mea, si ingredientur in requiem meam*²⁰. Idem igitur, qui tunc quidem illos incredulos non introduxit, etiam nunc similiter non credentes a requie excludit. Et infinita alia ejusmodi in sacris oraculis, nobis ob oculos positis, expendens invenit eundem Deum, per Moysen, populum Israeliticum, et per Jesum Christum homines in Novo Testamento gubernare. Idem ille alios quidem introducit et olim et nunc in locum quietis, alios vero repellit. Vir enim contemplationis studiosissimus ejusdem videt esse et veterem illam requiem, quæ terra promissa erat, et alteram illam novam, quæ est regnum cæleste: videt eundem et supplicio promerito afflicere, et salutem præmii instar distribuere, et alia multa. Si vero, quod apostatarum mens vult, vetera illa a malo essent, oportebat eos, qui ad ipsum accederent, et præmiis et coronis affici, atque in quietem introire, adeoque nec membra in deserto relinquere, nec pœnas dare tales, quales paratæ sunt illis, qui in verum Deum peccant.

ἤτις ἦν ἡ ἐπηγγελμένη γῆ, καὶ τὴν ὑστερον κατάπαυσιν, ἥτις ἐστὶν ἡ οὐράνιος βασιλεία, τὸν αὐτὸν καὶ τὴν τιμωρὸν ἐπάγειν δίχην, καὶ τὴν σωτηρίαν βραβεύειν, καὶ πολλὰ ἄλλα (46). Εἰ δὲ ἦν, ὥς ὁ ἀποστάτης βούλεται λογισμός, τὰ παλαιὰ τοῦ Πονηροῦ, ἔδει τοὺς μὲν προσκεκρυμμένους αὐτῷ καὶ γερωῶν καὶ στεφάνων ἀξιωθῆναι, καὶ εἰς τὴν κατάπαυσιν εἰσελθεῖν· καὶ μήτε τὰ κῶλα λιπεῖν ἐν ἐρήμῳ, μήτε δοῦναι δίκας· τοιαύτας, οἷαι τοῖς ἀμαρτάνουσιν εἰς τὸν ἀληθινὸν ἀπόκεινται Θεὸν.

XII. At quomodo alibi idem ille orbis doctor Aaronem ait a Deo vocatum esse summum sacerdotem, sicut et Christum? Non enim sibi ipsi, ait, quisquam sumit honorem, sed qui vocatus est a Deo, sicut et Aaron: ita et Christus non se ipsum honoravit, ut fieret summus sacerdos, sed qui locutus est ad ipsum: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*²¹. Si vero, qui Christum vocavit sacerdotem summum, idem est, qui et Aaronem per Moysen unxit, et neu-

A ἐξελέγχεται διαμαρτοῦσα. Ὁ δὲ θερμὸς ἐκεῖνος καὶ διάπυρος τῆς ἀληθείας ἔραστής· οὐδὲ τοῖς εἰρημένους ἀρκεσθεὶς εἰς τὸ συνάψαι τὸν νόμον τῇ χάριτι, καὶ δεῖξαι ταῦτα κοινὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἄλλον πειράσας τοὺς παραπικράντας Μωσέα, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Θεὸν, ἀλλ' ἐκεῖνον, ὃν καταγγέλλει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· *Κατὰ τὴν ἡμέραν γὰρ, φησὶν, τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ οὐ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὁμῶν, ἐγὼ καὶ οὐκ ἄλλον, καὶ ἐδοκίμασάν με, καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου*. Διὰ τοῦτο καὶ πλανηθέντες, ἐπεὶ μὴ γινώσκει τὰς δόξας μου ἡρετίζοντο, οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. Εἴνα μὴ οὖν, καθὼς ἐκεῖνοι παρεπίκραναν τὸν Θεόν, καὶ ἠπίστησαν καὶ ἀπέστησαν αὐτοῦ, μὴ καὶ ὁμεῖς τοῦ ζῶντος ἀποστήτε Θεοῦ, μὴδὲ σκληρύνετε τὰς καρ-

B διὰς ὁμῶν ὥς ἐκεῖνοι, μὴδὲ ζηλοῦτε, οἷς προσώχθισεν ὁ Θεός· ἐπεὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὧν καὶ τὰ κῶλα ἔπεσον ἐν αὐτῇ. Καὶ γὰρ δι' ἀπιστίαν ἐκεῖνοι οὐκ ἡδυνήθησαν εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν τοῦ Θεοῦ. Φοβηθῶμεν οὖν ἐν μηδενὶ τῶν προσεταγμένων ὑστερησαι, ἢ ἀπιστίαν νοσήσαι. Οἱ μὲν γὰρ πιστεύσαντες ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ. Καὶ τίς ὁ ψηφισάμενος τοῦτο, ἐπισφίγγων πλέον τὰ εἰρημένα, καὶ δεικνύς τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ χάριτι, καὶ δημιουργεῖν καὶ σώζειν καὶ κολάζειν καὶ πληροῦν τὰ ἐπηγγελμένα, μετὰ λαμπρῆς ἐπιφέρει τῆς παρῆρησίας, *Ὡς ὁμοῖα ἐν τῇ ὁρτῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου*. Ὁ αὐτὸς οὖν, ὃς τότε μὲν ἐκείνους ἀπίστησαντας οὐκ εἰσήνεγκε, καὶ

C νῦν ὁμοίως τοὺς ἀπιστοῦντας ὑπερροῖζει τῆς καταπαύσεως. Καὶ μυρία ἄλλα ἐν ταῖς προκειμέναις ταύταις ἱεραῖς φωναῖς ὁ διασκοπῶν ἐπιθεωρήσει (45), τὸν αὐτὸν Θεὸν εὐρήσει, καὶ διὰ Μωσέως τὸν ἱεραγέλτην λαὸν διακυβερωῦντα, καὶ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸν τῆς χάριτος. Ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος τοὺς μὲν εἰσάγει καὶ κάλει καὶ νῦν εἰς τὸν τῆς καταπαύσεως τόπον, τοὺς δὲ ἀποκηρύττει. Τοῦ αὐτοῦ θεωρεῖ ὁ φιλοθεάμων καὶ τὴν παλαιὰν κατάπαυσιν εἶναι, D IB'. Ἀλλὰ πῶς πάλιν τὸν Ἀαρὼν, ὁ αὐτὸς τῆς οἰκουμένης λέγει διδάσκαλος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κληθῆναι ἀρχιερέα, ὥστε παρὰ τὸν Χριστόν; Οὐχ ἑαυτῷ γὰρ, φησὶ, τίς λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ Ἀαρὼν, οὕτω καὶ ὁ Χριστός. οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενέσθαι ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, *Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γενήνηκά σε*. Εἰ δὲ ὁ τὸν Χριστὸν καλέσας ἀρχιερέα, οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν

¹⁹ Hebr. iii, 9. ²⁰ Psal. xciv, 11. ²¹ Hebr. v, 4, 5.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(45) *Ἐπιθεωρήσει*. Forte post hoc verbum excidit particula καὶ, quæ sequens verbum cum isto coniungat, nisi pro antecedente ἐν legere malis εἰ.

(46) *Ἄλλα*. Post hæc verba spatium aliquod

lineolis aliquot impletum, relictum erat. Non putem eo indicari debuisse lacunam, cum orationis series sic satis belle procedat.

Ἰακώβου διὰ Μωσέως· χρίσας, καὶ οὐδέτερος αὐτὸν ἐβόησεν ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ καλέσας αὐτοὺς· πῶς οὐχὶ καὶ τὰ τῆς Νέας καὶ τὰ τῆς Παλαιᾶς τοῦ αὐτοῦ εἰσιν Ἀγαθοὺ καὶ ἔργα καὶ νόμοι; Ἄρα δὲ ἡ ἀποστασία ἐπὶ πλεόν ἀναισχυντοῦσα καὶ τὴν ἀλήθειαν τὸν Χριστὸν ψευδολογίας γράφοιτο γραφῇ; Ὁ μὲν γὰρ λέγει· Ἐλεύσεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἡμῶν ἐσθίσει οὐδέν. Ἡ δὲ λέγουσα τὸ σῶμα, ὃ ἐφόρει, πλάσμα εἶναι τοῦ Πονηροῦ, τῆς Ἀληθείας τὸ ψεῦδος καταχέει· πικρῶς. Καὶ ὁ μὲν ὡς δεσπότης πάντων καὶ Κύριος· καὶ δημιουργός, ὅτε πρὸς ἐκούσιον καὶ σωτήριον τοῦ κόσμου πάθος παρεγένετο, Κύριον αὐτὸν καὶ τῆς θου καὶ τοῦ πώλου ἀπέφηνε πρὸς τοὺς μαθητάς. Καὶ γὰρ δημιουργήματα καὶ τῆς αὐτοῦ κυριότητος καὶ δεσποτείας, ὥσπερ ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ ταῦτα. Διό φησιν· Ἐάν τις εἴπῃ ὅμιν τι, ἔρсите, ὅτι Ὁ Κύριος αὐτῶν χρεῖαν ἔχει. Εὐθέως δὲ ἀποστελεῖ (47) αὐτά. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς Κύριον αὐτὸν ὡς κτίστης τῆς τε θου καὶ τοῦ πώλου λέγει· ἡ δὲ ἀποστασία οὐκ ἀνέχεται τοῦτο, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας ἀρπάζουσα ὑπὸ τὴν δημιουργίαν τάττει τοῦ Ἐχθροῦ. Ἐδει δὲ, εἰ μὴτι ἄλλο, δυσωπηθῆναι τοὺς ἀδυσωπήτους καὶ τὰς ἄλλας τοῦ θεοσεβίου Παύλου φωνάς. Λέγουσι γὰρ αὐταί, μείζονα μὲν τοῦ ὁμιωμοκότος τῷ Ἀβραάμ μὴ εἶναι ἕτερον Θεόν, καὶ ἀμετάθετον ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις, καὶ ἀδύνατον αὐτὸν φεύσασθαι (οὕτως αὐτῷ τὸ τῆς ἀληθείας ἀξίωμα συνουσιῶται) καὶ τῆς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἐλπίδος παροχία. Καὶ γὰρ φησι· Τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐπαγγελίᾳ μέμενος ὁ Θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὁμοίαι, ὥμοσε καθ' αὐτοῦ λέγων, κ. τ. λ. καὶ ὡς μακροθυμήσας ὁ Ἀβραάμ ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας· καὶ ὅτι, βουλόμενος ὁ αὐτὸς Θεὸς περισσότερον ἐκιδεῖξαι τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας, οἵτινές ἐσμεν ἡμεῖς, τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ ἐμεσίτευσεν ὄρκῳ· ἵνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον φεύσασθαι Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν. Τίνες (48); Ἡμεῖς οἱ καταφυγόντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος. Προσέσχε (49) ὅπως μείζονα Θεὸν οὐδένα λέγει ἕτερον τοῦ παρασχόντος τὸν ὄρκον τῷ Ἀβραάμ; πῶς δὲ πάσης αὐτὸν ἀληθείας ἀνακηρύττει πηγὴν; ὅπως δὲ ἡμεῖς οἱ πεπιστευκότες εἰς Χριστὸν ἐκείθεν ἔχομεν παράκλησιν καὶ ἰσχύον τῆς προκειμένης ἐλπίδος κρατῆσαι; Ποῦ τοίνυν ὁ Ἀγαθὸς καὶ ὁ Πονηρὸς, καὶ ἡ τῆς Παλαιᾶς κατατομή; Τίς δὲ πάλιν ἐστὶν ὁ τὴν καινὴν διαθήκην συντελέσας, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα; Εἰ μὴ βούλει λέγειν αὐτὸς, ἀκουσον τοῦ μυσταγωγοῦ λέγοντος· Παύλου· λέγει γὰρ τὰς προφητικὰς οἰκτιρούμενος

ter eorum sacerdotis summi honore se mactavit, sed is qui eos vocavit, quomodo non res Novi et Veteris Testamenti ejusdem boni Dei et opera sunt et leges? Num vero defectionis turba, facta impudentior, Christum, veritatem ipsam, mendacii nota insimulare audeat? Ille enim ait: Veniet princeps mundi, et in me inveniet nihil²¹. Ipsa vero corpus, quod circumferebat, creaturam mali venditans, Veritatem virulente mendacii arguit. Atque ille quidem, ut Dominus omnium et superior, et Conditor, quando ad passionem, mundo profuturam, sponte sua veniebat, se et asinæ et pulli dominum adversus discipulos declarabat. Nam creaturas dominio suo et imperio æque vindicat, ac mundum, et quæ in eo sunt. Ideo ait: Si quis quidquam vobis dixerit dicite: Dominus illis opus habet. Statim vero dimittet illa²². Et Christus quidem, ut conditor, Dominum se et asinæ et pulli vocat: at apostatarum factio hoc non fert, sed potestati ejus surripiens potestati hostis subjicit. At homines omni pudore vacuos pudere debebat vel ob divini Pauli oracula. Illa enim affirmant, majorem eo, qui juraverit Abrahamo, non esse alium Deum, eumque in promissionibus suis immutabilem, et qui mentiri non possit (quo ipso veritas tanquam ad essentiam ejus pertinens declaratur) nostræque Christianorum spei auctor existat. Ait enim: Abrahamo vero pollicitus Deus, quia per majorem jurare non potuit, per seipsum juravit, dicens²³; etc.; item quod Abrahamus, patientia probata promissionem nactus est²⁴; nec non, quod idem Deus, adhuc magis hæreditibus promissionis, qui nos sumus, consilium suum ut non mutabilem demonstraturus, jusjurandum interposuit, ut per duo non mutabilia, in quibus fallere Deus non potest, firmum solatium habeamus²⁵. Quinam? Nos omnino, qui confugimus ad tenendam spem propositam? Observastine quod Deum dicit non alium ab eo qui jusjurandum Abrahamo præstitit; quod eundem veritatis fontem prædicat; quod et nos, qui credimus in Christum, inde habemus solatium et vires spem propositam consequendi? Ubi igitur Bonus ille et Malus est, ubi est illa veteris et novi testamenti divisio? Quis vero est, qui novum testamentum etiam super domum Juda perfecit? Nisi ipsi tibi respondere placeat, audi Paulum doctorem respondentem; respondet enim prophetica vaticinia adhibens: Ecce dies veniunt, ait Dominus, et perficiam super domum Juda testamentum novum. Adhibe, o homo, mentem! Non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die illo, quo manus eorum apprehendi, cum reducerem eos ex Ægypto; quod

²¹ Joan. xiv, 30. ²² Matth. xi, 3. ²³ Hebr. vi, 13. ²⁴ ibid. 13. ²⁵ ibid. 17.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(47) Ἀποστελεῖ. Ita scripsi ex textu saneti evangelistæ pro ἀποστέλλει, quod ms. habebat. Quamvis enim et in reliquis aliquid mutet Noster, hæc tamen in verbo isto diversitas ab ejus consilio non profecta videtur.

(48) Τίνες; Ita interpungendam censeo oratio-

nem hanc pro eo, quod ms. notam interrogationis refert ad sequentem vocem ἐλπίδος.

(49) Προσέσχε. Fortasse legendum imperative, πρόσχε, id est attende, qua voce sepe utitur Noster.

fecit ego, inquit, non vero, ceu tu ais, malus, quod feci patribus eorum²⁷. Et paulo post: Illi non perstiterunt in testamento meo, et ego neglexi eos²⁸. Quis illa loquitur? Dominus inquit, at non Malus. Subjungit enim: Hoc est testamentum, quod disponam ego domui Israelis post dies hos, inquit Dominus²⁹; disponam ego, non alius: disponam ego novum, ut disposui et vetus. Videsne, quomodo iterum iterumque Paulus eundem et veteris et novi testamenti auctorem celebret? Quomodo vero sancta sunt et Sancta sanctorum illa, quæ ad vetus pertinent, si a Malo orta sunt? Ait enim: Tabernaculum prius habebat præcepta cultus, et sanctum mundanum, et tabernaculum structum est primus, in quo candelabrum, mensa et propositio panum erat, quæ dicitur sancta: et quod post secundum velum erat Sancta sanctorum³⁰. Quomodo itaque Sancta sanctorum fuerunt, ubi arca aurea habuit manna, et virga Aaronis reposita fuit, et tabulæ testamenti? et quomodo Cherubim gloriæ obumbrarunt illa³¹, si quidem hæc præcepta erat principii mali et adversantis? Quomodo vero idem gratiæ præco clamaj, verbo quidem Dei parata esse sæcula, et ab eodem Deo ex non apparentibus visibilia facta³²? Si enim visibilia verbo fecit Deus, sicut et sæcula, quomodo apostata alium quidem fingunt visibilibus, alium intelligibilibus conditorem? Et quam multa alia afferri possent, per quæ sententiæ apostatarum Deo adversa et sibi ipsi non constans, confutetur! Quomodo enim bonus Deus justum esse testatur Abelem, si mali fuisset conditoris, et quomodo sacrificium ejus recepit, donumque ejus fide oblatum Paulus nuntiat? Fide enim, inquit, Abel sacrificium præ Cain obtulit Deo, per quam justus declaratus est, testante super donis ejus Deo³³. Quomodo vero fidei opus est translatio Enochi, et quomodo placuit Deo? et quomodo credere oportet eum, qui accedere vult ad Deum, horum beneficiorum auctorem, quod primum quidem ipse est, qui vere existit, et mercedis auctor est; si Malus, malorumque operum actor existeret. Sed quid attinet, sigillatim recensere illos, qui in veteri testamento eminuerunt, quorumque omnium in Deum fidem celebrat, Noachi, puta, et Abrahami, et Isaaci, et Jacobi, testatus, eos non solum per totam vitam fideles fuisse, sed et secundum fidem præsentem vitam de-

A πρᾶγορεύσεις· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰουδα διαθήκη καιρὴν (ἐπιστρέψον, ἄνθρωπε, τὸν νοῦν), οὐ κατὰ τὴν διαθήκη ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ, ἐκλιπαρομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου, ἣν ἐποίησα, φησὶν, ἀλλ' οὐχί, ὡς σὺ λέγεις, ὁ πονηρὸς, ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν. Εἰτα· Αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀρὼ ἡμέτερα αὐτῶν. Τίς ὁ λέγων; Ὁ Κύριός φησιν, ἀλλ' οὐχ ὁ Πονηρὸς. Ἐπάγει γάρ, Αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει Κύριος· διαθήσομαι ἐγὼ, οὐκ ἄλλος· διαθήσομαι ἐγὼ τὴν καινὴν, ὡς διεθέμην καὶ τὴν παλαιάν. Ὁρᾷς πῶς ἄνω καὶ κάτω τὸν αὐτὸν καὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Διαθήκης νομοθέτην ὁ Παῦλος ἀνυμνεῖ; Πῶς δ' ἂν ἅγια καὶ ἅγιον Ἄγια τὰ τῆς προτέρας Διαθήκης, εἰ πονηρὸς νομοθεσίας ἦν; Λέγει γάρ· Εἴχῃ ἡ πρώτη σκηνὴ δικαιοῦματα λατρείας, τὸ τε ἅγιον κοσμητὸν, καὶ σκηνὴ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη. Ἐν ἣ ἦ τε λυχρία καὶ ἡ τράπεζα καὶ ἡ πρόσθεσις τῶν ἁρτῶν, ἥτις λέγεται Ἄγια. Καὶ ἡ μετὰ τὴν πρώτην σκηνήν, ἅγια (50), καὶ ἡ ἁγία Ἄγια, ἐν ἣ στάμενος μὲν εἶχε τὸ μάννα χρυσῇ, καὶ ῥάβδος δὲ ἀπέκειτο τοῦ Ἀαρὼν, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης. Καὶ πῶς Χερουβὶμ δέξας κατεσκέπεν αὐτὰ, εἰ τῆς ἐπιδοῦλου καὶ πονηρᾶς ἀρχῆς ταῦτα προστάγματα ἦν; Πῶς δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς τῆς χάριτος κήρυξ βοᾷ, ῥήματι μὲν Θεοῦ κατηγορεῖσθαι τοὺς αἰώνως, παρὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ Θεοῦ ἐκ μὴ φαινόμενων (51) τὰ βλεπόμενα γενέσθαι; Εἰ γὰρ τὰ βλεπόμενα ῥήματι πεποίηκεν ὁ Θεός, ὥστε καὶ τοὺς αἰώνως, ἕτερον μὲν πλάττει τῶν βλεπομένων ἢ ἀποστασία δημιουργῶν, ἕτερον δὲ τῶν νοουμένων; Πόσα ἂν τις εἴπῃ, καὶ διὰ πόσων τῆς ἀποστασίας τὸ θεομάχον καὶ ἀσύστατον διαλέγῃ (52); Πῶς γὰρ ὁ ἀγαθὸς Θεὸς δίκαιον μαρτυρεῖ τὸν Ἀδελ, εἰ πονηρὸς πλάσεως ἦν, καὶ τὴν αὐτοῦ θυσίαν προσεδίξατο, καὶ τὸ δῶρον αὐτοῦ Παῦλος πιστεῖ κηρύσσει; Πίστει γάρ, φησὶν, Ἀδελ θυσίαν παρὰ Κἀν προσήνεγκες τῷ Θεῷ, δι' ἧς ἐμαρτυρήθη δίκαιος εἶναι· μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Πῶς δὲ πιστεῖς καὶ ἡ μετὰ τῆς ἐνὼχ, καὶ πῶς ἐνῆρπτεσθε τῷ Θεῷ; καὶ πῶς δεῖ πιστεῖ-

²⁷ Jerem. xxxi, 31-33. ²⁸ Hebr. viii, 8-9. ²⁹ ibid. 10. ³⁰ Hebr. ix, 2. ³¹ ibid. 4. ³² Hebr. xi, 3. ³³ ibid. 4.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(50) Μετὰ τὴν πρώτην σκηνὴν ἅγια. Aliter hæc leguntur in textu Apostoli Græco l. e., v. 3: Μετὰ δὲ τὸ δεῦτερον καταπέτασμα σκηνῆς ἡ λεγομένη Ἄγια ἁγίων. Atque hic sensus clarus est, qui in verbis, prout hic afferuntur, frustra quaeritur. Hinc et in versione secutus sum scriptoris sacri textum. Varietatem autem librario negligentiori puto tribuendam, quia Euthymius in Panoplia sua, ubi Photii hanc dissertationem contra Manichæos excerptit, locum Apostoli affert, prout in textu sacro legitur.

(51) Ἐκ μὴ φαινόμενων. Ita Noster pro μὴ ἐκ

φαινόμενων, quod codices omnes et scriptores ecclesiastici, si Gregorius Nyssentum, observante Millio, excipias, exhibent. Quæ autem hinc nascatur sensus differentia, ostendere conatur Melchior Leydeckerus, in Archæologia sacra, diss. i, § 53, pag. 17. Cæterum quod Hebræi vocant מַצֵּבֶת יְרֵחַ id dici potest Græce μὴ φαινόμενον, recte monente doctissimo Gustavo Georgio Zeltnero in Dissert. de Bircat Hamminin, p. 76.

(52) Διαλέγῃ. Ita scribo pro διαλέγει, quod ms. exhibebat. Hoc enim jubet antecedens εἰπῇ cum πῶς recte ita junctum.

σαι τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, τῷ ταῦτα ἐνεργη-
κότη, πρῶτον μὲν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κυρίως ὢν, καὶ
ὅτι μισθαποδότης γίνεται, εἰ πονηρὸς ἦν καὶ πονη-
ρῶν ἐργῶν αὐτουργός; Καὶ τί δὲι καθ' ἑαυστον λέ-
γειν τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ διαπρεψάντων, ὡν ἀπάντων
πίστιν ἐπιμαρτύρεται τὴν εἰς τὸν Θεὸν, τοῦ τε Νῶε
φημὶ, καὶ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ οὐ μόνον
πιστοὺς ἐν ὅλῳ τῷ βίῳ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πίστιν,
αὐτοὺς ἀπολιπεῖν τὴν παρούσαν ζωὴν, καὶ ξένους
ἐαυτοῦ καὶ παροίκους τῆς ἐκκλησίας νομίζειν πολι-
τείας· πόλιν; τὸν ἡτοιμακότα τὸν ἐπουράνιον
πόλιν αὐτοῖς. Πῶς γὰρ αὐτοῖς τὴν οὐράνιον ἡτοιμά-
σατο βασιλείαν, εἰ μὴ τούτου καὶ θεράποντες καὶ
καὶ τὴν πίστιν αὐτῷ διεσώσαντο, οἷς ἐπαθλον ἢ
οὐράνιον (55);

II'. Σὺ δὲ μὴδὲ τὴν εὐχὴν καὶ θαυμασίαν Ἀβραάμ
θυσίαν παραδράμης, Θεοῦ μὲν ἐκζητήσαντος ταύ-
την, καὶ τὴν γνώμην ἀποδεξαμένου· τοῦ δὲ προθύ-
μως πεισθέντος, καὶ οὐ πεισθέντος μόνον, ἀλλὰ καὶ
πιστεύσαντος, ὅτι δυνατός ἐστιν ὁ Θεὸς καὶ νεκροὺς
ἐγείραι. Διὰ τοῦτο λογίζεται μὲν αὐτῷ εἰς δικαιοσύ-
νην, τὸ πατρικὸν δὲ δέξιμα οὐ κατὰ τῆς τότε μόνον
γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα, λαμβάνει, καθὼς
γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ῥθόνων τέθεικά σε,
κατέναντι οὗ ἐπίστευσες Θεῷ. Καὶ πρόσθε; ἀκρι-
βῶς, τίνας λέγει Θεοῦ. Ἐπάγει γὰρ διδάσκων ὁ
Παῦλος, τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκροὺς, καὶ κα-
λοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα· καὶ πάλιν· Εἰς δὲ
τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ,
ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ
Θεῷ. Ὁρᾷς, τίς ἦν ὁ ἐν νόμῳ καὶ προφηταῖς λαλή-
σας, ὅτι οὐκ ἄλλος, παρὰ τὸν χαρισάμενον ἡμῖν τὴν
χάριν, ἀλλ' αὐτός. Ἐπάγει γάρ· «Οὐκ ἐγράφη δὲ δι'
αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογιζε-
σθαι τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα τὸν Κύ-
ριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν ἐκ νεκρῶν. » Οὐκ οὖν ὁ
πατέρα πολλῶν ῥθόνων θέμενος τὸν Ἀβραάμ, ὅρκον
ὑποσχόμενος αὐτῷ, ὁ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις ἀδιάρητος,
ὁ τὰ μὴ ὄντα καλῶν ὡς ὄντα, ὁ ζωοποιῶν τοὺς
νεκροὺς, αὐτὸς ἐστιν ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν Χριστόν ἐκ νεκρῶν· κἂν, τὸ τῆς ἀποστασίας
ἀλέθριον φρόνημα εἰς δύο δεσποτείας καὶ θεοὺς κα-
ταμερίξῃ αὐτοὺς. Σὺ δὲ μοι καὶ τοὺς λοιποὺς, οἱ
περιφανῶς ἐδείχθησαν ἐν τῇ Παλαιᾷ βεβιωκότες,
ἐπιλογίζου, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ,
αὐτὸν τὸν Μωσέα, οὗ; ἐν ἐπαλμῷ ποιοῦμενος ὁ Παῦ-
λος καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν ἐξυμνῶν, περὶ τοῦ Μω-
σέως προστίθῃσιν· «Ὅτι καὶ τὸν ὀνειδισμόν ὑπέστη
τοῦ Χριστοῦ. Λέγει γὰρ ῥήμασιν αὐτοῖς μελίζονα
τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν ἡγησάμενος τὸν ὀνειδι-
σμόν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν αἰτίαν· ἀπέδωκε γὰρ
εἰς τὴν μισθαποδοσίαν, ἣν δολοῦντι δυνατός ἦν

A posuisse, seque peregrinos et advenas fragilis huius
commorationis credidisse, neque vereri Deum, ipsos
domesticos suos vocare, aut ut ipsorum Deum in-
vocari; quem autem? eum, qui ipsis celestem ci-
vitatem paraverat. Quomodo vero illis celeste re-
gnum parasset, nisi in vita ut servi ejus præcepto-
rumque ejus observatores agniti fuissent, fidemque
ipsi, quorum omnino celestis civitas præmium
est, cum pura et intemerata confessione servas-
sent?

(55) αὐτοῦ νομίζειν, καὶ Θεὸν αὐτὸν (54) ἐπιμα-
ρτύρειν αὐτοῖς. Πῶς γὰρ αὐτοῖς τὴν οὐράνιον ἡτοιμά-
σας τοῦ προσταγμάτων φύλακες ἐγνωρίζοντο διὰ βίου,
οὐράνιος πόλις, καθάραν τε καὶ ἀμικτον ἀμφιθο-
λίαν (55);

B XIII. Tu vero nec mirabile illud et non maciatum
Abrahami sacrificium præterito, quod Deus requi-
rebat, propositumque ejus probabat; sicut vicissim
is (Abrahamus) non invitatus parebat, nec parebat
solum, sed et credebat, Deum et mortuos excitare
posse. Propterea imputatur hoc ei in justitiam, ip-
seque præterea patris titulum non in illam tantum
sed et secularis generationes accipit, sicut scrip-
tum est: Multarum gentium patrem te constitui.
Pro quo credidit Deo ²⁵. Tu vero probe observa,
quem hic loquatur Deum. Subjungit enim docens
Paulus: Vivificantem mortuos, et vocanti ea quæ non
sunt, tanquam sint ²⁶. Et iterum: De promissione
vero Dei non dubitavit per incredulitatem, sed potius
confirmatus est fide, dans Deo gloriam ²⁷. Videsne,
C quis fuerit is, qui in lege et prophetis locutus est,
scilicet non diversus ab eo, qui nobis largitus est
gratiam, sed idem. Addit enim: «Non vero scripta
hæc sunt propter ipsum solum, sed et propter nos,
quibus imputari debet, credituris nempe in eum,
qui Dominum nostrum Jesum Christum ex mortuis
excitavit ²⁸. » Itaque is, qui Abrahamum ex multarum
gentium patrem constituit, qui Jusjurandum ipsi
præstitit, qui in promissionibus non fallit, qui non
existentia vocat ut existentia, qui vivificat mor-
tuos, idem est, qui suscitavit Dominum nostrum Je-
sum Christum ex mortuis: etiamsi pernicioiosa hæc
apostatarum doctrina in duo imperia et deos distin-
guat. Tu vero et reliquos, qui in veteri testamento
præ cæteris commonstrantur, perpende, Abrahā-
mum, Jacobum, Josephum, ipsum etiam Moysen,
D quos dignis laudibus excipiens Paulus, eorumque
fidem celebrans, de Mose addit: Quod et ignominiam
Christi pertulerit ²⁹. Dicit enim, quod ignominiam
Christi thesauris Ægypti potius habuerit, ea de
causa, quia respexerit mercedem, quam scilicet
Deus ipsi præstare potuerit. Sed nihil attinet, viros

²⁵ Rom. iv, 17. ²⁶ ibid. 19. ²⁷ ibid. 20. ²⁸ ibid. 25. ²⁹ Hebr. xi, 26.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(53) Οἰκείους το. Subinducat locum Paulinum
Ephes. ii, 19.

(54) Αὐτόν. Malim legere αὐτῶν. Id enim sibi,
ni fallor, Photius vult, Deum credentes domesticos
suos appellare, se vero eorum Deum vocari velle.

(55) Ἀμφιθολίαν. Nescio quid sibi hoc loco ista
vox velit. Malim legere ὁμολογίαν, aut simile quid,
per quod confessio, scilicet fidei, de qua ante sermo,
indicitur.

eiusmodi enumerando percensere. Occupat enim nos divinus vir, inquis: *Deseret me tempus recitantem de Gideone, Baraco, Simsone et Jephtha, Davide item, Samuele et prophetis, qui per fidem debellarunt regna, operati sunt iustitiam, consecuti sunt promissiones, ora leonum continuerunt, exstinxerunt vim ignis, effugerunt ora gladii, corroborati sunt ab infirmitate*³⁰. Postea sanctas eorum et mirabiles actiones et perpressiones ut et commorationem in deserto ac patientiam dicendo persecutus subiungit, *Quibus mundus non erat dignus*³¹. Imo vero ad imitationem eorum nos excitaturus, eosque instar incitamenti ad studium virtutis nobis proponens, addit: *Tantam habentes circumjectam testium nubem, deposito omni onere, et peccato nos circumvalante, in patientia curramus in stadio nobis proposito, respicientes in fidei auctorem et consummatorem Jesum, qui est Dominus noster Jesus Christus*³². Itaque is fidei illius, in qua patres nostri candidi et firmi permanserant, auctor fuit, et nostræ æque ac illorum salutis consummator. Quod si vero nihil aliud ab errore illos revocare, et ad pietatem pertrahere posset, certe decebat eos vel ex iis quæ mox afferentur, veritatem agnoscere. Ait enim Paulus: *Quid igitur dicemus? Num lex peccatum est? Absit*³³! Et alibi: *Novi enim, quod lex spiritualis est, ego vero carnalis sum*³⁴. Et iterum: *Delector lege secundum interiorem hominem*³⁵. Rursus: *Itaque ipse ego mente quidem servio legi Dei, carne vero legi peccati*³⁶. Caro enim concupiscit contra spiritum, spiritus vero contra carnem³⁷, hoc est, anima, secundum imaginem Dei condita, et corpori ab eadem manu formato juncta, ad originem suam transferri cupit. Caro vero, id est, carnales cupiditates (ita enim et sub prior et sub posteriore gratia, quia pro gratia, gratia nobis data est, affectus hos appellare fas est), hæc, inquam, carnales cupiditates non facile voluntati animæ obsecundant, sed sæpissime et graviter decertant, malum habentes commilitonem, nisi quis vigilans studiose, et per preces supernum consecutus impetum de illis triumphat. Εἰδὼθῇ (57) τὰ τοιαῦτα κατονομάζεσθαι πάθη). Αὗται θελήματι τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐπὶ πολλοῖς καὶ σφόδρα διαμάχονται τὸν πονηρὸν ἔχουσαι συναγωνιστὴν, εἰ μὴ τις νήφων μὲν ἐπιμελῶς, ἔλκων δὲ διὰ προσευχῆς καὶ τὴν ἀνωθεν βοήθην, στήσει τρόποιον κατ' αὐτῶν (58).

XIV. Sed unde nonnihil divertit, eo regrediatur oratio. Prædictis enim addit hæc dicens: *Itaque lex quidem sancta est, et præceptum sanctum, et iustum et bonum*³⁸. Ubi clarum est non aliam legem esse sanctam,

α παρασχῆν αὐτῷ ὁ Θεός. Καὶ τί δεῖ καταριθμεῖν τοὺς ἄνδρας; Προλαβὼν γὰρ ἡμᾶς ὁ μετάρσιος ἀνθρωπός φησιν· Ἐπιλείψει με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεὼν, Βαράκ τε καὶ Σαφφῶν καὶ Ἰερθὰς, Δαυὶδ τε καὶ Σαμουὴλ καὶ τῶν προφητῶν, οἱ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔπραξαν στόματα λεόντων (56), ἔσθεσαν δύναμιν πυρός, ἔφωτον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας. Εἶτα καὶ τὰ ἐκ τούτων καὶ θαυμάσια ἔργα καὶ πάθη ἐπεξιών, καὶ τὴν ἐν ἔρημῳ διατριβὴν καὶ καρτερίαν, ἐπάγει, Ὡς οὐκ ἦν δέσιος ὁ κόσμος. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν διεγείρων ἡμᾶς μίμησιν, καὶ ὥσπερ παράκλησιν εἰς ἀρετῆς ἀντιλήψιν ἐκείνους προτιθεῖς ἐπιφέρει· Τοσοῦτον ἔχοντες περιεχόμενοι ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὅκων ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν ἐνπερίστατον ἁμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν εἰς τὸν προκειμένον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορώντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν· ὅς ἐστιν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ὡστε καὶ τῇ ἐν ᾗ πίστει γενναῖοι καὶ βέδαιοι μεμενῆκασιν οἱ πατέρες ἡμῶν, γέγονεν ἀρχηγός, καὶ τῆς ἡμῶν τε χάριτων σωτηρίας τελειωτής. Εἰ δὲ καὶ μηδὲν ἦν ἕτερον τῆς πλάνης αὐτοῦς ἀποστρέψαι, καὶ μετελκύσαι τὴν εὐσέβειαν βιάζομενον, ἀλλ' οὖν προσήκον ἦν αὐτοῖς διὰ τῶν βηθησομένων ὁσέων μεταμαθεῖν τὴν ἀλήθειαν. Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος· Τί οὖν ἐροῦμεν; ὁ νόμος ἁμαρτία; μὴ γένοιτο. Καὶ πάλιν· Οἶδα γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν, ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι· καὶ· Συνήδομαι τῷ νόμῳ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον. Καὶ πάλιν· Ἄρα μὲν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νόμῳ δουλεύσω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ ἡ μὲν σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός, τούτῃστιν ἡ μὲν ψυχὴ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένη, καὶ τῷ διαπλασθέντι παρὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς σώματι συναφείσα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον πᾶν ἔχει ἀναφύεσθαι. Ἡ δὲ σὰρξ, ὅπερ ἐστὶν αἱ σαρκικαὶ ἐπιθυμίαι· (οὕτω γὰρ ἐστὶ καὶ τῇ πρὶν καὶ τῇ μετ' αὐτὴν χάριτι· καὶ γὰρ ἀντὶ χάριτος χάρις ἡμῖν οὖν αἱ σαρκικαὶ ἐπιθυμίαι οὐ ῥαδίως συνέπονται τῷ

D 1A'. Ἀλλ' ὅθεν ὁ λόγος μικρὸν παρεξῆλθε πάλιν ἐπανίτω. Τοῖς γὰρ προειρημένους συνάπτει λέγων· Ὡστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἀγία, καὶ δίκαια, καὶ ἀγαθή. Καὶ δῆλον, ὥς οὐκ ἄλλη μὲν

³⁰ Hebr. xi, 33, 34. ³¹ ibid. 38. ³² Hebr. xii, 1, 2. ³³ Rom. vii, 5. ³⁴ ibid. 14. ³⁵ ibid. 22. ³⁶ ibid. 25. ³⁷ ibid. 26. ³⁸ ibid. 12.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(56) *Λεόντων στόματα*. Hæc in ms. desiderantur, omissa scilicet librarii, a repetita voce στόματα decepti, negligentia.

(57) Ἀντὶ χάριτος χάρις. Locus est Joannis i, 16, quædam varii varie explicarunt. Cum Nostro, ad legem et Evangelium, tanquam gratiæ documenta sibi invicem succedentia, respiciente, ex veteribus

faciunt Chrysostomus, hom. 14, in Joan., et Theophylactus, in h. l.; ex recentioribus vero, post Beza et Heinsium, novissime Rev. Salomon Deylingius in *Observat. sacræ*, part. iii, num. 33.

(58) Αὐτῶν. Ita legi jubet nexus orationis, quia sermo est de ἐπιθυμίαις in plurium numero. Ms. habebat αὐτῆς.

ἀγία, ἀλλή δὲ δικαία, ἀλλή δὲ ἀγαθή, ἀλλ' ἡ αὐτοῦ τοῦ νόμου ἐνεσθῇ καὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ καὶ δικαίου, καὶ ἀγίου, καὶ ἀγαθοῦ. Ἐξ οὗ γὰρ βρύει τὸ ἅγιον καὶ δικαίον καὶ ἀγαθόν, χορηγὸς μὲν ἐστὶ τούτων αὐτὸς καὶ δοτὴρ. Κατὰ τὸ αἰτίον δὲ πρὸ πάντων, ὧν ἄλλοις μετασχεῖν παρέσχεν, αὐτὸς ὑπάρχει ταῦτα, οὐ μετασχών, οὐ δὲ ὑπερδύζουσιν ἀγαθότῃτα μετέχει, καὶ ἂ μετέσχε, μετουσίας ἀγαθοειδοῦς (59). Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς τῆς ἀληθείας κήρυξ βοᾷ, τὸ δικαίωμα πληροῦσθαι τοῦ νόμου ἐν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, τούτέστιν, ἐν οἷς αἱ πονηραὶ πράξεις καὶ ὑποποραὶ τοῦ Ἐχθροῦ, καὶ τὰ ἁμαρτήματα λογὸν οὐκ ἔχει, ἀλλ' ἡ κατὰ πνεῦμα, τούτέστιν ἡ κατ' ἀρετὴν καὶ θείαν συνέργειαν κατορθοῦται πολιτεία. Εἰ δὲ τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου οὐκ ἐν τοῖς ἐμπαθέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς τελεῖται, ἀλλ' ἐν τοῖς πνευματικοῖς καὶ θεοσυνεργήτοις, πῶς οὐ φρίττουσι λέγειν αὐτὸ πονηρὰς νομοθεσίας; Πάλιν δὲ ἐν ἄλλοις τὸ διάκρυον τῆς πίστεως αὐτοῦ καὶ τοῦ πάντας σπεύδειν σωθῆναι, καὶ εἰς ὑπὲρ αὐτὸν ὁ σφοδρὸς ἔρωσ ἐκίνει, κατέχειν οὐκ ἔχων, τούτέστιν εἰς τὸ πάντας τῷ Χριστῷ προσάγαγεῖν. Ἡὐχόμεν ἐγὼ αὐτὸς ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, μεγάλη κράζει τῇ φωνῇ. ὦν αἱ διαθῇται καὶ αἱ νομοθεσίαι καὶ αἱ ἐπαγγελίαι καὶ αἱ λατρεῖαι, καὶ περιφανέστατα δεικνύς, πῶθεν ταῦτα καὶ τίνας ἡρτῆται προνοίας; Ὁ ὦν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ὡς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ καὶ αἱ νομοθεσίαι καὶ αἱ λατρεῖαι καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, ἐν αἷς οἱ πατέρες εὐηρέστησαν Θεῷ, καὶ ἐξ ὧν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἀνεβλάστησεν ὁ Χριστός. Καὶ ἐν ἄλλοις δὲ λόγον μὲν ἀδιάπτωτον τοῦ Θεοῦ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον ὑμνεῖ. Οὐ γὰρ ἐκπέπτωκε, φησὶν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Περὶ δὲ γε τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἠσαΐ διαλαμβάνων (60), ὡς ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάττω, μονοουχὶ καὶ τοὺς πάλαι τῆς κλάνης ὑπὲρ τὰς ἐπιστομιζέει. Φησὶ γάρ. Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; μὴ γένοιτο. Τῷ γὰρ Μωσῇ λέγει. Ἐλεήσω, ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτιρήσω, ὃν ἂν οἰκτιρῶ. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ τις ἐξ οἰκτιρῶν πόνων καὶ ἰδρώτων χωρὶς τῆς ἀνωθεν συνεργίας τὸ πᾶν ἐκτελεῖν τῶν κατορθωμάτων, συνείρει. Ἄρα οὖν, ὃν θέλει, ἐλεῖ, ὃν θέλει, σκληρύνει. Τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ τοῦ ἐλλοῦς τοῖς πρὸς αὐτὸν ὀρώσιν ὑπάρχοντα πηγὴν, καὶ τῶν εἰς ὀφρὺν ἐπηρμένων διελέγχοντα, καὶ καταβάλλοντα, τὸ ἀλαζονικὸν καὶ σκληρόν. τὸν αὐτὸν δὲ Θεὸν, ὅς ἐστι Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φιλάνθρωπον καὶ ἀγαθὸν ἀνυμνῶν, καὶ παιθαρχεῖν μὲν αὐτῷ πάντας, μηδένα δὲ κατεξανίστασθαι διὰ τῶν οἰκθῶν λογισμῶν τῆς ἀπορρήτου κυβερνήσεως αὐτοῦ ἐπιφέρει. Μενοῦν γὰρ, ὡ ἀνθρώπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ

A aliam justam, aliam bonam, quam ipsum legis præceptum, et ejusdem Dei tum justī, tum sancti, tum boni. Ex quo enim scaturit sanctum, et justum, et bonum, idem est illorum auctor et largitor. In quantum vero causa est, idem præ omnibus ea omnia est, quorum alios participes fecit, etiamsi non eodem modo possideat; ex cujus etiam bonitate superabundante sit ut, quidquid ejus particeps est, in communione Boniformi exsistat. Et alibi idem veritatis præco clamat, *præcepta legis impleri in iis, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum* ⁴⁷, hoc est, in quibus actiones malæ et semina hostis, et peccata vim non habent, sed ratio vitæ secundum spiritum, id est virtutem et Dei auxilium ordinatur. Quod si vero præcepta legis non a peccatoribus et genio indulgentibus implentur, sed a spiritualibus et divino auxilio nixis, quomodo non horrent illa ad Malum referre? Alibi idem fervorem fidei suæ, studiumque omnium salutem promovendi, continere non valens, aut reprimere id, ad quod ipsum vehemens amor permovebat, studium scilicet omnes ad Christum perducendi, elata voce clamat: *Optarim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, mihi quod ad carnem cognatis, quorum sunt testamenta, et legislatio et promissiones et cultus* ⁴⁸. Quæ omnia unde profecta sint et a cujus cura pendeant, clarissime docet, inquit: *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen* ⁴⁹. Itaque Dei, super omnia existentis, sunt et leges, et cultus et promissiones, in quibus patres placuerunt Deo, et ex quibus, quod ad humanitatem, ortus est Christus. Alibi Mosaicam legem ut verbum Dei non irritum celebrat. *Neque enim, inquit, cecidit verbum Dei*. Idem aliquid de Jacobo et Esauo occupans, quod scilicet major serviret minori, erroris administros tam veteres, quam recens exortos, confutat. Ait enim: *Num injustitia est apud Deum? Absit! Mosi enim inquit: Miserebor, cujus miserebor, et clemens ero, cui cleriens ero* ⁵⁰. Et ne quis opinetur se suo labore et sudore sine divino auxilio præcepta omnia perficere posse, subjungit: *Itaque, cujus vult, miseretur, et quem vult, indurat* ⁵¹. Eundem itaque Deum celebrans, tanquam qui misericordiæ in illos qui ipsum respiciant, fons exsistat, superbiorum vero et elatorum fastum ac supercilium deprimat at coerceat; eundem, inquam, Deum, qui est Pater Domini nostri Jesu Christi, amantem hominum et bonum celebrans, omnesque, ut ipsi obediant, nullus vero resistat, argumentis domesticis et ex abscondita rerum gubernatione ductis exhortatur, subjungit: *Enimvero, o homo, quis tu es respondens Deo* ⁵²? Cumque postea eundem clare Conditorum renuntiasset, nec Conditorum solum, sed et judicem absolutum, et qui unicuique

⁴⁷ Rom. viii, 4. ⁴⁸ Rom. ix, 3, ⁴⁹ ibid. 5. ⁵⁰ ibid. 15. ⁵¹ ibid. 18. ⁵² ibid. 20.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(59) Ἀγαθοειδοῦς. Ita lego pro ἀγαθοειδῶς, quod est in Ms.

(60) Διαλαμβάνων, occupans. Scilicet exceptio-

nem, quæ fieri poterat. Hanc enim verbi istius hoc loco notionem esse censeo. Confer Lamberti Bos Animadversiones ad Scriptores Græcos, p. 86.

id, quod iudicium affert, irrogare possit, eundem ait ira ferri in vasa, in exitium parata, divitiis autem gloriae suae largiter impertire illis qui misericordia sua digni sint. Atque huius etiam non participes factos esse nuntiat, præparatos scilicet et ante vocatos ad fruitionem bonorum, tanquam qui crediderint in Dominum nostrum Jesum Christum. Alibi vero iterum scribens, quod verum Deum gratiae suae poenitere non possit, et quod ejus fuerit populus israeliticus, et lex, et præcepta, et quod non omnes propter transgressionem a filiorum jure removerit, ait: *Num repulit Deus populum suum, quem præcognovit* ^{22*}?

Perspicuumque faciens, quem Deum dicat, et unde fides fiat quod populum suum non repulerit, addit: *Nam et ipse ego Israelita sum, ex semine Abraami, et tribu Benjaminis* ²¹.

Itaque qui non repulit Paulum, sed eum vocavit in electionem, idem est, qui et Israelitem, populum suum, in idem posuit, eumque non repulit, sed per fidem in Christum perfecit.

XV. Alibi ejusdem Dei et vetus et novum testamentum esse proclamans, ita ut hoc tanquam ex illius radice progerminarit, utrumque vero sanctitatis sit particeps, ait: *Si vero primitiæ sanctæ, etiam massa erit: et si radix sancta, etiam rami* ²³. Et: *Non tu radicem fers, sed radix te* ²²; item: *Si Deus ramis, natura talibus, non pepercit* (cecidērunt enim membra Deum tentantium in deserto, et reos criminis multæ oppresserunt poenæ), *cave ne idem nec tibi parcat, seque non alium tibi, alium illis, sed eundem prorsus, exhibeat. Et iterum: Vide itaque benignitatem et severitatem!* Cujus autem? Christi, *severitatem quidem in lapsos, in te vero benignitatem* ²⁴. Quid vero sibi volunt primitiæ, et massa, et radix, et rami, et sponte nati, et per insitionem tales, nisi quod convenientiam et affinitatem, et originem ab eodem legislatore derivandam, clarissima voce inculcant? Ait vero iterum de illis Israelitis, qui ad Christi fidem nondum accesserint: *Secundum Evangelium quidem inimici sunt propter nos, secundum electionem vero dilecti propter patres* ²⁷. Ibi sane eos dilectos declaraturus vocationem Dei memorat, quem donorum suorum poenitere non possit. *Donorum enim suorum et vocationis Deum poenitere non potest* ²⁶. Et: *Quæ ante scripta sunt, in vestram doctrinam scripta sunt. Cur? ut per patientiam et consolationem Scripturarum, sub quibus vetus intelligitur testamentum, spem habeamus* ²⁵. Deinde verum Deum patientiæ et consolationis Deum esse confirmaturus (absit enim, ut servi Mali adeo insipient, ut hostem Deum consolationis et patientiæ appellent), addit: *Deus vero patientiæ et consolationis dei vobis, ut idem inter vos sentiat, secundum Christum Jesum, ut uno animo et uno ore laudetis*

A Θεῷ; Εἴτα τοῦτον πλάστην λαμπρῶς ἀνακράζων, καὶ οὐ πλάττειν μόνον, ἀλλὰ καὶ κριτὴν αὐτεξουσίον, καὶ τοῦ διανέμειν ἐκάστω (61), ἂν ἡ κρίσις ἦνεγκε, δεσπότην, τὴν μὲν ὀργὴν φέρειν ἐκδιδάσκει, ἐπὶ τὰ σκευὴ τὰ κατηρητισμένα εἰς ἀπώλειαν· τὸν δὲ πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ τοῖς τοῦ ἐλέους ἐπιδαφιλεύεσθαι ἀξίοις. Οὐ καὶ ἡμᾶς μετόχους εὐαγγελίζεται εἶναι ἅτε δὴ προητοιμασμένους καὶ προκεκλημένους εἰς τὴν ἀπολαυσιν τῶν ἀγαθῶν, τοὺς πεπιστευμένους εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν ἀμεταμέλητον χάριν ἀναγράφων τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ οὗ ἐκεῖνον ἦν ὁ Ἰσραηλῆτης λαός, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ τὰ προστάγματα, καὶ ὅτι μὴ πάντες διὰ τὴν ἐνὶνὴν παράθεσιν τῆς υἱοθεσίας ἐξεκέρυξε, φησὶν· *Μὴ ἀπόωσατο ὁ Θεὸς τὸν λαόν αὐτοῦ, ὃν προέγνω*; Καὶ δεικνὺς ἐναργῶς τίνα Θεὸν λέγει, καὶ πόθεν ἡ πίστις, ὅτι τὸν λαόν αὐτοῦ μὴ ἀπόωσατο. Καὶ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, Ἰσραηλῆτης εἰμι ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, φυλῆς Βενιαμὴν. Ὅστε ὁ μὴ ἀποωσάμενος Παῦλον, ἀλλὰ καλίστας αὐτὸν εἰς ἐκλογὴν, οὗτος ἐστὶν ὁ καὶ τὸν Ἰσραὴλ λαόν αὐτοῦ θέμενος, καὶ μὴ ἀποωσάμενος τοῦτον, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν τελειώσας αὐτούς.

ΙΕ'. Πάλιν δὲ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ τὴν τε Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν ἀνακηρύττων, καὶ ὡς ἐκ ῥίζης ἐκεῖνης ταύτην προσελθὲν καὶ ἀγύοιτος ἐκατέραν μετασχεῖν, οὕτω φησὶν· *Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἄγία, καὶ τὸ φύραμα καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία, καὶ οἱ κλάδοι*; καὶ· *Οὐ σὺ τὴν ῥίζαν ἐσφατάρεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ*. καὶ· *Εἰ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο* (ἔπεισε γὰρ τῶν ἐκπαιρασάντων τὰ κῶλα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ πολλὰ ἄλλα μετήλθε πάθη τοὺς ὑπαίτιους), *μήπως ὁ αὐτὸς οὐδὲ σοῦ φείσεται*, οὐκ ἄλλος μὲν ἐκεῖνον, ἄλλος δὲ σοῦ, ἀλλ' ὁ αὐτός. Καὶ πάλιν· *Ἰδὲ οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν*. Τίνος; Χριστοῦ, ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας ἀποτομᾶν, ἐπὶ δὲ σέ χρηστότητα. Τί δ' ἂν βούλοιντο ἡ ἀπαρχὴ, καὶ τὸ φύραμα, καὶ ἡ ῥίζα, καὶ οἱ κλάδοι, καὶ οἱ αὐτοφυεῖς, καὶ οἱ δι' ἑγκεντρίσεως, εἰ μὴ τὴν ἀλληλουχίαν καὶ συγγένειαν, καὶ ὅτι τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου, φωναῖς δηλοῦσιν ἐναργεστάταις; Φησὶ δὲ πάλιν περὶ τῶν οὕτω τῇ πίστει Χριστοῦ προσδεδραμηκότων Ἰσραηλιτῶν· *Κατὰ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον ἐχθροὶ δι' ἡμᾶς. κατὰ δὲ ἐκλογὴν ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας*. Ὅθεν δηλὼν ὅτι ἀγαπητοί, τὸ ἀμεταμέλητον τῶν χαρισμάτων καὶ τὴν κλῆσιν παράγει τοῦ Θεοῦ. Ἀμεταμέλητα γὰρ, φησὶ, τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ. Καὶ· *Ὅσα προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη*· διὰτί; ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν, ἃ ἐστὶν ἡ Παλαιὰ, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν. Εἴτα τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως Θεὸν ἀνακηρύττων τὸν ἀληθινὸν Θεὸν (ὃ γὰρ ἂν εἴη Θεὸς παρακλήσεως καὶ ὑπομονῆς, οὐδ' ἂν πλέον ἐκμανοίεν οἱ τοῦ Πονηροῦ θεράποντες, ὁ Ἐχθρὸς), *Ὁ δὲ Θεὸς, φησὶ, τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως διῶν ὑμῶν, τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις, κατὰ Χριστὸν*

²¹ Rom. xi, 1. ²² ibid. ²³ ibid. 16. ²⁴ ibid. 18. ²⁵ ibid. 22. ²⁶ ibid. 28. ²⁷ ibid. 29. ²⁸ Rom. xv, 4.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(61) Ἐκάστω. Forte hic excidit ὃ, quod ad sensum implendum requiri videtur.

Ἰησοῦν, ἡν ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζετε τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, ἀλλὰ τὸν προκαταγγελλαντα μὲν τὴν Εὐαγγελίαν τοῦ Υἱοῦ, παρασχόντα δὲ τὰς Γραφάς, καλέσαντα δὲ εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ πίστιν, τὸν τῆς παρακλήσεως καὶ ὑπομονῆς Θεὸν, τὸν τῆς ὁμοφροσύνης δοτήρα, οὗ εἰς θ' ἔξαν προσέλαθεν ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, διάκονος γεγεννημένος τῆς περιτομῆς. Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν φησὶν· Περιτετμημένος τις ἐκλήθη; μὴ ἐπισπάσθω· ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμνέσθω· ἡ περιτομή οὐδὲν ἐστὶ· καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστὶν· εἰτα πρόσχες! ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. Οὐ θεῶν. Τῶν δὲ ἐντολῶν ἡ μὲν ἐκέλευσε περιτεμνεσθαι, ἡ δὲ μὴ· ὧν ἐκότερον (62) ἀνεῖπε τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ θεῶν. Ὡστε εἰς Θεὸς ὁ ἀληθινὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ καὶ τὴν περιτομὴν διὰ τοῦ Ἀβραάμ εἰς μυστηρίου τελειώσιν χρόνοις ὠρισμένοις δοῦς, καὶ τοὺς ἐν ἀκροβυστίᾳ διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ προσεληφώς.

ΙΕ'. Ἐτέρωθι δὲ λέγει· Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο (ποῖον ἢ τὸ ἡμέτερον σῶμα;) ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, φησὶ (63), καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Καὶ πῶς ἐστὶν ἀγαθὸν Θεοῦ, εἰ πλάσμα ἦν τὸ σῶμα τοῦ Πονηροῦ, ἐκ φθαρτοῦ μὲν ἀφθαρτόν, ἐκ δὲ θνητοῦ ἀθάνατον αὐτὸ μετασχεύσασθαι; Ὅτε γὰρ τὸ πονηρὸν σῶμα καὶ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ ἐκ θνητοῦ μὲν εἰς ἀθανασίαν, εἰς ἀφθαρσίαν δὲ ἐκ φθαρτοῦ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ μεταποιηθῇ Θεοῦ, οὐ μόνον οὐκ ἀληθεύσει ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, ὅτι Κατ' ἐπόθῃ ὁ θάνατος εἰς νίκος, καὶ ὅτι ἐπὶ τέλος τῶν αἰώνων πάντων ἐκπεσεῖται, καὶ ὧν ὅπως δῆποτε ἤρχεν ὁ ἔχθρος, οἷα προσκεκλιμένοι αὐτοῦ τοῖς ἔργοις τοῦ Πονηροῦ· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνάπαλιν τῆνικαὶ τὸ κράτος ἀναμφήριστόν τε καὶ ἀδιάδοχον σχήσει, τοῦ θνητοῦ καὶ φθαρτοῦ πλάσματος αὐτοῦ εἰς ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν ἀνηγγένου. Ὅρα δὲ μοι κάντεῦθεν τὸν πλοῦτον τῆς σοφίας Παύλου, ἦν, ὡς εἰκοιεν, ἀρθεῖς τὸν τρίτον (64) οὐρανοῦ, ἐμυήθη, ἔπως διαφορὰν μὲν τῆς Καίνης καὶ τῆς Παλαιᾶς εἰσάγει. Προβλέπων δὲ τὴν ἀποστασίαν καὶ πᾶσαν αὐτῆς ἐκκόπτων ματαιολογίαν, εὐθύς πάλιν ταῦτα συν-επιφέρει. Λέγει μὲν γὰρ (65), ὥστε Εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, ἀνακαινίσεσθε· τὰ ἀρχαῖα σπορήθητε, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ. Ἄλλ' ὅρα τὸ δραστήριον καὶ σοφὸν καὶ περιδέξιον τοῦ ἀνδρός. Τὰ δὲ πάντα, φησὶ, καὶ ἡ Νέα δηλονότι καὶ ἡ Παλαιά, ἐκ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἐαυτῷ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐκοῦν καὶ τῶν παρελθόντων καὶ τῶν παρόντων ὁ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀγαθὸς Πατήρ,

A Patrem Domini nostri Jesu Christi⁶⁰. Non alium atque alium, sed eum, qui ante nuntiavit adventum Filii sui, qui Scripturas tradidit, quique ad fidem in Filium suum vocavit, Deum consolationis et patientiæ, concordie datorem, in cuius gloriam nos assumpsit Christus, minister circumcisionis factus. Alibi vero iterum ait : Circumciscus aliquis vocatus est, ne attrahat; (præputium) in præputio aliquis vocatus est, ne circumcidatur : circumcisio nihil est, et præputium nihil est⁶¹ : attende vero ad sequentia : sed observatio mandatorum Dei⁶², non deorum. Mandatum vero aliud jussit circumcidi, aliud non item : et utrumque tamen ejusdem ait esse Dei, non autem deorum. Itaque unus Deus verus est, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui et circumcisionem per Abrahamum in mysterii consummationem tempore definito sanxit, eosque, qui in præputio erant, per Filium suum ad se recepit.

XV. Alibi vero : Oportet corruptibile hoc (quodnam vero aliud quam corpus nostrum?) induere incorruptibilitatem, et mortale hoc immortalitatem⁶³. Quomodo vero decet Deum bonum, si corpus creatura Mali esset, ex corruptibili quidem incorruptibile, ex mortali vero facere immortale? Si enim corpus malum et creatura mali ex mortali in immortalitatem, ex corruptibili vero in incorruptibilitatem a Deo bono transferretur, non solum non verum foret, quod scriptum est : Mors absorpta est invictoriam⁶⁴, quouque in fine sæculorum excidet iis omnibus, in quæ olim potestatem habuit hostis, tanquam talia, quæ operibus ejus malis accommodata sint; sed et contraria illis omnia certissime firmissimeque locum habebunt, si mortalis et corruptibilis ejus creatura immortalis et a corruptione libera reddita fuerit. Tu vero vide mihi et hic divitias sapientiæ Pauli (quam in tertium cælum sublatus didicisse videtur), quomodo differentiam novi et veteris testamenti exponat. Prævidens vero apostasiam hanc, ejusque vaniloquia omnia eversurus, statim ista subjungit. Ait enim : Si quis in Christo, natura nova, renove-
mini, vetera transierunt, ecce omnia facta sunt nova⁶⁵. Tu vero vide prudentiam, sapientiam et dexteritatem viri. Omnia vero, inquit, id est et vetus et novum testamentum, ex Deo sunt, qui reconciliavit nos sibi ipsi per Dominum nostrum Jesum Christum⁶⁶. Itaque bonus Pater Servatoris nostri Jesu Christi idem erat et dator et procurator et auctor rerum præteritarum et præsentium. Quomodo vero corpus creatura hostis fuerit, cum idem a Spiritu

⁶⁰ Rom. xv, 5. ⁶¹ I Cor. vii, 13. ⁶² ibid. ⁶³ I Cor. xv, 53. ⁶⁴ ibid. 54. ⁶⁵ II Cor. v, 17. ⁶⁶ ibid. 18.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(62) Ἐκότερον. Ita scribendum est pro ἐκατέρω, quod ms. habet.

(63) Φησὶ. Verbum hoc locum hic librarii culpa mutasse, et ad σῶμα referendum esse credo. Antecedens enim λέγει regit phrasin ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν.

(64) Τὸν τρίτον. Ita ms. Et grammaticæ rationes et sensus legi jubent, quod II Cor. xii, 2, legitur, ἕως τοῦ τρίτου οὐρανοῦ.

(65) Ἀνακαινίσεσθε. Verbum hoc explicationis loco a Photio additum esse puto, ut intelligeretur, sanctum Apostolum novæ creaturæ studium urgere.

actus orator Isaie vaticinium adhibeat, et dicat : *Vos enim templum Dei vivi estis ; sicut dixit Deus, Quia habitabo in illis, et ambulabo, et ero illorum Deus, ipsi vero erunt mihi populus* ⁶⁷. Si igitur Christi nos sumus templum, prout Paulus clamat, testem afferens Isaiam, neque alius fuit Deus, qui per Isaiam locutus est, quam ipse Dei Filius, ejus templum divinus Paulus nos esse novit, et tales vocat, ubi tandem est creatura Mali ? ubi duo et opposita sibi invicem principia ?

ἡμᾶς ὁ θεοπέσιος· Παῦλος οἶδε καὶ ἀποκαλεῖ. ποῦ τικαιμένη ἀρχή ;

XVI. Porro idem retegens veritatis lucem, nosque ad puritatem et secessionem ab impuris faciendam cohortatus, ut in filios et filias Dei referamur, ait : *Vos enim eritis mihi in filios et filias* ⁶⁸. Commemoravit vero etiam eum, qui hæc sit pollicitus, quod scilicet Dominus sit omnipotens. Simul etiam innuit, ad quos pertineant hæc promissiones, nempe ad nos per patres. Subjungit enim : *Hæc igitur promissa habentes, dilecti, purificemus nos ipsos ab omnibus sordibus carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei* ⁶⁹. Itaque nobis hæc promissa facta sunt, initio facto a patribus. Et ejus Dei ille est populus, ejusdem sumus et nos : et sicut homines puri castique veteris testamenti templum sunt Dei, ita quoque puri in novo testamento templum ejusdem Dei sunt. Dum autem eum conditorem omnium idem veritatis præco sæpissime appellat, non minus Patrem Domini nostri Jesu Christi, quam verum ejus Filium prædicat, in iis quoque locis, in quibus gratiam sibi datam, et vim mysterii sibi crediti celebrat. Monens enim, sibi, minimo omnium, datam esse gratiam annuntiandi gentilibus divitias inperscrutabiles Christi, et docendi omnes, quæ sit œconomia mysterii a sæculis in Deo absconditi ; statim addit : *Qui omnia creavit per Jesum Christum*. Itaque omnium conditor Pater est, omnium vero conditor etiam Filius. Sicut enim natura, ita et potestas ; et imperium, et potentia, et creatio visibilium omnium et invisibilium, ac rerum ex non existentibus ad existentiam productio communia utrique et indivisa sunt. Et post pauca : *Propterea flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur* ⁷⁰. Omnis paternitas, inquit, non autem : aliqua, alia vero non item. Neque de omni cœlesti solum loquitur, sed de omni, sive cœlestem dicas, sive terrestrem, sive omnem, sive partem : omnium illorum conditor est Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi : ex eo enim omnis paternitas in cælo et in terra, sicut clare Paulus, spectator idem et doctor rerum absconditarum, pronuntiat, nominatur. Alibi vero eodem modo de Deo disserens ait : *Una fides, unus baptismus, unus Deus et Pater omnium, qui est super omnia et per omnia, et in nobis omnibus* ⁷¹.

αὐτὸς ἦν καὶ δοτὴρ, καὶ προνοητὴς καὶ δημιουργός. Ὡς δ' ἂν εἴη πλάσμα τὸ σῶμα τοῦ Ἐχθροῦ, τοῦ αἰ- τοῦ πνευματοφόρου ῥήτορος, τὴν Ἡσαΐαν προφητείαν οἰκειούμενου καὶ λέγοντος· Ὑμεῖς γὰρ θεοῦ ἐστε ζῶντες· καθὼς εἶπεν ὁ θεός, Ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμκεριπατήσω· καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός· Εἰ οὖν Χριστοῦ μὲν ἡμεῖς ναὶ, ὡς Παῦλος βοᾷ, μάρτυρα τὴν Ἡσαΐαν προϊστάς, καὶ οὐκ ἄλλος ἦν θεός, ὁ ἐν Ἡσαΐᾳ λαλήσας, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ Υἱός, οὗ ναὶ τὸ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ ; ποῦ δὲ ἡ διπλῆ καὶ ἀν-

ΙΓ'. Ἐτι δὲ ἀνακαλύπτων τὸ τῆς ἀληθείας φύ- γος, καὶ καθαρὸς ἡμᾶς καὶ ἀφωρισμένους παραγ- γέλλων εἶναι τῶν ἀκαθάρτων, ὡς ἂν εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, ἐπάγει καὶ τὸν ἐπαγγελάμενον ταῦτα, ὅτι Κύριός ἐστι παντοκράτωρ· συνδιαπλέκει δὲ καὶ πρὸς τίνas αἱ ἐπαγγελίαι, ὅτι διὰ τῶν πατέρων πρὸς ἡμᾶς· ἐπιφέρει γάρ· Ταῦτας οὖν ἔχοντες τίς ἐπαγγέλλας, ἀγαπητοί, καθαρῶς μὲν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγωνοσύνην ἐν φόβῳ θεοῦ. Ὅστις ἡμεῖς μὲν ἐπηγγέμεθα ταῦτα, ἀρξαμένης τῆς ἐπαγ- γελίας ἀπὸ τῶν πατέρων. Καὶ οὐπερ ἐκεῖνος ὁ λαὸς θεοῦ, τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς· καὶ ὡς τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ οἱ καθαρὸι ναὶς τοῦ θεοῦ, οὕτω καὶ οἱ ἐν τῇ Νέᾳ κα- θαροὶ ναὶς τοῦ αὐτοῦ θεοῦ. Κτίστην δὲ πάντων πάλιν πολλὰ κίς ὁ αὐτὸς τῆς ἀληθείας διαγγέλλων κηρύττει, τὸν τε Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν ἀληθινὸν αὐτοῦ Υἱὸν οὐδὲν ἦτον καταγ- γέλλει, καὶ ἐν οἷς ὁμνεῖ τὴν χάριν τὴν δοθείσαν αὐτῷ, καὶ τοῦ καταπιστευθέντος· μυστηρίου τὴν δύναμιν. Εἰπὼν γάρ, ὡς· Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξίτηλον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ καὶ φωτίσαι πάντας, τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκε- κρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ θεῷ, αὐτίκα συν- ἀπτει· τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὥστε πάντων μὲν κτίστης ὁ Πατήρ, πάντων δὲ κτί- στης ὁ Υἱός. Κοινὸν γάρ καὶ ἀδιάφορον ὥσπερ ἡ φύσις, καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δημιουργία τῶν ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν, καὶ ἡ ἐξ οὗς ὄντων εἰς τὸ εἶναι προαγωγή καὶ οὐσίωσις. Καὶ μετ' ἄλ- λων· Τοῦτου χάριν ἀμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὀνομάζε- ται. — Πᾶσα πατριὰ, φησὶν, οὐχί· τίς μὲν, τίς δ' οὐ, οὐδὲ πᾶσα ἡ οὐράνιος μόνη, ἀλλὰ καὶ ὅλη οὐράνιον εἴπης, καὶ ἐπίγειον, καὶ μέρος, τούτων ἀπάντων ἐστὶ δημιουργός ὁ θεός καὶ Πατήρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐξ αὐτοῦ γάρ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐ- ρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἀνακηρύττει λαμπρῶς ὁ τῶν ἀπορρήτων καὶ θεατῆς καὶ διδάσκαλος, ὀνομάζεται. Καὶ ἐν ἄλλοις δὲ τὰ αὐτὰ θεολογῶν, Εἰς Κύριος, φησὶ, μία κίς, ἐν βάπτισμα, εἰς θεός καὶ Πατήρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι ἡμῖν. Ἀδιάστατον δὲ καὶ ἀμέριστον, ὥσπερ

⁶⁷ II Cor. vi, 16.

⁶⁸ ibid. 18.

⁶⁹ II Cor. vii, 1.

⁷⁰ Ephes. iii, 14.

⁷¹ Ephes. iv, 5.

τὴν φύσιν καὶ τὸ θέλημα, οὕτω καὶ τὴν δημιουργίαν καὶ τὸ κράτος, εἰδώς τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος· πεπαθήσασμένην κρᾶζει φωνῇ. Ἐν αὐτῷ γάρ, φησί, ἐκτίσθη τὰ πάντα. Πρόσεχε· τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἵνα μὴ ἡ μανία λήρους ἄλλους ταῖς ἱεραῖς φωναῖς ὑποβάλῃ, ἔτι κατὰ συνέχειαν ἐπεξηγεῖται, τίνα εἰσὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, καὶ ταῦτα πάντα ἐν αὐτῷ φησὶ ἐκτίσθαι, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτόν. Πῶς οὖν ἡ ἀποστατικὴ λύσσα τῶν μὲν ὁρατῶν ἄλλον πράττει ποιητὴν, ἄλλον δὲ τῶν ἀόρατων; Εἰ γὰρ πάντα διὰ Χριστοῦ καὶ εἰς Χριστὸν ἔκτισται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, ποῦ ἡ δημιουργία τοῦ Ἐχθροῦ; Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Ἀγαθὸς προάγει· προάγων δὲ συνέχει, συνέχων δὲ καὶ τῆς διαμονῆς προνοεῖται. Ἐκ ποίας ἄλλης ἐνεργείας δώσουσι τῶν τοῦ Θεοῦ δημιουργημάτων τὴν ἐξουσίαν τῷ Ἐχθρῷ, εἰ μὴ ἄρα δι' αὐτῶν, ἐν ᾧ τε πληρωτὰ τῶν θελημάτων εἰσὶ τοῦ Ἐχθροῦ, καὶ ἐν ᾧ μὴ πεφρίκασι θεομαχεῖν; Οὗτοι γὰρ κατὰ τοῦ κοινοῦ Δεσπότη καὶ πλάστου στόμα πλατύναντες δύσφημον, καὶ κατὰ τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ ἐπανιστάμενον κυριότητος, καὶ τοῖς ἐκτόποις πάθεσιν ὄγκοις τακλίναντες ἑαυτούς, ἐξ ὧν τε θεομαχοῦσι, καὶ ἐξ ὧν ὁρῶσι τὰ ἄθεσμα, ἑαυτοὺς ὑπέφηναν ὡς ἀληθῶς δημιουργήματα καὶ δούλους τοῦ Ἐχθροῦ. Ὡ γὰρ τις ἡττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται. Ἀλλ' ὥσπερ ἐκόντες πρὸς τὰ πάθη κατατυρόμενοι (66), καὶ κατὰ τοῦτο τῆς δημιουργικῆς Προνοίας καὶ τῆς πρὸς τὸν ἀληθινὸν πλάστην οἰκειώσεως διαπίπτομεν, τὸν Πονηρὸν δὲ δεσπότην ἑαυτοῖς ἐπισάγομεν, καὶ τὴν γλῶσσαν ὀξύνειν κατὰ τοῦ εὐεργέτου καὶ πλάστου ὑπὲρ τοῦ Πολεμίου ἀναπεισθόμεθα· οὕτως ἂν τῶν παθῶν τὸ σκότος ἐκφύγωμεν, καὶ τὴν τε ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα Θεοῦ δημιουργήματα ἐπιγνώνα ἐλεῃσωμεν, αὐτίκα μὲν ἐλαύνομεν τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος τὸν Ἐχθρὸν, καὶ ὀφθαλμοί· ὁρῶμεν κεκαθαρμένοις μηδεμίαν ἔχοντα καθ' ἡμῶν μήτε ἰσχύον, μήτε κυριότητα, ἀλλὰ συμπατούμενον καὶ διαγελώμενον ὑφ' ἡμῶν, αὐτὸν τε καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν. Ἐπὶ ἀσπίδα γάρ, φησὶ, καὶ βασιλίσκοις ἐπιδήσῃ καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. Ἔως δ' ἂν ταῖς ψυχοφθόροις ἡδοναῖς λυσπώμεθα (67), καὶ ὅπισω τῶν ἐπιθυμιῶν, πρὸς ἃς ἡμεῖς ὁ Ἐχθρὸς συνωθεῖ, πορευόμεθα, καὶ

A Cumque idem nosset Patrem et Filium, sicut quod ad naturam et voluntatem, ita et quod ad creationem et potentiam, inseparabiles esse et indivisos, eadem etiam de Servatore libera voce proloquitur. In ipso enim, inquit, creata sunt omnia ⁷¹. Attende: Omnia, quæ in cælis et in terra sunt. Et ne insana cohors nugæ suas verbis sacris affricaret, in serie orationis edisserit, quænam sint ea in cælis et in terra; docet enim visibilia et invisibilia, et omnia in eo creata esse, et per eum, et in ipsum. Quomodo itaque apostatarum rabies alium visibilibus, alium invisibilibus rerum conditorem facit? Si enim omnia per Christum et in Christum creata sunt, et idem est ante omnia, et omnia in ipso consistunt, ubi tandem est creatio hostis? Sane ipse ille bonus Deus producit; producens vero continet; continens vero prospicit ut perseverent. Quo vero alio argumento hosti potestatem in creaturas Dei vindicabunt, quam ex eo, quod ipsi perficiunt voluntatem hostis, et non verentur Deum ipsum oppugnare? Ipsi enim, dum contra communem Dominum et conditorem infame os aperiant, dominiumque ejus, quod Creatori competit, oppugnant, insolentibusque affectibus seipsos subjiciunt, tum pugna sua in Deum, tum illicitis actionibus probant, se ipsos vere creaturas et servos hostis esse. A quo enim aliquis victus est, ab eodem in servitutem est redactus. Sicut autem sponte nostra in affectus nostros abrepti providentia Creatoris ejusque ut veri conditoris possessione excidimus, vicissim vero malum dominum nobis asciscimus, et ad acuendam in benefactorem linguam ab hoste adduci nos patimur; ita, si affectuum caliginem fugiamus, facile et animam et corpus pro creaturis Dei agnoscere velimus, tum statim hostem a tyrannico in nos imperio repellimus, et puris oculis cum nulla adversus nos vi aut potestate instructum, sed conculcatum potius a nobis et cura omni sua potentia ludibrio habitum conspiciamus. Super aspide enim, inquit, et basilisco gradieris, leonemque et draconem conculcabis ⁷². Quando vero in voluptatibus, animæ pestibus, volutamur, et cupiditates, in quas hostis nos impellit, sectamur, ac tum lingua tum vita minus et boni Dei nostri naturam et imperium, et creandi dignitatem secamus et in oppositas partes dividimus, nemini nostrum tam beato esse licebit, ut ab hostis suprema potestate et tyrannide liberetur, et ad verum Deum nostrum ac conditorem lucemque pietatis, ipsi probandæ, perducat. Deum enim secamus unum et idem principium, et nos ab ipso abstrahimus, atque adeo verum creatorem et Dominum abrogamus, hostis, hoc ipso magnam in nos po-

⁷¹ Ephes. iv. 6. ⁷² Psal. xc. 13.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(66) Κατατυρόμενοι. Ita lege pro κατατυρόμενα, quod codex exhibet, ac si ad πάθη vox referenda sit, cum potius ad ἐκόντες pertinere nexus orationis

ostendat.

(67) Ἰλυσπώμεθα. De hoc verbo lege Samuelem Bochartum in Hierozoico, part. II, p. 198.

testatem nactus, cum magna efficacia nos impellit, quos scilicet sibi ita jam obnoxios reddidit, ut creator et Dominus appelletur. Quo quid vel miserum magis vel impium cogitari potest? Accedimus scilicet, relicto Creatore, ad hostem, et deserentes Servatorem ad perditorem currimus: despiciamus eum, qui regnum cœlorum nobis offert, qui vero ad poenam sibi paratam nos pertrahit, eum cum studio sectamur, et cum deceptore decepti ipsi in gehennam ignis æterni condemnari volumus.

σμένην αὐτῷ κόλασιν ἔλκοντι σπουδαίως κατακολουθεῖν, καὶ εἰς τὴν γένναν τοῦ ἀταλευτήτου πυρὸς τῇ ἀπατεῶνι τοὺς ἀπατήθεντας συγκαταδικάζεσθαι.

XVII. At, o vos naturæ nostræ et creationis, quo tamen dono et jure excidistis, participes, evigilate tandem aliquando, et animas vestras ad communem Dominum et conditorem nostrum, benefactorem item et provisorem, convertite, ad eum, inquam, qui corpus formavit, qui animam inspiravit, qui propter vos carnem assumpsit, qui homo factus est, et crucifixus, et resurrectionem proprio suo corpore restituit. Agnoscite bonum ejus Patrem, qui per Filium et Spiritum suum sanctum omnia ex non existentibus produxit, visibilia et invisibilia, potestates, et principatus, et ipsum quoque hostem; non quidem malitiæ quidquam illi tribuens: absit! quomodo enim a bono malum proficisci posset? sed bonitatis participem reddens, quam ipse in malitiam convertit, non minus ac illi, qui ipsi nunc obsequuntur. Nam et illi, postquam imperium in rationem suam, magnum sane bonum, nacti sunt, per quod ipse etiam Creator representatur, id quidem, usum ejus pervertentes, in maximum malum transformarunt. Quod enim ad Creatorem laudandum acceperant, eo ad celebrandum hostem usi sunt: et quo recte usi fieri poterant heredes regni cœlestis, eo abusi gehennam ignis, diabolo parati, ingredi allaborant. Sed evigilate tandem, surgite, vigilate, ut potestas hostis repellatur a vobis; neque ad vos rapite Apostoli vel potius Spiritus sancti prædicationes implendas. Spiritus enim diserte ait: *Ultimis temporibus quidam a fide recedent, attendentes spiritui erroris et doctrinis daemoniorum, per hypocrisin falsiloquorum quorum conscientia cauterio inusta est: prohibentium nubere, jubentium abstinere a cibis quos Deus in usum condidit* ¹¹; quæ, inquit, Deus, non autem hostis condidit. Quibus autem? Fidelibus, et iis, qui veritatem agnoverunt, quod ne ullus tibi errandi prætextus relinquatur, statim subjungit.

¹¹ 1 Tim. iv, 4-5.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(68) Προέλωμεν. Series orationis legere jubet προελθεῖν μὲν, sicut in sequentibus occurrit προεβραμείν, etc.

(69) Πλάτης. Ita in hoc Pauli loco legunt nonnulli ex veteribus doctoribus pro πλάτος, quod in hodiernis codicibus exstat. Sic et pauci quidam manu exarati eandem lectionem sequuntur, sive ex facili utriusque vocis, ex eadem pronuntiatione

ταύτης ἡμᾶς αὐτοὺς ἀπορρήξαι, καὶ τὸν μὲν ἀληθινὸν ποιητὴν καὶ Δεσπότην ἀθετῆσαι, μεγάλην καὶ ἡμῶν λαμβάνων τὴν ἀρχὴν ὁ Ἐχθρὸς, πείθει τότε μετὰ πολλῆς τῆς ἐξουσίας, οὐ; ἤδη ἐλαβὼν ὑπὸ κώφαντας αὐτοῦ ταῖς ὁρμαῖς, καὶ ποιητὴν καὶ Δεσπότην αὐτὸν ἀνομολογεῖν. Καὶ τί ἂν εἴη τοῦτου ἀθλιώτερον; Καταλιπόντες τὸν Δημιουργὸν προέλωμεν (68) τῷ Ἐχθρῷ, καὶ τὸν Σωτῆρα φυγόντας τῷ φθοροποιῷ προσδραμεῖν, καὶ τὸν παρέχοντα μὲν τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ὑπεριδεῖν, τῷ δὲ πρὸς τὴν ἡτοιμα-

12'. Ἀλλ', ὦ κτίωνοί τῆς ἡμῶν φύσεως καὶ δημιουργίας, κἂν ἐξίστητε τῆς δωρεᾶς, ὅψε γοῦν ἀνανήψαντες ἐπιστρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ Δημιουργόν, πρὸς τὸν εὐεργέτην καὶ προνοητὴν, πρὸς τὸν διαπλάσαντα τὸ σῶμα, καὶ ἐμπνεύσαντα τὴν ψυχὴν, πρὸς τὸν δι' ἡμᾶς σαρκωθέντα, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, καὶ σταυρωθέντα, καὶ τὴν ἀνάστασιν διὰ τοῦ οἰκείου σώματος ἐγκαινίσαντα. Ἐπίγνιτε τὸν ἀγαθὸν Πατέρα αὐτοῦ, θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοῦ πάντα ὑπέστησεν ἐκ μὴ ὄντων, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, τὰς δυνάμεις, τὰς ἐξουσίας, καὶ αὐτὸν τὸν ἔχθρὸν, οὗ ποταμὸς μεταδόξ. μὴτ' ἐκ γέννηται! πόθεν γὰρ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἡ μετάδοσις τοῦ κακοῦ; ἀλλ' ἀγαθότητος ἀπολαυσιν παρασχόν, ἦν ἐκεῖνος μετέβαλεν εἰς κακίαν, ὥσπερ καὶ οἱ νῦν πειθαρχούντες αὐτῷ. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι λαβόντες μέγα ἀγαθὸν τὸ αὐτοδέσποτον τῶν λογισμῶν, δι' οὗ καὶ πλάστης εἰκονίζεται, μετέστρεψαν τοῦτο, τὴν χρῆσιν αὐτοῦ διαφθείραντες πρὸς ἔσχατον κακόν· δι' οὗ γὰρ ὁμνεῖν ἐλαβον τὸν δημιουργόν, τοῦτ' αὖ πρὸς ὁμνους ἐχρήσαντο τοῦ Ἐχθροῦ. Καὶ ὅτι ὁ χρωμένους ἐνῆν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κληρονόμους γενέσθαι, τοῦτ' παραχρῶμενοι σπουδάζουσι τὴν γένναν τοῦ πυρὸς, ὃ ἡτοιμάσται τῷ διαβόλῳ, ὑπελθεῖν. Ἀλλ' ἀνανήψατε, διανύστε, γρηγορήσατε, ὥστε τοῦ Ἐχθροῦ τὴν ἐξουσίαν ἀποσκευασθῆναι ἀφ' ὑμῶν, μηδὲ ἐφ' ὑμᾶς παραστήσεται τὰς ἀποστολικὰς προφητείας, μέλλον δὲ τὰς τοῦ Πνεύματος, πληρουμένας. Καὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει· Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως προσέχοντες πνεύμασι πλάνης (69) καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων, ὑποκρίσει ψευδολόγων κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνελθόντων, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων ἢ ὁ θεὸς ἐκτίσεν εἰς μετάληψιν. Ἀ, φησὶν, ὁ θεὸς, οὐχ ὁ Ἐχθρὸς ἐκτίσεν. Καὶ τίσιν; ἵνα μηδεμία σοὶ πλάνης πρόφασις ὑπολειφθῇ τοῖς πιστοῖς εὐθὺς συναρμύεται

orta, permutatione, sive per glossema ex I Joan. iv, 6, petitum, quæ Millii est sententia. Ibi enim πνεῦμα πλάνης memoratur. Nolim sane cum Jos. Medo, τὸ πλάνης, pro genuina lectione habere et de idololatria explicare, quod utrumque is facit in Fragmentis sacris. Non tam enim de idololatria speciatim, quam de variis erroribus sermonem hic esse, sequentia commata evincunt.

καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν. Ὡστε πᾶς μὲν ὁ πιστὸς καὶ ἐπεγνωκὼς τὴν ἀλήθειαν οἶδε πάντα καὶ μετὰ πάντων, καὶ τὰ βρώματα κτίσματα εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ εἰς ἑτερον ἀναφέρων ἐξ αὐτῶν τινα, οὗτός ἐστι περὶ οὗ τὸ ἅγιον εἶπε Πνεῦμα· Ἔστιν ὁ προσεσχηκὼς πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, καὶ τῆς ἀληθοῦς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν πίστεως ἀποστάτης· περὶ ὧν καὶ ἐτέρωθι ὁ τοῦ Πνεύματος ὑποφῆτης προφητεῖει· Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, λέγων, ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ· ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φιλαυτοὶ, φιλήρηγοι, ἀλαζόνες, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς. Καὶ τὰ ἄλλα ἀκόλουθα καταλέγων πάθη, τῆς προφητείας πέρας ποιεῖται· Μόρμωσιν ἔχοντες εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἡγημένοι. Καὶ ὃν τρόπον Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρὴς ἀνθέστηκεν Μωσέϊ, οὕτω καὶ οὗτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ γὰρ συντάττει τὴν μὲν ἀλήθειαν τῷ Μωσῇ, τοὺς δὲ ἀνθέστηκότες τῇ ἀληθείᾳ τῷ Ἰαννῇ καὶ τῷ Ἰαμβρῇ. Εἰ δὲ Μωσῆς μὲν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐν τῇ αὐτῇ τάξει, Ἰαννῆς δὲ καὶ Ἰαμβρὴς (70) σύστοιχοι τοῖς ἀνθίσταμένοις τῇ ἀληθείᾳ, πῶς οὐ κατ' αὐτῶν ἡ προφητεία ταῦτα προείπεν; Οἱ γὰρ κατὰ Μωσαίως λυτῶντες ἀνθίστανται μὲν τῇ ἀληθείᾳ, συνίστανται δὲ καὶ συνδυοσθημοῦσι τῷ Ἰαννῇ καὶ τῷ Ἰαμβρῇ. Καὶ ἐξ οὗ φεῦδου; ἐπὶ ῥηθῆσαν οἱ παλαιοὶ ἀποστάται στάσις κατὰ Μωσαίως ἀναστῆσαι, διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ οἱ νέοι ἡλαζονεύσαντο κατὰ τὴν τῶν Μωσαϊκῶν γραμμάτων, καὶ τοῦ ταῦτα νομοθετήσαντος τυραννίδα κινεῖν. Πλὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον τούτοις ἡ διαφορά. Τοῖς μὲν γὰρ ἐν μελέτῃ (71) τὸ κακὸν ἔστι· τῆς πληγῆς πρὸ τῆς πράξεως τοὺς πράξαντας ἀν, εἰ μὴ μετῴθε, τῆς ἐγχειρήσεως ἀπαγούσης. Οἱ δὲ μεμελετήκασι δυσσεβῶς, τῆς φιλανθρωπίας ἀντὶ τοῦ τιμωρίαν λαβεῖν τὴν μετάνοιαν ἀναμενούσης, οἷα δὲ καταφρονῇται καὶ ἐστέρω κακῷ τὸ προλαβὼν χεῖρον ποιοῦντες, καὶ τὴν γλῶσσαν ὀπλίζειν κατὰ τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὄλων οὐ διαλιμπάνουσι, διὰ μὲν τῶν ὕβρεων, ἃς καταχέουσι τοῦ θεοῦ θεράποντος, συνεξυδρίζοντες, καὶ ἃς ἐδίδξαντο νομοθεσίας δεσποτικὰς, διὰ δὲ τῶν εἰς τὰς νομοθεσίας παροινῶν κατ' αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου καὶ πάντων δημιουργοῦ τὰς ἀσελγεῖς ἐκείνας καὶ ἀθέτους ἀπορρίπτοντες φωνάς. Τοιαύτη τῆς ἀποστασίας ἡ νέα καὶ πρόσφατος κατὰ τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὄλων τυραννὶς, μᾶλλον δὲ τὸ διὰ τῆς Παλαιᾶς ἐκείνης, ὥσπερ ἐξ ἐχθρῆς πολύμορφόν τι καὶ ἀλλόκοτον ἀποτεχθὲν θηρίον (72), καταφαγὼν μὲν τὴν γαστέρα τῆς τεκούσης, πλέον δὲ τὸν ἴον τῆς βλασφημίας ἀποπτύον κατὰ τοῦ δημιουργοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ ὕστερον,

⁷⁰ II Tim. III 5. ⁷¹ ibid. 8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(70) Σύστοιχοι. Vox ista eandem hic habet notionem, quam verbum συστοιγεῖν, a quo derivatur, inquit Galat. IV, 25, ad quem locum vide interpretes, et in primis Erasmus Schmidium, nostratē.

(71) Ἐν μελέτῃ. Mente scilicet quasi adhuc volubatur facinus, et in primis versabatur initiis, Ita Libanius voce hac utitur loco mox citando p. 168, ubi is ita : Δείσαντα τὴν τοῦ πράγματος μελέτην, μὴ καὶ πρὸς τὸ μέγιστον ἀπὸ τῶν ἐλαττώσεων βαδίσῃ. Solet alias hæc vox usurpari a rhetoribus de declamationibus quibus juvenis ad masculam eloquen-

Itaque fidelis omnis, et qui veritatem agnovit, scilicet omnia et cum omnibus etiam cibos creaturas boni Dei esse. Qui vero quædam ex illis ad alium refert, is est, de quo Spiritus sanctus ait : *Est, qui attendit spiritibus erroris et doctrinis demonum, et a vera Christianorum fide defector?* De talibus etiam alibi Spiritus sanctus præco vaticinatur : *In ultimis diebus, inquit, tempora difficultia imminent. Erunt enim homines sui amantes, avari, arrogantes, blasphemæ, parentibus immorigeri.* Recensitis deinde aliis similibus flagitiis, vaticinii hunc facit finem : *Qui habent formam pietatis, vim vero ejus abnegant.* Et quemadmodum Jannes et Jambres resistunt Mosi, ita et illi resistunt. Ibi conjungit veritatem cum Mose, eos autem qui, veritati resistent, cum Janne et Jambre. Si vero Moses et veritas in eadem classe sunt, Jannes autem et Jambres respondent iis qui resistunt veritati, quomodo non etiam de illis prophetia hæc accipienda est? Illi enim dum in Mosen insaniunt, resistunt quidem veritati, conjuncti vero sunt cum Janne et Jambre, cumque iis calumniantur. Imo ejus mendacii vi veteres illi apostatæ ad rebellionem contra Mosen excitandam permoti sunt, eadem et recentiores se extulerunt ad oppugnanda Mosis scripta ejusque, qui illa instar legum tradidit, dominium. Attamen inter eos ea est differentia, quæ recentiores hos peiores reddit. Apud priores enim malitia in consilio subsistebat, quia supplicium ante consecutam actionem eos, qui aliquid perpetraturi malum erant, nisi a conatu retraxit, omnino sustulit. At hi et meditati sunt malum, et cum divina benignitas pro poena irroganda poenitentiam ipsorum expectaret, tanquam contemptores, malumque geminantes facinus destinatum perpetrant, linguamque suam contra Conditorem omnium acuere non desinunt, iisdem conviciis, quæ in divinum ministrum effundunt etiam leges Domini, quas receperunt, proscindentes, suaque in leges insolentia ipsorum quoque legislatorem omniumque Dominum vocibus petulantibus et impiis petentes. Atque ita quidem comparata est nova illa et recens apostatarum contra Creatorem omnium insolentia, vel potius varia monstrosa ex serpente progenita vipera, quæ ventrem matris conficit, et copiosius blasphemiarum venenum in Creatorem effudit. Sed de his postea.

μὲν τὴν γαστέρα τῆς τεκούσης, πλέον δὲ τὸν ἴον τῆς

tiam erudiri solet : vide omnino, Ezech. Spanhemium, ad Juliani orat. I, p. 14 seqq., et Godfrid. Olearium ad Philostratum, *De vitis sophistarum*, p. 481.

(72) Ὀφιόρ. De venenatis bestiis usurpari solet. Vide Sam. Bochartum, parte II, Hierozoici, p. 371; et Lambertum Bos, in-Notis ad Novum Fœdus, p. 90. Transfertur deinde ad homines in Deum hominesve maxime injurios. Lege Joannem Pearsonium ad Ignatii Epistolas, p. 14; et Godfridum Olearium ad Orationem Libanii pro ulciscenda cæde

XVIII. Quia vero sermo meus tanquam in trans-
 cursu persecutus est oracula sacra, quæ bonum
 Patrem Domini nostri Jesu Christi, et ipsum dile-
 ctum Filium conditorem hujus universi, et creatorem
 omnium, quæ inter sensibilia et intelligibilia nu-
 merantur, clare pronuntiant et celebrant, consul-
 tum mihi videtur adhuc manifestius ostendere,
 quisnam primus et mente et verbis hujus in Deum
 insolentiae auctor illis existat, qui omnino pœnam
 luent, quod regem hujus universi super se regnare
 nolunt, sed cum aliis rebus sensibilibus etiam cor-
 pora sua Conditori subtrahunt, et hosti mancipant.
 Non vero aliunde hæc commentatio repetitur
 quam ex illis ipsis sacris et a Deo inspiratis Oracu-
 lis. Audi itaque evangelistam Lucam: nihil enim
 prohibet ipsum audire. Is enim tentationem, qua
 noster inde ab origine rerum supplantator commu-
 nem omnium Conditorem in assumpto habitu no-
 stro despectum aggressus est, in sacra historia enar-
 raturus, et post recensitam primam illam, alteram
 expositorus: *Et adducens ipsum, inquit, diabolus*
in montem excelsum, ostendit ei omnia regna orbis.
Et dixit ei diabolus. Adverte mentem, o homo,
 ut scias, unde primum vox hæc Deo adversa pro-
 fecta sit, et quodnam sit abominandum apostasie
 initium. Quis primus terrestria opus et regnum
 hostis dicere ausus est? nempe sator zizaniorum,
 qui homicida fuit ab initio, qui primus in Deum
 cercicem extulit, qui per fastum et arrogantiam
 instar fulguris ex coelo prolapsus est. *Dixit enim*
illi diabolus: Tibi dabo hanc potestatem. Vide,
 quemnam doctorem hic malorum constituat, quem
 ducem, quem præceptorem! O miseram meam na-
 turam, quantam hosti potestatem in me feci! Cum
 Evangelia tam clare prodant, unde provenerit tan-
 tum apostasie malum, et quis ejus sit auctor; er-
 ronei tamen homines, tanquam obturatis auribus,
 aut earum usu penitus privati nolunt videre,
 cujus se faciant discipulos, et cujus voces suas fa-
 ciant ac recipiant. *Et dixit ei diabolus: Tibi dabo*
potestatem hanc omnem, et gloriam eorum, quia mihi
tradita sunt, et cuicunque voluerit, ipse trado.
 Percellit vos, auditores Dei amantissimi, audacia
 mendacii, et insolentiae magnitudo in horrorem
 inopinatum conjicit: me vero multo magis percellit
 pessimorum pessimi magistri discipulorum, præcep-
 torem suum superandi studium. Ille enim, alioquin
 per omnia audax, et impudens, et mendax, et te-
 merarius, prædicat tamen se ab alio dante regnum
 in terra nactum esse. Mihi enim, inquit, illa data
 sunt; non vero: ego hæc ex non existentibus con-
 didi. At genuini illi et præceptore suo peiores

¹⁷ Matth. iv, 8. ¹⁸ ibid. ¹⁹ ibid. 9.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

Juliani, quæ exstat in celeb. Jo. Alberti Fabricii
Bibliotheca Græca. vol. VII, p. 166.

(73) *Περιιδούς*. Legendum puto παρὰ διδούς,
 quæ vox huic argumento accommodata est. Solent
 autem præpositiones παρὰ et περί inter se permu-

A III. Ἐπεὶ δὲ τὰς ἱερολογίας ὁ λόγος ὡς ἐν ἐπι-
 δρομῇ διήλθεν, αἱ τὸν ἀγαθὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν ἡγαπημένον
 Υἱὸν δημιουργὸν τοῦ παντὸς καὶ κτίστην, ὅσα τε ἐν
 τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ὅσα ἐν τοῖς νοητοῖς ἐξετάζεται,
 περιφανῶς ἀνεῖπόν τε καὶ ἀνεκήρυξαν, ἔτι μοι δοκεῖ
 διελεῖν, καὶ ἐμφανέστερον ἐπιδείξει, τίς τε ἐστὶν ὁ
 πρῶτος γνώμη μὲν τολμηρῶ, ῥήμασι δὲ τοῖς αὐτοῖς
 τῆς θεομαχίας διδάσκαλος, ταύτης ῥητῶς τὴν δίκην
 τίσουσιν, οἱ τὸν τοῦ παντὸς Βασιλεῖα μὴ θαλήσαντες βα-
 σιλεύειν ἐφ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἄλλων αἰσθητῶν
 καὶ τὰ σώματα αὐτῶν τοῦ Πλάστου μὲν διασπῶντες,
 συνάπτοντες δὲ τῷ Ἐχθρῷ. Οὐκ ἄλλοθεν δὲ οὐδ' ἡ
 περὶ τούτων πρόβεισιν ἀπόδειξις, ἀλλὰ διὰ τῶν αὐ-
 τῶν θεοπευστῶν καὶ ἱερῶν Λογιῶν. Ἀκούε τοίνυν
 τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ· οὐδὲν γὰρ οἷον αὐτοῦ
 ἀκούειν. Τὴν πείραν οὗτος, δι' ἧς ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἡμῶν
 περνοστής ἐπεχίρησεν ἐν ἡμετέρᾳ μορφῇ κατιῶν,
 καὶ τὸν κοινὸν πειράσαι Πλάστου, ταύτην διὰ τῆς
 ἱερᾶς ἱστορίας περιβιδούς (73), καὶ μετὰ τὴν πρῶ-
 τὴν τὴν δευτέραν ἐπεξίω· Καὶ ἀναγαγὼν αὐτὸν,
 φησὶν, ὁ διδάσκαλος εἰς ὄρος ὕψηλόν, ἔδειξεν αὐτῷ
 πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκουμένης. Καὶ εἶπεν
 αὐτῷ ὁ διδάσκαλος. Πρόσεχε τὸν νοῦν, ἄνθρωπε, πό-
 θεν πρῶτον ἐξήλθεν ἡ θεομάχος αὐτῇ φωνῇ, τίς ἡ
 μυσαρὰ τῆς ἀποστασίας ἀπαρχῆ. Τίς ἐτόλμησε πρῶ-
 τος τὰ περίγεια, ἔργον καὶ βασιλείαν εἰπεῖν τοῦ
 Ἐχθροῦ; ὅτι τῶν ζιζανίων ὁ ἀνθρωποκτόνος γεγωνὺς
 ἀπ' ἀρχῆς, ὁ πρῶτος τραχηλιάσας κατὰ Θεοῦ, ὁ διὰ
 τὸ μέγαλαυχον καὶ τὸν ἀλαζόνα νοῦν δίκην ἀστρα-
 πῆς πεσὼν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διδά-
 σκαλος, Σοὶ δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην. Ὅρα,
 τίνα διδάσκαλον τὸ τῆς πονηρίας καθίζει συνέβριον,
 τίνα μυσταγωγὸν καὶ εἰσηγητὴν! Ὁ ταιλαιπῶρου
 τῆς ἐμῆς φύσεως, ἦν παρέσχον ἐξουσίαν κατ' ἐμοῦ
 τῷ Ἐχθρῷ! Οὕτως λαμπρῶς τῶν εὐαγγελίων, ὅθεν
 ἐρρήγῃ καὶ προήλθε, κηρυττόντων, τὸ τηλικούτων
 τῆς ἀποστασίας κακόν, καὶ τίς ὁ ἀρξάμενος ὥσπερ
 βύσαντες οἱ πλανηθέντες τὰ ὅσα, ἡ παντελῶς αὐτῶν
 ἀφηρημένοι τὴν χρῆσιν, οὐκ ἐθέλουσι συνιδεῖν, τίνας
 ἑαυτοὺς ποιοῦσι μαθητάς, καὶ τίνας οἰκαιοῦνται καὶ
 ὑποβάλλονται φωνάς. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διδάσκαλος·
 Σοὶ δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν, καὶ τὴν
 δόξαν αὐτῶν, ὅτι ἐμοὶ παραδεδόται, καὶ ᾧ ἐὰν
 θέλω, δίδωμι αὐτήν. Καταπλήττει σε τὸ θράσος
 τοῦ ψεύδους, ᾧ ψιλόθεν θέατρον (74), καὶ εἰς θάμβος
 ἐξαίσιον ἀπάγει τῆς ἀλαζονείας τὸ μέγεθος· ἐμὲ
 δὲ μάλλον τοῦ κακοῦ διδασκάλου τῶν κακῶν μαθη-
 τῶν ἡ σπουδῇ, καὶ οἷς τὸν διδάσκαλον ἐφιλονέκησαν
 ὑπερβάλλεσθαι. Ὁ μὲν γάρ, καίτοι πάντα τολμηρῶς
 καὶ ἀναίσχυτος καὶ ψεύστης καὶ θρασὺς ὢν, ὅμως ἐλ-
 λου δόντος λαβεῖν τὴν βασιλείαν τὴν ἐπὶ γῆς τερατεῖε-

tari in mss.

(74) *θέατρον*. Habes hic novum argumentum,
 quo constare possit sermonem hic legi, publice
 olim ad audientes habitum. Vide quæ in limine hu-
 jus libelli a me observata sunt.

ται. Ἐμοὶ γάρ, φησὶ, παραδίδονται, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ταῦτα
ἐκ μὴ ὄντων ὀφείσκηκα. Οἱ δὲ γενναῖοι καὶ δυσσε-
βέστεροι τοῦ διδασκάλου μαθηταί, τὸ φρουαζόμενον
εἰπεῖν, ἐκ τοῦ παραλαβεῖν ἔχουν τὴν βασιλείαν τῶν ἐπὶ
γῆς τῆς διδασκαλίας, ὡς εἰπεν, οἱ πλείον ἀσεβοῦσιν,
ἀμειβόμενοι δημιουργὸν καὶ πλάστην τῶν ἐπιγείων
καταγγέλλουσιν. Καὶ ταῦτα φρονεῖν καὶ λέγειν τολ-
μῶντες, οὔτε πεφρίκασιν, οὔτε σπουρᾶν ἐβουλήθη-
σαν, εἰς οἷον ἀπωλείας βυθὸν καταβύουσι. Ἐν δὲ μὴδὲ
τὸ ἐξῆς παραδράμης. Λέγει γάρ, Ἐν οὖν ἐάν
προσκυνήσῃς ἐνώπιόν μου, ἔσται σοῦ πάντα.
Ἵσται ὁ πιστεύων τοῦ διαβόλου εἶναι τὰ ἐπίγεια, καὶ
παρ' αὐτοῦ λαμβάνειν νομίζων τὰ ἐν αὐτοῖς, οὕτως
ἔστιν ὁ τὸν διάβολον προσκυνῶν. Οὐ γάρ ἄν, παρ'
αὐτοῦ λαβεῖν ὁμολογῶν ἃ τῆς προσκυνήσεως ἦν ὁ
μισθός, δύναται ἄν τὴν προσκύνησιν ἀπαρνεῖσθαι. Τι-
νες δ' ἄν εἰεν οὗτοι, ἢ οἱ παρ' αὐτοῦ μὲν ἔχουν
ὁμολογούντες τὸ σῶμα, τῆς αὐτοῦ δὲ δημιουργίας
καὶ βασιλείας ἔργον εἶναι τοῦτο; καὶ οὐ τὸ σῶμα μόνον,
ἀλλὰ καὶ τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὸ ὕδωρ,
καὶ τὰ ἄλλα πάντα, δι' ὅσων τὸ ἀνθρώπινον διακρα-
τεῖται καὶ συνέχεται σύγκριμα, καὶ τὸν αἰσθητὸν
τοῦτον διαπορεύονται βίον. Καὶ γὰρ καὶ τούτων ἡ
αἰσθητὴ κτίσις, τὰ μὲν προχέει, τὰ δὲ γεωργεῖ.
Ἵσται οἱ δημιουργήματα μὲν τοῦ διαβόλου καὶ τῆς
βασιλείας αὐτοῦ, τὰ αἰσθητά, ἐξ ὧν ἔμαθον παρ'
αὐτοῦ, δόγμα ποιοῦντες, ταῦτα δὲ ἔχουν παρ'
αὐτοῦ, καὶ τούτοις διαζῆν τοῖς ἔργοις ἐπιδεικνύντες,
οὗτοι φανερώς καὶ ἀναμφιβόλως εἰσὶ, καὶ τὴν τῶν
ὀρώντων ὄψιν καὶ ἀκοὴν κλέπτειν διαμηχανῶνται,
τὴν προσκύνησιν αὐτῷ προσενηνοχότες. Εὐρήσει δ'
ἄν τις τούτων καὶ ἑτέραν ἀπόνειμαν τὴν τοῦ διδασκά-
λου νικῶσαν. Ὁ μὲν γὰρ ἐν βραχεὶ τε χρόνῳ καὶ
τριτοῖς προσβαλὼν τῷ Δεσπότη πείραις, καὶ τοσαυτά-
κις ἐπιτιμηθεὶς ἀπέστη τοῦτε πειράζειν τοιαῦτα,
καὶ τῆς ἀλαζόνης ἐκείνης καὶ ἀθέου μεγαλαυχίας.
Οἱ δὲ οὐ τρίς μόνον διὰ τῶν λαθῶν ἐπιτιμηθέντες Δε-
σποτικῶν φωνῶν (οἷς γὰρ ὁ διδάσκαλος ἐπιτιμηθεὶς
ἐσίγησε, διὰ τῶν αὐτῶν οἱ μαθηταὶ καταδικάσθησαν
τὴν σιγῇ)· ἀλλὰ μυριάκις, μᾶλλον δὲ ὅπερ ἄριθμόν,
καὶ τοσούτοις ἔτεσιν, ἐξ οὗ διαπείπτωκεν αὐτοῖς ἡ
τοῦ διδασκάλου ἀλαζών τε καὶ θεομάχος μηχανὴ ἐπιτιμώμενοι ταῖς θεῖαις φωναῖς ἐτι προσναίσχυ-
ζουσι τῷ Ἐκθρῷ, μὴ θέλοντες ὡς ἀληθῶς τὸν κοινὸν Δεσπότην βασιλεύειν ἐφ' αὐτῶν.

10. Ἄλλ' ἴδωμεν, εἰ δοκεῖ, καὶ τίς αὐτοῖς ἡ
ἀνταπόδοσις τῆς συνηγορίας καὶ προσκυνήσεως καὶ
εἰς βασιλεῖα ἀναρρήσεως τοῦ Ἐκθροῦ· καὶ τί τὸ
ἐπαθλὸν οἷς οὐκ ἠθέλησαν βασιλεύειν ἐφ' αὐτῶν τὸν
βασιλεῖα τοῦ παντός. Ἀπεικάζουσι μὲν οὖν ἀ ἐλεῖν
παραβολαὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, μάλ-
λον δὲ αὐτὸς αὐτὸν, ἀνθρώπῳ εὐγενεῖ, τί γὰρ θεότη-
τος εὐγενέστερον; τὸ δὲ ἀνθρώπινον σύστημα, ἵνα τὰ
ἄλλα ἰδῶν, τοῖς πολλοῖς αὐτοῦ, ὅτε πλάσματα αὐ-
τοῦ, καὶ ὅτι αὐτὸς αὐτοῦ ἐπόλισεν ἐν τῇ γῇ· καὶ
ὅτι σάρκα τὴν ἡμετέραν λαβὼν, καὶ συνοικὸς ἡμῶν
καὶ συμπολίτης ἤλθισε γενέσθαι καὶ κληθῆναι. Πλὴν
ἀλλ' ὁ τῆς θεότητος τὴν εὐγένειαν φέρων ἐν αὐτῷ,
καὶ τὴν βασιλείαν λαβὼν ἴσθην καὶ ἀναπαύρετον παρὰ
τοῦ Πατρὸς, ἐπέπερ ἅπαντα εἰδώς, οὐδὲ τὴν ἐπ-

A discipuli, quod cum horrore dico, ex eo, quod ac-
cepit, eidem imperium in terrena vindicant creato-
rem ipsum et conditorem terrestrium in mercedem
scilicet acceptæ ab eo disciplinæ, renuntiantes. Atque ita sentire et loqui audentes nec horrent, nec
videre cupiunt, in quantum exitii barathrum præ-
cipites agantur. Tu vero nec sequentia prætereas.
Ait enim : Tu igitur si me adoraveris, erit tua om-
nis. Qui igitur credit terrena esse diaboli, seque,
quæ in illis sunt, ab ipso accipere opinatur, is dia-
bolum adorat. Neque enim, qui ab eo se accipere
proflitetur ea, quæ adorationis præmium erant,
adorationem ipsam denegare possit. Quinam vero
illi fuerint alii, quam isti, qui ab ea se habere fa-
tentur corpus, atque hoc ad creationem et regnum
ejus pertinere dicunt? Imo nec corpus solum, sed
et panem et vinum, et aquam, et reliqua omnia,
per quæ hominum substantia continetur et conser-
vatur, vitamque hanc sensibilem producit. Nam
sensibilis creatura eorum alia profundit, alia ex
terra profert. Atque ita illi, qui sensibilia diaboli
creaturas dicunt et ad imperium ejus, pro doctrina
ab ipso hausta, constituunt, atque hæc ab ipso se
habere, et in his vivere opere ipso ostendunt, ma-
nifeste et indubie, etiamsi videntium oculos et aures
fallere conentur, cultum ipsi præstant. At facile
inveneris aliud amentiarum eorum, qua magistrum
ipsum superant, exemplum. Ille enim brevi tem-
pore terrena tentatione Dominum adortus, et ter ob-
jurgatus, tandem se a tentatione illa, fastuosaque
illa et impia insolentia, abstinuit. Illi vero non tri-
plici tantum vice iisdem Domini vocibus castigati
(quibus enim verbis reprehensus diabolus tacuit,
iisdem et discipuli ad silentium damnati sunt), sed
mille, imo potius infinitis vicibus, annisque totidem,
ex quo præceptoris insolentes et impiæ artes in
ipsos ceciderunt, divinis oraculis reprehensi, adhuc
impudentes et arrogantes se Conditori obvertunt,
ejusque regnum vita et verbis dividentes, hosti per-
mittunt, nolentes vere, ut communis Conditor super
se regnet.

C

D XIX. Sed videamus, si placet, quam ferant ex
eo mercedem, quod hostem juvent, adorent, et ut
regem renuntient, et quod præmium accipiant, qui
regem universi sibi dominari noluerunt. Sacre
itaque parabole Dominum nostrum Jesum Christum,
vel potius ipse se comparat cum homine nobili.
Quodnam enim divinitate est nobilior? hominum
vero cohortem, ut cætera omittam, cum civibus
suis, tanquam qui creatura sua sint, et quibus ter-
ram suam incolendam dederit, imo quorum carne
assumpta domesticus et concivis eorum fieri et vo-
cari voluerit. At is divinitatis nobilitatem circum-
ferens, regnumque æquale et inseparabile a Patre
nactus, cum omnia scivit, tum non ignoravit re-
bellionem, quam quidam civium in ipsum molie-

bantur. Et illi quidem negarunt regnum ejus, nec voluerunt eum super se regnare. Hic hominum amantissimus, bonus Patris Filius, fons commiserationis, Deus misericordiae, hæc misericordiae nunquam vacuanda viscera, non potuit ferre tantam civium ingratorum insolentiam. Neque enim peccatorum humanorum aliquod ausi erant illi, sed contra Creatorem, contra auctorem, contra benefactorem, contra providum amentia insurgebat: imo pro hoste ab origine malo, pro homicida primo, pro adversario studium ab iis probatur: eo fine, ut alteri quidem imperium demant, alteri largiantur. Quid igitur facit, et quam pœnam justus iudex ab apostatis illis repetit? Præstat enim audire ipsam illam sententiam: *Inimicos meos*, inquit, *qui noluerunt me super se regnare adducite, et occidite coram me* ⁸⁰. Quoniam enim oculis suis Creatorem despiciunt, ad supplantatorem respicientes, merito in oculis justitiæ omnia videntis et contemplantis ad dignam vocantur pœnam. Et occidite eos coram me, ut quem non voluerunt agnoscere regem, eum vel inviti ex iis, quibus plectuntur, penis et Regem et justum judicem agnoscant. Et quoniam corpus a me formatum et datum illis alienæ manus opus venditarunt, occidite illos, ut per quod injurii in me fuerunt, quodque meo imperio subreptum hosti manciparunt, ab eo sejuncti debitam apostasie pœnam solvant: Occidite eos coram me! Considerate pœnam, quam sit inevitabilis et acerba. Quis fert sententiam? Cujus et illud iudicium? Ab hoste occidi quamvis lugubrescit, multum tamen solatii materiam suppeditat. Relinquit enim Dominum futurum ultorem, et spes resurrectionis, ac cum ea conjuncti gaudii, tanquam initium lætitiæ, cogitare eum facit de imminente hostium cæde. Quando vero Dominus ipse jubet occidi, a quo ultio, a quo misericordia, a quo post resurrectionem exultatio et lætitia, a quo vita et salus proficiscitur: quæ oratio acerbas et intolerabiles representabit penas? quæ dolores acutissimos, et nullo levandos solatio? ad quem confugietur? quodnam erit refrigerium sub cruciatu sine carente, et sub pœna interminabili? Hæc cogitate, hæc cogitantes timete vobis a pœna, quam in aliis videtis et ab horrendis tremendisque cruciatibus, antequam eos D experiendo discatis. Recedite a simili amentia, antequam similem sustineatis pœnam. Qui enim sub afflictione nascitur timor et poenitentia, nullum affert lucrum. Quoad poenitentiae tempus est, eam admittamus: quoad veniæ janua aperta est, ne pigremur per eam introire. Quoad minæ imminēt, conversionem testemur. Dato enim signo, et vita soluta, nulla amplius salutis superest via, nec

⁸⁰ Luc. xix, 27.

A αναστασιν ἠγνόησεν, ἣν τινες τῶν πολιτῶν ἐμελέτησαν κατ' αὐτοῦ. Καὶ ἠρνήσαντο (75) μὲν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, οὐκ ἠθέλησαν δὲ βασιλεύειν αὐτὸν ἐφ' αὐτῶν. Οὗτος ὁ φιλόανθρωπος, ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ Παις, ἡ πηγὴ τῆς συμπαθείας, ὁ τοῦ ἐλέους Θεός, τὰ τῶν οἰκτιρμῶν μὴ κενούμενα σπλάγχνα, οὐκ ἠνέσχετο τὴν τοσαύτην παροινίαν τῶν ἀχαρίστων αὐτοῦ πολιτῶν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τι τῶν ἀνθρωπίνων ἀμαρτημάτων ἦν τολμηθὲν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ Πλάστου, κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ, κατὰ τοῦ Εὐεργέτου, κατὰ τοῦ προνοητοῦ ἢ ἀπόνοια, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ἀρχεκάκου ἐχθροῦ, ὑπὲρ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου, ὑπὲρ τοῦ ἀντικειμένου ἢ σπουδῆ· ἵνα τοῦ μὲν ἀφείλονται τὴν βασιλείαν, τῷ δὲ χαρίζονται. Διδότι ποιεῖ; καὶ τίνα δίκην τοὺς ἀποστάτας ὁ δίκαιος ἀπαιτεῖ χριτῆς; B 'Αλλὰ γὰρ ἄμεινον αὐτῆς ἐκείνης ἀκούειν τῆς ψήφου· *Τοὺς ἐχθροὺς μου, φησὶ, τοὺς μὴ θελήσαντάς με βασιλεύειν ἐφ' αὐτῶν, ἀγάγετε καὶ κατασφάξτε ἐμπροσθέν μου*. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν παρῆδον μὲν τὸν Ποιητὴν, ἀπέβλεψαν δὲ πρὸς τὸν περνηστὴν, διὰ τοῦτο ἐνώπιον τοῦ παντεφόρου καὶ παντεπισκόπου τῆς δίκης ὀφθαλμοῦ τὴν ἀξίαν ἀπαιτοῦνται ποινῇ. Καὶ κατασφάξτε αὐτοὺς ἐμπροσθέν μου, ἵνα, ὃν οὐκ ἠθέλησαν ἐπιγνώναι βασιλεία, ἐπιγνώσι καὶ ἄκοντες, οἷς ἀπαιτοῦνται τὰς εὐθύνas, βασιλεία καὶ δίκαιον. Καὶ ἐπεὶ τὸ παρ' ἐμοῦ σῶμα πλασθὲν αὐτοῖς ἀλλοτρίας χειρὸς ἔργον ἔθεντο, κατασφάξτε αὐτοὺς, ὡς ἂν δι' οὗ παρήνυσαν εἰς ἐμὲ καὶ τῆς ἐμῆς διελόντες; αὐτοδραστείας προσέβλεψαν τῷ Ἐχθρῷ, τοῦτου διχασθέντες τὴν ὀφειλομένην ὡς δίκην τῆς ἀποστασίας ἐκτετιχότες. C Κατασφάξτε αὐτοὺς ἐμπροσθέν μου! Ἐννοήσατε τῆς τιμωρίας τὸ ἀφύκτον (76) καὶ πικρὸν. Τίς ὁ δοὺς τὴν ψήφον; Τίνας; ἰδοὺ ἀπόφασις; Σφαγῆται μὲν ὑπὸ τοῦ Ἐχθροῦ, καὶ φέρῃ τι λυπηρὸν, ἀλλ' οὖν πολλὴν παρέχει παραμυθίας ἀφορμήν. Ὑπολείπει γὰρ τὸν Δεσπότην ἐκδικητὴν, καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ χαρᾶς ἡ ἐλπίς προοίμιον αὐτῇ τῆς εὐφροσύνης ἐννοεῖν ὑποτίθεται τὴν σφαγὴν. Ὅταν δὲ ὁ Δεσπότης αὐτοὺς προσταδῇ κατασφαγῆναι, παρ' οὗ ἡ ἐκδίκησις, παρ' οὗ τὸ τέλος, παρ' οὗ ἡ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀγαλλίασις καὶ εὐφροσύνη, παρ' οὗ ἡ ζωὴ καὶ ἡ σωτηρία, τίς ἂν παραστήσῃ λόγος τὸ πικρὸν καὶ ἀφόρητον τῆς πληγῆς; τὸ ἀπαράκλητον καὶ ὀξύ τῶν ἀλγεινῶν; πρὸς τίνα ἔσται ἡ καταφυγὴ; τίς ἀνάψυξις τοῦ πάθους οὗ δεχομένου τέλους, ἀτελευτήτου τῆς τιμωρίας διαμενούσης; 'Αλλ' ἐννοήσατε ταῦτα, καὶ ἐννοήσαντες φοβήθητε τὴν πληγὴν ὀρῶντες ἐν ἐτέροις, πρὸ τοῦ ἐμπαθεῖν εἰς πείραν, τὸ φρικτὸν τῆς ὀδύνης καὶ φοβερὸν, καὶ ἀπόστητε τῆς Ἰσῆς ἀπονοίας πρὸ τῆς Ἰσῆς τιμωρίας. Ὁ γὰρ ἐν τῷ πάθει φόβος καὶ ἡ μεταμέλεια οὐδὲν ὀλβασί κέρδος φέρει. Ἐως καιρὸς μετανοίας,

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(75) *Ἠρνήσαντο*. Videtur hic excidisse particula negandi οὐκ, quod alias fieri consuevit. Eam enim postulat adversativa sequens δὲ, ut taceam rem ipsam id velle. Acceperant enim incuriosi illi in

parabola homines sua a rerum Domino, adeoque ut talem agnoscebant, non autem reverebantur.

(76) *Ἀφύκτον*. Ita scripsi pro ἀφικτον, quod est in ms.

τὴν μετάνοιαν ἐπιδειξώμεθα. Ἔως ἢ τῆς συγγνώμης ἀνέφικται θύρα, εἰσελθεῖν δι' αὐτῆς μὴ βραδύνωμεν. Ἔως αἱ ἀπειλαὶ μετέωροι, τὴν ἐπιστροφὴν ἐπιδείξωμεν (77). Δοθέντος γὰρ τοῦ συνθήματος, καὶ τοῦ βίου λυθέντος, οὐδεὶς οὐκέτι τρόπος σωτηρίας, οὐδὲ τοῦ μὴ παθεῖν ἐλπίς, ἀ παθεῖν ἠπειλήθη, καταλείπεται. Ἀλλὰ γὰρ τοῦ διδασκάλου τῆς ἀποστασίας τρανῶς τε καὶ χωρὶς τινος περινοίας παρὰ τῶν εὐαγγελικῶν φωνῶν στηλιτευθέντος, καὶ ὅταν ὁ δίκαιος κριτὴς τοὺς ἐκείνου μαθητὰς καὶ μὴ θέλοντας αὐτὸν ἐφ' ἑαυτῶν βασιλεῦσαι, τὴν ποινὴν εἰσπράττεται, κατὰδὲλόν τε καὶ περιφανεστάτην ἐπιδειξαμένων, τίνα λοιπὸν αἱ μετὰ ταῦτα πάντα τὴν ἀποστασίαν ἐτι στέργοντες εὐρήσουσιν ἀπολογίαν; Ποῖον λείψανον ἑαυτοῖς ὑπελίποντο συγγνώμης; τίς αὐτοῖς ὀφθαλμὸς ἐπιστάξει δάκρυον ἐλέους; Τὸν διδασκαλὸν αὐτῶν, ὅτι περὶ ὁ διάβολός ἐστιν. Ἐμαθον παρὰ τῶν Εὐαγγελίων, τοὺς πρὸ αὐτῶν μαθητὰς, ὅτι κατεσφάγησαν ἔμπροσθεν τοῦ Δεσπότη, μὴ θελήσαντες αὐτὸν βασιλεῦσαι ἐφ' ἑαυτῶν. Καὶ τοῦτο τὰ σεπτὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Εὐαγγέλια διδάσκουσι διακρυσθῶς, ὅτι προσκυνηταὶ τοῦ διαβόλου, καὶ ὅτι τοῦ Δημιουργοῦ ὀδρισταὶ οἱ σιζόντες τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν, καὶ τοῦτα τὰ αὐτὰ διακεκράχασιν ἱερὰ Λόγια. Οὐκοῦν εἰ μὴδὲν ὑπολόγιστον ἐστὶ τὸ ἀτελεστέον πῦρ, καὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, ὃ ἡτοίμασται αὐτῶν τῷ διδασκάλῳ. Ἐκείνο καὶ ἀκοντας αὐτοὺς, καὶ χωρὶς τινος ὠφέλειας, ἀποστήσει (79) τῆς θεομαχίας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅσον ἐπὶ τῷ προχείρῳ τῆς διαλέξεως καὶ τῆς ὁμιλίας.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

Τοῦ αὐτοῦ κατὰ τῆς τῶν Μανιχαίων ἀρτιφύουδς πλάνης, Ἀρσενίου (80) τῷ ὁσιωτάτῳ μοναχῷ πρεσβυτέρῳ καὶ ἡγουμένῳ τῶν ἱερῶν.

Α'. Ἐπειδὴ περ, ἱερῶν ἀνδρῶν τρασιμώτατε, τὰς διλλέξεις ἔχειν ἡξίωσαν αἱ τοῦ Μάνεντος μὲν παραφάδες, τὸ φρόνημα καταισχύουσι. Πάλαι δὲ Νικηφόρος (81) προσωμιλήθησαν, οὕτω μὲν ἀπὸ τῆς κλήσεως ταύτης γνωστοκόμεν. Καὶ γὰρ οὐδὲ τὴν πίστιν ἡσπάζετο, ἥτις τὸν κόσμον ἐνίκησεν. Ἐτι δὲ τοῖς τῆς ἀποστασίας λειψάνοις ἐγκαλινδούμενος, καὶ τὴν ἐκείθεν εἴλας προσηγορίαν Βέρζελης γὰρ ὀνομάζετο. Ἐπεὶ οὖν τοὺς λόγους ἐκείνους (82) εἰς

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(77) *Ἐπιδείξωμεν*. Sic scribere jubet orationis series. Ms. habet *ἐπιδείξομεν*.

(78) *Ἀποστρέψαι*. Sic rescribendum putavi pro *ἐπιστρέψαι*, quod ms. exhibet. Ratio in promptu est.

(79) *Ἀποστήσει*. Ita lego pro *ἀποστήσαι*, quod codex habet. Posterius hoc non invenit in orationis serie verbum, a quo rogatur.

(80) *Ἀρσένιος*. Arsenii hujus alibi mentionem fieri non memini. Nomen hoc alioquin pluribus viris, in vetere Ecclesia celebratis, commune fuit. Inter ceteros eminet Arsenius abbas, cujus dicta et res memorantur in *Apophtegmatibus Patrum*, apud Cotelerium, tom. I *Monumentorum Ecclesie Græcæ*, p. 567. Hujus quanta fuerit existimatio ex ejusdem Cotelerii Notis, p. 799, harum rerum cupidus intelliget. Is autem vixit Theodosii imperatoris temporibus, Arcadii et Honorii, principum, præceptor, atque adeo Nostrum hunc aliquot sæculis anteverit.

(81) *Νικηφόρος*. Hic itaque Photii tempore inter Paulicianos eminuit, et, more his hominibus recepto, nomen suum cum altero illo Berzelidis permutavit. Metonomasias hujusmodi exempla in libro I lector inveniet. Subiunxit vero hic Photius,

A spes pœnas, minis præceptas, elabendi relinquitur. Postquam enim magister apostasiæ diserte et sine circuitione ab evangelicis verbis confutatus est, et ab iisdem prænuntiatum, quam gravem illustremque pœnam justus iudex a discipulis ejus, qui noluerint ipsum super se regnare, repetiturus sit; quam tandem illi, qui, neglectis his omnibus, apostasiam amant, defensionem invenient. Quam veniæ speculam sibi reliquam fecerunt? quis oculus miserationis lacrymas super ipsos fundet? Magistrum suum diabolum esse didicerunt ex Evangeliiis, nec minus id, quod discipuli ejus, se priores, coram Domino mactati sint, ideo quod noluerint ipsum super se regnare. Atque hoc etiam veneranda servatoris nostri Evangelia clare docent, quod adoratores sint diaboli, quodque injuria afficiant Creatorem, qui Dei regnum dividunt, id eadem sacra Eloquia clamant. Quod si igitur nullum horum eos ab apostasia sua avertit, reliquus est ignis interminabilis, et tenebræ exteriores, quæ paratæ sunt ipsorum doctori. Illæ eos etiam invitos et sine ullo fructu ab impietate sua avertent. Sed hæc quidem pro præsentī commentatione et sermone sufficiant.

τούτων αὐτοὺς ἀποστρέψει (78) τῆς ἀποστασίας, ὃ ἡτοίμασται αὐτῶν τῷ διδασκάλῳ. Ἐκείνο καὶ ἀκοντας αὐτοὺς, καὶ χωρὶς τινος ὠφέλειας, ἀποστήσει (79) τῆς θεομαχίας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅσον

SERMO IV.

Ejusdem dissertation contra repullulantem Manichæorum errorem, ad Arsenium, monachum sanctissimum, presbyterum et præfectum sacrorum.

C I. Postquam, vir inter sanctos dilectissime, homines, a Manete instar surculorum recens orti, disputationes ingressi sunt, sententias suas ut pudentas prodiderunt. Olim illi versati frequenter sunt cum Nicephoro, hactenus quidem a nomine illo re ipsa nondum cognito. Nam ne fidem quidem amplexus is est, quæ mundum vicit: sed potius in apostasiæ reliquiis occupatus, nomen inde suum nactus est: *Berzelis* enim appellabatur. Quoniam

recte nomen illud abjectum fuisse, cujus scilicet mensuram non impleverit, vincendo mundo minime omnium accommodatus.

(82) *Λόγους ἐκείνους*. Respicit Photius binos sermones superiores, quos, contra Manichæos publice habitos, litteris consignaverat, sed temporum calamitate ipse amiserat. Eos ipsum velle res ipsa evincit. Qui enim hanc scriptiōnem cum superioribus illis comparaverit, intelliget eam istorum compendium sistere, quemadmodum et ipsa illa capita, quæ statim commemorat Photius, in istis duobus sermonibus pertractantur. Hinc inde tamen novum argumentum reliquis accedit, et ut plurimum etiam eadem argumenta nova quadam ratione tractantur et ornantur. Euthymio hic postremus libellus vel cognitus non fuit, vel talis habitus, cujus excerptis carere posset. Neque enim in Panoplia ejus, ubi tres priores libelli excerptuntur, postremi hujus vestigia invenieris. Cæterum, quoniam horum libellorum mentionem commemorationi Nicephori istius jungit, vero simile sit, eum istis scribendis occasionem suppeditasse.

igitur sermones illos, scripto comprehensos, desiderasti, rapina vero librorum, etiam illorum irreparabilem jacturam attulit, neque ad manus nunc est ista commentatio; tibi vero illis, quæ ista continentur, cum maxime opus est; scias ea omnia, quæ ex evangelicis et apostolicis oraculis germina novi illius Manichæorum surculi cum radicibus evellunt (nam illa sane præ cæteris omnibus inevitabilem, quæ excindantur, faciem immittunt), hæc, ut summatim dicam, evincere, quod gratia Mosaicæ de creato mundo narrationi consonet, nec minus ea omnia, quibus nunc ratio et instituta Deum cognoscendi continentur et diriguntur: imo et quod idem corpoream et visibilem creaturam ex non existentibus verbo creaverit, qui intelligibilem et invisibilem pro simili sapientiæ copia produxit. Præterea vero, quod corpus humanum æque ac anima ab eadem providentia benefica et hominum amante profectum sit; quodque insuper illi, qui in veteri oeconomia incluserunt, Deum verum et bonum coheruerunt, et malitiæ se opposuerunt. Atque ista quidem, quoad per vires licuerit, difficultasque temporum permiserit, commentationi nostræ destinantes, quibus ipsis etiam, puto, desiderium tuum absolvitur, sanctitati tuæ nunc mittimus. Quod si sperata inveneris, id quidem precibus tuis et orationi in fide factæ tribuendum fuerit. Si vero inveneris, quod non exspectasses, id perpetuæ invaletudini, qua cum corpuseulum meum conflictatur, et temporum difficultati acceptum feres. Si quando fortasse divina providentia ad peccata nostra conniveat, rebusque nostris benignius consulat, hominumque iram non promeritam in mansuetudinem convertat, atque sic id, quod initio petisti, ad manus tuas perveniat; non miraberis, ista relegens, si pleraque eorum, quæ ibi exstant, hic comprehensa inveneris. Sed nec miraberis vicissim, si illa non adsint. Nam oblivio sæpe in ea dominatur, quæ et præstabat et necesse erat scire, in primis ubi conflictum cum rebus præsentibus infert. Simul vero nec illud, velim, prætermittas; quod non aliam novamque commentationem in medium afferre constitutum sit, sed tantum in hac rerum inopia aliquid in solatium jacturæ prioris et oblivionis medelam nobis et amicis hoc quaecunque suggerere.

II. Initium aciei nostræ, contra adversarios instruendæ, ipsa Domini opera et verba sunt. Neque enim nos aliunde possumus pugnare feliciter, neque hostibus quidquam, quam inde nos oppugnare, magis obvium est, neque iisdem ulla alia, quam

A γραφὴν ἀναληφθέντας ἐπεζητήσας, ἡ δ' ἀρπαγὴ τῶν βιβλίων (83) κακείνοις ὑπερόριον ζημίαν ἐπέβαλε, καὶ οὐ πάρεστι τὸ συνταγματίον· τῶν δὲ ἐν αὐτῷ κατατεταγμένων προηγουμένην σε χρεῖα κατέχει· ὅσα διὰ τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν ῥημάτων τῆς Μανιχαϊκῆς ἀποσπάδος πρόρριζον τὴν βλάβην ἐκτέμνει (καὶ γὰρ καὶ ταῦτα κατ' αὐτῶν ἐστὶ μέλλον τῶν ἄλλων ἀφυκτον τὸ τῆς ἐκτομῆς ἐπαφίεντα ὄρεπανον), τάδε, ὡς ἐν κεφαλαίῳ φάναι, ἐπιδείκνυσαι, ὡς ἡ χάρις τῇ Μωσαϊκῇ κοσμογονεῖα συμφύγγεται, καὶ ὅσοις ἄλλοις ἀρτι πολιτεία Θεοῦ γινώσκειν καθισταμένη παιδαγωγεῖται καὶ κατευθύνεται. Ναί· ὅτι καὶ τὴν σωματικὴν καὶ ὁρατὴν κτίσιν ἐκείνους ἐστὶν ὁ ἐκ μὴ ὄντων λόγῳ ὑποστησάμενος, ὅς καὶ τὴν νοερὰν τε καὶ ἀόρατον παραπλησίῳ σοφίας πλούτῳ παρήγαγεν. Ἄλλ' ὅτι καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τῆς αὐτῆς ἐστὶ φιλανθρώπου καὶ ἀγαθοῦργοῦ προνοίας, ὥσπερ καὶ ἡ ψυχὴ φιλοτέχνημα, καὶ ὡς οἱ τῇ νομικῇ πολιτεῖα διαπρέφαντες Θεόν τε τὸν ἀληθὴ καὶ ἀγὰρ ἰθαράκευον, καὶ κατὰ τῆς πονηρίας παρτάσσοντο. Ταῦτα δὲ, ταῦτα, καθόσον οἷόν τέ ἐστιν ἡμῖν, καὶ ἡ τοῦ καιροῦ συγχωρεῖ βαρύτης, καθυποβάλλοντες ἐκδόσαι (ἐν τοῦτοις γὰρ, οἶμαι, περιγράφεται σου καὶ τὸ αἴτημα), τῇ σὲ διεπεμφάμεθα ὁσιότητι. Καὶ εἰ μὲν εὖροις, ὡς ἤλπισας, τῆς σῆς ἀνεύχης εἶη, καὶ τῆς κατὰ τὴν πίστιν αἰτήσεως ἡ ἐνέργεια. Εἰ δὲ τὰς ἐλπίδας ἐκνικήσῃς τὸ ἀδόκητον, τοῦτο δὴ ταῖς τε συνεχέσι ἀβρωστίαις, αἷς οὐ λήγει παρενοχλοῦν ἡμῶν τὸ σωματίον, καὶ τῇ τοῦ καιροῦ λογίζου χαλεπότητι. Ἄν δὴποτε τῆς θείας ἐπισκοπῆς παρορρώσης μὲν οἷς ἀμαρτάνομεν, εὐμενέστερον δὲ διατιθεμένης τὰ ἡμέτερα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ ἀναίτιον ὀργὴν διαλυούσης εἰς πραότητα, τὸ κατ' ἀρχὰς γαίτηθὲν (84) ταῖς σαῖς χερσὶ περιενεχθεῖη, μὴδὲν θαυμάσης ἀναλεγόμενος, εἰ (85) τὰ κλειῶ τῶν ἐν αὐτῷ κἀναυθα συμπεριεληπται, ἀλλὰ τοῦναντίον εἰ μὴ παρῆται. Ἀθήνη γὰρ πολλάκις καὶ τῶν ἀμεινον ἐκδίνει καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπεκράτης, μάλιστα γὰρ συμμαχίαν τὴν ἐκ τῶν παρόντων εἰ συνεπάγοιτο. Ἄμα δὲ μὴδὲ ἐκεῖνο διδοῦ παρορῶν, ὅτι μὴ προάγειν ἄλλην πραγματοσίαν, ἀλλ', ὡς ἐν ἀπόροις, τῆς ἐστερουμένης παρὰ μύθιον καὶ λήθης φάρμακον ἑαυτοῖς καὶ φίλοις ἀντιτάγοντας.

B' Ἀρχὴ δὲ ἡμῖν τῆς κατὰ τῶν ἀντιπάλων παρατάξεως, αὐτὰ τὰ θεοποτικὰ ἔργα καὶ ῥήματα. Ὅτις γὰρ ἡμῖν ἀλλαχόθεν στρατηγεῖσθαι βέλτιον, οὕτως τοῖς πολεμιαῖς βάλλειν εὐστοχότερον, ἀλλ' οὐδὲ ἐκείνους πίπτειν φοβερώτερον ἢ ἀθλιώτερον. Ὅρα τοῦν

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(83) Ἀρπαγὴ τῶν βιβλίων. Quando illa Photio acciderit, difficulter forte conjectura assequaris. Constat quidem Photium sede sua patriarchali bis pulsum esse, ceu diligenter exponit Martinus Hancinius, *De Byzantinorum rerum Scripturis*, part. 1, c. 18. Cum alterutra hac calamitate librorum jacturam conjunctam fuisse crediderim, et fortasse cum

posteriore, in qua, nunquam pristinae sorti restitutus, obiit, in quadam urbe Armeniorum, quam regionem Paulicianis abundasse liber i docet.

(84) Αἰρηθέρ. Petierat scilicet Arsenium priorem illam Photii commentationem, duobus libris comprehensam.

(85) Εἰ. Ita scripsi pro εἰς.

ὅπως ἐξ αὐτῆς συμβολῆς ὁ βασιλεὺς τῶν ὧλων, καὶ ἡμεῖς ἡμῶν καὶ στρατηγὸς τὸν χάρακα τῶν ἐχθρῶν ἐξ αὐτῶν κρηπίδων ἀνασπῆζι καὶ καταστρέφει, καὶ συγχέει τὸ φρόνημα, καὶ διασκεδάζει τὸ θράσος τῶν ἀποστατῶν. Τί βουλευόμεν καὶ τίνα τέχνην κινῶν, οὐδὲν μεμηχανημένον, οὐδὲ δι' ἀγώνων καὶ καμάτων ποιεῖν, ἀλλ' ἅμα τε φωνὴν ἀφίσις μόνον, καὶ πάντα τὰ τῶν πολεμίων ἠφάνισται. Πᾶσα γὰρ, φησὶ, βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἀρηινοῦται, καὶ πᾶσα πόλις ἡ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς οὐ διαθήσεται. Ὅρξ, ὅπως ὁ φθόγγος ἠχῆσας μόνον τῆς σάλπιγγος τῆς βασιλικῆς, τὸ χαράκωμα τῶν ἐχθρῶν διέφθειρέ τε καὶ ἐξερήμωσε. Καὶ τί λέγω χαράκωμα; ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν, καὶ αὐτὸ τῆς ἀποστασίας, ὅπερ ταῖς αὐτῶν δυσσεβεστάταις καὶ πεπλανημέναις ἐπινοίαις ἀνεπλάσαντό τε καὶ ὠχύρουν βασιλείον. Εἰ γὰρ βασιλεία μεριζομένη ἐφ' ἑαυτῆς οὐκ ὀφίσταται, ἀλλ' αὐτὴ περὶ αὐτὴν θάττον τε καταρρεῖ καὶ ἀφανίζεται, ἡ δὲ δημιουργὸς τῶν ὧλων ἀρχὴ καὶ βασιλεία δι' αἰῶνος μένει, ὥς ἂν οὐδ' αὐτὸ τὸ τῆς ἀποστασίας ἀποθρασυνθεῖ ἐξαρηῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ μέχρι νῦν ὁ πάντα νεωτερίζων χρόνος οὐδένα παρέδειξεν εἰς τοιαύτην λύσιν ἐκλυσσέναντα. Εἰ οὖν ἡ τοῦ Ἀγαθοῦ ἀρχή, ὥς πᾶσιν ἐπιδηλον, κρείττων πάσης διαλύσεως, πῶς οὐ μᾶλλον ἐπιδηλώταρον, ὥς αἱ αὐτοὶ τὸ ὁλόκληρον αὐτῆς ταῖς τόλμας διασπαράσσοντες πονηρὰν ἀρχὴν σκηνοποιοῦσιν καὶ παραπηγνύουσι, τὴν μὲν τοῦ κοινοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἀεσπότου βασιλείαν προσηλαχίζειν μανίαν εἴλοντο, ἣν δὲ ἀντανιστῶσιν, ἅμα τε πλάττουσι καὶ ἅμα λύουσιν; Ἀμερίστου γὰρ τῆς τοῦ Ἀγαθοῦ βασιλείας συντηρουμένης (ὁδὸς γὰρ ὁ μερισμὸς εἰς διάλυσιν), οἱ τε τὸ (86) ἄλυτον τὸν μερισμὸν ἀποπέμπεται, καὶ πρό γε τῆς ἐπιβολῆς ταύτης ὁ ἀεσπότης ἀνέπει τὸ μεριζόμενον διαλύσεσθαι. Καὶ ἡ κτίσις τοσοῦτοις αἰῶσιν ἐξ αὐτῆς παραγωγῆς κατὰ γε τὴν ὁλοκληρίαν κρατεῖν τῆς λύσεως ἐκλήρωσται. Ὅραται δὲ περὶ παντὸς καὶ τοῖς οὐρανίοις ἀλληλουχοῦμένα τε καὶ συνεχόμενα τὰ ἐπίγεια, τὰ τε νοερά καὶ νοητὰ τῶν σωματικῶν καὶ ταῖς αἰσθήσεσι κρινομένων διὰ τῆς ἀδιαδόχου προνοίας οὐ διεισάμενα, ἀλλὰ καὶ περιφανεστάτην φέροντα τὴν συνάφειαν. Οὐ μὴν ἀλλὰ γε καὶ αὐτὸ λογικὸν ζῶον ὁ ἀνθρώπος ἐξ ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων μερῶν ἡρμοσμένος συνέστηκεν. Εἰ οὖν ἡ τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ δημιουργία τε καὶ βασιλεία τομὴν καὶ μερισμὸν οὐκ ἐπιδέχεται, ἣν δὲ αὐτοὶ ἀνεπλάττουσι, μερίδα τινὰ τῆς ὅλης δημιουργίας τῇ γλώσῃ ἀποσπαράξαντες, τοῖς τῆς ἀποστασίας προάγουσι ῥήμασι καὶ ἔχθρῳ ἐν αὐτῇ βασιλεύειν καθιδρύουσι· πῶς αὕτη καθ' ἑαυτὴν δέξοιτο στάσιν αὐτῇ; πῶς δ' ἂν ὀποσταίῃ, αὐτὴν τὴν γένεσιν ἐκ μερισμοῦ καὶ λύσεως λαβοῦσα, καὶ τομῆς καὶ διαιρέσεως, ἡ καὶ τὸ ὁλόκληρον εἰς φθορὰν καταστρέφει, προελθοῦσα καὶ ἀπορρύεισα, εἰ καὶ μὴ δυσφημοῦσης γλώσσης ὁπῆρχεν ἀνάπλασμα; Πῶς δ' οὐχ ὥσπερ ἡ τοῦ Ἀγα-

⁸¹ Matth., xii, 25.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(86) Τῷ. Ita lego pro τὸν, quod est in manuscripto.

A hinc accepta clades, luctuosior aut gravior esse potest. Vide igitur, quomodo sub ipsam congressionem rex universi, et Servator noster, et dux belli vallum hostium ab ipsis fundamentis convellat et evertat, eorum molitiones confundat, et audaciam apostatarum dissipet. Quid medietur, quidve molietur, non longa arte quaeritur, nec a contentione aut labore procedit, sed vix vocem emittit, et omnes hostium molitiones diffmantur. Omne enim, inquit, regnum, contra se ipsum divisum desolatur, et omnis urbs aut domus contra se divisa non consistet⁸¹. Videsne, quomodo sonus buccinæ Dominicæ vix auditus vallum hostium evertit et destruxit? Et quid dico vallum? imo et urbem, et regiam, quam apostatæ impiis suis et errorum plenissimis ratiociniis exstruxerunt et muniverunt. Si enim regnum, in se ipsum divisum, non consistit, sed ipsum per se citius diffinit et disturbatur, imperium certe Creatoris et regnum in æternum manet, quod nec apostatæ ipsi negare ausint. Neque enim hucdum tempus, omnia innovans, quemquam exhibuit, eo insanie provectum. Si igitur boni Dei imperium, ceu omnibus constat, omni dissolutione superius est, nonne multo magis manifestum est, quod, quibus illi institutis, integritatem ejus turbantes, malum principium effabrant, et a latere exstruunt, iisdem regnum quidem communis et boni Domini averruncandi insanum consilium ceperunt, simul vero id, quod ex adverso erigunt, et struunt, et solvunt. Dum enim boni principii regnum indivisum manet (namque divisio viam ad dissolutionem pandit), quia indissolubile divisionem omnem aversatur, Dominus noster etiam ante hanc incursionem prædixit fore ut divisum dissolvatur. Imo et creaturæ ipsi, tam multis sæculis, inde ab ipsa productione, pro integritate sua, solutione ejusmodi superiori esse licuit. Manifestum vero est terrestria cœlestibus arctissime juncta esse, et in eadem compage contineri, nec ea, quæ mente ac cogitatione investigantur, a corporeis sensuique subjectis rebus per continuum providentiam sejungi, sed eximiam connexionem præ se ferre. Et quod magis valet, ipsum illud animal rationale, homo, ex visibilibus et invisibilibus rebus compactus, consistit. Si igitur boni Dei imperium et regnum divisionem et separationem non admittit, id vero, quod ipsi inferunt, partem scilicet quamdam totius administrationis lingua sua subtrahentes, verbis apostaticis producunt, et hostem ejus regem constituunt; quomodo illa pars per se discordiam sibi conciliabit? quomodo vero consistet, quæ ortum suum ex divisione et dissolutione habeat, quæque separationem et sejunctionem, per quas substantia integra perditur, provenit primum et defluxit? Sane

vel hoc evincit totum lingue infamis figmentum esse. Quomodo vero non eodem modo, quo Boni principium tanquam indissolubile consistit, et, quo longius progreditur, tum constans est, tum in melius proficit: quomodo non, inquam, eodem modo principium illud quod, amentia hominum, in Deum injuriorum, invehit, siquidem non in nudis hominum calumniantium labiis existit, citius, quam ortum est, corrumpetur, et amaslos suos risui ac ludibrio exponens peribit? Ita enim pœnam quasi repetit ab eis commentitiæ inaugurationis, per quam ipsi illi vano vel potius impio et improbissimo conatu reginæ nomen, quod nec ancillæ locum tuebatur, vindicant. Adeo omnipotens et militaris cæterisque omnibus dominus potestas copias hostium evertere, adeo spoliare hostes valet. Adeo ostendit ipsa illa tyrannide prælatores et satellites ejus ac quoscumque habet propugnatores vel uno verbo debellandi et ludibrio omnium exponendi potestate insuperabili pollere. Itaque defectores illos, propugnacula sua confestim diruta, et nec sonum reginæ buccinæ sustinentia videntes, neque imperio, quod novitatis cupidi sibi ipsis fluxerunt, omnibus jam ad interitum spectantibus, militare amplius decebat, neque, sublata tyrannide, ad tyrannum se convertere, sed potius, cognito communi omnium Domino, imperio ejus se submittere, factaque vera conversione penitentiam seriā testantes confiteri, se manuum ejus opus esse et creaturam, ac ab ejusdem providentia et benignitate regi et gubernari: vicissim vero fas erat, odisse eosdem et aversari hostem maximum, eidemque nullis suis in vita actionibus potestatem imo nec excursum in se permittere.

III. Quod si vero profundæ defectionis tenebræ ipsorum sensus adeo hebetaverunt, ut, ne destructo quidem ac debellato hoc imperio, evigilantes ex sopore detrectare valeant, sed sub eo magis, quam optimi Dei regno, contineri malint, age, ostendamus regem universalem non in eo vindictam suam ab illis qui regnum suum inficiantur, sumendam sistere, ut principem eorum evertat, deleat, et spoliēt; sed iisdem, post probatam multam longanimitatem et patientiam, emendari nesciis interitum immittere. Fortasse istum sibi imminere videntes, sensu quodam facinoris sui capientur, nec amplius cogitabunt, vel dicent, nolle se ut sibi dominetur, aut corporibus suis reliquisque visibilibus creaturis Dominus et Rex universi imperet. Vide enim, quam graviter et severe is, qui natura sua hominum amans est, contra illos sententiam ferat. *Hostes meos, inquit ille, qui noluerunt me super se regnare, adducite huc, et mactate coram me* ⁸⁷. Quid ais? stupesne hanc sententiam? fugisne cædem illam?

⁸⁷ Luc. xix, 27.

Α θού ἀρχὴ τῷ ἀδιαιλύτῳ συνέχεται, καὶ προοῦσα μάλ-
λόν τε διαμένει καὶ μεταβάλλει προκοπτοῦσα πρὸς τὸ
ἀμεινόν· οὕτως καὶ ἡν καίνιζει τῶν θεοβλαβῶν ἡ
ἀπόνοια, οὐχὶ τὴν ὑπαρξίν ἐν αὐτοῖς μόνοις τοῖς
βλασφημοῖς ὀνειροπολήσασα χεῖλεσι, θάττον τε ἡ
προῆλθεν εἰς ἀφανισμόν, καταδύσεται, καὶ γέλωτα
καὶ χλεύην τοὺς ἐραστὰς καταλιποῦσα οἰχέσεται,
δίχην ὥσπερ ταύτην αὐτοὺς ἀντισπράττουσα τῆς
συμπεπλασμένης καὶ ἀνυποστάτου ἀναρρήσεως, δι'
τῆς μάτην αὐτῇ, μᾶλλον δὲ δυσσεβῶς καὶ ἀθέως, τὸ
τῆς βασιλείας (87) ὄνομα, οὐδὲ θεραπευνίδος ἐχούση
χώραν, περιέθεντο. Οὕτω καταστρέφειν στρατόπεδον
τῶν ἐχθρῶν, ἡ παντοκράτορικὴ καὶ στρατηγὸς οἶδε
καὶ τῶν ἄλλων κατεξουσιάζουσα ἀρχή· οὕτως σκυ-
λεύειν τοὺς ὑπασιπιδῆς καὶ δορυφόρους, καὶ ὧν
ἐκείνη ἀγώνισμα, στηλιτεύειν τε καὶ παραδειγματί-
ζειν, καὶ ταῦτα διὰ μιᾶς φωνῆς τὸ κράτος ἀμαχόν
ἐπιδεικνυσιν. Ἐδεῖ μὲν οὖν τοὺς ἀποστάτας αὐτοδοεῖ
καθορῶντας αὐτὰ ἀνατραπέιντα, καὶ μὴδὲ πρὸς τὸν
ἥχον ἀντισχόντα τῆς σάλπιγγος τῆς βασιλικῆς, μῆτε
αὐτὰ μῆτε τὴν βασιλείαν, ἣν πρὸς νεωτερισμὸν
ἰδόντες ἑαυτοῖς ἀνετυπώσαντο, ἀλλὰ πάντων αὐτοῖς
εἰς ἐρήμωσιν περιεστηκότων, μηκέτι προσφιλοει-
κεῖν, μὴδὲ τῆς τυραννίδος ἀφανισθείσης πρὸς τὸν
τύραννον ἐπιστρέφειν, ἀλλὰ τὸν κοινὸν Δεσπότην
ἐπιγόνοντας προσδραμεῖν αὐτοῦ τῇ βασιλείᾳ καὶ δι'
ἐπιστροφῆς γνησίας καὶ θερμῆς μετανοίας ἀνομολο-
γῆσαι μὲν ἑαυτοὺς τῆς αὐτοῦ χειρὸς εἶναι, καὶ πλά-
σμα καὶ δημιούργημα, διακυβεῖν δὲ καὶ διεξ-
ἄγεσθαι τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ, καὶ φιλανθρωπίᾳ· μισῆσαι
δὲ καὶ ἀποστραφῆναι τέλειον τὸν Ἐχθρὸν, ὥς μὴδὲν
οἷς πρᾶττουσι κατὰ τὸν βίον μηδεμίαν αὐτῷ καταλι-
πεῖν ἐξουσίαν, ἀλλὰ μὴδὲ πάροδον.

I'. Εἰ δ' ὁ βαθὺς αὐτῶν ἐπικρατήσας τῆς ἀπο-
στασίας σκότος οὕτως αὐτῶν ἡμαύρωσε τὰ νοήματα,
ὥς καὶ τῆς τυραννίδος ἤδη λελυμένης τε καὶ ἡφα-
νισμένης μὴδ' οὕτως αὐτὴν ἀνανήψουσιν ἐξομώ-
σασθαι, ἀλλ' ὅτ' ἐκείνην μᾶλλον ἢ τὴν τοῦ Ἀγαθοῦ
βασιλείαν νεανιεύονται τάττεσθαι, φέρε, δειξώμεν,
τὸν Βασιλέα τῶν ὅλων ὅπως ἀρνούμενους αὐτοῦ τὴν
βασιλείαν οὐ μέχρι τοῦ καταστρέφαι τὴν ἀρχὴν
αὐτῶν καὶ ἐξαφανίσαι καὶ σκυλεύσαι τούτους τὴν
δίχην ἴσθουσιν, ἀλλὰ μετὰ τὴν πολλὴν μακροθυμίαν
καὶ ἀνοχὴν ἀνίσταται· ἔχουσι, τὴν σφαγὴν ἐπαφίησιν.
Ἰσως καὶ νῦν ταύτην αὐτοῖς ὀρῶντες ἐπιφερομέ-
νην, συναίσθησιν τινα τοῦ τολμήματος λάβωσι καὶ
μηκέτι μῆτε διανοηθεῖεν, μῆτε λέγωιν, μὴ θέλιν ἐπ'
αὐτοὺς βασιλεύειν, μὴδ' ἄρχειν αὐτῶν τῶν σωματικῶν,
μὴδὲ τῆς ἄλλης ὁρατῆς κτίσεως τὸν δημιουργὸν καὶ
Βασιλέα τοῦ παντός. Ὅρα γὰρ μεθ' ὅσης τῆς ἀπο-
τομίας καὶ σφοδρότητος τὴν τιμωρίαν ἐπάγει φῆφον
κατ' αὐτῶν ὁ φύσει φιλόανθρωπος· τοὺς ἐχθροὺς
μου, φησὶν ἐκεῖνος, τοὺς μὴ θελήσαντάς με

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(87) Τῆς βασιλείας. Legendum puto βασιλίδος, quæ vox magis convenit sequenti θεραπευνίδος.

βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτοὺς, ἀγάγετε ὧδε, καὶ κατα-
σφάξατε ἐμπροσθέν μου. Τί λέγεις; φρίττεις τὴν
ψῆφον, καὶ φεύγεις τὴν σφαγὴν; καὶ τοῦ διχάζειν
ἀρίστασαι τὴν βασιλείαν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ; καὶ
πρὸς ἐπιστροφὴν ὄρξῃ, ἐφ' ᾧ τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν
ὁλόκληρον μὲν ὁμολογεῖν, καὶ τῶν σωμάτων δὲ καὶ
τῆς ψυχῆς ἀναφέρεισθαι τὴν κυριότητα εἰς αὐτήν;
ἢ μέχρι τοῦ παθεῖν, ἃ παθεῖν ἀθλιώτατον, καὶ οὐ
μὴ ἔστι μὴδὲ ῥήματι δηλῶσαι χαλεπώτερον, φιλο-
νεικεῖς; Καὶ γὰρ οὐδ' ἀποκτείνει μόνον, οὐδὲ τῆς
παρούσης ἀπάγει ζωῆς, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀποκτινύναι
ἐν ἀτελευτήτῃ καὶ ἀδιადόχῃ γένωνη πυρὸς, καὶ τὴν
ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα τιμωρεῖσθαι παραπέμψει. Ἀλλὰ
γὰρ ἐγὼ σοι καὶ ἕτερα πλεῖστα, εἴτε βέλῃ βούλῃ
τιτρώσκοντα καὶ ἐξαφανίζοντα πολυτρόπως τε καὶ
πολυμερῶς ἔτι τόσον ἀσέβες φρόνημα, εἴτε σωτήρια
φάρμακα τῆς νόσου καὶ ἰάματα ἐκ τῆς αὐτῆς φιλαν-
θρωπῶν καὶ παντοκρατορικῆς γλώσσης λαβόν, ἂν
ἔρα σοι τῆς ὕψους ἔρω, ἀντὶ τοῦ κατακεῖσθαι τετραυματισμένῳ, περιγέγονε, προσῶ, καὶ πρὸς τὴν
ἀπαλλαγὴν συναγωνίσομαι τοῦ νοσήματος.

Δ'. Ἐκήρυσσε τὸν Χριστὸν ὁ Ἰωάννης μὴ πῶς τῆς
χάριτος μετασχὼν, ἀλλ' ἔτι τῷ νόμῳ παιδαγωγού-
μενος. Ἐκήρυσσε δὲ θεολογῶν μὲν αὐτὸν, οἷς τοῦ
κόσμου τὴν ἀμαρτίαν ἀφρὶν ἅπασι διεμαρτύρατο,
καὶ οἷς αὐτὸν Ἰῶν Θεοῦ καὶ ἐν πυρὶ καὶ ἐν ἁγίῳ
βαπτίζοντα Πνεύματι, τοῦτέστι τῇ ἐμπύρῳ καὶ πρη-
στηρίῳ (88) τοῦ Πνεύματος δυνάμει τὴν καταπε-
σοῦσαν ἡμῶν φύσιν ἀναγωνεύοντά τε καὶ ἀνακαι-
νίζοντα ἐλευθέρῳ φωνῇ ἀνεοδίδασκεν. Ἐκήρυσσε δὲ
καὶ τὸν Πατέρα, θεολογῶν τε αὐτὸν, καὶ ἐκ τῶν
λίθων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ τὴν ἰσχὺν ἀκώ-
λυτον ἔχοντα. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ, οἷς τε ἐξ οὐρανοῦ
προελθεῖν ἐθεάσατο, καὶ οἷς ἐπὶ τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ
τὸν μονογενῆ ἐπεφοίτησέ τε, καὶ ὡς ὁμοούσιον προσ-
έμενε, καὶ τὸ γέ θεολογικώτερον, οἷς κοινωνῶν αὐτὸ
τῆς ἐργασίας ἀνομολογεῖ (89), δι' ἧς ἡ σωτηρία τοῦ
κόσμου ἐπαρρήσιάζετο. Καὶ γὰρ κοινὴν αὐτοῖς τὴν
τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν ἀνاتیθησιν· εἴπερ ὁ μὲν
ἀφρὶν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, αὕτη δὲ τῷ παν-
αγίῳ Πνεύματι καθαίρεται τε καὶ ἀποσμηχεται. Καὶ
γὰρ λαμπρῶς ἀναέκπραγεν, ὡς ὁ κόσμος, τῆς
ἀμαρτίας τὴν ἐλευθερίαν δεχόμενος, καὶ τῆς σωτη-
ρίας ἀξιούμενος, τῷ παναγίῳ Πνεύματι εἰτα καὶ
πυρὶ βαπτιζόμενος, δι' οὗ τὴν πυρφόρον καὶ δρα-
στικὴν καὶ καθάρσιον τοῦ Πνεύματος ἰσχὺν ἔστιν
ἐκμανθάνειν, τῆς τηλικαύτης εὐεργεσίας ἀπολαύου-
σιν. Ὡν δὲ τὸ ἔργον κοινὸν καὶ ἀμέριστον, καὶ τότε
κόσμου ἀνακαινισμὸς καὶ ἀνάπλασις, πῶς οὐχ ἡ
αὕτη μὲν τούτοις φύσις, ἡ αὕτη δὲ ἰσχὺς, ἡ αὕτη
δὲ φιланθρωπία καὶ πρόνοια; Οὕτω γοῦν ἐξ αὐτῆς

A desistisne a dividendo imperio Dei Optimi? Con-
vertisne te ad pœnitentiam, ut imperium Domini ple-
narium confitearis, et ad idem tum corporum tum
animæ dominium transferas? an potius pugnare
contra illud amas, usque dum ea perpetiaris, quæ
perpeti tristissimum est, et quibus graviora verbis
exprimi non possunt? Namque non occidit solum,
et ex præsentī vita tollit, sed postquam intereme-
rit, te in perpetuam nec finiendam unquam ge-
hennam ignis, anima et corpore puniendum, ablegat.
Enimvero et alia tibi plura, sive tela mavis,
impiam hanc sententiam variis modis conficiantia
et confodientia, sive salutaria contra morbum me-
dicamina ex verbo oris omnipotentis et hominum
amantis desumpta afferam, et ad propulsandum
morbū studium conferam, si forte sanitati restitui
potius, quam ex vulneribus perpetuo decubere
cupias.

IV. Prædicavit Christum Joannes, fœderis gratiæ
nondum particeps, sed secundum legem adhuc
ductus. Prædicavit autem eum, et Deum professus
est iis locis omnibus, quibus testatus est eum pec-
cata mundi tollere, et quibus ipsum Dei Filium igne
et Spiritu sancto baptizantem, id est, ignea et ful-
minea Spiritus virtute naturam nostram depressam
excitantem et renovantem libera voce demonstrat.
Prædicavit vero et Patrem, eumque, ut Deum, in-
dubiam potestatem etiam ex lapidibus Abrahamo
filios procreandi habere professus est. Prædicavit
vero etiam Spiritum sanctum, quando eum ex cœlis
prodisse, et in Filium Dei unigenitum descendisse,
et super eo tanquam ejusdem essentiæ consedis-
se videt, imo, quod magis Deum infert, quando eum
ut participem operis celebrat, in quo salus mundi se
conspiciendam præbuit. Namque utrique causam
salutis hominum acceptam fert. Alter enim tollit
peccatum mundi, hoc autem per Spiritum sanctis-
simum mundatur et abstergitur. Clare enim clama-
vit, quod mundus, a peccato liberatus, et salute di-
gnus habitus, tum vero Spiritu sancto ac postea
igne baptizatus, per quem vim Spiritus sancti
igneam, efficacem et expiatoriam intelligere licet,
tanto beneficio fruatur. Quorum vero opus commu-
ne est et indivisum, quod mundi renovatione et
reparatione continetur, quomodo illis non eadem
natura, eadem vero etiam potestas, eadem denique
humanitas et providentia fuerit? Qui igitur in ipso
limine Deum trinum prædicavit, et tremendum ac

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(88) Καὶ πρηστηρίῳ. Varias phraseos, ἐν Πνεύ-
ματι καὶ πυρὶ, quæ Matth. in, 11, exstat, explica-
tiones apud Patres inveneris, quarum partem
exhibet Jo. Cosp. Svicerus, in *Thesaurō Ecclesiast.*
tom. I, p. 629 seq. Ad nostri Photii illam proxime
accedit Cyrillus Alexandrinus lib. in, *Glaphyror.* in
Exodum, p. 322, ita scribens: Πυρὶ τῷ νοητῷ τὸν
ἐν ἡμῖν διαπαντὶ συρφετὸν, καὶ τὸν ἐξ ἀμαρτίας
ἐκτείνοντι ῥύπον, καὶ ἀποφύχσθαι πρὸς ἐκτόπους

ἡδονὰς οὐκ ἀφίεντι τὸν νοῦν, ἀποτελεσμεθα δὲ
ταύτῃ τοι τῷ πνεύματι ζέοντες· hoc est: Igne
spirituali consumente sæces nostras, et peccati sordes
absumentes, nec permittente, ut mens inordinatis
voluptatibus frigescat, hac autem ratione perfecti
sumus facti spiritu ferventes. Vide quæ paulo post
Noster affert plura.

(89) Ἀνομολογεῖ. Ita rescripsi pro ἀνομο-
λογεῖν.

venerandum dogma hoc in introitu concionis suæ proposuit, quod Servator post resurrectionem discipulis suis clarius explicavit, num is aliunde hæc hausisse, et dixisse ac prædicasse tibi videtur, ut vel legem gratiæ contrariam dixerit, vel negarit, eum, qui ex lapidibus Abrahamo semen excitare possit, Servatorem mundi filium suum et dilectum esse, omnibus demonstrasse? Si vero, qui sub lege gratiæ præcones fuerunt, et ipse quoque legislator Deus, qui totum vetus testamentum instituit, Filium proprium Deum Bonum et mundi Servatorem renuntiavit, eumque aqua baptizatum, quomodo non omnia, quæ in lege et gratia sunt, ejusdem providentiæ, curæ et bonitatis opera ac præcepta habenda erunt?

V. Considera vero simul, quibus encomiis Joannem mactet Servator, quando eum divitiis omnibus superiorem, et supra omnem mundi fastum collocatum, in fide præterea firmum, ac in sententiis bonis rectissime tuendis immotum pronuntiat²². Ab his ipsum celebrans, vide, quam longe altius virum efferat, neminemque inter genitos ex mulieribus cum eo comparandum, sed palmam omnibus præripientem, sistat. Postea a virtute ita laudatum etiam prophetam et propheta majorem appellat, prophetam quidem, ut ostenderet, prophetarum nomen ejusque usum ejusmodi operibus et prerogativis, quæ bonitatis dona sunt, accommodatum esse. Propheta autem majorem vocat, quod qui æqualem cum illis gratiam nactus est, ut futura prævideret, idem adhuc plus habuit ut scilicet videret eum de quo illi vaticinati sunt et dignus haberetur, qui baptizaret aqua illum, qui mundum igne et Spiritu baptizaturus erat, et a peccatis mundaturus. Num igitur gratia cum lege pugnat? nonne potius magna est inter utramque consensio et affinitas? Quomodo vero, siquidem Joannes ab alio erat principio, gratiæ auctor hæc de eo testatus est, quæ paucis eisque selectis tempore novi testamenti patrata esse constat? Quomodo item, cum boni Patris bonus sit Filius, idemque bonitatis fons, legali et manui et voci, quas apostatæ oppositi principii opus et præceptum dicere audent, immaculatum caput suum submittere, et baptismum per aquam recipere sustineat, o linguam venenum serpentis effundentem! si aqua non sit a bono creatore profecta?

VI. Quod vero amplius valet, non commemoro. Id vero tale est, quod nemo sine horrore dicere suscipiat, illis vero, in quibus error hic exsultat, conficiendis maxime aptum sit, atque adeo cum maximo fructu et studio a nobis exponendum. Natus enim est boni Patris bonus Filius ex Virginis utero, in mundi salutem, ita ut carnem nostram sibi ex immaculato sanguine formaret, et homo vocaretur. Atque id quidem veteres impietatis pa-

A ἐστίας θεολογῶν τὴν Τριάδα, καὶ τὸ τῆς θεολογίας φρικτὸν καὶ σεπτὸν μᾶθημα ἐν προθύροις τοῦ κηρύγματος ἀπαγγέλλων, ὃ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ τηλαυγέστερον παρείδου, ἄρα σοὶ ἄλλοθεν ἐπιπνεῖσθαι ταῦτα καὶ λέγειν καὶ κηρύσσειν δόξειεν, ἢ ὡς νόμος ἀσύμφωνος ὑπάρχει τῇ χάριτι, ἢ ὡς ὁ ἐκ λίθων ἐγείρων τέκνα τῷ Ἀδραμ Θεῷ, οὐχ ὁ αὐτὸς Υἱὸν ἑαυτοῦ εἶναι καὶ ἀγαπητὸν, τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου πᾶσιν ἐτράνωσεν; Εἰ δὲ οἱ ἐν τῷ νόμῳ τῆς χάριτος κήρυκες καὶ ὁ νομοθέτης Θεός, ὁ πᾶσαν τὴν Παλαιὰν διαθέμενος, τὸν ἀγαθὸν Θεὸν καὶ Λυτρωτὴν τοῦ κόσμου Υἱὸν ἴδιον ἀνεκήρυξε, καὶ τότε βαπτίζομενον ἐν τῷ ὕδατι, πῶς οὐχὶ καὶ τὰ ἐν τῷ νόμῳ πάντα καὶ τὰ ἐν τῇ χάριτι τῆς αὐτῆς εἰσι προνοίας καὶ δημιουργίας καὶ ἀγαθότητος ἔργα καὶ διατάγματα;

E. Συνεπισκόπει δὲ καὶ ὅσοις τὸν Ἰωάννην ἐγκωμίοις ὁ Σωτὴρ στέρει, κρείττω μὲν ἐπιψηφίζομενος χρημάτων, πάσης δὲ περιγείου δόξης ὑπεριδρυμένον, στερεὸν δὲ τὴν ἐπὶ τῇ πίστει κρίσιν, καὶ ἀπλῶς τὴν ἐπ' ἀγαθῷ πᾶσι γνώμην ἀκλόνητον. Τοῦτοις δὲ αὐτὸν ἀνακηρύξας, ὅρα πῶς ἐπὶ μείζω τὸν ἄνδρα ἐπαίρει, καὶ τῶν ἐν γέννητοῖς γυναικῶν οὐδένα τίθεισιν ἐξισούμενον, ἀλλὰ κατὰ πάντων τὸ προσθεῖον φέροντα. Εἶτα πρὸς ἀρετὴν αὐτὸν οὕτως ἀνυψώσας καὶ προφήτην ἀποκαλεῖ, καὶ προφήτου περισσώτερον προφήτην μὲν, ἵνα δείξῃ τὸ τῶν προφητῶν ὄνομα καὶ τὴν χρεῖαν τοιούτοις ἔργοις καὶ ἀξιώμασιν, ἃ τῆς ἀγαθότητός ἐστι δῶρα, προσαρμολόμενον. Προφήτου C δὲ περισσώτερον, ὅτι τὴν ἰσὴν ἐκεῖνοις χάριν λαβὼν τοῦ προορᾶν τὰ ἐσόμενα, πλέον εἰλκυσε τὸ καὶ τὸν προφητεύομενον ἰδεῖν, καὶ τὸ καταξιωθῆναι ὕδατι βαπτίσαι τὸν πυρὶ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ τὸν κόσμον βαπτίζοντα, καὶ τῶν ἀμαρτημάτων καθαιρόντα. Ἄρα οὖν ἡ χάρις τῷ νόμῳ διαμάχεται; ἢ οὐ πολλὴ τίς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς συμφωνία καὶ συνάφεια; Πῶς δ' εἴπερ ἦν ὁ Ἰωάννης ἄλλης ἀρχῆς, ὁ τῆς χάριτος νομοθέτης ταῦτα προσεμαρτύρησεν αὐτῷ, ἃ ὁ λόγοις ἐστὶν εὐρεῖν, καὶ ταῦτα τοῖς ἐκλεκτοῖς τῶν ἐν τῇ χάριτι κατορθούμενα; Πῶς δ' ἂν ἠνέσχετο, Παῖς ὢν ἀγαθὸς ἀγαθοῦ Πατρὸς, καὶ πηγὴ ἀγαθότητος, τῇ νομικῇ καὶ χειρὶ καὶ φωνῇ, ἃ οἱ ἀποστάται τῆς ἀντικειμένης ἔργον τολμῶσι λέγειν καὶ πρόσταγμα, τὴν ἀχραντὸν αὐτοῦ κεφαλὴν ὑποκλίνειν, καὶ τὸ ἐξ D ὕδατος ὑποστῆναι βάπτισμα (ὡ γλώσσης ἰδὼν ἀσπίδος προχέουσης!), οὐκ ὄντος τοῦ ὕδατος τῆς τοῦ Ἀγαθοῦ δημιουργίας;

Γ'. Ἀλλὰ γὰρ τί τὸ μείζον, οὐ λέγω. Ἔστι δὲ τὸ αὐτὸ τῷ τε λέγοντι χωρὶς φρίκης εἰπεῖν ἀπορώτατον, καὶ καθ' ὧν ἡ πλάνη χορεύει, σφοδρότατόν τε καὶ τμητικώτατον, καὶ ὅσον ρηθῆναι χρειωδέστατόν τε καὶ σεβασμιώτερον. Γεγέννηται μὲν γὰρ ὁ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ἀγαθὸς Υἱὸς ἐκ παρθενικῶν λαγόνων διὰ τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν, καὶ σάρκα τὴν ἡμετέραν ἐκ τῶν ἀχράντων ἑαυτῷ διαπλάσας αἱμάτων ἐχηρημάτισεν ἄνθρωπος. Καὶ τοῦτο τοῖς μὲν πάλαι

²² Matth. xi, 7.

τῶν ἀσθεῶν παρεγράφετο (90), τοῖς δὲ κεῖθεν φεῖ-
σιν, οὐκ οἷδ' ὅπως ἐργῶ τὴν ἀρνησιν ἀγαπῶσι, τῆς
ἐν λόγοις τιμῆς οὐκ ἐκβάλλεται. Καὶ γὰρ σεμνολο-
γούμενοις ἐνεστὶν αὐτοὺς ὁρᾶν, οἷς τε τὰς εὐαγγε-
λικὰς Γραφὰς τιμᾶν ἰσχυρίζονται, καὶ οἷς τὸν Ἀπό-
στολον καὶ Θεοφώρον Παῦλον τοῦ οἰκείου φρονήματος
δογματιστὴν καὶ διδάσκαλον καταφεύδονται. Σάρκα
τοίνυν προσλαβόντος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ (καὶ γὰρ ὁ τῆς βροντῆς ἀνακίτραγεν Ὑἱός·
Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν
ἡμῖν. Καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν γέννησιν ἄλλος
πάλιν τῶν εὐαγγελιστῶν ἀναγράφει ἐκ Πνεύματος
ἀγίου γεγονέναι, καὶ τακεῖν τὴν Παρθένον, τὴν Ὑἱὸν
αὐτῆς τὴν πρωτότοκον, καὶ καλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ
Ἰησοῦν·) ὁ δὲ τούτοις ὡν ὁμόχορος καὶ συνθιασώ-
της, οὐ τὸν ἀληπεον τόκον μόνον ἀπαγγέλλει, ἀλλὰ
καὶ τὸν ἀπορρήτον καὶ προηγησάμενον ἐπὶ μέρους
τρόπον (91), καθ' ὃν ἐκυποφρήθη, καὶ ὡς τεχθέντα
τὸν Ὑἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον ἐσπαργάνωσεν ἡ
Παρθένος καὶ ἐν τῇ φάτνῃ ἀνέκλινε· καὶ ὡς Σωτὴρ
ἐτέχθη τῷ κόσμῳ Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαβὶδ,
τῶν ἀγγέλων ὁ δῆμος ἀνύμνησε. Καὶ πρὸς γε τού-
τοις· (ὁ τοὺς φαντασιώστας τοῦ μυστηρίου, τὴν χάριν
εἰς λήρον ἀπάγοντας, ἔτι μᾶλλον ἐπιστομίζει· καὶ
καταισχύνει, μεθ' οὗς καὶ τὴν ἐκείνων ἀποσπάδα,
καθ' ἧς ὁ λόγος κακίνηται·) τούτους οὖν ὤφεν ἀπορ-
ρατίζον καὶ καταστρεφόμενος, καὶ τὴν κατὰ τὸν
νόμον περιτομὴν τῆς σαρκὸς ὑποστῆναι τὸν τεχθέντα
Σωτῆρα ἡμῶν ἐκδιδάσκει, ἥνικα καὶ τὴν Ἰησοῦ
προσηγορίαν κἀν τῷ παρόντι μέρει τὰς Μωσαϊκὰς
ἐντολάς πληροῦντα συμπαραβιβῶσι διέξασθαι. Τῆς
δὲ τοῦ Λόγου ἐνσωματώσεως ἡ σαρκώσεως καὶ ἐναν-
θρωπήσεως οὕτω περιφανεστάτης οὖσης (ἀλλὰ μέχρι
τούτων κατὰ ροὴν τε ὁ λόγος ἡμῖν καὶ δι' ἡδονῆς καὶ
χαρίτως ἐφέρετο, τὸ δὲ ἐντεῦθεν ὀλιγὸς τε καὶ δέος
προσίσταται. Πλὴν εἰπεῖν ἀνάγκη καὶ ἀγωνίας πλη-
ρούμενον, ἀ παρελθεῖν ὁ τῆς πλάνης ἑλεγχος οὐκ
ἔξ), πότερον, ὃ τολμῶν σὺ τὰ ἀτόλμητα, τοῦτο δὴ τὸ
Κυριακὸν σῶμα τῆς παύλης ἀν θείης ἀρχῆς, ἡ τὸν
ὄγκον εὐλαθεθῆσθαι τοῦ δυσσεβήματος; Εἰ μὲν γὰρ
καὶ σὲ τρόμος ἔχει καὶ φόβος καταλαβε, ἀφαιρήσεις
αὐτὸ πάντως τῆς πονηρίας καὶ πλάσεως καὶ ἀρχῆς,
μᾶλλον δὲ τῆς σῆς βλασφημίας, καὶ σαυτοῦ τὴν τόλ-
μαν ταύτην συναποσκευάσασθαι πολλὴν ἐπιδείξεις
τὴν σπουδὴν. Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὴν θείαν ὁργὴν καὶ
τῶν λογισμῶν τὴν χρίσιν καὶ καταγνώσιν καὶ τὴν
εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τὴν σὴν ἀντανασχέιν ἐπωρώθης
γνώμην, πῶς, εἰπέ, τὸ Πονηρὸν συνήφθη τῷ Ἀγαθῷ,
καὶ πῶς ὑπέστη ὁ ἀγαθὸς Θεὸς διὰ τοῦ Πονηροῦ τὴν
τοῦ κόσμου σωτηρίαν καταπαράξασθαι, καὶ τὸ θαυ-
μασιώτερόν τε καὶ φρικτωδέστερον, τῷ θρόνῳ συν-
εδριάζει τῷ πατρικῷ; τοῦτο γὰρ ὁ τῶν ἀπορρήτων

A troni refugerunt; illi autem, qui hinc orti sunt, et
qui nescio quomodo, opere ipso negare id malunt,
in sermonibus commemorare non refugunt. Videas
enim eos speciose loqui, quando et evangelica
scripta se colere affirmant, et Paulum divinitus
actum sententiæ suæ auctorem et doctorem men-
tuntur. Cum itaque carnem assumpserit Dominus
noster Jesus Christus: namque ille tonitru filius
exclamavit: *Et Sermo caro factus est, et habitavit
in nobis* ⁹⁰. Et Jesu Christi nativitate alius iterum
evangelistarum ex Spiritu sancto factam scribit,
traditque Virginem peperisse Filium suum primo-
genitum, et vocasse nomen ejus Jesum ⁹¹. Horum
vero collega et sodalis, non solum incomprehensibi-
lem partum, sed et absconditum ac ex parte ante-
gressum conceptionis modum significat. Quomodo
vero Filium suum promogenitum Virgo fasciis invol-
verit, et in præsepi reposuerit ⁹²; quomodo item
Servator Jesus Christus mundo natus sit in civitate
David, angelorum turba cecinit. Præterea vero
idem (id quod homines mysterium hoc specie tenuis
tenentes, et gratiam in nugas convertentes, nec
minus illorum assecas, contra quos his disputatur,
adhuc magis compescit et confundit) penitus eos-
dem debellans et dejiciens, docet Servatorem
nobis natum etiam circumcisionem carnis lege
præceptam recepisse, ac præterea eundem, etiam
hac in parte Mosaica præcepta implentem, Jesu
appellationem recepisse profitetur. Cum itaque in-
carnatio Verbi, seu carnis assumptio et nativitas
tam manifesta sit (hucusque enim prono cursu
sermo nos cum voluptate detulit: jam verò vertigo
me fere et pavor occupat: sed dicendum tamen
omnino est, quamvis non sine trepidatione, quod
confutatio prætermittere non sinit), nunquid tu,
qui non audenda audes, Dominicum hoc corpus
ad malum principium referre mavis, an gravitatem
flagitii hujus agnoscere? Si enim horror te capit,
et timor occupat, subtrahes illud omnino malo
conditori et principio, vel, ut rectius loquar, omni
studio efficies, ut facinus hoc, blasphemix tur-
betum, amoliaris. Quod si vero, non habita ra-
tione iræ divinæ, neglectoque rectæ rationis judi-
cio, imo ipso erga homines pudore, sententiam
D tuam mordicus tueri pertinaciter constituisti, quo-
modo, quæso, Malum Bono junctum est, et quo-
modo bonus Deus salutem mundi per Malum
reparare sustinuit, et, quod magis admiratione ac
horrore dignum est, in thronum patrum collocat?
id enim absconditarum rerum sciens et doctor tra-
dit. Aut igitur has res omnes negare te oportebit,
quod scilicet Verbum carnem assumpserit, in muna-

⁹⁰ Joan. 1, 14. ⁹¹ Matth. 1, 25. ⁹² Luc. 11, 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(90) *Παρεγράφετο*. Eos innuit ex veteribus hæ-
reticos, tum Valentinianos, tum Manichæos, alios-
que hujus generis, qui Christum verum hominem
fuisse negarunt. Lege eos, in suas classes distinctos,
apud Forbesium, lib. II *Instruction. historico-theo-*

log. c. 1, p. 77 seqq.

(91) *Τρόπον*. Vult Photius id, quod sanctus Lu-
cas 1, 36, memorat de Elisabetha, quæ ex parte
præter naturam filium conceperat ante Mariam.

dum per natiuitatem in partu venerit, humanum A genus redemerit, assumptumque corpus throno patrio vindicarit; aut relinquitur, si ea non negaris, negare te bonitatem Dei, quem, ipsa hac conjunctione astructa, malitiæ suspicione oneres et injuria afficias; quippe qui et malitiam, cum nec tum retinere possis, in bonum converterit. Et sane, si omnino contra Deum pugnare constitutum habeas, magis in promptu erat prius impietatis caput, quam posterius eligere. Fuit enim tempus, quo in flagitii hujus poenam non vocabantur, qui priora illa nesciebant, eaque tanquam nondum existentia, non reueriebantur. Qui vero Dei bonitatem in malum transtulerunt, aut hoc, tanquam Boni particeps factum, illustre reddiderunt, eos B nulla non ætas inevitabili poena dignos judicavit.

VII. Cum vero audacia hæc et impietas amasios suos tot malis circumdet, illi tamen adeo ab errore suo se non avertunt, ut potius, veriti quasi, ne satietate quadam Deum oppugnandi corripiantur, novæ euidam profanationi Boni naturam exponant. Cum enim vetus ejus testamentum, atque eos, qui in eodem præ cæteris emi- nuerunt, ad mali principii potestatem ejusque cul- tum referant, cum tamen ad David et Abraham, ex quibus Christus quod ad carnem, ejusdem ordinis exstiterint, manifestum est quod Dominum univer- sitatis rerum duplici injuria afficiunt, semel quidem, C quod corpus, quod assumpsit, a Malo esse contem- dunt: deinde vero, quod illud non ab alio populo deducunt, quam eo, qui secundum legem, ab ipsis contemptam, vixit. Quod si enim Bonum Mali inest opus, quomodo, quæso, ab aliis illud evitari pote- rit? Nunquam vero ad insolentiam hominis accessio fieri potest, qui duplici crimine se obstringat? Et- enim propriam creaturam ad peccatum aversam, per ejus assumptionem servare, maximæ curæ et bonitatis argumentum est: vicissim si alieni quid clanculum obrepit, quod natura alteri sit adversum, et contrarietate sua cum eo pugnet, nonne illam et curæ et bonitatis eminentiam in partem oppositam convertere judicandum est? Itaque non est ulla opi- nio vel insana magis, vel impura, vel impia, quam eorum, qui vel corpus vel legem Mosaicam a Malo repetunt. Præter hæc, si corpora a Creatore malo sunt, non vero a Patre et Filio et Spiritu sancto, una divinitate et potentia, quomodo ab alienis et malis corporibus, quæ sane Mali sunt opera, mor- bos propellit Deus optimus, et mirabilem iis affert medicinam? Hoc enim nihil foret aliud, quam or- nare opus, ad cujus potestatem destruendam vene- rat, atque adeo augere vires ejus, qui ab initio defectionem procuraverat. Imo si fruges terræ non

μύστης καὶ μυσταγωγὸς ἐδιδάξατο. Ἡ γοῦν τούτων ἀπάντων οἰκειώσῃ τὴν ἐξάρνησιν, ὡς ὁ Λόγος οὐ σεσάρκωται, οὐ προήλθε τῷ κόσμῳ διὰ γεννήσεως ἐν τῷ τόκῳ, οὐ (92) γένος διέσωσεν, οὐ τὸ προσλή- φθὲν σῶμα τῷ πατρικῷ θρόνῳ συγκαθιδρύσατο· ἢ ταῦτα λείπεται μὴ ἐξαρνούμενον, ἀρνεῖσθαι τε (93) τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, εἰς κακίαν τῇ συναφῇ καθυβρίζοντα. Καὶ δὴ κάκεινην, ὅτε μὴ δὲ τὸ οὐν ἔχειν σοι καταλείπεται, εἰς ἀγαθότητα μεταβάλλου- σαν· καὶ ἦν ἂν σοι, θεομαχεῖν πάντως ἡρημένῳ, κουφοτέρα μᾶλλον τῶν προτέρων ἢ τῶν δευτέρων δυσσεφημάτων ἢ αἵρεσις. Καὶ γὰρ ἦν ποτε τοῖς μὲν οὐκ εἰδῶσι τὰ πρότερα οὐδὲ διὰ τὸ μήπω παρῆναι τιμῶσιν, οὐδὲ μιᾶς ἐπαφειμένης δυσσεφείας εἰσπραξίς. Ἀπάγειν δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα πρὸς κακίαν, ἢ ταύτην σαμύνειν τῇ μετουσίᾳ τῆς ἀγαθότητος, οὐδεὶς οὐκ ἔστιν αἰὼν ὃς μὴ τὴν τιμωρίαν ἀπαραι- τητον τοὺς ἐλομένους οὐκ εἰσπράττεται.

Z. Τηλικούτοις δὲ κακοῖς τῆς τόλμης καὶ τῆς ἀσεβείας πανταχόθεν τοὺς ἐραστὰς περιστοιχίζουσης, οἱ δὲ πρὸς τῇ μὴ τῆς πλάνης ἀναφέρειν, ἀλλὰ γε καὶ κόρον ὥσπερ τοῦ θεομαχεῖν λαβεῖν τινα δεδιότες, καὶ δευτέρᾳ βεβηλώσει τὴν τοῦ Ἀγαθοῦ καθυποβάλλουσι φύσιν. Τῆς γὰρ αὐτοῦ διαθήκης τὴν ἀρχαιοτέραν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαπρεπῶς πολιτευσασμένους εἰς τὴν τῆς πονηρᾶς ἀναρτῶντες ἐξουσίαν τε καὶ θεραπείαν, ἐπέπερ καὶ Δαβὶδ καὶ Ἀβραάμ, ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, τῆς αὐτῆς χοροστασίας ὑπῆρχον, ὅλον ὡς διπλῇ βεβηλώσει τὸν τῶν ὅλων καταστίζουσι C Δεσπότην· μὴ μὲν ὅτι πονηρὰς ἀποφαίνουσιν, δ προσέληψε σῶμα, δημιουργίας· δευτέρᾳ δὲ, ὅτι μὴ ἐξ ἄλλου γένους, ἀλλ' οἷς ὁ βίος ἢ παρ' αὐτῶν προ- πηλακίζομένη κατὰ νόμον λατρεία. Καίτοιγε εἰ κακίας ἔργον τῷ Ἀγαθῷ, πῶς ἂν εἴη τοῦτο ἀπαραίτη- τον προσλαβεῖν; τίς ἀτοκίας καταλείπεται ὑπερβολὴ τῷ καὶ διπλαῖς ἐνεχομένῳ αἰτίαις; Τὸ μὲν γὰρ τὸ οἰκεῖον πλάσμα, πρὸς ἁμαρτίαν ἀπορρῦν, διὰ τῆς προσλήψεως ἀνασώσασθαι, τῆς ἄκρας ἦν προνοίας καὶ ἀγαθότητος. Τὸ δὲ τὸ ἀλλοτρίον ὑπελθεῖν καὶ ταῦτα φύσει καὶ διχόθεν ἀντανιστάμενον πρὸς ἄλλο- τριότητα, πῶς οὐχὶ καὶ τῆς προνοίας καὶ τῆς ἀγαθό- τητος οὐκ εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπει τὸ ἀξίωμα; Οὕτως οὐκ ἔστιν ὅλως, οὐκ ἔστιν οὔτε τῶν τὸ σῶμα λεγόντων, οὔτε τὴν Μωσαϊκὴν νομοθεσίαν τοῦ Πονη- ροῦ, οὐτ' ἐμμανέστερον οὐδὲν, ἀλλ' οὔτε μιαιώτερον, οὐτ' ἀθεώτερον. Ἄλλως τε δὲ, εἰ τὰ σώματα πλά- σεώς ἔστιν ἐναντίας, ἀλλ' οὐχὶ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιος Πνεῦματος, τῆς μιᾶς θεότητος καὶ ἐξουσίας, πῶς τῶν ἀλλοτρίων καὶ φαύλων σωμάτων, ὅτι φαύ- λου ποιήματα, τὰς νόσους ἐλαύνουν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς τὰς παραδόξους ἀντιστήγες θεραπείας; Οὐδὲν γὰρ τοῦτο ἀλλ' ἢ συγχροτεῖν τὸ ἔργον, οὐ καθελὼν παρεγίνετο τὴν τυραννίδα, καὶ αὖθις τὸ κράτος τοῦ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀποστασίου ἐπανηρημένου. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰ τὰ βλαστήματα τῆς γῆς, οὐ τῆς ἀγαθότητος ἀρχῆς,

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(92) *Ob.* Particulam hanc, in ms. desideratam, sensus addere me coegit.

(93) *Te.* Malim legere *ἀ*.

πῶς τοὺς ἄρτους, ἃ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων σπερμάτων ἔξυμώθη, αὐτὸς τε (ὡς βαθεῖας μέθης!) προσεφέρετο, δυνάμενος μάλιστα ἐκ μὴ ὄντων ἐαυτῷ-τροφήν παρασκευάσαι; Ὁ δὲ καὶ τούτους πληθύνων ἔτρεφε χιλιάδας, ὕλην τῆς θαυματουργίας τὴν τοῦ Πονηροῦ παραλαμβάνων κτίσιν, καὶ κοινωνὸν ποιῶν τῆς ὑπερφουρίας ἐνεργεσίας τὸν Ἀντικείμενον, ὥσπερ οὐκ ἔξδν αὐτῷ ἐξ ἐτέρας ἐνεργουμένης τρέφειν ὕλην ἐαυτὸν τε, καὶ τοὺς, ὅσοι τοῖς αὐτοῦ προσανεῖχον καὶ κατηρτίζοντο ῥήμασιν. Καὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ δὲ βεβιωκότων οἱ φύλακες, εἰ μὴ τῆς ἀγαθοουργοῦ Θεότητος ὑπῆρχον θεράποντες, πῶς τοὺς μαθητὰς μάτην ἔγκαλουμένους ὑπὸ τῶν διυλιζόντων μὲν φαρισαίων τοὺς κύνωντας, καταπίνοντων δὲ τὰς καμήλους, ὅτι πεινῶντες τοὺς στάχους ἐν τῷ Σαββάτῳ ἐτιλλόντε καὶ ἥσιον, τὴν τοῦ σώματος παραμυθούμενοι ἔνδειαν δι' ἐκείνους, κρείττους τε τῆς αἰτίας ἀπέφαινε, καὶ ἀπέλυε τοὺς ἐκκλημάτος, τὸν Δαβὶδ εἰς συνηγορίαν καὶ βοήθειαν προτείνων, καὶ τοὺς ἱερεῖς τοὺς κρεανομοῦντας τε καὶ ξυλοκοποῦντας ἐν τῷ Σαββάτῳ, καὶ τότε διὰ τῆς ἱερᾶς ὑπηρεσίας, ἐφ' ἣ μᾶλλον ἔδει σώζεσθαι τὸν νόμον, τῆς ἀργασίας προϊούσης;

H'. Τίς δ' ἂν σαφέστερος ἑλεγχος ἢ δυνατότερος, ὅτι μηδενὸς τῶν ἐπιγείων ὁ Πονηρὸς δεσπόζει, τῶν αὐτοῦ ῥημάτων ἐκείνου, δι' ὧν ἐαυτῷ τὴν κτίσιν ὑποβαλλόμενος, ὅτε κρυπτομένῳ καὶ λανθάνοντι τῷ δημιουργῷ τῶν ὧν καὶ δεσπότη ἐπιπειράσαι προσκύνων, καὶ τὰς ἐπιγείους βασιλείας πάσας, καὶ τὴν δόξαν αὐτὸν ἐπιδεικνύς, ἔλεγε· Ταῦτα πάντα σοὶ δίδωμι, ἔὰν περὶ προσκυνήσης μοι; Εἰ γὰρ ἐστὶ φεύστης, καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἔστηκε· (τοῦτο γὰρ ἢ ἐνυπόστατος ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἀλήθεια), καὶ οὐκ ἔστιν οὐδεὶς ὧν τῶν ὁμολογούντων Χριστὸν, ὃς ἂν τολμήσειε τὴν τοιαύτην φωνὴν παραγράφασθαι· πῶς οὐ πάντων ἐστὶ φανερώτερον, ὡς οὐδενὸς τῶν ἐπιγείων κτισμάτων ὁ τοῦ ψεύδους δημιουργὸς ἄρχει, οὐδ' ἐστὶν αὐτῶν ποιητὴς, πλὴν γε τῶν θελημάτων ἐκείνων καὶ πράξεων, ὧν αὐτὸς ἐστὶν ὁποσορεύς καὶ ὧν τοὺς λογιμοὺς μετεπλάσατο αὐτὸν ἐπιγράφειν κτίστην καὶ δημιουργόν, οὐχ ὅτι αὐτῶν τὴν ψυχὴν ἐκ μὴ ὄντων, ἢ τὸ σῶμα παρήγαγεν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸν ἐαυτοῖς οὗτοι παρηνέχθησαν κύριον ἐπιγράφασθαι; Ὡστε ὅπερ τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς παράστασιν τοῦ οἰκείου προβάλλονται δυσσεβήματος, ὅτι περ ἄρχει τῶν ἐπιγείων ὁ Πονηρὸς, τοῦτο αὐτοῖς εἰς τὸ μηδενὸς αὐτῶν περιστραπτὰι μετέχειν τῆς ἀρχῆς. Πεύστης γὰρ ὢν καὶ ψεύδους ἀρχηγὸς αὐτὸς ἀνείπεν ἐαυτῷ τῶν ἐπιγείων ἔχειν τὴν ἀρχήν. Ἀλλὰ γὰρ εἰ τὰ σώματά ἐστι τοῦ Πονηροῦ, πῶς οἱ μαθηταὶ τὸ ἅλας ἔσονται τῆς γῆς; Πῶς δὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου; ἐξ ἡμισείας γὰρ καὶ ἀλάσουσι καὶ φωτίσουσι, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐξ ἡμισείας. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἡμίσια πάλιν τοῦ ἀνθρωπίνου συγχρίματος, ἀλλ' οὐχ ὅλον ποθεῖν τὸν ἀνθρώπον. Ἀνεπίδεκτον γὰρ ἐστὶ τὸ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ ἀλισθῆναι, ὥστε μὴ πρὸς

A a bono sunt principio, quomodo panes, ex alienis seminibus fermentatos, ipse, o profundum stuporem! obtulit, qui sibi ipsi ex rebus non existentibus cibum parare poterat? Imo vero idem ille eos multiplicans, aliquot millia, assumpta in miraculi productionem Mali creatura, hosteque suo in beneficentiam supernaturalis societatem cooptato, cibavit, tanquam cui non liceret ex alia materia et se, et illos, qui verbis ejus attendebant et auscultabant, nutrire. Quod si custodes et principes eorum, qui in veteri testamento vixerunt, non fuerunt ministri Dei benignissimi, quomodo discipulos, præter causam a phariseis culices percolantibus, et camelos deglutientibus reprehensos, ideo, quod esurientes spicas in Sabbato, quibus corporis famem solarentur, evellebant et edebant, accusationi huic non obnoxiosus judicabat, sed a crimine pronuntiabat immunes, Davidem et sacerdotes, carnes scindentes et ligna findentes in Sabbato, in subsidium et patrocinium causæ afferens, atque id quidem eo tempore, quo sacrum ejus munus, quod ad salutem mundi referebatur, cum maxime urgeretur ⁶⁶?

VIII. Quodnam vero illustrius aut efficacius argumentum afferri potest, quo constet nulli rei terrestri dominari Malum, quam ipsa hujus verba, quibus creaturam sibi ipsi subjiciens, cum ad Creatorem omnium occultatum et latentem tentaturus accederet, regnis terrenis omnibus, et gloria illorum demonstratis, dicebat: *Hæc omnia tibi dabo, si procidens me adoraveris* ⁶⁷. Si enim mendax est, neque unquam in veritate perstitit ⁶⁸ (ita enim nos docuit ipsissima veritas, neque quisquam est eorum, qui Christum profitentur, qui hanc assertionem admittere nolit), nonne omnium manifestissimum est, quod mendacii auctor nulli rerum terrestrium dominetur, neque ipse earum conditor existat, sed tantum auctor voluntatis et actionum illorum hominum sit, quos ipse occulte seminavit, et quorum rationem ita transformavit, ut ipsum conditorem et auctorem rerum inscriberent, non quasi is animam aut corpus eorum ex non existentibus produxisset, sed quod adeo in transversum acti sunt, ut eum ipsi sibi Dominum constituerint? Itaque id, quod nonnulli errantium in defensionem impietatis sue afferunt, quod scilicet terrestribus dominetur Malus, id, inquam, eo adhiberi potest, ut sub nullo imperio esse dicantur. Qui enim mendax est, et auctor mendacii, ipse sibi imperium rerum terrestrium vindicavit. Si porro corpora sunt a Malo, quomodo discipuli sal erant terræ? quomodo lux mundi ⁶⁹? ex dimidia enim tantum parte salient, et illuminabunt, imo vero ne ex dimidia quidem parte. Nam vicissim dimidiam tantum humanæ substantiæ partem, non vero toti homini id præstabant, Creatura enim Mali salitram non admittit, ne ma-

⁶⁶ Matth. xii, 1 seqq. ⁶⁷ Matth. iv, 9. ⁶⁸ Joan. viii, 44. ⁶⁹ Matth. v, 13.

litia ad putredinem inclinare possit, cum tota putredo existat. Neque idem idoneum est ad recipiendas lucis stricturas, præcipue cum erronea eorum doctrina id quoque tradat eos, qui ad ejusmodi quid perpetrandum destinati sint, facultatem illam non habere, sed a delictis suis retineri. Quando vero ipse Servator diserte clamat: *Non veni legem solvere, aut prophetas, sed implere* ⁹⁴, quomodo impudentissima impiorum mens non veretur dicere, legem et prophetas a malo principio profectas esse, atque huic in vita cultum exhibuisse? Si enim Servator noster implet legem et prophetas, consequeretur ex duobus abominandis, et in ipsorum pernicipi vergentibus, alterutrum, vel quod Malum in Bonum convertant, vel si illud malitiæ terminis circumscriptum maneat, quod Christum spontaneum, illius ministrum constituent, qui per infinitam suam bonitatem ideo venit, ut Malum deturbaret de imperio quod inter homines exercet. Illa vero verba: *Amen dico vobis, donec transierit caelum et terra, iota unum aut unus apex non transibit a Lege, donec omnia fiant* ⁹⁵, nunquam probationis accessionem admittunt. Nonne potius erroris eversionem ebuccinant, aut indomita impiorum ora obturant, etiamsi mordicus adhuc tueri conentur, quod lex et prophetæ a Malo sint?

IX. Quando vero audiveris evangelistam adventum Jesu Christi, Filii Dei, inenarrabilem, ejusque actiones omnem sermonem excedentes inde a principio ad prophetas (tanquam prænuntios) referentem, nonne pudore et pœnitentia duceris, quod eos injuria afflicere audeas, quos sacra oracula tanti mysterii, amorem in homines testantis, præcones et doctores constituunt, et quorum vaticinia Evangelii sunt fundamentum? *Initium enim Evangelii Jesu Christi, Filii Dei, inquit, sicut scriptum est in prophetis: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui parabit viam tuam ante te* ⁹⁶. Quis vero misit, ut pararetur via boni Filii et Dei, nisi bonus Pater, qui per suos in lege ministros multis sæculis ante nuntiavit, Filium suum usque ad assumptionem carnis et sanguinis exinanitum iri? In fine vero temporum illorum angelum suum, Joannem, misit dicentem: *Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus* ⁹⁷. Aquam vero, in qua submersus Jesus, hominum-amantissimus, omnem justitiam implevit, quomodo vel tetigerit, ne dicam, ea omnino tingi sustinuerit, eamque purificandi et mundandi facultate instruxerit, nisi suæ potius, quam

⁹⁴ Matth. v, 17. ⁹⁵ ibid. 18. ⁹⁶ Marc. i, 1, 2. ⁹⁷ ibid. 3.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(94) *Τοιαύτη*. Ms. in dandi casu legit, sicut et sequens *σαπρία*. At rectius utraque vox pro nominativo habetur. Ea enim est Photii mens, salitaram non cadere in corpus, tanquam rem penitus malam et putridam, quæ proinde a putredine præservari non possit.

A σαπρίαν τινὰ κακίαν ἀποκλίνειν, εἶλον αὐτὸ τοιαύτη (94) πεφυκὸς σαπρία. Καὶ μὴν καὶ ἀνεπιτέθειον ὑποδέξασθαι τὰς τοῦ φωτὸς μαρμαρυγὰς, μάλιστα γὰρ τῆς πλάνης συνυποβαλλούσης, καὶ τοὺς ταῦτα καταπράττεισθαι χειροτονουμένους τὴν ἰσχύιν οὐκ ἔχειν, ἅτε δὴ τοῖς ἰσοῖς αἰτιάμασιν ἐνεχομένους. Ὅτε δὲ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ λαμπρῶς ἀνακράζει· Οὐκ ἤλθοι καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας, ἀλλὰ πληρῶσαι πῶς οὐ δέδοικε τὸ ἀναίσχυντον τῶν ἀσεδῶν φρόνημα τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας πονηρὰς λέγειν προελθεῖν ἀρχῆς, καὶ ταύτην διὰ βίου τεθεραπευμέναι· Εἰ γὰρ πληρωτὴς ἐστὶν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, εἴη δὲ αὐτοῖς τὸ ἐπόμενον βλάσφημον περιτρεπόμενον εἰς τὰς κεφαλὰς, δυσὶν θάτερον, ἢ τὴν πονηρὰν μεταπλάττουσιν εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ τὸ ἀνάπαλιν, μένουσαν ἐν τῇ ἰδίᾳ τῆς κακίας περιγραφῇ, ἐκούσιον ὑπέρβλην ταύτης γενέσθαι, καταδικάζουσι τὸν διὰ πολλὴν ἀγαθότητα, καὶ τῆς ἐν ἀνθρώποις τῶν παθῶν τυραννίδος παραγενούσῃ καθελεῖν αὐτήν. Τὸ δὲ, Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἢ τα ἐν ἡμῖν κεφαλὰ οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται, τίνα μὲν βεβαιώσεως ὑπερβολὴν ἀπολείπει τινί; πῶς δ' οὐ τὴν τῆς πλάνης σαλπίζει κατὰστροφὴν, ἢ τὰ τῶν ἀσεδῶν οὐκ ἐμφράττει ἀπύλωτα στόματα, κἰν ὅπ' ὄντα φιλονεικῶσιν ἐπὶ παραφθέγγεσθαι τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας εἶναι τοῦ Πονηροῦ;

Θ'. Ὅταν δὲ τὸν εὐαγγελιστὴν ἀκούσης τὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἄφραστον ἐπαγγελίαν, καὶ τὰς ὑπὲρ λόγον πράξεις ἀπ' αὐτῆς ἀρχῆς εἰς τοὺς προφῆτας ἀναφέροντα, πῶς οὐκ αἰδῶς σε λαμβάνει καὶ μετάνοια, ἀνθ' ὧν ἐνυδρίσαι παρηγέχθης, οὐς ἀναγράφει τὰ ἱερὰ Λόγια, τηλικούτου φιλανθρώπου μυστηρίου κήρυκάς τε καὶ ἐκφάντορας, καὶ ὧν αἱ προφητεῖαι τοῦ Εὐαγγελίου θεμίλιος; Ἀρχὴ γὰρ, φασὶν, τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις (95). Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἀγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἐμπροσθέν σου. Τίς δ' ἀπέστειλε κατασκευάζειν τὴν ὁδὸν τοῦ ἀγαθοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, εἰ μὴ ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ, ὃς διὰ τῶν ἐν τῷ νόμῳ θεραπόντων αὐτοῦ τὴν μέχρι σαρκὸς καὶ αἵματος τοῦ Υἱοῦ κένωσιν ἔσειθαι πολλοὺς χρόνους προετίσπειν; Ἐπὶ τέλει δὲ τῶν αἰώνων καὶ τὸν ἀγγελὸν αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην ἀπέστειλε λέγοντα· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Τοῦ δὲ ὕδατος, ἐν ᾧ καταδεδυκῶς ὁ φιλάνθρωπος Ἰησοῦς πᾶσαν δικαιοσύνην ἐπλήρωσε, πῶς ἔλω; φάσθαι, μὴ ὅτι γὰρ καθόλου ἐν αὐτῇ βαπτισθῆναι,

(95) Ἐν τοῖς προφήταις. Ita Photius communem, quæ hodie recte obinet, lectionem astruit, quemadmodum Irenæus lib. iii, c. 11; et Titus Bostrensis lib. i, *Contra Manichæos*. Codices quidam manu exarati habent ἐν τῷ προφήτῃ. Lege Jo. Millium, et Jo. Ernestum Grabium ad Irenæi l. c.

ἠνέσχετο, καὶ καθαρῶς δυνάμει καὶ ἀγιαστικῇ Ἀ
μεταδοῦναι χάριτος, εἰ μὴ τῆς αὐτοῦ δημιουργίας; ἀλλὰ τῆς ἀντικειμένης ἐτύγχανε δημιουργία; Καὶ ταύτην τὴν χάριν οὐ παρὼν μόνον τῷ σώματι πηγάζειν ἔδωκετο, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐφεξῆς ἅπαντας αἰῶνας δι' αὐτοῦ τὴν ἀνάπλασιν καὶ ἀναγέννησιν εὐρίσκειν τοὺς σωζομένους ἐνεργείᾳ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐχαρίτωσεν, ὡς ἀθάνατον αὐτῷ παρακολουθεῖν τὴν δωρεάν τοῦ χαρίσματος. Ἄξιός δὲ πάλιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ γεγονώς ὁ Ἰωάννης, καὶ προφήτου περισσότερος, καὶ μείζων τῶν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀναγορευθεὶς, πῶς ὑπέστη νομικῆς ἐντολῆς ὑπερμαχεῖν, καὶ τότε πρόδρομος τῆς χάριτος ἀποσταλεῖς; Ὁ δὲ οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἡδὴ παυομένης, οὕτως ἥδαι ταύτην Θεοῦ δῶρον, τὸν αἰῶνα προθύμως μετήρχετο, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοσούτου, ὥστε καὶ τὴν αὐτοῦ ζωὴν δευτέραν ἀγειν τῆς περὶ αὐτὴν φυλακῆς. Τὸ γὰρ ἐλέγχειν τὸν Ἡρώδην, ὡς Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου, πόθεν λαθὼν ἐπετίμα, ἢ τίνας ὑπερασπίζων νομοθεσίας τὸν ἐλεγχον προσῆγεν τῷ βασιλεῖ; Οὐχ ὅπως, πῶσον ἀπεῖχεν ὑβρίζειν τὰς νομικὰς ἐντολὰς ὁ τῆς χάριτος πρόδρομος, καὶ τὸν τῆς χάριτος νομοθέτην βαπτίσαι καταβυθθεῖς; Εἰ δὲ μὴ τῆς αὐτῆς ἥσαν θείας καὶ ἀγαθουργοῦ ἐπιπολαίαι τὰ Μωσαϊκὰ παραγγέλματα, πῶς; ὁ αὐτὸς τῆς χάριτος ὑπηρέτης οὐδ' ἐκείνων τὴν ὀλιγωρίαν ὑπέμενε, ἀλλ' ἦν αὐτῶν σφοδρὸς ζηλωτῆς καὶ διάπυρος ἐκδικητής; μάλιστα γὰρ τοῦ Σωτῆρος; θαυμάσιος ὅτι Οὐδεὶς δύναται δουλεῖν κυρίως καὶ τῷ ἑτέρῳ ἡ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ τοῦ ἐνὸς ἀντιθέσται, καὶ τοῦ ἑτέρου κατασπορήσει. Οὐ δύνασθε θεῷ δουλεῖν καὶ Μαιμωνῇ. Καὶ μὴν εἰ δύο κυρίων ἀντικειμένων ὁ νόμος; καὶ ἡ χάρις, ἀλλὰ μὴ τῆς μῆδ' ἀγαθότητος τε καὶ μοναρχίας, πῶς οὐ μέλει ἐν ἀνθρώποις μείζων, δυσὶ δουλεύων ὥσθι κυρίως κατὰ τὴν ἀθεον γλωσσαλίαν; Ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ προφητῶν ἡ ὁμηγυρία. Τὸ γὰρ εἶπε καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τὸ πατρικὸν ἐκλήρου ἐνανθρωπήσας θέλημα, καὶ ὡς οὐκ ἤθελε καταλύσαι τὸν νόμον, ἢ τοὺς προφῆτας, ἀλλὰ πληρῶσαι, διὰ τὴν τῆς ἀθεότητος ὑπερβολὴν, οὐκ ἂν ὑποσταίην σαφέστερον ἀναπτύξασθαι.

Γ'. Πλὴν τότε δῆρ' ἔρπον, ὡς οἷόν τε ἔστι, καὶ ἐν' ὅσων μὴ παντελῶς χαρίσασθαι τοῖς ἔχθροῖς ἐκφυγῶν, τὸ μετ' ἐκεῖνο δευτέρον ἐρῶ. Ὡς ὁ Ἰωάννης τῇ τε τοῦ νόμου διαγνώσει καὶ τῆς χάριτος ὑπηρετούμενος, καὶ δὴ καὶ τὸ σύνταγμα τῶν πρὸ αὐτοῦ προφητῶν ἀφύκτοις ἐλέγχοις τοὺς ἀσεβεῖς στήλιτεύουσι τὴν ἐνυπόστατον ἀλήθειαν εἰς ψεῦδος διασύρειν, καὶ μαχομένους νομοθέταις τὰς ἐντολὰς διασχίζοντας τῇ τῶν προτέρων διαβολῇ, καὶ οὕτω γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τεταρβήκασιν, οὐδὲν ἔλαττον ἐαλωκότας (τί γὰρ ἂν ἐκ ψεύδους οὐ φαῦλον προέλθοι;) συνεῶρχεσθαι καὶ τὰ τῆς χάριτος. Εἰ γὰρ τῆς χάριτος μὲν ὁ ἀγαθὸς ἀσπότης νομοθέτης, ἐν δὲ αὐτοῦ τῶν δογμάτων καὶ τὸ, μηδένα δύνασθαι δυσὶ κυρίως δουλεύειν, ἐν

oppositæ potestatis opus existeret? Atque hanc gratiam ex baptismo tanquam fonte scaturire jussit non solum tunc, cum corpore præsens esset, sed gratiose effectit, ut in futura sæcula omnia salvandi hic per Spiritum sanctum regenerationem novamque creationem invenirent, atque adeo hoc gratiæ donum nunquam intercideret. Quomodo porro Joannes, dignus habitus, qui videret bonum Deum adventantem, idemque propheta, præstantior et major omnibus, qui ex uxoribus nati sunt, ab ipsa veritate renuntiat, pro præceptis legis pugnare ingressus est, is scilicet, qui missus erat, ut gratiæ esset prænuntius? Neque is tantum pro ea jam desitura (adeo illam norat Dei donum esse) certamen ingressus est, sed eo quoque est proventus, ut vitam suam postponeret serio illam observandi studio. Unde enim animadversionem illam suam in Herodem, dicens: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui* **, unde, inquam, eam nactus est, aut pro qua lege propugnans ita objurgavit regem? Nonne vides, quam longe prodromus gratiæ a contumelia, præceptis legis inferenda, abfuerit, is omnino, qui ut auctorem gratiæ baptizaret, dignus habitus est? Si vero mosaica præcepta non ab eadem divina et benefica inspiratione profecta fuissent, quomodo idem gratiæ minister illa adeo non contemptim habuit, ut ea potius omni studio sectaretur et servide urgeret? Servatore nostro imprimis clamante: *Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diligit: aut uni adhaerebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire et Mammonæ* **. Quod si lex et gratia a duobus dominis oppositis non autem ab eadem bonitate et potestate profectæ sunt, quomodo is, quo nullus inter homines major est, duobus dominis, prout impia hominum lingua tradit, servire visus est? Atque eodem modo comparatus fuit omnium, qui ante ipsum fuerunt, prophetarum cætus. Jam vero id, quod Servator ipse, homo factus, Patris voluntatem perfecit, quodque non venit ad solvendam legem aut prophetas, sed potius ad implendum, nolim amplius, ob maximam contrariæ sententiæ impietatem, evolvere.

X. At infandum illud, quoad fieri potest, et in quantum non omni ex parte gratificari hostibus simul licebit, tanquam priori isto secundum enarrabo. Joannes scilicet, in confinio legis et gratiæ ministerio fungens, imo et omnis prophetarum, eo priorum, cætus argumentis non solvendis convincunt homines istos impios, quod veritatem substantialem tanquam mendacium insectentur, et, dum, invecitis legislatoribus contrariis, præcepta distrahunt, eadem opera, qua priora calumniantur, quamvis id palam facere non audeant, non minus et ea, quæ gratiæ sunt (quid enim mali ex mendacio non proficiscatur?) prodant et simul explodant. Si enim bonus Dominus gratiæ auctor est, hujus

** Marc. vi, 18. ** Matth. vi, 24.

vero inter reliqua hoc dogma est, quod nemo possit duobus dominis servire, utrique vero parti prædicti illi servierunt, nunc autem illa apostatarum colluvies alium Mosaicis præceptis Dominum constituit; nonne inter medios prætextus ipsam gratiam probris insectantur, dum calumniantur legem? Ita enim (quæ, utut etiam in confutatione impietatis commemorare vix fas sit, magis tamen integrum fuerit) ipsum Testamentum mendacii insimulare judicabantur. Sed quid si quis exceperit: Si lex bona est, num, qui sub gratia sumus, secundam eam vivimus? At tua quidem causa nihil attinet quemquam in subsidium vocare. Quodnam enim tibi impio amplius dubium erit, cujus solutionem non aggrediar? Nunquid forte levius peccabis, et dum bonitatem, nulli injuriæ obnoxiam injuria afficis, vel impune eam feres vel facilius dimittis? Imo vero ipsa illa difficultatis oppositio non minus defectionem hanc confutat: adeo undequaque etiam ex rebus ipsi contrariis veritatis robur resplendet. Si enim ex eo, quod lex ab illis, qui sunt sub Bono, non observatur, in suspicionem eadem admittitur, ac si cum gratia non concordet; quantæ bonitatis particeps eadem renuntiatur eo ipso, quod Deus bonus venit, non, ut solveret legem et prophetas, sed ut impleret? Et apostatis quidem plura respondere non opus est. At piorum causa, qui digni sunt, ut gratiæ mysteriis amplius intuentur, facile edisseri potest, quod propterea secundum antiquas leges non vivimus, quia Christus, ubi advenerat, omnia implevit, gratiam scilicet pro gratia per Moysen tradita, proque sanctis, quæ in sancto erant, typicis Sancta sanctorum, quæ per illa præfigurata erant, exhibens, quorum alterum Paulus ⁹⁴, alterum Joannes ⁹⁵, in divina sua doctrina tradit. Itaque nunc quidem, qui secundum eas vivere instituit, reprehendendus foret, tanquam qui auderet negare Christum, qui legem implevit, omnia ejus implevisse. Sed regrediendum eo est, unde sermonis impetus, ad affinia deflectens, nos avertit. Auctor gratiæ et cælum et terram et Hierosolyma, imo et capillos adeo revereri nos jubet, ut nec ad jusjurandum adhiberi velit: et cælum quidem, *Thronum Dei*, terram vero *scabellum pedum ejus*, *Hierosolyma autem civitatem ejusdem Dei et magni Regis* ⁹⁶, appellat. Si igitur ista ad creaturas boni Patris pertinent, sicut Filius, qui omnia, quæ Patris sunt, novit, confirmat, quomodo non pro eo, quod in creaturas debacchantur, in ipsum potius Dominum nostrum Jesum Christum et Patrem ejus, eo ipso, quod apostatæ illorum creationem a malo principio repetunt, furere existimandi sunt.

⁹⁴ Hebr. xi, 3. ⁹⁵ Joan. i, 46. ⁹⁶ Matth. v, 35.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(96) Ἀποβαίνοντες εἰς. Ms. ita interpungebat: αὐτὴν διαθήκην ἀποβαίνοντες. Elev. Sed nexus orationis, puto, satis ostendit postremum illud verbum cum antecedente participio conjungendum esse. Hoc loco monere fas sit me sæpissime interpolationem apographi nostri Holsteniani mutasse, etiam ubi illius rei in notis indicium non feci,

ἑκατέρῃ δὲ μερίδι δεδουλεύκασιν οἱ προσηρημένοι, ἄλλον δὲ Κύριον τοῖς Μωσαϊκοῖς ἐβόλησιν ἡ ἀποστασία· πῶς οὐκ ἐν τῇ προσηρημένῃ τοῦ νόμου, εἰ καὶ διὰ μέσων παραπεισμάτων, οὐ συμπονηλακίζουσι καὶ τὴν χάριν; Οὕτω γὰρ (καίπερ οὐ φορητὸν οὐδ' ἐπ' ἐλέγχῳ λέγειν τῆς ἀσεβείας, ὅμως ἀνεκτότερον), ψεύδους αὐτὴν διαθήκην ἀποβαίνοντες εἰς (96). Ἀλλὰ τί κἀν τις ὑπέκρουσεν· Ἐπερ ἀγαθὸς, μὴ κατὰ νόμον νῦν οἱ τῆς χάριτος βιοῦμεν; Ἀλλὰ σοὺ μὲν χάριν οὐδὲν ἀπαιτεῖ προσεπειν. Τί γὰρ εἰ σοὶ δυσσεβοῦντι (97) διηπόρηται, ἐγὼ δὲ μὴ λύε· ἐλπίμην; Ἀρα κούφτερον ἀσεβήσεις, ἢ τὴν ἀνύδριστον ἀγαθότητα καθυδρίζων κερδανεῖς τὴν ὕδριν, ἢ μετριώτερον ἀπαλλάξεις; Καίτοιγε αὐτὸ τῆς ἀπορίας τὸ πρόβλημα οὐδὲν ἐλαττον τὴν ἀποστασίαν διελέγχει· οὕτω πανταχόθεν καὶ διὰ τῶν ἐναντιῶν τῆς ἀληθείας ἀσπράττει τὸ κράτος. Εἰ γὰρ, ὅτι μὴ τοῖ; ὑπὸ τὴν χάριν πράττεται, εἰς ὑπόνοιαν ὁ νόμος, ὅτι μὴ συμφωνεῖ τῇ ἀγαθότητι, περιάγεται· πόσῃ ἀγαθότητος οὐκ ἀνακηρύττεται μέτοχος τῷ τὸν ἀγαθὸν θεὸν ἐλθεῖν, οὐ καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι; Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀποστάτας οὐδὲν ἐπινεγκεῖν δεῖ πλέον. Τῶν δὲ εὐσεβῶν ἕνεκα, καὶ μνησθῆναι καὶ μυσταγωγεῖν τὰ τῆς χάριτος οὐκ ἀναίσιμον, ῥῶον καὶ σαφὲς εἰπεῖν, ὅτι διὰ τοῦτο μὴ κατὰ τοὺς πάλαι νόμους πολιτεύμεθα, διότι παραγεγονῶς πάντα πεπληρωκεν ὁ Χριστός, χάριν μὲν ἀντὶ τῆς διὰ Μωσέως χάριτος παρσχίων, ἀντὶ δὲ τῶν ἐν τοῖς ἀγίοις ἀντιτύπων ἁγίων, αὐτὰ τὰ προδιατυπούμενα ἁγίων Ἄγια, ὧν τὸ μὲν Παῦλος, τὸ δὲ Ἰωάννης θεολογῶν ἑκάτερος ἀνακέραιον. Ὡστε μᾶλλον νῦν, εἰς ἐξέλιον κατ' ἐκείνους, ἡλέγχει· ἂν ἀπαρνεῖσθαι τολμῶν, μὴ πάντα πεπληρωμέναι τὸν πληρωτὴν τοῦ νόμου Χριστόν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπανιτέον, ὅθεν ἡ τοῦ λόγου φορὰ πρὸς τὸ ἀκόλουθον ἀρμολογούμενη παρήνεγκε φέρουσα. Εὐλαβεῖσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς τρίχας, ὁ τῆς χάριτος παρακελεύεται νομοθέτης, καὶ τοσοῦτον, ὥστε μὴδ' ὄρκῳ ταῦτα καθυποβάλλειν, καὶ τὸν μὲν οὐρανὸν θρόνον ἀνακηρύττει τοῦ θεοῦ, ὑποπόδιον δὲ τὴν γῆν. Πάλιν δὲ, τὰ Ἱεροσόλυμα πόλιν τοῦ αὐτοῦ θεοῦ καὶ μεγάλου Βασιλέως. Εἰ οὖν τῆς κτίσεως ἐστὶ ταῦτα τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς, ὡς ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς εἰδὼς Υἱὸς ἐβεβαίωσε· πῶς οὐχὶ πρὸ τῆς κατὰ τῶν κτισμάτων ὕδρεως κατ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ἐν ᾧ πονηρὰς ἀρχῆς οἱ ἀποστάται τὴν αὐτῶν κτίσιν ἀναρτῶσι, μεμνηνότες οὐχ ἁλίσκονται;

cum id nimis crebro fieri debuisset, et mutationis causæ essent manifestæ. Si quod vero dubium suboriri poterat, id nunquam tacui.

(97) Δυσσεβοῦντι. Ms. dividit hanc vocem in duas, legens δυσσεβοῦν τι. Emendationis nostræ causa in promptu est.

ΙΑ'. Εὐ δὲ καὶ βαθυτέρον αὐτῶν τῆς δυσσεθείας ἄρα τὴν πόλιν καὶ τὴν ἀπόνοιαν. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον, τὴν μυστικὴν (98) τελῶν ἡμῖν καὶ παραβιδοῦς ὁ Σωτὴρ, αὐτὸς μὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ προσέταξε ταύτην (99) αἰτεῖν. Οἱ δὲ τὸν ἄρτον εἰς τὴν ὁλόβριον, ὅτι καὶ πάντα τὰ ἐπὶ τῆς μεταγωγῆς ἀρχὴν, καὶ τρέφειν τὰ ἐξ αὐτῆς τερατολογούσι προαχθέντα σώματα. Οὕτω κατ' αὐτῆς ἀναβῶς τῆς Δεσποτικῆς ἐκπνέονται ἐντολῆς, φαῦλά τε λέγοντες τὰ σώματα καὶ φαῦλον τὴν τροφὴν, καί τοι διαβρῆδον τοῦ Δεσπότης διατάττοντος, ταύτην ἡμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς αἰτεῖσθαι τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ πῶς ἂν εἴη τοῦτοις, μὴ ὅτι γε τῆς ἀληθοῦς ἐντολὴν ὁμολογεῖν, ἀλλὰ καὶ γοῦν σχήματι μῦθου ταῦτα θυνάτων ὑποβαλεῖν; Ἰσὺν γάρ ἐστι βυσεῖναι τε τοῦ Πονηροῦ δυσωπεῖν, καὶ ἔνοικον αὐτὸν λαβεῖν παρὰ τοῦ Ἀγαθοῦ ἐπιζητεῖν. Εἴπερ τοῦ Πονηροῦ γέωργιον ἡ τροφή, καὶ μὴ ἐπὶ τέλει τῆς εὐχῆς ὥστερ αὐτὸ τοῦτο προαναίρων τὴν ἀσέβειαν, ὃ ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους παραγεγονώς, εἰς ὃν τὴν αἰτησὶν ἀναφέρειν τῆς τροφῆς εἰς τὸν αὐτὸν ἀναφέρειν καὶ τὴν ἰκεσίαν ἐθέσπισε, δι' ἧς βυσεῖται μὲν ἂν τοῦ Πονηροῦ, δηλῶν ὡς ὁ βυόμενος ἡμᾶς τοῦ Πονηροῦ, αὐτὸς ἐστὶν ὁ παρ-
ΕΛΧΩΝ ἡμῖν καὶ τὴν σωματικὴν τροφὴν, ἐφ' οἷς καὶ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν εἰς τοὺς αἰῶνας εἶναι καὶ διαμένειν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ ταῦτα χαριζομένου Πατρὸς ἀνεδίδαξεν. Ὅρξ, εἰς οἷον βάθος ἡ ἀποστασία καταδύεται, καὶ ὡς ὁ κατ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας λόγος ἐνεργῆς ὢν, καὶ διατόμου μαχαίρας ἀπάσης τοιμύτερος ἐπαφίεται; Εἰ δὲ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον οὐχ ἀπλῶς ἐρεῖ τις τὸν εἰς τροφὴν τῷ σώματι χορηγούμενον, ἀλλ' ὅς εἰς σῶμα Χριστοῦ μεταβάλλει (1) καὶ τὴν ψυχὴν συναγιάζει τῷ σώματι, οὐδὲν ἑλαττον διὰ τῆς τοιαύτης θεωρίας, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἡ ἀσέβεια στήλιτεύεται (2) καὶ τὴν ἐκτεμνὴν ὁ λόγος κατ' αὐτοῦ ἐπιφέρει ἀδυσώπητον.

ΙΒ'. Εἰ δὲ καὶ δυσὶ κυρίοις οὐκ ἐστὶ δουλεύειν, τὸ δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος ἡμῶν ἅτε δὴ κτίσμα ὑπάρχον, ὡς ἡ ἀσέβεια βούλεται, τοῦ Πονηροῦ, ὑπόκειται αὐτῷ καὶ ἄκουσα καὶ δουλεύει καὶ πλάσμα τῷ πλάσαντι, οὐδεὶς ἄρα δουλεύσει καθαρῶς (3) καὶ ὁλοκλήρως Θεῷ. Καὶ εἰς λῆρον αὐτοῖς τὰ θεῖα κατασπέρπει κηρύγματα, καὶ, ὡς τῆς ἀτόπου φρενός! ἡ φρικτὴ παρουσία καὶ ἐνανθρωπήσις, καὶ πάντα, ὅσα ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ὁ δεσπότης ἐκὼν ὑπέστη καὶ κατέδεδετο. Ἀλλὰ σὺ μὲν τῶν ἀνθρω-

XI. Tu vero crassiozem adhuc impiorum illorum audaciam et dementiam perspice. Panem nostrum quotidianum, mysticam nobis orationem exhibens et tradens Servator, a Patre suo expetere iussit. At illi panem, sicut et omnia terrestria, ad perniciosum referunt principium, eoque corpora ab eodem producta nutriti iugantur. Adeo impudenter Dominico se illi præcepto opponunt, dum et corpora et cibum mala esse contendunt, quamvis Dominus diserte præcipiat, ut eum a bono Patre expetamus. At quomodo fieri potest, ut illi quidem hoc, non dicam, pro veritatis præcepto habeant, sed vel sub fabulæ specie ista animo repræsentent? Idem enim hoc est, ac si vereantur, ne a malo liberentur, adeoque a Bono expetant, ut illud tanquam domesticum recipiant. Si enim cibus Mali est opus, certe is, qui ad salvandos homines venit, dum in fine orationis idem illud e medio tollit, ad eundem, ad quem preces pro cibo deferri vult, orationem quoque præstari jubet, per quam a Maligno liberemur: indicans scilicet, quod, qui nos a malo liberavit, idem nobis et corporeum cibum suppediat, super quibus et regnum, et potentiam, et gloriam in perpetuum esse et mansuram quoque unigenitus Patris, qui ista largitus est, Filius docuit. Videane in quod barathrum apostasia se præcipitet, et quomodo verbum veritatis, efficax scilicet et ancipiti gladio quovis penetrans, in eum grassetur? Si quis vero panem quotidianum dixerit non simpliciter eum esse qui corpori in escam suppediatur, sed eum qui in corpus Christi mutatur, et animam cum corpore sanctificat, non minus, nisi adhuc magis, hac commentatione impietas confoditur, et sermo hic immedicabilem ipsi cladem infert.

XII. Quod si vero duobus dominis servire non licet, substantiæ vero humanæ dimidia pars, quippe quæ ex impiorum hominum mente creatura Mali existit, ipsi Maligno etiam invita servit et subjecta est tanquam creatura conditori, nemo sane pure et integre Deo unquam serviverit. Adeo in nugis ipsis abeunt divina præconia, et, o hominum insolentiam! ipse quoque tremendus Christi adventus et incarnatio, atque adeo omnia, quæ pro salute nostra Dominus ultro sustinuit et recepit. Scilicet tu

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(98) *Μυστικὴν*. Subintellige εὐχὴν, id est orationem Dominicam, quæ alias simpliciter εὐχὴ aut εὐχὴ Δεσποτικὴ a Græcis doctoribus vocari solet. Constat alioquin εὐχὴν μυστικὴν vocari illam precandi formulam qua sacerdotes in veteri Ecclesia ad sanctificanda elementa sacræ cœnæ uti solebant, et quæ cum ipsa oratione Dominica conjungi solebat. Hujus mentio frequens est in Liturgiis Græcis.

(99) *Ταύτην*. Legendum videri poterat τοῦτον, quia sermo est de ἄρτω. At Photius hæc scribens cogitavit de voce τροφή, quæ de pane etiam usurpari solet, et ad hanc, more scriptoribus Græcis solemni, pronomen ταύτην retulit.

(1) *Μεταβάλλει*. Innuit hic eorum sententiam, qui ἄρτον ἐπιούσιον de sacrosanctæ Eucharistiæ interpretantur, quod ex veteribus et recentioribus Ecclesiæ doctoribus non uni persuasum fuisse pervulgatum est. Vide Balthas. Stolbergii *Dissertationes*, p. 320 seqq.

(2) *Στηλιτεύεται*. Refellitur scilicet hic eorum error ex eo quod, si panis a Maligno esset, optimus Servator aliquid mali ad rem tam sanctam adhibendum consuisset, quod dicere nefas est.

(3) *Καθαρῶς*. Ita lego pro καθαρός, quod est in ms. Idque vel a sequente ὁλοκλήρως astruitur.

quidem, malus et ingratus in benefactorem futurus, cibum corporum humanorum malitiæ segetem esse tradis: Servator vero omnium et auctor Patrem suum cœlestem ac Deum, cuius regnum nos præ rebus corporeis omnibus quærere jubet, non illius solum cibi quo homines, sed et illorum, quibus volucres nutriuntur, auctorem et procuratorem pronuntiat. Et quomodo sana ratio quævis illis extremæ insanitiæ pœnas non merito irroget, qui clamores suos cum oraculis Dominicis et salutaribus permutant? Hæc enim docent, Patrem nostrum in cœlis nosse, quibus opus habeamus, ad quem et preces deferre jussi sumus clamantes: *Pater noster, qui es in cœlis* ⁷⁷; eumque, si regnum ejus ejusque justitiam quæramus, nuntiant, non solum cibum nobis præbere, sed et omnia reliqua, per quæ corpus curatur, nec ea solum, quæ ad necessarium usum hominum conferunt, sed et quæ secundum imo ultimum locum occupant, habitu suo naturali instruxisse et aloisse. *Considerate enim*, inquit, *lilia agri, quomodo crescant: non laborant, neque nent* ⁷⁸. Neque hæc solum, sed et ipsum adeo agri gramen, quod hodie existit, et cras in fornacem mittitur. Ait enim: *Si vero gramen agri hodie existens, et cras in fornacem conjici solitum Deus vestit, quomodo non multo magis vos, o exigui fidei homines* ⁷⁹? Et naturalium quidem illorum indumentorum, quibus bonus Dominus gramen vestit, quæ et quanta est magnificentia! Ea certe vestem regiam et purpura splendens, quam humana solertia inter primas collocat, post se tanquam secundam relinquit. *Dico enim vobis, quod neque Salomon in omni sua gloria vestitus ita fuit, ut unum ex illis* ⁸⁰. Quomodo igitur graminis quidem vestitum bonus parat Deus, tu vero illius vestimenti, quo hominis anima circumdatur, corporis, inquam, alium, non vero eundem, requires conditorem? Et quomodo non simul te ipsum longe graviore pœnæ obnoxium fateris, quam gramen illud, quod in fornacem conjicitur? Et Servator quidem illis, qui justitiam Dei et regnum per opera quærunt, eundem, cuius regnum illud est, et cibum et vestimentum aliaque, quibus conservatur, suppeditaturum promittit. Tu vero ista gratiæ et benignitatis munera ad contraria omnia refers. Quomodo vero ipse, se eorum quorum non est auctor, sed quæ alterius sunt opera, auctorem inscribit? Quomodo, quod adhuc absurdus est, se hominibus pro virtute dimicantibus et regnum suum quærentibus, talem sistit, qui eis malas Mali creaturas premium studii sui, divino amore pleni, et certaminum plurimorum tradat et exhibeat?

XIII. Quod vero lex consonet gratiæ, adeo certum est, ut altera ab altera stabiliatur. Gratiæ quidem, tanquam quæ a lege præfigurata et prænun-

A πίνων σωμάτων τὴν τροφὴν πονηρὸς καὶ ἀχάριστος περὶ τὸν εὐεργέτην γεγὼνός, πονηρίας δογματίζει γεώργιον· ὁ δὲ Σωτὴρ τῶν ὧλων καὶ δημιουργὸς οὗ τῆς ἀνθρωπίνης τροφῆς μόνον τὸν οὐράνιον αὐτοῦ Πατέρα καὶ Θεόν, οὗ τὴν βασιλείαν ἐγκυλιεύεται, πρὸ τῶν σωματικῶν ἀπάντων, ἡμᾶς ἐπιζητεῖν, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν τὰ πατεινὰ τρέφεται, αὐτὸν ἀποφαίνει χορηγόν τε καὶ προνοητήν. Καὶ πῶς οὐκ ἂν τῆς ἐσχάτης μανίας δίκην ἀποτινύνται ἅπας ὁρθὸς ἐπιψηφισταὶ λόγος τοὺς τὰς ἰδίας ὕλας τῶν δεσποτικῶν καὶ σωτηρίων ἀνταλλασσομένους χρησμών, ὃν διαβρήδην εἰδέναι τε τὸν ἐν οὐρανῷ Πατέρα ἡμῶν, ὧν χρεῖαν ἔχομεν, πρὸς ὃν καὶ τὴν εὐχὴν ἀνατείνειν ἐδιδάχθημεν, *Πάτερ ἡμῶν*, ἀνακράζοντες, *ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, καὶ ἐν τῷ ζητεῖν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καὶ τὴν B δικαιοσύνην αὐτοῦ, οὗ τὴν τροφὴν παρέχοντα μόνον διαγγέλλουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα, δι' ὧν ἡ θεραπεία τοῦ σώματος, καὶ οὐχ ὅσα μόνον τῇ ἀνθρωπίνῃ χρεῖᾳ ἐξ ἀναγκαίου συντελεῖ, ἀλλὰ καὶ ὅσα δευτέραν, ἡ καὶ τελευταίαν ἐπέχει τάξιν, αὐτὸν αἰτιον εἶναι καὶ τῆς τούτων φυσικῆς περιβολῆς καὶ αὐξήσεως. *Καταμύθετε γάρ*, φησὶ, *τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει· οὐ κοικῶ, οὐδὲ νήθει*. Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ τὸν σήμερον ὄντα, καὶ αὐριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον. Λέγει γάρ· *Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα καὶ αὐριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ Θεὸς ἀμφιένυσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι*; Καὶ τῶν φυσικῶν ἀμφιασμάτων τούτων, οἷς ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης ἡμφιάσαστο C τὸν χόρτον, τίς ἡ λαμπρότης καὶ πόσι! Εἰς δευτέραν αὕτη, τὴν ἐξ ἀνθρωπίνης περιβολῆς τὰ πρῶτα λαχούσαν βασιλικὴν στολὴν, καὶ τῇ πορφυρίδι ἐναστράπτουσιν, παρατίμπει. Λέγω γάρ ὑμῖν, *ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιβάλλετο, ὡς ἐν τούτῳ*. Τί οὖν τὴν μὲν τοῦ χόρτου περιβολὴν ὁ ἀγαθὸς περιβάλλει Θεός, τῆς δὲ περιβολῆς, ἣν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ περιβάλλεται, τὸ σῶμα λέγω, ἄλλον καὶ οὐχὶ τὸν αὐτὸν ἐπιζητήσεις δημιουργόν; Καὶ πῶς οὐχὶ τοῦ εἰς κλίβανον ἐμβαλλομένου χόρτου πολλὴ χαλεπωτέρας σεαυτὸν τιμωρίας ὑπεύθυνον ἀποφαίνεις; Καὶ ὁ μὲν Σωτὴρ τοῖς τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν δι' ἔργων ἐπιζητοῦσιν, αὐτὸν ἡμῖν, οὗ ἡ βασιλεία καὶ τὴν τροφὴν καὶ τὰ ἐν D δύματα, καὶ οἷς ἄλλοις τὸ σῶμα συνέχεται, χορηγῆσαι ἐπαγγέλλεται. Σὺ δὲ ταῦτα τῆς δωρεᾶς καὶ χρηστότητος εἰς ἀλλοτριωσιν ὑποβάλλεις. Καὶ πῶς, ὡν περ αὐτὸς οὐκ ἔστι προαγωγός, ἀλλ' ἑτέρας ἀρχῆς πεφύκασιν ἔργα, αὐτὸν ἀναγράφει παροχέα; Καὶ τὸ ἐπὶ ἀποπώτερον, τοῖς τῆς ἀρετῆς ἀγωνισταῖς καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ποθοῦσιν οἷα δὴ μισθὸν καὶ τῆς φιλοθεοῦ προθυμίας καὶ τῶν ἀορίστων ἀγωνισμάτων τὰ τοῦ Πονηροῦ δημιουργήματα παρέχοντά τε καὶ ἀνταποδιδόντα;

II'. Ὅτι μέντοι σύμφωνος ὁ νόμος τῇ χάριτι, ἐκότερον δι' ἐκατέρου δέχεται τὴν βεβαίωσιν. Ἡ μὲν ὡς ὑπ' αὐτοῦ προδιατυπωμένη τε καὶ προκαταγγέλλο-

⁷⁷ Matth. vi, 9. ⁷⁸ Matth. τι, 28. ⁷⁹ ibid. 30. ⁸⁰ ibid. 29.

μένη καὶ ὅσον προχαρattoμένη, καὶ ἐμφαινομένη τε καὶ ἐνδεικνυμένη τοῖς σικιάμασιν· ὁ δὲ ἄτε τῶν προβήσεων καὶ προχαραγμάτων ἐπ' ἔργοις ἐκδεσφύτων διὰ τῆς χάριτος, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῖς παραπετάσμασι κρυπτομένην ἀνακαλυπτοῦσθαι τε καὶ ἀνακηρυττούσθαι ἀλήθειαν. Εἰ δὲ μὴ τὸ σύμφωνον συνδέσῃσιν ἀλλήλοις ἡ χάρις καὶ τὰ πρὸ τῆς χάριτος, πῶς ἂν ἡ παρὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐχρησμοφθῇ ταῦτα πανδήμοις ὁμασιν ὠρᾶτο τελούμενα. Πῶς δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοὺς λεπροὺς βήματι καθαίρων πρὸς τοὺς ἐν νόμῳ ἱερεῖς τοὺς ἀπέστελλε, προστάτων ἀπείναι καὶ ἐπιδεικνύναι τοῦτοῖς ἑαυτοὺς, ὥς ὁ νόμος ἐκέλευε. Καὶ τὸ ἰσχυρότερον προσεγγεῖν τὸ δῶρον, ὥς ὁ Μωσὴς διετάξατο. Καί εἰ τὰ παλαιὰ τοῖς νέοις διαμάχεται, πῶς τοὺς πληρωτὰς τῶν Δεσποτικῶν ἐντολῶν καὶ πολιτευσάμενους ἐν τῇ χάριτι ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν συναγῶν ὁ Σωτὴρ αὐτῆς, μετὰ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, τοὺς κατὰ νόμον εὐηρεστοκώτας Θεῷ ἐν τῇ βασιλείᾳ συνεισάγει τε καὶ συντάττει τῶν οὐρανῶν. Ἰσὺν δὲ ἔστιν εἰπεῖν τῆς αὐτοῦ συγκαληρονόμου τε καθίστησι τοὺς ἐξ ἐκατέρας διαθήκης, καὶ συναπολαύοντας τῶν ἐπηγγελμένων καὶ αἰώνιων ἀγαθῶν.

ΙΔ'. Ἀρ' οὖν ἔστιν εὐρεῖν τι τῆς λεγούσης φωνῆς μανικώτερον, ἢ τῆς διανοίας ἀθειώτερον τῶν ἐννοουμένων ὅπως εἰς ἀντιπάλους διασχίσει μοῖρας τὴν χάριν καὶ τὸν νόμον, καὶ τοὺς ἐν ἐκατέρᾳ διατρέψαντας πολιτείας μὴ τὸν αὐτὸν ἀγαθὸν θεραπεύσαι λέγειν Θεὸν, ἀλλ' ἀντικειμέναις συνδιασπασθέντας ἀρχαῖς διὰ μαχομένης λατρίας ἀλλήλοις προσελθεῖν; Καὶ Μωσέως δὲ πάλιν τὰς ἐντολὰς ὁ τῆς χάριτος παραγῶν εἰσηγήτης ὣν ἔστι μία καὶ ἡ, *Τίμα τὸν πατέρα σου, νομοθετοῦσα, καὶ τὴν μητέρα σου*· μάλλον δὲ πράττειν αὐτὸν τὴν ἐκδίκησιν, ἐντολὰς μὲν ταῦτα; ἀποφαίνει Θεοῦ. Διὰ δὲ γε τῆς εἰρημένης καὶ τὸν ἐγκεκρυμμένον τῆς καρδίας ὁδόν, καὶ τὴν ὑπόκρισιν τῶν Ἰουδαίων ἀπογυμνῶν καὶ διελέγχων, ὅτι τῶν θείων προσταγμάτων ταύτης ἰουδαίας αὐτοὶ τὰς οἰκείας ἐντολὰς ἐμπροσθεν τῆς ἐκ Θεοῦ δεδομένης ἦγον. Καί τοι πόσον ἦν κορυφώτερον ἀνθρωπίναις προσανέχειν ὑποθήκαις, ἥ περ ἂς ὁ ἀρχέακος ἀνετάλατο; Ἀλλ' οὖν γε δι' αὐτῆς κατὰ τῶν τότε τοῖς μαθηταῖς οὐκ εὐλόγως προσκεκρουκώτων σφοδρὰν τὴν ἐπιτίμησιν ἐπαφίησιν, οὐδὲν τῶν εἰς βρώσιν καὶ πόσιν ἠκόωντων, ὅτι περ οὔτε κοινοί, οὔτε βεβηλωτοὶν ἀνθρώπων ἀποφαινόμενος. Καὶ ὅρα ὥς οὐ κατ' ἐκείνων μόνον, ἀλλ' οὐδὲν ἑλάττων καὶ καθ' ὁμῶν αὐτῶν ἡ θεία ψῆφος ἐκφέρεται. Ἐκείνοις μὲν ἡ μηδεμίαν φέροι βλάβην οἰκοθὲν τὰ βρώματα καθυβρίζουσα, ὁμῶν δὲ τὴν βλασφημίαν προαναίρουσα καὶ προεκτινύουσα, δι' ἧς πονηρίας εἶναι ταῦτα καὶ λέγειν καὶ νομίζειν παρηγέχθητε. Εἰ γὰρ

¹¹ Math. viii, 11.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(4) Πληρωτὰς. Ita quidem lego pro πληρωθέντας, quod erat in ms.; sermo est enim de hominibus legem servantibus.

(5) Ὑμῶν. Ms. legit ἡμῶν, quemadmodum et paulo post iterum in hac periodo. Utrunque per er-

lata et quasi expressa, imo manifestata et promulgata est variis adumbrationibus: lex autem postquam prædictiones et figuræ illæ per gratiam, in rem ipsam abierunt, quæ veritatem, sub velis ejus latentem relexit et in lucem produxit. Quod si res gratiæ et res eam antegressæ mutuam hanc consensionem non servassent, quomodo, quæ a lege et prophetis prænuntiata erant, omnium oculis ut impleta apparuerunt? Quomodo vero et Servator noster, leprosos verbo mundatos, ad sacerdotes, qui sub lege erant, ablegat, abire eos, seque ipsis ex præcepto legis ostendere, imo, quod plus valet, donum a Mose postulatam offerre jubens. Si vetera novis opposita sunt, quomodo eos, qui Domini præcepta impleverunt, et in gratia versati sunt, ipse Servator ab oriente et occidente collectos cum Abrahamo et Isaaco et Jacob ¹² qui secundum legem Deo placuerunt, in regno cælorum congregat et conjungit, vel, quod dicere fas est, regni sui ex utroque Testamento cohæredes constituit, ut simul promissis et æternis bonis frui possint?

XIV. Num quis igitur dabitur sermo magis furiosus, aut sententia magis impia, quam eorum est qui gratiam et legem ad opposita principia referunt, eosque qui sub utraque republica vixerunt, non eundem coluisse bonum Deum, sed contrariis principiis divisos contrario etiam cultu usos esse dicant? Cumque doctor gratiæ Mosis iterum proferat præcepta, quorum et hoc est quod præcipit: *Patrem et matrem cole*; imo ultionem ejus suscipiat; ea quidem Dei præcepta esse edicit eademque opera per memoratam legem et dolum in animo latentem, et hypocrisin Judæorum denudat ac castigat, quod cum id ex præceptis divinis sit, ipsi legi divinæ suæ præferant. Nam sane et facilius erat præceptionibus humanis obedire, quam quas Malignus injunxerat. Interim per eam (legem) illos, qui præter rationem discipulis se infestos præbebant, graviter objurgat, ostendens, nihil eorum, quæ in cibum et potum assumuntur, vel inquinare vel polluere hominem. Et vide, quod non solum contra illos, sed et non minus contra vos ipsos divina sententia pronuntiatur: contra illos quidem, quibus nota inuritur, ideo, quod cibi in se, nullam noxam afferant; vos autem, quorum calumniam occupat et præscindit, per quam ex Malo ea esse et dicere et existimare sustinetis. Quod si enim a malo conditore sunt semina et germina ex terra orta, et quæ ad rerum, ratione carentium, classem pertinent, nonne illa eos, qui his fruuntur et nutriuntur, polluant et in-

rorem librarii. Sequens enim παρηγέχθητε ostendit, Photium hic alloqui Paulicianos, eosque a Servatore confutatos dicere. Itaque utrinque legendum est ὁμῶν.

quinant, ac duplici, imo vero multiplici ac continua pravitare implent dum, hinc malitiam humanis corporibus ab ortu insitam augent, conservant et continent; hinc pravitatem innatam maturant et protrudunt. Sed si leges Mosaicæ non essent a benefica providentia profectæ, quomodo Dominus regni cælorum scribam, illas approbantem, primamque et secundam earum recipientem, dilexit, et laudibus ornavit, quippe qui et principatum illis tribuerit cum ratione, easque cultu et studio prosecutus sit? Quod vero ad laudem plus valet, ideo, quod a Bono profecta erant Mosis præcepta, eum, qui in illis vixerit, cultumque illis exhibuerit, non procul a regno cælorum esse professus est. Sic et Zachariam et Elisabetham, vitam secundum legem instruente, videre licet a Scriptura sacra justos pronuntiatos, non simpliciter, sed ita ut iustitia ipsorum coram Deo manifesta dicatur. Quod ipsum ostendit, eos non ex humana gloria iustitiam nancisci, sed ea se, tanquam divini iudicii ornatu, vestire. Quid vero tandem operis præstiterunt, ut hanc gratiam, se ornantem, consequerentur? *In omnibus*, inquit, *præceptis et institutis Domini ambulaverunt inculpabiles*. Quando igitur sacra oracula eos, qui Mosaicis præceptis exerciti sunt, justos et reprehensioni non obnoxios pronuntiant, tu vero eos ut malitiæ ministros calumniari audes, nonne ostendis, te non minus, quam alios, Christianum nomen mentiri? Imo nonne non minus, si non magis, contra ipsam gratiam quam contra legem insurgis, et impia labia in eam moves, quam tamen lingua adorare, et cultu prosequi te simulas? Missio vero Gabrielis a Deo facta, et sanctificatio uteri virginis ac semen non experti, nec minus renuntiatio Davidis, tanquam Patris boni universitatis rerum conditoris; traditio item throni Davidis regii a rege omnium in perpetuum facta; tum vero ipsa carnis assumptio, ac hominis appellatio, quam bonus boni Patris Filius suscepit (hæc enim quasi per reticentiam obiter commemorare fas sit, cum accurata confutatio blasphemiam secum ferat, nec ipsis auribus ferendam), quomodo, inquam, ista omnia non omnem mali principii audaciam, et rabiem decificent? Quid enim id quod hinc consequitur, magis horrendum et silentio præteritum asferre attinet, quod et cogitatione assequi licet, et jam ante indicatum est? Cumque illi eo insanis mentisque pertinaciæ pervenerint, ut cultus legalis assecles convicerentur, et condemnent, suffecerit omnino, si pietas impietati tantæ nihil aliud opposuerit, quam tremendum illud mysterium, incarnationem scilicet Domini nostri Jesu Christi, assumptionem carnis ex semine Davidis, nec minus id, quod sanctissimi Spiritus supervenientis virtute virgineus sanguis, in carnem compactus, hominem produxerit, imo, si et hæreditatem aliquam, tanquam paternam, regi hujus universi attribuendam putas, successionem in regno Davidico, et reliqua omnia quæ tanto mysterio

A τῆς ἀρχεῆακου δημιουργίας τὰ ἀπὸ γῆς φύμενα σπέρματα καὶ βλαστήματα, καὶ ὅσα τὴν ἀλογον ἐκλήρωσατο φύσιν, ἐπὶ τοὺς μετέχοντας αὐτῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν τρεφομένους οὐ βεβηλοὶ ταῦτα καὶ κοινοὶ· καὶ διπλῆς, μᾶλλον δὲ πολλαπλῆς καὶ διηνεκοῦς ἐμπύμπλησι πονηρίας, τοῦτο μὲν αὖθις τὴν ἐμφυλούσαν ἀπὸ γενέσεως τοῖς ἀνθρωπίνους σώμασι πονηρίαν διακρατοῦντά τε καὶ συνέχοντά· τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς ἐμφυτον κακίαν ὑποφύμενά τε καὶ συνεπάγοντα; Ἄλλ' εἰ μὴ τῆς ἀγαθοῦ προνοίας ἦσαν αἱ Μωσαϊκαὶ νομοθεσίαι, πῶς ὁ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς Κύριος τὸν συγκαταθέμενον ταῦταις γραμματέα καὶ ἀποδεξάμενον τὴν τε πρώτην ἐν τῷ νόμῳ καὶ τὴν δευτέραν ἐντολήν, ἡγάγησε, καὶ δι' ἐπαίνων ἐδεξιώσατο, ὅτι τε νουνεῶς αὐταῖς τὸ πρᾶσθαι ἐπέψφισατο, καὶ ὅτι τιμῶν καὶ ἀσπαζόμενος ταῦτα, ὥρῃ; Καὶ τὸ μείζον εἰς ἐγκώμιον, καὶ ὅτι τῆς ἀγαθότητος προήλθον αἱ διὰ Μωσέως ἐντολαί, οὐ μακρὰν εἶναι ἀπεφάνητο τὸν ἐν ταῖς βεβιωκότα, καὶ τιμὴν αὐτοῖς εἰδὼτα, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἀλλὰ γὰρ ὁ Ζαχαρίας καὶ ἡ Ἐλισάβετ νόμῳ τὸν βίον ἰθύνοντες, ὁρᾶν ἔνεστιν, ὅπως ὑπὸ ἱερολογίας δίκαιοι τε ἀνακηρύττονται, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτῶν ἔχουσι παρῶναισιν ἐν ὧν τοῦ Θεοῦ. Ὅπερ οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης δόξης τὸ δίκαιον διδάσκει λαβεῖν, ἀλλὰ θείας κρίσεως κόσμον ἑαυτοῖς τὴν δικαιοσύνην περιβαλεῖν. Καὶ τί δὲ πράττοντες ταύτην εἶχον τὴν χάριν κοσμοῦσαν αὐτούς; Ἐν πάσαις, φησὶ, ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου πορευόμενοι ἀμεμπτοί. Ὅταν οὖν τὰ ἱερὰ λόγια δικαίους καὶ ἀμεμπτοὺς θεῖα κρίσει τοὺς ἐνασκουμένους ταῖς Μωσαϊκαῖς ἀναγράψει ἐντολαῖς, οὐ τὴν πονηρίαν; ὑπηρετάς τοὺς ἐξυβρίζειν τολμᾷς, πῶς οὐ καταφεύδῃ μὲν μετὰ τῶν ἄλλων σαυτοῦ καὶ αὐτὴν τὴν ἐπωνυμίαν Χριστοῦ; Πῶς δὲ οὐδὲν ἑλάττων εἰ μὴ καὶ μᾶλλον κατ' αὐτῆς τῆς χάριτος ἤπερ τοῦ νόμου κατεξανίστασαι, καὶ τὰ βλάσφημα χεῖλι κινεῖς; καὶ ταῦτα τῇ γλώσσῃ προσποιούμενος προσκυνεῖν καὶ διὰ σεβασμῶτος ἀγειν αὐτήν; Ἡ δὲ τοῦ Γαβριὴλ θεῶν ἀποστολή, καὶ ὁ τῆς ἀσπόρου καὶ παρθενικῆς γαστρὸς ἁγιασμός, καὶ τὸ ἀναβρῆθῆναι Πατέρα τὸν Δαβὶδ τοῦ ἀγαθοῦ δημιουργοῦ τῶν ὧν Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκείνου βασιλικὸν θρόνον δι' αἰῶνος ἐγγεγίρῃσθαι τὸν τῶν ὧν βασιλεὺς καὶ ἀπλῶς τὸ σάρκα λαβεῖν, καὶ ἀνθρωπὸν χρημάτισαι τὸν ἀγαθὸν Υἱὸν τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς (δεῖ γὰρ ἐν ἀποσιωπήσεως νόμῳ κἀνταῦθα διελεῖν· ὁ γὰρ διὰ τῆς ἀκριθείας Ἐλεγγος καὶ αὐταῖς ἀχοαῖς τὸ βλάσφημον ἀφόρητον συνεφέλικται)· πῶς ἅπασαν τῶν ἀποστατῶν οὐ καταβάλλει τόλμαν καὶ μανίαν τῆς χειρὸς μοίρας; Τί γὰρ δεῖ τὸ φρικτότερον ἐπάγειν τῆς ἀκολούθου καὶ σιωπώμενον, αὐτὸ μάλιστα νοεῖν παρεχόμενον, ἄλλως τε καὶ προειρημένον; Τοῦς δ' οὖν τῇ νομικῇ λατρείᾳ προσανακειμένους διασφύρειν τε καὶ καταδικάζειν πρὸς τοσαύτην μέθην καὶ διανοίας πύρρῳσιν ἀπεννηγμένων, ἥρχει μὲν, εἰ καὶ μὴδὲν ἄλλο κατὰ τῆς ἀσεβείας προῦβάλετο ἡ εὐσέβεια, ἀλλ' αὐτὸ γὰρ τὸ φρικτὸν, τὴν ἐνανθρώπησιν λέγω τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸ σάρκα λαβεῖν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ τὸ διὰ παρθενικῶν

αἱμάτων, ἐπιφοιτήσει τοῦ παναγίου Πνεύματος συμπαγέντων, εἰς σάρκα προελθεῖν, καὶ ὅλων ἀνθρωπων γενέσθαι. Εἰ βούλει δὲ καὶ ὡς πατρῶον κληρον ἐπιβάλλειν τῷ βασιλεῖ τῶν ὅλων, τὴν τῆς Δαυὶδικῆς βασιλείας διαδοχὴν, καὶ ὅσα ἄλλα τῷ μυστηρίῳ συμπεριέχεται· ἥρκει δὲ ταῦτα καὶ χωρὶς τινος ἄλλης ἐπιφορᾶς καὶ προσθήκης, τοῖς τε μὴ παντάπασιν τὴν τοῦ νοῦ προδεδικασίαν χάριν, ἣν Πλαστουργὸς δεξιὰ αὐτῇ διαπλάσει ἐχαρίσατο, ἐπιστροφῇν τινα καὶ ἀνάνηψιν τῆς θεομάχου γνώμης ἀπεργάσασθαι, καὶ τῶν ταύτην καθάπαξ δι' ὧν θεομαχοῦσιν, ἀπεσθηκότων καὶ τῷ ἐχθρῷ προδεδικωκότων, ἀνακάμψαι τε τὸ θράσος, καὶ πρὸς σωτηρίαν ἐξ ἀπορίας, εἰ καὶ μὴ ἐκόντων, συναλάσαι. Τί γάρ τούτου λαμπρότερον εἰς ἑλεγχον τῆς τοιαύτης ἀσεθείας; Τί δὲ δυνατότερον κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγχαῖαι καὶ τῶν μαστίγων τὸ πλήθος ἐπιδειξάι, ὧν πόρρω τῆς ἀληθείας γεγονότες, καὶ μηκέτι Θεῷ προσεγγίζειν ἀνεχόμενοι ὑπευθύνους ἑαυτοὺς παρεσκευάσαντο· πλὴν εἰ καὶ πάντα παράγειν οὐ ῥάδιον ὅσα σπηλιτεύει τὴν ἀπόνοιαν, ἀλλ' οὖν διὰ τῶν ἐπικαιρῶν ἐτι προλείπει, οὐ περιττὸν ἰσως οὐδὲ ἀχρηστον. Σημνουεῖται γάρ εἰ μὴ τινι ἄλλῳ, ἀλλ' οὖν γε τῷ πλοῦτῳ καὶ τῇ περιουσίᾳ τῶν κατὰ τῆς ἀποστασίας ἀποδείξουν τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας τὸ πλῆρωμα.

ΙΕ'. Ὁ μὲν οὖν τῶν ἀγγέλων ὕμνος ἐπὶ τῷ τόκῳ, οἷς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν εἰς μίαν ἁρμονίαν καὶ συμφωνίαν συνῆπτεν, εἰς ἓνα ποιητὴν τὴν αἰσθητικὴν κτίσιν ἄπασαν ἀνῆγε, διὰ τῶν ἄκρων αὐτῆς καὶ τὰ ἐν μέσῳ συναναφέρων. Καὶ χαρὰς ἀρχὴν ἀενάου τὴν πόλιν εὐρεῖν τοῦ Δαυὶδ εὐηγγελίζετο, ἅτε δὴ τῆς ἀνεκκαλήτου εἰρήνης τε καὶ θείας εὐδοκίας διὰ πάσης γῆς ἐμπολιτεύεσθαι παρῆρσιν λαμβανούσης. Οἷς δ' ἡ θεὸς ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἡ εὐδοκία, δι' ὧν αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἀτοπίας ἐπλήρωσαν, ἀπελήλαται, τούτους εἰκνύς οὐδὲ τὸν αὐτῶν Ποιητὴν, ὃς καὶ τοὺς ἀγγέλους ὁμολογεῖν ἐξαπέστειλε, καὶ τὸν ὕμνον προσεδέξατο, οὔμενοὺν οὐχ ὁμολογεῖν τὸν αὐτὸν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς ποιητὴν συνησέθενται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐκ ἔξω τῶν πρώτων τοῦ μυστηρίου συμβόλων, οἶμαι, πίπτουσιν. Ἄ δὲ τὴν μετ' ἐκεῖνα τάξιν ἐπέχει, ὃ ὑπὸ τὸν νόμον Συμεῶν, καὶ τὸ ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα ἅγιον καὶ ὁ δι' αὐτοῦ χρηματισμὸς, καὶ ἣ ἐν τῷ νομικῷ ναῷ τοῦ προσδύτου παρουσία, οὐδ' αὐτὴ χωρὶς τοῦ παναγίου Πνεύματος τελουμένη, καὶ τῆς ἀγαθότητος ἡ πηγὴ ὑποκύπτων ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τῷ νόμῳ, καὶ οὐχ ὑποκύπτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγκάλας, αἱ τὴν νομικὴν ἑστέρων λατρεῖαν, δορυφορούμενος, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ ἱερὸν καὶ πάλιν ὁ Συμεὼν, ἐπεὶ τῶν ἐλπίδων εἶχε τὸ πέρας, καὶ τοῦ χρηματισμοῦ τὸ μεῖζον εἶδε, καὶ τὸ λείπον αὐτῶν, καὶ τυγχάνων εὐλογῶν τε τὸν Θεόν, ὃς ἰδεῖν τε αὐτῷ ἐχηρμάτισε τὸ ἀπόρρητον, καὶ τῆς ἐλπίδος οὐκ ἐψεύσεν, ἀλλ' ὀφθαλμοῖς ἤξῃως θεάσασθαι τὸ σωτήριον πάντων τῶν ἔθνων, καὶ τὴν δόξαν τοῦ Ἰσραὴλ, ἥτις ἐστὶν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Καὶ μὴ παρέργως ταῦτα τοῖς ὡσι δέχου. Πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐν τῷ προσδύτῃ, ἀλλ' οὐχ ὁ Πονηρὸς, ἀνθρώπε, δι' οὗ καὶ ὁ χρηματισμὸς (6) ἀνδρὶ

A comprehenduntur : hæc, inquam, sine omni alia accessione aut additione suffecerint illis, qui non omnino illud, quod Conditoris dextra in ipsa creatione illis largita est, rationis beneficium abjecerunt, ad conversionem et excussionem sententiæ impiæ perducendis, non minus autem eorum, qui rationem per pugnam adversus Deum exstinxerunt, hostique tradiderunt, audaciæ contundendæ, ipsisque etiam invitis a disputatione ad silentium compellendis. Quidnam enim luculentius ad confutationem talis impietatis afferri potest? Quid vero efficacius ad maxillas eorum quasi camo et freno compescendas, ac ostendendam eminus flagrorum copiam, quibus se ipsi tanquam a veritate alieni, neque ad Deum accedere cupientes, obnoxios reddiderunt. B Enimvero quamvis non omnia ea, quæ insaniam eorum coarguunt, in medium afferri possint, præcipua tamen persequi nec supervacaneum forte, nec inutile fuerit. Plenitudo enim Ecclesiæ Dei si nulla re alia, certe copiis et abundantia argumentorum contra defectionem hanc superbit.

XV. Angelorum itaque hymnus in nativitate decantatus, per quos cælum et terram in harmoniam et concentum conjunxit, creaturas sensibiles omnes ad unum Conditorem retulit, per supremam earum ea quoque, quæ in medio sunt, in eandem classem collocans. Idem quoque civitatem David primas hujus gaudii æterni partes ferre nuntiat, pace scilicet ineffabili et divino beneplacito per omnem terram dominandi facultatem exercente. Quibus vero rebus divina pax et benevolentia, per quas animas suas insolentes reddiderunt, ab ipsis propulsata est, iisdem eo impietatis redacti sunt, ut nec eorum Conditorem, qui et angelos hymnum cantaturos misit, hymnumque eorum recepit, non eundem cœli et terre creatorem profiterentur. Sed illa quidem non prima mysteriorum elementa, puto, superant. Quæ vero secundum ab istis locum occupant, Symeon scilicet sub lege existens, Spiritus sanctus ipsi superveniens, vaticinium per eum editum, ejusdem senis in templum adventatio, nec ipsa sine Spiritu sancto facta; et Servator noster, ille bonitatis fons, legi se subjiciens, nec subjiciens solum, sed et ulnis, quæ calum legalem amplectebantur, susceptus, imo ipsum quoque templum, iterumque Symeon, qui ideo, quod finem spei suæ consecutus erat, et majorem vaticinii partem viderat, Deum laudabat, qui et arcanum hoc ipsum visurum prædixerat, nec spe permiserat frustrari, sed potius dignum judicaverat, qui oculis suis videret Salutare omnium gentium, et gloriam Israelis, quæ est ipse Servator noster Jesus Christus. Tu vero hæc auribus non obiter accipe. Spiritus sanctus erat apud senem illum, o homo, non autem Malus

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(6) Χρηματισμός. Ita scripsi pro χρηματισμὸν, quod textum mendose occupaverat.

ille : per eundem et oraculum illud factum erat homini in lege viventi, sicut et Servator juxta legem in templum adducitur, et juxta legem ulnis portatur. Neque vero homo injurius aut Malo obnoxius, sed a Deo duplici nomine actus, quod et Spiritus Sanctus super eum erat, et manibus ferebat Christum, salutem omnium gentium imo et gloriam Israelis proclamat, non alium atque alium, sed ipsum Dominum nostrum Jesum Christum, mediatorem et conditorem. Nam quæ Patris sunt, eadem sunt et ipsius omnia, sive veteris sint testamenti sive gratiæ. Quæquidem, quamvis predictis inferiora sint, non tamen in confutatione hominum contra Deum pugnantium secundum locum occupant. Ubi enim blasphemiam ullam contra legem, aut ea, quæ sunt legis, aut sanctuarii legalis, inveniri ostendent? Sed quid dico blasphemiam? Nonne potius omni honore et cultu afficiunt ea, quæ communia sunt et conjuncta, et affinia gratiæ. Anna autem, prophetis, cujus vita erat precatio, et commoratio in templo, et ut summatim dicam, cultus legalis, nisi et ipsa a benefica manu et providentia profecta fuisset una cum iis, quibus in vita gaudebat, nisi etiam inspirationem inde habuisset quomodo laudasset Dominum, et de bono Deo locuta fuisset, quod scilicet saluti futurus sit illis, qui Hierosolymis ipsum expectarent? Itane illi, qui sperabant Christum in salutem suam venturum, malum principium colentes, ad bonum retulissent spem suam? Quis vero, rationis compos, non aversetur et gravissimi erroris arguat ita ratiocinantem?

● XVI. Sed procede mecum ulterius. Ascendit Servator in templum una cum Matre sua, vere tali, et virgine : simul vero ibat pater, ex desponsatione talis habitus. Et hic iterum legem implens Servator ascendit, non semel, sed sæpius, quasi destinata opera non semel sed sæpe coercere et dejicere vellet homines in præcepta legis injurios. Cum igitur aliquando pro more eo abiisset, absolutis iis, quæ lex poscebat, ac tempore domuitionem inferente sanctissima quidem Mater cum aliis, et ipso quoque Josepho, domum revertebatur : et, qui nostri causa puer factus erai, per triduum integrum in templum commorabatur cumque inter medios doctores, uti decebat, consedisset, tum perceptione questionum, tum exquisitis et accuratis responsionibus ita cepit colloquentes, ut stuporem illis et admirationem Deo plebam afferret, neque illis solum, sed et omnibus, quibus doctrinam et sententiarum collationem audire licebat. Cum interea Jesus, templo addictus, in his versaretur, sanctissima Mater ejus et Josephus in via Jesum secum non esse videntes, cum cognatis autem versari opinantes, non adesse vero, instituto scruti-

* Luc, II, 36.

A διὰ νόμου βιούντι, καὶ κατὰ νόμον ὁ Σωτὴρ ἀνάγεται εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἀγκαλοφορεῖται. Καὶ οὐχ ὁ θεοβλαβὴς ἢ ἀναιμένος τῷ χειρὶν, ἀλλ' ὁ θεοφορούμενος ἀμφοτέρωθεν, ὅτι τε Πνεῦμα ἅγιον ἦν αὐτῷ, καὶ ὅτι χειρὶν ἔφερε τὸν Χριστὸν, σωτηρίαν μὲν πάντων τῶν ἐθνῶν ἀναφωνεῖ, ἀλλὰ καὶ δόξαν τοῦ Ἰσραὴλ, οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν μεσίτην καὶ δημιουργόν. Καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς γὰρ αὐτοῦ ἐστὶν ἅπαντα τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς χάριτος. Ταῦτα εἰ καὶ δευτερεύει τῶν προλαβόντων, ἀλλ' οὖν οὐ τὴν δευτέραν χώραν, ὅσα γε τοῖς ἐλέγχους βάλλειν τοὺς θεομάχους, ἔχει. Ποῦ γάρ τινα βλασφημίαν κατὰ τοῦ νόμου ἢ τῶν ἐν τῷ νόμῳ, ἢ τοῦ νομικοῦ ἱεροῦ πάρεδον εὐρεῖν ὁλως ἐνδιδῶσιν; Ἀλλὰ τί εἶπον βλασφημίαν; Πόσης τιμῆς καὶ δόξης οὐ μεταδιδῶσιν, ὅσοις ἐνεστι μετασχεῖν τοῖς κοινωνοῦσι καὶ συνδιαπλεκομένοις καὶ συμφωνοῦσι τῇ χάριτι; Ἡ δὲ προφητεῖς Ἄννα, ἥς βίος, ἢ προσευχὴ καὶ ἡ ἐν τῷ ναῷ σχολή, καὶ τὸ πᾶν εἰπεῖν, ἡ νομικὴ λατρεία, εἰ μὴ τῆς ἀγαθοουργοῦ καὶ χειρὸς καὶ προνοίας ἦν καὶ αὐτῇ, καὶ οἷς ἐβίου καὶ ἐσπινύνοτο, εἰ μὴ τὴν ἐπίπνοιαν εἶχεν (7) ἐκτεθεῖν, πῶς ἀνθρωπολογεῖτο τῷ Κυρίῳ, καὶ περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐλάλει Θεοῦ, ὡς λύτεως οὗτος εἴη τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ προσδεχομένοις αὐτόν; Ἄρα δὲ, οἱ προσεδόκων εἰς Σωτηρίαν αὐτῶν ἦκεν τὸν Χριστὸν, οὗτοι, τὴν φαύλην θεραπεύοντες ἀρχήν, πρὸς τὴν ἀγαθὴν ἀνέφερον τὰς ἐλπίδας; Καὶ τίς ἀνλογισμοῦ κύριος οὐ βδελύσσεται καὶ κλάνης ἐσχάτης ἐπιπληρεῖται τὸ διαλογίζεσθαι ταῦτα;

IC. Ἰδοὺ δὲ μοι καὶ προσωτέρω. Ἀνεῖσιν ὁ Σωτὴρ εἰς τὸ ἱερὸν ἅμα τῆς ὡς ἀληθῶς Μητρὸς καὶ πατρὸς συνανήκει δὲ καὶ ὁ τῇ δόξῃ τῆς μνηστειᾶς πατήρ. Κάνταῦθα πάλιν τὸν νόμον πληρῶν, ὁ Σωτὴρ καὶ ἀνείσιν, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, ὥσπερ ἐξεπίτηδες, οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ καὶ πολλάκις, ἐπιστομίζειν καὶ καταβάλλειν σπουδάζων τοὺς τῶν νομικῶν ὑβριστὰς ἐντολῶν. Ἀνελθὼν δ' οὖν ποτε κατὰ τὸ ἐλθισμένον, ἐπεὶ τὰ νενομισμένα αὐτοῖς ἐτελευτήθη, καὶ τὴν εἰς τὸν οἶκον ἐπάνοδον ἐπέβαλλεν ὁ καιρὸς, ἡ μὲν πανάγιος μήτηρ ἅμα τε ἄλλοις καὶ τῷ Ἰωσήφ οἶκαδε ἀπῆει ὁ δὲ δι' ἡμᾶς παῖς ἐφ' ὅλας ἡμέρας τρεῖς ἐνεφιλογῶρε τε τῷ ἱερῷ καὶ τῶν διδασκάλων, ἡνίκα δέοι, καθεζόμενος ἐν μέσῳ, τῇ τε συνέσει τῶν ἱρωτήσεων καὶ τῇ εὐθύτητι καὶ ἀκριθείᾳ τῶν ἀποκρισεων οὕτως εἶλε (8) τοὺς προσομιλοῦντας, ὡς ἐκστασίν τε καὶ θάμβος αὐτοῖς φιλόθεον ἐμβαλεῖν. Καὶ οὐ τοῦτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσοις ἀκούειν παρῆν τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν διαλέξεων. Εἶτα ἐν ᾧ διέτριβεν ἐν τοῦτοις, τῷ ἱερῷ προσεδρεύων ὁ Ἰησοῦς, ἡ πανάγιος μήτηρ αὐτοῦ καὶ ὁ Ἰωσήφ κατὰ τὴν ὁδὸν οὐκ ὁρῶντες συνόντα αὐτοὺς τὸν παῖδα, συνεῖναι δὲ νομίζοντές τισι τῶν συγγενῶν, ἐπεὶ ἀνεβίβαζεν αὐτοὺς

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(7) *Εἶκεν*. Legendum puto εἶλεν ex εἶλω. Ita paulo post § 16, Noster : Πῶς δὲ τὴν ἐπίπνοιαν ἐκ πονηρᾶς εἶλκον ἐνεργείας;

(8) *Εἶλε*. Ita non dubito legendum esse ex αἶρω pro εἶτε quod scripserat librarius.

ἡ ζήτησις, τοῖς μὴ παρῆναι, ἀναστρέφουσιν μὲν A
 θάττον κατὰ τὴν αὐτὴν ζήτησιν εἰς τὸ ἱερὸν, εὐρί-
 σκουσι δὲ πράττοντα, ἅπερ τε ἦν πράττειν εἰκὸς,
 τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου καὶ δόξαν τοῦ Ἰσραὴλ,
 καὶ ὁ λόγος προσηγγεῖλεν. Εἶτα λέγει αὐτῷ ἡ Μή-
 τηρ· Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; ὁ πατήρ
 σου κἀγὼ ὁδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε. Καὶ πρόσεχε·
 μᾶλλον δὲ οὐδὲν δεῖ συναγαγεῖν ἑαυτὸν οὕτω σαφῇ
 πάντα καὶ ἐνώπια. Ἀποκρίνεται γὰρ αὐτοῖς ἡ πηγὴ
 τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγαθότητος· Τί οὖν ἐζητεῖτέ
 με; οὐκ ἴδετε οὖν ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς μου δεῖ
 εἶναι με; Τί τοῦτου σαφέστερον ἢ τῶν ἀσεβῶν ἐμ-
 φράττειν τὰ σόματα δυνατώτερον; Πατήρ ἐμὸς
 ἀληθὺς, ὥπερ ἀνιέρωται τὸ ἱερὸν. Τὰ δὲ τοῦ Πατρὸς
 πάντα ἐστὶν ἐμά. Οὐκοῦν οὐκ ἔδει ζητεῖν ἀλλαχοῦ,
 ἔξω εὐρίσκειν ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς. Ἄλλ' ἡ μὲν B
 Ἀλήθεια τὸ νομικὸν ἱερὸν καὶ τὰ τοῦ νόμου δόγματα,
 ὧν καὶ ἡ διδασκαλία καὶ ἡ διὰ λέξιν ἐπράττετο, τοῦ
 Πατρὸς αὐτοῦ εἶναι, λαμπρῶς τῇ φωνῇ διαμαρτύρε-
 ται· οἱ δὲ τοῦ ψεύδους ὑπηρέται ἀντιλέγουσιν οὐ φρίτ-
 τουσιν, ἀλλ' ἅμα δύο ταῦτα τολμῶσι τὰ ἐσχάτα, τὸν τε
 Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς αὐτῶν
 ἀποθνήσκοντες νομοθεσίας καὶ κυριότητος, καὶ τὴν τοῦ
 Υἱοῦ μαρτυρίαν, ὅτι καὶ χεῖλεσιν ἄκροις ὁμῶς καὶ αὐ-
 τοῖς σωτήρα καλεῖν καὶ ἀλήθειαν οὐ παραιτοῦνται, πα-
 ραγράφουσι τὸ μὲν οἱ τρισαλιτῆριοι προσλαμβάνου-
 σιν. Οὕτως ὁ κατὰ τοῦ νόμου προσηλακισμὸς συμπο-
 ρηλακίζει μὲν καὶ αὐτὸν τὸν νομοθέτην τῆς χάριτος.
 Μᾶλλον δὲ κατ' αὐτῶν τῶν ἑκατέρων (9) διαθήκην
 διαθεμένον τὸ βλάσφημον ἀπ' ἀρχῆς οἱ ἀποστάται C
 ὠδίνουσιν, εἶτα πρὸς τὸν ὀλέθριον τόκον οἱ πάντα
 θρασεῖς ἀθρόον ἐλθεῖν τῷ δέει τῶν ἀκροατῶν ἀπο-
 δειλιάσαντες, ἀντὶ τοῦ δοῦναι φθορᾶ, ἣν ἐνεκυμώ-
 νησαν, τοῦ δράκοντος σποράν· οἱ δὲ βραχεῖ μόνῳ
 χρόνῳ τὸν τόκον συστέλλουσι, κύκλῳ δὲ καὶ διὰ μη-
 χανῆς τὸν συλληφθέντα ἰὼν διὰ τῆς γλώττης ὁμοίως
 ἀποτίκτουσι. Καὶ γὰρ ἐχέουσι μὲν τὸν ἰὼν κατὰ
 τῆς νομοθεσίας, ἀπὸ δὲ τῆς κατὰ τῶν νομοθεσιῶν
 παροινίας κατ' αὐτῶν πάλιν τῶν θεμένων τοὺς νό-
 μους οὐδὲν ἔλαττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἐπαναδραμόν-
 τες ἐνασελγαίνουσι, καὶ δι' ὧν μὴν δεδοκίμετες τὴν
 ἀθρόαν προσβολὴν ἐπέχουσιν, οὐκ ἄγνοοι τὸ μέγεθος
 τοῦ τοιμήματος ἐξελέγχονται· δι' ὧν δὲ ἐπιγνόντες
 οὐκ ἀφίστανται, ἀσύγγνωστον αὐτοῖς παντελῶς κα-
 τασκευάζουσι τὸ πλημμελημα.

IZ. Ἔστι δὲ τοὺς τῆς ἀληθείας μαθητὰς ἰδεῖν,
 καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, οὐχ
 ὡς ἔτυχεν, οὐδ' ἅπασι, ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω περιφέ-
 ροντα, τὴν Ναζαρέτ καὶ πατρίδα καλοῦντας αὐτοῦ,
 καὶ οὐτ' ἐκείνους οὐδὲν εὐλαβούμενους, οὔτε αὐτὴν
 τὴν ἐπίγειον κτίσιν. Καίτοι πόσον ἐπὶ τῇ ἀρχῇ
 αὐτοῦ τῆς γεννήσεως ἀνομολογεῖν; Εἰ δὲ τῆς ὀλε-
 θρίας ἦν ἔργον αὐτῇ χειρὶ, ἄρα ἂν ἠνέσχετο, ἀγα-
 θὸς ὡς ἀγαθὸς Πατὴρ Παῖς, πατρίδα ταύτην ἐπι-

* Luc. II, 48. * ibid. 49.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(9) Ἐκατέρων. Ita scripsi pro ἑκατέρων, quod exhibebat codex. Sermo hic est de Testamento uro-
 que, et eodem utriusque auctore.

A nio, intelligentes, revertuntur quidem statim in
 templum, inveniuntque agentem ea, quæ agere
 decebat eum, qui et salus mundi erat et gloria
 Israelis, quæque verbum Dei prænuntiaverat. Post-
 ea dicit ei Mater : *Fili, quid fecisti nobis ita?*
ecce pater tuus et ego cum dolore quæсивimus te *.
 Attende nunc : sed non opus est mentem colligere,
 adeo omnia clara sunt et ob oculos posita. Respon-
 det enim illis fons veritatis et bonitatis : *Quid quæ-*
rebatis me? nonne sciebatis me esse debere in iis
quæ Patris mei sunt *? Quid hoc clarius est, aut ad
 ora impiorum compescenda efficacius? Pater meus
 verus is est, cui templum hoc sacrum est : quæ
 vero Patris sunt, et mea sunt omnia. Itaque non
 alibi decebat me quærere, quem licet in iis invenire,
 quæ Patris sunt. Ita quidem veritas ipsa templum
 legale et legis præcepta, quæ et docebantur, et
 disputabantur, Patris sui esse clara voce testatur,
 servi autem mendacii contradicere non verentur,
 sed eadem opera duo contraria audent, Patrem
 quidem Domini nostri Jesu Christi a legibus his et
 dominio in se repellentes, et Filii testimonium,
 quem extremis labiis Servatorem et veritatem vocare
 non defugiunt, perditissimi homines mendacii insi-
 mulare audent. Adeo aversatio legis ipsum quoque
 legislatorem a gratia repellit. Vel potius apostatæ
 hi jampridem ab initio blasphemiam contra utrius-
 que testamenti auctores parturientes, deinde
 vero, quamvis ad omnia audaces, a partu perni-
 ciosissimo metu auditorum prohibiti, pro eo, quod
 semen draconis, quod conceperant, perire pati
 debebant, brevi quidem tempore partum cohíbent,
 deinde vero per ambages quasi et arte quæsita
 conceptum venenum lingua pariunt. Et effundunt
 illi quidem venenum contra legem, ab insolentia
 vero in legem non minus, nisi longe magis in
 ipsos legum actores abrepti petulanter agunt. Et
 sic in quantum crassiore insultu uti verentur, con-
 victos omnino se præstant, quod magnitudinem
 facinoris sui non nesciant, in quantum vero id
 non ignorantes non recedunt, efficiunt, ut peccatum
 hoc ipsis non remittatur.

D

XVII. Videas vero veritatis discipulos, ipsum Do-
 minum nostrum Jesum Christum, non data occa-
 sione, aut semel, sed undique circumferentes,
 et Nazaret patriam ejus appellantes, eosdemque
 nihil et ne ipsam quidem terrenam nativitatem re-
 censere refugientes. Quantum vero requirebatur ad
 originem nativitatis ejus edisserendam! Jam si illa
 perniciosæ manus opus fuisset, nunquid putas bo-
 num boni Patris Filium passurum, ut hæc ipsi pa-

tria vindicaretur, aut permissurum, ut discipuli id A
auderent, quod si quis alius dicere fuisset ausus,
justum ipsi iudicium immissurus et ab hac teme-
ritate severe advocaturus fuisset? Atque ita quidem
per patriam Domini eorum in communem patriam,
vel potius totam creationem insultus evertitur et
prostratur. Si vero alius homo bonus est, alius
vicissim malus, quorum ille ex bono thesauro cor-
dis sui bonum profert, hic vero malum ex malo,
quis non profiteatur, quod non creatio corporis
primæva, nec anima, in conjunctionem et guber-
nationem ejus data, in hostile principium referenda
sit, sed quod liberum arbitrium, in ea scilicet, in
quæ non decebat, declinans, hac declinatione sua
bonum in malum converterit. Quam enim aliam
dederis causam, quod alii homines sint boni, alios B
vero in malum prospicientes videas, non minus,
quod quidem nolim, quam vos? Quæ enim in action-
ibus et sentiis vestris spontanea est malitia,
eadem separavit vos a grege honorum, sicut et jam
ante vos a bona seceverat intentione et consilio.
Propterea alii quidem sunt præcones bonitatis
Creatoris, suumque et norunt et celebrant Condi-
torem; alii vero ad eum calumniandum et factis et
lingua conversi, se ipsos quidem bonitati ejus et
creationi et dominio subtrahunt, obnoxios vero, oh I
stultitiæ dicam, an dementiæ? manui hostili
et rebelli faciunt. Si quis enim rem recte æstimare
voluerit, is, qui ex anima (eam enim cor hic signi-
ficat) bona profert, quomodo bonus esse potest,
nisi tota substantia bona dicatur? sicut vicissim tota
substantia mala est, quæ ex anima sua id, quod
reconditum est, malum producit. Sane non video
quam sibi veniam reliqua faciant, hi homines qui
mihi potius, dum prophetas et legem injuria affi-
ciunt, ejusmodi culpam contrahere videntur, quæ
a pœna immunis esse non possit. Ipse enim
Servator clamavit: *Multi prophetae et justi*; ubi
clarum est, hos esse eos, qui sub lege erant,
desiderarunt videre et audire, quæ videtis et au-
ditis *. Eadem opera discipulis quidem ostendit ratio-
nem dignitatis et gloriæ, ad quam pervenerint, de-
fectionem vero subvertit in eo, quod gratiam quidem
ejusque præcones potiores partes, secundas vero
prophetas, et eos, qui sub lege vixerint, necnon D
veritatis bonitatisque studiosos, obtinere testatur.
Quomodo vero Servatoris ejusque dogmatum ama-
tores servi adversariæ partis esse possunt? quo-
modo iidem inspiratione a malo principio politi
sunt, cum per naturam fieri nequeat, eosdem simul
et malitiæ indulgere, ne dicam, ab ea fabricatos
esse, et desiderio tamen in bonum ferri? Hoc enim
nihil aliud est, quam verbum Domini in contraria
omnia vertere. Illud enim Bonum ex malo corde

* Luc vi, 45. * Matth. xiii, 7.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(10) *Kard.* Malim legere μετά tanquam magis huc accommodatum. Neque raro præpositiones κατά et
μετά in mss. confunduntur.

γράφειν, ἢ καὶ τοὺς μαθητὰς εἰς τολμῆν, ὃ καὶ τις
ἄλλος λέγειν ἀπεθρασύνετο, δίκαιόν τε δίκην ἐπιβάλ-
λειν αὐτῷ καὶ τοῦ τολμήματος κατὰ πολλῆς ἀπάγειν
τῆς ἀγανακτήσεως; 'Ἄλλ' οὕτω μὲν διὰ τῆς τοῦ
Κυρίου πατρὶδος ἡ κατὰ τῆς κοινῆς πατρὶδος, μᾶλλον
δὲ ἡ κατὰ (10) τῆς κτίσεως ὁλης ἐπανίστασις καθ-
αίρεῖται καὶ καταστρέφεται. Εἰ δέ ἐστι μὲν ἄνθρω-
πος ἀγαθός, ἐστὶ δέ τις καὶ πονηρός· ὦν ὁ μὲν ἐκ
τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει
τὸ ἀγαθόν, ὃ δὲ τὸ πονηρὸν ἐκ τοῦ πονηροῦ, τίς οὐχ
ἂν συνομολογήσειεν, ὡς οὐχ ἡ ἀπ' ἀρχῆς πλάσις τοῦ
σώματος, ὥσπερ οὐδ' ἡ δοθεῖσα συνάπτεσθαι ψυχῇ
καὶ διακυβεῖν αὐτὸ, οὐκ εἰς ἀντίπαλον ἀνάγεται ἀρ-
χὴν, ἀλλὰ γε τὸ αὐτεξούσιον, πρὸς ὃ δὲ μὴ ἔδει βο-
πλὴν προσλαβεῖν, αὐτὸ διὰ τῆς βοπλῆς τὴν ἀγαθότητα
B μεταβάλλει εἰς τὸ πονηρὸν. Ἐπεὶ τίνα ἂν ἔχοι λόγον
ἄλλον, τοὺς μὲν τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀγαθοὺς, τοὺς
δὲ καθορᾶν νενευκότες εἰς τὸ πονηρὸν, ὥσπερ, εἴθε
δὲ μὴ ὤφειλε, καὶ ὁμᾶς. Ἡ γὰρ ἐν ταῖς πράξεσι
καὶ δόγμασι ὁμῶν ἀπὸ γνώμης πονηρία, διέσχισεν
ὁμᾶς τῆς ἀγέλης τῶν ἀγαθῶν, προδιασχίσασα τῆς
προαιρέσεως τῆς ἀγαθοειδοῦς. Διὸ καὶ οἱ μὲν κήρυ-
κὲς εἰσι τῆς ἀγαθότητος τοῦ δημιουργοῦ· καὶ τὸν
ἐαυτῶν ἐπίστανται καὶ δοξάζουσιν πλάστην, οἱ δὲ
πρὸς διαβολὴν αὐτοῦ καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ τῇ
γλώττῃ κατασύραντες ἐξιστῶσι μὲν αὐτοῦ τῆς ἀγα-
θότητος, καὶ πλάσεως καὶ κυριότητος ἐαυτοὺς, ὑπε-
ξουσίου δὲ, ὡς πῶς ἂν εἰποι τις τῆς ἀναγνησίας, ἢ
τῆς ἐμπληξίας! παρασκευάζουσι σφᾶς αὐτοὺς τῆς
C ἀντιπάλου καὶ πολεμίας χειρός. Ἐπεὶ εἰ τις γε
βούλοιο συνείναι, ὃ ἐκ ψυχῆς προφέρων τὰ ἀγαθὰ,
τοῦτο γὰρ νῦν ἡ καρδία δηλοῖ, πῶς ἂν ἡ τις εἴη
ἀγαθός, εἰ μὴ ὅλον λέγοιτο τὸ σύγκριμα ἀγαθόν;
ὥσπερ πάλιν ὅλον πονηρὸν ἐκείνο τὸ σύγκριμα, ὃ ἐκ
τῆς ἰδίας ψυχῆς τὸ τεθησaurισμένον προφέρει πονη-
ρὸν. Οὐχ ὁρῶ δὲ τίνα συγγνώμην αὐτοῖς ὑπολεί-
πονται, μᾶλλον δὲ πῶς ἀπαραίτητον αὐτοῖς, δι' ὧν
τοὺς προφήτας καὶ τὸν νόμον ἐνυβρίζουσιν, οὐ
κατασκευάζουσι τὸ πλημμέλημα. Αὐτοὺς γὰρ ἀνα-
κτράγεν ὁ Σωτὴρ· Πολλοὶ προσήται καὶ δίκαιοι·
δῆλον δὲ ὡς, Οἱ ἐν τῷ νόμῳ ἐπεθύμουν ἰδεῖν καὶ
ἀκοῦσαι, ἀβλέπετε καὶ ἀκούετε, τοῖς μαθηταῖς
ἅμα τε τὸν λόγον προτείνων καὶ τοῦ ἀξιώματος,
καὶ τῆς δόξης εἰς ὅσον ἤκουσιν, ἐπιδεικνύς· ἅμα
D δὲ τὴν ἀποστασίαν καταστρέφων, ἐν ᾧ τὴν χάριν
μὲν καὶ τοὺς ταύτης κήρυκας τὸ μᾶζον ἔχειν, οὐ
μὴν γε ἀλλὰ καὶ τοὺς προφήτας καὶ τοὺς κατὰ νό-
μον πολιτευσάμενους, ἐραστάς τε τῆς ἀληθείας καὶ
τῆς αὐτοῦ προσεμαρτύρησεν ἀγαθότητος. Οἱ δὲ τοῦ
Σωτῆρος καὶ τῶν αὐτοῦ δογμάτων ἐρασταὶ πῶς ἂν
εἴησαν ἀντιπάλου μοῖρα; θεραπεύται; πῶς δὲ τὴν
ἐπίπνοιαν ἐκ πονηρᾶς εἰλχον ἐνεργείας; μὴ συμ-
βαίνοντος ὅπως τῇ φύσει ἅμα τε τοὺς αὐτοὺς πονη-
ρίᾳ τελειοῦται, ἢ καὶ μὴ λέγω συγκατεσκευάσθαι, καὶ

τὴν ἐπιθυμίαν ἔχειν ἀναφερομένην εἰς τὸ ἀγαθόν. A Τοῦτο γὰρ ἀντικρὺς εἰς τὸ ἐναντίον ἐστὶ τὸν λόγον περιτρέπειν τὸν Διειποτικόν. Ἐκ γὰρ πονηρὰς καρδίας ἀγαθὸν ἐπιδειξάμενος φιλονεικεῖ προσερχόμενον (10*). Πάλιν δὲ συνάπτων ὁ Σωτὴρ τὰ κοινὰ τοῖς παλαιοῖς, καὶ παριστῶν, ὡς εἰς μίαν ἄγουσι σωτηρίας ὁδὸν, τὰ μὲν οἷον ὄντα προτέλεια, τὰ δὲ αὐτὴν χαρίζόμενα τὴν τελειότητα. Διὰ τοῦτο φησι· Πᾶς Γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὁμοίως ἐστὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδομοπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καιρὰ καὶ παλαιά. Δι' ὧν τε γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ θησαυρῷ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τὴν καινὴν προέρχεται καὶ τὴν παλαιὰν ἐκδίδασκει, τὸ συνέιναι καὶ συμφωνεῖν ἀλλήλοις· καὶ μὴ διαμάχεσθαι βεβαίως. Δι' ὧν τε ἑκατέρωθεν τὴν διδασκαλίαν εἰς τὴν βασιλείαν ἐπάγει τῶν οὐρανῶν, ἐπὶ περιφανέστερον τὸ λίαν αὐτῶν σύμφωνον καὶ ἀδιάρτητον ἐπισηφίστατο. Εἰ οὖν ἑκατέρωθεν μὲν ἐν τῇ αὐτῇ θησαυρίζεται διαθήκη, ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ πάλιν προέειπεν, εἰς τὴν αὐτὴν δὲ τοὺς, οἱ ταύτας ἐθησαύρισαν, τῶν οὐρανῶν ἀπάγει βασιλείαν, πῶς αὐτὰς ἀντίπαλοι διασχίσουσιν μερίδας; Ἀλλ' οὐχὶ τοὺς φρουραζόμενους εἰπεῖν ταῦτα, ὁ διαθήκης ἑκατέρας νομοθέτης οὐκ ἐκγέλασται μὲν καὶ ἐκμυκτηριεῖ; ὥς σκαυτὴ δὲ συντρίψει κεραμέως, ἅτε δὴ παντάπασιν ὁδοῦ δικαιοσύνης αὐτοὺς διασχίσαντάς τε καὶ ἀπολωλεκτάς; Προανακηρύσσεται δὲ καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας, ὃς τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ὥρῃ τειλούμενα· Ἀλλὰ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβες, καὶ τὰς νόσους ἐδάστασεν· καὶ τῷ μύλῳ αὐτοῦ ἀντρες ἡμεῖς ἰάθημεν. Καὶ ὁ τοῦ σκότους τὸν ἀρχόντα καὶ τὰς (11) ἐξουσίας διέλαβε, ταῦτα· προειδέναι ἢ προφητικὴ χάρις καὶ ἢ κατὰ νόμον πολιτεία τῷ προφήτῃ ἐχαρίζετο. Καὶ πῶς ἢ τὸν ληστὴν λανθάνουσα προφητεία ἐκ τῆς αὐτοῦ προήγετο ἐπινοίας; Πῶς δὲ ὁ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν προκαταγγέλλων διαπράττεσθαι, οὐκ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ὦδει, ἐξ οὗ τῆς ἀληθείας ἡ πηγὴ αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν σὺν ἀρχαγγέλου;

KH. Ἄρ' οὐ παύσαθε θεομαχοῦντες, οὐδέ τις ὑμᾶς μετέμειλε τῆς μακρᾶς ἀναφέρει πλάνης; Ὁ μὲντοιγε Σωτὴρ ἡμῶν τῷ προσελθόντι αὐτῷ καὶ ζωὴν αἰώνιον ἐπιζητοῦντι ταύτης τυχεῖν ἐπαγγέλλεται, οὐκ ἂν τὸν νόμον βλασφημήσῃ, οὐδέ τοὺς προφήτας ἐκμυκτηρίσῃ, ἀλλ' εἰ γε τὰς ἐντολάς πληρώσῃ. Πυνθανομένου γὰρ τοῦ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον αἰτοῦντος, Ποίας; (Ὡς πολλῆς τοῦ νόμου σέβασμότητος!) οὐ τὰς ἀπὸ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰς ἀπὸ τοῦ νόμου προβάλλεται, Οὐ φονεύσεις, λέγων, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις. Τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ

A provenire contendit. Cumque alibi Servator nova cum veteribus conjungat, monet simul in eandem ea ducere salutis viam, cum alia quidem initient, alia vero perfectionem donent: *Omnis Scriba, inquit, edoctus regnum cœlorum, similis est patri familias, qui ex thesauro suo bono profert nova et vetera***. Eo ipso enim, quo in eodem thesauro et ex eodem novum et vetus testamentum provenire docet, confirmat omnino, ea sibi invicem consentire et convenire, non autem secum pugnare. Dum vero utriusque doctrinam ad regnum cœlorum perducere tradit, adhuc clarius consensionem * et nexum* mutuum indissolubile astruxit. Quod si igitur utrumque testamentum in eadem re thesauri instar reconditum est, et ex eodem iterum prodit, in idem quodque cœlorum regnum eos, qui utrumque asservarunt, perducit, quomodo ea oppositæ factiones separabunt? Nonne potius utriusque testamenti auctor ea proloqui audentes ridebit et subsannabit, imo ut vasa figuli conteret, tanquam eos, qui se a via recta separaverint et perdididerint? Prænuntiat vero et propheta Isaias, ea quæ tempore Servatoris re ipsa præstita apparebant: *Ipse infirmitates nostras suscepit, et morbos pertulit: et plagis ejus nos omnes sanati sumus***. Ea quoque quæ dominum tenebrarum et potestates latuerunt, hæc præscire prophetiam, donum propheticum et vita secundum legem acta fecit. Quomodo vero prophetia, quæ latrorem latuit, ex ipsius inspiratione profecta est? Quomodo is qui Dominum nostrum Jesum Christum ita prædicavit, atque salutem nostram ita instaurandam prædixit, futura nisi a Deo bono et Patre, a quo fons veritatis, ipse Servator noster, profluxit, sed ab alio malo principio inspirationem habuisset, vaticinatus est?

οὕτω μὲν θεολογῶν, οὕτω δὲ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπνεόμενος τὰ μέλλοντα ἐχρησμοποιῶν, ἀλλὰ τινος (12) ἄλλης πονηρίας ενεργού-

XVIII. Nunquid igitur cessatis, contra Deum pugnare, neque vos ulla poenitentia a longo errore revocat? At enimvero Servator noster illum, qui ad se veniens vitam æternam quærebat, hujus participem fore promittit, non certe, si legem conviciis proscinderet, aut prophetas subsannaret, sed si præcepta servaret. Cum enim homo, de vita æterna sollicitus, quæreretur, quænam servanda essent (O eximium cultum, legi præstitum!) non ea quæ gratiæ, sed quæ legis erant, proponit, *Non occides, inquit, non mœchaberis, non furaberis, non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum, et matrem,*

** Matth. xiii, 52. ° Luc. ii, 42 °° Isa. l, iii, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(10*) Προερχόμενον. Ita scripsi pro προσερχόμενον. Manifestum est, Photium hic illud velle, quod Marcus vii, 20, dicit ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ ἀνθρώπου. Sic paulo post ait: Τὴν καινὴν προέρχεται καὶ τὴν παλαιὰν ἐκδίδασκει.

(11) Τὰς. Restitui hoc pro τῆς, quod in ms. erat.

(12) Ἄλλὰ τινος. Sic scripsi pro ἀλλὰ τίνος, quod codex mendose exhibebat, quem et sæpe alias in scriptione accentuum a vero aberrare deprehendi, hinc inde etiam, ubi non monui, ad rationes grammaticas a me emendatum.

et dilige proximum tuum sicut te ipsum ¹². Vide vero bonum, quod in juvene illo erat, ut intelligas, quale quidem illud sit, cujus observatio vitam æternam conciliet. Cum enim is interrogaret, nihil aliud ipsum edocuit, quam, apostasiæ se opponens, legis præcepta proposuit, cum multa asseveratione contendens, ea bona esse et ad vitam æternam ducere. Quod si vero a bono Patre non fuissent, ipsiusque præconio consona, sed a tyrannide orta, quomodo illa veritas ipsa tanquam veritatis plena produxisset? Quomodo vero vitam æternam querenti eam per ea querendam suasisset? Quomodo denique, o maximam insaniam! si quis hæc vel in se considerare voluerit, illius, qui ab initio homicida erat, lex fuerit: *Non occides, non machaberis*, et cæteræ, quibus malitia ejusque sator e diametro ipsis oppositus, non sane, fovetur, sed potius efficitur, ut obediens a castigandorum pœnis procul moveantur? Qui enim a cædibus, et furto, et adulterio et falso testimonio immunem se præstat, proximumque suum diligit ut se ipsum, hic est, qui leges Bono oppositas conculcat, et eum, qui ab initio malus fuit, tanquam hostem confundit, qui denique, præstitis præceptis Mosaicis, gratiam accepit se ab ejus actionibus abstinendi. Ita actiones, quæ a legis præceptis proficiscuntur, sua natura bonum secum ferunt, et robur Mali per se invalidum esse demonstrant. Dum vero adolescentem perfectum fore pronuntiavit Servator, si reciperet et sua, quæ gratiam parerent, præcepta, neque hoc sane quidquam, quod dictis contrarium sit, infert. Primum enim non unumquodque eorum, quæ sub gratia sunt, præceptum per se perfectionem confert, quia sic sufficeret unum, et reliquorum observatio supervacanea foret. Neque enim hoc tantum ad bonæ legis rationem requiritur, ut in se perfectionem exhibeat, sed id potius, ut nihil, quantum quidem in ipsa est, reliquum faciat, quominus eum, qui circa eam versatur, bono jungat, et ab actionibus malis avocet. Deinde et ex ipsa hac assertionem non minus, quam ex prædictis, perspicere licet, præcepta legis in honore fuisse. Dum enim Servator illa non abjicit, sed potius iisdem sua superaddit, præterea vero per utraque perfectum quemdam fieri pronuntiat, manifestum sane est, quod ea quoque ipsa hac eorum, quæ sub gratia sunt, connexionem et conjunctionem perfectionis consortia esse pronuntiat. Neque enim quisquam, qui rationis usum integrum habet, affirmavit, eas leges, quas ipsa veritas bonas esse, et ad ipsum cælorum regnum ducere asserit, etiamsi ea quæ gratiæ sunt, simul adsint, nihil ad perfectionem conferre.

¹² Matth. xix, 16-20.

A ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Καὶ ὅρα τοῦ νεανίσκου τὸ ἀγαθόν, ὅποῖόν τί ἐστιν, ὃ ἡ πρᾶξις τὴν αἰώνιον ζωὴν προξενεῖ. Διερωτῶντος, ὁ Σωτὴρ οὐδὲν μᾶλλον ἐκείνον διδάσκων, ἢ κατὰ τῆς ἀποστασίας ἰστάμενος, τὰς νομικὰς προέτεινεν ἐντολὰς, μετὰ πολλῆς τῆς βεβαιώσεως, ἀγαθὰ εἶναι ταύτας καὶ πρὸς ζωὴν ἀπάγειν τὴν αἰώνιον ἐπιμαρτυρῶν. Καὶ τοι εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ἦσαν, καὶ τῷ αὐτοῦ κηρύγματι σύμφωνοι, ἀλλ' ἡ τυραννὶς αὐτοῖς ἐπεφύετο, πῶς μὲν αὐτὰς ἡ ἀλήθεια, ὡς μετόχους προῆγε τῆς ἀγαθότητος; πῶς δὲ τῷ ζητοῦντι τὴν αἰώνιον ζωὴν δι' αὐτὴν εὐρεῖν ἐπιτίθετο; Πῶς δὲ, ὡ βαθείας μέθης! εἰ τις καὶ καθ' ἑαυτὰ ἐθλοῖα ταῦτα σκοπεῖν, τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου νόμος τό· *Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις*, καὶ τὰ ἄλλα, οἷς ἐκ διαμέτρου ἡ κακία καὶ ὁ ταύτης σκοπεῖς, μὴ οὐ θεραπεύεται, ἀλλὰ γε δὴ καὶ ὡς πορρωτέρω μαστιγουμένων δίκην ἀπελαύνεται. Ὁ γὰρ φόνων καὶ κλοπῆς, καὶ μοιχείας καὶ ψευδομαρτυρίας κρείττων γεγονώς, καὶ τὸν πλησίον ἀγαπήσας ὡς ἑαυτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ καταπατὼν τοὺς ἀντικειμένους τῇ ἀγαθότητι θεσμούς, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν ἀρχέκακον κατασχύνων ἐχθρὸν, καὶ τῶν αὐτοῦ πράξεων μακρὰν ἀποδιώκειν χάριν λαβὼν διὰ τῆς ἐργασίας τῶν Μωσαϊκῶν ἐντολῶν. Οὕτως καὶ καθ' ἑαυτὰ τῶν νομικῶν ἐντολῶν αἱ πράξεις τὴν ἀγαθότητα φέρουσιν ἐν ἑαυταῖς, καὶ τοῦ Πονηροῦ τὸ κράτος σαθρὸν ἐλέγχουσι δι' ἑαυτῶν. Εἰ δὲ καὶ τέλειον τὸν νεανίσκον ἀνείπεν ἔσεσθαι προσλαμβάνοντα καὶ τὰς ἰδίας, αἱ τὴν χάριν ποιοῦσιν, ἐντολὰς, οὐδὲ τοῦτο τοῖς εἰρημένους οὐδὲν ὑπεναντίον μετακινεῖ. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲ ἐκάστη τῶν ἐν τῇ χάριτι καθ' ἑαυτὴν τὸ τέλειον προξενεῖ, ἐπεὶ ἐξήρκει ἂν ἡ μία, καὶ τῶν ἄλλων ἥ ἡ πρᾶξις περιττή. Οὐ γὰρ τοῦτο νομοθεσίας ἀγαθῆς, τὸ καθ' ἑαυτὴν παρέχειν τὸ ἐντελές, ἀλλὰ τὸ μηδὲν καθυφεῖναι, τότε ἐπ' αὐτῇ, πρὸς τὸ μὴ συνάπτειν μὲν τὸν μετιόντα ταύτην τῷ ἀγαθῷ, ἀπάγειν δὲ τῆς ἐργασίας τοῦ πονηροῦ. Δεύτερον δὲ καὶ δι' αὐτῆς ἐστὶ τῆς ἀποφάσεως οὐδὲν ἑλαττον συνιδεῖν, ἢ διὰ τῶν προτέρων τὰς νομικὰς τιμωμένας ἐντολὰς. Τὸ γὰρ ἐκείνας μὲν τὸν Σωτῆρα μὴ ἐκβαλεῖν, ἐπὶ δὲ ταύταις καὶ τὰς ἰδίας ἐπαγαγεῖν, εἴτα τὸν (12') τέλειον δι' ἀμφοῖν ἀποτελεῖσθαι, δῆλον ἂν εἴη, ὡς κακείναις τῇ συνδρομῇ τε καὶ συνοικειώσει τῶν ἐν τῇ χάριτι τῆς τελειότητος ἀνακηρύττει μετασχεῖν. Οὐ γὰρ ἂν τις σῶζων ὅλως τοῦ λόγισμοῦ τὸ ἀξίωμα, ὡς ἀγαθὰς τε ἀνείπεν (13) ἡ ἀλήθεια καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν χειραγωγούς πάντας ἀποφημιεῖται, εἰ καὶ προσέχουσιν αἱ τῆς χάριτος, μηδὲν πρὸς τὴν τελειότητα συντελεῖν.

VARÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(12') Τὸν τέλειον. Fortasse præstiterit legere τὸ τέλειον, sicut paulo ante noster dixerat τὸ τέλειον προξενεῖ.

(13) Ἀνείπεν. *Scriptum primum in codice erat ἂν εἴπεν, quod eadem manus recte correxerat per ἀνείπεν.

10. Ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα λογιζομένῳ, καὶ ὅσον ἰσχυρὰ κατὰ τοῦ γένους ὁ ἔχθρὸς, εἰς ὅταν τε κατηνέχθῃ πτώσιν ὁ ἄνθρωπος, καὶ πρὸς ὅσῃν ἀλλοτριώσιν ἡ φύσις ἀπηνέχθῃ τοῦ πλάσματος, ἀνδελομένη τοῦ Κτίστου τὸν πολέμῳ ἐπιγράφεσθαι δεσπότην· ἀναστρέφεται μὲν τὰ ἐντὸς, ταρασσεται (14) δὲ τὰ σπλάγχνα, καὶ προπίπτει δάκρυα, καὶ τοὺς ἐλέγχους οἱ θῆναι παρέρχονται. Ἀλλὰ τίς ἂν θῆνός ἐξαρκέσει τῷ πάθει; Οἶμαι γὰρ καὶ αὐτὸν τὸν Ἰερεμίαν, θρήνους, εἰ τις ἄλλος, εἰδὸτα συμπαράτειναι παραπτώμασι, τὸ ἐλαττον ἐνταῦθα λαβόντα, καὶ τὴν συμπάθειαν ὅλῃν κενώσαντα ἀπελθεῖν. Τηλικούτον πρόκειται πτώμα, καὶ τηλικαύτῃ κατέσχε τὸ ἀνθρώπινον πληγὴ. Ὅρα γὰρ, οἶμοι, νῦν μὲν ὅπως συνηγόρους ἑαυτοὺς προχειρίζονται τοῦ ἔχθρου, νῦν δὲ οὐ συνηγόρους μόνον ἀλλὰ καὶ τῇ κακίᾳ ὑπερβέχοντας καὶ παρευδοκίμοῦντας τὸν ἀρχέκακον καὶ ὑποσπορέα τοῖς τοιοῦτοις. Καὶ παρελαύνοντες τοῖς ἀτόποις τὸν εἰσηγητὴν, αἰσθῆσιν οὐκ ἐθέλουσι λαβεῖν. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος ἡμῶν ἡδὴ τὴν αὐτοῦ θεότητα καὶ ἰσχὺν παραδεικνύντος τοῖς θυμάσιν, ἐπεὶ τῶν ἄλλων νοσημάτων ἀπαλλάττων τὸ οἰκεῖον πλάσμα, οὐδὲ τὸ τῶν δαιμόνων στίφος εἰς διανοχλεῖν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας ἀπήλαυνεν, οὐκ ἐτόλμησεν, ὅπερ πρότερον, ἀλαζονεύσασθαι ὁ ἔχθρὸς, καὶ ἑαυτοῦ εἶναι, ἐξ οὗ ἐδιδάκετο, ἀντεπιβεῖν. Ἀλλ' ἅμα τε ὁ Κτίστης εὐσπλάγχυν τῷ κτίσματι προσέδλεψεν ὅμματα, καὶ ὁ λεγεὼν ἑδραπέτευσεν, καὶ οὐκ ἐξ ὧν φεύγει μόνον τοῦ ἀλλοτρίου διώκεσθαι, καὶ ἄκων ἔργοις ἐπιμαρτύρεται, ἀλλ' ὅτι μὴδὲ τῶν χοίρων φύσις ὑπὸ τὴν πονηράν ἐστι πλάσιν καὶ ἀρχὴν λαμπρότερον ἀνομολογεῖ. Αἰτοῦσι γὰρ οἱ τῆς πονηρίας τὸν κοινὸν Κτίστην καὶ Δημιουργὸν ἄδειαν αὐτοῖς παρασχεῖν, κἂν γοῦν ἐν ἐκείνοις εἰσέλθῃν. Ὁ δὲ ἄρα πάντα ἐν σοφίᾳ ποιῶν, οὐκ ἐκείνοις, ὥς ἔοικε, χαριζόμενος, ἀλλ' ἦν κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἔχθραν ἔχουσι καὶ μαιφονίαν ἐνδείξασθαι παραχωρῶν, ἀλλὰ μὴν καὶ τῆς ἀτόπου ταύτης νόσου, οἷόν τινα θεραπείαν προκατασκευαζόμενος τὴν τε αἰτῆσιν αὐτῶν ἀφῆκε προσελθεῖν, καὶ τὴν αὐτῶν ὁρμὴν καὶ γνῶμην εἰς θρίαμβον ἐξελθεῖν. Ὅρξ πῶς ὁ τῶν δαιμόνων λεγεὼν οὐ λόγοις ἀλλ' ἀνάγκῃ πιεζόμενος τοὺς χοίρους ἀνομολογεῖ ἔργα εἶναι τοῦ ἐν τῇ σαρκὶ κρυπτομένου ἀληθινοῦ Θεοῦ; Εἰτα ὁ ἔχθρὸς πρότερον καταψευδόμενος καὶ λέγων Ταῦτα πάντα ἐμὰ ἐστὶ, καὶ ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι, δώσω σοι αὐτά· οὗτος τότε ἀγνοῶν μὲν, ὅτι Θεὸς ἦν, ᾧ τὴν πείραν προσῆγε, καταλαζονευόμενος δὲ, ὥς τὰ ἐπίγειά ἐστιν αὐτοῦ, τῆς θεϊκῆς ἡδὴ δόξης διὰ τῶν θαυμάτων ἀπαστραπτούσης, ἔδεισε τε ὁ ἀναίδης, καὶ τῆς ἀλαζονείας ἀπέστη· καὶ ὁμολογεῖ δι' ἔργων μὴδὲ τὴν ἐπὶ τοῖς χοίροις ἔχειν ἐξουσίαν, μὴ ὅτι γε πλάσιν.

^{10*} Marc. v, 9. ¹¹ Matth. vi, 9.

XIX. Mihi vero hæc ita argumentanti, et, quantum hostis contra homines valuerit, in quantamque perniciem præcipites illi acti sint, quam item procul natura a Conditorē aversa sit, postquam adversarium loco Conditoris ut dominum suum elegit, exponenti, interiora invertuntur, visceraque commoventur, lacrymæ ex oculis cadunt, et querelæ argumenta superant. Sed quæ tandem lamentatio affectum satis exprimat? Ipsum enim Jeremiam, qui certe, si quis alius, threnos delictis pares concinnare valuit, hic inferiore fore, et omni commiseratione profusa negotium relicturum esse crediderim. Tam gravis ob oculos nobis versatur lapsus, et tantum genus humanum vulnus accepit. Vide enim quomodo nunc quidem, prohi dolor! se hostis administratos sistant, nunc vero non administratos modo, sed et ut tales, qui malitia ac factis hujusmodi ipsum ab origine malum et mali satorem superant ac vincunt, et ne sic quidem quamvis magistrum insolentia sua prætervehantur, mali sensu afficiuntur. Cum enim Servator noster divinitatem suam et potentiam miraculis jam declarasset, idem non solum aliis morbis creaturam suam liberavit, sed nec permisit, ut eadem a dæmonum caterva turbaretur, atque adeo cum auctoritate multa eam propulsavit, non sane tunc, ut antea, ausus est superbire hostis, suumque id, quod impetebatur, esse dixit. Sed simul ac Creator creaturam suam oculo miserante aspexit, legio dæmonum aufugit^{10*}, neque solum eo ipso, quod fugit, ab alienose peti re ipsa, etiam invitus, testatur, sed et, quod nec porcorum natura malo conditori et principio subjecta sit, clarissime proficitur. Mali enim isti a communi Conditorē et Creatore expetunt sibi facultatem vel in porcos ingrediendi. Qui vero omnia sapienter faciebat, certe non illis, ut videtur, gratificaturus, sed potius ostensurus, quam adversus homines inimicitiam foveant, cædemque spirent, imo vero et medicinam quamdam contra insolentem hunc morbum paraturus, petitionem eorum omni ex parte ratam esse, eorumque impetum et voluntatem triumphali loco inservire jubebat. Videsne, quomodo legio dæmonum non verbis sed factis, neque sponte sua, sed necessitate coacta, profiteatur, porcos opera esse veri Dei, sub carne occultati? Deinde hostis, qui primum mentitus erat dicens: *Hæc omnia mea sunt, et, si procidens adoraveris me, ea tibi dabo*¹¹; is, inquam, quidem ignorans, Deum esse eum, in quem tentationem moliretur, atque adeo terrestria sua esse gloriatos, nunc, quando divina gloria per miracula eluxisset, timuit sibi impudens, et ab arrogantia abstinuit: atque sic opere ipso fatetur, se nec potestatem quidem in porcos habere, nedum eos creasse.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(14) *Ταρασσεται*. Ita scripsi pro *παράσσεται*, quod est in ms.

XX. Tu vero, o homo, expergiscere: nondumne A
Dominum tuum agnoscere cupis, sed adhuc corpus
tuum creaturam Mali appellas? Is, cujus agebas
patronum, timore correptus, deponit mendacium,
tu vero in patrocinio pergis? Ille opere ipso clamat,
quod nec porcorum sit dominus, tu vero eum tuum
facis dominum? Is nondum perfecte Dominum
agnoscens, neque enim crux adhuc erat fixa, neque
sol tenebris obdlexerat lucem, neque terram, per
naturam alioquin quietam, mirabilis corripuerat
tremor, neque conclavia inferorum locorum evacuata
adhuc erant, neque resurrectio cognita: et velsic, cum
nihil horum adesset, latro, a veritate substantiali
sibi metuens, a potestate, quam antea sibi ipsi afflin-
xerat, se ipsum etiam invitus revocat. Veritas enim
mendacem ita coorcebat, ut cum antea regna omnia
sua esse gloriaretur, opere ipso ne in porcos qui-
dem, nedum in quiddam aliud, potestatem se
habere clamaret. Tu vero post crucem perlatam,
post spoliatum infernum, post factam resurrectio-
nem, post triumphatos principatus et potestates
tenebrarum, post datam tibi facultatem, omnem
hostis, si velis, potestatem eludendi; tu, inquam,
teipsum adhuc ferre potes, quando te alius, ne
dicam tu metetipsum, obnoxium et creaturam
Mali appellat? Quis vero non vel hinc facile per-
spexerit, quod, qui sub lege prophetæ erant et
legati, quosque Jerusalem, ceu stupidissimorum
Judæorum cætus prodit, lapidans et occidens non
ferebat, illi omnino a bono principio inspirati et
missi sint, atque inde originem duxerint, unde
omnia ista profluxerant, nempe ab ipso Domino
nostro Jesu Christo, veritatis fonte? Is enim mi-
seram clamat esse Jerusalem ob ea, quibus facta
sit obnoxia. Non vero miseram diceret Bonitas
ipsa eam urbem, quæ lapidaret aut occideret pra-
vitalis amatores aut ejusdem legatos: *Jerusalem*
enim, inquit, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et
*lapidas missos ad eam*¹¹. Et postea: *Quoties volui*
congregare filios tuos, quomodo gallina pullos suos,
*vos autem noluistis*¹². Hoc est: Quoties volui ex
commiseratione eos ad me recipere, et poenæ
subtrahere, quæ vos pro cæde prophetarum et pro
ludibrio, in leges vobis datas probato, mapebati,
prætereaque ea gratia donare, ut præsentī in hac
vita felicitate frui possitis? At enimvero, quam
tyrannidem insipidi ipsi vobis constituitis, ea
non solum non permisit ad conversionem ullo
modo, quam tamen tanta et talis benevolentia
offerebat, et ad eam amplectendam cohortabatur,
respicere, sed et ut prioribus similia addatis,
impellit. Et quid dico similia? Imo longe pejora,
quibus providentiam meam et humanitatem a vobis

¹¹ Matth. xxiii, 37. ¹² ibid. 38.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(15) *Ἐπιγινους*. Ita fert variorum Patrum sen-
tentia, malum dæmonem Christum, ut Deum et
Servatorem mundi, sub nativitatem aut initium
præconii ejus non cognovisse. Vide testimonia

K'. Καὶ σὺ, ἄνθρωπε, ἀνάνηψον, οὕτω θέλεις ἐπι-
γῶναι τὸν σεαυτοῦ Δεσπότην, ἀλλ' ἔτι τὸ σὸν σῶμα
πλάσμα λέγεις τοῦ Πονηροῦ; Ὁ συνηγορούμενος,
φῶς συσχεθεὶς, τὸ ψεῦδος ἀπέθετο, καὶ σὺ τὴν
συνηγορίαν ἔτι συγκροτεῖς; Ἐκεῖνος τοῖς ἔργοις
ἀναθοῶ, ὡς οὐδὲ τῶν χοίρων κύριός ἐστι, καὶ σὺ
σεαυτοῦ κύριον ποιεῖς; Ἐκεῖνος οὕτω τελείως τὴν
Δεσπότην ἐπιγινούς (15), οὕτω γὰρ ἦν ὁ σταυρὸς
πηγὴς, οὐδ' ὁ ἥλιος σκότῳ καλυψάμενος τὸ φῶς,
οὐδὲ τὴν γῆν ἀντὶ τῆς κατὰ φύσιν ἡρεμίας ὁ παρὰ-
δοξὸς εἶχε τρόμος, οὐδὲ τὰ τοῦ ἄβου ἐκκεκένωτο ταμεῖα,
οὐδὲ ἡ ἀνάστασις ἐγινώσκετο. Ἄλλ' οὖν καὶ μηδενὸς
ἔτι τούτων παρόντος ὁ ληστής τὴν ἐνυπόστατον δεδιώς
ἀλήθειαν, ἣν αὐτῷ προανεπλάσατο ἐξουσίαν, ταύτης
ἐαυτὸν κα' ἄκων ἀπάγει. Ἐδιδάξτο γὰρ ἡ ἀλήθεια
τὸν ψεύστην· καὶ μηδὲ τῶν χοίρων, μὴ ὅτι τινὸς ἄλλου,
ὁ τὰς βασιλείας πάσας ἐαυτοῦ τερατευόμενος εἶναι
μηδ' αὐτῶν ἔχειν τὴν κυριότητα τοῖς πράγμασιν
ἀνακράξει. Καὶ σὺ μετὰ τὸν σταυρὸν, μετὰ τὸ σκυ-
λευθῆναι τὸν ἄδην, μετὰ τὴν ἀνάστασιν, μετὰ τὸ
παραδειγματισθῆναι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας τοῦ
σκότους, μετὰ τὸ λαβεῖν σε τὴν ἐξουσίαν, ἂν ἄρα
βούλῃ, κατὰ πάσης τῆς δυνάμεως τοῦ ἔχθρου, ἔτι
σεαυτὸν ἀνέχη, εἰ τις σε ἄλλος ὑπεξούσιον καὶ πλάσμα
λέγει τοῦ πονηροῦ, μὴ ὅτι γε σὺ σεαυτόν; Τίς δ'
οὐχὶ χάντεσθαι ῥᾶστα συνίδει, ὡς οἱ διὰ τοῦ νόμου
προφῆται καὶ ἀπεσταλμένοι, οὓς ἡ Ἱερουσαλήμ, ὁ
νῦν δηλοῖ τῶν ἀγνωμονεστέρων Ἰουδαίων τὸ σύστημα,
λιθοβολοῦσα τε καὶ ἀποκτινύουσα οὐκ ἄνιεν, οὗτοι δὲ
τῆς ἀγαθῆς ὑπὲρχον ἐπιπολίτας τε καὶ ἀποστολῆς,
καὶ δὴ καὶ τὴν δημιουργίαν ἔκλοντες ἐκείθεν; Πόθεν
καὶ τίς ἡ παράστασις· αὐτὸς ἐστὶν ὁ Κύριος ἡμῶν
Ἰησοῦς Χριστὸς, ἡ τῆς ἀληθείας πηγὴ. Ταλανίζων
γὰρ τὴν Ἱερουσαλήμ, οἷς ἐν τούτοις ὑπηνέχθη, οὐκ
ὅν δὲ ταλανίσαιεν ἡ ἀγαθότης τὴν λιθοβολοῦσαν καὶ
ἀποκτενοῦσαν τοὺς ἑραστὰς τῆς πονηρίας, ἡ τοὺς
ὑπ' αὐτῆς ἀπεσταλμένους. Ἱερουσαλήμ γὰρ, φησὶν,
Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας, καὶ
λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν.
Ἔτα· Ποσάκις ἠθέλησα ἐκισυνᾶσαι τὰ τέκνα
σου, ὃν τρόπον ἔρριπ τὰ ροσσὶα ἐαυτῆς, καὶ οὐκ
ἠθέλησας. Ἀντὶ τοῦ· Ποσάκις ἠθέλησα διὰ συγ-
γνώμης ἀναλαβεῖν ὑμᾶς, καὶ τῆς δίχης ἐξαρπάσαι,
ἥτις ἀντὶ τῶν προφητικῶν αἱμάτων καὶ οἷς τῶν δε-
δομένων ὑμῖν κατοργεῖσθε νόμων, ἀπέχετο, εὐδαι-
μονίας τε συνόντας ἀλλήλοις τῆς κατὰ τὸν βίον
ἀπολαύειν, χάριν παρασχέιν. Ἄλλ' ἦν αὐτοὶ γε καθ'
ἐκείνων τῆς ἀπονοίας τυράννιδος προσετήσασθε, οὐ
μόνον οὐδὲν πρὸς ἐπιστροφὴν ἀφορᾶν ὑμᾶς παρ-
εσκεύασε καίτοι τοσαύτης καὶ τηλικαύτης τῆς εὐμε-
νείας ταύτην ὑμῖν προτεινούσης, καὶ πρὸς αὐτὴν
ἐπιστρέφεσθαι παρακαλοῦσης, ἀλλὰ καὶ καθ' ἐκείστην
παραθρασύνει (16) προστιθέναι τὰ ὅμοια. Καὶ τί

eorum collecta a Dionysio Petavio in *Dogmatibus*
theologicis, tomo III, lib. I, c. 8, p. 27.

(16) *Παραθρασύνει*. Sic putavi scribendum pro
παραθρασύνῃ, quod erat in ms.

λέγω τὰ ὅμοια ; Ἀλλὰ μὴ τὰ πολὺ χαλεπώτερα, δι' ἃ ἡμεῖς τὴν ἡμῶν πρόνοιαν καὶ φιλανθρωπίαν ἑαυτῶν ἀπεσκευάσασθε. Διὸ καὶ ὁ καιρὸς ὑμῶν ἀπαιτεῖσθαι παρέστηκεν τὰ ἐπὶ χεῖρα, τὴν τε ἀπ' ἀλλήλων καταδικάζων διασποράν, καὶ οὐ τὴν διασποράν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πόλιν αὐτοῖς θεμελίοις καταστρέφων, καὶ ἐρημία παραδίδους. Εἰ οὖν κατὰ τῶν προφητικῶν αἱμάτων ἡ τόλμα καὶ τῶν ἀπεσταλμένων ὁ φόρος εἰς τάλανισμὸν μὲν ἀπάγει τοὺς Ἰουδαίους, προσέμιον δὲ γίνεται τῆς ἐσχάτης αὐτῶν ἀπωλείας, πῶς οὐχὶ τὴν ἰσὴν δίκην, ἵνα μὴ λέγω τὴν μείζονα, οἱ θερμοὶ μὲν τῶν Ἰουδαίων μιμηταὶ καὶ ὑπερβαλέσθαι δὲ φιλονεικῆσαντες αὐτοὺς, οὐκ αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἐπάγουσι τε καὶ ἀφύκουν ταύτην κατασκευάζουσι περιφανῶς. Οἱ γὰρ πονηρὰς δημιουργίας, ὡν ἐκδικος ἡμῖν ὁ Σωτὴρ, τοὺτους δυσφημοῦντες προελθεῖν, πολλῇ χαλεπώτερον τολμῶσι τῶν ἀνελόντων αὐτοὺς. Οἱ μὲν γὰρ κατὰ σωμάτων ἀπαξ ἀφῆκαν τὴν πληγὴν, οἱ δὲ τὴν πονηρίαν αὐτοῖς φύσει συγκατασκευάζοντες, αἰδίων ἐναφίεσι τὴν ἀνάτατον καὶ ἀνυπόστατον πληγὴν, μετὰ τὸ καὶ τοὺς ἀνελόντας αὐτοὺς ἀντὶ τῆς τιμωρίας ἐπάθλους κοσμεῖν, δι' ὧν μὲν τῆς σωματικῆς ἐκείνης σφαγῆς ἀρχηγὸς τῇ γνώμῃ παριστῶσιν ἑαυτούς. Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, καὶ τοὶ τηλικαῦτα ὄντα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ τῶν σωμάτων ἀσελείας ἐπὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ δημιουργὸν ἀναφέρειν οὐ φρίττουσιν τὴν ἀσέλειαν. Οἷς γὰρ, ὧν ἐστὶν ἐκδικος, κακίας λέγουσιν ἔργα καὶ θεραπευτάς, τοῦτοις τὴν ὕβριν, ἀλλ' οὐκ ἂν ὀνομάσαιμι, συνεζυβρίζουσι καὶ τὸν ἐκδικητήν.

ΚΑ'. Ὅτι δὲ τῶν προφητῶν ὁ χορὸς, καὶ αἱ ἱερολογίαι Μωσῆς ὑπερετήσατο, αὐτοὶ τε Θεοῦ πεφύησιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πλάσμα καὶ λατρευτὰ καὶ ὧν ὑποφῆται χρηματίζονται χάριν ἑλάβον, ἐπιπνοίας ἦν ταῦτα καὶ προνοίας ἀγαθοουργοῦ, καὶ οὐδὲν ἦν πρὸς γε τὴν τότε τῶν ἀνθρώπων ἀκοήν, οὔτε σφώτερον, οὔτε ἀσφαλέστερον, ἀλλ' οὔτε σωτηρίαν παρασχεῖν ἐτοιμώτερον, οὐδὲ χειραγωγῆσαι βέλτιον, αὐτοὺς πάλιν ἡμῖν ὁ καὶ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας διαθήκης Δεσπότης, παρέχει καὶ τὴν ἀπόδειξιν. Τοιαύτην γὰρ τοῖς προφήταις τοῖς αὐτοῦ παρέσχεον ἔργοις τὴν τῆς ἀληθείας ἀσφάλειαν, καὶ εἰς τίς αὐτὴν τοὺτους δόξαν καὶ περιφάνειαν ὑψώσεν, ὥστε οὐ τὰ παράδοξα τῶν ἔργων μόνον τοὺτους ἐπιδείκνυσι προκαταγγέλλαι καὶ ἀνείπειν, οὐδ' ὅτι σταυρὸν καὶ θάνατον, οἷς D ὑποστήσεται (17) σώσει τὸ γένος ἡμῶν · οὐδὲ χολὴν καὶ ὄξος, ὡς (18) ποτισθῆσεται · οὐδ' ὅτι τὸ πάθος ὁ ἥλιος οὐ φέρων σκοτισθῆσεται, οὐδ' ὅσα ἄλλα μετὰ τοῦ ὑπερφυοῦς καθέκαστον ἔσχε τὴν ἑκδασιν ἀπαράτρεπτον · ἀλλ' οὐδ' ὅτι ἐπὶ πῶλον θου καθεδεῖται, καὶ τῶν δυσανασχετοῦντων τοὺς παύδας ὑμνολόγους ἔξει. Οὐ μὲν οὖν οὐδὲν τούτων ἀφῆκε μὴ κατὰ τοὺς ἐκείνων λόγους καὶ τὰς προφητείας προελθεῖν, καὶ αὐτὸν ἐπιδείξαι διαπραττόμενον. Καί γε τί προσήκον ἦν, τὸν ἀναιρέτην τῆς κακίας, καὶ οὐ τῆς ἐπιδη-

A ipsis propulsatis. Propterea et tempus vos expectare jubet poenas promeritas, quod non solum dispersionem a vobis invicem irrogabit, sed et ipsam urbem funditus evertet, et desertam reddet. Si igitur audax in prophetarum sanguinem facinus et missorum caedes Judæos in miseriam conjiciit, atque initium facit extremæ ipsorum calamitatis, quomodo non idem judicium, ne dicam gravius, strenui Judæorum imitatores, imo eosdem ut superent, adnitentes, ipsi illi in se transferunt, idque manifeste inevitabile reddunt? Qui enim eos, quorum ultorem Servator se nobis sistit, a malo principio proficisci calumniantur, illi graviora audent istis, qui eos ex vita sustulerunt. Illi enim semel corporibus manus intulerunt, at, B qui malitiam natura ipsis insitam nugantur, perpetuo illis plagas inferunt insanabiles et intolerabiles, siquidem et occisores eorum pro poenæ præmiis ornant, atque sic quoad mentem et animi sententiam caedis hujus corporeæ duces se probant. Quæ quamvis gravia sint, ne sic quidem illis sufficiunt, qui potius petulantiam suam a corporibus ad communem Dominum et Conditorum convertere non verentur. Quando enim eos, quorum ultor est, malitiæ opera et ministros esse dicunt, tum injuria, vix ausim dicere, ipsum quoque vindicem eorum afficiunt.

XXI. Quod vero prophetarum chorus et Moses in sacris oraculis, quæ ediderunt, ut opus Dei et ministri Boni comparuerunt, atque ea, quorum prænuntii appellari merebantur, ab afflatu et providentia divina profecta erant, et talia omnino, quibus eo tempore in auribus hominum nihil sapientius, verius nihil, aut ad salutem parandam aptius, vel ad docendum melius fuerit, ipse iterum Veteris et Novi Testamenti Dominus demonstrat. Operibus enim suis prophetis eam veritatis fidem fecit, eosque in tantam gloriam et dignitatem evehit, ut ostendat, eas non solum mirabilia opera sua prædixisse, aut, crucem et mortem, quam perpessurus, genusque nostrum ita redempturus sit; aut fel et acetum, quibus potandus sit, aut solis, passionem hanc non ferentis, obscurantem; aut cætera omnia, quæ quidem singula, ut supernaturalia erant, eventum indeclinabilem sortiebantur; sed et quod super pullum asinæ sessurus, et indignantium filios laudatores habiturus sit. Horum, inquam, nihil reliquum fecit, quod non secundum sermones eorum et vaticinia perficeretur, sequæ id efficere testaretur. Jam vero quid decebat eum, qui malum sublaturus erat e medio, et cujus adventus potissimum ad tyrannidis abolitionem spe-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(17) Ὑποστήσεται. Excidisse hic videtur particula καὶ.

(18) Ὁς. Forte rectius legeris οἷς.

ciabat, cum nosset tum prædicta, tum eos, qui ea prædixerant? Utrum omnia illis contraria facere, si a contrario principio essent profecta, an potius operam dare ipsum decebat, ut omnia implerentur, nihilque eorum, quæ ipsi prædixerant, irritum relinquere? Atqui Christus adeo nihil eorum, quæ ii vaticinati erant, neglexit, ut sæpe, cum aliquid faceret, innueret, se ista facere, prout illi quidem præviderint, et prædixerint, operaque sua nullatenus ab iis abire, quæ ab istis erant prædicta. Adeo operæ pretium putavit ostendere, eos esse veraces, magnamque in eo curam posuit, ut demonstraret, illos veri Dei et Patris veros esse prophetas et ministros. Et qui cum ratione conciliari posset, prophetas veritatis fontem constituere, aut opere ipso mirabilia eorum vaticinia confirmare et perficere, ac totum orbem fidei eorum testes oculatos sistere? Idem certe hoc est, ac si veritas ipsa doceret, principii hostilis hoc esse negotium, ut veritatem suggerat. Nota vero, Servatorem, pullo vectum, alia quoque subinnuere. Hoc scilicet omnium maxime manifestum est, quod prophetiam confirmare conetur. Sanctissimum enim hoc oraculum edicit: Hoc vero omne factum est, ut impleretur, quod enuntiatum est per Prophetam dicentem: *Dicite filiæ Sion: Ecce Rex tuus venit tibi mannetus: et sedens super asinam, et pullum subjugalem* ¹⁴. Videsne, quomodo Servator mundi pullo insideat ad implendam et confirmandam prophetiam? Quæ enim, quæso, si ab hoc testimonio dando discesseris, alia causa adesce videtur, quæ, via adeo brevi existente, Jesum pullo insidere suaserit, qui sæpe et varias vias pedibus confecerat? Aut quam gloriam pullus attulit, dum portabat, ei, qui verbo virtutis suæ portat omnia? Quod vero regnum subjugale prædicavit, dum sustinebat vectum regem Israelis? Humilitatem enim et mansuetudinem si non magis, certe non minus testatam fecisset, si iter pedibus fecisset. Adeo ea, quæ veteris erant testamenti, cum novo conjunxit: adeo et verbis et factis edocere perrexit, ex eadem bonitate et nova illa proficisci, quamvis inter cætera dogmata hoc ipsum gratia in primis urgetur.

XXIII. Quid enim, cum in templum iret, num illud ad se non pertinere edixit, ceu apostatis videtur? aut num profanari id permisit, tanquam futurum tyrannidis a se destruendæ, delubrum et domicilium? Certe si ita statuendum fuisset, quod absit dicere! initium omnino destructionis faciendum erat eo in loco, ubi ita hosti cultus exhiberetur. At enimvero ille omnia alia agebat, opere ipso ho-

¹⁴ Matth. xxi, 4, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(19) *Τίμ*. Lacunæ vestigium, in ms. expressum, credere me jubet, scribendum fuisse τί μὲν.

(20) *Ἀράκτορον*. Vox hæc proprie quidem de Dioscurorum templo, tum vero generatim de reli-

A *μία*: τὸ μέγιστον ἢ τῆς τυραννίδος κατάλυσις, εἰδὼτα καὶ τὰ προφητευθέντα, καὶ οἱ ταῦτα προεφήτευσαν, πότερον ἀπεναντίας ἐκείνων ἅπαντα πράττειν, εἴπερ ἦσαν ἐξ ἀντικειμένης ἀρχῆς, ἢ ζητεῖν πάντα πληρῶσαι, καὶ μηδὲν ἔδωαι διαπείσειν, ὧν ἐκείνοις ἐπὶ τὸν εἰπεῖν. Ἀλλὰ μὴ τοσοῦτον ὥφθη, μηδὲν τῶν ἐκείνοις τεθεσπισμένων ὑπεριδῶν, ὥς καὶ πολλάκις ἐν τῇ πράττειν ἐπιστημαίνεσθαι, καθὼς προεῖδον ἐκείνοι, καὶ προσηγγεῖλον οὕτω ποιεῖν, καὶ κατὰ μὲν τῶν ἐκείνοις κεχρησµοδηµένων ἀπαλλοτριοῦσθαι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οὕτω προῦργου τὸ ἀληθεύειν ἐκείνους: ἐτίθετο, καὶ ὥς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παν-
B αληθεῖς ὑπῆρχον ὑποφῆται καὶ διάκονοι, πολλὴν τὴν πρόνοιαν ἐπεδείκνυτο. Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον, πηγάζειν τοὺς προφῆτας, παρασκευάζειν τὴν ἀλήθειαν, ἢ, τῶν κεχρησµοδηµένων αὐτοῖς παραδόξων ὄντων, πέρας τὰ ἔργα παρέχειν, καὶ τῆς ἐκείνων ἀληθείας τὴν οἰκουμένην πᾶσαν διὰ τῶν ὁµμάτων ποιεῖν μάρτυρας; Ὁ ταυτὸν ἐστὶ τῆς μισούσης ἀρχῆς: τὴν ἀλήθειαν ἐπιτήδεύμα διδάσκειν εἶναι τὸ χορηγεῖν τὴν ἀλήθειαν. Ὅρα δὲ, καὶ ἄλλα μὲν αἰνιτ-
C τόμενος ὁ Σωτὴρ τῷ πῶλῳ ἔτοχος ἦν. Τὸ δὲ μάλιστα ἐμφανὲς τὴν προφητείαν ἐστὶ λαβεῖν, ὅτι βεβαίω. Λέγει γὰρ τὰ λόγια τὰ σέπτά. Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· *Εἰπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται· σοὶ πρᾶνς, καὶ ἐπιθεδικῶς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον νίδον ὑποζεύξει*. Ὅρᾳς ὅπως ἐπ' ἐκδο-
D σαι τε καὶ βεβαίωσαι τῆς προφητείας ὁ τοῦ κόσμου Σωτὴρ ἐπὶ τὸν πῶλον καθίσταται; Ἐπεὶ καὶ χωρὶς τῆς τοιαύτης μαρτυρίας, κατὰ γε τὸ φαινόμενον, τίς ἐτέρα χρεια παρῆν καταπειγούσα, συντόμου προκει-
C μένης οὕτω τῆς ὁδοῦ, ἐποχεῖσθαι πῶλῳ τὸν Ἰησοῦν, ὅς γε πολλάκις καὶ πολυπλάσιους ποσὶ τοῖς αὐτοῦ διήλθεν ὁδούς; Ἡ ποῖαν ὅδον ἀνῆπτε φέρων ὁ πῶλος τῷ σύμπαντι φέροντι τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεις αὐτοῦ. Τίνα δὲ καὶ βασιλείαν ἐκέρρυεν ὑποζεύγων, ἀνέχον οὐχόμενον τὸν βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ; Τὸ γὰρ ταπεινὸν καὶ πρῶτον, ἵνα μὴ λέγω μᾶλλον, εἰ τὴν ὁδοι-
πορίαν ποσὶ βαδίζων διήνυσεν, ἀλλ' οὖν οὐκ ἐλάττω παρῆγεν ἐννοεῖν. Οὕτω τὰ τῆς παλαιᾶς τοῖς τῆς χάριτος συνεβίβαζε, καὶ οὕτω διὰ τῆς αὐτῆς ἀγαθότη-
C τος καὶνὰ καὶ ταῦτα προελθεῖν, εἰ καὶ τὸ μείζον ἢ χάρις εἶχε μετὰ τῶν ἄλλων σωτηρίων δογμάτων καὶ
D τοῦτο, καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἐκπαιδεύων οὐκ ἀφ-
ίστατο.

KI'. Τίμ (19) ἱερῷ προσελθὼν ἄρα ἀλλότριον ἀ-
έφηγεν αὐτὸ, ὃν τρόπον ἢ ἀποστασία βούλεται, ἢ βε-
θλουσθαι παρῆκεν, ὥς τῆς μελλούσης ὑπ' αὐτοῦ
καθαίρεσθαι τυραννίδος ἀνάκτορον (20) καὶ κατοικη-
τήριον ὃν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, καίτοιγε ἐχρῆν· ἀλλ' ἔλεως εἴη Θεός, ἀφ' οὗ μάλιστα τὴν θεραπείαν ἦδη
προσφερομένην τῷ ἐχθρῷ, αὐτόθεν αὐτοῦ τε τῆς κα-
ταλύσεως ποιεῖσθαι τὴν ἀρχήν. Ὁ δὲ τούναντίον

quis omnibus usurpari a Græcis solet. Vide Ezechielum Spanhemium, ad hymnos Callimachi in Apollinem, v. 76.

ἅπαν ἐκτελεῖ δὲ ἔργων αὐτῶν ἐλέγχων τοὺς ἀσεβεῖς. A οὐ γὰρ μόνον οὐδὲν οὐκ ἀφῆκεν ὕβριστικόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς μὴ λίαν τετιμηκότας ἐκβάλλει τε καὶ ἀπειλαίνει σὺν ἀπειλῇ, καὶ τῆς ὀργῆς, ὅσης ἦσαν ἄξιοι βεβηλοῦντες τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτῶν παριστῶν, φραγῆλόν τε (21) σχοινίων διαπλέκει, καὶ τοῦτο τοῖς ἐπανατείνεται, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν, αὐταὶ δ' ἂν εἶεν, αἱ τὸ τῆς ἀλλαγῆς ἀργύριον καὶ τὰ κέρματα ἔφερον, ἐφ' οἷς καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστερὰς ἢ τοὺς βοῦς· εἰ βούλει δὲ καὶ τὰ πρόβατα, καταστρέφει (22). Καὶ οὐκ ἐπραξε μὲν ταῦτα· ἐσιγῆτε δέ. Ἡ οὐκ εἰσήγεσε μὲν, διὰ παραβολῆς δὲ ἐφθέγγετο· ἢ οὐ τοῦτο μὲν, οὐ σὺν παρρησίᾳ δέ. Καὶ τίς ἂν ἄλλος εἴη σαφέστερος λόγος, ἢ τῇ παρρησίᾳ κρατῶν, ἵνα μὴ τις καὶ τῶν κακουργεῖν σοφίαν ποιουμένων, ἀφορμὴν ἄλλην αὐτῷ διαπλαττόμενος εἰς ἐκείνην τῶν πεπραγμένων ἀνάπηρ τὴν αἰτίαν· ἀλλ' ἅμα τε εἰργάζεται ταῦτα τὸ πατρικὸν ἱερὸν τῆς τῶν Ἰουδαίων ὀλιγορίας ἀποκαθαίρων καὶ ἀφαγνίζομενος. Καὶ χρησμὸν ἐπέφερε, λαμπρῶς καὶ σὺν παρρησίᾳ διδάσκων, καὶ τῆς ἀπειλῆς καὶ τῆς κατατροφῆς τῶν τῆς ἐμπορίας τραπέζων καὶ καθεδρῶν τὴν αἰτίαν. Ὁ οἶκος μου γάρ, φησὶν, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται, ὅμεις δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλιον ἰησοῦν· οἶκον προσευχῆς καὶ θεοῦ οἶκον τὸν νομικὸν καὶ εἰδῶς καὶ ὀνομάζων ναόν. Καὶ ἐκδικῶν αὐτὸν βεβηλούμενον, διότι τε τοῦ ἀγαθοῦ πατρὸς ἦν, καὶ διότι καὶ αὐτοῦ, εἴπερ ἅπαντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ καὶ αὐτοῦ. Καὶ τοὶ πόση τις ἡ βεβήλωσις ἣν ἀργυρίου ξύλον καὶ καρμάτων πίναις, ἐν ᾧ τὸ τῶν ἀλόγων ζώων ἀντάλλαγμα κατεβάλλετο. Ἄλλ' οὕτως ἦδει τότε τοσαύτης ὄντα τιμῆς καὶ εὐλαβείας ἄξιον τὸν ναόν, ὥς μηδὲ τὸ βραχύτατον ἀνέχεσθαι τῶν ἔξω πιπτόντων τῆς ὀφειλομένης αὐτῷ τιμῆς παραχωρεῖν τίνα τολμᾶν εἰς αὐτόν. Τί λέγεις; τὸν οὕτω τιμηθέντα ναόν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοὺς ἐπιχειρήσαντας τρόπον τινὰ βεβηλοῦν, τηλικαύτης ἀποφῆναντα ὀργῆς, ἅρα εἴη τοὺς οὐκ ἐπ' ἐργασίᾳ μόνῃ κοινῇ βεβηλοῦν ἐπαρθέντας αὐτόν, ἀλλ' ὅλον διόλου μύσους ἀρρήτου καὶ βδελυρίας ἀνυπερβλήτου πληροῦντας αὐτόν, τοὺς ἀνευθύνους ἀφήσειν αὐτούς; Καὶ ποῦ ἂν εἴη τοῦτο λογισμοῖς νηφόντων λαβεῖν δυνατόν; Ἐντεῦθεν δὲ ἂν ἴδοις οὐκ ἔλαττον ἢ διὰ προειρημένων, ὅσης τότε δόξης καὶ τιμῆς ἄξιος ὁ Μωσῆς καὶ τὸ τῶν προφητῶν μακάριον σύνταγμα, καὶ ὅτι σύμφωνος ὁ νόμος τῇ χάριτι.

ΚΔ'. Πληρώσας γὰρ τὴν οἰκονομίαν ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν καὶ ἀγαθὸς θεός, καὶ τὴν νίκην ἥδη φέρων κατὰ γὰρ τοῦ θανάτου καὶ αὐτοῦ τοῦ προσενη-

¹¹ Joan. II, 15, ¹² Matth. XXI, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(21) *Φραγῆλλιον*. Ita communem scriptionem approbat noster, pro qua unus alterve codex, teste Millio, exhibet *φραγγέλιον*. Lege quæ de utraque scriptione attulit Ludolohus Kusterus, ad *Aristophanis Acharnens.* v. 720.

mines impios castigaturus. Non solum enim nulla illud injuria affecti, sed eos, qui non satis reverenter id habuerant, ejicit et cum comminatione expellit, iram quoque, qua digni erant profanatores templi Patris sui, declaraturus, flagellum ex funiculis complicatum ipsis infert¹¹. Nec in hoc acquiescens mensas quoque nummulariorum, id est, eas quæ argentum permutationi aptum nummosque ferebant, insuper vero etiam sellas vendentium columbas aut boves, imo et oves, evertit. Atque hæc quidem non tantum fecit, et siluit; ipsa illa parphesia quidem, sed per parabolas quasi enuntiavit, aut et hoc fecit, sed sine loquendi libertate. Imo aut non siluit, argumento est luculentissimo, Christum noluisse, ut quisquam eorum, qui malignitatem pro sapientia habent, aliam sibi occasionem prætexens, in illam facti causam referat? Ideo et faciebat ea, Patris sui templum a negligentia Judæorum immune et illibatum redditurus; et oraculum subijciebat, cum auctoritate et libere causam reddens et comminationis, et iræ, et subversionis mensarum ac sellarum, quæ ad nummulationem spectabant. *Domus enim mea*, inquit, *domus precatonis vocabitur: vos vero eam fecistis speluncam latronum*¹²; ubi domum precatonis et Dei domum templum et agnoscit et appellat illud, quod sub lege exstructum erat, idemque profanatum vindicat, eo quod et boni Patris erat, et suum ipsius, cum omnia, quæ Patris sunt, et sua sint. Et quam exigua, quæso, erat ista profanatio, a mensa argentaria et nummulariorum tabula profecta, in qua præmium pro pecudibus irrationalibus persolvebatur. Sed adeo ipse noverat templum tanto honore et reverentia dignum, ut ne minimum quidem ferre posset eorum, quæ quisquam infra honorem ipsi debitum auderet. Nunquid putas, Servatorem nostrum Jesum Christum, qui templum adeo in pretio habuit, atque eos, qui id quodammodo profanare aggressi erant, tanta ira dignos pronuntiavit, istos homines, qui non tantum profana quadam nunllinatione id profanare ausi sunt, sed totum, quantum est, infando flagitio et incredibili scelere inquinaverunt, impunitos dimissurum esse? Quomodo vel somnians hæc sibi persuadere posset? Sed et hinc non minus, quam ex prædictis intelligas, quo honore et cultu Moses, et beatissimus prophetarum cætus habitus fuerit, quodque lex cum gratia concordet.

XXIV. Cum enim Deus noster hominum amantissimus et optimus officio suo perfunctus esset, victoriamque illustrem a morte, et eo, qui homini-

(22) *Καταστρέψι*. Ita videtur noster probare lectionem unius codicis Leicestriensis, qui habet *κατέστρεψε* pro vulgato *ἀνέστρεψε*, quod Lambertus Bos in *Exercitiis philologicis in Novum Fœdus cum ἀνέστρεψε* permutatum cupiebat.

bus mortem conciliaverat, retulisset, postquam A morte spoliata resurrexerat, et corpus antea ab anima sejunctum receperat, atque cum Cleophae comitibus, qui Dominum non agnoscebant, versaretur¹⁷; ipsos quidem ignorantiae, vel potius imprudentiae et circa res fidei negligentiae nomine reprehendit. Non alio vero nomine, quam quod ad scientiam pertinebat, reprehendit, quamvis in promptu esset, manus ostendere, et dextram et pedes, qui et clavorum et lanceae vestigia et signa referebant, eumque, qui passus erat, ipsa illa perpressionem demonstrabat: sicut et postea per ea incredulitatem a discipulis dubitantibus amoliebatur. Neque etiam in memoriam illis revocabat, quod ante passionem adhuc cum ipsis versatus ea prædixerit; nec memorabat quibus miraculis sermonum suorum veritatem comprobasset, quamvis et hoc illis, quibus deinde apparuit, recenseret. Sed nihil horum ipsis proponebat, nec ullum salutaris suae passionis momentum ipsis objiciebat, aut exponebat, sed ostensurus quasi, et suos sermones et passionem, et Mosaica ac prophetica oracula ad demonstrandam veritatem et illustrandas hominum mentes sufficere: aliis quidem, ostensis in corpore passionis suae vestigiis, quæ ipse prædixerat, resurrectionem suam confirmavit; aliis vero, qui visionem ejus animo præceperant, nullo eorum, quæ dicta sunt, seipsum vel revelans, vel in objurgationem eorum utens, ex prophetis et Mose objurgationem necit, eademque opera ignorantiam et mentis C et oculorum ab iis amolitur. Quod vero ad vim ac dignitatem legis ostendendam multum facit, hinc quidem ad doctrinam et confutationem sermonibus suis et passione usus est, assumpto in consortium Mosaico et prophetico testimonio; hinc vero prophetis et Mosaicis verbis passionem suam et gloriam et resurrectionem revelans, in illis penitus acquievit, quippe qui confirmatione aliunde petita non egebat. Adeo is perspectam habebat vim veritatis verborum prophetarum et Mosaicorum, magnamque eorum utilitatem, non quod hæc illis prætulit, sed quod pro prudentia sua efficere vellet, ut oracula fruerentur reverentia et virtute earum rerum, quæ ante nuntiatae nunc evenierant. Illis enim domestica venustas sufficebat, his autem ad nobilitatem insitam decoris aliquid addi oportebat. Sed nihil vetat, quominus ipsa Domini verba audiamus. Dicit enim: *O imprudentes et pigri corde ad credendum iis, quæ locuti sunt prophetae*¹⁸. Audisne, quomodo objurgationem per prophetas inferat? Et postea: *Nonne hæc oportebat pati Christum, et sic ingredi in gloriam suam*¹⁹? Ita prophetae gloriam Servatoris annuntiant: tu vero eos ad extremam ignominiam deturbas. Et is quidem, factio a Mose et

σαντος τῷ γένει τὸν θάνατον λαμπρὰν (23), ἐπειδὴ τὸν θάνατον σκυλεύσας ἀνέστη, καὶ τὸ σῶμα, ὅπερ τῆς ψυχῆς διέστη, πάλιν προσεληψε, καὶ τοῖς μὲν περὶ Κλεόπαν ὁδοποιοῦσι συνεπορεύετο, οἱ δὲ τὸν Δεσπότην οὐκ ἐγίνωσκον· ἐπιτιμᾷ μὲν αὐτοὺς τῆς ἀγνοίας, μᾶλλον δὲ τῆς ἀνοίας, καὶ τῆς περὶ τὴν πίστιν βραδύτης. Οὐκ ἄλλοθεν δὲ ἐπιτίμησιν, ἣ τὴν ἐπὶ γνῶσιν φέρει, καίτοι βῆρον ὃν χειρὰς τε δεῖξαι καὶ πόδας, ἃ τῶν ἡλίων καὶ τῆς λόγχης ἔφερε τοῖς τύπους, καὶ τὰ σύμβολα, καὶ τῷ πάθει σαφῶς ἀνεδίδασκε τὸν πεπονθότα, ὥσπερ ὕστερον τοῖς τῶν μαθητῶν ἀμφιβάλλουσι δι' αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν διέλυεν. Οὐ μὲν οὐδ' ἀνέμνησεν, ὅτι πρὸ τοῦ πάθους συνὼν αὐτοῖς ταῦτα προεῖπεν, οὐδ' οἷς θαυματουργῶν τῶν λόγων αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν συνέχευε· καίτοι καὶ τοῦτο προσανέμνησεν, οἷς ὥρθη μετὰ ταῦτα. Ἄλλ' οὐδὲν τοῦτων αὐτοῖς προθεῖς, οὐδ' ἀπ' ἐνὸς τῶν σωτηρίων παθῶν, οὐτε ἐπιπλήξας, οὐτε διδάξας, ἀλλ' ὥσπερ μονονοχίδειον ἐφαμιλλοὺς εἶναι πρὸς ἀληθείας παρόστασιν, καὶ φωτίζειν ἀνθρώπων διάνοιαν, τοὺς τι οικείου λόγους καὶ τὰ πάθη καὶ θῆ καὶ τὰς Μωσαϊκὰς καὶ προφητικὰς φωνὰς· τοῖς μὲν δι' ὧν ἐδείξε τὰ ἐπὶ τοῦ σώματος τῶν παθῶν ἵχνη, καὶ αὐτὴς προθέσπειζεν, ἐθελοῦν τὴν ἀνάστασιν· τοῖς δὲ προλαβόντας εἰς θῆαν αὐτοῦ καταστήναι, ἀπ' οὐδενὸς τῶν εἰρημένων ἑαυτὸν ἀνακαλύπτων, οὐδ' ὑποβάλλων εἰς ἐπιτίμησιν, ἀπὸ γε τῶν προφητῶν καὶ τοῦ Μωσέως τό τε ἔγκλημα τούτοις ὑφαίνει, καὶ τὴν ἀγνοίαν αὐτῶν τῆς ψυχῆς, ἅμα καὶ τῶν ὁμμάτων ἀποσκαυέσται. Καὶ τότε ἐξαίρετον εἰς ἱσχύον καὶ ἀξίωμα, ἐν οἷς μὲν ἐχρήσατο πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἐλεγχον τοῖς αὐτοῦ λόγοις καὶ παθήμασι καὶ τὴν Μωσαϊκὴν καὶ προφητικὴν μαρτυρίαν συνεφήρμοσεν· ἐν οἷς δὲ διὰ τῶν προφητικῶν καὶ Μωσαϊκῶν βημάτων τὰ πάθη καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπεκαλύπτειν, ἠρκέσθη τούτοις, οὐδὲν ἐπιδεηθεὶς τῆς ἀπὸ τῶν ἄλλων βεβαιώσεως. Τοσοῦτον ἥκει τῶν προφητικῶν λογίων καὶ Μωσαϊκῶν τὸ τῆς ἀληθείας κράτος καὶ τῆς ὠφελείας τὸ μέγεθος, οὐχ ὅτι ταῦτα ἐκείνων προήγεν, ἀλλ' ὅτι περ ἐπὶ τοσοῦτον ἡμεθόδευσεν τοὺς ἐν τῷ νόμῳ χρησμούς συναπολαύειν τῆς τῶν ἐκδεσθότων σεβασμιότητος τε καὶ δυνάμεως· τοῖς μὲν γὰρ ἔρκει χάρις ἡ οἰκοδον, τοῖς δὲ προσεῖδι κόσμον ἀνάγειν εἰς τὴν ἐκείνων εὐγένειαν. Ἄλλ' οὐδὲν ἔστιν οἷον αὐτῶν τῶν Δεσποτικῶν βημάτων ἀκούειν· λέγει γάρ· Ὁ ἀνέστη καὶ βραδεὶς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται. Ἀκούεις, πῶς τὴν ἐπιτίμησιν διὰ τῶν προφητῶν ἐπάγει; Εἰτα· Ὁὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ; Τὴν δόξαν οἱ προφῆται τοῦ Σωτῆρος κηρύττουσι· καὶ σὺ πρὸς τὴν ἰσχάτην αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ κάκειων, ἀπελεύεις ἀτιμίαν. Καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ Μωσέως καὶ πάντων τῶν προφητῶν, διερμήνευεν αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς

¹⁷ Luc. xxiv, 18. ¹⁸ Luc. xxiv, 15. ¹⁹ ibid. 16.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(23) *Λαμπρὰν*. Sic lego pro λαμπρὸν, quod erat in ms. Præstat enim, vocem hanc referre ad νίχην quam ad θάνατον.

Γραφαί; τὰ περὶ αὐτοῦ. Ὁ Αὐτρωτὴς ἡμῶν ἐρμη- A
νευτὰς τῶν ἔργων δι' ὧν ἡμᾶς ἐλυτρώσατο τῆς τυ-
ραννίδος, τοὺς προφήτας ἀνομολογεῖ· καὶ σὺ τῆς
τυραννίδος ὑπὲρτα· οὐ φρίττεις ποιεῖν; Ἡ σύγε
σεαυτὸν οὐ ταύτη μόνον, ἀλλ' ἅμα καὶ τρόπον ἄλλον
τοσαύτης ἀνοίας καὶ παραπληξίας ἐνέπλησας, ὥστε
μηδ' αἰσθῆσιν ἔχειν, μηδ' ἐν ᾧ τὰ ἐναντιώτατα καὶ
φρονῶν καὶ λέγων ἀλίσκη. Νῦν μὲν γὰρ τὸν νοῦν (24)
τὸν μέγαν, τὸν Ἀσσύριον αὐτοκράτορα (25), καὶ
κύριον τοῦ παντός θεομυχῶν προκαθίζεις· νῦν δὲ
λανθάνεις αὐτὸν, οὐδὲ αὐτοῦ κατεξουσιάζοντα ποθὲν
οὐδὲ τῶν λογισμῶν κυριεύειν, ἀλλ' εἰς λήρον μακρὸν
καὶ παραφροσύνην ἀνυπέριθτον ἐκπέμεις. Τὸ γὰρ
τοὺς αὐτοῦ θεράποντας καὶ λατρευτάς (εὐμενεῖς δὲ
ἡμῖν εἴησαν οἱ προφῆται, ὑπὲρ αὐτῶν γὰρ ἡ κατ' αὐ-
τῶν (26) μνημονεύεται ὕβρις), τὸ γοῦν τοῦτους ἐπι-
πνεῖν τε καὶ χειροτονεῖν, ὥστε τῆς τυραννίδος αὐτοῦ
τὴν κατάλυσιν ὑποτίθεσθαι καὶ προσανακηρύττειν,
ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς καταλύσεως οὕτω λεπτομε-
ρῶς τε καὶ περιφανῶς ἀποσαλπίζειν καὶ οὐκ ἀπο-
σαλπίζειν μόνον, ὧν οὐδὲν οὐδ' ὁ ληστὴς αὐτὸς
ἐγνώκει, ἀλλὰ καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς μηχανᾶσθαι
τε καὶ κατασκευάζειν· πόσης οὐκ ἂν εἴη ταῦτα
παρὰνοίας; Τίνος δὲ διανοίας, τὴν ἐμφυτον κίνη-
σιν, καὶ γοῦν ἐπ' ἐσχάτοις ἔχνεσιν, διασωζούσης;
Μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, οἷς μὲν αὐτὸν τὰ ἀπρόβ-
ρητα καὶ ὑπερφυῆ προειδέναι· λέγεις, καὶ ὁ μόνω
ἦν τῷ ἀλθρινῷ Θεῷ ἐγνωμένα τε καὶ προ-
ωρισμένα, φεῦ τῆς ἀτοπίας! σπουδῶν αὐτῷ τὸν ἀνυπέ-
ριθτον καὶ σύνεσιν ἄφατον χαρίζῃ· οἷς δὲ τὴν αὐτοῦ
κατάλυσιν συνεργάζεσθαι καὶ θριαμβεύειν οὐδὲν τῶν
παραπαιόντων καὶ ἐξεστηκότων, ὃν τοῖς χεῖλεσιν ἔθου
Θεῶν, κατ' οὐδὲν ἐξ· παραλλάττειν.

ΚΕ'. Τοιοῦτοι τῶν σὼν δογμάτων οἱ καρποί,
τοιαῦτα τῶν ὑπὲρ τῆς πονηρίας σπουδασμάτων τὰ
ἐπιχειρεῖ, μάλλον δὲ πρὸς τὸν αὐτόθεν ὄγκον τῆς
σῆς βλασφημίας καὶ τῆς ἀπαρχῆς τῶν σὼν ζιζανίων
σποράς. Καὶ ταῦτα μικρά. Ἐκεῖνο δὲ τῶν Σαδδου-
καίων οἱ ἀναισθητότεροι (οὐ γὰρ ἂν φαίην, ἀσε-
βέστεροι· μέζων γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἡ ἀποστασία, τῆς
πρὸς τὰ χεῖρω συγκρίσεως), ἀλλ' οὖν ἐκεῖνο πῶς οὐ
δυσωποῦνται, οἱ πρὸς πᾶσαν θείαν καὶ ἀπειλὴν καὶ
ὀργὴν καὶ χάριν καὶ εὐεργεσίαν ἀπόλαυσιν ἄδυσώ-
πητοι, οἱ τοῖς νενοσηκόσι Σαδδουκαίοις νεκρῶν μὴ εἶ-
ναι ἀνάστασιν, πειράζουσιν ἐπιχειρήσασιν τὸν ἀπειρά-
στον, αὐτὸς ἀνεψθέξατο. Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως
τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέγνως τὸ ρηθὲν ὑμῖν ἐπὶ
τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός· Ἀβραάμ,
καὶ ὁ Θεός· Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεός· Ἰακώβ· οὐκ ἐστίν

omnibus prophetis initio, ex omnibus Scripturis ea,
quæ ad se pertineant, exposuit. Ita Servator noster
prophetas proficitur esse interpretes operum per
quæ nos a tyrannide liberavit : tu vero eos non
vereris facere ministros tyrannidis. Aut num forte
tu temetipsum non hoc solum, sed et alio modo
tanta amentia et stupore implevistī, ut ne quidem
sentias, quod contraria et sentias et dicas. Nunc
enim animum illum excelsum, Assyrium monarcham
et dominum universi, contra Deum pugnans, præ
aliis evehis : nunc vero vel inscius non permittis
ipsi potestatem sibi ipsi dominandi et ratione
utendi, sed nugas agere et incredibiliter desipere
jubes. Quantæ enim, quæso, dementia esset, servos
suos et cultores (indulgeant nobis hæc propheta,
quando in ipsorum commodum et defensionem in-
juriam in ipsos effusam memoramus) afflare et pa-
rare, ut tyrannidis suæ destructionem proponant et
prænuntient, imo et modum destructionis tam
clare et accurate ebuccinent, neque ebuccinent
modo ea, quorum ipse latro ignarus erat, sed et
omni studio promoveant et provehant? Quantæ
hæc, inquam, essent dementia, cum vicissim pru-
dentia sit, naturalem impetum, etiam in extremis
gradibus consistentem, conservare. Vel si alia id
ratione cognoscere mavis, ei, quem recondita et su-
pernaturalia præscire dicis, atque ea, quæ soli vero
Deo cognita ac prædefinita erant, insipientiam et ine-
narrabilem sapientiam, vah imprudentiam! tribuis,
quem ipsum tamen, dum eum suam perniciem pro-
movisse ais, nihil eorum quæ insani et deliri susci-
pere possint, quamvis Deum labiis facias, præter-
mittere pateris.

XXV. Atque isti sunt dogmatum tuorum fructus,
hæc sunt studii in malitiam probati; vel potius
blasphemie tue primitiarumque zizaniorum, quæ
in te sparsa sunt, præmia. Sed illa quidem exigua
sunt. Nunquid vero homines Sadducæis stupidiores
(neque enim dixerim, magis impios, major enim
est eorum defectio, quam ut peioribus conferri pos-
sit), nunquid, inquam, pudere non suffunduntur
homines, qui nec omnibus Dei minis, nec ira, nec
gratia, nec beneficentie ejus fructu moventur, eo
Servatoris dicto non perculsi quo, in Sadducæos, re-
surrectionem mortuorum negare, et eum, qui tentari
non potest, tentare sustinentes, usus est. De resur-
rectione vero mortuorum nonne legis, quod vobis di-
ctum est a Domino dicente : Ego sum Deus Abrahami,
et Deus Isaaci, et Deus Jacobi : non igitur Deus mor-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(24) Τὸν νοῦν. Νοῦν μέγαν appellat Satanam, qui, fastu elatus, nil nisi excelsa cogitabat. Angeli alioquin νόες appellantur tum ab aliis, tum a Dionysio Areopagita, lib. 1. *De celesti hierarchia*, cap. 1, p. 4.

(25) Τὸν Ἀσσύριον αὐτοκράτορα. Alludit procul dubio Noster ad Isa. xiv, 12, ubi secundum sensum litteralem sermo est de rege Babylonii, quem vero Patrum permulti mystice accommodant et interpre-
tantur de diabolo, insolentia fastus de dignitate sua

deturbato. Ita inter ceteros, Titus Bostrensis lib. 1. *Adversus Manichæos*. Aliorum Patrum loca habes apud Dionys. Petavium, in *Dogmatibus theologicis*, tom. III, lib. 1, c. 94; et Julium Bartoloccium, t. 1. *Bibliothecæ magnæ rabbin.*, p. 287 seqq., qui et Judæorum in eandem sententiam interpretationes producit.

(26) Κατ' αὐτῶν. Ita scripsi pro κατ' αὐτόν, quod erat in ms. Sermo scilicet hic est de prophetis, in quos calumniis suis injuriæ erant Pauliciani.

tuorum Deus, sed viventium ²⁰. Quid enim quisquam hoc oraculo invenerit efficacius, aut ad audaciam hostium Dei destruendam aptius? Deus Abrahami, Isaaci et Jacobi, viventium Deus est. Et manifestum sane est, quod quorum est Deus, illi et nunc, et post resurrectionem in ipso vivant. Resurrectionem vero operatur Deus, adeoque quos resurgere facit Filius (resuscitat vero homines omnes, quibus omnino continentur et majores patriarcharum), iis omnino dominatur et nunc et post resurrectionem Deus, quando fictus ille corporis tui conditor igne et vermi æterno traditus erit, non solum ipse, sed et illi quibus volupe fuit obedire et obtemperare voluntati ejus. Ac illi quidem cum ipso pœnas sustinebunt, Abrahamus vero et Isaacus, et Jacobus, omnesque qui Deo per legem placent, gaudio nunquam finiendo nec edisserendo fruuntur. Quid ais, miser homo, tuus, quem vocas, conditor ignis sit esca, illi vero, qui circa Abrahamum sunt, a vero Deo cœlestia sortiuntur tabernacula. Et tu ais imperare iis eum, quem exteriores tenebræ coercent. Servator mundi Patrem suum vocat Deum Abrahami et cæterorum patriarcharum. Tu vero eum de imperio deturbas, ejus vero loco introducis eum, qui igne tabescit, ac te ipsum, nisi cito resipiscens errorem effugas, in easdem pœnas abripit? Et Judæi quidem, Salvatore hæc dicente, percellabantur: imo et Sadducæorum impudens factio coercebatur. Tu vero ne sic quidem linguam compescis, nec impias cogitationes deseris. Quomodo itaque, aut unde, aut quo tempore vel gutta veniæ tibi stillabit?

XXVI. Sed nec hoc prætermittere fas est. Quidam Phariseorum, qui aliis legis scientia præstare videbantur, tentationem Jesu aggreditur, et interrogat, dicens, *Magister, quodnam præceptum in lege majus est* ²¹. Vide vero eis iis, quæ respondet Jesus, quomodo præceptis Mosaicis et dignitatem, et amorem Dei illis præceptum, vindicet. *Diligens enim, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua* ²². Atque hæc quidem legis mens est: attende vero et ad judicium Domini. Subjungit enim: *Hoc est primum et præcipuum præceptum* ²³; magnum præceptum et præcipuum eum, qui legi conformis est, Dei cultum vocans. Quenam autem jubebat necessitas hoc judicium ferre, et hanc prærogativam vindicare cultui divino Mosaico, nisi pro paterno instituto illum habuisset? Sed ipsum quoque præceptum per se, si quis consideraverit, nonne plenum est beneficiæ

²⁰ Matth. xii, 51.

²¹ Matth. xii, 36.

²² ibid. 37.

²³ ibid.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(27) *Ποίημα*. De hominibus speciatim interpretor, de quibus sane hic sermo est, non ignorans alioquin, de tota creaturarum universitate hanc vocem usurpari posse, sicut et Deus ipse ab earum productione ποιητής appellatur. Illustris Theophili est locus lib. i, *Ad Autolyicum*: Θεὸς δημιουργὸς καὶ ποιητής.

Αὐτὸν ὁ Θεὸς νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζώντων. Τί γὰρ ἂν τις εὖροι ταύτης τῆς χρήσεως βεβαιότερον, ἢ καθ' ἐλεῖν τὴν τῶν θεομάχων τόλμαν κραταιότερον; Ὁ τοῦ Ἀβραάμ καὶ ὁ τοῦ Ἰσαάκ καὶ ὁ τοῦ Ἰακώβ Θεός, αὐτὸς ἐστὶν ὁ τῶν ζώντων Θεός. Καὶ δῆλον, ὡς, ὧν ἐστὶ Θεός, οὗτοι ζῶσι καὶ νῦν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν αὐτῷ. Τὴν δὲ ἀνάστασιν ἐνήργησεν ὁ Θεός, ὥστε οὐδ' ἀνίστησιν ὁ Υἱὸς (ἀνιστᾷ δὲ σύμπαν τὸ ποίημα (27), ἐν οἷς καὶ οἱ πρόγονοι τῶν πατριάρχων), τοῦτων ἄρα βασιλεύει καὶ νῦν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Θεός, ὅτε καὶ τοῦ σοῦ πλάσματος ὁ πλάσμι- νος ποιητής τῷ ἀτελευτήτῳ πυρὶ καὶ τῷ σκώλῃ παραδίδεται, αὐτὸς τε καὶ οἱ ὑπακούειν καὶ ὑπηρετεῖν αὐτοῦ γνώμη γέγονε τῷ θελήματι. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν σὺν ἐκεῖνῳ τὴν δίκην ὑπέχουσιν, Ἀβραὰμ δὲ καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ πάντες οἱς ἡ διὰ νόμου Θεοῦ εὐαρέστῃς, τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀνεκκαλήτου τρωφῆς ἀπολαύουσι. Τί λέγεις, ἄθλιε, ὁ σὸς τῇ γλώττῃ δημιουργὸς πυρὸς γίνεται τροφή, οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀβραὰμ παρὰ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τὰς οὐρανίους κληροῦνται σκηνάς. Καὶ σὺ λέγεις ἄρχιν αὐτῶν, ἐν τῷ ἐξώτερον συνέχει σκότος; Ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα Θεὸν λέγει τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν ἄλλων πατριάρχων. Σὺ μὲν τοῦτον ἐκβάλλεις; τῆς ἀρχῆς, ἀντεισάγεις δὲ τὸν κατατηχόμενον τῷ πυρὶ, καὶ σὲ, ἐὰν μὴ θάπτον ἀνανήψας φύγῃς τὴν πλάνην, ταῖς αὐταῖς συναπάγοντα (28) ποيناῖς. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι, ταῦτα λέγοντος τοῦ Σωτῆρος, ἐξεπλή- τοντο, καὶ δὴ καὶ τὸ τῶν Σαδδουκαίων ἀναιδὲς ἐπεφί- μωτο. Σὺ δ' οὐδ' οὕτω χαλινοῖς τὴν γλῶτταν, οὐδὲ τῶν λογισμῶν ἀπορρίπτεις τὸ δυσσεβήμα. Καὶ πῶς ἂν ἄλλως ἢ πῶθεν συγγνώμης σοι σταγὼν, ἢ κατὰ ποῖον καιρὸν ἐπισταχθήσεται;

Κτ'. Οὐδὲ ἐκεῖνο δὲ δεῖσει παραδραμεῖν. Τῶν Φαρισαίων τις, δοκῶν τῶν ἄλλων τῇ τοῦ νόμου γνώσει προέχειν, εἰς πείραν αὐτὸν καθίστασι τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐπιρωτᾷ, *Διδάσκαλε, λέγων, ποῖα ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ;* Καὶ ὅρα, δι' ὧν ἀμείβεται ὁ Ἰησοῦς, ὅπως ταῖς Μωσαϊκαῖς ἐντολαῖς καὶ τὸ μεγαλεῖον ἐπιμαρτυρεται καὶ τὸ θεοφίλει. Ἀγαπήσεις γὰρ, φησί, Κύριον τὸν Θεόν σου ὅλη τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλη τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλη τῇ διανοίᾳ σου. Καὶ τοῦτο μὲν ἡ τοῦ νόμου φωνή· πρόσχες δὲ καὶ ἐπικρίσει τῇ Δεσποτικῇ. Ἐπιφέρει γὰρ· *Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ, μεγάλη ἐντολὴν καὶ πρώτην τὴν κατὰ λόγον θεοσεβειαν καλῶν. Καίτοι τίς ἐπέκειτο χρεῖα εἰς τὴν ψήφον ταύτην ἐλθεῖν, καὶ τὸ μεγαλεῖον δοῦναι τῇ θεοσεβείᾳ τῇ Μωσαϊκῇ, εἰ μὴ πατρώας ταύτης ἐπεγίνωσκε νομοθεσίας. Πλὴν καὶ αὕτη γε καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐντολὴ, εἰ τις θέλοι θεωρεῖν, πῶς οὐ μεστὴ μὲν*

λέγεται, διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι κτίστην, καὶ ποιητὴν τῶν ὧν.

(28) *Συναπάγοντα*. Ita scribendum est pro συναπάγοντα, quod est in ms. Neque enim aliud patitur pronomen est antecedens, ad quod refertur τὸ συναπάγειν, id est, *abducere*.

ἀγαθοειδούς· καὶ θείας ἐπιπνοίας· μεστὴ δὲ τῆς Ἀ
 πρώτης φιλοσοφίας, θεὸν εἰδέναι τὸν Πλάστην καὶ
 Εὐεργέτην, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀγαπᾶν.
 Τίνα γὰρ ἄλλον ἐχρῆν πρὸ τοῦ κηδεμόνος κατ' ἐκ μὴ
 ὄντων ὑποστήσαντος; πῶς δὲ οὐχ ὅλη μὲν ψυχῇ,
 οὐχ ὅλη δὲ καρδίᾳ, οὐχ ὅλη δὲ διανοίᾳ, μετὰ τινος δὲ
 δισταχμοῦ καὶ διαμερισμοῦ λογισμῶν καὶ οἷον ἀφ-
 οσιούμενον τῷ ἐτάζοντι καρδίας καὶ νεφροῦς προσήκε
 φέρειν τὴν τῆς ἀγάπης ὁφειλὴν ἀνθ' ὧν ὑπέστησεν,
 ἀνθ' ὧν τρέφει καὶ συνέχει, ἀνθ' ὧν ἡμαρτηκότα
 μὴ ἀπόσωτο, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιον Ἰῶν, τῶν αὐτοῦ μὴ
 διαστάντα κόλπων, ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ἀνορθώσει τοῦ
 πεπλανημένου σαρκὶ κατέπεμψε τοὺς ἀνθρώπους
 ἐμπολιτεύσασθαι· ὅς ἐπὶ τοσοῦτον τὸ πατρικὸν
 ἡσπάσατο βούλημα, ὥς μὴ μόνον ἡμῖν παραπλη-
 σίως κοινωνῆσαι σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ καθ' ἡμᾶς
 ἀνθρώπος χωρὶς ἁμαρτίας χρηματίζειν, ἀλλὰ καὶ
 σταυρὸν καὶ θάνατον ἐνεγκεῖν, δι' ὧν ὁ πεσὼν ἀνέστη,
 καὶ μέλλοντας ἢ τῆς προτέρας δόξης ἡξίωται· Ἀντί-
 γοῦν τούτων ἄρ' οὐκ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ καὶ ψυχῇ καὶ
 διανοίᾳ τὸν ταῦτα χαριζόμενον οὐκ ἀγαπᾶν δεῖ;
 Ταύτην τὴν ἐντολὴν ὁ μὴ σωτήριόν τε καὶ τῆς Ἰησοῦ
 νομοθεσίας εὐταξίαν καὶ φρονῶν καὶ λέγων, ἀνάξιον
 ἑαυτὸν ὡς ἀληθῶς ἐπιγινώσκων ἀποφαίνει τὸν ἀλη-
 θινὸν θεόν. Σὺ δὲ ὅρα καὶ τὴν ἐξεξῆς· Ἀγαπήσεις
 τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Καὶ τί ταύτης ἂν
 εἴη λυσιτελέστερον ἢ ἀγαθοειδέστερον; ἢ τὸν βίον
 συνέχειν ἐπιτηδεύστερον; ἢ τὸ κοινωνεῖν καὶ ἡμέρον
 συγκροτεῖν τῆς φύσεως, ὥς τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον
 ὡς ἑαυτὸν; καὶ ἔργον μὲν τῆς αὐτῆς εἰδέναι χειρὸς,
 φύσεως δὲ μιᾶς; διὰ τῆς αὐτῆς δὲ γενέσεως εἰς ζωῶς
 προελθόντα, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ τὸν βίον ἀπολιμ-
 πάνοντα, καὶ τὴν μὲν περιμένειν τὸν αὐτὸν, καὶ
 τῶν βεβιωμένων ἐξεταστὴν, καὶ πρὸ γε τούτων μηδὲν
 ἀνέχεσθαι· πλημμελεῖν εἰς τὸν πῖλας, ὧν οὐδεὶς
 ἑαυτὸν (28') πλημμελῶν ἀν' ὀφείλῃ, τὰ κάλλιστα δὲ
 καὶ σωτήρια καὶ συνεύχεσθαι καὶ ᾧ παροικεῖς (29)
 συγκαταπράττεσθαι· τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ τῆς ἀγάπης
 λόγος. Ἄρα οὐ δοκεῖ σοι τὰ μέγιστα καὶ καιριώτατα
 τῶν ἐν ἀνθρώποις; Προσθήσω δὲ καὶ ὅσα ἐστὶ θεῖα
 καὶ θεοφιλῆ διὰ ταύτης κατευθύνεσθαι τῆς ἐντολῆς.
 Οὐχ ἴσταιται δὲ οὐδὲ μέχρη· οὗτων ὁ Σωτὴρ, ἀλλ' ἵνα
 πᾶσαν τῶν ἀσεβῶν διακρίψῃ πρόφασιν, μηδὲ πρὸς
 τίνα κακουργίαν ἀποβλέψωσιν, ὥς αὕτη μόνῃ τῶν
 ἄλλων ὅρα ἢ δοᾶς τῆς τιμώσης αὐτὴν Δεσποτικῆς
 ἡξιώθη ψήφου· τῶν δ' ἄλλων λόγος ἐστὶν οὐδεὶς·
 ἵνα τοίνυν αὐτοὺς πανταχόθεν ἀποκλείσῃ τὴν τῆς
 πονηρίας μηχανήν, ὅρα πῶς ἐπάγει· Ἐν ταύταις
 ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὁλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται
 κείμενται, μονοουχὶ λέγων, ὥς οἱ αὐταὶ τῆς ἐμῆς
 μετέσχον δικαίας ἀποδοχῆς, καὶ καθ' ἑαυτὰς τὴν
 φύσιν εἰσὶ σωτήριοι καὶ θεοφιλεῖς, διὰ τῶν αὐτῶν

²⁸ Matth. xii, 38.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(28') Οὐδεὶς. Malim legere ὧν οὐδὲν εἰς ἑαυ-
 τὸν, etc., id est, quorum nullum quisquam in se
 ipsum unquam admiserit. Certe præpositio εἰς exci-
 dit, quippe qua ad phrasim plenam reddendam
 opus est. Facile autem excidere potuit, in primis si

et divinæ inspirationis, plenum primæ philosophiæ,
 quæ jubet Deum nosse et Conditorem et Benefacto-
 rem, eumque præ omnibus aliis amare? Quem enim
 alium oportebat amare præ illo, qui omnium curam
 habet, et omnia ex nihilo creavit? Quomodo non
 omni anima, omni corde, et omni mente, sed po-
 tius cum dubitatione quadam mentisque distra-
 ctione et quasi perfunctorie illi, qui corda scrutatur
 et renes debitum amorem solvere conveniat pro
 eo quod produxit, quod nutrit et conservat, quod
 delinquentem adeo non a se repulit, ut potius Fi-
 lium proprium, a suo sinu non remotum, in salu-
 tem reductionemque errantium indutum carne mi-
 sit, ut inter homines versaretur: qui sane paternam
 voluntatem ita sectatus est, ut non solum nobiscum
 particeps factus sit carnis et sanguinis, et sine
 peccato homo appellatus, sed et crucem ac mortem
 pertulerit, per quam qui cecidit, excitaretur, et
 majore, quam antea, gloria afficeretur? Pro his
 enim omnibus eorumque similibus nonne eum, qui
 talia largitus est, omni corde, anima et mente amare
 oportet? Qui hoc præceptum non salutare, nec Jesu
 instituta bene ordinata vel credit, vel appellat, is
 omnino prodit se indignum, quæ verum Deum vere
 agnoscat. Tu vero considera et sequens præceptum:
Diliges proximum tuum sicut te ipsum ²⁹. Eo vero
 quodnam utilius aut melius est? quodnam ad vitam
 producendam aut ad socialitatem mansuetudinemque
 humanæ naturæ provehendam magis idoneum,
 quam diligere proximum ut seipsum? et nosse se
 ejusdem manus opificium, ejusdem naturæ, ac ejus-
 dem generationis beneficio in lucem editum, eadem
 quoque via ex vita hac abiturum, postquam im-
 mineat unus idemque rerum in vita gestarum arbi-
 ter et judex; et ante omnia statuere, nihil in proxi-
 mum suscipiendum esse eorum, quæ nemo in
 seipsum patrare unquam cernatur; optima vero
 quæque et salutaria tum precari, tum illi, cui vi-
 cinus es, afferre. Ea enim est amoris ratio. Nonne
 tibi ista quidem potiora et præcipua videntur esse
 in humanis rebus officia? Addam vero nunc, quæ
 divina divinique amoris plena, eodem præcepto
 observato, perfici possint. Neque enim hic subsistit
 Servator, sed ut omnem impiorum prætextum elu-
 dat, efficiatque, ne quid maligni suspicentur, quasi
 duo illa tantum præcepta hoc Domini judicio ho-
 norifico digna habita sint, reliquorum vero ratio
 haberi non debeat: ut, inquam, illis undiqueque
 malitiæ apparatus occludat, vide quæ subjicit:
*Ex his duobus præceptis tota lex et propheta pen-
 dent*: quasi diceret, quod in quantum illa duo justa
 mea approbatione posita sunt, et natura sua saluta-

Photium οὐδεὶς scripsisse statuas.

(29') Ὁ παροικεῖς. Ms. ὁ παροίκους, nullo sensu.
 Photius loquitur de proximo, cumque a vicinitate
 domicili describit. Id vero Græci exprimunt per
 παροικεῖν τινα.

ria sunt ac amorem Dei urgent, in tantum et lex tota et propheta eodem honore digni iudicandi sunt. Mutuo enim nexu ea sibi invicem conjuncta sunt, et ab eodem legislatore profecta, et legislator ac doctor eorum omnium eodem undiquaque honore prosequendus est. Sic et Davidem alibi testem affert, qui ipsum ut Dominum et victorem renuntiavit, non nude et per se, sed in Spiritu sancto, talem item qui a Domino, Dominus existens ipse, sessionem a dextris acceperit, videritque hostes suos scabello pedum suorum subjectos et prostratos. Qui vero pronuntiare hæc et prædicare potuisset, contrarii principii afflatu actus, in primis, cum iam clare et palam Jesum Deum pronuntiet, eumque Dominum suum profiteatur, Patrisque dignitatem, commemorato dominio, ipsi vindicet, et quam illustrem invincibilemque potentiam adversus hostes probaturus sit, testetur. Hæc omnia cujus fuerit et prænuntiare, et in effectum perducere quam quidem beneficiæ Dei sapientiæ, per quam et omnia consistunt, et ea, quæ ad salutem nostram pertinent, ab origine mundi definita, eventumque sortita, sunt eo, qui desiniverat, non indignum?

XXVII. Perpendamus vero etiam hoc loco, an non Moses et Elias, secundum legem viventes, ministri fuerint boni et veri Dei, ipsique placuerint? Quomodo enim in monte, in quo Servator transfiguratus est, gloriamque divinitatis suæ manifestavit, et præcipuis suis discipulis fulguris instar videndam dedit, aderant illi, divinoque splendore fruebantur, nisi ad cultores ejus et ministros pertinuissent? Imo quomodo non solum aderant, instar nudorum spectulorum, sed ut tales, qui præ reliquis discipulis primitiis his visionis Dei fruebantur, et ex gratia prærogativa quadam præ illis, in quorum aliquin societate erant, ornabantur? Splendore enim circumfusi cum Jesu loquebantur, sermonumque illorum summa erat crux, et victoria et tropæa a morte reportanda. Quod igitur respectu cæterorum discipulorum Petrus, Jacobus et Joannes erant, id respectu illorum (veterum) Mosen et Eliam esse hoc ipso Servator declarabat, eosque evehebat. Quod vero collocati cum eo sint, primumque locum occuparint, ita Scriptura sacra effert: *Cumque precaretur, habuit vultus ejus factus est alius, et vestimenta ejus alba ac refulgentia. Et ecce duo viri colloquebantur cum eo, qui erant Moses et Elias* ²². Audisne? Moses, inquit, erant, et Elias, qui in gloria apparentes ipsi exitum prædicebant, quem sortiturus erat Hierosolymis. Vel si mavis intelligere gloriam de qua alia Scriptura testatur, Mosen et Eliam divinitatis suæ, quoad illa ab homine videri potest, spectatores Servator transfiguratus esse

²² Matth. xvii, 2, 3.

A καὶ ὁ νόμος ὅλος καὶ οἱ προφῆται τῶν αὐτῶν εἰσὶν ἐπάξιον γεράων. Συνήρτηται γὰρ ἀλλήλοις ταῦτα καὶ συνέχεται, καὶ τῆς αὐτῆς νομοθεσίας ἐξήπται. Καὶ αὐτὸς ὁμοτίμος ἐστὶν ὁ τούτων ἀπάντων καὶ νομοθέτης καὶ εἰσηγητής. Ἀμέλει καὶ τὸν Δαυὶδ πάλιν εἰσάγει μάρτυρα, Κύριον αὐτὸν καὶ νικητὴν προανακηρύττοντα, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ παρὰ Κυρίου τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν, Κύριον καὶ αὐτὸν ὄντα, λαμβάνοντα, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ τιθεμένους, καὶ καταπίπτοντας. Καὶ ποῦ ταῦτα προαγορεύειν ἐκείνον καὶ θεολογεῖν παρῆν, εἰ τῆς ἐναντίας εἶλκε μερίδος τὴν ἐπίνοιαν, μάλιστα γὰρ θεολογεῖν οὕτω σαφῶς καὶ ἀπερικαλύπτως τὸν Ἰησοῦν, Κύριόν τε ἴδιον αὐτὸν ἀνομολογεῖν, καὶ τὸ πατρικὸν ἀξίωμα διὰ τῆς κυριότητος ἐπιμαρτυρεῖν, καὶ ὡς λαμπρῶς καὶ ἀναφαίρετον τὸ κράτος ἀναθήσεται τὸ κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἄ τίνος ἦν ἄλλου καὶ προθεσπίζειν καὶ εἰς πέρας ἀγειν, εἰ μὴ τῆς ἀγαθοδοτίας (30) Θεοῦ σοφίας, ἐκ τῆς τὸ τε σύμπαν ὑπέστη, καὶ τὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀπὸ καταβολῆς προωρίσθη κῆσιμου, καὶ πέρας εἶλε τοῦ προορίσαντος οὐκ ἀνάξιον.

KH'. Σκοπῶμεν δὲ κἀντεῦθεν, εἰ μὴ Μωσῆς καὶ Ἠλίας νόμῳ βεβιωκότες θεράποντες ἦσαν, καὶ πρὸς ἀρέσκειαν πράττοντες τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Πῶς ἐν τῷ ὄρει, ἐν ᾧ μετεμορφώθη ὁ Σωτὴρ, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ τῆς θεότητος παρεγύμνωσε, καὶ ἐνήστραψε τοῖς προκρίταις τῶν μαθητῶν, συμπάρῃσαν οὗτοι καὶ συναπήλαυνον τῆς θείας ἀστραπῆς, μὴ τῆς αὐτοῦ λατρείας μηδὲ θεραπείας ὄντες; Καὶ οὐ συμπάρῃσαν μόνον οἱ αὐτοὶ τυχόντες θεαταί, ἀλλὰ μαθητῶν μὲν τῶν πλειόνων οἰκειωσέως τε προνομίῳ καὶ θεοπτερίαις ἐξαίρουμένοι· καὶ οἱ δὲ συνετάττοντο κἀκείνων τι πλεονέχειν παρὰ τῆς ἀγαθότητος δῶρον φέροντες. Καὶ γὰρ δόξη περιαιγασμένοι συνελάλουν τῷ Ἰησοῦ καὶ τῶν λόγων ἦν τὸ κεφάλαιον ὁ σταυρὸς καὶ ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη καὶ τὸ τρόπαιον. Ὡστε ὅπερ ἦσαν τοῖς ἄλλοις Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, τοῦτο Μωσῇ καὶ Ἠλῖαν τοῦτοις εἶναι διεκόμεναι κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐμεγάλυνεν ὁ Σωτὴρ. Ὅτι δὲ συνωμῶν αὐτῷ καὶ τὴν πρώτην τάξιν ἐπλήρουν, ὥδε τὸ τῆς ἱερολογίας φησί· *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν, τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον, καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἐξαστράπτων, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο συνελάλουν αὐτῷ, οἵτινες ἦσαν Μωσῆς καὶ Ἠλίας*. Ἀκούεις; Μωσῆς, φησὶν, ἦσαν καὶ Ἠλίας, οἱ ὀφθέντες ἐν δόξῃ, ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἐμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ἡ εἰ βούλει τὴν δόξαν, ὡς περ ἄλλη διδάσκει Γραφή (31) Μωσῆν καὶ Ἠλῖαν τῆς αὐτοῦ θεότητος, ὡς ἐστὶν ἀνθρώπων δυνατόν ἰδεῖν, παρέστης θεατὰς μορφωθείς ὁ Σωτὴρ, καὶ

VARIÆ LECTIOES ET NOTÆ.

(30) Ἀγαθοδοτίας. Ms. ἀγαθότητος. Rescripsi prius, ex ἀγαθότης et in feminino genere ἀγαθοδοτίας, id est, qui vel quæ bona suppeditat. Usus hac voce est Dionysius Areopagita.

(31) Γραφή. Alludit Noster præcul dubio ad Joan. i, 14, ubi ita: *Εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός*.

τοῖς μαθηταῖς συνάττει, μᾶλλον δὲ, ὡς δέδεικται, A
προάγει, οὐχ ὅτι διόλου τὸ ἔλαττον ἐξοῦσιν, ἀλλ' ὅτι
τοῖς μὲν τῶ νῦν διαπλεῖν ἐτι τὸν βίον, καὶ ταῖς τριχυ-
μίας, οἷα δὴ τὰ ἀνθρώπινα, ὑπελίπετο κλυδωνί-
ζεσθαι· οἱ δὲ τὸν ὄρμον εἶχον ἀκύμαντον. Ὁ δὲ τῆς
ἀσφαλείας καὶ τοῦ λιμένος μήπω τυχὼν, τοῦ κατα-
λαβόντος ἡδῆ, καὶ πολὺ τιμιώτερον τὸ φορτίον φέρη
τῇ ἀθλίᾳ τῆς σωτηρίας, τοῦ βεβαίαν ταύτην εὐρο-
μένου πολλῷ λείπεται (32). Πλὴν ἀλλ' οὗς τηλικαύ-
της δόξης ἀξιοὶ Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, ὡς καὶ συλλα-
λεῖν αὐτοὺς αὐτῷ καὶ ὑμνεῖν αὐτοῦ τὴν δόξαν καὶ
τὴν ἐξουσίαν. Ἄρα τούτους οὐ φρίτεις κωμῶδεῖν, ἀλλ'
εἰς πονηρὰν ἐλαύνεις ἀρχήν; Τίς δ' αὐτὸν ἐκάλει καὶ
χρεῖα ἀγχιθὸν ὄντα καὶ ἀγαθότητος πηγὴν, τοὺς οὐκ
ὄντας μὲν αὐτοῦ, κακία δὲ συμφυσίς, τοῖς τε ἄλλοις,
ἀ' προεῖρηται, τιμᾶν, καὶ πρὸς αὐτὸν μετακλή-
τους ποιεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι γνῶμῃ παρήσαν πο-
θὲν, οὐδὲ γὰρ ἰσχυον, ἀλλὰ τὸν μὲν αὐτὸς ἐξ ἄδου
ἀνασπῶν, τὸν δὲ ἐκ μεταρσίῳ τε καὶ φθορᾶς ἐλευ-
θέρων μετὰ τῶν σκηνωμάτων, ἐξωκειούτο τε καὶ
συνήπτεν αὐτοὺς αὐτῷ. Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλ-
λά γε καὶ ὁ Πατὴρ ἀνωθεν, παρόντων τῶν ἀλλοτρίων,
ὡς οἱ τοῦ ἀλλοτρίου φασί, νεφέλῃν φωτὸς διατάνυσεν,
ἐπιπικιάζουσιν αὐτούς. Καὶ φωνὴν ἐκ τῆς νεφέλης
ἀφίει λέγουσαν· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπη-
τός, ἐν ᾧ εὐδόκησα αὐτοῦ ἀκούετε. Τοὺς οὖν
τηλικούτου θεάματος ἐπὶ πᾶσας καὶ μύστας καὶ μυ-
σταγωγούς ἄρα οὐ διὰ πάσης προσήκεν ἄγειν τιμῆς,
οἷς λόγος ἐστὶν ὁπωσούν καὶ πράξεων καὶ κρίσεων
τῶν ἀσποτικῶν; Ἀλλὰ γὰρ ὁ Σωτὴρ καὶ πάντα C
σοφίας πλοῦτῳ καὶ φιλανθρωπίας καὶ πράττειν καὶ
προσδεχόμενος τῶν παλίων τοὺς ὕμνους, οὗς τὰ
παράδοξα τῶν ἔργων εἰς εὐφημίαν ἐκίνει δορυφορού-
μενος, ἐπεὶ τῶν Ἰουδαίων ἡ πύρωσις καὶ σκληρο-
καρδία εἰς διαγογγυσμούς ἐξεβρίπιζετο, οὐκ ἀλλα-
χθέν αὐτοὺς ἐπιπλήττων στηλιτεύει, πάλιν δὲ τὸν
ἀσπικτὸν χρησμὸν ἀφύκτιν ἐλέγχων (33) ἀνατείνει·
καὶ δι' ἐκεῖνον τοὺς μὲν κατασχύνει, αὐτῷ δὲ
τοὺς ὕμνους ἐπιβάλλειν διδάσκει. Καὶ ποῦ τοῦτο
καλόν; ποῦ δὲ ἀκόλουθον; δίκαιον δὲ πῶς ἂν εἴη τὸν
παραγεγονότα καταλύσαι τὸ τοῦ διαβόλου κράτος, δι'
ἐκεῖνον τὸ τῆς δόξης πρέπον, καὶ τὴν σύστασιν
αὐτῷ πορίζειν (34); τοῦτο γὰρ τῆς ἀποστατικῆς
σπορᾶς ὁ καρπός. Καὶ ἅμα μὲν ἐπιδημῆσαι πάσης
πίστεως ἄπορον τὸν ἐχθρὸν ποιεῖν, ἅμα δὲ τὰς με-
ρίστας αὐτῷ προξενεῖν καὶ λαμβάνειν αὐτὸν ἀντισυν-
ιστῶντα καὶ κρατύνοντα, οὗ τὸ κράτος ἦκεν ἀφελεῖν.
Οἷς γὰρ ἂν τις διὰ τῶν τοῦ ψεύστου ῥημάτων τὴν
ἀλήθειαν σπουδάζει δεῖξαι παρούσαν αὐτῷ καὶ τὸ

A voluit, eosque cum discipulis conjungit, vel potius,
ceu ostensum est, iis praeferit, non quod per omnia
secundas partes laturi essent, sed quod hi quidem
animo adhuc per vitam quasi in mari vagari et
fluctibus, quos humanæ res secum ferunt, jactari
adhuc deberent, illis tranquillum portum tenenti-
bus. Qui vero securitatem et portum nondum as-
secutus est, deterioris est conditionis eo, qui jam
utrumque tenet; et cujus salus adhuc incerta est,
illo est multo inferior, qui eam jam invenit. Quos
vero tanta gloria dignatur Christus, ipsa veritas,
ita ut et colloqui eos secum, et gloriam suam ac
exitum prædicare faciat, eisne tu illudere, imo ad
malum principium eos referre non vereris? Quis
vero eum et necessario bonum et bonitatis fontem
appellabit qui non sint sui, sed potius mali natura,
tum aliis, quos diximus, modis colat, tum ad se
advocet? Neque enim illi sponte sua ipsi præsto
fuerunt, nec esse poterant: sed alium quidem ex
sepulcro retractum, alium vero ex habitaculis
supernis et a corruptione immunibus deductum sibi
asciscebat ipse et jungebat. Neque hoc solum, sed
et Pater ipse superne, præsentibus alienis, ut illi,
qui ad alienum pertinent, aiunt, lucis nubem ex-
pandit eos obumbrantem, et vocem ex nube emisit
dicentem: *Hic est Filius meus dilectus, in quo com-
placui: eum audite* ³². Hos igitur tanti spectaculi
contemplatores et mystas et doctores nonne omni
honoris genere prosequi decet illos, qui vel actio-
num vel judiciorum Domini ullam habent rationem?
Imo et Servator, qui omnia pro sapientiæ suæ
amorisque in homines divitiis agit, et recipit, cum
infantum hymnis, quos miranda sua opera ad lau-
dem permoverant, esseretur, atque hoc ipso Judæis
indurati difficilesque corde ad murmura compelle-
rentur, non aliunde eos objurgatos compescit, sed
iterum oraculum Davidicum instar argumenti non
eludendi immittit, eoque illos quidem confundi,
seipsum vero laudibus prosequi docet. Unde vero
hoc bonum nascitur? qui item conveniens est, imo
quomodo justum æquumque erat, ut is qui venit ut
solveret potestatem diaboli, per ipsum illum gloriæ
partem et materiam sibi pararet (hic enim apos-
tolicæ sationis fructus est), et eadem opera effice-
ret, ut et hostis, omnis fidei vacuus, adveniat, et
potiores ipsi partes relinquat, nesciatque, seipsum
eum juvare et corroborare, cui robur adepturus
venerat? Quisquis enim per verba mendacis veri-
tatem demonstrare conatur, quam ipse habet, et id

³² Matth. xvii, 5.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(32) *Ἀσπικται*. Deesse hic quædam non præter
rem suspicari mihi videor. Duobus, si quid video,
similibus usus hic est Photius: altero a navigan-
tibus, altero a portitoribus petito. Utraque vero
comparat cum iis qui et navigatione defuncti et
onere liberati sunt. At posterius simile dictio hiule
non satis exprimit. Interim scriptoris mentem me
pulo assecutum.

(33) *Ἀφύκτιν ἐλέγχων*. Legendum puto, quod
et in versione expressi, ἀφύκτιν ἐλέγχων, ut scilicet
χρησμὸς ille Davidicus pro argumento invicto ad
errantes convincendos habeatur.

(34) *Πορίζειν*. Hoc substitui pro πορίζει codicis
mau exarati. Neque enim id jungi potest antece-
denti καταλύσαι.

quod definitum erat, inde producere, is eum, quem mendacium ducem habebat, veritatis auctorem faciens a crimine omni absolvit. Neque magis, quod tamen Deus prohibeat! se ipsum immunem a criminationibus Judeorum esse ostendit, quam illum, cujus ope ista amolitur, a mendacii, cujus auctor est, culpa liberat. Itaque defectionis amor vobis certe non vergit in commodum, quando veritatis Patrem prædicatoris esse mendacii auctorem, ab hoc autem veritatem substantialem verum mutuo sumpsisse, et æquali, ne dicam majori, ea, quæ mutuatus est, studio excipienda dicitis.

XXVIII. Age vero, etiam per parabolas non parabolice, sed clare, dogma impiorum dissectum videamus. Quod enim Servator advenerit, ut quærat et servet id quod perditum erat¹⁷, a nemine Luc dum in dubium vocatum est. Si vero ovem vere perditam ab interitu voluit liberare, et ad se reducere, et ad salutem revocare, non difficile fuerit perspicere quod parabola docet humanam substantiam manus beneficiæ opus exsistere. Omnino enim ovis deperdita primum e caula earum fuit, quæ servatæ sunt, deinde vero a grege resiliens in viam ad exitum declinavit. Quod enim ab initio in perniciem natum fuit, ne naturam quidem ad salutem revertendi habet, vel potius reverti non potest, aut servari. Imo nec usu ipsi venire potuit perire, siquidem cum ipso ortu ex malo provenit principio, nec unquam boni et salutis particeps visum est. Cujus enim aliquis nunquam fuit, quomodo inde dici potest delapsus, et qui salutis in ortu ipso non fuit particeps, quomodo ad exitum pervenire aut periisse dici potest? Sed et Dominus noster hominum amantissimus, veritatis doctor et auctor, cum deperditi mentionem sæpissime faceret, nunquam tamen pravitatem tanquam cum eodem conditam, aut perniciem vel eminus commemorat: semper vero occasionem facit cogitandi, quod illud postliminio ab ordine pristino nexuque et communione cum cæteris disjunctum in perniciem devenerit. Ait enim: *Quid vobis videtur, si cui homini fuerint centum oves*¹⁸. Ecce oves illæ centum sunt totus grex nondum errans: nulla earum tunc vel errabat, vel perditæ erat. Si postea vel una ex illis a grege aberraverit, a salvis illa se separat, a non errantibus aberrat, ex ovili recedit. Propterea et hominum amantissimus illarum citius quærit, et repertam reliquis non devitiis annumerat, et de reparata jactura gaudet, et amicos sibi angelos in societatem gaudii excitat¹⁹, quia ovem ab ordine et gloria ipsarum ante separatam ad suam, qua ipsi gaudebant, feli-

¹⁷ Matth. XVIII, 11. ¹⁸ Matth. XVIII, 12. ¹⁹ Luc XV, 4.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(55) Ἀποσχιρτήσαν. Ita scripsi pro ἀποσχιρτήσας, quod ms. exhibebat. Antecedens enim ἀπολωλὼς et γηγονὸς hanc formam requirit.

(56) Οὐδ' ὅλως. Sic scribendum pro οὐ ὅλως, quod erat in ms.

(57) Ἀπολωλός. Hoc rationes grammaticæ postu-

lunt pro ἀπολωλός, quod in codice inveniebam. (58) Αὐτό. Ita legendum pro αὐτῷ codicis ms. Refertur enim ad antecedens πρόβατον. (59) Συγκαταλέγει. Hoc verbum requirit sensus pro συγκαταλέγει ms.

KΘ'. Φέρε δὴ καὶ διὰ τῶν παραβολῶν οὐκ ἐν παραβολαῖς, ἀλλ' ἐμφανῶς ἰδωμεν τὸ δόγμα καταλυόμενον τῶν ἀσεβῶν. Ὅτι μὲν γὰρ καταγέγονεν ὁ σωτήρ ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός, οὐδενὶ μέχρι νῦν εἰς διαταγμὸν περιέστηκεν· εἰ δὲ τὸ ὡς ἀληθὺς ἀπολωλὸς πρόβατον τῆς ἀπωλείας ἠθέλησεν ἀνασῶσθαι, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφει, καὶ πρὸς σωτηρίαν ἀνακαλέσασθαι, οὐδὲν ἐργῶδες συνιδεῖν, ὡς ἀρχῆς τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα τῆς ἀγαθοῦργου παλάμης ἔργον ἐκδιδάσκει ἢ παραβολή. Παντως γὰρ τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον τῆς μάνδρας πρότερον τῶν σεσωσμένων γεγονός, ὕστερον δὲ τῆς ἀγέλης ἀποσχιρτήσαν (55) εἰς τὴν τῆς ἀπωλείας ἀπεπλανήθη ἰδόν. Τὸ μὲν γὰρ ἀπ' ἀρχῆς δι' ἀπώλειαν φυνεῖ οὐδ' ἔχει φύσιν πρὸς τὴν σωτηρίαν ἐπανελθεῖν, μᾶλλον δὲ οὐδ' ὅλως (56) ἐστὶν αὐτῷ τὸ ἐπανελθεῖν, οὐδὲ τὸ ἀνασωθῆναι. Ἀλλ' οὐδ' ἐπῆλθεν αὐτῷ τὸ ἀπολωλέναι, εἴπερ ἐκ χείρονος μὲν ἅμα τῷ φύναι προῆλθεν ἀρχῆς, οὐδέποτε δὲ τῆς ἀγαθότητος καὶ σωτηρίας ὤρθη μετασχών. Οὐ γὰρ τις γέγονεν οὐδαμῶς, ἢ πῶς ἂν ἐκεῖθεν ῥηθείη καταπεσών, καὶ ὁ σωτηρίας ἀμέτοχος προελθὼν, πῶς ἂν εἰς ἀπώλειαν κατενεχθείη, ἢ λέγοιτο ἂν ἀπολωλός. Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Δεσπότης, ὁ τῆς ἀληθείας διδάσκαλος καὶ χορηγός, τοῦ ἀπολωλὸς μνημὴν ποιούμενος πολλὰ οὐδαμῶς συγκατεσκευασμένην αὐτῷ τὴν κακίαν ἢ τὴν ἀπώλειαν οὐμενοῦν οὐδὲ μέχρι φιλῆς ἐπινοίας παραδηλοῖ· αἰεὶ δὲ ὡς ὕστερον τῆς τάξεως καὶ τῆς τῶν ἄλλων συναφείας τε καὶ συνδιατριβῆς ἀπορράγεν οὕτως ἀπενεχθῆναι πρὸς τὴν ἀπώλειαν παρέχει νοεῖν. Καὶ γὰρ φησιν, *Τί ὑμῖν δοκεῖ, ἐὰν γένηται τινὶ ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα*. Ἰδοὺ τὰ ἑκατὸν πρόβατα πᾶσα ἡ ἀγέλη ἀπλανῆς· οὐδὲν αὐτῶν τέως οὔτε πεπλανημένον, οὔτε ἀπολωλός (57). Ἔτα κὰν πλανηθῇ ἐν ἐξ αὐτῶν, τῆς ἀγέλης τῶν σωζομένων διέστη, τῶν μὴ πεπλανημένων ἀπεπλανήθη, τῆς μάνδρας ἐξέβη. Διὸ καὶ θᾶπτον αὐτὸ (58) ὁ φιλόανθρωπος ἐπιζητεῖ, καὶ τοῖς μὴ πεπλανημένους ἀνευρὼν συγκαταλέγει (59), καὶ

lant pro ἀπολωλός, quod in codice inveniebam.

(58) Αὐτό. Ita legendum pro αὐτῷ codicis ms. Refertur enim ad antecedens πρόβατον.

(59) Συγκαταλέγει. Hoc verbum requirit sensus pro συγκαταλέγει ms.

χαίρει ἐπὶ τῇ ἀνευρέσει, καὶ τὰς φιλὰς δυνάμεις (40) συγχάριεν παρασκευάζει, ὅτι τὸ ἀποπλανηθὲν τῆς τάξεως καὶ δόξης αὐτῶν, πάλιν εἰς τὴν αὐτῶν θεάσαντο ἐπαναδραμὸν εὐκληρίαν τε καὶ σωτηρίαν. Καὶ τῶν δέκα δὲ δραχμῶν ἡ παραβολή, ἐξ ὧν ἡ μία ἀπώλετο, τὴν αὐτὴν ἀναμφιβόλως περίστησιν ἔννοϊαν. Τότε γὰρ τὰς δέκα δραχμὰς τὸν αὐτὸν ἐντετυπωμένον φέρειν χαρακτῆρα καὶ τὴν εἴσην ῥοπήν ἔλκειν, εἰ βούλει δὲ καὶ τὴν ὕλην μίαν πᾶσιν ὑποκεῖσθαι τῆς ἐμφύτου ἀγαθότητος καὶ σωτηρίας τὸ ἀπαράλλακτον πάντοθεν ἐκδιδάσκει. Καὶ εἰ μὴδὲν τούτων παρελῖπτο, ἀλλὰ τό γε ὑπὸ τὴν αὐτὴν κυριότητα πᾶσαν τελεῖν τὸ τῆς ἐξουσίας ἀκριτον καὶ ἀδιαίρετον ἀνακηρύττει, καὶ ἐξ ὧν ἐσώζοντο πᾶσαι, ὅτι τῆς ἀγαθοῦργου μὲν δυνάμει ἐτύγχανεν ἔργα. Τῷ δὲ τῇ; αὐτεξουσίᾳ ἁγίωματι οἱ μὲν ἐφ' ἧτε προήχθησαν ἀγαθότητι καὶ σωτηρίᾳ διέμειναν· ὁ δὲ παρακινήθεις ἐκείθεν ἐξετράπη πρὸς ἀπώλειαν. Καὶ γέγονε τὸ τῆς γνώμης αὐτοδέσποτον, ὥσπερ τοῖς, καθ' ὃν ἔδει τρόπον, χρησασμένοι αὐτῷ, τῆς τε ἐνοῦσης σωτηρίας καὶ ἀγαθότητος φυλακτήριον, καὶ προσθήκη μείζονος τελειότητος; (Τὸ γὰρ χωρὶς τῶν πράξεων θαυμαζόμενον, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων δόξαν προσλαβὼν, πολὺ θαυμασιωτέρον τε καὶ τιμιώτερον), οὕτως τοῖς παραχρησασμένοις τῷ χαρίσματι εἰς ἀπώλειαν τε καταπεσεῖν· τῆς ὁμοφυοῦς καλλονῆς προσήλυθε, καὶ τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρῳ λαβεῖν ἀλλοίωσιν τῶν κρείττωνων ἀλλαξάμενοι, εἰ μὴ τις τῆς ἐπὶ φθορῶν ἀγούσης μεταβολῆς μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἀνασώσσει, προδεδώκασι τὴν φύσιν καταπεπῶσθαι τῷ παραπτώματι.

KΘ'. Ἐπιστράφηθι δὴ καὶ πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς δύο πεφυκότας παῖδας, ὧν ὁ νεώτερος τὸν πατρικὸν οὐκ ἐλάττω τοῦ πρεσβυτέρου λαβὼν κληρὸν, εἰς χώραν μὲν ἄπεισι μακρὰν, καὶ τὴν τοσαύτην οὐσίαν κατασπάσας (41) τε καὶ κατασπαταλήσας τῇ ἀποδημίᾳ, ἐπ' ἐνδείᾳ τῇ ἀνυπερβλήτῳ χοίρων τροφὴν προσεφέρετο τὰ κεράτια. Τίς οὐ τῇ πλάνῃ τῇ τοσαύτῃ σταλάξει δάκρυον (42); Ὁ τηλικαύτης κύριος περιουσίας, μισθαρίνας ἐκδοτός, καὶ χοίρων τροφὴν τὴν ἀνάγκην κλείπτων τῆς φύσεως, εἴτα τοῖς πάθει καὶ τῷ λιμῷ μεταδιδόχθεις τὸ ὀλίσημα, ἐπ' ἀνέρχεται πρὸς τὸν πατέρα, καὶ συντριμμῷ καρδίας τὴν μετάνοιαν προχεάμενος, ὃ τῆς περὶ ἐμὲ πολλῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Δεσπότου φιλανθρωπίας! πλείονες ἢ κατὰ συγγνώμην ἀξιούται δεξιώσεως. Ὁ γὰρ πατὴρ τὸν νεωτεριστὴν οὐκ ὀνειδίζει, οὐδὲ τὴν πλάνην αἰσχύνει προάγει· οὐδ' ὅτι τῆς λιμοῦ μάλλον ἢ τῆς γνώμης ἐστὶν ἡ ἐπιστροφή. Οὐδὲν τούτων

³⁰ Luc. xv, 8. ³¹ Luc. xv, 11.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(40) *Δυνάμεις*. De angelis interpretor, quos in applicatione parabole commemorat Servator Luc. xv, 10. Et sane scriptores ecclesiastici sæpe vocē isti hunc significatum subiiciunt. Chrysostomus, hom. 6, in Epist. ad Hebræos, λειτουργικὰς δυνάμεις vocat: quas Apostolus, Hebr. i, 14, λειτουργικὰ πνεύματα appellat. Confer Suiceri *Thesaurum ecclesiasticum* tom. I, p. 969; et Henric. Valesium, ad Euse-

A citatem et salutem reverti viderunt. Et illa quoque de decem drachmis parabola, ex quibus una perdita erat, eandem sine exceptione sententiam nobis commendat ³⁰. Quod enim decem illæ drachmæ eandem sibi notam impressam habent, et ejusdem sunt valoris, imo etiam, si placet, ex eadem materia sunt compactæ, boni insiti incolumitatisque perpetuitatem undiquaque infert. Imo, si horum nihil inde relinqueretur, id certe evincitur, quod sub eodem Domino omnis potestas indivisa et indivulsa contineatur: quoniam vero etiam omnes servatæ sunt, id indicio quidem est, omnes esse potentie beneficæ opera. Et nonnulli quidem libero suo arbitrio recte uti in ea, qua donati erant, bonitate et incolumitate permanserunt: qui vero inde amotus est, in perniciem se ipse detrusit. Et quemadmodum liberum arbitrium, illis, qui eo recte utebantur, prosperitatis bonitatisque ipsis collate conservatorium erat, et majoris perfectionis accessio (quod enim etiam sine actionibus admirationi est, id, ubi gloria ex operibus accedit, multo magis miramur et magni facimus): ita illis qui dono hoc abutebantur, occasio exstitit a nativa bonitate in perniciem incidendi, et mutationem in pejus admitlendi, qui proinde, facta hac cum melioribus permutatione, nisi quis ex transversione hac, in exitium ducente, cum cura se receperit, produnt naturam suam lapsu isto absorptam fuisse.

XXIX. At converte te nunc etiam ad duos filios ex eodem patre natos, quorum natus minor non minorem, quam major, sortem accipiens, in dissitas abit regiones, tantasque facultates dilapidans et profundens in itinere, tandem inopia immodica adductus, siliquis, porcorum cibo, usus est ³¹. Quis non errorem hunc lacrymis prosequatur? Qui tartarum opum dominus erat, is mercenaria opera functus, porcorumque escam ad sublevandas naturæ necessitates suffuratus, postea malis his ipsaque fame meliora edoctus, revertitur ad patrem, et ex contrito corde poenitentiam testatus, o magnam patris et domini humanitatem! majori, quam impetrata venia sperare jubebat, receptione dignus habetur. Pater enim juvenilem culpam non perstringit, nec errorem pudori exponit, neque conversionem illam fami potius quam animi proposito acceptam fert: nullum horum in delinquentem

bium, p. 282 b, ubi ostendit Græcos τὰ δαιμόνια appellare δυνάμεις, Latinos autem *potestates*.

(41) *Κατασπάσας*. Hoc rescripsi pro κατασπασθήσας ms. Græci enim κατασπῶν dicunt eos qui bona sua abliguriunt. Testem habemus scholiastem Aristophanis ad *Equites*.

(42) *Δάκρυον*. Fortasse legendum δακρύων.

conjicit. Noverat enim, eum qui reversus erat, suam esse progeniem (quamvis per alienum semen adulteratus esset); noverat a se ex amore esse productum, non autem aliunde recens satum. Itaque nihil horum quo contristari is poterat, afferebat; neque diuturnis filii ærumnis adjiciebat quidquam. Utinam ut erroris tui, ita et conversionis, ac receptionis, in gratiam factæ, fructum percipiam! Scilicet humanissimus et optimus pater eum eminus adhuc et sola pœnitentia ad se adventantem, nullum vero fructum huc dum ferentem, conspicatus, ne ferebat quidem istos pœnitentiæ labores, sed videns ipsum adeo squalidum, et sola pœnitentia se respicientem, misericordia permotus est, ut currens collumque ejus amplexatus eum deoscularetur. Quid vero filius? quis eos quiBUS distrahebatur, affectus enumeraverit? Aderant pudor, tristitia, metus, angustia animi, timiditas, spes in solo desiderio fluctuans, memoria rerum superiorum, recordatio infandorum, cogitatio futurorum. Et illis tamen omnibus per pœnitentiam superior est. Ait enim: *Pater, peccavi in cælum et coram te, neque dignus amplius sum, qui vocer filius tuus*⁴³. Atque ista confessio verbis facta, ab animæ habitu non discrepans, facit ut pater ipsum veste præcipua induat, annulo manus suæ actiones obsignet, pedesque calceamentis, nea serpente calces lædi possent, muniat. Postea et vitulum saginatum mactat, magnoque cum splendore et sumptu convivatur cum filio, a mortuis reverso, et post longam illam jacturam iterum reperto. Vides, quomodo parabola hæc in ænigmate omnium et exquisitissimo et luculentissimo tradat ista: a bono et Conditore et Creatore natum et ortum esse et prodigum illum filium, et alterum illum ejusdem ortus, ac tum ætate tum factis ipso majorem, qui et in patria domo permanserit, et pristinum decus ac facultates suas cum ætatis prærogativa retinuerit: non autem majorem illum natum ex alia, minorem vero item ex alia stirpe aut generatione derivat, sed utrumque ab iisdem originibus et productione et educatione deducit. Simul vero et hoc considerare fas est, quod, si quis filios in parabola illa memoratos humanam naturam indicare censeat, et per majorem natum illos, qui gratiam pristinam conservarint, nec donum illud intemperantia sua corruperint; per juniorem vero eos, qui mala præ bonis elegerint, et facultates suas luxuria dissiparint; siue illum quidem angelorum, hunc vero hominum repræsentare hinc statum, hinc mutationem, censeat; siue denique placeat (licebit enim quidquid libuerit) per eos intelligere illos, quorum alii sub lege alii sub gratia sint; certe utraque hæc meditatio clare et sine exceptione de-

⁴³ Luc. xv, 21.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(43) *Μηδενί*. Malim legere *μηδέν*. Id enim sibi velle videtur Noster, quod nihil eorum in medium attulerit, quæ animum pœnitentis tristitia majore implere poterant.

(44) *Οἰδιότης*. Ita ms. Sensus vero per se osten-

dit legendum esse οἴκου διατή-
 γέννημα εἶναι τὸν προσελθόντα, καὶ τὴν ἀλλοτρίαις ἐπισποραῖς ἐνοθεύετο, καὶ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωποῦ προαγωγῆς, ἀλλ' οὐχ ἐτέρως ποθὲν ἑωτεριζούσης καταβολῆς. Μηδενί (43) δὲ τῶν λυπούντων προδιαθέμενος, μηδ' ἐπιβαλὼν ἀλγῆμα τοῖς πολυχρόνοις τοῦ παιδὸς ἀλγῆμασιν. Αἴθ' ὥσπερ σου τῆς πλάνης, οὕτω καὶ τῆς ἐπιστροφῆς καὶ τῆς ἀποδοχῆς κοινωνῆσαιμι! Ἀλλ' οὖν ὁ φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς πατήρ ἐτι πόρρω καὶ διὰ μόνης τῆς μετανοίας ὁρῶν προσερχόμενον, καρπὸν δὲ οὐδ' ὄντιναοῦν προβαλλόμενον, οὐκ ἀνέμεινε καὶ τοὺς ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ πόνους, ἀλλ' ἰδὼν αὐτὸν οὕτω κατηφῆ, καὶ τῇ μετανοίᾳ μόνῃ ἀποβλέποντα ἐσπλαγχνίσθη· καὶ δρασμὸν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. Τί δὲ ὁ υἱός; τίς ἂν, ὃ τότε διεμέριζεν αὐτόν, ἀναριθμηταὶ πάθη; αἰσχρύνῃ, λύπῃ, φόβος, δειλία, κατῆφεια, ἐλπιδες, μόνῃ τῷ θέλειν σαλεύουσαι, ἀνάμνησις τῶν ἀρχαίων, μνήμη τῶν ὑπερροῖων, λογισμὸς τῶν μελλόντων. Ὁ δὲ κρατεῖ τῇ μετανοίᾳ πάντων. Καὶ φησι· Πάτερ, ἡμῶντος εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι εἰμι ἀέλιος κληθῆναι υἱός σου. Καὶ ἡ τῶν ῥημάτων ἐξομολόγησις τῆς ψυχῆς οὐ ψευδομένη τὴν διάθεσιν, παραυτίκα μὲν αὐτὸν τὴν στολὴν ἐνδύει τὴν πρώτην. Καὶ δακτυλίῳ τῆς χειρὸς τὰς πράξεις σφραγίζει, καὶ ὑποδήμασι τοὺς πόδας, μηκέτι δάκνει τὸν ὄψιν τὴν πτέρναν, ἀσφαλίζεται. Εἶτα καὶ τὸν μόσχον θύει τὸν σιτευτὸν, καὶ εὐφραίνεται λαμπρῶς τε καὶ πολυτελῶς ὁ πατήρ μετὰ τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναλυσσαντος υἱοῦ καὶ ἀνευρεθέντος μετὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην ἀπώλειαν. Ὅρξ' ὅπως αἰνιγμάτων πάντων ἀκριβέστερόν τε καὶ σαφέστερον ἢ παραβολὴ παραδίδωσιν. Ἀγαθοῦ μὲν καὶ πλάστου καὶ πλάσματος προσθεῖν τε καὶ φῦναι τὸν τε ἄνωτον υἱὸν καὶ τὸν ὁμοφυῆ καὶ πρεσβύτερον αὐτοῦ, καὶ χρόνῳ καὶ ἀνορθώμασιν, ὃ; καὶ τῇ τοῦ πατρικοῦ οἰδιότητι (44) διαμεμένηκε τε, καὶ τὴν προτέραν δόξαν, καὶ οὐσίαν μετὰ τοῦ πρεσβείου συνετήρησε, καὶ οὐχὶ τὸν μὲν πρεσβύτερον ἐξ ἄλλης, τὸν δὲ νεώτερον ἐξ ἀντικειμένης σπορᾶς ἢ γενέσεως προάγει, ἀλλ' ἅμω καταβολῆς τε τῆς οὐτῆς καὶ φύσεως καὶ προαγωγῆς καὶ διαίτης ἀναγράφει. Καὶ ἐπιθεωρεῖν προσήκει, ὥς εἴ τις τοὺς τῆς παραβολῆς υἱοὺς τὴν ἀνθρωπίνην δηλοῦν φύσιν ὑπολόθοι, καὶ διὰ μὲν τοῦ πρεσβυτέρου τοὺς, οἱ τὴν ἀπ' ἀρχῆς διεσώσαντο χάριν, καὶ τὸ δῶρον οὐχ ὕβρισαν ἀσωτία, διὰ δὲ τοῦ νεωτέρου τοὺς ἀνθελομένους τὰ φαῦλα πρὸ τῶν ἀμεινόνων, καὶ τὴν οὐσίαν εἰς ἀσωτίαν ἀμειψάμενους, εἶτε τὸν μὲν τὴν ἀγγελικὴν, τὸν δὲ τὴν ἀνθρωπίνην παραδειγματίζειν κατάστασιν καὶ λῆξιν. Εἰ βούλει δὲ (πῶς δ' ἂν σὺ βουλήθῃς), τοὺς ὑπὸ τὸν νόμον τε καὶ ὑπὸ τὴν χάριν (45), οὐδὲν ἑλαττον δι' ἑκατέρας θεωρίας λαμπρῶς τε καὶ ἀναμ-

dit legendum esse οἴκου διατή

(45) *Καὶ ὑπὸ τῆς χάριτος*. Varias veterum hujus parabola expositiones memorat cl. Jo. d'Outrein. in Explicatione Belgica hujus et similium aliarum parabolarum, quæ prodiit Amstelod., 1692, 4.

φιλόως ἐπιδείκνυται, ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς ἐστὶ πατριᾶς καὶ ἀγαθότητος καὶ οὐσιώσεως, τότε τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὃ τε νόμος καὶ ἡ χάρις, καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, καὶ ἡ μὲν τὸ ἐμφυτον συνδιασώσατο χάρισμα, ἡ δὲ τῆς δωρεᾶς τὴν ἀπώλειαν ἀντεσπάσατο. Καὶ τότε τῆς παραβολῆς χρησιμώτατόν τε καὶ θαυμασιώτατον, ὡς μὲν τις τῶν τριῶν μοίρας κρατούσης οὐδὲν ἔλαττον, ἢ εἴπερ αἱ τρεῖς τὴν ἰσὴν ἐκλήρουτο νίκην, τῆς ἀποστασίας τὸ φρόνημα καταβάλλεται.

Α'. Καταβάλλοιτο δ' ἂν ὁμοίως, καὶ οἱς τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους τῶν Ἰουδαίων ἐταλάνιζεν ὁ Χριστὸς, ὅτι τῶν (46) μὲν δεδομένων αὐτοῖς ἡμέλων νόμων, τὰς δὲ ἰδίας ἐμπροσθεν ἤγον. Οὐαὶ γάρ, φησὶν, ὑμῖν, ὁδοῖ καὶ τυφλοὶ οἱ λέγοντες· Ὅς ἂν ὁμῶς ἐν τῷ ναῷ οὐδὲν ἐστίν· ὅς δ' ἂν ὁμῶς ἐν τῷ χρυσῷ τοῦ ναοῦ, ὀφείλει, τοῦτέστιν ὑπεύθυνός ἐστι δίκης, ὡς παραβάτης ὅρκου, εἴτα ὁρᾷτε τὸ μέγεθος ὑμῶν τῆς πλάνης, καὶ νῦν, εἰ μὴ πρότερον. Ἐπάγει γὰρ ταῖς προλαβοῦσαις ἐπιτιμήσεσι καὶ ταῦτα· Μωροὶ καὶ τυφλοὶ, τίς μεῖζον ἐστίν, ὁ χρυσός, ἢ ὁ ναὸς ἀγιάζων τὸν χρυσόν; Οὐχ ἅγιον μόνον τὸν νομικὸν ναὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν ἀγιότητος καὶ γινώσκων καὶ ἀποκαλῶν. Ἀλλ' ὁ μὲν Σωτὴρ τοιαύτην ἀφήκε ψῆφον περὶ τοῦ ναοῦ· ὑμεῖς δ' αὐτὸν οὐ φρίττετε καθυβρίζειν τὴν ἐσχάτην ὑβρίν, πολεμῶν προσανατιθέντες χειρὶ. Καὶ τίσιν ἂν μέλλον τὸ, μωροὶ καὶ τυφλοὶ, ἐφαρμόσεις, τοῖς τετιμηκόσι μὲν ὡς ἁγίους ἅμω, προτετιμηκόσι δὲ τὸν χρυσόν, ἢ τοῖς καὶ τὸν ναὸν αὐτὸν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ τῇ βλασφημίᾳ διασπῶσι γλώττῃ, καὶ μὴ πεφρικόσι ἀβρήτοις ὑβρεσι κατακλύνουν, καὶ διωθουμένους τῆς ἀγαθοουργοῦ προνοίας εἰς τὴν ἀνυπόστατον τῆς τυραννίδος ἐπίνοιαν. Εἴτα· Καὶ ὅς (47) δ' ἂν ὁμῶς ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, οὐδὲν ἐστίν· ὅς δ' ἂν ὁμῶς ἐν τῷ δώρῳ τῷ ἐπάνω τοῦ θυσιαστηρίου, ὀφείλει. Καὶ ταῖς ἰσαῖς παροινίαις ἰσὴν πάλιν καὶ ἡ παρατίμησις. Μωροὶ καὶ τυφλοὶ! τί γὰρ μεῖζον, τὸ δῶρον, ἢ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἀγιάζον τὸ δῶρον; Οὐ τὸν ναὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ θυσιαστήριον πηγάζειν λέγων ὁ Σωτὴρ τῆς ἀγιότητος, καὶ ἅγια μὲν ἅπαντα τὰ τοῦ ἱεροῦ μετοχῇ δὲ καὶ μεταδόσει τὰ μὲν τῶν ἁγίων τὴν πρώτην εἰς τιμὴν ἐκλήρωσατο τάξιν, τὰ δὲ δευτερεύει. Καὶ τοὺς Ἰουδαίους οὐχ ὅτι πεπαρηνήκασιν (48) ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' ὅτι τὴν τάξιν τετολμήκασιν ἀμεῖψαι, τὸ τοῦ κόσμου φῶς, ἢ ἀνυπόστατος τοῦ Θεοῦ σοφία, τυφλοὺς καὶ μωροὺς καταδικάζει. Καὶ ὁ μὲν τὸν Πατέρα καλῶς εἰδὼς, Οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ ὃς ἐὰν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ· οὗτος τὴν χάριν ἡμῖν τῷ πατρικῷ ναῷ καὶ τῷ θυσιαστηρίῳ παραγυμνῶν, αὐτὰ καὶ μεταδίδοναι τῶν ἁγιασμῶν ἐκδιδάσκει. Σὺ δὲ, ὦ! τί σε ἂν τις εἰπὼν ἀξίως προσείποι; τὸ γὰρ ἀνυπέβλητον τῆς

A monstrat, quod ab eodem Patre et bono et Ente proficiantur et angelorum et hominum genus, lex item et gratia, et hominum natura, sive illa insitum bonum conservavit, sive pro dono gratiae exitium receperit. Quodque in hac parabola et utilissimum et præcipuum est, quod scilicet una potestas tribus illis dominetur, id non minus, ac si tres illæ æqualem victoriam retulissent, apostatarum sententiam prosternit.

XXX. Prostrnetur vero ea similiter per ista, quibus Christus Scribas et Phariseos Judæorum miseros proclamavit, quia leges ipsis datas negligentes ratiocinia sua potiora ducebant: Væ enim, inquit, vobis, duces et cæci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil est; qui vero juraverit per aurum templi, debet²². Hoc est, crimini est obnoxius tanquam transgressor juramenti. Deinde, videte magnitudinem erroris vestri vel nunc, si minus antea. Addit enim præcedentibus objurgationibus et ista: Stulti et cæci, quid majus est, aurumne an templum, quod sanctificat aurum²³? ubi non solum templum sub lege structum sanctum, sed et terram sanctitatis plenam agnoscit et appellat. Sed hanc quidem sententiam de templo Servator fert: Vos vero non veremini maxima illud ignominia afficere, hostili manui acceptum ferentes? Et ad quos magis voces illas, stulti et cæci, referat ad eosne qui utrumque ut sanctum colunt, aurum vero præferunt; an ad illos, qui et templum ipsum, et omnia quæ in eo erant, lingua maledica proscindunt, nec infandis conviciis temerare horrent, ac a providentia benefica ad vanos tyrannidis conceptus propellunt? Pergit Dominus: Et qui juraverit per altare, nihil est: qui vero juraverit per donum, quod est super altari, debet²⁴. Simili huic insolentiæ similis impingitur objurgatio. Stulti et cæci! quid enim majus est, donum an altare quod sanctificat donum²⁵. Ibi Servator non templum solum, sed et altare fontem esse ait sanctitatis. Et sancta quidem erant omnia quæ in templo erant: in communicanda vero et distribuenda sanctitate alia quidem primum locum sortita erant, alia secundum. Et Judæos quidem, non quod contumeliosos se in ea præstiterant, sed quod ordinem immutare ausi erant, lux mundi, substantialis Dei sapientia, cæcos et stultos appellat. Et qui Patrem bene norat: Nemo enim Patrem novit nisi Filius, et cui Filius revelaverit²⁶; hic gratiam nobis Patris per templum et altare explicaturus, docet, illa aliās quoque res sanctitatis participes reddere. Tu vero, at quo nomine te digne satis quisquam exceperit, cum insuperabilis audacia te longe ultra stultum et cæcum evehat! Non vereris res sanctas primo

²² Matth. xxiii, 16. ²³ ibid. 7. ²⁴ ibid. 18. ²⁵ ibid. 19. ²⁶ Matth. xi, 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(46) Τῶν. Sic scripsi pro ὧν, quod erat in ms.

(47) Ὅς. Reposui hoc pro ὡς, quod mendose erat in ms.

(48) Πεπαρηνήκασιν. Ita scribere debebat librarius, pro eo quod mendose exaravit πεπαρηνήκασιν.

omnis abominationis auctori acceptas ferre? Atque ille quidem tanto honore et gloria sacra legalia cingit, et Judeos, eo quod, quamvis ea colerent, digno tamen cultu non prosequerentur, tantis comminationibus et pœnæ obnoxios facit, ita quidem, ut illæ non tam ipsis quam tibi immittantur: tu autem ne sic quidem sentire vis, quanta sit tua calumnia. Et substantialis quidem Dei sapientia Scribis et Phariseis *Væ* oclamat, quod non per omnia legi debitum cultum præstiterint, sed in levioribus quidem legem observarint, in gravioribus autem neglexerint. Tu vero, qui contra omnes et leges et sacra linguam acuis, imo et eos qui secundum legem versati sunt, in extremam impietatem pertrahis, non existimas pœnas multiplices te manere? Namque Servator: *Væ vobis*, ait, *o Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia decimatis mentham et cyminum et deservistis graviora legis, iudicium et misericordiam, et fidem*²⁵. At secundum apostatarum sermones non ideo, quod neglexerant præcepta legis, sed quod eorum observationem sectati erant, ad pœnas vocari debuissent. Quæ enim bono non placent, eorum ut praxis ad examen et pœnas vocat facinorosos, ita aversio extra omne crimen collocat. Sed Servator noster ut Veteris, ita et Novi Testamenti dominus et auctor existens, contra recentem illam impietatem magis, quam contra Judaicam negligentiam, sententiam dicit. *Hæc enim*, inquit, *decebat facere, et illa non omittere*²⁶, legem veterem hoc modo per novam graviter et summa cum auctoritate stabiliens. Si igitur ab iis ideo, quod dimidium legum partem neglexerant, tantam pœnam iustus iudex exigit, quantam vos dare debebitis, tam impudenter non ex negligentia, sed ex odio injuriam tantam in omnes leges effundentes? Et si illos, qui prophetarum sepulcra ædificabant, et iustorum monumenta ornabant, pietatisque speciem ex parte assumebant, ex propheticidis quippe orti, non iudicavit a culpa immunes, sed quia mentem a sanguinario patrum ingenio non diversam circumferebant, inevitabilibus suppliciis subiecit, quæ tandem pœna invenietur, quæ non longe subsidat infra scelus vestrum, qui contra prophetas magis, quam illi, cædes spiratis, et non solum ad structuram sepulcrorum monumentorumque vos convertitis, sed implacabilem contra eos etiam post mortem inimicitiam et injuriam nunquam superandam exercetis? Quod si vero mali principii cultores fuissent prophætæ divini, non solum non decebat maledictioni subicere vel occisores eorum, vel occisorum posteros, eosque ad pœnam rapere, sed potius eximiis mactare honoribus. At enimvero bonus hominumque amans Servator noster, suorumque alior servorum, non solum in primis cædis

²⁵ Matth. xxiii. 23. ²⁶ ibid. 24.

A τολμῆς πορρωτέρω σε καὶ μωροῦ καὶ τυφλοῦ παραπέμπει, οὐ φρίττεις τῶν ἀρχαίων βδελύγματι τὰ ἅγια ἀναφέρειν; καὶ ὁ μὲν τοσαύτη τιμὴ καὶ δόξη περιτεγχίζει τὰ νομικὰ ἱερὰ, καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι τιμῶντες μὴ κατὰ τὸ προσήκον ἐτίμων, τηλικαύτης ἀρετῆς καὶ δίκης ἐνόχους ποιεῖς, οὐ κατ' ἐκείνων μέλλον ἢ κατὰ σοῦ ταῦτα ἀφίεις. Σὺ δὲ τοῦ μενέθους τῆς σῆς βλασφημίας οὐδ' οὕτως αἰσθῆσιν βούλει λαθεῖν. Καὶ ἡ μὲν αὐθυπόστατος τοῦ θεοῦ σοφία τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους ἐτι καθυποβάλλει τῷ οὐαί, ὅτι μὴ διὰ πάντων τῷ νόμῳ τὸ σεβάσμιον ἐνεμον, ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς μικροτέροις ἐνομοφυλάκουν, ἐν δὲ τοῖς μέλζοσι παρηγνόμεον. Σὺ δὲ κατὰ πάντων τὴν γλῶσσαν ὀξύων καὶ νόμων καὶ ἱερῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς, ὅσοι ποτὲ κατὰ τὸν νόμον ἐπολιτεύοντο εἰς ἐσχάτην ἀσεβειαν ἔλκων, οὐκ οἶε πολυπλασίους τὰς ποινὰς ὑφείξιν; Καὶ γὰρ ὁ Σωτὴρ, *Οὐαὶ ὑμῖν*, ἐπιφέρει, *Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἀνηθον, καὶ τὸ κύμνον, καὶ ἀφῆκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν*. Καίτοιγε κατὰ τὸν τῆς ἀποστασίας λόγον οὐκ ἐφ' οἷς παρώρουν τὰ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐν οἷς ἑσπεργον τὰς εἰσπράξεις, ἔδει τούτους ἀπειτεῖσθαι. Ἄ γὰρ οὐκ ἐστὶ τῷ Ἀγαθῷ ἀρετὰ, τούτων ὡσπερ ἡ πράξις ἐν εὐθύναις τοὺς ἐλομένους ἀπάγει (49), οὕτως ἡ φυγὴ πάσης ἀνωτέρω τίθησιν αἰτίας. Ἄλλ' ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ τῆς Παλαιᾶς ὡσπερ καὶ τῆς Καινῆς κύριος ὑπάρχων καὶ δεσπότης, κατὰ τῆς νεωτεριζούσης ἀσεβείας μέλλον ἢ τῆς Ἰουδαϊκῆς ὀλιγωρίας τὴν ψῆφον ἐκφέρει. Ταῦτα γὰρ ἔδει, φησὶ, ποιῆσαι, *κἀκεῖνα μὴ ἀφίεναι*, νόμον τὸν νόμον τὸν παλαιὸν τῷ νέῳ πρὸς ὁδὸν καὶ μετὰ πολλῆς ἀσφαλισάμενος τῆς κυριότητος. Εἰ οὖν παρ' ἐκείνων, ὅτι τὰ ἡμίση παρώρων τῶν νομίμων, τηλικαύτην δίκην ὁ δίκαιος κριτὴς λαμβάνει, ὑμῖν τίς ἂν ἐξαρκέσῃ δοῦναι καὶ ταῦτα οὕτως ἀνέδῃν οὐκ ἐξ ὀλιγωρίας, ἀλλ' ἐξ ἀπεχθείας, θεομάχον τηλικαύτην ὕβριν κατὰ πάντων ἀπορρίπτουσιν; Καὶ εἰ ἐκείνους τοὺς τῶν προφητῶν οἰκοδομοῦντας τάφους, καὶ τὰ τῶν δικαίων μνημεῖα κοσμοῦντας, καὶ μέρει τινὶ τὸ τῆς εὐλασθείας σχῆμα περιβαλλομένους, τῆς προφητοκτονίου σπορᾶς ἀνευθύνοις οὐκ ἀρήσιν, ἀλλ' ὅτι τὰς γνώμας πρὸς τὴν πατρῴαν μαιφονσίαν οὐδὲν ἐχούσας εὐλαθέστερον ἐφερον, καὶ τιμωρίαις ἀπαρχλήτοις ὑποβάλλει, ὑμᾶς κατὰ τῶν προφητῶν πολὺ πλέον ἐκείνων μαιφονοῦντας, καὶ οὐ μόνον πρὸς οἰκοδομὴν τάφων καὶ μνημείων ἐπιστροφῇ τινα δεχομένους, ἀλλ' ἀσπονδον τὴν κατ' αὐτῶν ἐχθρὰν καὶ μετὰ θάνατον, καὶ τὴν ἀνυπέρβλητον κρατύνοντες ὕβριν, τίς ἂν τιμωρία τὴν δίκην εὐρεθείη μὴ πολὺ ἐλάττω τοῦ τολμήματος ἀπαιτοῦσα. Καίπερ εἰ τῆς καχεργέτιδος ἦσαν οἱ θεοφόροι προφηταὶ θεραπευταί, οὐ μόνον οὐκ ἐχρῆν ἀραις ὑποβάλλεσθαι οὐτε τοὺς ἀνελόντας αὐτούς, οὐτε μὲν τοὺς

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(49) Ἀπάγει. Ita scripsi pro ὑπάγει, quod ms. mendose præferebat. Hoc enim verbum cum sequente ἐλομένους coniungi nequit.

ἐκ τῶν προφητοκτόνων φόντας οὐδ' εἰς ποινὰς ἀγειν, ἀλλὰ ταῖς πρώταις δεξιούσθαι τιμαῖς. Ὁ δὲ ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος ἡμῶν Σωτὴρ, καὶ τῶν αὐτοῦ θεραπεόντων ἐκδικητὴς οὐκ εἰς τοὺς αὐτουργοὺς μόνον τῶν μαιφόνων καὶ τὰς τῆς μαιφονίας εὐθύνας περιγράφει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκείνων παῖδας ὄφεις καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν ἀποφαίνων ἀφυκτον αὐτοῖς ἀναμένειν τὴν γένναν τοῦ πυρὸς προαγγέλλει. Συνέχων δ' ἔτι μᾶλλον τὰ νέα τοῖς παλαιοῖς καὶ τὰ παλαιὰ συνάπτων τοῖς νέοις, καὶ τὸ ἐν ἀμφοῖν πλημμέλημα δι' Ἰσοῦ δεικνύς εἰς καταδίκην ἄγον, δι' ἧς καὶ τὰ τῆς τιμῆς, αὐτοῖς συνεισάγεται τῆς ἰσῆς καὶ ὁμοίας κληρουχίας μετεσχηκότα. Διὰ τοῦτο ἐγὼ, ψῆσιν, ἀποστελῶ πρὸς ὑμᾶς προφήτας καὶ σοφοὺς καὶ γραμματεῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν μαστιγώσετε ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὑμῶν, καὶ διώξετε ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν. Πρόσχεις· Ὅπως ἂν ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς, πᾶν αἷμα δίκαιον ἐκχυρόμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἀβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφρονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ὅρξ, ὅπως τῆς αὐτῆς ἐνόχους καὶ μαιφονίας καὶ τιμωρίας ἀποφαίνει, ὅσοι τε τὰς παλαμναίους χεῖρας κατὰ τῶν πρὸ τῆς χάριτος Θεοῦ εὐαρεστησάντων ἐπανετείναντο, καὶ ὅσοι κατ' ἐκείνων, ὧν ἡ χάρις τὸ πολίτευμα, καὶ οὗς αὐτοὶ εἰς τὰς τῶν Ἰουδαίων συναγωγὰς καὶ πόλεις τὴν βασιλείαν αὐτοῦ κηρύσσειν ἀπέστειλε, τὴν αἰμοδόρον λύσαν ἐναπεχίαντο. Οὕτως τὴν χάριν ὁ ἑκατέρως καὶ δημιουργὸς καὶ νομοθέτης καὶ διὰ πάντων τὴν αὐτῶν παριστῶν συμφωνίαν, μετέχειν τε δεικνύς ὁμοτίμου σεβασμιότητος, πάνταχόθεν τῆς ἀσεβείας ἄπασαν πρόφασιν προεκτέμνει.

ΑΑ. Ἐδεῖ δ' οὖν τοὺς ἀποστάτας, εἰ καὶ μὴ τὴν μίαν ἀρχὴν εἰς δύο διχάζοντας, μηδ', ἐπειδὴν τὰ τοῦ νόμου διαγγελῶσι μυστήρια (καίτοι πῶς ἀνειμένος εἶπον μηδ' ἡνίκα τὴν κτίσιν σὺλᾶν ἐπιχειροῦντες τοῦ κτίστου, κακοὶ κακὸν κακίστην δῶρον προσφέρωσιν;)· ἔδει γοῦν αὐτοὺς εἰ καὶ μὴ ἐπ' οὐδενὶ τοῦτων, μηδ' ἐφ' ὧ τοῦ προφήτου ὀβριζοῦσαι, καίτοι τηλικούτων τὴν ἀτοπίαν ὄντων, ἄλλ' οὖν, ἐπειδὴν γε τὸ ἐαυτῶν σῶμα πονηρὸν καὶ πονηρὰς πλάσεως λέγωσιν, αὐτίκα καταδύεσθαι. Ἀλλὰ ποῦ γῆς; Ζητεῖν δὲ καὶ τῶν ὑποχθονίων εἴτι βαθυτέρον, οὐχ ὅτι ἐκείνων πρὸς ἀθεότητα τοῦτο βαρύτερον, ἀλλ' ὅτι καὶ, δι' οὗ τὴν βλάσφημον φωνὴν ἀφίεσιν, ἐξ ἀθέου πλάσματος ὁμοιογούντες λαμβάνουν τὸ ὄργανον, οὐκ αὐτίκα ρίπτουσι πάντα, καὶ φεύγουσι τὴν ἀσεβείαν, ὄργανον πονηρίας βοῶντες, ὡς, ἐν οἷς ταῦτα φθέγγονται, κέχρηται. Ἀλλ' ἔτι τολμῶσι πρὸς τὰ τῶν ἀνθρώπων βλέπειν πρόσωπα. Ἀνθρώπε, τί λέγεις; Δύο ἀρχαί; ἀλλὰ διὰ τοῦ πονηροῦ ταῦτα φθέγγῃ στόματος. Ὁ νόμος πολεμία ἀρχῆς, καὶ μαχομένης τῇ χάριτι; ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ τῆς πονηρίας ἀπήχησεν ὄργανον· οἱ προφῆται μοίρας χεῖρονος; ἐκ τοῦ αὐτοῦ τῆς κακίας σκεύους καὶ τοῦτο προχέεται. Τὸ σῶμα πονηρὸν καὶ πονηρὰς δημιουργίας; καὶ τί μὴ σιγᾶς τὴν ἐσχάτην σιγὴν; ἀλλ' ἔτι φθέγγῃ καὶ χαρίζῃ τῷ ὅτῳ σε πονηρῶς καὶ ἐδδελυγμένως ὑποστήσαντι, ὥστε μηδὲ φθέγγεσθαι δύνασθαι μηδὲν ὅλως σωτήριον, μηδὲ

A auctores homicidii pœnas transfert, sed et progeniem eorum serpentes et serpentum fetus appellans, inevitabilem ignis gehennam eos manere prænuntiat. Adhuc vero magis nova cum veteribus conjungens, et vetera novis adaptans, atque id, quod utrinque peccatur, æqualem pœnam promereri ostensurus, quo ipso simul subinnuitur, utrisque eundem cultum eundemque dignitatis locum adjudicatum esse: *Propterea ego, inquit, mittam ad vos prophetas et sapientes, et scribas, et ex illis nonnullis cœdetis in synagogis vestris, et persequimini ex una urbe in aliam*⁴³; attende nunc! *Ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram inde a sanguine Abelis justus usque ad sanguinem Zachariæ, filii Barachæ, quem occidistis intra templum et altare*⁴⁴. Videsne, quomodo eidem et cædi et pœnæ obnoxios pronuntiet, tum eos, qui impias manus intulerunt iis qui ante gratiæ tempus Deo placuerunt, tum illos qui in homines sub gratia viventes eosque omnes, quos ipse regnum suum annuntiaturus in urbes et synagogas miserat, sanguinarium furorem effuderunt. Ita et tempus gratiæ, et ea quæ illud antecesserunt, æsimans et magni faciens Jesus, utriusque auctor et conditor, et ubique utriusque consensionem stabiliens, ac eodem cultu prosequenda ostendens, omnem impietatis prætextum præscindit.

καὶ τὰ πρὸ τῆς χάριτος τιμῶν τε καὶ ἀποδεχόμενος καὶ τὰ πρὸ τῆς χάριτος τιμῶν τε καὶ ἀποδεχόμενος
C XXXI. Decebat igitur apostatas, etiamsi unum principium in duo non distinguerent, hoc saltem nomine, quando legis mysteria rident (sed quomodo hæc facilius et remissius dico de hominibus, qui creaturam Conditori subripere ausi pessimi pessimo pessimum donum offerunt?); decebat, inquam, eos, si vel maxime nullo horum et ne eo quidem, quod prophetas calumniantur, crimine tenerentur, in omni ista sua insolentia, saltem hoc nomine, quod corpus suum malum et a mala manu profectum dicunt, confestim se præ pudore abscondere. At ubi terrarum? Imo vero subterranea, et si quid his profundius est, querere loca debent, non quod hoc quod ad impietatem prioribus gravius sit, sed quod membrum illud, per quod voces blasphemias emittunt, ab impia origine se accepisse profitentes, non statim abjiciunt omnia et impietatem fugiunt, clamantes se, dum ista quidem loquerentur, malitiæ instrumento usos esse. Et vel sic tamen homines isti in aliorum conspectum venire audent? Quid ais, homo? Duone sunt principia? sed tu quidem ore impio ista profers. Lex, inquis, est a principio hostili, et gratiæ opposito, sed et hunc sonum malitiæ instrumento edit; prophetæ malum agnoscunt auctorem? At ex eodem malitiæ vase et illud profluit. Corpus est malum et mali conditoris? Et qui non ad extremum te

⁴³ Matth. xxiii, 34. ⁴⁴ ibid. 35.

silentium compoſis, ſed pergis loqui et gratificari illi, qui adeo malum te et abominandum reddidit, ut nihil omnino ſani proferre poſſis, quod a ſuuma feritate et mendacio remotum ſit? Namque malitiæ theſaurus non poteſt niſi malitiam et errorem ut recipere, ita et proferre: quomodo enim lingua mendacis vera dixerit, aut quomodo malitia medietur quidquam boni? Mendacium veritatem dicere refugit. Et quomodo tu tibi met ipſi credis loquenti, cum mendacii ſis instrumentum? Si vero ego largiar et opiner te longe aliter ſentire quam loqueris, multo te et ſapientioſorem et prudentioſorem repræſentavero, quam ſi quis alius iis te vere delectari dicat, quæ proponis. Si enim hæc a malis instrumentis proficiſcuntur, ac propterea mala aut falſa ſunt, nonne, quippe in malis, levius peccatum eſt, ea quæ verbis contraria ſunt, amplecti, quam cum lingua mentem quoque ipſam corrumpere. Quod ſi igitur ejuſmodi homo de principiis loquitur, unum illum credere convenit; ſi de lege gratiæ adverſa, utriuſque conversionem aſtruere cenſendus eſt; ſi eorum prophetarum malum dixerit, nemo aliunde magis convincetur eum bonum eſſe. Si corpus ad malum referat, pro evidentiffima demonstratione habe id manus eſſe beneficiæ. Videte mihi inſanitiæ abyſſum et impietatis magnitudinem, in iis hominibus qui nequidem in rebus imaginariis ratione certa uti poſſunt. Itaque nec incantando aures fascinare fas eſt, quia hoc ipſo inſanabili culpæ ſubjici eas merito quis affirmarit. Atqui, inquam ego, ſi quis ſalutaribus incantamentis aurem præbeat, initium faciet ad priſtinam nobilitatem redeundi: ſin minus, vel ex inde ſententiam non revocandam ipſe in ſe ipſum fert, quod pravam transformationem bonæ formationi omnino præfert, et mutationem in deterius, cum bonam decuiſſet, ſervat conſtanter. Non quippe incantatori poieſt vitio dare, quod ſilet, ſed ſilente reum facere debet, qui ſuam ipſius inſaniam et cæcitatem pro ſilentii culpa nobis venditat.

XXXII. Servator noſter hominum amantiſſimus et optimus, qui venit, ut peccata mundi tolleretur, tum morbis aliis et ærumnis liberavit homines, tum multis peccatorum remiſſionem largitus eſt, factæque remiſſionis argumentum a ſanatione corporis petiit et aliis proposuit. Jam vero ſi mali conditoris opus eſſet corpus, ſicut homines blaſphemi audacter tradunt, fieri certe non poterat, ut illud ſolius bonæ divinitatis beneficium, veniam nempe peccatorum, in fidem confirmationemque per pravitatem ſuam reciperet. Idem enim hoc eſt, ac ſi dicas malitiæ compagem fontem eſſe, ex quo bonitas ſcaturiat, ſiquidem remiſſio peccatorum ex ſanatione corporum, quæ malitiæ ſunt progenies, procederet. At enimvero Servator noſter non

τῆς βαθείας μέθης καὶ ψευδολογίας ἐλεύθερον. Ὁ γὰρ πονηρίας θησαυρὸς οὐκ οἶδεν, ἀλλ' ἡ τὰ τῆς πονηρίας καὶ πλάνης ὥσπερ θησαυρίζειν, οὕτω δὴ καὶ προβάλλεσθαι· ἡ τοῦ ψεύστου γλῶσσα πῶς ἀν' ἀληθειαν εἰποι; ἡ πονηρία πῶς ἐννοήσοι τὴν ἀγαθότητα; τὸ ψεῦδος λέγειν φεύγει τὴν ἀλήθειαν. Καὶ πῶς οὐ σαυτῷ πιστεύεις λέγοντι, τοῦ ψεύδους ὑπάρχων ἐργαστήριον. Ἐγὼ δέ σε φρονεῖν τάναντία, ὧν λέγεις, ἐξῶν, καὶ νομίζων, πολλὸ σωφρονέστερον· ἀν καὶ συνετώτερον εἰσάγω, ἢ εἴ τις σε στέργειν, ἀ λέγεις, τίθῃσιν. Εἰ γὰρ ἐκ πονηρῶν ὀργάνων ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο πονηρὰ ἡ ψευδῆ, πῶς, ὡς ἐν κακοῖς, οὐ πολλῶν κουφόιερον τὰ ἐναντιώτατα τῶν βῆμάτων προεσθύνειν, ἢ τῇ γλῶττι καὶ τὸν νοῦν συνδιαφθείρεσθαι. Διὸ (50) λέγει ἀρχάς· μίαν προσ-
B ἤκει φρονεῖν. Πολέμιος ὁ νόμος τῇ χάριτι· τὴν συμφωνίαν κηρύττειν αὐτῶν. Τῶν προφητῶν φαῦλος ὁ χορὸς· καὶ πόθεν ἄν τις γνοίῃ μᾶλλον, ὅτι χρηστός. Τὸ σῶμα πλάττει τοῦ πονηροῦ· ἀρκεῖ πρὸς τελευταίαν ἀπόδειξιν, ὅτι παλᾶμος ἐστὶ τῆς ἀγαθοουργοῦ. Ὅρατε τὸ τῆς ἀνοίας βάθος, τὸ μέγεθος τῆς ἀθεότητος, τῶν μὴ δυναμένων ἔχειν λογισμῶν οὐδ' ἐπὶ φαντασίαις πλαττομέναις ὑπόστασιν. Οὐκοῦν (51) οὐδ' ἐπ' ἄδειν ὅλως δεῖ ταῖς ἀκοαῖς, ὅτι τὸ αὐτὸ τῆς αἰτίας ἀνίατον εἶποι τις ἂν ταύτας ἐπινέμεται. Φαίην ἂν ἔγωγε· εἰ μὲν γάρ τις τῶν σωτηρίων ἐπιρῶν παραδίδκοιτο, ἀρχὴν λαμβάνει πρὸς τὴν προτέραν ἐπαναδραμεῖν εὐγένειαν· εἰ δὲ μὴ, καθ' ἑαυτοῦ γε, κἀντεῦθεν τὴν ψήφον αὐτὸς ἀφίησιν ἀφυ-
C κτον, πονηρὰν μετάπλασιν τῆς ἀγαθῆς πλάσεως καθόλου ἑαυτὸν ἀνθελομένους, καὶ τὴν πρὸς τὰ χεῖρω μεταβολὴν (δέον τὴ ἀγαθὴν) συντηρήσας ἀμετάβλητον. Οὐκοῦν οὐ τὸν ἐπ' ἄδοντα σιγᾶν, ἀλλὰ σιγῆς ἑαυτὸν πάσας στηλιτεύει καὶ διὰ πάντων ὑπεύθυνον, ὃς τὴν οἰκειὰν ἐξ ἀπονοίας πύρρῳσιν σιγῆς ἡμῖν αἰτίαν ἐπέσκειν. Διὸ δὴ σὺναψαι καὶ τὰ λέγοντα.

incantatori poieſt vitio dare, quod ſilet, ſed ſilente reum facere debet, qui ſuam ipſius inſaniam et cæcitatem pro ſilentii culpa nobis venditat. Propterea et reliqua his jungo.

AB'. Ὁ φιλόνηθρωπος ἡμῶν Σωτὴρ καὶ ὑπεράγαθος, ὁ τὰς ἀμαρτίας ἐπιδημήσας ἀραι τοῦ κόσμου, τῶν ἄλλων νοσημάτων καὶ παθῶν τὸ γένος ἐλευθερῶν, καὶ τὴν τῶν ἀμαρτημάτων πολλοῖς ἄφεσιν ἐχαρίζετο, καὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀφέσεως ἀπὸ τοῦ σώματος θεραπείας ἐλάβανέ τε καὶ παρείχετο. Καίπερ εἰ πονηρὰς ἦν τὸ σῶμα διαπλάσεως, ὡς βλασφημία θρασύνεται, οὐκ ἂν εἴη δυνατόν τὸ μόνως τῆς ἀγαθῆς θεότητος ἀγαθοῦργημα, τὴν τῶν πλημμελημάτων συγχώρησιν, τὸ πιστὸν καὶ βέβαιον διὰ τῆς κακίας ἐπιδέχεσθαι. Οὐδὲν γάρ ἐστιν ἄλλο λέγειν, ἢ τὴν τῆς κακίας σύστασιν πηγάζειν τῆς ἀγαθότητος τὴν ἐνέργειαν, εἴπερ ἡ μὲν ἄφεσις τῶν ἀμαρτημάτων ἐκ τῆς τῶν σωμάτων θεραπείας προεῖη, τὰ δὲ τῆς κακίας ὑπάρχει γεννήματα. Ἀλλ' ὁ Σω-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(50) Διὸ. Fortasse legendum est δύο. Bina enim erant principia, quæ Pauliciani venditabant. Interim et particula διὸ locum tueri potest, quippe qua ad argumentationem opus esse videtur, præcipue, cum legenti constet, non plura quam duo princi-

pia istis hominibus recepta fuisse.

(51) Οὐκοῦν. Obscurior in his est Photius et subtilior. Mentem tamen ejus assecutum me esse spero.

τῆρ οὐ μόνον λόγῳ τὰς τῶν σωμάτων θεραπείας ἔδραβεν, ἀλλὰ καὶ χειρὶ. Πάλιν ἀλλὰ τοῦ κρατεῖ χειρὸς, ἥς μὴ πλάστης ἦν, καὶ τὸ κοράσιον ἐγείρει, καὶ τὴν υἱὸν ἀνίστα τῆς χήρας, καὶ καλῶς ἀποσκευασθὲν τῆς ψυχῆς σῶμα πάλιν ἐπαναστρέφει, καὶ συνάπτει ταύτῃ, ὃ καλὸν μὲν ἦν κατὰ τὴν θεομάχον γλῶτταν μὴδ' ὧλως λαβεῖν, δεύτερον δὲ λαβοῦσαν θάττον ἀποθέσθαι, χεῖριστον δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀποθεσιν συναφθῆναι πάλιν. Καὶ ὁ τὸ κράτος ἐλθὼν καταλῦσαι τοῦ ἐχθροῦ, πάσῃ δυνάμει κρατύνειν αὐτοῦ τὰ ἔργα φιλονεικεῖ. Καὶ τί λέγω κρατύνειν; μενούσῃ τὴν τυραννίδα πολλάκις λυσμένη, τοῦτο μὲν οἷς ὑπέκειτο τὰ ταύτης ἔργα πάντοδα ποῖς νοσήμασι δαπανώμενα, τοῦτο δὲ οἷς διεσπᾶτο τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ παρεδίδото, αὐτὸς ὁ τῆς τυραννίδος καθαίρετης παρ' ὅλον τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ τὸν καιρὸν, ἀνακινίξων ταύτην ὥσθι τῆς φθορᾶς ἀνιστῶν, τῶν παθῶν ἀπαλλάττων, καὶ τοσαυτάκις, ὅσακις νεκροῦ; τε εἰς ἀναβίωσιν ἤγε καὶ τῶν σωμάτων τὰς νόσους ἀπῆλανε.

ΛΓ'. Καὶ τὸ ἐτι μάλιστα δυσανασχετούμενον, ὅτι περ ἐξ ἐκείνου μέχρι νῦν διὰ τε τῶν αὐτοῦ θεοφόρων μαθητῶν, καὶ ἅ τὴν ἐκείνων μετῆλθον διδοχὴν, οὐ λήγει ταύτην διὰ τῶν ὁμοίων πράξεων συγκαταπράττων καὶ συγκατασκευαζόμενος. Ἄρα ἔστι τι τῆς τοιαύτης ἐμπληξίας, ἥ παρ' Ἑλλήσιν ἢ παρὰ Βαρβάρους ἐμπληκτότερον ἢ ἀδυνάτερον τι λαβεῖν; Ἐγὼ μὲν οὐχ ὁρῶ, οἶμαι δὲ οὐδ' ἄλλως ὁρᾶν οὐκ ἀνάξιος. Πυνθανομένοις μὲν τοι τοῖς Φαρισαίοις εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν ἀπολύειν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ὅρα, πῶς οὐκ ἀλλαχόθεν, οὐδ' ἐκ τῆς ἰδίας ἐξουσίας καὶ τῶν τῆς χάριτος δογμάτων ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Δεσπότης, ἀλλὰ δι' αὐτῆς τῆς ἀρχαιογονίας; καὶ τὴν λύσιν αὐτῶν τῆς ἀπορίας; καὶ τὴν ἐπιτίμησιν ἐπάγει. Οὐκ ἀνέγνωτε γάρ, φησὶ, ὅτι ὁ ποιήσας αὐτοὺς ἀπ' ἀρχῆς, ἄρσεν καὶ θῆλυν ἐποίησεν αὐτούς; διδάσκων, μὴ δεῖν βράβειος διαλύεσθαι τὰ συνοικέσια μὴδ' οὕτως προπετιῶς, πρὸς ἅ συνωθεῖ τὸ τῆς ὁρμῆς ἀκόλαστον, καταφέρεσθαι. Καὶ ὅτι τὴν δημιουργίαν αὐτὴν διδάσκαλον ἔχοντες τοῦ μήτε (52) πλείοσι μῖς γυναῖξιν συνάπτεσθαι, μῆτε διασπᾶν τὴν συνάφειαν, οὐκ ἠθέλησαν οὔτε τὴν ἐντολήν· καὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ διδασκαλείου μαθεῖν, οὔτε τὸ ἄπορον (53) ἐπιλυόμενον συνιδεῖν; Ἀλλ' αὐτὸς ἐκεῖθεν πρὸς ἐκάτερον παραταξάμενος μόνον λοιπὸν ἴδιον τὸν παλαιὸν ποιεῖται, καὶ δι' ἐκείνου πλέκει τὸν τῆς χάριτος. Ὁ γὰρ ἐκ μὴ ὄντων ἅπαντα παραγαγὼν, δι' ὧν εἰς ἄρσεν καὶ θῆλυ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μορφώσας διήρρωσε, καὶ εἰς ἐν ἀλλήλοις συνήρμωσεν, ἐκείνός ἐστι, φησὶν, ὁ καὶ τὰ σπέρματα τοῦ νόμου καταβαλὼν, ὃς μὴ δεῖν μοχηρίᾳ γνῶμης ἀπ' ἀλλήλων τοὺς συναφθέντας

⁴³ Matth. xix, 4.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(52) *Μήτε*. Ita scripsi pro ἤτε, quod non admittit sequens μήτε.

(53) *Ἄπορον*. Hanc vocem reposui pro ἄστορον,

A solum verbis, sed et manu sua, sanationem corporum condecoravit. Alibi enim apprehendit manum, ejus tamen non erat conditor, et puellam excitat, et filium viduæ in vitam revocat, corpusque ab anima optimo consilio separatum, reducit, et cum eadem conjungit. Atque id tamen secundum impliam hominum illorum linguam ita comparatum est, ut præstitisset nunquam illud accepisse, vel acceptum quam citissime deponere; pessimum vero sit, depositum iterum junctum videre. Qui vero venit ad potentiam hostis frangendam, is pro viribus opera ejus stabilire annititur. Quid, inquam, stabilire? imo vero destructor tyrannidis illius per totam suam vitam visus est ipsum hoc tyrannicum dominium, sæpius nunc quidem variis morbis, quibus opera ejus subjecta erant; nunc autem morte et corruptione, cui morbis consumpta tradebantur, destructum iterum instaurare, modo ab interitu excitans, modo a malis liberans, idque toties, quoties mortuos in vitam revocavit, et morbos a corporibus propulsavit.

XXXIII. Et, quod adhuc minus ferri posse videtur, inde ab eo tempore usque ad presens, non desistit tum per discipulos suos divino Spiritu actos, tum per eos qui hos in officio exceperunt, similibus actionibus idem dominium confirmare et perficere. Nunquid vero vel apud Græcos vel apud Barbaros quidquam est magis barbarum aut impium, quam quidem hoc? Ego quidem talequid nusquam video, neque putem me, ut viderem, alioquin indignum esse. Cum Pharisei aliquando quærerent, num liceat homini quacunque de causa uxorem suam dimittere, vide mihi, quomodo non aliunde, nec ex propria potestate, aut ex gratiæ doctrina Dominus noster, hominum amantissimus, sed ex ipsa creationis historia et objectionem eorum solvat, et reprehensionem formet. Nonne enim legis, inquit, quod qui fecit eos ab initio, marem et feminam fecit eos⁴³? clare per ipsam hanc formationem diversam docens, non tam facile solvere licere connubia, neque tam temere eo abripi, quo impetus difficulter coercendus impellit. Cumque creationem ipsam magistratam haberent, quod nec plures una conjuges ducere, nec conjugium dirimere liceat; illi tamen nec præceptum hoc ex disciplina Mosaica discere, neque difficultatem solutam videre volebant. At ille inde contra utrumque decertans, veterem tantum legem propriam sibi fecit, atque hinc eam, quæ gratiæ est, necit. Qui enim ex non-existentibus omnia produxit, ex quibus humanam naturam in masculum et feminam formando finxit, et utrumque in unum conjunxit; is, inquit, idem est, qui et hujus legis semina spar-

quod erat in ms. Ἄπορον enim æque ac ἀπορία paulo ante nodum vindice dignum significat.

sit; et præcepit quod non liceat ex iniqua animi sententia semel conjunctos a se invicem separare, neque immodicas sectari cupiditates, et introducto polygamias vitio hominum generationem contaminare. Vides, quomodo inde ab originibus mundi Mosaicis legem suam repetat, atque inde initium suum habere ostendat. Postea non Judæos magis per Creatorem et creationem ad silentium redigens, quam eos omnes qui eo proveci sunt, ut humanam naturam calcumnientur, et generationem hominum ex se invicem conviciantur, post pauca subjungit: *Quod igitur Deus conjunxit, homo ne separet*⁴³. Non decet, inquit, quas Deus condidit leges, humanis consiliis evertere, neque creaturæ convenit, contra Creatorem leges ferre. Neque solum in eam dignitatem Mosaicam physiologiam evehit, sed et cum Judæi pro commendatione sententiæ suæ et opinionis Mosem proferrent et objicerent, quippe qui ipsis permiserit dimittere uxores, nihil ipsi reprehensionis impiegit, neque crimini eum fecit obnoxium. Sed, quamvis ex ipsa creatione primæva et ex Judæorum exceptione occasionem nactus esset, causam hujus rei in Mosem referendi, adeo tamen se a Mose accusando abstinuit, ut eum potius sapienter tanquam dispensantem egisse profiteatur. *Moses enim, inquit ob duritiem cordis vestri permisit vobis dimittere uxores*⁴⁴. Hoc est, non ipse pœnitentia ductus, veterem illam, quamque ipse scripsit, legem negligens ad alterum illud se convertit, neque quam acceperat latentem, gratiam divinam creationem exponendi, suis ratiociniis postposuit, atque adeo nec divisionis hujus causa exstitit, sed durities cordis vestri omnem in vos causam refert. Cum enim illa perfectam legis rationem recipere nollet, et prioris illius præcepti mutationem vobis peperit, et affectibus vestris frenum boni ordinis nonnihil laxare coegit. Neque enim vir, qui Deum vidit, neglecto creationis præcepto, ad aliud digressus est, sed vestra repugnantia a rigore ejus remittere aliquid per dispensationem suavit: ne forte, cum connubium nexum juberet esse indissolubilem, durities et rigiditas mentis multo pejora efficeret, homicidio scilicet solutionem procurans, quam vi legis et doctrinæ non liceret efficere. His ratiociniis et argumentis Servator flagitium Judæorum castigat quidem, sed et simul quæstionem sophisticè prolatam solvit, omnesque docet ut eum sciant nostrum esse conditorem, cujus etiam hæc lex est, ut maritus ab uxore non recedat. Quæ quidem initio ipsa creatione et conjunctione in antecessum adumbrata, deinde vero consilio et verbis ipsis promulgata et diserte proposita est. Namque Trinitatis infinitæ et omnipotentis ut bonitas et regnum et potentiam, ita

α κλεῦει διίστασθαι, μηδ' ὑπερφορίους ἰδονάς, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων γένεσιν ὑβρίζειν πολυγαμίας μιᾶσμι (54) Ὁρᾷς ὅπως ἀπὸ τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογενείας τὸν ἑαυτοῦ διαπλέκει νόμον καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκείθεν ἔχειν ἐπιδείκνυσιν τῆς θέσεως, εἴτα οὐ τοὺς Ἰουδαίους μᾶλλον ἐπιστομίζων διὰ τοῦ πλάστου καὶ τῆς πλάσεως, ἀλλὰ καὶ πάντας, ὅσοι δυσφημεῖν τὸν ἄνθρωπον παρηνέχθησαν, καὶ τὴν ἐξ ἀλλήλων προπληκίζουσι γέννησιν, μετ' ὀλίγον ἐπάγει· Ὁ οὖν ὁ Θεὸς ἔξευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω. Οὐ δεῖ, φησὶν, οὗς ὁ Θεὸς ἐπηξεν νόμους ἀνθρωπίνους παρακινεῖσθαι σπουδάσασιν, οὐδ' ἀντινομοθετεῖν τὸ πλάσμα τῇ Πλάσαντι. Καὶ οὐ μέχρι τοσαύτης τιμῆς τὴν Μωσαϊκὴν φυσιολογίαν ἀνάγει, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ συστάσει τῆς ἰδίας γνώμης τε καὶ ὁδῆς ἀντιπροβαλλομένων τε καὶ ἀνθυποφερόντων τὸν Μωσέα, ὡς αὐτοὺς αὐτοῖς ἐπέτριψεν ἀπολύειν τὰς γυναῖκας, οὐδὲν εἰς αὐτὸν οὐδαμῶς ἀπέρριψε μέμψεως, οὐδ' ὑπαίτιον ἐποίησάτο. Ἀλλὰ καίτοι ἔχων καὶ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἐκ τῆς δημιουργίας ἀφορμὴν παροξύνουσαν, καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀφορίαν εἰς τὸν νομοθέτην τὴν αἰτίαν ἐνεγκεῖν, τοσοῦτον ἀπέχετο τὸ ὑπεύθυνον ἀποφῆναι τὸν Μωσῆν, ὥστε καὶ τοῦ τῇ οἰκονομοῦντος ἐπεκόσμησε σοφία. Μωσῆς γάρ, φησὶ, πρὸς τὴν σκληροκυρδίαν ὧν ἐπέτριψεν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας, τοῦτέστιν, οὐκ αὐτὸς ἐκ μεταμελείας, τὸν ἀρχαῖον, καὶ ὃν ἐγραφεῖν, ὑπεριδὼν νόμον πρὸς δευτέραν ἀπόφασιν ἐπεστράφη, οὐδ' ἦν χάριν ἔλαβε λανθάνουσαν καταγγεῖλαι θεῖαν δημιουργίαν λογισμῶν ὀπίσω θέμενος, οὐδὲς αὐτὸν ὁρᾷ τοῦ διεσίου (sic) τὸ ὑπαίτιον, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον σκληροκάρδιον εἰς ὅμας πᾶσαν ἀναρτᾷ τὴν αἰτίαν. Μὴ βουλόμενον γὰρ παραδέχεσθαι τὴν τελειότητα τῆς νομοθεσίας, καὶ τοῦ πρετέρου νόμου τὴν μεταβολὴν ὧν κατεπράξατο καὶ ταῖς ὁρμαῖς καθυφεῖναι τὸν τῆς εὐταξίας χαλινὸν ἐβιάσατο. Οὐ γὰρ ὑπερῶν ποθεν ὁ θεόπτης τὸ τῆς δημιουργίας πρόσταγμα πρὸς ἑτέρον ἡυτομώληκεν, ἀλλὰ τὸ ὧν ἀπαράδεκτον οἰκονομία λύσαι τὴν ἀκρίθειαν συνεβούλευσεν, ὡς ἂν μὴ, τῆς συναφείας ἐχούσης τὸ ἀδιάλυτον, τὸ σκληρὸν τῆς γνώμης καὶ τὸ ἀνήμερον, τὰ πολλῶν κατεργάσοιτο χεῖρονα, φῶν τὴν λύσιν, ὅτι μὴ ἔξεστι δόγματι, ἐπιμηχανώμενον. Τοιοῦτοις λογισμοῖς ὁ Σωτὴρ καὶ ἐνθυμήσασιν ἀπορρηπίζει μὲν τῶν Ἰουδαίων τὸ κακούργημα, λύει δὲ τὸ σεσοφισμένον τῆς ἐρωτήσεως. Καὶ παιδεύει πάντας, ἐκείνων ἡμῶν εἰδέναι δημιουργόν, οὐ καὶ τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς νόμος ἐστὶ μὴ διίστασθαι. Καταρχὰς μὲν τῇ διαπλάσει καὶ συναφείᾳ οἰοεῖν τυπούμενος, προβουλεύματι, ὕστερον δὲ καὶ βήμασιν αὐτοῖς ἐμφανιζόμενος τε καὶ διαρρήδην χρητυτόμενος. Καὶ γὰρ κοινόν ἐστι καὶ ἀμέριστον τῆς ὑπερουσίτου καὶ παντοκρατορικῆς Τριάδος, ὥστε τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις οὕτω καὶ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς

⁴³ Matth. 6. ⁴⁴ ibid. xix. 8.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(54) *Μιᾶσμι*. Sic scripsi pro *μίαςμι*, quod ms. exhibebat. Forte etiam recte legeris *μιάσματι*.

νομοθεσίας τὰ ἐξέλιμα. Διὸ καὶ τοῦ παρόντος νόμου (55) κατὰ μὲν τὴν ἀρχαιογονίαν ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς ὁμοούσιος τὰ σπέρματα καταβάλλεται, σάρκα δὲ λαβὼν τὴν ἐμὴν καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπος ἐμπολιτευσάμενος καὶ ῥήμασιν αὐτοῖς· ἀπαρτίζει τοῦτον καὶ ἐκτίθει. Καὶ πῶς οὐκ ἂν τις φρίξει τῆς ἐναντίας μοίρας ἢ τὴν πλάτιν ἡμῶν, ἢ τὸν Μωσέα, ἢ τὴν κοσμογένειαν μὴ ὅτι φθέγγασθαι, ἀλλὰ καὶ λογισμοῖς τῆς τοιαύτης βλασφημίας, τοῦ πονηροῦ προσβάλλοντος, ἅν ἐπιβραχὺ δοῦναι τῇ δυσσεβεῖα κυμαίνεσθαι τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ μὴ θάττον καὶ αὐτὴν ἀποσοθεῖν τὴν πείραν καὶ μετὰ σφοδρότητος ἀποτρέπεσθαι.

ΛΔ'. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων ὁ Δεσπότης ἰδὼν αὐτοῦ τὸν κόσμον καὶ γινώσκει, καὶ πολλάκις ἐπιδεικνύται. Καὶ πῶς οἱ ἀλλότριοντες αὐτὸν τῆς ἐκείνου κραταιᾶς χειρὸς οὐκ ἀλλότριον περιφανῶς καὶ αὐτῆς τῆς τῶν Χριστιανῶν ἐξελέγγονται κλησεως. Καὶ γὰρ τὴν παραβολὴν τοῦ σπειρόντος τὸ καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ, καὶ τὴν τῶν ζιζανίων ἐπισποράν, ἢ καθεύδουσιν ἐπιθέμενος ἔσπειρεν ὁ ἐχθρὸς, ταύτην δὴ τοῖς μαθηταῖς ἀναπτύσσων αὐτοῖσι μαθεῖν. Ὁ σπείρων, φησὶ, καλὸν σπέρμα ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ δὲ ἀγρός ἐστιν ὁ κόσμος. Ὅταν ἐν τῇ ἀποτυπώσει τῆς παραβολῆς ἀγρόν αὐτοῦ εἶπε, τοῦτον ἐν τῇ ἀναπτύξει κόσμον ὀνομάζων καὶ δηλῶν, οὐκ ἄλλου τινὸς, ἀλλ' αὐτοῦ εἶναι τὸν περίγειον κόσμον, ἐν ᾧ καὶ σωματικῶς παρῶν τὸν τῆς σωτηρίας διέσπειρε λόγον. Ὅταν οὖν ἡ ἀλήθεια τὸν κόσμον αὐτοῦ λέγει εἶναι, ἔλεγε δὲ καὶ ὁ πονηρὸς, ἥνικα τὰς βασιλείας πάσας κατηλαβόνητο ὑποχειρίους ἔχειν· οἱ δὲ τῇ τὸλμῃ τῆς γλώττης ἀφαιρούσι μὲν αὐτὸν τοῦ κοινου Κτίστου καὶ Δημιουργοῦ, ὑποβάλλονται δὲ τῷ διαβόλῳ, ἅρα οὐκ εἰς ψεῦδος μὲν ἀποβρίπτουσι τὴν ἀλήθειαν, τὸν δ' ἀρχηγὸν τοῦ ψεύδους ἀληθεῖα μετὰ τῆς ἄλλης δόξης καλλωπίζουσι καὶ τοῦ μὲν Δεσπότης σὺλοῦσι τὸ κτήμα, μετὰ τοῦ ληστοῦ δὲ γίνονται, καὶ τὸν ἀποσάτην καὶ μαστιγίαν καὶ ἀγνώμονα τῶν ὁμοδούλων ἀναγορεύουσι κύριον; Καὶ πῶς ἂν οὗτοι τὸν ἀληθῆ καὶ φιλάνθρωπον ἔψονται Κύριον, τῆς τυραννίδος συνεργοὺς καὶ ὑπηρέτας, μᾶλλον δὲ ἀρχηγούς ἐαυτοὺς ἀπογραφάμενοι; Ἄλλως τε δὲ, εἰπερ μὴ ἦσαν οἱ ἄγροὶ καὶ ὁ κόσμος τοῦ αγαθοῦ καὶ φιλάνθρωπου Σωτῆρος ἡμῶν, ἀλλ' ἡ φαυλότης αὐτῶν διεκκληροῦτο τὴν κυριότητα, πῶς τοῖς ἐνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καταλιποῦσιν οἰκίαν καὶ ἀγροὺς, καὶ τῆς σωματικῆς συγγενείας τὰ τιμιώτατα κατὰ τὴν ἐν τῷ παρόντι βίῳ μισθοποδοσίαν, οὐκ ἀφαιρεῖται τοὺς ἀγροὺς, οὕτε ἄλλα, ὅσα τῆς αἰσθητῆς ἐστὶ κτίσεως, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τῷ ἐκατονταπλασίονι περιλαμβάνει δώρῳ καὶ ἀντιδίδωσιν, οἷς κληρονομία ἡ αἰώνιος ζωὴ, καὶ φιλοτιμείται τοῖς τοῖς θερμοῖς ἐραστάς, ὧν ἡ κτίσις, εἰ μὲν (56) ἦσαν φαῦλα, καὶ αὐτὸν ἂν ἀπ-

⁵⁵ Matth. xiii, 37. ⁵⁶ Matth. xix, 29.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(55) *Νόμου*. Superscripta in codice ab eadem manu erat vox λόγου; sed malui retinere alteram.

A et creationis dignitas communia sunt et indivisa. Proinde et presentis legis semina in creatione ipsa Filius, Patri quod ad essentiam æqualis, spargit, carne vero nostra assumpta, et inter homines ut homo versatus, verbis ipsis eandem perficit atque exponit. Et quis non exhorrescat, vel creationem nostram, vel Moſen, vel mundi productionem non solum ad contrarium principium referre, sed et blasphemis ejusmodi cogitationibus, annitente malo, indulgendo, vel brevi tempore impletatis fluctibus mentem permittere, nec potius quam citissime ipsam aggressionem evitare, et cum contentione aversari?

XXXIV. Præter ea vero quæ dicta sunt, Dominus videns mundum, agnoscit suum, et hoc nomine appellans, agnoscere se declarat. Nonne itaque illi, qui eum forti ipsius manui subtrahunt, ipsa quoque Christianorum appellatione indigni et privandi videbuntur? Parabolam enim de seminante bonum semen in agro suo, et zizaniorum disseminacionem, quam malus, dormientibus insidiatus, suscepit, discipulis suis, utramque discendi cupidus, explicans: Serens, inquit, bonum semen filius hominis est, ager vero est mundus *. Quem in summa parabolæ agrum suum dixerat, eum in explicatione mundum vocat, atque hoc ipso manifestat, non alterius ejusdam, sed suum esse mundum terrestrem, in quo corpore præsens verbum salutis sparserit. Quando igitur veritas mundum suum esse dicit, idem vero et malus affirmat, regna omnia sibi subjecta habere gloriatus: hi autem homines temerariis linguis eum communi Creatori ac Conditori subripiunt, vicissimque diabolo vindicant, nonne iidem veritatem in mendacium convertunt, mendacii vero auctorem veritatis aliarumque rerum gloria ornant, ac Domino quidem sua auferunt, et prædoni se jungentes apostatam, et mastigiam et refractarium conservorum suorum dominum constituunt? Quomodo vero illi verum hominumque amantissimum Deum videbunt, qui se ipsos tyrannidis illius socios et servos vel potius primipilos gesserunt? Quod si vero agri et mundus boni hominumque amantissimi Servatoris nostri non sunt, sed potius malum principium illorum dominatum distribuit, quomodo illis, qui ob nomen ejus reliquerunt domos et agros, et cognitionis naturalis præclarissima quæque præmia in hac vita distribuens, non adimit agros, nec cætera quæ ad sensibiles creaturas pertinent, sed et illa centuplici præmio comprehendit, ac tribuit illis, quorum hæreditas est vita æterna **, quomodo iidem strenuos suos amatores mactat, quorum creatio, si mala fuisset, ipsum quoque eorum amorem apud eos exstinxisset? Quomodo præmii rependendi partem ea facit, quæ ne quidem ab initio possidere

(56) *Εἰ μὲν*. Ita scribere jussit sensus et series verborum pro εἰπεν, quod in codice scriptum erat.

licebat? Multo itaque magis justitia requirebat, ob
quæ his non darentur talia, præmii loco, aliis etiam
auferrentur. Quomodo denique locum habere po-
test, ut sapientia, omnem rationem superans ea
quæ a malo profecta sunt, cum bonis suis donis
conjungat, siquidem agri agrorumque proventus
mali essent principii?

Α εσθίνον τὸν ἔρωτα, καὶ μεροποιεῖται τῆς ἀμοιβῆς,
ἃ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἰδεῖ κακτῆσθαι. Μᾶλλον μὲν οὖν,
εἰ δ' αὖ καὶ τῶν ἄλλων ὁ μισθός, οὐχ οἷς δοθεῖν, ἀλλοις
ἀφαιρεθεῖν, φέρεται τὸ δίκαιον. Ποῦ δὲ χώραν ἔχει
συντάττειν τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν σοφίαν
ταῖς ἀγαθοποιεῖς αὐτῆς δωρεαῖς, ἃ τῆς πονηρίας
ἐστίν, εἴπερ ἦσαν οἱ ἀγροὶ καὶ τὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς
δημιουργήματα (57).

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(57) *Δημιουργήματα*. Videntur hic nonnulla desi-
derari. Nam et abruptus sermo est, et verisimile
sit Photium nostrum nova quadam ad Arsenium

compellatione dicendi finem facturum fuisse. In
ipso quoque ms. nulla, quæ alias comparere solet,
colophonis impositi nota inveniebatur.

ΦΩΤΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΑΣ.

PHOTII PATRIARCHÆ

LIBER

DE SPIRITUS SANCTI MYSTAGOGIA,

QUEM NOTIS VARIIS ILLUSTRATUM AC THEOLOGICÆ CRISI SUBJECTUM

PRIMUS EDIDIT

J. HERGENROETHER,

S. Theol. Doctor ejusdemque in Wirceburgensi lit. Universitate Professor P. O.

Ratisbonæ, MDCCCLVII. 8° Sumptus fecit G. Josephus Manz.

J. HERGENROETHERI PRÆFATIO.

1. De Photio ipso nihil est, quod in præsentia
dicam. Uberius enim de ejus vita et scriptis am-
pliori opere sum acturus, quod Deo propitio uno
alterove abhinc anno lucem visurum esse spero.
Illud monuisse sufficiat, viros catholicos, dum di-
rum schisma per eum in suæ ipsius gentis perniciem
excitatum, queque illud præbant ac comitabantur
facinora, ex animo detestantur, nihilo tamen secius
maximi semper fecisse miram ejus eruditionem,
cujus præter celeberrimum *Myriobiblion* vel *Amphi-
lochia* quæstiones operâ Em. Maii, immortalis
memoriæ viri, maxima demum ex parte publici ju-
ris factæ testimonium faciunt luculentum; nemini
deinde esse dubium, quin ex accurata ejus historia
tum dogmatum tum Ecclesiæ ipsius annales egregie
juvari et illustrari possint. Atqui Photii patriarchæ

B historiam non ita præcise Gallico sermone cl. Jager
elegantè non minus quam solerter pertractavit;
quod recens opus ⁽¹⁾ auctoris scopo accommodatum,
usu Photianarum epistolarum sagacissimo, insigni
illorum temporum studio, judicio satis acuto, nar-
randi arte egregia aliisque ornamentis esse prædi-
tum haud diffiteor. Attamen præterquam quod, mea
quidem sententia, ampliori adhuc usui esse possunt
Byzantinæ Historiæ fontes, ac præsertim Cedreno,
Zonara et Glyca longe vetustiores, quodque univer-
sim nationis nostræ historiographi strictiorem ac
severiores, licet minori venustate fulgentem,
scribendi modum methodumque sectantur, mihi
neque in omnibus, quæ occurrunt, quæstionibus
eadem mens est idemque judicium, neque scopus
meus (utpote latius excurrens, in iis vero potissi-

⁽¹⁾ *Histoire de Photius, patriarche de Constanti-
nople*, par M. l'abbé Jager, Chanoine honoraire de

Paris et de Nancy, professeur d'histoire à la Sor-
bonne, 2e édition, Paris, A. Vatou, 1854.

num, quæ ad historiam litterariam attinent) eos patitur fines, quos ille bene meritus auctor sibi voluit præstitutos.

II. Jam vero quod ad præsentem spectat Photii librum, quem amplioris nostri operis veluti proëdromum exhibemus, editio e tribus potissimum confecta fuit codicibus, quorum duo Romæ prostant, tertius vero in Regia Monacensi bibliotheca, aliis nonnullis, uti fieri poterat, in subsidium vocatis. Primum mihi de ineditis adhuc Photii operibus indaginem instituenti in cod. Monac. Gr. n. 27. chartac. sæc. xv vel xvi (2), majorem hujus operis partem contigit invenire. Ibi enim post *Acta conciliorum* a. 869 et a. 879 in causa Photii Constantinopoli celebratorum, fol. 449 a, sub titulo: *Φωτίου πατριάρχου κατὰ Λατίνων* occurrunt primo loco quatuordecim paragraphis distincta cum initio: *τίς ὁ λόγος ἀνάσχοιτο τῶν ἐν Χριστιανοῖς τελούντων* ea ipsa argumenta de Spiritu sancti ex solo Patre processione, quæ in secunda Photii epistola ed. Londin. a. 1651, p. 51-54 leguntur, et quidem huic editioni ad verbum consona. Sed fol. 450 a, sine externo et evidentiori novi operis indicio, nisi quod nova in margine notata mox sequitur capitum series (3), immediate post quatuordecim illa argumenta legitur: *Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγίας καὶ ὅτι ὡς περὶ ὁ Ὑῖος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐρολογεῖται γεννᾶσθαι, οὕτω καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ αὐτοῦ αἰτίου θεολογεῖται ἐκπορεύεσθαι· λέγεται δὲ τοῦ Ὑῖου εἶναι ὡς ὁμοούσιον καὶ ἀποστείλμενον (sic) δι' αὐτοῦ. Ἐν πολλοῖς μὲν, κ. τ. λ.* Textus porro a fol. 450 a (lin. 2, ab infra) usque ad f. 462 b, extremam paginam pertingit, et abrupte desinit novo notato capite [34]

(2) Cf. Aretin, *Beiträge zur Geschichte der Literatur*. München 1803. 1806; t. I, fasc. iv, p. 18 seq.; t. VII, p. 387.

(3) Hinc in Notitia codicis l. c.; p. 18 scribitur: Sermo hic quasi in duos libros divisus est. Primo enim occurrunt capita xiv. tum capita xxiii.

(4) Ibid. : Finis vero est mutilus. Sic enim desinit: *Ἐγὼ δὲ καὶ τῇ κατασκευαζούσῃ αὐτῇ τὸ οὐκ εἶναι βούλημα εἰς τὴν τῶν θεομάχων καὶ εὐθετοῦντων αὐτοῦ ἀπελαύνουσιν· εἰ. ...* Fabricius, t. IX, p. 563, inter inedita recenset. Infra legitur: *ἐξισώθη κατὰ τὸ αὐτοῦ πρωτότυπον, h. e. : exæquatum suo prototypo.* — Neque hoc exemplar, e quo nostrum descriptum fuit, integrum textum habuisse, suadere videtur scriptionis modus in fine f. 462 b, quo extremæ lineæ aliæ aliis breviores triangulari fere forma ponuntur, quod in librorum conclusionibus fieri consuevit; ultima vero et penultima regulariter scribuntur et totum spatium occupant; tot enim supererant verba, ut commode ea forma continuari haud potuerit.

(5) Leo Allatius, *De Eccles. Occid. et Orient. perpetua consensione*, lib. II, c. 6, n. 4, p. 575, ed. Colon. Agrip. 1648.

(6) Exhibemus ea in Notis ad Photii textum.

(7) Waleh, *Historia controversia Græcorum Latinorumque de processione Spiritus sancti*, Ienæ 1751, p. 57. — Schrackh *Christliche Kirchengeschichte*, tom. XX, p. 499. — Fabricius, *Bibliotheca Græca*, t. XI, p. 28 ed. Harless.

(8) *Scriptorum Veterum nova Collectio*, tom. I, Præfat. De Photio § 7, p. xxiii seq. ed. Romæ 1851.

PATROL. GR. CII.

A in particula et (4). Est bene omnino scriptus, ac licet mendis non careat, et interdum gravioribus quoque erroribus deformetur, ea tamen non sunt adeo frequentia, ut in aliis illorum posteriorum sæculorum manuscriptis quam plurimis ea est invenire. Statim vero intellexi celebrem Photii *De Spiritu sancto* librum, etsi non integrum, hic exstare, qualis jam a doctis viris fuerat descriptus.

III. Primus inter eruditos, quantum scio, hujus operis mentionem fecit Leo Allatius, qui *Tractatum sane luculentissimum* illud vocat (5) atque interdum ex eo quædam suis scriptis interserit (6). Ex Allatio suas de hoc Photiano opere hauserunt notitias, qui de Historia Græcorum sive ecclesiastica sive litteraria fusius egere (7). Ampliora decimum sæculo nostro dedit Card. Maius, cum *Amphilochianarum Questionum* ineditam adhuc nobilissimam partem typis vulgaret ac simul plura Photii opera luce publica huc usque carentia recenseret. Quamquam, ita doctissimus cardinalis (8), alia quædam Photii scripta de Spiritu sancto (9) exstant, hic tamen liber luculentus et varius atque prolixus nondum lucem aspexit, etsi non uno in codice Vaticano inest atque in aliis etiam bibliothecis (10) occurrit. Et in uno quidem ex Vaticanis, scilicet 216 (11), Metrophani id opus tribui observavit Allatius (12), in quo codice libros quoque adversus Manichæos eidem Metrophani, Smyrnensi episcopo (13), tribui ego ipse vidi. Sed tamen hanc inscriptionem (14) quis non falsam agnoscit, quam tot alii codices refellunt? Si vero locus operis consideretur, ubi de Joanne papa sermo sit, nemo Photium auctorem esse dubitabit. Nunc, ut operis conspectum exhibeam, utar codice Columnensi Vaticano, quem

(9) Cf. Fabricium et Harless. l. c., p. 13, 14, 25, 28, 29.

(10) Harless. l. c., p. 29 memorat mss. Paris, in bibl. publica cod. 4228. n. 2; Venet. in cod. Marciano 167 (teste Morello in Bibl. ms. Gr. et Lat. I, p. 95). Escorial. (V. Plüer *Itinerar. per Hispan.* p. 187). Sed et alibi idem opus reperiri haud dubium, ut vel Monac. codex ostendit Fabricio et Harlessio non ignotus, qui tamen aliud ibi opus exstare existimant, de quo paulo post (§ 4) agemus.

(11) Scil. Palatino 216 membran. Sunt qui eum ad sæc. XII vel XIII pertinere censeant.

(12) *De consens.* l. c., p. 575.

(13) Metrophanem hanc Photii æqualem memorat sanctus Nicolaus papa epist. 8, p. 53. Et quidem hujus episcopi celebre satis nomen in illorum temporum historia est. — M. — Ex Metrophanis Smyrnensis ep. exposit. in I. Jo. ep. locum citat Veccus sive Beccus epigr. VIII in Allatii *Græcia orthodoxa*, vol. II, p. 605, 606, Romæ 1659.

(14) Inscriptio cod. Palat. 216, f. 211 b, est hujusmodi: *Τοῦ αὐτοῦ Μητροφάνους τοῦ ἀγιωτάτου μητροπολίτου Σμύρνης περὶ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος μυσταγωγίας· καὶ ὅτι ὡς περὶ ὁ Ὑῖος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐρολογεῖται γεννᾶσθαι, οὕτω; καὶ τὸ Πνεῦμα, κ. τ. λ., ut in titulo nostro; deest solus δ' αὐτοῦ in fine. Eidem Metrophani in cod. Gr. theol. Vindobon. 249 (Vide infra ad c. 3 textus nostri notam 20 et ad c. 6 not. 55) quædam nostri operis particulae ascribuntur.*

sua vetustas emendatioque commendat. Titulus A operis est : Περὶ τοῦ ἁγίου καὶ ζωοποιῦ Πνεύματος (15). Φώτιος; ἑλέφ' Θεοῦ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης τῇ δαιωτάτῃ εὐλαβεστάτῃ ἐπισκόπῳ Βέδῃ (16), ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἐν πολλοῖς μὲν εἰσιν οἱ ἐλεγχοί, κ. τ. λ. Illico Photius sophismata septem supra triginta pro suo errore de sancti Spiritus a solo Patre processione proponit, quæ jamdiu sophismata in Græcia Allatii orthodoxa necnon apud alios theologos refutata scimus. Exin tricesimo octavo capitulo objicit sibi Photius Pauli effatum. *Misit Deus Spiritum Filii sui*, de quo dicto ratiocinatur usque ad quadragesimum tertium capitulum. Exin Latinorum Patrum, Ambrosii, Augustini atque Hieronymi verba sententiæ suæ repugnantia Græce profert (17), quorum auctoritati ne acquiescat, ridiculo et pernicioso argumento utitur, nempe quod alii quoque ecclesiastici Patres parum accurate de aliis rebus interdum locuti fuerint; quos inter ponit Clementem Romanum, Dionysium Alex., Methodium, Pantænum, Clementem Alex., Pierium, Pamphilum, Theognostum, Irenæum, Hippolytum, Basilium : quasi vero hac sermonis ratione Patrum prope universæ auctoritati impune resistere non possimus. Porro non tres illos solum Latinos Patres, sed permultos Græcos orthodoxæ sententiæ favere, cum aliunde exploratum est, tum magnus eorum numerus coarceatur in vaticanis codicibus 606, p. 240 seq., et 1115, p. 46 seq. Exin Photius a column. cod. pag. 304 incipit recensere Romanos Pontifices, qui processionem Spiritus sancti sine additamento *Filioque* dixerunt (quod argumentum Allatius de cons. p. 583 vel hoc uno responso satis infirmat, quod hi non dixerint : a solo Patre, sed a Patre, et quidem ante natam hanc controversiam sic ipsi tute loquebantur). Sunt autem hi apud Photium pontifices : Damasus, Cœlestinus, Leo Magnus, Vigilius, Agatho, Gregorius Magnus, Zacharias,

(15) Ne hunc titulum ei præferamus, quem (ex cod. Vatic. 1923) præfixum habet editio nostra, suadent tum aliorum codicum auctoritas, tum concilium a. 1156 Constantinopoli celebratum (Mai, *Spicileg. Rom.* t. X, p. 38 seq.), quod testimonium profert Φωτίου πατριάρχου ἐκ τοῦ λόγου περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγίας in nostro opere contentum (vide cap. 27, tum Nicetæ Choniastæ allegatio in Laurent. bibl. plut. IX, cod. 24. p. 582 (Bandin. bibl. Laur. p. 434).

(16) Supra βέδῃ scribitur πόλεων. Tum p. 300 seq. constat, hunc Bedam fuisse orthodoxum et Photianis partibus adversantem, imo et tractatum *De Spiritu sancti a Filio processione* scripsisse. M. — Inscriptio ad Bedam deest in aliis codicibus; a Joanne autem Becco citatur locus idem ille de Joanne VIII, ad quem supra provocarat Maius, ut exstans ἐν τοῖς πρὸς Εὐσέβιον λόγοις (Lib. III, ad Theodorum Sugd. episc. c. 4 *Græc. orthod.* t. II, p. 138, 139). Præterea eum, quem Photius hoc in libro alloquitur, tractatum pro Spiritu sancti processione a Filio composuisse, negari non immerito potest. Nam tum in fine tum in ipso exordio operis assertit Photius, hunc a se petivisse confutationem dogmatis Latinorum et verba illa, quæ toties in dis-

Leo III, Benedictus III, Joannes VIII, Adrianus III. (Nicolaum I, Adrianum II, et Marinum I, utpote sibi infensos, reticet pravo nec prorsus tolerando artificio. Reapse priores duos reticere a Photianis solitos queritur Allatius de cons. p. 590.) Illam etiam clypeorum Romanorum famigeratam historiam, quibus symbolum inscriptum erat, attingit Photius p. 312, super qua legendus saltem Allatius de cons. p. 580, 581 et contra Hotting. p. 418. Post hæc additis paucis epicherematibus finem libello imponit (18).

IV. Hæc brevis synopsis, licet non undequaque accurata (neque enim aliis gravioribusque curis occupatum virum eminentissimum multum temporis hujus operis lectioni tribuisse credendum est), satis tamen opus nostrum describit ejusque argumentum determinat. Ex his atque ex variis Photii fragmentis, quæ ex Allatii aliorumque allegationibus collegeram quæque magna ex parte Monacensi textui omnino congruebant, certior plane factus sum, hoc in codice Photii ipsum illum exhiberi librum, qui facile latere diu poterat, non solum quia quæ in principio a fol. 449 tribus fere paginis leguntur, jam typis vulgata erant (quod tamen haud scio an plures animadverterint), sequentia autem nullo rubro nullaque luculentiori scripturæ distinctione notata, cum novi operis titulus inspicientium suggeret oculos, ad idem pertinere scriptum censebantur; verum eam potius ob causam, quia bibliographorum falsæ, ut ego puto, notiæ in errorem obvium de alio omnino Photii tractatu inducebant. Quem enim isti (19) recensent Photii librum κατὰ Λατίνων περὶ τοῦ Πνεύματος ἁγίου ejus initium : Τίς ὁλως ἀνάγκη τοῦ ἐν Χριστιανοῖς τελούντων ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος δύο εἰσάγειν αἵτια, quibus iisdem verbis, uti diximus (§ 2), incipit Photii de eadem materia argumentatio in epist. 2, edit. Londin., eum vix peculiarem ejusdem patriarchæ haberi posse tractatum, sed partem esse ex hac ency-

putatione recurrit, *tua sophismata, tua impietas, recordia*, etc., in genere assertorem quemlibet illius doctrinæ respiciunt, quem oratorum more veluti sibi præsentem Photius fingit, non vero ad eum pertinent, qui librum ipse mittit. Neque ad aliter statuendum nos cogunt illa, ad quæ Maius provocat (Column. cod. p. 300. scil. cap. 70), auctoris verba, quæ eodem pacto satis commode explicari possunt.

(17) Non citat Photius horum Patrum textus, sed potius variis ex rationibus textuum auctoritatem et authenticam impugnât. Unius Gregorii M. testimonium explicitum affert, versione tamen ab originali textu differente.

(18) In sequentibus Maius ea profert, quæ Photius perhonorifice dicit de Damaso, Leone I, Vigilio, Agathone, Gregorio I, Zacharia, Leone juniore, Benedicto III, atque Joanne VIII, summis pontificibus, et in iis potissimum immoratur, quæ de hoc postremo pontifice habet. Sed harum observationum potiores accomodat ipsi Photiano textui infra apponendas esse censuimus.

(19) Lambec. Biblioth. Cæsar. t. III, p. 304. 305 ed. Kellar. Fabricius, *Bibl. Gr.* lib. v, c. 35, § 16, n. 3; t. XI, p. 29 ed. Harl.

clia decerptam, additis interdum nonnullis ex aliis ejusdem lucubrationibus, jam pridem suspicatus fueram; suspicio vero, mihi saltem, in summam probabilitatem transiit, cum non solum præfatum Monacensem, sed et illum ipsum Vindobonensem, codicem, cui fere soli innitebatur Fabricii assertio (20), perlustrassem aliaque indicia deprehenderem, quæ idem de nonnullis quoque aliis codicibus (21) dicendum esse confirmare videbantur. Ilinc ex Photianorum operum catalogo ejusmodi librum expungendum censeo.

V. Sed ad rem nostram revertamur. Monacensis codex, uti dictum est, non totum Photii librum suppeditat; desinit ibi, ubi respondere conatur ad argumentum ex Ambrosii, Hieronymi atque Augustini auctoritate petiit, præcise eum in locum, quem cap. 67 notavimus, ubi cap. 34 ille exorditur (22). Quæ igitur in nostro codice deerant, ea ex aliis, ac præsertim ex Vaticanis, supplenda simulque textus collationem instituendam operæ pretium duxi. Sed cum Romam adire non possem, aliorum uti cogebar opera et industria. Viros tamen humanissimos nactus sum, qui ibi manum operi admoverunt et utrumque partim labore proprio partim per scriptorem rei satis gnarum libenter præstiterunt. Atque adhibitus in primis fuit codex Vaticanus 1923, qui antea Lollini fuerat, Allatio bene notus, idem ille, ex quo *Amphilochia* edidit Maius, Bombycinus ac sæculi ferme xiii, eleganter omnino scriptus (23); deinde Palatinus ab iisdem doctis viris laudatus (§ 3), qui illo adhuc paulo antiquior esse fertur. Itaque priorem, eamque majorem operis partem tres codices suppeditarunt; Vaticanus cum Monac. textu a me, ut vere testari possum, quam fidelissime excerpto collatus fuit ac Palatinus in subsidium vocatus; deinde posterior pars ex Vatic. eodem f. 203 b. — 208 b. deprompta est, cum quo rursum conferebatur Palatinus. Mirum in modum duo illi Romani codices inter se conveniunt; Monacensis, utroque junior, plures alias ostendit lectiones, neque tamen (si menda scriptoris demas) omnino spernendas; hujus lacunas et hiatus expleverunt

(20) Revera cod. Vindobon. Gr. theol. 468 (juxta num. Nessel.; Lambeccio est cod. 64), n. 23. f. 352 - 354 nil aliud continet, nisi hæc ipsa ep. encyclicæ argumenta, ut ego Vindobonæ ipse vidi, et accurate proinde respondet iis, quæ in præfatio Monac. f. 449 a. - 450 occurrunt. Initium utrobique: *Τίς δλως*, ut supra; finis: *Τὴν κοινὴν ταμειρομένην συνέλευσιν*. Cæterum textum libri *De Spiritu S. mystagogia*, in iis Casareæ bibliothecæ codicibus qui juxta catalogos huc pertinere videbantur, non reperi; quinque solummodo segmenta inter varia excerpta in duobus mss. (Gr. theol. 249 et 324) nactus sum, æque brevissima, quæ suis locis (capp. 3, 6, 61, 68, 95) in hac editione sunt adhibita.

(21) Cf. v. g. Morellium Bibl. mss. Venet. I, p. 95 de cod. Marciano 167, et infra § 6, not. 3.

(22) Divisio capitum Monac. codicis ab illa differt, quæ in aliis, et nominatim in cod. Column. a Maio adhibito, reperitur; dum ille usque ad eum, quo desinit, locum nonnisi 53 capita numerat, iste jam habet 45.

A illi; sphalmata amanuensis hinc pariter correctæ sunt, in quibus quædam erant sensum omnino perturbantia; ter circiter integras lineas omiserat scriptor ille sæculi xv, ut videtur, exeuntis vel xvi ineuntis. Adeo vero se commendabat Vatic. textus, ut nonnisi paucissimis in locis ab eo recedendum esse rati simus. Huic itaque textui generatim adaptato variantes lectiones tum in Monac. et Palat., tum aliunde repertæ appositæ fuere; interpunctio pro opportunitate constituta, scribendi mos hodie usitatus regulariter servatus est, in paucis tantummodo vel majoris perspicuitatis vel commoditatis gratia vel ob alias satis obvias rationes derelictus (24). Divisionem capitum novam adornavimus, retentis inter uncōs capitibus codicis Vaticani, iisque Græcis numeris designatis (25). In proluxa illa de Galat. iv, 6, sicut in sequenti de Latinis Patribus disputatione, Vaticanus novis rursum litteris paragraphos distinxerat, quæ pariter in hac editione servatæ fuere.

VI. Illud vero maxime ingratum erat, quod Columnensem codicem ab A. Maio adhibitum saltem aliorum opera consulere datum non erat. Hujus enim numerum cardinalis haud indicarat, quæque mihi bis ac tertio sollicite per litteras requirenti ex codd. Column. indice referebantur, spem penitus auferebant fore ut ille mox adhuc detegatur. Hac itaque spe deposita editioni liber mandatus est, nec diutius cunctandum existimavi, præsertim cum aliæ me curæ ab hoc libro avocarent, digno tamen omnino, qui eruditus offeratur. Sed cum jam sub prelo esset Photii textus, imò vero maxima ex parte excusus, tandem allatus est nuntius, codicem a Maio laudatum esse inventum in cod. Col. 38 (al. 34), memb. in-4, eleganter conscripto, qui paginas ipsius Maii manu signatas, secundum quas Photii verba ipse citaverat, in hoc tractatu ostendat; et hunc ibi integrum exstare a pag. 271 usque ad pag. 317, quemadmodum et in Vatic. et Palat. Hunc codicem qui inspexerunt periti sæculo decimo tertio assignandum arbitrantur (26). Ea res, quæ præter omnem expectationem evenerat, mœrore simul et

(23) Vide Maium l. c. Præf. de Photio § 1, p. xiv.

(24) Ne v. g. ægre ferat eruditus lector, dum cap. 19, 36, 76, in *μεμνηνότες* videt iota subscriptum quod severiores grammatici remove solent. Quod spectat ad vocem *υλός* (pro *υλός*), ea vox sexcenties fere hic occurrens abbreviate primitus nobis scripta fuerat, isteque calami ductus facilius ex mss. et vetustiorum librorum lectione familiaris quodammodo effectus est et consilio retentus, ne in emendando exemplari perturbatio augeretur. Licet vero iste scribendi modus ab accuratioribus editionibus amandatus fuerit, tamen exemplis non caret in libris sæculo etiam nostris vulgatis. (Vide Scotti *Amphiloch. Phot. Neapoli 1814* p. 5 et passim.)

(25) His argumenta præsertim ex ratione theologica desumpta apte plerumque distinguuntur.

(26) Excipiunt in hoc codice Photii librum epistolæ ejusdem ad Nicolaum papam, ad oeconomum Antiochenæ Ecclesiæ, ad Bulgariæ principem, ad Bardam Cæs., ad Michaellem III, et ad Basilium Macedonem imp. (p. 317-410), quæ omnes jam vulgatæ sunt partim ab Anthimo Rhennicæ, partim a

gaudio me affect; mœrore quidem, quod tam sero A
codex iste repertus est, gaudio vero, quod
tandem repertus. Illico, quamvis quem tunc
unum rogare potui virum eximium, tum communis
patriæ tum amicitiae puræ vinculis mihi intime
junctum, jam importunis meis interpellationibus
satis defatigatum ulteriori molestia afflicere formi-
darem, potiores tamen hujus libri variantes lectio-
nes colligendas censeui, quibus nonnulla emendari et
illustrari posse non immerito judicavi; ideoque de-
siderio timorem superante, ut et hoc mihi præstet,
nulla interjecta mora ab amico flagitavi. Nec fru-
stra: mox annuit ille pro insigni sua in me bene-
volentia; ita non sine fructu quartum hunc codi-
cem, quantum tempus ac res ipsæ permittebant,
adhibere adhuc licuit. Porro Columnensis codex,
ut jam Maius observarat, exemplar suppeditat emen-
datissimum; pluribus in locis cum Monacensi no-
stro omnino concordat, sæpius, ubi varias inter
lectiones eligendum nobis erat, lectionem a nobis
adoptatam confirmat, in aliis vero locis, iisque pau-
cioribus, nobis refragatur. Plures sane ejusdem
lectiones amplexus essem, si mihi antea præsto
fuissent. Verum dum iis carebam, nimia fortasse
anxietate ductus, religioni mihi ducebam, contra
mss. auctoritatem, prouti tunc explorata erat, sine
causa gravissima immutare textum; nec causa
satis gravis mihi videbatur dictio minus interdum
concinna atque etiam grammaticarum quarundam
legum neglectio, quæ facile in posterioris Græcitat-
is auctorem, eumque licet eruditissimum, tamen ser-
monis elegantiae ac puritati haud magnopere dedi-
tum, imo in scribendo justo negligentior et, ut
ipse indicat (Præfat. in *Amphiloch. Quæst.* ed.
Scotti pag. 3), λέξει ἐξειρασμένη καλλωπίζειν τὰ
συντάγματα penitus respuentem, cadere omnino
potuerunt. Nunc autem nonnullis Monac., sicut et
Palat., lectionibus novum robur ex Colum. accedit,
duriore quædam phrases vocesque emolliuntur,
interdum et clarius Photii mens patescit. Sed hæc
nonnisi pauca libri loca afficiunt. Jam vero, quod
unum adhuc præstare potuimus, præstituri abso-
lutæ ac perfectæ jam operis editioni variantium le-
ctionum catalogum præmisimus (27), præter eas,
quæ jam ex Maio descriptæ fuerant, illasque quæ
ad libri finem referuntur quasque, ut statim acce-
pimus, ita ad ipsum textum adhibuimus, omnes

R. Montacutio. Hoc codice usus est Card. Maius in
edendis Leontii Byzantini scriptis (cf. *Spicileg. Rom.*
t. X, Præf. p. v, et not. ad p. 151); et Theodori
Mopsnesteni Fragmentis (*Nova Coll.* t. VI, Præf.
p. xxii, et p. 298).

(27) Jam nunc istas variantes lectiones proprium
ad locum reponendas curavimus. (Edit. nov.)

(28) Quo res celerius ac securius fieret, folia jam
typis impressa Romam misimus, et sic accurata po-
tuit collatio institui.

(29) Revera Ottobon. codex 27 chartac. in fol.
eadem ratione ut Monac. suppeditat Acta concilii
octavi (f. 228 seq.) et synodi Photianæ a. 879 (f. 317
seq.); deinde (f. 383 a) eadem inscriptione et iisdem
verbis 14 illa argumenta ex encyclica ep. desumpta

A nobis transmissas (28) complectentem; asterisco
autem eas lectiones notavimus, quæ in textum re-
cipiendæ videbantur. Quoad res atque sententias
notatu digna non occurrunt, si titulum excipias jam
supra (§ 3) descriptum et mentionem morbi, quo
se detentum dicit auctor (cap. 96, not. 5); exor-
dium plane idem est ut in aliis codicibus, idem
quoque finis; neque reperiri quidpiam potuit, quod
res Bedæ episcopi, cui hoc in codice liber inscriptus
est, melius ac perfectius adumbraret. Hæc potiora
sunt, quæ de Col. codice diu requisito et tandem
ab amico æque docto ac modesto feliciter detecto
animadvertenda habeo. Neque hic stetit egregii viri
labor, sed sua sponte alia hujus operis mss. inve-
nire satagens, et Ottobon. cod. n. 27 nactus est, qui
tamen nulli amplius usui erat; nam eundem om-
nino typum præ se fert ac Monacensis noster et ve-
luti germanus ejusdem frater habendus est (29).
Cæterum insignem eam liberalitatem, qua Vaticanæ
bibliothecæ thesauri Romanorum pontificum im-
pensa cura collecti et locupletati eruditus jam du-
dum aperiri solebant, ego satis abunde sum ex-
pertus, eamque grata mente recolo; multis eam
præconiis celebrandam putarem, nisi orbi ea esset
notissima et laude quavis longe superior.

VII. Jam ratio nobis reddenda est de iis, quæ
in notis Photii libro addita fuere. In primis sedulo
notavimus varias ejusdem partes modo breviores
modo longiores, quæ apud alios allegabantur au-
ctores; deinde et plura subjunximus, quæ Photii
verbis et sententiis illustrandis visa sunt opportuna;
præsertim vero, quæ alibi ipse in eadem senten-
tiam disputavit quæque ex hoc libro posteriores
Græcorum schismaticorum theologi desumpserunt.
Etenim quamvis hæc Photii dissertatio nil fere no-
vum nec alibi dictum contineat, suum tamen de
processione Spiritus sancti placitum nullo alio
opere ea dialectica dexteritate, ea expositionis
ubertate corroborare ac munire visus est, qualem
opus nostrum ostendit, quod ideo inter omnia
ejusdem generis Photiana opuscula principem sibi
vindicat locum. Quamobrem lectori non ingratus
puto, quod in notis ob oculos ponere conatus sum,
quæ in aliis hujusmodi Photii libris consona repe-
riantur, quo pacto alibi versutus ille schismatis
parens eadem argumenta eolverit, quibus ea for-
mis pro ingenii fecunditate investierit, novo fere

(vide § 2, et § 4, not. 2) exhibet; eodem pariter
pacto (f. 387) cum verbis illis: Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς
τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεταγωγίας κ. τ. λ. opus
nostrum introducit, quod et hic mutilum reperitur,
et quidem f. 401 a. ad eandem particulam εἰ desinit
(vide supr. § 2, not. 3); quinimo lectiones habet
fere omnes Monacensi peculiare, ne mendis qui-
dem scriptiois exceptis. Sic c. 1, p. 3 (not. 1), le-
gitur: Πολιστήχοις; ibid. (n. 4): γενήσεται; c. 2,
p. 4 (n. 3): τίς... ἔτερος... (n. 4): ἡ ἐκουσία et sic
deinceps. De ætate codicis mihi scriptum fuit eum
ad sæc. xv, vel potius xvi pertinere; ad eadem
tempora spectat Monacensis. Omnia optime qua-
drant; ad unum plane fontem reducuntur tum Ot-
tobon. tum Monacensis.

semper modo eadem plane inculcans ac suæ gentis sophistarum artes undique excolens et profundens. Porro ejusmodi comparationi inserviunt: 1) ejusdem ad Orientis præsules celebris illa encyclica, cujus jam mentionem fecimus (§§ 2, 4) quæque pro parte saltem huc spectante in aliis codicibus operi nostro præfigitur (ut in Monac. et Ottob. cit.), in aliis subjicitur, unde et liber noster λόγος α' inscribitur (Vatic. cit. Allat. c. Hotting. p. 196); deinde 2) altera ad Aquileiensem antistitem epistola, a Baronio (ad a. 885) Latine, a Combefisio et ab Anthimo Rhemnicensi (30) Græce edita; ac denique 3) breve illud opusculum, quod Euthymius Zigabenus sub Photii nomine *Panopliæ* suæ tit. 13 inseruit (34). Græcam hujus *Panopliæ* editionem anno 1710 in Walachia publicatam, quæ una hunc titulum contra Latinos Græce exhibet (32), diu frustra quæsitam tandem Vindobonæ inspexi et cum nonnullis Cæsareæ bibliothecæ mss. contuli. Id in primis animadverti, non temere Allatium hujus opusculi authenticam suspectam habuisse, illudque, si revera Photii sit, saltem interpolatum esse habendum, nullo vero pacto hoc jejunum et exile scriptum cum opere *De Spiritu sancti mystagogia* posse comparari. Hujus brevissimi tractatus textum editioni meæ subjungendum esse ratus sum, tum quia non ita facile occurrit, tum quia lector per se de eo judicium ferre desiderabit. De quo opusculo præmonenda hæc existimo. Prior pars (c. 1-8), quæ facilius patriarchæ nostro vindicari potest, eodem fere pacto legitur apud J. Beccum, qui sæculo XIII, hoc opusculum Photii nomine insignitum refellendum sibi sumpsit (*Orat. de un. Eccl. Gr. orthod.* II, p. 154-179), apud Euthymium (op. cit. tit. γ' p. ρ:β' seq.) et in cod. Vindobon. Theol. Gr. 40, (53) n. 63, f. 158, 159, ubi pariter Photio ascribitur. Quoad alteram vero partem (a cap. 9 nostræ edit.) citatus Vindob. codex ab Euthymii textu (34) plane differt; posterior tamen cum Becci allegationibus præclare consentit, atque eodem modo legitur in cod. Monac. Gr. 66, f. 81, 82. in altera synopsi argumentorum Photii a Nicolao Methonensi facta. Quodsi in hoc Euthymii textu sermo est de Sergio jun. patriarcha, qui post Photium floruit, id posterioris Græci

additamento tribui poterit. Textus vero prædicti cod. Cæsarei, cum quo alter ejusdem bibliothecæ, Gr. philos. 258 (Lambeccio 43) concordat, apud Euthymium etiam prostat (brevis excepta paragrapho) cum eodem Photii libello conjunctus, sed tanquam desumptus ex alio omnino auctore; ibique in fine (p. 120) Alexii imperatoris cum Mediolanensi antistite disputantis (sæc. XI) fit mentio. Sane, uti exstat, neuter textus ad Photii tempora pertingit, nec sine ratione totum libellum, qui in mss. plerumque a Photii operibus sejunctus comparet, et alibi, etiam quoad priorem partem, sub Nicolai Methonensis nomine prodit (35), epitomen et synopsis ex Photii disputationibus fortasse ab eodem Nicolao elaboratam diceret. Neque Walchium et Fabricium contra Allatium authenticam opusculi defensuros fuisse credere licebit, si librum *De Spiritu sancto* nunc primum editum perlegissent, cujus synopsis et epitome in hoc Euthymiano opusculo conspicitur. Attamen non penitus repugnaverim, si quis hunc libellum, prout cum juxta Euthymium 13 capitulis distinctum rursum publicamus (p. 115-117), potius a sequioris ævi homine illa paragrapho, quæ de Sergio agit, locupletatum, non vero penitus celebri patriarchæ abjudicandum censuerit. Photio enim illum tribuendum esse suadere possunt: 1) Becci atque Euthymii auctoritas, tum 2) nota Photii in hac materia varie expolienda sedulitas ejusque mos, modo brevius modo enucleatius eadem proferendi, tum 3) plurimorum codicum inscriptio, quibus ii prævalere vix possunt, qui Nicolai Methonensis nomen in fronte gestant, præsertim cum quæ manifeste sunt Photii, in nonnullis mss. huic Nicolao ascribantur (36); quibus et alias rationes suffragari non ignoro. Sed in præsentia mei instituti non est, ista dirimere. Me autem merito hunc libellum multo minoris fecisse, quam librum *De Spiritu sancti mystagogia*, collatio vel brevissima unicuique legenti patefaciet.

VIII. Adjunximus præterea in notis, quantum spatium permittebat ac finis nobis præstitutus, potiora, quæ posteriores Photii assectæ ex libro nostro hausisse videntur, quo facilius ejusdem in illorum theologia pondus pretiumque dignosci queat.

(30) Anthimi hujus Τόμον Χαρᾶ; anno 1705 evulgatum, quo et cl. Jager usus est, nondum invenire potui; in iis, quas huc usque adii, Germaniæ bibliothecis non exstat.

(31) Titulus ibidem est: Φωτίου πατριάρχου κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς Ρώμης, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνον ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τῆς ἀγίας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Eodem modo citatur apud Allatium Symmict. II, p. 419. Initium: Εἰ ἀπλοῦν μὲν τὸ πνεῦμα. Cf. Fabricium I. c. t. XI, p. 25, ed. Harl., ubi plura scitu digna notantur. Quædam mss. opusculi recensentur ibid. p. 29, nota cc.

(32) Quodsi editio *Panopliæ* cura Matthæi Lipsiæ a. 1792 publicata alicubi commemoratur, error subesse videtur inde profectus, quod Commentarius in quatuor Evangelia eo anno ac loco ab eodem evulgatus cum illo dogmatico opere confundatur. Neque diligentissimi scriptores neque Lexicon bi-

bliographicum Hoffmannianum, Lips. ed. a. 1835, quod t. I, p. 250-252 amplissime edita Euthymii opera recenset, ejusmodi *Panopliæ* editionem norunt.

(33) Lambeccio est codex 97. Cf. Bibl. Cæsar. t. III, p. 399, 400 ed. Kollar.

(34) Euthymii codices, qui in multis bibliothecis prostant (Vatic. codd. 667, 668, al. ap. Fabric.), nullam, quantum scio, hoc in titulo differentiam exhibent.

(35) Cod. Laurent. 12, plut. 9, n. 3. Bandin Catalog. p. 406, 407.

(36) In cod. Vindob. Gr. theol. 325, f. 1 verba ex Photii ep. 2 tribuuntur Nicolao Methonensi, ut alias, si bene memini, in cod. Vindob. 47, n. 4, f. 272 Nicolao Cabasilæ. Alia exempla habes apud Fabricium seu potius Harlessium, l. c. p. 29, not. cc.

illos in primis Photii syllogismos a sæculo nono A usque ad decimum quintum mira arte expolitos, amplificatos ac variis sub formis sexcenties repetitos fuisse constat; præ cæteris vero jam dictus Nicolaus Methonensis, quem multi undecimo sæculo, recentiores vero duodecimo vixisse tradunt (37), quique et alia tum de hac controversia tum de aliis rebus exaravit opera (38), eosdem modo largius modo pressius, retentis sæpenumero Photii verbis, est prosecutus. Legitur in cod. Monacensi Gr. 66 sæc. xvi, a fol. 76 usque ad fol. 81 synopsis quædam Photianorum argumentorum sub hujus Nicolai nomine (39), quæ triginta quinque capitulis plurima continet ex opere *De Spiritus sancti mystagogia* deprompta; pleraque ejusmodi capitula utpote illustrando Photio, quem Nicolaus iste adeo presse sequitur, idonea in notis apposimus. Plura alia pariter inedita annectere potuissemus; verum his supersedere consultius visum est, ne moles supra modum excrescat, habita præsertim ratione temporum exiguique eorum numeri, qui hujusmodi studiis hodie revera favent. Hinc neque Latinam versionem, licet jam ei manum admoverimus, addere voluimus. Eruditis, qui hoc opere utentur, ea non opus est, imo non desunt, qui in *hodierno philologiae progressu* Latinos sequestres Græcis adjungi scriptoribus sæpe omnino patiantur; aliis vero nulli usui hic liber est. Præterea in notis apposimus eas aliorum versiones, quæ ad lectionem stabilendam juvare quoquo modo possunt quæque *historico pretio* non carent suo; cum vero eæ non penitus satisfaciant, variis locis duplex versio apponenda fuisset. Denique, ut de iis taceam, quæ ex epistola encyclica sunt repetita (c. 32-37) quæque Latine exstant apud Montacutum, non solum in indice singulorum capitum argumentum summam perstringitur, verum etiam plura Latine referuntur in adjecta dissertatione (40), de cujus consilio ac scopo jam dicendum est.

(37) Le Quien, *Oriens Christ.* t. II, p. 280. — Fabric. *Bibl. Gr.* t. XI, p. 290, 291, ed. Harl. — Gieseler, *Studien und Kritiken*, 1833, fasc 3, p. 701 seq.

(38) Cf. Leonem Allatum, *De consens.* lib. II, c. 40, § 2. — Montfauc. *Bibl. Coislin.* p. 406. Bandin., *Bibl. Laurent.* plut. 9, cod. 12, p. 406 seq. — Fabricium, l. c. — Gieseler, l. c.

(39) Titulus hic est: 'Ελεγγοι κεφαλαιώδεις τοῦ παρὰ Λατίνοις καινοφανοῦς δόγματος, τοῦ, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ προέρχεται, συνοφισθέντες δὲ παρὰ Νικολάου Μεθώνης ἐκ τῶν διὰ Πλάτους τῶν ἀγνωστῶν Φωτίῳ ἐν διαφόροις λόγοις αὐτοῦ γεγραμμένων. Initium: 'Ὁμολογησάμενον (sic) τοῦ, ὅτι τὸ ἐκπορεύεσθαι ἰδίωμα τοῦ Πνεύματος, κ. τ. λ. Post 35 illa capita sequitur f. 81 b, ἑτέρα σύνοψις τοῦ αὐτοῦ Νικολάου Μεθώνης τῶν ὡς ἐπιλόγω τῶν κατὰ Πλάτους τῶν Φωτίῳ γεγραμμένων, quæ ad verbum respondet posteriori parti Opusculi contra veteris Romæ asseclas apud Euthymium (supra § 7). Notatur in synopsi cod. Monac. : Apud J. Mingarellum cod. 237 n. 2 idem esse videtur, licet ibi capp. 42 numerentur. De hoc apud Fabricium nulla prorsus mentio fit. — Fit tamen t. XI, p. 290, 291, ab Harlessio. — Nume-

IX. Ne qua in re catholici theologi munerī deesse videamur, neve quis vitio nobis vertat schismatici, imo hæretici operis editionem, eamque sinistro oculo intueatur (41) — quamvis præsertim hac nostra ætate nemini theologorum formidabilia haberi queant obtusa schismaticorum arma, — dissertationem subjunximus antirrheticam, sive potius animadversiones refutandas Photii argumentis, quæ occasionem præbent universi fere de Spiritus sancti processione dogmatis explanandi, quantum satis esse putabamus, accommodatas. Ne vero centies dicta ad lectorum fastidium repetamus, imo ut et hac in parte theologicæ scientiæ fructum quemcunque possumus afferamus, ea quæ variis temporibus responsa ac disputata sunt a nobilissimis plane theologis Græcorum objectiones repellentibus, nonnullis adhuc ineditis operibus una adhibitis, colligenda remque ita peragendam censuimus, ut dogmatum historia universa tractatio quadantenus inservire possit, ob oculos ponens armorum genera a diversis in variis ejusdem controversiæ epochis adhibita atque uberius explanans ea principia, quæ Græcorum Photium sequentium theoriæ veluti fulcra ac fundamenta spectari possunt. Sane accuratius refellenda Photii sophismata theologis subtilius hæc studia versantibus relinquimus; nos nonnisi scopo nostro proxime conducencia, eaque ut plurimum obvia ac plana suppeditamus. Pergratum nobis fuisset, si confutationem ejusdem operis a Græco quodam conscriptam, qualis exstat in optimæ notæ codice Laurentiano (42), adnectere potuissemus; verum hujus codicis notitiam nonnisi serius ex Bandinii Catalogo comparare nobis potuimus, Florentiam vero adire nondum valuimus. Quod si datum mihi fuerit, quod huc usque ferendis longioris itineris expensis impar differre cogebar, nonnullas exterar, atque Italiæ potissimum, invisere bibliothecas, non solum Photii (cujus jam alia quædam ex Monac. et Vindobon. codd. collegi in ube-

rus et ordo capitum in diversis mss. valde differunt.

(40) Attamen et in his vitandæ majoris molis gratia nostræ manu multa breviori stylo complectenda censuimus, rei ibi magis quam verbis attendentes.

(41) Audiatur Em. Maius (l. c. p. 22): « Neque est, quomobrem magnopere abhorreamus a Photii vulgandis scriptis, dummodo hæc idoneis refutationibus, ubi res postulat, instruantur. »

(42) Biblioth. Laurent. pluteo 8, cod. 26, p. 147 seq. (Bandinii Catal. p. 384, n. 19). Inscriptio est: 'Αντιρρητικά τοῦ λόγου, ὃν Φώτιος κατὰ Λατίνων πρὸς τινὰ φιλόσοφον Εὐσέβιον (vide supra § 3, not. 12) ἔγραψε. Initium: 'Ἐπεὶ δεῖν ἡμῖν εἰδοξέν ἀπαξ περὶ Τριᾶδος ποιουμένους τὴν λόγον τῆς οὐδενὶ φύσεως ὁρῶ ὑποκειμένης; finis vero: οὐ γὰρ πικρῶς σε καταδικάζομεν καὶ ἡμεῖς, ὡς τοὺς Ῥωμαίους αὐτὸς, κατὰ πολλὴν αὐθεντίαν εἰς ἀρπαγὴν προδίδους τῶ κοινῷ τοῦ γένους ἐχθρῶ, ὡς ἀγρίῳ λέοντι καὶ ὥρσομένῳ (Cf. Phot. c. 95). Porro insertus est huic operi Photii liber; titulus idem cum nostro; initium: 'Εν πολλοῖς μὲν εἰσιν οἱ ἐλεγγοὶ πολυστῆχοις ἐγκατεσπαρμένοι λόγοις; finis: Δι' ὧν κατασχύνεται καὶ πάσης εὐσεβείας ἀπελαύνεται τῆς ἀποστασίας τὸ φρόνημα.

riori tractatione adhibenda), sed et aliorum, quibus indagandis studeo, inedita nonnulla opuscula publicæ luci me redditurum spero. Interea dissertationis adjectæ opportunitatem nemo in dubium vocabit, qui animadverterit, congruum omnino esse, ut eorum theologorum, qui Photii libro usi sunt, ut Hugonis Etheriani, J. Becci atque L. Allatii, de eodem quoque judicia ac disputationes adjiciantur, atque liquido simul ostendatur, qua ratione ejusmodi argumentis et argutis catholicæ Ecclesiæ strenui defensores soliti fuerint occurrere atque obsistere. Nobis vero ejusmodi tractatio ulterius usui erit, idque duplici pacto. In primis enim et eum in finem præmissa est, ne in pleniori nostra de Photio lucubratione, ubi historici potius quam dogmatum vindicis partes agenda sunt, huic dogmaticæ quæstioni aliarum disquisitionum detrimento immorari diutius cogamur; deinde viam illa nobis sternet commodiorem ad inedita nonnulla Græcæ Ecclesiæ monumenta, quorum quædam successivo per decem fere sæcula (45) hujus concertationis progressui majorem afferent lucem et haud ignobile Græciæ Allatii orthodoxæ conficiant supplementum, nostris aliquando curis, si ex non penitus eruditis fuerint improbatæ, peracto quem suscepimus labore, publicanda; quibus, quæ in præsentia disputata fuerunt, non uno titulo erunt opportuna.

X. Exposuimus candide hujus libelli tum consilium atque scopum, tum ansam, originem ac veluti historiam. Exinde patebit, quid de eodem jure expectari, quid in eo desiderari queat ac debeat, cur interdum sententiam mutaverimus in lectionibus stabiliendis, cur eum perfectionis gradum attingere haud potuerit nostra editio, quem in votis semper habuimus, licet ingenue agnoscentes

(45) Jam millesimus numeratur annus, ex quo Photius ad Byzantinam cathedram primum evectus est (a. 857 juxta communiorē chronologiam) et

A et virium nostrarum tenuitatem et communem rerum humanarum conditionem, quæ vix unquam primos ejusmodi studiorum fructus atque ἀπαρχὰς; omni nævo sinit esse immunes. Quod si non obstante laudabili typothetæ studio neque assidua cura editoris, multis tamen aliis negotiis distenti, a loco typographiæ remoti, interdum quoque oculorum ægitudine laborantis, menda irrepserint nobis haud observata, eruditi lectoris indulgentiam pariter imploratam volo. Eam facilius dabit expertus quisque, præsertim ei, cui tot impedimenta superanda erant, quique critica præsidia neque uno eodemque tempore consulere neque potiores codices per semetipsum lustrare potuit. Neque minores difficultates majorem, quam paro, de Photio lucubrationem detinuerunt, quæ pro conceptionis amplitudine immenso fere labore me non semel veluti obruit. Libros necessarios, quorum multi in nostræ universitatis bibliotheca desiderabantur, variis ex locis mihi comparare coactus fui; qua tamen in re insigniter me adjuvit eruditissimus vir Dr. A. Ruland, ejusdem bibliothecæ supremus præfectus, cui sicuti et cæteris doctissimis viris, qui Romæ, Vindobonæ et Monachii mea studia promoverunt, gratias summas refero, alio loco, uti spero, eas cumulatus relaturus. Utrum res non prorsus infelicitè mihi cesserit et quousque conamina mea pertigerint, id eruditi dijudicabunt; ego virium mearum satis exiguarum haud immemor, materiæ vero meæ amore et ardore deditus, neque, ut a cœptis desistam, difficultatibus unquam motus, non possum non eorum veniam flagitare, pro iis, quæ occurrunt emendatione digna, eorundem consilia, monita atque judicia congruis rationibus suffulta prompto semper animo suscepturus.

Wirceburgi, die Pentec. pridie Kal. Jun. 1857.

hoc ipso anno præcipuum ejusdem pro suo dogmate scriptum in lucem demum prodit.

ΦΩΤΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΑΣ

καὶ

ΟΤΙ ΩΣΠΕΡ Ο ΥΙΟΣ ΕΚ ΜΟΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΙΕΡΟΛΟΓΕΙΤΑΙ ΓΕΝΝΑΣΘΑΙ, ΟΥΤΩΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΕΚ ΜΟΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΙΤΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΕΙΤΑΙ ΕΚΠΟΡΕΥΕΣΘΑΙ· ΛΕΓΕΤΑΙ ΔΕ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΕΙΝΑΙ ΩΣ ΟΜΟΟΥΣΙΟΝ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΕΛΛΟΜΕΝΟΝ ΑΙ' ΑΥΤΟΥ.

PHOTII PATRIARCHÆ

LIBER

DE SACRA SANCTISSIMI SPIRITUS DOCTRINA,

quodque

SICUTI FILIUS EX SOLO PATRE NASCI A SACRIS ORACULIS DICITUR, ITA ET SPIRITUS SANCTUS EX IPSA SOLA EADEMQUE CAUSA PROCEDERE PRÆDICATUR, DICITUR VERO FILII ESSE UTPOTE EI CONSUBSTANTIALIS ET PER EUM MISSUS.

1. In multis quidem majorisque molis libris ea reperuntur conspersa et inserta argumenta, quibus illorum fastus deprimitur, qui veritatem in injustitia detinere magna cum contentione conantur. Quoniam vero magnificum tuum Deique amantissimum studium argumenta illa in synopsis ac compendium redigi postulavit, divina nobis Providentia annuente, haud indigna tuo in Deum amore tuoque desiderio hujus rei fiet executio.

2. Est igitur contra ipsos acutum atque inevitabile telum et ante omnem alia vox Domini feram omnem ac vulpeculam quamlibet veluti fulgure prosternens atque exterminans? Quænam ista? Vox ea quæ dicit Spiritum ex Patre procedere. Ex Patre

[1-4] α'. Ἐν πολλοῖς μὲν εἰσιν οἱ ἐλεγχοὶ πολυστίχοις (1) ἐσπαρμένοι (2) λόγοις, δι' ὧν ἡ ὁρθὴ κατασπᾶται τὴν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατέχειν (3) φιλονεικούντων. Ἐπεὶ δὲ τὸ σὸν μεγαλοπρεπὲς (4) καὶ θεωριέστατον σπούδασμα σύνοψιν τινα τῶν ἐλέγχων καὶ ὑποτύπωσιν ἐξητήσατο γενέσθαι, τῆς θείας προνοίας εὐμενὲς ἡμῖν ὁρώσης οὐκ ἀνάξιον τοῦ σου θεοῦ ἔρωτος οὐδὲ τῆς αἰτήσεως (5) τὸ πέρας ἐπιτεθῆσεται (6).

β'. [α'.] * Ἐστὶν οὖν κατ' αὐτῶν ὁ εὖ καὶ ἀφύκτον βέλος καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἡ Κυριακὴ καὶ θηρίον ἅπαν καὶ πᾶσαν ἀλώπεκα καταβροντῶσά τε καὶ ἐξαφανίζουσα φωνή. Τίς αὕτη; τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἡ λέγουσα ἐκπορεύεσθαι (7). Ἐκ τοῦ

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

- (1) Cod. gr. Monac. 27. f. 450 b.: πολιστίχοις.
 (2) Apud Allatium *De consens.* II, 6. 4. et Fabric. *Bibl. Gr.* t. XI, p. 28 ed. Harless: Ἐσπαρμένοι.
 (3) Τὴν ἀλθ. ἐν ἀδ. κατέχειν. Phrasis biblica, Rom. I, 18. — Latinos intelligit.
 (4) Codex Colum. Ἱεροπρεπές.
 (5) Cod. C. Τῇ αἰτήσῃ.
 (6) Sic Vatic. Monac.: γενήσεται. Cum hic liber, ut et in Præfat. monemus, ad diversos a Photio missus fuisse videatur, hoc breve præmium fortasse non idem in omnibus exemplaribus existit; alias sane Photius uberiori præloquio utitur. Attamen in tribus codicibus qui præsto nobis erant, est plane idem.
 (7) Joan. xv, 26. Ad hunc celebrem textum Photius pariter provocat ep. encycl. 2, n. 15, p. 52, ed. London. et in ep. ad Aquileiensem archiepiscopum, ubi hæc habet: πρῶτον μὲν γὰρ . . . τὴν Κυριακὴν ἔχει φωνὴν, λαμπροτέραν πάσης λαμπρόδυνος ἐξαστράπτουσαν, ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Πνεύ-

ματος ἐκπόρ....; ad hunc fere ubique recurrere solent Photianarum partium Græci. Nicolaus Methonensis in syllogismis ex Photii operibus collectis (Cod. Monac. Gr. 66, f. 81 a), c. 29: Τὸ δὲ πρὸ πάντων ὀφείλον εὐθύνεσθαι ἄποπον, οὗ τοῦ Χριστοῦ θεολογούντος τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ οὕτω διδάξαντος ἡμᾶς, ἐκ τίνος καὶ πῶς ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ εἶναι, οἱ καινοὶ οὗτοι θεολογοὶ τὴν τοῦ ἐνὸς ἡμῶν Θεοῦ καὶ μόνου καθηγγητοῦ θεολογίαν διὰ τῆς παρ' ἐαυτῶν προσθήκης ταύτης τοιμηρῶς ἄγαν καὶ ἀσφαλῶς παραγράφονται. Εἰ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύετο τὸ Πνεῦμα τί ἐκώλυεν αὐτὸν εἰπεῖν· ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐμοῦ ἐκπορεύεται; νῦν δὲ ὃ μὴ εἶπεν ὁ τῶν πτωχῶν εὐαγγελιστῆς, αὐτοὶ παρ' ἐαυτῶν προστίθενται, ὅσοι εἰσι μὴ ἀκολουθοῦντες ὀπίσω αὐτοῦ, εἰ καὶ τὸν σταυρὸν αἰρεῖν (cf. *Matth.* x, 38; xvi, 24; *Luc.* ix, 25) οἶονται ψιλῶ τῷ γραμματι παρακθήμενοι. Similiter Marcus Ephesius arguit in Cone Florent. sess. xxiii. (*Hard. Conc.* t. IX, p. 285.)

* Codicis Vaticani Capita representantur.

Πατρὸς ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι (8) μυσταγωγεῖ· καὶ σὺ τελευτήην ἄλλον ἐπιζητεῖς, δι' οὗ τελεσθῆσθαι, μᾶλλον δὲ συντελεσθῆσθαι τὴν ἀσέβειαν καὶ μυθολογίαν (9) τὸ Πνεῦμα προέρχεσθαι τοῦ Υἱοῦ; ἢ τοῦ κοινού Σωτῆρος καὶ Δημιουργοῦ καὶ Νομοθέτου τὰ δόγματα τῆς σῆς ἡττάσθαι παρανοίας; ὅρμην οὐκ ἐπιτηδεύει ἀναλαβεῖν, τί ἂν τις ἕτερον ζητήσῃ λαβεῖν, δι' οὗ τὴν σὴν κατακράτος; (10) ἀπελέγξει δυσσεβῆ σπουδὴν; εἰ σὺ τοὺς Δεσποτικούς ὑπερριπῆς νόμους, τίς τὴν σὴν εὐσεβῶν οὐ βδελύσσεται δόξαν; τί δ' ἂν σε τοῦ πτώματος; ἕτερον (11) ἀναστήσῃ; τίς δὲ θεραπείας περινοῖα τὴν ὁλοσύματον θεραπείαν (12) πληγῇ; οὐκ ἦν ὁ Σωτήριος ἐπαφῆκε λόγος, ἀλλ' ἦν ἡ ἐκούσιος (13) ἐμβάθυνε (14) νόσος· καὶ τῆς Δεσποτικῆς διδασκαλίας τὸ ἱαμα (15) εἰς ἀμύθητον ἐξ ἀπειθείας μεταβαλεῖν ἐφιλονέικησε δηλητήριον (16)· μᾶλλον δὲ τὴν ὑπέρμαχον καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ῥομφαίαν [5] ὑποδραμόντος τοῦ ζητήσαντος εἰς τὴν ἐκείνων μετατάξασθαι μοῖραν· διὸ σε καὶ κάτω καίμενον (17) τῇ διστόμῳ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος οὐδὲν ἔλαττον ὅμως καὶ ἡμεῖς τὸ ὑπὲρ τοῦ κοινού Δεσπότης φίλτρον καὶ πρόθυμον ἐνδεικνύμενοι, ὅσα καὶ λόγοι τῆς ἱερᾶς ἡμῶν καθοπλιζούσης ἡμᾶς; (18) στρατηγίας εἰς παράταξιν ἀνακινούσιν, οὐδὲ τὰ ἐκ ταύτης τραύματα διαφυγεῖν σε φροντίδος ἔξω ποιήσομεν (19).

γ'. [β'.] Εἰ γὰρ (20) ἐξ ἐνός αἰτίου, τοῦ Πατρὸς, ὃ τε Υἱὸς (21) [6] καὶ τὸ Πνεῦμα προάγεται, εἰ (22) καὶ τὸ μὲν ἐκπορευτῶς, ὃ δὲ γεννητῶς· γίνεται δὲ πάλιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος προαγωγῶς (23), ὡς ἡ βλασφημία βοᾷ (24), πῶς ἂν ὁ τῆς ἀκολουθίας ἀνασχοιτο λόγος μὴ οὐκ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ παρρακτικόν (25) εἶναι συμμυθολογεῖν; ὁμοτίμω; γὰρ

A Spiritum procedere Filius ipse sacra sua institutione tradit, et tu alium quæris adhuc doctorem, qui te imbuat, imo potius inficiat impietate, Spiritumque e Filio progredi fabularis? Si communis Servatoris et Conditoris et Legislatoris dogmata ut eedant insaniam tuæ poscis, ac tale concipere desiderium haud exhorruisti, quid, quæso, alius præterea assumere quærat, quo impium tuum conatum validissime refutet atque convellat? Si tu Dominicas despicias leges, quis pie sentiens tuam haud execrabitur opinionem? Quid vero aliud a lapsu te erigere poterit, quænam alia medelæ ratio exitiale tuum sanabit vulnus? Vulnus, quod non a Salvatoris illatum verbo, sed spontanea inflicto et auctum ægritudine, quæ scilicet, Dominicæ doctrinæ medicinam in virus mortiferum ex contumacia contendit convertere? Imo cum gladium nobis quidem propitium, hostibus vero infensum subierit ille, qui ad illorum partes transire concupivit, idcirco te acipiti Spiritus gladio jam prostratum nihilo tamen minus et nos amorem in communem Dominum paratumque animum ostensuri ne ea quidem vulnera te effugere incuria nostra sinemus, quæ per rationationes sacræ nostræ Theologiæ in acie nos instrumentis ac communientis infliguntur.

3. Si enim ex una eademque causa, Patre, tum Filius tum Spiritus sanctus prodit, tametsi hic quidem per processionem, ille autem per generationem; rursus autem Filius Spiritum producit, ut blasphemia clamat, quomodo non ratio consecutionis nos cogat asserere, Spiritum quoque esse Filii productivum (productorem)? Cum enim æque

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(8) C. Col. Ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα μυστ.

(9) C. Col. Μυθολογεῖν.

(10) Κατακράτος adverbialia forma legunt tres nostri codices.

(11) Monac. Τίς δ' ἂν σε. ἕτερος.

(12) C. Col. Θεραπεύσει.

(13) Monac. Ἡ ἐκούσιος.

(14) C. Col. Ἐμβάθυνε.

(15) C. Col. Ad marg. post ἱαμα alia manu suppletur, εἰς ἀδόθητον.

(16) Monac. Εἰς ἀμύθ. ἐξ ἀπειθείας δηλητήριον μεταβαλεῖν ἐφιλονέικησε δηλονότι· μᾶλλον δὲ.

(17) Monac. addit καί.

(18) Monac. Τῆς ἱερᾶς καθοπλιζούσης ἡμᾶς.

(19) Col. Ποιήσομαι. Hoc caput ita Latine profert Hugo Etherianus, de hæresibus, quas in Latinos Græci devolvunt, lib. II, c. 16 (Bibl. PP. Max. Lugdun. t. XXII, p. 1230 H): « Est (quidem adversus Latinos) acutum et inevitabile telum, et ante omnia alia Dominica vox, quæ feram omnem omnemque vulpem autonitam faciendo exterminat et demolitur. Quæ est hæc? Spiritum quæ ex Patre dicit procedere. Ex Patre Filius Spiritum procedere astruit; et tu auctorem quæris, per quem facias, imo perficias impietatem, dum fabularis Spiritum ex Filio procedere? Si communis Salvatoris, Conditoris et legislatoris dogmata ut a tua recordia evincantur, impetum non formidasti capere, quid utique aliud quispiam accipere quærat, per quod tuum periculis coarguat impium studium? Si tu Dominicas

despicias leges, quis religiosus tuam non abominetur opinionem? Quid utique aliud te de ruina erigat? Quæ autem medelæ astutia totum corpus occupanti plagæ medeatur? Non ei, quam salutaris sermo effecerit, sed ei, quam spontanea indidit ægritudo, quæ Dominicæ doctrinæ medicamentum ex incredulitate litigando permutat in rem quæ juvare non potest, mortiferam; magis autem dum debellatorem adversus inimicos gladium diripit (?), qui quærit in eorum parte adnumerari. Propterea te humi jacentem sub bicipiti gladio spiritus nihilominus tamen et nos, pro communi Domino amorem et promptum animum demonstrantes, quæcunque calculi sacræ nostræ armantis nos militiæ ad dimicandum commovent, sed neque ea quæ ex hac fiunt vulnera ut fugias curam extra faciemus. »

(20) Hoc breve caput, sicut et sequens, sub titulo: Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος Μητροπολίτου Σμύρνης occurrit etiam in Cod. Vindobon. theol. Gr. 249. (Lambeccio est cod. 60), f. 79 : Εἰ ἐξ ἐνός αἰτίου, κ. τ. λ. Monac. Ἐτι γὰρ ἐξ ἐ.

(21) Cod. Cæsar. cit. Ὁ Υἱός.

(22) Εἰ δὲ est in cit. Cod. Vindob.

(23) Monac. Γίνεται δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος πάλιν προαγωγῶς.

(24) Ὡς — βοᾷ deest in cit. cod. Vindobon.

(25) Palat. f. 212 b, παρρακτικόν. Vindob. παρρακτικόν. Monac. παρρακτικόν τοῦ Υἱοῦ.

uterque a causa illa prodierit, si alterum erga alterum munere causæ fungitur, certe omni modo et invariata ordinis conservatio (perfectio) exigit, ut et alterum vicissim par pari referens causa alterius existat.

4. Deinde si Filius quidem ab ineffabili paterna simplicitate non recedit, Spiritus autem in duplicem causam refertur et ex duplici processione subsistit, quomodo non sequetur compositio? Quomodo vero non minor Filio Spiritus pari honore præditus per summum sacrilegium asseretur? Quomodo Trinitatis simplicitas (o linguam in impietate audacem!) dignitatem suam minime adulteratam retinebit?

5. Quis, inquam, sanctorum et gloriosorum nostrorum Patrum dixit, Spiritum a Filio procedere? Quæ synodus universalibus confessionibus suffulta

A ἀμφοῖν τοῦ αἰτίου προεληλυθότων (26), εἰ θάτερον τῷ ἑτέρῳ τὴν τοῦ αἰτίου χρεῖαν ἀναπληροῖ, οὐδὲ θάτερον τὸ ἕτερον, μὴ οὐχὶ (27) τὴν ἴσην ἀμειβόμενον χάριν αἰτίον γενέσθαι τῆς ἀπαρραλλάκτου τάξεως ἣ συντήρησις ἀπαιτεῖ (28);

[7] 8. [γ.] "Ἄλλως τε δὲ, εἰ ὁ μὲν Υἱὸς τῆς πατρικῆς ὑπὲρ λόγον ἀπλότητος οὐκ ἐξίσταται, τὸ δὲ Πνεῦμα εἰς διπλοῦν αἶτιον ἀναφέρεται καὶ ἐκ διπλῆς προβολῆς ὑψίσταται, πῶς οὐκ ἐπακολουθήσει τὸ σύνθετον; πῶς δ' (29) οὐχὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἔλαττον ἔχειν (30) τὸ ἰσότημον Πνεῦμα βλασφημηθήσεται; [8] πῶς ἡ τῆς Τριάδος (31) ἀπλότης (ὡ γλῶσσης ἀσθεῖν τολμηροῖ; (32) οὐκ ἐξεῖ τὸ οἰκεῖον ἀξίωμα νοθευόμενον (33); ε'. [8.] Τίς εἶπε (34) τῶν ἱερῶν (35) καὶ περιωνύμων Πατέρων ἡμῶν τὸ (36) Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι (37); ποῖα σύνοδος οἰκουμενικαῖς (38) ὁμο-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(26) Sic Pal. Vat. Vindob.; Monac. f. 451 a, προεληλυθότων.

(27) Monac. Μὴ οὐχὶ καὶ τ. Γ.

(28) In cod. Monac. hoc caput ut primum in marg. notatur, in Vat. est secundum. Hugo Etherianus ita illud refert (l. c., p. 1251): « Si enim ex una causa, Patre, Filius Spiritusque proveniunt, licet hic quidem per generationem, ille vero per processionem; est autem rursus Filius Spiritus productus, quemadmodum blasphemia clamat: quomodo utique consequentiæ sustineat ratio, quod Spiritus Filii non sit productus? Cum enim æqualiter ambo ex una causa proveniant, si alterum alteri causæ usum suppleat, neque vero alteri alterum, nonne ad æqualem recompensandam gratiam Spiritum esse causam immutabilis ordinis observantia exigit? » — Simile argumentum legitur in ep. encycl. n. 40, p. 51: « Εἰ ἐκπορεύεται τὸ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὥσπερ ἐκ Πατρὸς, τί μὴ καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννᾶται, ὥσπερ ἐκ Πατρὸς; et in opusculo contra vet. Romæ asseclas, quod infra damus, cap. 6. Huc spectant e Nicolai Methonensis syllogismis quintus et sextus, quos hic adiungimus. ε'. Εἰ διότι ἐν εἰσι Πατὴρ καὶ Υἱὸς, εἰδὶ δὲ πάντως ἐν τῇ φύσει, διὰ τοῦτο ὡς; ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὁσίων ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα (τοῦτο γὰρ ἡ καινοφρονία τοῦ λατινικοῦ δόγματος ἀπαιτεῖ) ὁσίων ἀνεῖν καὶ τὸν Υἱὸν ἐξ ἀνάγκης, ὥσπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννᾶσθαι, διότι καὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν εἰσι τῇ φύσει· εἰ δὲ μὴ, κινδυνεύει τὸ Πνεῦμα μὴ ἐν εἶναι τῇ φύσει μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ πάλιν παρρησιάζεται ὁ Μακεδόνιος. Hoc caput ad verbum legitur apud Beccum G. O. I. p. 204, et Latine apud Hugonem Ether. (lib. I, c. 18, p. 1212 D.). « Si quia unum sunt Pater et Filius (sunt autem omnino natura unum) ideo ut ex Patre, ita ex Filio dandum est procedere Spiritum (hoc enim novitas Latini dogmatis appetit): dandum est et Filium ex necessitate, ut ex Patre, ita ex Spiritu generari, quoniam et Pater et Spiritus unum sunt natura. Quodsi non ita est, periclitatur Spiritus, cum non sit unum cum Patre natura, et rursum palam sit Macedonius. » Cap. ζ': « Ἐτι εἰ διὰ τὴν ἰσοτιμίαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται, ἀναγκαίως καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τὴν ἰσοτιμίαν Πατρὸς καὶ Πνεύματος, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννᾶσθαι ὁμολογηθήσεται, καὶ οὕτως ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὸν Υἱὸν τὸ βλάστημον μεταβήσεται· εἰ δὲ μὴ, σαφῶς βλασφημεῖται τὸ Πνεῦμα τῆς θείας ἀποκρίπτον τιμῆς· τῷ Υἱῷ γὰρ ὁμοτιμῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς προηγμένον· εἰ θάτερον τῷ ἑτέρῳ τὴν τοῦ εἶναι χρεῖαν ἀναπληροῖ, καὶ θάτερον τὸ ἕτερον τὴν ἴσην ἀμειβεται: χάριν, ἵνα καὶ

ἰσότημα ἀμφοῦν φυλάττηται· ἐὰν δὲ μὴ ἀμειβῇται, τοῦ τάξεως ἡ συντήρησις; καὶ εἰ μὲν μὴ δυνάμενον, ἀσθενές· εἰ δὲ μὴ βουλόμενον, φθονερὸν. Βαβαί! τὸ ἀγαθὸν Πνεῦμα, τὸ εὐθὲς, τὸ ἡγεμονικόν (ex psal. LI. Vulg. l. v, 10, 12, LXX), τὸ ὁμοδύναμον κατὰ τὴν φύσιν καὶ ὁμοούσιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Compendio hæc refert Beccus l. c., n. 62, 63, p. 206; Latine Hugo Etherianus (l. c., p. 1213 G): « Si enim propter honoris parilitatem Patris et Filii ex ambobus Spiritus emanaret, consequi videretur, ut Filius propter honoris parilitatem, sicut est ex Patre, ita et ex Spiritu esset. Quod Methonæ astruit episcopus; ait enim: Duobus ejusdem honoris a Patre progredientibus, si alterum alteri existentia usum præstet, alterum æqualem alteri decet reddere gratiam, ut honoris parilitatem ambo conservent. Quodsi non retribuit, ubi est immutabilis ordinis observantia? Et si quidem non potest, languidus est; si vero non vult, invidus. Vah, bonus Spiritus, et rectus et principalis, ejusdem potentia secundum naturam, Filio Patrique consubstantialis! »

(29) Δὲ deest in Vindob. cod.

(30) Monac. Ἐγει.

(31) Vindob.: βλ. πῶς δ' οὐχὶ ἡ τῆς τρ. Monac.: βλ. ἡ τριάδος.

(32) Hugo Etherianus hoc cap. 4 (in Mon. β') omisso ad sequens properans nonnisi hanc ex eo profert exclamationem: « O sensum intemperantia ebrium et impietate! » Infra c. 9, legitur: « Ὀφρενός· ἀκρατον μεθύσεως τὴν ἀσέβειαν.

(33) Eodem pacto epist. 2, n. 18, ed. Lond.: « Εἰ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν ὁ Υἱὸς γεγέννηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, ὡς εἰς δύο αἰτίας ἀναφερόμενον, οὐδὲ τὸ σύνθετον εἶναι διαδράσειεν. Cf. Opusc. Phot. infra exhibitum cap. 2, Nicol. Methon. c. 19: Πῶς δὲ καὶ ἀπλοῦν τὸ μὴ ἐξ ἐνός, ἀλλ' ἐκ δύο, τοῦ μὲν ἀνατίτου αἰτίου, τοῦ δὲ αἰτιατοῦ καὶ αἰτίου;

(34) Col. Εἶπεν.

(35) Simon Cpl. (apud Allat. c. Hottinger. c. 18, p. 381), Hugo Etherianus (l. c.) et Allatius (Vindic. syn. Eph., c. 77, p. 651, 652) legerunt ἱερῶν. Sed melius codices nostri ἱερῶν: Quis e sanctis et celeberrimis Patribus? De sacerdotibus enim paulo post loquitur, deest quoque articulus τῶν ante περιωνύμων.

(36) Monac. Καὶ πν.

(37) Hæc ita refert ex Photio Simon Cpl. ep. ad Jo. Nomophylacem (Allat. c. Hotting., p. 381 et 374): Τίς τῶν ἱερῶν καὶ περιωνύμων Πατέρων ἡμῶν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἐμυσταγωγῆσε;

(38) Allatius duobus in locis, ubi hæc citat, legit οἰκουμενικῇ, c. Hottinger. c. 18, p. 374: Ποῖα σύνοδος οἰκουμενικῇ ὁμολογῆσαι στηριζομένη. Vindic. syn.

λογίας στηριζομένη και διαπρέπουσα (39); μάλλον δὲ τῆς (40) ἱερῶν καὶ ἀρχιερέων θεόλεκτος σύλλογος (41) οὐ ταύτην τὴν διάνοιαν καὶ πρὶν (42) φανῆναι τῇ τοῦ παναγίου [9] Πνεύματος ἐπιπνοίᾳ κατέφησαςτο (43); καὶ γὰρ (44) τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν Δεσποτικὴν μυσταγωγίαν τελεσθέντες καὶ αὐτοὶ λαμπρῶς τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι καὶ μεγαλοφώνως ἀνεκρήρυτον· καὶ δὴ καὶ τοὺς μὴ φρονούντας οὕτως ὡς τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς (45) Ἐκκλησίας ὁρίστας τῷ ἀναθέματι καθυπέβαλον (46)· ἐκ παλαιῶν τῶν χρόνων τὴν ἀρτίγενῃ δυσέβειαν προφητικοῖς προορῶντες ἑμμοισί (47) καὶ αὐτὴν μετὰ τῆς προλαβοῦσας πολυμεροῦς ἀποστασίας καὶ γραφῇ καὶ λόγοις καὶ διάνοιᾳ κατεδίδακτον. Ἐδογματίσεν εὐθὺς τῶν οἰκουμενικῶν καὶ ἁγίων ἐπὶ τὰ συνόδιον (48) ἡ δευτέρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, διεδέξατο ἡ τρίτη, ἐβεβαίωσεν ἡ τετάρτη, σύμφηρος ἡ πέμπτη κατέστη, συνεκρήρυξεν (49) ἡ ἕκτη, ἐπεσφράγισε λαμπρῶς ἀγωνίσμασιν ἡ ἑβδόμη· καθ' (50) ἐκάστην αὐτῶν [10] ἔστι περιφανὴς καθορᾶν παρρησιαζομένην τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ τοῦ Υἱοῦ (51) θεολογούμενον ἐκπορεύεσθαι. Σὲ δὲ τίς ἀγγέλι (52) δυσσεβοῦσα μετεδίδαξε, τίς τῶν ἀντινομοθετοῦντων τῷ Δεσπότη γαταπεσεῖν εἰς ἀθέσμον; ὅξας ὑπηγάγετο (53);

A et munita, imo quis sacerdotum atque episcoporum divinitus coactus cœtus sententiam istam etiam antequam in lucem prodiret, per sanctissimi Spiritus afflatum non condemnavit? Etenim Spiritu Patris juxta Christi Domini doctrinam ipsi quoque initiati illum a Patre procedere clara et alta voce prædicabant eosque qui non ita sentirent, utpote catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ contemptores anathemati subiciebant, jam inde ab antiquis temporibus novam istam impietatem prophetis oculis prospicientes, ipsamque una cum multiplici priorum hæreseon defectione et scriptis et verbis et animo condemnabant. Definivit statim universalium et sanctarum septem synodorum secunda, Spiritum sanctum ex Patre procedere; excepti tertia, confirmavit quarta, suffragata est quinta, prædicavit sexta; obsignavit claris certaminibus septima; in qualibet illarum est luculente cernere libere prædicatam pietatem, traditumque de Spiritu, illum a Patre, non autem a Filio procedere. Te vero quisnam impiorum grex diversa sentire docuit, quis ex iis qui Domino contraria sanciant, in opiniones iniquas ut delabaris effecit?

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

Ephes. l. c. Quis e sacerdotibus et laudatissimis nostris Patribus Spiritum ex Filio procedere decrevit? Quæ synodus universalis confessionibus constabillita et celebris? — Sed Etherianus ut supra ex codicibus.

(39) Allat. c. Hott. l. c. Ἐνδιαπρέπουσα. Sic Col.

(40) Monac. Μάλλον δὲ τῶν ἱερ.

(41) Monac. Σύνοδος.

(42) Monac. Πρὶν ἢ φαν. Sic. Col.

(43) Simon Cpl. l. c., p. 372, 373: Μάλλον δὲ τίς ἱερῶν καὶ ἀρχ. θεόλ. σύλλογος οὐ ταύτην τὴν διάνοιαν (δηλονότι τὴν λέγουσαν, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον) τῇ ἐπιπνοίᾳ τοῦ Πνεύματος κατέφησαςτο; Allatius non recte vertit: « Quis ex sacerdotibus et præsulibus a Deo congregatus cœtus non hanc cogitationem (eam nempe quæ pronuntiatur etiam ex Filio Spiritum S.) adversus Spiritus sancti inspirationem calculum dedit? » Melius Hugo Etherian. (vide not. 17).

(44) Sic cod. Vatic. ; Monac. et Col. : Δι' ὧν γάρ. Palat. : Ἰσ' : δι' ὧν γὰρ τὸ πν. Ether. : Per quos.

(45) Καὶ ἀποστολ. in Monac. ad marg. suppletur.

(46) Apud Allat. c. Hott., p. 375: Καὶ γὰρ τοὺς μὴ φρονούντας οὕτως (ἡγοῦν ὡς τὸ πν. ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς καὶ οὐ μὴν ἐξ Υἱοῦ) ὡς τῆς καθ. κ. ἀπ. ἐκκλ. ὁρίστας τῷ ἀναθεματισμῷ καθυπέβαλον. « Namque eos qui non ita tenent (nempe Spiritum ex solo Patre, et non ex Filio) veluti in cath. et apost. Ecclesiis injuriosos anathemate percusserunt. » — Monac. habuit καθυπέβαλον; sed ρ deinde deletum. Col. καθυπέβαλλον.

(47) Monac. ὁφθαλμοῖς.

(48) Eodem pacto et iisdem fere verbis septem synodos protendunt Jos. Bryennius Or. 8, de S. Trin., Mich. Balsamon in Anaphora cleri Cpl., Glycas alique, quorum textus recitat Allatius, De Occid. et Or. Eccl. consens. l. III, c. 2, n. 4, p. 916-918; c. Hotting. p. 315-321. Vindic. syn. Ephes. c. 77.

p. 648, 649.

(49) Col. Συνεκρήρυξεν.

(50) Col. Καὶ καθ'.

(51) Monac. Col. et Pal. Ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

(52) Monac. Ἄλλῃ; tunc supplend. : σύνδοξ.

(53) Hæc postrema verba Græce allegantur in citata Simonis Cpl. ep. (Allat. c. Hott. p. 381) sine ulla varietate, Latine tantum in Vindic. syn. Ephes. p. 652: « Te vero quisnam grex impius inversa doctrina docuit decernere Spiritum ex Filio? Quis contra Dominum leges instituens in iniquas opiniones delabi subduxit? » — Sed Hugo Etherianus (l. c., p. 4251. C. D.) totum caput recitat hoc pacto: « Quis dixit sacerdotum seu Patrum nostrorum, Spiritum ex Filio procedere? Quæ synodus universalibus sponsionibus firmata et adornata, magis autem quod Pontificum divinitus adunatum collegium non hanc sententiam, et antequam appareret, sancti Spiritus inspiratione condemnavit? Per quos Spiritus sanctus Patris esse juxta Dominicam institutionem apparet; ex quo liquido procedere magis vocibus prædicaverint (l. prædicaverunt), et quidem non sic sentientes ut universalis et apostolicæ Ecclesiæ contemptores subdiderunt anathemati. Ab antiquis enim temporibus noviter ortam impietatem præsigis Providentiæ (l. providentes) oculis et ipsam cum anticipante multifaria discessionem scripto, verbo atque sententia condemnarunt. Dogmatizavit statim universalium et sacrarum synodorum secunda, Spiritum sanctum ex Patre procedere; suscepit tertia, quarta confirmavit, consensum præbuit quinta, sexta adjudicavit, splendidis consignavit certaminibus septima. Per singulas earum est patenter videre fiducialiter egisse pietatem et Spiritum ex Patre, sed non ex Filio divinitus annuntiatum procedere. Te vero quis grex impius perdocuit, quis contrarias leges Domini ponens legibus incidere in nefarias sectas subinduxit? »

D

6. Verum hinc quoque horum impietas Deoque A repugnans licentia refutatur. Si enim quæcunque sunt communia secundum indifferentem et individuum simplicemque ac singularem communitatem; si, inquam, quæcunque horum Spiritui et Patri adsunt, hæc Filio quoque insunt; similiter et quæcumque in Spiritu et Filio intelliguntur, nequeunt Patri itidem negari; imo nec potest Spiritui adimi quidquam eorum quæ Filio et Patri adsunt; puta regnum, bonitas, substantiæ supersubstantialitas, incomparabilis virtus, æternitas, immunis a corpore spiritualitas, cæteræque innumeræ id genus voces, quibus divinissima de Deitate doctrina catholicis fuit ab initio tradita. Si ergo hæc ita considerantur, et nemo Christianorum iis adversari ausit; juxta vero hæreticam istam temeritatem Spiritus processio Patri et Filio communis est Spiritui quoque (quo quid queat scelestus auderi?) in Spiritus processionem dividendus foret, essetque pars quidem illius producens, pars vero producta, et illa quidem causa, hæc autem causatum, et ingens aliarum blasphemiarum agmen sequeretur.

7. Sed enim procedit Spiritus a Filio. Quam ob causam? Ut scilicet aliquid accipiat, quod non habuit procedens a Patre. Jam vero si potest admitti atque affirmari, quod Spiritus hinc aliquid pluris acceperit, quod modo non absque illius assumptione erat imperfectus? Vel omnino post illud acceptum? Nam hinc quoque sequeretur; posse de simplici atque compositionis experte natura duplicitem et compositionem prædicari. Sin vero nil pluris accepit, quænam est ratio (necessitas), processionis nihil omnino præstare valentis?

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ

(54) Mon. cod. hic figit cap. ε'. ut Vatic. Ex hoc capite plura dat supra laudatus cod. Vindobon. f. 79 b. Καὶ πάλιν εἰ πάντα ὅσα, etc.

(55) Vindob. Εἰ πάντα ὅσα ἐστὶ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Πατρὸς.

(56) Mon. omittit δέ.

(57) Καὶ deest in Vindob.

(58) Col. οὐδ' ὅσα.

(59) In cod. Monac. hic plura verba desunt. Habet enim post: Ἐνυπάρχειν καὶ τῷ Πατρὶ immediate: οὐδὲ τούτων οὐδὲν ἐστὶ ἀποστερεῖν· ἐννέει μοι. Vindob.: Οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδ' ὅσα ὁ. κ. π. οὐδὲ τούτων οὐδ' ἐστὶν τοῦ πν. ἀποστ.

(60) Vindob. Βασιλείας ἀγαθότητα.

(61) Huc usque in citato Vindob. Cod. verba sunt eadem; nunc vero sequitur: Εἰ οὖν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις Πατρὸς ἐστὶ καὶ Υἱοῦ, κοινὸν ἂν εἴη καὶ τῷ Πνεύματι· τοῦτ' (sic) ἂν γένοιτο πρὸς δυσσεβείαν τολμηρότερον.

(62) Mon. Παράτασις. Hugo Ether. (l. ii, c. 17, p. 1232 G.) compendio hoc argumentum ita refert: « Si omnia communia Patris et Filii, et Spiritus existunt omnia communia, ut Deus, rex, conditor, omnipotens, simplex, incorporeus, et simpliciter omnia alia; commune vero Patris et Filii progressio Spiritus ex eis; et ex se utique procedet Spiritus, et principium erit sui, et causa simul et causatum, quod neque gentiliū fabulæ confinxerunt. » Hæc

ζ'. [ε'.] Ἀλλὰ κἀνταῦθα ἐστὶν αὐτῶν φωράσαι τὸ δυσσεβὲς καὶ πρὸς θεομαχίαν αὐτόνομον. Εἰ γὰρ πάντα (54) ὅσα ἐστὶ κοινὰ κατὰ τὴν ἀδιάφορον καὶ ἀμερῇ, ἀπλὴν τε καὶ ἐνιαίαν κοινότητα· εἰ πάντα ὅσα τούτων ἐστὶ, Πνεύματος καὶ Πατρὸς (55), [14] ταῦτα πρόστεσι καὶ Υἱῷ· ὡσαύτως δὲ (56) καὶ ὅσα ἐνθεωρεῖται τῷ Πνεύματι καὶ Υἱῷ, οὐκ ἐστὶ μὴ συνομολογεῖν ἐνυπάρχειν καὶ (57) τῷ Πατρὶ· οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδὲ ὅσα (58) Υἱῷ καὶ Πατρὶ, οὐδὲ τούτων οὐδὲν ἐστὶ τοῦ Πνεύματος ἀποστερεῖν (59)· ἐννέει μοι βασιλείαν, ἀγαθότητα (60), τὸ τῆς οὐσίας ὑπερούσιον, τὴν ὑπὲρ ἔννοιαν δύναμιν, τὸ αἰδίον, τὸ ἀσώματον, τὰς μυριάς καὶ συστοίχους φωνάς, αἷς ἡ ὑπέρθεος θεολογουμένη Θεότης τοῖς εὐσεβέσιν ἀνωθεν παραδίδεται (61). Εἰ οὖν οὕτω ταῦτα θεωρεῖται, καὶ οὐδεὶς ἐστὶ τῶν ἐν Χριστιανοῖς, ὃς εἰς μαχόμενον ἀπενεχθείη διαβούλιον· ἐστὶ δὲ, ὡς ὁ αἰρετίζων νεανιεύεται λόγος, ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κοινὴν, εἴη ἂν καὶ τὸ Πνεῦμα (οὗ τί ἂν γένοιτο πρὸς δυσσεβείαν τολμηρότερον;) εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσιν μεριζόμενον, καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ παράγον, τὸ δὲ προαγόμενον, καὶ τὸ μὲν αἴτιον, τὸ δὲ αἰτιατὸν, καὶ πολλὴ ἄλλη θεομαχίας παράταξις (62).

[12] ζ'. [ε'.] Ἀλλὰ γὰρ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Τί δήποτε (63) προσλαμβάνον, ὅπερ οὐκ ἔσχεν ἐκπορεύμενον τὸ Πατρός; εἰ μὲν γὰρ ἐστὶ τι λαβεῖν καὶ εἰπεῖν (64), ὃ προσεβλήθη, πῶς οὐχὶ χωρὶς τῆς προσλήψεως ἀτελές (65); ἢ πάντως γε μετὰ τὸ προσλαβεῖν; εἰ δὲ μὴδὲν προσεβλήθη (ἐπιφύεται γὰρ κἀνταῦθα τὰ τε ἄλλα, καὶ τὸ διπλοῦν καὶ σύνθετον, καταθρασυνόμενον τῆς ἀπλῆς τε καὶ ἀσυνθέτου φύσεως) τίς ὁ λόγος τῆς οὐδὲν παρασχεῖν δυναμένης ἐκπορεύσεως (66);

vero non ex nostro libro, sed potius ex Photii encyclica desumpta sunt, ubi idem argumentum ita evolvitur (n. 12, p. 52): Εἰ πάντα τὰ κοινὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· πάντως ὑπάρχει κοινὰ, ὡς τὸ Θεός, τὸ βασιλεὺς (Mon. Cod. 27, f. 419 a. cap. ε' addit: Τὸ Κύριος), τὸ δημιουργός, τὸ παντοκράτωρ, τὸ ὑπερούσιον, τὸ ἀπλόουν, τὸ ἀσχημάτιστον, τὸ ἀσώματον, τὸ ἀόρατον, ἀπλῶς τὰ ἄλλα πάντα· κοινὸν δὲ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἡ τοῦ Πνεύματος ἐξ αὐτῶν πρόδοσις· καὶ ἐξ αὐτοῦ ἄρα ἐκπορευθήσεται τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀρχὴ ἔσται αὐτὸ ἑαυτοῦ, καὶ αἴτιον ἅμα καὶ αἰτιατὸν, ὅπερ οὐδ' οἱ τῶν Ἑλλήνων μῦθοι ἀνεπλάσαντο. Cf. alterum Phot. opusc. ab Euthymio vulgatum, cap. 7. Huc spectat quoque argumentum Nicomediensis præsulis apud Euthymianum (lib. i, c. 15, p. 1207): « Quod non est unius proprium, trium est commune; si igitur causa emissionis Spiritus non est tantum Patris, sed et Filii, necesse quoque Spiritus esse, sique erit Spiritus emissor simul et emissus. »

(63) Palat. Υἱοῦ τι δήποτε. Col. Υἱοῦ; τί δήποτε.

(64) Καὶ εἰπεῖν deest in cod. Monac.

(65) Monac. Ἀτελής.

(66) Hugo Etherianus (l. ii, c. 18, p. 1233 A): « At vero procedit Spiritus ex Filio, aliquid accipiens, quod procedendo ex Patre non habuit. Si enim aliquid est accipere et dicere, qui (l. quod) acceperit, quomodo non absque assumptione imper-

[13] η'. [ζ'.] Εὖ δὲ καὶ τοῦτο λογισμοῖς ἐπισκό-
πει (67)· εἰ γεννᾶται μὲν ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς,
ἐκπορεύεται δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, τίς ἂν ἐπι-
νοηθεῖ ὁμοίως ἄλλῃ, καθ' ἣν καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς
ἐτέρας προαγωγῆς ἑαυτῇ τὸ προνόμιον· συνδιασώ-
σει καὶ τῆς ὁμοφυοῦς οὐσιώσεως οὐ φαυλῶσει τὸ
ἀξίωμα (68) ;

θ'. [η'.] Ὅρα δὲ κἀντεῦθεν (69)· εἰ τοῦ Πατρὸς
ἐκπορεύομενον τὸ Πνεῦμα (70) καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπο-
ρεύεται, τίς ἀντιπαρατίθεται [14] λόγος μὴ καταπαθεῖν
ἐξ ἀνάγκης [ὅ φρενὸς ἀκρατον (71) μεθουούσης τὴν
ἀσέβειαν!] τὸ τῶν ἰδιωμάτων ἀμετάπτωτον καὶ ὁ
Πατὴρ [ὡς δ' ἡμῖν εἴη καὶ τὸ βλάσφημον εἰς τὰς
τῶν αἰτίων τρέποιτο κεφαλὰς (72) !] φίλῳ ἂν εἴη
περιλειπόμενον (73) ὄνομα, κοινοποιηθέντος ἤδη τοῦ
χαρακτηρίζοντος αὐτὸν ἰδιώματος, καὶ εἰς ἐν πρόσω-
πον τῶν δύο συναλειφομένων θεαρχικῶν ὑποστά-
σεων· καὶ ἀναδραστήσει πάλιν ἡμῖν ὁ Σαβέλλιος,
μᾶλλον δὲ τι τέρας ἑτερον ἡμισαβέλλιον (74).

ι'. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡ (75) κατὰ τὸν Υἱὸν ἐννοουμένη
νυνὶ καὶ προτεινομένη πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀποτή-
ματος γέννησις οὐ μόνον οὐδὲν ἀνεκτότερον τοῦ δύστη-
μον ἀπεργάσαιο τοῦ πατρικοῦ ἰδιώματος (76), λέγω

8. Tu vero et hoc æqua lance judicis pondera.
Si nascitur quidem Filius a Patre, procedit autem
Spiritus a Filio, quænam alia relatio excogitari
queat, per quam et Spiritus sibi conservet præ-
rogativam producendi aliam personam nec a di-
gnitate æqualitatis et consubstantialitatis dege-
neret?

9. Hoc item considera. Si Spiritus a Patre pro-
cedens etiam a Filio procedit, quænam obstabit
ratio, ne necessario (o mentem mera ebriam im-
pietate!) concidat constantissima idiomatum firmi-
tas et Pater (propitius sit nobis et blasphemiam in
eorum capita convertat quorum causa hæc loqui-
mur) nudum relinquitur nomen? communi scilicet
facto idiomate illo, quo ipse discernitur, atque in
unam personam contractis et confusis (coalescenti-
bus) duabus divinis hypostasibus; sicque rursus
emerget nobis Sabellius, imo monstrum aliquod
semisabellianum.

10. Neque vero generatio, quæ nunc in Filio in-
telligitur et in subterfugium absurditatis obicitur,
leniorem ullatenus tolerabilioremque impietatem
istam efficiet, quæ in paternam exsurgit propieta-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

fectus? Quodsi nihil accepit, obruuntur et hinc alia,
duplex scilicet et compositum, violentia simplicita-
tem nature, quæ compositionem non habet. Quæ
ratio nihil potentis præstare processionis? » Affine
est argumentum quod tum in alio Photii Opere
(cap. 4) tum in Encyclica occurrit; ibi legitur
n. 9: Διὰ τί δὲ καὶ ἐκπορεύθῃ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα;
εἰ γὰρ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις τελεία (τελεία
δὲ, ὅτι θεὸς τελείος ἐκ Θεοῦ τελείου), τίς ἡ ἐκ τοῦ
Υἱοῦ ἐκπόρευσις καὶ διὰ τί; περιττὸν γὰρ εἴη τοῦτο
καὶ μάταιον. Quod uberius evolvit Nicolaus Metho-
nensis apud Hugonem Ether. (lib. i, c. 14, p. 1207):
« Si perfecta ex Patre processio Spiritus (perfecta
autem, quoniam Deus perfectus de Deo perfectus,
Patre, Spiritus), quid, inquam, confert ad hanc illa,
quæ ex Filio? Quorum si et hic aliquid confert, non
est perfecta illa; quomodo enim perfecta, si tantum
dehabet, quantum illa confert? Si autem ex Filio
processio Spiritus eadem (ei) quæ ex Patre pro-
cessionis est, nihilque amplius est neque invenire
neque dicere ad declarationem Spiritus perfectionis,
superflua utique sit prorsus ea quæ ex Filio; at su-
perflua est atque vanus superfluum quid inducens
in superconsummata supraperfectaque Trinitate. »
Græcum textum suppeditat cod. Monac. 66, f. 78
a, b, cap. 11: Εἰ τελεία ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευ-
σις τοῦ Πνεύματος (τελεία δὲ ὅτι θεὸς τελείος ἐκ
Θεοῦ τελείου, τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα), τί δὴ ποτε
συντελεῖ πρὸς ταῦτα ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ; εἰ μὲν γὰρ καὶ
αὕτη συνεισφέρει τι, οὐ τελεία ἔκείνη· πῶς γὰρ
τελεία, ἢ τοσοῦτον δεῖ, ὅσον αὕτη συνεισφέρει; εἰ
δὲ παρὰ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύμα-
τος οὐδὲν ἔστι πλέον ἐτέρωθεν οὐθ' εὐρεῖν οὐτ' εἰ-
πεῖν, περιττὴ πάντως ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· ἀλλὰ περιττὸς
ὄντως καὶ μάταιος ὁ περιττὸν τι παρεισάγων ἐν τῇ
τελείᾳ θεότητι· οὐδὲ γὰρ ῥητέον, τὴν μὲν ἐκ τοῦ
Πατρὸς ἐκπόρευσιν εἰς ὑπαρξίν τῆς οὐσίας τῷ Πνεύ-
ματι συντελεῖν, τὴν δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἰς ἄλλο τι τῶν
περὶ τὴν οὐσίαν θεωρουμένων, πάσης διπλῆς καὶ
συνθέσεως τῆς θείας φύσεως ἀπεληλαμένης.

(67) Sic Vatic. Monac. Τοῦτο μετὰ λογισμοῦ
σκόπει.

(68) Hoc caput tum in Vatic. tum in Monac. cod.
septimum numeratur. Argumentum affine est ei.

quod cap. 3 prolatum est quodque sub variis formis
sæpius redit. Quo et pertinet Joan. Phurnæ objectio
apud Beccum, l. c., n. 51, 52 (*Gr. orth.* i, p. 184,
185): Εἰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, ταῦτα
καὶ τὸ ἅγιον ἔχει Πνεῦμα, διὰ τὸ συμφυὲς καὶ ὁμό-
θειον, ἀναγκαιῶς πάντως; τὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ δεῖν ἐκπο-
ρεῦσθαι τι συναγέρεται. Cf. etiam opusc. contra
vet. Romæ ascesas, cap. 8.

(69) Monac. f. 451 b: κἀνταῦθα.

(70) Monac. Τοῦ Πατρὸς τὸ Πν. ἐκπορεύομενον.

(71) Monac.: Ἀκρατα.

(72) Familiaris Photii exclamatio, quæ pariter
occurrit epist. 2, encycl. n. 22, p. 54, ed. Lond.
et ep. ad Aquilei. archiepisc. (apud Jager, *Histoire
de Photius*. Append. p. 456).

(73) Monac. f. 452 a. Περιλειπόμενος. Sic Col.

(74) Vatic. f. 198: Ἡμῖν Σαβέλλιον. Palat. f.
214 a. ἡμισαβέλιον. Mon. et Col. ἡμισαβέλιον.
Cf. opusc. secundo loco ed. infra c. 1. Arguit Pho-
tius: Si Patri et Filio est communis spiratio activa,
personarum idiomata communicantur; sed his
communicatis non amplius ab invicem distinguuntur;
unde incidimus in Sabellianismum, qui Patris
et Filii hypostases in unam contrahit. Similiter
Joan. Phurnæ apud Beccum, l. c., n. 50, p. 185:
Εἰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ
Υἱοῦ ἐκπορεύεται, τὸ ἴδιον μετακινῆται τοῦ Πα-
τρὸς; et Nicolaus Methon. c. 4 (ex cod. Mon. 66,
f. 76): « Εἰ εἰ ὥσπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτως καὶ
ἐκ τοῦ Υἱοῦ κατὰ μίαν καὶ ἀδιάφορον πρόθεσιν ἐκπο-
ρεύεται τὸ Πνεῦμα, οὐ μόνον κοινοῦται τὸ πατρικὸν
ἰδίωμα καὶ Πατὴρ καὶ Υἱὸς εἰς ἐν συγχέονται πρόσω-
πον, ἀλλὰ καὶ καθόλου τὸ ἐν καὶ ἡ ἀπλότης καὶ ἡ
ἀμερία τῆς μίας καὶ ἀπλῆς, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερ-
ηνωμένης καὶ ὑπερηπλωμένης τριάδος ὑπερροῖζεται,
καὶ Σαβέλλιος, μᾶλλον δὲ τι τέρας ἡμισαβέλλιόν τε
καὶ ἡμιάρειον ἀναφύεται, σύγχυσιν ὁμοῦ καὶ κατα-
τομὴν διατρέχον. Cf. de hac objectione Manuel Cal-
lec. l. iii, c. Græc. (*Bibl. PP. max. Lugdun.* t. XXVI,
p. 458.)

(75) Monac. omitt. οὐδὲ γὰρ, et legit tantum:
Οὐδὲ ἡ δὴ κατὰ.

(76) Monac.: Ἀξιώματος.

tem, quæ scilicet denotat processionis causam; A cum hæc ipsa secundum impiorum fabulas in Filii refundatur et commisceatur proprietatem. Sectio enim rursus et partitio atque indivisi divisio. Si enim unum idiomatum suorum dat Pater et de proprietate, qua ipse per illud distinguitur, recedit, aliud vero involatam servat, quomodo non concedit, partem quidem ipsius in idiomate considerari, partem vero una cum idiomatis innovatione dividi? Verum horror subit, quod et eousque illorum blasphemiam in medium proferre sustinimus.

11. Præter jam dicta, si duo principia in divina et supersubstantiali Trinitate conspiciuntur, ubinam erit toties decantatum ac Deo dignissimum monarchiæ robur? Quomodo non impium irrepit polytheismi dogma, atque adeo atheismus? Quomodo non sub specie christianismi superstitio gentilitatis ab his qui hæc audent asserere, introductur?

12. Rursum si duo principia in monarchica Trinitate admittantur, quomodo non etiam tertium ex eadem sententia prodiens emicabit? Semel enim principio summo et independente de sua sede ab impiis exturbato et in binarium dejecto, faciliori ausu etiam ad ternarium sectio principii procedet; quando quidem et in supernaturali atque individua singularique Deitatis natura ternarium potius quam binarium emicat, utpote quod et idiomatibus congruit et adaptatur.

13. Num ergo hæc Christianis sunt auribus toleranda? Nonne iram et fletum, affectus ut plurimum insociabiles, impiorum istorum temeritas coire super ipsos cogit? Iram quidem, quod tantam arrogantiam amentiamque conceperint; fletum vero

δὴ τοῦ δηλοῦντος [15] τὸ τῆς ἐκπορεύσεως αἰτίον (77) τοῦτου δὴ τοῦτου κατὰ τοὺς τῶν δυσσεβῶν μύθους εἰς τὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀναγεομένου τε (78) καὶ συνθλιβομένου ἰδίωμα, κατατομή γὰρ πάλιν καὶ διαίρεσις καὶ τοῦ ἀμερίστου μερισμός· εἰ γὰρ τὸ μὲν αὐτοῦ τῶν ἰδιωμάτων διδωσιν ὁ Πατήρ, καὶ τῆς κατ' αὐτὸ (79) χαρακτηρίζουσης αὐτὸν ἐξίσταται ἰδιότητος, τοῦ δὲ συντηρεῖ τὸ ἀκήρατον, πῶς οὐχὶ τὸ μὲν αὐτοῦ δώσουσιν (80) ἐν θεωρεῖσθαι τῷ ἰδίωmati, τὸ δὲ (81) συνδιαρεῖσθαι τῇ καινοτομίᾳ (82) τοῦ ἰδιώματος; Ἀλλὰ γὰρ (85) φρίτταιν ἔστι, ὅτι καὶ μέχρι τούτων τὴν βλασφημίαν αὐτὸν προαγαγεῖν ὑπηγάκαμεν.

ια'. [9'.] Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ δύο αἰτία ἐν τῇ θεαρχικῇ καὶ ὑπερουσίῳ Τριάδι καθορᾶται, ποῦ τὸ τῆς μοναρχίας πολυθμνητον καὶ θεοπεπέδες κράτος (84); [1'.] Πῶς οὐχὶ τὸ τῆς πολυθείας ἄθεον νῦν ἐπικωμάσει (85); [ια'] Πῶς δ' οὐκ ἐν προσήματι Χριστιανισμοῦ ἡ δεσιδαίμονία τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης τοῖς ταῦτα (86) λέγειν τολμῶσιν οὐ συνεσελάσει (87);

ιβ'. [ιβ'.] Πάλιν εἰ δύο αἰτία τῆς μοναρχικῆς Τριάδος ἐπαναβέβηκε, πῶς οὐχὶ καὶ τὸ τρίτον τῆς αὐτῆς συνανακύψει γνώμης προερχόμενον; Ἀπαξ γὰρ τῆς ἀνάρχου καὶ ὑπεραρχίου ἀρχῆς τῆς οἰκείας ἔδρας τοῖς δυσσεβέσι περιτραπέισης καὶ εἰς διὰ διὰ διατμηθείσης, νεανικώτερον (88) καὶ πρὸς τὴν Τριάδα ἡ κατατομή τῆς ἀρχῆς προελεύσεται, ἐπὶ καὶ καὶ τῇ [16] ὑπερφυεῖ καὶ ἀμερεῖ καὶ ἐναιῖ τῆς Θεότητος φύσει τὸ τριαδικὸν μᾶλλον ἢ τὸ διαδικὸν (89) ἀναφαίνεται, οἷα δὴ καὶ τοῖς ἰδιώμασιν ἐρμολόμενον (90).

ιγ'. [ιγ'.] Ἄρα Χριστιανῶν ἀκοαῖς ἀνεκτὰ ταῦτα; ἄρ' οὐκ ὀργὴν καὶ θρῆνον, τὰ τῶν παθῶν ὡς ἐπίπαν ἀσυνδύαστα, οἱ δυσσεβεῖν θρασυνθέντες (91) εἰς ἐν ἐπ' αὐτῶν συνελθεῖν (92) ἐκδιάζονται (93); ὀργὴν μὲν, οἷς τοσαύτην ἀπόνοιαν ἀνελάβοντο· θρῆνον δὲ,

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

- (77) Monac. Αἰτίαν.
 (78) Te deest in Monac.
 (79) Col. Κατὰ αὐτό.
 (80) Monac. Ἐαυτοῦ διδωσι.
 (81) Monac. Τῷ δὲ συνδ.
 (82) Col. Κενοτομία.
 (83) Col. Ἰδ. καὶ ἀλλὰ γάρ.
 (84) Similiter Photius ep. ad Aquilei. l. c. Ἡ ἐν Τριάδι μοναρχία φροῦδος οἰχέσεται. Nicol. Methon. c. 2 in line: Καὶ ἅμα ἡ διαρχία τὴν μοναρχίαν ἀπὸ τῆς μιάς ἐξορίζει Θεότητος.
 (85) Monac. Ἐπεισχωμάσει. Sic Col.
 (86) Monac. Πλάνης τοιαῦτα λέγειν τολμ. Etiam in Valic. erat τοιαῦτα, sed oi rasum est.
 (87) Monac. Συνελάσει.
 (88) Monac. Νεανικώτερον.
 (89) Sæpe Photiani objiciunt, dualitatem causarum absurdum esse, derivari τὴν μονάδα ἐκ τῆς διადος et similia. Nicolaus Methon. apud Hugon. Ether. (l. i, c. 3, p. 1204): « Si Spiritus ex Patre et Filio procedit, erit utique unum ex duobus, et duo principia unus; unus enim est Spiritus sanctus, ut Pater unus et Filius unus; Pater autem et Filius non unus, sed duo, licet natura unum sint; alius enim et alius, quamvis non aliud et aliud. At omnium rerum rationes in Deo sunt et ab ipso in res

universas distribuuntur. Quare omnis erit quæ in rebus prospicitur unitas ex dualitate et dualitas principium unitatis, quod est inconveniens. » Hæc quoad priorem partem et Nicolao Græce adducit Beccus orat. 4, De unit. Eccl. n. 61 (G. O. I. 205); integrum textum dat cod. Monac. 66 f. 76 a, cap. 1: Ὁμολογησαμένου (sic in cod., Becc. ὁμολογημένου), τοῦ, ὅτι τὸ ἐκπορεύεσθαι ἰδίωμα τοῦ Πνεύματος ἐστὶ παραστατικόν, τῆς ὑποστατικῆς ἡγουν προσωπικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως· εἰ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Ἰησοῦ ἐκπορεύεται, εἴη ἂν τὸ ἐν ἐκ τῶν δύο καὶ οἱ δύο ἀρχὴ τοῦ ἐνός (ap. Beccum: Δύο ἀρχαὶ ἔσονται τοῦ ἐνός)· ἐν γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς καὶ ὁ Πατήρ εἰς καὶ ὁ Υἱὸς εἰς· Πατήρ δὲ καὶ Υἱὸς οὐχ εἰς, ἀλλὰ δύο, εἰ καὶ τῇ φύσει ἐν· ἄλλος γὰρ καὶ ἄλλος, εἰ καὶ μὴ ἄλλο καὶ ἄλλο. Καὶ ἐπεὶ τῶν ὄντων πάντων οἱ λόγοι πρόεισιν ἐν τῷ Θεῷ, κάκειθεν εἰς τὰ ὄντα διανεμούνται, εἴη ἂν καὶ πᾶσα ἡ ἐν τοῖς οὐσι θεωρουμένη μονὰς· ἐκ διადος, καὶ ἡ διὰς ἀρχὴ τῆς μονάδος, ὑπερ ἀποπον.

- (90) Cf. cum hoc capite, cap. 42.
 (91) Monac. Δυσσεβεῖς θρασυνθέντες (sic).
 (92) Monac. Εἰς ἐν συνελθεῖν ἐπ' αὐτῶν.
 (93) Monac. Οὐ βιάζονται, sic habuit et Vaticanus f. 198; sed posteriori manu τῷ οὐ superscriptum fuit ex. Col. et Mon.

ος πρὸς ἑλθερον ἀδοθήθητον κατάφερονται· ἡ γὰρ εὐσέβεια, καὶ ὀργιζομένη, τὸν τοῦ ὁμοφυοῦς οἶκτον οὐκ ἀποτίθεται.

ιδ'. [ιδ'.] Σκοπεῖν δὲ τὸ τῆς δυσσεβείας μέγεθος οὐδὲ διὰ [17] τῶν ῥηθησομένων ἐστὶ δυσχερές. Εἰ γὰρ μετὰ τὴν ἀναρχὸν καὶ πατρικὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ὁμοουσίον πάλιν ἀρχὴ καθίσταται καὶ αἰτίον (94) ὁ Υἱός, πῶς ἂν τις διαφύγοι μὴ δύο λέγειν ἐν τῇ (95) Τριάδι παραλλαττούσας ἀρχάς, τὴν μὲν τὸ ἀναρχὸν ἔχουσαν καὶ ἐστηριγμένην ἐν αὐτῷ, τὴν δὲ ἀρχομένην τε ἅμα καὶ πρὸς ἀρχὴν ἀνατρέχουσαν καὶ συµμεταφερομένην τῇ τῶν σχέσεων διαφορᾷ (96);

ιε'. [ιε'.] Εἰ δ' αἰτίος ὁ Πατὴρ τῶν ἐξ αὐτοῦ, οὐ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως (97), τῷ δὲ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, ὁ δὲ λόγος τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως οὐδὲν μέχρι νῦν (98) περιορίζειν καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασιν δεδυσσεύηται (οὐδὲ γὰρ οὐδὲ Σαβέλλιος τὴν Υιοπατορίαν τερατευσάμεν (99) δεδυσφήμεται) οὐ μὲν οὐκ ἂν εἴη οὐδὲν τρόπον οὐδενὸς τῶν ἐν τῇ Τριάδι αἰτίος ὁ Υἱός (1).

[18] ις'. [ις'.] Οὐδὲ τοῦτο δὲ χρὴ παραδραμεῖν, ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρὸς εἰς δύο τὸ δυσσεύημα διαιρεῖ· ἢ πάντως γε τὸ τοῦ Υἱοῦ πρόσωπον εἰς μέρος ἀνελήφθαι τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως νομοθετεῖ. Εἰ γὰρ, ὡς εἴρηται, οὐ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, τῷ δὲ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως αἰτίος ἐστὶν ὁ Πατὴρ τῶν ἐξ αὐτοῦ (2), ἐστὶ δὲ καὶ τοῦ Πνεύματος αἰτίος ὁ Υἱός, ὡς ἡ θεομαχία βοᾷ, ἢ συµμεριζόμενον ἀποφῆναι (3) τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν τὸν Υἱόν, ἐξ ἧς καὶ τὸ αἰτίον παρέσχε λαβεῖν, ἢ τὸν Υἱὸν ἀναπληροῦντα τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, ἐκείνο δὲ (4) συναποτομῆσαι λέγειν πρὸς (5) τῆς ἀναπληρώσεως ἐνδεές· καὶ τὸν Υἱὸν μέρος χρηµατίζαντα πατρικόν, τὸ

A quod in perniciem irreparabilem præcipites agantur. Pietas enim, etiam dum irascitur, proximi sui commiserationem non abjicit (non deponit).

14. Porro etiam per ea quæ mox dicentur facile est impietatis magnitudinem conspicari. Si enim post supremum et independens paternum principium causamque iterum consubstantialis personæ principium et causa constituitur Filius, quomodo quis effugiet a duobus asserendis in Trinitate principis, quorum alterum principio careat et in hac principii carentia fundetur et firmetur, alterum vero principiatum simul et ad principium recurrat et una cum relationum differentia producat?

15. Quod si Pater est causa personarum ab ipso procedentium non ratione naturæ, sed ratione personæ, ratione autem paternæ personæ contineri et includi etiam Filii personam nemo hactenus, licet sublestus et impius affirmavit (ne ipse quidem Sabellius, qui monstrosam Filiopaternalitatis commentum excogitavit), nullatenus profecto Filius poterit causa esse ullius in Trinitate personæ.

16. Neque vero et hoc prætereundum, quod ipsam quoque Patris personam in duas impia illa doctrina dividit, vel certe Filii personam in partem paternæ hypostaseos assumi sancit ac statuit. Si enim, ut modo dictum est, non ratione naturæ, sed ratione hypostaseos Pater est causa prodeuntium ab ipso personarum; est vero et Spiritus causa Filius quemadmodum sacrilega ista sententia clamat; necessario affirmare cogimur, aut Filium una cum Patre esse paternæ hypostaseos participem, ex qua et hoc habuerit, quod sit causa, aut Filium personam complere Patris, quæ proinde ante hoc complementum indiga et deficiens, sique admit-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(94) Monac. αἰτίος.

(95) Τῇ deest in Monac.

(96) Hugo Etherianus (l. ii, c. 3. p. 1216 G.): « Methonensis antistes parallogismos texit ordiendo: si cum Patre, quæ (l. qui) est sine initio et causa, consubstantialis (— is) rursus principium existit Filius: duo sunt in Trinitate diversa principia; hoc quidem in eo, quod sine principio est, principatutque dignitatis consolidatum, hoc vero in eo, quod intercidens et initians simul et initiatum habitudinumque differentia conjugum sit. » Græce in Cod. Mon. 66 f. 78 b, cap. 12: Εἰ καὶ μετὰ τῆς ἀναρχοῦ καὶ πατρικῆς ἀρχῆς καὶ αἰτίας ὁμοουσίον πάλιν ἀρχὴ καθίσταται ὁ Υἱός, εἰς ἂν ἐν τῇ Τριάδι δύο ἀρχαὶ παραλλάττουσαι· ἡ μὲν ἐν τῷ ἀναρχῷ καὶ μόνῳ τῷ ἀρχικῷ ἀξιώματι ἐστηριγμένη, ἡ δὲ μεταπίπτουσα καὶ ἀρχομένη τε καὶ ἀρχουσα, καὶ τῇ τῶν σχέσεων διαφορᾷ συνδυαζομένη.

(97) Monac.: οὐ λόγῳ τῆς φ.

(98) Monac.: μέχρι τοῦ νῦν.

(99) Monac.: τερατευσάμεν.

(1) Hoc Photii argumentum nonnullis detruncatum refert Hugo Ether. (l. ii, c. 48, p. 1253 C): « Si causa est Pater eorum, quæ ex ipso sunt, non ratione naturæ, ratione vero personæ; sed ratio personæ paternæ a nullo usque nunc includere personam Filii impie dicta est; nequaquam igitur sit alicujus eorum, qui in Trinitate, causa Filii. » Huc spectat Nicolai Methonensis ratiocinatio

(lib. ii, c. 3. p. 1217 G.): « Si Pater eorum causa est, qui ex ipso sunt, secundum quod major non ratione naturæ, sed ratione personæ; ratio autem paternæ personæ non convenit Filio, quæ sit ratione unius in Trinitate, scil. Spiritus, causa, Filius? Naturæ? Itaque natura major est et pneumatomachia manifesta. At ratione personæ; ergo coaptabitur rationi personæ Patris, quo Filius a Sabellio, qui eam prodigialiter Patrem asserbat, infamatus est; nulla ratione Spiritus causa Filius existit. » Græce in Cod. Mon. 66, f. 78 b, cap. 13: « εἰ ὁ Πατὴρ αἰτίος τῶν ἐξ αὐτοῦ, καθὼ καὶ μεῖζων, οὐ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, ὁ δὲ λόγος τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως οὐκ ἐφαρµόζει καὶ τῷ Υἱῷ, τίνι ἂν εἴη λόγῳ τοῦ ἐν τῇ Τριάδι Πνεύματος αἰτίος ὁ Υἱός; τῷ τῆς φύσεως; οὐκοῦν καὶ μεῖζων ἐστὶ (λόγῳ) τῆς φύσεως καὶ πνευματομαχία δηλοῦται· ἀλλὰ τῷ τῆς ὑποστάσεως οὐκοῦν συνεφαρµόζεται τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως· ὅπερ οὐδὲ τῷ υιοπατορίαν τερατευσάμεν δεδυσφήμεται Σαβέλλιος· οὐδὲν ἄρα λόγῳ αἰτίον τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός. — Editus Hugonis Etheriani textus nonnihil depravatus et pessima interpunctione laborans sæpius ex græcis, quos citat, auctoribus corrigendus est.

(2) Col.: τοῦ ἐξ αὐτοῦ.

(3) Col.: ἀποφανέται.

(4) Monac.: ἐκείνῳ τε Sic Col.

(5) Monac.: πρὸς.

tendo Filium quamdam esse portionem Patris, tremendum Trinitatis mysterium in binarium circumcidemus.

17. Ingens quoque aliorum zizaniorum copia ex malo hoc semine ab initio posito germinaverit; quod tamen non dormientibus, ut videtur, verum mortis secundum animam vigiliam vigilantibus quærentibusque insanis istis, quomodo supremum illud ingenuum et salutare semen adulterarent, superveniens humani generis hostis in miseris ipsorum animabus seminavit. Etenim quidquid proprie (per se) proprium alicujus est, si de duobus aliquibus, re ipsa ab illo translato accipitur, ac de uno quidem vere affirmetur, de altero non item, duo illa proposita diversæ naturæ esse ostendit; verbi gratia risibile (risivum), quod per se est homini proprium, et Josue quidem Israelis duci apte congruit, conspecto autem angelo principi copiarum Domini nullo omnino pacto convenit, perspicue ostendit, ducem illum populi nullatenus esse ejusdem atque archangelum substantiæ vel naturæ existimandum. Sicque in cæteris rebus omnibus qui eadem processerit methodo, clare ac nullo labore eandem veritatem nanciscetur. Quod si istud ubique viget et eodem modo consideratur, processio autem Spiritus ex Patre paternam prædicat proprietatem, hæc vero, ut hæresis jactitat, congruit quidem Filio, Spiritui autem nequaquam (non enim quisquam istam blasphemiam animo concepit), quod hinc sequitur, ipsi alium malorum institutores contra suamet capita colligant. Quod si Spiritus processionem non esse paternam proprie-

Α φρικτὸν τῆς Τριάδος μυστήριον εἰς δυάδα περιτεμεῖν (6).

[19.] ιζ'. [ιζ'.] Καὶ πολὺ ἂν εἴη ζιζανίων ἄλλο πλῆθος ἀπὸ τῆς ἐξ ἀρχῆς καταβληθείσης πονηρᾶς ἀναπλασάντων σπορᾶς· ἣν οὐχὶ καθευδόντων, ὡς εἰκεν, ἀλλὰ τὸν (7) κατὰ ψυχὴν ἐρηγορότων θάνατον καὶ ζητούντων τῶν φρενοβλαβῶν, ὅπως τὸν ἀνωθεν καὶ εὐγενῆ καὶ σωτήριον ἐπινοθεύσῃσι σπóρον (8) ἐπιλάβων ὁ τοῦ γένους ἐχθρὸς ταῖς αὐτῶν κατέσπειρεν (9) ἀθλίαις ψυχαῖς (10). Καὶ γὰρ (11) ἅπαν κυρίως ἰδίον τινος ἐπὶ δύο τινῶν ἀπ' ἐκείνου πραγματικῶς λαμβανόμενον, καὶ κατὰ θετέρου μὲν ἀληθῶς λεγόμενον, κατὰ δὲ τοῦ ἐτέρου οὐκ ἐστὶ, ἐτεροφυῆ τὰ προτεθέντα δείκνυσιν· αὐτίκα τὸ γλαστικὸν ἀνθρώπου κυρίως ἰδίον ἐν καὶ Ἰησοῦ μὲν εἰ τύχοι τῷ δημιουργῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἀρμολόμενον, τῷ δὲ ἐπιστάντι αὐτῷ ἀρχιστρατήγῳ τῆς τοῦ Κυρίου δυνάμεως (12) [20] κατὰ πάντα διδιστάμενον, ὁρᾶν (13) ἐναργῶς δίδεσθαι οὐχ ὁμοφυῆ τὸν δημιουργὸν οὐμένον τῷ ἀρχαγγέλῳ νομίζειν οὐδ' ὁμοούσιον. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλ-λων ἀπάντων ὁ διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου προὖν σαφῶς τε καὶ ἀταλαιπώρως εὐρήσει τὴν αὐτὴν θεωρίαν προβαίνουσιν (14). Εἰ δὲ τοῦτο πανταχοῦ κρατεῖ καὶ τὴν αὐτὴν ἀποσώζει διάνοιαν, ἐστὶ δὲ τοῦ Πνεύματος· ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις τὸ πατρικὸν ἀνακηρύττουσα ἰδίον, τοῦτο δὲ κατὰ τὸ φράγμα τῆς αἰρέσεως ἐφαρμόζεται μὲν τῷ Υἱῷ, κατὰ δὲ τοῦ Πνεύματος οὐδαμῶς [οὕτω γὰρ τις τοῦτο τὸ δόσφημον ἐνο-ήσῃσι (15)]· τὸ ἐξῆς αὐτοὶ κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς οἱ τῶν τηλικούτων κακῶν εἰσηγῆται συναγέτωσαν (16)· εἰ δὲ μὴ πατρικὸν ἰδίον τὴν τοῦ Πνεύματος

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(6) Initium hujus cap. profert Hugo Etherianus (l. ii, c. 18. p. 1235): « At hoc autem neque hic convenit præterire, quoniam et ipsam personam Patris in duo divisit impietas, aut prorsus Filii personam in partem recipi paternæ personæ asseverat. » — Nicol. Methon. cap. 14 ita Photii argumentum recitat: « εἰ ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ, δηλαδὴ τῷ τῆς ὑποστάσεως, αἴτιος τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός. ὅ καὶ ὁ Πατὴρ αἴτιος τῶν ἐξ ἑαυτοῦ, δύο ταῦτα κατὰ ταῦτον ἄτοπα συμβαίνει· μέρος τε λέγειν τὸν Υἱὸν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως· εἴπερ ὁ μὲν τῶν δύο, ὁ δὲ τοῦ ἐνὸς τούτων αἴτιος· καὶ ἀναπληροῦντα τὸ τοῦ Πατρὸς πρόσωπον, ὡς ἄρα πρὸ τῆς ἀναπληρώσεως ἐνδὲς. Apud Hugon. Eth. (l. ii, c. 5, p. 1217). « Nam si eadem ratione causa personæ Spiritus exstat Filius, qua et Pater eorum, qui ex ipso sunt, causa est: duo hæc secundum idem accidit inconvenientia: partem (editio habet: patrem) quidem dicere Filium paternæ hypostaseos, cum hic quidem duorum, hic vero unius eorum causa existat, et quod actu compleat Patris personam, quasi ante completionem imminutam. »

(7) Mon.: l. 452 a, : τῶν.

(8) Mon.: σπόρον ἐπινοθεύσων.

(9) Mon.: κατασπείρων.

(10) Apud Hugon. Ether. (l. ii, c. 18, p. 1223 D.): « Et quidem multa est zizaniorum alia multitudo, ab ea quæ a principio invecita est, mala pululans dispersione. Quæ non dormientium, ut videtur, sed secundum animam vigilantium, mortem quærentium insanorum, ut supremum (l. super-

num), generosum et salutare degener efficiat (sic) semen, superveniens generis inimicus in eorum sevit (ed. habet: sævit) miseris animabus zizania).

(11) Mon.: οὐ γάρ.

(12) Josue V. 14. Comparat Josue cum Archangelo protectore.

(13) Ὁρᾶν deest in Monac.

(14) Eandem doctrinam ita illustrat Nicol. Methonensis cap. 24 (Cod. Mon. 66, f. 80 a): Πᾶν ἰδίον τινος ἀπ' ἐκείνου μεταλαμβάνομενον, οὐ περ ἂν ἰδίον ἦ, καὶ καθ' ἐτέρων τινῶν δύο λεγόμενον, εἰ μὲν κατ' ἁμφοῖν ἐπίσης ἀληθεύεται, ὁμοφυοῦς· εἰ δὲ κατὰ τοῦ ἐνός, τοῦ ἐτέρου δὲ μὴ, ἐτεροφυῆ τὰ δύο ταῦτα δείκνυσιν ὅντα· οἷον φέρει εἰπεῖν· τὸ γλαστικὸν ἰδίον ἐν τοῦ κατὰ τὸν ἀνθρώπον εἶδους, ἀπὸ τοῦτου δὲ μεταλαμβάνομενον λεγέσθω πρῶτον κατὰ τινῶν δύο καὶ ἀληθεύεται, οἷον Σωκράτους καὶ Πλάτωνος· γλαστικὸν γὰρ ἑκάτερον τούτων· οὐκοῦν καὶ ὁμοφυῆς Σωκράτης καὶ Πλάτων· λεγέσθω πάλιν καὶ καθ' ἐτέρων δύο, καὶ κατὰ μὲν τοῦ ἐνός ἀληθεύεται, κατὰ δὲ τοῦ ἐτέρου μὴ ἐστὶ· οἷον κατὰ τοῦ Σωκράτους· καὶ κατὰ τῆς γεγραμμένης εἰκόνος αὐτοῦ· ὁ μὲν γὰρ Σωκράτης ὄντως πλαστικὸν (lege: γλαστικὸν), ἡ δὲ εἰκὼν αὐτοῦ οὐκ ἐστὶ· ἐτεροφυῆ ἄρα τὰ δύο ταῦτα, Σωκράτης καὶ εἰκὼν αὐτοῦ.

(15) Mon.: οὐδαμῶς· οὕτω γὰρ τις τοῦτο τὸ δόσφ. ἐνενόησε.

(16) Nicol. Methon. l. c. hæc uberius evoluit ita pergens: Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπειδὴ τὸ προαγεῖν τὸ Πνεῦμα ἐξ ἑαυτοῦ ἰδίον ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, τοῦτο δὲ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μεταλαμβάνομενον καὶ κατὰ τοῦ

ἐκπόμευσιν φήσουσι, δηλονότι οὐδὲ τοῦ [21] Υἱοῦ· ἅπαντες δὲ οὐδὲ τοῦ Πνεύματος (17), λεγέτωσαν οἱ πάντα λέγειν θρασυί, πῶς ὁ μηδενός ἐστιν ἴδιον τῶν τριῶν, ἀλλὰ μηδὲ (18) κοινόν, χωρὶν ὅλως ἔχει θεωρεῖσθαι ἐφ' ἑνός τινος τῶν ὑποστάσεων τῶν θεαρχικῶν (19) ;

ιη'. [ιη'.] Παραπλήσιον δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τοῦτο· Εἰ τὸ ἴδιον τοῦ Πατρὸς εἰς τὴν ἰδιότητα μεταβάλλεται τοῦ Υἱοῦ (20), καὶ τὸ ἴδιον δηλονότι τοῦ Υἱοῦ εἴη ἂν εἰς τὴν ἰδιότητα μεταβαλλόμενον τοῦ Πατρὸς. Ἄπαξ γὰρ ὁδὸν ἀνατεμούσης τῆς δυσσεβοῦς νλωσσαλγίας, δι' ἧς τὰ τῶν ὑποστάσεων χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα μεταπίπτειν καὶ ἀντιπερίστασθαι βούλεται (21), καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῖς (22) (ὡς βάθος ἀσεβείας!) ὑπελεύσεται τὴν γέννησιν, ὅτε γεγέννηται ὁ Υἱός· ἔδει (23) γὰρ τοὺς πάντα τολμητὰς (24), ὡς ἔοικε, μηδὲ τὴν τοιαύτην θεομαχίαν ἀτόλμητον λιπεῖν (25).

ιθ'. [ιθ'.] Καθόλου δὲ ἐπὶ πάντων τῶν κυρίως ἰδίων, ἐπειδ' ἂν τι τούτων κατὰ τινος πραγματικῶς ὑποστάσεως ἀπὸ τοῦ πρώτως ἐξιδιωσαμένου μεταλαμβανόμενον ἀληθεύει, εἰ καὶ μὴ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιστροφῆς αὐτῷ (26) συνεπάγοιτο, ἐκεῖνο (27) δὴ τὸ παρέχον ἐτέρῳ μετέχειν τοῦ ἰδιώματος εἰς [22] λόγον ὁρῶμεν ἀναγόμενον φύσεως. Εἰ οὖν ὅπερ ἦν ἴδιον ἀπ' ἀρχῆς ἐγνωσμένον τοῦ Πατρὸς, τοῦτο δίδωσιν ἡ τόλμα παρῆναι (28) καὶ τῷ Υἱῷ, συνοράτω καὶ ἀκουσα, πρὸς οἷον αὐτῆς τέλος καταστρέφει τὸ θεοσυγγές· ἀκόλουθον δ' ἄρα, ὡς ἔοικεν, ἦν τοῖς ἐρασταῖς τοῦ φεύδους, κατὰ τῶν ἰδιωμάτων ἐράπαξ ἐκμεμνησὶν, τοῦ Πατρὸς καὶ αὐτὴν γε παντελῶς τὴν ὑπόστασιν εἰς φύσιν ἀναλῦσαι καὶ τὸ αἷτιον ὅλως περιελβεῖν τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων (29).

κ'. [κ'.] Ναί, φησὶν, ἀλλ' ὁ Σωτὴρ ἔφη (30) τοὺς μαθητὰς μυσταγωγῶν, ὅτι (31) *Τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν*. Καὶ τίνα ἂν λάθοις (32-33), ὡς ἐπὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος κατέφυγε;

³¹ Joan. xvi, 14.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

υἱοῦ λεγόμενον καὶ τοῦ πνεύματος, εἰ κατὰ μὲν τοῦ υἱοῦ ἀληθεύει, ὡς τὸ καὶνὸν δόγμα φησὶ, καὶ ἂν δὲ τοῦ πνεύματος οὐκ ἐστὶ (οὐδὲ γὰρ αὐτὸ ἑαυτὸ προβάλλει)· ἐπεροφυῇ ἄρα ταῦτα, ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα· εἰ δὲ ταῦτα ὁμοφυῇ, ἡ κατ' ἀμφοῖν ἀληθεύουσα τὸ προβάλλειν τὸ πνεῦμα ἐξ αὐτῶν, ἡ εἰ μὴ κατὰ τοῦ ἑνός, οὐδὲ κατὰ τοῦ λοιποῦ ἀληθεύει.

(17) Mon. : πατρός.

(18) Cod. Col. ἀλλ' οὐδέ.

(19) Rursum Nicol. Methon. c. 9. vers. fin. : εἰ δὲ μήτε κοινὴ τῶν τριῶν, μήθ' ἑνός τινος τῶν τριῶν ἴδια, οὐδ' ἄρα ὅλως θεωρηθήσεται ἐπὶ τῆς τριάδος ἡ τοῦ πνεύματος προβολή, καὶ συνοικήσεται καὶ τὸ πνεῦμα· ἀλλ' ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ καινοτομοῦντος τὸ βλάσφημον ἀναφέροισι!

(20) Monac. : Πατὴρ μεταβάλλεται εἰς τὴν ἰδ. τοῦ υἱοῦ. In Mon. hoc cap. signatur ἰδ'.

(21) Mon. : ἀντιπερίσταται βούλονται.

(22) Mon. : αὐτῆς.

(23) Mon. : εἶδει.

(24) Mon. : τολμῶντας.

(25) Nicol. Methon. c. 26 (l. c. f. 89 b.) : ὅτι εἰ τὸ ἴδιον τοῦ πατρὸς εἰς τὴν υἱὸν μεταφέρεται, τί μὴ καὶ τὸ ἴδιον τοῦ υἱοῦ εἰς τὸν πατέρα ἀντιπερίσταται,

tatem dixerint, profecto nec Filii proprietates erit, quoniam vero nec Spiritus est, dicant qui omnia dicere audent, quomodo quod nullius trium personarum est proprium sed nec commune, locum omnino habeat, ut in aliqua divinarum hypostaseon intelligatur.

18. Affine autem jam dictis et hoc : Si quod proprium est Patris transfertur in proprietatem Filii, profecto et quod proprium Filii in Patris proprietatem erit transferendum. Ubi enim impia garrulitas semel aperuit viam, qua notionales hypostaseon proprietates mutuo transitu alias in alias migrare et mutari vult, Pater quoque per ipsos (o impietatis profunditatem!) subibit generationem, quia generatus est Filius; oportebat enim audacissimos istos nec ab hoc quidem impio ausu sibi temperare.

19. Universim vero in omnibus per se propriis quando aliquid horum de aliqua realiter hypostasi ab eo, quod illud sibi primario ut proprium vindicavit, acceptum verificatur, tametsi dignitatem reciproce conversionis secum non trahat, attamen illud, quod alteri præbet ut proprietatis sit participes, videmus in natura rationem reduci. Si ergo quod ab initio proprium Patris agnoscebatur, hoc audacia istorum Filio quoque habendum tradit, videant vel inviti, quo demum ipsorum impietas desinat. Consequens enim foret, ab istis mendacii amatoribus contra Patris proprietates semel debacchatis, ipsam quoque hypostasim omnino in naturam resolvi, ita ut causæ ratio penitus a divinis hypostasibus auferatur.

20. Ita sane, inquit. At Salvator dixit discipulis erudiens et instruens, quod, *Spiritus de meo accipiet et annuntiabit vobis*³¹. Et quis non videt, te ad hanc Salvatoris confugisse vocem, non ut

ἵνα καὶ ὁ πατὴρ γεννητὸς ᾦ, ὡς μηδὲν εἶδος βλασφημίας ἀτόλμητον καταλείπεσθαι;

(26) Sic in cod. Col. 277.

(27) Mon. : κάκεινο.

(28) Παρῆναι deest in Mon.

(29) Nicol. Methon. c. 27 : Οὐδὲν ἴδιόν τινος ὑποστάσεως ἐτέρῳ ὑποστάσει ἐφαρμοζέειν δύναται· ἀλλ' ἐπειδὴν ἴδιόν τι ἀπὸ τοῦ πρώτως ἐξιδιωσαμένου κατὰ τινος ὑποστάσεως πραγματικῶς ἀληθεύει, ἐκεῖνο τὸ πρώτως αὐτὸ ἐξιδιωσάμενον εἰς λόγον ἀνάγεται· φύσεως· οἷον τὸ γελαστικὸν πρῶτον ἐξιδιούται ὁ καθόλου λεγόμενος ἄνθρωπος, ἀπὸ δὲ τούτου μεταλαμβανόμενον ἀληθεύει πραγματικῶς κατὰ πάντων τῶν κατὰ μέρος ἀνθρώπων· ἀλλ' ὁ καθόλου ἄνθρωπος ὁ πρῶτος τὸ γελαστικὸν ἐξιδιωσάμενος οὐχ ὑποστάσεως, ἀλλὰ φύσεως ἐστὶν ὄνομα. Εἰ τοίνυν καὶ τὸ προάγειν τὸ πνεῦμα πρῶτος μὲν ἐξιδιούται ὁ πατὴρ, ἐξ αὐτοῦ δὲ μεταλαμβάνει τοῦτο καὶ ὁ υἱός, ὑπόστασις ὢν, ἀκόλουθον ἂν εἴη τὸν πατέρα λέγειν μὴ εἶναι ὑπόστασιν, ἀλλὰ φύσιν· εἰ δὲ τοῦτο, μὴ εἶναι ὅλως πατέρα. — Cohæret hoc cap. intime cum c. 17.

(30) Col. ἔφησας.

(31) Mon. : ἡ τί· sed ad marg. : Ἰσως· ὅτι.

(32-33) Mon. : λάθης.

patrocinium invenias, sed ut ipsum quoque Dominum, perennem veritatis fontem, dissonantiæ insimules? Sic enim lingua tua ad quidlibet audendum est prona et ad ansas, ubi nullæ sunt, confingendas et excogitandas. Si enim hic ipse humani generis Conditor et curator modo quidem Spiritum docet a Patre procedere, nullatenus adjiciens, quod et a se procedat, sed illum (Patrem) solum causam, quemadmodum suæ generationis, ita et Spiritus processionis credi a nobis et prædicari jubet; modo autem, ut tu asseris, quia dicit: *De meo accipiet*⁴³, alto quidem silentio compressit priorem institutionem ac doctrinam; quanquam oportebat, ut in secundam ingressus initiationem prioris quoque memoriam refricaret, doctrinasque adeo inter se dissitas conjungeret et ad invicem conciliaret; ille vero hoc quod faciendum erat non facit, et loco dicendi, Spiritum a Patre procedere, in ipsum processionem Spiritus transfert: quo modo non evidenter evincitur, substantialem atque inalterabilem veritatem a te inique dissonantiæ insimulari?

21. Quoniam vero vel ea quæ pueris sunt nota scire te vetuit summa illa, qua etiam ad impossibilia contendis temeritas, nunc saltem, etsi non prius, intelligere debes nihil tam clare tuæ vesaniæ adversari, quemadmodum hæc Domini atque Salvatoris vox. Si enim diceret: *De me accipiet*, nec sic quidem quod studes evinceretur; haberet tamen aliquem prætextum error. Neque enim accipere ab aliquo ob alium quempiam usum et substantiali processione procedere in eundem sensum conveniunt; multum abest, ut hoc ita se habeat. Quoniam vero tantæ impietatis magnitudinem Salvator prævidens, non talem emisit vocem, ne multos ope tua demonis nequitia depasceret, quomodo loco accusationis quam Domino intendis, ad ejus ele-

A φωνήν, οὐχ ἵνα συνήγορον εὐρήσης (34), ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτὸν τὸν θεοπότην, ἀένναον (35) τῆς ἀληθείας πηγὴν, εἰς διαφωνίαν ἐξυθρίσης; οὕτω γὰρ ἡ σὴ γλῶσσα πάντα τομᾶν ἔστιν ἀσελγῆς καὶ τῶν ἀλήπτων λαθῶς συμπλάττειν καὶ ἐκπνεῖν (36). Εἰ γὰρ αὐτὸς οὗτος ὁ Δημιουργὸς [23] τοῦ γένους καὶ προνοητῆς νῦν μὲν τὸ Πνεῦμα διδάσκει ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πατρὸς, οὐδαμῶς προστιθεὶς (37-38), ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκείνον αἴτιον μόνον, ὥσπερ τῆς ἑαυτοῦ γεννήσεως, οὕτω καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως, θεολογεῖσθαι μυσταγωγεῖ· νῦν δὲ, ὥς σὺ λέγεις, διότι φησὶν (39)· *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται*, περιέλα μὲν σιγῇ βαθεῖα τὴν προτέραν (40) μυσταγωγίαν· καίτοι γε πρὸς δευτέραν ἐλθόντα (41) τελετὴν εἶδει καὶ τῆς προτέρας ἀναμνησάι καὶ συνάψαι τὰ (42) τοσούτων (43) ἀλλήλων τῇ θεωρίᾳ διεστηκότα· ὁ δὲ (44), τοῦτο μὲν θέον πράττειν, οὐ ποιεῖ· ἀντὶ δὲ τοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς εἰς ἑαυτὸν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος μετάγει· πῶς οὐχὶ τὴν σὴν ἐκθεσμον διαφωνίαν τῆς ἐνυποστάτου καὶ ἀναλλοιώτου κατασκευάζων (45) ἀληθείας οὐχ ἐάλων δίκην ὀφειλῶν (46); κα'. Ἐπεὶ δὲ σε οὐδὲ τὰ τῶν παίδων εἰδέναι ἡ τοῦ τοῖς ἀδυνάτοις ἐπιχειρεῖν ἀπεστήρησε (47) θρασυτῆς, ἀλλὰ γε νῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, συνιέναι σε χρὴ, ὥς οὐδὲν οὕτω (48) [24] λαμπρῶς ἴσταται κατὰ τῆς σῆς ἀπονοίας, ὥς ἡ δεσποτικὴ καὶ σωτήριος αὐτῇ φωνὴ (49). Εἰ μὲν γὰρ ἔλεγεν· *Ἐξ ἐμοῦ* (50) *λήψεται*, οὐδ' οὕτως τό σοι σπουδαζόμενον ἐλάμβανε πέρας· πλὴν ἀλλ' εἰχέ τινα πρόφασιν ἢ πλάνην (51). Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ (52) τὸ λαμβάνειν ἀπὸ τίνος χρεῖας ἀλλῆς χάριν, καὶ τὸ πρὸς οὐσίῳσιν (53) ἐκπορεύεσθαι εἰς ταυτὸ (54) συνάγεται τῇ διανοίᾳ· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἐπεὶ δὲ τῆς τοσαύτης ἀσεβείας τὸ μέγεθος ὁ Σωτὴρ προορῶν οὐδὲ τοιαύτην ἀφῆκε φωνὴν (55), ἵνα μὴ πολλοὺς διὰ σοῦ ἢ τοῦ Πονηροῦ κακουργία κατανεμῇ (56), πῶς, ἀντὶ τοῦ κατηγορεῖν τὸν δεσπότην

⁴³ Joan. xv, 26.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(34) Mon. : εὐρήσεις.

(35) Col. ἀένναον.

(36) Hæc rursum adducit Hugo Etherianus (l. II, c. 18. p. 1235. E. F.) : « Etiam. Sed Salvator dixit discipulos instruens, quoniam Spiritus de meo accipiet et annuntiabit vobis. Et quod utique lateas, quia Salvatoris confugeris vocem, non ut advocatricem sumas, sed ubi (ut) ipsum per dissonantiam objurges; sic enim tua lingua est audax et impudica, ut in iis quæ incomprehensibilia sunt, occasiones conflingat et subintelligat. »

(37-38) Mon. οὐδαμῶς που τιθεῖς.

(39) Col. φησὶν ὅτι ἐκ τ. ἐ.

(40) Mon. πρότερον.

(41) Mon. μετελθόντα.

(42) Τὰ δεest in Mon.

(43) Palat. f. 217 b. τοσούτων.

(44) Ὁ δὲ δεest in Mon.

(45) Palat. κατασκευάζειν. Col. διασκευάζειν.

(46) Hugo Ether. (l. c.) : « Quomodo tuam exlegem (edit. : ex lege) dissonantiam quæ incommutabilem et inalterabilem dissipat veritatem, non coercuisti cum pœnam debeas? »

(47) Sic Vat. Palat. et Hugo Ether., qui vertit : privavit. Monac. : παρεχώρησε.

(48) Mon. οὕτως.

(49) Palat. f. 218 a. : ἡ δεσπ. κ. σωτ. αὐτῇ φ. Monac. : ἡ δεσπ. αὐτῇ κ. σωτήριος φ.

(50) Col. p. 278, ἔλεγεν καὶ ἐξ ἐμοῦ.

(51) Hugo Ether. (l. c.) : « Ideo autem te, ut quæ puerorum sunt, non cognoscas, impossibilia conando privavit temeritas. At vero age, nunc, etsi non prius, intelligere te oportet, quod nihil sic manifeste stat contra tuam insolentiam, quemadmodum Dominica et salutaris ista vox. Nam si dixisset : *De me accipiet*, neque sic adinventio tua reperisset terminum; verum haberet aliquam competentem occasionem error. »

(52) Hoc alterum οὐδὲ abest a Mon.

(53) Col. καὶ πρὸς οὐς.

(54) Mon. αὐτό. Sic Col.

(55) Mon. οὐδὲ τὴν τοιαύτην φωνὴν ἀφῆκεν.

(56) Hugo Ether. l. c. : « Propterea tantam impietatis magnitudinem Salvator providens non hujusmodi emisit vocem, ne forte diaboli versutia multos per te devoraret. »

την (57) οὐκ εἰς τὴν τοῦ δεσπότου διὰ συγγνώ-
μης (58) οὐ (59) καταφεύγεις φιланθρωπῶν καὶ τὰ
τῆς καρδίας ὑπανοίγεις ὥτα τῇ ἐκείνου διδασκα-
λίᾳ (60) ;

κβ'. Εἶπεν ὁ Σωτὴρ ὅτι (61), οὐκ, Ἐξ ἐμοῦ λή-
φεται, ἀλλ', Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται (62). Ἦδὲ γὰρ ὁ
πάντας ἐλθὼν τῇ ἀληθείᾳ διδάξει συμφωνεῖν, πολλῶ
μᾶλλον συντηρεῖν (63) ἀνεπιληπτῶν [25] τὴν συμ-
φωνίαν ταυτῇ. Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται· πολλὴν καὶ
μεγάλην (64), εἰ καὶ βραχεῖ παραλλάττει (65) ῥή-
ματι, τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ πρὸς τὸ (66), ἐξ ἐμοῦ, τὴν
διαφορὰν ἔχει (67)· τὸ μὲν γὰρ, ἐξ ἐμοῦ, αὐτὸν τὸν
εἰπόντα τὴν φωνὴν συνεισάγει (68)· τὸ δὲ ἐκ τοῦ
ἐμοῦ πάντως ἕτερον πρόσωπον παρὰ τὸν εἰπόντα·
τοῦτο δὲ πῶς ἂν εἴη, ἐξ οὗ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, εἰ
μὴ ὁ Πατὴρ (69); οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἄλλο τι θεομα-
χοῦντες ἀναπλάσσουν (70)· οὕτε γὰρ ἐξ ἐτέρου
Υἱοῦ, οὐ μήν, ἀλλ' οὐτ' (71) ἐξ αὐτοῦ τοῦ λαμβά-
νοντος Πνεύματος (72). Ὅρῃς ὅπως οὐδὲ τὰ τῶν
παίδων σοι παρεῖναι φιλεῖ (73); καὶ γὰρ καὶ παῖδες
ἴσασιν ὅρι φοιτῶντες εἰς γραμματιστοῦ (74), τὸ
μὲν, ἐξ ἐμοῦ (75), [26] αὐτὸν συνεισάγει (76) τὸν
προάγοντα (77) τὴν τοῦ λόγου περικοπήν, τὸ δὲ ἐκ τοῦ
ἐμοῦ ἕτερον πρόσωπον ἐμφαίνει, ἡνωμένον (78) μὲν
θεσμοῖς οικειώσεως τῷ εἰπόντι, διάφορον δὲ πάντως
τῇ ὑποστάσει· πρὸς δὲ καὶ τῶν ἀκρατῶν τὴν διὰ-
νοιαν ἀπλανῶς φέρεσθαι (79) παραπέμπει· ὥστε τὸ
ὄν προσφύγιον, εἴπερ ὅλως ἔλοιτο (80) ἀντὶ τοῦ δυσ-
σεβεῖν εὐσεβεῖν, μετανοίας ἂν σοι προσφύγιον γέ-
νοιτο, οὐδεμίᾳ (81) δὲ πρὸς τὸ θεομαχεῖν ἀφορ-
μή (82).

A mentiam impetrandæ veniæ causa non confugis-
nec cordis pandis aures ad ejus doctrinam ?

22. Dixit Salvator, non de me accipiet, sed de meo
accipiet. Noverat enim qui venit hortaturus omnes,
ut veritati concordent et consonent, multo magis
sibi consonantiam illibatam conservare. De meo ac-
cipiet, licet modicum sono verborum discrepet,
multum tamen et magnum interes t discrimen inter
de meo et de me. Nam dicendo de me ille ipse qui
vocem enuntiavit, inducit; dicendo autem de meo,
omnino alia a proferentis persona intelligitur. Hæc
vero quænam alia fuerit, ex qua accipit Spiritus,
nisi Pater? Neque enim hi ipsi Deo repugnantes
aliud quid confingent; non enim ex alio Filio, imo
neque ex ipsomet accipiente Spiritu. Vides, quo-
modo ne illa quidem, quæ pueris trita sunt, calles;
nam vel pueri grammaticorum frequentantes scho-
lam sciunt, voce hac de me illum ipsum includi, qui
orationis pericopen protulit; hac autem de meo
aliam personam diserte significari, unitam quidem
juribus conjunctionis cum eo qui vocem pronun-
tiavit, sed differentem omnino quoad hypostasim; ad
hanc etiam auditorum cogitationes sine erroris
periculo transmittit et secure deducit. Quare tuum
subterfugium, dummodo pie malis quam imple
sentire, pœnitentiæ tibi perfugium fuerit, non vero
ulla ad repugnandum Deo occasio.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

- (57) Mon. τοῦ δεσπότου.
(58) Mon. συγγνώμην. Val. διὰ συγγνώμης οὐ
καταφ. Sic et Pal.
(59) Col. deest οὐ.
(60) Col. καρδ. ὥτα τῇ ἐκείνου ὑπανοίγεις διδ.
(61) Col. ὁ σωτὴρ. τί; οὐκ ἐξ ἐμ.
(62) Sic Val. et Pal.; Mon. omittis οὐκ ἐξ ἐμοῦ
λήφεται, ἀλλ' — tantum habet: ὅτι ἐκ τ. ε. λ.
(63) Mon. τηρεῖν.
(64) Mon. πολλὰ καὶ μεγάλα.
(65) Mon. παραλλάττων.
(66) Col. ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται πρὸς τὸ.
(67) Mon. ἔχειν.
(68) Mon. εισάγει.
(69) Photii verba: πῶς ἂν ἕτερον πρόσωπον εἴη, D
ἐξ οὗ τὸ τοῦ κυρίου πνεῦμα λαμβάνει, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ;
adducit Beccus l. III, ad Theod. Sugd. n. 40 (Gr.
Orth. II, p. 144).
(70) Mon. et Col. ἀναπλάσσουν.
(71) Mon. οὐδ'·
(72) In Mon. deest πνεύματος. Hæc ita leguntur
apud Hugon. Ether. l. c.: « Non dixit Salvator:
De me, sed de meo accipiet; multam et magnam,
licet brevi permutetur verbo, de me ad illud quod
de meo differentiam possidet. Nam de me ipsum in-
ducit, qui vocem pronuntiat; de meo autem om-
nino aliam a pronuntiante personam. Hic autem
qui sit, ex quo Spiritus accipit, nisi Pater? Neque
enim aliquid aliud qui contra Dominum pugnant
confingent; neque enim ex alio Filio, sed neque
ex accipiente Spiritu » (ed. habet Spiritum).
(73) Hanc ignorantie accusationem Photius ad-
versariis impingit etiam in ep. ad Aquilei.: οὐδὲ

τὰς πᾶσιν ἐγνωσμένας φωνὰς συνιέντες οὗτοι οὐδὲ
τῶν ἐν χερσὶ μάθησιν ἔχοντες, οὐ μόνον οὐκ ἀνέχονται
παρ' ἐτέρων μαθεῖν τὸ ἀγνοούμενον· καίτοι γε
παρακαλεῖν ἔχρην καὶ σπουδῇ ζητεῖν τοὺς αὐτοὺς
τῆς ἀγνοίας ἀνελκύσαντας· οἱ δὲ καὶ διδασκάλους
ἐαυτοὺς τῶν οικειῶν ἀναπλασμάτων προκαθίζουσιν.
(74) Hæc Photii verba refert pariter Beccus l. c.
(p. 145).

(75) Monacensis codicis scriptor hic ineam to-
tam omisit, verba nimirum: αὐτὸν συνεισάγει —
τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἐμοῦ. Habet enim: τὸ μὲν ἐξ ἐμοῦ
ἕτερον πρόσωπον ἐμφαίνει, quod sensum plane
perturbat.

- (76) Col. συνεισάγειν.
(77) Palat. f. 218 b. προαγόντα.
(78) Col. ἐμφανὲς ἡνωμ.
(79) Monac. πέμπεισθαι.
(80) Ἐλίοι deest in Mon.
(81) Mon. οὐδεμίας.
(82) Mon. ἀφορμήν. — Eodem pacto de Christi
verbis disserit Photius in ep. ad Aquilei. (apud Ja-
ger l. c., p. 458, 459): Καὶ γὰρ ὅπερ ἐν ἄλλοις
εἰπεν ὁ σωτὴρ· « Τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπο-
ρεύεται, » τοῦτο καὶ νῦν διὰ τῆς προκειμένης ἐκδι-
δάσκει ῥήσεως, « Τὸ πνεῦμα, λέγων, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λή-
φεται· » οὐ γὰρ εἶπεν ἐξ ἐμοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐμοῦ, δη-
λον ὅτι τοῦ πατρὸς. . . . Πῶς γὰρ οὐκ αἰσχύνονται
τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, ὅτι « Τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ ἐμοῦ
λήφεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » αὐτὸ τὸ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ,
οὐκ, ὡς εἶπεν ὁ σωτὴρ, ἐξακούοντες, ἀλλὰ τοῦτο πα-
ραγραφόμενοι ἀντ' ἐκείνου τὸ, ἐξ ἐμοῦ ἀντιγράφουσι;
τοῦτο γὰρ αὐτοὺς ἰσως ἐδοξε κατασκευάζειν τὸ βού-
λημα· καίτοι εἰ καὶ οὕτως εἰρητῶ, ὥσπερ οὐκ εἰρη-

23. Quid ergo? Nonne oportebat te hæc saltem, A quæ et pueri norunt, addiscere, prius quam blasphemiam efferes? Quomodo vero non pertimescis, licet dolo velando aptissimus, ita temere atque impudenter verbis Dominicis insultare et illudere, et quæ nec orationis series nec sententiæ integritas permittit, hæc non erubescis asserere Dominum affirmare? Certe enim vocem *de me* Christus non enuntiavit; tu tamen, licet non voce, at saltem fraudis exercendæ studio vocem *de meo* in hanc aliam *de me* transformans, asserensque Dominum docuisse id quod tibi per istam locutionem videtur significari, tria hæc simul ei per calumniam tribuis: dixisse nempe, quod non dixit, non dixisse quod dixit, et sententiam docere quam non solum non significavit voce, sed contra potius doctrinæ suæ adversari perspicue cernitur; et quarto eum sibi ipsi contraria sancientem inducis. Quonam pacto? Ipse dixit: *De meo accipiet*, non autem *de me*; tu vero docere ipsum affirmas, quod voce ista *de me* importari existimas; quamobrem quod quidem dixit, tollis ac negas, quod vero non dixit, quasi dictum obtrudis. Clamas enim Christum vocis, quam non enuntiavit, sententiam discipulis tradidisse et per ipsam docere, quod nullatenus labiis suis purissimis protulisse cognoscitur. Et sapientia quidem Dei per se subsistens Spiritum tradit procedere a Patre; tu vero omni contendens studio illum quasi dissonantem sibi redarguere clamas ipsum mutato consilio docuisse, Spiritum ab ipso procedere, et a priori quidem theologia recessisse, per secundam vero illam priorem sprevisse, imo nec posteriori robur suum conservasse. Si enim semel gratiæ theologia ab ipsamet gratia subvertatur, nusquam firma poterit permanere.

24. Sed jam tempus adest, ab initio audire tum verborum Dominicorum seriem, tum sententiæ, quam verba illa important, scopum; multo enim validius per illa impietatis impudentia panditur et

κχ'. Τί οὖν; οὐκ ἔδει σε ταῦτα, εἰ μή τι ἄλλο· πρὸ τοῦ βλασφημεῖν, & καὶ παῖδες ἴσασιν, εἰδέναι ζητεῖν; Πῶς δὲ σε φοβός οὐκ ἔλαβε, καίτοι δραστήριον ὄντα κρύψαι κακουργίαν, ἀνέδην (83) οὕτω (84) τῶν Δεσποτικῶν ῥημάτων κατορχεῖσθαι καὶ καταψεύδεσθαι; καὶ ἃ μῆτε τὸ ἀκόλουθον τοῦ λόγου μῆτε τῆς διανοίας ἐπιτρέπει τὸ ἀνύδριστον, ταῦτα λέγειν οὐκ ἐρυθριῶς τὸν Δεσπότην ἀποφαίνεσθαι (85); [27] Καὶ γὰρ τὸ μὲν, ἐξ ἐμοῦ, δηλονότι μὴ ἐφθέγγατο· σὺ δὲ εἰ καὶ μὴ τῇ φωνῇ, μηχανῇ δὲ τῇ τοῦ κακουργεῖν τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ μεταπλάσας εἰς τὸ, ἐξ ἐμοῦ (86), καὶ τὸ διὰ ταύτης σοι νομιζόμενον δηλοῦσθαι (87) τῆς προσφορᾶς τὸν Σωτῆρα διδάσκειν κατηγορῶν ἅμα τρία ταῦτα διαβρόχην συκοφαντεῖς· εἰπεῖν δ' μὴ εἶπε, μὴ εἴπειν ὅπερ εἶπε, καὶ νοῦν ἐκοιδάσκειν, ὃν οὐ μόνον οὐκ ἐδήλωσε τῇ φωνῇ, ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον τῇ μυσταγωγίᾳ τῇ αὐτοῦ μαχόμενον ἐστι σαφῶς· καθορᾶν· καὶ τέταρτον ἀντινομοθετοῦντα εἰσάγεις (88) ἐαυτόν. Πῶς καὶ τίνα τρόπον (89); Αὐτὸς μὲν εἶπεν· *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται*, ἀλλ' οὐκ, ἐξ ἐμοῦ (90)· σὺ δὲ διδάσκειν αὐτὸν δισχυρίζῃ, ἅπερ ἡ ἐξ ἐμοῦ λέξις δοκεῖ σοι παραδεδωκέναι· ὥστε δ' μὲν εἰρηκεν, ἀναιρεῖς· δ' δὲ οὐκ ἐφησεν, ὡς εἰρημένον συγκροτεῖς. Τὸν γὰρ νοῦν βοᾷ· ἥς οὐκ εἶπε φωνῆς δογματίζειν αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς καὶ δι' αὐτῆς διδάσκειν δ' μηδὲν ἔγνωσθη διὰ τῶν ἀχράντων χειλέων προαγαγόν. Καὶ ἡ μὲν ἐνυπόστατος σοφία τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα μυσταγωγεῖ ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πατρὸς· σὺ δ' ὥσπερ ἐλέγχειν πᾶσαν (91) σπουδὴν ἐπελθὼν (92) διαφωνοῦντα πρὸς ἑαυτὸν, τὸ Πνεῦμα κράζει· μεταδιδάσκειν ἐκπορεύεσθαι ἐξ αὐτοῦ, καὶ τῆς μὲν προτέρας ἐξίστασθαι θεολογίας, διὰ δὲ τῆς δευτέρας ἐκείνης· τε παραφαῦλον (93) ποιεῖν καὶ οὐδὲ αὐτῇ τὸ κύριον συντρεῖν. [28] Ἀπαξ γὰρ τῆς ἐν χάριτι θεολογίας ὑπὸ τῆς χάριτος περιτρεπομένης οὐδαμοῦ τὸ βέβαιον τὴν διαμονὴν εὐρήσει.

κδ'. Ἀκούειν δ' ἀνωθέν ἐστι καιρὸς καὶ τῶν Κυριακῶν λογίων τῶν εἰρημένων (94) καὶ τῆς διανοίας, ἥς τὰ ῥήματα διερμηνεύουσι τὸν σκοπὸν (95)· οὐδὲ γὰρ ἔλαττον, ἀλλὰ καὶ πολλῷ μᾶλλον δι' αὐτῶν τῆς

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ται, οὐδ' οὕτως αὐτοῖς· εἶχεν ἰσχυρὴν ἡ ἐπήρεια· οὐ γὰρ ἀπὸ τὸ λαμβάνειν εἰς τὴν τοῦ ἐκπορεύεσθαι διάνοιαν λαμβάνεται, ἀλλ' ἐστὶ ὅτε καὶ πολλὴν τὴν παραλλαγὴν ὑπαινίσσεται· ἄλλο γὰρ ἐστὶ τὸ λαμβάνειν καὶ ἀπαρῶσθαι ἀπ' ἐτέρας ὑποστάσεως· ἐτέραν ὑπόστασιν, καὶ ἄλλο τὸ πρὸς οὐσίωσιν τε καὶ ὑπόστασιν ἐκπορεύεσθαι.

(83) Monac. ἀνέδωκε.

(84) Col. p. 279: ἀναδὲν οὕτω.

(85) Mon. ἀπεφαίνεσθαι.

(86) Εἰς τὸ ἐξ ἐμοῦ deest in Mon.

(87) Col. δηλοῦται.

(88) Mon. εἰσάγειν.

(89) Col. ἐαυτὸν πῶς καὶ τίνα τρόπον;

(90) Quod Photius toties inculcat, in eo Photiani omnes summopere insistunt. Unum ex recentioribus adducamus. Theophanes Procopowicz archiep. Novogrodensis Tract. de process. Sp. S., Gothæ a. 1772, cap. x, § 170, p. 199, scribit: «*Gratis, imo frustra Latini τὸ de meo accipiunt pro de me; incumbit sane eis probare, de meo idem significare*

quod *de me*. »

(91) Πᾶσαν deest in Mon.

D (92) Sic Palat. f. 219 a.; Vatic. habuit ὑπελθὼν, sed postea in ἐπελθὼν correctum est: Mon. μετ-ελθὼν. Col. ὑπελθὼν.

(93) Mon. παρὰ φαῦλον.

(94) Col. τὸν εἰρημὸν (lege εἰρημὸν) x. τ. δειν.

(95) Theophan. Procopowicz. l. c., § 172, p. 200: «*Sensus verborum Christi est: Spiritus, quem consolatorem et doctorem vobis promitto, non illa quædam alia ab his, quæ et a me percipitis, docebit vos, verum eadem mea mysteria, res ad meam gloriam pertinentes. Quæ licet ad Patris tendant gloriam, tamen et mea sunt; si quidem omnia, quæ Patris sunt, tam quæ in natura Deitatis, vita, sapientia, omnipotentia, etc., quam quæ extra sunt cælum, terra, angeli, homines, eventus varii, et communi et singulari providentia fluentes, cuncta mysteria mea etiam sunt.* » Hæc jejuniore sunt quam ea quæ Photius profert.

ἀσθελας στηλιτεύεται τὸ ἀναίδες. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, ὅτι (96) Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, ὑποκατιὼν ἐπάγει ῥήμασιν αὐτοῦ (97)· Ἄλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα (97) ὑμῖν, λύπη (98) πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν. Ἄλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν· συμφέρει, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἔαν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Καὶ μετ' ὀλίγον· Ἐτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ κρείσσος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὀδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ λαλήσει ἄφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἔστι· διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν (99). Ἄρ' οὐχὶ ταῦτα ἱερὰ καὶ θεόχρηστα λόγια, καὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον οὐ παρέχεται σαφῶς ἔννοεῖν; καὶ τὴν αἰτίαν οὐκ ἐμφανίζει. [29] δι' ἣν εἰπεῖν ταῦτα ἐδικαίωσεν (1), καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς μυσταγωγίαν οὐκ ἀκήρατον συντηρεῖ, καὶ πᾶσαν οὐ κατασχύνει συκοφαντίαν (2) καὶ δυσσεβείαν ἀπάτης ἐκκόπτει ἀφορμὴν; Ἐπεὶ γὰρ οἶδε (3) τοὺς μαθητὰς εἰς ἄθυμIAN καταπεσόντας, ὅτιπερ αὐτοῖς παρὼν ἀνέειπε τὸν κατὰ σῶμα χωρισμὸν καὶ ὅτι (4) πορεύεται πρὸς τὸν Πατέρα, διὰ ταῦτα (5) τοὺτους ἰδὼν εἰς κατηφείας λογισμῶν (6) κατενεχθέντας (7), ἀνακτώμενός (8) τε καὶ σὺν ἀληθείᾳ ψυχαγωγῶν, πρῶτον (9) μὲν, ὅτι συμφέρει αὐτοῖς τὸ ἀπελθεῖν αὐτὸν (10), ἐκδιδάσκει· εἰτα διερχομένην καὶ (11) ὅπως συμφέρει, Ἐὰν γὰρ ἐγὼ, φησί, μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Αἱ δὲ τοιαῦται φωναὶ δηλονότι (12) πρὸς τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ἀνυψοῦσθαι διανιστῶσιν· ὥσπερ καὶ τὸ, Οὐ δύνασθε (13) βαστάζειν ἄρτι. Ἄλλα πότε; Ὅταν ἔλθῃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· ἐκεῖνο (14) γὰρ ὑμᾶς ὀδηγήσει (15) εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλο πάλιν ἐνταῦθα τοῦ Πνεύματος μέγεθος ἀναφύμενον θαυμαστὸν καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀναπτυσσόμενον καὶ μετεωρίζον αὐτῶν τὴν διάνοιαν εἰς ἄκρατον ὕψος, ἐν ᾧ τοῦ Πνεύματος αὐτοῖς καθ' ὑπερβολὴν διέλαμπε τὸ ἀξίωμα.

καί. Τί οὖν; Εἰκόες ἦν αὐτοῖς ὧδέ που περὶ τοῦ Πνεύματος ἀνηγμένοι διαλογίζεσθαι (16). Σὺ δὲ παρὼν, ὡ διδάσκαλε [50], βαστάζειν ἡμᾶς τὸ βάρος οὐκ ἐνίσχυες (17) τῶν ἀπορρήτων. Ὁ δὲ Παράκλητος ἐπελθὼν βελτίους ἡμᾶς καὶ ἰσχυροτέρους εἰς τὸ φέρειν αὐτῶν τὴν γνῶσιν ἄσφαλως παρασκευάσει. Καὶ σὺ μὲν ἐπὶ (18) μέρους ἡμῶν τὴν ἀλήθειαν ἀν-

configitur. Postquam enim dixit : Vado ad Patrem, subdit his ipsis verbis : Sed quia hæc locutus sum vobis ⁴⁰, tristitia implevit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis : expedit, ut ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos ⁴¹. Et post pauca : Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur et quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, quia de meo accipiet et annuntiabit vobis ⁴². An non sunt hæc sacra et divina oracula?

An non hæc clare intelligendum exhibent mysterium pietatis? An non causam manifestant, propter quam ea dicere voluit Servator? An non doctrinam ab initio traditam illibatam servant? An non omnem calumniam confundunt omnemque reserant impietatis ansam? Quoniam enim vidit discipulos in mæstitiam collapsos, quia ipsis præsens declaraverat futuram suam per corpus sejunctionem suamque ad Patrem profectionem, propterea istos intuitus in mæstas cogitationes demersos, erigens illos veraque consolatione reficiens, primo quidem expedire ipsis se abire docet; deinde explicans quoque, quomodo id expediat, Si enim ego, inquit, non abiero, Paracletus non veniet ad vos ⁴³. Ille siquidem voces ad Spiritus sublimem maiestatem ipsos excitant sublevantque, quemadmodum et ista : Non potestis portare modo ⁴⁴. Sed quando? Quando venerit Spiritus veritatis, ille docebit vos omnem veritatem ⁴⁵. Alia rursus hic miranda Spiritus emergit prærogativa, quæ discipulis explicata mentem illorum in immensam altitudinem elevat, in qua Spiritus dignitas supra modum ipsis enitebat.

25. Quid ergo? Facile erat ipsis, has ferme cogitationes de Spiritu in animo agitare : tu vero præsens, ὡ magister, vires nobis non suppedabas portando arcanorum oneri. Paracletus autem superveniens aptiores nos validioresque gestandæ illorum cognitioni absque onere efficiet. Et tu qui dem ex parte nobis revelasti; ille autem in omnem

⁴⁰ Joan. xiv, 28; xvi, 5. ⁴¹ Joan. xvi, 6, 7. ⁴² ibid 12-15. ⁴³ ibid, 17. ⁴⁴ ibid. 12. ⁴⁵ ibid 15.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

- (96) Ὅτι deest in cod. Monac.
(97) Col. p. 280 : ῥήμασιν αὐτοῖς.
(97) Mon. λελάληκα ταῦτα.
(98) Col. ὁ. ἡ λύπη.
(99) Col. ἀναγ. ὑμῖν· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει· ὅτι ἐκ τοῦ ἐμ. λήφεται κ. ἀναγγελεῖ ὑμῖν.
(1) ὁ σωτὴρ addit Monac. et Col.
(2) Monac. συκοφαντίας.
(3) Col. ἴδεν.
(4) Mon. ὅτιπερ.
(5) Mon. διὰ τοῦτο.
(6) Col. λογισμοῦς.
(7) Mon. κατενεχθέντας.

- (8) Mon. ἀνακτώμενοί τε.
(9) Mon. πρῶτα.
(10) αὐτὸν deest in Mon.
(11) καὶ deest in Mon.
(12) Mon. ὅηλον ὅτι.
(13) Mon. δύναμαι.
(14) Col. ἐκεῖνος.
(15) Mon. ὀδηγήσει ὑμᾶς.
(16) Exhinc discipuli loquentes de Christi verbis inducuntur.
(17) Mon. βαστάζεις ἡμᾶς· τὸ βάρος οὐκ ἐνίσχύνοντες (f. ἐνισχύοντας.)
(18) Mon. ἀπό.

nos deducet veritatem. Ac te quidem mysteria docente adhuc egemus et sapientia et virtute et veritate, ille vero adveniens omnia nobis perfruenda uberrime præbebit. Si ergo tu, substantialis sapientia et veritas, hæc doces, non utique ambigere nos decet, majorem quoque honorem ac gloriam a nobis Spiritui esse tribuendam.

26. Quoniam igitur sublimia hæc de Spiritu discipulis exponit Salvator, mœstitiam ab illis amovens, simulque veram de Spiritu doctrinam tradens; humanum autem erat cogitationibus non plane puris discipulorum agitari mentes (facile enim anima mœrore correpta vim judicandi caligine perturbans quod salutare est in noxium potest detorquere); propterea, ne Spiritum Filio majorem arbitrantur utpote majora præbentem, neve illis ulla cogitatio oboriretur consubstantialitatem lædens æqualitatemque ipsorum in inæqualitatem distrahens, ut optimus et corporum et animarum medicus, salutare præparat medicamentum.

27. Quod si apostolos ejusmodi cogitationes nec tenebant nec agitabant nec turbabant (fortasse enim sanctius est fateri, sacrum illum cœtum non fuisse hujusmodi confusione ac conturbationi obnoxium) attamen malitiæ inventor et artifex bonum mali specie circumvestiendi peritissimus multos potuisset suæ fraudis prædam efficere opinionemque hæreticam animabus hominum inserere; quam una cum ipsa fraude fraudisque artifice confundens ac dissipans Salvator acute admodum et divine adjecit, quod, *Non loquetur a semetipso, sed quæcunque audierit, loquetur*²⁶. Nam et de seipso antea dixerat: *Omnia quæcunque audivi a Patre meo, nota feci vobis*²⁷. Ac si diceret: Uterque nostrum ex Patre habet docere et illuminare mentes vestras. Ideo et quia in progressu sermonis dixit de Patre suo: *Ego te clarificavi super terram*²⁸; imo et Pater Filium clarificat. Nam *et clarificavi*, inquit, *et iterum clarificabo*²⁹; nunc vero et Spiritum clarificat Filius per prædictas sublimes divinasque voces: ideo paulo post subdit: *Ille me clarificabit*, ubique consubstantialitatem naturæque identitatem ac dignitatis æqualitatem inviolata servans. Ac si quis dicat: Commune est supersubstantiali ac su-

Α εκάλυψας (19)· ἐκείνος δὲ ὁδηγήσει ἡμᾶς (20) εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· καὶ σοῦ μὲν μυσταγωγούντος ἐτι δεόμεθα καὶ σοφίας καὶ δυνάμεως καὶ ἀληθείας· ἐκείνος δὲ παραγεγονώς πάντων ἡμῖν τὴν ἀπόλαυσιν ἀφθονον παράσχοι. Εἰ τοίνυν οὐ ταῦτα, ἡ ἐνυπόστατος σοφία καὶ ἀλήθεια, διδάσκεις, οὐκ ἐπιδοτάζειν ἡμᾶς προσῆκε καὶ τῆς πρὸς τὸ μείζον ἐξαλλωτάτουστος τιμῆς τε καὶ δόξης τὸ Πνεῦμα παρ' ἡμῶν ἀξιοῦσθαι (21).

Κς'. Ἐπειδὴ οὖν τὰ ὑψηλὰ περὶ τοῦ Πνεύματος εἰσηγείται (22) μὲν τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, ἀποσκευαζόμενός τε αὐτῶν τὸ ἀθυμοῦν, ἅμα δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν ἀληθείᾳ θεολογῶν, λογισμοῖς δ' ἀνθρώπινον ἦν (23) οὐκ εὐαγέσιν ἀνακυμαίνεσθαι τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν· δεῖν δὲ γὰρ ἡ ψυχὴ λύπη (24-25) κατὰ τοῦ γενομένη καὶ τὸ κριτήριον ἀγλῶν συναναθολώσασα (26) τῆς μεταβολῆς τὸ σωτήριον ἀντιμεθέλκειν εἰς τὸ βλαβερόν· διὰ τοῦτο ὡς ἂν μὴ τὸ Πνεῦμα μείζον παραδέχεται τοῦ ὕψους, ἅτε δὴ τὰ μείζον παρεχόμενον, καὶ λογισμὸς αὐτοῖς ἐπέλθοι τὴν ὁμοφυλίαν ὑβρίζων καὶ τὸ ἰσότημον αὐτῶν εἰς ἀνίσωτητα διασπῶν, ὡς Ἀριστοῦ καὶ (27) τῶν σωματίων καὶ τῶν ψυχῶν ἱατρὸς τὸ σωτήριον προκαταβάλλεται φάρμακον.

[31] κς'. Εἰ δὲ γε τοὺς μαθητὰς μὴ συνεῖχον, μὴδ' ἀνεσθόδον (28), μὴδὲ συνετάραττον (29) τοιοῦτοι λογισμοὶ (κρίνεται γὰρ τῆς τοιαύτης συγχύσεως καὶ παραχῆς τὸν ἱερὸν ἐκείνον χορὸν εὐλαβέστερον ἴσως (30) ὁμολογεῖν), ἀλλ' οὖν ὁ τῆς κακίας εὐρετῆς καὶ τεχνίτης τὸ βέλτιον τῇ τοῦ χειρόνος φαντασίᾳ περιβαλεῖν, πολλοὺς ἂν ἔσχε (31) τῆς οικείας ποιήσασθαι θήραμα μηχανῆς καὶ δόξαν αἰρετικίζουσας κατασπεῖραι (32) ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς· ἦν αὐτῇ καταβολῇ καὶ αὐτῷ τεχνίτῃ καταισχύνων τε καὶ διασχεδάζων ὁ Σωτὴρ ὀξέως καὶ θεοπρεπῶς ἐπιφέρει λέγων, ὡς Οὐ λαλήσει ἀπ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει· καὶ γὰρ καὶ (33) περὶ αὐτοῦ ἦν προειρηκώς, ὅτι Πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισα ὑμῖν, οἶον· Ἀμφοῖν ἡμῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ διδάσκειν καὶ φωτίζειν τὰς διανοίας ἡμῶν. Διὸ καὶ διότι προῦν ἐφησε περὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι Ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ δοξάζει τὸν Υἱόν· καὶ ἐδόξασα γὰρ, ἔφη, καὶ δοξάσω· νυνὶ δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα δοξάζει ὁ Υἱὸς διὰ τῶν προειρημένων ὑψηλῶν τε καὶ θεοπρεπῶν φωνῶν· διὰ τοῦτο μετ' ὀλίγον ἐπιφέρει, ὅτι Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, πανταχοῦ τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυὲς καὶ τὸ τῆς ὁμοτιμίας ἀξίωμα ἀκήρα-

²⁶ Joan. xv, 15. ²⁷ ibid. ²⁸ Joan. xvii, 4. ²⁹ Joan. xii, 28.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(19) Col. p. 281: ἀπεκάλυψας.

(20) Mon. ὁμᾶς.

(21) Hucusque ratiocinatio apostolis attributa, qua Photius propius ad intentum suum accedit.

(22) Mon. ἀφηγείται.

(23) Mon. λογισμ. δὲ ἀνθρώποις (ἀνoις) ἦν οὐκ εὐαγ.

(24-25) Col. δεῖν δὲ γὰρ εἰ ψ. λ. λύπη deest in Mon.

(26) Mon. συνθολώσασα.

(27) καὶ deest in Mon.

(28) Sic Monac. f. 455 b; Vat. f. 199 b: μὴδ' ἂν ἐσύνουν.

(29) Mon. συνεταράττοντο.

(30) Mon. ἴσως.

(31) Mon. περιβαλὼν, πολλοὺς ἔσχε.

(32) Mon. κατασπεῖρειν.

(33) Alterum καὶ deest in Mon.

τον συντηρῶν· ὡς ἂν τις εἴποι (34)· Κοινόν ἐστι τῆς ὑπερουσίου καὶ ὑπερδοξασμένης (35) [32] Τριάδος τὸ παρ' ἀλλήλων ἀρρήτῳ λόγῳ δοξάζεσθαι (36). Δοξάζει τὸν Πατέρα ὁ Υἱός, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, δοξάζει (37) καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ γὰρ ἐκείθεν αὐτῷ τῶν χαρισμάτων ὁ πλοῦτος πηγάζει· ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Πατέρα, ὅτι ἐρευνᾷ, μᾶλλον δὲ οἶδε τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ (38) καὶ ἀποκαλύπτει αὐτά, καθόσον (39) ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ φύσει ληπτὸν, τοῖς παρασκευασίαις ἑαυτοῦς ἐπιτιδείους διέξασθαι τὴν ἐκ τῆς (40) Θεογενεσίας αὐγὴν. Δοξάζει δὲ, ὥσπερ εἰρηται, νῦν ὁ τε Υἱὸς τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱόν, καὶ ἐστὶν αὐτῶν ὥσπερ κοινὸν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ τὸ κράτος, οὕτω καὶ ἡ δόξα, καὶ οὐ μόνον (41) ἡ παρ' ἡμῶν ἀναφερομένη, ἀλλὰ καὶ ἡν αὐτοὶ δέχονται παρ' ἑαυτῶν (42).

κη'. Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάζει· τούτεστιν, οὕτε διότι δόξαν ἀνήψα τῷ Παρακλητῷ, διὰ τοῦτο μείζονα αὐτὸν ἀπερηνάμην ἐμοῦ, οὕτε πάλιν διότι ἐκεῖνος, ἔφην (43), Δοξάζει ἐμὲ, ἑμαυτὸν ἐκείνου προτίθμην τῇ τιμῇ. Δοξάζει ἐμὲ, τούτεστιν ὅσον ἐκείνου τὸ ὕψος κατανοεῖ, τὴν ἐμὴν δι' αὐτοῦ δόξαν ἐνεστί σοι ἀναθεωρεῖν· καὶ γὰρ ὥσπερ ἐγὼ ἄ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐδίδαξα ὑμᾶς, οὕτω καὶ ἐκεῖνος λήψεται ἐκ τοῦ ἐμοῦ καὶ φωταγωγῇσι (44) ὑμᾶς· ἐπίσης ἡ τῶν χαρισμάτων [35] ἀένναος (45) ἡμῶν βρῦει (46) πηγὴ (47), ἐπίσης ἡ ἐξ αἰδίου πρόοδος ἐκ τοῦ Πατρὸς (48), ἐπίσης τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοούσιον· πάντα τὴν ἰσοτιμίαν μυσταγωγεῖ· πανταχόθεν τὸ μείζον καὶ τὸ ἐλαττον ἀπελαύνεται.

κδ'. Εἵτα εἰπὼν, ὅτι λήψεται, λαμπρῶς ἀνακηρύττει, καὶ ἐφ' ᾧ λήψεται· οὐδὲ γὰρ ἵνα ἐκπορευθῇ, φησὶν, οὐδ' ἵνα ὑποστῇ (πρόσσεχε ταῖς Δεσποτικαῖς, ἄνθρωπε, φωναῖς)· ἀλλὰ διὰ τί λήψεται; διὰ τί; Ὡστε (49) τὰ ἐρχόμενα ἀναγγεῖλαι ὑμῖν (50)· καὶ γὰρ τοῦτο προαναφθεγγάμενος ἐπισφραγίζει πάλιν λέγων· Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Σαφέστερον δ' ἀνακαλύπτων, τί ποτὶ ἐστὶν ὁ λέγει, Ἐκ (51) τοῦ ἐμοῦ λήψεται, συντόμως ἐπάγει· Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστίν, ὥστε τὰ ἐμὰ λαμβάνων καὶ (52) ἐκ τοῦ ἐμοῦ Πατὴρ λαμβάνει. Καὶ οὐδὲ (53) μέχρι τούτου τὴν

⁹⁹ I Cor. II, 10. ¹⁰⁰ Joan. XVI, 14.

A perglorificatæ Trinitati, alteram ab altera persona ineffabili ratione glorificari. Glorificat Patrem Filius, sed et Pater Filium glorificat atque Spiritus; namque inde ei donorum divitiæ affluunt; sed et Spiritus Patrem, quoniam scrutatur, imo potius novit, profunda Dei⁹⁹, eaque revelat, quatenus queunt ab humana natura percipi, iis qui se ipsos ad lucem divinæ cognitionis suscipiendam idoneos dignosque comparaverint. Glorificat vero, ut modo dictum est, et Filius Spiritum et Spiritus Filium, estque ipsis, quemadmodum commune regnum et virtus et potentia, ita et gloria, non ea solum quæ a nobis offertur, sed etiam quam ipsi a ipsis B recipiunt.

28. Ille me clarificabit¹⁰⁰, hoc est: nec quia gloriam tribui Paraclito, ideo maiorem me illum declaravi; neque rursus quia dixi: Ille me clarificabit, me ipsum ei honore antefero. Me clarificabit, hoc est: quantum illius altitudinem intelligis, meam per illum glorificationem potes contemplari. Nam sicut ego quæ audiui a Patre vos docui, ita et ille accipiet de meo et illustrabit vos. Aequaliter paternis nostrorum donorum emanat fons; æqualiter sempiterna e Patre processio, æqualiter consubstantialitas et naturæ identitas; omnia honoris et gradus æqualitatem indicant; undequeque majoris et minoris ratio eliminatur.

29. Deinde, cum dixisset, quod accipiet, clare etiam prædicat causam cur accipiet; neque enim ut procedat ait, neque ut subsistat (attende, quæso, Dominicis vocibus): sed cur accipiet, cur? Ut quæ ventura sunt annuntiet vobis. Id enim cum prius asseruisset obsignat rursus inquires: De meo accipiet, et annuntiabit vobis. Clarius vero explicans quid sibi velit his verbis: De meo accipiet, confestim addit: Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt. Quare Spiritus me accipiens et de meo Patre accipit. Nec vero eo usque tantum sententiæ ejusdem explicationem profert, sed adhuc exactius

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

- (34) Apud Maium loco mox citando: εἴποι.
(35) Mon. δεδοξασμένης sine ὑπέρ.
(36) Verba, διὰ τοῦτο μετ' ὅλ. — δοξάζεσθαι cum inscriptione: Φωτίου πατριάρχου ἐκ τοῦ λόγου περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος μυσταγωγίας citantur in concilio Constantinopolitano anno 1156 in causa Soterichi celebrato inter alia Patrum et ecclesiasticorum scriptorum testimonia. (Mai Spicileg. Rom. X, p. 38, 39.)
(37) Δοξάζει deest in Monac.
(38) Mon. τὸν πατέρα ἐρευνᾷ, μᾶλλον δὲ, κ. τ. λ.
(39) Mon. καθ' ὅσον.
(40) Monac. τὴν ἐκείθεν τῆς Θεογν. αὐγ.
(41) Col. δόξα, τοῦ μόνον; deest καί.
(42) Καὶ ἐστὶν αὐτῶν — παρ' ἑαυτῶν. Hæc in eadem synodo Byzantina, de qua diximus, eodem modo allegantur. (Apud Maium I. c., p. 39, 40.)

- D (43) Monac. ἔφην.
(44) Mon. φωταγωγῇσι.
(45) ἀένν. deest in Mon.
(46) Mon. βρῦν.
(47) Col. χαρ. ἡμῶν ἀέν. βρῦν π.
(48) Mon. ἐπίσης ἐξ αἰδ. πρόοδος ἡ ἐκ τοῦ π.
(49) Mon. ὥσπερ.
(50) Hugo Etherianus I. II. c. 18, p. 1233: Cum dixisset: Quoniam accipiet, manifeste declarat, et ad quid accipiat: non enim ut procedat aut subsistat (attende Dominicas voces, o homo): sed quare accipiet? Ut quæ ventura sunt annuntiet vobis.
(51) C. Vatic. f. 200 a, semel pro ἐκ ponit διὰ Sic Col.
(52) Καὶ deest in Monac. et in Col.
(53) Mon. ὁ μέχρι.

illam revelans et confirmans ait : *Propterea dixi quia de meo accipiet*, quoniam in Patre quidem sunt mea, Spiritus autem ex Patre accipit; quæ enim sunt Patris mea sunt; ut ita propemodum clamare videatur : Quando dico *de meo*, ad meum Patrem, non vero ad alium vestras cogitationes vertere et convertere debetis. Nullum enim prætextum reliqui vobis, quem non resciderim, ne ad aliud quidpiam imaginationibus abripiamini, præsertim cum jam ante asseruerim vobis, quod *omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*.

30. Quid lucidius his purissimis eloquiis? Quid clarius ad ostendendum verba illa *De meo accipiet* ad Patris personam nos transmittere et ad eam esse revocanda, atque Spiritum a Patre, tanquam a causa donorum operationem accipientem prædicari? Donorum, inquam, illorum, quibus discipulos corroborabit, ut futurorum cognitionem constanti firmoque ferant animo, rerumque arcanarum atque reconditarum citra ullam difficultatem constituentur spectatores ac speculatores, imo et supernaturalium prodigiorum patratores et opifices. An non ergo undequaque tibi quilibet impie sentiendi prætextus resectus est? Adhucne audebis calumnias atque mendacia adversus veritatem comminisci aut dolos adversus salutem tuam consuere?

31. Ego sane ne deinceps quidem tui curam abjiciam, ut si insanabilis sis, arguam et corripiam teque humi jacentem adhuc percutiam, si autem sanari potes, medicinam tibi propinem ex ipso veritatis poculo et lenitivam doloris et morbi purgativam. Si enim (o quonam te quis nomine compellet?) Spiritus e Patre processio est perfecta, perfecta autem quoniam Deus perfectus ex Deo perfecto, quidnam ista e Filio processio contulerit? Si enim quid contulit, illud quoque ostendere oportebit quod contulit; quod si præter divinam Spiritus hypostasim nil aliud potest aut mente concipi

A αὐτὴν διάνοιαν ἀναπτύσσων προάγει, ἀλλ' ἐτι τῷ λειότερον αὐτὴν (54) ἀνακαλύπτων καὶ βεβαιούμενος λέγει· *Διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει*. διότι ἐν τῷ Πατρὶ μὲν (55) ἐστι τὰ ἐμὰ· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς λαμβάνει· καὶ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς ἐμὰ ἐστίν· ὥστε μόνον οὐχὶ βοᾷ (56)· Ὅταν λέγω τοῦ ἐμοῦ (57), πρὸς τὸν ἐμὸν Πατέρα χρῆ τοὺς λογισμοὺς [54] ὁμῶν ἀναφέρειν καὶ μὴ πρὸς ἕτερον ἐπιστρέφειν (58). Οὐδὲ γὰρ (59) οὐδεμίαν πρόφασιν ὁμῶν ὑπελείπομεν, ἣν οὐ περιεῖλον, πρὸς ἕτερον τι ταῖς φαντασίαις ὑποσύρεσθαι, μάλιστα διότι καὶ προδιελέχθη (60) ὁμῶν, ὅτι πάντα ὅσα (61) ἔχει ὁ Πάτερ, ἐμὰ ἐστίν.

B λ'. Τί τῶν ἀχράντων τούτων λογίων λαμπρότερον; τί δὲ παραστήσαι σαφέστερον; ἐτι τὸ (62), Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται (63), πρὸς τὸ Πατρικὸν παραπέμπει πρόσωπον καὶ ὡς τὴν τῶν χαρισμάτων ἐνέργειαν ὡς αἰτίου παρὰ τοῦ Πατρὸς ἱερολογεῖται τὸ Πνεῦμα λαμβάνειν, τὸν χαρισμάτων ἐκείνων, οἷς ἐνισχύσει τοὺς μαθητὰς τῶν ἐρχομένων μὲν τὴν ἐπίγνωσιν σὺν εὐσταθείᾳ δὲ ἀπεριτρίπτῃ (64) φρονήματι φέρειν, καθίστασθαι δὲ καὶ τῶν ἀθεάτων μηδεμιᾶς παρακολουθούσης δυσχερεῖας θεατὰς καὶ δὴ καὶ τῶν ὑπὲρ λόγον ἔργων (65) δημιουργοὺς. Ἀρ' οὐ (66) πανταχόθεν σοὶ πᾶσα πρόφασις ἀσεβείας περικίκοιται; Ἀρ' ἐτι τολμήσεις συκοφαντίας καὶ ψεύδῃ (67) κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπινοεῖν ἢ κατὰ τῆς αὐτοῦ μηχανορραφεῖν σωτηρίας (68);

C [58] λα'. [κα']· Ἐγὼγε οὖν (69) οὐδὲ τοῦ λοιποῦ σε φροντίδος ἔξω σταίην, εἰ μὲν ἀνιάτως ἔχεις (70) καὶ ἐλέγχειν καὶ ἐπιτιμᾶν καὶ κάτω καίμενον ἐτι βάλλειν, εἰ δὲ (71) πρὸς θεραπείαν ὀρέξῃ, φάρμακόν σοι προσάγειν ἐκ τοῦ αὐτοῦ κρατῆρος τῆς ἀληθείας ἀκεσιδυνόν τε καὶ καθαροτήριον τῆς νόσου. Εἰ γὰρ (ὡ τί ἂν σέ [72] τις [73] προσεῖποι;) τοῦ Πνεύματος ἢ ἐκπόρευσις ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς τελεία, τελεία (74) δὲ ἐτι Θεὸς τέλειος ἐκ Θεοῦ τελείου, τί ποτ' ἂν ἢ ἐκ τοῦ Υἱοῦ συνεισενέγκῃ (75); εἰ μὲν γὰρ τι συνεισήνεγκεν, εἰπεῖν δεήσει (76) καὶ ὁ συνήνεγκεν· εἰ δὲ παρὰ τὴν θεϊκὴν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν οὐδὲν

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(54) Mon. τ. αὐτά.

(55) Μέν δεest in Mon. Col. μου.

(56) Mon. μονονοῦχὶ βοᾷς.

(57) Mon. λέγει τοῦτο τοῦ πρ. Col. p. 283, λέγω ἐκ τοῦ ἐμοῦ.

(58) Hugo Etherianus l. c. : « Planius autem reserans, quid sit illud quod dixit : *De meo accipiet*, continuo subjungit : *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*. Quare mea accipiens de meo Patre accipit, et ideo dixit : *Quia de meo accipiet, quia in Patre sunt mea*. Spiritus autem de Patre accipit; nam quæ Patris sunt, mea sunt. Quare cum dicit : *de meo*, ad Patrem oportet intentionem dirigere, et non ad alium divertere. »

(59) Mon. ἀλλ' οὐδὲ γάρ.

(60) Sic Vatic. (α. προδιελέχθη). Monac. προελέχθη. Col. προδιελέχθη.

(61) Mon. ἄ.

(62) Col. omitt. τό.

(63) Col. omitt. πρὸς.

(64) Monac. ἀτρίπτω.

(65) Τὰ ὑπὲρ λόγον ἔργα sunt miracula. Cf. Chrys. hom. 39 in Gen. n. 1. Theodor. Heracl. in Joan. xi, 40, apud Corder. in Catena. — Τὰ ὑπὲρ φύσιν ea vocat jam Origenes contra Cels. v, 23.

(66) Monac. ἄρ' οὐχί.

(67) Col. Ψεύδος.

(68) Haud dissimili modo de textu Joan. xvi, 14, disputant Georgius Corcyrensis, Nicolaus Hydruntinus et Theodorus Smyrn. apud Allatium in *Vindiciis synodi Ephesinæ*, cap. 51, p. 293.

(69) Col. ἐγὼ δ' οὖν.

(70) Monac. φροντίδος ἔξω θέλῃν ὡς μὴ ἀνιάτως ἔχοντα.

(71) Monac. hic figit cap. 16. Hic uti sæpe Photius adversarium veluti gravi morbo laborantem exhibet. Cf. c. 2. 60. 94.

(72) Col. ἐτι ἂν σε.

(73) Sic in Vat. et Palat.; Monac. τις εἶπη.

(74) Τελεία altera vice deest in Mon.

(75) Col. συνειστενοῦχοι.

(76) Col. δεήσει.

ἕτερον ἔστιν οὐτε λαβεῖν οὐτε εἰπεῖν (77), τί καὶ τὸν Ἰὼν ὑβρίζειν ἔγνω; τῷ ψεύδει καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐκ αὐτοῖς γε καὶ πρὸ αὐτῶν τὸν Πατέρα (78);

λβ'. [κβ'.] Πάλιν δὲ (79) εἰ ἐν ᾧ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα, ἡ ἰδιότης ἐπιγινώσκειται αὐτοῦ, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν ᾧ γεννᾶται ὁ Υἱός, ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται δὲ, ὡς ὁ ἐκείνων λῆρος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, πλείοσιν ἄρ' ἰδιώμασιν διαττέλλεται (80) τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ἥπερ (81) ὁ Υἱός. Ἡ μὲν γὰρ πρόοδος ἡ ἐκ τοῦ (82) Πατρὸς, [36] εἰ καὶ τὸ μὲν πρόοδος γεννητῶς, τὸ δὲ ἐκπορευτῶς, ἀλλ' οὖν ἐπίσης αὐτῶν ἐκάτερον ἀφορίζει τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως· ἀποδιαστέλλεται δὲ τὸ Πνεῦμα καὶ δευτέρα διαφορᾷ, ἣν αὐτῷ (83) τὸ διπλοῦν τῆς ἐκπορεύσεως προσενεῖ· εἰ δὲ πλείοσι διαφοραῖς διαστέλλεται (84) τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἥπερ (85) ὁ Υἱός, ἐγγυτέρω (86) ἂν εἴη τῆς πατρικῆς οὐσίας ὁ Υἱός, καὶ διπλῶν (87) ὄντων ἰδιωμάτων τῶν (88) ἀφορίζοντων τὸ Πνεῦμα θατέρῳ τούτων ὑποβεβηκέναι τοῦ Υἱοῦ (89) τῆς ὁμοφυοῦς πρὸς τὸν Πατέρα συγγενείας (90) τὸ ἰσότημον δυσφημηθήσεται Πνεῦμα, καὶ οὕτως ἡ (91) Μακεδονία πάλιν κατὰ τοῦ Πνεύματος (92) ἀναδύσεται (93) λύσει, τῆς ἐκείνου δυσσεθείας δι' ἑαυτῆς ἀνακαλουμένη τὸ ἥττημα (94).

λη'. [κγ'.] Ἀλλὰ καὶ εἰ μόνου (95) Πνεύματος ἔστι καὶ εἰς ἀρχάς (96) ἀναφέρεσθαι διαφόρους, πῶς οὐχὶ καὶ μόνου Πνεύματος; (37) [37] ἀκόλουθον λέγειν τὸ εἰς (98) πολὺαρχον ἀναφέρεσθαι ἀρχὴν (99);

λδ'. [κδ'.] Ἐτι δὲ εἰ ἐν οἷς Πατρὶ καὶ Υἱῷ κοινωνίαν οἱ πάντα θρασεῖς ἐκαινούργησαν, τὸ Πνεῦμα τούτοις ἀποτευχίζουσι· Πατὴρ δὲ κατ' οὐσίαν Υἱῷ, ἀλλ' οὐ κατὰ τι τῶν ἰδιωμάτων εἰς κοινωνίαν συνάπτεται, τῆς κατ' οὐσίαν ἄρα πατρικῆς συγγενείας τὸ ὁμοούσιον Πνεῦμα ὑπερорρίζει (1).

A aut lingua ostendi, cur, quæso, vis Filium mentiendo lædere atque Spiritum, imo cum ipsis et præ ipsis Patrem?

32. Rursus si in hoc quod a Patre procedat Spiritus proprietates ipsius agnoscitur, similiter et in hoc quod generatur Filius, Filii agnoscitur proprietas; procedit autem juxta illorum delirium etiam Spiritus ex Filio, pluribus ergo proprietatibus distinguitur Spiritus a Patre, quam Filius. Processio enim e Patre, tametsi alter prodeat per generationem, alter vero per processionem, æqualiter tamen horum utrumque distinguit a paterna hypostasi, distinguitur autem Spiritus et alia differentia, quam ei duplicitas processionis creat. Jam vero si pluribus differentiis distinguitur a Patre Spiritus quam Filius, propius accedet ad paternam substantiam Filius, geminisque existentibus proprietatibus, quæ Spiritum distinguunt, per alteram horum evincetur Spiritum esse Filio inferioriorem in æqualitate consubstantialis cum Patre affinitatis, sicque Macedonii rursus adversus Spiritum emerget insania, ipsa quoque illius impietate deterior.

33. Quinimo si solius Spiritus est, in diversa referri principia, quomodo non necessario consequatur, et solius esse Spiritus, in multiplex principium referri?

34. Insuper si in quibus Patri ac Filio temeraria novitate audacissimi isti communionem effinxerunt, iis Spiritum secludunt; Pater autem Filio secundum substantiam, non secundum aliquam proprietatem in communionem conjungitur: ergo a paterna secundum substantiam cognatione consubstantiali Spiritum excludunt.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(77) Mon. οὐτε εἰπεῖν οὐτε λαβεῖν.

(78) Cognatum est hoc argumento cum illo, quod cap. 7 prolutum fuit eique accurate respondet Nicolai Methon. syllogismus ibidem descriptus. Similiter Photius ep. encycl. n. 20, p. 53: Ἐπερ ἡ τοῦ πνεύματος ἐκ τοῦ πατρὸς πρόοδος εἰς ὑπαρξίν συντελεῖ, τί συνοίσει τῷ πνεύματι ἡ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύσις, τῆς πατρικῆς ἀρκούσης εἰς ὑπαρξίν; οὐ γάρ τις εἰς ἕτερόν τι τῶν περὶ τὴν οὐσίαν συντελεῖν κατὰ τολμήσεις λέγειν, πάσης διπλῆς καὶ συνθέσεως... ὡς ἀπωτάτω κειμένης. Rursus in ep. ad Aquilei. (ap. Jager p. 456): Εἰ μὲν τελεία ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύσις, τίς ἡ χρεια τῆς δευτέρας ἐκπορεύσεως, ἥδη τῆς τελειότητος ἐκ τῆς πατρικῆς προόδου καθορωμένης τῷ πνεύματι; εἰ δ' ἀτελής, τίς ὑποίσει τὸ ἀποτόν;

(79) In cod. Mon. cap. 17.

(80) Mon. ἄρα διαττέλλεται ἰδιώμασι. Col. ἄρα ἰδιώμασιν.

(81) Palat. f. 223 a. εἶπεν. Col. ip. 284 εἶπερ.

(82) Mon. ἡ ἐκ πατρὸς.

(83) Col. ἣν αὐτό.

(84) Col. εἶπερ.

(85) Mon. διαττέλλεται.

(86) Mon. ἐγγυτέρων.

(87) Mon. διὰ πολλῶν.

(88) Tōn deest in Mon.

(89) Mon. τὸν υἱόν.

(90) Col. συγγενείας· τὸ λόγ.

(91) Mon. κ. ἡ τοῦ Μ.

(92) Κατὰ τοῦ πν. deest in Mon.

(93) Col. ἀναδύσει.

(94) Hæc magna ex parte ad verbum occurrunt in ep. encycl. n. 11. p. 51, 52: εἰ γὰρ ἐν ᾧ τοῦ πατρὸς — τοῦ πατρὸς ἥπερ ὁ υἱός (ut supra)· κοινὸν μὲν γὰρ πατρὶ καὶ υἱῷ ἡ ἐξ αὐτῶν τοῦ πνεύματος πρόοδος, ἰδίᾳ δὲ τοῦ πνεύματος ἡ τε ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύσις, καὶ μὴν καὶ ἡ ἐκ τοῦ υἱοῦ· εἰ δὲ πλείοσι διαφοραῖς διαστέλλεται τὸ πνεῦμα ἥπερ ὁ υἱός, ἐγγυτέρω ἂν εἴη τῆς πατρικῆς οὐσίας ὁ υἱός ἥπερ τὸ πνεῦμα· καὶ οὕτως ἡ Μακεδονία πάλιν κατὰ τοῦ πνεύματος παρακύψει τόλμα, τὸ ἐκείνων ὑποδομένη ὁρᾶμα καὶ τὴν σκηνήν.

(95) Mon. μόνου τοῦ πν.

(96) Mon. mendose χαράς.

(97) Posuimus πνεύματος, licet codd. habeant πατρὸς. Nam id omnino sensus suadet et præterea in ep. encycl. n. 13, ubi hoc ipsum legitur argumentum, πνεύματος legitur, etiam in cod. Mon. f. 449 a. Facile pri et pni a scriptoribus commutantur. Col. πατρός.

(98) Mon. εἰ.

(99) In ep. encycl. πῶς οὐκ ἔστι μόνου πνεύματος, τὸ πολὺαρχον ἔχειν ἀρχήν;

(1) Mon. περιορίζουσι. Cf. opusc. contra vet. Romæ asseclas c. 8. Idem argumentum legimus in

35. Spiritus a Filio procedit eademne processionem an paternæ contraria? Si enim eadem, quomodo non communes redduntur proprietates, quibus et solis Trinitas trinitas esse et adorari dignoscitur? Si autem processione paternæ contraria, quomodo non Manetes nobis et Marciones rursus uno cum isto verbo sacrilego in medium prodeunt, impiam iterum adversus Patrem et Filium dilatantes garritum

36. Præterea si omne quod non est commune omnipotenti et consubstantiali atque supernaturali Trinitati, unius est solum modo trium personarum; productio autem Spiritus non est communis trium: ergo est tantummodo unius e tribus illis. Utrum igitur ex Patre dicent procedere Spiritum et quomodo non ejurabunt caram ipsis ac novam doctrinam? Si autem ex Filio, cur non statim ab initio sunt ausi totum suum venenum evomere, sed paulatim ac particulatim illud effundunt? Oportebat enim, si quidem impio suo dogmati confidebant, ab initio ipsos profiteri, a se non modo

λε'. [κα'] Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται· πότερον τὴν αὐτὴν ἐκπόρευσιν ἢ τῆς πατρῴας ἀντίθετον (2); εἰ μὲν γὰρ τὴν αὐτὴν, πῶς οὐ κινούνται (3) αἱ ἰδιότητες, αἷς καὶ μόναις ἡ Τριάς τριάς εἶναι καὶ προσκυνεῖσθαι χαρακτηρίζεται; εἰ δ' ἐκείνης [Col. εἰ δὲ ἐκείνης] ἀντίθετον, πῶς οὐ Μανέτες (4) ἡμῖν καὶ Μαρκίονες πάλιν τῷ βλασφημῶν οὕτω συναναγορεύουσιν (5) ῥήματι, τὴν θεομάχον πάλιν κατὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ γλωσσαιολίαν πλατύνοντες (6);

38] λς'. [κς']. Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις εἰ πᾶν ὃ μὴ ἐστὶ κοινὸν τῆς παντοκρατορικῆς καὶ ὁμοουσίου καὶ ὑπερφουσὺς Τριάδος, ἐνὸς ἐστὶ μόνου τῶν τριῶν οὐκ ἐστὶ (7) δὲ ἡ τοῦ Πνεύματος προβολὴ κοινὴ τῶν τριῶν (8), ἐνὸς ἄρα καὶ μόνου ἐπὶ τῶν τριῶν (9). Πότερον οὖν ἐκ τοῦ Πατρὸς ψήφουσιν ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, καὶ πῶς οὐκ ἐξομῶσονται τὴν φύλιν αὐτοῦ [καλ'] καὶ τὴν (10) μυσταγωγίαν; εἰ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τί μὴ κατ' ἀρχὰς εὐθὺς ἐθαύρησαν ὅλον αὐτῶν ἐξεμῆσαι τὸν ὅλον, ἀλλὰ κατὰ μέρος ἀναδύζουσιν (11); ἐχρῆν γὰρ εἰπερ ἦσαν [39] πεποιθότες αὐτῶν (12) τῷ δυσσεβήματι ἐξ ἀρχῆς ἀνομολογεῖν, ὥς οὐ μόνον.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

ep. encycl. paucis vocibus differentibus: Ἐτι δὲ ἐν οἷς πατρὶ καὶ υἱῷ (Mon. f. 449 b. Πατὴρ καὶ υἱοῦ) κοινωνίαν ἐκαινοῦργησαν, τὸ πνεῦμα τούτοις ἀποτειχίζουσιν, πατὴρ δὲ κατ' οὐσίαν υἱῷ, ἀλλ' οὐ κατὰ τι τῶν ἰδιωμάτων εἰς κοινωνίαν συνάπτεται (Mon. l. c. συνάπτεται)· τῆς κατ' οὐσίαν ἄρα συγγενείας τὸ πν. περιορίζουσιν.

(2) Hæc verbotenus leguntur in eadem encycl. n. 17, p. 53.

(3) Mon. hic, κινούνται; encycl. ut supra, al. κοινωνοῦνται.

(4) Mon. hic, μένοντες.

(5) Mon. h. l. συναναγορεύουσι. Ep. encycl. Πῶς ἡμῖν οὐ Μ. καὶ Μ. τῷ ῥήματι τούτῳ προκύπτουσι. Col. συναναγορεύουσι (ut Mon.) habuit; posterior manus correxisset.

(6) Encycl. γλώσσαν προτείνοντες. Amplificat hoc dilectum Nicol. Methon. cap. 3: Ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις ἐκ τοῦ πατρὸς τε καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἢ μία καὶ ἢ αὐτὴ ἐστίν; ἢ ἄλλη καὶ ἄλλη· εἰ μὲν οὖν μία, κοινὸν τοῦτο τῶν δύο, πατὴρ τε καὶ υἱοῦ, τὸ προάγειν τὸ πνεῦμα ἐξ ἐαυτῶν· οὐκ ἄρα ἴδιον τοῦ πατρὸς· τὸ γὰρ ἴδιον οὐ κοινὸν οὐδὲ τὸ κοινὸν ἴδιον· ἀλλ' ἦν καὶ ἴδιον τοῦ πατρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ προάγειν τὸ πνεῦμα· δεῖ γὰρ ὁμολογεῖσθαι καὶ τοῦτο, τὸ τὸν πατέρα ἢ πατέρα τέλειον ἐξ αὐτοῦ γεννᾶν τε τὸν υἱὸν ἅμα καὶ προάγειν τὸ πνεῦμα, καὶ ὅλον τοῦτο αὐτῷ πατρικὸν ἀπονεμεισθαι (sic) ἰδιῶμα, ὥσπερ τῷ υἱῷ τὸ ἐξ αὐτοῦ γεννᾶσθαι καὶ τῷ πνεύματι τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι· καὶ πῶς κοινοῦται τὸ ἴδιον; εἰ μὴ καὶ πατὴρ καὶ υἱὸς; εἰς ἐν συνάγοντο πρόσωπον, κἀνευθεὶ μέλλοι Σαβέλλιος ἀναξῆν· τὸ γὰρ ἐν καὶ προσωπικὸν ἰδιῶμα ἐνὸς ἀνάγκη εἶναι πρόσωπον. Εἰ δὲ μὴ μία καὶ ἢ αὐτὴ, ἀλλ' ἄλλη μὲν ἢ παρὰ τοῦ πατρὸς, ἄλλη δὲ ἢ παρὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ πνεύματος· πρόσεις, ἢ ἀπλῶς αἱ δύο διάφοροι ἢ καὶ ἐναντίαι· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐναντίας ταύτας εἰπεῖν τῆς Μαρκιῶνος τοῦ Ποντικῆς καὶ Μανέτες τοῦ Πέρσου ἐστὶν αἰρέσεις τῶν ἐναντίας δύο προσθευόντων ἀρχὰς· εἰ δὲ ἀπλῶς αἱ πρόσεις διάφοροι, τίς ἢ τούτων διαφορά; καὶ πῶς τὸ ἐκ δύο διαφόρων τούτων ὑφ' ἑστέος ἐν καὶ ἀπλοῦν, ἀλλ' οὐκ ἢ δύο ἢ σύνθετον·

(7) Col. οὐκέτι..

(8) Col. κοινὸν τῶν τρ.

(9) Hæc et seqq. rursus ad verbum fere leguntur

in encycl. n. 21, p. 54. Εἰ πᾶν ὅπερ — οὐκ ἐστὶ δὲ ἡ τοῦ πν. προβολὴ κοινὸν τῶν τριῶν, κ. τ. λ.

(10) Mon. f. 457 a. ἰκανήν. In ep. encycl. f. 449 a, recte καὶ τὴν (al. in encycl. καὶ κοινὴν). Col. p. 285, καὶ καὶ τὴν ut in textu.

(11) Encycl. l. c. Τί μὴ κατ' ἀρχὰς ἐθαύρησαν αὐτῶν ὅλην ἐκκαλύψαι τὴν θεομαχίαν, ὥς οὐ μόνον τὸν υἱὸν εἶναι τὴν τοῦ πνεύματος προβολὴν ἐγκαθίστησιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πατὴρς ταύτην ἀπορροῦνται. Eodem pacto Nicetas apud Hugonem Etherianum l. i, c. 12, p. 1205: «At tamen Nicetas ex adverso instat dicens: Si omnibus quidem quæ divina dogmata bene meditantur, inambiguam et indubitabile constat, quoniam omne quod in zoarchica et omni conditricæ Trinitate similis modo conspicitur, aut communiter (ed. communicatur) de tribus prædicatur, aut singulariter de una persona dicitur: emissio autem similis modo secundum eandem processionem in zoarchica Trinitate dicta non est communis, unius utique omnino erit. Si autem hoc ita est, utrum Patris fatebuntur solius, an (et) Filii? Quorsum (Quorum ed.) si Patris? ecce quanquam noli, domesticam snam opinionem inficiabuntur: si vero Filii, heu quanta impietas! hanc enim Patri asserunt et Filio attribuunt.» — Nicol. Methon. c. 9: Πᾶν ὅπερ ἐπὶ τῆς ὑπερφουσίου τριάδος καὶ νοεῖται καὶ λέγεται, ἢ κοινόν ἐστι τῶν τριῶν ἢ ἐνὸς ἴδιον· ὃ δὲ μὴ τε κοινόν ἐστι τῶν τριῶν, μὴθ' ἐνὸς τινος τούτων ἴδιον, τοῦτ' οὐδ' ὅλως θεωρεῖται ἐν τῇ τριάδι· ἢ γὰρ φυσικόν ἐστι τὸ θεωρούμενον καὶ εἴη ἂν κοινόν· κοινὰ γὰρ πάντα τὰ φυσικά· ἢ οὐ φυσικόν, καὶ οὐδὲ κοινόν, ἀλλ' ἴδιον καὶ ὑποστατικόν τινος τῶν τριῶν. Ἡ τοῖνυν τοῦ πνεύματος προβολὴ, εἰ μὲν κοινὴ τῶν τριῶν εἶναι δοθεῖν, εἴη ἂν καὶ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἄρα ἐκπορευθήσεται τὸ πνεῦμα, καὶ ἀρὴ ἔσται αὐτὸ ἐαυτοῦ, καὶ αἷτιον ἅμα καὶ αἷτιατόν (ὅπερ οὐδ' οἱ τῶν Ἑλλήνων ἀνεπλάσαντο μυθοὶ) καὶ ἅμα οὐδὲ σύνθετον εἶναι διαφεύξεται, εἰ τὸ μὲν αὐτοῦ αἷτιον εἴη, τὸ δὲ αἷτιατόν (cf. supra cap. 4). Εἰ δὲ μὴ κοινὴ, ἀλλ' ἐνὸς ἴδια· εἰ μὲν τοῦ πατρὸς, οἰχίσσεται ἢ φύλιν τῆς κοινοτομίας μυσταγωγία· εἰ δὲ τοῦ υἱοῦ, τί μὴ φανερώς ὁμολογοῦσι τῆς καινοτομίας οἱ μυσταγωγοί, ὅτι τοῦ πατρὸς τέλειον αὐτὴν ἀφαιρουνται;

(12) Mon. αὐτῶν.

τὸν Υἱὸν προβολέα τοῦ Πνεύματος δογματίζουσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα τῆς προβολῆς ἀπελευθύνουσιν· οἱ ἀκόλουθον δὴπου καὶ τὴν γέννησιν τῇ προβολῇ συμμετατιθέναι καὶ συμμεταφέρειν, καὶ μὴδὲ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ τερατολογεῖν τὸν Πατέρα τὴν γέννησιν ἔχειν, ἵνα μὴ μόνον τοὺς ἡσε-
δηχότας· ἐξ αἰώνος κρύψωσιν (13), ἀλλὰ καὶ τῶν με-
μηγμένων ἐλέγχωνται μανικώτεροι (14).

λη'. [κζ'.] "Ἐτι δὲ εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς γε-
γέννηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ
ἐκπορεύεται, τίς ἡ καινοτομία τοῦ Πνεύματος, μὴ (15)
καὶ ἑτέρον τι [40] αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι, ὡς συνάγεσθαι
κατὰ τὴν θεολογικὴν γνώμην μὴ τρεῖς, ἀλλὰ τέσσα-
ρας τὰς ὑποστάσεις, μᾶλλον δὲ ἀπείρους, τῆς δὲ (16)
τετάρτης αὐτοῖς ἄλλην πάλιν προβαλλούσης (17), κά-
κείνης ἑτέραν, μέχρις ἂν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ὑπερ- B
ελάσῃ πολυθεΐας (18).

λη'. [κη'.] (19) Ἀλλὰ κακῶν κατ' αὐτὸν ἔστιν
ἀρεῖναι· ποῖον δὲ τοῦτο; εἰ πάντα ὅσα πρόσσει τῷ
Υἱῷ, τοῦ Πατρὸς; (20) λαμβάνων ἔχει, ἐκείθεν ἂν εἴη
λαβὼν (21) καὶ τὸ αἷτιον (22) εἶναι τῆς τοῦ Πνεύμα-
τος ἐκπορεύσεως· πόθεν οὖν ἡ ἐτεροκλήνης αὐτῇ φι-
λοτιμία, δι' ἧς ὁρᾶται μὲν ὁ Υἱὸς τῆς τοῦ Πνεύματος
ἐκπορεύσεως αἷτιος, τὸ δὲ Πνεῦμα, καίτοι τὸ ἰσότη-
μον ἔχον καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ὁμοταγῆς τε καὶ ὁμοτί-
μης; προεληλυθὸς οὐσίας; (23) τῶν ἰσων γερῶν ἀπ-
οστέρηται (24);

[41] λθ'. [κθ'.] Πάλιν αἷτιος ὁ Πατὴρ, αἷτιος δὲ
καὶ ὁ Υἱός· τίνα γοῦν (25) δικαιώσουσιν οἱ τῶν
ἀτομῶν διαίτηται τὴν αἰτίαν μᾶλλον ἔχειν; Εἰ
μὲν γὰρ τὸν Πατέρα, πῶς οὐκ ἐπείσεακτον καὶ νό- C
θον καὶ ὕβρις αὐτοῖς; καὶ αὐτὴ γε ἡ συσκευασθεῖσα
τιμὴ τοῦ Υἱοῦ, μάλιστα τὸ κύρος ἔχοντος; ἤδη ἄτε

A Filium productorem Spiritus prædicari, sed et
Patrem ab ea productione excludi; atque adeo
debebant etiam generationem una cum productione
transvertere, monstrosa asserendo futilitate, non
Filium ex Patre, sed Patrem ex Filio generari, ut
non solum omnes a sæculo impios obscurarent, sed
et insanis ipsis insaniore deprehenderentur.

37. Item si ex Patre Filius genitus est, Spiritus
vero ex Patre Filioque procedit, cur Spiritui nega-
tur, aliquid aliud etiam ex ipso procedere; ita ut
colligantur ex impia ista sententia non tres, sed
quatuor hypostases, imo infinitæ, dum quarta aliam
rursus produceret et illa aliam, donec ethnica
deorum multitudo superaretur.

38. Sed et illud potest in istos torqueri. Quale-
nam vero hoc? Si omnia quæcunque adsunt Filio
a Patre accepit, inde utique et hoc acceperit, quod
causa sit productionis Spiritus. Unde igitur iste in
partem alteram propensus favor, per quem cer-
nitur quidem Filii processionis Spiritus causa,
Spiritus autem, tametsi omnino æqualis et ex eadem
causa æquali ordine et æquali honore profectus
juribus æqualibus defraudatur?

39. Rursus causa est Pater, causa vero et Filius.
Utrum igitur isti rerum minime audendarum ar-
bitri magis esse causam pronuntiabunt? Si enim
Patrem, quomodo non adscititius et spurius et in-
jurius erit honor ab istis Filio vindicatus, præsertim
cum robur jam, quippe et potiores partes habeat
Pater? Si vero Filium, heu graviores temeritatem!

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(13) Col. ἐξ αἰώνων ἀπογορ.

(14) Ep. encycl. l. c. Οἱ ἀκόλουθον δὴπου καὶ
τὴν γέννησιν τῇ προβολῇ συμμετατιθέντας μὴδὲ τὸν
υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ τὸν πατέρα τερατολογεῖν
ἐκ τοῦ υἱοῦ γεγεννησθαι, ἵνα μὴ τῶν δυσσεβούντων
μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν μαινομένων ὥσιν πρωτοστάται.
Nicol. Methon. l. c. Ἀκολουθῶς καὶ τὴν γέννησιν
τῇ προβολῇ συμμεταθέντες οὐδὲ τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πα-
τρὸς γεγεννησθαι, ἀλλ' ἐμπαλιν τὸν πατέρα ἐκ τοῦ
υἱοῦ τερατολογήσουσιν.

(15) Μη deest in Mon.

(16) Mon. τῆς τετάρτης.

(17) Mon. αὐτοῖς ἄλλην προλαβούσης, κάκ.

(18) Mon. τὴν ἑλληνικὴν πολυθεΐαν ὑπερελάσων.
Verbotenius fere hæc in encycl. n. 19, p. 53 legun-
tur: "Ἐτι δὲ — ἐκπορεύεσθαι, ὡς συνάγεσθαι
κατὰ τὴν ἐκείνων θεομάχον γνώμην μὴ τρεῖς —
τῆς τετάρτης αὐτοῖς ἄλλην προβαλλούσης κακῆς
πάλιν ἑτέραν, μέχρις ἂν εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολυ-
θεΐαν ἐκπέσωσιν. Nicol. Methon. cap. 8: ἡ εἰ μὴ
τὸν υἱὸν, ἀλλ' ἑτέρον τι δοτέον ἐκ τοῦ πνεύματος ἡ
γεννᾶσθαι ἡ ἐκπορεύεσθαι, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκεί-
νων ἐκάτερον, ἵνα καὶ ἰσότημα τάχα καὶ ἰσοδύναμα
φυλαχθῇ· ὁμοφυῖς ἂν εἴη καὶ ἰσοδύναμον τὸ ἐκ τοῦ
Πνεύματος προαγόμενον τῷ προαγόντι καὶ τοῖς ἐξ ὧν
τοῦτο προήχεται· οὐκ εἴτι ἀρα τρεῖς, ἀλλὰ τετράς· ἔσται
τὸ προσσευόμενον· μᾶλλον δὲ εἰς ἀπειρον αἱ ὑποστά-
σεις οὕτω γε προχωρήσουσιν, ἀεὶ τῆς προαγομένης
τῇ προαγούσῃ τῆς αὐτῆς οὐσίας φύσεως καὶ δυνάμεως,
ἵνα καὶ τὴν ἑλληνικὴν πολυθεΐαν οἱ τὰ τοιάδε δοξά-
ζοντες παρελάσωσιν.

(19) In Cod. Mon. cap. xγ'.

(20) Mon. ἐκ τοῦ πατρὸς; sed ex deest in Vat. et
Pal.

(21) Mon. λαμβάνων

(22) Mon. αἷτιος.

(23) Col. αἷτίας.

(24) Mon. ἀποστέρηται. Fere eodem pacto Nico-
laus Methonensis apud Hugonem Ether. l. II, c. 11,
p. 1225: « Si omnia, quæcunque habet Filius, a
Patre accipiens habet, procul dubio et ex Patre
habet Spiritus emissionem. Unde (editio habet:
unum) ergo diversiclinia (ed. diversiclinia) hæc li-
beralitas, secundum quam Filius quidem ex Patre
acceperit ut sit et ipse Spiritus causa, Spiritus au-
tem, quanquam ad idem honoris habeat, et ex ejus-
dem substantiæ causa prodeat, tamen parili ho-
nore privatur, cum a Patre nequaquam accipiat
ut causa sit Filii aut alterius sui similis, nisi forte
injuriæ imputare crimen Patri quis audeat. » Græ-
cus textus (ex Cod. Mon. 66. f. 79 b. cap. 16.):
Εἰ πάντα ὅσα πρόσσει τῷ υἱῷ παρὰ τοῦ πατρὸς·
λαβὼν ὁ υἱὸς ἔχει, ἐκείθεν ἂν ἔχοι λαβὼν καὶ τὴν τοῦ
πνεύματος προβολήν. Πόθεν οὖν ἡ ἐτεροκλήνης αὐτῇ
φιλοτιμία, δι' ἧς ὁ μὲν υἱὸς ἐλαβε παρὰ τοῦ πατρὸς
τὸ αἷτιον εἶναι τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα, καί-
τοι τὸ ἰσότημον ἔχον καὶ τῆς αὐτῆς ὁμοταγῆς προ-
εληλυθὸς αἷτίας, ὅμως τῶν ἰσων γερῶν ἐστέρηται, μὴ
λαβὼν καὶ αὐτὸ παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ εἶναι αἷτιον ἡ
τοῦ υἱοῦ ἡ ἐτέρου τινὸς ὁμοφυῶς, εἰ μὴ καὶ ἀδικία,
προσάπτειν ἐγκλήμα τῷ πατρὶ τολμητίον;

(25) Monac., qui signat cap. 24, habet: οὖν.

Non enim sibi satis esse censuerunt in suæ impietatis ausu paternam causam dividere partemque illius Filio tribuere, nisi etiam potiore partem ei adimant et loco Patris Filium causam substituant Spiritui.

40. Quid ais? Accepit a Patre Filius ex ipso per generationem profectus alium quoque ejusdem naturæ producere? Quomodo igitur et ipse Filius producens ejusdem sibi naturæ Spiritum non communicavit, sicut ipse participaverat, similem virtutem et prerogativam, ut Spiritus itidem gloriam habeat alium consubstantiali producenti? Et tamen par erat, ut Filius, licet non ob aliud quiddam, at saltem ad Patris imitationem per operationes similes similitudinem conservaret.

41. Ego tamen neque hoc absurdum silentio prætermittam. Majorem asserere Patrem Filio, licet non natura (apage! consubstantialis est enim Trinitas), at ratione causæ permittit sacra vocis Dominicæ institutio, indeque derivata sanctorum nostrum Patrum traditio. Filium vero ratione causæ Spiritu majorem nec in divinis eloquiis audivimus, nec quemquam pium hactenus sensisse comperimus; impia tamen lingua non modo Filium ratione causæ Spiritu majorem facit, sed Patri propiorem.

42. Ad hæc: si causa Spiritus est Filius, quomodo non secunda pullulat causa in supremo super-

A καὶ τὸ πλεόν τοῦ Πατρὸς; Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς, ψευ τῆς βαρυτέρας τὸλμης! Οὐ γὰρ ἐνόμισαν ἀρκεῖν (26) αὐτοῖς εἰς ὅσον ἀσεθεῖν εἰλοντο διατεμεῖν (27) καὶ συμμερίζεσθαι τῷ Υἱῷ τὴν Πατρικὴν αἰτίαν (28), εἰ μὴ καὶ τὸ πλεόν ἀφαίρησιν (29) καὶ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς τῷ Πνεύματι τὸν Υἱὸν ἀντεισάξουσιν αἰτίον.

μ'. [λ'.] Τί λέγεις; Ἐλαθεν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς (30) ἐξ αὐτοῦ διὰ γεννήσεως προελθὼν καὶ προάγειν ἕτερον ὁμοφυῆς; [42] Πῶς οὖν καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς προάγων (31) ὁμοφυῆς τὸ Πνεῦμα οὐ μετέδωκεν, ὡς μετέλαθεν (32), τῆς ὁμοίας θυνάμεως; καὶ τιμῆς, ἵνα καὶ αὐτὸς πάλιν ὁμοφυοῦς ἔχη (33) προδῶν καὶ ὑποστάσει· ἐναγλατίζεσθαι; Καίτοι γε ἐχρῆν τὸν Υἱὸν, εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον τι, ἀλλ' οὖν γε πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς ἀναγόμενον μίμησιν ἐφ' ὁμοίαις ἀνεργείαις συνδιασώζειν (34) τὸ ὅμοιον (35).

μα'. [λα']. Ἐγὼ δὲ οὐδὲ ταύτην δοίην ἂν σιγῇ τὴν ἀτοπίαν (36) μερίζονα λέγειν, εἰ καὶ μὴ τῇ φύσει (ἀπαγε· ὁμοούσιος; γὰρ ἡ Τριάς), ἀλλὰ γε (37) τῷ αἰτίῳ τὸν γεγεννηκότα τοῦ γεννήματος μυσταγωγῇ μὲν ἡ δεσποτικῇ φωνῇ (38) διδάσκει δὲ μνηθεὶς ἐκείθεν καὶ ὁ τῶν ἱερῶν Πατέρων ἡμῶν (39) χορὸς· μερίζονα δὲ τῷ αἰτίῳ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν οὕτε θεῶν ἔστιν ἀκούειν Λογίων, ἀλλ' οὐδὲ (40) νοῦς εὐσεθεὶς μέχρι νῦν ἑάλω διανοηθεὶς· ἡ δὲ γε θεομάχος (41) γλώσσα οὐ τῷ αἰτίῳ [43] τὸν Υἱὸν μερίζονα (42) τοῦ Πνεύματος μόνον, ἀλλὰ καὶ (43) τῆς πατρικῆς ἐγγύτητος πορρωτέρω ποιεῖ (44).

μβ'. [λβ']. Ἐτι δὲ εἰ (45) αἰτίος τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, πῶς οὐκ ἂν εὐρεθείη (46) δευτέρον ὁμοφυόμενον

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(26) Mon. f. 457 b. ἀρκεῖν.

(27) Mon. διατελεῖν. Col. τὸ διατεμεῖν.

(28) Nil adeo solemne Photianis, quam solum Patrem αἰτίαν dicere omnemque αἰτίαν rationem a Filio removere. Id sæpius inculcat Marcus Ephes., ut in Confess. ap. Greg. Cpl. cod. Mon. 27 fr. 119 b. apud Georg. Scholar. ibid. f. 185 a.

(29) Col. ἀφαίρησιν.

(30) Mon. Ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς.

(31) In Mon. deest προάγων.

(32) Col. μετέδ. οὐ μετέλ.

(33) Col. ἔχει.

(34) Mon. Ὁμοίαις συνεργείαις διασώζειν.

(35) In Mon. Cod. cap. xē. Ex Photio ita Nicolaus Methon. cap. 17: Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς λαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ εἶναι αἰτίος τοῦ ὁμοφυοῦς πνεύματος, τὸ ὁμοφυῆς Πνεῦμα προάγων οὐ μετέδωκεν αὐτῷ τῆς αὐτοῦ δεσποτείας καὶ τιμῆς, ἵνα καὶ τοῦτο πάλιν ὁμοφυοῦς ὑποστάσει· προδῶν ἐναγλατίζεται; ἡ γὰρ δύναμις οὐ βεβούληται, καίτοι γε ὁρῶν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα μιμεῖσθαι καὶ φθονερὸς ὁ τοιοῦτος· (ἀλλ' ὅμως ἡμῖν ὁ πανάγαθος· εἴη, τὴν βλασφημίαν ἐπὶ κεφαλὴν τοῦ αἰτίου ταύτης ἐπάγων!) ἡ συκοφαντεῖται τοιαύτην δύναμιν [μὴ] ἔχειν, τοῦ πατρὸς ὅλον ἐξιδιωσαμένου τὸ πατρικὸν αἰτίον καὶ τῇ καθ' ἑαυτὸν ἀφορίσαντος ὑποστάσει· καὶ πλήν τῆς κατ' αὐτὸν ιδιότητος τὰλλα πάντα τὰ φυσικὰ προτερήματα κοινὰ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ παρέχοντος εἶναι.

(36) Mon. ταύτην δ'· δοίην τὴν ἀτοπίαν. σιγῇ.

(37) Mon. ἀλλὰ γε καὶ τῷ αἰτίῳ.

(38) Joan. xiv. 28. Patres textum intelligunt aut de humana Christi natura, aut de relatione originis

seu habitudine principii ad principiatum; illud latini, hoc Græci potissimum Arianis illis verbis abutentibus solebant regerere. Cf. Petav. De Trin. l. ii. c. 2.

(39) Mon. ἡμῶν πατέρων.

(40) οὐδὲ tres codd. habent.

(41) Mon. θεομάχος habuit; sed deinde τῷ ν superpositum χ.

(42) Col. μερίζω.

(43) Hic videtur τὸ πνεῦμα supplendum.

(44) Nicol. Methon. cap. 7: Ἐτι εἰ τοῦ υἱοῦ μερίζων ὁ πατὴρ τῷ αἰτίῳ καὶ ὁ υἱὸς μερίζων τοῦ πνεύματος τῷ αὐτῷ λόγῳ λέγοιτο· ἂν· καὶ τοῦ τοῦτο εἰρηται, τὸ εἶναι πῶς τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος· μερίζονα, εἰ μὴ παρὰ μόνον τὸν πορρωτέρω τὸ πνεῦμα ἢ τὸν υἱὸν τοῦ πατρὸς ἀποθούντων; « Si Filio Pater major est causa, et Filius major Spiritu eadem ratione ipsa diceretur. Et ubinam hoc dictum est, Filium aliquo modo majorem Spiritu, nisi ab illis tantum, qui Spiritum longius quam Filium a Patre rejiciunt. » Hæc Nicolai verba ita Gr. et Lat. profert Leo Allatus. Vind. syn. Ephes. c. 66, p. 480, 481; cum parvo discrimine eadem Gr. dat cod. Mon. 66. f. 77 b. cap. ζ'. Eodem pacto loquitur Barlaam monach. orat. 4, de proc. Sp. sancti. apud eum. Allat. l. c. p. 548 et Theophylactus apud Beccum. orat., de un. n. 67. (G. O. l. 219): Εἰ μερίζων ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ τῷ αἰτίῳ, εἴπερ καὶ ὁ υἱὸς ἔστιν τοῦ πνεύματος αἰτίος, ἔσται καὶ οὗτος μερίζων αὐτοῦ... τοῦ σοι τοῦτο ἐξυρῆται, μερίζονα τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος λέγεσθαι;

(45) εἰ deest in Monac. in quo signatur cap. 27.

(46) Mon. εὐρεθῇ.

αἴτιον ἐν τῇ ὑπεραρχίᾳ καὶ ὑπερφύει τῆς Τριάδος· ἀρχῇ· καὶ τὸ ἐκ αἰτιατὸν καὶ μὴδὲ πρὸς ὕδριν τῆς πρώτης ἀρχῆς μεμηχανημένον μόνον, ἀλλὰ καὶ (47) αὐτοῦ ἐκείνου, περὶ οὗ κατασχηματίζεται (48) ἡ τιμὴ· τὸ γὰρ μὴδὲ τινα χρεῖαν μὴδ' αὐτῷ μὴδὲ μηδενὶ (49) παρέχειν, ἀλλὰ μὴδ' ἀφορμὴν μηδαμῶθεν εὐρίσκειν ὥστε παρασχεῖν (50), πῶς οὐ μᾶλλον ἀποφανέται τὸν Υἱὸν (51) περιυδρισμένον καὶ τιμῆς ὀνόματι κακουροτέραν τὴν ὕδριν ποιεῖ· καὶ γὰρ τοῦ Πνεύματος πατρόθεν ἐξ αἰδίου (52) τὴν ἐκπόρευσιν ἀνευδὲς κακτημένου, ποιεῖς ἂν ἄλλης [44] προσηγορίας (53) ἢ οὐσιώσεως τὸ συμπλασθὲν αὐτοῖς αἴτιον ἐπιγνωσθήσεται (54) χορηγόν (55)·

μγ'. Πῶς δ' οὐκ εἰς δύο αὐτοῖς (56) διαμερισθήσεται τὸ Πνεῦμα· τὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ (57) ὡς ἀληθῶς καὶ πρώτως αἰτίου πρῶτον (ἀναίτιος γάρ)· τὸ δὲ ἐκ τοῦ δευτέρου καὶ (58) αἰτιατοῦ (οὐκ ἀναίτιον γάρ)· καὶ οὕτως δ' οὐ (59) τάξει μόνῃ καὶ σχέσει καὶ αἰτία τὴν τοῦ Πνεύματος ἐτερότητα καὶ παραλλαγὴν ἢ αἵρεσις δραματούργει, ἀλλὰ καὶ εἰς τετράδα ἀντὶ Τριάδος τὸ σέβας ἡμῶν (60) ἀποθεῖσθαι τοιμᾶ, μᾶλλον δ' οὐδὲν ἀνύδριστον καταλιπεῖν τῶν (61) ἐν τῇ ὑπεραρχίᾳ (62) Τριάδι καὶ Δημιουργῷ τοῦ παντός οὐδεμίαν παραλείπει σπουδὴν (63).

μδ'. [λδ'.] (64) Καὶ μὴν εἰ αἴτιος μὲν τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, ἀμφοῖν δ' (65) αἴτιος ὁ Πατήρ, εὐρεθήσεται τι αἴτιον ἐν τῇ [45] τελείᾳ καὶ τελειοποιῷ Τριάδι τοῦ μὲν κυρίως (66) καὶ πρώτου αἰτίου τῆς τελειότητος ἀπαληλαμένου (67), ἀτελὲς δὲ καὶ ἡμίτομον ἢ σύνθετον, ἐξ ἀτελοῦς καὶ τελείου τὴν σύνθεσιν ἀναδεγεγμένον (68). Καὶ σκοπεῖν ἔξεστιν, ὅπως ἡ μὲν μυθολογία ἐν τοῖς ἐν γενεῇ καὶ φθορᾷ τοῖς ἱπποκентаύρους πάλαι παίζουσα ἀναπλάττει, ἡ δὲ θεομαχία ἐν τοῖς αἰδίοις καὶ ἀναλλαιώτοις (69) ἢ τὸ ἡμίτομον ἢ τὸ ἐξ αἰτίου τε καὶ αἰτιατοῦ συμπεπλεγμένον αἴτιον οὐ φρίττει μετὰ σπουδῆς τερατολογούσα· καὶ οὐδέτερον αὐτῶν (70) τὸ ἀτελὲς παρα-

naturalique Trinitatis principio, eaque causata, et non in contumeliam primi principii solum excogitata, sed et illiusmet, in cuius favorem honor ille confingitur? Cum enim causalitas ista nullum omnino usum praestet, imo vero ne ansam quidem ullam praestandi reperire possit, quomodo non potius affectum contumelia Filium declarat eique sub honoris titulo injuriam atrociorē facit? Cum enim Spiritus processionem suam a Patre atque ab aeterno plenam nulla ex parte deficientem habeat, quamnam aliam productionem aut substantiae formationem conflictā ab ipsis causa poterit largiri?

43. Quomodo vero non ipsis Spiritus in duos dividetur, quorum alter a Patre, vera ac primaria causa, procedat (Pater quippe nullam aliam causam agnoscit), alter vero e secunda causataque causa (Filius quippe causam sui agnoscit Patrem), sicque non ordine duntaxat et relatione atque causalitate distinctionem Spiritus ac diversitatem haerēsis nobis exhibet et in medium producit, verum et in quaternitatem loco Trinitatis numen a nobis adoratum propellere audent, imo omittit nullum studium, ut nihil in sanctissima rerumque omnium Conditrice Trinitate ab injuriis maneat immune.

44. Verum enimvero si causa Spiritus sit Filius, utriusque autem causa sit Pater, reperietur in perfecta et perfectrice Trinitate causa quaedam a perfectione propriae primaeque causae remota et imperfecta potius ac semicausa vel composita, ex imperfecta atque perfecta compositionem suscipiens. Estque hoc loco observandum, quod veterum mythologia in rebus generationi corruptionique obnoxiiis hippocentauros olim per jocum confinxit, at istorum impietas in rebus sempiternis atque immutabilibus vel semicausam vel causam ex causa et causato conflictam serio praedicare non exhorrescit; quorum neutrum ab imperfectione se eximit:

VARIE LECTIONES ET NOTAE.

(47) καὶ deest in Mon.

(48) Mon. σχηματίζεται.

(49) Mon. α. μὴδὲν παρέχον.

(50) Sic Palat. et Monac.; Vatic. παρέχειν.

(51) Mon. τὸν περιυδρ.

(52) Col. π. καὶ ἐξ αἰδίου.

(53) Col. παράγων.

(54) Mon. συγνωσθήσεται.

(55) Cum his confer cap. 7 et cap. 31.

(56) Col. deest αὐτοῖς.

(57) Mon. καὶ deest.

(58) Item καὶ deest in Mon.

(59) δ' deest in Mon.

(60) Mon. ἡμῖν τὸ σέβας.

(61) τῶν deest in Mon.

(62) ὑπεραρχί Mon.

(63) Haec exornat ita Maximus Planudes syllogismo 2 (apud Georg. Metoch. G. O. H. 944. Arcud. Opusc. theol. aurea et cod. Mon. 27, f. 75 a. et 80 b.): 'Ἡ μὲν μονὰς ταυτότητος ἐστὶν αἰτία, ἡ δὲ διὰς ἐτερότητος· ὅθεν καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς μὲν ἐξ ἐνός τοῦ πατρὸς ὄντα τὸ ταῦτόν τῆς φύσεως ἀλλήλοις καὶ τῷ πατρὶ ἔχουσιν· ὡς δὲ δύο πά-

λιν ὄντα, ἑτερά ἐστιν ἀλλήλοις, καὶ τῷ πατρὶ κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ἀλλ' οὐ τὴν φύσιν· οὐ γὰρ ἐνὶ ταῦτα τὴν φύσιν ὄντα καὶ ἑτερα πάλιν κατὰ τὴν φύσιν εἶναι· εἰ μὲν οὖν ἄρα ἐξ ἐνός, τούτεστι μόνου τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ πνεῦμα προέρχεται, ἐν ἑσται καὶ ταῦτόν αὐτὸ ἑαυτῷ· εἰ δὲ ἐκ δύο, τούτεστι πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἑτερον ἑσται αὐτὸ ἑαυτῷ, ὡς ἂν ἄλλο μὲν ὄν τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἄλλο δὲ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἐπεὶ γὰρ ἄλλος μὲν ὁ πατήρ, ἄλλος δὲ ὁ υἱός, ἀνάγκη καὶ τὸ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ πνεῦμα ἄλλο καὶ ἄλλο εἶναι· τοῦτο δὲ ἄτοπον.

(64) In cod. Mon. cap. κγ'.

(65) δὲ deest in Mon.

(66) Mon. κυρίου.

(67) Mon. παρηλλαγμένον, ἐντελὲς δὲ κ.

(68) Nicolaus Methonens. cap. 20: Τερατώδεις δ' ἂν εἴη καὶ τὰ κατὰ τὸν υἱὸν πρόσωπον· ὅπερ τὸ αὐτὸ καὶ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν ἀναφέρεται, μὴθ' ὅλον αἴτιον, μὴθ' ὅλον αἰτιατὸν ὄν, ἀλλ' ἐξ ἀτελῶν ἐκατέρων συνθεθειμένον.

(69) Col. p. 287. ἀναλλοιώτοις, ut alias communiter.

(70) Mon. αὐτοῦ.

utrumque enim licet mutuam inter se pugnam conservent (is enim est impiæ sententiæ fructus) in eandem tamen imperfectionis notam conveniunt.

45 Præter autem dicta si unus est Spiritus, et eminenter atque proprie unus, quemadmodum et Pater et Filius vere atque ineffabiliter unus, quomodo non iniquum simul et absurdum fuerit, geminas eidem causas ascribere?

46. Ob has igitur aliasque his similes rationes tandem aliquando sensu vos vestræ impietatis afficiamini oportet et ad catholicæ atque apostolicæ Ecclesiæ sententiam relicta plurimorum errorum matre superstitione conveniatis; ac pura pietatis doctrina initiati addiscatis credere ex toto corde ac sine ulla mentis hæsitacione, quod quælibet quidem persona consubstantialis ac divinissimæ Trinitatis ineffabili ratione in communionem arctissimam cum natura jungantur, secundum vero hypostaseos rationem incommunicabilem inter se tueantur proprietatum characterem. Non enim ullum in ipsis aditum confusioni permittit distinctio; apage, sed sicut nullam partitionem seu divisionem illorum secundum naturam communio admittit, ita nec proprietates, quibus quælibet trium personarum distinguitur, in ullam prorsus confusionem permiscuntur. Et sicuti rursus Filius quidem generatur a Patre, permanet tamen inalteratam sibi conservans filiationis dignitatem, ita et sanctissimus Spiritus procedit quidem a Patre, manet vero incommutatam sibi servans processionalis rationem; et qua ratione

A χωρεῖ διαφεύγειν (71) · ἐκότερον γὰρ εἰ καὶ (72) πρὸς ἄλληλα προβάλλεται διαμάχεσθαι (τοιαῦτα γὰρ τῆς ἀσθεοῦς σπορᾶς τὰ (73) γεώργια), ὁμοῦ εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ ἀτελοῦς ὕβριν ἄμφω συνάγει (74).

[46] με'. [λε'.] (75) Χωρεῖ δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ ἔν ἐστι τὸ Πνεῦμα καὶ ὑπερφῶς τε καὶ κυριώως ἔν, ὥσπερ καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς εἰλικρινῶς τε καὶ ὑπὲρ λόγον ἔν, πῶς αὐτὸ (76) τὸ δυαδικὸν τῶν αἰτίων οὐκ (77) ἐκθεσμον ἅμα καὶ ἀδύνατον ἐπιγράφεσθαι (78);

με'. [λε'.] Διὰ ταῦτα (79) τοῖνον καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ ὅψ ἐ γούιν (80) ἀναλαθεῖν ὑμᾶς προσήκει συναίσθησιν τῶν ἡσθεμένων, καὶ τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἀντὶ τῆς πολυπλανοῦς δεισιδαίμονίας συνελθεῖν τῷ φρονήματι (81) καὶ μυηθῆναι μὲν καθαρῶς τὴν εὐσέβειαν, ἀναμαθεῖν δὲ πιστεύειν ἐξ ὅλου τοῦ νοῦ καὶ διανοίας μὴ δισταζούσης, ὡς ἕκαστον μὲν πρόσωπον τῆς ὁμοουσίου καὶ θεαρχικῆς (82) Τριάδος ἀφράστῳ λόγῳ εἰς κοινωνίαν μὲν ἀδιάστατον συνάπτονται τῇ φύσει, κατὰ δὲ τὸν τῆς ὑποστάσεως λόγον [47] ἀμετάβλητον φυλάττουσιν ἀλλήλαις τὸν τῶν ἰδιωμάτων χαρακτήρα · οὐ γὰρ χώραν δίδωσιν ἐν αὐτοῖς τὸ συγκεχυμένον ἐπιλεθεῖν ἢ διακρίσις · ἀπαγε · ἀλλ' ὥσπερ οὐδένα μερισμὸν ἢ διαίρεσιν ἢ (83) κατὰ φύσιν (84) κοινωνία παραδέχεται, οὕτως οὐδὲ τὰ ἐξ ὧν ἕκαστη τῶν τριῶν χαρακτηρίζεται, οὐμενούν εἰς οὐδέμιαν σύγχυσιν οὐδαμῶς (85) ἀναφύρεται (86). Ὅσπερ (87) δὲ πάλιν ὁ Υἱὸς γεννᾶται μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, διαμένει δ' ἀν ἀναλλοκίτων ἐαυτοῦ (88) τὸ τῆς υἰότητος συντηρῶν (89) ἀξίωμα, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ πανάγιον (90) ἐκπορεύεται μὲν τοῦ Πατρὸς, μένει δ' ἀμετάβλητον

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(71) Col. διαφυγεῖν.

(72) Mon. καὶ εἰ.

(73) εἰσπορᾶς.

(74) Argumentum, quo imperfectionis in Divinitate assertæ rei arguuntur Latini, sæpe apud theologos Photianos varie efformatum recurrit. Huc spectat Nicol. Methon. cap. 2: Εἰ ἔν τὸ Πνεῦμα καὶ τέλειον, ἐπεὶ καὶ θεός, εἰς δὲ θεός, ὅτι καὶ τέλειος, ὅτι καὶ ἀγαθός, ἐξ ἐνός ἂν εἴη: καὶ τελείου τοῦ ἀρχικοῦ αἰτίου, ὅπερ ὁ πατὴρ. Εἰ δὲ μὴ ἐξ ἐνός τούτου μόνου, ἀλλὰ καὶ τοῦ διοῦ, οὐτ' αὐτὸν ἄρα ἔν · πῶς γὰρ τὸ μὴ ἐξ ἐνός; οὕτε τὸ ἀρχικὸν αἶτιον ἔν, ἀλλὰ δύο, πατὴρ καὶ υἱός · καὶ οὐδέτερον τούτων τέλειον, ἀλλ' ἀτελὲς ἐκότερον, παρ' ὅσον δέσται ἀλλήλων εἰς τὴν προσαγωγὴν τοῦ πνεύματος · οὐδ' αὐτὸν ἄρα τὸ πνεῦμα τέλειον · πῶς γὰρ τὸ ἐξ ἀτελῶν; οὐδὲν γὰρ τέλειον ἐξ ἀτελῶν. Hugo Ether. l. ii, c. 10, p. 1204, 1205, non satis accurate hæc ita reddit: « Si unus est Spiritus et perfectus, quia Deus, et perfectus, quoniam bonus (nam quod perfectum non est, imo quod huiusmodi, bonum non est), ex una utique sit et perfecta et principali causa, quæ est Pater, unumquidque. Si autem non est ex uno, et hoc solo, sed et ex Filio, non idem ergo unum. Quomodo enim est, quod non ex uno, neque principali, causa una? Duo enim sunt Pater et Filius, et neuter eorum perfectus, in quantum sui ad invicem egent ad productionem. Non est igitur ipse Spiritus perfectus. Quomodo enim, cum sit ex imperfectis? Nihil ex imperfectis perfectum. » — In quibusdam videtur Hugo aliter legisse.

(75) In cod. Mon. cap. xθ'.

(76) Fortasse αὐτῷ et revera αὐτῷ habet. Col.

(77) οὐκ deest in Mon.

(78) Nicol. Methon, cap. 2 (supra c. 44, not. 8), cap. 15: Οὐκέτι ἔν καὶ μόνον τὸ Πνεῦμα · πῶς γὰρ τὸ μὴ ἐξ ἐνός μηδὲ μόνου; cap. 28: Ἴσθον μὲν οὐκ ἂν εἴη τὸ ἐκ δύο, ὡς φασί, τῷ ἐξ ἐνός · ἦν γὰρ καὶ αὐτὸ ἐξ ἐνός ἢ κάκεινος (ὁ υἱός) ἐκ δύο. Apud Hugon. Ether. l. ii, c. 21, p. 1226: « Quod ex duobus est, ei quod ex uno tantum, nunquam est æquale. Atqui Spiritus ex duobus est, cum Filius ex Patre solo nativitate habeat; ergo non est æqualis Filio Spiritus, sed aut major aut minor. »

(79) Mon. διὰ τοῦτο.

(80) Mon. ὁ ψὲ γούιν.

(81) En sua dogmata rursus catholicæ Ecclesiæ sententiam esse proclamant; non minoris confidentia suam doctrinam in ep. ad Aquilei archiepisc. vocat τὴν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐξαπλωμένην εὐσέβειαν.

(82) Mon. : ζωαρχικῆς.

(83) Mon. ἢ.

(84) Col. ἢ κατὰ τὴν φύσιν.

(85) Col. οὐδαμῶς.

(86) Mon. ἀναφύρεται.

(87) In C. Mon. hic incipit. cap. 50.

(88) Mon. f. 458 a. b. δ' ἀναλλοκίωτος ἐαυτοῦ

τὸ τ.

(89) Mon. τηρῶν.

(90) Mon. τὸ ἅγιον.

ἐαυτῷ συντηροῦν τὸ ἐκπορευτὸν· καὶ καθ' ὃν λόγον ἔξ ἀνατίου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα προῖον ἐτέρου (91) γέννησιν ἢ ἐκπέρουσιν οὐ θεωρεῖται (92), οὐδὲ διὰ τινος μεταβολῆς τὴν ἐκπέρουσιν αὐτοῦ καινοτομεῖ (93)· οὕτω δὲ καὶ ὁ Υἱὸς γεννώμενος ἔξ ἀνατίου τοῦ Πατρὸς οὕτε διὰ γεννήσεως, οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδὲ δι' ἐκπορεύσεως (94) οὐδεμίαν ἂν θεωργίαν οὐδενὸς ὁμοφυοῦς ἀνάσχοιτο ὑποβαλεῖν (95) οὐδὲ σχέσεως ἐτέρας ἐπισαγωγῇ τὸ προνόμιον ἐπινοθεύειν τῆς υἰότητος (96).

[48] μζ'. [λζ'.] Ἐκεῖνο δὲ μὴ καθοριῶντα δικαίως ἂν σε γραφομένη ἐκουσίῳ πληρώσεως. Εἰ μὲν γὰρ κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως ὁ Πατὴρ προβάλλεται τὸ Πνεῦμα, τῆς αὐτῆς (97) δὲ φύσεως ἡ Τριάς, τότε δὴ τότε μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων συγγενῶν ἀτοπημάτων, ἐκ τίνος (98) ἂν ἀφορμῆς ἐξώρμας μυθολογεῖν τὸ δυσεξήγημα; Οὐ γὰρ μόνον εἰς προβολέα τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς ἂν σοι μετεβάλλετο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα εἰς-τε τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν καὶ τὴν ἰδίαν προβολὴν ἐτέμνετο τε καὶ κατεμερίζετο· καὶ σιγῇ τὰλλα ἔχεται, ὅτι τε ἀμεινον (99), καὶ οὐδὲ τῷ ῥήματι τὰ ἀτοπώτερα (1) μὴ προφερόμενα τοῖς νοουεχῶς καὶ σὺν εὐλαθείᾳ διερευνῶσιν οὐκ ἀδύνατον ἔχει τὴν κατανόησιν. Ἄλλ' οὕτω μὲν εἰ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, οὐχὶ δὲ τῷ λόγῳ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ὁ Πατὴρ τὸ Πνεῦμα εἰ τις (2) προβάλλεσθαι τερατεύσοιτο (3). Εἰ δὲ καθὼς Πατὴρ ὁ Πατὴρ ἱερολογεῖται προβάλλειν τὸ Πνεῦμα καὶ τοῖς (4) εὐσεβέσιν οὐκ ἐπιδοσάζεται· οὕτε ὁ Υἱὸς, καθὼς θεολογεῖται ὁ Υἱὸς, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος προβολῆς τὸ τῆς υἰότητος καινοτομήσει (5) ἀξίωμα, οὐδὲ τῷ Πατρὶ (6) περικόψας εἰς ἑαυτὸν μεταστήσει τὴν αἰτίαν τοῦ προβλήματος, ὥσπερ οὐδὲ τῆς περὶ αὐτὸν ἀστασιάστου τε καὶ ἀρρέεστου (7) γεννήσεως. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι ταῦτα φύσεως, [49] καθ' ἣν ἡ κοινωνία δοξάζεται, ἀλλ' ὑποστάσεως ἰδιώματα, δι' ὧν τὴν (8) ἐν τῇ Τριάδι θεολογοῦμεν διάκρισιν (9).

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(91) Mon. προῖον ἐτέραν γ.
(92) Mon. οὐ θεωρεῖται. Ad marginem : ἴσως· οὐ θεωρεῖται.

(93) Col. καινοτομεῖ.

(94) Mon. οὕτε διὰ γεννήσεως, οὕτε μὴν δι' ἐκπ.

(95) Mon. ὑπολαβεῖν.

(96) Conferantur ista Nicolai Methon. c. 4. med. Πῶς εἰς υἱὸς, πῶς ἀπλοῦς; ὁ μὴ μόνον υἱὸς, ἀλλὰ υἱοπάτωρ δὴ τις ἀναφαινόμενος ἐκ τοῦ μὴ γεννησθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα προάγειν ἐξ ἑαυτοῦ, ὅπερ ἦν τοῦ πατρικοῦ ἰδιώματος. Marcus Ephes. syllog. 1 (cod. Mon. 27. f. 180 a) : Εἰ οὖν ἀντίθεσις διακρίνει τὰ θεῖα πρόσωπα... καὶ ἄμφω τὰ ἀντικείμενα συνελθεῖν ἐφ' ἐκάστου τούτων ἀδύνατον· οὐδ' ἄρα τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν συνελεύεται (καὶ ταῦτα γὰρ ἀντικείμενα), οὐδ' ὁ υἱὸς αἰτιατὸς ὁμοῦ καὶ αἴτιος ἔσται, καθάπερ οὐδ' υἱὸς ὁμοῦ καὶ πατὴρ. Sic et ejusd. Confess. ibid. f. 115 a. — Ad finem cap. λζ'. Col. p. 288 hoc habet Scholion : Ἐπὶ ῥήματι ἀφοριστικόν· εἰρημένους ἐπιλεγόμενον· περιορίζει γὰρ καὶ σημαίνει, ὅτι ταῦτα μὲν οὕτως.

(97) Mon. αὐτῶν.

(98) Mon. ἔκ τινος.

(99) Palat. et Mon. ὅτι τε ἀμ.

A Spiritus ex Patre nullam agnoscente causam prodiens alterius generationem vel processionem divinam non operatur, nec per ullam mutationem processionem suam innovat, ita sane et Filius ex Patre principii experte generatus neque per generationem, imo vero neque per processionem poterit ullam aliam consubstantialem personam producere, aut aliam superinducendo relationem filiationis adulterare prærogativam.

47. Illud autem si nolis intelligere, merito te spontaneæ arguam cæcitat. Si enim secundum rationem naturæ Pater producit Spiritum, cum ejusdem naturæ sit Trinitas, tunc sane una cum multis aliis affinis absurdus esset tibi aliqua occasio impiæ hujus fabulæ confingendæ. Non enim solum in productorem Spiritus posses Filium convertere, sed ipsummet Spiritum tum in Filii generationem tum in sui ipsius productionem scindere ac partiri; pressis interim silentio cæteris absurdis, quæ etiam nullo prodita verbo a prudentibus piisque perscrutatoribus melius ac facilius intelliguntur. Atque ita quidem, si quis ratione naturæ, non vero ratione hypostaseos propria a Patre Spiritum produci fingeret. Cum tamen Pater Spiritum producere et sacris dicatur eloquiis et a catholicis constantissime credatur, profecto nec Filius, quatenus Filius prædicatur, per Spiritus productionem filiationis gradum sibi immutabit, nec Patri ademptam ad se trahet Spiritus causationem, quemadmodum nec causationem pacatissimæ purissimæque sui generationis. Neque enim prorsus hæc sunt naturæ, secundum quam communio prædicatur, sed hypostaseos proprietates, per quas divinam in Trinitate distinctionem confitemur.

(1) Mon. ἀτοπώτερα.

(2) Sic Vat. f. 201 b.; Palat. f. 227 a.; Monac. breviter : ὁ π. τὸ πνεῦμα προβάλλοιτο.

(3) Col. τερατεύοιτο.

(4) Mon. τῆς.

(5) Mon. καινοτομήσει. Col. καινοτομήσει.

(6) Mon. τοῦ πατρὸς.

(7) Col. ἀστ. καὶ ἀρρ. Sine te.

(8) Mon. τὰ ἐν τρ.

(9) Enucleatius et plura argumenta connectendo Marcus Ephes. syllog. 10 (cod. Mon. 27. f. 245 a) : Τὸ τῆς θεότητος αἴτιον ἢ τῶν ὑποστάσεων ἔστιν ἴδιον τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ κατὰ τοὺς λατίνους, ἢ τῆς αὐτῶν φύσεως ἢ ἐνεργείας τινός. Εἰ μὲν οὖν τῶν ὑποστάσεων ἔστιν (sic accent. in cod.) ἴδιον, πῶς οὐ δύο τὰ αἴτια; δύο γὰρ καὶ αἱ ὑποστάσεις, καθάπερ καὶ τὰ αἰτιατὸν δύο προσὸν ὑποστάσεις δύο καὶ τὰ αἰτιατὰ πάντως εἰσάγει. Εἰ δὲ τῆς αὐτῶν φύσεως, ἐξισάσει πάντως αὐτῇ καὶ οὐκ ἐπὶ πλέον ἔσται· τὸ γὰρ πνεῦμα οὐκ ἔστιν αἴτιον· εἰ τι ἄρα πατὴρ καὶ υἱὸς φύσις, τοῦτο θεότητος αἴτιον, καὶ εἰ τι θεότητος αἴτιον, τοῦτο πατὴρ καὶ υἱὸς φύσις· ἀλλότριον ἄρα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ φύσεως, ὥσπερ καὶ τοῦ αἰτίου ἀλλότριον. Καὶ ἔτ. Μακεδόνιον οἱ Λατῖνοι μέμφοιται! Εἰ δὲ ἐνεργεία;

48. Esto. At inquit nonnulli hæreticos dicere : A Quomodo non manifeste repudiatis præconem illum Ecclesiæ orbisque doctorem Paulum, cœlestem illum virum, qui ingenti vereque cœlesti exclamat voce : *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem : Abba, Pater* ¹¹. Si igitur Paulus dogmatum rectorum norma Spiritum dicit e Filio procedere, quomodo qui hoc non admittunt, ipsum mysteriorum cœlestium doctorem non repudiant? At quis, quæso Paulum arcanorum mysteriorum doctorem calculis omnibus respuit, an is qui eum Christo magistro suo et communi Domino contradicentem ostendere nititur, an vero qui ipsius cum illo consensionem concordiamque reveretur ac celebrat? Si enim Dominus quidem Spiritum ex Patre procedere docet, Paulum vero inducit hæresis asserentem ex Filio, uter quæso, illum repudiat? Imo potius is illum repudiat, qui contradictionis adversus Dominum eum accusat inevitabilemque temeritatis poenam sibi acquirere eum contendit. Vides, quomodo orbis universi doctorem doctoris honore haud exuere nosti, quomodo eum, qui nos ad pietatem ducit non veneratione obsequiove prosequeris, sed infamia atque ignominia inspergis. Sed nihil præter morem suum hic agit hæresis. Quæ enim ipsum Filium Verbumque Dei calumniata fuit, quod secum ipse aliquando pugnarit, quomodo non sibi consentanea facit, dum et genuinum ejus famulum et discipulum ipsi contraria dicentem objicit eumque ostendere nititur magistri sui correctorem?

49. At ubinam, quæso, Paulus affirmat, *Spiritum procedere a Filio*? Esse quidem Spiritum Filii (neque enim alienus est; absit) et ille dixit et Dei Ecclesia confitetur ac prædicat; *procedere autem ex Filio* neque ex illius divina lingua prodiit, neque ullus

¹¹ Galat. iv, 6.

μη'. [λη'.] Εἴεν. Ἀλλὰ γὰρ φασὶ τινες τοὺς αἰρεσιώτας λέγειν· Πῶς δὲ τὸν κήρυκα τῆς Ἐκκλησίας, τὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον οὐκ ἂν ἀλοίητε παραγραφόμενοι Παῦλον; ἐκείνον τὸν οὐράνιον ἄνθρωπον, ὃς μέγα τε καὶ ὡς ἀληθῶς οὐράνιον ἀνακέκραγεν· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν (10), κρᾶζον· Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. Εἰ οὖν Παῦλος ὁ τῶν ὀρθῶν δογμάτων γνώμων τὸ Πνεῦμα λέγει ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, πῶς οἱ μὴ τοῦτο παραδεχόμενοι αὐτὸν τὸν μυσταγωγὸν τῶν οὐράνιων παραδέχονται (11); Καὶ τίς ἐστι Παῦλον τὸν θεωρὸν τῶν [50] ἀπορρήτων ὃς ἀπάσαις ψήφοις παραγράφεται (12), ὁ πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ καὶ κοινὸν Δεσπότην ἀντιφωγγόμενον ἐπιδείξαι (13) σπουδαζῶν, ἡ ὁ τὴν πρὸς αὐτὸν συμφωνίαν αὐτοῦ διὰ σεβάσματος ἀγων καὶ ἀνυμνῶν; Εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι μυσταγωγεῖ, Παῦλον δὲ ἡ αἵρεσις δογματίζειν εἰσάγει ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τίς ἂν εἴη ὁ παραγραφόμενος (14); μᾶλλον δὲ ὁ γραφόμενος αὐτὸν Δεσποτικῆς ἀντιλογίας καὶ δίκην ἀφυκτον τοῦ τολμήματος χρεωστῆν (15). Ὅπως ἔγνωσ τὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον τῶν διδασκαλικῶν γερῶν μὴ ἀποστρεφῆν, ὅπως τὸν πρὸς τὴν (16) εὐσέβειαν ὁδηγὸν ἀντὶ τοῦ δι' αἰδούς ἄγειν καὶ σεβάσματος ἐπιβήρην γνώμη δυσφημεῖς (17). Ἀλλ' οὐδὲν ἡ αἵρεσις (18) καινότερον τοῦ συνήθους ποιεῖ. Ἡ γὰρ αὐτὸν συκοφαντήσασα τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς διαφωνίαν ἐκπεσεῖν, πῶς οὐκ ἀκόλουθα πράττει (19) ἑαυτῇ καὶ τὸν αὐτοῦ γνήσιον θεράποντα καὶ μαθητὴν εἰς ἀντιλογίαν (20) ἀντανιστώσα καὶ φιλονεικοῦσα δεῖξαι τοῦ διδασκάλου διωρθωτὴν (21)

μθ'. [α'.] Πού (22) δὲ Παῦλος ἂν ἐλέγει (23) τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι τοῦ [51] Υἱοῦ; εἶναι μὲν (24) γὰρ τοῦ Υἱοῦ (οὐδὲ γὰρ ἄλλότριον· μὴ γένοιτο!) κάκεινος εἶπε καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία συνομολογῇ καὶ συνεπίσταται· ἐκπορεύεσθαι δὲ ἐκ τοῦ

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

τινός ἐστιν ἴδιον, ζητητέον αὐθις, εἰ προσωπικὴ ἐστὶν αὕτη ἢ φυσικὴ· καὶ εἰ μὲν φυσικὴ, φυσικῆς τινός (sic in cod.) ἐνεργείας ἔσται τὸ πνεῦμα ἄλλότριον, κἀντεῦθεν δὴ καὶ τῆς φύσεως, εἰ δὲ προσωπικῆ, πρὸς τὸν ἐν πρόσωπον ὡρισμένως ἀνενεχθήσεται· μία γὰρ τῇ ἀριθμῷ προσωπικῇ ἐνεργείᾳ πάσαις ἀνάγκαις ἐνός ἔσται προσώπου πρὸς τὴν ἐνέργημα τείνουσα· μάτην ἄρα λατῖνοι τὴν μίαν τῇ ἀριθμῷ προβλητικῇ ἐνεργείᾳ τε καὶ ἰδιότητι τῇ πατρὶ καὶ τῇ Υἱῷ διδῶσι.

(10) Monac. cum plurimis N. T. edit. ἡμῶν.

(11) Palat. f. 227 a. Vatic. f. 202 a. habent : παραγράφονται, quod hic postularet particulam negativam, unde Monac. Cod. lectionem prætulimus. Reipsa Col. p. 289 habet : οὐ παραγράφονται. Hucusque verba adversariorum; abhinc Photius contra eos arguit.

(12) Mon. f. 459 a. παραγράφετε.

(13) Mon. δεῖξαι.

(14) Mon. habuit παραγραφόμενοι sed postea correctum est.

(15) Mon. χρεωστῶν.

(16) Τὴν deest in Mon.

(17) Mon. δυσφημεῖν.

(18) Mon. διαίρεσις.

(19) Mon. πράττεις.

(20) Col. Εἰς τὴν ἀντὶλ.

(21) Suam de eodem textu disputationem in ep. ad Aquilei. his verbis introducit Photius : Ἀκούω δὲ τούτους θρασυνομένους κατὰ Παύλου καὶ κατὰ τοῦ κοινῶς δεσπότης καὶ διδασκάλου τὸν θεῖον Παῦλον εἰς συνηγορίαν τῆς οἰκείας προβαλλόμενους αἰρέσεως· ἐξαπέστειλε γὰρ, φασίν, εἰπὲν, ὁ θεὸς τὸ πν. κ. τ. λ. Ἀλλ' οὕτως τοῦτο ῥητὸν τὴν οἰκείαν κρατῦναι ἀμαθίαν νομίζοντες ἐκείνο γινωσκέτωσαν, ὡς ἐν οἷς τοῖς τοῦ Παύλου ῥητοῖς ὑπολαμβάνουσιν ἐπεριδεσθαι, ἑαυτοὺς μᾶλλον ἀμαρτάνοντας ἐξελέγχουσιν.

(22) Mon. ἰαν.

(23) Sic tres nostri codd.; fort. ἔλεγε. Col. Παῦλος, ἄνθρωπε, λέγει. Ex ἄνε λέγει ortum illud ἂν ἐλέγει.

(24) Mon. εἰ μὲν γάρ.

Υιού, [51] οὕτε διὰ τῆς ἐκείνου θεορρήμονος γλώττης προελήλυθεν, οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν εὐσεβῶν οὐδεις (πολλοὺ γε καὶ δεῖ συκοφαντίας τοιαύτης) ἐγράψατο, ἀλλ' οὐδ' ἀκοῇ τὸ δύσφημον (25) ἀνάσχοιτο δέξασθαι.

ν. [β'.] Εἶπεν ὁ Παῦλος, ὁ τῷ δρόμῳ τοῦ θείου κηρύγματος βραχύτερον αὐτοῦ τῆς σπουδῆς τὸ τῆς οἰκουμένης ἐλέγξας μέγεθος, *Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ*. Διὰ τί οὖν μὴ καὶ σὺ τοῦτο λέγεις, ἀλλὰ κακουργεῖς καὶ τὰ ἄνω κάτω ποιεῖς καὶ διαστρέφεις τὸ ῥῆμα τοῦ κήρυκος· καὶ, τὸ βραχύτερον, τὴν σὴν διαστροφὴν καὶ βλασφημίαν εἰς τὴν τοῦ διδασκάλου παραπέμπεις φωνήν (26);

να'. [γ'.] Ἐφη, *Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ* (27)· καλῶς γε καὶ θεοσφώς. Σὺ δὲ τί ποτε (28) παραχαράττεις τὴν φωνὴν καὶ ἂ μὲν (29) εἶπεν οὐ λέγεις, ἀ δὲ οὐδ' ἐνενόησεν ὡς ἐκείνου λέγοντος κηρύττειν οὐκ ἐρυθρίῃς; *Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ*· [δ'.] οὐδὲ γάρ, οὐδ' ἦν ἄλλως βέλτιον εἰπεῖν· (30) καὶ γὰρ ὁμοφυῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ ὁμοούσιον καὶ τῆς αὐτῆς δόξης καὶ τιμῆς [52] καὶ κυριότητος· ὁ τοίνυν λέγων· *Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ*, τῆς φύσεως μὲν ἐκδιδάσκει τὸ ἀπαράλλακτον, τὴν δὲ αἰτίαν οὐδαμῶς (31) συνεισάγει (32) τῆς ἐκπορεύσεως· καὶ τὴν μὲν κατ' οὐσίαν οἶδεν ἐνότητά, τὸν δ' (33) ὁμοφυῆς προαγαγόντα τὴν ὑπόστασιν οὐ μενοῦν οὐδαμῶς (34) συνανακηρύττει, οὐδὲ τὸν αἰτίον ὑποδείκνυσι (35).

νβ'. [ε'.] Τί δέ; Οὐ θεολογεῖται παρὰ πᾶσι καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι τοῦ Υἱοῦ· Ἀρ' οὖν σὺ (36) διὰ τοῦτο καὶ (37) γέννησιν ἀναστρέψεις αὐτῷ (38); Εἰ δ' ὁ Πατὴρ λέγεται μὲν τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὅτι γεγέννηται, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁμοούσιος· εἰ βούλει δὲ καὶ ὅτι γεγέννηται (39)· πῶς ἐνταυθὰ σοι *Τὸ Πνεῦμα* ῥηθὲν (40) τοῦ Υἱοῦ ἀντὶ τοῦ λέγειν αὐτὸ αἰτίον καὶ προαγωγὸν εἰς τὴν τοῦ προαγομένου καὶ αἰτιατοῦ τάξιν παρὰσῶρη; Εἰ γάρ πού σε καὶ ἂν ἀσεθεῖν διὰ τῆς τῶν φωνῶν ὁμοιότητος ἔρω; κατεῖχεν, ἐπίσης μὲν ἂν ἥς ἀσεβῶν ὥσπερ προβολέα τὸ Πνεῦμα λέγων τοῦ Υἱοῦ, οὕτως καὶ τὸ ἀνάπαλιν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν· πλὴν ἀλλ' ἦ γε πλάνη διὰ τινος ἂν ἀφορμῆς καὶ παραδειγματος εἰδοῦναι προέλαι· νῦν δέ σοι καὶ τὸ ἄλογον θεομαχεῖ (41) καὶ τὸ θεομάχον πρὸς τὸ ἐμπληκτον περὶ (42) τῆς ὑπερβολῆς φιλονεικεῖ καὶ ἀντερίζει.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(25) Mon. βλάσφημον.

(26) Ep. ad Aquilei.: *Τὸ Πνεῦμα* τοίνυν τοῦ Υἱοῦ ὁ μετάρσιος ἄνθρωπος λέγει ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς· λέγε καὶ σὺ τὴν αὐτὴν τῷ Παύλῳ φωνήν. Ἔστι γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ἐπεὶ μὴδ' ἄλλότριον μὴδ' ἀντιφθεγγόμενον αὐτῷ, μὴδ' ἀντινομοθετοῦν ὥφθη ποτὲ· ἀλλ' ὅτι ὥσπερ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ δυνάμεως, οὕτως καὶ τῆς αὐτῆς βουλῆς καὶ γνώμης καὶ τῆς αὐτῆς ὁμοῦς πρὸς τὸ ἐν, ἐξ οὗ τὸ μὲν γεγέννηται, τὸ δὲ ἐκπορεύθη, συννεύσεως, εἶπεν εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Οὕτω κακῶν λέγεσθαι· οὐδεὶς αὐτοῦς αἰρέσεως ὁ γραφόμενος. Οὐχ εἶπεν Ἐκπορεύεται τοῦ Υἱοῦ. Ἀν τοῦτο τινες λέγωσι, καὶ τὴν Παύλου διδασκαλίαν ὑβρίζουσι καὶ δόξῃ; εἰρετικῆς αὐτοῦς ἐνόχους δεικνύουσιν.

(27) Col. τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καλῶς.

(28) Col. τί δὴ ποτε.

(29) Mon. f. 459 a. δι' ἂ μὲν εἶπ.

(30) Mon. ἐρπεῖν habuit, sed correctum est;

A unquam catholicorum talem ei calumniam affinxit suis scriptis; tantum abest ut id factum fuerit, ut nec audire ejusmodi blasphemiam catholicus quis sustinuerit.

50. Dixit Paulus, qui cursu divinæ prædicationis brevior suo studio telluris magnitudinem ostendit, *Spiritum Filii sui*. Cur igitur non et tu hæc dicis, sed fraudulenter agis, omnia susdeque vertis et pervertis præconis verbum, quodque gravius est, tuam istam perversionem et blasphemiam in doctoris vocem intrudis

51. Dixit *Spiritum Filii*. Recte admodum et sapienter et divine. Tu vero quorsum depravas hanc vocem et quæ quidem dixit non dicis, quæ vero ne cogitavit quidem, quasi ab illo dicta jactare non erubescis? *Spiritum Filii sui*. Neque enim poterat id aliter aptius enuntiari. Est enim Spiritus ejusdem ac Filius naturæ et substantiæ, gloriæ, honoris et potestatis. Qui ergo dicit *Spiritum Filii sui*, naturæ quidem edocet perfectam sine ulla differentia similitudinem, (et identitatem) causam vero processionis nusquam inducit; ac substantiæ quidem unitatem agnoscit, eum vero qui consubstantialiter produxit hypostasim, nullatenus declarat, nec causam subinducat.

52. Quid vero? Nonne ab omnibus theologice dicitur et Pater esse Filii? Ergo propterea et tu generari a Filio Patrem affirmabis? Quod si Pater dicitur Filii, non quia generatus, sed quia consubstantialis est, vel si vis, et quia genitus fuit (Filius), quomodo hic tu audiens *Spiritum Filii* non causam eum ac productorem asseris, sed in producti et causati ordinem traducis et detrudis? Nam si forte impium te exhibere per vocum similitudinem cupiebas, æque existeres impius dicendo Spiritum productorem Filii, quam si dicis vice versa Filium productorem Spiritus; nisi quod hic error per quamdam veri speciem procedere et exemplo confirmari videretur. Nunc vero et absurditas tua existit impia et impietas cum stultitia de præcellentia contendit ac litigat.

D ἄλλως in marg. suppletur

(31) Col. οὐδαμῶς.

(32) Mon. συνάγει.

(33) Mon. οὐδ' ὁμοφ.

(34) Col. οὐδαμῶς.

(35) Mon. ἀποδείκνυσι.

(36) Mon. omittit σὺ.

(37) Col. τὴν γέν.

(38) In ep. ad Aquilei.: Εἰ δ' ὅτι λέγεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο φαντάζονται καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ δογματίζουσιν ἐκπορεύεσθαι· λέγεται γὰρ ὁ Πατὴρ πανταχοῦ τοῦ Υἱοῦ, καὶ πολλοὺς δ' ἂν οἱ τοιοῦτοι προβολία; καὶ αἰτία τοῦ Πνεύματος ὑποστήσονται.

(39) Col. ὅτι γεγέννησεν· πῶς.

(40) Mon. ῥηθῇ.

(41) Mon. θεολογεῖ.

(42) Περί omittit Mon.

53. Prædicat igitur Ecclesia et Filium esse Patris A et Patrem esse Filii; sunt enim consubstantiales; neque tamen quia dicitur generatus Filius a Patre et Pater dicitur esse Filii, idcirco vicissim affirmare licebit Patrem a Filio generari. Ita ergo quando dicimus Spiritum esse Patris ac Filii, consubstantialitatem quidem ejus cum utroque ex vocibus istis colligimus; scimus autem Spiritum consubstantialem esse Patri, quia ex ipso procedat, atque consubstantialem Filio, non quia procedat (absit! nam nec Filius consubstantialis est Spiritui propter generationem), sed quia ex una indivisaque causa ab æterno simul eodemque ordine uterque prodit.

54. *Spiritum Filii sui.* Intellige, sodes, nec velis divinam salutaremque vocem præconis veritatis in perniciem materiam tibi convertere. Non est operum respicere, non est ad hoc ingenio acutiori opus, quod valeat in additiua mysteria penetrare. Aliud significat *Spiritus Filii sui*, et aliud denotat *Spiritus ex Patre procedens*. Nec te similitudo casuum in casum irreparabilem compellat. Multa enim verba, quæ simili efferuntur vocis forma, similem sensum nullatenus exhibent, plurimaque tibi hoc loco verba ejusmodi recenserem, nisi contumacia tua meum studium in desidiam verteret.

55. Tu vero forsitan affirmaveris, imo tuis serviens legibus omnino cogaris ab hac non recedere absurditate: quoniam Filius non solum splendor Patris et lumen de lumine a nostris theologis nuncupatur, sed et ipse ait: *Ego sum lux mundi*, et quoniam est lumen lumini consubstantiale, Filius

νγ'. [ζ'.] Ἱερολογεῖ τοίνυν ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ· καὶ γὰρ ὁμοούσια· καὶ οὐ δὴπου διότι θεολογεῖται γεγενῆσθαι ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ διότι λέγεται καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο καὶ [53] ἀνάπαλιν δυσφημήσωμεν (43)· οὕτως οὖν χάπειδ' αὐτῶν (44) ἱερολογούμεν τὸ Πνεῦμα εἶναι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ μὲν ὁμοούσιον πάντως πρὸς ἐκάτερον (45) ταῖς φωναῖς συνεισάγομεν· ἴσμεν δ' ὅτι ὁμοούσιον μὲν ἐστὶ τῷ Πατρὶ, διότι ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται· ὁμοούσιον δὲ τῷ Υἱῷ, οὐχ ὅτι ἐκπορεύεται (ἅπαγε· ἐπεὶ μὴδὲ χάκεινος (46) αὐτῷ διὰ τὴν γέννησιν), ἀλλ' ὅτι ἐξ ἐνὸς καὶ ἀμερίστου αἰτίου πρὸ αἰώνων τε καὶ ὁμοταγῶς ἐκατέρω ἡ πρόδοσις (47).

νδ'. [η'.] Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ (48). Σύνες, ὦ οὗτος, καὶ μὴ τὴν τοῦ κήρυκος τῆς ἀληθείας θεόσοφόν τε καὶ σωτήριον φωνὴν ὀλεσθρίου πάθους σαυτῷ συσκευάζῃς (49) ὑπόθεσιν. Οὐκ ἔστιν ἐργώδης ἡ ἀνάνηψις, οὐκ ὀξυτέρως δεῖται φρενὸς οὐδ' ἐμβαθύνειν ἐρρωμένης τοῖς κρυφωτέροις (50)· [54] ἄλλο (51) σημαίνει, Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ ἕτερον (52) μυσταγωγεῖ, Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον (53). Μὴδὲ σε ἡ ὁμοιότης (54) τῶν πτώσεων (55) εἰς ἀνάτατον συνελανέντω πτώμα (56). Πολλὰ γὰρ τῶν ῥημάτων (57) τῷ ὁμοίῳ προαγόμενα τῆς φωνῆς τῷ πᾶσι οὐ τὸν ὁμοίον νοῦν οὐμενοῦν οὐδ' ἐγγὺς διερμηνεύει· καὶ πλεῖστον ἂν σοι τοιούτων (58) κατάλογον ἡθροισάμην (59), εἰ μὴ σου τὸ ἀπειθεῖς (60) τὴν ἐμὴν σπουδὴν μετέβαλλεν εἰς ἄκρον.

νε'. [θ'.] Σὺ δ' ἂν (61) ἴσως εἰπὼν ὑπαχθεῖς, μάλλον δὲ τοῖς σοῖς δουλεύων νόμοις ἀνάγκην ἔχεις (62) μὴ ἀφίστασθαι τῆς ἀτοπίας· Ἐπειδὴ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς (63) καὶ τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς ὁ Υἱὸς οὐ τοῦτο μόνον θεολογεῖται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς (64) φησιν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου,

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(43) Col. δυσφημήσωμεν.

(44) Palat. f. 229 a. καὶ ' . . (rasura).

(45) Mon. πρὸς ἐκατέρω (superscriptum — ονς) τὰς φωνὰς. Hugo Ether. ii, 20 p. 1255: Consubstantialitatem quidem ad utrumque omnino vocibus, et non significatione, reddimus.

(46) Mon. μὴδ' ἐκείνος. Sic Col.

(47) Hugo Etherianus l. c. Photium alloquens: «Ad hoc autem fateris, quod sacrosancte confitearis, Spiritum esse Patris et Filii; sed et substantiale (l. consubstantiale) ad utrumque tantum vocibus applicas in hunc modum fando· «Scimus quod consubstantialis est quidem Patri Spiritus, eo quod ex ipso procedit, consubstantialis vero Filio, non quod ex ipso procedat (absit! quia neque ille huic per generationem), sed quoniam ex una et indivisibili causa ante sæcula æqualiter utrique (ed. utique) progressio. » Photio præverat Theodoretus, qui contra Cyrilli anathem. 9, insurgens scripsit (Opp. iv, 718, ed. Paris. 1642): Ἰδὼν δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, εἰ μὲν ὡς ὁμοφύεως καὶ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον ἔφη, συνμολογήσωμεν καὶ ὡς εὐσεβῆ δεξόμεθα τὴν φωνήν· εἰ δὲ ὡς ἐξ Υἱοῦ ἢ δι' αὐτοῦ ὑπαρξίν ἔχον, ὡς ἐλάττωμον τοῦτο καὶ ὡς δυσσεβὲς ἀπορρίψομεν. Photium sequuntur hac in re ejus assecle omnes. Cf. Andron. Camaterum apud Beccum Gr. Orth. ii, p. 500, 501, et Marcum Ephes. syllog. 21 (Cod. Mon. 27 f, 236 b), ubi ait: Ἦνα μὴ δόξη τοῦ Υἱοῦ

ἀλλότριον εἶναι καὶ μὴ ὁμοίω· καὶ παρ' αὐτοῦ διδοσθαι, Πνεῦμα καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεται.

(48) In cod. Mon. cap. 31.

(49) Mon. f. 459, 460: Πόθως σαυτῷ κατασκευάζεις.

(50) Mon. κορυφωτέροις.

(51) Mon. ἄλλος.

(52) Mon. ἄλλο.

(53) Hanc Photii assertionem refert Beccus, lib. iii, ad Theodor. Sugdææ episc. c. 7. Gr. Orthod. ii, p. 142.

(54) Mon. μὴ δὲ σε ὁμοίω.

(55) Scilicet similis casus grammaticus (genitivus). Ludit in verbis πτώσις et πτώμα.

(56) Col. τραῦμα.

(57) Mon. ὀνομάτων.

(58) Mon. τοιούτων.

(59) In his colligendis Photium multum laborasse præter Vocabularium eidem ascriptum qu. Amphilocho. 21 (ap. Maium Vett. Scr. I, p. 59-65) ostendit.

(60) Mon. ἀπειθεῖς.

(61) Monac. Οὐδ' ἂν ἴσ. In Palat. signatur c. η', in Vat. θ'.

(62) Mon. ἔχειν.

(63) Cf. Hebr. i, 5.

(64) Mon. αὐτὰ.

ἔστι δὲ τὸ φῶς τοῦ φωτὸς (65) ὁμοούσιον ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς (66), [55] τὸν ἐκ τῆς σῆς σοφίας καὶ γνώμης καὶ γλώττης συμπλακέντα σοὶ βρόχον κἀν ὀφείλῃ σου, ἵνα μὴ λέγω σαυτῷ περιθεῖναι, ἀλλ' οὖν δίκαιος ἦσθα (67) παραιτεῖσθαι [καὶ] ζητεῖν (68) τὸν διὰ τῆς ἀγγέλης διεθρον ὅπως γένοιτό σοι διαφυγεῖν.

νς'. [r.] Εἶπεν ὁ θεὸς Παῦλος ὁ τῷ πλάτει τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος (69) τὸν γύρον τῆς οἰκουμένης στενωγῶσάς· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· ὃ μὲν (70) εἶπε λέγοντα οὐδεμίαν σε δίκην ἀπαιτοῦμεν· ὃ δὲ μὴ εἶπεν, ὡς ἐκείνου κηρύσσοντος δογματίζοντα ἐν δίκῃ σε γραφόμεθα (71) ποιητὴς ἐνοχον (72) εἶναι καὶ ἀσεβείας (73). Εἶπεν (74) ἐκεῖνος ὁ οὐράνιος ἄνθρωπος· Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· σὺ δὲ ὥσπερ καὶ τὸν τρίτον οὐρανὸν ὑπερανάβας καὶ ἀπορρήτοτέρων ῥημάτων αὐτῆκος (75) γεγωνὶς ἐκείνου μὲν τὴν φωνὴν ὡς (76) ἀτελῆ παραγράφῃ (77) καὶ τῆς σῆς πίστεως ἀπελαυνείς, τελειοποιῶν δὲ (78) τὸ ἐκείνου ἀτελὲς ἀντί τοῦ λέγειν, Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τὸ Πνεῦμα δογματίζεις (φεῦ τῆς ἀνυπερβλήτου τόλμης!) ἐκπορεύεσθαι τοῦ Υἱοῦ· καὶ ταῦτα [56] δραματοργῶν καὶ βλασφημῶν τὸν βλασφημούμενον (79) οὐδεμίαν λαμβάνεις αἰδῶ διδάσκαλον καὶ συνήγορον ἐπιγράφεσθαι. Ὅντως ἔδειξας, ἐκ ποίου πνεύματος ἐνεργούμενος καὶ πληρούμενος τὸν τηλικούτον καὶ τοσοῦτον ἰὼν τῆς ἀσεβείας (80-81) ἐξήμεσας.

νς'. [ia.] Βούλει σοὶ καὶ ἐτέρας ἱερὰς παραθεῖναι φωνάς, δι' ὧν σοὶ καὶ τὸ τῆς (82) ἀπονοίας καὶ παρνοίας στηλιτεύεται κακομήχανον; Ἐρολογεῖται τὸ πανάγιον Πνεῦμα, Πνεῦμα σοφίας, Πνεῦμα συνέσεως, Πνεῦμα γνώσεως, Πνεῦμα ἀγάπης, Πνεῦμα σωφρονισμοῦ, Πνεῦμα υιοθεσίας. Οὐ γὰρ ἐλάδετε, φησί, πνεῦμα δουλείας εἰς φόβον, ὃ τὸ ἀνέσπερον τῆς ἀληθείας φῶς τῷ τοῦ ἡλίου (83) δρόμῳ συνεξαπλώσας καὶ πᾶσαν τὴν γῆν ταῖς ἐκείθεν ἀκτίσι περιλαβὼν (84), ἀλλὰ Πνεῦμα Υιοθεσίας· καὶ πάλιν, Οὐ γὰρ ἔδωκεν ὑμῖν πνεῦμα δουλείας, ἀλλὰ Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ (85). Καὶ δὴ καὶ (86) Πνεῦμα πίστεως λέγεται καὶ ἐπαγγελίας

A nimirum Patri (a) contextum per te ex tua vafrilitie et opinione et lingua laqueum tandem aliquando ne dicam ipsummet tibi imponere; at saltem deprecari te justum fuerit atque querere, quomodo strangulationis mortem queas evadere.

56. Dixit divus Paulus, qui latitudine evangelicæ prædicationis telluris universæ ambitum coarctavit: *Misit Deus Spiritum Filii sui*. Dum id quod dixit enuntias, nullam a te poenam exigimus, dum vero quod non dixit tanquam ab illo prædicatum constituis, reum te supplicii atque impietatis judicamus. Dixit ille cælestis homo: *Spiritum Filii sui*; tu vero quasi tertium cælum supergressus verborumque magis arcanorum auditor factus, vocem quidem illius tanquam imperfectam repudias et a fide tua eliminās, perficiens vero quod ille reliquerat imperfectum, loco dicendi: *Spiritum Filii sui*, asseris (o summam atque intolerandam audaciam!) a Filio Spiritum procedere; hæcque scenico confingens more et ore sacrilego recitans Apostolum ipsum sacrilegio tuo læsum doctorem ac patronum tibi vindicare non erubescis. Plane ostendisti, quo spiritu occupatus ac impletus tantum ac tale impietatis venenum evomueris.

57. Visne alias adhuc tibi sacras apponam voces, quibus vesaniæ dementiæque tuæ malus confutetur dolus? Prædicatur sanctissimus Spiritus, Spiritus sapientiæ, Spiritus prudentiæ, Spiritus scientiæ, Spiritus dilectionis, Spiritus continentiæ, Spiritus adoptionis filiorum⁶⁵. *Non enim accepistis spiritum servitutis in timorem*, ait Paulus, qui lucem veritatis nunquam vesperscentem quacunque solis cursus porrigitur propagavit terramque universam illius radiis est complexus, *sed Spiritum adoptionis filiorum*⁶⁶. Et rursum: *Non enim dedit vobis spiritum servitutis, sed Spiritum sapientiæ et dilectionis et sobrietatis*⁶⁷. Imo et Spiritus fidei dicitur et pro-

⁶⁵ Isa. xl. 2 · II Tim. i. 7. ⁶⁶ Rom. viii. 15. ⁶⁷ II Tim. i. 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(65) Verba ἔστι δὲ τὸ φ. τοῦ φ. in textu ommissa D ad marg. suppletur in Monac.

(66) Mon. Ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός.

(67) Mon. ἦσθα habuit; sed postea correctum.

(68) · Sic Col.

(69) Vatic. f. 202 a. καὶ τὸν γ'. In Palat. signatur c. θ'.

(70) Mon. ὁ μ.

(71) Different codices: Vatic. Ἐν δίκῃ σε γραφόμεθα. Palat. f. 229 b. ἐνδίκης ἐγγραφόμεθα. Mon. f. 460 a. ἐνδίκως σε γραφ.

(72) Mon. ἐνοχοί.

(73) Ep. ad Aquilei.: Οὐ γὰρ αὐτοὺς ἐν οἷς κηρύσσει Παῦλος μεμφόμεθα, ἀλλὰ δι' ὧν τὰς ἐκείνου θεοπνευστοὺς φωνὰς παραγράφουσι, αἰτιώμεθα καὶ διόπερ ἃ μῆτε εἶπεν αὐτὸς μῆτε ποτὲ ἐνενόησεν εἰς κατηγορίαν αὐτοῦ ἀναισχυνοῦσι προκομίζειν· διὰ τοῦτο δικαίαν αὐτοῦ καὶ ἑαυτῶν ἀλίσκονται τὴν κατάγνωσιν ἐπιφέροντες.

(74) In Palat. c' Vat. c. i'.

(75) Mon. ἀπορρήτοτέρας ῥη. . . . (spatium vacuum) τῆκος, fort. ἀπορ. ῥήσεις αὐτῆς.

(76) ὡς omittit Mon.

(77) Col. περιγράφῃ.

(78) δὲ omitt. Mon.

(79) Cf. I Cor. iv, 12, 13.

(80-81) Mon. τοσοῦτον τὸν ἰὼν τῆς βλασφημίας.

(82) Col. σοὶ τὸ τῆς.

(83) Mon. ὁ τὸν ἀνεσπ. . . . τοῦ ἡλίου δρ.

(84) Sequentem lineam ἀλλὰ Πνεῦμα υιοθεσίας — ὑμῖν Πνεῦμα δουλείας omisit scriptor cod. Monac., qui habet: περιλαβὼν, ἀλλὰ Πν. σοφίας, κ. τ. λ., fortasse τῷ ὁμοίῳ ἄλλῃ· inductus.

(85) II Tim. i. 7: Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμει καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ.

(86) Col. val. δὴ καί.

(a) Per aposiopesis omittit consequens: Ergo ex mundo procedit Christus, etc.

missionis et virtutis et revelationis, consilii etiam et fortitudinis et pietatis et mansuetudinis ⁸⁸: *Et si preoccupatus fuerit homo, inquit, in aliquo dicto, vos qui spirituales estis, instruite eum in Spiritu mansuetudinis (lenitatis)* ⁸⁹. Ita Paulus, ignita Spiritus lingua. Dicitur etiam Spiritus sensationis; ait enim Scriptura: *Ecce vocavi ex nomine Beseel; replevi eum Spiritu sapientiae et scientiae et sensationis* ⁹⁰. Non solum hoc, verum et Spiritus humilitatis, ut canunt pueri in igne refrigerium nacti: *Sed in animo contrito et in Spiritu humilitatis, suscipiamur* ⁹¹. Sed et Spiritus iudicii et ardoris, quibus verbis ultrix et purgatrix Spiritus virtus manifestatur. Etenim Isaias clamat: *Purgabit eos Dominus Spiritu iudicii et ardoris* ⁹²; sed et Spiritus plenitudinis, nam quo prophetarum nullus magis compatiens cæteris est Jeremias, *Via filiae Sion, inquit, non in sanctum, nec in purum Spiritum plenitudinis* ⁹³, pro eo ut diceret: Non repleta est puro et sancto Spiritu. Quid ergo? Ideone tu supercilio contracto ex donis, quæ ille largitur ac donat, procedere sanctissimum Spiritum impia ratiocinatione affirmabis ac subsistentiam ac processionem suam inde trahere? Ne igitur te impietas blandimentis suis pelliciat ad fallacias contra tuam ipsius salutem consuendas. Quod enim Filius et Verbum Dei et Sapientia et Virtus et Veritas in sacris nostris codicibus nuncupetur ⁹⁴, nemini non est notissimum; quod autem et sanctissimus Spiritus non solum dicatur Spiritus Filii, sed etiam Spiritus donorum, quorum distribuendorum potestatem habet, æque est iis exploratum qui intellectum ac sensum habent Christi.

58. Lex igitur tua tibi præcipiet, imo potius eoget asserere, non solum Spiritum a Filio procedere, quia Spiritus Filii dicitur, sed etiam ab intelligentia et aliorum donorum distributione et a sexcentis aliis divinis operationibus ac virtutibus, quarum sanctissimus Spiritus fons et largitor prædicatur atque agnoscitur, præcipue vero a fide, revelatione, promissione, iudicio et intelligentia, quoniam ne-

A καὶ δυνάμειος καὶ ἀποκαλύψεως, βουλῆς τε καὶ ἰσχύος καὶ εὐσεβείας καὶ πραότητος· Ἐὰν καὶ (87) προληθῇ ἄνθρωπος ἐν τινὶ παραπτώματι, ὑμεῖς, φησὶν, οἱ πνευματικοί, καταρτίζετε αὐτὸν (88) ἐν Πνεύματι πραότητος, [57] Παῦλος ἡ πυρίνη (89) γλῶσσα τοῦ Πνεύματος. Καὶ δὴ καὶ Πνεῦμα αἰσθήσεως (90)· λέγει γὰρ τὰ Λόγια (91)· Ἰδοὺ κέκληται ἐξ ὀνόματος τὸν Βεσελεὶλ· ἐπλήρωσα (92) αὐτὸν Πνεῦμα σοφίας καὶ ἐπιστήμης καὶ αἰσθήσεως. Οὐ μὲν, ἀλλὰ καὶ ταπεινώσεως λέγεται Πνεῦμα, ὡς ποὺ ψάλλουσιν οἱ παῖδες τῷ πυρὶ δροσιζόμενοι· Ἀλλ' ἐν ψυχῇ συντετριμμένη καὶ Πνεύματι ταπεινώσεως προσδεχθήμεν. Ἀλλὰ καὶ κρίσεως Πνεῦμα καὶ καύσεως λέγεται, δι' ὧν ἡ τιμωρητικὴ τε καὶ καθαρτικὴ (93) τοῦ Πνεύματος ἐμφανίζεται (94) δυνάμεις. Καὶ γὰρ Ἡσαίας βοᾷ· Καθαρίσθι (95) αὐτοὺς Κύριος Πνεύματι κρίσεως καὶ Πνεύματι καύσεως. Ἀλλὰ μὴν καὶ Πνεῦμα πληρώσεως, ὁ τὼν προφητῶν συμπαθέστατος Ἱερემίας λέγει (96)· Ἡ ὁδὸς τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου οὐκ εἰς ἅγιον οὐτε εἰς καθαρὸν Πνεῦμα πληρώσεως· ἀντὶ τοῦ· Οὐ πεπληρωται καθαρὸν καὶ ἁγίου Πνεύματος. Τί οὖν (97) διὰ τοῦτο σὺ τὴν ὄψιν ἀνασπᾷς (98); ἐκ τῶν χαρισμάτων, ἅπερ αὐτὸ χορηγεῖ καὶ χαρίζεται, τὸ πανάγιον θεομαχίσεις ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα καὶ τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ἐκπόρευσιν ἐκείθεν ἐλκύσαι; καὶ μὴ σε τῆς ἀσεβείας ἡ πρόσκλησις ἐκ τῶν δεξιῶν ὑποδραμοῦσα τὴν σὴν ἀναπέσει κατασοφίζεσθαι (99) σωτηρίαν. **C** ὅτι μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Σοφία καὶ Δύναμις καὶ Ἀλήθεια τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν ἀνακηρύσσεται [58] Λόγοις (1), πᾶσιν ἡ γνώσις ἐξήπλωται· ὅτι δὲ καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα οὐ μόνον λέγεται τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν χαρισμάτων, ὧν τῆς διανομῆς τὸ κύρος ἔχει, ἐπίσης ὁ νοῦν ἔχειν ἡξιωμένος Χριστοῦ συνεπίσταται.

νη· [ιβ'.] Τοιγαροῦν ὁ σὸς νόμος ἐπιτάξει σοι, μάλλον δὲ συναναγκάσει, μὴ μόνον ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, διότι τοῦ Υἱοῦ λέγεται, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς συνέσεως καὶ ἐκ (2) τῆς τῶν χαρισμάτων διανομῆς καὶ ἀπὸ τῶν (3) μυρίων ἄλλων θεοπρεπῶν ἐνεργειῶν τε καὶ δυνάμεων, ὧν τὸ πανάγιον Πνεῦμα πηγὴ καὶ χορηγὸς δοξολογεῖται καὶ ἐπιγινώσκειται, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς πίστεως καὶ (4)

⁸⁸ Isa. xi, 2; Ephes. i, 13, 17. ⁸⁹ Galat. vi, 1. ⁹⁰ Exod. xxxi, 2, 3. ⁹¹ Dan. iii, 39. ⁹² Isa. iv, 4. ⁹³ Jerem. iv, 11, 12. ⁹⁴ Joan. i, 1 seqq. xiv, 6; 1 Cor. i, 24-30.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

- (87) Mon. ἐὰν γάρ.
 (88) Col. τὸν τοιοῦτον.
 (89) Mon. πυρίνος.
 (90) Col. x. δὴ Πνεῦμα αἰσθήσεως.
 (91) Exod. xxxi, 2, 3: Ἰδοὺ ἀνακέκλημαι, x. τ. λ. LXX.
 (92) Mon. ἐπλήρωσεν. Col. καὶ ἐπλήρωσα. LXX: ἐνέπλησα αὐτὸν Πν. θεῖον σοφίας καὶ συνέσεως καὶ ἐπιστήμης.
 (93) Mon. καθαρτικὴ habuit: sed tertium a postea deletum.
 (94) Mon. ἐμφανεται.
 (95) Col. καθαρῶς.

- D** (96) Jerem. iv, 11, 12. Sed longe differt textus Hebraicus et Latin. Vulg. LXX: Ὁδὸς τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου οὐκ εἰς καθαρὸν οὐδ' εἰς ἅγιον· Πνεῦμα πληρώσεως ἦξει μοι· νῦν δὲ ἐγὼ λαλῶ κρίματά μου πρὸς αὐτούς.
 (97) Col. τί οὖν;
 (98) Ἀνασπᾷς ἐκ. τ. γ.
 (99) Mon. κατασοφίσασθαι.
 (1) Col. λόγοις, πᾶσιν.
 (2) Mon. f. 460 b omitt. ἐκ.
 (3) Mon. f. 461 a omitt. τῶν. Sic Col.
 (4) Mon. καὶ ἐκ τῆς ἀποκ. Col. καὶ ἀποκαλ.

τῆς ἀποκαλύψεως, τῆς ἐπαγγελίας τε καὶ τῆς κρίσεως; καὶ (5) συνέσεως· ὅτι μὴδὲ κακουργεῖν σοὶ παρέρτην μὴδὲ λῆαν βουλομένην τοῦτοις ὀνομάζεσθαι τὸν Ὑῖόν (6).

ἡ'. Εἰ δὲ τις ἐν τοῦτοις Πνεῦμα νομίσει (7) παραλαμβάνεσθαι οὐκ αὐτὸ τὸ πανάγιον καὶ ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ὑῖου Πνεῦμα, ἀλλὰ τὰ ἐκείθεν βρῦνonta χαρίσματα (8), διότι πρὸς ἐκεῖνο τὴν ἀναφορὰν ἔχει καὶ αὐτὸ ταῦτα διανέμει, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσασθαι, καίτοι (9) πολλὰ λέγειν ἔχων ὅμως νῦν οὐκ (10) ἐρῶ. Διὰ τί; [59] διότι εἰ καὶ τοῦτο συγχωρηθῇ, οὐδὲν ἔλαττον αὐτῶν (11) ἀπελέγχεται τῆς παρανομίας (12) τὸ ἐπιχειρήμα· ἐπεὶ γὰρ τοῦ Πνεύματος λέγεται: τὰ χαρίσματα, ὁ δὲ καινὸς αὐτοῖς ἐπιτάσσει (13) νόμος, ἐκείθεν προΐναι κηρύσσειν (14) τὸ Πνεῦμα, οὗ καὶ εἶναι λέγεται, οὐκ ἐπὶ τὸ Πνεῦμα ὧν λέγεται, ταῦτα προάγειν ἐροῦσιν (15), ἀλλ' ἀντιστρέφοντες (16) φήσουσι τῆς συνέσεως ἐκπορεύεσθαι καὶ προΐναι τὸ χάρισμα καὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν προειρημένων· ὥστε οὐ τὸ χάρισμα ἦτοι διὰ τοῦ πνευματικοῦ χαρίσματος (17) τὸ Πνεῦμα οὐδὲ (18) τὴν σύνεσιν χορηγεῖ οὐδὲ τὴν σοφίαν ἢ (19) τὴν δύναμιν, οὐδὲ τὴν υἰοθεσίαν οὐδὲ τὴν ἀποκάλυψιν, οὐδὲ τὴν πίστιν, οὐδὲ τὴν εὐσέβειαν· ἀλλὰ μᾶλλον τοῦναντίον ἢ σύνεσις καὶ ἡ ἀποκάλυψις καὶ ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ πίστις καὶ ὁ σωφρονισμὸς προάγουσι τὰ χαρίσματα, ἅπερ σοὶ φίλον καλεῖν Πνεῦματα, καὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως ἕκαστον (20), μᾶλλον δὲ εἴπερ ἕκαστον τῶν χαρισμάτων πνεῦμά σοι καλεῖσθαι νομίζεται καὶ τῷ ἀριθμῷ τῶν δωρεῶν τὸ πλῆθος τῶν πνευμάτων συναύξεται, καὶ οὐδὲν ἐνταυθα σοὶ Πνεῦμα εἰπεῖν ἢ χάρισμα διαφέρει· οὐ δὲ λέγεται εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἐκείθεν ἢ σὴ νομοθεσία προέρχεσθαι τε καὶ προάγεσθαι καλεῖται (21)· [60] ἕκαστον ἄρα σὺ τῶν χαρισμάτων ἢ τῶν πνευμάτων εἰς δύο τεμῶν ἀνθ' ἑνὸς πλείω ποιήσεις; ἢ ἢ τὸ μὲν χορηγοῦν, τὸ δὲ χορηγούμενον, καὶ τὸ μὲν προάγον, τὸ δὲ προαγόμενον, ἢ πίστις πίστις καὶ ἡ σύνεσις σύνεσις καὶ ἡ αἰσθησις αἰσθησις, καὶ πόσον ἂν τις καταναλώσῃ χρόνον τὸν σὸν διερχόμενος λήρῃ!

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

(5) Mon. καὶ τῆς.

(6) Brevius in ep. ad Aquilei. haec efferuntur: λέγεται γὰρ οὐδὲν ἔλαττον καὶ Πνεῦμα σοφίας καὶ γνώσεως, καὶ δυνάμειος καὶ τοιοῦτων θεοπρεπῶν ἄλλων· εἰ οὖν διότι τούτων τὸ Πνεῦμα λέγεται, διὰ τοῦτο καὶ ἐξ αὐτῶν ἀπαιτοῦσιν ἐκπορεύεσθαι, ὁρᾶν ἔστιν αὐτῶν τὸ σοφὴν τῆς ἐπινοίας, εἰς οἷον βάρβαρον πλάνης· αὐτοὺς κατακρημνίζει καὶ ἱποπλανᾷ.

(7) Col. νομίσει.

(8) Cf. hom. de Sp. S. Chrysostomo ascriptam eum initio, Χθὲς ἡμῖν, ὡ φιλόχριστοι... apud Beccum, De proc. Sp. S. c. 41; Gr. Orth. i, p. 320-321.

(9) Καίτοι deest in Mon.

(10) Οὐκ deest in Mon.

(11) Mon. αὐτῶν.

(12) Mon. παροινίας. Col. παρανοίας.

(13) Mon. ἐπιτάσσουν.

(14) Col. πρὸ καὶ χρρ.

(15) Mon. ἐοῦσι.

(16) Mon. ἀντιστρέφοντες habuit; quod corre-

A quaquam contendere potes, licet id admodum praemalignitate velis, Filium his nominibus insinuari.

59. Quod si quis in his per Spiritum existimet accipi non ipsum sanctissimum et consubstantialiem Patri ac Filio Spiritum, sed emanantia inde dona seu charismata, quae eo quod ad illum referuntur et ab illo distribuuntur, Spiritus nomen sortita sint (sibi asciverint): quanquam multa possem (contra hoc) afferre, ea tamen in praesentia non referam. Cur? Quia, licet hoc concedatur, nihilo tamen minus iniquus ipsorum conatus refellitur; quoniam enim dona illa dicuntur esse dona Spiritus, nova autem istorum lex praecipit, ut inde Spiritum procedere praedicemus, cujus et esse dicitur, non amplius affirmabunt, a Spiritu illa produci dona, quorum ipse dicitur Spiritus, sed vice versa asserent, ab intelligentia procedere ac prodire donum, nec non a sapientia ceterisque omnibus supra memoratis; quare non donum, nempe per donum spirituale ipse Spiritus, intelligentiam largitur vel sapientiam vel virtutem, vel filiationem vel revelationem vel fidem vel pietatem, sed contra potius intelligentia et revelatio et pietas et fides et sobrietas producunt dona, quae tibi placet spiritus appellare et aliorum quodlibet eodem modo; imo vero si quodlibet donum nuncupari Spiritum arbitraris, utique cum donorum numero copiam quoque auges spirituum nihilque proinde per te differt spiritum dicere vel donum; cujus autem dicitur esse spiritus, inde per leges tuas statuitur procedere atque produci. Singula igitur dona seu singulos spiritus bifariam secans pro uno plures efficias spiritus, quorum alter sit dans, alter sit datus, et alter producens, alter productus, fides nimirum producens fidem, et quid opus tempus terere tuas ineptias recensendo?

D ctum est in ἀντιστρέφοντες.

(17) Mon. χαρακτήρος.

(18) Οὐδὲ deest in Mon. et in Col.

(19) Col. οὐδὲ τὴν δύν.

(20) Mon. ἐκάστη.

(21) Eundem canonem: cujus dicitur Spiritus esse, ab eodem procedit, et ceteri schismatici Latinis asserunt, inter quos Jo. Phurnes apud Beccum, De un. Eccl. c. 54 (G. O. I. 189) ait: Εἰ δὲ διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Ὑῖου λέγεις τὸ Πνεῦμα, ὅτι Πνεῦμα Ὑῖου λέγεται, τί περὶ τοῦ Ἰωσήφ ἐροῦμεν εἰπόντος τοῖς ἀδελφοῖς· Μὴ φοβεῖσθε· τοῦ γὰρ Θεοῦ εἰμι ἐγώ (Gen. i, 20 sec. LXX); μὴ τὸν Ἰωσήφ τὴν ὑπαρξιν ἐκ τῆς θείας φύσεως ἐσχηκέναι νομίζομεν; καὶ τοῦ Δαυὶδ εἰπόντος· Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ (Psal. xxiv, 1. LXX), μὴ ἐκ τῆς θείας φύσεως εἶναι αὐτὴν δώσομεν;..... πᾶν ὅπερ τινὸς εἶναι λέγεται, οὐκ ἔτι καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἀνάγκη. Eodem pacto Nicolaus Methon. ap. eumd. l. c., c. 58 (p. 198): Ὅψ πᾶν ὅπερ τινὸς, ἤδη καὶ ἐξ αὐτοῦ, et apud Hugonem Ether.

60. Sed enim et hoc contra seipsam hæresis A colligit. Sanctissimus Spiritus tribuit dona dignis; hæresis autem, non contenta, ut apparet, hujus distributione, scindit hæc et comminuit et dividit in plures partes, ut habeat unde sectatores suos pluribus adhuc atque uberioribus compenset donis; sicque mentis illorum turbatio et confusio rerum naturam et ordinem pervertit et confundit, primaque impietatis satio innumeras gignit hæreses. Verum tametsi satis hæc sunt flectendis iis, qui non penitus sese impietati devoverint, iisque confutandis, qui impudentia uti velint; eñ iis qui superstitionem amant, ab errore revocandis, attamen nec reliqua prætermittam. Ægrotantium enim alius hac, alius illa cura vel morbo levatur vel evincitur sponte, etsi sua voluntatis nequitia insanabilis.

Ἄλλος μὲν γὰρ τῶν νοσούντων ἐτέρᾳ θεραπεΐᾳ, ἕτερος δὲ δι' ἑτέρας ἢ ἀπαλλάσσεται τοῦ νοσήματος, ἢ ἐκὼν διελέγχεται καὶ διὰ μοχθηρίαν γνώμης τὸ ἄντικθον ὑφιστάμενος (32)

61. Quamobrem ne ista quidem prætereunda. Si generatus quidem est Filius a Patre, procedit vero Spiritus a Filio, quomodo non ex hac sua opinione impietas in nepotis conditionem Spiritum amandabit et tremendum theologiæ nostræ mysterium in risum et nugas ablegabit?

62. Videas autem hinc quoque excessum impietatis. Si proxima causa Spiritus est Pater, quemadmodum et Filii (nam immediate tam generatio quam processio existit; neque enim medio aliquo Filius generatur, pariterque immediate Spiritus procedit), cum impiorum delirium asserat procedere etiam a Filio Spiritum eadem iosa causa, videlicet

ξ'. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῦτο καθ' αὐτῆς ἡ αἵρεσις συνάγει· τὸ μὲν πανάγιον Πνεῦμα διανεμεῖ (22) χαρίσματα τοῖς ἀξίοις· αὕτη δὲ οὐδὲν (23), ὡς ἔοικεν, ἀρεσκομένη, οὐδὲ τῇ τούτου διανομῇ, τέμνει ταῦτα καὶ (24) λεπτύνει καὶ εἰς πλείους; (25) μοίρας καταμερίζει, ἵν' ἔχοι τοὺς αὐτῇ πειθομένους (26) φιλοτιμῆσθαι ταῖς δωρεαῖς ἐπὶ μᾶλλον τε (27) καὶ θαυφέστερον· καὶ γέγονεν αὐτοῖς ἡ τῆς διανοίας ταραχὴ καὶ σύγχυσις τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν καὶ τάξιν εἰς ἀνατροπὴν καὶ φρυμὸν περιτρέπουσα, καὶ ἡ πρώτη καταβολὴ τοῦ δυσσεβήματος μυρίας αἰρέσεις ἀποτίκτουσα. Ἄλλὰ γὰρ εἰ (28) καὶ ἀποχρώντως ἔχει ταῦτα πείθειν τε τοὺς μὴ παντελῶς εἰς ἀσέβειαν ἀποδεσχηκότας; (29) καὶ τοὺς ἀναισχυρνεῖν ἐλομένους διελέγχειν (30) καὶ τοὺς δεισιδαιμονεῖν ἐπικλιθέντας ἐπανορθοῦσθαι,

B [61] ἀλλ' οὖν οὐδὲ τὰ λείποντα παραλείψομεν (31). Ἐπεὶ δὲ δι' ἑτέρας ἢ ἀπαλλάσσεται τοῦ νοσήματος, ἢ ἐκὼν ὑφιστάμενος (32)

ζα'. [λθ'.] Διόπερ (33) οὐδὲ ταῦτα παριδεῖν δίκαιον. Εἰ (34) γεγέννηται μὲν ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς (35) ἐκπορεύεται δὲ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, πῶς οὐχὶ ἡ δυσσεβεία κατὰ τὴν οἰκίαν δόξαν οὐκ εἰς υἱονὸν τὸ Πνεῦμα παραπέμψει (36) καὶ τὸ φρικτὸν τῆς θεολογίας ἡμῶν οὐκ εἰς μακροὺς ἀπελάσει (37) λήρους (38);

[62.] ξβ'. [ν'.] Ἰδοὺς δ' ἂν κἀντεῦθεν τὴν ὑπερβολὴν τοῦ δυσσεβήματος. Εἰ προσεχῆς μὲν ἐστὶν αἴτιον τοῦ Πνεύματος ὁ Πατὴρ (39), ὥσπερ καὶ τοῦ Υἱοῦ· ἀμέσως γὰρ ὁμοίως ἢ τε γέννησις καὶ ἡ ἐκπόρευσις· οὐδὲ γὰρ διὰ μέσου τινὸς ὁ Υἱὸς γινώσκειται (40)· ἀμέσως δ' ὁμοίως καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται· λέγει δὲ τῶν ἀσεβῶν ὁ λῆρος ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ

VARIE LECTIONES E. NOTÆ.

I. n. c. 12, p. 1227 : « Investigandum est, quomodo sentiant, qui fatentur Spiritum ex Filio procedere; sive ideo quia Filii dicatur, sive quia universaliter omne quod alicujus dicitur esse, ex eodem ipso procedere videatur; hoc si ita est, quia Deus Abraham esse dicitur et Isaac et Jacob, ex his utique et procedat. »

(22) Mon. f. 461 b, διαγγέλει. Col. διανεμεῖ.

(23) Vat. f. 203 a, οὐδέν. Sic Col.

(24) Mon. δέ.

(25) Col. πλείονας.

(26) Mon. πειθομένη.

(27) Τε deest in Mon.

(28) Col. omitt. εἰ.

(29) Mon. περιτρέποντας. Col. p. 294, ἀπεσθῆ-
κότας.

(30) Mon. διελέγει.

(31) Col. παραλείψομαι.

(32) His finem imponit Photius longæ disputationi de Gal. iv, 6. Quem verba Pauli aliaque id genus interpretantem pone sequuntur schismatis assertores, ex quibus Theophylactus, Bulgaria archiepiscopus (apud Beccum Gr. orth. i, 215, n. 65) : Ἰνέγραπται, ἔφη, Πνεῦμα Υἱοῦ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ· καὶ γὰρ τίθεται, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐξ ἐκείνου προῖον, ἀλλ' ὡς οἰκίον αὐτοῦ· συγγενὲς γὰρ καὶ οὐκ ἀλλότριον· καὶ ὡς παρ' αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις πεμπόμενον καὶ χορηγούμενον καὶ μεταδιδόμενον. Photius tamen infra rursus ad eandem materiam regreditur, ubi voces Πνεῦμα Υἱοῦ et Πνεῦμα Χριστοῦ non idem dicere asserit.

(33) In Cod. Mon. f. 461 b, cap. λθ'.

(34) Verba εἰ γὰρ. — παραπέμψει ex Photio descripta leguntur in cod. Gr. theol. Vindobon. 324. Nessel. (Lambeccii est Cod. 457) fol. 247 b.

(35) Mon. ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός.

(36) Cod. Vindob. citatus et Col.· πῶς οὐχὶ κατὰ τὴν οἰκ. δ. ἡ δυσσεβεία οὐκ εἰς υἱονὸν τὸ Πν. π. Monac. πῶς οὐ κατὰ τὴν οἰκίαν δόξαν ἡ εὐσεβεία (sic) οὐκ εἰς Υἱὸν τὸ Πν. π.

(37) Mon. συναλάσει.

(38) Photius ep. ad Aquilei. : Οἱ δὲ ταύτῃ δὲ δυσφημία κάτοχοι καὶ υἱονὸν εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα οὐκ ἂν ἀποκνήσαιεν, εἰ δὲ τὴν φωνὴν φυλάττονται φόβῳ τῶν εὐσεβῶν, ἀλλ' οὖν τὸ φρόνημα δι' ὧν δογματίζουσι θάλλουσι. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ γεννήσεως πρόεισι, τὸ Πνεῦμα δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δι' ἐκπορεύσεως, εἰς υἱονοῦ τὰξιν περιστήσεται· καὶ πῶς ἂν εἴη τοῦτο φορητὸν τοῖς εὐσεβεῖν σπουδὴν ποιουμένοις καὶ τῷ τῶν Χριστιανῶν καταλόγῳ συνεξετάζεσθαι; ἢ πῶς ἐπὶ πολὺ παρορώμενον ἀνεξέλεγκτον οὐ συναλῶσει, τοὺς σιγῶντας μὲν, νοῦ δὲ ἐκ Θεοῦ καὶ χαρίτων διελέγχειν ἀπολαύσαντας, εἰς τὴν τῶν βλασφημησάντων ἀπώλειαν; Nicol. Methon. c. 21 : Ἐτι εἰ ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τάχα καὶ εἰς υἱονοῦ τὰξιν τὸ Πνεῦμα τίθεται. Eadem fere occurrunt in Marci Ephesii syllogismis. Cod. Monac. 27, f. 258 a f. 253 b.

(39) Mon. εἰ προσεχῆς μὲν ἐστι τοῦ Πνεύματος αἴτιος ὁ Πατὴρ.

(40) Mon. οὔτε γὰρ δ. μ. τ. γινώσκειται. Deest ὁ Υἱός.

τοῦ Υἱοῦ, τὸ αὐτὸ ἂν αἴτιον ὁ Πατήρ καὶ πόρρω καὶ προσεχὲς αἴτιον εἶναι τοῦ αὐτοῦ ἀναρρήθει (41), ὅπερ οὐδὲ ἐπὶ τῆς βεούσης καὶ ἀλλοιουμένης φύσεως ἔστιν ἐπινοεῖν (42).

57. [μα']. Ὁρᾷς τοῦ δυσσεδήματος (43) τὸ παράλογον; Ὅρα κάντευθεν (44). Ἄμα μὲν τοῦ Πατρὸς γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν καὶ ἅμα (45) τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, ἀκόλουθόν τε θεολογεῖν καὶ τῆς ἀσωμάτου καὶ ὑπερφυοῦς οὐσίας τοὺς νόμους ἔστι μὴ ἀγνοεῖν (46). ἅμα δὲ (47) τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι μὲν τοῦ Πατρὸς, ἐκπορεύεσθαι δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ. τὸ γὰρ πρότερον (48) καὶ ὕστερον (49) τῆς αἰδίου Τριάδος ἀλλότριον· πῶς οὐχ ἡ διαφορά τῶν θεωρητικῶν αἰτίων διαφόρους οὐ συναρτῶσι (49) τὰς ὑποστάσεις, καὶ τομὴν ἐπαφῇσι κατὰ τῆς ἀτμήτου καὶ ἀπλῆς καὶ ἐνιαίας τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως; Τῆς μὲν γὰρ αὐτῆς ὑποστάσεως διαφόρους προσελθεῖν ἐνεργείας τε καὶ δυνάμεις, μάλιστα γὰρ ἐπὶ τῶν ὑπερφυῶν καὶ κρεῖττον ὑφισταμένων λόγου, ῥᾶν τέ ἐστι συνιδεῖν (50) καὶ μυρία λαβεῖν τὰ μαρτύρια· εἰς διάφορα δὲ τὴν ἀναφερομένην ὑπόστασιν αἰτία οὐδαμῶς ἐστιν (51) εὐρεῖν μὴ τῷ διαφορῷ τῶν αἰτίων καὶ αὐτὴν μὴ συνδιαφέρειν αὐτῆς καὶ συνδιατέμεσθαι (52).

58. [μβ']. Ἐπὶ δὲ γε (53) τοῖς εἰρημένοις εἰ πᾶν ὅπερ ἐν ἐστὶ (54) μὲν τῷ Θεῷ, οὐκ ἐν τῇ ἐνόητῃ δὲ καὶ ὁμοφυῇ τῆς παντοκρατορικῆς ὁρᾶται Τριάδος, τοῦτο δὲ (55), τοῦτο πάντως ἐνός ἐστι τῶν τριῶν· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις οὐα ἔστι τῆς ἐν τῇ Τριάδι θεωρουμένης ὑπερφυοῦς ἐνάδος, ἐνὸς ἅρα (64) καὶ μένου ἐστὶ τῶν τριῶν (56). Προσέχειν δὲ δεῖ καὶ τῇ τοιαύτῃ τοῦ λόγου διασκέψει (57)· εἰ γὰρ ἐκπορεύεται μὲν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ὕστερον δὲ οὐδὲ πρότερον ἤπερ (58) αὐτὸς γεννᾶται

A Pater, et remota et proxima causa dicenda erit ejusdem, quod neque in fluxa hac alterationique obnoxia natura cogitari potest.

63. Videsne impietatis absurditatem? Vide et hanc alia ratione. Simul quidem a Patre generari Filium et simul Spiritum procedere, consentaneum est sacrae theologiae nec a legibus incorporeae supernaturalisque substantiae alienum. Jam vero si Spiritus simul et a Patre procedat et a Filio (prius enim et posterius a sempiterna Trinitate alienum est), quomodo, quaeso, differentia divinarum causarum non differentes etiam hypostases constituet scissionemque inducet in simplici et individua singularique Spiritus hypostasi? Ex eadem enim hypostasi diversas prodire operationes ac virtutes, praesertim in supernaturalibus nostramque mentem excedentibus, facile est intellectu, argumentisque innumeris declaratur; hypostasim vero, quae in diversas causas referatur, nusquam reperias, quin simul cum differentia causarum ipsa quoque a se differat ac discindatur.

64. Praeter autem jam dicta: si quodcunque inest quidem Deo, non autem in unitate et consubstantialitate omnipotentis cernitur Trinitatis, id plane unius est trium personarum; processio vero Spiritus non ejus est mirificae unitatis, quae in Trinitate consideratur; ergo unius est solummodo trium personarum. Attendendum quoque hujusmodi ratiocinationi. Si Spiritus a Filio procedit, non autem prius neque posterius, quam ipse a Patre generatur (nam quam longissime haec temporis adverbium ab

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(41) Mon. ἂν ὁραθῇ.

(42) Similiter Photius opusc. contra vet. Rom. asseclas cap. 3. Nicol. Methon. cap. 22: Καὶ οὐδ' ἂν ἀμέσως ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύοιτο τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀμέσως γεννωμένου ἐκπορευόμενον [Πνεῦμα]· εἰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀμέσως (ἀμέσως γὰρ ὁμοίως ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ οὐ διὰ μέσου τινος καὶ ὁ Υἱὸς γεννᾶται καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται), τὸ αὐτὸ ἂν αἴτιον ὁ Πατήρ καὶ προσεχὲς εἶναι καὶ πόρρω αἴτιον ἀναρρήθει τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος.

(43) Mon. εὐσεδήματος (ἀσεδ.).

(44) Mon. κάνταυθα.

(45) Frequentissime iuculcant Photiani, κατὰ τὸ ἅμα τὰς προόδους εἶναι καὶ σὺν ἀλλήλαις, ut Marcus Ephesus ait in Confessione apud Gregor. Col. in Apol. Cod. Mon. cit. f. 115 a.

(46) Mon. διανοεῖν.

(47) Mon. μὲν Πν.

(48) Mon. πρότερον ὕστερον sine καί, quod tamen habent Vat. et Palat.

(49) Mon. f. 461 b, 462 a. καὶ συναρτῶσι.

(50) Col. p. 295, συνειδεῖν.

(51) Mon. οὐδ. δὲ εὐρεῖν.

(52) Idem argumentum hoc pacto effert Photius in ep. ad Aquilei.: Εἰ γὰρ ἐκπορεύεται μὲν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ὕστερον δὲ τῆς αὐτοῦ γεννήσεως οὐδὲ πρότερον· ἐν γὰρ τῇ παναγίᾳ Τριάδι τὰ χροονικά ταῦτα προσρήματα παντελῶς ἀπελήλα-

ται· εἰ τοίνυν ἅμα μὲν ἐκπορεύεται τοῦ Πατρὸς, ἅμα δὲ τοῦ Υἱοῦ, συνδιαρρήθῃται ταῖς τῶν προβαλλομένων ὑποστάσεσι καὶ αὐτὸ τὸ προβαλλόμενον, καὶ δύο ἀνθ' ἐνὸς αὐτοῖς ἔσται τὸ Πνεῦμα, τὸ μὲν τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐστὶ τοιοῦτον καινίζομενον, οὐδὲ ἐπὶ τῶν διὰ γεννήσεως λαβόντων τὴν ὑπαρξιν· διάφορα μὲν γὰρ ὁρᾶν ἐστὶ καθ' ὑπόστασιν ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς προέοντα ὑποστάσεως· ἐν δὲ καὶ τὸ αὐτὸ καθ' ὑπόστασιν ἐκ διαφόρων προέοντα, καὶ μὴ συνδιαρρῆσθαι ταῖς προβαλλομένων ὑποστάσεσιν, οὔτε ἡ γένεσις οἶδεν, οὐδὲ εἰ τι κρεῖττον τῆς γενέσεως. Cf. Theodorum Ducam ap. Leon. Allat. Vind. Syn. Eph. p. 533.

(53) In Mon. Cod. cap. λγ'.

(54) Mon. ἐν ἐστὶ, quod dubium; fort. ἐνεστὶ.

(55) Vatic. f. 203 a. δέ, Palat. et Mon. δῆ.

(56) Argumentum est idem quod cap. 36 prolatum fuit. Conferendus praeter syllog. 9, ibidem adductum et alius Nicolai Methonensis cap. 25, qui ei adjungi debet: Εἰ δὲ φασὶ, μὴ τοῦ Πατρὸς ἴδιον εἶναι τὸ προβάλλειν τὸ Πνεῦμα ἐξ ἑαυτοῦ, ἢ οὐδὲ τοῦ Υἱοῦ ἴδιον εἶναι ἢ κοινὸν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· ἀλλ' οὐδὲν ἐπὶ τῆς ὁμοουσίου Τριάδος τῶν δύο κοινόν, ὁ μὴ καὶ τοῦ τρίτου· εἰ δὲ μὴδὲ τοῦ Υἱοῦ ἴδιον, ἐπεὶ μὴδὲ κοινόν— αὐτοὶ τὸ συμπέρασμα συναγαγόντων.

(57) Mon. διδασκαλία.

(58) Mon. εἰπερ.

æterna Deitate absunt), quo momento generatur Filius a Patre, eo saue Spiritus a Filio procedet. Si ergo dum per generationem prodit Filius, tum per processionem producit Spiritum, sequeretur hunc una cum Filio producente ac producto constitui et exsistere (is enim impietatis fructus); dum igitur generatur Filius, sequeretur eodem instanti Spiritum quoque una cum Filio generari et ab eodem procedere; quare Spiritus generatus simul existeret et procedens; generatus quidem, quia una cum Filio generato prodiret, procedens vero, quia duplicem pateretur processionem. Quibus quid aliud reperiri queat aut magis iminium aut magis insanum?

65. Vides, in qualem erroris perditionisque foam tuam te sophismata sacrorumque testimoniorum abusus protruderint; vides, quod verba illa, *De meo accipiet, et: Misit Deus Spiritum Filii sui* non solum nullum patrociniū exhibent blasphemæ tuæ linguae, sed potius temeritatem illius redarguunt tibi iudicium ac supplicium inevitabile accersunt. Verum quousque tandem rebus jam plene ac multifariam demonstratis immorandum erit, cum potius oporteat etiam, si quid aliud pro nequissima sua sententia proferunt, dissipare?

66. Ambrosium et Augustinum et Hieronymum et nonnullos alios dogmati Ecclesiæ obijciunt; inquit enim ab ipsis doceri Spiritum procedere ex Filio. Oportet autem (aiunt) sanctos Patres impietatis crimini non subijcere. Vel enim pie ac recte locuti sunt, et debent quicunque eos ut Patres agnoscant, cum ipsorum sententia consentire; vel impia docuere dogmata, et tunc oportet illos quoque una cum ipsorum doctrina velut impios rejicere. Hæc vero quinam dicunt? Ii nimirum, qui juvenili elati arrogantia atque temeritate verentur, ne forte quidquam gravissimorum facinorum infectum irritumque relinquunt, quantum in ipsis est. Neque enim

A ἐκ τοῦ Πατρὸς (ὡς πρῶτωτάτω γὰρ τὰ χρονικά ταῦτα προσρήματα τῆς υπεραϊδίου Θεότητος (59), ἐν τῇ γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐν τούτῳ ἄρα (60) τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται (61) τοῦ Υἱοῦ· εἰ οὖν (62) ἐν τῇ διὰ γεννήσεως πρόσειν ὁ Υἱὸς, ἐν τούτῳ δι' ἐκπορεύσεως προάγει τὸ Πνεῦμα, καὶ προάγοντι τε (63) καὶ προαγομένῳ συνυφίσταται (τοῦτο γὰρ τῆς ἀσεβοῦς εἰσπορᾶς (64) τὸ γεωργιον)· ἐν τῇ ἄρα γεννᾶται ὁ Υἱὸς, ἐπίσης ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα καὶ συγγενώμενον τῷ Υἱῷ καὶ ἐκπορευόμενον ἐξ αὐτοῦ· ὥστε τὸ Πνεῦμα γεννητὸν τε ἅμα καὶ ἐκπορευτὸν· γεννητὸν (65) μὲν, ὅτι τῷ Υἱῷ γεννωμένῳ συμπρόσειν, ἐκπορευτὸν δὲ, ὅτι διπλὴν ὑπομένει τὴν ἐκπόρευσιν· ὡν τί ἂν φωραθεῖη πρὸς ἀσέβειαν ἢ πρὸς μανίαν χαλεπώτερον (66);

B [65] ἔξ'. 'Ορᾶς σου τὰ σοφίσματα καὶ τῶν χρησιῶν τὴν παράχρησιν, εἰς οἷόν σε βόθρον (67) πλάνης καὶ ἀπωλείας (68) συνώθησε· καὶ ὅτι τὸ, 'Εκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ δὴ καὶ τὸ, 'Εξαπέστειλε ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, οὐ μόνον οὐδεμίαν συνηγορίαν τῇ σῇ βλασφημίᾳ παρέχονται γλώσση, ἀλλὰ καὶ πάντων μάλλον τὴν τολμάν αὐτῆς (69) διελέγχουσι καὶ τὴν δίκην ἐπάγουσιν ἀφ' ἑαυτῶν. Ἀλλὰ μέχρι τίνος δεῖ σχολάζειν τοῖς ἀκριβῶς ἡδὴ καὶ πολυμερῶς ἀποδεδειγμένοις (70), δεῖον καὶ εἰ τι ἕτερον αὐτοῖς προκομίζεται τῆς κακοσχόλου γνώμης διασκορπίσαι (71);

ἔξ'. 'Αμρόστιον καὶ Αὐγουστίνον καὶ Ἱερώνυμον καὶ τινὰς ἑτέρους τῷ δόγματι τῆς Ἐκκλησίας ἀντιστῶσι· καὶ γὰρ φασὶν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα δογματίζειν ἐκπορεύεσθαι τοῦ Υἱοῦ· Καὶ δεῖ τοὺς ἱεροὺς (72) Πατέρας μὴ δυσσεβείας ὑπάγειν ἐγκλήματι. Ἡ γὰρ εὐσεβὴς ἐδογματίσαν καὶ χρῆ τοὺς ὅσοι Πατέρας αὐτοὺς ἐπιγράφονται, συμψηφίζοντες αὐτῶν τῷ φρονήματι, ἢ τῶν δυσσεβῶν εἰσηγητὰς δογμάτων γενομένους καὶ κἀκείνους μετὰ τοῦ φρονήματος ὡς ἀσεβεῖς ἀποπέμπεσθαι (73). [66] Ταῦτά τινες οἱ νεανίσκοι μὲν τὴν ἀπάνοιαν δεδιότες [Col. νεανίσκοι.... δεδιότες] δὲ μὴ ποῦ τι τῶν ἀτολήτων διαφυγῶν (74) αὐτῶν τὴν τολμάν ἀπραχτοῦ, ὅσα γε τῇ φῶνι γνώμῃ

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(59) Cf. prima verba argumenti ex ep. ad Aquilei. ad cap. præcedens nota 9 descripti.

(60) Col. add. καὶ.

(61) Mon. ἐκπορεύεται τὸ Πν. τοῦ Υἱοῦ.

(62) Mon. εἰ γὰρ ἐν.

(63) Codd. προάγον τί τε.

(64) Palat., f. 255 b, εἰσπορᾶς Vat. f. 203 b, εἰς σπορᾶς, Mon. σπορᾶς. Col. εἰ (vas.) σπορᾶς.

(65) Γεννητὸν deest in Mon.

(66) Photii argumento utitur Nicolaus Methonensis cap. 23: Εἰποὶ δ' ἂν τις οὐκ ἔξω λόγου, καὶ γεννητὸν εἶναι καὶ ἐκπορευτὸν τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, εἰ ἅμα καὶ γεννωμένῳ τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸ προάγοντι συνυφίσταται· γεννητὸν μὲν ἢ συγγενᾶσθαι γεννωμένῳ τῷ προάγοντι τὸ προαγομένον ἀνάγκη· ἐκπορευτὸν δὲ, καθὼς καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγεται.

(67) Mon. βόθρον.

(68) Mon. ἀσεβείας.

(69) Mon. αὐτοῦ.

(70) Mon. ἀποδεδειγμένῳ. Col. πολυμ. δεδειγμένοις.

(71) Col. διασκορπίσαι.

(72) Col. καὶ δὴ τοὺς ἱερ.

(73) Hucusque loquuntur adversarij, quorum verba primum indirecto, deinde directo sermone adducit. In ep. ad Aquilei. hæc ita proferuntur: Ναί, φησὶν, ἀλλ' Ἀμρόστιος ὁ μέγας καὶ Αὐγουστίνος καὶ Ἱερώνυμος καὶ τινες τούτοις ὁμοταγεῖς τε καὶ ἰσοστάσιοι, μέγα ὄνομα λαχόντες ἐπ' ἀρετῇ καὶ βίου λαμπρότητι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐν πολλοῖς αὐτῶν λόγοις συνέταξαν ἐκπορεύεσθαι· καὶ δὴ τούτοις πειθόμεθα οὕτω καὶ λέγειν καὶ φρονεῖν καὶ μὴ ἀτιμάζειν Πατέρας εἰς αἰρετικὴν δόξαν διαβάλλοντες. Et paulo post: Ἀλλ' εἰ καλῶς, φησὶν, ἐδογματίσαν, καὶ χρῆ τὸ ἐκείνων θάλαπιν φρόνημα, τοὺς ὅσοι τούτους Πατέρας ἐπιγράφουσιν· ἢ δυσσεβῶς εἶπον καὶ δεῖ τῷ αἰρετικῷ φρονήματι κἀκείνους συναποβάλλεσθαι. Ταῦτα οἱ τὴν ἀσέβειαν ἀδικώτεροι.

(74) Vatic. f. 203 b, διαφυγεῖν.

καὶ σπουδῇ γένοιτο (75). Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἤρκεσαν αὐτοῖς οὔτε τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς ἢ διαστροφῆς οὔτε τοῦ κήρυκος· τῆς εὐσεβείας ἢ πρὸς ἀσέβειαν διαβολῇ (76)· ἀλλ' ἀτελεῖς αὐτὸν ἡγοῦνται τὸ σπουδάσθαι, εἰ μὴ καὶ οὗς Πατέρας· ὁμοῦσι (77) ζητήσουσι δι' ὧν ἐξυβρίζουσιν (78). Ἀπλοῦς (79) δὲ τῆς ἀληθείας ὁ καταισχύων αὐτοὺς κἀνταῦθα λόγος, Σύνετε, λέγων, ὅποι (80) φέρεσθε, μέχρι τίνος ὁμῶν τὸν ἐλεθρον εἰς αὐτὰ τὰ τῆς ψυχῆς ἐμβαθύνετε (81) καίρια.

Ξ'. [α'.] Τίνες Πατέρας τοὺς ἱεροὺς ἄνδρας ὡς ἀληθῶς νομίζουσιν, οἷους (82) ἠνάγκασεν ἡμᾶς ὁ δύσεως (83) τῆς ἀποστασίας ἔρως (84) ὑπερασπιστάς προκομίζειν τοῦ δυσσεβήματος; Τίνες αὐτοῖς μᾶλλον τὸ πατρικὸν διασώζουσι δίκαιον; οἱ μὴδὲν αὐτοὺς ἀντιφθέγγεσθαι τῷ κοινῷ Δεσπότη μνηρόλους (85) παραδεχόμενοι, ἢ οἱ τοὺς βιαζόμενοι πρὸς ἀντίπαλον καταστῆναι τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς μαρτυρίαν (86) καὶ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην μυσταγωγίαν, δι' ἧς θεολογοῦμεν τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, διαστρέφειν ἰδίαις [67] εὐρεσιλογίαις (87); Καὶ γὰρ πῶς οὐκ ἔστι κατάδηλον, ὡς ἡ αἵρεσις βήματι μὲν τοὺς εἰρημένους ἄνδρας Πατέρας καλεῖ (88) (γυμνῶ γὰρ καὶ τιμῆς ἀπάσης οὐ φθονεῖ μεταδιδόναι τῷ ὀνόματι [89]), ἔργῳ δὲ καὶ τῇ κατασκευαζούσῃ μηχανῇ (90) τὸ οἰκεῖον βούλημα εἰς τὴν τῶν θεομάχων καὶ φθοροποιῶν μοῖραν (91) αὐτοὺς ἀπελαύνουσιν, εἰ (92) μήπω ἄρα οἱ πάντα τολμητὰ τοιοῦτοι αὐτῶν τοὺς Πατέρας προνομίοις νομίζουσιν ἐπαγλατῆσθαι (93);

Ξη'. [β'.] Ἀνεῖπεν (94) Ἀμβρόσιος ἡ Αὐγουστίνος ἢ ὅστις ἕτερος [68] τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς ἐναντία· τίς τοῦτο φησιν; εἰ μὲν ἐγώ, τῶν σῶν Πατέρων ὕβριστης εἰμὶ· εἰ δὲ σὺ μὲν λέγεις, ἐγώ δὲ κωλύω, σὺ μὲν ὕβριζεις, ἐγώ δὲ σε τῶν Πατέρων ὕβριστην κα-

A satis istis fuit Dominicam pervertisse vocem, neque pietatis præconi impietatis inuississe notam; sed aliquid studio suo deesse arbitrantur, nisi et rationes perquirant, quibus eos, quos tanquam Patres celebrant, contumelia afficiant. At simplex hic quoque et veritatis sermo ipsos his fere verbis confundens: Videte, quo rutilis quousque vestram perniciem in interiora animæ penetralia protrudit.

67. Quinam sunt, qui sacros illos viros revera Patrum loco habent, quos male faustus defectionis amor vos veluti impietatis protectores in medium proferre coegit? Quinam religiosius illis Patrum jura servant? An qui negant illos ullatenus communi Domino contradicere, an qui hos adigunt ad testimonium voci Dominicæ oppositum exhibendum et ad mirabilem illam theologiam, qua instituti credimus Spiritum a Patre procedere, commentis propriis evertendam? Etenim quomodo non est manifestum hæresin verbo quidem memorialis viris nomen Patrum tribuere omni prorsus honore nudum, factis autem, quibus proprium placitum astruere machinantur, in partes impiorum et perniciosorum ipsos impellere, nisi forte viri ad omnia audaces talibus Patres suos prærogativis oblectari et gloriari credant.

68. Affirmavit Ambrosius vel Augustinus vel quicumque alius Dominicæ voci contraria. Quis hoc ait? Si ego, utique tuis sum Patribus injurius; sin vero tu quidem asseris, ego autem veto, utique tu illos afficis injuria, et ego te Patribus injurium

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(75) Mon. f. 462 b. λέγοιτο.

(76) Mon. τῶν δυσσεβείας ἢ πρὸς ἀσέβ. δ.

(77) Col. οὐφούσι.

(78) Ep. ad Aquilei.: Οὐ γὰρ αὐτοῖς, ὡς ἔοικε, μέγα πρὸς ἀσέβειαν δοκεῖ κρατυνομένη παρ' αὐτῶν τῆς θεολογίας ἢ διαστροφῆ· ἀλλ' ἀτελεῖς ἡγοῦνται τὸ σπουδάσθαι, εἰ μὴ καὶ ζητήσωσιν εὐρεῖν οὗς Πατέρας· καλοῦσι διὰ τῆς τοιαύτης ἀγνώμονος ἑρεύνης καὶ τῆς τῶν ἀτηγμένων ἀνακαλύψεως ἔπω; ὕβρι-
cωσι. Col. ἐξυβρίζουσι.

(79) Mon. ἀπλῶς.

(80) Mon. ὅποι.

(81) Palat. f. 254 a, ἐμβαθύνεται.

(82) Sic Col. Mon. οὗς.

(83) Col. δύσεως.

(84) Mon. ὄρους.

(85) Palat. μηδ' ὅλως.

(86) Vatic. μαρτυρίας.

(87) Ep. ad Aquilei.: Τίς ἐστὶν ὁ ὕβριστης...; ὁ τοῦτους ἀντιτιθεῖς τῷ κοινῷ Δεσπότη καὶ διδασκάλῳ ἀντιφθεγγόμενος ἢ ὁ μὴδὲν μὲν τοιοῦτον ποιῶν, κοινῷ δὲ Δεσπότη κατακολοῦβειν ἀξίων πάντας τῷ θεοπίσματι; Et antea: Τίνες οἱ Πατέρας ἐξυβρίζοντες; οἱ τὸ πᾶν αὐτῶν τῆς εὐσεβείας ἐν ὀλίγοις περιγράφοντες, καὶ τοῦτους ἀντιφθεγγόμενους καὶ ἀντιπασσομένους οἰκουμενικαῖς συνόδοις καὶ ἀναριθμητῶν πλῆθει θεοφόρων Πατέρων ἀνδρῶν προβαλλόμενοι, ἢ οἱ τοὺς πολλαπλασίους συνηγόρους παραλαβάνοντες;

(88) Sic Col. Palat. καλεῖν.

(89) Sic cod. Mon., ubi tamen γυμνῶ ad marg., suppletur præposita dubitante particula ἵσως. Vatic.: γυμνοῦ τε τιμῆς ἀ. οὐ φθ. μ. τοῦ ὀνόματος. Palat.: γυμνὸν — — ὄνομα. Fortasse juxta Vatic. legendum: καλεῖ· γυμνοῖ (pro γυμνοῖ) δὲ τιμῆς ἀπάσης; οὐ φθονεῖ μεταδιδόναι τοῦ ὀνόματος, ita ut γυμνοῦ pro γυμνοῖ scriptum censeatur. Videlicet: Quomodo non est evidens, hæresin prædictos viros verbo quidem vocare Patres, at vero omni eos honore exuere? Nomen iis impertiri nulla invidia prohibetur, opere vero, etc. Hæc mihi potius lectio daridet. Col. γυμνὸν x. τιμῆς ἀπ. οὐ φθ. μετ. τοῦ ὀνόματος.

(90) Mon. x. αὐτῇ. Pal. μηχανή.

(91) Μοῖραν deest in Mon., et legiur ἐκρυτοῦς. Pal. αὐτοῖς.

(92) Hac in voce f. 462 expleto desinit Cod. Monac. gr. 27 textus, notato ad marginem cap. 16.

(93) Ep. ad Aquilei.: Ὅσοι δὲ τούτων βιάζονται εἰς ἀντίθετον μαρτυρίαν ἐλθεῖν τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς, οὗτοι λέξει μὲν γυμνῇ τὸν Πατέρα τοῦτοις χαρίζονται, ἔργῳ δὲ καὶ πάσῃ σπουδῇ εἰς τὴν τῶν πατρολογῶν καὶ πολεμίων χώραν αὐτοὺς ἀπελαύνουσι.

(94) In Vindobon. Cod. gr. theol. 324 (qui Lambeccio est cod. 157) fol. 247 b, inter excerpta ex Photio et aliis auctoribus prima hujus capituli verba usque ad vocem καταφθίζομαι eodem prorsus pacto leguntur.

condemno. At, inquis, illi hæc scripserunt, et in illorum libris continetur, Spiritum a Filio procedere. Verum quid hoc? Si enim melius edocti sententiam non mutarunt, si justis evicti argumentis ab errore non recesserunt, tuum opus dicis tuumque inemendabilem animum (alia rursus hæc est adversus Patres tuos calumnia) illorum doctrinæ acceptum refers. Si vero, quæ est rerum humanarum conditio, licet cæteroquin optimis quibusque virtutibus ornati, vel ex ignorantia quadam lapsi vel negligentia abrepti sunt, non tamen admoniti restiterunt aut ad correctiones animum pertinaciter obdurabant, quid hoc ad te? Quomodo vero in iis, qui nihil simile tuis moribus habuerunt, perflugium invenies pœnæ inevitabilis evitandæ? Si enim eorum, quibus tu abundas, illi ne leviter quidem participes facti sunt, sed potius plurimis aliis admirandæ virtutis pietatisque speciminibus ornati impium tuum dogma ex ignorantia aut negligentia pronuntiarunt, quid tu humanum illorum defectum tanquam legem impie credendi tibi constituis exque hac tua lege illos, qui nil ejusmodi sanxisse deprehensi sunt, iniquos legisque violatores declaras extremæque impietatis sub amoris benevolentiaque larva reos judicas? Non bona tuorum sunt studiorum conatuumque præmia. Sed vide impietatis excessum improboque insipientiam animi. In suum patrociniū vocant Dominum: deprehensi fuerunt mendaces et calumniatores; advocarunt patronos apostolos; convicti sunt istos quoque eodem modo calumniis afficientes; confugerunt rursus ad Patres; et loco honoris ingentem ipsis blasphemiam offundunt.

69. Et Patres quidem vocant, ita est, sed non ut Patrum illis honorem tribuant, verum ut inveniant qua possint ratione fieri parricidæ. Neque divi Pauli perhorrescunt vocem, quam tamen et ipsi contra Patres suos non sine ingenti malitia contorquent. Hic enim, qui potestatem accepit ligandi ac solvendi, et sane vinculo tremendo simul et valido (pertingit enim ad ipsum regnum celorum); hic, inquam, ingenti claraque exclamat voce: *Licet nos aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit*⁷³. Paulus sonora et nunquam tacens Ecclesiæ tuba, vir tan-

⁷³ Galat. 1, 8.

ταφρίζομαι. Ἀλλὰ, φησὶ (95), γεγράφαι ταῦτα καὶ τοῖς ἐκείνων λόγοις ἐμπεριέχεται, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. [Υ'.] Καὶ τί τοῦτο; Εἰ μὲν διδασκόμενοι οὐ μετέθεντο, εἰ τοῖς δικαίοις ἐλέγχοις οὐ μετεβάλλοντο (96), τὸ σὸν ἔργον λέγεις καὶ τὴν σὴν ἀνουθέτητον γνώμην (ἄλλη πάλιν αὕτη κατὰ τῶν σὺν Πατέρων συκοφαντία) εἰς τὴν ἐκείνων ἀναφέρεις διδασκαλίαν. Εἰ δὲ οἷα τὰ ἀνθρώπινα καίτοι τὰ ἄλλα τοῖς ἀρίστοις ἐνευθυμοῦντες (97) ἢ ἀγνοῶν τινὶ περιέπεισον ἢ παροράματι ὑπηνέχθησαν, οὐκ ἀντίειπον δὲ διδασκόμενοι οὐδὲ πρὸς τὸ νοουθετοῦν ἀπηυθαδείασαντο (98), τί τοῦτο πρὸς σέ; Πῶς δὲ εὐρήσεις ἐκείνους καταφυγὴν ὧν οὐδὲν ὁμοῖον πρὸς τὰ σά, τὴν ἀφυκτον δίκην ἀποφυγεῖν (99); Εἰ γὰρ ὧν σὺ μὲν ἀπολαύεις ἐκείνοις οὐδὲ γέγονε μετασχεῖν, πολλῶν δ' ἄλλων προσόντων αὐτοῖς θαύματος ἀξίων, δι' ὧν ἀρετῇ διαλάμπει καὶ εὐσέβεια, τὸ σὸν ἐξ ὁγνοίας ἢ κατὰ παρόρασιν ἐρρήθη δυσσεβήμα, τί τὸ ἐκείνων ἀνθρώπινον [69] ἤτημα (1) νόμον μὲν ὥστε δυσσεβεῖν ἑαυτῷ συνεισφέρεις, ἐκ δὲ τοῦ σοῦ νόμου τοὺς μηδὲν τοιοῦτο νομοθετεῖν φωραθέντας παρανόμους ἀποφαίνεις, καὶ ἀσεβείας ἐσχάτης ἐν προσωπειῇ στοργῇ καὶ εὐνοίας δίκην ἀπαίταις; οὐ γὰρ καλὰ σοι (2) τῶν ἀγωνισμάτων τὰ ἐπίχειρα. Ἀλλ' ὅρα τῆς ἀσεβείας τὴν ὑπερβολὴν καὶ τῆς κακοσχολοῦ γνώμης τὸ ἰσύνετον. Εἰς συνηγορίαν ἀγούσι τὸν Δεσπότην, πεφώρανται (3) συκοφαντοῦντες· ἐκάλεσαν συνηγόρους τοὺς μαθητάς, ἐάλωσαν χάκεινους τὸν αὐτὸν τρόπον περιβάλλοντες συκοφανταίς· κατέφυγον πάλιν εἰς Πατέρας, καὶ ἀντὶ τιμῆς μεγάλῃ αὐτῶν καταχέουσι βλασφημίαν.

ἔφ'. [δ'.] Καὶ Πατέρας μὲν καλοῦσι (καλοῦσι γὰρ), ἀλλ' οὐχ ἵνα τὸ τῶν Πατέρων ἀπονείμωσι γέρας, ἀλλ' ἵν' (4) εὐρήσῃσι (5) δι' ὧν ἂν γένοιτο πατραλοῖαι. Καὶ οὐδὲ τὴν τοῦ θεσπεσίου Παύλου φρίττουσι φωνήν, ἣν αὐτοὶ κατὰ τῶν Πατέρων αὐτῶν μετὰ πολλῆς ἀπορρίπτουσι τῆς κακοουργίας. Καὶ γὰρ οὗτος ὁ τὴν ἐξουσίαν λαβὼν δεσμεῖν καὶ λύειν, καὶ τὸ τοῦ δεσμοῦ φοβερόν ὅμα καὶ κραταῖον (μέχρι γὰρ αὐτῆς ἀναφέρεται τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν), οὗτος δὲ μεγάλη καὶ διαπρυσίφ κέκραγε τῇ φωνῇ· *Κἄν ἡμεῖς ἢ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελιζέται* (6) *ὁμῖν παρ' ὃ* (7) *εὐαγγελιζόμεθα ὁμῖν, ἀνάθεμα ἔστω* (8).

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(95) Col. φασί.

(96) Palat. f. 235 a, μετεβάλλοντο.

(97) Vatic. ἐνευθυνοῦντες. * Col. ἐνευθυνοῦντες. In Palat., cujus lectionem adoptavimus, in μ rasura est.

(98) Palat. ἀπηυθαδείασαντο. Sic Col. Formæ αὐθαδειάζω et αὐθαδιάζω promiscue occurrunt.

(99) Ep. ad Aquilei. archiep.: Εἰ μὲν ὑπομνησθέντες περὶ τοῦ προκειμένου κεφαλαίου τῶν εἰρημένων Πατέρων ἀντίειπε τὸ σύνταγμα καὶ πρὸς ἑνστάσιν τινα καὶ ἀπειθείαν ἀπεθρασύνετο, διέτεινάν τε τῇ αὐτῇ παρατροπῇ τῆς δόξης, καὶ ἐπ' αὐτῇ τὸν βίον μετὰ τοὺς ἐλέγχους κατέστρεψαν, ἀνάγκη τούτους συναποβάλλεσθαι τῷ ρρονήματι. Εἰ δὲ παρὰ φθόγγαντο μὲν ἢ διὰ τινα αἰτίαν νῦν ἀγνοουμένην

D ἡμῖν τῆς εὐθύτητος ἐξετράπησαν, οὐδεμία δὲ ζητήσις αὐτοῖς προσενήκεται, οὐδ' εἰς μάθῃσιν τῆς ἀληθείας οὐδεὶς αὐτοὺς παρεκάλεσε, Πατέρας μὲν οὐδὲν ἔλαττον αὐτοὺς, εἰ καὶ μὴ τοῦτο εἶπον, ἐπιγραφόμεθα.

(1) Palat. τὸ ἐκείνων ἀνθρώπινον ἤτη.

(2) Col. p. 298: καλὰ σοῦ.

(3) Vatic. f. 204 a, πεφώρανται.

(4) Palat. f. 235 b, ἢ εὐρ.

(5) Vat. εὐρήσουσι.

(6) Sic Col. Palat. εὐαγγελίζεται.

(7) Vatic. παρὸ.

(8) Gal. 1, 8. Ad hoc Apostoli effatum pariter provocat Phot. opusc. contra vet. Romæ assecias cap. 15.

Παῦλος ἡ ἀσίγητος τῆς Ἐκκλησίας σάλπιγξ ὁ τοσούτος καὶ τηλικούτος τοὺς παρὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἑτερόν τι τολμῶντας φρόνημα λαβεῖν καὶ παρεισάγειν τῷ ἀναθέματι παραπέμπει· καὶ οὐ τοὺς ἄλλους [70] μόνον, οἵτινες τοῦτο τολμήσειαν, ἀραῖς ἀνυπερβλήτοις ὑπάγει, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν, ἔνοχος εἰ ὀρθεῖη, πρὸς τὴν ἴσῃ συνωθεῖ δίκην. Καὶ οὐδὲ μέχρι τοῦτου τὸ φοβερόν τῆς ἀποφάσεως περιγράφει, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν ἐρευνᾷ· καὶ ἄγγελον εὕρη τοῖς ἐπὶ γῆς ἐκεῖθεν ἐπιστάνα (9) καὶ ἑτερόν τι παρὰ τὸ εὐαγγελικὸν εὐαγγελιζόμενον κήρυγμα, τοῖς ὁμοίοις δεσμοῖς ὑποβάλλει καὶ τῷ διαβόλῳ παραπέμπει. Καὶ οὐ Πατέρας ἀνακαλῶν ἐφ' ὕβρει μὲν τῶν Δεσποτικῶν δογμάτων, ἐφ' ὕβρει δὲ (10) τοῦ κηρύγματος, οὗ γεγόνاسι κήρυκες οἱ μαθηταί, ἐφ' ὕβρει πασῶν τῶν οἰκουμένων συνόδων, ἐφ' ὕβρει δὲ τῆς ἀνάπασαν τὴν οἰκουμένην κηρυττομένης εὐσεβείας, οὐ φρίττεις οὐδὲ τρέμεις οὐδὲ καταπτῆσεις τὴν ἀπειλήν; ἀλλὰ καὶ τοὺς σοὺς Πατέρας εἰ μὴ ταύτης κοινωνοῦς ποιήσεις (11), ἀδίωνόν σοι τὸν βίον ἡγῇ· καὶ ὁ μὲν οὐδὲ τὴν ἀσώματον εὐλαβεῖται φύσιν (12), οὐδὲ ὅτι ὡς νόες καθαροὶ καθαρῶς καὶ ἀμέσως τῷ κοινῷ παριστάμενοι Δεσπότη, οὐδὲν (13) τούτων δυσωπήσεως ἀφορμὴν ποιεῖται, ἀλλὰ τοῖς ἐπιγελοῖς ἐν ἴσῃ πρὸς τὸ ἀνάθεμα κατασπᾷ (14). [71] Σὺ δὲ Ἀμβρόσιον καὶ Αὐγουστίνον καὶ τοὺς ἄλλους (φρῦ τιμῆς ὀλεθρίας!) Πατέρας καλὼν κατὰ τῆς Δεσποτικῆς ἀνθοπλῆκων μυσταγωγίας ἀνεκτότερον οἶε τὸ κατάκριμα ἢ κατὰ σεαυτοῦ ἢ κατ' ἐκείνων (15) ἐπισπᾶσθαι; Οὐ γὰρ καλὴν γε τὴν ἀμοιβὴν τοῖς σοῖς ἀπονέμεις Πατράσι· οὐ καλὰ τὰ τροφεία τοῖς γεννησαμένοις ἀντισφύροις (16)· ἀλλὰ γὰρ εἰς μὲν τοὺς μικρούτους ἀνδρας ἐκείνους, ὥσπερ οὐδὲν αὐτοῖς τῶν σῶν μετὴν σοφισμάτων οὐδὲ τῆς ἀπειθείας καὶ ἀσεβείας, οὕτως οὐδὲ τὸ σὸν ἀνάθεμα χώραν εὐρήσει διαβαίνειν· σὺ δὲ δι' ὧν ὅμως ἐκεῖθεν νομίζεις τὸ δυσσεβὲς συγκροτεῖσθαι, λαμπροῖς τοῖς ἔργοις καὶ φωνῇς ἀπάσης γεγωνότερον (17) κεκραγῶσι κατ' αὐτὸν τὸ ἀνάθεμα προκομίζεις (18).

σ. [ε']. Καὶ οὐ τοῦτό φημι, ὅτι πάντως ἅπερ σὺ κατηγορεῖς, ἐκείνους οὕτω περιφανῶς δογματίζεσαι,

A tus ac talis eos qui præter Evangelium aliud quidquam audent aut sentire aut docere, anathemati tradit; neque alios dumtaxat, qui hoc fuerint ausi, diris immensis subijcit, sed et sibi ipsi, si reus existat, eandem indicit poenam. Nec eousque terrorem hujus sententiæ sistit ac limitat; sed et cælos ipsos scrutatur, ibique si vel angelum inveniat hominibus a Deo præfectum et aliud quidpiam præter evangelicam prædicationem evangelizantem paribus subijcit vinculis et ad diabolium amandat. Et tu, Patres allegans in contumeliam Dominicorum dogmatum, in contumeliam prædicationis, cujus præcones exstiterunt apostoli, in contumeliam omnium œcumenicarum synodorum, in contumeliam pietatis, quæ toto prædicatur orbe, non horres nec contremiscis nec expavescis minas? Sed et tuos Patres nisi ejus criminis participes efficias, intolerabilem tibi vitam arbitraris. Et Paulus ne incorpoream quidem veretur naturam, nec penitus curat, quod angeli ut mentes puræ pure atque immediate comuni assistunt Domino; nihil omnino horum veretur, sed æque ac terrenos homines, angelos quoque ad anathema pertrahit. Tu vero Ambrosium et Augustinum et cæteros (heu perniciosum honorem!) Patres nuncupans et adversus Dominicam doctrinam eosdem in aciem instruens, leviores putas in te vel in illos damnationem accersere? Non enim bonam tuis Patribus mercedem, nec bona educationis præmia genitoribus rependis. Verum enim vero in illos quidem beatos viros, quemadmodum ipsi nihil de tuis cavillis tuaque pervicacia ac impietate participabant, ita nec tuum anathema pertingere ullatenus valebit, tu tamen eo quod inde putas istam impietatem confirmari et comprobari, luculentis factis omni voce clarius clamantibus anathema in illos profers.

70. Neque hoc dico, revera quæcunque tu asseris, ab iis ita luculente tradi; verum licet contigis-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(9) Deum angelos constituisse rebus humanis dirigendis ac populis et terræ zonis moderandis singulis fere singulos, sæpe Photius repetit respiciens ad Deuter. xxxii. 8 (in LXX); Amphiloch. 191, sive 40 (Galland. Bibl. PP. XIII, 744); Amph. 191, c. 4 (apud Mai Vett. Scr. I, p. 197). Patrum de hac re testimonia indicavit Klee, *Hist. dogm.* I, p. 257, nota 3 seq. Cf. et Greg. Naz. Or. xxviii, 51, p. 521 seq.; xlii, 9, 27, p. 755, 768 ed. Clemencet.

(10) Col. p. 299: ἐφ' ὕβρει δὲ πασῶν.

(11) Col. ποιήσεις.

(12) Intelligit, semper ob oculos habens Gal. i, 8, angelos, quos sæpe cum Patribus vocat ἀσωμάτων πνεύματα, ut ep. 228. p. 540 ed. Montacutii et Amphiloch. 6. c. 1 ed. Mai. I. c., p. 48.

(13) Palat. οὐδὲ.

(14) Verba hæc ἀλλὰ καὶ τοὺς σοὺς πατέρας — — πατοσπᾷ sine ulla lectionis differentia adducit Leo Allatius, in op. contra Hottinger. p. 196 et Photii

oratione prima de Process. Sp. S., ita illa Latine reddens: « Sed et Patres tuos, nisi illius sententiæ participes feceris, non tibi vivendum esse arbitraris. Et hic quidem (Paulus) neque naturam incorpoream veretur, neque qua ratione uti mentes puræ pure et immediate comuni Domino assistunt; horum nullo verendum sibi præcipit; sed æque atque terrena ad anathema divellit. »

(15) Sic Palat. Vat. κατ' ἐκείνους.

(16) Col. ἀντισφύρεις.

(17) Col. γεγωνότερον.

(18) Ep. ad Aquil.: Εἰ μὲν μηδὲν οὐδ' ὁ λόγος ἀνωθεν ἐφ' ἡμᾶς, τῷ κοινῷ Δεσπότη ἀντιφθέγγονται, οὐδ' ἡμεῖς τούτοις ἀντιφθεγόμεθα· εἰ δ' ὅμως φατε, ὡς τῇ Δεσποτικῇ φωνῇ ἀντιφθέγγονται, ὧν ἔστι τὸ καὶ τὴν Δεσποτικὴν δευτέραν ἐκείνων ποιεῖν, καὶ κείνους διὰ τὸ τὴν Δεσποτικὴν παρθεῖν ἐντολὴν ἀπελαύνειν εἰς τὸ τοῦ χρίματος ἀπαρτίζον.

set, illos tale quidpiam dixisse (homines enim erant nec potest se immunem ab omni humano lapsu perpetuo conservare qui ex luto fluxaque natura constat; imo non nunquam etiam viris optimis adnascuntur aliqua vestigia macularum); verum licet, inquam, forte ad aliquod indecorum ac turpe fuissent lapsi, ego sane probos Noemi filios imitaretur et pro vestimentis silentio potius atque gratitudine paternam turpitudinem obtegerem, non autem, uti tu facis, Chami sequerem exemplum; imo vero tu multo acerbius illo atque impudentius tuorum quos vocas, Patrum turpitudinem evulgas⁷³. Ille enim, non quia revelavit, sed quia non velavit, maledictionem sustinuit; tu vero et revelas et in hac audacia gloriaris, et ille quidem fratribus arcum effert; tu vero non fratribus, nec uni aut alteri; sed quantum est ex tuo conatu et impudentia, universum quasi terrarum orbem theatrum constituens ingenti promulgas clamore, tuos Patres sordibus sœdos esse, et in ipsorum turpitudine luxuriosius (debaccharis) et ignominia illorum gaudes et sociis quaris, per quos illorum dedecus ac deformitatem in publicam efferas lucem et solemniter celebres.

71. Dixit Augustinus et Hieronymus Spiritum a Filio procedere. Et unde potest haberi aut dari fides, post tot annos elapsos, non esse illorum scripta per malitiam depravata? Neque enim arbitrari debes, te solum esse ad impietatem fervidum et te solum audere non audenda; sed potius ex hac ipsa animi affectione reputa, tunc quoque facile fuisse versutissimo generis humani hosti talibus vasis abundare.

72. Dixerunt, quos tu adducis, ista. Quod si ob aliquam necessitatem vel paganorum insaniam oppugnantes vel aliam hæreticam opinionem refellentes, vel auditorum indulgentes infirmitati vel ob aliquid aliud his simile, qualia solent in vita humana quotidie evenire, si, inquam, ob aliquam ejus modi causam sive etiam ob plures, iis forte talis vox excidit, quomodo tu quod illi non sensu dogmatico

⁷³ Gen. ix, 21-27.

Α ἀλλ' εἰ καὶ τοιοῦτόν τι συνέπεσεν αὐτοὺς εἰπεῖν (ἀνθρώποι γὰρ ἦσαν καὶ ἀνθρωπίνου παρολισθήματος οὐκ ἔστι διαπαντός (19) ὑπεράνω φέρεσθαι τὸν ἐκ πηλοῦ καὶ βροῦσης ὕλης συγκείμενον· ἔσθ' ὅτε (20) δὲ καὶ τοῖς ἀρίστοις ἐπιφύεται τινα κηλὶς ἔχνη)· ἀλλ' οὖν εἴ τι παρηγέχθησαν ἐνασχημονῆσαι, τοὺς εὐγνώμονας ἀν τῶν τοῦ Νῶε παιδῶν (21) ἐμμησάμεν, καὶ ἀντὶ περιβολαίων τῇ σιωπῇ μᾶλλον καὶ εὐγνωμοσύνην τὴν πατρικὴν ἐπεκάλυψα ἀσχημοσύνην, οὐχ ὅ' ὥσπερ σὺ κατὰ τὸν Χάμ διεπραξάμεν· μᾶλλον δὲ σὺ πολὺ πικρότερον ἐκείνου καὶ ἀναιδέστερον τοὺς Πατέρας οὖς (22) λέγεις εἰς ἀσχημοσύνην [72] στηλιτεύεις· ὁ μὲν γὰρ οὐχ ὅτι ἀπεκάλυψεν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἐπεκάλυψε, τὴν ἀρὰν ὑπέχει· σὺ δὲ καὶ ἀποκαλύπτεις, καὶ σεμνύνῃ (23) τῇ τόλμῃ· καὶ ὁ μὲν τοῖς ἀδελφοῖς τὸ ἀπόρρητον ἐκφέρει, σὺ δὲ οὐκ ἀδελφοῖς, οὐδὲ πρὸς ἓνα ἢ δύο, ἀλλ' ὅσα γε τῇ σῇ σπουδῇ καὶ ἀναισχυντὰ τὴν οἰκουμένην θέατρον καθίζων μέγα μὲν σαλπίζεις, ὥς οἱ σοὶ Πατέρες ἐνασχημονοῦσι· ἐνασελγαίνεις δ' αὐτῶν ταῖς ἀσχημοσύναις, καὶ τρυφᾷς τὴν κατ' ἐκείνων ἀτιμίαν· καὶ συγχορευτὰς ζηταῖς δι' ὧν τὴν ἐκείνων ὕβριν καὶ ἀσχημοσύνην εἰς τὸ λαμπρότατον πανηγυρίσεις (24).

οα'. [ζ'.] Εἶπεν Αὐγουστίνος καὶ Ἱερώνυμος τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Καὶ πόθεν ἔστι λαθεῖν ἢ δοῦναι πίστιν, τοσούτου βρούσαντος χρόνου, ὅτι μὴ αὐτῶν κεκακούρηται τὰ συντάγματα; Μὴ γὰρ νομίσαις (25) μόνον σαυτὸν εἶναι θερμὸν πρὸς ἀσέβειαν καὶ τολμηρὸν τὰ ἀτόλμητα, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς ἀναλογίζου μᾶλλον γνώμης, ὅτι καὶ τῆνικαῦτα οὐδὲν τὸ καλύον ἦν τοιοῦτων σχευῶν εὐπορῆσαι τὸν πολυμήχανον τοῦ γένους ἐχθρόν (26).

[73] οβ'. [ζ'.] Εἶπον οὖς σὺ λέγεις ταῦτα. Εἰ δὲ διὰ τινα περιστάσιν ἢ πρὸς Ἑλληνιστῶν ἀντιφερόμενοι λύσαν ἢ πρὸς ἄλλην αἰρετικὴν διαμαχόμενοι δόξαν ἢ τῇ τῶν ἀχροατῶν συγκαταβαίνοντες ἀσθενεῖς, ἢ πόσα τοιαῦτα καθεκάστην ὁ ἀνθρώπινος ἐπιδείκνυσαι (27) βίος· εἰ οὖν ἐκείνοις διὰ τι τούτων (28) ἢ καὶ διὰ πλείω τοιαύτην ἐκείνοις (29) ἀφείναι συνέπεσε φωνήν, πῶς σὺ τὸ μὴ κατὰ δογματικὴν ἐκείνοις ἐν-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(19) Col. διὰ παντός.

(20) Vatic. ἔσθ' ὅτε.

(21) Gen. ix, 21-27.

(22) Vatic. ὥς. Col. p. 500 : ὥς.

(25) Palat. f. 277 a, ἐνσεμνύνῃ. Col. ἐνσέμνη. Ad marginem ἐνσεμνύνῃ.

(24) Ep. ad Aquilei. immediate post verba ad cap. 66, nota 5 adducta : Δεικνύντες αὐτοὺς χάνταῦθα γνησίους τοῦ Χάμ μαθητάς, ὅς τὴν τοῦ πατρὸς ἀσχημοσύνην οὐ συνεκάλυψεν, ἀναίδει δὲ προσώπω διεγλύευσεν· ἀλλ' οἱ τῆς Ἐκκλησίας τρόφιμοι καὶ τῶν ἱερῶν μαθημάτων οὐκ ἐπλήσμονες κατὰ τὸν Σὴμ καὶ Ἰάφεθ καὶ τὴν πατρικὴν ἀσχημοσύνην ἐπικάλυπται ἐπίστανται, καὶ τοὺς μιμητάς τοῦ Χάμ κατανιώνσκοντες ἀποστρέφονται.

(25) Col. νομίσαις.

(26) En Photius sine tabulis et testibus Latinos reos insinuat corruptorum suorum Patrum textuum

D Et sane plures posteriores Græci contendeant, Augustini testimonia de processione Spiritus S. a Filio ab additamenti fautoribus efficta et fraudulentur ejus libris inserta fuisse, dum alii alias vias inierunt. Quæ de re conferas Allatium contra Hottinger. p. 299-309. Nos hic unius Marci Ephesii verba referimus, qui in Confessione (apud Gregor. Cpl. *Apolog.* contra eamd. Cod. Monac. 27, f. 151 b) scripsit : Τὰς δὲ τῶν δυτικῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων φωνάς, αἱ τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τῷ Υἱῷ διδασκιν, οὕτε γνωρίζω (καὶ γὰρ οὐδὲ μετεβλήθησάν ποτε πρὸς τὴν ἡμετέραν γλῶτταν, οὐδ' ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐδοκιμάσθησαν), οὕτε παραδέχομαι τεκμαίρομαι, ὅτι διεφθαρμένοι εἰσὶ καὶ παρέγγραπτοι.

(27) Col. ἐπιδείκνυσται.

(28) Palat. f. 237 b. διὰ τοι τ.

(29) Ἐκείνοις hic redundat.

νοϊαν εἰρημένον, δόγμα καὶ νόμον ποῶν σαυτῷ μὲν ἀνοήθην (30) τὴν ἀπώλειαν ἐπάγει, ἐκείνους δὲ συγκατασπῆν τῇ σῇ φιλονεικίᾳ ὁποῖα (31);

ὅγ'. [γ'.] Εἶπεν ὁ τῆς οἰκουμένης κήρυξ ὁ τῶν ἀπορρήτων θεορδός, ὁ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῖς καθ' ἑαυτὸν ἐξευγενίσας τρόποις· εἶπεν ἐκείνους πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς πολλῶν λόγῳ βέοντας ἀντιφερόμενος καὶ τὴν ἐκείνων ὀφρὺν ἄνω τεινομένην κάτω παρασκευάσας νεύειν, μᾶλλον δὲ πρὸς τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν συγκατιῶν, τί εἶπε; Διερχόμενος καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβδίσματα ὑμῶν, εὖρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο· Ἀγνώστῳ Θεῷ· ὃν οὐκ ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν (32). Τί οὖν; Δι' ὧν τῆς (33) [74] Ἐκκλησίας· ὁ διδάσκαλος τοὺς Ἑλλήνων σοφοὺς ἐθήρα, καὶ τῆς ἀσθεῖας πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἐχειραγῶγει καὶ μετέφερε, ταῦτα σὺ δόγμα (33) ποιήσεις, καὶ κηρύττειν τοιμήτεις· τὸν καθαιρέτην τῶν εἰδώλων καταγγέλλειν, ὃν ἐσέβετο καὶ ὠνόμαζεν ὁ Ἑλληνισμὸς ἄγνωστον Θεόν; Οὐ γὰρ θαυμαστόν σου τὸ τῆς σοφίας δραστήριον καὶ τῶν κακοσγῶλων ἡ πλοκή σοφισμάτων. Ἀνειμένος ἦν ὁ βωμὸς τῷ Πανί (34)· ἡ δὲ τῶν Ἀθηνῶν πόλις τοῦ τιμωμένου τέως μὴ συνιέντες τὸ δοῖμα ἐπέγραψον τῷ βωμῷ· Ἀγνώστῳ Θεῷ. Ἐπεὶ γὰρ ἐκ τῶν προφητικῶν χρησμῶν καὶ τῶν Δεσποτικῶν λογίων ὁ περιδέξιος ἐκείνος καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος μὴ πειθόμενον ἑώρα τὸ Ἑλληνικόν, ἐξ αὐτῶν αὐτοῦ τῶν θεοστυγῶν σεβασμάτων εἰς τὸ τοῦ Δημιουργοῦ μετακαλεῖται· ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ διαβόλου προγραμμάτων τῆς αὐτοῦ καταψηφίζεται τυραννίδος· ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων καταστρέφει τὸ κράτος αὐτοῦ τῆς ἐξουσίας· ἀπὸ τῆς πλάνης γεωργεῖ τὴν εὐσέβειαν· ἐκ τῆς ἀπωλείας βλαστὸς ἡμῖν προβάλλεται σωτηρίας· ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος εἰς τὸν δρόμον ἐνισχύει τοῦ Εὐαγγελίου· βαλθίδα ποιεῖται τὴν κορυφὴν τῆς ἀποστασίας τῆς εἰσόδου, δι' ἧς ἦν αὐτοῖς εἰς τὸν νομῶνα Χριστοῦ καὶ τὴν ἄκρατον αὐτοῦ παστάδα εἰσελθεῖν τὴν Ἐκκλησίαν (35). Οὕτως ἦν ἐκείνος ὁ μετάρσιος νοῦς διὰ τῶν ὅπλων τοῦ ἐχθροῦ αὐτὸν κατατιτρώσκειν τὸν ἐχθρὸν καὶ [75] αἰχμαλωτίζειν δραστήριός τε καὶ τὴν ἀνωθεν ἑαυτῷ φέρειν ἰσχύν. Τί οὖν; Διότι Παῦλος τοῖς ὅπλοις τοῦ ἐχθροῦ καθ-

A pronuntiarunt, pro dogmate ac lege sumens tibi quidem ipsi irreparabilem creas perniciem, illos vero in tuam abriperere vesaniam contendis?

73. Dixit orbis terrarum præco, arcanorum contemplator, qui humanam naturam insignibus suis moribus nobilitavit, dixit ille adversus Athenienses ornato ac fluido dicendi genere pollentes disputans, illorumque animos nimium elatos submittens ac deprimens, imo potius ad illorum infirmitatem sese accommodans, quid igitur dixit? *Præteriens et videns simulacra vestra, inveni et aram in qua scriptum erat: Ignoto Deo. Quem igitur ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis*⁷⁴. Quid igitur? Ea, per quæ Paulus Ecclesiae doctor sapientes Græcorum aucupabatur atque ex impietate ad pietatem manu-ducens transferebat, hæc, inquam, tu pro dogmate accipies et asserere audebis, a Paulo idolorum eversore illum prædicari, quem gentilium error colebat nominabatque ignotum Deum? Non enim mira accedere nobis debet tui ingenii in fallacibus argutiis consuendis solertia. Erectum erat altare illud Pani; urbs autem Athenarum nomen ejus qui in eo colebatur interim ignorans inscripserat: *Ignoto Deo*. Jam vero quoniam ex prophetarum oraculis Christique Domini eloquiis egregius ille cælestisque vir videbat, haudquaquam gentiles flecti, ex ipsismet execrandis simulacris ad cultum eos revocat Conditoris, et ex ipsis diaboli programmatibus potestatis ejusdem tyrannidem con-temnat, ex monumentis ejus fortissimis robur potestatis ipsius evertit, ab errore metit pietatem, ex perditione germina nobis salutis profert, e diaboli laqueo ad cursum Evangelii excitat; summum defectionis verticem viæ facit initium, qua ipsi possent in Ecclesiam, purissimum atque intemperatum Christi thalamum, ingredi. Adeo pollebat sublimis illa mens per ipsa inimici arma ipsum inimicum confodere ac subigere. Quid igitur? Quia Paulus armis inimici delevit inimicum, ideone tu honore arma inimici prosequeris et divina nuncupabis arma, atque in tuam ipsius protrudes cædem? Et quot alia similia exempla apud hunc, qui omnia

⁷⁴ Act. xviii, 23.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(30) Fort. ἀνοήθην. Ἀδοθῆ. habet Col.

(31) His consona tradit ep. ad Aquilei.: Πόσα δ' ἄν τις ὑπὲρ τῶν μακαρίων ἀνδρῶν ἐκείνων εἴποι; πόσαι γὰρ περιστάσεις πραγμάτων πολλοὺς ἐξεδιάζοντο, τὰ μὲν παρασθῆναι, τὰ δὲ πρὸς οἰκονομίαν εἰπεῖν, τὰ δὲ καὶ τῶν ἀπειθούντων ἐπαναστάτων, τὰ δὲ καὶ ἀγνοία ὅσα δὴ περιολισθεῖσιν ἀνθρώπινα; Ἄλλος γὰρ πρὸς τοὺς αἰρετικῶντας διαμαχόμενος, ἄλλος τῇ ἀσθενεῖα συγκατιῶν τῶν ἀκροατῶν, ἄλλος ἄλλοις διὰπρατόμενος καὶ τὸν καιρὸν ἔχων πολλὰ τῆς ἀκριβείας καθυφεῖναι παρακαλοῦντα, ἐπὶ τέλει μεῖζονι καὶ εἰπε καὶ ἔπραξε, ὁ μῆτε λαλεῖν ἡμῖν μῆτε πράττειν ἐξεστίν.

(32) Act. xviii, 23. Varias Patrum theologorumque de hoc textu sententias recenset Baronius ad a. 52 a. 8 seq. His addantur Isidor. Pelus. lib. iv, ep. 60,

D et alii ap. Cornel. a Lap. in h. l. De his verbis disputat Photius ep. 62 ad Jo. philos., p. 114 ed. Mont. Amphil. q. 232 (apud Montfaucon *Bibl. Coislin.* p. 341): Διὰ τί Παῦλος Ἀθηναίοις διαλεγόμενος ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐπιγραμμάτων αὐτοῖς διαλέγεται;

(33) Col. p. 321: ὁ τῆς Ἐκκλησίας.

(33') Col. Ταῦτά σου δόγματα.

(34) Cf. Chrysost. hom. in Act. ap., c. 17.

(35) Chrysost. Or. in S. Paulum apud Photium in *Bibl. cod.* 270: Τὸν βωμὸν τοῦ διαβόλου συνήγορον πεποίηκε τοῦ Χριστοῦ, τὸ τῆς πλάνης ἐπιγράμμα ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐφθέγγετο· ἡ στήλη τῆς ἀπάτης ἐστηλίτευσε τὴν ἀπάτην· ἐπειδὴ τὰ τῶν προφητῶν Ἀθηναίοις ἦν δυσπαράδεκτα, ὁ βωμὸς καὶ τὰ γράμματα τῶν δαιμόνων τῇ σοφίᾳ Παύλου ἐκίχρυσσε τὴν εὐσέβειαν, κ. τ. λ.

sapienter in Spiritus virtute disposuit, poterunt A
reperi.

ωθήσεις ταῦτα σφαγήν; Καὶ πόσα ἂν ἔνεστι τοιαῦτα
Πνεύματος θυνάμει διακυβερνήσαντι λαβεῖν!

74. Quid vero opus est exemplis? Ipsemet alta et
clara dicit voce: *Factus sum Judæis tanquam Ju-*
dæus, ut Judæos lucrarer; iis qui sub lege sunt,
quasi sub lege essem, ut eos qui sub lege erant lucrif-
acerem; iis qui sine lege erant, tanquam sine lege
essem (cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem
*Christi), ut lucrificerem eos qui sine lege erant*⁷⁴.
Num ergo tu propterea Judaismum instaurabis, aut,
divinis humanisque legibus abrogatis, vitam omni
solutam lege in hominum commercio induces, B
atque impudenter, imo potius impie, clamabis hæc
esse præcepta a Paulo prædicata?

75. Quot vero et alii beati et sancti Patres no-
stri exstant, in quibus talia reperiās? Inspice Roma-
num pontificem Clementem et quæ inde denomi-
nantur *Clementina* (ne dicam cum veteribus, scripta
illa fuisse jussu Petri apostolorum principis),
Dionysium Alexandrinum, qui, dum contra Sabellium
fervide disputat, Ario propemodum protendit ma-
num, magnum atque inter beatos martyres ful-
gentem Methodium Patarensem, qui angelorum
corporis passionumque expertem naturam in terre-
num amorem et corpore amplexum ruisse non
incredibile censuit. Omittam Pantenum et Cle-
mentem, Pierium quoque, Pamphilum et Theo-
gnostum viros sanctos sanctarumque institutionum
doctores, quos, licet propositiones eorum non
cunctas omnino admittamus, præclaræ tamen vitæ
cæterarumque doctrinarum præmia ipsis repen-
dentes ingenti honore atque commendatione prose-
quimur, præcipue Pamphilum et Pierium, utpote
martyrii quoque certaminibus inclytos. Cum quibus

⁷⁴ I Cor. ix, 20, 21.

εἴλε τὸν ἐχθρόν, διὰ τοῦτο σὺ τὰ τοῦ ἐχθροῦ τιμή-
σεις ὅπλα καὶ θεία ὅπλα καλέσεις, καὶ πρὸς τὴν σὴν
παραδείγματα παρ' αὐτῷ τῷ πάντα ἐν σοφίᾳ τῇ τοῦ

οἶ'. [0'.] Τί δὲ δεῖ παραδείγματων; Αὐτὸς διαπρυ-
σίω λέγει τῇ φωνῇ· Ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς
Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω τοῖς ὑπὸ νό-
μον ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω
τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος, μὴ ὡς ἀνομος Θεοῦ (36),
ἀλλ' ἔννομος Χριστοῦ, ἵνα κερδήσω ἀνόμους.
Ἄρ' οὖν σὺ διὰ τοῦτο τὸν Ἰουδαϊσμόν (37) ἀνακαινί-
σεις, ἢ τὴν ἀνομίαν ἀντὶ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων
θεσμῶν ἐμπολιτεύσῃαι τῷ βίῳ νομοθετήσεις, καὶ
ἀνακράξεις ἀναισχύντως, μέλλον δὲ λίαν ἀθέως, ὡς
Παῦλος εἰσὶ ταῦτα καὶ αἱ ἐντολαὶ (38) καὶ τὸ κή-
ρυγμα (39);

οἶ'. [1'.] Παρὰ πόσοις δὲ καὶ ἄλλοις τῶν μακαρίων
καὶ ἁγίων Πατέρων ἡμῶν ἔνεστι τοιαῦτα εὐρεῖν!
Ἐννέοι μοι τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα Κλήμεντα (40),
καὶ ἃ τὴν ἐπινυμίαν ἔκειθεν φέρεῖ, *Κλημέντι* (41)
(ἵνα μὴ λέγω τὰ γεγραμμένα, [76] ὡς ὁ παλαιὸς λό-
γος, κατὰ τὸ (42) τοῦ κορυφαίου (43) Πέτρου γεγε-
νησθαι πρόσταγμα), τὸν Ἀλεξανδρείας Διονύσιον ἐξ
ἀντιπνοίας τῆς πρὸς τὸν Σαβέλλιον μικροῦ τῷ Ἀρείῳ
χεῖρα προτεινόντα (44)· τὸν ἐν ἱερομάρτυσι λάμποντα
τῶν Πατέρων τὸν μέγαν Μεθόδιον, ὃς ἀγγέλων τὴν
ἀσώματον καὶ ἀπαθῆ φύσιν πρὸς ἔρωτα βρότειον καὶ
ὁμιλίαν σωμάτων καταπεσεῖν οὐκ ἐλαύνει δόξης (45).
C Ἐάσειν μοι δοκῶ Πάνταινον καὶ Κλήμεντα (46),
Πιέριόν τε καὶ Πάμφιλον καὶ Θεόγνωστον (47), ἄν-
δρας τε ἱεροὺς καὶ τῶν ἱερῶν διδασκάλους μαθημά-
των, ὧν τὰς θέσεις οὐ πάσας πάντως δεχόμενοι,
καλοῦ γε βίου καὶ τῆς ἄλλης ἱερολογίας γέρας αὐτοῖς
ἀπονέμοντας, διὰ πολλῆς τιμῆς καὶ ἀποδοχῆς ἀγο-
μεν· μάλιστα γὰρ Πάμφιλον καὶ Πιέριον, ἅτε δὴ καὶ
μαρτυρικοὶς ἀθλοῖς ἐνδιαπρέψαντας (48)· μεθ' ὧν

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(36) Sic. Col. p. 302. Palat. f. 258 b, Θεῷ, et
oēinde Χριστῷ.

(37) Col. ἰουδ. ἡμῖν ἀναχ.

(38) Ταῦτα αἱ ἐντ.

(39) Paulo aliter eandem rem declarat Photius
ep. ad Aquilei., ubi inter alia scribit: Καὶ ἵνα ἄλλους
ἐάσω, ἐννέοι μοι τοῦ θαυμαστοῦ Παύλου καὶ διδασκά-
λου τῆς οἰκουμένης τὸν ἁγιασμόν, τὸ ἐξυᾶσθαι, τὸ
γάλακτι τρέφειν τοὺς ἄρτι καθισταμένους πρὸς
μάθησιν, καὶ οὐ βρώματι, χάκειθεν ἐφεξῆς εἰ τις
τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν τὸν χορὸν διέλθοι, ὅλον ἀνθρώπου
κατατρίβοι βίον, τὰ τοιαῦτα ἐξαριθμῶν καὶ γραφόμε-
νος.

(40) *Bibl.* cod. 126, ubi tria in eo carpit, verum
immerito. Cf. Lumper, *Hist. theol. crit.* t. I, sect. 4,
c. 5, a. 3, p. 89 seq.

(41) Pseudoclementina opera (homilias et reco-
gnitiones) intelligit, de quibus agit in *Bibl.* cod.
112, 113.

(42) Sic Col. Palat. λόγος τοῦ κορ.

(43) Solemne hoc est Petri epitheton tum apud
Patres Græcos (quorum quamplurima testimonia
suppeditat C. Passaglia in Commentario de B. Petri
prærogativis. Ratisbonæ, 1850) tum apud Photium.
Cf. c. Manich. I, 8 (Galland. XIII, 605); II, 6; III,

6 (ib. p. 626, 643); *Amphil.* 154, s. Galland. n. 30
(ibid. p. 726); *Mai. Vett. scr.* I, 1, 94, 110, 111,
q. 43; c. 4, 6, 16; epist. 178, p. 265; epist. 35,
p. 95; epist. 156, p. 210 ed. Montac.

(44) Dionysii scripta in *Bibliotheca* non recenset
Photius; ex Stephano tamen Gobar cod. 252 habet,
D Basilium asserere, ὡς οὐκ ἀσεβεῖ γνώμη, μάχη δὲ τῇ
πρὸς Σαβέλλιον εἰς τὴν ἀντίθετον κατὰ τοὺς λόγους
περιτραπήναι δυσφημίαν. Athanasius in Op. de sent.
Dionys. eum defendit. *Fragmenta Apologiæ Dionysii*
Alex. ad Dionys. Romanum collegit Routh (*Reliq.*
sacr., t. III, p. 194-203).

(45) *Bibl.* cod. 254 s. Cf. 232, c. 26. Sed næc
opinio sen potius verborum Gen. vi, 2 interpretatio,
de qua Photius agit *Amphil.* q. 254 (*Mai. Vett. scr.*
nova Collect. IX, p. 123), non unius Methodii fuit,
sed plurimorum priscorum, ut Iustini et Irenæi.
Cf. Massuet. not. in Iren. IV, 16, 2.

(46) Phot. *Bibl.* cod. 109-111.

(47) Ibid. cod. 118, 119, 106.

(48) Pierium martyrio diem supremum obiisse
etiam cod. 118 et 119 asserit Photius; Hieronymus
vero *Catal. de script. ill.* c. 76 non vocat eum mar-
tyrem, et Romæ mortuum esse tradit.

καὶ τοὺς ἀπὸ Δύσεως παρατρέχοντες· Εἰρηναῖον [77] A τε τὸν ἀρχιερέα Θεοῦ καὶ τὴν τῶν ἱερῶν ἐφορείαν τῶν Λουγδούνων δεξάμενον· καὶ Ἱππολύτου τὸν αὐτοῦ μαθητὴν καὶ ἐν ἀρχιερεῦσι μάρτυρα (49)· ἄνδρας θαυμασίους μὲν ἐν πολλοῖς, ἔσθ' ὅτε δὲ τῆς ἀκριβοῦς λόγους αὐτῶν ἐνίοις οὐκ ἀνατέλλοντας κατασφύρεσθαι.

ος'. [α'.] Ἄρ' οὖν καὶ κατὰ τούτων ἀπάντων τὸ σὺν προκομίσεις διλήμματος (50) καὶ τὰς ὁρῶν ἀνατείνων ἐρεῖς· Ἡ δὲ τοὺς ἄνδρας τιμῶντα καὶ δὲ τούτοις γέγραπται μὴ παραγράφεσθαι, ἢ παραγραφόμενος τῶν ῥημάτων ἕνια καὶ αὐτοὺς ἐκείνους συμπαράγράφεσθαι (51); Καὶ πῶς οὐχὶ μᾶλλον καὶ δικαιοτέρον τὸ σὺν οὗτοι κατὰ σοῦ περιόξιν οὐκ ἀντιστρέψουσιν, "Ἀνθρώπε, λέγοντες, τί συνάπτεις τὰ ἀσύναπτα; Εἰ μὲν ἀληθῶς Πατέρας ἡμᾶς καλεῖς, πῶς οὐ φρίττετε ἀνθοπλίζειν κατὰ Πατέρων, καὶ τὸ βαρύτατον, κατὰ τοῦ κοινῶ Δεσπότου πάντων καὶ Δημιουργοῦ; Εἰ δ' ἅπαρ ἐνασελγαίνειν σπουδασμά σοι καὶ ἡμῶν, πῶς οὐ μέμνηας ἐμφανῶς Πατέρας τε ἅμα καλῶν καὶ τὰς παρὰ τοὺς χεῖρας ἐπανατείνων ἡμῖν; Καὶ διὰ πόσων θν ἐτέρων διέλθοι τὸ σὺν κατὰ σοῦ φερόμενον σόφισμα (52)! Ἀλλὰ γὰρ ὥσπερ τοὺς εἰρημένους Πατέρας, οὕτω δὴ καὶ ταῦτα ἐῷμεν τα νῦν.

[78] οζ'. [ιβ'.] Τὴν μέντοι βασιλεῖον στολὴν (53-54), τὸν μέγα Βασιλεῖον τίς οὐκ οἶδε ψυχῆς μὲν θαλάμοις ἀκράτῳ συντηροῦντα τὴν εὐσέβειαν, ὑποσιγῶντα δὲ τοῦ Πνεύματος τὴν θειότητα; Ὁ ψυχῆς θεῖον ζεούσης φιλεῖον, τὴν φλόγα δὲ τέως οὐκ εἰς τὸ λαμπρότερον ἀναβρίπτειν, ἵνα μὴ θάπτον συναποσβεσθῇ αὐτῇ προδῶν καὶ αὐτῇ παρρησίας λαμπρότητι (55)! Οὗτος οὖν οἰκονομῶν ἐν κρίσει τοὺς λόγους αὐτοῦ (56) καὶ μᾶλλον ἀνακηρύττεσθαι τῇ κατὰ μικρὸν ἐπιδόσει μεθοδεύων τὴν εὐσέβειαν (ἵπειδαν γὰρ ἡμέρα ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐμβαθύνειτο, κραταιοτέρα τὸν δόγματος ἢ φλὸς ἀναβιβῆται (57)· τῷ τάχει δὲ καὶ τῇ ἀθρόα προσβολῇ τῆς λαμπρότης πολλάκις τὸ νοστὸν ὄμμα, καὶ μάλιστα τῶν πολλῶν, ἐξαμαυροῦσθαι εἴωθε, καθάπερ καὶ ἀστραπὴ τὰς ὄψεις ἐπισκοπεῖ καὶ μάλιστα τὰς ἀσθενέστερον διακεκλιμένας [58]), διὰ τοῦτο σιγᾷ μὲν ὁ πρὸ παντὸς ἄλλου κηρύσσειν ἐκπυρπολεῖτο· ἔπραττε

A et Patres occidentales præterimus, Irenæum Dei sacerdotem et Lugdunensium episcopatum nactum, et Hippolytum, ipsius discipulum et inter pontifices martyrem, viros mirandos quidem in plurimis, interdum tamen ab exactissima veritatis norma alicubi deflectentes.

76. An igitur et contra hos omnes tuum objicies dilemma elatoque supercilio dices: Aut oportet hos viros honore prosequi et quæ fuerunt ab ipsis scripta non rejicere, aut si nonnulla eorum verba rejicimus, illos ipsos simul respuere debemus? Et quomodo non potius atque æquius tuum hoc ingeniosum argumentum isti in te retorquebant, dicentes: Quid ea conjungis, o homo, quæ conjungi nequeunt? Si vere nos Patres nuncupas, quomodo non exhorrescis arma in Patres sumere quodque est gravissimum, in ipsum communem omnium Dominum atque Conditorem? Si autem semel petulantia adversum nos uti decrevisti, quomodo non luculente insanis, dum Patres nos simul vocas et parricidiales in nos intendis manus? Et quot adhuc aliis modis tuum hoc sophisma converti adversum te posset! Verum quemadmodum memoratos Patres, ita et hæc in præsentī missa faciamus.

77. Cæterum regium illum amictum, magnum, inquam, Basilium quis ignorat in penitioribus animæ thalamis puram atque intemeratam conservasse pietatem, Spiritus tamen divinitatem subiticiisse? O animam divino amore æstuantem, sed flammam non in propatulum efflantem ne oculus in ipso ortu ipsoque libertatis fulgore exstinguatur! Hic igitur disponens sermones suos in judicio ac sedulo procurans, ut paulatim crescendo et per partes instillata firmiter veritas in cordibus stabiliretur. (Quando enim fuerit sensim in hominum animis insinuat, validior flamma dogmatis excitatur, celebritate vero subitaneæque impressione fulgoris sæpe mentalis oculus præsertim rudiorum, offuscari solet, quemadmodum et fulgur lumen oculorum obtundit, maxime imbecilliorum).— Ideo silet quidem, quod præ alio quolibet prædicare ardentissime expetebat; silentium tamen adhibebat, ut tempore

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(49) In epist. ad Aquilei., ubi pariter Dionysium, Methodium et Irenæum adducit, cum Irenæo loco Hippolyti jungit Papiam: "Ἐτι μὲν καὶ Εἰρηναῖον τὸν Λουγδούνων ἐπίσκοπον, καὶ Παπῖαν τὸν τῆς Ἱεραπόλεως, τὸν μὲν τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον ἀναδιδάσκοντες, τοὺς δὲ ἄνδρας ὄντας ἀποστολικούς καὶ τοῖς τοῦ βίου τρόποις τὸ θαυμασίον ἐξαστράπτοντες.

(50) Dilemma, quod cap. 66 efferebatur.

(51) Col. συμπαρ.

(52) Ep. ad Aquilei.: Ἀλλὰ γὰρ εἰ τις τῶν τοιούτων λόγων καὶ πράξεων τὴν ἀσθενείαν τῶν ἀκροατῶν καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ λόγου, τὴν τε πρὸς τοὺς ἀντιταγμένους μάχην περιελθὼν, γυνὰ τὰ τῶν εἰρημένων καὶ ὡς δόγμα προβάλλοι καὶ περιβάλλοι, αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς τὰ τοιαῦτα καὶ εἰπόντας καὶ πράξαντας εὐρήσει κατ' αὐτοῦ τὴν δικάζουσαν ἀφίεντας ψῆφον.

D (53-54) Eodem titulo sæpe cohonestatur Basilus, sic v. g. *Amphil.* 141 (Galland. *Bibl. PP.* XIII, 71b, q. 20); pro στολῇ interdum legitur στήλη. In Vat. nomen scribitur: Βασίλειον.

(55) De hac Basilii in asserenda Spiritus sancti divinitate oeconomia confer Gregor. Naz. ep. 26, orat. 20, p. 365; orat. 37, p. 609 ed. Billii (Clemenc. orat. 43, n. 68; et orat. 31), Basilium ipsum epist. 71, Jo.; Beccum, orat. 1, in tom. Cyprii (*Gr. orth.* II, p. 219) et Prudentium Maranum *Præfat. Opp. S. Basil. t. III, § 3.*

(56) Ex psalmo cxii, 5 (LXX) petita phrasis.

(57) Palat. f. 239 b, ἀναβιβῶνται.

(58) Cf. Greg. Naz. *Carm. de Spirit. sancti. arcan.* 3; *Opp. II* p. 163, ed. Bill. v. 21 seq.; *or. xxxvii*, p. 608 ed. Bill.

opportuno validiori voce id quod siluerat prædicare posset. Ingens vero volumen componeret, si quis litteris mandare vellet istorum nomina et causas, ob quas sæpe veritatis non propalabant florem, ut et ipsi flos venustius effloresceret et germen firmius cresceret fructumque uberiorem colligerent. Verum illos quidem admiramur et commendamus tum ob cœlestem, quo ducebantur, afflatum, tum ob sapiens provide disponendi consilium; si quis autem hæc ut leges et dogmata in Ecclesiam invehere conaretur, illum sane hostem sanctorum censeremus et inimicum veritatis et pietatis destructorem, pœnisque condemnaremus, quas ipse sibi reatu ejusmodi accersivit.

18. Objicis occidentales Patres, imo altam istam caliginem universo orbi offundere contendis. Ego vero pietatis lucem occasui non obnoxiam et spiritalem ab ipso tibi accendam Occidente, ad cuius splendorem non poterit tua caligo non evanescere. Dixit Ambrosius Spiritum a Filio procedere. De tuo ore caligo hæc procedit. Sed reluctator radios rectæ fidei emittens ter beatus Damasus, et confestim tua evanescit obscuritas. Etenim hic secundam synodum, cuius dogmata extremi telluris universæ termini venerantur, confirmans luculente proficitur ex Patre procedere Spiritum. Dixit Ambrosius et Augustinus. Alia rursus caligo, quam lingua tua profundit. Sed Cœlestinus non dixit, non audivit, non admisit, sed luce rectæ fidei fulgens verborum tuorum dissipat nebulas.

δὲ τὴν σιγὴν ὥστε μᾶλλον καιροῦ παρόντος μεγαλοφωνότερον ἔχειν (59) τὸ σιωπώμενον κηρύσσειν· πολῦστιχον ἂν συνθεῖη βιβλίον, εἴ τις τῶν τοιούτων τὰ ὀνόματα καὶ τὰς αἰτίας, δι' ἃς πολλάκις τὸ τῆς ἀληθείας οὐ προῆγον ἄνθος, ὡς ἂν αὐτό τε τὸ ἄνθος [79] ὠραῖον εὐανθίσῃ, ἥ τε (60) βλάστησις ἐπιβολὴ μᾶλλον καὶ τὸν καρπὸν συλλέξῃσι πολυπλάσιον, γραφῇ παραδοῦναι βουλευθείη (61)· ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἀγάμεθα καὶ τῆς ὑπὲρ λόγον ἐπιπνοίας καὶ τῆς ἐν σοφίᾳ οἰκονομίας· εἰ δέ τις τὰ τοιαῦτα ὡς νόμους καὶ δόγματα παρεισάγειν τῇ Ἐκκλησίᾳ βιάζοιτο, ἐχθρὸν μὲν αὐτὸν τῶν ἁγίων ἡγούμεθα, ἐχθρὸν δὲ τῆς ἀληθείας καὶ λυμεῖνα (62) τῆς εὐσεβείας, καὶ δίκαια καταδικάζομεν, ἃς αὐτὸς ἐαυτῷ γεγινώς ἐνοχοῦς παρέσχε (63).

Β σή'. [ιγ'.] Προκομίζεις σὺ τοὺς ἐκ Δύσεως Πατέρας (64), μᾶλλον [80] δὲ τὸν βαθὺν τοῦτον ζόφον πάσης φιλονεικίης καταχέαι τῆς οἰκουμένης. Ἐγὼ δὲ σοι φῶς ἀνέσπερον τῆς εὐσεβείας καὶ νοερὸν ἀπ' αὐτῆς ἀνάψω τῆς Δύσεως, οὗ τὴν λαμπρότητα τὸ σὸν οὐχ ὑποστήσεται μὲν ἀφανισθῆναι σκότος (65)· [ιδ'.] Ἐπεὶν Ἀμφρόσιος τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Ἀπὸ τῆς σῆς αὐτῇ γλώττης προέρχεται ἡ ὁμίλη. Ἄλλ' ἀντιφθέγγεται τὴν ὀρθοδόξian ἀσπράττων ὁ τρισόβδιος Δάμασος· καὶ θάττον ὁ σὸς ἐξαφανίζεται γνόφος. Καὶ γὰρ οὗτος τὴν δευτέραν σύνοδον, ἥς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ δόγματα στέργουσι, ἐπικυρῶν (66), λαμπρῶς ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνομολογεῖ ἐκπορεύεσθαι (67) τὸ Πνεῦμα. [ις'.] Ἐπεὶν Ἀμφρόσιος ἡ Ἀγρυπστίνος (68). Ἄλλῃ πάλιν ἀχλὺς τοῦ σὸς στόματος προγεομένη. Ἀλλὰ Κελεστίνος (69) οὐκ εἶπεν, οὐκ ἤκουσεν, οὐκ ἐδέξατο, ἀλλὰ αὐγὴν ὀρθοδοξίας ἀστοάφας τῷ σὸν ῥημάτων τὴν ἀχλὺν διασκηδάζει.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(59) Palat. f. 240 a, ἔχει.

(60) Palat. ἡ βλάστ. sine τε. Col. καὶ ἡ βλάστησις.

(61) Ep. ad Aquilei.: Ἐπιλείπει με ἡ ἡμέρα, τοὺς ἀνδράς ἐπορήθουμένον, οὓς τῇ μὲν τῶν Πατέρων τιμῇ σεμνύνομεν, ἐν οἷς δὲ τῆς ἀληθείας παρηνέχθησαν, οὐ μισοῦμεθα.

(62) Palat. λυμαιῶνα.

(63) Ep. ad Aquil.: Οὕτω γοῦν καὶ εἰ τινες φανείεν παρὰ τὴν δεσποτικὴν φωνὴν τὴν πάντας ἡμᾶς μυσταγωγούσαν, τὸ Πνεῦμα εἰπόντες ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τὴν μὲν καινοτομίαν ὡς τὴν δεσποτικὴν φωνὴν κεδηλεύουσιν καὶ παραχαράττουσαν ἀποστρεφόμεθα, τὸν Πατέρα δὲ αὐτῆς, σιγῶντα μάλιστα καὶ μὴ παρόντα, μὴ ἀντιλέγοντα, οὔμενον οὐ καταδικάζομεν· τοῦ γὰρ φεύγοντος οὐκ ὄντος οὔτε δι' ἐαυτοῦ, οὔτε δι' ὧν ὑπὲρ αὐτοῦ λέγειν προχειρίζεται, οὔδε δι' αἰνῶν ἔχον κατήγορος· κατήγορος δὲ οὐκ οὖσης οὔδε ψῆφος προέρχεται τοῦ ἐγκλήματος, ψήφου δὲ καταδικάζουσης μὴ δοθείσης ὁ τολμῶν ὑβρίζει τὸν ἐξω τούτων καθεστῶτα πάντων τῶν περιστάσεων, οὐ κατ' ἐκείνου μᾶλλον ἢ καθ' ἐαυτοῦ περιτρέπει τὸ δυνεῖδος.

(64) Breviter hæc de Latinis Patribus disputatio in opusc. contra vet. Romæ assecas cap. 9 exhibetur. In ep. ad Aquilei. præterea dixerat: Ὡς εἰ δίκαια ἢ καὶ ἐκκοσι τινες τῶν Πατέρων ταύτην εἶπον τὴν φωνὴν, μὲρσι δὲ οὐκ ἐφθέγγαντο. Michael Glycas apud Allat. De consens III, 2, 1, p. 917 fere

eodem pacto de illis tribus Patribus agit. Sunt tamen qui irriti prorsus conatu Augustinum et Hieronymum pro Photiana sententia adducant, inter quos Andronicus Camaterus, *Epist.* c. 149, 150 (apud Beccum, *Gr. orat.* II, p. 516, 517), ex illo affert verba *Enchirid. ad Laurent.* c. 9, ex hoc vero « expositionem Symboli ad Damasum », falso eidem ascriptam (Opp. Hier. XI, 146, ed. Vallars.), ubi simpliciter Spiritus dicitur ex Patre procedens. Nec validiora ex Occidentis doctoribus arma mutuari potuit Theophanes Procopowicz op. cit. c. 4, p. 118 seq.

(65) Scilicet: nulla efficacior contra Latinos auctoritas, quam Romani pontifices, quos nunc pro placito suo testes allegare nititur, inprimis Ambrosio et Augustino Damasum et Cœlestinum opponens.

(66) Verba, ὁ τρισόβδιος Δάμασος· ὁ τὴν δευτέραν — ἐπικυρῶν, ὁ beatissimus Damasus, qui secundam synodum, cuius decretis universus orbis obsequitur, confirmavit, — refert Maius, præfat. I. I *Vell. scr.* xxiv ed. Rom. 1831 eodem plane modo e cod. Column.

(67) Ita Vatic. et Col. Palat. ἐκπορεύεσθαι.

(68) Cujus, ut Phot. epist. 11, ad Mich. Bug. n. 11. ait cathedram et præsidium in Ephesina synodo explevit Cyrillus, quique eandem tertiam synodum confirmavi.

(69) In Col. deest Ἀμφρόσιος ἡ Αὐγ.

οθ'. [ις'.] Καὶ τί με δεῖ περὶ τῶν ἄλλων σχολάζειν; Λέων ὁ μέγας, ὁ τὰς ἱερὰς τῆς Ῥώμης, φροντίδας ἱερωτέρας ἀποδείξας, ὁ τῆς τετάρτης σὺλλος συνόδου (70)· οὗτος διὰ τε τῶν [81] θεοπνεύστων αὐτοῦ καὶ δογματικῶν ἐπιστολῶν (71), διὰ τε τῶν ἀναπληροῦντων αὐτοῦ τὸ προνόμιον, διὰ τε τῆς συμφωνίας, δι' ἧς ἐκείνην (72) τὴν μεγάλην καὶ θεόλεκτον ὁμήγυριν κατηγγάλαξε, τὴν αὐτὴν τῆς ὀρθοδόξιας φωτοχυσίαν εἰς πᾶσαν οὖν τὴν Δύσιν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς Ἀνατολῆς ἀπαυγάζων ὄρια, τὸ πανάγιον Πνεῦμα διαπρυσίως ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἀναδιδάσκει· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑτερόν τι παρὰ τὸ τῆς συνόδου φρόνημα δογματίζειν ἀντανισταμένους, ὅσους μὲν ἱερωσύνης βαθμὴς ἔχει, τῆς ἱερωσύνης γυμνοῦς ἀποραίνει, ὅσοι δὲ τὴν (73) ἰδιωτικὴν χώραν πληγρῶναι, εἰτε βίον ὑπέδραμον τὸν μονάδα, εἰτε πολιτεία συνεξετάζονται δῆμου, τῷ ἀναθέματι παραπέμπει. Καὶ γὰρ ἅπερ ἡ θεόπνευστος σύνοδος ὀρίζει, Λέων ὁ θεσπέσιος διὰ Πασχασίνου καὶ Λουκηνσίου (74) καὶ Βονιφάκιου τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἀναφανδὸν ἐπισφραγίζει, ὡς μυριάκις (75) ἔστιν αὐτῶν ἐκείνων ἀκούειν, οὐκ αὐτῶν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπεσταλκότητος αὐτοῦ· καὶ γὰρ συνοδικὰς ἐπιστολάς ἐπιστέλλων τῶν τοποτηρητῶν αὐτοῦ καὶ τοὺς λόγους καὶ τὸ φρόνημα καὶ τὰς ψήφους οὐκ (76) ἐκείνων ἢ αὐτοῦ γε μᾶλλον εἶναι καὶ μαρτύρεται (77) καὶ διαβεβαιούται· καίτοι γε καὶ εἰ μηδὲν προτὴν τοιούτων, ἀποχρώντως ἔχει (78) τὸν συνῶδον καὶ τὸ πέρας λαβούσης ὁμολογεῖν ἐμμένειν τοῖς ἐψηφισμένοις (79).

π'. Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν ἔστιν οἷον αὐτῶν τῶν ἱερῶν ἀκούειν βημάτων (80)· λέγει γὰρ (81) μετὰ τὴν

A 79. Sed quid opus est in aliis immorari? Leo Magnus, qui sacratas Romæ curas sanctiores adhuc demonstravit, quartæ columna synodi, tum per suas a Deo inspiratas dogmaticasque epistolas, tum per legatos, qui ejus locum obtinebant, tum per consensum suum quo magnum illum et a Deo collectum cœtum illustrabat, eandem orthodoxiæ illustrationem non in totum tantummodo Occidentem, verum et in Orientis terminos effundens sanctissimum Spiritum ex Patre procedere, clarissima voce docet; neque id solum, sed et eos, qui quidquam aliud præter synodi sententiam statuere ausint, si sacerdotio fungantur, sacerdotio exutos pronuntiat, si vero idiotarum locum teneant sive vitæ monasticæ sese addixerint sive plebis negotiis implicentur, anathemati subjicit. Etenim quæ ea synodus a Deo inspirata decrevit, divinus hic Leo per Paschasium, Lucentium atque Bonifacium sanctos viros palam obsignat, ut sexcentis ex ipsis illis audire liceat, non vero ex ipsis duntaxat, sed et ex eo qui illos miserat. Namque synodales epistolas mittens suorum locum tenentium et sermones et sententiam et vota non eorum, sed suimetipsius esse contestatur et confirmat. Quanquam, etiamsi nihil ejusmodi adesset, sufficit tamen, quod pro se illos miserit in synodo consensuros, quodque ad finem perducta synodo se sanctis acquiescere profiteatur.

C 80. Verum præstat ipsamet sacra audire verba. Dicit enim (synodus) post expositionem fidei, quæ in

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(70) Hæc verba: « Leo M. qui sanctam Romæ pastorem curam sanctiorem adhuc demonstravit, quique fuit quartæ synodi columen, » (Λέων — συνόδου) adducit Maius I. c. De Leone I pariter Photius epist. ad archiep. Aquilei.: « Ο μὲν (Leo senior) τῇ τετάρτῃ καὶ οἰκουμένην ἁγία συνῶδιν πολλὴν συνεισενεγκὼν τὴν συγκρότησιν διὰ τε τῶν εἰς πρόσωπον αὐτοῦ σταλέντων ἱερῶν ἀνδρῶν, καὶ διὰ τῆς αἰτίας ἐπιστολῆς, δι' ἧς καὶ Νεστόριος καὶ Εὐτυχὴς καταβέβληνται, ἐν ᾗ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς κατὰ τὰς αὐτοῦ συνοδικὰς ψήφους, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀνεκέρυττεν ἐκπορεύεσθαι.

(71) Quo in honore semper habitæ fuerint Leonis literæ dogmaticæ, præsertim epist. 28 ad Flavianum, ostendunt Ballerini in admonit. eidem epistolæ præmissa (Opp. Leon. I, 751 seq. ed. Migne).

(72) Palat. f. 240 b. ἐξείνην.

(73) Allatius loco mox citando: « Ὅσοι δὲ τῶν ἰδ.

(74) Vatic. f. 205 et Allat. Λουκηνσίου. In epist. Chalc. conc. (Leon. epist. 98) Λουκηνσίου, ut fere alias semper.

(75) Apud Allat. μυριάκις.

(76) In Col. p. 305 deest οὐκ.

(77) Ibid. εἶναι διαμαρτύρεται.

(78) Id tamen non penitus sufficere Patres Chalcedonenses rati esse videntur, qui et solemniter a Leone confirmationem decretorum petiverunt. Vide epist. inter Leon. epp. n. 98 Ball.

(79) Hoc totum caput jam protulit Leo Allatius (contra Hotting. Romæ 1661, p. 267, 268) hæc sub juncta versione: « Et quid oportet me in aliis temporibus consumere? Leo Magnus, qui sacratas Romæ curas sacratioribus demonstravit, quartæ columna

synodi, suis a Deo inspiratis et dogmaticis epistolis et iis quæ suam præminentiā complent (sed potius ad legatos hoc incisum referendum videtur, qui sunt ὁ ἀναπληροῦντα; τὸ προνόμιον) nec non concordia, ob (l. per) quam magnum illum et a Deo collectum cœtum cohonestabat, ea ipsa recte fidei illuminatione omnem non solum Occidentem, sed et Orientis terminos illustrans, sanctissimum Spiritum sonora voce ex Patre procedere docet; sed et omnes, qui contra synodi sententiam dogmata decernere contendunt, eos, inquam, si sacerdotis dignitate adornantur, sacerdotio spoliāt; si vero idiotarum (laicorum) locum tenent, sive vitæ monasticæ addicti fuerint, sive publicis plebisque negotiis implicentur, anathemati subjicit. Etenim a Deo spiratæ synodi decreta divinus hic Leo per Paschasium, Lucentium et Bonifacium sanctos homines subsignat, ut infinitis vicibus eos audire possimus, nec solum ipsos, sed cum quoque, qui eos miserat. Namque synodales epistolas mittens, suorum locum tenentium et sermones et sententiam et calculos non eorum, sed suimetipsius esse contestatur et confirmat. Et si nihil tale adesset, tamen satis abundeque est, si loco sui dederit eos, qui una simul in synodo assiderent, eaque cum finem habuisset, faterentur persistere perseverareque in decretis. »

(80) At enimvero nihil melius est, quam ut ipsa sacra verba audiamus, sive: At vero optimum fac. u. erit ipsa hæc sacra verba audire — οὐδὲν οὖν ita apud Platonem in Gorgia, Demosthenem aliosque auctores classicos occurrit, ut grammatici notant.

(81) Scil. concilium Chalcedonense, ex cuius

prima et secunda synodus stabilis tradidit: *Sufficeret igitur ad plenam pietatis cognitionem et confirmationem sapiens et salutare hoc divinæ gratiæ symbolum. Perfectam dicit seu plenam, non autem deficientem, cui aliquid addere aut demere opus sit. Et quomodo perfectam? Iis, quæ sequuntur, animum adverte. De Patre enim, inquit, et Filio et Spiritu sancto perfectum edocet. Et quomodo docet perfectum? Videlicet Filium ex Patre generari clamat, Spiritum vero ex Patre procedere. Et post pauca: Propter eos qui contra Spiritum sanctum pugnant, sententiam olim a centum quinquaginta Patribus, qui in regia urbe convenerunt, de Spiritus sancti essentia traditam confirmat. Et quomodo isti Spiritus sancti essentiam constituerunt? Nimirum ubi dixerunt, Spiritum a Patre procedere. Quamobrem qui aliud quidpiam præter hoc docet, abrogat et confundit et pervertit, quantum quidem ad suam audaciam attinet, ipsammet Spiritus essentiam. Deinde expendite verba illa: Propter eos qui contra Spiritum sanctum pugnant. Et quinam hi erant? Olim quidem qui Macedonium loco sanctarum Scripturarum sibi ipsis magistrum constituerunt; nunc vero, qui loco Christi sacræque illius institutionis, at non habeo quem nominem; adeo est capite destituta ipsorum impietas qui, inquam, loco Christi ad perditionem confugiunt. Atque hæc quidem sancta synodus multilingui et a Spiritu aëta voce proloquitur, Leoque sapientissimus una cum illis prædicat, calculisque omnibus confirmat. Tu vero mentem iis quæ sequuntur adhibe; versus finem namque totius sermonis pericopes ista dicit: *Hic igitur cum omni atque undique exacta cura et diligentia a nobis dispositis definivit sancta et œcumenica synodus* (cujus videlicet præses erat Leo, regium revera et animum et sermonem nactus). Quid definiuit? *Alteram fidem nulli licere proferre vel conscribere aut componere aut sentire aut alios docere; eos autem qui audent componere fidem alteram aut proferre aut docere aut tradere alterum symbolum volentibus ad agnitionem veritatis converti sive ex paganismis sive ex Judaismo sive ex hæresi quacunque, hos, si episcopi fuerint aut clerici, alienos esse epi-**

A *Exthesin* τῆς πίστεως, ἣν ἡ πρώτη καὶ δευτέρα συνόδος καρτύνουσα παραδίδωκεν. Ἦρκει μὲν οὖν εἰς ἐντελῆ τῆς εὐσεβείας ἐπλήρωσιν καὶ βεβαίωσιν τὸ σοφὸν καὶ σωτήριον τοῦτο τῆς θείας [83] χάριτος σύμβολον. Ἐντελῆ φησιν, οὐκ ἑλλιπῆ (82), οὐδὲ προσθήκης δεομένην ἢ ἀφαιρέσεως. Καὶ πῶς ἐντελῆ (83); Τοῖς ἐπαγομένοις πρόσεχε. Περὶ τοῦ γάρ, φησιν, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκδιδάσκει τὸ τέλειον. Εἴτα πῶς ἐκδιδάσκει τὸ τέλειον; Τὸν μὲν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀναθοῶ γεννηθῆναι, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ διὰ μὲν τοῦ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ μαχομένους τὴν χρόνους ὑστερον παρὰ τῶν ἐπὶ τῆς βασιλευούσης πόλεως ἑκατὸν πεντήκοντα συνελθόντων Πατέρων B περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος οὐσίας παραδοθεῖσαν διδασκαλίαν κηροῖ. Καὶ πῶς ἐκύρωσαν οὗτοι τὴν τοῦ Πνεύματος οὐσίαν; Ἡ δὴ ὅλον εἰπόντες τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Ὡστε ὁ ἄλλο τι παρὰ τοῦτο διδάσκων τὸ κύρος ἀνατρέπει καὶ συγγεῖ καὶ φύρει, τὸ γε ἦκόν εἰς τόλμαν τὴν αὐτοῦ, αὐτὴν τοῦ Πνεύματος τὴν οὐσίαν. Εἴτα, διὰ τοῦ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ μαχομένους. Καὶ τίνας; ἐμάχοντο (84); Πάλαι μὲν οἱ Μακεδόνιον ἀντὶ τῶν ἀγράντων λογίων διδάσκαλον (85) σφίσιν αὐτοῖς (86) ἀνειπόντες; (87)· νῦν δὲ [84] οἱ ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ (88) μυσταγωγίας· ἀλλ' οὐκ ἔχω τίνα καλέσω· οὗτος ἐστὶν αὐτῶν ἀκέφαλον τὸ δυσσέδημα· πλὴν ἀντὶ τοῦ Σωτῆρος οἱ τῇ ἀπωλείᾳ προσδεδραμηκότες. C Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἢ τε σύνδοδος πολυγλώσση καὶ πνευματοκινήτη φθέγγεται φωνῇ, καὶ ἁλὼν ὁ πάνσοφος συναναθοῶ καὶ ψήφοις ἀπάσαις ἐπαπαλίσσεται. Σὺ δὲ τὸν νοῦν ἐπίστησον τοῖς; ἐφεξῆς· πρὸς γάρ τῷ τέλει τῆς ὁλης τοῦ λόγου περικοπῆς ὧς φησι (89)· Τούτων τοίνυν μετὰ πάσης πανταχόθεν ἀκριβείας τε καὶ ἐμμελείας παρ' ἡμῶν διατυπωθέντων ὤρτισεν ἡ ἀγία καὶ οἰκουμένη συνόδος (ἥς δηλονότι κορυφαῖος ἁλὼν ὁ βασιλικὸν καὶ τὸν νοῦν καὶ τὰ ῥήματα κεκτημένος). Τί ὤρτισεν; Ἐτέραν πίστιν μηδεὶ ἐξείρειν (90) προφέρειν ἢ συνγράφειν ἢ συντιθέναι ἢ φροεῖν ἢ διδάσκειν ἑτέρους (91)· τοὺς δὲ τοιμῶντας ἢ συντιθέναι πίστιν ἑτέραν ἢ συντιθέναι προκομίζειν ἢ διδάσκειν ἢ παραδιδόναι

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

sessione 5 sequentia pleraque verba desumpta sunt. Hard. Conc. t. II, p. 451 seq. Mansi, t. VII, p. 107 seq.

(82) Sic Col. Palat. f. 241 b. ἑλλιπῆ.

(83) Col. πῶς ἐντελῆς.

(84) Hæc (καὶ τίνες ἐμάχοντο τῷ ἁγίῳ Πνεύματι; πάλαι, κ. τ. λ.) et sequentia usque ad vocem προσδεδραμηκότες affert Leo Allatus in Exercit. contra Rob. Creyghton, Romæ 1665, p. 232 inde probans, ignotum fuisse Photii auctorem additamenti in symbolo, quod expugnabat, nec pro certo eum habuisse, illud a Nicolao I fuisse primitus introductum. « Et quinam sunt, qui bellum indixerunt Spiritui sancto? Antiquitus quidem Macedoniani extra immaculatum disertorumque Patrum eloquia sibimetipsis alia atque alia insurantes. Nunc vero extra Christi mysticam doctrinam — sed non

D habeo quem nominem (ita est eorum absque capite impietas). Nihilominus non in Salvatore, sed in perditionem procurentes. »

(85) Allat. l. c. ἀντὶ τῶν ἀγράντων καὶ λογίων διδασκάλων.

(86) Cf. Photii grammaticas observationes ep. 208 ad Leonem philosophum, p. 305, 306, ed. London.

(87) Vertendum erat: Antiquitus quidem, qui loco eloquiorum (Christi) immaculatum Macedonium magistrum sibi met ipsis acclamant. Illud alia atque alia de suo supplevit Allatus.

(88) Col. αὐτῶν.

(89) Conc. Chalced. l. c. Hard. II, 455. Mansi VII, 418. Hefele, Hist. concil. t. II, p. 454.

(90) Palat. f. 242 a. ἐξῆν.

(91) Sic Col. Vatic. f. 205 b. ἐτέρως.

ἐπερον σύμβολον τοῖς ἐθέλουσιν ἐπιστρέφειν εἰς Ἀ σκοπος ab episcopatu et clericos a clero, si vero mo-
ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἐξ Ἑλληνισμοῦ ἢ ἐξ nachi aut laici fuerint anathematizari.
Ἰουδαϊσμοῦ (92) ἢ γοῖν ἐξ αἰρέσεως οἰασθησούν, τοὺτους, εἰ μὲν εἴεν ἐπίσκοποι ἢ κληρικοί,
ἀλλοτρίους εἶναι τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τοὺς κληρικοὺς τοῦ κλήρου· εἰ δὲ μο-
ναχῶτες ἢ λαϊκοί εἴεν, ἀναθεματίζεσθαι αὐτούς (93).

πα'. Ἐμβλέψατε, οἱ τυφλοὶ (94), καὶ ἀκούσατε (95),
οἱ κωφοί, οὓς τὸ σκότος κατέχει τῆς αἰρετικῆς ἐγκα-
θήμενος δύσεως (96). [85] ἐνατενίσατε πρὸς τὸ
αἰψωτον τῆς Ἐκκλησίας φέγγος καὶ ἐμβλέψατε
πρὸς τὸν γενναῖον Λέοντα· μάλλον δὲ τῆς τοῦ Πνεύ-
ματος, οἷα δι' αὐτοῦ σαλπίζει καθ' ὑμῶν, ἐνωτί-
σασθε (97) σάλπιγγος· καὶ φρίξατε εἰ μὴ τινα ἄλλον
δυσωπούμενοι, ἀλλὰ γε τὸν ὑμέτερον Πατέρα· μά-
λλον δὲ δι' αὐτοῦ καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ (98) ταῖς προ-
λαβοῦσαις συνόδοις εὐαρεστούντες (99) εἰς τὸν χορὸν
τῶν λογάδων Πατέρων ἐγγράφονται. Σὺ Πατέρας
ἱσχυάζεις Λύγουστίνον καὶ Ἱερωνυμον καὶ τοιούτους·
ἄλλους· καλῶς γε ποιεῖς, οὐκ ἐφ' οἷς καλεῖς, ἀλλ'
ὅτι μὴ καὶ τὴν ἀθέτησιν τῆς πατρικῆς αὐτῶν ὀνο-
μασίας σαυτῷ ποιεῖς σεμνολόγημα. Καὶ εἰ μέχρι
τούτου τὸ περὶ τῶν Πατέρων σοι μηχανήμα προήει,
ὅσον ἦν ἀτελής ἡ κακουργία, τοσοῦτον ἂν μετριώτε-
ρον ἀπῆται τὴν δίχην. Ἀρχειν γὰρ ἀσεβοῦσης γνῶ-
μης, εἰς τέλος· δὲ μὴ ἐξόγειν ταύτην, περικόπτειν
ἐστὶ τὴν σφοδρότητα τοῦ ἁγίου· τὸ δὲ πραῖνει καὶ
ἐξευμενίζεται τὸ ἀπαράττητον τῆς δίχης. Πατράσι
καθ' ὧν ἐνασελγαίνεις μορμολύττειν ἡμᾶς· ἔγνως.
Ἄλλ' ὅ γε τῶν Πατέρων χορὸς, οὓς κατὰ τῆς σῆς
μηχανῆς προβάλλεται ἡ εὐσεβία, Πατέρας Πατέ-
ρων (1) εἰσὶ· καὶ γὰρ ὅτι καὶ αὐτῶν ἐκείνων, οὓς
νομίζετε Πατέρας, οὐκ ἂν ἀρνηθείητε· εἰ δὲ γε
ὑμεῖς, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνοι.

παβ'. Ἐνοήσατε τὸν ὁμόθρονον τούτοις καὶ τὴν
δόξαν ἰσοστάσιον, τὸν κλεινὸν Βιγίλιον (2)· τῇ πέμπτῃ
μὲν καὶ [86] αὐτὸς ἐφειστήκει συνῶν· οἰκουμενι-
κοῖς (3) δὲ καὶ αὐτῇ (4) καὶ ἁγίοις ψηφίσμασιν
ἐλλαμπρύνεται (5). Οὗτος οὖν οἷα δὴ καὶ ἁπλῶς ἀπαρ-
έγκλητος (6) τοῖς ὀρθοῖς αὐτῆς ἐννοηζόμενος ὁ γ-
μασι (7), τὰ τε ἄλλα συμφωνοῦν· ἀρῆται φωνᾶς (8),
καὶ τὸ πανάγιον καὶ ὁμοούσιον Πνεῦμα τοῖς τε πρὸ

81. Inspicite, cæci, et audite, surdi, qui in tene-
bris hæretici occasus sedetis, intentis aspiciite oculis
lucem Ecclesie perpetuo fulgentem, et intuemini
strenuum Leonem, imo potius Spiritus tubam quia
per illum ebuccinet, audite, atque exhorrescite, si
non alium quemquam, at saltem Patrem vestrum
reveriti, imo potius per ipsum et cæteros, qui prio-
ribus synodis acquiescentes inter eximios Patres
recensentur. Tu Patres nominas Augustinum, Hie-
ronymum et alios similes; ac recte facis, non ob
causam propter quam illos allegas, sed quia tibi non
gloriae vertis paternum ipsorum nomen contem-
nere. Et sane si eousque tuum de Patribus arifi-
cium procederet, quanto esset imperfectius malefi-
cium, tanto mitiorem pœnam exigeret. Inchoare
enim impium consilium, illud vero ad finem nequa-
quam perducere, idem est atque rescacare vehemen-
tiam sceleris, quod utique mitigat lenitque pœmæ
rigorem. Larva Patrum, contra quos insolescis,
territare nos tibi proposuisti. At Patrum cœtus
quos tuæ machinæ objicit pietas, Patres Patrum
sunt; neque enim inficias ibitis, etiam illorum
hos esse Patres, quos vos pro Patribus habetis;
quodsi id vos negetis, at illi certe non negabunt.

82. Considerate inclytum Vigilium et throno et
gloria his æqualem; quintæ hic quoque synodo as-
sistebat, quæ œcumenicis æque sanctisque decretis
claruit. Hic ergo quasi norma rectissima nihilque
deflectens rectis illius dogmatibus sese conformans
tum in cæteris consonas emittit voces, tum sanc-
tissimum consubstantialemque Spiritum æquali cum
vetustioribus nec non cum suæ ætatis Patribus

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(92) Sic. cod. Palat. cum ed. conc. Chalc.; Vatic.
f. 206: Ἐξ Ἰουδαϊσμοῦ ἢ ἐξ Ἑλληνισμοῦ.

(93) Cf. opusc. contra vet. Romæ asseclas cap. 10.

(94) Allatius, qui (contra Gregyithon p. 244) hæc
verba dat usque ad illa: Τῶν λογ. Πατέρων ἐγγρά-
φονται, legit: Ἐμβλέψατε, τυφλοί.

(95) Col. p. 506 τυφλοὶ ἀκούσατε.

(96) Occidentales summo fastu aspernatum et
odio prosecutum esse Photium jam ex epistolis ejus
edocti plures eruditi. inter quos Neander in *Hist.*
ecc. observant. Cf. Phot. epist. 84, ad Marc. mon.

(97) Allat. l. c. ἐνωτίσαστε.

(98) Codd. et Allat. οἱ.

(99) Col. ἐναρεστούντες.

(1) Patres Patrum vocat Photius eos doctores
Latinos, quos ipse contra adversarium testes pro-
fert, Romanos nimirum pontifices tum alias nobi-
lissimis titulis a se exornatos tum hic magisterii
summi prærogativa insignitos. Notanda verba:
Quod vero etiam eorum, quos vos habetis Patres,
ii Patres existant, non facile negaveritis; et si
vos quidem negatis, haud tamen illi ipsi negave-

rint, scilicet: Quos ego cito Romanos pontifices,
etiam Ambrosius, Augustinus et cæteri, quos jacta-
tis doctores, velut Patres habebunt.

(2) Sic Palat. et Colum. ap. Maium; Vatic. B. ρ-
γύλλιον. ρ et altero λ suprapositis. Allat. loco mox
citando: Βιγίλλιον.

(3) Palat. et Colum. οἰκουμηνικάς.

(4) Apud Allat. et Col. p. 307 αὐτῇ. Palat. Co-
lum. et Vat. αὐτῇ.

(5) Colum. ἐλλαμπρύνεται.

(6) Sic Palat. et Colum., Vatic. et Allat. ἀπαρ-
έγκλητος.

(7) Hucusque textus hujus cap. allegatur a Maio,
qui hanc versionem subiecit: Considerate etiam
sedis successorem, non minore gloria fulgentem,
Vigilium, qui et ipse synodo quintæ præfuit. quæ
œcumenicis æque sanctisque decretis claruit. Hic
cen regula inculpabilis rectis ejus synodi sententiis
consonans.

(8) Photius, epist. 4 ad Mich. n. 15, p. 11 de
Vigilio dicit: Ἐπεκύρου τὴν κοινὴν τῶν Πατέρων
πίστιν λιθέλλω.

similique zelo ex Patre procedere enuntiavit, illosque, qui quidpiam aliud in ratione dogmatis præter unanimem et communem Catholicorum fidem producere audent, eidem anathematis vinculo subjecit.

83. Videas vero bonum quoque probumque Agathonem iisdem recte factis gloriantem; nam et ipse sextam synodum, quæ itidem inter œcumenicas emicat, præsens non corpore sed animo omnique studio per suos legatos concelebrabat et collustrabat; ideo et symbolum sinceræ nostræ puræque fidei sine ulla variatione aut innovatione ad normam præcedentium synodorum conservavit illosque qui aliquid eorum, quæ ibi sanciantur, imo potius ab initio sancta erant, audeant removere, ad diras æquales confirmans et obsignans rejicit.

84. Quomodo autem silentio præteream Romanos pontifices Gregorium et Zachariam, viros qui et virtute clarserunt et divinæ sapientiæ doctrinis gregem suum auxerunt, imo et miraculorum donis effulserunt? Etenim licet neuter eorum in synodo œcumenica consideret, attamen palam et luculenter ad imitationem illorum sanctissimum Spiritum ex Patre procedere docuerunt. Et Gregorius quidem non multo post sextam synodum floruit, Zacharias vero centum sexaginta quinque post annis; hique traditum a Domino Patribusque dogma in animo tanquam in puro intemeratoque thalamo custodientes inde illud integrum atque incorruptum, alter Latina lingua, alter sermone Græco fidelibus populis exhibentes, Christo vero Deo et nostrarum animarum sponso per plium cultum gregem suum copularunt. Verum, ut jam dixi, hic sapiens Zacharias tum alia sacra scripta sancti Gregorii, tum nullissimas illas in modum dialogi concinnatas ora-

A αὐτοῦ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ Πατέρας ἐν ἱσῷ καὶ ὁμοίῳ ἤλθον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνεκέρυσεν ἐκπορεύεσθαι καὶ τοὺς εἰ τι ἄλλο κατὰ λόγον δόγματος παρὰ τὴν ὁμολογήσαν (9) καὶ κοινήν τῶν εὐσεβοῦντων πίστιν προάγειν ἔλιντο (10) τοῖς ἰσοῖς δεσμοῖς τοῦ ἀναθέματος; ὑπηγάγετο (11).

πγ'. [ιβ'.] Ἰδοὺς δ' ἂν καὶ τὸν καλὸν καὶ ἀγαθὸν Ἀγάθωνα τοῖς αὐτοῖς ἀνδραγαθήμασι σεμνυνόμενον· καὶ γὰρ αὐτὸς (12) [87] τὴν ἑκτὴν σύνοδον (οἰκουμένην δὲ καὶ αὐτὴ διαλάμπει ἀξιώματι), παρών, εἰ καὶ μὴ σώματι, γνώμῃ δὲ καὶ πάσῃ σπουδῇ, διὰ τῶν αὐτοῦ τοποτηρητῶν συνεκρόβητε τε ταύτην καὶ κατηγάλαξε (13)· διὸ τό τε σύμβολον τῆς εὐκρινούς ἡμῶν καὶ καθαρᾶς πίστεως ἀπαράλλακτον καὶ κατὰ τὰς προλαβούσας συνόδους ἀκαιοτόμητον συνετήρησε καὶ τοὺς παρακινεῖν τι τῶν δογματικῶν θρασυνομένων, μᾶλλον τῶν ἐξ ἀρχῆς δογματισθέντων, ἐπισφραγίζων (14) εἰς τὰς ἰσας ἀράς ἀποβρίπτει.

πδ'. [κ'.] Πῶς δ' ἂν παρέλθοιμι σιγῇ τοὺς ἀρχιερεῖς Ῥώμης, Γρηγόριον τε καὶ Ζαχαρίαν, ἀνδράς ἀρετῇ διαπρέψαντας καὶ διδασκαλίαις θεοσόφοις τὸ ποίμνιον συναυξήσαντας, καὶ δὴ καὶ θαυμάτων χαρίσμασι διαλάμψαντας (15); Καὶ γὰρ τούτων εἰ καὶ μηδέτερος οἰκουμενικοῖς προνομίοις ἀνηγμένη συνεδρίασε συνόδῳ, ἀλλ' οὐκ ἀμειβόμενος τε καὶ περιφανῶς κατὰ μέμνησιν ἐκείνων τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς θεολογοῦσι ἐκπορεύεσθαι. Ὁ μὲν μετὰ τὴν ἑκτὴν (16) οὐ πολλοῦ χρόνου ἐνακμασάς χρόνου ὁ θεὸς Γρηγόριος· Ζαχαρίας δὲ ὁ θεοπέσιος πάντε καὶ ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν ὑστερον ἔτεσιν (17)· εἰ τὸ Δεσποτικὸν καὶ πατρικὸν δόγμα [88] καὶ κήρυγμα ὡς ἐν ἀχράντῳ τῇ ψυχῇ καὶ καθαρᾷ θαλαμῷ οὐκ ἐκείθεν ἀχέρατον, ὁ μὲν τῇ Λατινίδι γλώσσῃ, ὁ δὲ τῇ Ἑλλάδι φράσει, Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ θεῷ καὶ νομφίῳ τῶν ψυχῶν ἡμῶν διὰ τῆς εὐσεβοῦς (18) λατρείας τὸ ποίμνιον συνηρόσαντο. Ἀλλ' ὅσπερ εἶπον, οὗτος ὁ σοφὸς Ζαχαρίας (19) ἄλλα τε τῶν ἱερῶν

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(9) Vatic. ὁμολογήσαν; recte Allat. ut supra; ὁμολογήσαν fort. pro ὁμολογήσαν.

(10) Palat. f. 243 b. προάγειν ἐθέλιντο.

(11) Caput integrum jam Allatius contra Hottinger p. 269 adduxit: « Versate mente hisce sede comparem et gloria æqualem, laude inclytum Vigilium, qui quintæ synodo interfuit œcumenicis sanctisque calculis celebratæ. Hic itaque veluti regula inconcussa atque immota rectis illius sese adaptans dogmatibus, aliis concordans emittit voces, et sanctissimum et consubstantialium Spiritum una simul cum Patribus, qui ante eum et cum eo fuerunt, simili parique zelo et studio ex Patre procedere prædicavit, et eos qui alienum a fide dogma extra unanimem universalemque fidelium mentem publicare præsumerent, iisdem anathematis vinculis submisit. »

(12) K. γὰρ καὶ αὐτὸς; habet Column.

(13) Maius præf. cit. p. xxiv, xxv: « Videsis etiam præclarum Agathonem, paribus recte gestis celebrem; nam et hic sextam synodum, quæ œcumenicæ æque honore fulget, etsi non corpore præsens, mente tamen omnique studio per suos legatos congregavit ac decoravit. »

(14) Palat. f. 243 b. ἐπισφραγίζει. Col. ἐπισφραγίζειν.

(15) Hæc iisdem verbis a Card. Maio l. c. p. xxv, allegantur: « Cur autem silentio premam Romæ pontifices, Gregorium et Zachariam, homines virtute fulgentes, qui doctrinis divina sapientia plenius gregem informaverunt, et miraculorum quoque gratia clarserunt? » Cf. cum hoc cap. opusc. contra senioris Romæ asseclas, cap. 11.

(16) Sæpe Græci Gregorium II, quem et ipsum Dialogum vocant, cum Gregorio I confundunt; Gregorius M. ante concilium vi floruit, post illud Gregorius II.

(17) Verba: Ὁ μὲν μετὰ — ἔτεσιν, pariter ex cod. Column. exscripserat Em. Amphilocho. editor et ita verterat: « Divus quidem Gregorius paulo post sextam synodum floruit; admirabilis vero Zacharias centum sexaginta quinque post annos exstitit. » Si Zachariam, qui ab a. 741 usque ad a. 752 pontificatum tenuit, 165 annis post concilium vi, vel post Gregorium II vixisse censet Photius, gravissime fallitur; minus vero, si 165 annis post Gregorium I (590-604).

(18) Col. p. 308, διὰ τῆς εὐσεβοῦς.

(19) Istia verba, οὗτος ὁ σοφὸς Ζ. — σάπηντος (Hic sapiens Zacharias cum alia sancti Gregorii scripta, tum etiam utile illud opus dialogi forma prædictum Græca tuba universo orbi proclamavit) dat Maius

γραμμάτων τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου καὶ τὰς ὡς ἐν δια-
λόγῳ τυποούμενας ὠφελείας διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν
οἰκουμένην ἀπήχθη σάλπιγγος (20)· αὕτη τοίνυν ἡ
θεοφόρος ξυνωρίς πρὸς τῷ τέλει τοῦ δευτέρου τῶν
διαλόγων, ἡνίκα καὶ τῷ ἀρχιδιακόνῳ Πέτρῳ (ἀνὴρ
δ' ἦν οὗτος θεοφιλής) διαπορούμενῳ, τί δὴποτε μάλ-
λον τῷ βραχεῖ τῶν ἁγίων λευφάνων ἢ τοῖς ὀλοκλή-
ροις τῶν θαυμάτων πάρεσιν αἱ δυνάμεις (21), ἀμφο-
μὲν λύσιν ἐπάγει (22) [89] τῆς θείας χάριτος· ἀπο-
λαύειν· μᾶλλον δὲ τὴν ἐνέργειαν ἐπιδεικνύσθαι τῷ
βραχεῖ· ἐπειδὴ περὶ μὲν (25) τῶν ὀλοκλήρων οὐδενὶ
διανίσταται λογισμὸς, μὴ τῶν ἁγίων, ὧν λέγεται,
εἶναι· οὐδ' ὅτι μὴ βρῶσιν ταῦτα δύνανται θαυμάτων
ἐπιστάσις τῶν καλλινίκων ψυχῶν, αἱ τοῖς τῶν σω-
μάτων συνδιήθησαν ἀγῶσι καὶ πόνοις· οὐκ ὀλίγοις
δὲ τῶν ἀσθενέστερον ταῦτα (24) διακειμένων τῷ
δισταγμῷ τὸ βραχὺ καθυβρίζεται, ὅτι περ ἁγίων οὐκ
ἔστιν, ἀπ' ὧν ὀνομάζονται, καὶ ὅτι μὴ τῆς αὐτῆς καὶ
ταῦτα καταξιοῦται χάριτος τε καὶ ἐπιφοιτήσεως·
διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐν οἷς τὸ ἀμφιβολοῦν ἐδόκει κρατεῖν,
ἐν ἐκείνοις ὑπὲρ ἐλπίδα πᾶσαν τῷ τε πλήθει καὶ με-
γέθει ἡ ἐνυπόστατος καὶ ἀκίνητος πηγὴ τῶν ἀγαθῶν
εἰς τὸ θαυμάσιον πηγάζει τὰ θαύματα. Τὴν οὖν
εἰρημένην [90] ἀπορίαν ὁ μὲν, ὡς ἐφ' ὅθην εἰπὼν,
Λατινίδι, ὁ δὲ δι' Ἑλληνιστοῦς ἐρμηνείας μετὰ καὶ
πολλῶν ἄλλων προδιακρινθέντων (25) ἐπιλυσάμενος
Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς προέρχεται καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένει (26).

⁷⁸ Joan. xvi, 7.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

e cod. Colum. Exstat versio Zachariæ, quæ minime
in corrupta servata est, t. VI, ed. Maur. (Migne
t. LXXVII et LXVI).

(20) Eadem narrationem habes apud Photium
etiam in *Bibliotheca*, cod. 252, quo loco de utroque
pontifice perhonorifice loquitur, et egregium illud
opus de Vitis sanctorum perutile iudicat, neque fi-
dem ullam ei denegat. — MAIUS.

(21) Quæstio Petri apud Gregor. *Dialog.* lib. II,
c. 38 (Migne, LXVI, p. 204) : « Quidnam esse di-
cimus, quod plerumque in ipsis quoque patrociniis
(sc. reliquis integris, ut Cangius pluribus probat)
martyrum sic esse sentimus, ut non tanta per cor-
pora sua, quanta beneficia per reliquias ostendant,
atque illic majora signa faciant, ubi minime per se-
metipsos jacent? » Græce (ibid. p. 203) : Τί τοῦτο
εἶναι λέγομεν, ὅπερ ἐν τοῖς τῶν ἁγίων μαρτύρων
λευφάνοις θεωροῦμεν γινόμενον; πλεῖον γὰρ σχεδὸν
εἶπεν, θαυματουργίαι ἐπιτελοῦνται ἐν τοῖς εὐκτη-
ρίοις, ἐν οἷς λεῖψανα ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν κατατίθεν-
ται, ἥπερ ἐν ᾧ τὰ τούτων κατέκινται σώματα·
πληρεστάτως μὲν οὖν κακεὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν εἶναι
πιστεύομεν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτῶν σώμασιν·
ἐκεῖ δὲ μᾶλλον μεγάλα σημεῖα ἐπιδεικνύουσιν, ἐνθα
ὅλω τῷ σώματι οὐ κατέκινται.

(22) Responsio sancti Gregorii in vulgata versione
Græca hæc est : Ἐνθα τὰ τῶν ἁγίων μαρτύρων
σώματα κείνται, δισταγμός, Πέτρε, οὐκ ἔστιν, ὅτι
πολλὰ σημεῖα δύνανται ἐπιτελεῖσθαι, ὥστε καὶ ποιεῖ-
σιν τοὺς γὰρ καθ' αὐτῷ τῷ λογισμῷ προσερχομένοις
ἀμέτρητα θαύματα ἐπιδεικνύουσι. Διὰ δὲ τὸ ἐν δι-
σταγμῷ ὑπάρχειν τοὺς ἀσθενέστερον τῷ λογισμῷ
διακειμένους, ὡς μὴ παρεῖναι τοὺς ἁγίους, ἐνθα τὰ
αὐτῶν οὐκ οὐκ οὐ κατέκινται σώματα, καὶ ὡς ἐκ
τούτου τοὺς προσερχομένους μὴ εἰσακούεσθαι, ἐκεῖ
μᾶλλον αὐτοὺς ἀναγκαῖόν ἐστι μεγάλα σημεῖα ἐπι-
τελεῖσθαι, ἐνθα περὶ τῆς αὐτῶν παρουσίας ὁ ἀσθενὴς
λογισμὸς διστάζει· ὧν δὲ ὁ νοῦς ἡρᾶται μένος ἐν τῷ

tionem per Græcæ linguæ tubam in orbem univer-
sum evulgavit. Hi duo igitur divini viri juxta finem
secundi dialogi, quando et archidiacono Petro (vir
autem hic erat Dei amans) dubitanti, cur exiguis et
minutis sanctorum reliquiis potius quam integris
(corporibus) miraculorum virtutes adsint, respon-
det, utrisque sane adesse divinam gratiam, magis
autem operationem ostendi in exiguis reliquiarum
frustulis; nam de integris nemo ambigit, quin sanc-
torum illorum sint, quorum dicuntur, et quin pos-
sint miraculis manare intuita gloriosarum anima-
rum, quæ in illis corporibus labores ac certamina
sustinuerunt; non pauci autem infirmiorum exiguas
illas spernunt particulas dubitando, ne forte illo-
rum non sint sanctorum, quorum nominibus insi-
gniantur, neve sint eadem gratia et virtute præ-
ditæ; idcirco ubi dubium obtinere videbatur, ibi
potius supra omnem spem supersubstantialis (per-
sonalis) et inexhaustus bonorum fons uberiora et
majora effundit miracula. Prædictam igitur dubi-
tationem alter ut dixi, Latina lingua, alter Græca in-
terpretatione, multis quoque aliis exhibitis explica-
tionibus ubi solverunt, hæc verba paulo post sub-
dunt : *Paraclitus Spiritus a Patre procedit et in*
Filio permanet ⁷⁸.

ὡδὲ πως μετ' ὀλίγον ἐπάγει· Τὸ παράκλητος
Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς προέρχεται καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένει (26).

Θεῷ ὑπάρχει, οὗτοι ἐν τῷ τῆς πίστεως ἀξιώματι
ὄντες, γινώσκουσιν, ὅτι εἰ καὶ μὴ κείνται αὐτῶν
ἐκεῖσα τὰ σώματα, πλὴν ὅμως τοῦ ταῖς εὐχαῖς
εἰσακούειν μὴ ἀπολιμπάνεσθαι αὐτοὺς. Textus ori-
ginalis hic est : « Ubi in suis corporibus sancti
martyres jacent, dubium, Petre, non est, quod multa
valeant signa demonstrare, sicut et faciunt; et pura
mente quærentibus innumera miracula ostendunt.
Sed quia ab infirmis potest mentibus dubitari,
utrumne ad exaudiendum ibi præsentibus sint, ubi
constat quia in suis corporibus non sint, ibi necesse
est, eos majora signa ostendere, ubi de eorum
præsentia potest mens infirma dubitare. Quorum
vero mens in Deo fixa est, tanto magis habet fidei
meritum, quanto illic eos novit et non jacere cor-
pore et tamen non deesse ab exauditione. »

(23) Col. deest μὲν.

(24) Col. ἀσθενέστερον περὶ ταῦτα.

(25) Palat. f. 244 b. προδισκρινθέντων. * Col.
προδισκρινθέντων.

(26) Rêvera sic legitur in Græca versione. Post
verba (not. 7.) citata immediate hæc sequuntur : Ὅθεν
τοίνυν καὶ αὕτη ἡ ἀλήθεια, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰ. Χρ.,
ἵνα πιστὸν τοῖς μαθηταῖς προσθῇ, εἶπεν· Εἰ μὴ ἐγὼ
ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς. Φα-
νερὸν οὖν ὑπάρχει, ὅτι τὸ παράκλητος Πνεῦμα ἐκ
τοῦ Πατρὸς προέρχεται καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένει. Τί-
νος οὖν χάριν αὐτῶν ὁ Υἱὸς πορευθῆναι λέγει, ἵνα
ἐκεῖνος ἔλθῃ, ὅστις οὐδέποτε ἀπ' αὐτοῦ ἐχωρίσθη; οἱ
μαθηταὶ ἐν σαρκὶ τὸν Κύριον ὀρώντες, τοῖς σωμα-
τικαῖς ὀφθαλμοῖς τούτων πάντοτε θεωρεῖν ἐπεθύμουν·
ὁρθῶς οὖν αὐτοῖς ἐρρήθη· Εἰ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παρά-
κλητος οὐκ ἔρχεται, τούτεστιν· Εἰ μὴ τὸ σῶμα ἀπο-
κρίψω, τί ἐστὶν ὁ τοῦ πνεύματος πόθος, οὐ δεικνύω,
καὶ εἰ μὴ ἐμὲ καταλείψῃς σωματικῶς θεωρεῖν, οὐ-
δέποτε μανθάνετε πνευματικῶς με ἀγαπᾶν. His
verbis quoque utitur Andr. Camaterus c. 148 (ap.
Beccum, *Gr. orth.* II, 315). Verum Latinus Gregorii

85. Sacram hanc doctrinam Joannes Baptista pri-
mus in lege gratiæ declaravit, ab ipso vero fidelium
multitudo hausit, et fides catholica perpetuo in ea
gloriatur. Etenim ille homo propemodum superhumanus
fontem vitæ atque immortalitatis, Dominum
universi orbis conditorem mundique expiatorem
undis Jordanis baptizans cœlosque apertos intuens,
prodigium prodigiis comprobatum, in specie columbæ
sanctissimum Spiritum descendantem vidit;
emisit autem vocem vera Verbi vox, dum hæc por-
tenta vidit: *Vidi Spiritum tanquam columbam de-
scendentem et manentem super ipsum*⁷⁷. Manet igitur
descendens a Patre Spiritus super Filium, vel si
imavis in Filio; nullam enim hoc loco varietatem
differentia casuum inducit. Et Isaias propheta cœli-
tus similia his vaticinans et vaticinium in Christi
personam refereps, *Spiritus Domini*, inquit, *super
me, eo quod unxerit Dominus me*⁷⁸. Audisti ali-
quando inclytos illos Gregorium et Zachariam (hi
enim forsitan magis erunt appositæ tuæ impudentiæ
in verecundiam restituendæ), audisti, inquam, illos
asserentes, Spiritum in Filio manere; et quomodo
non iude confestim ad Pauli commigrasti vocem,
qua dicit: *Spiritum Filii sui*⁷⁹? Certo loco efflu-
gendæ monstrosæ processionis facile intellexisses,
merito dici Spiritum Filii, quoniam Spiritus manet
in Filio. Mansio enim Spiritus in Filio causa non
occulta nec nimium abstrusa fuerit, cur dicatur Spi-
ritus Filii. Quid namque propius intelligendum

⁷⁷ Joan. i, 32. ⁷⁸ Isa. lxi, 2; Luc. iv, 18. ⁷⁹ Galat. iv, 6.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

textus est ejusmodi: Unde ipsa quoque Veritas, ut
fidei discipulis augeret, dixit: *Si non abiero, Paracletus non venit ad vos* (Joan. xvi, 7). Cum
enim constat, quia Paracletus Spiritus a Patre sem-
per procedit et Filio, cur se Filius recessurum dicit,
ut ille veniat, qui a Filio nunquam recedit? Sed
quia discipuli in carne Dominum videntes, corpo-
reus hunc oculis semper videre sicebant, recte eis
dicitur: *Nisi ego abiero, Paracletus non venit*; ac si
aperte diceretur: Si corpus non subtraham, quis sit
amoris Spiritus, non ostendo, et nisi me desideritis
corporaliter cernere, nunquam me discetis spiri-
tualiter amare. — Contextus sane talis est, ut ex
Græco per se deprehendi non potuerit suppressa
assertio processionis Spiritus sancti a Filio; illud enim
τῷ ὁμοῦ διαμένει respondet verbis: ὅστις ἀπ' αὐ-
τοῦ οὐδέποτε ἐχωρίσθη. Indubitata vero est Latini
textus veritas ex omnibus exemplaribus; indubi-
tatum non minus, Gregorium M. pluribus in locis
dogma de processione Spiritus sancti ex Patre et
Filio asseruisse, ut *Moral. lib. i, c. 30; v, c. 65*,
hom. 26 in Evang. ubi ait: « Spiritus sancti missio
ipsa processio est, qua de Patre procedit et Filio, »
— Plura ejus testimonia collegit Aeneas Parisiensis
c. Græc. 56-59. (Migne t. CXXI, p. 711, 712.) Jam
Joannes Diaconus lib. iv, c. 75 de vita B. Gregorii
scribit: « Quos libros (dialogos) Zacharias, S. Rom.
Ecclesiæ episcopus, Græco Latinoque sermone do-
ctissimus, temporibus Constantini imperatoris,
post annos ferme 175 in Græcam linguam con-
vertens orientalibus Ecclesiis divulgavit; quamvis
astuta Græcorum perversitas in commemoratione
Spiritus sancti a Patre procedentis nomen Filii inaptum
rudens abstulerit. » Etiam Hugo Etherianus (lib. iii,
c. 21, p. 1259) qui id fortassis ex hoc ipso Photii

[91] πρὸς ταύτην τὴν ἱερολογίαν ὁ (27) πρόδρο-
μος μὲν τῶν ἐν τῇ χάριτι πρῶτος (28) ἀνέειπε (29),
τῶν πιστῶν δὲ παρ' αὐτοῦ τὸ πλήθος ἐμυθήθη, καὶ
ἡ εὐσέβεια διαπαντὸς ὁράται ταύτῃ λαμπρυνομένη.
Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁ μικροῦ δέω (30) φάναι ὑπὲρ ἀν-
θρώπου (31) ἀνθρώπος τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς
ἀθανασίας, τὸν τοῦ παντὸς Δεσπότην καὶ Δημιουργόν,
τὸ τοῦ κόσμου καθάρσιον (32) βέλτορις βαπτί-
ζων Ἰορδάνου καὶ τοὺς οὐρανούς ὁρῶν ἀνεψιγμέ-
νους (33), θαῦμα θαύμασι μαρτυρούμενον, ἐν εἰδει
μὲν περιτρεφῶς τὸ πανάγιον Πνεῦμα κατερχόμενον
ἐθεάσματο· ἀφῆκε δὲ φωνὴν ἡ ἀληθὺς τοῦ Λόγου
φωνὴ ἐν τῷ ὁρᾶν τὰ ἀθέατα· *Εἶδον* (34) τὸ Πνεῦμα
καταβαῖνον ὡσεὶ περιστέρην καὶ μένον ἐπ' αὐ-
τόν (35). Μένει τοίνυν [92] καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ
Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐπὶ τὸν Υἱόν· εἰ βούλει δὲ, καὶ
ἐν τῷ Υἱῷ· οὐδεμίαν γὰρ ἐνταῦθα παραλλαγὴν ἢ
τῶν πτώσεων (36) εἰσάγει διαφορὰ. Καὶ ὁ προφη-
της δὲ Ἥσαϊας ἀνωθεν τὰ παραπλήσια χρησιμοποιοῦν
καὶ τὸν χρηστὸν εἰς πρόσωπον ἀναφέρων Χριστοῦ·
Πνεῦμα Κυρίου, φησὶν (37), *ἐπ' ἐμέ· οὐ εἰργκεν
ἐχρὶςέ με*. Ἥκουσάς ποτε τῶν κλεινῶν ἐκείνων
Γρηγορίου ἢ Ζαχαρίου (τάχα γὰρ σου μάλλον οὗτοι
τὸ ἀναίδεξ διαλύουσιν (38) εἰς αἰδῶ)· ἤκουσας λε-
γόντων αὐτῶν· Τὸ Πνεῦμα ἐν τῷ Υἱῷ μένει· καὶ
πῶς εὐθὺς οὐκ ἀνέδραμεις ἐκείθεν εἰς τὴν τοῦ Παύ-
λου φωνὴν, δι' ἧς φησι, *Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐ-
τοῦ* (39), καὶ ἀντὶ τοῦ τερατολογεῖν τὴν ἐκπόμε-
σιν διανέστης εἰς τὸ νοεῖν, ὡς ἐπεὶ τὸ Πνεῦμα μένει

C opere deprehenderat, scribit: « Papa Gregorius ad
Petrum Diaconum de sancti Spiritus processione in
capitulo quodam, cuius non est fidelis apud Græcos
interpretatio, talia loquitur.... Cum enim constet,
quia Paracletus Spiritus ex Patre semper procedat
et Filio, cur se Filius » etc. Cf. Baron. ad a. 593,
n. 47. Erant qui Photio ipsi ejusmodi falsificationem
tribuerent; sed certe Photio debet esse antiquior.
Vide et Scip. Maffei in Vitam Zachariæ Pontificis
in libro Pontificali (Migne Patrol. tom. CXXVIII,
p. 1079, 1080).

(27) Col. deest ὁ art.

(28) Cf. Photii disquisitionem de verbis Matth. xi,
11, in epist. 135, p. 180-189.

(29) Vide opusc. contra vet. Rom. assecl. c. 11
in fine.

(30) Palat. f. 245 a. μ. δέτω φ.

(31) Palat. ὑπὲρ ἀνθρώπων ὁνθρώπος.

(32) Sic Col. p. 509. Palat. ordine inverso τὴν
πηγὴν ζωῆς καὶ ἀθανασίας ponit post alia prædicata
τὴν τοῦ π. Δεσπότην κ. — καθάρσιον.

(33) Vat. ἀνεσπόμενους.

(34) Col. ἴδον.

(35) Photii argum. apud Beccum, l. iii, ad
Theod. Sugd. c. 9. (Gr. orth. II, p. 144.) Nicol.
Methon. apud eumd. orat. I, de un. Eccl. c. 60
(G. O. I. 201), apud Manuel. Calec. I, iv, c. Græc.
p. 450 et Allat. Vindic. syn. Eph. c. 73, p. 575.

(36) Scil. casus dativi vel accusativi.

(37) Isa. lxi, 4, De quo textu infra uberius dis-
putat.

(38) Col. διαλύουσιν.

(39) Gal. iv, 6. Respiciat ad antecedentem dispu-
tationem, capp. 48-60.

ἐν τῷ Υἱῷ, εἰκότως ἀν λέγοιτο τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ; Ἡ γὰρ (40) ἐν τῷ Υἱῷ τοῦ Πνεύματος μονή αἰτία ἀν οὐκ ἀφανῆς εἴη οὐδὲ διὰ βίας ἄγνοια πρὸς πειθῶ, διὰ τί λέγεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ (41)· ποῖον γὰρ ἐγγύτερον ἢ ἀποστολικῇ χρήσει χαρίζεται νοεῖν, τὸ Πνεῦμα μένειν ἐν τῷ Υἱῷ, ἢ ἐκπορεύεσθαι τοῦ Υἱοῦ; μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴ γε ἡ σύγκρισις ἀπειροκαλὸν. Τὸ μὲν γὰρ ὁ τε τοῦ κοινου Δεσπότης σαλπίζει Βαπτιστῆς (42) καὶ ὁ προφήτης πάλαι προθεσπίζει, καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀναγινώσκων τὸ λόγιον· πισθρριζίζει· καὶ ταύτην ἡ εὐσέβεια τὴν μυσταγωγίαν ἐκεῖθεν λαβοῦσα πᾶσι πιστοῖς διδάσκαλος πρόκειται· τὸ δὲ τῶν ζοφερῶν τῆς δυσσεβείας ἀναδὺς πυλῶν, ἀντὶ τοῦ δοξολογεῖν σε τὸ Πνεῦμα μένειν ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ἐπὶ τὸν Υἱὸν, θεομαχεῖς ἐκπορεύεσθαι λέγων τοῦ Υἱοῦ. Διαμένει ἐν τῷ Υἱῷ· διὰ τοῦτο ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς, ὡς ἔφθην [93] εἰπῶν (43), ψύσεώς ἐστι (44) καὶ θεότητος καὶ δόξης καὶ βασιλείας καὶ δυνάμεως· εἰ βούλει δὲ, καὶ ὅτι χρίει τὸν Χριστὶν· Πνεῦμα γὰρ Κυρίου, φθίν, ἐπ' ἐμέ· οὐ εἶρεκεν ἔχρισέ με· καὶ διότι ἐπισκιάσαντος αὐτοῦ τῇ Παρθένῳ ἢ ὑπὲρ λόγον ὑπέστη σύλληψις καὶ ὁ ἀνέκφραστος καὶ ἀσπορος προῆλθε τόκος· καὶ δὴ καὶ διότι ἀποστέλλει αὐτὸν· *Εὐαγγελίσασθαι* γὰρ, φησὶ, *πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με*. Πόσον οὖν ἀμεινόν σοι καὶ ἀκολουθότερον ἦν καὶ νοεῖν καὶ λέγειν, ὡς δι' ἐν τι τῶν θεωρημένων (45-49) ἢ καὶ διὰ πλείω λέγεται Πνεῦμα Υἱοῦ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ, ἀλλὰ μὴ ταῦτα τοιαῦτα ὄντα καὶ τηλικαύτην ἰσχυρὴν ἔχοντα καὶ ἀκολουθίαν παρ' οὐδὲν θέμενον ἀναπλάσμοις ἰδίαις καὶ φαντασίαις ἀνυποστάτοις ἐπιχειρεῖν τῆς Ἐκκλησίας τὰ δόγματα διαφθεῖραι; Πλὴν αὖθις ὁ κλεινὸς Ζαχαρίας καὶ Γρηγόριος παρίτω· τῆς σῆς δόξης τοὺς ἐλέγχους ἐστὶ μοι συνεργαζόμενος (50)· ὁ γὰρ ἐκ τῶν οικείων ἑλεγχος καὶ τοῖς ἀναιδεστάτοις αἰδεσιμώτερος.

πς'. Εἰ τοίνυν Ζαχαρίας καὶ Γρηγόριος τοσοῦτοις ἔτεσιν ἀλλήλων διεστηκότες οὐκ ἔσχον τὰς γνώμας περὶ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως διισταμένας, δηλονότι καὶ ὁ μέσον ἀμφοῖν χορὸς ἱερὸς κατὰ διαδοχὴν τῶν ἱερατικῶν τῆς Ῥώμης προστάντες θεσμῶν τὴν αὐτὴν ἀκαινοτομήτως ἐπρέσβευόν τε καὶ συνδιέβαλλον πίστιν· ὑπὸ γὰρ τῶν ἄκρων τὰ μέσα (51) ὥσπερ ῥέον συνέχεται καὶ συναπαρτίζεται, οὕτω συγκροτεῖται καὶ συγκατευθύνεται. Καίτοι [94] γε εἰ τις τῶν τε (52) φθασάντων καὶ τῶν ἐπομένων ἁγίων ἀνδρῶν πρὸς ἀλλότριον ἀποκλίνων φωραθεῖ φρόνημα, οὐκ ἀδελός ἐστιν, ὡς ἐν ᾧ τῆς ἐκείνων ἑαυτὸν διέρρηξε πίστει, ἐν τούτῳ καὶ τοῦ χοροῦ καὶ τοῦ θρόνου καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης ἑαυτὸν συνεζέτεμεν. Οὕτω μὲν οὖν τῶν εἰρημένων ἁγίων ἀνδρῶν ὁ χορὸς ἐν εὐσεβείᾳ τὸν βίον ὅλον διεφύλαττεν (53).

⁹⁰ Luc. 1, 35. ⁹¹ Luc. 14, 18.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(40) Palat. f. 245 b. εἰ γάρ.

(41) Col. τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.

(42) Col. Βαπτιστῆς σαλπίζει.

(43) Vide supra cap. 51. Photius apud Beccum

l. c. c. 5 (G. O. II, 142): Πνεῦμα Χριστοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα, ὅτι ὁμοούσιον Υἱῷ καὶ ὅτι ἐπ' αὐτὸν μένει.

(44) Col. ψύσεώς ἐστι.

A exhibet illud Apostoli testimonium, Spiritum manere in Filio, an procedere a Filio? Imo et hæc ipsa comportatio est inepta. Illud enim et communis Domini Baptista prædicat, et propheta jam olim vaticinatus est, et ipsemet Salvator oraculum illud legens obsignat et comprobat; hancque doctrinam Ecclesia orthodoxa inde nacta cunctis fidelibus discendā profert; tu vero e caliginosis impietatis janulis egressus loco prædicandi Spiritum manere in Filio et super Filium, Deo repugnans asseris, illum a Filio procedere. Permanet in Filio; idcirco est Filii, et quia ejusdem, ut superius dixi, est nature et deitatis et gloriæ et potentie et virtutis; vel etiamsi vis, quia ungit Christum. *Spiritus enim Domini*, inquit, *super me, propterea unxit me*, et quia obumbrante ipso⁹⁰ Virgini incomprehensibilis peracta fuit conceptio, et ineffabilis sine semine partus prodiit; nec non quia et ipsum mittit. *Nam evangelizare pauperibus misit me*⁹¹. Quanto igitur rectius convenientiusque poteras et sentire et dicere, ob unam aliquam aut plures dictarum expositionum nominari Spiritum Filii et Spiritum Christi, non autem his adeo validis et consentaneis rationibus spretis commentis propriis imaginationibusque nullam habentibus subsistentiam conari Ecclesiæ dogmata corrumpere! Cæterum prodeant rursus inclytus Zacharias atque Gregorius, mecum adhuc opinionem tuam confutaturi (confutatio enim o domesticis profecta etiam impudentissimis pudorem creat).

Ἐκκλησίας τὰ δόγματα διαφθεῖραι; Πλὴν αὖθις ὁ κλεινὸς Ζαχαρίας καὶ Γρηγόριος παρίτω· τῆς σῆς δόξης τοὺς ἐλέγχους ἐστὶ μοι συνεργαζόμενος (50)· ὁ γὰρ ἐκ τῶν οικείων ἑλεγχος καὶ τοῖς ἀναιδεστάτοις αἰδεσιμώτερος.

86. Si ergo Zacharias et Gregorius tot annorum spatio ab invicem distantes non habuerunt sententias de sanctissimi Spiritus processione dissitas, certe et medius inter hos chorus pontificum, qui sacris Romanæ Ecclesiæ infulus per successionem præfuerunt, eandem sine ulla innovatione prædicabat et fovebat fidem; ab extremis enim media, quemadmodum continentur et communiuntur, ita etiam constituuntur et diriguntur. Quanquam si quis vetustiorum et posteriorum sanctorum in sensum alienum deflexisse deprehendatur, is citra dubium, dum se ab illorum divulsit fide, ab ordine quoque atque throno et pontificatu semetipsum excidit. Ita igitur memoratorum sanctorum cœtus tota vita pietatem tuebatur.

(45-49) Palat. f. 246 a. τῶν θεωρημένων.

(50) Vatic. f. 207 a. etiam habuit συνεργαζόμενος; sed posteriori manu terminatio pluralis — οἱ superscripta est.

(51) Palat. f. 246 a. τῶν ἄκρων τὰ μετὰ ὥσπερ.

(52) Col. omitt. τε.

(53) In epist. ad Aquilei. archiepiscopum adducit et Adrianum I., qui et ipse in ep. ad Tarasium Spi-

87. At ignoras vetera pigetque te tuorum Patrum A et revera Patrum sententiam perscrutari? Nuperrime, nondum enim secunda generatio prateriit, Leo ille celeberrimus, qui et miraculorum gloria claruit, omnem omnibus excindens hæreticum prætextum, quoniam sacram Patrum nostrorum doctrinam enuntians ob linguæ illius inopiam, quæ non æque late ac Græca patet, non pure nec sincere neq̃ apposite Latina gens verba aptabat sensui, multisque præbebat circa fidem diversitatis suspicionem nimia illa nominum angustia non sufficiens explicandæ ad amussim sententiæ, propterea divinus ille sapientissimusque vir in animum induxit suum — (causa autem, cur id in animum induxerit, præter jam dicta fuit etiam hæresis illa, quæ nunc palam et aperte prædicatur, tunc vero intra deus in Romanorum urbe mussitabatur) — præcipere, ut lingua Græca sacrum fidei symbolum etiam Romani recitent; per hoc enim divinitus inspiratum consilium et linguæ inopiam suppleri et reparari et catholicis removeri diversitatis in fide suspicionem, nec non recens pullulantem impietatem radicitus a Romana civitate abscindi. Quamobrem non solum in ipsa Romanorum urbe programmata et edicta posuit, ut

πζ'. Ἀλλ' ἀγνοεῖς τὰ παλαιὰ, καὶ ἔκνον ἔχεις τῶν σὺν Πατέρων καὶ ὡς ἀληθῶς Πατέρων ἀναθεωρεῖ τὸ φρόνημα; Χθές, καὶ οὕτω δευτέρα γενεὰ (53) παρῆλθε, Λέων ἐκείνος ὁ περιώνυμος, ὁ καὶ θαύμασιν (54) ἔχων ἔστιν οἷς (55) ἐνστεμνύνεσθαι (56), πᾶσαν ἀπάντων ἐκκόπτων πρόφασιν αἰρετικῆν (57). [95] ἐπεὶ περ τὸ ἱερὸν τῶν Πατέρων ἡμῶν μάθημα πολλάκις ἡ Λατινὴς φεγγομένη διὰ τὸ τῆς φωνῆς ἐνδεὲς τε καὶ τῷ πλάνει τῆς Ἑλληνίδος μὴ συνεπεκτείνεσθαι οὐ καθαρῶς οὐδ' ἐλλεικρινῶς οὐδὲ περὶ πόδα τοὺς λόγους ἡρμόζε τῷ νοήματι καὶ πολλοὶ παρεῖχε περὶ τὴν πίστιν ἑτεροβροχησίας (58) ὑπόληψιν τῶν ὀνομάτων ἡ στενωχουρία μὴ ἐξακούουσα διερμηνεύειν τῆς διανοίας τὴν ἀκριβείαν (59). διὰ δὲ τοῦτο ὁ θεόσοφος ἐκείνος ἀνὴρ (60) εἰς ἐνθύμιον (61) κατέστη (καὶ τὸ γε τῆς [96] πρὸς τὸ ἐνθύμιον ῥοπήν) αἰτίων ὑπῆρχε μετὰ τῆς προειρημέναις αἰτίας ἡ νῦν ἀνέδην (62) αἰρέσις παρῶνσιαζομένη ὑπὸ τοῖς ὁδοῦσι τῆνικαῦτα κατὰ τὴν Ῥωμαίων πόλιν λαλουμένη· τὸ δὲ ἐνθύμιον, Ἑλλάδι γλώσση πρόσταγμα δοῦναι τὸ τῆς πίστεως ἱερὸν μάθημα καὶ τοὺς Ῥωμαίους λέγειν· καὶ γὰρ διὰ ταύτης τῆς θεοπνεύστου ἐπινοίας τὸ γε (63) τῆς φωνῆς ἐνδεὲς εἰς ἀναπλήρωσιν ἀποκαθίσταται καὶ εὐρυομίαν· καὶ τῶν εὐσεβοῦντων

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ritum ex Patre procedere professus fuerit: Ἀλλὰ καὶ Ἀδριανὸς ἐκείνος τὸν αὐτὸν ἀποστολικὸν θρόνον διυθύνει ἐν οἷς πρὸς τὴν ἀγιώτατον καὶ μακαριώτατον Τάρασιον, τὸν ἡμέτερον πατρόθειον, ἀντέγραψε, C σαφῶς τε καὶ περιφανῶς φαίνεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φρονῶν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀπορρέουσιν.

(53) Col. ap. Mai. l. c. p. xxv, δευτέρα γενεά. — Videtur hic Photius sequi illorum sententiam, qui γενεάν αἰαταμ definiebant triginta annorum periodum. Nam sanctus Leo IV obiit anno 855, Photius scribebat hæc sub Adriano III, qui pontificatum adit anno 884. Confer. Euseb. Quæst. p. 40, n. 1. Aliiter, ut puto, Photius in Amphil. 149. — Maius.

(54) « Narratur hæc in s. Leonis IV vita prodigia, quibus nunc commode accedit Photii suffragium ac testimonium. » M. Verum cf. notam nostram 7.

• (55) Lectio differt; Vat. habet: « Οὐ x. θαύμασιν ἔχων ἔστιν οὗτος ἐνσεῖν. » Palat. eodem modo, sed legit οὕτως; Allatius loco mox citando ut Vatic. Maius ex cod. Colum. Περιώνυμος καὶ θαύμ. ἔχων ἔστιν οἷς, ut supra.

(56) Hucusque Photii verba affert Maius: « Nuper, nondum altera clapsa ætate, vita excessit (παρῆλθε) Leo ille celeberrimus, qui prodigiis etiam inclaruit. »

(57) Leo Allatius in Confutatione fabulæ de Joannæ Papias (in Symmictis, ed. Colon. Agr. 1653, p. II, p. 418) § 41: « Ileri, et nondum secunda generatio prateriit, nobilis ille Leo, qui et miraculis editis potest gloriari, omnem omnium excidens prætextum hæreticorum. »

(58) Col. p. 311: ἑτεροβροχησία.

(59) Græcos doctores plerumque Latinorum linguam penitus ignorantes ei στενωχότητα καὶ πέναν ὀνομάτων obijcere sæpe videre est, v. gr. Greg. Naz. orat. 21, p. 395 ed. Bill. Photius vero Occidentales veluti barbaros spernens inopiam Romani sermonis præ Græcorum lingua ditissima exaggerat.

(60) Dubium moveri potest, an Leo iste sit tertius an quartus hujus nominis. Idem enim pontifex Leo, de quo hic Photius loquitur, Symbolum Græce et Latine exaratum in tabulis seu clypeis publice affigendum curavit. Id ex cap. sequi videtur erui et ex ep. ad Aquilei. manifestius liquet. Etiam ibi, postquam de Leone I verba fecerat, ita ad junio-rem Leonem transit: Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ μεταγενέστερος Λέων, ὁ τὴν πίστιν ὡς περ τὴν κλῆσιν ἐφάμιλλος, οὗτος δὲ οὗτος ὁ τῆς εὐσεβείας θερμὸς ζηλωτής, ὡς ἂν κατὰ μηδένα τρόπον μηδαμῶς παραχαράττειτο βαρβάρῳ γλώσσῃ τὸ ἀφαντὸν ἡμῶν τῆς εὐσεβείας μάθημα, Ἑλληνίδι φωνῇ, ὡς περ δὴ καὶ κατ' ἀρχαίς: εἰρηται, τοῖς ἐν τῇ Δύσει δι' αὐτοῦ δοξολογεῖν καὶ θεολογεῖν τὴν ἁγίαν Τριάδα παραδίδωκεν· καὶ οὐ λόγῳ μόνον καὶ προτάγματι, ἀλλὰ καὶ θυροῖς τισι πεποιημένοις, ὡς περ στήλαις τισιν, ἀναγραφάμενός τε καὶ εἰς ὅσιν ἀπάντων προβεῖς κατὰ τὰς πόλεις τῆς Ἑκκλησίας προσέτηξεν. Sed illud factum, juxta Occidentales, Leoni III tribuendum est, de quo liber Pontificalis illud commemorat. Ex altera vero parte tum ea quæ de miraculis narrantur, tum quod cap. seq. in fine refertur, plures adhuc esse superstites, qui viderint illos clypeos a Leone expositos, melius in Leonem IV quadrant quam in Leonem III. Nisi forte quis dicat, Leonem IV idem renovasse quod Leo III fecerat, credibile videtur, Photium utrumque Pontificem confudisse: talis confusionis apud Græcos plura inveniuntur exempla, ut quoad Gregorium I et II. Utrumque tamen probabilitate non caret. Idem fere refertur opusc. contra senioris Romæ assecias, cap. 12, ubi Leo et Benedictus III conjunguntur. Cæterum Leonis IV tempora bene nosse adhuc poterat Photius, qui illo pontifice in aula Byzantina jam versabatur. Quod vero edicto sen constitutione Leo jussisset Romanos Græca lingua Symbolum recitare, id ex facti explicatione et amplificatione videtur profectum, sicut et alia hujusmodi.

(61) Col. τοῦτον.

(62) Sic Col. Palat. f. 247 a. ἀναλῆν.

(63) Sic Col. Vatic. τὸ γε τῆς φ.

ἀπελαύνεσθαι τὴν ἐξ ὑπολήψεως ἑτεροδοξίαν, καὶ δὴ ἂν καὶ τὸ τοῦ ἀγίου ἀρτιφυῆς θάττον τῆς Ῥωμαϊκῆς πρόβριζον ἐκκόπτεσθαι πολιτείας. Διόπερ οὐ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωμαίων πόλει προγράμματα τε καὶ προθέματα ἔθετο (64), κατὰ τὰς μυστικάς· ἱερολογίας τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως ἡμῶν σύμβολον, καθ' ὃν τρόπον καὶ κατ' ἀρχὰς συνοδικούς καὶ φωναίς καὶ ψηφίσμασιν ἐκπεφώνηται, Ἑλλάδι γλώσση καὶ παρ' αὐτοῖς ἐκείνοις τοῖς τὴν Ῥωμαίων φωνὴν ἀφίσχιν ἀπαγγέλλεσθαι, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῶν ἐπαρχιῶν αἱ τὴν Ῥωμαίων ἀρχιερωσύνην δι' εὐλαβείας καὶ ἡγεμονίας (65) ἀγούσι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν καὶ πράττειν, ἀραῖς τε (66) τοῦ δόγματος τὸ ἀμετάθετον ἀσφαλισμένον καὶ λόγοις καὶ γράμμασι συνοδικοί διεπέμψατο (67).

πῇ. Καὶ ἡν ἡ πράξις οὐκ αὐτοῦ μόνον ἀρχιερατεύοντος τὸ σεβάσιμον ἔχουσα· ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸς καὶ ἐπεικῆς καὶ ἀσκητικοῖς ἀγῶσιν ἐναγλαϊζόμενος, ὁ κλεινὸς Βενέδικτος ὁ μετ' ἐκείνων τοῦ ἀρχιερατικοῦ ὁρόνου διάδοχος (68), τὸ [97] αὐτὸ καὶ στέργειν καὶ κρατεῖν οὐ τὴν δευτέραν τάξιν ἔχειν ἐσπούδαζεν, εἰ καὶ δευτερεύειν αὐτὸν ὁ χρόνος ὑπέταττεν (69). Εἰ δέ τις μετ' ἐκείνους γλώσση δολερᾷ καὶ τί μὴ (70) πλατομένη (71) (οὐ γὰρ ἐθάρρει γυνῇ τῇ κεφαλῇ πρὸς τὰ κάλλιστα καὶ θεοφιλέστατα παρὰ τὰς ἐσθαι (72), ἀλλ' οὐδὲ (73) τὸ φρικτὸν τῆς πίστεως ἀνὰ χειλέων (74) ἀπάντων περιφέρεισθαι, προκάλυμμα τῆς γνώμης θέμενος) τὸ ῥηθὲν θεοσεβίστατον καὶ ὠφελιμώτατον (75) ἔργον τῶν Ἑκκλησιῶν περιέκειρε τε καὶ ἐλυμήνατο· [οὐκ ἐμὴν γὰρ θνόνματι τὰς παλαμναίους πράξεις διεξιναί·] αὐτὸς ἂν εἰδείη (76)· μάλλον δὲ πικρῶς οἶδεν (77) ἤδη καὶ ἀθλίως τὴν δίκην ἐκείθεν εἰσπραττόμενος τῆς ὑφάλου τόλμης· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν (σιγᾷ γὰρ καὶ αὐτὸς, εἰ καὶ μὴ ἐκίον) εἰς τὸ τῆς σιγῆς ἀπερρίφθω χωρίον (78). Ὁ δὲ γε [98] θεσπέσιος Λέων οὐ μέχρι

inter S. missarum solemnia sacrum nostrae fidei symbolum, quemadmodum et ab initio synodiceis vocibus decretisque fuerat enuntiatum, Graeca lingua etiam apud illos ipsos, qui Latine loquebantur, recitaretur, sed etiam omnibus provinciis, quae Romanum pontificatum atque regimen venerabantur, idem sentire idemque peragere et sermonibus et synodiceis litteris mandavit dirisque anathematis vinculis dogmatis cavit firmitatem.

88. Idque non solum ipso pontificatum adminis-

trante peragebatur, sed et mitis ille ac mansuetus, B certaminibusque clarus asceticis, inclytus Benedictus, illius in pontificali sede successor, in hoc tuendo et stabiliendo non esse secundus adnitebatur tametsi secundum ratio temporis ipsum constituat. Quod si quis post illos lingua dolosa et venerationem simulante (non enim aperta fronte [nudo capite] constitutiones optimas piissimasque oppugnare audebat) sub specioso titulo, quod in ore omnium symbolum illud fidei non esset circumferendum, memoratum piissimum utilissimumque opus rescindere ab Ecclesiis et abruptum voluit (non enim est meum, nomine auctorum scelesti facinora prosequi) : ipse noverit, imo acerbè jam et misere novit poenas inde luens subdole temeritatis. At ille quidem (silet enim et ipse, licet invitus) C in silentii regionem projectus jaceat. Divinus autem Leo non ad ea solum, quae diximus, bonam istam et a Deo inspiratam curam et actionem produxit, sed etiam, cum exstarent in repositoriis principum

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(64) Col. ἔθετο deest.

(65) Palat. καὶ ἡγεσίας ἀγ. Col. ἡγεμονίας ἀγ. τὸ αὐτὸ καὶ φρ. καὶ πρ.

(66) Col. τό.

(67) Nullum ejusmodi synodaliū habemus vestigium.

(68) Hæc videntur immediatū successorē insinuarē; unde Leo de quo c. 87 egit, Leo IV erit. Verba ὁ πρὸς — διάδοχος adducit card. Maius l. c. « Mitis ille et pius et asceticis certaminibus famigeratus, inclytus Benedictus, qui in supremam Leonis cathedram successit. »

(69) Hæc verba ἀλλὰ x. ὁ πρὸς — ὑπέταττεν eodem modo ex mss. transcripserat Leo Allatius fab. de Joannæ Papiæ Confut. (Symmicta II, p. 419.) « Sed et mitis et mansuetus et asceticis certaminibus illustris, inclytus Benedictus, post eum in archieratico throno successor, hoc idem et amplectendo et confirmando non secundus esse nitebatur (ἐσπούδαζεν, quod proinde in Græco Allatii textu nonnisi typographi sphalmate omisum est), licet tempore secundus esset. »

(70) Sic apud Allatium c. Creyght. p. 251; Vatic. τιμῇ. Col. τιμῇ.

(71) Palat. πλατομένην.

(72) Col. πράττεσθαι.

(73) Sic Allat. l. c. In cod. Vatic. spatium vacuum, in margine vero posteriori manu legitur : ἀλλ' ὡς οὐδε. Palat. ἀλλ' ὡς οὐδε. Col. p. 312 : ἀλλ' ὡς οὐ δεῖ. Sic et Pal. legi posse observatum

est. Hæc et seq. perdifficilia sunt; videtur quid deesse.

(74) Col. ἀναγελών.

(75) Apud Allatium mendose : φυλοτιμώτατον.

(76) Col. εἰδείη.

(77) Allat. εἶδεν.

(78) Pericopen hanc : εἰ δέ τις μετ' ἐκείνους — χωρίον, quæ Nicolaum I respicit, Allatius contra Creyght. p. 251, 252 in medium profert ita disserens : « Post Benedictum ad Nicolaum descendens, qui post eum pontificatum inierat, æque atque neque de nomine illi esset notus, nomen obticescens, cum secreto nec palam populo id dicere asseverat (Photius) : « Quod si quis post eos, et ad omnia audendum projecta lingua : neque enim aperto capite contra optima Deoque gratissima niti audebat; sed nec tremendum fidei in ore omnium circumduci solum (?) sententiæ suæ tegumentum pretextens, dictum piissimum et maxime honorandum Ecclesiarum opus attondit vel læsit : neque enim mei propositi est sceleratas actiones edicere; ipse sciverit; quinimo amare jam novit, miserandum in modum poenas illic persolvens occultæ audaciæ — sed ille tacet, licet invitus; proptereaque in silentii receptaculum projiciatur. » — « Testis locuples Photius, Nicolaum separatim ab aliis, nec sonora lingua, aut id experimente Spiritum ex Filio procedere censuisse; et tu (Creyght.) ab ipso Nicolao nuper introductam impietatem declamas? . . . Si sub lingua et . . . aperto cavite pronuntiabat, non

apostolorum Petri et Pauli ab antiquissimis temporibus florente adhuc pietate in sacris illis thesauris repositæ parvulae seu tabellæ duæ, quæ litteris verbisque Græcis exhibebant sæpe memoratam nostræ fidei sacram expositionem, has jussit coram Romano populo recitari conspiciendasque omnibus exponi, et multi illorum, qui tunc hæc viderunt et legerunt, etiam nunc inter vivos adhuc degunt.

γνωσθῆναι κατενώπιον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πληθους πολλοὶ τῶν θεσπεσμένων (82) τηνικαῦτα καὶ ἀνεγνωκότων ἔτι τῷ βίῳ παραμένουσιν.

89. Atque ita hi pietatis fulgoribus emicabant atque Spiritum a Patre procedere prædicabant. Meus quoque Joannes (meus enim est tum ob aliam tum quia cæteris ardentius meas partes sustinuit), meus igitur Joannes, virilis mente, virilis quoque pietate, virilis demum in oppugnanda ac profliganda quavis injustitia et impietate valensque non sacris solum, sed etiam civilibus legibus opitulari turbatumque ordinem restituere; hic, inquam, gratus Romæ pontifex per suos religiosissimos et illustres legatos Paulum, Eugenium et Petrum præsules et

A τῶν εἰρημένων προήγαγε τὴν καλὴν ταύτην καὶ θεολογήσαντων πρόνοιαν τε καὶ πρᾶξιν· ἀλλὰ καὶ γὰρ ἦσαν ἐν τοῖς θησαυροφυλακίοις τῶν κορυφαίων Πέτρου καὶ Παύλου ἐκ παλαιωτάτων (79) χρόνων καὶ εὐσεβείας ἀνθούσης ἀποτεθῆσαι ρισμένας τοῖς ἱεροῖς χειρῶν ἀσπίδας δύο, αἱ γράμμασι τε καὶ ῥήμασιν Ἑλληνικοῖς ἔλεγον τὴν πολλὰκις εἰρημένην ἱερὰν τῆς ἡμῶν πίστεως ἔκθεσιν· ταύτας; (80) [99] ὁπανάκαλ ἐῖς ὅφιν ἀπάντων ἔλθῃν ἰδικαίως (81), καὶ

πθ'. Ἀλλ' οὕτω μὲν καὶ οὗτοι τὴν εὐσέβειαν ἡστραπτὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἐθεολόγουν ἐκπορεύεσθαι. Ὁ δὲ ἐμὸς Ἰωάννης (83) (ἐμὸς γὰρ τὰ τε ἄλλα καὶ ἐπὶ πλεόντων ἄλλων ἐξωκείωτο τὰ ἡμέτερα)· οὗτος τοίνυν ὁ Ἰωάννης (84) ἡμέτερος, ὁ τὸν νοῦν μὲν ἀνδρείος, ἀνδρείος δὲ τὴν εὐσέβειαν, ἀνδρείος; (85) δὲ μισεῖν (86) καὶ καταβάλλειν ἀδικίαν [100] πᾶσαν καὶ δυστέβειαν (87), καὶ οὐχ ἱεροῖς θεσμοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς ἐπαρκεῖν δυνάμενος καὶ τὸ ἀτακτον εἰς τάξιν μεταβάλλειν· οὗτος ὁ κεχαριτωμένος τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς διὰ τῶν

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ergo Symbolo addiderat, quod in ecclesiis sonora voce cantillabatur. Nec poterat Photius id de Nicolao ad liquidum explorata veritate pronuntiare, cum originem tanti sceleris juxta cum ignarissimis sciret; nec ipsum puduit fateri, quod nesciebat. Deinde adducit Photii verba: Καὶ τίνες ἐμάχοντο, ut supra c. 80 leguntur. His confirmantur quæ scripsit Baronius, ad a. 885, n. 55: « Quisnam autem Romanorum pontificum primus id statuerit, ut reciperetur symbolum cum iisdem duabus dictionibus Filioque, scimus viros doctos in his investigandis plurimum laborasse et ad tempora Nicolai vel circa id retulisse. Verum si id fuisset, certe Photius altius in ipsum Nicolaum pontificem decanasset, qui ea in Symbolum intulisset; sed cum duabus epistolis acerbissime in Rom. Ecclesiam invehatur, nunquam eum eo nomine sugillat, quod ea in Nicænum symbolum intulisset. » Deinde adducit anonymum auctorem in *Bibl. Vallicell.*, qui id ad Christophorum P. refert quem ideo Sergius Cyprianus e diptychis expunxerit. Id multi sequioris temporis Græci statuunt. Cf. opusc. c. vet. Rom. asseclas cap. 12 fin. auct. ap. Allat. *De syn.* Phot. p. 204, 206; *De cons.* II, 8, 2, p. 606-610; *De libr. Eccl. Græc.* diss. 2, p. 156. De variis hac in re opinionibus consule Petav. *Triu.* VII, c. 2, 3.

(79) Col. παλαιωτάτων (o ras.)

(80) Col. καὶ ταύτας.

(81) Eodem fere modo opusc. contra vet. Rom. assecl. cap. 12, Nicol. Methon. in *Synopsi*, aliique. Indirecta sermonis forma ex Photio eadem proferunt Jo. Beccus *Orat. de un. Eccl.* c. 47 (*G. O.* I, 172, 173); et L. Allatius, *De consens.* II, 6, 6, p. 580. Item verba Photii exhibentur a Niceta Chon. (in *Thesaur. fid. orthod.* t. XXI), qui ab Usserio (*Dissert. de Rom. Eccl. symbolo vetere*, Oxon. 1660, p. 26) citatur: « Ὁ θεσπέσιος Λέων καὶ τὰς ἐν τοῖς θησαυροφυλακίοις τῶν κορυφαίων Π. κ. Π. ἐκ παλαιωτάτων χρόνων ἀποτεθῆσαι ρισμένας τοῖς ἱεροῖς χειρῶν ἀσπίδας δύο, αἱ γράμμασι καὶ ῥήμασιν Ἑλληνικοῖς ἔλεγον τὴν ἱερὰν τῆς ἡμῶν πίστεως ἔκθεσιν, ταύτας — ἰδικαίως. » Divinus Leo in gazophylaciis primariorum Petri et Pauli ab antiquissimis temporibus inter sacros thesauros reposita duo ancilia, quæ Græcis litteris et verbis sacrosanciam fidei nostræ expositionem continebantur, cunctis plebe Romana

recitari et in omnium conspectu produci statuit. »

(82) Θεσπεσμένων legit Usser, qui et hæc cum aliis jungit: « Et multi eorum, qui tunc viderunt (viderant) et legerant, vita adhuc fruuntur. »

(83) Palat. et Colum. « Ὅτι δὲ ὁ ἐμὸς. Vatic. f. 207 b. « Ὅτι δὲ ἐμὸς. »

(84) Col. Ἰωάν. ὁ ἡμ.

(85) « Non de nihilo est, quod Joannem (VIII) Photius virilem ter dicit; sine dubio enim respicit atque oblique refutat crimen animi imbellis, quo l huic papæ vulgo jam impingebatur, quia Photium teterrimum hostem et tot antea anathematibus percussus in Byzantinam sedem reponi passus fuerat. Hinc orta Joannæ Papisæ fabula, de cujus origine cum multi rumores diditi fuerint, rem acutelligisse nunc Baronium videmus ad an. 879, c. 5, qui idcirco hunc papam dictitatum fuisse feminam existimavit, quia visus esset ob nimiam animi facilitatem et mollitudinem abjecta penitus omni virilitate, sacerdotalem constantiam amisisse, adeoque non papam, ut Nicolaum I et Adrianum II, sed papissam contumeliæ loco dictum, utpote qui ne eunucho quidem restitisset, qualem revera fuisse Photium fama tulit (etsi falsum id sit). Et miror Allatium, qui in peculiari dissertatione de Joan. papissæ fabula, cum nonnulla ex his Photii testimoniis circa Romanorum pontifices recitaverit, hoc circa D Joannem prætermiserit, neque ex eodem facilem fabulæ, quam poterat, Baronio etiam duce, interpretationem fecerit. Hinc videmus Pagium quoque in Baronii critica frustra sibi plausisse de hujus fabulæ origine a temporibus Photianis exclusa et ad sæculum xiii pertracta. » Ita Maius, l. c. p. xxvi. — Sane eruditi plerique consentiunt, ante sæculum xiii hanc fabulam jam sparsam fuisse et originem ex invectivis in quemdam Joannem papam esse repetendam, sive Joannes VIII is fuerit, sive X, vel XI, sive XII. (Cf. varias sententias collectas apud Schröckh, K. G. XX, p. 75-110.) Negari non potest, Baronii conjecturæ ex hoc Photii loco probabilitatem majorem accedere.

(86) Apud Beccum (vide infra not. 6) deest ἀνδρείος tertia vice et legitur: Τὴν εὐσέβειαν· πρὸς δὲ τὸ μισεῖν.

(87) Ibid. Ἀδικίαν καὶ πᾶσαν δυστέβειαν.

αὐτοῦ θεοσεβεισμάτων καὶ περιδύων τοποτηρητῶν Παύλου καὶ Εὐγενίου καὶ Πέτρου τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων Θεοῦ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνόδῳ (88) παραγεγόνωτων ὡς ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενοι σύμβολον γνώμη καὶ γλώσση καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν εἰρημένων περιφανεισμάτων καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπέγραψέ τε καὶ ἐπυσφραγίσας (89). Ναὶ δὲ (90) καὶ ὁ μετ' ἐκείνων ἱερός Ἀδριανὸς συνοδικῇ [101] ἡμῖν ἐπιστολὴν (91), ὥσπερ ἔθος παλαιόν, ἀναπέμφας, τὴν αὐτὴν εὐσέβειαν δι' αὐτῆς ἀνεκέρυττε καὶ τὸ Πνεῦμα [102] τοῦ Πατρὸς ἐβουλόγετο ἐκπορεύεσθαι (92). Τοῦτων δὲ τῶν ἱερῶν καὶ μακαρίων ἀρχιερέων Ῥώμης οὕτω διὰ βίου καὶ περρονήχτων καὶ διδασκάντων καὶ ἀπὸ τῶν

A sacerdotes Dei, qui ad nostram synodum convenere, quemadmodum Ecclesia Dei catholica ejusque predecessores Romani pontifices, symbolum fidei recipiens mente et lingua sacrisque manibus prae-dictorum illustrissimorum et admirandorum hominum subscripsit et obsignavit. Imo et ejus successor sacer Hadrianus synodicam ad nos more vetere mittens epistolam eamdem pietatem in ipsa praedicabat et Spiritum a Patre procedere docebat. Cum igitur sancti isti beaticae Romani pontifices ita, dum viverent, senserint et docuerint, atque e fragili hac ad immortalem vitam in eadem confessione transierint, quosnam possunt haeretica aegritudine laborantes in medium proferre, a quibus lethiferum illud talis impietatis venenum hauserint, quin illos confestim

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

(88) Synodus anno 879 Cpli celebrata, in qua tres illi legati, quos Photius mirum in modum extollit, instructionum suarum mandatorumque regulam minime sunt secuti.

(89) Haec verba: Ὁ ἐμὸς Ἰωάννης — ἐπυσφραγίσας το recitat Jo. Beccus lib. iii, ad Theod. Sugd. episc. c. 4 (Gr. orth. II, p. 138, 139) tanquam ex libris ad Eusebium desumpta. Allatius ita vertit: « Porro meus Joannes (meus etenim est et rebus aliis et quod negotia nostra magis quam alii amice amplexus est), hic itaque Joannes noster, prudentia juxta ac pietate strenuus, nec non injustitiam, quam odio prosequitur, et impietatem propulsandam idoneus (vide not. 3, unde explicatur, quare Allatium fugerit vis ter appositi praedicati virilis), et nec sacris canonibus tantum, sed et civilibus legibus opem ferre, et quod inordinatum est in ordinem redigere plurimum potens; hic gratosus Romanus Pontifex per suos piissimos et gloriosissimos locum tenentes, Paulum, Eugenium et Petrum, praesules et sacerdotes Dei, qui in nostram synodum convenere, quemadmodum catholica Dei Ecclesia et praedecessores ejus Romani pontifices, Symbolum fidei acceptans, mente et lingua sacrisque dictorum illustrissimorum et admirandorum hominum manibus subscripsit et obsignavit. » — Card. Maius, cujus versionem cum hac conferendam paulo post subnectimus, ex hoc loco paulo fusius (p. xxv-xxviii) confirmat, epistolam illam Joanni VIII ascriptam, qua d'serte additio Filioque reprobatu illiusque assertores cum Juda proditore deputantur (ep. 320: « Non ignoramus — οὐκ ἀγνοεῖν. » Mansi. Conc. XVII, p. 259, 525, seq. JAFFÉ, Regesta Rom. Pont. n. 2597, p. 290) genuinam minime esse, quod est aliae gravissimae rationes ostendunt. In ejusmodi materia Photii de hac epistola altum silentium plus aliquid quam argumentum mere negativum suppeditat. « Si illa epistola, » ait praefatus cardinalis, « reapse ad Photium missa fuisset, fieri non poterat, quin hoc loco Photius eam vel recitaret vel saltem disertis verbis appellaret; quod cum non faciat, sequitur hinc argumentum certissimum contra ejus epistolae veritatem. » Caetera argumenta cum nostro libro non connexa hic adungere non vacat.

(90) Sic Vat. et Palat. Col. p. 315 habet δὲ (secus ac apud Maium δέ).

(91) In editione card. Caraffae ingens lacuna est epistolarum pontificiarum a Joanne VIII usque ad Leonem IX, annis fere 170. Quare et haec Adriani III ad Photium, si vera est, epistola desideratur, Photius autem ejus dicto abstinuit, non secus ac velustorum pontificum formulis, ut iam

B diximus. Et quidem, ut recte observat Lequienius, diss. 4; Damasc. c. 59, Romana Ecclesia nunquam Graecis diserte imperavit, ut Symbolum ea particula augeret, quanquam hi rei ipsi fidem adungere teneantur. Atque ita adhuc intactum Graeci quoque catholici Symbolum recitant. Quid ergo mirum, si Adrianus III ita fortasse locutus est? — M.

(92) Totum textum δὲ δὲ ἐμὸς Ἰωάννης — ἐκπορεύεσθαι recitat ex cod. Column. p. 312, card. Maius, l. c. p. xxv. xxvi, hac addita versione: « Joannes meus (hic enim meus est tum ob alias causas, tum quia res meas praecipue cordi habuit) hic, inquam, Joannes noster, virili mente, virilique pietate praeditus, qui quodvis iniquitatis impietatisque genus virilitate odit atque expulsi, neque sacris tantummodo condendis legibus, verum etiam politica prudentia valuit, atque ad ordinem res turbatas revocavit; hic, inquam, gratosus Romae Pontifex per suos religiosissimos atque illustres legatos Paulum, Eugenium et Petrum pontifici sacerdotali dignitate fulgentes, qui ad synodum nostram conveniunt, non secus ac Ecclesia catholica ejusque decessores Pontifices, fidei Symbolo recepto, mente, lingua (γλώσση in Gr. textu Maii nonnisi typographico errore onissum patet) manibusque subscripsit idemque confirmavit. Sane et ejus successor sacer Adrianus synodicam ad nos more vetere mittens epistolam, eandem fidei rationem in ipsa ostendit et Spiritum a Patre procedere censuit. » — Similia de postremis Pontificibus dicit epist. ad Aquilei. arch. ep. Τὸς δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις πρέσβεις, οὐ μόνον ὑπαῖ, ἀλλὰ καὶ τρίτον τῆς πρεσβυτέρως Ῥώμης ἀναδραμόντας (οὐκ ἴασιν μοι δοκῶ), οἱ περὶ τῆς εὐσεβείας οἱ εἰκὸς ἡμῶν πρὸς αὐτοὺς λόγους ἀνακινήσαντων οὐδὲν παρηλλαγμένον τῆς ἀνὰ πάσαν τὴν οἰκουμένην ἐξηπλωμένης εὐσεβείας οὕτε εἰπον οὕτε φρονούντες ἡλέγχθησαν, τοῦναντίον δὲ τρανῶς μετ' ἡμῶν καὶ ἀδιστάτως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνεκέρυττε ἐκπορεύεσθαι. Deinde de synodo a. 879 habita: Ἀλλὰ γὰρ καὶ συνόδῳ συγχροτηθείσης ἐπὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ κεφαλῇ (sed proxime de Photii restitutione agebatur) οἱ ἐκεῖθεν ἀπεσταλμένοι τοῦ ἐν ἁγίοις Ἰωάννου πάπα τοποτηρηταί, ὡς αὐτοῦ παρόντος ἐκείνου καὶ συνθεολογούντος ἡμῖν τὴν εὐσέβειαν, τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως τῷ διὰ πάντων τῶν οἰκουμένων συνδόν κατὰ τὴν Διοσκοτιχὴν φωνὴν καὶ χρηρυσσομένην καὶ κρατυνομένην ὡς ὁμόφρονες καὶ φωνῇ καὶ γλώσσῃ καὶ ἰδιοχείρῳ γραφῇ καθυπεστημάναντο. Nihil hic rursus de spuria illa epistola Joannis n. 320, nihil pro causa Photii, nisi quod legati pontificis Symbolum sine additamento receperint ac subscripserint.

ρουν τῷ ῥήματι ἀπαγγέλλει, τὰ δὲ οὐκ ἔτι ἄλλ' A
 εἰ καὶ διότι αὐτοῦ ἐκπορεύεται, ταῦτα λέγεται, πλὴν
 ἄλλ' οὐδεμία τε (3) τῶν φωνῶν τῶν εἰρημένων τὸ ἐκπορεύεσθαι ταῖς λέξεσιν ἐρμηνεύει. Καὶ γὰρ πε-
 ριφανῶς ἑτέρον ἐστὶν εἰπεῖν ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλο σημαίνει τοῖς ὀνόμασιν αἱ τὸ
 Πνεῦμα λέγουσαι τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου καὶ τὰ ὅμοια (4).

[103] 13'. Καίτοι γε εἰ καὶ ἐκάστη τῶν φωνῶν
 ἐσήμεινε τὴν ἐκπόρευσιν, ἐτιπερ αὐτοῖς ῥήμασι
 θεοῖς ἀνεῳχθήτω τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ
 τοῦτο πρὸς ἡμῶν ἂν ἦν· μυριάκις γὰρ κατὰ τὴν ὑπό-
 θεσιν ταύτην ἐκπορεύεσθαι νοούμενου τοῦ Πνεύματος
 ἐκ τοῦ Πατρὸς, πῶς οὐδ' ἀπαξ εἰρηται ἐκπορεύεσθαι
 τοῦ Υἱοῦ; Οὐ γὰρ ἔχει χώραν εἰπεῖν, ὡς εἰρηται
 διὰ τῶν λόγων, ὅτι μὴδὲν (5) τοῦτο σημαίνει τῇ
 φωνῇ, καὶ οὐ μὴτε θεοῖς, ἀλλ' οὐδ' ἀνθρωπίνους
 καὶ πνευματοφόρους ῥήμασι κατὰ λέξιν ποτ' ἐνεῖ- B
 ῤῃ (6) τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι τοῦ Υἱοῦ· καὶ εἰ
 τὸ μὲν λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ παρα-
 πλῆσια τὴν ἐκπόρευσιν ἔχουσι πρώτῃν αἰτίαν καὶ
 κυριωτάτην (καὶ γὰρ ὁμοούσιον, διότι (7), ἐκπορεύε-
 ται, οὐ διότι δὲ ὁμοούσιον, ἐκπορευτόν). Τὸ δὲ λέγε-
 σθαι Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἢ Χριστοῦ ἢ τὰ τοιαῦτα ἐκ
 πολυμερούς πρότερον αἰτίας (διότι τε γὰρ ὁμοούσιον
 καὶ διότι χρεῖα αὐτὸν καὶ διότι (7) μένει ἐπ' αὐτὸν
 καὶ διότι ἐν αὐτῷ). Εἰ οὖν τὸ ἐκπορεύεσθαι τὴν κυ-
 ριωτάτην ἐπέχον αἰτίαν, δι' ἣν τὸ Πνεῦμα λέγεται
 εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅμως οὐ
 διδῶσιν αὐτοῖς ἀπαγγέλλειν (8) τὸ ἐκπορεύεσθαι,
 πῶς δυνατόν, ἐφ' ᾧ (9) πλείω τὰ αἰτία θεωρεῖται,
 δι' ὧν ὑμολογεῖται Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ καὶ Χριστοῦ, C
 ἐπὶ τούτου (10) ζητεῖν καίτοι μὴδὲ συναριθμουμένην
 τοῖς αἰτίαις ἀπαραιτήτων τὴν ἐκπόρευσιν;

13'. Σὺ δὲ ἄρα τὰ ὅσα καὶ τὴν διάνοιαν ἀνατείνων
 πρὸς θάσθεϊαν, ἐπειδὴν ἀκούσης τὸ Πνεῦμα τοῦ
 Χριστοῦ ἢ [106] τοῦ Υἱοῦ, πάντα παραδραμὼν ἐξ
 ὧν τῆς θεολογίας ἦν σοι μὴ διεκπεσεῖν, εἰς δὲ μὴδὲς
 εἰπεῖν κατηνέχθη, πρὸς ἐκεῖνο κατὰ κεφαλὴν τρέχει.
 Εἰρηται τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πατρὸς, εἰρη-
 ται καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ (11), καὶ τὰ ἄλλα,
 ὧν πολλάκις ὁ λόγος ἀνέπτυξε τὴν διήγησιν· καὶ οὐ-
 δὲν τούτων πλὴν τῆς προτέρας φωνῆς σημαίνει τὴν
 ἐκπόρευσιν· εἰρηται τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ καὶ Χριστοῦ
 καὶ τὰ παραπλῆσια, οὐδαμῶς δὲ οὐ τὸ Πνεῦμα (12)
 τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται. Μηδ' αὖ οὐν εἰρημένης τῆς D
 ἐκπορεύσεως, πῶς οὐ παντελῶς ἀπύκνόν τε καὶ
 παράφορον εἰς ἐκεῖνο τὰς φωνὰς ἀνάγειν, εἰς δὲ μη-

91. Quanquam licet qualibet harum vocum pro-
 cessionem significaret, quoniam jam ipsis divinae
 Scripturae verbis declaratum fuit, Spiritum a Patre
 procedere, hoc quoque nobis faveret. Cum enim
 sexcenties secundum illam hypothesin intelligatur
 procedere Spiritus e Patre, quomodo ne semel
 quidem dictum fuit, illum a Filio procedere? Nec
 valet dicere, dictum hoc fuisse implicite illis ver-
 bis, quae tamen non id expresse significant, tum quia
 neque divinis sacrarum Scripturarum neque huma-
 nis sanctorum Patrum verbis expresse unquam enun-
 tiatum fuit, Spiritum procedere a Filio, tum quia for-
 mulae quidem loquendi Spiritus Dei et similes proces-
 sionem habent primam praecipuamque causam (con-
 substantialis enim Spiritus, quia procedit, non vero
 quia consubstantialis et procedens est), istae autem
 locutiones Spiritus Filii vel Christi et caeterae ex
 variis oriuntur causis (videlicet quia consubstantialis
 ei est Spiritus et quia ungitur et quia manet super
 eum et in eo). Si igitur processio, licet sit causa
 potissima, cur Spiritus dicatur esse Dei et Domini
 et similia, tamen non dat istis vocibus, ut enuntient
 processionem, quomodo, quaeso, fieri poterit, ut
 ubi plures considerantur causae, ob quas Spiritus
 praedicatur Filii et Christi, ibi necessario admitten-
 da videatur processio, quae tamen neque inter cau-
 sas numeratur?

92. Tu tamen aures ac mentem ad impietatem
 intendens, ubi audieris Spiritum Christi aut Filii,
 omnia praeteriens, ex quibus poteras a recta non
 excidere theologia, ad illud prono capite curris,
 quod nemo asserere aggressus est. Dicitur Spiritus
 procedere a Patre, dicitur et Filii et Dei, et caetera,
 quae saepius enumeravimus; atque nulla harum
 locutionum, praeter primam, processionem signifi-
 cat; dicitur Spiritus Filii et Christi et similia,
 nusquam vero procedere Spiritum a Filio. Cum
 igitur nullatenus fuerit enuntiata processio, quo-
 modo non summa est insania atque vecordia, ad
 illud voces reducere, ad quod nullo unquam modo
 fuerunt enuntiate? Non enim hoc quoque isti maxi-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(3) Col. Οὐδεμία γε κ. φωνῶν.

(4) Photius ap. Beccum, l. iii, ad Theod. Sugl.
 c. 7, 8 (G. O. II, 142, 145): "Ἄλλο σημαίνειν dicit
 τὴν Πνεῦμα Θεοῦ ἢ Πατρὸς ἢ Υἱοῦ λέγουσαν τὸ
 Πνεῦμα φωνῇ, καὶ ἑτέρον τὴν ἐκπορεύεσθαι τοῦ
 Πατρὸς αὐτὸ λέγουσαν... ἑτέρον ἐστὶ περιφανῶς τὸ
 ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλο ἢ
 ἐκ Θεοῦ λέγουσα σημαίνει φωνή. Cf. et Theophyl-
 lact. apud Hugon. Etherian. l. ii, c. 13 init. p. 1428.
 Nicol. Methon. apud eundem l. iii, c. 41, p. 1247;
 Marcum Ephes. syllog. 20, in cod. Mon. 27, f. 253
 argumentum, aliud esse τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς,
 aliud τὸ Πν. τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι.

(5) Sic Col. Palat. f. 250 a. καὶ ὅλως.

(6) Vatic. f. 208 a. ποθὲν ἐῤῥήθη. * Sic Col.

(7) Palat. bis. δι. ὅτι.

(8) Scil. in dictionibus: Spiritus Dei et Domini;
 vel potius ut subjectum: verba Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ
 Κυρίου. Neque enim dicere vult, τὸ ἐκπορεύεσθαι
 non significare τὸ ἐκπορεύεσθαι, sed solum: voces
 Hv. Θεοῦ, etc. id non exprimere, licet causa, cur
 ponantur, in illo sit. Prius absurdum foret et grave
 de lectionis veritate dubium ingerere.

(9) Col. p. 315 ἐφ' ᾧ.

(10) Palat. ἐπὶ τῷ ζητεῖν.

(11) Col. εἰρηται καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Θεοῦ.

(12) Col. add. ἐκ..

me temerarii et ad quidlibet audendum prout dicere audebunt, posse expressis verbis e sacris eloquiis desumi Spiritus a Filio processionem.

95. Tu vero hinc quoque rem expende. Spiritus dicitur Spiritus Christi, et qua ratione dicatur, non est difficile ex Isaia discere, imo vero ex ipsamet Domini recitatione ac voce : *Spiritus enim Domini*, inquit, *super me; propterea unxit me*⁹¹. Quamobrem Spiritus alio modo dicitur Domini, alio modo Filii; Spiritus quidem Domini utpote consubstantialis; Spiritus vero Filii, licet sit consubstantialis, tamen propter unctionem dicitur : Christi enim Spiritus, quia ungit ipsum, *Spiritus enim*, inquit ipsa Veritas, *super me; propterea unxit me*. Ungit Spiritus Christum, quomodo id, quaeso, intelligis? An quatenus participavit de carne et sanguine et factus est homo, an quatenus ab aeterno existebat Deus? At hoc posterius nunquam, opinor, tametsi audacissimus sis, affirmare audebis. Non enim ungitur Filius prout est Deus, apage. Ergo prout est homo Spiritu ungitur Christus. Tu vero dicis: Quoniam dicitur Spiritus Christi, omnino et procedit a Christo. Ergo Spiritus Christi non quatenus est Deus ex ipso provenit, sed quatenus homo, non ab aeterno et ante saecula simul cum Patre substantiam possidens, sed tunc, quando humanam carnem assumpsit Filius.

94. Adverte animum et respisce ab errore, o homo, nec tuam plagam vulnusque tuum talis esse naturæ ostende, ut omnem respuat curationem. Spiritus prædicator Christi, quia ungit ipsum, tua autem pernicioxa lex asserere jubet, quia procedit ab ipso; procedit autem a Christo, ut ratio per tuam opinionem incedens ostendit, non quatenus Deus est Christus, sed quatenus nostram carnem assumpsit. Si igitur quatenus Christus de nostra carne participavit, secundum hoc Spiritus a Christo procedit, procedit autem rursus a Filio, quatenus est Deus (id enim leges a te sancitæ exigunt), concludetur profecto, naturam humanam Deitati esse consubstantialem; si quidem Spiritum consubstantialem Filii et rursus Christi censes; procedere enim eum facis et ante

⁹¹ Isa. LXI, 4.

A δαμῇ μηδαμῶς ἐκπερῶνεται (15); Οὐ γὰρ δὴ καὶ τοῦτο τολμήσουσιν οἱ πάντα θρασεῖς εἰπεῖν, ὡς ἔστι βήμασιν αὐτοῖς ἐκ τῶν ἱερῶν Λογίων λαβεῖν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι.

Λγ'. Σὺ δὲ μοι σκόπει κἀντεῦθεν· τὸ Πνεῦμα λέγεται τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅπως λέγεται, οὐ χαλεπὸν ἐκ τοῦ Ἑσαίου μαθεῖν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Δεσποτικῆς ἀναγνώσεως καὶ φωνῆς· *Πνεῦμα γὰρ* (14) *ἐπ' ἐμὲ*, φησὶν, *οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με*· ὥστε τὸ Πνεῦμα ἄλλον μὲν τρόπον λέγεται τοῦ Κυρίου (15), ἕτερον δὲ τοῦ Υἱοῦ· τὸ μὲν γὰρ ὡς ὁμοούσιον τὸ δὲ εἰ καὶ ὁμοούσιον, ἀλλὰ νῦν γε διὰ τὸ χρίσμα λέγεται τοῦ Υἱοῦ· Χριστοῦ (16) γὰρ Πνεῦμα, *ὅτι χρίει αὐτόν* (17)· [107] *Πνεῦμα γὰρ ἐπ' ἐμὲ*, αὐτὴ φησὶν ἡ Ἀλήθεια, *οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με*. Χρίει τὸ Πνεῦμα τὸν Χριστὸν· ἄνθρωπε, πῶς νοεῖς; καθ' ὃν λόγον μετέσχε σαρκὸς καὶ αἵματος καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἢ καθ' ὃν ἐξ αἰῶνος ὑπῆρχε Θεός; Ἀλλὰ τὸ μὲν δευτέρον οὐκ ἂν οἶμά σε, εἰ καὶ πάντα θρασὺς ἦσθα, θρασυνθῆναι (18-19) εἰπεῖν. Οὐ γὰρ χρίεται ὡς Θεός, ἀπαγε, ὁ Υἱός. Οὐκοῦν καθὼς ἄνθρωπος χρίεται τῷ Πνεύματι ὁ Χριστός· καὶ καθὼς χρίει τὸ Πνεῦμα τὸν Χριστόν, λέγεται Πνεῦμα Χριστοῦ. Σὺ δὲ λέγεις· Ἐπειδὴ λέγεται Πνεῦμα Χριστοῦ, πάντως καὶ ἐκπορεύεται ἐξ αὐτοῦ. Οὐκοῦν τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ οὐ καθὼς Θεός ἐξ αὐτοῦ προσελύσεται, ἀλλὰ καθὼς ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἀπ' ἀρχῆς καὶ πρὸ αἰώνων καὶ ἅμα τῷ Πατρὶ οὐσίωθη, ἀλλὰ τῆνικαῦτα, ἡνίκα καὶ τὸ ἀνθρώπινον προσελάβετο φύραμα (20) ὁ Υἱός.

Λδ'. Ἐπίστησον τὸν νοῦν καὶ ἀνάνηφον τῆς πλάνης, ἄνθρωπε, μηδὲ τὴν σαυτοῦ πληγὴν καὶ τὸ τραῦμα πάσαν ἐπιδείξης θεραπείαν ἐλέγχοντα. Τὸ Πνεῦμα δοξολογεῖται τοῦ Χριστοῦ, διότι (21) χρίει αὐτόν· ὁ δὲ σὸς τῆς ἀπωλείας νόμος προστάττει λέγειν, διότι ἐκπορεύεται αὐτοῦ· ἐκπορεύεται δὲ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὁ λόγος εἰδείξε διὰ τῆς σῆς δόξης βαδίζων, οὐ καθὼς Θεός ὁ Χριστός, ἀλλὰ καθὼς ἡμετέρον προσελάβετο φύραμα. Εἰ οὖν καθὼς τοῦ ἡμετέρου μετέσχε φυράματος, κατὰ τοῦτο ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, ἐκπορεύεται δὲ πάλιν καὶ τοῦ Υἱοῦ καθὼς Θεός (τῆς σῆς γὰρ ταῦτα τῆς νομοθεσίας τὰ προστάγματα) (22), [108] ὁμοούσιος ἂν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τῇ Θεότητι συλλογισθεῖ (23), εἴπερ τὸ Πνεῦμα ὁμοούσιον τοῦ Υἱοῦ καὶ γε δὴ τοῦ Χριστοῦ.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(15) Palat. f. 250 b. παραφρονεῖ σὲ μηδαμῶς ἐκπερῶνεται.

(14) Col. add. Κυρίου.

(15) Col. Κυρίου. Suspici legendum esse τοῦ Χριστοῦ (xv et xv facile confundi notum est). Certe Beccus, l. iii, ad Theod. c. 5 (G. O. II, p. 141) hoc caput præ oculis habuit; porro ipse inducit Photium dicentem: ἄλλον τρόπον λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα, ἕτερον δὲ τοῦ Υἱοῦ. Quæ apud Photium sequuntur: Χριστοῦ γὰρ Πνεῦμα ὅτι, x. τ. λ., id confirmant.

(16) Verba hæc Χριστοῦ γὰρ Πνεῦμα et sequentia usque ad hujus capitis finem sub Photii nomine leguntur inter excerpta in cod. Gr. theolog. 324, bibl. Cæsar. Vindobon. (Lambeccio est cod. 157), fol. 247, 248.

(17) Beccus l. c. Πνεῦμα Χριστοῦ τὸ ἅγιον λέγεσθαι φησιν Πνεῦμα (Photius), ὅτι χρίει αὐτόν.

(18-19) Val. θρασυνθῆναι.

(20) Cod. Vindobon. cit. ἀνθρ. φύραμα προσελάβετο ὁ υἱός. Photius in eo insistit, quod Spiritus ideo dicitur Christi, quia eum ungit, Christus vero ungitur non ut Deus, sed ut homo. Si ergo ex dicto Πνεῦμα Χριστοῦ inferitur processio, jam Spiritus procedit ex Christo ut homine, nec ab aeterno est, sed ex quo Filius humanam naturam assumpsit.

(21) Palat. ὅτι ἐστίν. Col. p. 316: Χριστοῦ, ὅτι χρ.

(22) Vide supra cap. 59. Col. τὰ διδάγματα.

(23) Nova absurda ex iisdem præmissis ut cap. 93 deducta, consubstantialitatem esse humanam naturam divinæ, infinitum et finitum misceri, Spiritum procedere et ante te post incarnationem.

ἐκπορεύεσθαι μὲν γὰρ ποιεῖς αὐτὸ καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν, τὸ δὲ ὁμοούσιον (24) οὕτω περιεῖλες. Εἰ οὖν ὁμοούσιον μὲν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ὁμοούσιον δὲ καὶ τῇ προσληφθείσῃ φύσει (ἐξ αὐτῆς γὰρ αὐτὸ καλεῖται ἐκπορεύεσθαι), εἴη ἂν ἀλύτοις λόγοις ἀποδείξωμεν ὁμοούσιος καὶ ἣν ἐν τῷ Χριστῷ (25) θεότης τῇ ἐν αὐτῷ ἀνθρωπότητι (26). Ἐὼ δὲ νῦν παριστάνειν, ὥς καὶ κατὰ τοῦ Πατρὸς τὸ σὸν συνάγει δόγμα διὰ τῆς αὐτῆς τῶν λόγων θεωρίας τὸ τῆς σαρκὸς ὁμοούσιον (27) · καὶ τί ἂν εἴη τῆς ἀσεβείας (28) ἀθεώτερον (29) ἢ τῆς πλάνης ἀθλιώτερον;

Λε'. Σὺ δὲ οὕτω βούλει συνιδεῖν, εἰς οἷους σε κηρυμνοῦς καὶ βάραθρα ψυχικῆς διαφθορᾶς ἐναποθρίπτει καὶ κατορύττει τὸ μὴ βούλεσθαι σε Χριστῷ μὴδὲ (30) ταῖς αὐτοῦ μαθηταῖς πείθεσθαι, μὴδὲ ταῖς οἰκουμενικαῖς ἔπεσθαι συνόδοις, μὴδὲ πρὸς τὰς λογικὰς ἐξόδους καὶ αὐτὰς διὰ τῶν ἱερῶν προιούσας Λογιῶν (31) μηδαμῶς τὸν νοῦν ἐπιστρέφειν· ἀλλὰ κατηγορεῖς μὲν τοῦ κοινοῦ Δεσπότη (32), καταφεύδῃ δὲ τοῦ γενναίου Παύλου, κατεξανίστασαι δὲ τῶν οἰκουμενικῶν καὶ ἁγίων συνόδων, διασῶρεις δὲ Πατέρας καὶ τοὺς σοὺς [109] ἀρχιερεῖς καὶ Πατέρας ὡς ἀληθῶς Πατέρων (33) τῆς διανοίας· ἐξοστρακίζων ἐς κόρακας (34) ἀποπέμψεις καὶ πρὸς τὰς λογικὰς κωφεύεις θεωρίας · καὶ πάντα σοι κατεπόθη τὰ σωτήρια εἰς τὸ τῆς ἐπισηφαλοῦς προλήψεως πάθος. Ἄλλ' ἀνθ' ἡμῶν σοι Δαθιδὸς ὁ μελετῶν καὶ θεοπάτωρ ἐμβόησεται· Σύνετε δὲ, ἄφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτὲ, φρονήσατε· μήποτε ἀρπάσῃ ὁ κοινὸς τοῦ γένους ἐχθρὸς τοσαύταις ἡμᾶς περιβάλλων (35) πάγαις ὥς λέων ἄγριος καὶ ὠρυόμενος τὰς ψυχὰς ὑμῶν καὶ οὐ μὴ ᾗ ὁ βρυόμενος (36).

Λε'. Τὰς μὲν οὖν ὑποτυπώσεις (37) ταύτας, ὥσπερ ἦξησας (38), ἔχεις, ἀνδρῶν ἔμοι σεβασμιώτατε καὶ φιλομαθέτατε (39). Εἰ δὲ ποτε Κύριος ἡμῖν τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπιστρέψει (40) τῶν βιβλίων καὶ τῶν ὑπογραφῶν ἡμῶν (41), τάχα ἂν ἐξεῖς (42) τοῦ παναγίου Πνεύματος ἡμῖν ἐμπνέοντός τε καὶ ἐπινεύοντός· καὶ τὰς χρήσεις, ἃς οἱ νέοι προκομίζουσι πνευματομάχοι, μᾶλλον δὲ οἱ καθ' ὅλης ἐκμανέντες τῆς ὑπεραγάθου καὶ τρισυποστάτου Θεότητος (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς τῶν ἐν αὐτῇ παραλείπεται, ὃ μὴ ταῖς οικείαις

²⁴ Psal. xciii, 8. ²⁵ I Petr. v, 8. ²⁶ Psal. xlix, 22.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

- (24) Col. τὸ δ' ὁμ.
(25) Vatic. f. 208 a. ἀποδείξωμεν καὶ ἐν τῷ Χριστῷ θεότης ὁμ.
(26) Palat. f. 251 b. ἐν αὐτῷ τῇ ἀνθρ.
(27) Videlicet si Filii humana natura consubstantialis est divinæ ejus naturæ, cum divina natura Patris sit eadem, Pater quoque humanæ naturæ consubstantialis erit.
(28) Col. ἀσεβείας· ταύτης.
(29) Vat. ἀθεώτερον.
(30) In Vatic. hic et in seq. μὴ δέ.
(31) Vat. προϊούσας λ. Intelligit rationes theologicas, ratiocinationes dialecticas ex præmissis revelationis deductas, quales sua sophismata esse censet.
(32) Col. τὸν κοινὸν Δεσπότην.
(33) Vide cap. 81 præsertim not. 5.
(34) Sic Col. Palat. f. 252 a. εἰς κορ. Tritum est proverbium Græcorum.

A incarnationem et post incarnationem; consubstantialitatem vero nondum sustulisti. Si igitur Spiritus Filio consubstantialis, et consubstantialis quoque assumptæ naturæ (ex ipsa namque eum procedere jubes), ineluctabili rationum vi evincetur, Christi deitatem consubstantialem esse ipsius humanitati. Nec volo interim demonstrare, eadem rationum vi e tuo dogmate colligi, cum ipso etiam Patre carnem Christi futuram consubstantialē; et quid aliud fuerit aut hac impietate detestabilius aut hoc errore calamitosius?

95. Tu tamen nondum vis conspiciari, in qualia te præcipitia et in quam perniciosam animæ barathrum projiciat ac sepeliat improba hæc voluntas, qua renuis Christo ejusque discipulis obtemperare, B synodos œcumenicas sequi argumentisque ac rationibus e sacris eloquiis deductis animum impendere; sed accusas communem Dominum, mentiris in exilium Paulum, insurgis in œcumenicas et sanctas synodos, calumniaris Patres tuosque pontifices, ac Patres revera e Patrum censu eliminans in malam amandas, crucem, et ad rationis argumentationes obsurdas; et omnia jam devorasti phar-maca, quæ poterant fallacis præoccupationis morbo mederi. Sed pro nobis David tibi Psalmista Deique proavus inclamabit: *Intelligite, insipientes in populo et stulti aliquando, sapite* ²⁴, ne forte communis generis humani hostis tot vos laqueis impetens rapiat, *tanquam leo ferus et rugiens* ²⁵, animas vestras, et non sit qui eripiat ²⁶.

96. Rudes igitur informationes istas habes, ut petivisti, virorum religiosissime atque studiosissime. Quodsi quando Dominus nobis directos libros atque amanuenses restituat, fortasse habebis sanctissimo Spiritu nobis afflante atque annuente etiam testimonia, quæ proferunt novi isti Spiritus inimici, imo totius summe bonæ et trinæ Deitatis hostes furiosi (nihil enim in ea omiserunt, quod suis vesaniis non lacerent); nec non habebis consultationem ipsorum ex testimoniis, quæ ipsimet pro-

- D (35) Col. περιβάλλων.
(36) Psalm. vii, 5; xxi, 14; coll. I Petr. v, 8.—Brevem recapitulationem hoc caput complectitur, quam conferas cum cap. 13 sequentis opusculi.—Vat. x. ὠρυόμενος.
(37) Palat. ἀποτυπώσεις.
(38) Cf. cap. 1.
(39) Colum. f. 317: ἱερῶν ἔμοι τιμώτατε καὶ φιλ.
(40) Phrasis biblica psal. cxxvi. (Vulg. cxxv) 1; Ezech. xxix, 14; Amos ix, 14 et sæpe apud prophetas occurrens (lxx).
(41) Colum. Εἰ δὲ ποτε Κύριος ἡμῖν τὴν ὕψιαν χάριςται (in margine: καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπιστρ. τῶν βιβλίων κ. τῶν ὑπογρ. ἡμῶν) καὶ ἐκ τῆς νόσου ἐπιστρέφομεν ἐν τάχει καὶ τῶν γραφῶν ἡμῶν, τάχα ἂν, κ. τ. λ.
(42) Vatic. f. 208 b. ἐξεῖς. Colum. ἐξεῖς.

ducunt, deductas, imo et ipsorum in his rebus A ἀπονοίαις [110] καθυβρίζουσι (43)· καὶ δὴ καὶ τοὺς dolos ac fraudes, itemque beatorum sapientissimorumque nostrorum Patrum testimonia constantissima atque irrefragabilia, quibus confunditur et impietatis arguitur istius apostasie sententia. μακαρίων καὶ θεοσόφων Πατέρων ἡμῶν τὰς ἀπαργράπτους μαρτυρίας, δι' ὧν αὐτῶν (45) κατατιγχύνεται καὶ πάσης εὐσεβείας ἀπελευνέται τῆς ἀποστασίας τὸ φρόνημα.

PHOTII PATRIARCHÆ

Contra veteris Romæ assecras libellus ostendens, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere, non vero etiam ex Filio.

1. Si simplex quidem Spiritus, ex Patre vero et Filio procedit, omnino hi una censendi forent persona, atque exinde induceretur contractio Sabeliana seu potius semisabelliana.

2. Si ex Patre et ex Filio procedit Spiritus sanctus, duplex omnino erit et compositus. Si ad duo principia refertur Spiritus sanctus, ubi erit tantumdem decantatus unius principatus?

3. Si producit Spiritum Pater, producit vero illum et Filius, erit Pater et contiguus productor Spiritus et longinquus propter illius ex Filio productionem.

4. Si perfecta est sancti Spiritus ex Patre processio, superflua igitur ea quæ ex Filio.

5. Si eandem Spiritus productionem habet Filius cum Patre, communis horum erit productionis proprietas, et quomodo commune erit proprietatis? Si vero oppositum, quomodo hanc illa non destruit? Contrariorum enim alterum alterum destruit. Si diversam, pars quidem Spiritus hac ratione, pars vero alia ratione procedet, et ex partibus inaequalibus erit compositus.

6. Si ex una causa, Patre, tum Filius tum Spiritus prodierunt, rursum vero Filius producit Spiritum, producet quoque Filium Spiritus. Pari enim honore utrumque produxit Pater et productor.

7. Si Filius communicat cum Patre in sancti Spiritus productione, etiam Spiritus sanctus in ea communicabit; omnia enim quæ sunt Patri cum Filio communia, etiam sunt communia Spiritui sancto; hinc erit ipse causa simul et causatus, quod ipsis gentilium fabulis monstruosus est.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(43) Cf. cap. 53 fin.

(44) Videtur non solum perversas explanationes et illationes, verum etiam textuum corruptiones intelligere (cf. cap. 71), præsertim cum jam ex iis ipsis, quæ adversarii proferant, confectas refutationes immediate ante commemoraverit.

(45) Vat. αὐτῇ — Palat. f. 252 b. αὐτῇ. Colum ut supra.

(46) Cod. Vindob. Gr. th. 40. n. 23 f. 158 b. συναχθήσεται.

B

ΦΩΤΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

Κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνον ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

[115] α'. Εἰ ἀπλοῦν μὲν τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, πάντως ἐν ἅν οὔτοι νομισθεῖεν πρόσωπον· κἀνταῦθεν εἰσαχθήσεται (46) συναλοιφή (47) Σαβέλλιος, ἢ μέλλον εἰπεῖν, ἡμισαβέλλιος.

β'. Εἴπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διπλοῦν ἂν εἴη καὶ σύνθετον· εἰ πρὸς δύο ἀρχὰς ἀναχθήσεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (48), τοῦ τὸ πολυῡμνητον ἔσται τῆς μοναρχίας;

γ'. Εἰ προβάλλεται μὲν τὸ Πνεῦμα ὁ Πατήρ (49), προβάλλεται δὲ τοῦτο καὶ ὁ Υἱός, εἴη ἂν ὁ Πατήρ καὶ προσεχῆς τοῦ Πνεύματος προβολεύς καὶ πύρρῳ διὰ τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προβολήν.

δ'. Εἴπερ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐντελής, περιττὴ δὲ ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (50).

ε'. Εἰ μὲν τὴν αὐτὴν προβολὴν ἔχει τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί, κοινὴ τούτοις ἡ τῆς προβολῆς ιδιότης· καὶ [114] πῶς ἔσται τὸ κοινὸν ιδιότης; Εἰ δὲ τὴν ἐναντίαν, πῶς οὐ φθείρει ταύτην ἐκείνη; φθαρτικὴ γὰρ ἀλλήλων τὰ ἐναντία. Εἰ δὲ ἑτεροῖαν, μέρος μὲν τοῦ Πνεύματος οὕτω, μέρος δὲ τῶπον ἄλλον ἐκπορευθήσεται καὶ ἐξ ἀνίστου μερῶν ἔσται τοῦτο συγκείμενον (51).

ς'. Εἴπερ ἐξ ἐνὸς αἰτίου, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς, ὁ τὸ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα προσηλύθασι, προβάλλεται δὲ πάλιν ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, προβαλεῖται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱόν· ὁμοτιμίως γὰρ ἀμφω προήγαγεν ὁ Πατήρ καὶ προβολεύς.

ζ'. Εἴπερ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί κοινωνεῖ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος προβολῆς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ταύτης κοινωνήσεται (52)· πάντα γὰρ ὅσα τοῦ Πατρὸς κοινὰ πρὸς τὸν Υἱόν, ταῦτα καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ λοιπὸν ἔσται καὶ αἷτιον ἅμα καὶ αἰτιατὸν, ὃ καὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων μυθολογίας τερατωδέστερον.

(47) Cod. Vindob. cit. συναλοιφή.

(48) Τὸ ἅγιον deest in cod. Caesar.

(49) Cod. cit. ὁ Πατήρ τὸ Πνεῦμα.

(50) Hæc quatuor argumenta eodem ordine leguntur apud Beccum orat. de un. Eccl. c. 35-40 (C. O. I. p. 154, 156, 158-160).

(51) Apud Beccum l. c. c. 42 (p. 162) Duo sequentia capp. ibid. c. 43, 44 (p. 164, 166).

(52) Euthym. ed. κοινωνήσεται ταύτης.

η'. Εἰ προβάλλεται μὲν καὶ (53) ὁ Υἱὸς, τὸ Πνεῦμα Ἀ δὲ τῆς προβολῆς ἀπεστέρηται, καταδεικνύρας ἂν εἴη (54) τοῦτο παρὰ τὸν Υἱὸν δυνάμει, ὃ τῆς Μακεδονίου παραφροσύνης (55)

[115] θ'. Προφασίζονται (56) δὲ, (57) ὅτι Ἀμβρόσιος οὕτως εἰρήκεν ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λόγοις, ἔτι δ' Αὐγουστίνος καὶ Ἰερώνυμος· ὁπρὶν ὦν ἀπολογητέον, ὡς ἡ νενοθεύκασιν οἱ πνευματομάχοι τὰς τούτων (58) συγγραφάς, ἥ κατ' οἰκονομίαν ἰσως εἰρήκασιν, ἥ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος (59) ἐχρήσατο, παρ' ἑαυτῷ φυλάττων ἀπόρρητον (60) μέχρι τινὸς τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν θεολογίαν· ἥ καὶ τῆς ἀκριβείας ὡς ἀνθρώποι παρεοῦρησαν, ὃ πολλοὶ πεπίνθασιν τῶν μεγάλων ἐν τισιν, ὡς ὁ Ἀλεξανδρείας Διονύσιος, καὶ Μεθόδιος ὁ Πατάρων, καὶ Πιέριος, καὶ Πάμφιλος, καὶ Θεόγνωστος, καὶ Εἰρηναῖος· ὁ Λουγδούνου, καὶ Ἰππόλυτος· ὁ αὐτοῦ μαθητῆς. Τινὰς γὰρ αὐτῶν ῥήσεις οὐκ ἀποδεχόμεθα, καίτοι ἑτέροις θαυμάζοντες (61).

ι'. Εἶπον οἱ τρεῖς, ὡς Ῥωμαῖοι λέγουσιν· οἱ δὲ τῶν ἐπτά συνόδων ἀρχιερεῖς οὐκ εἶπον (62). Τὸν γὰρ τῆς πίστεως ἡμῶν (63) ὅρον πᾶσαι κατὰ διαδοχὰς ἐδεδαίωσαν, αἷς οἱ πρόεδροι καὶ λαμπτήρες τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀναντιρρήτως [116] συνεψηφίσαντο καὶ δόγμα προστεθῆναι μὴδὲν ἐτι τεθείκασιν (64) μὴτ' ἀφαιρεθῆναι τοῦ ρηθέντος ὅρου τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τὸν κατατολμήσαντα παντάπασιν ἀποβράγχῃναι τῆς Ἐκκλησίας· (65).

ια'. Ὁ μέντοι θεὸς Γρηγόριος, ὁ Διάλογος, οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἑκτην σύνοδον ἀκμάσας, Ῥωμαϊκῇ φωνῇ καὶ γράμμασιν ἐθεολόγησεν ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου προβάλλεσθαι (66) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ζαχαρίας δὲ πάντες καὶ ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτεσιν ὕστερον (67) τὰ συγγράμματα τοῦ Διαλόγου δι' Ἑλληνισμὸν· ἐρμηνεύων φωνῆς, τὸ παράκλητον Πνεῦμα, φησὶν, ἐκ τοῦ Πατρὸς προέρχεται, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ μένει· παρὰ (68) τοῦ Προδρόμου τοῦτο μαθὼν ἰδόντος τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὥσει περιστέρην καὶ μένον ἐπ' αὐτόν.

⁹¹ Joan. 1, 32.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(53) Καὶ deest in cod. Vindobon.

(54) Apud Euthym. ἔστι.

(55) Hoc argumentum tum in Euthymii Panoplia tum in Cod. Vindobon. octavo loco ponitur; sed apud Beccum (G. O. l. p. 161) loco quinto, immediate post caput quartum. Post hoc cap. 8 differunt tum Euthymii textus tum præfatus Vindobon. Codex; cum priori plerumque Becci allegationes consentiunt. Dabimus hinc Euthymii textum, cui deinde alterum subiiciemus.

(56) Quæ nunc sequuntur usque ad finem præsentis textus, præter Euthymium suppeditat quoque altera synopsis Nicolai Methonensis in cod. Monac. Gr. 66 f. 81 b. et 82 tanquam epitomen eorum quæ Photius disputavit; ea quoque apud Beccum (l. c. p. 168 seq.) commemorantur iisdem prope-modum verbis, nonnullis duntaxat prætermisiss.

(57) Δέ omitt. ap. Nicol. Methon.

(58) Τούτων deest apud Methon.

(59) Euthym. καὶ αὐτὸς Β.

(60) Ἀπόρρητον deest ap. Methon.

(61) Apud Beccum l. c. Ὡς εἰ καὶ εἰρήκασιν τοῦτο

8. Si producit quidem et Filius, Spiritus vero productione privatus est, tenuioris esset facultatis quam Filius, quod fuit Macedonii deliramentum.

9. Præterdunt autem Ambrosium ita dixisse in suis libris, ac pariter Augustinum et Hieronymum: super quibus respondendum, vel Pneumatomachos eorum scripta depravasse, vel eos secundum oconomiam fortasse locutos fuisse, qua et magnus Basilii usus est, apud se servans aliquandiu sanctissimi Spiritus deitatis prædicationem, vel ab accurata eos theologia, quæ est hominum conditio, deflexisse, quod multi ex magnis viris in quibusdam passi sunt, ut Dionysius Alexandrinus, Methodius Patarensis et Pierius, Pamphilus, Theognostus et Irenæus Lugdunensis atque Hippolytus ejus discipulus. Quasdam enim eorum sententias non recipimus, quamvis eos in aliis magnopere admiremur.

10. Dixerunt isti tres, ut Romani aiunt; sed septem synodorum pontifices non dixerunt. Fidei enim nostræ definitionem omnes synodi secundum successiones confirmarunt, quibus Romanæ Ecclesiæ antistites ac lumina absque ulla contradictione assensu sunt, ac statuerunt nihil dictæ fidei definitioni addere nec ab ea subtrahere licere, verum qui hoc auderet omnino ab Ecclesia ejiciendum.

11. Gregorius tamen divinus, Dialogus, qui non multo post sextam synodum floruit, Romana lingua litterisque Latinis prædicavit ex Patre solo procedere Spiritum sanctum; Zacharias vero, centum sexaginta quinque annis post Dialogi libros Græca voce interpretans, *Paraclitus Spiritus*, ait, *ex Patre procedit et in Filio manet*, a Præcursore hoc edoctus, qui viderat Spiritum descendentem tanquam columbam et manentem super ipsum⁹¹.

οἱ θηλωθέντες, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν ἰσως εἰρήκασιν, ἥτινι καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν καιροῖς ἰδίους ἐχρήσατο· ἥ καὶ τῆς ἀκριβείας ὡς ἀνθρώποι παρεοῦρησαν· ὃ πολλοὶ πεπίνθασιν τῶν μεγάλων ἐν τισιν, ὡς ὁ Ἀλεξανδρείας Διονύσιος καὶ Μεθόδιος ὁ Πατάρων, καὶ ὁ δεινὰ καὶ ὁ δεινὰ τῶν ἐπὶ ἀγνώσειν ὀνομασθέντων, ὧν τινὰς ῥήσεις οὐκ ἀποδεχθῆναι (λέγει τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ταῦτα ἐπὶ τοῖς ἄλλοις σφόδρα θαυμάζομεν).

(62) Hæc eodem pacto apud Beccum l. c. p. 170 occurrunt.

(63) Apud Nicol. Methon. additur ἰσρὸν.

(64) Sic Euthym. Methon. δόγμα τεθείκασιν μὴδὲν ἐτι προστεθῆναι.

(65) Beccus p. 170: οἱ (septem synodorum præsules) καὶ συνεψηφίσαντο δόγμα προστεθῆναι μὴδὲν ἐτι, μὴτ' ἀφαιρεθῆναι τοῦ παραδοθέντος ὅρου τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ... ut supra... τῆς Ἐκκλησίας.

(66) Sic Euthym. Methon. ἐκπορεύεσθαι.

(67) Methon. ὕστερον ἔτεσι.

(68) Methon. ἐκ.

12. Leo autem et Benedictus, magni Romæ pontifices, postea Græca lingua inter sacra Missarum sollemnia fidei symbolum Romæ et in cæteris Ecclesiis Romanæ subjectis recitandum esse sauxerunt, ne linguæ angustia prætextum præberent blasphemandi. Hic vero Leo, cum apostolicæ Romanorum Ecclesiæ ærarium reserasset, scuta duo inter alia sacra donaria asservata eduxit Græcis et litteris et verbis catholicæ fidei expositionem continentia, quæ coram universo populo Romano recitari iussit; et usque ad pium Constantinopoleos patriarcham Sergium Romani pontificis in principio pontificatus systaticas professionis suæ mittentes epistolas in universas patriarchales sedes fidei symbolum absque ulla varietate inseruerunt.

συστατικὰς (79) τῆς αὐτῶν θρησκείας ἐκπέμποντες ἐπιστολάς εἰς πάντας τοὺς πατριαρχικούς θρόνους τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἀπαρτάλακτως ἐνέταττον (80).

13. Sed quid opus est multa dicere? Filius et Dominus Spiritum ex Patre procedere tradit ac prædicat, et magnus item Paulus decernit et sancit: *Licet nos vel angelus e cælo evangelizaverit vobis præter id quod nos evangelizavimus vobis, anathema sit* *. Et quisnam alium doctorem adhuc quæret, nisi aperte insaniens?

Α' αἱ. Λέων δὲ καὶ Βενέδικτος, οἱ μεγάλοι Ῥώμης ὑπερὸν ἀρχιερεῖς Ἑλληνιστὶ κατὰ τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν ἐκφωνεῖσθαι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ ταῖς ἄλλαις ὑπὸ ταύτην Ἐκκλησίαις (69) ἐνομοθέτησαν (70), ἵνα μὴ τὸ στενὸν τῆς διαλέκτου βλασφημίας (71) παράσῃ πρόφασιν. [117] Οὗτος δὲ ὁ Λέων (72) τὸ θησαυροφυλάκιον τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Ῥωμαίων διανοίξας (73), ἀσπίδας δύο τοῖς ἱεροῖς κειμηλίοις (74) συναποτεθησαυρισμένας (75) ἐξήνεγκεν, Ἑλληνικοῖς καὶ (76) γράμμασι καὶ ῥήμασιν ἐχούσας τὴν εὐσεβῆ τῆς πίστεως ἐκθεσιν, καὶ ταύτας ἐνώπιον ὑπαναγνωσθῆναι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πληθους (77) ἐδεικνύσας. Καὶ μέχρι τοῦ εὐσεβοῦς πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Σεργίου οἱ Β' Ῥώμης ἀρχιερεῖς ἐν ἀρχῇ τῆς ἀρχιερωσύνης (78) ἐπιστολάς εἰς πάντας τοὺς πατριαρχικούς θρόνους

ἰγ'. Ἀλλὰ (81) τί δεῖ πολλά (82) λέγειν; Ὁ Υἱὸς καὶ Δεσπότης τὸ Πνεῦμα (83) ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι μυσταγωγεί· καὶ ὁ μέγας δὲ Παῦλος αὐθις ἀποφαίνεται λέγων· *Κἂν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ᾗτω* (84). Τίς δὲ ἐπιζητεῖ διδάσκαλον ἄλλον, εἰ μὴ προφανῶς μέμνηεν (85);

[118] Altera pars ejusdem operis ex cod. Vindobon. Gr. theol. 40.

9a. Dicens David, et Spiritu oris ejus, docuit etiam Spiritum ex solo Patre procedere, cum Patri attribuat illud ex ore ejus, non Filio, ut jam anticipando destruat blasphemiam illorum, qui etiam ex Filio procedere Spiritum opinantur.

10a. In cæteris omnibus processio denotat egressionem simpliciter, ut illud quod in Psalmis dicitur: *Egrediebatur foras et loquebatur in idipsum* **; sed sancti Spiritus ex Patre processio non

θ'. Εἰπὼν ὁ Δαβὶδ, *Καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἐδίδαξε καὶ, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τῷ Πατρὶ προσενέμειας τὸ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, οὐ τῷ Υἱῷ, ἵνα προανέλῃ τὴν βλασφημίαν τῶν οἰομένων ἐκπορεύεσθαι τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ* (86),

ι'. Ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀπάντων ἡ ἐκπόρευσις τὴν ἀπλῶς ἐξέλευσιν δηλοῖ, ὡς τὸ φαλμικῶς εἰρημένον· *Ἐξεπορεύετο ἐξω καὶ ἑλάλει ἐπὶ τὸ αὐτό· ἡ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος* (87)

* Galat. i, 9. ** Psal. xl, 7.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(69) Methon. ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς Δ' ὑπὸ τὴν ταύτης Ἐκκλησίαν.

(70) Iluc usque verba hujus capituli ex Photii tractatu κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης adducit Leo Allatius in *Confut. fab. de Jo. Papissa* n. 42 (Symmixta II, 419) integrum vero caput profert ex Photii (eodem) tractatu apud Euthym. in Panoplia in opere contra Hotting. c. 49, p. 417, 418, ac pariter hoc caput dat J. Usser., *Diss. de Rom. Eccl. Symbolo ap. vet. Oxon.* 1660, p. 25.

(71) Apud Allat. c. Hoti l. c. ῥαθυμίας.

(72) Apud Allat. l. c. additur καὶ. Sequentia verba leguntur quoque indirecto sermone apud Beccum l. c., p. 172, 173.

(73) Sic Euthym. Allat. τῆς ἀποστ. Ἐκκλ. Ῥωμ. ἀνοίξας· apud Methon. τῆς ἀπ. ἀνοίξας Ἐκκλ. Ῥωμ.

(74) Τοῖς ἱεροῖς κειμηλίοις deest apud Euthym., sed legitur apud Beccum, Methon., Allat. et Usser.

(75) Allat. ἀποστ. Becc. ἀναποστ.

(76) Καὶ deest apud Methon.

(77) Methon. καὶ ταύτην ἐνώπιον ἀναγνωσθῆναι πληθους.

(78) Allat. ἐρωσύνης· sic et Usser.

(79) Methon. συστατικὴν... ἐπιστολῃν.

(80) Hæc Photii non esse re ipsa manifestum est; Allatius l. c. p. 418, posterius additamentum habet; alias tamen authenticam totius operis suspiciam censet.

(81) Methon. καὶ.

(82) Euthym. τὰ πολλά.

(83) Τὸ Πν. deest apud Euthym.

(84) Galat. i, 8. Ap. Becc. ἡμῖν prima vice, altera œest.

(85) Totum caput iisdem verbis adducit Beccus l. c., p. 175, ubi pro τῆς δὲ ἐπιζητεῖ legitur: καὶ τίς ἐπιζ.

(86) Hæc in solo Vindob. cod. th. Gr. 40 invenimus; quæ vero sequuntur a cap. 40, Euthymius rursum in Panoplia Photii opusculo hæc inscriptione subjunxit: *Ἐτέρου τὰ ὑποτεταγμένα δύο κεφάλαια. Ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων, ut in textu. Horum capitulum prius legitur quoque in cod. Vindob. philos. Gr. 248 (Lambeck. cod. 45) f. 117-118 cum epigraphe: Φωτίου πατριάρχου. Ἐπὶ μὲν τ. ἀ.... κόλασιν.*

(87) Cod. Gr. phil. Vind. 248: ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις.

οὐ τὴν ἀπλῶς ἐξέλευσιν σημαίνει, ἥτις ἐστὶ συμβε-
 θηκὸς γινομένη καὶ ἀπογινωμένη, ἀλλὰ τὴν οὐσιώδη
 καὶ φυσικὴν καὶ τοῦ πῶς εἶναι σημαντικὴν καὶ
 τὴν (88) ὑπάρξεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμφαντικὴν·
 ὅτι οὐ γεννητὴς ἐστὶν ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ' ἐκπορεύεται
 καὶ ἰδίως· τοῦ μὲν γὰρ Υἱοῦ ἰδίον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς
 γεννᾶσθαι φυσικῶς, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἐκ
 τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι φυσικῶς· καὶ κατὰ τοῦτο
 μόνον διαφέρουσιν ἀλλήλων, ἥτοι κατὰ τὴν ἰδιότητα
 τῆς ὑπάρξεως, ἐν ὅντες ἄλλως τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν
 καὶ ἀξίαν καὶ δύναμιν, καὶ, ἀπλῶς εἰπεῖν, τὰλλα
 πάντα πρὸς τε τὸν Πατέρα καὶ πρὸς ἀλλήλους. Πῶς
 οὖν φατε τὸ ἅγιον Πνεῦμα (89) [119] ἐκπορεύεσθαι
 καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Εἰ μὲν ὡς ἐξ αἰτίου, ἰδοὺ δύο αἷτια
 καὶ δύο ἀρχαί, Πατὴρ καὶ Υἱός, καὶ διαρχία μᾶλλον
 ἢ μοναρχία τὸ παρ' ὑμῖν (90) πρεσβεύμενον· καὶ
 οὐχ ἡμέτερον λέγειν ὅσα τὰ ἄτοπα εἴπεται. Εἰ δ' ἐτέ-
 ρως, ὡς ἐκ φεραλλήλου διὰ τὴν εἰς ἀλλήλα τούτων
 ἀντιπεριχώρησιν, καὶ, ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν, ἐξαποστελλό-
 μενον· ἐξαποστέλλει γὰρ ὥσπερ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν,
 οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ὅταν δὲ, φη-
 σιν, εἰθὲρ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν
 παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ
 παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνο μαρτυρή-
 σαι περὶ ἐμοῦ· εἰ, κατὰ ταύτην τὴν διάνοιαν, ἐκπο-
 ρεύεσθαι καὶ ἐκ (91) τοῦ Υἱοῦ, λέγετε, ἐρρώσθε μὲν
 τὸν νοῦν, ἁμαρτάνετε δὲ καθ' ἕτερον λόγον· πρῶ-
 τον (92) μὲν τὴν ὑπὸ τῶν ἐπτά συνόδων βεβαιωθεί-
 σαν ἔκθεσιν τῆς πίστεως ἐπὶ προσθήκῃ ταύτῃ παρα-
 ποιοῦντες καὶ τότε μόνον τῶν ἀπάντων· ἔπειτα τὸ
 καὶ προσκείμενον, ὃ σύνδεσμον καλεῖν εἰώθαμεν, ἵσῃ
 τὴν ἐκπόρευσιν δίδωσι νοεῖν ἐκ τε τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὑμεῖς ἐτέρωσ νοήτε (93) τὴν ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ, καθὰ προειρήκαμεν· χρὴ δὲ μὴ μόνον φρονεῖν
 ὁρθῶς, ἀλλὰ μηδὲ σκανδαλίζειν ἄλλους· εἰ γὰρ ὁ
 σκανδαλίζων ἓνα φρικτὴς ἄξιός ἐστι παρὰ τοῖς
 εὐαγγελίοις (94) κολάσεως, οἱ τὴν οἰκουμένην ὅλην
 σχεδὸν σκανδαλίζοντες ποῖαν ἀξίαν εὐροῖεν κολα-
 σιν;

Si enim qui unum scandalizat tremenda penes
 ipsis convenientem poenam invenerint qui universum

ια'. Εἰπὼν ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος, ὅτι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὐχ
 ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δις κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν τοῦ
 λόγου, πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι καὶ παρ' ἐμοῦ; Καὶ οὗτοι
 μὲν ἀποκρίνονται, ὅτι ὡς [120] ἄνθρωπος ἐταπεινολό-
 γησεν (95)· ἡμεῖς δὲ ταχέως ἀπαντῶντες ἐλέγχομεν
 αὐτοὺς ψευδολογούντας· τὸ (96) γὰρ εἰπεῖν, "Ὁρ ἐγὼ
 πέμψω ὑμῖν, οὐχ ὡς ἄνθρωπος εἰρηκεν, ἀλλὰ μάλ-

⁹² Joan. xv, 26.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

(88) Vind. phil. 248: τῆς, fort. τὴν τῆς ὑπ.

(89) Cod. cit. τὸ Πν. τὸ ἅγιον.

(90) Sic apud Euthym. et in cod. cit.; cod. theol.
 40: ἡμῖν.

(91) Ex deest in cod. Vind. Gr. th. 40.

(92) Cod. Vind. Gr. ph. 248: πρῶτα, Euthym.
 πρῶτοι.

(93) Cod. Gr. phil. cit. νοήτε.

Agressionem simpliciter significat, quae accidenta-
 lis est et modo locum habet, modo non amplius,
 verum substantialem et naturalem quaeque est de-
 clarativa certi existentiae modi et subsistentiae san-
 cti Spiritus indicativa, quod non per generatio-
 nem est ut Filius, sed per processionem suoque
 proprio modo. Filii enim proprietates est ex Patre
 generari naturaliter, sancti vero Spiritus proprie-
 tates naturaliter ex Patre procedere; et secundum
 hoc solummodo ab invicem differunt, sive secun-
 dum subsistentiae proprietatem, cum caeteroquin
 unum sint quoad substantiam et naturam, dignita-
 tem et virtutem, atque, ut uno verbo dicam, quoad
 alia omnia tum cum Patre tum cum se ipsis. Quo-
 nam igitur pacto dicitis, sanctum Spiritum proce-
 dere etiam ex Filio? Si enim velut ex causa, ecce
 duae causae et duo principia, Pater et Filius, et
 tunc id quod veneramur ac colimus supplicando
 dyarchia (duorum principatus) potius erit quam
 monarchia (unius principatus seu principii unitas).
 Neque nostrum est edicere, quanta inde secutura
 sint absurda. Si vero alio modo, velut ex mutua
 connexionione propter eorum circumsessionem et, ut
 simpliciter dicam, ut ab eo missus (mittit enim,
 quemadmodum Pater Filium, ita et Filius Spiritum,
 Quando, inquit, venerit Paraclitus, quem ego mittam
 vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre proce-
 dit, ille testimonium perhibebit de me ⁹²); si secun-
 dum hunc, inquam, sensum procedere et ex Filio
 dicitur, tunc quidem, quod ad mentem spectat, sani
 estis, peccatis tamen secundum aliam rationem;
 primo quidem fidei expositionem a septem synodis
 confirmatam hoc additamento immutantes et fal-
 santes, et quidem inter omnes soli; deinde illud et,
 quod conjunctionem vocare solemus, aequalem
 processionem dat intelligere tum ex Patre tum ex
 Filio, licet vos aliter intelligatis eam quae ex Filio
 secundum ea quae praediximus. Oportet autem non
 solum recte sentire, sed neque alios scandalizare.

Evangelia judicatus est punitione dignus, quamnam
 propemodum scandalizant terrarum orbem!

D 11a. Cum Filius Dei et Deus de sancto Spiritu
 dixerit quod a Patre procedit, neque semel tan-
 tum, sed et bis secundum eandem sermonis seriem,
 quomodo non dixit: *Procedit etiam a me?* Et hi
 quidem respondent ipsum pro humanitate sua hu-
 militer esse locutum; nos vero statim occurrentes
 mendacii eos convincimus. Verba enim illa *quem ego
 mittam vobis* non ut homo dixit, sed potius ut Deus.

(94) παρὰ τ. Εὐαγγελ. deest in cod. Vind. Gr.
 phil. 248.

(95) Sed minime dicunt Latini Christum humi-
 liter et pro sua humanitate hic locutum, verum pro
 consuetudine uti caetera ita Spiritus processionem
 ad Patrem ceu ad primam causam retulisse. Inanis
 ergo sequens argumentatio.

(96) Sic Euthym. edit. Vindob. cod. theol. τῷ.

Homo enim non mittit Deum, siquidem Deus est Spiritus sanctus. Bis igitur dixit a Patre in huius sermonis confirmationem et ut ad silentium redigeret eos qui dicturi erant, ipsum ex Filio quoque procedere. Idque ex acumine sapientissimi imperatoris [Alexii Comneni] prodiit; hac enim propositione usus est cum contra Mediolanensem episcopum disputaret.

Αὐτὸς ὡς Θεός· ἄνθρωπος γὰρ οὐ πέμπει Θεόν, εἴγε Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Δις οὖν τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰρηκεν εἰς βεβαίωσιν τοῦ τοιοῦτου λόγου καὶ πρὸς ἐπιστόμῃσιν τῶν μελλόντων λέγειν ὅτι καὶ (97) ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται· τοῦτο τὸ λῆμμα τῆς ἀγχινοίας ἐστὶ τοῦ συνετωτάτου βασιλέως (98)· τοῦτο γὰρ ἐχρήσατο ποτε κατὰ τοῦ Μεδιολάνων ἐπισκόπου (1) διαλεγόμενος.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(97) καὶ deest apud Euthym.

(98) Ἀλεξίου addit cod. theol. Vind. 40.

(99) Euthym. ed. τοῦτο.

(1) Petrus Mediolanensis esse videtur, de quo Baron. ad an. 1116, Allat. *De consens.* l. II, c. 10, n. 2 et G. O. l. 579 et in Append. ad lectorem.

121-123| IN LIBRUM DE SPIRITUS SANCTI MYSTAGOGIA

ANIMADVERSIONES HISTORICÆ ET THEOLOGICÆ

AD OPERIS ILLUSTRATIONEM REPUTATIONEMQUE PERTINENTES.

I. — Photii liber universim expenditur et illustratur.

1. Inter dogmaticas disceptationes tum vetustate ac diuturnitate, tum rei gravitate ac difficultate omnium temporum nobilissimas vix ulli inferior est controversia de Spiritus sancti processione, quæ non apud theologos tantum agitata, verum et populorum contentione mirum in modum vexata, profanis quoque odiis et politicis studiis solerter olim nutrita ac propagata ad hodiernum usque diem Græcos ac Latinos dividit, sive potius orientalis Ecclesiæ a catholica unitate separationis non causa quidem, ansa tamen præcipua ac prætextus, imo vero fulcrum validissimum præsidiumque existit. Quamvis autem ea, quæ circa Spiritus sancti processionem litesque de ea obortas jam plurimi disputarunt eruditi (1*), sufficienter omnino quæstionis indolem, originem, progressumque patefaciant eorumque studiis historicis ac dogmaticis summa laus sit tribuenda: vix quisquam tamen negaverit, multa adhuc in hac materia [124] historiographis superesse illustranda, nonnulla quoque nova inquisitione novisque studiis indigere, præsertim cum plura scripta ad eam pertinentia nondum publicam aspexerint lucem et quædam illius historiæ partes adhuc caligine et obscuritate detineantur hiatusque ac lacunas plus semel ostendant. Qua in re Photii *De Spiritus sancti mystagogia* liber fructus affert haud contemnendos; eosque, qui illius dogmatis historiam iteratis curis tractaturi erunt, egregie sanè juvabit. Interea nos nostrum esse censemus, antequam per partes editum nunc Photii librum theologicæ crisi subjiciamus, ejusdem in re theologica pretium ac

B pondus paucis declarare, ejus argumentum, scriptiois indolem, temporis adjuncta cæteraque quæ huc spectant breviter prosequi, plura denuo accuratius perpendenda alteri uberiori de Photio lucubrationi reservantes. Neque vero nobis universim celeberrimæ illius controversiæ historiam adumbrare, neque ejus dogmatis uberiorem explanationem tradere mens est, verum ea duntaxat historiæ ac theologiæ delibare documenta, quæ arctius cum hac Photii polemica dissertatione coherent et ad aptius de illa judicandum conferre quid ac prodesse quodammodo videbuntur. Neque in his, quæ liti adhuc possunt esse obnoxia, sententiam veluti definitivam pronuntiamus, sed potius quædam suggerere volumus tum aliorum, quibus ejusmodi studia arident, tum denique exiguis nostris curis et indagibus denuo rimanda et perscrutanda.

2. Doctrina de Spiritus sancti ex solo Patre processione, quæ sæculo Ecclesiæ quarto, cum pugna cum Macedonianis ferretur, nondum fuerat audita, cujus prima veluti semina ac vestigia in Nestoriana primum controversia, deinde in concertationibus cum Monothelitis et Iconomachis deprehenduntur, Photium demum præcipuum propagatorem nacta est, cujus industria non suscitata tantum, verum etiam undequaque expolita ac veluti in systema [125] relecta fuit. Hic enim est, ait Hugo Etherianus (lib. II contra Græc. c. 16. *Bibl. PP.* Lugd. XXII, p. 1230) « qui post Theodorum in æquorea puteur fodiens arena, non semina, sed Circena venena sepeliendo diri valde languoris fidei christianorum causa factus est. Profecto hunc cum suis complicibus deplorat Isaias dicendo: *Vae qui sapientes*

(1*) Præ cæteris nominandi sunt Leo Allatius, Petavius, Natalis Alexander, Maimbourg, Le Quien,

Walch, Jager, quibus addendum Pitzippii opus: *L'Eglise orientale*, Rome 1855.

sunt apud semetipsos et in oculis suis prudentes A (Isa. v, 21). Illic fuit, ut Joh. Beccus (s. Veccus) in orat. de un. Eccl. (c. 35, Græc. orthod. Allat. t. I, p. 154) inquit, 'Ο πρῶτος εὐρετής καὶ γεννήτωρ τῶν κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ψευδῶς ἐφευρημένων προτάσεων. Quantum in hac doctrina stabi- lienda laboraverit, præter Amphiloichianas quasdam quæstiones ad hanc rem pertinentes, præter argu- menta in epistola encyclicâ contenta, præter breve opusculum contra Romæ veteris asseclas, quod saltem dubiis ejus accensendum est operibus (vide Præfat. nostram), luculenter ostendunt tum pro- lixæ litteræ ad Aquileiensem archiepiscopum (2) datæ, quas librum potius esse haud immerito dixe- ris, et qui cæteris omnibus præstat, liber *De Spiritu sancti mystagogia*.

3. Invicta Nicolai I constantia (3) a Romana sede repulsus et anathemate percussus (C. a. 866) misit Photius encyclicam suam Orientis episcopis, quæ præter alia minoris momenti Latinis gravissi- mis verbis veluti turpissimam hæresin doctrinam illam exprobrabat, qua Spiritum sanctum ex Patre [126] *Filioque* procedere profitebantur, eamque qua- tuordecim circiter argumentis acriter impugnavit. Sed hæc Photii argumenta tum Occidentalibus minime innotuisse videntur (4); nonnisi in genere accusa- tionum capita habebant perspecta, qualia a Bulga- rorum principe Nicolaus pontifex fuerat ea doctus. Sane Ratramnus Corbeiensis monachus et Æneas antistes Parisiensis, qui tunc contra Græcos scri- psere, illud unum noverant, quæ in Latinos crimina Græci congesissent, probationes ratiocinationesque Photii penitus ignorabant, quas neque alius quis- quam Latinorum, neque ipse Nicolaus videtur no- visse (5), ex cujus epistolis illi suas notitias hause- rant. Ratramnus inter alia scribit (lib. III *Contra Græcorum opposita*, c. 6; Migne, t. CXXI, p. 303): « Cum enim negare volunt (Græci) Spiritum san- ctum de Filio procedere, unde quod dicant compro- bent, nullam vel ratiocinationem vel auctoritatem ostendunt; unde potius levitatis esse tumor videtur, quam prudentiæ gravitas. » Non potuit sane ita lo- qui, qui Photii encyclicam ipsam legerat. Hinc apertum est, cur accurata Photianorum syllogismo- rum confutatio ab his auctoribus confici haud po- tuerit; illos in Latinum sermonem translatos fuisse nullum est vestigium. Rursus in Oriente Ratramni, Æneæ aliorumque libri vix cogniti fuisse videntur.

(2) Is Walpertus fuisse videtur, ad quem ep. 48 Joannis VIII (Mansi XIII, 43, 44) directâ fuit et cui pariter inscriptum est *Fragm. ep. Stephani V*, a. 894 (Migne, t. CXXIX, p. 805). Vide de RUDEIS *Monum. Eccl. Aquil.* Venet. 1740, p. 448.

(3) Sæculo elapso Nicolaum, ut alios pontifices, non solum acatholicos scriptores, verum et nonnulli male dispositi catholici, inter quos Fontanius (*Dis- sert. de Phot.* in *Nov. erud. delic.* vol. I), in agendi ratione contra Photium injuste vituperare adamabant. Longe rectius hac in re judicavit sæ- culo nostro Neander in *Hist. eccl.* (t. IV, p. 607, præsert. n. 3 et alias).

Post Photii primam expulsionem (anno 867) non amplius necessarium, imo imprudens videbatur, Græcos universim de ejus erroribus objurgare, quos Ignatium fovere nulla erat suspicio; neque legati ad concilium octavum missi quid ejusmodi in man- datis habuere. Postmodum vero cum Ignatio mor- tuo Photius iterum Constantinopolitanam sedem occuparet, pax, licet non duratura, [127] fuit inita et in synodo sub Joanne VIII a. 879 celebrata de his tractatum fuisse nullo vestigio deprehenditur. Non ignoro, haud defuisse, qui Latinorum addi- tionem ibi solemniter prohibitam fuisse affirmarint; verum, re accuratius perspecta, id defendi non posse liquido constat, ut multi viri docti jam demon- strarunt. Photius ipse in libro nostro (cap. 89) ex hac synodo, cujus ipse veluti anima et moderator exstiterat, nullum aliud pro causa sua potuit argu- mentum colligere, nisi quod Joannis papæ legati symbolum prisco more receperint, recitaverint ei- que subscripserint; nulloque præterea certo argu- mento constat, ipsam tunc Romanam Ecclesiam symbolum solemniter eum illo additamento recitare consuevisse, cujus tamen additamentum tota mente amplectebatur. Quæ Photius (l. c.) de Joan- ne VIII scribit, ea in historia eorum temporum haud exigui momenti sunt; nos interim Joh. Becri verba adducemus, quæ recitatum hunc textum sub- sequuntur. « Hæc cum inveniant Photium scriben- tem hi quibuscum nobis sermo est, opinantur, ipsum inimicitias cum pace commutasse, quod papæ Joannis pii locum tenentes absque additione, quod apud nos legitur symbolum subscripserint et ob- signaverint (6). Hoc vero nemo ex iis, qui ad bene conjectandum idonei sunt, facile sibi credendum proposuerit, cum neque dogmatica ulla quæstio in ea synodo, quæ pro pace sciendi coacta fuerat, reperiatur mota; sed veræ causæ illud erat occulta- tio, secundum quam cum universa Romana Ecclesia simultates ac inimicitias Photio exortæ fuerant. Cum enim vereretur, ne omnium reprehensionem incurreret, quod, cum papa Nicolaus eum non ad- mitteret, [128] Romanam Ecclesiam universam in Divinitatem injuriam, implam et legum maxime prævaricatricem nuncuparet; et cum papa Joannes D ejus in patriarchalem thronum restitutioni consen- sum præbuisset, eandem sanctam et pietatis magi- stram prædicaret; pro pace cum Joanne inita quasi apologiam contexens, per suos locum tenentes

(4) Aliter Walchium (*Hist. controvers. de proc. Spirit. sanct.* lenæ, 1751, c. 2, § 6, p. 35) statuuisse ap- pareat.

(5) Cf. Hincmar. Rem. epist. 51, t. II, p. 809, ed. Baluz. Nicol. I, ep. 70 ad Hincmar. ed. Migne, epist. 152, t. CXIX, 1152 seq.

(6) Lib. III, ad Theod. c. 4 (*Gr. orth.* II, p. 139): Οἶονταί τῆς ἐχθρᾶς τὴν εἰρήνην αὐτὸν ἀπαλλάξασθαι, τὸ διὰ τοὺς τοῦ πάπα Ἰωάννου θεοσεβεῖς το- ποτηρητάς τὸ διὰ τῆς προσθήκης ἀναγινωσκόμενον παρ' ἡμῶν τῆς πίστεως σύμβολον ὑπογράφειν τε καὶ ἐπισφραγίσασθαι.

Joannem accepisse symbolum, et mente et lingua et sacris illustrissimorum et admirandorum hominum manibus subscripsisse obsignasseque inculcat. Hoc autem isti ita perfecere, quia et qui ante Joannem papam Romanam sedem ornavant, hoc sanctum et pietate plenum profitebantur symbolum, quod etiam qui post eum ad hæc usque tempora succedere, et mente amplectuntur et lingua deprædicant. Et dictum meum demonstrabit Evangeliorum nulla facta commutatio, et omnia Patrum scripta, quæ Spiritum tradunt ex Patre procedere et absque additione apud eos leguntur atque probantur (7). » Deum ejusmodi fucata pace rupta non potuit [129] Photius sibi temperare, quominus denuo hanc controrsariam resuscitaret; imo suam opinionem tenaciter fovet et licet Romanos pontifices Nicolao excepto carpere non auderet, verum potius ab eis suæ causæ patrocinium peteret, Occidentales, quos posset, in eam trahere studuit. Consulto tamen, uti Hadrianum II, ita et Marinum pontificem non nominat, censuram ab utroque sibi inflictam tacet, suum cum Romana Ecclesia jactat consensum. Verum resuscitata a Photio quæstio tum apud Latinos vix eum in modum innotuit, qui ad artificiosas ejus rationes refutandas eos provocaret; ac licet jam tum Venetiani cum Byzantinis frequenti commercio convenirent (8), tamen post Joannem VIII usque ad Leonis Sapientis imperium ex tristi temporum conditione Orientalium Occidentaliumque communicatio magis magisque languebat, adeo ut præter eos, quos Photius in suam partem alliciebat, episcopos (9) haud multi ejus conamina novisse videntur. Deploranda sane documentorum penuria, quæ ultima Photii tempora densis veluti tenebris offundit.

4. Sed quid Latini potissimum ad defendendum dogma de processione Spiritus sancti ex Filio proponerent, id nullatenus diu potuit Photium latere et quadantenus quæ Ratramni aliorumque libri continebant, si non aliunde, sane ex epistolis, quas etiam ex Occidentalibus [130] partibus frequentes accipiebat, probe novit. Fortasse et postea una cum his epistolis libri illi Photio missi sunt. Hinc in posterioribus de hac quæstione scriptis, in ep. ad

A Aquileiensem præsulem, ut de opusculo breviori apud Euthymium taceamus, multo vero magis in tractatu de Spiritus sancti mystagogia ad ea quæ potiora sibi videbantur respicit Latinorum argumenta et suis demonstrationibus eorum refutationem intermiscet. Præclare noverat Latinos inniti Bibliorum testimoniis, ac potissimum Joan. xvi, 13-15; Galat. iv, 6; Rom. viii, 9, et suorum Patrum auctoritati, maxime Ambrosii, Augustini atque Hieronymi. Quod si Ratramni Aeneæ scripta vel ex toto vel ex parte legerat, ubi Græcorum quoque Doctorum textus allegantur, hos callide dissimulasse dicendus est. Sed in fine nostri operis (cap. 96) pollicetur, « si convertat Dominus librorum et amanuensium suorum captivitatem, » illi cui hoc opus nuncupavit, etiam dicta atque sententias, quas « novi, » quos vocat, « Pneumatomachi in medium proferunt, » causæ suæ patrocinium inde petentes, una cum opportunis refutationibus adjectis Patrum testimoniis sese transmissurum. Id eum postmodum præstitisse nullo historiae documento edocemur; verum illud sane recte colligimus, Photium *multo plura*, quam in hoc tractatu protulit, Latinorum argumenta cognovisse et ex auctoritate petita præsidia.

5. Sed quænam est illa βιβλίον καὶ ὑπογραφεὶν αἰχμαλωσία, quam hic Photius commemorat? Ne ad prius Photii exsilium hoc referamus, in quo frequenter de librorum jactura conqueritur, velare videtur cap. 89, unde patet librum conscriptum fuisse pluribus post Photii restitutionem annis elapsis, nec ante an. 881, cum Adriani III mentio fiat. Si opus paulo post priorem Photii expulsionem exaratum fuisset, plana fere aperta exstissent ea quæ de librorum scriptorumque penuria scribit; [131] Joannis vero VIII et Adriani III mentio rem interturbat. Quomodo enim Photius sub Joanne VIII solemniter sedi restitutus, Basilii imperatoris gavisus gratia, potentissimum fere in omnibus, librorum amanuensiumque inopiam patiebatur? Posset et de altero exsilio sub Leone Sapiente haberi suspicio; id temporum rationi congrueret, cum exsilium istud incidat in an. 886. Verum

(7) Lib. iii, ad Theod. c. 4, p. 159. 140 : Τὸ δ' οὐκ ἂν τις τῶν εὐσεβέως ἐπιβάλλειν εἰδότων βιβλίον εἰς πίστιν ἠγάσαιο, ἐπεὶ μὴδὲ δογματικὸς τις λόγος ἐν τῇ πρὸς εἰρήνην γενομένη τότε συνόδῳ εὐρίσκειται κινήσεις, ἀλλ' ἐπὶ κυρίως τοῦτο τῆς ἀληθείας ἦν αἰτία, καθ' ἣν ἡ κατὰ πάσης τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀνήθη τῷ φωτὶ δυσμένεια. Τὸν γὰρ ἐξ ἀπάντων λόγων ὑφορώμενος Φ., ἐφ' οἷς τοῦ μὲν πάπα Νικολάου μὴ προσιεμένου αὐτὸν, πᾶσαν τὴν Ῥωμ. Ἐκκλησίαν πρὸς τὸ θεῖον ἐξυβρίζουσιν, καὶ ἀσεβοῦσαν, καὶ παρανομοῦσαν τὰ ἔσχατα ἀπακέλει, τοῦ δὲ πάπα Ἰωάννου τὴν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καθίσρυσιν τοῦτο ἐπευδοκῆσαντος, ἅγιαν ταύτην καὶ εὐσεβείας διδάσκαλον ἀνεκέρυσσεν, ὥσπερ τινὰ ἀπολογίαν ὑπὲρ τῆς πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην εἰρήνης προβάλλεται τὸ διὰ τῶν ἐκείνου τοποτηρητῶν τῆς πίστεως ἐκείνων ἀποδέξασθαι σύμβολον καὶ γνώμην καὶ γλώσσην καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν τοιοῦτων περιφρασεῶν κ. θαυμασίῳ ἀνδρῶν ὑπογράψαι αὐτὸ καὶ ἐπισφραγίσασθαι. Τοῦτο δὲ οὕτω πεποιήχῃσιν οὗτοι διὰ τὸ καὶ τοῦ; πρὸ τοῦ

D πάπα Ἰωάννου τὸν ἐκκλησιαστικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον κοσμοῦντας τὸ τοιοῦτο σύμβολον ἅγιον καὶ εὐσεβείας πλήρες ὁμολογεῖν, ὅπερ οὖν καὶ οἱ ἐξ ἐκείνων μέχρι τοῦ νῦν καὶ γνώμην στέργουσι καὶ γλώσσην ἀνακηρύττουσι. Καὶ ἀποδείξις μοι τοῦ λόγου τὸ τῶν Εὐαγγελίων ἀμεταποίητον, κ. πᾶσα γραφὴ πατρικὴ, ἡ τὸ Πνεῦμα λέγουσα ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, διὰ προσθήκης παρ' αὐτοῖς καὶ ἀναγινωσκόμενη καὶ ὁμολογούμενη.

(8) Id patet ex Joan. VIII epistolis, ut epist. 17, 20 ad Ursum Venet. ducent aliisque.

(9) Beccus apud Allat. de Purgatorio Append. p. 625 ed. Rom. 1655 refert, et ad alios Italos episcopos hac de causa scripsisse Photium, ac nominatim ad Marinum Castellannum, Gaudericum Veliernum, et Zachariam Anagninum, qui in ejus temporis monumentis aliquoties occurrunt, ac præsertim in concilio Romano a. 879 et conc. Ravennat. a. 878.

liber noster præter hanc scribentium librorumque *αρχαίων* nupiam ostendit auctorem exsilio atque mœrore affectum, imo in ipso exordio (cap. 4) prospera tempora sibi a Providentia concessa videtur insinuare. Dicere quis posset Photium ista scripsisse vel scriptiōni finem imposuisse a Leone VI gradu motum, nondum tamen iudicatum, ideoque in monasterio otio fruentem, spe tamen vincendi adversariorum conatus adhuc repletum. Neque hoc officeret, quod in cod. Column. Photius semet patriarcham appellat in inscriptione; se enim semper, etiam in priori exsilio, legitimum habuit patriarcham et de iure novæ Romæ episcopum. Quid itaque dicendum? At res tanti non esse videtur. In priori exsilio amplissima librorum collectio, quam sibi Photius comparaverat, direpta discerptaque fuit; libri fortasse restituto patriarchæ redditū nunquam fuere; amanuenses vero et tachygraphi, quos antea in promptu habuerat, nescimus quo casu præsto non amplius erant, ob suspicionem fortasse politicam detenti. Verum hoc fortassis non penitus omnibus satisfacit. Quid si dicatur Photium Providentiæ erga se benignitatem in hoc reposuisse, quod, amotis curis, libere studiis suis vacare posset, vel opus prius a se inceptum anno 886 initio exsiliū posterioris absolvisse, in quem annum pleraque quadrarent? Verum utut sit, malim ego integrum librum putare, quam ad hypotheses confugere, quales in similibus rebus confingi plerumque solent, interpolatum esse opus et alia posterius addita iis quæ in priori editione habebantur. Attamen non nego et illud probabile esse, Photium ipsum opus non uno eodemque tempore continenter scripsisse, sed in aliis rerum [132] adjunctis alia addidisse. En rursus fontium inopia certo rem definiri non sinit. Donec firmiora reperiantur, quid sibi probabilius videtur, eligat lector. Eodem tempore vel potius paulo ante scripta fuisse videtur epistola ad Aquileiensem archiepiscopum, in qua Joannis VIII, jam defuncti, non vero Adriani III fit mentio (Vide not. 85 ad cap. 89). Utrumque ergo opus ad ultima tempora patriarchatus Photii spectat. Id exploratum est; reliqua vero conjecturis campum aperiunt.

6. Ut tamen quoad propositam quæstionem sententiam meam proponam, verosimilius mihi opus nostrum circa annum 886 compositum esse videtur. Si non fallimur, dum Photii verba (cap. 89): « Cum igitur sancti ac beati hi pontifices ita, dum in terris degebant, senserint et ab his fluxis et corruptibilibus rebus ad incorruptibilem vitam in hac confessione transierint, » non solum ad priores, verum etiam ad proxime nominatum pontificem eorumque postremum referimus, tunc tuto colligi potest Adrianum III, dum hæc scribebat Photius, jam diem supremum obisse ejusque mortem huic jam

innotuisse. Cum vero Adrianus mense Maio a. 885 defunctus sit idque Photius probabiliter nonnisi aliquot elapsis mensibus didicerit, facile ad annum 886 deducimur, quo Basilio Macedone decedente ac Leone ejus filio imperii habenas assumente, Photii res rursus turbatae sunt. Præterea Adriani III synodicam non ut nuper ac paulo ante sibi missam allegat Photius; ab ea missa ad tempus, quo Photius ista scripsit, intervallum temporis haud adeo breve cogitandum videtur. Igitur vel Photius eo momento, quo illa litteris consignavit, jam e cathedra turbatus erat vel saltem ejusmodi catastrophe non diu post subsecuta est. Si prius admittitur, facillime explicatur *αρχαίων* βιβλίων καὶ ὑπογράφων, de qua loquitur et solum difficultas est in iis quæ ex cap. 4 colliguntur. Hæc vero solvi potest vel ex iis quæ ibidem [133] et in Præf. notantur, vel ex allata supra verborum huc pertinentium explicatione. Imo tota evanescit difficultas, si incisum illud τῆς θείας προνοίας εἶναι. ἡ. ὁρ. non, uti prima fronte videbatur, ad conditionem statumque auctoris refertur, quasi dicat, se ideo petitioni satisfacere, quia benigne providentia sibi nunc prospiciat, sed eo legitimo sensu exponitur: *Deo propitio* non indigna tuo in Deum amore tuoque desiderio hujus rei fiet executio; sive: Dei providentia annuente rem exsequemur et ad terminum perducemus, vel: si benigne nos respicit Deus. Non causaliter, sed conditionaliter genitivus absolutus accipiendus, et nihil est quod nos cogat reddere: quia vel cum. Quod si vero ante posteriorem et throno depulsionem finem libro imposuit, adjuncta talia facile cogitari possunt, in quibus deplorare poterat scribentium librorumque defectum, ut in superius dictis allata sunt. Jam Basilio ægrotante potuit Photius adversam fortunam experiri; quanquam non opus est ad hæc recurrere, saltem iis qui simpliciori explicationi supra datae adhærent (10).

7. Sed quinam erant illi plures majorisque molis libri, quibus adversariorum fastum et alta supercilia flecti ac funditus profligari gloriatur auctor (cap. 4)? Erantne ante Photium uberiores hæc de re tractatus, qui fusius Latinorum sententiam refutare conabantur? Num ante illum ita disputationis ignis exarserat, ut Spiritus sancti ex Filio processionis assertores jam abunde confutatos credere potuerit? An vero fortasse Patrum Græcorum, Damasceni v. gr., opera intellexit, quæ tamen nupiam de hac controversia agendi scopum consiliumque manifestant? Num ipse alios uberiores libros de hac re ediderat, quorum tamen nullum hucusque habemus hoc nostro opere locupletiolem? Posterius non [134] facile admittendum. Longe mihi credibilis Photium, qui ostentatione quadam fere ubique Græcorum Patrum theologiam jactat, qui cap. 96 ad eorundem dicta a se vel collecta

(10) Huc usque ejusmodi quæstiones accuratius pertractare non potuimus; speramus alibi nos meliora daturus.

vel colligenda provocat, horum tractatus, etsi non ex professo, ut dici solet, hac de materia agentes, specie duntaxat et silentio potius quam apertis verbis sibi quodammodo faventes respexisse. Sane de libris multorum versuum (στίχων) loquitur, quibus inserta erant argumenta, quæ ad Latinos convincendos idonea reputabat; ea quæ in his dispersa erant, colligere et synoptice exhibere consilium ceperat; proinde hi libri non in una illa quæstione versabantur. Ad hos vero provocat Photius ad antiquitatem auctoritatemque suis dictis conciliandam, quamvis fere omnia quæ profert, proprii sui ingenii fetus existant.

8. Tum ipsius libri verba tum cod. Column. in scriptio suadent librum nostrum non secus ac illum, qui ad Aquileiensem præselem missus fuit, epistolæ formam præ se tulisse, quæ ad varios directæ videtur. Quis Beda episcopus fuerit, cui cod. Column., quis Eusebius, cui Beccus librum nuncupatum dicit, ignoramus. Quod ad dictionem spectat, modo ea dialecticorum instar concisa est, modo rhetoricis ornata floribus, interdum elegans, rudior alias, affectata sæpe, sed plerumque perspicua (11), nunquam fere [135] penitus sale destituta. Ostendit auctorem, qui multa legerat, ex multis variorum temporum auctoribus stylum sibi formarat. Acriter omnino Latinos insectatur. Accusat eos tum ignorantie, erroris, stultitiæ, insanitiæ, vesaniæ, furoris, tum temeritatis, audaciæ, impudentiæ, tum hæreseos, polytheismi, impietatis; horrenda eis contra fidem impingit crimina; artibus omnibus utitur ad eos confundendos et refellendos. Mira est ingenii fecunditas, quæ toties dicta aliis et aliis modis novit denuo, quasi revera nova sint, producere; iniqua fere semper est cum adversariis agendi ratio, quorum doctrinam perversis non solum consecrariis, sed etiam interpretationibus fœdissimo sub aspectu ostendere totis viribus anhelat.

9. Operis authenticia ita manifesta est, ut sit tempus consumere, velle ejus argumenta congerere. Quod ad ejus integritatem spectat, neque ea in dubium vocari potest. Id tamen fortasse dubitandi

rationem affert, quod liber nihil fere contineat de eo, quod missio Spiritus sancti per Filium sit ratio cur Filii dicatur Spiritus, quod tamen in titulo trium codicum expressum est. Sed potest in primis dici titulum non totum, uti exstat, ab ipso Photio fuisse præpositum; deinde potest et illud affirmari, etsi titulum ipse posuerit, tamen dictorum copia abreptum hujus rei, quam mollebat, expositionem omisisse pluraque fortasse in mente habuisse, quam re ipsa tractaverit, præsertim si intervallis temporum totum opus perfecit. Si apud Hugonem Etherianum (l. II, c. 20, p. 4235) legitur: « Non dicitur Spiritus Filii ut consubstantialis et qui mittitur per ipsum, ut Photii declarat descriptio, » videtur hic inscriptio intelligenda, quam et Hugo præ oculis habuerit, qui præterea nihil ex hoc opere allegat, quod ad hanc quæstionem referatur. Theophylactus (not. 32 ad cap. 60) aliique posteriores Græci utramque rationem, consubstantialitatem ac missionem, solent conjungere, et propositio, qua Spiritus Filii [136] dici ob missionem affirmatur, minime a mente Photii abhorret, qui (cap. 94) multiplices hujus dicti rationes assignari posse tradit, ac (c. 85) breviter et illud tangit, quod Filius mittatur a Spiritu sancto.

10. De Spiritus sancti mystagogia librum inscriptum voluit Photius. Vocabulum hoc maxime ipsi familiare (12), non secus ac μυσταγωγείν (13) et μυσταγωγός, Paulus v. gr. apostolus μύστης καὶ μυσταγωγός ipsi dicitur (14). Est proprie μυσταγωγὼν qui in mysteria ducit, qui ritu mysterioso initiat, consecrat, qui mysteria perficit, qui mysteria tradit ac docet (15); hinc sacerdos quoque μυσταγωγός nuncupatur (16); μυσταγωγία est initiatio, immissio, inductio in mysteria, sacra institutio, sacri cujuslibet ritus perfectio (17). Porro cum in ecclesiastico loquendi usu tam sacramenta sacrique ritus quam dogmata sublimiora rationisque vires excedentia nominentur μυστήρια, μυσταγωγία quoque modo ad sacramenta Ecclesiæ (18), ac præsertim ad baptismum (19) et Eucharistiam (20), refertur, ac sæpe in posteriori acceptione [157] idem

(11) Non tamen male in genere A. Scottus (Præfat. in *Amphiloch.* qu. 48, Neapoli, 1814, p. v) monebat: « Comperit est... quantum mediæ ævi scriptores, ac Photius ipse, auctor aliqui disertissimus, a prisca Atticisni elegantia desciverint, et quanta denique obscuritate ex eodem descriptionis vitio sermones præsertim didascalici obvolvuntur. Verba enim technica, et quidem scholastica, quæ tunc percrebuerant, argumentationum cavillationumque subtilitates, quibus ingenii acumen sese jactabat, ac peridorum μεγαλοκώλων implicata prolixitas, in qua præcipuus orationis cultus constituebatur, sunt quædam veluti impedimenta, quæ lectori ad sensum recte tenendum identidem obiciuntur. »

(12) Cf. in op. nostro cap. 5, 20, 25, 24.

(13) Cap. 2, 25, 28, 90, et sæpe.

(14) *Contra Manich.* II, 11, (Galland. *Bibl. PP.* XIII, p. 632.) Cf. ep. 205, p. 502; op. nostr. c. 48.

(15) Suidas sub h. v. Μυσταγωγεί· μυστήρια ἐπιτελεῖ· ὡς μυστήρια ἀγεί· ἢ ἐκδιδάσκει. Hesych.

sub h. v. μυστήριον ἀγεί. Cf. Sulcer. *Thes. ib.*

(16) Suidas: Μυσταγωγός· ἱερεὺς· Hesych.: Μυσταγωγός· ἱερεὺς ὁ τοὺς μύστας ἄγων. Sunt vero μύσται — μυστήρια εἰδότες.

(17) Sulcer. *Thes. h. v.*

(18) Huc spectant verba Eus. Cæs. *Hist. eccl.* I, 2, p. 24 ed. Hein. 1829. Ait enim Deum Judæis per Moysen dedisse figuras ac symbola, ἐτέρον τε νοητῶν θεωρημάτων εἰσαγωγὰς, ἀλλ' οὐκ αὐτὰς ἐναργεῖς τὰς μυσταγωγίας.

(19) Cyrill., Chrys., Theodoret. apud Klee in *Hist. dogmat.* II, p. 137; Phot. *Amphil.* q. 43; Mai. *Nova Collect.* I, II, p. 99.

(20) Chrys. in *Rom.* xvi, 3; Greg. Nyss. in *Cant.* Klee I. c., p. 170; Greg. Naz. *orat.* 17, p. 275: Τὴν ἱερὰν καὶ ἀποφύρουσαν μυσταγωγίαν. Cf. Neander K. G. II, p. 975, ed. III. Hinc Chrysostomus quoad utrumque sacramentum fideles sæpe vocat μεμυσταγωγημένους. Vide et Casaubon. *exercit.* 16, in *Ann. Baronii.*

ac λειτουργία significat (31), modo ad theologicam institutionem sacramque doctrinam denotandam adhibetur; atque adeo tum λειτουργίαν tum ιερολογίαν complectitur. Frequenter Photius μυσταγωγίαν dicit institutionem dogmaticam, doctrinam divinitus traditam; sic θεόσοφον μυσταγωγίαν vocat fidei expositionem ex œcumenicorum conciliorum definitionibus desumptam (22); sic verba μυσταγωγείν, θεολογείν, ιερολογείν veluti synonyma usurpat (23). Et hoc pacto in opere nostro vocem intelligit; tradere vult doctrinam sacram ac divinam de Spiritu sancto, vera dogmata circa tertiam Trinitatis personam. Æquipollere μυσταγωγίαν cum θεολογία ac ιερολογία, et μυσταγωγείν cum θεολογείν ac ιερολογείν promiscuus harum vocum usus satis manifestat (24).

11. Quanti momenti Photii liber *De Spiritus sancti mystagogia* sit, id in primis patet, si eum cum posteriorum temporum ejusdem argumenti operibus Græcorum conferamus, quod vel ex notis ideo operi a nobis apposisit constabit. Patet id rursus, si eos consideramus, qui pro catholice Ecclesiæ dogmate contra Græcos calumum strinxere, [138] quique non parum cum Photii syllogismis decertarunt. Ad Latinorum manus per tria sæcula vix hoc opus pervenit. Sæculo demum XII, Hugo Eberianus, qui apud Manuelem I imperatorem singulari fruebatur gratia, illud præ manibus habuit ac in suis libris ad Alexandrum III missis nonnulla ejus capita confutavit (25). Est autem Hugo, ut opinor, nobilissimis theologis annumerandus, qui in eo sane non imprudenter egit, quod Græcorum Patrum lectione nutritus loquendi morem eorum studiose secutus imitatusque est (26), quo faciliorem, quantum posset, ad desideratam unionem sterneret viam; qua in re, licet sæpe dura Latinorum theologicis auribus ejus dictio videatur, laudandus potius, quam culpandus est. Cæterum si non cuncta accurate pertractavit, meminisse oportet, sæculo XII non eam theologiæ ἀριστείαν [139],

A constitutam inveniri, quam sæculo XIII illa adepti est; meminisse oportet, eum ingenue fateri et viri suarum inopiam et sublimis materię, quam tractabat, difficultatem. In præfat. ad lib. III *De hæresibus quas Græci in Latinos devolvunt* (Bibl. PP. max. Lugd. XXII, p. 1257 c.), « De hac materia, inquit, edere aliquid formidabile est; nam in his non solum infirma facultas rationis orationisque, verum validissima vix se a mendacio temperat et ab inconsultis erroribus. » Hinc nos inter eos, quos sequentibus harum animadversionum articulis contra Photium disputantes inducimus, haud infimo subsellio Etherianum collocandum esse rati sumus. Neque minoris, in multis etiam majoris auctoritatis est Joan. Beccus, virtute ac doctrina æque nobilissimus Byzantinorum patriarcha, qui pro vero dogmate, semel ac illud cognovit, strenue decertavit, qui et operibus et discipulis suis Græcorum nationem mire illustravit. Illud tamen notandum, Beccum in orat. de un. Eccl. (*Græc. orth.* I, p. 154-180), dum Photii argumenta quædam profert ac solvit, non nostrum opus allegare, sed opusculum alterum ab Euthymio vulgatum; libro vero III, ad Theodorum Sugdææ episcopum (*ibid.* II, p. 133 seq.) ex illo manifeste hausisse. Alii, qui hunc Photii librum refellendum sibi sumpserint, noti huc usque non sunt; sed quoad rem ejus argumenta, quæ insequentium sæculorum schismaticis veluti facem præferebant, plurimi theologi feliciter enervarunt. Nos dum varios auctores in medium proferimus, licet selecti ii sint, nequaquam singulorum dicta nostra facere intendimus, verum potius uno veluti conspectu ea exhibere, quæ a diversis, diverso tempore, ac pro varia ingenii institutionisque indole, contra argutias illas modo feliciori Marte, modo non satis felici, non tamen sine ullo fundamento, proferebantur.

12. At enimvero hujus operis pretium theologicum et aliunde patet. Quod ad pugnam illius de Spiritus sancti [140] processione varia stadia pro-

(21) Germ. *Rer. eccles. contempl.* Galland. XIII, p. 209; Bona, *Rer. Lit.* I. II; Raynaud, *Onomast. Euchar.* J. Dartis ad dist. 2, *De consecr.* Selvaggio *Instit. antiq. Chr.* I. II, p. 1, c. 6, § 5, n. 15.

(22) Phot. epist. 1, ad Mich. Bulg. n. 21. (*Antiqu. lect.* Canis ed. Basnage II, II, p. 397.)

(23) Vide op. nostr. c. 53; *Amphil.* 28, apud Scottum p. 26 et seq.

(24) Quam cap. 20 vocat προτέραν μυσταγωγίαν, scilicet doctrinam a Christo Joan. xv, 26, enuntiatam, eandem cap. 23 dicit προτέραν θεολογίαν. Cap. 67 ait: Admirabilem illam mystagogiam, per quam Spiritum ex Patre procedere theologica ratione prædicamus (θεολογοῦμεν), adversarios pervertere propriis suis argumentis et inventionibus.

(25) Quod ad versionem verborum Photii attinet, durius judicat Petavius (*De Trin.* VII, c. 2, n. 4), Hugonem ea non integre transtulisse. Verum Petavius e Photii operibus encyclicam tantum epistolam hic præ oculis habuisse videtur, nec nostrum opus inspexit, e quo fere omnia Photii verba quæ affert, ille desumpsit.

(26) Sic causæ nomine, æque ac Græci vocibus

αἰτίας et ἀρχῆς promiscue utuntur, passim principium significat, quod posterius vocabulum gravissimis ducti rationibus (vide Thom. Sum. p. 1, q. 33, a. 1 ad 1 et Opusc. contra Græc. ad Urban. IV, c. 7), prætulerunt Latini. Alia exempla infra suppediabantur. Universim vero opus nostri Theologi quoad majorem partem adeo Græcorum dictionem redolet, ut illud potius e Græco in Latinum sermonem translatum diceret, quam Latine scriptum, nisi aliunde constaret, Hugonem Latine scripsisse. Exstitit teste Allatio (*De eccles. consensione.* I. II, c. 2, p. 654) Græca hujus operis versio, quæ si publicata foret, facilius de hac re judicaretur. Mihi non incredibile videtur Hugonem Constantinopoli Græce quædam pro imperatore scripsisse, hæc vero Latino eloquio rursus pertractata et in tres libros congesta amicis Occidentalibus tradidisse. Præfationes librorum ejusdem legenti id non sine fundamento dictum apparebit. Demum mihi et hoc persuasum est, qui Hugonis philosophemata et dialecticos excursus uberius scrutatus fuerit, inde non exiguos fractus pro historia philosophiæ mediæ ævi ante Thomam eum collecturum.

gressusque pertinet, id inprimis notandum, duplicis generis arma fuisse adhibita: *auctoritatis* scilicet et *rationalis*. Prius genus Bibliorum et traditionis testimonia complectitur; alterum ratiocinationes ex theologicis principiis proferas. Porro ad *auctoritatem* quod attinet, is fere ubique a Photio et ei adhaerentibus assumitur canon: *Ubiunque*, sive in Scripturis sive in symbolis et synodorum actis, sive apud Patres, *ex Patre procedere dicitur Spiritus sanctus, ibi processio ex Filio prorsus excluditur*, quem canonem falsum esse facili negotio Latini theologi evincunt. Ad Patres vero, ac speciatim Græcos, Latini *primi* in hac lite provocarunt. Constat ex celebri in hac controversia epistola sancti Maximi ad Marinum (27) jam sæculo vii Occidentales præter suos doctores Cyrilli Alexandrini expositionem in Joannis Evangelium appellasse; constat non solum posteriores Latinos, ut Etherianum et Anselmum Havelbergensem (*Dial.* l. ii, c. 24, p. 188 ed. Paris. 1723), verum etiam eos ipsos, qui primitus Photium impugnabant scriptores Occidentales, Athanasii, Didymi aliorumque Græcorum testimonia protulisse; Græcos vero nonnisi serius ex sententiis suorum doctorum arma petere cœpisse, atque in iis explicandis fluctuantium et incertorum more sæpenumero suas mutasse opiniones. Nicephorus Blemmida, vir insignis, cujus integritati et eruditioni vel ipsi schismatici summam tribuunt laudes (28), et testatur et probat vetustiores suorum civium Damascenum secutos admisisse δὲ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, nonnisi τὸ, ἐκ τοῦ [141] Υἱοῦ negantes; posteriores vero, quo melius formulam alteram tollerent, etiam priorem, veluti non minus causæ suæ exitialem, esse æque aspernatos (29). Provocat ipse ad opus τῆς ἱερᾶς ὁλοθόκης jam dudum celeberrimum (30), ubi ad formulam ἐκ τοῦ

Υἱοῦ impugnandam argumenta ex doctorum formula δὲ τοῦ Υἱοῦ petebantur. Incredibile dictu est, quot diversis modis interpretati fuerint suorum Patrum dicta, modo significationem τοῦ προέρχεσθαι, προϊέναι, προχέσθαι longe aliam quam τοῦ ἐκπορεύεσθαι pretendentes, modo alia vocum discrimina fingentes, modo præpositionem δὲ præpositionibus σύν et μετά æquiparantes, modo nescio quam ἐκπᾶσιν, quæ nulla modo sit πρόδος, modo pervadere quoddam seu διήξιν, aliaque id genus comminiscens (31). Qui vero primus, post Photium, qui id saltem jam moliebatur, Patrum dicta, quæ schismatis causæ favere putabantur, in unum collegit, Andronicus Camaterus sæculo xii (vel xi) florens, nonnisi adjectis suis observationibus iis nervum quemdam fucatæ probationis indere potuit; adeo deerant testimonia diserte et pure ejus scopo conducentia præter illa, quibus supradictus canon applicabatur. Camateri observationes refellendas sibi sumpsit Beccus, qui simul in suis epigraphis Patrum textus pro processione ex Filio collegit; quibus Palamas, acerrimus schismatis defensor, postea salus ἀντιρρήσεις opposuit, quas card. Bessarion [142] confutavit (32). Sed multa utriusque partis scripta lucem adhuc desiderant, quæ concertationis varios successus accuratius delinearent (33). Nemo rerum gnarus negaverit, Latinos scriptores jam sæc. ix Græcorum solvendis argutis impares minime fuisse; posteriores vero ac præsertim sæc. xiii et xv, eos in theologia et in philosophicis disciplinis undequeque superiores exstitisse manifestum est. Sed sæculo ix, hæc controversia nondum eo eruditionis splendore agitari potuit, quem tempore Becci et synodi Florentinæ animadvertimus; neque eæ quæstiones exegeticæ, philologicæ [143] ac criticæ movebantur, in quibus postea summi theologi

(27) Galland. *Bibl. PP.* XIII, p. 38, 39. Opp. Max. II, p. 38, 39; Allat. *contra Creyght.* p. 191.

(28) Cf. Georg. Acropol. *Annal.* c. 32, p. 54, ed. Bonn.; Pachym. *Hist.* v, 15; Ephrem monach. in *Chron.* (Mai. *Vett. scr. coll.* iii, i, p. 211); Becc. *orat.* 2, De injusta depos. c. 5, 17 (*G. O.* II, 43, 62); Allat. *De consens.* l. ii, c. 14, n. 4.

(29) Niceph. Blem. *orat.* 1, c. 5-7; *orat.* 2, c. 3 (*G. O.* l. p. 4-8, 42).

(30) Niceph. Blem. l. c. p. 4: Ἡ βίβλος αἰδέσιμος ἦν τοῖς τότε τῶν λογίων ἀνδρῶν λογάσι καὶ περισπούδατος, εἰς ἐπιτά τε καὶ ἑως ἡμῶν περίπλος καὶ ἐξαιρετός. Beccus, *orat.* 2, de deposit, (*G. O.* II, 59) Camaterum auctorem vocat.

(31) Cf. Beccus *orat.* cit. (p. 50 seq., 54 seq., 95); l. iv, ad Constant. c. 3 (ib. p. 207 seq.); contra tom. Cypr. (ib. p. 215 seq.); Marcum Ephes. de præpositione δὲ æquipollente τῇ μετὰ apud Greg. Cpl. in *Apol.* (Cod. Mon. cit. f. 115 a. seq.) Allat. *Vindic. syn. Eph.* c. 60-64, p. 404-432.

(32) Camateri opus cum Refutatione Becci exstat in *Gr. orthod.* t. II, p. 293-521; Epigraphæ Becci ib. p. 522 seq. Palamæ antirrheticus cum Bessarionis confut. ap. Arcud. in *Opusc. theol. aureis.* Rom. 1630, 1670 et in cod. Mon. cit. f. 57 seq.

(33) Opera Joan. Chilæ et Manuelis Chrysolaræ pro causa catholica nondum publicata sunt, præstans Manuelis Calecæ opus Latine tantum, quantum sciimus. Ex schismaticis auctoribus multa adhuc in bi-

bliothecis jacent Theophylacti, Phurnæ, Nicolai Methon., Eustratii Nicæni, Nicetæ Byzant., Camateri, Nicol. Hydruntini aliorumque. In cod. Vindob. Gr. theol. 102 (Lamb. 258) f. 18, antithesis est Matthæi quæstoris contra Thomam Aquinatem. Plura opera sæc. xv, partim in conc. Flor. editionibus, partim ab Arcudio publicata continent cod. Mon. in nostra editione adhibitus. Ibi quoque legitur fol. 114 b-144 a. Gregorii Cpl. Apologia in Marci Ephesii confessionem (præcedit) f. 97 b.-114 a, ejusdem liber ad imp. Trapez. ab Allat. *G. O.* I. 419 seq. editus); sequuntur a fol. 180 a. Marci Eugenii capitæ syllogistica, quorum 17 Georgius Scholarius, reliqua usque ad cap. 38 Bessarion confutavit, quæ refutationes usque ad fol. 255 b se extendunt. Legitur nota capitum summario addita: Ἐτερά κεφάλαια τοῦ αὐτοῦ Ἐφῆσου, ἀ οὐκ ἐφθασεν ἀπολογηθῆναι ὁ σχολάριος, καὶ ἀπεκρίθη ταῦτα ὁ Κύριός μου Νικαίας αἰτήσαι καὶ παρακλῆσαι τοῦ μακαρίτου Κυρίου Γρηγορίου τοῦ πατριάρχου γενομένου ἐν Ῥώμῃ. Ex his operibus nonnulla in seq. articulis excerpta sunt. Cæterum in operibus schismaticorum quæ nondum vulgata sunt, plurima eadem plane videntur esse, quæ jam in editis prostant; pauca solummodo quæ peculiaria habent, expiscari interdum licet. Nihilominus non sine utilitate pro uberiori hujus dogmatis historia ejusmodi scripta publicarentur.

decertarunt. Attamen, ut pugna Græcis e voto cederet, certa quædam principia erant constituenda, et quibus doctrina Latinis contraria stabiliretur, quorumque ope auctoritatum dicta scopo accommodarentur. Et hic fuit Photii labor, qui pro sui ingenii facultate ea primus posuit fundamenta et faciem prætulit cunctis ejusdem sententiæ patronis; uberimum ipse fontem aperuit, ex quo per sæcula insequentia pleraque sua hausere, quicumque Spiritus sancti ex Filio processionem impugnarunt.

13. *Rationes theologicae* schismaticorum ex nonnullis principiis maxima ex parte pendunt a Photio jam stabilitis. Hæc *axiomata*, struendorum sophismatum fundamenta, qui bene perspexerit, artificiosam illorum disputationem ex integro poterit dijudicare. Photius autem, ut fere ubique in talibus usu venit, miscet *veris falsa*, receptis et concessis principiis nunquam admittenda eaque callide logicæ consecutionis filo inter se connectit. Quod attinet ad principia theologica ab omnibus admissa, his potissimum utitur Photius : I. Trinitas est omnino consubstantialis; tres personæ eandem habent omnino naturam atque potentiam. II. Pater est prima causa, primum principium, ex quo tum Filius tum Spiritus sanctus, etsi non eodem modo, suum esse divinamque habent essentiam. III. Essentia communicatur, sed personales proprietates sunt omnino incommunicabiles, vel, ut Gregorius Nazianzenus loquitur, τὸ ἴδιον ἐκείνου ἀκινῶντων. (Cf. Joan. Theol. sess. 18 concilii Florentini, Hard. *Conc.* tom. IX, p. 201.) IV. Servanda in omnibus est divina monarchia, qua Trinitas, quam Christiani adorant, a polyarchia ethnicorum secernitur. Cum his alia effata connectuntur, quæ apud theologos et apud Patres non minus rata et explorata sunt. Sed *propria* Photii axiomata jam inspiciamus. Hæc potiora sunt : I. Filio quoque tribuere Spiritus sancti spirationem est *duo* in Trinitate [144] statuere *principia*, eaque inter se diversa. II. Producere Spiritum sanctum sive spirare est *hypostatica* Patris *proprietas*. III. Pater quidquid ex se ut ex causa producit, *ratione personæ*, non autem *ratione naturæ*, producit. IV. Quidquid in sancta Trinitate concipitur, *aut trium personarum commune* est *aut personæ unius proprium*. V. *Nihil* in Trinitate potest esse *duobus personis commune*. VI. Quidquid de Trinitate dicitur, *aut naturale* est *aut hypostaticum* (eo scilicet sensu hypostaticum, quo unius personæ characteristicum et proprium). VII. Ut Filius, sic et Spiritus sanctus est ex Patre *immediate et proxime*, nullo medio existente. Hæc vero axiomata fere omnia jam adduxit Joan. Beccus tum in *Camat.* Animadv. (*Gr. orth.* II, p. 191), tum orat. 2, de depositione injusta, c. 24 (*Ibid.* p. 75) tanquam a Photio invecta et propugnata. Sed hæc in libro nostro disertis verbis reperiuntur, in quo potissimum theologicum ejus pretium constituendum esse censemus. Non solum doctrinam de Spiritu sancti ex solo Patre processione apud Græcos intro-

A duxit Photius, sed et methodo quadam et studio acerrimo cum systemate Patrum theologico eam connectere, sedem ei perpetuam figere in Græcorum dogmaticis institutionibus, eamque undequaque munire aggressus est. Nos hinc tribus continenter articulis tum argumenta ex auctoritate ab utraque parte prolata, quæ in Photii libro attinguntur, deinde hæc ipsa Photiana principia, postremo potiora ejusdem sophismata perlustrabimus, catholicorum theologorum selectas sententias responsionesque adjungentes.

[145] II. — *Argumenta ex auctoritate utrinque petita, quæ potiora sunt, examini subjiciuntur.*

1. Quod ad argumenta spectat ex auctoritate petita, urget in primis Photius c. 2, verba Christi Joan. xv, 26 : Ὁ πατὴρ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, quasi inde Filius a Spiritu sancti spiratione activa excluderetur eaque uni Patri vindicaretur Merito cum Petro Mediolanensi (*De proc. Spirit. sanct.* c. 6, *Græc. orthod.* Romæ 1652, t. I, p. 384, 385) Leo Allatius (c. Hotting. p. 296. Cf. *Enchir. De proc. Spirit. sanct.* Romæ 1658, cap. γ', p. 15) criminantur schismatici Latinos quod verbis Christi addant *ex Filio*, nec erubescunt ipsi addere *ex solo*. Utraque additio est; si est culpanda, quare non in utroque? Catholici theologi respondent propositionem Joan. xv, 26 expressam esse affirmantem, non excludentem, ac præterea implicite Filium hic commemorari, tum ex verbis cum his intime connexis, tum ex certis theologicis principiis; nec sine causa, imo pro more Scripturarum peculiariter Patri tribui spirationem; neque demum obfuturum fuisse Latinis, si dictum esset: Qui ex solo Patre procedit. Etenim *regulariter*, ut ait S. Thomas (*Summa theol.* p. 1, q. 36, a. 2 ad 1), etiam in sacra Scriptura tenendum est, quod id quod de Patre dicitur, oportet de Filio intelligi, *etiamsi dictio exclusiva addatur*, nisi solum in illis in quibus Pater et Filius secundum oppositas relationes distinguuntur. Cum enim Dominus Matth. xi, dicit: *Nemo novit Filium nisi Pater*, non excluditur, quin Filius se ipsum cognoscat. Sic igitur, cum dicitur, quod Spiritus sanctus a Patre procedit, etiamsi adderetur quod a solo Patre procedit, non excluderetur inde Filius, quia quantum ad hoc quod est esse [146] principium Spiritus sancti, non opponuntur Pater et Filius, sed solum quantum ad hoc quod hic est Pater et ille Filius. Solemne est illud Augustini (tract. 99, in Joan.): « Si ergo de Patre et de Filio procedit Spiritus sanctus, cur Filius dixit: De Patre procedit? Cur, putas, nisi quemadmodum ad eum solet referre et quod ipsius est, de quo et ipse est? Unde illud est quod ait: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me*. Si igitur intelligitur hic ejus doctrina, quam tamen dixit non suam, sed Patris: quanto magis illic intelligendus est et de ipso procedere Spiritus sanctus, ubi sic ait: *De Patre procedit*, ut non diceret: *De me non procedit*? » Uberius idem argumentum evolvunt Pe-

trus Mediolanensis (l. c., c. 7, p. 386 seq.); Hugo A
Etherianus (l. iii, c. Græc. c. 13, p. 1251, ed. cit.
apud Petav. *De Trin.* VII, 15, 2, 3, et Natal. Alex.
H. E. sæc. ix, diss. 18, assert. 1, t. XII, p. 532, ed.
Bing. 1788); Nicephorus Blemmida (orat. 1, c. 19-
21; *Gr. orth.* I, p. 26-28); Joannes Beccus pluribus
in locis (*Gr. orth.* I, p. 348 seq.; III p. 130-132, 145,
146); Georgius Metoch. (*contra Manuel. Cret.* c.
19; *ibid.* II, p. 1030-1034); Joseph. Methon. (*contra*
Marc. Ephes. Hard. *Concil.* t. IX, p. 570, 571);
Leo Allatius (*Enchirid.* c. γ', p. 15 seq.; c. xε',
p. 170, 171; *contra Hotting.* c. 48, p. 324 seq.),
aliique permulti.

2. Hinc theologi Latini illud *Filioque* verbis
Christi adjunctum minime esse additamentum pro
lubitu effectum, contrarium sensui et alienum sed
expositionem, ἐξηγησιν, σαφηνεῖαν verborum bi-
blicorum ex re ipsa et analogia Scripturarum sponte
semet offerentem summa cum concordia propu-
gnant et evincunt. Ut alia in præsentia præterea-
mus, præclare Andreas Rhodii archiepiscopus in
conc. Flor. sess. 6 (Hard. IX, p. 72 seq.), ex
Christiana traditione, ex qua Græci non secus ac
Romana Ecclesia legitimam Bibliorum interpreta-
tionem haurire se profitentur, quamque, prout est
vel συστατική vel ἐξηγητική, ex æquo [147] vene-
randam et pro dogmatica probatione sufficientem
omnino putandam esse statuunt, ea evolvit princi-
pia, ex quibus Spiritus sancti etiam ex Filio
processio evidenter colligitur: Patrem non intelligi,
quin simul Filius intelligatur; Trinitatem catenæ

A comparari, in qua attractio uno extremo annulo et
alter extremus attrahatur; una persona intellecta
reliquas simul comprehendit (34); omnia Filium
cum Patre habere communia, una paternitate
excepta (35); omnia in Trinitate esse [148] unum,
ubi oppositæ non intrant relationes (36). « Omne
quod non separat Patrem et Filium; » — ita Grego-
rius Cpl. ad imper. Trapezunt. c. 6 (G. O., I, 429),
— « Patri et Filio commune est: spirare vero non
separat Patrem et Filium: est ergo utrique com-
mune (37). » Præterea, ut præfatus præsul sess.
7 Flor. (Hard. l. c., p. 93) ostendit, eandem rela-
tionem, quam habet Filius ad Patrem, habet Spi-
ritus ad Filium (38); unde sicut Pater est ἀρχὴ Filii,
ita Filius est ἀρχὴ Spiritus sancti. Quare Hugo
B Etherianus (l. II, c. 17, p. 1232 e): « In quantis-
cunque quidem Pater neque cum Filio neque cum
Spiritu habere intelligitur commune, solus intelli-
gitur Pater, velut cum dicitur ingenuitus, absque
causa et sine principio. In quantiscunque vero cum
utroque aut cum altero tantum habere intelligitur
commune, *quantquam solus nominetur, solus tamen*
non intelligitur. At vero Spiritum habet cum Filio
communem Pater; quare cum dicitur: a Patre pro-
cedit, et a Filio procedere debet *subintelligi.* » Quod si
vero [149] queratur, quid prohibuerit Christum,
quominus addiderit: *et a me procedit*, queri primo
eodem jure potest, cur non dixerit: *Ex solo Patre pro-*
cedit (39); secundo responderet, solemne fuisse Do-
mino, sua omnia referre ad Patrem ut ad principium
C sine principio, ex quo erant omnia sua (40); deinde

(34) Jam Dionysius Alex. lib. II *Apol.* ad Dionys.
Rom. apud Athanas. *De sent. Dionys.* n. 17, p. 254,
ed. Maur. (Routh, *Reliqu. sacræ* III, p. 198, 199)
dixerat: Πατέρα εἶπον, καὶ πρὶν ἐπαγαγῶ τὸν Υἱόν,
ἐστήμανα καὶ τοῦτον ἐν τῷ Πατρὶ... ἅγιον Πνεῦμα
προσέθηκα, ἀλλ' ἅμα καὶ πόθεν καὶ διὰ τίνος ἦεν,
ἐφήρμοσα. Luculentissime Basilus Magn. *De differ-*
entiæ et hypost. ad Gregorium fratrem scribit:
« Οὗ τὸ Πνεῦμα νοήσας αὐτό τε ἐφ' ἑαυτοῦ ἐνόησε,
καὶ τὸν οὐ ἐστὶ Πνεῦμα, καὶ τὸν Υἱὸν τῇ διαβολῇ
συμπεριδέξαστο· ὁ δὲ τοῦτον λαβὼν, τοῦ Υἱοῦ
τὸ Πνεῦμα οὐκ ἀπέμειρεν· ἀλλ' ἀκολουθῶς μὲν κατὰ
τὴν τάξιν, συνημμένως δὲ κατὰ τὴν φύσιν τῶν
τρίων κατὰ ταῦτα συγκεκραμένων ἐν ἑαυτῷ τὴν
πίστιν ἀνετυπώσατο. Καὶ ὁ τὸ Πνεῦμα μόνον εἰπὼν
συμπεριλαβεῖ τῇ ὁμολογίᾳ καὶ τὸν οὐ ἐστὶ Πνεῦμα·
καὶ ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ
Θεοῦ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος... ὥσπερ ἐξ ἀλύσεως
ὁ τοῦ ἐνὸς ἄκρου ἀφάμενος καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον
συνεσπασάτο, οὕτως ὁ τὸ Πνεῦμα ἐκχύσας δι' αὐτοῦ
καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν συνεφελκύσατο· καὶ
τὸν Υἱὸν εἰ τις λάβῃ, ἔξει αὐτοῦ ἐκατέρωθεν, πῇ
μὲν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, πῇ δὲ τὸ ἴδιον Πνεῦμα συνε-
παρόντων... οὐ γὰρ ἐστὶν ἐπινοῆσαι τομὴν ἢ διαίρεσιν ἢ
Υἱὸν χωρὶς Πατρὸς νοηθῆναι ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ
διασυνθῆναι. Quo Basilii textu ntebantur jam diu
antea Niceph. Blemmida et Joan. Beccus (G. O., I,
46, 122, II, 345 seq. 556 seq.). Unde Andreas:
Οὕτως ἔχουσιν τὰ θεῖα πρόσωπα πρὸς ἀλλήλα, ὥστε
νοεῖσθαι καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα νοουμένου τούτου
ἐνὸς (l. c., p. 75). Cf. et Manuel. Calceam, l. I,
c. Græc. (*Bibl. PP. max.* Lugd. t. XXVI, p. 384).

(35) Basil. *Serm. de fide*: « Ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ,
ἔχει καὶ ὁ Υἱὸς σωζόμενος ὅτι ὁ Υἱὸς οὐκ ἐστὶ Πα-
τήρ· πάντα ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὅσα καὶ ὁ Πατήρ διὰ τοῦ
εἶναι μόνον Πατήρ. Athan. orat. 3 contra Arian. Τὰ

αὐτὰ λέγεται περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅσα λέγεται καὶ περὶ
τοῦ Πατρὸς χωρὶς τοῦ λέγεσθαι Πατήρ. Cf. Chrys.
hom. 38, in Joan. et multa alia testimonia apud
Beccum epigr. 10. (G. O. II, 615 seq.) et L. Allat.
(in *Vind. syn. Ephes.* c. 20, 37, 38, p. 81, 179-
191; *Enchirid.* cap. 8).

(36) Cf. Manuel. Calceam. l. III, p. 427, ed. cit.

(37) Πάν τὸ μὴ διακρίνον τὸν Πατέρα καὶ τὸν
Υἱόν, κοινὸν ἐστὶ Πατρί καὶ Υἱῷ· τὸ προβάλλειν οὐδὲ
οὐ διακρίνει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν· τὸ προ-
βάλλειν ἄρα κοινὸν Πατρί καὶ Υἱῷ. Hinc conc.
Flor. in decreto unionis (Hard. IX, 421): « Ἐπεὶ
πάντα ὅσα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς αὐτὸς ὁ Πατήρ τῷ
μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ ἐν τῷ γεννᾶν δέδωκε, πλὴν
τοῦ εἶναι Πατέρα, τοῦτ' αὐτὸ, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, αὐτὸς ὁ Υἱὸς
παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀϊδίως ἔχει, ἀφ' οὗ ἀϊδίως καὶ
D γεγέννηται.

(38) Basil. *De Spirit. sancto*, c. 17, n. 43: « Ὡς τοί-
νυν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτως πρὸς τὸν
Υἱὸν τὸ Πνεῦμα. Athanas. ep. 1, ad Serap. « Ὅν
τρόπον ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα τῇ φύσει καὶ
τῇ τάξει, οὕτως ἔχει τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν.
Epist. 4: Τὸ Πν. τὸ ἅγιον τὴν αὐτὴν ἔχον
ἐνότητα πρὸς τὸν Υἱόν, ἣν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν
Πατέρα. Hæc cum aliis textibus adducit Joan.
Beccus epigr. 4 (G. O. II, 551-553). Cf. Niceph.
Blem. orat. 2, c. 14. (*Ibid.* I, 58, 59), Andreas
Rhod. (Hard. l. c. p. 93), Allat. (*Vind. syn. Ephes.*
c. 41, p. 198 seq.)

(39) Beccus, *De una Eccl.* c. 69 (G. O. I, 222):
Τὶ ἐκώλυεν εἰπεῖν τὸν Χριστόν· ὁ παρὰ μόνου τοῦ
Πατρὸς ἐκπορεύεται;

(40) Beccus in Camateri, *Animadv.* c. 4 (G. O. II,
p. 298): « Ἦν (φωνήν) ὁ Κύριος ἐφ' ἅπαντα τὰ αὐ-
τοῦ εἰς τὸν Πατέρα ὡς εἰς ἀναρχὸν ἀναφέρων αἰτίαν.

ostenditur verba illa, ὃν ἐγὼ πέμφω παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας (41), sufficienter declarare, non abesse Filium a Spiritu sancti spiratione. Sed præ cæteris notandum est, theologorum illud argumentum, quo ex missione Spiritus per Filium, illius ab eodem processio comprobatur.

3. Jam ipsius Photii ævo Ratramnus Corbeiensis (l. 1, c. 1, p. 229, ed. Migne) ita arguebat : « Legitis : qui a Patre procedit, et audire non vultis dicentem Filium : *Quem ego mittam vobis a Patre*. Dicite quemadmodum mittatur a Filio; hoc namque dicere Filium non negatis, si tamen Evangelium legis aut Evangelio si creditis. Aut ergo missionem hanc confitemini *processionem*, aut, quod est impium, *obsequium*, et eritis, quod absit, cum Ario, qui minorem dogmate perverso Spiritum sanctum assererat Filio... Igitur cum dicat Filius, misurum se esse Spiritum veritatis qui [150] a Patre procedit, profecto fatetur quod a se dicat eum procedere, dum confirmat eum se mittere. Fortassis questionem facit, quod non simpliciter dixerit Saluator : *Quem ego mittam vobis*, sed addiderit : *A Patre*. Hoc Ariani movere primi, gradum facere volentes in Divinitate. Sed Evangelii veritas consubstantialitatem totius Trinitatis ostendit unitatem. Procedit Spiritus sanctus a Patre, quia de illius substantia manat. Mittit quoque Filius Spiritum veritatis a Patre, quia Spiritus sanctus ut a Filio procedat, ipse natus est ex Patre, et sicut accepit de Patre Filium nascendo substantiam, sic itidem accepit a Patre, ut Spiritum veritatis mitteret a se procedendo. Alioquin cum dicit : Qui a Patre procedit, non negat a se procedere, quoniam *missio Filii processio est Spiritus sancti*; ut mittat Spiritum veritatis non tanquam minorem, jubendo ipse major existendo, sed missionis verbo monstratur, quia sicut procedit Spiritus veritatis a Patre, sic etiam procedit a Filio. » — Consona tradit Beccus (in Camateri *Animadv.* c. 4. G. O. II, 297, 298) : « Quod enim (Sp. sanct.) a Patre et Filio mittitur, cum a neutro ad modum servi (διακονικῶς), prorsus naturaliter veluti ei essentia utriusque existit. » Et Georgius Trapezuntius (*De una cath. Eccl.* c. 3, G. O. I, 540, 541) : « Inde procedit Spiritus sanctus unde et mittitur; ex Patre igitur et Filio procedit. Nam qui temporarias in Deo et divinis personis

(41) Georgius Trapezunt. *De una cath. Eccl.* c. 3 (G. O. I, 540) illud urget, Spiritum hic dici Spiritum Veritatis, Veritatem vero esse Filium (Joan. XIV, 6), jamque id a Cyrillo Alex. ad rem præsentem egregie referri, dum scribit : Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται· καὶ ἐστὶ Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ προεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀπέλει καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. (Cyrilli ep. ad Nestor. apud Beccum, epigr. 1; G. O. II, 525). Cf. Ratramn. Corbei. l. 1, p. 250, ed. Migne, Constant. Meliten. orat. 1, c. 13 (G. O. II, 666); Manuel Chrysob. *De proc. Spirit. sancti* c. 5 (Ib. p. 1086).

(42) Πέμπεται παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· ἐκείθεν δὲ ἐκπορεύεται, ὅθεν καὶ πέμπεται· ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἅρα ἐκπορεύεται· οἱ γὰρ χρονικὰς ἐπὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων ὑποστάσεων πλάττοντες προδίδου;

A progressionem conflungunt, insaniunt... Indicantur rebus temporariis sempiterna. Namque mittens in illud quod mittitur, *dignitatem* quamdam prorsus obtinet; at in sancta Trinitate non est fas nobis intelligere unius personæ in aliam dignitatem, nisi eam tantum quæ oritur ex origine. Ideo neque a Filio Patrem, neque a Spiritu Filium (nisi secundum humanitatem) mitti tradunt divina Eloquia (42). Révera [151] cum missiones in divinis non sint secundum imperium, neque secundum consilium, sed secundum originem intelligendæ, theologi exinde colligunt divinam personam, quæ mittitur ab alia, ab ea certe habere originem, et cum a Filio sanctus Spiritus nobis communicari ac mitti dicatur (Joan. xv, 26; xvi, 7; xx, 22). inde deducunt hujus ab illo processionem. Hinc Augustinus (*De Trin.* iv, 20), quem etiam adducit Aeneas Parisiensis (c. Græc. c. 40; Migne, *Patrol.* t. CXXI, p. 708) : « Pater, inquit, cum ex tempore a quoquam cognoscitur, non dicitur missus. Non enim habet de quo sit aut ex quo procedat; » et Hugo Rothomagensis (*Contra hæret.* l. 1, c. 2 *Bibl. PP. maz.* Lugd. t. XXII, p. 1341) : « Pater a nullo est; sic nec missus est; quia vero ex Patre est Filius et ex utroque Spiritus, bene uterque mitti potuit, a quo existit. » Sagaciter quoque hoc argumento utitur Hugo Ethe-rianus (l. c., l. 1, c. 10, 14, p. 1204, 1208)

4. Sed reticendum hic non est, quid ad enervandum hoc argumentum alibi Photius statuatur. Contendit enim (*Amphiloch.* q. 188, ed. Mai *Vett. Ser. nova Collect.* I, II, p. 180), quamlibet trium personarum ab alia mitti, imo ipsum Patrem a Filio et Spiritu sancto missum dici Isaia XLVIII, 16, verbis illis : *Et nunc Dominus (Deus) misit me et Spiritus ejus*. Quod rursum in alia questione tangit (Galland. *Bibl. PP.* XIII, 742, 743) de Joan. XIV, 10, agens, ubi Chrysostomus [152] inducit ex allatis prophetæ verbis concludentem : Ὡς ὁ Πατὴρ ἐλθὼν ἀποστελλόμενος παρὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Υἱοῦ. Respicit certe ad homiliam de Spiritu sancto, ejus partem in *Bibliotheca*, cod. 277, p. 842, ed. vet. recitaverat. Sed in primis Isaia verba, quæ sæpe cum aliis c. LXI, 1, conjunguntur (de quibus aliter statuit Photius, ut infra videre est), rem non probant. Ut de recentioribus taceamus, qui ea ascribunt ipsi prophetæ (43), a Patribus communiter tri-

ληροῦσιν... Δηλοῦται δὲ ὁμοῦ διὰ τῶν χρονικῶν τὰ αἰώνια· τὸ γὰρ πέμπων πρὸς τὸ πεμπόμενον ἀξίωμα ἔχει πάντως ὁποιοῦν· ἐν δὲ τῇ ἀγίᾳ καὶ προσκυνητῇ Τριάδι οὐδὲν ἀξίωμα ὑποστάσεως πρὸς ὑπόστασιν θεμιτὸν νοεῖν, εἰ μὴ μόνον τὸ ἐξ οὗ· διὰ τοῦτο οὐτὰ παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν Πατέρα, οὐτὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν, εἰ μὴ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἀπεστάλθαι ποτὲ λέγουσιν αἱ Γραφαί. Præclare de his quoque disputat Georg. Metoch. *Contra Manuel. Cretens.* c. 9. (G. O. II, 990 seq.) Missionem ἀξίωμα mittentis ostendi docet inter alios Greg. Naz. orat. 37 p. 596, 608, ed. Bill.

(43) Cornel. a Lapide in h. l. : « Sunt verba non Cyrr. sed Isaia, qui missus est tanquam propheta et præco a Deo et Spiritu Dei ad hæc vaticinandum. » Cf. Knobel in h. l. Isa., p. 356.

buuntur Filio, et quidem spectato ut est homo (44), nec dissidet hominiae illius auctor, ut Petavius (*De Trin.* l. viii, c. 1, § 14) ostendit, licet loquentem personam Creatorem cœli et terræ appellaverit. Hinc et posteriores schismatis patroni non ex persona Patris, sed ex Filii persona verba illa prolata volunt; sed non tanquam hominis, verum tanquam Dei (45). Sed non opus est his diutius immorari; dabimus D. Thomæ disputationem rei illustrandæ universim opportunam. Postquam (*Summa*, I, q. 45, a. 8) [153] tria protulit argumenta, quæ probare videntur, divinam personam mitti non posse nisi ab ea a qua æternaliter procedit, hisque opposuit, quod Isaïæ xlviii, 16, Filius dicatur missus a Spiritu sancto, hæc docet: « Respondeo dicendum, quod circa hoc inveniuntur aliqui diversimode locuti esse. Secundum quosdam enim persona divina non mittitur, nisi ab eo, a quo est æternaliter; et secundum hoc, cum dicitur Filius Dei missus a Spiritu sancto, referendum est hoc ad humanam naturam, secundum quam missus est ad prædicandum a Spiritu sancto. Augustinus autem dicit (*De Trin.* II, 5), quod Filius mittitur et a se et a Spiritu sancto, et Spiritus sanctus etiam mittitur et a se et a Filio, ut sic mitti in divinis non conveniat cuilibet personæ, sed solum personæ ab alio existenti, *mittere* autem conveniat cuilibet personæ. Utrumque autem habet aliquo modo veritatem, quia cum dicitur aliqua persona mitti, designatur et ipsa persona ab alio existens, et effectus visibilis aut invisibilis, secundum quem missio divinæ personæ attenditur. Si igitur *mittens* designetur ut *principium personæ quæ mittitur*, sic non quælibet persona mittit, sed solum illa cui convenit esse principium alicujus personæ. Et sic mittitur Filius tantum a Patre, Spiritus sanctus autem a Patre et Filio. Si vero persona mittens intelligatur esse *principium effectus* secundum quem attenditur missio, sic *tota Trinitas* mittit personam missam. » Cum his connectenda sunt, quæ Thomas (I. c., a. 2) respondet ad illud argumentum: « Missio processione importat; sed processio divinarum personarum est æterna; ergo et missio. » Ait enim: « Ad tertium

A dicendum, quod missio non solum importat processionem a principio, sed determinat processionis terminum temporalem. Unde missio solum est temporalis, vel missio includit processionem æternam et aliquid addit, scil. temporalem effectum. Habitudo enim divinæ personæ ad suum principium non est nisi ab æterno. Unde *gemina* dicitur *processio*, æterna scil. [154] et temporalis, non propter hoc, quod habitudo ad principium geminetur; sed geminatio est ex parte termini temporalis et principii æterni. » Duplicem secernit Thomas in missione habitudinem: I) habitudinem missi *ad mittentem*; II) *ad terminum, ad quem mittitur*. (Ibid. a. 1.) Quilibet porro missus habitudinem habet ad eum a quo, et habitudinem ad eum ad quem mittitur. Prior *σχέσις* potest esse triplex: « vel secundum imperium, sicut dominus mittit servum; vel secundum consilium, ut si consiliarius mittere dicatur regem ad debellandum; vel secundum originem, ut si dicatur, quod flos emittatur ab arbore. » Jam vero in divinis neque secundum imperium, neque secundum consilium missio locum habere potest; relinquitur solum missio secundum originem. Unde licet spectato termino *ad quem* et effectu missionis tota Trinitas dicatur mittere: tamen *relatio missi ad mittentem* ab origine dependet, et ea omnia argumenta immota persistunt, quibus ex missione processio Spiritus sancti a Filio confirmatur.

C 5. Eo vel magis, quod et Græci Patres ex missione qua Filius mittit Spiritum, hunc ex illo esse inferunt (46), et missio hæc ut propria et personalis cum effectibus personis duntaxat convenientibus ubique fere describitur, cum æterna processione communiter conjungitur, adeo ut et hinc in ea prorsus fundata appareat. « Si Filius, » ait Hugo Etherianus (lib. III, c. 13, p. 1249), « mittens et missus, causa et ex causa est, nihil inopinabile sequatur, quod Spiritum emittit sicut mittit. Nam si homo secundum naturam et ex propria voluntate corpulentum suum spiritum respirat et inspirat: multo magis Dei Filius Spiritum suum mittit et [155] emittit æqualiter Patri, perfecte ac eodem modo ipsum complectens absque diminutione (47).

(44) Vide Basil. I. III, *C. Eunom.*, ad quem provocat Beccus (*G. O.* II, 638); Ambros. *De Spirit. sanct.* I. III, c. 1; Athan. orat. 1 c. Arian., cujus doctrinæ innititur Georg. Metochita, *Contra Manuel Cret.* (c. 3; *G. O.* II, 966-970) ostendens Christum ut Deum minime a Spiritu missum dici. Omnium loco audiat Anselmus, *De process. Spirit. sanct.* « Si autem dicunt, quia Spiritus sanctus mittit etiam Filium, sicut idem ipse dicit per prophetam: *Et nunc Dominus*, etc., hoc secundum hominem, quem gerebat, intelligendum est, quia Patris et Spiritus sancti una voluntate et dispositione mundum redempturus mundo apparuit. » In his quæ Hugo Etherianus (I. I, c. 18, p. 12. 15 e.) hac de re habet, lectio corrupta videtur; neque tamen ex sua sententia ipse loquitur, ut incisum illud patefacit: « ut quidam autumant. »

(45) Ita inter alios Theophanes Procopowicz, *Tract. de proc. Spirit. sancti*, Gothæ 1772, c. 6, §§ 133, 134, p. 167 seq. Eodem textu Chrysostomo

D ascripto Andronicus Camaterus, c. 11 (*G. O.* II, 316, 317); et Marcus Ephesius (*Sylog.* cap. 10; cod. Mon. 27, f. 200, 201) pro re sua utuntur.

(46) Id. ex Chrys. hom. 39 in Joan. ostendit Bes-sarion ep. ad Alex. Lascar. c. 7. (*Hard. Conc.* IX, p. 1066); idem ostendit Athan. textus c. Arian. I, n. 5, quem Jo. Plusiad. pro conc. Flor. Apol. (*G. O.* I, 628, 629) aliique multi exhibent, de quo infra ad cap. 41 Photii agetur.

(47) Hæc comparatio et Patribus faminaris est. Ex Græcis audiat Cyrillus *Expos. in Joan.* XIV, 16, quem citant Beccus (orat. de un. c. 28, epigr. 1 et 4, *G. O.* I, 140; II, 529, 530, 560). Greg. Cpl. (ad imp. Trapez. c. 20; ib. I, 466, 467) et Andreas Rhod. sess. 6 Flor. (*Hard. I. c.* p. 72. 73): τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν κοινωνῶς ὁμοῦδως ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, ἔχει τὸ Πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὅσον νοοῖτο καὶ ὁ Πατὴρ... ὡς περ ἡμῶν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν αὐτῷ Πνεῦμα συνέχει καὶ ἐκ τῶν ἐνδοξάτων σπλάγχων εἰς τὸ ἔξω

Ex quo patet iterum, quod Filius Spiritus sancti A Patribus plane contrariam. Atqui res exploratissima est, sexcenta in Græcorum Patrum scriptis reperiri testimonia (48), quibus processio Spiritus sancti etiam ex Filio stabilitur. Ejusmodi testimonia plurima, etsi non omnia, tamen quoad majorem partem genuinam ex Athanasio, Gregorio Nazianzeno et Didymo Ratrianus (l. II, c. 3, 5; l. III, c. 6), ex Athanasio, Cyrillo, Didymo, Proclo Aeneas Parisiensis (lib. Adv. Græc. c. 1-19, 29-34, 75), ipsius Photii temporibus collegerunt; multo locupletiora deinde posteriores theologi in medium protulere. Incredibile est Photium non novisse nec legisse eos Patrum suorum textus, in quibus Spiritus sanctus modo διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς (49), [157] modo παρὰ vel ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ (50), modo παρ' ἀμφοτέρων (51) dicitur προέρχεται, εἶναι, προϊέναι, ἐκλάμπειν, ἐκπορεύεσθαι, etc. (52), in quibus variis sub imaginibus (53) [158] Spiritus sancti

6. Latini ergo tum ex Bibliis tum ex ecclesiastica traditione, quæ, ut scite monet Nicephorus Blemmida (orat. 1, De proc. Spirit. sancti, c. 3; G. O. I, p. 2, 3), per se deberet sufficere, illud acutum et inevitabile telum repellunt. Verum ex traditione pugnat et Photius, atque cap. 5 magno verborum [156] strepitu adversariorum doctrinam exagitat ut novam, inauditam, synodis et

προχέει· διὰ γὰρ τοι τοῦτο καὶ σωματικῶς ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς, δεικνύς ὅτι καθάπερ ἐκ στόματος τοῦ ἀνθρωπίνου πρόεισι τὸ Πνεῦμα σωματικῶς, οὕτω καὶ ἐκ τῆς θείας οὐσίας θεοπροπῶς προχέεται τὸ ἐξ αὐτῆς. Ex Latinis audiat Augustinus pariter de Joan. xx, 22 agens De Trin. IV, 20: « Neque enim flatus ille corporeus... substantia Spiritus S. fuit, sed demonstratio per congruam significationem, non tantum a Patre, sed et a Filio procedere Spiritum sanctum. » Et rursum contra Maxim. III, 14: « Si non procederet et de ipso, non diceret discipulis: Accipite Spiritum sanctum eumque insufflando daret, ut a se quoque procedere significaret, aperte ostenderet flando, quod inspirando dabat occulte. » Priorem Augustini textum Græce citat Gregorius Cpl. (l. c. c. 20, p. 467), alterum illustrat Ratrianus (l. III, c. 4, p. 291, ed. Migne). Cf. et Anselm. Havberg. ep. Dialog. lib. II, c. 15. (Spicileg. D'Achery, t. I, p. 181, 182, ed. Paris. 1725).

(48) J. G. Walch. *Histor. controvers. de proc. Spirit. sancti*, lenæ, 1751, cap. 4, p. 3: « Antiquiores Christianorum Græcorum doctores processionem Spiritus sancti non solum a Patre, verum etiam a Filio, credidisse, quæ in illorum scriptis habentur testimonia haud obscure comprobant. Equidem minus negandum est eos non semper distincte satis ac perspicue de hac re exposuisse, cum illa nondum in disputationem vocata esset; exstant tamen effata, ex quibus non sine causa colligitur, quod Spiritum sanctum pariter ac a Patre procedere a Filio professi sint. » Quod deinde pluribus Athanasii, Epiphani, Gregorii Nysseni, Cyrilli aliorumque dictis probat. Etiam Montacutius ad Photii epist. 2, p. 62-64 quædam hujus generis dicta protulit. In his colligendis, exponendis ac vindicandis egregie laborarunt: Jo. Beccus in Epigraphis G. O. II, p. 522-641; Bessarion (apud Arcud. opusc. theol. aurea. Romæ 1630 et 1670, p. 98 seq.), Petavius (De Trin. l. VII, c. 3 seq.), Steph. De Altimura s.; Le Quien (Panoplia c. schisma Græcor. p. 259 seq.), Card. Maius (Spicil. Rom. Præf. t. VI Nova PP. Biblioth. I, p. 47 seq.) et Pitzipios (L'eglise orientale, t. I, chap. 41, § 2, Rome 1855).

(49) Basil. De Spirit. sancto ad Amphil.: Πῶς οὐ χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα, λόγος Θεοῦ καὶ Πνεῦμα; ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ; (G. O. II, 665.) ib. c. 18, n. 47: « Ἡ βασιλικὴ ἀγαθότης καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἁγιασμός καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ μονογενοῦς ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διήκει. Cf. ep. 52, n. 4. — Greg. Naz. Carm. ed. Bill. II, p. 68: Εἰς Θεὸς ἐκ γενεᾶς δι' Υἱὸς εἰς μέγα Πνεῦμα Ἰσταμένης θεότητος ἐνὶ τελείᾳ τελείης (G. O. II, 418, 535). Cyrill. l. II, ad Herm.: « Ἅγιον δὲ Πνεῦμα προστειρεῖς

τὸ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχέμενον φυσικῶς καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τοῦ στόματος διαπνοῆς τῇ ἰδίᾳ ἡμῖν ὑποσημαίνον ὑπαρξίν. (G. O. II, 536, 672). Cf. Cyrill. in Joan. xv, 27; Adv. Nest. IV, 3; Trin. dial. 2, t. V, p. 423. Illud satis notum, formula illa διὰ τοῦ Υἱοῦ hac in re jam Origenem uti, et ex Latinis Tertullianum, C. Præf. c. 4. (50) Cyrill. in Joel: Εἰ μὲν γὰρ ἐστὶ Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός· γηγένηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα ἐστὶ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἀπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Hoc testimonio utuntur Hugo Ether. l. III, c. 21, p. 1259; Beccus, orat. 1, De unit. Eccl. c. 28; et epigr. 4 (G. O. I, 138; II, 525), Bessarion (Orat. dogm. c. 7; Hard. IX, 357), Jos. Methon. Apol. (ibid. p. 571), Leo Allatius (Enchir. c. 12, p. 157, ed. Vind. syn. Eph. c. 40, p. 193; c. 57, p. 572) aliique. Item Cyrillus expos. anathem. 12: « Ἀνθρώπος γεγενῶς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀπομεμένης καὶ οὕτω Θεός, πάντα ὑπάρχων ὅσα καὶ ὁ Πατὴρ διότι μόνον τοῦ εἶναι Πατέρα, καὶ ἴδιον ἔχων τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐργάζετο τὰς θεοσημείας. Cf. Allat. Vind. syn. Eph. p. 79, 80, 371 seq. Theol. lib. II: Πρόεισι δὲ (τὸ Πν.) καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· πρόδηλόν ἐστι ὅτι τῆς θείας ἐστὶν οὐσίας. Cf. Niceph. Blem. G. O. I, 13; Beccus, ibid. II, 526; Allat. op. cit. c. 42, p. 208.

(51) Epiphani. hæc. 74, n. 7: Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα παρ' ἀμφοτέρων, Πνεῦμα ἐκ Πνεύματος· Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός. Eadem expressio in Ancorato (n. 8, 9, 69-71, 77) sæpius occurrit. Cyrill. ep. ad Pallad. Τρεπτόν δὲ οὗτοι ποιοῦν τὸ Πν. ἡ εἰς πρὸς τὸ ῥέπεισθαι νοεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θεῖαν ἀναδραμεῖται φύσιν· Δε εἰς πρὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴ καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἥως ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προεργόμενον Πνεῦμα. Quo testimonio utuntur Hugo Etherianus, l. III, c. 21, p. 1259; Nicephor. Blemmida, orat. 1, c. 5. (G. O. I, p. 4-6), J. Beccus (Epigr. 4, G. O. II, 526, 545), Allatius (Enchirid. c. 12, Vind. syn. Ephes. p. 209).

(52) Æquipollere has et similes formulas late demonstrant Niceph. Blem. (l. c. c. 8 seq. G. O. I, p. 8-21), Beccus (G. O. I, 98 seq. 148), Constantin. Meliteniote (orat. I, c. 18; G. O. II, 675 seq.), Georg. Trapezunt. (ad Joan. Cubocles. lib. I, 478 seq.), Leo Allatius (Contra Hotting. p. 325 seq. Enchir. c. 7, p. 157, seq. c. 12, p. 157 seq.), Petavius (De Trin. l. VIII, c. 4).

(53) De his vide Petav. (l. c. c. 5, n. 6 seq. et c. 6), Allat. (Ench. c. 7 et 15). Ut pauca quedam commemoremus, huc illud spectat, quod Gregorius Naz. Patrem ἐφθαλμόν, Filium πηγὴν, Spiritum

processio Patri et Filio perspicue asseritur. Imo iisdem plane verbis utuntur Patres ad exprimendam existentiam Filii ex Patre, quibus Spiritum ex Filio existentiam habere declarant (54); quod si in enarranda processione Spiritus ex Filio diversis interdum utuntur formulis ab iis quæ relate ad Patrem adhibentur, id ideo fit, quia non solum personarum discrimen expressum, verum etiam Patris prærogativam servatam volunt, qua est ἀρχὴ προπατοῦ, unde Filius communicatam habet, uti essentiam, ita et virtutem spiratricem. Neque etiam præpositiones ἐκ et διὰ hac in re eorum usu essentialiter differunt (55); imo [159] phrases διὰ τοῦ Υἱοῦ παρῆναι, Πνεῦμα Υἱοῦ εἶναι, διὰ τοῦ Υἱοῦ vel ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀπορρέειν, omnino æquipollent, ut late post alios cardinalis Bessarion in B

dogmatica oratione c. 6 comprobavit (Hard. IX. 356 seq. 348 seq.). Neque prudens quisquam hodie affirmare audebit vel Macedonianos, vel Latinos Græcorum Patrum codices, quotquot ejusmodi quid continent (non secunda interpolatoris, sed prima omnino manu, absque ulla fraudis suspitione id præ se ferentes), quorum codicum plures exstant adhuc Photii ævo paulo antiquiores, in suum favorem corripuisse; quam accusationem (quod ad Græcos libros attinet) nonnisi multis post schisma exortum sæculis, ex angustiis in quas in Flor. potissimum concilio Græci theologi redacti sunt, protensam pronum jam fuit catholicis confutare (56); quinimo ejusmodi convicium in auctores ipsos, falsatoriæ artis peritissimos, [160] retorquere jure suo poterunt (57). Jam vero Photius, qui Græcorum Pa-

sanctum vocat πατὴρ. Chrysostomus vero in psal. xciii Patrem πατὴρ. Filium πατρίων, Spiritum ζῶν ὁδωρ (G. O. II, 302); item Naz. Patrem dicit ἡλὼν, Filium ἀκτίνα, Spiritum φῶς, dum Cyrillus tres personas πρὸς φλόγα, φῶς nominat, et alibi Filium ἀνθος, Spiritum ὁσμὴν. (G. O. II, 608.) Ejusmodi trium personarum nomina rursus sunt ῥέζα, κλάδος, καρπός (cf. Niceph. Blem. G. O. I, p. 18-20. Hug. Ether. I. I, c. 4, p. 1201); insuper Filius dicitur manus, Sp. sanct. digitus (Niceph. Blem. I. c. p. 17, 18). Sed nihil illustrius ea descriptione, quam Gregor. Nyssen. Serm. de Spirit. sanct. adv. Ar. et Sabell. s. Maced. profert (Mai. Nova Bibl. PP. I, p. 20; Niceph. Blem. I. c. p. 56; Beccus, epigr. I, G. O. II, 337; Georg. Metoch. ib. p. 935 seq.), dum illos, qui statuebant, τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τὰς εἰς esse signum imminutionis alicujus aut imminutionis secundum naturam, aggreditur.

(54) Id demonstrant Beccus (G. O. I, 98, 148; II, 539 seq. 627 seq. epigr. 13), Niceph. Blem. (ib. I, p. 8 — 21), Constantin. Meliteniota (ib. II, 675 seq.), Georg. Metochita (ib. 925 seq.), Georg. Trapezunt. ad J. Cubocl. (ib. I, 478 seq.), Allatius (c. Hotting. p. 325 seq. Vind. syn. Eph. c. 48, 59, p. 239 seq. 382 seq. Enchir. c. ζ' et ια'), Petav. de Trin. vii, 4.

(55) Id Basiliius de Spirit. sanct. c. 5 ex professo propugnat et probat; idque pro hac re uberius exponunt J. Beccus, De una Eccl. c. 20 seq. 24; orat. 2, de injusta depos. c. 15; I. I, ad Theod. Sugd. c. 9 (G. O. I, 115, 123 seq. II, 60 seq. 110 seq.); Georg. Metoch. C. Maxim. Plan. (G. O. II, 944 seq.); Georg. Trapezunt. De una Eccl. c. 2; De proc. Spirit. sanct. ad J. Cubocl. c. 2 (ib. I, 538 seq. 471 seq. 495 seq.); Gregor. Cpl. ad imp. Trapez. c. 5 (ib. 426 seq. 461); Gregorius Protosyncellus Apol. c. Marc. Ephes. (Hard. Conc. IX, p. 625-626); Joseph. Methon. (ib. p. 586); Bessarion (Orat. dogm. c. 5, ib. p. 352 seq.); Hieron. Donati (De process. Spirit. sanct. ad Leonem X, lib. III, c. 9); Leo Allatius (Enchir. cap. xj. p. 707 seq. Vindic. syn. Eph. c. 59, p. 582 seq.); Petav. de Trin. I, vii, c. 17, n. 2 seq. — Schismatice interdum concedebant esse Spiritum διὰ τοῦ Υἱοῦ sed id dicere processionem et æquivalere τῷ ἐκ τοῦ Υἱοῦ inficiabantur. Hinc Hugo Etherianus I. II, c. 9, p. 1222): « At vero Latinus ei quidem qui asserit Spiritum existentiam habere ex Filio ut ex Patre, consentit; dicentem autem: Ex Patre per Filium, et non subintelligentem ex Filio, aspernatur. » Cf. cum his quæ Florentiæ disputata sunt (apud Hard. IX, p. 377 seq.).

(56) Vide Niceph. Blem. orat. I, c. 4 (G. O. I, p. 3, 4), Bessarionem, Gregorium Scholarium, ac Joseph. Methonensem (apud Hard. IX, p. 315, 449, 567 seq.); Leonem Allatium, Vindic. synod. Ephes. c. 50, p. 274 seq. c. 59, p. 598 seq.

(57) Huc pertinet celeberrimus Gregorii Nysseni locus serm. de Orat. Dominica III, c. fin., editus complete ab Ang. Maio (Nova PP. Bibl. Romæ 1847, t. I, p. 52, 53), de quo doctissimus editor propria dissertatione (p. 40-51) late egit. Censuit quidem Petav. de Trin. vii, c. 3; §§ 11-13 in illis verbis: Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, quibus textus Rom. viii, 9, adjungitur, illud ἐκ fuisse posterius additum; sed interna, quibus utitur, argumenta non adeo decretoria sunt, ut externis, quæ pro illa lectione stant, quæque Petav. nondum perspecta habuit saltem omnia, refragari vel debeamus vel etiam possimus; imo facile illa ipsius argumenta solvantur. Bene Gregorius λέγεσθαι et προσμαρτυρεῖσθαι secernit; ex Patre esse Spiritum, diserte et expresse in Bibliis legitur; ex Filio vero esse, non dicitur κατὰ λέξιν, sed concluditur, deducitur ex iis quæ explicite dicuntur, præsertim ex Rom. viii, 9; ut ex aliis, ubi Spiritus vocatur Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, id etiam alii Patres deducunt, quod postea demonstrabitur. Habemus autem iudicium synodi anno 1280 a J. Becco et octo metropolitibus celebratæ (Allat. G. O. I, p. 366-374. Cf. De consens. I. III, c. 1, n. 5, p. 893-897), ubi publicis tabulis manifestatum fuit Escammatismum referendarium ex hujus operis codice antiquissimo (quem nunc Romæ exstare omnia suadent) illud ἐκ crasisse dicere ipsum postea esse confessum. Codex alter ante schisma conscriptus pariter illud ἐκ præsefert, ac recentiores potissimum sunt, qui eo carent. Locum deinde cum hac præpositione plures cordati scriptores proferunt eamque lectionem alii ex professo defendunt. Cf. Hug. Ether. (I. II, c. 19, p. 1234); Beccum, De injusta deposit. orat. 2, c. 23 in Camat. Animadu. c. 22, epigr. I, ad Theod. Sugd. I, m, 5 De un. Eccl. c. 28; De proc. Spirit. c. 1, n. 4. (G. O. II, p. 74, 333, 523, 141; I, 143, 230); Georg. Metoch. (ib. II, 944, 953, 1045); Isaiam Cyprium (ib. I, 398); Manuel. Calec. (I. II, p. 401, ed. cit.); Jos. Methon. (Hard. IX, 571); Allat. (Vind. Syn. Eph. c. 41, p. 205; Enchir. c. ζ'), deinde card. Maium I. c. et opusculum: Consultazione di Antimo patriarcha scismatico, Roma 1854, p. 47. — Accedit alius non minus illustris locus Basilii I. m C. Eunom. n. 1 seq., de quo diu disputatum fuit in conc. Flor. sess. 19-22. (Hard. IX, 220, 225 seq. 241 seq. 255 seq. 264 seq. 328 seq.). Lectionem Latinorum jam Hugo Ether. (I. III, c. 13, p. 1249) retulit ejusque adversarius Nicetas Thessalonicensis agnovit (Cf. Bessar. ep. ad Alex. Lasc. c. 1; Allat. Enchir. cap. x'). Si de vetustate codicum iudicium fiat, male Garnerius textum, qualem Photiani propugnant, recepisse dicendus est; neque attendit ad tot argumenta tum interna tum externa,

trum opera, quaecunque sibi comparare [161] poterat, nocturna diurnaque versarat manu, ea omnia astute dissimulavit, quae adversariorum causae in iis favebant, ac silentio pressit omnino, nonnulla fortasse minus diserta testimonia suum in sensum trahi posse existimans, alia clariora, ut infra quoad Latinos doctores videbimus, veluti theologica ἀκριβῆς destituta parvipendens, magnopere vero in Latinorum confidens ignorantia ac penuria virorum Graecis litteris imbutorum, minime vero ea plane ignorans. Photii in hac controversia fidem non bonam vidit et castigavit sedulus operum ejusdem scrutator, Joan. Beccus (l. iii, ad Theod. Sugd. c. 12; G. O. II, p. 147, 148).

[162] 7. Caeterum vidit acute Photius se facilius in suo placito Orientales confirmaturum, si adversariorum sententiam veluti ab ecclesiastica traditione aberrantem, quinimo ab ea prorsus condemnatam traduceret. Sed quid tandem affert ut hoc obtineat? Nil aliud habet, nisi concilii Cplani I, definitionem a subsequentibus quinque synodis rursum confirmatam, ab omnibus Patribus propugnatam, ibique illud qui ex Patre procedit sensu exclusivo exponit. Hoc Photii caput fusius refellit epistola Simonis Cplani ad Joannem Nomophylacem (apud Allatium contra Hotting. c. 18, p. 334 - 382), licet non sine apocryphorum documentorum usu, attamen in pluribus, ac praesertim in adductis Patrum testimoniis, non prorsus inaniter. Merito illud urget, nullam synodum processionem Spiritus ex Filio

A negasse, solum ea asseruisse synodos, quae contra suorum temporum haereses necessario erant statuenda, hinc uberioribus dogmatum expositiones posteriores synodos promulgasse (58), Patres in his conciliis primas partes obtinentes, ut Alexandrinum Cyrillum (59), illud dogma Latinorum aperte tradidisse; Ephesinum [163] concilium specialiter nonum Cyrilli anathematismum approbasse (p. 356), quintam et sextam synodum solemniter eos Patres atque Ecclesiae doctores proclamasse, qui processionis Spiritus sancti etiam ex Filio propugnatores existerant (p. 360); in septima synodo nemine reclamante Tarasii epistolam ad Orientales fuisse lectam et approbatam (act. 3), in qua ἐξ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ Spiritus sanctus procedere dicitur (60), eamque B nullatenus fuisse culpata (p. 368, 369). Præterea et illud maximi momenti est, quod in concertatione cum Macedonianis et Eunomianis nunquam a Patribus negatum fuit, Spiritum sanctum esse per Filium vel ex Filio, quod illi fundamenti loco ponebant; sed negatum fuit eum esse creatum, esse ex solo Filio, et non simul ex Patre; ea sane Graeci doctores argumenta protulerunt, quae prius admittunt, posterius repellunt. Ita v. gr. Basilii, l. ii, c. Eunom. interrogat: Πῶς οὖν (Eunomius) τὴν τοῦ Πνεύματος αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ μόνῃ προστίθῃς; illud duntaxat vituperat, quod Patrem excludat, et adversarium ex eo refutat, quod οὐδεμία ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ ἀποτεταγμένη ἐστὶ τοῦ Πατρὸς (61). Ac si diceret: Per te ἡ τοῦ Πνεύματος προβολή [164] est

quae Beccus, Bessarion alique in medium protulere. Fraudem in Basilii codice Græcos in ipso conc. Flor. attentasse testis est Jos. Methonensis (apud Allat. De cons. iii, 1, 5, p. 889, 892; Hard. IX, 567). De hoc Basilii textu consulendi sunt Beccus, De una Eccl. c. 27, 59; De proc. Spirit. sancti. c. 1 - 3; l. ii, c. 3 ad Theod. Sugd. et epigr. 1 (G. O. I, 135 seq. 200, 225 - 274; II, 120 seq. 525); Georg. Metoch. (ib. II, 1048 seq.); Const. Meliten. (ib. 825 seq.), Manuel Calecas (l. i, p. 595); Georg. Trapez. ad Joan. Cubocel. c. 22 (G. O. I, 516, 517); Joann. Plusiaden. pro conc. Flor. (G. O. I, 629, 650); Bessarion. (l. c. p. 171, ed. Arcud. Hard. IX, 1045 1050), Bellarmin. (de Chr. II, 25); Allat. (l. c.); Petav. (l. c. c. 3, § 14 seq.); Natal. Alex. (l. c. n. 5, p. 513 - 515, ed. cit.), Maius (l. c. p. 46 - 48). — Præterea ipsi Photio objicitur, quod Bibl. cod. 277 in homil. de incarnatione Chrysostomo ascripta, quae incipit: Ὡτως ἐπεφάνη ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, propositionem ex expunxerit (p. 848, ed. 1601), quam Beccus (G. O. I, 159; II, 315, 314, 334, 527), Manuel Calecas, Jos. Methon. (Hard. IX, 574) et editio Savilliana omnino concordanter legerunt. Verba sunt: Ἦλθεν ὁ Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς· ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα καὶ ἀνελάβετο τὸ ἡμέτερον σῶμα. Alibi, ut orat. 1, prophyl. (G. O. II, 528), legitur: Τὸ παρὰ Χριστοῦ Πνεῦμα. De hoc testimonio cf. Petavium, De Trin. VII, 3, 19. — Alia corruptionis exempla enumerat Beccus in altera oratione de sua depositione injusta, c. 25 (G. O. II, p. 75, 74) ac late de his aliisque agit Constantinus Meliteniota orat. 2, c. 20 - 28 (G. O. II, 825 - 854), c. 31 seq. (ib. p. 864 seq.).

(58) Ratramnus, l. ii, c. 2 (p. 215, 216, ed. Migne) notat, Patres concilii secundi Nicæni symbolo verba de Spiritus sancti divinitate contra Macedonianos addidisse et ecclesiis Christi exemplum de-

C disse: «Si quid secundum Scripturas sacras superaddere vellent, quod haereticos expugnaret et fidem credentium roboraret;» nec dici posse, solum in Bibliis contenta esse recipienda, cum tali pacto cum Arianis τὸ ὁμοούσιον esset rejiciendum, imo fere tota Cplana contra Macedonianos definitio; si vero dicatur, hanc virtualiter in Scripturis contineri, etiam Latinos ostendere, suum dogma quoad rem et sensum et «virtute intelligentiae» ibi inveniri. Eodem fere modo loquitur Anselm. Havelberg. (Dial. ii, 20, 22, p. 185, 186, 187, edit. Paris. 1725). Cf. præterea S. Thom. (p. 1, q. 36, a. 2 ad 2); Beccum (De una Eccl. c. 46, G. O. I, 170 - 172); Georg. Metoch. c. Man. Cret. c. 26, 27; ibid. II, p. 1060 - 1065); Manuel. Calec. (l. iv, C. Græc. p. 449, 450, ed. cit.); Greg. Cpl. (ad imp. Trapez. G. O. I, 422 seq.); Petav. De Trin. vii, c. 2.

(59) De Cyrilli fide late disputat Leo Allatius in opere inscripto: Vindiciae synodi Ephesinae. Romae 1661, cap. 17 seq. p. 65 seq. Res adeo manifesta est, ut et nonnulli schismatici eum in hac questione cum Augustino sensisse concedant (ib. c. 74, p. 608 seq.).

(60) Eodem Tarasii testimonio utuntur illudque exponunt: Nicephorus Blemmida, orat. 1, n. 24-26 (G. O. I, 51-58); J. Beccus orat. 2, de injusta deposit. c. 26; l. i, ad Theod. Sugd. c. 8, epigr. 1. (ib. II, 81, 109, 558); Constant. Meliteniota, orat. 1. (ib. II, 695, 696); Georg. Metochita, C. Maxim. Planud. (ib. p. 924 seq.); Manuel Calecas (l. i, p. 586); l. iv, p. 442, ed. cit.); Andreas Rhod. in sess. vii, Flor. (Hard. IX, 100); Bessarion (ibid. p. 349); Joseph. Methon. (ibid. p. 574); Georgius Protosyn-cellus (ibid. p. 625); Leo Allatius (Contra Hotting. c. 20, p. 521; Vindic. Syn. Eph. c. 48, p. 265, c. 77, p. 651).

(61) Cf. de hoc textu disputantes Beccum, orat. 1,

Filii operatio; sed nulla Filii operatio a Patre dis-
 juncta et aliena est; proinde et Patri hanc *προβολήν*
 convenire fatearis oportet. Et hic præcise illis verbis
 Christi utitur, ex quibus et catholici arguunt theo-
 logi: *Omnia mea tua sunt*, etc. Quare cum lucu-
 lentissime Patres ipsi Græci Latinis suffragentur:
 quod Photius asserere potuisset, vix ullius fuisset
 momenti. Poterat fortasse ad Theodorum Mopsue-
 stenum provocare, quem tamen in re dogmatica
 nihili fere fecit, vel ad Theodoretum, quem «hujus
 negationis inventorem et præconem» vocat Hugo
 Etherianus [l. 1, c. 2, p. 1200 (62)], vel specie
 saltem ad Joannem Damascenum, qui tamen, licet
 (*De F. O.* l. 8, p. 141) affirmaverit, *ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ*
Πνεῦμα μὴ λέγεσθαι aperte Spiritum *ἐκ τοῦ Υἱοῦ*
προέρχεσθαι docuit, et a Latinis verbis potius quam
 re ipsa dissidere jure optimo censetur (63). Quæ
 [165] cum ita sint, non temere Ratramnus (l. 1,
 c. 8, p. 242 seq. ed. cit.). Græcos sui temporis ita
 objurgat: «Cessent igitur reprehensores vel male-
 voli vel imperiti Christi Ecclesiam redarguere, quod
 Spiritum sanctum confitetur a Patre et Filio pro-
 cedere. Hoc Evangelia docent, hoc Apostoli profi-
 tentur, hoc propheta non tacent... Videte, quo
 tendat vestra... professio, qua dicitis Spiritum
 sanctum a Patre procedere, non autem a Filio. Hoc
 nec in Litteris divinis nec in doctoribus ecclesiasti-
 cis aliquando legistis. Dixit quidem sancta synodus
 Cplitana... Filium consubstantialem esse Patris,
 Spiritum quoque sanctum procedentem a Patre;
 nunquid negavit eum a Filio procedere? Vel con-
 sequens est, ut si procedit a Patre, non procedat a
 Filio? Potius ergo agnoscite, si Filii vultis esse Ec-
 clesiae et Patrum sequi doctrinam, quod dicendo
 sanctum concilium Cpli collectum Spiritum sanctum
 procedentem a Patre, quod eum et a Filio procedere
 non negavit; sed tota Trinitas, cum sit consubstan-
 tialis et Filius natus a Patre, Spiritus quoque sanctus
 sit charitas utriusque, non possit qui negare
 Spiritum sanctum a Filio procedere, nisi negaverit
 Filium charitatem, qua diligit Patrem, habere.
 Quod quia vesanum, tenendum omnino et fideliter
 profitendum, quia Pater diligit Filium et Filius di-
 ligit Patrem, et hæc dilectio, qua Pater diligit Fi-

lium, a Patre procedit, et dilectio, qua Filius dili-
 git Patrem, a Filio nihilominus procedit. Est au-
 tem hæc dilectio Spiritus sanctus. Procedit ergo
 Spiritus a Patre et Filio. » Concludimus cum Hugo-
 nis Etheriani verbis, qui (l. 11, c. 17, p. 1252) ita
 Photio respondet: «Dixit Dominus: *Spiritus, qui a*
Patre procedit; confirmaverunt hoc et sanctæ synodi
 Latinorumque omne collegium non solum non infi-
 ciatum est, sed cum omni diligentia et ex toto corde
 credit. et dicit confiteturque, et ex Filio procedere.
 Nam licet solus nominetur Pater, subintelligitur
 omnino et Filius, eo quod absque medio de Patre
 non procedat, et cum nusquam Pater dixisse re-
 periat: *Ego solus emitto Spiritum*; [166] sed ne-
 que prophetarum quisquam seu aliorum Patrum:
 B *Solus Pater emittit Spiritum*, aliquando protulit. At
 vero neque contra decreta SS. Patrum, qui Nicææ,
 Constantinopoli, Chalcedone vel ubilibet locorum
 pro firmanda fide convenerunt. *Idem enim, sed ali-*
ter dicit explanando et interpretando, quod pie in-
 telligi oporteat Spiritum ex Patre procedere, sub-
 intellecto scil. Filio, tum quia verissimum est Spiritum
 ex Filio procedere, tum quia multi a Filio
 ipsum dividebant. Enimvero sicut intelligitur Filii
 esse Spiritus, cum dicitur esse Patris, ita concipi-
 endus est ex Filio procedere, cum Deus a Patre
 procedit... Verum bonus Pastor suis falsis opinio-
 nibus consistentia et bene habentia dimovet et La-
 tinorum S. Ecclesiam absque synodo pro suis viribus
 C condemnat, contraque SS. synodos contraque apo-
 stolice sanctitatis viros mentitur, dum eos sanxisse
 affirmat, Spiritum a Patre, sed non a Filio proce-
 dere... Hic conviciator edocuisse illos asserit,
 quod indicare orationem arbitratur, scil. qui a Patre
solo procedit... Non idem significant hæc duæ ora-
 tiones: *Qui a Patre procedit*, et: *Qui a Patre solo*
procedit, neque apud Græcos, neque apud Latinos,
 neque penes oratores, neque penes philosophos;
 profecto rimari quidem oportet non solum dictionem,
 verum dictionis intentionem. Sane quæ dubia sunt,
 interdum per alia manifestantur et ex his quæ alibi
 scripta sunt. Nothum (*edit.* notum) quidem videtur
 Latinis *qui a Patre solo*, nothum vero Græcis *qui a*
Patre et Filio, eo quod neutrum in Evangelii scri-

De una Eccl. c. 9; *De proc. Sp. S.* c. 4 (*G. O.* l. 74, 282); *Greg. Cpl. ad imp. Trapez.* c. 18 (ib. p. 460); aliosque. Similia dicit Cyrillus, l. vi, ad Herm. (Beccus, epigr. 1, *G. O.* II, 540).

(62) Nonnulli vero eruditi non sine gravibus rationibus Theodoretum vindicant ab ejusmodi errore.

(63) Illud *ἐκ τοῦ Υἱοῦ* rejecit non alio sensu, nisi ὡς *ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας*, *ἐκ τῆς ἀρχῆς προκαταρτιζῆς*, ut Græcus auctor apud Niceph. Blem., orat. 1, p. 7 advertit. Hugo Ether. l. III, c. 21, p. 1259: «Solus vero, inquit, Damascenus Joannes dissidere a magno Cyrillo aliisque Patribus videtur, si tamen ita scribit: *Spiritum ex Patre dicimus et Spiritum Patris nominamus. Ex Filio autem Spiritum non dicimus, Spiritum vero Filii nominamus.* » Verumtamen et Scriptura sic se habente non dis-
 cordat hic sanctus a Latina veritate; hoc ad con-

suetudinem Græcorum referendo, quæ non esse Spiritum ex Filio confitetur, etc. » Thomas Aquinas (p. 1, q. 56, a. 2 ad 3) Damascenum Nestorianis hæc in re accusavit; sed statim adjecit: «Quamvis a quibusdam dicatur, quod Damasc., sicut non confitetur Spiritum sanctum esse a Filio, ita etiam non negat ex vi verborum illorum. » Sed re ipsa cum cum aliis Patribus sentire ostendunt Niceph. Blem. (l. c. c. 25, p. 29 seq.); Beccus (*G. O.* II, 66 seq. 124); Constantin. Meliten. orat. 1 (ib. 673 seq. 694, 695); Georg. Trapezunt. (ad J. Cubocl. c. 15; ib. l. 494 seq.); Manuel Calecas. (l. III, p. 431); Georg. Protosyncell. *Apol. c. Marc. Eph.* (Hard. IX, 650); Bessarion (ep. ad Alex. Lasc. c. 9; ib. p. 1074 seq.); Leo Allatius (*De consens.* II, 2, 6-11, p. 4: 2 seq. *Enchir.* c. 4, 26, 27); Walch. (op. cit. c. 2, § 2, p. 24) alique plurimi.

plum reperitur; verum sic opposita sunt, ut alterum quidem duorum sit verum ex necessitate, alterum vero non; sed ex Filio quidem procedere Scripturis consonat et concordat, et neque contrarium vel repugnans invenitur, quanquam a synodis expressum non sit. Etenim quisque Romanorum pontificum, qui synodos sanctificaverunt et confirmaverunt, semper hoc dixit ac dogmatizavit... *Ex solo autem dicentem multa sequuntur inconvenientia...* [167] Si ex solo Patre procedit Spiritus, non est ipse *imago Filii*, (64), sed Patris, ut sine medio ex ipso coruscans; non est autem hoc, cum Spiritus imago sit Filii et ex ipso *proxime* refulgeat. Proptinquitur erit Patri quam Filio et magis Patris quam Filii. Amplius si ex Patre solo procedit, ad mensuram dat Pater Filio Spiritum, cum solam missionem, et non emissionem ei tribuat. In quo scil. non videtur remitti paternam excellentiam, nec ex integro Spiritum habere cum omnibus, quæ circa ipsum considerantur, sicut habet Pater. Ait enim magnus Cyrillus: « Non ad mensuram dat Spiritum Filius, juxta Joannis vocem; sed ipse emittit ex se, quemadmodum utique et Pater. Quocirca quicumque orationem: *Qui a Patre procedit* transformat in eam quæ dicit *a Patre solo*, Salvatoris vocem, qui est perennis fons veritatis, infirmat. »

8. At multo uberius Photius de iis agit documentis, quæ Latini pro sententia sua afferre solebant, atque imprimis cap. 20-30 longam habet disputationem, qua argumentum ex Joan. xvi, 13-15 petitum enervare conatur. Hoc textu Patrum occidentaliū (63) vestigia premens utebatur [168] Ratramnus (op. cit. I, 3, p. 229 seq.) iniquens: « Quid enim accipit Spiritus sanctus a Filio, cum unius sint substantiæ uniusque potentiæ? Nimirum *De meo accipiet* dixit, id est: a me procedit, quia sicut sunt unius substantiæ Pater et Filius, sic et de utroque procedendo Spiritus sanctus accepit consubstantialitatis existentiam. Nec debet movere, quod *accipit* futuri temporis dixit; hoc enim ad illud

(64) Græci Patres, ut jam Gregorius Thaumaturgus (Nysseni Opp. III, 346), Basil. I. v, c. Eunom., Naz. orat. 2, de Filio, Athan. ep. ad Serap. alique Spiritum dicunt εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ, sicut Filium εἰκόνα τοῦ Πατρὸς. Id Schismatici de nuda consubstantialitate exponunt (cf. ipsum Photium *Amphil. quest.* 235, ed. Mai. *Scr. nova Coll.* IX, p. 113). Verum certum est, id penes Patres plus aliquid dicere et idoneum esse ad Spiritus e Filio processionem confirmandam. Cf. Niceph. Blem. orat. 2, c. 7 (*G. O. I*, p. 47 seq.), Beccum (Epigr. III; *G. O. II*, 547 seq.), Georg. Metoch. c. *Man. Cret.* (ib. 986 seq.); Hugon. Ether. (I. II, c. 7, p. 1221); Manuel. Calec. (I. II, p. 405, 406); Allat. *Euchir.* cap. 7, p. 17. *Vind. Syn. Eph.* p. 466 seq.; sed una cum his Thomam (Summa, p. 1, q. 35, a. 2; Opusc. I, c. Græc. c. 10, 52); ac Petavium (*de Trin.* VII, c. 7).

(65) Tertull. *C. Prax.* c. 20: « Caterum de meo sumit, inquit, sicut ipse de (illo quod est) Patris. » Ambros. *De Sp. S.* II, 42 (apud Ratramn. II, 4, p. 255): « De Filio Spiritus sanctus accepit; accepit autem per unitatem substantiæ, sicut accepit a Patre Filius. » Joan. xvi, 14. — Hilar. *de Trin.* VII,

A respicit, quod futurum erat, quod discipulis mitteretur, non ad illud, quod a Patre Filioque procedit; sine tempore namque procedit a Patre, procedit et a Filio. » Sequitur: « *Omnia, quæcunque habet Pater, mea sunt; propterea dixi, quia de meo accipiet et annuntiabit vobis.* Si omnia, quæcunque habet Pater, habet et Filius, profecto sicut est Spiritus sanctus Patris Spiritus, est et Filii Spiritus; alioquin si Patris est tantum, non etiam Filii, non omnia, quæcunque habet Pater, sunt Filii. » Similiter posteriorum temporum Catholici disputant. Georgius Trapezuntius (*De una S. Eccl.* O. G. I, 542 seq.). « Cum Filius, inquit, verus Patris Filius sit, necesse est ipsum Filium remanentem omnia Patris possidere. Producit vero Pater Spiritum, producit igitur et Filius, ut idem asserit: *Quæcunque habet Pater, mea sunt; propterea dixi vobis: quia de meo accipiet...* Accipiet futuro tempore dixit, non quod accepturus esset; nihil enim *novum* aut *adjectum* [169] aut *temporarium* in Deo; sed quæ nondum peracta erat super Apostolos, notat operationem, verum peragendam (66). Namque operationum manifestationes, cum sint quoad nos (πρὸς ἡμᾶς) temporariæ, in tempore quoque fiunt et comparent. Cum igitur similis Spiritus operatio Apostolis manifestanda erat, ideo accepturum Paracletum a se dicit. Ad hæc fieri non potest, cum homines simus, ut aliter intelligamus et loquamur vel concipiamus, nisi in tempore et secundum tempus: ideoque quæ hic temporum intervallis exprimuntur, in Divinis æternaliter intelliguntur. Quare quod nunc accepturus a Filio Paracletus asseritur, accepit ab eo ab ipsa æternitate. Quæ vero ab ipsa æternitate Deo insunt et quæ ab æterno possidet, aut naturæ aut hypostasibus accommodantur; accipere vero hypostasin ab hypostasi non adaptatur nature; ergo hypostasi. Quod nil aliud est, quam habere τὸ εἶναι personam accipientem ab ea, a qua accipit. Quod vero ab aliquo accipit esse, ex eo etiam habet, quicquid possidet (67). » Hinc enascitur celebre

20: « A Filio igitur accipit, qui et ab eo mittitur et a Patre procedit, et interrogo utrum id ipsum sit, a Filio accipere, quod a Patre procedere. Quod si nihil differre credetur inter accipere a Filio et procedere a Patre, certe id ipsum atque unum esse existimatur a Filio accipere, quod sit accipere a Patre. Ipse enim Dominus ait: *Quoniam de meo accipiet*, etc. Hoc quod accipiet, sive potestas est, sive virtus, sive doctrina est, Filius a se accipientem dixit. » Cf. Leon. M. serm. 2, de Pentec. et August. apud Ratramnum, III, 2, p. 277.

(66) Ἀρξεται δὲ ἐπὶ μέλλοντος εἶπεν, οὐχ ὅτι ἐμελλεν ληψέσθαι· οὐδὲν γὰρ νέον ἢ ἐπίσταντον ἢ χρονικὸν ἐπὶ Θεοῦ· ἀλλὰ τὴν οὐπω γεγонуῖαν ἐπὶ τοῖς ἀποστόλοις ἐνέργειαν, μέλλουσαν εἶναι.

(67) Διὰ τοῦτο τὰ χρονικῶς λεγόμενα ταῦτα αἰωνίως νοεῖται ἐπὶ τῶν θεῶν· καὶ ὅπερ ἀρὰ λήψεται νῦν ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγεται ὁ Παράκλητος, αἰωνίως; ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει· τὰ δὲ αἰώνια προσόντα τῷ Θεῷ, πάντα δὲ αὐτῷ αἰωνίως ὅσα ἔχει, ἢ τῇ φύσει ἢ ταῖς ὑποστάσεσιν ἀρμόζει· τὸ δὲ λαμβάνειν ὑπόστασιν παρ' ὑποστάσεως οὐ τῇ φύσει ἀρμόζει, τῇ ὑποστάσει ἀρὰ. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, εἰ μὴ τὸ ἔχειν τὸ εἶναι τὸ λαμβάνον πρόσωπον ἐξ οὗ λαμβάνει· τὸ δὲ

illud Joannis Theologi argumentum (Conc. Flor. sess., xviii Hard. IX, 193 seq.): « A quo Spiritus sanctus accipit esse in divinis, ab eo etiam procedit; dicitur autem Spiritus sanctus accipere esse a Filio; ergo et a Filio procedit (68). » « Quod autem [170] accipit, » ait Bessarion (ep. ad Alex. I. asc. c. 7, ib. 1067, 1068), « est ejus essentia; nec enim est aliud ipse, aliud ejus essentia... cum summe simplex sit, essentiam suam et esse accipit ex Filio. » Hinc catholici theologi ex illo textu multiplicia desumunt argumenta.

9. Jam vero Photius præ cæteris in eo insistit, quod Christus non dixerit ἐξ ἐμοῦ, quod hoc perperam Latinorum inducat interpretatio, quod illud ἐκ τοῦ ἐμοῦ personam potius Patris innuat, adeo ut sensum habeat: ἐκ τοῦ ἐμοῦ Πατρός. (Cf. potissimum capp. 22, 29, 30). Sed I) falso supponit, Latinos astringi ad verba Christi mutanda in ἐξ ἐμοῦ, cum omnes vertant non *de me*, sed *de meo*, id est, de eo, quod habeo a Patre acceptum, de eo quod meum est. Imo fatentur Latini fere omnes immediate de scientia ac doctrina sermonem esse, nec repugnant Chrysostomo (hom. 78 in Joan.) interpretanti: Παρ' ἐμοῦ, τούτεστι παρὰ τῆς ἐμῆς γνώσεως (66). Sed inde jure suo colligunt processionem ex Filio. Observat Gregorius Cpl. in *Apol. contra Marcum Ephes.* (70) adductis Chrysostomi verbis: « Non est scientia Filii aliud, aliud Filius ipse. Si enim ipse esset aliud, et aliud præter ipsum scientia quæ in eo est, compositus foret et non simplex. » Præterea, ut ait Georgius Trapezuntius (l. c. p. 544), si quis affirmaverit accipere quidem Paracletum a Filio quæcunque Sanctis revelaturus erat, non vero ipsum esse, impia plane effutiet. « Habebit enim [171] aliquid acquisitum (ἐπίκτητον τι) Paracletus et sic non erit verus Deus. Quæcunque enim Deus possidet, ab ipsa æternitate possidet. » Nil, aiunt Patres (71), Spiritus sanctus habet adventitium, nil postmodum acquisitum, sed omnia habet ab æterno. Unde Joannes Theologus, sess. xxi, conc. Flor. (Hard. l. c. 256, 257): « Omne quod Spiritus sanctus accepit et accipit et accipiet, id æternaliter habet; et quod Filius audit a Patre, idem est quod scientia; scientia vero in divinis idem est quod esse (72). » Breviter Allatus (*Contra Hotting.* c. 18, p. 295): « Ne Spiritus sanctus fiat creatura non accipiet scientiam,

τὸ εἶναι λαμβάνον ἐκ τινος ἐξ ἐκείνου ἔχει καὶ πάνθ' ὅσα ἔχει.

(68) Propositionem majorem: 'Αρ' οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λαμβάνει τὸ εἶναι, ἀπὸ τούτου καὶ ἐκπερεύεται, nec Marcus Ephesius penitus reject; minorem vero ab ipso negatim luculentis Patrum testimoniis Joannes comprobavit.

(69) Cf. Perrone, *Prælect. theol.* Tract. de SS. Trin. cap. 5, prop. 1, ad obj. 1, 3, ubi etiam de Maldonati sententia agitur.

(70) Cod. Monac. 27 f. 132 a. Οὐκ ἔστιν ἡ γνώσις τοῦ Υἱοῦ ἄλλη καὶ ἄλλος ὁ Υἱός... εἰ γὰρ αὐτός μὲν ἑτερόν τι ἔστιν, ἑτέρα δὲ τις παρ' αὐτὸν ἡ ἐν αὐτῷ γνώσις, σύνθετός ἐστι, καὶ οὐκ ἀπλούς.

(71) Basil. *De Spirit. sancto*, apud Niceph. Blem.

nisi accipiendo essentiam. » Hinc quando dicitur Spiritum nonnisi ea loqui, quæ audivit, sicut Filius nonnisi a Patre audita loquitur, eadem essentialis scientia intelligitur. « Idem, ait Petavius (*De Trin.* VII, 5, 4) ad textum Joan. xvi, 13, in Deo audire quod videre vel scire; idem scire quod esse, ut et Augustinus tract. in Joan. xviii, 19, pluribus disserit. » II) Ex arbitrio conflictata et nullatenus admitterda est illa interpretatio: ἐκ τοῦ ἐμοῦ Πατρός. « Si esset hæc vera intelligentia, ait Manuel Calecas (lib. 1, *C. Græc.* p. 397, ed. cit.), nequaquam sine additamento diceretur. Nunquam enim possessiva pronomina masculini vel feminini generis sine adjectione Græcæ linguæ proprietate proferuntur. Dicimus enim: Ὁ ἐμὸς πατήρ καὶ ἡ ἐμὴ οἰκία [172] ἡ πόλις. Ita quippe Græcæ linguæ consuetudo proferre consuevit. Alias enim vitiosa esset pronuntiatio. Cum vero sine adjectione dicitur, neutrum esse et rem significare intelligitur, exempli causa: Εἰ τι καὶ τοῦμόν ἐστι παρὰ σοι, si quid meum est apud te, quod per se rem intelligi dat. Eodem pacto Bessarion (l. c.): « Si cum dicitur *ex meo*, subintelligendum esset ex Patre, hoc *meo* esset pronomen generis masculini; nullus autem vel in Græca vel in Latina lingua edoctus aut masculini aut feminini generis pronomen profert, nisi cum additione: *meus frater, meus amicus, aut mea civitas vel domus*, dicens. Meus etenim simpliciter absque additione non magis patrem quam hostem significat. » III) Nec illud verum proinde est, ἐκ τοῦ ἐμοῦ duas personas insinuare, quarum altera sit possidens, altera ipsa possessio (c. 22). Non sine acumine Hugo Etherianus (l. ii, c. 19, p. 1254) hinc Photium refellit dicens: « Idem Salvator dicit: *Non possum ego a me ipso facere quidquam... quia non quero voluntatem meam*. Et rursum: *Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam*; et item: *Mea doctrina non est mea*. At vero si secundum positionem Photii Patriarchæ meum pronomen ubique duas personas significat, voluntas Filii alia sit a Filio persona... Quare non est necessarium, *meum* pronomen ubique duas significare personas, cum et *figurate* de eadem persona dicatur, ut Persius (*Satyr.* V, 88) dicit:

Vindicta postquam meus a prælore recessi

et Euripides: « Ego autem *meus* sum. » Attendere

et Beccum epigr. 15. (*G. O.* I, 15; II, 650): Τὸ Πνεῦμα οὐδὲν ἔχον ἐστὶν ἐπίκτητον ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἁλθιος πάντα ἔχει ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνός. Cf. Athan. (ib. epigr. 8, p. 585).

(72) Ἐπειδὴ πᾶν ὅπερ ἔλαβε καὶ λαμβάνει καὶ λέγεται, αὐτῷ ἔχει, ἐπειδὴ ἡ ἀκρόασις τοῦ Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς ταῦτόν ἐστι καὶ γνώσις, καὶ ἡ γνώσις ἐπὶ τῶν θεῶν ταῦτόν ἐστι τῷ εἶναι. Cf. Bessar. l. c. « Idem est sapientia et ejus esse, et a quo accipit esse, ab eodem etiam accipit sapientiam, et cum spiratur, et accipit esse et subsistere, etiam accipit sapientiam... Si Spiritus accipit a Filio, ergo Filius dat ei; sed ipsum dare in divinis personis significat idem quod producere. »

debuisset homo ille, quod aliter apud Grammaticos A accipitur persona, et aliter apud Theologos. Etenim in Grammatica quælibet res persona nuncupari potest, sive per se subsistat, sive per aliud, sive substantia sit, sive accidens. Quare secundum huiusmodi disciplinam, cum Filius dicit: mea voluntas, meum iudicium, mea doctrina . . . alia et alia intelligitur ad similitudinem possessionum persona (sc. grammaticæ). In theologia vero tacitis proprietatibus ab omnibus quæ secundum [175] substantiam dicuntur, tres tantum insinuantur (ed. imminuantur) personæ, quarum nulla expresse intelligi videtur, ubi Salvator dicit: De meo accipiet et annuntiabit vobis. » Præterea IV) adversatur illa expositio Christi ipsius explanationi, qua v. 15 ex eo probat τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται ante a se affirmatum, quia omnia quæ habet Pater sua sunt. Hæc ultima verba juxta omnes essentiali unitatem in Patre et Filio probant; hinc illud quod accipere dicitur Spiritus, manifeste patet esse ipsam divinitatem, non aliud quidquam. Deinde, ut Bessarion (l. c.) ait, ex Joan. xvi, 15, hoc construitur argumentum: « Spiritus accipiet ex iis quæ Patris sunt; sed omnia Patris sunt mea; igitur Spiritus accipiet ex meis vel ex meo. Et cum ipse et sua unum et idem sint propter summam simplicitatem, accipiendo de suis, accipiet ex eo. » Semel constituto, de ipsa divina essentia esse sermonem, non amplius negari potest, Spiritum hanc accipere a Filio. Si vero Spiritus a Filio accipit, Filius ei dat sive communicat essentiam; dare vero in divinis idem est ac producere, ut idem Bessarion (ib.) Chrysostomi in Joan. v, 22 suffragio confirmat. Etiam si igitur quoad verba non est idem: Spiritum accipere a Filio et procedere a Filio (Phot. c. 21), re tamen ipsa idem est, quia accipere in Spiritu et dare in Filio sunt correlativa et Spiritus ut Deus nil præter divinitatem accipere ab eo potest. Conjungit se Christus cum Patre, ad suam cum Patre communionem recurrit, ex quo cuncta habet; nec separat sua ab iis quæ sunt Patris, imo eadem esse ostendit. Absurde rursum Photius (c. 23) quasi duo contraria exhibet: procedere a Patre et procedere a Filio; prius poterius non excludit, sed includit; nec posterior mystagogia priorem institutionem tollit, imo vero confirmat: Omnia quæ sunt Patris mea sunt. Recte Manuel Calecas (l. c.) « Si enim Spiritus a Filio accipit, Patris autem omnia et Filio communia sunt, manifestum et ex his insinuari Filium unum cum Patre Deum [174] esse, Spiritum autem verum Deum ex Patris et Filii essentia denuntiari. Porro dicere: Omnia quæ habet Pater, mea sunt; ideo (διὰ τοῦτο) dixi vobis: quia de meo accipiet, etc.; aut nihil significat aut non significat propositum tibi; quippe suscepta ad structuram

A causa nihil de Filii dignitate excludit, nisi in quantum dictum est: Omnia quæ habet Pater, mea sunt: quod etiam sine eo quod sequitur solum per se ipsum dici poterat. » Sane inanis foret ea repetitio, inanis ea probatio, si tantum voluit dicere: De meo Patre sumet, non de me. Potius dicendum videtur, dum Christus se veluti medium terminum ponit inter Patrem et Spiritum, dum per suam cum Patre communionem quod asserit vindicat, dum quæ accipiet Spiritus sua prius vocat ac deinde ad Patrem refert, se ipsum proximum datorem eorum designasse. Accedit, quod universalis Christi propositio πάντα ὅσα κ. τ. λ. non permittit Spiritus προβολὴν a Filio removere (73). « Quod si accipiendo, ait Hugo Etherianus (l. c.), de iis quæ sunt Patris et habet Pater, accipit de Patre, et accipiendo de iis quæ sunt Filii et habet Filius, accipit de Filio. Manifestum est igitur quod non de solo Patre accipit Spiritus, ut Photius asserit. . . Si emissor Spiritus non in eo quod generat secundum naturam est Pater, Filius vero minime, quomodo verax erit Salvator asserens: Ideo dixi vobis, quia de meo accipiet, quia omnia quæ habet Pater, mea sunt? Aut enim habebit secundum naturam, ut sit emissor, quod Patris non ut genitoris est, aut si non hoc, Patris quidem sunt, quæ existunt Filii, quæ vero sunt Patris, non pertinent ad Filium. Quare si omnia quæ sunt [175] Patris (non ut genitoris) habet Filius, emittere autem Spiritum Patris non ut genitoris est, hoc abesse non potest a Filio. » Hoc est illud, de quo supra (§ 2) egimus, argumentum: Quæ habet in divinis Pater excepta paternitate (et innascibilitate) communia sunt eidem cum Filio; ergo vis spiratrix, quæ est a paternitate (et a ratione ingeni) distincta, est Filio cum Patre communis. In divinis juxta Anselmum (De inc., c. 5; De proc. Spirit. sanct. c. 2), omnia sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio. Cf. Petav. De Trin. vii, 9, 11.

10. Demum V) adversatur Photii expositio ipsis Græcis Patribus, quorum doctrinæ se tenacissime in hæsurum semper protestatur. Id satis præter alios Manuel Calecas et Bessarion nec minus luculenter Beccus (l. iii, ad Theodor. n. 10; G. O. II, 144, D 145 et in Epigraph.) atque Allatius (Enchirid. c. xē. p. ρξς' seq. et Vindic. syn. Ephes. p. 294) demonstrarunt. Unum alterumve horum Patrum audiamus. Athanas. ad Serap. ait: Ὁ μὲν Υἱὸς φησιν· ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει· ἐκ τοῦ ἐμοῦ γὰρ λήγεται κ. τ. λ. Item orat. 3, c. Adrian. (Calecæ est orat. 3): Τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Λόγου λαμβάνει. . . αὐτὸς γὰρ ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα δίδωσι καὶ ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα ταῦτα παρὰ τοῦ Λόγου ἔχει. Hoc testimonio Nicephorus Blemmida, orat. 2, c. 6.

extenduntur ipso et ad id adhibentur, ut Spiritum secum intime conjungi et de eo, quod ipsius est, accipere ostendat.

(75) Profecto verba: Omnia quæ habet Pater, etc. 1) universalia sunt; ergo non possunt restringi et limitari nisi in iis, quæ natura rerum per se excludit; 2) ad ipsam relationem ad Spiritum a Filio

(G. O. I. 44, 45), Gregor. Cpl. ad imp. Trapezunt. A c. 4 (ib. 424); Bessarion (l. c.) alique plurimi ntuntur (cf. Petav. *De Trin.* vii, 5, 1 seqq.). Non minus luculenta argumenta suppeditat Epiphanius, dum in *Ancorato* (cf. Beccum G. O. II, 145, 580) scribit (74): « Quod si Christus ex Patre procedit, Deus [176] ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ab utroque, ut ait Christus: *qui a Patre procedit, et: Illic ex meo accipiet.* » (Cf. et hæc. 74, n. 10 Opp. I, 898). Certe Epiphanius probaturus τὸ παρ' ἀμφοτέρων, quam vim tribuit verbis: qui a Patre procedit, ad ostendendam Spiritus ex Patre originem, eandem verbis, de quibus agimus, inesse existimat ad manifestandam processionem ex Filio (75). Audiatur et Didymus (lib. ii *De Spirit. sanct.* Opp. Hier. IV, I, 514, ed. Mart.): « Rursum hic accipere, ut divinæ naturæ conveniat, intelligendum. Quomodo ergo *Filius dans* non privatur his quæ tribuit, neque cum damno suo impertit aliis: sic et Spiritus non accipit, quod ante non habuit. Si enim quod prius non habebat, accepit, translato in alium munere, vacuus largitor effectus est, cessans habere quod tribuit. Quomodo igitur supra de naturis incorporalibus disputantes intelleximus, sic et nunc Spiritum sanctum a Filio accipere id quod suæ naturæ fuerat, cognoscendum est; et non dantem et accipientem, sed unam significare substantiam: si quidem et *Filius eadem a Patre accipere dicitur, quibus ipse subsistit.* Neque enim quid aliud est Filius, exceptis his, quæ ei dantur a Patre; neque alia substantia est Spiritus sancti præter id quod datur ei a Filio. » Addatur Cyrillus Alexandrinus, quem Constantinus Meliteniota (*De proc. Spirit. sancti*, orat. 1, c. 15; G. O. II, 571, 572); et Leo Allatius (*Vind. syn. Eph.* pag. 279, 295-297) locupletissimum testem adducunt multis in locis eundem textum diverso omnino modo a Photii ratione explanantem. Ad verba illa: « Non enim loquetur a semetipso (Joan. xvi, 13) notat: « Non utique uti ego futura prædicaret, nisi pror-

A sus in me existeret et per me progredieretur (76). » Exponens vero Joan. xvi, 14 tradit: « Cum vero [177] Filio consubstantialis sit et ut Deum decet per ipsum prodeat, omnem ejus in omnibus perfectissimam possidens operationem et virtutem, propter hoc dicit: *Quia de meo accipiet* (77). » Et ad v. 15 repetitis Christi verbis addit: « Spiritus videlicet, qui per ipsum et in ipso est (78). » Item in Joan. xv, 26: « Ecce enim Spiritum veritatis sui ipsius nempe nuncupans, ex Patre illum procedere ait. Nam sicut Filii Spiritus est naturaliter in ipso manens et per ipsum prodians, sic certe Patris quoque Spiritus est. Quibus autem Spiritus communis est, ii profecto secundum substantiam separari non possunt (79) (cf. Becci *Epigr.* V, G. O. II, 567). B Quid clarius iis quæ Cyrillus item ad Joan. xvi, 13, disputat? (G. O. II, 570-572.) « Cum enim prædixisset Paracletum ad eos venturum, Spiritum veritatis eum nominavit, hoc est sui ipsius. Ipse enim est Veritas. Namque ut addisceret discipuli, non alienam neque peregrinam a se missuram virtutem, sed seipsum alio quodam modo daturum polliceri, veritatis Spiritum, id est, sui ipsius, Paracletum vocat. Non enim alienus a substantia Filii sanctus Spiritus intelligitur, sed ex ea naturaliter progreditur, nil aliud ab ipso existens, quantum ad naturæ identitatem, licet in persona propria concipiatur (80). » Cum autem venerit, ait, [178] non loquetur a seipso quidquam; pro eo ut dicat: Prudentes vos reddet, et veritatis mysterium revelabit; non loquetur quidquam prorsus, quod mihi non consentiat, neque peregrinis vos disciplinis instruet. Neque proprias forte leges feret. Cum vero Spiritus et quasi mens mea sit, loquetur omnino quæ in me sunt. Et hæc Dominus ait, non ut ministri locum habere Spiritum sanctum secundum quorundam imperitiam cogitemus, sed potius discipulos certiores reddere volens, secundum essentiae rationem a seipso non esse diversum Spiritum sanctum, et hæc prorsus locui et operari et velle. Proptereaque præmi-

(74) Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστός· Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· καὶ· Οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται.

(75) Cf. Georg. Metoch. *Contra Manuel. Cretens.* c. 7, G. O. II, 982.

(76) Οὐκ ἂν οὖν ἄρα καθάπερ ἐγὼ προσερῇ τὰ ἐσόμενα, μὴ οὐχὶ πάντως ἐν ἐμοὶ τε ὑπάρχων καὶ δι' ἐμοῦ προϊὼν.

(77) Ἐπειδὴ δὲ ὁμοουσιὸν τέ ἐστι τῷ Υἱῷ καὶ πρό- εστι θεοπεριπῶς δι' αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἑκαστὴ τελευτάτην ἔχον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, διὰ τοῦτο φησὶν, Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. Cf. Becci *Epigr.* 5, G. O. II, 573.

(78) Διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, τὸ Πνεῦμα δηλονότι τὸ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ.

(79) Οἷς δὲ τὸ Πνεῦμα κοινὸν, τοῦτοις εἴη δῆπου πάντως ἂν καὶ τὰ τῆς οὐσίας οὐ διωρισμένα (al. ἐρηρημένα).

(80) Προειρηκὼς γὰρ ἤξεν ἐπ' αὐτοὺς τὴν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὀνόμασεν αὐτὸν, τούτέστιν ἑαυτοῦ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀλήθεια· ἵνα

γὰρ εἶδοιεν οἱ μαθηταί, ὡς οὐκ ἄλλοτρίας καὶ ξένης αὐτοῖς δυνάμεις ἐπιφοίτησιν, ἀλλ' ἑαυτὴν ἐτέρως ἐπιδύσιν ἐπαγγέλλεται, Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τούτέστιν ἑαυτοῦ, τὸν Παράκλητον ἀποκαλεῖ. Οὐ γὰρ ἄλλοτριον τῆς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίας τὸ ἅγιον νοεῖται Πνεῦμα, πρὸς αὐτὴν δὲ φυσικῶς ἐξ αὐτῆς, οὐδὲν ἕτερον παρ' αὐτὸν ὑπάρχον, ὅσον εἰς ταυτοῦτητα φύσεως, εἰ καὶ νοήτο τυχὸν ἰδιοσυστάτως. Cyrilli Thes. L. Allatius (*Vind. syn. Eph.* p. 296 seq.) recitat: Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε τὴν μετὰ σαρκὸς ἀποπληρώσας οικονομίαν ἀναβαίνειν πρὸς τὸν Πατέρα, πέμψεν δὲ ὑπέσχετο τὸν Παράκλητον τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἵνα μὴ τὴς ὑπολάβῃ τὰ μὴ κατὰ γνώμην αὐτοῦ διατάξαι ποτὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δεικνύς τε σαφῶς, ὅτι τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ὑπάρχον τὰ ἐξ αὐτοῦ πάλιν διακονῆσει ῥήματα, οὐ λαλήσει, φησὶν, ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται· ὁμοιον γὰρ ὡς εἰ καὶ τὸ μέλι περὶ τῆς ἐνούσης αὐτῷ φυσικῆς ποιότητος λέγοι, οὐκ ἐνθήσει τι ἀφ' ἑαυτῆς τοῖς ἀπογευομένοις· ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται φυσικῶς, διαβαινώσης τῆς ἐκ τῶν οὐσῶν, ἢ οὕτως εἶπω, ποιότητος ἐπὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀμερίστως προερχομένα· οἷον καθάπερ ἤδη προείπομεν, ἐκ μέλιτος ἡ γλυκύτης, ἐκ πυρὸς ἡ θερμότης, ἐξ ὕδατος ἡ ψυχρότης.

sit, quod etiam ventura annuntiabit vobis. Ac si diceret: Signum hoc erit vobis, ex mea substantia esse Spiritum et mentem esse quasi meam, quod ille futura sicut ego prædicabit (81). Sic rursus [179] ad Joan. xvi, 14 observat, per hoc, quod Spiritus accipiat a Filio, nihil omnino ei detrahi, et omnia eum habere perfecte (82). Cæterum quæ Cyrillus habet, ea ad illustrandum contextum et scopum verborum Christi insigniter conferunt; quæ autem disputat Photius, etsi magna ex parte vera sunt, tamen ipsius non prosunt intento. Christus consolatur discipulos, non alienum ac peregrinum se consolatore missurum testatur, ostendit suam tum cum Patre tum cum Paracleto aequalitatem, sui et illius cum Patre ὁμοφυτῶν; verum non hoc duntaxat ejus verba sibi volunt. Multo efficacius ea probat, si simul ostendit, a se, quem noscebant amabantque adeo discipuli, Spiritum sua omnia habere, et si auctore Photio (c. 26, 27) cavere vult, ne illi majorem se ipso putarent Spiritum, multo validius id efficit, si a se eundem esse confirmat, se velut ejus principium repræsentat, quem superius a Patre procedere dixerat. Imò, ut Photii verbis utamur, priorem mystagogiam revera evoluit uberius et cum hac explanatione conjungit ac copulat per illa verba: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*. Quorsum vero illa ratiocinatio, si nihil a Filio accipit Spiritus? Sed qui singulas Photii assertiones prosequi vellet, ampliorem adhuc probationum materiam dubio procul inveniet. Nos ad alia properamus.

11. Non minus proluxa est disputatio (a cap. 48), qua [180] aliud Scripturarum testimonium Latinis eripere conatur Photius, videlicet *Galat. iv, 6*, ubi Spiritus sanctus vocatur *Spiritus Filii*. Quamvis verba per se non probent Spiritus a Filio processionem, tamen spectatis tum aliis tum traditionis christianæ præsidii huic dicto aliisque similibus vim inesse ad eam ostendendam summo consensu theologi persuasum habuere semper ac variis modis argumenta exinde efformarunt. Photio cœvus Ratramnus ita de hoc textu disserit (l. i, c. 4. p. 232): « Non ait Paulus: Misit Deus Spiritum suum. Quod si diceret, non penitus excluderet Filium, quoniam Deus est etiam Filius, quemadmodum Pater est Deus, et uterque non duo Dei, sed unus est Deus; quod enim persona separat, substantia conjungit. Volens autem auferre omnem quæestionem, personam Filii specialiter dixit misisse Deum Spiritum

Filii sui in corda nostra. Num alius est Spiritus Filii quam Spiritus Patris? Quod si idem est Spiritus amborum, profecto procedit ab utroque; non enim sic dicitur Spiritus Filii, tanquam sit minor Filio; hoc qui sentit vel dicit non est catholicus. Qua de re non est, quare dicatur Spiritus Filii, nisi quia procedit a Filio, sicut dicitur Spiritus Patris, quia procedit a Patre. » Addit deinde Ratramnus alios textus, ubi Spiritus dicitur Spiritus Jesu, Spiritus Christi, ac potissimum *Rom. viii, 9*, concludens, Spiritum Christi esse eundem qui et dicitur Spiritus Dei (c. 6, p. 236) atque comparans *Rom. viii, 15* cum *Galat. iv, 6* notat: « Videte, quod eundem dicat Spiritum adoptionis filiorum, quem confitetur Spiritum Filii, quo nos doceat Apostolus, eundem esse Spiritum Patris, quem dicit Spiritum adoptionis, et eundem esse Spiritum Filii, quem misit Deus in corda nostra; et in eodem, qui tam Patris quam Filii monstratur Spiritus, clamamus: *Abba, Pater*. Quod nequaquam facere possemus, si non quemadmodum procedit a Patre Spiritus sanctus, sic etiam procedat et a Filio. » Hinc rursus exclamat (c. 7, p. 258): « Si Spiritus non [181] procedit a Christo, quomodo Spiritus dicitur esse Christi? Procedit igitur a Christo, quia non ex *subjectione*, nec ex *particulari sectione* dicitur ejus esse, sed quod ejus de substantia substantialiter procedit. » Neque aliter Georgius Trapezuntius ad Cretens. *De una S. Eccl. c. 3, 4* (G. O. I, 544 seq.): « Ex Patre et Filio habet Spiritus, quod sit, secundum divinum Evangelium. Nec non et Paulus dicit: *Misit Deus Spiritum Filii sui*. Itaque si *Patris et Filii Spiritus* est, quod sæpe sæpius legitur, manifestum est eum ab utroque spirari vel procedere. » His concordant multi alii Theologi (cf. Walch op. cit. c. 10, § 5, p. 168, 169), qui ita ratiocinari solent: Qui in divinis dicitur esse alterius, ab illo procedit; quia cum una persona sit alteri equalis, non dicitur alterius esse ratione subjectionis aut servitutis, sed ratione originis; proinde si Spiritus sanctus dicitur Spiritus Filii, jam a Filio procedit (cf. Demetr. Cydon. *De proc. Spirit. sanct. c. 10*). Præclare Manuel Calecas contra Græcos ita disputat: « Cum unum alterius dici vel hujus *proprium* in divinis, rejecta materia et iis quæ materiam consequuntur, neque tanquam membrum, neque ut possessio, neque ratione alicujus excellentiæ vel alterius cujuspiam affinitatis dici queat, sed ratione solum principii et ejus quod est a principio, in quo uno

(81) Καὶ ὁνομαζέτωσιν ἑμὸς, λαλήσει δὲ πάντως τὰ ἐν ἑμοί· καὶ τοῦτο φησὶν ὁ Σωτὴρ, οὐχ ἵνα νικήσῃ ὑποταγὴν τὸ Πνεῦμα τῷ ἄγιον κατὰ τὴν τινὸν ἀμαθίαν, πληροφωρησάτω δὲ μᾶλλον ἐθελησας τοὺς μαθητὰς, ὡς οὐχ ἕτερον ὢν παρ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ κατὰ γὰρ τὸν ἐν ὁμοουσιότητι Λόγον, ταῦτα δὲ πάντως λαλήσει καὶ ἐνεργήσει καὶ βουλήσεται. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο προσέθηκεν, ὅτι καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν· μονονοῦχι λέγων, σημεῖον τοῦτο ἔστι, ὅτι δὲ πάντως ἐκ τῆς ἑμῆς οὐσίας τὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ ὅλον ἑμὸς ἐστὶ νοῦς, τὸ εἶναι αὐτὸν τὰ ἐσόμενα καθάπερ ἐγὼ. Sequun-

tur verba posita nota, 85.

(82) Becc. epigr. 5, l. c. p. 574: Ἀκατήχρητον οὖν ἄρα παντελὶως καὶ λουδορίας ἀπάσης ἔξω κείσεται τὸ λαβεῖν λέγεσθαι τι παρὰ τοῦ Μονογενοῦς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ· προὖν γὰρ δι' αὐτοῦ φυσικῶς ὡς ἴδιον αὐτοῦ μετὰ πάντων ὧν ἔχει τελείως, λαμβάνειν λέγεται τὰ αὐτοῦ. Cf. sequ. ap. Beccum p. 576. Cyrilli verba in Joan. xx, 22, una cum Anastasii textu in lib. Περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς τῆς ἀληθείας δογμάτων adducit Gregorius Cpl. *Apol. c. Marci Ephes. Confess. in cod. Monac. 27, f. 119*.

alterum ab altero discerni comprehendimus, perspicuum est, cum dicimus Spiritum sanctum proprium esse Filii, id sola illa principii ratione intelligi posse (83). » [182] Egrege quoque disserit Bessarion (*Orat. dogm.* c. 6; *Hard.* IX, 340): » Spiritus quoque *relativum nomen* est et ad spirantem refertur; et cuius dicitur Spiritus, ab illo etiam spiratur. Quod enim personalia nomina Trinitatis *relativa* sint, nullus ignorat. *Personale* vero nomen Spiritus esse, quod Spiritus sanctus dicatur, nemo inficiatur quemadmodum Patris *Pater* et Filii *Filius*, et necessario *relativum*, quemadmodum et illa; siquidem essentia non sunt, nec aliud est in divinis præter essentiam et relationes. Quemadmodum igitur, Filius cum sit nomen *relativum*, et referatur ad Patrem, veremur Filium Spiritus dicere, ne Spiritus pater ejus putaretur, ita et Spiritus, cum sit nomen *relativum* et necessario ad spirantem refertur, ab eo etiam spiratur, cuius dicitur Spiritus esse (84). » Denique Patres non solum latini (cf. v. gr. Aug. *De Trin.* iv, 2°), verum etiam Græci ἰδιον Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ea ratione dicunt, ut inde Spiritus a Filio origo plane manifestetur, quod præ cæteris Petavius (*De Trin.* vii, c. 4, § 8 seq.) ostendit.

12. Sed omnem movet Photius lapidem, ut inane atque absurdam talem Paulini effati intelligentiam ostendat. In primis eodem artificio, quod c. 20 seq. circa verba Christi *Joan.* xvi, 13, adhibuerat, conclusionem e *Galat.* iv, 6 deductam contrariam doctrinæ Christi effingit, adversariosque [183] Paulum cum Servatore committere et injuria utrumque afficere pronuntiat (c. 48). Deinde « Ubinam, inquit (c. 49), Paulus edixit Spiritum ex Filio procedere? *Esse* quidem *Filii* (neque enim alienus ab ipso, quod absit) et ille dixit et Ecclesia Dei, simul confitetur intelligitque; procedere autem ex Filio neque ex ejus labiis divinis rebus repletis prodiit unquam, neque piorum quispiam scripto protulit, imo ne auribus quidem hanc blasphemiam excipere toleraret. (c. 49). » Inde exigit, ut nihil dicatur præter id quod dixit Apostolus, ut ejus verba retineantur nec tali expositione immutentur. Quo ista spectant: « Quare igitur non et tu hæc dicis, sed prave agis, omnia susdeque vertis et verbum præconis pervertis et, quod gravius est, hanc tuam perversionem atque blasphemiam in ipsam doctoris

A vocem immittis? (C. 56.) Dixit: *Spiritum Filii sui*. Recte omnino ac pro sapientia ipsi divinitus data. Tu vero quid vocem adulteras, et quæ quidem dixit, non dicis, quæ autem ne cogitavit quidem, quasi ab illo dicta prædicare non erubescis? » (C. 51.) Sed hæc, uti cætera ejusmodi, vana sunt declamatio; illud unum quaeritur, quonam pacto ex Pauli verbis Latini suam doctrinam stabiliant; atque planum est non deesse iis argumenta quibus suam conclusionem confirmant. Hoc potius videndum est, quid Photio auctore Pauli phrasis τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ sibi velit. Is itaque potissimum ad nudam *consubstantialitatem* verba illa detorqueat; id illis indicatum censeat, quod Spiritus non sit alienus a Filio (c. 49) quod ejusdem naturæ cum Filio, ejusdem essentiae, ejusdem gloriæ, ejusdem honoris et dominationis existat (c. 51). « Qui igitur dicit *Spiritum Filii*, naturæ quidem sine ulla differentia edocet unitatem, principium vero processionalis nullo modo simul indicat; unitatem secundum essentiam novit, eum qui æqualis naturæ hypostasin producit nulla prius ratione simul prædicat neque principium insinuat » (Ibid.) Deinde docet (c. 53) consubstantialitatem [184] esse Spiritum Patri, quia ex ipso procedit; consubstantialitatem Filio, « non quia ex ipso procedit (apage, cum neque ille huic propter generationem), sed quia ex uno et indivisibili principio ab æterno æquali ordine utrique progressio est. »

C 15. Verum ænominationem Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ac similes in *biblico* et *patristico* sermone ad unam consubstantialitatem referendam esse inane prorsus et falsum est. Nam I) *latius* patet dictio: hic est illius, quam propositio: hic est illi consubstantialis. Quod in primis qui peculiarem tractatum contra asserentes Spiritum τοῦ Υἱοῦ dici διὰ τὸ ὁμοούσιον ἢ διὰ τὸ χορηγεῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις conscripsit, *Georgius Pachymeres* urget (*G. O.* I, 395) dicens: « Quilibet fatebitur τὸδε τοῦδε τινος εἶναι universalius prædicari (ἐπιπλέον εἶναι) quam τὸ ὁμοούσιον. Domus etenim hæc Socratis et sedes Platonis; sed non consubstantialis est, neque domus, neque sedes philosophis illis. » Revera nominativus Spiritus cum genitivo Filii nemini ingerit consubstantialitatis ideam. Verum II) nihil prodest si de iis solum agatur quæ *consubstantialia* novimus. « Quod si, » ita pergit præfatus auctor, « in

(83) Græcum Manuelis textum dat Leo Allatius *Vindic. syn. Eph.* p. 124: « Ἐπεὶ γὰρ ἐν τοῖς θεοῖς τὸδε τοῦδε, τῆς ὕλης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ παρεπομένων ἀπεληλαμένων οὐδ' ὡς μέλος, οὐδ' ὡς κτῆμα, οὐδὲ κατὰ τινα ὑπεροχὴν καὶ τοιαύτην ἄλλην οἰκειότητα λέγεται, κατὰ δὲ μόνον αἴτιον καὶ αἰτιατὸν, ἐν ᾧ μόνῳ τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου διακρίνεσθαι καταλαμβάνομεν (hæc Greg. Nyss. asserit. Vide infra art. iv, § 7, nota 1. Φανερόν, ὅτι καὶ τὸ λέγεσθαι ἰδιον εἶναι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα κατὰ τοῦτον μόνον τὴν τῆς αἰτίας λόγον δύναται καταλαμβάνεσθαι.

(84) Καὶ τὸ Πνεῦμα ἀναφορικὸν ἐστὶν ὄνομα καὶ πρὸς τὸν πνέοντα ἀποδίδεται ἐξ ἀνάγκης, καὶ οὐ λέγεται πνεῦμα ἐξ ἐκείνου πάντως καὶ πνέται. Ὅτι

γὰρ ἀναφορικὰ τὰ ὑποστατικὰ ὀνόματα τῆς Τριάδος, οὐδεὶς ἀντερεῖ ὑποστατικὸν δὲ τὸ τοῦ Πνεύματος ὄνομα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, ὡς περ καὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ καὶ ἀναφορικὸν ἐξ ἀνάγκης, ὡς περ καὶ ταῦτα· εἴπερ οὐσία μὲν οὐκ ἐστίν, ἄλλο δὲ παρὰ τὰς ἀναφοράς καὶ τὴν οὐσίαν ἐν τοῖς θεοῖς οὐκ ἐστίν. Ὅς περ οὖν τὸν Υἱὸν διὰ τὸ ἀναφορικὸν ὄνομα εἶναι καὶ ἀποδίδεσθαι πρὸς Πατέρα, δεδιδμεν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος λέγειν, ἵνα μὴ πατήρ αὐτοῦ νομισθῇ, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀναφορικὸν ὄνομα ὄν, καὶ πάντως ἀποδιδόμενον πρὸς τὸν πνέοντα, ἐξ ἐκείνου καὶ πνέται, οὐ Πνεῦμα εἶναι λέγεται.

consubstantialibus etiam solis quæatur, minime inveniemus, in consubstantialibus omnibus sequi hoc hujusce esse, sed et in his etiam plurimis modis deficere comperitur. Consubstantialis quippe Petrus est Paulo et Petro Paulus; sed neque Paulus Petri, neque Petrus Pauli. Ideo multo minus patebit τὸ ὁμοούσιον quam τὸ τόδε τοῦδε τινος εἶναι καὶ λέγεσθαι. Tunc enim omnino minus diffunderetur consubstantialia, quam hoc alicujus esse et dici, si hoc quidem illi ex altera parte non responderet (οὐκ ἀντίστροφος), responderet vero ac congrueret huic consubstantialia; cum vero minus sit et non omne, quod est alicui consubstantialia, huius dicatur, ampliori mensura consubstantiali inerit, minus esse, quam illi, quod hujusce est. » Similiter Hugo Etherianus (l. II, c. 20, p. 1225): Cum omnes homines inter se sint consubstantiales, tamen « nullus homo [185] in eo quod homo (vel alteri consubstantialis) alterius esse dicitur. » Pergit III Pachymeres (p. 594): « Hoc concessio inquirendum est, utrum magis se extendat causa (αἰτία) an effectus (αἰτιατόν). Sine dubio causa. Quare si quis quærat, cur lumen radii dicitur (φῶς ἀκτίνος λέγεται), stultum foret respondere: quia consubstantialia est; sed si quis quæsierit: Quomodo hæc consubstantialia sunt, tunc locum habet responsio, quia hoc hujusce dicitur, licet in pluribus consubstantialibus id causa non sit. Sic et in proposita quæstione quispiam audebit efferre. Si magis late patet esse et dici Spiritum Filii, ut jam ex dictis de consubstantialitate fateri debemus, si quis quæsierit: Quare consubstantialis Spiritus Filio est? commode respondebitur, quod Filii Spiritus dicitur Spiritus sanctus; neque enim ascititius (ἐπίκτητον) est illi, ut nobis sunt ea quæ possidemus, sed æterno ac naturali modo promanans. Sicut si quis quæreret: Quare consubstantialis est Filius Patri? dicimus, quia Patris Filius sit Filius; et est præterea ex Patre secundum substantiam, sed non uti creaturæ. At vero respondere ad quæstionem, cur Filii dicatur Spiritus, quod illi consubstantialis est, insulsa est responsio et non juxta dialecticas leges. Minus enim patet consubstantialia eo quod est hujusce esse. Et quomodo quod minus sese extendit, illius quod iragis, causam esse fatebimur? Causa etenim de pluribus vel paribus, si contra versatur, nunquam vero de paucioribus. » (P. 395.)

14. Alii vero Theologi et alias proferunt rationes,

(85) Marc. Ephes. in Confess. ap. Gregor. Cpl. Apol. col. Mon. 27 f. 117 a.: « Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος οὕτως ἐστὶν οὕτως λέγεται κατὰ τὸν Νύσσης Γρηγόριον.

(86) Georg. Schol. ad cap. 12 Ephesii (cod. cit. f. 210 a.) exinde demonstrationem a Latinis peti docet, Μη δεῖν ἐπὶ τῶν θείων ἀλλήν τινὰ σχέσιν πλην τῆς κατ' αἰτίαν νοσίν, ὅπῃ ταν ἑτέρον ἑτέρου λέγεται εἶναι.

(87) Cyrill. Alex. in Joan. xvi. (ap. Const. Melit. G. O. II, 671): « Ὅσπερ γὰρ ἐστὶν ἴδιον Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ ὑπάρχον καὶ δι' αὐτοῦ προεῖν. οὕτω καὶ τοῦ Πατρὸς. Respons. ad Orient. (Allat.

A quibus commentum illud destruitur. « Qui asserunt, ait Georgius Trapezuntius (G. O. I, 544, c. 4), Filii Spiritum dici κατὰ τὸ ὁμοούσιον, delirant. Cur enim non dicimus τὸν Πατέρα τοῦ Πνεύματος, cum ejusdem ac Spiritus naturæ sit? An non apertum inde remanet, eum qui Patrem Spiritus dicit, Spiritum dicere Filium et blasphemare? Et pariter eum qui Filium Spiritus dicit, utpote Spiritum in Patrem [186] transformantem? » Sane juxta illam expositionem cum tres personæ sint inter se consubstantiales, quælibet deberet dici alterius. Atqui abhorret ab hoc loquendi mos theologicus et Christianus; et si qui paucissimi vel e schismaticis fuere, qui Spiritus sancti proprium dicerent Filium (cf. Const. Meliten. orat. I, c. 37; G. O. II, p. 746). plurimi tamen id omnino rejecerunt, inter quos Marcus Ephesius « Filius, inquit, Spiritus sancti neque est neque dicitur secundum Gregorium Nyssenum (85). » Hujus enim hæc sunt verba: « Ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος οὕτως ἐστὶν οὕτως λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ αὐτῆ ἀκολουθία. Sed si hoc non convertitur, id consubstantialitatem non denotat; si enim ad ὁμοούσιον foret referendum, jam e converso diceretur uti Spiritus Filii, sic Filius Spiritus. Præterea genitivus τοῦ Υἱοῦ vel indicat possessionem, proprietatem vel relationem quamdam; generatim id dicitur alicujus, quod ad eum quocunque modo pertinet. Sed ex principiis theologis Patrum relationes in divinis sunt relationes originis; nomina trium personarum ipsa sunt relativa, denotatur itaque hic habitudo originis (86). Neque secus ratio reddi posset, cur non dicatur Filius proprius Spiritus sancti, Pater proprius Spiritus. Proprietatem non habet divina persona in aliam, nisi habitudine principii. Recolantur quæ (§ 14) ex Bessarione adduximus. Quibus ista consonant Georgii Trapezuntii (l. c. p. 541, 542): « Quemadmodum Pater et Filius nomina sunt hypostatica modum existendi (τὸν τρόπον τοῦ εἶναι) harum [187] hypostaseon indicantia, pari ratione et Spiritus nomen hypostaticum est, existendi modum ipsius manifestans. Ex Patre ergo et Filio spiratur, cum amborum sit Spiritus. » (Cf. eund. ad Joan. Cubocl. c. 10, p. 487.) Accedit, quod juxta Patres D Græcos eodem Spiritus modo proprius est Filii, quo est proprius Patris. Sed juxta eosdem Patres proprius est Patris ut ex eo procedens; juxta eosdem igitur est proprius Filii ut ab eo progrediens (87).

Vind. c. 26, p. 118): « Ἴδιον γὰρ τὸ Πνεῦμα ἐστὶ τὸ ἅγιον τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Respons. ad Theodoret. Allat. l. c. p. 119, 120): « Ἦν γὰρ καὶ ἐστὶν αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ Πατρὸς, κ. τ. λ., ubi adducit Rom. viii. 8, 9. Deinde pergit: « Ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν (Joan. xiv. 26), ἀλλ' οὐκ ἀλλότριον ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ· πάντα γὰρ ἔχει μετὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἐδίδαξεν (Joan. xvi. 15). Idem. in Joan. i, 52: « Ὅσπερ γὰρ τοῦ Πατρὸς, οὕτω δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Basil. ad Amphilocho. (Const. Melit. G. O. II, 665.

Ergo non diversimode dicitur Spiritus Patris et Spiritus Filii, sed eodem plane modo et utrumque ad originem refertur. Basilius c. *Eum.* II, n. 34 probat Spiritum ex Patre esse, ex eo, quod dicitur Spiritus Dei, sicut Spiritus Filii; legitime ergo probabitur ex Filio esse, eo quod dicitur Spiritus Filii. Diserte Cyrillus statuit: quod proprium est Dei, id ex ejus essentia est; proprium dicitur alicujus, quod ex ejus essentia est (88); [188] sed juxta eundem (infra III, § 9) quod ex essentia Patris vel Filii est, id quoque ex eo est. Ratum omnino esse debet ex Patribus, æqualiter esse Spiritum tum Patris tum Filii. Hinc Hugo Etherianus (l. I, c. 1, p. 1200, 1201): « Si ab uno solo duorum processionem Spiritus haberet, duorum non esset æqualiter commune et indifferenter, sed præcipue illius, ex quo proveniret; at vero Spiritus est alterutrius (utriusque) æqualiter et indifferenter; non enim minus Filii et magis Patris est, quare non ab uno solo duorum procedit Spiritus. » Et rursum (l. I, c. 6, p. 1205): « Æqualiter atque indifferenter ab utroque Spiritus habetur; igitur æqualiter atque indifferenter ab utroque idem Spiritus emititur (89). » Si Spiritus proprius Patri ob processionem, ob eandem proprius erit Filio. Quare Ratramnus (l. II, c. 4, p. 254): « Unde Patris est Spiritus, quia procedit a Patre; hinc quoque Filii pariter est, quia procedit a Filio; non enim duo, sed unus est Spiritus, nec enim alius dicitur esse Patris et alius Filii Spiritus, sed unus amborum; procedit ergo ab utroque. » Et rursum alio modo premi Photius potest, dum statuit, proprium Spiritum Filii vel Patris ob consubstantialitatem dici, consubstantialitatis vero cum Spiritu rationem in

666): *Υἱοῦ Πνεύματος ὀνομάσας αὐτὸν, καθάπερ Θεοῦ, καὶ νῦν Χριστοῦ προσεπικὼν, καθάπερ καὶ Θεοῦ Πνεύματος ὡς τοῦ ἀνθρώπου.* Cf. Maxim. ap. Beccum epigr. 11, (G. O. II, 622, 623); atque Beccum in Camat. c. 25, epigr. 5, (G. O. II, 355, 563); Constant. Meliten. orat. 1, c. 35, 36 (id. II, 740 seq.); Georg. Trapez. (l. 486 seq.), Leon. Allat. *Vind. syn. Eph.* c. 33, p. 157 seq.

(88) Cyrill. serm. ad Nest. (G. O. II, 620): ὡς περ γὰρ ὅτιον ἀνθρώπου, καὶ μὴν καὶ ἐκάστου τῶν ἐτέρων ζώων, τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν γεγεννημένον, οὕτως ὅτιον Θεοῦ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ νοοῦν ἂν εἶναι καὶ λέγοιτο.

(89) Cf. eundem l. I, c. 16, p. 1211; l. III, 11, 12, p. 1246 seq.

(90) Ad id Hugo Ether. l. II, c. 20, p. 1233 hæc respondet: « Neque hoc videtur esse verum, ut Spiritus ideo sit Filii, (s. Filio consubstantialis), quod ex una causa et indivisibili ante sæcula æqualiter utrique progressio. Inconvenientia enim sequuntur et hoc nuntiantem: nempe secundum quod sunt ex una causa, ununtur ambo. Non enim tot, sed hujusmodi ostenduntur ex eo, quod secundum unionem non intercedat numerus. Impossibile est enim aliqua numerari in eo quod nihil differunt, cum secundum distantiam tantum numerum nanciscantur; at vero secundum quod Spiritus est Filii, differens ab ipso et quasi altera persona ostenditur nihil quippe sui ipsius esse potest. Quare non ideo est Filii et ei consubstantialis, quod ex una causa et indivisibili ante sæcula æqualiter utrique processio. » Cf. quæ Hugo iterum, l. III, c. 4,

A Patre et Filio esse diversam (90); tunc [189] enim non omnino eodem modo « æqualiter et indifferenter » Patris et Filii foret Spiritus, sed plane diverso modo, quod Patribus contradiceret. Denique alii theologi advertunt, etiamsi Photio concedatur, phrasim *Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ* ad consubstantialitatem esse referendam, tamen immota manere Latinorum argumenta (91), quod ex infra (art. IV, § 20 fin.) dicendis luculentius patebit.

15. Illud vero quod dictum fuit, non vice versa dici *Υἱὸν τοῦ Πνεύματος*, confirmari potest etiam ex theologo non ignobili, cujus fragmenta ipse nobis Photius servavit. Jobus enim monachus, *De incarnat.* lib. VII (in *Biblioth. Photii*, cod. 222, p. 318, 319, ed. 1601) de eo agens, « quod Filius apud Patres dicitur manus, dextera, etc. (92), notat, recte dici digitum manus esse, non vero manum digiti; sic Spiritum dici Filii, non vero Filium Spiritus, sicut de hac re disserit, ut congruum omnino suppeditet pro Latinorum doctrina argumentum (93). Quod si quis opponat, et Patrem [190] esse Filii, quemadmodum Photius c. 52 arguit dicens: « An igitur propterea et e converso Patri tribues generationem? » responderi potest, nihil ob stare, quominus *Pater Filii* dicatur, sed multum ob stare, quominus *Filius* dicatur *Spiritus sancti*; non propterea Patrem generari dicendum, quia Filii esse dicitur, neque Latinos ad id statuendum adigi. Sane Pater et Filius sunt relativa nomina et talia, quæ per se originis relationem declarant, quæ alter ex altero, ex Patre Filius, non ex Filio Pater; *Pater Filii* est et dicitur Pater, Filius vero *Patris Filius*. Spiritus quoque relativum nomen est (veluti spiratus), si in ecclesiastico loquendi usu et perso-

p. 1241, de hac re disputat quæque non semper satis ad rem accedunt, ac Georgium Metoch. G. O. I, 975 seq., 931 seq.

(91) Bessar. ep. ad Alex. Lasc. (Cod. Mon. 27 f. 49 b.): Εἰ οὖν διὰ τὸ ὁμοούσιον λέγεται Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, οὕτως αἱ πάντες αἱ τῶν Λατίνων ἀποδείξεις, αἷς αὐτοῦ λέγεσθαι τὸ Πνεῦμα Υἱοῦ ἐπιχειροῦντες καὶ ἐξ αὐτοῦ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι δεικνύουσιν. Hæc dicit occasione textus Greg. Nyss. de quo § 6, nota 10.

(92) Cf. Iren. v, 4, 6; Tert. C. Prax. c. 15, Euseb. in psal. LIX, 7; Cyrill. Glaph. in Exod. I, II, thes. 15 (ap. Becc. G. O. II, 659, 640).

(93) Χεὶρ μὲν καὶ βραχίον καὶ σοφία καὶ λόγος τοῦ δὲ ἀνθρώπου λέγεται, ἀλλ' ὁ ἀνθρώπος τῆς δεξιᾶς ἢ τῆς σοφίας ἢ τῶν ὁμοίων οὐκ ἂν μὴ ῥηθεῖν ὡς περ οὐδὲ τοῦ κλάδου φαμέν τὸ δένδρον, ἀλλὰ τὸν κλάδον τοῦ δένδρου· καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ δάκτυλος ὀνομάζεται Θεοῦ· καὶ ἐπεὶ ὁ δάκτυλος τῆς χειρὸς, εὐλόγως οὐ μόνον τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἥτις ἐστὶν ἡ πατρικὴ δεξιὰ, λέγεται· ἀλλ' οὐ τὸ ἀνάπαλιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος· οὐδὲ γὰρ ἡ χεὶρ ῥηθεῖν ἂν τοῦ δακτύλου. Et rursum, lib. VIII, (id. p. 328) ad questionem: Cur Spiritus sanctus non sit Filius. Τὸν μὲν Υἱὸν γεγεννησθαι διδασκόμεθα, ἐκπορεύεσθαι δὲ τὸ Πνεῦμα θεοπροπῶς ἐμνησθμεν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Πνεῦμα μὲν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰρηται, ἐπεὶ καὶ παρ' ἡμῶν ἐκατέρου τούτων Πνεῦμα λέγεται, Πατὴρ δὲ ἡ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος οὐκ ἐστὶ, οὐδὲ γὰρ παρ' ἡμῶν. Similia habet Photius, *Amph.* 189; Mai, N. C. I, p. 135, 134.

naliter (94) accipitur; attamen per se non ita relationem originis manifestat, sicut Patris et Filii nomina. « Per se enim Spiritus neque ad Patrem refertur, neque ad Filium » (Bessarion supra § 11 et Joan. Theologus infra art. seq. § 1) « sed ad spirantem » (ibid.). Ex hinc jam disparitas patet. [191] Dum dicitur Pater Filii, intelligitur Filii Pater; nec potest Filius pro principio sumi, Pater pro principiato; sed si dicitur *Filius sancti Spiritus*, verba indicant Filium a Spiritu originem habere, Spiritum esse Patrem, quod absurdum. Pater Spiritus dici nequit, quia tunc Spiritus foret Filius, Filius Spiritus dici non potest, quia tunc Spiritus foret Pater. Aliud est esse alicujus simpliciter, aliud esse Patrem vel Filium alicujus; porro Pater non dicitur Filii esse proprius simpliciter, sed Filii Pater; id subintelligitur, quod ejus sit Pater. Pari modo diceretur Spiritus spirantis esse et spirans Spiritus sancti spirator seu *προβολεύς Πνεύματος*. Hæc vocabula sibi ad amussim respondent et ad idem pertinent genus, adeoque confusionem arcent. Recte rursum dicitur: Pater et Filius sunt *προβολεῖς*; (*προβολεύς*) *Πνεύματος*, sed non simpliciter: Pater et Filius sunt Spiritus sancti.

16. Neque vero, quod subdole ac perverse Latini ascribit Photius (c. 59), ii unquam docuere: Quod alicujus esse dicitur, ex eo vel ab eo est. Potest certe hoc illius dici vel ut possessio possidentis vel ut pars totius vel ut effectus causæ vel ut forma seu qualitas subjecti, etc., quocunque demum nomine genitivus casus cum nominativo subjecti conjungi potest, qualitate patet genitivi usus. Latini non dicunt de quocunque, quod dicitur esse alicujus, id ab hoc exsistere; sed id dicunt de personis, nec de personis quibuscumque, sed de personis divinis. Creaturæ quoque sunt Patris et Filii; sed non propterea a creaturis procedunt Pater et Filius. Ex qualitate atque character subjecti determinatur, quomodo ad aliud pertineat id, quod ejus dicitur esse. Quicunque alterius dicitur, ad eum quodam modo pertinet; vel ut servus vel ut necessarius, etc., relationem ad ipsum habet. Porro a divinis omnes ii respectus excludendi, qui divinas non decent hypostases, ut servitus vel ministerium; ea *σχέσις* [192] statuenda, quæ divinis concordat (95). Hæc porro est originis habitudo (§ 14), relatio inter prin-

cipium et principiatum. Sicut calor solis dicitur calor a sole causatus, sicut fructus arboris fructus ab arbore productus, ita Spiritus Filii est Spiritus per Filium emissus, ut principiatum principii est. Vane ergo colliguntur exempla similium dictionum, ubi de divinis personis sermo non est. (Phot. c. 57 seq.) Dicitur Spiritus sapientiæ, spiritus intellectus, spiritus scientiæ, dilectionis, adoptionis filiorum, promissionis, fidei, et alia hujusmodi (96); sed sapientia, intellectus, scientia, etc., non sunt personæ divinæ; verum dona et charismata, « quorum Spiritus sanctus fons ac largitor glorificatur, » ut ipse Photius (c. 58) bene novit; hæc effectus, fructus, donationes, ac veluti possessio sunt Spiritus sancti; in his genitivus longe aliam habet significationem. « Nequaquam, ait Hugo Ethe- rianus (l. II, c. 20, p. 1256), hoc modo (ut Spiritus consilii, fortitudinis, timoris, etc.) Filii nuncupatur Spiritus; Filii sane Spiritus, uti Patris æque ac indifferenter censetur. Intellectus vero, gratiarum et donorum dicitur Spiritus ut dator et effectiva illorum causa. » Sed multo uberius idem [193] auctor jam ante (c. 15, p. 1228) contra Theophylactum eandem rem pertractaverat. Atque præ cæteris hoc urget: « Ad hoc.... scilicet aliud esse, ex aliquo, et aliud alicujus, eadem in pluribus convenire inveniuntur. Nam pars quidem totius est et ex toto, et arboris fructus et ex arbore, et spuma maris et ex mari; et sicut impossibile est, fontis esse aquam et non ex fonte, sic impossibile est Spiritum esse Filii et non ex Filio, aut Patris et non ex Patre, Filium Spiritumque; Pater vero non in eo quod sit alicujus ut ex aliquo, sed in eo, quod generat Filium, ejus dicitur. » Secundum hanc doctrinam bene dici potest, quedam ita alicujus dici, ut etiam ex eo sint, quedam vero non ita; quæ priori modo alicujus dicuntur, manifeste inde dignosci, quod alia ratio, cur hujus dicantur, locum omnino non habeat, vel nexus talis inter utrumque intercedat, qui id per se patefacere possit. Deinde ad illud Theophylacti: « Dicitur Spiritus esse Filii, secundum quod unitas est Filius et virtus et sapientia, sanctus vero Spiritus est unitatis et fortitudinis et sapientiæ Spiritus apud Isaïam describitur, » observat Hugo virtutem, sapientiam, unitatem tribus personis convenire et per se esse nomina essentialia; si essentialiter su-

(94) Videlicet nomen Spiritus tum essentialiter tum personale esse potest. Cf. Thom. Sum. 1, q. 36, a. 1 in corp. et ad 1. Jam Aug. De Trinit. V, 11; XV, 19 id præclare enarrat: « Quia Spiritus sanctus communis est ambobus, id vocatur proprie quod ambo communiter. » Cf. et Hugon. Ether. l. III, c. 3, p. 1240 seq. Pariter Patris nomen essentialiter quoque usurpatur, non tantum personaliter; sed priori modo non nisi ad extra, ad creaturas dicitur, ut Matth. vi, 26, 32; x, 29, et tunc tribus personis convenit. De hac acceptione hic non est sermo. Si Spiritus alicujus esse dicitur, ut recte notat Bessar. (ep. ad Alex. Lascar. c. 6), non absolute seu essentialiter sumitur, sed relative.

(95) Egregie Leo M. serm. 1, de Pentec. (Ball. serm. 75; Patrol. ed. Migne tom. LII, p. 403),

cap. 3: « Cum in personarum proprietatibus alius sit Pater, alius sit Filius, alius Spiritus sanctus, non tamen alia Deitas, nec diversa natura est. Si quidem cum et de Patre sit Filius unigenitus, et Spiritus sanctus Patris Filiique sit Spiritus, non sicut quæcunque creatura, quæ et Patris et Filii est, sed sicut cum utroque vivens et potens, et sempiterna ex eo quod est Pater Filiusque subsistens. »

(96) Vidit acute Photius, cum Filius dicatur veritas, virtus, sapientia expressiones Πνεύμα ἀληθείας, δυνάμεις, σοφίας eodem modo intelligi posse, quo Πνεύμα Υἱοῦ; ideo ponit alias dictiones, ut Sp. fidei, Sp. promissionis, Sp. revelationis, etc., in quibus adversarii Filii nomina invenire nequeant (c. 58). Sed eo ipso jam subjectum non est amplius idem illud, de quo Latini ita statuunt.

muntur, nihil sane hic explicatur; si vero *persona-liter* et prout Filio *appropriantur*, eadem Latinorum argumenta recurrunt. Præterea exempla varia ab adversariis allata sic repellit: « Deus dicitur (Deus) Abraham ut creator et Dominus Abraham, forsân vero et ut amicus illius; intellectus autem et fortitudinis et similium ut *efficiens causa* dicitur. Sed Spiritus dicitur Filii et Patris, ut ex Deo ens et ipse Deus, non ut adventitium adveniendò extrinsecus (hoc enim quis asseverare audeat?) sed ut plenitudo ejus, qui certe non aliter sano intellectu comprehendi potest, secundum quod tertius dicitur a Patre..., nisi ex Filio habere substantiam intelligatur et consideretur; hic utique Spiritus juxta Domini vocem *Veritatis* est, quia dicitur Spiritus veritatis; qui [194] profecto, in quantum *Veritatis* est, in tantum *Filii* existit, et ex ipso existentiam sortitur... Si (Spiritus sanctus ex Veritate non habet esse, adveniens et adventitia est ejus veritas; cum ipse Veritatis prædicetur, et ejus dicatur esse. Igitur sicut est Veritatis, sic et esse et subsistere habet ea Veritate, et ex ipsa, Filio scilicet, procedit secundum personarum ordinem. »

17. Objicit sibi Photius (cap. 59) in adductis Bibliorum testimoniis (c. 57), ut *Isa. xi, 2; II, Tim. i, 7; Galat. vi, 1; Exod. xxxi, 2, 3*, aliisque, non ipsum Spiritum sanctum intelligendum, sed dona et charismata ab eo promanantia quæque ipse largitur; sed nihil hoc adversarios juvare contendit, quia secundum eorum legem ratiocinari ita debeamus: inde procedit Spiritus, cujus dicitur, sive persona Spiritus sive charisma intelligatur; ergo non charisma producit sapientiam, filiationem, fidem, etc., sed sapientia, filiatio, fides, etc., produciunt charismata. Imo cum juxta adversarios idem sit dicere Πνεῦμα ac dicere charisma, tot erunt ipsi Πνεῦματα quot χαρίσματα et quodlibet horum pneumaticum sive charismatum in duo dividetur, quorum unum producat, alterum producat, unum donet, alterum donetur, fides fidem, intellectus intellectum et sic deinceps donet. Sed absurdè plane ejusmodi sunt conclusiones. In primis docent Latini, πνεύματος vocem multipliciter usurpari; significare interdum ἐνέργειαν, δόξαν μὴν haud per se subsistentem, significare aera, ventum, flatum, etc.; cum vero cum articulo ponatur, plerumque rem certam, singularem ac regulariter subsistentem notare; in Bibliis, ut jam advertit Didymus, l. 1 *De Trin.*, τὸ Πνεῦμα communiter dici Spiritum sanctum; posse vero et τὸ Πνεῦμα dona Spiritus sancti significare figura metonymiæ, qua pro effectibus persona effectrix ponitur, ut *Ephes. iv, 23; I Thess. v, 19; I Joan. iv, 1* (H. Kilber. Theol. Wire. Tract. *De Deo uno et trino* disp. 6, c. 2; art. 1 fin. n. 343). Et recte in multis Bibliorum locis per Spiritum [195] intelligunt charismata, ut jam pluralis τὰ πνεύματα v. gr. *I Joan. iv, 1*, ostendit. Sed inde non sequuntur, quæ comminiscitur Photius; nam cano-

nem illum a Photio Latinis ascriptum nemo admittit eorum (§ 16) et hinc ratiocinatio illi *unice*, *superstructa* cadit; non est genitivus hic causam indicans, sed effectum denotat; non sunt divinæ personæ sapientia, fides, revelatio, etc. Atque licet sensu vero et biblico πνεύματα dicantur charismata et tot possint haberi πνεύματα hac significatione sumpta, quot charismata: tamen hæc non dividuntur in duo, ut ex falso supposito arguit Photius (c. 59, 60). Sed his puerilibus ludis non est immorandum.

18. Sed alias quoque rationes in promptu habet Photius, quare Spiritus Filii dicatur. Quarum una licet in opere non fusius explicata, tamen in titulo expressa et sæpius insinuata (97) est: quod Spiritus a Filio mittatur et suppedietur dignis fidelibus. Hanc rationem sedulo exornarunt Photii sequaces eamque catholici theologi accurate refutarunt. Etenim I) etiamsi ad missionem referatur quod Spiritus dicitur Filii, adhuc processio exinde deduci potest, cum missio temporalis æternæ processioni innatur (§§ 3, 4). II) Spiritus a Patribus dicitur proprius Filii secundum naturam; sic Basilias l. 1, c. *Eunom.* explicat Πνεῦμα Χριστοῦ, ὃς καὶ φύσιν ὡρατωμένον αὐτῷ (Gregor. Cpl. *Apolog. contra M. Ephes. Confess.* cod. Mon. 27 f. 417 b, hoc textu præter alios utitur); sed natura est æterna et si quid natura proprium alterius, ejus rei ratio nequit ex temporariis repeti; est proinde Spiritus proprius Filii non aliquo alio respectu, sed prout est divina persona, et inde ex ipso est. III) Causa, sic ratiocinatur Georgius Pachymeres, (l. c. *G. O.* I, 590 seq.), prius intelligi debet quam effectus; et sempiternum in personis divinis prius quam effectus earum [196] qui sunt temporales. Spiritus sanctus ideo in tempore suppedietur fidelibus a Filio, quia est et dicitur Spiritus Filii; hoc est veluti causa, illud veluti effectus. Ergo quod Spiritus dicatur Filii, ex eo ratio non peti potest, quod donetur a Filio dignis. Eodem modo Bessarion (epist. ad Alex. Lasc. c. 7; Hard. IX, 1067): « Quod si quis dicat: Ideo dicitur Spiritus Filii, quia ex eo mittitur, falsa est ratio; e converso namque quia ejus est, mittitur ab eo; priora enim sunt causa posteriorum (non vice versa). Prius autem est, quod Spiritus sit Spiritus Filii; posterius vero, quod mittatur ab eo. » IV) Non minus opportuna sunt, quæ disputat Hugo Etherianus (l. 11, c. 20, p. 1235): « Non dicitur Spiritus Filii ut consubstantiale et qui mittitur per ipsum, ut Photii declarasset; aut enim æternaliter est Filii perque ipsum æternaliter mittitur, aut prius Filii erat, quam per ipsum mitteretur. Quod si antequam mitteretur, Filii erat Spiritus, non quia per ipsum mittitur, ejus existit. Et rursus si per Filium Spiritus æternaliter mittitur, aut mittitur Filio cum Patre mittente ipsum, aut tanquam per instrumentum mittitur per Filium, veluti per arcum mittitur

sagitta; sed hoc est impossibile, eo quod alia natura sit causæ, et alia instrumenti; alienus foret Filius a Patre, ut instrumentum ab artifice. Quare mittit Filius et habet Spiritum omnino, quemadmodum et Pater, qui scilicet Spiritus neque in eo quod mittitur alicubi (l. alicui) consubstantialis est. Profecto quæ minime substantialiter insunt, substantialia esse non possunt. Quomodo enim a proprietatibus ad substantiales qualitates, scil. substantiales differentias rationem transferri possibile? Existimo non recte. Non enim est proprietas idem substantiali qualitati; propterea non potest transigi consubstantiale in proprietatem communitatem. Ergo Filius Dei est Spiritus dator et ejus emissor ut suæ plenitudinis. Est enim ejus plenitudo Spiritus sancti sicut Joannes inquit: *Nos de plenitudine ejus omnes* [197] *accepimus* (Joan. 1, 16), videlicet de Spiritu ejus. Quod si Spiritus in eo quod persona, Filio non communicat, plenitudo Filii non communicat Filio; item si Spiritus non est ex Filio, quod est inconveniens; cum ergo ex Filio, et ex ipso procedit. Hoc qui negant, asserere videntur non propria virtute per Spiritum fecisse miracula. » Præterea V) si Filius dat Spiritum, sane ipsum habet; sed quidquid habet ut Filius, id non ex gratia habet, sed natura, id ab æterno habet. Hinc rursum Ilugo Etherianus (l. II, c. 11, p. 1226): « Non habet Filius Spiritum secundum participationem, qui per se vita, per se lux, et per se veritas existit; nec ab alio modicum quid ipsius Spiritus accipit, ut ideo impotens sit emitte ipsum, cum Pater ad plenum hoc queat facere. Quod semper habuit, quomodo ab alio accipit? Quid autem Apostolis plus habet, si Patrem interpellando mittat Spiritum, non habens per se neque ex se prodeuntem? Quare mittit et emitit Filius Spiritum, sicut Pater... In prophetis, in apostolis et in Christo unus Spiritus sanctus loquebatur, sed tamen aliter ab illis et aliter a Christo idem Spiritus habebatur. Nam Christus per se Spiritum, illi vero per Christum habebant. » Et denuo (l. III, c. 12, p. 1248): « Spiritus Filii est aut ratione naturæ aut ratione

(98) Id urget potissimum Theophanes Procopowicz, op. cit. cap. 1, p. 5, 14, 15, abutens vel insci et imprudens vel etiam malevoli in hac materia Anastasii Bibliothecarii verbis, qui in ep. ad Joh. Diac. (Galland. Bibl. PP. XIII, p. 31) ista scripserat: « Præterea interpretati sumus ex epistola ejusdem sancti Maximi ad Marinum scripta presb. circumstantiam de Spiritu sancti processione, ubi frustra causari contra nos innuit Græcos, cum nos non causam vel principium Filium dicamus Spiritus sancti, ut autumant, sed unitatem substantiæ Patris ac Filii non nescientes, sicut procedit ex Patre, ita eum procedere ex Filio, missionem nimirum processionem intelligentes, pie interpretans, utriusque linguæ gnaros ad pacem enutrients, dum scil. et nos et Græcos edocet secundum quiddam procedere et secundum quiddam non procedere Spiritum ex Filio; difficultatem exprimendi de alterius in alterius linguæ proprietatem significans. » Quam sententiam merito ut insulam castigat Petavius, De Trin. I. VII, c. 17, n. 12, in fine.

A gratia. At Dei Verbum nihil ex gratia, quia Deus est, possidet; quare nihil adjectum, nihil habet nuper adveniens, sed ut a principio constiterant exuberantiæ divinæ ratione consistunt naturæ, videlicet naturaliter. » Similiter Beccus in Camat. Animadv. c. 2 (G. O. II, 294): « Si a Patre uti ex eo existens datur Spiritus, per Filium vero non uti ex eo existens, quis demum non existimaverit uti a servo et administro (διακονικῶς καὶ ὑπηρετικῶς) per Filium Spiritum dari? »

19. Usitatissimum Græcis heterodoxis effugium hoc loco commemorandum est, quo statuunt' sæpenumero Patres largitionem donorum et missionem temporalem intellexisse, [198] non vero æternam processionem (98), dum Spiritum per Filium effundi, prodire, manifestari ac suppeditari dicunt. Evertunt hanc exceptionem quæ præmisimus, evertunt ipsa Patrum verba, quibus dicunt Spiritum effundi a Filio sicut a Patre et ita ut connaturalis Spiritus ei sit, quod de donis per se dici nequit, effundi Spiritum a Filio ex propria natura atque substantia (99), aliaque hujusmodi sexcenta. Neque solum dona ac charismata fidelibus dantur, sed ipse Spiritus sanctus qui in eis inhabitat (Petav. De Trin. VIII, 4 seq.), quod frustra a Græcis plane negatur. Late [199] de his disputant Hugo Ether. (l. III, c. 18, p. 1254 seq. Cf. II, 15, 14, p. 1228 seq.); Beccus (Orat. de un. Eccl. c. 16-19 ad Theod. I. I, c. 2 in Camat. Animadv. et epigr. 8, G. O. I, 104 seq. II, 89 seq. 320-323, 586 seq.); Constantin. Meliten. (orat. 1, c. 20; ib. 2, 682 seq.); Georgius Trapezuntius (De proc. Spiritus sancti ad Joan. Cub. G. O. I, 479 seq. 482 seq.); Bessarion (Or. dogm. c. 8. epist. ad Alex. Lasc. 7, Bard. IX, 361, 1063); Bellarm. De Chr. II, 22); Leo Allatius (Vind. syn. Eph. c. 47, p. 229 seq. c. 51, p. 286; c. 55, p. 354-357). Unum Hugonem Etherianum adducamus, qui (l. c.) scribit: « Licet apostoli et prophetæ in tempore a Christo Spiritum acceperint, Dei tamen Filius non in tempore Spiritum habere cœpit, neque idem Spiritus a Filio exire initium sumpsit per tempus aliquod (1). Sane a diebus æternitatis, sicut Filius

(99) V. Gr. Cyrill. ad Theod. (Allat. Vind. 335) Ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος· καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῶν ἀναπαύσας φύσεως. Idem in verba: *Vidi descendentem Spiritum* (Bec. epigr. 4, 561, 562). Οὐ γὰρ ὁρῶν πρὸς τὴν αὐτὴν ἀλογίαν καταθεσόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὥς οἰεσθαι μεθεκτὸν ἐν τῷ κατὰ φύσιν Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς, ὥσπερ ἀμέλει καὶ αὐτῷ τῷ Πατρὶ· ὥσπερ γὰρ τοῦ Πατρὸς, οὕτω δὴ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον... τίνα οὖν τρόπον ἀπομερισόμεν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὕτως ἐμπεφυκὸς καὶ οὐσιωδῶς ἡνωμένον, δι' αὐτοῦ τε προσκύπτων, καὶ ὑπάρχον ἐν αὐτῷ φυσικῶς, ὥς μηδὲν ἕτερον εἶναι νομίζεσθαι παρ' αὐτόν;... Ἀπαράλλακτος ἡ τοῦ Χριστοῦ ὁμοούτις πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ κατὰ φύσιν προχέμενον Πνεῦμα.

(1) Idem l. II, c. 15, 16, p. 1229, 1230 ex Bibliis et Patribus inculcaverat, Christum non accidentaliter, non ex adjunctione vel extrinsecus, sed ex se ipso ut Dei Filium Spiritum plenitudinem habuisse, quam in rem et Cyrilli Alexandrini anathematismo

a Patre generatur, ita Spiritus sanctus ab utroque A
exit, ab utroque mittitur æternaliter, et ab utroque,
ut ostensum est, *univoce* procedit. Nam apud tres
nihil præterit, nihil futurum est; apud tres personas
non est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio...
Quantum ad ipsos (Patrem et Filium) spectat, ante
omnia secula mittunt et donant (Spiritus sanctum).
Exsistentibus autem dono missioneve dignis incipere
dicuntur mittere vel donare; *nequaquam secundum*
se, (sed) *quantum ad suscipientes*. Igitur si mittere
æternum, et missio; versaque vice: si missio
æterna, et mittere. Atqui missio æterna est. Non
enim ut in lithotomon (sic) ratio turris fabricandæ
fabricationem præcedit et ab ea dividitur, ita in
Filio et Patre [200] ratio missionis Spiritus missio-
nem prævenit et ab ipsa separatur. Nam si ratio
missionis Spiritus sancti ab æterno in Filio est, et
missio ipsius Spiritus cœpit esse in Filio ab aliquo
tempore, prius et posterius, adjectum et separabile
habet Filius et accidentium non effugit multiplici-
tatem. Nonne sol cum illuminat domum, aliqua hodie
incipit irradiare; pretiosi similiter splendent
jugiter lapides, stellæ quoque; attamen illarum in
tenebris, harum vero in luce minime splendor ruti-
lat, *non ex interceptione splendoris, sed ex aspi-*
cientium imbecillitate? Amplius: missio Spiritus
sancti et cognitio missionis simul sunt in Patre et
Filio; neutrum enim horum duorum tempus præ-
judicat; at vero *cognitio* æterna est; ergo et missio
Spiritus sancti ab utroque æterna est et uterque
æqualiter et æternaliter causa missionis Spiritus...
Si utique (Pater) causa est, et Filius est aliqua
causa Spiritus sancti; si neuter est causa, missio
Spiritus sancti nec causam habet nec principium,
quod est solius Patris privilegium in Trinitate.
Quare forsitan non sit inconveniens, si processio
Spiritus sancti æternaliter de Patre ac Filio manans
penes suscipientes creaturas *missio*, usitatius *donatio*
et si quid aliud hujusmodi nuncupetur, subli-
mioribus quidem semper divino, inferioribus vero
semper creato referendis. Nam idem Evangelium
in Christo *doctrina*, in apostolis vero nobisque

nono utitur adnectens Theodoretī oppositionem ac
Cyrilli responsum una cum testimonio ex ejus ad
Nestorium epistolis.

(2) Theophylact. apud Hugon. II, 15, p. 1228;
apud Beccum *Gr. orth.* I, p. 220, 221; Nicol. Me-
thion. *Syllog.* in cod. Mon. 66 f. 81 b. cap. 55: *Εἰ*
ὁ αὐτὸς Παράκλητος ἐδόθη τότε διὰ τῆς ἐμφυσησεως,
ἀλλὰ μὴ τὸ χάρισμα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, ὡς
αὐτίκα δεδηλωκεν ἐπειπὼν ὁ Σωτὴρ "Ἄν τινὼν ἀρῇτε
τὰς ἁμαρτίας, ἀφένται: (Joan. xx, 23)· οἷός γάρ ὁ
λόγος καὶ τὰ χάρισματά καλεῖν πνεύματα· τίνος ἢ
κατὰ τὴν γῆν παρουσία; ἢ γὰρ τοῦ αὐτοῦ καὶ πε-
ριττῆ, ἢ ἑτέρου, καὶ ποῖον τοῦτο;

(5) Præclare Greg. Nazian. orat. 57, p. 608, tres
veluti gradus communicationis Spiritus distinguit:
primum (τὸ πνεῦμα) ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου δυνά-
μεις ἐπιτελοῦν, deinde ἐκφυσώμενον (Joan. xx, 22),
postea ἐν γλώσσαις πυρίναις φαινόμενον. Insigni
verborum maiestate Leo M. sermone 2 de Pentec.
c. 3, 4. (Baller. 76, p. 405 seq. ed. MIGNE): « Non
ambigamus, quod cum in die Pentecostes discipulos
Domini Spiritus sanctus implevit, non fuit inchoatio

omnibus disciplina censetur. Lux quoque solis pe-
rennis est; quandiu nobis oritur, diem vocamus,
breve attribuentes ei temporis spatium. » Quibus
exemplis aliud copulat duce Hieronymo ex incarna-
tione desumptum, quæ velut jam ab initio sæculi
facta perhibetur, ac deinde (p. 1255 C.) pergit:
« Quod si unitas mysterii Dominicæ incarnationis
in Filio principium temporis non habuit, multo
minus credibile est missionem Spiritus sancti
a Patre ac Filio in alterutro eorum incepisse sub
tempore. » Præterea idem auctor contra Theo-
phylactum aliosque, qui arguebant Spiritum non
ter vel sæpius datum discipulis, [201] neque verbis
Joan. xx, 22, neque ante Christi e mundo disces-
sum, sed priores ante Pentecosten donationes ad
Spiritus dona esse referenda, ac Joan. xx, 22 ad
donum duntaxat dimittendi peccata (2), inter alia
docet (l. II, 15, p. 1228) ex Gregorio Nazianzeno et
Gregorio I. Romano, Christum non dedisse solum
donum quoddam, sed ipsum Spiritum sanctum.
Quod denuo (c. 15, p. 1229) aliis argumentis con-
firmare studet, Chrysostomi, quæ contraria esse
verba videbantur, explanans et in verbis ipsis:
Accipite Spiritum sanctum insistens. Si quis vero
dicat nonnisi donum remittendi peccata datum
fuisse, attendat, ait Hugo, si hujusmodi virtus
separabilis sit. Sed patet, quod non sit separabilis,
cum nihil secundum accidens divinis insit hyposta-
sibus; ergo dum *dat Spiritum*, largitur totum, non
partem. » Deinde docet Christum in die resurre-
ctionis dedisse totum Spiritum, sed non secundum
omnem operationis speciem, in die vero Pentecostes
dedisse secundum omnem in ipsis operationis spe-
ciem; distinctiones fieri ad personarum discretio-
nem et propter operationum in ipsis apostolis effi-
caciā (3). « Ad hoc — [202] ita prosequitur —
insufflasse Christus ut emissor in eo quod Deus in
faciem discipulorum creditur, tum ut per hoc intel-
ligeremus Spiritum vere de illo procedere, ut e
profundo corporis ejus ille flatus evaporabat sensi-
biliter (4), tum quod ad habendum et quasi possi-
dendum Spiritum eis daret, quod in die Pentecostes

muneris, sed adjectio largitatis; quoniam et patriar-
chæ et prophætæ et sacerdotes omnesque sancti, qui
prioribus fuere temporibus, ejusdem sunt Spiritus
sanctificatione vegetati, et sine hac gratia nulla un-
quam instituta sacramenta, nulla sunt celebrata
mysteria, ut eadem semper fuerit virtus *charisma-*
tum, quamvis non eadem fuerit *mensura* donorum.
Ipsi quoque beati Apostoli ante passionem Domini
sancto Spiritu non carebant, nec potentia hujus vir-
tutis aberat ab operibus Salvatoris. . . . Sed illi
perfecti, quæ erat discipulis conferenda, major
gratia et abundantior inspiratio servabatur, per
quam et quæ nondum acceperant, sumerent et ex-
cellentius possent habere quæ sumpserant. » Cf. et
Beccum, *Or. de una Eccl.* c. 68 (G. O. II, 220, 221),
« Ἐξ οὗτο γὰρ τῷ πρωτοπλάστῳ εἰς ψυχὴν ζωσαν
παρὰ τοῦ Δημιουργοῦτος ἐνεφυσήθη, διαφόραις ἐπι-
δημίαις ἐσώτερον τοῖς ἀξίοις καταπεφοίτηκε (τὸ
Πν.)· ἀλλ' ὅμως· εἰ καὶ πολλοῖς καὶ πολλὰκις κατα-
πεφοίτηκεν, οἰδεῖα τῶν αὐτῶν παρουσιῶν περιττῆ.
(4) Vide § 5, notam 2.

ad robur et operationem ostensionemque signorum a cœlis discipulis eisdem misisse fertur. Quod ex hoc liquido apparet : præsentē Christo raro signa faciebant ejus discipuli ; quo in cœlum abeunte ac mittente Spiritum per manus apostolorum signa fiebant (Act. II, 43) ; unde in specie ignis missus dicitur, ut eos qui adhuc quasi limus erant, molles existentes corroboraret atque confirmaret . . . Ex his igitur manifestum esse potest, quod non sit ve-cordiae neque imprudentiae, si quis dicat Christum discipulis tunc Spiritum dedisse, quando post resurrectionem eis dixit : *Accipite Spiritum sanctum*, cum scientissimi Græcorum iidemque sanctissimi hoc comprobaverint, ut ostensum est ; porro nostri temporis homines errorem hoc reputant et insaniam, pro eo solum, quod Spiritus processionem ex Filio abolere conantur. »

20. Eandem materiam rursus versat Photius, c. 90-94, ubi imprimis (c. 90) varias ex Scripturis formulas colligit, quibus [205] Spiritus sanctus dicitur Spiritus Dei, Spiritus Domini (5), Spiritus, qui ex Deo est, Spiritus Patris, Spiritus suscitantis Jesum Christum, Spiritus Christi, Spiritus Filii, etc. (6). Porro pergit : Nihil horum declarat per se et vi [204] verborum processionem Spiritus sancti, quemadmodum dictio expressa : *Spiritus a Patre procedens*. Hinc omnino differunt ab ista illae formulae. Si autem quoad sensum ejusmodi dictionibus processio indicari dicatur, nil hoc adversarios juvat (c. 91). Etenim cum sexcenties fere dicatur Spiritus ex Patre procedere, possent sane formulae : Spiritus Dei, Spiritus Patris ad processionem quodammodo referri tanquam ad primam et præcipuam dictionis rationem, per se ad consubstantialitatem referuntur : sed consubstantialitas Spiritus sancti cum Patre in processione fundatur [consubstantialis

(5) Cum *Κυρίου* nomen appropriari soleat Filio (Greg. Naz. orat. 25, p. 420, 29, p. 490, unde *κυριολογία* apud Theologos) Spiritus Domini communiter Theologis est Spiritus Filii. Quare Hugo Ether. I. II, c. 20, p. 1256 : « Is idem sicut Dei dicitur Spiritus, ita et Domini Spiritus nominatur, sed non convertitur. Etenim licet Deus Pater Spiritus juxta Domini vocem censeatur, Spiritus est Deus, Spiritus quoque et Filius Dei secundum illud : Spiritus ante faciem vestram Christus Dominus (dicuntur enim, ut dictum est § 15, n. 3, Pater et Filius spiritus essentialiter nomine accepto) : neque tamen Pater neque Filius Dei Spiritus dicitur ; sicut igitur commune est Patri et Filio, non esse spiritum alicujus, sic proprium est Spiritus, esse amborum Spiritum. »

(6) Multae aliae addi possunt hujus generis expressiones, ut Spiritus Jesu (Act. xvi, 17) Spiritus veritatis (Joan. xv, 26) Spiritus oris Domini Jesu (II Thess. II, 8). Hanc posteriorem dictionem ita illustrat Hugo Etherianus l. c. : « Sicut inter illos, qui ex Deo nati sunt, solum Dei Verbum de utero ejus genitum esse pronuntiatur : ita inter spiritus Dei solus Spiritus sanctus de ore Filii prodire creditur. Verbo enim Domini cœli firmati sunt et spiritu oris ejus (Verbi scilicet juxta Apostolum) omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6). Isto Spiritu ille iniquus Antichristus disperdetur, quia « Dominus Jesus interficiet eum spiritu oris sui et destruet illustratione adventus sui

Spiritus Patri, quia ex ipso procedit, non vero quia consubstantialis, ideo procedens [7]), proinde ad processionem referri possunt ut ad principalissimam causam. Sed nec semel dicitur Spiritus sanctus ex Filio procedere, neque in Bibliis, neque apud Patres ; proinde ingens est disparitas ; nullum nobis jus suppetit processionis ex Filio astruendae, neque id ex verbis *κατὰ ῥῆδιν* id non dicentibus elici potest. Verum aliae adsunt rationes ob quas dicatur Spiritus Filii vel Christi, eaque variae : I) quia consubstantialis est Filio, II) quia ungit Christum, III), quia manet super ipsum et in ipso. En duas novas rationes addit, quae non ad ipsam divinitatem, sed ad humanitatem Christi spectant, quarumque posteriorem jam cap. 85 occasione Græcæ versionis *Dialogorum* Gregorii Magni, cujus verba allegaverat, uberius illustravit. Hinc contendit (c. 93, 94), aliud esse Spiritum Filii dicere, aliud Spiritum Christi ; Christi Spiritus dicitur utpote inungens Christum, sed ungebatur Christus, ut homo, [205] non ut Deus. Quare qui arguit : Spiritus dicitur Christi, ergo ex Christo procedit, is ex humanitate Christi procedere Spiritum, is humanitatem divinitati consubstantialem esse horrendo errore asserit. Cum vero tot rationes queant assignari, ob quas Spiritus dicitur Filii vel Christi, jam eliditur argumentum Latinorum, quo dictionem hujusmodi nonnisi ad processionem referri posse statuunt. Imo vero cum *per se et immediate* neque voces *Πνεῦμα Θεοῦ*, *Πν. Πατρὸς* processionem dicant, id multo minus de illis *Πνεῦμα Υἱοῦ*, *Πν. Χριστοῦ* cogitari debet, ubi nullum adest fundamentum ejusmodi, ubi præmissa nulla habeatur ea certitudine fulgens, qua divinitus revelata gaudet propositio : Spiritus ex Patre procedit, ubi consubstantialitas non aequè in processione funda-

(II Thess. II, 8), ut Paulus dicit, quod de anima Christi nullus intelligere præsumat. Nam illa in eo quod anima est, neque interficit neque destruit aliquid. Reliquum igitur est, ut sancto Spiritui solummodo attribuantur hoc. Qua ex re manifestum est, quod sicut Filius de Patre per nativitatem existit, ita Spiritus ex Patre et Filio per processionem. Quod iterum et sic monstrari potest. Spiritus oris Christi ex Christo procedit, cujus rei signum est insufflatio in faciem discipulorum facta ; scil. Spiritus oris Christi Spiritus sanctus est ; unum enim habet Spiritum consubstantialiter, ut Dei Filius, non plures. Itaque Spiritus sanctus ex Christo Dei Filio procedit. » Notari debet, additis Patrum expositionibus ex ejusmodi locutione non incongrua argumenta confici (Cf. Anastas. Syn. de rect. dogm. hanc in rem ab Andrea Rhod. in conc. Flor. sess. VII ; Hard. IX, 95-96 allegatum. Theodororum Raithen. in epigr. 1, a Becco Gr. O. II, 531, adductum, Bre-cum ipsum in Camat. Anim. c. 18, ib. II, 328 ; Georg. Metoch. c. Man. Cret. c. 15 ; ib. p. 1015. 1014 et infra art. 3, § 5, not. 1.) — Alia plura quæ huc referuntur ex Bibliis, sanæ exegesi minus probantur, neque nos ea curamus ; verum haud pauca sunt ita Patrum solemnè usu recepta, ut spernere ea haud fas sit, eaque plerumque et melius fardata reperiuntur.

(7) De hoc altero membro infra art. 4, §§ 20, 21, agetur.

tar (c. 53), cum alia sit ratio consubstantialitatis inter Filium et Spiritum, quam inter Spiritum et Patrem. — Hæc fere potiora sunt, quæ Photius prælixe rursum disputat. Mittimus in præsentia, quod Photius falso supponit; non certam esse Spiritum ex Filio processionem e fontibus revelationis, de quo ipso vertitur controversia quodque jam maxima ex parte pertractatum fuit; mittimus, quod disertis verbis id tradi in Bibliis postulare videtur (c. 92 fin.), cum tamen quam plurima dogmata Græcis æque ac Latinis indubitata non κατὰ λέξιν in illis reperiantur expressa; mittimus quæ inter alia ejusdem argumenta recurrunt ibi opportunius consideranda. Unam adducemus Joan. Becci responsionem, qui (l. iii, ad Theodor. Sugd. Ep. c. 5 seq. G. O. II, p. 141 seq.) hanc ipsam nostri operis præterit præ oculis habuit Photianamque doctrinam cum Græcorum Patrum theologia acute et solerter comparavit.

21. Itaque Beccus libenter Photio concedit Spiritum sanctum ideo dici Christi, quod ipsum inungat, illud vero negat, alio modo dici Spiritum Christi, alio vero Filii. « Subdola, inquit, est hæc praveque contorta expositio. Etenim si solummodo ea ratione, qua Christus carnis et [206] sanguinis particeps factus est et humanitatem assumpsit, proprio inunctus Spiritu, dictum asserens *Christi Spiritum* assumendum est, quia vero ex æterno est Deus, nullatenus, retributionis et mutue duarum Christi naturarum communicationis inficias iverit. Pravam interpretationem hanc Nyssenus quoque refellet, dicens: Spiritum *ex Filio* esse astipulatu confirmatur; probaturque hoc Apostoli dicto: *Qui Spiritum Christi non habet, hic ejus non est* (8). » Merito Beccus infert, a Photio communicationem idiomatum (in concreto) negari, quæ Patribus ac theologis rata est; *Christi* nomen θεάνθρωπον significat, unam personam quæ et divinam et humanam habet naturam, quæ Filius Dei et filius hominis est, unus tamen idemque. Unde de *Christo* tum di-

A *vina* tum humana prædicantur; *de eodem*, non tamen *secundum idem* dicuntur. Qui separat Christum cum hominis Filium a Dei Filio, in Nestorianismum incidat oportet. Christus est Verbum caro factum, est ipse Dei Filius; proinde *Spiritus Filii* est et *Spiritus Christi*, licet aliter ad humanitatem Christi quam ad ejus divinitatem se habeat Spiritus, naturis in se spectatis. Rursum, ita prosequitur Beccus (c. 6): « idem *Spiritum Filii* vocat Spiritum, quia consubstantialis Filio et quia super ipsum manet et in ipso. At rebus divinis pertractandis magnus Basilii nunc dicit Spiritum Filii esse Spiritum, [207] quod *per Filium est ex Patre* (9), nunc nullum discrimen in rebus theologicis inter præpositiones *ex* et *per*, et patenter admodum (10) docet. Iterum

B Photius aliud notare dicit dictum affirmans *Spiritum Dei vel Patris, sive Spiritum Filii* Spiritum, et aliud asserens, *Spiritum ex Patre procedere*. » At magnus Basilii: « Erga Patrem, ait, proprietatem intelligo, quando ex Patre procedit; erga Filium autem, quando audio: *Quisquis Spiritum Christi non habet, hic illius non est* (11). Si itaque proprius est Spiritus Patri, quia ex Patre procedit, et proprius est Filio, quia est Spiritus Christi, ubinam est efflicte a Photio dictionum differentie vis (12)? Et rursum idem magnus Basilii: « Neque enim minus quidpiam habituri sumus ad cognoscendum Spiritum esse ex Deo, cum audimus illum esse Spiritum oris illius (13). » Sed nomen hoc satis superque fuerit, illius ex Deo existentiam indicare. Quid fidem adhibebit Photio, nisi cerebrum in calcaneis ferat, dicenti: Aliud est manifeste *procedere ex Patre* Spiritum, et aliud innuitur, cum quis dixerit Spiritum *qui ex Deo est*? « Spiritum Dei, ait magnus Basilii, audientes ex Deo Spiritum esse cognoscimus; indeque dictionem *ex* [208] Deo Spiritus ex Deo existentiam significare constabit, quod et dictio asserens illum *ex Deo procedere* notat, ut est apud omnes indubitatum (14). » Magni ergo Basilii auctoritate Photii assertum reprobat Beccus, aliud esse

(8) L. c. p. 141: Σεσοφισμένη ἐστὶ τοῦτο καὶ διάστροφος ἐξηγήσις· εἰ γὰρ μόνον καθ' ὃν λόγον σαρκὸς ὁ Κύριος μέτεσκε καὶ αἷματος καὶ γέγονεν ἄνθρωπος (Phot. c. 93), τῷ ἰδίῳ χρισθεὶς Πνεύματι, τὴν Πνεῦμα Χριστοῦ λέγουσαν τὸ Πνεῦμα φωνὴν ἐκλαμβάνεται. καθ' ὃν δὲ λόγον ἐξ αἰδίου ὑπάρχει Θεὸς (Phot. ibid.) οὐδαμῶς, τὸν τῆς ἀντιδόσεως τρόπον καὶ τὴν εἰς ἄλληλα περιχώρησιν τῶν τοῦ Χριστοῦ δύο φύσεων ἀπαρνήσεται. Ἐλέγξει δὲ καὶ ὁ Νύσσης τὴν παρεξήγησιν, ἐν οἷς τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λέγων προσημαρτυρεῖσθαι κατασκευάζει αὐτὸ ἀπὸ τοῦ τῶν Ἀποστόλων εἰρηνεύειν· εἰ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, κ. τ. λ. De quo textu cf. § 6. not. 57.

(9) Basil. in cap.: Quare non est Spiritus filius Filii: Πνεῦμα Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἐκ Πατρὸς. Vide infra art. 4, § 29, not. 1.

(10) Basil. De Spiritu sancto, c. 5. Vide supra § 6, nota 8. Eadem contra Photium urget Leo Allat. Enchirid. de proc. Spirit. sancti, Romæ 1658. κεφ. κ'. p. 157.

(11) Basil. c. Eunom. Τὴν μὲν πρὸς Πατέρα νοῦ οἰκιστήτα, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται·

τὴν πρὸς Υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ, Εἰ τις Πν. Χρ. οὐκ ἔχει, κ. τ. λ.

(12) Beccus l. c. c. 7. p. 142: Εἰ γοῦν οἰκεῖον μὲν Πατρὶ τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οἰκεῖον δὲ Υἱῷ ὅτι ἐστὶ Πνεῦμα Χριστοῦ, τοῦ λοιποῦ ἡ τῆς πλαττομένης Φωτῖου διαφορὰς τῶν φωνῶν δύναμις;

(13) Basil. l. iv. c. Eunom. Οὐδὲ γὰρ ἐλαττόν τι μέλλομεν εἶναι εἰς τὸ γινώσκειν τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ Θεοῦ, Πνεῦμα τοῦ στόματος ἀκούοντες αὐτό. Cf. § 20, not. 2; III, § 5, not. 1.

(14) p. 142. 143: Τίς ἀν Φωτῖῳ πιστεύσειεν, εἰ μὴ παρὰ ταῖς πτέρναις τὸν ἐγκέφαλον φέρει, λέγοντι. Ἐτερόν ἐστι περιωανὸς τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλο δηλοῦται, ὅταν τις λέ, ἡ τὸ Πν. τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ; Πνεῦμα Θεοῦ, φησὶν, ἀκούοντες, ὁ μέγας Βασιλεὺς, ἐκ Θεοῦ ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα γινώσκωμεν· κἀντεῦθεν τὴν ἐκ Θεοῦ φωνὴν σημαντικὴν τῆς ἐκ Θεοῦ ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος συνίστησιν, ὅπερ καὶ ἡ ἐκ Θεοῦ αὐτὸ λέγουσα ἐκπορεύεσθαι κατὰ τὸ παρὰ πᾶσιν ἀναμφιβλεττον λέγεται. Cf. Allat. l. c.

ἐκπορεύεσθαι ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, aliud ἐκ Θεοῦ Α exclamat. « Neque enim sufficiebat ipsis, quod verba Domini prava expositione perverterunt, neque quod pietatis præconem in impietatem violento modo abduxerunt; verum imperfecta sua studia arbitrantur, [210] nisi et quos Patres celebrant, quoniam pacto contumeliis petant, exquisierint (c. 66). » Hos enim Patres vocant nomine tenus, reipsa vero Patrum eis prærogativas adimunt, cum eos Christo contradicentes conflant (c. 67). Hinc quasi Patrum illorum honorem vindicaturus omnem in eo collocat operam, ut quadamtenus eos excuset, ex humana imbecillitate et ignorantia, ex bona fide cum defectu necessariae correptionis, atque ex eo quod non dogma vel legem constituere voluerint (c. 68). Sed quantuscunque honor eis tribuatur, non obsequendum esse urget illis quæ præter Christi et apostolorum institutionem docuerint, cum neque angelo de cælo fides sit habenda præter Evangelium quid prædicanti (c. 69); potius obvelanda fuisse quæ in eorum dedecus vergunt filiorum Noe exemplo, quam coram orbe terrarum manifestanda (c. 70). Præterea cum tam longum tempus interea effluerit, incertam esse librorum fidem, qui fortasse interpolati ac corrupti fuerint (c. 71); deinde facile accidere potuisse, ut Patribus illis cum gentilibus et cum hæreticis decertantibus vox quædam minus accurata exciderit, ἀνωτιστικῶς seu polemicæ dicta, non vero δογματικῶς, vel ut œconomia quadam usi fuerint (c. 72) Pauli (c. 73, 74) et Basilii (c. 77) agendi rationem secuti; denique neque deesse Patres, quorum sententias Ecclesia haud susceperit, licet aliquin magni eos faciat (c. 75); atque sic revera parricidas manus eos Patribus injicere, qui contra ipsorum intentionem illorum expressionibus ad impugnandam Christi saluberrimam doctrinam abutantur; in hos Patres ipsos insurrecturos et contra mentem sibi afflictam solemniter protestaturos (c. 76). Sed quo plura hac in re congerit Photius, eo infeliciores est pugna et quidem quoad omnes partes. Consultius Photio, qui nonnisi paucissima Latinorum doctorum scripta noverat, certe fuerat in hanc arenam non descendere. Etenim in primis non solum illi tres cum aliis paucis tradidere, Spiritum a Filio D quoque procedere, verum [211] Latini doctores ad unum omnes, quotquot fusius de divina Trinitate egerunt; ut Tertullianum prætereamus, jam ante Ambrosium id docuere Marius Victorinus et copiosissime Hilarius Pictaviensis (18); id cum Augustino innumeri doctores ac concilia Hispaniæ et

(15) n. 8. p. 145 : Οὐ γὰρ ὅτι ὁμοούσιον Υἱὸν, διὰ τοῦτο καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς οἱ παρὰ Photiou λαβόντες τὰς ἀφορμὰς ἐρεσχολοῦσι τὰ νῦν, λέγεται· ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίν ἔχει, διὰ τοῦτο καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ καὶ ὁμοούσιον Υἱὸν.

(16) Athan. *De incarn.* : Αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἄνωθεν ἔπεμπεν ὡς Θεὸς, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτωθεν ὑπέδεχτο ὡς ἄνθρωπος. Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῆλθε, ἐκ τῆς Θεότητος· αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ.

Galliæ tradiderunt. Neque semel et iterum illis ejusmodi vox excidit; sed *constanter et ubique* hanc fidem sentit professi ut Eccl. fidem. Vel unum Augustini eximium *De Trinitate* opus illud assertum abunde refellit. Imo, universalitas ac consonantia hujus traditionis in Occidente summa cum perspicuitate effulget; ridiculæ proinde sunt Photii hypotheses de corruptis eorum Patrum libris, de quorumdam sanctorum œconomia, aliæque hujusmodi. Neque sermo esse potest de unius alteriusve Patris errore, sed de communi Occidentalium fide; nec erroris arguit Photius solum paucos scriptores, verum Occidentalium Ecclesiam universam, non sæculi noni tantum, sed retro omnium sæculorum. Ex ipsis vero Græcorum principiis egregie arguit Bessarion (*Orat. dogm.* c. 2, 4, 10; Hard. IX, 525 seq. 552, 568 seq.), doctores tum Orientales tum Occidentales sibi omnino concordēs esse putandos et Patres minus clare loquentes ex iis, qui apertius loquuntur, explicandos; eos ubi consentiunt, velut testes fidei in omnibus admittendos. Sed dissensum Latinorum cum Græcis Patribus vel cum Christi ipsius doctrina, quem supponit Photius, falso contingi, consensum luculentissime probari, liquido constat (cf. § 6 seq.), Occidentales hac in re apertissime locutos exploratum est, fidem veteris occidentalis Ecclesiæ constantem universalemque esse nonnisi documentorum ejus plane rudis negabit. Hinc merito Photium injurium in Occidentales [212] Patres, quos Orientis doctores summo cum honore prosequerantur, quos quinta synodus solemniter approbavit (19), quos nemo suorum temporum erroris in eo dogmate inculpavit, Beccus alique traducunt. « Si et allegatos Romanæ Ecclesiæ Patres, ait Beccus (*Or. de una. Eccl.* c. 45, G. O. I, p. 170), ab accurata rerum notitia excidisse cognovissent, tum alii Ecclesiæ Romanæ Patres, quos plurimos et summos ea ætas tulit (sæc. iv et v potissimum), tum Ecclesiæ nostræ lumina, qui id tempus Ecclesiarum unionem exosculabantur, non neglexissent, sed scripto signasset postmodum nobis enatum, dignissimum sane qui sciretur, erro-

(19) Monet Gregor. Cpl. contra Marci Ephesii petulantiam (ad c. 71, nota 1.) in Apol. contra eundem (Cod. Mon. f. 151, 152): Εἰ οὖν οὐκ ἐδοκιμάθησαν αἱ τῶν δυτικῶν ἁγίων Πατέρων φωναὶ, οὐκ ἔδει αὐτοῦς ἁγίους ἀποκαλεῖν, οὐ τὰς προκομιζομένας αὐτῶν μαρτυρίας ἐπὶ βεβαιώσει τῶν ὁρθῶν δογμάτων προσδέχεσθαι παρὰ τῶν οἰκουµενικῶν συνόδων, ἀλλ' ἀποστρέφασθαι ταῦτα καὶ ἀποστραχίζειν, διὰ τὸ ἀδοκιμάστους εἶναι, ὥς αὐτοὺς νομοθετῶν φάσκει. Τοῦτο δὲ οὐδ' ἐν μιᾷ τῶν συνόδων γέγονε· προεκοιμήθησαν γὰρ Ἀμβροσίῳ καὶ Παρίῳ καὶ Λέοντι καὶ Αὐγουστίνῳ, καὶ οὐδεὶς εἰς τοῦτο τολμήσας ἦλθεν, ὥς τοιοῦτόν τι ἐρεῦξασθαι. Τί δὲ δοκεῖ αὐτῷ ἡ τοῦ ἁγίου Μαξίμου ἐπιστολὴ λέγουσα τοὺς δυτικούς Πατέρας λέγειν, καὶ τοῦ Ἰσοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον;

(20) Εἰ γοῦν καὶ τοὺς ῥηθέντας Πατέρας τῆς Ῥωµαϊκῆς Ἐκκλησίας παρασυρῆναι τῆς ἀκριβείας διέγνων οἱ τε ἄλλοι τῆς Ῥωµαϊκῆς Ἐκκλησίας Πατέρες, οὗς πολλοὺς καὶ μεγάλους ὁ τότε χρόνος ἀνέδειξεν, οἱ τε τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας φωστῆρες, οὗ

A rem (20). » Sane si Augustinus in Occidente adversarios habuit, qui ejus circa gratiam et libertatem theologiam impugnarent, si nonnulla in ejus scriptis variis displicuerunt: quid factum esset, si novam de Spiritus sancti processione doctrinam invententem Occidentales deprehendissent? Nullatenus id fieri passus esset Occidens, neque Oriens id tulisset, quando vel levissima innovationis circa fidem suspicio magnas excitavit turbas. Et quomodo tot [213] Doctores locis temporibusque dissiti, quomodo Itali, Africani, Galli atque Hispani in eandem sententiam conspirassent, nisi a Christiana traditione ad eos pervenisset?

25. Sed opponit Photius (c. 78-89) recensitis Latinis Patribus Romanos pontifices, et eo quidem solo titulo, quod in fidei professione Spiritum sanctum simpliciter ex Patre procedere declaraverint, quasi hoc processionem ex Filio excludat, quam tamen plerique diserite docuerunt. Quod implicite in symbolo continebatur, id explicite et ipsi sicut Hispaniæ concilia (21) plura docuerunt. Recte observat Beccus (l. c.), Latinos Græcorum symbolum neque hodieum rejicere, sed facto ostendisse, non verbis, sed sententiis pietatem ab ipsis colli (quod Florentina synodus luculenter rursus confirmavit); minime eos Evangeliorum codicibus additamentum inseruisse, sed semper tenuisse, Spiritum ex Patre procedere nil aliud reipsa significare, quam procedere ex Patre et Filio. « Non itaque eo quod non simul pronuntiatur (συνεφερονεῖται) aliquando Filius, non una simul intelligitur (συνεπινοηθήσεται) cum Patre, sed quod cum Patre simul intelligitur, simul enuntiatur tempore et modo, ut placuerit ei, qui verba de Patre et Filio instituit, dummodo juxta piam sententiam simul cum eo intelligatur, licet non enuntiatus, et simul rursus enuntiabitur tanquam qui simul cum eo intelligitur. » Præterea nihil habet Photius quod afferat, nisi quod illi pontifices concilii Cplani 1, Symbolum firmaverint, idque ejus intento non sufficit. Nominatim appellat Damasum (22), Cælestium et Leonem Magnum, [214] Vigiliū, Aga-

η τῶν Ἐκκλησιῶν τότε ἡσπάζετο ἑνωσις, οὐκ ἂν ποτε παρεῖδον ἀνεπισήμαντον, τὸ οὕτω γεγὼς ἡμῖν ἀξιοζήτητον σφάλμα.

(21) Conc. Bracar. 1, a. 411; Tolet. iii, 589; iv, 653; viii, 653 et sequentia.

(22) Simon Cpl. ep. cit. (§ 7); ap. Allat. c. Hort. l. c., Joseph. Methon. *Resp. ad Marc. Eph.*, Calceas et Genebrardus formulam de Spiritu sancti processione ex Patre et Filio Damaso auctori tribuerunt, verum ea res probari nullatenus potest Cf. Petav. *De Trin.* vii, 2; Kilber Theol. Wirecb l. c. n. 408, p. 584. Præfatus Kilber n. 410, prob. 5, cum Natali Alex. (sæc. iv, diss. 57, a. 5) existimat, Nicolaum I additamentum in Symbolum recepisse, quod et plures alii docuerunt; verum neque Photii verba ex encycl. ab eo alligata, quæ solum dicunt a Latinis symbolum vanis et adulterinis sermonibus corrumpi eosque predicare, etiam ex Filio procedere Spiritum, neque Ratramni affirmatio, idem licere Romano pontifici quod concilio Cpolitano, id satis demonstrant. Cf. not. 8, ad Photii cap. 88.

thorem, Gregorium Magnum, Zachariam, Leonem III vel IV, Benedictum III, Joannem VIII et Adrianum III. Quam temere Gregorium I testem adducat, iam ostensum fuit (23); idem dicendum de Leone Magno, qui licet Symbolum vetusta sua forma retinuerit, tamen aperte docuit Spiritum a Patre et Filio procedere (24). Neque ipsum juvat quod (cap. 88) a Leone III vel IV factum refert; nam, ut ait Natalis Alexander (l. c. p. 525 seq.), tametsi Leo III illud *Filioque* addi Symbolo et cantari non probaverit, nulla causa tunc id postulante, nulla urgente necessitate, et Symbolum absque illa additione in argenteis tabulis exaratum servari jusserit (25) ad memoriam posteritatis sempiternam; tamen processionem Spiritus sancti a Patre et Filio seu dogma fidei ab Ecclesia credi professus est, ut constat ex actis collationis legatorum Gallicanæ Ecclesiæ et Caroli Magni imperatoris ex synodo Aquisgranensi ad sedem Apost. directorum cum Leone III, quæ ex abbate Smaragdo Sirmondus descripsit (26). « Lectis enim a prædictis missis [215] (Bernario Wormatiensi, Jesse Ambianensi episcopis et Adalardo abbate Corbeicensi) per ordinem testimoniis (*De process. Sp. S. a P. et F.*) atque a Domino apostolico diligentissime auditis ait: Ita sentio, ita teneo, cum his auctoribus et sacræ Scripturæ auctoritatibus. Si quis aliter de hac re sentire vel docere voluerit, defendo, et nisi conversus fuerit, et secundum hunc sensum tenere voluerit, contraria sententiam funditus abjicio. Rogantibus deinde legatis, cur non esset bonum inserere Symbolo et cantare, quod credere bonum erat, respondet Pontifex: Bonum certe et valde bonum, utpote jam fidei sacramentum magnum, quod non licet non credere, quisquis ad hoc valet pertinere. » Insequentibus perstat pontifex petitionem abnuendo amore custodiendæ antiquitatis et servandæ pacis cum Græcis studio ductus, non autem a doctrina abhorrens, quam et suam aperte profitetur et quam in sua quoque ad Orientales epistola (27) expressit diligenter. Additio vero sensim in variis Occidentis ecclesiis recepta paulatim in universo Occidente obtinuit et Photii doctrina necessariam ejus apertam in Symbolum receptionem ostendit. Quocumque demum tempore Romana Ecclesia in fidei professionem eam explicite inseruit, fides ejusdem semper eadem fuit.

24. Superest, ut pauca dicamus quoad illam schismaticorum exceptionem, concilium III, act. 6 et concilium IV, act. 5 (cf. Phot. c. 80) omnem omnino ad Symbolum additionem prohibuisse. Sed mani-

(23) Not. 9, ad cap. Phot. 84.

(24) Vide Leonis verba § 16, nota 4. — Ep. 15 ad Turrib. (Migne I, p. 631): Alius qui genuit, alius qui generatus est, alius qui de utroque processit. — Serm. 76, de Pentec. c. 2, 5; serm. 77, c. 6 (ib. I, 404, 405, 407, 415); Baron. ad an. 447, et ad an. 883, n. 52.

(25) Liber Pontificalis in Leone III. — Petr. Lomb. lib. I Sent. d. 11; Abælard. *Introd. in Theo!*

A festum est ejusmodi vetitum nonnisi contrariam fidei expositionem proscribere ac privata auctoritate factam, non vero expositionem fidei uberiorem, eamque a legitima auctoritate factam. Porro Catholici demonstrant additamentum illud *Filioque* nonnisi explicationem esse verborum jam in Symbolo expressorum [216] (§ 2 et 7) eamque auctoritate Ecclesiæ, ac Romani pontificis in primis, synodorum plurimarum et demum Lugdun. II, et Florentini concilii stabilitam. Quod si nullam dogmaticam definitionem sancienti post tertiam et quartam synodum Ecclesia haberet potestatem, absurda evidētissima sequerentur. Sed res hæc omni ex parte in Florentina synodo pertractata et illustrata fuit. Cf. præterea Natal. Alex. H. E. sæc. IX, dissert. 18, assert. 2; et Pitzipium *L'Eglise orientale* I, p. 27 seq. 113 seq.

III. — Considerantur principia theologica a Photio propugnata.

1. Quod fere ubique Photius et Photiani astruunt, *Filio quoque tribuere spirationem Spiritus sancti idem esse ac duo in Trinitate statuere principia ac duplicem* *προβολήν*: id jam cap. 4 diserte enuntiat. Verum id nullo modo ostendi posse, imo falsissimum esse manifestum est, cum Pater et Filius in spiratione nonnisi unum dicantur principium, nec spirent ut hypostases distinctæ, nec ex distinctivis suis, sed ex communibus essentialibus. Quemadmodum concilium Lugdunense II docet, Spiritum sanctum ex C Patre et Filio æternaliter non tanquam ex duobus principiis, sed tanquam ab uno principio, non duabus spirationibus, sed unica spiratione procedere (Hard. VII, 680) et Florentinum illud *ὁ ἀπὸ πατρὸς ἀρχῆς καὶ μοναδικῆς προβολῆς* rursum inculcat: ita semper Ecclesia Latina tenuit, ejus Patres ac theologi diu ante docuerunt. Hugo Etherianus (l. I, c. 4, p. 1201 D.): « Non enim, inquit, simpliciter aliqua duo sunt Pater et Filius, ex quibus provenit Spiritus sanctus. Nam neque duæ res proprie sunt, sed una, neque duæ substantiæ, sed una, neque duo principia, sed unum... Igitur [217] cum hæ duæ personæ non sint duo principia, neque duo simpliciter, manifestum est, quidquid ab iis provenit, ex duobus D minime prodire principiis, posito et concesso Spiritum sanctum ex utroque procedere. » Quod deinde quibusdam exemplis illustrare conatur. Præclare S. Anselmus (lib. *De proc. Spiritus sancti*, cap. 9): « Quod si dicunt, non eum esse posse de duabus causis sive duobus principiis, respondemus, quoniam sicut non credimus Spiritum sanctum esse de hoc

I. II, c. 14; Petr. Dam. opusc. 32, c. 2; Bellarm. *De Chr.* II, 27; Allat. *Contra Hotting.* c. 19, p. 416 seq. Walch. op. cit. c. 2, § 4, p. 28-30; Baron. a. 885, n. 53.

(26) Sirmond. *Conc. Gall. t. II*, p. 256. — Baron. ad a. 809, n. 53 seq. Jager, *Histoire de Photius*. 2 edit. p. 355-357.

(27) Mansi *Conc. XIII*, 798; Jaffé *Reg. n.* 1950; Walch. l. c. c. 2, § 5, p. 30, 31.

unde duo sunt Pater et Filius, sed de hoc in quo unum sunt, ita non dicimus duo ejus principia, sed unum principium. Quippe cum dicimus Deum principium creaturæ, intelligimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum principium, non tria principia, sicut unum creatorem, non tres creatores, quamvis tressint Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, quoniam per hoc, in quo unum sunt, non per hoc, in quo tres sunt, est Pater aut Filius aut Spiritus sanctus principium sive creator. Sicut igitur, quamvis Pater sit principium, et Filius sit principium et Spiritus sit principium, non tamen sunt tria principia, sed unum: ita cum Spiritus sanctus dicitur esse de Patre et Filio, non est de duobus principiis, sed de uno, quod est Pater et Filius. » Egregie id probat Thomas (Summa, I, q. 36, a. 4): « Pater et Filius in omnibus unum sunt, in quibus non distinguit inter eos relationis oppositio. Unde cum in hoc, quod est esse principium Spiritus sanctus, non opponantur relative, sequitur, quod Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti. » Vere Manuel Calecas lib. III, c. Græc. (Bibl. PP. max. Lugd. t. XXVI, p. 436): « Tantum abest, ut Romani et Latini duo Spiritus principia duosve processus confiteantur, ut eos quoque anathematizent, qui talia dicere præsumunt. » Quod continuo probat ex citata definitione concilii Lugdunensis. Joannes vero Theologus in conc. Flor. sess. 22 (Hard. IX, 272, 273) rem hoc pacto declarat: « Non enim dicimus duo principia et duas causas, sed unum potius principium et unam causam. Nam Pater ut Pater ad Filium refertur; [218] Filii enim Pater; similiter Filius ut Filius refertur ad Patrem; Patris namque Filius; et Filio non existente est impossibile esse Patrem, cum hæc relativa sint et ad aliquid. Spiritus autem sanctus per se neque ad Patrem neque ad Filium refertur, quatenus Pater et Filius, sed ad spirantem; spirantes autem sunt Pater et Filius; Patris namque et Filii Spiritus est; et con-

tra hoc nihil dici potest. Spirant ergo isti Spiritum sanctum una spirativa seu productiva potentia; quæ productiva potentia cum una eademque numero sit, originaliter quidem Patris esse intelligitur, a quo illam et Filius habet. Et hoc sensu dicimus Patrem et Filium unum esse principium et unam causam Spiritus sancti (28). De hac veritate uberius disputant Leo Allatius tum in *Vindiciis synodi Ephesinæ*, Romæ 1661 c. 69, 70, p. 534-554, tum in *Enchirid. de proc. Spirit. Sancti*, c. 17, p. 62, Petav. *De Trinit.* VII, 40, 40, Walch. *Histor. controvers. de proc. Spiritus sancti*, lenæ 1731, c. 10, p. 177, alique permulti. Neque Græci id obtendere possunt vetustiores Latinos rem non ita intellexisse, nullum enim ad id ostendendum habent testimonium, quin apertis Augustini aliorumque textibus (29) refelluntur.

[219] 2. Sed instant Photiani ac plura absurda inde promanare comminiscuntur. Occurrit sæpe dilemma illud: Si Spiritus sanctus ex Patre et Filio est, aut est ex iis tanquam ex uno et tunc etiam erit ex semetipso, quia Pater, et Filius, et Spiritus sanctus unum sunt, aut tanquam ex duobus, et tunc manifeste duo statuuntur principia. (30) Similis objectio legitur apud sanctum Thomam (I. c. obj. 4): « Videtur, quod Pater et Filius non sunt unum principium Spiritus sancti: quia Spiritus sanctus non videtur a Patre et Filio procedere, in quantum sunt unum: neque in natura, quia Spiritus sanctus sic etiam procederet a seipso, qui est unum cum eis in natura; neque etiam in quantum sunt unum in aliqua proprietate, quia una proprietas non potest esse duorum suppositorum, ut videtur. Ergo Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio, ut sunt plures. » Sed Thomas: « Ad primum dicendum, quod si attendatur virtus spirativa, Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio, in quantum sunt unum in virtute spirativa, quæ significat quodam [220] modo naturam cum proprietate... Neque est inconveniens unam proprietatem esse in

(28) Οὐ γὰρ δύο ἀρχαὶ καὶ δύο αἴτια λέγομεν, ἀλλὰ μᾶλλον μίαν ἀρχὴν καὶ ἓν αἶτιον. Ὁ γὰρ Πατήρ καθὼς Πατήρ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀναφέρεται. Υἱοῦ γὰρ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καθὼς Υἱὸς ὡσαύτως πρὸς τὸν Πατέρα ἀναφέρεται. Πατὴρ γὰρ Υἱὸς, καὶ μὴ ὁ υἱὸς τοῦ ἀδύνατον εἶναι Πατέρα. σχετικὰ γὰρ εἰσι ταῦτα καὶ τὼν πρὸς τι. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθ' ἑαυτὸ οὕτε πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτε πρὸς τὸν Υἱὸν ἀναφέρεται, καθὼς Πατήρ ἢ Υἱός..... Τὸ γὰρ Πνεῦμα καθὼς Πνεῦμα, πρὸς τὸν πνεύοντα δεῖ ἀναφέρεσθαι. πνεύοντες δὲ εἰσιν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός. Πατὴρ γὰρ ἐστὶ Πνεῦμα καὶ Υἱὸς καὶ τούτῳ οὐδεὶς ἀντερεῖ λόγος. Πνεύσουσιν οὖν οὗτοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ μίαν πνευστικὴν ἢ πρὸς βλητικὴν δύναμιν. ἥτις πρὸς βλητικὴ δύναμις μία οὖσα καὶ ἡ αὐτὴ τῷ ἀριθμῷ, ἀρχαιοῦς μὲν τοῦ Πατρὸς εἶναι νοεῖται, παρ' οὗ καὶ ὁ Υἱὸς ταύτην ἔχει. Καὶ ταύτῃ τῇ διανοίᾳ λέγομεν. ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς μία ἀρχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἓν αἶτιον.

(29) Cf. Aug. *De Trin.* v, 14, *Contra Maxim.* III, 47: « Pater principium sine principio, Filius principium de principio, sed utrumque simul, non duo sed unum principium. » Hunc textum adducunt Aeneas Paris *contra Græcos* c. 47. (Migne, t. CXXI, p. 710);

et Ratramnus, I. III, c. 4; (ib. p. 293, 294).

(30) Ita Græci apud Georg. Trapezunt. *De proc. Spirit. sancti* ad J. Cubocl. n. 25 (G. O. I, 519): « Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγεται, ἔσται ἐξ αὐτῶν ἡ ὡς ἀπὸ ἐνός· ἢ ὡς ἀπὸ δύο· ἀλλ' εἰ μὲν ὡς ἀπὸ ἐνός, ἔσται καὶ ἐξ αὐτοῦ· ὁ γὰρ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς τῇ θεότητι ἓν, ἢ καὶ τὸ Πνεῦμα μετ' αὐτῶν ἓν· ὡς ἐκ δύο· ἄρα, καὶ οὕτως διαρχία πρεσβεύεται Ἰταλοῖς. Simile est epicherema Græcorum a Georgio Scholario refutatum cod. Monac. 27 f. 257 b: « Εἰ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς προβάλλουσιν ἅμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ ὡς εἰς προβάλλουσιν αὐτὸ ἢ καθὼς εἰσι δύο, τούτεστι ἢ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας· ἢ εἰσιν ἑν ἄμφω, ἢ τῷ λόγῳ διακρίσεως· ἀλλὰ τὸ δευτέρον ἅπαν ἀδύνατον· οὕτε γὰρ καθὼς εἰς, ἐπεὶ ἐν τῇ ἐνότητι αὐτῶν καὶ τὸ ἅγιον περιέχεται Πνεῦμα, καὶ ἔσται αὐτὸ προβολεὺς εἰς μετ' αὐτῶν, καὶ ἑαυτοῦ αἰτίον καὶ ἀρχή· ἢ εἰ μὴ προβάλλει ἑαυτὸ, τῆς ἐνότητος αὐτῶν ἀποκεκλισμένον ἔσται, καὶ ἕτερον τῇ οὐσίᾳ· οὕτε καθὼς εἰσι διακεκριμένοι καὶ δύο· τότε γὰρ καὶ δύο προβολεῖς ἔσονται καὶ δύο ἀρχαί· εἰ οὖν τὸ β' ἀδύνατον, καὶ τὸ α' ἄρα ἀδύνατον· οὐκ ἄρα προβάλλουσιν ἄμφω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

duobus suppositis, quorum est una natura. Si vero considerentur *supposita spirationis*, sic Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio, ut sunt plures. Procedit enim ab eis ut amor unitivus duorum. » Et accurate, uti solet, verborum vim perpendens advertit (ad 7): « Videtur melius dicendum, quod quia spirans adjectivum est, spirator vero substantivum, possumus dicere, quod Pater et Filius sunt *duo spirantes* propter pluralitatem suppositorum, non autem *duo spiratores* propter unam spirationem. Nam adjectiva nomina numerum habent secundum supposita, substantiva vero a seipsis propter formam significatam. » Georgius Trapezuntius (ad Joh. Cuboel. n. 29; G. O. I., 532 seq.) respondet Patrem et Filium οὐχ ἢ Θεός producere Spiritum, sed ut *προβολεὺς* eis sunt; nec duo esse principia tum quod ad Patrem referatur, quidquid sit Unigeniti, tum quod Pater et Filius processione non discernantur. « Quibus enim aliqua in Trinitate non discernuntur, ea si confusionem non inferunt, communia sunt iis, quæ non discernuntur. Non discernuntur vero Pater et Filius processione. Communis est ergo Patri et Filio processio ut principium, si confusionem non infert; at non infert, imo et ordinem ipsum conservat; igitur communis est (31). Ac rursus: « Quibus aliqua in Trinitate non discernuntur, illis uniuntur. Quare omnino necessarium fuerit, cum producant, unum esse Patrem et Filium; et sic unus producens, et propterea productio una et unus productor, et productus unus, Spiritus sanctus ab utroque tanquam ab uno, unica [221] productione, qui unus cum sit cum Patre et Filio *Deitate, discretus vero productione, non producit se ipsum*. Quo enim ab aliquo discernitur, fieri non potest, ut in hoc unum cum eo sit (32). Hinc fere omnia ea argumenta, quæ Spiritum sanctum etiam a Filio precedentem ostendunt, simul probant, nonnisi unum cum Patre Filium ibi esse principium. Verbis magis quam re ac sensu differt ab his ea responsio, qua ejusdem

A generis objectionem solvere nititur Georgius Scholarius (33): neque præcise et unice qua unus, nec qua duo sunt Pater et Filius, Spiritum spirant, cum spiratio utpote filiationi non relative opposita a Patre Filio communicetur, [222] una tamen sit utriusque actio; sub diverso respectu utrumque dici potest: ratione unicæ operationis sunt unus, ratione personarum ac prout Pater a nullo, Filius a Patre acceptam habet spirationem, sunt duo; sed utrumque simul considerandum apteque jungendum. Quæ, uti debent intellecta, cum Aquinatis doctrina plane conspirant.

3. Sed si de duplici principio ac de duplici spiratione ita res se habet, actum est de Photii conclusionibus (c. 4), Spiritum sanctum fore compositum et Filio minorem indeque destrui Trinitatis simplicitatem. Nulla sane sequitur compositio, si ab uno principio unica spiratione Spiritus simplex procedit; nulla sequitur inæqualitas inter alteram et tertiam personam inde deducta, quod illa simplex, hæc duplex habeat principium; verum etiamsi Latini duplex Spiritus sancti principium admitterent, quod tamen omni modo rejiciunt, adhuc concludi nequiret, inde Spiritum naturæ æqualitate cum Filio, quam et ipsi Trithēite propugnant, plane privari. Quod ad compositionem spectat, bene arguit Manuel Calecas, l. iii, c. Græcos (34): « Sive igitur *per se* quis compositionem vult, nihil aliud quam essentiam et esse et quod est, accipit; esse vero et essentia sancti Spiritus et quod est, unum quiddam et simplex est; sive *propter eos qui dant aut producant*, unum est Pater et Filius. Non enim in quantum duo sunt, sed in quantum unum, ex Patre et Filio est Spiritus sanctus; sed quemadmodum Filius totus ex toto, ita et Spiritus totus ex toto asseritur. Neque aliud quidem totum Pater, aliud autem totum Filius; sed *unum totum* est juxta fidei positionem, gignendi ac noscendi discretionem servata. Nullo ergo modo compositionem cogitare licet. Quanquam etiam si plus quam tres personæ

(31) L. c. p. 533: Οἷς γὰρ τινα ἐν τῇ Τριάδι οὐ διακρίνεται, ταῦτα, εἰ μὴ σύγχυσιν εἰσάγει, κοινὰ τοῖς μὴ διακρινομένοις· οὐ διακρίνονται δὲ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς τῇ ἐκπορεύσει· κοινὸν ἄρα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἡ ἐκπόρευσις, ὡς ἀρχή, εἰ μὴ εἰσάγει σύγχυσιν· οὐκ εἰσάγει δὲ, ἀλλὰ μᾶλλον τάξεως συντηρητικόν· κοινὸν ἄρα.

(32) Οἷς δὲ τινα ἐν τῇ Τριάδι οὐ διακρίνεται, τοῦτοις ἐνοῦται· ἀνάγκη ἄρα πᾶσα ἐν τῷ προβάλλειν ἐν εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ οὕτω προβάλλων εἰς καὶ προβολὴ μία, διὰ τοῦτο καὶ προβολεὺς εἷς, καὶ πρόβλημα ἐν τῷ Πνεύμα τὸ ἅγιον ἐξ ἁμφοῖν, ὡς ἀπὸ ἐνός, μιᾷ προβολῇ· ὅπερ ἐν ὄν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τῇ θεότητι, διακρινόμενον δὲ τῇ προβολῇ οὐ προβάλλει ἑαυτὸ· ὅ γὰρ τινος διακρίνεται, κατὰ τοῦτο ἐν εἶναι μετ' αὐτοῦ ἀδύνατον.

(33) Responsio ad arg. paulo ante (nota 1) allatum in eodem cod. Monac. « Ὅτι οὐτε καθὼ εἰς εἰσιν καθάπαξ προβάλλουσιν αὐτὸ οὐτε καθὼ εἰσι δύο καθάπαξ· καὶ οὕτω τὰ ἐκατέρωθεν ἐπόμενα ἄτοπα, οὐκ ἀκολουθεῖ· οὐκ ἄρα ἐρῶνται ἡ ἀκολουθία ἐκείνη· ὅτι δὲ οὔτε καθὼ εἰς μόνον οὐτε καθὼ δύο μόνον, δηλον ἐντεῦθεν· τὸ προβάλλειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον

κοινωνεῖται ἐκ τοῦ Πατρὸς τῷ Υἱῷ μετὰ τῶν ἄλλων τῆς φύσεως ἀγαθόν, διότι οὐκ ἔχει ἀντίθεσιν τῇ προβάλλειν πρὸς τὸ γεννᾶσθαι· ἢ οὐκ ἀντίκειται τῷ τοῦ Υἱοῦ λόγῳ· πάντα δὲ τὰ μὴ ἀντικείμενα οὕτω κοινωνητὰ τῷ Υἱῷ ἐκ Πατρὸς· ἢ οὐν κοινόν ἐστι καὶ ἁμφοῖν τὸ προβάλλειν, τῷ λόγῳ τῆς μιᾶς ἐνεργείας εἰς εἰσιν ἐν τῇ τοῦ Πνεύματος προβολῇ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός· ἢ δὲ ὁ Πατὴρ ἐστὶν ἀρχὴ τῷ Υἱῷ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας καὶ αὐτὸς ἐξ οὐδενός ἔχει κοινωνητὴν τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν, πρώτη ἀρχὴ ὧν ἐν τῇ Τριάδι καὶ ἅπλων πρώτη ἀρχὴ πάντων, δύο εἰσιν ἐν τῇ τοῦ Πνεύματος προβολῇ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός· ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν προβολεὺς ἐστὶν ἀπ' ἑαυτοῦ, ἢ Πατὴρ δηλονότι, ὁ δὲ οὐκ ἀπ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς λαμβάνων τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν, ἢ γεννητός ἐστὶν ἐξ αὐτοῦ καὶ Υἱός· ὥστε οὐ δεῖ χωρίζοντα· λέγειν, ὅτι καθὼ εἰς καθάπαξ ἢ καθὼ δύο καθάπαξ διὰ τὰ εἰρημένα· ἀλλὰ μᾶλλον καθὼ ἐκάτερον ὁμοῦ ἔχον τῷ λόγῳ τῆς ἐνώσεως· ἅμα καὶ τῷ λόγῳ τῆς διακρίσεως.

(34) Apud Nat. Alex. l. c. p. 530 ed. cit. hæc Manuelis verba pariter allegatur. Becceus eandem objectionem (Or. de una. Eccl. n. 37; G. O. I., p. 58 neque tamen adeo accurate pertraciat.

esset Deus, nulla necessitas [223] compositionis A esset, et quod extremum, processione ordine 2 singulis acciperet. Non enim dantium multitudine, sed ex eorum quæ dant, eorumque quæ insunt, differentia compositio iudicatur. Si autem, quæ dantur, differentia sunt, et quæ insunt, differre necesse est; atque ita compositum erit, quod ex huiusmodi constabit; quod in Spiritu sancto nunquam habet locum. »

4. Ex dictis etiam illud dijudicari potest, quod affirmat Photius (c. 14), non solum duo principia in Trinitate statuere Latinos, verum etiam principia duo diversa ac differentia, alterum sine principio, alterum principiatum. Sane si spectantur personæ, duabus ejusdem naturæ personis convenit ratio principii, eatenus quidem diverso modo quatenus est in Trinitate « principium non de principio, quod est Pater, et principium a principio, quod est Filius. » (Thomas I. c. q. 33. a. 4): sed sicut principii ratio et principiatum naturæ æqualitatem non tollit, sic nec diversa in principiante relatio. Sed si spectatur virtus et actio spirandi, Pater et Filius sunt unum principium, uno eodemque actu spirant. Quod si stricte loquendo de duobus principiiis sermo haberi nequit, multo minus de duobus principiiis inter se diversis. Differentia solummodo est ex parte personarum, quatenus altera sine principio est et ex se habet spiratricem vim, altera a principio est et vim spirandi habet communicatam; seu quatenus sunt Pater et Filius; cum vero non spirent quæ ille Pater, hic Filius, nulla est in spirando diversitas; et sicut natura non differunt, quia Pater ingenuus, Filius genitus, sic nec natura differunt, quia Pater a nullo, Filius a Patre habet spirativam virtutem. Potest, sane dici duas esse personas principiantes, sed ideo non sunt duo principia. Advertit Joan. Argyropolus (*De proc. Spirit. sancti*. c. 10; *G. O. I.* 414-416) ἀρχὴν accipi posse tum pro δυνάμει tum pro ὑποστάσει; priori sensu non haberi duo principia, cum δύναμις προβλητικὴ nonnisi una eademque sit in [224] Patre et Filio; posteriori sensu vocabulum δύο ἀρχὰς admittit, cum tali pacto tres personæ in creatione quoque τρεῖς ἀρχαὶ sine absurditate dici, et uti tres, ita duæ personæ ejusdem actionis participes cogitari queant. Demum audiatur rursus Hugo Ethe-

rianus (*I. II.* c. 3, p. 1216) disputans: « Si Pater et Filius non simpliciter duo dicuntur, sed secundum quid, nec alter ab altero separatur, multo minus duo principia seu duæ causæ eo quod alteruter (uterque) causa sit sanctique Spiritus principium prædicabuntur. Nunquid Verbum Dei Patris Deus cum Deo? Et Deus quidem genitus ex Deo ingenuo. Attamen non sunt duo Dii, genitus et ingenuus, sed unus et idem Deus. Sic igitur unum principium unaque causa Spiritus sanctus, qui est sine initio Pater et Filius, qui principium et caput dicitur, ut Hilarius dicit; caput enim omnium Filius est, sed caput Filii Deus est. Duo sunt, ubi similia numerandi nomina rerum aliquam pluralitatem ostendere volunt, etsi earum existendi rationem taceant. Nam neque continuitatem neque discretionem neque dividendorum aperiant differentiam, aliquam tantummodo manifestantiam varietatem, quæ nulla inter Patrem et Filium, ex eo quod Spiritui esse præstant; verum una causa est Spiritus uterque. »

5. Alterum axioma a Photio inductum (vide c. 9, 17 seq. 47) est illud: *Producere seu emittere Spiritum sanctum est Patris idioma seu hypostatica Patris proprietas*. Hinc concludit, a Latinis personarum idiomatica destrui, dum, quod dicit Patris idioma, et Filio vindicant. Verum hoc principium nulla ratione nullaque auctoritate fultum prorsus a Latinis rejicitur. Patris constitutivum idioma omnes paternitatem dicunt, cum qua spiratio identificari nequit; nemo præterea Patrum τὴν προβολὴν uni Patri vindicavit vel ejus characterem constitutivum censuit (35); addit Beccus (orat. 2, *De injusta* [225] dep. c. 24; *G. O. II.* 76, 77) Photii πρῶτασιν iis omnibus Doctorum testimoniis confutari, in quibus ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐνότης ἐπὶ πάντων, ὅσα ἐκ Πατρὸς δὲ Υἱοῦ λέγεται, apparet, quod adductis Basilii et Athanasii textibus declarat. Verum quo res luculentius pateat, accuratius divinarum personarum proprietates late dictas inspiciamus. Distinguuntur omnino proprietates personales, hypostaticæ, personas constituentes a diacriticis. (Vide Petav. *De Trin. Proem.* l. iv.) Nonnisi tres proprietates hypostaticas vel constituentes (ιδιώματα ὑποστατικὰ) agnoscunt Patres ac theologi; sunt autem: πατρότης, υἱότης, ἐκπέρευσις (36). « In divinis personis, » recte ait Hugo

(35) Afferuntur quidem Gregorii Nysseni verba: Τοῦδ' ἕνεκα Πνεῦμα στόματος (Psal. xxxii, 6), ἀλλ' οὐχὶ λόγον στόματος εἰρκεν ὁ Θεὸς, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ιδιότητα μόνω προσούσαν τῷ Πατρὶ πιστώσται. Verum revera loco hoc legendum esse τῷ Πνεύματι et nonnisi errore vel fraude (sumpto πνι pro πρὶ) illam lectionem inductam ostendit contextus tum aliæ rationes, quas diligenter Niceph. Blemmida, orat. 2, c. 12; Beccus, de proc. Spiritus sancti et in Camateri Anim. c. 406; Georgius Trapez. ad Joan. Cubocel. c. 19 (*G. O. I.* 53, 54, 245 seqq. II, 455, 456; I, 510-512 alique exposuerunt. Cum vero apud Nyssenum non secus ac apud Basil. c. Eunom. I. III, Πνεῦμα τοῦ στόματος; idem sit ac Πνεῦμα τοῦ Λόγου, efficax ex verbis illis Psalmi, prout a Patribus intelliguntur, desumitur

contra Photianos argumentum, quod sess. 18, conc. Flor. Joan. Theol. quoque in medium protulit (Hard. IX, 200). Simile quid contigisse in Gregorii Nazianzeni orat. 84, (Clem. 34), *De adventu Ægyptiorum*, nimirum in verbis illis: Πάντα ὅσα ὁ Πατὴρ ἔχει, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν πλὴν τῆς αἰτίας, atque pro αἰτίας legendum esse ἀγεννησίας tum ex melioris notæ codicibus, tum ex parallelis ejusdem theologi locis ostendit Joan. Beccus, orat. 2, *De injusta deposit.* c. 18 l. iv, *Ad Constant.* c. 6, (*G. O. II.* 63-65, 215).

(36) Cf. Beccum ad Theod. Singl. I. II, c. 7 (*G. O. II.* 128-133). Georg. Metoch. *Contra Maxim. Plan.* (lib. II, 929 seqq.) De eo, quod interdum, ut apud Naz. orat. 38, p. 486; orat. 13, p. 211, ed. vet., loco τῆς πατρότης ponitur ἀγεννησία; vide L. Allat.

Etherianus (l. I, c. 8, p. 1204), tres proprietates [226] immobiles sunt: paternitas, filiatio, processio; secundum quas solas tres personæ, Pater scilicet et Filius et Spiritus sanctus *insigniuntur*. Sane cum Græci nonnisi tres personas in Trinitate agnoscant, etiam tria solum admittere possunt idiomata constituentia, quæ notant tres relationes subsistentes ab invicem realiter distinctas (Thomas q. 30, a. 2); proprietates enim personales sunt idem cum personis ea ratione, quæ abstractum est idem cum concreto (ib. q. 40, a. 1, ad 1). Hæc tria characteristicæ personarum idiomata immota prorsus manere omnes consentiunt (37). Post hæc recensentur diacriticæ et non constituentes proprietates: innascibilitas, quæ relationis est expers et ad unum Patrem spectat, et *προβολή* sive spiratio activa a passiva seu *ἐκπορεύσει* discernenda. Quæ notæ diacriticæ cum tribus illis hypostaticis notis quinque notionem (*ἑνωτάς, γνωρίσματα*) efficiunt, quas Damascenus (*De fide orth.* l. 1, 9-11) jam satis novit. Triplicis generis hinc secernuntur *ἰδιώματα*: ὑποστατικά primum, deinde *σχετικά*, tertio *συστατικά*. Ratio objectiva, quæ persona designatur et ab alia dignoscitur, est notio seu *ἰδιώμα συστατικόν*; tales notionem igitur sunt paternitas, filiatio, processio, innascibilitas et activa spiratio. Duæ posteriores non constituunt personam; ideo dicuntur tantum notionem personarum, non autem personales; hoc vero inter se differunt, quod activa spiratio etiam relatio est seu *ἰδιώμα σχετικόν*, innascibilitas vero, quæ nil aliud dicit, nisi Patrem non esse ab alio, nulla est relatio, ideoque mera et pura notio vocatur. Habemus ergo quinque notionem, ex quibus quatuor sunt relationes, tres notæ constituentes. (Cf. Thom. q. 52, a. 3.) Ex his jam patet [227] activam spirationem non esse hypostaticum Patris idioma, esse vero relationem, cum *σχεστὶν* dicat ad spiritum; patet quoque eam nullam habere oppositionem relativam ad paternitatem, neque ad filiationem. Si constitutiva foret Patris notæ, cum paternitate identificaretur, et Spiritus sanctus esset Filius; si vero constitutiva non est, aliunde Photiani ostendant oportet, eam uni Patri esse tribuendam. Si ad Græcos doctores nos convertimus, ii dum Patris peculiāres characteres describunt, D nonnisi de paternitate et de innascibilitate loquuntur. Ita Basilii has duas solum notas adducit (38),

Vindic. syn. Ephes. c. 66, p. 460 seq. Interdum alia vocabula idem experientia adhibentur, ut apud Basil. ep. 236, n. 6: Πατρίτης, υἱότης, ἁγιασμός. (37) De his valet quod ait Naz. Orat. in Epiphan. τὸ ἴδιον ἐκάστου ἀκονούνητόν ἐστιν· ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν ἦν ἰδιώμα, εἰ μετέπειπε καὶ μετεσφέρετο πρὸς ἑτέρον, quod uberius exponit Joan. Theol. sess. 18 Flor. (Hard. IX, 201).

(38) Basil. Ep. de diff. us. et hypost. 38: 'Ὁ δὲ ἐπὶ πάντων Θεὸς· ἐξαίρετόν τι γνώρισμα τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως τὸ Πατὴρ εἶναι· καὶ ἐκ μηδενὸς αἰτίας ὑποστῆναι μόνος ἔχει καὶ διὰ τούτου πάλιν τοῦ σημείου καὶ αὐτὸς ἰδιαζόντος ἐπιγινώσκειται.

(39) Id jam legitur in Gregorii Thaumaturgi

A non addit τὴν *προβολήν* ut Patri propriam. Id de omnibus Græcis Patribus dici debet, qui in illa duplici nota immorantur nec unquam spiratricem vim ut *ἰδιώμα ὑποστατικόν* Patris efferunt. (Cf. Petav. *De Trin.* iii, 1 seq.; vii, 10, n. 49 seq.) Vocatur quidem Pater γεννήτωρ καὶ *προβολεὺς* (ex. gr. apud Naz. orat. 33, p. 562, ed. vet.), sed hoc liquido ostenditur eum, non quatenus est Pater, adeoque non constitutiva sua proprietate, spirare Spiritum; sed nunquam ἡ *προβολή* iis adjungitur notis, quæ uni ipsi conveniunt, quas, ut Basilii ait, μόνος αὐτὸς ἔχει; sed nunquam ratione τοῦ *προβόλεως*, ut a Spiritu, sic a Filio distinctus apparet.

6. Hæc rursum ex Filii proprietate confirmantur quæ nil per se habet, quod Filium ab activa spiratione excludat. Scite Hugo Etherianus (l. i, c. 2, p. 1238 G.): « Si paternitas non excludit Spiritum a Patre ratione causæ seu principii, neque nascibilitas excludit eundem Spiritum a Filio secundum eandem rationem. » Imo dum Patres Filium *Unigenitum* Μονογενῆ nominatum in Bibliis vident et ita hoc [228] nomen explicant, ut ipse sit *solus qui ex solo sit Patre*, μόνος ἐκ μόνου (39), manifeste Spiritum non esse a solo Patre tradunt ac mirum in modum Latine Ecclesie fidei suffragantur. Si Filius est *solus* de solo Patre, ergo Spiritus non est de solo Patre; porro alia persona non suppetit, de qua sit simul, nisi Filius. Unde recte Ratramnus (l. II, c. 6, p. 270. ed. MIGNE): « Dicatur, quod nostri dixerunt majores: Filius ex Patre natus, *solus de solo*, ac per hoc Unigenitus, Spiritus vero sanctus de Patre quidem procedens, sed *non de solo solus*, quoniam procedit et a Filio, ne duos filios videamur prædicare, processionem Spiritus si de Patre solummodo consteatur. » Sane si Filius est *proprium*, ut sit de Patre solo, jam *proprium* Filii migrat in Spiritum, si sit et ipse de solo Patre, duoque dicentur Filii. » Et rursum (l. III, c. 5, p. 293) ex Fulgentio idem auctor: « Commune quidem inest tribus personis unius nature consubstantialitas, proprium vero singulis, quod Pater solus genuit, Filius solus natus de Patre solo, Spiritus sanctus quod de Patre Filioque procedit... Quod (postremum) si negare contendunt, dicant, quid ei (Sp.) sit proprium. Nam *processio* (40) de Patre communis est etiam Filio; quoniam omne quod nascitur, procedit etiam; ergo

Confess. apud Greg. Nyssen. Opp. III, 546 (cf. C. Passaglia Comment. theol. *De Trinit.* Romæ 1854, parte II, p. 31 35), rursum ap. Nyssen. ad Ablab. p. 459. *Contra Eunom.* l. I, p. 78; Epiphan. hæc. 75, p. 382. Basilii verba in ep. cit. Μόνος μονογενὴς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμψας adducit quoque Niceph. Blemmida (*G. O.* I, 41). Cf. præterea Georg. Metoch. *Contra Maxim. Planud.* (ib. II, 952 seq. 1057 seq.) Greg. Patr. (ib. I, 425, 426, 465.) (40) Notum est dupliciter processionis nomen adhiberi. Cf. S. Thom. p. 1, q. 36, a. 2, corp. in fine et Joan. Theol. sess. 18 conc. Flor. (Hard. IX, p. 192, 193.)

secundum doctoris huius (Fulg.) sententiam primum est Spiritus sancti quod de Patre Filioque [229] procedit, quod nec Patri nec Filio cernitur commune. » Tantum ergo abest, ut hypostaticæ Patris et Filii notæ Filium a spiratione activa excludant, ut ei eandem inesse ostendant. Neque vero processio per se vetat, ne et ex Filio dicatur Spiritus; imo vix ulla aptior res esse videtur ad declarandam differentiam inter generationem et processionem, quam quod illa fiat e solo Patre, hæc vero e Patre una cum Filio; Patres, licet de custodienda monarchia maxime solliciti primas partes tribuant personæ Patris, tamen Spiritum sanctum immediate conjungi Filio sæpissime doceant. Hinc si Pater *μόνος*; *αἰετός* dicitur, sola causa, nonnisi ut suprema causa, fontalis et originalis, ut *ἀρχὴν αἰώνιον*, ut *αἰτία προκαταρκτική* consideratur, ut Beccus ex Damasceno notat (orat. 2 *De injusta depos.* c. 20; *G. O. II*, 68) atque quoad Maximi verba (ep. ad Marinum) Bessarion (41) rursum inculcat. Præclare idem Beccus (*De una. Eccl.* c. 50. *G. O. I.* 183) Phurnæ objicienti: « Si Spiritus sanctus ex Patre et ex Filio procedit, proprietatis Patris dimota est » ita occurrit: « Asserentes (Itali) Spiritum esse et ex Filio, si veluti ex proprio absque Patre fonte dicerent eum esse, tum paternæ proprietatis dimotionem inferrent, sine principio fontem Spiritus et Filium ut et Patrem decernentes (42), si vero cum dicunt ex Filio Spiritum esse, magnum Basilium proferunt affirmantem: « Quod a Filio dicitur esse, ad primam causam relationem habet, nullam suspicionem dimotionis paternæ proprietatis relinquunt. » Audiatur demum [230] et Nicephorus Blemmida, qui (orat. 1, c. 18; *G. O. I.* 23, 24) ita disserit: « Etenim si Pater generat Filium, a nullo id accipiens, et Filius habet Spiritum, eum a Patre naturaliter accipiens, non genitum, sed per eundem procedentem ex Patre, prorsus non intelligo, quannam paternam proprietatem habiturum autumant Filium. Et quomodo Dei-genitorem Patrem indignant? Si quod Deum generat Filium, vere hoc est paternæ hypostaseos præcipuum. At Filius non Deum-generans est, cum Filium non generet. Si vero generare et producere, et utraque in unum colligantes, hac ratione Deum-

A generantem Patrem appellant, ecce et Dei factus (genitus) est Spiritus, et quam ratione unigenitus Filius erit (43). »

7. Cæterum dum Photius hoc effatum: Spirare est hypostatica Patris proprietas, tanquam principium demonstrationis assumit, *petitionis principii* reus efficitur, cum idem plane sit illud pronuntiare et processionem Spiritus ex solo Patre affirmare. Subtiliores hac de re agitantur apud theologos quæstiones, quæ in præsentia ad rem nostram non spectant. Ea tamen hic proponere juvat, quæ ad quæstionem, [231] quibusnam proprietatibus constituantur divinæ personæ, H. Kilber (*Tract. de Deo trino* in Theol. Wirceb. Disp. 6, c. 1, art. 3, n. 581 seq.) fusius disputat eaque per summa capita recensere. Persona constat, ut Joannes Theol. sess. 19 Flor. arguit, ex essentia et proprietate (*τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ ἰδιώματος ὑφίσταται*). Queritur ergo, quænam hæ proprietates sint, quæ cum natura hanc constitutionem perficiunt; idque duplici potissimum sensu: primo: num sint aliquid *absolutum*, an vero quid *relativum*, et hic omnes fere unanimiter posterius admittunt, quod solum recte dici potest; secundo: sub quam *formalitate* aut consideratione proprietates relativa constituat rationem personæ in divinis. Ut res plane intelligatur, notandum est: 1. Eadem proprietas potest esse hypostatica, relativa et notionalis; sicut revera paternitas, filiatio et spiratio passiva sunt in hoc triplici ordine. 2. Proprietas eadem spectari potest secundum *esse in*, sive quod dicit *absolute*, et præcise ad naturam divinam, cui per identitatem est immanens; et secundum *esse ad*, sive quod dicit *relative*, et ad terminum vel principium, cui opponitur. His aliisque ad quæstionis intelligentiam prænotatis jam docet laudatus Theologus: 1.) Personas divinas non constitui formaliter per proprietates sub ratione formalitatis *absolutæ et secundum esse in*, sed sub ratione formalitatis *relativæ et secundum esse ad* acceptas, quia, ut docet Aug. *De Trin.* V. 5, 8, quidquid ad se, et non aliud dicitur, ad substantiam pertinet, ideoque non ut ratio personæ formaliter constitutiva haberi potest; 2.) Personas divinas formaliter constitui *per proprietates relativæ, prout hæ dicunt relationem,*

41) Bessarion c. 20. *Contra Marci Ephes.* syllog. 37 (cod. Mon. 27 f. 254 a): Αἰτίαν γὰρ μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος καὶ αὐτοφαινημένον, τὴν αἰτίαν στενωτέρω κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν φωνὴν ἐκλαμβάνοντες, ἢ παρ' αὐτοῦ; ἀεὶ τὴν ἀρχοειδίαν αἰτίαν σημαίνει.

(42) Beccus l. c. Oἱ γὰρ λέγοντες τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, εἰ μὲν ὡς ἐξ ἰδίας παρὰ τὸν Πατέρα πηγῆς ἔλεγον ὑπάργχειν αὐτὸ ἐμελλόν ἂν ἐμπαίψειν τῆς πατρικῆς ἰδιότητος μετακίνησιν, ἀναρχὸν πηγὴν τοῦ Πνεύματος καὶ τὸν Υἱὸν ὡς τὸν Πατέρα δοξάζοντες.

(43) Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν μὴ ἐκ τινος τοῦτο λαβὼν, ὁ δὲ Υἱὸς ἔχει τὸ Πνεῦμα λαβὼν αὐτὸ φυσικῶς παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὗ γεννώμενον ἀλλ' ἐκπορεύομενον δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐκ οἶδα, ποῖον ἐντεύθεν ἰδιώμα πατρικὸν ἔστιν φάσκουσι τὸν Υἱὸν· πῶς δὲ καὶ θεογόνον τὸν

Πατέρα κατονομάζουσιν; εἰ μὲν ὅτι θεὸν γεννᾷ τὸν Υἱὸν, ἀληθῶς τοῦτο τῆς πατρικῆς ἐξαιρέτου ὑποστάσεως· ὁ δὲ Υἱὸς οὐ θεογόνος. Υἱὸν μὴ γεννῶν· εἰ δὲ τὸ γεννᾷ καὶ προβάλλειν καὶ ἀμφω συνάγοντες εἰς ταῦτον θεογόνον οὕτω τὸν Πατέρα φασιν, ἰδοὺ Θεοῦ γόνος καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ πῶς μονογενὴς Υἱὸς; Notandum tamen subtilius et plenius quæstionem, cur progressio Verbi generatio sit, non item processio Spiritus sancti, a theologis ita dirimi, ut plerique dicant rationem in eo esse, « quod actio prior sit perfecte assimilativa termini cum principio et Verbum secundum esse personale sit similitudo perfecta, seu imago Patris qualis actio et imago non habeatur respectu Spiritus sancti. » Ita H. Kilber Theol. Wirceb. disp. 6, n. 576. Cf. Thom. Sum. 1, q. 27. a. 4. in corp.

non autem ut originem formalem exprimunt (44), A quia forma constituens [232] personam concipi debet ut aliquid personæ intrinsecum, fixum et permanentiter existens, quod ipsa perseitas æque ac subsistentiæ ratio videtur exigere, nihil vero ejusmodi in conceptu formalis originis apparet; deinde quia origines utpote actiones, quæ suppositorum sunt, non constituunt supposita producentia sed secundum nostrum intelligendi modum supponunt. « Speciatim de paternitate. Hæc enim in divinis ut relatio transcendentalis ab actione ipsa non constituitur, et ut principium quo proximum generationis ante originem præsupponitur et ut subsistens forma antecedit terminum ejusque productionem. De spiratione autem activa cum constet, ne hanc quidem constituere Patrem, aut Filium, sed secundum rationem supponere jam constitutos per paternitatem ac filiationem; multo minus origo vel actio spirativa tanquam illarum personarum forma constitutiva cogitari poterit. Quod attinet ad personas productas, hæc in conceptu formali universim dicunt rationem termini et producti, speciatim vero rationem vel Verbi vel Spiritus subsistentis; sed certum est, viam ad terminum, productionem in fieri, actionem dictionis aut amoris adhuc quasi fluentem anteire, non constituere terminum ipsum, productum completum, et Verbum ac Spiritum perfectum. » Denique observat (n. 386): « Quamquam ex dictis omnis proprietas hypostatica sit relativa, tamen nec omnis relativa nec omnis notionalis proprietas est hypostatica. Cum enim hæc per modum determinantis ad esse personale, proprium ac incommunicabile, concurrere debeat; illius ratio et formalitas nec innascibilitati nec spirationi activæ congruit. Non innascibilitati, quia juxta Aug. De Trin. v, 6. Nec ideo quisque pater, quia inginitus, nec inginitus ideo quia pater; adeoque ab innascibilitate pater in esse patris ac personæ nec determinatur nec constituitur. Neque etiam spirationi activæ. Quamvis enim hæc propria sit Patri et Filio, tamen nec illum in esse Patris, nec hunc in esse Filii [233] determinat; alioquin, cum utriusque sit communis, Pater esset Filius et vicissim Filio paternitas conveniret. Unde habet se respectu utriusque, sicut essentia, commune pluribus et determinabile; dumque constituit Patrem et Filium in esse spiratoris distincti a Spiritu sancto, illis suppositis in sua persona jam constitutis concipitur supervenire hæc relatio, tanquam perficiens explicitam eorum distinctionem. » Sed ad præsentem tractationem sufficit simplex hæc demonstratio:

(44) Cf. Bessarion Resp. ad Marc. Eph. c. 18 (Cod. Mon. 27 f. 250 a.): Πρώτως καὶ κυρίως αἱ ἀναφοραὶ ὑπὸ στῶσι, καὶ διακρίνουσι, ἐπομένως δὲ καὶ αἱ πρόδοι, καθόσον ταῦτό εἰσι πράγματι ταῖς ἀναφοραῖς.

(45) Bessarion Resp. ad Marc. Eph. cod. Mon. 27, f. 229 b. Αὐτὰ τὰ θεῖα πρόσωπα ὑποστάιντα αἱ ὑποστατικαὶ εἰσὶν ἰδιότητες. Vide Thom. § 5, citatum.

Quælibet persona nonnisi unam constitutivam proprietatem habere potest, quia constitutivæ proprietates realiter idem sunt ac personæ subsistentes et cum his identificantur (45); unde Pater, si duas haberet ejusmodi proprietates, non una persona esset, sed duæ. Proinde Pater non simul paternitate et spiratione constituitur, sed aut paternitate aut spiratione. Sed Pater paternitate manifeste constituitur; Pater dicitur et est quia generat Filium; et ante Spiritum concipitur Filius, ante spirationem generatio; universa denique traditio paternitatem ut constitutivam Patris tesseram spectavit, ut supra (§ 5) ostensum est. Jam vero si spiratio Patrem non constituit, neque rationi Filii ullo modo opponitur, ea non Patris est propria, sed B Patri Filioque communis (46). Uberius id evolventem Bessarionem art. seq. § 13, adducemus.

8. Sequitur tertium effatum: Pater est principium eorum quæ ex ipso sunt non ratione naturæ, sed ratione personæ (c. 15), quod apud Photii assecclas, ut Beccus advertit (in [234] Camat. G. O. II, 291), in axioma transiit. Ex hoc arguit contra Beccum Georgius Cyprius (apud Becc. in tom. Cypr. G. O. II, 158 seq. 256, 257). Viderunt orthodoxi satis acute, non simpliciter illud negari posse, habere tamen apud Photium pravam quemdam sensum minime tolerandum. Hinc laudatus Byzantinorum patriarcha adversario quidem concedit (l. c. c. 11, p. 257), Patrem non ratione naturæ, sed ratione personæ esse causam eorum quæ ex ipso; sed ibi cum Photianis naturæ respectum prorsus excludi naturæque ab hypostasi separari vetat; meliusque ex Patribus dici propugnat (c. 15, p. 246) tum λόγῳ τῆς ὑποστάσεως tum λόγῳ τῆς φύσεως principium esse Patrem. Certum est essentiam ab hypostasi nonnisi ratione differre, neque οὐσίαν ἀνυπόστατον neque ὑπόστασιν ἀνούσιον cogitari posse, ut Thomas (p. 1, q. 39, a. 4) et Petavius (De Trin. VII, 15, 13 seq.) declarant. Id nec ipsi schismatici prorsus dissentunt; id Gregorius Cyprius (apud Becc. l. 1 Const. c. 5, 6; in tom. Cypr. orat. 2, c. 5; G. O. II, 156-158, 258) concedit (47). Hinc Georgius Trapezuntius ad Jo. Cuborl. c. 11; G. O. I, 491 seq.): « Quomodo concipies hypostasim, si in essentia ipsam non consideraveris? Essentiam enim et naturam absque hypostasi universaliori quodam modo intelligere possumus; quare et nonnullis visum est, eam universe subsistere. At enim hypostasim concipere et enuntiare non simul considerata aut concepta essentia modis omnibus fieri nequit. Ideo et cum inginitum et procedens hypostaticas proprietates

(46) Ibid. f. 229 a. Ἐπεὶ γὰρ ἕκαστον πρόσωπον ἐνὶ τινὶ μόνῳ ἰδιώματι συνίσταται, ἢ τῇ τοῦ γεννᾶν ἢ τῇ τοῦ προβάλλειν ἰδιότητι συνίστασθαι τὸν Πατέρα ἀνάγκη· ἀλλὰ Πατὴρ διὰ τὸ γεννᾶν λέγεται καὶ ἔστιν. Ὅστες οὐ τὸ προβάλλειν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον συνιστᾷ· μὴ δὲ δὲ ἴδιον τοῦ Πατρὸς μόνου μὴ δὲ συστατικὸν καὶ τῷ ἰδίῳ ἔστι κοινόν.

(47) Sic et Marcus Ephes. syllog; Cod. Mon. 27 f. 222 b.

dicimus, essentiam intelligimus, quæ in speciali ingeni, geniti et procedentis hypostasi consideratur. Neque enim in nudas proprietates credimus, neque eas essentias segregare, sed circa essentiam segregari confitemur (48). » Similiter Beccus, l. 1, *Ad Const.* c. 8 [255] (*G. O.* II, 160 seq.) rem exponit et concordanter reliqui tradunt: quod si Spiritus est ex Patris hypostasi, est simul ex ejus essentia.

9. Priusquam vero uberius Photii effatum discutatur, connexum cum his plurimorum Græcorum effugium considerandum est, quo ad elidendos suorum Patrum textus sibi contrarios eorum tamen verbis coacti concedunt, Spiritum sanctum esse ex essentia Filii, sed ex hypostasi Filii esse pertinaciter negant (49). Sed id irritum conatu fieri cordati theologi demonstrant. Ac primo exinde, quod, ut diximus, hypostasis ab essentia et essentia ab hypostasi reipsa separari nequit. « Qui ex natura et essentia Filii, ait Georgius Trapezuntius (*De una S. Eccl.* c. 5; *G. O.* I, 513, 514, asserit Paracletum procedere, ex ipsa hypostasi Filii asserit. Haud enim fas est, hypostases nudas absque natura (ὑποστάσεις φύλᾳ χωρὶς φύσεως) concipere, neque naturam sine hypostasi φύσιν ἀνοπόστατον), absolute in omnibus et in Deo ipso. » Et rursum alibi (ad Joan. Cubocl. c. 11; ib. p. 490, 491): « Quidquid generatur proceditque in existentiam, [256] aut est ex hypostasi tantum, qua hypostasis est, aut ex essentia et natura tantum, et absque hypostasi considerata, aut ex utraque, ex natura scil. vel essentia, quæ in hypostasi est et in hypostasi concipitur. Secundum neque Græci ipsi dixerint; namque absurdum, ut videtur, existimant, quod inde sequitur; ejusdem siquidem naturæ Trinitas confunderetur, adeo ut ex tribus unumquodque, et ex se ipso et ex aliis esset; proptereaque ex hypostasi, qua hypostasis est, (ἢ ὑπόστασις;) existimant esse procedens et generatum. Heu vesaniam! Etenim si hypostasis, qua hypostasis est, generat atque producit, erit ex hypostasi hypostasis secundum idem (κατ' αὐτό), et sic non erunt hæc naturæ, sed hypostasis.... Sancti vero tradunt: Sicut Filius ex tῆς ἐνυποστάτου φύσεως τοῦ Πατρὸς καὶ οὐσίας genitus existens ideo generanti Filius et consub-

stantialis Genitori est: ita Spiritus sanctus ἐν τῆς ἐνυποστάτου τοῦ Πατρὸς φύσεως διὰ τῆς ἐνυποστάτου τοῦ Υἱοῦ οὐσίας processionis modo habens esse ideo Patri et Filio consubstantialis est (50) (p. 495). Cf. Maxim. Chrysoberg. *De proc. Spirit. sanct.* c. 5. (*G. O.* II, 1086.) Præterea sane erat, cur contra Eunomianos ac Macedonianos Patres inculcarent, Spiritum sanctum esse ex essentia Patris et Filii; videlicet ne creatura putaretur, ut consubstantialitas cum Patre et Filio ostenderetur; ut non ex mera voluntate originem habens appareret; ex Filii hypostasi eum prodire ac per Filium esse illi ultro concesserunt. Rem luculenter tractant J. Beccus, *O. I.* *De una Eccl.* c. 29 seq. (*G. O.* I, 144, 150 seq.) et Georg. Trapezuntius (ib. p. 546, 547), qui advertebat, merito in Patrum scriptis inculcari, φύσει Filium ex Patre esse et κατὰ φύσιν Spiritum [257] ex Patre et Filio, ut ostendatur, ὡς οὐχ ἡ βούλησις αἰτία, ἀλλ' ἡ φυσικὴ δύναμις ἐνοῦσα ἄλλω μὲν τρόπον μόνῳ τῷ Πατρὶ, τῷ κατὰ γέννησιν, ἄλλω δὲ Πατρὶ ὁμοῦ καὶ Υἱῷ τῷ κατ' ἐκπόρευσιν. Deinde tertio ostendunt theologi, propositionem ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ esse Spiritum, non eo pertinere nec unice nec principaliter, ut consubstantialis Filio declaratur. Nam, ut recte disputat Beccus ep. ad Agallian. (*G. O.* I, 560 seq.), differunt omnino hæc propositiones: Paulus est ejusdem naturæ cum Petro, et Paulus est ex Petri essentia; posterior dicit Pauli parentem Petrum, prior non item. Duo angeli, duæ animæ sibi sunt consubstantiales; neque tamen unus angelus ex essentia alterius angeli vel anima ex essentia alterius animæ esse dici vel cogitari potest. Accedit, quod si ita res se haberet, et Filius ex essentia Spiritus, et Pater ex essentia Filii esse dicendus foret, quod nemo tamen admittit. Rursum ex Patribus iisdem patet, penes eos idem esse dicere ex Filio, ex persona Filii, ex essentia Filii; hæc sæpenumero tum conjunguntur tum convertuntur (51). Postremo perspicuum est, Filium esse ex Patris essentia et simul ex Patris persona, modo illud modo hoc pronuntiari, utrumque etiam simul; idem proinde dicendum, si Spiritum ex essentia Filii esse audimus. Cf. Beccum *De una Eccl.* c. 29 seq.

(48) Οὐσίαν μὲν γὰρ καὶ φύσιν χωρὶς ὑποστάσεως καθολικώτερον νοεῖν δυνατόν· διὸ καὶ δοκεῖ τισι καθόλου ὑφίστασθαι· ὑπόστασιν δὲ νοῦσαι τε καὶ εἰπεῖν μὴ συννοούμενης ἢ καὶ προνοοούμενης τῆς οὐσίας τε καὶ τῆς φύσεως πάντῃ ἀδύνατον. Αὐτὸ καὶ ὅταν τὸ ἀγέννητον καὶ ἐκπορευτὸν ὑποστατικὰς ἰδιότητας λέγωμεν, τὴν ἐν ἰδικῇ ὑποστάσει θεωρουμένην οὐσίαν νοοῦμεν. Οὐ γὰρ εἰς φύλᾳς ἰδιότητας πιστεύομεν, οὐδὲν οὐσίας ἀφορίζειν ταῦτα, ἀλλὰ περὶ οὐσίαν ἀφορίζεσθαι ὁμολογοῦμεν.

(49) Photius ep. ad Zachar. Armenorum Cathol. (Lat. apud Mai *Spicil. Rom.* X, II, p. 456) hæc habet: « Spiritus sanctus Patrem Filiumque glorificat, quippe qui de illorum substantia accipiens creaturas innovat. » Fortasse hoc dictum eodem modo quo posteriores Græci intellexit; probabile est eum ad Armenos scribentem, qui hoc in dogmate cum Romana Ecclesia sentiebant (Vide Tschamtschean

D *Hist. Armen.* III, p. 254 et Avedichian *Sopra la processione dello Spirito santo*, Venezia 1824), calide hac expressione suum de Spiritu sancto placitum oculuissse et obvelasse, ne ad unionem cum Ecclesia Constantinopolitana sollicitatos hæreseos manifestatione detereret.

(50) Sic Georgius Cyprius, Demetrius Crysolaras alique apud Beccum l. 1 ad Const. et orat. 2 in tom. Cyprii (*G. O.* II, 150 seq. 254) et Allatium *Contra Hottting.* p. 351, et Marcus Ephesius in conc. Florent. sess. 18 et 19. (Hard. IX, 208, 209).

(51) Sic v. g. Cyrillus lib. II, *Thes.* (ap. Niceph. Blem. orat. 2, c. 6. Cf. Beccum epigr. I, *G. O.* I, 47; II, 528, 529): Ἀνάγκη γὰρ τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν τοῦ Υἱοῦ· ὡς γὰρ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχον καὶ ἐπὶ τὴν χτίσιν παρ' αὐτοῦ περμώμενον τὸν ἐγκαινισμὸν ἐργάζεται.

61; orat. 2, in tom. Cypr. c. 4 seq. tota epigrapha 12 (G. O. I, 144 seq., 208 seq., II 257 seq., 624 seq.) Allatium *Enchir.* c. 8. p. 17 seq. Jo. Theol. in conc. Flor. sess. 19 (Hard. IX, p. 217 et saepe). Disputarat Georgius Cyprius (apud Beccum G. O. II, 233, 234, 236) hunc in modum: Communis [238] essentia non est causa hypostaseos, cum neque generet neque producat unquam, verum essentia cum proprietatibus (ἡ μετ' ἰδιωμάτων οὐσία), quæ ipsam hypostasim notat. Porro Beccus id libenter admittit; verum petit, an solus Pater essentia cum proprietate habendus sit; id si affirmetur universim, pugnam cum Patrum doctrina esse apertam; si vero producendi proprietas uni Patri vindicetur, gratis hoc omnino supponi ac sine ullo testimonio traditionis (cf. § 5 seq.). Præterea, argoit, dum conceditur Spiritum esse ex essentia Filii, ut ex essentia Patris, essentia vero Patris cum proprietate hic intelligitur, etiam essentia Filii μετ' ἰδιώματος cogitari debet, quæ est hypostasis, ut ait ipse adversarius. Neque dicendum, alio sensu dici ἐξ οὐσίας τοῦ Πατρὸς, alio ἐξ οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, hocque posterius ad unitatem essentiae referendum; sic enim et Spiritus ex suamet essentia esse dicendus foret (orat. 1, in tom. Cypr. c. 11, l. c. p. 235, 236. Cf. orat. 2, c. 2, p. 235). Rem universam acutissime videtur card. Bessarion, dum scribit epist. ad Alex. Lasc. c. 7 (Hard. IX, 1063, 1064: « In sancta Trinitate, quod ex substantia alicujus est, ex persona quoque ejus sit necesse est... » cum substantia et persona *realiter* unum sint et non nisi ratione distinguantur; secus forent uti tres personæ, ita et tres essentiae. *Distinctio hypostasis et naturæ rationis est, unitas vero realis*; contra in nobis hominibus est. Nam in nobis unitas quidem naturæ cum cujusque persona rationis, distinctio vero realis est; alia namque res est humanitas ipsa, alia hujus personæ individuatio. Quare quemadmodum sumus multe personæ, ita etiam multi homines. Quo fit, ut quod sit ex natura alicujus hominum, non necessario etiam sit ex ejus persona. In sancta vero Trinitate e converso est... *Unitas essentiae et personæ est realis, distinctio vero rationis.* (Cf. Jo. Theol. sess. 19 Flor.: Hard. IX, 224, 225.) Quare quod ex essentia alicujus personarum est, ex persona quoque ejus necesse est esse. Si [239] igitur Spiritus ex natura et essentia Filii est, ut in plerisque locis tum alii doctores, tum vel maxime Cyrillus probat, ex persona quoque ejus est. At nostri dicunt: Ideo hæc dicuntur a doctoribus, ut consubstantialitas eorum comprobetur et ut ostendatur Spiritus ejusdem esse substantiæ cum Filio. Hoc autem quanto verius est, tanto magis pro Latinis facit. Tunc enim magis ejusdem substantiæ Spiritus cum Patre et Filio est, cum ex eorum substantia personisque eorum prodeat, hoc est procedat... Nam si hoc *solum* consubstantialitatem significaret, ut nostri putant, diceretur etiam Pater ex substantia Filii et Spiritus sancti vel Filius ex substantia

A Spiritus; sed hoc nec ausus est nec audebit aliquis dicere. Præterea cum essentia nec generet nec spiraret, secundum theologos, item etiam secundum philosophos (et ipsi enim ubique dicunt operationes individuorum esse, non universalium et generum. *Me enim non homo simpliciter sed quidam homo genuit*) si igitur *operationes individuorum*, non universalium *sunt*, nec substantiæ simpliciter, quid aliud intelligendum est, cum essentiam Filii audimus et ex ea Spiritum prodire, nisi divinam ejus personam? Amplius: nec hoc nos lateat, quod qui hæc dicebant sancti doctores, contra Arianos et Eunomianos se opposcentes hæc dicebant, qui Filium ex Patre, Spiritum ex (Patre et) Filio asserentes ex substantia tamen eorum esse negabant, cum dicerent, Filium, etsi ex Patre, non tamen ex ejus essentia sive natura, sed voluntate natum fuisse, Spiritum vero ipsum etiam ex Filio, non tamen essentialiter, sive naturaliter, sed voluntarie. Quare Filium minorem Patre et alterius substantiæ asserabant; tresque in divinitate ponebant essentias. Patres igitur opinionem eorum tanquam falsam refellentes, non ex Filio solum, sed etiam ex ejus substantia conabantur Spiritum sanctum esse probare, similiter Filium non ex Patre solum, verum etiam ex ejus essentia. [240] Considera ergo, quomodo ad hoc, quod hæretici dicebant, *ex voluntate, non ex essentia Filii* Spiritum esse, se opponebant doctores, ex essentia Filii illum esse asseverantes; ad hoc autem, quod illi dicebant ex Filio esse, nullus contradixit; nec dixit non esse illum ex Filio, tanquam et ipsi hoc sentientes (cf. II, § 7), et dicentes, esse ex essentia Filii, idem et ipsi intelligentes; ac si dicerent, *ex essentia et persona ejus*, et nos hoc idem dicentes.

10. Ratum ergo est: Si Spiritus est ex essentia Filii, est quoque ex ejus persona. Sed non minus ex dictis (§§. 8, 9) ratum est: Si Spiritus est ex hypostasi Patris, est quoque ex ejus essentia. Sed essentia Patris jam Filio communicata intelligitur, dum processio Spiritus sancti concipitur, Pater et Filius in sua quisque persona constitutus jam supponitur, dum de illa processione sermo habetur. Hinc suscitata a Photio quæstio, quam ratione sit Pater principium Filii et Spiritus sancti, opportuna suggerit Latinis argumenta. Quodsi dicatur Spiritus ex Patre *ut Patre* procedere, jam Spiritus dicetur filius ac Filii prærogativa destruetur; quodsi dicatur procedere ex Patre *quatenus est Deus* vel *quatenus est spirator*, cum hic nulla relativa oppositio habeatur ad Filium, Filius nequit excludi. Ratiocinantur Theologi: Spiritus sanctus procedit ex Patre aut quatenus est *Pater* aut quatenus est *Deus*. Si prius, Spiritus sanctus necessario erit Filius, quod contra revelationem; si posterius, tum procedit etiam ex Filio; quia nullum signum concipi potest, quo Pater sit Deus, quo Filius non æque sit Deus. Proinde aut duo Filii in Trinitate subverso personarum discrimine admittendi, aut processio Spi-

ritus sancti etiam a Filio rata est, Priorem argumenti partem ita effert Niceph. Blemmida (orat. *De proc. Spirit. sancti*, c. 22; *G. O. I.* 28); *Εἰ Πατὴρ τοῦ Πνεύματος ὁ Θεός, ἐξ ἀνάγκης τὸ Πνεῦμα Υἱός· ὁ Πατὴρ γὰρ κυρίως Υἱοῦ Πατρὸς καὶ πῶς ὁ Λόγος προγενής, εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱός*; Alteram sic evoluit Ratramnus [241] (*l. III*, c. 6, p. 297, 298) Athanasii doctrinæ insistentis: « Testatur et Spiritum ejusdem substantiæ fore, cujus sit et Filius, quoniam existat de unita Deitate Patris et Filii; quod dicens liquido monstrat; quod procedat ab utroque; cum enim sit Deitas Patris et Filii sic unita, ut nullam differentiam recipere possit, non potest procedere Spiritus de Deitate Patris, nisi procedat et de Filii, quemadmodum nec de Filii Deitate, nisi procedat etiam de Patris; alioquin unita Deitas Patris et Filii non erit jam indifferens, si procedat Spiritus de Deitate Patris, et non pariter procedat de Deitate Filii; ac per hoc jam non erit unita, quod est impium et Arianum. » Confirmat dicta Hugo Etherianus (*l. I*, c. 8, p. 1203) ita scribens: « Si Spiritus non ut genitum ex Patre progreditur, Pater non emittit (προβάλλει) Spiritum ut genitor; nam si in eo qui (quod) genitor Spiritum Pater emitteret, Spiritus ex Patre ut genitum prodiret; at vero non est Spiritus ex Patre ut genitum; non enim duos filios, sed unum solum Pater habere creditur; manifestum ergo, quod non ut genitor Spiritum Pater emittit. Amplius: Pater cum Spiritus emissor sit, aut in eo quo differt a Filio, ipsum emittit, aut secundum id, quo non differt. At in eo quo differt non emittit; nam in eo quod Pater, non emittit Spiritum, in quo solo a Filio differt. » Differt Pater a Filio nonnisi innascibilitate et paternitate (§ 5), quarum notionum prior nullam relationem nullumque respectum habet ad Spiritus processionem, posterior terminum talis originis ac principium ostenderet esse Filium; unde Pater nonnisi ex eo spirat, in quo a Filio non differt; et tunc spiratio activa est Patri Filioque communis. « Aperte datur intelligi, » ait Etherianus, « quod non in eo quo differt Pater a Filio, emittit spiritum sanctum, sed in eo quo communicat. » Et rursum (c. 13, p. 1209): Secundum quod (Pater) potest gignere, potest Filium habere; secundum vero quod potest emitte, non potest Filium habere. Quare secundum aliud potest gignere [242] ac secundum aliud emitte. » Quod si igitur Photii effatum, τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως Patrem principium esse Spiritus sancti, illud sibi vult, Patrem qualem, ratione paternitatis esse spiratorem, manifeste falsum est; quod si vero aliam uni Patri propriam notam intelligit ac quidem τὴν προβολήν, falsa est suppositio, hanc esse paternæ hypostaseos characteristicum idioma (§ 5 seq.). Si denique nil aliud dicere vellet, nisi quod communi theologorum principio traditur, actiones esse suppositorum (cf.

A Bessarionis verba § 9 præced.), verum quidem foret, sed ad rem præsentem non faceret.

11. Sed accuratius adhuc effatum istud perpendendum. Distinguunt theologi principium quod generat vel spirat, et principium quo illud generat vel spirat. Id optime exposuit Joannes Theologus in conc. Flor. sess. 18 (Hard. IX, 204): Quod producit vel generat, persona est; principium vero quo vel per quod (ἀρχὴ δι' ἧς γεννᾶται) est essentia, quæ aliis communicatur (cf. Thom. 1, q. 41, a. 5) (52). Hoc quod communicatur in generatione, natura est; agens vero est hypostasis (τὸ κοινωνοῦμενόν ἐστι φύσις, τὸ δὲ ἐνεργοῦν ἐστὶν ὑπόστασις). Hypostases, pergit sess. 19. (ib. p. 216), sunt quæ generant vel spirant. Actiones sunt suppositorum (αἱ ἐνεργεῖαι εἰσὶν τῶν ὑποστάσεων). Essentia est nomen abstractum; et hinc fieri nequit, ut ei conveniat generationis (vel spirationis) actio. Substantia Patris et Filii est principium per quod spiratur Spiritus; principium quod sunt spirantes. « Pater — ita idem in sess. 244 (l. c. p. 308, 309) — indistinctus ab essentia, imo vero ipse αὐτοουσία existens, non intelligitur distinctam habere essentiam ab hypostasi; non enim re, sed sola ratione distinguitur [245] paterna hypostasis a sua essentia. Est ergo Pater substantialis (οὐσιώδης) hypostasis et generat substantialiter Filium; et generatur Filius, substantialis et ipse hypostasis; et sunt quidem duæ hypostases, sed unus Deus et una amborum natura, cum qua Spiritus sanctus indistincte (ἀχωρίστως) intelligitur; et neque Pater est neque Filius, neque quid eorum, quæ sunt ad aliquid (τῶν πρὸς τι). Sed Spiritum, in quantum est Spiritus, ad spirantem (πρὸς τὸν πνέοντα) referri oportet. Quia vero Spiritus est Patris Spiritus, et Scriptura testatur illum esse quoque Filii Spiritum, spirantes sunt ergo Pater et Filius. » Quando ergo dicitur: « Pater non est principium ratione essentiæ, verum id est de principio proximo quod generat et spirat, non vero de principio remoto quo generat et spirat; verum non est, si essentia omnino excluditur, quæ est illud ipsum, quod tum generatione tum spiratione communicatur. Subdividunt præterea theologi principium quo in radicale seu remotissimum, quod in generatione æque ac in spiratione est ipsa divina natura; in potentiale seu remotum, quod est potentia actionis seu virtus agendi intermedia; in formale seu proximum, quod est forma aut vis actionis seu virtus agendi immediata. Communiter docent principium quo proximum productivum esse solas proprietates personarum producentium, communicativum vero naturam ipsam divinam (cf. Kilber l. c. c. 1, a. 2, n. 368 seq.). Deinde ὁ λόγος τῆς ὑποστάσεως cogitari potest vel prout consideratur persona per se univ ersim et in abstracto vel prout persona talis intelligitur hac vel illa individuantia affecta proprie-
τασιν αἰτίαν εἶναι, ὡς τὸ θ, εἴτε ἐξ οὗ, τὴν δὲ οὐσίαν αὐτοῦ οὐσίαν ὡς τὸ φ.

(52) Sic Bessarion *Resp. ad Marci Eph.* c. 18, cod. Mon. 27 f. 250 b. *Τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ὑπό-*

tate. Patrem esse αἰτιον τῶν ἐξ αὐτοῦ ratione hypostaseos in abstracto nemo dixerit, cum sit absurdum; intelligitur hinc ut persona concreta. Sed nunc rursus quaeritur, utrum Pater consideretur in proprietate constitutiva paternitatis, qua Pater est, an in alia proprietate, quae ab illa distinguatur. Si primum; nonnisi ut pater Spiritus sancti spectari potest et [244] hic proinde erit Filius. Sane Patris nomen nonnisi relationem ad Filium notare Graeci doctores omnes diserte docent (53); quomodo ergo Pater ut Pater spirat, nec tamen Spiritus erit Filius? Si vero alterum, ea proprietates, quaecunque demum ea sit, cum filiationi non opponatur, Filio etiam inesse ex superius demonstratis inferitur. Ea vero alia esse non potest, nisi ἡ προβολή seu spiratio; hinc dum Pater dicitur γεννῆτωρ καὶ προβολεύς (§ 5), non qua Pater, sed qua Spirator Spiritum emittere dicitur (54); haec vero proprietates hypostatica et uni Patri propria non est, imo et Filio convenit. Denique si a Photio hypostasis Patris intelligitur sine essentia, quomodo essentiam Spiritu communicat? Si vero intelligitur in essentia et cum essentia, quomodo Filius non participat? Undequaque ergo patet, ex Photii effato, quocunque legitimo sensu exponatur, nil contra Latinos deduci posse, imo variis modis contra ipsum exinde argui. Quod si eodem modo Spiritus principium esse Patrem, quo Filii est ἀρχή, contendat, eadem proprietate, eadem actione; iam Filius et Spiritus, generatio et processio confunduntur, plurimaeque ex iis sequuntur absurdis, quae ipse Latinis hucusque objecit. Rem quoad [245] potiore partem perspexit Hugo Etherianus, licet non satis accurate eam verbis exponat. Sic inter alia scribit (l. II, c. 4, p. 1217, 1218): « Dico, insufficientem esse factam divisionem, quae Spiritum ex Filio aut ratione naturae aut ratione personae provenire significat, eandem quippe cum habeant naturam, non est alter ex altero secundum substantiam; natura enim se ipsam quomodo pariat? Similiter autem neque secundum personae rationem. Quemadmodum enim Pater non in eo, quod Pater, emittit, ita et Filius non in eo, quod Filius, causa principiumque Spiritus. Quapropter ex natura quidem Patris et Filii et ex persona, quae est Pater, et quae est Filius, nequaquam vero in eo,

A quod hic quidem Pater, hic vero Filius existit, sed in eo quod ei existentiam praestant, Spiritus esse habet, neque sunt duo principia, cum secundum Spiritus emissionem numerum non suscipiant. Illud denique notandum, verbis illis λόγῳ τῆς ὑποστάσεως etc. potius insinuari principium quo, quam principium quod; licet autem essentia nec generet nec spiret, tamen secundum essentiam Pater generat, et Pater Filiusque spirant; (55) unde essentia ut principium quo remotissimum cogitatur. Photius autem dum dicit: Pater est causa ratione personae, sub illa ratione principium quo intelligere propositio ipsa suadet, cuius subjectum est ipsum agens suppositum seu principium quod. Unde sic accepta propositio simpliciter negari potest. Principium enim quo est divina essentia secundum quod est activa spiratio, sicut essentia secundum quod est paternitas, est principium quo in generatione (Thom. in. I. 1, dist. 7, q. 1, a. 2); hocque sensu docet Georgius Trapezuntius (G. O. I, 492): [246] Τὸ γεννᾶν καὶ τὸ προβάλλειν φύσεως ἔργον εἶναι, φύσεως δὲ οὐ πάσης, ἀλλὰ περὶ τὴν ἡ τοῦ γεννᾶν ἢ προβάλλειν ἰδιότητος θεωρεῖται, prout est sive potentiae proprietatibus gignendi vel spirandi affecta et modificata.

12. Jam cap. 17 in fine, deinde cap. 56 et 61 Photius ac cap. 9 Nicolaus Methonensis quartam proferunt πρότασιν, ex qua non minus subtiliter argumentantur: Quidquid in Trinitate dicitur, aut trium personarum commune est aut unius personae proprium; unde quod non est commune trium, id est unius proprium (τὸ ἐπὶ τῆς Τριάδος λεγόμενον ἢ ἐνός ἐστιν ἢ τῶν τριῶν sive ἢ κοινόν ἐστι τῆς Τριάδος ἢ μίαν ὑποστάσεως ἰδίον). Hoc principium pro causa Photiana conflictum primam πρότασιν habet Beccus (orat. 2 De injusta deposit. c. 24; G. O. II, 75), quam vel eo uno Patrum effato refelli notat, quod Filio ac Spiritui commune sit ex Patre esse (56). Sane τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς neque est trium commune neque unius personae proprium; sed αἰτιατὸν εἶναι Filio ac Spiritui sancto convenit. Quod si ita est, Photii axioma non est generaliter verum. Præterea ut arguit Nicephorus Blemmida (orat. 2, c. 11. G. O. I, 52, 55) mittere Spiritum sanctum commune est Patri et Filio; ergo nec est unius tantum nec trium simul. Hinc post Blemmidam, Beccum (l. c. et in Camat. An. G. O. II, 291, De una Eccl. 63 ibid. 1,

libet et tunc etiam Filio asseritur. Sic et Maximus ep. ad Marin. priori sensu αἰτία; nomen adhibet, de quo cf. Beccum l. IV ad Constantin. c. 1. (G. O. II, 205 seq.)

(55) Bessarion c. 18 Contra Ephes. syllog. 35 (Cod. Mon. cit. f. 252 b.): Οὐκ ἀκούεις τῶν θεολόγων βωόντων, οὐσίαν μὴτε γεννᾶν μὴτε γεννᾶσθαι; Κατ' αὐτὴν μέντοι τὸν Πατέρα γεννᾶν καὶ τὸν Πατέρα τε καὶ τὸν Υἱὸν προβάλλειν τὸ Πνεῦμα εὐλαβῶς τε καὶ ἀμα ἀρμοζόντως λέγεται.

(56) Κοινόν Υἱὸν μὲν καὶ τὸν ἅγιον πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς. Greg. Naz. Or. in Hieron. philos. 25. (Clem. 25.) ap. Const. Melit. orat., c. 25; G. O. II, 691. Id conceditur ad Andron. Camatero (apud Beccum G. O. II, 375).

(53) Naz. orat. 35, p. 575: Οὅτε οὐσίας ὀνομαζόμενος ὁ Πατὴρ οὕτως ἐνεργεῖας, σχέσεως δὲ καὶ τοῦ πῶς; ἔχει πρὸς τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα. Nyssen. l. II, contra Eunom. p. 454: Φανερόν, ὅτι ἡ τοῦ Πατρὸς κλήσις οὐκ οὐσίας ἐστὶ παραστατική, ἀλλὰ τὴν πρὸς Υἱὸν σχέσιν ἀποσημαίνει. Cf. Hugon. Ether., l. III, c. 18, p. 1257.

(54) Sic Manuel Cretens. apud Georg Metoch. (G. O. 1036, 1057): Ὁ Πατὴρ καθὼς γεννᾷ Υἱὸν, ὀνομάζεται Πατὴρ· καὶ ὁ δὲ ἐκπορεύει τὸ Πνεῦμα, οὕκῃτι Πατὴρ, ἀλλὰ προβολεύς ὀνομάζεται· ἐστὶν οὖν ὁ Πατὴρ καὶ Πατὴρ καὶ προβολεύς· ἐνὶ δὲ ὀνόματι σαφαντικῶς τούτων ὀνομάζεται πηγὴ. Sic plures alii πηγῆς nomine utramque notionem comprehendunt. Sed πηγὴ modo est causa προκαταρκτική et Patri soli tribuitur, modo principium quod-

206, 207; cf. p. 162 seq.), Constantinum Melitenotam (orat. 2, *De proc. Spirit. sancti*. c. 59; ib. II, 897) ita Leo Allatius *Vind. syn. Eph.* c. 56, p. 560) Photianus premit: « Estne causatum sive effectus (αἰτιατόν) in Triade? Et illud estne commune Triadis an unius hypostasis proprium? Neutrum dicere valent. Nam causatum, quod in Deo conspicitur, nec est [247] Triadis commune, nec unius Triadis hypostasis proprium, cum sit commune Filii et Spiritus, et non sit commune Patris. Et propius ad rem: Mittere Spiritum sanctum Patris et Filii est; id vero de Spiritu sancto nullo modo dicitur; neque enim fieri potest, ut idem sit mittens et missus. » (Cf. eund. *Enchir.* ας. ς. p. ρα. seq.) Sic et ex Manuele Caleca et Bessarione Petavio *De Trin.* VII, c. 15, n. 5, 6): « Negant Latini nullam esse proprietatem, quæ non aut tribus communis sit aut unius tantum propria. Esse enim aliquam dicunt, quæ duabus convenit. Nam quæ de Deo dicuntur, aiunt Calecas et Bessarion, alia tribus personis communia sunt, ut sunt absoluta omnia, aut quæ ad creaturas ordinem habent, ut Creator, Dominus, etc., alia propria sunt, eaque vel duabus personis competunt comparatis ad tertiam, ut Filio et Spiritui sancto a principio procedere, Patri item et Filio Spiritum mittere, vel uni tantum congruunt. » Falsum proinde est illud principium: Quidquid in Trinitate dicitur, aut est trium personarum commune aut unius proprium. Neque dicatur, similia principia a Latinis theologis stabiliri. Nam longe a Photii effato differunt hæc catholicorum axiomata: Quidquid in Trinitate dicitur, aut absolute dicitur aut relative; vel etiam: Omne quod de Trinitate prædicatur, aut commune est aut proprium. In his sane disjunctio est omnino adæquata. In priori axiomate nulla difficultas est, cum activa spiratio relationibus comprehendatur: in altero τὸ proprium non supponit pro eo quod uni tantum personæ convenit; præterea nil vetat ne commune dicatur, quod vel tribus vel duabus personis convenit, et proprium, quod uni exclusivè duabus vel duabus exclusa una aptatur, dummodo oppositionis ratio ubique servetur. Sane τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι Gregorius Naz. (I. c.) dicit Filio et Spiritui κοινόν, Gregorius vero Nyssenus *Or. in Domin. Orat.* apud Beccum *G. O.* I, 165; II, 522, 523) τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἰδίον; utrumque sane dici potest; hinc et Nyssenus pergit: [248] Κοινὸν δὲ ὂντος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος: τὸ μὴ ἀγεννήτως εἶναι κ. τ. λ. Cum spiratio activa Patri et Filio competat, utrique communis est, utpote non propria unius Patris nec propria unius Filii; potest etiam dici utrique propria, prout est incommunicabilis Spiritui sancto et pertinet ad duas personas spirantes exclusa spirata. Tritum est apud Theologos, commune in Trinitate esse absolutum, proprium vero relativum; hoc pacto spiratio activa, quæ relatio est, recte dicitur duarum personarum Patris et Filii, propria, sicut passiva spiratio propria

(57) Hæc omnia, sicut et sequentia, Allatius desumpsit ex Gregorio Trapezuntio, quem ipse ante

A est Spiritus sancti. « Licet sint quatuor relationes in divinis, » ait S. Thomas (q. 30, a. 2, ad 1), « tamen una earum, spiratio, non separatur a persona Patris et Filii, sed convenit utrique. Et sic licet sit relatio, non est tamen proprietas (sensu stricto theologico, cf. § 5), quia non convenit uni tantum personæ, nec relatio personalis, id est, constituens personam. Sed hæ tres relationes: paternitas, filiatio et processio dicuntur proprietates personales, quasi personas constituentes. » (Cf. q. 28, a. 1, 3, 4; q. 32, a. 3.) Licet ergo catholici admittant axioma: Quidquid in Trinitate dicitur, aut commune est sive absolutum, aut proprium sive relativum: jure tamen rejiciunt Photii effatum: Quidquid in sancta Triade prædicatur, aut tribus personis commune est aut unius personæ proprium. » Sed hæc ex dicendis adhuc manifestiora erunt.

B 13. Si falsum est hoc Photii principium, falsum pariter est illud, quod corollarii adinstar inde deducitur: Nil est duabus in Trinitate personis commune (μηδὲν τι εἶναι τοῖς δυοῖν προσώποις ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος κοινόν); sed si quid duabus personis commune sit, id et tertiæ commune erit. Unde cum Photio (cap. 6) arguunt Schismatici: Si spiratio activa sit Patri et Filio communis, communis erit et Spiritui sancto. Patres interdum concludunt, quæ communia sunt Patri et Filio, communia quoque esse Spiritui sancto; at enim dum ita ratiocinantur, de ipsa divina substantia [249] ejusque attributis agunt, non vero de relationibus; de iis quæ absolute dicuntur, non de iis quæ dicuntur ad aliquid, ut recte advertit Georgius Trapezuntius (*De proc. Spiritus sancti*, ad Jo. Cubocl. n. 24. *G. O.* I, 519 seq.); ne vero id ad relationes et notiones extendatur, id per se ea vetant, quibus superius axioma convellunt (cf. Allat. *Ench.* I. c. p. ρα). « Licet enim, ita Leo Allatius (*Vind. syn. Eph.* p. 561, 562), Nazianzenus dicat, quæ Patri et Filio insunt, ea inesse quoque spiritui (τὰ τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ προσόντα τῷ Πνεύματι ἐνεῖναι), sciant divinum illum virum de Divinitate contra Pneumatomachos verba facere, qui non de discernendi vim habentibus, sed de Spiritus Divinitate tractabant. Et hæc est doctrina ipsius Cyrilli scribentis: Quibus enim Spiritus communis est, illis prorsus et quæ essentialiter sunt, separatim non fuerint (art. præced. § 10, nota 6). Cyrillus ait, Spiritum esse communem Patri et Filio; uti enim Patris, ita dicitur et Filii, nec tamen dicitur Spiritus Spiritus, ne duo Spiritus insinuentur. Et ut magis in universum res pertractetur, in sanctissima Triade tres considerantur conjunctiones, et in singulis quid commune duabus reperitur. Sic cum ingenuum duobus modis dicatur, et cum absque principio est, et dicimus Patrem ingenuum; et cum non per modum generationis veluti Filius, et tum Spiritus ingenuus est. Pari ratione et genitum... et quod principium habet et quod naturaliter, hoc est per modum processionis existit; et oppositum: quod principium non habet et per modum processionis non existit (57). Photius:

ediderat *Gr. orth.* I, p. 520: Ἐπὶ τῆς μακαρίας Τριάδος: τρεῖς θεωροῦνται συνδυασμοὶ καὶ ἐφ' ἑκάστου

genitum et quod a principio [230] est, dicitur, et quod a generatione est; non procedens dicitur tum quod a nullo principio est, tum quod per modum processioneis non existit. Quæ cum ita sint, ingentum secundum suo significatu Patri et Spiritui commune est; nullus enim ex ipsis per generationem est; genitum primo significatu commune est Filio et Spiritui; uterque enim ex causa est; et per modum processioneis non existere rursus secundo significatu est commune Patri et Filio; nulli enim ex his hoc modo esse competit (58). Male ergo ratiocinantur schismatici: quæ duobus communia sunt, esse et tribus. Cum enim quæ discernunt hypostases (τὰ διακριτικὰ ὑποστάσεων) tum secundum principium et finem (κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πέρας), tum secundum oppositionem (κατὰ ἀντίθεσιν) considerentur, primum si communiter accipiat et ut duo, duobus inest et secundum principium et secundum finem. Et communissimum est omnium eorum, quæ secundum discretionem accipiuntur et tanquam aliquod universale, ex causa esse. Ille erga principium causa vocatur, erga finem (terminum) effectus (causatum). Et quemadmodum absurdum non est, τὸ ex causa esse duobus inesse, quod tamen revera inest Filio et Spiritui, ita absurdum non fuerit, imo necessarium est causam in duobus considerari, ut medium fiat re ipsa medium et vera conjunctio extrema colligans [251] eo quod unum effectus sit, alterum causa [unius effectus alterius sit causa] (59). Si vero secundum oppositionem, una oppositionis pars in duobus plane consideratur: sic genitum et ingentum, et procedens et non procedens duobus commune apparet. Cum enim Trinitas re ipsa sit Deus, si quo modo una hypostasis a duobus secernatur, id per oppositionem assumptum neces-

κονον τι εὐρίσκειται τοῖς δυοῖ. Τοῦτο δὲ ἔσται φανερὸν, εἰ πρῶτον διασπαρῶμεν τὴν λέξιν, ἵνα μὴ τῇ ὁμωνυμίᾳ ταρτατώμεθα. Τὸ ἀγεννητον διχῶς λέγεται, τὸ τε ἀνάρχως εἶναι, ὡς ὅταν λέγωμεν· ὁ Πατὴρ ἀγεννητος, καὶ τὸ μὴ γεννητὸς ὡς ὁ Υἱός, ὡς τὸ Πνεῦμα ἀγεννητον. Καὶ τὸ γεννητὸν ὁμοίως, τὸ τε ἀρχὴν ἔχον, καὶ τὸ φυσικῶς ἦτοι κατ' ἐκπόρευσιν εἶναι, καὶ τὸ τοιούτων τὸ μὴ ἀρχὴν ἔχον καὶ τὸ μὴ κατ' ἐκπόρευσιν εἶναι. Hæc postrema minus concinne dicta sunt et lacunæ suspicionem ingerunt; attamen textus est utroque Allatii loco idem. Sensem in sequi. resiliuimus.

(58) Georg. Trapez. l. c. Τοῦτων οὕτως ἔχόντων τὸ ἀγεννητον κατὰ τὸ δευτέρον σημαίνονμενον Πατρὶ καὶ Πνεύματι κοινόν· οὐδενὶ γὰρ τούτων γεννητὸς τὸ εἶναι· τὸ δὲ γεννητὸν κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνονμενον Υἱῷ καὶ Πνεύματι κοινόν· ἄμφω γὰρ ἐξ αἰτίου· καὶ τὸ ἀνεκπορευτὸς εἶναι πάλιν κατὰ τὸν δευτέρον τρόπον Πατρὶ καὶ Υἱῷ κοινόν· οὐδενὶ γὰρ τούτων τοιούτου τρόπου τὸ εἶναι.

(59) lb. p. 521: Τὸ μὲν πρῶτον, εἰ κοινῶς τις λαμβάνει, καὶ κατ' ἄμφω, δυοῖ πρόσκειται, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν δηλονότι, καὶ κατὰ πέρας· κοινότερον γὰρ πάντων τῶν κατὰ τὴν θεϊαν διάκρισιν λαμβανόμενων, καὶ ὡς περ καθόλου, τὸ κατ' αἰτίαν· τοῦτο πρὸς μὲν τὴν ἀρχὴν αἶτιον λέγομεν, πρὸς δὲ τὸ πέρας αἰτιατόν. Καὶ ὡς περ οὐκ ἀποπον τὸ αἰτιατόν ἐνεῖναι δυοῖν, ἀλλ' ἀληθῶς πρόσκειται Υἱῷ καὶ Πνεύματι, οὕτως οὐκ ἀποπον, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον, τὸ αἶτιον ἐν δυοῖ θεωρεῖσθαι, ἵνα τὸ μέσον γένται τῇ πράγματι μέσον, καὶ ἀληθὲς· σύνδεσμος τὰ ἄκρα συνάπτων, διὰ τοῦ μὲν αἰτιατόν, τοῦ δὲ αἰτιον εἶναι. Textum Allatii,

sario duobus inest. Quod enim ex tribus unum demit, duo prorsus relinquit. Nam absque generatione sive principio esse Patrem a Filio et Spiritu separat; proptereaque commune est Filio et Spiritui ex principio esse. Per modum generationis existere personam Filii constituit illo a duobus separatam; ideoque illi oppositum Patri et Spiritui inest. Pari ratione processionaliter (ἐκπορευτῶς) esse separat Spiritum a Patre et Filio; et ob hoc non per modum processioneis existere (τὸ μὴ ἐκπορευτῶς εἶναι) quod illi opponitur, Filio et Patri necessario commune est (60). Sic [252] acutissime philosophatur Georgius Trapezuntius ad Joan. Cubocles concluditque: « In omnibus itaque discernentibus sive hypostasim constituentibus, si proprium hypostasis accipias, quod discernitur a duobus, id per oppositionem sumptum, si in duabus reliquis Trinitatis hypostasibus consideratur, proprium est, cujus dicitur; sin minus, male attributum est hoc proprium; proptereaque cum ingentum sive absque principio proprium sit Patris, et per generationem esse Filii, et per processioneis esse Spiritus sancti, genitum, et ingentum et non procedens reliquis duobus commune fuerit, secundum illum, qui ex oppositione infertur, significatum (61). Ita ex Trapezuntio Allatius. Ne vero quis ea nonnisi e posterioribus theologis petita existimet, illico idem Allatius (l. c. p. 365) Gregorii Nysseni præclarum affert testimonium, quod est hujusmodi: « Sed quemadmodum sine causa esse solius Patris est, quod neque Filio neque Spiritui adaptari potest, sic vice versa ex causa esse, quod est proprium Filii et Spiritus sancti, de Patre intelligi alienum a natura est. Cum vero Filio et Spiritui commune sit, ingentis non esse, ne confusio circa subjectum introducat, quem supra damus, nonnihil ex ipso Trapezuntio, ubi opus erat, immutavimus.

(60) lb. p. 521, 522: Εἰ δὲ κατ' ἀντίθεσιν, τὸ ἐν τῇ ἀντιθέσει μέρος δυοῖ πάντως ἐπιθεωρεῖται· οὕτω καὶ τὸ γεννητὸν καὶ ἀγεννητον καὶ ἐκπορευτὸν καὶ ἀνεκπορευτὸν δυοῖ κοινὸν ἀνεφαίνετο· ἐπειδὴ γὰρ Τριάς ἐστὶ τῇ πράγματι ὁ Θεός, εἰ τι μίαν τῶν ὑποστάσεων τῶν δυοῖν διακρίνεται, τοῦτο ἐξ ἀντιθέσεως λαμβανόμενον ἐξ ἀνάγκης· δυοῖ πρόσκειται· τὸ γὰρ ἀπὸ τριῶν ἐν ἀφαιροῦν δύο πάντως ἀπολείπεται καὶ παῖδες καὶ γυναῖκες ὁμολογήσαντες ἄν... Τὸ μὲν γὰρ ἀγεννητὸς ἦτοι ἀνάρχως εἶναι Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος τὸν Πατέρα διακρίνει· διὰ τοῦτο κοινὸν Υἱῷ καὶ Πνεύματι τὸ ἐξ ἀρχῆς εἶναι· τὸ δὲ γεννητὸς εἶναι τὸ τοῦ Υἱοῦ συνίστησι πρόσωπον τῶν δυοῖν αὐτὸ διακρίνον· καὶ τούτου χάριν τὸ τοῦτο ἀντικείμενον Πατρὶ καὶ Πνεύματι πρόσκειται· ὁμοίως καὶ τὸ ἐκπορευτὸς εἶναι δίδωσιν τὸ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· καὶ διὰ τοῦτο τὸ μὴ ἐκπορευτὸς εἶναι, ὅπερ ἐκεῖνω ἀντίκειται, Υἱῷ καὶ Πατρὶ κοινὸν ἐξ ἀνάγκης.

(61) lb. p. 522: Ἐπὶ πάντων γοῦν τῶν διακριτικῶν ἦτοι ὑποστατικῶν, εἰν τὸ ἴδιον τῇ ὑποστάσει λαμβάνει, ἢ διακρίνεται τοῖς δυοῖ, τοῦτο ἐξ ἀντιθέσεως λαμβανόμενον, εἰ μὲν ἐπιθεωρεῖται ταῖς λοιπαῖς τῇ Τριάδι· δυοῖν ὑποστάσεις, ἴδιόν ἐστιν οὐ λέγεται· εἰ δὲ μὴ, κακῶς ἀπεδόθη τὸ τοιοῦτον ἴδιον· διὰ τοῦτο ἴδιον οὗτος τοῦ ἀγεννητοῦ ἦτοι ἀνάρχου τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ γεννητοῦ εἶναι τοῦ Υἱοῦ, τοῦ δὲ κατ' ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ γεννητὸν καὶ ἀγεννητον καὶ ἀνεκπορευτὸν δυοῖ τοῖς ἀπολείπομένοις κοινὸν κατὰ τὸ αὐτὸ ἐξ ἀντιθέσεως σημαίνον.

rursus potest immista in proprietatibus eorum A
differentia reperiri, ut et commune conservetur et
proprium non confundatur. Namque unigenitus Filius
ex Patre per Scripturam sanctam dicitur, nec
[255] ultra hoc illius proprietatem oratio ostendit.
Spiritus vero sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio
esse astruitur. Nam si quis Spiritum Christi non
habet, non est illius (62).

14. Discrimen illud, quod intercedit inter ea,
quæ duabus personis communia sunt, et ea quæ
tribus simul conveniunt, probe animadvertentes
nonnulli scholastici communia illa, hæc vero com-
munissima appellarunt. Id vitio vertit Latinis Marcus
Ephesius, quod spreta nimirum ea Patrum parti-
tione, qua ea quæ in Deo sunt, in communia et
propria partiuntur, hanc novam effinxerint, aliam B
quasi theologiam statuentes (65). Verum hanc divi-
sionem rei illustrandæ accommodatam Patrum doc-
trinae nullo pacto repugnare, potius cum ea omnino
esse concordem strenue Georgius Scholarius defen-
dit. « Namque et nos dicimus, ait, eorum quæ in
Deo sunt, quædam esse communia, [254] quædam
vero propria divinarum personarum, et sic nulla-
tenus contra tuam divisionem pugnamus. Si vero
subdividentes eorum rursus quæ communia sunt,
hæc quidem duabus personis convenire, illa vero
et omnibus inesse dicimus, vel eorum quæ propria,
hæc quidem simpliciter, illa autem relative propria
vocamus, divisionem illam non impugnamus, quin
potius stabilimus. Quemadmodum neque cum quis
animal in rationale et rationis expers dividerit, alius
vero adjiciens remque perficiens dicat, et ratione
præditorum animalium aliud mortale esse, aliud
immortale, hic subdivisione sua illi refragabitur,
qui secundum priorem modum divisionem fecerat;
e contrario potius eandem confirmabit ac suffraga-
bitur illi. Si falsa omnis subdivisio est, multa

eorum, quæ apud omnes in confesso sunt, nega-
buntur et e medio tollentur; et omnis circa scientias
labor vanus erit » (64). Si autem non omnis sub-
divisio rejicienda, sed ea tantum quæ fallax est ac
fundamento caret, disquirendum, an hæc de qua
agitur, illarum numero ascribenda sit. Ostendit
itaque uberius idem Scholarius, Patres, dum prop-
ria et communia secernunt, locum relinquere hæc
et illa rimandi ulterius ac subtilius, eaque commode
dispescendi, idque unum in questionem venire
posse, an recte et vere, [255] an secus ejusmodi
subdivisio facta fuerit; porro adesce fundamentum
illius subdivisionis in re ipsa vel ex eo patere quod
τὸ αἰτιατὴν neque tribus conveniat personis, neque
uni duntaxat, verum duabus, Filio ac Spiritui,
quod nec sit stricte eoque modo commune quo
deitas, nec eo modo proprium quo paternitas vel
filiatio. Perpendens deinde ea, quæ revera duabus
personis sunt communia, illustrat et a perversa ad-
versariorum explicatione vindicat celebre Gregorii
Nyss. testimonium, quod infra allaturi sumus
(art. 4, § 7, n. 1, et art. præf. § 17, n. 1) ex lib.
Ad Ablab. (Opp. II, p. 459.) Illud autem axioma,
quo omnia communia duabus personis et tertiæ
convenire statuitur, aut rejiciendum aut de iis quæ
non sunt opposita rationi tertiæ illius personæ
(μὴ ἀντικειμένα τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως) intelli-
gendum esse docet (65). Ut omnis confusio arceat-
ur, accuratæ distinctiones divisionesque theologis
summo opere expetendæ sunt et variæ acceptiones
vocum secernendæ, ut scite monet Bessarion (66),
qui propterea in Trinitate solum essentialia et per-
sonalia, absoluta et relativa, ea quæ ad intra et
quæ ad extra dicuntur, affirmativa et negativa
apte secernit, sed ea rursus subdividens adhuc sub-
tilius alias attributorum et proprietatum classes ac
species repræsentat. In tesseris personarum affirma-

(62) Greg. Nyss. Hom. in Or. Dom. quæ incipit:
"Ὅτε προσήγεν ὁ μέγας Μωϋσῆς (eadem verba apud
Beccum Orat. de una. Eccl. c. 42, 53; G. O. I, 463,
464, 187, 188): 'Ἄλλ' ὥσπερ τὸ ἀνευ αἰτίας εἶναι
μόνον τοῦ Πατρὸς ὄν, τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι
ἐφαρμοθῆναι οὐ δύναται, οὕτως τὸ ἐμπάλιν τὸ ἐξ
αἰτίας εἶναι, ὅπερ ἴδιόν ἐστι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύ-
ματος, τῷ Πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει·
κοινὸν δὲ ὄντος; τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ μὴ
ἀγεννήτως εἶναι, ὡς ἂν μὴ τις σύγχυσις περὶ τὸ
ὑποκειμένον θεωρηθῇ, πάλιν ἐστὶν ἀμικτον τὴν ἐν
ταῖς ἰδιότησιν αὐτῶν διαφορὰν ἐξευρεῖν, ὡς ἂν καὶ
τὸ κοινὸν φυλαχθῇ, καὶ τὸ ἴδιον μὴ συγχυθῇ· ὁ
γὰρ Μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς ἀρχῆς
ἰριφῆς ὀνομάζεται καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἱστικὴν
αὐτοῦ τὸ ἰδιώμα· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς λέγεται: κ. τ. λ. Sequuntur verba, de quibus
art. præced. § 6, nota 10 egimus.

(65) Marcus Eph. Syllog. c. 10 (cod. Monac. 27
f. 200 a): Οἱ Λατίνοι, μὴ θέλοντες ἐπεσεῖν ταῖς
κοινῇ παρὰ πάντων ὁμολογουμέναις τῆς θεολογίας ἀρ-
χαῖς, ἀλλ' ἑτέρας ἐπινοοῦντες αὐτοὶ, πρὸς τὴν ἰδίαν
ὑπόθεσιν συντενοῦσας, οὐ καθάπερ ἡμεῖς διαιροῦσι
τὰ τῷ θεῷ προσόντα, τὰ μὲν κοινὰ λέγοντες εἶναι,
τὰ δὲ ἴδια τῶν θεαρχικῶν προσώπων· ἀλλ' ἑτερόν
τινα τρόπον καινότερον τὰ μὲν ἴδια φασιν εἶναι, τὰ
δὲ κοινὰ, τὰ δὲ κοινότητά· τὰ μὲν ἐν προσώπῳ

προσόντα λέγοντες ἴδια, τὰ δὲ δυοὶ, κοινὰ, τὰ δ' ἓμιον
τοῖς τρισὶ, κοινότητα.

(64) Georg. Scholar. Apolog. (cod. cit. f. 201,
202): Καὶ ἡμεῖς γὰρ φαμεν, τῶν τῷ θεῷ προσόντων
τὰ μὲν εἶναι κοινὰ, τὰ δὲ ἴδια τῶν θεαρχικῶν προσ-
ώπων, καὶ οὕτως οὐδαμῶς τῇ σὴ διαιρέσει μαχόμεθα·
εἰ δ' ὑποδιαιρούμενοι τῶν κοινῶν αὐθὺς τὰ μὲν δυοὶ,
προσώποις ἀρμόττειν, τὰ δὲ καὶ πάντιν ὑπάρχειν φα-
μέν, ἢ τῶν ἰδίων τὰ μὲν ἀπλῶς ἴδια, τὰ δὲ πρὸς τι
ἴδια λέγομεν, οὐ μᾶλλον κατὰ τῆς διαιρέσεως ἐκείνης
ἐργόμεθα, ἢ συνιστῶμεν αὐτήν. Ὅσπερ οὐδ' εἰ τις
τὸ ζῶον εἰς λογικὸν καὶ ἀλογον διαιροῦντος, προ-
επεξεργαζόμενός τις λέγοι, καὶ τοῦ λογικοῦ τὸ μὲν
θητόν εἶναι, τὸ δὲ ἀθάνατον, ὑποδιαιρῶν, μάχεται ἂν
τῷ κατ' ἐκείνον διαιροῦντι τὸν τρόπον· τούναντιον
γὰρ καὶ συνίστασθαι δοξεῖεν καὶ συνίστην ἐκείνον δι'
αὐτοῦ· εἰ μὲν γὰρ ψευδὴς ἐστὶν ὑποδιαιρέσις πᾶσα,
πολλὰ τῶν ὁμολογουμένων ἀναιρεθῆσεται, καὶ ὁ περὶ
τὰς ἐπιστάμια; πόνος ἅπας μάταιος ἔσται.

(65) Cod. cit. f. 208 a. In essentialibus illi plene
locum esse supra vidimus.

(66) Responso ad Marci Eph. Syllog. c. 1, ad
syll. 18. Cod. cit. f. 527 a. Ἐπεὶ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ
ἡ ἀπάτη παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι διαιρεῖν συμβαίνει
καὶ ποταχῶ; ἕκαστον λέγεται, ἀγνοεῖν, ὡς καὶ αὐτῷ
Ἀριστοτέλει δοκεῖ, ἀνάγκη τινὰ διελέσθαι καὶ ποτα-
χῶς λέγεται παραδύναται.

tivis, quæ propriæ dicuntur, secernit id quod uni A convenit personæ et ita ei est *proprium*, ut et personam constituat, atque id quod duabus convenit et personam neutiquam constituit (67); atque consonans Scholario docet, posterius et [256] tribus personis commune fore, nisi adversetur rationi hypostaseos unius (68); spirare sive τὸ προβάλλειν, Patri Filioque commune, ideo Spiritui sancto commune esse non posse, quia rationi spirati id repugnat, quia simul in eadem actione foret produ-cens et productum, produ-cens et non [produ-cens, quia sui ipsius tunc fieret principium.

15. Photiani axiomatis falsitatem, perspexerat jam diu Hugo Etherianus, qui et illud recte notat, sibi ipsi contradicere Photium, dum ex una parte (ut cap. 3) agnoscit, commune esse Filio et Spiritui ex Patre esse, ex altera vero (ut cap. 6) contendit, quæ duabus personis communia sunt, et tertiæ convenire. Ait enim Etherianus (l. II, c. 18, p. 1252 H): « At vero cum quascunque proprietates habent duo, et tertius, ut retro monstratum est (ex mente Photii). Propterea hoc idem dicit sophista, sibi-met invenire contrarius, cum dicat (cap. 53 fin.), Spiritus et Filii commune esse, una ex causa et indivisibili habere progressum. Quod utique nequa-quam Patri causam non habenti convenit. Sed neque Theologus Gregorius consentit huic sententiæ in quodam sermone ad Ironam (Heronem) philo-sophum. Commune, inquit, Patri quidem et Filio et Spiritui sancto non fieri, Deitas quoque; Filio autem et sancto Spiritui esse ex Patre. Secundum, quemadmodum Spiritus ex Patre Filioque progressio, proprietas est, nec ulla cogit ratio, trium esse, quia duorum est proprietas. » De hac ipsa ma-teria [257] idem auctor jam antea disseruerat (l. I, c. 12, p. 1205, 1206; c. 16, p. 1210; l. II, cap. 3, p. 1217). Et in priori textu (p. 1205 seq.): « Quod erit inconveniens, inquit, personis prorsus inseparabiliter commanentibus, proprietatum ali-quam Filii Patrisve communem esse? Non omnis proprietas personam describit.... Proprietas, quæ causa nuncupatur sive principium, alicujus per-sonæ minime *insignitiva* est, sicut et quædam aliæ, ut ingenitum, sine causa esse, sine principio esse, emittere, sine Patre esse, non esse Spiritum san-ctum, non esse processibile, habere Spiritum sanctum, mittere Spiritum sanctum. Quare ple-raque Filio Pater communicat; similiter quasdam habet proprietates et Filius, quæ insignitivæ non sunt. Quare quasdam Spiritui communicat, ut causativum (αἰτιατόν), non esse anarchum, non esse Patrem, et alia his similia. Juxta eundem modum et Spiritus aliquas habet, quas Pater com-

municat, veluti non esse Filium, non esse genitum, differre a Filio, et alia hujusmodi, quæ non sunt hypostaticæ proprietates sive personales. Hæ omnes circa substantiam considerantur et singularem non sunt sortitæ personam; ergo sunt proprietates, quæ nequaquam personarum *insignitivæ* sunt.... Quamobrem non idem est *habere proprietates* et *ab iisdem insigniri*; plures enim quodlibet animalium proprietates habet, a nulla quarum insignitur. Patet igitur, ut arbitror, nullum inconveniens sequi. si Pater et quæ cum eo duæ personæ sunt, hujusmodi possident proprietates, cum differens habitu-do compositionem non adducat. » Item contra Nico-mediensem antistitem ex pari ratione argumentem Theologus noster (l. I, c. 15, p. 1207) observat, commune esse Patri et Filio, ex aliquo non proce-dere, non esse Spiritum alicujus, nec Spiritum sanctum esse, habere habitudinem ad invicem, characterem habere ad invicem se respiciendi, et rursus æqualiter secundum habitudinem ad invicem, etc.

16. Affine his principiis est illud pariter a Beeco (orat. 2, [258] de injusta depos. c. 24 et in Camat. Anim. G. O. II, 75, 291) castigatum, videlicet: *Omne quod de divinis personis dicitur, aut perso-nale est aut naturale* (πᾶν τὸ ἐπὶ τῶν θεολογικῶν λεγόμενον ὑποστάσεων, ἢ ὑποστατικόν ἐστὶ ἢ φυσικόν), quod præsertim Nicolaus Methonensis urget (c. 9. ad cap. 56 Photii nota 3). « Hoc assumptum, » ait Beccus (l. c. p. 75, 76), « communiter multa Patrum dicta convellunt, quibus proprietates hypo-staticæ naturaliter (φυσικῶς) unicuique personæ inesse demonstrantur. Neque enim quod talis pro-prietas hypostatica est Patri aut Filio aut Spiritui sancto, propterea naturalis non est; natura enim et non positione (φύσει γὰρ, καὶ οὐκ θέσει) Pater Pater est, quæ est suarum proprietatum prima; et natura est Filius Filius, et non positione, quæ est suarum proprietatum potissima; et Spiritus sanctus naturaliter ex Patre procedit, et processiva (ἡ ἐκπο-ρευτική) suæ hypostasis proprietas naturaliter soli illius hypostasi inest. Propterea dicendum non erat: Quidquid de divinis dicitur hypostasibus, aut est hypostaticum sive proprium aut naturale. Commune enim (κοινόν) hypostaticis, non naturale opponitur. Simul enim et communia et hypostatica naturaliter divinis hypostasisibus insunt, et nihil quod est posi-tione et extraneum et secundum accidens (μηδὲν τῶν θέσει καὶ ἐξωθεν καὶ κατὰ τὸ συμβεβηχὸς ὑπαρ-χόντων) locum in illis habet. » Non aliter statuunt Constantinus Meliteniota (orat. 2, de proc. Sp. sancti, c. 39; G. O. II, 899, 900) quique eum presse sequi-tur Leo Allatius (Vindic. syn. Ephes. p. 361; Enchir.

(67) Ibid. f. 227 b: Τῶν δὲ θέσιν σηµαινόντων (προσωπικῶν γνωρισμάτων) εἶναι μὲν ὁ ἐνὶ τινὶ προσ-ώπῳ συμβαίνει καὶ αὐτοῦ ἐστὶν ἴδιον, οὕτως τὸ ἴδιον, ὡς καὶ τὸ πρόσωπον ὑφίστασθαι ὡς πατρός, υἱό-της, ἐκπόρευσις· εἶναι δ' ὁ καὶ δυὶν ἀρμόζει· προσ-ώποις, ὡς περὶ τὸ ἐκπορεύειν, ἴδιον μὲν τοῖν δυοῖν ὄν, Πατρός καὶ Υἱοῦ, οὐχ οὕτως μὲντοι ἴδιον, ὥστε καὶ

πρόσωπον ὑφίστασθαι.

(68) Ibid. f. 229 a. Περί δὲ τοῦ τοῦ προβάλλειν ἰδιώματος, ὡς εἰ μὴ τὸ πρόσωπον συνιστᾷ τοῦ Πα-τρός, κοινὸν ἐστὶ καὶ τῷ Υἱῷ· πληγὴ γὰρ τῶν προσ-ωπικῶν ἰδιοτήτων τὰλλα κοινὰ πᾶσιν εἰσιν· ὡς τὴν ἄν καὶ τῷ Πνεύματι κοινὸν τὸ προβάλλειν, εἰ μὴ τῷ ἐκείνου ἀντίπτε λόγῳ.

l. c. p. ροβ', ρογ'). Sed ejusmodi responsio non penitus satisfacere videtur. Verum quidem est, quæ hypostatica sunt, ea *naturalia* quodam sensu dici posse, quatenus non sunt ex accidente, ex extrinseco, quatenus a natura ipsa pendent et personis reduplicative sumptis sunt essentialia; verum tunc *latiori sensu* ita vocantur, non stricto, prout nunc oppositionis ratio videtur exigere. Interrogant etiam axiomatis illius assertores, [259] Allatius (*Enchir.* lib. 1, p. 95) alique: an *Trinitas* sit φυσικὸν ἢ ὑποστατικὸν τι (de qua questione vide Thomam q. 31, a. 1, ad 1), utrum *personæ* nomen censeant naturale an personale (de qua questione vide eundem, q. 30, a. 4); ac premi exinde sane adversarii possunt: Si *personam* dixerint nomen hypostaticum, ex eorum sententia personalitas uni tantum ex tribus competet; si φυσικὸν, persona et natura in unum collabi videbuntur; personæ nomen, ut ait Thomas (l. c.), commune est tribus personis communitate rationis, non rei. Ex his aliisque ejusmodi Photiani deprehendere possunt, quonam pacto axioma illud affirmari queat (69). Si illud sonat: Omne quod in Trinitate percipitur, aut divinæ essentiae est aut *unius personæ* tantum, tunc refunditur in primum illud jam refutatum (§ 12) effatum et cum eo cadit. Si vero sonat: Quidquid in Trinitate intelligitur, aut secundum substantiam, aut ad aliquid dicitur, sive aut absolutum aut relativum est, sive demum: aut ad essentiam spectat aut *ad personam*, poterit eis permitti. Sane quidquid in Trinitate consideratur, vel ad essentiam pertinet vel *ad personas*; sed non omne quod ad essentiam ceu talem non pertinet, ideo est proprium unius personæ. Præterea notant theologi cum S. Thoma (q. 41, a. 1, ad 1), notionales actus, qui a personarum relationibus differunt secundum modum significandi tantum, revera omnino sunt idem, distingui merito a personalibus; eam divisionem, qua dicitur: Quidquid in divinis est, vel est essentia vel persona vel *notie*, omnes admittunt (cf. *Sum.* q. 43, a. 3, ad 1) et sane ea accurata undequaque est. Hinc objectioni illi [260]: « Productio Spiritus sancti activa aut est personalis aut substantialis; in priori casu ea non potest pluribus convenire personis, in altero ea est ipsi Spiritui tribuenda, » ita occurrit Henricus Kilber (Theol. Wirceb. *De Deo uno et trino* disp. vi, c. 2, a. 4. n. 496): productionem activam posse dici *personalem* et negari, quod ea duabus personis nequeat esse communis; videri tamen potius dicendam nec *personalem* nec *essentialem*, sed *notionalem*, « quia scilicet quamvis non constituat Patrem et Filium in esse personæ, ut de innascibilitate respectu Patris

A diximus, nec etiam incommunicabilis sit Filio, cum filiationi relative non opponatur, ad distinctionem tamen a Spiritu sancto et notificationem utriusque personæ pertinet. »

17. Postremo et hoc solemne Photio et Photianis effatum est: *Ut Filius, ita Spiritus est ex Patre proxime et immediate* (ἀμέσως καὶ προσεχῶς), nullo medio existente (Phot. cap. 62, Nicol. Methon. c. 22). Atque hinc in Latinis invehuntur, quod Patrem faciant Spiritus principium simul proximum et remotum; proximum, prout est ex Patre Spiritus immediate, remotum vero, prout est ex Filio, qui habet esse a Patre. Alii adhuc iniquiores prætendunt, Spiritum ita *mediate* ex Patre esse apud Latinos, ut revera nonnisi ex Filio sit, ex Patre vero solummodo, prout est Filii principium et genitor, sicut Enos filius Seth mediate ab Adamo est ortus; et ab hac corruptela nec Photius alienus est, ut cap. 61 manifestat. Sed omissa in præsentī hac absurda interpretatione de priori tantum agemus. Respondet Beccus (*G. O.* I, 215; *Or. de un. Eccl.* n. 64) neminem SS. Patrum dixisse, τὸ Πνεῦμα ἀμέσως ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι. Jam ante illum Nicephorus Blemmida controversiam ita proposuit: Εἰ δὲ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται παρὰ Πατρὸς, ἢ μὴν ἐκ Πατρὸς προσεχῶς, ἀλλ' οὐ δὲ Υἱοῦ· ac prius quidem permultos, posterius vero neminem Græcorum doctorum tradidisse affirmat ac probat (orat. 1, n. 2 seq.; orat. 2, c. 4; [261] *G. O.* I, p. 2 seq. 42). Atque inter alios testes Gregorium Nyssenum adducit (p. 7), qui Filium vocat τὸ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου Spiritum vero τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου [lib. *Ad Ablab.* t. II, p. 439] (70). Suffragantur Patres omnino omnes, qui Spiritum διὰ τοῦ Υἱοῦ ex Patre procedere docuerunt (art. 2, § 6, nota 2); nam, ut ait Constantinus Meliteniote (orat. 1, c. 31; *G. O.* II, 712): « Idem est dicere per Filium et non immediate (ταυτὸν γὰρ ἐστὶν εἶναι Υἱοῦ καὶ οὐκ ἀμέσως εἶναι); illud διὰ significat causam quamdam mediantem (αἰτίαν τινὴ μεστέλουσαν), ut late probat card. Bessarion in orat. dogm. c. 5 (Hard. IX, 532 seq.). Suffragantur ii omnes, qui Spiritum per Filium Patri conjungi docent (Const. Meliten. orat. 1, c. 41 seq. *G. O.* II, 760 seq.) quique solum Filium nullo existente medio, ex Patre esse statuunt (Beccus, epigr. 2-4, *G. O.* II, 544-558). Eodem omnino pacto cæteri οἱ τῆς ἐνώσεως Græci ratiocinantur. Quos presse sequitur Hugo Etherianus, qui Græcum loquendi morem in plurimis imitatur. « Filius, » inquit (l. 1, c. 1, p. 1200), « juxta secundam genitoris virtutem generatur, quo medio existente ex eodem Patre Spiritus prodit ut

(69) Similiter Georgius Scholarius Apol. c. Marc. Ephes. quarit, an τὸ αἰτιατὸν sit essentialia, an personale. Si primum, et Pater erit αἰτιατὸς, si alterum, unus est αἰτιατὸς, vel Filius vel Spiritus, et tunc verum non amplius erit, quod et Græci propugnant, αἰτιατὰ esse Filium et Spiritum, utrumque ex Patre (Cod. Mon. 27, fol. 186 a).

(70) De eodem testimonio disputant Hugo Ether.

l. III, c. 12 fin. p. 1248; Beccus (orat. 2, *De injusta depos.* c. 12; *De un. Eccl.* c. 23; *G. O.* II, 56, 57; l. 120); Georg. Metoch. (c. Man. Cret. c. 6, c. Max. Plan. ib. II, 976, 943); Constant. Meliten. (or. 1, c. 12, 39; ib. II, 664, 754); Georg. Trapez. (ad Joan. Cubocl. c. 16, 17; ib. I, 503, 506); Gregor. Protosync. (ad imp. Trap. c. 4, ib. I, 425); Bessarion (*Or. dogm.* c. 6; Hard. IX, 544).

ex sua causa inexhausta et insinibili. » Et paulo post : « Similis est Filio Spiritus, sicut quidem ex causa et suo immediato principio, cui ut immediate communicat, sic ab ipso absque medio provenit et per ipsum Patri conjungitur. » Cum itaque Græci doctores Filium expresse solum ἀμέσως; ex Patre esse dicant, Spiritum vero non [262] item, cum δὲ τοῦ Υἱοῦ ex Patre procedere Spiritum miro consensu propugnent; cum præterea doctorum aliqui quæstionem illam celeberrimam, cur Spiritus sancti spiratio non sit generatio et quanam ratione hæc ab illa differat (de qua consulendus Petavius, *De Trin.* vii, c. 14), exinde solvant, quod Spiritus sanctus, non immediate a Patre sit, quemadmodum Filius (cf. Petav. l. c. c. 13, n. 11) sicut alii ex hoc, quod ex utroque procedat (ib. n. 9) : jam satis patet eos a Photiana doctrina haud parum discrepare, ut Allatus (*Ench.* c. 6, p. 50 seq.) cum cæteris urget.

18. Attamen id difficultate non caret; unde id in primis indagandum, quonam pacto sit intelligendum, Spiritum sanctum *mediate* a Patre procedere. S. Thomas (*Sum.* p. 1, q. 36, a. 1) hanc primo loco sibi objectionem proponit : « Quod procedit ab aliquo per aliquem, non procedit ab eo immediate. Si igitur Spiritus sanctus procedit a Patre per Filium, non procedit a Patre immediate, quod videtur inconveniens. » Cui ita ipse satisfacit : « In qualibet actione est duo considerare, scil. suppositum agens et virtutem, qua agit, sicut ignis calefacit calore. Si igitur in Patre et Filio consideratur virtus, qua spirant Spiritum sanctum, non cadit ibi aliquod medium, quia hæc virtus est una et eadem. Si considerentur autem ipsæ personæ spirantes, sic cum Spiritus sanctus communiter procedat a Patre et Filio, invenitur Spiritus sanctus immediate a Patre procedere, in quantum est ab eo, et *mediate*, in quantum est a Filio; et sic dicitur procedere a Patre per Filium; sicut etiam Abel processit immediate ab Adam, in quantum Adam fuit pater ejus, et *mediate*, in quantum fuit Eva mater ejus, quæ processit ab Adam; licet hoc exemplum materialis processione inane videatur ad significandam immediatam processionem divinarum personarum. » Hinc (in corp. art.) « quia Filius habet a Patre, inquit, quod ab eo procedat Spiritus sanctus, potest dici quod Pater per Filium spirat Spiritum sanctum. Hinc alibi [263] (in l. 1, *Sent.* d. 42, q. 1, a. 5) Richardi Victorini verba (*de Trin.* v, 7), generationem in divinis esse immediate a Patre, sed Spiritus sancti processionem quodammodo esse *mediate* et quodammodo *immediate*, hunc in modum explanat : « *immediate*, quantum ad virtutem spirativam, quæ est una Patris et Filii, et iterum quantum ad ipsum suppositum Patris, quod immediate est principium processionis, quia ipse simul et Filius spirant; sed *mediate*, in quantum Filius, qui spirat, est a Patre. » — Ex his tria consequuntur : 1) non negari a Latinis simpliciter, Patrem esse immediatum processionis principium; 2) recte

A tamen dici respectu Filii simul cum Patre spirantis Spiritum *mediate* ex Patre procedere; 3) deduci non posse, Patrem eodem prorsus respectu immediatum et mediatum, proximum et remotum haberi Spiritus sancti principium. Utrumque dici potest, sed sub consideratione plane *diversa*.

19. Quomodo igitur Photium impugnantes Græci orthodoxi id denegant, Spiritum esse *immediate* ex Patre, quod Latinorum præstantissimi plane concedunt? Sed hoc illi non infinite statuunt, verum pro suorum Patrum dicendi more, attendentes ad eas eorumdem locutiones, quibus egregie Spiritus sancti ex Filio etiam processio confirmatur, communicata vero a Patre Filio virtus spirativa simul ostenditur; id contra cives suos schismaticos urgent qui ad excludendum Filium immediatam sancti Spiritus ex Patre processionem propugnabant; atque licet ea ἀκριβῆς diversa τῆς μεσιτέας rationes non distinguant, qua Thomas utitur, tamen quoad rem ipsam cum Latinis omnino concordant, μεσιτέαν in eo potissimum reponentes, quod vim spiratricem Filius habet a Patre communicatam, illud δὲ veram αἰτίαν καὶ ἀρχὴν τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως (Flor. conc. Hard. IX, 421) significare statuentes, eatenus primæ causæ subordinatam, quatenus ab ipsa pendet et ex ipsa est. (Cf. Allat. *Vind. syn. Eph.* c. 58, p. 375 seq.) Hanc μεσιτέαν [264] Photianis adeo exosam præclare explanat Joan. Beccus (lib. *De proc. Spirit. sancti* c. 7, n. 2; *G. O.* I, 292, 293) primum negans intervalla vel realem separationem illo nomine insinuari, deinde eam positive describens ac definiens : Τὴν μεσιτέαν ταύτην οὐδὲν ἄλλο εἶναι ζημεῖ ἢ φυσικὴν σχέσιν, καθ' ἣν ἐστὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα συναπτόμενον τῷ Πατρὶ, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον δι' αὐτοῦ. Hæc uberius illustrat (p. 294-298) exponens quo sensu Filius dicatur secundus ad Patrem. Neque aliam mentem esse Hugonis Etheriani, ex his quæ lib. II, c. 9, p. 1222, 1223 fusius disputat, facile dignoscitur. Verum in primis Besarionem audire juvat ita de proposita questione agentem (lib. *Ad Alex. Lascar.* c. 7; Hard. l. c. p. 1061, 1062) : « Tenemus cum Augustino, quod Spiritus immediate ab utroque procedat, sed intelligimus quod Filius, qui est Spiritus principium, est *medians* quantum ad esse inter Patrem et Spiritum sanctum, cum prius naturaliter intelligatur a Patre naturaliter productus, quam Spiritus sanctus ab utroque. » Et alibi (*Refutat. antirrhet. Palamæ adv. Joan. Becci capita*) : « Jamvero si quis ad singularem emissionem et identitatem processionis ex utroque respiciat, tum hoc animadvertat Patrem esse fontem et causam divinitatis : *immediate* esse ex Patre Spiritum inveniet, eoque pertinere, quas affert, sententias. Sin ordinem consideret, qui reipsa inest in Trinitate, nec sola nostra cogitatione constat, *medium* videbit esse Filium et tertium a Patre Spiritum, ac per Filium a Patre procedentem, ac *priorem* se *cogitatione* habentem Filium,

quemadmodum Patrem habet Filius (71). » Sane *Pater* non prius [265] potest ut spirator cogitari, quam ut *Pater* concipiatur, proinde non prius, quam Filius cogitetur; ideo *medium* vocant Patres *Filium*, πεσῖτυν eum dicit Gregorius Nyssenus (Tract. Quod non tres sunt Dii. Cf. Georg. Trapez. ad Joan. Cubocl. c. 21; G. O. I, 515 seq.). Neque e converso dici potest Spiritum esse *per Patrem* ex Filio, Patrem esse *medium* inter Filium et Spiritum, Spiritum esse ex Filio mediate. Præclare Thomas (I. c. a. 5, ad 4): *Ordo* non attenditur inter Patrem et Filium quantum ad virtutem, sed solum quantum *ad supposita*; et ideo dicitur, quod *Pater* spirat *per Filium*, et *non e converso*; cf. et Petav. de Trin. I. VII, c. 11, n. 11).

20. Hæc in re non abs re fuerit Leonis Allatii observationes quasdam subjicere, quæ et in aliis rebus consideratione dignæ sunt. Scribit enim (Vindic. syn. Eph. c. 71, q. 355 seq.): « Si dicat Schismaticus: Itaque si *Pater* per *medium* *Filium* Spiritum produciens mediate ipsum producit, Filius vero immediate emittit, quod per nullum alium Filius sit contigua causa Spiritus, et *Pater* non est contiguus, denuo sequeretur aut imminutio Filii respectu Patris aut Spiritus respectu Filii, et sic dabitur locus Ario, Eunomio, Macedonio et Apollinario: locum non dari dictis hæreticis manifestum est. Hi namque deitatem in diversas deitates discernunt, quarum unam majorem, aliam minorem, tertiam mediam constituunt, aut a natura Patris increata abscindunt et Spiritum et Filium subalternas naturas, ut ita dicam, et creaturam hanc hujusce et hanc alterius firmant, aut Spiritum rursus in ordinem creaturarum detrahunt, apud quos et primum non pium, et contiguum impium et *medium* non minus reputatur et majus et minus et simpliciter [266] *ordo* et *anterior* et *posterior*, et quod inde subsequitur, et similes voces summa cum impietate ab eisdem intelliguntur et declarantur. Apud Catholicos vero et *ordo* dum asseritur, non absona a pietate ratione in Trinitate assumitur, et *primum* et *prius*, et *anterior* et *posterior*, et *medium* et *majus* et *contiguum* quidquid aliud in divinorum Patrum commentariis reperitur a piis hominibus, ut Deum addeceat et divinis hypostasibus congruit, accipiuntur. Licet enim ex nobis nostrisque voces similes trahantur, non ideo tamen de divinis uti de nostris philosophamur, sed superiori quodam modo, ut divinæ naturæ et divinis hypostasibus convenit, sic de reliquis aliis nominibus, veluti sunt generatio, Verbum, *Pater*, *Filius*, *Spiritus* et alia theologica, quæ licet ex nostris desumantur, res tamen supra nos significant expri-

untque, cum alio modo de nobis dicta, alio de divina Triade considerentur; et *ditionis communio rerum differentias non dirimit*; sed rerum differentia, quæ diversos de iisdem conceptus insinuat, et vocum similitudine nullo modo pietas læditur. Neque propterea quod apud hæreticos nonnullæ voces impias sententias exprimunt, earum usus rejiciendus est, sed admittendæ, si modo illæ pie intelligantur et asserantur. » — Demum et ea pensanda sunt quæ D. Leo M. inculcat: « Nulla ibi (in Trinitate) tempora, nulli gradus, nullæ differentiae cogitentur; et si nemo de Deo potest explicare quod est, nemo audeat affirmare, quod non est. Excusabilis enim est de natura ineffabili non eloqui digna, quam definire contraria. Quidquid itaque de sempiterna et incommutabili gloria Patris pia possunt corda concipere, hoc simul et de Filio et de Spiritu sancto inseparabiliter atque indifferenter intelligant. » (Serm. 4, de Pentec. c. 3; Baller. serm. 75, p. 402, ed. Migne.) « De qua (S. Trinitate) cum S. Scriptura sic loquitur, ut aut in factis aut in verbis aliquid assignet, quod singulis videatur convenire personis, non perturbatur fides catholica, sed docetur; ut per [267] proprietatem aut vocis aut operis insinuetur nobis veritas Trinitatis, et non dividat intellectus, quod distinguit auditus. Ob hoc enim quedam sive sub Patris sive sub Filii sive sub Spiritus sancti appellatione promuntur, ut confessio fidelium in Trinitate non erret; quæ cum sit inseparabilis, nunquam intelligeretur esse Trinitas, si semper inseparabiliter diceretur. Bene ergo ipsa difficultas loquendi cor nostrum ad intelligentiam trahit, et per infirmitatem nostram cœlestis doctrina nos adjuvat, ut quia in Deitate Patris et Filii et Spiritus sancti nec singularitas est nec diversitas cogitanda, vera unitas et vera Trinitas possit quidem simul mente aliquatenus sentiri, sed non possit simul ore proferri. » (Serm. 2, in Pentec. c. 2; Ball. serm. 76, p. 405, ed. cit.)

IV. — Ad præcipua Photii sophismata variorum theologorum responsa proponuntur.

1. His de principiis Photii delibatis jam miram illam sophismatum seriem perlustremus, qua suum placitum stabilire conatur. Adductis itaque Christi verbis Joan. xv, 26 (cap. 2) ita ratiocinatur (cap. 3): Filius et Spiritus ex eodem principio, Patre scilicet, suum habent esse, licet diverso modo, sunt omnino eadem natura et pari honore præditi; proinde si Filius Spiritus sancti esset principium, pariter Filii principium foret Spiritus sanctus alter alteri vicissim deberet causa existere atque Filius ex Spiritu quoque generari. Quod sane argumentum non magni ponderis est. Sicut enim æqualitati et consub-

(71) Eodem pacto rursus Bessarion Respons. ad Marci Ephes. syllog. 18, cap. 1 (Cod. Mon. 27 f. 226 a): Ἀμέσως μέντοι γε καὶ ἐμμέσως ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα φασί (Latini): τὸ μὲν διὰ τὴν ἐνότητά καὶ ταυτότητα τῆς προβλητικῆς δυνάμεως, τὸ δὲ διὰ τὴν τάξιν, ἣν προτέτακται μὲν ὁ Πατήρ, ἐπε-

τα: δὲ ὁ Υἱός, καὶ μετ' ἐκείνον τὸ Πνεῦμα, ὁρθῶς διακρίνοντες τῷ λόγῳ. οὐχ ὡς ἐκεῖνος (Marcus) τε καὶ οἱ κατ' αὐτὸν, μὴδὲν ὁλως διαστέλλειν εἰδότες; ὡς ἐν ἄλλοις πρὸς τὸν αὐτοῦ διδάσκαλον Παλαμᾶν εἰρηκαμεν τελεωτέρων.

stantialitati Patris et Filii non officit, quod ex Patre A suum esse habet Filius, ita neque aequalitati et consubstantialitati Filii et Spiritus obest hujus ex illo processio; sicut homousia Patris et Filii [268] non postulat, ut et Filius Patris habeatur principium, sic nehomousia Filii et Spiritus sancti exigit, ut et Spiritus Filii ἀρχῇ censeatur; et sicut trium personarum aequalitas non tollit unius principatum, quo cæterarum est principium, ita eorum quæ sunt ex principio, aequalitas non tollit Spiritus processionem per Filium (72). Si ex consubstantialitate *nude ac per se spectata* illud deducitur consequens, manifeste est falsum; tunc deberet et Patris principium dici Filius eo quod sint consubstantiales. Neque id quod ad Patrem ut ad commune principium tom Filius tum Spiritus referuntur, *per se* hanc reciprocam principandi facultatem utrique vindicat, ut apertum est; deinde præterquam quod ex revelata doctrina Spiritus sanctus habetur immanentium originum terminus, alia est, ut nec Photius diffinitur, generatio, alia Spiritus sancti processio, ita ut non eadem ratione Pater sit Filii et sancti Spiritus ἀρχῇ. (Cf. Beccum in Camateri Animadv. c. 30, 31, 43; G. O. II, 355, 362, 363, 375.) Quod una persona respectu ejusdem alterius personæ sit simul principium et principiatum, absurdum plane est; sed absurdum non est Filium una cum Patre, a quo generatur, spirare Spiritum, relate ad primam personam esse αἰτιατόν, relate ad tertiam vero αἰτία. « Eadem quippe res, ait Hugo Etherianus (I. I, c. 10, p. 1204 G.) alii potest esse causa (αἰτία) et alii causativum (αἰτιατόν); eidem vero nihil potest causa et causativum esse; Pater quidem Filii et Spiritus causa existit; at Filius nequaquam Spiritus causa negari debet. » Nulla sane ostenditur necessitas, ob quam Spiritus Filii ἀρχῇ sit existimandus; sed plura omnino evincunt, una [269] cum Patre Filium Spiritus sanctus ἀρχῇ esse habendum. Recte card. Bessarion (ep. Ad Alex. Lusc. c. 7; Hard. IX, 1062, 1063) contra dicentes: « Si spirativa potentia est Filio cum Patre communis, tunc generativa potentia cum Patre Spiritui communis est, » hæc observat: 1) Generatio constitutiva est paternæ personæ et incommunicabilis, non vero spiratio; 2) implicat contradictionem, Spiritum ad idem (ad Filium) esse simul principium et principiatum; 3) generatio est prima et immediata Patris actio, et ideo non potest competere Spiritui, cujus spiratio sequitur generationem.

2. De præsentī Photii argumento breviter agit J. Beccus (De un. Eccl. c. 43, 63; G. O. I, p. 164, 165, 206). Sed præstat Hugonem Etherianum audire, cujus si non omnia plane satisfaciunt, pleraque saltem digna sunt theologorum consideratione nec omni prorsus vi destituuntur. Itaque ad hoc ipsum Photii caput hæc ille respondet (I. II, c. 16, p. 1231

B. C.) : « Ecce, post primum vaniloquium et illecebras præsidis et auctoris totius schismatis impudica lingua et infelicitrix conscientia quantam conceperit et pepererit blasphemiam! scribere ausa, quæ nullius alius, et supervacuos extrema arrogantia syllogismos componere. Similis interrogatio eidem imminet: si enim ex una causa, Patre, Filius Spiritusque proveniunt, mittit autem rursum Spiritum Filium, ut ipse perhibet, quomodo utique consequentiæ sustineat ratio, non generari Filium vel mitti a Spiritu? Cum enim aequaliter ambo ex una causa proveniant, quantum a Patre Filius accipit, tantundem accipere debet Spiritus. Quare si Filius mittit Spiritum, et Spiritus generat Filium, ut quemadmodum Filius a Patre mittit Spiritum, ita et Spiritus recompensando gratiam a Patre generet Filium. Amplius: Filius a Patre accipit, ut ejus sit Paracletus; quare non similiter accipiat Spiritus ut ejus dicatur Verbum? Quare quidem recompensatio et aequalitas in hoc existit, ut sicut Filius a Patre accipit causam esse [270] Spiritus, sic utique Spiritus ab eodem Patre accipit (I. accipiat), causativum esse Filii. In quo non corrumpitur fidei ratio salvis adinvicem utique proprietatibus pariter atque aequaliter. » Cum his autem ea jungi debent, quæ idem auctor ad Nicolai Methonensis ejusdem generis argumenta (Ph. c. 3, nota 9) jam prius responderat. Methonensi itaque (c. 5) arguenti, in Latinorum doctrina concedendum omnino esse, et Filium ex Spiritu generari, sicut ex Patre, quia Pater et Spiritus sint consubstantiales, nisi in Macedonii hæresin incidere velimus, Hugo (I. II, c. 48, p. 1212 D, E). ita occurrit: « At hic quidem vir veritatis minime appropinquat. Latini quippe non ideo dicunt Spiritum ex Filio esse, quod Pater et Filius unus Deus sint (sc. si id sine ullo alio respectu *per se* ut ratio habetur), nec per aliquam hoc dicere disputationem coacti sunt; sed propterea ex utroque Spiritum procedere fatentur, quia aequaliter Filii atque Patris existit, non condibiliter, non nascibiliter, non possessive, sed similiter amborum est, nequaquam ut actus et opus est hominis, sed quodammodo ut radii alma lux existit et solis. » Et paulo post pergit: « Opponet autem aliquis: Spiritus par est personæ Patris; at vero de persona Patris enuntiatum habere Filium; quare idem de Spiritu prædicabitur, et erit Filius filius Spiritus sancti. Sed dico, non esse hujusmodi æquipollentem comparisonem, eo quod nunquam datum sit, *Filium aequaliter esse Patris ac Spiritus*, cum omnes confiteantur Spiritum esse aequaliter Filii atque Patris. Quare in quibus quidem nihil indignum nec indecens divinas personas consequitur, in his Patrem dicimus causam et Filium concausam, nec aliqua injuria Filio Patris aut sancto Spiritui corrogatur. Nam in

(72) Sic merito Niceph. Blem. (orat. 1, c. 17; G. O. I, 22, 25): « Ὅτις ἡ τῶν τριῶν ἰσότης οὐκ ἀραιοῖται τοῦ ἐνὸς τὴν ἀρχήν, οὕτω καὶ ἡ τῶν ἐξ

ἀρχῆς ἰσότης οὐκ ἔστιν ἀραιοῦσθαι τοῦ, τὸ Πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. — Hæc et quæ sequuntur infra uberius illustrabuntur.

legationibus et donationibus Spiritus semper Patris A Filius consors est; at Spiritum dicere patrem seu Filium Spiritus filium appellare execrabile profanumque est. Sed neque propositio illa, quæ dicit emissionem Patri et Filio communem esse, [271] proprium paternæ personæ, quo aptus natus est insigniri Pater solus, interimit (sicut interimeret proprietatem insignitivam Filii processio ex Spiritu sancto). » Deinde ad alium Methonensis syllogismum (c. 6), qui præsentī Photii argumento ad verbum fere respondet, accedens, postquam sedulo inculcavit: « Genitorem secundum aliam proprietatem generare, et secundum aliam emitte Spiritum, » ita prosequitur: « Et attendendum, quoniam non propter honoris parilitatem Patris et Filii, ut ex Patre, sic ex Filio Spiritus procedit. Si enim propter honoris parilitatem ex ambobus Spiritus emanaret, consequi videretur, ut Filius propter honoris parilitatem, sicut est ex Patre, ita et ex Spiritu esset; quod Methonæ astruit episcopus. » Hujus relatis verbis, « Hic quidem vir, inquit Hugo, et omnis intelligere volens verum esse quod dictum est reperiet: Spiritus sane Filio æqualis ut Deus Deo gratiam reddit. Nam qualem gratiam Patri (ed. Patēr) ex ipso prodiens retribuit, eandem Filio recompensat ex ipso procedens; utrumque enim emissum dicitur et est. » Tandem notetur minime recte dici a Marco Ephesio (73): Sicut Spiritus nil confert ad generationem, ita nec Filius ad processionem; disparitas est manifesta; quia ante processionem generatio, ante Spiritum Filius cogitari omnino debet, licet tempus eos non dividat, quia divina essentia jam Filio communicata concipitur, dum Spiritus a Patre procedere intelligitur. Cf. § 30 seq.

[272] 3. Cap. 6 arguit Photius ex eo, quod si spiratio Spiritus sancti communis sit Patri et Filio, debeat et Spiritus sanctus ejus esse particeps, ita ut pars ejus sit principium, pars principiatum et ipse Spiritus a se ipso procedat. Ac si diceret: Latini τὴν προβολὴν ideo communem volunt Patri et Filio, quia quæcunque habet Pater, habet et Filius; sed Spiritus sanctus eodem modo habet quæ sunt Patris et Filii; ideoque in eorum sententia eidem sui ipsius spiratio vindicanda est; erit itaque Spiritus ex una parte produciens, ex altera vero productus. At enim hæc rem non probant. Supponit primo Photius illud principium jam refutatum, nihil esse posse duabus personis commune, quod non competat etiam tertię; deinde confundit *idiomata ac personarum tesseras cum essentialibus attributis*, ut jam Joan. Beccus (G. O. I, p. 166-168) observavit. Communia sane sunt

omnia naturalia attributa, sed minime idiomata ac relationes oppositæ; unde sicuti Filius non habet paternitatem seu activam generationem, ita quod spiratur nequit activam habere spirationem. Hanc Spiritui inesse, ait Bessarion (ep. Ad Alex. Lasc. c. 7; Hard. IX, 1062) impossibile est eo quod opponitur ejus proprietati. Recte Natalis Alexander resp. (H. E. sæc. ix, diss. 18, ass. 4 p. 531, ed. 1788, 4): absoluta omnia attributa tribus personis communia et quæ ad creaturas ordinem habent, ut creator, dominus, etc., non autem proprietates personarum. Harum enim quædam sunt *hypostaticæ*, quas Hugo Etherianus (l. 1, c. 8, 12 et passim) vocat *personarum insignitivas*, sive quæ personas constituunt, cujusmodi tres solæ in Deo reperiuntur, scil. paternitas, filiatio et processio. Aliæ sunt *notionales*, quæ non constituunt, sed indicant personas, et harum nonnullæ uni personæ tantum conveniunt, ut esse ingenitum Patri, aliæ duobus, ut spiratio activa Patri et Filio (74). Nec vero consequens est etiam Spiritum sanctum suæ processionis auctorem futurum, quia eandem habet essentiam cum Patre et Filio. Siquidem non præcisè id essentia divinæ convenit, qua essentia est, ut producat Spiritum sanctum, sed [273] *essentiæ, qua paternitate et filiatione affecta est et modificata*, quibuscum spirandi proprietas complexa est, ut theologia docet. » Jam Hugo Etherianus Photianæ ratiocinationis vitium satis vidit, dum hoc pacto in ipsum Photium insurrexit (l. II, c. 18, p. 1252 H): « Acuti sophistæ ac periti artificis complexio, ut videtur, non inviolatam servat fidem, dictiones proferendo in dolo et astutia, et in hæreticæ impietatis veneno ebnoxium invectionibus se ipsum fecit, licet nolit, cum non habeat divinam advocatricem Scripturam, miscet non miscenda et comparat non comparanda, et quia non dijudicat *naturales qualitates a proprietatibus* in Acherusiam paludem præcipitur. Non enim idem est proprietas naturali et substantiali qualitati (75). » Deinde ostendit illas naturales qualitates tribus personis esse communes, non vero proprietates. Id etiam Joan. Phurnes agnoscebat (apud Beccum l. c. p. 180), qui propterea ad principium illud recurrit, τὸ προβολὴν esse Patris proprietatem seu personalem tesseram, de quo jam satis diximus.

4. Sequitur cap. 7 dilemma: Aut Spiritus sanctus per processionem a Filio nil accipit diversum ab eo quod accipit procedendo a Patre, et tunc processio a Filio est inutilis ac supervacanea; aut accipit quid ab illo diversum, et tunc sequitur compositio. Respondent theologi nil diversum accipere Spiritum sanctum per processionem a Filio et hinc

(73) Confessio Marci ap. Greg. Cpl. (cod. Mon. 27 f. 115 a): Μηδὲν τοῦ Υἱοῦ συμβαλλομένου πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν, ὥσπερ οὐδὲ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὴν γέννησιν.

(74) Melius dices: harum una uni personæ tantum convenit, alia duobus.

(75) Sic omnino legendum; editiones habent: « Non enim idem est proprietas naturali et substantiali æqualitati. » Textus editus in multis adhuc correctione indiget, qua facta bujos præstantissimi theologi mens longe illustrius apparebit.

nullam sequi compositionem, sed accipere idem, A
neque duas esse processiones, sed unam, neque
processionem a Filio dici posse inutilem. Manuel
Calecas (l. III, p. 459) et Bessarion (lib. *De proc.
Spir. sancti*, p. 254) advertunt, falso hic rursum
duo supponi principia (vide præced. art. § 1 seq.);
[274] deinde argumentum duplici modo retorquent:
Productio, qua mundus est a Patre, aut perfecta
est et tunc frustranea est Filii ac Spiritus efficien-
tia; aut imperfecta et tunc blasphematur Pater.
Vel sic: si perfecte a Patre mittitur Spiritus sanc-
tus, superfluum erit, et a Filio mitti; sin autem
imperfecte, non ergo perfectus est Pater. Quod
vero hic valet, id valet quoque de processione,
imo multo magis. « Perfecta, ut arbitror, ait Cale-
cas, est ex Patre entium productio, una et eadem
numero Filii et Spiritus ad ea producenda opera-
tio, neque alia est illius, alia horum. Sic ergo et
in his evenit. Perfecta est, et magis quam perfecta
est ex Patre Spiritus sancti processio, una et eadem
numero est, quæ est ex eodem Filio processio...
cum una et eadem numero potestate uterque pro-
ducat. » Similiter retorsione jam usus fuerat Beccus,
Orat. de un. Eccl. n. 40 (*G. O. I*, 160, 161): « Si
propter perfectum processionis ex Patre supervaca-
neam esse ducis processionem ex Filio, quid re-
spondebis dicentibus: Si suppositio Spiritus
sancti ex Patre perfecta est, supervacanea igitur
erit quæ ex Filio? Verumtamen et perfectam esse
ex Patre Spiritus sancti suppositionem et nihilo-
minus non supervacaneam (eam quæ est) ex Filio
propter perfectionem, quam ex Patre habet, indu-
bitatum est (76). » Maximus Chrysoberga, *Orat.
de proc. Spir.* c. 4 [275] (*G. O. II*, 1283) obser-
vat, argumento Photii: « Si perfecte ex Patre pro-
cedit Spiritus, non amplius necesse est eum proce-
dere quoque ex Filio, » omnino illud assimilari, quo
Ariani uti visi sunt: Si Deus perfectus est Pater,
quid opus est, et Filium perfectum Deum esse
credere? Si perfecta Patris Deitas non impedit,
quominus ea et Filio competat, nec perfecta Spi-
ritus ex Patre processio prohibet, ne et Filius in ea
cum Patre communicet. Præterea eodem jure ne-
gari potest Filium esse datorem Spiritus, quia
perfecte datur a Patre; et tamen, Basilio, teste, et
Pater et Filius uno actu dant Spiritum (διὰ τοῦτο
διδόντος αὐτὸ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς αὐτὸ δίδωσι μὲν δέ-

σει καὶ μὲν χορηγία), imo juxta Athanasium est
μόνος τοῦ Πνεύματος χορηγὸς ὁ Υἱὸς (77). Ita Maxi-
mus Chrysoberga l. c. c. 5 (p. 1085). Nec abludit
ab his Hugo Etherianus, qui (l. 1, c. 14, p. 1207,
1208) ita arguit contra Nicolaum Methonensem
(c. 11). « Si igitur perfectus Deus est Filius ex Deo
Patre perfecto, quid, inquam, Spiritus ad hujus-
modi conferat perfectionem? Qui si confert, neuter
est perfectus, neque Pater, neque Filius. Quomodo
enim perfectus si tanti eget, quanti Spiritus dator
est? Sin vero unus Deus perfectus est, Pater et Fi-
lius, et nihil amplius est invenire neque dicere ad
manifestationem paternæ perfectionis, superfluum
utique sit Spiritus. Quod cogitare impium est. Nam
sicut universitas videtur Patris et Filii esse, ita et
Spiritus sancti; atque quos vocat Pater et Filius,
hos vocat Filius et Spiritus; quos sanctificat Pater,
hos sanctificat et Spiritus... Propterea perfecta
Spiritus ex Patre processio non debet prohibere
eam quæ ex Filio [276] esse dicitur, cum neque
perfectio Filii ex Patre prohibeat perfectionem san-
cti Spiritus ex eodem; quare planum est, quod ex
utroque perfectionem et esse habeat Spiritus. » Ad
præsens vero Photii caput inde auctor (l. II, c. 18,
p. 1253) ita respondet: « Pater facit per Filium,
aliquid accipiens, sine quo creare impotens erat,
qui operatur omnia in omnibus. Nunquid imper-
fecta est operatio Patris aut Filii aut Spiritus? Non
indiget Pater alicujus, perfectus cum sit ac sibi
sufficiens. Verumtamen omnia per Filium condit,
nihil accipiens, quod non habuit. Sed et Spiritus
ex Filio et per Filium procedit, nihil ab ipso su-
mens, nisi quod a Patre accipit; perfectus utique
Deus ac nullius indigus cum sit Pater, generat tamen
ex substantia Filium, per quem condit universa,
æque sibi potentem. Nec adeo superabundat Spi-
ritus ex utroque progressio, cum neque imperfectum
Spiritus indicet, neque impotentem Patrem vel
Filium demonstret, neque aliquam inducat compo-
sitionem. Si substantiæ pars foret causa et causati-
vum, haberet utique locum ratio compositionis.
Nunc vero natus (ed. natura) dicitur Filius, emissus
vero Spiritus, non in eo quod substantia, sed in
eo quod hic quidem gignitur, ille vero procedit.
Sed hoc ad naturam non spectat Divinitatis (78).
Amplius: Verbum Dei cum sit perfectum et nul-
lius indigens, quid accepit a Spiritu sancto, quando

(76) Εἰ γὰρ διὰ τὸ τέλειον τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς
ἐκπορεύσεως περιττὴν εἶναι λέγεις τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ
ἐκπορεύσιν, τί σὺ ἀπολογῇς τοῖς ἐροῦσί σοι; εἴπερ
ἡ ἐκ Πατρὸς χορηγία τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐντελής,
περιττὴ ἄρα ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ; ὅτι γὰρ καὶ τέλεια ἡ
ἐκ Πατρὸς χορηγία τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ὁμοῦς
οὐ περιττὴ καὶ ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ διὰ τὴν τελειότητα
τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀναμφιβόλως. Σὺ δὲ εἰ μὲν οὐχ
ὁμολογεῖς καὶ ἐκ Πατρὸς τέλειαν εἶναι τὴν χορηγίαν
τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦ Υἱοῦ δὲ ὁμοίως, καὶ μὴ
περιττὴν, οὕτως τὰ περιττὰ τῆς κατὰ σὲ περιττῆς
ἐκπορεύσεως λάλει· εἰ δὲ καὶ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς
χορηγίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τέλειαν ὁμολογεῖς
καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τέλειαν δέχῃ καὶ περιττὴν εἶναι:

οὐ λέγεις, ἵνα μὴ τοὺς ἐκκλησιαστικούς ὑπερβῇ
ὁρὸς, περιττὰ σοι λοιπὸν τὰ περὶ τῆς ἐκπορεύ-
σεως.

(77) De hoc Athanasii dicto (ex *orat. I*, c. Ari-
anos, sive potius, ut communiter nunc vocatur, ex
ep. encyclica ad Afros episc.) disputant Niceph.
Blemmida *orat. 24*, c. 6 (*G. O. I*, 44), Georg. Me-
tochita contra Manuel. Cretens. c. 19, 20 (lib. II,
1034 seq.), Allatius in *Vindic. syn. Ephes.* c. 35,
p. 344 seq.

(78) Hoc nil aliud sibi vult, nisi τὸ γεννητὸν, τὸ
ἐκπορευτὸν, sicut neque τὸ ἀγέννητον, essentialiam
non constituere, quod contra Eunomium Patres in-
culcant.

assumpsit carnem carni assistentem, unctionemque illius factam, sicut scriptum est : « Jesum a Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto et virtute? » Non igitur indigentiam aliquam vel imperfectum quidpiam Filius supplens Spiritus emissor existit. At vero emittere Deus (79) [277] cum Patre nullius indigo, tum quod amborum indifferenter est Spiritus, tum quod sine medio de Patre Filius provenit; idcirco non ex solo Patre Spiritus, sed (et) ex Filio, qui solus fructus existit Patris secundum eandem habitudinem, quæ ex Patre procedit. » Deum neque hoc prætereundum, quod similem objectionem sanctus Thomas sibi proposuit enodandam : « Spiritus sanctus perfecte procedit a Patre; ergo superfluum est dicere, quod procedat a Filio. » Quam ita solvit (1, q. 36, a. 2 ad 6) : « Per hoc, quod Spiritus sanctus perfecte procedit a Patre, non solum non superfluum est dicere, quod Spiritus sanctus procedat a Filio, sed omnino necessarium, quia una virtus est Patris et Filii. Et quidquid est a Patre, necesse est esse a Filio, nisi proprietati filiationis repugnet. Non enim Filius est a se ipso, licet a Patre. » Cf. etiam Petav. de Trin. vii, 16, 2.

5. Pergit Photius (c. 8) : Nova aliqua relatio deberet in Latinorum hypothese excogitari, vi cuius Spiritus sanctus Filio consubstantialis etiam principiandi haberet prærogativam ad suam dignitatem servandam. Hoc caput, etsi brevissimum, etsi affine cap. 3 (vide supra § 1, 2) atque ex parte in eo refutatum, etsi assertiones complectens a Photio non probatas, tamen plures animadversiones exposcit, quæ et circa alios ejusdem syllogismos valebunt. I. Certum est ex revelata doctrina, Spiritum sanctum esse terminum æternarum et immanentium originum et ultra tres personas Divinitatem non extendi. Thomas (l. c. q. 27, a. 5) : « In divinis non est processio, nisi secundum actionem, quæ non tendit in aliquid extrinsecum, sed manet in ipso agente. Hujusmodi autem actio in intellectuali natura est actio intellectus et actio voluntatis. Processio autem Verbi attenditur secundum actionem intelligibilem. Secundum autem operationem voluntatis invenitur in nobis quædam alia processio, scil. processio Amoris, secundum quam amatum est in amante, sicut per conceptionem [278] verbi res dicta vel intellecta est in intelligente. Unde et præter processionem Verbi ponitur alia processio in divinis, quæ est processio Amoris. » Exinde etiam probat (a. 5) in divinis non plures quam duas processiones esse, et (a. 5. ad 1) docet « quod non est necessarium procedere in divinis processionibus in infinitum. Processio enim, quæ est ad intra, in intellectuali natura, terminatur in processione voluntatis. » Ex hac egregia doctrina etiam per se consequitur processio Spiritus sancti ex Filio, cum processio

A amoris processionem intelligibilem præexigat et Verbo oriatur Amor, ut idem doctor (Opusc. iii, c. 3) ostendit. Hoc sublime argumentum jam exposuit Augustinus (De Trin. xv, 17 seq.) eoque utitur tum Ratramnus (v supra ii, § 7), tum Hugo Etherianus, qui (l. i, c. 14, p. 1208) adductis Hieronymi verbis (in psal. xiv) : « Spiritus sanctus nec Pater est nec Filius, sed dilectio, quam habet Pater in Filium et Filius in Patrem, » ita prosequitur : « Quoniam igitur Spiritus, ut est amor Patris, ita et Filii, ut procedit ex Patre, procedit ex Filio, manifestum igitur est ex dictis, quod non existente Filii Spiritu neque ex ipso procedente impossibile est eundem Spiritum Patris esse vel ex Patre procedere. » Id pariter probat Joan. Argyropolus (De proc. Spirit. sancti, c. 3 seq. G. O. I, 404 seq.), occidentalium quoque doctorum principiis imbutus, in nominibus λόγος et ἀγάπη insistens. II. Inæqualitas dignitatis personarum inde repeti nequit, quod una est absque principio, altera a principio atque principians, tertia a principio, neque tamen principians. Id Photius statuit, dum supponit Spiritum non servare dignitatem suam, si non est ipse quoque alicujus principium, quemadmodum Filius. Revera posset ipse, qui tot hæreseon Latinos incusat, Eunomianismi argui, dum hic et alibi ex originis relationibus essentiali æqualitatem afflicci censet. « Æqualitas, ait Thomas, in divinis et similitudo attenditur secundum essentialia, nec potest secundum dictionem relationum inæqualitas [279] vel dissimilitudo dici. Unde Aug. c. Maxim. iii, 18 dicit : Originis quæstio est, quod de quo sit, æqualitatis autem, qualis aut quantus sit.... Sicut eadem essentia, quæ est in Patre paternitas, in Filio est filiatio, ita eadem dignitas, quæ in Patre est paternitas, in Filio est filiatio. » (Q. 42, a. 4 ad 2.) Pari modo ad argumentum illud : « Filius non magis convenit cum Patre, quam Spiritus sanctus; sed Spiritus sanctus et Pater non sunt unum principium respectu alicujus divinæ personæ; ergo neque Pater et Filius, » ita respondet (q. 36, a. 4 ad 3) : « Ad tertium dicendum, quod secundum relativas proprietates non attenditur in divinis similitudo vel dissimilitudo, sed secundum essentialiam. » Unde sicut Pater non est similior sibi, quam Filio, ita nec Filius similior Patri quam Spiritus sanctus. » Ergo non amittit Spiritus sanctus suam dignitatem eo quod nulla ab eo persona procedat et si Photius id contendit, cum Eunomio contendat oportet, ingentium, genitum, ac generatum τὸ ἀρχὴν τινος; εἶναι ipsam constituere naturam, quod a Patribus toties condemnatum est (80). III. Apud Latinos quælibet persona ab altera quolibet relationibus distinguitur, adeo ut nulla nova relatione opus sit; Latini nec plures, nec pauciores σχέσει; admittunt, quam Patres Græci. Quod si activa spiratio et Filio

(79) Et hic lectio corrupta videtur; legendum fortasse, At vero emittit eum.

(80) Cf. Greg. Naz. orat. 32, p. 519, ed. Bill. Ba-

sil. C. Eun. i, 5 seq. Cyrill. Thes. xviii, p. 184, 185.

tribuitur, hac ipsa discernitur Filius a Spiritu tanquam opposita relatione, et hoc ipsarum relationum nexus ac conditio postulat. Imo Photianum systema hac in parte mancum, imperfectum, ac debita coherentia destitutum ostendi potest. Quod his subiecte theologorum demonstrationes satis evidenter docebunt.

6. J. G. Walchius ex ordine trium personarum divinitus tradito consequi Spiritus sancti processionem etiam a Filio hoc pacto inculcat (*Hist. contr. c. 10, § 2, p. 167, 168*): [280] « Quod si enim, inquit, Spiritus procedit a Patre: quemadmodum Christus, Joan. xv, 26, testatur, idemque Græci docent, Filius autem inter divinas personas secundum locum tenet (81), atque ejusdem cum Patre est essentiae, sequitur, ut processio Spiritus sancti etiam fiat a Filio. Sane qui hoc negant, in ejusmodi se conjiciunt difficultates, ut aut ordinem in divinitate personarum una cum ratione, qua altera refert se ad alteram, tollere aut affirmare debeant, istas sua natura inter se distare ac remoto Filio cum ejusdem essentia Spiritum sanctum a solo Patre procedere posse. Neutrum esse admittendum quisquis perspicit, qui rem ex veritate, non ex perversa opinione ac prava voluntate aestimat; recteque præter alios Joan. Affelmannus (*Syntagma exercit. academic. p. 1, p. 416*) dicit: Si Spiritus sanctus non procederet a Filio, omnis plane personalis nexus ac relatio inter Filium et Spiritum sanctum tolleretur. Requirit vero absoluta Trinitatis perfectio, ut personæ suis productionum respectibus et hypostaticis relationibus sic omnes ad se mutuo, adeoque singulæ ad singulas sint devinctæ, ut Pater quidem referatur hypostatica relatione ad Filium tanquam ad genitum, Filius ad Patrem ut progenies ad suum genitorem, Pater ad Spiritum sanctum ut spirans ad suum spiraculum, Spiritus sanctus item ad Patrem, tanquam suum spiratorem. Relinquitur ergo inter solum Filium et Spiritum sanctum quedam solitudo et hiatus, si nulla personalis inter τὸν υἱόν et Spiritus sancti hypostasim interveniret relatio. Quale διάστημα sive qualem hiatus absoluta illa ac infinita Trinitatis perfectio nullo modo admittit. » Sed ista jam luculentissime versarant ac demonstraverant vetustiores theologi. Præclare Anselmus Havelbergensis episc. (lib. II *Dial. c. 11, p. 179, ed. Paris, 1725*): « Cum hæc dicis (Spiritum sanctum non procedere a Filio), [281] maximam utrique, Filio scilicet ei Spiritui sancto, injuriam facis;

A nam cum Pater et Filius se invicem habeant ut gignens et genitus, et item Pater et Spiritus sanctus ut emissor et emissus, et ut donator et donum, dic, quæso, nunquid non magnam injuriam facis Filio et Spiritui sancto, quibus nullam adinvicem relationem tribuis, quinimo quos, ut ita dixerim, a socia processionis communione disjungis? Quid enim est, quod Filius aliqua media relatione respiciat Spiritum sanctum seu Spiritus sanctus Filium, si processionem istius ab illo de medio amborum abstuleris? » Eodem pertinent et ista Hugonis Etheriani (I. II, c. 5, p. 1220): « Spiritus ex Patre prodiens aut contingit Filium aut non contingit; si non contingit, non est aliquid quod conjungat et copulet Filio Spiritum. » Præterea ordinem, qui est in sancta Trinitate, perspicue asserit ac declarat Beccus (*De proc. Spirit. sanct. c. 8; G. O. I, 301 seq.*); hic vero ordo ut necessarius, æternus atque immutabilis ex contingenti ac temporaria missione repeti nequit, neque ex essentia, quæ eadem in tribus personis est; solum igitur ex originis relatione petendus (cf. Petav. *De Trin. VII, 6, n. 6, 7*). Ueberius ostendit hujus ordinis naturam et relationes, quas ille flagitat, Georgius Trapezuntius (*De proc. Spirit. sanct. ad Joan. Cubocl. G. O. I, 470 seq.*): « Triadis ipsius nomen, inquit, ordinem signat, et fieri nequit, ut Trias vere et re ipsa dicatur, nisi relationem tria illa inter se habeant; nam si duo quis supposuerit, quæ relatione inter se non referantur, erunt duo illa prorsus et non dualitas. Quod si tria sunt quæ supponuntur, si unumquodque ad reliqua tria relationem habebit, erit Trias, sin minus, tria. Igitur si Pater erga Filium et erga Spiritum sanctum relationem habet naturalem, eam quæ secundum causam est, Filius vero erga Patrem, quod ex eo est, sed ad Spiritum nullam, neque Spiritus erga Filium, aut dualitas fuerit aut tres dii, et non Trinitas, Deus. Quam impietatem sedula provisione declinantes doctores optime affirmarunt, [282] et communibus Christianorum notionibus creditur, divinas hypostases alteram alteri adhærere et conjungi; quod apud Græcos plane antiquatum est, ut jam versentur in periculo, ne de fide in Trinitatem decident (82). Profecto in systemate Photiano Pater D quidem habet relationem ad Filium et ad Spiritum sanctum, Filius et Spiritus sanctus relationem habent ad Patrem, sed nullam ad Spiritum Filius, nullam ad Filium Spiritus relationem habet; deest omnino mutuus nexus inter duas postremas hypo-

(81) Huc spectant plura testimonia apud Allat. *Vind. syn. Ephes. c. 67, p. 501 seq.* Cf. *Græc. orthod. I, 474, 475; II, 725-728.*

(82) L. c. n. 3, p. 472: Πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ τῆς Τριάδος ὄνομα τάξιν ὁλοῖ· καὶ ἀδύνατον τριάδα λέγειν ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς εἰ μὴ σχέσιν πρὸς ἀλλήλα ἔχει τὰ τρία· εἰ τις γὰρ δύο τινὰ ὑποθεῖη μὴ σχέσιν ἔχοντα πρὸς ἀλλήλα οἰανούν, δύο, οὐ δύος ἔσται· εἰ δὲ τρία εἴη τὰ ὑποκείμενα, εἰ μὲν ἕκαστον πρὸς τὰ λοιπὰ δύο σχέσιν ἔχει, τριάς ἐσται, εἰ δὲ μὴ, τρία. Εἰ ἄρα ἔχει ὁ Πατὴρ πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ

Πνεῦμα τὴν κατ' αἰτίαν φυσικὴν σχέσιν, ὃ δὲ υἱὸς πρὸς μὲν τὸν Πατέρα ἔχει ὅτι ἐξ αὐτοῦ, πρὸς δὲ τὸ Πνεῦμα οὐδεμίαν οὕτε μὴν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν υἱόν, ἢ δύος ἐσται ἢ τρεῖς ἐσονται θεοὶ (φεῦ τῆς ἀτοπίας!) καὶ οὐ Τριάς ὁ Θεός· ἦν δὲ ἀσέβειαν φεύγουσι τοῖς διδασκάλοις καλῶς λέγεται, καὶ ταῖς κοιναῖς τῶν Χριστιανῶν ἐννοίαις πιστεύεται, ἔχασθαι ἀλλήλων τὰς θείας ὑποστάσεις· ὃ τοῖς Γραικοῖς οὐδαμῶς σώζεται, ὥστε κινδυνεύειν αὐτοὺς τῆς εἰς Τριάδα πίστεως ἀποπίπτειν. Cf. et Constant. Meliten. I, c. 33. (G. O. II, 724 seq.)

stases; quod plane absonum (85). Neque ejusmodi A relatio ex consubstantialitate *per se* spectata peti potest; etenim « quod aliqua consubstantialia sunt, non ideo relatio inter eos intercedit, ut in hominibus est deprehendere (84). Præterea omnibus notum est, [285] in divinis personas essentia uniri, relationibus disjungi. Ergo quæ per similitudinem et identitatem naturæ relatio oboritur, unit potius, non disjungit; at Trinitatis nomen et mutua hypostaseon connexio, qua sibi invicem adhærescunt, plane relationem disjungentem exposcit (85). »

7. Connectitur cum hac postrema Trapezuntii observatione Patrum ac theologorum ratiocinatio, quæ his immititur principiis: 1° nonnisi relationibus personas divinas ab invicem distinguui; 2° relationes autem personas distinguere non posse, nisi secundum quod sunt oppositæ; 3° oppositas relationes in divinis nullas esse, nisi relationes originis (86); unde efficitur, dempto originis nexu non amplius [284] divinas personas posse ab invicem distinguui. Quod nemo Angelico Doctore explanavit accuratius, qui (p. 1, q. 56, a 2) ita disserit: « Non est possibile dicere, quod secundum aliquid absolutum divinæ personæ ab invicem distinguantur, quia sequeretur, quod non trium esset una essentia. Quidquid enim in divinis absolute dicitur, ad unitatem essentiae pertinet. Relinquitur ergo, quod solum relationibus divinæ personæ ab invicem distinguantur. Relationes autem personas distinguere non possunt, nisi secundum quod sunt oppositæ. Quod ex hoc patet, quia Pater habet duas relationes, quarum una refertur ad Filium, et alia ad Spiritum sanctum, quæ tamen quia non sunt oppositæ, non constituunt duas personas, sed ad unam personam

A Patris tantum pertinent. Si ergo in Filio et in Spiritu sancto non esset invenire nisi duas relationes, quibus uterque refertur ad Patrem, illæ relationes non essent ad invicem oppositæ, sicut neque duæ relationes, quibus Pater refertur ad illos. Unde sicut persona Patris est una, ita sequeretur, quod persona Filii et Spiritus sancti esset una, habens duas relationes oppositas duabus relationibus Patris; hoc autem est hæreticum, cum tollat fidem Trinitatis. Oportet ergo quod Filius et Spiritus sanctus adinvicem referantur oppositis relationibus. Non autem possunt esse in divinis relationes oppositæ, nisi relationes originis, ut supra probatum est (87). Oppositæ autem relationes originis accipiuntur secundum principium et secundum id quod est a principio. Relinquitur ergo quod [285] necesse est dicere vel Filium esse a Spiritu sancto (quod nullus dicit) vel Spiritum sanctum esse a Filio, quod nos confitemur. Et huic quidem consonat ratio processionis utriusque. Dictum enim est supra quod Filius procedit per modum intellectus ut Verbum, Spiritus sanctus autem per modum voluntatis ut Amor. Necesse est autem, quod Amor a Verbo procedat. Non enim aliquid amamus, nisi secundum quod conceptione mentis apprehendimus; et secundum hoc manifestum est, quod Spiritus sanctus procedit a Filio. » Et rursum: « Si ab una persona Patris procedunt duæ personæ, scil. Filius et Spiritus sanctus, oportet esse aliquem ordinem eorum ad invicem (88). Nec potest aliquis ordo alius assignari, nisi ordo, quo alius est ex alio. Non est igitur possibile dicere, quod Filius et Spiritus sanctus sic procedant a Patre, quod neuter eorum procedat ab alio, nisi quis poneret in eis

(83) lb. n. 30, p. 536: 'Η μὲν τοῦ Πατρὸς πρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ σχέσις καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα σώζεται καὶ Γρατικοῖς. Υἱοῦ δὲ καὶ Πνεύματος οὐδέμια σχέσις εὐρίσκεται, ὥστε αὐτοῖς συγχέεσθαι τὰ πάντα. Cf. Constantin. Meliten. l. c. c. 27 (G. O. n. 702); Beccum *De proc. Spirit. sancti*, c. 8, n. 5 (ib. I, 505).

(84) P. 473: Οὐ γὰρ τῶ ὁμοουσίους εἶναι τις καὶ σχέσις προσέεται· ἦν γὰρ καὶ ἀνθρώποις πᾶσι τῆς αὐτῆς οὐσί φύσεως· τούναντίον δὲ τῶ προσεῖναι τις φυσικὴν σχέσιν καὶ ὁμοουσίους εἶναι ἀκολουθεῖ. Cf. Allat. *Vindic. syn. Eph.* c. 45-67, p. 219-220, 497 seq. De his inferior sermo recurret.

(85) Ibid.: Παντὶ που ὅλην, ἐν τοῖς θεοῖς τῇ οὐσίᾳ ἐνοῦσθαι τὰ πρόσωπα, ταῖς δὲ σχέσεσι διακρίνεσθαι· ἢ γοῦν κατὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ τὸ ταυτὲ τῆς οὐσίας σχέσις οὐ διακρίσεως, ἀλλ' ἐνώσεως· τὸ δὲ τῆς τριάδος ὄνομα καὶ τὸ ἔχεισθαι ἀλλήλων τὰς ὑποστάσεις σχέσιν ἀπατρεῖ διακρίνουσαν.

(86) Id disertè nec uno in loco Gregorius Nyssenus testatur. *Lib. ad Ablad.* (Opp. II, p. 459) docet: 'Εν ᾧ μόνον διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου. Hoc testimonium, ut alii v. gr. Niceph. Blemmida et Constant. Meliteniota (G. O. I, 55-56; II, 663), adducit quoque Hugo Etherianus (l. III, c. 13, p. 1249): « Immutabilitatem naturæ confitentes eam quæ secundum causam ejusque quod est ex causa differentiam non inficiamur. In quo solo discerni alterum ab altero deprehendimus, dum hunc quidem causam esse credimus, hunc vero ex causa. » Rursum Nyssen. l. I, c. Eu-

nom. p. 164: "Ὅστε τοῦ λόγου τῆς αἰτίας ὑπεξηρημένου ἐν μηδὲν τὴν ἀγίαν Τριάδα πρὸς αὐτὴν ἀσυμφώνως ἔχειν. Et paulo ante: "Ὅν τρόπον προθεωρεῖται ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως τῶ τῆς αἰτίας λόγῳ, θαυτὸς λόγος καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐν μόνῃ τῇ τάξει τῇ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν δηλαδὴ τὴν διαφορὰν ἔχει· ὥς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχων οὐχ ὑστερεῖ κατὰ τὴν ὑπαρξιν, οὕτω πάλιν καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοεῖα μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως. De quo loco conf. Georg. Trapezunt. G. O. I, 464-515 seq. Similia occurrunt apud Cyrillum Alex. *Thesaur.* lib. II, c. 3; lib. VII, c. 1. Cf. Joh. Theol. in sess. XVIII, conc. Flor. (Hard. IX, 201-204) et Petav. *De Trin.* VII, 9-2.

(87) Cf. ib. q. 28, a. 3: « De ratione autem relationis est respectus unius ad alterum, secundum quem aliquid alteri opponitur relative. Cum igitur in Deo realiter sit relatio (a. 1), oportet, quod realiter sit ibi oppositio. Relativa autem oppositio in sui ratione includit disjunctionem. » Cf. et art. 4.

(88) Id negat Theophanes Procopowicz op. cit. cap. 18, § 304, p. 391, 392, contendens sufficere relationes ad Patrem, ad se invicem eos non referri nisi secundum consubstantialitatem, ac præterea ad Scotistas fugiens, ut a Thomæ argumento se extricet. Verum quemadmodum ejusmodi eflugia cum Patrum doctrina pugnent, ex dictis jam dignosci potest.

materialem distinctionem, quod est impossibile. » A καὶ Πνεῦμα non amplius verum fore; hinc et Bessarion (*De proc. Spirit. sancti*, apud Arcud. Opuse. theol. aur. p. 252 seq.) omnino Thomæ concordans hanc propositionem propugnat: Εἰ μὴ τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἐξ Ὑποῦ, οὐκ ἂν αὐτοῦ προσωπικῶς διακρίνοιτο. Quæ conclusio, licet Scotistæ eam negaverint (89), spectatis et perpensis Patrum [287] principiis validissima existimari debet. Cæterum cf. Petav. *De Trin.* vii, c. 6, n. 6, 7; c. 9, n. 5 seq. Henr. Kilber in [288] Theol. Wirceb. tract. *De Deo uno et trino*, disp. 6, c. 2, n. 407. Quæ cum ita sint, patet tantum abesse ut Latinis aliqua nova relatio effingenda sit, qua ipsorum systema perficiatur, ut præ Photianorum doctrina illud undique absolutum, perfectum sibi que cohærens ostendatur; patet necessariam quamdam σχέσιν omnino in schismaticorum theoria desiderari, neque solum Photii argumentum optime retorqueri, verum simul oppugnati ab eo dogmatis veritatem luculentissime demonstrari.

B Sed ad Photium revertamur. Nova effingit monstra, quæ Latinorum doctrina necessario inducat. « At enimvero concidunt proprietates personarum » (cap. 9). Videlicet: Patris proprietas constitutiva est spirare Spiritum; hæc vero tollitur, si communis sit spiratio et Filio. Sed illud assumptum jam refutatum est in altero Photii effato (supra III, §§ 5, 6). Unde cadit et quod inde deducitur: « Pater et Filius in unam contrahuntur personam, quod Sabellianum vel Semisabellianum est. » — Non sequitur, ait Petavius (l. c. c. 10,

(89) Photium (ut Scotistas) censuisse, sufficienter Spiritum sanctum a Filio distingui, etsi non habeat ab eo originem, scilicet ex eo, quod non eadem ratione ambo ex Patre procedant, tum ex opere nostro colligi potest, tum ex iis manifestum efficitur, quæ in *Amphiloch.* quest. 28 a Scotto edita (Quædam ex Photii *Amphiloch.* Neapoli 1814, 4, p. 26-31) de illa questione disputat: Si ex eodem principio Filius et Spiritus sanctus procedunt, quomodo nec fratrum appellationem accipient, nec illi nomen Spiritus sanctus acquirat? Ibi in eo potissimum insistit, quod uterque sit ἐκ τοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως, hanc vero diversitatem progressionis utriusque intimius perscrutari sedulo evitat, solum rem exemplis quibusdæ ex rebus creatis desumptis illustrare quadantenus conatur. « Jam vero, ait Scottus (p. 31. n. 1), quisque videt, quam sint ineptæ comparationes, quibus ille innititur, cum res, quas in exemplum adducit, non per diversum processionis modum, sed per materiem individuantem et formæ diversitatem distinguantur, quæ omnia in divinis personis locum non habent; imo interdum, ut videre est apud D. Thomam p. 1, q. 36, a. 3 ad 1, similitudines propositæ contra Photium potius faciunt. » Patet tum ex principio tum ex fine hujus disputationis Photianæ, quosdam orthodoxos difficultatem movisse, quam ipse frustra enervare contendit. Cæterum inter Græcos auctores, qui dogma catholicum tuebantur, plures invenire est, qui Thomæ argumentum non admittant; quibus suffragari videtur Georgius Scholarius in *Responsione ad Marci Ephesii syllogismos*, cap. 6. (Cod. Monac. 27 f. 194 a. seq.) late eam rem pertractans. Preclare vero ostendit Bessarion, doctrinam illam Photii aut nihil efficere aut in Thomæ rationem refundi. Quærit enim (*Respons. ad Ephes. syllog.* 18; cod. citat. f. 230 a. b.) ex iis qui Spiritum

tum et Filium solummodo distingui putant ταῖς ἀπὸ Πατρὸς διαφορὰς προδοῖς, καθ' ἃς τὸ μὲν γεγέννηται, τὸ δὲ ἐκπορεύεται, quaerit, inquam, quamnam ratione diversæ habeantur progressionibus illæ duæ, qua in re hæc differentia consistat. Si in eo, quod generatio immediate est a Patre solo, processio vero per generationem et Spiritus per Filium, id pro nobis est, ait, id fere in Thomæ rationem recidit. Si vero in eo, quod utraque a Patre solo, tunc non amplius possunt Filius et Spiritus ab invicem distingui. Nam diversæ quorundam πρόδοι sunt αὐτὰ παρὰ τὸ αἴτιον αὐτὰ παρὰ τὸ αἰτιατόν· posterior rursus duplici modo esse potest (διχῶς): vel quia principia ad diversas species pertinent vel quia in diversa supposita secernuntur et terminantur (ἢ διὰ τὸ τὰ αἰτιατά διαφορῶν εἰδῶν εἶναι ἢ διὰ τὸ εἰς διάφορα ὁρίζεσθαι ἄτομα). Jam vero Filius et Spiritus haud secundum speciem differunt, unam et eandem numero naturam et divinam essentiam a Patre progrediendo accipientes; neque sic differunt κατὰ τὰ ἄτομα· primum quidem quia ibi nulla materia nihilque materiæ analogicum, qua ejusdem naturæ supposita ab invicem separantur, deinde quia et suppositorum ex iisdem causis progressionibus ejusdem speciei (ὁμοειδεῖς) sunt; hic vero neque ambæ sunt generationes, neque ambæ processionēs. Restat ergo progressionum differentiam esse κατὰ τὸν τοῦ αἰτίου λόγον. Sed si utrobique unus Pater erit αἴτιος, tunc certe ex parte τοῦ αἰτίου nulla prorsus differentia, et distinctio Spiritus et Filii omnino cadit, ita ut una tantum persona evadant, quod absurdum et fidei repugnans. Necesse est ergo, si divinæ personæ ab invicem distinguendæ sunt, eas oppositis relationibus secundum principium et principiatum distingui et Spiritum a Filio et Patre τῇ τοῦ προβαλλομένου πρὸς τὸν προβάλλοντα διαφορᾷ, καὶ μὴ ἄλλως διακρίνεσθαι. Sic Bessarion.

§ 17) : « Nam personæ duæ sua singulæ proprietate constitutæ sunt, quæ sunt ἡ πατρότης καὶ υἱότης, quibus integre et invicem distinctæ hypotases existunt. His jam constitutis alia quæ est spirandi proprietas accedit, eaque divinam essentiam, ut est in Patre ac Filio, sive ut in Patre et a Patre est in Filio, consequitur ac modificat. Ita fit, ut unum fiat ex ambobus principium, unusque spirator, non tamen una persona; si quidem ἡ προβολή non est personalis proprietas, sive τὸ ἴδιον ὑποστατικόν, hoc est, personam constituens. » Gennadius, in *Exposit. conc. Flor.* p. 1, sect. 10, hoc postremum merito inculcat : « Si hypostaticum personæ Patris producendi actum poneremus, tunc utique id inconveniens sequeretur, vereque esset Filius una cum Patre persona, constitutivæ proprietatis cum eo communicans. Sed quia personæ Patris constitutiva proprietas paternitas et generatio dicta est esse, [289] producere vero proprietas sive notio, quæ sequitur personam constitutam ipsius, quæ necessitas est, cum qui cum illo communem habet eam proprietatem, quæ personæ ejus constitutiva non est, unam esse cum eo personam? Nam sicuti communicans cum Patre Filius, scilicet Spiritum ejus esse, quemadmodum et Patris, et mitti ab eo, quemadmodum et a Patre, tamen non cum eo personas communicat, quia Spiritum dici Patris vel ab eo mitti non est paternæ personæ constitutivum; sic neque qui productionem communem cum Patre habet, in unam personam conjungitur, quia producere non est paternæ personæ constitutivum. Quod si mirum est duas personas esse unum principium et non conjungi (confundi), magis mirum erit, quod tres personæ sint unum principium nec conjungantur (confundantur). » Bessarion, *epist. ad Alex. Lasc.* c. 8. (*Hard. IX, 1070*) : « Quod si operationem spirandi, inquit, constitutivam personæ paternæ poneremus, tunc sequeretur hoc inconveniens.... Ponere autem potentiam spirandi constitutivam esse personæ Patris, ex ex solo Patre Spiritum procedere, unum et idem est. Quare qui hoc dicit, petit principium. » Quæ J. Beccus in hanc rem respondet, ea potius in posteriores Latinomachos quadrant, quibuscum ille pugnabat, quam in ipsum Photium (90). Demum eodem jure, [290] quo Græci Photiani Latinos, quia communem faciunt Patri Filioque spirationem activam, Sabelianismi incusant, eodem, imo majori possunt hi

A illos, quia Filium omnia Patris possidentem a spiratione excludunt, Filii coefficientia Patris honorem minui autumant et anxie nimis Patris prerogativas inculcant, Arianismi arguere. Quo Ratramnus (l. 1, c. 5, p. 229; l. III, c. 6, p. 298); Petrus Mediolan. (ad imp. Alex. G. O. I, 580 seq.); Beccus (in Testam, ib. p. 377) alique spectasse videntur. Neque postremo id advertisse amplius opus est, nullam hinc divisionem discriptionemque sequi, neque unum Patris idioma ipsi integrum servari, alterum vero destrui, quæ ex dictis jam satis refutata sunt.

9. Rursum declamat Photius (cap. 11 : « Præterea si duo principia in thearchica et superessentiali Trinitate conspiciuntur, ubi erit tandem toties decantata Deoque digna monarchiæ vis? Quomodo non polytheismi impietas nunc irrumpet? Quomodo non sub Christianismi specie ethnici erroris superstitionis ab iis qui talia audent dicere introducetur? » Sed quonam pacto monarchia destruitur et inducitur polytheismus? « Duo principia inducuntur. » Sed hoc probandum Photio erat, non assumendum, ut merito respondet Beccus (*Or. de un. c. 38; G. O. I, 158, 159*); imo contrarium supra probatum est (III, § 1 seq.). « Etiam si enim, ait Bessarion (91), Pater et Filius non unum sint principium, quia Pater et Filius, tamen unum sunt in principio εἰς αὐτὸ, quod est divina essentia, secundum quam unam et eandem numero in ambobus existentem Spiritum producant; [291] et hoc sufficit ad hoc, quod unum sit principium Divinitatis; sicut etiam unum principium creationis Trinitas, licet Trinitas sit, propter unam et eandem trium voluntatem. » Eodem jure, ait alibi (*ep. ad Alex. Lasc. Hard. IX, 1071*) præfatus cardinalis, quo gentiles olim Christianos accusantur, quod tres statuant deos, tria principia, dum aequaliter Patri et Filio et Spiritui sancto tribuunt rerum creationem ac gubernationem, hic Græci accusant Latinos; et eodem modo, quo SS. Patres illos ethnicos refutaverunt monarchiæ dogma exponentes, eodem et hi criminatores refelluntur, quoniam ad Patrem omnia referuntur, ab eo quicquid habet, habet Filius, et una eademque in spirando est actio Patris atque Filii.

19. Nec minus fallaciter ratiocinatur Photius, D c. 12 : Si duo in Trinitate principia admittuntur, etiam tertium admittendum est, cum trinum magis locum habeat in Trinitate quam dualitas. Responderi potest primo, falso supponi, duo admitti

(90) Nimirum (*Or. de un. c. 36; G. O. I, 156-158*) illud urget: Τὸ ἐκπορεύεσθαι significare ex Photio τὴν ἐκ Θεοῦ φυσικὴν καὶ οὐσιώδη τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν, hanc vero ὑπαρξίν, etiam per verba προεἶναι, προϊεσθαι, προέρχεσθαι exprimi, quæ vocabula ex sententia Ecclesiæ Græcæ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπὶ τοῦ ἀπλοῦ Πνεύματος λέγεσθαι constet; neque tamen quemquam putare, inde vel Spiritus simplicitatem destrui vel συναποκλῆναι Patris et Filii insinuari. Unde arguit: Vel dum simplex Spiritus ex Patre et Filio dicitur ab Ecclesia *profundi*, Patrem et Filium in unam dices contrahi personam, quod communi repugnat sensui; vel si hoc non vis, neque

contendere potes, quando Romani dicunt Spiritum ex Patre Filioque *procedere*, tum confusionem et contractionem Patris et Filii introduci.

(91) Bessarion c. 19 contra Marci Ephes. syllog. 36. (*Cod. Mon. 27 f. 252, 253*): Εἰ γὰρ καὶ μὴ εἴεν ἐν αὐτίῳ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἡ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, ἀλλ' εἰσὶν ἐν τῇ εἰδικῇ ἀρχῇ, ἥτις ἐστὶν ἡ θεία οὐσία, καὶ ἡν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀριθμῶν ἐν ἀμφὶν οὖσαν τὸ Πνεῦμα προάγουσι· καὶ τοῦτ' ἀρκεῖ πρὸς τὸ μίαν ἀρχὴν εἶναι θεότητος· ὥστε καὶ μία ἀρχὴ κτίσεως ἡ Τριάς, καὶ τοὶ Τριῖς οὐσα, διὰ τὴν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῶν τριῶν θέλησιν.

principia diversa a Latinis; secundo, nullam esse A rationem, cur tres personæ principiantes ad intra statuatur, imo admitti eas non posse, esse vero rationem, cur duabus personis principii ratio vindicetur, licet non ut personæ distinctæ in processione concipiantur (cf. supra III, § 4). Quod ad posterius attinet, id vel ipsa Patris ostendit appellatio, qua πρώτη αἰτία καὶ ἀρχὴ προκαταρχική nuncupatur, nimirum ut hac prærogativa secernatur ab illa, quæ est ἀρχὴ ἐξ ἀρχῆς quæque etiam ἀρχὴ simpliciter dicitur (vide infra Greg. Naz. § 24); prius vero non minus ex dictis patet. Scite sanctus Thomas (q. 50, art. 2 ad 4): «Oppositio relationis non permittit, ut cum relatione Spiritus sancti sit relatio principii respectu divinæ personæ, quia ipse procedit ab aliis personis, quæ in divinis esse possunt.» Neque congruentiæ ratio inde petita juvat, quod τὸ τριαδικὸν magis locum habeat in Trinitate, quam τὸ δυαδικὸν, ternarius magis quam binarius. Nonne et a Photianis τὸ [292] δυαδικὸν admittitur, dum docent, in Trinitate esse τὸ ἀναρχον καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς, duas personas esse αἰτιατὰ, duplicem esse πρῶτον, generationem et processionem? Nulla exhinc sequitur dissectio ac divisio in Trinitate, neque Patris prærogativa quidquam minuit, et ex dictis patet. Quamobrem non erat, cur Photius: «Christianorum aurbis intolerabilia, iracundiam æque ac luctum excitantia» (cap. 45), quæ Latinorum doctrinæ consecraria logice ac vere necessaria sunt, traderet; nullum ex allatis absurdus Ecclesiæ occidentalis dogma ferit.

11. Post alia duo argumenta jam superius perpensa (III, §§ 4, 8 seq.), ita Photius (cap 16) prosequitur: «Neque hoc prætereundum, quod ipsam personam Patris in duas impia illa doctrina dividit vel omnino Filii personam in partem paternæ hypostaseos assumptam decernit.» Idque ex eo potissimum probat, quod «Pater non ratione essentiae, sed ratione personæ sit causa eorum quæ ex ipso,» quod axioma, prout hic ponitur, falsum esse demonstratum est (III, § 14). Non incongrue contra Nicolaum Methonensem similia effutientem ita disserit Hugo Etherianus (l. II, c. 4, p. 1218): «Manifestum quod Filius Patris personam ut patientem defectum aliquem non adimplet; neque quispiam ipsum Filium partem esse personæ Patris, eo quod Spiritus ex ipso procedat, dicere cogitur. Quomodo enim si Filius eadem ratione connumeratur Patri, qua Spiritus utrique, personæ Patris portio invenitur Filius? Sane si nata Lot

(92) Quæ huc quodammodo spectant Hugonis Etheriani verba (l. I, c. 12, p. 1206) in quibusdam corrupta videntur. Legitur apud eundem: «Non omnis proprietas personam describit, id est sicut ea æqualiter (?) ei, quæ segregare naturam putatur a reliquis, sic quædam proprietates in his quidem quæ diversarum substantiarum sunt, segregant naturam; in consubstantialibus, id est, in his quæ sunt ejusdem naturæ, vero personam insignire videntur, ut in homine et equo risibile atque hin-

eadem ratione est causa filii, qua parens utriusque causa existit, minime ipsa in paternæ compositionem personæ adigitur.» Photio vero ita Hugo (l. II, c. 18, p. 1233) breviter respondet: [295] «Vanus est sermo et inefficax, qui propter causam et causativum personam Patris in duo dividit aut Filii personam Patris personæ causam (l. partem) constituit. Causa (ed. causam) enim et causativum nesciunt personam dividere, neque in inferioribus. Non ergo causa existens cum Patre Spiritus dividit (Filius) paternam personam.» Præterea card. Bessarion, ep. ad Alex. Lascar. c. 7 (l. c. p. 1063) hoc pacto argumentum in Photianos retorquet: «Si generatio et spiratio ita essent propriæ personæ paternæ, ut utraque per se constitueret ejus personam, uniuscujusque vero operationis principium est forma, duæ formæ (per formam intelligimus principium harum duarum operationum) essent principia. Sed unaquæque forma, id est, unumquodque principium operationis constitutivæ cum illa operatione aliquam personam constituit, sicut essentia, quæ est principium generationis activæ, cum ipsa generatione Patrem constituit; et sic Pater essent duæ personæ. Hoc autem inconveniens est.»

12. Docet Photius (cap. 47) et qui eum sequuntur, ut Nicolaus Methonensis (c. 24): Omne quod proprium unius est, quod translatus de duobus aliis dicitur, si de utroque pari modo verificatur, consubstantiales eos ostendit; si vero de uno tantum, non autem de altero verum erit, diversæ naturæ eos esse manifestat. Quod continuo exemplis illustrare student; risibile v. gr. de homine, non de angelo, de Socrate ac Platone, non vero de Socratis imagine prædicari potest. Sic igitur quod proprium est Patris, ita arguunt, videlicet spiratio activa, dum duabus cæteris personis transferendo adaptatur, atque de Filio quidem vere prædicari affirmatur, non autem de Spiritu sancto, diversæ substantiæ esse Filium ac Spiritum omnino convincit. Verum inanis est res universa; non solum quia proprietatum, quæ ad unum *ὑπὸ* spectant aliisque accommodari possunt, varia sunt genera nec omnes illationem ad identitatem vel diversitatem naturæ permittunt (92), sed multo magis quia Photii [294] theoria in hypothesi falsa versatur, dum supponit, Patris esse proprium producere Spiritum, idque non nisi ex arbitrio adaptari et accommodari personæ Filii atque in eam transferri (cf. art. præced. § 5 seq.). Neque hinc sequitur ulla necessitas, qua Patris

nibile; quæ cum differentium naturarum sint proprietates, intra eandem speciem non substantiam secant alterutra, sed personarum separationis indicium adjecto numero tantum præstat; dextrum autem et sinistrum et hujusmodi nec secant substantiam nec personas definiunt. Similiter his divinæ personæ habent quasdam proprietates, quæ neutrum efficiunt, quasdam vero quæ alterum, quæ solum tres sunt: paternitas, filiatio atque processio.» Caterum cf. art. præced. et § 13.

persona in naturam dissolvatur (c. 19); spiratio activa non essentiae qua tali nec ut principio agenti vindicatur; Patris persona æque ac persona Filii jam constituta supponitur neque exinde destruitur; constitutiva personæ non eripiuntur Patri, sed intacta prorsus manent, ut satis jam declaratum fuit.

43. Si proprium Patris » (ita Photius cap. 18), « transfertur in Filium, etiam proprium Filii transfertur in Patrem, ita ut et Pater generationem subeat ac genitus censeatur. At cum quod fundamenti loco ponit, falsum esse jam satis constet, neque ea consecutio quidquam virum habebit. Ne eadem repetamus, Bessarionis præclaram disputationem hic exhibebimus jam dicta uberius illustrantem. Quærit itaque Bessarion (ep. ad Alex. Lascar. c. 5; Hard. IX, 1060), quidnam sit personæ Patris constitutivum (τί ποτ' ἐστὶν ἰδίον εἶδος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ συνιστῶν). Ac primo inquiri, utrum sit τὸν ἀγέννητον. At non videtur, inquit; hoc enim est negatio [ἀπόφασις]; (92') nil autem eorum quæ sunt, secundum negationem hoc aliquid est. Imo innascibilitas non [295] est nisi proprietas, quæ sequitur jam constitutam ejus personam (ἰδίωμα ἐπόμενον συστάντι τῷ προσώπῳ αὐτοῦ). Secundo disceptat, an sit τὸ αἴτιον, hoc quod dicitur causa sive principium. Neque hoc admittendum. Nam si hoc esset constitutiva ejus forma, causa seu principium, αἴτιος, potius diceretur quam Pater; at ab omnibus doctoribus communiter Pater nominatur. Præterea sic non reale quidquam, sed ideale quoddam foret, νόημα, non πρᾶγμα· communicabile esset, dum tamen communicabile nulli dat formaliter esse incommunicabile, quod facit erga personam formale ipsius constitutivum (93). Restat igitur, aut paternitatem solam aut spirationem (τὴν προβολήν) solam, aut ambas esse constitutivum personæ paternæ. Sed impræmis tertium est impossibile, sive 1) ita concipitur, ut per se utraque constituere possit, sive ita 2) ut nonnisi ambæ simul id valeant. Nam si utraque nota per se (ἰδίᾳ) constituerit, jam duas formas (δύο εἶδη) Pater haberet, et consequenter duæ personæ esset, et duas personas et duas formas habens. « Cum enim illæ sint rationes distinctæ, si quælibet earum esset personæ constitutiva, cum constitutivæ formaliter diversæ sint respectu diversorum consti-

tutorum, sequitur id quod diximus: Pater esset duas personales formas habens, sicut si quis homo duas haberet [296] animas, quod absurdum est (94). Quod si vero non utraque per se, sed ambæ simul (ἅμα) constituerent, neque qui diceret Patrem solum, significaret personam paternam, neque qui προβολέα. Attamen hujus totum contrarium est in usu; omnes enim doctores et omnis Scriptura cum dicunt Patrem, divinam ejus personam significant; nostri etiam (Græci) cum dicunt προβολέα, ipsum Patrem solum putant significare. Igitur nec ambæ simul sunt constitutivæ personæ paternæ nec utraque per se. Restat ergo aut paternitatem esse constitutivam et propriam Patris formam, spirationem vero sequi eum jam constitutum, aut e converso. . . At si τὸ προβάλλειν quidem constituit, τὸ γεννᾶν vero sive paternitas sequitur, absurdum quid et quod præter omnium doctorum traditionem est, sequitur: esset spiratio prima et immediata Patris operatio (πρώτη καὶ ἄμεστος ἐνέργεια); nam hæc a constitutiva ejusque personæ forma prodit, per ipsam autem alie operationes fiunt; hinc sequeretur ulterius, per spirationem fieri generationem, ita ut non amplius, ut theologi asserunt, Spiritus per Filium procederet, sed Filius per Spiritum generaretur (95). Cum vero hæc absurda sint ac traditioni contraria, restat paternitatem constituere personam paternam, et hanc ejus esse incommunicabilem formam, spirationem vero sequi jam constitutam [297] ejus personam. Inde efficitur ipsum τὸ γεννᾶν primam et immediatam operationem personæ paternæ esse; ipsum vero προβάλλειν fieri διὰ τοῦ γεννᾶν, non quidem tanquam per principium, sed ut per aliquid necessarium, quod præexigitur (96). Quod si ita est, jam inde desumitur argumentum, quod Filium ab activa spiratione excludi non posse demonstrat. Id Bessarion (l. c. c. 6, init. p. 1061) hoc pacto proponit: « Per primam et immediatam operationem uniuscujusque personæ perficiuntur omnes alie operationes; sed prima et immediata operatio Patris est generatio; per generationem igitur perficitur actio spirandi: et sic ex Patre per Filium procedit Spiritus sanctus. »

14. Post longam illam de textu Joan. xvi, 13, 14, disputationem (cap. 20, 30) novum sophismatum

(92') Cf. Augustin. *De Trin.* v, 7; Thom. *Sum.* q. 52, a. 4 ad 1.

(93) Cod. Monach. 27 f. 41 a. hic ea tantum habet: "Ἐπὶ τὸ αἴτιον καθόλου κατὰ τοῦ Πατρὸς τε καὶ προβολέως λεγόμενον νόημα μόνον ἔσται, καὶ οὐδὲν πρᾶγμα· ὃ δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ἔστιν οὐκ ὄν· τὸ δὲ μὴ ὄν, οὐ δύναται τοῦ ὑπερουσίῳ ὑποστατικῶν εἶναι· λέγεται οὖν, κ. τ. λ. Sed multo uberior est textus Lat. apud Hard. l. c. c. Item cum causa seu principium universale quiddam sit; hoc dictum est secundum illos philosophos, qui tenent universalitatem fieri secundum intellectum; si tamen diceretur universalis nullo modo ab intellectu dependere, adhuc non es-et dicendum, quod illud commune principium esset alicujus personæ formaliter constitutivum, cum communicabile, etc., ut supra.

(94) In cod. Mon. l. c. tantum legitur: Εἰ μὲν

οὖν καὶ ἐκάτερον ἰδίᾳ, δύο ἅρα εἶδη ὁ Πατήρ ἔξει, καὶ ἀκολούθως καὶ δύο πρόσωπα ἔσται, ὡς δύο προσωπικά εἶδη ἔχων, ὥστε ἂν εἴ τις ἄνθρωπος δύο ἔχοι ψυχάς, ὅπερ ἀτοπον.

(95) Ibid. Ἡ πρώτη καὶ ἄμεστος ἐκάστου προσώπου ἐνέργεια ἀπὸ τοῦ συστατικοῦ εἶδους αὐτοῦ πρόβεισι· πᾶσαι δ' ἄλλαι ἐνέργειαι διὰ ταύτης τῆς πρώτης δηλαδὴ ἐνεργείας. . . εἰ γοῦν καὶ τοῦ προσώπου τοῦ πατρικοῦ τὸ προβάλλειν ἐστὶ τὸ συστατικόν εἶδος, ἔσται ἡ μὲν πνεύσις ἡ ἐκπύρευσις ἡ πρώτη αὐτοῦ καὶ ἄμεστος ἐνέργεια· διὰ δὲ τοῦ πνεῖν καὶ προβάλλειν γέννηθήσεται ὁ Υἱός· καὶ οὐκέτι τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς οἱ θεολόγοι φασίν, ἀλλ' ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ Πνεύματος πρόβεισι.

(96) Id declarat sanctus Thomas, *Sum.* 1, q. 35, a. 4 ad 5; et q. 27, a. 4.

cyclum auspicatur Photius, in quo plura jam dicta A
allis verbis repetit novaque iis adjungit. Quæ cap.
31 disserit, reipsa cum iis conveniunt quæ cap. 7
disputarat (cf. § 4). Supponitur et hic duplex *προβολή*
ut a Latinis propugnata, supponitur ab utroque
spirante peculiare quid conferri ex eorum sententia,
ex parte Patrem, ex parte Filium spirare. Sed « non
ex parte, » ait Hugo Etherianus (l. II, c. 2, p. 1260),
« Pater et Filius Spiritum, sed *ex toto et perfecte*
uterque pariter emittit; solus enim Filius existit de
Patre absque medio, ideoque perfecte Spiritum
emittit sicut Pater. » Reliqua, quæ notanda veniunt,
jam § 4 dicta sunt.

15. Quod ad illud spectat, pluribus proprietatibus
a Patre distinctum fore Spiritum quam Filium,
adeoque et a Patre remotiorem cogitandum esse in
Lat. systemate (cap. 52), id falsum esse non minus
superius dicta convincunt. Sola enim processione
seu spiratione passiva distinguitur Spiritus a Patre
et Filio; nec paternæ substantiæ Filius propior est
quam Spiritus; quia reipsa uterque est [298] imme-
diata a Patre et ab eo totam divinitatis accipit ple-
nitudinem. Nec obstat quod Patres dicunt Spiritum
mediate esse a Patre, immediate a Filio; quo id
sensu dicatur, satis (artic. præced. § 17 seq.) decla-
ratum fuit. Audiatur nunc et Manuel Calecas, qui
(l. III, p. 438, ed. cit.) hoc pacto objectioni occurrit:
« At ista sacris doctoribus potius imputanda sunt,
siquidem absurda videantur. Ipsi quippe sunt, qui
Spiritum a Patre *tertium* docent, sumpta scil. ab ipso
Domino occasione in salutaris traditione baptismatis,
ac per Filium procedere dicunt, perque ipsum Patri
conjugi. . . . Præterea Spiritus sanctus, si a Patre
quidem alio processu, a Filio autem alio procederet,
essetque processus ex amobus duplex, fortassis
haberet rationem, culpæ differentiam processuum;
quod etiam differenter a Patre et Filio distaret Spi-
ritus, ac propterea gradus in personis quosdam
cogitare. Sin vero unus idemque sibi ab utroque
processus est, similiter etiam ad utrumque refe-
retur. . . . Quemadmodum Pater non magis perfectus
est quam Filius, quod ille causa, iste causalis (cau-
satus) sit, neque ideo ab illo distat, etsi secundus
ab eo ratione causæ dicitur; divinitas enim in utroque
una: ita et Spiritus sanctus, etsi juxta unicum sim-
plicemque processum ex Patre per Filium est, et
ad Patrem et Filium veluti ad unum productorem
spirantemque refertur, quorum et Spiritus est et
spiraculum dicitur; non tamen minor est Filio,
neque Patre minor erit, licet per Filium Patri con-
jungatur; alioquin et Filius erit dissimilis Patri, eo
quod causalis sit, etsi non ita sicut Spiritus, juxta
tamen proportionis rationem. . . . Ordo autem et ad
aliquid (*πρός τι* sive relative) quomolibet habere,
naturalium non facit differentiam. Nam v. gr. eo
quod amicus sit, vel vicinus vel magister, nihil in
se ipsum alicui accedit, ut propter habitum perfe-
ctior in se ipso secundum essentiam sit; neque si
quispiam filium ac nepotem habeat, tertius maxime

erit vel similior vel dissimilior avo secundum essen-
tiam quam filius. [299] Quod si in rebus humanis ita
contingit, multo magis in divinis personis, ubi una
asseritur natura, ac præter solam, quæ secundum
causam et causale est, differentiam nulla alia dis-
cretio est. » Hoc Calecæ responso contra eandem
difficultatem utitur Natalis Alexander (l. c. pag.
529, 530).

16. Quod Photius (cap. 33) urget, Spiritum ad
plura referri principia differentia, id jam satis (art.
præced. § 4) discussum fuit; neque dici potest
πολύαρχον ἀρχήν admitti, ubi non nisi unum prin-
cipium apparet. Dicant præterea Photiani, an tres
personæ in communibus ad extra operationibus sint
πολύαρχοι ἀρχή. Si affirmant, Muhamedanis et
gentilibus victas dabunt manus; si negaverint,
multo minus id in processione Spiritus sancti ex
Patre et Filio asserere poterunt. Rursum ad jam
dicta reducimur, dum sequens Photii sophisma
(cap. 34) perpendimus, ubi arguit Spiritum a con-
substantialitate cum Patre excludi, cum commu-
nio Patris et Filii sit secundum substantiam. Verum
sane est Patrem et Filium communionem habere
secundum substantiam, sed ex probatis quoque
communionem habent in relatione ad Spiritum
sanctum quæ ab essentia, etsi non secundum rem,
sed secundum rationem, distinguitur. Filius exclu-
ditur a generatione activa etiam apud Græcos et
tamen *κατ' οὐσίαν* cum Patre communicat; eadem
ratione excluditur Spiritus ab activa spiratione et
tamen a communionem secundum substantiam cum
Patre et Filio non arcetur. Neque enim ratio prin-
cipii et principiat essentiam constituit, ut toties
inculcatum est, nec minorem potentiam faciunt
pauciores relationes vel notiones (cf. § 5, II). Joan.
Argyropulus vero non absone notat (*De proc. Spirit.*
sanct. c. 9; G. O. I, 415) a Patre generativam fa-
cultatem Filio, generativam et productivam facul-
tatem Spiritui sancto communicari *non ut δυνάμεις*,
verum ut τελειότητας; unde Filium non posse alter-
um Filium generare nec Spiritum alium Spiritum
emittere vel gignere. Idem sibi vult Hugo Etheria-
nus, dum scribit (l. I, c. 15, p. 1209): « Eadem
potentia est in Patre, [300] secundum quam potest
generare, quæ est in Filio, secundum quam potest
generari, quamvis diversis effulgeat proprietatibus,
veluti una potentia est hominis disciplinæ perce-
ptibile » etc. hæc cum iis connectenda, quæ Thomas
disputat 1. q. 42, a. 6 ad 1 et ad 5. Hoc posteriori
loco hæc habet: « Sicut eadem essentia, quæ est in
Patre paternitas, in Filio est filiatio, ita eadem est
potentia, qua Pater generat et Filius generatur. Unde
manifestum est, quod quidquid potest Pater, potest
Filius; non tamen sequitur, quod possit generare;
sed mutatur quid in ad aliquid; nam generatio si-
gnificat relationem in divinis. Habet ergo Filius
eamdem potentiam, quam Pater, sed cum alia rela-
tione, quia Pater habet eam ut *dans*, et hoc signi-
ficatur, cum dicitur, quod potest generare; Filius

autem habet eam ut accipiens; et hoc significatur, A cum dicitur, quod potest generari. » Hæc et aliis illustrandis Photii argumentis prosunt. Demum et alia ratione ostendit card. Bessarion (epist. ad Alex. Lasc. c. 7; Hard. IX, 1065) nullam sequi quoad naturam inferioritatem, quod Spiritui ratio principii denegatur: « Quod si quis rursus, inquit, dicat: Igitur minor est Spiritus sanctus et Patre et Filio, si quidem Pater generat Filium, Filius et ipse cum Patre spirat Spiritum, Spiritus vero nec Filium generat nec se ipsum nec alium Spiritum spirat: vana ratio ejus est et contra seipsum, qui hæc dicit, concludit. Si enim nullius personæ principium esse imperfectionis et imminutionis signum in Trinitate putandum esset, pauciorum quoque personarum causam esse imperfectionis esset; Filius igitur, cum unius personæ duntaxat, Spiritus videlicet, principium sit, minor esset hac ratione Patre, qui ambarum personarum est principium. At hoc inconueniens est solum cogitare. Igitur illud quoque similiter absurdum est. Principium enim, prout est actui conjunctum, vel a principio esse, cum de personalibus proprietatibus sit, neque majus neque minus alterum altero vel esse vel dici facit. »

[301] 17. Novo dilemmate utitur Photius cap. 35: « Processio Spiritus sancti ex Filio aut est eadem cum processione ex Patre, aut diversa vel contraria. Si prius, communicantur idiomata et characteres personarum; si alterum, incidimus in Manichæorum vel Marcionitarum hæresin. » Concors vero est Catholicorum responsum, non esse diversam processionem Spiritus sancti a Filio ab illa, qua procedit ex Patre, ac multo minus contrariam; proinde a Manichæismi spectris, quæ jam satis deridet Beccus (G. O. I, 80, 81), nihil omnino fore timendum, sed esse omnino eandem (III, § 4 seq.), neque tamen communicari personarum characteres, quod Photius nonnisi ex supposito falso principio (ib. § 5 seq.) affirmavit. Neque uberiori responso opus est ad cap. 36 post ea, quæ (art. 3, §§ 12-15) jam disputata sunt, ubi ostensum fuit, nequaquam ex eo quod ἡ πνεῦσις trium communis non sit, colligi posse, eam unius personæ propriam existere. Neque Patri eripitur spiratio, neque hypostatice proprietates transferuntur (cf. supra § 15).

18. Attamen nec hic quiescit schismatis pessimi auctor et jam dicta aliis inflexa formis reproducens cap. 37 rursum instat, in Latinorum hypothesi debere et Spiritum aliam producere personam, hanc porro aliam, et sic deinceps in infinitum, ita ut gentilium polytheismum adhuc superent et transcendant. Quæ plane absurda sunt. Constat primo minime Latinos quæ aliam etiam personam admittere a Spiritu sancto productam. Id supra (§§ 1, 5) osten-

dimus; id et confirmat Georgii Trapezuntii disputatio (De proc. Spirit. sanc. c. 27; G. O. I, 527 seq.) notatu plane digna. « Generat Filium Pater vere, et cum generat exhibet ipsi quæcunque habet, præter ea quæ confusionem inferunt (πλὴν τῆς σύγχυσις) et quæ ante et post hypostasin intelliguntur (τὰ προθεωρούμενα τῆς ὑποστάσεως καὶ τὰ ἐπιθεωρούμενα) et rationi hypostasis adversantur (ἐναντία τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως). Quæcunque vero (cum hypostasi) intelliguntur nec [302] adversantur, non tantum extra omnem confusionem sunt, sed et ordinem constituunt. Cum igitur divina natura semel τὸ ἀναρχὸν habuerit in Patris persona, fieri non potuit, ut illud Filio communicaretur. Præintelligitur enim adversaturque rationi Filii...

B Neque etiam fieri potest, ut vim generandi communice, ne, ut tradit Basilii, in multitudinem innumeram excrescens Trinitas filios ex filiis generaret. Hujusce præterea causa est, quod generatio secundum principium et finem (cf. art. 3, § 15 eumd. Trapez.) sumitur. Finem voco, in quem progressio (ἡ πρόοδος) finit (sc. terminum), principium, unde incipit, non interjecto tempore, sed cogitatione sola ipsius progressionis, quæ in generante ut principium (ἀρχή) est, ut finis (τέρας) vero in genito. Generatio itaque tanquam principium considerata ut est in Patre, præintelligitur fini (termino), qui in ea est: ideoque præconsiderata Filii hypostasi non potest illi inesse. Nihil enim ex iis, quæ personis in divina Trinitate insunt, præintelligitur hypostasi, in qua est; ne scil. unum ex his duobus subsequatur, aut ante et post intelligi unum et idem, et ex seipso esse, aut multitudinem Filiorum admittit. Non generat ergo Filius, verum producit, et ratio consentanea et consequens est. Producit Pater Spiritum, et cum producit, communicat illi omnia, quæ non præintelliguntur illius hypostasi; proptereaque fieri nequit, ut ei communicet vim producendi aut generandi, quemadmodum neque Filio generandi; namque hæc in Patre præintelliguntur. Sed neque generari, quod finis generationis dicebatur, Spiritui inerat. Præintelligitur siquidem hypostasis Filii hypostasi Spiritus. Verum producere non præintelligitur Filii persona neque rationi hypostasi ullo modo adversatur. Neque enim ideo

D Pater Filius vel productio est, nec Filius in Patrem prolabitur, neque Spiritus ex suis propriis excedit. Cum itaque nullam confusionem generet producere, imo totum contrarium, si Filio inest, et ordinem servet et Triadis mutuam [303] relationem (§ 6), illud prorsus Filio Pater communicabit (97): et sic Spiritus erit et Filii, et non imperfectus, quod non producat, sicuti neque Filius, quod non generet. Imo si produceret, esset imperfectus; nam vel se

(97) p. 528: Τὸ μέντοι προβάλλειν οὐ προθεωρούμενον τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως καὶ οὐκ ἐναντίον λόγῳ τινὶ ὑποστάσεως· οὕτε γὰρ ὁ Πατήρ διὰ ταῦτα Υἱὸς ἢ πρόβλημα· οὕτε ὁ Υἱὸς εἰς Πατέρα μεταπίπτει, οὕτε τὸ Πνεῦμα ἐξίσταται τῶν ἰδίων αὐτοῦ.

Μηδεμίαν οὖν ἐπισφéron σύγχυσιν τὸ προβάλλειν, τὸ ἐναντίον δ' ἄπαν, εἰ τῷ Υἱῷ πρόσκειται, καὶ τὴν τάξιν συντηροῦν καὶ τὴν τῆς Τριάδος ἀκατάλληλον σχέσιν· κοινωνῶνται πάντως τοῦτο τῷ Υἱῷ ὁ Πατήρ.

ipsum ipse produceret, quod fieri nequit, vel alium, A et sic in infinitum produceretur progressio, quod non esse perfectionis tute etiam diceret (98). » Præterea idem auctor (c. 26. p. 526) ad objectionem, Spiritum sanctum manentem et imperfectum esse, si solus inter tres personas non esset principium, hoc pacto respondet: « Perfectum atque imperfectum non ex diacriticis, sed ex naturalibus colligitur. Quæ enim necessario naturæ insita sunt, illa si defuerint, imperfectam naturam efficiunt illius, cui non insunt. Verum quæ hypostases constituunt, et personas discernunt, nunquam imperfectum quidquam efficient natura, cum naturas non secernant, sed circa naturam secernantur, ut theologica vox insonat. Ex discernentibus vero est producere. Non ergo imperfectum quid naturæ Spiritus inerit, quod non producat, sed nec hypostasi. Secernitur enim sufficienter *magis* a Patre et Filio *non producents*, quam secerneretur a Filio, ex Filio *non productus* (99). » Tandem digna sunt quæ considerentur Thomæ [304] verba, quibus solvit difficultatem: « Cujuslibet amantis est aliquis amor; sed Spiritus sanctus est Amor; ergo est ejus aliquis amor. Si igitur Spiritus sanctus est Amor, erit amor amoris, et spiritus a spiritu. » Ait enim (q. 57. a. 4): « Ad quartum dicendum, quod sicut Filio, licet intelligat, non tamen sibi competit producere Verbum, quia intelligere convenit ei ut Verbo procedenti: ita licet Spiritus sanctus amet, *essentialiter* accipiendo, non tamen convenit ei, quod spiret amorem, quod est diligere *notionaliter* sumptum, quia sic diligit essentialiter, ut *amor procedens*, non ut *a quo procedit amor*. » Sic ergo, uti jam supra dictum est, in Spiritu sancto terminum habent progressionem immanentes nullusque locus est progressus in infinitum, quem divinitus revelatus ordo proscribit radicitus. « Verum enim, ait Manuel Calecas (l. II, p. 421) ordinem servare opus est, neque ipsius terminos transgredi, sed intra Trinitatem stare juxta traditam nobis fidei regulam. »

19. Quod initio cap. 38 advertit Photius, nonnisi a Patre accipere potuisse Filium, ut Spiritus sancti sit principium, id Catholici uno ore docent. Quos inter Ratramnus, (l. II, c. 3, p. 251 ad ea Nazianzeni verba: « Et ad primam omnium originem, qui est Pater, sicuti Unigeniti omnia, ita etiam sancti Spiritus omnia referuntur » observat: « Talia dicens ostendit omnia, quæ sunt Filii, ad Patrem habere relationem, et omnia, quæ sunt sancti Spiritus, ad eundem referri velut ad primam omnium originem; quoniam etsi Spiritus procedat a Filio, *accepit hoc Filius a Patre*, ut nascendo de Patre

Filius, Spiritus sanctus procederet ab illo. » Sed si ita est, pergit Photius, unde fit, « ut Spiritus, licet iisdem fruatur honoribus et ex ea ipsa essentia pari ordine [305] ac pari gloria prodeat, principiandi prærogativa privetur? » Quod non ejusdem potentia, nec est ejusdem essentia; aut Spiritus ergo eadem donatur prærogativa aut ad homousia dejicitur. Sane simili ratione dici potest: Si Filius non generat Filium, non est Patri consubstantialis. Recolantur ea quæ alias ac potissimum quæ § 16, dicta sunt et solutio plana erit. Nolumus tamen præterire, quæ in hanc rem disserit Hugo Ethe- rianus, Methonensem refellens præsulem (cap. 16, ad præsens Photii caput nota 5). In primis urget idem incommodum sequi ex missione; deinde alia quædam adjungit. « Nam si Filius, ait (l. II, c. 41, p. 1225), » quæcunque habet, a Patre accepit, et Spiritus missionem ab eodem accepit; mittit quippe Spiritum sanctum Filius.... Patet, quod Filius mittat Spiritum sanctum et quod a Patre idem mittatur. Quomodo igitur a Patre accipiens Spiritus missionem (est enim mittens et missus), Spiritus autem non accepit missionem neque Filii neque alterius sui similis? Privatur ergo parili honore — liberalitas hæc. Potest tamen et de facili solutionem habere talis objectio, cum convenienter responderi possit, ideo non accepisse Spiritum Filii causam esse, quia Filius est ipsius causa, Spiritus vero ejus causa esse nusquam reperitur, neque alterius sui similis, ne quarta in Trinitate persona induci demonstretur. Amplius: Quomodo accipit judicium omne Filius a Patre et Spiritui non impertitur? Scriptum est enim: « Omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium », sicut honorificant Patrem (Joan. v. 22). » Suspicio, imo credo firmiter, quod emissio Spiritus, si ad honorem Patris pertinet, ad honorem Filii referatur, qui sicut a Patre vitam habet, judicium habet, ita et Spiritus emissionem habet; et sicut nascibilitas non impedit Filium, quin habeat naturam Patris, imo ex hac habere probatur: sic emissio Spiritus ex Patre et Filio non impedit Spiritum, quin habeat Patris Filiique naturam; alioquin Spiritus et Filius non sunt ejusdem cum Patre naturæ, cum Pater [306] solus generet, solusque Spiritum, ut Græcus arbitrat, emittat, Spiritus vero et Filius nullo modo. » — Pari modo responderi potest ad id quod cap. 40 Photius profert: « Accepit Filius a Patre ex ipso per generationem prodiens, et alius ejusdem naturæ producere. Quomodo igitur, cum et ipse Filius consubstantialem producat Spiritum, non communicavit ipsi similem virtutem et hono-

(98) Ibid. p. 528, 529: Οὐκ ἐλλιπὲς τὸ Πνεῦμα μὴ προβάλλον, ὡς περ οὐδὲ ὁ Υἱὸς μὴ γεννῶν· μέλλον γὰρ προβάλλον ἦν ἂν ἐλλιπὲς· ἢ γὰρ αὐτὸ ἐαυτὸ προὔβαλεν ἂν, ὅπερ ἀδύνατον· ἢ ἄλλο, καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον ἡμῖν ἐξῆκει ὁ λόγος, ὅπερ οὐ τελεσιότης· καὶ αὐτὸς εἶποις ἂν.

(99) Ibid., p. 526: Τὰ δὲ ὑποστατικὰ ταῦτα καὶ διακριτικὰ οὐκ ἂν ποτε ἀτελὲς τι ποιήσει τῇ φύσει,

μὴ ἀφορίζοντα φύσεις, ἀλλὰ περὶ τὴν φύσιν ἀφορίζόμενα κατὰ τὴν θεολόγον φωνὴν· τῶν διακριτικῶν δὲ τὸ προβάλλειν· οὐκ ἄρα ἐλλιπὲς τι προσάσται τῇ φύσει τοῦ Πνεύματος τῷ μὴ προβάλλειν, οὐδὲ τῇ ὑποστάσει· διακρίνεται γὰρ ἀρκούντως μέλλον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς μὴ προβάλλον, ἢ μὴ ἐξ Υἱοῦ προβάλλόμενον, τοῦ Υἱοῦ.

rem, sicut ipse accepit, ut et ille ejusdem naturæ personæ progressu et subsistentia letari et gloriari possit? Neque « ad imitandum Patrem, » ut ibidem addit, id tribuere Spiritui vel potuit vel debuit Filius; perfecte imitatur Patrem Filius, licet non generet et ipse Filium, et pari gloria fruitur Spiritus, licet nec producat nec generet; æquales sunt tres hypostases, licet una sit absque principio, altera de principio principium, tertia terminus divinarum processionum. Neque consubstantialitas per se spectata unquam flagitat, ut et tertiæ personæ principii ratio asseratur.

20. Verum hac in re sedulo notanda sunt quæ varie a diversis proferuntur. Joan. Beccus disputans, *De una Eccl.* c. 51 (*G. O. I.* 184-186) contra Phurnan (vide cap. 8 Photii not. 2.) et cæteri Græci τῆς ἐνώσεως tenent, ex immanente origine ad consubstantialitatem, sed non vice versa ex consubstantialitate duarum personarum ad unius ab altera originem concludi posse. « Tres Divinitatis personæ, ait Beccus (l. c.) communiter inter se participant eandem naturam eandemque Divinitatem, et quod insitum est uni propter eandem cum reliquis naturam, erit et duobus aliis. Et si Spiritus esset ex Filio propter Filii cum Patre consubstantialitatem, esset quoque et Filius ex Spiritu propter Spiritus eandem cum Patre naturam; vel potius hæc tria unum esset ex alio ἢ μὲλλον ἐξ ἀλλήλων ἢ ἦσαν τὰ τρία). At nunc sequitur quidem Filium esse Patri consubstantialem (ὁμοϋῆ), quia ex essentia est Patris, nec ideo cogitur Pater esse ex Filio, quia eandem naturam habet Pater cum Filio. [507] Si quid enim ex Patre veluti Filius, id et Patri consubstantiale est, quia illud ex essentia Patris est, non vero si quid consubstantiale est cum aliquo, hoc veluti et ex Patre ejusdem essentiae est. Sic igitur et Spiritus consubstantialis est Filio; quia ex essentia est Filii; et non quia consubstantialis Filio, ideo et ex Filio. Namque si id esset, esset et ex Spiritu Filius, siquidem ea quæ ejusdem essentiae sunt, inter se convertuntur (1). » Similiter et alii catholici Græci decernunt (2). Nulli sane controversiæ id potest esse obnoxium, consubstantialem ideo unam personam esse alteri, quia illam inter et hanc originis nexus intercedat et Patrum doctrina omnino plana est, ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ εἶναι, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἢ ἐξ οὐσίας αὐτοῦ ἐστίν. Id ostendunt testimo-

(1) Εἰ τι γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁ Υἱὸς, τοῦτο καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐτό· οὐ μὴν εἰ τι καὶ ὁμοούσιον τινι, τοῦτο καὶ ὡς ἐκ Πατρὸς τοῦ ὁμοοουσίου ἐστίν· καὶ τὸ Πνεῦμα γοῦν ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ, ἀλλ' ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ· οὐ μὴν διότι ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· ἡ γὰρ ἂν ἦν καὶ ἐκ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, εἴπερ ἀντιστρέφει τὸ πρὸς ἀλλήλα αὐτῶν ὁμοούσιον.

(2) Cf. Allat. *Vind. syn. Eph.* c. 45, p. 219 seq. Georg. Metochit. *contra Manuel. Cretens.* c. 5. (*G. O. II.* p. 972 seq.)

(3) Beccus (Epigr. xi; *G. O. II.* p. 619): Εἰ γὰρ κατὰ ἄλλον τινὰ λόγον ὁμοουσιότητος, ὁποῖός ἐστιν

nia Cyrilli Alex. in Joan. xvi, 13; *Dial. de Trin.* p. 405, 408, aliæque a Jo. Becco, epigr. xi, (*G. O. II.* 619 seq.) et Leone Allatio (*Vind. syn. Eph.* c. 56, p. 172 seq., c. 46, p. 225 seq.) collecta. Nota est illa ratiocinatio theologica: Filio consubstantialis est Spiritus, si est ex ejus essentia. Verum posterius assertum non eodem modo conceditur. Consubstantialitas quidem per se et ex ipsius vi vocis nullum dicit respectum ad habitudines originis, ex notione sua non exposcit, ut nonnisi de iis prædicetur, inter quos nexus principii et principii intercedat, cum etiam fratres sint ac dicantur inter se consubstantiales; attamen si de divinae Trinitatis personis consubstantialitas prædicatur, negari prorsus non potest, eam cum originis notione cohærere et a [508] posteriori illationem habitudinis ad originem spectantis ex homousia fieri posse, non pro insita vocabuli ipsius vi, sed pro ratione ac natura Trinitatis juxta principia theologica omnino certa. Quo ista Ratramni pertinere videntur (l. ii, c. 3 p. 252): « Monstratum igitur, ab eo (Filio) procedere Spiritum, cujus est naturæ seu substantiæ; neque enim potest ejusdem naturæ seu substantiæ, cujus est Filius, esse (ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ εἶναι), nisi procedat ab illo. » Qui hanc posteriorem illationem non admittunt, illud maxime verentur, ut ex Becco videre licet, ne et Spiritui sancto προσβολὴ ascribatur neve ἐξ ἀλλήλων tres personæ ita existimentur, ut quælibet persona alterius habeatur principium et reciproca productio statuatur. Sed non advertunt minime agi de mutua productione, quæ absurdum includit, sed de habitudine ac nexu originis, quo una persona alterius, quæ ei consubstantialis dicitur, vel principium est vel ab ea principiat. Manuel Calecas, Bessarion et Demetrius Cydonius duplicem statuunt consubstantialitatem jam a Becco (5) insinuatam, docentque primum ejus genus de iis prædicari, quæ eandem habent naturam, etsi unum ab alio progenitum non fuerit, ut Petrus et Paulus; alterum vero genus unum cum altero ita copulare, ut per ipsum aut ex ipso naturaliter existens ac substantive (Allat. *Vind. syn. Eph.* c. 46, p. 227); hoc posterius genus proprie illud nomen sibi mereri, et solum locum habere in divinis, ut Calecas (lib. ii, p. 407) exponit (4). Sed necessarium non videtur, duplex [509] consubstantialitatis genus secernere, verum solummodo distinguere inter nativam vocis significationem et eam, quæ ex subjecto attributio-

ὁ περὶ δύο τινῶν ὁμοοουσίων λεγόμενος, ἐν οἷς οὐκ ἐστὶ διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, ἣν τὸ Πνεῦμα ἰδίον τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, ἣν ἂν καὶ ὁ Υἱὸς ἰδίος τοῦ Πνεύματος καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος, διὰ τὸ ἀντιστρέφον τῆς τοιαύτης ὁμοουσιότητος, ὅπερ οὕτε ἐρρέθη παρὰ τινος τῶν ἁγίων οὕτε ῥηθῆσεται ποτε . . . ἡ δὲ τοιαύτη ὁμοουσιότης οὐδὲ κυρίως ὁμοουσιότης, x. τ. λ.

(4) Quæ Petavius, *De Trin.* vii, c. 4, n. 11, 12, de Basilii et Cyrilli textibus hic adduci solitis disserit, ea non immerito a cordatis Theologis tanquam non satis accurata expositio traducuntur; neque Allatio locis cit. debita semper ἀκριβεία præsto fuit.

nis eidem accedit. Theologi formalem consubstantialitatis rationem in essentiae unitate reponunt, causam materialem in hypostaseon pluralitate, efficientem vero in habitudine principii et principiiati. Nec eorum ratiocinatio spernenda, qua ita concludunt: Quod si inter divinas personas consubstantialitas prædicatur, ea inde oritur, quod nexus originis inter eas intercedit; proinde si Filius et Spiritus inter se consubstantiales dicuntur, ratio ex originis nexu ita repetenda, ut unus ad alterum ut ad principium referatur. Cum vero, quominus Filii dicamus principium Spiritum sanctum ordo Trinitatis prohibeat, Filium Spiritus sancti principium habeamus oportet (Cf. Bessarion. *Or. dogm.* c. 6; Hard. IX, 353-356).

21. Ex dictis judicari potest de iis, quæ Hugo Etherianus (l. II, c. 20, p. 1235) contra illud assertum non eodem pacto Spiritum consubstantialem dici Filio, quo consubstantialis dicitur Patri, in medium profert. « At vero, ait, mihi videtur non recte dici consubstantiale prædicari æquivoce de tribus personis. Inconvenientia enim sequuntur et impossibilia quamvis plurima. Nam si Spiritus consubstantialis est Patri, eo quod ex ipso, procedere substantiale est Spiritui. Etenim si Socrates Platoni consubstantialis, quia rationalis est, ambobus rationale substantialiter inesse contingit; at vero procedere neque Patri neque Filio substantiale est; igitur non sunt ejusdem naturæ cum Patre Filius atque Spiritus. Quod si verum constet, non sunt unus Deus, quoniam consubstantiale non æqualiter et univoce de tribus prædicatur personis. Quod quidem et Photio [310] (cap. 53) videtur dicenti: « Consusubstantiale quidem omnino ad utrumque vocibus, et non significatione, reddimus (5), » sed non bene. Nam consubstantialia (l. consubstantialia) ejusdem sunt substantiæ atque naturæ; quæ vero ejusdem substantiæ atque naturæ sunt, eandem rationem substantiæ suscipiunt; quare (ed. quarum) omnia consubstantialia eandem substantiæ suscipiunt rationem. Quo fit, ut consubstantiale de omnibus consubstantialibus similiter et eodem modo enuntiatur. Sane sicut specialissima species de suis individuis prædicatur: sic utique *Deus* et *substantia* de tribus dicitur personis, et quemadmodum omnia, quæ specie participant, ejusdem naturæ censentur, ac consubstantialia: sic utique Pater, Filius atque Spiritus sanctus æqualiter ejusdem naturæ dicuntur atque consubstantiales secundum substantiæ nomen, et non æquivoce. Ergo secundum quem modum dicitur Spiritus consubstantialis Patri, secundum eundem et Filio consubstantialis est; et sicut Filius consubstantialis est Spiritui, ita Spiritus Filio et Patri. Nullam enim possident differentiam in eo, quod consubstantiales; quare non quia procedit, consubstantialis est

A Patri Spiritus. Amplius: Quoniam consubstantialis est Spiritus Patri, non differt a Patre; ergo quoniam procedit, non est ei consubstantialis. At enimvero quamvis detur, consubstantialitatem præcise per se spectatam non dicere nexum originis, et cum una essentia sit in tribus personis, quoad suam quidditatem, eam non æquivoce de iisdem prædicari: attamen ratio ob quam habetur distingui plane potest in singulis, et immerito prorsus negatur, illam cum habitudine principii et principiiati connecti et ex hac ad illam conclusionem [311] fieri posse, quæ tamen in Patrum scriptis sæpenumero occurrit (§ 20). Confundit Etherianus causam formalem cum efficiente. In exemplo Socratis et Platonis, quod affert, prior habetur; sed in propositione illa: Spiritum esse Patri consubstantialem $\delta\iota\alpha\ \tau\omicron\ \epsilon\zeta\ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\ \epsilon\iota\upsilon\alpha\iota$, causa efficiens. Ex immanente enim origine fit, ut Filius ac Spiritus eandem habeant cum Patre essentiam, adeoque sint ei consubstantiales. Procedere vero Spiritui substantiale esse, nequit plane deduci, nisi in processione formalis ratio consubstantialis reponatur, quod sane falsum est. Jam satis monuimus non semper solida et accurata esse, quæ nobilis iste theologus copiose disserit, licet in plurimis felici Marte dimicasse videatur. Hic Photio contradicendi ardore correptus justo longius processisse dicendus est.

22. Quærit Photius, cap. 59, utrum magis causam esse censeant Latini, Patremne an Filium. Si Patrem, honor ille Filio præparatus spurius et magis opprobrium erit ipsi; si vero Filium, gravioris id temeritatis est. Neque enim sufficere ipsis eenseant ad impietatis, quam intendunt, excessum Filio paternam causalitatem ascribere eamque dividere, nisi et potiores partes auferant et loco Patris Filium Spiritui principium statuunt. Verum neque his premuntur Latini, qui toties inculcant, æqualiter et pari modo Patrem et Filium esse principium, et solum eatenus Patrem primas partes habere, quatenus est ipse prima causa, a qua et Filius ipse est, neque vero inde injuriam fieri Filio, si nihil eum kedit, quod non sine causa nec innascibilis est. Neque honor Filio datus spurius et ab extrinseco adjectus censi potest; imo necessarius, ex interna profectus necessitate, ex ipsis divinarum personarum relationibus deductus est, ut Catholicorum pro hoc dogmate universa argumenta demonstrant. Nonne quod Filius solus de solo Patre, magna ejus prærogativa est, quæ hunc omnino exposcit honorem? (Cf. art. præced. § 6.)

[312] 23. « Majorem dicere, etsi non natura (apage; consubstantialis enim est Trinitas), verum ratione causæ, genito genitorem, docet quidem nos Domini vox idque tradit exinde initiatus sacer Patrum nostrorum chorus; causæ autem ratione Filium Spiritu majorem neque ex divinis Eloquiis audire

(5) Cap. 91 expresse docet Photius: « Spiritus Patri consubstantialis, quia ex ipso procedit; sed non ex eo procedit quia consubstantialis. » Priorem

propositionem negat Hugo, sed immerito; alter potius neganda erat.

est neque huc usque pius sensus id cogitare deprehendebatur. Ita Photius cap. 41. Negat Filium μείζονα τοῦ Πνεύματος; dici, quemadmodum Pater major Filio dicitur, ratione videlicet principii. Atqui tum Beccus (*Or. de una Eccl.* I, 27, 63, 67 in *Camat. Animadu. et Epigr.* XIII; *G. O.* I, 137, 206, 219; II, 383, 630), tum Constantin. Meliteniota (*G. O.* II, 748); Georgius Metochita (*Contra Man. Crei.* c. 7; ib. II, 983); Manuel Calecas lib. III. p. 438), Georgius Trapezuntius (*ad Jo. Cubocl.* c. 22; *G. O.* I, 517); Joan. Plusiadenus sive Joseph. Methonensis (6) vel quisquis est auctor *Dialogi pro concilio Florentino G. O.* I, 628, 629), tum Leo Allatius (*Enchir.* c. 23, p. ρλς' seq. *Vindic. syn. Eph.* c. 66, p. 481) alique permulti diserta adducunt Athanasii verba orat. 1, *contra Arianos*, n. 50: Τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ τὴν μεγαλειότητα θεικῆς αὐτοῦ, οὐκέτι ἐλάττωνα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ Ἰσὺν ὄντα σημαίνων ἐδίδου μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλεγε: « Ἀδελφε Πνεῦμα ἅγιον, καὶ Ἐγὼ ἀποστελῶ· κάκεινος ἐμὲ δοξάσει καὶ ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει. » Quod e Patrum more ita recte exponit præfata *Disceptatio pro conc. Flor.* sub nomine Plusiadeni vulgata: Ἰσὺν μὲν κατὰ τὸ ὁμοούσιον· οὐδὲν γὰρ τῶν τριῶν προσώπων μείζον καὶ ἐλάττω τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ θεότητι, ἀλλ' ἅκρα ἰσότης· μείζονα δὲ, ὅτι ἀπ' ἐκείνου τὸ εἶναι ἔχει. Quodsi Montfaucon. in sua editione (I, p. 454) μείζονα illud omisit, disceptari adhuc potest, utrum merito an injuria fecerit. Sane præterquam quod ille nonnisi unius codicis Seguier. et *Catenæ* mss. auctoritate [313] in sua lectione innititur, priores editiones vocem ab illo egregio alioquin eruditissimoque viro expunctam retinent, et citati auctores græci (7) non facile contra suorum temporum adversarios ea lectione usi fuissent, sufficienti auctoritate destituti; et illud perpendendum est, quod et ipse Andronicus Camaterus Latinis insensus (apud Beccum, *G. O.* II, 382) non aliter legisse videatur et quod contextus huic lectioni omnino faveat. Melius enim et fortius τῷ ἐλάττωτι opponitur τὸ μείζον καὶ Ἰσὺν, quam τὸ Ἰσὺν solum; et melius ostenditur Filii dignitas qui Spiritum ipsum elargiens exhibetur; præterea phrasis ἐλάττων, vel μείζων καὶ Ἰσος Patribus familiaris est, præsertim cum de Filio loquantur, qui dicitur ipsis minor Patre (*Joan.* XIV, 28) respectu generationis et æqualis respectu communis naturæ (*Joan.* X, 20); illud ipse Athanasius declarat: Μείζονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα ὁ Κύριος εἶπεν, οὐ μέγεθι τινὶ οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς γέννησιν. Sic et Spiritus cohæ-

renter minor Filio et simul æqualis eidem prædicatur, ut Georgius Metochita (l. c. p. 985) edisserit. Quo pertinet et codicis Basileensis scholion ad marginem hujus loci positum: Ὅρα ὁ Υἱὸς Ἰσος καὶ μείζων τοῦ Πνεύματος; Ἰσος μὲν κατὰ τὴν θεότητα, μείζων δὲ διὰ τὴν αἰτίαν. Utrumque, μείζονα et Ἰσὺν, legendum esse suadent et Bibliorum testimonia adjecta, quibus se missurum Spiritum, imo se dare docet Christus. Hæc demum congruunt plane Athanasii doctrinæ. Qui enim statuit eundem ordinem, quem habet Filius ad Patrem, habere Spiritum ad Filium art. 2, § 2, nota 5), is manifeste non negabit Spiritum Filium eadem causæ ratione majorem, qua Pater Filio major dicitur, præsertim cum ordo (τάξις) in divinis ex principii et principiatii habitudinibus repetatur (vide supra § 6 seq.).

[344] 24. Verum detur Photianis, ex hoc testimonio utpote unico vel non satis certo rem non confici, id parum eos juvabit. Etiam si enim non explicite diceretur Filius major Spiritu, equipollentia tamen verba tum Athanasii tum aliorum Patrum præsto sunt. Athanas. *De incarn.* n. 9, Filium vocat πηγὴν τοῦ Πνεύματος; sed πηγῆς nomen apud Græcos Theologos τὴν αἰτίαν omnino significat (Cf. Petav. *de Trin.* VII, 4). Eadem voce utitur Gregorius Theologus, dum Patrem ἐφθαλμὸν appellat, Filium πηγὴν, Spiritum ποταμὸν, ac Spiritum exhibet ut fluvium e fonte profluentem (orat. 37, de *Spiritu sancto*, p. 611, ed. Bill. Cf. art. 2, § 6, nota 6; Constant. Meliten. *Orat.* c. 29; Beccum, *Epigr.* IX; *G. O.* II, 706, 707, 607 seq.). Et Photiani fere ubique inclamant: Μόνος πηγὴ ὁ Πατήρ! Re ipsa quandoque Pater unus Deitatis fons appellatur, quia est veluti prima radix, causa non ex causa, principium non de principio, ex quo omnia. Eodem modo ita dicitur, ut advertit Gregorius Cpl. patriarcha contra Marcum Ephesium (8), quo quis protoparentem Adamum diceret solum patrem humanitatis, qui certe alios homines a paternitate excludere non vult, sed principaliter ei illam vindicat, a quo totum genus propagatum esse, a quo reliqui genitores id habent, ut patres esse queant. Hinc nihilominus doctores Græci, ut vidimus, et Filium vocant fontem relate ad Spiritum sanctum. Unde Isaias Cyprinus, in epist. ad Nicol. Sclegiam: « Dicis porro solum fontem supersubstantialis deitatis esse Patrem. Et nos id quoque fatemur, et te multo aptius, et ut magis theologos adducat; [315] sed fatemur præterea Filium fontem Spiritus sancti, magnum Athanasium et Gregorium Theolo-

(6) V. Allat. *De cons.* I. III, p. 933. Le Quien., *Or. chr.* II, p. 252.

(7) His adde Nicetam Thess. *Dial.* II, (cod. Vat. 1115 f. 9) et Greg. Cpl. *Apol.* c. Marci Eph. Confess. (cod. Mon. 27 f. 133 b.).

(8) Cod. Mon. 27 f. 120 b. Τὸ μόνον πηγὴν εἶναι τὸν Πατέρα τῆς ὑπερουσίου θεότητος οὐκ ἐκβάλλει τὸν Υἱὸν τοῦ εἶναι πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

« Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει, ὡς αὐτὸς φησὶ . . . ὥσπερ ἂν εἰ τις καὶ τὸν Ἀδὰμ μόνον Πατέρα τῆς ἀνθρωπότητος λέγων πάντων ἂν λέγει τῶν ἀνθρώπων Πατέρα, ὅπερ οὐκ ἂν εἴποι Πατέρα πάντων ἀνθρώπων, οὐ μὴν καὶ τινων τούτους λέγεσθαι Πατέρας κωλύσει, οὐδ' οὐκ οἶδεν οὐκ ἀπαυδαῖς ὄντας.

gum et Joannem Chrysostomum (*Orat. de incarn. Dom.*) sequentes (9). Rursum Gregorius Nazianzenus Patrem *ἀναρχον*, Filium *ἀρχὴν* vocat, Spiritum vero τὸ μετὰ τῆς ἀρχῆς, et quidem dum divinarum personarum notas describit sine ordine ad creaturas (*Orat. 52, ed. Bill. 42, Clem.*) «Ecce, ait allato hoc testimonio Hugo Etherianus (lib. II, c. 3, p. 1216, 1217), ecce absolute sanctus iste vir *Filium* vocat *principium*, et ab ipso Spiritum sanctum numerat, quia principium Spiritus immediate Filius est. Creatorum quippe omnium aequaliter tres personae principium existunt; ex quo patet, quod Spiritus sancti principium Filius est. Verumtamen ad Patrem et quæ Filii et quæ Spiritus sunt, referuntur, qui solus sine initio et sine causa est, Filius autem ex Patre genitus principium est Spiritus sancti. Quod syllogismo, qui supponitur, demonstrari potest: Quidquid est in sancta Trinitate principium, alicujus in ea principium existit; alioquin solum pro nihilo Filium sanctus vir principium nominasset, cum omnium conditorum tres personae pariter censeantur principium. At vero Filius est in sancta Trinitate principium; Filius igitur alicujus est in ea principium; sed non est Patris principium Filius; necesse igitur ut Spiritus sancti principium existat.» Eodem præclaro testimonio et alii theologi utuntur (10). Demum æquipo-
llentia omnino verba sunt Gregorii Nysseni, qui statuit ratione causæ præintelligi Spiritum Filium I. I, *contra Eunom.* p. 164): «Quemadmodum enim Patri [316] conjungitur Filius, et ex ipso esse habens secundum existentiam tamen ei non est posterior: ita rursus et Unigenito adhæret Spiritus sanctus, præintellecto tantum secundum causæ rationem præhypostasi Spiritus. Temporis autem extensiones et intervalla in vita, quæ est ante sæcula, locum non

A habent, adeo ut ratione causæ ablata nulla re a se ipsa Trinitas dissideat (11). Hinc sicut Pater præintelligitur Filio secundum rationem τῆς αἰτίας, ita eadem ratione Filius præintelligitur Spiritui. Quibus nihil sane luculentius ad Photii refutandam instantiam (12).

25. Pergit Photius (cap. 42): «Si principium est Spiritus Filii, quomodo non inveniatur in superprincipali et superessentiali Trinitate secundum principium succrescens, idque principiatum, et non solum in primi principii opprobrium confictum, verum etiam contra eum ipsum, circa quem honor ille figuratur? Quod enim neque sibi neque alteri ullam utilitatem exhibeat, imo vero ne ansam quidem occasionemve ejus afferendæ undequaque inveniatur, nonne id Filium injuria affectum manifestat et honoris nomine atrociorum adhuc injuriam reddit? Nam cum Spiritus ex Patre ab æterno processionem abundanter possideat, cujus alterius productionis vel substantiationis suppeditator et largitor principium ab illis effectum appareret? Porro hic rursus [317] duæ processionem supponuntur, rursus ea quæ ad capp. 7 et 31 dicta sunt (§§ 4, 14, 22) recurrat animadvertenda. Imo vero cum et Pater et Filius præintelligantur præ Spiritu (§ 24), cum divina essentia jam communicata intelligatur Filio, priusquam Spiritui communicata percipiat; divina autem essentia simplex et indivisibilis sit: fieri non potest, ut Filius, si perfecte et vere eam possidet, a spiratione excludatur vel ut honor ei debitus retineatur, si nihil in spirationem ipse influat. Joan. Argyropulus (13) hoc nobilissimum argumentum egregie evolvit.

26. «Sed quomodo non in duos ab ipsis divideretur Spiritus? Unum quidem ex Patre ut, vero ac primario principio procedentem (absque principio

(9) G. O. I, 597: Λέγεις δὲ, ὅτι μόνῃ πηγῇ τῆς ὑπερουσίτου θεότητος ὁ Πατήρ, καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν κάλλιον σου καὶ θεολογιαύτερον, ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ τὸν Υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ καὶ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ καὶ Ἰωάννῃ τῷ Χρυσοστόμῳ ἐπόμενοι.

(10) Cf. Andr. Rhod. sess. 6, Flor. Bessarion. *Apol. pro Becci Epigr. contra Palam.* ap. Arcud. *Opusc. th.* p. 12.

(11) Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων, οὐχ ὑπερῖζει κατὰ τὴν ὑπαρξίν, οὕτω πάλιν καὶ τοῦ μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοεῖ μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως· αἱ δὲ χρονικαὶ παρατάσεις χώρην οὐκ ἔχουσι ἐπὶ τῆς προαιωνίου ζωῆς· ὥστε τοῦ λόγου τῆς αἰτίας ὑπεξηρημένου ἐν μηδενὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα πρὸς ἑαυτὴν ἀσυμφώνως ἔχειν.

(12) Cf. Beccum, *De una. Eccl.* c. 25, 26 in *Camat. et Epigr.* I, (G. O. I, 126-133; II, 351, 352, 354). Constant. Meliteniot. (G. O. II, 754); Gregor. Cpl. ad imp. Trapez. c. 5, 20. (G. O. I, 427, 428, 464); Bessar. ep. ad Alex. Lasc. (Hard. IX, 1065). Allat. *Vind. syn. Eph.* c. 41, p. 205; Petav. *De Trin.* VII, 3, 3.

(13) *De proc. Spirit. sancti.* c. 4; G. O. I, 405, 406: Quemadmodum Pater prius intelligitur quam procedens, non secundum æternitatem..., sed secundum facultatem et productionem (κατὰ τὸ δύνασθαι καὶ προάγειν); prius enim Filium producit quam

Spiritum, cum jam intelligatur subsistere, proprietate ad Filium, scil. paternitate (ἤδη νοούμενος ὑπεστηκέναι τῇ πρὸς τὸν Υἱὸν ἰδιότητι, τῇ πατρότητι): pari modo et Filius prius intelligitur quam Spiritus... quod generari prius sit ipsa natura quam produci, c. 6, p. 408: Προσπνοηθήσεται γὰρ πατρός τῆς τῆς ἐν Πατρὶ... προβολῆς· οὐκ οὖν καὶ ὁ Υἱὸς, 80' ὁ Πατήρ ὡς προβολεὺς προάγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν αὐτὴν ἔχων παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ γεννησεως δύναμιν, τὴν προβλητικὴν δηλαδὴ, συνεπνοηθήσεται τῷ Πατρὶ πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος πρόδον μίαν οὖσαν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ μίᾳ δηλαδὴ δυνάμει καὶ ἀρχῇ κ. τ. λ. Deinde exponit, neque ex solo Patre neque ex solo Filio esse posse Spiritum; non ex solo Patre, ne Filius illi reputaretur dissimilis, tanquam qui easdem atque Pater perfectiones non possideret, propterea neque consubstantialis (οὐδὲ γὰρ ἐκ μόνου Πατρὸς, ἵνα μὴ νομίζοιτο ὁ Υἱὸς αὐτῷ ἀνόμοιος, μὴ τὰς αὐτὰς ἔχων τελειότητας τῷ Πατρὶ, καὶ διὰ τοῦτο μὴδ' ὁμοούσιος) quod conformatissimum est Arianæ heresi, quæ Filium a divina Patris natura removebat; non ex solo Filio, ne iterum Filius ἀρχὴ ἀναρχος reputaretur indeque rursus a paterna essentia esset alienus; præterea ne et nepos Patris haberetur Spiritus sanctus et filius item Filio Dei; tertio ne quid Filio inesse veluti productivam facultatem (ὡς παρακτινὴ δύναμις) Spiritus sancti opinaremur, quod non esset idem numero in Deo et Patre (ib. p. 409).

enim est), alterum [318] vero ex secundo et principio (neque enim est absque principio) spiritum admittere debent) (cap. 43). Eadem ratione apud Beccum (*de proc. Spirit.* c. 6; *G. O.* I, 288 seq.) hæc dubitatio proponitur: Si Spiritus sanctus per Filium procedit, quomodo non sunt duæ existentiae (ὑπάρξεις) Spiritus, altera ex Patre, altera ex Filio? Cui respondet ille id potissimum urgens, neque in rebus inferioribus et sensui subjectis, in quibus duo effectus conspiciuntur ex prima causa provenientes, quorum unus per alium est, duas ὑπάρξεις dici posse illius, quod est tertium ordine et non continenter (προστεχῶς) ex prima causa subsistit. «Dicite nobis, ait Beccus, an duæ solaris luminis existentiae sunt, una ex disco, altera per radium? Palam facite nobis, an duæ existentiae unius sunt fluvii, una ex oculo, altera ex fonte? (Alludit ad imagines Patrum art. 2, § 6.) Quod si in similibus sensui subjectis et naturæ creatæ finibus terminatis non possumus dicere duas esse unius rei existentias, quæ per effectum una secum emanantem ex prima causa existentiam possidet, quomodo de iis, de quibus naturæ ratio nuntiat, similia et quæcunque illa sint, dubitatis? Alia non minus evidens responsio ex Hugone Etheriano peti potest (*l. II*, p. 1255 F.) ita scribente: «Cæterum si ideo, quia ex duobus procedit, *dividuus* sit Spiritus, *Patrem* dicat quis eodem modo *dividuum* fore, cum ex se Filium generet emitatque Spiritum. Quomodo enim ex indivisibili duo quasi diversa Filius quidem per generationem, Spiritus vero per processionem progrediantur? Fallacia pro certo id est, cum ex relativis compositione fieri putatur.» Audiatur et Georgius Metochita Maximi Planudæ refellens argumentum (*G. O.* II, 939, 940): «Sicut enim Pater neque dividuus est neque compositus, quod generet Filium et Spiritum producat, licet aliud atque aliud generare et producere consideretur; ex ambobus item egressus idem est et unus, quod istæ partes non sunt, sed proprietates; neque secundum [319] aliquam recisionem utriusque progressus cognoscitur: pari ratione neque Spiritus dividuus est neque compositus, quod ex Patre et Filio, ex simplicibus est, nempe ex simplice per simplicem simplex, et ex individuis individuuus, et ejusdem naturæ cum iis, qui ejusdem naturæ cum ipso sunt.» Et rursum (*ib.* 947, 948): «Si Pater ingenuus cum sit, genitor est et productor, hoc quidem Spiritus, illo Filii, et Filii qui-

A dem genitor est, non productor, Spiritus veroproductor, et non genitor, alius atque alius a se ipso Pater erit, indeque etiam compositus. Et nihilominus Spiritus ex utroque progressus (πρόοδος) unus idemque est, sed facultas generandi et producendi Patris alia et alia. Sed quemadmodum propterea Pater nullo modo in partes scinditur neque compositioni subicitur (ὁ μὲριστός ἐντεῦθεν, οὐ μὴν σύνθετος), quia illa Deitatis partes minime sunt, et consequenter neque *compositio*; simplex enim supra omnem simplicitatem Deitas est et supra omnem divisionem indivisa (ἀπλή γὰρ ἡ θεότης ὑπὲρ πᾶσαν ἀπλότητα, καὶ ἀμερὴς ὑπὲρ πᾶσαν ἀμέρειαν), sed proprietates circa ipsam consideratæ (ἰδιότητες περὶ αὐτὴν θεωρούμεναι): pari modo neque qui ex duobus est progressus Spiritus a sua ipsius identitate eum exterminat aut compositum constituit (ἐξίστησιν αὐτὸ τῆς ταυτότητος αὐτοῦ ἡ σύνθετον παραστάνει), sed ex Patre est et ex Filio, ex Patre nempe per Filium, simplex ex simplicibus, ex simplici scilicet per simplex, ut divinorum Patrum sententia est.» Qua dexteritate Metochita argumentum ab Hugone indicatum hic evoluit, eadem Patrum comparationibus egregie utitur (p. 937, 948, 949). Nec minus strenue Bessarion eandem Planudæ ratiocinationem evertit, quam haud immerito velut materialia ac crassiora duntaxat sapientium et carnalibus inhaerentem esse posse statuit (14). Quæ cum ita sint, inane prorsus est silegium, [520] quod Photius inde deducit, loco fraternitatis quaternitatem christianis fore colendam, si Latinorum doctrina obtineret.

27. Quæ cap. 44 sequuntur, in Trinitate fore principium imperfectum, inutile, mancum, ex perfecto et imperfecto compositum, Filium scilicet, partim ex iis quæ nunc diximus (§ 26), partim ex ante dictis (art. 3, § 4; art. 4, § 4, 14) facile refutari possunt. Ad rem Hugo Etherianus (*l. c.*): «Ast indubitato, inquit, (Filius) quidem *totus causa* et *totus ex causa* est, cum individuus sit et incorporeus. Quoniam vero *causa* et *causativum compositionem non inducunt*, manifestum. Ecce namque Filius et Spiritus principium et causa cum Patre sunt conditrix universitatis, ex Patre quidem causa Filio et sancto Spiritu secundum aliam et aliam speciem, in quo magis quam aliquo alio compositio (*ed. composito*) appareat, existentibus; quippe creaturarum alteruter (uterque) causa dicitur, ut efficiens conditrix scilicet, secundum quam

(14) Bessar. c. *Planud.* (ap. Arcud. et in cod. Mon. 27 f. 80 b. 73 a.) Εἰρηται, ὅτι ἡ μὴν καὶ θεὸς εἰς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα προαγοῦσι καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναται καὶ ταῦτὸν αὐτοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἀνάγκη μᾶλλον εἶναι ταῦτὸν αὐτῷ· διὰ τοῦτο προίεναι ἐκ τούτων ὡς ἐκ μονάδος· τὸ γὰρ ἕτερον αὐτοῦ καὶ σύνθετον ὑπολαμβάνει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τὸ ἄλλο μὲν εἶναι εἶναι τὸ ἐκ πατρὸς, ἄλλο δὲ τὸ ἐξ υἱοῦ, τῶν πάντων σωματικῶν ἔστιν ἑννοεῖν καὶ λίαν ὀλιγῶς τε καὶ σαρκικῶς· τὰ ἐκείσε νοοῦντων· οὐ γὰρ οὕτως ἡ

τοῦ πατρὸς ἐνέργεια τῆς τοῦ υἱοῦ ἀπεσχοίνισται, ὡς ἡ ἐμὴ τῆς σῆς, οὐδ' οὕτως ἄλλος καὶ ἄλλος εἶναι, ὡς ἐγὼ καὶ σύ· τότε γὰρ ἂν μόνος εἶχε χώραν ἡ ἐν τῷ ἀποτελέσματι σύνθεσις· εἰ γὰρ καὶ ἄλλος καὶ ἄλλος τοῖς προσώποις εἶναι, ἀλλ' οὐδὲν ἦντοι εἰς καὶ ὁ αὐτός εἰσι τῇ θεότητι καὶ εἰς ἀριθμῷ· ὡς εἶναι αὐτῶν καὶ μίαν τῇ ἀριθμῷ τὴν ἐνέργειαν· ὣν δὲ ἡ ἐνέργεια μία, πῶς οὐ καὶ τὸ ἐκ ταύτης ἐν ἅν ἀπλοῦν εἶη, καὶ πάντα ἀσύνητον καὶ ἐξ ἀνάγκης ταῦτὸν αὐτῷ;

speciem habitudinis nullo modo Spiritus vel Filius ex Patre prodeunt; eorum enim quisque creator est, non creatura... Igitur si causa et causativum (causatum) secundum differentem habitudinem Spiritus Filio Spirituique competentia nullam in eisdem faciunt compositionem, manifestum, quod neque Filius ex eo quod similiter Patri Spiritus causa nuncupetur, compositionem habeat. Hic sequens Photii argumentum (c. 45) quo arguit causarum dualitatem minime congruere unitati et simplicitati Spiritus sancti hancque illam excludere, pariter expediendum est; unum sane est principium, una virtus et actio spirativa eaque simplex, unus et simplex est hujus actionis terminus. Ad id quod Methonensis ait: «Quod ex duobus est, ei quod ex uno tantum, nunquam est æquale,» scite respondet Hugo Etherianus (l. II, c. 12, p. 1226) argumentum ita retorquens: «Quod ex uno, ei quod ex nullo est, nunquam est æquale. At vero Filius ex uno solo, Patre scil., qui a nullo habet existentiam; inæquales sunt ergo Pater et Filius.» Sed «non sunt hæc in quantitatum proprietate, quia neque mensura neque quantitas in divinis est.

28. «Sed Filius suam servat proprietatem, filiationem, et Spiritus suam processionem ex Patre; et sicut Spiritus a Patre procedens nullam activam productionem vel generationem possidet, ita nec Filius a Patre genitus activa generatione vel emissionis prerogativam filiationis adulterat» (cap. 46). Sane proprietatem characteristicam tum Filius tum Spiritus sanctus etiam in Latinorum doctrina conservant; verum quod hic nullius personæ sit principium, ille vero cum Patre sit principium Spiritus, id ad neutrius constitutiva pertinet. Nulla præterea in eo est contradictio, quod Filius sit principium simul et principiatum, quia non est ad idem seu ad eandem personam (15); respectu quidem [322] Patris est αἰτιατός, respectu Spiritus αἴτιος (16); habet ergo solum differentem relationem ad Patrem et ad Spiritum. Nulla denique in eo est filiationis adulteratio, quod Spiritum Filius spirat cum Patre; filiatio enim constituit eum in esse Filii et denotat ejus relationem ad Patrem tantum; neque Spiritus sancti filius Filius est, neque *quatenus* Filius ejus spirator. Nullum hoc detrimen-

tum infert filiationi, quod non qua Filius spirat Filius; neque enim filiatio ulterius se extendit, quam diximus. Hæc contra Nicetam Byzantium (17) notat Hugo Etherianus (l. I. c. 17, p. 1211), obscurus interdum, sed nunquam sale et acumine penitus destitutus. «Querit, quæ exhereditatio ista, et Filii detrimentum, ut non in eo quod Filius Pater sit. Quod quidem querendum non erat, sed multo minus inferendum, ut ex pluribus aliis videri potest; velut si Pater in eo quod factor filium factorem ostendat (omnia enim per ipsum facta sunt), necessarium sit, Filium Patrem esse ad ostendendum eum [323] in eo quod factor genitorem, nullum vero detrimentum circa divinam naturam inveniat: quæ fallacia, si de h's quæ apud nos sunt, exemplum sumatur, apertissima est hoc modo: Si pater in eo quod desipit, filium demonstrat insipientem, nulla certo videtur necessitas fatui filii generationem inferre, ne fiat paternæ detrimentum fatuitatis. Puto in figura dictionis hujusmodi peccatum obvolvi, eo quod non idem eadem exponatur interpretatione. Etenim hujusce consecutio *substantialium* est, non *proprietaryum*; quod reclusis considerari potest latibulis, si omissa religione ad modicum divina mentem ad humani generis propagationem quis revocet. Nonne ejuslibet hominis filius, cum omnia, quæ patri substantialia sunt, habeat, eorum quæ talia non sunt, minimam interdum, portionem retinet? Si Patri *substantialiter* (id est tanquam substantialia) inesset Filii generatio emissioque Spiritus, ex necessitate Filius ipsum idem nactus foret, quin etiam et Spiritus sanctus, et hoc in infinitum; sed (neque) Pater in eo quod *substantia* generat aut Spiritum emitit, neque in eo quod *Deus* a Filio vel a Spiritu differt; unus enim et idem Deus hi tres sunt; sed in eo quidem quod Pater generat, a Filio differt; in eo autem quod emitit, a Spiritu solo. Qua de re manifestum, quod *penes substantialia* tantum talis locum habet consecutio. Nam indubitabile est personales sive hypostaticas proprietates *immutabiles* esse et earum permutationem tantam confusionem et disparitionem personarum facere, quibus solis circumscriptis omnibus aliis differentes eognoscuntur personæ; at causa et, ut ita dicam, causativum, et mittere et mitti, et quam plures aliæ *hypostaticæ*

(15) Geor. Scholar. *Contra Marc. Ephes. syllog.* 1. (Cod. Mon. 27 f. 181 b. 182 a.) Ἀντιξίσμενα μὲν οὖν εἶσι τὸ αἰτιον καὶ τὸ αἰτιατόν, καὶ ἐν τῷ Ἰῳ εἶναι ταῦτά φασι οἱ Λατῖνοι καὶ ἅμα· ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ πρὸς τὸν Πατέρα, τὸ δὲ πρὸς τὸ Πνεῦμα· καὶ πρὸς μὲν τὸν Πατέρα γεννητός, πρὸς δὲ τὸ Πνεῦμα προδλητικῶς· οὕτω δὲ οὐδὲ ἀδυνάτον τι ἔπεται, οὐδὲ τὸ ἀξίωμα ἀναιρεῖται.

(16) Idem Scholarius paulo ante citata verba exemplo illustrat: Ἡ γὰρ πατρότης καὶ ἡ υἱότης, ἣ τὸ αἰτιον εἰ βούλει καὶ τὸ αἰτιατόν, ἦν ἐν τῷ Ἰσαάκ· ἀλλὰ διότι πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο τοῦτ' εἶχεν, θάτερον μὲν γὰρ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, θάτερον δὲ πρὸς τὸν Ἰακώβ, μετὰ ἦν ἡ τοῦ Ἰσαάκ ὑπόστασις, κ. τ. λ.

(17) Nicetæ argumentum apud Hugonem tale est: «Aut non ex causa existens habet Filius Spiritus

emissor esse aut ex causa exsistens, Patre scil. Atqui si non existens ex causa, erunt rursus in Trinitate duo principia et due causæ. Si autem ex causa Filius existens Spiritus emissor sit, omnino ex Patre hoc sortitus est... Sin autem ex Patre hoc habet, quæ est ista exhereditatio et detrimentum filialis existentie, ut non in eo quod Filius Filium generet, et Pater censeatur, cum Pater in eo quod emissor Filium rursus emissorem ostendat? Si enim ex Patre indemnus est Filii generatio Spiritusque processio, quemadmodum emissor Filius ostendatur: necesse omnino, ut detrimentum circa divinam naturam non inveniat quod generet Filium, et sit nepos hinc complasmatus aliquis, cum et emissor Spiritus in eo quod ex Patre, Filius monstratur; quod si ita est, congeries impietatis et profunda emerget fovea.»

non sunt, sive personales; ideoque non fit confusio personarum, quando dicitur: Una causa sancti Spiritus Filius et Pater est. » Demum quod cap. 47 adjungit Photius, id partim ex hic dictis, partim ex iis, quæ ad effatum hic rursus repetitum (art. 3, § 8 seq.) adnotata sunt, solvi facile potest.

[324] 29. Sed nondum exhausta schismatici patriarchæ sophismata: tertiam post prolixam de Galat. iv, 6, disputationem argumentorum theologorum seriem auspicatur novæque auxiliares copias in agmen producit. « Si genitus, ait cap. 61, Filius ex Patre, procedit vero Spiritus ex Filio, quomodo impietas non secundum propriam sententiam Spiritum nepotem constituet et tremendum theologiæ nostræ mysterium in longas et meras nugas ablegabit? » Verum e contra Latini arguere possunt, Photium Spiritum facere Patris filium, cum eum ex Patre qua Pater est procedere statuatur, et hinc Filium et Spiritum constituere fratres, cum utrumque ex solo Patre esse decernatur: Ἀδελφὰ τὰ ἐξ ἐνὸς ὑπεστῶτα, ut Basilium ait (ep. ad canon. 52, al. 300), hic revera locum habere. Præterea respondent Catholici: « Ut nepos quispiam sit, gigni eum oportet a patre, et diversa quidem generatione ab illa, qua is qui nepotem proxime genuit pater, a suo patre, nepotis avo, genitus est. At Spiritus sancti processio neque generatio est, neque Patris et Filii actio diversa. » (Natal. Alex. H. E. l. c. p. 532.) Joan. Beccus eodem modo argenti Camatero ita occurrit (G. O. II, 399, 400): « Non est nepos (ἐγγονός) Patris Spiritus, qui Filius pater Spiritus non est. Cum vero dicis: Si non est Filius pater, quomodo ex ipso Spiritus fuerit? profecto negas etiam Spiritum ex Patre esse. Pater enim non est Spiritus pater et nihilominus ex ipso Spiritus est. » Id jam declarat sanctus Maximus dicens: « Spiritus Patrem non habet; neque enim genitus est (τὸ γὰρ Πνεῦμα Πατέρα οὐκ ἔχει· οὐδὲ γὰρ ἐγεννήθη). » Audiatur et Hugo Etherianus (l. I, c. 8, p. 1203): « Propositio quæ dicit: Quod emitit Spiritum, Filium habet, major universaliter deberet esse et particulariter accipitur. Nam illatæ conclusionis causa propositio, quæ recte debet syllogismum talem perficere, hæc est: Omne quod

A emittit Spiritum, Filium habet, quæ indemonstrabilis est et impossibiliter, quia neque maxima est neque fides [325] ab aliqua maxima (s. axiomate) suscipere (potest). Emissio Spiritus non facit Patrem esse neque Filium, quoniam non est nascibilitas Spiritus progressio a Patre, qua sola Filius a Patre differt. » Et rursum (ib. c. 17, p. 1211) contra idem argumentum: « Hoc neque in naturalibus consecutionem habet; ut alios quidem prima ovum peperit, ex alite autem et ovo passer prodiit; igitur quæ progressa est avicula, neptis judicabitur alitis. Multo minus in divinis locum reperit re-largutio hujuscemodi, ubi neque corporea generatio est, neque passibile; omne autem quod talibus generationibus subjacet, necesse est secari; omne autem quod secatur, passibile. » Deinde notat jam antiquissimos hæreticos eundem paralogismum effutisse (18), atque ad superius disputata [326] provocans ita pergit: « Quod si genitor in eo quod Pater est, habitudinem relationemque habet ad Spiritum, consequitur ex necessitate propter identitatem habitudinis genitoris Spiritum genitum esse et filium; ideoque aut confundi personas aut fratrem Filii Spiritum confingere, quod idem personas confundit. Itaque genitor non in eo quod genitor, causa est Spiritus, sed in eo quod causa principiumque (spirans), ut sæpius inculcatum est. Quare neque alienus a Filio Spiritus est neque absque habitudine ad ipsum judicandus. Sed neque hoc inconveniens, si Filius non in eo quod Filius Spiritum emittat, cum Pater non in eo quod Pater Spiritus causa existat. » Breviter et nervose Ratramnus (l. III, c. 3, p. 288)? « Sic evidenti ratione monstratur ab utroque procedere Spiritus sanctus, dum manifeste docetur non eum a solo Patre procedere, ne filius esse Patris dicatur, sed nec a solo Filio, ne Filius pater esse blasphemetur, sed dicitur Spiritus sanctus et procedens et de utroque procedens. » (Cf. Petav. de Trin. VII, 16, 3.) Cum his ea connectenda sunt, quæ supra (art. præced. § 17 seq.) de Patre, quatenus dicitur principium vel proximum vel remotum, dicta fuerunt quibusque sequens Photii syllogismus (cap. 62) refutatur.

30. In duobus quæ sequuntur argumentis ex eo

(18) Revera Macedonitani apud Gregorium Nazianzenum orat. 37, p. 596 ed. Bill. (Clem. orat. 34) arguunt, Spiritum si ingenuus non sit, necessario aut a Patre genitum et tunc fratrem fore Filii, aut a Filio, et tunc esse vivum Patris. Quod Gregorius refellit docens medium esse inter ἀγέννητον et γεννητόν, ut Scripturæ manifestant, et processionem differre a generatione. (Cf. Gr. O. II, 365-367.) Basilium dubitationi illi: Διὰ τί μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ; ita occurrit: Οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ (verba in hoc contextu plane decretoria), ἀλλ' ἵνα μὴ νομισθῇ πληθὸς ἀπειρον ἢ τρεὶς Υἱοὺς ἐξ Υἱῶν ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἔχειν ὑποπτευθεῖσα. Ad hunc Basilii textum cf. Beccum, De proc. Spiritus sancti c. 1, n. 11; Epigr. I. G. O. I, 243; II, 533; Constant. Meliten. orat. 1, c. 13 (G. O. II, 665); Georg. Trapez. De proc. Spiritus sancti ad Joan. Cuboci.

(ibid. I, 509); Bessarionem (Orat. dogm. c. 6; Hard. IX, 356). Nec minus digna consideratione sunt, quæ in Ancorato scribit Epiphanius: Ἄλλ' ἔρεϊ τις· Οὐκοῦν δύο φαιμέν εἶναι Υἱοὺς; Καὶ πῶς μονογενῆς; . . . Σὺ τίς εἶ ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων κ. τ. λ. De quibus cf. Beccum Epigr. I; Constant. Meliten. orat. 2, c. 29; et Georg. Metoch. G. Maxim. Plan. et Contra Man. Cret. (G. O. II, 532, 857, 956, 957, 977, 1059). Denique et Athanasii locus ad Serap., quem citat Beccum Epigr. XIII. (G. O. II, 639), hinc spectat: Οὐκ ἔστιν ἄλλως ἢ ὡς ἔστιν ὁ Πατήρ, Πατήρ, καὶ οὐ πάππος, καὶ ὁ Υἱὸς Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ Πατήρ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Πνεῦμα ἅγιον, καὶ οὐκ ἐγγονον τοῦ Πατρὸς οὐδὲ ἀδελφός τοῦ Υἱοῦ.

profisciscitur Photii ratiocinatio, quod prius et posterius a sempiterna Trinitate prorsus sit alienum, quod quam longissime prædicata tempus significantia a summe æterna absint Divinitate. Inde deducitur, simul cogitandam esse et generationem et processionem, non alteram altera vel priorem vel posteriorem accipiendam. Quo posito in altero quidem capite (63) ita argumentatur: « Quomodo non theurgicarum causarum differentia differentes constituet personas et sectionem inferet contra insecabilem, simplicem et unicam Spiritus hypostasin? Ex eadem enim persona diversas prodire operationes et virtutes, præsertim in iis quæ naturam atque [327] rationem plane superant, facilius est intelligere et innumera ejus rei deprehendere documenta; sed nullibi reperitur posse fieri, quin hypostasis, quæ ad differentia refertur principia, differentia ac diversitate causarum non et ipsa a se differat et simul dissecetur. » In altero vero (c. 64) arguit Spiritum fore et congenitum Filio et procedentem ex ipso, ita ut simul genitus et procedens sit: « ac *genitus* quidem, qui simul progreditur cum Filio genito, *procedens* vero, quia duplicem subit processionem. » Sane id omnes docent ac propugnant Deitatem, ideoque et tris personas extra tempus esse nihilque in iis esse *temporarium*. « Nulla ibi tempora cogitantur, ait Augustinus (*De Trin.* xv, 26), quæ habent prius et posterius (19) ». Et Leo M. serm. 3, de Pentec. c. 4 (Ball. serm. 77, p. 415 ed. Migne.): « Cum ad confitendum Patrem et Filium et Spiritum sanctum, aciem mentis intendimus, procul ab animo formas visibilium rerum et *ætates temporalium naturarum*, procul corpora locorum et loca corporum repellamus. Descendat a corde, quod spatio extenditur, quod sine concluditur, et quidquid nec semper ubique nec totum est. Cogitatio de Deitate Trinitatis concepta nihil per *distantiam* intelligat, nihil per gradus quærat. » Sed si excluditur in divinis *prioritas temporis*, non excluditur plane *prioritas rationis* (20). » Sane prius mente concepitur causa quam effectus, prius principium quam principiatum, prius Pater quam Filius, et prius Pater et Filius quam [328] Spiritus sanctus. Progressionem simultaneam Filii et Spiritus ex Patre, quæ non solum temporis, sed et *cogitationis* D prioritatem excludat, refellunt ea Patrum dicta, quæ docent Spiritum ita se habere ad Filium, ut Filius se habet ad Patrem (II, § 2, nota 5); refellunt diserta testimonia, quibus Filium præintelligi præ-

A Spiritu affirmant (IV, § 24 fin.) refellunt rationes e rei visceribus petita; quæ generationem ante processionem præsupponi ostendunt. [IV, § 13 fin.] (21). Quod si Patres simul cum Filio prodire (συμπροϊέναι) Spiritum affirmant, id ideo sit, ut *temporis* posteritas arceatur. Dicta ejusmodi cum aliis, quæ mediationem Filii (III, § 16) expriment, omnino concordare Beccus, *De proc. Spiritus sancti*, c. 9; et Constantinus Meliteniota, orat. 2, c. 28 (G. O. I, 308-315; II, 704 seq.) præclare ostendunt. Egre- gie ex jam adductis Gregorii Nysseni verbis (§ 24) et ex præstituta a se declaratione (§ 18) arguit Georgius Trapezuntius (G. O. I, 529): « Uterque (Pater et Filius) præintelligitur Spiritus hypostasi (προθεωρεῖται τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως), ut Nyssenus asserit; propterea ab utroque (ἐξ ἀμφοῖν) Spiritus Si non ab utroque, non præintelliguntur ambo; sed præintelliguntur; ex utroque igitur. » Sed difficultatem movent adversarii: « Causa præintelligitur effectui; effectus vero (αἰτιατός) Filius et producere (προβάλλειν) causæ est; præintelligitur ergo hypostasi Filii. » Auctor noster respondet: « Ratio ista ex penu Sophistarum est. Præintelligitur enim Pater Filio *causa non ea quæ est secundum* [329] *processionem* (τῷ αἰτίῳ οὐ τῷ κατ' ἐκπόρευσιν); namque hic modus alius existentia est (ἄλλος τρόπος ὑπάρξεως); causa vero quæ secundum processionem et *προβολὴν* est, neque ante neque post intelligitur (οὔτε ἐπιθεωρεῖται οὔτε προθεωρεῖται) Pater Filio. Nemo enim ex ipsis erga alium aut veluti principium aut veluti finis (terminus cf. § 18) est hujuscemodi progressus, ne prorsus unus ex his Spiritus sit. Tò *προβάλλεσθαι* vero post utrumque intelligitur. » Sed instant rursum: « Deitas, quæ in Patre est, præintelligitur illi quæ est in Filio et in Spiritu, et nihilominus eam communicat Pater eis quæ ex se sunt. » Verum hæc solida non esse respondet Trapezuntius: « Deitas enim quæ in Patre est, *qua Deitas* (ἡ θεότης), non præintelligitur illi, quæ in Filio est, cum eadem sit secundum omnia nullaque relatio interjiciatur; sed præintelligitur quidem quæ in Patre est Deitas *qua generat*, (ἡ γεννᾷ), postea intelligitur in Filio, *qua generatur* (ἡ γεννᾶται).

31. Est ergo generatio prior processione, non tempore, sed ἐπινούζ, cogitatione, ordine; præintelligitur intellectus voluntate, Verbum Amore, Spiritu Filius. Ergo licet nullum tempus dividat, tamen non simul intelliguntur mente nostra gene-

(19) Totum hoc Augustini caput ad rem pertinet nostram, de quo et ex quo haud male disputat Ratramnus, l. II, c. 3, p. 285.

(20) Præter prioritatem temporis est *prioritas ordinis*, quo unum ante aliud numeratur et ponitur, vel *naturæ*, quo exhibetur conceptus naturæ, quæ completa est et ab alia distincta existit, vel *originis*, qua unum ab alio ortum habet. Si est in Trinitate *ordo*, habetur et *prioritas* quædam saltem logica. Greg. Nyss. l. I C. *Eunom.* (G. O. II, 524) diserte habet: « Ἐπινούζ μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας

λόγον προθεωρουμένου τοῦ Υἱοῦ. (Vide § 7, nota 1; § 24, nota 2).

(21) Greg. Cpl. *Apol. c. Marci Eph. Conf.* (cod. Mon. 27 f. 115 b. 116 a.): « Ἀλλ' οὐδὲ μὴν αἱ πρόοδοι ἀμα εἰσὶ · βεβαίοι τοῦτο Γρηγόριος ὁ Θεολόγος φάσκων, « Τὸ τῆς ἐκφάνσεως διάφορον ἢ τὸ τῆς πρὸς ἄλλα σχέσεως διάφορον καὶ τὴν κλήσιν πεποίηκε » · ὁ δὲ γὰρ ὡς εἰ ἀμα αἱ πρόοδοι, οὐκ ἂν ἔλεγε τὸ τῆς ἐκφάνσεως εἶναι διάφορον. Deinde citat Athan. orat. 3, c. Ar. (G. O. II, 550; orat. 4, epist. 1 ad Serap. (ibid. 552), Greg. Nyss. aliosque.

ratio processioque, sed concipitur generatio ut præcedens processionem. In actu vero processionis simul spirantes concipiuntur Pater et Filius, dum spirant ut unum principium, unica virtute, unica operatione. « Non est Spiritus sanctus, ait Anselmus (*De process. Spirit. sancti*, c. 16) prius de Patre quam de Filio, nec de Filio quam de Patre; nec major nec minor est existens de Patre, quam existens de Filio, nec magis nec minus est de uno, quam de altero. » Id urget contra Nicetam Byzantium Hugo Etherianus (l. 1., c. 15, p. 1208, 1209). Argumentabatur ille hunc in modum: « Si Spiritus ex Patre Filioque procedit, necesse est, aut simul sine tempore et æternam esse progressionem Spiritus ex Patre et Filio, aut secundum prius et posterius. Quod si [350] secundum prius et posterius, in quocunque duorum sit, evidens est blasphemia; erit enim Spiritus se ipso prior et posterior, æternus et temporalis... Sin autem simul, præter tempus, æternaliter ex ambobus, Patre dico et Filio, procedit, cui ut propugnaculo innituntur qui ex adverso dimicant, querendum est ab ipsis, utrum simul præter tempus et æternaliter, an quomodo dicant. Nam si principaliter ex ambobus dicant, aperta est blasphemia. Erunt enim in... Trinitate duæ principales et sine principio, sine causa personæ, ideoque duæ causæ, duoque, principia, et duo non habentia neque causam neque principium. Itaque in deorum (ed. duorum) pluralitatem quæ Christianæ sunt religionis transferentur, et injuria non quælibet zoarchicæ et supersubstantiali irrogabitur Trinitati. Quod si non principaliter, licet simul et æternaliter, sed propius atque remotius, aut primo et secundario, et sic partitur impietas; primum quidem, quod magis erit Filius causa Spiritus, minus autem Pater. Nam quæ propinqua causa est, magis causa est, prout communes con-

ceptiones et veritatis sermo declarat. » Ad hæc vero Ilugo respondet Latinos merito de Deo non enuntiare proprie verba prius et posterius, secundum tempus, principaliter et secundario; non dicere Spiritum principaliter (22) [331] ab alterutro, sed de utroque æqualiter. Deinde notat: « Quod vero sequitur, scilicet propinquam quidem causam magis esse causam, minus vero quæ remota est, (ad id) absolvendum sufficiens esse arbitror, quod id tale in naturalibus, logicis similibusque, in quibus non eadem causa ubique propinqua remotaque est, locum habet; in divinis vero personis nequaquam, tum propter alia multa, quæ sifere nunc præstat, tum pro eo, quod propinqua remotaque causa prorsus eadem censeantur Pater et Filius, atque neque secundum tempus, neque secundum naturam, neque secundum aliquem alium modum Pater Filio prior est (23) ut de Patre quidem Spiritus principaliter, de Filio vero secundario aut [332] nulla ratione, ut Græci nimium inopinabiliter affirmant, procedat; ut enim ante omnia tempora simul sunt natura Pater et Filius ejusdemque honoris, ita quidquid (ed. quidquam) potest Pater, potest et Filius, ne (ed. et) quidquam a Patris et Filii potentia removeretur. » Jam vero inane prorsus est, quod Photius (c. 63) de causarum differentia profert, quæ nulla omnino est; indeque deducta consecutio, sectionem et divisionem in ipsa Spiritus persona inferri. Utrumque quæ toties diximus convellunt. Neque vero sequitur (c. 64), Spiritum fore simul genitum et procedentem; tum quia generatio et processio sunt duæ actiones diversæ, tum quia concipi nequit Spiritus simul cum Filio procedens, sed concipi debet generationem sequens ac præsupponens processio. Quod tempus non dividit inter generationem et processionem, id sane efficere nequit, ut terminus unius actionis

(22) Græca Nicetæ verba nobis non præsto sunt, ex quibus judicari queat, quid ipsi sit hoc principaliter (ἀρχικῶς, ἀρχοειδῶς, κυρίως etc.). Quæ Ilugo ait, prima fronte videntur contraria Augustino, qui Spiritum principaliter de Patre procedere dixit. Id tamen ipse Ilipponensis præsul exposuit (*de Trin.* xv, 17): « Ideo autem addidi principaliter quia et de Filio Spiritus sanctus procedere reperitur; sed hoc quoque illi Pater dedit, non jam existenti et nondum habenti; sed quidquid Unigenito Verbo dedit, gignendo dedit. Sic ergo eum genuit, ut etiam de illo donum commune procederet et Spiritus sanctus esset amborum. » Declaratur ergo apud Aug. adverbio principaliter Pater ut αἰτία προχαρκτηριστικῇ, unde Filio vis spiratrix communicatur. Hinc et Anselmus Cantuar. (l. c.): « Si dicitur, quod Spiritus sanctus principaliter a Patre sit, non aliud significatur, quam quia ipse Filius, de quo est Spiritus sanctus, a Patre habet hoc ipsum, ut Spiritus sanctus sit de illo: quoniam id, quod est, habet a Patre; non sicut in rebus creatis, cum aliquid asserimus esse principaliter, volumus significare, quod magis sit hoc, quod dicitur principaliter, quam illud, ad quod refertur. » Eodem sensu vocem adhibet et explanat Anselmus Halvelberg. *Dial. c. Græc.* l. II, c. 25 (*Spicileg.* d'Achery ed. Paris 1725, t. I, p. 189, 190); S. Thomas, ad diffi-

cultatem, Spiritum sanctum magis procedere a Patre, quam a Filio, ita respondet (*Sum.* I. q. 36, a 3. ad 2): « Si Filius acciperet a Patre, aliam numero virtutem ad spirandum Spiritum sanctum, sequeretur, quod esset causa secunda et instrumentalitatis, et sic magis procederet a Patre, quam a Filio. Sed una et eadem numero virtus spirativa est in Patre et Filio; ideo æqualiter procedit ab utroque. » Licet aliquando dicatur principaliter vel proprie procedere de Patre, propter hoc quod habet hanc virtutem a Patre. » Porro quod ad Hugonem nostrum spectat, is non solum alio omnino sensu formulam hanc rejecit, ut vel hæc ejus verba manifestant: « Inquiunt enim (Latini), si non est in sancta Trinitate prius secundum tempus, neque secundum naturam honoremve potentiamve, non est aliqua trium personarum principaliter ab alia, » verum etiam differentem sensum notavit ipse (lib. cit. c. 16, p. 1210 F. G.), ubi ea ipsa Augustini verba affert.

(23) Hæc minus præcise dicta videntur; restringenda tamen, ut ipsa verba ostendunt, ad Spiritus processionem. Licet enim Patrem prius cogitari quam Filium ordo ipse postulet, tamen quoad spirationem activam uterque concipi debet ut jam in sua personalitate constitutus et ut simul æqualiter spirans.

induat characterem, quo terminus alterius insignitur. Imo cum Pater juxta Photium simul generet Filium et spiret Spiritum, quomodo tunc explicabit, quod non in unum concidant generatio et processio? (Vide Georg. Met. et Hug. Eth. § 26.)

32. Concludimus hanc tractationem, alia theologia rem perfectius meditantibus reservantes. Maluimus ἀντιρρήσεις non satis digestas et concinno ordine interdum destitutas Photiano operi adjungere,

A quam aut officio deesse aut editionem ipsam nimis diu differre. Contenti plane erimus, si his nostris studiis occasionem doctis viris præbuerimus subtiliores theologicæ ejusmodi quæstiones feliciter enodandi, dogmatum in hac parte historiam locupletandi ac proxime ea theologicæ scientiæ incrementa procurandi, quæ nos nonnisi remotius potuimus adjuvare.

OPERUM PARS TERTIA.

PARÆNETICA.

PROLEGOMENON.

INEDITARUM PHOTII

CATALOGUS HOMILIARUM QUÆ MOSQUÆ SERVANTUR.

COMBEPIS. Auct. noviss. p. 518.

ΦΩΤΙΟΥ ΟΜΙΛΙΑΙ.

Α'. Λεχθεῖσα τῇ ἁγίᾳ Παρασκευῇ ἐν τῷ ἁμβωνί τῆς ἁγίας Εἰρήνης μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν κατηχήσεων.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν προηγουμένῳ λόγῳ τοῖς ἡδὴ παρεσκευασμένοις πρὸς τὸ βάπτισμα, οὕτω δὲ κατηρητισμένοις τὴν τελειότητα, ἀλλ' ἐτι καὶ τῆς καθάρσεως ἐπιδοσκομένοις καὶ τῆς μυστικῆς τραπέζης ἀπειρογόμενοις, κ. τ. ἔ.

Β'. Φώτιος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Μετὰ τὴν τῶν κατηχητικῶν λογίων ἀνάγνωσιν, ὧν ἡμεῖς ἐν προσοχῇ καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιδοσκύντες κατάνοξιν ἐποιεῖσθε τὴν ἀκρίβειαν, καὶ ἡμεῖς τὸν παρόντα καιρὸν προσομιλεῖν ὑμῖν ἐγνωμεν ἀποιδεῖν, κ. τ. ἔ.

Γ'. Τοῦ αὐτοῦ ἀγιωτάτου Φωτίου ὁμιλία πρώτη εἰς τὴν ἔξοδον τῶν Ῥώσ.

Τί τοῦτο; τίς ἡ χαλεπὴ αὕτη καὶ βαθεῖα πληγὴ καὶ ὄργη; Πόθεν ἡμῖν ὁ ὑπερβόρειος οὗτος καὶ φοβερός ἐπίσκηψε κεραυνός; κ. τ. ἔ.

Δ'. Τοῦ αὐτοῦ ἀγιωτάτου Φωτίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης ὁμιλία β', εἰς τὴν ἔξοδον τῶν Ῥώσ.

Οἶδα μὲν, ἅπαντες συνεπίστασθε, ὅσοι τε δαινόλ συνιδεῖν ἀποστροφὴν πρὸς ἀνθρώπους Θεοῦ, ὅσοι τε ἀμαθέστερόν πως περὶ τὰ τοῦ Κυρίου διάκεισθε κρίματα, κ. τ. ἔ.

C

PHOTII HOMILIÆ.

I. Dicta est die sancto Parasceves in ambone sanctæ Irenæ, post expletas Catecheses.

Verum hæc quidem præcipue ad eos, qui ad baptisma jam parati sunt, nec tamen perfectionem hactenus adepti sunt; sed et adhuc emundatione indigent, et a mystica mensa arcentur, etc.

II. Photius archiepiscopus Constantinopolitanus et æcumenicus patriarcha.

Post lecta divina eloquia divinæ institutionis, quæ vos attenta mente animisque compunctis audistis; nosque opportunum judicavimus, ut ad vos in præsentī tractatum haberemus.

D

III. Ejusdem sanctissimi Photii homilia prima in Russorum irruptionem.

Quid istud, quæve gravis hæc atque plaga et ira? Unde nobis hyperboreum hoc ac tremendum immissum fulmen? etc.

IV. Ejusdem sanctissimi Photii archiepiscopi Constantinopolitani novæ Romæ, homilia altera in Russorum irruptionem.

Novi sane, scitis omnes, quotquot sagaces estis ut aversionem a Deo intelligatis; quotquot item rudius fere erga Domini judicia affecti estis

V. *Ejusdem sanctissimi Photii patriarchæ Constantinopolitani, homilia dicta in Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis Mariæ.*

Lætus præsentis diei conventus ac celebritas, lætaque orbis sinibus affert gaudia. Gaudium subministrat, quod veterem tristitiam dissolvat. Gaudium subministrat, quod mundi maledictionem exterminet, collapsique ipsidem generis humani excitationem initiet, ac salutem cunctis nobis sanciat, etc.

VI. *Sanctissimi Photii archiepiscopi Constantinopolitani, homilia tertia dicta in ambone sanctæ Irenæ, die sancto Parasceves, post lectam ex more catechesim.*

Quando diaboli imperium ditioque diripitur; quando mortis aculeus retunditur; quando adversus infernum tropæum erigitur, tunc testamentorum nobis tabulæ relegendur, tunc confessionis chirographum profertur, tunc pollicitationum titulus orbis theatro reseratur. Quid ita?

VII. *Sanctissimi Photii patriarchæ Constantinopolitani, homilia altera in Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis. Dicta est in præsentia imperatoris.*

Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum, ita poscente ipsa temporis ratione, cum propheta David clamabo, qui Ecclesiæ caulas rationalium ovium multitudine angustatas videam, longe florida lætitia ac varietate eorum qui convenerunt, etc.

VIII. *Sanctissimi Photii patriarchæ, archiepiscopi Constantinopolitani, homilia in Ramos palmarum et in Lazarum.*

Dum Ecclesia, pueris Hosanna in altissimis clamantibus, tuba canit, læteque illius ac divinissimæ vocis auribus sonitum traho, animi alacritate totus sublimis feror, etc.

IX. *Ejusdem sanctissimi Photii patriarchæ, archiepiscopi Constantinopolitani, homilia in Diem natalem sanctissimæ Domine nostræ Dei Genitricis (a).*

Omnis quidem festivitas, celebrisque omnis conventus, quo piorum cœtus exhilaratur, tum dissidia, mutuasque lites dissolvit; tum animis studiisque divisos, ac eos, qui amoris vinculum seditione diruperunt, etc.

X. *Ejusdem sanctissimi Photii archiepiscopi Constantinopolitani, homilia dicta specie quasi exornandi ac describendi celeberrimi templi, quod in Palatio existit (b).*

Lætum video præsentis diei conventum: ac qualem nemo humana solertia atque opera, ac nisi divini afflatu Numinis conflare unquam possit, etc.

XI. *Ejusdem sanctissimi Photii archiepiscopi Constantinopolitani, homilia dicta in Domini no-*

A E'. *Tou autou Photiou agiōtōtou patriārchu Kōnstantinoupōlews, omilia leghēisa eis tōn Eūaggelismōn tēs ūperagias Θεοτόκου Μαρίας.*

Φαιδρά τῆς παρούσης ἡμέρας καθέστηκεν ἡ πανηγυρίς, καὶ λαμπρὰν τῇ χαρὰν τοῖς πέρασιν ἀποφέρειται. Χαρὰν χορηγεῖ, λύπην παλαιὰν διαλύουσιν. Χαρὰν χορηγεῖ, κοσμικὴν ἀρὰν ἐξορίζουσιν καὶ τοῦ πεπτωκότος πάλιν τὴν ἔγερσιν ἐγκαινίζουσιν καὶ τὴν σωτηρίαν πᾶσιν ἡμῖν ὑπογράφουσιν, κ. τ. ἐ.

Γ'. *Photiou tou agiōtōtou archiepiscōpou Kōnstantinoupōlews, omilia tritē leghēisa ἐν τῷ ἀμβωνί τῆς ἀγίας Εἰρήνης, τῇ ἀγίᾳ Παρασκευῇ, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς κατὰ συνθήσαν κατήχησεως.*

Ὅτε τοῦ διαβόλου τὸ κράτος σκυλεύεται, ὅτε τοῦ θανάτου τὸ κέντρον ἀμβλύνεται, ὅτε τὸ κατὰ τοῦ ἔθους τὸ τρόπαιον ἴσταιται, τῶν συνδύκων ἡμῖν ὁ πῖναξ ὑπαναγινώσκειται, τότε τῆς ὁμολογίας τὸ χειρόγραφον προκομίζεται, τότε τῶν ὑποσχέσεων ἡ στηλογραφία θριαμβεύεται. Διὰ τί;

Ζ'. *Tou autou agiōtōtou Photiou patriārchu Kōnstantinoupōlews, omilia deutēra eis tōn Eūaggelismōn tēs ūperagias Θεοτόκου. Ἐλέχθη ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ βασιλέως.*

Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων, καιροῦ καλοῦντος μετὰ τοῦ προφήτου βοήσομαι Δαυὶδ, τῶν λογικῶν προβάτων τὰς τῆς Ἐκκλησίας αὐλὰς ὁρῶν τῷ πλήθει στενοχωρουμένας, πολυανθεῖ τῇ τερπνότητι καὶ ποικιλίᾳ τῶν συνεληλυθόντων, κ. τ. ἐ.

C H'. *Photiou tou agiōtōtou patriārchu, archiepiscōpou Kōnstantinoupōlews, omilia eis τὰ Βαθὰ καὶ eis τὸν Λάζαρον.*

Ὅτε τῶν παίδων Ἰσραὴλ ἐν τοῖς ὕψιστοις ἀναδωόντων ἡ Ἐκκλησία σαλπίζει, καὶ τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης καὶ θεοπρεπεστάτης φωνῆς ταῖς ἀκοαῖς τὸν ἦχον ἐλκύσω, μετάρσιος ὅλος γίνομαι τῇ προθυμίᾳ, κ. τ. ἐ.

Θ'. *Tou autou agiōtōtou Photiou patriārchu archiepiscōpou Kōnstantinoupōlews, omilia eis τὸ Γενέσιον τῆς ūperagias Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου.*

Πᾶσα μὲν ἑορτὴ καὶ πᾶσα πανήγυρις καθ' ἣν ὁ τῶν εὐσεβούντων φαῖδρύνεται σύλλογος, λύει μὲν τὰς πρὸς ἀλλήλους διαφορὰς καὶ τὰς ἐριδας, συνάγει καὶ τοὺς ἀπ' ἀλλήλων γνῶμῃ διεστώτας καὶ τὸν δεσμὸν τοῦ φίλτρου στάσει λύσαντας, κ. τ. ἐ.

Ι'. *Tou autou agiōtōtou Photiou archiepiscōpou Kōnstantinoupōlews, omilia rēthēisa ὡς ἐν ἐκφράσει τοῦ ἐν τοῖς βασιλείοις περιωνύμου ναοῦ.*

Φαιδρὸν ὁρῶ τῆς παρούσης ἡμέρας τὸν σύλλογον, καὶ ὅσον οὐκ ἂν τις ἀνθρωπίνῃ σπουδάζματι καὶ χωρὶς ἐπιπνοίας θείας συγκροτησαί κατισχύσει, κ. τ. ἐ.

ΙΑ'. *Tou autou agiōtōtou Photiou archiepiscōpou Kōnstantinoupōlews, omilia rēthēisa eis τὴν*

NOTÆ.

(a) Edita prioris mei Auctarii tom. I. COMBERIS.

(b) Edita in meo Manipulo rerum C. P. L. post Lambecii Græcam editionem. 10.

θεόσωμον ταφήν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι- A
στοῦ, τῇ ἀγίῳ Σαββάτῳ.

Ἀφ' ἐκάστου μὲν τῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος
ἡμῶν ἔργων καὶ πράξεων, τῆς περὶ ἡμᾶς φιλανθρω-
πίας τὸ μέγεθος ἐμφανίζεται, καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν
λαμπρῶς αἱ χάριτες ἀναπτύσσονται· καὶ πολλὸς ὁ τῆς
εὐφροσύνης γλυκασμὸς ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐπιστα-
ζόμενος ψυχαῖς, κ. τ. ἔ.

ΙΒ'. Τοῦ αὐτοῦ ἀγιωτάτου Φωτίου ἀρχιεπισκόπου
Κωνσταντινουπόλεως, ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῷ ἁμβωνί
τῆς ἀγίας Σοφίας, τῇ Παρασκευῇ τῆς
πρώτης ἑβδομάδος τῶν Νηστειῶν.

Ἦκομεν ὑμῖν τὴν προθεσμίαν προφθάσαντας, καὶ
τῆς ὀφείλης τὴν καταβολὴν προκαταθέσθαι σπουδά-
σαντας, κ. τ. ἔ.

ΙΓ'. Τοῦ αὐτοῦ Φωτίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταν-
τινουπόλεως, ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῷ ἁμβωνί
τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας.

Τῆς προλαβούσης ὁμιλίας τὸ τέλος, εἴ τι μέμνη-
σθε, τὸν Ἀρείον παρεδίδου καθαιρούμενον, τῆς Ἐκ-
κλησίας ἐξωθούμενον, ἀναισχυτὸν, πλάττομενον,
ὑποκρινόμενον τὴν εὐσέβειαν, κ. τ. ἔ.

ΙΔ'. Τοῦ αὐτοῦ ἀγιωτάτου Φωτίου ἀρχιεπισκόπου
Κωνσταντινουπόλεως, ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῷ
ἁμβωνί τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας.

Τῶν προμάχων τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ πρόσθεν
ἔφημεν, ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας συσκευασθέν-
των, καὶ τῶν ἰδίων μὲν νομῶν τῶν ποιμνίων ἐρη-
μολέντων· κ. τ. ἔ.

ΙΕ'. Τοῦ αὐτοῦ ἀγιωτάτου Φωτίου πατριάρχου
Κωνσταντινουπόλεως ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῷ C
ἁμβωνί τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας τῷ μεγάλῳ
Σαββάτῳ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Φιλοχρίστου βασι-
λέως, ὅτε τῆς Θεοτόκου ἐξεικονίσθη καὶ ἀνεκα-
λύφθη μορφή.

Σιγᾶν εἴ τις διὰ παντὸς μελετήσῃ τοῦ βίου, νῦν
λάλο· τις εἶναι καὶ πρὸς ῥητόρων τέχναις παρεσκευά-
σθαι τὴν γλῶσσαν, εἴπερ ἄλλοι διὰ σπουδῆς ἂν ὅτι
μάλιστα ποιήσαιο, κ. τ. λ.

ΙΖ'. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῷ ἁμβωνί
τῆς ἀγίας Σοφίας, ἡρίκα τοῖς ὀρθοδόξοις καὶ
μεγάλοις ἡμῶν Μιχαὴλ καὶ . . . ὁ κατὰ πάσης
ἀρέσεως ἐστηλογραφηθὴν θραύμενος.

Ἦν ἔρα ἐκ πολλοῦ γεγηρακώς ὁ χρόνος καὶ νέαν
οὐκ ἔχων ὥδινά, καθ' ἣν ἀκμάζων ἐθάρρει σεμνύνε-
σθαι, κ. τ. ἔ.

Ad hæc Anglia novum Photii opus nobis præcudit, de Ecclesiæ Constantinopolitanæ præcellentia: in quo
vereor, ne fumos suos vir ambiciosus nobis vendat, atque id agat, ut novam Romam jure vel injuria, seniori
vel anteponat, vel utriusque pronόμια eadem statuât.

stri Jesu Christi div'nam sepulturam, die Sabbati
sancti.

Nulla est Christi ac Salvatoris nostri actio atque
functio, quæ non ejus erga nos benignitatis magni-
tudinem manifestet, nostræque salutis gratiæ splen-
dide enitescunt, ingensque est lætitiæ dulcedo ho-
minum animis affusa, etc.

XII. Ejusdem sanctissimi Photii archiepiscopi Con-
stantinopolitani homilia dicta in ambone san-
ctæ Sophiæ in Parasceve primæ hebdomadiæ
sanctorum Jejuniū; 1, prima ante illam Do-
minica.

Venimus præstitutum tempus antevertentes,
atque debitum occupato vobis solvere stude-
ntes, etc.

XIII. Ejusdem Photii archiepiscopi Constantino-
politani, homilia dicta in ambone Magnæ
Ecclesiæ.

Superioris tractatus finis, si quid meministis,
Arium exauctoratum tradebat, ab Ecclesia ejectum,
protervientem, causificantem, pietatem simulan-
tem, etc.

XIV. Ejusdem sanctissimi Photii archiepiscopi Con-
stantinopolitani, homilia dicta in ambone Magnæ
Ecclesiæ.

Ecclesiæ defensōribus, ut et ante dicebamus, a
veritatis hostibus insidiis appetitis, gregibusque
pastoribus suis viduatis, etc.

XV. Ejusdem sanctissimi Photii patriarchæ Constan-
tinopolitani, homilia dicta in ambone Magnæ Eccle-
siæ, in die magni Sabbati, sub præsentia Christi
amantis imperatoris, quando sanctæ Dei Ge-
nitricis effigies expressa imagine est atque de-
tectæ.

Si quis in omne tempus silentium sibi indixisset,
nunc ut verbis loquax instructaque rhetorum præ-
ceptis lingua atque artibus esset, omni majore
opera summpere studeret.

XVI. Ejusdem sanctissimi Photii patriarchæ Con-
stantinopolitani, homilia dicta in ambone San-
ctæ Sophiæ, quando orthodoxis magnisque no-
stris imperatoribus Michaëli et . . . adversus
omnes hæreses perenni titulo, cippo inscriptus
est triumphus.

Jam pridem ergo tempus consenuerat, carebatque
nova parturigine, qua magnifice floreret ac hone-
stari præsumeret, etc.

HOMILIÆ.

I.

Photii (c) archiepiscopi Constantinopolitani, Oratio
in sanctissimæ Dei Genitricis natalem diem (d).

Φωτίου (d) ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως,
λόγος εἰς τὸ γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτό-
κου.

Combesis. Auct. nov. p. 1585-1604.

Omnis quidem festivitas, celebrisque omnis conventus, quo piorum cœtus exhilaratur, tum dissidia, mutuasque lites dissolvit, tum animis, studiisque divisos, ac eos, qui amoris vinculum seditione diruperunt; Canticorum consonas voces, quibus ipsa re consoletur, ad concordie instaurationem exhibens; mire colligit, unitque: atque unius ejusdemque Domini ac creatoris, fragmenta ac creaturas, eos qui collecti sunt, ostendit: exque unitate cultus, fragmenti parem dignitatem subindicans, eorum qui in se invicem acerbis odiis afferentur, lenit, ac deprimit animos; suadens modeste sapere, ac pro humana ratione; docensque ad eandem Fictoris manum respicere, atque idem fictionis lulum reputare. Ad hoc enim solemnes conferre conventus, congrua Christianis consuetudo documento est; ac alius quidem, Christum natum ostendit; alius testatur baptizatum; profert alius transfiguratum: alius exhibet divina patrantem signa; demoniacos curantem; cæcis visum restituentem; sanguinum siccantem fontes; claudis ac paralyticis membra astringentem: mortuos suscitantem: ac demum alius pendentem in cruce traducit; alius vero iterum resurgentem, meamque visibilibus factis, gestisque resurrectionem initiantem.

Cum sic autem divinæ congrue religioni institutus omnis ejusmodi conventus, tum communia dona fruenda præbeat, tum propriam pariter emicantem gratiæ illustrationem prætendat, longe præ aliis, sollemnis hic dies, Virginis ac Dei Matris natalitio inelytus, præclara honoris insignia refert. Quemadmodum enim radicem, ramorum, truncique, ac fructus, floresque agnoscimus causam, tametsi fructus gratia omne aliis studium laborque impenditur; citraque radicem, aliorum nihil enascitur; sic Virginis dempta festivitate, aliarum, ab

A Πᾶσα μὲν ἐρση, καὶ πᾶσα πανήγυρις, καθ' ἣν ὁ τῶν εὐσεβούντων φαίδρύνεται σύλλογος, λύει μὲν τὰς πρὸς ἀλλήλους διαφορὰς, καὶ τὰς ἐρίδας· συναγει δὲ τοὺς ἀπαλλήλων γνώμη διεστῶτας, καὶ τὸν δεσμὸν τοῦ φίλτρου στάσει λύσαντας, τὴν τῶν Ἀσμάτων συμφωνίαν, παράκλησιν ἔργῳ καταβαλλομένη, πρὸς τὴν τῆς ὁμοφροσύνης ἐπανάκλησιν· δείκνυσιν δὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ δεσπότητος καὶ δημιουργοῦ τοὺς συναγηγερμένους πλάσματα τε καὶ ποιήματα· καὶ τῇ ἐνότητι τοῦ σεβάσματος, τὴν ὁμοτιμίαν τῆς πλάσεως ὑποφαίνουσα, τοὺς καταλλήλων πικρῶς ἐπαιρομένους παρῶναι καὶ κατασπῆ, μέτρια φρονεῖν καὶ ἀνθρώπινα παύουσα, καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν τοῦ Πλάστου παλάμην ὄρᾶν, καὶ τὸν αὐτὸν ἀναλογίζεσθαι τῆς πλάσεως πηλὸν ἐκδιδάσκουσα. Εἰς τοῦτο γὰρ ἔμοι γε B τὰς πανηγύρεις τελεῖν ὁ πρέπων Χριστιανός θεομὸς ὑποτίθεται· καὶ ἡ μὲν Χριστὸν ἐμφανίζει τιμωμένον· ἡ δὲ, μαρτύρεται βαπτιζόμενον· ἄλλη φέρει μεταμορφούμενον· ἑτέρα δὲ, τὰς θεοσημείας ἐργαζόμενον· δαιμονιώντας θεραπεύοντα· πηροὺς ὀμματίζοντα· πηγὰς αἱμάτων ξηραίνοντα· χυλοὺς καὶ παρειμένους συσφίγγοντα· νεκροὺς ἀνίσταντα· τέλος ἐπὶ σταυρῷ κρεμάμενον ἄλλη παραδειγματίζει· καὶ ἄλλη πάλιν ἀνιστάμενον, καὶ τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν ἔργοις ὀρומένοις ἐγκαινίζοντα.

Γ Ἀλλ' οὕτω πάσης θεοπρέπους πανηγύρεως, καὶ τῶν ἐπικοινωνῶν χαρισμάτων παρεχούσης τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ ἰδίαν τινὰ συναπαυγαζούσης τῆς χάριτος· ἑλ-λαμψίν, παρὰ πολὺ τῶν ἄλλων ἡ παρούσα πανήγυρις, τῆς Παρθένου καὶ Θεοῦ Μητρὸς φιλοτιμουμένη τὴν γέννησιν, λαμπρὰ κατὰ πάσης τὰ πρεσβεῖα ἀποφέρειται. Ὡς περ γὰρ τὴν ῥίζαν κλάδων καὶ στελέχους καὶ καρποῦ καὶ ἀνθους αἰτίαν γινώσκουμεν, εἰ καὶ τοῦ καρποῦ χάριν ἡ περὶ τὰ ἄλλα σπουδὴ καὶ ὁ πόνος καταβάλλεται· καὶ οὐδὲν τῶν ἄλλων χωρὶς τῆς ῥίζης ἐκφύεται· οὕτως ἀνευ τῆς παρθενικῆς πανηγύ-

NOTÆ.

(c) Ut schisma excipias, erat ut Photius magnis quoque viris, ac Ecclesiæ magistris accenseri posset; cujus monumentum hoc in sanctam Deiparam, diutius latere nolui, ex quo Photii vena in festivis ejusmodi orationibus velut specimine aliquo sese prodatur. Nec enim alia ejus generis illius prodidisse arbitror; nec forte exstant. Seguerano codici præfixus index antiquo manu aliam ei tribuit, in sepulturam Domini, exstatque ibi fere integra excepto

exordio: valde illa luculenta, tametsi nolui ita mutilam exscribere, atque hic loci representare. Præcipue imitatus videtur auctor Gregorium Nazianzenum Orat. in sancta lumina, ubi ille tam multis absona gentilium sacra traducit. Nolim ego immorari explicandis fabulis, quas persuingit. Adeat qui volet mythologos.

(d) Ex Eminentissimi cardinalis Mazarini Codice.

ρεως, οὐδεμία τῶν ἐξ αὐτῆς ἀναπλασθησάντων ἐπι-
φαίνεται. Ἀνάστασις γάρ, ὅτι θάνατος· θάνατος
δὲ, ὅτι σταύρωσις· σταύρωσις δὲ, ὅτι Λάζαρος τεταρ-
ταῖος ἄδου πυλῶν ἀνελήλυθε· καὶ τυφλοὶ βλέπουσι·
καὶ κλίνην ἐφ' ἧς ἔκειτο, φέρει τρέχων ὁ παράλυτος·
καὶ τῶν παραδοξομένων ἔργων· οὐ γὰρ ἐπίκαιρον
πάντα καταλέγειν· τὰ ἐπιλοιπα, ἃ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος
δέον δοξάζειν καὶ ἀνυμνεῖν, εἰς φθόνον ἐξέκαυσεν·
ἀφ' οὗ τὸν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπ' ὀλέθρου σφῶν φθό-
νον ἐπαλαμήσαντο. Ταῦτα δὲ, ὅτι Χριστὸς βαπτι-
σάμενος, καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῆς πλάνης ἀπολυσά-
μενος, ἔργῳ καὶ λόγῳ τὴν θεογνωσίαν ἐδίδασκεν·
βάπτισις δὲ, ὅτι γέννησις· Χριστοῦ δὲ γέννησις, συν-
τόμως καὶ καλῶς εἰπεῖν, ὅτι Παρθένου γέννησις· ἐν
ἣ καίνισμα, καὶ ἣν ἐορτάζειν ἡξιώμεθα. Οὕτω ῥί-
ζης, ἣ πηγῆς, ἣ θεμελίων λόγον, ἣ οὐκ οἶδ' ὅτι καὶ
οἰκειότερον εἶπω, ἣ παρθενικὴ πληροῦσα πανήγυρις,
ἐκείναις τε πάσις εἰκότως ἀγλαίζεται, καὶ πολλοῖς
καὶ μεγάλους ἐνδιαπρέπει· χαρίσμασι, καὶ παγκο-
σμου σωτηρίᾳς ἡμέρα γνωρίζεται.

Σήμερον γὰρ ἡ Παρθένος μήτηρ, ἐκ στείρας μη-
τρὸς ἀποτίκτεται, καὶ τῆς Δεσποτικῆς ἐπιδημίας τὴν
παλάτιον εὐρεπίζεται. Σήμερον δεσμὰ στερωσεως
λύεται, καὶ τῆς παρθενίας τὰ κλειθρα σφραγίζεται.
Οἷς γὰρ νηδὺς ἄγονος, καὶ λόγους νεκρωθεῖσα τεκνώ-
σαι, καρπὸν παρ' ἐλπίδας ὠραῖον προήνεγκεν· τοῦ-
τοις καὶ τὸ τῆς παρθενίας μνηστεύεται ἀδιάφορον, καὶ
τὸ θαῦμα τῆς κυοφορίας ἐπιδήλως ἔργοις προ-
αγγέλλεται. Ὑπερφυὲς μὲν τόκος ἀνανδρος, καὶ παρ-
θενίας φυλακὴ μετὰ γέννησιν· νικᾷ δὲ θεσμούς φύ-
σεως καὶ στείρα μετὰ γήρας γεωργοῦμένη καὶ τί-
κτουσα, καὶ τῆς Παρθένου τὸν τόκον, εἰ· ὧν τερα-
τουργεῖται, προοιμιάζεται. Σήμερον τὸν ὄνειδισμὸν
τῆς ἀτεκνίας ἡ Ἄννα θερίζεται, καὶ τῆς χαρᾶς τοὺς
στάχους ἡ οἰκουμένη καρπίζεται. Πατὴρ παῖδός ὁ
Ἰωακείμ ὀνομάζεται, καὶ τῆς υἱοθεσίας ἡμεῖς ἀρρα-
θωνιζόμεθα τὸ ἀξίωμα. Σήμερον ἡ Παρθένος· ἐξ ἀγόν-
ων λαγόνων προέρχεται, καὶ τῆς γονᾶς τῆς ἀμαρ-
τίας ἡ στείρωσις διαδέχεται· καὶ τῆς Συναγωγῆς
τῶν Ἰουδαίων χρεθεῖ τὸ πλήρωμα, καὶ τῶν τῆς
Ἐκκλησίας· ὁλίγων τὰ τέκνα προκύπτουσι, Χριστῷ
τῷ νυμφίῳ θεοπρεπῶς αὐξάνόμενά τε καὶ πληθυνό-
μενα. Ἐξ ἀγόνων λαγόνων ἡ Παρθένος προέρχεται,
ὅτε καὶ γονίμων ὄντων ὁ τόκος παράδοξος. Ὡ τοῦ
θαύματος! ὅτε τῆς σπορᾶς ὁ χρόνος ἐξέλιπε, τότε
τοῦ καρποῦ τῆς φορᾶς ὁ καιρὸς ἐπεδήμησεν· ὅτε τὸ
πῦρ ἐσθέσθη τῆς ἐπιθυμίας, τότε ἡ λαμπρὰ ἀνήφοι
τῆς παιδοποιίας. Νεότης ἄνθος οὐκ ἤνεγκε, καὶ βλα-
στὴν τὸ γήρας προβάλλεται, γαστρὸς ὄγκος· ἀκμαζού-
σης οὐκ ἐγνώσθη φύσεως, καὶ ὑπεράκμου νηδὺς
ἀειπάρενον βρέφος γνωρίζεται κύημα.

Ἄλλ' ἀπορεῖς, ἀνδρῶπε, εἰ ἡ στείρα τέτοκεν;

A ipsa germinantium, nulla illucescet. Ideo namque
resurrectio est, quia mors : mors autem, quia cru-
cifixio : cruxifixio, quia Lazarus quadriduanus ab
infernī portis reversus est; ac quia cæci vident,
paralyticusque, lectum in quo jacebat portat cur-
rens : ac demum quia admiranda alia patrata
opera (nec enim per tempus licet percensere om-
nia) quibus Judæorum populus, cum ad laudem ac
cantica provocari debuisset, invidia exarsit; qua
permovente, in suum ipsi interitum Salvatoris ne-
cem moliti sunt. Hæc autem eo fuere, quod Chri-
stus baptizans, atque ab infidelitatis errore homines
liberans, opere pariter atque sermone, Dei scien-
tiam ac fidem doceret : baptismus autem, quia
nativitas : Christi autem nativitas, ut summa ac
B præclare dicam, quia Virginis nativitas : in qua
initiamur, quamque meruimus celebrare. Quam-
obrem, radices, fontisve, aut fundamenti, vel nescio
quid germanius ac magis proprium dicam, ratio-
nem, virginis festivitatis implens, illis pariter
universis honestatur, ac splendet, multisque ac
magnis præpollet donis, ac mundi universi salutis
dies noscitur.

Hodie enim Virgo mater, ex matre sterili nascitur,
Dominicque adventus palatium præparatur. Hodie
solvuntur sterilitatis vincula, ac virginitalis clau-
stra obsignantur. Quibus enim infecundus uterus,
ac ejus prolificæ rationes emortuæ essent, præcla-
rum fructum protulit, cum spes omnis abesset; iis
quoque C virginis incorruptio promittitur, partus-
que miraculum perspicuis rebus prænuntiatur.
Equidem eximia res, ac tota quid majus natura,
partus sine viro, ac servata virginitalis ab edita
prole; verum naturæ quoque jura superat, ut steri-
lis a senio fecunditate augeatur, pariatque; ac rei
prodigium, virginali partui exordio præit. Hodie
Anna sterilitatis opprobrium amputat; gaudique
segetes terrarum orbis metit. Joachim puellæ ap-
pellatur pater, nosque adoptionis arrhabonem ho-
noris cumulo accipimus. Hodie Virgo ex infecun-
dis lumbis procedit, peccatique secundos partus
sterilitas excipit, Synagoga Judæorum cœtus vi-
duus manet, exque Ecclesiæ sinu filii prodeunt,
qui Christo sponso divine crescant, ac pleno nu-
mero augeantur. Procedit virgo abs sterilibus lum-
bis, tum, cum etiam iis secundos partus mirabilis
ac insolitus foret. O rem mirabilem! cum defecis-
set sementis tempus, tunc editionis fructus oppor-
tunitas advenit : ubi cupiditatis ignis exstinctus
esset, tunc secunditatis fax accensa est. Juvenis
non protulit florem, germenque senectus edit :
vegeti uteri tumor ignotus fuit, effœtisque ventris
virgo perpetua infans noscitur partus.

Enimvero, dubitas homo, num sterilis pepere-

VARIE LECTIONES.

* Lego φόνον.

rit? Quinimo quæris, quibus te quoque mirari oportebat, quibus admiramur ipsi, ut dignam rem miraculo ridiculam facias, spernasque, ac num sterilis pariat, verbis contendis? Si enim non parit sterilis, nec quæ parit sterilis est; quomodo arentia ubera in laetis fontes acuuntur? Siquidem enim senectus sanguinis thesauros nescit recondere, quomodo quod mammæ non acceperunt, in laetis dealbant speciem? Qui vero etiam vulva emortua, maturam vivamque prolem edit, eamque ipsa continet, et alit? Ilæc tu adversus teipsum, tuamque subtiliter consuis salutem: quis nempe existens? Nec enim unus quis fidelium exsistas, ac eorum, qui miraculo digni sint. Nam neque fidelis producatur, qui iis abroget fidem, per quæ fides astruitur; sed Judæus. At quomodo, ac ubi tibi excidit Sara? Nonne enim illa, senectutis ac sterilitatis dispendiis editam prolem, Isaac vidit? Siquidem Anna anum tibi confundit, ac turbat, potiori jure Sara, quando etiam prior. Quod si hoc dubitationem facit, ille tu, neque persentis, tuam te præscribere ac submovere cognationem, radicesque ex quibus tibi ramo esse accessit, amputare, atque a Judaicis juribus revinceris excidisse?

Ut quidem ego naturæ serio parium factum dicens, postea rogarem in meam pedibus manibusque ires sententiam, merito sterilitas senectutem natura, rationum laborem progigneret: cum autem divinæ gratiæ opus doceam, quid gratiam cogis servire naturæ, cujus illa semper dominari comparata est? Num Adamum admittis e luto formatum, ac absque nativitate productum esse? Num admittis et Evam absque copula editam, ac lateris, costæque germen esse? ut plane non hæc dicas rationem naturæ. Quæ enim humana successione accretio ac procreatio est, modum alium processionis servans, non sinit ut illorum processionem naturæ opus existimes: at neque rursum ut contra naturam: siquidem illa naturalis hominum constitutionis principium est. Divini ergo consilii sit, atque potentiz. Quid vero? Tum quidem potuisse concedis, in iis quoque quæ majorem admirationem habebant, divinum Numen, nec naturæ ordinem adversus ejus Fictorem instruis; nunc autem, tanquam potentissimum ac immortalem virtutem gravi senio defectam existimares, istis imbecilliores pronuntias? cum prioribus exercitatus, par esset ut aliis quoque potius videreris, indubitam in ejusmodi præbere fidem. Quocirca ne Judæus quidem dubitaverit, ut quidem Judæus sit; sed eorum aliquis, qui animum ac mentem habent gentilitio errore tentum.

Non credis ergo tu, subsannasque, ut puella abs sterili prodierit, qui homines putredine ortos confingis? qui draconis dentes majoribus tuis vulvas, quibus sint suscepti, efficis: adeoque utinam tibi ipse dicenti, eos sepulcra ostendisses, qui lapides jubes condescere in homines, tuorumque majorum genus digna te serie recensens, in fornicarum sanguinem referens. Tu hæc sapiens, quanquam sunt maximum delirium; nec usquam aliquid, non

μᾶλλον δὲ ζητεῖς, οἷς καὶ σὲ θαυμάζειν ἐχρῆν δι' ὧν θαυμάζομεν, παρὰ φαῦλον θέσθαι τὸ θαυμαζόμενον, καὶ πῶς στείρα τέκoi λογομαχεῖς; Εἰ γὰρ στείρα οὐ τίττει· τίττουςα δὲ οὐ στείρα· πῶς δὲ μαζοὶ ξηρανθέντες εἰς πηγὰς ἀναστομοῦνται γάλακτος; Εἰ γὰρ θησαυρίζειν αἷμα τὸ γῆρας οὐκ οἶδε, πῶς ὕπερ οὐκ ἔλαθον αἱ θηλαί, λευκαίνουσιν εἰς γάλα; Πῶς δὲ μήτρα νεκρωθεῖσα τελεσιουργεῖ καὶ ζωοποιεῖ, καὶ συνέχει καὶ τρέφει τὸ ἐμβρυον; Ταῦτα σὺ κατὰ σεαυτοῦ, καὶ τῆς σῆς μηχανορραφίης σωτηρίας· τίς ὧν; Τῶν πιστῶν γὰρ καὶ ἀξίων τοῦ θαύματος, οὐκ ἂν εἴη; οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῖς, δι' ὧν ἡ πίστις, ἀπιστεῖν οὐμεν-
B οὖν ὁ πιστὸς παρασθῆσεται, ἀλλὰ Ἰουδαῖος. Ἡ Σάρρα δὲ, πῶς, ἢ ποῦ σοι διαπέπτωκεν; Ἀρα γὰρ οὐ γῆρας καὶ στείρωσιν εἶδε παῖδα τὸν Ἰσαάκ; ἂν ἡ Ἄννα σοι συγγεῖ καὶ ταρασσέι τοὺς λογισμοὺς, ἢ Σάρρα μᾶλλον οὔτι καὶ πρῶτον. Ἄν τοῦτο ποιῇ τὴν ἀμφιβολίαν, ἐκεῖνος σὺ, καὶ τῆς σῆς οὐκ αἰσθάνη παραγράφων συγγενείας, καὶ τέμνων τὰς ρίζας ἐξ ὧν σοι τὸ εἶναι κλάδω, καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν θεσμῶν ἐξελέγχῃ κατενηνεγμένους.

Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν εἰρμῷ φύσεως πεπράχθαι λέγων τὸν τόκον, ἐπειτὰ σε ὁμονοεῖν παρεχάλομαι, καλῶς ἡ στείρα τὸ γῆρας· ἡ φύσις τῶν συλλογισμῶν ἐγέννα τὸν πόνον· εἰ δὲ χάριτος θείας πρεσβύου τὴν προῤῥην, τί τὴν χάριν ἐκδιόξῃ δουλεύειν τῇ φύσει, ἢς ἀεὶ αὐτῇ πέφυκε κυρία; Δέχῃ τὸν Ἀδὰμ πηλὸν πλασθέντα, καὶ
C χωρὶς παραχθέντα γεννήσας; Δέχῃ τὴν Εὐάν ἀνευ συναφείας, καὶ πλευρᾶς ὑπάρχουσαν γέννημα; λόγον ταῦτα φύσεως οὐκ ἂν εἰπεῖν ἔχων. Ἡ γὰρ κατὰ διαδοχὴν τῶν ἀνθρώπων αὐξήσις τε καὶ γέννησις, ἄλλην τάξιν τῆς προόδου διασώζουσα, οὐκ ἐφ' τὴν προβολὴν ἐκείνων φύσεως δοξάζειν ἔργον· ἀλλ' οὐδὲ γε παρὰ φύσιν πάλιν· ἀρχὴ γὰρ τῆς κατὰ φύσιν τῶν ἀνθρώπων συστάσεως. Θείας ἄρα βουλῆς, καὶ ἰσχύος. Τί δὲ; Τότε μὲν ἰσχύειν κἔν τοις παραδοξοτέροις δίδως τὸ θεῖον, καὶ τὴν τάξιν τῆς φύσεως κατὰ τοῦ ταύτης οὐχ ὀπλίζει; Πλάστου· νῦν δὲ ὥσπερ γῆρας βαθὺ κατεγνωκὼς τῆς πανσθενεστάτης καὶ ἀκηράτου δυνάμεως, ἀσθενεστέραν τούτοις ἀποφαίνει; ἐφ' ὧν τοῖς ἐμπροσθεν ἐγγεγυμνασμένους, δίκαιος ἂν ἦσθα μᾶλλον καὶ τοῖς ἄλλοις ὀφθῆναι τὴν περὶ τούτων πίστιν
D ἀδίστακτον παρεσχημένους. Οὐκοῦν οὐδὲ Ἰουδαῖος ὁ ἀμφισθετήσων εἴη, ἄνπερ Ἰουδαῖος εἴη· ἀλλὰ τις τῶν Ἑλλήνων νοῦν καὶ γνώμην κεκτημένων.

Ἄπιστεῖς δὲ ἄρα σὺ, καὶ φαυλίζεις ἐκ στείρας παῖδα προελθῆναι, ὁ σῆψως τέκνα πλάττων τοὺς ἀνθρώπους; ὁ δρακοντείλους δόντας μήτρας αὐτοουργήσας τοῖς σοῖς γε προγόνους; ὥς εἶθε τάφρῳ; ταῦτα λέγοντί σοι τούτους εἰδείκνυς, ὁ λίθους ἀνθρωπίζεσθαι προστάττων, καὶ τῶν σῶν προπατέρων τὸ γένος ἀξίως γε σεαυτοῦ γενεαλογῶν, εἰς τὸ τῶν μυρμηκῶν ἀναφέρων αἷμα. Σὺ ταῦτα φρονῶν, κἂν μακρὸς ὑπάρχει λῆρος· καὶ οὐδαμῇ, οὐδέν· οὐ χάριν· οὐ νοῦν.

οὐ φύσιν, οὐκ αἰσθησιν, οὐκ ἀλλοτριᾶν δόξαν, οὐ τὴν
 σεαυτοῦ, οὐκ ἄλλο οὐδὲν συνήγορον ἔχων, πλὴν τῆς
 σῆς ἀναίσχυντίας· ἢ ἀναίσθησίαις· ὅμως, περιέπεις
 καὶ πρεσβεύεις· ἃ δὲ καὶ δόξαι κυροῦσι μαχόμεναι,
 ταῦτα περὶ τούτων ὑπὸ τῆς ἀληθείας συνφθέγγεσθαι
 βιαζόμεναι· καὶ ὣν πρώτη μάρτυς ἡ αὐτοφία καὶ
 αἰσθησις, καὶ οἷς πολλὰ τῶν ὁμοιοτρόπως πάλαι γε-
 γονότων, καὶ χωρὶς τῶν εἰρημένων τὴν πίστιν παρ-
 ἔχεται· ταῦτα χλευάζειν ἐπιχειρεῖς, καὶ ἐν φαύλῳ
 τίθεσθαι· καὶ οὐ τοῦτο φαίην ἂν ἔγωγε, ὡς οἱ ἐκεῖ-
 νοι τὰ ἀτοπώτατα πεπρεσβεύκασιν, τοῦτοις ἡμᾶς δεή-
 σαι σεμνολογεῖν τὰ ἡμέτερα· οὐδὲ πολλοῦ δεῖ, τὸ
 φῶς τῷ σκότει λαμπρύνεσθαι, ἢ τῷ ψεύδει συνίστα-
 σθαι τὴν ἀλήθειαν· ἢ τῇ πλάνῃ τὴν πίστιν στηρίζε-
 σθαι· ἀλλ' ὡς ὅλως οὐκ ἐξῆν ἐκείνοις κάτω παντε-
 λῶς κατενεχθεῖσι, καὶ ὅσον ἡμεῖς ἄνω τῆς φύσεως,
 τὰ μὲν παρὰ φύσιν, καὶ ἃ μὴ ὅστις οὖν τρόπος συγ-
 κροτήσεις, ταῦτα τιμᾶν, καὶ θαυμάζειν· ἃ δὲ πολλῶ
 κρείσσων καὶ λόγου καὶ φύσεως, καὶ ἀνέσεως·^Β καὶ
 εἰσέτι μαρτύρων τάφοι, ἔστιν οὐ τῆς χρείας καλού-
 σης, καὶ τῆς Προνοίας· οἰκονομούσης, τερατουργοῦν-
 τας ἐπιμαρτύρονται, ταῦτα δὲ λόγῳ καὶ πλάνῃ πειρᾶ-
 σθαι παραπαλεῦειν.

Ὅρα δὲ κάκεινο. Οὐ πάθος κρατεῖ φύσεως· οὐ
 νόσος· οὐ γῆρας· οὐκ αὐτὴ δὲ νεότης· οὕτω ἡ δά-
 σκουσα εἰ καὶ τι ἄλλο, ἀσθένεια καθιστώσα τῆς τε-
 κνώσεως· καὶ τὸ παράδοξον, εἰ μὴ τῷ συνῆθει τὴν
 ἐκπλήξιν διεκλέπτειτο, ὅτι δι' ἧς ἔρχεται τις εἶναι
 πατὴρ, αὐτὴ τέως οὐκ ἔβ' γενέσθαι πατέρα. Τί οὖν·
 τὰ πάθη νικᾷ τὴν φύσιν, εἰ μὴ τι ἄλλο πάθος καὶ
 περίττωμα ταύτης ὂν· ἢ δὲ χάρις ἣν ἐπλάσεν οὐ βελ-
 τιότ' φύσιν· τὸ γῆρας ψύχον, τῆς γονῆς ἀναξηραίνει
 τὰς πηγὰς, καὶ ὁ πλάστης θάλλων οὐκ ἄρδευει τὸ
 γεγηρακός· ἐκεῖνα πρὸς ἃ μήπω κατηνέχθη, καὶ τοῦ
 καιροῦ μήπω παραστάντος, καὶ χειρόνων ὄντων πρὸς
 ἃ καθέλκεται, φέρει ὅμως εὐμαρῶς· ὁ δὲ πλάστης,
 ἐν οἷς ἐξ ἀρχῆς ὄροις ἔστησεν, οὐκ ἐπανάγει θέλων
 εὐχερῶς· ἀπιστεῖς τοῖς εἰρημένοις· καλῶς γε ποιῶν·
 οὐ γὰρ ἔμοιγε, οὐ πολλοῦ δεῖ τῶν σεμνῶν σου ταῦτα
 μεταπλάσεων, ἃς ἐγὼ σοι ἀριθμήσομαι· μᾶλλον δὲ,
 σὸν ἔστι καταλέγειν ταῦτα, ἐν ἔχῃς πλέον ἐν τοῖς σοι
 βιωφελεστάτοις ἀφηγήμασιν ἡμῶν καταπαίρεσθαι.

formationibus, quas tibi sum enumeraturus : quinimo tuum erit percensere, quo magis, humanam
 vitam juvantibus narrationibus tuis, adversum nos gloriari possis.

Λέγε τὰς ἐξ ἀνθρώπων αἰετίρους· ὧν ἀπορρεῖ τῶν
 ὁμμάτων ἢ τοῦ μύθου ἡλεκτρος, ἀφ' οὗ σὺ πλουτεῖς
 τὴν εὐήθειαν. Ἀριθμεῖ καὶ τὰς δάφνας, καὶ τοὺς
 φοίνικας· τὰς ἀφρόνας, καὶ τὰς χελιδόνας· τοὺς ὡδι-
 κούς σου κύκνους, καὶ τὰς ἀλκυόνας, καὶ τοὺς φι-
 λανθρώπους σου δελφίνας. Ὑμνεῖ σου τοὺς ἀνδρογύ-
 νους Τειρεσίαις, ἵνα θεῶν ἔριν, ἀξίαν τῆς ἐκείνων
 ἀσελγείας διαλέγουσιν· οἱ πλέον τὴν ἡδονὴν ἐπιμετρι-
 σάμενοι τῇ θεωρίᾳ κακῶν τῆς παρέρχουσας ἀπώαναν-

A gratiam, non mentem, non naturam, non sensum,
 non alienam opinionem, non tuam ipsius, non
 aliud quidquam habens quod suffragetur, excepta
 duntaxat impudentia tua, sive insensibilitate; ve-
 neraris tamen, ac honori habes : ea vero quæ et
 pugnantēs confirmant opiniones, cogente veritate
 ut de his eadem consentienter pronuntient : ac
 quorum primus testis est ipse aspectus, sensusque,
 quibus denique, plura olim simili ratione facta,
 exceptis etiam iis, quæ sunt dicta, fidem conciliant,
 subsannare contendis, ac floccipendere? Nec sane
 ego id dixerim, ut quibus illi res absurdissimas
 honorarunt, iis nos oporteat honestare nostras;
 neque, quod longe abest, tenebris lumen illustrare;
 aut veritatem mendacio astruere : vel fidem infi-
 delitatis errore confirmare ; sed plane nefas eos
 præsumere, omnino sensu ad ima depressos, quanto
 nos naturæ superiores sumus, ut quæ sunt contra
 naturam, quæque nulli comprobaverint mores, ea
 illi honori habeant, ac admirentur : quæ autem ma-
 jori et oratione et natura, ac laude, præconio, hac-
 tenus quoque martyrum sepulcra, quandoque usu
 vocante, ac disponente providentia, prodigiis editis
 clara, attestantur, ea sermone atque errore con-
 vellere nitantur.

Illud quoque vide. Nonne affectio superat natu-
 ram? nonne morbus? nonne senium? nonne juven-
 tus ipsa, ita vigens ac aliud quodvis, generandæ
 prolis impotentia existens? quodque miraculum
 haberet, nisi sensim consuetudine, admirationis ac
 stuporis sensum auferret, qua quis provehit ut sit
 pater, ipsa hactenus patrem fieri prohibet. Quid
 ergo? affectiones naturam vincunt, nisi quid aliud
 adsit, quod ejus sit affectio ac recrementum; nec
 gratia, quam finxit ac condidit, naturam in melio-
 rem augebit? Senectus infrigidans genitales fontes
 exsiccet; nec fictor, conditorque fovens, irriguum
 faciet quod consenuit? Illa ad quæ hæc necdum
 devoluta est, ac cum adhuc non adsit tempus, cum-
 que ea ad quæ pertrahunt sint deteriora, facile
 tamen ferent; fictor autem, ac conditor, in quibus
 ab initio constituit modis, ut velit non reducet?
 Non habes dictis fidem? præclare quidem agens.
 at non mihi, cui hæc longe sint honestis tuis trans-

formationibus, quas tibi sum enumeraturus : quinimo tuum erit percensere, quo magis, humanam
 vitam juvantibus narrationibus tuis, adversum nos gloriari possis.

D Dic factas ex hominibus populos, e quarum ocu-
 lis fabulosum illud electrum defluit, ex quo tu stul-
 titiæ divitias colligis. Daphnas quoque numera ac
 phœnices : lusciniæ ac hirundines : canoros cy-
 cnos, ac alcyones, hominumque amantes delphinos.
 Celebra ac lauda tuos illos ambigui sexus Tiresias.
 quo deorum litem, eorum dignam luxuria dissol-
 vant : qui nimirum, quod ampliores voluptatem
 deæ tribuissent, mala libertatis præmia retulerunt.

VARIÆ LECTIONES.

^Β Lego αἰνέσεις.

Vis abunde in memoriam reducam tauros mare trajicientes, misellæ puellæ amore gubernante; longasque profectiones; ac viarum multos circuitus, morasque quam procul Olympo? Taceo alia. Nec enim vero par est ut fidei unguento, erroris cœnum commisceamus; vel ut pietatis eluentes radios, profunda impietatis caligine probro afficiamus. Quapropter amplis illis nugis ac fabulis procul valere jussis, eorumque, qui ea admirantur cum amentiam miserantes, tum odio habentes superbiam, ad priorem orationis cursum dirigamur.

Olim itaque humano genere, peccatorum, quibus se primi parentes obstrinxissent, victoria, servituti addicto, neptis proles eorum futurum destructorem sublonans, ac obscuro velut clangore indicans, fore ut illud emergeret a tyrannide, ac a servitute liberaretur, claro signo monstrabat. Quapropter etiam Adam una eum Eva, antiquas illas prævaricationis depurgantes sordes, tristemque a mœstitia vultum deponentes, libera tum voce, tum facie, lætis choreis virginali coronant festivitatem: quin ejus potius existunt auspices. Cum enim peccati senem toti adnatum generi, illud vitiasset, eo radicitus extirpato, merito potius gaudium ac chorus auspiciuntur, accersantque, ac socios convocent, universos ab eis procreatos. Ex quo namque prælapsione infirmitas, ab iis, qui primi prævaricati essent in omnes transfusa difluserat, universique similem curationem necessariam habebant; ac mundi totius salutis, hodie Virginis partu ponuntur fundamenta, operæ pretium erat ut communis, ac generis totius constitueretur celebritas; utque populi totius, ac mundanis majora, gratiarum actionis monumento, cantica pangerentur. Mundi enim totius salus, mundanis majores exigit, ac vendicat gratiarum actiones.

Gratiarum actionis cantica submittamus; quod Adam reformetur, ac instaretur Eva; diraque dissolvantur, ac humanum genus, mortuam peccati ac pelliceam exuens personam, in pristinam ac antiquam Dominicæ imaginis restauretur dignitatem. Gratiarum actionis submittamus cantica, ac populi universi chorus constituamus, quod Virgo, ab infecundo sinu prodiens, naturæ vulvam infecundam sanctificet, ejusque sterilitatem, ad virtutum uberes fructus extimulet. Quibus enim universorum Domino ac agricolæ, purissimorum sanguinum rivulos ad massæ totius aridæ irrigationem commodavit; iis merito feracitatis benedictionem recipit. Scala in cœlum subvehens coaptatur terrenaque natura suos ipsa terminos præsilens, in cœlestes mansiones transfertur. Dominica sedes in terra paratur, terrenaque sanctificantur, ac cœlestium ordines nobiscum congregantur; illiusque nequam, ac qui nos primum decepit, fuitque auctor insidiarum humano positarum generi, dolis ejus ac molitionibus evanescentibus, potentia colliditur.

Α το. Βούλει σοι προσαναμνήσω τοὺς ποντοπόρους ταύρους, κόρης δυστυχοῦς οὐκ ἐπιθυμούνους ἔρωτι· καὶ τὰς μακρὰς ἀποδημίας· καὶ τὰς πολλὰς περιόδους· καὶ τὰς πορρωτάτω τοῦ Ὀλύμπου διατριβὰς; σιγῇ τ' ἄλλα· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ προσεῖχε μύρῳ πίστεως πλάνης συνανακρινᾶσθαι βόρβορον· ἢ τὰς τῆς εὐσεβείας αὐγὰς, τῇ βαθεῖ τῆς ἀσεβείας ὥσῳ καθυθρίζεσθαι. Διὸ τοὺς μακροὺς ὅθλους καὶ μύθους μακρὰ χεῖρην εἰπόντας, καὶ τοὺς ἐπιτοημένους περὶ ταῦτα τῆς παρνοίας ἐλεοῦντες, καὶ μισοῦντες τῆς ἀλαζονείας, ἐπὶ τὸν ἐξαρχῆς τοῦ λόγου δρόμον καὶ δὴ ἰθὺνόμεθα.

Πάλαι τοιγαροῦν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τῶν προγονικῶν ἀμαρτημάτων τῷ κράτει δεδουλωμένης, ὁ τῆς ἀπογόνου τόκος τὸν καθαιρέτην τούτων ὑποσάλπιζων, ἀνενεγκεῖν τῆς τυραννίδος καὶ ἀπαλλαγῆναι τῆς δουλείας λαμπρὰ παρδείχτο τὰ συνθήματα. Διὸ καὶ Ἀδὰμ σὺν τῇ Εὐᾷ τοὺς παλαιούς ἐκείνους τῆς παραβάσεως ἀποκαθηράμενοι μολυσμούς, καὶ τὸ τῆς κατηφείας ἀποσκευασάμενοι σκυθρωπὸν, ἐλευθέραν καὶ φωνῇ καὶ ὅψει, τὴν παρθενικὴν χοροστατοῦσι πανήγυριν χαίροντες· μᾶλλον δὲ, κορυφαῖοι ταύτης καθιστούντες. Δι' ὧν γὰρ ἡ τῆς ἀμαρτίας σπορά ὅλῳ παραφύσεια τῷ γένει, καὶ τοῦτο νοθεύσασα· οὗτοι μᾶλλον ταύτης ἀπορρίζουμένης, κατάρχειν τῆς χαρᾶς, καὶ τῆς χοροστασίας, καὶ μετέρχεσθαι, καὶ συγκαλεῖν τοὺς ἐξ αὐτῶν πεφυκότας, τυγχάνουσι δίκαιοι. Καὶ γὰρ διὰ πάντων μὲν ἀπὸ τῶν πρώτως παραβηκότων, τοῦ τῆς παραπτώσεως ὀβρωσθήματος μεταβρύνετος· πάντων δὲ τῆς ὁμοίας θεραπείας ἐπιδοσμένων· τῆς δὲ παγκοσμίου σωτηρίας σήμερον τῇ τῆς Παρθένου τόκῳ θεμελιουμένης, κοινὴν μὲν καὶ παγγενὴ προσηκεία συστήσασθαι τὴν πανήγυριν· δημολεγεῖς δὲ καὶ ὑπερχοσμίου τὰς εὐχαριστηρίους ψᾶς ἀνακρούσασθαι· ὑπερχόσμιον γὰρ ἀπαιτεῖ τὴν εὐχαριστίαν, τὸ τῆς σωτηρίας παγκόσμιον.

Ἀναπέμφωμεν εὐχαριστηρίους ψᾶς, ὅτι Ἀδὰμ ἀναπλάττεται, καὶ ἡ Εὐᾷ ἀνακαινίζεται, καὶ ἡ ἀρὰ διαλύεται· καὶ ἡ φύσις ἡμῶν τὸ νεκρὸν τῆς ἀμαρτίας καὶ δερμάτινον ἀποδυσασμένη πρόσωπον, ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον τῆς Δεσποτικῆς εἰκόνης ἀναμορφοῦται ἄξιωμα. Ἀναπέμφωμεν εὐχαριστηρίους ψᾶς, καὶ χοροὺς πανδήμους συστησώμεθα, ὅτι κόλπῳ ἀγόνων Παρθένου προκύπτουσα, τὴν ἄγονον μήτραν ἀγιάζει τῆς φύσεως, εἰς ἀρετῶν εὐκαρπίαν τὰ ταύτης ἀκαρπὸν ἐγκεντρίζουσα. Δι' ὧν γὰρ τῷ Δεσπότη πάντων καὶ γεωργῷ, τὰ τῶν ἀχράντων αὐτῆς αἱμάτων βέθρα εἰς ἀρδεῖαν ὅλου καταξηρανθέντος ἔχρησε τοῦ φυράματος, τοῦτοις εἰκότως καὶ τῆς καρποφορίας εὐλογίαν ἀναδέχεται. Ἡ κλίμαξ ἡ πρὸς οὐρανοῦς ἀναφέρουσα καταρτίζεται, καὶ ἡ γερὰ φύσις τῶν οἰκείων ὄρων ὑπεραλλομένη, πρὸς τὰς οὐρανίους μονὰς ἐνοικίζεται. Ὁ Δεσποτικὸς θρόνος ἐπὶ γῆς ἐτοιμάζεται, καὶ τὰ ἐπίγεια ἀγιάζεται· καὶ τὰ τῶν οὐρανῶν ἡμῖν συναγελάζεται τάγματα· καὶ ὁ πονηρὸς, καὶ πρώτως ἡμᾶς ἀπατήσας, καὶ τῆς καθ' ἡμῶν ἐπιβουλῆς ἀρχιτέκτων γενόμενος, τῶν δόλων αὐτοῦ καὶ τῶν μηχανημάτων ὑποσθρουμένων, τὴν ἰσχύν περιθραύεται.

Τίς ἰσχύσει Θεοῦ θαυμάσια διηγήσασθαι ; Ποῖος δὲ λόγος ; ἐκφράσει τὰ ὑπὲρ λόγων τὴν δύναμιν ; Πῶς δὲ νοῦς ἄπας οὐ νερκήσει, τῷ μεγέθει τῶν ἔργων συμπαρεινόμενος τὴν κατάληψιν ; Ἐπλασε τὸν ἀνθρώπον καταρχῆς ὁ Θεός, ἀράτῳ φιλανθρωπίας πλοῦτῳ κινούμενος ; χειρὸς οἰκείας πλάσμα, καὶ εἰκόνα φέρειν χαριτώσας τοῦ πλάσαντος ; ὦν τὸ μὲν τῆς σαρκὸς, τὸ δὲ τοῦ πνεύματος ἐδίδου δηλοῦν τὴν εὐγένειαν ; παράδεισος δὲ χρῆμα τερπνὸν καὶ ἐπέραστον, κατὰ Ἀνατολᾶς πεφύτευτο, λειμῶνων μὲν ἀμαράντοις καταπνεύμενος ἄνθει ; φυτῶν δὲ καρποῖς ὠραίοις καὶ παντοδατοῖς ἐνευθηνούμενος ; καὶ ποταμοὶ μέσοι βέοντες, καὶ καθαρῷ τῷ βίθρῳ τὸ πρόσωπον τοῦ πεδίου καταρδεύοντες, ἀμήχανον τινα τοῦ χωρίου τὴν ὠραιότητα κατεσκεύαζον. Ἐν τούτῳ τῆς δεσποτικῆς παλάμης ὁ πλάστης ἐγκατοικίζει τὸ φιλοτέχνημα ; πάντων μὲν δεσπότην καταστησάμενος ; πᾶσι δὲ τοῖς ἀγαθοῖς ἀφθόνω δίδας περιβρέμενον. Ἐπειτα δὲ σύνοικον ἐκ πλευρᾶς ἀφράστου τόκου μαυευσάμενος ὑπεστήσατο, ἵνα ἐξ οὐπὲρ ἑλήφθῃ, κεφαλὴν γινώσκῃ τὸν θανείσαντα, καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀφορώσα εἴη, συλλογιζομένη τὸ ὑπόχρεον ; καὶ τῷ συνδέσμῳ τῆς φύσεως, ὁ τῆς ὁμοιοῦσας αὐτοῖς ἐμπολιτεύετο σύνδεσμος.

Ἀλλὰ γε πάντων τῶν ἐν παραδείσῳ τὴν ἀπόλαυσιν καὶ δεσποτείαν χαρισάμενος, ἐπειπερ ἔδει καὶ ἐντολῇ τινι παιδαγωγηθῆναι, καὶ ἐγγυμασθῆναι, τὸν τῆλικαυτῆς καὶ τοσαύτης ἐξουσίας καταπιστευθέντα τὸ μέγεθος, εἰσφέρει νόμον αὐτῷ, καθ' ὃν οὕτε χαλεπὸν ἐμπολιτεύσασθαι, οὕτε ῥᾶστον διόλου φυλάξασθαι ; δι' ὧν τό γε ἑμπίστον, ἡ τὸ ὑπόδικον ἐβραβεύετο. Φυτὸν γάρ τι τῶν ἀνθούτων ὠραιότητα τῷ λόγῳ τῶν ἄλλων ἀφορισάμενος, τοῦτο μὴ φαγεῖν μόνου τὴν ἐντολὴν παρῆγεν ἀποθεσιζούσαν. Θηρίον δὲ πονηρὸν καὶ ἀρχέκακον, ὃν ἡ πρᾶξις διάβολον ἐπωνόμασεν, ἐξ αὐτῆς πλάσεως ἐποφθαλμίσας τὸν ἀνθρώπον, ἄλλῳ θηρίῳ τῶν ἐρπόντων ὀργάνῳ χρησάμενος, καὶ τῇ γυναικὶ προσομιλήσας ἐπαγωγὰ καὶ ὀελκτήρια, καὶ πολὺ τοῦ νομοθέτου κατασκευάσας τὸ βλάστημον, πεῖθει τὴν γυναῖκα, καὶ δι' αὐτῆς τὸν ἐμύζυγα, τῆς μὲν ἐντολῆς κατολιγώρησαι ; φαγεῖν δὲ οὐ μὴ φαγεῖν ἐτεθέσπιστο. Οἱ δὲ, ἅμα τε τὸ προσταχθὲν ὑπερέβαινον, καὶ πάντων τῶν χαρισμάτων διεξέπιπτον ; ὅπερ ἦν τῷ ἐπιβουλεύοντι σπύδασμα. Εἰς τοῦτο γὰρ αὐτῷ, σὺμπαν κατεσκεύαστο τὸ μηχανήμα ; κιντεῦθεν ἀπὸ τῶν προγόνων εἰς τοὺς ἀπογόνους κατασπεριζόμενου τοῦ παραπτώματος, ὅλον ἡμῶν τὸ γένος ὁ ἐπιβουλεύσας ὑπὸ χεῖρα εἶχε δουλωσάμενος.

Τί δ' οὖν ὁ πλάστης καὶ κηδεμὴν ; ἅρα παρῆθεν εἰς τέλος τὸ πλάσμα ταλαιπωρούμενον, καὶ τοσαύτην πλάνην βυθίζομενον, καὶ καθέκαστην τοῖς πάθεσιν ἀνδραποδίζομενον ; Οὐ μὲν οὖν. Πῶς γὰρ ὅπερ φιλοτιμούμενος ἔπλασεν, ἡνέσχετ' ἂν ἡδέως ὁρᾶν συλκιγούμενον καὶ πλανώμενον ; Διὸ πρὸς ἑαυτὴν μὲν ἡ τῆς Τριάδος ἐνότης, εἰ θέμις εἰπεῖν, ἐκκλησιάσασα ; θέμις δὲ τοῦτο λέγειν ἐπὶ τῆς ἀναπλάσεως, ὅτι καὶ τῷ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν*, ἐπὶ τῆς πλάσεως εἰρηγεί ; τῷ ἐνιαίῳ

Quis Dei mirabilia enarrare poterit ? Quis autem sermo ea explicet, quæ vim totam sermonum excedunt ? Qui vero animus non obtorpeat, ad rerum magnitudinem, comprehensionem contendens ? Deus a principio formavit hominem, ineffabilibus impensioris in humanum genus amoris divitiis permotus ; suæmet figmentum manus, ac fictoris largiens ferre imaginem : quorum alterum carnis, alterum spiritus manifestare dabat ingenuitatem. Porro paradisi, res delectabilis ac amoris plena, ad Orientem plantatus erat ; quem pratorum immarcessibiles flores perflerant ; pulchrique, ac omnigeni arborum fructus copia ditarent ; ac flumina medium decurrentia, limpidisque aquis soli faciem irrigantia, immenso quodam decore augebant. In eo fictor, Dominicæ manus arte compositum collocat opus ; universorum quidem constituens Dominum ; bonorumque omnium affatim affluentiam tribuens. Tum vero conjugem, ineffabili partu lateris obstetricatus produxit, ut eum, qui id commodasset, ex quo fuisset sumpta, caput sciret, ac debitum reputans in illum aspiceret ; naturæque vinculo, concordie ipsis, individua vitæ societate, vinculum constaret.

Cæterum, cum omnibus in paradiso positis concessisset frui, ac universorum dominio potiri ; quia etiam præcepto erudiri oportebat, ac exerceri eum, cui talis ac tantæ potestatis magnitudo concedita esset, fert ei legem, e cujus ratione, nec difficile admodum vitæ rationes componere ; nec omnino facile servare ; quibus tum præmium, tum pœnam mercede proponeret. Arborem namque pulchra venustate florentem sermone ab aliis segregans, præceptum ponit, quo una hac vesi prohibeatur. Mala autem bestia, ac mali auctrix : diaboli cognomen actio tribuit : ab ipsa conditione lividis oculis aspiciens hominem, aliaque de reptilium genere bestia organo utens, blandaque ac mulcentia cum muliere collocata, inque legislatores nullam spargens blasphemiam, mulieri suadet, ac per eam conjugi, ut spernant quidem præceptum, edant vero de arbore de qua ne comederent sancitum erat. Porro illi, mox ut præceptum transgressi essent, dona quoque omnia amittere ; quod utique ponentis insidias consilium erat. In eum namque finem tota molitio comparata erat : indeque a majoribus in nepotes disseminata prævaricatione, universum humanum genus subiectum captivumque insidiator tenebat.

Quid ergo fictor curatorque ? Num in finem, in miseriam prolapsus sprexit figmentum, inque tanti erroris profundo demersus, ac quotidie passionibus malisque manipulatus ? Minime gentium. Quomodo enim quod magnifice condidisset, lubens spoliari atque errare videns sustinuisset ? Quamobrem apud seipsam quidem sacræ Triadis Unitas, ut fas sit ita loqui, conventum agens : porro nihil nefas dicere in recreatione, quando etiam in creatione illud dictum est : *Faciamus hominem ad imaginem*

et similitudinen nostram³⁰ : eodem, ac singulari voluntatis consilio, reformare quod contritum erat, figmentum constituit. Illa autem : valde quippe effratum ac desolatum erat humanum genus, quod neque minis, neque pœnis, neque legibus, nec monitis prophetarum reduci potuisset; hominem quærebat ejusdem nobiscum consortem naturæ, in quo legis late observantiam nulla prævaricatione liceret perspicere; quo humanum idem genus, quibus sui generis hominem vitam instituentem videret, eundem ipsum imitaretur; utque ipso eo, cui machinarum instructor adversus nos victoriam acceptam referebat, legitima victoria ac certamine profligatus, dominio caderet.

Ergo unum aliquem e Trinitate oportebat fieri hominem, ut cujus erat formatio, ac opus, ejusdem videretur esse reformatio ac instauratio operis. Illum porro omnino oportebat in terra filium appellari, nec supernam tamen violare dignitatem, qui ab æterno hoc pariter esset, ac laudaretur. Censeri autem inter filios hominum impossibile erat absque incarnatione. Incarnatio enim, via est ad generationem: generatio vero, conceptionis, ac gestati uteri terminus est: cumque illa complectatur matrem, ejus merito præparationem velut fundamentum præire petit. Erat itaque fictoris præparanda mater, quo sic resingeretur, quod contractum erat, eamque Virginem esse oportebat, ut sicut primus homo e terra virgine fictus fuerat, sic ex vulva virgine nova iterum fictio ederetur, atque ut nulla prorsus voluptatis insinuatio, vel si ea legitima foret, in Creatoris partu intelligeretur. Quippe erat voluptatis captivus, quem Dominus ut liberaret, nasci voluerat. Enimvero quænam mysterii digna sit esse ministra? Quænam digna effici Dei Mater, ac ei commodare carnem, in cujus universa censentur divitiis? Quænam ergo digna? nisi utique hæc quæ miraculo hodie ex Joachim ac Annæ germinat infecunda radice? cujus lætis gaudiis diem celebramus natalem; ac cujus partus, mysterii maximi, Verbi, inquam, in carne nativitatis, miraculum inchoat: cujus denique gratia, celebris hic totius populi concursu, sacerque indictus est ac coactus conventus.

Oportebat enim, plane oportebat ut ea, quæ ab ipsis cunabulis, castum corpus, castam animam; castas denique cogitationes, supra quam sermonis vi exprimi queat, conservasset, Fictoris Mater prædestinaretur. Oportebat ut quæ a puero in templo oblata esset, locaque inaccessa penetrasset, animatum ejus templum qui indiderat animam, conspiceretur. Oportebat ut quæ, nova ac insolita ratione, ab infecundis lumbis nata prodiisset, parentumque probrum abstulisset, avorum quoque ruinam instauraret. Neptis enim majorum habuit reparare casum, generis Salvatorem partu viri nescio edens, ac eum corpus induens. Oportebat ut quæ se

τῆς γνώμης βουλήματι, τὴν ἀνάπλαισιν τοῦ συντριβέντος διετίθετο πλάσματος. Ἡ δὲ (χαλεπῶς γὰρ τὸ ἀνθρώπινον ἐξηγγρίωτο καὶ ἐξηρῆμωτο, οὔτε ἀπειλαῖς, οὔτε ποιναῖς, οὔτε νόμοις, οὔτε προφήταις ἐπαναγόμενον) ἀνθρώπον ἐζήτει τῆς αὐτῆς ἡμῖν λαχόντα φύσεως, ἐν ᾧ τῆς νομοθεσίας ἐντὴν ἰδεῖν ἀπαράδατον τὴν συντήρησιν· ὥς ἂν ἔχοι τε τὸ ἀνθρώπινον οἷς ὁρᾷ τὸ ὁμογενὲς πολιτευόμενον, ἐκμιμῆσθαι τὸ ὁμόφυλον· καὶ ἵνα δι' οὗ τὸ καθ' ἡμῶν κράτος, ὁ τὰς μηχανὰς βλάψαμενος ἀνεθῆσατο, διὰ τοῦτου καθαιρεθῇ τῆς κυρείας, ἐννόμῳ νίκῃ καὶ ἀγωνίσματι.

Οὐκοῦν ἔδει τινὰ τὸν τῆς Τριάδος εἰς ἀνθρώπους τελέσαι, ἢ ᾧ ἥσπερ ἦν τὸ πλαστούργημα, ταύτης ὑπάρχον ὀφείη καὶ τὸ ἀνάπλασμα. Ἐκεῖνον δὲ πάντως οὐδὲν ἔδει κάτω χρηματίζειν, καὶ μὴ καθυβρίζειν τὸ ἄνω ἀξίωμα, τὸν ἐξ αἰθέρος τοῦτο καὶ ὄντα καὶ δοξάζομενον. Τελεῖν δὲ εἰς ἀνθρώπων οἶκος, οὐκ ἂν ἐγχωροῦν εἴη χωρὶς γε σαρκώσεως. Σάρκωσις γάρ, ὁδὸς ἐπὶ γέννησιν· γέννησις δὲ, κυοφορίας ὑπάρχει συμπερασμα. Ἡ δὲ, μητέρα συμπεριγράφουσα, τὴν ἐτοιμασίαν ταύτης εἰκότως ἀπαιτεῖ προκαταβάλλεσθαι. Μητέρα ἔδει κάτω διευτερεπισθῆναι τοῦ Πλάστου εἰς τὸ τὸ συντρίβειν ἀναπλάσασθαι· καὶ ταύτην παρθένον, ἢ ὥσπερ ἐκ παρθένου τῆς ὁ πρῶτος ἀνθρώπος διεπλάσθη, οὕτω διὰ παρθένου μητρός, πραγματευθῇ ἡ ἀνάπλασις· καὶ ἵνα μηδεμίᾳ μηδ' ἐννόμῳ πάροδοις ἤδονῃς, μηδ' ἐπινοηθείῃ τῷ τόκῳ τοῦ κτίσαντος· ἤδονῃς γάρ ἦν αἰχμάλωτος, ὃν ὁ Δεσπότης ἐλευθερώσαι τὴν γέννησιν κατεδέξατο. Ἀλλὰ τίς ἀξία χρηματίζειν τοῦ μυστηρίου διάκονος; Τίς ἀξία Μήτηρ γενέσθαι Θεοῦ, καὶ σάρκα δανείσαι τῷ πλουτοῦντι τὰ σύμπαντα; Τίς οὖν ἀξία; ἢ ὁπλόν ἐστι αὕτη ἡ ἐξ Ἰωακείμ καὶ Ἀννης τῆς ἀκάρπου ῥίξης παραδόξως βλαστήσασα σήμερον; ἥς ἡμεῖς λαμπρῶς εὐορτάζομεν τὰ γενέθλια, καὶ ἥς ὁ τόκος, τοῦ μεγίστου μυστηρίου, τῆς ἐν σαρκί, φημί, τοῦ Λόγου γεννήσεως, τὸ θαῦμα προοιμιάζεται· καὶ δι' ἣν ἡ πάνδημος αὕτη καὶ θεία πανήγυρις συγκεκρότηται.

Ἐδει γάρ, ἔδει τὴν ἐξ αὐτῶν σπαργάνων ἀγνὸν μὲν τὸ σῶμα, ἀγνὴν δὲ τὴν ψυχὴν, ἀγνοῦς δὲ τοὺς λογισμοὺς, κρεῖττον ἢ λόγῳ, συντηρήσασαν, Μητέρα ταύτην προορισθῆναι τοῦ Πλάσαντος. Ἐδει τὴν ἐκ βρέφους ναῶν προσαχθεῖσαν, καὶ τοῖς ἀβάτοις τόποις ἐμβατεύσασαν, ἐμψυχον ναὸν ὀφθῆναι τοῦ ταύτην ψυχώσαντος. Ἐδει τὴν ἐξ ἀγόνων λαγόνων παραδόξῳ λόγῳ τεχθεῖσαν, καὶ τὸ τῶν τεκόντων περιελομένην ὄντιδος, καὶ τῶν προπατόρων ἀνακαλέσασθαι τὸ ἐλάττωμα. Ἀνασῶσθαι γὰρ ἔσχε τὸ προγονικὸν ἡ ἀπίγονος ἡττημα, τὸν Σωτήρα τοῦ γένους ἀνάνδρου τόκῳ γεννησαμένη, καὶ τοῦτον σωματουργήσασα. Ἐδει τὴν τῷ κάλλει τῆς ψυχῆς ἑαυτὴν ὥραιως ἐμ

³⁰ Gen. i, 26.

μορφώσασαν, λογάδα νύμφην ἐφανισθῆναι τῷ οὐρανίῳ νυμφίῳ ἐμπρέπουσαν. Ἐδεῖ τὴν τῶν ἀρετῶν τοῖς τρόποις ὡς ἀστροῖς ἐαυτὴν οὐρανῶσασαν, τὸν τῆς δικαιοσύνης ἀνίσχουσαν ἥλιον, πᾶσι τοῖς πιστοῖς ἐπιγνώσθηναι. Ἐδεῖ τὴν καθάπαξ ἐαυτὴν τῶν παρθενικῶν αἱμάτων τῇ βαφῇ πορφυρώσασαν, εἰς ἀλουργίδα χρηματίσαι τοῦ παμβασιλέως. Ὁ τοῦ θαύματος ὁν ἡ σύμπασα κτίσις οὐ χωρεῖ, ἡ παρθενικὴ γαστήρ ἀστενοχωρήτως κυφορεῖ. Ὅν τὰ Χερουδὶμ ἀτενίζουσιν οὐ τολμᾷ, πηλίναις χερσὶν ἡ Παρθένος ἀγκυλοφορεῖ. Τὸ ὅρος τὸ ἅγιον, ἐκ τῆς ἐρήμου· καὶ ἀγόνου μήτρας προέρχεται, ἐξ οὗ τμηθεὶς ἀνευ χειρῶν λίθος ἐντιμος ἀκρογωνιαίος Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὰ τῶν δαιμόνων τεμένη, καὶ τὰ τοῦ ἄδου βασιλεία, αὐτῇ τυραννίδι συνέτριψεν. Ὁ ἐμψυχος καὶ οὐράνιος ἐπὶ γῆς χαλκεύεται κλίθανος, ἐν ᾧ ὁ πλάστης τοῦ ἡμοῦ φυράματος τῷ θεϊκῷ πυρὶ τὴν ἀπαρχὴν ὀπτησάμενος, καὶ τὴν τῶν ζιζανίων ἐπισπορὴν συμφλεξάμενος, ὅλον ἐαυτῷ καθαρὸν ἀρτοποιεῖται τὸ φῶραμα.

Ἀλλὰ τί ἂν τις εἴποι; τί δ' οὐκ ἂν τις πάθοι, τῶν τῆς Παρθένου χαρισμάτων καὶ κατορθωμάτων διαπλέων τὸ πέλαγος; Δεξιὰ καὶ χεῖρ· καὶ ἡρεμεῖ καὶ ἐξάλλεται· καὶ πάλιν σιγᾷ καὶ ἀναφθέγγεται· καὶ συστέλλεται καὶ πλατύνεται· τὰ μὲν τῷ φόβῳ, τὰ δὲ τῷ πόθῳ συμμεθελκόμενος. Ἐγὼ δ' ἐμαυτὸν τῷ πόθῳ μᾶλλον ἢ τῷ φόβῳ νυνὶ χαριστάμενος, ἡδέως ἂν, εὖ ἴσῃτε, καὶ πολλῶ βέτον ὑμῖν ἐπέστην· εἰ καὶ ἀχρήστῳ τοῦ λόγου τῷ βέσματι, τῶν παρθενικῶν θαυμάτων ἐλλιμνάσειν ἡμοὶ καὶ πλημμύρειν παρεχόμενων· μάλιστα γὰρ καὶ ὁμᾶς ὁρῶν, προθύμως μὲν τὰς ἀκοὰς ἀναπατανύοντας, ὅλον δὲ τὸν νοῦν πρὸς τὴν εὐφημίαν τῆς Ἀειπαρθένου ἀναψάμενους· καὶ ἅμα ἀφοσιούμενος, εἰ τι ἐγὼ τετελεσμένος τοῖς παρθενικοῖς ὀργίοις κατέστηκα. Ἀλλ' ὅμως ὁ καιρὸς ἐπ' ἄλλα παρακαλεῖ· ἐπ' ἄλλην τιμὴν τῆς Παρθένου· τῆς μυστικῆς, φημί, καὶ ἀναιμάκτου θυσίας ἀπαρξασθαι (τιμὴ γὰρ Μητρὸς, ἡ τῶν ἐκουσίῳ τοῦ Υἱοῦ παθημάτων ἀνάμνησις)· ἐφ' ἣν μεθελκόμεθα, καὶ ἣν ἐπικαιρότατον ἐράσασθαι.

Ἀλλὰ σὺ, ὦ Παρθένη καὶ Μήτηρ τοῦ Λόγου, τὸ ἔμῳν ἱλαστήριον καὶ προσφύγιον· ἡ παραδόξως μὲν ἐκ στεῖρας· γεωργηθεῖσα· παραδοξότερον δὲ τὸν στάχυν τῆς ζωῆς ἡμῖν καρποφορήσασα, πρὸς τὸν σὸν Υἱὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν διαπρεσβευομένη καὶ μεσιτεύουσα, τοὺς σοὺς ὑμνητὰς παντὸς ῥύπου καὶ παντὸς ἀποσμηξαμένους μολύσματος, τοῦ οὐρανίου νυμφῶνος ἀξίους ἀνάδειξον, εἰς αἰθῖον λῆξιν τῷ τῆς ὑπερουσιῶς Τριᾶδος τρισσῷ φωτὶ καταυγαζομένους· καὶ ταῖς ταύτης ἐντροφῶντας ὑπερφρεῖαι καὶ ἀφθέγκτοις θεάματι· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A animi decore pulchre perornasset, sponsa eximia celesti congrue sponso proderetur. Oportebat ut quæ se virtutum modis velut stellis cælum effecisset, justitiæ Solem prætendens fidelibus universis agnosceretur. Oportebat ut quæ virginalium se sanguinum murice omnino imbuisset, in universorum regis trabeam cederet. O miraculum! Quem universa creata non capiunt, eum virginalis uterus nihil angustatum; eo fetus gestat. In quem Cherubini oculorum aciem figere non audent, eum Virgo luteis manibus in ulnis amplexatur. Mons sanctus e deserto sterilique vulva progreditur, ex quo pretiosus ille summangularis lapis Christus Deus noster nulla manu opera abscissus, dæmonum delubra, ac inferni regiam, una cum tyrannide contrivit. Animatus ac celestis in terra fabricatur clibanus, in quo plastes ille ac conditor, mæ massæ primitias divino excoquens igne, ac zizania superseminata comburens, totam sibi mundam massam in panes efformat.

Verum quid quis non dicat, quidve non patiat, Virginis donorum meritorumque pelagus pernavigans? Metuit ac gaudet; quiescit ac exsilit; rursumque tacet ac loquitur; contrahiturque ac dilatatur, qua timore, qua desiderio secum trahentibus. Porro ego in præsentiarum desiderio, quam timori amplius indulgens, lubens, probe nostis, longe vobis uberius congressus essem, quanquam inutili orationis fluxu, præstantibus miraculis Virginis velut stagnantes ac exundantes aquas: ac maxime, quod et vos tota alacritate videam adaperientes aures, totoque animo in perpetuæ Virginis accensum laudem; simulque persolvam ipse, si quid virginalibus orgiis ac sacris exsisto reus: verum tempus ad alia provocat: ad Virginis aliam laudem: ad mystici, inquam, ac incruenti sacrificii inchoationem, (earum enim passionum quæ Filius ultro suscepit, commemoratio, honor est Matris:) ad quod utique trahimur, ac cujus faciendi adest opportunissimum tempus.

Sed tu, o Virgo ac Verbi Parens, propitiatio mea ac refugium; quæ mirabili ratione ab sterili edita es; mirabiliusque, spicam nobis vitæ edidisti, apud Filium tuum ac Deum nostrum intercedens, ac mediatrix accedens, laudatores tuos ab omni sorde, omnique macula depurgatos, celesti thalamo dignos effice, ut in requie perpetua, trino, substantia omni majoris Trinitatis lumine, illustrentur, ejusque mirabili ac ineffabili spectaculo delectentur; in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria ac potestas in sæcula sæculorum. Amen.

II.

De Symeone Christum in ulnas suscipiente (5).

(COMBESIS. Biblioth. Concional. t. VI, 250, ipso interprete.)

Non erat sacerdos Symeon (3): etsi longe virtutum A
ornamento sacerdotibus præstabat. Idcirco etiam
sacerdos quidem, his ministrabat, quæ in puero lex
fieri jubebat: at Symeon cum recte factis aliis,
tum senis canitie venerabilis, juxta divina responsa
votis fruebatur. Agnovit vere evenisse responsa:
agnovit eum qui prædicabatur: eum portabat qui
verbo omnia portat: visaque generis salute, ac
diviniori repletus dulcedine, nullo jam vitæ amore
tenebatur. Quin statim præsentis salute, carnem
deponere, atque hiis etiam qui erant in inferno fau-
stum salutis ac redemptionis nuntium afferre, totus
gestiebat. Atque Deum quidem benedicebat, hoc est,
laudibus atque canticis celebrabat: alioqui vero
etiam benedicebat, quod factas sibi promissiones
evenisse videret, quod Israelis consolationem oculis
aspectare atque manibus gestare meruisset: hincque
sacro plenus gaudio, *Nunc, inquit, dimittis ser-
vum tuum in pace* ¹¹. Quando promissorum na-
ctus sum finem, finem quoque mortalis vita acci-
piat: nam hæc mihi verbum tuum olim promittebat.
Etenim fore ut non viderem mortem nisi viso Christo
Domini, ipse pridem mihi pollicitus eras. Quia vero
in meos incurrerunt oculos, quæ cupiebam, quæ
quærebam, quorum desiderio æstuabam, *Nunc
dimittis servum tuum*, qui nec mortis periculum
paveat, nec dubietatis cogitationibus terreatur, sed
firma potiatur pace, ac quæ lætitiæ plurimam
pariat. Etenim vidi salutare omnium populorum.

Ac vide, quæso, divini sacræque senis accuratam
diligentiam. Priusquam enim beati illius spectaculi
compos efficeretur, expectabat consolationem
Israel: at ubi quod sperabat ac cupiebat obtinuit,
non jam consolationem clamat, sed omnium salutem
populorum: sic nimirum omni sermone ac cogitatu
major ille in puero fulgor virum perstrinxerat.

tantamque affuderat lucem, ut quæ processu tem-
poris, paulatimque revelanda erant, tunc ille statim
repenteque cognoverit. Ac ne cui occasionem præ-
beat opinandi omnes se populos dicere, qui Judæo-
rum gente comprehenderentur, ista subjungit:
Lumen ad revelationem gentium: quasi dicat, Nemo
putet omnem me vocare Judaicum populum: imo
totum hac voce significo genus humanum. Etepi-
quem oculis video, inque ulnis fero, salus erit ac
redemptio omnium. Neque hæc dixisse satis habuit;
sed condistinguens contra Israellem omnes gentes,
subjungit: *Lumen ad revelationem gentium, et glo-
riam plebis tuæ Israel* ¹²; quasi dicat: Communis
quidem salus est, quem in ulnis gesto, infans cunctis
gentibus, ac Israeli: verum gentibus quidem lumen
est, quod ab idololatriæ educat tenebris: Israeli vero
B gloria, quod data olim illis legalia, quibus ab idolo-
rum cultus emergerunt caligine, in gloriam ac per-
fectionem conversurus sit. Præterea etiam gloria
est natus puer Israelitici populi, tanquam qui ex
Abrahami semine homo exstiterit. Eadem fere et
Isaias clamans ait: *Ecce posui te in lucem gentium,
ut aperiās oculos cæcorum* ¹³; hoc est, illis visum
præbeas, lucemque a tenebris, atque a mendacio
veritatem, ab errore pietatem discernas. Unde et
David hanc prædicans salutem, velutque plaudens
manibus, ac choros ducens: *Omnes, inquit, gentes,
plaudite manibus, quoniam Dominus excelsus, terribi-
lis, Rex magnus super omnem terram* ^{14, 15}. Sin autem
Christi populus dicitur, estque Israel ut distinguitur
agentibus; distinguitur autem Mosais legibus
C atque moribus, quanquam nondum gratiam conse-
cutus, ejusque compos factus, cum, inquam, qui
in Veteri Testamento est ejus populus sit, quomodo
non obstruuntur perdita Manichæorum ora, quæ
ad aliud eos principium referunt?

III.

*Photii patriarchæ Constantinopolitani, novæ sanctæ
Dei Genitricis ecclesiæ, in palatio a Basilio Ma-
cedone exstructæ, descriptio (4).*

*Φωτίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐκ-
γραφῆς τῆς ἐν τοῖς βασιλείοις τῆς ἐκκλησίας
τῆς ὑπερῆρας Θεοτόκου, ὑπὸ βασιλείου τοῦ
Μακεδόνος οἰκοδομηθείσης.*

(COMBESIS., Manipulus rerum Const. p. 296.)

Lætum video præsentis diei conventum: ac
qualalem nemo humana solertia atque opera, ac nisi
divini afflatu Numinis conflare potuerit. Quam-

Φαῖδρὸν ὁρῶ τῆς παρούσης ἡμέρας τὸν σύλλο-
γον, καὶ ὅσον οὐκ ἂν τις ἀνθρωπίνῃ σπουδᾷ
καὶ χωρὶς θείας συγχροτῆσαι βόηθης καταχύσει.

¹¹ Luc. II, 29. ¹² ibid. 52. ¹³ Isa. XLIX, 6. ^{14, 15} Psal. XLVI, 2.

NOTE.

(3) Ex Cat. card. Maz.

(5) Itade Symeone Theophanes, Euthymius, etc.

(4) Edidit Græce Lambecius e regia Lupara: li-
buit mihi et Latine representare. Laudat perinde
Constantinus Porphyrogenneta illam Basilii Mace-

donis, extruendis seu etiam reficiendis divinis tem-
plis, religionem ac magnificentiam: inque eis ipsum
hoc templum n. 55 ejus Vitæ multis describit. Qui-
dam tamen vitio dant quod, occupata ejusmodi
ædificiis classe, liber Saracenis atque Barbaris

Διὸ καὶ τερπνὰ τῆς χάριτος ὑποδέχομαι τὰ χάρισμα-
τα, καὶ τῷ Χριστοῦ ποιμνίῳ ἐνευθυνομένη καὶ χαί-
ροντι συναγαλαζόμενος ἐπαγὰλλομαι· οὐ μέχρις ἡμῶν
περιγραφομένην τὴν τερπνότητα καὶ θυμηδίαν τῆς
πανηγύρεως ἐπιστάμενος, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὸν κοινὸν
Δεσπότην ἀναφερομένην εἰδὼς τὴν σεβασμιότητα.
Λαμπρότης γὰρ πανηγύρεως, ὅσον ἡμῶν τῶν παν-
ηγυριζόντων τὸ σεμνολόγημα, τοσούτου τῆς Δεσποτι-
κῆς ἀγάπης ἐναργῆ παρέχεται τὰ γνωρίσματα. Ὅταν
δὲ μὴδὲ τῶν ἐτησίως καὶ συνήθως ἐπιτελουμένων
εἴῃ τὴν ἀνάμνησιν ἑορτάζουσα, ἀλλὰ καινὴν τινα καὶ
ἀριφανῆ τὴν εἰς Θεὸν τιμὴν ἐγκαινίζουσα, πῶς οὐ
μᾶλλον ἔτι καὶ τὸν θεῖον ἔρωτα ἀναδειχθεῖ ἐκ-
πυρεύοντα, καὶ τὴν τῶν ἑορταζόντων κοσμιότητα καὶ
τὸ κλέος ἐπιπλέον ἀναπτύσσουσα; Ἀλλὰ τίς ἡ τοσαύτη
τοῦ πλήθους συνδρομὴ καὶ συνέλευσις; Τίς ἡ παν-
ήγυρις; Τί τὸ συκαλέσαν καὶ συγκινήσαν ἡμᾶς
ἅπαντας; Βούλεσθε εἰπεῖν, ἢ καλὸν ἔχειν παραχω-
ρίσαι καὶ εἰπεῖν καὶ διδάξαι τῆς πανηγύρεως τὴν
ὑπόθεσιν, τῷ χορηγῷ τε ἅμα ταύτης καὶ σοφῷ γε
ἀρχιτέκτονι; Ἐκείνος καὶ ἰκανὸς λόγοις παραστήσαι
τὸ προκείμενον, ὃς τοὺς τύπους τῶν πραγμάτων ἐν
τῇ ψυχῇ προενθήμενος, ἀμίμητον ἔργον ἐπὶ γῆς παν-
σφῶς ὑπεστήσατο.

Λέγε τοιγαροῦν ἡμῖν, ὦ βασιλεῶν φιλοχριστότατε
καὶ θεωριλέστατε, καὶ πάντας τοὺς ἐμπροσθεν νικῶν
τε ἅμα καὶ λαμπρῶς φαιδρύνων τῇ κοινωνίᾳ τοῦ
ἀξιώματος. Λέγε προθύμους, ὡς ὁρᾷς, τοὺς ἀκουσο-
μένους ἔχων, ἐφ' ὅπερ ἡμᾶς συνεκάλεσας. Δείξον τοῖς

A obrem etiam jucunda gratiæ suscipio munera, una-
que cum vegeto ac pingui, lætoque Christi grege
conventum agente, lætitia exsulto; qui nempe, non
ad nos duntaxat solemnitatis lætitiā ac jucundi-
tatem finire intelligam, sed ad ipsum communem
Dominum ejus venerationem spectare non nesciam.
Solemnitatis namque splendor, quanta nobis ce'e-
brantibus gloriatio est, tantum ejus, qua Domi-
num prosequimur, dilectionis manifesta præbet
indicia. Quando vero, ne eorum quidem quæ an-
nuo ex more ritu peraguntur, memoriam celebrat,
sed novi ejusdam recentis in Deum honoris
encænā habet, quomodo non etiam magis divini
flammæ amoris accenderit, magisque etiam eo-
rum qui celebrant morum honestatem gloriam-
que in lucem protulerit? At, quānam tantus hic
plebis concursus atque conventus? quæ panegy-
ris? quis nos omnes pariter vocavit ac traxit?
Vultis dicam? an præstet ei propensius di-
cendi atque docendi partes cedamus, qui solemn-
tatis occasio ac causa sit; qui ejus et auctor, et
sapiens architectus existit? Ille enim etiam me-
rito subjectum argumentum sermonibus represen-
taverit, qui ante animo conceptis rerum formis,
omni majus imitatione in terra opus condidit.

Dicas igitur nobis, o imperator Christi aman-
tissime ac religiosissime, cunctosque superiores
ipse pariter vincens, ac dignitatis consortio præ-
clare exhilarans. Dicas, cui, ut vides, omni alacri-
tate præsto auditores sint, qua ex causa invitave-

NOTÆ.

incursandi ditionem Romanam facultas esset, capitis
etiam Syracensis a Carthaginensibus. Sic Joan.
Sylit. et alii. Idemque in sequentibus quibusdam
imperatoribus mordet ac carpit Michael Psellus,
ostenditque quantum ea pietas (quæ nec jam pietas
est, si deest prudentia) Reip. obsit. Extruenda
templa sic magnifice, cum communis rei non admo-
dum interest: alias præstat magis necessaria cu-
rare.

Atque ut paulo amplius in tanti operis nova Ba-
silica Ecclesia immoretur (sic enim vocatam ait Con-
stantinus Porphyrogeneta n. 55), fuit illa dicata,
non uni sanctæ Mariæ, ut Photiani hujus Tractatus
titulus præfert; at nec forte primo, principalisque:
satisque indicare videtur idem Constantinus, dum
ita divos tutelares ejus Ecclesiæ percenset. Ac
primum numero jam citato, ne ulla quidem men-
tione sanctæ Mariæ: Κατὰ δὲ τὸν [αὐτὸν] καιρὸν, καὶ ὁ
περικαλλὴς οὗτος ναὸς καὶ περίοπτος ὠκοδομεῖτο, ὃν
Νέαν Βασιλικὴν Ἐκκλησίαν λέγειν εἰώθαμεν, ὃς ἐπ'
ὀνόματι Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Μιχαὴλ
τοῦ πρώτου τῶν ἀγγέλων, καὶ Ἡλίου τοῦ Θεοῦ τοῦ
ἡγεῖντο. Εἰς ἴσιν ὁ αὐτοῦ pulcherrimum et celeberrimum
templum extruebatur, quoa Novam Eccle-
siam Basilicam appellamus, in honorem Salvatoris
nostri Jesu Christi, et angelorum principis Michaelis,
et Eliæ Thesbitæ. Pauloque distinctius fusiusque nu-
mero item 55 superius citato, nisi quod Michaelis
loco est Gabriel, reclamantibus aliis, ipsoque sibi
adversante Constantino, in ejus antiquario: Ἀμει-
βόμενος γὰρ ὡς περ τῆς περὶ αὐτὸν εὐμενείας τὸν
Δεσπότην Χριστὸν καὶ τὸν πρῶτον τῶν ἀγγελικῶν
δυνάμεων Γαβριὴλ, καὶ τὸν Θεοῦ τῆς Ἡλίου τὸν
Ζηλωτὴν, ὃς καὶ τῇ αὐτοῦ μητρὶ τῆς πρὸς βασιλείαν
τοῦ υἱοῦ ἀνυψώσεως ἐχηρημάτισεν ἄγγελος· εἰς δὲ νομα
τούτων καὶ μνήμην ἰδίαν· ἔτι δὲ καὶ τῆς Θεοτόκου,

C καὶ Νικολάου τοῦ ἐν ἱεράρχαις πρωτεύοντος, θεῖον
καὶ περικαλλὲς ναὸν ἐδομήσατο, εἰς δὲ συνῆλθε τέχνη
καὶ πλοῦτος, καὶ ζήσουσα πίστις καὶ ἀφθονωτάτῃ
προαίρεσις· καὶ τὰ παντάρχων συνέδραμε κάλλιστα,
ἃ τοῖς ὁρῶσι μᾶλλον ἢ τοῖς ἀκούουσιν οἶδε τυγχάνειν
πιστά. Velut enim Christi Domini in ipsum benevo-
lentia vicem redditurus, ac primi inter angelicas po-
testates Gabrielis, necnon Eliæ Thesbitæ Zelotis il-
lius, qui et ejus matris nuntius fuit sublimandi ad
imperii arcem filii; in horum nomen et memoriam
sempiternam; necnon et Deiparæ, et Nicolai, inter
hierarchas primas obtinentis, divinum pulcherrimumque
templum extruxit; in quo convenere ars et
divitiæ, et servens fides, et liberalissima munificen-
tissimaque voluntas; et omnia undecunque concu-
rerunt pulcherrima, quæ consentibus potius, quam
audientibus solent esse credibilia. Vergentibus annis
ac imperio Basilii exstructum templum idem satis
indical: proinde dicta hæc Photio, ejus secundo
sacerdotio; ac postquam humanis erepto Ignatio,
Basilii favore, quam male prius invaserat, aliqua
æquitatis specie ac oikonomiā, sedem receperat.
Itaque quem ad calcem laudat Cæsarem, ac Cæsarum
gloriam appellat, imperii socium Basilio ad-
lectum, qui θεῖα ψήφῳ, ἀλλὰ μὴ σπουδαρχήσας,
μηδ' ἀνθρωπίναις περιδρομαῖς, imperium arripit,
divino suffragio, non appetitu regnandi humanoque
ambitu, Leo est, posteaquam procerum supplica-
tione liberatus fuerat, depulsa calumnia affectatæ
tyrannidis, cujus ipse Photius cum Santabareno
illi auctor exsisterat; ut passim Theophanis conti-
nuatores, et qui vitas τῶν νέων βασιλέων scripe-
runt: in quibus mihi non magnus aut præcipuus,
qui ex regio cod. typis Luparensibus prodiit cum
Theophane, Leo grammaticus.

ris? Ostendas verbis, quæ prius ipsis rebus ostendisti. Num enim rursus adversus Barbaros victos, tropæa erexisti? Quibus multis continuisque liberaliter accepisti, his congregasti, ut pari gaudio fruamur, communemque ac populi universi conventum, victoriæ largitori gratiarum actionem promamus; aut, qui hostes data fide dedititiosque acceperis, sublimemque et superbum alienigenarum animum sensumque depresseris, velut qui pio religiosoque animi sensu cuncta tibi præclare gesta, in potentem Dei manum referas; aut qui imperio subjicias urbes, alias quidem, cum pridem cives alerent, melioribus ipse institutis composueris, alias etiam a fundamentis erexeris, aliasque instauraveris, ac imperii fines crebris oppidis præsiditque communieris; aut qui dives ipse subditos beatos efficias; doce nos, in quem orbis terrarum communem oculum toti aspicimus; cujus tandem horum gratia invitasti? Aut siles ipse, imperante modestia, et quod tua ipse nolis narrare facinora, quibus necesse laudem contexamus: præsentis conventus causam omnium aurbis ex

Alia igitur, amici, celebritas, aliudque hodierna die mysterium. Virginalis in terra templi encænna hodie peraguntur, Deique Matris, si quod aliud in mundo, dignum habitaculum consecratur. Virginalis in terra templum hodie dedicatur, regalis magnificentiæ opus reipsa multis laudum canticis celebrandum. Templum in medio ipso palatio, divinum aliud venerandumque palatium excitatur; ejusmodi scilicet, ut, si cum aliis conferas, ac eorum rationem habeas, regia ipsa palatia, privatæ ædes aperite arguantur, quinimo quod sua qua pollet claritate ac venustate, illa quoque illustret ac reddat clariora, priorem illis mundum atque ornatum adaugeat. Dicās, oculos in ipsum conjiciens, non humanæ artis opus esse, sed divinam quamdam nobisque superiorem virtutem pulchritudinem illi indidisse. Templi aditus ac vestibulum, egregio ornatu ac decore compositum: candidi enim marmoris tabulæ splendidum quid gratiosumque effulgent, ejusmodi scilicet ut totum conspectum complectentes, ipsarum inter se situm, extremorumque juncturam, leni, plana, subtilique admodum commissura obtegant: adeo ut lapis unus lineis rectis velut inscriptus (res miraculo nova!) videatur, suavissimeque intuentium oculos capiant: indeque devincientes, ac in se convertentes, spectantem ventant, ne ad ea transire velit, quæ intus radiant: sed in ipso templi vestibulo, mox adiens præclaro exsuscitatus spectaculo, visisque figens oculum, velut radicibus fixus admiratione hæret. Orphæo Thraci fabulæ Iyram assignant, ea pulsandi vi, ut res ipsas inanimes sonis moveat. Quod si etiam nobis in fabulas veritatem efferre, atque figmento tremendam reddere fas esset, dicat aliquis, qui sacræ ædis vestibulum adeant, in plantarum arborumque naturam, miraculo defigente transire. Sic

λόγοις, ἀ τοῖς ἔργοις προὑπέδειξας. Ἄρα γὰρ πάλιν κατὰ Βαρβάρων νίκας ἀναστήσας καὶ τρόπαια, οἷς πολλάκις ἔργοις ἐπ' ἄλλοις ἡμᾶς ἐδειξίωσεν φιλοφρονούμενος, ἐπὶ τοῖς συνήγειρας, εὐφρανῶναι τε ὅμα καὶ τῷ δεδωκότι κοινήν καὶ πάνδημον ἀναπέμψαι τὴν εὐχαριστίαν; Ἡ λαβὼν ὑποσπόνδους ἄλλους, καὶ ταπεινώσας ὤψλην καὶ γαῦρον καὶ ἀλλόφυλον φρόνημα, ὡς ἐπὶ τὴν κραταῖαν χεῖρα τοῦ Θεοῦ εὐσεβοφρόνως ἀναφέρων πάντα τὰ σοι κατορθούμενα· ἢ πόλεις ὑπερχόους, τὰς μὲν πάλαι κάτω κειμένας ἀνορθώσας, τὰς δὲ καὶ ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνεγείρας, καὶ ἄλλων ἀνοικισμοὺς ἐργασάμενος, καὶ τῆς πολιτείας πυκνώσας τὰ ὅρια, ἢ πλουτῶν, καὶ ποῶν εὐδαίμονας τὸ ὑπῆκοον. Δίδαξον ἡμᾶς, πρὸς σὲ τὸν κοινὸν τῆς οἰκουμένης ἀφορῶντας ὀφθαλμοί, ἐπὶ τίνι τούτων ἡμᾶς συνεχά-
B λισας; Ἡ σιγῆς μὲν αὐτὸς ἐπιεικειᾶς τρόπῳ, καὶ τῷ μὴ βούλεσθαι σε τὰ σὰ ἡμῖν διηγέσθαι κατορθώματα, οἷς ἀνάγκη τοὺς ἐπαῖνους συνυφαίνεσθαι· ἐμὲ δὲ παρέχεις ὑπηγῆσαι τῷ λόγῳ τοῖς σοῖς ἔργοις ἐμπνεόμενον, τοῦ παρόντος συλλόγου τὸ αἷτιον.

mihi vero præbes, ut tuarum ipse afflatu rerum, oratoris munere inferam.

Ἄλλη τοιγαροῦν, ὦ φίλοι, ταλὲτή, καὶ ἄλλο μυστήριον σήμερον. Ναὸς παρθενικὸς ἐπὶ γῆς ἔγκαινίζεται σήμερον, καὶ τῆς Θεομήτορος, εἴπερ ἄλλο τι, τῶν ἔγκοσμίων ἐπάξιον οἰκητήριον. Ναὸς παρθενικὸς ἐπὶ γῆς ἔγκαινίζεται σήμερον, βασιλικῆς μεγαλοπρεπειᾶς ἔργον ὡς ἀληθῶς πολυύμνητον. Ναὸς ἐν μέσοις αὐτοῖς ἀνακτόροις, ἀνακτορὸν ἄλλο θεῶν καὶ σεβάσμιον ἀνιστάμενος, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸ παραβολῇ καὶ συγκρίσει, ἰδιωτικὰς οἰκίας ἀποφαίνειν τὰ ἀνάκτορα· μᾶλλον δὲ καὶ τῇ ἐνοῦσῃ λαμπρότητι καὶ ταῦτα περιαστράπτων καὶ φαιδρύνων, καὶ πολὺ παρασκευάζων τοῦ προτέρου κόσμου σεμνότερα. Εἴποις ἂν εἰς αὐτὸν ἰδὼν, οὐκ ἀνθρωπίνης χειρὸς ἔργον, ἄλλα θεῖαν τινὰ καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς δύναμιν τὸ κάλλος; αὐτῷ ἐπιμνησάσθαι. Προπύλαια μὲν γάρ τῳ παρ' περικαλλῇ διεσκευάσται· καὶ γὰρ μαρμάρων διαλεύκων πλάκας λαμπρόν τι καὶ χάριν ἀποσιτλίδουσαι, ὅλην ἐναπολαβοῦσαι τὴν πρόσφιν, καὶ τὴν πρὸς ἄλλῃλας θέσιν, καὶ τὴν τῶν περάτων συνάφειαν τῷ ὁμαλῷ καὶ λείῳ, καὶ τῷ προσηρμόσθαι λίαν ἀποκρύψασαι, εἰς ἐνὸς λίθου συνέχειαν γραμμαῖς εὐθείαις ὥσπερ ἐπιγεγραμμένου, θαῦμα καινὸν ὁραθῆναι καὶ ἥδιστον, τὴν τῶν ὁρῶντων φαντασίαν ὑπάγουσιν. Ἐξ οὐπερ τὰς εὐφείας συνεχόουσαι, καὶ πρὸς ἑαυτὰς ἐπιστρέφουσαι, οὐκ ἐθέλειν ποιοῦσι τὸν θεατὴν μεταχωρῆσαι πρὸς τὰ ἐνδότερα· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ προτεμνίσματι τοῦ καλοῦ θεάματος ὁ προσὼν ἐμπιπλάμενος, καὶ τοῖς ὁρωμένοις ἐρεῖδων τὰ ὁρματά, ὥσπερ τις ἐρρίζωμένος τῷ θαύματι ἐστήκεν. Ὅρφεϊ μὲν οἱ μῦθοι τῷ Θρακί κινθάραν κροτοῦσι, κιννοῦσαν τοῖς ψόθγοις τὰ ἄψυχα. Εἰ δὲ καὶ ἡμῖν ἐξῆν ἐς μῦθους ἐπαίρειν καὶ φοβεράν ποιεῖν τὴν ἀλήθειαν, εἴπεν ἂν τις, τοὺς προσιόντας τῷ προτεμνίσματι· εἰς φυτῶν ἀποδενδρουμένων φύσιν τῷ θαύματι μεταβάλλεσθαι· οὕτως ἅπασι τις ἰδὼν δυοαποσπάτως κατέχεται.

qui semel conjecit oculos ægre avellitur, ac specta-

Ἐπειδὴν δὲ τις ἐκείθεν μόλις ἀποσπασθεὶς εἰς αὐτὸ παρακύψῃ τὸ τέμενος, ἡλίκης καὶ ὄψης οὗτος χαρᾶς· ταῖς δὲ μακαρίαις καὶ θαύματος ἐμπέπλυνται! Ὡς εἰς αὐτὸν γὰρ τὸν οὐρανὸν ἐπιπροσθούοντες μηδαμῶθεν ἐπιθεδνῶς, καὶ τοῖς πολυμόρφοις καὶ πανταχόθεν ὑποφανομένοις κάλλεσιν, ὡς ἀστροῖς, περιλαμπόμενος, ὅλος ἐκπεπληγμένος γίνεται. Δοκεῖ δὲ λοιπὸν τὰ τε ἄλλα ἐν ἐκστάσει εἶναι, καὶ αὐτὸ περιδοῦναι τὸ τέμενος. Ταῖς γὰρ οἰκείαις καὶ παντοδαπαῖς περιστροφῇ, καὶ συνεχῆς κινήσει· ἃ πάντως παθεῖν τὸν θεατὴν ἢ πανταχόθεν ποικίλα βιάζεται τοῦ θαύματος, εἰς αὐτὸ τὸ ὀρώμενον τὸ οἰκεῖον φαντάζεται πάθημα.

Ἀλλὰ γὰρ χρυσὸς τε καὶ ἄργυρος τὰ πλεῖστα τοῦ ναοῦ διελήφασιν· ὁ μὲν ψήφισιν ὑπαλειφόμενος· ὁ δὲ εἰς πλάκας ἀποξερόμενος· καὶ τυπούμενος, ἄλλος ἄλλως ἐκπλασσύμενος μέρεσιν. Ἐνταῦθα ἐπικοσμούμενα χιονόκρανα. Ἐνταῦθα δὲ διὰ χρυσῶν περιζώματα· ἀλλαχθὲν δὲ ταῖς ἀλύσεσιν ἐπιπλεκόμενος χρυσός, ἢ χρυσοῦ τι θαυμασιώτερον, ἢ θεία τράπεζα, σύνθημα (5). Ἀργυρος δὲ παρὰ τὰς πυλίδας καὶ πυλίδας τοῦ θυσαστηρίου, σὺν τοῖς περιστοῖς· καὶ αὐτὸς ὁ κωνοειδὴς καὶ τῇ θείᾳ τραπεζῇ ἐπικείμενος σὺν τοῖς ὑπερεῖδουσι στυλίσκοις καὶ ὑπαρρότοις ὄροφος, καὶ μαρμάρων δὲ πολυχρῶμων ὅσα μὴ χρυσὸς ἐπέδραμεν, ἢ ἄργυρος περιέλαθεν, ἀμύχανόν τε καὶ τερπνὸν φιλοτέχνημα, τὰ λοιπὰ τοῦ ναοῦ διεκόσμησεν. Ἡ δὲ τοῦ ἐδάφους θέα, εἰς ζῶν μορφὰς καὶ σχημάτων ἄλλας ἰδίας ταῖς πολυμόρφοις ψήφισι διαμορφωθείσα, θαυμαστὴν τινα τοῦ τεχνίτου τὴν σοφίαν παρεστήσατο. Παῖδας ὡς ἀληθῶς καὶ πλάσμάτων πλάστας τοὺς Φειδίας ἐκείνους καὶ Παρασίους καὶ Πραξιτέλεις καὶ Ζευξίδας ἐν τῇ τέχνῃ ἐπετέλεσσα. Δημόκριτος εἶπεν ἂν, οἶμαι, τὴν τοῦ ἐδάφους λεπτοουργίαν ἐνιδῶν, καὶ ταύτῃ τεκμηρίῳ χρώμενος, μὴ ἂν πόρρω εἶναι τὸ μὴ οὐχὶ καὶ τὰς ἀτόμους αὐτοῦ καὶ ὅτι ὄψιν πιπτούσας ἀνευρῆσθαι· οὕτω πάντα πεπλήρωται θαύ-

A Ubi autem quis vix inde avulsus in ipsum delubrum prospexerit, quanto qualique gaudio simul, et turbatione et admiratione impletur! Tanquam enim in ipsum cælum nullo usquam obstante conscenderit, multiforibusque ac undequaque lucidis pulchritudinibus astrorum in morem collustratus, in stuporem totus agitur: videturque jam inde emotæ mentis; ipsumque illi delubrum circumgyrare putatur. Quod enim spectator suis ipse, omnimodisque agitationibus ac continuis motibus circumversetur; quod ut illi omnino necessarioque accadat, miraculi undique incurrens varietas facit; in re ipsa quam oculis usurpat, suam ipse affectionem cogitat.

B Cæterum aurum argentumque pleraque sibi templi loca vindicant. Alterum, tessellati operis lapillis oblitum, alterum in tabulis laminasque deductum formatumque: atque aliud aliudque aliis partibus adhibitum. Hic columnarum capitella ornata, illic fasciæ ac subligacula aurea: alibi aurum catenis implexum, aut quod auro majus ad admirationem (sacra nimirum mensa) compositum exsistat. Loci altaris portulæ et columellæ argenteæ cum peristylliis, ipsumque conii figura divinæque mensæ impositum tectum, cum sulcientibus illi subjectis columellis cameraque. Varii coloris marmora, quæcunque vel auro non oblecta, vel non intercepta argento, artis opus stupendum, mireque oblectans, reliquis templi partibus ornatum præstant. Pavimenti conspectus, in animalium formas, aliarumque figurarum species, multiformi tessellati operis concinnatione efformatus, admirabilem quamdam artificis sapientiam exhibet; tantam nimirum, ut vere pueros figmentorumque artifices, Phidias illos, Parasiosque, et Praxiteles, et Zeuxidas arte iis subtiliore coarguat. Democritus, puto, sublimi pavimenti opere conspecto, atque hinc conjecturam ducens, haud procul abesse dixisset, quin suas

NOTÆ.

(5) Ἡ χρυσοῦ τι θαυμασιώτερον σύνθημα. Innuit forte simile aliquid facilitatum in mensa altaris novæ ecclesiæ, ac factum fuerat in Sancta Sophia a Justiniano; pluribus scilicet liquatis speciebus, sive etiam contusis, ex quibus una altaris mensa conflaretur; cuius tamen rei Constantinus non meminit; Photium tamen tueri recentior forsitan memoria possit. Proclive certe Justinianæ magnificentiæ fere æmulum ædificiorum superbia, hoc quoque æmulari ipsum voluisse, ac rem tentasse. Constantinus ita: Τὰ ἄδυνα τοῦ ναοῦ, καὶ χρυσῶν, καὶ ἀργύρων καὶ λίθων τιμίους, καὶ μαρμάρους καταποικιλταί· tumque aliis percensitis, quæ in sanctuario erant, καὶ αὐτὰ, inquit, αἱ λεραὶ τράπεζαι ἐξ ἀργύρου πάντα περιεχυμένον ἔχοντα τὸν χρυσόν, καὶ λίθους τιμίους ἐκ μαρμαριτῶν ἡμικειμένους πολυτελεῖν τὴν σύμπληξιν καὶ οὐστᾶσιν ἔχουσι. Ipsæ etiam sacra mensæ, omnia ex argento cui superius fuerat aurum, et lapidibus pretiosis, margaritis superpositis amplissimi pretii, compacta ac fabricata erant. At num hæc mensæ, ipsa κατ' ἐξοχὴν τοῦ θυσαστηρίου τράπεζα; in Sanctæ Sophiæ sacrario etiam alias mensas describit auctor ano-

nymus, nihil habentes cum· Ipsa altaris mensa in fabrica aliisque commune; quid, si etiam in novæ ecclesiæ sacrario erant; nec Constantinus de ipsa altaris mensa locutus est, quam potius peculiaris voluerit notare?

Quod editum titulo ἑκφασίς, mutavi ἑκφασίς· nec enim aliud est quam oscitantia exscribentis, dum quæ duplex pingi littera solet, simplici reddit. In quo non semel illi erratum; quodque omnem scrupulum adimit, sapius in voce εὐφρανεσθαι, pro εὐφρανεσθαι· τῷ ἑκφασίς, nihil satis congruit: ἑκφασίς. Descriptio est, Hermolao auctore, et quidem culta, verborumque lenocinio pene affectata, cuiusmodi illa Sanctæ Euphemie, auctore Asterio, in vii synodo laudata, mihiq; emendatur in Asterio edita, semelque et iterum Lugdunensibus et Parisiensibus typothetis ex mea illa editione, quidquid ingrate taceant, recusa. Est ejusdem etiam descriptio Oculi, Orat. de cæco nato, mihi perinde post Photiana excerpta, primum ex P. Jac. Sirmundi et Seguier. codd. edita. τὸ ἐνεθυνοῦμενον, emend. ἐνεθυνοῦμενον.

ob oculos versantes atomos invenisset : sic cuncta plena miraculo. Unum vero duntaxat mihi peccasse videtur delubri architectus, quod in unum eundemque locum pulchris omnibus congestis, videntem clare spectaculo frui non sinit, aliis subinde alio trahentibus, vicissimque avellentibus, nec sinentibus quantum quis velit, ejus quod videt aspectu satiari.

Quod me vero præterit, primumque dicendum fuit. Verum ne inter orandum quidem, templi miraculum suas orantem clare partes exsequi sinit : ac sane modo dicturus sum. In ipsa namque superiori fornice, virilis imago Christi formam præferens lapillorum vario flore depicta enitescit. Dixeris terram inspectare, ejusque ornatum ac gubernationem mente agitare : sic accurate pictor, gestu et habitu, coloribusque Creatoris erga nos providentiam curamque, numine propensius afflante, effinxit. Hemisphærii circa tholum insectis circulis, angelorum communem stipantium Dominum depicta multitudo : quæ vero ab altaris loco apsis assurgit, Virginis forma splendet, nostri causa expansis intemeratis manibus, ac quæ salutem imperatori præstet, roburque ad bella fortiter gerenda illi conciliet. Apostolorum chorus atque martyrum ; sane etiam prophetarum ac patriarcharum, egregium templo ornatum, quod pictis imaginibus impleant, afferunt : horum unus quis, tametsi silet, quibus olim locutus est, clamat : *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum ! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini* ¹. Alter vero : *Quam mirabilis est locus iste ! non est hoc, nisi domus Dei* ². Succinit autem forte alius, qui nec ipse ex nostris, aut probatis sit, invitusque nostra depredicat : *Quam pulchræ domus tuæ, Jacob ; tabernacula tuæ, Israel ! Tanquam paradisi super flumina, et sicut tabernacula quæ fixit Deus, et non homo* ³.

Olim quidem Dei conspectori Mosi, Dei ipsius imperio tabernaculum excitatum est, ad hostias Deo immolandas, ac populi delicta expianda. Sed et Salomoni regi, templum deinde Hierosolymis conditum est ; opus scilicet aspectu delectabile, ac ejusmodi, ut quidquid ejus generis unquam exstiterat, pulchritudine, magnitudine, sumptuositate longe obscuraret. Enimvero quantum fortasse umbra et figura a veritate rebusque ipsis decedit, tantum illa a templo, quod nunc fidelis magnusque imperator noster extruxit : non eo duntaxat nomine, quod istud gratiæ ac spiritus est, illa legis atque litteræ ; sed quod etiam pulchritudine ac reliqua artis concinnitate elegantiaque præ illis merito primas obtinet.

Eq̃uis vero brevi adeo tempore celeberrimi templi miracula tentet oratione percurrere ; cum nec ipsum visum, diu multumque legendo, quantum sensus reliquos celeriori motu longe exsu-

ματος. Ἐν δὲ μοι δοκεῖ μόνον ὁ τοῦ τεμένους ἀρχιτέκτων διημαρτηκέναι, ὅτι περ εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν χώρον ἅμα πάντα συλλέξας τὰ κάλλη, οὐκ ἐξ τὸν θεατὴν καθαρῶς ἐντροφῆται τοῦ θεάματος, ἄλλων ἀπ' ἄλλων ἀφελκόντων τε καὶ μετασπόντων· καὶ μὴ παραχωρούντων ὅσον τις ἐθέλει τοῦ ὁραμένου κορένυσθαι.

Ὁ δὲ με παρέδραμε, καὶ πρῶτον ῥηθῆναι ἔδει. Ἀλλὰ γὰρ οὐδ' ἐν τοῖς λόγοις τοῦ τεμένους τὸ θαῦμα παρέχει τῷ λέγοντι καθαρῶς τὸ ἴδιον τελεῖν ἔργον· καὶ δὴ νῦν εἰρήσεται, ἐπ' αὐτῆς γὰρ τῆς ὁροφῆς, ἀνδρείκελος εἰκὼν μορφὴν φέρουσα τοῦ Χριστοῦ πολυανθέσι ψηφίσι ἐγγέγραπται. Εἰποις ἂν αὐτὸν τὴν γῆν ἐφορᾶν, καὶ τὴν περὶ ταύτης διανοεῖσθαι διακόσμησιν τε καὶ κυβέρνησιν· οὕτως ἀκριβῶς ὁ γραφεὺς καὶ τοῖς σχήμασι τὴν τοῦ Δημιουργοῦ περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐπίπλους γέγονεν ἐντυπώσασθαι. Τοῖς δὲ περὶ αὐτῇ ὁροφῇ τοῦ ἡμισφαιρίου τμήμασιν ἐγκύκλοις, πληθὺς ἀγγέλων τῷ κοινῷ Δεσπότη ὁροφορούντες διαμεμύρωνται. Ἢ δὲ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἀνεγειρομένη ἀψις, τῇ μορφῇ τῆς Παρθένου περιαστράπτεται, τὰς ἀχράντους χεῖρας ὑπὲρ ἡμῶν ἐξαπλούσας, καὶ πραττομένης τῷ βασιλεῖ τὴν σωτηρίαν, καὶ κατ' ἐχθρῶν ἀνδραγαθήματα. Χορὸς δὲ ἀποστόλων καὶ μαρτύρων· ναὶ δὴ καὶ προφητῶν καὶ πατριαρχῶν, ὅλον πληροῦντες ταῖς εἰκόσι τὸ τέμενος ἐξωραϊζουσιν· ὧν ὁ μὲν καὶ σιγῶν, δι' ὧν πάλα ἀνεφθέγγετο, βοᾷ· Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου. Κύριε τῶν δυνάμεων ! ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου. Ὁ δὲ· Ὡς θαυμαστὸς ὁ τόπος οὗτος ! οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ἡ οἰκὸς Θεοῦ. Ἐπιρῶναι δὲ τις ἴσως καὶ τῶν οὐχ ἡμετέρων οὐδ' ἐγγεγραμμένων, καὶ ἄκων ἐπιθειάζων τὰ ἡμέτερά· Ὡς καλοὶ σου οἱ οἰκοὶ, Ἰακώβ, αἱ σκηναὶ σου, Ἰσραὴλ ! ὥσει παράδεισοι ἐπὶ ποταμοῦς, καὶ ὡς αἱ σκηναὶ δὲ ἐξηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος.

Πάλα μὲν οὖν τῷ θεόπτη Μωσῇ θεῶν προστάγματι σκηνὴν κατεσκεύαστο· θυσίαν τε θύσαι θεῷ ἁμαρτίας ἐξέλασθαι. Καὶ τῷ Σολομῶντι δὲ βασιλεῖ ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸς ὕστερον τερπνὸν τι χρῆμα, καὶ πάντας τοὺς ἐμπροσθεν τῷ κάλλει καὶ μεγέθει, καὶ τῇ πολυτελείᾳ ἀποκρυφάμενος. Ἀλλ' ὅσον σκιά καὶ τύπος ἀληθείας καὶ πραγμάτων αὐτῶν ὑποβέβηκε, τοσοῦτον ἔχεινα τοῦ νῦν ἐξοικοδομηθέντος ναοῦ τῷ πιστῷ καὶ μεγάλῳ βασιλεῖ ἡμῶν· οὐχ ὅτι ὁ μὲν τῆς χάριτος καὶ τοῦ πνεύματος, τὰ δὲ τοῦ νόμου καὶ τοῦ γράμματος, ἀλλ' ὅτι καὶ τῷ κάλλει, καὶ τῇ ἄλλῃ τεχνουργίᾳ καὶ δεξιότητι, τὰ δεύτερα φέρουσι.

Καὶ τί ἂν τις ἐν οὕτῳ βραχεῖ τὰ τοῦ περιουῶντος τεμένους λόγῳ πειράται περιεργεσθαι θαύματα ; ὅπου γε οὐδ' αὐτὴ ἡ ὄψις οὐδ' ἐπὶ συχνὸν χρόνον, καίτοι τὰς ἄλλας αἰσθήσεις τῷ τάχει κατόπιν ἀγού-

¹ Psal. lxxxiii, 2. ² Gen. xxviii, 17. ³ Num. xxiv, 5.

σα, ἀντιλαβέσθαι τοῦτον οὐδαμῶς ἐλέγχεται κατα-
ισχύουσα. Χαίρω γοῦν ἔγωγε οὐδὲν ἦντον, εἰ καὶ τὸ
ἐλαττον ὁ λόγος ἀπηνέγκατο, ἢ εἰ καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ
μέτρον τῆς ἱκανῶς ἐχούσης ἀφίκετο διηγήσεως. Οὐ
γὰρ τῆς ἐν λόγῳ δυνάμεως ἐπίδειξιν, ἀλλὰ τὸ κάλλι-
στόν τε εἶναι τὸν ναὸν καὶ ὠραιότατον, καὶ νικῶντα
νόμους ἐκφράσεως, παραστήσαι προφηρημαί.

Ἄλλὰ μοι πρὸς σὲ ὁ τοῦ λόγου δρόμος, τὸν τοῦ συλ-
λόγου αἴτιον, ἐπιστρέφόμενος ἰθυνέσθω. Χαίρε τοι-
γαροῦν, ὦ βασιλεῦ θεωχαρίτωτε καὶ θεοφιλέστατε,
καὶ ἀνακαινίζου τὴν κατὰ τὸ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐπ'
ἐργοῖς ἀγαθοῖς ἀκμάζων νεότητα· τοῦ τε περιωνύμου
ναοῦ, καὶ τῆς σῆς σοφίας ἔργων καὶ χειρὸς ἐορτάζων
τὰ ἔγκαίνια. Ἐρταίρε, καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασι-
λεῦ, ἔνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύ-
νης. Ὁδηγεῖ γὰρ, ὡς ἐνεστὶν ἰδεῖν ἐναργῶς, καὶ ὁ-
δηγήσει σε ἡ τοῦ Ὑψίστου δεξιὰ τοῦ κτίσαντός σε, καὶ
ἐξ αὐτῶν σπαργάνων εἰς βασιλεῖα τοῦ οἰκείου καὶ
περιουσίου λαοῦ χρίσαντος. Συνευφραίνου καὶ συν-
ανακαινίζου καὶ αὐτὸς, τῶν ὅσους ἥλιος ἐπαῖδε Καί-
σάρων τὸ ἐγκαλλώπισμα, σοφία τε καὶ συνέσει τοὺς
ἐμπροσθεν παρευδοκίμων· καὶ τῷ θεῷ σε ψήφῳ,
ἀλλὰ μὴ σπουδαρχήσαντα, μὴδ' ἀνθρωπίναις περι-
δρομαῖς τὴν τηλικαύτην ἀρχὴν ἀναδείξασθαι. Συνευ-
φραίνου τοίνυν καὶ συνανακαινίζου τῷ μέτοχόν σε
προσεληφότη καὶ κοινωνὸν τῆς βασιλείας ἐπὶ κοινῇ
τε σωτηρίᾳ τῶν ἀρχομένων, καὶ ἀξίως τῆς εἰς αὐτὸν
εὐνοίας καὶ ἀψευδεστάτης ἀγαπήσεως. Διὰ γὰρ τῆς
ὁμετέρας θυάδος ἡ Τριάς εὐσεβῶς λατρευομένη τε
καὶ προσκυνουμένη, τὴν ἐκτεῖς πρόνοιαν εἰς πάντας
ἐξαπλοῦσά τε καὶ διαπορθμεύουσα, σοφῶς πηδαλιου-
χεῖ καὶ διακυβεύει τὸ ὅπηκοον.

Χαίρετε καὶ ὑμεῖς, ὦ τῆς βουλῆς Πατέρες, πολὺ
σεμνὴ καὶ αἰδέσιμος, πιστῷ καὶ μεγάλῳ βασιλεῖ καὶ
σεβαστῷ, συνανακαινιζόμενοι Καίσαρι, τοῦ περιωνύ-
μου ναοῦ συνεορτάζοντι τὰ ἔγκαίνια. Χαίρει δὲ
καὶ συνευφραίνεται καὶ ὅσον ἱεροφαντικόν τε καὶ
ἀρχιερίων πλήρωμα, οἰκεῖον κλέος καὶ καύχημα τὴν
τοῦ ναοῦ ποιούμενοι καθιέρωσιν· χαίρετε δὲ καὶ συγ-
χορεῖτε καὶ ὑμεῖς, ὦ ὁπόλοιπον καὶ φιλόθεον
ἄθροισμα, ἄλλον οὐρανὸν ὀρῶντες ἐπὶ γῆς τὸν τῆς
Παρθένου ναὸν ἔγκαίνιζόμενον σήμερον· ἥς ταῖς
πρεσβείαις τύχοιμεν ἅπαντες καὶ τῆς μακαρίας ἐκεί-
νης καὶ ἀτελευτήτου χάριτος καὶ ἀγαλλιάνσεως, ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κρά-
τος, νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

* Psal. cii, 5. * Psal. xlii, 5.

A perat, hæc satis percipere posse ac comprehendere
prorsus liqueat. Nihil itaque minore gaudio afficior,
quanquam victa oratio est, quam si illa ad justæ
modum narrationis, rem satis exsecuta esset. Non
enim hoc animo constitutum, ut dicendi vim osten-
tarem, sed ut templum pulcherrimum esse ac venu-
stissimum, longæque descriptionis leges vincere
comprobarem.

Ad te enimvero, qui conventus auctor exsis-
tiss, sese orationis cursus verso tramite dirigat. Gaude
itaque, imperator Deo gratissime ac religiosissime,
et renovare vegeta, tum corpore * tum operibus
bonis, juventute, qui celeberrimi templi tuæ-
que sapientiæ ac manus, operum encarnia agis. In-
tende, prospere procede et regna; propter veritatem
et mansuetudinem et justitiam *. Deducit enim, ut
palam videre licet; deducetque te Altissimi dextera
qui creavit te, exque ipsis cunabulis in proprii sui
ac peculiaris populi regem inunxit. Collætare ac
pariter innovare et ipse, nempe omnium quos un-
quam sol aspexit, gloria Cæsarium; quippe sapien-
tiæ laude ac prudentiæ majoribus longe præcellens;
quoque adeo divino suffragio, at non ipse imperii
invidus, neque humanis studiis atque ambitu,
tanti arcem imperii invadas. Collætare igitur una-
que innovare cum eo, qui te socium, atque imperii
consortem ad subditorum communem utilitatem, ac
pro eo ac tuam in eum benevolentiam, sincerissi-
mamque dilectionem decebat, assumpsit. Per ve-
stram enim duorum societatem Trinitas pie culta
ac adorata, suam in omnes providentiam explicans
atque transmittens, sapienter subditos regit atque
gubernat.

Vos quoque gaudete, Patres conscripti, gravis
senectus, fidelique ac magno imperatori Augusto-
que venerabilis, unaque cum Cæsare, pari gaudio
clarissimi templi encenia celebranti, renovamini.
Gaudet vero et collætatur sanctorum doctorum ac
episcoporum cætus omnis, qui proprium decus atque
gloriam templi consecrationem ducit. Gaudete vero
etiam, ac una choro ducite, vos quoque reliqua
ac religiosa turba, quæ cælum aliud in terra, quod
hodie dedicatur Virginis templum, conspici-
tis: cujus intercessionibus utinam omnes etiam beate
illius ac immortalis gratiæ ac exultationis compo-
tes efficiamur; in Christo Jesu Domino nostro, cui
gloria et imperium, nunc, et semper, et in sæcula.
Amen.

IV.

SANCTI ATHANASHI ENCOMIUM.

Photius archiepiscopus Constantinopolitanus, ad fratrem suum Tarasium, de sermonibus magni inter sanctos Athanasii Alexandriæ archiepiscopi (6).

Hic, inquit, et in sermonibus ubique locutione clarus est, brevis et simplex: acutus tamen et altus, et argumentationibus omnino vehemens, et in his tanta ubertas, ut admirabilis sit. Logicis autem methodis nihil tenuiter, nihil juveniliter, ut pueri et rudes, sed philosophice, sed magnifice utitur. Scripturarum testimoniis ac demonstrationibus ad confirmationem communitus est, et in primis sermo ille contra gentiles et qui de humanitate Verbi Dei habitus est, quinque in Arium libri, qui revera sunt omnis hæreseos tropæum, sed Arianæ potissimum. Et si quis theologum Gregorium, et divinum Basilium diceret ex hoc libro tanquam fonte quodam haurientes, orationis suæ pulchros ac perlucidos contra errorem fundere fluvios, non erit, ut arbitror, procua verisimilitudine. Scripta sunt autem ab eo, et in Ecclesiastem commentaria, et in Cantico canticorum, sic et in Psalterium, et in alia multa. Gratia tamen et ornatu vere excellent sermone contra Apollinarium, et epistolæ, quotquot ejus excusationem continent.

Εἰς μὲν τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος, καὶ τῶν ἐπιστολῶν, ὅσαι τὴν ἀπολογία αὐτοῦ τῆς φυγῆς περιέχουσιν.

Α Φωτίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς τὸν ἰδιον ἀδελφὸν Ταράσιον, περὶ τῶν λόγων τοῦ ἐν ἀγίοις μεγάλου Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Ἐν οἷς, φησὶν, ὅτι σαφὲς μὲν ἐστὶ τὴν φράσιν, ὥστερ ἀπανταχοῦ τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ ἀπείριτος καὶ ἀφελής· ὀριμὸς δὲ καὶ βαθύς, καὶ λίαν τοῖς ἐπιχειρήμασιν εὐτονος· καὶ τὸ γόνιμον δὲ αὐτοῦ ἐν τούτοις ἤλκον ὅσον, φησὶ, θαυμάσιον. Λογικαῖς τε [sic ms. *interpres videtur legisse* δὲ] μεθόδοις, οὐ τι γυμνῶς καὶ μεираκιωδῶς, ὥστερ οἱ παῖδες καὶ ἀρτιμαθεῖς, ἀλλὰ φιλοσόφως τε καὶ μεγαλοπρεπῶς ἀποκρίχεται. Γραφικαῖς τε μαρτυραῖς καὶ ἀποδείξεσιν εἰς τὸ καρτερὸν κατοχυρῶνται· καὶ μάλιστα γὰρ ὁ κατὰ Ἑλλήνων, ὃ τε περὶ τῆς ἐνσωματώσεως τοῦ Θεοῦ

Β Λόγου εἰρημένος, καὶ ἡ κατὰ Ἀρείου πεντάδιδος, τρόπιον οὖσα κατὰ πάσης μὲν αἰρέσεως, ἐξαιρέτως δὲ τῆς Ἀρειανῆς. Καὶ εἰ τις τὸν θεολόγον Γρηγόριον, καὶ τὸν θεῖον Βασίλειον, ἐκ ταύτης ὥστερ ἀπὸ πηγῆς ἀρυσσάμενους φαῖν τῆς βίβλου τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ διαυγεῖς τῶν οικείων λόγων κατὰ τῆς πλάνης βεῦσαι ποταμούς, οὐκ ἂν, οἶμαι, σφαλῇ τὸ παραδείγματος· πεποιεῖται δὲ αὐτῷ, φησὶ, καὶ εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικὴν, καὶ εἰς τὸ Ἄσμα τῶν ψαλμῶν ὑπομνήματα, ὥστερ καὶ εἰς τὸν Ψαλτῆρα, καὶ ἐν ἀτεχνῶς διαφέρουσιν οἱ κατὰ Ἀπολινάριου λόγοι

NOTÆ.

(6) Photius in *Bibliotheca* sua cujus hoc fragmentum optimo illo vetustissimoque Athanasiano codice, qui est Academiæ Basileensis, præfixum est

totidem verbis: illudque jam olim a Petro Nannio, qui eodem codice usus est, sic Latine redditum est. — Cf. cod. 140.

CARMINA

I.

STICHERON

IN SANCTUM METHODIUM CONSTANTINOPOLITANUM.

(BOLLAND. *Acta Sanctor.*, Junii t. II, p. 960.)

Ad Vesperas inter alia ponitur ex *Octoecho Sticheron* seu *Versiculus*, ad modulos tertii toni canendus, tanquam poema Photii patriarchæ.

Festive hodie ornatur Dei Ecclesia, et exultans clamat: Illustrata est pulchritudo mea super omnem civitatem: ecce enim archipræsulum gemma præclara, gloriosus Methodius, iter ad cælos tenuit. Agite ergo festi hujus amatores, cælus orthodoxo-

С Εὐφροσύνως σήμερον ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ στολιζέται, ἀγαλλομένη κραυγάζουσα· Ἐλαμπρύνθη μου τὸ κάλλος ὑπὲρ πᾶσαν πόλιν· ἰδοὺ γὰρ τῶν ἀρχιερέων τὸ μέγα κειμήλιον, ὁ ἐνδοξὸς Μεθόδιος, τὴν κορείαν πρὸς οὐρανὸν ἐποίησατο. Δεῦτε οὖν, φιλέοργοι, τῶν

ὀρθοδόξων τὸ σύστημα, χοροστατήσαντες ἅμα τὴν
θεῖαν λάρνακα, λαμμάτων πλημύραν λαβόντες παρ'
αὐτῆς, ἐκτετεύμεν αἰτήσασθαι Χριστὸν τὸν Θεὸν τοῦ
βυθῆναι τὴν οἰκουμένην ἀπὸ πάσης αἱρέσεως.

A rum, chorusque simul ducite circum arcam, cu-
rationum gratiam inde exundantem suscipientes :
precemur autem ut exoret Christum Deum nostrum,
quatenus universum liberet ab omni hæresi.

MONITUM

IN TRES ODAS SEQUENTES.

(Ang. Mai Scriptor. vet. tom. I, p. xxiii.)

Photii odæ tres suavi carmine scriptæ, mediocris prolixitatis, exstant in vetere codice Barberiniorum 246, itemque in ejus recenti apographo, inter aliorum auctorum bene multos multæque elegantie Græcos hymnos, quorum ii saltem qui morum honestati non obsunt, haud diutius in tenebris continendi videntur, neque sinendum ut Photii quoque musa cum his invita sileat. Imo vero odas Photii novem mss. collegii apud Gallos Claromontani exstistisse ait Labbeus Nov. Biblioth. mss. p. 159. Photii tres illæ odæ sub codicis Barberiniani sine leguntur; quarum prima est ex προσώπου Βασιλείου δεσπότου ad Deum; in ea scilicet loquitur ipse Basilius. Altera ex προσώπου τῆς Ἐκκλησίας εἰς Βασίλειον φιλόχριστον βασιλέα; Ecclesia nimirum alloquitur imperatorem. Tertia ode ἐγκωμιαστικὴ εἰς Βασίλειον τὸν φιλόχριστον δεσπότην. Notissimum est, Photium gratia apud Basilium imperatorem floruisse, cui etiam regiam coronam sumenti sacras preces prævit; mox ab eodem in exsilium actum fuisse. Utramque rem narrat etiam Hamartolus in Vaticano codice ineditus, pag. 202 b: 'Ο Βασίλειος; ἐκ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς τὸ στέμμα ἀράμενος δέδωκε Φωτίῳ τῷ πατριάρχῃ· καὶ εἰσαγαγὼν αὐτὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, ἐποίησεν εὐχὴν ἐπ' αὐτῷ. — 'Ο δὲ πατριάρχης τὸ στέμμα ἐξενεγκὼν τῷ βασιλεὶ ἐπιδédωκε· καὶ τῶν σκήπτρων πεισόντων, ὡς ἔθος, ἔστεψεν ὁ Μιχαὴλ τὸν Βασίλειον. Patrata deinde Michaelis imperatoris cæde, pergit dicere Hamartolus p. 204 b: Τοῦ Βασιλείου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐλθόντος, καὶ τῆς ἀχράντου θυσίας μεταλαβεῖν βουλευθέντος, ὁ πατριάρχης Φώτιος τῆς θείας αὐτὸν ἀπειργε μεταλήψεως, ἀνδροφόνον ἀποκαλῶν καὶ ληστὴν καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἀνάξιον· ἐφ' οἷς θυμωθεὶς ὁ Βασίλειος, ἐκ Ῥώμης ἐπισκόπους ἐλθεῖν παρεσκεύασε, τόμον ἐπιφερομένους τοῦ πάπα, καὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τοῦτον ἐξώθησεν, Ἰγνάτιον δὲ τὸν ἐν ἁγίοις πατριάρχην προσεχειρίσατο τὸ δεύτερον. Utroque Hamartoli loco utitur Zonaras xvi, 7, 8: et secundo quidem prope ad litteram. Hac vero super re legenda est Photii epistola 97 (nunc libri i, 16), quæ est gravis adversus Basilium expostulatio ab exsilio missa. Denique moneo, alium esse Photium monachum melodum, cujus exigua στιχηρὰ sunt in codice Vaticano 216, p. 6, et in Palatino 158, p. 6-8. Porro ille πάντοτε nunquam fuit monachus: etsi juvenem se a monastica vita non fuisse alienum, sed curis sæcularibus præpeditum, narrat Photius in epistola ad syncellum Antiochenum, quam et Græce editam scio, et ego in vetere codice lego (7).

Olim in præfatione tomi primi Scriptorum vet., ubi de ineditis Photii scriptis disserui, odas ejusdem tres commemoravi, a me in Barberiniano codice observatas; quarum in priore Deum alloquitur Basilius Macedo imperator; in altera Basilium ipsum imp. alloquitur Ecclesia; in tertia demum imperfecta idem Basilius imp. laudatur. En autem has demum odas a cl. viro P. Matranga exscriptas exhibeo.

II.

Φωτίῳ πατριάρχῃ ὕμνος ἐκ προσώπου Βασιλείου δεσπότου. — Ὕμνος α'.

(Ang. Mai Spicil. Rom. IX, 759.)

Ἀπὸ χειλέων ὕμνον
Προσφέρω σοι τῷ Κτίστῃ,
Ἀπὸ καρδίας βάρους
Σοὶ δέξαν ἀναπέμψω.

Βάρους σου τῆς σοφίας,
Κριμάτων τὰς ἀβύσσους
Τίς λόγος ἐξημνήσει,
Δέσποτα τῶν ἀπάντων;

Photii patriarchæ hymnus in persona Basilii imperatoris. — Ode I.

Hymnum e labiis ad te dirigo Creatorem, e cordis penetralibus tibi laudem emitto.

Sapientiæ tuæ profundum, judiciorum abyssos quis sermo prædicabit, universorum Domine?

NOTÆ.

(7) Conf. ad Amphiloch. 160.

Γλώσσα δὲ πῶς ἐξεῖποι
Τὸ σὸν, Ὑψίστε, κράτος;
Ὁ βάθος, ὦ σοφία,
Νικῶσα πάντα λόγον!

Δυνάμει ἀσυγκρίτῃ
Θαυμάσια ἐργάζει,
Οὐδὲν δὲ σου τῇ θεῖᾳ
Ἀνθίσταται βουλήσει.

Ἐξίσταμαι, καὶ θάμβους
Πληροῦμαι τὴν καρδίαν,
Ὅταν σῆς δυναστείας
Τὰ ἔργα ἐννοήσω.

Ζητεῖν οὐκ ἐφαρκεῖ μοι
Διάνοια τὸ θαῦμα,
Τὸ ὕψος τοῦ ἑλέους,
Χαρίτων σου τὸν πλοῦτον.

Ἥγειράς με ἐκ λάκκου,
Κύριε, κατωτάτου,
Δυναστῶν δὲ ἐν μέσῳ,
Ἐθήκας τοῦ λαοῦ σου.

Θεὲ, Δέσποτα πάντων,
Κύριε τοῦ ἑλέους,
Τίς λόγος ἐφαρκίσει
Πρὸς σὴν δοξολογίαν;

Ἰδὼν ὁ βλέπων πάντα
Ταπεινώσιν καὶ πόνον
Ἐμῆς καρδίας, λύεις
Κακώσεων τὰ βάρη.

Καθὰπερ μόνος οἶδας
Πνοῆς ὁ πάσης κτίστης
Ὁ ἐκ μητρὸς κοιλίας
Ὑπάρχων σχεπαστῆς μου,
Αἰθρὴ τὴν κεφαλὴν μου
Ἐκόσμησας τιμῇ,
Ἐδείξας βασιλείαν
Καὶ ἄρχοντα λαοῦ σου.

A

Μεγαλύνω σου, Σῶτερ,
Τὴν θεῖαν δυναστείαν,
Ὅτι ὡς δυνατός μοι
Εἰργάσω μεγαλεῖαν.

Νεώτερος ὑπῆρχον
Ἐν τέκνοις τοῦ πατρὸς μου,
Ἄλλ', ὦ σου τῶν θαυμάτων,
Ἀνέδειξας δεσπότην.

Ξενίζει πᾶσαν ὄντως
Διάνοιαν τὸ θαῦμα·
Καὶ ξένον γὰρ ὑπάρχει
Ὡς ἔργον δεξιᾶς σου.

Ὁ πρὶν γενέσθαι πάντα
Ὅσπερ παρόντα βλέπων,
Ὁ πάντων βασιλεύων,
Ἐπάκουσον φωνῆς μου.

Πορεύεσθαι εὐθείαν
Τῶν ἐντολῶν σου τρίβον
Εὐδόκησον ὁ πρὶν με
Γενέσθαι ἀφορίσας.

Ῥομφαίᾳ καθοπλίσας
Τῆς σῆς δυνάμεώς με,
Ἐχθροὺς τοὺς ἀοράτους
Ἐνίσχυσον τροποῦσθαι.

Σοφία, θεεῖ Λόγε
Πατὴρ, ὃν ἡρετίσω
Δουλεύειν σοι, φύλαξον
Ἐπώνυμον λαόν σου.

Τὰ βέλη τοῦ λαοῦ σου
Ἥκονημένα διεῖξον
Πηγνύμενα καρδίᾳ
Ἐχθρῶν σου βασιλείας.

Ἵπὲρ ἧς τὸ σὸν αἶμα
Ἐκένωσας, Σωτὴρ μου,
Ἀγίαν Ἐκκλησίαν
Ἀκίνητον συντήρει.

B

C

Lingua autem quomodo dicat tuam, Altissime, potestatem? O profundum! o sapientia omnem sermonem superans!

Virtute incomprehensibili mirabilia operaris, nihilque tuæ divinæ resistit voluntati.

Stupeo, et terror pectus occupat, cum tuæ potentiae opera considero.

Quærere impar est mea mens admirabilem misericordiae magnitudinem, gratiarum tuarum divitias.

Eduxisti me, Domine, e lacu pessimo, et in medio populi tui principum collocasti me.

Deus, qui universa dominaris, Deus misericordiae, quis sermo par erit ad te glorificandum?

Videns et aspiciens omnem humilitatem et laborem cordis mei, pondus solvis ærumnarum.

Tanquam solus me nosti, animæ omnis Creator, e ventre matris meæ factus susceptor meus,

Inclito lapide caput meum ornasti, ostendisti regem et principem tui populi.

Magnifico tuam, Salvator, divinam potestatem, quia fecit mihi magna qui potens est.

Minimus eram e patris mei filiis, sed, o mirabile tuum opus! imperatorem ostendisti.

Cogitationem reipsa omnem confundit hoc mirabile, etenim inauditum est opus dexteræ tuæ.

Qui, antequam sint omnia ut præsentia conspicias, qui universa regis, exaudi meam vocem.

Rectam ingredi mandatorum tuorum viam largire, qui me antequam fierem elegisti.

Gladio tuæ virtutis me instruens, inimicos invisibiles da mihi in fugam vertere.

Sapientia, divinum Verbum Patris, quem assumpsisti ut tibi serviret, custodi a te nominatum populum tuum.

Tela populi tui acuta ostende hærentia cordi inimicorum tui imperii.

Propter quam tuum sanguinem fudisti, Salvator, sanctam Ecclesiam immotam conserva.

Φιλάνθρωπε οίκτιρμον,
 Ἦν ἔδωκας εἰρήνην
 Τοῖς θεοῖς ἀποστόλοις,
 Παράσχου τῷ λαῷ σου.
 Χάριν, ἣν ἐπηγγέλω
 Τοῦ Πνεύματος παρέξειν,
 Κατάπεμψον, ὦ Πλάστης
 Ἀπάντων καὶ Δεσπότης.
 Ὡς ἂν μὲν σε
 Καὶ γνῶσει καὶ καρδίᾳ

A

Ἀπαύστως εὐλογοῦμεν
 Τὴν θείαν βασιλείαν.
 Ὁ πάντων βασιλεῦς
 Τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω,
 Εἰς σὲ πᾶσαν ἐλπίδα
 Οἶδας ὡς ἀνεθέμην.
 Σὺ οὖν ὡς Κτίστης πάντων
 Θεὸς καὶ Βασιλεὺς μου
 Ὅν ἔδωκας λαόν μοι
 Τῇ δεξιᾷ σου ἄγοις.

Qui homines amas et misereris, quam dedisti pacem divinis apostolis, populo tuo presta.
 Gratiam, quam pollicitus es Spiritus te præstiturum, emitte, o Creator omnium et Dominator.
 Anima ut una, et cognitione et corde perpetuo te laudemus, divinum concede regnum.
 Qui universa regis, quæ sursum et deorsum sunt, in te spem nostri omnem ut posuerim.
 Tu ergo, ut omnium Creator, Deus et Rex meus, quem dedisti mihi populum dextera tua dirigas.

Τοῦ αὐτοῦ ὕμνος ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας εἰς Βασίλειον τὸν φιλόχριστον βασιλέα. —
 Ἦχος α'.

Ἀκουτισθῶμεν πάντες
 Τῆς βασιλίδος νύμφης,
 Χριστοῦ τῆς Ἐκκλησίας,
 Μυστικῶς ὑπαρχούσης.
 Βουλὴν Ὑψίστου μένειν
 Εἰς τὸν αἰῶνα γνῶτε,
 Βουλὰς δὲ τῶν ἀνθρώπων
 Τὸ βέβαιον οὐκ ἔχειν.
 Γενεὰ ἐπαινέσει
 Τὴν σὴν μεγαλοσύνην,
 Καὶ γενεὰ λαλήσει
 Σῶν ἔργων τὰς δυνάμεις.
 Αἰδοὺς συντετριμμένοις
 Βραχίονα καὶ κράτος,
 Καὶ κατασπῶν ἰδάσει
 Ὅφρυν τὴν ἐπηρμένην.
 Ἐξάρχου τῆς χορείας
 Δαβὶδ· τίς ἐξαγγέλλει
 Τὰς δυναστείας, ἄδων
 Τὴν αἴνεσιν Κυρίου;
 Ζήτησον μελωδούς σου
 Συνκρούειν τὴν κινύραν·
 Ἡμέρα ἱερτῆς γὰρ
 Ὑπάρχει τοῦ Δεσπότης.
 Ἡ πρὶν ἀλγυνομένη
 Τῷ σπαραγμῷ τῶν τέκνων,

B

Τὴν ἔνωσιν τὴν τούτων
 Φαιδρῶς πανηγυρίζω.
 Θυγατέρες παρθένοι,
 Νεάνιδες, ἐν οἴκῳ
 Ζητήσατε ἁδούσας
 Τοῦ πάντων βασιλέως.
 Ἰδοὺ με ὥσπερ ἄλλον
 Οὐρανὸν ἐξαστράπτειν,
 Τοῖς ἀστράσι τοῖς τέκνοις
 Καλλύνων ὁ Δεσπότης.
 Κατάπαυσον τὸν κόπον,
 Ἥνιοχε ἡμέρας·
 Ἀνέτειλεν γὰρ ἄλλος
 Ἥλιος εἰς τὸν κόσμον.
 Λύχον τὸν θεῖον πᾶσιν
 Ἐν μέσῳ τῆς λυχνίας
 Ὅρῳντες δαδουχοῦντα,
 Λαὸς Θεοῦ εὐφραίνου.
 Μεγαλύνωμεν ἄμα,
 Αἰνέσωμεν βοῶντες,
 Ἡ ἀλλοίωσις αὐτῇ
 Δεξιὰ τοῦ Ὑψίστου.
 Ναὶ δὴ, καὶ βασιλέως
 Κεφαλῇ τῇ ἁγίᾳ
 Τοῦ λόγου ἐξ ἀνθρώπων
 Διάδημα πλεκίσθω.

C

Ejusdem hymnus in persona Ecclesiæ in Basilium Christi amicum imperatorem. — Ode I.

Audiamus omnes regiam sponsam, Christi Ecclesiam, mystice existentem.
 Consilium Altissimi in æternum manere scitote, consilia autem hominum firmitatem non habere.
 Generatio laudabit tuam magnitudinem, et generatio loquetur operum tuorum virtutes.
 Dedisti his qui contriti sunt brachium et potentiam, et ad solum dejecisti qui frontem extollebant.
 Principium es Davidis cantici; quis prædicabit potentias, canens Domini laudem?
 Quære musicos tibi cinyram pulsantes, dies enim festus Dominatoris agitur.
 Quæ antea rupta erat turbatione filiorum, eorum nunc concordiam lætenter concelebro.
 Puellæ virgines, juvenes, in domo quærite quæ canant universorum Regem.
 Ecce me, ut alium cælum splendidam, filiis ut astris decorat imperator.
 Quiesce a labore, auriga diei, ortus est enim sol alius in mundum.
 Lucem divinam omnibus lampadis in medio illucentem cernentes, Dei popule, gaudete.
 Magnificemus simul, laudemus acclamantes: Hæc mutatio est dextera Excelsi.
 Ita quidem, et imperatoris sancto capiti e sermonum floribus diadema contextatur.

Ξενίζει με, ὦ ἀναξ,
 Ἡ σύνεσις ἔχειν,
 Τὰ ἔργα σου τὰ θεῖα
 Τῶν σοφῶν βουλευμάτων.
 Οὐκ ἔτι στασιάζει
 Τῶν τέκνων ὁ χορὸς μοι.
 Βαθεῖα γὰρ εἰρήνη
 Τῆς σῆς βλύζει σοφίας.
 Παστάδα νῦν τὴν θεῖαν
 Ὅμοῦ χοροστατοῦντες,
 Κύκλῳ μου τῆς τραπέζης
 Παρέστηκε τὰ τέκνα.
 Ῥωμαίων μέγα γένος,
 Ἐνταῖνε καὶ εὐφραίνου,
 Ἰσχύϊ καὶ συνέσει
 Τοῦ σοφοῦ βασιλέως.
 Συστέλλου καὶ μὴ μέγα
 Ἐπαίρου τῇ σοφίᾳ,
 Τὸν ἡμέτερον βλέπων,
 Σωλομὼν βασιλεῖα.
 Τὸ συμπαθὲς καὶ πρᾶν
 Ὅρων τοῦ βασιλέως,

A

Τὸ ὄφος τῆς ἀγάπης
 Δαδὶδ συνευφραίνεσθαι.
 Ὑπέκστητε, οἱ ἄλλοι
 Βασιλεῖς τοῦ Ἰούδα,
 Οὐ δύνασθε ἥλιπ
 Ἐρίξιν οἱ σπινθῆρες.
 Φοδερὸς πολέμων
 Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος,
 Ἄλλ' ὅρα βασιλέως
 Τὸ πλῆθος τῶν τροπαίων.
 Χῶρον τίς καθορῶν δὲ
 Βλαστὸν τῶν θεοφύτων
 Τὴν τερπνὴν βασιλεῖα,
 Εἰς ἀμύλλαν προέλθοι;
 Ψυχῆς δὲ τῷ ὥραϊ
 Ἐρίξιν τίς τολμήσει,
 Τῶν ὅσους βασιλέων
 Ὁ ἥλιος ἐπέπεν;
 Ὡ ἀγαλμα σοφίας,
 Καλλώπισμα εἰρήνης,
 Ἀγλάισμα τῶν σκήπτρων,
 Ἐνταῖνε καὶ εὐφραίνου.

B

Confundunt me, o princeps, ista prudentia, opera tua, et divina consiliorum sapientia.
 Non jam mihi turbatur filiorum cætus, profunda enim pax e tua sapientia manat.
 Divinum nunc thalamum simul circumaguntur, et in circuitu mensæ meæ filii disponuntur.
 Romanorum magnum genus, extolle et gratulare robur et prudentiam sapientis imperatoris.
 Abscondaris, nec multum de sapientia superbias, Salomon, imperatorem nostrum aspiciens.
 Misericordiam et mansuetudinem videns nostri imperatoris, summa de charitate David congaudeat.
 Subjicimini, alii Juda reges, non potestis soli scintillæ æquiparari.
 Hostibus formidabilis fuit magnus Constantinus, sed imperatoris cerne tropæorum multitudinem.
 Agrum qui conspexerit Dei plantis luxuriantem, jucundam hanc regiam, ad emulationis certamen accedat.

Animæ vero pulchritudini quis conferre se audebit regum quos sol illustrat?

O sapientiæ effigies! pacis ornamentum, sceptrorum decus, applaude et lætare.

Τοῦ αὐτοῦ ἐγκωμιαστικὸς εἰς Βασίλειον τὸν φιλόχριστον δεσπότην. — Ἦχος πλ. β'.

Ἀπὸ λογικῶν λειμῶνων
 Σοφίας λάβωμεν ἄνθη,
 Ἵνα τοῦ σοφοῦ δεσπότητος
 Τιμίαν στέψωμεν κάραν.
 Βασιλεῦ κράτιστε, χαίρους
 Οἰκουμένης ὄμμα θεῖον,
 Τῶν ἀνάκτων ἡ ὕψις,
 Τῶν βασιλέων τὸ θαῦμα.
 Γένος τὸ μέγα Ῥωμαίων,
 Ἡ Χριστοῦ κληρονομία

C

Ἐδόθη νῦν, βασιλεῦ, σοι
 Κατὰ τὴν θεῖαν καρδίαν.
 Διὸ κροτεῖτε τὰς χεῖρας,
 Τὸν στεφοδότῃν ὕμνεῖτε,
 Καὶ δεσπότην στεφάνους
 Ἐπαίνων κατακοσμεῖτε.
 Ἐαὶ τῆς σῆς σοφίας
 Τὸ ποίμνιον περιβάλπων,
 Ἐπὶ νομάς τοῖτους ἄγων
 Τὰς ζωφόρους ἰθύνῃς.

Ejusdem panegyricus in Basilium Christi amicum imperatorem. — Ode 11.

Ex hortis rationabilibus sapientiæ carpatum flores, ut sapientis imperatoris nobile coronemus caput.

Rex potentissime, salve, orbis divinum lumen, principum gloria, regum prodigium.

Genus magnum Romanorum, Christi hæreditas, tibi datum est, o rex, propter tuum divinum cor.

Itaque manibus plaudite, coronarum datorem cantate, et imperatorem coronis laudum adornate.

Tue sapientiæ vere ovile confovens, ad pascua illos agens vivifica dirigas.

OPERUM PARS QUARTA

OPERA HISTORICA.

PHOTII

PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI

EPISTOLARUM LIBRI TRES

NOVO ORDINE DISPOSITI.

LIBER PRIMUS.

CONTINET EPISTOLAS AD ROMANOS PONTIFICES, AD PATRIARCHAS, AD EPISCOPOS,
AD IMPERATORES ET AD PRINCIPES.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ.

Τῷ τὰ πάντα ἀγιωτάτῳ, ἱερωτάτῳ ἀδελφῷ, καὶ
συλλειτουργῷ Νικολῷ πάτρι τῆς πρεσβυτέρας
Ῥώμης, Φώτιος ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπό-
λεως νέας Ῥώμης.

(JAGER, *Histoire de Photius*, 453. — Lat. Baronius ad ann. 869.)

Ὅτε τῆς ἱεραρχίας κατὰ νοῦν τὸ μέγεθος ἀναλή-
φομαι, καὶ πολλῶν τὴν ἀνθρωπίνην εὐτέλειαν τῆς
ἐκείνῃ προσούσης ἀπολείπουσαν τελειότητος, καὶ τῆς
ἐμῆς δυνάμειος ἀναμετρεῖν ἐπελεύσομαι τὴν ἀσθέν-
ειαν, καὶ οἷός ἐμοὶ λογισμὸς πρὸς τὸ τῆς τοιαύτης
ἀξίας ὕψος ἀεὶ ἐνετέθραπτο, θαυμάζειν καὶ ὑπερ-
εκπλήττεσθαι παρασκευάζων τοὺς ὅσοι ποτὲ τῆς καθ'
ἡμᾶς γενεᾶς, ἵνα μὴ λέγω τοὺς πρὸ ἡμῶν, τὸν φρι-
κτὸν τῆς ἀρχιερωσύνης ζυγὸν ἀνεδέξαντο, ἀνθρωποὶ
τελοῦντες, καὶ σαρκὶ συνδεδεμένοι, καὶ αἵματι, καὶ
τὰ τῶν ἀσωμάτων Χερουβὶμ ἔργα διαπράττειν παρα-
κινουμένους, ὅτε ταῦτα βασανίζων, καὶ πολυπραγ-
μονῶν, ἐφ' οἷς ἐτέρους ὀρῶν ἐθορυβοῦμην, τοῖς αὐ-
τοῖς γε νῦν ἐμαυτὸν ἐαλωκότα καθορῶν, οὐκ ἔστιν
εἰπεῖν οἷος ἀλγήμασι βάλλομαι, καὶ οἷαις ἀθυμίαις
διακατεργῶ συνεχόμενος. Εἰ γὰρ μοι καὶ φροντίς ἦν
ἐκ παιδὸς συναυσομένη τε, καὶ συμπαράθευσα βιω-
τικῶν πραγμάτων καὶ θορύβων ἀπηλλαγμένον ἢ εὐ-
χῇ, καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐπισκοποῦντα διατελεῖν (θεῖ
γὰρ πρὸς τὴν ὑμετέραν ὁσιότητα γράφειν ἀπαρξά-
μενον, τάλιθες εἰπεῖν), εἰ καὶ βασιλικῶν ἀξιωματίων
τὴν ὁρμὴν καθέλκουσαν ἐφ' ἐτέρας μετατρέψειν ἐγ-
χειρήσει; κατηνάγκαζον ἄλλ', οὐν οὐδέποτε θάρσος
ἐπ' αὐτῇ φορητὸν ἐμοὶ τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ὑπεισελθεῖν
ἐργαζόμενον ἀξίωμα. Ἦν γάρ, ἦν ἐμοὶ διὰ παντὸς
αἰδέσιμόν τε καὶ φοβερὸν, μάλιστα γε τοῦ κορυφαίου
τῶν ἀποστόλων διαμνημονεύοντι Πέτρου, ὃς γε πολλὰ
τακμήρια τῆς εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν

PATROL. GR. CII.

A

EPISTOLA PRIMA.

*In omnibus sanctissimo, sacratissimo, reverendissimo
comministrō Nicolao papæ senioris Romæ Photius
episcopus Constantinopoleos novæ Romæ.*

B

Cum mihi pontificatus magnitudo in mentem ve-
nit, cumque cogito longe hominis vilitate ab ea
quæ illi inest, perfectione abesse, ac mearum
virium imbecillitatem metior, subitque animum su-
blimitatis talis dignitatis mecum enutrita considera-
tio, quæ faciebat, ut eos admirarer, et obstupesce-
rem quotquot unquam sæculi nostri, ne dicam supe-
riorum ætatum, tremendum pontificatus jugum
susceperunt, cum homines essent, carniq[ue] et san-
guini devincti, periculose aggredierentur incorpo-
reorum Cherubim opera peragere. Cum hæc ex
animo et curiosius perscrutor, et quo in statu alios
videns perturbabar, eodem me nunc captum intueor;
dici non potest, quibus doloribus incessar, quoque
mœrore detineri perseverem. Quamvis enim hæc
mihi cogitatio et cura fuerit, a puero simul auge-
scens et comitans, liberum ab hujus vitæ negotiis
ac tumultibus quiete, acres meas continentem per-
severare (nam oportet me, qui ad sanctitatem
vestram scribere incepi, verum dicere) regiarum
dignitatum administrationes deorsum trahentes vo-
luntatem, ad alia convertere cogebant. Verum me
nunquam incessit fiducia, quæ faceret, ut mihi
esset tolerabile pontificatus honorem subire. Erat
enim mihi perpetuo venerabilis et tremendus,
præsertim recordanti principis apostolorum Petri,
qui quidem cum multa argumenta in Dominum
nostrum Jesum Christum verum Deum nostrum

ostendisset, ac multum undique specimen dilectionis in eum dedisset: quasi coronidem rerum præclare ab eo gestarum et peractarum pascendi ministerium dignatione magistri suscepit. Et vero servo scio concedi talentum, eumque propter meum Dominicæ severitatis occultantem, nec unde sibi quod creditum erat, excidens diriperetur, ac propterea talentum et qui dederat multiplicatum non reddidit, rationem ab eo reposci, eumque ignis ac gehennæ condemnationem subire.

Verum cur hæc a me scribuntur, et gliscit dolor, et molestia intenditur, et turbatio investigatur? Nam memoria rerum anxiarum malum acrius efficit, ac sublevari non sinit mœrorem. At enim hanc ob causam eorum quæ acciderunt tragedia quasi in scena acta est, ut vestris orationibus, nescio quomodo creditum nobis gregem pulchre videntes agi et gubernari officientem nobis difficultatis nubem discutiamus, et inertiae caliginem effugiamus. Novit enim, novit gubernatori secundo vento navis currens, ac egregie gubernaculis recta lætitiā afferre, et Ecclesiæ cœtus pietate, virtutibusque exuberans præfectum et pastorem afficere voluptate, et efficere, ut incertiæ mentis, inopięque consilii nebulam abstergat.

Nuper itaque cum is, cui ante nos sacerdotio fungi obtigerat, eo honore abiisset: nescio quomodo impulsus magna me vi aggrediuntur, et qui censebantur in clero, et episcoporum metropolitānorum conventus, et ante hos, cumque iis pietate præstans Christumque diligens imperator, in omnes quidem benignus et æquus et humanus (quid enim? verum dicendum non est?) nec quemquam eorum qui ante ipsum imperarunt æquitare parem habens; mihi vero tum inhumanus quidem visus ac violentus, admodumque formidandus. Is enim una cum commemorato sacerdotum cœtu nihil remittebat de vi et impressione mihi facienda, sed quamobrem me dimissurus non esset, excusatione utebatur consentientis sacerdotum voluntatis et studii; seque etiam si vellet, non posse postulatū meum perficere. Ad sacerdotes autem ac cæterum clerum (magnus enim numerus convenerat) ne obsecrationis quidem meæ verba clare perveniebant: si quibus vero ea incidebant, non recipiebant; cum hoc unum et meditati essent, et dicere instituisent, me omnino vel nolentem hoc præfecturæ onus suscipere oportere.

κρυα, καὶ ἡ τῆς ἀπορίας ἀχλὺς τὰ ἐνδοθεν πάντα τῶν ὀμμάτων προσαράζασα εἰς βεῖθρον μετεσκευάζετο.

Postquam verò omnes mihi viæ precum verbis faciendarum obstructæ sunt; prosiliebat lacrymæ, ac desperationis caligo cum omnia interiora confusione impleisset, et in ipso usque oculos irrupisset, in rivum mutabatur. Nam cogitatio (desperata

A ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν ἐπιθεδεγμένος πίστεως, καὶ πολλὴν πανταχόθεν τὴν πείραν τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης δεδωκώς, ὥσπερ τινὰ κορωνίδα τῶν πρόσθεν αὐτῷ καλῶς πεπραγμένων τε καὶ διηυσυμένων, τὴν ποιμαντικὴν πρὸς τοῦ διδασκάλου ἡξιοῦτο λειτουργίαν ἀναδέξασθαι. Ἀλλὰ μὴν καὶ δοῦλον οἶδα καταπιστευόμενον τάλαντον, καὶ δι' εὐλάβειαν τῆς Δεσποτικῆς αὐστηρίας κατακρύπτοντα, ἵνα μὴ ποθεν αὐτῷ τὸ ἐμπιστευθὲν διαπεσὼν ἀνάρπαστον γένηται, καὶ ὅτι μὴ τὸ τάλαντον τῷ δεδωκότι πλειστηρίασας ἀπέδωκεν εὐθύνας εἰσπραττόμενον, καὶ πῦρ καὶ γέενναν τὴν καταδίκην ὑφιστάμενον.

B Ἀλλὰ τί ταῦτά μοι γράφεται; καὶ τὸ ἀλγημα αὖξεται, καὶ τὸ λυπηρὸν ἐπιτείνεται, καὶ τὸ διοχλοῦν ἀνιχνεύεται; μνήμη γάρ τῶν ἀνιάρων ὀξύτερον τὸ πάθος ἀπεργάζεται, καὶ κουφίζεσθαι τὴν βαθυμίαν οὐκ ἐνδίδωσιν. Ἀλλὰ γὰρ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας τῶν συμβεβηκότων ἡ τραγῳδία διεσκηνοποιῆται, ὥς ἂν ταῖς ὁμετέραις εὐχαῖς τὸ, οὐκ οἶδ' ὅπως εἰπεῖν, ἐμπιστευθὲν ἡμῖν ποίμινον καλῶς ὀρῶντες ποδηγούμενόν τε καὶ κυβερνώμενον, τὸ ἐπιπροσθῶν ἡμῖν τῆς ἀμηχανίας νέφος ἀποσκευασώμεθα, καὶ τὴν ἀχλὺν τῆς βαθυμίας ὑπεκφυγοίμεν. Οἶδα γάρ, οἶδα καὶ κυβερνήτῃ καλῶς τὸ σκάφος οὐριοδρομοῦν τε καὶ πηδαλιουχούμενον εὐθυμίας καθίστασθαι πρόξενον, καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας πληρῶμα εὐσεβείας καὶ ἀρετῶν εὐθηνώμενον τὸν ἐφεσθηκότα καὶ κριθέντα ποιμαίνειν, εὐφραίνειν τε, καὶ τὸ τῆς ἀμηχανίας ὀμιχλῶδες παρασκευάζειν ἀποτρίψασθαι.

C Ἄρτι τοιγαροῦν τοῦ πρὸ ἡμῶν ἱερατεύειν λαχόντος, τῆς τοιαυτῆς ὑπεξεληθόντος ἀξίας, οὐκ οἶδ' ὅπως ὀρμηθέντες ἐπιτίθενται μοι κραταιῶς, ὅσοι τε κλήρω κατελεγμένοι ἐτύγχανον, καὶ τῶν ἐπισκόπων τε καὶ μητροπολιτῶν τὸ ἄθροισμα, καὶ πρὸ γε τούτων καὶ σὺν αὐτοῖς ὁ φιλευσεβὴς καὶ φιλόχριστος βασιλεὺς πᾶσι μὲν χρηστὸς ὢν καὶ ἐπιεικής, καὶ φιλάνθρωπος, καὶ (τί γάρ οὐ χρὴ λέγειν τὴν ἀλήθειαν;) οὐδ' ἔχων ἄλλων τῶν πρὸ αὐτοῦ βεβασιλευκότων τῇ ἐπιεικείᾳ ἐξισούμενον, ἐμοὶ δ' ἀφιλάνθρωπός τις δόκει τότε, βλαβὴς τε, καὶ λίαν φοβερός. Οὐδὲ γάρ, οὐδὲ μικρὸν ἦν ἐνδίδους τῆς ὅμα παντὶ τῷ προσηρημένῳ τῶν ἱερῶν πληρῶματι ἐπιθέσεως. Ἀλλ' ὁ μὲν πρόφασιν τοῦ μὴ μεθῆσεν ἐποικεῖτο τὴν ὁμόψηφον τῶν ἱερῶν ὁρμὴν καὶ σπουδὴν, καὶ ὥς οὐκ ἂν δύνατο καὶ βουλόμενος

D ἐκτελέσαι τὴν αἵτησιν. Τοῖς δ' ἐπεὶ πολὺ πλῆθος συνελεκτο, οὐδ' οἱ τῆς παρακλήσεως ἡμῶν λόγοι καθαρῶς αὐτοῖς προσεφέροντο. Οἷς δ' ἂν καὶ προσέπιπτον, οὐ προσέεντο. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ μελετήσασι, καὶ λέγειν ἐξασκήσασιν, τὸ δεῖν ἐμὲ πάντως καὶ μὴ βουλόμενον τὸ φορτίον τῆς ἐπιστασίας αὐτῶν ἀναδέξασθαι. Ἐπεὶ δέ μοι πανταχόθεν αἱ ὁδοὶ τῶν ἐν τοῖς λόγοις παρακλήσεων ἀπεφράττοντο, προσηπὶδα τὰ δα-

Καὶ γὰρ ἐφάπαξ ὁ λογισμὸς τῆς ἐκ λόγων ἀπειρηκῶς σωτηρίας εἰς ἱκετηρίαν τὴν φύσιν αὐτῇ, καὶ τὰ δάκρυα προὐδάλλαιο, βοηθείας τινὸς καὶ ἐπικουρίας δι' αὐτῶν ἐλπίσας τυχεῖν, εἰ καὶ διεψεύσθη τοῦ βουλήματος. Οὐδ' οὕτω γὰρ ἀνῆκαν οἱ βιαζόμενοι, μέ-

χρὶς ἂν ὅπερ ἔμοι μὲν ἀδούλητον, ἐκαίνοις δὲ ὅπερ ἦν εὐχῆς ἔργον διεπέπρακτο. Καὶ οὕτω λοιπὸν εἰς μέσους τοὺς θορύβους, οἷς ὁ πάντα εἰδὼς κρίμασιν ἐπίσταται, διακαρτερῶ καθιστάμενος, ἀλλὰ, δρυὸς μὲν ἄλις, εὐκαιρον εἰπεῖν τὴν παροιμίαν.

voluntatem meam, illorum vero ex sententia res perfecta est. Sic in mediis de cætero tumultibus, iis judiciis, quæ scit qui novit omnia, toleranter dego, sed satis quærens tempestivum est dicere proverbium.

Ἐπεὶ δὲ πασὼν ἀρίστη κοινωνία ἡ κοινωνία τῆς πίστεως· καὶ τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης, τοῦτο δὲ τὸ αἰτιώτατον, ὡς ἂν τὸν πρὸς τὴν ὑμετέραν ὁσιότητα καθαρὸν τε καὶ ἀδιάσπαστον δεσμὸν ἐργασώμεθα, χρῆναι καὶ τὰ τῆς ἡμῶν καὶ ὑμῶν πίστεως ὡς ἐν βραχείῃ σηλογραφῆσαι διεγνώκαμεν, ἐντεῦθεν τὰς τε ὑμετέρας εὐχὰς θερμότερον ἐπισπώμενοι, καὶ τὴν ὑμετέραν πρὸς ὑμᾶς διάθεσιν ἀναπτύσσοντες.

Πιστεύω τοιγαροῦν εἰς ἓνα θεόν, τέλειον, τελειοποιὸν Πατέρα, Υἱόν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, οὐ κατὰ μινῶν τῇ τῶν ὑποστάσεων ἑτερότητι, καὶ τὴν φύσιν (ἐκτεμνέσθω γὰρ ἡ Ἀρείου κατατομή), ἀλλὰ τῇ ταυτότητι τῆς φύσεως τὴν τῶν ὑποστάσεων διαφορὰν δοξάζω. Συναναιρίσθω γὰρ παροπλησίως καὶ ἡ τοῦ Σαβελλίου συναίρεσις. Τριάδα παναγίαν, παντουργὸν, παντοδύναμον, συνάναρχον μὲν αὐτὴν αὐτῇ, ὡς χρονικῆς ἀπάσης ἀρχῆς ὑπεράναρχον, ἀρχῆς δὲ καὶ αἰτίου λόγον ἐν αὐτῇ τοῦ Πατρὸς ἀναπληροῦντος. Οὕτω γὰρ καὶ τῆς χρονικῆς ἐννοίας ἐμποτίμους ἡ Τριάς ὑπεριδρυθήσεται, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας τῷ Πατρὶ, ἐξ οὗπερ ὁ μὲν ἀρρέυστως καὶ ἀρρήτως γεγέννηται, τὸ δὲ ἐκπεπόρευται, θεολογικῶς ὑμολογηθήσεται. Τριάδα παναγίαν, ὑπερούσιον οὐσίαν, τὸ μὲν, ὅτι πάσης οὐσίας θεοπροπῶς ὑπερανεδέχθη, τὸ δὲ, ὅτι πᾶσι τοῖς οὖσιν αὐτόθεν ἡ μετοχή τοῦ εἶναι. Ὑπεράγαθον ἀγαθότητα, τὸ μὲν, ὅτι πηγὴ ἀγαθότητος, τὸ δὲ, ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς ἐκείθεν τὸ ἀγαθύνεσθαι, τοῦτο ἡμῖν ὡς ἐν βραχείῃ καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς θεολογίας ἀδιάδητος μυσταγωγία.

Τὸν δὲ Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατὸς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐκ τῆς Ἀειπαρθένου καὶ ὑπερενδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου προελθεῖν μετὰ σαρκὸς ἐμφυχωμένης ψυχῇ νοερεῖ τε καὶ λογικῇ, τούτεστι τέλειον ἄνθρωπον ἀνελιφέναι, καὶ ἀληθεῖα, ἀλλὰ μὴ κατὰ φαντασίαν, οὐ προσωπικῶς, οὐδέ τινα τῶν καθ' ἑκάστα ἰδικῶ καὶ ἀφωρισμένῳ χαρακτῆρι περιοριζόμενον, ἀλλ' ὅλον τὸν ἄνθρωπον, ὃν καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀτομώσαντά τε ὑποστάσει, καὶ ὑποστήσαντα σῶσαι τὸ ἀνθρώπινον γένος, σεσωσμένους τε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Χριστοῦ τὰς φύσεις θεότητος, καὶ ἀνθρωπότητος, ἡνωμένας μὲν τῇ καθ' ὑπόστασιν ἐνώσει, ἀλλ' οὐ πεφυρμένας τῇ κατ' οὐσίαν ἀλλοιώσει. Μίαν μὲν ὑπόστασιν Χριστοῦ, δύο δὲ φύσεις, καὶ ἑκατέρᾳ αὐτῶν τὸ ἴδιον ἀπονέμω θέλημα. Δύο γὰρ θελήματα ἐπὶ Χριστοῦ ἀμείωτα, ὅτι καὶ δύο ἐνέργειαι. Τὸν αὐτὸν παθητὸν καὶ ἀπαθῆ, φαρτὸν καὶ ἀφθαρτον, γραπτὸν τε καὶ ἀγραπτον, τὰ μὲν οἰκισιόμενος τῇ θεότητι, τὰ δὲ προσάπτων τῇ ἀνθρωπότητι. Σταυρωθέντα ἐχουσίως ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ πρόξενον ἡμῖν τῆς τοῦ θανάτου καταλύσεως τὸν τιμὸν σταυρὸν καὶ προσκυνητὸν

A semel salute verbis consequenda) naturam ipsam ad supplicationem et lacrymas excitabat, his sperans auxilium et opem nancisci se posse, quamvis voluntate ac proposito suo deciderit. Nec enim sic remiserunt se, qui vim faciebant; quoad contra voluntatem meam, illorum vero ex sententia res perfecta est. Sic in mediis de cætero tumultibus, iis

Quoniam vero omnium optima est fidei communio, maximaque omnium causa veræ dilectionis: ut id cum vestra sanctitate purum et insolubile vinculum faciamus: censuimus nostram, vestramque fidem breviter tanquam in columna scribendam. Inde orationes vestras fervidius, promptiusque attrahentes, nostrumque in vos affectum explicantes.

B Credo igitur in unum Deum, perfectum, et perfectionis efficientem Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, non dividens personarum distinctione etiam naturam (dividat enim Arrii divisio) sed in identitate naturæ personarum differentiam credo. Tollatur enim pariter et Sabellii contractio. Trinitatem sanctissimam omnium opificem, omnipotentem; ipsam sibi simul existentem sine principio, ut omne temporale principium excedentem, et initio carentem, principii autem et causæ rationem in Patre implente: sic enim et super temporalem cogitationem pari honore Trinitas stabilitur; et ejusdem substantiæ cum Patre, ex quo hic quidem sine fluxione et ineffabiliter genitus est, hic vero procedit theologice, hymnis celebrabitur. Trinitatem sanctissimam, supersubstantialē substantiam, hoc quidem, quod omnem substantiam Deo decente supergreditur; hoc vero quod inde omnibus entibus participatio est essendi super omne bonum bonitatem, hoc quidem quod fons bonitatis, hoc vero quod bonis illinc est, quod bona sunt, hoc nobis est (ut in brevibus) theologiæ nostræ inculpabilis disciplina.

Filiū vero et Verbum Dei et Patris in ultimis diebus ex semper Virgine et supergloriosa Domina nostra Deipara processisse cum carne animata anima intelligenti et rationali, id est, perfectum hominem: sumpsisse veritatem, non phantasia: non personaliter, neque aliquem in singulis proprio ac determinato caractere circumfinitum, sed totum hominem, quem in sua hypostasi individuum subsistere fecit, ut genus humanum salvaret. Servatas etiam in eodem et uno Christo naturas divinitatis et humanitatis, unitas quidem unione secundum hypostasim, sed non confusas substantias alterificatione; unam quidem hypostasim, duas vero naturas; et utrique earum propriam tribu voluntatem. Duas enim voluntates in Christo non minutas, quia et duæ operationes: eundem passibilem et impassibilem; corruptibilem et incorruptibilem; circumscriptibilem et incircumscriptibilem; alia approprians divinitati, alia humanitati attribuens; crucifixum voluntate pro nobis. Et qui nobis præbuit honorabilem et venerandam Crucem, destructionis mortis causam: sepultum eundem ac in mortuis

connumeratum. Qui tertia die juxta ipsius deiloquam vocem a mortuis resurrexit : quique visus est discipulis, et cum illis edendo ac bibendo, omnem ambiguitatem ac phantasie opinionem ab eis submovit. Deinde et ascendit una cum assumpta, sive cum animata anima intelligenti et rationali ipsius propria carne. Et iterum pariter venturus est ad iudicandum vivos et mortuos. Sic enim dicit divina Scriptura : « Veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. »

Λόγον, ἐλευσεται, ὃν τρόπον ἐδέξατο αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. »

Sic sentiens et confitens incommutabiliter eam fidem, quæ in catholica et apostolica Ecclesia stabilitur et prædicatur, sanctas et œcumenicas septem synodos recipio. Primam quidem, utpote quæ Arium, et eos qui cum eo sentiebant, una cum eorum abominanda creaturæ adoratione dirupit ac evertit. Secundum vero, quæ læsæ mentis Macedonium ab ecclesiastica communione exterminavit, et abscidit, qui pari atque Arius insania laborabat. In creaturis enim hic quoque sanctissimum, et omnium opificem ponens Spiritum, creaturam adorare non erubescbat. Verumenimvero et tertiam, quæ deposuit impium Nestorium, ac evertit innovatam ab eo Deo exosam superstitionem : hic enim indivise, et secundum hypostasin unitum Deo Verbo totalem hominem audacter et dementer a divina Verbi abstrahens hypostasi, in propria cum hypostasi esse, monstrose dicebat et imaginabatur. Ac idcirco nudum hominem eum qui carne apparuerat, Filium et Verbum Dei somnians, consequenter hic infelix appellare sanctissimam Dei Genitricem Deiparam proprie abnegavit. Quartam autem, ut quæ Eutychen, dystichen, id est, infelicem ac scelestum Dioscorum elisit, atque anathematizavit una cum eorum imaginativa dementia, eorumque omni caterva. Domini enim carnem non esse nobis consubstantiali, delire asserebant, sed ex duabus quidem naturis unionem factam esse, in unam vero naturam post unionem consumptam fuisse neutrius conservantem proprietates, nec divinæ, nec vero humanæ. Quintam etiam, quæ excidit ac penitus exstinxit ea quæ in perniciem auctorum suorum suscitabantur, scelerata dogmata, et partus impii Nestorii, qui regis urbis sine Deo pontifex fuerat, et Theodori, qui Mopsuestiæ, magis etiam sine Deo, episcopatum gesserat; tum eos, tum omnes, qui eadem qua illi vana sententia ægrotabant; quin etiam et quæ dilaceravit et demessuit Origenem, Didymum, Evagrium, qui ratione cum gentilibus congruente ac insipiente sententia in ultimum profundum Deo adversariæ persuasionis inciderunt. Cum enim gradus et inferiores sedes Deitatis confinxissent, et animarum præexistentias, ac effluxus et decidentias respectationis earum ad Deum in seipsis constituentes, easque in diversa et multiforma corpora transvasantes, et transmutantes; et finem suppliciorum, ac demonum restitutionem, e ventre (sicut dicitur) eructantes, libero et aperto,

Α παρασχόμενον. Ταφέντα τε τὸν αὐτὸν καὶ νεκροὺς συναριθμηθέντα, καὶ τριήμερον κατὰ τὴν αὐτοῦ θεόφθεγκτον φωνὴν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάντα, καὶ τοῖς μαθηταῖς ὀφθέντα, καὶ τῷ συμφαγεῖν αὐτοῖς καὶ συμπιεῖν πᾶσαν ἀμφιβολίαν καὶ φαντασίας ὑπόληψιν τέλεον αὐτῶν ἀπεσκευακῶτα. Ἐλτα καὶ ἀναληφθέντα μετὰ τοῦ προσλήμματος, ἤγουν μετὰ τῆς ἐμψυχωμένης ψυχῇ νοεῖν καὶ λογικῇ οἰκείας αὐτοῦ σαρκὸς, καὶ πάλιν ὡσαύτως ἐρχόμενον εἰς τὸ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς. « Οὕτως γὰρ, φησὶ τὸ ἱερὸν

Οὕτω φρονῶν, καὶ διομολογῶν ἀπαρτρέπτως τὴν ἐν τῇ καθολικῇ τε καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐφιδρυμένην τε καὶ χρηρυσσομένην πίστιν, τὰς ἀγίας καὶ οἰκουμενικὰς ἐπὶ τὰ συνόδους ἀποδέχομαι τὴν μὲν πρώτην, ἃτε ἡ Ἀρειὸν καὶ τοὺς ὁμοφρονούντας αὐτῷ ἅμα τῆς βδελυκτῆς αὐτῶν κτισματολατρείας διαβόρησάν τε καὶ καθελούσαν τὴν δὲ δευτέραν, ὡς τὸν φρενοβλαβὴ Μακεδόνιον τῆς ἐκκλησιαστικῆς χοροστασίας ἐξοστρακίσαν τε καὶ ἐκτεμούσαν Ἀρειῷ παραπλησίαν τὴν μανίαν ἐκμεμνηνῶτα. Ἐν κτίσμασι γὰρ καὶ οὕτος τὸ πανάγιον καὶ παντουργὸν τιθεῖ Πνεῦμα, κτισματολατρῆν οὐκ ἡσχύνετο. Ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὴν τρίτην καθαίρειν οὖσαν τοῦ δυσσεβοῦς Νεστορίου, καὶ τῆς αὐτῷ καινοποιηθείσης θεοστυγῆς δεισιδαιμονίας. Οὗτος γὰρ τὸν ἀδιαίρετον καὶ καθ' ὑπόστασιν ἐνωθέντα τῷ Θεῷ Λόγον ὀλίκων ἀνθρώπων τολμηρῶς καὶ ἀφρόνως τῆς θεϊκῆς τοῦ Λόγου διασπῶν ὑποστάσεως, ἰδιουπόστατον αὐτὸν ἑτεροτολῶν τε καὶ ἐφαντάζετο. Διὸ καὶ ψιλὸν ἀνθρώπον τὸν σαρκὶ ἐπιφανέντα Ἰῶν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ ὄνειρώσας, ἀκολούθως ὁ τριστάθλιος καλεῖν τὴν παναγίαν Θεοτόκον, Θεοτόκον κυρίως, ἀπηνήσατο. Τὴν δὲ τετάρτην, ὡς τὸν δυστυχῆ Εὐτυχῆ, καὶ διόσκορον τὸν ἀλάστορα καταράξασαν καὶ ἀναθεματίσασαν μετὰ τῆς φαντασιώδους αὐτῶν φρενοβλαθείας, καὶ πάσης αὐτῶν τῆς συμμορίας. Τὴν γὰρ τοῦ Κυρίου σάρκα μὴ εἶναι ἡμῖν ὁμοούσιον ἐληρόδου, ἀλλ' ἐκ οὗο μὲν φύσεων τὴν ἑνωσιν γενέσθαι, εἰς μίαν δὲ μετὰ τὴν ἑνωσιν συναναλωθῆναι φύσιν, μηδετέρας ἀποσώζουσας τὰ ἰδιώματα, μήτε τῆς θεϊκῆς, μήτε μὴν τῆς ἀνθρωπίνης. Καὶ τὴν πέμπτην δὲ, ὡς ἐκτεμούσαν τε καὶ ἀποτετρύσασαν τέλεον τὰ ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν γεγεννηκότων ἀναρρίπιζόμενα μιὰ δόγματ' αὐτῶν καὶ κυήματα τοῦ δυσσεβοῦς Νεστορίου τοῦ τῆς βασιλίδος ἀθέως ἱεραρχήσαντος, καὶ Θεοδώρου τοῦ Μομφουσειᾶς ἀθεώτερον ἐπισκοπήσαντος, αὐτοὺς τε, καὶ πάντας τοὺς τὴν αὐτὴν αὐτοῖς μεταφορῶσιν ἐκνοσήσαντας. Οὐ μὴν ἀλλὰ γε δὴ καὶ ὡς διασπᾶσάν τε καὶ ἐκτερίσασαν Ὁριγένην, Διδύμον, Εὐάγγριον Ἑλληνοφρόνι λογισμῷ καὶ ἀσυνέτῳ γνώμῃ εἰς ἔσχατον βυθὸν ἀθεότητος ἐμπεπτωκότας. Βαθμοὺς γὰρ καὶ ὑποβάσεις θεότητος ἀναπλάσαντας, καὶ ψυχῶν προὑπάρξεις, καὶ τῆς πρὸς τὸ Θεὸν αὐτῶν νεύσεως ἀπορροίας τε καὶ ἀποπτύσεως ἐν ταῖς ὑποστάσεσιν, εἰς διάφορά τε καὶ πολυειδῆ σώματα μεταγγίζοντας ταύτας, καὶ μεταβάλλοντες, καὶ τέλος κολάσεων, καὶ δαιμόνιον ἀποκατάστασιν, τὸ δὴ λεγόμενον ἀπὸ κοιλίας ἐρευγόμενοι ἀδουροστό-

μὴς ἐμυθολόγησαν καὶ ἐρραφύθησαν· ἀλλὰ καὶ τὴν ἑκτὴν ὡς ἀπορρίψασάν τε καὶ κατασπάσαν τοὺς ἀμφὶ Ὀνώριον, καὶ Σέργιον, καὶ Μακάριον, τοὺς τερατολόγους καὶ παράφρονες ἄμα αὐτοῖς, καὶ τοὺς τὴν αὐτῶν δυσέσειαν ἀκρατῶς ἐναπομαζαμένους μετὰ τῆς ἐκφύλου καὶ ἀλλοκότου αὐτῶν πλάσματος λογίας· ἐν γὰρ θέλημα, καὶ μίαν ἐνέργειαν τῷ ἐκ δύο ἀπατραρέπτων φύσεων πεφυκότῳ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν κακῶς οἱ δειλαιοὶ ἐπεγράφοντο· ἔτι δὲ καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ τὸ δεύτερον ἱερὰν καὶ μεγάλην σύνοδον τοὺς Εἰκονομάχους καὶ διὰ τοῦτο Χριστομάχους καὶ ἀγιοκατηγόρους ἀποσχυδαλίσασάν τε καὶ καταβαλοῦσαν, σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ τὴν βδελυκτὴν καὶ Μανιχαϊκὴν αὐτῶν αἵρεσιν· τὸ γὰρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁμοούσιον ἡμῖν ἅγιον σῶμα γράφειν εἰκονικῶς ἐμυσάττοντο, τὸ ἀγραφτον καὶ περιγραφτον αὐτοῦ καταβακχέοντες, καὶ διὰ τοῦτο μὴ εἶναι ἡμῖν ὁμοούσιον μανικῶς συμπεραίνοντες. Ταύτας οὖν τὰς ἁγίας καὶ οἰκουμενικὰς ἐπὶ συνόδους ἀποδέχομαι, ἀναθεματίζων μὲν, οὓς ἀνεθεμάτισαν, κατασπασόμενος δὲ καὶ μεγαλύνων, οὓς ἐπευφήμησαν· recipio, anathematizans quos anathematizaverunt, et

Αὕτη μου ἡ τῆς πίστεως, καὶ τῶν εἰς ταύτην ἀνηκόντων καὶ περὶ αὐτὴν ὑφισταμένων ὁμολογία, καὶ ἐν ταύτῃ ἡ ἐλπίς, οὐκ ἐμοὶ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ὅσοις εὐσεβεῖν μεμελέτῃται, καὶ τῆς καθαρᾶς καὶ ἀκιδόηλου δόξης τῶν Χριστιανῶν θεὸς ἔρως, προσπέφυκεν ἔχεισθαι. Ταύτην οὖν ἡμῶν τὴν ἐγγραφον τῆς πίστεως ὁμολογίαν ὑποστήσαντες, καὶ τῇ ἡμῶν πανίερῳ ἱερῷ τὰ καθ' ἡμᾶς ὡς ἐν πίνακι διαχαράττοντες τοῖς λόγοις ἀνιστορήσαντες, ἔπερ δὴ πολλάκις ἠρησάμεθα, τῶν ὑμετέρων ἐπιδεόμεθα προσευχῶν, Θεὸν μὲν ἱεῶν καὶ εὐμενῇ ἐφ' οἷς τε πράττομεν, καὶ διεπραξάμεθα, ἡμᾶς ἐφευρεῖν, πᾶσαν δὲ σκανδάλων ῥίζαν, καὶ πέτρων προσκόμματος, ἐκ ποδῶν γεγεννημένα τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καθορᾶν· ποιμαίνεσθαι τε καλῶς τὸ ὑπῆκοον, μὴ τῷ πλήθει τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων τὴν ἐκείνων ἐπ' ἀγαθῷ προκοπὴν ἀνακόπτεσθαι, ὡς ἐντεῦθεν ἡμῖν πολλαπλάσιον τὸ ἁμαρτήμα καταγράφεσθαι. Ἄλλ' εἴην μὲν αὐτοῖς ἔγωγε καὶ ποιῶν καὶ λέγων ἐν διδασκαλίᾳ τὰ δέοντα, εἴησαν δὲ καὶ αὐτοὶ εὐπειθῶς τε καὶ εὐνῆως πρὸς τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν ἀναγόμενοι, καὶ Χριστῷ τῇ πάντων κεφαλῇ προσφυῶς συναρμολογούμενοι, τῇ αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ καὶ χρηστότητι. Ὡς ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος ἅμα τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, τῇ ζωαρχικῇ καὶ ὁμοουσίῳ Τριάδι νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EPIST. II.

Ἡ ἀπολογητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Φωτίου πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον, ἐν οἷς ἐμμέμφοτο αὐτῷ διὰ τὴν πρὸς τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως ἀναβιβασιν.
Τῷ τὰ πάντα ἀγιωτάτῳ, ἱερωτάτῳ ἀδελφῷ, καὶ συλλειτουργῷ Νικολάῳ πάπᾳ τῆς πρεσβυτέρης Ῥώμης, Φώτιος ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ῥέας Ῥώμης.

JAGEN, l. c. p. 439. — Baronius ad ann. 861.

Ἀγάπης μὲν ὡς ἀληθῶς οὐδὲν κτήμα σεμνότερον οὐδὲ τιμιώτερον καὶ ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις ἀνωμολό-

NOTÆ.

(2) Falso accusans Honorium; nec sine dolo potuit prætermisere Pyrrhum et Paulum Constanti-

A nullis claustris, ore fabulati sunt, et commenta sua consuerunt. Sed et sextam, ut quæ abiecit ac demolita est, Honorium (2) et Sergium, et Macarium, monstrosi homines sermonis ac dementes, unaque cum ipsi eos qui eandem impietatem ad se duxerunt et expresserunt, cumque alienis eorum et absurdis commentis: unam enim voluntatem, et unam operationem Christo Deo nostro, qui ex duabus inconversis naturis est, mali miseri ascribebant. Præterea et eam, quæ Nicææ iterum facta est, sacram et magnam synodum, quæ iconomachos, id est, imaginum oppugnatores, ac propterea Christomachos, id est, Christum oppugnantes, et sanctorum obtrectatores, ut purgamenta eliminavit ac dejecit. Cum iis autem et detestandam æque Manichaicam eorum hæresim: Domini enim nostri Jesu Christi consubstantialie nobis sanctum corpus pingere in imagine abominabantur: pingi non posse, et incircumscriptionem esse debacchando asseverantes, ac ideo nobis consubstantialie non esse, insano more concludentes. Has igitur sanctas et œcumenicas synodos amplectens et magnificans, quos laudibus celebrarunt.

Hæc est fidei meæ, eorum quæ ad ipsam pertinent, et circa eam subsistunt, confessio, et in ea spes; nec mihi vero soli, sed et omnibus quibus meditatam est pie vivere, quibusque divinus amor innatus est, puram et sinceram Christianorum sententiam retinendi. Hanc igitur in scriptis fidei confessionem statuantes, et vestræ sacratissimæ sanctitati res nostras ut in tabula exprimentes, et sermone commemorantes; quod sæpe petivimus, indigemus orationibus vestris, ut Deum propitium ac benignum in his quæ gerimus, inveniamus: omnem vero scandalorum radicem, et petram offensionis ex ecclesiastico ordine sublatam intueamur, ac bene pasci subditos, nec multitudine nostrorum delictorum, illorum in bono profectum ita retardari, ut inde nobis multiplex peccatum ascribatur; sed ego quidem ipsis faciam et dicam in doctrina quæ oportet; ii vero obedienter et tractabiliter ad suum ipsorum salutem ducantur, et Christo omnium capiti inhærenter coagmententur, ejus humanitate et benignitate, cui gloria et imperium cum Patre, et sancto Spiritu, vitæ principi et consubstantiali Trinitati, D nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

EPIST. B.

In omnibus sanctissimo sacratissimo fratri et comministro Nicolao Papæ senioris Romæ Photius episcopus Constantinopolæos novæ Romæ.

Charitate vere nihil venerabilius esse, nec pretiosius, et communibus sententiis confessum

nopolitanos patriarchas hæresis auctores et propugnatores. De Honorio vide tom. VIII Annal.

est, et sacris eloquiis testatum. Per eam enim separata conjunguntur, et pacificantur pugnantis, et juncta, domesticaque magis consociantur, seditionibus, contentionibusque aditum non præbentia. Ipsa enim non cogitat malum, sed omnia suffert, omnia sperat, omnia sustinet, nec unquam (juxta bonum Paulum) excidit. Ipsa et famulos qui offenderunt, dominis reconciliat, naturæ eundem honorem ad defensionem lapsus opponens. Ipsa et dominorum sævientem furorem leniter ferre ministros edocet, fortunæ imparitatem consolans ex eorum qui eadem patiuntur similitudine. Et patrum in filios iracundiam mitigat atque exhilarat; et inussitationem filiorum in parentes, sine dolore accipere hortatur, naturalem habitum et affectum nutuum armans contra eam disjunctionem quæ a natura abhorret: et amicis rixam incidentem facile repellit, ut communes sales æque ac naturam reveantur adhortans: et eos qui in eadem de Deo, robisque divinis sententia sunt, quamvis sint locorum intervallo disjuncti, et oculis inter se nunquam viderint, conjungit et, sententiis conglutinat, et veros facit amicos; ac si forte alteruter ad incusationes inconscientibus venerit, casui illi medetur, omniaque redintegrat, firmum conjunctionis vinculum conservans.

Hæc et nostræ mediocritati persuasit, non graviter objurcationes ferre, quæ a vestra paterna sanctitate jaculorum instar emissæ sunt; ac fecit, ut arbitraretur, perturbati animi hos fetus non esse, nec mentis offensionum et inimicitiarum cupidæ verba; sed potius affectus veri ac nihil fingentis, et ecclesiasticum ordinem subtiliter examinantis, atque ad summum accurata diligentia ducere nitentis. Nam si propter summam benignitatem non concedit malum ut malum cogitare: quomodo sinet, malum esse, pronuntiare? ea enim ratio benignitatem esse novit, quæ eousque progreditur, ut eos etiam qui dolorem dant beneficio afficiat. Quoniam vero nihil prohibet, quominus et fratres cum fratribus, et cum Patribus filii in vero dicendo libertatem obtineant (nihil enim amicus veritate) licet et nobis libero sermone uti ac scribere non contradicendi studio, sed defendendi voluntate. Oportuisse nempe vestram in virtute perfectionem, ante alia omnia considerantem invitos nos ad hoc jugum tractos esse, non increpare, sed misereri; nec despicere, sed condolere. Misericordia enim et humanitas iis quibus affertur vis, debetur, non objugatio aut contemptus. Vim enim subiimus; quantam autem, Deus cui omnia etiam occulta aperta sunt, ipse simul scit, inviti detenti sumus in custodia æque ac sotes habiti, custodiis observabamur; suffragium de nobis, nobis renuentibus, latum: creati sumus flentes, querentes, ipsi nosmetipsos ferientes, et afflictautes. Sciunt hæc omnes: non enim in angulo facta sunt; at impressionis et, ut ita dicam,

A γηται, καὶ τοῖς θεοῖς λογίοις ἐπιμαρτύρεται. Δι' αὐτῆς γὰρ τὰ διεστώτα συνάπτεται, καὶ εἰρηνοποιεῖται τὰ μαχόμενα, καὶ τὰ οικεῖα μᾶλλον συσφίγγεται, ταῖς στάσεσι, καὶ ταῖς φιλονεικίαις, πάροδον οὐ παρεχόμενα· αὕτη γὰρ οὐ λογίζεται τὸ κακὸν, ἀλλὰ πάντα στέργει, πάντα ὑπομένει, καὶ οὐδέποτε, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἐκλήπτε· αὕτη καὶ θεράποντα ἐξημαρτηκότα δεσποταῖς καταλλάσσει τὴν ὁμοτιμίαν τῆς φύσεως εἰς ἀπολογίαν προβαλλομένη τοῦ ὀλισθήματος· αὕτη καὶ δεσποτῶν ἀγριαίνοντα θυμὸν πρῶως φέρειν τοὺς ὑπηρετοῦμένους παιδεύει, τὴν τῆς τύχης ἀνισότητά παραμυθουμένη ἀπὸ τῆς τῶν τὰ αὐτὰ πασχόντων ὁμοιότητος. Καὶ πατὴρὸς ἐπὶ τέκνοις παροργισμὸν ἱλαρύνει, καὶ γογγυσμὸν τέκνων τοῖς πατράσιν ἀλύτως παρακαλεῖ καταδέχεσθαι, τὴν φυσικὴν σχέσιν κατὰ τῆς παρὰ φύσιν λύσεως ὀπλιζουσα· καὶ φίλοις ἔριν· ἐμπεισοῦσαν ῥαδίως ἀπώσατο, τοὺς κοινούς ἅλας ἰσα φύσεως δυσωπεισθαι παραινέσασα. Καὶ τοὺς τὴν αὐτὴν πάλιν περὶ τὸ θεῖον ὄξαν κρατύνοντας, καὶ ὡς πορρωτάτω παροικούντες ὦσιν, καὶ ὀφθαλμοῖς ἀλλήλων οὐπὶ ὠράθησαν, εἰς ἑνωσιν ἀγει, καὶ γνώμῃσι συνάπτει, καὶ φίλους ἀληθεῖς ἀπεργάζεται. Κἄν ποῦ τύχοι θάτερον εἰς ἀπερισκέπτους μέμψεις θατέρω καταλοισθῆσαι, τὸν μὲν μὴ λογίσασθαι, τὸν δὲ μεταμελεῖσθαι παρασκευάσασα, ῥᾶστα τὸ συμβῆν ἀνεσώσατο, τὸν τῆς ἐνώσεως δεσμὸν ἀρπαγῇ συντηρήσασα.

B αὕτη καὶ τὴν ἡμετέραν μετριότητα ἀνεπαχθῶς οἶσιν τὰς ἐπιτιμήσεις, αἱ παρὰ τῆς ὡμῶν πατρικῆς C οσιότητος βολίδων δίκην ἠφέθησαν, ἔπεισεν. Οὐ γὰρ ἐμπαθείας ταῦτα κινήματα, οὐδὲ γνώμης φιλαπ-εχθῆμονος ῥήματα, ἀπλαστον δὲ μᾶλλον διαθέσεως, καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν εἰς ἄκρον ἀκριβολογούσης λογίζεσθαι παρασκευάσεν. Εἰ γὰρ οὐδὲ τὸ κακὸν δι' ὑπερβολὴν χρηστότητος ὡς κακὸν λογίεσθαι δίδωσιν, ὅπερ οὐδ' ἀπὸ κακίας ἰσως προάγεται, εἰ καὶ λυπεῖ, καὶ πλήττει, καὶ ἀνιᾶ, πῶς ἑασι κακὸν ἀποφαίνεσθαι; ἐκείνην γὰρ ὁ λόγος οἶδεν χρηστότητα, ἥτις καὶ ταῖς τῶν λυπούντων εὐεργεσίαις ὑπερεκτείνεται. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν κωλύει καὶ ἀδελφοῖς ἀδελφοῦς, καὶ πατράσι τέκνα ἐν τῷ ἀληθεύειν παρῆρσιάζεσθαι (οὐδὲν γὰρ τῆς ἀληθείας φιλαίτερον), ἔξεστι καὶ ἡμῖν παρῆρσιάζομένους εἰπεῖν οὐκ ἀντιλογίαν γράφοντας, ἀλλ' ἀπολογίαν προίσχοντας, ὡς ἐχρῆν τὴν ἡμετέραν D ἐπ' ἀρετῇ τελειότητα, πρὸ τῶν ἄλλων μὲν ἀπάντων, τὸ ἀκοντας ἡμᾶς εἰς τὸν ζυγὸν τοῦτον ἐλκυσθῆναι διασκοπούσαν μὴ ἐπιτιμᾶν, ἀλλ' ἑλεῖν, μὴδ' ὑπερ-ορᾶν, ἀλλὰ συναγεῖν· ἔλεος γὰρ καὶ φιλανθρωπία τοῖς βίαν παθοῦσιν, ἀλλ' οὐκ ἐπιτιμήσις ἢ παρόρασις ἐποφείλεται· βίαν γὰρ ὑπέστημεν, καὶ ἥλιχην, θεὸς, ᾧ πάντα καὶ τὰ κρύφια πεφανέρωται, αὐτὸς συνεπίσταται. Συνεσχέθημεν ἀκοντας, κακούργοις ἰσα καθεῖρχθημεν, ἐτηρούμεθα φυλασσόμενοι, ἐψη-φίσθημεν ἀνανεύοντες, ἐχειροτονήθημεν κλαίοντες ἰδυρόμενοι, κοπτόμενοι, ἴσασι ταῦτα πάντες· οὐδὲ γὰρ ἐν γυνίᾳ ἐγένετο, καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἐπηρείας τὴν ἱστορίαν εἰς πάντα ἐξήνεγκεν.

obtrectationis magnitudo historiam ad omnes pertulit.

ἔστα τί δεῖ τοῖς πολλὰ καὶ θεῖνὰ πεπονθόσιν ἀπεμδαίνειν, ἐπιπλήττειν, διαλοιδορεῖν, ἢ οἰκτεῖρειν, καὶ παραμυθεῖσθαι ὅση δύναμις; Ἐξέπεσον εἰρηνικῆς ζωῆς, ἐξέπεσον γαλήνης γλυκειάς, ἐξέπεσον δὲ καὶ δόξης (εἴπερ τίσι καὶ κοσμητικῆς δόξης ἔφεσαι), ἐξέπεσον τῆς φίλης ἡσυχίας, τῆς καθαρᾶς ἐκείνης καὶ ἡδίστης μετὰ τῶν πλησίων συνουσίας, τῆς ἀλύπου, καὶ ἀδόλου, καὶ ἀνεπιπλήχτου συναναστροφῆς. Οὐδεὶς ἦν ὁ δίκην ἐγκαλῶν ἐμοί. Οὐκ ἐνεγραψάμην ἄλλον ἐγὼ, οὐ τῶν ἐπηλύδων, οὐ τῶν ἐγγωρίων, οὐδὲ τῶν ἀσυνήθων, μὴ τί γε τῶν φίλων· οὐχ οὕτως ἐλύπησα πώποτε τίνα, ὥς ὕβριν εἰς ἡμᾶς ἐκπύσαι, πλην εἰ μήπω τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας κινδύνους ἐθελήσει τις ἐπισκοπεῖν· οὐδ' οὕτως ἡμαρτεν ἄλλος ἐμοί, ὥς καὶ μέγρι τῆς εἰς αὐτὸν ὕβρεως τὴν γλῶσσαν ἐξολισθῆσαι. Οὕτως ἦσαν ἡμῖν ἅπαντες χρηστοί, τὸ δὲ ἡμέτερον αὐτοί, κἂν μὴ λέγω, κεκράγασιν· ἡγαπώμεν τοὺς φίλους ὑπὲρ τοὺς συγγενεῖς, ἀμφὶ δὲ τοῖς συγγενέσιν ἐλογιζόμεν, καὶ τῶν συγγενῶν ὁ φίλτατος, καὶ τῶν μάλιστα φιλοῦντων ὁ συγγενής.

Ἡ δὲ περὶ ἐμὲ τῶν πλησίων φήμη τῆς σπουδῆς, καὶ τοὺς ἀγνώτας εἴλκεν εἰς ἔρωτα θεῖον καὶ φίλας δαίμονας, ἴσως δ' ἂν ἐκεῖνοι καὶ ἀμεταμέλητον εὐφημήσωμεν. Ἀλλὰ πῶς οἶόν τέ ἐστιν ἀδακρυτὴ ταῦτα περελθεῖν; οἴκοι μὲν γὰρ μένοντι ἡ χάριςσα τῶν ἡδονῶν περιπλέκετο τέρψις τῶν μανθανόντων ὁρῶντι τὸν πόνον, τὴν σπουδὴν τῶν ἐπερωτῶντων, τὴν τριβὴν τῶν προσδιαλεγόμενων, δι' ὧν ἡ πρὸς τὸ βῆστα παράγεσθαι καταρτίζεται γνώμη, τῶν ταῖς μαθηματικαῖς σχολαῖς λεπτυνομένων τὴν διάνοιαν, τῶν ταῖς λογικαῖς μεθόδοις ἰχνεύοντων τὸ ἀληθές, τῶν τοῖς θεοῖς λογιῶν ἰδυνομένων τὸν νοῦν πρὸς εὐσέβειαν, ὃ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὑπάρχει πόνος ὁ καρπός. Τοιοῦτος γὰρ χορὸς τῆς ἐμῆς οἰκίας ἦν ὁ χορός.

Ἐξίοντι δὲ πάλιν πρὸς τὴν βασιλείαν πολλάκις αὐλὴν αἱ προπεμπτήριοι τῶν εὐχῶν, καὶ τοῦ μὴ βραδύνειν ἢ προτρέπῃ. Ἦν γὰρ μοι καὶ τοῦτο γέρας ἀποσιωπῶμεν· ἐξαίρετον, τὸ μέτρον ἔχειν τὴν βούλησιν τῆς ἐν τοῖς βασιλείοις διατριβῆς. Ἐπανιόντι δὲ πάλιν πρὸ πυλῶν ἱστάμενος ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ὑπὴντα χορός. Ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐνεχάλουν τὴν βραδυτητα, οἷς καὶ θαρρύνει τι τῶν ἄλλων πλέον δι' ὑπερβολὴν ἀρετῆς ἐκεχαρίστο· τίσι δὲ καὶ προστεῖπειν ἤρκει, ἄλλοις δὲ καὶ τὸ δεῖξαι μόνον ὅτι μεμνήκασιν· καὶ τοῦτο κύκλιρ ἐγένετο οὐκ ἐπιβουλαῖς λυόμενον, οὐ φθόνῳ κοπτόμενον, οὐκ ὀλιγωρίᾳ ματαινόμενον.

Καὶ τίς ἂν τοιοῦτου βίου παθὼν ἐπαναστάσιν ἐκὼν τὴν μεταβολὴν καὶ θρήνων ἐκτὸς ὑπενέγκοι; Τοῦτων ἀπάντων ἐξέπεσον, ὑπὲρ τούτων ὠδυρόμην, τούτων ἀποσιωπώμεν πηγαὶ δακρύων ἀνεστομοῦντο, καὶ λύπη ἀχλὺς περιέχευτο. Ἦδεν γὰρ καὶ πρὸ τῆς πείρας τὸ πολυτάραχον καὶ πολυμέριμον τῆς καθέδρας ταύτης· ἦδεν τὸ δυσάρεστον καὶ δυσήνιον τοῦ μιγάδος βήλου, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἔριν, τὸν φόβον, τὰς στάσεις, τὰς ἐπαναστάσεις, τὴν κατὰ τῶν παρεστηκότων ὕβριν, καὶ τὸν γογγυσμὸν, ὅταν μὴ

Quid igitur oportet in eos, qui multa gravia et acerba passi sunt, invehi, objurgare, conviciis appetere potius quam misereri, et pro viribus consolari? Decidi e vita pacem habente; decidi a tranquillitate [dulci et placida]; decidi de gloria (si tamen quibusdam mundanae gloriae amor est) [excidi e chara quiete, e pura illa et jucundissima cum iis qui mihi proximi erant, consuetudine, et conversatione doloris experte et doli et reprehensionis. Nemo erat qui me incusaret, nec alium quemquam ego accusavi vel advenarum vel indigenarum, nec vero hominum minus familiarium, nedum amicorum. Non ego sic unquam dedi alicui dolorem, ut contumeliam in nos expueret: nisi forte velit quis suscepta pro pietate pericula intueri: nec quisquam in me ita peccavit, ut usque ad contumeliam in ipsum lingua laberetur. Adeo erant omnes erga nos benigni: nostra vero ratio, quae fuerit, illi, quamvis taceam, clamant. Me amici magis diligebant quam consanguineos suos: at vero cognatis meis existimabar et cognatorum charissimus et cognatos omnium amantissimus.

Fama vero studii erga me proximorum meorum, ignotos quoque ad divinum amorem trahebat, et ad amicitiae vinculum: nec eos fortasse laudum de me habitatum unquam poenitebit. At haec quomodo sine lacrymis commemorari possunt? Nam domi manentem grata voluptatum complectebatur oblectatio, cum discentium laborem intueret, studium interrogantium, alloquentium exercitationem; quibus rebus informatur sententia, ne facillime possit decipi: eorum praeterea, quorum mens scholis mathematicis exacuebatur, vel qui logicis methodis verum investigabant, vel quorum sensus divinis Eloquiis ad pietatem dirigebatur: qui aliorum omnium laborum est fructus: talis enim chorus, domus mea chorus erat.

Ad regiam rursus aulam saepe adeunti praesto erant prosequentium vota, hortatione morarer: nam praeterea qui satisfacere animo meo omnes vellent, hic honor mihi habebatur eximius, ut voluntatem haberem, modum in Regia commorandi. Redeunti rursus ante portas stans chorus ille sapiens occurrebat: quibus propter virtutis praestantiam major quam caeteris fiducia concessa erat; alii contenti erant salutem dixisse; alii ostendisse tantum expectationem suam. Atque hoc in orbem fiebat, nec occultis consiliis prohibitum, nec invidia intermissum.

Ecquisnam tali vita submotus libens mutationem, ac sine lamentis ferat? His omnibus excidi super his ingemiscebam. Haec cum abstraherentur, fontes lacrymarum profluebant, ac doloris caligo circumfundebatur. Sciebam enim cum nondum essem expertus, multiplicem bujus sedis turbationem et sollicitudinem, sciebam fastidium et contumaciam promiscuae turbae, lites inter ipsos, invidiam seditiones, mutuos impetus, contumeliam in praefectos, et mussitationem si quando

quibus egent, qui petunt, non adipiscuntur, et quando ad horum voluntatem illi se non confor-
mant, nec accommodant : despicientiam rursus et
contemptum cum ad postulatam adduxerint, et
detraxerint ad voluntatem suam; non enim in vo-
luntaria gratia, sed in violento jussu deputat op-
tati sui eventum. Ac vulgus potestatem nactum
imperij in eum qui rerum potitur, tum sibi, tum
reclori perniciem creat. Navis etenim facile mer-
getur, cum nautæ gubernatore depulso, simul
omnes gubernant. Et exercitus funditus interibit,
cum eorum quisque nulli duci obtemperans, sibi
adversus alterum officium ducis arrogat. Cur au-
tem quis singula prosequatur? Nam sæpe necesse
est præfectum colorem oris sui in tristitiam mu-
tare, cum non ita afficiatur animus : ac rursus
interdum, animo dolente lætum præbere os : et
irasci nonnunquam cum iratus non sit : et subri-
dere dum angitur : talis enim scena eorum est, qui
multitudinis præfecturam suscipere adjudicati
sunt. Antea vero qualis est? amicus amicis non
gravis : qualis affectio est, talis species.

Nunc autem est, ubi acerbè necesse est incre-
pare amicos, et propter mandatum cognatos sper-
nere; et peccantibus apparere gravem. Invidia
undique, licentia diuturnitate temporis confirmata.
Quid me oportet cætera commemorare? qualia
perpetior insectans Simonem? Quales quotidie
tentationes sustineo, mundanam licentiam sermo-
nis a sacro conventu prohibens, et contemptum
potiorum rerum, et diligentiam vanarum? Hæc
providebam, et animus mordebatur : nec vero mee
est opis, hæc convellere. Fugiebam suffragium, de-
precabar creationem, præfecturam ingemiscebam;
verum declinari non potuit quod erat præstitum.

Sed cur hæc scribo et scripsi prius? ac siqui-
dem credita sunt; nunc injuriam accipio, a mise-
ricordia desertus. Sin iis non est creditum, rursum
afficior injuria, qui vera scribam nec fidem faciam :
sic undique miser sum. A quibus sperabam doloris
nacturum me sublevationem, inde increpor : a qui-
bus exhortationem et consolationem, inde ad [do-
lorem] dolor adjungitur. Te non oportebat, inquit,
affici injuria, hoc dicito iis qui intulerunt. Non
oportuit tibi afferri vim. Egregia sane lex, sed qui
objurgandi? nonne qui vim fecerunt? Misericordia
quinam digni? Nonne ii qui vim subierunt? At si
quis eos sinit, a quibus est illata vis; increpat au-
tem eum qui vim passus est : sperabam tuæ justi-
tiæ posse me in eum iudicium implorare. At ca-
nones, inquit, violati sunt, quod ad pontificatus
fastigium e laicorum ordine ascendisti. Sed quis
violavit? Is qui vim irrogavit, an qui per vim et
inventus attractus est? sed resistere oportuit. Quous-
que? restiti enim, et plus quam oportuit. Quod si
sic non providissem infestorum ventorum procillas
sæviore fore, restituissem etiam usque ad ipsam
mortem. Quales autem canones hi, quorum asseri-
tur prævaricatio? quos ad hunc usque diem Con-

τύχωσιν ὅσων δέονται, καὶ ὅταν μὴ τυπῶνται καὶ
σχηματίζωνται, καθ' ὃν τρόπον οὗτοι βούλονται· τὴν
ὑπεροφίαν πάλιν καὶ καταπρόνῃσιν, ἐπειδὴν ἐλκύ-
σῃσι πρὸς τὴν αἵτησιν, καὶ συγκατασπάσῃσι τῷ σφε-
τέρῳ βουλήματι· οὐ γὰρ ἐκουσίῳ χάριτος, ἀλλὰ
βιαίτῳ προσταγήματος τοῦ θελήματος αὐτῶν ἐκλογί-
ζονται τὴν τελείωσιν. Καὶ κράτος λαβὼν ἔχλος ἀρχεῖν
τοῦ κρατοῦντος ἑαυτῷ τε καὶ τῷ διέποντι ὀλέθριος
γίνεται. Καὶ ναὺς γὰρ δύσει βράδιως, ὅταν οἱ ναῦται
τὸν κυβερνήτην παρωσάμενοι πάντες ἅμα κυβερνή-
σῃσι· καὶ στρατὸς ἀρῶν ὀλεῖται, ἐπειδὴν ἕκαστος
αὐτῶν ἀστρατήγγτος ὑπάρχων καταστρατηγῇν τοῦ
πλησίον ἀλαζονεύοιτο. Καὶ τί ἂν τις κατὰ μέρος
διεξίῃ; ἀνάγκη γὰρ τὸν ἐφεστηκότα πολλὰς καὶ
ὑπαλλάσσειν τὸ χρίσμα τῆς ὕψους εἰς τὸ σκυθρωπὸν
τῆς ψυχῆς οὐχ οὕτω διακειμένης, καὶ πάλιν ἔσθ' ὅτε
ταύτης ἀλγυνομένης τὸ πρόσωπον παρέχειν φαῖδρον,
ὀργίζεσθαι δ' αὖ πάλιν μὴ ὀργιζόμενον, καὶ μειδιᾶν
ἀνιόμενον. Τοιαύτη γὰρ ἡ σκηνὴ τῶν πλήθους προ-
στασίαν ἀναδέξασθαι καταδικασθέντων. Τὰ δὲ πρὶν,
ποία; φίλος τοῖς φίλοις ἀνεπαχθῆς, ἐχθρὸς δὲ οὐδε-
νός· οἷος τὴν διάθεσιν, τοιοῦτος καὶ τὸ φαινόμενον.

Νῦν δὲ ἔσθ' ὅτε καὶ πικρῶς ἐπιτιμᾶν ἀνάγκη τοῖς
φίλοις, καὶ τοὺς συγγενεῖς ὑπὲρ ἐντολῆς παρορᾶν,
καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσι φαίνεσθαι βαρὺς, φθόνος παν-
ταχόθεν, ἀταξία χρόνῳ κρατυνθεῖσα. Τί με χρὴ τὰ
λοιπὰ καταριθμῆναι ὅλα πάσῃ διώκων τὸν Σίμωνα;
οἷους καθ' ἑκάστην ὑφίσταμαι πειρασμούς· τὰς κο-
σμικὰς παρόρσεις τοῦ ἱεροῦ περικύπτων συλλόγου,
τὴν ὀλιγοψίαν τὴν περὶ τὰ κρείττονα, τὴν ἐπιμέλειαν
τὴν περὶ τὰ μάταια, ἃ βλέπων καὶ πρὶν, καὶ δακνύ-
μενος τὴν ψυχὴν, καὶ μὴ τῆς ἐμῆς ἰσχύος εἶναι τὸ
ταῦτα περιελεῖν. Ἐφευγον τὴν ψῆφον, παρητούμην
τὴν χειροτονίαν, ὠδυόμην τὴν ἐπιστάσιν. Οὐκ ἦν
δὲ ἄρα φυγεῖν τὸ προορισθέν.

Ἄλλὰ τί γράφω ταῦτα; ἐγρήφη καὶ πρότερον, καὶ εἰ
μὲν ἐπιστεύθησαν, ἀδικοῦμαι μὴ ἐλεούμενος· εἰ δὲ μὴ
ἐπιστεύθησαν, ἀδικοῦμαι πάλιν ἀληθῆ γράφων, καὶ
ἀπιστούμενος. Οὕτως ἐγὼ πανταχόθεν δυστυχῆς,
ἀφ' ὧν ἐλπίζω τῆς λύπης εὐρεῖν παραψυχὴν, ἐκεῖθεν
ἐκπλήττομαι· ἀφ' ὧν παράκλησιν καὶ παραμυθίαν,
ἐκεῖθεν ἐπὶ τῷ ἀλήματι προστίθεται ἄλγημα. Οὐκ
ἔδει σε, φησὶ, ἀδικηθῆναι. Πρὸς τοὺς ἀδικούντας τοῦτο
εἶπέ. Οὐκ ἔδει βιασθῆναι. Καλὴ γὰρ ἡ νομοθεσία, ἀλλὰ
τίσιν ἡ ἐπιτιμήσις; οὐχὶ τοῖς βιασαμένοις; τὸ ἔλεος
δὲ τίσιν; οὐχὶ τοῖς βίαν ὑποστάσιν; ἂν δὲ τις τοὺς
βιασαμένους μὲν ἔξ, τὸν δὲ βιασθέντα ἐπιτιμᾷ, τὴν
σὴν ἡλικίαν ἐπ' αὐτὸν δικαιосύνην καλέσαι κριτήν.
Ἄλλὰ κανόνες, φησὶ, παρεβάθησαν, ὅτι πρὸς τὸ τῆς
ἀρχιερωσύνης ὕψος, ἀπὸ λαϊκοῦ προήλθες τοῦ σχή-
ματος. Καὶ τίς ὁ παραβάς, ὁ βιασάμενος, ἢ ὁ βίαν
καὶ ἄκων ἀνελκυσθεῖς; Ἄλλ' ἐγρήην ἀντισχεῖν. Μέχρι
τίνος; ἀντέσχον δὲ καὶ πέρα τοῦ δέοντος. Εἰ δ' οὕτω
μοι προῆβεν τὸ κλυδωνίον τῶν πονηρῶν πνευμάτων
μέλλειν ἐπιτραχύνεσθαι, ἀντέσχον ἂν καὶ μέχρις
αὐτοῦ θανάτου. Ποιοὶ δὲ κανόνες ὧν ἡ παράβασις,
οὓς μέχρι καὶ τήμερον ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν
ἐκκλησιῶν οὐ παρέληφεν; ἐκείνων λέγεται παράβα-
σις, ὧν ἡ φυλακὴ παραδίδεται. Ἄδὲ μὴ παραδίδεται,

οὐδὲ μὴ φυλασσόμενα παραδόσεως φέρεי. ἔγκλημα. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ τὰ βηθέντα ἀποκρώντως ἀν εἶχεν, ὡς τοῦ προσήκοντος εἰρημένα πλέον. Οὐ γὰρ δικαιολογίας ἑαυτοῦ συνιστῆν προήχθη· πῶς γὰρ; ὅς γε εὐχῆς ἔργον ποιῶμαι πολυτρόπως τῆς ζάλης ταύτης ἀπαλλαγῆναι, καὶ τὸ φορτίον ἐλαφρυνθῆναι· οὕτως ἐγὼ τοῦ θρόνου ἐφέμαι, καὶ οὕτως σφόδρα ἀντέχομαι. Οὐ γὰρ ἀρχομένῳ μὲν βάρος ἦν ὁ θρόνος, προϊόντι δὲ δι' ἐπιθυμίας ἐγίνετο· ἀλλ' ὥσπερ ἄκων εἰσῆλθον, οὕτως ἄκων καθέζομαι, καὶ τοῦ βιασθῆναι πρὸς τὴν εἰσοδὸν μετὰ τῶν ἄλλων ἐναργῆς ἀπόδειξις, τὸ μέχρι τοῦ νῦν ἀπ' ἀρχῆς, τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐθέλειν ἐξίστασθαι. Καὶ εἰ χαριέντως ἔγραψεν ἐμοὶ, οὐκ ὥφειλε γράφειν, τὰ μὲν ἅλλα πάντα χρηστὰ, καὶ ἐπαινετὰ, καὶ δεχόμεθα καὶ τερπόμεθα, καὶ χαριστηρίους ἄδωμεν Θεῷ τῷ πανσόφῳ οὕτω τὴν ἐκκλησίαν ἰθύναντι. Τὸ δὲ ἀπὸ λαϊκῶν, οὐκ ἐπαινετόν. Αἰὶδὲν ἐν ἀμφιδόλῳ καθιστάμεθα, τὴν τελευτάτην συναίνεσιν εἰς τὴν τῶν ἀποκρισιαρίων ἡμῶν υποστροφὴν ἀναθίμενοι. Ἄλλ' ἔδει γράφειν, οὐ συναίνουμέν ὅλως, οὐ καταδεχόμεθα· οὐδὲ μὴ εἰς τὸν αἰῶνα καταδεχάμεθα τὸν προσδραμόντα, τὸν ἐμπορευτάμενον τὴν ἀρχὴν, τὸν ἀψήριστον, τὸν τὰ πάντα κακόν. Ἐξῆτι τοῦ θρόνου, ὑποχώρησον τοῦ ποιμαίνειν, οὕτως ἂν ὁ γράφων ἔγραψεν ἐμοὶ προσφιλεῖ, εἰ καὶ τὰ πλείω ψευδῆ. Ἐδει γὰρ, ὡς εἶκε, τὸν ἀδικηθέντα τὴν εἰσοδὸν ἀδικηθῆναι πάλιν τὴν ἐξοδὸν, καὶ τὸν ἀποτόμως ὠθισθέντα, καὶ ἄκοντα ἀποτομώτερόν τε καὶ νεανικώτερον ἀπωσθῆναι; Τῷ δ' οὕτως ἔχοντι καὶ λογιζομένῳ οὐ πολλὴ φροντίς τὰς διαβολὰς ἀποτρέψασθαι, ὧν τὸ κύρος τοῦ θρόνου ἀφαίρεσις. Καὶ ἦρκει μὲν, ὡς εἰρηται, τὰ βηθέντα. ἡαε incidat; magis etiam praecise ac proterve non valde curat, nec laborat de calumniis propulsandis, quarum haec potestas sola est, ut ei thronus adimatur. Satis ergo, ut dixi, haec fuerant.

Ἐπεὶ δὲ δι' ἡμᾶς σὺν ἡμῖν καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν ἅγιοι καὶ μακάριοι Πατέρες συνδιαβεβλήθησαν κινδυνεύουσιν, ὡς Νικηφόρος καὶ Ταράσιος (ἐκ λαϊκοῦ γὰρ καὶ οὗτοι τοῦ σχήματος εἰς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἄκρον προέβησαν, οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς ἀειφανεῖς λαμπτήρες, καὶ τῆς εὐσεβείας διαπύρσοι γεγόνασι κήρυκες, βίῳ καὶ λόγῳ κρατύναντες τὴν ἀλήθειαν), τὰ λείποντα τῷ λόγῳ προσθεῖναι χρεὼν ἡγησάμην πάσης αἰτίας κρείττους, καὶ πάσης διαβολῆς ἀνωτέρους τοὺς μακαρίους ἐκείνους ἀνδρας ἐπιδεικνύς. Εἰ δ' οὐδ' ἄλλοι τινὲς τούτους ὑπαιτίους τολμῶσι φάναι, τὸ ἐκ λαϊκῶν δὲ πρὸς ἱερωσύνην ἐλθεῖν κρατύνουσι πρόσκομμα, μέμφονται μὲν οἷς οὐ μέμφονται. Ἐκ λαϊκῶν γὰρ καὶ οὗτοι προήχθησαν. Οὐδὲ δὲ πάλιν τιμῶσι, καὶ τεθήκασι, τὸ ψεῖν οὐ ψεύγουσιν. Ἄλλ' οὗτοι (Ταράσιος ἦν καὶ Νικηφόρος) ἐν κοσμικῷ βίῳ ἀστέρων δίκην διαλάμποντες, καὶ πρὸς ἱερατικὴν ἀρχὴν γεγυῖότες ἀπέλκετο παρὰ κανόνα καὶ τύπον τὸν ἐκκλησιαστικὸν τῆς Ἐκκλησίας προσέστησαν. Μὴ μοι γένοιτο τοιαύτην ἀρεῖναι φωνὴν, μὴδ' ἄλλου λέγοντος ἀκοῦσαι· οὗτοι γὰρ τῶν κανόνων ἀκριβεῖς φύλακες, τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχοι, τῆς δυσσεβείας κατήγοροι, φωστῆρες ἐν κόσμῳ κατὰ τὸ θεῖον λόγιον, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. Εἰ δ' ὅτι κανόνας οὐς οὐκ ᾔδεισαν

A stantinopolitanorum Ecclesia non accepit. Illorum dicitur transgressio, quorum tradita est custodia: quæ vero tradita non sunt, ea non custodita, transgressionis non inferunt crimen.

Satis erant quæ jam exposui, ac multo etiam plura quam conveniebat. Nec enim ad hæc adductus sum ut me justa defensione commendarem. Quomodo enim aliter esse posset, cum optabile mihi esset omnimodis hac procella liberari, et hoc levari onere? Sic ergo sedis appetens sum, sic vehementer eam retineo. Non enim a principio quidem oneri thronus fuit, progressu vero temporis expelitus est: sed quemadmodum ingressus sum invitatus, sic invitatus sedeo. Quod autem initio mihi vis facta sit, cum ex aliis, tum ex hoc demonstratur, quod a principio usque adhuc velim cedere hac sede. At si mihi grata scribenda erunt; non opprimit benigna, cæteroqui et laudabilia scribi: Accipimus, letamur, et gratia agimus sapientissimo Deo, qui Ecclesiam gubernat. Hoc vero ex laicorum ordine, laudabile non est: idcirco ambigui adhuc sumus, et perfectum assensum in apocrisiariorum nostrorum reditum distulimus. Verum scribi debuit, omnino non assentimur, non probamus, non accipimus, nec vero unquam accipiemus; qui accurrit, qui præsulatum nundinatus est, qui non est iustis suffragiis factus: in omnibus improbum. Abi hac sede, et de pastoris munere. Qui ita scripsisset, mihi scripsisset iucunda, quamvis falsa pleraque. An vero oportebat, qui in ingressu affectus erat injuria, in egressu itidem injuriam accipere? et qui aliena protervia invitatus ad expelli? Qui sic affectus est, quique hæc cogitat,

At quoniam propter nos nobiscum qui ante nos fuere, sancti ac beati Patres periclitantur in calumniam et crimen venire, ut Nicephorus et Tarasius (nam hi quoque ex ordine laico ad pontificatus fastigium pervenerint, qui memorie nostræ clarissima lumina, pietatisque egregii præcones, veritatem et vita et verbis confirmarunt): existimavi quæ restant, orationi oportere adjungi; dum ostendo beatos illos viros crimen omne vincere, et calumniam omnem superare. Quod si ne alii quidem hos in crimen vocare audent, quod autem e laicis ad pontificatum ascenderint, in offensione et scandalo ponunt; reprehendunt sane quos nec reprehendunt: nam hi quoque laici sunt producti, quos rursum in honore habent et admiratione, eorum non fugiunt vituperationem. At hi, Tarasius et Nicephorus, in sæculi vita astrorum instar collucentes, in sacerdotum ordinem allecti contra regulam et formam ecclesiasticam Ecclesiæ præfuerunt. Absit a me, ut hanc emittam vocem, aut alium hæc dicentem audiam. Hi enim regularum accurati fuere custodes, propugnatores pietatis, impietatis accusatores, orbis terræ lumina, ex divinis eloquiis verbum obtinentes vitæ. Quod vero

regulas, quas non norunt non servarunt: nemo eos jure reprehendere potest. Sed quod eorum quæ acceperunt, custodes fuerunt, idcirco a Deo glorificati sunt. Nam ea quæ tradita sunt, conservare, stabilis est mentis, ac novitatis studium repudiantis. At de iis quæ non acceperis, legem, usu non hortante, ferre, aut custodiam inducere præproperum studium est animi res novas molientis, atque errabundi. Propria enim quisque mensura ac regula continetur et dirigitur. Multi canones aliis traditi sunt, aliis ne noti quidem sunt. Qui accipit et violat, dignus qui in iudicium indicatur: qui vero non novit, nec recipit, quomodo obnoxius est? Multæ quoque leges ab iis quibus impositæ erant, custoditæ sunt, ac demonstrarunt Dei famulos eos esse qui custodierunt: qui vero non acceperunt, ideoque animum ad ea non adverterunt, nihilominus Deo amabiles esse cogniti sunt.

Atque in manibus sunt exempla. Abraham circumciscus, incircumciscus Melchisedech, qui ad similitudinem Filii Dei, et principium ortus sui et finem habuit incognitum. Enimvero Abrahæ custodiam circumcisionis probans Deus; nusquam apparet ipsi Melchisedech transgressionis inferens exprobrationem. Nec verò quisquam hunc legis violatæ unquam accusabit, aut illum, quod facinus circumcisionis ausus sit. Qui eos insimulare velit, redarguetur. Atque prognatis ex Abraham, qui eam legem in sinum acceperat suum, mortis pœna proposita erat, si quis transgressus esset, quæ non ab hominibus modo inferebatur, sed etiam vehementi ipsorum angelorum interminatione. Et cum in eo Abraham et Melchisedech dissiderent, gratam in communem Dominum mentem ac pietatem et consimilem inter se cultum servabant. Ex quibus neutri ab altero vituperatio impingebatur; sed in potissimis rebus constantissima inter eos, et in rerum novarum studio aliena societas non sinebat cæterarum rerum discrimen curiosius intueri. Nam revera communia omnibus sunt, quæ omnes custodire necesse est, et ante alia quæ de fide habemus, ubi vel paulum declinare, est mortifero se piaculo obstringere. Quædam proprie alios consequuntur, quorum prætermissio eis multam affert quibus illa tenenda sunt: qui vero non acceperunt, hi propterea quod non observaverunt, minime condemnantur. Et quæ œcumenicis et communibus præcepta sunt suffragiis, convenit ab omnibus custodiri: quæ vero Patrum aliquis exposuit, auctorialis definitivit synodus, eorum qui servant, non efficit superstitiosam mentem: qui autem non acceperunt, ea præterire sine periculo possunt. Sic tonderi aliis patrium est, aliis synodica etiam definitione abjiciendum.

Bonis enim verbis hæc dici oportebat, ut et nos diximus. Quod si eum canonem, qui, in (3) Sida

οὐκ ἐφύλαξαν, οὐδεὶς ἂν δίκαια ποιῶν ἐπιμέμφοιτο· ἀλλ' ὅτι φύλακες ὧν παρελάβον ἐχρημάτισαν, ἐν τούτῳ παρὰ Θεοῦ ἐδοξάσθησαν. Τὸ μὲν γὰρ τὰ δοθέντα συντηρεῖν γνώμης ἐστὶ σταθερᾶς, καὶ τὴν καινοποιὴν ἀποπειμπούσης προαίρεσιν, τὸ δ' ἂν μὴ παρεῖληφε, χρέιας μὴ καλούσης νομοθετεῖν, ἢ φυλάττειν ἐπιχειρεῖν, νεωτεροποιῶν διανοίας καὶ βεβηρωμένης ἐστὶ περισσεύματα. Μέτρω γὰρ ἕκαστος οἰκείῳ, καὶ κανόνι συνέχεται τε καὶ κατεσθύνεται. Πολλοὶ κανόνες ἄλλοις μὲν παραδίδονται, ἑτέροις δὲ οὐδὲ γινώριμοι. Ὁ παραλαβὼν καὶ ἀθετῶν, δίκης ἄξιος· ὁ δὲ μὴδ' ἐγνωκὼς, ἢ μὴ παραδεξάμενος, πῶς ὑπεύθυνος; Πολλὰ δὲ καὶ νομοθεσίαι, οἷς μὲν ἐτέθησαν ἐφυλάχθησαν, καὶ Θεοῦ θεράποντας τοὺς φύλακας ἐπέδειξαντο. Οἱ δὲ μὴ παρεληφότες, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ τὸν νοῦν πρὸς αὐτὰ ἐπιστρέφοντες, οὐδὲν ἑλαττον θεοφιλεῖς ἐγνωρίσθησαν, καὶ κατὰ χεῖρας τὰ παραδείγματα.

Ἰνα δὲ τὰ ἄλλα εἰδῶ, ὁ μὲν Ἀβραάμ ἐμπεριτομος, τὴν περιτομὴν ἐξ ἐντολῆς θείας εἰς νομοθεσίαν δεξάμενος, ἀπεριτμητος δὲ ὁ Μελχισεδέχ, ὅς ἐστι ἀφ' ομοιωσιν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως, καὶ τὸ τέλος ἔσχεν ἀγνωστον. Ἀλλὰ τὴν τοῦ Ἀβραάμ τῆς περιτομῆς φυλακὴν ἀποδεχόμενος ὁ Θεός, οὐδαμῶς φαίνεται τῷ Μελχισεδέχ παραβάσεως ἐπιφείρων ὀνειδισμὸν, ἀλλὰ καὶ πού τις αὐτὸν παρανομίας γράφοιτο γραφῇν, αὐτὸν μᾶλλον, ἢ ἐκεῖνον (ὅτι τοῦτο τολμῶ) ἐξελεγχθήσεται γεγραφώς. Καίτοι γε τοῖς ἐξ Ἀβραάμ γεγεννημένοις, καὶ τουτοῦ τὸν νόμον ἐγκολπωσαμένοις, θάνατος ἦν ἡ ζημία τῷ παραβάντι, οὐκ ἐξ ἀνθρώπων μόνον ἐπαγόμενος, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῶν ἀγγέλων σφοδρῶς ἀπειλούμενος. Ἀλλ' ἐν γε τούτῳ Ἀβραάμ τε καὶ Μελχισεδέχ διαφερόμενοι, τὴν εἰς τὸν κοινὸν Δεσπότην εὐγνωμοσύνην τε καὶ λατρείαν παραπλησίως ἀλλήλοις διέσωζον, ἐξ ὧν οὐδετέρῳ παρὰ θατέρου μῶμος προσήπτετο. Ἀλλ' ἦγε ἐν τοῖς καιριωτάτοις σφοδρά τε καὶ ἀκαινωτόμητος κοινωνία, τὴν ἐν τοῖς λοιποῖς οὐκ εἰς σκοπεῖν τε καὶ πολυπραγμονεῖν ἑτερότητα. Καὶ γὰρ ἐστὶν ὄντως κοινὰ πᾶσιν, ἅπαντα φυλάττειν ἐπάνανγκες, καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων τὰ περὶ πίστεως, ἐνθα καὶ τὸ παρεγκλίνειν μικρὸν, ἁμαρτεῖν ἐστὶν ἁμαρτίαν τὴν πρὸς θάνατον. Ἔστι καὶ ἰδιαζόντως τισὶ παρεπίμυνα, ὧν ἡ παράβασις, οἷς μὲν ἐδόθη κατέχεσθαι, ἐπιζήμιος· οἷς δ' οὐ παρεληπται, καὶ τὸ μὴ συντηρεῖν, ἀκατάχριτον. Καὶ τὰ μὲν οἰκουμενικαῖς καὶ κοιναῖς τυπωθέντα ψήφοις, πᾶσι προσήκει φυλάττεσθαι. Ἀ δὲ τις τῶν Πατέρων ἰδίως ἐξέθετο, ἢ τοπικῇ διωρίσατο σύνοδος, τῶν μὲν φυλαττόντων τὴν γνώμην οὐ παρίστησι δεισιδαίμονα, οὐ μὴν τοῖς γε μὴ παραδεξαμένοις τὸ παρορᾶν ἐπικίνδυνον. Οὕτω ξυρᾶσθαι μὲν ἄλλοις πάτριον, ἑτέροις δὲ καὶ συνοδικούς ὅροις ἀπόβλητον.

Εὐφύμως δὲ τὸν λόγον εἰπεῖν ἔδει, καὶ εἰπομεν· εἰ δὲ καὶ τὸν ἐν Σίδῃ κανόνα προσέθεμεν, βαρεῖς ἂν

NOTÆ.

(3) Videtur obscure orare, ut misericordii indulgentia et dispensatione sedis apostolicæ episcopi no-

men obtineat et dignitatem, cum suspicaretur Ignatium restitutum iri. Sic concilium Ephesinum de

καὶ λίαν φορτικοὶ καταφάνημεν. Οὕτω πλὴν τοῦ Α ἐπὶ τὴν ἑξῆς ἡμέραν συντηρεῖν ἡμῖν ἐπιλήψιμον, ἑτέροις δὲ καὶ τοῦ ἐνὸς πλείω νηστεύεται. Καὶ φεύγειν τὴν μέμψιν ἢ παράδοσιν οὐκ ἐστιν ἐν τῷ ἔθει κατακρατεῖν τοῦ κανόνος ἐκνικήσασα. Καὶ νομίζω γὰρ γυναῖκα συναφθέντα οὐκ ἐστὶν εὐρεῖν ἐν Ῥώμῃ πρεσβύτερον, ἡμεῖς δὲ καὶ τοὺς μονογάμους τὸν βίον ρυθμίζοντας εἰς πρεσβυτέρου φέρειν βαθμὴν ἐδιδάχθημεν, καὶ τοὺς γε διακρινόμενους ἐξ αὐτῶν λαβεῖν τοῦ Κυριακοῦ σώματος τὴν μετάληψιν πανταχόθεν ἀποκλείομεν ἐξ Ἰσοῦ, τοὺς τε πορνείαν νομοθετοῦντας, καὶ τοὺς γάμου νόμον ἀναιροῦντας λογιζόμενοι. Πάλιν ἂν τις παρ' ἡμῖν τὴν τοῦ πρεσβυτέρου παρελθὼν χειροτονίαν τὴν τοῦ ἐπισκόπου τῷ διακόνῳ περιδείῃ, ὡς εἰς τὰ καίρια ἐξημαρτηκῶς κατακρίνεται. Τισὶ δὲ παραπλήσιον ἀπὸ πρεσβυτέρου προάγειν ἐπίσκοπον, καὶ ἀπὸ διακόνου τὴν μέσσην τάξιν ὑπεραλλόμενον εἰς τὸ τῆς ἐπισκοπῆς ἀναρπάξαι ἀξίωμα, καίτοι γε ἡλικίαν καὶ ὅσον τὸ μέσον ἐν τούτοις; Ἄλλαι μὲν γὰρ καθ' ἑκάστην τάξιν καὶ βαθμὴν εὐχαί, ἄλλαι δὲ τελεταί, καὶ ὑπουργαί πάλιν ἑτεραί, ἄλλαι δὲ καιρῶν παραφυλακαί, καὶ δοκιμασίαι τρόπων ἑτεραί. Ἄλλ' ὅπερ τις νομοθεσίαν οὐ παρεδέξατο τοῦ μὴ συντηρεῖν ἀπολογίαν τὸ μὴδὲ παρειληφέναι προβαλλόμενος, οὐκ ἂν εὐθύνας ἀπαιτηθῇσεται· εἰ δὲ τις παρ' ἡμῖν τοῦτο δεδρακῶς ἐξελέγχετο, οὐδεὶς ἂν αὐτῷ συγγνώμης οὐδὲ βανίδα ἐπέσταξε. Τῶν γὰρ ἐλαττόνων νόμον ἢ παράβασις, ἀτιμώρητος πρὸς τὴν τῶν μειζόνων ἐπιτρέδει καταφρόνησιν. Ἄλλοι; ἀπαξ μονάσασιν ἢ κρεοφαγία οὐ τί γε βδελυσσομένοις, ἀλλ' ἀσκουμένοις· μέχρι τέλους ἀπρόσιτος, ἑτέροις δὲ ἐπὶ πολὺ παρατηρήσιμος. Ἐγὼ δὲ καὶ λόγον παρὰ ἀνδρῶν πρὸ πολλοῦ τιμῶντων ἤκουσα τὴν ἀλήθειαν, ὡς τὸν τὴν Ἀλεξανδρίαν Ἐκκλησίαν ἐφορᾶν μέλλοντα, καὶ λόγον ὑποσχέσθαι ἐκδιόξονται, ἀπὸ τινος ἐπιχωρίου περιπετείας τοῦτο κρατήσαντος, μὴ ἂν ποτε τῆς κρεοφαγίας ἀφίστασθαι· καὶ σχῆμα μὲν τοῦ μονάσαντος οὐκ ἂν τις παρ' ἡμῖν εἰς κληρικὸν μετασχηματίσειεν, ἔνιοι δὲ ἐπειδὴν πρὸς ἐπισκοπῆς ὕψος τὸν μοναστὴν ὑφ' οὗ ἐβελήστω, τοῦτον περίτροχα κείροντες, τὸ πρότερον μεταμειθῶσι σχῆμα. Οὕτως ἐν οἷς οὐκ ἐστὶ πίστις τὸ ἀθετούμενον, οὐδὲ κοινοῦ τε καὶ καθολικοῦ ψήφισματος ἐκπτώσις. Ἄλλων παρ' ἄλλοις ἐθῶν τε καὶ νομῶν φυλαττομένων, οὕτε τοὺς φύλακας ἀδικεῖν, οὕτε τοὺς μὴ παραδεξαμένους παρανομεῖν, ὁρθῶς ἂν τις κρίνῃ εἰδὼς διορίσαστο. Καίτοι γε τὸ νομισθὲν ἡμῖν εἰς ἐπὶ κλίμα πρὸς ἕνα τῶν κατηριθμημένων οὐδ' ἐν συγκρίσει τὸ ἀνεύθυνον ἀποφέρεται, ἀλλὰ τὰ μὲν εἰς τὴν τῶν ἐκθέσμων καὶ βδελυκτῶν ἀπελαύνειν χώραν, αὐτὸ δὲ τῆς τῶν ἐπαινετῶν καὶ καλλίστων μερίδος ἐξήρτηται. Καὶ τὸ μὲν καὶ περᾶσθαι, καὶ διαπράττεσθαι, μέχρι νῦν πεπαρρησιασμένη καὶ φωνῇ, καὶ γνώμῃ, καὶ προσώπῳ χρῆσται. Πῶς γὰρ οὐκ ἂν σημειολογηθεῖ

Eustachio ad sacram quæ est in Pamphylia synodum Sidæ collectam Sidæ quidem Pamphylie est Metropolis, vel (quod non minus verisimile est) ex eo orat, ne restitueretur Ignatius, sed tantum sit con-

A proposuissimus; graves atque importuni fuissimus. Ita præter unum, alia Sabbata observare, nobis reprehensione non caret, aliis vero plura uno jejulantur, ac traditio putat se effugere vituperationem, quæ consuetudine canonem pervicit, eoque potior fuit. Legitimis nuptiis presbyter Romæ uxori conjunctus non invenitur: nos vero eos qui unico conjugio vitæ suæ moderati sunt, edocti sumus in presbyteri gradum efferre, eosque qui hoc in discrimine ponunt, ac se secernunt, ne ab his Domini corporis participationem capiant, undique excludimus, eodem loco ducentes eos qui legem aut fornicationis sanciant, aut nuptiarum tollunt. Item si quis apud nos presbyterii consecrationem præteriens, episcopi honore diaconum effecerit, utpote qui maxime deliquerit, condemnatur: quibusdam vero pari ducitur loco, e presbytero provehere episcopum, et e diacono, medium transilientibus ordinem, ad episcopi abripere dignitatem. Et quidem inter hæc quantum interest? Aliæ enim in unoquoque ordine et gradu orationes, aliæ cæremonie, alia item ministeria, aliæ et observationes temporum et morum probationes. Verum quod quis in legis loco non accepit, ejus non observati defensionem hanc objiciens, quod non receperit: ab eo ratio nulla poscetur. Sin quis apud nos convinceretur hoc fecisse, nemo ei ullam veniæ guttam instillaverit: minorum enim legum inulta violatio, tritiores homines ad majorum contemptum facit. Aliis semel factis monachis esus carnis non execrantibus, sed se exercentibus usque interdicitur: ab aliis vero non diu hoc observatur. Ego et hominum audiui sermonem veritatem magno in honore habentium, cum nempe occasione ejus qui Alexandrinorum Ecclesiæ præsul futurus erat, hanc rationem subire cogi; quod ex aliquo iis in locis casu constitutum est: se nunquam ab esu carnis abstinere. At apud nos monachi habitum nemo unquam in clerici commutarit: nonnulli autem, cum voluerint monachum ad episcopi fastigium attollere, eum orbiculariter tondentes, priorem habitum immutant. Ita, ubi nulla est prævaricatio fidei, nec communis et catholici decreti eversio; cum aliis apud alios mores et leges custodiantur; nec custodes injuste agere, nec eos qui non acceperunt, contra legem facere, is qui recte judicare norit, definit.

Et vero quod a nobis in crimine ponitur, si cum nonnullis quæ admemorata sunt, conferatur, recti et veri existimationem habebit: et alia quidem nefariorum et execrabilium loco ducuntur, hoc vero laudi est, et putatur esse pulcherrimum, hoc usque adhuc et factum esse, et fieri, libera voce et sententia, et vultu prædicatur. Quomodo enim non summis laudibus quis efferatur, quod nondum sa-

tentus nomine episcopi frui dum viveret, sic astutus homo, quod maxime velit, haud admodum se curare demonstrat.

cerdotum ordinem assecutus, ita vitam suam immo-
deratus est, ut et aliis, quibus sacerdotium obtigit,
et ab omni reliquo coetu ad pontificatum aliis præ-
feratur? Quædam vero ne ab iis quidem qui delin-
quunt (quod quidem sciam) quod fiunt, laudan-
tur ob summam fortasse absurditatem, aut ne-
scio quid dicam, iis qui fecerunt, infuciationem
veritati anteponentibus. Quis enim sabbatizare,
qui in Christianis censeatur, etiamsi millies his
succumbat, non ejuret? Quis se conjugium, exse-
crari legitimum, nisi quis impiorum ac sine Deo
hominum sententiam opifici proponat, et ei hypostasi,
quæ inde per bonitatem exstitit? Quis autem Domi-
nicorum et paternorum, et synodaliū decretorum
(ne sigillatim dicam) non revereatur confiteri, se
moliri contemptum? Ex laicis sane eum qui sacrum
vitæ genus suscepit, ad pontificatum promoveri,
valde consequens esse divinis Patribus, non verbis
pronuntiatum, sed re ipsa gestum, magnæ utilitatis
sponsæ Christi Ecclesiæ causa, in pluribus demon-
stratum est.

Ad hæc, aspice, si vis, et ministeriorum varietates
quæ in orationibus, quæ in invocationibus, in or-
dine et consequentia, in temporis diuturnitate et
brevitate, in multitudine et paucitate. Et quidem
in iis (o miraculum) communis panis in corpus
Christi mutatur, et commune vinum sanguis ejus
sit, qui eum in redemptionem nobis de proprio latere
cum aqua effudit; et horum discrimen ac varie-
tas uniformem, Deificamque Spiritus gratiam multi-
pliciter, et invariabiliter suscipi ab iis propter quæ
hæc geruntur, non prohibuit. Quin etiam testes apud
nos et regulis nostris ad tres numeramus: qui si
ceteroqui vitio careant, satis sunt ad fidem veri-
tati faciendam, quamvis in episcopi crimen asci-
cantur: apud alios vero nisi testium numerus su-
peret septuaginta quasi populum, qui accusatur,
quantumvis in re ipsa fuerit deprehensus, omni
crimine liber absolvitur. Satis quæ dicta sunt esse
duco hominibus æquis, quique non maling, quam in-
telligere, redargui. Quid autem figura capillorum,
ac temporis prorogatio ad sacerdotium suscipiendum
potest? Mores enim hominem ante sacerdotii figu-
ram dignum ostendunt, tametsi nondum quis ei
manum imponat, nondum didicit preces. Multū vero,
quos mores fugiunt, habitu venerandi, in habitu
consistunt; etenim capillorum resecatio signum
est conversationis a mortuis operibus puræ. Et qui
ita est, quamvis signi tuba nondum insonet, vitam
ejus prædicans puram, hic in nihilo mihi eo inferior
virtute est, qui signum gerit.

ὅση δύναμις συντηρῶν, ἢ τοῦ σημείου σάλπιγξ
οὗτος οὐδὲν ἔμολι τοῦ φέροντος τὸ σημεῖον ἐνδεέστερος

Atque hæc dicemus non nos ipsos commendantes.
Absit! æque enim nos a moribus atque ab habitu
abfuimus, tantumque abest, ut hæc de meipso di-
cam, ut verius, si qui nos velint risu ac dicteriis
incessere, possint magis ex moribus sacerdotio di-

Α τις, ὅτι μήπω λήξωας ἱερωμένων τυχόν, οὕτως τὴν
ἑαυτοῦ πολιτείαν ἐρῶθμισεν, ὥστε καὶ ὑπ' αὐτῶν
τῶν κεκληρωμένων τὴν ἱερωσύνην, καὶ παντὸς τοῦ
ἄλλου πληρώματος εἰς ἀρχιερέα προκρίνεσθαι; Τὰ
δὲ οὐδ' ὅτι πράττειν, ὅσα ἐμὲ γινώσκειν, συνωμο-
λόγηται τοῖς ἀμαρτάνουσι τῇ ὑπερβολῇ τοῦ ἀποτή-
ματος ἰσως ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ εἶπω, τῶν δεδρα-
κότων ἀλλασσομένων μᾶλλον τῆς ἀληθείας τὴν
ἀρνησιν. Τίς γὰρ σαββατίζειν ἐν Χριστιανοῖς τελῶν,
ἢ μωριακῶς ὑπερνεύθει τούτους οὐκ ἂν ἐξομῶσαιτο;
Τίς δὲ γάμον βδελύττεσθαι ἐνθεσμον, εἰ μὴ τὰ τῶν
δυσεσβῶν καὶ ἀθέων ἐπιπροσθεῖν καὶ τοῦ Δημιουργοῦ,
καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀγαθοειδῆς οὐσιωθείσης ὑπο-
στάσεως; Τίς δὲ τῶν Δεσποτικῶν καὶ Πατρικῶν καὶ
συνοδικῶν δογμάτων (ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω),
Β οὐκ ἂν αἰσχυνεῖν καὶ πράττειν ὁμολογήσαι τὴν
ἐξουδένωσιν; Ἐκ μέντοι λαϊκῶν ἱερὰν πολιτείαν
ἐπανηρημένον εἰς ἀρχιερέα προάγεσθαι, ἀκόλουθον
ἄγαν, καὶ Πατράσι θεοῖς οὐ λόγοις καθωμυλημένον,
ἀλλ' ἔργοις αὐτοῖς διαπεπραγμένον, ἐπὶ μεγάλῳ κέρ-
δει τῇ; νόμῳ Χριστοῦ Ἐκκλησίας κατὰ διαφόρους
καιροὺς ἐπιδέδεικται.

Ὅρα δὲ, εἰ βούλει, πρὸς τοῖς εἰρημίοις καὶ τὰς τῶν
λειτοουργικῶν ἐτερότητας τὰς ἐν ταῖς εὐχαῖς, τὰς ἐν
ταῖς ἐκκλησίαις, τὰς ἐν τάξει καὶ ἀκολουθίᾳ, τὰς ἐν
τῷ τοῦ χρόνου μήκει, καὶ τῇ βραχυότητι, τὰς ἐν
πλήθει καὶ ὀλιγότητι, καὶ τοῖς αὐτῶν, ὡς τοῦ θαύματος!
ὁ κοινὸς ἄρτος εἰς σῶμα Χριστοῦ μεταβάλλεται, καὶ ὁ
κοινὸς οἶνος αἶμα χρηματίζει τοῦ λυτρου ἡμῶν ἐξ οἰ-
κείας πλεωρᾶς τοῦτο σὺν βῆτι βλύσαντος. Καὶ ἡ τῶν
Εἰρημίων ἐτερότης τε καὶ παραλλαγὴ τὴν ἐνοσιδῇ καὶ
θεοποιῶν χάριν τοῦ Πνεύματος ἀπληθύνων τε καὶ
ἀπαρallάκτως ὑποδέξασθαι τὰ ἐφ' οἷς ταῦτα τελεί-
ται οὐ διεκώλυσεν, ἀλλὰ καὶ μάρτυρες μὲν παρ' ἡμῶν
καὶ τοῖς παρ' ἡμῶν κανόνι μέχρι τριῶν ἀριθμοῦμενοι
ἀν' ἄλλως ἀδιάβλητοι τύχουσιν, ἱκανοὶ πιστώσασθαι τὴν
ἀλήθειαν, ἢ εἰς ἐπισκόπου ληφθῶσιν ἐκκλησίᾳ παρ'
ἄλλοις δὲ ἂν μὴ τὸν ἐβδομήκοντα ὄντων τῶν μαρτύ-
ρων ὑπερεκπέσῃ πλῆθος, ἀνέγκλητος ὁ κατηγούμενος,
ἢ ἐπ' αὐτοφῶρῳ ληφθῇ ἀπολύεται. Ἐπιλείπει με
ἡ ἡμέρα τὰς τοιαύτας διαφορὰς ἐπιλέγοντα, ἀρκεῖν
δ' ἡγοῦμαι καὶ τὰς εἰρημίας τοῖς εὐγνώμοσι, καὶ
οἷς μὴ μᾶλλον ἐράσμιον τοῦ συνίναι τὸ διελέγεσθαι.
Τί δὲ καὶ σχῆμα τριῶν, καὶ χρόνου παράτασις εἰς
ἱερωσύνης ἀντιληψὶν δύναται; ὁ μὲν γὰρ τρόπος
τὸν ἄνδρα καὶ πρὸ τοῦ σχήματος τῆς ἱερωσύνης
δείκνυσιν ἄξιον, ἢ μὴ πῶς τις αὐτῷ τὴν χεῖρα ἐπι-
τιθῇ, ἢ μὴ ἐπιλέγῃ τὴν εὐχήν. Πολλοὺς δὲ φυχῶν
ὁ τρόπος ἐπὶ σχήματος μένειν τοὺς σχήματι σε-
μνυνομένους ἐγκατέλιπεν. Ἡ μὲν γὰρ τῶν τριῶν
περιτομή, σημειὸν ἐστὶ πολιτείας καθαρευούσης
ἔργων νεκρῶν. Ὁ δὲ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀκηλίδωτον
οὕτω ἡγήσῃ τὸν βίον αὐτοῦ κηρύττουσα καθάρων,
εἰς ἀρετῇ.

Καὶ ταῦτ' αὖτε οὐχ ἑαυτοὺς ἀποσεμνύνοντες,
μή τι γέννηται. Ἐπίσης γὰρ ἡμεῖς τῶν τε τρόπων,
καὶ τοῦ σχήματος ἀπελιπόμεθα, καὶ τοσοῦτον δὲ
ταῦτα λέγειν περὶ ἑαυτοῦ, ὥστε καὶ εὐλογώτερον
εἶναι φημι τοῖς βουλομένοις ἐπισκώπτειν ἡμᾶς ἀπὸ

τῶν τρόπων μᾶλλον τῶν τῆς Ιερουσῶνης ἀξίων, ἢ ἀπὸ γε τοῦ σχήματος ἐπανίστασθαι. Οὐχ ὑπὲρ ἡμῶν οὖν ταῦτα, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν καὶ πρόσθεν ἐφημεν γράφεται. Πατέρων γὰρ κακῶς ἀκούστων δέδοικα τὸ μὴ ὑπεραγωνίζεσθαι. Τί γάρ, σιγῇ παρὼν, ὑπεραγωνίζεσθαι, καὶ τὸ τῆς κωμωδίας ἀπαρχεσθαι οὐ κατὰ πολὺ τὸ διάφορον; τὸ δὲ πατραλίας ὑπέχειν γραφὴν καὶ ἡ φύσις μυσάττεται. Οὐκ οὖν Ταράσιος, ἢ Νικηφόρος ὑπαίτιοι, οἱ τὸν βίον τοῦ θρόνου καὶ πρὸ τοῦ σχήματος ἐπεδείξαντο ἀξίον. Οὐδ' Ἀμβρόσιος κακῶς ἀκούσει, καὶ δυσωπήσει, εὐ οὐδ' ὅτι καὶ Λατίνων εἰ μῆτις ἄλλος, Ἀμβρόσιος Λατίνδος ὑπάρχων καλλώπισμα, καὶ Λατίνων γλώσση πολλά καὶ ψυχωφέλῃ συγγραψάμενος. Οὐδὲ μὴν Νεκτάριος ὑπὸ μῶμον πεσείται. Σύνοδον γὰρ ἔσθεν οἰκουμένην κυροῦσαν αὐτῷ τῆς ἐπισκοπῆς τὸ ἀξίωμα, ὃν εἰ τις ἐνδιασῶραι πεύραστο, οὐκ αὐτὸν, ἀλλὰ τὴν γε σύνοδον ὑπὸ δίκην μᾶλλον ποιεῖ, καί τοις τούτων ἑκάτερος οὐκ ἐκ λαϊκοῦ μόνον ἐπὶ τὴν τῆς ἀρχιερωσύνης προήλθε τελειωσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀμύητοις ἐξετάζομενοι ὁμοῦ τε τῆς δωρεᾶς τοῦ βαπτίσματος, καὶ τῆς ἀρχιερατικῆς ἡζιώθησαν χάριτος. Εἰ δὲ τούτων οὐδέτερον, οὐδεὶς ἂν ἐν εὐθύναις λογιέσθαι τολμᾷ, εὐδ' εἰ πάντα θρασὺς εἴη, οὐδὲ Ταράσιον τὸν ἡμέτερον πατρόςιν, οὐ δὲ γε Νικηφόρον τὸν καὶ τοῦ γένους καὶ τοῦ θρόνου, καὶ τῶν τρόπων ἀξίως διάδοχον. Ἐὼ δὲ τανῦν τὸν τοῦ Θεολόγου Γρηγόριον, καὶ τὸν Καισαρείας Θαλάσσιον, καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων τὸν θάσαν, οἱ κατὰ τὴν ὁμοίαν τάξιν τε καὶ ἀκολουθίαν τὰς τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπάσης κρείττους ἐγένοντο.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὑπὲρ ὧν προσήκον ἦν βῆθῃναι καὶ εἰρηται. Ὑπὲρ ἡμῶν δὲ ἐν εἰρηται, καὶ εἰρήσεται, ὡς ἄκοντες καὶ εἰσῃχθήμεν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ὡς κατεχόμενοι καθεζόμεθα. Ἐν πᾶσι δὲ τὸ πατριῶν τῇ πατριῇ ὡμῶν ἐπιδεικνύντες ἀγάπῃ, ἐτι δὲ σαφῶς παριστῶντες μὴ φιλονεικίας χάριν τὰ ῥηθέντα, τῆς δὲ τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν ἀδωσίσεως εἰρησθαι συνοδικῶς ἐκφωρηθῆναι συνευδοκῆσάμεν, μηκέτι τοῦ λοιποῦ πρὸς τὸ τῆς ἐπισκοπῆς ὕψος ἀθρόως ἀνάγεσθαι τοὺς ἐκ λαϊκῶν, ἢ μοναχῶν ψηφισομένους, εἰ μὴ διὰ τῶν ἐφεξῆς ἱερατικῶν βαθμῶν διαδύσωσιν. Ἐν οἷς γὰρ σκανδάλου νόσοι τοῖς ἀδελφοῖς ἐπιφύεται, ἂν μὴ μέγα βλάβη τὸ ἰάσασθαι, ἐπεὶ καὶ ἄφετε αὐτοὺς, ἰδιόχρημεν σκανδαλίζεσθαι. Ὅταν τινὲς ἐχόντες τῷ φθόνῳ τυφλώττωσιν, ἔτοιμοι λύειν ἡμεῖς τοῦ σκανδαλοῦ τὴν πρόφασιν, καὶ ῥάστην παρέχειν τῇ ἀφαιρέσει τοῦ συνταράσσοντος, τὴν θεραπείαν τοῦ ἀβρῶστῆματος. Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ τῶν προγεγενημένων ἀποδέχεσθαι τὴν συμβουλὴν, καὶ τὸν παρ' ὡμῶν κα νόνα κρατεῖν ἀξιῶν, κατὰ Πατέρων ἦν τὴν ὑβριν ἀναμετρεῖν, καὶ τοὺς μὴδὲν ἡδικοῦσας δίκην ἀπαίτεῖν· τὸ δ' εἰς τοὺς ἔπειτα γενησομένους συγχωρεῖν καὶ παραπέμπειν κρίσει πολλῶν, οὔτε Πατράσιν ὑβριν ἐμποιεῖ, οὔτε ποιήνθαι δίκην, ἀλλ' οὐδὲ ζημίαν ἐπάγει τίσι. Δεῖ γὰρ τὰ θεθέντα φυλάσσειν, καὶ πατράσι τέκνα δικάζον τε καὶ ὅσιον πειθαρχεῖν.

gnis, quam ex figura in nos insurgere. Non igitur pro nobis hæc, sed pro iis quos ante diximus, scribuntur. Patribus enim male audientibus pro iis non decertare metuo: nam tacere cum defendendi potestas sit, et comœdiis incescere non multum distat a parricidii vero crimine ipsa quoque natura abhorret. Non igitur Tarasius aut Nicephorus in crimen adducendi, qui vitam throno etiam ante habitum præbuerant dignam. Neque Ambrosius male audiat, quinimo Latinis (sat scio) incutiet pudorem; nisi forte alius exoriretur Ambrosius, Latinitatis, decus quique Latino sermone multa, eaque utilissima scripsit. Nec vero Nectarius in reprehensionem incidet, cui synodus universalis confirmavit episcopi dignitatem; cuique si quis obrectare conatur, non eum, sed synodum potius in jus vocat. Et quidem eorum uterque non e laico solum ad episcopatus progressus est consummationem, sed cum nondum essent initiati, simul et baptismatis munus ad pontificalem gratiam meruerunt. Quod si horum neutrum quisquam ad reddendam rationem accersere audeat, etiam valde confidens, non Tarasium quidem nostrum proavunculum, nec Nicephorum illius et generis et sedis et morum dignum successorem. Prætermitto in præsens et Theologi parentem Gregorium, et Casareæ Thalassium, et pontificum vitam reliquorum, qui consimili ordine et ritu suscepto præsulatu Ecclesiarum, omni vituperatione et calumnia caruerunt.

proστασίας ἀναδεξάμενοι πατρὸς φόγου καὶ διαβολῆς. Atque hæc pro quibus dici conveniebat, dicta sint. De nobis autem unum dictum est, ac dicetur. Inviti huc adducti sumus: usque adhuc retinentur, et sedemus. Demonstrantes autem nos obtemperare paternæ vestræ charitati, aperteque ostendentes, non contentionis causa hæc dicta esse, sed beatorum nostrorum Patrum purgationis: assensi sumus ut synodice (4) promulgaretur, ne posthac ad episcopatus sublimitatem confestim extollerentur, qui e laicis vel monachis crearentur, nisi per sacros deinceps gradus procederent. Nam ubi offensionis morbus Patribus exoritur, nisi forte medicina lædat (quandoquidem nonnullos vitio suo offendi sumus edocti, cum sponte propter invidiam cæcutiunt parati sumus occasionem tollere offensionis et scandalī, facillimamque præbere, sublato eo quod turbabat, ægritudinis curam. Quamobrem de rebus præteritis consilium accipere, et postulare ut ea quæ apud vos est, regula teneat, Patribus erat contumeliam admetiri, et ab iis qui nihil deliquissent, pœnas expetere. In posterum vero id concedere, et permittere multorum iudicio nec Patribus contumeliam affert, nec cuiquam pœnam injustam, ac ne damnum quidem irrogat. Quæ enim constituta sunt, custodire oportet; et patribus filios jus fasque est obedire.

NOTÆ.

- (4) Can. 17, repetitus in octava synodo Photiana inferius sub Joan. pap. octavo habita.

Idcirco alterum quidem non accepimus, sed repulimus, et aliis ut repellerent, suavisimus, atque suadebimus; alterum vero et ascivimus, et synodalter egimus. Atque utinam pridem Constantinopolitana Ecclesia regulam hanc servasset! Sic enim fortasse intolerabilis violentiæ, et influentium in me opprimentiumque incommodorum turbam effugissem. Verum aliis quidem ob salutem et curarum liberationem regula ea scripta est: mihi vero crebri laborum, ægritudinumque influxus quæ liberatio, quæve ratio et via inveniri poterit? Quod instabiles stabilire oporteat, ignaros edocere, ineruditos erudire, et ratione ac sermone eos aggredi, qui ægre convertuntur, et flagris protervos reprimere, ignavos excitare, avaris persuadere pecuniarum despicientiam, atque pauperum amorem; refrenare ambitiones, itaque assuefacere, ut honorem expetant qui honorabiliorem, divinioremque animam efficiat; superbos deorsum trahere, eosque ad modestiam hortari, et ad modice de se sentiendum; impuros ac libidinosos et fornicarios comprimere, et ad temperantiam conformare; prohibere injurias, hominesque ad juste agendum adducere; lenire et mansuefacere iracundos, pusillanimes consolari; ac ne cætera sigillatim enumerem, consuetis passionibus et improbitate et nequitia quæ tum animas in servitutem redigunt, tum corpora sordidant, studere vel invitos eos liberare qui iis tenentur, eosque Christo veros famulos offerre. Et qua ratione quisquam cui tot tantarumque rerum cura sit imposita, non ademptionem magis quam administrationem hujus principatus requirat?

In circuitu rursus impij: alij imaginem Christi conspuentes et ipsi Christo in ea obtrectantes; alij naturas in eo confundentes, aut abnegantes, et alij novæ naturæ inductione priores exterminantes, et quartam synodum innumerabilibus maledictis incessantes, adversum quos nobis bellum excitatum et multo tempore gestum, multos in obedientiam Christi captivavit. Ecquis mihi det, ut omnes captivos videam? Vulpes rursus ex latibulis suis prodeunt, eosque qui multis simpliciores sunt et prave faciles, per fraudem ut pullos devorant. Schismaticas dico vulpes, quarum abscondita est malitia, multo iis infestior, qui aperte insidiantur. Nam ingredienti-
D in domos, juxta divinum Apostolum decipiunt mulierculas oneratas peccatis, quæstum sibi esse ducentes ingluviæ et vanæ gloriæ, et cæteræ omnis voluptatis atque impuræ libidinis, artificiosam in sanctam Ecclesiam insurrectionem.

ἀπάσης ἡδοναθείας, καὶ ἀκαθαρσίας, τὴν κατὰ τῆς
Solent enim, ut plurimum, vulgi mores propter infirmitatem et instabilitatem mentis, novitatibus, novisque factionibus magis studere, quam bonis institutis niti. Quorum omnium quamvis audaciæ et contumeliæ flamma exstincta sit, (5) synodico deere-

^a II Tim. iii, 6.

(5) Can. 151 oct. synod. sub Phot.

A Διὸ τὸ μὲν οὐ προσηγάμεθα, ἀλλ' ἀπεδοκιμάσαμεν, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀποδοκιμάζειν συνβουλευσάμεν τε καὶ συμβουλευόμεν. Τὸ δὲ καὶ προσηκειωσάμεθα, καὶ συνοδικῶς διεπραξάμεθα, καὶ εἴθε πάλοι ἡ Κωνσταντινουπολιτῶν Ἐκκλησία τὸν κανόνα τοῦτον φυλάττουσα κατεφαίνετο. Οὕτω γὰρ ἂν ἰσως ἐγὼ τῆς ἀφορήτου βίας, καὶ τῶν ἐπιβρόντων μοι καὶ συμ-
B πνιγόντων πειρατῆρων τὸν ὄχλον ἐξέφυγον. Ἄλλ' ἐτέροις μὲν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ἀπαλλαγῇ φροντίζων ὁ κανὼν ἀναγέγραπται, ἐμοὶ δὲ τῆς ἀλλεπαλλήλου τῶν πόνων τε καὶ καμάτων ἐπιβροῆς τίς μηχανὴ τῆς ἀπαλλαγῆς εὐρεθῆσεται; τοὺς ἀστηρίκτους στηρίξαι, τοὺς ἀμαθεῖς ἐκδιδάξαι, τοὺς ἀπαιδεύτους παιδεῦσαι, καὶ τῷ λόγῳ περᾶσθαι, οἱ μὲν ἐπιστρέ-
C φονται καὶ ταῖς μάλιστα· τοὺς θρασεῖς ἐλκῦσαι, τοὺς βλακῦδεις ἀνδρῶσαι, τοὺς φιλαργύρους πείσαι χρημάτων ὑπερφρονεῖν, καὶ φιλοπτύχους εἶναι, τοὺς φιλοτίμους χαλιναγωγῆσαι, καὶ τιμῆς ἐρᾶν εἶδαι, ἥτις τιμιωτέραν καὶ θειοτέραν ψυχὴν ἀπεργάζεται· τοὺς ὑπερηφάνους κατασπᾶσαι, καὶ μετριοφρονεῖν παρορμησαί· τοὺς ἐκπορνεύοντας ἀνακόψαι, καὶ σωφρονεῖν καταρτίσαι· τοὺς ἀδικοῦντας κωλύσαι, καὶ δικαιοπραγεῖν παρασκεύασαι· τοὺς ὀργίλους ἡμερῶσαι, τοὺς ὀλιγοφύχους παραμυθῆσασθαι, καὶ τί δεῖ τὰ κατὰ μέρος ἀριθμεῖν; τῶν ἐθίμων παθῶν τε καὶ κακιῶν, ἃ ψυχὰς ἐδούλωσε, καὶ σώματα κατεβρώπωσε, καὶ ἀκόντων τῶν κατεχομένων σπείδειν ἀπαλλάξαι, καὶ Χριστῷ παραστήσαι γνησίους θεράποντας. Καὶ πῶς ἂν τις τηλικούτων τε καὶ τοσούτων
C πραγμάτων φροντίζειν θελῇς οὐ τὴν ἀφαίρεισιν μᾶλλον, ἢ τὴν ἐγγείρησιν τῆς ἀρχῆς ἐπιζητήσει;

Κύκλῳ πάλιν οἱ ἀσεβεῖς, οἱ μὲν τὴν εἰκόνα Χριστοῦ διαπύοντες, καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐν ταύτῃ διασύροντες, οἱ δὲ ταῦτων φύσεις συγχέοντες, ἡ ἀπαρνούμενοι, ἄλλης φύσεως καινότερας ἐπεισαγωγῆται πρότερας ἐξορίζοντες, καὶ τὴν τετάρτην σύν-
D οδον μυρίαῖς ταῖς βλασφημίαις καθυποβάλλοντες, πρὸς οὓς ἡμῖν ὁ πόλεμος ἀναβῆμισθε, καὶ χρόνῳ συγχῶ συγχροθηθεῖς, εἰς τὴν ὀπακοὴν τοῦ Χριστοῦ πολλοὺς ἥχημαλώτευσεν. Τίς δέ μοι δοίη καὶ τὸ πᾶν ἰδεῖν αἰχμαλωτιζόμενον; Αἱ ἀλώπεκες πάλιν τῶν φωλεῶν ὑπεκδύνουσαι, καὶ τοὺς τῶν πολλῶν ἀφελεστέρους, ἢ εὐθεστέρους, ὀρνιθίους ἴσα δι' ἀπάτης
D κατεσθίουσαι, τὰς σχισματικὰς ἀλώπεκας λέγω, ὧν ἐν χρυτῇ ἡ κακία, καὶ ἡ βλάβη πολὺ τῶν προφανῶς ἐπιβουλευόντων χελεπωτέρα. Καὶ γὰρ εἰσιόντες εἰς τὰς οἰκίας κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον ἐξαπατῶσι γυναῖκάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις, πορισμὸν αὐτοῖς γαστριμαργίας, καὶ κενοδοξίας, καὶ τῆς ἄλλης Ἐκκλησίας ἐπιτεχνώμενοι ἐπανάστασιν.

Φιλεῖ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἀγγελίων ὁ τρόπος διὰ τὸ τῆς γνώμης ἡβρώστηκος καὶ ἀστηρίκτου ταῖς καινοτομίαις τε καὶ ταῖς νεωτεροποιαῖς προσκαχέναι μᾶλλον, ἢ τοῖς καθεστηκόσι καὶ καλῶς κειμένους προσεπεριεῖδασθαι, ὧν ἀπάντων εἰ καὶ τὸ πῦρ

τοῦ θράσους καὶ τῆς παροινίας τῇ συνοδικῇ κατ-
 εσβέσθη ψήφῳ, τῆς ὁμῶν πάτρικῆς οὐσιότητος διὰ τῶν
 τιμωμάτων αὐτῆς τοποτηρητῶν τὴν κατ' αὐτὸν ἐπι-
 κυρούσης ἀπόφασιν, ἀλλ' οὖν ὁ καπνὸς ἐτι δάκνει,
 καὶ ἀνὰ τοὺς ἐπισκοπεῖν ἐμμελῶς τὸ ποίμνιον
 προαιρουμένους, καὶ τὸ μικρὸν τῶν ποιμαينوμένων
 ἀμάρτημα, μεγάλην σφῶν λογιζομένους ζημίαν, ἴσως
 δὲ τοῖς τυπωθεῖσι καίνουσιν, οἷς ὁλόκληρος ἡ Ῥωμαίων
 Ἐκκλησία συντετρήσθαι, σχισματικαῖς οὐ μεριζομένη
 μανίαις, καὶ ὁ καπνὸς διασκεδασθῇ, καὶ τὸ ζοφῶδες
 ἐκτριπθῇ, καὶ ἡμῖν τῆς ἀθυρίας ἀναψυχῇ πορισθῇ-
 σται. Οὐ γὰρ μόνος ὁ προρῆθεις κανὼν κατὰ τὴν
 ὑμετέραν παραίνεσιν φυλάττεσθαι δεδिकाίωται, ἀλλὰ
 γε δὴ συνευδοκούντων ἀπάντων καὶ ἕτεροι παρα-
 δέδονται, ὧν τὸ κράτος καὶ πολλὴν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν
 εἰρήνην βραβεύει, καὶ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν τε καὶ
 δόξαν εἰς τοὺς πάλαι μὲν παρειληφότας, νυνὶ δὲ καὶ
 μεταδόντας διαδίδας, καὶ οὐδεὶς ἂν τῶν ὑπὸ τῆς
 ὁμῶν θεομακαρίστου πατρότητος διορισθέντων τυ-
 πωθῆναι παράλειπτο, εἰ μὴ τις βασιλικὴ ἀνάενσις
 πλέον ἰσχύσασα τοῦ ἡμετέρου θελήματος, περὶ τῶν
 λοιπῶν ἀποθεσπίσαι οὐ παρεχώρησε. Δι' ὃ ἅμα τῶν
 τιμωμάτων τοποτηρητῶν συμφέρον ἡγησάμενος, μὴ
 ἐν τῇ ἐπιζητήσει τοῦ παντός συναπολέσαι τὸ πᾶν,
 ἐν τῇ ἀπολήψει τῶν πλειόνων τὴν ἐν τοῖς ὑπολοίποις
 ζημίαν γε ἂν ὑπέστημεν. Ἀριστον μὲν γὰρ ὧν τις
 ἐρίεται μηδενὸς ἐκπεσεῖν ἀπρονόητον δὲ πλειόνων
 διδομένων περὶ τῶν οὐ διδομένων πολυπραγμανεῖν,
 καὶ φιλονεικοῦντα περὶ τούτων πάντων ἑαυτὸν ἀπο-
 στερεῖν. Δι' ὃ περὶ ὧν ἡ γνώμῃ σύμφωνος ἐξηγή-
 νεκται, συνοδικῶς τούτους ἐξεθέμεθα, οὓς ἐν τῷ
 γραμματικῷ μετὰ τῶν προεκτεθέντων ὑφ' ἡμῶν συνυπετάξαμεν.

Περὶ δὲ γε τῶν τὰς χειροτονίας αὐτῶν πάλαι
 λαμβάνοντων, ἐκoinολογήσαντο ἡμῖν οἱ τῆς ὁμῶν
 οὐσιότητος τοποτηρηταί, ὡς χρεῖον εἶη τούτους ἐπι-
 αναστραφῆναι, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν παλινδρομήσαι
 προμήτορα. Ἀλλ' εἰ μὲν ἐν ἡμῖν τὸ τοῦ βουλήματος
 κῦρος ἔκειτο, καὶ μὴ συνεμερίστο τῇ βασιλεῖᾳ ἡ
 πράξις, οὐκ ἂν ἀπολογίας εἶδει, αὐτὸ δὲ τὸ ἔργον
 κρεῖττον ὢν τῆς ἀπολογίας ἐδείκνυτο. Ἐπεὶ δὲ τὰ
 ἐκκλησιαστικά, καὶ μάλιστα γε τὰ περὶ τῶν ἐνοριῶν
 δίκαια ταῖς πολιτικαῖς ἐπικρατεῖαις τε καὶ διοική-
 σεσι συμμεταβάλλεσθαι εἰσθεν, ἡ τῆς ὁμῶν οὐσιότη-
 τος εὐγνωμοσύνη τὸ ἡμῶν ἐπὶ τὸ συνευδοκεῖν εἰς τὸ
 παρασχεῖν ἀποδεχομένη θέλημα, τὸ μὴ λαβεῖν, τῆς
 πολιτικῆς, ἀλλ' οὐχ ἡμέτερον λογιζέσθω ἐγκλημα.
 Ἐγὼ γὰρ οὐχ ἂ πάλαι ὅτε ἄλλους ἐτέλει μετὰ τοῦ
 δικαίου, καὶ τῆς φίλης εἰρήνης ἀναστρέφειν πρόθυ-
 μος, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνάκαθεν τῷ θρόνῳ τούτῳ προ-
 ανατιθεμένων, εἰ τις ἰσχύων ἐπιτροπεύειν ἡξίου, ἐτολ-
 μως ἂν παρεχώρησα τῷ δυναμένῳ μᾶλλον πλειόνων
 ἀντέχεσθαι. Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἐμοὶ τι τῶν οὐ προσόντων
 προστιθεῖς, οὗτος τὸ πάρος πλέον ἐστὶν ὁ ἐπιτιθεῖς·
 μερίμνης γὰρ αὐξήσιν ποιεῖ· ὁ δὲ καὶ τῶν προ-
 ὑπαρχόντων τινὰ σὺν ἀγάπῃ λαβεῖν ἐπιζητῶν, μάλ-
 λον ἐμοὶ χάριν διδόντι, ἢ αὐτῷ λαμβάνοντι κέρδος

lo paternae vestrae religionis, sententia in eos sua
 per venerabiles vicarios suos opitulantis; attamen
 fumus eos adhuc mordet et angit, qui gregi accom-
 modate praesse volunt, ac exiguum eorum, qui pa-
 scentur, peccatum, magnum suum damnum esse
 ducunt. Ac fortasse his canonibus constitutis, qui-
 bus integra Romanorum Ecclesia conservata est,
 insanis schismatibus non divisa, dissipabitur fumus
 et caligo discutietur, ac nobis mororis praebetur
 consolatio. Non enim tantum canon praefatus iuxta
 exhortationem vestram custodiri jussus est; sed et
 alii, vestris vicariis assentientibus, sunt traditi:
 quorum vis et robur, et multam Ecclesiae pacem
 afferet, et debitum honorem gloriamque iis dabit,
 qui dudum quidem acceperunt, nunc vero imperti-
 verunt. Nec ulla regularum a beatissima in Deo pater-
 nitate vestra definitarum quin sanciretur praeter-
 missa esset, nisi quaedam imperatoria refragatio
 plusquam voluntas nostra pollens, de reliquis non
 sancendis intercessisset. Idecirco una cum venerabi-
 libus vicariis in rem esse arbitrati, non, dum om-
 nes canones expetuntur, summam rei amittere,
 complures obtinendo, reliquorum damnum in praesens
 subimus. Optimum enim est quidem eorum
 quae quis expetat, nullo excidere: at desperantis
 est, nec satis sanae mentis, cum plura dantur de iis
 quae non dantur, nimis esse curiosum, ac de his
 contententem, omnibus seipsum privare. Ideoque
 eos, de quibus sententiae consonae dictae sunt, syno-
 daliter exposuimus, unaque in litteris cum iis quae
 a nobis prius exposita fuerant, subjecimus.

De iis vero, qui ordinationes (6) ex se, et arbi-
 trio suo pridem accipiunt, nobiscum communica-
 runt sanctitatis vestrae vicarii; oportere eos rever-
 ti, et ad propriam recurrere eam, quae prius fuit,
 matrem. Verum si quod volebamus in nostra faisset
 potestate situm, nec negotium cum imperio divi-
 sum fuisset, dicenda causa non esset, sed ipsa res,
 quae causae dictione ac omni defensione est potior,
 esset exhibita. Quoniam vero ecclesiastici et maxime
 jura quae de regionibus sunt et finibus, solent
 cum reipublicae potestate ac administratione mu-
 tari; vestrae religionis aequitas, nostram ad conce-
 dendum assensionem probans, id non obtinuisse,
 reipublicae administrationis, non nostrum putet esse
 crimen. Ego enim non modo, quae pridem in alio-
 rum ditione erant, cum jure et amica parte studeo
 reddere: sed etiamsi quorundam ex iis quae antea
 huic sedi dicata erant aliquis viribus pollens pro-
 curationem deposceret, paratus eram petenti po-
 tius cedere, quam plura retinere. Nam qui mihi ali-
 quid eorum quae non habeam addit, is plus imponit
 oneris; curam enim et sollicitudinem a me postulat:
 qui vero eorum quae mihi erant, aliquid in se trans-
 fert, gratiam a me init; levius enim mihi praese-

NOTE.

(6) Hos Graeci αὐτοχειροτονήτους.

cturæ pondus facit. Quod si, qui mea cum charitate accepit, ei gratiam habeo, et qui propria quaerit, quomodo non dabit quis lætus si modo nemo impediat? tanto præsertim Patri, quique hoc per tales, et per Deo amabiles optimosque viros postulavit. Illi enim revera vestræ paternæ perfectionis vicarij prudentia et virtute et multa rerum experientia fulgent, nec propria conversatione minus quam Christi discipuli eum qui misit honorant. Quibus complura eorum quæ dici ac scribi debuerant, exposuimus, cum persuasum nobis esset, et dicere eos posse quam vera essent, ac multo magis quam alios dignos esse quibus fides haberetur.

Ac volueram quidem nihil de nobis scribere, cum præsertim paterna vestra religiositas non per litteras, sed per proprios vicarios se certior fieri oportere decrevisset. Atne principio, nihil velle scribere, negligentia existimaretur: ideo per excursus res nostras exposuimus; cum multa sint, ac multum otium requirentia, quæ prætermissa sunt. Cum autem Dei cultores vicarii complura ipsi viderint atque audierint, possunt aperte docere, si prudentia vestra, magno prædita ingenio, velit percontari.

Quod autem dici oportet, ac pene me effugit, hoc cum addidero, finem faciam. Canonum custodia in quovis bono debetur, magis vero ab iis qui divinæ Providentiæ dignatione alios regunt, omnium sane maxime quibus in horum numero primatus obtigit: quanto enim aliis præstant, tanto diligentiores legum custodes debent esse; nam celerius illorum delictum utpote in sublimitate positorum omnibus nuntiatur, atque inde alios oportebit ad virtutem reduci, vel ad vitia retrahi ac pessumdari. Quare vestra debet amabilis beatitudo ecclesiasticam di-

A προξενει· ελαφρότερον γάρ μοι τὸ φορτίον τῆς ἐπιστοπίας· ἀποτελεῖ. Εἰ δ' ὁ τὰ ἐμὰ λαμβάνων σὺν ὀγάρῃ καὶ προσκαταβάλλειν χάριν ἀνωμολόγηται μοι τῷ τὰ οἰκεία ζητοῦντι, πῶς ἂν τις οὐ δώσει χαίρων μηδενὸς ὑπάρχοντος ἐμποδίων, μάλιστα γὰρ τῇ Πατρὶ, καὶ διὰ τοιούτων θεοφιλῶν καὶ σπουδαίων ἀνδρῶν ποιησάμεν τὴν αἴτησιν; ἄνδρες γὰρ ὧς ἀληθῶς οἱ τῆς ὁμῶν πατρικῆς τελειότητος τοποτηρηταί, συνέσει τε, καὶ ἀρετῇ, καὶ πολυπειρίᾳ διαπρέποντες, καὶ οὐδὲν ἤττον διὰ τῆς οἰκείας πολιτείας, ἣ οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τιμῶντες τὸν ἀποστείλαντα, οἷς τὰ πλεῖον τῶν ὀφειλόντων καὶ ῥηθῆναι; καὶ γραφῆναι προσανεθέμεθα, ὅτε δὴ πεπεισμένοι τῶν ἄλλων ἀξίους πιστεύεσθαι.

B Καὶ ἐβουλόμην μὲν ὅλους μηδὲν γράφαι περὶ ἡμῶν, μάλιστα γὰρ τῆς ὁμῶν πατρικῆς ὁσιότητος· οὐ διὰ γραμμάτων, διὰ δὲ τῶν οἰκείων τοποτηρητῶν πληροφωρηθῆναι κρινάσης, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐθέλειν γράφειν παροράσεως αἰτίον νομισθῇ, τοῦτου χάριν ἐν ἐπιδρομῇ τὰ καθ' ἡμᾶς διεξήλθομεν, πολλῶν ὄντων, καὶ σχολῆς πολλῆς δεομένων τῶν παραλειμμένων. Αὐτόπται δὲ καὶ ἐπὶ κκοὶ οἱ θεοσδέστατοι τοποτηρηταὶ τῶν πλείονων γεγονότες δύναισι· ἂν ἅπαντα σαφῶς ἀναδιδάξαι, τῇ; ὁμῶν μεγαλοφροσύνης συνέσεως διαπυνθάνεσθαι βουλομένης.

Ὁ δὲ ῥηθῆναι δέον μικροῦ με παρέδραμε, τοῦτο δὲ καὶ προσθεὶς καταπαύσω τὸν λόγον, τῆς ἐπιστολῆς εὐλαβοῦμενος τὸ μήκος. Ἡ τῶν ἀληθῶν κανόνων φυλακὴ, σπουδαίῳ μὲν ἐποφείλεται παντὶ, πολὺ δὲ πλεόν τοις ἀπευθύνειν [(7) τὰ τῶν ἄλλων ὑπὸ τῆς προνοίας ἡξιωμένοις; καὶ τούτων ἐτι μάλιστα, τοις ἐν αὐτοῖς τοῖς πρῶτευσιν λαχοῦσιν· ὅσῳ γὰρ ὑπερέχουσι, τοσούτῳ νομοφυλακεῖν ὀφείλουσι· θάττον τε γὰρ τὸ ἐκείνων ἐλάττωμα, ὅσα δὲ καί μιν ἐν ὕψει, εἰς πάντας περιαγγέλλεται, κακίθειν τοὺς ἄλλους δεήσει πρὸς ἀρετὴν ἐπαναγε-

NOTE.

(7) Uncis inclusa supplevit Ang. Maius *Bibl. nov.* IV, p. 50: — «Utrum, inquit, schismaticorum item fraudi tribuendum sit, necne, quod adhuc sum dicturus, æqui lectores judicabunt. Photii longam epistolam ad Nicolaum papam ob impetrandam sui in patriarchatu confirmationem; edidit Latine tantum, Petro Morino interprete, card. Baronius ad an. 861, n. 54: sed ea Græce demum vulgata fuit ab Anthimo schismatico Rémici episcopo in Valachia an. 1706, quem rursus textum prelo nuper in Gallia subiecit vir cl. Jagerus in sua præclara de Photio Græci schismatis auctore historia, p. 439. Ego vero Græcum ibi textum legens, statim agnovi (p. 452) line esse mutilatam, id quod illic tum hiulca sententia, et vocabula corrupta satis suadent, tum integra atque continua apud Baronium interpretatio plane demonstrat. Jam vero in Græca ante hanc diem parte inedita, Photius disertis verbis fatetur Romani pontificis primatum, dum ait illum inter Christianorum rectores πρῶτευσιν λαχόντα et ὑπερέχειν, principem supremumque locum tenere. Fatetur item Photius vigentem consuetudinem Christianorum confugiendi appellandique undique ad Rom. sedem, ut pontificalium pedum fruerentur osculo, ut ad apostolorum limina orarent, et peccatorum veniam consequerentur. Tantum postulat, ne id sine commendatitiis patriarchæ epistolis fieret: quo astu Photius Romana

peregrinatione et appellatione iis volebat interdici, qui ne cum obtruso patriarcha, id est secum, communicarent, Romam fugiebant, ubi etiam Photii crimina revelabant; ideoque callide iis maledicit. Jam vero tota hæc Photianæ epistolæ pars Græce excidit, ut in Valachorum atque etiam in Jageri editione videre est, qui sane vir doctus editionis defectum agnovit, neque tamen potuit Græce supplere. Displicuisse autem editori Anthimo hunc epistolæ Photii tractum, in quo papam Rom. ceu sibi superiorem adhuc reveretur, et de appellationibus ad apostolicam sedem loquitur, nil mirum est; nam totus ille Anthimi tomus schismaticis opusculis, Romanæ præsertim auctoritati adversantibus, scatet. Tum vero Valachos, calogeros suis auscultantes, alieno plerumque animo a Romanis partibus exstitisse, disco ex historia nuperam quam de illa regione edidit Berolini vir doctus Mich. Kogalnitchanos tom. I, pag. 257. Haud ergo temerarie fortasse suspicio est, partem illam epistolæ dedita opera typis fuisse seclusam. Quod si quis mitius iudicare velit, et Anthimi editionem Valachicam culpa potius codicis, fortasse mutili, mancæ existimare; adhuc querendum superest quis lacunam in illo codice fecerit, casusne aliquis, an schismatici hominis priscus dolus? Sed utcumque se ista habent, en demum hæc epistola a nobis ope duorum codicum Vaticanorum Græce completur.

σθαι, ἢ πρὸς κακίαν ὑποσύρεσθαι· διὸ δεῖ καὶ τὴν ὑμετέραν πολυέραστον μακαριότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας ἐν παντί φροντίζουσιν, καὶ τῆς κανονικῆς ἀντεχομένην εὐθύτητος, τοὺς ἀνευστατικῶν γραμμάτων πρὸς τὴν τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν ἐντεῦθεν ἀπαίροντας, μὴ ὡς ἔτυχεν ὑποδέχεσθαι· μηδὲ φιλοξενίας προσχῆματι, μισαδελφίας παραχωρεῖν καταβάλλεσθαι σπέρματα· τὸ μὲν γὰρ καθ' ἑκάστην πρὸς τὴν ὑμῶν πατρικὴν ἐσιώγητα τοὺς βουλομένους παραγίνεσθαι, καὶ τῶν τιμῶν αὐτῆς ἀπολαύειν ἰχνῶν, τοῦτο λίαν ἐμοὶ προσφιλές, καὶ πρὸ πολλῶν ἄλλων τιμώμενον· τὸ δὲ χωρὶς τῆς ἡμετέρας εἰδήσεως, καὶ συστατικῶν γραμμάτων ἀνευ, ἀποδημίας ἀτάκτους ποιεῖσθαι, οὔτε ἡμῖν οὔτε τοῖς κανόσιν, ἀλλ' οὐδὲ τῇ ὑμῶν ἀδεχάστῃ κρίσει εὐπρόδεκτον· ἐῷμεν γὰρ τ' ἄλλα ἃ συμβαίνειν εἴωθε, μὴ κατὰ τὸν κανὼνα τὰς ἀποδημίας ποιοῦμένων, τῶν ἀποδημούντων τὰς μάχας, τὰς στάσεις, τὰς ἐριδας, τὰς φιλονεικίας, τὰς διαβολὰς, τὰς ἐπιβουλάς, τὰς ἐπαναστάσεις, ἀλλὰ τὸ γε νῦν ὁρώμενον τε καὶ πρᾶττόμενον ἐρῶ· ἐπειδὴν γὰρ ἐνταυθὰ τινες διὰ τῆς παθοποιουῦ ῥαστώνης τὸν βίον καταβρῦπώσωσι, τῶν δὲ πλημμελημάτων εὐθὺς ἀπαιτεῖσθαι ὥσι προσδοκίμοι, μετὰ σεμνῆς τῆς ἐπιτιμίας φυγάδες γίνονται, προσευχῆς ὄνομα τῇ φυγῇ περιθήμενοι, καὶ πρᾶξι ἀισχρὰν ὀνομασίᾳ χρηστῇ συγκαλύψαντες· ὧν οἱ μὲν ἄλλοι τῶν γάμων διώρυξαν, οἱ δὲ κλοπαῖς ἐαλώκεσαν, ἢ ταῖς μέθαις προεπόθησαν, ἢ ταῖς ἀκολασίαις ἐδουλώθησαν· ἄλλοι δὲ καὶ τῶν ταπεινότερων αὐτόχειρες ἐβουράθησαν, καὶ ἄλλοι τῶν πάθων ἀκαθαρσίας συνεσχέθησαν· οἱ ἐπειδὴ κατ' αὐτῶν τὴν δίκην ἀφιέμενην, ὥσπερ ἐφημεν, συναίσθωνται, ὁμοῦ πάντα κυκλήσαντες τε καὶ συνταράξαντες, δρασμῷ τὰς ἐπὶ τοῖς αἰσχροῦργηθείσι καὶ τομηθεῖσι διακρούονται κολάσεις· μήτε ταῖς ἐπιτιμήσεσι σωφρονιζόμενοι, μήτε ταῖς τιμωρίαις θεραπευόμενοι, μήτε τοῦ πτώματος ἀνορθούμενοι, ἀλλ' αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις διατελοῦντες ὀλέθριοι· ἐξ ὧν τῷ βουλομένῳ πάθει τρυφᾷ ἢ πύλῃ πλατεῖα τῆς ἀπωλείας ὑπανοίγνυται· ἔχουσι γὰρ τῆς δίκης ἀποφυγεῖν τὴν ἐπὶ προφάσει προσευχῆς ἐπὶ Ῥώμῃ καθόδον· ὧν τὴν καχότεχνον μηχανὴν ἡ ὑμετέρα παθοκτόνος καὶ θεοχαρίτωτος ἀνασκοποῦσα κεφαλὴ, ἄχρηστον αὐτοῖς καὶ ἀτελεσφόρητον τὸν δόλον καὶ τὴν μηχανοβόρον ἀποφανέντω προαίρεσιν· τοὺς ἀνευ συστατικῶν παραγινόμενους γραμμάτων, μετ' ἐπιμελείας ἐκείσε πάλιν ἐπαναστρέφουσα, ὅθεν κακῶς καὶ ἀτάκτως ἐξέφυγον· οὕτω γὰρ ἂν αὐτῶν τε ἐκείνων ἢ σωτηρία ἐξέλθῃ ψυχῆς τε καὶ σώματος πρὸς τανύτοιο.

EPISTOLA III.

Ad Orientales Patriarchas et OEconomum Ecclesiae Antiochenae (8).

ΕΠΙΣΤ. Δ'.

Βάρδα, Μαγίστρω, Πατριάρχῃ καὶ Κουροπαλάτῃ.

Edita a Montecutio (ep. 3, p. 63.)

Ἐπὶ τὸ ἀλγος τῶν τραυμάτων μου προστίθεσθαι ἄλγημα, τῆς μὲν ἐμῆς ἰσως ἀθλιότητος ἄξιον, τῆς

A disciplinam ac modestiam in omnibus curae habens, et canonicam tenens rectitudinem, eos qui sine commendatitiis litteris ad Romanam Ecclesiam hinc proficiscantur, non temere ac fortuito recipere, nec sinere hospitalitatis specie odii fraterni jaci semina. Nam quotidie ad vestram paternam sanctitatem eos, qui velint, adire, et pretiosis ejus frui vestigiis, hoc mihi valde amabile est, ac multis aliis rebus anteponendum: at sine nostra scientia, et absque commendatitiis litteris peregrinationes nullo ordine suscipi: id nec nobis, nec canonibus, nec vero vestro integerrimo judicio est acceptabile. Omitto enim alia quae evenire solent iis qui hinc discedunt, iter ac peregrinationes non juxta canones habentibus pugnas, seditiones, rixas, contentiones, B calumnias, insidias, insurrectiones. Sed quod nunc videtur, ac fit, dicam; cum enim hic nonnulli per impuram nequitiam vitam contaminarint ac sordidarint: sit vero exspectatio, de iis criminum poenas expetiturum iri: speciosa nuncupatione fugitivi sunt, orationis ac voti nomen fugae suae indentes, ac turpe flagitium appellatione proba contegentes. Quorum alii aliena conjugia perfoderunt, alii furti damnati sunt, aut vinolentiae se propinarunt, aut lasciviae, libidini et intemperantiae servierunt; alii vero tenuiorum hominum percussores et homicidae deprehensi sunt; alii aliis passionibus immunditiae se immerserunt. Qui cum in seipsos jus emitit, ut diximus, persentiscunt, simul omnia miscentes et conturbantes, flagitiorum ac facinorum suorum poenas fuga amoluntur, nec objurgationibus castigati, nec suppliciis curati, nec se a lapsu erigentes, sed sibi atque aliis usque perniciosi. Ex quibus ei qui velit passionibus delicias facere, lata exitii porta subaperitur. Habent enim poenae effugium, Romam sub orationis obtentu proficisci. Quorum male artificiosa molimina considerans, vestrum passiones interficiens et Deo gratissimum caput, inutilem iis, et vanum et sine effectu ostendat dolium, et voluntatem multa nequiter machinantem, et varie consentem, eos qui sine commendatitiis litteris adveniant, diligenter illuc redigens, unde male, ac nullo ordine effugerunt. Sic enim et illorum salus procurabitur, et regularis modestia et D ordo custoditur, et firmabitur amor fraternus, et communis sollicitudo omnibus ad salutem animae et corporis impendetur.

πραγματεύοιτο, κοινὴ τε ἡ φρονεῖς πᾶσιν ἐπ' ὠφέλειαν ψυχῆς τε καὶ σώματος πρὸς τανύτοιο.

ΕΠΙΣΤ. IV.

Βάρδα, Μαγίστρω, Πατριῷ καὶ Κουροπαλάτῃ.

Dolorem dolori meorum vulnorum superaddere, dignum fortassis mea miseria fuit; indignum autem

NOTÆ.

(8) Exstat in opere cui titulus Τόμος χαρᾶς, editum Bucharest an. 1705. Hoc frustra huc usque quaesivimus.

PATROL. GR. CII.

20

plane commiseratione vestra, et affectu illo quo in me animari debeas. Quod si quis sibi persuaserit contra vestram obvenire nobis ista voluntatem, is cum videat ista nos pati, te potestatem et vim pulsandi possidente, mutet omnino sententiam suam. Decepti sumus, affecti contumeliis, dedecore et injuriis, insuper et in nos conspirabatur; sed tamen plagas, aiunt, non accepimus: imo autem accepimus, et quod gravius est, haud in corpore; illud enim in oculos incurrit omnium, et lacescentem redarguet, et in intuentium et commiserantium condolentia, quamdam habet consolationem; sed in anima plagas tulimus, per animam morbis affligitur corpus: hic qui affligit, veluti nihil faciens injuriæ, non pudefit; is autem qui vapulat poenæ quoddam additamentum habet, quod cum doleat, ejus non miserentur alii, quod pati cum ignorant. Enimvero plerosque latet istiusmodi punitiois species, qua et magis oblectatur qui plagam infert, et in id adducitur, ut ne poeniteat facti; afflictum vero magis atterit,

Ceterum et ista nos propter Christum et divinas leges toleravimus antea; et gratias Deo agimus, qui, cum angimur, quod celantur ærumnæ, et sic inglorie patimur, mercedem majorem accumulavit. Intelligebam probe, ab inito primum certamine me hæc passurum; expectabam quoque ante perpersionem et certamen (si vera non loquar, patiar ego adhuc iis quæ perpessus sum graviora), expectabam quidem, prout dixi, ea quæ passus sum, angor nihilominus animi quod sub talibus patior: Finis mihi a Deo destinatus est, et lubens edibo quodcumque mihi propinatur poculum. Nec propter illa quæ patior, succenseo; imo etiam et illa desidero quæ me adhuc pati oportet utcumque sine sensu dolorifico pati ista nequeam; homines enim ita comparati ut sine doloris sensu pati nequeant: et ita me animo affectum debere esse intelligo erga illa quæ me jampridem invaserunt, et deinceps sunt invasura. Te autem potius optarim ego ultorem eorum qui me injuriis afficiunt, quam causam et initium dedisse injuriarum: sed ea quæ me pati debere statutum est, effugere nequeo; qui nec cæterorum optionem vel judicium contra voluntatem ipsorum mutare possum.

Atque prius quidem tot et tanta patiebamur; sed tanquam non satis ingestum nobis malorum esset, excogitatur modus alius injuria afficiendi me, ut mea causa etiam alii malis afficiantur: Fame clerus strangulatur, et qui mihi subsunt, illustriores quique, in eum finem, ut cum loquuntur et recordantur se meam ob causam hac calamitate pressos in meum demum caput et exprobrationes et execrationes ejaculentur. Mitto illud dicere, quod mihimetipsi portio exhibetur ad dimensum, quod dimidia parte privor jurisdictionis meæ: certe præclara ratio inita est per auferentes, qui sic artificiosam in me persecutionem concitarunt. Quod si, ut meum expleant mihi desiderium (hoc est, ut isto iugo atque onere expediatur), hæc perpetrarunt (utcumque mecum ludere visum in istis est), gratias certe de ablatis sum habiturus: et grave mihi est quod residui quidquam

δ' ὑμετέρας συμπαθείας, καὶ περὶ ἡμᾶς διαθέσεις, ἀνάξιον. Καὶ εἰ τις πεισθεῖται μὴ κατὰ γνώμην ὑμῶν ταῦτα συμπεσεῖν ἡμῖν· ἀλλὰ γε τὸ ὑμῶν ἐξουσιάζοντων καὶ ἰσχυόντων, ταῦτα πάσχειν ἡμᾶς, ἐπεὶ τοῦτο βλέπει, οὐδ' ἂν μεταπεισθεῖται. Παρελογίσθημεν, ἐξυθρίσθημεν, ἡττηώθημεν, ἐπηρεαζόμεθα, ἐπιβουλεύομεθα· ἀλλὰ πληγὰς οὐκ ἐλάβομεν· ἐλάβομεν· καὶ τὸ χαλεπότερον, οὐκ ἐπὶ σώματος, ὃ καὶ πᾶσι φαίνεται, καὶ τὸν ἀδικοῦντα ἐλέγχει, καὶ πολλὴν παραμυθίαν, τὴν ἀπὸ τῶν ὁρώντων καὶ οἰκτερόντων εἰσάγει συμπαθείαν· ἐλάβομεν πληγὰς ἐπὶ ψυχὴν αὐτήν, δι' ἣν καὶ τὸ σῶμα νόσῳ μαστίζεται· καὶ ὁ τύπτων, ὡς μὴ ἀδικῶν, οὐκ αἰσχύνεται· καὶ ὁ τυπτόμενος προσθήκην δέχεται τιμωρίας, ἐπὶ τῇ τῶν πληγῶν ὁδῷ, τὴν ἀπὸ τοῦ λανθάνειν ἀσπλαγγνίαν. Β λανθάνει γὰρ τοὺς πολλοὺς τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς κολάσεως, ὃ καὶ τὸν κολάζοντα πλέον εὐθυμεῖ, καὶ ἀμετανόητον ἀποτελεῖ· καὶ τὸν κολαζόμενον μᾶλλον δαπανᾷ, εἰ καὶ τὸν μισθὸν μείζω προσενεῖ.

utcumque majorem ei retributionis mercedem procurat.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὑπὲρ Χριστοῦ, καὶ θεῶν νόμων ὑπέστημεν ἐμπροσθεν· καὶ γε χάρις θεῶ, τῷ πλέον αὖξοντι τὸν μισθόν, ἐν τῇ τοῦ λανθάνειν ἀθυμίᾳ, καὶ τῇ τῶν παθῶν ἀδοξίᾳ. Καὶ ἥθειν μὲν ἑμαυτὸν ταῦτα παθεῖν, εὐθύς ἀρχομένου τοῦ ἀγώνος, ἡλπίζον δὲ καὶ πρὸ τοῦ πάθους, καὶ πρὸ τοῦ ἀγώνος (εἰ δὲ μὴ τάληθ' ἔλεγ' αἰσχύνη, πάθοιμι παρ' αὐτῶν ὡν περ ἐπαθον, χεῖρονα, ἡλπίζον μὲν, ὡς ἐφην, ἄπερ ἐπαθον, λυποῦμαι δὲ πάσχων ὑπὸ τοιούτων· τὸ μὲν γὰρ ἐμὸν τέλος θεῶ ὥριστα· καὶ δέχομαι χαίρων ὅποιον ἂν ᾖ τὸ ποτήριον καὶ οὐχ ὑπὲρ ὧν πάσχω ἀγανακτῶ, ἀλλ' ὧν με δεῖ παθεῖν καὶ τὰ λείποντα ἐπιζητῶ, εἰ καὶ χωρὶς ἀληγδόνος ταῦτα φέρειν ἀδυνατῶ· ἀνθρωπίνῃ γὰρ φύσει ἀναλήγτως πάσχειν οὐ πέφυκε· καὶ περὶ μὲν τῶν ἐπισκηψάντων, ἡ καὶ ἐπισκηψόντων ἔτι ἐμοί, οὕτω με δεῖ φρονεῖν, καὶ λογίζομαι. Τιμωροὺς δὲ τῶν ἀδικούντων, ἀλλ' οὐκ ἀρχηγούς τῶν ἀδικημάτων, ὑμᾶς εὐχόμεν εὐρεῖν. Ἀλλ' οὕτε ἐμὲ φυγεῖν ἔστιν, ἃ με δεῖ παθεῖν· οὕτε τὴν ἐτέρων εὐχὴν, ἐτέρων γνώμην ἀκόντων μεταβαλεῖν.

Καὶ τὰ ταῦτα μὲν πεπόνθαμεν ἐμπροσθεν· ὥσπερ δὲ λείποντος τοῦ κακοῦ, προσετινοῖται καὶ τρόπος ἄλλος κακώσεως, καὶ κακοῦνται δι' ἡμᾶς ἕτεροι· καὶ λιμαγχονεῖται κληρὸς, καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα τὸ ἐπισημότερον· ἴν' ἐφ' ἡμῶν ὑποστῇται τὴν συμφορὰν καὶ λέγοντες καὶ μνημονεύοντες, τὸν ὀνειδισμὸν καὶ τὴν ἀρὰν ἐπὶ κεφαλὴν ἡμῶν ἀναφέρωσιν. Ἐὖ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἡμῖν ἡ μέζα μέτρη προσρίπτεται, καὶ ἀφαίρεται ἀφ' ἡμῶν τὸ ἡμῖς τῆς ἀρχῆς· καλῶς γε ποιοῦντων τῶν ἀφαιρούντων, καὶ τέχνη τὸν καθ' ἡμῶν διωγμὸν ἐπινοοῦντων. Ἀλλ' εἰ τὴν ἡμετέραν πληροῦντες αἰτησιν (λέγω δὴ τὸ ἐλευθερωθῆναι ἡμᾶς τοῦ ζυγοῦ καὶ τοῦ φορτίου τούτου) ταῦτα πεποιήκασιν (ἴσως γὰρ καὶ τοῦτο παύσουσι καθ' ἡμῶν), χάρις μὲν αὐτοῖς ὑπὲρ ὧν ἀφείλον· λυποῦσι δὲ ὑπὲρ ὧν κατέλιπον, καὶ βραδύνοντες πρὸς τὴν ἀφάρεσιν τοῦ λοιποῦ, πλέον ἀνίσχιν· ὥσπερ οἱ κα-

ταλιμπανῶντες· τὸν ὑπ' αὐτὸν ἁναιρούμενον, ἡμι-
θανῇ καὶ ἡμίτομον, ἢ οἱ ἀθρόως ἀναιροῦντες· ἐκά-
τερος μὲν γὰρ αὐτὸν ἀναιρεῖ, ἀλλ' ὁ μὲν τῆς ὀδύνης
οὐ παρατείνων τὴν αἰσθησιν, ὁ δὲ ζημίαν ὥσπερ
ἡγούμενος, εἰ θανάτῳ μόνῳ παραπέμψει τὸν ἀνθρω-
πον, μὴ πολλὰ πρότερον στρεβλώσας τε καὶ μελίσας,
καὶ πολλαπλοῦν αὐτῷ τῇ δριμύτητι τῶν ἀπὸ τῆς
κολάσεως ἀλγηδόνων κατασκευάσει τὸν θάνατον.
Τοιοῦτον ἔστιν ὁρᾶν καὶ τὸ ἡμέτερον. Τιμωρούμεθα
καθ' ἐκάστην, καὶ πλητόμεθα, νυνὶ δὲ καὶ ἡμίτο-
μοι γεγόναμεν· καὶ ὡς ἔοικεν, ὅτι τὸ ὅλον ἂν ἀπο-
θίσθαι ἡγησάμεθα, τούτου χάριν τὸ ἡμισυ ἀφῆρη-
μεθα· καὶ εἰ τὴν διαίρεσιν τῆς ἀρχῆς ἐζητήσαμεν,
εἰς τὸ ὅλον ἂν εἰσηκούσθμεν. Ἄλλ' οὔτε τὸν ἡμίτο-
μον ζῆν ἔστι δυνατόν· οὔτε ἡμᾶς ἐνταῦθα μένειν,
οὕτω διαιρεθέντας· αἰσχύνῃ καὶ θνείδος, οὐ τοῖς πρὸ
ἡμῶν γεγενημένοις, ἀλλὰ γε καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς,
εἴπερ ἄρα καὶ εἰεν ὅλως τινὲς ἡμῶν ἀθλιώτεροι, οἱ
μεθ' ἡμᾶς ἀνθ' ἡμῶν τουτοῖν τὸν ζυγὸν ὑπελεύσου-
ται. Ἐξερρόμεθα τοῦ τόπου· παύετω φρόνος· εἰ δὲ
μὴ, λυποῦμέν τινας· μάλλον δὲ εἰ μὴ, κἂν τούτῳ
γραφόμεθα. Καὶ τὸν κοινορτὸν ἐκτινάσσοντες, ἀπο-
τιθέμεθα τὸν θρόνον· ἀποτιθέσθωσαν τὸν καθ' ἡμῶν
δόλον, τὰς ἐπιτηρήσεις, τὰς ἐνέδρας, τὰς ἐπιβουλὰς.
ᾧ δίκη, καὶ νόμοι, καὶ Θεοῦ κριτήρια! ὅτι μὴ πα-
τοῦμεν ὑμᾶς, ἀδικοῦμεν· καὶ ὅτι στέργομεν, οὐ
φιλοῦμεθα· καὶ ὅτι ὑπὲρ ὑμῶν ἰστάμεθα, διχαζόμεθα·
καὶ πλάττονται λόγοι, καὶ ὁ καθ' ἡμῶν τι καινότερον
ἐπινοῶν, οὗτος ὁ νουεχὴς καὶ δραστήριος· ὁ δὲ
συλλυπούμενος, ἐχθρὸς καὶ παραβάτης νόμων εἰσά-
γεται, κἂν ἀδελφὸς ᾖ, καὶ τὴν φύσιν ἐχθρὴ κινῶσας
πρὸς ἑαυτον. Ποῖόν τις ὑπενέγκει^d ῥῆδιν, ὅτι κριτὰς
ἔχομεν τοῦ βίου, τοὺς πρὶν ἐπαινέτας, καὶ οἱ χάριν
ὡμολόγουν, εἰ μὴ παρ' ἡμῶν κατεκρίνοντο· ὅτι τῶν
φίλων χωριζόμεθα, ὅτι τῶν ἀδελφῶν ἀποσπώμεθα·
πρὸς ποῖα τούτων τίς ὑποστήσεται;

nem. Quomodo quis, quæso, tolerare posset, quod
laudatores, et qui bene secum agi putassent si
divellamur, a germanis abstrahamur? Equis est

Ἄλλ' ἔρει τις, μὴ δεῖν ἀθυμεῖν, Χριστοῦ πάθη,
καὶ Χριστὸν αὐτὸν εἰς μέσον ἄγων, καὶ τοὺς ὑπὲρ
αὐτοῦ μάρτυρας· ἂν μοι καὶ τὸν προδότην δεῖξῃ, καὶ
τὴν κουστωδίαν, καὶ τοὺς τυράννους, πολλὴν οὕτως
τὴν εὐθυμίαν χαρίζεται· μέχρι δ' ἂν μὴ φανῶσιν
οὗτοι, λόγῳ πλάττων τὴν ὁμοιότητα, ἀσθενῇ τὴν
παραμυθίαν παρέχεται. Εἰ μὲν οὖν πλειόνων ξεσμά-
των ἔτι καὶ χωνευτηρίων ὁ ἡμέτερος ἀνδρὶς πρὸς
κάθαρσιν δεῖται, καὶ ξυεσθῶ καὶ τηχέσθω καὶ χω-
νευέσθω, Χριστοῦ διδόντος ὑπομονὴν, καὶ τῇ ἀσθενείᾳ
τῆς φύσεως, τὴν βάσανον συμμετροῦντος. Εἰ δ' ἡ
ὑπερβολὴ τῶν κολάσεων φθάνῃ δαπανῶσα τὴν δύ-
ναμιν (οὐκ ἐμὸν γὰρ εἰπεῖν εἰ κεκάθαρται) ὁ πλάστης
βυέτω τὸ πλάσμα τῆς βασιάνου, καὶ μηδεὶς ἡμῶν
ἐνεκα ὀφθῇτω μήτε προδότης, μήτε κουστωδία,
μήτε τύραννος· εἴησαν δὲ πάντες ἐκλεκτοὶ Θεοῦ καὶ
τῆς ἀνω δόξης ἐπάξιοι.

nullus tyrannus; sint autem omnes a Deo electi, et digni qui supernam assequantur gloriam.

A reliquerunt, quoque tardius incedant ad eorum
ablationem, eo mihi sunt molestiores; quemadmo-
dum qui relinquunt semimortuum et semisectum
reum quem volebant occidere, potiusquam qui
penitus privarunt vita; hominem hic uterque in-
terficit, sed alter cruciatum non per moras extendit,
alter forte ratus detrimento se affici, si mera morte
hominem hinc amandet, multis eum imprimis ex-
carnificatum tormentis et dissectum membratim,
non simplici morte affectum, per horrores et cru-
ciatus dolorificos e vita trahit. Nec abludentem vi-
dere est nostram conditionem. Quotidie plectimur
et afficimur plagis, in præsentii semisecti constitui-
mur; videtur autem per partes tolli a nobis illud,
quod simul et semel ut deponamus flagitant: quod

B si principatum partiri voluissemus, exauditi fuise-
mus in toto. Verum cum semisectum vivere pos-
sibile non sit, nec nos hic subsistere ita diminuto
principatu: dederori enim et exprobrationi facti
fuissimus, non quidem prædecessoribus nostris, sed
successoribus post futuris, si tamen futuri aliqui
aliquando sint, nobis miserieiores, qui post nos pro
nobis jugum istud subire velint. Loco quin cedimus;
cesset invidia. Quod si non facimus, quosdam affli-
cimus inærore, potius et ob hoc ipsum in jus rapie-
mur: excusso pulvere, sedem deserimus, quocirca
dolos deinceps in nos construere et meditari desi-
stant, ne observent, insidientur, impressiones faciant.
Heu justitia, leges Dei, tribunal! Quod nequaquam
vos conculcamus, injuria afficimus; propterea quod
diligimus, non amamur; eo quod pro vobis stamus,
a nobis sit dissidium. Communisecuri mendacia,
et qui contra nos maximam prodicionem finxerit,
prudens habetur et actuosus; qui vicem nostram
dolet, ut hostis et legum violator accusatur, frater
licet fuerit, et natura ipsa moveatur ad compassio-
nem. Quomodo quis, quæso, tolerare posset, quod
laudatores, et qui bene secum agi putassent si
nostro iudicio non condemnarentur; quod ab amicis
qui horum aliquid possit?

Sed dicetur, despondendum non esse animum;
Christi mihi passiones, Christi exemplum repræ-
sentabit, et martyrium qui propter illum tolerarunt.
Certe si mihi proditorem hic exhibeat, si custo-
diam, si tyrannos, multam ille largietur consolatio-
nem. At quandiu nusquam apparent isti, qui simi-
litudinem sermone suo affligit infirmum solatium
exhibebit. Quod si autem nostra ista statua pluri-
fariam adhuc radenda fuerit, aut, ut purior fiat, li-
quefacienda sit; radant, liquefaciant, consient, si
velint, dummodo Christus suppeditet patientiam, et
secundum proportionem naturalis nostræ infirmi-
tatis tentationem admensuret. Quod si pœnarum
excessus patientiam anticipet et absumat (in me
haud est situm affirmare quod purgatur), fictor fi-
gmentum de tormentis liberet, neque quisquam
optarim mea causa existat proditor, custodia nulla,

VARIE LECTIONES.

• ἴσ. αὐτῶν. d l. ὑπὲρνεχοι.

EPIST. V.

Eidem, Deprecatio pro Christodulo a secretis qui periclitabatur.

Edita a Montacutio (l. c. ep. 4, p. 68).

Ulcunque molestus esse videor, et ultra mensuram frustra misericors, non tamen quod potero præstare diffugiam, fortassis acrem lacessens et frustra laborans: nam hoc me facit cogitare, quod spe dejectus aliquoties exciderim; in quantum vero potuerim, debitum persolvam. Pauper quidem jocans, antiquum suum obtinuit; jocatus est, et comico more, licet non in quos, aut qualiter oportuit. Erat ebrietas primipilus: hac autem abrepti homines plurimum solent delinquendo labi. Dedit autem pœnas de lasciviente lingua, acerbiorē multatus punitione, corpore vehementius cæsus et mutilatus. Uterius ne progrediatur. Sacrum et sanctum est Dei templum, a nullo Christiano violandum; ad hoc confugit iste: intercedit pro illo Antistes templi; intercedit et culpæ tenuitas; et si adhuc pateris illud: *Dimittite, et dimittetur vobis*^a; vel: *Qua mensura mensi estis, eadem vobis metietur*^b.

EPIST. VI.

Bardæ Magistro Patrio et Curopalata pro clerico Blasii in periculis constituto.

Edita a Montacutio (l. c. ep. 6, p. 69).

Noveram ego quidem, nondum expertus, indignum me fuisse cum gradu et dignitate archiepiscopali, tum pastoralis cujuscunque functionis, atque eam ob causam actus et attractus moleste eam rem ferebam; atque utinam me prius mors invaserit antequam hac violenta, intolerabili potius, electione arriperer! Nequaquam tot et tantorum malorum fluctus animam meam quotidie abluissent, quorum spes et expectatio (est enim natura hominum apprimē comparata ad futuras difficultates prævidendas, præsertim ubi propriæ ipsius causa agitur) concussum me et conturbatum tunc temporis habuit: istis ego exagitatus et acerbè vexatus ploravi, deprecabar, nihil non potius in me admissem quam ut in suffragia eorum irem, qui me compellebant; ut poculum illud multarum et multiplicium curarum a me transferatur atque tentationum, intercedebam. Nunc siquidem res ipsæ me docent, et meam satis redarguunt dignitatem; nec ulterius me metus expectando, sed dolor accepti lethalis vulneris torquet, singultus, suspiria et desperatio tenuere. Cum afflictos intuear universos et singulos sacerdotes ob unicum admissum, verberibus, vinculis male tractatos, etiam excisis linguis (ignosce peccatis, quæso, nostris, Domine), cur non beatos prædicem defunctos, potius quam meipsum? cur non hoc onus mihi impositum reputem in meorum peccatorum redargutionem? indigens homo et sine patrono, sed nec mente sana præditus (quæ sunt ejus generis ut misericordia potius quam indigna-

^a Luc. vi, 37. ^b Matth. vii, 2.

^{c-f} Ισ. ἐμαυτὸν.

A

ΕΠΙΣΤ. Ε΄.

Τῷ αὐτῷ, Πρεσβεία ὑπὲρ Χριστοδοῦλου ἀσκηρήτις κινδυνεύσαντος.

Εἰ καὶ νῦν ὀχλήρῳ εἶναι δόξω, καὶ περιττὸς τὸ φιλόανθρωπον, ἀλλὰ τότε ἐμαυτοῦ ποιεῖν οὐκ ἀφέξομαι, ἰσως μὲν εἰς ἀέρα δέρων, καὶ μάτην πονῶν. Ταῦτα γὰρ με λογίζεσθαι, τὸ πολλὰκις διαμαρτεῖν τῆς ἐλπίδος, παρεσκευάσεν ὅσον δ' εἰς ἐμὴν ἰσχὺν ἦκε, τὸ χρέος πληρῶν. Ἀνθρώπος πένης παίζων, ἐπραξε τὰ συνήθη αὐτῷ· ἐπαιξε γὰρ, εἰ καὶ μὴ πρὸς οὓς ἔδει, μὴδ' οἷα, χωμικευσάμενος. Μέθῃ κορυφαῖος ἦν, ᾧ τὰ πολλὰ περιπίπτοντες ἄνθρωποι, σφάλλονται. Ἔδωκε τῆς ἀκολάστου γλώσσης δίκας, B κόλασιν πικρὰν ὑποστάς, τοὺς ἐν τῷ σώματι σφοδρῶς αἰκισμοῦς. Στήτω μέγρις τούτου τὰ τῆς τιμωρίας. Ὁ τοῦ Θεοῦ ναὸς, ἱερὸς, καὶ πᾶσι τοῖς εὐσεβέσιν ἄσυλος, πρὸς ὃν οὗτος κατέφυγε· πρεσβεύει ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ τοῦ ναοῦ ἱερεὺς, τὸ τοῦ παισματος εὐτελές, εἰ βούλει δέ, καὶ τὸ, Ἄφεςτε καὶ ἀφιεθήσεται ὁμῖν· καὶ τὸ, Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὁμῖν.

ΕΠΙΣΤ. Γ΄.

Βάρδα Μαγίστρω Πατρικίῳ καὶ Κουροπαλάτῃ, περὶ κληρικῶν τοῦ Βλασίου κινδυνεύσαντος.

Ἦδεν ἐγὼ, καὶ πρὸ πείρας, ἀνάξιον ἐαυτὸν ^{c-f}, καὶ τὸ ἀρχιερατικὸν βαθμοῦ, καὶ τῆς ποιμαντικῆς ἐγγειρήσεως διὰ τοῦτο γὰρ ἀγόμενος καὶ ἐλκόμενος, ἀπεδυσπέτουν πρὸς ταῦτα· ὡς εἶθε θάνατός με τῆς τότε προβολῆς, μᾶλλον δὲ τῆς ἀφορήτου βίας, προ- C ἀνέηρασεν. Οὐ γὰρ ἂν τοσοῦτων καὶ τηλικούτων κακῶν κύματα τὴν ἐμὴν, καθ' ἐκάστην, ἐδάπτειον, ἐπικλύζοντα τάλαιναν ψυχὴν· ὧν ἡ ἐλπίς καὶ ἡ προσδοκία (δεῖν γὰρ ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις τὰ μέλλοντα συνιδεῖν δυσχερῆ, ἂν ἐπ' αὐτὴν ἡ χαλεπότης μάλιστα φέρεται) συνετάρασέ με τότε καὶ συνέσχεν· ὅφ' ὧν βαλλόμενος καὶ πικρῶς ἀλγυνόμε- D νος, ἔκλαιον, ἐδυσώπων, πάντα μᾶλλον ἐποίουν, ἢ τοῖς ψηφισομένοις καὶ βιαζομένοις συγκατένευον, παρενεχθῆναι τὸ ποτῆριον ἂν ἐμοῦ, τῶν πολλῶν καὶ πολυτρόπων φροντιδῶν καὶ πειρασμῶν ποτνιώμενος· νῦν δὲ αὐτὰ μεταδιδάσκει τὰ πράγματα, καὶ τὴν [ἐμὴν] ἐλέγχει ἀναξιοῦτητα· καὶ οὐκέτι φόβος προσδοκίας, ἀλλ' ὀδύνη στεριζομένη περὶ τὰ καίρια, καὶ στεναγμός, καὶ ἀμηχανία, ἐπὶ τοῖς ῥῆθι καταλαβοῦσιν. Ὅτε γὰρ ἱερεῖς, ὅποιοι ἂν καὶ εἴεν, ὁμοῦ πάντας ἐπὶ ἐνὶ πᾶσιματι πάσχοντας ὁρῶ, τυπτομένους, δημευ- μένους, φαυλιζομένους, τὴν γλῶσσαν ἐκτεμνομένους (φεῖσαι, Κύριε, τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν), πῶς οὐ μακαρίσω τοὺς τετελευτηκότας ὑπὲρ ἐμέ; πῶς οὐ τὸ φορτίον τὸ ἐπιτεθέν μοι, οὐκ εἰς ἔλεγχον τῶν ἐμῶν ἁμαρτιῶν λογίζομαι; ἄνθρωπος ἄπορος, ἀπροστάτευτος, οὐδὲ τὸν νοῦν ἔχων ἀπαθῆ (οἷς ἔλεος μᾶλλον, οὐκ ἀγανάκτησις ἐπεται) ἐπαθεν ἅμα τοσαῦτα κακὰ· ἐπράθη, ἐτύφθη, ἐφυλαχίσθη· τὸ ἀπαρμυθή-

VARIE LECTIONES.

τον, ἀπετηθήθη τὴν γλῶσσαν, καὶ ταῦτα ἱερῶσύνην ἄ-
φορῶν· ὑπὲρ οὐ πολλάκις ἐπρέσβευσα, ὑπὲρ οὐ πολ-
λάκις ἐδυσώπησα, ὑπὲρ οὐ ὁ μάταιος ἐγὼ καὶ ῥή-
ματα ἀπαθείας ἔλαθον, καὶ οἱ ἰδόντες ἐπίστανται. Εἰ
δὲ καὶ ἐπελάθοντο οὗτοι, τὸ θεῖον οὐκ ἐπελάθετο.
Ποῖα λοιπὸν ἐλπὶς πρὸς τὰ ἀδύλα, ὅτε περὶ τῶν
φανερῶν καὶ ὑπ' ὅψιν κειμένων οὕτως ἀποτυγχάνω
καὶ διαπαίζομαι; πῶς ὑπὲρ ἁμαρτιῶν, καὶ ὁμῶν,
καὶ τοῦ λαοῦ, πρεσβεύσας ἐξιλῆσθαι, ὅτε πρὸς ὁμᾶς
ὑπὲρ ἐνὸς πρεσβεύσας οὕτως ἐξέπεσα, οὕτω παρε-
κρούσθην; Ταῦτα διακρύων αἵματι ἔγραψα· ἐν σοὶ δὲ
ἐστὶ τὸ λοιπὸν, ἢ πρώτην, ἢ τελευταίαν τήνδε τὴν
ἐπιστολήν δέξασθαι. Ἐγὼ γὰρ κατ' ἐνώπιον Κυρίου
λέγω, ὥς εἰ οὕτως ἐστὶν ὑμῖν σκοπὸς ἐν ταῖς εὐλόγοις
ἡμῶν ἱκεσίαις καὶ παρακλήσεσιν παρακρούεσθαι ἡμᾶς
καὶ ἀποπέμπεσθαι καὶ εἰ μὴ τις γένηται τῷ ἀδελφῷ
ἐκείνῳ τὸν δυνατόν τρόπον παραψυχὴ καὶ παράκλησις,
οὔτε γράψω, οὔτε ἄλλως πως ἐνοχλήσω, ἀλλ' ἡσυχάσω,
ἑμαυτὸν ἐπισκοπῶν, καὶ τὰ ἑμαυτοῦ ὀδυρόμενος. Εἰ
γὰρ μετὰ τῶν καθημερινῶν, τῶν ἐξωθεν ἡμῖν ἀνα-
φωσσωμένων πειρασμῶν καὶ περιστάσεων, καὶ τὴν
ἀθλίαν μου προσαπολέσω ψυχὴν, ἀθλιώτερος ἂν
εἶην πάντων ἀνθρώπων.

deinceps scripturum, aut molestiam tibi creaturum, sed
rebus meis consulens, et meam vicem deplorans, ob-
mutescam. Si enim post quotidianas illas quæ a foris quotidie in me concitantur tentationes et exigentias,
miseras quoque animam meam in eo sin ut disperdam, ultra omnes mortales deploratissimus essem.

ΕΠΙΣΤ. Ζ'.

Βάρδᾳ Καίσαρι.

Edita a Montacutio (l. c. ep. 8, p. 71).

Χαίρομεν ἐπιηραζόμενοι· ἀλγοῦμεν δὲ, ὅτι τοὺς C
ἐπιηραζόντας ὁμᾶς ἔχομεν, παρ' ὧν ἡμῖν καὶ προ-
στασίας ἐλπίδες, ἄλλων ἰσως ἐπιτιθεμένων, ἐκρέ-
μαντο, καὶ τὸ βαρὺτατον, ὅτι ἀδίκᾳ πάσχοντες, ἀδι-
καιὴν ἐγκαλοῦμεθα· καὶ δόλους βάπτειν γραφόμεθα,
ὅψ' ὧν αὐτοὶ πολλοὺς καθ' ἐκάστην ὑπομένομεν. Χά-
ρις οὖν, πάντων ἐνεκα, τῷ Σωτῆρι ἡμῶν θεῷ. Καὶ εἰ
μὴ τὸν παρόντα βίον πειρατήριον ᾗδεμεν, σφόδρα
ἂν ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσιν ἀπωλοφράμεθα. Σὺ δὲ, εἰ
μὴ τι ἄλλο τῶν παλαιῶν παραδειγμάτων ἐπὶ νοῦν
ἀναλαβεῖν ἐθέλεις, ἀλλὰ τόν γε 'Ηρώδου οἶκον, καὶ
τοὺς 'Αντιπάτρου τρόπους ἐπισκοπεῖν διανῶστηθι.
'Ὅπως, ὁ μὲν πολλαῖς μηχαναῖς τὸν ἄνδρα, καίτοι γε
καὶ ἀγγίχονεν ὄντα, κατὰ τῶν φιλητάτων, περιήλθεν·
ὁ δὲ τοῖς ἐξωθεν πᾶσι περιβρέεόμενος ἀγαθοῖς, καὶ
εὐτυχέστατος εἶναι νομισθεὶς, δυστυχέστατος τε καὶ
ἀθλιώτατος γέγονεν· ὅτι φθόνῳ καὶ διαβολαῖς ἀνα-
πετάσας τὰ ὅσα, γένους ἅμα καὶ φίλων, καὶ αὐτῆς
γονῆς, τὸν οἶκον ἔρημον ἔδειξεν. Εἰ τι οὖν σοι καὶ
ἡμεῖς ἐν φίλων καὶ οικείων τάξει λελογίσμεθα, ὅρα
μήποτε τοῖς συκοφάνταις ἑαυτὸν χειροσῆθη παραστη-
σάμενος, τὸν οὖν οἶκον φίλων καὶ οικειοτάτων ἐξε-
ρημώσεις. Εἰ δὲ τίς ἐστὶ καὶ δίκης ὀφθαλμοῖς ἐν-
ταῦθα, μὴ νόμισε τοῦτον διαπαντὸς καθευθῆσθαι·
ἡμᾶς δὲ πάσχειν ἀδίκως καὶ τὰ ἐσχῆτα παρεσκευα-
σμένους, οὐ νῦν, ἀλλὰ γε καὶ πάλαι, τοῖς θεοῖς ἐν-
τραφέντας, ἰσθί, προστάγμασι· καὶ χάριν ὁμολογεῖν
εἰδέναι, εἰ τις ἡμῖν ἐπιτομωτέραν πρὸς τὴν ἐκείθεν
πολίτειαν τὴν πορείαν συσκευάσειτο.

tione digna habeantur) multas simul aggestas mise-
rias pertulit : venditus, et verberibus cæsus est,
in carcerem demum conjectus, et, quod nullum so-
latium admittit, lingua illi excindebatur, quodque
magis est indignum, cum sacerdos esset ; pro illo
sæpius intercessi, sæpius adhuc preces, in cujus
causa verba tantum accepi ego vanus sine condo-
lentia sensu, quod videntes intelligebant. Qui si
horum oblitus sint, at non divinum Numen oblivi-
scetur. Cum in rebus tam perspicuis et sub oculis
positis ita spe deiciatur, et risui exponatur, quæ re-
licta erit spes mihi de incertis ? Quomodo pro pec-
catis et vestris et populi intercedam, et illa expiabo,
cum pro vel uno apud te intercedens, adeo exci-
derim expectatione, adeo fuerim deceptus ? Ista
quidem lacrymans cum sanguine exaravi. Penes te
est deinceps ut hanc vel primam vel postremam
epistolam a me habeas. Domino etenim teste de-
nuntio, quod si id tibi propositum sit ut deceptos
nos ableges et contemptos, ubi tam rationabiles of-
ferimus supplicando admonitiones, ita ut, cum pos-
sit fieri non difficulter, miser ille nullam inve-
nerit consolationem aut refocillamentum nequaquam
rebus meis consulens, et meam vicem deplorans, ob-
mutescam.

ΕΠΙΣΤ. VII.

Βάρδᾳ Καίσαρι.

Edita a Montacutio (l. c. ep. 8, p. 71).

Contumeliis affecti gaudemus ; ægre tantum feri-
mus quod tu scis qui sic afficis, spes erat ut, si
quis alius nos aggrediretur, tute te patronum in-
terponeres. Adhuc magis ægre est quod, cum injus-
te patimur, injuriam tamen dicimur inferre ; dolos
consuere ; et illi hoc scribunt, qui nos multifa-
riam quotidie dolis petunt. De cunctis Servatori
Deo gratias agimus. Quod si autem hanc vitam
non profiteremur tentatorium, certe quæ nobis
accidunt vehementer doleremus. Tu autem, si a
vetusta memoria nullum aliud exemplum recolere
volueris, tamen excita temet ut recolas Herodis
domum, et Antipatri mores : Quomodo Antipater,
virum, utcumque solertem, contra amicissimos con-
citavit, multis circumventum machinamentis. He-
rodes cum externis bonis omnibus diffunderet, et
beatissimus habebatur, infelicissimus exstitit et mi-
serrimus ; invidia siquidem et calumniis patefactis
auribus, domum progenie, amicis, liberis vacuarit.
Quod si nos in aliquo amicorum ac familiarium
ordine annumeras, vide, quæso, ne te committas
circumducendum sycophantis, atque ita tuas ædes
quoque spoliatas amicis et familiaribus reddas.
Quod si oculus rebus nostris intersit justitiæ, nolito
putare perpetuo illum somno sopitum : ea nos au-
tem, non nunc primum, sed jam pridem injuste
vel extrema pati paratos, utpote divinis innutritos
præceptis, cognoscas. Certe gratias illi habituri sumus
qui viam nobis maxime compendiarium, licet præcipi-
tantem, ad cælestem monstraverit conversationem.

EPIST. VIII.

A

ΕΠΙΣΤ. Η΄.

Photii sanctissimi patriarchæ Constantinopolitani
Epistola ad Michaelē Bulgariæ principem; de
officio principis (6).

Edita ab Henrico Canisio (*Antiq. lection.*, t. II, p. η, edit.

1. Alia quidem dona, illustrissime ac nobis dilecte fili, exiguum plane eamque non diu adeo duraturam utilitatem iis asserunt in quos conferuntur. Quæcunque vero illa conditione naturali prædita sunt, ut animam nobis reddant meliorem, dum ab errore et pravis affectibus repurgant, luce vero et splendore virtutum ipsiusque veritatis collustrant, hæc jam verissima dona nobis data dicenda sunt; utpote quæ menti, divinæ cuiusdam rei et immortalis, magna nec unquam emoritura largiuntur emolumenta: divitias autem illiusmodi ei comparant negotiando, quæ cum sint cælestes non possunt sacrilege compariari. Primas inter ista et principatum tenet illud quod nos manu velut apprehensos sine ulla aberratione ad Deum perducit et salutem. Hoc ipsum autem imprimis, quin potius ac ideo inculcata, cum mysteria ejus edocti edidicerimus.

2. Hæc enim homines, postquam ab errore multiformi liberatos expediverit, illiusque tenebras omnino dispulerit, facultatem illis præbet in Divini cultus pulchritudinem oculis defixis intueendi. Atque ita per istam, ad essentiam illam quæ superat intellectum, rerum scilicet omnium causam et opificem. subvecti, Trinitatis illius uniformem et trans-

(6) *Epistola ad Michaelē Bulgariæ principem, de officio principis.* Hic est titulus a librariis, non opinor, ab auctore præfixus: quanquam ne sic quidem constat inscriptio. Nam in scriptis erat, non ἐπιστολή, sed ἐκ τῆς ἐπιστολῆς. Ut videatur non tam integra epistola, vel liber potius, et quidem satis magnus, quam representamus, quam ex illa excerpta quædam continere, ab aliquo lectore, vel fortassis ipso Photio (qui delectabatur epitomis) in numerum atque ordinem coactus. Est autem, sive erat liber integer, sive epistola νουθητικὴ et διδακτικὴ, per omnia conformata Isocratis illi scripto ad Nicodem, cujus scopus ab inscriptione exhibetur, τί ἔργον ἀρχόντος. Itaque inscribit ipse titulum, Πρὸς τὸν ἀρχοντα Βουλγαρίας, *Ad principem gentis Bulgarorum.* Ita enim vocabantur gentis illius, et omnium fere Barbarorum, ductores, sive duces, sive principes; non autem erant reges, ut semper in Baronio, per errorem interpretis sui, nominatur hic ἀρχων. Guillelmus Bibliothecarius ad finem *Vitæ Anastasii* ait, *Dominus Michael, princeps Bulgarorum*, et in excerptis apud ipsum Baronium, e *Menologio*, ex historiis Basilii Cilicis et Theophanis, vel dux, vel princeps nominatur: sed imprimis Baronii versionem refellit, quod apud illum Bibliothecarium legitur, quod principes *Bulgarorum* et litteras eis et dona per Petrum aliosque direxerint. Neque sane principes absolute, vel solus erat; fortassis erat cæteris eminentior, sed cum aliis, princeps. Ait enim principes *Bulgarorum*. Multos illi principes, ut et aliæ e Septentrione gentes, habuere familiis distinctos, et familiis præfectos; sed plerumque unum, ex illorum numero, de communibus suffragiis electum, cæteris, imprimis bello gerendo, et cætus convocando, præficebant: quales apud illos commemorantur Chironnus, Zocus, Tetricus, qui relicto principatu Constantinopolin abiit, ubi factus

Φωτίου τοῦ ἀγιοτάτου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τῆς πρὸς Μιχαὴλ τὸν ἀρχοντα Βουλγαρίας (7) ἐπιστολῆς, τί ἐστὶν ἔργον ἀρχόντος.

Basnagii, pag. 382), et a Montacutio (ep. 1, pag. 1).

α'. Αὐτὸ μὲν ἄλλαι χάριτες, περιφανέσταται καὶ ἡγαπημέναι ἡμῶν υἱέ, μικρὰς καὶ προσκαίρους, οἷς προσάγονται, τὰς ὠφελείας παρέχουσιν· ὅσαι δὲ πεφύκασιν ψυχὴν βελτίονα ἀπεργάζεσθαι, πλάνης μὲν καθαιρούσαι καὶ παθῶν, τὴν αἰγλὴν δὲ καὶ λαμπρότητα τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς ἀληθείας διαυγάζουσαι, αὗται δὲ ἄρα χάριτες εἰσιν, ὡς ἀληθῶς, μεγάλη καὶ κέρδη καὶ ἀθάνατα ἀθανάτων καὶ θεοειδεῖ πράγματι χορηγοῦσαι, τῇ ψυχῇ, καὶ τὸν δούλον αὐτῇ καὶ οὐράνιον ἐμπροσθεύμεναι πλοῦτον, ὃν ἡ τιμιωτάτη καὶ τῶν ἄλλων πρωτεύουσα χάρις ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἐστὶν ἀπλάνης καὶ σωτήριος χειραγωγία. Ἦν πρώτη καὶ μόνη χαρίζεται τῆς καθαρᾶς καὶ ἀμωμήτου πίστεως ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν, ἡ μάθησις καὶ μυσταγωγία.

sola, præstat fides nostra Christiana, purissima illa

β'. Αὕτη γάρ τῆς πολυμόρφου πλάνης τὸν ἄνθρωπον. (8).... τῷ κάλλει τῆς λατρείας καθαρῶς ἐνατενίζειν παρέχεται· δι' ἧς εἰς τὴν ὑπὲρ νοῦν οὐσίαν καὶ πάντων αἰτίαν καὶ δημιουργὸν ἀναγόμενοι, τὴν ἐνοειδῆ καὶ ὑπέρθεον τῆς Τριάδος θεότητα, καθ' ὅσον ἐστὶν ἀνθρώπῳ δυνατόν, ἐνοπριζόμεθα. Τῆς τηλικαύτης τοίνυν χάριτος καὶ δωρεᾶς τὴν ἐμφρονά σου

NOTÆ.

C Christianus patricius item creatur, ad annum Domini 777. Præsens autem princeps, nomine Michaelis, ab origine prima, inter suos, vel in patria, *Bogaris*, non *Michael* dicebatur: verum conversus ad fidem Christianam, et baptismo illustratus, qui fuit in paganismo *Bogaris*, ab episcopo baptizante, qui ad eum missus fuerat Constantinopoli baptizandum, de nomine mittentis imperatoris, Michaelis tertii, seu Porphyrogenitæ, Michael et ipse dicebatur: hanc historiam Baronius fusius exsequitur, ad annum 845, e Joanne Cypriopala. MONTACUT.

(7) *Βουλγαρίας* Erant Bulgari, aut Bulga, gens barbara, efferā, pagana, Aquilonaris, quæ postrema pene omnium ab Aquilone, unde omne malum in Romanum imperium inundavit, post alias e Scythia proluviis, irruerunt, et Romanum imperium, a Constantino divisum, in partes dissectum, præsidii destitutum, in ruinam dederunt, quos primus Constantinus Copronymus bello vicit; sed non ita pessumdedit, quin resumptis viribus postea Nicephorum imperatorem profligatum occiderent, et caput ejus abscissum ludibrio exponerent. Cum primum irrumperent, Dardaniā occupabant: sed deinceps Macedoniæ et Illyrici partes possederunt. De illis, ad religionem nostram conversis, deinde certatum est inter Romanam et Constantinopolitanam sedem, cujus subesset jurisdictioni. De quo certamine Photius alicubi in epistolis: qui vehementius ea de re contendeat; unde imprimis odio atque invidia apud Romanos laborabat. Bulgari dicebantur, a Bolga, sive Volga flumine ingenti, etiam hodie notissimo; cujus erant accolæ cum irrumperent in imperium. MONTACUT.

(8) Hiatus erat et defectus in nostro codice post ἀνθρώπων: fortassis supplenda lacuna ad hunc modum, ἐλευθερώσασα, καὶ πάσαν ἐκείνης ἀγλὴν ἀποσκηδάσασα, δύναμιν αὐτῇ τῷ κάλλει, etc.

ψυχὴν εὐρηχάτες ἀξίαν (ἐρῶν γὰρ σε ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας πεπεισμεθα), τῷ φιλουμένῳ δώρῳ καὶ μεγαλοπρεπεί δεξιούμεθα. Ἐν ᾧ, τῆς ἀχράντου καὶ καθαρᾶς ἡμῶν πίστεως τὸ ἱερὸν καὶ θεόδοξον ἐντά-
ξαντες μᾶθημα, τὰς ἀγίας καὶ οἰκουμενικὰς ἐπὶ συνόδους, οἷον χάρακάς τινας καὶ περιβόλους οὖσας τοῦ θεοῦ τούτου καὶ ἐρβοδόξου μαθήματος, σαφεῖ τε καὶ συντόμῳ λόγῳ συμπαρατιθέμεθα· οὐδ' ὅσα βίον ἰθύνει, καὶ μαρτυρεῖ τῆς πίστεως τὴν ὀρθότη-
τητα, παντελῶς ἀποσιγῆσαντες. Ὅσπερ γὰρ τὸ πάντα καταρχὰς πειρᾶσθαι λέγειν, ἀπειρόκαλον οὗτον καὶ τὸ μὴδὲν εἰπεῖν, ἀφιλόκαλον.

brevi oratione, una cognoscendas, adjunximus. Nec interea, quæ ad vitam recte instituendam pertinent, fideique rectitudinis testimonium perhibent, prorsus silentio præteribimus. Certe sicut omnia sigillatim ab initio velle dicere, ineptum est; ita nihil omnino dicere, turpe et inhonestum est.

γ. Δεῖ δὲ τὰς ἀρετὰς τῇ πίστει παραπεπηγέναι, καὶ δι' ἀμφοῖν τὸν σπουδαῖον καταρτίζεσθαι (9). Καὶ γὰρ δογμάτων μὲν εὐθύτης πολιτείας προβάλλεται κοσμιότητα, πράξεων δὲ καθαρότης τῆς πίστεως ἀπαγγέλλει θειότητα· ὧν ἑκάτερον χωρὶς τοῦ ἑτέρου ῥῆον εἴωθεν ὑπορρεῖν καὶ παρασύρεσθαι, μὴ ἀνεχόμενον καταμόνας ψυχᾷς ἀνθρώπων ἐγκατοικί-
ζεσθαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων καὶ ὕστερον. Νῦν δέ σοι τὸ ἱερὸν καὶ θεόχρηστον τῆς ἱερᾶς ἡμῶν λατρείας ἀνατιθέμεθα μᾶθημα.

δ. Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκρά-
τορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάν-
των καὶ ἀορατῶν. Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Ὡς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀλη-
θινού· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα· ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐξ οὐρανῶν· καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα, καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς· οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ Κύριον καὶ ζωοποιόν τὸ ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς ἐκπορεύμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ προσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν. Ὁμολογῶ ἓν βά-
πτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

ε. Οὕτω τοιγαροῦν φρονῶν καὶ πιστεύων, κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ὧ καλὸν ἄγαλμα τῶν ἡμῶν

accendentem divinitatem, quatenus illam homines, assequi poterimus, tanquam in speculo contuemur. Istiusmodi ergo gratia atque dono dignum et capacem prudentem tuum animum agnoscentes (virtutem te siquidem ac pietatem amare persuasum habemus) munus ad te tibi gratum futurum, in se magnificum, afferimus. Cui quidem fidei nostræ incontaminatæ et defæcatæ, et divinam et a Deo edoctam insērentes disciplinam, sacris septem universalibus synodis, non aliter quam vallo quodam et sepimento, doctrinam hanc cœlestem et orthodoxam, communivimus, quas perspicua et

3. Oportet autem virtutes et bona opera a fide non divelli, sed utrinque virum bonum perfici et consummari: fides enim recta mores producit honestos; et operum puritas fidem esse divinam plane probat: istorum vero alterum sine altero facile diffluere solet et aliorum rapi: neque enim possunt sejuncta et divulsa in animis hominum sedem figere. Sed de istis videbimus in sequentibus. In præsentī sacram et divino oraculo fusam sacrosanctæ nostræ religionis doctrinam repræsentamus.

4. Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, cæli et terræ Creatorem, necnon visibilium omnium ac invisibilium: Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, ex Patre natum ante omnia sæcula; lumen de lumine, Deum verum de Deo vero; genitum, non factum; Patri consubstantialē, per quem omnia facta sunt: qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de cælis; incarnatus ex Spiritu sancto et Maria Virgine; et homo factus est, crucifixusque pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus; et resurrexit tertia die secundum Scripturas; et ascendit in cælos; et sedet a dextris Patris: et iterum venturus est cum gloria, judicaturus vivos atque mortuos; cujus regni non erit finis: Et in Spiritum sanctum Dominum et auctorem vitæ; qui procedit a Patre; qui cum Patre ac Filio adoratur et glorificatur; qui locutus est per prophetas: In unam catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptisma, in remissionem peccatorum. Exspecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi sæculi. Amen.

5. Ad hunc ergo modum sentiens ac credens ut secundum traditionem sanctæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ, o laborum meorum eximium orna-

NOTÆ.

(9) Δι' ἀμφοῖν τὸν σπουδαῖον καταρτίζεσθαι. Ignatius in illa ad Ephes. Ἀρχὴ ζωῆς, πίστις, τέλος δὲ, ἀγάπη· τὰ δὲ δύο, ἐν ἐνότητι γινόμενα, Θεοῦ ἀνθρωπίνον ἀποτελεῖ· τὰ δὲ ἄλλα πάντα εἰς καλοκαγαθίαν ἀκόλουθά ἐστιν· οὐδεὶς πιστὶν ἐπαγγελ-
λόμενος ὀφείλει ἁμαρτάνειν, οὐδὲ ἀγάπην κεκτημέ-
νος μισεῖν τὸν ἀδελφόν. Ubi τέλος non est tam finis,

ut vertunt interpretes, quam τελειωσις perfectio. Idem beatus martyr iterum ait: Οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστοῦ εἶναι, οὐκ ἐξ ὧν λέγουσι μόνον, ἀλλὰ ἐξ ὧν πράττουσι γνωρίζονται· ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δέν-
δρον γινώσκεται. Ἀμεινόν ἐστι σιωπᾶν καὶ εἶναι, ἢ λαλεῖν καὶ μὴ εἶναι.

mentum, sacras et œcumenicas septem synodos, A partim tanquam pietatis magistras, partim ut propugnatrices, suscipe et amplectere : Per illas etenim et illarum ope omnis innovatio, hæresis omnis repellitur ; et quod orthodoxum est, puro et ab antiquis tradito intellectui conservatur, atque in priorum mentibus, dubitatione exclusa, collocatur. Harum ego synodorum narrationem aggredior instituire ; locum simul, numerum, multitudinem, præsidēs porro singularum, una cum actionibus, quo res melius intelligantur, descripturus.

6. Prima ideo synodus universalis apud Nicæam Bithyniæ civitatem coacta fuit. Convenerant eo trecenti decem et octo Dei sacerdotes : de veritate judicium latum. Erant istius cœtus principes, Alexander Constantinopolitanum archiepiscopalem B thronum sortitus administrandum (erat ille vir profunda quidem canitie, et consimili prudentia, venerabilis; plurimam porro possidens apud Deum fiduciam, propter vitæ splendorem, animi sanctimoniam, et accuratam fidei professionem) : sed et insuper Silvester atque Julius insignes illi celeberrimique Romanæ Ecclesiæ præsules, neuter tamen eorum personaliter præsens, aderant : sed uterque sua vice, sui pontificatus tempore, Vitum et Vincentium, communi illi consensui adesse jusserunt, homines virtute præditos, quique ad presbyteratus dignitatem ascenderant : cum quibus et Cordubæ episcopus (Hosius) sociabatur; qui per Paganorum persecutiones nomen sibi veraciter impositum declaraverat : Hosius enim (i. e. sanctus) nominatus puram et sanctam professionem a cultu idololatrico conservat.

7. Aderat etiam et Alexandriæ episcopus Alexander, vir rebus sancte et præclare gestis eximius. Adduxit ille secum colluctatorem et Athanasium, qui tunc diaconorum primicerius erat, post paulo

πόνων (10), τὰς ἁγίας καὶ οἰκουμενικὰς ἐπτὰ συνόδους, τὰς μὲν ὡς διδασκάλους, τὰς δὲ ὡς προμάχους τῆς εὐσεβείας, ἀποδέχου καὶ περίεπε. Δι' αὐτῶν γὰρ πᾶσα καινοτομία καὶ αἵρεσις ἀπελαύνεται· τὸ δὲ τῆς ὀρθοδοξίας ἀκήρατον καὶ ἀρχαιοπαράδοτον φρόνημα ταῖς εὐσεβοῦντων ψυχαῖς εἰς ἀδίστακτον σεβασμιότητα καθιδρύεται. Ὡν ἀπάρχονται τὴν ἀφήγησιν, καὶ τόπον, καὶ ἀριθμὸν τοῦ πλῆθους, καὶ τοὺς ἀρχηγούς ἐκάστης, χάριν εὐμαθίας, ταῖς οἰκείαις συνυποτυπούμενος ἑπράξεσιν.

ς'. Ἡ τοίνυν πρώτη καὶ οἰκουμενικὴ ἁγία σύνοδος, ἐν τῇ κατὰ Βιθυνίαν Νικαίᾳ συνεκροτήθη· ὅκτω καὶ δέκα δὲ τριακῆσοι (11), θεῶν ἀρχιερέων ὁμήγυρις, τὴν τῆς ἀληθείας κρίσιν ἐνεχειρίζοντο. Ὡν ἦσαν προέχοντες, Ἀλέξανδρος τε, ὁ τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιερατικὸν θρόνον λαγῶν διευθύνειν· ἀνὴρ βαθεῖα μὲν πολιτῆ, παραπλησίῳ δὲ φρονήματι, σεμνυνόμενος, βίῳ δὲ λαμπρότητι καὶ ὁσιότητι γνώμης καὶ πίστεως ἀκριβεῖς τὴν εἰς τὸ θεῖον παρρησίαν πολλὴν οἰκειούμενος· καὶ δὴ καὶ Σιλβέστρος, καὶ Τούλιος, τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας (12) ἐπίσκομοι τε καὶ διαβόητοι πρόεδροι· αὐτῶν μὲν οὐδέτερος παραγεγώνως. Βίτωννα δὲ καὶ Βικέντιον, ἐκάτερος ἀνθ' ἑαυτοῦ, κατὰ τὸν οἰκεῖον τῆς ἀρχιερατείας χρόνον, τῇ κοινῇ παρεῖναι συνελεύσει προβαλλόμενοι, ἀνθρώπους ἀρετῇ τιμῶντας, καὶ εἰς τὸ τοῦ πρεσβυτερίου ἀξίωμα παραγγέλλοντας. Οἱς καὶ ὁ Κορδοῦθης Ἐπίσκοπος συνετέτακτο· ὅς κατὰ τοὺς C Ἑλληνικοὺς διωγμοὺς τὴν κλῆσιν ἐπαληθεύουσαν εἰδείξεν. Ὅστις γὰρ ὀνομαζόμενος ἀδέσῳλον αὐτοῦ τὴν ὁμολογίαν τῆς εἰδωλικῆς λατρείας διετήρησεν.

ς'. Ὁ μὲντοι Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρος, αὐτὸς τε παρῆν ἱεροῖς ἐν διαπρέπων κατορθώμασιν· ἦγε δὲ συναγωνιστὴν ἑαυτῷ καὶ Ἀθανάσιον, ὃς τότε μὲν τοῦ τάγματος τῶν διακόνων ἦγετο· μετ' οὐ πολὺ δὲ,

VARLE LECTONES.

ἜΙσ.... νους.

NOTÆ.

(10) Ὁ καλὸν ἄγαλμα τῶν ἐμῶν πόνων. Simile est illud, et plane genuinum, in fine παραινέσεως istius ὡ τῶν ἐμῶν πνευματικῶν ὁδίων εὐγενὲς καὶ γνήσιον γέννημα. Quasi Photio predicante Bogaris ille Bulgarorum princeps ad fidem conversus fuisse. Quod non ita, sed illo fortassis procurante modum conversionis. Refert enim Joannes Curopalates apud Baronium (nam penes me liber non est), hoc modo : Principis soror captiva Constantinopolin adducta, fit Christiana; et postea domum reversa, fratri Christianorum mysterium commendat, et fidei semen in ejus cor spargit. Cumque deinceps Bulgari ab ingenti fame premerentur, ad Deum Christianorum per preces principes confugit, idque genti sibi subditæ, ut facerent, imperat. Impetrato auxilio, fit Christianus, et per episcopum, ob id missum, baptizatur. Quod cum Photii auspiciis, et per ejus auctoritatem fieret, utpote quod esset P. C., illum ita vocat, tum γέννημα, tum ἄγαλμα, tum θρέμμα suum.

(11) Legendum, ὅκτω καὶ δέκα καὶ τριακῆσοι. Tot enim, quod notissimum est, episcopi convenerant in concilio Nicæno.

(12) Καὶ δὲ καὶ Σιλβέστρος τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Vult concilium Nicænum sub Silvestro et

Julio celebratum : quod est falsissimum. Julius enim successit Silvestro ; at Silvester concilio supervixit plures annos. Verum non Photius solus hunc errorem erravit, sed et auctor Synopsis synodorum per Hoeschelium editus. Et illum errorem altero insigniori augeat, qui decimo Constantini anno affirmat concilium celebratum. Hæc enim ait : Καὶ ἡ μὲν πρώτη σύνοδος γέγονεν ἐν Νικαίᾳ τῷ δεκάτῳ ἐταί τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὃς ἐβασίλευσεν ἐτη λη'. Quod utrumque falsum est. Ὑπάρχον δὲ πατέρες τ'. ε'. η'. Synodo principem locum obtinuisse ibi dicuntur Silvester Romanus, Alexander Constantinopolitanus, Alexander Alexandriæ, Eustathius Antiochiæ, et Macarius Hierosolymitanus, episcopi : Sozomen, lib. 1, cap. 16, Julium suggerit. Quod et ipsum falsum est. Ibidem, Βίτωννα καὶ Βικέντιον. Vult Vitum et Vincetium : sed Græci facile errare solent in nominibus Latinis. Apud Sozom. legimus, Τούλιος δὲ ὁ Ῥωμαίων ἐπίσκοπος, διὰ γῆρας ἀπελμυπάνετο, παρῆσαν δὲ αὐτῷ Βίτωτῳ Βικέντιος, τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας πρεσβύτεροι. Inepta lectio est Βίτωτῳ ; legendum Βίτωντι.

καὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου κατέστη διάδοχος. Ναὶ δὴ καὶ ὁ κλεινὸς Εὐστάθιος συμπαρῆν, τῆς Ἀντιοχείου ἐκκλησίας τὸ ἐγκαλλώτισμα, πίστεως μὲν ἐναστράπτων καθαρότητι, λόγων δὲ καὶ νοημάτων σωφροσύνη θαυμάζομενος. Μεθ' ὧν καὶ ὁ Ἱεροσολύμων Μακάριος, πολλαῖς ἰδέσις ἀρετῶν ἐνεθυνοῦμενος· ἄλλοι τε πλείστοι ἀποστολικοῖς χαρίσμασι καὶ μαγυρικοῖς παθήμασι διαλάμποντες. Ὁν Παφνούτιος, καὶ Σπυριδίων, Ἰάκωβός τε, καὶ Μάξιμος, ἀγαθοὺ καὶ θαυμασίου συστήματος ἀγαθοὶ καὶ θαυμάσιοι πρωτοστάται ἐγνωρίζοντο. Ἐφ' οἷς ἀπασιν, καὶ ὁ μέγας καὶ ἀξιάγατος Κωνσταντῖνος, τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἰθύνων τὰ σκήπτρα, διέπρεπε, τὴν τε σύνοδον ἀθροίζων, καὶ λαμπροτέραν τῇ παρουσίᾳ ἀπεργαζόμενος.

Ἡ. Ἀλλ' ἐκ τούτων μὲν καὶ τοιούτων ὁ ἱερὸς ἐκείνος συνίστατο σύλλογος. Ἀριὸν τινα νεωτεροποιὸν δυσσεβείας δίκας εἰσπραττόμενος, καὶ τὸ ἀποστολικὸν καὶ θεῖον κρατύνοντες κήρυγμα. Ἦν δ' οὗτος ὁ δειλαῖος ἔλκων μὲν τὸ γένος ἐκ τῆς Ἀλεξάνδρου, εἰς κλήρον δὲ καταλεγείς τῆς ἐκείσε Ἐκκλησίας, καὶ εἰς πρεσβυτέρου βαθμὴν ἀνελθὼν, πρότερον μὲν κατὰ τοῦ Ἰδίου ποιμένος ὑπερῆφανον ἀνέλαβε φρόνημα, ἐκείθεν δὲ κατὰ τοῦ κοινοῦ ποιμένος καὶ δεσπότου παρέτεινε τὴν ἀπόνοιαν· τὸν γὰρ Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ (ὧς τῆς τομηνρᾶς ἐκείνης καὶ γλώττης καὶ διανοίας!) εἰς κτίσμα καὶ ποίημα κατεβίβαζεν, οὐδὲ τοῦτο συνιδεῖν ἐθέλων, κοινὸν ὑπάρχον πᾶσι καὶ αὐτοδιδάκτον ὁμολόγημα, ὡς ἅπας Υἱὸς τῆς αὐτῆς ἐστὶ τῇ γεγεννηκότη οὐσίας καὶ φύσεως· καὶ ὁ τὸν Υἱὸν τάττων ἐν κτίσμασι, καὶ τὸν Πατέρα κτίσμα προσηγόρευεν· ὥσπερ ὁ τὸν Πατέρα δημιουργικῆς οὐσίας καὶ αἰδίου φύσεως εἰδὼς, τῆς αὐτῆς εἶναι καὶ τὸν Υἱὸν συνανομολογήσειεν. Ποῦ δ' ἂν εἴη τὸ γνήσιον τῆς υἰότητος, ἄλλης μὲν οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἐτέρας δὲ τοῦ Υἱοῦ χρηματίζοντες; Πῶς δ' οὐ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης ἀνακύψει τὸ πολῦθειον, εἰς ἑλάττω καὶ μείζων οὐσίαν τεμνομένης τῆς θεότητος, καὶ τῆς μὲν εἰς πρότον καὶ δημιουργὸν καὶ πρεσβύτερον Θεὸν ὀφριζομένης, τῆς δὲ εἰς δεῦτερον Θεὸν διακρινομένης καὶ ὑπαυργὸν καὶ νεώτερον; ταῦτα γὰρ τῆς τοῦ Ἀρείου ποτηρᾶς σπορᾶς τὰ γενήματα. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν, ὡς χεῖλη βλάβη κατὰ τοῦ πεποιηκότος ὀπλισάμενος, τῆς ἱερωσύνης ὁ ἱερὸς ἀπεγύμνωσεν ὁμιλῶς· τὴν δὲ δυσσεβεστάτην καὶ θεομάχον αὐτοῦ αἵρεσιν τῷ ἀναθέματι καθυπέβαλεν· ὁμοούσιον δὲ, καὶ ὁμοφυῆ, καὶ συναΐδιον τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ τῷ γεγεννηκότη Πατρὶ, καὶ τῆς αὐτῆς ἐξουσίας καὶ κυριότητος, ὡς οἱ θεοὶ χρησμοί, καὶ τῶν εὐσεβούντων τὰ κοινὰ δόγματα, ἱερολογήσαντες διετράνωσαν· καλῶς εἰδότες, ὅτι ὥσπερ τὸ εἰς ἐν συγκαλείειν πρόσωπον τὴν τριαδικὴν μοναρχίαν καὶ κυριότητα Ἰουδαῖον ἐστὶ καὶ μισόχριστον, οὕτω καὶ τὸ κατατάμνειν εἰς ἀνίστους φύσεις καὶ ἀνομολοῦς οὐσίας τὴν ὑπερούσιον καὶ ὑπερφυῆ καὶ ἐνιαλὴν θεότητα Ἑλληνικὸν ὑπάρχει καὶ πολῦθειον. Ἀλλ' ἐν τούτοις μὲν ἅγια καὶ οἰκουμένη πρώτη Σύνοδος.

A autem in archiepiscopali throno successor. Una quoque aderat et illustris ille Eustathius, decus Antiochenae Ecclesiae singulare, qui propter fidei puritatem celebris habebatur, propter orationis et iudicii castitatem erat omnibus admirationi. Cum illis aderat et Macarius Hierosolymitanus multis virtutum generibus recte conformatus. Sed et alii ab istis multi, donis apostolicis et martyrum passionibus conspicui: inter quos censebantur Paphnutius, et Spyridion, Jacobus, et Maximus, qui praestantis illius et admirandi conventus praelari quidam et admirandi ductores et principes agnoscebantur. Cum istis porro omnibus magnus ille et merito dignus admiratione Constantinus, qui tum Romani imperii sceptrum moderabatur, praesens et sua ipsius praesentia, ut honoratior esset, effecit.

B 8. E tot igitur et tam egregiis viris sacra illa synodus cum constaret, ab Ario quodam rebus innovandis dedito poenas haereticæ pravitatis exigebat; apostolicam ac divinam tum retinendo tum confirmando doctrinam. Erat autem miser ille maledictus Arius Alexandrinus ortu: qui cum in clerum illius Ecclesiae fuisset cooptatus, et ad presbyteri gradum ascendisset, primum insolentius se contra proprium suum pastorem efferebat; ut ita deinceps fastum suum et insaniam ad communem pastorem et Dominum porro protenderet: Filium namque ac Verbum Dei (o audacissimam tum linguam tum etiam mentem!) ad creaturarum usque et rerum productarum statum et conditionem dejiciebat. Ac ne illud quidem, quod tamen omnes per se intelligunt et communiter in confesso ponunt, volebat videre, quod nimirum quilibet filius ejusdem sit essentiae ac naturae cum suo genitore; et quod is qui filium inter creaturas collocat, patrem eo ipso quoque, et quidem prius, creaturam statuatur: uti et is qui Patrem essentia Creatoris praeditum esse intelligit, et natura aeterna, una simul et eadem opera et Filium ejusdem naturae ac essentiae esse constituit. Ubi autem erit filialitatis (ut sic loquar) veritas, si unius essentiae existat pater, alterius autem dicatur esse filius. Imo autem, quomodo non paganici erroris illa deorum multiplicitas sese exseret, si in substantiam majorem et minorem Divinitas discindatur: atque illa ipsa quoque in primum, creatorem, et seniores Deum dispertiat; necnon in secundum, in substitutum et juniorem Deum discerpatur? Haec sunt enim impii illius Ariani seminis genimina. Hominem autem istum, utpote contra Creatorem suum labia blasphemia armantem sua, sanctus ille coetus privavit sacerdotio: impiam porro et Deo bellum inferentem haeresim anathemati subiecit. Ejusdem autem substantiae existere, naturae ejusdem velut coeternum, Filium atque Verbum Dei, suo genitori, pari praeditum potestate. Domino exaequatum, quod divina statuunt oracula, et secundum ea recte omnium sententiarum sententiae, quas in unum collegerant, verum esse perspicere satis declarabant. Illud enim optime cognoscebant,

quod quemadmodum Judaicum et Christi odium præ se fert, monarchiam et dominatum Trinitatis in unicam personam conclusam retinere, ita quoque et in naturas inæquales ac substantias dissimilares omnem substantiam excedentem, omnem naturam exsuperantem unam, unicam, et unientem Deitatem dividere, paganorum proprium est multitudinem deorum subintroducendum. Atque in istis illa sancta universalis prima synodus versabatur.

9. Secunda porro sancta œcumenica synodus **A** **Θ'.** Ἡ δὲ ἁγία καὶ οἰκουμένηχ δευτέρα σύνοδος τῶν μὲν ἱερῶν φροντισμάτων τὴν βασιλῖδα πόλιν ἱερὸν ἐδείκνυ φροντιστήριον (13)· εἰς πεντήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν ἄνδρας ἱερῶς συνηγείρετο· ἐξάρχους ἔχουσα Τιμόθεον τε ^h τὸν Ἀλεξανδρείας, καὶ τὸν ἀξιοθαύμαστον τῆς Ἀντιοχείας Μελέτιον. Κύριλλον τε τῶν Ἱεροσολύμων, τοὺς ἱεραρχικοὺς θρόνους ἰθύνοντας· καὶ δὴ καὶ Νεκτάριον, ὃς ἄρτι τῆς τῶν κατηγουμένων ἀγέλης ἀφορισθεὶς; καὶ τῷ θεῷ λουτρῷ τὸν τοῦ βίου ῥύπον ἀποπλυνάμενος, καθαρὸς ἦδη, τὸ καθαρῶτατον τῆς ἱεραρχίας ἀξίωμα περιβάλλεται, ψήφῳ μὲν κοινῇ τῆς συνόδου, χειροθεσίᾳ δὲ τῶν προκρίτων· καὶ ἅμα τε τῆς βασιλευούσης ἐπίσκοπος, καὶ τῆς συνόδου ἐχρημάτιζεν ἑξαρχος. Μεθ' ὧν Γρηγόριος, ὃς τε τῇ ἐν Καππαδοκίᾳ Νύσσης **B** ἐπίσκοπος, καὶ ὁ τῆς Θεολογίας ἐξ ἔργων ἐπώνυμος. Οἷς, οὐ πολλὸς χρόνος καὶ Δάμασος, ὁ τῆς Ρώμης, τὰ αὐτὰ κρατύνει, ἔγνωρίζετο, σύμφωνος τοῖς προλαβοῦσι καθιστάμενος.

fovens, confirmaret.

10. Sacratissimus porro chorus iste Macedonium quemdam, qui sedem quondam Constantinopolitanam arripitam invaserat, iuste censuit poenas dare debuisset, eo quod in sanctissimum Spiritum vitæ fontem blasphemus exstiterat. Sicut enim Arius contra Filium, ita et iste contra Spiritum sanctum armis instructus prodierat in aciem: cuius dominium supremum et principatum excellentem ad servilem et subjectitiam redigat conditionem. Quanquam facile poterat, si in id intendere voluisset, infelix et improbus iste animadvertere, quod ut illi qui Filium compingunt in ordinem creaturarum, contumelia nihilominus afficiunt Patrem, ita et qui sacrosanctum ejus Spiritum annumerant creaturis, simili prorsus et æquali modo blasphemi in eundem sunt. Nam si Spiritus creatura est, certe et ille creatura fuerit, cuius spiritus est. Quod si istius impietatis excessum aures nostræ ferre nequeant, unde factum ut miser ille non intellexerit, omni modo illud declinandum sibi esse unde

Γ'. Οὗτος δὲ ὅν ὁ ἱεροφάντης χορὸς Μακεδονίον τινα, τὸν Κωνσταντινουπόλεως θρόνον ἄρπαγμα πάλαι ποιησάμενον, ὅτι τὸ πανάγιον καὶ ζωαρχικὸν ἐδυσφήμει ἡ Πνεῦμα, εὐθύνας ἐδικαίου δοῦναι. Ὡς γὰρ Ἀρείος κατὰ τοῦ Υἱοῦ, οὕτω καὶ αὐτὸς κατὰ τοῦ παναγίου παραταττόμενος Πνεύματος, εἰς δούλους καὶ ὑπηρέτας τὴν δεσποτικὴν καὶ ὑπερκειμένην αὐτοῦ συνέταττε κυριότητα. Καὶ τοι ῥῶον ἦν, εἰπερ ἐθούλει, τῷ ἀθλίῳ συνορᾶν, ὅτι, καθάπερ οἱ τὸν Υἱὸν εἰς κτίσμα τάττοντες, τὴν ὑβρίν οὐδὲν **C** ἤττον προσάπτουσι τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ οἱ τὸ πανάγιον αὐτοῦ Πνεῦμα τοῖς ποιήμασιν ἐναριθμοῦντες, τὴν ἴσιν καὶ ὁμοίαν βλασφημίαν ἀφίσαι κατ' αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τὸ Πνεῦμα, κτίσμα, κἀκεῖνος οὐ τὸ Πνεῦμα, μετὰ τῶν κτισμάτων. Εἰ δὲ καὶ ἀκροαὶ ἀφόρητον ἡ τῆς ἀθεότητος ταύτης ὑπερβολή, πῶς οὐ συνήκεν ὁ ταλαίπωρος ἐκεῖνο φεύγειν, δι' οὗ πρὸς τούτους ἀνάγκη πεσεῖν τοὺς θεομάχους λογισμοὺς; Ἀθετεῖς τὸ Πνεῦμα εἶναι Θεόν; (14) πῶς ἐρευνᾷ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, κρύφιον ἀπ' αὐτοῦ; πῶς ἐστιν ἄλλος παρά-

VARIAE LECTIONES.

^h Ἰσ. Τιμόθεον τότε. ἰ Ἰσ. ἐβλασφήμει. ι Ἰσ. ἀγνίζει.

NOTÆ.

(13) *Φροντιστήριον*. Vult, anod verum est, secundam synodum universalem Constantinopolitanam in urbe illa regia convenisse. In qua synodo, ut Synopsis habet, ἡγούντο Δάμασος Ρώμης, Νεκτάριος Κωνσταντινουπόλεως, Κύριλλος Ἱεροσολύμων, etc. Quos Ἐξάρχους vocat Photius. Sed Damasus non adfuit, ne quidem per legatos; nec Timotheus, nisi continuata synodo, turbo et flabellum illius tempestatis, qua dejectus throno Gregorius Nazianzenus, qui hic, Θεολογίας ἐξ ἔργων ἐπώνυμος, dicitur. Nazianzeni causam ita breviter et vere expedit Synopsis. Gregorius Theologus obtinens thro-

num Constantinopolitanum, qui cum in illa sancta synodo divisio oriebatur, sponte sua in synodo throno renuntiavit, et habita oratione, qua cum fidem profiteretur, tum abitu pararet, in præsentia Patrum illorum centum et decem excessit synodo, et migravit Nazianzum. In cuius locum impii illi, qui amotionis causa exstiterant, Nectarium laicum, illum cuius meminit Photius, contra canones intruserunt.

(14) Lego et distingo, πῶς ἐρευνᾷ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, κρύφιον ἀπ' αὐτοῦ. Nam alludit ad illud Apostoli, 1 Cor. ii, 10.

κλητος; πῶς συντάττεται Πατρὶ καὶ Υἱῷ; Πορευ-
θέντες γάρ, αὐτὸς φησὶν ὁ Υἱὸς, μαθητεύσατε πάντα
τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-
τρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰ ἐν
τι τῶν τριῶν κτίσμα, ἐν οἷς φωτισμέθεα, οὐδὲ τὰ
λοιπὰ καθαρεύσει τῆς ὕδρευς. 'Αλλ' εἰ κτίσμα, πῶς
κτίζει; πῶς ἁγιάζει; πῶς ζωοποιεῖ; πῶς διαιρεῖ χα-
ρίσματα; πῶς δὲ Θεός; ἀλλὰ τούτων οὐδὲν ἔχεινος ὁ
φρενοβλαβής ἐπὶ νοῦν βαλλόμενος, τῆς μοναρχικῆς
αὐτοῦ καὶ μιᾶς ἀδιαιρέτου θεότητος διασπᾶν τὸ Πνεῦμα
ἐτόλμα καὶ ἀπεθρασύνετο. Διὸ καὶ τῆς ἀσεβείας
ἐπάξια εἴληφε τὰ ἐπιχειρήματα, αὐτὸς τε ἀφαίρειται τῆς
Ιερουσλήνης ζημιωθείς, καὶ πάντες ὅσοι τῆς αὐτοῦ
θεομαχίας τὸ ἀνίατον παρεζήλωσαν. Καὶ ὡς ἔχει-
νος τὸ πανάγιον Πνεῦμα τῆς τριαδικῆς μιᾶς θεότη-
τός τε καὶ κυριότητος ἁλλοτριῶν ἐφρουάττετο, οὕτως
αὐτὸν ἡ ἁγία καὶ οἰκουμένη συνδοὸς καὶ τῆς Ιε-
ρουσλήνης καὶ τῆς τῶν πιστῶν μερίδος καὶ συναυ-
λίας οἷα δευτέρον ἡλλοτρίωσεν Ἀρειον. Τὸ δὲ πανά-
γιον καὶ ζωαρχικὸν Πνεῦμα, ἃ τε δὴ ὁμοφῶς καὶ
ὁμοούσιον, ἰσοσθενές τε καὶ παντοδύναμον, τῷ Πατρὶ
καὶ τῷ Υἱῷ συμπροσκυνεῖσθαι καὶ συνδοξολογεῖ-
σθαι, κατὰ τὰς πατριχὰς τε καὶ θεολογικὰς φωνὰς,
ἀνεκέρησαν· ἐκθερίσαντες τέλειον καὶ εἰ τι τῆς
'Αρειανῆς σπορᾶς ζιζάνιον ὑπεφύετο. Τηνικαῦτα
δὲ τὰς τῆς βασιλείας ἡγίας ὁ μέγας ὡς ἀληθῶς
καὶ μεγάλης εὐφημίας ἄξιος περιεζώνοντο Θεοδό-
σος, πρόμαχος καὶ αὐτὸς τῆς εὐσεβείας γνωριζό-
μενος. 'Αλλ' ἐν τούτοις μὲν καὶ αὕτη ἡ ἁγία
συνδοὸς.

simul glorificandum, utpote ejusdem existentem
potentia, facultate. Quin et si quod zizaniorum adhuc de semine Arii suppullulaverat, et illud stir-
pitus evellebant. Imperii porro tunc temporis frena
modum habuit se ista synodus.

ια'. Ἡ δὲ ἁγία καὶ οἰκουμένη τρίτη συνδοὸς ἐν
μὲν τῇ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἐφέσῳ συνεκροτήθη· εἰς
διακσίους δὲ ἐπληθύνετο. Ἐν οἷς ἡγεμόνες ἐγνω-
ρίζοντο, Κύριλλος τε ὁ ἐν πατρᾷσι περιώνυμος, ὃς
δι' ἀρετὴν καὶ σοφίαν πλουτοῦν τῆς Ἀλεξάνδρου με-
γαλοπόλεως ἰθύνων τὸν θρόνον, καὶ τοῦ Ῥώμης Ke-
λεστίνου τὴν καθέδραν ἀνεπλήρου καὶ τὸ πρόσωπον.
Μεθ' ὧν καὶ Μένων, ὁ τῆς Ἐφεσίων ἐκκλησίας ἐμ-
πεπιστευμένος τοῖς οἰακᾶς· καὶ δὴ καὶ ὁ τῶν Ἱεροσολύ-
μων, Ἰουθενάτιος. Οἵτινες σὺν παντὶ τῷ τῆς συνό-
δου πληρώματι, τὸν δυσσεβῆ Νεστόριον, ὡν ἡτέθει,
δίκασι εἰσπεράττοντο. Ὅς ἐκ τῆς Ἀντιόχου, τῆς
πρὸς τῷ Ὁρόντῃ, ὁρμώμενος, τὸν Κωνσταντινου-
πόλεως θρόνον οὐκ εὐαγῶς ἐγκεχειρίστο (15). 'Αλλ'
ὅς ταλαίπωρος οὗτος, ἐκ τῶν (16) Διοδώρου καὶ

* Matth. xxviii, 18-20.

(15) Οὐκ εὐαγῶς ἐγκεχειρίστο. Inauspicato, alio-
quin perperam haud ascendit episcopatum, sed per
canonicam, si quis alius, electionem. Post excessum
Sisinnii, inquit Socrates, lib. vii, cap. 27, visum est
imperatorii propter homines inanium rerum appeten-
tes, neminem ex ista Ecclesia, licet aliqui Philippum,
complures Proclum designatum cuperent, ad episco-
patum illum eligere, sed advenam Antiochia arces-

A fieri omnino debuit ut in istiusmodi impiis et cum
Deo pugnantes opiniones recidat? Concedere non
vis Spiritum esse Deum? at quomodo profunda Dei
scrutatur, ab ipso abstrusa? quomodo erit alius
Paracletus? unde factum ut cum Patre et Filio
componatur? Euntes enim, ait ipsemet Filius, in
mundum universum, docete omnes nationes, bapti-
zantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus
sancti *. Quod si autem e tribus istis, in
quorum nominibus baptizati illuminamur, unus
erit creatura, certe quidem nec cæteri ab injuria
hac et contumelia immunes fuerint. Quod si crea-
tura sit, quomodo quidquam creat? quomodo
sanctificat, vel vivificat? quomodo distribuit cha-
rismata? quomodo Deus? Nihil autem istorum deli-
B rus ille apud animam suam reputans cogitabat;
sed ausus est homo importunus, insolenter a mo-
narchica unica, indivisa Deitate dividere Spiritum.
Quocirca dignam sua molitione impia mercedem
recepit. Nam et sacerdotio privatus multabatur; et
una cum eo quocunque incorrigibiles eandem
heresim in Deum blasphemii sectabantur. Et quem-
admodum ille sanctum Spiritum alienum a Trin-
una Deitate et Dominatione jactitabat, ita illum
sancta et universalis synodus, tanquam alteram
Arium, a sacerdotio et fidelium sodalitia ac por-
tione declaravit alienum. Sanctissimum porro et
vitæ Auctorem principalem Spiritum, juxta Patrum
et theologorum sententias, publico præconio de-

C monstravit, una cum Patre ac Filio adorandum et
cum illis naturæ substantiæque pari præditum vi,
moderabatur magnus ille et magno laudum præco-
nium propagator egregius exsistebat. Atque ad hunc

11. Tertia autem sancta et universalis synodus
Ephesi in Asia congregabatur, numero ducenario com-
pleta. Principes porro ferebantur, Cyrillus ille inter
Patres nominatissimus, qui et virtute et prudentia
instructissimus magna illius Alexandri urbis thra-
non insidebat; necnon Coelestini Romane urbis
episcopi obibat et peragebat vices. Aderat et Mem-
D non, qui ad clavum Ephesinæ Ecclesiæ sedebat:
Juvenalis quoque Hierosolymorum. Isti, una cum
totius synodi consensu cætero, ab impio Nestorio
impietatis suæ pœnas reposebant. Ille autem An-
tiochia ortus ad Orontem flumen sita, atque inde
profectus, solium Constantinopolitanum haud sane
legitime conscenderat. Infelix iste homo de lulen-
tis Diodori et Theodori impietatum scaturiginibus,

NOTÆ.

sere. Deinde hominem accersitum ita describit:
Erat illic Nestorius ex Germania oriundus, voce im-
primis sonora, lingua disertia, et ob eam causam
tanquam ad docendum populum admodum accommo-
datus. Accersitus igitur, et canonicè electus in thro-
nizatur. Qualis autem ille postea in episcopatu
exstiterit, notum est.

(16) Ἐκ τῶν Διοδώρου καὶ Θεοδώρου. Intelligit

ubi potaverat ipse, et mente ebrius esse cœperat, ad perniciem gregis sui, absurdas et abhorrendas quasdam voces multorum auribus ingerebat. Christum etenim, Dei Filium unicum, Deum nostrum verum, qui propter nos et salutem nostram carnis atque sanguinis nostri, similis nobis factus participavit, et in seipsum nostram suscipiens et substituens massam, unus e duobus contrariis conflatus dicebatur : Deus nempe idem atque homo existens, unus Christus, Filius unus, idem desursum e Patre sine matre, qui deorsum erat e matre sine Patre : ipse et non alius, eadem persona, hypostasis una : Hunc scilicet unum Dominum nostrum Jesum Christum infelicissimus ille nihil veritus in duas hypostases dissecare et dividere, alteram merum et purum hominem conflinxit in sua propria hypostasi B
subsiscentem, separatim a Verbo assumente, alteram vero divisim Deum assumendo omni corporeo denudatum : veritus fortassis, qua fuit stultitia, ne quid pateretur Deus, dum propter amorem erga homines inexplicabilem suam ipsius subiit creaturam, ut illam refingeret et persanaret. Neque illud animadvertit, quod eo ipso in quo naturam humanam ab hypostasi Verbi separavit, eandem plane insanabilem atque incurabilem prædicaverit ; ipseque adeo suam propriam salutem averteretur, eam plane abnegando. Sed et ulterius, quasi ratio ipsi penitus fuisset expectorata a perversis hisce opinionibus suis, pati noluit matrem ejus secundum carnem, sanctissimam nempe Virginem, quæ veraciter quidem a peculiari suo modo Deum Verbum incarnatum privarat deitate, ita parentem ejus a titulo Deiparæ alienam fecit.

12. Quocirca hunc, prout meritis fuerat per hanc C
suam insaniam et linguam blasphemam, sacer hic beatorum Patrum confessus omni sacerdotio denu-davit, et, una cum ipsius propria et detestanda sententia, sempiterno subiecit anathemati. Dominum vero nostrum Jesum Christum, in una et eadem hypostasi, more veteri et a Patrum traditione accepto, prædicandum et adorandum decrevere : Nec non, prout consequens erat, immaculatam et semper virginem ejus Matrem proprie et vere nominandam et prædicandam Deiparam prodidere. Eo enim ipso quod Deum Verbum, in carne dignatum nasci, peperit, Deiparam nec injuria et dici et coli et par et sanctum est. Atque hisce ita determinatis finem suscepit et ista synodus quo tempore Theodosium D

Α Θεοδώρου θολερῶν τῆς ἀσθείας ἐκροφήσας ναμάτων, καὶ εἰς φρενῶν μέθην ἐμπεσὼν, ἀπηγείλ καὶ ἐκτό-
πους φωνάς, ἐπὶ λῦμῃ τοῦ ποιμνίου, πολλῶν ἀκοαῖς
ἐναπηρεύετο. Χριστὸν γάρ, τὸν ἕνα Θεοῦ Υἱὸν (17),
τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν, ὃς δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν
ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκὸς, ἡμῖν παραπλησίως,
κοινωνήσας καὶ αἵματος, καὶ εἰς ἐκὺτὸν τὸ ἡμέτε-
ρον ὑποστησάμενος ῥύαγμα, εἰς ἐκ δύο ἐχρημάτισε
τῶν ἐναντιῶν, Θεὸς ὁ αὐτὸς ὑπάρχων καὶ ἀνθρω-
πος· εἰς Χριστὸς, εἰς Υἱὸς, ὁ αὐτὸς ἀνὴρ ἐκ Πατρὸς
ἀμήτωρ, καὶ κάτω ἐκ μητρὸς ἀπάτωρ· ὁ αὐτὸς καὶ
οὐκ ἄλλος· ἐν πρόσωπον, μία ὑπόστασις. Τοῦτον δὲ
τὸν ἕνα, Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, εἰς δύο
τέμνειν καὶ διαίρειν ὑποστάσεις, ὁ τρισάθλιος ἐκείνος
οὐ πεφρικῶς, τὸν μὲν ψιλὸν ἀνθρώπον, καὶ χωρὶς
τοῦ προσλαβόντος Λόγου, κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν,
ἐπλάττε, τὸν δὲ Θεὸν ἀνὰ μέρος, καὶ γυμνὸν τοῦ
προσλήμματος· ὥσπερ δεδοικῶς ὁ ἀνόητος, μὴ τι
Θεὸς πάθοι, τὸ οἰκεῖον πλάσμα δι' ἄρατον φιαν-
θρωπίαν, εἰς θεραπείαν, καὶ ἀνάπλασιν ὑποδιδόμενος.
Οὐδὲ ποῦτο συνιδὼν, ὡς οἷς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν
τῆς τοῦ Λόγου ἐδίχαζεν ὑποστάσεις, ἀνιάτον αὐτῇ
καὶ ἀθεράπευτον ἀνεκήρυττε, καὶ τῆς ἰδίας ἑξαρνος
σωτηρίας ἐγίνετο. Ἀλλὰ γὰρ ἔ, τοὺς λογισμοὺς ὅπως
ἐκ τούτων διαστραφεῖς, οὐδὲ τὴν αὐτοῦ κατὰ σάρκα
μητέρα, τὴν παναγίαν Παρθένον, τὴν κυρίως καὶ
ἀληθῶς τὸν Θεὸν Λόγον σσαρκωμένον τεκοῦσαν, οὐδὲ
ταύτην καλεῖν Θεοτόκον ἠνέσχeto· ἄλλ' ὥσπερ τὸν
Υἱὸν ἀπεστέρει τῆς Θεότητος, οὕτως ἡλλοτρίου καὶ
τὴν γεννησαμένην τῆς Θεοτόκου κλήσεως.

pepererat, Deiparam nominari : sed uti Filium
C
ἰβ'. Δι' ὃ τοῦτον, ἀέλιως τῆς τηλικαύτης ἀπονοίας
καὶ τῆς βλασφημίου γλώσσης, τῶν μακαρίων πατρῶν
ὁ σύλλογος πάσης τε ἱερουσῆνης ἐγύμνωσε, καὶ σὺν
τῷ οἰκεῖν καὶ βδελυρωτάτῳ φρονήματι τῷ αἰωνίῳ
παρέπεμψαν ἀναθέματι. Τὸν δὲ Κύριον ἡμῶν Ἰη-
σοῦν Χριστὸν, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ὑποστάσει πα-
τροπαραδότως καὶ ὁσιοπρεπῶς προσκυνεῖσθαι καὶ
κηρύττεσθαι δογματίσαντες, ἀκολούθως καὶ τὴν πα-
νάχαρτον αὐτοῦ καὶ Ἀειπαρθένον μητέρα κυρίως
καὶ ἀληθῶς καλεῖσθαι· καὶ ἀνευφημεῖσθαι· Θεοτόκον
παραδεδώκασιν. Οἷς γὰρ τὸν Θεὸν Λόγον, σὰρκα
γεννηθῆναι καταδεξάμενον, τέτοκεν, Θεοτόκος ἐνδι-
κως δοξολογεῖσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι ἐξωσίωται. Ἀλλ'
ἐπὶ τούτοις μὲν καὶ αὕτη τὸ τέλος ἐσχηκεν, ἡνίκα
D τὸν νέον Θεοδόσιον ἢ Ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ γαληνοῖς

VARIÆ LECTIONES.

ἢ ἴσ. ὡς καί.

NOTÆ.

Mopsuestenum et Tarsensem episcopos, qui et doctissimi et orthodoxi erant, aut habebantur, præcipue Diodorus, et a Basilio, Chrysostomo ac aliis laudantur, nec nisi mortui in ususpicionem hæreseos venere, et sequiorum sæculorum calarnis punguntur, qui mihi non persuaderent fuisse hæreseos labe infectos.

(17) Χριστὸν γὰρ τὸν ἕνα Θεοῦ Υἱόν. Ita legendum. Nam statim ait, τοῦτον δὲ τὸν ἕνα· sed addendum est Θεοῦ, hoc modo, Χριστὸν γὰρ τὸν ἕνα

Θεοῦ Υἱόν, Christum unicum Dei Filium. Statim repono, ὡς καὶ τοὺς λογισμοὺς. Et mox, τὸν νέον Θεοδόσιον, quem alii μικρὸν vocant, hoc est, juniorem, qui regnavit annos 42. In hac synodo, ex emulatione et ambitione, certatum est usque ad anathematismos, inter Cyrillum Alexandrinum, et Joannem Antiochenum, a cujus partibus stabat doctissimus Theodoretus, hoc est inter episcopos Orientales et Ægyptiacos.

ἑώρα ὀφθαλμοῖς τὴν πατρίαν καὶ βασιλεῖον ἀρχὴν ἅνθρωπον
ἐκ τριγωνίας διανύοντα.

γ'. Ἡ δὲ ἁγία καὶ οἰκουμένη τετάρτη σύνοδος, τὴν ἐν βασιλευσίν εὐσεβέστατον Μαρξιανὸν συμπαρα-
όντα καὶ συμπνέοντα ἔχουσα, τῶν ἀληθινῶν μὲν
δογμάτων ἀκροατήριον (18) ἀνιέρου τὴν Χαλκηδῶνα,
πόλιν Βιθυνίας οὖσαν ἐπίσημον. Ἐν τριάκοντα δὲ καὶ
ἑξακοσίοις τὸν ἀριθμὸν ἐξετέλετο. Ἡς λογάδας
ἐχρημάτιζον Ἀνατολίους τε ὁ τῆς βασιλίδος πόλεως
τοὺς ἱεραρχικοὺς θεσμούς ἐγκεχειρισμένους (19) ¹ καὶ
δὴ Πασχασίνους τε καὶ Λουκίνσιους, ἐπισκοπικῶς διατρέ-
ποντες ἀξιῶματι, σὺν Βονιφατίῳ πρεσβυτέρῳ, τὸν
τόπον ἐπὶχόντες Λέοντος τοῦ ἀγιοτάτου πάπα Ῥώ-
μης. Οὗ κλέος μέγα, καὶ πολλὸς ὁ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας
ζῆλος. Μεθ' ὧν Μάξιμος τε ὁ Ἀντιοχείας, καὶ ὁ Ἰε-
ροσολύμων Ἰουδηνάσιος. Οἵτινες Ἐδουχῇ τε τὴν
δορυγῇ καὶ τὴν προασιπτήν αὐτοῦ τὸν ἀλαζόνα
Διόσκορον δυσσεβημάτων εἰς πράξεις ἀπήτησαν.
Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, τὴν ἐκ διαμέτρου Νεστορίῳ
πλάνῃ οἰκειωσάμενοι, εἰς τὴν ὁμοίαν ἐκείνῳ ἐξέπε-
σον ἀθλιότητα. Τὸν γὰρ ἕνα Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστὸν, ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος γνωριζόμε-
νον, καὶ ἐν ταύταις ταῖς δυοῖ προσκυνούμενον φύσε-
σιν, εἰς μίαν φύσιν τολμηρῶς καὶ ἀφρόνως ἀνεκίρ-
νων καὶ συνέχον. Ἐξ ὧν, τῆς τε πατρικῆς οὐσίας
ἑτερόφυλον, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἑτερόφυλον, καὶ τοῖς
ἀνθρώποις ἑτεροφυλῶν, οὐ συνέσαν οἱ δειλαῖοι συμ-
περαίνοντες. Εἰ γὰρ μία ἡ τοῦ Χριστοῦ φύσις, ἢ
θεία πάντως ἢ ἀνθρωπίνη ἔσται. Ἄλλ' εἰ μὲν μόνῃ
θεῖα, ποῦ τὸ ἀνθρώπινον; εἰ δὲ ἀνθρωπίνη, πῶς
οὐκ ἔξαρνοι τῆς θεότητος; εἰ δ' ἑτερόν τι παρὰ
ταῦτα (τοῦτο γὰρ ὑπολείπεται, καὶ πρὸς τοῦτο μάλ-
λον αὐτῶν νεύει τὸ φρόνημα), πῶς οὐκ ἑτεροφυλῶν
αὐτοῖς ὁ Χριστὸς καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἡμῶν ἀναπλα-
σθήσεται; οὐ τίς ἀν δυσσεβέστερον, ἢ ἀφρονέστερον;
ἀνθρώπων γενέσθαι φάσκειν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον
καὶ Θεὸν, ἐπὶ τε φόβῳ τῆς ἰδίας θεότητος, καὶ ἐπὶ
ἀναιρέσει τῆς προσληφθείσης ἀνθρωπότητος; Τοῦτο
γὰρ ἔπεται πάντως τοῖς μηδετέρας φύσεως, ἀλλ' ἐτέ-
ρας παρὰ ταύτας, τὸν Χριστὸν εἰπεῖν ἐκτολμησασι.

ιδ'. Διὸ καὶ τῆς τοσαύτης δυσσεβείας οἱ τῶν χρι-
στομάχων τούτων δογμάτων εἰσηγηται, ἀξίαν τὴν
δίκην δεικνύσας, ἀφηρέθησάν τε τῆς ἱερωσύνης, καὶ
ἀπὸ πάσης τῆς Ἐκκλησίας γαγόναν ἀνάθεμα ^D
συναπελαθεῖσας αὐτοῖς καὶ τῆς χριστομάχου αἰρέ-
σεως. Τὸ δὲ ὁρθὸν καὶ ἀπαράττων τῆς ὁρθοδοξίας
φρόνημα ἐστὶ μᾶλλον ταῖς γραφικαῖς τε καὶ πατρικαῖς

A juniorem Romana respublica oculis serenis in-
tuebatur, regnum a Patre acceptum suo, tertio jam
ordine generis gubernantem.

13. Sancta et oecumenica quarta synodus religio-
sissimum principem Marcianum presentem vidit et
conspirantem, quæ veritatis dogmatum auditorium
Chalcedonem Bithyniæ urbem celebrem consecravit.
Ad sexcentos et triginta numerus perflingebat con-
venarum, Quorum præcipui dicebantur Anatolius,
qui in sacerdotale regiæ urbis solium fuerat inun-
ctus : Paschasinus quoque et Lucentius episcopali
dignitate fulgentes, una cum presbytero Bonifacio,
locum Leonis sanctissimi papæ Romani obtinebant,
cujus Leonis ingens gloria et multus pro pietate
zelus. Aderant præterea Maximus Antiochiæ, et Ju-
venalius Hierosolymorum. Isti Eutychen infelicem
et insolentissimum illum ipsius protectorem Dio-
scorum rationes reddere de impietate coegerunt. E
diametro isti contrarium Nestorio errorem sibi ap-
propriaverant ; unde in parem cum illo impietatem
proruerant. Unicum enim Dominum nostrum Jesum
Christum a divina natura agnitum et humana, atque
in utraque natura adoratum, summam per auda-
ciam et stultitiam in unam naturam commiscentes,
confuderunt. Nec miseri ut erant intelligebant, quod
per hanc irritam rationem illum alienigenam, a pa-
terna substantia diversum, necnon differentem ab ho-
minibus natura constantem, definirent. Nam si unica
tantummodo sit natura Christi, vel divina prorsus
ea fuerit, vel humana. Quod si mere divina sit,
ubi tunc humana ? quod si tantum humana, fieri
non potest quin negetur divina. Quod si quid diver-
sum ab utraque natura fuerit (nam hoc in hac causa
unicum iis relinquitur, et eo videntur propendere),
quomodo non erit apud ipsos Christus alterius cu-
jusdam et diversæ naturæ cum a suo Patre tum a
vobis ? quo quid magis impium aut delirum magis
finigi potest ? asserere nimirum Verbum Dei, Deum,
hominem factum in eum finem, ut cum divinitas de-
strueretur propria, etiam assumpta humanitas in
nihilum redigeretur. Hoc enim ita plane conseque-
istarum, sed præter istas alius naturæ participasse.

14. Quocirca dignum sua impietate supplicium
subire, qui dogmatum istorum, per quæ Christo
bellum indicitur, auctores fuerant, sacerdotio nempe
dejecti, et per omnes Ecclesias anathemati subje-
cti, cum quibus et ipsa hæresis expellebatur. Recta
autem et orthodoxa sententia, nullis vulneribus con-
fossa, maiorem in modum testimoniis et e Scriptura

VARIE LECTIONES.

¹ Leg ἑγκεχειρισμένους. ^m Ἰσ. μόνῃ.

NOTÆ.

(18) Ἀκροατήριον. Ita prius vocavit, ob eandem
causam, Constantinopolin φροντιστήριον, propter
loci nobilitatem, a viris eruditione celebribus ce-
lebratam.

(19) Θεσμοὺς ἐγκεχειρισμένους. Annotarat doctis-
simus D. Lindsell, ὁ μακαρίτης, legendum sibi vi-

deri ἑγκεχειρισμένους, apposite quidem, et magis
ex usu linguæ. Sed Photius solet interdum καinovο-
μεῖν καὶ καinovομεῖν. Quocirca codicis scripturam
admitto, ut sit ἑγκεχειρισμένους, innactus. Ad finem
sectionis forte legendum et distinguendam, σαφῶς
τε καὶ ἀναντιρρόπως λέγω, etc.

et e Patribus deductis confirmatur, præconis A
celeberrima clarescebat. Unum enim Christum, id
est, unicam ejus hypostasin, naturam veroduplicem,
divinam nempe et humanam, inconfusim et indivi-
sim consideratam, per beatissimos hosce sacerdo-
tes et theologos, in mundum universum et mun-
di extremos terminos, confessione et prædi-
catione agnoscendam, clare, perspicue et sine
hæsitacione propagabant. Illic quoque liquet,
quod cum claudis gressus confirmarentur, et cæcis
cæcitas in efflorescentiam oculorum succresceret,
cum mortui ab inferni portis retraherentur, et in
vitam denuo transmitterentur, necnon cum et aliae
divinae virtutes, quas non est facile enumerare, per-
petrarentur, et in conspectu omnium propalaren-
tur, divinae naturæ dignitas et eminentia evidenter
demonstrabatur. Rursus per id, quod defatigatio-
nem, laborem, sitim, famem sustinuerit et pauper-
tatem, atque his similia et congenita, proprietates hu-
manæ substantiæ manifestabatur. Quædam istorum
ut Deo dignum erat, alia pro conditionis humanæ
modo, idem et unus Christus, verus Deus noster,
cum operaretur et perficeret, certe unam et unitate
diversas naturas in unione illa inconfusa, perspicue
clara nec ullo pacto contradicenda ratione tum ex-
hibuit tum confirmavit. Atque hactenus de quarta
synodo.

15. Sancta universalis quinta synodus sequitur.
Cui conveniendæ sacrabatur, tanquam septum sac-
rum, magna Constantini civitas. Obtinuit autem
vim et confirmabatur per præsentiam et concursum
quinque sexaginta centum episcoporum. Horum duc-
ces et tanquam lumina fuerunt, Mennas quidem ab
initio, tum Eutyechius successor, qui clavum regiæ
istius et archiepiscopalis sedis moderabantur. Vigi-
lius aderat (qui et ipse Romam susceperat procu-
randam) apud urbem quidem, synodo tamen non
interfuit, eo quod nolebat sponte se ad illum ag-
gregare conventum. Ille autem nihilominus, quod
minime volebat sacri illius consensu sodalitiis inter-
esse, fidem communi Patrum suffragio editam,
libello suo dato, confirmavit. Hisce aderant Apol-
linarius Alexandriae, et Doimnus dignitate Antio-
chenæ Ecclesiæ archiepiscopali præditi. Aderant
Didymus et Evagrius, locum tenentes Eustochii He-
rosolymitani archiepiscopi. Per id temporis Justi-
nianus maximus imperator, Romani principatus cu-
ram manibus gubernabat, et cum ecclesiasticis dog-
matibus conspirabat. Hæc itaque sancta et univer-
salis synodus impura Nestorii dogmata repullulas-
centia penitus iterum demessuit, una cum zizaniorum
ipso seminatore: Et post eum, Theodorum at-

μαρτυρίας ἀνεκρήχθη καὶ διέλαμψεν. Ἐνα τῶν
Χριστὸν, ἦτοι μίαν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν, καὶ δύο τὰς
φύσεις, θεότητά τε καὶ ἀνθρωπότητα, ἀσυγχύτως καὶ
ἀδιαιρέτως ἐνθωρουμένης, τῶν τρισευαγγελιστῶν ἀρ-
χιερέων περιφανῶς θεολογησάντων καὶ παραδειδι-
κόντων ἀδιτάκτως ὁμολογεῖν καὶ κηρύσσειν εἰς πάντα
τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα. Δῆλον δὲ κἀντεῦθεν, ὡς δι-
ὼν μὲν χυλοῖς αἱ βάσεις ὠρθοῦντο, καὶ τυφλοῖς τὸ πά-
θος εἰς ὁμμάτων βλάβστην ὑπεφύετο, νεκροὶ τε τῶν
πυλῶν ἀνεσπῶντο τοῦ ἁδου, καὶ πρὸς τὸ ζῆν μετε-
τάττοντο, αἳ τε ἄλλαι θεοσημείαι, ἃς οὐ ῥῥῆδιον ἀρι-
θμεῖν, ἐπετελοῦντο καὶ ἐπεδείκνυντο, τῆς θείας φύσεως
ἐναργῶς παρεδελούτο τὸ ἀξίωμα. Δι' ὧν δὲ κόπους,
καὶ πόνους καὶ δίσταν καὶ πέναν, καὶ πέναν, καὶ τὰ
τούτοις ὑφίστατο συγγενῇ καὶ παραπλήσια, τῆς ἀνθρω-
πίνης οὐσίας ἐτρατο (sic) τὸ ἰδίωμα. Ὡν τὰ μὲν θεο-
πρεπῶς, τὰ δὲ ἀνθρωποπρεπῶς οὗτος Χριστὸς ὁ ὅλη-
θινὸς Θεὸς ἡμῶν ἐπετέλεσας καὶ διαπραξάμενος, μίαν
μὲν αὐτὸν καὶ ἐνιαίαν τὴν ὑπόστασιν, δύο δὲ καὶ δια-
φερούσας τὰς φύσεις, ἐν ἀσυγχύτῳ ἐνώσει, σαφῶς τε
καὶ ἀναντιρρήτῳ λόγῳ παρέστησε καὶ ἐπιστάσασατο.
Ἄλλ' ἐν τούτοις καὶ τὰ τῆς τετάρτης συνόδου.

consistentem hypostasim suam, duas autem et
clara nec ullo pacto contradicenda ratione tum ex-
hibuit tum confirmavit.

16. Ἡ δὲ ἁγία καὶ οἰκουμένη πέμπτη σύνοδος,
τέμενος μὲν ἱερὴν αὐτῇ ἡ (20) Κωνσταντίνου μεγαλό-
πολιν ἀφιέρωτο. Πέντε δὲ καὶ ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν
θεοφόρων πατέρων παρουσία καὶ συνδρομῇ ἐκρατύνετο.
C Ὡν ἡγούμενος καὶ προέλαμπον, Μηνᾶς μὲν τὴν ἀρχὴν,
εἵτα δὲ καὶ Εὐθύχιος, τῆς αὐτῆς βασιλίδος, ἐκ δια-
δοχῆς, τοὺς ἀρχιερατικοὺς πηδاليουχῆσαντες ἀπα-
κας· καὶ Βιγίλιος (21) ὁ τῆς Ῥώμης τὴν ἱερὰν λα-
χὼν ἐφορίαν, παρὼν μὲν τῇ πόλει, οὐ παρὼν δὲ τῇ
συνόδῳ· ὃς εἰ καὶ μὴ πρόθυμος εἰς τὴν συνδρομὴν
τῆς ἱερᾶς ὁμηγύρεως κατέστη, ἀλλ' οὐδὲν ἑλαττον
ὅμως τὴν κοινὴν τῶν πατέρων πίστιν ἐπεκύρου δι-
έλλω. Σύν οἷς Ἀπολινάριος τε ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ
Δόμνος ὁ Ἀντιοχείας, τῷ ἀρχιερατικῷ ἀξιωματι κε-
κοσμημένοι. Καὶ δὴ καὶ Διδυμὸς καὶ Εὐάγγελιος,
Εὐστοχίου τοῦ Ἱεροσολύμων ἀρχιερέως τὸν τόπον
ἀναπληροῦντες. Τηνικαῦτα δὲ καὶ Ἰουστινιανὸς ὁ
κράτιστος ἐν βασιλεῦσι, τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς τὰς
φροντίδας ἐχειρίζεν, καὶ τῷ ἐκκλησιαστικῷ συνεφώ-
D νει φρονήματι. Αὕτη τοιγαροῦν ἡ ἁγία καὶ οἰκου-
μένη σύνοδος Νεστορίου πάλιν τὰ μιστὰ παραφύ-
μενα δόγματα εἰς τὸ παντελὲς ἐξεθέρισεν, ἅμα αὐτῷ
ἐκείνων τῷ σπορεῖ τῶν ζιζανίων. Μεθ' ὧν, Θεόδωρον
καὶ Διόδωρον· ὧν ὁ μὲν Ταρσοῦ πόλεως, ὁ δὲ Μο-
λουεστίας ἐπεσκόπησεν. Οἱ, Νεστορίου πρότερον,

NOTE.

(20) Legendum αὐτῇ, non αὐτῇ. Est autem τέ-
μενος, quod ait Hesyechius, πᾶς ὁ μεμερισμένος τό-
πος τινὲ εἰς τιμὴν. Idem quod Latinis *Templum*,
locus non solum sanctus sed et sacer, ut sepulcrum.
Recentiores Græci sic ecclesias nominant, sed
nunquam vetustiores.

(21) Βιγίλιος τῆς Ῥώμης. Vigilius papa Con-

stantinopolin adiit, vocante Justiniano, et synodo
interfuit. Sed cum acta non probaret, secessit
Chalcedonem, sed ab imperatore hæretico et impe-
rioso exagitatus, atque in exilium missus, tandem
elanguit et subscripsit. Statim lego non ἐκείνῳ, sed
ἐκείνων, hoc est, ζιζανίων, pro ληθούσι, repositi
Dominus Herefordensis ληρούσι, quod rectum est.

τὴν τοιαύτην ὠδίνοντες αἵρεσιν, καὶ ἔγγραφον ἀπο-
λελοιπάσαι, τῆς νόθου διανοίας τὰ νόθα καὶ ἐκφυλα
κυήματα. Ἐτι δὲ κατεδίδασκε καὶ ἀνεθεμάτισεν Ὀρι-
γένην, Δίδυμον, Εὐάγγριον, παλαιὰ τῶν πιστῶν ἄρρω-
στήματα, ἄνδρας τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν ἐν τῇ
τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ παρεισενεγκεῖν φιλονεικήσαντας.
Προὔπαρχειν τε γὰρ οὗτοι τὰς ψυχὰς τῶν σωμά-
των ἐληφθῶδον, καὶ πολλὰ σώματα τὴν αὐτὴν μετεν-
δύεσθαι· δόγμα μιᾶρον καὶ κατὰπτυστον καὶ μόνων,
ὥς ἀληθῶς, ἐκείνων τῶν ψυχῶν ἄξιον. Καὶ τέλος δὲ
τῆς ἀτελευτήτου κολάσεως ἐψήφίζοντο. Ἄλλη, τοῦτο,
παράκλησις πρὸς ἁμαρτίαν πᾶσαν καὶ ἀπώλειαν.
Καὶ τοῖς πονηροῖς δαίμοσι τὸ ἀρχαῖον ἄξιωμα ἔχα-
ρίζοντο, ἐπαναδραμεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀνωθεν δόξαν
ἐξ ἧς ἐξέπεσον, ἀναπλάττοντες. Ἐτι δὲ, οὐδὲ τὰ
σώματα ταῖς ψυχαῖς ἐβούλοντο συνανίστασθαι· γυ-
μνάς δὲ αὐτὰς σωμάτων ἀνιστῶσιν· οὐκ οἷδ' ὅ, τι καὶ
καλοῦντες ἀνάστασιν, εἴπερ τοῦ πεπτωκότος καὶ
θανόντος ἡ ἀνάστασις, οὐχὶ δὲ τοῦ αἰεὶ ἐστῶτος καὶ
ἐν ἀφθαρσίᾳ διαμένουτος, οἷόν περ ἐστὶν ἡ ψυχή,
οὐδὲ τοῦτο δυσωπηθέντες οἱ ἄθλιοι, ἡλίκον ὅσον ἀδί-
κημα, δι' ὧν ληθούσι, τοῦ δικαίου Κριτοῦ κατηγο-
ροῦσι. Πῶς γὰρ οὐκ ἐσχάτην ἀδικίαν αὐτοῦ καταμαρ-
τυροῦσι, τὰ μὲν συναθλήσαντα σώματα ταῖς ψυχαῖς
τοῖς κατ' ἀρετὴν πόνους τῶν κοινῶν ἐπάθλων ἀποστε-
ρεῖν αὐτὸν βλασφημοῦντες· τὰ δ' αὖ πάλιν συνεξα-
μαρτόντα, τῆς κοινῆς αἰτίας καὶ πράξεως ἀνεπιτί-
μητα καταλιμπάνειν, μόνας δὲ τὰς ψυχὰς, χωρὶς
τῶν συνδιαπραξαμένων σωμάτων, ἡ διπλὴν εἰσπράτ-
τειν τιμωρίαν, ἡ διπλὴν ἄξιον μισθοποδοσίας.

taverant, praeiis illorum laborum communibus
reatu et poena pro actibus solverentur; animae
operantibus, vel duplici poena, vel duplicata mercede,
is'. Οὐ μόνον δὲ τὰ τοιαῦτα τῶν δυσφημιῶν ὁ
ιερός οὗτος τῶν πατέρων χορὸς ἀπεκίρρυεν, ἀλλὰ
καὶ πρὸς γε τούτοις (22) (οὐ πολλῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ)
καθεῖλε καὶ ἀνεθεμάτισεν Ἀνθιμόν τὴν Τραπε-
ζούντιον, τὸ Εὐτυχοῦς ὑποθάλποντα φρόνημα, καὶ
Σεβήρον, Πέτρον τε τὸν ἀπ' Ἀμείας, καὶ Ζωορᾶν,
καὶ πᾶσαν τὴν πονηρὰν ἐκείνην καὶ πολυκέφαλον
διασποράν καὶ συμμορίαν. Ἀγαπητοῦ μὲν μάλιστα,
τοῦ Ρώμης, τῆς εὐαγοῦς προκατάρξαντος πράξεως·
συμφήφων δὲ καὶ συνεργῶν ἀναφανέντων τῶν πε-
ριωνύμων ἀρχιερέων· ὧν ὁ μὲν Εὐφραῖμιος (ὁ κλει-
νὸς τῆς Ἀντιόχου δὲ οὗτος), τῶν Ἱεροσολύμων δὲ
Πέτρος ὁ ἱερός ἐπετρόπευεν. Τούτους οὖν ἅπαντας
τὸ θεῖον τῶν ἀρχιερέων συνάθροισμα ἐκκηρύξαντες
τε καὶ ἀποβαλλόμενοι, τὰ ἀπλανῆ καὶ θεῖα τῆς κα-
θολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἐκράτυνάν τε

A que Diodorum: quorum iste Tarsi civitatis, ille au-
tem Mopsuestiae episcopus erat. Isti enim Nestorio
piores illam ipsam haeresim parturiebant, et post
se defunctos, scriptis traditos reliquere spuriae sen-
tentiae spurios partus. Condemnavit insuper et ana-
themate ferit Origenem, Didymum, Evagrium, ab
antiquis temporibus in fide languidos, quippe qui
in Ecclesiam Dei subintroducere Paganorum fabulas
tentaverant. Delirabant enim, animas ante corpora
praestitisse, nec non, unam et eandem animam
multa corpora subingredi. Impium dogma et conspuen-
dum, nullis dignum praeter ipsos fautoribus. Finem
quoque et terminum supplicii interminabilis consti-
tuebant: quae est maxima omnium ad peccandum
illecebra et praecipitium in ruinam ducens. Sed et
B impiiis demonibus suum antiquum locum et digni-
tatem largiebantur: nam regressum illis ad coele-
stem gloriam patefactum iri docebant, unde olim
excederant. Sed nec corpora cum suis animabus
conjuncta resurrectura fingeant, sed nudas animas
sine corporibus. Nescio quam rem interea commi-
niscentes resurrectionem, siquidem resurrectio il-
lius est quod conciderat et moriebatur, non ejus
quod jugiter consistebat et incorruptibile permane-
bat, cujusmodi animae status est, nec intelligebant
miseri aut reverebantur, quam magna injustitia
justum interea Judicem onerabant. Nam quomodo
non contra illum perhibent de summa injustitia
testimonium, qui blasphemae pronuntiant, corpora
illa quae una cum animabus in stadio virtutis decer-
privanda: aut ut quae una peccaverant, ab omni
autem solae et solitariae ac senotae a corporibus una
retributionem habent?

C 46. Neque isiusmodi suum blasphemias sanctos
ille Patrum illorum consessus proscripsit, sed et in-
super sede sua deposuit et anathematizavit Anthi-
mum, qui non ita tum pridem Trapezuntiorum epi-
scopus fuerat, qui tacite apud animum fovebat Eu-
tychetis sententiam, et una cum illo, Severum, Pe-
trum Apameae episcopum, Zooran, et universam
illam impiam, multicipitem, dispersam varie socie-
tatem. Principes in hoc negotio sancto patres Aga-
petus Romae episcopus obibat; conspirantibus
autem et conjunctas operas conferentibus celeberrimis
illis antedictis archisacerdotibus. In quorum
dein numero censebantur Euphrasimius inclitus An-
tiochiae, et sanctus Petrus Hierosolymorum episcopi.
Sanctus istorum archisacerdotum concessus illos
D supra omnes ejectos ex Ecclesia publicavit: dum

VARIÆ LECTIONES.

η ληροῦσι. ° Ἀπαμείας.

NOTÆ.

(22) Ἀλλὰ καὶ πρὸ γε τούτων. Recte, si inclu-
dantur parenthesi. Paulo post reponere Ἀπαμείας.
Nam divisio exscriptoris et ἀπ' Ἀμείας inepta est.
At πρὸ γε τούτων, quod ait, non est verum de illa
synodo, nedum de Vigilio. Nam, quod habetur in
sequentibus, Agapetus, qui Silverium prædecesso-

rem Vigili antecessit, Anthimum Trapezuntis epi-
scopum, Theodora Augusta procurante, Constanti-
nopolin translatus, et hæreticum, extra synodum
quintam œcumenicam deposuit, cum ad Justinia-
num Augusta a Theodato Gothorum rege, et Italia
domino, ablegaretur.

certa infallibilia divina Catholica Ecclesie dogmata confirmant et corroborant. Atque ita se habuit quinta synodus quæ fuit universalis.

17. Sacrum œcumenicum sextum concilium, et ipsum in urbe regia habebatur; ibi enim mysticis spectaculis peragendis sanctum theatrum sigebatur. Ubi centum et septuaginta divini viri certamen subiere, et splendidam veritati victoriam reportavere. Hujus concilii principes, utpote digni iudicati qui cæteris præessent, erant Georgius, cui regiam urbem legibus moderari episcopalibus concedebatur; Theodorus et Georgius, qui in sacerdotali ordine constituti, et Joannes diaconus pro Agathone sanctissimo papa Romano aderant, inter primores Patrum allecti. Locum magnæ urbis Alexandriae episcopi Petrus monachus supplebat. Cum quibus aderat missus a sede Hierosolymæ Georgius monachus et presbyter. Qui una cum cæteris sanctis Patribus Sergium, Pyrrhum, Paulum Constantinopolitanum, Honorium Romanum, Cyrum Alexandrinum, et Theodorum Pharan, implicitem mendacii catenam contextentes diruperunt. Justæ quinetiam condemnationi subjecerunt Macarium episcopum Antiochiæ, una cum hæresis suæ discipulo Stephano, et misero quodam sene Polychronio, superioribus conjunctos, et patrocinium ipsorum impietatis suscipientes: dum voluntatem unam, unam operationem in Christo Deo nostro vero, e duabus naturis subsistente sine omni ratione cum impietate constitutam sententiam pronunt. Imprudentes nimium, qui cogitatione illud non revolvunt quod facile cuivis obviam venire potest. Non esse unius et ejusdem operationis, claudum per potentiam rectificare, et fatigationem contrahere ex itinere: non ejusdem facultatis esse cæcis visum reddere, et sputo, digitorum ope, terram commiscere, lutum coagulare, oculis imponere; neque mortuos suscitare, et vita functum plangere. Ita nec ejusdem fuit voluntatis,

καὶ ἐπεκύρωσαν δόγματα. Καὶ τὰ μὲν τῆς οἰκου-
μενικῆς πέμπτῃς συνόδου, ἐν τούτοις.

17. Ἡ δὲ ἀγία καὶ οἰκουμένη ἐκτὴ συνόδος, ἐν τῇ βασιλεῖᾳ μὲν τῶν πόλεων καὶ αὐτῇ τῶν μυστικῶν τῆς ἀληθείας θεαμάτων τὸ ἱερὸν ἐπήγγυτο θέατρον. Ἐβδομήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν θεοφόροις ἀνδράσι τὸν ἀγῶνα ὑποδομένην, λαμπρῶς νικῶσαν ἀπεδείκνυ τὴν εὐσέβειαν. Ταύτης ἀρχηγοὶ καὶ τῶν ἄλλων προνομεύειν ἐκρίνοντο ἄξιοι, Γεώργιος τε, ὃ τῆς βασιλείδος πόλεως ὁ ἀρχιερατικὸς θεσμὸς ὑπῆρχεν ἐγκειρισμένος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Γεώργιος (23) 9, ἐν πρεσβυτέρων ἀξιώματι κατεileγμένοι, ἅμα διακόνῳ Ἰωάννῃ, οἱ ἀντὶ Ἀγάθωνος, τοῦ ἀγιοτάτου πάπα Ῥώμης, εἰς τὴν τῶν ἐξάρχων τάξιν ἡριθμοῦντο· καὶ τοῦ τῆς Ἀλεξάνδρου δὲ μεγαλοπώλεως θρόνου Πέτρος μοναχὸς τὸν τόπον ἀνεπλήρου. Μετ' ὧν καὶ Γεώργιος μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος, εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἀρχιερατικῆς τῶν Ἱεροσολύμων παρήγγειλε καθέδρας· οὗτοι δὲ, σὺν τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς καὶ ἁγίοις πατράσι, Σέργιον, Πύρρον, Παῦλον, Κωνσταντινουπόλεως κατάρξαντας, καὶ Ὀνώριον Ῥώμης, Κύρρον τε Ἀλεξανδρείας, καὶ Θεόδωρον τὸν τῆς Φαράν, τὴν ἀλληλόπλοκον τοῦ ψεύδους σειρὰν διαρρήξαντας· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Μακάριον Ἀντιοχείας, ἅμα Στεφάνῳ τῆς αἰρέσεως μαθητῇ, σὺν γέροντι τινὶ ἀθλίῳ τοῦνομα Πολυχρονίῳ, ἐπιπλακέντας αὐτοῖς, καὶ τῆς ἐκείνων δυσσεβείας ὑπερμαχεῖν μελετήσαντας, ὑπὸ δικαίαν καταδίκην ἐποίησαντο· οἱ μίαν θέλησιν καὶ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ ἐκ δύο πεφυκότος φύσεων, δυσσεβεῖ καὶ ἀλόγῳ φρονήματι ἐτόλμησαν ἀποφῆνασθαι, μὴδὲ τοῦτο λογισμοῖς ἀναλαβόντες οἱ ἀσύνετοι, ῥάδιον ὄν καὶ πρόχειρον εἰς κατάληψιν, ὥς οὐκ ἔστι, τῆς αὐτῆς ἐνεργείας, χωλὸν κατ' ἐξουσίαν ὀρθῶσαι· καὶ κόπους ὁδοπορίας μετέρχεσθαι· οὐδὲ τυφλοὺς ὁματωῖσαι, καὶ γῆν σιᾶν δακτύλων ἔργοις φρεσῶσαι, καὶ πηλὸν ποιῆσαι καὶ ἐπιβαλεῖν τοῖς ὁμασιν

VARIE LECTIONES.

9 ... μένους 9 ἄλλος.

NOTÆ.

(23) Θεόδωρος καὶ Γεώργιος. Forsan addenda vox ἄλλος, ad distinguendum hunc Georgium ab alio prænominato, qui cum patriarchatu Constantinopolitano fuit. Synopsis Græca septimarum synodorum imperfecta est. Nam præter Georgium Constantinopolitanum, Theophanem Antiochenum, et Petrum monachum, non nominat alium convenarum. Sed et Photius negligentior fuit, qui Theophanem prætermisit, et Petrum quasi τοποτηρητὴν ἐπισκοπῆς Alexandρινῆς citat, cum per illa tempora vacaret sedes. Erat igitur ab Ecclesia missus, et non ἐπισκοπῆς τοποτηρητής. De legatis Romanæ sedis pleniora sunt quæ in præambulis sextæ synodi leguntur, ex litteris Pogonati imperatoris ad Georgium P. C. Agatho sanctissimus, nuper ordinatus papa in apostolica sede prædictæ antiquæ Romæ, hujusmodi nostros pios suscipiens apices destinavit in præsentem propriam ejus indutos personam Theodorum et Georgium Deo amabiles presbyteros, et Joannem Deo amabilem diaconum; ex persona autem totius ejus concilii Joannem et Abundantium et Joannem venerabiles episcopos cum cæteris clericis et monachis. Intellegit autem concilium Romæ habi-

tum per Agathonem, anno 680, contra Monothelitas, ubi convenerant episcopi 125. Ibid. Σέργιον. Cui synopsis addit Petrum. Hic maxima lis vertitur de Honorio papa, an fuerit Monothelita. Rem tractat omnium accuratissime doctissimus Raynoldus, in dissertatione cum Harto. Ibid. Διαρρήξαντες, dirumpentes. Quinam vero erant? an intelligit prænominatos? at illi nullam impietatis catenam diruperunt. Saltem scriberetur, διαρρήξαντας, ut mox ἐπιπλακέντας. Quod si legamus διαρρήξαντες, referenda vox est ad ἐποίησαντο, perimmane quoddam hyperbaton: et illa, οὐ μὴν ἀλλὰ usque ad μελετήσαντας, sunt parentheses includenda. Est autem Pharan, cujus loci Theodorus episcopus dicitur, Πόλις, Stephano auctore, μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Ἀραβίας. De Polychronio, singulare est quod relatum in synopsi, σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ Πολυχρόνιον, τὸν νηπιόφρονα γέροντα, τὸν νεκροῦς ἐγείρει ἐν τῇ τοῖς ταύτῃ πλάνῃ τῆς αἰρέσεως μεγαλοορνησάντα, ἀδείας τετυγόντα, καὶ ἐν τῇ μὴ ἐγείρειται μείζονος τὴν βλασφημίαν τῆς τοιαύτης αἰρέσεως θρασυβεύσαντα. Erat ergo Polychronius ille impostor mirabilior, quales multi apud sequiores.

οὐδὲ νεκρὸν ἀναστῆσαι, καὶ θαυρῶν ἐπὶ τελευτῇ-
σαντι. Οὐ μὴν οὐδὲ τῆς αὐτῆς ἐστὶ θελήσεως, παρελ-
θεῖν αἰτεῖσθαι τὸ ποτῆριον τοῦ θανάτου, καὶ δόξαν
αὐτῷ ἰ καλεῖν πάλιν, καὶ βούλεσθαι τὸ ἀθέλητον.
Ἄλλὰ πῶς οὐχὶ συνήσθοντο διὰ τούτων, καὶ τῶν
φύσεων τὴν διαφορὰν ἐξαρνούμενοι; πᾶσα γὰρ φύ-
σις πηγῇ ἐνεργείας, καὶ ταῖς διαφοραῖς ἐνεργείαις
αἰ φυσικαὶ θελήσεις συνδιασχίζονται. Καὶ εἰ, κατὰ τὴν
ἐν αὐτοῖς πλάνην, ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ θέλησις μία, καὶ
ἡ φύσις πάντως ἐξ ἧς ταῦτα, μία. Εἰ δὲ δύο αἱ φύσεις
(οὕτω γὰρ εἰς τοῦτο μανίας ἐξώκειλαν, ἐν ὀφθαλ-
μοῖς ἔχοντες τὴν διασπορὰν τῶν καταρξάντων καὶ
ἀπωλείαν), πῶς οὐχὶ ἑκατέρω πηγάσει τὴν οἰκείαν
ἐνέργειαν καὶ τὴν θέλησιν; Ἄλλ' οὗτοι μὲν τῆς αὐ-
τῶν καὶ δυσφήμου δόξης οὐδὲν προτιμήσαντες, σὺν
αὐτῇ ἐκείνῃ, τῷ αἰωνίῳ κατεδικάσθησαν ἀναθέματι. B
Δύο δὲ θελήσεις φυσικὰς καὶ δύο ἐνεργείας ἐπὶ τοῦ
ἐνὸς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τῶν θεοφόρων Πα-
τέρων ἱερολογήσας ὁ σύλλογος, ταῖς ἀπανταχοῦ Ἐκ-
κλησίαις τὸ διπλοῦν ὁμολογεῖν καὶ κηρύττειν, ὥσπερ
τῶν φύσεων, οὕτω καὶ τῶν ἐνεργειῶν καὶ θελήσεων,
ὁρθοδόξως παραδεύωσιν. Κωνσταντῖνος δὲ τῇ-
καῦτα, ὁ ἀπόγονος Ἡρακλείου, τὸν προγονικὸν τῆς
βασιλείας κληρὸν ἐκρημάτιζεν ἀναθευγμένος. Τὰ
τε ἄλλα συμπράττων τῇ συνόδῳ, καὶ τὸ ὁρθεῖν τῆς
Ἐκκλησίας φρόνημα πρεσβεύων. Ἄλλ' ἐν τούτοις
μὲν καὶ ἡ ἔκτῃ.

ιγ'. Ἡ δ' ἁγία καὶ οἰκουμένη ἐκδόμη σύνοδος,
Νικαίαν μὲν, τῆς Βιθυνῶν μητροπόλιν οὔσαν, καὶ
τῶν ὁρθῶν δογματικῶν δικαστήριον πάλας γεγονυῖαν,
καὶ αὐτῇ (24) τῆς εὐσεβείας κριτήριον ἔδειξεν, ἐπὶ τὰ
μὲν καὶ ἐξήκοντα καὶ τριακοσίων ἱερῶν ἀνδρῶν τῷ
πλήθει πλατυνομένη, ταξιάρχους δὲ καὶ πρωτοστά-
τας τῆς ἱερᾶς αὐτῶν καὶ μεγάλης φάλαγγος προ-
βαλλομένη, Ταράσιον τε τὸν ἐν ἀρχιερεῦσι Θεοῦ πε-
ριδότητον (θεῖος οὗτος καὶ πανάριστος ἀνὴρ, καὶ τῆς
βασιλίδος πόλεως τοῦς ἱεραρχικοὺς οἰκας, εἰπερ τι-
σὲ ἄλλος, περιάγειν ἄξιος), καὶ δὴ καὶ Πέτρον τὸν εὐλα-
βεστάτον, πρωτοπρεσβύτερον τῆς κατὰ Ῥώμην ἁγίας
Ἐκκλησίας, καὶ Πέτρον ἄλλον, πρεσβύτερον καὶ
αὐτὸν, καὶ τῆς ἐκείσε μονῆς ἡγούμενον τοῦ ἁγίου
Σάββα· οἱ τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας διεκκληροῦντο
τὸν τόπον, Ἀδριανὸς τότε τὸ ἀρχιερατικὸν κοσμοῦν-
το· ἀξίωμα. Ἀμα δὲ τούτοις, Ἰωάννην καὶ Θωμᾶν,
ἀνδρας μοναχικῇ πολιτείᾳ περιωνύμους, καὶ ἱερα-
τικῇ τιμῇ διαλάμποντας, καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀπάσης
διοικήσεως τῶν ἀποστολικῶν καὶ μεγάλων θρόνων
τοποτηρητάς, καὶ τὸ τῶν ἀρχιερέων προνόμιον
ἔχοντας· λέγω δὴ Ἀπολινάριον τε, καὶ Θεοδο-
ρήτον, καὶ Ἠλία· ὧν ὁ μὲν Ἀλεξανδρείας, ὁ δὲ
Ἀντιοχείας, καὶ ὁ λοιπὸς δὲ Ἱεροσολύμων, ἱερο-
πρεπῶς τε καὶ πανσόφως προσιστήκεισαν. Τότε
Κωνσταντῖνος καὶ Εἰρήνη, ὁρθοδόξως στεφάνῳ κο-

A deprecari ut transeat mortis poculum, et eandem
rursus glorificationem dicere, atque ita velle non
volitum. Qui fieri potuit ut non perciperent se natu-
rarum tollere, his sublati, differentiam? Est enim
operationis cujuscunque fons, natura: et juxta di-
versas naturales operationes voluntates naturales
dispartuntur. Quod si, secundum illorum hæresin,
operatio unica sit et voluntas, certe et natura quo-
que unica fuerit necessario unde illæ oriuntur. Quod
si dederint naturas duas (neque enim hoc insaniz
eruperunt, utpote habentes ante oculos dispersio-
nem et perditionem eorum qui ita docuere primi),
quomodo non utraque natura propriam emittet ope-
rationem et voluntatem? Verum dum suam pro-
priam et blasphemam sententiam omni modo præfe-
runt, anathemate æterno condemnantur. Duas porro
voluntates, duas operationes in uno Christo Deo
nostro, dum sanctus divinorum Patrum cœtus sta-
tuit, ubivis terrarum positus Ecclesiis orthodoxam
confessionem et predicationem duarum cum volun-
tatum tum operationum tradidit. Erat autem eo
tempore Constantinus Heraclii proles cum regia
majorum sorte constitutus: qui et suam alias ope-
ram synodo contulit, et orthodoxam Ecclesiæ sen-
tentiam tuebatur. Atque ita sexta synodus fuit.

18. Sancta universalis septima synodus metropo-
lin Bithyniæ Nicæam, olim illud tribunal sanorum
dogmatum, et nunc demum pietati judicandæ desti-
navit. Implebatur porro synodus numero tercentum
sexaginta septem virorum, quorum primi fuerant
ductores et sacrosanctæ ac numerosæ phalangis
principes, Tarasius, inter Dei sacerdotes illustris,
divinus plane et optimus omnimodo vir, dignus
certe (si quis alius) qui regis urbis clavum guber-
naret; Petrus deinceps archipresbyter sanctæ Ro-
manæ Ecclesiæ piissimus; et Petrus quoque alter
aderat ipse quoque presbyter, qui monasterii, quod
ibi est, sancti Sabbæ præfectus vel archimandrita
fuit. Isti sortiebantur locum cathedræ apostolicæ,
cui tum dignissime præerat Adrianus, archipræsul.
Aderant una cum istis Joannes et Thomas, viri
celebres in professione monachatus, et honore
fulgentes sacerdotali, qui quidem locum tenebant
universæ orientalis, apostolicæ, et magnæ diocesis
et archiepiscoporum ejusdem dignitatem habebant,
Apolinarii nempe, Theodoretii et Heliz: quorum
primus Alexandriæ, secundus Antiochiæ, tertius
Hierosolymorum Ecclesiæ prudenter, et ut sacer-
dotes decebat, gubernabant. Eo tempore Constan-
tinus et Irene, orthodoxæ corona redimiti, Ro-
mani imperii purpura vestiebantur. Ista porro

VARIÆ LECTIONES.

ἱ γρ. αὐτό.

NOTÆ.

(24) Αὐτῇ. Nempe synodus. Sed malim, αὐτῇ
hæc ipsa synodus; nisi forsitan utraque lectione me-

PATROL. GR. CII.

lior αὐθις, id est, secunda vice. Ibid. legendum in
plurali, ἐστολλίζοντο. Nam Irene regnabat cum Filio.

21

sancta et magna synodus barbaram quamdam hæresin, tunc nuper ab impiis et profanis hominibus introductam, communi suo et divinitus gubernato suffragio condemnabat, ejusdemque auctores et propugnatores iisdem sentiis damnatos subjecerunt. Miseri autem isti Christum Deum verum ore non ausi vel confessione sua blasphemare, operibus tamen suis quoquo modo contumeliis affecerunt, et licentiose blasphemantibus viam adiuvenerunt. Immediate ipsum insectari conviciis, et nudo ore, sine velo cum non audeant, voluntatem suam omnem adimplerunt, et Christo oppositam mentem et sententiam per venerandam ejus imaginem dehonestatam demonstrarunt. Idolum venerandam Christi imaginem (o nimis audacem impiæ linguæ sonum, et cordis atheistici boatum!) appellant, per quam idololatricus error eliminatur: hanc conviciis et omnibus dehonestamentis fœdatam per compita, forum et plateas pedibus proculcant, distrahunt varie, igni demum comburendam tradunt. Spectaculum Christianis deplorandum, dignum paganorum in Christum odio! Talismodi et in cæteras imagunculas sacras pedibus citi ad fundendum sanguinem exstiterunt: quas manibus sacrilegis, labris profanis fœdarent. Neque exsatiari voluerunt alastores ad hunc modum insaniendo et furiendo. Neque certe minus quam paganorum execranda facinora, si non forte magis, Christianorum sacra signa et repræsentationes odio perciti conspuerunt: adeo ut bellum videantur internecinum contra Christum et ipsius sanctos susceptum indixisse.

19. Patet quippe cunctis, quod imaginibus honor habitus, eorum honor sit qui repræsentatur; quemadmodum et infamia atque dedecus transit ab imagine in imaginatum. Isti autem, nupera Judæorum, Christi hostium, progenies, in eo quod venerandam Christi imaginem illiusque sanctorum inhonorant, quod in ipsorum atavis desiderabatur, adimplerunt: nam usque ad audacia Judæorum facinora delati feruntur; imo id agunt contentione summa, ut progenitores suos longe supergrediantur voluntate. Porro, cum in medio Christianorum sili, labiis non audent abnegare Christum, ab ipsa Judaica avitaque invidia minime recedere convincuntur: sed et spuriam eorum imitationem expressisse, licet nequaquam sibi constare queant, sed hæretico quodam stoppore huc illuc incerti aguntur et feruntur. Christianos se appellant; verum effrenes contra Christum pergunt: Judæorum titulum non admittunt, et tamen per hanc contra imagines pugnam non solum imitati sunt, sed et supergressi illorum contra Christum malitiam. Cum nomen aversentur idololatriæ, nihilo tamen tolerabilius quam idololatriæ in divina et intemerata Christianorum mysteria insaniunt. Ideo autem propter istos omnes qui non id agunt, ut degenèrent hanc, adulteram, variam et confusaneam doctrinam aversentur et declinent, sancta hæc et universalis synodus, tanquam prolem spuriam, ejectionem, et ab omni fidelium nobilique

A σμούμενοι, [καὶ] τὴν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωμῶν ἀρχῆς πορφυρίδα ἐστολλίζετο. Αὕτη τοιγαροῦν ἡ ἱερὰ καὶ μεγάλη σύνοδος, ἀρτιφανῆ τε καὶ βάρβαρον ἀρεσιν, ὑπὸ δυσσεβῶν τε καὶ ἀνίερων ἀνδρῶν παρεισαχθεῖσαν, θεοκρίτω καὶ κοινῷ ψηφίσματι καταδικάσας, καὶ τοὺς εἰσηγητὰς καὶ προμάχους αὐτῆς τῷ αὐτῷ συνυποβάλλουσα κρίματι. Οὗτοι γὰρ οἱ δειλαῖοι Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν βλασφημεῖν οὐχ ὁμολογοῦντες τοῖς ῥήμασι, διὰ τῶν ἔργων πᾶσαν ἐπενόουν ὕβριν καὶ βλασφημίαν καὶ ἀσελγείαν· καὶ αὐτὸν ἐκείνῳ δυσφημεῖν ἀμέσως καὶ χωρὶς τινος παραπαιτάσματος οὐ θαρρήσαντες, διὰ τῆς σεπτῆς εἰκόνης τὸ πᾶν αὐτῶν τῆς Χριστομάχου γνώμης ἐκπλήρουν θέλημα. Εἰδὼλον γὰρ (ὃ τολμηρὰς καὶ ἀθέου γλώσσης καὶ διανοίας ἀπήχημα!) τὴν προσκυνητὴν εἰκόνα Χριστοῦ, δι' ἧς εἰδῶλων πλάνη διώκεται, καθυβρίζοντες, καὶ πάσαις αὐτὴν ἀτιμίαις περιβάλλοντες, ἀνὰ τὰς ἀγορὰς καὶ τὰς λεωφόρους ποσὶ κατεπάτουν, περιέστυρον, ποτὶ παρεδίδωσαν. Θέαμα Χριστιανοῖς ἐλεεινὸν, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Χριστομαχίας μόνῃς ἄξιον. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἱερῶν εἰκονισμάτων, ποσὶ ταχεινοῖς ἐκχέαι αἶμα, χερσὶ τε παλαμναῖαις καὶ βεβήλοις χεῖρεσιν ἐνησέλαινον. Καὶ κόρον οὐδένα τῆς τηλικαύτης μανίας καὶ παραπληξίας οὐδαμῶς ἐλάμβανον οἱ ἀλάστορες. Ἀλλὰ τῶν Ἑλληνικῶν βδελυγμάτων οὐδὲν ἔλαττον, εἰ καὶ μὴ μᾶλλον τὰ Χριστιανῶν ἱερὰ σύμβολά τε καὶ ἐκτυπώματα, διὰ μίσους ἄγοντες, ἐβδελύσσοντο· δι' ὧν αὐτοῖς καὶ ὁ ἀσπονδὸς πόλεμος κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἁγίων συνεκροτέτο καὶ ἐκραυγέτο.

10'. Ἀλλῶν γὰρ ἅπαντι, ὡς ἡ τιμὴ τῶν εἰκονισμάτων τιμῇ γίνεται τῶν εἰκονιζομένων· ὥστε καὶ ἡ ἀτιμία εἰς αὐτὰ διαβαίνει τὰ εἰκονιζόμενα. Ἀλλ' οὗτοι τὰ νέα τῶν Χριστομάχων Ἰουδαίων γεννήματα, δι' ὧν μὲν τὴν σεπτὴν εἰκόνα Χριστοῦ, καὶ τῶν αὐτοῦ ἁγίων ἐνυβρίζον, τὸ προγονικὸν ἀνεπλήρουν ὑστέρημα, εἰς τὰ τῶν Ἰουδαίων τολμήματα ἐκπερόμενοι, καὶ νικᾶν φιλονεικοῦντες τῇ ὑπερβολῇ τῆς προθυμίας τοὺς γεννήτορας. Δι' ὧν δὲ, Χριστιανῶν ἐν μέσῳ, οὐκ ἔσχον τολμήσαι τὸν Χριστὸν καὶ χεῖρεσιν ἀπαρνησασθαι, καὶ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Ἰουδαίου καὶ πατρῷου ζήλου ἡλέγχοντο διαπίπτοντες, καὶ νόθον καὶ ταῦτην αὐτῶν δεικνύντες τὴν μίμησην, καὶ μηδ' αὐτοῦ στάσιν ἔχοντες, ἀλλ' ὥστε τῷ κακῷ καρωθέντες τῆς αἰρέσεως, ὥδε κάκεισε διεβρίπτοντο καὶ παρεφέροντο. Χριστιανούς μὲν γὰρ ἑαυτοὺς ὀνομάζοντες, κατὰ Χριστοῦ ἐφρυάττοντο· καὶ τὴν Ἰουδαίων κλήσιν οὐ προσέμενοι, τὸ Χριστομάχον αὐτῶν παρεζήλουν διὰ τῆς εἰκονομαχίας καὶ ὑπερέβαλλον. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς εἰδωλολατρίας ἐκκλίνοντες ὄνομα, οὐδὲν εἰδωλολατρῶν ἀνεκτότερα εἰς τε Χριστιανούς αὐτοὺς καὶ εἰς τὰ τῶν Χριστιανῶν θεῖα καὶ ἀχραντα μυστήρια ἐπεδείξαντο. Δι' ὃ τοῦτους μὲν, ὅσοι μὴ τῆς μοιχαλίδος ταύτης καὶ πολυσπόρου καὶ συμπεφυρμένης δόξης φυγεῖν ἠθέλησαν τὴν δυσγένειαν, ὡς νόθα γέννη καὶ ἐκφυλά τῆς τῶν πιστῶν εὐγενείας, ἡ ἁγία καὶ οἰκουμένη διακρίνασα σύνοδος, δεσμοῖς ἄλτοις τοῦ ἀναθέματος καθυπέβαλε·

τὴν δὲ εἰκόνα Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, A κατὰ τὰς ἀνέκαθεν ἀποστολικὰς τε καὶ Πατρικὰς παραδόσεις, καὶ τὰς τῶν ἱερῶν Λογίων ἐκφαντορίας ἐπὶ τιμῇ καὶ σεβασμιοῦντι τοῦ εἰκονιζομένου, προσκυνεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι, ψήφοις ἀπάσαις ἐπεκύρωτέν τε καὶ ἐπεσφραγίσασθαι τῆς προσκυνήσεως καὶ τιμῆς δηλονότι προσαγομένης, καθ' ὃν τρόπον καὶ τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς τύποις καὶ συμβόλοις τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτης λατρείας προσερχόμεθα. Οὐ γὰρ ἐν αὐτοῖς ἰστώμεν καὶ συμπερικλείομεν τὴν τιμὴν καὶ προσκύνῃσιν, οὐδ' εἰς ἑτερόφυλα καὶ διάφορα τέλη (25) σχιζόμεθα· ἀλλὰ διὰ τῆς φαινομένης διαφόρου καὶ μεριστῆς αὐτῶν θεραπείας καὶ προσκυνήσεως, ἱεροπρεπῶς τε καὶ ἀδιαίρετως εἰς τὴν ἀμέριστον ἐκείνην ἐνοσιδῇ τε καὶ ἐνοποιῶν θεότητα ἀναγόμεθα.

Κ'. Οὕτω τὸν τίμιον σταυρὸν προσκυνούμεν ἐν ᾧ τὸ Δεσποτικὸν ἐξετανύσθη σῶμα, καὶ τὸ τοῦ κόσμου καθάρσιον ἀνέβλυσεν αἷμα· καὶ ἡ τοῦ ξύλου φύσις ταῖς ἐκείθεν ῥοαῖς ἀρδευθεῖσα τὴν ἀγῆρω ζωὴν ἐδλάσθησεν ἀντὶ τοῦ θανάτου. Οὕτω τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ προσκυνούμεν, δι' οὗ δαιμόνων ἐλαύνεται σίφη, καὶ πάθη θεραπεύεται ποικίλα· τῆς ἁπλῆς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ χάριτος καὶ δυνάμεως ἐνεργηθείσης, καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν τύπων, μετὰ τῆς ὁμοίας ἐνεργείας συμπροσέουσας. Τούτων τοιγαροῦν ἕκαστον, τὴν τε Χριστοῦ εἰκόνα φημί, καὶ αὐτὸν τὸν σταυρὸν, καὶ δὴ καὶ τοῦ σταυροῦ τὸν τύπον, παραπλησίως τῇ σεβασμιοῦντι καὶ προσκυνήσει ἐξοσιούμεντες, οὐκ ἐν αὐτοῖς περιγράφομεν καὶ περιορίζομεν τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας, ἀλλ' εἰς τὸν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα πλοῦτον φιλανθρωπίας ἀγάπην, καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπονειδίστον θάνατον ἐκουσίως ὑπενεγκόντα, ταύτην ἀναφέροντες καὶ ἀνιερούμεν. Οὕτω δὴ καὶ ναοὺς ἁγίων, καὶ τάφους, καὶ λείψανα, πιστοῖς βρύοντα λάσεσι*, πιστῶς προσκυνούμεν, τὸν αὐτοῦς† δοξάζοντες Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν μεγαλύνοντας καὶ ἀνευφημοῦντες· καὶ δὴ καὶ εἰ τι τοῦτοιοι, κατὰ τὰς μυστικὰς καὶ ἁγίας ἡμῶν τελετάς, ἐστὶ παραπλησίον, διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐνεργουμένης δωρεᾶς τε καὶ εὐεργεσίας", τὸ ἀρχικόν τε καὶ πρωτογενὲς αἷτιον ἐπιγινώσκομέν τε καὶ δοξολογοῦμεν. Δι' ὃ καὶ τῶν μακαρίων ἐκείνων καὶ ἱερῶν ἀνδρῶν ἡ θεοφόρος καὶ ἁγία πανήγυρις οὐ μόνον τὴν εἰκόνα Χριστοῦ, καθάπερ ἔφημεν, ἀλλὰ γε δὴ καὶ τῆς παναρχάντου καὶ ἀειπαρθένου Δεσποίνης γ' ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων τὰς ἱερὰς εἰκόνας, κατ' ἀναλογίαν τῆς τῶν πρωτοτύπων ὑπεροχῆς καὶ σεβασμιοῦντος, τιμᾶσθαι καὶ προσκυνεῖσθαι, κοινῶν θεοπισμάτων ὅροις ἐπεσφράγισέ τε καὶ ἐπεκύρωσε. Καὶ γὰρ καὶ δι' αὐτῶν εἰς ἐνοποιῶν τινα καὶ συναγωγὴν ἀναγόμε-

A societate excludendam, vinculo anathematis indissolubili innodavit: Christi autem veri Dei nostri imaginem, juxta traditiones priscas Patrum et apostolorum et sacrorum oraculorum declarationes, in honorem et cultum representati adorandam et honorandam, communibus suffragiis sancit et confirmavit; cultu nimirum et honore sic habito, quomodo quoque signa et symbola sanctissimi nostri cultus solemus celebrare. Neque enim in iisdem ita insistimus ut cultum et honorem debitum ibidem circumscribamus, sed nec in alienos a pietate fines et diversos diffindimur; sed per conspicuam, differentem et divisam eorum venerationem atque cultum, modo quodam sacro et divino ac indiscreto, ad illam, quæ est indivisa, unica, unita et unionem B procurans divinitatem deducimur.

20. Ad hunc modum et venerabilem crucem adoramus, in qua Domini corpus extendebatur, unde sanguis ille ebullit quo mundus mundabatur: ligni autem natura illius stillicidii irrigata pro morte vitam haud senescentem egerminavit. Ad hunc modum crucis adoramus effigiem, per quam agmina dæmonum effugantur, morbi autem varii persanantur, nimirum illa gratia et potentia quæ prima vice operata est in exemplari, usque ad imagines et representationes cum eademmet vi et operatione progrediente. Singula igitur ista, hoc est, Christi imaginem, et ipsammet crucem, et figuram crucis, pari modo reverentia et adoratione consecrantes, non tamen ita cultum circumscribimus, et ad eadem terminamus, sed ad illum referimus, et in illo sacratè statuimus, qui per et propter humani generis amorem abundantissimum et inexplicabilem incarnatus fuit, et sponte sua et voluntate maledictam illam mortem nostra causa subiit. Ad eundem morem sanctorum basilicas, sepulcra, reliquias, fidelibus curationes exuberantia, fideliter veneramur; Christum nimirum Deum nostrum, qui sic eos glorificavit, honorantes et laudibus prosequentes. Quod si solemnes nostræ et sacræ festivitates et sacrificia mystica aliquid hisce simile in se complectuntur, per virtutem illius gratiæ quæ inibi operatur, in eo ipso originalem et principalem beneficii causam tum recognoscimus tum glorificamus. D Atque hanc ob causam sacer ille et Deo plenus sanctorum Patrum et beatorum consessus, non modo (quod diximus) Christi, verum etiam intemeratæ, semper virginis Dominiæ nostræ Deiparæ, et sanctorum omnes imagines, juxta gradum et proportionem excellentiæ et venerationis prototyporum, coli et adorari, communi suo suffragio et dictamine ratur.

VARIE LECTIONES.

* γρ. λάσει. † γρ. αὐτά. " γρ. χάριτος. γ γρ. Μαρίας καὶ δεσπ.

NOTÆ.

(25) Τέλη. Verti. fines; fortassis auctor intellexit ordines, turnas, ut sint στρατιωτικὰ τέγματα, veritatem, quasi prælio conserto, oppu-

gnantia. Erudite usum imaginum docet, et mentem illius septimi concilii aperit contra leonoclastas, quas extra invitationem non processit.

et firmum veluti futurum consignarunt. Etenim per ipsas ad contemplationem quamdam unientem et compaginantem sursum ducimur, et per easdem digui sumus qui cum summo desideratorum omnium per divinam et supernaturalem copulationem aduniamur. Hæc autem sapienter admodum et secundum Dei beneplacitum decernens synodus determinavit: atque ita depulsis hæreseos morbis et immunditia a grege ratione prædito, nobis Ecclesiam representavit in recuperato suo ornatu et pulchritudine conspicuam, et tanquam sponsam, non quidem bullis aut clavis ornata aureis, sed sacris redimitam et resplendescentem imagunculis, a Christi sponsi dextris constitutam, universæ fidei-
 A μεθα θεωρίαν, καὶ τῆς πρὸς τὸ ἀκρότατον τῶν ὀρεκτῶν δι' αὐτῆς ἀξιούμεθα θείας καὶ ὑπερφυστοῦς συναφείας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν σοφῶς τε καὶ θεαρέστως τελεσασμένη (26), διῶρισεν· πᾶσαν δὲ αἰρετικὴν νόσον καὶ πᾶσαν ἀνομιάν τῆς λογικῆς ἀγέλης ἀπελάσασα, τὸν οὐκ εἶλον κόσμον καὶ τὸ κάλλος τὴν Ἐκκλησίαν ἐπαναλαβοῦσαν ὑπέδειξε γ, καὶ οἷα δὴ νύμφην, οὐκ ἐν χρυσωτοῖς χρυσοῖς, ἀλλ' ἐν ιεροῖς ἐξωραϊσθεῖσαν εἰκονίσμασιν, ἐκ δεξιῶν τοῦ νυμφίου Χριστοῦ παραστήσασα, ἡμεροὶς καὶ χαίρουσιν ὀφθαλμοῖς καθορᾶσθαι καὶ ἐναγλαῖζεσθαι παντὶ τῷ τῶν πιστῶν πληρώματι παρεσκεύασεν.

21. Est hæc nostra Christianorum pura, de-
 B κα'. Αὕτη τῆς πίστεως ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἡ καθαρὰ καὶ ἀμώμητος ὁμολογία· αὕτη τῆς ἀχράντου καὶ εἰλικρινοῦς λατρείας ἡμῶν, καὶ τῶν περὶ αὐτὴν σεπτῶν μυστηρίων, ἡ θεόσοφος μυσταγωγία· κατὰ ταύτην, μέχρι βίου ὁσμῶν, καὶ φρονούντες καὶ πιστεύοντες καὶ πολιτευόμενοι, πρὸς τὴν ἀνατολὴν τοῦ νοητοῦ ἡλίου ἐπιγόμεθα, τῆς ἐκείθεν ἀνεσπέρου αὐγῆς καὶ λαμπρότητος τρανότερον τε καὶ τελειότερον ἀπολαύσοντας. Ταύτην προσήκει καὶ τὴν ὑμετέραν θεοφροῦρητον σύνεσιν ἡδὴ, πρὸς τὴν ἡμέτερον κλήρον τῆς εὐσεβείας ἀφορῶσαν, εἰλικρινεῖ διαθέσει, καὶ γνώμης εὐθύτητι, καὶ ἀδιστακτῇ πίστει ἀποδέχεσθαι καὶ στέργειν, καὶ μήτε δεξιᾷ μήτε ἀριστερᾷ, μηδὲ ἐπὶ βραχὺ, ταύτης ἀποκλίνειν. Τοῦτο γὰρ τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, τοῦτο τῶν οἰκου-
 C μενικῶν συνδόν τὸ φρόνημα. Διὸ οὐ μόνον σεαυτὸν φρονεῖν οὕτω δεῖ καὶ [τὸ] δοξάζειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπὸ σὲ τεταγμένους εἰς τὸ αὐτὸ τῆς ἀληθείας φρόνημα χειραγωγεῖν, καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν καταρτίζειν πίστιν, καὶ μηδὲν τῆς τοιαύτης σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἡγείσθαι τιμιώτερον. Ἀρχοντας γὰρ ὡς ἀληθῶς, μὴ τῆς ἰδίας μόνον σωτηρίας ποιεῖσθαι φροντίδα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐμπιστευθέντα λαὸν τῆς ἰσῆς ἀξιοῦν προνοίας, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν τῆς θεογνωσίας χειραγωγεῖν τε καὶ προσκαλεῖσθαι τελειώματα. Μὴ τοίνυν τῶν ἐλπίδων ἡμᾶς διαψευσθῆναι ποιήσης, ὅς ἡ σὴ περὶ τὰ καλὰ ῥοπή τε καὶ εὐηκόια παρέσχε προβάλλεσθαι· μηδὲ τοὺς πόνους καὶ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ἀνεδεξάμεθα χαίροντες, D ματαίους ἐλέγξης· μηδ' ἀρχεσθαι μὲν προθυμίᾳ τοῦ θεοῦ κηρύγματος ὑποδέχεσθαι τοὺς λόγους, αὐτὸν ἐπιδείξης, εἰς ῥαθυμίαν δὲ τὴν προθυμίαν καταλύσεις· ἄλλ' ὅμοιον μὲν τῇ ἀπαρχῇ τὸ τέλος, σύμφωνον δὲ τὴν πολιτείαν τῇ πίστει, κοινὸν δὲ ἀγαθὸν καὶ γένους καὶ πατρίδος τὴν σὴν διδοὺς ἐξουσίαν

VARIE LECTIONES.

γ γρ. καὶ πρὸς. γ γρ. ἀπέδειξε. γ γρ. νοεροῖς. α Leg. εἰλικρινοῦς. β Leg. καταλύσης.

NOTÆ.

(26) Post τελεσασμένην, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ subintelligenda synodus, quæ vox rectius adderetur σαφηνείας gratia. Χρυσωτοῖς χρυσοῖς. Alludit ad Psal. xlv,

15: Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς βασιλέως ἐσῶθεν ἐν χρυσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη. Quæ postrema vox hic deesse videtur.

καθορθοῦν καὶ ὁμομαρτυρεῖσθαι, τὴν ἐμὴν ἐπὶ σοὶ χα-
ρὰν καὶ εὐφροσύνην διατρεῖ ἀνεξάλειπτον.

spondet; vitæ conversatio fidem exprimat, et dum
tuam potestatem omnium oculis et linguis usur-
pandam exhibes, in communem et generis et patriæ utilitatem, meum de te gaudium et animi solatium
semper indeletum custodito.

αβ'. Ἄλλ' ὅρα δὴ μοι λοιπὸν, φιλόχριστε καὶ πνευ-
ματικὴ ἡμῶν οὐκ, καὶ εἰ τι ἄλλο κλεινὸν καὶ καλὸν
καὶ στοργῆς ἄξιον ὄνομα, ὅρα τοιγαροῦν ὅσας παρα-
τάξεις ὁ πονηρὸς κατὰ τῆς εὐσεβοῦς καὶ μόνης ἀλη-
θείης τῶν Χριστιανῶν θρησκείας ἐπαλαμῆσατο, αἰ-
ρέσεις διαφόρους, καὶ στάσεις, καὶ μάχας, καὶ
πολέμους ἐπινοῶν. Ὅρα δὲ καὶ τοῦτο, ὅπως ἀπάσας
αὕτη κατεστρέψατο, καὶ λαμπρὰ τὰ κατὰ πάντων
ἀνέστησε τρόπαια. Καὶ μὴδὲν θαυμαστὸς τὰς κατ'
αὐτῆς λογισόμενος ἐπινοίας καὶ ἐπιβουλὰς. Πρῶτον
μὲν γάρ, οὐκ ἂν οὕτω περιφανὴς καὶ κραταῖα καὶ
ἐπίσημος διὰ τῆς νίκης ἔγινετο, εἰ μὴδὲν αὐτῇ πολέ-
μιον συνεπλέκετο. Ἐπειτα δὲ καὶ συνορᾷν ῥόδιον,
ὡς ἐνθαπερ ὁ πονηρὸς σφοδρότερον πολεμεῖται, ἐκεῖ
καὶ αὐτὸς σπουδαιότερον τὰ τῆς κακίας αὐτοῦ βέλῃ
πέμψει, καὶ τὰ μηχανήματα ἱστησιν. Ἐν μὲν γάρ
τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν, ἐπεὶ μηδεὶς ἐστὶν αὐτῷ σφοδρὸς
πόλεμος, διὰ τοῦτο οὐδὲ αὐτὸς κατ' ἐκείνων ὀπλί-
ζεται· ὁ δὲ Χριστιανὸς τοῦ Θεοῦ λαός, τὸ ἅγιον, τὸ
βασιλεῖον ἱσράτευμα, ἐπεὶ κατ' ἐκάστην κραταιού-
μενοι τῇ πίστει, κατὰ τῶν πονηρῶν αὐτοῦ πράξεων
καὶ ἐπιτηδευμάτων ἀνδρίζονται, διὰ τοῦτο καθεῖνος
μυρίαὶ ἐπιβολαὶ καὶ πάσαι μεθόδοι τινὰς ἐξ
αὐτῶν ὑποσκελίζειν τεχνάζεται, καὶ ἀντιτυπεῖν τὴν
Ἐκκλησίαν Χριστοῦ ἀγωνίζεται, εἰ καὶ εἰς αἰσχύνην
αὐτῷ ὁ ἄγων καὶ τὰ πονηρεύματα καταστρέφου-
σιν· ἄλλ' ὥστε δὲ τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἐθνῶν ἀδιάκριτα
καὶ συγκεχυμένα τὰ ἐν δόγμασιν ἔχει φρονήματα,
καὶ οὐδὲν καθαρὸν οὐδ' εἰς ἀκρίβειαν δεδοκιμασμέ-
νον, διὰ τοῦτο ἐν ἐκείνοις οὐτε τὸ διεστραμμένον φαί-
νεται. Ἐν δὲ τῇ καθαρωτάτῃ, καὶ ἁγιωτάτῃ, καὶ
πολὺ τὸ ἀκριβὲς ἔχουσῃ πίστει τῶν Χριστιανῶν, διὰ
τὸ λίαν αὐτῆς εἰλικρινὲς καὶ οὐδὲ καὶ ἐξηρημένον
καὶ ἀκήρατον, ἐπειδὴν τις καὶ μικρὸν τι διαστροφῆς
ἢ καινοτομίας παρεισενεγκεῖν ἐπιχειρήσῃ, αὐτίκα τὸ
διεστραμμένον καὶ κίβδηλον τῇ παραθείσει τῆς ἀλη-
θείας καὶ τοῦ ὁρθοῦ λόγου καταφαίνεται τε καὶ δι-
ελέγχεται, καὶ οὐδ' ἐπὶ βραχὺ τὸ νόθον γέννημα οὐδ'
ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν εἶναι, τῶν εὐσεβῶν δογμά-
των οὐδαμῶς ἀνέχεται ἡ εὐγένεια. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ
τῶν κάλλει διαφερόντων σωμάτων καὶ μικρὰ τις
ἐπιγενομένη κηλὶς θάπτον συνορᾶται καὶ πεφώραται
τῇ παραθείσει τῆς λοιπῆς ἐν τῷ σώματι ὡραιότητος,
τοῖς δ' αἰσχροῖς τὴν ὥσιν οὐκ ἂν ἐξελεγχθεῖν βεβαίως
τὰ τῆς ἀσχημοσύνης πάθη ἐπισυνιστάμενα (ὕπο-
λανθάνει γὰρ τῆς ἀμορφίας τῷ συγγενεῖ καὶ τῇ
ἐμοιότητι)· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν ὡραι-
ότητος ὡς ἀληθῶς καὶ ὑπερλάμπρου θρησκείας καὶ
πίστεως, καὶ τὸ βραχυτάτον τις αὐτῆς παρατρέψῃ,
μενάλην ἀσχημοσύνην ἐργάζεται· τὰ δ' ἄλλα τῶν
ἐθνῶν δόγματα, πολλῆς ἀκοσμίας καὶ ἀσχημοσύνης
γέμοντα, οὐδεμίαν ἔχειν τοῖς οἰκείοις ἐρασταῖς συν-

A talem præbueris aliquantisper, illud tuum studium
convertere in ignaviam: verum finis initio corre-
spondet; vitæ conversatio fidem exprimat, et dum
tuam potestatem omnium oculis et linguis usur-
pandam exhibes, in communem et generis et patriæ utilitatem, meum de te gaudium et animi solatium
semper indeletum custodito.

22. Sed vide demum, quæso te, o tu mihi dilecte
in Christo et spiritualis filii, et si quid aliud
eximium usurpari potest et excellens nomen di-
gnum paterno illo quo te amplector affectu; vide,
inquam, et adverte quot adversus acies malus ille
dæmon contra pium, solum verum Christianismi
cultum instruxerit: hæreses nimirum plurimas,
tumultus, pugnas, contentiones, prælia concitavit.
Vide autem quemadmodum Christiana pietas ista
omnia fudit fugavitque, et clarissimum inde trium-
phum reportavit. Nec te subeat admiratio, dum
mente revolvās contra illam susceptas machina-
tiones et insidias. Imprimis enim nequaquam victo-
riam tam illustrem, potenter partam ei gloriosam
reportasset Christiana pietas, si cum nullo congre-
deretur adversario. Deinde et illud facile intelli-
gitur, quod ubi validius malus ille bello petitur,
ibi et ipse sua iniquitatis tela fortius emittit, et
machinas adaptat suas. Et certe inter alias gentes,
eo quod nequaquam serio contra ipsum bellatur,
nec ipse in adversum armatus adeo tendit. At po-
pulus qui a Christo sortitur nomen, natio illa
sancta, regale sacerdotium, eo quod per fidem
prævalentes, quotidie contra improbos ipsius actus
et instituta decertant, et ipse quoque sexcentas in-
sidias, diversas vias excogitat et machinatur, ut vel
saltem nonnullos supplantare atque ita Christi
Ecclesiam mœrore afficere et tristitia posset: ut-
cunque tandem incepta omnia et impia illa machina-
menta in ipsius dedecus conversa desinent. Sed et
aliæ nationes dogmata sua et doctrinam indistin-
ctam et confusam habent, nec quidquam apud illos
defsecatum reperitur aut cum cura exasciatum.
Hinc est quod nihil videatur inter illas distortum.
Verum in illa mundissima, sacratissima et accura-
tissima Christianorum fide, propter summam ipsius
puritatem et impermistam simplicitatem, propter
rectitudinem et delectum quo præfertur cæteris, si
quis vel tantillum in ea a rectitudine declinans,
innovat aliquid subintroduxerit, continuo quod
obliquum est et adulteratum, si ad rectam veritatis
rationem exigatur, et apparet et vincitur. Neque
certe pati potest generosa illa indoles doctrinæ
sanæ, ut spuria dogmata vel tantillum temporis
sub uno secum nomine delitescerent. Quemadmodum
enim in corpore pulchro vel minima labecula aut
macula quæ adhæserit, cerni potest et citius anim-
adverti; eo quod a reliqua discrepet pulchritudine,
si ad eam componatur: ast in deformibus et visu
turpibus, quæ turpicula sunt, non tam cito et facile
deprehenduntur; nam per deformitatis similitudi-
nem et congenerem formam latent: ita quoque et

VARIÆ LECTIONES.

• ἐπιβουλὰς. • γγ. ἄλλως τε.

in Christianæ religionis et fidei splendore ac pulchritudine accidit : si quis vel tantillum in illa immutatum perverit, magnam operatur deformitatem, quæ ipsa et statim deprehenditur; cum cæterarum gentium doctrina, utpote dedecore multiplici referta et turpitudine, nullum plane sensum ipsius æquacibus admittæ turpitudinis vel notitiam suggerat. Quod ipsum eodem modo animadvertere licet in cæteris omnibus, etiam artibus et scientiis : nam in iis quæ constant exactissime vel minima aberratio facile discernitur; cum in vulgaribus multa negligantur, et nec in errorum censu reputentur. Ita se res quoque habet et in principibus, et in dignitatis gradu super alios constitutis, eoque magis quo pluribus imperitaverint : illi enim si vel leviter cespitaverint, exaggeratur, et magnum flagitium admisisse omnium iudicio denotantur : cum tamen subditi et inferioris ordinis, si multoties similia plane admiserint, nulla notitia notantur, neque id egisse animadvertuntur, sed quidquid fecerint, una cum parvitate et contemptu admittentis, et ipsum

23. In quantum igitur magnitudine, potentia, pulchritudine, accurate, puritate, et omnimoda alla perfectione Christianorum fides et religio paganorum superat et transcendit pietatem, in tantum malus ille bellum contra illam furiosius concitatum gerit; in tantum etiam stolidorum et insipientium hominum delicta, ad id quod rectum est apposita, discernuntur; nec fieri potest ut vel tantillo temporis spatio obvelentur, aut modum clam et secreto ingrediendi sortiantur. Verum, quod in antedictis positum est a nobis, catholica et apostolica Dei Ecclesia omnia diaboli machinamenta nulli usui nec actioni esse et inservire declarat, quin et in ipsum machinatorem eadem convertit; ita hæreticorum blasphemias facile refutat, impudentiam pudore afficit, contra omnes et omnia potestatem inexsuperabilem et invictam habens, triumphis in salutem mundi ductis, gloriosissime exaltatur.

24. Tu ideo (o quo te nomine designem, ut meum explicem in te animi affectum et desiderium?) divini Spiritus splendore mentem habens irradiatam, et ad lucem sublatus rectæ pietatis; et opus ejusmodi operatus quo ad Constantini illius Magni actiones subveharis, imitare adhuc primitias illas mentis, consilii, sapientiæ tuæ : consiste validius super petram fidei, in qua pulchre per Dominum fundatus fuisti : superædificato actiones bonas, emendatæ vitæ gravitatem, super fidem orthodoxam : noli superstruere ligna, fenum, stipulas, materiem peccati combustibilem ac conflagrationi tantum, nulli autem usui præterea, inservientem; sed aurum, argentum ædifices, et pretiosas recte factorum res. Hæc siquidem per tribulationes explorata puriora redduntur, et pretiosiora apparent.

25. In mandatis Christus communis Dominus noster et magister hoc dedit, fructus nimirum virtutis proferre, nec fidem per opera pudefacere. Ad

α αίσθησιν διδωσι τῆς ἐπιγιγνομένης αἰσχρότητος. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πασῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν τὸ αὐτὸ κατείδναι ἔστιν. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἀκριβεστάταις καὶ τὸ βραχύτατον τῶν ἀμαρτημάτων βῆστα κατὰφωρον γίνεται· ἐν δὲ ταῖς τυχοῦσαις πολλὰ παρορᾶται, καὶ οὐδ' εἰς ἀμαρτήματα κρίνεται. Εἰ βούλει δὲ, καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀρχουσι, καὶ τῶν ἄλλων τῇ ἐξουσίᾳ προέχουσι, μάλιστα δὲ οἱ κατὰ πλειόνων τὸ κράτος, καὶ τὸ μικρὸν τῶν πταισμάτων εἰς μέγεθος αἴρεται, καὶ πᾶσι γίνεται περιβόητον· ἐν δὲ τοῖς ἀρχομένοις καὶ ταπεινοτέροις πολλὰ τῶν παραπλησίως διαμαρτηθέντων οὐδ' ὅτι ἐπαχθὴ συνεγνώσθησαν, ἀλλ' ἐναπεκρύβη καὶ ἔλαθε, τῇ σμικρότητι καὶ εὐτελείᾳ συναποσβεσθέντα τοῦ ἀμαρτήσαντος.

celatum atque occultatum penitus evanescit.

β γ'. Ὅσον οὖν μεγέθει, καὶ κράτει, καὶ κάλλει, καὶ ἀκριθείᾳ, καὶ καθαρότητι, καὶ τῇ ἄλλῃ πάσῃ τελειότητι, τὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι δοξασμάτων ἢ τῶν Χριστιανῶν πίστις καὶ λατρεία ὑπερανέστηκε καὶ ἐξηρῆται, τοσοῦτον ὁ τε πονηρὸς εἰς τὸν κατ' αὐτῆς ἀνερθεῖσκει πόλεμον· καὶ τοσοῦτον πάλιν τὰ ἐξ ἀπρόνων καὶ κακοδοῦλων ἀνδρῶν ἀμαρτήματα ἐκ τοῦ εὐθὺς καταφαίνεται, μὴδ' ἐπὶ βραχὺ χώραν τοῦ λαθεῖν ἔχοντα, μὴδὲ τινα παρείδουσιν ἐφευρίσκοντα. Ἄλλ' ὅμως ἡ τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ὡς καὶ φθάσαντες ἐφημεν, καὶ τοῦ πονηροῦ πάντα τὰ μηχανήματα, σαθρὰ καὶ ἀπρακτα διελέγχουσα, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ μηχανουργούντος ἐπαναστρέφουσα, καὶ τῶν αἰρετίζόντων βλάβεις ἀποσκευαζομένη τὸ βλάσφημον, καὶ καταισχύνουσα τὸ ἀναίσχυντον, κατὰ πάντων ἄμαχον τὸ κράτος καὶ ἀτήτητον ἀναδέχεται, καὶ καλοῖς καὶ σωστικόμοις διαπαντὸς θριάμβους ἐγκαλλωπίζεται.

γ δ'. Σὺ τοίνυν (ὦ τί σε προσεῖπὸν ἀξίως εἶπω τοῦ πόθου;) τῇ ἀγλῇ τοῦ θεοῦ Πνεύματος τὴν ψυχὴν αὐγασθείς, καὶ πρὸς τὸ τῆς εὐσεβείας φέγγος ἀναχθείς, καὶ ἔργον ἐργασάμενος, δι' οὗ πρὸς τὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου πρᾶξιν ἀνυψώθης, κατὰ μίμησιν ἔχου τῆς ἀπ' ἀρχῆς σου γνώμης καὶ βουλῆς καὶ συνέσεως· στήθι στερβῶς ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως, ἐν ᾗ καλῶς ὑπὸ Κυρίου θεθεμελιώσαι· ἐποικοδόμοι τῇ ὁρῇ σου πίστει πράξεις ἀγαθὰς καὶ βίου σεμνότητα, μὴ ξύλα καὶ χόρτον, μὴδὲ καλὰ μὴν, εὐφλεκτον τῆς ἀμαρτίας ὕλην, καὶ πρὸς καῦσιν μόνην, πρὸς οὐδὲν δὲ χρησιμεύουσαν ἑτερον· ἀλλὰ χρυσὸν καὶ ἀργυρον, τῶν κατορθωμάτων τὰ τίμια. Ταῦτα γὰρ καὶ περὶ ὁ πειρασμῶν δοξαζόμενα, καθαρώτερα καὶ τιμιώτερα διαδείκνυται.

κε'. Οὕτω Χριστὸς ὁ κοινὸς Δεσπότης ἐγκλεῖσται καρποὺς προβάλλειν, καὶ μὴ καταισχύνειν τὴν πίστιν διὰ τῶν πράξεων. Οὕτω Παῦλος ὁ μέγας τῆς Ἐκ-

VARIE LECTIONES,

* 10. παρὰ

κλησίας συμβουλευεῖ διδάσκαλος. Οὗτω Πέτρος ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν οὐρανίων πυλῶν τὰς κλεῖς ἐμπειστειμένος καὶ τὴν εἰσοδὸν· οὕτω τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ὁ θεῖος χορδὴ τὴν οἰκουμένην ἐμαθήτευσεν· οὕτως ἡμῖν οἱ Πατέρες παρεῖληφασιν, οὕτως ἡμῖν, τοῖς μετ' ἐκείνους, παραδεδώκασιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ παραινούμεν καὶ συμβουλευόμεν, ἀρεταῖς κοσμεῖν τὴν πίστιν, καὶ τῇ πίστει τὰς ἀρετὰς λαμπροτέρας ἀπεργάζεσθαι. Ἐβουλόμην αὐτὸς ἐγὼ σοι παρῆναι, καὶ ταῖς πράξεσιν ἐπιστάναι, ἵνα τῶν μὲν καλῶν ἔργων αὐτεπάγγελτον διὰ τῆς ὁφείας λαμβάνων τὴν γνῶσιν, ἔτι μᾶλλον ἐν εὐθυμίᾳ καὶ χαρᾷ διακείμενος εἴη· εἰ δέ τι καὶ παράλογον συνέβη, μεθέλκειν ἔχοιμι ῥάδιως καὶ μεθαρμόζειν, ἐκ τοῦ παραχρῆμα, πρὸς διόρθωσιν. Ἐπεὶ δὲ ἡ βούλησις τῆς δυνάμεως χηρεύει, καὶ πολλὰ τὴν ὁρμὴν ἀνακόποντα κωλύει, ὃ μοι λοιπὸν ἔστι δυνατόν, γραφῇ τυπῶσαι τὰς παραινέσεις, ὥς καὶ καταρχὰς ὑποσχόμεν, ἤδη πειράσομαι.

κζ'. Ὅτι μὲν οὖν χρὴ τὸ θεῖον εἰλικρινῶς ἀγαπᾶν καὶ θεραπεύειν, καὶ τὸ ὁμόφυλον ὡς ἑαυτὸν στέργειν καὶ φιλεῖν, ἐμφυτὸς πως τοῖς ἀνθρώποις ἡ γνῶσις καθέστηκεν· ἡ βούλησις δὲ μὴ συντρέχουσα τῇ γνώσει, εἰς θέσισμα καὶ νόμον ἀναγραφῆναι τὴν κοινὴν ἐξεδίασατο γνῶμην. Ὅτι δὲ ὁ τοῦ θεοῦ εἰλικρινῆς ἔρω, καὶ ἡ τοῦ πλησίον στοργὴ καὶ ταῖς ἀγάπῃ, τῶν ἄλλων ἐντολῶν ἐν αὐταῖς περιέχουσι τὰς πράξεις, οὐ χαλεπὸν μὲν καὶ αὐτόθεν κατανοῆσαι. Παρίσταισι δὲ τοῦτο καὶ ὁ δεσποτικὸς λόγος, ἐν οἷς φησι περὶ αὐτῶν, Ἐν ταύταις ταῖς δυοῖν ἐντολαῖς ὁλος ὁ νόμος κρέμαται, καὶ οἱ προσφῆται. Καὶ γὰρ ὁ τὸν θεὸν ἔρωτα ἐνστερνισμένος, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν στέργων καὶ φιλῶν, πατέρα μὲν καὶ μητέρα διαφερόντως ἀγαπήσει, καὶ τιμὴς τῆς πρώτης, μετὰ γε θεὸν, ἀξιώσει· αἰμάτων δὲ ἐμφυλίων καὶ φόνων οὐ μόνον τὰς χεῖρας καθαρὰς φυλάξει, ἀλλὰ καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς λογισμοὺς μελέτης τοιαύτης· οὐ μὴν οὐδὲ κλέψει οὗτος· οὐδεὶς γὰρ ὢν ὡς ἑαυτὸν φιλεῖ καὶ φιλάττει, τοῦτου κλέπτῃς ἐφωράθη. Ἄλλ' οὐδὲ ἄλλοτεριους γάμους διορύξει. Οὐδ' ὅρκον ἐπιόρκον ἡμῶσι, οὐ μὲν οὖν οὐδὲ μαρτυρίαν ψευδῇ κατὰ τοῦ πλησίον μαρτυρήσει. Καὶ ὅλος, οὐ χειρῶν ἀδίκων ἄρξει, τύπτειν ἢ προπηλακίζειν ἐπιχειρῶν, ἢ τύραννος (27) ἐραστής τῶν, ὅσα τῷ πλησίον ὑπάρχει, γινόμενος. Ὁ γὰρ τι τούτων κατατομῶν, αὐτόθεν λυμαίνεται ἄμφω, καὶ τὸν ἔρωτα τὸν θεὸν καὶ δεσποτικὸν, καὶ τοῦ ὁμοφυοῦς τὴν στοργήν. Τῷ μὲν ἐπιβουλεύων καὶ περιβάλλων κακοῖς, τὸν δὲ παρὰ φαῦλον ποιοῦμενος καὶ ὑπερῶν. Ἐξ ὧν εἰς οἷας ἀπαραιτήτους καὶ πικρὰς τιμωρίας ἐμ-

A hunc modum Paulus magnus ille magister Ecclesiae consilium dat; ita suadet Petrus apostolorum coryphaeus, cui claves et ingressus portarum coelestium conceduntur; sic et reliquus apostolorum chorus orbem terrarum informavit: hoc Patres nostri traditum susceperunt; ad hunc modum nobis posteris tradiderunt: hoc tibi nos suademus, et consilium damus, nempe ut fidem illustres per actiones, et fide reddas actiones speciosiores. Vellem ego quidem in rem praesentem esse tibi, et tuarum actionum regimen in me suscipere, eo fine ut per oculos bonorum tuorum operum cognitionem actu ipso usurpans, majori gaudio repletus sim et jucunditate; et si praeter rectam agendi rationem aliquid tibi excideret, retrahere continuo et reformare possem, nullo negotio correctionem adhibens: verum cum voluntati non respondeat possibilitas aut facultas, et impetum multa sint quae interceptant atque reprimant, quod unicuique mihi relictum est ut praestare possim, scripto, quod pollicitus sum ab initio, admonitiones conabor delineare.

27. Deum esse sincero affectu adamandum atque colendum, diligendum nobis congenerem hominem et amplectendum, quasi insita quaedam hominibus cognitio suggerit: dum autem voluntas cum cognitione non conspirat, necessario factum est ut notitia illa communis tanquam legis dictamen scripta traderetur. Porro, quod in Deum sincerus amor, et dilectio proximi, et illa quidem perfecta, ceterorum mandatorum in se contineant actiones, haud certe difficulter e re ipsa intelligi potest. Sed et docet hoc insuper verbum illud Domini, quo censebat: In duobus hisce praeceptis tota lex suspenditur et propheta*. Qui enim divinum sibi amorem impectoravit et vicinum diligit sicut ipse se, patrem quidem et matrem excellentiori quodam modo complectetur, et post Deum praecipuo honore prosequetur; a sanguine porro et caedibus consanguineorum puras sibi manus conservabit, sed et linguam porro et cogitationes ab ejusmodi omni dispositione mundas: adhuc, nec furabitur qui talis est, neque enim unquam illum spoliasset invenitur aliquis quem diligit, cui custos apponitur; sed nec alienum irrumperet thalamum; nec falsum jurabit juramentum, nullum dicet falsum testimonium contra vicinum suum, neque dabit initium injuriarum; non pugnis cadere, non conspurcare maledictis aggreditur; non tyrannice concupiscet ea quae pertinent ad vicinum suum. Qui enim quid istiusmodi attentaverit, uno actu utrumque violat, amorem nempe in Deum et Dominum, et erga cognatum sibi affectum: hunc enim adoritur ex in-

* Matth. xxii, 40.

NOTÆ.

(27) Ἡ τύραννος. Aut delendum ἦ, aut legendum τυραννεῖν, et non τύραννος· ubique τύραννος ἐραστής, non sunt ἀσυνδέτως copulandi.

sidijs, et malis circumscribit; illum vero despectum et contemptum habet. Patet autem omnibus, quibus se pœnis, quam gravibus subjicit et ineluctabilibus. Si enim qui mandata transgreditur humana, et imperium despicit sibi presidentis, condemnationem non effugiet, sed et capite quandoque peccatum luit; is profecto qui per vim oblatam et insidias structas in conservum suum, omnium rerum Dominum, regem et opificem inhonorat et nihili facit, verum leges ab eo latas ludibrio habet et lubentia exponit, qualem, par est, ut subeat pœnam? Oportet igitur omni modo, omni cura et diligentia, hæc mandata una cum inculcata pietate et sincera religione conservare. Neque enim aliter partem habere possimus cum fidelibus et Deo charis, nec regni cœlorum digni judicabimur.

28. Enimvero cuilibet mortalium hoc incumbit, ut omnem exhibeat suam et quidem extremam potentiam in his conservandis. Spectat hoc ad principem æque ac ad subditos, juvenes et ætate proveciores, divites et pauperes: nam communis est natura omnibus, communia hæc mandata dantur, communi cura et sollicitudine custodienda. At quæ spectant ante alia ad informandos principes, quæ magis par est ut tua observet potestas, unde tibi major accrescet experientia, illa tibi in procinctu sum suggesturus. Principem enim oportet multiplici prædicitum esse probitate, cum alia tum imprimis illa quæ morum spectat pulchritudinem, unde illud adagium dicitur: Magistratus virum indicat. Et: Quemadmodum aurum probat acies lapideæ, ita et humanam mentem actiones cum imperiales, tum subditorum dispositiones discernunt.

29. At tu mihi sedulus auditor adsis, nec auditor tantum, sed et operator actionum bonarum et admiratione dignarum. Principium porro a Deo et divinis arcessemus. Oratio igitur connectit Deo hominem, eique familiarem reddit. Est autem illa cum Deo collocutio et congressus quidam intellectualis, qui est omnium rerum pulcherrimus et pretiosissimus. Ab illo emanat substantia omnis et consistentia; ab illo providentia et bonorum exhibitio; perfectio omnis, et affectuum omnis emundatio. Quocirca si ab oratione nulla alia utilitas egrederetur, istud tamen unicum apud homines Deum diligentes et videndi curiosos instar omnis alterius oblectamenti, omnis quæ in vita contingere potest beatitudinis et felicitatis, esset abunde suffecturum. Ast cum per eandem peccatorum obtinemus remissionem, et quidquid nobis conducibile sit recipimus, donis donati optimis, et perfectos facientibus recipientes, necnon in se speciosissimis; ad operandum ea advocamur quæ inexplicabilia omnia nobis conferre solent: per gratiarum porro actionem, quam in precibus expeditimus, beneficentem quasi remuneramus, et tanquam quasdam illi primitias offerimus, præsentis animi nostri affectiones et motus, doxologias quoque ab intelligibili nostra et rationali natura resultantes. Cum igitur tot et tanta per orationem procurentur, quomodo non æquum sit ut nos alacriter in illa extendamus, eam vehementius depereamus et omni modo amplectamur.

A βάλλει ἐκ τῶν πᾶσιν ἐστὶ φανερόν. Εἰ γὰρ ὁ τῶν ἀνθρωπίνων προσταγμάτων καὶ τῆς ἐπιστατούσης ἀρχῆς ὑπερόπτης οὐ διαφεύγει τὴν δίκην, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ζῆν πολλάκις τὸν κίνδυνον ἔχει, ὁ τὸν Δεσπότην τῶν ὅλων καὶ Βασιλεῖα καὶ Δημιουργὸν διὰ τῆς εἰς τὸν ἐμὲδουλον παροινίας καὶ ἐπιβουλῆς ἀτιμάζων καὶ ἐξουθενῶν, καὶ τοὺς αὐτοῦ νόμους διαπαίζων, καὶ χλευήν δεικνύς, ἥλικην τινὰ τὴν τιμωρίαν δώσει; Διὸ προσήκει παντὶ τρόπῳ καὶ πάσῃ σπουδῇ, μετὰ τῆς καθαρᾶς καὶ ἀμωμῆτους ἡμῶν ὁρησκείας, καὶ ταύτας διαφυλάττειν τὰς ἐντολάς. Οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ, χωρὶς αὐτῶν, οὔτε τῆς τῶν πιστῶν καὶ φιλοθέων μερίδος γενέσθαι, οὔτε τῆς τῶν οὐρανῶν ἀξιωθῆναι βασιλείας.

B

καί. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀνθρώπῳ παντὶ πάσῃ δυνάμει παραφυλακτέον, ἀρχοντι καὶ ἀρχομένῳ, νέῳ καὶ πρεσβύτῃ, πλουσίῳ καὶ πένετι. Κοινὴ γὰρ ἡ φύσις, καὶ κοινὰ τὰ προσταγμάτων, καὶ κοινὴ τῆς παραφυλακῆς καὶ ἐπιμελείας δέοντα. Ἄ δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν τῶν ἀρχόντων ὁρᾷ παιδαγωγίαν, καὶ τῇ σῇ φυλάττειν ἐπιτηδεύοντα ἐξουσίᾳ, καὶ ἐξ ὧν ἐστὶ σοὶ καὶ περὶ τῶν ἄλλων πλείστη ἐμπειρία, ἐκεῖνά σοι νῦν εἰρήσεται. Καὶ γὰρ πολλῆς τῷ ἀρχοντι δεῖ καλοκαγαθίας, τῆς τε ἄλλης, καὶ τῆς ἐν ἡβῇ εὐκοσμίας. Δι' ὃ καὶ φασιν: Ἀρχὴ ἄνδρα δεῖκνυε; καὶ, ὅτι: Ὅσπερ ὁ χρυσοῦς ἐν ταῖς λιθίναις ἀκόνας δοκιμάζεται, οὕτως ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐν ταῖς ἀρχικαῖς ἐργασίαις καὶ ταῖς τῶν ἀρχομένων διανοαῖς ἐξετάζεται.

C

καί. Σὺ δὲ μοι μάλιστα πρόσεχε, ἵνα μὴ μόνον ἀκροατῆς, ἀλλὰ καὶ ποιητῆς γίνῃ καλῶν καὶ ἀγαθῶν πράξεων. Ἀρχὴ δὲ ἡμῖν, κἀν τούτοις, ἀπὸ τῶν θεῶν. Εὐχὴ μὲν οὖν Θεῷ συνάπτει καὶ οἰκείοι, ὁμίλια τις ἐνθεος οὖσα, καὶ συνουσία νοερά τοῦ πάντων καλλίστου καὶ τιμωτάτου: ἐξ οὗ πᾶσα μὲν οὐσίωσις καὶ συνοχή, πᾶσα δὲ πρόνοια καὶ χορηγία τῶν ἀγαθῶν, πᾶσα δὲ τελειότης καὶ διακάθαρσις τῶν παθῶν. Ὅστε εἰ καὶ μὴ τι ἄλλο κέρδος ἐκ τῆς εὐχῆς ἀνεφύετο, αὐτὸ δὴ τοῦτο μάλιστα τοῖς φιλοθεοῖς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ φιλοθεάμοσιν ἀντὶ πάσης εὐφροσύνης ἥρκει, καὶ πάσης τῆς κατὰ τὸν βίον μακαριότητος καὶ εὐδαιμονίας. Ὅτε καὶ τῶν ἡμαρτημένων ἄφεσιν λαμβάνομεν δι' αὐτῆς, καὶ τῶν ἄλλων αἰτημάτων ὅσα συμφέρουσι τὰς ἀγαθοειδέας καὶ τελειουργοὺς δωρεάς, προκαλούμεθα, ἀξιοῦμεθά τε τῶν ἀφάτων περὶ ἡμᾶς ἐργῶν καὶ δώρων διὰ τῆς ἐν αὐτῇ εὐχαριστίας τὸν εὐεργέτην ἀμείβεσθαι, καὶ δὴ καὶ οἷας ἀπαρχὰς τινὰς αὐτῷ προσφέρειν, τὰς κατ' ἐκείνην τοῦ νοῦ κινήσεις καὶ δοξολογίας, τῆς νοερᾶς ἡμῶν καὶ λογικῆς οὐσιώσεως: ὅτε τοίνυν τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα τῇ εὐχῇ περιεληπταί, πῶς οὐ χρὴ πρὸς ταύτην προθύμως ἐπεκτείνεσθαι, καὶ ταύτης ἐρᾶν σφόδρα καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι;

et rationali natura resultantes. Cum igitur tot et tanta per orationem procurentur, quomodo non æquum sit ut nos alacriter in illa extendamus, eam vehementius depereamus et omni modo amplectamur.

λ'. Σὺ τοίνυν προσεύχου μὲν εὐχὰς ἰδίας διαπαν- A
τός καὶ καθ' ἑαυτὸν τῷ Θεῷ. Προσεύχου δὲ καὶ ἅμα
τῷ πλήθει, καὶ ἐν τῷ φανερῷ· δι' ἑκατέρου μὲν γὰρ
θεοφιλῶς πρᾶττομένου, τὸ ὅστις ἔστιν ἀποδίδναι.
Ὅσον δὲ τὸ πρότερον εἰς καθαρότητα διανοίας
πλεονεκτεῖ, τοσοῦτον τὸ δεύτερον εἰς μίμησιν τοὺς
ὁρῶντας παρακαλεῖ. Καὶ τὸ μὲν εἰς οἴκετον κέρδος
συντελεῖ· τὸ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους οἶδεν ὠφελεῖν· ὧν ἡ
σωτηρία καὶ ἡ προκοπή, μεγάλη πάλιν τῆς ἀρετῆς
ἔστι τοῦ ἀρχόντος μαρτυρία.

λα'. Ναοὺς ἐπ' ὀνόματι Θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἁγίων
κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς θεσμούς οἰκοδομεῖ, καὶ
τούτοις τὸν λαὸν ἐκκλησιάζεσθαι ἐπιτελεῖ· ἵνα κοινῇ τὸ
Θεῖον ἐξελιγόμενοι, καὶ κοινῇ τὴν δοξολογίαν προσ-
άγοντες, εἰς κοινὴν τε μᾶλλον ὁμόνοιαν συναυ- B
νωταί, καὶ κοινὴν καρπῶνται τὴν σωτηρίαν καὶ
ὠφελειαν.

לב'. Αἱ θυσίαι μὲν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν λατρείας τοῖς
ιερεῦσιν ἀνάκεινται οἷς ὑπηρετῶν προθύμως καὶ
προσφέρων, πολλῆς τῆς διὰ τούτων ἀπολαύσεις καὶ
εὐεργεσίας καὶ χάριτος. Δύναιο δ' ἂν καὶ σὺ, βουλη-
θεῖς, κάλλιστον αὐτοεργῆσαι Θεῷ δῶμα καὶ ἑρασμιώ-
τατον, βίον αὐτῷ καλλιερούμενος καθαρὸν, καὶ δια-
νοίας ὁρθότητα.

λγ'. Εἰδὼς δὲ ὡς μεγάλη ροπή πρὸς τὴν τῶν ἄλλων
διοίκησιν, ῥώμῃ καὶ τάχος διανοίας, μὴδὲ ταύτης
ἀφίστασο· τῆς ἐπιμελείας. Ἀγχίνουσιν μὲν γὰρ οὐκ
ἔστι γενέσθαι τὸν μὴ φύσει τοῦτο πεφυκότα· μελέτῃ
δὲ καὶ πραγμάτων πείρα, πρόχειρον ἐμποιοῦσαι τὴν
γνώσιν, πολλάκις ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις δεῦτερον
ἔδειξαν τὸν ἑγγεγυμνασμένον, ἢ τοὺς ταύτης τῆς
δυνάμεως κατὰ φύσιν μετασχηκότας. Δι' ὃ φρόνη-
σιν ἀσκεῖν προσήκει διὰ βίου· αὕτη δὲ παραγίνεται
μελέτῃ μὲν καὶ μνήμῃ πράξεων προσθετέρων, ὁμι-
λία δὲ καὶ συνουσίᾳ τῶν περιόντων ἀνδρῶν φρονί-
μων, καὶ ἐμπειρίᾳ δὲ τῶν κατὰ τὸν βίον πρακτέων.
Πρᾶξις γὰρ μιμῆσει καὶ βουλῇ καὶ διαχειρίσει
κράτος συλλαβοῦσα, τῆς ἀνωθεν ροπῆς οὐκ ἀντιπρα-
τούσης, εἰς συμφέρον τέλος ἀποβαίνει.

λδ'. Μὴδὲ τῶν περὶ τὸ σῶμα δὲ ἡμῶν καὶ σχημά- D
των καὶ κινήσεων, ὡς εὐτελῶν, ὑπερόρα. Καὶ γὰρ
καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς ἀρίστη τάξις καὶ κατάστασις οὐκ
ἐλάχιστον μέρος φρονήσεως ἔδοξεν εἶναι· καὶ τῶν
ἀνθρώπων, ὅσοι μὴ συνιδεῖν εἰσιν ἐκ τοῦ ῥάστου
δεινοὶ τὴν ἐν τῇ ψυχῇ δύναμιν καὶ τὸ κάλλος, οὗτοι
τοῖς ἐξωθεν θεάμασι ξαναγόμενοι, καὶ τῶν ἀδη-
λῶν ἑρασταὶ καὶ ἐπαινέται καθίστανται. Διὰ τοῦτο
δεῖ καὶ προσώπου διαθέσει, καὶ κόμης ἀσκήσει, καὶ
περιβολῇ ἐσθῆτος κόσμιον ὁρᾶσθαι καὶ σεμνὸν, μήτε
εἰς τὸ βλακῶδες καὶ περίεργον ἐκφερόμενον, μήτε
πάλιν πέρα τοῦ μετρίου πρὸς τὴν μελημένην καθ-
ελκόμενον. Ἐκάτερον γὰρ ἀπρεπές καὶ εὐκατα-
φρόνητον, καὶ ἀρχικῆς πολιτείας ἀλλότριον. Καὶ
βαδίσματος δὲ πρέπει τῷ ἀρχοντι εὐταξία, μήτε

30. Orato igitur indesinenter privatim et apud te
Deum : sed et palam et una cum multitudine orato.
Certe per utrumque orandi modum, ut Deum aman-
tem decet, observatum sanctificatio habetur. In
quantum vero prius illud ad mentis tuæ conducit
puritatem, in tantum id quod ponitur secundo loco,
intuentes in imitationem vocat. Et alterum quidem
privatis commodis inservit, alterum insuper con-
ducit et alienis. Illorum porro salus et in virtute
progressus illustre admodum testimonium virtuti
imperantis perhibet.

31. Templā Deo et sanctis ejus secundum leges
ædificā ecclesiasticas : eo populus convenire in
cœtus assuescat, in eum finem ut communibus vo-
tis Deum propitium facientes, et communiter doxo-
logiam ei offerentes, ita magis cum in communem
concordiam coalescant, et communem referant cum
salutem tum etiam alias utilitates.

32. Sacrificia sacratæ nostræ religionis spectant
ad sacerdotes : quibus si libenter te accommodabis,
et oblationes tuas dederis, et benevolentiam ex eo
facto, et simul gratiam inde non vulgarem repor-
tabis. Poteris autem, modo animus adsit, et tute
per te pulcherrimum Deo offerre sacrificium et de-
lectabile, si vitam ipsi puram et animum rectum
pulchre obtuleris.

33. Ad rei vero totius publicæ administrationem
cum intelligas plurimum conferre mentis valentiam
et agilem dexteritatem, noli curam hanc obire ne-
gligentius. Et certe prudentiam in procinctu non
habebit ille qui non est a natura ad illam compa-
ratus. Meditatio sedula, experientiaque rerum, quæ
cognitionem ad manum suppeditant, non raro virum
usu exercitatum faciunt multo acutius in procinctu
videre quam alios quibus a natura hæc facultas con-
cessa est. Quocirca providentiam decet exercere
per totum totius vitæ cursum. Acquiritur illa autem
dum recolimus et meditamur res olim gestas, dum
congressum affectamur et familiarem sermonem
prudentium in vita existentium, dum rerum quoti-
dianam experientiam colligimus. Actio enim acqui-
rit vires per imitationem, consilium et operationem,
atque ita divino non adversante auxilio in finem
commodum conducit.

34. Habitum, figuram, motum corporis noli tan-
quam vilia contemnere. Ordo enim in illis qui est
optimus observatus, et dispositio præclara, non
minima videtur esse prudentiæ portio. Illi autem
quibus non est positum in proclivi vim, facultatem,
pulchritudinem in animo delitescens intueri, fa-
cile ducuntur externis spectaculis, et rerum oculis
non subjectarum exinde amatores existunt et præ-
cones. Ideo decet vultu bene disposito, coma exor-
nata, vestitu et amictu gravitatem præ se ferre et
decorem : non ad mollitiem vel curiositatem deviare,
nec ultra quam par est ad neglectum transferri. De-
decet enim utrumque et contemptum parit, et ab-
horret a principis viri ratione et statu. Sed et prin-
cipem decet incessus bene compositus : nam nec

moveri debet dissoluto et muliebri motu, neque rursus novitatem affectare per confectum, perturbatum, disparem ingressum, omnis autem corporis motio ordine omnino disponatur.

35. Cavenda est et in sermone velocitas. Est autem illa forsitan alicujus usus in contentiosis et eristicis congressibus, nec virum dedecet generosum: sed stulta est et periculosa, adhibita si sit in colloquiis familiaribus: in mandatis dandis, politicis præsertim et rem spectantibus communem, humilis est et nullius pretii. Exaccurate dicere, celeriter perficere actibus, sermonibus, motibus, cum decore versari, divinæ sortis illum esse et ultra communem arguit qui ita comparatus est. Verum raro admodum et difficulter contingit ut simul omnia in unum conspirent: moderatio ornata, gravitas visu digna, cum pondere quodam et cautione conjuncta, ea possidentem conspicuum cum jucunditate quadam, et ornatum reddit ad imperandum, et, si quid vulgus quod optimum censetur adamare queat, placitum. Volubilitas vero sine ulla dispositione vel ordine furiosum quiddam et insanum videtur: sæpius aberrat a recto, etiamsi aliquando prodesset poterit vehementer. Tarditas cum confusione, stultum quid, imbelles: aberrare videtur plerumque, et quidem in magnis, licet interdum aliquid perficiat boni: sed illud tenue et nullius pretii, quodque non aliter habeatur bonum, quam collatum ad cæteras ejus actiones.

36. Risu dirumpi, cum deformitate vultus et morum dedecore, constantiam et gravitatem contumelia afficit.

37. Immunis sit cum auditus tum etiam lingua a turpiloquio. Quæcunque cum voluptate quis audire gestit, illa eadem effari non pudefit: et quæ quis dicere non erubescit, certe nec erubescet perpetrare, cujus rei ita edidit demonstrationem. Omnino caveas ne lingua prolabaris, sæpe enim vel levissimo sermone lapsa, ingens intulit detrimentum, et certo de capite periclitata est, jecitque aleam.

38. Aure præbe patulas injuria affectis, clausas contra ad afflictum injuria lenocinia et probabiles inductiones.

39. Labia accusatoria et sycophantica aspernere: nam non raro et liberos furere in parentes, et parentes in liberos, adegerunt, vitæ vincula et connexiones diruperunt, et in se invicem consanguineos excitarunt. Quid autem illa minora commemoro? vel unica sycophantæ vox civitates et domos integras subvertit sæpe.

40. Ne sis in amicitia ineunda velox: initum vero omni modo nexu conserva indissolubili, totum in te proximi derivans onus, nisi forte cum periculo tue animæ jungatur. Certamina et discordiæ inter amicos in contemptum adducunt universum hominum propositum et dispositionem: nec culpæ tantum obnoxii, sed et sine culpa qui sunt, in eandem suspicionem trahuntur. Illorum frui amicitia qui cum aliis sine fuce sinceram semper amicitiam custodierunt: qui nec oculo invidio intuiti sunt florentes, nec positos in adversis neglexerunt. Exsti-

εις τὸ θηλυπρεπὲς καὶ ἐκλυτον ἀσχημονοῦντι τὴν κίνησιν, μήτε μὴν εἰς τὸ ἀθρόον καὶ τεταραγμένον καὶ ἀνώμαλον ταύτην ἐκνεωτερίζοντι· καὶ ὅλως, πᾶσα κίνησις τάξει κοσμεῖσθω.

λε'. Δεῖ δὲ καὶ τὸ ἐν λόγοις τάχος εὐλαβεῖσθαι. Ταχυλογία γάρ, ἐν μὲν ἀγωνιστικαῖς διαλέξεσι καὶ ἀμύλλαις, οὐκ εὐκαταφρόνητον ἴσως, οὐδὲ ἀγενές· ἐν δὲ δημηγορίᾳ δὲ, ἀνόητον καὶ ἐπισφαλές. Ἐνδὲ προτάγμασι, καὶ μάλιστα τοῖς πολιτικοῖς, καὶ κοινοῖς εὐτελὲς καὶ ταπεινόν. Ἐντελέστερον δ' εἶπεν, ταχύτης ἐν πράξει καὶ λόγοις καὶ κινήμασι, σὺν εὐταξίᾳ, θεῖον μὲν τινα καὶ ὑπερφυῆ ἀποφαίνει τὸν ἔχοντα. Σπάγιον δὲ, καὶ συνελθεῖν ἅμα πάντα χαλεπώτατον. Τὸ δὲ ἐν τοῦτοις σύμμετρον σὺν εὐταξίᾳ, σεμνόν τε καὶ ἀξιάγαστον, καὶ μεστὸν ὄγκου καὶ σὺν εὐλαχείᾳ, ποθεινὸν ὁρᾶσθαι παρασκευάζει, καὶ ἀρχὴν ἐπιτηδεύτερον, εἴπερ καὶ ἐν τοῖς ἀρίστοις ἐστὶ τι τῷ πληθεὶ ἐρασιμώτερον. Ταχύτης δὲ σὺν ἀταξίᾳ, ἐμπληκτον καὶ μανικόν, καὶ παραδιορθοῦν ἐνίστει μέγαρα, καὶ σφάλλον ὥς τὰ πολλὰ παραπλήσια. Ἡ δὲ σὺν ἀταξίᾳ βραδύτης, νωθρὸν καὶ ἡλίθιον, καὶ σφάλλον μὲν ἐνίστει καὶ μέγαρα, κατορθοῦν δὲ ἐλάχιστα, καὶ ταῦτα λίαν ταπεινά, καὶ πρὸς τὰς λοιπὰς ἐκείνου πράξεις μόνον παραμετρούμενα, κατορθώματα.

λς'. Τὸ πρὸς γέλωτας διαθρύπτεσθαι, μετὰ τοῦ ἀσχημονεῖν τὴν μορφὴν, καὶ τοῦ ἡθους ἐστὶν ἐξυθρίζειν τὴν εὐστάθειαν.

λδ'. Αἰσχρορρήμοσύνης δὲ πάσης καὶ ἀκοῆ καὶ γλώσσης καθαρεύεται. Ἄ μὲν γὰρ τις ἀκούων ἡδεται, ταῦτα καὶ λέγειν οὐκ αἰσχύνεται, ὅτι καὶ πράττειν οὐκ αἰσχυνθήσεται, μεγάλην παρῆσεν ἀπόδειξιν. Δι' ὅλου δὲ, γλώσσης φυλάσσει παρολισθῆσαι. Ῥήματι γὰρ βραχυτάτω πολλάκις ὑποσφαλεῖσα, μεγάλην ἤνεγκε ζημίαν, αὐτοὺς τοὺς περὶ τοῦ ζῆν ἐσχάτους ἀναβρίψασα κύβους.

λη'. Ἐχε τὰ ὅσα τοῖς μὲν ἀδικοῦμένοις ἡνευγμένα, πρὸς δὲ τὰς τῶν ἀδικούντων ἐπαγωγὰς καὶ πιθανολογίας ἀποκεκλεισμένα.

λθ'. Χεῖλη δὲ κατήγορα, καὶ συκοφαντίας ἀποστρέφου· πολλάκις γὰρ παῖδας κατὰ πατέρων, καὶ πατέρας ἐξέμηνε κατὰ παίδων, καὶ βίον ἐσχισε συζυγίας καὶ συγγενεῖς ἐπανάστησε κατ' ἀλλήλων. Καὶ τί λέγω; πόλεις ὅλας καὶ οἰκίας ἀνέτρεψε μία φωνὴ συκοφάντου.

μ'. Μὴ ταχὺς ἦσθα ζευγνύειν εἰς φιλίαν· συζεύξας δὲ, παντὶ τρόπῳ τὸν δεσμὸν ἄλυτον συντήρει, ἅπαν τοῦ πλησίον ἀνέχων τὸ βάρος, πλὴν εἰ μήπω ψυχῆς κίνδυνον ἐπάγει· αἱ γὰρ πρὸς τοὺς φίλους διαστάσεις τὴν ὀλην προαίρεσιν ἐκφαυλίζουσι τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐ τὸν ὑπ' αἰτίον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀναίτιον εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόνοιαν κατασπῶσιν. Ἐκεῖνοι δὲ χεῖρρησιν φίλοις οἱ πρὸς ἐτέρους κατὰ πάντα καιρὸν ἄβολον διεπώσαντο τὴν φιλίαν, καὶ μήτε εὐπραγοῦσι βασκανίας ἐπέβαλον ὀφθαλμῶν, μήτε ἡμέλησαν δυσπραγούντων. Πολλοὶ γὰρ κακῶς μὲν πράττου-

σιν ἐπεκούρησάν τε καὶ συνήργησαν τοῖς φίλοις· εὐ δὲ A
 φερομένων, ὁρῶν οὐκ ἦνεγκαν τὴν εὐμερίαν· καὶ οὐς
 οὐκ ἤλεγξε καιρὸς συμπαθείας, τούτους ἐφώρασε τὸ
 πάθος τοῦ φθόνου. Κτῶ τοίνυν φίλους, μὴ τοὺς φαύ-
 λους, ἀλλὰ τοὺς ἀρίστους. Ἐκ γὰρ τῶν φιλουμένων
 ὡς τὰ πολλὰ κρίνεται τὰ ἥθη τῶν φίλων· καὶ διὰ
 μὲν τῶν σπουδαίων ῥᾶστον ἂν τις, καὶ παρασφα-
 λεις[†], ἐπαναχθείη· οἱ φαῦλοι δὲ καὶ τὴν προσοῦσαν
 λυμαίνονται καλοκαγαθίαν· καὶ οἱ μὲν καὶ τὸ λεί-
 πον εἰς ἀρετὴν, δι' αὐτῶν ἐπιτειχίζοντες, ἀνελλείπες
 φαίνεσθαι ποιοῦσιν· ἡ δὲ πρὸς τοὺς φαύλους ἐπιμι-
 ξία, καὶ ὅπερ ἐστὶν ὑπόλοιπον ἀρετῆς, νόθον ἀπο-
 φαίνει. Μὴ ζῆτει δὲ παρὰ φίλων ἀκούειν τὰ ἡδέα,
 ἀλλὰ τὰ ἀληθῆ μᾶλλον· εἰ γὰρ ἐχθροὶς μὲν, οὐδ'
 ἀληθεύουσι, πιστευτέον, φίλοις δὲ διέφθορε τὰ τῆς
 ἀληθείας, καὶ τὸ ἥδὺ λέγειν ζητοῦσι κάκεινοι, πόθεν B
 ἡμῖν ἀλλαχόθεν ἡ τῆς ἀληθείας ἔσοιτο^ε γνῶσις,
 καὶ ἡ ἐπιστροφή (28), τῶν^h οὐκ εὐαγῶς ἐνίοτε παρ'
 ἡμῶν λεγομένων ἢ πραττομένωνⁱ· Διὸ μέγιστον
 ἡτοῦ φίλους κολάκων διαφέρειν. Οἱ μὲν γὰρ κατὰ
 πρόσωπον ἐπαινοῦντες, σέ τε τῶν, ὡς εἰκός, ἀμαρτα-
 νομένων συναίσθησιν λαβεῖν οὐκ ἔδωσι, καὶ μείζω
 ταῦτα πρὸς τοὺς ἄλλους ταῖς διαβολαῖς ἀποτελοῦσιν·
 οἱ δὲ καὶ σέ, τῷ διὰ φιλίας ἐλέγχῳ, συνιδεῖν τὸ
 παρανομηθῆν μᾶλλον δυναμῶσι, κἂν τι δὴ πρὸς
 τοὺς ἑξω λέγειν, ἀντὶ κατηγορίας ἀπολογίαν τοῦ
 πραχθέντος ἐκμηχανῶνται. Ὅσον οὖν τοῦ ἐπὶ κα-
 κίαν προκόπτειν τὸ ἀρετὴν ἀσκεῖν διενήνοχε, καὶ
 τοῦ διαβάλλεσθαι ἐν τοῖς ἀρχομένοις τὸ τὰς διαβολὰς
 διαλύειν, τοσοῦτον δεῖ παρὰ σοὶ τοὺς εὐνοὺς πλέον C
 ἔχειν τῶν κολάκων.

μῆ. Τῶν ἀπορρήτων, ἃ μὲν τὴν σὴν ἀρετὴν αὐ-
 ξάνει, κοινώνει τοῖς φίλοις· ἃ δὲ τὴν γνῶμην φαυλί-
 ζει, μὴτ' αὐτὸς μετέρχου, μὴτε τοῖς φίλοις ἀνατίθει·
 ἀριστόν μὲν γὰρ τοῦτο καὶ χωρὶς αἰτίας ἑτέρας.
 Πλὴν γε δὴ, καὶ εἰς κόρον, οἷα πολλὰ τὰ ἀνθρώπινα,
 τοῦ φίλου τραπέντος, μᾶλλον τῆς παραινέσεως τὸ
 χρησίμον καθορᾶται· τὸ μὲν γὰρ φαῦλον τῶν κρυ-
 φίων, τότε μάλιστα τοὺς λογισμοὺς τοῦ συνεγνωκότος
 ὑποτρέχον καὶ διακυμαίνον, θάπτον τε, καὶ σὺν οὐ-
 δυνὶ ὀκνῶ, τῆς ἀγάπης ἀποστήσει, καὶ πρὸς ἐπι-
 στροφήν ἰδεῖν οὐκ ἔάσει· σοὶ τε διαβολὴν βαρεῖαν, D
 ἔκφορον γεγόνος, ἐποίσει, καὶ πρὸς τὸν ἐξειπόντα
 χαλεπώτερον διαθήσει. Τὸ δὲ χρηστὸν τὸν τε συν-
 γνωκῶτα ραγίζηαι τῆς φιλίας ἐπικατασχέσει, δεσμῷ
 κρατίστῳ, τῇ ἀρετῇ, βιαζόμενον, καὶ εἰς ἔπεινον
 τῆς σῆς σπουδαίας γνῶμης ἐπὶ νοῦν ἐρχόμενον, δι-
 αναστήσει, καὶ σὲ δηλονότι ταῦτα συνορῶντα, οὐκ

tere multi qui tolerunt opem afflictis et auxiliati
 sunt amicis, at felicitatem in prosperis eorum ferre
 nequivere : quos neutiquam redarguit oblata com-
 miserandi occasio, illos affectus invidiæ palam fe-
 cit. Habe ergo tibi amicos non malos sed optimos.
 Certe qui in amicos eliguntur, mores et dispositio-
 nes propalant ipsos eligentium. Per probos et ho-
 nestos, si quis in aliquo lapsus sit, tacite in amis-
 sum locum reducetur : improbi bonitatem qua quis
 præditus est depopulantur. Probi, si quid desit de
 virtutis mensura, e suo penu supplendo, defectum
 tollunt et resarciunt : sed cum improbis conversa-
 tio, quidquid boni sit reliquum, declarat esse adul-
 terum. Noli ab amicis libenter ea quæ delectent au-
 dire, potius autem cum veritate juncta : si enim
 inimicis ne verum quidem dicentibus fides adhi-
 benda, et id quod verum est ab amicis deperit, eo
 quod id quod dulciter arridet tantum proloqui vo-
 luerint, unde erit ut in veritatis cogitationem, ad
 illam conversi, deducamur ? unde ut ab iis disceda-
 mus quæ nos parum pie interdum dicimus vel fa-
 cimus ? Existima ideo plurifariam differre assen-
 tatores ab amicis. Illi coram laudantes et in os,
 nullo sensu te affici permittent eorum quæ sunt a te
 minus recte gesta ; apud alios autem calumniando,
 majora esse quam sunt revera clamabunt : amici
 vero, reprehensione sua amica, peccatum ut videre
 possis melius, efficiunt ; quod si opus sit apud alie-
 nos de eo verba facere, non illi accusationem sed
 apologiam meditantur. In quantum igitur virtutis
 exercitium progressum in malis antecedit, et satius
 est apud subjectos criminibus absolvi quam accu-
 sari, in tantum te oportet benevolos omnibus adu-
 latoribus anteferre.

41. De secretis, illa quibus in te virtutis studium
 augeatur amicis imperti. Sed quæ iudicium deprava-
 vant, illa nec actites, nec apud amicos deponas.
 Est hoc quidem optimum factu sine ullo alio res-
 pectu. Quod si, ut sit in humanis rebus, amicorum
 satietas te ceperit, hic scio id quod utile est ad-
 monitioni præferes. Malum enim si quid in secretis
 fuerit, tunc imprimis mentem et cogitationem ho-
 minis conscii alicujus subiens, tumultu implet,
 quantocius certe nec gravat recedit ab amicitia,
 ita ut nec admittat revertendi aut respiciendi ani-
 mum. Propalam vero idem factum magno tibi futu-
 rum est dedecori, et in eum qui palam fecit, impla-
 cabiliorem faciet. Bonum vero quidvis illum qui
 est conscius non patitur ab amicitia divelli, cum
 virtutis fortissimo vinculo constringatur : et ad
 laudem optimæ tuæ et præclaræ voluntatis, animo

VARIE LECTIONES.

[†] κἂν παρασφαλῇ. ^ε ἔσται. ^h ἡ τῶν. ⁱ Ἰσ. ...ων ἀποστροφή ;

NOTÆ.

(28) Ἡ ἐπιστροφή. Puto legendum, ἡ τῶν οὐκ
 εὐαγῶν, etc. ἡ ἐπιστροφή. Id enim requirit veritas

cognita, ut ad ipsam revertamur, quæ mirabiles sui
 amores solet excitare.

enim sit representatum, excitabit adhuc magis, neque tu qui tibi scilicet eorum conscius es, aegre persuadeberis illum, si quid perperam commissum est, ad familiarem iterum congressum et fruitionis desiderium admittere. De amicis igitur semper optime loquaris et persuasus sis, absentibus praesertim, idque coram aliis: ita et suspicionem adulandi evitabis, cum nec vel leviter impressum apud te vestigium illius vitii residere persuasum dabis, et enim opinabuntur te eundem erga ipsos futurum

42. Ad hunc modum ubi te amicis communiveris, eris in illos qui contra alios tum etiam in rempublicam deliquerint, implacabilis; sed commisericors in eos qui te offenderint. Ita enim fiet, ut recte in republica procedant leges, et bene cognita et perspecta erit illa cura et sollicitudo quam erga subditos geris. Ita quoque fiet, ut intelligatur quam humanus sis, et bene animatus, qui mores regem cum deceant, in te erunt predicabiles. Tyranni plerumque negligunt et insuper habent injurias communitati hominum atque aliis irrogatas, sed suas ipsorum proprias rigidissime solent vindicare: regem vero, qui secundum justitiam imperium administrat, decet suas injurias humaniter condonare, sed communes et aliis irrogatas cum justitia reformare et disponere.

43. Ut magnam is meretur laudem, qui cum summam habeat lædendi potestatem, justum tamen se exhibet; ita multo vituperio dignus, qui cum nulla re indigeat necessaria, manus tamen rebus alienis inficit. Indigenti siquidem excusatio est paupertas, licet non admittenda, si deliquerit contra justitiam : sed qui, cum potestatem habeat, nec ulla re indigeat, injuriam facit, prorsus est sine omni excusatione.

44. Quanto quis majorem potestatem obtinet, tanto majori virtuti debet *esse* præcellere. Qui contra facit, tria simul admittit improbissima: se perdit ipsum; intuentes ad peccandum allicit; Deum facit blasphemari, qui tam improbo tradidit potestatem. Quocirca decet unumquemque malum declinare; sed ante alios, eos qui sint cum imperio.

43. Ita ergo subditis tuis impera, ut nequaquam tyrannidi, sed eorum confidas benevolentiae. Est enim benevolentia et longe excellentius et multo tutius firmamentum quam metus. Illud autem acquiritur virtutem possidendo, et labores curamque erga subditos impendendo. Ita fiet ut vitam vere vitalem et regiam agas ipse, atque illos dum tutos et incolumes praestas ab insidiis et calamitatibus praeter jus illatis, gloriam tibi paratam immortalem conservabis.

46. Leges exactissime latas laudato et amplectere. Illas porro, intuendo, vitam tuam dirige : noli autem juxta illarum legum calciplos penas inexorabiles subditis tuis irrogare ; potius autem clementioribus institutis illos eruditus rege. Ita fiet ut, dum exactam in teipso rationem inis, metuendus videbe-

ἀδῶς ἀναλαθεῖν, εἰ τι παρηγένης, τὴν τε πρὸς αὐ-
τὸν ὁμιλίαν καὶ τὴν ἐν τῷ πόθῳ σχέσιν ἀναπεῖσει.
Ἄει μὲν οὖν φίλους εὐλόγει, μάλιστα δὲ τοὺς ἀπόν-
τας ἐπὶ τῶν παρόντων. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ τῆς κο-
λακείας διαφυγῶν, οὐδ' ἔχονας αὐτῆς ἐν σοὶ φαίνεται·
παρασκευάζει, καὶ τοὺς φίλους ἔση πράττων κεχα-
ρισμένα, τοιούτων σεαυτὸν εἶναι τοὺς παροῦσι πιστώ-
σας, οἷος αὐτοῖς περὶ τῶν ἀπόντων ἐγνωσθῆς.

amicis quæ grata et accepta sunt facies. Præsentibus
aliis, quem agnoverint ipsi erga absentes te fuisse.

μρ'. Οὕτω δὲ σεαυτὸν φιλεῖ· περιφράξας ἔση τοῖς μὲν εἰς ἑτέρους καὶ εἰς τὰ κοινὰ πλημμελοῦσιν ἀπαραιτήτος, τοῖς δὲ εἰς οὐδὲν ἀμαρτάνουσι συμπαθέστατος. διὰ μὲν γὰρ ἔκεινόν εὐνομία ἔσται· τῇ πολιτείᾳ, καὶ ἡ σὴ περὶ τοὺς ἀρχομένους ἐπιθῆλος σπουδὴ καὶ κηδεμονία· διὰ δὲ τοῦτο τὸν φιλόανθρωπον τῆς γνώμης καὶ οὐ βασιλείας ὡς ἀληθῶς ἀνακηρύττεται τρόπος. Οἱ μὲν γὰρ τύραννοι τὰ κοινὰ τῶν ἀδικημάτων καὶ τὰ εἰς ἀλλήλους πολλάκις ὑπερρωῖσι, πικρῶς· δὲ τὰ εἰς ἑαυτοὺς ἐξετάζουσι· βασιλεὺς δὲ ἐστὶ καὶ ἀρχὴς ἐνομοτάτης ἔργον, τὰ μὲν εἰς ἑαυτὸν φιλανθρώπως φέρειν, τὰ δὲ εἰς κοινὰ καὶ εἰς ἀλλήλους δικαίως εὐθετεῖν καὶ διεξάγειν.

μγ'. Ὅσπερ πολλῶν ἐπαίνων ἄξιος, ὁ μεγάλην
ἐξουσίαν τοῦ ἀδικεῖν λαβὼν, καὶ τὰ δίκαια πράττων·
οὕτω πολλῶν ὑπεύθυνος φόρων, ὁ μηδεὸς ἐνδεῆς τῶν
ἀναγκασίων, καὶ εἰς τὰ ἀλλότρια τὰς χεῖρας ἐκτείνων.
Ἄνδρὶ μὲν γὰρ πενομένῃ πρόφασις, εἰ καὶ παράλο-
γος, τοῦ ἀδικεῖν, ἡ πενία· ἀνὴρ δὲ δυναστεῖαν ἔχων,
καὶ ἀπορίαν οὐκ ἔχων, ἀναπολόγητον ἔχει τὴν ἀπὸ
τοῦ ἀδικεῖν ἀμαρτίαν.

μδ. Ὅσοι δὲ τις προέχει τῇ ἀρχῇ, τοσούτῳ χρεω-
σταί πρωτεύειν καὶ τῇ ἀρετῇ. Ὅδε τοῦναντίον ποιοῦν,
τρίτα ἄμα, καὶ κάκιστα, ἐπιτελεῖ· ἀπόλλυσιν ἑαυτὸν·
τοὺς ὀρώντας εἰς κακίαν παρακαλεῖ· βλασφημεῖσθαι
παρασκευάζει τὸν Θεόν, ὅτι τοιοῦτο ἐπληκαύτην
ἐνεχέρισεν ἀρχὴν. διὰ τοῦτο παντὶ μὲν ἀνθρώπῳ
φρονέειν ἢ κακίᾳ, μάλιστα δὲ τοῖς ἐν τῇ ἀρχῇ.

με'. Ἀρχε τοίνυν τῶν ὑπηρετῶν, μὴ πεποιθὼς τυ-
D ραννίδι, ἀλλὰ τῇ τῶν ἀρχομένων εὐνοίᾳ. Εὐνοία γάρ
μεῖζον ὀρχῆς βάθρον καὶ ἀσφαλέστερον, ἢ φόβος.
Τοῦτο δὲ ἀρετῶν τε κτήσις ποιεῖ, καὶ οἱ περὶ τὸ ὑπ-
ήκοον πόνοι καὶ φροντίδες. Οὕτω δὲ αὐτὸς τε ὡς
ἀληθὺς βασιλικῶς καὶ ἡδέως βιώσεις, κακείνοις ἐλευ-
θέραν ἐπιβουλὴν καὶ συμφωρῶν ἀλογίστων τῆν πολι-
τείαν συντηρήσας, δειμνιστον αὐτοῦ κλέος τὸν
ἅπαντα χρόνον καταλείψεις.

μς'. Νόμων τούς ἀκριβεστάτους ἐπαινεί καὶ ἀπο-
 δέχου· καὶ πρὸς ἐκείνους βλέπων, τὸν σεαυτοῦ
 βύθμιζε βίον· μὴ μέντοι κατὰ τὰς ἐκείνων ψήφους
 τὸ ὑπὸ ἥκον ἀπαραιτήτως εἰσπράττῃ τὰς τιμωρίας,
 ἀλλὰ διὰ τῶν φιλάνθρωποτέρων μάλλον παιδαγωγέι·
 οὕτω γὰρ προφερέεις, δι' ἣν σεαυτὸν ἀκριβολογέεις,

τοῖς ἀμαρτάνουσιν εἶναι δόξεις, καὶ ἀνεπαχθῆς τοῖς A ris delinquentibus, neque tamen subditis intol-
 ὤπηκόοις. randus.

μζ'. Δεῖ δὲ ἐγκρατῶς ἀρχειν, οὐ τῷ κολάζειν, ἀλλὰ
 τῷ δοκεῖν κολαστικὸν εἶναι. Τοῦτο δὲ ἥθος εὐσταθὲς
 ποιεῖ, καὶ ἡ τῶν οἰκείων τρόπων σεμνότης καὶ ἐπι-
 μέλεια. Ὁργιστῶν δὲ μᾶλλον ἀνθρώπων ἢ φρονίμων,
 αἱ κολάσεις· ὅτινες ἀπορία τοῦ δημαγωγεῖν σωφρό-
 νως, ἐπὶ τὸ κολάζειν τρέπονται· βλάβως. Καὶ τὸ μὲν
 καὶ ὁ τυραννικώτατος πράττειν ἂν· τὸ δὲ, μόνος ὁ
 ἀρχικώτατος· εἴπερ ἀρχοντος ἀρετὴ μὴ φθείρειν,
 ἀλλὰ πλείους καὶ βελτίονας ποιεῖν τοὺς ἀρχομένους.

μη'. Ἀρχοντος μὲν τινες ἐφησαν ἀρετὴν, ἐκ μι-
 κρῶς μεγάλην πόλιν ποιῆσαι· ἐγὼ δὲ μᾶλλον ἂν φαίην,
 τὸ ἐκ φαύλης σπουδαίαν παρασκευάσαι. Τοῦ μὲν γὰρ
 καὶ καιρῶν πολλάκις φορὰ γέγονε παραιτία. Τὸ δὲ
 οὐκ ἔστι μὴ οὐχὶ παρὰ τοῦ ἀριστα διοικούντος γε-
 νέσθαι. Ὅν σὺ παραζηλῶν, δι' ὧν κατορθοῖς, ἀρετῇ
 τὴν τῶν ἀρχομένων αἰδεῖς πολιτείαν.

μθ'. Ὡςπερ ταῖχος σαθρὸν, καὶ οἰκίας ἐνδον ἐχθ-
 λαμπράς, καὶ ἀέρων εὐκρασίαν, καὶ ὠνείων ἀφθο-
 νίαν, ὅμως τὴν πόλιν ἐξευτελίζει· οὕτως οἱ περὶ τὸν
 ἀρχοντα φαῦλοι, καὶ τὸν ἐκείνου συνδιαβάλλουσι τρό-
 πον. Οἱ γὰρ ἐκείνων τῆς πονηρίας λαμβάνοντες
 παῖραν, καὶ τὸν ὑπ' αὐτῶν δορυφορούμενον παραπλή-
 σιον ὑπολαμβάνουσιν εἶναι.

ν. Μηδενὸς παρανομίαν, καὶ δοκῇ δι' αὐτῆς εὐημε-
 ρεῖν, ἐπαινέσης. Ἐκείνόν τε γὰρ μᾶλλον εἰς κακίαν
 ὑπαλείφεις, καὶ σεαυτὸν εἰς παραπλησίαν πρᾶξιν C
 καιρὸν ἐπιζητεῖν ἀπειλέγεις. Ὁ γὰρ πρὸ καιροῦ
 ταῦτα, δι' ὧν ἐπαινεῖ, προθυμούμενος καὶ τιμῶν, τί
 ἂν οὐ ποιήσοι τοιοῦτου παραπετυκώτος;

να'. Ὁ τῶν ἀρχόντων τρόπος, νόμος γίνεται τοῖς
 ὑπὸ χεῖρα. Εἴ τι οὖν τὸ πλῆθος ἐξαμαρτάνει, εἰς τὸν
 ἀρχοντα τὴν αἰτίαν ἀναπέμπει, πόσον οἷε σεαυτὸν
 ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι, καὶ ῥεωστεῖν ἀεὶ ἐπὶ τοῖς
 καλοῖς ἐγρηγορέναι;

νβ'. Πάσης πράξεως βουλὴ προηγεῖσθω. Αἱ γὰρ
 ἀνεπίσκεπτοι πρόξεις, ὡς τὰ πολλὰ σφαλεραί· καὶ τὸ
 κατορθούμενον, δικαίως ἂν αἰτίας ἄλλης ἔργον νο-
 μισθεῖται μᾶλλον, ἢ τῆς τοῦ πολλάκις παρασφαλέντος D
 ὁρμῆς καὶ περιπατείας.

νγ'. Ἀπερ χεῖρες πολλῶν, καὶ πολλάκις, οὐκ εἰρ-
 γάσαντό, ταῦτα βουλὴ μία καὶ ἐφάπαξ κατεπράξατο.
 Δι' ὃ εὐβουλίαν προτίμα πολυχειρίας.

νδ'. Προνοίας ἐπίκουρος ἡ μετάνοια, ἢ τοίνυν
 ἐκείνην διελαθε καὶ ἐκπύπτει, αὕτη ταῦτα ἐπανελο-
 μένη διορθοῦσθω καὶ διασωζέτω.

νε'. Ὁ φόβος, πάση μὲν ψυχῇ μεγάλη νόσος· με-
 γίστη δὲ, μάλιστα τοῖς ἐν ἐξουσίᾳ. Ἀνάγκη γὰρ, οἷς
 συνεργοῖς μέλλει χρῆσθαι καὶ βίου καὶ πόλεως πρὸς
 εὐδαιμονίαν, τοῦτους ὁρᾶν ὡς ἐχθροὺς, διὰ τὴν ἐνοῦ-

47. Vim imperii obtinere oportet non puniendo,
 sed opinione fovendo severitatis. Hanc morum
 procurat stabilitas, gravitas et sedula observantia.
 Pœnas infligere frequentiores iracundi potius quam
 prudentis est. Illi enim facile ad puniendum de-
 scendunt, cum per defectum moderationis mulcere
 homines nesciunt. Quorum alterum tyrannus, alte-
 rum is solus qui imperio dignus faciet : cujus vir-
 tus est præcipua, non perdere, sed meliores red-
 dere suos subditos.

48. Sunt qui pronuntiant ad officium regis im-
 primis pertinere, rempublicam e parva magnam
 facere : mihi potius videtur, ex improba probam
 constituere. Illud enim interdum occasionis cursus
 præstat : hoc nullo modo contingere potest nisi
 per optime imperantem. Hunc tu si imitatus fueris,
 tuis præclaris factis rem subditorum communem
 virtute promovebis.

49. Mœnia sicut ruinam minitantia, urbem in
 contemptum ducunt, licet alias pulchre ædificatam
 interitibus, aeris salubritate, et rerum venalium uber-
 tate præstet : ita quoque et impii apud principem,
 una cum ipsorum, et ejus etiam vitam vituperari
 faciunt : nam quisquis illorum nequitiam experitur,
 eum in cujus sunt satellitio, ipsis omnino similem
 arbitrabitur.

50. Nullius improbitatem commendes, licet inde
 videatur felix esse : nam hoc modo ad majorem
 improbitatem provocabis, et suspicionem creabis
 probabilem te tantum opperiri occasionem ut illi
 similis fias. Certe qui nondum data justa occasione
 affectum se ostendit erga illa quæ commendat,
 nihil ille non effectum dabit ut primum occasio
 justa inciderit.

51. Mores principum legis vice sunt apud subdi-
 tos, quocirca cum delinquant homines, causam
 rejiciunt in imperantem. Quo te ergo nexu obstri-
 ctum teneri putas, ut omni ope operaque virtutem
 colas, et bonis factis agendis invigiles?

52. Actionem quamecunque consilium præcedat.
 Sunt enim lubricæ et periculosæ, quæ sine consilio
 peraguntur. Quod si quid forte successerit bene,
 nec quidem injuria aliunde censebitur evenisse
 potius quam ab impetu et fortuna ejus operatione
 qui plerumque solet aberrare.

53. Quæ multorum manibus, et continuo ope-
 rantibus, haud perficiuntur, illa unico consilio unius
 et semel actu eventum sortiuntur. Itaque rectum
 consilium multorum manibus prætuleris.

54. Adjuvassit pœnitentia providentiam. Si quæ
 igitur illum latuerint et effugerint, hæc resumpta et
 recollecta resarciat et conservet.

55. Est invidia cujuscunque animæ morbus in-
 gens, sed præ aliis viri cum principatu existentis.
 Necesse enim habet illos tanquam hostes intueri,
 propter innatam ipsis virtutem, et ex insidiis velut

hostes adoriri, quos vult et debet adhibere coe-
rantes ad suam ipsius et reipublicæ felicitatem
constituendam. Quo quidem nihil vel perniciosius
vel stultius esse queat.

56. In quantum vitanda est invidia, in tantum
annitendum ut invidiamur. Et hoc imprimis prin-
cipi convenit, quem non est proclive malevolis ut
ledant. Quod si autem comprimens sit invidia
(est enim bellua audax imprimis et versipellis), im-
pressiones ejus eludere oportet, non virtutem
minuendo, sed moderatione animorum, et per
quamdam diminutionem subtractionemque osten-
tandi potestatem, et declarandi superioritatem in
rebus non nimis necessariis.

57. Cum sibi ipsi quis imperaverit, tum se suis
subditis imperare putet cum effectu. Ubi enim illi
viderint eum qui ipsis præest, affectibus suis impe-
rantem, voluptatibus dominantem, libenter se et
cum desiderio subicient imperio ejus: quod si
voluptatibus et affectibus suis servire viderint,
servo subesse non patientur.

58. Judicem illum optimum arbitrare, qui justi-
tiæ naturam et conditionem celerime valet animo
apprehendere, et intellectam ordine producit in
apertum; qui celer ad opitulandum accedit injuria
affectis, delinquentes tardius punit; qui non cor-
rumpitur auro, nec inflatur potestate; qui vincit
iracundiam, nec clementia vincitur; qui affinitatem
solam, amicitiam, popularem auram non aliter
agnoscit quam cum justitia judicando, solum inju-
ritiam a se alienam, inimicam sibi et ignominio-
sam arbitratur.

59. Erga cognatos et affines noli esse abalienato
animo, levi de causa et incerta. Nam utcumque sub-
esse possunt latentes causæ quæ jure excusent
abalienatum, illi tamen quibus sunt incognitæ, non
in illos conjicient culpam abalienationis, sed tuam
accusabunt omnino levitatem et mentis infirmi-
tatem.

60. Principem non tam excolit virtus bellica et
salvum præstat, quam benignitas et pius in compa-
triotas affectus. Multi, rebus bellicis præclare ad-
ministratis, domi propter truculentiam per suos
interierunt, multi per suos servati redierunt, quos
bene captivos fecerunt hostiles copię, neque enim
vitam illi suam principis salutis prætulerunt.

61. Illos oportet cum magistratu constituere,
qui virtutum omnium copia instruuntur: quod si
non omni virtute, justitia saltem instruantur. Quid-

σαν ἀρετήν, καὶ ἐπιβουλεύειν ὧς πολεμίοις. Οὐ εἰ
ἀν εἴη ὁλεθριώτερον ἢ ἀφρονέστερον;

νς'. "Ὅσον δὲ δεῖ φυγεῖν τὸ φθονεῖν, τοσοῦτον δι-
ώκειν τὸ φθονεῖσθαι (29). "Ἀρχοντι δὲ μάλιστα πρέπει,
ᾧ μὴ δ' ἐξ ἐτοίμου ἢ ἀπὸ τῶν φθονούντων φέρεται
βλάβη. Εἰ δεῖ δὲ ὅμως τὸν φθόνον περιστέλλειν (πο-
λυμήχανον γὰρ καὶ πάντολμον τὸ θηρίον), οὐκ ἀρε-
τῆς ἐλαττώσει, μετριότητι δὲ φρονήματος, καὶ ἀφαι-
ρέσει καὶ περικοπῇ τῆς ἐν τοῖς οὐκ ἀναγκαίοις ἐπι-
δείξεως καὶ πλεονεξίας, τὰς αὐτοῦ βολίδας διαχρου-
στέον.

Β νς'. "Ὅταν τις ἀρχὴ ἑαυτοῦ, τότε νομιζέτω καὶ
τῶν ὑπηκόων ἀρχειν ἀληθῶς. "Ὅταν γὰρ ἴδωσι τὸν
ἐφ' ἐστῆς ἀρχοντα παθῶν καὶ κρατοῦντα ἡδονῶν,
τότε πόθῳ καὶ ἐκόντες καὶ αὐτοὶ ὑποταγῆσονται· ἀν-
δὲ ἀνδράποδον ἴδωσιν ἡδονῆς καὶ παθῶν, ἀφόρητον
ἡγήσονται ἀνδραπόδῳ δουλεῦν αὐτοί.

νθ'. "Ἀριστον νόμιζε δικαστὴν, ὃς τάχει μὲν λο-
γισμῶν τὴν τοῦ δικαίου φύσιν θηρεύει, θηρεύσας δὲ
σὺν ὀρθότητι προάγει· καὶ πρᾶξι μὲν ἀνεσιν τοῖς
ἀδικουμένοις ὄξυς, βραδὺς δὲ κολάσαι τοὺς ἀμαρτάν-
οντας· καὶ χρείττων μὲν χρυσοῦ, οὐκ ἐλάττων δὲ
δυναστείας· καὶ κρατῶν μὲν ὀργῆς, οὐχ ἡττώμενος
δὲ συμπαθείᾳ· καὶ μόνῃ μὲν συγγένειαν καὶ φιλίαν
καὶ δόξαν οἶδεν, ἐν τῇ δικάζειν, τὴν δικαιοσύνην·
C μόνῃ δὲ ἀλλοτρίωσιν καὶ ἐχθραν καὶ ἀδοξίαν, τὴν
ἀδικίαν.

νθ'. Μηδὲν τῆς πρὸς τὸ ὁμόφυλον διαθέσεως εὐχε-
ρῶς καὶ χωρὶς ἐμφανοῦς αἰτίας μεταβάλλεις. Εἰ γὰρ
καὶ ὑπολανθάνουσαι παρ' αὐτῶν αἰτίαι τὴν πρὸς αὐ-
τοὺς μεταβολὴν δικαίαν ποιοῦσιν, ἀλλ' οὐκ οἱ ταύτας
μὴ συννοῶντες, οὐκ ἐκείνους αἰτιάσονται τῆς σῆς
περὶ αὐτοὺς ἀλλοιώσεως, σοῦ δ' ἀβρῶστίαν καὶ εὐ-
χέρειαν κατηγορήσουσι γνώμης.

ξ'. Οὐχ οὕτως ἢ ἐν πολέμῳ ἀνδρεία τὸν ἀρχοντα
κοσμεῖ καὶ σώζει, ὥς ἢ πρὸς τοὺς ὁμοφύλους εὐ-
μένεια καὶ φιλανθρωπία. Πολλοὶ γὰρ πολεμίων κρα-
τήσαντες, ὑπὸ τῶν οἰκείων δι' ὀμότητα διεφάρτη-
σαν· καὶ πολλοὶ παρὰ μικρὸν ἁλῶναι πολεμίοις κιν-
δυνεύσαντες, ὑπὸ τῶν ὁμοφύλων διεσώθησαν, οὐδ'
D αὐτὸ τὸ ζῆν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας προτιμησάντων τοῦ
ἀρχοντος.

ξα'. "Ἀρχοντας δεῖ καθιστάναι, μάλιστα μὲν πά-
σαις πλουτοῦντας ταῖς ἀρεταῖς· εἰ δὲ μὴ, πάντως γε
δικαιοτάτους. Καὶ γὰρ ἂ τοῖς ἀρχουσι παρανομείται,

NOTÆ.

(29) Τὸ φθονεῖσθαι. Hoc est, ea agere, quæ nec
odium, nec miserationem, sed invidiam procurant,
nimirum res præclaræ et illustres. Καὶ γὰρ τοὶ ὅστις
τούτοις φθονεῖ, inquit Lysias, οὐς οἱ ἄλλοι ἐλεοῦσι,
τίνος ἀν ὅμιν οἱ τοιοῦτοι ἀποσχέσθαι δοκεῖ πονη-
ρίας; Apposite Statius Papinius,

Quisnam impacata consanguinitate locavit
Fortunam invidiamque? Deus qui jussit iniquus
Æternum bellare Deas? nullamne notavit
Illa domum, torvo quam non hæc lumine figat
Protinus, et sæva periturbet gaudia dextra.

ταῦτα τὸ μῖσος· καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ πληθους εἰς τὸν ἀρχοντα τὸν ἀναφέρει.

ἔβ'. Πολλὰ γὰρ δεῖ τὸν ἀρχοντα θηρεύειν τῶν ὑπηκόων τὰς γνώμας, καὶ οὕτω κοινωνοῖς χρησθαι φιλίας καὶ ἀρχῆς καὶ βουλευμάτων· πρῶτον, ἐξ ὧν αὐτὸς τὰ κατὰ τὴν αὐτοῦ οἰκίαν οἰκονομεῖ· δεύτερον, ἐξ ὧν γυναικί τε καὶ παισὶ καὶ δούλοις συνδιατίθεται· τρίτον, ἐξ ὧν κέχρηται τοῖς φίλοις· τέταρτον, ἐξ ὧν πρὸς τοὺς ἐκ γειτόνων διάκειται· καὶ πέμπτον, ἐξ ὧν ἐχθραν τε ἀναδέχεται καὶ ἀμύνεται, καὶ πάλιν, οἷς κατατίθεται καὶ διαλύεται. Ἰκανὰ γὰρ ταῦτα φύσιν ἀνδρὸς τεκμηριῶσαι, καὶ δεῖξαι γυμνὸν προσωπεῖον, καὶ τοῖς ἐπὶ σκηνῆς (30) ὑποκρίσεως τὸν ἀνθρώπον θεωροῦσι.

ἔγ'. Τότε κριτὴς ἀριστος ἔσθ' ὁ τῶν ἄλλων, ὅτε τὰς αὐτοῦ ἐπισκοπῶν, λόγον ἑκάστης πράξεως ὑπὸ συνειδήτι κριτῇ δίδως, καὶ διόρθωσιν ἐπινοεῖς τῶν ἡμαρτημένων. Ἐπεὶ πῶς τοὺς ἄλλους ἐπιτιμῶν οὐκ ἐρυθρίασας, ἐφ' οἷς αὐτὸς τὰ ὅμοια ἐξαμαρτάνεις; πῶς δὲ ἐκείνους οἷσι σοι διατεθῆναι, ἡνίκα ἐν οἷς ὑπεύθυνόν σε καθορῶσιν, αὐτοὶ δίχας εἰσπράττεισθαι δικαιούνται;

ἔδ'. Ἐπαίνει τὰς ἀρίστους πράξεις· ἐπαίνει δὲ, μὴ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ δι' ὧν αὐτὸς τε μάλιστα τὰ ὅμοια πράττει, καὶ δι' ὧν τοὺς μιμητὰς τῶν λοιπῶν προκρίνουν, ἐντίμους ἀποδεικνύουσιν. Τὸ μὲν γὰρ καὶ τῶν τυχόντων, τὸ δὲ τῶν ἀρχεῖν ἀξίων.

ἔε'. Προνοεῖ πάντων, τῶν μὲν ἐπεικῶν, ὥς ἂν ἀριστοὶ γένωνται, καὶ τῆς ὀφειλομένης αὐτοῖς ἀπολαύσει τιμῆς καὶ τοῦ προνομίου· τῶν δὲ μὴ τοιούτων, ὥς ἂν βελτιωθῶσι τὰς γνώμας, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν νόμων ρυθῶσιν ἀτιμίας. Τοῦτο γὰρ ὥς ἀληθῶς ἀρχῆς ἐννόμου καὶ ἐπιστασίας ἔργον.

ἔς'. Τὰς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀρχομένων ἔρεις εἰς τοὺς πολεμίους τρέπων, ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶσι μετατίθεται· τυράννων μὲν γὰρ, στασιάζειν τὰ πλήθη· ἐν γὰρ τῇ κοινῇ φορῇ καὶ διχοστασίᾳ ἡ τυραννὶς τὴν ἀσφάλειαν ἔχει· ἀρχοντος δὲ καὶ βασιλέως, ἀστασιαστον συντηρεῖν τὴν ὁμόνοιαν τῶν ὑπηκόων· ἐν γὰρ τῇ τῶν ἀρχομένων σωτηρίᾳ τὸ βάθρον αὐτοῖς πέπηγε τῆς ἐξουσίας.

ἔζ'. Ὅσπερ δεῖ τὸν ἀρχοντα φοβερὸν εἶναι τοῖς ἀδικούσιν, οὕτω φυλακὴν καὶ ἀσφάλειαν τῶν μηδὲν ἀδικούντων, ἀλλὰ κατὰ τοὺς νόμους πολιτευομένων.

ἔη'. Τρία ἐστὶν ἐν ἀνθρώποις, τιμωρία, φόβος,

A quid enim deliquerint magistratus, odium et ira a populo concepta, eapropter in illos redundat per quos erant constituti.

62. Multis modis principem oportet subditorum mentes explorare, ut participes eos ita adhibeat cum amicitiae, tum imperii, ac etiam consiliorum suorum: eorum scilicet imprimis quibus in sua ipsius privata familia ordinanda utitur; secundo, quibus ipse cum uxore, liberis et servis se imperit; tertio, quibus utitur erga amicos, quarto, quibus cum vicinis agit; quinto, quibus inimicitias exercet, et vim illatam depellit, vel pacem stabilit et reconciliationem. Sufficiunt autem ista ad naturam hominis cujuscunque patefaciendam, ad demonstrandum, nihil in illo praetextus, nihil hypocrisis esse, cujusmodi in scena solent observari.

63. Tum judicium optime in alios exerces, cum tuas ipsius actiones contemplatus, sub iudice propria conscientia uniuscujusque actus rationem exegeris, et peccatorum institueris correctionem. Siquidem enim alios si redargueris, cum iisdem ipse criminibus tenearis, necesse est ut erubescas. Quomodo rursus illos affectos iri putas, cum te qui nulli rationem reddere teneris obstrictus, severe tamen exercentem judicium intuebuntur?

64. Praeclare gestas res collaudato, nec verbis tantum collaudato, sed ipse res pariles operando, et illos aliis anteferendo honorandosque declarando qui talia imitantur: quorum alterum cuicumque homini, alterum competit ei qui digne imperat.

65. Omnium omnino curam adhibeto moderatorum hominum, ita ut commendatissimi sint, et digno ipsis honore praemiisque fruantur; minime autem talium, in eum finem ut ad bonam frugem deveniant, et immunes sint a poenis per leges infligendis, nec infamia notentur. Hoc enim revera spectat ad officium ejus qui secundum leges cupiat imperare.

66. Subditorum lites in hostes diverte, atque ad certamina pro patria subeunda transfer; tyrannicum est populum ad seditiones concitare, cum securitatem suam tyranni statuunt in discordia et interitu populari: regium est autem, subditorum concordiam immotam conservare, cum in salute subjectorum potestatis eorum fulcrum statuatur.

67. Princeps ut adversus injustos terribilis esse debet, ita custodiam suscipere innocentum oportet, et eos qui secundum leges vivunt sarios tectos praestare.

68. Fria sunt quae tangunt homines, poena,

VARIÆ LECTIONES.

i l. τὰ αὐτοῦ.

NOTÆ.

(30) Καὶ τοῖς ἐπὶ σκηνῆς. Inepta lectio. Legendum et distinguendum, καὶ τῆς ἀπὸ σκηνῆς ἀποκρίσεως τὸν ἀνθ., etc. Sequenti sect. restituendum,

Ὅτε τὰς αὐτοῦ ἐπισκοπῶν πράξεις λόγον ἑκάστης ὑπὸ συνειδήτι, etc.

vituperium, laus, sed et insuper, si placet, beneficentia. Poena digni sunt inimici; vituperio, cives qui exorbitant in quibusdam; laudandi et beneficiis cumulandi, qui rebus bene gestis inclaruere. Quod si quis eo progreditur, ut quæ hostes facerent, et ipse audeat, eosque imitetur, hostium ille penam in se transfert. Quod si quis mutaverit ordinem suum et locum in quo constituitur, ultra etiam hostes inimicus habendus reipublicæ. Proditor est, qui beneficiis hostem afficit. Civitatem perdit, qui laudibus improbos attollit; nam cives ad male agendum stimulat. In quam ipsam deformitatem civitatem et is adducit qui recte incedentes inbonorat.

69. Difficile quidem metum amoris immiscere. Amantes enim omnino sunt absque metu: qui timore percelluntur, amare nolunt. At tu tamen divide: teque ita compara ut ames optimos; neque enim hic opus est ullo metu. Reliquos necesse est metu terreas, ut a male agendo se abstineant. Metuent porro, si te videant semota iracundia punientem, et tanquam parentem informantem; si te animadvertant minime libenti animo punientem, rebus autem adversis et infortuniis sine aliquo prætextu, sincere, opem ferentem.

70. Qui naturæ dona in improbitatem convertunt, et non ad auxilium vicinorum, cum naturam spernunt, tum creatoris erga ipsos munificentiam in contumeliam ingrati pervertunt.

71. Quemadmodum turpe est et sordidum, plane plebeculis ad voluntatem obsecundari, et nimis familiariter se gerere: ita lubricum est et periculosum, superciliosum semper et tumidum apparere. Extremitatem ergo utramque fugere oportet, et medium tanquam virtutem consecrari, suas partes cuique temporis congruas tribuendo.

72. Juramentum proclive, perjurium est stans in procipectu. Certe nec mores bene constitutos nec animum decet generosum, jurare. Vir etenim gravis et magnanimus pudefiet, si verba sua fidem non mereantur absque juramento, et conversationi suæ injuriam iniuri: ita ut conjunctum sit cum utilitate et nostra cura, quod lege divina prohibeamur omnino jurare.

73. Beneficiorum semper memor esto; quæ benefeceris statim oblivioni trade. Illud enim bonitatem et probitatem animi indicat, hoc autem magnitudinem et puritatem; dum purum etiam præstat beneficium.

74. Beneficia exprobrari vel infortunium alicui, et levitatem indicat et inhumanitatem.

75. Fraus semper profitetur imbecillitatem: sed eadem erga amicos adhibita extremam indicat nequitiam et summam improbitatem: adhibita in hostes et inimicos, etiam improvidos, non longe abit a stratagemate. Tractatu autem habito de

A ἔπαινος, εἰ βούλει δέ, καὶ εὐεργεσία· ἀλλὰ τῆς μὲν οἱ πολέμιοι ἀξιοί· φόβου δέ, οἱ μέτρια τῶν πολιτῶν ἀμαρτάνοντες· ἐπαινῶσι δὲ καὶ εὐεργεσίας, οἱ διαφέροντες κατορθώμασι. Εἰ δέ τις εἰς τὴν τῶν πολέμιων τόλμην καὶ μίμησιν ἐξαχθεῖη, αὐτὸς καὶ τὴν ἐκείνων ποινήν εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφει. Ὅ δέ τι τούτων ἀμείδων, καὶ τὴν διάταξιν ἐπαλλάσσων, οὗτος ἐχθρὸς τῆς πολιτείας πλέον ἢ οἱ πολέμιοι. Ὅ τε γὰρ τοὺς πολέμιους εὐεργετῶν, προδότης· ὃ τε τοὺς φαύλους ἐπαινῶν, τὴν πόλιν ἀνατρέπει· ἐπὶ κακίαν γὰρ παρακαλεῖ τοὺς πολίτας· καὶ ὁ τοὺς κατορθούτας μὴ τιμῶν, εἰς τὴν αὐτὴν ἀκοσμίαν τὴν πολιτείαν καταστρέφει.

B Εἴθ'. Χαλεπὸν μὲν φόβον ἀγάπη κεράσαι. Οἱ γὰρ φιλοῦντες ὡς ἐπίπαν τὸ δέος οὐκ ἔχουσι, καὶ οἱ δεδιότες φιλεῖν οὐκ ἐθέλουσι. Σὺ δὲ διέλε· καὶ τοὺς μὲν ἀρίστους φιλεῖν παρασκεύασον· οὐδὲν γὰρ δεῖ δέους ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις. Τοὺς δ' ἄλλους ἀνάγκη φοβεῖν, ἵνα τῶν φαύλων ἀπέχονται. Φοβήσονται δὲ χωρὶς μίσους, ἂν μὴ μετ' ὀργῆς ὀρώσι κολάζοντα, ἀλλ' ὡς πατέρα παιδεύοντα, καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀμαρτήμασιν οὐχ ἡδέως τιμωρούμενον, ἐν δὲ ταῖς συμφοραῖς καὶ τοῖς δυστυχήμασιν ἀπροφασίστως ἐπικουρεῖν προθυμούμενον.

C Γ'. Οἱ χρώμενοι τοῖς ἐκ φύσεως πλεονεκτημασιν εἰς πονηρίας ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν τῶν πλησίων εὐεργεσίαν, οὗτοι καὶ τὴν φύσιν φαυλίζουσι, καὶ τῷ Δημιουργῷ τὴν περὶ αὐτοὺς φιλοτιμίαν εἰς ὕβριν καὶ ἀχαριστίαν περιτρέπουσιν.

Δ'. Ὡς περ αἰσχρὸν καὶ ταπεινὸν, πρὸς ἡθὺν ὁμιλεῖν τῷ πληθύνει, οὕτως ἐπικίνδυνον καὶ σφαλερὸν, αἰεὶ σοβαρεύεσθαι καὶ ὑπέρογκον ὀρᾶσθαι. Δεῖ τοιγαροῦν ἐκάτερον ἄκρον φυγόντα, ὡς ἀρετὴν, τὴν μεσότητά διώκειν, καὶ καιροῖς ἰδίους τὸ πρόσφορον ἀπονέμειν.

Ε'. Προπαιθεὶς ὄρκος, πρόχειρος ἐπιπορία. Ἄλλως τε δὲ καὶ τὸ ὀμνῶναι ὅλως, ἥθους οὐκ εὖ βεβηκότος, οὐδὲ φρονήματος εὐγενεοῦς· ὃ δὲ εὐσταθὲς καὶ μεγαλόφυχος ἀνὴρ αἰσχυνθήσεται τοὺς λόγους ὄρκῳ πιστοὺς ἀποφαίνειν, καὶ τὴν διὰ τῶν οἰκείων τρόπων πίστιν ἀτιμάζειν. Αἶψαν ἄρα συμφερόντως καὶ κηδεμονικῶς [καὶ] ὁ Δεσποτικὸς νόμος τὸν ὄρκον κωλύει.

Ζ'. Ἄ μὲν εὖ πάθοις, αἰεὶ μέμνησο· ὧν δ' ἂν εὖ ποιήσῃς, ὁσέττον ἐπιλανθάνου. Τὸ μὲν γὰρ χρηστότητος καὶ εὐγνωμοσύνης, τὸ δὲ καθαρὰς μεγαλοφυχίας, καὶ καθαρὰν φυλάττει τὴν εὐεργεσίαν.

Η'. Εὐεργεσίας καὶ συμφορὰς ὀνειδίζειν, τῆς αὐτῆς εἶναι νόμιζε κουφότητος καὶ ἀπανθρωπίας.

Θ'. Ἀπάτη μὲν πανταχοῦ ἀσθενείας ὁμολογία. Ἄλλ' εἰ μὲν ἐν φίλοις, κακὸν τε ἔσχατον, καὶ ὑπερβαλλούσης μοχθηρίας· εἰ δὲ πρὸς ἐχθροὺς καὶ πολέμιους, μηδὲν μὲν προεϊδότας, οὐ πόρρω στρατηγίας. Κοινωνολγίας δὲ γενομένης, καὶ ταύτην οὐκ

VARIÆ LECTIONES.

* Leg. ἀπέχονται ἢ ὑπέχονται.

ἀθετοῦντας, πόρρω ἀριστείας καὶ ἀνδραγαθίας· δι' ἃ μὴδὲ τοὺς πιστεύοντάς· σοι πολεμίους ἀπάτη μετέρχου. Εἰ γάρ καὶ πολέμιοι, ἀλλ' ὁμῶς οὐδὲν ἑλαττον ἀπατεῶν καὶ πλάνος, ὁ τοὺς πεπιστευκότας ἐξαπατήσας.

οζ'. Προδότην ὡς τὰ πολλὰ οἱ ἄνθρωποι προδιδόντα μὲν φιλοῦσι, προδεδωκότα δὲ μισοῦσι. Σὺ δὲ ἐπισκόπει, καὶ μὲν ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τῶν οἰκείων καὶ χαλεπῶν παθῶν (31) προῦδωκεν, οὐκ ἀνέλπιστόν ἐστι φίλον καὶ καλὸν γενέσθαι· ἂν δὲ μὴδὲν, καὶ σαυτοῦ μὴδὲν ἑλαττον νόμιζε προδότην. Τὸ μὲν γὰρ ἀμεψασθαι κακοῖς τοὺς λειοπηκτότας, ἀνθρώπινον πάθος· τὸ δὲ τηλικαύτης ἀρξαι κακούργιας, ἀνιάτου μοχθηρίας.

οζ'. Χρυσὸς ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα στρέφει. Φύλαττε τοιγαροῦν τὸ τῆς πατρίδος ἀνύδριστον ἔθος· ἄχρηστον καὶ νομίζων καὶ πᾶσιν ἐπαδεικνύς, τὸν τοῖς φιλοῦσιν ἰσχυρὸν ἐπίβουλον, χρυσόν.

ση'. Δεῖ τὰ μὲν ἴδια συμπίπτοντα εὐχαρίστως καὶ γενναίως φέρειν· τὰ δὲ τῶν ὑπηκόων, συμπαθῶς καὶ οὐκ ἀναλγῆτως. Τὸ μὲν γὰρ καρτερίας καὶ φρονήματος ἀνδρείου· τὸ δὲ ὀλιγωρίας (32) καὶ ἀνάξιον ἀρχικῆς προνοίας καὶ ἐπιστασίας.

οθ'. Ἐχθροὺς ὁμοφύλους (33) μὴ ἀμύνεσθαι, ἔστι μὲν θεῖος καὶ φιλόανθρωπος νόμος, ἔστι δὲ καὶ πολὺ τὸ χρησίμον ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασι παρέχων· ὁ μὲν γὰρ ἀμυνόμενος ἔχει πάλιν χαλεπώτερον ἐχθρὸν, ὁ δὲ εὐεργετῶν ἢ φίλον παρεσκεύασεν ἀντὶ ἐχθροῦ, ἢ πάντως πραότερον ἐχθρὸν.

π'. Μὴδὲν ὦν ἄλλοις ἔγνω· ἐπαγγέλλειν, φαίνου παραβαίνων. Ἡ γὰρ ἐν τισι ψευδολογία τὸν ὅλον τρόπον ἄπιστον δεικνύει. Καὶ τοῖς διαψευθεῖσιν οὐκ ἔστιν αἰσχύνῃ μὴ ἀμείβεσθαι τοῖς ὁμοίοις. Παντὶ μὲν οὖν ἀνθρώπῳ διὰ τοῦτο φευκτέον τὸ ψεῦδος, μάλιστα δὲ τοῖς ἐν δυναστείᾳ. Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἔσθ' ὅτε γίνεται ἀπολογία, ἡ ἀδυναμία· τοῖς δὲ οὐκ ἔστι καταφυγὴ μὴ οὐχὶ παντὶ τρόπῳ μοχθηροῦς τὰς γυνάμας ἐλεγχθῆναι.

πα'. Τὰς μετὰ σφοδρότητος ὑποσχέσεις εὐλαβεῖσθαι χρή. Εἴτε γὰρ παράσχοις, τὴν πλείστην προαφειλὴς χάριν τῇ σφοδρότητι τῆς ἐπαγγελίας, ταύτην

A foederatione, si ab illa non abhorrescent adversarii, a fortitudine et probitate alienum est, fraudem adhibere. Quocirca qui fidem tibi adhibeant, ne si sint hostes, noli circumvenire : utcumque enim hostes sunt, is tamen qui fidem sibi adhibentem fallit, deceptor est et planus plane.

76. Proditorem dum prodit plerumque amant mortales ; ubi autem prodiderit, odio habent. Tu autem inquire, an insidiis is petitus et circumventus a suis intrinsecis et urgentibus passionibus, proditor exstiterit. Si enim ita sit, non est desperandum quin vir probus et honestus existere possit : quod si nihil talesit, eum et tui proditorum futurum arbitrare. Est enim humanum, eos qui nobis injuriosi exstiterint velle ulciscisci ; sed sine causa rem tam impiam exordiri, insanabilis cujusdam est improbitatis.

77. Aurum quaque versum res humanas ducit. Quocirca mores patrios inculpato observa : nec non id age, ut omnes videant et intelligant aurum, praepotentem illum insidiatorem, nihil apud te posse, contra amicos.

78. Quæ tibi ipsi acciderint, forti et grato erga Deum animo tolerare decet : subditos autem si quid male habuerit, noli esse sine sensu, sed cum compassionem una cum illis tolerato. Illud enim tolerantiae et animi fortis est : hoc incuriam arguit, nec dignum est imperatoria cura et providentia.

79. Lex divina et erga homines charitas jubet, ut congeneres nobis tanquam hostes ne ulciscamur : sed et magna exinde rebus nostris utilitas accessura est. Nam si vindictam sumpseris, plus in te hostem irritaveris ; cum qui beneficio afficiet, vel pro hoste amicum reddiderit, aut saltem modestiorem hostem.

80. Si quid aliis promiseris, ne videaris velle non implere. Quod si enim infidus vel in quibusdam reperiaris, in universum tuis moribus diffidere facies alios : et quos sic fuco facto illuseris, ad pari referendum armabis. Quocirca decet omnes mendacium vitare, praesertim vero qui cum potestate sunt. Alii enim se ab impossibili, vel alio quovis modo, excusabunt : principes autem natura mala praediti esse existimabuntur, nec remanebit alia ipsis excusatio.

81. Vehementiori cum asseveratione noli aliquid polliceri. Si enim steteris promissis, plurimum decessit de gratitudine per illam vehementem pol-

NOTÆ.

*Divitis hoc situm est auri; nec bella fuerunt
Faginus astabat cum scyphus ante dapes :
Non acies, non vallus erat, somnūque petebat
Securus varias dux gregis inter oves.*

(32) Τὸ δὲ ὀλιγωρίας. Imo non est συμπαθὲς φέρειν, sed ἀναλγῆτως. Ad illud ergo, non ad prius referenda ἀπόδοσις.

(33) Ἐχθροὺς ὁμοφύλους. Hoc verum est. Nam ἐχθροὶ sunt homines ; ergo ὁμόφυλοι. Legere tamen libenter, ὡς ὁμοφύλους, hoc est, tanquam domesticos, nam id divina lex praecipit.

(31) Χαλεπῶν παθῶν. In margine annotatum erat, nescio an e libris aut conjectura, χαλεπά, hoc modo, ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τῶν οἰκείων, καὶ χαλεπὰ παθῶν προῦδωκεν, sed omnino male. Legendum est ut edidimus et vertimus. Ibid. Πατρίδος ἔθος. Nam Bulgari, ut barbari plerique omnes, et nostris temporibus nuper inventi occidentales Indi, aurum non curabant, τὸ ἀργαῖον ἔθος aureæ illius, et antiquæ, ac fabulosæ ætatis, ut in plerisque illibatum custodientes. Itaque in pace plerumque erant. Χρυσὸς enim ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα στρέφει. Tibull. Lib. 1. Eleg. 10.

licitationem tuam : nam dispersit ab initio atque ita deminutam illam gratiam reddidisti : quod si non steteris, dupliciter inde verecundaberis : eo nimirum nomine quod tam attestanter promiseris, et eo quod nihil præstiteris eorum quæ pollicebare : atque ita pro amico videberis inimicus, eo quod de spe dejectos eluseris. Alioqui certum est promissa tam violenta et asseverantia illos decere quibus fides haud bene adhibetur ; et certe non tam indigentiam quam curam et patrocinium susceptum redarguunt, et eo nomine referendas gratias.

82. Gratia dignus est qui naturam gratiæ et nomen veneratur, quique omnem cogitationem suam contendit conferre ut remuneret : beneficio autem veluti indignus est, qui bene merentem ingratis remunerat ; ita et dignus est cui excellenter beneficiat, qui bene illis fecerit a quibus retributionem non expectaverit.

83. Ne quidem amicis contra æquum aliquid elargitor. Nam si homines bene morati sint, odio te habebunt potius quod leges violaveris, quam ob beneficium collatum exosculabuntur : si vero mali sint, duplici dispendio afficeris : nam et improbis benefecisti, et odium apud probos incurristi. Sed utcumque his carueris, gaudio privato et temporali æternum opprobrium permutasti, quod stultum plane esset.

84. Gratia per procrastinationes, temporum extensiones, velut ad senectutem quamdam devertentes, propria deflorescunt pulchritudine : excusso etenim promptitudinis flore, quicum adesset splendidam quamdam et immensam pulchritudinem representabat, nullo modo ne ad horam possunt oblectare.

85. Gratia dimidiata nequaquam gratia sunt : erunt autem, consummatæ ubi fuerint. Qui per partes tantummodo gratiam facit, ipsummet se damno afficit, nec accipienti gratiam facit : nam plus ille de eo quod desideratur dolebit, quam lætabitur de accepta dimidiata portione.

86. Qui gratiam alicui factam exprobrat, similis est colono qui libenter seminat, sed porcos et feras in sementem immittit. Perdit ille semen, et fructum e semine ; perdit iste ea quæ contulit, et gratitudinem sibi ex iis efflorescentem.

87. Si ab initio beneficio affeceris, quos deinceps neglectu habes, noli putare eos sic beneficio affectos velle benevolentiam priorem conservare. Multos egomet expertus cognovi, qui multis et magnis suis collatis beneficiis confisi, nullam prorsus curam eadem deinceps continuare habuerunt : persuaserant enim sibi exhibitam ab initio liberaliter benevolentiam sufficere debere ad obstringendum perpetuo beneficiis affectos, nec temporis diuturni

A προκαταμερίσας καὶ εἰς δύο τὴν μίαν δωρεὰν κατασμικρύνας· εἴτε μὴ παράσχῃς, διπλὴν ἀπηνεγκας τὴν αἰσχύνῃν, ὅτι τε σφοδρῶς ὑπέσχου, καὶ ὅτι μηδὲν ὦν ὑπέσχου παρέσχες· καὶ δυσμενὲς ὠφθῆς ἀντὶ φίλου· ἀφείλες γὰρ ὃ παρέσχον αἱ ἐλπίδες. Ἄλλως τε δὲ καὶ αἱ σφοδραὶ ὑποσχέσεις ἀρμόζουσι τοῖς οὐ λίαν πιστευομένοις· ἐλέγχουσι δὲ καὶ ὡς οὐ κηδεμονίας μᾶλλον ἢ χρεῖας ὑποτεινόμεναι χάριν.

πβ'. Ἄξιος χαρίτων ὁ εὐλαβούμενος αὐτῆς καὶ τὴν φύσιν καὶ προσηγορίαν, καὶ μὴ παυόμενος μελετᾷν ἕως ἂν [αὐτὴν] ἀνταποδώσῃ. Ὡς περ δὲ ἀνάξιος χαρίτων, ὁ ἀχαριστία γνώμης ἀμείδων τὸν εὐεργέτην. οὕτως ἄξιος τοῦ τῆς εὐεργεσίας ἀξιώματος, ὁ χαρίζόμενος ἐφ' ᾧ μὴ ἀνταπολαβεῖν τὴν χάριν.

πγ'. Μηδὲν παράνομον μηδὲ φίλοις χαρίζου. Ἄν μὲν γὰρ ἐπεικίεις ὧσι, μισήσουσι μᾶλλον παρὰ νομίζοντα, ἢ φιλήσουσι χαρίζόμενον· ἂν δὲ φαῦλοι, διπλὴν ζημίαν ὑπέμεινες, κακοὺς εὐεργετῶν, καὶ ἀγαθοῖς ἀπεχθανόμενος. Καὶ χωρὶς δὲ τούτων, τέρψαι προσκαίρῳ καὶ ἰδιωτικῇ ἀδίδῳ θνείδος ἀλλάσθαι καὶ κοινὸν, μεγάλῃς ἀνείας.

πδ'. Αἱ χάριτες ταῖς ἀναβολαῖς καὶ παρατάσει τοῦ χρόνου, ὥς περ εἰς γῆρας ἐλθεῖν, τὸ οἰκεῖον μαραινόνται κάλλος· τὸ γὰρ ἄνθος ἀποβαλοῦσαι τῆς προθυμίας, μετ' ἧς ἀμήχανόν τινα καὶ λαμπρὰν ἐπιποιῶντο τὴν τέρψιν, οὐ καθωρὰν ἱ φέρουσι τὴν εὐφροσύνην.

πε'. Αἱ χάριτες ἡμιτελεῖς οὐσαι, οὐκ ἐθέλουσι χάριτες εἶναι· ἔσονται δὲ, ἐπειδὴν τετελειωμένοι ὦσιν· ὁ δὲ ταύτας ἐξ ἡμισείας κατατιθεῖς, ἑαυτὸν ἐζημιώσῃ, καὶ τὸν λαβόντα οὐκ εὐφρανεν. Ὁ γὰρ ἡμίτομον τὴν χάριν ἀπειληφώς, οὐχ οὕτω τῇ ἡμίσει εὐφρανθήσεται, ὥς ὑπὲρ τοῦ ἀφαιρέματος ἀνίσταται.

πς'. Ὁ τὰς χάριτας ἐνειδίξων, ὁμοῖός ἐστι τῷ γεωργῷ, σπείροντι μὲν προθύμως, ἐπαφέντι δὲ χοίρους καὶ θηρία τῷ σπόρῳ. Ὡς γὰρ ἡκεῖνος καὶ τὸ σπέρμα καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ λυμαίνεται καρπὸν, οὕτω καὶ οὗτος καὶ τὰ καταβληθέντα καὶ τὴν βλαστάνουσαν αὐτῷ προσάπολλουσιν εὐχαριστίαν.

πζ'. Μηδὲ κατὰ πρῶτας εὐεργετῶν, ἔπειτα δὲ ἀμελῶν, νόμιζε τὴν ἐξ ἀρχῆς σοι εὐνοίαν τοὺς εὐεργετηθέντας διαφυλάττειν. Πολλοὺς γὰρ αὐτὸς ἐγὼ πείρα διέγνων, ὅτι θαρρῆσαντες τῷ πλήθει καὶ μεγέθει τῆς καταρχῆς εὐεργεσίας, οὐδὲν ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἐφρόντισαν ἐπιδείξασθαι τοιοῦτον· ἀρκέσειν γὰρ τοῖς εὐεργετηθεῖσι πρὸς τὴν διὰ βίου εὐχαριστίαν τὴν καταρχῆς ἡλπίσαν φιλοτιμίαν, καὶ χρόνον οὐδένα ἂν ἐγγενέσθαι λήθῃς τοῖς εὐ πεπονθόσι τῆς ἀγαθοουργίας· τὸ

VARIE LECTIONES.

¹ Ἰσ. καθωρὰν, vel, καθ' ὥραν

δὲ οὐ μόνον οὐ κατὰ τὰς αὐτῶν ἐλπίδας ἀπέβη, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦναντίον ἐτράπη. Ἄλλα περὶ μὲν τῶν φάουλων τὴν προαίρεσιν οὐδὲν θαυμαστόν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι, οὐδὲ βεούσης αὐτοῖς εἰς χεῖρας ἰσως τῆς εὐεργεσίας, οὐδὲ τότε γλώσσαις ἀνοθεύτοις ἡμείβοντο τὰς εὐεργεσίας, πλὴν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, τοὺς μὲν καλοκαγαθίας ἐπιμελουμένους ἦν ἰδεῖν, ὥς εἶχον μὲν μνήμην ὧν ἔτυχον ἀπολαυκότες, καὶ εὐλογεῖν οὐκ ἐξίσταντο τὸν εὐεργετήν· ὅμως δὲ μὴ τῶν ὁμοίων τυγχάνοντες, οὐδ' αὐτοὶ καθαρὰν καὶ ἀκήρατον τὴν ἀρχαίαν διέσωζον εὐγνωμοσύνην, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ τὴν χάριν (οὐ γὰρ εἶχον ἐπιβρόην) ὑπομαραινόμενοι, τὰ σφοδρὸν καὶ ὠραῖον ἀπηνθίζοντο τοῦ φιλτροῦ· οἱ δὲ μέσης νομιζόμενοι διαθήσεως, εὐεργετούμενοι μὲν εὐχαρίστως διέκειντο· ἀμεληθέντες δὲ, οὐδ' αὐτοὶ τὴν προτέραν διάθεσιν εἰς τοῦναντίον μεταβαλεῖν ἐνησχύνθησαν· ἄλιστα, βλέποντες ἐτέρους φιλοτιμιῶν ἀπολαύοντας. Οὐ γὰρ ἀπροπεπνῶσιν αὐτοὶ, καίτοι δέον, ἐλογίσαντο· οἷς δ' εὖ πάθοιεν οἱ πλησίον, ἐπηγείνον· καὶ τοῖς παρακινεῖσθαι τὴν εὐφημίαν εἰς ἀχαριστίαν ἔτρεπον. Πολλῇ ἄρα λυσιτελέστερον ἀρχοῦντι, καὶ ἐν πολιτείᾳ, κατὰ μέρος, καὶ διὰ βίου, ταῖς δωρεαῖς ἢ ἀθρόον καὶ ἐφάπαξ οικειοῦσθαι τὸ ὑπήκοον. Τὸ δὲ πλεῖθος καὶ βάρος τῶν χαρίτων ἀρμόζει μᾶλλον τοῖς ὑπερογκόν τι καὶ παράδοξον ἐπὶ κοινῇ σωτηρίᾳ κατωρθωκόσιν, ἢ τοῖς εἰς τὸ σπανιώτατον τῆς ἡμῶν ἐπικουρίας δεῖσθαι νομισθεῖσι. C ni, solent ea contueri, quibus irritati gratias in

πῇ. Θυμός ἐστιν ἔκστασις ἐκούσιος, καὶ τῶν ἰδίων φρενῶν ἄλλοτρίως· ἃ γὰρ οἱ διαπαντὸς μελαγχολῶντες κατεργάζονται, παραπλήσια τούτοις καὶ οἱ τῷ θυμῷ πληγέντες κατ' ἐκεῖνο καιροῦ διαπράττονται.

πθ'. Ὡσπερ τὸ πῦρ τὴν τρέφουσαν ὕλην ἀφανίζει, οὕτω καὶ ὁ θυμὸς τὴν ἔχουσαν ψυχὴν κατεσθίει, πολ- λάκις δὲ καὶ φθορὰν δόλοκληρον εἰργάσατο τοῦ ζώου.

λ'. Μηδαμῶς μηδένα μηδὲ δικαίως θυμῷ κολάσῃς. Ὡς γὰρ ἂν ὁ πάσχων τὴν δίκην ὑφέξῃ, αὐτὸς ὅμως οὐδὲν ἔλαττον ἐξελεγχθήσῃ, σφαλερῶς τῇ πράξει κε- χρημένος. Διὸ καὶ κάλλιστά τις τῶν ἀρχαίων ἀπεθέ- σπισε πρὸς ἡμαρτηκότα, Ἐκδόλασα ἂν σε, εἰ μὴ ἐθυμούμην.

λβ'. Τυφλὸν ἐστὶ πάθος ὁ θυμὸς, καὶ κρίνειν οὐκ ἔχων ἀπὸ τοῦ χειρόνος τὸ κρεῖττον. Διὸ οὐδεμία ἡγε- σις, παραίνεσις ὀργιζομένη. Πεπαυμένη δὲ, τὴν διὰ τῶν ἐλέγχων θεραπείαν προσενεχθέν κεράσαντι ἐπιτελεία. Οὔτε γὰρ τὰ δριμύτερα τῶν φαρμάκων ἀνευ μελιτος τοῖς κάμνουσι προσάγειν ἐγνώκασιν οἱ ἱατροὶ, οὔτε τοὺς ἀκράτους ἐλέγχους ἢ τῶν ἀπαι- δεύτων δέχεται ψυχὴ.

λβ'. Ὡσπερ ταχὺν ἐν ταῖς ἀξίω εὐεργεσίαις εἶναι προσήκεν, οὕτω βραδὺν ἐν ταῖς τῶν αἰτίων τιμω-

nitatem debere oblivionem collatorum beneficio- rum a semel bene de se meritis procurare. Qua in re spe delusi exciderunt, re in contrariam partem procedente. Neque mirum sane malos sic affectos esse animo : tales enim, ne quidem dum in manus ipsorum beneficia depluerent, linguis sincerioribus bene merentes de se remunerari volebant. Sed et alioquin apud eos quibus etiam probitas curæ est, videre possumus memoriam eorum quibus fruebantur, haud retinere : et utcunque benemeritis dum afficiuntur, benefactoribus grati exsistant, verumtamen si deinceps non pari modo afficiuntur, priorem illam suam animi promptitudinem nequaquam retinent sinceram et illibatam ; verum temporis decursu (cum influxu de novo non supplerentur) gratiam emarcescentem habentes, quod in amore vehementius et splendidius habebatur, avulsum et deflorescens admittunt. At qui medio quodam more tenebantur, beneficiis affecti ad gratitudinem disponebantur ; neglecti autem, ne quidem ipsi pudore deterrentur quo minus priorem animi affectum convertant in contrarium ; eoque magis si alios viderint sibi dignitate prelatos. Nani nequaquam solent recordari eorum quibus ipsi prius bene erant affecti beneficiis, quanquam redamare eos par fuerat ; sed quibus fruuntur vic- C ni, solent ea contueri, quibus irritati gratias in cuicunque principi est, cum in republica admini- stranda tum in privata vita, subditos sibi suos demereri donis collatis particulatim, sed quandiu sint in vivis, potius quam semel, neque id profusiori modo. Sed par est ut gratiarum multitudi- magnitudoque iis potius irrogetur, qui pro salute communi ingens aliquod et excellens facinus perpetra- verint, quam ut in eos impendatur qui rarissime nostra ope et auxilio indigere videntur.

88. Ira est voluntaria quædam ecstasis, et men- tis a statu suo abalienatio : quæ enim furiosi quotidie peragunt, similia plane perpetrunt per illud tempus illi qui percelluntur iracundia.

89. Ignis veluti nutrientem se materiam annihila- lat, ita et iracundia animam exedit quam obsedit, quin et non raro consummatam totius animalis per- ditionem operatur.

90. Iratus neminem, ne quidem justo licet, sup- pliciiis afflicto. Utcunque enim tulerit ille qui puni- tur, tu nihilominus vituperium incurres, quod improvide negotium illud obiveris. Quocirca per- belle dictum ab antiquorum aliquo fuit erga delin- quentem : *Certe te punire, si non irascere.*

91. Cæca quædam passio furor est, nec discer- nere potest utile ab inutili. Irato nihil proderit ad- monitio : postquam vero deferbuit ira, adhibeat- ur medicina per correctionem, ita ut comitate con- diatur. Nam nisi melle illita pocula medicantia ægris exhibere paulo amariora non solent medici ; ita nec insipientium animæ redargutiones admit- tunt meraciores.

92. Quemadmodum celeritatem adhibere par est in remunerandis iis qui digni sunt, ita tardum esse

deceat in delictorum pœnis infligendis. Gaudentem A oportet bonos honorare, condolentem vero supplicio afficere obnoxios.

93. Illi qui tibi fidem adhibet diffidere noli. Si enim credentibus infidi erimus, qualesnam aliis videbimur esse, aut cum quibusnam suaviter et sine metu versabimur?

94. Esse et opinione usurpari non coincidunt. Quocirca apud quos opinionem sui obtinere videris, exulare ibidem actionem reputa et essentiam realem abesse,

95. Turpe est illum qui viris imperat succumbere mulieribus, et voluptatibus subditum inveniri. In illa femina tantummodo non delinquit aliquis, quam vitæ, secundum leges, adjutricem sortitur. Cælibatus quidem divina quædam res est, naturam superans, majus quiddam virtute politica et recta legum observantia. Univiratus humanæ naturæ opus est, cum ad successionem generis continuandam, tum ad societatem civilis et humanæ vitæ, et conversationis recte institutæ. Polygamia res turpissima et detestabilis, quæ belluarum convenit et impuritati et lasciviæ.

96. Alexander Macedo dominatum Asiæ bello acquirens, Persicas mulieres oculorum jacula dicebat esse: vir autem vere temperans et divinorum mandatorum sedulus observator non modo Persicarum, sed et omnium omnino seminarum intuitum, tanquam letiferum animæ telum et nimis velox, fugiet et aversabitur. Vocis quidem sonus aures ferit, et per aures passio animæ insculpitur: attrahit oculum corporis pulchritudo, et per eum modum captivum vinculis constrictum tenens rationem, sui prius juris et imperii, in servitutem simul redegit.

97. Quemadmodum impossibile est ut is qui mare navigat sit sine tempestate et turbato salo, ita fieri nequit ut is extra pericula et fluctus consistat qui corporalem sectatur paulo curiosius pulchritudinem. Oportet igitur initia passionum et causas declinare: quod et utilitatem afferet, neque sane difficulter præstabitur. Cum vero semel rationalem partem hoc malum invaserit, ita ut imaginem desideratæ rei eidem impresserit, difficulter hæc passio abjicitur, et vix est ut ab illa se expediat aliquis.

98. Sunt qui amatores pronuntiant in alienis corporibus suas animas habere: conjunctius opinor cum ratione dicitur, eos in corporibus alienis et mentem et animam perdidisse.

ρίαις, καὶ χαίρειν μὲν τιμῶνται τὸς σπουδαίους, ἀνίσταται δὲ κολάζοντα τοὺς ὑπευθύνους.

ἡγ'. Μηδὲν μὴδέποτε πιστεύσαντί σοι ἀπιστος ὁφθαίης. Ἄν γὰρ ἀπιστοὶ γενώμεθα τοῖς πεπιστευκόσι, τίνας τοῖς ἄλλοις δόξομεν; καὶ μετὰ τίνων δὲ λοιπὸν ἀδεῶς καὶ ἡδέως βιώσομεν;

ἡδ'. Οὐκ ἐθέλει τὸ εἶναι μετὰ τοῦ οἴσθαι συνέλναι. Δι' ὃ ἐν οἷς ἂν τὴν οἴησιν ὁρᾷς, τὴν πράξιν ὑπερὸν νόμιζε, καὶ διαπεφευγῆναι τὸ εἶναι.

ἡε'. Αἰσχρόν ἐστιν ἀνδρῶν ἄρχοντα καὶ δεσπόζοντα, γυναικῶν ἡττηθῆναι, καὶ δοῦλον ἡδονῶν ὁφθῆναι. Ἦν δέ τις νόμῳ βοηθὸν ἐκτῆσατο βίου, ταύτῃ συνουκῶν οὐχ ἁμαρτάνει. Ἀγαμία μὲν θεῖον πρᾶγμα, καὶ ὑπερφυῖς, καὶ μεῖζον πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ εὐνομίας. Μονογαμία δὲ, φύσεως ἀνθρωπίνης ἔργον, εἰς τε γένους διαδοχὴν, καὶ εἰς κοινωνίαν ἡμέρου καὶ φιλανθρώπου βίου, καὶ πολιτείας εὐνομούμενης. Πολυγαμία (34) δὲ, ὑπεράισχρον καὶ μισαρὸν, καὶ τῆς τῶν ἀλόγων ἀκολασίας καὶ ἀκαθαρσίας.

ἡε'. Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν, Ἀσίας κύριος δόρατι γεγωνῶς, τὰς Περσίδας ἐλεγεν βολίδας ὁμμάτων εἶναι· ὁ δὲ σῶφρων ὡς ἀληθῶς ἀνὴρ, καὶ δεσποτικῶν φύλας ἐντολῶν (35), οὐ τὰς Περσίδας μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσης γυναικὸς ὄψιν, ὡς ἐξὺ ψυχῆς βέλος καὶ θανατηφόρον, φεύσεται καὶ ἀποστραφεῖται. Ἦχος μὲν φωνῆς ἐπληξεν ἀκοήν, καὶ δι' αὐτῆς ἐνετυπώθη τὸ πάθος τῇ ψυχῇ· κάλλος δὲ σωματίων ἐπικύσεν ὁφθαλμῶν, καὶ δι' αὐτοῦ δέσμιον λαβὼν, κατεδουλώσατο τὸν αὐτοδέσποτον λογισμὸν.

ἡε'. Ὅσπερ ἀδύνατον ἐν θαλάσῃ πλέοντα, ταραχῆς καὶ ζάλης ἀπείρατον διαμείναι, οὕτως ἀμύχανον τὸν κάλλη σωματίων ἐπισκοποῦντα καὶ περιεργαζόμενον, τῶν ἐκείθεν κυμάτων καὶ κινδύνων ἐκτὸς καθεστάναι. Δι' ὃ τὰς ἀρχάς καὶ τὰς αἰτίας ἐκτρέπεσθαι χρὴ τῶν παθημάτων. Τοῦτο γὰρ καὶ συμφέρον, καὶ οὐ χυλεπόν. Ἐπειδὴν δὲ τοῖς λογισμοῖς τὸ κακὸν ἐνσκήψῃ, καὶ τὸ εἰδωλὸν αὐτοῖς τῆς ἐπιθυμίας ἐνετυπώσῃ, δυσσπόδλητον γίνεται τὸ πάθος, καὶ χυλεπὸν ἀπαλλαγῆναι.

ἡη'. Τινὲς τοὺς ἐρώντας ἐφησαν ἐν ἀλλοτρίοις σώμασι τὴν ψυχὴν τὴν ἰδίαν ἔχειν· εὐλογώτερον δ' οἶμαι λέγειν, αὐτοὺς ἐν ἀλλοτρίοις σώμασι τὸν νοῦν τῇ ψυχῇ συναπολωλέναι.

VARIE LECTIONES.

= Leg. τιμῶντα.

NOTÆ.

(34) *Πολυγαμία*. Retinui vocem, quia est ambigua. Sed hoc in loco putem, non significare plures simul uxores uti, ut Jacob, David, Herodes, alii olim utebantur, sed ad tertias quartasve nuptias progredi. Rem mali ominis et nominis in Ecclesia; sed, proh pudor, ab iis usurpatam, qui καθαρότητα affectant hodie.

(35) *Δεσποτικῶν ἐντολῶν*. Intelligit illud Do-

mini de intuitu mulieris ad illam concupiscendam, quod alibi in epistolis explicat. Ex γὰρ τοῦ ὁρᾶν, γίνεται τὸ ἐρᾶν. *Ut vidi, ut perii! ut me malus abstulit error!* hic oculi dicuntur δαδούχοι ἐρωτος, amoris lampadiferi. Hinc illud Philemonis, Ὁρῶσι πάντες πρῶτον, εἰτ' ἐθαύμασαν, εἰτ' εἰς ἐλπίδα ἐνέπεσαν, οὕτω γίνεται ἐκ τούτων ἐρως.

18. Μέθην καὶ τρυφὴν τῶν ἀρχόντων, ναυάγιον Ἀ νόμιζε τῶν ἀρχομένων. Ὅτε γὰρ ὁ κυβερνήτης καταποντίζεται τῇ πλημμονῇ καὶ τῷ ὄνῳ, πῶς οὐχὶ μυρίοις κύμασι καὶ κλυδῶσιν ἐσχάτοις ἡ κυβερνωμένη προσαρβάζει πολιτεία, καὶ τῇ τοῦ κυβερνήτου συγκαταποθήσεται ἀπωλείᾳ;

ρ'. Μηδένα μηδέποτε ἀνθρώπων, μηδὲ τῶν τυχόντων, εἰς ἀπόγνωσιν συνελάσῃς. Ἰσχυρὸν γὰρ καὶ ἀμαχὸν ἀπόγνωσις ὄπλον, καὶ πολλάκις ἀνάγκη στρατηγήσασα πράξεων παραβῶν, ἀνεπίστους μεταβολὰς ἐξεργάσασθαι, καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι, μύθους νομιζομένας.

ρἀ'. Ἀριστον μὲν ἀνθρώπων μὴ διαμαρτεῖν, μηδὲ τῆς ὀρθῆς κρίσεως ἀποσφαλῆναι· συνετοῦ δὲ, καὶ πεινῶντα βᾶττον ἀναστῆναι, καὶ χρῆσθαι τῷ πταίσματι, πρὸς τὸ μὴ πάλιν πεσεῖν παραγγέλματι.

ρβ'. Τὸ περὶ τοὺς πόνοους ἐκούσιον, τῶν ἀκουσίων ἀφαιρεῖται τὸ ἀφόρητον καὶ χαλεπὸν· δι' ὃ χρησίμος ἢ ἐν τοῖς ἀκουσίοις τριθὴ καὶ μελέτη.

ργ'. Ἀρχικῆς ἀρετῆς καὶ τελείας, μὴ μόνον τὸ πλῆθος αἰσχύνεσθαι πρὸς τὸ μὴ ἀμαρτάνειν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν πρὸ τοῦ πλῆθους.

ρδ'. Ἡ διὰ λόγων ὕβρις τοῖς ἐλευθεροῖς οὐ πολὺ παραλλάσσει τῆς διὰ πληγῶν καὶ μαστιγῶν. Χρὴ οὖν παραφυλάττεσθαι τὸ προπετὲς τὸ ἐν τούτοις. Οὐ μέγα γὰρ δοκοῦν, μεγάλας φέρει ζημίας.

ρε'. Πολλοὺς ἐβλαψεν εὐτραπεία· ἀπὸ γὰρ γνώμης διεκπισοῦσα παιζούσης, καιρία πληγὴ γέγονε τοῖς διαπαιχθείσι· καὶ βραχεῖα τέρπει τῶν ἐπιτυχόντων, μεγάλας ἔτεκεν ἐχθρας τῶν σπουδαίων. Ἦν παντὶ μὲν ἔμφρονι παραφυλακτέον, ἀρχοντι δὲ μάλιστα τῶν ἄλλων· ὅτι καὶ χυδαῖον, καὶ καταφρονεῖσθαι μᾶλλον, ἢ χαριεντίζεσθαι, παρασκευάζει.

ρς'. Εὐεργετῶν τὸ ὑπήκοον περιφροῦμαι, ὡς τῆς ἀρχῆς νεῦρα καὶ οἰκέτα μέλη. Ἐκείνων γὰρ διασπασθέντων, κίνδυνος καὶ τὴν σὴν συγκαταλέεσθαι ἐξουσίαν.

ρζ'. Τὰς μελετωμένας ὡς στάσεις, ὅσαι μὴ σβέσαι ῥῆτον, ἀμεινον ἀγνοίας ὑποκρίσει δοῦναι, καὶ λήθη καλύψαι, ἢ θριαμβεύσαντα ἐπεξίεναι. Τὸ μὲν γὰρ εἶσθ' ὅτε καὶ πλέον ἀνῆψε τὴν φλόγα, καὶ χαλεποὺς ἤνεγκε κινδύνους, καὶ πολλῇ καὶ τὸν διασπασθέντα περιέβαλε ζημία· τὸ δὲ, πρᾶεως κοιμίζειν, καὶ μετὰ τοῦ ἀκινδύνου, τὸ φιλάνθρωπον καὶ συνετὸν καὶ ἀζήμιον περιέχει.

ρη'. Δεῖ τὸν ἀρχοντα, φερομένων μὲν αὐτῷ κατὰ ῥῶν τῶν πραγμάτων καὶ εὖ συνεστώτων, ὡς σαλευομένων ἀσφαλίζεσθαι καὶ ἐπιμελεῖσθαι. Ἀνατρεπο-

99. Elrietatem principum atque luxum naufragium esse existima subditorum. Quando enim vino atque crapula gubernator, tanquam mari, demergitur, necesse est ut respublica ejus gubernationi credita, sexcentis fluctibus et alluvionibus allisa agitur, imo et una cum gubernatore demerso, pari quoque interitu male pereat.

100. Neminem mortalium, ne quidem obscurisimorum, ad desperationem adigas. Est enim desperatio robustum quoddam et inevitabile telum. Quin sæpe accidit, ut progressa in aciem necessitas, rerum præter expectationem mutationes una induxerit inexpectatas, quas loco fabularum habere videris, antequam actu compleantur.

101. Optimum est ut homo nec omnino aberraret, nec a sani judicii norma excederet; sed prudentis est, quantocius ut collapsus resurgat, et lapsus sic suum instituat ne deinceps labatur.

102. Voluntas in laboribus suscipiendis prompta, involuntariorum illud durum telum et intolerandum frangit. Optimum est igitur de voluntariis meditari, et in iisdem inhaerere.

103. Ad virtutem et perfectionem principis spectat, tum turbam promiscuam, tum imprimis seipsum pudore a peccatis abstinere.

104. Contumelia verbis ingesta apud homines liberos parum differt a plagis acceptis et verberibus. Cavendum est ergo ne proclivis feraris ad conviciandum, siquidem id quod haud creditur magnum, magna damna procurat.

105. Multos urbanitas læsit: ab animo siquidem ludenti profecta, aliquando vulnus lethale illulis infligit: quæ per admodum brevem oblectationem cuiunque obvio impensam, inimicitias etiam graves inter prudentes excitavit. Hanc ideo quisque prudens evitabit, princeps imprimis; cum res sit, quæ contemptum potius parit, quam gratiam vel acceptionem aliquam.

106. Beneficii subditos circumvallato, tanquam nervos imperii, et tua ipsius membra. Nam si illa discerpantur, periculum tibi interitus incumbet, et imperii ruina.

107. Seditiones conspirationesque quas facile non licet extinguere, conduceret per dissimulationem et prætensam ignorantiam oblivioni tradere, quam publico quasi triumpho propalare. Ita enim fieri solet ut flamma magis ex eo accendatur et pericula non levia creentur; quin et nonnisi male multatus salutem sibi quis comparaverit. E contrario vero, moderatione sopitur malum, et præterquam quod sine periculo sit, misericordiæ, prudentiæ, utilitatisque rationem subit.

108. Principem oportet, cum statu secundo res ipsi succedant et in tuto sitæ esse videantur, non secus tamen quam in tempestate procurare, et salu-

VARIE LECTIONES.

ᾠ Leg. μεμελετημένας.

tis habendæ rationem gerere; conturbatis autem rebus, et in se collisis, omni consilio et cogitatione incumbere, ut in statum redigantur, et bene stabiliantur. Nam quæ ita comparata sunt, ut in partem utramlibet ferantur, ipsa experientia docente, desperari non debent. Sed interdum factum fuit ut secunda negligentia, quamvis tantilla, principatus maguos et excellentes pessumderit, quos ita deturbatos diligens cum recto consilio industria, in magnitudine eximiam reductos, restauravit.

109. Prudentes et moribus compositi viri rebus prosperis non inflantur, sed moderata quadam de se opinione felicitatis suæ mensuram exornant, qua et invidorum quique malevolentiam asperatam lenire solent. Quod si cespitaverint, fortiter illud ferant, in argumentum virtutis suæ, id, quod contigit, trahentes, cuius potestate mentem sibi suam roborant, et desperationem omnem ab animo procul amoluntur. Intelligunt enim esse res humanas omnes versatiles, instabiles et minime firmas: levitatis porro et insipientiæ esse, imo et pusillanimitatis, rebus secundis attolli et inflari, adversis autem valde deijci, et mœnore turpiter macerari.

110. Prudentibus convenit adversa prævidere, eademque per consilium sanum opportune semovere. Nec minus convenit, quæcunque acciderint, optime composita ferre, et in rem suam vertere.

111. Novi ego confertim incurrentes rerum moles, inexpectato adventu, homines terrefactos et consternatos reddere, etiam spectatores, et qui tranquillius aliquanto ferrent ea, adeo ut, nec adversus futura stantes in procinctu, onus illud possint a se excutere; atque ita etiam cum damnum inde dimanans non adaugeatur, verum potius remittatur, per mores alioqui modestiores. Vidi, inquam, vidi quasdam res ita compositas, ut per consuetam familiaritatem, paulatim progrediendo, alleviatur, in omnis molestiæ carentiam evanuerint; alias vero interdum e contrario, eos etiam qui ita vivebant, ut auderent, curarent nihil, tanquam stimulis e somno punctos, excitasse. Quisque enim inexpectato et subitaneo rerum adventu excitatus, et quasi prurigne impulsus ad agendum accedit, ita ut ne quidem ad unius diei spatium potuerit resistere novitas: cum sint aliæ res, nec ipsæ assuetæ, quæ paulatim se subinferunt, et illapsæ quieto nec tumultuoso sensum omnem innovationis effugiant, quæ sine labore illabuntur, nec novitatis alicujus accessorie vel memoriam relinquunt, ne quidem apud experientiam edoctos. Quædam vero cum ad

μένων δὲ, καὶ συρρήγνυμένων, ὡς ἂν ἐπαναχθῆσαν καὶ ἐδραστῆεν, βουλευέσθαι καὶ φροντίζειν· οὐδέτερον γὰρ τῶν ἐπὶ πάναντία φερόντων ἢ πεῖρα δεικνύουσιν ἀνέλπιστον. Ἀλλὰ πολλάκις μικρὰ ῥασιώνη μεγάλας ἀρχὰς καὶ ὑπερλόχους κατήνεγκεν, καὶ πάλιν σπουδὴ σὺν εὐδουλίᾳ, εἰς μέγα δυνάμειος ὕψος τοὺς κατενεχθέντας ἐπανήγαγεν.

ρθ'. Οἱ ἔμπρονος καὶ εὐσταθεῖς τῶν ἀνθρώπων, κατορθοῦντες μὲν, οὐ φυσιοῦνται, ἀλλὰ μετρίῳ φρονήματι τῆς εὐπραγίας κοσμοῦσι τὸν ὄγκον, καὶ τῶν φθονούντων διαπραθνοῦσι τὸ φλεγμαῖνον. Περιπταίνοντες δὲ, φέρουσι γενναίως, καὶ τὸ συνε[ν]χθὲν, ἀρετῆς ὑπόθεσιν ποιούμενοι, τῷ κράτει ταύτης δυναμοῦσι τὴν γνώμην, καὶ τὸ ἀθυμοῦν ἐξορίζουσι τῆς διανοίας. Ἰσασὶ γὰρ τὸ ἐφ' ἑκάτερα τρεπτὸν, καὶ ἄστατον, καὶ ἀδέξιον τῶν ἀνθρωπίνων. Ἀφροσύνης δὲ καὶ κοῦφότητος καὶ ἀπειροκαλίας, τό τε ἐν ταῖς εὐπραγίαις ἐπαίρεσθαι καὶ τὸ ἐν ταῖς δυσπραγίαις σφόδρα καταπίπτειν καὶ ἐνασχημονεῖν τῇ ἀθυμίᾳ.

ρι'. Ἀνδρῶν μὲν συνετῶν, προνοήσαι τὰ δυσχερῆ καὶ ἀπόσασθαι δι' εὐδουλίαν· οὐκ ἐλαττόνων· δὲ, καὶ τὰ συμβεβηκότα καλῶς διαθέσθαι καὶ οἰκονομῆσαι.

ρια'. Οἷδα (36) πράξεις ἀθρόον ἐπιστάσας, καὶ τῷ ἀδοκῆτῳ τοῦ συμβεβηκότος ἐκπλαγέντας, τοὺς θεωμένους, καὶ ἡσύχως ἐνεγκόντας τὰ συνενεχθέντα, καὶ οὐδ' εἰς τὸ ἐπιτα διαναστάντας, ἀποσεισάσθαι τὸ βάρος· μάλιστα δὲ τῆς ἐξ αὐτῶν οὐ συναυξομένης βλάβης, ἀλλὰ καὶ τρόποις ἄλλοις πραοτέροις ὑποχαλωμένης. Ἰδὼν γὰρ ἴδον ἐνίας οὕτως οἰκονομηθεῖσας, καὶ τῷ συνῆθει, κατ' ὀλίγον, ἐπὶ πλέον συνεπικουφίζομένας, εἰς τὸ ἀλυπώτατον ἀποκριθεῖσας· ἄλλας δὲ τουναντίον, καὶ τοὺς πρὸς ἀμέλειαν καὶ ἀτολμίαν ζῶντας, κέντρου δίκην, ὡς ἐξ ὕπνου, διεγχευομένας. Τῷ γὰρ παραλόγῳ καὶ ἐξαίφνιδι τῶν προστυχόντων, ἔκαστος ἀνηρεθισμένος, πᾶς ἀνὴρ τοῖς πράγμασιν ἐγεγόνει· καὶ οὐδὲ ἐπὶ μιᾷ ἡμέρᾳ ἀντέσχεν ἐπισχεῖν τῇ καινοτομίᾳ· ἄλλαι δὲ, καὶ αὗται τῶν οὐκ ἐξ ἔθους, κατὰ μικρὸν ὑπεισιτοῦσαι, καὶ τῷ ἡρεμεῖ καὶ ἀπαράχῳ συνδιακλέπτουσαι τὴν συναίσθησιν τῆς καινοτομίας, παρεισέδυσάν τε οὐ σὺν πόνῳ, καὶ οὐδ', εἰ καινότερόν τι συνέβη, μνήμην ἔδωκαν, οὐδὲ τοῖς πεπειρασμένοις. Τινὲς δὲ, τὸν ὁμοῖον τρόπον ἐπιχειρήσασθαι παρεισδύνειν, καὶ τῷ μὴ τυραννίδι μὴδ' αὐτοδεσποτικῇ κράτει, καὶ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς, ὥσπερ ἐπισχεῖν, δειλίαν καταγνο-

VARIE LECTIONES.

• Ἐλαττον. P γγ. ἡ καινοτομία.

NOTÆ.

(36) Confusa est hæc et hians, ut alias quoque oratio, per totam hanc sectionem. Hoc autem vult se scire ubi πράξεις ἀθρόον incubere eos qui inexpectato terrefacti sunt, non tantum quibus incubuerant, sed et etiam spectatores, cum quiete

ferrent, excussisse onus. Illa porro, ἀλλὰ δὲ τουναντίον, vel corrupta sunt, vel certe, σόλοισα, ut ἔκαστος et πᾶς ἀνὴρ. Mihi sine libris melioribus hæc sunt conelamata: sen um et εὐρυθυμίαν extundat qui potest.

σθίσει, θάττον ἀνερπάτησαν ὑπὸ τῶν ἐπιτυχόντων. Τῷ γὰρ καθ' ἑαυτὰς εὐλαβεστέραν, εἰς θράσος ὄχνητον καὶ παράβολον τὸλμαν ἐξοπλίσασαι, καὶ τοὺς περ τοῦτου δόξαντας ἐπικεικαστάτους, αὐτῇ συνεφθάρησαν τῇ ἐπιχειρήσει. Πῶς οὖν ἔστι τυχεῖν τοῦ σκοποῦ; τὰναντία γὰρ διὰ τῶν αὐτῶν ὁρᾶται συντελεσμένα. Ἀμεινον μὲν μὴδ' ἀπάρχεσθαι τῶν τοιούτων· δεῖναι γὰρ αἱ καινότητες, καὶ χωρὶς ἐτέρου λυπηροῦ, θορυβεῖν καὶ πλήττειν διανοίας, καὶ εἰς διαβολὴν καὶ ὕβριν ἐκκαλεῖσθαι τὸ πλῆθος.

per easdem causas effectus progignuntur contrarii. sunt enim novitates, non accedente aliunde molestia tem turbandam et de statu suo movendam, ad vulgus gerenda.

ριβ'. Ἐπεὶ δ' ἔσθ' ὅτε χρεῖα κατεπαίγεται, καὶ δεῖται πράξεως ὁ προσσηκῶς καινοτέρας, ἂν μὲν μέγα ὄφελος καὶ εὐφροσύνην ἐξ αὐτῆς τὸ κοινὸν εὐρίσκη, οὐδὲν ἔστι κτέψεως καὶ μελέτης· ἂν δ' ἄλλως, καὶ λυπηρὰ εἴη, λόγῳ μὲν διαλθεῖν, ὥπως ἂν ὡς ἀριστα διανουσθῇ, οὐ βῆδιον οἶμαι. Τὰ γὰρ κατὰ τινὰς ἰδιωτικότητας ἐπακολουθοῦντα περιστάσεις, οὐκ ἔνεστιν ἀκριβοῦς καινοτέρῳ λόγῳ, καὶ τῶν ἔργων πόρρωθεν, θηρᾶσαι. Πλὴν ὁ γε καλῶς, ἐν τοῖς προειρημένοις ἐγγεγυμνασμένους, καὶ πρὸς τὰ τοιαῦτα τὴν ἀνωθεν βοήτην ἐπικουρον ἔχων, μεγάλῃν εἰσεται δύναμιν συνελεγμένος.

ριγ'. Ὅπλων καὶ ἀνδρείας καὶ στρατηγίας κραταιότερον καὶ ἀσφαλέστερον νόμιζε τὴν εὐνοίαν τῶν ἀρχομένων. Ταύτης μὲν γὰρ παρουσίας καὶ στρατηγούσης, κάκεινα χρήσιμα, καὶ μεγάλῃν βοήτην πρὸς πάντα παρέχει. Ἀνηρημένης δὲ τῆς εὐνοίας, ἀμεινον συνανηρῆσθαι κάκεινα. Θάττον γὰρ ἐπὶ τὴν μισουμένην ἀρχήν, ἢ κατὰ τῶν πολέμων ἐθέλει ταῦτα κινεῖσθαι.

ριδ'. Λόγους μὲν ἡλεῖξαν δόρατα πολλάκις. Ἡμῶν δὲ πολλαχοῦ καὶ λόγων ἰσχύς, δέξυτατα πολέμου, καὶ μεγάλων ὀρητῶν διέλυσε στρατευμάτων. Χεῖρες ἄρα μετὰ λόγου, διπλοῦν τρόπαιον. Πόνους ἐλπίδες νευροῦσι, καὶ πόνοι τίκτουσιν ἐλπίδας. Σὺ δὲ ἐξελθοῦμενος τῇ θεῷ, μηδενὸς ἀμέλει τῶν πρακτέων, καὶ καλὰς καὶ μεγάλας ἐλπίδας θερίσεις.

ριε'. Ἐπικουρεῖν ἐν οἷς ἕκαστος ἔχει χρεῖαν, ἀρχικῆς καὶ ἐχέφρονος διανοίας· μάλιστα δὲ τοῖς ἐν συμφοραῖς περιπεσοῦσι. Μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων, καὶ ἀείμνηστον συντηρεῖν εἰώθασι τὴν εὐεργεσίαν.

ρις'. Ἡ εὐδαιμονία τῶν ὑπεξουσίων, ἀφραν ἀνακρηρῶντι σύνεσιν καὶ δικαιοσύνην τῆς ἐξουσίας.

ριζ'. Περὶ ὧν ἂν εὐ πράξης, εἴτε ἐν τῷ οικίῳ βίῳ, εἴτε ἐν τῷ κοινῷ τῆς πολιτείας, τῷ θεῷ ἀνατιθέναι δικαίου τὴν αἰτίαν. Οὕτω γὰρ μᾶλλον τε αὐτὸν ἐπικουρον ἔξεις, καὶ θεοφιλὴς εἶναι δόξεις, καὶ κούφον σεαυτὸν καὶ ἀλαζονικὸν οὐκ ἐλέγξεις, καὶ τοῦ φθόγου δειξῇς περιτθραυσμένας τὰς ἀκίδας.

ριη'. Ταῦτά σοι ἐκ πολλῶν ὀλίγα (ὡ τῶν ἐμῶν πνευματικῶν ὠδίνων εὐγενὲς καὶ γνήσιον γέννημα) τῆς περὶ σὲ φιλίας καὶ υιοθεσίας, οἶονεῖ τινα θεῖα συμβόλαια καὶ ἀρετῆς ἀρχετύπους ἀνατίθημι πί-

A eundem modum subinferre se attentaverint, nec per tyrannicam quamdam vel arrogatam potestatem, et vim manifestariam, impressionem fulminis in modum facere, tamen sub prætextu timiditatis facillime, etiam ab obviis, subvertuntur. Dum enim naturaliter sibi insitam timiditatem ad audaciam intolerabilem, et præter omnem expectationem exarant, etiam eos qui multo moderatius prius habebantur, ad primum inceptum perdiderunt. Adeo quæri potest qua ratione finem quis propositam assequatur, cum

Præstitisset certe, ne quidem ab istis incepisse: aliqua, ita quodammodo a se compositæ, ad mentem hominum inducendum ad calumnias et convicia in-

112. Cum interdum necesse sit ut is, qui rebus B administrandis præest, aliquid innovet, non est sollicitius exquirendum, utrum inde aliquid vel utilitatis, vel jucunditatis communitati hominum acquiratur. Quod si permolestum id fuerit, non est, opinor, proclive rationem explicare, ut quam optime transigatur. Quæ enim specialiores consecantur rerum instantias, non possunt accurate communi quodam sermone explicari, nec indagari eo qui recesserit longius ab operibus. Verumtamen qui cum laude versatus est in antedictis, et divinum in rem præsentem auxilium præsto habet, magnam facultatem asferet ad illud peragendum.

115. Armis, fortitudine, exercitu quovis prævalentiorum et tutiorem subditorum benevolentiam arbitrare. Hæc si adfuerit, et agmen duxerit, illa C erunt uilia: ista autem sublata, præstaret et illa quoque una tolli. Nam multo citius contra principem invisum, quam contra hostes movebuntur.

114. Plurifariam consilium hastis cedit, sæpe numero etiam et rationis vis belli procinctus exercitusque hostiles magnos elusit: sint ergo manus cum consilio junctæ, duplex tropeum. Laborem spes roborat, et spem labores progignunt. Tu autem rite Deum veneratus, noli aliquid omittere quod agendum est; ita spem tibi metes et magnam et amplam.

115. Subvenire cujuslibet necessitatibus, animum regium decet et prudentem, ante alios iis qui in calamitates inciderunt. Solent enim illi, ad cætera, æternam beneficii collati memoriam conservare.

116. Subditorum felicitas summam principis depredicat eum prudentiam, tum justitiam.

117. Deo causam ascribere æquum est eorum quæ prospere gesseris, seu in privata, sive in publica vita. Fiet enim ita ut illum habeas libentiorum auxiliatorem, et ut Deo dilectus videaris: nec redarguere te quisquam possit, vel levitatis vel superbæ; sed et invidiæ quasvis acies retusas et anfractas reddes.

118. Hæc e multis pauca, apud te (o tu partus mei spiritualis verum et genuinum gennema) amicitia et filiationis tanquam a Deo quædam symbola et virtutis tabulas archetypas, depono, ut dum ad

illas oculos converteris, et te ad ipsas conformaveris et composueris, non difficulter intueri possis et animadvertere, qualesnam illæ sunt actiones, quæ in animo tuo facient puchritudinem efflorescere; quæque itidem eamdem, veluti maculæ quædam et sordes, in tarpem et deformem effigiem solent alterare. Illas dum eluis, has dum inscribis, imaginem tute temet vere vivam et eximiam conversationis secundum Deum ordinatæ exhibebis: quam et ego lubentissime, et pii etiam omnes, cum et oculis velimus, tum etiam sermone usurpare. Ea propter manus in cælum extendens, et meum erga te amorem, labores susceptos, divinamque exinde resultantem gloriam suppliciter Deo offerens, votis omnibus postulo, ut secundum spes de te conceptas opere ipso adimpleas admonitiones nostras, et fideliter easdem custodias, ita ut per species singulas præclarorum operum illustris et excellens conspiciare: ut prudentia summa polleas, memoria valeas, fias suavis affatu, moribus suavior, congre-dientibus amabilis, magis adhuc autem comitibus et amicis: ut de re præsentī quæcunque prudenter valeas statuere, ordinare, et futurum acute prospicere: cautus ad custodiendum, promptus et expeditus ad res magnas aggrediendum, easdemque consummatas possis et eodem statu conservare: ut quod e re tua fuerit, studiose occultes, nec latebris extrahare, sed speculatores et vim facturos discooperias: sis terribilis hostibus, subditis desiderabilis, apud utrosque habeas et venerationem et admirationem: voluptates vincas temperantia, iræ dominere. Sis amicus mansuetudinis, celer in iustitia indaganda, impartiaris in distribuendo, constans sententia, promissis fidus, generoso animo in terroribus, meliculosus ad omne contra leges: noli socordiam vel remissionem animi aliquam præferre laboribus et patientiæ justis: sis ad beneficiendum promptus, tardus ad puniendum, amator amicitiae, inimicitiarum hostis, misericordiæ fons: opinionem de te magnam te concipias, humilitate te minorem judica, divitiis contemne, pauperibus auxiliator, veritatem colito, fœdus cum mendacibus ferire noli: ne deiciaris animo, si gloriam non assequaris; sin autem assequeris, noli elatior esse: linguam coerce, aures custodi, tactui et cæteris sensibus moderator assistas non dimovendus, passioni nulli te victum trade, nec prurigne orexium delinitussis: et ut uno verbo complectar omnia, omni-genæ virtutis et pietatis te exemplar exhibe et delineationem; neque tuis solum subditis, sed universo mortalium generi, qui vel post te futuri sunt, ut rerum magnarum et præclare gerendarum habeant te egregium admonitorem. Ita autem tibi regnum illud cælorum in æternum et inexplicabile, in sortem hereditatis haud auferendæ, in tabernaculum sine successore possidendum, in voluptatem et gaudium supra naturam, planeque divinum, nulla non æternitate perfruendum concedetur.

A νακας· εἰς οὓς ἀπορῶν, καὶ πρὸς ἐκείνους σεαυτὸν σχηματίζων καὶ διαμορφῶν, οὐ χαλεπῶς ἔξεις συν-
ορῶν, τίνες τε τῶν πράξεων ἀνθεῖν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ
παρασκευάζουσιν ὠραιότητα, καὶ τίνες αὐτὴν,
ὥσπερ σπῖλοι καὶ ρυτίδες, εἰς αἰσχρὰν ὄψιν καὶ ἀσχη-
μονα μετασκευάζουσιν. Ὡν τὰς μὲν ἀπαλείφων, τὰς
δὲ ἐγγραφόμενος, ἐμφυχον, ὡς ἀληθῶς, καὶ κάλλι-
στον θεοφιλοῦς πολιτείας σεαυτὸν ἐπιδείξεις ἀγαλμα,
καὶ ἡδιστον ἐμοὶ καὶ πᾶσιν εὐσεβέσι καὶ θέαμα
καὶ διήγημα. Δι' ὃ καὶ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανοῦς
ἐξαπλώσας, καὶ τὴν περὶ σὲ στοργὴν καὶ τὸν πόνον,
καὶ τὴν εἰς θεὸν ἀναφερομένην δόξαν, ἀνθ' ἰκετη-
ρίας αὐτῷ προτείνας, ἐπεύχομαι σε, τῶν ἐλλείπων καὶ
B παραινέσεων ἐργάτην δόκιμον, καὶ πιστὸν φύλακα
γενέσθαι· καὶ εἰς μοι δι' ἀπάσης ιδέας κατορθω-
μάτων ἐπίσημος καὶ περιδλεπτος, ἄκρος μὲν σύν-
εσιν, μνήμην δ' ἀσφαλῆς· ἡδὺς ἐν λόγοις· τοὺς τρό-
πους ἡδύτερος· ἐράσμιος ἐντυγεῖν· τοῖς ἀεὶ ἐποῦσιν
ἐρασμιώτερος· κράτιστος τὸ παρὼν κρίναι, καὶ ἀγα-
γεῖν εἰς διὰταξιν· ὅξυς τὸ μέλλον ἰδεῖν· προμηθεὺς
φυλάξασθαι· ἐτοιμος μεγάλας αὐτοουργῆσαι πρά-
ξεις· ἐτοιμώτερος τὸ κατορθοῦν διασώσασθαι·
δεινὸς μὲν τὸ συμφέρον κρύπτειν, κρείττων δὲ λαν-
θάνειν, δεινότερος δὲ φωρᾶσαι τοὺς ἐπηρεάζοντας·
φοβερὸς μὲν τοῖς πολεμίοις· ποθεινὸς δὲ τοῖς ὑπ-
ηκόοις· ἀμφοῖν δὲ κοινὸς τὸ αἰδεῖσθαι καὶ θαυμάζε-
σθαι· κρείττων ἡδονῶν· ἤττων σωφροσύνης· ὀργῆς
κύριος· πραότητος φίλος· ταχὺς θηρεῦσαι τὸ δίκαιον,
C ἀδέκαστος διανεῖμαι· γνώμην εὐσταθῆς· ταῖς ὑπο-
σχέσεσι βέλαιος· γενναῖος ἐν φόβοις· ἀτολμος πρὸς
πᾶσαν παρανομίαν, καὶ μηδεμίαν βεστώνην καρτε-
ρίας καὶ καλῶν πόνων ἀνταλλασσόμενος· εὐεργετεῖν
πρόθυμος· καλᾶζειν ὀκνηρὸς· φύλας ἐραστός·
ἐχθρὰς πολέμιος· ἐλέους πηγὴ· οἰήσεως μετῶν·
ταπεινοφροσύνης ἐλαττούμενος· ὑπερόπτης πλού-
του· πενίας ἐπικουρός· ἀλήθειαν τιμῶν· ψεύδει μὴ
σπενδόμενος· ἀταπεινώτος· οὐκ εὐδοκίμων, εὐδοκι-
μῶν δὲ οὐ φουσιούμενος· γλώσσης αὐτοκράτωρ·
ἀκοῆς φύλαξ· ἀφῆς, καὶ τῆς ἄλλης αἰσθήσεως,
ἀδυσώπητος ἐπιστάτης· καὶ μηδὲν πάθει ἐνδοῦς
μηδὲ τοῖς ἐρεθισμοῖς κηλούμενος τῶν ὀρέξεων· καὶ
σύμπαν εἰπεῖν, εἰς μοι πάσης ἀρετῆς καὶ εὐσε-
βείας, οὐ τοῖς ὑπὸ σὲ μόνον ὑπογραμμὸς καὶ παρὰ-
δειγμα, ἀλλὰ καὶ τῷ μετὰ σὲ παντὶ τῶν ἀνθρώπων
D γένει, καλὴ καὶ μεγάλη, καὶ καλὰ καὶ μέγала κατερ-
γασμένη· παραίνεσις. Δι' ἃ σοι μάλιστα καὶ ἡ τῶν
οὐρανῶν ἀνέκφραστος καὶ ἀτίσιος βασιλεία, εἰς κλη-
ρον ἀναφαίρετον, καὶ κατασκήνωσιν ἀδιάδοχον, καὶ
ὑπερφυῖ καὶ θείαν τρυφὴν, καὶ ἀπόλαυσιν μὴ λυομέ-
νην, παρασχέσεται.

ANGELO MAI MONITUM

De duabus epistolis sequentibus Photii patriarchæ ad Zachariam Armeniorum patriarcham et ad Asutium ejusdem gentis principem, et de variis inter Græcos et Armenios pro religiosa concordia tractatibus.

1. Ut Photii duas ad Zachariam Armeniorum patriarcham, atque ad Asutium ejusdem gentis supremum principem epistolas in hoc volumine divulgarem, causa mihi Nicolai mystici epistola 139 fuit, in qua hi Photii cum Armeniis tractatus, ut vidimus, commemorantur. Epistolæ quidem ad Zachariam testis est etiam Samuel Aniensis, a me olim et a cl. Zohrabo Mediolani editus, in suo *Chronico* ad Christi annum 878 his verbis: *Constantinopoli patriarcha erat Photius, qui nuper ad Zachariam patriarcham nostrum consortii ineundi causa epistolam scripserat.* Quo loco nos editores adnotavimus: *hæc Photii proluxa epistola exstat in codicibus Armeniacis collegii Veneti Sancti Lazari* (1). De altera vero contemporanea Photii epistola ad Asutium principem, verba facit Serposius *Comp. hist. t. II, p. 44.* Hoc ego triplici testimonio admonitus Nicolai, Samuelis, atque Serposii, de Photiani utriusque scripti non existentia solum, verum etiam, in aliena saltem lingua, conservatione (etenim Græce neque in Montacutii epistolarum Photii editione hæc duæ leguntur, neque a me in Hellenicis unquam codicibus observatæ fuerunt) rogavi RR. Patres Mechitaristas, ut si ipsorum commodo ac libito fieri posset, Photianas mecum epistolas communicarent: hique tantam præ se tulerunt benignitatem, ut illarum statim apographum, cum Italica P. Eduardi Hormutii, perdocti viri mihiq; amicissimi, interpretatione utendum concesserint. Quo accepto munere, nolui equidem occasionem omittere sociandi Photium cum Nicolao, qui familiaris ejus et cathedræ successor fuit: quodque magis interest, gestivi protinus, novum hoc Ecclesiasticæ historiæ additamentum ad publicam notitiam perferre. Est enim hic unus ex tot tractatibus, quibus Græca Ecclesia cum Armeniis instaurare concordiam fideique religiosæ unitatem conata est.

2. Profecto disputationum omnium, quæ inter duas Ecclesias habitæ sunt, seriem non contexam: id enim ad generalem potius religionis historiam pertinet. Video tamen principem fere omnium in hanc aulam descendisse sanctum Proclum, qui sæculo quinto, et quidem ante Chalcedonense concilium vixit, scripta ad Armenios dogmatica epistola, qua illos contra falsas doctrinas communivit. Superest adhuc ipsa epistola inter Procli opera, rei vero historia exponitur apud Galanum t. I, p. 69 et seq. Trullani canones sæculo septimo editi, ob emendam præsertim Armeniorum liturgiam ac disciplinam, notissimi sunt. En autem octavo sæculo sanctus Germanus I, patriarcha Byzantinus zelum suum pro Armeniorum orthodoxia exprompsit, datis ad eos litteris, ut duplicis in Christo naturæ confessionem, et Chalcedonensis synodi admissionem suaderet: quæ litteræ non exstant quidem, sed earum certa notitia legitur in Armeniorum ipsorum menologio apud Galanum p. 78, nec non in Tarsensi concilio apud eundem p. 341 (2). Germano tunc omnino consensisse dicuntur Armenii op. cit. p. 77, præsertim quia hunc inter divos numerant. Nunc Photius sequente sæculo curiose narrat quoties Armenii episcopi Chalcedonensem fidem susceperint, atque aliis œcumenicis synodis interfuerint ac subscripserint. Pauloque post Nicolaus mysticus epistolam suam ad Armenios misit, cujus nos Latinum quoque summarium in præfatione n. 14 scripsimus. Utriusque tentaminis exitus nullus fuit, ut de Nicolao nos diximus, de ipso autem Photio Nicolaus ep. cit., quæ valde contradicunt narratis a Serposio t. II, p. 46. Secutæ sunt duodecimo sæculo, post annum 1170, regnante (apud Græcos Manuele Comneno, celebres duæ ad Armenios ob religiosam concordiam legationes ac disputationes Theoriani philosophi cum Nersete Claiensi patriarcha, quarum priorem Leunclavius, posteriorem nos in codicibus saltem quinque inventam edidimus. Harum tamen felix exitus patriarchæ morte corruptus videtur: donec quinquennio post res iterum in concilio Tarsensi acriter ventilatæ ac prope confectæ, Manuelis imperatoris similiter obitu, Deo sic permittente, rursus corruit.

3. Sed enim præter hactenus dicta, nova mihi quædam in mss. comperta sunt, quæ integre quidem in alia monumentorum veterum sylloge, ut spero, daturus sum; nunc tamen summariam ipsorum notitiam delibabo. Etenim circa Christi ann. 1240, regnante Constantinopoli postremo Latinorum imp. Balduino, Nicææ imperatore Græco Joanne Duca Vatatzæ, renovatum a Græcis tentamen est dogmaticam copulandi cum Armeniis pacem. Scripsit ergo Germanus II, tunc patriarcha Græcus, epistolam ad Constantinum eodem tempore Armeniorum patriarcham, quam ego in codicibus vaticanis legi hoc titulo et initio: *Τῷ ὑψηλοτάτῳ καθολικῷ πάσῃ τῆς Ἀρμενιακῆς Ἐκκλησίας, τῆς κατὰ πάσαν τὴν οἰκουμένην, καὶ σοφίᾳ καὶ συνέσει κεκοσμημένῳ κυρῷ Κωνσταντίνῳ, Γερμανὸς ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.* Incipit: *Ἀγαλλιάσθω ὁ οὐρανός, καὶ εὐφρανέσθω ἡ γῆ σήμερον, x. t. λ.* In ea Germanus commemorat primo Tiridatis et Constantini contemporaneos domi-

(1) Ab hac Photii dogmatica epistola prorsus distinguenda est Johannis Nicæni episcopi ad eundem Zachariam epistola, a Combefisio in Auctario B. PP. t. II, p. 297 edita, quæ nonnisi de festorum celebratione agit.

(2) Ergo Germanus I permutari nequit cum Germano II, qui pariter ad Armenios pro concordia scripsit, ut mox videbimus. Etenim Tarsense concilium, in quo verba fiunt de Germano, ante Germanum secundum fuit.

nationes : atque hunc miraculo visæ crucis conversum, et a beato Silvestro per baptismatis aquas lepra mundatum, illum vero prædicatione S. Gregorii e vitiorum cæno vitæque belluina ereptum : atque hos ambos reges religionis communione concordēs, suis unumquemque populis orthodoxam Christi doctrinam tradendam curasse. Et Armenios quidem prioribus tribus œcumenicæ auctoritatis conciliis assensum suum præbuisse : deinde tamen diaboli fraude deceptos in pestiferam hæresim incidisse, qua unicam in Christo naturam ex deitate et humanitate concretam affirmantes, universam incarnationis œconomiam pessumderunt. Sic enim Christus neque æterno Patri suo qui nihil humanitatis habet, neque Virgini Matri quæ vicissim deitatis est expers, foret consubstantialis. Frustra autem Armenios objecisse orthodoxis Christi in duos divisionem : hanc enim Nestorii esse blasphemiam, quem hominem Judæi instar abominatur Ecclesia. Sic autem separatis a catholico corpore Armeniis, alias subinde pravas consuetudines, ecclesiasticæ traditioni contrarias, inter eos, ut sit, obrepssisse. Hæc nos breviter diximus, quæ in Græco textu paulo copiosius scribuntur sic : Διέστησεν (ὁ διάβολος) ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων τοὺς Ἀρμενίους ἀδελφὰ φρονούντας τὸ πρότερον, οὐ διὰ στασιν σωματικὴν (μικρὴν γὰρ τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἀδίκημα), ἀλλὰ ψυχικὴν συνδιέστησε δὲ καὶ ἀπὸ Χριστοῦ, οὐχ ὅτι διιστώσιν αὐτοὶ εἰς Χριστοὺς δύο τὸν ἓνα Χριστὸν (τοῦτο γὰρ τὸ δόγμα τοῦ ἀντικειμένου ἔχοντος πρὸς αὐτοὺς Νεστορίου, ὃν καὶ ἡμεῖς ὁλοφύχως ἀναθέματι αἰωνίῳ καθυποβάλλομεν, ὡς ἓνα τῆς τῶν Ῥουδαίων Συναγωγῆς), ἀλλ' ὅτι τὰς δύο φύσεις εἰς μίαν συγγέουσι τολμηρῶς· ὡς μήτε τῷ προαιωνίῳ Πατρὶ, μήτε τῇ ὁποχρονίῳ Μητρὶ ὁμοούσιον νοεῖσθαι καὶ συμφῶν τὸν Υἱόν· οὔτε γὰρ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος ὁ Πατὴρ, οὔθ' ἡ Μητέρα τοιαύτη· δεῖ δὲ τοῖς ὁρθῶς φρονούσιν ὁμοφῶν τοῦτο κηρύττειν τῷ Πατρὶ καὶ ἡμῖν· οὐ κηρυχθήσεται· δὲ οὕτως, εἴπερ αἱ δύο φύσεις εἰς μίαν κραθεῖσαι συνήχθησαν, ἀλλ' εἰ σώζονται ἀσύγχυτοι ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἐν Χριστῷ· αὕτη μὲν πρώτη αἰτία τῆς διαστάσεως, καὶ τῆς κοινῆς ὁλομελείας τὸ καλὸν τοῦτο μέλος τῶν Ἀρμενίων ἀποκοπὴν μακρὰν ἀπερρίψῃ· μέλος δὲ πᾶν τῆς ὁλότητος ἐκτμηθὲν, πολλοῖς περιστοιχίζεται μετὰ τὴν ἐκτομὴν τοῖς κακοῖς, μελαίνεταί, σῆπεται, δυσωδίας ἐκπέμπει, σκώληκας ἀναδράττει· οὐ γὰρ ἐπὶ μόνῃ τῇ πρώτῃ αἰρέσει ἡ τῶν Ἀρμενίων Ἐκκλησία παραμεινέμενη, ἀλλὰ καὶ ἕτερα προσεξέρχεν ἔθνη ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἐναντιούμενα παραδόξεσι.

4. Transit mox Germanus ad Haitonis Armeniorum regis, nec non patriarchæ eorumdem Constantini laudes, qui de instauranda fidei concordia sincero, ut sperat, affectu laborabant, missis ad Græcos legatis Theodoretō hegumeno, et Basilio monacho : qua ex re speque Germanus (sede sua tunc pulsus et errans) plus gaudii se percepisse affirmat, quam si Constantinopolis Latinorum per id tempus tyrannide, ut ait, oppressa, ad Græci Cæsaris jus reversa fuisset. Porro tantam se suscepisse de Armeniorum conversione fiduciam dicit, ut, etsi nullas a Catholico receperat litteras, ipse tamen fretus Antiocheni patriarchæ testimonio, qui ejus rei obses erat, nec non Theodoretī monachi affirmatione, negotium ocepisset, misso ad Armenios Melitenis metropolita ; quem nunc ad se cum aliquot ejus gentis episcopis remitti postulat, ut de Catholici regisque circa rem tantam voluptate certior fiat.

5. Acceptis Germani litteris respondit Constantinus Armenius, perscripta fidei suæ formula seu libello, qui etsi in diverso Vat. longeque dissito exemplari legitur Armeniæ atque Latine, eum nihilominus ad hanc tractationem pertinere, manifestum ex titulo sit, qui ita se habet : *Confessio brevis Armeniorum fidei, tradita a sanctis Patribus et recepta ; scripta vero ad sanctogenitum patriarcham Constantinopolitanum, præcepto Constantini catholici Armenorum.* Versatur hæc confessio in expositione mysteriorum sanctissimæ Trinitatis, et Christi Jesu incarnationis, vitæ, mortis, resurrectionis, atque in cælum reditus. Est autem universa locutio hujusmodi, ut catholico passim sensu intelligi posse videatur : quanquam duarum diserte naturarum, nedum definitionis Chalcedonensis, mentionem omnino vitat, et quibusdam præterea particulis æquivoca fortasse sententia subest. Cæteroqui Constantinus passam et mortuam Christi humanitatem dicit, immortalem divinitatem : Spiritum sanctum a Patre procedentem : corpus Christi datum nobis in cibum, et ejus sanguinem hostiam pro peccatis : Athanasii magni auctoritatem bis laudat, ad symbolum ejus, ut plane apparet, respiciens. Certe hic Constantinus apud Romanum pontificem Gregorium IX habitus est orthodoxus, qui pallium et alia ornamenta ad eum misit cum pacificis litteris, quæ sunt apud Rainaldum ad Christi annum 1239, n. 82.

6. Antequam hic Constantini libellus fidei ad Græcos perveniret, mortem cum vita Germanus II patriarcha commutavit : itaque nonnisi a patriarchali clero et episcoporum cætu suscipi potuit, qui eo lecto, epistolam vacante sede rescripserunt, in codice Vaticano superstitem, hoc titulo et initio : Γράμμα ἀποστολικὸν πρὸς τὸν λίβελλον τῆς τῶν Ἀρμενίων Ἐκκλησίας, τὸν ἐκ προσταγῆς τοῦ καθολικοῦ τῆς τοιαύτης Ἐκκλησίας κυροῦ Κωνσταντίνου γραφέντα πρὸς τὸν ἀγιώτατον πατριάρχην κύριον Γερμανόν, ἐκτεθὲν μετὰ τὴν ἐκείνου πρὸς Κύριον ἐκδομίαν παρὰ τῶν ὑποκειμένων τῷ θρόνῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιερέων. — Ὁ τὴν ῥηγικὴν ἀνεξωσμένους ἀρχὴν τῆς τῶν Ἀρμενίων γενεᾶς, x. τ. λ. *Responsio ad libellum Armeniæ Ecclesiæ jussu catholici ejusdem Ecclesiæ domini Constantini scriptum ad sanctissimum patriarcham dominum Germanum. Facta est autem hæc responsio post illius ad Dominum transitum, a subjectis Constantinopolitanæ sedis episcopis.* Incipit : *Qui regalem dignitatem apud Armeniorum gentem obtinet,* etc. Et libellum quidem Armenii patriarchæ allatum sibi aiunt Græci a Gregorio metropolita Isauriæ, eundemque paulo fortasse obscurum et sensuum profunditate abscurum, verumtamen charitati scrutanti pervium, appellare videntur. Quamobrem ipsi vicissim recitata mox sua luculenta fidei professione, ad eandem Armenios invitanti, atque ad omnimodam concordiam dogmatum stabiliendam. Ergo septem synodorum (inter quas Chalcedonensis) sum-

mam exponunt, a quibus tanquam totidem tubis sacerdotalibus profanæ Hierichuntis, id est hærsenn, mœnia prostrata fuisse aiunt. Deinde gratulantur quod jam in libello sic loquantur Armenii, ut appareat eos a Chalcedonensi synodo non dissidere: Οἴδατε γὰρ καὶ ὁμολογεῖτε τραυὺς μεθ' ἡμῶν τὴν ἐκ δύο φύσεων, θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος, συντεθείσαν μίαν ὑπόστασιν Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ δοξάζετε ἓνα Υἱὸν καὶ Θεὸν, ἐνωθέντα σαρκὶ ἐμψύχῳ, νοερᾷ τε καὶ λογικῇ κατὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἐνωσιν, καὶ ἀσυγχύτους τὰς φύσεις, καὶ ἐτι μένειν τὰς συνελθούσας καὶ ἀποτελεσάσας τὴν μίαν ὑπόστασιν τοῦ Χριστοῦ· ἡμεῖς γὰρ τὸν φρενοβλαβῆ Νεστόριον δυάδα υἱῶν φληναφήσαντα, καὶ τὴν Ἀειπαρθένον Θεοτόκον, Χριστοτόκον καλέσαντα, καθυποβάλλομεν ἀναθέματι· ἀλλ' εὖ γε ὑμῖν, ἀδελφοί, οἷκαὶ τοὺς τῆς τετάρτης συνόδου καρποὺς, οὓς τὸ πρὶν ὡς ὁμψακας ἀπεπτύετε, νῦν ὡς ὠρίμους καὶ ἡδύτατους προσέσθε· εἴθε δὲ καὶ ὑπὸ τὴν τοῦ δένδρου σκιάν τοῦ ἐκδλαστήσαντος τοὺς τοιοῦτους καρποὺς ἴδοιμεν καθημένους ὑμᾶς σὺν ἡμῖν· τὸ γὰρ ἀσύγχυτον τῶν ἐπὶ Χριστῷ δύο φύσεων συνελθουσῶν, καὶ τὸ ἐνιαῖον τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἐν τῷ λιθέλλῳ ὑμῶν γραφόμενον εὐρομεν, καὶ θαρρόμεν ὅτι καὶ τὴν κρᾶσιν, καὶ τὴν φύρσιν, καὶ τὴν σύγχυσιν τὴν τὰς δύο φύσεις εἰς μίαν συγκρινῶσαν φύσιν, μεθ' ἡμῶν καλῶς ἀποβάλλεσθε· καὶ αὐτοὺς τοὺς ταύτην παραδιδέξαντας, τὸν τε ἄνουν Διδσχορον καὶ τὸν Εὐτυχέα τὸν δυστυχῇ, οὓς ἡ ἐν Χαλκηδόνι δ' σύνοδος τῶν ἐξακοσίων τριάκοντα Πατέρων, σὺν τῷ ἁγίῳ πάπᾳ τῆς παλαιᾶς Ῥώμης Λέοντι τῷ δέσφρονι, τῷ ἀναθέματι παραδίδωκε. Constat autem, Armeniorum errores in quarta præsertim, quinta, sextaque synodo, fuisse damnatos, quæ contra Monophysitas, Synusiastas, Synchyticos et Monothelitas celebratæ fuerunt. Et quidem Græci diserte adnotant a sexta synodo quartam fuisse firmatam. Ergo quia jam Armenii quartæ synodi fructus se gustasse, quos antea respuebant, confessione sua demonstrarunt, hortantur eos Græci ut sub ipsius arboris umbra, id est sub ejus synodi auctoritate, requiescere demum velint: quo dicto innuunt, nondum Armenios publicum et manifestum Chalcedonensi synodo assensum præbuisse; quæ est prope æterna ejus gentis calamitas et miseria; gentis dico quatenus est schismatica, et monophysismo laborans; partem enim ipsius catholicam, et cum Romano pontifice consentientem, semper excipio. Deinde epistola non sine causa attingit septimam quoque contra Iconomachos synodum; namque Armenios hæc etiam hæresi fuisse aliquando afflatos, narrat Nicetas Choniata in *Historia* lib. II, 3. Renovata postremo ad plenam nullo articulo excepto orthodoxiam adhortatione (εἰ οὖν ἀδελφοὶ καὶ ὑμεῖς φρονεῖτε ἡμῖν, τὴν κατὰ Χριστὸν ἡμετέραν ὁμοίωσιν τε καὶ μόρφωσιν, ἐν πᾶσι τοῖς ἡμετέροις θεοπαραδότοις θεσπίσμασι καὶ ἱεροῖς ἔθνεσιν ἑαυτοὺς ἀναμορφώσατε, καὶ πᾶν τὸ ἕλλειπον ἀναπληρώσατε, καὶ τὸ περικτεῦον καλῶς περιέλετε), aiunt Græci mitti ab se ad Armenios Joannem Melitenes episcopum, cum Joanne altero Constantinopolitanae Ecclesiæ logotheta, qui verbis Græcæ synodi coram agant pro demortuo nuper Germano, cujus in sedem nemo adhuc successerat.

7. Tertia demum epistola missa est anno 1248 ad Haitonem Armeniæ regem a Manuele II patriarcha, qui post trimestre Methodii II regimen, Byzantinam cathedram insederat. En epistolæ titulum et initium: Ἐπιστολὴ πεμφθεῖσα παρὰ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυροῦ Μανουὴλ πρὸς τὸν βῆγα Ἀρμενίων κύριν Χεττούμιον, καὶ πρὸς τὸν σφῶν καθολικὸν κύριν Κωνσταντῖνον, καὶ πρὸς ἅπασαν τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν, πάλιν ἐκ τρίτου, περὶ τῆς μεθ' ἡμῶν ἐνώσεως τῶν Ῥωμαίων, ἔτους ς΄ψς'. V. 5', id est Græcorum anno 6756, Latinorum 1248, ipdictione sexta. Incipit autem: Πανευχέστατε, πανευγενέστατε, πινενοδοξότε, πανυψηλότατε, περιώνυμε βῆξ τοῦ ἀνδρικωτάτου καὶ μεγαλοδυνάμου γένους τῶν Ἀρμενίων, τρίτον ἤδη γράμμα τῇ μεγαλουργοτάτῃ βῆγικῇ σου ἐπιστέλλομεν ἐξουσίᾳ, καὶ πᾶσι τοῖς εὐγενεστάτοις, x. τ. λ., τῷ τε σοφίᾳ, x. τ. λ., ὑπερυψίλῳ καθολικῷ τῆς τῶν Ἀρμενίων Ἐκκλησίας, x. τ. λ. Ipse autem patriarcha Manuel (ut supra Germanus) ita epistolæ subscribit: Μανουὴλ ἐλὲν Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης. Manuel miseratione divina archiepiscopus Constantinopoleos, novæ Romæ, et æcumenicus patriarcha. Prolixa est hæc quoque epistola, in qua primo preces ad Deum sunt ut Armeniorum regem sua gratia illuminet, quo is pariter genti suæ faciem præferat ad dignoscendam fidei orthodoxiam; quæ verba, ut reor, denotant nondum regem ejusque gentem ad plenam veritatis lucem venisse. Monophysismi quoque et monothelismi denuo fit confutatio, cum lucida ac theologica incarnationis Dominicæ et vitæ expositione. Memorantur patriarchæ Antiocheni Græci (erat enim Armeniorum Ecclesia in patriarchatus Antiocheni jure), litteræ ad Græcum imperatorem et ad Germanum II olim patriarcham, quæ negotium concordiæ urgebant ἀπεριέργως πάντῃ καὶ ἀδόλως, sine ulla tergiversatione aut dolo faciendæ: quas Antiocheni litteras attulerant monachi Theodoretus et Blasius. Exin præteritorum tractatum historia continetur; nempe quod Germanus, acceptis iis litteris, Melitenensem metropolitam in Armeniam legatum ire jussisset; quodque Armenii vicissim sui fidei libellum misissent, mortuo interim patriarcha Germano. Tum vacantis ecclesiæ clerum et imperatorem, libello lecto, misisse in Armeniam iterum Melitenensem episcopum, cum prælato alio, et cum illis litteris quas nos secundas diximus, et paulo ante summatim retulimus. Quid inde porro secutum sit, dicit nunc Manuel patriarcha, nempe Armenios vana verba legatis dedisse, scilicet nihil conferri posse, quia patriarcha eorum procul aberat in arce Romela ad Euphratem, sine cujus simulque gentilis synodi auctoritate perfici unio non poterat. Igitur post hanc alteram legationem, ac futile Armeniorum responsum, aliquot annos decurrisse (nimirum ab anno circiter 1241 usque ad 1248); donec iterum Armenii ad Græcum imperatorem scripsisse videntur de negotio concordiæ: quam Græci ut absque diuturniore mora conficerent, tertiam nunc legationem mittunt, nempe Melitenensem prædictum, et Philadelphię metropolitam Phocam,

ad firmanum denique, si fieri posset, religiosum fœdus, ita tamen ut de quibusdam capitulis Armenios antea interrogarent, quæ valde intererat utrum ipsi admitterent nec ne. Hortatur denique Manuel patriarcha Haitonem regem ejusque gentem, ut memores orthodoxi Tiridatis et veterum Armeniæ episcoporum qui tribus prioribus conciliis interfuerant, in fidei unitatem cum catholica antiquitate conspirent.

8. Ex his, quæ hactenus disputavimus, perspicue constat præcipuam Armeniorum hæresim in hoc verti, quod *neque duas in Christo naturas profiteri volunt, neque synodum Chalcedonensem, epistolamque sancti Leonis PP., quæ id dogma definit, admittere.* Quatuordecim igitur jam prope sæcula effluerunt, ex quo pars Armeniorum maxima in prædicta secta doctrinæque perversitate versatur; Græcorum autem ad insinuandam orthodoxiam, revocandamque concordiam conatus plerumque irritos vidimus. Latinorum tamen paulo feliciores tractatus cum Armeniis fuisse scimus: ecce enim gentis ejus mediocris numerus, Dei gratia electus, abjecta illa quam designavimus hæreseos tessera, cum Romano pontifice, id est cum catholica Ecclesia, unitatem fovet. Qui utinam fortunatarum Deoque dilectarum animarum numerus magis magisque in dies augeatur! quam rem haud inani fortasse neque infirma spe nos auguramur.

EPISTOLA IX.

Ad Zachariam patriarcham Armeniorum.

Edita ab Ang. Maio (Specileg. Rom. t. X, p. 449-459).

Illustri atque omni genere virtutum fulgenti, dilectissimo domino nostro Zacharia, viro apostolico, et magni Thaddæi apostoli ac beatissimi sancti Gregorii sedem tenenti, magistro atque inspectori regionis Ararat, populi borealis primati, magno pastori exercituum Ascenez (3), in pontificali eminentia consulto, et pignus futuræ inter angelos remunerationis habenti, Photius archiepiscopus Constantinopoleos, novæ Romæ, salutem sanctitati vestræ dicit.

1. Plurimas Deo gratias egimus, cujus beneficio nobis contigit, ut sanctitatis vestræ epistolam, quæ catholicæ vestræ fidei nuntia est, reciperemus; atque ut in ea, tanquam in theologiæ sole, verbis quidem parca, sed doctrinis ubere, spiritalis concordie studium cerneremus. Quod autem de concilio Chalcedonensi scribitis vos dubitare, ipsumque suspectum habere, propterea quod fama didita sit, id cæteris orthodoxis conciliis adversari; ita tamen ut subjungatis, vos omnino neque Jacobi Zanzali, a quo Jacobitæ, neque Juliani Halicarnassensis, neque Petri Antiocheni, neque Eutychie discipulos esse, sed sancti Gregorii martyris et confessoris ac borealium omnium populorum illuminatoris, id, inquam, magna nos lætitia cumulavit. Cum enim tanti doctoris alumni sitis, prorsus non decet, vos mentis vestræ consilia sequi, sed illam potius amplecti sententiam, quam sacræ Litteræ suadent; neque illorum falsam cavillationem pensi habere, qui Scripturam sacram pro sua opinione depravant, inconstantibus hominum animis fucum facientes; veluti olim pseudopropheta, qui ex suæ mentis arbitrio, non ex Dei voluntate loqui solebant.

2. Age vero nos diligenti investigatione comperimus, anno adamussim quinto decimo post sancti Isaaci ex hac vita ad Christum Jesum discessu, coactum fuisse Chalcedonense concilium; quo anno sanctus Vardanus cum exercitu suo in Ardacensi provincia martyrium fecit, sedem episcopalem tenente Josepho ex Leontii (4) sodalibus uno. Quam ob rem Armenii Persarum incursione vexati, ei concilio interesse non potuerunt; atque hinc accidit, ut verax concilii ejus relatio ad eos non devenida. Nihilo tamen minus Armenii concilio illi non sunt adversati, imo auctoritatem ejus agnoverunt usque ad Devinense conciliabulum, per annos 106 (5), nempe a secundo Marciani anno usque ad Justiniani decimum, et Nersis catholici Ascitaracensis sextum, qui Devinense prædictum concilium congregavit (6), Persis in Armenia

(3) Si Ascenez sunt Armenii, ut apparet etiam ex Hieremia 11, 27, vana est conclusio disputationis Calmeti ad Genes. x, 3, qui Ascenez definit esse populos Ascanicos circa Tanaïm. Gravius adhuc allucinatur Combessius in adnotationibus ad Joannis Nicaeni epistolam (de qua nos retro p. 441) qui vocabulum *Azat* de Armeniis dictum, existimat interpretandum esse ἀσκητάς, *religiosæ vitæ homines*; cum contra *Azat* Armeniæ significet *liberæ conditionis homines* seu *optimates*.

(4) Leontius insignis apud Armenios illius temporis sacerdos, qui cum cæteris necem illam gloriosam a Persis passus est, quam luculenta historia narravit Armenius Elisæus.

(5) Cod. mendose 74.

(6) Galanus quidem, Villottus, et Lequinus, freti historicis Armeniis aliquot, quorundam notitia ad eos pervenit, Devinense conciliabulum in Nersis Ascitaracensis patriarchatu collocant. Sed tamen veraciores et graviore historiarum nostrarum scriptores, rem

illam in Abrahami I patriarchatu peractam dicunt, qui anno 554 electus fuit, et Cyroni Iberorum patriarchæ adversari cepit Chalcedonensis concilii defensori; ideoque prædictum conciliabulum celebravit, ut Cyronem excommunicaret, atque unam esse decerneret Christi Jesu naturam, et denique trisagii notissimum illud additamentum cani juberet. Constat insuper librorum hæreticorum apud Armenios interpretationem, quam Photius in epistola memorat, sub Abrahamo patriarcha fuisse curatam, Syrum vero Abdiscum a Nersete haud quidem Ascitaracensi sed Scinogho fuisse consecratum, qui nonnisi anno 640 ordinatus fuit, et pseudosynodum Devini convocavit. Quia ergo, prout sana chronologia tradit, Chalcedonense concilium anno 451 habitum est, quo adamussim anno Vardani sociorumque ejus martyrium contigit, sequitur ut Devinense conciliabulum ad annum post Chalcedonensē 144 referendum sit. E. HORMUTIUS.

regnantibus, decimo quarto Chosrois imperantis anno; usus ad eam rem ministro Abdiscio Syro, qui de Sassane monasterioque Sareptæ cum sociis advenerat: hique ordinati sunt a Nersete episcopi, admiseruntque Dioscorum, et Flavianum civitatis Nabuchi (7) episcopum, ac Timotheum Alexandrinum cognomento Ælurum: iidemque libros varios in Armeniacam linguam transtulerunt, insertis multis contra Chalcedonense concilium calumniis (8). Hi ideo postremorum interpretum titulo indignantur.

5. Ergo Armenii istorum doctrina imbuti unam Jesu Christi hominis ac Dei naturam agnoverunt, et trisagio verba *qui crucifixus es* addiderunt; quod studiose fecerunt, ut Chalcedonensi concilio et quinque patriarchis contradicerent: atque ita a Græcorum communione, indicto his anathemate, recesserunt. Ea res Persarum regem magno gaudio affectit, quia nempe Armenios a Græcorum auctoritate recessisse videbat: quare collaudato Nersete, filium suum, prout promiserat, in adoptionem ei tradidit, et Armeniacæ provinciæ vectigalia administrationi ipsius et faventium ei episcoporum permisit. Attamen anno 16 æræ Armeniacæ (9) Vardanus Mamiconensis Surenæ interfecit, provinciæ Armeniacæ pro Persarum rege præfectum, injuriæ impatiens, quam Surenas optimatibus intulerat, ablatas his dignitates ad episcopos transferendo: quo patrato facinore, ipse cum suis cognatis multisque opibus ad Græcos profugit.

4. Justiniani imperantis anno 17 (10), dum is sanctæ Sophiæ templum exstrueret, ipso sanctissimæ Crucis festo die, Vardanus communicare Græcorum sacris recusavit, dicens eam sibi rem per institutores suos non licere (11). Tunc imperator multorum episcoporum magistrorumque convocari concilium jussit, centumque et triginta homines Constantinopoli convenerunt. Hoc quintum concilium dicitur; cui Armenii quoque interfuerunt, et Chalcedonense concilium se admittere scripto testati sunt. Præterea cum Musceghus Mamiconensis Græcorum Armeniorumque copiis sociatis, Chorois Persarum regis potentiam fregit, atque ab ipso rege non sine honore dimissus ad Mauriciū imperatorem rediit, oborto forte de rebus sacris sermone coram imperatore, hic novum concilium indixit, ad quod episcopi Armenii 21, Græci autem 160 (12) concurrerunt; idque sextum concilium appellatur: in quo rursus Armenii, quæstione instituta, Chalcedonense concilium scripto suffragio comprobaverunt sub Mose gentis catholico.

5. Postremo cum Heraclius imperator relata de Persis victoria Carinam (quæ est Erzerum) venit, Armeniorum catholicis Esdras multos gentis suæ episcopos, nec non Syros complures convocavit; a quibus ventilata accurate controversia triginta diebus, denuo consenserunt Armenii sponte suæ, cogente nemine, ut concilium Chalcedonense scripto firmarent (13). Quod vero ad Johannem Mairacomensē attinet, is quidem Sabellii Petrique Antiocheni morbo correptus, mentes omnium furore conturbabat. Quam ob rem regnante Constantio Heraclii filio, patriarcha Nersete qui dicitur Scinoghus, Diodoro autem Restunio principatum Armeniorum tenente, hujus improbi hominis candente ferro frons signaculo vulpis notata fuit, atque ita infamatus ad Caucasos cautes relegatus est. Verum is post Nersetis obitum reversus in Armeniam, voti sui compos est factus, præcipue post conversum in Armeniacam linguam Juliani Halicarnassensis librum (14) Sergii opera in synodo Manazacertæ. Atque hinc doctrina sua confirmata, aligero prope cursu universam regionem vestram pervasit.

6. Jam vero vestra prudentia plane intelligit, quod si tantus episcoporum numerus Chalcedone convenit ut errores confirmarent, haud ipsi tantummodo forent vituperandi, verum et orbis totas qui ipsorum sententiæ assensus est. Attamen vos pro virtute vestra cavete ne decipiāmini. Namque infirmi quidem homines instabiles atque rudes, credulitate laborare solent et fraudibus decipi; sapientes vero fallacias hujusmodi auribus aversantur.

Postea Photius Christianæ religionis origines et incrementa paulo fusius narrat, Græcam gentem præcipue dilaudans ob variam humanarum litterarum scientiam, quæ veræ recipiendæ religioni viam stravit; atque ob tot ejus doctores catholicos, quos appellat: nominatimque Constantinopolim celebrat tanquam novam Jerusalem. Cæteroque de patriarchatum aliquot origine malitiose et procul omni veritate loquitur. Hanc nos epistolæ Photianæ partem, nulla rerum novitate utilem, ob arctatum libri nostri spatium non inviti omittimus: atque ad controversiam cum Armeniis properamus, quæ et tunc et omni tempore duplex fuit, de admittenda videlicet Chalcedonensis concilii auctoritate, et de credenda verbisque profutunda duplici in

(7) An Nabuchi? Certe apud Assemanum Bibl. orient. t. II, p. 244, legimus, Dioscori Nabachæi opera catholicum Libani ducem, gente Maronitam, Jacobitæ erroribus infectum fuisse.

(8) De plurimis inter Armenios propagatis erroribus diu multumque loquitur Isaacus ipsorum catholicus apud Combesium Auct. B. PP. p. 318-415.

(9) Initium æræ Armeniacæ, apud Samuelem Aniensem in Chronico, sumitur a Christi anno 554.

(10) Corruptas sæpe in hac epistola numerales notas comperimus. Vir cl. Javernitus in magni Justiniani vita p. 122 seq. narrat ab hoc imperatore impensam fuisse operam templo sanctæ Sophiæ ædificando vel potius instaurando, annis sui imperii secundo et quinto, et undecimo demum

solemni ritu dedicatum.

(11) Contraria his referuntur in Armeniorum historiis, nempe Vardanum sub Justiniano II, seq. Rhinotmeto, venisse Constantinopolim, ibique in sanctæ Sophiæ templo cum sociis suis Græcorum sacra frequentasse. E. HORMUTIUS.

(12) Minor veritate numerus hic videtur, culpa, ut reor, amanuensis.

(13) Confirmatur hoc a Chronico Armeniaco apud Galanum t. I, p. 186.

(14) Intellige præcipue opus pro hæresi Incurpticularum, quod Juliani scriptum refutat Severus Antiochenus apud nos in hoc ipso volumine. Sergii autem interpretis nemini ill. et rev. Suniæ archiepiscopus in suo egregio Conspectu historiæ litter. Arm. p. 40.

Christo natura. Quod enim Armenii heterodoxi Chalcedonense concilium ad hanc usque diem respuunt, in causa jam non est facti historici ignorantia aut error, sed ipsa potius hæresis monophysitica, quam a concilio damnata ipsi retinent a majoribus suis traditam ac propugnant, dum unam pertinaciter in scriptis et confessionibus suis Christi dicunt; reclamantibus omnibus, qui adversus eos quovis tempore disputarunt, Chalcedonensis synodi defensoribus, ut et in his Photii aliorumque Græcorum epistolis: et in evulgatis aliis a me veterum libris sæpe videre est. Sic ergo pergit Photius.

7. Nunc cum a Domini nostri Jesu Christi nativitate (15) usque ad annum Marciani imperantis secundum anni effluxerint 451 (16); et deinde post concilium Chalcedonense usque ad nos, anni 424 (17), mirum est ac prope portentosum, credi a vobis posse, quod populus sanctus, electus atque acceptabilis, qui annis 451 (18) recto cum dogmate Evangelium conservavit, quo veluti copioso fonte perpetuoque flumine orbis terrarum irrigatus est, subito errore abripi se permiserit; cum is potius hæreticos omnes semper refutaverit, fidemque orthodoxam servaverit. Præterea exploratissimum est omnes homines a prædictis doctoribus (19) evangelicam veritatem hausisse: etenim sanctorum doctorum quos supra laudavimus libri per orbem diffusi fuere, qui Christi divinitatem aperte asserunt. Ergo a sancto Nicæno concilio initium capiamus, cujus breviter argumentum exponemus, et cum Chalcedonensi conferemus, ut appareat num cum illo hoc consentiat, ejusque vestigiis insistas, an adversetur potius vel repugnet.

8. Beatus Epiphanius octoginta recenset hæreses, viginti quidem ante Domini nostri incarnationem, post hanc autem sexaginta. Attamen haud opus fuit universali concilio ob illas extinguendas, quia videlicet sancti Ecclesiæ doctores omni tempore, una cum nonnullis episcopis, eas profligaverant, ac veritatis oraculis tanquam lapidibus obruerant. Igitur impius ille princeps, qui deitatem ambiens, thronum suum supra nubes statuere dixit, seque Altissimo parem esse, cum Evangelium citato cursu per quatuor mundi plagas, nemine obstante, pervagari cerneret, livore tactus, currum ipse quoque sibi machinatus est quadriformem, contra evangelicam quadrigam, quatuor scilicet rotas ex hæresibus quatuor componens, quarum duæ adversus sanctissimam Trinitatem blasphemias evomunt, reliquæ duæ contra Servatoris incarnationem, sicuti scriptum est: *Posuerunt in cælum os suum, et lingua eorum transivit in terra* *. Scilicet convicium sacrosanctæ Trinitatis fecerunt, Verbumque ob mundi salutem in terras delapsum, atque ejusdem incarnati economiam calumniati sunt. Causa autem illis erroris perniciosi fuit, ipsorum stultitia affirmantium unam naturam, unamque hypostasim, id est personam. Reapse Sabellius Libycus etsi unam sacramissimæ Trinitatis naturam profitebatur, personas tamen in unum confudit, seque in barathrum perditionis conjecit, quia confusionem missionemque inexit atque alterum Judaismum. Arius contra Alexandrinus, æque ac tres in sanctissima Trinitate personas, naturam quoque subdividere nisus est in tres diversas differentesque substantias; consequenterque a veritate devius, creatum a Patre Filium dixit, non genitum.

9. Cum sic igitur a Sabellio et Ario Ecclesia Dei turbaretur, anno post Domini nostri Jesu Christi magni Dei nativitatem 325 (20), Constantini imperantis 19 (21), sancti Patres convenerunt Nicææ, adfueruntque ibi patriarchæ, Romæ quidem Silvester (22), Alexander Alexandria, Eustathius Antiochiæ, Alexander Constantinopoleos, (23) Macarius Hierosolymorum, Aristaces (24) quoque Armeniorum sancti Gregorii locum tenens: hique simul cum 318 episcopis, Ecclesia cum anathematibus expulerunt Sabellium atque Arium, confessique sunt Filium de Patre genitum et radium substantiæ ejus. Mox de Arianorum secta Macedonius exstitit, Spiritus sancti hostis, quem creatum, non autem emissum neque procedentem a Patre aiebat. Montanus vero alique Sabellii alumni, majore adhuc impietate sanctissimam Trinitatem ad unicam personam redegerunt. Igitur annis 56 (25) post Nicænum concilium decursis, anno magni Theodosii imperantis 111 (26), sancti Patres Constantinopoli sunt congregati. Aderant patriarchæ Damasus Romæ (27), Nectarius Constantinopoleos, Timotheus Alexandria, Cyrillus Hierosolymorum, Meletius Antiochiæ, sanctusque Nerses

* Psal. LXXII, 9.

(15) Photius ait a *gloriosissima resurrectione*. Usus sum hac libertate æram variandi; secus enim, totus temporum calculus corrueret, vel certe a communi supputatione descisceret.

(16) Cod. 462, quæ fortasse amanuensis Armenii menda sunt hic et alibi. Et quidem anni etiam apud Chronicon Samuelis immaniter variant.

(27) Cod. 484. Atqui Zacharias patriarcha multo ante ann. 896 obierat (quot conflucuntur ex 462 et 454), teste Samuele Aniensi in editione nostra Mediolanensi p. 65, quo in loco idem Samuel memorat hanc Photii epistolam ad Zachariam extremo ejus viventis tempore missam.

(18) Cod. rursus 462.

(19) Apostolis, evangelistis, Justino, Irenæo, Athanasio, Gregoriis tribus Græcis, Gregorio item Armenio, Cyrillis duobus, Ambrosio, Dionysio, Joan. Chrysostomo, Epiphanio, Proclo; namque hæc nomina recitat Photius in parte epistolæ ommissa.

(20) Cod. 315, a *resurrectione*.

(21) Ita recte codex.

(22) In epistola ad Michaellem Bulgarum Photius rectius dicit Silvestrum adfuisse Nicææ, non ipsum per se, sed per legatos suos.

(23) Omittit hunc recte S. Germanus apud nos in *Spicil.* t. VII, p. 19. Photius autem vana ambitione et contra omnem historię veritatem, facit hunc patriarcham Constantinopoleos ante Nicænum concilium.

(24) Aristaces hic dicitur Arethas in Nicænorum Patrum catalogo Theodori lectoris apud nos *Script.* vet. t. X, p. 58, col. 2.

(25) Cod. 74.

(26) Cod. 25.

(27) Nimirum per suos legatos. Pro Damaso mendose prorsus scribitur *Cælestinus* apud S. Germanum in *Spicil.* t. VII, p. 53. Neque enim Cælestini ætas id patitur.

Armeniorum, qui simul cum episcopis 150 exturbaverunt Ecclesia non sine anathematibus Macedonium et Sabellii assecclas. Atque hæc duo sancta concilia duas contriverunt tartarei currus rotas, duas videlicet impias hæreses, quarum altera sacratissimam Trinitatem pessime dividebat, altera vero non sine scelere confundebat. Ab his duabus synodis edocemur personæ a natura distinctionem: etenim tres personæ, tres veluti facies et aspectus, tres proprietates, tres hypostases sacrosanctæ Trinitati insunt, Pater, Filius, et Spiritus sanctus: una vero natura est, una essentia, una substantia, una dominatio, una immensitas: distinguitur enim Trinitas secundum personalitatem, unitur autem secundum naturam: quippe cum sit una in tribus Deitas, distincta est tamen in singulis personalitas: unusquisque autem ex sua proprietate dignoscitur.

10. Ecce intelleximus diversam esse a natura personam: est enim distincta persona, natura vero adunata et singularis: nam et humana natura mente intelligitur, persona sensu percipitur. Etenim natura his definitionibus constat, nempe animal, rationale, mortale: persona vero ex accidentibus consurgit, videlicet colore nigro, albo, flavo, calvitie, oculis glaucis; ita ut accidentia quidem augeri minuique queant, natura non item. Natura cunctis hominibus est communis, persona est peculiaris et in aliqua re subsistens. Etenim beatissimæ Trinitatis infinita natura æque pertinet ad singulas tres personas, Patrem, Filium, et Spiritum sanctum: at vero proprietates distinctæ sunt in unaquaque persona et hypostasi. Quippe a natura communiter habent ut sint Dominus, Deus, omnipotens, providentissimus, creator, intellectui impervius, incomprehensibilis sine qualitate aut quantitate, neque loco, neque tempore definitus, sine initio, sine fine. Quod vero ad proprietates attinet, Patris quidem proprietas est, ut sit genitor, et causa, utque careat principio, ipse autem illorum qui ab ipsomet sunt principium sit, idem tamen nunquam inceptus: idem mittens, non a quoquam genitus, neque a semet vel quovis factus. Filii autem proprietas est ut sit Filius, Verbum, genitus, lux, forma, sapientia, radius, imago, typus atque character. Denique Spiritus sancti proprietas est, ut procedat, ut sit veritatis spiritus, consolator, instaurator, rectus, bonus. A Patre sunt Filius et Spiritus sanctus; neque tamen hi appellantur fratres; neque ambo filii sunt: veluti ab Adamo tum Seth tum Eva provenerunt, quin tamen vel fratres sint, vel ambo filii. Siquidem Pater est generans, Filius genitus, Spiritus sanctus procedens. Hinc Filius sedere ad Patris dexteram dicitur, Spiritus vero sanctus ad dexteram Filii. Etenim in psalmo cix ait Pater Filio: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis* *. Et mox idem Pater ait Filio: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, Dominus a dextris tuis* *.

11. Cæteroqui neque majus neque minus in Trinitate sanctissima comperitur: etenim majus et minus, grave et leve, multum vel parum, a temporibus pendet et horis. Atqui ubi neque tempora esse queunt nec hore, ut in divina natura usuvenit, ibi nihil est majus vel minus. Majorem autem dixi aliquando Patrem (28), ceu genitorem videlicet atque causam: neque id tamen absque metu dixi, debilitatem veluti ei attribuens, atque ipso obsequio meo lædens. Quippe Patri non est gloriosum, si minores ii sint qui ab ipso proveniunt: est enim infirmitas quædam, si Filium gignere nequeat, neque Spiritum emittere, sibi æquales. Nam gloriosissimam Patris potentiam decet, ut æque gloriosi sint qui de ejus natura promanant. Non est ergo genitus neque procedens Pater; non est genitor neque procedens Filius; non est genitor neque genitus Spiritus sanctus, quia perpetuo procedit. Lætatur Pater gloria Filii, gaudet Filius ob honorem Patris; Spiritus demum sanctus Patrem Filiumque glorificat; quippe qui de illorum substantia accipiens, creaturas renovat, ab ipsoque omnia facta sunt in cælis et super terra, visibilia et invisibilia, sensilia et insensilia, corporalia et incorporea.

12. Hanc fidei professionem acceperunt Armenii a magno Gregorio, et a sancto Aristace, beatoque Nersete, qui illis eam attulerunt a duobus sanctis conciliis Nicæno et Constantinopolitano: qui duo concessus duas currus tartarei, ut diximus, rotas frugerunt, Sabellium videlicet atque Arium. Sed Diodorus quidam Tarsensis, qui primo Arianus, postea ad orthodoxam fidem conversus, Filium Patri gloria æqualem confessus fuerat; cum indecorus ei videretur divini Verbi descensus in sanctæ Virginis utero, commentus est Jesum Christum hominem tantummodo fuisse creatum in Virginis sinu, Virginemque ipsam dixit templum fuisse veluti et altare, ita ut in ipsa, tanquam in ara, divinum Verbum habitaverit: ideoque haud Deiparam fatebatur Mariam, sed hominis genitricem, duos censens esse filios; alterum natura, alterum secundum gratiam (29). Hujus alumnus fuit Theodorus Mopsuestenus: atque ab horum execrandis scriptis cæcatus Nestorius, cum hujus nostræ metropoleos cathedram inscendisset, corruptum suum patefecit animum, quem eatenus caute celaverat, cœpitque Ecclesiam Dei conturbare, et orthodoxos episcopos in exilium pellere.

13. Igitur quinquagesimo (30) post Constantinopolitanum concilium anno, Theodosii vero junioris 23 (31), sancti Patres Ephesi concilium celebrarunt, quos inter præcipui patriarchæ erant Cælestinus

* Psal. cix, 1. * ibid. 4.

(28) Legatur Græcæ Ecclesiæ synodus sub Manuele Commeno ob locutionis Dominicæ, *Pater major me est*, difficultatem et controversiam celebrata, apud nos Script. vet. T. IV.

(29) Merito ergo nos reprehendimus in præf.

p. xxv, Montacutium Anglum, qui valde ἀνοήτως; se fecit Diodori hujus ac Theodori protectorem.

(30) Cod. 45.

(31) Cod. 15.

Romanus (32), Cyrillus Alexandrinus, Ioannes Aptiochenus, Juvenalis Hierosolymitanus, qui simul cum ducentis (33) episcopis impium Nestorium anathemate percussum ab Ecclesia exterminarunt. Cyrillus autem Alexandrinus, et Proclus Cyzicenus litteris ad sanctum Isaacum in Armeniam missis (34), causam celebrati concilii eum docuerunt: sanctus vero Isaacus concilii auctoritatem admisit, et Nestorio dixit anathema. Hæc fuerat rota tertæ curvæ tertia.

14. Posthinc apparuit scelestus Eutyches, Sabellianæ sectæ surculus, qui unam esse dixit deitatis et corporis Jesu Christi naturam: opinabatur enim factam unionem ante sæcula, et corpus de cœlo delatum, non autem ex Virgine captum. Nestorius divinum Verbum negavit natum esse de Virgine, negavit Eutyches Verbum naturam nostram sumpsisse de matre, ac ratione ineffabili et mira cum sua deitate copulavisse. Porro Flavianus nostræ metropoleos patriarcha, re cognita Eutychem jussu Leonis Romani patriarchæ sacerdotio statim atque Ecclesiæ communione privavit. Hic tamen primum eunuchum, quem sua pestilentia afflaverat, Chrysaphium (35) rogavit, ut pro se ad Alexandrinum Dioscorum scriberet: quod reapse eunuchus præstitit, datis ad Dioscorum litteris, a quo Eutyches in Ecclesiæ gremium fuit receptus. Mox tamen ipse Dioscorus conscientiae morsibus ictus, timens Ecclesiæ canones (36) et legem excommunicationis, propterea quod depositum ordine hominem et anathemati subjectum recepisset, absque mora postulavit a præcipuo illo in aula eunuchō, ut concilium Ephesi indicere, haud sane divinæ voluntati conforme, nec Ecclesiæ utile, sed ut patratum a se crimen velaret. Neque vero illic synodico iure se gessit Dioscorus, sed eunuchō et militaribus copiis fultus, exsilio et nece Flavianum multavit, Leonis patriarchæ Romani epistolam sprevit, Domnum patriarcham Antiochenum excommunicavit, qui scelus ejus improbaverat: Juvenalem æque patriarcham Hierosolymitanum aspernatus est, prælato his Eutychē, quem uti orthodoxum in honore habuit. Cognita Dioscori fraude, mœsti episcopi dicebant in suam quisque regionem atque stationem, mansitque tantum Dioscorus cum Eutychē et paucis aliis, cœu corvus in nido suo, cœu stryx in maceris, cœu denique titio ardens in nemore. Ergo a magni Cyrilli ætate, et a priorē Ephesi sancto concilio usque ad Dioscori conciliabulum anni effluerunt 18 (37); ab hoc autem ad Chalcedonense anni duo (38).

15. Quippe junior Theodosius, tumultu audito quem in Ecclesia Dioscorus concitaverat, cujus late perturbatio propagabatur; dum magnopere ob eam rem æstualet, litteras a Leone patriarcha Romano tempestive accepit, qui rogabat imperatorem, ut œcumenicum concilium contraheret, ob firmandam sanctorum veterum Patrum traditionem. Mandavit ergo imperator, ut episcoporum conventus fieret. Sed cum ipse eodem anno obiisset, caruit effectu decretum. Mox tamen successor ejus Marcianus primo quidem anno imperium ad obedientiam composuit, altero autem prædictum propositum exsequendum curavit.

16. Concludendum est igitur, prout jam supra arguimus, nempe quod si cunctæ ecclesiæ annis 451 post salutiferam incarnationem (39) usque ad Chalcedonense concilium in vera religione fideque orthodoxa persistenter, et nutritis instar lac in Christo cœu parvulis præbuerunt orbi terrarum, per doctores inelytos de evangelico fonte manans, quæ res toti mundo manifesta est, qui fieri potuit ut a recto tramite, quem semper tenuerant, aberraverint? Quis credat, quinque patriarchas ad eandem falsam sententiam atque concilium potuisse divertere? Quod si hi reapse a vera fide descivissent, sine dubio a Deo derelicti sanctisque locis fuissent depulsi, haud secus quam populus Israeliticus Deo rebellis gloria sua spoliatus est.

17. Nunc jam orthodoxam doctrinam cum illa conferamus Jacobitarum acephalorum, Dioscori Eutychisque alumnorum, qui Christi Dei et hominis unam contenderunt esse naturam, unamque rem putarunt personam esse atque naturam. Certe ex illorum sententia consequitur, ut sanctissima Trinitas non existat: nam si Trinitatis natura una est, uti revera est, unam quoque personam esse opus est: atque ita cum Sabellio conspirant, et cum Petro Fullone, ac Joanne Mairacomensi (40). Secus vero, si unum quid sunt persona atque natura, sequitur ut, quia tres sunt sanctissimæ Trinitatis personæ, necessario tres quoque naturæ sint, prout vestrarum insana sententia postulat, qui hoc pacto cum Ario, Eunomio, et Macedonio consentiunt.

18. Adde quod contraria contrariis excluduntur, veluti bonum malo pellitur, visum cæcitas perimit, tenebræ lucem non patiuntur. Ita prorsus in re nostra arguendum est. Si Chalcedonense concilium priora tria non admittit, ergo illis repugnat, eademque abolet. Secus vero si ut a Constantinopolitano concilio

(32) Imo Coelestinus per Cyrillum præfuit, uti exploratum est, atque ut nos ipsi emendavimus in S. Germano lib. cit. p. 37.

(33) In fragmentis Tusculanis dicuntur CXXL.

(34) Procli antea electi Cyziceni postea Constantinopolitani episcopi exstat dogmatica epistola ad Armenios; Cyrilli non item, nisi forte est una ex encyclicis.

(35) De Chrysaphii eunuchi cubicularii gratia apud Theodosium juniorem legantur etiam fragmenta Tusculana *Spicil.* t. II.

(36) Confer canonem apostolicum 13, et Nicænum 3, apud nos *Spicil.* t. VII, p. 205, 207.

(37) Cod. 28.

(38) Cod. quinque.

(39) Cod. annis 472 post salutiferam resurrectionem.

(40) Joannis Mairacomensis crassos errores ab ipsis Armeniis scriptoribus fuisse refutatos, narrat ill. ac rev. archiepiscopus Suniæ op. cit. p. 29, et 42, nec non vir summus I. B. Aucherus in præf. et adn. ad orat. Joan. Oz.

receptum fuit Nicænum, ita Chalcedonense tria priora reveritum est; perspicue apparet hoc cum illis consentire, ac nullatenus esse contrarium. Præterea leges, regulæ, canones, et instituta vel conciliis confirmata fuerunt vel miraculis. Miraculis quidem v. gr. Moysis in Ægypto atque in Erythræo, vel Domini nostri Jesu Christi ægros sanantis, mortuos suscitantis, etc.; conciliis autem, veluti illo 318 Patrum, et illo 150, quæ unam esse in Trinitate naturam, personas tres, definiverunt, Sabellioque et Ario anathema dixerunt. Ephesi autem Patres docuerunt Mariam Virginem esse Deiparam, Nestoriumque excommunicarunt. Denique in quarto concilio divinum Verbum de Virgine Maria incarnatum affirmarunt, ac Dioscorum cum Eutychæ communione Christiana removerunt. Age vero Dioscorus atque Eutyches, cum duo sint, concilium certe non constant, neque miracula ediderunt, neque eos quisquam prodigiorum auctoritate fultos vidit ut Eliam atque Elisæum. Cur ergo liceat, omissis 680 episcopis Chalcedonensis concilii auctoribus, quorum multi concilio quoque Ephesino interfuerant, duobus tantum hominibus fidem adungere? Summa hæc certe stultitia foret.

19. Calumniantur præterea prædictum concilium, quasi id opera Pulcheriæ, Theodosii imperatoris sorore, adunatum fuerit, ob ulciscendam Flaviani necem. Atqui hæc mera fallacia est: etenim id concilium Dei voluntate, mandatoque Leonis Romani pontificis, Anatolii patriarchæ Constantinopolitani, Maximi patriarchæ Antiocheni, ac Juvenalis patriarchæ Hierosolymitani, indictum fuit. Hi enim quatuor patriarchæ una cum 630 episcopis fidei professionem in superioribus tribus conciliis editam confirmarunt, professique sunt unum Dominum Jesum Christum in unica persona et hypostasi, ex duobus unitis naturis, ut os obstruerent Nestorio ac Theodoro et Dioscoro: eundemque ex duobus naturis dixerunt, ut iis silentium indicerent, qui deitatem simul et humanitatem Jesu Christi non admittunt, et ipsum unam naturam constare dicunt.

20. Reapse Arius docuit creatum esse Filium, atque ex Virgine nihil præter corpus sumpsisse; ideoque unam Verbi creati factique naturam dixit. Sabellius aiebat divinum Verbum apparenter tantummodo, non re vera corpus in mundo sibi circumposuisse; ideoque et ipse unam naturam pronuntiavit. Petrus Verbum redactum esse in corpus existimavit, atque idcirco unam naturam fassus est. Photinus ac Paulus Samosatensis docuerunt Christum Jesum initium a Maria sumpsisse; proptereaque et ipsi unam esse illis naturam dixerunt. Eutyches ac Dioscorus opinati sunt Christum Jesum hominis similitudinem tantum gessisse, et per Virginem, inftar aquæ per fistulam, transisse; ideoque unam Jesu Christi naturam affirmaverunt. Julianus Halicarnassensis Christi Jesu corpus impassibile dixit menteque carens, atque ob id unicam naturam credebat. Joannes Mairacomensis et Petrus Fullo Christi Jesu conjunctionem cum corpore ante sæcula factam docuerunt, atque hinc unam esse naturam. Apollinaris vero docuit Christum Jesum humanam animam non assumpsisse, sed ejus locum a deitate teneri: quare et ipse unius naturæ falsum dogma fovit. Sophronius (41) pariter atque Eunomius Jesum Christum humana mente caruisse dixerunt, consequenterque unicam naturam habere. Manes phantasticum Servatoris corpus fuisse, ideoque unicam in eo naturam prædicavit: imo in epistola ad Scythianum narravit, Dei Filium apostolis in monte lucis suæ perpetuæ naturam ostendisse, quia non duas naturas sed unam ex visibili atque invisibili concretam habebat (42).

Hic cessat in Armeniaco exemplari epistola Photii, cujus certe clausulam desiderari exploratum est.

EPISTOLA X.

Ad Asutium principem Armeniorum.

Edita ab Ang. Maio (l. c. p. 460-463).

Illustri, pio, potenti, celsa inter suos dignitate prædito, Asutio magnæ Armeniæ principi Photius patriarcha œcumenicus, per Dei gratiam episcoporum novæ Romæ primus.

1. Magna nobis cura est, ut veritatis notitiam vobis impertiamur, præsertim quia regionem vestram supernæ gratiæ tutela fretam scimus, et cum sancta canonica Ecclesia copulatam, uno excepto articulo quod Deo veritatisque contrarium fuisse creditis Chalcedonense concilium, cum id potius depositionem exsiliumque Nestorii confirmaverit, ejusque execrabile dogma funditus aboleverit. Etenim quis ignorat laborare stultitia eos, qui Chalcedonense concilium respuunt, prorsusque similes illis fieri qui Domino ac Redemptori nostro conviciabantur cum demones expellebat? Reapse dæmonum principes nihil ab iis differunt, qui demones ab hominibus ejicientem vituperabant. Jam vero cum sanctum illud concilium Nestorio ejusque asselibus anathema dixerit, quis jam dubitat ministrum Satanae esse Nestorium, qui sanctum Ephesi concilium sprexit, seque novæ sectæ fecit auctorem? Si quantum igitur concilium tertio consentit, cur ei vos maledicitis, atque ut impium tradueitis? Cum alioqui compertum nobis sit amplitudinem tuam Domini frui patrocínio, vosque populum Dei esse, et peregrino quovis dogmate alienum.

(41) Num est Sophronius ille, de quo Photius cod. V? Hic tamen contra Eunomium potius pro S. Basilio scripsit.

(42) Similis huic locus (quod valde miror) exstat in oratione Joannis Ozniensis contra phantasticos p. 47.

2. Attamen ineptos quosdam de hac controversia sermones a vobis scriptos accepimus (43); qui certe nullius momenti evadent, nihilque prævæ sententiæ posthinc supererit, cum quartum demum concilium band secus quam superiora debito obsequio prosequemini. Namque et principalis Roma æque ac nos quarto concilio, ut prioribus, honorem defert: sic item magna Alexandriæ sedes, necnon illa Hierosolymorum, sine ulla querela: denique et consecuta postea concilia quintum, sextum ac septimum. Quis ergo fidei toto terrarum orbe diffuse resistere audeat? De qua fide Dominus dixit: *Portæ inferi non prævalent adversus eam*. Cavete igitur ab illorum fraudibus, qui nomine tenus Antichristo differunt, qui mortiferum animabus venenum propinant, dum eas a sancti Spiritus doctrina datisque ejusdem demonstrationibus avertunt.

3. Quippe hi, propter suæ mentis imbecillitatem, Dominum nostrum Jesum Christum, Deum et hominem esse non agnoscunt, id est divina humanaque natura præditum; atque hac vesania correpti utramque naturam negant. Reapse si illa unica quam consistuntur natura simplex est, sine dubio alteram excludunt: sin ex duabus simplicibus est composita, procul dubio harum neutra propriam substantiam retinet, quæ in utraque potius perempta est. Age vero, quænam istorum sententia est? Num compositam illam naturam, a Patris et Spiritus sancti natura distinctam credunt, an secus? Si distinctam negant, blasphemiam suam obruuntur, quia Patris natura composita evaderet. Sin contra distinctam aiunt, en Filius paternæ naturæ caret: quod qui affirmant, jam apparet quonam se præcipites prouant. Quis vero ex divinis libris demonstrationes hujus dogmatis omnes coacervare queat, quas jam sanctus Spiritus per quartum concilium ceu invicta argumenta, ob firmandam fidem, adversarios profligandos, atque horum dissipanda consilia, exposuit? Præter quam quod si ad vulgarem hominem hanc epistolam scriberem, multis veritatem verbis opus esset explicare: vestræ tamen amplitudini ac sapientiæ, vestroque veritatis et concordie studio, quæ hactenus dixi sufficiunt: præsertim quia ad supremum quoque antistitem vestrum diu nec semel hac de re scripsi (44).

4. Vestram igitur amplitudinem obsecramus, ut sanctis conciliis ducibus, pura in fide pedem figatis, neque a communiore via deerretis, sed in ea recto tramite ambuletis. Nam qui unam profiteri in Christo Jesu naturam audet, is Eutychie in se damnationem provocat, et opinione Sassanitarum (45) corruptus, uni capiti subesse renuens, fit polycephalus, et Manetis simul discipulus. Præterea qui duas in Christo distinctas naturas non fatetur, sed duas potius personas astruit, is in Nestorii pœnam incidit. Quam obrem Dei Ecclesia, utroque errore refutato, hæresim a suis septis repulit, atque unam Domini nostri Jesu Christi personam confessa est, duasque naturas distinctas et inconfusas (46); atque illis adversata est qui deitati passiones attribunt.

5. Da ergo operam, magne Princeps, ut Jesu Christi populum doceas, atque ad veræ fidei professionem adducas (47): neque enim quidquam Deo charius est, quam ut ipsum vera cum notitia agnoscamus, professione orthodoxa glorificemus, magnanimoque et constante amore in his perseveremus. Sic quippe majore semper progressu auctus, et divinæ gratiæ tutela adversus hostes munitus, et a periculis insidiisque tutus, aliorum instar sanctorum regum, utramque felicitatem consequeris, præsentem scilicet et futuram, Deiparæ reginæ inclytæ sanctorumque omnium intercessionem. Excellentie et magnanimitati tuæ spiritualis monumenti gratia, venerabilis ac salutaris crucis particulam mittimus (48).

(43) Acerbam quamdam Armeniorum ad Græcos responsionem sub Asutio principe (hac tamen epistola posteriore) memorat Serposius, t. II, p. 44.

(44) Hinc cognoscimus non semel Photium ad Armeniorum patriarcham scripsisse, quod revera dicit etiam Serposius *Compend. hist.* t. II, p. 44.

(45) Innuit Abdiscii Syri monophysiticæ sectæ, quem de Sassanæ in Armeniam venisse ait Photius in præcedente epistola n. 2.

(46) Permanentes scilicet, atque ita nominandas etiam in hypostatica unione. Neque enim unio justam causam præbet heterodoxis, ut unam pro duabus dicant naturam. Hic porro, ut arbitror, controversiæ demum cardo vertitur; huc omnis adversariorum subtilitas et tergiversatio querit effugium; ut ubi nos dicimus unum Christum, ipsi unam affirmant naturam.

(47) Quemadmodum hic Photius ad orthodoxiam hortatur Asutium principem, ita post quadringentos ferme annos adhortabatur similiter Haitonem Armeniorum regem Manuel II, patriarcha Græcus, in epistola de qua nos supra, p. 447, verba fecimus, cujus particulam Latine recitabimus. Ego igitur Manuel acumenicus patriarcha, et qui mecum sunt magnæ sanctæque synodi sacratissimi antistites, dilectique Christo sacerdotes, fratres mei in Domino et simul ministri, Deum orantes optamus, te in primis illumi-

nari, nobilissime et felicissime rex splendidissimæ Armeniorum gentis; deinde et omnes tibi subjectos. Tu es enim illorum caput; capiti autem membra reliqua et corpus obsecundare necesse est. Jam si in capite vis intelligendi videndique residet, prorsus oportet hoc primum rectam religionem agnoscere, veritatisque lumen recipere. Veritas enim Christus est, isque veros sui adoratores, qui ipsum in duabus naturis subsistentem, totidemque operationibus ac voluntatibus præditum, in unica persona, prædicant, sancto Spiritu ac veritate illuminat, sui que cælestis regni facit hæredes. Quod si illa, quæ in capite tuo est, cernendi et olfaciendi facultas, altera quidem veritatem dispiciat, altera autem duarum in Christo naturarum veluti sensum percipiat; ceteri consequenter, qui tibi auscultant, tuorumque beneficiorum gustu fruuntur, hujusmodi sensibus ducti, rectum dogma admittent, atque ad nostram communionem accedent, etc. Dominus Deus noster, qui adest cunctis invocantibus se, qui misericordiæ suæ miracula ostendit, et dispersa omnia ad unitatem deducit; is utinam tuam nobilissimam potentemque regiam personam cum ecclesia nostra conjungat! eosque omnes qui in fidei unitatem confluerint, abs qualibet adversitate tueatur! etc.

(48) Animadvertimus morem donandi sacras reliquias.

Reliquum est, ut pro hoc duplici Photii scripto gratia agantur RR. Patribus monasterii Veneti Mechitaristis, qui splendida morum honestate, bonorum officiorum multitudine, plurima litterarum scientia, editis tot civilis sacraeque doctrinae libris, quotidiano denique amplianda orthodoxiae studio, optime de gentis sua et de catholica Ecclesia meriti sunt.

ΕΠΙΣΤ. ΙΑ'.

Μιχαήλ τῷ θεοσέπτῳ βασιλεῖ.

Edita a Montacutio (ep. 18, p. 78).

ΕΠΙΣΤ. ΧΙ.

Michaeli imperatori a Deo coronato.

Τῆς ὑμετέρας θεοσεφοῦς βασιλείας, καὶ ὡς ἀλη-
θῶς αὐτοκράτορος, ἀναλεγόμενοι τὴν ἐπιστολὴν, χα-
ρὰς ἅμα καὶ θάμβους ἐπληρώθημεν· χαρὰς μὲν, ὅτι
τὴν ὑμετέραν δι' αὐτῆς εὐηγγελιζόμεθα βασιλείαν,
πάσης μὲν ἐπιβουλῆς ὑπὸ θεοῦ φυλαττομένην ἀνωτέ-
ραν, πάσης δὲ κρείττω ἐπαναστάσεως, ἐχθρῶν τε
πάντων ὑψηλωτέραν βουλευμάτων, καὶ παντὸς ἀπλη-
λαγμένην ἐτέρου συμπτώματος τε καὶ ἀρρώστημα-
τος. Ταῦτα χαρὰς ἡμᾶς ἀνεκκαλήτου καὶ ἀγαλλιά-
σεως ἐπληρώσει· θάμβει δὲ κατεσχέθημεν, καὶ πρὸς
δάκρυα κατενέχθημεν, τὴν ἀνθρωπίνην ἀπολαυρό-
μενοι ματαιούμενα· καὶ ὅπως τινὲς τῶν ἀνθρώπων,
πολλῶν μὲν χαρίτων, πολλῆς δὲ δόξης ἀξιούμενοι,
κύριοι δὲ πολλοῦ γινόμενοι πλοῦτου· καὶ δέον μὲν
τούτους, οἷς ἀπολαύουσιν, ἀγαπᾶν, καὶ τὰ οἰκεία μέ-
τρα συνεπίστασθαι, καὶ τὸν εὐεργέτην ἅγειν δι' εὐ-
φημίας ἀπάσης καὶ σεβασμιότητος· οἱ δὲ τὴν ἐπιθυ-
μίαν ἀκόρεστον ἐνδείκνυμενοι, καὶ πρὸς πάντα δια-
πλωθῆναι φιλονεικήσαντας, τῆς τε ἰδίας κεφαλῆς
καὶ εὐεργέτιδος τολμῶσι καταφρυάττεσθαι, καὶ τὸν
τοῦ Σαλμονέως μῦθον εἰς ἔργον προάγουσιν. Ἐξ ὧν
οὐ μόνον τῶν ἐλπιδῶν, ἀς ὀνειροπολοῦσι, καὶ ἐφ' αἷς
ὠχοῦντο, διαπίπτουσιν· ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τούτων, ὧν
δικαίᾳ ἐξουσίᾳ καὶ δεδομένη καθιεστήκεισαν κύριοι,
ἐαυτοὺς ἀφρόνως ἀπαλαύνουσιν· ὁλον δὲ τι διὰ τῶν
γραμμάτων (ὡς εἶπε ἡ δρελον), κατεμάθομεν, καὶ
περὶ τὸν ταπεινὸν ἀνθρώπον ἐκεῖνον (οὐκ οἶδα γὰρ
ὅπως ἐτέρως εἶπω, τῆς ἀνθρωπίνης μνησκόμενος
ἐθλιότητος) πῶς ὑπὸ τῆς ὁμῶν φιλοδώρου καὶ μεγα-
λυδώρου δεξιᾶς εἰς αὐτὰ που τὰ σκηπτρα τῆς βασι-
λείας ἀνυψοθείς, καὶ τὴν βασιλείαν, εἰ καὶ μὴ τὴν
κλησιν, ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν συμμερισάμενος, οὐκ
ἤνεγκεν, ὡς φασί, τῆς ἐργεσίας τὸ μέγεθος, οὐδ'
ἴστερ' ἐν οἷς ἤλκωται, οὐδ' εὐχαρίστησεν οἷς ἀπῆλυν-
σεν· ἀλλ' ὑπερόριον τὸν πόδα κινῶν, καὶ χεῖρας
ὕδρεως κατὰ τῆς εὐεργετίας ἀνατείναντος κεφαλῆς,
αὐτὸ τε τὸ ζῆν, καὶ τὰς ὑπερφηφάνους ἐλπίδας, καὶ
τὰ μάταια φουσμήματα, οἰκτρῶς οἶμοι καὶ ἄλεινως
ψήγχοι λειπῶν· ἤλγησα μὲν (ὡς φιλόανθρωπον ἐμοὶ
καὶ πανήμερον κράτος) ἄνωγ' ὀφθαλμοὺς παραβόθεντα
τὸν ἀνθρώπον μαθῶν· ἐφ' ᾧ δὲ μάλιστα ὅτι καὶ τυ-
ραννίδος διδοὺς δίκην, εἰσεπράχθη τὸν θάνατον.
Πλάττεισθαι γὰρ τὸ γράμμα, καὶ ἄλλως πῶς, ἢ ὡς
ἐδήλου, τὰ περὶ αὐτὸν συνεχθῆναι, δι' ὧν ἐκεῖνος
μὲν στέφεται, ἄλλοι δὲ κόφονται, ἢ τοῦ σου κράτους
ἀρετῇ καὶ ἐπιεικείᾳ ὑπονοεῖν οὐκ ἐνδίδωσιν. Διὰ τοῦτο
μάλιστα καιρίαν ἤνεγκε τὴν ἀπὸ τῆς λύπης πληγὴν·
τὰ τε ἄλλα ἐπὶ νοῦν ἀναλαμβάνων, καὶ ὅτι ἀνθρώπος
ἐν αὐτῷ τῷ κακούργειν ἀνάγκαστος γεγὼνός, καὶ
μήτε τὰ ἀπὸ τοῦ βίου μολύσματα τε καὶ ρυπάσματα,
ἃ τῇ ἀθλίᾳ ταύτῃ φύσει φιλεῖ ἐπιτρίβεσθαι, τοῖς δά-

A Lecta quam accepimus ab imperatoria vere pote-
state, et Deo coronato principatu, epistola, gaudio
simul repleti sumus et admiratione. Gaudio certe, eo
quod laetum per eandem accepimus nuntium, im-
perium vestrum extra omnem conspirationis aleam
a Deo positum et custoditum, supra omnes insur-
gentium machinationes constitutum, liberum et
quietum ab omni alio casu et infirmitate. Et haec
erant, quae nos gaudio inexplicabili et exultatione
repleverunt: admiratione porro capti sumus, et ad
lacrymas adacti effundendas, dum humanam deplo-
ramus vanitatem; nimirum cum non pauci sint qui
magna gratia, gloria multiplici florent, qui cum
possideant ingentes opes, ita ut contenti deberent
esse cum possessis, et proprium ipsorum modulum
agnoscere, benefactorum vero omni laudis praeco-
nio, et veneratione prosequi teneantur; illi tamen
inexplebilem praese ferunt cupiditatem, omni stu-
dio et contentione se immiscet omnibus, in ipso-
rum caput quidem benemeritum audent tumultuo-
sius inolescere, ita ut de Salmoneo fabulam opere
ipso exhibeant completam: unde contingit, ut non
modo de spe, quam sibi per somnum conflexerant,
et qua evehuntur, excident; verum etiam per insi-
pientiam ab iis ipsis se exterminet, quorum iusta
potestate, dominio et concessione fruebantur. Illius-
modi istud est quod (utinam non ita contigisset!)
per litteras facti certiores intelleximus, in illo abje-
cto et humiliato homine perpetratum (neque enim
quo alio eum nomine notem satis intelligo, qui
memor sim humanae miseriae) ille tantum non ad
regni sceptra per dextram vestram munificam exal-
tatus, ita ut licet nominis imperatorii et tituli non
esset particeps, potestatem tamen tecum dividebat,
magnitudinem beneficii ferre nequivit; non erat
contentus iis quibus fuit dignatus, nec gratias ha-
bebat pro fruitione habitis, sed extra lineas pedem
promovens, et manus in opprobrium benefactoris
retendens, capitique ejus insidiatus, vitam ipsam
tandem, insolentiores spes suas, inanes spiritus,
miserum heu et miserandum in modum, abiit hinc
relinquens. Indolui quidem (o misericors et mitis-
sima potestas) cum rescivi immaturae neci hominem
datum; magis, quod affectatae tyrannidis poenam,
D oppetit mortem. Certe, non patitur subire animum
meum suspicionem vestrae potestatis virtus et ele-
mentia, commentitias venisse ad me litteras, vel
alio modo quam quo in illis narratur, quae illum
concernebant contigisse, unde fiet ut coronetur ille,
ringantur alii. Atque hinc lethalem a dolore accepi
inflictam plagam, dum memoria inter alia

recolo, quod in ipso improbitatis actu hinc abripiebatur, ita ut neque lacrymis abluerit sordes vitæ et inquinamenta, quæ miseræ naturæ nostræ astricta solent inhærere; nec ob injurias, quibus fortassis alios affecerat, ullam declararat poenitentiam; nec ullo alio modo Judicem in altera vita futurum conciliatum dare studuerat; itaque delictis onustus ad ejusdem tribunal transmissus est: sed prout secreto Dei judicio decretum fuerat, ita ille finem vitæ consequabatur: multis quidem stupor, non paucis admonitio, quibusdam commiseratio, pluribus hæsitatio fiebat. Tu autem, rogamus (regum decus et ornamentum, patriæ exaltatio, imperii stabilimentum, et Christianorum omnium, qui vocantur amor, delictæ et gloriatio), quanto claudas ad nos festinato; redde desiderium desiderantibus; libera nos primum a captivitate, qua, dum tua caremus præsentia, detinemur; refice nos et refrigera ab illa miseria, qua detinemur, dum vestra non adest præsens refocillatio; gratiam hanc primam et præcipuam urbi tuæ et civibus impertito, ut possint manibus et linguis cum libertate summa debitas tibi acclamationes, et, o imperator, coram efferre; tangat te canities sacri et venerandi senatus; fletere ad preces cujuscunque ætatis, virorum, feminarum, puellorum: certe enim omnes uno animo, voce una, dominationis vestræ præsentiam efflagitant. Quod si apud te locum habeat cura et respectus (quod scio sic habere) archipræsulis tui, ipsum tibi finge coram adesse, et manu manum apprehensam ad propriam pertrahere civitatem, ad Dei templum, apud quem spes repositas habes, ad ipsius imperii sacraria. Certo, tibi supplicamus omnes; spes nostras noli, quæso, pudefacere, aut preces rejicere. Speramus enim in Deo vero nostro Jesu Christo futurum esse, ut cum ad regiam hanc urbem vestra potentia revertetur, mæroris tenebras a republica depelles, hostium et inimicorum insolentias magis adhuc magisque contundes, consilio, prudentia, militari disciplina, superior deviceris; idque per intercessionem sanctissimæ Dei genitricis, et omnium sanctorum. Amen.

EPIST. XII.

Eidem.

Recessisti a nobis, et nos a nobismetipsis; viventes non vivimus, nec movemur moti. Quod si Domini promissum dignaretur nostræ humilitatis precibus annuere, vel Cretam Byzantium transferremus, vel Byzantium cum nobis ipsis Cretæ copularemus: sed moriens unde sit ut scribam, aut ut mutus loquar? unicum si dixero, silentium teneo. Festina, o regum et filiorum decus! et vel nos captivos Cretam ducito, vel Byzantinos de captivitate libera, qui captivos a conspectu tuo detineri tam male ferunt.

VARIE LECTIONES.

A χρυσιν ἀπολουσάμενος· μήτε ὡν ἐτέρους ὀδύνας ἰσως ἐκάκωσεν, ὑπὲρ τούτων μετάνοιαν ἐνδείξάμενος· μήθ' ἐτέρως πως τὸν ἐκείθεν Κριτὴν φθάσας ἐξιλεώσασθαι· οὕτως, αὐτοῖς φορτίοις, πρὸς τὰ ἐκείθεν παρεπέμφθη δικαιοσύνη· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ὡς τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων ἐδίκασε τὸ ἀπόρρητον, οὕτω καὶ τὸν βίον κατεστρέψατο· πολλοὶς μὲν ἐκπληξίς, πολλοῖς δὲ σωφρονισμός, πολλοῖς δ' ἔλεος, πλείοσι δ' ἀπορία γεγινώς. Αὐτὸς δὲ (ὡ βασιλεὺς καλλώπισμα, καὶ τῆς πατρίδος ἀνύψωμα, καὶ τῆς πολιτείας οὐρύωμα, καὶ πάντων οἷς τὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπιπέλεκται ὄνομα, πολυέραςτον σεμνολόγημα) ἤκε πρὸς ἡμᾶς τὴν ταχίστην ἀπόδος τοῖς ποθοῦσι τὸν ποθοῦμενον· ῥύσαι πρῶτον τῆς αἰχμαλωσίας ἡμᾶς, ἣν ὑπέστημεν σοῦ στερηθέντες· ἀνάψυξον ἡμᾶς τῆς τάλαιπωρίας, ὅφ' ἥς κατεχόμεθα, τῆς ὑμετέρας παραψυχῆς οὐ παρούσης· ὁδὸς χάριν ταύτην, καὶ πρῶτην καὶ μεγίστην, τῇ σὴ πόλει, καὶ τοῖς σοῖς πολιταῖς, τὸ πεπαρρησιασμέναις καὶ χερσὶ καὶ γλώσσας, τὴν κεχρωσθημένην εὐφημίαν, καὶ τὸ αὐτοκράτορα σοὶ προσφθέγγασθαι· δυσωπήθητι· τὴν πολιάν τῆς αἰδεσίμου καὶ ἐρᾶς συγκλήτου· δυσωπήθητι πάσης ἡλικίας τὴν ἐξαίτησιν, ἀνδρῶν, γυναικῶν, παιδῶν· πάντες γὰρ μιᾷ γνώμῃ, καὶ μιᾷ φωνῇ, τὴν τοῦ ὑμετέρου κράτους ἐξαίτουται παρούσαν. Εἰ δὲ σοὶ ποτε καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἐν λόγῳ καὶ φροντίζει νενόμισται (οἶδα δὲ ὅτι νενόμισται) αὐτὸν σοὶ παρεῖναι νόμιζε, καὶ τῇ χειρὶ τὴν χεῖρα λαβόμενον ἔλκειν πρὸς τὴν σὴν πόλιν, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ναὸν, ἐφ' ᾧ τὰς ἐλπίδας ἀνέχεις, καὶ πρὸς τὰ τῆς βασιλείας ἀνάκτορα. Ναὶ πάντες σοῦ δεόμεθα, μὴ κατασχόντης ἡμῶν τὰς ἐλπίδας καὶ τὴν αἴτησιν. Πιστεύομεν γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν, ὡς πρὸς τὴν βασιλεῖα πόλιν, τοῦ ὑμετέρου κράτους ἐπανατέλλοντος, καὶ τοῦ ζέφου τῆς ἀθυμίας τὴν πολιτείαν λύσεις, καὶ τῶν ἐχθρῶν ἐτι μᾶλλον καὶ πολεμίων τὸ φρόνημα ταπεινώσεις, βουλῇ καὶ συνέσει· καὶ ταῖς στρατηγικαῖς μελέταις, τὸ κατ' αὐτῶν κράτος ἀναδεχόμενος· προσέσεις τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

EPIST. IB.

Τῷ αὐτῷ.

D

Edita a Montacutio (ep. 19, p. 80).

Ἀπὸ ἡλθεῖς ἀφ' ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ἀφ' αὐτῶν· καὶ ζῶμεν οὐ ζῶντες, καὶ κινούμεθα μὴ κινούμενοι. Εἰ δὲ τὸ Κυριακὸν ἐπάγγελμα προσεῖναι· ἡξίου τῇ ἡμετέρᾳ τεταπεινωμένῃ εὐχῇ, ἢ τὴν Κρήτην τῷ Βυζαντίῳ μεταστήσαμεν, ἢ τὸ Βυζάντιον, μεθ' ἡμῶν, τῇ Κρήτῃ συνήψαμεν. Ἀλλὰ πῶς γράψω θανόν, καὶ οἰῶν λόλος γίνομαι; ἐν εἰπῶν σιωπήσομαι· τάχυνον (ὡ βασιλεὺς ἐμοὶ καὶ τέχνων ἡ ἐγκαλλώπισμα) ἢ τὴν Κρήτην αἰχμαλώτους ἄγων, ἢ τοὺς Βυζαντίους (τῆς σῆς γὰρ δυστυχέσιν ὀφείας τὴν αἰχμαλωσίαν) τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερῶν.

ΕΠΙΣΤ. ΙΠ'.

A

EPIST. XIII.

Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερατικούς θρόνους, Ἀλεξανδρείας, Σμύρνης, καὶ τῶν λοιπῶν, ἐν ᾗ περὶ κεφαλαιῶν τινῶν διαλύσιν πραγματεύεται· καὶ ὡς οὐ γὰρ λέγειν, ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα προέρχεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνον.

Encyclica epistola ad archiepiscopales thronos per Orientem obtinentes, Alexandrinum scilicet, et ceteros, in qua de capitibus quibusdam dubiis solutiones meditantur, et quod non licet dicere Spiritum procedere a Patre et a Filio, sed a Patre solo.

Edita a Montacutio (ep. 2, p. 47).

α'. Οὐκ ἦν ἄρα, ὡς δοκεῖν, κόρος τῷ πονηρῷ τῶν κακῶν, οὐδὲ τι τῶν ἐφευρημάτων καὶ μηχανημάτων πέρας, ἀ κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐξαρχῆς ἀνακινεῖν ἐμελέτησεν· ἀλλὰ μυρίαὶ μὲν ὅσαις ἀπάταις, πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ τοῦ Δεσπότης παρουσίας, τὸν ἀνθρώπον ὑπηγάγετο εἰς ἀλλοφύλους καὶ παρανόμους ἀποδοουκολήσας πράξεις· ἐξ ὧν καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ τυραννίδα, κατὰ κράτος ἀνεδήσατο· μυρίαὶ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα πλάναις, καὶ δολέσμασιν, ὑποσκελλίζειν καὶ παρασύρειν, τοὺς αὐτῷ πειθόμενους, οὐ διέλιπεν. Ἐντεῦθεν Σίμωνες, καὶ Μαρκιῶνες, Μοντάνοι τε καὶ Μάνιτες, καὶ ἡ ποικίλη καὶ πολυτρόπος, τῶν αἰρέσεων θεομαχία, ἐπλήθυνεν. Ἐντεῦθεν Ἀρειοί, καὶ Μακεδόνιοι, καὶ Νεστοριοί, Εὐτυχῆς τε καὶ Διδώκορος, καὶ τὸ λοιπὸν τῆς ἀσεβείας σύνταγμα· καθ' ὧν αἱ ἀγία καὶ οἰκουμενικαὶ συνεκροτήθησαν ἐπὶ τὰς συνέδοις, καὶ τῶν, κατὰ τόπους, ἱερῶν καὶ θεοφόρων ἀνδρῶν συνελήγ τα συστήματα, τὰς πονηρὰς παραφάδας τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος αὐτοκρίτους ἐκθερίσαντες, καὶ καθαρὸν παρασκευάσαντες ἀναψυῆναι τῆς Ἐκκλησίας τὸ λῆϊον.

β'. Ἀλλὰ τοῦτων ἐκ ποδῶν γεγεννημένων, καὶ συγῇ καὶ λήθῃ παραδεδομένων, ἑλπίς ἀγαθὴ καὶ βαθεῖα τοῖς εὐσεβέσιν ὑπερέφετο, μὴ ἂν ποτε καινότερων δυσσευημάτων ἐφευρετὰς γενέσθαι, ἐν πᾶσιν, οἷς ἐπείρασεν ὁ πονηρὸς, εἰς τούναντίον αὐτῶν τῶν βουλευμάτων περιτραπέντων· μήτε μὴν τῶν ἤδη κατὰ κρισιν συνοδικῶς δεδεγμένων, ὑπερασπιστὰς τινας, καὶ προμάχους ἀναφανῆναι, τῇ καταστροφῇ, καὶ τῷ πάθει τῶν ἀρξάντων, καὶ τῶν εἰς μίμῃσιν ἐκείνων ἰλθεῖν μελετώντων, ἀνακοπτομένων· καὶ ταῦται μὲν ταῖς ἑλπίσιν ὁ εὐσεβὴς λογισμὸς ἐπανεπαύετο· μάλιστα δὲ κατὰ τὴν βασιλείουσαν πόλιν, ἐν ᾗ πολλὰ, θεοῦ συνεργεῖν, τῶν ἀνελπίστων κατώρθωται· πολλὰ δὲ γλῶσσαι, τὴν προτέραν διαπτυσάμεναι μυσσηρότητα, τὸν κοινὸν ἀπάντων Πλάστην, καὶ δημιουργόν, μετ' ἡμῶν ὡνεῖν ἐδιδάχθησαν· ὥσπερ ἀπὸ τίνος ὀφλοῦ, καὶ μετεώρου χώρου, τὰς τῆς ὀρθοδοξίας πηγὰς, τῆς βασιλίδος ἀναδιδούσας, καὶ καθαρὰ τῆς εὐσεβείας τὰ νάματα, εἰς τὰ τῆς οἰκουμένης διαβρέουσας πέματα, καὶ ποταμῶν δίκην ἀρδευούσας τοῖς δόγμασι τὰς ἐκείσε ψυχὰς, αἵτινες, χρόνος πολὺς ἐξ οὗ, κατοξηρανθεῖσαι τοῖς τῆς ἀσεβείας, ἢ ἐθελοθησκείας, ὑπεκκαύμασι, καὶ εἰς ἐρήμους καὶ ἀγόνους ἀποχερσωθεῖσαι, ὁμοῦ τὴν τῆς διδασκαλίας ὁμῶν ὑποδεξάμεναι, τὸ Χριστοῦ γεώργιον καρποφοροῦσιν ἐνευθυνόμεναι. Καὶ γὰρ οἱ τὴν Ἀρμενίαν οἰκοῦντες, τῷ τῶν Ἰακωβιτῶν ἐνισχημένοι δυσσευήματι, καὶ πρὸς τὸ ὄρθον τῆς εὐσεβείας ἀπαυθαδιζόμενοι κήρυγμα, ἀφ' οὗπερ ἡ πολυάνθρωπος ἐκείνη καὶ ἀγία

4. Nondum illi malo, ut videtur, abunde erat improbitatis satietas; nondum adinventionum et machinationum terminus, quas ab ipso rerum exordio in humanum genus censuit commovendas. Sed et ante Domini nostri incarnationem hominem seductum in peregrinas, legibus contrarias, et generi incongruas actiones per varias fraudes impulsus seducebat, unde suam tyrannidem vehementius promovit, et ab illo tempore, sexcentis erroribus et inescationibus delinitis, sibi qui sunt obtemperantes, supplantare et aliorum transferre satagit. Hinc orti Simones; Marciones, Montani, Manetes; hinc hæresium variegata et multiformis in Deum pugnantium ordinatio multiplicata fuit. Hinc Arius, Macedonius, Nestorius, Eutyches, Dioscorus, et cæteri de conventibus impiorum, contra quos septem sancta generalia illa concilia, nec non sanctorum et divinorum virorum per loca diversa, conessio colligebantur, ut impietatis istos stolones cultro spirituali radicibus extirparent, et campum Ecclesie sativum purum atque impermistum curarunt efflorescere.

2. Istis autem de medio sublati, ac silentio et oblivioni traditi, præclara et profunda spes bonis subinnutrita affulgebat, futurum ut nulli deinceps novarum impietatum existerint adinventores, cum in omnibus, quorum sumpserat experimentum diabolus, concilia ejus cessissent in contrarium. Nec illorum dogmatum quæ jam synodica condemnatione censuram meruerant, aliquos rebantur hyperaspistas prodituros aut propugnatores, quos nimirum exitus, et pœna auctorum, et qui deinceps in eorum imitationem, ducti exemplo, erant successuri exenderat. Atque hisce quidem cogitationibus piorum ratiocinia acquiescebant: imprimis autem apud regiam urbem, in qua per Dei cooperationem multa præter spem præclare geruntur; multæ linguæ vetustam conspuentes illam feditatem, communem omnium fabricatorem, et creatorem, nobiscum hymnis concelebrare edocti sunt. Ita veluti ab excelso quodam et eminentiori loco, fidei fontes orthodoxæ regie urbs emittit, nec non purissimos pietatis latices in cunctos mundi terminos decurrentes, qui non aliter quam rivi solent, dogmas irrigant hominum ibi degentium animas, quæ a longo temporis tractu æstu et conflagratione vel impietatis, vel spontanei cultus, exaruerant, atque ita in solitudines et infructuosum solum stereliverant; qui tamen imbribus doctrinæ sanæ susceptis, Christi coloniam, cultura lætificatam, fructibus adornant. Nam qui incolunt Armeniam,

Jacobitarum impietate impediti, contra rectæ pietatis prædicationem audacius se gerentes, ex eo tempore, quo sancta et numerosa Patrum nostrorum synodus apud Chalcedonem convenerat, vestris nobiscum precibus in auxilium conspirantibus, longum illum errorem a se repellere valuerunt; ita ut hodie Armeniorum natio sincero et orthodoxo more Christianum cultum profiteatur, Eutychetem, Severum, Dioscorum, et Petros revera illos petrobolos jaciendis in Ecclesiam lapidibus, Julianum Halicarnassensem, necnon universam ipsorum varie diffusam dispersionem, ut et catholica Ecclesia, exsecratur, et indissolubilibus anathematum nexibus supposuerit constrictos.

3. Sed et insuper barbara Bulgarorum gens, et Christo invisa et infesta, in tantam mansuetudinem et Dei cognitionem convertitur, ut a patriis diabolicisque orgiis recedentes, et paganica superstitionis errorem excutientes, præter omnem expectationem in fidem Christianam insiti transierunt.

4. Sed o improbum, invidum Deo, invisum consilium et inceptum! Talis enim narratio, Evangelii vel boni nuntii argumentum: quæ futura esset, in dejectionem vultus commutatur, delectatio et gaudium in luctum et lamentum abiit. Nondum enim gens illa per biennium rectam Christianorum religionem amplexabatur, cum impii quidam homines et execrandi, portenta (vel quo illos titulo Christianus insigniat) homines e tenebris prorepentes (erant enim exorti ab occiduis partibus) heu quomodo reliqua persequi potero? isti, inquam, in gentem, novella quorum pietas et nuper constituta, tanquam fulgur, terræ motus, seu copiosa grando; aut ut proprius, quod accedit ad et veritatem, dicam, tanquam aper agrestis vineam Domini dilectam, nuper consitam insilientes, pedibus et dentibus, hoc est semitis quibusdam politæ turpis, et dogmatum depravatorum, quæ illorum erat audaci, depredantes devastabant; omni cum fraudulentia a sanis et puris dogmatibus, et fide inculcata Christianorum, eos subdole deducere et corrumpere conabantur.

5. Imprimis contra Ecclesiæ canones illicite ad Sabbatorum jejuniis traducebant. Solet autem vel levissima traditionum neglectio homines ad totius doctrinæ contemptum traducere. In secundis, primam jejuniorum quadragesimalium scilicet septimanam a cætero jejunio discerpentes, in lactis potionem, casei esum, et similium ingurgitationem traxerunt. Ab his exordiis transgressionum vias dilatantes, de recto tramite et regia via deturbant; sacerdotes deinceps legitimo conjunctos matrimonio, qui puellas multas sine viro mulieres effecerunt, et mulieres pueros educantes, quorum nemo patrem novit, vere, uti dixeram, sacerdotes Dei abominari

τῶν Πατέρων ἡμῶν κατὰ Χαλκηδόνα συνεκροτήθη σύνοδος, τῶν ὑμετέρων εὐχῶν ἡμῖν ἐπαμυνόντων, τὴν μακρὰν ἐκείνην πλάνην ἀποθέσθαι ἐνεδυναμώθησαν· καὶ λατρεῖς σήμερον, καθαρῶς καὶ ὀρθόδοξως, ἢ τῶν Ἀρμενίων λῆξις τὴν Χριστιανῶν λατρείαν, Εὐτυχὴ τε καὶ Σεβήρον, καὶ Διδόσκορον, καὶ τοὺς κατὰ τῆς εὐσεβείας πετροβόλους Πέτρος, καὶ τὸν Ἀλικαρνασσεᾶ Ἰουλιανόν, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν πολύσπορον διασποράν, ὥς ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, μυστατομένη, καὶ δεσμοῖς ἀλύτοις τοῦ ἀναθέματος ὑποβάλλουσα.

γ'. Ἀλλὰ γε δὴ, καὶ Βουλγάρων ἔθνος βαρβαρικόν, καὶ μισόχριστον, εἰς τοσαύτην μετέκλινεν ἡμερότητα καὶ θεογνωσίαν, ὥστε τῶν δαιμονίων καὶ πατρῶν ἐκστάντες ὀργίων, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας ἀποσκευασάμενοι τὴν πλάνην, εἰς τὴν τῶν Χριστιανῶν παραδόξως μετενεκντρίσθησαν πίστιν.

δ'. Ἀλλ' ὦ πονηρὰς καὶ βασκανοὺς καὶ ἀθέου βουλῆς τε καὶ πράξεις! Ἡ γὰρ τοιαύτη διήγησις, Εὐαγγελίων οὐσα ὑπόθεσις, εἰς κατήφειαν μετατίθεται, τῆς εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς εἰς πένθος θεραπείας καὶ δάκρυα. Οὐπω γὰρ ἐκείνου τοῦ ἔθνους, οὐδ' εἰς δύο ἐνιαυτοὺς, τὴν ὁρθὴν τῶν Χριστιανῶν τιμῶντος θρησκείαν· ἄνδρες δυσσεβεῖς καὶ ἀποτρόπαιοι (καὶ τί γὰρ οὐκ ἂν τις εὐσεβῶν τούτους ἐξονομάσειεν;) ἄνδρες ἐκ σκότους ἀναλύντες (τῆς γὰρ ἐσπερίου μοίρας ὑπῆρχον γεννήματα) οἴμοι πῶς τὸ ὑπόλοιπον ἐκδιηγῆσθαι; οὗτοι, πρὸς τὸ νεοπαγῆς εἰς εὐσέβειαν καὶ νεοσύστατον ἔθνος, ὥσπερ κεραυνὸς ἢ σεισμὸς ἢ χαλᾶζης πλῆθος, μᾶλλον δὲ οἰκειότερον εἰπεῖν, ὥσπερ ἀγριοὶ μονιδοὶ ἐμπηδῆσαντες τὸν ἀμπελῶνα Κυρίου, τὸν ἡγαπημένον καὶ νεόφυτον καὶ ποσὶν καὶ ὁδοῦσιν, ἦτοι τρίβοις αἰσχρᾶς πολιτείας, καὶ διαφθορᾶς δογμάτων, τότε εἰς τόλμαν ἦγον τὴν αὐτὴν, κατανεμησάμενοι ἐλυμήναντο· ἀπὸ γὰρ τῶν ὁρθῶν καὶ καθαρῶν δογμάτων, καὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν ἀμωμῆτου πίστεως, παραφθείρειν τούτους, καὶ ὑποσπᾶν, καταπανοργήσαντο.

ε'. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτοὺς ἐκθέστους, εἰς τὴν τῶν Σαββάτων νηστειᾶν μετέστησαν. Οἷδε δὲ καὶ ἡ μικρὰ τῶν παραδοθέντων ἀθέτησις, καὶ πρὸς ὅλην τοῦ δόγματος ἐπιτρίψαι· καταφρόνησιν. Ἐπειτα δὲ τὴν τῶν νηστειῶν πρώτην ἐβδομάδα, τῆς ἄλλης νηστείας περικόψαντες, εἰς γαλακτοποιίας, καὶ τυροῦ τροφὴν, καὶ τὴν τῶν ὁμοίων ἀδδωφαλίαν καθελικύσαν. Ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὴν ὁδὸν τῶν παραβάσεων ἐμπελατύνοντες, καὶ τῆς εὐθείας τρίβου καὶ βασιλικῆς διαστρέφοντες, καὶ δὲ καὶ τοὺς ἐνθέσμων γάμῳ πρεσβυτέρους διαπρίποντας, οἱ πολλὰς κόρας χωρὶς ἀνδρῶς γυναῖκας δεικνύοντες, καὶ γυναῖκας παῖδας ἐκτρεφούσας, ὧν οὐκ ἔστι πατέρα θεάσασθαι, οὗτοι, τοὺς ὡς ἀληθῶς

VARIÆ LECTIONES.

γ' Ἰσ. ἐπιτρέψαι.

Θεοῦ ἱερεῖς, μυσάττεσθαι τε, καὶ ἀποστρέφεσθαι, ἀπαρκεύασαν· τῆς Μανου γειωργίας, ἐν αὐτοῖς, τὰ σπέρματα κατασπείροντες, καὶ ψυχὰς ἀρετῆς βλαστάνειν ἡρξάμενας τὸν σπόρον τῆς εὐσεβείας, τῇ τῶν ζιζανίων ἐπισπορᾷ λυμαινόμενοι.

ζ'. Ἀλλὰ γε δὴ, καὶ τοὺς ὑπὸ πρεσβυτέρων μύρω χρισθέντας, ἀναμυρίζειν αὐτοῖς οὐ παρρίκασιν· ἐπισκόπους ἑαυτοὺς ἀναγορεύοντες, καὶ τὸ τῶν πρεσβυτέρων χρίσμα, ἀχρηστον εἶναι, καὶ εἰς μάτην ἐπιτελεῖσθαι, τερατευόμενοι.

ζ'. Ἀρ' ἔστιν, ὅς τηλικαύτην ἀκοήν παρελήφεν ἄνοιαν, ἣν κατατολμᾷ οἱ παράφρονες οὐκ ἐνάρκησαν; Τοὺς ἅπας μύρω χρισθέντας ἀναχρίοντες, καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν ὑπερφυῖ καὶ θεῖα μυστήρια, εἰς λήρον μακρὸν, καὶ πλάτυν ἐξορχούμενοι γέλωτα. Καὶ τό γε σοφὸν τῶν ὡς ἀληθῶς ἀμύητων. Οὐ γὰρ ἔξεστι, φασίν, ἱερεῦσιν τοὺς τελουμένους μύρω ἁγιάζειν· ἀρχιερεῦσι γὰρ μόνοις ἐνομήσθη· πόθεν ὁ νόμος; τίς δ' ὁ νομοθέτης; ποῖος τῶν ἀποστόλων; τῶν Πατέρων δέ; ἀλλὰ τῶν συνόδων; ἢ ποῦ καὶ ποτε συστάσα; τίνων δὲ κρατήσασα ψήφοις; οὐκ ἔξεστιν ἱερεῖ μύρω τοὺς βαπτιζομένους σφραγίζειν; οὐκοῦν οὐδὲ βαπτίζειν ὅλως, οὐδὲ ἱεραῖσθαι· ἀρα ἵνα σοι μὴδὲ ἡμίτομος ἱερεὺς, ἀλλ' ὁλόκληρος, εἰς ἀνίερρον εἴη κλήρον ἀπεληλαμένος. Ἰερουργεῖ τὸ δεσποτικὸν σῶμα καὶ αἶμα Χριστοῦ, καὶ τοὺς πάλαι μυσταγωγηθέντας δι' αὐτῶν καθαγιάζει, πῶς οὐχ ἁγιάσει μύρω χρίων τοὺς νῦν τελουμένους; βαπτίζει ὁ ἱερεὺς, καθάριστον δῶρον τῷ βαπτιζομένῳ τελεσιουργῶν, πῶς, ἥς τελεσιουργὸς αὐτὸς; ὑπάρχει καθάρσεως, ἀφαιρέσεις αὐτοῦ τὴν φυλακὴν καὶ σφραγίδα; ἀλλ' ἀφαιρέσεις τὴν σφραγίδα, μὴδ' ὑπηρετεῖν ἐπιστρέψης· τῷ δώρῳ, μὴδ' ἐν αὐτῷ τινος τελεσιουργεῖν, ἵνα σε γυμνοῖς, ὁ σὺς ἱερεὺς; ἐνδιαπρέπων ὀνόμασιν, τῆς αὐτῆς αὐτῷ χοροστασίας κορυφαῖον δείξῃ, καὶ ἐπίσκοπον.

η'. Ἀλλὰ γὰρ οὐχὶ μόνον εἰς ταῦτα παρανομεῖν ἐξηγνήθησαν, ἀλλὰ καὶ εἰ τις κακῶν ἔστι κορωνίς, ταύτην ἀνέδραμον. Πρὸς γάρ .οι τοῖς εἰρημένοις ἀτοπήμασι, καὶ τὸ ἱερὸν καὶ ἅγιον σύμβολον, ὃ πᾶσι τοῖς συνοδικοῖς καὶ οἰκουμενικοῖς ψηφίσμασιν, ἄμαχον ἔχει τὴν ἰσχύν, νόθοις λογισμοῖς, καὶ παρεγγράπτους λόγους, καὶ θράσους ὑπερβολῇ, κιβδηλεύειν ἐπεχείρησαν· ὧ τῶν τοῦ πονηροῦ μηχανημάτων! τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνον, ἀλλὰ γε καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐκπορεύεσθαι, καὶ νολογῆσαντες.

θ'. Τίς ποτε τοιαύτην, παρὰ τῶν πώποτε ἀσεβησάντων, φωνὴν ἤκουσεν βραγίσαν; ποῖος σχολιὸς ὄφρις εἰς τὰς ἐκείνων καρδίας τοῦτο ἡρεῦξάτο; Τίς ὅλως ἀνάσχοιτο, τῶν ἐν Χριστιανῶς τελούντων, ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος δύο εἰσάγειν αἷτια· Υἱοῦ μὲν καὶ Πνεύματος, τὸν Πατέρα· τοῦ Πνεύματος δὲ πάλιν, τὸν Υἱόν· καὶ εἰς διθεῖαν τὴν μοναρχίαν λύειν, καὶ μὴδὲ ἦντον τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας, τὴν τῶν

et adversari docuerunt; semina nimirum Manichaeorum agricolationis apud illos serentes, et animas, tam nuperrime semen pietatis proferre incipientes, superiore seminatione zizaniorum male perdescentes.

6. Sed et chrismate inunctos per sacerdotes, denuo chrismate inungere non dubitabant; cum se episcopos praedicarent, et presbyterorum chrisma inutile quiddam ac frustra factum comminiscerentur.

7. An talem quis insaniam aliquando fando audivit, quam non cohorrere insanientes isti facit? ut semel oleo delibutos rursus inungerent, et augusta illa divinaque Christianorum mysteria in bene longas nugas et risum lubentiamque conversa proculcarent. Sed vide insanctificatorum fallacias. Non licet, dicebant, sacerdotibus baptizatos oleo sanctificare: hoc enim solis lege concessum episcopis. Verum unde illa lex? Quis legislator? Ecquis apostolorum: sed an vel Patrum, aut e synodis aliqua? ubi gentium illa, vel quando coacta, quorumve votis sancita et suffragiis? Non licet sacerdoti, baptizatos oleo signare? Certe tum nec baptizare, nec sacrificare, atque de media sui parte, sacerdos non perfectus, in sortem abeat abactus profanam. Qui corpus Dominicum consecrat, et Christi sanguinem, et per illa illos sanctificat qui sacris erant olim initiati; unde erit ut non idem sanctificet oleo ungens consummatos? baptizat sacerdos, donum expiatorium in baptizato consummat; qua ratione privabis illum custodia et sigillo illius purificationis, cujus ipse erat consummator? verum aufers sigillum, nec dono pateris subservire, nec aliquos per illud consummare, ut nudo tantum nomine tuus insignitus sacerdos, te quidem cum ipso societatis et chorostasis coryphaeum declaret, et episcopum.

8. Enimvero non in istis tantum peccare sunt inducti, sed in ipsam impietatis coronidem, si quae ulla est, devenerunt. Praeter enim memoratas absurditates sanctum et sacrum symbolum, quod ab omnibus oecumenicorum conciliorum calculis confirmatur, et vim obtinet irresistibilem, sensibus spuriiis, verbis ascitiis, quae summa fuit ipsorum audacia, conabantur adulterare. O machinationes diabolicas! Spiritum sanctum novo more comminiscabantur, non de solo Patre sed etiam Filio procedere.

9. Quis unquam olim talem vocem audivit ab impiis apud saeculum prius prolatam? quis lubricus anguis in ipsorum corda hoc eructavit? Quis cultui initiatus Christiano ferre queat duplicem in Triade causam dari, Patrem nempe causam Filii, et Spiritus, Spiritus autem causam Filium? hoc est monarchiam in duplicem deitatem solvere, et non minus quam gentilitiam mythologiam Christianorum

VARIE LECTIONES.

* Ἰσ. ἐπιστρέψεις. † Ἰσ. μὴδὲν.

discerpere theologiam, atque ita Trinitatis dignitatem supersubstantialis et monarchicæ per contumeliam imminuere. Sed quorsum e Filio procederet Spiritus? Si quidem perfectio a Patre sit perfecta (est autem certe perfecta, quia perfectus Deus, a Deo perfectio), quæ autem illa a Filio perfectio, et quam ob rem? Certe res supervacanea, atque ita inutilis.

10. Adhuc autem, si e Filio procedit Spiritus, uti et e Patre; cur non et Filius gignitur e Spiritu, ut e Patre? ut sic impiis omnia sint plane impia, hoc est, et sensus, atque sermo, nec quidquam illis relinquatur inausum.

11. Sed et hoc præterea consideretur: siquidem in eo quod a Patre Spiritus procedat, proprietas ipsius agnoscat; ita et Filii proprietas agnoscat, in eo quod Filius generatur. Procedit autem, ut illi derant, et a Filio Spiritus; quocirca pluribus proprietatibus dividitur Spiritus a Patre, quam Filius: siquidem processus Spiritus ex ipsis, commune quiddam Patri est, et Filio. Spiritus processio e Patre et e Filio est Spiritus proprietas. Quod si pluribus distantibus differt Spiritus quam Filius, proximior erit paternæ substantiæ Filius quam est Spiritus; atque ita demum audax illud facinus in Spiritum sanctum Macedonii prorepturum est, hominum istorum fabulam et scenam clam subiens.

12. Insuper vero, si omnia Patris et Filii communia sunt, certe et quæ Spiritum spectant sunt etiam communia: nempe Deus, rex, creator, omnipotens, supersubstantialis, simplex, infiguratum, incorporeale, invisibile, et simpliciter alia omnia. Quod si processio Spiritus sit Patri communis atque Filio, tum e seipso procedet Spiritus, ipse sibi ipsi principium erit, causa simul et causatum; quam fictionem ne Græcorum fabulæ comminiscerentur.

13. Accedit autem quod, si proprium sit Spiritus solius in diversa principia relationem habere, certe solius erit Spiritus principium habere multiplex, et non unum.

14. Addam, si in quibus novam Patris et Filii communionem introduxerunt, ab iis ipsis Spiritum excludunt; et si Pater Filio per substantiam coniungitur, non autem secundum aliquam e proprietatibus; Spiritum quoque circumscribant necesse est, illa quæ per substantiam est cognatione.

15. Vides enim quam inaniter isti, sed tamen ut facilius plures inde aucupentur; nomen sibi Christianum imposuerunt. Egreditur a Filio Spiritus; Hoc unde fando factum accepisti? E quibusnam Evangeliiis hanc vocem habes? Cujusnam synodi blasphemum istud verbum?

16. Dominus ac Deus noster inquit, Spiritus qui procedit a Patre. Istius autem novitiæ impietatis parentes alunt: Spiritus qui a Filio procedit.

Quis non ad enormem hanc blasphemiam occlu-

A Χριστιανῶν σπαράττειν θεολογίαν, καὶ τῆς ὑπερου-
είου καὶ μοναρχικῆς Τριάδος ἐξυβρίζειν τὸ ἀξίωμα.
Διὰ τί δὲ καὶ ἐκπορευθεὶς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα; Εἰ
γὰρ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις τέλεια (τέλεια δὲ,
ὅτι Θεὸς τέλειος, ἐκ Θεοῦ τέλειου) τίς ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
ἐκπόρευσις, καὶ διὰ τί; Περιττὸν γὰρ ἂν εἴη τοῦτο,
καὶ μάταιον.

1'. Ἐτι δὲ, εἰ ἐκπορεύεται τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα,
ὥσπερ ἐκ Πατρὸς· τί μὴ καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πνεύμα-
τος γεννᾶται, ὥσπερ ἐκ Πατρὸς; ἵνα εἴη πάντα τοῖς
ἀσεβοῦσιν ἀσεβῆ, καὶ αἱ γυνῶμαι, καὶ τὰ ῥήματα·
καὶ μὴδὲν αὐτοῖς ἀτόλητον ὑπολλποῖτο.

2'. Σκόπει δὲ κάκεινο· εἰ γὰρ ἐν ᾧ τοῦ Πατρὸς
ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα, ἡ ἰδιότης ἐπιγινώσκειται
αὐτοῦ· ὡσαύτως δὲ, καὶ ἐν ᾧ γεννᾶται ὁ Υἱὸς, ἡ
τοῦ Υἱοῦ. Ἐκπορεύεται δὲ, ὡς ὁ ἐκεῖνων λῆρος, καὶ
τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Πλείοσιν ἄρα ἰδιότησιν δια-
στέλλεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ἥπερ ὁ Υἱός. Κοι-
νὸν μὲν γὰρ Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἡ ἐξ αὐτῶν τοῦ Πνεύμα-
τος πρόδος· ἰδία δὲ τοῦ Πνεύματος, ἡ τε ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς ἐκπόρευσις, καὶ μὴν καὶ ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ δὲ
πλείοσιν διαφοραῖς διαστέλλεται τὸ Πνεῦμα, ἥπερ ὁ
Υἱός, ἐγγυτέρω ἂν εἴη τῆς πατρικῆς οὐσίας ὁ Υἱός,
ἥπερ τὸ Πνεῦμα· καὶ οὕτως ἡ Μακεδονία πάλιν,
κατὰ τοῦ Πνεύματος, παρακύψει τόλμα, τὸ ἐκεῖνων
ὑποδοῦμένη δρᾶμα, καὶ τὴν σκηνήν.

3'. Ἄλλως τε δὲ, εἰ πάντα τὰ κοινὰ Πατρὸς καὶ
Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος πάντως ὑπάρχει κοινὰ· ὡς
τὸ Θεός, τὸ Βασιλεὺς, τὸ Δημιουργός, τὸ Παντοκρά-
τωρ, τὸ Ὑπερούσιον, τὸ Ἀπλόον, τὸ Ἀσχημάτιστον,
τὸ Ἀσώματον, τὸ Ἀόρατον, ἀπλῶς τὰ ἅλλα πάντα·
κοινὸν δὲ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἡ τοῦ Πνεύματος, ἐξ αὐ-
τῶν, πρόδος· καὶ ἐξ αὐτοῦ ἄρα ἐκπορευθήσεται τὸ
Πνεῦμα· καὶ ἀρχὴ ἔσται αὐτοῦ αὐτοῦ, καὶ αἴτιον
ἅμα καὶ αἰτιατόν. Ὅπερ οὐδ' οἱ τῶν Ἑλλήνων μῦθοι
ἀνεπλάσαντο.

4'. Ἀλλὰ καὶ εἰ μόνου Πνεύματος ἔστι, τὸ εἰς
ἀρχὰς ἀναφέρεσθαι διαφόρους, πῶς οὐκ ἔστι μόνου
Πνεύματος, τὸ πολὺαρχον εἶχει ἀρχήν;

5'. Ἐτι δὲ, εἰ ἐν οἷς Πατρὶ καὶ Υἱῷ κοινωνίαν
ἐκαινούργησαν, τὸ Πνεῦμα τοῦτοῖς ἀποτελεῖχουσιν·
D Πατὴρ δὲ κατ' οὐσίαν Υἱῷ, ἀλλ' οὐ κατὰ τι τῶν
ἰδιωμάτων, εἰς κοινωνίαν συνάπτεται· τῆς κατ'
οὐσίαν ἄρα συγγενείας, τὸ Πνεῦμα περιορίζουσιν.

6'. Ὅρξ, ὡς μάτην οὗτοι, μάλλον δ' εἰς πρόχει-
ρον θῆραν τῶν πολλῶν, τὸ τῶν Χριστιανῶν αὐτοῖς
ἐπέθεσαν ὄνομα. Ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ·
πόθεν ἤκουσας τοῦτο; ἐκ ποίων Εὐαγγελιστῶν τὴν
φωνὴν ἔχεις ταύτην; ποίας συνόδου τὸ βλάσφημον
τοῦτο ῥῆμα;

7'. Ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν φησιν, Τὸ Πνεῦμα,
δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· οἱ δὲ τῆς καινῆς
ταύτης δυσσεβείας πατέρες, Τὸ Πνεῦμα, φησὶν, δ
παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται.

Τίς οὐ κλείσει τὰ ὦτα πρὸς τὴν ὑπερβολὴν τῆς

βλασφηίας ταύτης; Αὕτη κατὰ τῶν Εὐαγγελίων ἰστάται, πρὸς τὰς ἁγίας παρατάσσεται συνόδους, τοὺς μακαρίους καὶ ἁγίους παραγράφεται Πατέρας, τὸν μέγαν Ἀθανάσιον, τὸν ἐν θεολογίᾳ περιδότητον Γρηγόριον, τὴν Βασίλειον τῆς Ἐκκλησίας στολὴν, τὸν μέγαν Βασίλειον, τὸ χρυσοῦν τῆς οἰκουμένης στόμα, τὸ τῆς σοφίας πέλαγος, τὸν ὡς ἀληθῶς Χρυσόστομον. Καὶ τί λέγω τὸν δεῖνα, ἢ τὸν δεῖνα; κατὰ πάντων ὁμοῦ τῶν ἁγίων προφητῶν, ἀποστόλων, ἱεραρχῶν, μαρτύρων, καὶ αὐτῶν τῶν δεσποτικῶν φωνῶν, ἡ βλάσφημος αὕτη καὶ θεόμαχος φωνὴ ἐξοπλίζεται.

ιβ'. Τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται; πότερον τὴν αὐτὴν ἐκπόρευσιν, ἢ τῆς πατρὸς ἀνέλθειν; Εἰ μὲν γὰρ τὴν αὐτὴν, πῶς οὐ κοινοῦνται αἱ ιδιότητες; αἷς καὶ μόναις ἡ Τριάς, Τριάς εἶναι, καὶ προσκυνεῖσθαι, χαρακτηρίζεται. Εἰ δὲ ἐκείνης ἀνέλθειν, πῶς ἡμῖν οὐ Μάνεντες, καὶ Μαρκίωνες, τῷ ῥήματι τούτῳ, προκύπτουσι, τὴν θεόμαχον πάλιν, κατὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, γλώσσαν προτείνοντες;

ιγ'. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένους, εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν ὁ Υἱὸς γεγέννηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐκπορεύεται· ὡς εἰς δύο αἰτίας ἀναφερόμενον, οὐδὲ τὸ σύνθετον εἶναι διαδράσειεν.

ιδ'. Ἐτι δὲ, εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς γεγέννηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, τίς ἡ καινοτομία τοῦ Πνεύματος, μὴ καὶ ἑτερόν τι αὐτοῦ ἐκπεπορεύσθαι; ὡς συνάγεσθαι, κατὰ τὴν ἐκείνων θεόμαχον γνώμην, μὴ τρεῖς, ἀλλὰ τέσσαρας τὰς ὑποστάσεις, μᾶλλον δ' ἀπείρους· τῆς τετάρτης αὐτοῖς ἄλλην προβαλλούσης, κακείνης πάλιν ἑτέραν, μέχρις ἂν εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολυπληθίαν ἐκπέσῃ.

ιε'. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένους, κακείνῳ ἂν τις ἐπισκοπήσειεν, ὡς εἴπερ ἡ τοῦ Πνεύματος, ἐκ τοῦ Πατρὸς, πρόδος, εἰς ὑπαρξιν συντελεῖ· τί συνοίσει τῷ Πνεύματι ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσις, τῆς πατρικῆς ἀρχούσης; εἰς ὑπαρξιν; Οὐ γάρ τις, εἰς ἑτερόν τι, τῶν περὶ τὴν οὐσίαν, συντελεῖν, κατατολμήσειε λέγειν· πάσης διπλῆς, καὶ συνθέσεως, τῆς μακαρίας καὶ θείας ἐκείνης φύσεως, ὡς ἀπώτατω καιμένης.

ις'. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ πᾶν ὅπερ μὴ ἐστὶ κοινὸν τῆς παντοκρατορικῆς καὶ ὁμοουσίου καὶ ὑπερφυῶς Τριάδος, ἐνός ἐστὶ μόνου τῶν τριῶν· οὐκ ἐστὶ δὲ ἡ τοῦ Πνεύματος προβολή, κοινὸν τῶν τριῶν· ἐνὸς ἄρα ἐστὶν μόνου τῶν τριῶν. Πότερον οὖν ἐκ τοῦ Πατρὸς φήσουσιν ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα; καὶ πῶς οὐκ ἐξομῶσονται τὴν φίλην αὐτοῖς καὶ κοινὴν μυσταγωγίαν; Εἰ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τί μὴ καταρχὰς ἐθάρβησαν αὐτῶν ὅλην ἐκκαλύψαι τὴν θεομαχίαν; ὡς οὐ μόνον τὸν Υἱὸν εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος προβολὴν ἐγκαθιστάσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πατρὸς ταύτην ἀφαιροῦνται· οἷς ἀκολουθοῦν δὴ πού, καὶ τὴν γέννησιν τῇ προβολῇ συμμετατιθέντας, μηδὲ τὸν Υἱὸν ἐκ

A dei aures? quæ quasi stat ex adversa acie Evangelio, examatur contra sacras synodos, beatos et sanctos Patres falsificat, nempe magnum illum Athanasium, theologiæ titulo decantatum Gregorium, Basilium illum Ecclesiæ vere regiam stolam, aureum orbis os, vere Chrysostomum, sapientiæ illud pelagus. Quid autem hunc vel illum compellem? Contra omnes omnino sanctos prophetas, apostolos, sacerdotes, martyres, et ipsius etiam Domini voces, blasphema hæc. et Deo bellum indicens, vox exarmatur.

17. Spiritus nimirum procedit e Filio? Utrumne eadem processione, an ex adversa processioni a Patre? si eadem, quomodo non communicantur proprietates, a quibus tamen solis Trinitas et esse, et adorari characterem sortitur? sin contraria quadam illi, quomodo non hac sua assertione Manetes et Marciones procuduntur, qui Deo bellum indicentem linguam, contra Patrem et Filium rursus exseruere?

18. Accedit ad præmissa, si e Patre quidem Filius generatur, Spiritusque procedit e Patre et Filio, in duplicem existentie suæ causam relatus, non evadet, quin et compositus existat.

19. Adhuc si e Patre generatur Filius, si Spiritus e Patre procedit et Filio, quænam evenit nova innovatio, quominus ab ipso aliud procedat? Ita constituentur, juxta blasphemam hanc ipsorum sententiam, non tres hypostases solæ, sed quatuor, si non potius infinitæ, ut quarta aliam emittat, illa iidem aliam, usquedum in multiplicatam Paganorum divinitatem deveniatur.

20. Præter superiora, et hoc considerandum quod, si processio Spiritus e Patre in substantia determinetur, quidnam Spiritui, quæso, accedet ab illa de Filio processione, cum processio paterna ad essentiam sufficiat? Nemo enim eo audaciæ deveniet, opinor, ut affirmet conducere ad aliquid aliud, eorum quæ sunt circa substantiam, cum duplicatio quævis compositio ab illa natura divina quam longissime removentur.

21. Præter supradicta, si omne quod non est commune Trinitati illi omnipotestativæ, homousiæ et supernaturali, unius solius est proprium e tribus; processio autem Spiritus non est tribus aliquid commune; omnino erit unius solius e tribus proprium. Utrum igitur affirmabunt Spiritum procedere e Patre, an non? Quod si autem, quomodo non necessario ejerabunt illam suam dilectam adeo, et communem mystagogiam? Quod si dicant e Filio, cur non ab initio eo proveci sunt audaciæ, ut totam suam blasphemiam simul revelarent? ut qui non tantum Filium ad productionem Spiritus admittant, sed Patrem privent penitus quidem pro-

VARIE LECTIONES.

10. στύλην.

ductione. Quem demum ordinem consecrantes, A generationem non minus quam processionem alterabunt, nec Filium e Patre, sed Patrem e Filio genitum, quod est monstrosus, commentabuntur; unde se principes et antipilanos non tantum impiorum sed et furiosorum exhibebunt.

22. Quam furiosam et impiam ipsorum sententiam esse et ab isto quod dicemus manifestum faciemus. Quando quidquid consideratur vel dicetur in ea sacrosancta connaturali et supersubstantiali Trinitate, vel commune quiddam est universæ, vel unius alicujus illiusque solius e tribus personis; cumque Spiritus processio non sit quiddam commune, ne quidem ex ipsorum sententia, unius et solius (propitius autem nobis Deus esto ita loquentibus, et blasphemia resultet in eorum capita) B non est ulla omnino Spiritus processio in perfectissima et vitam largienti Trinitate.

23. Certe, sexcenta quadam alia cum plena mensura quis addiderit ad ista, dum refellere atheam illorum sententiam aggreditur; quæ me epistolica lex non patitur in præsentia afferre, et his litteris inserere: atque ideo etiam ea quæ dixi breviter et imperfecte sunt illata, particulares refutationes et ampliorem docendi modum, Deo concedente, in conventum communem sepositas reservamus.

24. Hanc impietatem tenebrarum illi episcopi (nam se episcopos præferebant) una cum illicitis et illegitimis aliis apud gentem Bulgaricam disseminabant. Harum rerum fama pervenit ad aures C nostras; vulnerati sumus lethali vulnere per media viscera nostra, non secus quam si coram et sub aspectu suo viderit quispiam ventris sui fœtus a serpentibus et belluis huc illuc discerpitos et direptos circumraptari. Qui enim studium, labores, sudores in illorum regenerationem et baptismum contuleramus, non sine ratione dolorem insufferendum et calamitatem tulerimus, partus nostros deperditos cernentes.

25. Atque eodem modo de hoc tristi casu condoluimus, quo gaudio majori perfundebamur, cum liberatos eosdem primum a vetusto paganismi errore videremus.

26. Verum illos quidem luximus, et lugemus adhuc, neque concessuri sumus oculis nostris requiem ut a lapsu hoc illos resuscitemus, neque palpebris connictionem dabimus, donec, quoad fieri per nos poterit, illos in Domini tabernaculum iterum compulerimus.

27. Novitios autem illos apostasie præcursores, Antichristi ministros, mortibus multis dignissimos, communem pestem, qui tenellam illam nuper compaginatam gentem ad pietatem, tot tantis dilacerationibus discerpserunt; istos, inquam, perfidos deceptores, et Deo belligerantes divino synodico calculo notatos condemnavimus: non de præsentii illorum abstentionem decernentes, sed per antehabitas synodos, per scita et leges aposto-

A τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τὸν Πατέρα ταπεινολογεῖν ἐκ τοῦ Υἱοῦ γεγεννηθῆναι· ἵνα μὴ τῶν δυσσεβούντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν μαινομένων ὥσιν πρωτοστάται.

κβ'. Ὅρα δὲ κἀντεῦθεν κατὰφωρον αὐτῶν τὸ δυσσεβὲς, καὶ ἀνόητον, δεικνύμενον βούλημα. Ἐπεὶ γὰρ ἅπαν ὃ θεωρεῖται καὶ λέγεται ἐν τῇ παναγίᾳ καὶ ὁμοφυσίᾳ καὶ ὁπερουσίᾳ Τριάδι, ἡ κοινὸν ἐστὶ πάντων, ἡ ἐνὸς καὶ μόνου τῶν τριῶν· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος προβολή, οὔτε κοινὸν ἐστίν, ἀλλ' οὐδ', ὡς αὐτοὶ φασιν, ἐνὸς καὶ μόνου τινὸς (Πατρὸς δὲ ἡμῖν εἶη, καὶ εἰς τὰς ἐκείνων τρέποίτο τὸ βλάσφημον κεφαλὰς) οὐκ ὅρα ὅπως ἐστὶν ἐν τῇ ζωαρχικῇ καὶ παντελείᾳ B Τριάδι, ἡ τοῦ Πνεύματος προβολή.

κγ'. Καὶ μυρία ἂν τις, τὴν θεὸν αὐτῶν γνώμην διελέγχων, τοῖς εἰρημένοις ἐπιμετρήσειεν, ἃ τῆς ἐπιστολῆς ὁ νόμος οὐκ ἐξ νῦν ἐντάττειν, οὐδὲ παρατίθεσθαι· δι' ὃ καὶ ἅπαν εἴρηται, στοιχειωδῶς τε καὶ ἐν τύπῳ ἀπηγγέλησαν τῶν κατὰ μέρος ἐλέγχων, καὶ τῆς ἐν πλάτει διδασκαλίας, Θεοῦ διδόντος, εἰς τὴν κοινὴν ταμιευομένων συνέλευσιν.

κδ'. Ταύτην τὴν ἀσέβειαν οἱ τοῦ σκότους ἐκείνοι ἐπίσκοποι (ἐπισκόπους γὰρ ἑαυτοὺς ἐπεφήμιζον) μετὰ τῶν ἄλλων ἀθεμίτων, Βουλγάρων ἔθνους ἐνέπειραν· ἤλθεν ἡ τοῦτων φήμη εἰς τὰς ἡμετέρας ἀκοάς· ἐπληγήμεν διὰ μέσων τῶν σπλάγγνων καιρίαν πληγὴν, ὡς εἰ τις τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτοῦ, καθ' ὁφθαλμοὺς ἴδοι ὑπὸ ἑρπετῶν καὶ θηρίων παραρασθόμενά τε καὶ διασπώμενα. Καὶ γὰρ οἷς κόποι, καὶ πόνοι, καὶ ἰδρωταί, εἰς τὴν ἐκείνων ἀναγέννησιν τε καὶ τελείωσιν κατεβλήθησαν· ἀναλόγως αὐτοῖς, συμπεσεῖν ἀφόρητον τὴν λύπην καὶ τὴν συμφορὰν, τῶν γεννημάτων παραπολλυμένων, ἐξεγένετο.

κε'. Οὕτω γὰρ ἐθρηνήσαμεν ἐπὶ τῷ συνεχεῖντι παθήματι, ὅσον χαρὰς ἐπληρώθημεν, τῆς παλαιᾶς πλάνης ἀπαλλαγέντας αὐτοῖς θεασάμενοι.

κς'. Ἄλλ' ἐκείνους μὲν ἐθρηνήσαμεν τε καὶ θρηνοῦμεν, καὶ ἀνορθώθηναί τοῦ πτώματος, οὐ δώσομεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν ὕπνον, οὐδὲ τοῖς βλεφάροις νυσταγμὸν, ἕως ἂν αὐτοὺς εἰς τὸ τοῦ Κυρίου, κατὰ τὸ βούνατόν ἡμῖν, εἰσελάσωμεν σκῆνωμα.

κζ'. Τοὺς δὲ νέους τῆς ἀποστασίας προδρόμους, τοὺς θεραπευτὰς τοῦ ἀντικειμένου, τοὺς μυρίων ἐνόχους θανάτων, τοὺς κοινοὺς λυμεῶνας, τοὺς τὸ ἀπαλὸν ἐκείνο καὶ νεοσύστατον εἰς τὴν εὐσέβειαν ἔθνος, τοσοῦτοις καὶ τηλικούτοις σπαραγμαῖς διασπαράξαντας· τοὺς τοὺς ἀπατεῶνας καὶ θεομάχους συνοδικῇ καὶ θείᾳ κατεκρίναμεν ψήφῳ· οὐ νῦν αὐτῶν τὴν ἀπόφασιν καθορίζοντες, ἀλλ' ἐκ τῶν ἡδὴ συνόδων, καὶ ἀποστολικῶν θεσμῶν, τὴν προωρισμέ-

νην αὐτοῖς καταδίκην ὑπεκβαίνοντες, καὶ πᾶσι ποιούντες ἐπίδηλον.

κη'. Πέρυκε γὰρ τὸ ἀνθρώπινον, οὐχ οὕτω ταῖς παρελθούσαις τιμωρίαις ἀσφαλίζεσθαι, ὥς ταῖς ὁρμύμαις σωφρονίζεσθαι· καὶ τῶν φθασάντων ὑπάρχει βεβαίωσις, ἢ τῶν ἐνεστηκότων συμφώνησις. Οὕτω δι' ὁ τοῦτους ἐπιμένοντας αὐτὴν τῇ πολυτρόπῳ πλάνῃ, πάσης ἀγέλης Χριστιανῶν ἐκκηρύττους ἐποιτ-
σάμεθα· καὶ γὰρ καὶ ὁ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τέ-
ταρτος καὶ ἐξηκοστὸς κανὼν, τοὺς ἐν τοῖς Σάββασιν
νηστείας ἐπιτηδεύοντας, ὡδὲ πως ἀπορραπίζων
ψησίν.

κθ'. Εἰ τις κληρικὸς εὐρεθῇ τὴν Κυριακὴν
ἡμέραν νηστεύων, ἢ τὸ Σάββατον, πλὴν τοῦ
ἐνὸς μόνου, καθαιρεῖσθω· εἰ δὲ λαϊκὸς εἴη, ἀπο-
ριζέσθω. Ναὶ δὴ καὶ ὁ τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμένης
ἐκτῆς συνόδου πέμπτος καὶ πεντηκοστὸς κανὼν οὕτω
πως ἀποφαινόμενος·

λ'. Ἐπειδὴ μεμαθήκαμεν τοὺς ἐν τῇ Ῥωμαίων
πόλει, ἐν ταῖς ἀγίαις τῆς τεσσαρακοστῆς νη-
στεύουσι, τοῖς ταύτης Σάββασιν νηστεύειν, παρὰ
τὴν παραδοξίαν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν,
ἔδοξε τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ, ὥστε κρατεῖν καὶ ἐπὶ
τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν, ἀπαρασάλευτως, τὸν
κανόνα τὸν λέγοντα, « Εἰ τις κληρικὸς εὐρεθῇ
τῇ ἀγίᾳ Κυριακῇ νηστεύων, ἢ τὸ Σάββατον,
πλὴν τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου, καθαιρεῖσθω· εἰ δὲ
λαϊκὸς εἴη, ἀποριζέσθω. »

λα'. Ἀλλὰ γε δὴ καὶ ὁ τῆς ἐν Γάγγρᾳ συνόδου,
περὶ τῶν τὸν γάμον βδελυσσομένων, κανὼν τέταρτος
ταῦτά ψησιν· Εἰ τις διακρίνοιο παρὰ πρεσβυτέ-
ρου γερταμικός, ὥς μὴ χρῆναι, λειτουργή-
σαντος αὐτοῦ, προσφοράς μεταλαμβάνειν, ἀν-
άθεμα ἔστω. Ὡσαύτως δὲ ψῆφον ὁμόφωνον φέρει
κατ' αὐτῶν, καὶ ἡ ἐκτῆ συνόδου, τοῦτον ἀναγράφουσα
τὸν τρόπον· Ἐπειδὴ ἐν τῇ Ῥωμαίων Ἐκ-
κλησίᾳ, ἐν τάξει κανόνος παραδεδοσθαι διέγνω-
μεν, τοὺς μέλλοντας διακόνου, ἢ πρεσβυτέρου
ἀξιουῖσθαι χειροτονίας, καθομολογεῖν, ὡς οὐκέτι
ταῖς αὐτῶν συνάπτοραις γαμεταῖς· ἡμεῖς τῷ
ἀρχαίῳ ἐξακολουθοῦντες κανόνι, τῆς ἀποστο-
λικῆς ἀκριβείας καὶ τάξεως, τὰ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν
κατὰ νόμους συνοικέσια, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἐρρω-
σθαι βουλόμεθα· μηδαμῶς αὐτῶν τὴν πρὸς
γαμετὰς συνάφειαν διαλύοντες, ἢ ἀποστεροῦντες
αὐτοὺς τῆς πρὸς ἀλλήλους, κατὰ καιρὸν τὸν
προσέχοντα, ὁμιλίας. Ὡς εἰ τις ἀξίως εὐρεθῇ
πρὸς χειροτονίαν διακόνου ἢ ὑποδιακόνου,
οὗτος μηδαμῶς κωλύεσθω ἐπὶ τὸν τοιοῦτον βαθ-
μὸν ἐμβιβάζεσθαι, γαμετῇ συνοικῶν νομίμῳ·
μήτε μὴν ἐν τῷ τῆς χειροτονίας καιρῷ ἀπαιτεῖ-
σθω ὁμολογεῖν, ὡς ἀποστήσεται τῆς νομίμου,
πρὸς τὴν οἰκίαν γαμετῇ, ὁμιλίας. Ἰνα μὴ
ἐντεθῇ, τὸν ἐκ Θεοῦ νομοθετηθέντα καὶ εὐλο-
γηθέντα τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ γάμον, καθυβρίζειν
ἐκδυσωμέν, τῆς τοῦ Εὐαγγελίου φωνῆς ἐκβο-
ώσης, « Οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐξέλεξεν, ἄνθρωπος μὴ χω-
ρίζετω· » καὶ τοῦ Ἀποστόλου διδάσκοντος,

Alas, prædeterminatam in illos condemnationem in
vulgus, ut omnibus ita innoscescat, proferentes.

28. Ita enim natura comparantur homines, ut non
tantum præteritis suppliciis sarti tecti remaneant,
quantum præsentibus et in oculos incurrentibus in
ordine contineantur; dum cum præteritis præsentia
conspirant, illa per isthæc roboris accipiunt firmi-
tatem. Ad hunc modum per id quod hosce homines
multiplici suo errori immanentes, ab universo
grege Christianorum publico præconio exclusos de-
nuntiavimus: sexagesimus enim quartus synodi
canon apostolicus, eos qui intendunt jejuniis Sabbati, ad
hunc modum percutiens, inquit:

29. Si quis clericus inveniat diem Dominicam
jejunare, vel etiam Sabbatum, excepto uno Sabbato
solo, deponatur; si laicus fuerit, separetur a com-
munionem. Sed et sanctæ universalis sextæ synodi
canon quintus et quinquagesimus ad hunc modum
sciscit:

30. Eo quod pervenit ad notitiam nostram, eos qui
Romam incolunt in sanctis Quadragesimæ jejuniis
earundem Sabbatis jejunare, contra consuetudinem
et traditionem ecclesiasticam, visum est sacræ sy-
nodo, ut etiam et per Romanam Ecclesiam incon-
cussus obtineat ille canon qui ait: « Si quis cle-
ricus inveniat in sancto Dominico die jejunare, vel
in Sabbato, excepto uno, et solo, deponatur, si
autem laicus, separetur a communione. »

31. Sed et quartus concilii Gangrensis canon,
contra nuptias abominantes ait: Si quis presbyter,
qui uxorem duxit, discernat quasi non oporteat, eo
sacra celebrante oblationi communicare, sit ana-
thema. Adversus quos sententiam similem præfert
et sexta synodus, ad hunc modum scribens:
Quandoquidem in Romana Ecclesia canonis vicem
obtinere novimus, ut qui ad diaconatum vel presby-
teratum promovendi sunt, professionem faciant, se
non amplius consuetudinem uxorum suarum habi-
turos; nos antiquum canonem apostolicæ perfectionis
ordinisque observantes, eorum qui sunt in sacris or-
dinibus constituti, conjugia deinceps, ab hoc temporis
momento, firma et stabilia esse volumus, nequa-
quam eorum cum uxoribus suis copulam dissuantes,
vel eos mutua consuetudine opportunis temporibus
privantes. Quamobrem si quis dignus inventus fuerit,
qui hypodiaconus, diaconus, presbyter ordinetur, hic
ad talem gradum assumi nequaquam prohibeatur, si
cum sua legitima uxore cohabitet. Sed nec ordina-
tionis tempore, ab illo exigatur professio, se a legiti-
ma cum uxore sua consuetudine penitus absten-
tium: Ne per illud nuptias, a Deo institutas, et sua
præsentia honestas contumelia afficere videamur.
Evangelica voce dicente: « Quæ Deus conjunxit, homo
ne separet; » et Apostolo docente: « Honorabiles esse
nuptias, et torum immaculatum; » et, « Alligatus es
uxori? noli querere dissolutionem. » Si quis igitur
contra canones apostolicos incitaverit aliquem eorum
qui sunt in sacris, presbyterorum nimirum, vel dia-

conorum, vel hypodiaconorum; conjunctione cum A legitima sua uxore privari, deponatur: similiter, et si quis presbyter, vel diaconus suam uxorem sub pietatis aut religionis prætextu ejecerit, segregetur; et si perseverat, deponatur.

ἀποστερεῖν τῆς πρὸς τὴν νόμιμον γυναῖκα συναφείας τε καὶ κοινοῦρας, καθαιρεῖσθω ὡσαύτως καὶ εἰ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν αὐτοῦ γυναῖκα, προφάσει εὐλαβείας, ἐκβάλλει, ἀπορίζεσθω ἐπιμένων δὲ, καθαιρεῖσθω.

32. Verum enimvero primæ hebdomadis per eos inducta dissolutio, uti et baptizatorum atque oleo inunctorum reunctio, non opus habent ut per canones recitatos damnationi subjiciantur: nam vel solummodo mentionem eorum fecisse, impietatis cuiuscunque eminentiam supergreditur.

33. Sed et illa in Spiritum sanctum, vel totam potius sacrosanctam Trinitatem, blasphemia, nullam a se secundam habens, si cætera omnia abessent, sufficeret ad mille anathematismis eos feriendos.

34. Istarum ita gestarum rerum notitiam, pro vetusta Ecclesiastica consuetudine, ad vestras in Domino fraternitates deferre, statuebamus æquum; quos paratos fore rogamus, et cupimus, ad opem communem vestram conferendam in istarum impiarum et a Deo abhorrentium propositionum condemnatione; ut nequaquam stationem paternam defertis, quam vobis vestri antecessores, per suas res gestas, tuendam et ornandam tradidere. Quocirca studiose curētis, et cum diligentia, ut vestras vices obituros locum tenentes huc destinētis, qui vestras personas representent, pietate consummatos, in sacris ordinibus constitutos, dicendi facultate et vitæ honestate ornatos, ut hanc late serpentem gangrenam de media ecclesia amoveamus, eosque qui in tantum insanierunt, ut impietatis suæ superseminationem subintroducerent in gentem hanc novellam, nuper coalitam et constitutam, radicibus extirpatis igni mandemus adurendos, idque communi consensu omnium; quod divinitus oracula nobis data, quod execrandos attinet, ut suscipiant, sanciverunt.

35. Ita enim futurum optime speramus, et depulsa impietate, et cultu pietatis constituto, Bulgaria multitudo noviter in Christo catechizata, et lumine baptismatis illustrata, ad fidem ipsis annuntiatam sit reversura. Certe non modo gens universa antiquam suam impietatem pro fide in Christo commutavit; sed insuper, quod multorum vocibus decantatur, cum post se omnes, quod crudelitatem attinet et sanguinis fundendi cupiditatem, in secundis reliquerint, et illud quod vocatur Rhos, apud eos ita obtinuerit, ut Romani imperii subditos sibi quaquaversum proximos, in servitutem redigerent, atque animis ultra modum elatis manus injicerent violentas: illi ipsi in præsentī sinceram, et impermistam religionem Christi pure professantes, pro pa-

Τίμον τὸν γάμον ἐν πάσι, καὶ τὴν κοίτην ἀμύλντον, καὶ, δέδωται γυναῖκι; μὴ ζητεῖ λύσιν. Ἐἰ τις οὖν τοιμήσει, παρὰ τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνας κινούμενος, τινὰ τῶν ἱερωμένων, πρεσβύτερον, φαιμέν, ἢ διάκονον, ἢ ὑποδιάκονον,

λβ'. Ἡ δὲ κατάλυσις τῆς πρώτης ἐβδομάδος, καὶ ὁ ἀναμυρισμὸς τῶν ἡδὴ βαπτισμένων, καὶ μεμυρισμένων, οὐδὲ κανόνων, οἶμαι, δεήσεται εἰς κατάγνωσιν, αὐτῶν καὶ μόνῃς τῆς διηγήσεως πᾶσαν ὑπερβολὴν ἐκνικώσης δυσσεβήματος.

λγ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ τοῦ Πνεύματος, μάλλον δὲ καθ' ὅλης τῆς ἁγίας Τριάδος, ὑπερβολὴν οὐ λείπουσα βλασφημία, καὶ μὴδὲν ἕτερον εἰς τὴν προειρημένων τετολμημένων, ἐξαρχεῖ, καὶ μόνον, μυρίοις αὐτοὺς ὑπαγαγεῖν ἀναθέμασιν.

λδ'. Τοῦτων τὴν γνῶσιν καὶ εἰδῶσιν, κατὰ τὸ παλαιὸν τῆς Ἐκκλησίας ἔθος, ἀνενεγκεῖν τῇ ἡμετέρᾳ ἐν Κυρίῳ ἀδελφότητι, ἐδικαιώσαμεν καὶ προθύμους καὶ συναγωνιστάς γενέσθαι, ἐπὶ τῇ καθαιρέσει τῶν δυσσεβῶν τούτων καὶ ἀθέων κεφαλαίων, παραινόμεν τε καὶ δεόμεθα καὶ μὴ λιπεῖν τὴν πατρῴαν τάξιν, ἣν ὁμᾶς οἱ πρόγονοι, δι' ὧν ἐπραξαν, κατέχουσιν παραδεδώκασιν· ἀλλὰ σπουδῇ πολλῇ καὶ προθυμίᾳ, ἀνθ' ὧν, τοποτηρητάς τινες ἐλέσθαι ἀποστείλαι, ἀνδρας τὸ ὑμέτερον ἐπείχοντας πρόσωπον, εὐσεβεῖα δὲ καὶ ἱερωσύνη, καὶ λόγῳ καὶ βίῳ, κεκοσμημένοι· ὥς ἂν τὴν ἀριφαντῆ τῆς ἀσεβείας ταύτης ἐφερπύσασαν γαγγράϊναν, ἐκ μέσου τῆς ἐκκλησίας ποιησώμεθα· καὶ τοὺς ἐκμανέντας τοσαύτην ἐπισπαρὰν πονηρίας εἰς τὸ νεοπαγὲς καὶ νεοσύστατον ἔθνος εἰσενεγκεῖν, αὐταῖς ἀνασπᾶσαι ρίζαις, καὶ τῷ πυρὶ παραδοῦναι, διὰ τῆς κοινῆς ἀποφάσεως· ὁ τοὺς κατηραμένους ὑποδέχεσθαι, τὰ κυριακὰ θεσπίζουσιν λόγια.

λε'. Οὕτω γάρ, τῆς μὲν ἀσεβείας ἐλαυνομένης, καὶ τῆς εὐσεβείας κραταιουμένης, ἐλπίδας ἔχομεν ἀγαθὰς, εἰς τὴν παραδοθεῖσαν αὐτοῖς ἐπαναστρέψαι πίστιν, καὶ τὸ νεοκατήχητον εἰς Χριστὸν καὶ νεοφώτιστον τῶν Βουλγάρων πλήρωμα· καὶ γὰρ οὐ μόνον τὸ ἔθνος τοῦτο, τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, τῆς προτέρας ἀσεβείας ἡλλάξατο· ἀλλὰ γε δὴ, καὶ τὸ παρὰ πολλοῖς πολλάκις θρυλούμενον, καὶ εἰς ὠμότητα καὶ μαιφονίαν πάντας δευτέρους ταττόμενον, τοῦτο δὴ τὸ καλούμενον τορῶς, οἱ δὲ καὶ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, τοὺς περὶ αὐτῶν δουλωσάμενοι, κατέθεν ὑπέροχνα φρονηματισθέντες, χεῖρας ἀντήραν· ἀλλ' ὁμοῦ νῦν καὶ οὗτοι, τὴν τῶν Χριστιανῶν καθάραν καὶ ἀκίβδηλον θρησκείαν, τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἀθέου δόξης, ἐν ᾗ κατεῖχοντο πρότερον, ἀντηλ-

VARIE LECTIONES.

• leg. ὑμετέρᾳ. • 1σ. τὸ Ῥῶς.

λάξαντο, ἐν ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ καὶ προξένῳ τάξει. Ἀντὶ τῆς προμικροῦ καὶ ἡμῶν λεηλασίας, καὶ τοῦ μεγάλου τολμήματος, ἀγαπητῶς ἐγκαταστήσαντες. Καὶ ἐπὶ τοσούτων αὐτοῦς ὁ τῆς πίστεως πόθος καὶ ζῆλος ἀνέφλεξεν, (Παῦλος πάλιν βοᾷ, *Εὐλογητός ὁ θεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας*) ὥστε καὶ ἐπίσκοπον καὶ ποιμένα διέξασθαι, καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν θρησκευματα, διὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἀσπάζεσθαι.

λς'. Τούτων οὖν οὕτω, τῇ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ χάριτι, τοῦ πάντας ἀνθρώπους θέλοντος σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν, τῶν παλαιῶν αὐτοῖς δοξασμάτων μετατιθεμένων, καὶ τὴν εἰλικρινὴ τῶν Χριστιανῶν πίστιν ἐκείνων, ἀλλασσομένων· εἰ διανασταίη καὶ ἡ ὑμέτερα ἀδελφότης συμπροθυμηθῆναι, καὶ συγκατεργάσασθαι, εἰς τὴν ἐκκοπήν καὶ καύσιν τῶν παραφύδων, ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ, τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν πεποιθότες εἶμεν, ὅτι τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, ἐπὶ πλέον ἐστὶ μάλλον αὐξηθήσεται, καὶ πληρωθήσεται τὸ εἰρημικόν, ὅτι *Εἰδήσουσιν με πάντες ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν*, καὶ, *Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξηλθεν ὁ φόβος* τῶν ἀποστολικῶν διδαγμάτων, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν.

λς'. Δεῖ οὖν τοὺς παρ' ὑμῶν ἀνθ' ὑμῶν στελλομένους, καὶ τὸ ὑμέτερον ὑποδουμένους ἱερὸν καὶ ὅσιον πρόσωπον, τὴν ὑμέτεραν αὐθεντίαν, ἣν ὑμεῖς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐκληρώσασθε, ἐγγχειρισθῆναι· ὡς ἂν περὶ τε τούτων τῶν κεφαλαίων, καὶ περὶ ἐτέρων τούτοις παρακλησίων, ἐξ αὐθεντίας ὧσιν ἀποστολικοῦ θρόνου, καὶ λέγειν ἱκανοί, καὶ πράττειν ἀχώλυτοι. Καὶ γὰρ δὴ, καὶ ἀπὸ τῶν τῆς Ἰταλίας μερῶν, συνοδική τις ἐπιστολὴ πρὸς ἡμᾶς ἀναπεφοίτηκεν ὧ, ἀρρήτων ἐγκλημάτων γέμουσα· ἅτινα κατὰ τοῦ οἰκείου αὐτῶν ἐπισκόπου, οἱ τὴν Ἰταλίαν οἰκοῦντες, μετὰ πολλῆς κατακρίσεως, καὶ ὀρκῶν μυρίων, διεπέμφαντο· μὴ παριδεῖν αὐτοὺς οὕτως οἰκτρῶς ὀλλυμένους, καὶ ὑπὸ τηλικαύτης βαρείας πιεζομένους τυραννίδος, καὶ τοὺς ἱερατικούς νόμους ὀβριζομένους, καὶ πάντας θεομὸς Ἐκκλησίας ἀνατρεπομένους. Ἄ καὶ πάλαι μὲν διὰ μοναχῶν καὶ πρεσβυτέρων ἐκείθεν ἀναδραμόντων, εἰς πάντων ἀκοὰς διεφέροντο. Βασίλειος δ' ἄρα ἦν, καὶ Ζωσιμάς, Μητροφάνης τε, καὶ σὺν αὐτοῖς ἑτέροι, οἱ τὴν τοιαύτην τυραννίδα ἀπωδύροντο, καὶ πρὸς ἐκδίχησιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξεκαλοῦντο δακρύοντες. Νῦν δὲ (ὡς ἔβην εἰπὼν) καὶ γράμματα διάφορα, καὶ ἐκ διαφόρων ἐκείθεν ἀναπεφοίτηκεν, τραγυρίας ἀπάσης καὶ μυρίων θρῆνῶν γέμοντα· ὧν τὰ ἴσα, κατὰ τὴν ἐκείνων ἀξίωσιν τε καὶ ἑξάτησιν (καὶ γὰρ εἰς πάντας τοὺς ἀρχιερατικούς καὶ ἀποστολικούς θρόνους διαδοθῆναι ταῦτα μετὰ φρικτῶν ὀρκῶν καὶ παρακλήσεων ἐδυσώπησαν), ὡς αὐτὰ ἐκεῖνα παραστήσι ἀναγινωσκόμενα. Τῷ δὲ ἡμῶν τῷ γραμματικῷ ἐνστάμεν, ἵνα καὶ περὶ τούτων, τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμένης

A ganica impietate illa, qua prius possessi detinebantur, in numero semet et ordine reposerant subditorum, adeo ut, cum non ita pridem praedarentur nostra cum audacia summa, nunc satis habeant si acquiescant. Et eo quidem usque fidei amor et zelus intendit (de qua re cum Paulo dixerim, *Benedictus sit in saecula Deus*) ut pastorem et episcopum sibi propositum admittant, et Christianos ritus religionis sedulo suscipiant, et amplexentur libentissime.

36. Ad hunc ergo modum, cum per gratiam misericordis Dei qui vellet omnes homines salvari, et ad veritatis venire cognitionem, a vetustis opinionibus suis hi recesserint, et easdem pro sincera Christianorum fide mutaverint, profecto si consurgere dignetur vestra fraternitas, et una cum affectu cooperari nobiscum ut exseindantur, et in incendium mittantur, qui succrevēre stolones, valde confidimus per Dominum nostrum Jesum Christum, Deum verum, futurum ut ipsius adhuc magis exaugeatur ovile, et illud impleatur quod dictum est: *Cognoscent me omnes, a minimo ad maximum**, et, *In universam terram exivit sonus*, doctrinae apostolicæ, et ad terminos terræ verba eorum¹⁰.

37. Oportet igitur illos qui a vobis pro vobis mittendi sunt, quique sacram sanctamque vestram personam sustinebunt, cum vestra liberrima potestate legari, ea scilicet quam per Spiritum sanctum sortiti estis, et ut sententiam dicere possint, et suffragium ferre valeant de capitibus propositis, et si quæ alia similia agitantur, ea cum libertate, quæ thronum decet apostolicum. Cum præcipue ab Italia paribus synodalis ad nos epistolæ perscripta venerit, acensationibus infandis repleta; quas contra proprium ipsorum episcopum, Itali ad nos cum multiplici condemnatione, et iuramentis non parvis transmiserant, rogantes, ne velimus pati adeo miserum in modum ipsos perire, qui tam urgente et intolerabili tyrannide opprimantur, per quam sacerdotii leges contumeliose refinguntur, et quæcunque consuetudines ecclesiasticæ subvertuntur: et certe non nunc primum, sed et olim per monachos et presbyteros inde profugos, hæc ad omnium aures dimanarunt. Basilus erat, Zosimas, et Metrophanes, necnon alii, qui tyrannidem istancæ deplorabant, et qui cum lacrymis ad Ecclesiam vindicandam nos excitabant. In præsentem autem, quod dicebamus, diversæ de diversis locis litteræ abunde ad nos venerunt, tragicis sexcentis lessis repletæ et lamentis. Istarum porro litterarum exemplaria, seculum quod volebant et rogabant ipsi qui summopere contenderant et nos adjurarant vehementer, ut ad omnes ubique apostolicas sedes transmittentur, vobis legenda offerimus, et quidem litteris nos his inclusimus, quod sancta et oecuménica quæ

* Act. viii, 10. ¹⁰ Psal. xviii, 5; Rom. x. 18.

conventura est in Domino synodus, prout cum canonicis congruere videbuntur, suo communi suffragio confirmet, ut sic pace jugi et profunda Christi Ecclesia quaquaversum perfirmitur.

38. Neque sane vestram solummodo beatitudinem huc convocamus, sed reliquarum quæ sunt archiepiscopatum et apostolicarum sedium antistes, vel jam advenērunt, vel propediem adventuri expectantur.

39. Ne committat igitur fraternitas vestra in Domino quæ est, per aliquam dilationem, aut procrastinationem temporis, ut diutius quam par est fratres vos hic expectent: noverit quod, si per vestrum aliqualem defectum res suo ordine rite non peragantur, non in alium, sed in ipsum delinquentem recidet contracta culpa.

40. Sed et illud insuper libris nostris duximus inferendum, ut nimirum sanctam et universalem septimam synodum in eundem numerum velitis et ordinem referre cum sex sanctis et œcumenicis conciliis, per universas vestre ditionis Ecclesias; cum ad nos rumor increbuerit quod quedam apostolico vestro throno subditæ Ecclesiæ usque ad sextam computare solent universales synodos, septimam nequaquam agnoscens: quæ in illa sanciebantur, cum veneratione suscepta fovere dicuntur; ipsam tamen nondum eo processisse susceptionis, ut publice per Ecclesias, sicut priores, deprædicatione suscipiatur, etiam tum cum ubique pari cum cæteris dignitate suscipiatur.

41. Certe quidem illa synodus summam profligavit impietatem; habuit consensores et suffragatores qui de quatuor archiepiscopaliis thronis aderant. Patet enim a vestra apostolica sede advenisse Alexandrinum Thomam monachum, et cum eo presbyteros; ab Hierosolymis et Antiochia, Joannes, et qui cum illo venerunt; ab antiqua Roma, aderat Petrus archiepiscopus religiosissimus, et alius item Petrus presbyter, monachus et præpositus religiosæ domus sancti Sabbæ, quæ Romæ erat.

42. Isti omnes convenere una cum divino nostro Patre, sacratissimo et beatissimo viro, Tarasio, aderant, Constantinopolis archiepiscopo: magnum hoc et universale septimum concilium congregabatur, ut iconomachorum, vel potius Christomachorum, impietatem convelleret, et de illa triumpharet. Et hujus sorte synodi practica, propter barbaram illam et peregrinam gentem Arabum, quæ passim loca omnia infestabat, ad vos deferri non potuere. Atque hoc in causa fuisse videtur, cur a multis apud vos hujus synodi constitutiones, licet cum honore suscipiantur et admittantur, tamen in publicam cognitionem non venerunt.

43. Par est igitur, quod dicebamus, ut magna sancta œcumenica hæc synodus una cum sex prio-

κῆς ἐν Κυρίῳ συνόδου ἀθροισμένης, τὰ τῷ Θεῷ καὶ τοῖς συνοδικοῖς κανόνι δοκοῦντα. ψήφῳ βεβαιωθείη κοινῇ, καὶ εἰρήνῃ βαθεῖα τὰς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καταλήψοιτο.

λγ'. Καὶ γὰρ καὶ οὐ μόνον τὴν ὑμετέραν μακαριότητα ἐπὶ τοῦτο προκαλοῦμεθα· ἀλλὰ γε δὴ, καὶ τῶν ἄλλων ἀρχιερατικῶν καὶ ἀποστολικῶν θρόνων, οἱ μὲν ἤδη καὶ παρίσιν, οἱ δὲ οὐ μετὰ πολὺν χρόνον παρίναί εἰσι προσδοκίμοι.

λδ'. Μὴ οὖν ἡ ὑμετέρα ἐν Κυρίῳ ἀδελφότης, ἀναβολῇ τινὶ καὶ παρατάσει χρόνου, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς διατρίβειν ὑπὲρ τὸ δέον, ποιήσει· γινώσκουσα ὡς εἰ τι παρὰ τὴν αὐτῆς ὑστέρησιν, οὐ κατὰ τὸ δέον, ἑλλίπες τι διαπραχθεῖ, οὐχ ἑτερός τις, ἀλλ' εἰς ταύτην αὐτὴ τὸ κατάκριμα ἐπισπάσαιοτο.

μ'. Καὶ τοῦτο δὲ προστεθῆναι χρεὼν τοῖς γράμμασιν ἠγησάμεθα, ἵνα τὴν ἁγίαν καὶ οἰκουμένην ἐβδόμην σύνοδον, ταῖς ἁγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς ἐξ συνόδου συντάττειν καὶ συναριθμεῖν, παντὶ τῷ ὑμῶν τῆς Ἐκκλησίας παραδοθείη πληρώματι· φήμη γὰρ ἦκεν εἰς ἡμᾶς, ὡς τινες τῶν ὑπὸ τὸν ἀποστολικὸν ὑμῶν θρόνον Ἐκκλησίαι, μέχρι τῆς ἑκτῆς, τὰς οἰκουμενικὰς ἀριθμῆσαι συνόδους, τὴν ἐβδόμην οὐκ ἴσασιν· ἀλλὰ τὰ μὲν ἐν αὐτῇ κυρωθέντα, εἴπερ τι ἄλλο, διὰ σπουδῆς καὶ σεβασμιότητος ἄγουσιν, αὐτὴν δ' ἀνακηρύττειν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὥσπερ καὶ τὰς ἄλλας, οὕτω τυχεῖν ἐπιγνώσεως, καὶ τοι τὸ ἴσον ἐκείναις ἀπανταχοῦ διασωζούσης ἀξίωμα.

μα'. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη μέγιστην καθελε δυσσεβειαν, συμπαρόδους αὐτῇ καὶ συμψήφους τοὺς ἐκ τῶν τεσσάρων ἡκοντας ἀρχιερατικῶν θρόνων ἔχουσα· παρὴν γὰρ, ὡς δῆλον, ἀπὸ μὲν τοῦ ὑμετέρου ἀποστολικοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας, Θωμᾶς μοναχὸς πρεσβύτερος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἀπὸ δὲ Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας Ἰωάννης, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, καὶ ἀπὸ γε τῆς πρεσβυτεράς Ῥώμης, Πέτρος ὁ εὐλαβέτατος πρωτοπρεσβύτερος, καὶ ἑτέρος Πέτρος πρεσβύτερος, μοῦ αὐχὸς καὶ ἡγούμενος τῆς κατὰ Ῥώμην εὐαγοῦς μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα.

μβ'. Καὶ τοῦτων ἀπάντων συνεληλυθότων, ἅμα τῷ ὑμετέρῳ πατροθεῖῳ, καὶ ἀγιοτάτῳ καὶ τρισμακαρίστῳ ἀνδρὶ Ταρασίῳ, ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ μεγάλη καὶ οἰκουμένη ἐβδόμη σύνοδος συνεκροτήθη, τὴν τῶν εἰκονομάχων, ἡ χριστομάχων, θριαμβεύσασα καὶ καθελοῦσα δυσσεβειαν· ἥς ἰσως, τοῦ βαρβαρικοῦ καὶ ἀλλοφύλου τῶν Ἀράβων κατασχόντος τὰς χώρας ἔθνους, οὐκ ἐγένετο ῥᾶστον τὰ πρακτικὰ πρὸς ὑμᾶς διακομισθῆναι. Δι' ἣν αἰτίαν, παρὰ πολλοῖς τῶν αὐτῶν, ταύτης αἱ τάξεις, εἰ καὶ τιμῶνται καὶ περιέπονται· ἀλλ' οὖν, ὅτι ταύτης εἰσὶν, ὡς φαίνεται, οὐκ εἰσὶν ἐν γνώσει.

μγ'. Χρὴ δ' οὖν καὶ ταύτην (καθάπερ ἐφθήμεν) μεγάλην τε καὶ ἁγίαν καὶ οἰκουμένην, καὶ ταῖς πρὸ

VARIÆ LECTIONES.

* leg. κυρωθέντα. * ἴσ. διατάξεις.

αὐτῆς ἐξ συνόδου συνανακηρύττειν. Τὸ γὰρ μὴ οὕτω διαπραττέσθαι καὶ ποιεῖν, πρῶτον μὲν ἀδικεῖν ἐστὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, τηλικαύτην ὑπερ-
ορῶντας σύνοδον, καὶ τοσοῦτον μέρει τὸν σύνδεσμον αὐτῆς καὶ τὴν συνάφειαν διασπῶντας καὶ διαλύον-
τας. Δεύτερον δὲ, καὶ τῶν εἰκονομαχούντων, ὧν οὐ-
δὲν ἑλάττω τῶν ἄλλων αἰρετικῶν, εὐ οἶδ' ὅτι μυ-
σάττεσθαι ἢ τὸ δυσσεβῆμα, πλατύνειν ἐστὶ τὰ στό-
ματα· οὐχὶ οἰκουμένην συνόδῳ τὴν αὐτῶν καθαιρε-
θῆναι δυσσεβεῖαν, ἀλλ' ἐνὸς θρόνου χρίσει, τὴν εἰκὴν
ὑπέχειν, πρόφασιν ἐχόντων εἰς τὸ τερατεύεσθαι.

μδ'. Δι' ἅπαντα, ἐν τε τοῖς συνοδικαῖς γράμ-
μασι, καὶ ἐν ἄλλαις ἀπάσαις ἐκκλησιαστικαῖς
ἱστορίαις καὶ συζητήσεσιν, ἀριθμεῖν ταύτην καὶ
συγκαταλέγειν ταῖς ἀγίαις καὶ οἰκουμένης ἐξ
συνόδου, ἐβδόμην μετακείμενος· τάττοντας, ἀξιούμε-
ν τε, καὶ ὡς ἀδελφοῖς ἀδελφοί, παραινόμεν τὰ πρέ-
ποντα εἰσηγούμενοι.

με'. Χριστὸς δὲ, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ὁ πρῶτος
καὶ μέγας ἀρχιερεὺς, ὁ ἐκούσιον ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν
καλλιεργήσας σφάγιον, καὶ τὸ οἰκεῖον αἷμα λύ-
τρον ὑπὲρ ἡμῶν καταθέμενος, δοίη μὲν τὴν ὑμετέραν
ἀρχιερατικὴν καὶ τιμίαν κεφαλὴν κρεῖττω τῶν κύκλῳ
καθισταμένων βαρβαρικῶν ἐθνῶν ὀφθῆναι· δοίη δὲ
γαλήνῃ καὶ ἡρεμον ἐξανέσειν τὸν τοῦ βίου δρόμον·
δοίη δὲ τυχεῖν καὶ τῆς ἀνω κληρουσίας, ἀνεκλαήτῳ
χαρᾷ καὶ εὐφροσύνῃ, ἐνθα πάντων ἐστὶν εὐφραينو-
μένων ἡ κατοικία, καὶ ἡς ἀπέδρα ὁδὸν πᾶσα καὶ
στεναγμὸς καὶ κατήφεια· ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ ἀλη-
θινῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὑπερευχόμεθα ὑμῶν κατὰ χρέος τῆς πατρικῆς
δοσιότητος, μέμνησθαι καὶ αὐτοὶ τῆς ἡμῶν μὴ διαλεί-
πειτε μετρίότητος.

ΕΠΙΣΤ. ΙΔ'.

Ἀπὸ τῆς ὑπερορίας, πρὸς τοὺς ἐπισκόπους.

Edita a Montacutio (ep. 174, p. 245).

Ἐγὼ θαυμάζω πῶς οὕτω ταχέως, ὅστις ποτὲ ἐστὶ
ἐκείνος, τῆς ἡμῶν ἐπαλάθετε φύσεως· οὐδὲ γὰρ οὐδ'
ὀνόματι τὸν ἐλεγχὸν βουλομένην ἂν προσενεγκεῖν,
οὐδ' ἂν ἐτι^δ προσαγείη αὐθαδέστερον. Ἐπεὶ καὶ
ῥῆον ὁρῶ τοὺς πολλοὺς τῶ τῶν ἐλέγχων ἀπροσώπων
νουθετούμενους, ἢ τὴν ἐν προσηγορίᾳ παραίνεσιν
φέροντας. Ἀλλὰ πῶς οὕτω θάττον ἡμᾶς ὀπίσω μνή-
μης ἀφῆκεν, ὥστε καὶ τοσαύτην ἡμῶν ἄνοιαν, καὶ
θεῖον νόμον ὀλιγοῖαν ἐπιβαλεῖν· πόθεν δὲ ἐπὶ
τοσοῦτον τῆς ἡμῶν κατεξανίσταται μετρίότητος;
μᾶλλον δὲ τίς αὐτὸν εἰς τηλικαύτην ἀθρόον ἀνάδρασιν
ὑψωσεν, ὥστε καὶ μηδὲν ἡμῶν φεγγομένων, αὐτὸν
ὁμῶς ἀκούειν, καὶ μηδ' ἐπὶ λογισμῶν τοιοῦτον^ε
ἡκόντων, ἐκείνον, ὥσπερ ἀπὸ τινος σκοπιᾶς, τῆς
οἰκοδου φαντασίας ἐφορῶντα τὰς καρδίας, καὶ ἐμ-
δατεύοντα αὐτοὺς ἐκείνα συνείναι καὶ κατανοεῖν, ἃ
μηδ' αὐτοὶ τινες συνεγνώκεισαν. Καὶ πλέον ἐδοξε

A ribus publicetur. Nam si hoc fieri negligatur, im-
primis Christi Ecclesia injuria afficitur, ubi talis et
tanta synodus despectui habetur, et ipsius copula et
conjunctio per talis modi partis temerationem disso-
luta discerpitur. Secundo, accedit quod iconoma-
chorum impietas, quam scio vos non minus dete-
stari quam aliorum hæreticorum, ora distenduntur;
cum non per synodum universalem, sed unius tan-
tum sedis sententiam ipsorum impiam opinionem
diffusam et judicio damnatam, cum quadam proba-
bilitate ampullabuntur.

44. Ob ista omnia rogamus, et ut fratres germa-
nos nostros exhortamur, ut quod par et æquum est in
usum inducatur, nimirum ut in synodicalis litteris,
et quibuscunque aliis ecclesiasticis rebus gestis, et
questionum agitationibus, hæc septima synodus
eodem tenore collocata, cum cæteris sex sanctis et
œcumenicis recitetur.

45. Christus autem verus ille Deus noster, ille
princeps et maximus sacerdotum, qui spontaneam
se pro nobis offerebat hostiam, et proprium sangui-
nem nostræ redemptionis pretium pro nobis con-
tulit, concedat ut archisacerdotale vestrum et ve-
nerandum caput, supra barbaras, quæ in procinctu
circumsistunt, nationes attollatur; concedat tran-
quillum vobis et quietum vitæ cursum conficere;
det ut consequaris sortem illam supernam cum gau-
dio inexplicabili et delectamento, ubi sita exhi-
latorum habitatio, a qua exsulat omnis dolor, gemi-
tus et dejectio vultus, per ipsum Christum, Deum
nostrum verum, cui gloria et potestas in sæcula
sæculorum. Amen.

Maximopere vos rogamus ut juxta debitum pater-
næ sanctitatis, ne velitis intermittere nostræ medio-
critatis meminisse.

ΕΠΙΣΤ. XIV.

Ad episcopos, ab exilio suo.

Mirum unde fiat, ut is quicunque tandem ille sit,
quem intelligo, tam cito naturæ meæ et dispositionis
sit oblitus: neque enim libet illum de nomine
compellare, ne tum quidem si protervius la me fe-
ratur. Intelligo enim plurimos, cum sub larva et
in tegumento taxentur, facilius redire ad cor in-
structos quam qui de nomine citati nequaquam ferre
velint increpationem. Sed ille tamen quisquis est,
inde factum, ut tam cito nostræ naturæ fuerit obli-
tus, ut amentix me incuset, et divinarum legum
contemptus: unde motus aut incitatus tantopere
invectus est in meam mediocritatem: imo, quis eum
potius, adeo sublimem extulit, ut cum omnino tace-
remus, ille tamen nos exaudiret. Imo cum ne cogi-
tatione quidem aliquid ejusmodi comprehendera-
mus, ille tamen e propria sua imaginatione, tan-
quam ab alta quadam specula cor hominis intuitu

VARIE LECTIONES.

δ Ισ. μυσάττεσθε. • Ισ. μετ' ἐκείνας. δ εἰς. • ἐπιβαλεῖν. ε τοιοῦτον.

suo permeans, ea deprehendit et intellexit, quorum nemo sibi ipsi conscius fuit. Et de rebus aliorum majorem habere voluit cognitionem arrogatam, quam spiritus homines inhabitans habet : et tamen Paulus, qui proventum istorum hominum non expectabat, parem cum spiritu hominis cognitionem omnino abnegavit alicui futuram aliquando. Verum erimvero quid tandem in causa reperietur esse tanti, ut de multiplici amentia incusemur, de Ecclesia catholica prodita, de legum contemptu latarum? quid omnino gessimus? quid agitavimus? cui tandem aliquid enuntiavimus? Nam utcumque non iisdem per omnia verbis convicium nobis fecit, ne tamen apud animum suum recolat et oīninetur, meliori se esse conditione quam erit ille qui taliter fuerit conviciatus. Nam non gravant sensum et sententiam voces, sed animi quæ est amaritudo dictiones acerbis magis et intolerabiles reddunt. Cum vero verba consentiant animis, et sententiæ acerbitas cum sermonis virulentia correspondeat, nihil interest an eadem iisdem verbis proferantur, an idem sensus per æquipollentia verba proferatur. Quod si autem tempestatem et malorum salum in quo demersi collidimur respiciat; si insultum illarum calamitatum quibus circumsepti constringimur, ad amentiam referre justum arbitrabatur, humanas ille fovebat cogitationes, et pie meditabatur : quod solum in ejus gratiam dici potest. Malorum enim moles et excessus mentis emotionem et alienationem in graviter oppressis operantur. Quod si de sententia sua aliquid ei decessit, plus in nobis diabolo potestatis tributum dabit, quam olim ei tribuebatur in divinum virum Job. Nam in illius animam aut vitam non accepit potestatem: at contra nos etiam in animam ipsam permissam habeat facultatem. In eo enim quod postquam alias in leges a nobis commissum etiam meram nec admistam mihi insaniam affricat, manifeste se patefacit hoc apud animum agitasse et certissimo id constituisse. Quod si subito abreptus ad hanc de nobis cogitationem fuit, hanc ille viam facilem adinvenit ad alia convicia pertexenda. Ut omittam in præsentī apologiæ artificium et fucatam speciem, non debuit certe tanquam de loco superiori ex insidiis me aggredi, nec per aggestas e suo penu contumelias flebiliorem mihi statum procurare: sed consolatione potius nonnulla, et verborum delinimentis dolorem incumbentem alleviare, et modum si quæ facultas fuerit solatii excogitare: sed exasperare, insultare, exprobrare calamitates, lascivientis est in rebus proximi sui afflictis, non quod oportuit, condolentis, vel compatiēntis, non ejus qui amici partes agat, sed qui hostilem in modum malis afficit. Ego certe profiteor eos, quidquid erat improbitatis in torculari, id in me totum effudisse, dum amicos alieniores reddunt, affines sejungunt, a vobis me

τὰ τῶν ἀνθρώπων εἶδέναι, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἐνοικοῦν ἐν αὐτοῖς. Κἀν Παῦλος, οὐδ' ἐλπίσας ἀνδρῶν τηλικούτων ἔσσεσθαι φορὰν, οὐδὲ τὴν ἰσὴν γνῶσιν ἐτέροις κατέλιπεν. Ἄλλὰ γὰρ πόθεν ἡμῶν ἡ πολλὴ κατασκευάζεται ἀνοία, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὅλης ἡ προδοσία; καὶ τῶν κειμένων νόμων ἡ ὑπεροψία; τὶ πραξάντων; τὶ δὲ διανοηθέντων; πρὸς τίνα δὲ τὶ ἀπαγγελλάντων; μὴδὲ γὰρ, ὅτι τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι τὴν ὕδριν οὐκ ἔθετο, ἀμεινόν τι καθ' ἡμῶν εἶπεν, τῶν, εἰ τις ἡμῖν τὰ τοιαῦτα λοιδορεῖται, νομιζέτω καὶ λογίζετο, οὐ γὰρ αἱ λέξεις βαρύνουσι τὰς ἐννοίας· τὰς δὲ λέξεις τραχεῖς καὶ δυσφόρους τὸ πικρὸν τῆς διανοίας μᾶλλον ἐργάζεται. Ὅτε δὲ καὶ λέξεις ταῖς διανοαῖς ὁμολογῇ, καὶ τὸ βαρὺ τῆς ἐννοίας, τῷ τραχεῖ συντρέχει τῆς λέξεως, τὶ διαφέρει τὰ αὐτὰ τῶν ῥημάτων εἶπεν, ἢ διὰ τῶν ἰσῶν τὴν αὐτὴν παραστήσαι διανοίαν; Ἄλλ' εἰ μὲν πρὸς τὸν ἐπιγυθύντα ἡμῖν τῶν κακῶν ἀφορῶν χειμῶνα, καὶ τὴν πανταχόθεν ἡμᾶς περισχούσαν καὶ συμπιέζουσαν τῶν δυσχερῶν φορὰν, εἰς παραφορὰν πεσεῖν ἐδικαίωσεν, ἀνθρώπων μὲν τι διανοήθη καὶ ἐμελέτησε. Τί γὰρ ἂν τις ἄλλο, ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ εἶπεν δυνηθεῖν; Αἱ γὰρ ὑπερβολαὶ τῶν κακώσεων παρατροπὴ καὶ ἀλλοίωσιν φῶς τὰ πολλὰ τοῖς κακουμένοις ἐνεργάζονται. Εἰ καὶ μείζονα τὸν πονηρὸν τὴν ἐξουσίαν λαθεῖν καθ' ἡμῶν, ἢ κατὰ τοῦ θεοπεσίου Ἰωβ, οἷς νομίζει ἐψηφίσαστο· εἴγε τοῦ μὲν τῆς ψυχῆς τὴν ἐξουσίαν οὐκ εἰληφεν, ὃ δὲ καθ' ἡμῶν, καὶ ταύτης αὐτῷ τὴν κυριότητα ἐνεχείρησεν· ἐξ ὧν γὰρ ἡμῶν ἀκρατον μετὰ τοῦ παρανομεῖν καταχέει τὴν ἀνοίαν, σαφῶς ἐαυτὸν δεικνύει τοῦτο καὶ λογιστάμενον καὶ κυριώσαντα. Πλὴν εἰ καὶ πρὸς ταύτην περὶ ἡμῶν ὑπεσῶρη τὴν ὑπόνοιαν, καὶ τοῦτο πρὸς εὐλογίαν τῆς ἄλλης εὗρίσκει λοιδορίας. Ἵνα νῦν ἔσω τὸ σοφὸν τῆς ἀπολογίας καὶ εὐσχημον, ἐχρῆν οὐκ ἐπιτίθεσθαι, οὐδὲ βαρύτερον ποιεῖν τὸ πάθος οἰκίων ὑβριων προσθήκη· ἀλλὰ παρακληθεῖς τιμὴ μᾶλλον καὶ λόγους ψυχαγωγίας διαπραῖνεῖν τὸ ἄλγος, καὶ πειρᾶσθαι τὸν δυνατόν τρόπον ἐπινοεῖν παραμύθιον. Τὸ δὲ ἐκτραχύνειν καὶ ἐπεμβαίνειν, καὶ κατονεοῖζειν τὰς συμφοράς, ἐντροφῶντός ἐστι τοῖς τοῦ πλησίου κακοῖς, ἀλλ' οὐ συναλγούντος, οὐδὲ συμπάσχοντος, καὶ οὐ τὰ τῶν φίλων διαπραττομένου, ἀλλ' ἅπερ ἂν οἱ ἐχθροὶ κακουργέσειαν. Ἐγὼ δὲ, ὅτι μὲν τὸν τρυγίαν πάσης αὐτῶν τῆς κακίας καθ' ἡμῶν ἐκένωσαν, φίλων ξενώσαντες, συγγενῶν διακόψαντες, ὁμῶν αὐτῶν (τῶν ἡμῶν παθῶν τὸ πικρότατον) προδιατέμνοντες καὶ ἀπομερίζαντες; θεραπόντων καὶ ὑπηρετῶν ἐξεργησάντες, αἰχμαλωτίσαντες, φρουροὺς καὶ φρουράρχους περιστήσαντες· Ἵνα μὴδὲ τὰ οἰκία βουλομένοις κακὰ κλαίειν ἐξῇ καὶ ἀποδύρεσθαι· μὴδὲ τις εἰλεος πόθεν ἡμῖν παρεῖδῃ μὴ λόγῳ μὴ πράγματι· μυρίους θανάτους ἐπικρεμάσαντες, λογίων θεοῦ καὶ παντὸς ἄλλου, οἱμοί, καθ' ἡμῶν λιμὸν ἐπιστήσαντες. Καὶ ὅτι ὅλον μὲν ἅμα πολλοῖς κακοῖς οὐ διαλυμπάνουσι περιβάλλοντες, καὶ πάσας δὲ ἡμῶν ἀπο-

VARIE LECTIONES.

αὐτοῦ. ὁ συμπεριέχουσιν. καὶ. ὁ ψυχαγωγῶν. ὁ ἀπομετρήσαντες.

μερισάμενοι τὰς αἰσθήσεις, καὶ πρὸς πάσας παρατα-
 ξάμενοι καινὰς μηχανὰς πρὸς ἐκάστην ἐπενόησαν (ὅξυ
 γὰρ εἰς κακίαν, Θεοῦ καὶ φιλανθρωπίας ἀλλοτριώσις)·
 καὶ ὀφθαλμοὺς μὲν ἐνέφραξαν· τί γὰρ ἂν τις καὶ
 εἴποι; ἔπειδ' ἀνὼως μήτε τιναδ' ἀνθρώπων ὄραν, μήτε
 βελόης ἐνομιλεῖν ἔχοι· καὶ μάλιστα οἷς μέγα καὶ
 πρῶτον παραμύθιον ἡ ἀνάγνωσις. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην
 καθ' ἡμῶν ἀπάσαις ψήφοις ἐξήνεγκαν τὴν ἀπόφασιν·
 ἀκοὴν δὲ συναπέκλεισαν· οὐτε γὰρ φωνῆς φιλοῦντων,
 ἀλλ' οὐδὲ ἑχθρῶν (τί γὰρ δεῖ λέγειν;) ἀναγιγνω-
 σκόντων συγχωροῦσιν ἐνωτίζεσθαι. Ἄλλ' ὅσον γὰρ
 εἰς αὐτὴν ἤκε σπουδὴν οὐδὲ φρόνησιν Θεοῦ, οὐδ'
 ὁμοίως εὐχαριστοῦντων ἀκούομεν. Οὐδὲ γὰρ οὐδέ
 τινα οὐδ' ἐπὶ βραχὺ, οὐδὲ τῶν μετρίως πρὸς ψάδ;
 ἔχόντων. (Ὡ καὶ βαρβάρων γυνώμας νικώσης ὁμό-
 τητος!) συνεῖναι κατέλιπον· ἀλλ' ἀντὶ κληρικῶν,
 ἀντὶ μοναζόντων, ἀντὶ φαλλόντων, ἀντὶ ἀναγιγνω-
 σκόντων καὶ ὑπογραφόντων, ἀντὶ φίλων καὶ συνή-
 θων (οἷς ὡς τὰ πολλὰ φιλεῖ ἡ τὴν θλιβερὴν βα-
 ρύτητος ἐπικουφίζεσθαι), ἀντὶ πάντων ἀπῶς, στρα-
 τιωτῶν κουστωδίας, καὶ στρατιωτικῶς λέχεις
 ἐκδεδόμεθα. Καὶ τί δεῖ καθ' ἑκάστον λέγειν, καὶ
 ἐπιφαίνειν τῇ μνήμῃ τοὺς μύλους; ἀλλ' ὅτι μὲν
 πάσας ἡμῶν τὰς αἰσθήσεις μυρίων κακῶν ἐπινοίας
 ἐπετείλειαν· μηδ' αὐτὴν ἡμῶν τὴν ψυχὴν (ὅσα γὰρ
 εἰς αὐτῶν ἔργα κεχώρηκεν) ἀκάκωτον συγχωρή-
 σαντες. (Ἔργον ἀπάντων ὅσα Θεὸς ἐδέδωκετο
 μαρτυρῶν τε καὶ ὁμότερον) οἴκους Θεοῦ κατα-
 λύνοντες, πτωχοὺς ἀναπήρους καὶ λειωθέντας,
 οὓς ἡμεῖς ἱλαστήριον τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων
 προστεθήμεθα, τῆς οἰκίας ἐστίας καὶ ἀναπαύσεως
 ἐξορίζοντες, καὶ τὰς αὐτῶν ὑπάρξεις, ὡς πολεμίων,
 διαμεριζόμενοι λάφυρα· καὶ θεραπεύοντων σάρκας
 νεύροις κατέκοψαν· ὡς δι' ὅλου τοῦ σώματος, τῇ
 πολλῇ τῶν μαστίγων ρύμῃ χαράδρας ἐναπεργάσα-
 σθαι· ἵνα χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἐν ἐθισαυρίσασμεν,
 ἐν οὐδ' ὅναρ ἴδον οἱ ἄθλιοι, ἐκμηνύσωσι. Καὶ τοι
 σαφέστερον αὐτοῖς τῶν ἄλλων οἱ κολάζοντες εἰδότες,
 ὡς ἡμεῖς αἰεὶ πρὸς χρήματα διεβέβημεθα. Καὶ οὐχ
 οὕτως ἐκείνοι φιλάργυροι, ὡς ἡμεῖς, ἡ τοῦτων ὑπερ-
 οφία, οὐδὲν ἄλογον αὐτῶν ἔνεκα οὐδέποτε ποιῆσθαι
 (μὴ τί γε θησαυρίζειν) παρεσκεύασεν· ἀλλ' ὅπερ
 ἥλιος ἀνίσχων ἑώρα (ἡ τῶν ἐπηρεαζόντων δὲ πολ-
 λάκις ἀνάγκη καὶ τὴν τῆς ἀρετῆς διδασκαλὸν Παῦλον
 εἰς τοιαῦτα ἐξεβιάζετο ῥήματα). Τοῦτο τῆς ἡμέρας,
 καὶ μάλιστα τῆς νυκτὸς ὁ καιρὸς ἐξεφύρει τε, καὶ
 ἀπεφορτίζετο. Ἄλλ' ὁμοίως ταῦτα τῶν πάντων οὐδενὸς
 ἐλαττον εἰδότες, ἐκρεοῦργουν, ἐμάστιζον· οὐχ ἵνα
 τὴν ἐπλάττοντο ζητεῖν εὐρύσιν, εἰ μὴ καὶ τοῦτο
 προσεχμερήσαντο, ζητεῖν εὐρεῖν ὅπερ ἴσασιν οὐχ
 ὑπάρχοντα, ἀλλ' ἵνα κάκεῖθεν ἡμεῖς ἀνιάσωσι, καὶ
 μηδένα τρόπον καχοῦργίας, ἐν ἡμῖν οὐ προσάξωσι,
 παραλείψωσιν. Ἄλλ' ὅτι μὲν ταῦτα καὶ τῶν εἰρημέ-
 νων πολὺ πλείονα, καθ' ἡμῶν ὁ Σατανᾶς, ἡ οὐκ οἶδα
 ὅ τι καὶ εἰπω, ἐξητήσατο, καὶ τοῦτοις ἡμεῖς περιαν-
 τλούμεθα οὐκ ἂν ἀρνησθῆιν· ὅτι δὲ τῶν φρενῶν
 ἡμεῖς ἡ τοσαύτη κακία ἐξέστην, καὶ θεῶν ἐντολῶν
 ὑπερόπτας ἀπετέλεσε, καὶ κοινούς προδότας εἰργά-
 σατο, οὐκ οἶδα ἀνθ' ὅτου τίς ἡμεῖς αἰτιώμενος ταῦτα,

PATROL. GR. CII.

A divisum abscindunt, quod ad cumulum malorum
 tristissimum accedit, dum famulis et ministris me
 privant, postquam in ergastulum concluderunt,
 appositis custodibus, qui circumstant undique: ideo
 scilicet ne mihi liceat, si maxime cupiam, miseram
 meam sortem deplorare: ne per rimulam aliquam
 vel tantillum me adreperet misericordiae ab alicujus
 sermone vel actione. Quin dum multiplices mortis
 species excogitant, fame me (me miserum) divino-
 rum oraculorum, et cujuscunque alterius affatus
 peremerunt. Nec cessant adhuc multiplicatis mala
 circumsepire: sensus mihi omnem divulsus expec-
 torarunt, et adversus eorum singulos nova machi-
 namentorum genera, ex adverso constituti, adinve-
 nerunt (nam ad malefaciendum celeres sunt, qui
 sunt a Deo et humanitate alieni), et ad utrumque
 sibi oculos occluserunt. Quid enim aliud dicendum
 restat? cum nec hominum aliquem libere liceat in-
 tueri, nec cum libris commercium habere, praeser-
 tim iis qui maximum solamen et principale legen-
 tibus possunt suppeditare. Hanc illi in me senten-
 tiam de generali ipsorum assensu et consensu
 tulerunt. Aures autem obturarunt meas: non enim
 admittunt ut sermones amicorum, ne inimicorum
 quidem voces auribus nostris insonare possint.
 Quid aliud afferam? quam quod, quantum in ipsis
 est, nec Deo hymnos concinentes nec laudantes
 aut gratias agentes audimus. Non enim mihi permi-
 tunt cum aliquo conversari, ne quidem ad brevis-
 simum tempus qui vel modicam canendi peritiam
 habent, adeo in sua crudelitate omnem barbariem
 exsuperant! sed clericorum loco, monachorum,
 psallentium et legentium, subscribentium dictata;
 pro amicis et consuetis, per quos plerumque calami-
 torum tribulatio solet alleviari, pro omnibus, ut
 uno verbo dicam, militum custodiis et turmis vincti
 tradimur. Quid opus sigillatim percensere, aut vi-
 bices memorando refricare? Profecto, omnes no-
 stros sensus innumerorum malorum inventis cir-
 cumvallarunt: nec animam quidem ipsam, quantum
 per ipsorum opera stetit, immunem ab istis malis
 esse patiuntur. Ecquid est inter omnia quae abomi-
 natur Deus, detestandum magis, et truculentius:
 divinas aedes demoluntur: mendicos, mutilos,
 membris decurtatos, quos ad propitianda nostra
 peccata constitueramus, de propriis ipsorum sedi-
 bus et quiete exturbarunt, et eorum utensilia atque
 suppellectilem tanquam spolia de hostibus capta
 distribuerunt: nervis servorum carnes concenterunt;
 ita ut per totum corpus propter flagrorum incus-
 siones, charadrae velut quaedam ducerentur: in eum
 finem ut indicium facerent, auri scilicet et ar-
 genti, quae me reposuisse affirmabant: quod factum
 nunquam probare possunt, et tamen caesos certo
 certius id resciscere pronuntiabant: ita semper
 de pecunia reposita me accusant. Nec sunt ipsi
 pecuniarum ita avidi quam nos contemptores, qui
 nunquam hactenus induci potuimus, ut aliquid
 contra rectam rationem pecuniarum causa facere-

mas, nedum ut illas thesaurizaremus. Sed quod sol A οὐ σφοδρότερον καθ' ἡμῶν πνεῖν, ἢ οἱ προφανεῖς
exoriens intuebatur (nam malevolorum infesta ne- ἐχθροὶ οὐκ ἂν συνανομολογήσειεν.
quitia, necessitatem vel beato Paulo virtutis doctori interitum imposuit ad verba ejusmodi profe-
renda), hoc ipsum diurni, saltem nocturni temporis opportunitas ebajulavit, et ut onus impositum ex-
portavit. Istud autem cum non minus illi quam alii resciverant, tamen carnes conciderunt, flagris
intentis lacinabant : non ut aliquid eorum quæ se querere fingebant, invenirent (nisi forsitan et
eo proruperint insanire ut illa se conquerere fingerent, quæ non ignorabant exstare nusquam), sed
ut ab hac etiam parte nobis inurerent dolorem : nec aliquam nequitiae rationem omitterent, quam
in nos inferre possent. Verum quod ista dum et alia innumera contra nos machinatus sit Satan,
non plane intelligo; sed profecto, quod ab istis exhaurimur, haud negaverim. Sed quod hæc impro-
bitas de mentis meæ statu me dimoverit, aut redegerit ad oraculorum divinorum contemptum, et
eorum proditione me infamaverit, concedere non possum : ut eapropter hostium meorum infensis-
simi me afflarent, et in os aperte oggannirent.

Sin quispiam vero, his talibus auditis, pudore B
suffunditur, erigat se aliquantulum, et emergat inde
nec tale quidquam se contra nos perpetrasse dicat,
sed nec cogitatione agitasse olim; sic enim natura
comparatur peccatum, ut cum per justam repre-
hensionem denudetur, magis majori immodestia
quam prius se venditet; nec quidem a parente suo
pro partu genuino agnoscat, sed ut spurius et
exsecrandus fœtus oculis representetur : præcipue,
si per conscientiae stimulus, quam sapienter omnino
rerum Conditor naturæ nostræ inseruit, ad rerum
contuitum agendarum excitetur. Quod si autem
eapropter nihil tale se in animum admisisse con-
tendant; sed quod videtur, eos qui ejusmodi atten-
tent in partes amandent renotissimas cum diris
dimissis execrationibus. Per ipsammet amicitiam
interrogate illum, in quo differt talia de nobis præ-
dicare, ab illa accusatione? quod cum hostibus in
acie constituerimus, nullam plane differentiam sta-
tuamus inter amicum et inimicum, cujus autem?
scilicet Christi : o injuriam intolerabilem! amicos
et inimicos Christi. Huc enim tendunt, quod in
album eorum nos referre satagimus, qui pro Christo
patiuntur persecutionem, cum illis qui contra
Christum bellum gerunt; qui sanguinem testamenti
ipsius communem reddunt, et, ut cætera omittam
in præsentī, Domini altaria profanarunt, et san-
ctum simul chrisma, vel, ut verius dicam, Spiritum
sanctum per quem conficitur chrisma ludibrio ha-
buerunt. Interrogate illos denuo, obtestor, quantum
inter hæc et illa sit discriminis nisi quod extremum
hæc contingunt improbitatis. Quod si quis contem-
derit leviora ista esse, vos tum me desipere et
delirare dicatis, illum multiplici præconio licet effe-
ratis. Cum tamen non eam ob causam illeangebatur,
quod levioze nos quam alios contumelia impetiverat,
aut eo quod cæteris ansam dederit, ut in contume-
liis ingerendis ad excessum progressi fuerint : verum
quod libere proloqui nihil potuit, unde juste repre-
hendi debeam, imo nisi parum distare ab encomiis
criminationes suas docuerit, nolite eum exsibilare; si
nec id demonstret, silentio indicto modestiam im-

Ei δὲ τις ταῦτα ἀκούων ἐρυθρίῃ καὶ ἀνανεῖσι, καὶ
ἀναδύεται, καὶ μήποτε ἂν τοιοῦτον εἰπεῖν καθ' ἡμῶν,
μηδ' ἐπὶ νοῦν λαβεῖν· πέφυκε γὰρ ἀμαρτήρια, δικαίων
λόγων ἐλέγχους ἀπογυμνούμενον, ἀσχημονέστερον μάλ-
λον ἢ πρότερον καταφαίνεσθαι, ὥστε μηδ' αὐτῷ τῷ τε-
κόντι δοκεῖν γνήσιον, ἀλλ' ὡς νόθον καὶ ἀποτρόπαιον·
μάλιστα, τοῦ συνειδότος τῷ κέντρῳ, ὃ τῇ φύσει
πανσόφως ὁ Πλάστης ἐνέθηκεν εἰς τὴν τῶν πρακτικῶν
διεγειρομένου διάβλησιν. Ἄν οὖν διὰ ταῦτα οὐδὲν
ἐκείνων, οὐδ' εἰς νοῦν ἔλθειν διατίνοιτο, ἀλλ', ὡς
εἰκός, καὶ τοὺς πῶποτε τοιαῦτα τετολμηκότας, εἰς
ἐκτόπους μοίρας, καὶ εἰς ἀράς ἀπάγει· φρικώδεις·
πρὸς τῆς φιλίας αὐτῆς ἐρωτήσατε αὐτὸν, τί διαφέρει
περὶ ἡμῶν εἰπεῖν τὰ εἰρημένα, καὶ τὰ λέγειν; ὅτι
μετὰ τῶν πολεμίων γινόμεθα, καὶ φίλων μεταξὺ
καὶ ἐχθρῶν οὐ διαστέλλομεν, καὶ τότε τίνος; (ὃ τῆς
καθ' ἡμῶν ἐπιρρείας!) φίλων Χριστοῦ καὶ ἐχθρῶν
Χριστοῦ· εἰς ταῦτα γὰρ ἀποτελεῖται τὸ, βούλεσθαι
καταλέγειν ἡμᾶς τῷ κλήρῳ τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ πα-
σχόντων, καὶ τοὺς ἅμα Χριστῷ πολεμοῦντας ἡμᾶς·
οἱ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης αὐτοῦ κοινὸν ἡγησάμενοι
(ἵνα νῦν τὰ ἄλλα ἐάσω) τὰ θυσιαστήρια Κυρίου
ἐβεβήλωσαν, καὶ τὸ ἅγιον χρίσμα, μᾶλλον δὲ τὸ
πανάγιον Πνεῦμα, δι' οὗ τὸν χρίσμα, ἐξεμυκτήρισαν.
Ἐρωτήσατε οὖν πάλιν, ἀξίῳ, τί διαφέρει ταῦτα
ἐκείνων, πλὴν εἰς κακίας ὑπερβολὴν; κἂν μὲν ἐκεῖ-
νων δείξῃ ταῦτα κουφότερα, ἐμὲ μὲν ληρεῖν ὡς ἀλη-
θῶς νομίσате, ἐκείνων δὲ μυριάν ἐγκωμίων ἀξιώ-
σατε· καίτοι γε, οὐχ ὅτι κουφότερον ἄλλων ὕβρισαν,
ἡγωνίζετο, οὐδ' ὅτι καὶ ἐτέροις ὑπερβολὴν ὕβρεων
καταλείπειν· ἀλλ' ὅτι οὐδὲν εἰς μῶμον ἡμῶν δια-
βαίνειν ἐπαρρησιάζατο, ἀλλ' ὅμως ἂν ἐλάττω δείξῃ
τὰ αὐτοῦ τῶν ἐγκωμίων, μὴ ἐκκηρύξῃτε. Εἰ δὲ μη-
δὲν δείξῃ ὥσπερ οὐδὲ δείξει γε, ἐκείνων μὲν σιγῇ
σωφρονήσατε· τὰ ἐμὰ δὲ δυστυχήματα κἀνευθεῖν
ἀναλογίσεσθε, ὅτι, καὶ ἐχθρῶν ἐπιβουλὰς, φίλων
ἐπαναστάσεις, καὶ βλασφημίας διαδέχοντα.. Πῶς γὰρ
ὁ τοιαῦτα λέγων ἢ ἐνοῶν, οἷα λέγειν ἡμᾶς καὶ φρο-
νεῖν ὁ καλὸς ἐκεῖνος φίλος ἀνεπλάστατο, οὐκ εἰς ἔσχα-
τον μὲν ἀνολίς ἐλαύνει, κοινὸς δὲ προδότης πάσης
ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπερόπτης δὲ καὶ ὕβριστής καὶ
τῶν πατρικῶν παραδόσεων, καὶ μύρια ἄλλα ἐκείνους

VARIE LECTIONES.

1 ὁρᾶσθαι.

ἐμπαρμένηται· ψευδολογία, ἀπάτη, δυσσεβείας καὶ ἀπιστοὶ λογισμοί, μάχαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἄλλο πλῆθος κακίας ἀπειρον.

enim qui poterit, ut is qui taliusmodi statuat aut dicat, quæ dicere nos et sentire bonus ille amicis confinxit, non extrema laborens insania, et communis quidem Ecclesiæ proditor, contemnens et conculcans traditiones avitas habeatur, necnon sexcentis similibus aliis criminibus involvatur, mendacis nempe, fallacis, impietate, rationibus parum fidis, concertationibus mutuis, ac innumero aliarum impietatum cœtu.

Ἄρ' οὐκ ἐκ καλῶν χρωμάτων ὁ καλὸς ζωγράφος τὴν ἡμῶν διεμέρφωσεν εἰκόνα, ὁ μὴ δὲν τῶν φαύλων περὶ ἡμῶν εἰπεῖν ἀπισχυρίζομενος; ἀλλ' εἰ μὲν ἀπλόττος ταῦτα, τῷ, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περὶ στερραὶ*, τοῦ Κυρίου βοῶντος πειθώμεθα· εἰ δὲ κακουργίας, αὐτοῦ πάλιν διακεκραγότες μεταβαλόμεθα· *Ἐὰν μὴ στεραφῇτε καὶ γέννησθε ὡς τὰ παῖδια*, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Μάλιστα συνεπιστάμενοι ὅλα τῷ σκανδαλίζοντι ἕνα τῶν ἐλαχίστων ἀδελφῶν ἢ τιμωρία ἀπόκειται. Εἰ δὲ ὁ σκανδαλίζων ἕνα, τὴν δίκην ἀπαραιτήτως εἰσπράττεται ὁ σείων ὅλην καὶ ἀνασκευάζων Ἐκκλησίαν, αὐτὸν ἐκείνον ἔνοον καταλιμπάνω, ἡλικίαν αὐτοῦ ὑπεύθυνον ἀποφαίνει κακῶν· ὦν εἰη Χριστοῦ πάντων ἡμῶν χεῖρα ὑπερέχοντος, καὶ ἡμεῖς ἔνοχοι. Ἄλλ' ἐκεῖνο πῶς ἀναλγῆτως καὶ χωρὶς δακρύων ὁσῶ, εἰ μὲν, οὓς φησιν, οὐ δεῖ δέχεσθαι, δέχοιτο, τί μὴ μετ' ἐκείνων γινώμεθα; Εἰ δὲ μὴ δέχοιτο φόβῳ τῆς μελλούσης τιμωρίας, καὶ ἄκοντες τὴν παροῦσαν εὐσέβειαν φυλαξόμεθα· περὶ δὲ Θεοῦ, ὃ βέλτιστε, περὶ δὲ πίστεως, περὶ δὲ τῶν ἐκεῖ δὲ κακωτηρίων, περὶ συνευδήςσεως δὲ, ἀλλὰ περὶ ἀληθείας, περὶ δὲ γνώμης εὐσταθοῦς, περὶ δὲ τούτων οὐδὲν, λήθη πάντα ἢ Χάρυβδις λαβούσα κατέπιεν. Ἐγὼ δὲ τούναντιον ἂν αὐτὸν καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν ἤξιον· ὡς εἴπερ οὓς οὐ δεῖ δέχεσθαι δέχοιτο, πάντες ἅμα τορὸν τι καὶ διαπύρσιον ἐμποήσωμεν, μηδὲ τις εἰη μηδενὸς φειδῶ, μὴ πατρικοῦ πόθου ἐν ᾧ σεμνυνόμεθα, μὴ τῆς προσήκουσας εὐλαβείας ἣν πατράσιν νέμειν δεῖ δευδοῦσθαι, μηδὲ τινος ἄλλης αἰδοῦς ἣν περὶ αὐτὸν συνετηρήσαμεν, ἀλλὰ ταῦτα πάντα πόρρωθεν ἡμῶν ἀπελάσαντες, ὅπερ ἔφη, διωλύγιον ἐμποήσόμεθα. Τί ταῦτα ποιεῖς, ἄνθρωπε; τοι φέρῃ; τί δὲ σεαυτὸν ἐχθροῖς ἀγνοεῖς ἐγγειρίζων; τί τοὺς ἡμῶν ἄλλους εἰς ὄθλους ἐξήνεγκας; τί τῶν εὐσεβούντων αἰσχύνεις τὸ σύνταγμα; τί δὲ τῶν ἐχθρῶν ἐπαίρεις τὸ φρόνημα; Τοιαῦτα αὐτὸν ἐγωγε σπουδάζειν μᾶλλον ἂν ἡλπίζον, εἰ τί με παρολισθαίνειν ἤσθαιτο, ἀλλ' οὐχ' ὅλα νῦν, παιζόντων γνώμας μιμούμενος, διαπράττεται. Ἡλπίζον δὲ κάκεῖνο, ὡς εἰ τις ποτε τῶν ἐχθρῶν ταύτας αὐτοῦ τὰς φωνὰς πρὸς αὐτὸν ἐτόλμησεν ἀφείναι, μυρίους ἂν αὐτὸν βάλλων ἐξεδίωξε τοῖς λίθοις, ἀπατεῶνα καὶ ψεύστην [καὶ] τοιούτοις λόγοις διαπλύνων· ἀνέχεσθαι γὰρ τῶν ἄλλων ἡμᾶς ἐξουθενούντων προσεταγμένον, ὅτι· τοῦ πράου καὶ εἰρηνικοῦ μαθηταί, εἰς πᾶσιν δὲ ἐξυβρίζόντων οὐδεὶς ἂν ἀνάσχοιτο

A perate : miseram interim meam sortem deplorate, et hinc recolite, quod sufferre cogar inimicorum insidias, amicorum conjurationes et convicia. Fieri enim qui poterit, ut is qui taliusmodi statuat aut dicat, quæ dicere nos et sentire bonus ille amicis confinxit, non extrema laborens insania, et communis quidem Ecclesiæ proditor, contemnens et conculcans traditiones avitas habeatur, necnon sexcentis similibus aliis criminibus involvatur, mendacis nempe, fallacis, impietate, rationibus parum fidis, concertationibus mutuis, ac innumero aliarum impietatum cœtu.

Verum si non optimis coloribus pictor egregius nostram nobis imaginem delineavit, qui tanta vehementia asseverat, nihil se mali in nos aliquando protulisse; sed omnino, si a morum simplicitate proficiscuntur ista, dicto illi Servatoris obtemperemus, *Prudentes estote sicut serpentes, innocentes autem ut columbæ*¹¹, credamus ita esse : quod si malitiam indicare videantur, mutemus sententiam, et cum eodem Christo dicamus, *Nisi conversi fueritis, et fiat sicut parvuli, non intrabitis in regnum colorum*¹². Imprimis si recoluerimus supplicium illud repositum contra eum qui scandalizaverit vel unum e pusillis fratribus. Si autem in eum, qui vel unum ex illis scandalizet, poena inexorabilis irrogetur, is qui concussam evertit universam Ecclesiam, reputet apud se quot se malis reum involvit : quibus faxit Deus, ut nemo nostrum sit obnoxius, Christo manum adjutricem et protectricem porrigente. Illud autem nequaquam sine lacrymis vel sine dolore sufferam, si illos admittat et ad se recipiat, quos Christus edicit non recipiendos, in quorum numero quidni et nos ipsos habet? Quod si tales ille propter metum futuri iudicii non recipiat, nos vel reluctantes et inviti pietatem in Deum, quam præsentem fovemus, exculturi sumus : verum enim vero, de Deo, vir optime, de fide, futuro iudicio, de conscientia, veritate, sententia constanti neque fluxa, et similibus nihil habet : dicendum est letheo voragine Charybden omnia absorbuisset. Ego autem optarim, ut contrarium cum sentiat, tum etiam loquatur : ita ut, si quos non debuit, ad se recipiat, elata voce et clara tunc omnes acclamemus, nec quisquam inde excipiat, ne quidem obstat paternum desiderium quod magni soleamus æstimare : non illa reverentia quam docemur in parentes semper adhibere : non alius quilibet pudor, quem versus illum observamus; sed hæc omnia longissime a nobis revolventes, quod dicebam, extenta voce inelamemus : Mi homo, quorsum ista ita patras? quo delatus abis? cur per ignorantiam te in hostium manus conjicias? quid nostra certamina inter nugamenta numeras? quorsum piorum consensum fœdas? quorsum attollis sic hostiles spiritus? Talia ego illi fore inter curas primas existimabam, si in aliquo me exorbitantem deprehendisset, potius quam ut illudentium gestus imitaretur. Sperassem ulterius, quod si de meis inimicis aliquis illas ipsas voces protulisset coram

¹¹ Matth. x, 16. ¹² Matth. xviii, 3.

VARIE LECTIONES.

¹¹ καὶ δὲ καὶ περὶ. ¹² Ἰσ. ἡσθάνετο. ¹³ Ἰσ. ἔστι. ¹⁴ Ἰσ. ἔσμεν.

ipso, quæ sunt eo illo usurpate, lapidum illos imbre obruisset tanquam deceptorem, mendacem, et similem conviciis prolatum. Nam cum habeamus in mandatis illos tolerare qui nos alias vili faciant, propterea quod illius discipuli simus, qui mitis et pacificus commemoratur, attamen ille tolerandus non est, qui fidem transgreditur Christianam: Christus certe ipsemet, qui omnia in se delicta æquanimitate ferebat nec ulcisciebatur, illos tamen, qui domum sui Patris, domum reddiderant cautionantium, non sine dura et vehementi objurgatione ejectos inde deturbat; et eos qui in Spiritum sanctum suas linguas exacuebant, duplici condicit condemnationi, *ignis* nimirum in futuro, et *esurie* in præsentis sæculo, cum Judæorum civitas funditus excinderetur: et ubi vehementius excandescens pronuntiatur futuram eos penam non evasuros, licet etiam ulterius præsentem tulerant. Sed ego, quod apparet, qui sperabam aliter, me ad enecionem per famem refovebam. Quis ergo me thronum condescendentem archiepiscopalem, et principatum, in manus traditum totius et consilii et actionis recipientem intuitus, illi insurrexit? ejusmodi enim cum voces tum disquisitiones impiæ sunt, et erga illos adhibendæ sunt, qui moderamen et habenas gubernandas splendide et illustri modo acceperunt: et qui in bonum publicum throno præsidet: et ubi ad genus provoluti abjicebantur penitentes, qui tellurem lacrymarum rivis irrigabant, ac ad movendam misericordiam multa loquebantur: ac qui ad finem usque pro veritate et virtute certamen initum sustinebant splendidibus coronis lemniscatis sedent cum Christo judicantium sortiti locum, quorum nonnemo ad commiserandum congeneres sibi feruntur: quidam alii æquitatis nullam vel canonicæ potestatis rationem habentes, sed tanquam qui justitiæ oculos ad faciendam justitiam provocare vellent: certe opus est ut hic, hic inquam, si alicubi, talia obtendi debeant, apud illos præsertim, qui in illo ordine constituuntur: non in vita præsentis, non apud eos qui fame, nunc siti, custodiis et miserum quidem in modum intercipiuntur, de vita sua periclitantes. Ad illos enim spectat deputatus justitiæ locus, judicii, condemnationis, remissionis tempus nempe futurum illud, et non hoc præsens. Ast, o tu bone vir et bellissime, si recipiendi non sunt, quidni te pudeat cum illis connumerari? et cum possis coronatus comparere, cum captivis malis aggregari: per somnium aliorum humanitatem laudare, cum sis longe ab illa cælesti nobilitate, et libera conditione semotus, etiam et proditiōis illius reus. Verumtamen si cum illis censi non ferebatur turpe, cognoscat quod versatur apud illos animo, a quorum vita abhorret et actionibus, et illum honorat gregem, cui pro pastoribus lupos præesse præ-

A *ἐπει καὶ αὐτὸς τὰλλα πρῶτος φέρων καὶ μὴ ἀμυνόμενος, τοὺς τε τὸν πατρικὸν οἶκον, οἶκον ἐμπορίας ποιεῖν ἀποροθέντας, μετὰ σφοδρῆς τῆς ἐπιτιμήσεως ἐκείθεν ἀπήλασε· καὶ τοὺς εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὴν γλῶσσαν ὀξύνοντας, διπλὴν τὴν τιμωρίαν ἀπειλησάμενος, πυρὸς μὲν ἐνταῦθα καὶ μαχαίρας ἔργον καὶ λιμοῦ τὴν πόλιν αὐτανδρόν ἐποίησας, καὶ τὴν μέλλουσαν δὲ οὐ διαφυγεῖν, δι' ὧν τὴν παρούσαν μετὰ πολλῆς τῆς ὀργῆς ἐξήνεγκεν, ἐπιστώσας. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν τοιαύτας ἐλπίζω ἐμαυτὸν, ὡς δοικεν; εἰς λιμὸν ἔτρεφον· τίς ποτε δὲ ἀρα τῶν θρόνων ἐπιθάντας ἡμᾶς τῶν ἀρχιερατικῶν, καὶ τὸ κύρος ἀπάσης πράξεως καὶ βουλῆσεως ἐγχειρισθέντας, αὐτῷ κατεμήνυσεν; αἱ γὰρ τοιαῦται φωναὶ καὶ ζητήσεις ἀνίραι, καὶ δεῖ ἡ τισιν αὐτὰς ὅπως προτείνεσθαι, τοὺς τὰς ἡνίας λαμπρῶς ἤδη καὶ περιφανῶς τῆς ἀρχῆς ἐπανεληφόσι, καὶ ἐπὶ κοινοῦ προκαθεζομένοις τοῦ βήματος· καὶ τῶν μὲν ἡμαρτηκότων ἐπὶ γόνυ καιμένων, καὶ πολλοὺς μὲν τὴν γῆν δάκρυσιν βρεχόντων, πολλὰ δὲ ἐπὶ ἑλέφ λεγόντων· τῶν δὲ μέχρι τέλους τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀληθείας ὑπερηθληκότων μετὰ λαμπρῶν τῶν στεφάνων συγκαθεζομένων, καὶ τῶν δικαστῶν τὴν τάξιν διακληρουμένων, καὶ τῶν μὲν ἐπὶ συγγνώμῃ τοῦ ὁμοφυοῦς ὑποφερομένων, τῶν δὲ τοῦ Ἰσοῦ καὶ τῆς κανονικῆς αὐθεντίας μηδὲν ἐπιπροσθὲν ποιουμένων, ἄλλ' οἷα δίκης ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν τοῦ δικαίου φύσιν πάντα καταβρῦθαι ῥιζόντων· τότε δὲ, τότε, εἰ θέμις ποτὲ, χώραν ἔχει τὰ τοιαῦτα προτείνεσθαι, καὶ τοῖς ἐκείνην τὴν λῆξιν καταλαβούσιν· ἄλλ' οὐχὶ νῦν οὐδὲ τοῖς λιμῷ καὶ δίψει, καὶ φυλακαῖς, καὶ μυρίαις ἐναθλοῦσι ταλαιπωρίαις, καὶ τὸν περὶ ψυχῆς ἀγῶνα ἔχουσιν· ἐκείνοις γὰρ ὁ περὶ κρίσεως καὶ κατακρίσεως καὶ ἀφέσεως λόγος, καὶ ὁ καιρὸς ἐκεῖνος, ἄλλ' οὐχ ὁ παρὼν, ἀφορίζεται. Ἄλλ', ὦ καλὲ καὶ ἀγαθὲ, εἰ μὴ δεῖ δέχεσθαι, ἥως οὐκ αἰσχύνῃ μετ' ἐκείνων συντάττεσθαι; καὶ ἐνὸν στεφανηφόρον ὀφθῆναι, τοῖς αἰχμάλωτοις ἐγκαταλέγεσθαι; καὶ τὴν ἐτέρων ὀνειροπολεῖν φιλανθρωπίαν, τῆς ἀνωθεν εὐγενείας καὶ ἐλευθερίας γυμνὸν καὶ προδότην ἑαυτὸν καταστήσαντα· εἰ δ' οὐκ αἰσχροὺς ἤγειρο συντάττεσθαι, ἰδοὶ, σὺν ἐκείνοις ὧν τῇ γνώμῃ, ὧν ἔξαρνος ὑπάρχεις τῆς πράξεως· καὶ ἐκείνην τιμῶν τὴν ἀγέλην, ἥς ἀντὶ ποιμένων· λύκους λέγεις προϊστασθαι· εἰ βούλει δὲ καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἐνίων πλέον ταύτην περιέπεις. Εἰ γὰρ τινες μὲν αὐτῶν, καίτοι σῶματι συνόντες, τοῦ συνειδότος αὐτοῦς στασιάζοντος ταῖς γνώμαις, ὅμως ὀκλάουσιν· σὺ δὲ καὶ πρὸ τοῦ συναρῶναι τῷ σώματι, λογισμοῖς καὶ γνώμῃ σπουδάζεις συνάπτεσθαι· τὸ γοῦν τῆς συναφῆς ἔλλειπον, δειλά οὐκ εὐσείβεια, αἰσχύνῃ οὐ προαίρεσις. Τίς οὖν ὁ δεχόμενος, ὁ μὴ δὲ ὅναρ τοῦτο παραδεξάμενος· ἡ δὲ, ὅτι μὴ μέχρι νῦν πρὸς ἐκείνους ἀπέκλινε, τῷ φόβῳ τὴν αἰτίαν ἀνέθηκε, καὶ τὸ σὺν τοῖς ἐχθροῖς καταισχύνεσθαι, ἀν μὴ δῶ τὴν δίκην ὑστερον, κρεῖσσον ἔγεται τοῦ μετὰ τῶν οἰκείων διόλου θαυμάζεσθαι· εἰ μὴ δεῖ δέχε-*

VARIE LECTIONES.

ἢ ἴσ. εἰ καὶ. ἢ τοῦς.

σθαι, τίς ἂν δεξάμενος, ἀντὶ τοῦ δοκεῖν ἑτέρους, οὐς οὐκ ἔξεστι δεχεσθαι, μᾶλλον ἑαυτὸν ἐκείνοις οὐ συν-
 ἀποδέσκειν; οὐ γὰρ τὰ ῥήματα βελτίοι τὰς πράξεις;
 διὰ δὲ τῶν ἔργων συνίσταται καὶ τὰ ῥήματα. Ἐῖτα
 ἂν τις ἰδὼν ληστὰς, ἢ πώλειον προδότας, ὑπὸ πάντων
 μὲν βδελυσσομένους, πᾶσι δὲ μυστατομένους· ἔπειτα
 αὐτοὺς τοῦτων τέως καθαρὸς ὑπάρχων, φαντασιοκοπῇ
 καὶ λόγοι πρὸς τὸν κρατοῦντα τοὺς νόμους, εἰ μὲν
 οὐς ἀναιρεθῆναι δεόν, τούτους ἀτιμωρήτους ἔξ,
 τί μὴ θάττον ληστεύω καὶ προδότης γίνομαι, ἵνα
 συγγνώμης τύχῃ· ἂν δὲ δίκην ἀπαίτῃς, φόβῳ ταύ-
 τη, ἐκείνους οὐ μὴήσομαι· ἂν οὖν τις παρελθὼν
 τοιαῦτα λέγοι, ἄρ' ἔστιν ὅστις οὐκ ἂν αὐτοῦ παρα-
 φορὰν καὶ ἄρρωστίαν γνῶμης, καὶ μυρία ἄλλα κατα-
 γνοῇ; εἰ δὲ ἐκείνου μὲν ἕκαστος τῶν νοῦν ἔχόντων
 καταγνώσεται; ἂν δὲ τις, ἀντὶ μὲν προδοτῶν πό-
 λεως, προδότας πίστειω, ἀντὶ δὲ ληστῶν σωμάτων
 ληστὰς θεῶν νόμων εἰς μέσον παράγοι· ἔπειτα τὰς
 αὐτὰς φωνὰς ἀνακράζῃ, οὐχὶ τὴν ἴσῃν αὐτὸν ἢ καὶ
 μείζονα ψῆφον παρὰ γε τῶν συμφερονούντων, ἀπενεγ-
 κύνει οἰσόμεθα; χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ μὲν
 τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς θεσμοῖς τὰς πράξεις ἰθύνουσι,
 τίς δὲ τῶν ἀκαίρων ζητήσεων, καὶ λογισμῶν
 παλαίων καὶ ἀποπνίγεται; ἀλλὰ μὴ θάττον αὐτῶν
 τῆς μοίρας γινόμενος πολλὴν τὴν συγγνώμην ἐξαιτεῖς
 τῆς βραδύτητος; εἰ δ' ἐκ θεσμῶν ἔργων ὑπέρτερος
 ἐπίστασαι, τί πολυπραγμονεῖς; ἂν τε δῶσιν ἐνταῦθα
 δίκην, ἂν τε μὴ; ἂν μὲν γὰρ δῶσιν, ἀμεινον ἔξουσιν,
 τῇ τιμωρῇ τὴν ἁμαρτίαν ἐκκαθαίρομενοι· ἂν δὲ μὴ
 δῶσιν, τοῦτο αὐτοὺς ἀθλιωτέρος ἐργάζεται, ὅτι
 πικρότερον αὐτοῖς τὸ ἐκεῖθεν ἀπαντῆσαι δικαιοτή-
 ριον· ὥστε εἰ τινι τῶν δύο τούτων αἵρεσις προῖκετο,
 ἐκεῖνος ἂν τὸ ἑλαττον κακὸν ἐφάνη αἰρούμενος, καὶ
 τὸ αὐτοῦ συμφέρον ἐπισκοπούμενος, οὐχ ὅς τὴν
 ἐνταῦθα φεύγει δοῦναι δίκην· ἀλλ' ὅς ἐν τῷ νῦν καὶ
 ἐνταῦθεν δίδωαι τὴν ἐκεῖθεν ἐπράδυν· ἔπειτα καὶ τὸν
 νοσοῦντα, οὐχ ὃν λατρῶν χεῖρας, καὶ τομαί, καὶ
 καύσεις, τοὺς πάθους ἀπάγουσιν, ἀλλ' ὃν τὰ τῆς
 τέχνης ὀρώμεν μὴ προσείμενον, ἐκείνον ἤδη τελείως
 ἀναγινώσκωμεν*, καὶ ἂν ἐσχάτοις κακοῖς ἱσμὴν ἐξ-
 εταζόμενον.

cinando vel contendere, vel alios suffocare? quidni
 potius actutum ad partes accedit, et veniam depre-
 cetur suae tarditatis? Sin vero actionum lege prohibitarum
 actores agnoscas, quid ita tandem curiose
 satagis, utrum hic supplicium luant aut non luant? Si
 dederint isthic poenas, meliori tum erunt condi-
 tione, nimirum per poenas irrogatas expiato peccati reatu:
 quod si non dent, hoc eo sunt miseriores, eo quod
 iudicium aliquando celeste cum majori subibunt acerbitate.
 Itaque, si modo inter hæc duo electio consistat, is
 minus malum videtur elegerisse, et suo commodo melius
 prospexisse, non qui id agit ne hic puniatur, sed qui
 per supplicium isthicobitum tolerabilius reddet iudicium
 illud. Nam et ægrotantem, nequaquam illum quem medicorum
 manus, sectiones, ustulationes morbo liberant; sed
 quem videmus artis medicæ praxin non ferentem, illum,
 inquam, statu positum desperato, et conclamatum,
 morbis extremis cruciatum, et doloribus confectum
 reputamus.

Καὶ εἰ ἂν τις τὰ ἐπόμενα τοῖς αὐτοῦ λογι-
 σμοῖς ἀπαριθμοῖ; ταῦτα ἡμᾶς ἀνοπώτερον ἡ παρα-
 σκευάσει τὰ συμβαίνοντα· ταῦτα εἰς παραψυ-
 χὴν ἔξομεν· τοῦτοις ἡμᾶς ἀνακτᾶσθαι, ὧ φιλε καὶ
 ἀδελφε, διεσπώδασας, οὐ γὰρ τῶν σεμνοτέρων

A se palam fert. Quos multo magis fovere comperitur,
 quam eorum quispiam, qui in illo coetu annumeratur.
 Sunt enim inter eos, qui utcumque corporibus
 suis assistant, tamen ab illorum societate practica,
 ab intus dissidente conscientia, vacillantes rece-
 dunt. Tu autem, nondum conjunctus corpore, ju-
 dicio et affectu copulari desideras: quod non
 adhuc plene fueris adunitus, id a timiditate, non
 pietate; a pudore proficiscitur et non voluntate.
 Quis autem ea admitteret, quæ ne somnians appro-
 bavit aliquando? is scilicet, qui causam in timorem
 rejicit cur nondum illorum consortio aggregetur,
 cum inimicis pudefieri antiquius habuit, quam cum
 familiaribus suis et cognatis admirationi esse;
 modo sit ei in posterum impunè. Si recipere vel
 B admittere non licebat, æquis post receptionem
 illam, ut possit quos non lieuit, susceptos admittere,
 velit se in manifestum discrimen præcipitare?
 Verba sane non meliorant actiones, sed per actiones
 verba licet interpretari. Nam si quis contuitas
 latrones, aut civitatum expilatores, detestatione
 ubique habitos, execrationibus undique pro-
 scissos: immunis adhuc ipse et purus ab illorum
 consortio tandem phantasmate abreptus, dicat le-
 gum arbitris et dispensatoribus, si hosce homines,
 rogo, sine poena dimittas, quos par et æquum
 fuerat de vita tolli, cur non ego statim latro flam
 ac proditor, ut sic veniam possim sceleribus pro-
 movere: quod si poenam irroges, metu poena
 nolim ego illos imitari. Si quis, inquam, obiter ista
 dicat, quis non illum furere et insanire? quis non
 mente in rebus aliis laborare similiter haud pro-
 nuntiabit? Quod si quis non urbium sed fidei pro-
 ditores, prædones non corporalium sed divinæ legis
 in medium productos sistat, et apud illos voces eas
 ipsas edat, annon eandem in ipsum sententiam
 vel etiam duriorum per prudentes rerum æstima-
 tores ferendam putamus? Verum sepositis quæ
 jam dicta sunt, si secundum canones, hoc est,
 leges ecclesiasticas actiones regulent, quid opus est
 hisce intempestive motis questionibus? quid ratio-

D Quorsum vero quispiam ea quæ sequuntur ra-
 tionibus putet apprehendenda? sane enim illa
 ut levius feramus quæ contingunt facient; atque
 ita nobis parient consolationem. Per ista nos-
 met iterum possidere satagisti, amice et frater;

VARIE LECTIONES.

* Ἰσ. ἀπογινώσκωμεν. ἡ φέρειν.

nam vocibus te affari honoratioribus non desistam, non omnia et singula consiliis et propositis ascribam; sed quod in actum hactenus producta non fuerint, illa ideo cum spe emendationis tuæ compellationes meas instituo: *Si sal infatuatus fuerit*, inquit Dominus, in quo demum salietur¹³? Si res meorum amicorum, fratrum, liberorum, membrorum, viscerum: si res eorum singulorum (qui mihi ante omnes sunt honorandi); propter quos in carne adhuc potius subsistere, quam dissolvi et cum Christo esse malle: quorum causa concidor, distrahor, et lacrymæ meæ mihi panes fiunt: si eorum omnium hic sit status, quid debeam ab aliis expectare? Nec injuria. Scio etenim, beatum Paulum, solus cum esset in vinculis destitutus, dixisse: *In prima mea defensione nemo mihi adfuit*¹⁴: et iterum, *solus Lucas mecum est*¹⁵. Nam non possunt omnes se obdurare, et patientia niti: quapropter cum Dominus prædiceret afflictiones venturas, et tentationes, cum quibus illi qui in ipsum credituri erant, configere debebant, subnectit: *Asi qui in finem perseveraverit, is salvus erit*¹⁶. Scio, et anteriorem adhuc Davidem prophetam multorum solitudinem luxisse, et illam ab amicis desertionem Domino deprecationis loco representasse: *Salvum me fac, Deus, quoniam defecit justus, et veritas paucitate laborat inter filios hominum*¹⁷. Quorsum vero hunc vel illum citem? Scio Dominum et Deum meum tum cum apprehensus, vinculis constrictus abduceretur, solitarium fuisse derelictum: scriptum est enim: *Ipsa deserto fugerant*¹⁸. Quid ergo mirum? nos homunciones miseros et miserandos, quibus nec aerem spirare liberum licet, carceribus et vinculis mancipatos, mille moriendi modos quotidie expectantes, omni destitutos meliori spe, ab omnibus ita desertos et derelictos: atque, o si tantum derelictos! ferre hoc possemus, sed neutiquam nos nudi deserimur, sub nominis nostri prætextu, veritatem abnuunt, ecclesiasticam omnem et rectam sententiam deserunt: cujus observandi gratia, ni non hactenus elegerunt pati, ab illa se nunc abscindunt, et illam longe seponunt. Hoc est illud quod imprimis percellit mentem mihi, quod me absumit, cum videam membra, quibuscum nos incorporamur, et participes exstamus, ex æquo Christi a capite illo divelli et in perniciem redigi. Et tamen istud malum in se non sufferendum, sit certe tolerabile per prius exempla recitata. Attamen derelicti illius causam in nos artificiose transferre velle, cujus nondum potuit exemplum aliquod reperiri, quomodo quis, utcunque omnia ferendo sufficientissimus æquanimiter poterit tolerare. Omnino percipio præclaram ego remunerationem amoris in te mei paterni, cum Deo conjuncti, et spiritualis illius mirifici et tremendi illius partus, quo tu nobis enixus, lumen terrarum orbis in mystico Ecclesiæ thalamo per vitæ sermonem prodiisti. Et ista ego tolero per et propter ad-

Α ρημάτων εξισταμαι, οὐδὲ τῷ μελετηθέντι πάντα δίδωμι, ἀλλ' ὅτι τῶς μὴ διαπέπραχται, καὶ πρὸς τὴν ἐλπίδα τῆς διορθώσεως τὰς κλήσεις μερίζομαι. Ἐὰν τὸ ἅλας μωρανθῇ, ὁ Κύριός φησιν, ἐν τίνι ἀλισθηθήσεται; ἐάν τὰ τῶν φίλων, τὰ τῶν ἀδελφῶν, τὰ τῶν τέκνων, τὰ τῶν ἐμῶν μελῶν, τὰ τῶν ἐμῶν σπλάγχχνων (τὰ τῶν πάντων ἐμοὶ τιμωτάτων), δι' οὓς ἐστὶ τὸ σαρκὶ παρῆναι, τοῦ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι προκρίνεται· δι' οὓς κόπομαι καὶ σπαράσσομαι, καὶ τὰ δάκρυά μου ἄρτος ἐμοὶ γίνετα· ἐάν οὖν τὰ αὐτῶν τοιαῦτα, ποταπὰ χρὴ προσδοκᾶν τὰ τῶν ἄλλων; ἀλλ' οὐδὲν θαυμαστόν· οἶδα γὰρ καὶ τὸν θεσπέσιον Παῦλον μόνον ἐν δεσμοῖς καταλειφθέντα· Ἐν τῇ πρώτῃ μου, φησὶν, ἀπολογία οὐδεὶς μοι συμπαραγένετο, καὶ, Λουκάς ἐστι μέγας μετ' ἐμοῦ· οὐ γὰρ πάντων ἡ καρτερία καὶ ὑπομονή· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος εἰπὼν τὰς θλίψεις καὶ τοὺς πειρασμούς οἷς ἐμελλον οἱ εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες ἐναθλεῖν, ἐπήγαγεν· Ὁ δ' ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται· οἶδα καὶ πρὸ τούτου τὴν προφητὴν Δαβὶδ τῶν πολλῶν τὴν ἐρημίαν ἀποδυρόμενον, καὶ ταύτην ὡς ἱκετηρίαν τῷ θεῷ προτείνοντα· Σῶσόν με, Κύριε, ὅτι ἐκλήλοιπες δούλος· ὅτι ὠλιγώθησαν αἱ ἀληθείαι ἀπὸ τῶν νῶν τῶν ἀνθρώπων· καὶ τί λέγω τούτων ἢ ἐκείνων; οἶδα τὴν ἐμὴν ἀσπότην καὶ θεόν, ἐπεὶ συνελήφθη καὶ πρὸς δεσμωτήριον ἦγετο, μόνον καταλειφθέντα· Καὶ ἀφέντες γὰρ αὐτὸν, φησὶ, πάντες ἐφυγον· Τί οὖν θαυμαστόν; ἐ καὶ νῦν ἡμεῖς, ἀνθρώπους οἰκτρούς, καὶ ἐλεεινοὺς, ἀνθρώπους μὴδὲ τὸν ἀέρα σπῆν ἐλευθέρων παραχωρουμένους, ἀνθρώπους δεσμωτήριον οἰκοῦντας, μυρίους θανάτους καθ' ἐκάστην προσδοκῶντας, καὶ πάσης ἐλπίδος χρηστῆς περιηρημένης, εἰ καὶ καταλιπεῖν τις ἐμελέτησεν, ἀλλ' εἴθε μόνον καταλιπεῖν (ἀνυπόιστον γὰρ ἐν) οὐ γὰρ ἡμεῖς οἱ τοιοῦτοι καταλιμπάνουσιν, ἀλλ' ἐν ἡμετέρᾳ προσηγορίᾳ, τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ὁρθοῦ φρονήματος, ὑπερ οὐ, μέχρι νῦν, μυρία παθεῖν εἴλοντο, ἑαυτοὺς ἐκτέμνουσιν τε καὶ ἀποκρητύουσιν· ὅπερ παντὸς μάλιστα ψυχὴν πλήττει καὶ ἐκδαπανᾷ, μέλη ὀρᾶν, ὧν ἐσμεν σῶσσωμοι καὶ συμμετοχοί, Χριστοῦ τῆς κεφαλῆς διασπώμενά τε καὶ ἀποφθειρόμενα, ἀλλ' ὅμως ἀφόρητον ἐν τῷ κακῷ, φορητὸν ἂν ἐγεγόνει τοῖς ῥηθείαι παράδειγμασιν· τὸ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ καταλιπεῖν, ἡμῖν τεχνάζεσθαι ἐπιγράφειν, οὐ μὴ μέχρι νῦν οὐδ' ἐστὶν εὐρεῖν ὑπάρχον παράδειγμα, πῶς ἂν τις, εἰ καὶ πάντα φέρειν ἔσχε γυμνασίαν, ὀνειργαλεῖν δυνήσθῃ; καλὰ γε (οὐ γὰρ ἀπέχω) τὰς ἀμοιβὰς τοῦ περὶ τε θείου καὶ πατρικοῦ φίλτρου, καὶ τῶν πνευματικῶν ἐκείνων καὶ ὑπερφυῶν καὶ φρικτῶν ἐκείνων, ἐν αἷς σὺ φωστὴρ ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχειν, τῇ μουσικῇ παστάδι τῆς Ἐκκλησίας ἐναπετέλῃς· ταῦτα διὰ τῆς ὁμῶν ἀξιαγάστου καὶ θείας συνέσεως, πρὸς τὸν ἁγῆος καὶ πρώην δοχὰς ἡμῖν καὶ ὑπερδοχὰς περιθήμενον, ὑποφέρωμαι, καὶ τῆς ἰδίας ὁρμῆς τὴν ἡμῶν ἐπιτροπὴν πειραθέντα λαβεῖν, αἰσχύνῃς καὶ ἀμαρτημάτων,

¹³ Matth. v, 13. ¹⁴ II Tim. iv, 16. ¹⁵ ibid. 11. ¹⁶ Matth. xxiv, 13. ¹⁷ Psal. xi, 2. ¹⁸ Matth. xxvi, 56.

ὡς δὴθεν, ἀποστραφὴν καὶ ἀναχώρησιν, εἰ καὶ τοῦναντίον ἐμπραττεν αὐτῷ περιγέγονεν· ἡ γὰρ εἰς ἕτερον ἀναφορὰ τοῦ ἐγκλήματος, ἂν μὴδὲ χώραν εἴρη, μάλιστα τὸ τέχνασμα παρεισδύσεως, εἰς σφοδρότεραν περιτρέπει τοῦ συνειδότος κατάγνωσιν, οἰκοθεν καὶ σαφῆ καὶ ἀφυκτον τὸν ἑλεγχον φέρουσα· τί γὰρ ἐτέρωθεν ἐζήτεισιν συμμαχίαν, καὶ σχῆμα σεαυτῷ ἐτεχνάζου δικαιολογίας, εἰ μὴ τὸ συνειδὸς ἔνδον εἶχεσιν πικρὸν κατήγορον τῆς βουλῆσεως; τί δὲ καθ' αὐτὸν οὐ πράττεις, ἀ σπουδάζεις ἄλλοθεν ὦ.

tabilem redargutionem manifestam patitur. Cur vero aliunde satagebas auxilium? cur formulam tibi defensionis et pretextum artificiosum procurabas, si conscientia interna destitutus eras tuæ voluntatis accusatrice? Quod per te non agis ipse,

καὶ εἰ μὴ τῶν ἐπιστολῶν ὁ νόμος ἐπέσχε, καὶ τοῦ ὑπογράφοντος ἡ χεὶρ καὶ τότε κλαπέισα ἐμποδῶν ἵστατο, εἰδείξα ἂν ἀκριβέστερον καὶ διὰ πλειόνων τότε ἡμέτερον ἄλγος, καὶ οἷς ἐκείνους ἡμᾶς ἐλυμήνατο· ἀλλὰ πῶς τὰς αὐτοῦ λαμπρὰς ὁμολογίας, ἀς ἐνώπον Θεοῦ καὶ ἀγγέλων, ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων, βασιλέων, ἀρχόντων, ἀρχομένων ἐπαρρησιάσατο, οὐκ εἰς μεγάλην ἀγίαι αἰδῶ; πῶς τὸ τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἐδυσωπήθη καύχημα, ὃ κατὰ παντός φέρειν ἔσχε καὶ χρόνου καὶ διηγρήματος; καὶ εἴη γε τῆς ἀνωθεν ἐνισχυρούσης παλάμης διηνεκῶς μεγαλαυχούσα καὶ φέρουσα· πῶς δὲ δι' αὐτοῦ καὶ μόνου ψυχαγωγεῖν ἔγνω τὸ ἀντίπαλον, καὶ ἰδίᾳ πτώσει τὴν κοινὴν καὶ παράδοξον τῆς Ἐκκλησίας στάσιν χαλεπὴν προσέλιτο; καὶνὸν μὲν γὰρ καὶ παράλογον ὁ πολυμήχανος ὄφρις κόσμῳ παραδείξει ἀνεανειύσατο· ἀλλὰ καινότερον καὶ παραδοξότερον καὶ θεῖον ἔργον, ὡς ἀληθῶς, ὃ τῆς φύσεως ἡμῶν Πλάστης καὶ Δημιουργὸς κατέστησεν. Ὅ μὲν γὰρ ἀνθρώπους τρισαλιτρίους, ἀνθρώπους οὐδ' εἰς ἀριθμὸν τινα συντελοῦντας, πάλαι τῆς ἱερατικῆς ἀξίας ἀπογυμνωθέντας, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συλλόγων, δι' ἀς αἰτίας οὐδὲ θέμις λέγειν ἡμῖν, ἐξοστρακισθέντας, ὅς ἀποθανόντας, ἐκρίθωθέντας, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν περὶ αὐτῶν προαναφώνησιν, σπύλους καὶ μώμους, τολμητὰς, ἀυθόδιους· τοὺτους ὑπεισὺς καὶ τῆς οἰκείας ποιηρίας ἐργαστήριον προστησάμενος, δι' αὐτῶν πᾶσαν καταστρέφει καὶ καταλαθεῖν τὴν Ἐκκλησίαν ἐφρυάξατο· ὃ δὲ, οἷα δὴ θαυμάσια μόνος ποιῶν, καὶ ἐν ταῖς θλίψεσι πλατύνων τοὺς ἐπιχαλουμένους αὐτὸν, καὶ τότε μάλιστα δεικνύων τὸ τῆς προνοίας ἀφανὸν καὶ σοφόν, ὅτε πανταχόθεν τὸ ἀπορον περιέστηκε καὶ δεινόν, ἐπὶ τοσοῦτον αὐτὴν συγκεκροτημένην καὶ κατηρτισμένην, καὶ ὡς ἀληθῶς ἐν αὐτῷ θεθεμελιωμένην, ἀνέδειξεν, ὡς οὐ μόνον ἀντιβρόπων τῆς κακούργιας τὸν πονηρὸν τὴν πληγὴν δέξασθαι, ἀλλὰ πολὺ χαλεπωτέραν καὶ ἀλγεεινότεραν εἰσπράττεισθαι· πῶς γὰρ οὐχὶ μεγίστη καὶ ἀνίατος τῇ διαβολῇ ἡ πληγὴ, ὅτι περ ἐν τοσαύτῃ ζάλῃ καὶ τηλικαύτῃ συγχύσει καὶ μεταβολῇ, οὐ μικρὸς οὐ μέγας, οὐκ ἀσήμενος πόλεως ἀρχιερεὺς, οὐ τὸ ἐπίσημον ἐχούσης, οὐκ ἐν λόγῳ ἰδιώτης, οὐκ ἀμφοτέρωθεν ὀπλισμένος, καὶ σύνδρομον ἔχων τῇ πυκνότητι τῆς διανοίας τὸ βεῦμα τῆς γλώττης, οὐκ ἐν βίῳ λαμπρὸς, οὐκ ἐν ἀκριβείᾳ δογμάτων περιβλε-

A mirabilem et divinam plane illius hominis prudentiam, qui nos heri ac nudius tertius epulo appposito recipiebat: quique ex animi sui impetu nostri in se patrocinium suscipere et tuitionem volebat: decoris, et admissorum criminum aversionem, depulsionemque scilicet, licet secus quam speraverat, id contingebat. Transmissio siquidem criminis in alium quempiam, si non admittatur artificiose excoitata machinatio, in graviolem concedere solet conscientiae condemnationem, dum ab intus inevitabilem redargutionem manifestam patitur. Cur vero aliunde satagebas auxilium? cur formulam tibi defensionis et pretextum artificiosum procurabas, si conscientia interna destitutus eras tuæ voluntatis consequi moliris.

Certe si pateretur lex epistolaris, si mei amanuensis manus lassata se non subduxisset, pluribus adhuc persequeretur justum meum dolorem, et in quibus ab illo læsus sum. At enim vero præclara illius professio, coram Deo et angelis, coram omnibus hominibus, regibus, principibus, subditis enuntiata, non pudore suffundit vehementius? Unde factum ut Ecclesiæ gloriatio non vereatur, quam semper et ubique propalare poterat et præ se ferre, superna præsertim manu corroborante, in qua perpetuo triumpharet: suis autem viribus et quidem solitariis posse se putat adversarium delinire: casuque suo voluit, ut Ecclesiæ ille status communis præter omnem expectationem claudicaret: volebat nimirum versutissimus ille serpens, audaciæ suæ novum et inusitatum quid, mundo palam facere: sed opus magis novum, inauditum et paradoxum magis, divinus naturæ nostræ Opifex et Conditor ex adverso edidit. Ille homines nefarios et improbos in nullo numero habendos, sacerdotali pridem dignitate spoliatos, cœtibus ecclesiasticis (sed quas ob causas, haud libet dicere) amotos, abactos, bis mortuos, eradicatorum, juxta apostolicum de talibus pronuntiatum, maculae, momae, audaces, arrogantes: in istos ubi se insinuaverat diabolus, et ad propriæ nequitiae officinam applicuerat, per illos universam occupare Ecclesiam, per summam impudentiam nitebatur. Sed Deus, qui miracula operatur solus, et dilatat invocantes se in afflictionibus, qui suæ providentiæ sapientiam inexplicabilem ostendit, cum undique inextricabilibus circumdamur fluctibus oppressi, adeo comparatam et consummatam, vere in ipso fundatam, ut non solum parem et adæquatam malitiae suæ plagam malus accipiat, sed multo vehementiorem et cum majori conjunctam tormento procuret. Quomodo enim non infligitur diabolo maxima et insanabilis plaga, cum in tanta procella, tali rerum confusione, tanta rerum mutatione, nemo parvus, magnus, obscuræ urbeculae episcopus, nedum cui præest aliquis eximius: nemo rudis in sermone, nemo utrinque comparatus, qui linguae volubilitatem eum acumine mentis conjunctam habet: nemo propter vitam illustris, propter dogmatum sublimitatem conspicuus, nullus plane homo

VARIAE LECTIONES.

^a ἢ φάινειν.

cum tempore immutatus comprehenditur : nec cessit loco torrenti omnia abripienti : inter omnes omnino qui de choro fuerant religiosorum (quis eorum per auditionem antiquam, nedum per præsentem spem, priusquam res constaret, hoc credet?), omnes diaboli laqueos, insidias omnes, omnia artificia, vim omnem intentatam infra se positam demonstrarunt. Jucundum mihi est, ista apud vos imprimis prosecui, qui magna pars eorum estis, de quibus hæc mirifica recensentur : Neque enim quidquam commilitonibus accidere potest gratius, dolore aliqui confectis, quam ut rem pugnando bene gerant : sed malitiosus, [quem dixi, demon omnes confertim deglutire, et per suas nequitias fraudulenta impedire fremendo gloriatur : sanctæ tamen Ecclesiæ multitudo ipsius machinationes et consilia deridet, et ludibrio habet, dum sub Christo capite militat, et ejus ductum observant : ut captivos potius quosdam abducunt veritati, quam ut aliquis ex ipsis fugitivus existat et desertor ordinum. Quapropter si diabolo daretur optio, utrum talia adhibere vasa voluerit, qualia sunt, in quæ nunc incidit, capacia totius operationis ipsius : tum Ecclesiam ita viriliter et animose concertantem ex adverso consistere ; vasa illa ut figulina cum ipso met artifice confringentem, annon istorum experimentum facere potius recusaret? nec talia vasa reperire, vel ab illis gaudium proventurum somnare, quam Ecclesiam intueri ita roboratam ac vigentem, et in media ipsius viscera vulnus tam mortiferum inferentem, et gloriosum de tota ipsius potentia tropæum statuentem. Quod profecto, si non aliud, oportebat eum, qui nunc nimium commotus est (neque enim intelligo, quid, aut quomodo, cum majori modestia dicam) revereri, nec victoriarum adoras non conari a sua propria sede dimovere. Quidni enim? licet non effectum dedit, quod conceperat animo, gratiam tamen efflorescentem marcescere fecit, eo quod cogitavit, quæ cogitatio redarguit opinionem. Divina autem gratia providentiam, qua nos semper tutatus est, nunc ostendit, cum in effectum prodire non sit passa, quod apud animum ille constituerat.

Cæterum, mi fili, nulla talis deinceps mentem irrepit cogitatio. In præsentem enim omnia increpatione omni qua hactenus mea ipsius viscera feriendo vulneravi, quod ipsum dolenter fecisse me profiteor. Licet enim medicina, concisiones etiam, necessaria sint, tamen erga laborantes et cruciatos compassio superat leges doctrinæ ejusque et medicinæ : et ego ideo compassionis tyrannidem haud sustinendo cum sim, prætermisissimis omnibus, tanquam præsentis in complexum ruor. Filium meum compello, partum meum immaculatum, membrum mei corporis. Quoniam ego abripior? ubinam de te mea gloriatio? ubi spes? potius, post spem ubi comparent opera? Videsis

A πτος, ἀλλ' ὅπως οὐδεὶς οὐδαμοῦ τῷ καιρῷ συναλωθεὶς ἠλέγχθη, οὐδὲν ἔδωκεν τῇ ῥύμῃ τοῦ φέροντος· ἅπαντες δ' ἀπλῶς ὅσοι τοῦ χοροῦ τῆς εὐσεβείας γεγόνασιν (τίς ἀκοῇ παλαιᾷ μήτιγε ἐλπιδὶ νέῃ, πρὶν πραγμῶν ταῦτα παρεδέξατο), πάσης πάγης τῷ πονηρῷ, καὶ πάσης ἐπιβουλῆς, καὶ παντὸς ταχνάσματος καὶ βίας κρείττονες ὤφθησαν. Ἡδὲ δέ μοι ταῦτα, καὶ μάλιστα πρὸς ὑμᾶς διεξιέναι, τοὺς μέγα μέρος τοῦ τηλικούτου χρηματίσαντας θαύματος· ἐπεὶ καὶ συστρατιώταις οὐδὲν ἡδύτερον, καὶ ἄλλως ἐν λύπῃς ὄσιν, ἢ τὰ ἐν πολέμοις αὐτοῖς προσομιλεῖν κατορθώματα· ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, ὁ μὲν πονηρὸς ἀθρόως ἅπαντας καταπίειν, καὶ τῆς αὐτοῦ πανουργίας ἔργον δεῖξιν, ἐφυσᾶτο καὶ ἐφρυδάτετο· τὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἄγιον πλήρωμα, τοσοῦτον αὐτοῦ τὰς μηχανὰς καὶ τὰς ἐπινοίας ἐξεμυκτηρίσαν τε καὶ κατεγέλασαν, Χριστῷ τῇ κεφαλῇ στρατηγούμενοι τε καὶ καθοδηγούμενοι, ὡς ἐκεῖθεν μᾶλλον αἰχμαλωτῖσαι τινὰς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ προσαγαγεῖν, ἢ λαιποτάκτην ἓνα τινὰ τῆς καλῆς αὐτῶν παραχωρῆσαι γενέσθαι τάξεως. Ὅστε εἰ τις αἴρῃσιν ἐδίδου τῷ διαβόλῳ, πότερον ἐβούλετο τοιαῦτα σκευὴ εὐρεῖν, οἷοις νῦν περιέτυχεν, ὅλην αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν ἡ χωρῆσαι δύναμιν· ἐπειτα τὴν Ἐκκλησίαν οὕτως αὐτῷ ἀνδρείως καὶ στερεῶς ἀγωνιζομένην ἀντικαταστήναι, ὡς σκευὴ κεραμείας σὺν αὐτῷ τεχνίτῃ ταῦτα συντρίβουσιν, ἢ μὴδ' ἐτέρου τούτων εἰς πείραν ἰλθεῖν πολλοὺς ἀν' ἐπιμήσατο; μήτε τοιούτων σκευῶν εὐτυχῆσαι, καὶ τὴν ὧς ἐπ' αὐτοῖς εὐθυμίαν ἀνειροπολῆσαι, μήτε τὴν Ἐκκλησίαν οὕτως ἰδεῖν κραταίωμα ἐν καὶ ἀκμάζουσιν, καὶ διὰ μέσων αὐτοῦ σπλάγγνων καιρίαν οὐκίαν καὶ πικράν τὴν πληγὴν φέρουσιν, καὶ λαμπρὸν ἰσθῶσαν κατὰ πάσης αὐτοῦ τῆς δυναστείας τὸ τρόπαιον ὅπερ εἰ μὴ τι ἄλλω ἔχρη, καὶ τὸν νῦν (οὐ γὰρ οἶδα πῶς ἀλυπώτερον εἶπω) ὑποσταθεύοντα ἐκδυσωπηθῆναι, καὶ μὴ τοὺς τῆς νίκης στεφάνους μονονοχί τοῦ ἰδίου ἐπιχειρεῖν ἀνασπᾶν ματώπου· τί γὰρ εἰ καὶ μὴ ἐπραξεν ἂ ἐμελέτησεν, ἀλλὰ τὴν ἀνθοῦσαν χάριν ἐμάρανεν οἷς ἐδίστασε· καὶ ἡ μὲν μελέτη τὴν γνώμην ἠλεγξεν· ἡ δὲ θεία χάρις, ἣν ἔχει περὶ ἡμᾶς πρόνοια, καὶ νῦν ἔδοξεν, εἰς ἔργον τὴν βουλὴν ἰλθεῖν οὐκ ἑτάσσα.

Ἀλλὰ μηδὲν σοι τὸ λοιπὸν μηδὲ τοιοῦτον, ὡς τέκνον, διαμελετάσθω· ἤδη γὰρ, ἤδη τοὺς ἐλέγχους ἄφεις, ἐπ' οἷς μέχρι νῦν, ἤδη ἡ σπλάγγνα πλήττων καὶ τιτρώσων ἀνιόμενος ἔφερον καὶ γὰρ ἀναγκαῖα τὰ φάρμακα καὶ αἱ τομαὶ, ἀλλ' ἡ τῶν πόνων καὶ ἀλγηδόνων συμπάθεια, νικᾷ τοὺς νόμους τῆς λατρείας καὶ παιδεύσεως δι' ὃ μηκέτι τοῦ συμπθεῖν τὴν τυραννίδα φέρων, ἐκτεῖνα πάντα λιπὼν, καὶ ὡς παρόντι περιχυθεὶς, τέκνον ἐμὸν, ὠδίνων ἀγνῶν μέλος ἐμὸν, τί τοῦτο, ἀνακαλοῦμαι ποῦ μοι τὸ πέρι σε καύχημα; ποῦ δὲ αἱ ἐλπίδες μᾶλλον δὲ μετὰ τῶν ἐλπίδων τὰ ἔργα; Ὅρξες τὸ σκυθρωπὸν, τὴν κατῆφειαν, εἰ βούλει, καὶ τὰ δάκρυα. Ἡ περὶ σοῦ φρονεῖς τούτων αἰτία· ὁ ἐπὶ σοὶ πόνος αὐτῶν ἄπτε-

VARLE LECTIONES.

† Ισ. πληγῆς. ‡ Ισ. πανουργίαν. γ. μήτε τὴν. δ. Ισ. ἀτε.

ται σπλάγχνων, τὸ ἄλγος αὐτῆς τῆς ζωῆς· ἀλλ' εἰ A
 εἰ σοι τῆς ἐμῆς μέλει ζωῆς (οὐπω δὲ μέ τις ἀναπαί-
 θει λόγος ὡς οὐ μέλει) μηκέτι μηδὲν τοιοῦτον μηδὲ
 παραπλήσιον, μήτε εἰς βουλὴν μήτε εἰς μελέτην δια-
 βαίνετω· μακάριος γὰρ ἄνθρωπος οὗχ ὅς ἐπὶ παρὰ νόμων
 οὐκ ἔδραμεν ἔργα, ἀλλ' ὅς οὐδὲ ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν ἐπο-
 ρεύθη· μηδ' ὅτι χεῖρους ἔχομεν σεμνυνόμεθα, ἀλλ'
 εἰ τινων ἐλάττους ἐλεγχθώμεν, αἰσχυνόμεθα· ἐπεὶ
 καὶ ἀριστεύς οὐχ ὅταν λειποταξίας οὐκ ἄλλω, οὐδ' ὅταν
 τῶν φυγᾶδων οὐχ ἥτιων ὀφθῇ, σεμνὺς καὶ περιβλεπ-
 τος· ἀλλ' ἐπειδ' ἂν τῶν συστρατιωτῶν κρείττων ἐν
 πολέμοις ἀναφανῇ καὶ τῶν ἐχθρῶν κρατήσῃ, τότε
 καὶ τοὺς στεφάνους ἐστὶν ἀναδέχεσθαι δίκαιος· ναί,
 δοῦμαι καὶ παρακαλῶ δείξον, τὸ τέλος ἀξίον τῆς
 ἀρχῆς, ἀξίον τῶν ἀγώνων· ὡς πόσων στεναγμῶν,
 πόσων δακρύων ἐν πελάγει μὲν μέσον· πνευμάτων
 καὶ ῥάλης οὐριόδρομειν, πρὸς αὐτῷ δὲ τῷ λιμένι,
 καταποντίζεσθαι· καὶ πόλεμον μὲν κρατεῖν τῶν
 ἐχθρῶν, τῶν δὲ τροπαίων αὐτοῖς ὑπεξίστασθαι· καὶ
 τὸν ἀγῶνα μὲν ἐν τῷ σταδίῳ λαμπρῶς ἐνεγκεῖν,
 πρὸς δὲ τοὺς στεφάνους μαλακίζεσθαι· ὁμᾶς δὲ ἄρα,
 ὡς τῆς ἀρετῆς ἑρασταί, καὶ τῆς εὐσεβείας κήρυκες,
 καὶ τῆς ἀληθείας προαπιστά, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις
 ἅπασιν, οὕτω καὶ τοῦ παρόντος ἄλγους εὐρήσειν
 ἐμελλον παραψυχῇ· οὐ μόνον ὅτι πέφυκε τὸ λυ-
 πὸν τοῖς φίλοις ἐκκαλυπτόμενον διαχεισθαι· πως
 τοῖς λόγοις, καὶ ὅσον συνεξαίτιζεσθαι· ἀλλὰ καὶ
 μέλλον, διότι μεγάλας ἐλπίδας ἔχω διὰ τῶν ὁμετέ-
 ρων σοφῶν καὶ καλῶν ἐπιδόων τε καὶ παραινέσεων,
 θάπτον ἀναβρῶσθῆναι τὸν ἄνδρα, καὶ τὸν τοῦ ὅψεως
 ψιθυρισμὸν τέλος ἀποστραφέντα, μηκέτι συμβου-
 λῆς ἀνασχεῖσθαι στασιαζούσης, τοὺς ὀρθοὺς λογισμοὺς
 καὶ εἰς δισταγμὸν μετακλινούσης, πτώματος αἵτιον,
 ἀλλ' εἰς τὴν προτέραν ἐπαναδραμόντα τελειότητα,
 δόξαιτον καὶ ἀκλόνητον ἐν τῇ στερεῇ καὶ ἀρραγῇ
 τῆς ὁμολογίας Χριστοῦ διατηρηθῆναι πέτρᾳ, διὰ
 βίου παντός καὶ λόγων.

versum, ita ut immotus et inflexus, in Christianæ confessionis petra solida et infracta conservetur, in omni
 vitæ cursu, et sermonum varietate conservatus.

Εἰ τις δὲ παράκλησις ἐν Χριστῷ (μετὰ τοῦ
 θεοσκεπίου Παύλου ὁμῖν, καὶ δι' ὁμῶν πᾶσιν ἐπι-
 δοώμεθα), εἰ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἰ τις κοιν-
 ωνία Πνεύματος, εἰ τινα σπλάγχνα καὶ οἰκτι-
 ρμοί, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν· ἵνα, ὥσπερ D
 μέχρι νῦν, οὕτω καὶ διαπαντός, τὸ αὐτὸ φρον-
 ῆτε, ἐν ἐνὶ πνεύματι καὶ μὴ ψυχῇ συνυθ-
 λούντες τῆς ἀληθείας τῷ κηρύγματι, καὶ μὴ
 πυρρόμενοι· ἐν μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμέ-
 νων· ἥτις αὐτοῖς μὲν ἐστὶν ἐνδείξεις ἀπωλείας,
 ὑμῖν δὲ σωτηρίας, καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ· ὅτι
 ὑμῖν ἐχαρίσθη [τὸ] ὑπὸ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ
 εἰς αὐτὸν πιστεῦσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπὶ αὐτοῦ
 πάσχειν. Καὶ ταῦτα οὐχ ὡς τῶν ἐμῶν δεομένων
 λόγων γράφω, ἀλλ' ὡς χρεωστῶν, ἀλλὰ καὶ
 ἐριμέμενος ὑμῖν κοινωνεῖν, ἐνθα μὲν καλεῖται και-
 ρός, αὐτοῖς ἔργοις καὶ ἀθλοῖς, ἀλλ' ὅτε δὲ καὶ

tristem, vultu dejectum, lacrymantem: de te solli-
 citudo talia causat. Labor meus circa te, de vita
 dolor viscera mea penetrat interiora. Quare, si
 meæ vitæ tibi cura est ulla (et certe non proba-
 tur non esse tibi curæ), noli deinceps ejusmodi
 aliquid in deliberationem admittere. Beatus ille
 vir, non qui nequaquam cucurrit ad illicita malo-
 rum opera, sed qui ne quidem inessit in concilio
 malignantium. Nec quod sint, quam nos sumus, de-
 teriores alii, gloriemur, sed si aliquibus impares
 inveniamur, pudore suffundimur. Nam et optimus
 miles haud desertor convictus, nec quod cum fugi-
 tivis censeatur, clarus obinde et illustris sit, sed si
 bello præstantior quam commilitones: si victoriam
 de hostibus reportavit, tum dignus judicatur qui
 coronetur. Hortor autem atque obsecro, ostende
 finem principio dignum, dignum certaminibus. O
 quantum adest gemitus et lacrymarum, si in mari-
 nis fluctibus, inter ventos, in procellosis tempesta-
 tibus rectum tenere cursum possimus, et in portu
 patiamur naufragium! prælio si vincamus hostes et
 depellamur a tropæo! in stadio cum laude certam-
 en subire, et emollescere ad bravium! Vos ergo,
 o virtutis amatores, veritatis qui præcones estis, et
 in Deum pietatis defensores; ut contra cætera
 prævaluisitis, ita date operam, et sedulo incum-
 bite, ut quod exopto doloris habeatis levamen-
 tum. Non ob eam tantum causam, quia quod dolet,
 amicis si exponatur, diffindi quodam modo per ser-
 mones poterit, aut, ut sic dicam, evaporari; sed multo
 magis quod spem egregiam concipio, futurum ut
 vestris prudentibus illis et præclaris admonitionibus
 et insurrurationibus corroborandum hominem, ser-
 pentis illius diffuso sibilo quasi consilii ulterius non
 pariturum eorum qui fecerunt secessionem; qui consi-
 lia recta et optima ab dubitationem inflectunt ruinæ
 daturam occasionem, sed ad priorem integritatem re-

Atque hæc quidem hactenus. Quod si autem aliqua
 sit consolatio in Christo¹², ita enim vocibus divini
 Pauli vobis sigillatim inelamabo; si quod solatium
 charitatis, si quæ spiritus societas, si quæ miseratio-
 nis viscera, vos adimplete gaudium meum¹³; ut
 quemadmodum huc usque, sic semper idem sapiatis,
 in uno spiritu unanimiter collaborantes præconio ve-
 ritatis, ut nunquam ab adversariis terreamini: Quod
 illis concedet in^a damnationem, vobis in salutem im-
 putabitur, idque Deo operante; quia vobis donatum
 est a Christo, non solum ut in illum credatis, sed ut
 pro illo patiamini. Ista autem scripsi, non quod ser-
 monibus meis indigeatis, sed propterea quod deside-
 rem, quippe debitor quædam vobiscum communicare,
 ubi fuerit occasio, opere ipso et concertatione; nec
 factis tantum sed interdum et verbis¹⁴. Vos enim, ut
 cum Joanne Theologo dicam, habetis a sancto Spi-

¹² Philip. II, 1. ¹³ ibid. 2. ¹⁴ Philip. II, 2; I, 29 et passim.

VARIE LECTIONES.

^a ἴσ. ἀνάμεσον. ^b συνδιαχέισθαι. ^c πυρρόμενοι, vel περρούμενοι. ^d ἄλλοτε.

ritu unctionem : porro, quam accepistis, unctio in vobis manet, nec opus est ut quisquam vos erudiat, sed sicut eadem unctio docet vos, et sicut vos docuit manete in eo, ut cum apparuerit Filius Dei, habemus fiduciam, nec confundamur in adventu ejus²². Pacis autem custos atque rex, qui vitam nobis dedit, et eandem conservat : In quo vivimus, movemur, sumus²³, ejus amoris vinculis, nec dissolubilibus constricti tenemur : ille princeps sacerdos, idemque magnus, Christus nempe verus noster Deus : Qui nos de non populo, populum constituit acquisitionis, per sanguinem proprium²⁴ : nec populum simpliciter, sed dilectam, sed gentem sanctam, sed regale sacerdotium, quæ ineffabilis illius bonitas est, filios nos constituens, hæredes, et secum cohæredes : apud quem non est conversio vel inversionis umbra²⁵ : quos inculpato ad finem usque est custoditurus, constringens nos vinculo pacis et amoris, formans nos in ipso, et inter nosmet mutuo immota et inconcussa pietatis sententia constitutus, unam et eandem omnes cogitationem habentes, unum dicentes, ad unum prospectantes, ad bravium supernæ vocationis propere : ubi primogenitorum Ecclesia est²⁶ : ubi martyrum chorus, patriarcharum tabernacula : ubi mendacium non antefertur veritati, non est contentio, tyrannis, insanus furor : sed alta quies, veritatis irresistibilis pulchritudo nullo artificio inobscuranda : ubi quies, pax, concordia, beatarum visionum et inenarrabilium spectaculorum intuitus, participatio, et fruitio, adoptionis finis non ulterius speratæ sed perfectæ, cujus tamen etiamnum illustri quodam modo participes simus, propter quam in præsentī persecutiones patimur, et captivi abducimur : propter quam sexcentas calamitates, mortes perpetuimus quotidianas, quas læti ferimus agentes præterea gratias. Pro regibus orandum esse, divinus Paulus ante nos jam olim docuit²⁷ : et discipulorum summus Petrus²⁸ : Subjecti estote, inquit, omni humanæ creaturæ propter Dominum : sive rex sit vel superior. Iterumque : Regem honorate : utroque prior, communis ille noster et illorum Dominus, Doctor, Creator, a thesauro inæstimabili suo census Cesari solvens, opere et verbo docuit, prærogativas regibus datas dare. Quocirca inter mysticas et venerandas nostras hierurgias orationes pro regibus offerimus. Quæ per leges debita, conservare illæsa et communiter custodire, erga nostros a Christo dilectos reges institutum est Deo gratum, et nobis congruentissimum. καὶ ἡμῶν καὶ φοικταῖς ἱερουργίαις, εὐχὰς ὑπὲρ συνδιασώζειν καὶ τοῖς φιλοχρίστοις ἡμῶν βασιλεῦσι δικάζοντες καὶ φιλονθεῖ, καὶ ἡμῖν ἀρμодиωτάτων.

EPIST. XV.

Ab exilio, ad episcopos similem passos persecutionem.

Persecutio gravis, sed Domini benedictio suavis : exilium difficile, sed jucundum regnum cælorum. Beati persecutionem passi propter justitiam, quia illo-

²² I Joan. II, 27, 28. ²³ Act. XVII, 28. ²⁴ I Petr. II, 9. ²⁵ Osee XIV, 8. ²⁶ Hebr. XII, 23. ²⁷ I Tim. II, 2. ²⁸ I Petr. II, 13.

τοῖς ῥήμασι. Καὶ γὰρ ὑμεῖς (μετὰ τοῦ θεολόγου φάναι Ἰωάννου) χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ, τὸ χρίσμα δ' ἐλάθετε ἀπ' αὐτοῦ, ἐν ὧμῖν μένει, καὶ οἰδατε πάντα, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς, ἀλλ' ὥς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων· καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μένετε ἐν αὐτῷ· ἵνα διασφαρωθῇ ὁ γίος τοῦ Θεοῦ, ἐχωμεν παρήρησαν, καὶ μὴ αἰσχυρθῶμεν ἀπ' αὐτοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· ὁ δὲ τῆς εἰρήνης ταμίας καὶ βασιλεὺς, ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν αἴτιος καὶ συνοχεύς, ἐν ᾧ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν· οὗ τοῖς ἀλλοῖσι δεσμοῖς τῆς ἀγαπήσεως συνδεδέμεθα· ὁ πρῶτος καὶ μέγας ἀρχιερεὺς, Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν· ὁ ἐξ οὐ λαοῦ λαὸν οἰκτιρὼν ἡμᾶς ἰδίῳ αἵματι ποιησάμενος· καὶ οὐχ ἀπλῶς λαόν, ἀλλὰ καὶ ἡγαπημένους, καὶ ἔθνος ἅγιον, καὶ βασιλειον ἱερδένευμα (ὡς τῆς ἀπάτου φιλανθρωπίας!) καὶ υἱοὺς, καὶ κληρονόμους, καὶ συγκληρονόμους θέμενος παρ' ᾧ οὐκ ἔστι παραλλαγή ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα· αὐτὸς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους συντηρήσει, συσφίγγων ἡμᾶς ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης καὶ ἀγάπης, στηρίζων ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ἀλλήλοις ἐν ἀκλονήτῳ καὶ ἀσαλεύτῳ τῆς εὐσεβείας φρονήματι, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μελέτην ἔχοντας, ἐν λέγοντας, πρὸς ἐν ἀφορῶντας ἅπαντας, πρὸς τὸ βραβεῖον ἐπιχειρομένων τῆς αἰωνῆς κλήσεως· ἐνθα τῶν πρωτοτόκων ἡ Ἐκκλησία· ἐνθα χοροὶ μαρτύρων· ἐνθα πατριαρχῶν αἱ σκηναὶ· ἐν οἷς οὐκ ἔστι ψεῦδος πρὸς τῆς ἀληθείας τιμώμενον, οὐκ ἔρις, οὐ τυραννίς, οὐκ ἀπόνοια· ἐν οἷς βαθεῖα γαλήνη, καὶ κάλλος ἀληθείας ἀμύχανον ὑπὸ μηδεμίας τέχνης καλυπτόμενον· ἐν οἷς εἰρήνη πᾶσα καὶ ὁμόνοια, καὶ ἡ τῶν μακαρίων ἐκείνων καὶ ἀδηγῆτων θαμνάτων θέα καὶ μετοχή καὶ ἀπόλαυσις, καὶ τέλος τῆς υἱοθεσίας οὐκέτι ἐλπιζομένη, ἀλλ' ἤδη λαμπρῶς μετεχομένη· ἡ τελείωσις, ὑπὲρ ἧς οἱ παρόντες διωγμοὶ καὶ αἰχμαλωσίαι· καὶ δι' ἣν τὰ μυρία δεῖναι, καὶ τοὺς καθημερινοὺς θανάτους εὐχαρίστως καὶ χαίροντες φέρομεν. Ὑπὲρ δὲ βασιλέων εὐχεσθαὶ Παῦλος μὲν ὁ θεοπέσιος πρὸς ἡμῶν παραινεί· καὶ Πέτρος δὲ τῶν μαθητῶν ἡ ἀκρότης· Ὑποτάγητε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, λέγων, ὅτι βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι. Καὶ πάλιν· Τὸν βασιλέα τιμᾶτε· ἀλλάγε πρὸς τούτων αὐτὸς ὁ κοινὸς Δεσπότης καὶ Διδάσκαλος καὶ Δημιουργός, ἐκ παραδόξου θηταυροῦ κήνσον τέλεσας τῷ Καίσαρι ἔργῳ καὶ νόμῳ τὰ προνόμια νέμειν ἄπερ ἀφώρισται. Δ τοῖς βασιλεῦσιν ἐξαιταῖευσέ· διὸ καὶ ταῖς μυστικαῖς βασιλέων ἀναφέρομεν· ἃ δὴ προνόμια συντηρεῖν καὶ

EPIST. IΕ'.

Ἀπὸ τῆς ὑπερορίας τοῖς συνδεδιωγμένοις ἐπισκόποις.

Ὁ διωγμὸς βαρὺς, ἀλλ' ὁ τοῦ Δεσπότητος μακαρισμὸς ἥδὺς· ἡ ὑπερορία χαλεπή, ἀλλ' ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία τερπνή. Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι

ἐνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· πολλὰ αἱ θλίψεις, καὶ πᾶσαν ὑπερβαλλόμεναι χαλεπότητα· ἀλλ' ἡ ἐκείθεν χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις, οὐ μόνον κουφίζειν οἶδεν αὐτῶν τὴν δριμύτητα, ἀλλὰ τοῖς πρὸς ἐλπίδας τὰς αὐτοῦ βιοῦσι, καὶ εἰς εὐθυμίας ὑπόθεσιν αὐτὰ μετατίθῃσιν· ἐχώμεθα τοιγαροῦν τῶν θύλων, ἵνα τύχωμεν τῶν ἐπαύλων· ἵνα γένηται καὶ ἡμῖν μετὰ Παύλου βοᾶν· Τὸν δρόμον τὸν καλὸν ἠγωνίσαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τοῦ δικαιοσύνης στέφανος. Τί ταύτης τῆς ἐπινικίου φωνῆς ἡδύτερον ἢ χαριέστερον; τί δὲ κατασχύνει τὸν κοινὸν τοῦ γένους ἐχθρὸν δυνατώτερον; Τὸν δρόμον τετέλεκα· τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τοῦ δικαιοσύνης στέφανος. Ὡ φωνῆς ἀπάσης λύπης ζάλην κατακοιμίζουσας μᾶλλον δὲ πάσης πνευματικῆς εὐφροσύνης χάριν ἐπιγορηγούσης, τοὺς διώκτας εἰς ἐκπληξιν ἀντιμεθιστώσης, τοὺς διωκομένους στεφανούσης, ἀσθενεῖς ἀναρρύνουσας, τοὺς κατεβράχμενους ἀνορθούσης! ταύτην καὶ ἐγὼ τῶν ἔργων μοι τοῖς λόγοις συγυπχοῦντων ἀξιοβελῆν ἅμα ὑμῖν τοῖς καλοῖς συνάθλοις ἐν δεσποίνῃς ἡμῶν Θεοτόκῳ, καὶ πάντων τῶν ἁγίων.

ΕΠΙΣΤ. ΙΓ'.

Τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ μεγάλῳ βασιλεῖ Βασιλεῖ.

Ἄκουσον, ὦ φιλανθρωπότατε βασιλεῦ, οὐ πρόβόλλομαι νῦν παλαιὰν φίλαν· οὐ φρικτὸς οὐδὲς ὄρκους καὶ συνθήκας· οὐ χρίσμα καὶ χειροθεσίαν βασιλείας· οὐχ ὅτι ταῖς ἡμετέραις χερσὶ προσῶν, τῶν φρικτῶν καὶ ἀχράντων μετεχέας μυστηρίων· οὐδὲ τὸν δεσμὸν, ὃν ἡμεῖς ἡ τοῦ καλοῦ παιδὸς υἱοθεσία συνέδησεν· οὐδὲν τούτων λέγω· ἀλλὰ τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων προτείνω σοι δίκαια. Πάντες γάρ, καὶ βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων, οὓς μὲν θανάτου κρίνουσι, τοῦ βίου ἐξάγουσιν· οὓς δὲ ζῆν ἐῷσι, λιμαγχονία καὶ μυρίοις ἄλλοις κακοῖς θανεῖν οὐ βιάζονται· Ἡμεῖς δὲ βίον βιοῦμεν θανάτου πικρότερον· ἡχμαλωτισμεθα, πάντων ἐστερέθημεθα, συγγενῶν, ὑπηρέτων, συνήθων, πάσης ἀπλῶς ἀνθρωπίνης θεραπείας. Καὶ τοιγε Παῦλος ὁ θεῖος, περιαγόμενος δέσμιος, τῆς ἀπὸ τῶν γνωρίμων καὶ συνήθων θεραπείας ἀπολαύειν οὐκ ἐκωλύετο· ἀλλὰ καὶ τοι τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἀγόμενος, ἀνθρωπίνης καὶ παρὰ τῶν μισοχρίστων Ἑλληνιστῶν, ἐτύγχανεν ἡμερότερος. Ἄλλ' ἰσως ὁ μακρὸς χρόνος, εἰ καὶ μὴ ἀρχιερεῖς Θεοῦ, ἀλλ' οὖν γέ τινας κακούργους, τοιαῦτα δείκνυσσι πεπονθότας· ἀλλ' ὅτι ἐστερήθημεν καὶ βιβλίων, καὶ τούτου καὶ παράδοξον, καὶ νέα καθ' ἡμῶν ἐπινενοσημένη τιμωρία· ἵνα τί γίνεται; ἵνα μὴ ἀκούωμεν μηδὲ λόγον Κυρίου. Μὴ γένοιτο ἐπὶ τῆς σῆς βασιλείας ταύτην τὴν ἀρὰν πληρωθῆναι, ὅτι· Ἐστὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις Ἰμὸς ἄρτου, καὶ Ἰμὸς τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. Διὰ τί γὰρ ἡμῶν ἀφηρέθη τὰ βιβλία; Εἰ μὲν

rum est regnum celorum": afflictiones multae, omnem excedentes gravitatem, sed a caelo gaudium et exsultatio non modo acerbiter illarum alleviant: sed ita immutant, ut sint solatii argumentum iis, qui vivunt secundum spes supernas: quocirca certamina subeamus, ut consequamur praemia, ut cum Paulo clamare possimus: *Bonum certamen certavi, cursum confeci, fidem servavi; de caetero reposita mihi est justitiae corona* 20. Hac voce triumphali, ecquid suavius, aut amplius erit: ecquid magis in dedecus communis generis humani hostis cedat: *Cursum perfeci, fidem servavi, deinceps reposita mihi justitiae corona*: vox est, quae turbulentas quasvis sedet tempestates, quae gratiam spiritualis gaudii suggerat, persecutores attonitos reddat, persecutionem passos coronet, infirmos corroboret, dejectos resuscitet. Hanc ego, si verbis meis facta respondeant, felicitatem consequar, una vobiscum praeclare mecum concertantibus, per intercessionem sanctissimae Dominae nostrae Deiparae, et sanctorum omnium. Amen.

ἐν Κυρίῳ ἀναφθέξασθαι πρεσβείας τῆς ὑπεραγίας Ἀμῆν.

EPIST. XVI.

Piisimo et maximo regi Basilio.

Audi autem, humanissime imperator, non ego nunc allego veterem nostram amicitiam; non tremenda iuramenta, et stipulationes initas; unctionem et manuum impositionem regiam; non quod manibus nostris subditus, sacramentorum illorum reverendorum et immaculatum fuisti particeps factus, non illud vinculum quo nos filii optimae spei adoptio copulavit. Horum nihil commemoro; sed omnibus communem aequitatem tibi praefero. Omnes certe cum Graeci tum etiam Barbari, si capitalem in aliquem sententiam statuunt, vita privant; quibus autem vivere permittant, compellant fame enectos, et mille aliis malis emori. Ast ego vivo vitam quavis morte acerbior: in captivitatem abductus, rebus omnibus exvor: cognatis, familia, amicis, omni omnimodo humano ministerio. At certe divinus Paulus cum captivus circumduceretur, non tamen prohibebatur familiarium officiosa cura, et cognitorum: imo cum ad capitale supplicium duceretur, humanitatem experiebatur a paganis, et Christi nomen invisum habentibus. Verum fortassis temporis diuturnitas, licet haudquaquam archisacerdotes Dei, tamen improbitate notos, huiusmodi docet pertulisse. At nos etiam libris privamur, et hoc certe novum, et paradoxum, recens in me excogitatum supplicium. In quem porro finem? certe ne verbum Domini audiremus. Absit autem, ut in diebus imperii tui, illa execratio finem sortiatur: Erit in diebus illis

20 Mauh. v, 40. 21 II Tim. iv, 7,

fames panis, et famēs audiendi verbum Dei ²¹. Nam cura a me libri sublatis sunt? Si in aliquo læsi aliquem, adhuc plures dari deberent, etiam et informatores adhiberi, ut legendo maiorem utilitatem, et convicti citius correctionem consequamur: sin nullo læsi, cur ego lædor? Nullus orthodoxus tale quid ab heterodoxis passus est. Athanasius ille, multarum palmarum auctor, sede sua episcopali sæpius, cum ab hæreticis, tum a paganis pellebatur; at nemo sancivit aliquando, ut libri ab illo auferrentur. Vir admirandus Eustathius similibus Arianorum fraudibus impetebatur; sed nec ab illo, ut a nobis, ablati libri. Paulus confessor, Joannes Chrysostomus, Flavianus eximius, infiniti alii. Quid enim opus est illos recensere, qui in libro cœlesti describuntur? Quid ego commemoro sanctos et orthodoxos episcopos? Magnus Constantinus Eusebium, Theopodium, alios cum illis hæreticos, propter impietatem et versatiles sententias exsilio multavit, sed neque facultatibus spoliatis, neque libris denudatos: puduit enim eum a sermocinatione excludere illos, quos ob eam causam exsilio multabat, quod alioquin se gesserant; impius Nestorius relegatur, ita et Dioscorus: Petrus ille infelix; Severus, alii quamplures; sed nemo librorum captivitatem pertulit. Quid veteres recenseo? Multi etiamnum superstites norunt Leontem illam impium, feræ potius quam hominis naturam ostendisse: ille autem cum a solio depelleret Nicephorum, magnum et vere Nicephorum, eumque mitteret in exsiliū, non una relegavit exsulem a libris suis; sed nec inedia confecit, quemadmodum nos fame enecamur: et tamen summe in votis habebat, ut ille athleta interitu occumberet, non minus quam ut regnum ipsius impium quam diutissime perduraret: sed ille titulum homicidii subire noluit; nec carnes ministro- rum suorum, non secus quam latronum aut proditorum frustatim dissecabat, utcunque alioquin impius, et sanguinem spirans; non quemquam ab amicorum visitatione exclusit; nec facultatum damno quemquam punivit. Reverebatur enim Christianismum, quem præ se ferebat, ita ut nollet crudelius quam pagani deservire. Illi enim cum martyres consummarent, non impediabant quominus amicorum famulatio uterentur; nec proprietate privarunt facultatum. Sed nec ille Leo psalmodias prohibebat, verum multorum monachorum in unum concessum fieri solatii causa ferebat. Domos divinas et sacras Deo ædes non subtrahat; metuens, ut probabile est, contra sacra opera insævisse, cum homines non metueret offendere. At contra me, hei mihi omnia nova, omnem tragediam exsuperantia usurpantur: captivus, ab omnibus deseror amicis, ab affinibus, famulis privor, psallentibus, monachi-

A γάρ τι ἀδικούμεν, πλεονα εἶναι δοθῆναι, καὶ δὴ καὶ τοὺς διδάσκοντας, ἵνα καὶ ἀναγινώσκοντες μάλλον ὠφελώμεθα, καὶ ἐλεγχόμενοι διορθώμεθα· εἰ δὲ μὴδὲν ἀδικούμεν, τί ἀδικούμεθα; Οὐδεὶς τοῦτο τῶν ὀρθοδόξων οὐδ' ὑπὸ τῶν ἑτεροδοξούντων πέπονθεν. Ἀθανάσιος ὁ πολύαθλος, τοῦ θρόνου πολλάκις, καὶ ὑπὸ αἰρετικῶν, καὶ ὑπὸ Ἑλληνιστῶν ἀπελήφεται· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτοῦ τῶν βιβλίων ἀφαίρεισιν ἐψηφίσατο. Εὐστάθιος ὁ θαυμάσιος, τὴν Ἰσθμὴν ἐπιβουλήν παρὰ τῶν Ἀρειανιστῶν ὤπνηγε· ἀλλ' οὐχ, ὡς ἡμεῖς, καὶ τὰ βιβλία ἀφῆρηται. Παῦλος ὁ ὁμολογητὴς, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Θεοφάνης ὁ θεοπέσιος, μυριοὶ ἄλλοι· τί γάρ δεῖ νῦν τούτους ἀριθμεῖν, οὓς ἡ ἐν οὐρανῷ Βίβλος ἀπεγράφεται; Καὶ τί λέγω τοὺς ὀρθοδόξους καὶ ἁγίους ἀρχιερεῖς; Εὐσέβιος καὶ Θεογόσιος, καὶ σὺν αὐτοῖς ἄλλους ἀνθρώπους αἰρετικούς ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, διὰ τὴν αὐτῶν δυσσεβίαν καὶ τὸ τῆς γνώμης παλινβολόν, ὑπερβόριον ἐποίησεν· ἀλλ' οὔτε τῶν ὑπαρχόντων ἐγύμνασεν, οὔτε βιβλίους προσεζημίωσεν. Ἠσχύνετο γὰρ λόγου καλύειν, οὓς, ἐτι ἀλόγως ἐπαρττον, ἐξορίᾳ κατεδίκαζε. Νεστόριος ὁ δυσσεβὴς ἐξορίζεται· Διόσκορος πάλιν· Πέτρος ὁ δελταῖος· Σευήρος καὶ πολλοὶ ἄλλοι· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν βιβλίων αἰχμαλωσίαν ὑπέμεινε. Τί δὲ λέγω τὰ παλαιά; Λέοντα τὸν δυσσεβῆ πολλοὶ καὶ τῶν ἐτι περιόντων Ἰσασί θηρίον· μάλλον ἢ ἀνθρώπου φύσιν ἐπιδειξάμενον· ἀλλ' οὗτος τὸν μέγαν, καὶ ὡς ἀληθῶς Νικηφόρον, ἐλαύνων τοῦ θρόνου, καὶ ἐξορίᾳ παραδίδους, οὐχ ἐτι καὶ τῶν αὐτοῦ βιβλίων ἐποίησεν ὑπερβόριον· οὐ μὲν οὖν οὐδὲ ἐλιμοκτόνησεν, ὡς ἡμεῖς λιμαγχνοῦμεθα. Καὶ τοι οὐδὲν ἤττον τὸν ἀδελτὴν ἐπιθύμει θανεῖν, καὶ ἡ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν εἰς μῆκος χρόνων, δι' ὧν ἐσθὲι, πάντα παραταθῆσθαι· ἀλλ' ὅμως ὄνομα λαθεῖν ἀνδροφονίας ἐφυλάττετο· οὐ τὰς σάρκας τῶν ὑπηρετούντων αὐτῷ, ληστῶν καὶ προδοτῶν δίκην, κατέκοψε, καὶ περ δυσσεβῶν ἄλλα ², καὶ πένων ὁμότητα· οὐ τῶν συγγενῶν τὴν ὁμίλειαν ἐκώλυσε· οὐχὶ τῶν ὑπαρχόντων ζημίαν ὤπνηγε·ν. Ἡδέσθη γὰρ, Χριστιανισμὸν ὑποκρινόμενος, Ἑλλήνων ὁμότερα διαπράττεσθαι. Ἐκεῖνοι γὰρ, ἀναιροῦντες τοὺς μάρτυρας, ὅμως οὔτε θεραπείας, τῆς παρὰ τῶν οικειῶν, τυγχάνειν ἐκώλυν· οὐδὲ τῶν ὑπαρχόντων ἀφαιροῦντο τὴν κυριότητα. Οὐ μὴν οὐδὲ ψαλμωδίας ἐκαίον· ἐξέκοψεν, ἀλλὰ καὶ πολλῶν μοναζόντων συναυλίαν ἀνεβίδου παραμύθιον. Οὐ τοὺς ἀφιερωθέντας αὐτῷ οἴκους Θεοῦ καὶ ναοὺς κατεστρέψατο· ἐδυσωπείτο γὰρ, ὡς ἐνόμιζεν, ἀνθρώπων προσκρούον, τοῖς θεοῖς ἔργοις ἐπιδουλαίνεσθαι. Καθ' ἡμῶν δὲ, οἱ μοι, πάντα καινὰ, καὶ τραγῳδίας ἐπέκεινα· αἰχμάλωτοι πάντων ², ἔρημοι φίλων, ἔρημοι συγγενῶν, ὑπηρετούντων, ἔρημοι φαλλόντων, μοναζόντων· ἀντὶ δὲ φίλων, ἀντὶ μοναζόντων, ἀντὶ φαλλόντων, ἀντὶ πάντων ἀπλῶς, στρατιωτῶν κουστωδίας καὶ στρατιωτικῶς λόγους ἐκτεδόμεθα· κατεστράφησαν

²¹ Amos viii, 11.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἰσ. θηρίου. ² τὰ ἄλλα. ³ οὗτε. ⁴ πάντως.

οἰκοι Θεοῦ, καὶ λελωδημένα σώματα πενήτων με-
 ανέστησαν· καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῖς, ὡς πολέμων
 ἐδημοσιώθησαν λάφυρα· ἵνα τί γένηται; ἵνα ἡμεῖς
 ἀνιδώμεν· λίαν πικρῶς ἠνιάσαμεν· Πλαστήριον γὰρ
 ἡμῖν ἁμαρτημάτων, ἐκείνοι τε καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς,
 θεραπεία Θεοῦ ἄφιέρωτο. Ἄλλ' ἔδει συννοεῖν, μὴ-
 ποτε καὶ Θεὸς ἡμῖν ὁ ζημιούμενος, μᾶλλον συν-
 αλγήσειεν· εἴπερ αὐτὸς ἐστίν, ὁ τὰ τῶν πενήτων
 οἰκισούμενος. Σωμάτων μὲν κακώσεις, νόμοι Ῥω-
 μαίων, τοῖς ἐπὶ κακουργίᾳ ἀλοῦσιν, εἰς κάθαρσιν
 ψυχῆς ἐπεισέστησαν· ψυχῆς δὲ κακώσεις καὶ ἐπιβουλᾶς,
 οὐδὲ ἀκοῆς, μέχρι νῦν, παρὰ τισιν ἀνθρώπων ἐπιτη-
 δευόμεναι· παρεilhφαμεν· εἰ καὶ νῦν τῇ πείρᾳ μαν-
 θάνομεν· τοῦτο γὰρ ὄλον ἐτι ποιεῖ, ἥ τε τῶν βιβλίων
 ἀφαιρέσεις, καὶ τοῦ λύτερου τῶν ἁμαρτημάτων ἡ κατα-
 στροφή καὶ ἀναίρεσις· ἡ μὲν αὐτῆς τὸ ὄμμα τῆς
 θεωρίας ἐναποσθένουσα καὶ διαφθείρουσα· ἡ δὲ τὸ
 κάλλιστον τῶν πράξεων πρᾶσσωμένη καὶ καταλύουσα·
 εἰς ἡκούσιν ἐξ αἰῶνος, κατὰ ψυχῶν ἀνθρωπίνων,
 πόλεμον ὑπὸ ἀνθρώπων ἐπινοοῦμενον; οὐ γὰρ ἱκαναὶ
 κενῶσαι πᾶσανδρῆν αἱ τιμωραὶ τοῦ σώματος, ὑπερ-
 ορία, καὶ αἰχμαλωσία, καὶ λιμὸς, καὶ φρουρά, καὶ
 θάνατος καθ' ἑκάστην ἐπαγόμενος, καὶ τοσοῦτον μόνον
 τοῦ ζώου φειδόμενος, ὅσῳ μὴ συνανέλιν καὶ τῶν ἀλ-
 γεινῶν τὴν συναίσθησιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ πικρότατον τοῦ
 θανάτου κέντρον, καὶ ἡ ἀφόρητος βάσανος, ἵνα καὶ
 τὰ τῶν θνησκόντων πάσχωμεν, καὶ τῷ θανάτῳ τὰ
 πάθη μὴ συνδιαλύοιτο· ὁ μόνον ἦν, ὡς ἐν τηλικούτῳ
 κακῷ, τοῖς θνήσκουσι παραμύθιον. Σκόπησον, ὦ
 βασιλεῦ, ταῦτα κατὰ σεαυτὸν· καὶ εἰ μὲν ἀβροῖ σε
 τὸ σὸν συνείδως, πρόσθε καὶ ἕτερα καθ' ἡμῶν, ἀν-
 ἄρα τι καὶ παραλέλειπται. Εἰ δὲ καταδικάζει, μὴ
 ἀναμείνης τὴν ἐκείθεν καταδίκην, ὅτε καὶ ἡ μετα-
 μέλεια ἀχρηστος. Ἐγὼ δέ σου δέομαι, καὶ νῦν ἰσως
 δέησιν, ἀλλ' ἐπὶ καινοτάτοις προσαγομένῃ· στή-
 σον, ὦ βασιλεῦ, τὰ κακὰ, ὧς βούλει τρέψῃ· ἢ τοῦ
 βίου τάχυν ἡμᾶς καὶ μὴ μετὰ τῆς πολλῆς ταύτης
 καὶ ἀπάτου ταριχείας, ἐξάγων· ἢ τὴν ὑπερβολὴν
 ἀνακόπτων τῶν δυσχερῶν· μνήσθητι ὅτι ἄνθρωπος
 εἰ, καὶ βασιλεὺς· μνήσθητι ὅτι σάρκα περικεί-
 μεθα τὴν αὐτὴν, καὶ βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται, καὶ τῆς
 αὐτῆς κοινωνοῦμεν φύσεως· μνήσθητι ὅτι κοινὸν
 Δεσπότην ἔχομεν καὶ Πλάστην, καὶ κοινὸν Κριτὴν·
 τί τὴν σὴν ἐπισείκειαν, ταῖς καθ' ἡμῶν κακώσεσιν
 ἐξελέγχεις; τί τὴν σὴν χρηστότητα, ταῖς εἰς ἡμᾶς
 ἐπιηρείαις διαβάλλεις; τί δε τὴν φιλάνθρωπίαν, εἰς
 ὑπέρκρισιν, καὶ σχῆμα πρᾶότητος, τῇ καθ' ἡμῶν
 ὀργῇ καὶ βαρύντῃ διασῶρεις; οὐκ αἰτοῦμεν θρόνους,
 οὐ δόξαν, οὐκ εὐήμερίαν, οὐκ εὐπάθειαν· ἀλλ' ἐκεῖνα
 αἰτοῦμεν, ἃ καὶ τοῖς δεσμώταις παρέχεται, ὧν οὐδ'
 οἱ αἰχμάλωτοι ἀποτυγχάνουσιν, ἃ καὶ βάρβαροι τοῖς
 δεσμοῖς παρέχειν φιλάνθρωποι εὐνοῦνται· εἰς τοῦτο γὰρ
 τὰ ἐμὰ περίεστηκε πράγματα, ἵνα παρὰ βασιλέως,
 καὶ ὅτε φιλάνθρωποτάτου γένους τῶν Ῥωμαίων
 τοιαῦτα αἰτῶ. Τί οὖν αἰτοῦμεν; ἢ ζῆν μὴ χαλεπω-
 τέραν θανάτου ζωὴν, ἢ θάπτον ἀπαλλαγῆναι τοῦ

A smum colentibus; pro amicis, affinis, monachis,
 psallentibus, ac pro ceteris omnibus, militum cus-
 todiae, militaribus turmis trador: subversae sunt
 Dei aedes, male multata pauperum corpora trans-
 lata, facultates eorum non aliter quam belli spolia
 publicatae: in quem finem? nempe ut ego excru-
 ciet: certe crudelem in modum ego excarnificor;
 qui pro peccatis meis cum propitiatorium, et illas
 aedes et ipsorum famulos destinaveram, a serviendo
 Deo illi abstrahuntur; sed cogitandum fuit an
 Deus damno a nobis afficiatur, et vehementius
 doleat. Certe quidem dolet si modo ille ipse
 est, qui pauperum statum in se recipit procuran-
 dum. Corporea tormenta civiles Romanorum leges
 in maleficos, ad purgandum animum adhibuerunt;
 animae autem cruciatus, et in eam conspirationes,
 ne fando quidem, nisi nunc primum, apud aliquos
 intelleximus usurpatae: sed nos in praesenti eas
 experimur; satis enim patet quod hoc intendat
 librorum ablatio, redemptionis peccatorum cata-
 strophe, et sublatio: harum duarum, altera theo-
 riae oculum exstinguit et depravat: altera autem
 pulcherrimas alias actiones in partes divellit et
 dissolvit. Ab omni retro memoria quis audit
 bellum ab hominibus contra animam hominis
 indictum? quasi non sufficerent omnem iram
 penitus evacuae corporea supplicia, exsilium
 nempe, captivitas, fames, custodia, mors quotidie
 inferenda; ubi in eo tantum vitae parcitur, ne
 cum vita simul sensus malorum auferatur; est
 hic acerbissimus mortis stimulus, carnificina intol-
 lerabilis, ut nimirum morientium patiamur dolores,
 et tamen sensum dolorum non in morte amittamus,
 quod tamen morientibus in tantis malis, solum est
 solatium. Considera in teipso haec, domine rex;
 et si tua te excuset conscientia, adice adhuc aliquid
 contra me, si tamen quidquam est a te praetermis-
 sum. Sin te illa condemnat, noli expectare futu-
 ram condemnationem, cum frustra futura sit
 poenitentia. Deprecor autem ego te nova fortassis
 deprecatione, sed rebus novatis accommodata; siste,
 imperator, malorum cursum quocunque modo
 poteris, aut voveris: vel me de vita hac sus-
 tollendo, idque quantocius, non cum multa et
 inexplicanda mora, quasi salē conditum asservando;
 aut saltem tristiciarum mensuram qua premor im-
 minuens. Memor sis quod mortalis existis, licet
 imperator; cogita quod uterque eadem carne ami-
 cimus, et ejusdem naturae participes sumus, et
 reges et privatus quilibet. Memento quod commu-
 nem Dominum, factorem et judicem habemus:
 tuam ipsius mansuetudinem, quid me affligendo
 convincis? quid tuam bonitatem injuriis meis ac-
 cusas? Misericordiam in hypocrisin, et schemata
 clementiae odio in me et furore percitus gravi,
 ludibrio habes? Thronum non desidero, non glo-

VARIAE LECTIONES.

* Ἰσ. Θεοῦ. ὁ Ἰσ. ἔξομεν. ὁ Ἰσ. τοῦτο.

riam, non dies bonos, non felices successus; illa tantum rogo, quæ in vincula coniectis exhibentur, a quibus nec captivi excluduntur, quæ et barbaris catenatis exhiberi solent cum humanitate: eo enim statu res meæ constituuntur, ut a rege et Romanis clementissima natione hujuscemodi deprecatione uti necesse mihi sit. Quæ est autem illa? scilicet ut vel ne vita, quavis morte magis afflicta fruatur, aut ut quam cito de corpore egredi liceat: reverere naturam ut exoreris; communes mortalitatis leges venerare; communia Romani imperii iura noli committere, ut de te narretur novum te in vita exemplum intulisse: nempe istud, quod imperator qui misericordiam et clementiam pollicebatur, archiepiscopum quem amicum habebat et communem filium: a cujus manibus, cum ipse tum imperatrix regni susceperant unctionem, et potestatem induerant dignitatis: a quo vehementer diligebatur, apud quem juratus fidem interposuerat reverendam: quem valde diligere et amore complexi passim omnibus ostenderat: illum inedia, exsilio multavit, et sexcentis aliis malis liquefactum interim precibus pro ipso intercedentem morti dedit.

EPIST. XVII.

Eidem.

Edita a Montacutio (ep. 98, p. 141).

Ego quidem arbitrabar te ad regni fastigia promoti, mihi gratias agendi multiplices adfuturas occasiones, pro amicis, cognatis, familiaribus, cæteris quibuscunque, quibus te sine fastidio mihi gratificaturum in quantum posses, putavi: eo me spei induxerat sincerus et sine fuco meus in te animus, nec dubitare sinebant promissiones sexcentæ juramentis confirmatæ; quas me vel invito, ipse coram omnibus studiose propagabas. At nostræ jam tandem huc spes devenerunt, ut licet sero, nec satis opportune, tuo imperio gratificari habeam. Quorsum autem et in quo inquires? quod latro-num et suspendiosorum hominum supplicia, cum quibus usque ad assumptionem conflictabar, in cursum temperantiorem convertere pollicearis. Vide autem sis, dilecte mihi, licet nolis, imperator, quod tentare tantum ut persuadeas hominibus, non modo nihil confert ad persuadendum Deum, sed in plane contrarium immutatur; certe quæ sine ullo metu hic geruntur acerbiores poenas olim justitiæ omnia lustranti dabunt.

σώματος· δυσωπήθητι τὴν φύσιν· αἰδέσθητι τοὺς κοινούς τῶν ἀνθρώπων νόμους· αἰδέσθητι τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς τὰ κοινὰ δίκαια· μὴδὲ καινόν τι παραχωρήσης ἐπεισυχθῆναι τῷ βίῳ διήγημα· ὅτι ποτὲ βασιλεὺς, ἐπεικλίαν καὶ φιλανθρωπίαν ἐπαγγελλόμενος, φίλον ἀρχιερέα, καὶ σύντεκνον ποιησάμενος, ὅφ' οὐ χερσίν, αὐτὸς τε καὶ ἡ βασιλεὺς, τὸ χρίσμα τῆς βασιλείας ἐχρίσθη, καὶ τὸ ἀξίωμα ἐνεδύσαντο, ὅφ' οὐ λίαν ἐφιλήθη, καὶ πρὸς ὃν ὅρκια καὶ πίστει φρικώδεις ἔθετο, ὃν ὕπεραγαπήν καὶ στέργειν ἐπεδείκνυτο ἅπασιν· τοῦτον ἐξορίσας, καὶ λιμῷ πικρῷ παραδούς, καὶ μυρίοις ἄλλοις κατατῆξας κακοῖς, εὐχόμενον ὑπὲρ αὐτοῦ, τῷ θανάτῳ παρέπεμψεν.

B

EPIST. IZ.

Τῷ αὐτῷ.

Εγὼ μὲν ἤμην, τῆς ὑμῶν κραταιουμένης βασιλείας πολλὰς αὐτῇ προσάγειν εὐχαριστίας ὑπὲρ τῆς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίας, ὑπὲρ φίλων, ὑπὲρ συγγενῶν, ὑπὲρ συνήθων, ὑπὲρ πάντων ἀπλῶς, ὅσα πράττων αὐτὸς εἰς τὴν ἡμῶν θεραπείαν κόρον οὐκ εἶχε χαρίζεσθαι. Εἰς τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ἤγειν, ἡ τε καθαρὰ πρὸς σε καὶ ἀληθινὴ διάθεσις, καὶ τῶν μυρίων ὅρκων καὶ ὑποσχέσεων τὸ ἀνένδοτον· οὐς καὶ ἀκούων ἡμῶν, αὐτὸς ὁμῶς, πρὸς ἅπαντας ὑποστεινὼν οὐ διέλιπες. Νῦν δὲ εἰς τοῦτο τὰ τῶν ἡμετέρων ἐλπίδων περίεστηκεν, ὅτι καὶ ὅλῃ τοῦ καιροῦ, ὁμῶς εὐχαριστίαν τῇ σὺ προσάγομεν βασιλείᾳ. Ἐπὶ τίνι, καὶ διὰ τί; ὅτι τὰς τῶν λησῶν καὶ κακουργῶν τιμωρίας, αἷς ἐναθλοῦντες ἡμεῖς καταδαπανώμεθα, εἰς τὸ μετριώτερον σχηματίζειν ἐπεχείρησας. Ἄλλ' ὅρα, φίλε, καὶ μὴ βούλει, βασιλεῦ, ὅτι τὸ πειρᾶσθαι πείθειν ἀνθρώπους, οὐ μόνον οὐδὲν ὀντελεῖ πρὸς τὸ πείσαι θεόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦναντίον περιτρέπεται· καὶ τῶν ἀδελφῶν ἐνταῦθα πραττομένων, μᾶλλον ἐστὶν ἐκείθεν ἢ παντέφορος δίκη κριτῆς.

MONITUM

IN SEQUEM EPISTOLAM.

(Angelo Mai Script. vet. t. I, page xxi.)

Vestiganti mihi in Vaticanis pluteis Photii scripta, ignotum quoddam præter spem se obtulit in codice vetere palimpsesto, breve equidem sed tamen non contemnendum. Prior palimpsesti scriptura quadrata est, continetque partes sacrarum rerum Leontij, de quo opere in alio volumine locuturus sum. Scriptura posterior, sæculi ferme xiii, habet opus Eusebii *De situ et nominibus Hebraicorum locorum*: et quidem ad normam hujus rarissimi codicis, qui fuit olim cardinalis Sirleti, textum operis Eusebiani fuisse reflectum docet Vallarsius in Hieronymi editione, T. III. Sequuntur in codice glossaria quædam, tum de mensuris ponderibusque opuscula, necnon theologicæ aliquot definitiones. Exin Photii canonica responsa quinque, cum eo titulo quem in nostra editione Græce scripsimus, Photium denique subsequuntur Gre-

gorii Theologi quædam, et pauca anonyma. Profecto et ipse palimpsestus in extremis codicis foliis a priore et maxima sui parte differt: habet enim Actuum apostolicorum fragmenta, vetustioribus, quam Leontii opus, litteris exarata. Sed enim, his interim omissis, de Photii scripto breviter mihi dicendum est, quod ad Leonem Calabria archiepiscopum mittitur. Calabria sedem episcopalem inter eas numeratam video, quæ patriarchæ Byzantino parebant, in novella Leonis Sapientis (1). qui Photii alumnus fuit: elque sedi honoris gradus inter Mocissum Larissamque tribuitur. Porro utrum Calabria intelligenda sit Argivorum insula, in qua olim Demosthenes venenum hausit, an potius Italiae provincia, haud scio an merito dubitare liceat. Nam et Italiae Calabriam in ea novella p. 100 appellari video, quo loco Severinæ Calabriae sedi subjiunguntur episcopi Callipolitanus, Acerantinus, et Castri veteris. Tum apud Porphyrogenitum them. lib. II, 10, oppidulum Sanctæ Severinæ prope Crotonem ponitur. Atque his in locis Græcæ ritum Ecclesiæ partim adhuc vigere docet Ughellius tom. IX, p. 475. Profecto ætate Photiana extremam illam Italiae partem in Byzantini patriarchatus finibus fuisse comprehensam, multis documentis comprobatum est, et certe a dicta jam imperatoris novella. Imo vero Leonem hunc Calabriae Italicae archiepiscopum fuisse vix dubito, dum considero Photiani ejusdem inediti operis adversus Latinos (de quo opere mox) locum, ubi, enumeratis Italiae et Occidentis variis populis qui pontifici Romano parebant, ab iis Photius excipit Calabros, quos ait cum Græcis consentire. Sed tamen Leo certe Rhegii episcopus octavæ synodo contra Photium celebratæ subscripsit (2): idemque in pseudo-synodo Photiana apparuit (3): quam rem Coletus in Ughellii (4) emendationibus sapienter notavit, atque ita Leonem non dubio ordine in Rheginorum episcoporum serie constituit. Sed ecce in prædicta novella p. 100 Rheginus episcopus a Calabro satis distinguitur. Porro ego auctor sum ut de finibus Byzantini patriarchatus legatur etiam perdoctus Bressius in *Melitæ antiquitatibus* (5), qui Leoninæ novellæ auctoritatem post alios criticos ventilat. Ad rem nostram quod attinet, constat Leonem Calabriae archiepiscopum postulavisse a Photio patriarcha suo, atque a synodo, quæ apud ipsum celebrabatur, dubitationum quarundam solutiones: cui honestæ petitioni occurrens Photius, capita quinque rescripsit: quæ ego ut de re canonica bene, ut spero, mererer, Latina feci, scholiis aliquot declaravi, et si cum Amphilocho in hoc volumine ederem, pretium operæ fore judicavi.

PHOTII RESPONSA CANONICA.

Τῷ θεοφιλεστάτῳ δυνάστεϊ συλλειτουργῷ Λεόντι ἀρχιεπισκόπῳ Καλαβρίας Φώτιος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως.

Τὰ παρὰ τῆς ὑμῶν θεοφιλίας πρὸς ἡμᾶς ἀναπεμφθέντα κεφάλαια τοῖς θεοφιλεστάτοις ὑμῶν ἐπιδοθέντα μητροπολίταις (6) καὶ παρ' αὐτῶν δοκιμασθέντα τε καὶ βασανισθέντα, τοιαύτης ἐτυχῆς χριστῶς τε καὶ ἐπιλύσεως.

Α'. Περὶ μὲν τῶν χειροτονίαν ἱερατικὴν μὴ δὲ μίαν ἔχόντων, βαπτίσματα δὲ δι' αὐτῶν τελεσάντων, τοιοῦτόν τι ὄρισταί. Ὡς εἰ μὲν ἐν ἐλευθέρᾳ γῇ καὶ Χριστιανῶν παρῆρσι ἱερέων τε εὐπορίᾳ, τοῦ τοιοῦτου κατεσθλήμηναν ἐγχειρήματος, τῶν ἱερῶν διακοσμήσεων τε καὶ προχειρήσεων τὸν θεσμὸν εἰς φαῦλον τιθέμενοι, μᾶλλον δὲ ἀλαζονίᾳ ἐμπορευσάμενοι, σφεδρῶς ἐπιτιμηθέντες ὑπὲρ τῶν ἤδη πλημμεληθέντων, καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἱερατικῆς προχειρήσεως δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἀπειρηθήσονται. οἱ γὰρ τὴν τοῦ θείου Πνεύματος χάριν ἀποσπλήσαςι θελήσαντες, καὶ αὐτοῖς τὴν τιμὴν, ἀλλ' οὐκ ὑπὸ Θεοῦ καλούμενοι ἐπιτρέψαντες, ὡς τῆς θείας χάριτος κατα-

A Religiosissimo et sanctissimo Leoni Calabriae archiepiscopo Photius archiepiscopus Constantinopolitanus.

Quæ vestra pietas ad nos misit capitula, cum religiosissimis nostris metropolitibus exhibita fuerint atque ab illis in examen vocata, ejusmodi retulerunt judicium ac solutionem.

I. Quod ad eos homines attinet qui, nullo sacro ordine præditi, baptismum manu sua administraverunt, hoc definitum fuit. Siquidem hi libera in regione et Christiana pace sacerdotumque copia, ejusmodi actui manum admoveere ausi fuerint, sacrarum constitutionum ac ministeriorum legem flocci facientes, imo vero superbia sua elati; hi, inquam, severe increpiti, ob id quod hactenus perpetraverunt, a sacro etiam posthinc ministerio ob hanc noxam excludantur. Nam qui divini Spiritus gratiam usurpare voluerunt, sibi quæ honorem absque Dei vocatione vindicare, veluti divinæ gratiæ contemptores, hac ipsa semet orbaverunt. Quam enim ante acci-

NOTÆ.

(1) Apud Leunclavium *De jur. Gr. Rom.* p. 88.

(2) Hard. Concil. t. V. p. 929.

(3) Colet. Conc. t. XVII, p. 374.

(4) Tom IX, p. 324.

(5) Lib. vi. 15.

(6) Intellige patriarchalem synodum, cujusmodi permultas legimus apud Leunclavium in canonico- rum responsorum libris. De Leone autem Calabriae Italicae archiepiscopi, ad quem hæc responsa scribit Photius, dixi supra in *Monito*.

piendum spreverunt, eandem etiamsi postea acceperint, aspernari non dubitabunt. Jam eos qui ab ipsis baptizati fuerunt, nequaquam Spiritus gratiam recepissemus : quare eos et aqua baptizari et sancto chrismate ungi atque ita consecrari decernimus. Nemp̄ cum res ejusmodi contemptim et indigne antea peracta fuerit, sequimur apostolicos canones, qui magnopere objurgant, si quis minime baptizaverit eos, qui ab impiis baptismum receperint, ceu qui falsos a veris sacerdotibus non discreverint. At enim si qui in barbarica ditione degentes, in sacerdotum defectu baptismum administraverint, meretur veniam necessitas ; ne videlicet, tyrannidis causa, vacui gratia dimittantur ii qui illa potiri postulant. Quare homines qui baptizaverunt etiamsi sacro ordine non insigniti fuissent, iudicio vindicte subicere visum non est. Baptizatos autem iterum chrismate ungi omnino definimus, etiamsi a prædictis uncti fuerint : atque ita prorsus divino unguento consecrari in septenario dierum spatio : cæteroque illum baptismum, qui urgente necessitate ministratus fuerat, non antiquari. Etsi enim is ritus imperfectus erat, tamen Trinitatis invocatione, et pio invocationum fine, et recipientium fide, satis honoratus fuit. Quare nec iterum aqua baptizari eos qui baptizati fuerant, decernimus, ne scilicet rebaptizare videamur. Nam et petentium fides, et initiantium pietatis studium, et tyrannicæ auctoritatis contemptus, et impendunt periculorum propter Christum neglectus, nec sancto Spiritu expertem nec profanum videntur sinere peractum baptismum. Multos enim antiquitus Ecclesia Dei comprobavit baptismos, propter temporum et locorum necessitatem ceu commode administratos. De hoc hactenus. βαπτίσματα, διὰ καιρῶν καὶ τόπων ἀνάγκην χρήσιμῳς ἀποδεχθέντα. Καὶ περὶ μὲν τούτου τὸσαῦτα.

Ἀφρονῆται, ταύτης ἑαυτοὺς ἀπεστέρησαν· ὧν γὰρ πρὸ τοῦ λαβεῖν κατεφρόνησαν, τούτων καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν εἰκότως καταφρόνησαι οὐ παραιτήσονται· τοὺς δὲ γε παρ' αὐτῶν βαπτισθέντας, οὐδαμῶς δεξιμένους Πνεύματος χάριν ἡγοῦμεθα· δι' ὃ καὶ ἐν ὕδατι βαπτισθῆναι, καὶ τῷ ἁγίῳ μύρῳ χρυσθῆναι, καὶ οὕτω τελειωθῆναι διορίζομεθα· καὶν τι τοιοῦτον καταφρονητικῶς τε καὶ ἀναξίως προδιεπράχθη, ἐπόμενοι τοῖς ἀποστολικοῖς κανόσι σφοδρῶς ἐπιτιμῶσι τοὺς μὴ βαπτίζοντας τοὺς ὅσοι παρὰ τῶν ἀσθεῶν ἐδέξαντο βάπτισμα, ὡς μὴ διακρίνας ἱερίας ψευδερῶν (7). Εἰ δ' ἐν βαρβαρικῇ τινες παροικούντες ἐπικρατεῖα καὶ ἱερῶν ἐπιλιπόντων, βάπτισμα ἱερὸν ἐπετέλεσαν, συγγνώμῃ τῇ ἀνάγκῃ, καὶ τὸ μὴ ἀγεύσους τῆς χάριτος διὰ τὴν τυραννίδα τοὺς ταύτην ἐπιδεομένους ἀποστραφῆναι· διὸ τοὺς βαπτισάντας, καὶν ἀνευ χειροτονίας, ἐπιτίμῃ κρίσει οὐκ ἔδοξεν ἡμῖν καθυποβαλεῖν· τοὺς δὲ γε βαπτισθέντας, ἀναμυρισθῆναι μὲν πάντως διορίζομεθα· καὶν εἰ παρ' αὐτῶν ἐμυρισθῆσαν (8)· καὶ οὕτω διὰ τῆς τοῦ θεοῦ μύρου ὅπας χρίσεως ἐν ἑπτὰ ἡμέραις (9) τελειωθῆναι· οὐ μὴν δὲ τὸ ὅπως οὖν γεγονός διὰ τὴν ἀνάγκην βάπτισμα μὴ συγχωρηθῆναι· καὶν γὰρ ἀτελὲς (10), ὅμως τῇ ἐπιλήσει τῆς παναγίας Τριάδος καὶ τῷ πιστῷ σκοπῷ τῶν ἐπικαλουμένων, τῇ τε πίστει τῶν ὑποδεχομένων τετίμηται· δι' ὃ οὐδὲ ἔμπαιιν βαπτίσαι τῷ ὕδατι τοὺς βαπτισθέντας ὀρίζω, ἵνα μὴ ἀναβαπτίσαι δόξωμεν· ἥ τε γὰρ τῶν αἰτουμένων πίστις, καὶ ὁ τῶν τελούντων περὶ τὴν εὐσέβειαν σπουδαῖος σκοπός· ἥ τε τῆς τυραννικῆς ἐπικρατείας παρόρασις, καὶ ἡ τῶν ἐπηρεζομένων κινδύνων διὰ Χριστὸν καταφρόνησις, οὐκ ἄμειρον τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐδ' ἀνέρον τὸ τελειθὲν βάπτισμα δοκοῦσι καταλιπεῖν· πολλὰ γὰρ ἀνέκαθεν παρὰ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ συνεχωρήθη.

NOTE.

(7) Canon est inter vulgo apostolicos quadragesimus septimus; quos sine dubio tribuisse apostolis auctoribus Photium jam vidimus p. 115. Atqui nemo jam ambigit, quin hi canones auctoritate atque ætate apostolica careant; et quidem etiam propter errores, quos continent, circa baptismum. Chrysostomi etiam (ut et hoc obiter notem) scripta complura spuria recensuit inter genuina Photius haud satis hac in re acutus criticus, fraude non agnita, uti nos admonet Montfauconius Chrysostomi editor, in præf. Jam ne miremur Photium tantopere, et præter veram sententiam, urgere ut baptismus a laico collatus, aliquando saltem habeatur invalidus, audiendus est Græcus Arcudius de bapt. cap. 11 dicens: *Totam ferme Græciam, Russiam, Moscoviam, et alias provincias, quæ in fide Christi ritu Græco perseverant, in eo versari errore ac scrupulo, ut absente presbytero malint permittere ut infantes sine baptismo e vita decedant, quam eos solutari lavacro abluere, quod existiment sibi laicis ne in necessitate quidem licere hoc munere fungi.* Photii sententia sine dubio innouit Arcudio, a quo cap. cit. inter rebaptizantes ponitur Photius coryphæus schismatis, lingua et calamo, ut ait, ad lacessendum homo promptissimus. Hujusmodi fere errorem, jam inde a Cyprianicis temporibus repetitum, passim arguunt Latini theologi:

quamobrem hic parcere verbis licet.

(8) Arcudius cap. 4 de neogræcorum erroribus agens ait: *Sacramentum confirmationis æque ac baptismum semel exhibitum veteres iterare nefas esse ducebant; recentes, si non iterarint, canones conciliorum violasse existimant.* Blastares apud eundem Arcud. cap. 12 prorsus cum Photio conspirat dicens non esse rebaptizandum, sed tamen confirmationem repetendam. In eadem sententia est Zonaras cum Aristenō ad can. apost. Rursusque Zonaras ad can. Carth. Cypriani apud Beveregium t. I. p. 367. Sed et chrismatis repetitionem refutat Arcudius l. c. Denique Zonaras cum rebaptizantibus sentire videtur ad can. Carth. Aurelii t. I. p. 575. De re universa legendus omnino Blastares in syntagm. ubi de bapt., apud Bevereg. tom. II. p. 58. sqq.

(9) Intellige septenarium numerum dierum, post quos Græci solent pueram, qui in baptismo unctis fuerat, iterum deferre ad ecclesiam ut abluatur. Arcud. cap. 17, p. 55.

(10) Nimirum ex sententia Græcorum qui baptismum non sine confirmatione conferunt. Sic ergo loquitur imprudenter etiam Simeon Thessal. apud Arcudium cap. 15: *Οὐκ ἔσται τελείως τις βαπτισθείς, ὃ μὴ τὸ μύρον δεξάμενος.*

ΚΕΦΑΛΑ. Β'. — *Περὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ὡς αἱ γυναῖκες ὑπὸ Βαρβάρων διεφθάρσαν.*

A CAP. II. — *De presbyteris et diaconis quorum uxores a Barbaris violatæ fuerunt.*

Περὶ δὲ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων τῶν ἐκ βαρβαρικῆς ἀλώσεως τὰς οἰκίας ἀναδεξαμένων γυναῖκας, φθορὰν ἐν τοῖς Βαρβάροις ὑποστάσας, οὐχ ἀπλοῦν ὁρώμεν τὸν νόμον, ἀλλὰ πρὸς τὰς διαφορὰς ποικιλλόμενον πράξεις· εἰ μὲν γὰρ ἐκουσίῳ τῇ φθορᾷ ὑπέστησαν, παντὶ τρόπῳ τοὺς ἀνδρας τοῦτων ἱερωμένους ὄντας, ἢ τούτων τῶν γυναικῶν ἐκστῆναι, ἢ βουλομένους ταύταις συνεῖναι, πεπαῦσθαι τῆς ἱερωσύνης (11)· οὕτω μὲν εἰ ἐκουσίῳ τῇ φθορᾷ· τὸ μὲν οὖν πάθος πάλιν τέμνεται εἰς δύο· τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ μεμιγμένῃν ἔχει τὴν τοῦ ἡναγχαομένου συγκατάθεσιν· τὸ δὲ παντελῶς ὑπάρχει γνώμης καὶ συγκαταθέσεως ἐλευθέρου τοῦ ἐπιτρεσθέντος· οἷον τι λέγω· Ἐλπιδί φθῶν ἡ μαστίγων τινὲς τῶν γυναικῶν, ἢ καὶ πρὸς πείραν τῆς τιμωρίας ἀφ' ἑαυτῶν ἐξέδωκαν ταύτας εἰς φθορὰν· συγγνώμης μὲν οὖν αὐταὶ ἀξίαι, ἢ αἰ πρότερον, ἅτε δὴ βουλευθεῖσαι διαφθαρῆναι, ὕστερον δὲ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης πρὸς τοῦτο κατελιθίσασαι· οὐ μὴν δὲ οὐδὲ αὐταὶ ἀξίαι συγχάουσι τῶν ἱερωμένων συνεῖναι ἀνδράσιν· συγγνώμης γὰρ ἐπὶ ρυπάσμασι καὶ καθαρότητος πολὺ τὸ διάφορον· δι' ὃ καὶ οἱ βουλόμενοι αὐταῖς ἱερῆς συνάπτεσθαι, καὶ οὗτοι τοῦ οἰκείου διαπεσοῦνται ἀξιώματος· τὸ δὲ λοιπὸν παρὰ ταῦτα ὡς τοῦ ἀκουοῦ εἶδους ἐξηρηται τῆς κοινωνίας τοῦτου· οἷον τι λέγω· Εἰ τις βασάνων ἐπαγομένων ἢ καὶ μὴ ἐπαγομένων χεῖρας καὶ πόδας δεθείη, εἴτα περιφυλάξαι ἑαυτὴν τὰ μάλιστα σπουδάζει, πόρον οὐκ ἔχει αὐτῇ, καὶ δοκεῖ διεφθάρθαι, φθορὰς τὴν ἑαυτῆς ψυχὴν ἐλευθέραν τῇ γε ἀληθείᾳ διατηρήσασα κρίνεται· ταῖς τοιαύταις οὖν γυναῖξιν εἰ τινες τῶν ἱερωμένων συνοικεῖν βούλοιντο, οὐδεμίαν ἐπ' αὐτῶν ὁρώμεν ἀποτομίαν προβαίνουσαν· ἀγαπήτῳ μὲν γὰρ καὶ ἐπαινετῷ, εἰ καὶ κοινῇ γνώμῃ καὶ βουλῇ τὸ συνοικεῖσιν διαλύσουσι· οὐχ ὡς ρυπάματος ἢ κηλιδώσεως αἰτίων, ἀλλ' ἵνα τὰς τε τῶν πολλῶν ὑπολήψεις ἐπὶ τὸ μᾶλλον θαυμάζειν τὴν ἀρετὴν διεγείρωσιν, καὶ τῶν χαιρεκάκων παντελῶς τὰ στόματα ἀπορρώψωσιν (12)· καὶ μαρτύριον ἐναργὲς παραστήσωσιν, ὅτι βίας μόνης ἦν ὅπερ ἐξ ἐπιτηρείας ὑπέστησαν· εἰ γὰρ ἐξὸν αὐτῇ ἀνδρὶ τῷ νομίμῳ κοινωνεῖν, ἢ δὲ θεῷ μᾶλλον κολληθῆναι ἡρετίσαστο, πῶς ἂν τὴν γε-

De presbyteris ac diaconis, qui ex barbarica captivitate uxores suas receperunt, contumeliam a Barbaris passas, haud simplex decretum exstare videmus, sed pro rerum gestarum diversitate varium. Nam si illæ non invitæ vitiatæ fuerunt, omnino oportet viros earum sacris ordinibus præditos aut huiusmodi feminas deserere, aut si illarum convictu uti velint, a sacro ministerio cessare. Ita, inquam, si mulieres non invitæ violatæ fuerunt. Kursus ejus stupri duo genera esse possunt; quorum alterum mistum habet cum necessitate consensus; alterum voluntarium omnino est et consensionis plenum et injuria liberum. Exemplum esto. Spe, timore verberum, nonnullæ feminae, vel etiam eruciatuum experientia, vitari se permiserunt. Hæ quidem venia magis dignæ sunt, quam illæ quæ antea quidem sponte stuprum passæ sunt, postea vero necessitate id admiserunt. Has quoque, inquam, feminas indignum et cum sacerdotibus viris vitam agitare. Quippe ingens inter labis indulgentiam et puritatem intervallum est. Quare si qui sacerdotes his copulari volent, ipsi quoque sua dignitate excident. Superest involuntarium stupri genus, quod in prædictorum societatem non venit. Exemplum esto. Si qua, admotis cruciatibus, aut sine his, manus pedesque devincta, nihilominus custodire se pro viribus nisa fuerit, nihil ipsa in rem contulit, etiamsi vitari visa est: nam vitio puram animam revera conservavisse judicatur. Hisce feminis si qui sacris præditi ordinibus cohabitare velint, nullam durioris divisionis necessitatem imponendam videmus. Optabile tamen est atque laudabile si mutuo consensu ac voluntate convictum dirimant: non quod inde macula aut labes sequatur, sed uti vulgi opinio ad virtutis admirationem magis excitetur, atque ut eorum, qui alieno malo gaudent, ora prorsus obstruantur: ac denique testimonium evidens fiat, vi tantummodo injuriam mulieri contigisse. Cum enim huic liceat legitimo cum viro vivere, ea si adhærere potius Deo optet, nonne barbaram contumeliam sine dubio involuntariam sibi atque inculpatam accidisse demonstrat? Hoc

VARLE LECTIONES.

* Cod. el.

NOTÆ.

(11) Idem decernit etiam Michael patriarcha contra sacerdotem qui adulteram uxorem retinere vellet. Leuncl. tom. I, p. 265.

(12) Quippe apud Græcos sacerdotis uxor παπαδία peculiari honore fruitur, ferme ut veteres diaconissæ; eaque sanctior quodammodo habetur, pudicitie, modestiæ ac solitudini præcipue studens, candido velo distinguitur, et æquata prope cum sacerdote viro veneratione colitur. Qua de re lege Gorgium in adnot. ad *Euchologium* Gr. p. 219. Cæteroquin Latini sacerdotes meliore conditione sunt (*I Cor.* vii, 38), qui, nuptiis omissis, omni hoc sanctifi-

PATROL. GR. CII.

candæ uxoris negotio curisque cæteris liberantur. Et quidem ex cælibatu majorem quoque virtutis admirationem creari in populo confirmat hoc loco Photius. Quare et in Græca Ecclesia episcopi, ne dum monachi cælibem vitam degunt. Porro Græcorum majus fuisse obsequium erga sacerdotes cælibes quam erga uxoratos, testis est Nanzianzenus Gregorius in oratione *de baptismo*, dum ait quosdam differre solitos baptismum, donec hunc acciperent vel ab episcopo vel a sacerdote potius cælibe quam uxorato.

dicimus, si vir de resolvendo convictus assentiatur: A si minus, conjugium haudquaquam reum agimus.

CAP. III. — Utrum baptizandi sint Saracenorum infantes in eorum regione ac domibus.

Saracenorum infantes a matribus oblatos nequaquam a sacro baptismo arcendos decretum fuit. Neque enim velutum est ab Ecclesia Dei, quominus teneræ adhuc mentes baptismi gratiam recipiant; etiamsi postea puberes facti partim bonam, partim improban, vitam electuri sint. Nam quia futurum latet, absurdum sit nisi bona fundamenta præoccupentur ab eo qui vitæ ædificium arbitrato suo extollere potest. Quanquam vero barbarica institutio vanum baptismum redditura videtur, ejus rei baptismus ipse culpam non sustinet, sed is potius qui baptismum irritavit, vel certe irritare molitus est. Sicuti enim Christianæ fidei eruditio, licet hi qui erudiuntur male se gerant, irreprehensibilis est, ita etiam baptismus, etiamsi deinde baptizatorum vita improba evaserit atque incredula. Præstat igitur infantes baptizari, et fidei arham interim accipere. Fortasse enim aliquando meminerint se Christum induisse, et gratia adjuti gratiam sequentur. Porro ubi spes ambigua est, bonum præstat eligere illique adhærere. Et sane oportet, etiamsi aliquis minime perficiatur, tamen initium boni facere. Tum quæ mulieres optaverunt ut sui liberi fidei arham reciperent, si voti compotes fiant, ad perficiendam quoque eruditionem alacriores erunt: sin repellantur, non liberorum tantummodo, sed sui quoque ipsarum curam fortasse abijcient.

CAP. IV. — Utrum oporteat divina munera mulieribus deferenda concedere ad Christianos Saracenorum vinculis detentos.

Quod attinet ad mulieres quæ sacram communionem ad Christianos in Barbarorum domibus conclusos deferunt, definitum fuit ut hæc bene moratæ sint, prope ut virgines, vel decora senectute ornatæ, dignæque quæ ad ministerium diaconissarumque gradum assumantur. Quod si feminae ejus-

perφανώς καὶ ἀνεπιτήμητον μὴ ὁρίσκειν; τοῦτο δὲ φαμεν, εἰ ἄρα τῷ ἀνδρὶ τὰ τῆς διαζεύξεως συνδοκεῖ· ἂν δὲ μὴ, οὐκ ἐν εὐθύναις τὴν ἐνωσιν ἀγώμεν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'. — Περὶ τοῦ εἰ χρή βαπτίζεσθαι τὰ τῶν Σαρακηνῶν βρέφη ἐν τῇ αὐτῶν οἰκῇ χωρὶς καὶ εἰς τοὺς αὐτῶν οἴκους.

Τὰ δὲ γε τῶν Σαρακηνῶν βρέφη παρὰ τῶν μητέρων προσαγόμενα (13), μηδαμῶς ἀποστρεφίσθαι τοῦ θεοῦ βαπτίσματος δεδοκίμασται· οὐδὲ γὰρ κεκώλυται παρὰ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ τὸ καὶ ἐν ἀπαλαῖς ἔτι φρεσὶ τὴν θεῖαν χάριν τοῦ βαπτίσματος δέχεσθαι καὶ μετὰ ταῦτα ἡδαικῶσαι, καὶ τὸ αὐτεξούσιον ἐκάστω τὴν βίον πῇ μὲν σπουδαῖον, πῇ δὲ φαῦλον διατίθῃσι· εἰ γὰρ τὸ μέλλον ἀράτον, ἀτοπον μὴ καταλαβεῖν ἀγαθοῦς θεμελίους τῷ ἐξουσίαν ἔχοντι ἐπικοδομησαί τοῦ βίου τὸν οἶκον· εἰ δὲ καὶ ἡ βαρβαρική παιδείσις, κενὸν ἀποδεικνύειν τὸ θεῖον βάπτισμα δοκεῖ, ἀλλ' οὐ τοῦ βαπτίσματος τὸ ἔγκλημα, τοῦ δὲ τὸ βάπτισμα ἀδεήσαντος ἡ ἀθετήσας παρασκευάσαντος· ὥσπερ γὰρ τὸ διδάσκειν τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, καὶ οἱ διδασκόμενοι καταραθυμοῦσιν, ἀνέγκλητον· οὕτω καὶ τὸ βαπτίζεσθαι, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα βίος τῶν βαπτισθέντων ἀδόκιμος τὸ καὶ ἀπιστος· μάλλον οὖν ἀγαθὸν βαπτίζεσθαι τὰ βρέφη, καὶ τὸν τῆς πίστεως ἀρραβῶνα τίως ὑποδέχεσθαι· ἰσως ὑπομνησθέντα ποτὲ ὅτι Χριστὸν ἐνεδύσαντο (14), ἐλθεῖν βουληθῶσι τὴν χάριν διὰ τῆς χάριτος· ἐν οἷς γὰρ τὰ τῆς ἐλπίδος ἀμφίβωλα, τὸ χρηστὸν μάλλον αἰρεῖσθαι χρή, κάκεινῃ συγγίνῃσθαι· δεῖ γὰρ, καὶ εἰ μὴ τελευτήσῃ τις τῷ καλῷ, ἀπάρξασθαι τοῦ καλοῦ· αἱ γὰρ τῆς πίστεως τὸν ἀρραβῶνα ποδοῦσαι τὰ ἴδια τέκνα δέξασθαι μητέρες, εἰ μὲν τύχοιεν, προθυμότεραι καὶ πρὸς τὴν διδασκαλικὴν τελειώσιν ἔσονται· εἰ δ' ἀποτύχοιεν, οὐ μόνον τῶν τέκνων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἰσως καταμελήσουσιν.

ΚΕΦΑΛ. Δ'. — Περὶ τοῦ, εἰ χρή γυναικὶ διδόναι δῶρα (15) πρὸς τὸ ἀποκομίσαι ἐγκαλεισμένοις Χριστιανοῖς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.

Περὶ δὲ γε τῶν τὴν κοινωνίαν διαχομίζουσῶν γυναικῶν τοῖς βαρβαρικοῖς οἰκοῖς ἐγκλεισμένοις Χριστιανοῖς, τοῦτο διώριται, ὡς εὐσχήμονας εἶναι χρή ταύτας, καὶ οἷα δ' ἂν αἱ παρθενῆς ἡ σεμνὴ γῆρα κοσμοῦμεναι, καὶ ἄξια εἰς διακονίαν καὶ εἰς διακόνων παραδεχθῆναι βαθμόν (16)· εἰ δὲ τοιούτων

VARIE LECTIONES.

^b Addendam censui particulam μὴ.

NOTÆ.

(13) Cogitare licet Christianas mulieres in captivitate abductas, de quibus agit Photius in superioribus, necnon sententia synodica infra citanda. Porro et nostri theologi docent, ut puer ex infidelibus parentibus genitus baptizari possit, sufficere alterutrinus parentis consensum. Miron tamen est quod in sententia synodica apud Leuclavium t. I, p. 226 dicitur, itemque apud Blastarem in Arcud. cap. 12, nempe alicubi Agarenorum nefariam superstitionem fuisse, ut non prius suos infantes circumciderent, quam qui in eorum ditione essent, Christiani sacerdotes, vel invitati eosdem baptizavissent. Jamvero Saracenorum Photianis temporibus in terras Christianorum crebras excensiones ac rapinas et

D infinita damna cognoscere licet ex epistolis etiam papæ synchroni Joannis viii, qui de Christianorum tutela, et de calamitate Saracenica pro viribus averrenda plurimum laboravit.

(14) Formula hæc cantari solita a Græcis post baptismum. Phot. Amphiloeh. 43, p. 119, et apud Arcud. cap. 17, p. 55.

(15) Δῶρα vel δῶρον significare in ecclesiasticis scriptis sacram Eucharistiam satis compertum est, ex iis certe exemplis quæ Suicerus profert.

(16) Scilicet ætate Photii adhuc vigeant diaconissæ, quas duodecimo certe sæculo jam exolevisse scribet Balsamon ad 13 can. Chalced. De diaconissis erudite scribit Blastares Grecus in syntagmate

ἀπορία εἶναι δοκεῖ, μὴδὲ τὰς πίστεως ἁλλοτρίας ἀπορίας εὐπορεῖν Χριστιανοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον αὐταῖς τεθαβῆναι καὶ προσανατεθῆναι, μὴδ' αὐτὰς ἐκείνας παρατηρεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν εἰσχωρεῖν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίαν τοῖς μὴδ' ὑπ' αὐτῆς τῆς τυραννίδος τῆς εἰς Χριστὸν καταλιγωρηκῶς πίστεως· οὐδέποτε γὰρ κοινοῦνται τὸ ἅγιον, μᾶλλον δὲ ἀγιάζει καὶ τοὺς κεκοινωνήσαντας· εἰ μὴ ὑποπτά τινα πρόσωπα καταπαλῆναι συνήθως ἔχοντα τῶν θείων, ταῦτα ἐγγχειρισθῆναι προφασίζοντο.

ΚΕΦΑΛΑ. Ε. *Περὶ τοῦ, εἰ χρὴ κοινωνεῖν τοὺς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν εἰς ἀσέλειαν βιασθέντας παῖδας.*

Ἐπὶ δὲ καὶ περὶ τῶν παρὰ τῆς βαρβαρικῆς ἀσελείας βιασθέντων παιδῶν διὰ τὸ τῆς βίας ἐπάγαγον τε καὶ ἀπαραίτητον, συγγνώμην τούτοις δοθῆναι, καὶ τῆς ζωοποιου κοινωνίας μὴ ἀποκωλυθῆναι διωρίσται· εἰ μὴπω ἐκούσιον τὸ ἀμάρτημα κατεργάσαντο· τότε γὰρ καὶ αὐτοῖς τὰ ἐπὶ τοῖς ἐκούσιω, τοιαῦτα πλημμελοῦσι προσφόρως ἐπιτίμια προσαρμόσει.

Τοσαῦτα μὲν παρὰ τῆς σῆς θεοφιλείας προβληθέντα ζητήματα, ἅγια προφανῶς ἐρεύνης τυγχάνοντα, καὶ τῆς σῆς συνέσεως τὸ σπουδαῖον χαρακτηρίσαι δυνάμενα· καὶ τοιαύτη παρὰ τῶν θεοφιλεστάτων μητροπολιτῶν συμφώνως περὶ αὐτῶν ἐξανεστηκυῖα ψῆφος, ἥτις παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος (17) ἐπισφραγισθεῖσα καὶ ἀποδεγμένη πρὸς τὴν σὴν θεοφιλήν παραπέμπεται ὁσιότητα· δεῖχον τοίνυν τῶν σῶν προβλημάτων τὰς ἐπιλύσεις σαφεῖς ὡς ἐξήγησας, ἐν καιρῷ καὶ προσώπῳ τῷ ἐπιτηδεύει ταύτας συντηρῶν καὶ παραφυλάττων· καὶ μὴ τι περὶ τὴν τούτων ἀποτυχίαν, ἀλλ' ὅτι ἀκηδία· κ... ἄλλω... τὰ δ' ἄλλω· ἐβρώσθαι δὲ διὰ παντὸς κυ... λιπαροῦ μὴν ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ τὸ ἱερὸν ὅμῶν ποιμένοντα ποιμένιον, καὶ τῶν ψυχολετῶν παθῶν διατηρεῖσθαι· πρὸς τὸν. — Τέλος τῶν κεφαλαίων.

A modi desiderantur, tunc enimvero ne illæ quidem vitandæ sunt, quæ etsi fide alienæ, tamen ut Christianis fratribus bene faciant, tantopere audent tantumque oneris non recusant. Harum quoque, inquam, manibus deferendam censemus divini boni communionem ad eos qui ne sub tyrannidis quidem jugo Christianam fidem negligunt. Non enim sanctum polluitur, imo ipsum eos sanctificat qui se continent. Nisi forte suspectæ quædam personæ, quæ rebus sacris ihudere solent, officium illud sibi commissum simulent.

CAP. V. — *Utrum ad sacram communionem admittendi sint pueri quibus Saracenorum incontinentia vim attulit.*

Insuper decretum fuit, ne pueris quibus Barbarorum impudicitia vi stuprum obtulisset, habitæ ratione violentiæ et necessitatis, venia denegetur, neve ii divina ac vivifica communione prohibeantur. Nisi forte voluntarium peccatum perpetraverunt: tunc enim, non secus ac illos qui sponte culpis ejusmodi semet irretiunt, pœna merita pueros quoque decet.

Atque hæc fuerunt a tua pietate quæstiones propositæ, consultatione prorsus dignissimæ, tuæque sapientiæ zelum satis demonstrantes. Hæc item a religiosissimis metropolitibus concordî suffragio lata sententia est, quam nostra mediocritas ratam habens atque confirmans ad religiosam tuam sanctitatem mittit. Excipe igitur dubitationum tuarum, quas postulasti perspicuas solutiones, easque commode in tempore personisquæ idoneis utens serva. Et necubi in his labaris, vel quia incuria... Valere te cupio, jugique sanctitate ac justitia sacrum vestrum regere gregem, atque a noxiis animæ vitiiis procul avertere. *Finis capitulorum.*

EPISTOLÆ CANONICÆ AD EPISCOPOS.

ΕΠΙΣΤ. ΙΘ'.

ΕΠΙΣΤ. XIX.

Edita a Montacutlo (p. 585).

Πάντα τῆς ὁμῶν ἀρχιερατικῆς τελειότητος καὶ πνευματικῆς σοφίας γέμει, καὶ τῆς πολιτικῆς εὐνομίας τῇ ἀκριβεῖς συγκέκερται. Τό τε γὰρ εἰς συνδικήν κρίσιν ἀγαγεῖν ἢ προὔδωλετο τὴν ἀμφισβήτησιν· καὶ τὸ μὴ οἰκεία ῥώμῃ τῆς συνέσεως, καίπερ ἱκανῶς ἔχουση καὶ πολυπλάσιον βάρος ἀνέχειν ὀχλήσεων· καὶ τὸ, πρότερον τὰς ἐγκολπίους φιλονεικίας διαλυσάμενον, οὕτω χωρεῖν ἐπὶ τὴν κρίσιν τῶν ἐξω-

D Omnia vestræ sacerdotis summi perfectionis et spiritualis sapientiæ plena sunt, cum exacta civilium rerum rite administrandarum peritia conjunctæ. Nam et ea quæ proponebantur ad disceptationem, ad synodicum judicium referre, nec solertiæ suæ robori fidere, quamvis sufficienti multiplex negotiorum pondus sustinere, et sopitis primum intestinis dissensionibus, ita demum ad

VARIE LECTIONES.

• In sequentibus lacunis vix tria vocabula amisimus, quæ legi nequeunt in obliterato codice.

NOTÆ.

apud Beverigium tom. II, p. 70 sqq. Et quidem eas, excepto fortasse necessario casu, sanctiora mysteria attigisse, negat cum Blastare Arcudius de ord. cap. 10. Legendus quoque Goarius ad euchol. p. 219 sq. necnon Io. Pinius in peculiari tractatu. De diaconissis denique brevia quædam collectanea reliquit mss. Josephus Regius Vaticanæ bibliothecæ ante hos annos præfectus, quæ non sine aliquo

fructu leguntur. De diaconis qui in carceres ad martyres submittebantur exstat Natalis Alexandri dissertatio in *Thesaurο theol.* tom. XI, p. 584.

(17) Ita modeste semet appellare solent Græci patriarchæ in synodorum actis apud Leonclavium. Latini autem sæpe utuntur dictione nostra *mansuetudo*, cum Græca phrasi ferme conspirantes.

ea quæ extra sunt iudicanda procedere, quomodo non ejus sit qui ad divinæ sapientiæ regulam se comparet? Quatuor igitur initio statim ad examen propositi presbyteri, recte statim ex justo calculo, ab iniqua et præter rationem irrogata censura absoluti sunt; et vecordia irrationabilis in justam sententiam impiegit. Non enim fas est, non est, inquam, fas, ex accusatione sola, sive exiguum, sive magnum, sive etiam maximum crimen sit, cujus intentio demonstrationem non habeat, ob illud vel sacerdotem gradu moveri, vel irrogari censuram. Multum sane luerati essent sycophantæ, si quos intantum criminum reos peragere non potuerunt, eorum penas pendere quasi convictos viderent. Quis enim exitus sit, si hæc ratio obtineat, quo immerito accusati manus sycophantarum evadant? Non convictos igitur de eis quorum accusabantur, mediocritas nostra, secundum vestram quæ ab initio processit sententiam, omnis condemnationis immunes dimittit. Qui autem intentis criminibus teneri [deprehensi sunt, sive seculares, sive in eadem causa versantes presbyteri, hos censuræ ad tempus inflictæ subijci, siquidem, ut diximus, crimen notum factum sit, etiam nos pronuntiamus. Quibus autem nulla indulta est venia, de eis non habemus quod iudicemus, quibus de crimine non constat. De episcopo autem hoc, secundum rationem, et canones, et examen, et terminis processit examinis. Nos autem ad consternationem non mirari non possumus, quam prorsus alieno a præsentī sermone Amasiæ antistitis litteræ et narrent et subijciant. Nam aliquem ex testimonio ordinare, etiamsi indignus postea deprehendatur, ordinantem culpæ obnoxium non reddit. Atqui nihil tale istæ litteræ demonstrabant, quin ejus contrarium narrabant. Rectum autem erit, adesse et eos qui testati sunt, cum ordinationem qui incusatur suscepit, ut innocentes et inculpati, etiam iniquius erga absolutionem fratrum affectis, et omnino odio habentibus, demonstrentur: et Dei sacerdos, in nihilo eorum quæ antisitiū conveniunt, innovationem sustineat. Synodicum autem de dispensatione scriptum, quod archiepiscopum Cæsareæ inscriptum habet, et ex mente nostra scriptum, et ex nutu nostro missum est: nec quidquam, ut opinor, vel præter conscientiam, vel sacris Spiritus legibus adversum continet. Magna enim est differentia peccatorum ignorantia, ab eis quæ a scientibus contra jus fasque proficiscuntur. Sane, sacerdotum et Christianorum defunctorum neglecta cura, et Psalmodiæ sacræ omissum debitum officium, necessario nos, de exacto sacrorum cavone ad id quod est benignius, remittere cogit. Sed hæc forte superfluum est scienti dicere. Capitula autem definitionis ut instanti tempore fieri potuit, formari decrevimus. Qui quidem ante rem contestatam digamis benedixerunt, tum propter ignorantiam, tum quod nihil ab episcopis de hac re constitutum fuerit, neque aliunde exactam

A θεν, πῶς οὐκ ἔστι μὲν θείας σοφίας ἀπευθυνόμενου γνῶμονι; Οἱ μὲν οὖν εἰς ἐξέτασιν κατ' ἀρχὰς προτεθέντες τέσσαρες πρεσβύτεροι, καλῶς εὐθὺς, τῆς ἀλόγου, καὶ πολὺ τὸ ἀδίκον ἐχούσης ἐπιτιμίας ἀθωωθῆναι, δικαίαν ψῆφον ἀπέλαβον. Καὶ ἀνοία τις ἀλόγιστος τῇ δικαίᾳ ψῆφῳ ἀντέκρουσεν. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἐκ κατηγορίας μόνης, καὶ μικρῶν, καὶ μέγα, καὶ τῶν μεγίστων εἴη τὸ αἰτίημα, μηδὲ μίς ἀποδείξει; τῇ αἰτίᾳ περιτεθείσης, οὐ μνοῦν οὔτε ἱερεῖα τοῦ οἴκελου βαθμοῦ παρενεχθῆναι, οὔτε τινὰ ἐπιτιμίαν ἄλλην εἰσπραχθῆναι. Οὕτω γὰρ εἴη ἂν μέγα κέρδος τοῖς συκοφανταῖς, εἰ καὶ μὴ λαβόντες οἷς ἡτιῶντο τοὺς ἀναίτιους, ὡς ἐαλωκότες εἶδον τὴν δίκην ἀπαιτηθέντας. Καὶ τίς ἂν εὐρεθείη πόρος, τῆς παραλόγου ταύτης φορᾶς κυρωθείσης, δι' οὗ τὸ μάτην κατηγορούμενον τὰς λαβὰς τῶν συκοφαντησάντων διαφεύξεται; Τοὺς οὖν ἐφ' οἷς κατηγορήθησαν μὴ ἐλεγχθέντας, ἀθώους τῶς ἡμῶν μετριότης, ὡς καὶ ἡ κατ' ἀρχὰς ὁμῶν προσληθὺσα ψῆφος, πάσης καταδικῆς ἀφίησιν. Ὅσοι δὲ τοῖς ἐγκλήμασιν ἐαλωκότες κατάδηλοι καθεστῆκασιν, τοὺς τε κοσμικοὺς φημι, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἐταζομένους πρεσβυτέρους, τούτους φυλάττειν τὸ πρόσκαιρον ἐπιτίμιον, ἂν ὡς ἐφημεν, γνωστὸν κατέστη τὸ αἰτίημα, καὶ ἡμεῖς ἀποφαινόμεθα. Περὶ δὲ ὧν οὐδεμία συγγνώμη προέβη, οὐδὲν ἡμῖν παρίσταται φάναι, ἀδελῶν ἡμῖν καθεστηκότος τοῦ ἀδικήματος. Καὶ περὶ ἐπισκόπου δὲ τοῦδε, ἀξιολόγως μὲν, καὶ κανονικῶς, καὶ ἡ ζήτησις, καὶ τὸ πέρας προῆλθε τῆς ἐξετάσεως. Ἡμεῖς δὲ ἐκπλήξεως παρέπεμψε θαύματι, ὅπως παντελῶς ἄλλότρια τῆς παρουσίας διηγήσεως τὸ τοῦ Ἀμασίας γράμμα καὶ ἀπήγγειλε καὶ ὑπετίθετο. Τὸ γὰρ μετὰ μαρτύρων χειροτονήσαι τινα, καὶ ὕστερον ὁ χειροτονηθεὶς ἀνάξιος ἀπέλεγχθῆ, οὐδὲν πρόκριμα τῷ χειροτονήσαντι γίνεται. Ἄν οὐδὲν τὸ γράμμα ὑπεδύλου, ἀλλὰ καὶ τὰναντία διήγγειλε. Καλὴν δὲ παρουσιάσαι καὶ αὐτοὺς τοὺς τὴν μαρτυρίαν ὑποσχόντας, ὅτε τὴν χειροτονίαν ὁ ὑπαίτιος ἀνέδεχτο ὡς ἂν πανταχόθεν τὸ καθαρὸν καὶ ἀνεπίληπτον, καὶ τοῖς ἀγνωμονέστερον περὶ τὴν ἀθώωσιν τῶν ἀδελφῶν διακειμένοις παντελῶς, καὶ μισοῦσιν, ἀποκαλυφθῇ, καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ ἀρχιερεὺς, εἰ μηδὲν τῶν ἀνηκόντων ἀρχιερεῦσι τὴν καινοτιμίαν εἴη ὑποστάς. Τὸ δὲ συνοδικὸν τῆς οἰκονομίας γράμμα, ὃ τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἔχει τῆς Καισαρείας προταττόμενον, γνῶμη τε ἡμετέρᾳ ἐγγράφη, καὶ δι' ἐπιτροπῆς ἀπεστάλη· καὶ οὐδὲν, οἶμαι, οὔτε παρὰ συνείδησιν ἔχει, οὔτε τοῖς ἱεροῖς μαχόμενον τοῦ Πνεύματος [νόμοις]. Πολλὴ γὰρ ἡ διαφορὰ τῶν ἐξ ἀγνοίας ἀμαρτημάτων, πρὸς τὰς ἐν γνώσει καὶ μετὰ καταφρονήσεως προοίους ἀθεμίτους πράξεις. Καὶ ἱερῶν δὲ καὶ Χριστιανῶν ἀποικοιμένων οὐδεμία φροντίς, οὐδ' ὁμολογίας ὀφειλομένης ἱερὰ τελετῇ, πῶς οὐκ ἂν ἐκδίασαιτο, ἐπ' οἰκονομίαν, ἀπὸ τῆς ἀκριβείας τῶν θείων μυστηρίων ἀποκλίνας; Ἀλλ' ἴσως ταῦτα περὶ τὴν πρὸς εἰδότα λέγειν. Περὶ δὲ τῶν κεφαλῶν, ἐκεῖνα τῶς ὡς ἐν καιρῷ κατεπεύγοντι τυπωθῆναι διέγνωμεν. Ὅσοι μὲν πρὸ τῆς διαμαρτυρίας τοὺς διγάμους ἠολόγησαν, διὰ τε τὴν ἀγνοίαν, καὶ διὰ τὸ μηδὲν παρὰ τῶν ἐπισκόπων περὶ

τῆς τοιαυτῆς ἐξασφαλισθῆναι πράξεως, μήτε μὴν τῶν κανόνων ἀλλαχθέν ἐκρίθειαν μαθεῖν, καὶ διὰ ταῦτα τῷ τοιοῦτῳ ὀλίσθησαν πτώματι, οἱ τοιοῦτοι πάντως, εἰ μὴτι ἄλλο, ἀλλ' ἐν ὧν γε χρόνῳ τὸν δίγαμον τῆς κοινωνίας τῶν φρικτῶν μυστηρίων οἱ νόμοι τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύουσιν, ἐν τοσούτῳ, καὶ ὁ παραλόγως τὴν εὐλογίαν τοῖς συναπτομένοις ἐπιτελῆς, τῆς ἱερουργίας ἐπισημασθήσεται. Εἰ μὴ τις ἄρα κατεπείγει χρεῖα ἀπαιρητήτος ἄλλῃ, καὶ παντελῶς ἀπραγμοσύνη, καὶ βλος ἄλλος ἐπίσημος τοῦ ἀνδρός. Ἄ πολλὰ καὶ παρὰ τοῖς Πατράσιν ἡμῶν, δι' οἰκονομίαν, τῆς ἀκριθείας ὥσθι περιγεγονότα, καὶ τὸν χρόνον τῆς ἐπιτιμίας συνάγοντα πρὸς τὸ ἔλαττον. Γυναῖκα δὲ παρὰ μὲν τοῦ θεσπεσίου Παύλου μεμαθήκαμεν ἀποβαλοῦσαν τὸν ἄνδρα, δευτέρους γάμοις ὁμιλῆσαι. συγγνώμην λαβοῦσαν. Πολλὰ γὰρ τὰ γυναικεῖα ἄρρωστήματα, καὶ δυσωπεῖν ἱκανὰ, μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἀνδρῶν τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν ἐκδιάζεσθαι. Ἄνδρα δὲ οὐκ ἴσμεν τῆς αὐτῆς συγγνώμης παρὰ τῶν ἀποστολικῶν ἀξιοῦντα σπλάγχχνων, διὰ καὶ τὴν ἐπιτίμωσιν τοῦ μὲν γυναῖκα δίγαμον εὐλογήσαντος, ἢ οὐδ' ὅπως ἢ πολλὸν κορυφώτερον ἔσται τοῦ δίγαμον ἄνδρα εὐλογήσαντος. Οἱ δὲ ἀπολελυμένως ἀρμοζόμενοι γυναῖξιν, ἐπεὶ περ ἡ πρᾶξις οὐχ ἀπλή, οὔτε τὸ ἐν αὐτοῖς ἐπιτίμιον πρόεισι μονοειδές· οὐ μὴν οὐδ' οἱ τούτους εὐλογοῦντες ὑπὸ μιᾶν τελοῦσι δίκην. Ὅσαι μὲν γυναῖκες ἀπελύθησαν τοῦ ἀνδρός, ἐκείνου τὴν αἰτίαν παρασχομένου, ἐφ' ᾧ τῆς φυσικῆς ὁμιλίας ἡ ἀσθένεια κατεκράτησεν, αὐταὶ δὲ, αὐταὶ, εἰ μὲν σωφρονεῖν ἔλαιντο, τοῦτο ἄμεινον· εἰ δὲ καὶ ἀνδρὶ συνάπτεσθαι βούλαιντο, καὶ τοῦτο ἀκατάγνωστον αὐταῖς τε, καὶ εἰ τινες εὐρεθίσιν τῶν ἱερῶν, διὰ τῆς εὐλογίας τὸν γάμον σεμνύνοντες. Καὶ τῆς γυναικὸς τὴν αὐτὴν παρεχομένην αἰτίαν, ἥς καὶ ὁ διαλυθεὶς ἀνὴρ τῆς αὐτῆς ἐλευθερίας ἡξίωτο, καὶ ἡ μικρῷ πρόσθεν εἰρημένη γυνὴ ἀπολαύσει. Κἂν παρὰ τὴν ἡλικίαν δὲ τινες εἰς μνηστῆραν ἔλθωσιν, εἰτα τοῦτους ὁ νόμος διὰ τὸ παράνομον ἀπ' ἀλλήλων διαστήσῃ, οὐδὲ τότε οὐδ' ἕτερον τῶν διισταμένων προσώπων, ἐν λαϊκῇ ὁληνόντι ἐξεταζόμενον τάγματι, πρὸς ἕτερον νόμιμον ἐρχόμενον γάμον εὐθύνας ὑφ' ἑξέ. Ὁ δὲ τὴν ἐκβεβλημένην ἐπὶ μοιχείᾳ γυναῖκα θέμενος, εἴτε γεγαμηκὸς εἴη, εἴτε καὶ γάμων ἀγευστος, μοιχὸς τέ ἐστίν, καὶ τῷ τῶν μοιχῶν ἐπιτιμῷ ὑπόκειται. Εἰ δὲ διὰ μόνον ἄλογον μῖσος ὑπὸ τοῦ ἀνδρός καὶ ἀκουσα ἐξωσθεῖσα, ἄμεινον μὲν εἰ πάλιν πρὸς τὸν ἴδιον ἐπαναστρέψῃ ἄνδρα· εἰ δὲ μὴ, ἐκείνου πρὸς ἑτέραν γυναῖκα χωρήσαντος ἤδη, μοιχείας μὲν αὐτῇ, συνερχομένη ἀνδρὶ ἑτέρῳ, οὐκ ἂν ἐγκλήματι περιεσχεθῇ· οὐ μέντοι γε ὁ ἱερεὺς, τὰ νενομισμένα ἐπιτελῶν ἐν αὐτῇ, τὸ ἀκατάγνωστον ἔξει, ἀλλὰ τὴν τοῦ διγάμου εὐλογήσαντος ἀπαιτηθήσεται δίκην. Τὸ δὲ ἐξ ἁλόγου συμφωνίας διαλύεσθαι, ἐπεὶ νόμῳ κεκωλυμένη ἡ τοιαύτη τόλμα καθέστηκεν, οὔτε τὸν ἄνδρα, πρὸς ἕτερον συνερχόμενον συνοικέσιον, ἐξ ἀνεύθυνον. οὔτε τὴν γυναῖκα διαπραττομένην τὸ ἴσον. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ποινὰ βαρεῖται κεῖνται τοῖς νόμοις, εἰ τοιαύτη πρᾶξις εἰς τόλμαν ἀχθήσεται· καὶ ὅλην ὡς ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις συνοικε-

A canonum disciplinam noverint, et propterea lapsi sint, hi omnino, si nihil aliud, saltem, quandiu digamum leges spirituales tremendorum mysteriorum communione prohibent, tandiu et ipsi, qui conjugibus præter rationem benedictionem imposuerunt, sacris faciendis abstinebunt. Nisi quæ alia implacabilis urgeat necessitas, et omnino vita hominis, tum tranquilla, tum notabilis: quæ sæpe numero apud Patres nostros æquitatis intuitu, præ exacto canone obtinuisse constat, et censuræ tempus abbreviasse. Mulierem autem, viro defuncto, novimus quidem a divinitus inspirato Paulo veniam adeptam secundas nuptias adeundi. Multæ enim sunt mulierum infirmitates, quæ pudorem incutiant, ad naturam virilem eorum imbecillitatem exigendi. B Virum autem a visceribus apostolicis eadem indulgentia dignari non novimus. Censura igitur ejus qui mulieri digamæ benedixerit, vel nulla omnino, vel mitior, quam ejus qui viro. Qui autem absolute conjunguntur mulieribus, quoniam non simplex actio est, proinde nec uniformis est censura, nec qui ipsis benediciunt sub unam poenam cadunt. Quæ quidem mulier a viro dimissa est, ipso causam præstante, quod naturalis congressus impotentia teneretur, hæc si continere elegerint, melius fuerit; quod si vero jungi voluerint, nec illud condemnationem in ipsis habet, nec si quis sacerdos nuptias earum benedictione honoret. Quod si femina eandem causam præstat, eadem libertate prædicta C fruatur, qua prius solum virum dignati sumus. Quod si qui præter ætatem desponsati sint, deinde lex ipsos tanquam præter legem conjunctos separaverit, tunc neutra personarum discedentium, quæ quidem in ordine laico censentur, si ad alias legitimas nuptias accedat, censuram subibit. Qui autem ob adulterium ejectam uxorem fecerit, sive conjugatus sive cælebs, adulter est, et adulterii censuræ subjacet. Quod si solum propter odium citra rationem a viro invita expulsa sit, melius erit si ad suum virum revertatur: sin hoc, quod ipse ad alias se nuptias jam applicuerit, fieri non possit, adulterii ipsa crimini, cum alio viro juncta, obnoxia non erit: at vero sacerdos, ipsi rite benedicens, super ipsa insons non erit, sed poenam ejus præstabit qui digamis benedixerit. Citra rationem autem a conjugio discedere, quod ausum lege prohibitum est, neque virum, ad alias nuptias accedentem, insonsem dimittit, neque feminam quæ idem faciat. Quin potius graves poenæ legibus constitutæ sunt, si quis hoc facere ausus fuerit. Et manifestum est sacerdotem, qui adfuerit, et sacra rite celebraverit in hujusmodi nuptiis omnino honore suo juxta exactam canonum disciplinam excidere. Sed hæc festinate pronuntiata sint; quod quæ inopinatæ discepcioni proposita erant considerationis moram non ferrent: quod si quid aliud vestra solertia diligenti disquisitione perspexerit, obtineat quod melius est. Et

nos etiam fortassis, laxiori tempore concesso, Α σίους εὐρισκόμενος ὁ ἱερεὺς, καὶ τὰ νενομισμένα τοῖς exactius aliquid dispiciemus.

γάμοις τελῶν, παντελῶς τῆς ἰδίας τιμῆς κατὰ τὴν τῶν κανόνων ἐκπεσεῖται ἀκριβείαν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τὸ τάχος εἶπε· καὶ τὸ ἀμελέτητόν τε καὶ ἀπροσδόκητον τῶν προτεθέντων εἰς ζήτησιν· εἰ δέ τι ἄλλο ἐπιμελέστερον ἢ ὑμετέρα συνεσις ἐπισκοποῦσα κατιδοί, νικάτω τὸ ἀμεινον. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἴσως ἐν πλατυτέρῳ καίρῳ ἀκριβέστερόν τι ἄλλο ἐπιθεωρήσομεν.

EPIST. XX.

ΕΠΙΣΤ. Κ'.

Edita a Montacutio (p. 588).

Scriptis sanctitas tua de quibusdam, polluti cibi esu contaminatis : causa autem contaminationis erat ejusmodi. Iverant gentilis cujusdam monumentum refossuri ad inveniendas pecunias : cum autem incassum laborarent, nec quidquam invenirent, dixerunt inter sese, nisi canem mactemus, et de carnibus ejus gustemus, non reddet nobis terra quod quaerimus. Statim factum est quod dictum erat. Cum itaque ad interdicti cibi conscientiam venissent, genibus episcopi accidentes medicinam petierunt, et commissi peccati indulgentiam. Hæc sunt quæ pietatis tuæ litteræ narrat. Et de hac re formula ab Ecclesia constituta est, quadraginta dierum poenitentia, et precibus quibusdam absolvi, qui huic crimini innexi sunt. Præsens autem polluti cibi participatio alterius cujusdam impietatis misturam habet. Propterea enim contaminatum cibum attingere, ut terra placaretur, secundum insanam ipsorum opinionem, crimen in majus attollit : etiamsi sine gravius impietatis cogitatione, ad hanc opinionem accesserunt. Verumtamen et hominum mores, et reliquus vitæ actus tenor, et animi constitutio, tum mentis, sive simplicitas sive solertia, vel producere potest tempus vel curiare : cum fortasse post quadraginta dies imposita censura sit. Quod si secunda aliqua definitio producenda est, sepositis circumstantiis, quæ producendo vel curiando tempori causam præbent, ad tres dierum quadragenas multa eorum qui in hoc crimine deprehensi sunt, redigenda erit : præter reliquam victus austeritatem, et tremendorum mysteriorum abstinentiam.

EPIST. XXI.

ΕΠΙΣΤ. ΚΑ'.

Edita a Montacutio (p. 589).

Non idcirco antistiti significavimus, ut certiores fieremus, num sciens episcopus adulterum, sacra facere permisisset, quod et grave esset ; sed num ipsum adulterum esse sciens ordinasset : quod gravius est. Ille autem, cujus nos certiores fieri velle significavimus, de eo nihil nos docuit, quod autem nemo quærebat, hoc renuntiavit. Verumtamen, siquidem ipsum adulterum esse sciens ordinavit, omnino et episcopatu et sacerdotio excidit : quod si ignorans adulterum esse eum ordinavit, tum certior factus, ad tempus quidem abstinuit, deinde sacra facere permisit, etiam ipsum quidem ad tempus sacris faciendis abstinere oportet. Aliud enim est Deum contemnere, aliud errore deceptum videri legem observasse etiamsi non observet. Cæterum, ad tempus abstinere ipsum decrevimus, si re-

Ἐγραφέ σου ἡ δοῖστος περὶ τινων μιαιοφαγησάντων. Ἡ δὲ αἰτία τῆς μιαιοφαγίας ἐστὶ τοιαύτη· Τύμβον Ἑλληνικὸν ἀπῆλθον διορύξαι πρὸς ἀνέυρεσιν χρημάτων· ματαιοπονοῦντες δὲ καὶ μηδὲν εὐρίσκοντες, εἶπεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, ὅτι Ἐάν μὴ σφάξωμεν κύνα, καὶ ἐκ τῶν κρεῶν αὐτοῦ ἀφώμεθα, οὐ μὴ ἐπιδώσει ἡμῖν ἡ γῆ τὸ ζητούμενον. Αὐτίκα γοῦν ὁ λόγος εἰς ἔργον προέβη. Ἐλθόντων οὖν εἰς ἀσθῆσιν τῆς ἀπηγορευμένης βρώσεως, τοῖς ποσὶ προσέπεσον τοῦ ἐπισκόπου, αἰτούμενοι λατρίαν, καὶ λύσιν τοῦ παραπτώματος. Ταῦτα διήγγειλε τὸ γράμμα τῆς σῆς εὐλαβείας· καὶ περὶ τούτου τύπος μὲν ἐστὶν ἐκκλησιαστικῆς, διὰ τεσσαρακονθημέρου ἐπιτιμίου, καὶ τινων εὐθῶν, διαλυθῆσαι τοὺς ἐαλωκότας τῇ ἐγκλήματι. Ἡ δὲ παρούσα μιαιοφαγία ἔχει καὶ ἑτέρας τινὲς ἀσεβείας ἐπιμιξίαν. Τὸ γὰρ ἕνεκα τούτου μιαιοφαγῆσαι, ὥστε τὴν γῆν ἐκμελιῖσθαι, κατὰ τὴν ἐκεῖνων τῆς ἀπονοίας ὑπόνοιαν, αὖξει πλέον τὸ ἐγκλημα· κἂν ἀνευ λογισμῶν τινων δυσσεβεστέρων πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν κατηνέχθησαν. Πλὴν γὰρ καὶ τῶν ἀνδρῶν τὸ ἥθος, καὶ ἡ ἄλλη τοῦ βίου διαγωγή, καὶ κατὰστασις, καὶ ἡ τῆς διανοίας ἀπλότης ἢ δεινότης, δύναται πολυπλασιάζειν καὶ συντέμνειν· εἴτε καὶ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐπιτεθῇ αὐτοῖς ἐπιτίμιον. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ κεφάλαιον δεύτερον εἰπεῖν, ἀνευ τῶν ἐπιτεμνόντων ἡ μηχανόντων τὸν πρῶτον περιστάτικῶν αἰτιῶν, εἰς τρεῖς τεσσαρακοστάς, ἢ ἐπιτιμία, τοὺς ἐπὶ τῇ εἰρημένῃ μιαιοφαγίᾳ ἐαλωκότας, περιστήσῃ· ὅσα τῇ ἄλλῃ κατὰ τὴν διαίταν σκληραγωγία, καὶ τῇ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ἀποκωλύσει.

Ὁχ οὕτως ἐμνηύσαμεν ἡμῶν προέδρῳ, ἵνα μάθωμεν εἰ μετὰ γνώσεως παρεχώρησε τὸν μοιχὸν ἱερατεύειν ὁ ἐπίσκοπος· ἄτοπον γὰρ καὶ τοῦτο· ἀλλ' εἰ ἐγίνωσκε μοιχὸν αὐτὸν εἶναι, καὶ οὕτω αὐτὸν ἔχειροτόνησε· χαλεπώτερον γὰρ τοῦτο. Ὁ δὲ, ὃ μὲν ἐμνηύθη διδάξαι, οὐκ ἐδίδαξεν, ὃ δὲ οὐδεὶς ἐζήτησε τοῦτο ἀνῆγγειλε. Πλὴν εἰ μὲν εἰδὼς αὐτὸν μοιχὸν ὄντα ἔχειροτόνησε, παντελῶς ἐστὶ καθορημένος τῆς ἀρχιερωσύνης τε καὶ ἱερουσύνης· εἰ δὲ ἀγνοῶν αὐτὸν μοιχὸν ὄντα ἔχειροτόνησεν, εἴτα μαθὼν, ἐπέσχε μὲν ἐπὶ χρόνον, ἀπέλυσε δὲ ἱερατεύειν, παυθήσεται μὲν καὶ αὐτὸς τοῦ ἱερουργεῖν ἐπὶ χρόνους τινάς. Ἄλλο γὰρ τὸ [κατα]φρονῆσαι Θεοῦ, καὶ ἄλλο τὸ ἀπαιτηθῆναι καὶ δοῦναι φυλάξαι, κἂν οὐκ ἐφύλαξεν· ἐπὶ χρόνους δὲ τινὰς ἐφῆμεν ἐπιταχθῆναι αὐτὸν, ἔσπερ τὰ ἄλλα αὐτοῦ προτερήματα· καὶ ἡ τῆς ἄλλης περιουσία δύναται,

ἀντιταλαντευθῆναι τῷ τοιοῦτῳ αὐτοῦ παραπτώματι, ἅ
 εἰ δὲ μὴ, διηνεκὲς τὸ ἐπιτίμιον ἔξει. Ταῦτα δὲ λέγο-
 μεν, οὐκ ἔάν ὁ πρόεδρος αὐτοῦ λέγει ὅτι γινώσκων
 αὐτὸν μοιχὸν ἐχειροτόνησεν, ἢ ὅτι μετὰ τὸ χειροτο-
 νηθῆναι αὐτὸν μαθὼν μοιχὸν εἶναι, καὶ ἐπὶ τινὰ
 χρόνον ἐπισχῶν, εἴτα ἱερουργεῖν αὐτὸν ἀφῆκεν· ἀλλ'
 ἔν αὐτῷ διὰ μαρτύρων πιστῶν καὶ ἀδιαδλήτων
 ἠλέγχθη· ἢ καὶ μὴ ἠλεγχθεὶς, οἰκείῳ κατετίθετο καὶ
 ὁμολόγησε στόματι. Ταῦτα μὲν οὖν ἡ ἡμετέρα ἀρμό-
 ζειν ἔκρινε μετρίτης· καὶ περὶ αὐτοῦ ὡς κελεύει
 διοικῆσαι ἡ ὁμῶν ἀγιότης. Σὺ δὲ μοι ἐν Κυρίῳ ἔβ-
 ῶσο.

ΕΠΙΣΤ. ΚΒ'.

Edita a Montacutio (p. 390).

Θαῦμα μὲν ἡμᾶς κατέσχε καὶ ἐκπληξίς, ἐπὶ τῇ Β
 τοσαύτῃ παροινίᾳ, καὶ ἀπονοίᾳ, καὶ ἀναισθησίᾳ, καὶ
 παρανομίᾳ τοῦ προέδρου, καίτοι γε τῶν τοιούτων πα-
 θῶν παλαιὰ τινὰ ἴχνη ἐν τῇ μνήμῃ φέροντας· ἀλλ' ἡ
 ἐπιμονὴ καὶ αὐξήσις τῶν προλαθόντων, ὡς ἐπὶ πα-
 ραδόξοις, τοῖς νῦν πεπραγμένοις, παρέσχε ταραττε-
 σθαι. Πλὴν οὐκ ἔστιν ἀνευλόγητον τοῖς καθ' ἕκαστον
 τῶν κατὰ μέρος λόγων ἐπιστῆναι, ὃ πολλάκις ἔφαμεν
 καὶ νῦν φάμεν. Ὡς ἐπιείπερ καὶ ἡμεῖς ἀμαρτωλοὶ
 τὰς ἀμαρτωλὰς ἡμῶν χεῖρας ἐπὶ τὴν σὴν ἐθέμεθα
 κεφαλὴν, τὴν τελεταρχικὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος
 ἐπικαλούμενοι χάριν (καὶ πεπιστευκαμεν οὐ ταῖς
 ἡμῶν χειροθεσίαις, ἀλλὰ τῇ τε ἀνωθεν εὐμενείᾳ, καὶ
 τῇ σῇ ἀρετῇ, τὴν ἐπιφοίτησιν αὐτοῦ πλουτίσαι
 ἡμᾶς), οὐ μόνον ὅσα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παρανόμως τε
 καὶ ἀκανονίστως παρὰ τοῦ ταύτης προέδρου πρόεισι,
 ἀλλὰ καὶ ὅσα παρ' ἑτέρου τὴν ὁμοίαν ἐπιδεικνυμένου
 γνώμην, ταῦτα πάντα τὴν σὴν ἀρχιερατικὴν παρεγ-
 γυόμεθα τελειότητα (ὡς ἡμῶν τῶν ταπεινῶν συμ-
 παρόντων καὶ συνεφαπτομένων τοῖς νόμοις τοῦ Πνεύ-
 ματος) ἀνακόπτειν τε καὶ ἀναγκαιεῖν, καὶ ἐπὶ τὸ
 βέλτιον καὶ ἄριστον μεταρρυθμίζειν· οὐχ ἡμῶν νυνὶ
 τὴν τοιαύτην πνευματικὴν ἐξουσίαν χαριζομένων,
 ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ παναγίου, ἡνίκα καὶ τὴν
 ἀρχιερατικὴν εἰδοῦς ὠρεᾷν. Ἀπολύεσθωσαν γοῦν
 οἱ παρὰ λόγους θεσμῶν ὑποβληθέντες τῆς ἀλόγου κατα-
 δίκης, καὶ πρὸς τὴν δικαίαν μεθαρμοζέσθωσαν θερα-
 πείαν· καὶ οἱ τὴν παράνομον καθαίρουν ὑποστάνας,
 τῆς ἀνόμου ψήφου πεπαυμένης, ἐχέτωσαν τῆς ἱερω-
 σύνης· καὶ ὁ ταῦτα πράξας ἀφρόνως, μάλιστα γε,
 ὅτι τὰ τοῦ σώματος πάθη καὶ τὴν τῆς ψυχῆς συν-
 ἄρειαν ὑπογράφει, μανθανέτω, εἰ μὴ δύναται παραι-
 νέσεως λόγῳ, ἀλλ' οὖν αὐστηρότερον, μὴ παραφέρε-
 σθαι τοῦ δικαίου. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἐπι-
 στολὴ καλὴ καὶ δικαία· καὶ εἰ μὴδὲ μετὰ ταύτην
 σωφρονισθεῖ, ἱερουργεῖν μὲν, καὶ τῶν ἀψύχων τὴν
 διοίκησιν ἔχειν, τέως μὴ κυλιέσθω· ἐπιτιμῶν δὲ καὶ
 κανονίζειν τοὺς ἐμφύχους, ἀψυχος αὐτὸς ὢν, διὰ τῆς
 ἐν Πνεύματι ἀγίας ἡμῖν δεδομένης ἐξουσίας, μὴ πα-
 ραχωρεῖσθω.

liqua ejus merita, et virtutis copia, hujusmodi
 lapsus compensare videantur : sin, in perpetuum
 censuræ subiacebit. Hæc autem dicimus, non si
 antistes ipsius dicat quod ipsum adulterum esse
 sciens ordinavit, vel quod postquam ordinasset,
 certior factus adulterum esse, cum ipsum ad tem-
 pus abstinuisset, deinde sacris fungi permisit ;
 sed si ipse testibus fide dignis et inculpatis convic-
 tus, vel non convictus, sed ore suo assensus sit
 et confessus. Hæc igitur mediocritas nostra conve-
 nire censuit : de ipso autem sanctitas vestra quod
 hortatur, constituit. Tu vero mihi in Domino vale.

EPIST. XXII.

Admiratio quidem nos invasit ac stupor super
 tanta deliratione et recordia, necnon insulitate
 atque enormitate antistitis, etiam vetera quadam
 vestigia ejusmodi affectuum, memoria recolentes.
 Verum duratio atque incrementum præcedentium de
 presentibus, tanquam præter opinionem factis, per-
 turbationis nobis materiam præbuerunt. Cæterum
 molestia non vacat, singulorum causis particulatim
 insistere, quod sæpius diximus, et nunc etiam dici-
 mus. Quod cum peccatores nos peccatrices manus
 capiti tuo imposuimus, gratiam sancti Spiritus an-
 tistiti propriam implorantes (non nostræ manuum
 impositioni, sed supernæ benignitati, et tuæ
 ipsius virtuti confisi, superventum ipsius nos
 benedictione ditaturum), non solum quæ in Ec-
 Clesia illegitime et contra canones ab ipsius an-
 tistite procedunt, sed quæ ab alio quopiam, simi-
 lem animi sententiam demonstrante, hæc omnia
 a tua antistitis perfectione (tanquam humilitate
 nostra præsentē, et spirituales leges adjuvante)
 reprimi, sufflaminari, sit in meliorem, sive opti-
 mum statum reformari præcipimus : non nobis
 nunc hujusmodi spiritualem potestatem largien-
 tibus, sed sancto Spiritu tunc eam conferente,
 cum gratiam summi sacerdotii donaret. Absol-
 vantur igitur præter rationem vinculo subjecti ab
 iniqua damnatione, et ad legitimum cultum refor-
 mentur : et qui degradationem legibus contrariam
 passi sunt, iniquo decreto cessante, in sacerdotio
 administrando pergant : et qui hæc imprudenter
 admisit, maxime quidem, quia corporis passiones
 congruos animi affectus exprimunt, discat si potest
 sermonis exhortatione, sin minus severitate, ab eo
 quod justum est, non recedere. Idcirco ad eum epi-
 stola jure et recte destinabitur : postquam nisi sanior
 evadat, sacra quidem facere, et inanimata admi-
 nistrare nondum prohibeatur, censuras autem
 irrogare, et animatos ad regulas exigere, ipse
 inanimis, potestate nobis a Spiritu sancto indulta
 ne permittatur.

Pervenerunt ad nos litteræ sanctitatis tuæ Deo A dilectæ, postulantes a mediocritate nostra sententiam ferri de presbytero, qui præter voluntatem parentum, non expectato eorum consensu, liberos ipsorum coronaverat : quorum postea studio separati, cum aliis personis ad nuptiarum communionem cum venissent, opera parentum ab alio presbytero benedictionem acceperint. De primo itaque presbytero sic decernimus : si quidem contrariæ parentum voluntatis ignarus, ex jascitia, in coronandis istis quæ convenerunt personis, in errorem lapsus sit, talis cum sit, non prorsus latæ culpæ obnoxius, tanquam de voluntario peccato damnandus est : non tamen tanquam omnis culpæ expers dimittendus ; oportuit enim ipsum accurate sciscitatum, rescivisse num voluntatē parentum qui ad nuptias coibant, conjugium contraherent. Ideo ordinis sui jacturæ talis non subjicitur, sed ad tempus constitutum sacro celebrando prohibebitur ; tum, eam quæ in reliquis cernitur austeritatem, jejuniis scilicet atque orationibus, subibit : tempus autem pœnæ subeundæ, vel ad quadraginta dies, vel bis totidem extendetur, pro ratione ipsius in pœnitentia fervoris ; ne amplius in ejusmodi quid delicti, ex incuria, animique ignavia incidat. Hoc igitur obtineat, si ad inscitiam peccatum referat. Quod si voluntatem parentum consensui huic et conjugio adversari sciret, et ejus non ignarus, tum naturalem Legem tum spirituales contempsit, quorum uterque irritum conjugium pronuntiat, parentibus assensus sui suffragium non ferentibus, pœnæ rite obnoxius esto. Si tamen parentes, postquam ætas liberorum per leges idonea ad nuptias esset, dilato per longum temporis spatium conjugio, necessitatem ipsi liberis præbuerint, etiam invitis parentibus ad nuptias accedendi, tum nec leges hujusmodi nuptias irritas faciunt, et qui interest sacerdos, et eis benedixit, nulla culpa tenetur. Ratum autem sit hujusmodi conjugium, judice ex causæ notitia, custodiam liberorum, et legitimam ipsorum voluntatem improbitati parentum præferente. De primo itaque presbytero, ista nobis jus suggerit. De secundo autem nec simplex est consideratio. Nam si conjugii prioris ignarus fuerit, nullo jure culpæ tenetur. Præsentia enim parentum in nuptiis magnum momentum illi ad absolutionem impendit, qui ideo ad anteactorum inquisitionem non venit, quod præsentia parentum, ea ad examen revocari non ferret. Quod si factum conjugium, et secutam copulam carnalem noverit, quoniam quasi ex necessitate, non sunt in celibatu continendi qui a priori conjugio discesserunt, sed legitimo conjugio vincendi, ne in fornicatione versentur, non quidem ad finem arcebitur sacrorum præsidatu qui nuptias consecravit, sed moderationes quasdam pœnas subibit. Scilicet quod, cum factas ante nuptias manifestum esset, quæ quidem

Ἀφίκετο ἡμῖν γράμματα τῆς σῆς θεωρίας, ἐπιζητοῦντα παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος ψῆφον ἐπενεχθῆναι περὶ τοῦ πρεσβυτέρου τοῦ στεφανώσαντος παρὰ γνώμην τῶν γονέων τὰ τοῦτον τέκνα, καὶ τὴν τοῦτον συναντῆσαι μὴ προσδεξαμένου· εἴτα ὑπ' αὐτῶν διαψευθέντα, καὶ πάλιν ἑτέροις προσώποις κοινωνήσαντα, καὶ πρὸς γάμον ἐλθόντα, συνεργεῖα τῶν πατέρων ὑφ' ἑτέρου πρεσβυτέρου εὐλογηθέντα. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου πρεσβυτέρου οὕτω διορίζομεθα· Εἰ μὲν ἠγνῶει τῶν τεκόντων τὸ ἀδούλητον, εἴτα ἐξ ἀγνοίας περιεπαρή, ἐν τῇ στεφανώματι τῶν συνελθόντων προσώπων, ὁ τοιοῦτος μὲν οὐ παντελῶς ἐστὶν ὑπεύθυνος, οὐδὲ ἐκουσίως ἀλώσιμος ἀμαρτήματι, οὐκ ἀνεύθυνος δὲ παντελῶς ἀπολύεται, ὅτι περ ἔδει τοῦτον ἐξερευνῆσαι καὶ ἀκριβολογησάμενον ἀναμαθεῖν, εἰ ἄρα τῇ βουλήσει τῶν τεκόντων οἱ πρὸς γάμον συναπτόμενοι συναντῶσι τὸ συνοικέσιον. Διὰ τοῦτο, καθαιρέσει μὲν ὁ τοιοῦτος οὐχ ὑποβάλλεται, ἐπὶ χρόνον δὲ τινα ῥητὸν, τῆς ἱεουργίας ἐπισχεθῆσεται, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ταλαιπωρίαν, νηστείας τε, ψημί, καὶ προσευχάς, ὑποστήσεται· ὁ δὲ χρόνος τῆς ἐπιτιμῆσεως, ἥ ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις, ἥ δις τοσαύταις παραταθῆσεται, πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐν τῇ μεταβολῇ θερμότητος· ὥς ἂν ἐξ ἀμείους καὶ βαθύμου γνῶμης μηδέποτε μηδὲν τοιοῦτον περιπέσῃ· ἄλλ' οὕτω μὲν εἰ πρὸς τὴν ἀγνοίαν μεταφέρει τὸ ἀμάρτημα· εἰ δὲ τὴν βούλησιν τῶν πατέρων ἐξηπίστατο, καὶ ὥς ἀπηρεσκότο τῇ συναφείᾳ τε καὶ συμφωνίᾳ, καὶ ταῦτα εἰδὼς, ὑπερείδε μὲν τὸν φυσικὸν νόμον, ὑπερείδε δὲ καὶ τὸν πνευματικὸν (ἐκάτερος γὰρ ἀκυρον ἀποφαίνει τὴν συνάφειαν, τῶν τεκόντων οὐ φερόντων τὴν ἐπιτρέπουσαν ψῆφον), ὁ τοιοῦτος ὑπόδικος ἐστω. Εἰ δὲ ἄρα μακρῷ χρόνῳ, τῆς γάμου νομικῆς ἡλικίας τῶν παίδων ἐπιτιθείας οὐσης, ὑπερτίθεντο οἱ γονεῖς, καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτοὶ παρέσχον, καὶ μὴ βουλομένον αὐτῶν, ἔλθειν τοὺς παῖδας εἰς συνάφειαν, ἐπὶ ταῦτα καὶ τὸν τοιοῦτον γάμον ὁ νόμος οὐκ ἀκυρον τίθησι, καὶ ὁ ἱερεὺς παρὼν καὶ ἀγιάζων τὸν γάμον οὐδεμιᾶς αἰτίας ἐστὶν ἔνοχος· λαμβάνει δὲ ὁ τοιοῦτος γάμος τὸ κύρος, κριτοῦ τὴν ὑπόθεσιν ἐπιτηροῦντος, καὶ τῆς τῶν τεκόντων κακουργίας, τῶν παίδων τὴν φύλαξιν τε καὶ ἔννομον θέλησιν ἐπιπροσθεῖν ποιουμένου. Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ πρεσβυτέρου ταῦτα τὸ δίκαιον ὑπαγορεύει. Οὐδ' ὁ δεῦτερος δὲ τὴν σκέψιν ἀπλὴν ἐπέδειξται· ἄλλ' εἰ μὲν ἠγνῶει τὸ πρότερον συνοικέσιον, οὐδεμίαν ἔνοχός ἐστι δίκην ὑπέχειν· τῶν γὰρ τεκόντων παρόντων τοῖς συναπτομένοις, πολλὴ ῥοπὴ ἀθωώσεως βραβεύεται τούτῳ, τοῦ μὴ πρὸς ἔρευναν τῶν προγεγονότων καταστήναι, καὶ λογοθετεῖν ἢ ἡ παρουσία τῶν τεκόντων λογοθετεῖν οὐκ ἐδίδου. Εἰ δὲ ᾔδει μὲν προγεγεννημένην συνάφειαν, καὶ ὅτι σαρκικῶς ὥμιλησαν ἀλλήλοις, ἐπεὶ οὐχ οἷον τέ ἐστι διαστάντας τῆς προτέρας συζυγίας, ἐξ ἀνάγκης τινὸς ἀγάμους κατέχειν, ἀλλ' ἡ πορνείας ἐκδιαιτηθῆσονται, ἡ νομίμῳ γάμῳ δοθῆσονται· τελείως μὲν ὁ ἀγιάσας τὸν γάμον οὐ πιπύσεται τῆς ἱεραρχίας, ἐπιτιμίους δὲ τισὶ μετρωτέροις ὑποβλη-

θήσεται· ὅτι δὲ τῆς προγεγεννημένης συναφείας περι-
φανεστάτης γενομένης, τὸ δὲ τῆς πορνείας ἐγκλημα-
μὴ διαφευγούσης, ἐτόλμησεν οὗτος, τοὺς ἐπὶ προδήλῳ
τῆς ἀμαρτίας ἐγκλήματι ἀλόντας, ὡς καθαρὸς καὶ
ἀμέμπτους, τῆς ἱερατικῆς ἀξιώσει εὐλογίας, καὶ τοῖς
τῶν παρθένων στεφάνοις, τοὺς ταύτην κακῶς ἀπο-
θεμένους κοσμήσαι. Εἰ μέντοι εὐδοκίᾳ τῶν γονέων
ὁ πρῶτος γάμος ἐγένετο, εἴτα δ' ἔστησαν παραλόγως,
ὁ μὲν πρῶτος πρεσβύτερος παντελῶς τὸ ἡθωμένον
ἔξει· ὁ δευτέρος, εἴτε παρῆσαν οἱ γονεῖς, εἴτε μὴ,
ζημιωθήσεται τὴν ἱερωσύνην. Ἐκθεσμον γὰρ καὶ
παράνομον συνάφειαν, οὔτε σύννευσις καὶ παρουσία
πατέρων, οὔτε ἀνένευσις καὶ ἀπουσία, οὐμνοῦν
ἀθώωσιν τῆς βεβηλώσεως· οὐκ ἂν μεταστήσῃ.

ΕΠΙΣΤ. ΚΔ'.

Τῷ θεοφιλεστάτῳ, ὁσιωτάτῳ, ἱερωτάτῳ ἀρχιε-
ρεῖ ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ, τῷ θαυμασιω-
τάτῳ καὶ περιωνύμῳ ἀρχιεπισκόπῳ καὶ μη-
τροπολίτῃ Ἀκυλείας, Φώτιος ἐλέφ Θεοῦ
ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώ-
μης καὶ οἰκουμενικός (1).

Edita a Combefisio (Auct. Noviss., p. 527, et Jager, Histoire de Photius, p. 432).

Α'. Τὸ μὲν τῆς παρ' ὡμῶν μακαριότητος ἀφιγμένου
γράμμα ἡμῖν, πρῶτα μὲν ἑκαρκτηρίζε τὴν ταύτης
κατὰ Θεὸν γνώμην, καὶ τὸ φίλτρον τοῦ πνεύματος,
ὡς μέγα τε εἴη καὶ ὕψηλόν, καὶ ὑπερανυκτισμένον τῆς
τῶν πολλῶν καταστάσεως· ἔπειτα δὲ καὶ ὅς αὐτὸ
ἐνεκχεῖριστο τοῦτου τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς τὴν τε ἄλλην
ἀρετὴν καὶ σύνεσιν, καὶ τὸ κατὰ διάνοιαν εὐσταθὲς
τε καὶ δραστήριον· δι' ὧν ὡς δι' ἐσώπτερον τὴν ὑμετέ-
ραν ἱερὰν καὶ θεοτίμητον ὁσιότητα, ὅσα τὰ γράμματα,
οἷα δὴ γράμματα, παρέτρεχε, καθορᾶν παρεῖχεν ἐμ-
φανέστερόν τε καὶ τελεωτέρον· καὶ ἐπὶ τοῖς ταύτης
κατορθώμασιν ἡδεσθαι καὶ κατατρέπεσθαι. Καὶ γὰρ
εἰζόμεν ἀνδρὰ συνέσει μὲν μᾶλλον ἢ τῇ πολιτῇ σεμνυ-

A fornicationis crimen evadere non possunt, ausus
sit eos qui flagranti peccati crimine tenebantur,
tanquam puros et inculpato, sacerdotali benedi-
tione dignari, et virginittatis coronis, eos qui ipsam
male deposuerant ornare. Quod si prius conjugium
ex assensu parentum processerit, a quo deinde,
præter rationem, discesserint, prior quidem pre-
shyter omnis culpæ absolvitur: secundus, sive in-
terfuerint parentes, sive non, sacerdotio excidit.
Nam alienum a legibus sacris conjugium, nec ab-
sentia et dissensus parentum facit, nec presentia
et assensus, aut quod profanatum est sanctitati
restituit.

EPIST. XXIV.

R Deo charissimo, sanctissimo, sacratissimo præsulī
fratri et comministro, omni admiratione dignissimo
sanaque clarissimo archiepiscopo et metropolitæ
Aquilæ, Photius Dei miseratione archiepiscopus
Constantinopolis novæ Romæ et œcumenicus.

I. Quæ ad nos venerunt beatitudinis vestræ litten-
ræ, primum quidem ejus religiosa pietate mentem
certa velut nota obsignabant, spiritusque amoris
vin, quam magna sit et excelsa, et vulgariū ho-
minum conditionem superet, exhibebant. Deinde
vero etiam, cui illæ creditæ erant, sacri hujus viri
cum reliquis virtutes ac prudentiam, tum mentis
constantiam ac solertiam, per quæ, ut per specu-
lum, sacram vestram Deoque venerabilem sancti-
tatem, quæcunque ipsæ litteræ (quippe litteræ)
missa faciebant; clarius perfectiusque pervidere,
ipsiusque virtutum magnitudine delectari, nimium-
que gaudere, præstabat. Vidimus enim hominem

NOTÆ.

(1) Edidit Baronius, anno 883, ex Vallicellana
Bibliotheca, Federico Metio interprete: in qua re-
denda auctor est diligentem operam adhibuisse:
ipseque veneno aspersæ epistolæ, solerter ac eru-
dite antidotum paravit; ostendens quam futilia
Photii, quibus hic juveniliter exsultat, argumenta.
Nihil ergo necesse repetere, viro docto melius oc-
cupata. Græca, cum desiderentur in Montacutio,
aliisque Photii epistolis editis, libet hic repræsen-
tare, meo ipsius stylo reddita; paucisque quando-
que suffixis, quibus non satis mihi probata Metii
(viri alias docti) versio. Non satis videtur haberi
ex hac epistola Aquileiensem archiepiscopum (etsi
Schismaticum, eoque nomine Photio perinde Schi-
smatico charum, tantisque ac fumosis laudibus ab
eo celebratum) in hoc ipsius errore fuisse, de pro-
cessionē Spiritus sancti a solo Patre: nihil certe
Photius ejusmodi indicat, sed in eum trahere stu-
det ipsa hæc epistola, ne tanta virtus ex ejus epi-
stola ac legati persona in eo deprehensa, errore de-
tecto Photii doctrinæ luce, deinceps in eo nutaret,
cum hactenus ex occupata opinione ac ignorantia
videretur veniæ aliquid habuisse. Hæc mihi Photii
mens, eoque trahunt illius verba. Tantus scilicet
hominis fastus ac jactantia; velut unus ipse sol
esset, ac lucerna dispellendis quibusvis errorum
tenebris accensa. Ejus technas malasque artes, cum
alii prosecuti sunt, Græci æquales aut parum sup-
pares, tum meus Logotheta, si quando pace lenius

aspirante ac Christianissimo rege semper Victore,
regia Lupara *Historiæ Byzantinæ* pene necessario
supplemento, cum Leone diacono et Michaelo
Psello regium vere multiplici titulo monumentum,
juris publici regia munificentia faciat; ne sibi per
moras Batavus, aut gens alia, eam gloriam rapiat.

Titulus, ut repræsentat Baronius, quin sit anti-
quarii manu genioque ascriptus, sive etiam a Metio
ita compositus, non a Photio perscriptus, res
clara est: cum nihil epistolæ formæ habeat, qua
auctor amicū convenire solet et salutare: secus
quem meliorem producimus, in quo summam adu-
lationem, ex ipso limine, prodit Photius, ostendit-
que, ut et sequenti exordio, quam ea arte polleret,
ut nihil mirum sit ea obrepisse primum Barthele-
mæ, et per eum, Ignatium sedē depulsi, tumque
Basilio Macedoni, ut licet amotum, dum Ignatius
viveret, in palatio tamen deinceps aleret, libero-
rumque suorum educationi præficeret ac eo con-
summato, in sedem, cujus nefarie invasor fuerat,
sublimaret, omnique prorsus indignum sacerdotio
hominem, summum regis urbis præsulē et pa-
triarcham vellet, suaque auctoritate Joannem Ro-
manum pontificem, non satis ex decessorum ponti-
ficum moribus firmo pectore, in consensum traheret,
et ut ipse pariter eum patriarcham probaret, dum
tandem Leo V, extincto patre, iterum in ordinem
cogeret, eique fratrem suum subrogaret.

prudētia magis quam canitie venerandum : virtutum quoque reliqua varietate non minus quam prudentia ornatum, ac qui pati mentis constantia ac sagacitate fulciatur; atque (ut verbo dicam) tali gratia præditum, qua par erat eum fulgere, qui a Deo accepit, ut tremendorum nostrorum mysteriorum sacerdos statueretur, vestraque et doctrina dignus et manuum impositione haberetur; talem factæ vestræ sanctitatis, quam faciebamus, experientia nuntium ostendebat. Hincque adeo intelligere licebat certoque conicere, eum, qui præ illo primas ferebat, ejusque ordinator fuerat, et ut legatione ad nos fungeretur, illi auctor exstiterat, divinarum plenum gratiarum esse; ac qui totius vite splendore, dogmatumque ardenti zelo atque amore longe conspicuus, necnon salutis exemplar in ipsum conuentibus foret.

II. Nisi enim vestris religiosa pietate doctrinis ac documentis large imbutus, qui a vobis pontificalis muneris gratiam trahit, sic eluxuriaret, nec mirando quodam, tantoque velut ex fonte vestrarum virtutum irriguo potitus esset, nunquam ad tantam virtutum claritatem, pro eo ac summo Dei sacerdotes decet, evasisset. Non semper enim, vel exiguo jubare ac splendore, similitudinem servant, quæ secunda sunt, cum formis, quæ illis præverunt. Quorum omnium causa habendæ Deo gratiæ, qui in omnes muneribus effusus universorumque conditor existens, sicut in Orientis partibus, sic etiam in Occidentis, luminaria ducesque consecrans, ut quotidie luceant, plebisque animos ac mentes illustrent, in celso episcopali sedium culmine præficit.

III. Sed cum nos de sacra vestra virtute ea mens incesceret, ejusque præclaris dotibus ac ornamentis gestiremus et lætaremur, quod nunc in aures nostras incidit (atque utinam nunquam: dirus enim animi, non corporis dolor est: per hanc enim ex aspectu magna nobis concepta spe, ut et ipsum maiorem aperiamus, operæ pretium duximus), haud

Α νόµενον· ἀρεταῖς δὲ οὐκ ἔλαττον, ἢ συνέσει ποικιλλόμενον· καὶ τῷ εὐσταθεῖ τῆς γνώμης τὸ ἀγγίνουον συμπροβαλλόμενον. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, οἷας ἔχρην μετεληχέναι χάριτος, τὸν ἱερᾶσθαι παρὰ Θεοῦ τῶν φρικτῶν ἡµῶν µυστηρίων τὴν τελετὴν λαχόντα, καὶ τῆς ὁµῶν καὶ διδασκαλίας· καὶ χειροθεσίας ἄξιον, τοιοῦτον ἢ πείρα τῆς ἱερᾶς ὁµῶν ὁσιότητος παρέδεικναι τὸν ἀπόστολον. Κάντεῦθεν ἦν συνορᾶν τε καὶ λαµβάνειν τὴν ἀπόδειξιν, ὡς ὁ τοῦτου τὰ πρωτεῖα φερόµενος καὶ τελεσιουργὸς (2), καὶ τῆς πρὸς ἡµᾶς ἀποστολῆς αἴτιος, πλήρης μὲν τῶν θεῶν ἐστὶ χαρίτων· ὅλος δὲ τῇ τοῦ βίου λαμπρότητι, καὶ τῷ τῶν δογμάτων διαπόρῳ ζήλῳ καὶ τῷ ἔρωτι, διασηµότατός τε ἂν εἴη, καὶ παράδειγμα σωτηρίας τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτενίζουσιν.

B
B'. El μὴ γὰρ (3) ταῖς κατὰ Θεὸν ὁµῶν διδασκαλίαις καὶ εἰσηγήσεσι ἐπιδαφιλευµένος, ὁ τὴν ἀρχιερατικὴν χάριν ἐξ ὁµῶν ἔλκων οὕτως ἐνετρώφα· καὶ εἰ μὴ θαυµαστῆς τινος καὶ τοσαύτης ἀπῆλπε τῆς ἐκ τῶν ἀρετῶν ὁµῶν πηγᾶς ἀρδείας, οὐκ ἂν εἰς τοσαύτην προῆλθε κατὰ τὸ προσῆκον ἀρχιερεῖσι Θεοῦ, ἀρετῶν ἐπιφάνειαν. Σώζουσι γὰρ οὐκ ἀεὶ, οὐδὲ ἐκ βραχείας τινὸς αὐγῆς καὶ ἐλλάμψεως, τὴν ὁμοιότητα τῶν πρωτοτύπων τὰ δεῦτερα. Καὶ χάρις ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις τῷ εὐεργέτῃ καὶ δημιουργῷ τῶν ὧν Θεῷ ὅς, ὥσπερ ἐν τοῖς τῆς Ἐφῆας μέρεσιν, οὕτω δὴ καὶ ἐν τοῖς Ἑσπερίοις φωστῆρας καὶ ὁδηγοὺς τελεσιουργῶν (4), ὁσηµέραι λάμπειν καὶ καταυγάζειν πολλῶν ψυχὰς καὶ διανοίας, ἐν τῷ τῶν ἀρχιερατικῶν ὕψει θρόνων προβάλλεται.

Γ'. Ἄλλ' οὕτω περὶ τῆς ἱερᾶς ὁµῶν ἀρετῆς ἔχοντες, καὶ τοῖς ταύτης ἐνσεµνονόµενοί τε καὶ ἡδόμενοι κατορθώµασι, τὸ νῦν ἡµῶν ταῖς ἀκοαῖς ἐπιπεσόν, ὡς εἴθε μὴ ὥφελε· ψυχῆς γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐ σώματος ἄλγος. Διὰ ταύτης ἀπὸ θεᾶς μεγάλῃν ἐλπίδα λαβόντες, καὶ αὐτὸ τὸ πάθος ἀνακαλύψαι δεῖν ᾤκηµεν. Οὐκ οἶδα πῶς ἂν ἀλύπως εἴπω· εἰ μὴ καλῶς (5) ταῖς

NOTÆ.

(2) Καὶ τελεσιουργός. Qui initiavit atque præsentem ordinavit, seu in episcopum jure metropolitico consecravit, manusque imposuit, ut paulo ante dicebat. Τῆς ὁµῶν χειροθεσίας ἄξιον, Dignum cui manus imposueritis, sacra scilicet ordinatione. Metius vel non habuit, vel non reddidit, sed solius missionis meminit.

(3) El μὴ γάρ. Male hunc locum Metius accepit, et contra Photii sensum: ac ubi ille legati episcopi laudes prosequitur, indicando ejus virtutis fontem ac exemplar, quod summa laude reddiderit (etsi non raro secus contingat), is, extra omne judicium, quasi non adeptum eam præstantiam, quæ pontifices deceat, qui missus pontifex esset, et quidem prævectæ ætatis, deprimit ac plane vituperat: Nec propterea ad eam devenit præstantiam, quæ pontifices Dei decet. Næque Potentiale in absolutum. Nisi copiose imbutus, etc., οὐκ ἂν εἰς τοσαύτην προῆλθε, κατὰ τὸ προσῆκον ἀρχιερεῖσι Θεοῦ ἀρετῶν ἐπιφάνειαν. Nunquam ad tantam virtutum claritatem evasisset, pro eo ac summos Dei sacerdotes decet:

D Quibus et magistri sedulitatem, et discipuli diligentiam celebrat: nec nisi primas ac excellentiam, ei qui auctor sit ac magister, servat.

(4) Φωστῆρας καὶ ὁδηγοὺς τελεσιουργῶν. Et hic mire allucinatus Metius, dum ita reddit: *Lumina quædam et duces sacerdotum*. Imo certe, *Lumina* ducesque consecrans, initians, ordinans: quod per auctoritatem facit Christus, ipse summus sacerdos, suoque sacerdotio (primo aut secundo ordine) per suos vicarios episcopos, eos qui initiantur, seu ordinantur, impartiens. Bene Bud. p. 817. Τελεσιουργὸν δὴναµιν τῶν ἱεραρχῶν Dionysio dictam exponit, *Vim iniciatricem et consecraticem*: et τελεσιουργεῖν, τὸ καλεῖν. Cujus fere voces sequuntur recentiores Græcorum Theologi: nec in re sic trita debuit Metius cespitare.

(5) El μὴ καλῶς. Ab hac expostulatione, nec ipsum ad quem scribit, videtur eximere, aut ejus mentem alias exploratam habere. Metius etiam nihil Photii πάθος exprimit, quod hic maximo utitur, rei indignitatem, ut sibi videtur, exaggerans:

Κυριακαῖς φωναῖς ἐξαρχοσθέντες, ἡ τῶν Πατρικῶν τε καὶ συνοδικῶν ὁρων καὶ δογμάτων ἔχοντες λόγον οὐδέναν, ἡ τῆς ἐκεῖθεν ἀκριβείας ὑπεροπῶντες, ἡ τὸν νοῦν πρὸς τὰ τοιαῦτα φέροντες πεπωρωμένον, ἡ οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν τις καὶ φαίη, ὁμῶς οὖν, ὡς εἶθε μὴ ὤφειλεν, ἦκεν εἰς ἡμετέρας ἀκοάς, ὡς τινες· τῶν ἀνὰ τὴν Δύσιν, τὸ θεῖόν τε καὶ πανάγιον Πνεῦμα, οὐ μόνον ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι παρεισάγουσι· καὶ πολλὴν ἐντεῦθεν τὴν βλάβην διὰ τῆς τοιαύτης φωνῆς τοῖς πειθομένοις ἀπεργάζονται. Τοῦτο δὲ κατὰ γνώμην μὲν τοῖς οὕτως ἐξ ἀλόγου προλήψεως ἔχουσιν, οὐ τοσαύτην, καίτοι πολλήν, διὰ τὸ τῆς ἀγνοίας προκάλυμμα, τάχα οὐκ ἂν προξενήσειεν· ἐρεῦνης δὲ προτεθείσης, καὶ τρανωῶς διὰ τε τῆς ἄλλης ἡμῶν ἱερᾶς Γραφῆς, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς Κυριακῆς φωνῆς ἐλεγχείσεως πλάνης, εἰ μὴ ὅστων μὲν ἀποσταλεῖν ὡς ἐνησχαμένοι τῆς ἀτόπου δόξης· ὅστων δὲ τοῖς ὀρθῶς ἐπιθεδεγμένοις καὶ προτεθείσιν ἐπασμενίσειν, εἰς ὅσην οἱ τοιοῦτοι καταφέρονται βλασφημίαν· ὅσης δὲ καταδίκης ὑπευθύνους ἑαυτοὺς ἀποφαίνουσι, κἂν μηδεὶς ἀνακηρύττῃ, κατὰ δόλῳ. Ἐκπεσοῦνται γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, καὶ τοῦ τῆς εὐσεβείας φρονήματος, καὶ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ Πνεύματος, ὡς ταπεινοῦντες τὸ Πνεῦμα, οἷα δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δογματίζοντες ἐκπορεύεσθαι· καὶ δευτέρᾳ προδόῃ, αὐτὸ μὲν ἐνουβρίζοντες, χλευάζοντες δὲ καὶ τὴν μίαν ἐκπόρευσιν. Πῶς γὰρ οὐκ ἀποπον· μᾶλλον δὲ, πῶς οὐκ ἐσχάτης βλασφημίας πλήρες, τὸ πρὸς αὐτὰς τὰς Δεσποτικὰς φωνὰς ἀπομάχεσθαι· καὶ τῇ πανταχοῦ κρατοῦσῃ τῶν μεγάλων καὶ ἀρχιερατικῶν θρόνων (6) παραδόσει τε καὶ διδασκαλίᾳ ἀντεπανάστασθαι;

Δ'. Καὶ γὰρ ἵνα τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἑάσω, καὶ Λέων ὁ τῆς Ρώμης ἀρχιερεὺς, ὅτε παλαιός, καὶ πάλιν ὁ μετὰ τοῦτον νέος Λέων, τὰ αὐτὰ φρονούντες τῇ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τοῖς πρὸ αὐτῶν ἀγίοις ἀρχιερεῦσι, καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς θεσπίσμασιν ἐπιθεσκύνονται. Ὁ μὲν, τῇ τετάρτῃ καὶ οἰκουμένην ἁγίαν

A plane scio quomodo non amaro tristisque animo eicam. Velut namque Dominicæ voces ipsæ non bene haberent, aut eis sufficerent, vel nullam Patrum et conciliorum definitionum ac decretorum rationem haberent, eorumve eo nomine diligentiam spernerent, aut in talibus cæco animo essent, vel nescio quomodo quis etiam possit eloqui; atque utinam nec res esset, pervenit ad nostras aures, quod nonnulli Occidentalium, divinum ac sanctissimum Spiritum non solum ex Deo et Patre, verum etiam ex Filio procedere novo dogmate introducunt; multamque inde labem, per ejusmodi vocem, illis creant, qui eis credunt ac parent. Quod vero ex eorum mente est, qui sic inconulte occupata opinione imbuti sunt, etsi magnam, propter ignorantiam tamen objectum velamen haud tantam eis forte noxam attulerint. Proposita vero indagine, eorumque errore cum ex aliis sacris Scripturis, tum ex ipsa utique Dominica voce clarius confutato, nisi quamprimum ab hujusmodi absurda opinione resipuerint, oculusque his, quæ rite probata sunt ac proposita non acquieverint, ad quam blasphemiam istiusmodi prolabantur, ac quantæ damnationis reos seipsos efficiant, etsi nemine prædicante, plane comperitum est. Excident enim cum reliquis bonis, etiam a pietatis sensu, ipsoque divino Spiritu, ut qui Spiritus dignitati detraherent; quippe qui dicant illum ex Filio procedere, aliaque processione; tum illi contumeliam irrogantes, tum et singularem unamque processionem ostentui habentes. Quomodo enim non absurdum; vel potius, quomodo non extremæ plenum blasphemiae est, Dominicis ipsis vocibus adversari? traditioni quoque et doctrinæ refragari, quæ ubique apud magnas primique sacerdotii sedes viget?

IV. Atque ut illo superiores omittam, etiam Leo Romanus pontifex, tum senior, tumque rursus, qui illum secutus est, Leo junior, eadem sentire cum catholica et apostolica Ecclesia, et sanctis episcopis, qui eos præcesserunt, nec non apostolicis decretis assentiri, noscuntur. Nempe prior, qui quartæ

NOTÆ.

quæ tamen ejus inepta exaggeratio, et qua conficiatur, præter primo traditam fidem vel sacris Evangelii, vel etiam Symbolo, nihil per Ecclesiam potuisse addi explicationis causa, et ad novos errores convellendos, nisi summa temeritate et contemptu divinorum eloquiorum, quasi illa sola non sufficerent. Quodque Romanus pontifex, etiam extra concilium generale fecerit, nihil mirum, cum et ipse concilii generalibus quid sciendum palam præscriperit, regulamque Patribus dederit, ut in tertio sextoque præsertim liquet, quæ fidelibus omnibus maximæ sunt auctoritatis.

(6) Καὶ ἀρχιερατικῶν θρόνων. Romanus Cod. si bene reddidit Melius, πατριαρχικῶν, quod forte melius, aut saltem expressius. Ex his enim potissimum sedibus propter primatum sacerdotii, petenda regula fidei; sed præcipue ac singulari privilegio, a Romana, cum reliquis sæpius error obrepserit, præsertim Constantinopolitanæ, quæ nova Roma, secundam jactat a seniori; ipsa sæculari potius po-

D testate fundata, et per aliarum injuriam provecta, quam Christi institutione aut apostolica: non sicut sedes Petri, quam fulsit divina promissio, eaque primatum tenet, ac unum sub Christo caput omnium Ecclesiarum, suum præselem habet: ineptitque Photius, qui sua, aliorumve Orientalium auctoritate, ei velit præscribere: falsoque sibi assumit omnes, qui verborum Dominicorum simplicitate contenti, explicationem aperte non abjiciant: mirumque nec unum veterum afferre potuisse, vel Photium, vel alios sequaces, qui spiritum a Filio inficiaretur, aut ex solo Patre diceret, nisi ubi semel plagio manus sacrilega sævit, nec tamen plagium obtegere potuit; ut est auctor Georgius Metochita, cujus utinam aureos libros a me acceptos evulgasset Leo Allatius, illisque tertium tomum Græciæ Orthodoxæ primum fecisse. Dolet certe tanti confessoris lucubrationem illam, tuenda Romana et apostolica fide, nec Romæ invenire qui producat.

œcumenicæ sanctæ synodo momenti plurimum attulit, tum per sacros viros quos ex persona sua legatos destinavit ac vicarios, tum per epistolam, qua Nestorium atque Eutychen prostravit: in qua etiam Spiritum sanctum ex Patre procedere, juxta superiora decreta, non autem ex Filio, prædicavit.

V. Similiter vero etiam Leo junior prioris illius nedum nomen, sed et parem fidem adeptus: hic nimirum; hic, inquam, pietatis servens æmulator, ut nullo pacto, barbaro idiomate intemerala nostræ fidei regula corrumpetur, Græca lingua, ut et a principio dictata fuerat atque lecta, per eam Occidentalibus laudandam ac prædicandam divinam sanctamque Trinitatem tradidit. Neque id verbo solum ac jussione, verum etiam quibusdam ancilibus velut titulis columnarum more inscribens, obque omnium ponens oculos, ad fores ecclesiæ affixit: quo videlicet cunctis facile, nullaque depravatione fidem addiscere liceret; nec usquam via esset occultis ejusmodi depravatoribus ac vanarum doctrinarum auctoribus adulterandi nostram Christianorum fidem, alteramque præter Patrem. Spiritus causam, Filium invehendi; qui pari honore, quo a Patre Filius genitus est, a Patre procedit.

VI. Neque hi duo solum in Occidente quondam micantes sacrati viri, ab omni immunem novitate pietatem servarunt (non enim sic rati in Ecclesia Occidentali sacri præcones atque doctores) verum, etiam alios eorum non facile numerabilis cætus ac chorus, qui illis, quos dicebam, viris, quasi extremis summisque interjecti, pari pietatis luce splendescunt. Cum igitur Ecclesia Romana una cum aliis quatuor primi sacerdotii sedibus eadem sentiat et constiteatur; et in petra verborum Domini fundata sit atque firmata ac radicata Ecclesia (contra quam

συνόδῳ πολλὴν συνεισενγκῶν τὴν συγκρότησιν (7), διὰ τε τῶν εἰς πρόσωπον αὐτοῦ σταλέντων ἱερῶν ἀνδρῶν, καὶ διὰ τῆς οἰκειᾶς ἐπιτολῆς· δι' ἧς καὶ Νεστόριος καὶ Εὐτυχὴς καταβέβληνται· ἐν ᾗ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς κατὰ τὰς πρὸ αὐτοῦ συνοδικὰς ψήφους· ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀνεκέρυττεν ἐκπορεύεσθαι.

Ε'. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ μεταγενέστερος Λέων, ὁ τὴν πίστιν ὡς περ τὴν κλήσιν ἐφάμιλλος· οὗτος δὲ, οὗτος ὁ τῆς εὐσεβείας θερμὸς ζηλωτὴς, ὡς ἂν κατὰ μὴδέναν τρόπον μηδαιμῶς παραχαράττοιο βαρβάρῳ γλώσσῃ τὸ ἄχραντον ἡμῶν τῆς εὐσεβείας μᾶθημα, Ἑλληνικῇ φωνῇ, ὡς περ δὴ καὶ κατ' ἀρχὰς εἰρηται (8), τοῖς ἐν τῇ Αὐσίᾳ δι' αὐτοῦ δοξολογεῖν καὶ θεολογεῖν τὴν ἁγίαν Τριάδα παραδίδωκε. Καὶ οὐ λόγῳ μόνον καὶ προστάγματι, ἀλλὰ καὶ θυρεοῖς τισι πεποιημένοις, ὡς περ στήλαις τισὶν ἀναγραφάμενός τε καὶ εἰς θῆν ἀπάντων προθεῖς, κατὰ τὰς πύλας τῆς ἐκκλησίας προσέπηξεν· ὡς ἂν πᾶσιν εἰς ῥάδιον τε καὶ ἀκαπτήλευτον ἐκμανθάνειν τὴν εὐσέβειαν· καὶ μηδαμῶθεν τοῖς κρυφίοις παραχαράτταις καὶ κενολόγοις (9) μέθοδος εἴη κιθόβλεψεν ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν τὴν εὐσέβειαν· καὶ δευτέρον αἴτιον εἰσάγειν παρὰ τὸν Πατέρα τὸν Υἱόν, τοῦ ὁμοτίμου τῷ γεννηθέντι Υἱῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευομένου Πνεύματος.

Ζ'. Καὶ οὐχ ἡ δοῦς αὕτη μόνον τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν, κατὰ τὴν Δύσιν διαλαμπάντων, τὴν εὐσέβειαν ἀκαίνωτόμητον διεσώσαντο (οὐχ οὕτω σπανίζει κηρύκων ἐσπερίων ἢ Ἐκκλησίᾳ), ἀλλὰ καὶ ἄλλος χορδὸς οὐκ εὐαρίμῃτος· οἱ καθάπερ ἄκροις τοῖς εἰρημένοις ἀνδράσι ἐμπεριέχονται τε καὶ συνεκλάμπουσι τὴν εὐσέβειαν. Οὕτω γοῦν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας (10) τοῖς ἄλλοις τέσσαρσιν ἀρχιερατικοῖς θρόνοις συμφωνούσης τε καὶ ἀνομολογοῦσης· καὶ ἐν τῇ πέτρᾳ τῶν Δεσποτικῶν ῥημάτων ἐνιδρυμένης τε καὶ στηριζομένης τῆς Ἐκκλησίας (καθ' ἧς οὐδὲ πύλας ἄδου,

NOTÆ.

(7) Συνεισενγκῶν τὴν συγκρότησιν. Multum augmenti opisque contulit. Nam Suid. συγκροτεῖ, αὐθεῖ, συμπράττει. Multum monumenti attulit: illo conflando multus fuit, ejusque definitionibus, ac si quid ejusmodi vox συγκροτεῖν ad propositum potest exponi: non quod reddit Metius extra Photii sensum, Multas laudes est arsecutus: etsi enim valde laudatus in quarta synodo Leo fuit, ejusque epistola ad Flavianum, nihil tamen Photius eam accessit laudem, sed vim ipsam doctrinæ ac rectam fidem, qua idem Leo synodo prævit, eamque constabiliavit atque instruxit. Illud, καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, Photii glossema est, adversum Leonis menti, qui ex utroque palam Spiritum suis ad Hispanos litteris professus est: etsi in synodo Filium non expressit.

(8) Ὡσαύτως δὲ κατ' ἀρχὰς εἰρηται. Quomodo a principio dictata, atque edita fidei regula. Τὸ τῆς εὐσεβείας μᾶθημα. Nempe Symbolum CPLitanum. Sic non bene Metius, Ut initio dictum est; quasi ejus aliquid antea Photius meminisset. Leo iste antiquitatis tenax, cogenibus Gallis, ut quod ipsi alieque gentes a Romana sede accepissent, Romæ symbolo inseri ac prædicari juberet, fortiter obstitit, negans omnem fidem atque doctrinam symbolo insependam; sed satis esse ut mente teneatur, uti ipse tenebat ex majorum ratione, esse Spiritum

sanctum etiam ex Filio. Metuebat forte Orientalium offensionem, quam nec ea dispensatione Ecclesia Romana vitare potuit, et ut Schismaticorum livore erroris in fide ea parte non notaretur, Photio præsertim auctore: quem majoribus animis secutus Michael Cerularius, pari ipse livore, insanabile divortium fecit.

(9) Καὶ κενολόγοις. Legit Metius καινολόγοις· novatoribus: uti etiam in Paulo, I Tim. vi, 10, varia lectio est: nec vel antiquis certum, utrum legendum sit, τὰς βεβήλους κενωφονίας, ut modo Græca habent, an καινωφονίας, ut legit Vulg. faveique Chrys. quod alias τὸ, βεβήλους, videretur vacare. Sane quidquid κενόν, vacuum, inanē, ipsum βεβήλον (id est, profanum) non item quidquid καινόν, id est novum.

(10) Τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Quod Romanam Ecclesiam in partem dogmatis trahit Photius; argumento est nedum Romæ acrius pugnatum pro eo articulo: vel potius de Romana Ecclesia sic dissimulat Photius pro sua cum Joanne papa necessitudine, et accepta ab eo indulgentia, qua et ejus legatos sibi consensisse jactabat. Alios ergo incertos suggillat, puta Gallos aut Hispanos, sic palam ex Filio profitescentes, a quorum sensu studet avocare Aquileiensem.

ἤτοι τὰ ἀπόλυτα τῶν αἵρετιζόντων στόματα, μηδ' αὖτε ἰσχυρίσιν αὐτῇ διετράνωσεν ἡ ἀλήθεια), πόθεν, καὶ ἐκ τίνων ἡ καὶνὴ αὕτη παραναδύεται κατὰ τοῦ Πνεύματος βλασφημία; Καὶ πῶς οὐκ ἀνεῖθ' ὁ συνενεχθὲν πολλῶν μὲν ἄξιον στεναγμῶν· πολλῶν δὲ δακρύων, πολλῆς δὲ σπουδῆς ἀναγκασταί τὴν νομὴν τοῦ πάθους, καὶ μὴ πλείους ὄρεσιν καταβοσκόμενον τῶν εἰς ποίμνην Θεοῦ καταλογισθέντων τὸ νόσημα;

Z'. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡ ἡμῶν μετριότης ὥσπερ τινὰ μέγαν τῆς Ἑκκλησίας πρόμαχον, καὶ οἷα δὴ σκοπὸν θεοειμένον τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, τὴν ὑμετέραν ἐπ' ἀρετῇ τελειώθηκα προκαλοῦμεθα, τὸν ἐν τῇ καρδίᾳ ζῆλον ἐνθεον εἰς μέσον ἐκπορσεύσαι· καὶ οἷα δὴ τὴν τῆς ἀρχιερωσύνης λυχνίαν ἀνάπτοντα, πᾶσι τοῖς πλανωμένοις φῶς σωτήριον ἐναυγάσαι· καὶ τῆς πλάνης μὲν ἀποστήσαι, χειραγωγῆσαι δὲ πρὸς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐξηπλωμένην εὐσεβεῖαν.

H'. Πρῶτον μὲν γάρ, ὡς εἴρηται, τὴν Κυριακὴν ἔχει φωνήν, λαμπροτέραν πάσης λαμπηδόνας ἐξαστράπτουσαν, ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύεται· πρὸς ἣν ἀναβλέποντες, καὶν ὡς γοῦν οἱ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα δυσφημῆσαντες ἐκπορεύεσθαι, πεισάσθωσαν τῆς ἐν πλάνῃ καὶ σκότῳ διατριβῆς, καὶ τῷ φωτὶ τῆς εὐσεβείας ἐλλαμπόμενοι, εἰς τὰς ἄδουτον ἔχουσας μάνδρας τὴν τῆς ὀρθοδοξίας ἀγλὴν, τοῖς εὐσεβεῖσι συνεισιέτωσαν, καταιδούμενοι μάλιστα καὶ τὸν ἐπιστήθιον τῶν οὐρανίων δογμάτων μύστην καὶ μυσταγωγὸν, τὸν τῆς θεολογίας Ἰωάννην ἐπώνυμον· καὶ εἰς πρεσβείαν προβαλλέτωσαν, συγγνώμης τυχεῖν οἷς ἀπεναντίας αὐτοῦ τε καὶ τοῦ διδασκάλου, καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ θεολογικωτάτου (11) πάλαι ποτὲ ἐπ' ἀνέστησαν. Τοῖς γάρ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι δογματίζουσι, δύο πάντως αἷτια καὶ ἀρχαὶ συνεισέρχονται· καὶ ἡ ἐν τῇ Τριάδι μοναρχία φροῦδος οὐκ ἔσται. Δύο γὰρ φανερώς τοῖς οὕτω λέγουσι τὰ αἷτια συνανακηρύσσονται, ἐξ ὧν καὶ ἡ μία εἰς δύο ἀρχάς (τρέπειτο δὲ τὸ βλάσφημον εἰς τὰς τῶν αἰτίων κεφαλὰς) συνδιασχιζέται.

Θ'. Ἄλλως τε δὲ, εἰ μὲν τέλει ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἐκπορεύσις, τίς ἡ χρεια τῆς δευτέρας ἐκπορεύσεως, ἥδη τῆς τελειότητος· ἐκ τῆς πατρικῆς προόδου καθορωμένης τῷ Πνεύματι; Εἰ δ' ἀτελής, τίς ὑποίσει τὸ ἀποποι; Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ τοῦτο φάναι τολμήσας, τῇ παντελείῃ Τριάδι τὸ ἀτελὲς ἐναπέβριψεν. Ἐπειτα δὲ καὶ ἐκ δύο πάλιν ἀτελῶν τὸ τελειοποιῶν Πνεῦμα συγκατασκευάσει. Ναὶ δὴ καὶ σύνθετον ἀπετέλεσεν, ὡς ἐκ δύο τινῶν αἰτίων· καὶ τότε (ὡ γλώσσης ἀκρατοῦς καὶ γνώμης ἀγνώμονος!) ἀτελῶς ἐξ ἐκατέρου ἐκπορευομένου τοῦ Πνεύματος. Οἱ δὲ ταύτῃ τῇ δυσφημίᾳ κάτοχοι, καὶ υἰανὸν εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἂν ἀποκνήσαιεν. Εἰ δὲ τὴν φωνὴν φυ-

¹¹ Matth. xvi, 18.

A neque inferi portas²², ora videlicet hæreticorum portis carentia, ullo pacto prævalere posse, ipsamet declaravit veritas), unde, et ex quibus nova hæc emersit adversus Spiritum blasphemia? Et quomodo non multis istud prosequendum lacrymis ac suspiriis? Multaque opus diligentia ad cohibendum hujus mali progressum, ac ne plures depascere labem videamus, eorum, qui in Dei grege numerantur.

VII. Hac igitur de causa, nos quoque humiles, velut magnum quoddam Ecclesiæ columen, ac quasi speculatorem positum domui Israel, præstantem vestram provocamus virtutem, ut Dei zelum, quem in corde habetis, in medium lucente flamma suscitetis: summique sacerdotii velut accensa lucerna, errantibus omnibus salutare lumen invehatis, atque ab errore avocatos, ad pietatem toto terrarum orbe explicatam, manu ducatis.

VIII. Primum quidem (uti jam dictum est) Dominicam habetis vocem, quavis face lucidius, Spiritum a Patre procedere prodentem: ad quam tandem aliquando levantes oculos, qui per blasphemiam, Spiritus ex Filio processionem docent, desinant in errore ac tenebris versari: fideique luce collustrati, pari cum orthodoxis fœdere caulas ingradientur, orthodoxiæ radiantibus jubare, quod nescit occasum; eum præsertim reveriti qui e Dominico pectore haustis liquoribus, coelestium dogmatum discipulus ac doctor, effectus, Joannes a Theologia nomen est consecutus: eo intercessore veniam precantur, quod illi ac magistro, discipulorumque albo theologiæ radiis micantissimo, contrariis opinionibus quandoque olim obstiterunt. Quod enim sanctissimus Spiritus a Patre et Filio dicatur procedere, duas omnino causas ac principia est introducere: eoque in sancta Trinitate monarchiam penitus abolere. Qui enim sic loquuntur, duas perinde causas prædicant: hincque adeo unum pariter principium (veriat Deus in reorum caput blasphemiam) in duo dividitur.

IX. Præterea, si perfecta est ex Patre processio, quid opus est altera processione, cum ex paterna jam processione Spiritus perfectus esse intelligatur? Sin autem imperfecta, quis feret quod ita absurde asseritur? Primum enim qui hoc audeat dicere, Trinitati, quæ modis omnibus perfecta est, imperfectionem tribuit. Deinde vero, ex duobus rursum imperfectis, auctorem omnis perfectionis Spiritum constituit: quin et compositum, velut ex duabus quibusdam causis ac auctoribus, fecit: et ita (o linguam incontinentem et reprobam mentem!) ex utroque imperfecte Spiritus procedet. Qui hac porro teneantur blasphemia, nec Spiri-

NOTÆ.

(11) Τῶν μαθητῶν τοῦ θεολογικωτάτου. Melius plurali numero reddit: Et alios discipulos; non explicata etiam voce θεολογικωτάτου. Velit forte Paulum, summum inter apostolos theologum, cujus

perinde vocibus abuti Latinos sequentibus causetur. At straminea omnia, ac satis jam superque a Catholicis elisa.

tum nepotem dicere recusaverint. Eisi enim hanc vocem piorum metu vitant, at sensum tamen, quibus ita docent, subministrant. Nam si Filius ex Patre exit per generationem, Spiritus vero ex Filio per processionem exsistit, plane in nepotis ordinem transibit. Id vero quia ratione ferendum, quibus cura sit ut pietatem colant, et Christianorum numero censeantur? aut quomodo diutius neglectum ne arguatur, non eos qui silent, Dei tamen munere sensu præditi sunt atque gratiis ad arguendum, in parē, his qui blasphemant, trahet interitum?

X. Tu vero mihi, sacrorum hominum sacratissime, quod ex illorum absurda opinione emergit incommodum, eis objice. Si enim etiam Spiritus procedit Filii generatione, ac simul alter quidem gignitur; alter vero ex eo procedit, qui gignitur, seu nascitur; nihil minus etiam Spiritus, quam Filius, ex Patre gignendo procedet, quandoquidem generat Filium Pater; Spiritus vero una cum Filio procedente per generationem, procedit. Sin autem aliud eis tempus Filium ex Patre gignendo cogitandum ingerit, aliud vero Spiritum ex Filio procedere facit (forsitan enim ipsum hoc pressa difficultate sington), prorsus necesse erit ut Spiritum Filii generatione posteriore, illoque juniorem statuunt. Sin autem manifestæ hujus impietatis periculum subverentes resilierint, procul dubio Spiritum genitum esse fateri cogentur.

XI. Audio autem istos adversus Paulum andere, divinumque eum virum contra communem Dominum ac magistrum, hæresis sue patrocinium oblectare. Aiunt enim dixisse, *Misit Deus Spiritum Filii sui, clamantem in cordibus nostris, Abba, Pater* ²². Sed illi, qui verbis istis Apostoli suam se inscitiam confirmare existimant, illud noverint, quibus sibi niti videntur Apostoli sententias, iisdem magis errare ipsos argui. Non enim ea, quæ Paulus docet, ac prædicat, vitio vertimus: sed qua divinas illius voces depravant, reprehendimus. Et quoniam quæ nec dixit unquam ille, nec ut diceret ei in mentem venit, ad ejus calumniam impudenter adducunt: eaque ratione justam in seipsos deprehenduntur ferre damnationis sententiam. Filii igitur Spiritum vir ille cælo sublimis, a Patre missum esse dixit. Dicit et tu eandem ac Paulus vocem. Est enim Filii Spiritus; nam nec alienus, nec pugnans loquitur, aut ei contraria sancire visus est unquam: sed quia sicut ejusdem essentiae ac virtutis sunt, ita ejusdem quoque consilii ac voluntatis, eodemque similiter modo ad unum referuntur (qua alter natus est, alter processit), Filii Spiritum nuncupavit. Ita hi quoque loquantur: nullusque erit qui hæreseos insinuet. Non dixit, *Procedit a Filio*: quod si qui dicant, cum Pauli doctrinæ injuriæ sunt, tum se opinionis hæreticæ reos constituunt. Sin autem idcirco quod dicitur *Spiritus Filii*, etiam procedere eum existimant, Patrem quoque ex Filio procedere do-

λάττονται φόβῳ τῶν εὐσεβῶν· ἀλλ' ὅν τὸ φρόνημα, δι' ὧν δογματίζουσι, θάλλουσιν. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ γεννήσεως πρῶσις· τὸ Πνεῦμα δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δι' ἐκπορεύσεως, εἰς υἱανὸν τάξιν περιστήσεται· καὶ πῶς ἂν εἴη τοῦτο φορητὸν τοῖς εὐσεβεῖν σπουδῇ ποιουμένοις, καὶ τῷ τῶν Χριστιανῶν καταλόγῳ συνεξετάζεσθαι; ἢ πῶς ἐπὶ πολὺ παρορῶμενον ἀνεξέλεγκτον οὐ συνελκύσει, τοὺς σιγῶντας μὲν, νοῦ δὲ ἐκ Θεοῦ καὶ χαριῶν διελέγχειν ἀπολαύσαντας, εἰς τὴν τῶν βλασφημησάντων ἀπώλειαν;

I'. Σὺ δέ μοι ἀνδρῶν ἱερῶν ἱερῶτατε, καὶ τοῦτο τῆς αὐτῶν ἀτόπου δόξης ἀναφυόμενον αὐτοῖς ἐπιδείκνυς. Εἰ γὰρ τῇ τοῦ Υἱοῦ γεννήσει ἐκπορεύεται καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ ἅμα ὁ μὲν, γεννᾶται· τὸ δὲ, τοῦ γεννωμένου ἐκπορεύεται, οὐδὲν ἑλάττον τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα ἂν εἴη ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν πρόδον λαμβάνον διὰ γεννήσεως· εἴπερ γεννᾷ μὲν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, τὸ Πνεῦμα δὲ τῷ Υἱῷ διὰ γεννήσεως προΐοντι συμπρόσειν. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλος αὐτοῖς καιρὸς τὸν Υἱόν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποβάλλει τῇ γεννήσει, ἄλλος δὲ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ποιεῖ ἐκπορεύεσθαι (τάχα γὰρ καὶ τοῦτο συνελανόμενοι ἀναπλάσσουσι,) πάντως τὸ Πνεῦμα νεώτερον τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ἀναγκάσῃ ὑποστήσασθαι. Εἰ δὲ ταύτης τῆς περιφανοῦς θεομαχίας τὸν κίνδυνον ὑφορῶντες ἀποστήσονται, εἰς τὸ γεννητὸν ὁμολογεῖν τὸ Πνεῦμα ἑαυτοὺς συνελάσσουσιν.

ΙΑ'. Ἀκούω δὲ τούτους θρασυνομένους κατὰ Παύλου καὶ κατὰ τοῦ κοινῶν Δεσπότη καὶ διδασκάλου, τὸν θεῖον Παῦλον εἰς συνηγορίαν τῆς οἰκείας προβαλλομένους αἰρέσεως. *Ἐξαπέστειλε γὰρ, φασίν, εἰπεν, ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ κρῖνον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, Ἀββὰ ὁ Πατὴρ· ἀλλ' οἱ γε τοῦτο τὸ ῥητὸν τὴν οἰκείαν κρατύνειν ἀμαθίαν νομίζοντες, ἐκεῖνο γινωσκέτωσαν, ὡς ἐν οἷς, τοῖς τοῦ Παύλου ῥητοῖς ὑπολαμβάνουσιν ἐπεριδεσθαι, ἑαυτοὺς μᾶλλον ἁμαρτάνοντας ἐξελέγχουσιν. Οὐ γὰρ αὐτοὺς ἐν οἷς κηρύσσει Παῦλος μεμφόμεθα· ἀλλὰ δι' ὧν τὰς ἐκεῖνου θεοπνεύστους φωνὰς παραχαράσσουν αἰτιώμεθα· καὶ διότι περ ἂ μῆτε εἰπὼν αὐτῆς, μῆτε ποτὲ ἐνενόησεν, εἰς κατηγορίαν αὐτοῦ ἀνασχυντοῦσι προκομίζειν· διὰ τοῦτο δικαίαν αὐτοὶ κατ' ἑαυτῶν ἄλίσκονται τὴν κατάγνωσιν ἐπιφέροντες. Τὸ Πνεῦμα τοῖνον τοῦ Υἱοῦ ὁ μετάρσιος ἄνθρωπος λέγει ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς· λέγει καὶ οὐ τὴν αὐτὴν τῷ Παύλῳ φωνήν. Ἔστι γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ἐπεὶ μὴδ' ἄλλοτριον, μὴδ' ἀντιφθεγγόμενον αὐτῷ, μὴδ' ἀντινομοθετὸν ὥρθη ποτέ· ἀλλ' ὅτι ὡσπερ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ δυνάμεως, οὕτω καὶ τῆς αὐτῆς βουλῆς καὶ γνώμης, καὶ τῆς αὐτῆς ὁμοίως πρὸς τὸ ἐν' ἐξ οὗ, τὸ μὲν, γεγέννηται· τὸ δὲ, ἐξεπορεύθη, συννεύσεως, εἶπεν εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Οὕτω κἀκεῖνοι λεγέτωσιν· οὐδεὶς αὐτοὺς αἰρέσεως ὁ γραφόμενος. Οὐκ εἶπεν, *Ἐκπορεύεται τοῦ Υἱοῦ*· ἂν τοῦτό τις λέγῃσι, καὶ τὴν Παύλου διδασκαλίαν ὑβρίζουσι, καὶ δόξης αἰρετικῆς αὐτοὺς*

²² Gal. iv, 6.

ἐνοχοῦς δεικνύουσιν. Εἰ δ' ὅτι λέγεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο φαντάζονται καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι· καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ δογματίζουσιν ἐκπορεύεσθαι. Λέγεται γὰρ ὁ Πατὴρ πανταχοῦ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ πολλοὺς δ' ἂν οἱ τοιοῦτοι προβολὰς καὶ αἰτία τοῦ Πνεύματος ὑποστήσονται. Λέγεται γὰρ οὐδὲν ἑλαττον, καὶ σοφίας Πνεῦμα, καὶ γνώσεως, καὶ δυνάμεως, καὶ τοιούτων θεοπρεπῶν ἄλλων. Εἰ οὖν διότι τούτων τὸ Πνεῦμα λέγεται, διὰ τοῦτο καὶ ἐξ αὐτῶν ἀπαιτοῦσιν ἐκπορεύεσθαι, ὁρῶν ἔστιν αὐτῶν τὸ σοφὸν τῆς ἐπινοίας, εἰς οἷον βάραθρον κλάνης αὐτοὺς κατακρημνίζει καὶ ἀποπλανᾷ.

ΙΒ'. Ἐτέρῳ δὲ τρόπῳ πάλιν ἕτερον βλάβημον τῆς αὐτῶν ὁρᾶται δόξης ἀναφύμενον. Εἰ γὰρ ἐκπορεύεται μὲν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ· οὐχ ὕστερον δὲ τῆς αὐτοῦ γεννήσεως οὐδὲ πρότερον· ἐν γὰρ τῇ παναγίᾳ Τριάδι τὰ χρονικὰ ταῦτα προσρήματα παντελῶς ἀπελήχθηται· εἰ τοίνυν ἅμα μὲν ἐκπορεύεται τοῦ Πατρὸς, ἅμα δὲ τοῦ Υἱοῦ, συνδιακριθῆσεται ταῖς τῶν προβαλλομένων ὑποστάσεσι καὶ αὐτὸ τὸ προβαλλόμενον· καὶ δύο ἀνθ' ἑνὸς αὐτοῦ ἔσται τὸ Πνεῦμα· τὸ μὲν, τοῦ Πατρὸς· τὸ δὲ, τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἔστι τοιοῦτον καινιζόμενον, οὐδὲ ἐπὶ τῶν διὰ γεννήσεως λαβόντων τὴν ὑπαρξιν· διαφορὰ μὲν γὰρ ὁρῶν ἔστι καθ' ὑπόστασιν ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς προέοντα ὑποστάσεως· ἐν δὲ καὶ τὸ αὐτὸ καθ' ὑπόστασιν ἐκ διαφορῶν προτείναι, καὶ μὴ συνδιακριθεῖν ταῖς προβαλλομένων ὑποστάσεσιν, οὕτως ἡ γένεσις οὐδὲν, οὐδὲ εἴ τι χρεῖττον τῆς γενέσεως.

ΙΓ'. Καὶ γὰρ παῖδες μὲν πολλοὶ πολλάκις, ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς νηθείας, καὶ ἅμα, καὶ χωρὶς ὁρῶνται τελεσφοροῦμενοι· καὶ ἡ αὐτὴ χεὶρ καὶ τύπτης, καὶ γράφει καὶ εὐεργετῇ, καὶ πρὸς τὸ θεῖον ἀνατείνεται· τὸ γράφειν δὲ χεὶρὸς ἔργον ὁλόκληρον (12) ὁρῶν καὶ ποδὸς ὁμοίως· ἢ τὸ βαδίζειν ὡσαύτως τῶν εἰρημένων ἑκατέρου, ἢ τὸ βλέπειν ὁμματος καὶ ὡτὸς, ἢ τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἂν τις καθαρεύων ἀναισθησίας νομίσειεν· ἀλλ' ὥσπερ ἀλλήλων τὰ μέρη τῇ οἰκείᾳ περιγραφῇ διεστήχασιν, οὕτως καὶ ἡ ἐκάστου ἐνέργεια πρὸς τὴν τῶν ἐνεργούντων φύσιν συνδιακρίτῃται, καὶ τῶν ἄλλων συναποδίσταται. Καὶ ἐπὶ τῶν παντελῶς δὲ κεχωρισμένην λαχόντων τὴν ὑπόστασιν, ὁ αὐτὸς εἰρηδὲς τῆς θεωρίας διασώζεται.

ΙΔ'. Τίς οὖν ἑτέρα πρόφασις τοῖς βλασφημεῖν αἰρουμένοις ὑπολείπεται; Εὐμήχανον γὰρ ὁ ποιητὴς εἰς ἀπάτην· κἂν ἡ τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου σοφία καὶ δύναμις, διὰ τῶν αὐτοῦ θεραπεύοντων βλάβως αὐτοῦ καταθραύσῃ τὰ μηχανήματα. Ἀλλὰ τί τοῦτο

cebant. Ubique enim Pater Filii dicitur; multoque hi productores et causas²⁴, seu auctores Spiritus constituent. Nihil enim minus etiam Spiritus sapientiae et scientiae, intelligentiae et fortitudinis, et aliorum istiusmodi divinorum donorum dicitur. Si igitur quod horum Spiritus dicatur, idcirco etiam ex illis procedere exigunt, licet intelligere in quod eos erroris barathrum praecipites agat, eorum mentis solertia.

XII. Alio praeterea modo, alia iterum blasphemia, ex eorum opinione oriri cernitur. Nam si Spiritus a Filio procedit, non utique posterius, neque prius Filii generatione procedet. Prorsus enim eliminantur a sanctissima Trinitate adverbium haec temporis. Si igitur simul quidem a Patre, simulque a Filio procedit, ab utrisque producentium pariter distinctus personis erit: ac pro uno, duplex illis erit Spiritus, alter qui a Patre, alter qui a Filio procedit. Sane enim nihil ejus novitatis occurrit, nec in his quibus per generationem ut sint in rerum natura contingit. Diversa enim secundum substantiam videre licet, quae ex una eademque substantia (seu hypostasi) procedunt. Quod vero unum et idem secundum substantiam ex diversis procedat, nec pari ac producentes substantiae distinctioni subiaceat, neque generatio ortusque productionis rerum agnoscit, nec si quid illo praestantius existit.

XIII. Etenim filii multi saepenumero ex uno eodemque utero, et simul, et seorsim cernuntur in lucem edi; eademque manus et caedit et scribit, et beneficia praestat, et ad Deum tenditur: scribere autem cum manus integrum opus videre, tum similiter pedis: aut ambulare perinde utriusque dictorum munus esse, itemque oculorum auriumque videre, aut si qua ejusmodi sunt, nemo sanae mentis putaverit: sed quemadmodum membra sua circumscriptione alia ab aliis distincta sunt, sic et cujusque vis ex operantium indole dividitur, et a reliquis condistinguitur. Atque adeo in iis etiam quae penitus discretam nacta sunt substantiam, idem contemplationis ordo servatur.

XIV. Quae igitur alia volentibus blasphemare reliqua occasio? Facile enim qui prava est mente in errorem labitur; tametsi angularis lapidis sapientia ac virtus, per servos suos, eorum facile elidat consilia. At, quid illis ad blasphemiam reliquum? Do-

²⁴ Isa. xi, 1.

NOTÆ.

(12) Ἐργον ὁλόκληρον. Metius videtur legisse κατάλληλον· magis congruum opus: sed nihil ad rem reddit. Insulso Photius argumento, quod sensuum vitales operationes distinctae, et sua cuique propria, nec una integra ex duobus exire possit, a manu ambulare, a pede scribere, etc.; quod Spiritus a Patre procedat, non posse et a Filio proce-

dere, quasi sit illorum disparata virtus non una simplicissima, qua sunt unum principium, unus auctor, una causa Spiritus, vere dormitans et ineptiens somniat. Aliaque hic insulsa debblaterat, ne veritatis quidem ulla specie, ut parum cautis obrepant.

mini ipsam tibi vocem usurpant, quasi minus habeant, quod ipsi a se Dominum blasphemant, nisi prius eum qui blasphematur, ejus ipsius blasphemiae Legislatorem atque auctorem arcessant: dixit enim, aiunt, Salvator, *Ille de meo accipiet, et annuntiabit vobis* ²². At, si quidem istud a nobis adversus illos asseratur, ut probemus Spiritum ex Patre accipere, atque ex illo, non vero ex Filio procedere, quodnam aliud effugium ne coarguantur possint adinvenire? Qui igitur ea quæ manifeste illorum hæresis convincit insaniam, hæc eandem ejus confirmandæ causa proferant, quomodo non deploratæ mentis sensu miseri habendi sint, miserabilioresque mentis sententia et voluntate? Quid enim clarius Dominica hac voce, ad eorum qui illam asserunt, elidendam impudentiam? Quid apertius ad probandum quod non ex Filio, sed ex Patre procedat Spiritus?

XV. Etenim quod aliis locis dixit Salvator, Spiritum ex Patre procedere, hoc ipsum nunc in proposita docet auctoritate, dicendo, *Spiritus de meo accipiet*. Non enim dixit, ex me, sed, *de meo*, videlicet Patre; nisi forte velint, aliud quid præterquam Patrem et Spiritum esse pariter ac dici Filii. Si igitur ita aperta contra sese argumenta pro se stare putant, undenam opem aliam conferre possint ut pravam mentem suam ac sententiam stabiliant? Sed ut videtur, isti nec cunctis notas voces intelligentes, nec vel trivialem rerum notitiam habentes, nedum non ferunt ab aliis doceri quæ ignorant (eisi orare deberent, et sedulo quærere, qui ex ignorantia profundo extraheret), ut ipsi potius suorum se deliriorum magistros constituent. Quomodo enim non pudet, dicente Dominò, *Spiritus de meo accipiet, et annuntiabit vobis*, non ita ac ille dixit istud

²² Joan. xvi, 14, 15.

A πρὸς βλασφημίαν ὑπὸλοιπον; Τὴν Κυριακὴν φωνὴν αὐτοῖς ὑποβάλλονται, οὐκ ἀγαπητὸν ἡγούμενοι δι' ἑαυτῶν τὸν Δεσπότην δυσφημεῖν, εἰ μὴ καὶ τὸν δυσφημούμενον, νομοθέτην τῆς δυσφημίας καὶ προλαβόντες κατηγορήσουσιν. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Σωτὴρ, *Ἐκεῖνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν*. Ἄλλ' εἴπερ ἡμῖν τοῦτο κατ' αὐτῶν ἐχομίζετο πρὸς ἀποδείξιν, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, τίνα ἂν ἀποφυγὴν τῶν ἐλέγχων ἑαυτοῖς ἐπινοήσαιτο; Ἄ τὸινυν αὐτῶν περιφανὺς ἐλέγχος τὴν ἀνοίαν τῆς αἰρέσεως, ταῦτα πρὸς τὴν αὐτῆς βεβαίωσιν προβαλλόμενοι, πῶς οὐκ ἂν εἴσαν ἀθλοὶ μὲν τὸν νοῦν, ἀθλιώτεροι δὲ τὴν προαίρεσιν; Τί γὰρ ἂν εἴη ταύτης τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς τρανότερον, τῶν προκομιζόντων αὐτὴν καταβαλεῖν τὴν ἀναίδειαν; Τί δὲ παρὰ τῆς φανερώτερας ὡς οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται;

IE'. Καὶ γὰρ ὅπερ ἐν ἄλλοις εἶπεν ὁ Σωτὴρ, τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τοῦτο καὶ νῦν διὰ τῆς προκειμένης ἐκδιδάσκει ῥήσεως, *τὸ Πνεῦμα, λέγων, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται*. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐξ ἐμοῦ*, ἀλλ' *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ*, ὅλον ὅτι, τοῦ Πατρὸς (15)· εἰ μὴ τι ἄρα βούλοιντο ἕτερον παρὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα, εἶναι τε καὶ ὀνομάζεσθαι τοῦ Υἱοῦ. Οἱ γοῦν τοὺς οὕτω περιφανεῖς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους ὅπερ αὐτῶν νομιζόντες ἵστασθαι, τίνος συμμαχίαν ἄλλην πρὸς βεβαίωσιν τοῦ πεπλανημένου φρονήματος ἐκπορίσονται; Ἄλλ' ὡς ἔοικεν, οὐδὲ τὰς πᾶσιν ἐγνωσμένας φωνὰς συνιέντες οὗτοι, οὐδὲ τῶν ἐν χειρὶ μάθησιν ἔχοντες, οὐ μόνον οὐκ ἀνέχονται παρ' ἑτέρων μαθεῖν τὸ ἀγνοούμενον· καίτοιγε παρακαλεῖν ἔχρη, καὶ σπουδῇ ζητεῖν, τοὺς αὐτοὺς τῆς ἀγνοίας ἀνελκύσοντας· οἱ δὲ, καὶ διδασκάλους ἑαυτοὺς τῶν οἰκείων ἀναπλασμάτων προκαθίζουσι. Πῶς γὰρ οὐκ αἰσχύν

NOTÆ.

(15) *Ἄλλος ὅτι, τοῦ Πατρὸς*. Liqueat in violenta hac expositione, uni propria Photii, qua sic exsultat, sic triumphat, ac si locus ille Joannis, totum convellat dogma de processione Spiritus etiam ex Filio, non illud statuat falso insinuat quod τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ, depravarint Latini, quasi ejus loco ἐξ ἐμοῦ legerint aut scripserint. Nihil illi ejusmodi: Cyrillus tamen sic non depravationem putavit, ut quasi idem significantibus vocibus usus sit. In Joan. I. II. c. 1: Καὶ εἰ, καθάπερ αὐτὸς φησὶν, *Ἐξ ἐμοῦ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, καίτοι πάντα ἰσχύον καὶ κατορθοῦν, πῶς ἂν αὐτὸς οὐκ ἔχη τὸ ἐξ' ἅπασιν ἰσχυρόν*; Quod si (ut ipse ait) *de eo Spiritus accipit, quævis omnia possit et implet, quomodo ipse omnium potestatem non habebit*? Igitur τὸ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ, idem ἐκ τῶν ἐμοῦ, perinde ἐκ τῶν Πατρὸς, exponit. Λαμβάνειν τε οὕτω τὸ Πνεῦμα φανερὸν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τῆς αὐτῶν, οὐχ ὡς ποτὲ μὲν οὐκ ἔχον. Atque ita nos dicemus Spiritum accipere ex Patre et Filio, quæ eorum sunt, non quod, etc. Nec aliter Chrysostomus quod una sit scientia Filii et Spiritus; quomodo etiam Filius dicitur, non a se loqui, sed quæ audit a Patre, æterna scilicet generatione, et qua οὐστῶν, et quæ ejus sunt omnia, accipit: sicque adeo Spiritus etiam a Filio, quanquam a Patre ut προκαταρχτικοῦ αἰτίου, ac quasi fontali principio et a se,

eum Filius ipse cum Patre principium sit et a Patre, unumque cum illo principium quod Græci fere propositione διὰ, amant explicare; ipseque ibi Cyrillus; *Ἐπειδὴ ὁμοούσιόν ἐστι τῷ Υἱῷ, καὶ πρόκειται θεοπερὺς δι' αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐξ' ἅπασιν τελευτάτην ἔχον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, διὰ τοῦτο φησὶν· Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται*. Υφιστάμεν γὰρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν, εἶναι τε κατ' ἄλφθειαν, τοῦδ' ὅπερ ἐστὶ καὶ λέγεται. Quoniam consubstantialis est Filio ac divine per eum procedit, omnem ejus perfectissimam in omnibus operanti vim habens ac efficaciam; idcirco dicit, Quia de meo accipiet. Ipsum enim per se Spiritum subsistere credimus, et esse revera id quod est atque dicitur. Sic non favet Dominica illa vox novæ Græciæ et Photii errore dementatæ, sed fidei veritatem Græcis etiam olim agnitam, suadet. Eadem voce πρόκειται, etiam Filii ex Patre processionem idem ibi Cyrillus exponit, ne quis hic cavilleat, quasi τὸ, ἐκπορεύεσθαι majus aliquid sit, et æternæ emanationi addictum, cum alterum potius respiciat temporalem effectum: quo se fucum facere putant, qui schismatico spiritu, non lucem, sed fumum ac tenebras labentis Græciæ sæcibus, post tanta ejus olim lumina, ministrant. Sed hæc prosequi, alterius otii atque operæ.

νονται, τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήθεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, αὐτοὶ τὸ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ, οὐχ ὡς εἰπὶν ὁ Σωτὴρ ἐξακούοντες, ἀλλὰ τοῦτο παραγραφόμενοι, ἀνθ' ἐκείνου, τὸ ἐξ ἐμοῦ ἀντιγράφουσι. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἰσως ἰδοῦν κατασκευάζειν τὸ βούλημα. Καίτοι εἰ καὶ οὕτως εἴρητο, ὥσπερ οὐκ εἴρηται, οὐδ' οὕτως αὐτοῖς εἶχεν ἰσχυρὴ ἡ ἐπιτήρεια. Οὐ γὰρ δεῖ τὸ λαμβάνειν εἰς τὴν τοῦ ἐκπορεύεσθαι διάνοιαν λαμβάνεται· ἀλλ' ἐστ' ὅτε καὶ πολλὴν τὴν παραλλαγὴν ὑπαινίττεται. Ἄλλο γὰρ ἐστὶ τὸ λαμβάνειν, καὶ ἀπαρῦσθαι ἀπ' ἐτέρας ὑποστάσεως ἐτέραν ὑπόστασιν· καὶ ἄλλο τὸ πρὸς οὐσίωσιν τε καὶ ὑπόστασιν ἐκπορεύεσθαι. Οὕτως οὐδὲ περὶ αὐτὰ τὰ σημαινόμενα τῶν ὀνομάτων ἀπειθυνομένην ἔχουσι τὴν διάνοιαν. Καὶ εἰ τι ἄλλο παρ' αὐτῶν προκομισθῇ, τῆς αὐτῆς μὲν ἔχεται παρανομίας· τῆς αὐτῆς δ' ἀμαθίας καθορᾶται βλάβη, καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν καταστρέφει τῆς ἀσεβείας ἀπώλειαν.

ΙΓ'. Ναί, φησὶν· ἀλλ' Ἀμβρόσιος ὁ μέγας καὶ Αὐγουστίνος καὶ Ἱερώνυμος, καὶ τινες τούτοις ὁμοταγῆς τε καὶ ἰσοστάσιοι, μέγα ὄνομα λαχόντες ἐπ' ἀρετῇ καὶ βίῳ λαμπρότητι, τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐν πολλοῖς αὐτῶν λόγοις συνέταξαν ἐκπορεύεσθαι. Καὶ δὴ τούτοις παιδόμεθα, οὕτω καὶ λέγειν καὶ φρονεῖν· καὶ μὴ ἀτιμάζειν πατέρας εἰς αἵρετικὴν δόξαν διαβάλλοντες. Ἔστι δὲ πρῶτον μὲν τὸ πᾶσι πρόδηλον πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν, ὡς εἰ δέκα, ἢ καὶ εἰκοσι τινὰς τῶν Πατέρων ταύτην εἶπον τὴν φωνήν, μῆρισι δὲ οὐκ ἐφθέγγαντο, τινες οἱ Πατέρες ἐξυβρίζοντες· οἱ τὸ πᾶν αὐτῶν τῆς εὐσεβείας ἐν ὀλίγοις περιγράφοντες, καὶ τούτους ἀντιφθεγγομένους καὶ ἀντασσομένους οἰκουμενικαῖς συνόδοις, καὶ ἀναριθμητῶν πλήθους θεοφώρων ἀνδρῶν προβαλλόμενοι, ἢ οἱ τοὺς πολλαπλασίους συνηγόνους παραλαβάνοντες. Ὑβρίζει τις Πατέρα, ὡς φης, μὴ λέγων τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι· καὶ γὰρ οὕτως ἐκεῖνοι ἐφθέγγαντο· καὶ πῶς οὐχ ὑβρίζει πολλαπλασίους ὁ τοῦτο λέγων; Οὐ γὰρ οὐμνοῦν οὐδαμῶς τοῦτο φθέγγεσθαι κατεδέξαν· Ἄλλ' ὑβρίζει Πατέρα ὁ παρὰ τὴν ἐκείνων φωνὴν λέγων· πῶς οὐχ ὑβρίζει τὸν κοινὸν δεσπότην ὁ τὴν ἐκείνου παραχαράττων φωνήν, καὶ διδάσκαλον ἀν' ἐκείνου ἄλλον τῆς θεολογίας προβαλλόμενος. Ἄλλὰ τίς λέγει τοῦτο, τίς ἐστὶν ὁ ὑβριστὴς τῶν περὶ Αὐγουστίνου τὸν ἱερὸν καὶ Ἱερώνυμον καὶ Ἀμβρόσιον. Ὁ τούτους ἀντιτείνει τῇ κοινῇ δεσποτῇ καὶ διδασκάλῳ ἀντιφθεγγομένους· ἢ ὁ μὲν μὲν τοιοῦτον ποῦν, κοινοῦ δὲ δεσπότη κατακολουθεῖν ἀξίῳ πάντας τῷ θεσπίσματι.

ΙΖ'. Ἄλλ' εἰ καλῶς, φησὶν, ἰδομάτισαν, καὶ χρὴ τὸ ἐκείνων θάλαπιν φρόνημα, τοὺς, ὅσοι τούτους Πατέρας ἐπιγράφουσιν· ἢ δυσσεβῶς εἶπον, καὶ δεῖ τῷ αἵρετικῷ φρονήματι χάκινους ἀναποδόλλεσθαι. Ταῦτα οἱ τὴν ἀτίθειαν ἀδικώτεροι. Οὐ γὰρ αὐτοῖς, ὡς εἶπε, μέγα πρὸς ἀσέβειαν δοκεῖ κρατυνομένη παρ' αὐτῶν τῆς θεολογίας ἡ διαστροφή· ἀλλ' ἀτελὲς ἡγούνται τὸ σπούδασμα, εἰ μὴ καὶ ζητήσωσιν εὐ-

A de meo accipere, sed vitiosa littera, ejus loco ex me rescribere? Nempe suam inde probatum iri sententiam forte putavere. Quamquam etsi ita dictum esset, uti certe non dictum est, ne sic quidem ullam ejus vim aggressio haberet. Non enim semper accipere, eandem ipsam vim habet ac procedere, sed quandoque longe magnam diversitatem ac dissimilitudinem obscure indicat. Aliud est enim accipere atque haurire ex una substantia aliam substantiam, atque aliud ut existens vere substantia atque persona procedere. Sic neque circa ipsas vocum significationes rectam habent mentem. Ac si quid aliud ab eis allatum fuerit eidem haeret dementiae: ejusdem germen inscitiae cernitur, et ad eandem inverteit laesae pietatis perniciem ac interitum.

XVI. Esto, inquit; atqui magnus Ambrosius et Augustinus et Hieronymus, alique nonnulli paris meriti atque ordinis, virtutis luce ac vitae claritate longe conspicuum nomen consecuti, multis suarum lucubrationum locis, Spiritum ex Filio procedere scripserunt. Ac sane morem gerimus, ut sic illi et dicant et sentiant; nec tamen haereticis labis calumniam noxamque Patribus inferamus. Ac primum, quod cunctis manifestum est, respondere ad eos licet: Si decem, seu etiam viginti e Patribus hanc vocem dixerunt, sexcenti vero ac innumeri non dixerunt; quinam sunt qui Patres injuria afficiunt, iine qui brevi numero quotquot pie senserunt, circumscribunt, eosque statunt qui cœcumenicis synodis contradixerunt hisque adversati sunt, divinorumque Patrum, quanta nec numerari potest multitudini anteposunt, an qui multis partibus plures sibi patronos asciscunt? Injuria quis Patres afficit, inquis, qui Spiritum ex Filio procedere non dicit: etenim sic illi locuti sunt; et quomodo non longe plures injuria violat, qui hoc dicit? Nunquam enim sustinerunt ut hoc dicerent. Enimvero Patres injuria afficit, qui præterquam quod illi locuti sunt, dicit? At quomodo non magis ea communem Dominum afficit, qui illius depravat ac corrumpit vocem, ejusque loco alium sibi doctorem ac theologiae magistrum præficit? At quis hoc dicit? Quisnam injurius est contra sanctum Augustinum et Hieronymum et Ambrosium? isne qui communi Domino etique magistro tanquam contraria locutos opponit, an qui nihil ejusmodi facit, sed ut omnes communis Domini decretum sequantur, cupit?

XVII. At siquidem, inquit, probe docuerunt atque senserunt, eorum quoque illis omnibus fovenda sententia est, qui eos Patres agnoscunt: sin autem impie locuti sunt, una cum hæretico sensu et illi explodendi sunt. Hæc ita qui majori scelere litant impietati: Non enim ipsis (ut licet conjicere) magnum videtur ad impietatem, ut quam inducunt theologiae perversionem statuunt, sed quod ita

moliantur imperfectum existunt, nisi etiam querant invenire, quos Patres vocant, quomodo improba ea indagine ac verendorum detectione injuria afficiant : hac quoque parte veros Cham illius discipulos sese exhibentes, qui nedum patris verenda non obtexit; verum etiam impudenti ore vultuque subsannavit. Secus vero Ecclesie alumni, nec quidquam sacra documenta oblit, Sem et Japhet hærentes vestigiis, cum paternam turpitudinem non verunt occultare, tum Cham illius æmulos reprobare ac aversari.

XVIII. Præterea vero, si quos superius Patres memoravimus, nihil communi Domino contrarium loquuntur, ne nos quidem illis loquimur contraria. Sin autem vos dicitis Dominicæ eos voci adversari, vestrum est ut et Dominum illis postponatis, ipsosque spreti Domini præcepti reos, in inevitabilis judicii noxam ac damnationem tradatis. Quanta vero quis pro beatis illis viris possit dicere? Quantæ enim rerum negotiorumque perplexitates multos coegerunt ut partim male interpretarentur, partim dispensatione quadam loquerentur, cum et increduli adversarentur, et in quam prolapsi essent, ignorantia, ut se habent res humanæ. Alius namque decertans adversus hæreticos; alius pro auditorum imbecillitate composita doctrina, atque alius aliud quid moliens, et cum majori aliquo fine ab accurata disciplina non paucis in rebus temperare submissisque agere tempus suaderet, tum locuti sunt, tumve egerunt, quæ nobis nec loqui nec agere licet.

XIX. Et ut reliquos omittam, perpende, quæso, admirandum Paulum ac orbis magistrum ut sanctificatus, ut rarus; eos qui recens ad disciplinam animum adjecissent, non solido cibo, sed lacte aleret. Ac si quis deinceps sacrorum virorum chorum percurrat, vitæ omne tempus teret talia perorando, et ut ea conscribat. Si quis enim vero

A reſin, ους Πατέρας καλοῦσι, διὰ τῆς τοιαύτης ἀγνώμονος ἐρεῦνης, καὶ τῆς τῶν ἀσχημόνων ἀνακαλύψεως, ὅπως ὑβρίσωσι· δεικνύντες αὐτοὺς κἀνατῦθα γνησίους τοῦ Χάμ μαθητάς, ὃς τὴν τοῦ πατρὸς ἀσχημοσύνην οὐ συνεκάλυψεν, ἀναίει δὲ προσώπῳ διεχλεύασεν. Ἄλλ' οἱ τῆς Ἐκκλησίας τρόφιμοι, καὶ τῶν ἱερῶν μαθημάτων οὐκ ἐπιλήθμονες, κατὰ τὸν Σῆμ καὶ Ἰάφεθ, καὶ τὴν πατρικὴν ἀσχημοσύνην ἐπικαλύπτειν ἐπίστανται, καὶ τοὺς μιμητάς τοῦ Χάμ καταγινώσκοντες ἀποστρέφονται.

B IH'. Ἄλλως τε δὲ, εἰ μὲν μὴδὲν, οὗς ὁ λόγος ἀνωθεν ἔφη Πατέρας, τῷ κοινῷ Δεσπότη ἀντιφθέγγονται, οὐδ' ἡμεῖς τοῖτοι ἀντιφθεγξόμεθα· εἰ δ' ὑμεῖς φατε ὡς τῇ Δεσποτικῇ φωνῇ ἀντιφθέγγονται, ὑμῶν ἐστὶ τὸ καὶ τὸν Δεσπότην δεῦτερον ἐκείνων ποιεῖν, κἀκείνους διὰ τὸ τὴν Δεσποτικὴν παριδεῖν ἐντολὴν, ἀπαλαύνειν εἰς τὸ τοῦ κρίματος ἀπαράτητον. Πόσα δ' ἂν τις ὑπερτῶν μακαρίων ἀνδρῶν ἐκείνων εἴποι; Πόσαι γὰρ περιστάσεις πραγμάτων πολλοὺς ἐξεδιάζοντο, τὰ μὲν παραφθέγγεσθαι, τὰ δὲ πρὸς οἰκονομίαν εἰπεῖν, τὰ δὲ, καὶ τῶν ἀπειθουσίων ἐπαναστάντων, τὰ δὲ, καὶ ἀγνοίᾳ οἷα δὴ περιολισθεῖσι ἀνθρώπινα. Ἄλλος γὰρ πρὸς τοὺς αἰρετίζοντας διαμαχόμενος· ἄλλος τῇ ἀσθενείᾳ συγκατιῶν τῶν ἀκρατῶν· ἄλλος ἄλλο τι διαπραττόμενος, καὶ τὸν καιρὸν ἔχων πολλὰ τῆς ἀκριβοῦς καθυφεῖναι παρακαλοῦντα ἐπὶ τέλει μείζονι καὶ εἶπε, καὶ ἔπραξεν, ἃ μῆτε λαλεῖν ἡμῖν, μῆτε πράττειν ἐξίστι.

C

IΘ'. Καὶ ἵνα ἄλλους ἐάσω, ἐννέει μοι τοῦ θαυμαστοῦ Παύλου καὶ διδασκάλου τῆς οἰκουμένης τὸν ἁγίασμόν, τὸ ξύρεσθαι (14)· τὸ γάλακτι τρέφειν τοὺς ἀρτι καθισταμένους πρὸς μάθησιν, καὶ οὐ βρώματι. Κἀκεῖθεν ἐφεξῆς εἰ τις τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν τὸν χορὸν διέλθοι, ὅλον ἀνθρώπου κατατρίβοι βίον, τὰ τοιαῦτα ἐξαριθμῶν, καὶ γραφόμενος. Ἄλλὰ γὰρ εἰ τις τῶν

NOTÆ.

(14) Τὸν ἁγίασμόν, τὸ ξύρεσθαι. Sunt hæc legalia, quæ Paulus Hierosolymis observavit, Jacobo ejus urbis episcopo illi auctore, quorum observatione placandos putavere Paulo infensiores Judæorum animos; etsi conatu irrito. Quæ dispensatio nihil dum fidei officiebat, cum necdum legalia essent mortifera, si quis in eis spem non poneret; sed per fidem Christi salutem sibi arrogaret. Quæ dispensatio nihil attinet ad relatos Patres, hocque doctrinæ capitulum, ad quod nihil cogebat, eorum quæ Photius tanto verborum ambitu exaggerat. Erat illorum eruditissimum sæculum, summa Ecclesie pax: nulli tyranni, hæreses magna parte compressæ, libera prædicatio: quæ omnia vel si defuissent, nulla ejusmodi licentia Patribus (in theologia maxime ac deitatis doctrina) τοῦ παραφθέγγεσθαι (ut Photii ipsa voce utar) ut contra mentem loquerentur, et falsa pro veris ingererent: secus ut subicerent aliquid, aut Dominica ipsa voce contenti essent, ejusque simplicitate, παρὰ Πατρός, Ἀ Πατρί: quod Filium non excludere ipsi divino eodem Spiritu sunt interpretati, quo quidam alii οἰκονομοῦντες; tacere. Hæcque vera concordia, neutris injuriōsa, non quam Pythonico spiritu Photius

fabricatur, ipse illa vere Chamita, non quos ejus rei virulento ore ac calamo insinulat. Nec aliter vel Joannis papæ legati, vel alii Latini, erga Græcos ipsumque Photium videantur habuisse, quam ut taceri indulgerent vocem *Filioque*, dum sensus teneretur, nec inde erroris, seu etiam hæresis eos notarent, qui eam admitterent. Qua indulgentia nec modo (etiam Romæ) Græcos cogunt Latini, ut in fide explicatus Spiritus ex Filio processionem edant. Metius valde hallucinatus est, dum ita reddit, *quæ scribit de castitate, de radenda barba*, etc. Scribit Paulus de castitate, sed ejus doctrina non parvulorum est, sed perfectorum; in qua non οἰκονομία est, sed ἀκρίβεια: de barba quid et ubi scripserit Paulus, vellem annotasset: etsi nihil hic de Pauli scripture, sed de his quæ pro loci ac temporis necessitate aut circumstantia egit, quæ alias forent illicita, et quæ in exemplum trahere non convenit. Malim ἁγίασμόν, *purificationem*, qua voce Lucas semel et iterum utitur, Act. xxi, 24. Ἀγνίσθητι σὺν αὐτοῖς, ἵνα ξυρίσωνται τὴν κεφαλὴν. *Purificare cum illis: ut caput radant*, Nazaræorum ritu; non sic barbam.

τοιούτων λόγων καὶ πράξεων, τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκροατῶν, καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ λόγου· τὴν τε πρὸς τοὺς ἀντιταγμένους μάχην περιελάων, γυμνὰ τῶν εἰρημένων, καὶ ὡς δόγμα προβάλλοι καὶ περιθάποι, αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς τὰ τοιαῦτα καὶ εἰπόντας καὶ πράξαντας, εὐρήσει κατ' αὐτοῦ τὴν δικάζουσαν ἀφέντας ψήφον.

Κ'. Ἐτι δέ, εἰ μὲν ὑπομνησθέντες περὶ τοῦ προκειμένου κεφαλαίου, τῶν εἰρημένων Πατέρων ἀντίπε τὸ σύνταγμα, καὶ πρὸς ἐνστασίιν τινα καὶ ἀπίθειαν ἀπεθρασύνοντο· διέτεινάν τε τῇ αὐτῇ παρατροπῇ τῆς δόξης, καὶ ἐπ' αὐτῇ τὸν βίον μετὰ τοὺς ἐλέγχους κατέστρεψαν, ἀνάγκη τούτους συναποβάλλεσθαι τῷ φρονήματι. Εἰ δὲ παρεφθέξαντο μὲν, ἢ διὰ τινα αἰτίαν νῦν ἀγνοουμένην ἡμῖν τῆς εὐθύτητος ἐξετράπησαν· οὐδεμία δὲ ζήτησις αὐτοῖς προσενήκεται, οὐδ' εἰς μάθησιν τῆς ἀληθείας οὐδεὶς αὐτοὺς παρεκάλεσε, Πατέρας μὲν οὐδὲν ἔλαττον αὐτοὺς, εἰ καὶ μὴ τοῦτο εἶπον, ἐπιγραφόμεθα, διὰ τε τὸ τοῦ βίου λαμπρὸν, καὶ τῆς ἀρετῆς τὸ αἰδέσιμον, καὶ τῆς ἄλλης εὐσεβείας τὸ ἀκατάγνωστον· τοῖς δὲ λόγοις τούτων, ἐν οἷς παρηνέχθησαν, οὐχ ἐφόμεθα. Ὅσοι δὲ τούτων, βιάζονται εἰς ἀντίθετον μαρτυρίαν ἰλθεῖν τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς, οὗτοι λίξει μὲν γυμνῇ τὸν Πατέρα τούτοις χαρίζονται· ἔργῳ δὲ καὶ πάσῃ σπουδῇ εἰς τὴν τῶν πατρалоίων καὶ πολεμίων χώραν αὐτοὺς ἀπελαύουσιν. Ἡμεῖς δέ, ἐπεὶ καὶ ἄλλους τινὰς τῶν μακαρίων ἡμῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων, ἐν πολλοῖς τε ἄλλοις τῆς ἀκριθείας τῶν ὁρθῶν δογμάτων παρενεχθέντας καταλαμβάνοντες, τὸ μὲν παρενεχθέν, οὐ προσθήκην δεχόμεθα, τοὺς ἀνδρας δὲ ἀσπαζόμεθα· οὕτω καὶ τοὺς, εἰ τινες ὑπηνέχθησαν εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι· τὸ μὲν παρὰ τὴν Δεσποτικὴν φωνήν, οὐ δεχόμεθα· ἐκείνους δὲ τῆς τῶν Πατέρων ἀγάλης οὐκ ἀποκρίνομεν.

ΚΑ'. Καὶ γὰρ καὶ Διονύσιον τὸν Ἀλεξανδρείας (15) τῷ χορῷ τῶν ἁγίων Πατέρων συντάττοντας, τὰς ὑπ' αὐτοῦ λεχθείσας πρὸς τὸν Αἰβύου Σαβέλλιον Ἀρειανικῆς φωνῆς ὁμεινοῦν οὐ συναποδέχόμεθα, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἐκτρέπομεθα. Καὶ τὸν ἐν μάρτυσι μέγαν Μεθόδιον, ὃς τοὺς ἀρχιερατικούς τοῦ Πατάρων θρόνου ἐπιδαλιούχησεν ὁλακας· ἔτι μὲν καὶ Εἰρηναίον

A exempla ex ejusmodi sermonibus atque actibus auditorum imbecillitate, doctrinaeque dispensatione, nec non adversariorum pugna, his nuda quae dicta sunt, et ut dogma proponat foveatque, illos qui talia vel locuti sunt vel egerunt, lata in eum sententia, ipsum damnare inveniet.

XX. Præterea, si cum meminissent propositi capituli, dictorum Patrum cœtus contradixisset, et ut contentiosius obsisterent nec obtemperarent animos obfirmassent, atque in ea prava opinione perseverassent, ejusque reprehensi, sententiæ tenaces vitam cum morte commutassent; necesse esset ut cum errore sensuque suo exploderentur. Sin autem male quidem locuti sunt, aut aliqua causa nunc nobis ignota a recto tramite deviarunt; nulla tamen illis quæstio oblata est, nec quisquam ad condiscendam veritatem illos provocavit, perinde illos in Patrum albo admittimus, ac si istud minime dixissent, propter vitæ claritatem ac spectabilem virtutem, nec non reliquam inculpatam fidem ac pietatem: doctrinam vero, in qua a veritatis semita aberrarunt, non sequimur. Quotquot vero cogunt, ut contraria auctoritate Dominicæ voci adversentur, hi nuda quidem voce Patris eis titulum deferunt, facto vero omnique opera in parricidarum atque hostium eos classem detrudunt. Nos autem, qui alios quoque nonnullos sanctorum nostrorum Patrum ac magistrorum a rectorum dogmatum fide exorbitasse intelligamus, quod quidem exorbitarunt, in doctrina partem non assumimus, viros tamen amplectimur: ita etiam si quibus obrepsit ut Spiritum a Filio procedere dicerent; quod quidem Dominicæ voci adversetur non admittimus, illos tamen a Patrum cœtu non rejicimus.

XXI. Etenim Dionysium quoque Alexandrinum sanctorum Patrum choro accensentes, haud tamen dictas ab eo Arianicas voces adversus Sabellium Libycum perinde recipimus, quin etiam prorsus repudiamus. Magnum itidem Methodium martyrem, qui Patarsensis Ecclesiæ clavum præsul gubernavit: præterea etiam Irenæum Lugdunensem episcopum,

NOTÆ.

(15) Διονύσιον τὸν Ἀλεξανδρείας. Longe dispar illius causa, et Patrum, quorum Photius auctoritatem excipit, Errasse in theologia Dionysius statim agnitus est, aut certe occasionem dedisse sic de illo opinandi, quam etiam opinionem studuit eluere et satisfacere: qua ipsa modestia, et cultu Dionysii item Romani antistitis, Catholicæ nomen sibi retinuit et Patris, tametsi acrius in illum invehitur Basilius, vindicante Athanasio. Quis vero erroris in theologia notavit, quod in processione Spiritus Filius Patri adjungeretur, et ex utroque procederet, neium tres relati; verum etiam plures alii Græci pariter ac Latini profiterentur? Oportuit Photium novum sidus surgere, ad sædum errorem, Dominicæ voci contrarium, et cui stabiliendo nec orbis consensus sufficiat, una illius luce detegendum ac coarguendum. Hæc tua fata, Græcia! ut hoc capite reneas subijci sedit Petri, putesque te nactam veritatem, a qua illa exciderit, eoque nomine prime

D sedis et Apostolicæ summique capitis nomine tibi blandiaris. Reliquorum errores, partim ab hæreticis aspersi, partim ævi simplicitate nati, minoris fere momenti, quam ut theologiam attingerent, in qua, et Christi mysterio astruendis, strenuam ii Patres (maxime Irenæus) adhibuerunt operam, qua etiam sanctisque eorum moribus τὸ θαυμάσιον ἐξήστραψαν, miram claritatem adepti sunt, et ut sancti Patres et Ecclesiæ magistri haberentur: non quod male reddit Metius, Vitæ innocentia et miracula claruerunt. Nam rogo unde Photius ea miracula habuit, vel Papiæ, vel aliorum? Sic quidem nunc vindicandis sanctis usu Romano quaeruntur miracula, ne quid humani subrepat, et quod tam multos vindicare non intersit rei Christianæ; sed quos Deus majoribus signis cum vitæ fideique præstantia clariones efficiat, velitque suis fidelibus eum præsidio esse, tum exemplo.

nec non Papiam Hierapolitanum : ex quibus prior quidem martyrii coronam consecutus est; alii vero apostolici viri exstiterē, moribusque ac vita miro splendore effulsere. Si quid tamen veritatis tramite per negligentiam aliquid offenderunt, aut aberrarunt, ut adversus communem Ecclesiæ doctrinam quidpiam loquerentur, in his illos minime sequimur, nec ea tamen ratione ullum eorum Patris honore atque gloria abdicamus.

XXII. Deficiet me dies percensentem viros, quos Patrum quidem honore honestamus, nec tamen illis, in quibus a veritate deviarunt, auscultamus. Sic itaque etiamsi qui præter Dominicam vocem cunctos docentem mysteria dixisse videantur, Spiritum a Filio procedere; novitatem quidem, ut quæ Dominicam corruptat vocem ejusque depravatio existat, aversamur; illius tamen parentem, qui maxime sileat, nec suam præsens causam agere possit aut contradicere, nequaquam damnamus. Cum enim qui humanis rebus substractus est, non sit, nec ipse per se, nec per alios qui ejus tuendi partes munusque susceperint, nullus quidem sanæ mentis actorem in eum agere velit. Nullo vero auctore, nec sententia erit damnati criminis. Nulla autem damnationis sententia, qui cum incessere audeat qui hos omnes capus excesserit, non magis in illum, quam in casu ipse suum contumeliam vertit.

XXIII. Verum, aiunt, dixerunt Patres Spiritum a Filio procedere? At pauci numero: plures vero dicere non sustinuerunt: dixerunt Patres quorum facile numerum ineas: etenim sanctarum synodorum decreta eos respuerunt, qui præter Dominicam vocem locuti essent. Dixerunt Patres; sed quid opus de illorum numero, qui dixerunt, anxius sermonem trahere? Nec si creatura universa unam misisset vocem, nemo tamen Conditoris ac Opificis relicta

A τὸν Λουγδόων ἐπίσκοπον, καὶ Παπὶαν τὸν τῆς Ἱεραπόλεως· τὸν μὲν, τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον ἀναδοχάμενον· τοὺς δὲ, ἄνδρας ὄντας ἀποστολικούς, καὶ τοῖς τοῦ βίου τρόποις τὸ θαυμάσιον ἐξαστράπτοντας. Ἄλλ' οὖν, εἰ τί γε τῆς ἀληθείας ὀλιγώρησαν, καὶ παρῆνέθησαν φθέγγεσθαι ἀπεναντίας τοῦ κοινου καὶ ἐκκλησιαστικοῦ δόγματος, ἐν τούτοις μὲν οὐχ ἐπόμεθα· τῆς πατρικῆς δὲ τιμῆς καὶ δόξης οὐ μενοῦν οὐδὲν αὐτῶν περιόχτομεν.

KB. Ἐπιλείπει με ἡ ἡμέρα τοὺς ἄνδρας ἀπαριθμούμενον, οὓς τῇ μὲν τῶν Πατέρων τιμῇ σεμνύομεν· ἐν οἷς δὲ τῆς ἀληθείας παρῆνέθησαν, οὐ μιμούμεθα· οὕτω γοῦν καὶ εἰ τινες φανείν παρὰ τὴν Δεσποτικὴν φωνὴν τὴν πάντας ἡμᾶς μυσταγωγούσαν, τὸ Πνεῦμα εἰπόντες; ἐκ τοῦ Ὑίου ἐκπορεύεσθαι· τὴν μὲν κεινοτομίαν, ὡς τὴν Δεσποτικὴν φωνὴν κιβδηλεύουσιν καὶ ποραχαράσσουσιν, ἀποστρεφόμεθα· τὸν πατέρα δὲ αὐτῆς, σιγῶντα μάλιστα καὶ μὴ παρόντα, μὴδ' ἀντιλέγοντα, οὐ μενοῦν οὐ καταδικάζομεν. Τοῦ γὰρ ψεύγοντος (16) οὐκ ὄντος, οὔτε δι' ἑαυτοῦ, οὔτε δι' ὧν ὑπὲρ αὐτοῦ λέγειν προχειρίζεται, οὐδεὶς ἂν εἴη νοῦν ἔχων κατήγορος. Κατηγορίας δὲ οὐκ οὐσης, οὐδὲ ψῆφος προέρχεται τοῦ ἐγκλήματος· ψήφου δὲ καταδικαζούσης μὴ δοθείσης, ὁ τολμῶν ὑβρίζει τὸν ἔξω τούτων καθεστῶτα πάντων τῶν περιστάσεων, οὐ κατ' ἐκείνου μάλλον, ἢ καθ' ἑαυτοῦ περιτρέπει τὸν νοῦτον.

KΓ. Ἄλλ' εἶπον, πασι, Πατέρες τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Ὑίου ἐκπορεύεσθαι; Ἄλλα βραχεῖς τῷ ἀριθμῷ· ἄλλ' οἱ πλείους εἰπεῖν οὐκ ἠθέλησαν. Εἶπον εὐαριθμητοὶ Πατέρες, ἀλλὰ συνῶν ἁγίων ψήφισματα, τοὺς παρὰ τὴν Δεσποτικὴν φωνὴν εἰπόντας, ἀποπέμπονται. Εἶπον Πατέρες, ἀλλὰ τί με δεῖ μικρολογεῖν περὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰπόντων; Οὐδ' ἂν ἡ κτίσις ἀφῆκε πᾶσα μίαν φωνήν, οὐ μενοῦν οὐδεὶς τοῦ Κτιστοῦ καὶ Δημιουργοῦ καταλιπὼν τὴν μυσταγωγίαν, καὶ τὰ

NOTÆ.

(16) Τοῦ γὰρ ψεύγοντος. Reddo ac si esset ψεύγων· ut ita vocet, qui humanis rebus exemplus est. Metius. Quando enim reus non est, qui forte aliam vocem habuit. Ludit vero istis Photius ac illudit, quasi illi deessent exempla eorum, qui vivis exemplū, hæreseos damnati sunt, ubi præsertim illorum hæresis serpere videbatur, illorumque auctoritate fulciti. Sic in v synod. damnati Origenes, Theodorus Mopsuet. etc. totque alii deinceps in vi. primarii ordinis viri magnique antistites. Atque adeo si vere caput τῆς θεολογίας erat, sicque improbe adversus ipsam Dominicam vocem ii Patres in eo erraverunt, merito compescendi erant: parisque sceleris rei videbantur, qui vel in eis vel in eorum scriptis tanta successione rem dissimularunt. Sed nulla ejusmodi querela erat, donec Photius, eam discessionis occasionem fecit, illoque pejor Cerularius. Urget hoc argumentum Georgius Metochita ex papæ synodica, de qua consultus Maximus confessor, ad Marinum presbyterum Cypri, expositique sensum illius nihil fidei adversum, aut a Græcorum ipso sensu, aliter quam in modo significandi, diversum. Jam tum ergo Ecclesia CPlitana Ecclesiæ Romanæ communionem non respuebat, cum illa ex Filio Spiritum profferetur, non ex solo Patre, unumque ambos Spiratorem et causam seu auctorem Spiritus agnosceret: sed qua ipsa

confessione ac Maximi ejusdem auctoritate facta unio Florentiæ est: cui utinam zizaniorum saior paucorum perviciacia non obstisset. Et quamvis non desint ex modernis, etiam viri catholici, quibus non videatur hæc epistola esse Maximi, quod nusquam integra exsist, aut inter reliqua ejus opuscula, sedulo satis pluribus Græcorum Codicibus descripta: pluri tamen mihi est Metochitæ Patrumque Florentinorum auctoritas, et quod ita olim Græcis sit habita, nec stylus abhorreat: nec alia fuerit causa cur desideretur tota, nec exstet in codicibus Maximi, quam quod forte prolixior erat, ut sunt plures Maximi epistolæ, præsertim dogmaticæ, et quod sæpius pluribusque excerptum illud excerptum de processione Spiritus ex Patre et Filio, pro quæstionis celebritate, ipsum visum est sufficere: quomodo pleraque auctorum monumenta desiderantur, quorum quandoque edita sunt electa. Accedit alias alios Maximi codices habere epistolās: alias regios, alias vaticanos, alias Florentinos, præter eas, quas eorum aliqui communes habent: quibus omnibus ditari velim Ecclesiā; pigetque tanto labore quæsitā, tantumque in rem Ecclesiasticā commodi allaturā et ornamēti, necdum licuisse juris publici facere per temporis injuriā, eorumque fastidium qui juvare opera poterant.

διδάγματα, τῇ ἀντιφθεγγομένη κτίσει τῷ Κτίστῃ προσέθετο· οὐδ' ὑπέκυψε νόμοις τῆς κτίσεως, τοῦς τῷ Κτίστου καὶ Δημιουργοῦ νόμους παραγράφου-
νος.

ΚΔ'. Πατέρας ζητεῖς συνηγόρους τῷ φρονήματι; τὸν Δεσπότην αὐτὸν ἔχεις· τῶν οἰκουμενικῶν συν-
όδων τὰς ψήφους· χορὴν θεοφόρων Πατέρων ἀριθμοῦ κρείττονα· ἐξ ὧν (17) καὶ οἱ λελεγμένοι ἀνωθεν τῆς
Ῥώμης ἀρχιερεῖς ἐκδιδαχθέντες, καὶ διὰ τοῦ ἐκτε-
θειμένου τῆς πίστεως ἀγίου μαθήματος τῇ Τριαδι-
κῇ ὁμοουσιότητος ἀπαρχάραχτον τὸ δόγμα παρει-
ληφότες, τοῖς κατὰ τὴν δῶσαν πᾶσαν παραδεδώκασι
μέρασι· καὶ οὐ μόνον κατὰ τὴν τετάρτην καὶ οἰκου-
μενικὴν ἁγίαν σύνοδον ἐκλάμψας ἱερὸς Λέων, οὐδ' ὁ
τὴν εὐσεβείαν ἐκείνην, ὥσπερ καὶ τὸ ὄνομα ἀπαράλ-
λακτος· ἀλλὰ καὶ Ἀδριανὸς ἐκεῖνος τὸν αὐτὸν ἀπο-
στολικὸν διθῦνας θρόνον, ἐν οἷς πρὸς τὸν ἀγιώτατον
καὶ μακαριώτατον Ταρασίον τὸν ἡμέτερον πατρί-

A sacriore doctrina ac initiatione, creaturæ adversa Creatori loquenti, animum attenderet, aut Crea-
toris ac Opificis violatis legibus, creaturæ legibus
se submitteret.

XXIV. Patres quæris tuæ sententiæ fautores? Ip-
sum Dominum habes, universalium synodorum suffra-
gia; divinorum Patrum chorum, qui et numerum
excedat: quorum doctrina imbuti, quos superius
memoravi Romani antistites, ac per editam fidei
sanctam regulam, trinæ consubstantialitatis incor-
rupta accepta doctrina, cuncti per omnes Occidentis
plagas eam tradiderunt: nec solum Leo sacer, qui
in quarta et œcumenica sancta synodo celebris
fuit, vel is etiam qui pari illi pietate, eodem etiam
nomine fuisit; verumetiam Adrianus ille, qui eam-
dem apostolicam sedem rexit, in his quæ ad san-
ctissimum ac beatissimum majorem patrum nostrum
Tarasium rescripsit, aperte ac manifeste sentire

NOTÆ.

(17) Ἐξ ὧν. Male Metius, Quatuor Romani Pon-
tiffes inde edocti, cum Græca nullum numerum
habeant, sed solum indefinite, οἱ ἀνωθεν λελεγμέ-
νοι, nec Photius plurium meminere quam duorum,
Leonis primi et tertii, quorum iterum urget au-
ctoritatem: hoc solum male argumentatus, quod
eorum silentium illius vocis, *Filioque*, negationis
rationem habere contendit: quo eodem vitio male
torquet verba Dominica, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπο-
ρευόμενον, *Qui a Patre procedit*: malus certe theo-
logus, non intelligens, quæ de una persona di-
cuntur, de aliis perinde intelligi (ubi præsertim
nullus est terminus excludens) nisi sit oppositio
aliqua, qualis nulla occurrit, in eo quod Filius
cum Patre unus sint auctor Spiritus sancti; intel-
lecta jam Filii a Patre emanatione, quasi priore
origine, dum vel ita loqui liceat. De Adriano,
quod ita asserit ponit Photius, σαφὲς τε καὶ περι-
φανὲς παύεται, quasi aperte et manifeste noscitur
ac liquet, non ut Metius, aperte videtur, idem putem
dicendum: Adrianum scilicet, qui Iconoclastarum
hæresim profligatum iri cuperet, Græcorum more
scripsisse suppressa ea voce, *Filioque* ne per ejus
occasionem, hæretici ac schismatici novas turbas
cierent; quod ita in cause patrociniū rapiat
Photius, sub illo paralogismo, quo uno tota ejus
strues nititur: vel certe eadem dispensatione, qua
Adriani litteras ad Tarasium trancarunt Græci,
quibus ejus ordinationem ex laicis factam, quasi
minus Canonicam redarguit, ne quid illa ejus seve-
ritas et ἀκριβεια fidei negotio noceret, sic quoque
vocem *Filioque*, eraserint, siquidem eam Adrianus
scripserat. Definitionem vero synodicam eam ha-
buisse, etsi contendit Baron. an. 787. n. 58, quod
ita visum in concilio Florentino, ac Latinis proba-
tum auctoritate Anastasii et vetustissimi codicis
Aetorum vii synodi, mihi ipse non satis persuado,
nec Julianus Cardinalis magnam in eo fecit vim in
dicta synodo, vel Anastasius apertius noscitur istud
testatus esse, etsi in ejus versione habetur. Certe
si ita aperte in fidei regula positum esset, non sic
facile per omnes Orientis Ecclesias aboleri potuisset
autve mutari. Nec vero Anastasium, sive etiam ejus
antiqui Codicis scriptorem ausum plagii insinulare:
sed ita putem fuisse transactum, cum inde lis orta
esset, et Tarasius Græcique διὰ Υἱοῦ, per Filium
dicerent, eaque particula perinde Spiritus a Filio
existentem agnoscerent, Latini ex Filio mallent,
utrisque permissum, seu ἀδιάφορον, idemque reipsa

ac bono sensu valens, sibi quod vellent scribere,
nulla inde Ecclesiarum scissione. Mirorque Photii
genium, qui tantis urgeat, τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, adver-
sari voci Dominica, παρὰ τοῦ Πατρὸς, quia minime
scriptum est; nec advertat idem urgeri posse in
illo, διὰ τοῦ Υἱοῦ, quod perinde vel additio, vel
expositio est ejus, quod ipsa vox Dominica virtute
continet. Ut ergo pius et orthodoxus Tarasius ita
scribens, sic et Latini, non aliter quam phrasi, ac
loquendi modo ex cujusque gentis proprio idiomate
ab eo, ac Græcis antiquis ita loquentibus, diversi
aut dissidentes, quod plane intellexisset Photius, si
velut olim Athanasius, spiritu pacis ductus Eccle-
siarum unioni studuisset, non schismati. Nota quam
vir apostolicus περὶ ὑποστάσεως καὶ προσώπου se-
davit, controversia, Latinorum Græcorumque, seu
Occidentalium et Orientalium, utrorumque in eis
sensum sciscitatus, et cum fide concordēs invenisset,
etsi ex idiomatis et linguæ proprietate viderentur
discordes: quod egregie illustrat Gregorius in ejus
Panegyrico. Sed debuit Photius satanico spiritu ita
scindendo sibi nomen facere, uti jam fecerat tyran-
nica sedis invasione. Perinde etiam se habuisse
putem Joannem papam ejusque legatos, quos sibi
concordes in omni fidei capitulo gloriatur Photius.
aliosque deinceps utriusque sedis antistites, ad
Michaelē usque Cerularium, cujus rei gravis
testis Michæ Psellus in ejus Panegyrico, inde lau-
dans quod τὸ ἀδιάφορον superioribus patriarchis
CPlitanis habitum, in quæstionem dogmatis traxerit,
nec Latinorum fidem aliter quam veram hæresim,
insectatus sit, sic belle posita Photio ova, majore
ipse superbia hæreticus (purpure rubrorumque
calceorum ambitu) excludens iisque extremum
Græciæ exitum patiens. Atque utinam Psellus
Oratione sua ad synodum contentus, sic in ea suis
coloribus expresso Cerulario (digno scilicet schis-
matis antistite atque auctore) nec dealbando Æthi-
opem, levitatis sibi maculam aspersisset, ac curialis
minusque Christiani, non illi omnis sceleris ac im-
pietatis labem abstersisset; quin sibi ipse schisma-
tici ac hæretici, qua sic hæretico ac schismatico
favet, nomen ascivisset; quod alias Leonis Allatii
diligentiam fugerat ac τολμαθῶν, in suo de Psellis
Syntagmate, emendaturus, si quod optarat, lucu-
bratiunculam augere, auctamque producere, per
gravem ætatem sive etiam per tempus hominumque
eruditum ejus generis ipsis luebrationum inoffe-
ciosum fastidium, ei licuisset.

noscitur, Spiritum sanctum a Patre, et non a Filio A
procedere.

XXV. Illud etiam haud mihi videtur omittendum, etsi omnibus pro temporis nuper propinquitate conspicuum; qui nostris temporibus legati, nedum semel, sed et tertio ex seniore Roma venerunt, cum de fide, ut par est, non cum illis sermonum contullemus, si nihil diversum autve dissonum a fide, quæ per omnem terrarum orbem explicata est, aut dixerunt, aut sentire deprehensi sunt: quinimo clare nobiscum citraque omnem dubitationem Spiritum sanctum ex Patre procedere prædicaverunt. Quin et coacta synodo quorundam ecclesiasticorum capitum causa, qui inde missi fuerant sancti Joannis papæ vicarii, tanquam illo ipso præsentē, ac una nobiscum rectam de Trinitate sententiam edente, fidei symbolum, quod omnium universalium synodorum calculo, consentaneæ voci Dominicæ tum prædicatur, tum viget, tanquam eodem ipsi sensu eademque sententia, voce pariter et lingua, propriæque manus subscriptione, firmaverunt.

XXVI. Hæc cum ita se habeant, et Romana Ecclesia una cum aliis quatuor patriarchalibus sedibus eadem sentiat, eisque concors existat, quomodo qui Chamum æmulentur, Patrum suorum (ut vocant) turpitudinem detegere non veniunt, omniumque oculis ipsos ridendos exponere? Decebat enim eos, siquidem Patrum quærent voces, ad synodica decreta recurrere; ad Romanorum antistitem voces mentem intendere; ad reliquorum sanctorum divinatorumque Patrum chorum confugere; non simul quosdam Patres facere, acerbique illos criminari, tanquam adversus communem Dominum cervicem exsererint, ac tum velut stylum ac indicem fidei regulam eos adhibere. Sed et illud eos advertere decebat, longe se graviore injuria afficere, quos Domino adversantes obijciant, non honorem habere quos Patrum titulo augeant. Enimvero vel si nihil illis curæ est Patrum injuria, timenda tamen atque verenda, ei qui primus parricida fuit ac sceleris auctor, inflicta Dei calculo execratio ac sententia, nec æmulandum maledictum caput, aut magis detegendum, sed obtegendum, si quid in suis Patribus turpe deprehendissent atque verendum.

XXVII. Utinam vero nemo vel illius facinoris æmulus existat, vel reus maledictionis: quin propitius sit Christus Deus noster, his, quibus parricidarum illa injuria obrepit, et qui adversus ipsius legem vocemque insurrexerunt: clementique sua

θειον ἀντέγραψε, σαφῶς τε καὶ περιφανῶς φαίνεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φρονῶν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι.

ΚΕ'. Οὐκ ἔσται μοι δοκῶ, κἄν ἐστὶ πᾶσιν ἐκ τοῦ χρόνου ὑπόρουο περιφανὲς, τοὺς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις πρέσβεις οὐ μόνον ἁπαῖς, ἀλλὰ καὶ τρίτον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀναδραμόντας· οἱ περὶ τῆς εὐσεβείας ὅλα εἰκὼς ἡμῶν πρὸς αὐτοὺς λόγους ἀνακινήσαντων, οὐδὲν παρηλλαγμένον τῆς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐξηπλωμένης εὐσεβείας, οὔτε εἶπον, οὔτε φρονούντες ἠλέγχθησαν· τούναντίον δὲ, τρανῶς μεθ' ἡμῶν καὶ ἀδιστακτικῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνεκέρησαν ἐκπορεύεσθαι. Ἀλλὰ γὰρ καὶ συνόδου συγκροτηθείσης ἐπὶ τισὶν ἐκκλησιαστικοῖς κεφαλαίοις, οἱ ἐκείθεν ἀπσταλμένοι τοῦ ἐν ἁγίοις Ἰωάννου πάπα τοποτηρηταί, ὡς αὐτοῦ παρόντος ἐκείνου καὶ συνθεολογούντος ἡμῖν τὴν εὐσέβειαν, τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως· τῷ διὰ πασῶν τῶν οἰκουμένων συνόδων κατὰ τὴν δεσποτικὴν φωνὴν καὶ κηρυττομένῃ καὶ κρατυνομένῃ, ὡς ὁμόφρονες, καὶ φωνῇ καὶ γλώσσῃ, καὶ λίσσῃ γραφῇ καθυπεσημήναντο.

ΚΖ'. Τούτων οὕτως ἔχόντων, τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας τοῖς ἄλλοις τέσσαρσιν ἀρχιερατικοῖς θρόνοις ὁμοφώνου τε καὶ ὁμοδόξου καθιστάσεως, πῶς οἱ τοῦ Χάμ μιμηταί, τῶν Πατέρων αὐτῶν, ὡς φασί, τὴν ἀσχημοσύνην οὐκ ἐρυθρῶσιν ἀνακαλύπτειν, καὶ εἰς χλεῖν πᾶσι προτιθέναι; Ἐχρῆν γὰρ αὐτοὺς εἰ ζητοῦσι Πατέρων φωνάς, πρὸς τὰς συνοδικὰς ἀναδραμεῖν ψήφους· πρὸς τὰς τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης φωνὰς ἀπευθύνεσθαι· πρὸς τῶν ἄλλων ἁγίων καὶ θεοφόρων ἡμῶν Πατέρων τὸν χορὸν καταφεύγειν· ἀλλὰ μὴ ἅμα τε τινὰς Πατέρας ποιεῖν, καὶ πικρῶς τοὺτους ἐνδιαβάλλειν, διὰ τῆς κατὰ τοῦ κοινοῦ δεσπότη τοῦ ἐκπαστάσεως, εἴτα τοῦτοι πάλιν ὡς γινόμενοι καὶ κανόνι τῆς πίστεως χρῆσθαι. Ἐκεῖ δὲ αὐτοῖς καὶ τοῦτο συνορᾶν, ὡς πολὺ μᾶλλον ἐξυβρίζουσιν, οὗς αὐτοὺς κατὰ τοῦ δεσπότη προκηρίζουσιν ἀλλ' οὐχὶ τιμῶσιν οὗς Πατέρας ἐπιγράφονται. Ἀλλ' εἰ καὶ μηδὲν αὐτοῖς τῆς Πατρικῆς ὕβρεως μέλει, ἐχρῆν ὁμῶς δεδιέναι τε καὶ διευλαθεῖσθαι τὴν τοῦ κατάρξαντος τῆς παρалоίας (18) θεόθεν ἐπεννηγεμένην ἀρὰν καὶ ψήφον, καὶ μηδαμῶς τὸν ἐπάρατον μισεῖσθαι, μὴδ' ἀνακαλύπτειν μᾶλλον, ἀλλ' ἐπικαλύπτειν, εἴπερ τι τοῖς οὕτων Πατράσιν ἔωρον ἀσχημονούμενον.

ΚΖ'. Ἀλλ' εἴθε εἴγε μεγάλης εἴη μήτε τῆς ἐκείνου πράξεως μιμητής, μήτε ἐνοχος τῆς ἀρᾶς· ἀλλ' ὡς μὲν εἴη Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, τοῖς τε τῇ τῶν παρалоίων ὑποσυρεῖσιν ὕβρει, καὶ τοῖς κατεξανασταῖσι τῆς αὐτοῦ νομοθεσίας καὶ φωνῆς· καὶ φιανθρώπως

NOTÆ.

(18) Τοῦ κατάρξαντος τῆς παρалоίας. Longe a Photii verbis et sensu Metius, qui adversus parricidas illam promulgavit. Non promulgata quasi generatim in parricidas maledictio, sed θεόθεν ἐπεννηγμένη, a Deo illata in caput, quod ejus auctor sceleris foret, sua illa paterna irrisione: a cujus exemplo insulse deterret eos, qui Dominicam vocem ex Patrum sensu atque vocibus interpretentur, uon qui illi Patres opponant: nisi est idem bardo homini ac plane cæco, divinarum vocum divinus

interpres, et adversarius malignusque calumniator, ac depravator. Ab aliis supersedeo, ne viro insultare videar, qui magis illustrissimo Annalium Patri Græcæ linguæ notitiam aliquam optaverim, aut melioris interpretis copiam: qualis demique ei in Theodoro Studita fuit Jacobus Sirmundus ὁ μακαρίτης, ac si qui ejusmodi veri interpretes et Ecclesiastici, rei ecclesiasticæ operam ecclesiasticè navarint.

μεταγάγοι τοῦ σφάλματος, καὶ καταλλαγῇ τοῖς ὑδρίταις, καὶ πρὸς διόρθωσιν ἰδεῖν παρασκευάσαι· καὶ τῇ εὐλογίᾳ τῶν περιστειλάντων τὴν πατρικὴν ἀσχημοσύνην περιλάβοι· καὶ μηδένα τοῦ λοιποῦ παρὰ τῆς γενέσεως βρώμα καὶ θήραμα τοῦ ἀρχεκάκου θηρός. Τῆς σῆς κεφαλῆς ἱερᾶς, τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐκείνων σωτηρίας ἀγῶνας ἀναδεχομένης, καὶ κατὰ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως πολεμίου τροπαιοφορούσης, καὶ τὴν τῶν πεπλανημένων σωτηρίαν Θεῷ καρποφορούσης καὶ προσαγούσης, δι' ἣν καὶ ὁ πρὸς ἡμᾶς τῆς θείας ἀγάπης ἔρως, ἀσβεστός τε καὶ ἀδιάρρηκτος συντηρηθεῖ, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν προσευούσης τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν τῆς Θεοτόκου· τῶν θεοειδῶν ἀγγέλων, καὶ πάντων τῶν ἀγίων. Ἀμήν.

A bonitate ac misericordia ab errore reducat, et reconcilietur sic in illum injuria procacibus, præstetque ut emendari studeant, atque intra eorum allegat sortem, qui paternam obtexerunt turpitudinem: neminemque deinceps escam sinat fieri et prædam feræ, quæ malorum auctor ac auspex est; dum venerandum caput tuum, pro illorum salute certamina sustinet, et adversus communem humani generis hostem tropæa erigit; fructumque salutis eorum qui errore lapsi sunt Deo edit, eique affert, quibus et divinæ charitatis erga nos amor inextinguibilis inconcussusque consistat; in eodem Christo et Deo nostro, intercedentibus sanctissima Domina nostra Dei Genitricæ, angelisque deformibus B ac sanctis omnibus. Amen.

PHOTII EPISTOLARUM LIBER SECUNDUS.

EPISTOLÆ AD EPISCOPOS, CLERICOS, MONACHOS, SANCTIMONIALES, PLERUMQUE FAMILIARES, COMMENDATILÆ AUT CONSOLATORIÆ.

SERIES PRIMA. — AD EPISCOPOS.

ΕΠΙΣΤ. Α'.

Ἰωάννη μητροπολίτῃ Ἡρακλείας.

Montacut. (ep. 9, p. 72).

Ἀπολοφύρῃ τὰ σὰ, ὅτι τὰ ἡμέτερα ἀγνοεῖς. Εἰδ' ὅ πάσχομεν, ἤδεις, καὶ πρὸς οὓς ἀθλοῦς καθ' ἑκάστην ἀποδιδόμεθα, οἶμαι ἂν σε λυπεῖν τὸ τὰς σὰς ἐξαριθμεῖν καὶ θρηνεῖν συμφοράς. Καὶ τῶν βροντῶν γὰρ τοὺς ἐξαισίους ἤχους, ἐπειδὴν πολὺ καταβράγῃσι, μείζους, τοῖς ὧσιν ἀλύτως φέρειν μέλλον, ἢ πρότερον, ἐθιζόμεθα. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν; ἢ καρτερῶς ἐναθλεῖν τοῖς ἐμπίπτουσιν· ἀκριβῶς εἰδὼτας, καθ' ἃ δὴ που καὶ τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ διαμαρτύρεται Λόγια, ὡς ὁ παρῶν βίος οὐκ ἔστι τρυφῆς καὶ βραδείων καὶ ἐπάθλων, ἀλλ' ἀγώνων καὶ πόνων καὶ παλαισμάτων· τὰ δὲ γέρα, καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὴν ἀπόλαυσιν ἐκεῖθεν προσήκεν ἐπιζητεῖν, ἐκεῖθεν, εἰ μὴ μέγα εἰπεῖν, Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ καὶ εὐρήσομεν.

ΕΠΙΣΤ. Β'.

Εὐσταθίῳ πατριάρχῃ Ἀντιοχείας.

Montacut. (ep. 11, p. 73).

Τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος, καὶ τῶν ἐχθρῶν ὁ φόβος, λακονίζειν ἡμῖν ὑποτίθεται· καὶ εἶγε ἀλλήλοις συνέκειτο, καὶ σκυτάλαι ἂν τὴν ἐπιστολὴν διεκόμιζον. Φασὶν οὖν σου τὴν ἱεραικὴν τελειότητα ἔρᾶν τε ἡμῶν, καὶ ἰδεῖν ἐφίεσθαι· καὶ ἡμεῖς δὲ, ἴσθι, ὡς οὐδὲν ἔλαττον (τί γὰρ χρὴ νυνὶ διαφιλονικεῖν;) ὡς παρὰ πολὺ πλέον, κατὰ τὸν Θεὸν τοῦτον ἔρωτα διακείμεθα. Εἰ οὖν τοῖς λόγοις καὶ ἀλήθειᾳ ἐπικάθηται, τὸ κωλύον οὐδὲν τοὺς ἀλλήλων ἐραστάς, ἔργῳ τε τὸν πόθον παραστήσαι, καὶ ἀλλήλοις ἐμφανισθῆναι,

ΕΠΙΣΤ. Ι.

Joanni metropolitæ Heracleæ.

Tuum ipsius deploras statum, nam ignoras nostrum. Quod si illa cognosceres, quæ nos patimur, et ad quæ certamina quotidie descendimus, opinor te nolle ulterius proprias tuas enumerare vel deplorare miseras. Fulminum certe sonos et tonitruum infaustos, dum majore cum horrore incutiantur, cum metu sufferre assuefacti sumus multo, quam olim, minore. Quid agendum igitur? Nihil certe aliud quam animosius colluctari cum iis quæ acciderunt: ut qui sciamus optime, quod sacra nobis et divina oracula suggerunt, non esse vitam hanc præsentem luxu transeundam, haud in illa corollas et præmia condonari, sed certamina, labores, colluctamenta subeunda; retributionem, coronas, fruitionem inde exspectanda, unde etiam, id est de D caelo, per divinam misericordiam illa inveniemus.

ΕΠΙΣΤ. ΙΙ.

Eustathio patriarchæ Antiocheno.

Vix longitudo, et hostium metus, argumentum suppeditant laconismi. Et certe si hoc mutuo pacti fueramus, scutule epistolam expeditam traderet. Fertur sacerdotalem tuam perfectionem nos diligere, et conspectam cupere: noveris autem nos (nam quid hic opus contestatione?) non minus, si non magis, hoc secundum Deum affectu detineri. Si verbis igitur comes adhæret veritas, nihil impedit, quominus qui se mutuo diligunt reipsa desiderium adimplere, alteri alterum patefieri, et inde resul-

tante communi utilitate oblectari. Itinera quamvis longa, ubi alis amoris dilectio instruitur, et quamvis difficillima, expedite et leviter transmeantur. Quod cætera attinet, Patrum et fratrum optime, vale; scias nos tuam expectare præsentiam, interim desiderii ardorem, spe futuræ consecutionis refocilemus. Vale.

Propria manu exarabatur.

EPIST. III.

Joanni metropolitæ Nicomediæ.

Montacut. (ep. 17, p. 77).

Nec illudere novi, nec ferre illudentes possum. Si tu homo antiqui adeo moris, et simplex fueris, ut cum simus affecti contumeliis, ejus sensu non tangi debere nos, opineris, haud æquum erat, ut tu nos læderes, eo 'fine quasi morum tuorum simplicitas culpam extenuaret, et leviores redderet. Cum vero per illa, quæ ausus es facere, studiose id egeris; ut sensum omnem a nobis suffurari posses, hac tua rusticitate duxisti ingestam nobis calumniam: nec resilire poteris ad illam quam in scenam producis nobis levitatem. Verumtamen ne non tam corrigendi, quam puniendi causa videar reprehensionem struere, cum justitiæ omnia scrutanti et pervidenti satisfecisseprehenderis pro injuriis et contumeliis quibus sumus affecti, tum temet ego injuria me afficientem libens merito immunem dimittam a supplicio, hoc tantum commonefaciens, ejus oportet meminisse, nempe pœnam et supplicium te subterfugisse non propter morum tuorum vel scævitatē, vel malam consuetudinem, (unde fortaassis, altum sapis,) sed per nostram, quibus insidiabaris, bonitatem, quippe qui simus Christi discipuli et sectatores.

EPIST. IV.

Ignatio Lophorum episcopo.

(Montacut. (ep. 23, p. 84).

Dolet tibi quod Inhibeam tibi Injuste agere; at mihi magis juste dolere debet, quod non impediverim hæc ipsa exordiri. Sin dolorem meum occultum necesse est effari, quod ipse tibi causam exhibuerim, unde cum fieri volebas improbus, improbus revera esse possis, vides ut memetipsum auctorem tuis improbitatibus ascribam. Quid reris de me dicturi sunt alii, cum de tuis factis ringatur, neque habent elabendi facultatem? quomodo laturum illorum afflictiones, quarum tu es architectus, communem Dominum reris? Annon infestum experire, qui hominem evexerit dignitate eum, quem par erat cum infimis subditorum accenseri? hoc modo me in te animatum puta: quod si non libenter et quantocius improbe agere desiveris, scito mihi incumbere necessitatem, ut te penitus a meipsum et Ecclesiæ communione abscindam.

EPIST. V.

Georgio Nicomediæ metropolitæ.

Montacut. (ep. 24, p. 84).

Virum probum et honestum te prædicant, qui

καὶ τῆς αὐτοῦ ἀναψυχομένης κοινῆς ὠφελείας κατατρύφῃσαι. Ὅδῳ γὰρ καὶ μήκος, οὗ δὲ τῆς ἀγάπης ἐρῶς διεπτέρωται, καὶ δυσχερέστατα εἴη, βῆστα καὶ κούφως διεπεραίνεται. Τὰ δὲ ἄλλα, Πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἀριστε, ἐρῶσο, εἰδὼς ἀπεκδεχομένους ἡμᾶς τὴν σὴν παρουσίαν, καὶ τὸ διακαὲς τοῦ πόθου, τῇ ἐλπίδι τῆς ἐπιτυχίας ἀναψύχοντα. Ἐρῶσο.

Ἐγράφη αὐτοχειρῶς.

EPIST. Γ.

Ἰωάννη μητροπολίτῃ Νικομηδείας.

Οὐτε παίζειν οἶδα, οὔτε παίζοντων ἀνέχεσθαι. Εἰ οὖν οὕτως ἦς αὐτὸς ἀρχαῖος καὶ ἀπλοῦς, ὥστε μὴ ἡμᾶς προπηλακίζομένους αἰσθάνεσθαι οἰεσθαι, οὐκ ἔδει σε κακουργεῖν, ἵνα σοὺ τὸ ἀμάρτημα ἡ τῶν ἡθῶν ἀπλότης ἐδείκνυ κουφότερον. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν αἰσθησὶν ἡμῶν, δι' ὧν ἐτόλμησας, μελέτην ἔθου ληστεῦσαι, καὶ δυστροπία τὴν καθ' ἡμῶν ὕβριν ἡξήσας· οὐδέμιαν ἔχεις ἀναχώρησιν εἰς τὴν νυκτὶ παρὰ σοῦ σκηνοποιουμένην κουφότητα. Πλὴν ἵνα μὴ δόξῃ τὸν ἐλεγχον ἐπάγειν, οὐ διορθώσεως ἀλλὰ κολάσεως ἕνεκα, ὅτε τῇ παντεφώρῳ δίκῃ δίκας εἰσπράττεσθαι τῆς εἰς ἡμᾶς κακουργίας καὶ ὕβρεως, ὡς αὐτὸς ὁρᾷς, ἐάλως· τότε σε τῆς σῆς δικαίας ποινῆς ἐκὼν ἀδικούντα ἀφίημι, τοῦτο μόνον ἐπεικῶν, ὡς μεμνησθαι σε χρὴ, ὅτι μὴ τῇ σῇ τῶν τρόπων κακοηθείᾳ καὶ δεινότητι, (ἐφ' οἷς ἴσως μέγα φρονεῖς) τῇ δ' ἡμετέρᾳ τῶν ἐπιβουλεύθεντων χρησάτῃ (Χριστοῦ γὰρ ἔσμεν μαθηταί), τὴν τιμωρίαν διέφυγες.

EPIST. Δ'.

Ἰγνατίῳ ἐπισκόπῳ Λόδων.

Ἀγαεῖς, ὅτι σε νῦν ἀδικούντα διακωλύω· ἐγὼ δὲ μᾶλλον καὶ δικαιοτέρων, ὅτι μὴ πάλαι μὴδ' ἀρχεῖν αὐτοῦτης πράξεως. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἐμὸν κρύφιον ἄλλος δέον ἐξεῖπεν ὅτι σοι παρέσχον ἀφορμὴν, δι' ἧς κακῶς βουλευθείς, ἐδυνήθης γενέσθαι, ὁρᾷς, ὡς τῶν σῶν ἀδικημάτων, αὐτὸς ἐμαυτὸν αἰτιῶν ἐγὼ γράφω. Τί ἂν οὖν οἱ τοὺς ἄλλους λέγειν περὶ ἐμοῦ, ὅταν τοῖς σοῖς ἀνιῶνται, καὶ φυγεῖν οὐκ ἔχουσι, τὸ μὴ δυαρορεῖν; πῶς δὲ τοῖς ἐκείνων, ἀπὲρ αὐτὸς διέθου, παθήμασιν, οὐ τὸν κοινὸν Δεσπότην εὐρήσειν δυσμενῇ, ἀρχὴν ἐγγειρήσαντα ἀνδρὶ, ὃν ὑπεῖσεν ἦν τοῖς τῶν ἀρχομένων ἐσχάτοις ἀντεξετάζεσθαι; Οὕτω με λογίζεσθαι νόμιζε περὶ σοῦ· καὶ εἰ μὴ θάττον καὶ ἡδέως σαυτοῦ τὰ ἀδικήματα περικόφης, ἀνάγκην εἶναι μοι, ἐμοῦ τε καὶ τῆς ὅλης Ἐκκλησίας, τέλειόν σε διακόβει.

EPIST. Ε'.

Γεωργίῳ μητροπολίτῃ Νικομηδείας.

Καλὸν σε καὶ ἀγαθὸν εἰ αὐτὸθεν φημιζουσιν ἦκου-

VARIE LECTIONES.

α ἴσ. ἀρχοντα. β ἴσ. κακός. γ ἴσ. δυαρεστέιν.

reris) sine respectu taxaverim. Ego te non minus incuso, qui te dignum dederis hisce reprehensionibus, et nos adegeris ut ad ista dicenda, præter consuetudinem, accederemus. Si autem revera percussus fueris, et profundius penetraverit reprehensionum cuspis, tute declarabis, dum illa averseris, quæ telum hoc a nobis extorserunt. Ita plagam tibi ingestam, per Dei misericordiam, non modo persanaturi sumus, sed deinceps te ut membrum nostri corporis confovebimus.

EPIST. IX.

Theodoro metropolitæ Laodiceæ.

Montacut. (ep. 70, p. 120).

Occasio nunc, o amice, offertur, si ipse volueris, et noster filius exsistas, vel minime reformidare mortalium minas, dum immotum te præstes veritatis athletam, illustre laudum præconium de cælo consequi, et victorem ibidem declarari: vel dum veritatem prodis, et proditor censeris, temporali et fluida voluptate et gloria frui.

EPIST. X.

Eidem.

Montacut. (ep. 71, p. 120).

Si finis doctrinæ et institutionis sit pudore snipsius teneri, extremæ fuerit ineruditionis necesse est, nullo aliorum pudore moveri. At gloriari de iis quæ occultanda potius fuerant, terminos excedit humanæ improbitatis.

EPIST. XI.

Theodoro metropolitæ Laodiceæ.

Montacut. (ep. 87, p. 132).

Quæ de te fando accepimus, si vera sunt, tardor quidem, et vix tu qualis sis, intellexi; sin falsa, quis fueras ab initio cognovi. In quantum ergo virum decet esse bonum et honestum, non malum et improbum, et me gaudere, non agre ferre, quod te amicū mihi conciliavi; in tantum te oportet evitare illa, quæ rumor est te perpetrare; esto autem omnis hæc fama, precor, veritate destituta.

EPIST. XII.

Eulampio archiepiscopo et sceuophylaci.

Montacut. (ep. 95, p. 135).

Non possunt tenebræ una cum luce adesse, odit enim veritas congressum mendacii. Post tuum a nobis discessum, qui titulum mentitur affuit Emmanuel, qui ea nobis manifestavit quæ par et probabile fuit acturum illum, et quæ mores ipsius decebant.

EPIST. XIII.

Antonio Bosphori archiepiscopo.

Montacut. (ep. 96, p. 136).

Olim erat Axinus Scythicus pontus. Nam advenas intrantes, quod fando horribile, devorabant. Milesii vero in Euxinum transformarant per comitatem et civilitatem introductam, cicurata barbarica et bestiali consuetudine. In præsentī per te et tuos pro virtute susceptos labores et certamina et multi-

A ἐπλήξαμεν. Ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἔλαττον, ὅτι σεαυτὸν τοιούτων ἀξίον παρεσκεύασας, καὶ ἡμᾶς ἔλθειν, παρὰ τὸ ἡμέτερον ἦθος, εἰς τοὺς περὶ σὲ λόγους ἡνάγκασας. Εἰ δ' ἀληθῶς ἐπλήγης, καὶ μέχρι βάθους ἡ τῶν ἐλέγχων ἀκμὴ ἐφθασεν, δείξεις ἐκείνα φυγῶν, δι' ἃ τὸ βέλος ἀφῆκαμεν· καὶ σοὺ τὴν πληγὴν σὺν εὐμένειᾳ Θεοῦ οὐ μόνον ἐξιασόμεθα, ἀλλὰ καὶ τὸ λοιπὸν ὡς μέλους ἀντιποιησόμεθα.

EPIST. Θ.

Θεοδώρῳ μητροπολίτῃ Λαοδικείας.

B Νῦν καιρὸς, ὦ φίλε, εἰ βούλει δὲ, καὶ τέκνον ἡμέτερον, ἢ τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἀπειλάς οὐ δεδιότα, στερβὸν ὁφθῆναι τῆς ἀληθείας ὑπέρμαχον, καὶ λαμπρὰς τυχεῖν τῆς ἐκείθεν εὐφημίας καὶ ἀναβρόχσεως· ἢ προσκαίρῳ καὶ ρεούσῃ ἡδονῇ καὶ δόξῃ προδότην τῆς αἰῶνος καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι.

EPIST. I.

Τῷ αὐτῷ.

C

EPIST. IA'.

Θεοδώρῳ μητροπολίτῃ Λαοδικείας.

Ἐπερ ἀκούομεν περὶ σοῦ, εἰ μὲν ἀληθῆ εἰσιν, ὅψα καὶ μόλις γινώσκομεν ὅστις εἶ· εἰ δὲ ψευδῆ, ἀπαρχῆς ἔγνωμεν ἄρα ὅστις εἶ. Ὅσῳ οὖν διαφέρει καλὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι τοῦ φαῦλον καὶ μοχθηρὸν γίνεσθαι· καμὲ χαίρειν ἀντὶ τοῦ δυσφορεῖν, ἐφ' ᾧ σε φίλον ἐποίησάμην, τοσοῦτον δεῖ σε φυγεῖν ἃ σέ φασὶ ποιεῖν· εἴη δὲ, πάντων ἔνεκα, τῆς ἀληθείας ἡρεμος ἡ φήμη.

EPIST. IB'.

Εὐλαμπίῳ ἀρχιεπισκόπῳ καὶ σκευοφύλακι.

D Οὐκ ἐθέλει τῷ φωτὶ συμπαρεῖναι τὸ σκότος· μισεῖ δὲ καὶ τὴν σύνθετον τοῦ ψεύδους ἡ ἀλήθεια. Μετὰ τὴν σὴν ἀφ' ἡμῶν ἀναχώρησιν, ὁ τὴν κλῆσιν ψευδομένος ἐφέστηκεν Ἐμμανουήλ, ὅσα εἰκὸς ἦν πράττειν αὐτὸν καὶ τῶν οἰκείων τρόπων ἀξίως, ἐπιδεικνύμενος.

EPIST. II'.

Ἀντωνίῳ ἀρχιεπισκόπῳ Βοσπόρου.

Ἦν ποτε Ἀξίνιος ὁ Σκυθικὸς πόντος. Ἐποιεῖτο γὰρ βορὰν, φρικτὸν ἀκούσαι, καὶ τοὺς ἐμπλέοντας τῶν ξένων. Μιλήσιοι δὲ φιλανθρωπίᾳ καὶ ἡμέρῳ πολιτείας, τὸ τε θηριώδες καὶ βάρβαρον ἐξημέρωσαν ἦθος, καὶ εἰς Εὐξείνιον αὐτὸν μετεποίησαν. Νῦν δὲ διὰ σοῦ, καὶ τοὺς σοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγῶνας καὶ

πόνους καὶ τὴν ἄλλην περὶ τὸ θεῖον θεραπείαν, οὐκ
εὐξείνος μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐσεβής, μετὰ τοῦ εἶναι,
καὶ ὀνομάζεται¹. Πόσης οἰεῖ με, ταῦτα καὶ ἐννοῶντα
καὶ γράφοντα, χαρὰς καὶ εὐφροσύνης πληροῦσθαι;
Ἐἰ δὲ καὶ τοὺς αὐτοὺς Ἰουδαίους, εἰς τὴν ὑπακοὴν
Χριστοῦ αἰχμαλωτίσας, ἀπὸ τῆς σκιδῆς καὶ τοῦ γράμ-
ματος, ἐπὶ τὴν χάριν, ὡς ἔγραψας, μεταστήσεις²,
ἀπέχω, καὶ περισσεύω τῶν καλῶν ἐλπιδῶν τοῦς
ὥραιους καρποὺς, ἃς ἐπὶ σοὶ διαπαντὸς ἔτρεφον.

ΕΠΙΣΤ. ΙΑ'.

Zacharia μητροπολίτη Χαλκηδόνος.

Montacut. (ep. 106, p. 151).

Εἰ ἐγὼ τὸν ἐμὸν Zachariam ἀγνοῶ, καὶ ἐμαυτοῦ B
ἐπιλέλησμαι· ἀλλ' ἡμῶν, ὡς ἔοικεν, ἐκεῖνος (οὐ γὰρ
ἔχω τί μετριώτερον εἰπω³) ἐπιλέλησται. Οὐ γὰρ ἂν
ἡμᾶς ὑπετόπαζεν, ἀνθρώπων λόγοις, τῆς περὶ αὐτὸν
δόξης, ἣν ἐκ παλαιοῦ φυλάττομεν, παρασύρεσθαι.
Ὁ δὲ καὶ φοβεῖται διὰ ταῦτα φόβον, ἐν οἷς οὐ μόνον
οὐκ ἔστι φόβος, ἀλλ' οὐδὲ τις φόβος, τοῖς ἡμᾶς ἐγνω-
κόσιν, ὑπόνοια. Εἰ γὰρ ἡμᾶς ὁ μακρὸς, ὃν ἐκ παιδὸς
σχέδον ἐγνωμὴν σε, χρόνος, καὶ ὁ πολὺς καὶ οὐ μέγα
κλῆρος ὑπὲρ ἡμῶν, μᾶλλον δὲ Χριστοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ
θεσπισμάτων, ἀγῶν καὶ δρόμος, οὕτω πείραν ἔχειν
τῆς σῆς ἐνεγόμενασιν ἄρετῆς, οὐκ οἶδα ὅπως ἡμεῖς
τε οὐχὶ κακοί, μετὰ τοῦ ἀνοήτου, δόξαιμεν ἂν· καὶ
οἱ δεδιότες μὴ τι πάθοιμεν τοιούτων, τὸ μὴ ἀγνοεῖν
ἡμᾶς, οὐ φυγόντες ἀλλ' οὔτι⁴ πλήν τοῦ χειρίστους
εἰπεῖν, εὐπορήσουσιν. Ἀλλὰ τούτων τε ἕνεκα θάρρει,
καὶ ἡμᾶς, ὥσπερ τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ τὸ μὴ πα-
ρασύρεσθαι τοὺς λογισμοὺς, ὅφ' ἐτέρων, ἐπιγίνωσκε·
ἵνα μὴ διὰ μῖδος, οὐ προσηκούσης ὑπολήψεως, ἡμᾶς
τε καὶ αὐτὸν μᾶλλον, ἐναντίᾳ⁵ ποιήσης μεγάλην
καὶ τοὺς ἀδελφούς, εἴ τι ἄρα καὶ ἀνθρώπινον αὐτοῖς
ὑποτρέχει πάθος⁶, τοῖς σοῖς ἀνερεθιζομένους προ-
τερήμασιν ἀδελφικῶς φέρε καὶ διαβάσταζε· οὐ γὰρ
ἐφ' οἷς ἡμᾶς εὐχαριστεῖν δεῖ, ἄλλοις ἀπεχθάνεσθαι
χρῆ· οὐδ' ἐξ ὧν ἔστι λαβεῖν ἀποδείξιν λαμπράν τοῦ
πρωτεύειν ἡμᾶς, διὰ τούτων ὑφειλομεν πρὸς τοὺς
αἰτίους δυσανασχετεῖν, καὶ τὸ ἄλογον πάθος, εἰς ὑ-
λογον αὐτοῖς ἀπολογία μεταποιεῖν. Ἀλλὰ καὶ τῶν
εἰρημένων, ἄλλον ἴσθι τοῦτο· ὅτι ὀφειλομεν ἡμεῖς,
οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων⁷ βαστά-
ζειν· καὶ πάντων δὲ μάλιστα ἐκεῖνο διὰ βίου μελέ-
την ποιοῦ· τὸ ποῖον; Ὅτι ἡ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ.
Ἐρεῦνα καλῶς τί ποτὲ ἔστι τὸ, οὐκ ἀσχημονεῖ· βά-
θος γὰρ ἄφατον εὐρήσεις ὡφειλέας. Εἴτα, διὰ τί οὐκ
ἀσχημονεῖ. Ὅτι οὐ ζητεῖ, φησὶ, τὰ ἐαυτῆς· ἀλλὰ
καὶ πάντα στέγει πάντα ἐλπίζει· ὀφλήτῃ μὲν [καὶ]
ταῦτα ἀνέχεσθαι βάρη, καὶ βελτίωσιν αἰεὶ καὶ μετα-
βολὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον, ἐλπίζειν τοῦ πλησίον. Τί δὲ
ἄλλο, ὦ Παύλου σοφία, πλοῦτος, καὶ χάρις, ἡ ἀγάπη;
φησὶν, οὐδέποτε ἐκπίπτει. Ὁ μακαρίας φωνῆς, καὶ
μακαριώτερος στόματος, καὶ κρείσσω ἐγκωμίων,
καὶ θαύματος, γνώμη· οὐδέποτε, φησὶν, ἐκπίπτει.
Κἂν στασιάζωσιν ἄλλοι· κἂν χαίρωσι μάχαις· κἂν

A plicem Numinis cultum, non Euxinus sed et Euse-
bes, cum talis existat, nominatur. Quanto me gau-
dio, qua jucunditate, dum hoc ipsum scribo reple-
tum arbitraris? Quod si Judæos qui inibi sunt ca-
ptivos in Christi obedientiam duxeris, ab umbra et
littera, quemadmodum scribis, in gratiam transtu-
leris, abstineo, et cum abundantia fovebo, maturos
illosce optimæ spei fructus, quos continuo de temet
ipso foveo.

EPIST. XIV.

Zacharia Chalcædonis metropol.

Montacut. (ep. 106, p. 151).

Si meum ignorem Zachariam, et meimet obli-
viscerer; sed ille mei (neque enim effari quid mo-
deratius possum) ut videtur oblitus est: nec suspi-
cetur me vulgi sermone, ab illa quam jam olim de
eo fovi opinionem abstractum. At ille ibi valde
timet ubi non tantum non est timor, sed nec timo-
ris aliqua, ab iis qui me noverant, suspicio. Si enim
diuturnum illud tempus in quo te a pueris
cognovi, magnum, et ejus magna gloria, certamen
pro nobis, aut Christo potius, susceptum, et in
ipsius mandatis cursus, nondum de tua virtute me
confirmatum reddidit, certe non video quomodo
non, cum insipiente, iniquissimus videar; et qui
metuerint, ne quid tale patiamur nos, eo quod ipsi
nos non noverimus, satis justam habebunt causam,
ut inter pessimos me recenseant. Sed tu hisce de
rebus sis persuasissimus, et me cognoscas velim,
sicut aliis notis, ita quod mentem aliorum per
alios pertrahi nolo: noli ergo ob nudam nec con-
gruam satis suspicionem et me et te potius ipsum
insigniter reos statuere; sed et fratres etiam nos-
tros, si quid humano more patiantur, tuis excitatos
præminentis fraternæ tolerato et susterto, neque
enim par est ut aliis succenseamus pro iis de qui-
bus nobis agenda sunt gratiæ; nec e quibus demon-
strari liquido poterit, nos obtinere principatum,
tenemur ob illa succensere iis qui culpabiles sunt,
ut sic irrationalem passionem in rationabilem apo-
logiam commutemus. Sed et aliud e dictis te intel-
ligere velim, hoc nempe, quod dehemus nos qui
validiores sumus, infirmitates infirmorum portare
et sustinere. Imprimis per totæ vitæ cursum illius
habeto curam, quod nihil indecore faciat cautus
amor; sedulo inquire quid sibi velit, Nihil facit
indecore, (certe immensam et innarabilem utilitatis
invenies profunditatem.) Nimirum quod non querit
quæ sua sunt, sed omnia tegit, sperat omnia, su-
blimia sunt ista onera sufferenda, emendatio sem-
per et conversio in melius speranda est de proximo.
Quid aliud vult Pauli sapientia, divitiæ, gratia?
Charitas, inquit, nunquam excidit: beata plane
vox, magis beatum os, sententia laudes et admira-
tionem omnem excedens. Nunquam ait, excidit,

VARIE LECTIONES.

¹ ἢ ὀνομαζέτω. ² ἴσ. καὶ τὸ σῶμα. ³ εἰπεῖν. ⁴ ἴσ. ἄλλο τι. ⁵ τῷ. ⁶ ἴσ. ἐν αἰτίᾳ. ⁷ subrepi-
πίθους. ⁸ ἴσ. ἐκ. ⁹ ἀδυνατούντων. ¹⁰ πάντα πιστεύει.

licet tumultuentur alii, licet concertationibus gaudeant, licet primaria quærant, licet ipsos extimulet invidia, licet manus injuste violentas injiciant, licet susque habeant deque; nunquam charitas de sua statione dejicitur, nec deficit a virtute, non desperat, non aversatur dolentes; semper occasiones quærit, semper omnem movet lapidem, omnem inquit methodum ut extra se desultores in proprium conjunctionis et unionis pratum reducat. Hæc, o fili nfi, in Christo meditare, et hisce te conforma, tibi concinens. Certe bene noris quod nihil his panariis magis utile reperire poteris: cæterum vale, et precibus nostram mediocritatem commendatam habe.

EPIST. XV.

Eidem.

Montacut. (ep. 107, p. 152).

Gratia Christo vero Deo nostro qui in omnibus nos consolatur, qui naturas generosas si vel aliquatenus ab innata virtute exorbitent, potestate donat, ut quantocius suum lapsum intelligant, et ad suam nobilitatem et dignitatem regrediantur; qui etiam nunc, non mearum rationum et orationum, ut tute putes, vi et admonitione, gratiam largitus est, ut viles et humiles cum despectu habitas cogitationes abjicias, sed facultate et robore tuæ ipsius quam possides magnanimitatis. Si autem ianata et appositæ propriæ voluntatis amplitudo quæ optima est, et cæteræ tuæ conversationis, sine difficultate reduxit, utcunque rerum contingentium occasio, multiplici me alca jactatum turbaverit, tu tamen usque in immotæ amicitie institutione solidatus persistes. Vale, mi fili sacratissime.

EPIST. XVI.

Gregorio Syracusæ archiepisc.

Montacut. (ep. 111, p. 154).

Quæcunque archiepiscopalis tua sanctitas ad constitutionem Dei Ecclesiæ operatur, ab ipso principio mea mediocritas tecum in his conspirat: ut frequentius tibi in memoriam revocare non sit opus; nunc temporis præcipue, cum voce quacunque clarius et consummatius nos id doceant quæ mutuo nobis contigerunt, ac utriusque statum æqualem, eundem animum, cogitationes easdem suggerant, communis nostra in Christo causa, persecutio, communes passionēs, ineffabiles quibus meremur conflictari propter observationem, et custodiam mandatorum Domini nostri. Intende autem porro, et recto tramite incedito, manus imponens, sacra peragens, Christi gregem multiplicans et adaugens, templa veneranda construens et dedicans; præcipue cum tempora sint ejusmodi, in quibus sacerdotes et sacerdotum, magnam partem, miserandum in modum silentio obruuntur, et ex hominibus eliminantur; cum templa passim desolata jaceant, et demolita sint aut expilata, pro illo ordine et pul-

A τὰ πρῶτα ζητῶσι· κὴν φθόνος αὐτοῖς ἀνιερθεῖν· καὶ χειρῶν ἀρχῶσι ἀδίκων· κὴν τὰ ἄνω στρέψουσιν κάτω· οὐδέποτε ἡ ἀγάπη τῆς οἰκίας ἔδρας καὶ ἀρετῆς ἐκπίπτει, οὐδ' ἀπογινώσκει, οὐδ' ἀποστρέφεται τοῖς λελυπηκότα· ἀλλ' ἀεὶ προφάσεις ἐπιζητεῖ, καὶ πάντα κινεῖ, καὶ μεθοδεύει, δι' ὧν αὐτοὺς καὶ ἀποσχιρτῶντας εἰς τὸν οἶκον τῆς συναγωγῆς καὶ ἐνώσεως συναγαλᾷν λειμῶνα. Ταῦτα, τέκνον ἡμέτερον ἐν Κυρίῳ, μελέτα· καὶ τοῖς αὐτοῖς ἑαυτὸν ῥύθμιζε, κατεπάδων. Οὐδὲν γὰρ, εὖ ἴσθι, τῶν παναρίων τούτων εὐρήσεις ὡφελιμώτερον· τὰ δ' ἄλλα ἐρῶσο, ἱερῶτατε, τῆς ἡμῶν ὑπερευχόμενος μετριότητος.

EPIST. IE.

Τῷ αὐτῷ.

B Χάρις Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν, τῷ ἐπὶ πᾶσι παρακαλοῦντι ἡμᾶς, τῷ καὶ τὰς γενναίας τῶν φύσεων (ἐπὶ αὐτῶν) ἀν τῆς οἰκίας ἀρετῆς μικρὸν ἀποκλίνουσι) θάττον τε συνορᾶν δυναμούντι· τὸ ἐλίσθημα, καὶ πρὸς τὸ οἶκον καὶ εὐγενὲς ἐπαναπρέχειν ἀξίωμα. Ὅς καὶ νῦν, οὐ τῇ τῶν ἡμετέρων λόγων, ὡς ἀν αὐτοῖς φαίης, δυνάμει καὶ παραινέσει· ἀλλὰ τῆς οἰκοῦν, καὶ ἐξ αὐτοῦ σοι παρασχεθείσης μεγαλονοίας, τῇ ῥώμῃ τὸ γυδαῖον μὲν καὶ ταπεινὸν τῶν λογισμῶν ἱχαρίτωσέ σε διαπτύσασθαι. Εἰ δὲ τὸ προσφῦς καὶ κατάλληλον μέγεθος τῆς ἀρίστης προαιρέσεως, καὶ τῆς ἀλλῆς πολιτείας, ἐκ τοῦ ῥήματος ἐπανήγαγεν, ἐν οἷς εἴης μοι κἂν μυρίους κύβους ἢ τῶν πραγμάτων ἀναρρίπτοι περιπέτεια, αὐτὸς διαπαντός ἐν ἀκλόνητῳ τῆς ἀγάπης ἐστηρικμένος φρονή-
C ματι. Ἐρῶσο, τέκνον ἡμέτερον ἱερῶτατον.

EPIST. IG.

Γρηγορίῳ ἀρχιεπισκόπῳ Συρακούσης.

Ὅσα πρὸς καταρτισμὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἡ ἀρχιερατικὴ ὥρῃ διαπράττεται· οὐδὲν ἂν ὠθεῖν καὶ ἐξαρχῆς τὴν ἡμετέραν ἔχεις συμφωνοῦσαν μετριότητα· διότι οὐ δεῖται συνεχῶς ἐπὶ τοῖς ὑπομνήσεσιν· μάλιστα γὰρ νῦν, ὅτε φωνῆς ἀπίσης λαμπρότερόν τε καὶ τελειότερον, ἀναδιδάσκουσιν ἡμᾶς τὰ ἀλλήλων, καὶ εἰς μίαν γνώμην καὶ τὸ αὐτὸ συνάπτουσι φρόνημα· ὅτε κοινὸς ὁ παρὰ Χριστοῦ ὁμιγμός, καὶ τὰ κοινὰ πάθη καὶ ἀνιστόρητα, οἷς ἐναθλεῖν διὰ τὴν συντήρησιν τῶν θεσποτικῶν ἐντολῶν καὶ παραφυλαχῆν, ἀξιούμεθα. Ἐντείνε τοίνυν καὶ κατευοδοῦ χειροθετῶν τε καὶ ἱεροτελῶν, καὶ τὸ ποίμνιον αὐξάνων καὶ πληθύνων Χριστοῦ· ναοὺς τε σεπτέους ἐγείρων καὶ τελεσιουργῶν· ἀλλ' ὥστε ἡ καὶ καιροῖς τοιοῦτοις ἐν οἷς ἱερεῖς τε καὶ ἱεροσύνη, τὸ μέρος ἐκείνων τῶν τρισαθλῶν, σεσίγηται καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἡφάνισται· ναὼν τε ἐρημία καὶ πόρθησις ἀντὶ τῆς πρὶν εὐκοσμίας, τὸ Ῥωμαϊκὸν κατέχει πολίτευμα, καὶ μονασυχὴ τὰ Χριστιανῶν ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνατέτραπται· οἷς, τίς ἀξίως ἄλλος ἢ ἱεραρχία ἐπιστηνάζει δι-

VARLE LECTIONES.

F καὶ ἐνδυναμοῦντι. I ἄλλως τε.

νατὸς ὧν οἰκεῖσιν θρήνοις τηλικούτης ἐρημίας ἐκ-
ταραγῶθησιν καὶ παραστῆσαι μέγας; ἀλλὰ ταῦτα
μὲν καὶ σωπώμενα κέκραγεν. Σὺ δέ μοι τὰ τε ἄλλα
ἔρρωσο, καὶ τῆς ἡμῶν ὑπερεύχου μετριότητος.
lessis et lamentis, tantæ vastitatis et desolationis
magnitudinem et exprimere possit, et tragice deplo-
rare? sed hæc silentio pressa exclamant tamen. Tu cætera vale, et pro mea mediocritate apud Deum
precibus intercede.

EPIST. 12.

Ἰγνατίῳ μητροπολίτῃ Κλαυδιουπόλεως.

Montaen. (ep. 115, p. 156).

Ἦν ποτε φευκτὸν καὶ φοβερὸν τὸ ἀνάθεμα, ὅτε
κατὰ τῶν ἐνόχων τῆς ἀσεβείας, ὑπὲρ τῶν τῆς εὐσε-
βείας κηρύκων, ἐφέρετο. Ἄφ' οὗ δὲ ἡ τοιμηρὰ καὶ
ἀναίσχυτος τῶν ἀλαστόρων ἀπόνοια, παρὰ πάντα
θεσμὸν θεῖόν τε καὶ ἀνθρώπινον, καὶ παρὰ πάντα
λόγον Ἑλληνικόν τε καὶ βάρβαρον, τὸ οἰκεῖον ἀνάθεμα
κατὰ τῶν προβάχων τῆς ὀρθοδοξίας ἀναστρέφειν ἐκ-
φουδίζατο, καὶ τὴν βαρβαρικὴν μανίαν ἐκκλησιαστι-
κὴν παρὰ νομίαν ἐφιλονεικῆσαν ἀπεργάσασθαι, αὐτίκα
καὶ τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καὶ ποινῆς ἀπάσης πέρας
ἔσχατον, εἰς μύθους καὶ παίγνια μεταπέπτωκε· μάλ-
λον δὲ, τοῖς εὐσεβεῖσι καὶ αἱρετῶν παρεσκευάσται.
Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡ πάντολμος τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀλη-
θείας γνώμη, τὰς ποινὰς, καὶ μάλιστα τὰς ἐκκλησια-
στικὰς, ποιεῖ φοβεράς, ἀλλὰ τῶν πασχόντων τὸ ὑπεύ-
θυνον, ὡς τό γε ἀνεύθυνον καὶ εἰς χλεύην τὰς ἐκεί-
νων τιμωρίας τρέπει, καὶ κατ' ἐκείνων τὸ δικαίωμα
τῆς τιμωρίας ἀναστρέφει, καὶ τῷ ὑπ' αὐτῶν τιμω-
ρουμένῳ στεφάνους ἀκηράτους, καὶ ἀθάνατον δόξαν,
ἀντὶ ποινῆς, ἀπεργάζεται. Δι' ὃ καὶ ἕκαστος τῶν
εὐσεβῶν καὶ ἁγίων, ὅτ' αὐτῶν ἡλιωμένων Χρι-
στοῦ, μυριάκις αἰρεῖται προπηλακίζεσθαι, καὶ ἀνα-
θεματίζεσθαι ἢ τοῖς αὐτῶν μισοχρίστοις καὶ θεστυ-
γέστοις μετὰ λαμπρᾶς τῆς εὐφημίας κοινωνήσαι πο-
νηρεύμασιν.

EPIST. 13.

Μιχαὴλ μητροπολίτῃ Μιτυλήνης.

Montaen. (ep. 116, p. 157).

Ὅσπερ τοὺς τοῦ Δεσπότης μαθητὰς τὸ μισοχριστὸν
τῶν Ἰουδαίων συνέδριον ἀποσυναγώγους ποιήσαντες,
ἐκείνους μὲν μᾶλλον ἐν διδασκαλίᾳ καὶ Δεσπότη
προσηκείωσαν, αὐτοὺς δὲ τέλειον καὶ τῆς θέας μυ-
σταγωγίας, καὶ τῆς οὐρανῶν βασιλείας ἡλιωτρίωσαν.
Οὕτω καὶ νῦν οἱ τῶν Ἰουδαίων μιμηταί, τοὺς τῶν
ἀποστόλων ζηλωτὰς, ἀποσυναγώγους ποιήσαντες,
ἡμᾶς μὲν τοῖς θεοπεσίοις ἐκείνοις καὶ αὐτόπταις τοῦ
Λόγου, συνῆψαν τε μᾶλλον καὶ συνήκωσαν. Ἡ γὰρ
κοινωνία τῶν παθῶν ἀκριβεστέραν ποιεῖται τὴν ἐν
βίῳ καὶ πίστει συνάφειαν· αὐτοὺς δὲ καὶ τῆς ἐκεί-
νων διδασκαλίας, καὶ τῆς ἡμετέρας ὀρθοδοξίας,
ἐλαυνῶς τε καὶ ἀθλίως ἐναπτεμον· καὶ τῆς Χρι-
στιανῶν δόξης καὶ κλήσεως καὶ πολιτείας τὴν ἐαυτῶν
μοῖραν διχάσαντες, εἰς τὴν τῶν Ἰουδαίων, οὗς παρ-
εξήλωσαν, καὶ χριστομαχίαν καὶ μαιφρονίαν φερόμε-
νοι· ἐκπεπτώκασιν.

A chritudine qua prius Romana respublica florebat,
et Christianismus tantum non ex imis subruitur
fundamentis. Ingemiscere ad hæc, pro meritis quis
alius suffecerit quam Jeremias, qui propriis suis
magnitudinem et exprimere possit, et tragice deplo-
rare? sed hæc silentio pressa exclamant tamen. Tu cætera vale, et pro mea mediocritate apud Deum
precibus intercede.

EPIST. XVII.

Ignatio metrop. Claudiopolitano.

Erat olim terribile anathema, et fugiendum;
nempe cum a veritatis præconibus, contra reos et
improbos ferebatur. Ex quo vero audax et impu-
dens alastorum quorundam vesania, contra leges
omnes divinas et humanas; contra omnem rationem
Græcam, barbaram, ipsorum anathema in propu-
gnatores orthodoxæ pietatis faciat insolenter, et
furores barbaricos, ecclesiasticas transgressiones
magna contentione habendas contendunt; e vesti-
gio illud formidandum, et omnium suppliciorum
extremum, in fabulam et ludibrium evasit: potius
viri pii illud exoptaverint; non enim sententia per
audacissimos veritatis hostes lata pœnas saltem
ecclesiasticas formidabiles facit. sed reatus eorum
in quos intorquentur. Quod si innocens quis fuerit,
ridendas illorum pœnas propinat, et in ipsorummet
judicium mutat, illi autem quem multarunt coro-
nam immarcescibilem, et immortalem gloriam pro
suppliciis procurat. Quocirca quisque pius et san-
ctus vir mille modis optaverit, potius ab iis qui a
Christo alieni sunt contumeliis affici, et anathe-
mate feriri, quam cum splendore et applausu de
ipsorum impietatibus participare, qui Christo odiosi,
et Deo invisī sunt.

EPIST. XVIII.

Michaeli Mitylænes metropolitæ.

Quemadmodum discipulos Domini nostri Judæorum
Christiosorum synedrium e synagoga ejicientes, illos
eo facto, magis magistro et Domino dedere copu-
lato, at seipsos penitus a cœlesti mystagogia et
regno cœlorum alienos reddidere. Ad eundem
modum et nunc Judæorum imitatores apostolorum
zelotas nos e synagoga ejicientes, eo facto divinis
illis, et Verbi incarnati spectatoribus nos magis
conjunctos adunierunt; siquidem communes pas-
siones, exactissimam vitæ et fidei conjunctionem
operantur; semet autem ipsos ab eorum doctrina,
et orthodoxa nostra fide, miserum et miserandum
in modum abscederunt; et cum separati sunt om-
nino a Christianorum nomine et politia, in Judæo-
rum quos zelo imitantur, oppositionem contra
Christum, et homicidii pollutionem abrepti exci-
derunt.

EPIST. XIX.

A

EPIET. 10°.

Eusemonii et Georgio metrop.

Εὐσεμόνι καὶ Γεωργίῳ μητροπολίταις.

Montacut. (ep. 126, p. 166).

Non despondeo animum, dum intueor tempestatem malorum, et tyrannidis intensionem; audio enim vos per fidem in Deo certam, et pietatem efflorescentes et vernantes: imo lætitia afficio eo quod illorum summa impudentia, qui dedecus vobis et turpitudinem volebant affricare, vos et pulchiores reddidit, et probatiores. Sed, o vos amici, filii, fratres, et si quid nomen filiali amore et naturali affectione magis familiare sit, usque ad finem consummatum in Deum hunc animum et affectum conservemus: et quemadmodum Jobus ille generosus, ipsorum ducem diabolum, per stupendam illam patientiam et fortitudinem triumpho duxit, ita vos ut Christi populus ille sanctus, regaleque sacerdotium, ut et olim, ita etiamnum istosce illius germanos primipilares discipulos, cum lessis et lamentis, nec quo se conferant scientes, publice spectandos exhibebimus. Nam quod vos probe no-
stis æque atque ego, brabia et coronæ expectant eos, qui usque ad finem decertant.

EPIST. XX.

Theodoro metropol. Laodiceæ.

Montacut. (ep. 140, p. 198).

Scio plurimos fidelium ita affectos esse, ut occasionem omnem quærant, qua possint propriæ virtutis illustre quoddam specimen exhibere; et martyres felices prædicare, quod barbaram tyrannorum crudelitatem nacti fuerant, qua possint in æternum, suam ipsorum animi magnitudinem quasi columnæ insculptam stabilire. Sane adest hæc ipsa occasio, vel major potius, quam speraret etiam valentissimus. Confido, autem quod qui contra tuam generositatem insurrexit, ultimam, maximam, et perpetuo memorandam confusionem incurret, in opprobrium propriæ cum infirmitatis tum audaciæ. Ita ut immota tua formidine perculsus, ulterius aliquid attentare cessabit. Ita per hanc unicam concertationem, duo egregia consequere trophæa, cum ut victor proclamare, tum ut fratribus malorum impendentium gravitate, et labores multos, propriis tuis certaminibus allevies.

EPIST. XXI.

Eidem.

D

EPIET. KA^o.

Τῷ αὐτῷ.

Montacut. (ep. 141, p. 199).

Generosos plane stadium exspectat: nemo feminea teneritudine emollitus, introeat. Quod si quis sit qui exsilierit, recedat quantocius; vel a sua sententia, vel a colluctatione. Neque enim labores talibus congruunt. Sed neque ab auro onustis: nec ambitione inflatis. Omnino qui corporeis voluptatibus inhiat, ut mihi stat sententia, ne se componat ad certamen: velim ego longe removeri, si non præveniat is, et impleat votum meum.

Οὐκ ἀθυμῶ, τὴν χειμῶνα τῶν κακῶν καὶ τῆς τυραννίδος ἐπταινόμενον βλέπων. Ταῖς γὰρ εἰς Θεὸν ἐλπίσι, καὶ τῇ εὐσεβείᾳ ἀνθούντας ὑμᾶς καὶ ἐπρίζοντας ἀκούω· μᾶλλον δὲ καὶ χαίρω, ὅτι καὶ ὠραιότερους καὶ δοκιμωτέρους ἢ τῶν καταισχύων καὶ ἀσχημονήσας σπουδασόντων ὑμᾶς ἔδειξεν ἀναισχυντία. Ἄλλ', ὦ φίλοι καὶ τέκνα καὶ ἀδελφοί, καὶ εἴ τι στοργῆς καὶ σχέσεως φυσικῆς οικειότερον, ἔω; τέλους Θεῷ τὴν αὐτὴν εὐγνωμοσύνην καὶ τὸ φίλτρον διασώσωμεν· καὶ ὅπερ ἰὼδ ὁ γενναῖος τὴν καθηγμένην αὐτῶν πεπονήτορα, διὰ τῆς θαυμασίας ἐκείνης ὑπομονῆς καὶ ἀνδρείας ἐθριάμβευσε· τοῦτο καὶ ὑμεῖς, καὶ λαὸς ἅγιος τοῦ Χριστοῦ, καὶ βασιλεῖον ἱεράτευμα, ὥσπερ μέχρι νῦν, οὕτω καὶ διαπάντος, τουτουοὶ τοὺς ἐκείνου γνησίους καὶ κορυφαίους μαθητάς, ὀδυρομένους καὶ ἀμνηχανούντας ἐπιδείξομεν. Καὶ γὰρ, ὡς καὶ ὑμεῖς συνεπίστασθε, τῶν εἰς τέλος ἀγωνιζομένων ἐστὶ τὰ βραβεῖα καὶ οἱ στέφανοι.

EPIET. K^o.

Θεοδώρῳ μητροπολίτῃ Λαοδικεῖας.

Οἶδα πολλοὺς τῶν πιστῶν ἀνδρῶν, καιρὸν ζητούντας, ἐφ' ὃν τῆς οικίας ἀρετῆς τὸ μέγεθος ἐπιδείξαιτο· καὶ τοὺς μάρτυρας μακαρίζοντας, ὅτι τυράννων ἔσχον ὠμότητα τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν εἰς αἰῶνα στηλιτεύουσαν. Ἐφύσθηκεν οὗτος ὁ καιρὸς, εἰ καὶ πλεόν, ἢ ὅσον ἂν καὶ ὁ γενναϊότατος ἤλπισε· πείθεται δὲ, ὡς τελευταῖον καὶ μέγιστον τῆς ἰδίας ἀσθενείας, καὶ τοῦ θράσους, ὁ τῇ σῇ γενναϊότητι ἐπαρθεὶς προσενηχθῆναι, αἰμνηστον τὴν ἐλεγχον δώσει· καὶ τὴν σὴν στερεώροτητα καταπλάγεις, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκτραπήσεται τὴν πείραν· ὡς ἅμα δύο τὰ μέγιστα σε, δι' ἐνὸς ἀγῶνος, κατορθῶσαι, νικηφόρον τε ἀναρρήθῃναι· καὶ τοῖς ἀδελφοῖς τῶν ἐπικρεμαμένων κακῶν τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τοὺς πολλοὺς· πόνο, ἰδίους ἀβλοῖς, κουφίσαι.

Generosos multos, propriis tuis certaminibus allevies.

VARIE LECTIONES.

ἰσ. γεγονότα. * πολλῶν. * ἡμῶν.

Γενναίων ὄντων ἀνδρῶν τὸ στάδιον δεῖται· μηδεὶς εἰσέλτω θηλυδρίας· ἂν δ' εἰσεπῆδησε, θάττον ἀποστήτω· ἢ τῆς γνώμης, ἢ τῶν παλαισμάτων. Οὐ γὰρ τῶν τοιούτων οἱ πόνοι. Ἀλλὰ μηδ' ὁ χρυσῷ τὸν βίον βεβαρημένος· μηδ' ὁ πρὸς κενὰς δόξας ἀνεπτειμένος. Τὸν γὰρ πρὸς τὰς τοῦ σώματος ἡδονὰς ἐπτοημένον, οὐδ' ἀποδύσασθαι πρὸς τὴν ἀγῶνα νομίζω. Ἀλλὰ καὶ εὐχομαι πόρρω καθεστάναι, εἰ μὴ προλαβὼν ἐπλήρωσεν * ἐκεῖνος τὴν εὐχὴν.

ΕΠΙΣΤ. ΚΒ'.

Εὐθυμίου μητροπολίτη Κατάρης.

A

EPIST. XXII.

Euthymio Catanensi metropol.

Montacut. (ep. 148, p. 203).

Γενέσθαι μὲν ἐμοὶ σχολήν, ὥστε τὰ σὰ διηγεῖσθαι, ἀπεύχομαι¹. γενέσθαι δὲ, ὥστε μὴδ' ἀκοῦσαι, προέλαβες. Τί οὖν αἰτιᾶς, ὅτι μὴδ' ἄπερ ἤλπισα, ἤκουσα· καὶ ὅτι σιγὴν ἐθέμην, οἷς μὴδὲ τὴν ἀκοὴν ἡδέως ἠνέωξα. Ἀλλ' εἰ, διότι ὁλως τὴν ἀκοὴν τῶν τοιούτων ὑπέμεινα, τῆς περὶ φίλους ὀλιγωρίας γραφὴν ἐνοχος γράφεσθαι· τί ἂν δράσειαν οἱ τοιαῦτα δεδρακότες, δι' ὧν καὶ τοὺς φίλους τῆς ὑπὲρ αὐτῶν ἐν τῷ λέγειν παρῆσθαις, ἀπεστέρησαν, καὶ τῶν δυσμενῶς ἐχόντων τὰς γλώσσας, οὐ καθ' ἑαυτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκείνων οἱ ποτε τῶν πεπλησιακόντων ἦσαν, ἠκόνησαν. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν; σὸν ἐστίν, (ὧ πῶς σε προσέπειω) καὶ ἡμῖν ὑπὲρ σοῦ, εἴθ' ὅρεας, τὴν παρῆσθαι, ἣν εἰχομεν, ἀποδοῦναι· καὶ μὴδὲν ἀκούειν ἀπῆδες περὶ σοῦ· ἀλλὰ καὶ τοὺς κακῶς σε λέγοντας νῦν, ἐπιστομίσαι, εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπαναδραμόντα κατὰστασιν.

ΕΠΙΣΤ. ΚΓ'.

Γεωργίου μητροπολίτη Νικομηδείας.

Montacut. (ep. 169, p. 243).

Εἴθε μοι τῶν σῶν ἦν ἐνάμιλλα λόγων τὰ ἔργα· οὐχ ἵνα κλέος ὄντες ἀκεστορίδων Γαληνός καὶ Ἱπποκράτης, ὡς αὐτοὺς ἡμεῖς θειάζων γράφεις, Ὑπεξίστανται μοι τῶν πρωτείων· οὐδ' ἵνα τῶν Ἀσκληπιαδῶν τὸ μέγα ὄνυμα τῷ ἡμετέρῳ καταχωσθεῖν· ἀλλ' ὡς ἂν εἴην, εἰ καὶ μὴ πρὸς ἑτερόν τινα, ἀλλ' οὖν ἐν τούτῳ γε τῷ μέρει μικρά τις κατὰ τῶν σωματικῶν παθῶν τοῖς φίλοις καὶ συνάθλοις ἐπικουρία.

ΕΠΙΣΤ. ΚΔ'.

Θεοδώρου μητροπολίτη Λαοδικείας.

Montacut. (ep. 171, p. 244).

Ἀρότρω μὲν, ὡς ἡ παροιμία φησὶν, ἀκοντίζεις, ἀντὶ τοῦ μετανοεῖν θρασυνόμενος. Οὐ γὰρ μετανοίας ἀλλ' ἀπονοίας, ἑαυτῷ τῶν ἐσφαλμένων ἐπιτρέπει τὴν συγγνώμην. Εἰ δὲ σοὶ καὶ ληρεῖν δόξαιμι, ἔσται σοὶ οὐκ εἰς μακρὰν τὸ παροιμιώδες, συνεχῶς ἐπ' ἔργοις φθόμενον, Ἄρτι μὲς πίττης γεύεται.

ΕΠΙΣΤ. ΚΕ'.

Εὐσχημονι ἀρχιεπισκόπῳ Καισαρείας.

Montacut. (ep. 175, p. 245).

Οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ μὴ τοῖς δικαίοις ἅπαντες χαίρουσιν· ἀλλ' ἐκεῖνο θαυμαστὸν ἂν ἦν καὶ λίαν ἐνδίκως, εἰ πάντες ὑπ' ὀφθαλμοῖς τῆς δίκης ἐπολιτεύοντο. Ἀγαπήτων δ' ἐμοί, κἂν οἱ πλείους εἴησαν (ὅπερ οὐκ ἐστὶ) φίλοι τοῦ δικαίου. Μερὶς μὲν γὰρ ὀλίγην ὁρῶ βλέπουσαν εἰς δικαιοσύνην, τὸ δὲ πλεῖθος ἐπισύρεται ἢ ἀδικία. Ὅτε τοίνυν οὕτως ἔχει ταῦτα, τί δὴποτε ἀλύεις σὺ καὶ ἀσχάλλεις, ὅτι τὸ δίκαιον, οἷς ἐστὶν οἰκείον, ἀπονέμων, ὑπὸ τῶν τὰ δίκαια μισούντων τὴν ἴσιν ὕβριν ὑπομένεις. Τούναντιον γὰρ ἐχρῆν σε σκυθρωπάζειν καὶ ζητεῖν λύσιν εὐρεῖν τοῦ

Essè mihi otium, ut res tuas enarrem, opto; at ne eas intelligam præveniendò cavisti. Quid causaris ergo, quod quæ non sperabam, audiam; et quod silentio texerimus, quæ libens fando non acciperem? Quod si autem, quia fando necessario accepi, dignus sum cui dicam scribatur contemptæ amicitiae. Quid et illi faciant, qui talia faciunt, quæ et amicos libertate privent pro ipsis dicendi, et malevolas linguas non tantum in ipsos, sed in eos etiam quibus olim utebantur familiariter, exacuunt. Quid ergo faciendum? Hoc ad te spectat (o quo te nomine compellem!) et, mihi libertatem condonare, si id placuerit, satis abunde jam olim habui; et ut nihil de te audiam quod minime placet; sed tu ad priorem constitutionem revolvendo, eorum ora qui te nunc lacerant, obturabis.

EPIST. XXIII.

Georgio metropolitæ Nicomediensi.

Utinam ex æquo verbis tuis opera mea responderent, non ut Acestoridum gloria, Galenus et Hippocrates, ut tute me encomiis ornans scribis, mihi cedentes primas darent nec ut ingens illud Asclepiadarum nomen nostro nomine obrueretur, sed ut præstetur, licet non ad aliud quidpiam, saltem hæc in parte exiguum quid quoad corporis passiones amicis et synathletis auxilium.

EPIST. XXIV

Theodoro metropolitæ Laodicensi.

Aratro, quod proverbii usurpatur, jacularis, qui cum debeas pœnitere, audaciam urges. Nec enim pœnitentis, sed insanientis est sibimet permittere errorum condonationem. Quod si tibi videro delirare, in te proverbium quod non ita dudum sæpe jactatum quadravit: Mus scilicet picem gustavit.

EPIST. XXV.

Euschemoni Cæsareæ archiepiscopo.

Mirum non est, si justis hominibus plerique omnes haud plane delectantur. Illud autem mirandum magis, si tanquam in conspectu justitiæ, omnes et singuli vitæ cursum instituant. Mihi sufficit si plusculi sint; ut certe pauci sunt tales, qui justitiam consecretantur. Partem sane non magnam ad justitiam colendam propensos video, multitudinem ad se rapit injustitia. Hæc ita se habere, quid tute hæsitās, qui cum juste justitiam cui debetur administras, ab illis quibus justum quod est, odiosum est, pariter reportas contumeliam. Omnino te decuit contrariio

VARIE LECTIONES.

¹ ἐπεύχομαι.

modo affectum esse, torvo vultu eos intueri, et id agere sedulo ut solamen invenias illius quod te contristatum reddet, si modo hostes qui se justos protulerunt, linguam tibi amicam largiri vellent.

EPIST. XXVI.

Paulo Casareæ archiepiscopo Iapso.

Montacut. (ep. 175, p. 262).

Arcadiam me flagitas, quispiam diceret, nec injuria, proverbialiter. Ego autem exhibeo, sed non e plaustro, nec a Scythis mutuatum verbum, sed quale amet charitas. Improbus exstitisti erga amicos, divinæ legis proditor, hostis propriæ confessionis : et tamen rogitas cur te ut improbum diffugiunt homines, nec congressu suo communi dignantur? Nimirum ideo (o quo te titulo jure designem!) quod terribile arbitrantur, vel per *salve* communionem habere cum operibus tuis impiis.

EPIST. XXVII.

Zachariæ metropol. Chalcedonis.

Montacut. (ep. 179, p. 267).

Misi tibi amaram potionem, præparatione confectioneque novam, stomacho inservientem roborando, ab eadem arte qua prius profectam, sed tempore antiquiorem. Horum medicamentorum prius mane recipies cum tertia parte ejus quod una mittitur, sumatur in aqua tepida aut melicrato, prout alterutrum magis ferre possis : et post amari illius medicamenti potionem, sumas alterum licet per mensem integrum continuatum, usque ad nucis Ponticæ quantitatem, ternis porro bolis distributum sumito. Illam ante solis exortum, alteram ad occasum solis post cœnam, stomachi cachexiam ita in melius reformabis, et aurium dolorem sedabis. Non possum tibi promittere totalem sanationem : nam morbi inveterati vix ad tempus breve sanantur. Atque ut alibi, ita imprimis in promissionibus medicamentilibus id quod turgescit reprobandum : sed divino facile aspirante auxilio mitigatum magis statum consequeris et habitudinem.

EPIST. XXVIII.

Eulampio archiepiscopo et sceuophylaci.

Montacut. (ep. 184, p. 273).

Adversatur virtuti improbitas, nec in amicitiam coalescent aliquando : utraque proprium subjectum habet, et amplectitur cui innititur : fieri non potest ut, subjectis pugnantibus, ea quæ incubant, inducias agant : si hoc ita se habet mirari noli, si is, qui minister est impietatis, bellum iis denuntiatur cum magno statu, qui virtutem ipsi ex adverso constitutam repræsentant.

EPIST. XXIX.

Eusemoni archiepiscopo Casareæ.

Montacut. (ep. 186, p. 274).

Improbitas (neque hoc videatur tibi paradoxum quid, cum satis testetur verum quotidiana per vitam experientia) si non velo virtutis oppanso vele-

λυπούντος εἰ οἱ τῆς δίκης ἐχθροὶ σοὶ φίλην ἐχαρίζοντο γλώσσαν.

ΕΠΙΣΤ. ΚΓ΄.

Παύλῳ γεγονότι ἀρχιεπισκόπῳ Καισαρείας καὶ ἀποστήσαντι.

Ἀρκαδίαν με αἰτέεις, εἰποὶ ἂν τις, καὶ μάλα ἐκώτως, παροϊμισίας ἀνὴρ· ἐγὼ δὲ σοὶ δώσω, εὐ τὰ ἐξ ἀμάξης, οὐδὲ τὴν ἀπὸ Σκυθῶν ῥῆσιν, ἀλλ' ἅπαν ἂν φιλεῖ ἡ ἀλήθεια· κακὸς ἐγένου φίλοις, καὶ θεοῦ προδότης δόγματός, καὶ τῆς σῆς ὁμολογίας πολέμιος· εἴτα διαρωτᾷς τί δέποτε σε οἱ εὐσεβεῖς ὡς ἐναγῇ ἀποστρέφονται, μὴδὲ τῆς κοινῆς ἀξιοῦντες προσήσσω; (ὦ, τί σε δικαίως προσεῖπω;) φοβερὸν ἡγούνται καὶ τὸ διὰ τοῦ χαίρειν κοινωνῆσαι τοῖς ἔργοις σου τοῖς πονηροῖς.

ΕΠΙΣΤ. ΚΖ΄.

Ζαχαρίᾳ μητροπολίτῃ Χαλκηδόνος.

Ἐπιμέλῃ σοι πικρὰν, τῇ τε κατασκευῇ, καὶ τῇ ἐπινοίᾳ νέαν· καὶ βοήθημα στομαχικόν, τέχνης μὲν τῆς αὐτῆς, ἡλικίας δὲ πρεσβυτέρας. Τούτων τὴν μὲν ὑπὲρ ἡμέραν ὄρθρου προσφερόμενος κατὰ τριτημέριον τοῦ σταλάντος, ὕδατι χλιαρῷ, ἢ καὶ μελικράτῳ, ὡς ἂν ᾖ σοὶ ἀλυπώτερον· τὸ δὲ, μετὰ τὴν τῆς πικρᾶς πόσιν, καθ' ὅλον ἡμερῶν μέγα, Ποντικῷ καρπούς κατὰ μέγεθος, ἐς τρία τῷ πληθεὶ λαμβάνων· τὰ μὲν, ἡλιακῶν αὐγῶν πρωΐαιτερον· τὸ δὲ λοιπὸν, δυσόμενον καὶ ἐπιδείπνιον· τήντι στομαχικὴν καχεξίαν ἐπὶ τὸ ἀμεινον εἶξαι μεθισταμένην σοι, καὶ τὴν τοῦ ὠτὸς περιωδυνίαν. Οὐκ ἂν δὲ φαίην εἰς ἀπαλλαγὴν πανταλῇ· βραχεῖά τε γὰρ θεραπεία χρονιωτέρων ἡττάται νοσημάτων, καὶ ὥσπερ πανταχοῦ, οὕτω μάλιστα ταῖς λατρικαῖς ὑποσχέσεσι νεμέσητον τὸ ὑπέρσυχον. Ἄλλ' οὖν τῆς ἀνω βοῆς, εἰς εὐμένειαν ὁρώσης, εἰς πολὺ ῥάβονα συγκαθισταμένην σοὶ διάθεσιν.

D

ΕΠΙΣΤ. ΚΗ΄.

Εὐλαμπίῳ ἀρχιεπισκόπῳ καὶ σκευοφύλακι.

Ἔστιν ἐναντίον τῇ ἀρετῇ ἡ κακία, καὶ οὐκ ἂν εἰς φίλαν συνῆλθοιεν· ἐκατέρα δὲ ὑποκείμενον οἰκεῖον, ἐφ' ᾧ ὥρεται, καταλαμβάνουσα ἔχει· οὐκ ἔστιν οὖν, μαχομένης τῆς ἐφιδρυμένης, σπένδεσθαι τὸν ἐδράζοντα· εἰ δὲ τοῦτο, μὴδὲν θαυμάζης, εἰ ὁ τῆς κακίας ὑπηρέτης, κατὰ τῶν ἀντιπρόσωπον αὐτῷ τὴν ἀρετὴν προβεδιημένων, μέγα πνεῖ τὸ πολέμιον.

ΕΠΙΣΤ. ΚΘ΄.

Εὐσεχημόνι ἀρχιεπισκόπῳ Καισαρείας.

Ἡ κακία (καὶ μὴδὲν σοὶ δοῖται παράδοξον, ἡ γὰρ τῶν ἐν βίῳ πείρα σαφῆς τῶν τοιοῦτων διδάσκαλος) ἂν μὴδὲ τῆς ἀρετῆς ὑπέλθοι τὸ σχῆμα, τάχιστα διόλ-

λυται· μή τοίνυν άθύμει ταύτην όρων, τὸ λεγόμενον, **A** γυμνή τῇ κεφαλῇ θρασυνομένην καὶ ἀπηρυθριασμένην προσώπῳ κατὰ πάντων ἀσελγαίνουσαν· βραχύς δ' χρόνος, καὶ εἰς διαφθοράν αὐτὴν ὄψει, σὺν μεγάλῳ ἤχῳ καταστρέφουσιν· ἔχεις δὲ καὶ τὸν Προφήτην ἐμὸς συμφθειγγόμενον· *Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον, ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ παρῆλθεν^a, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· ἐζητήσα αὐτόν, καὶ οὐχ εὗρέθην ὁ τόπος αὐτοῦ.*

ΕΠΙΣΤ. Α'.

Ζαχαρία μητροπολίτη Ἀντιοχείας.

Montaent. (ep. 191, p. 289).

Ο μακάριος καὶ θεὸς Παῦλος, ὁ τῶν ἐθνῶν ἀπό- **B** στολος, καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, ὁ τὸν ὕρον ἅπαντα τῆς γῆς περιλαβὼν τῷ κηρύγματι, οὗτος ὁ τῷ οὐρανῷ παιδευθεὶς διδασκαλεὺς καὶ τῶν ἀπορρή- των ἐκείνων βημάτων, πρῶτος ἀνθρωπίνῃ ἀκοῇ ἐπι- δεῖξας κατήκοον, πολλαχοῦ τοὺς μαθητάς τῆς μετὰ τῶν φαύλων διατριβῆς ἀπείργων, αὐτοὺς οὐ μόνον συνῆν καὶ συναναστρέφετο, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνόμοις συνδιέτιθετο. Τί τοῦτο; Μὴ γάρ ἄπερ ἑτέροις ἀπέτρεπεν, αὐτοὺς καθ' ἥδονήν ἐπραττεν; ἢ τῶν μα- θητῶν μὲν τὸ ἀσφαλὲς διετίθετο, ἑαυτῷ δὲ τὴν βλά- δην εἰσέφερον; ἢ λήθην ἔχων ὧν ἄλλους ἐπαίδευεν, αὐτοὺς τὰναντία ἔστειργε; μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἑκάτερον τούτων ἀκριδῶς συνεπίστατο, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν τέλειον, καὶ πρὸς κακίαν ἀμετακίνητον, καὶ τῶν πολλῶν τὸ ἀτέλές καὶ πρὸς τὰ χεῖρω εὐέμπυτον. **C** Ταῦτα δὲ καλῶς εἰδὼς καὶ συνεπιστάμενος, ἐκείνοις μὲν τὰς ἐκ τῶν ἐπισφαλῶς βιούτων βλαβὰς ἀνακό- πτων καὶ ἀποκρουόμενος τῆς μετ' αὐτῶν διαίτης καὶ ἀναστροφῆς διεκώλυεν· ἑαυτὸν δὲ καὶ εἰς μέσους φέρον ἤφει, καὶ ἐμορβόφιος αὐτοῖς πολλάκις, καὶ ὁμοδαίτος ἐχηρμάτιζεν· οὐ δεδίως μετασχεῖν κηλί- δος τῆς παρ' αὐτῶν· θαρρῶν δὲ καὶ μεταδύσειν τῆς ἐνούσης καθαρότητος· οὕτω τοιγαροῦν ὁ αὐτοῦ σκοπός, ἢ τῶν ψυχῶν, φημί, σωτηρία, διὰ τῶν ἐναντίων τῷ μακαρίῳ Παύλῳ ἐπεραίνετο· αὐτοῦ μὲν τῶν οὐκ εὐαγῶς βιούντων τὴν σύνθεον, ἐπὶ διορθώσεσι τῶν συνόντων οὐ παραιτούμενου· τοὺς δὲ μαθητάς οὐκ ἑῶντος παραπλησίως πράττειν, ἵνα μὴ χρηστὸν ἦθος κακαῖς ὁμιλίαις ἐνδιαφθεῖροντο. Πρὸς τί δέ μοι ἀφ- **D** ὁρᾷ ὁ λόγος, καὶ τί βούλεται; ἢ ὅλῳν ὅτι τὸ παρὰ τῆς ὁμῶν τελειότητος διαλύει προτεινόμενον. Ὡς περ γάρ οὐκ ἦν μὲν τοῖς ἀτελέσιν ἐπ' ἐξουσίας ἔχειν, μετὰ τῶν φαύλων συναναφύρεσθαι· Παῦλος δὲ πρᾶτ- των, ὅπερ ἀπείργε, καὶ διοικονομούμενος κατεφαί- νετο, κερδαίνων μᾶλλον ἐξ ὧν ἄλλοις ὑπῆρχε τὸ ἐπι- ζήμιον· οὕτω χρὴ καὶ περὶ τοῦ διορισμοῦ τῆς τρι- ετίας λογίζεσθαι, ἣν ἐπὶ τῶν προσιόντων τῷ μονάδι βίῳ ὁ ἀκριβὴς λόγος διωρίσατο. Τοὺς μὲν γάρ πολ- λούς καὶ δεομένους προκαθάρσεως, ἄμεινον ἔχειθιν

tur, quantocius dissipatur. Noli quocirca despon- dere animum, si quod dici solet, aperte et nudato capite, audaciam illam videas insolescentem, et in conspectu contra omnes non erubescere vultu lascivientem. Tempus breve interveniet, cum illam videbis cum ingenti sonitu in perniciem præcipi- tatam. Atque hic mihi consentientem Prophetam habes. Vidi, aiebat ille, *impium in sublimi exalta- tum, et tanquam e cedris Libani elatum; præter- ibam vero, et ecce non erat: quærebam eum, et non est inventus locus ejus* ¹.

EPIST. XXX.

Zachariæ metropolitæ Antiocheno.

Beatus et divinus Paulus, gentium apostolus, **B** mundi doctor, qui totos terræ angulos prædicando circumiit: Ille cælesti magisterio edoctus, et in- enarrabilium sermonum princeps, humanas aures audientes habens, multis in locis discipulos a con- versatione impiorum excludens, non tantum versa- tus est ipse cum ejusmodi, sed et sine lege existen- tibus velut exlex convixit². Quid autem? An ut ipse libenter ageret, quod reliquis non permisit? an discipulorum securitati ut provideret, ipse sibi damnum creavit? an oblitus eorum quæ suggesse- rat, aliis contraria oblitus? absit! utrumque optime noverat, se perfectionem assecutum immobilem ad malum, aliorum imperfectiones et quam labiles ad deteriora: horum conscius et intelligens, disci- **C** pulis inhibuit congressum et conversationem cum improbis, præcidens nempe damna et amolians exinde futura: seipsum medius intulit, sub eodem sæpe tecto cum iis, et eadem mensa familiaris versatus: neque enim maculam ab iis metuebat: imo communicatum se confidens de puritate sua: atque ita contrariis viis ad eundem finem conten- debat Paulus, nec declinavit convictum improbe viventium, ob correctionem secum versantium, pa- **D** ria admittere non sinens discipulos, ne boni mores malis conversationibus corrumpentur. Quo spe- ctat, quid vult sibi hæc oratio? certe solvit a vestra perfectione quæstionem propositam: Nam ut im- perfecti facultatem non habebant libere cum impro- bis miscendi se: at Paulus faciens quod prohibe- bat, et quod facere cernebatur, ut lucrificeret eo, quod aliis damnum crearet: ita oportet et de tri- enni exploratione statuere, quam statuit exacta disciplina erga monasticam professionem facturos: multos, utpote purificatione indigentes, melius est subire illam explorationem; at qui se prius pur- gantes vitam ineunt philosophicam, non necesse habent præcise illud tempus observare: quemad- modum in iis qui hanc vitam instituant, multa et magna differentia invenitur, et diversa eapropter

¹ Psal. xxxvi, 35. ² I Cor. ix, 21.

exploratio conceditur : ita et quod eos tangit, qui A præponuntur, et informationi aliorum præficiuntur, non eadem prudentia aut facultas erudiendi ostendatur : quocirca præstaret ut simpliciores, nihil a suo ingenio faciant, sed omnia agant, canonis iudicium intuentes et eo collimantes : præpositi vero, qui, vel per rerum humanarum experientiam et exercitium, vel per gratiam et adjutorium cœleste, satis instructi sunt ad discernendum affectus et dispositiones admittendorum, iis, ut mea fert sententia, non est opus ut triennii terminus præcise expleatur inunctis, nec a regula deficiet multum, qui sic iudicaverit, iudicii et conscientiae cujusque calculus et discretio, in iis qui omnia ad salutem administrare volunt et gratiam de cœlo insuper ac sapientiam acceperunt ab experientia : et quid imprimis causæ mutationi favet, et veniam meretur, hujus temporis necessitate constringantur, in quo *volucres et vulpes*, si vis lupi, dracones, pardales, ei, ut verbo dicam, belluinis moribus homines præditi, illustres et amplas domos incolunt, et licentiam sibi assumunt, quidquid placuerit agendi : discipuli vero et imitatores Filii hominis *non habeant ubi reclinent capita* ¹, nec ullius rei usum liberum, sine quo vita non est vitalis. Is qui rebus necessariis privatur, qui nec libere æerem spirare permittitur, quomodo ad integrum triennium, virtutem addiscere volentes præstruet, et exercitium illis describet asceticæ futuræ ? sufficit vel quocunque modo de nequitia multiplici extractum vitæ philosophicæ copulare. Ubi erit illud phrontisterium, in quo per triennium quis versari possit, cum passim diffusa sit persecutio : cum nec in montibus, speluncis, terræ foraminibus sine vexatione vivere piis permittatur ? Ubi ordo et obsequium, quibus monachi labores asceticos subeunt, cum torrente malorum tam ingenti omnia corripiantur ? Rebus sane ad voluntatem fluentibus, nec aliqua urgente necessitate, exactam disciplinam impediēte, præstaret, opinor, formam præscriptam cuicunque observare : sed cum in proverbio est : *Retro flumina, omnia subversa sint*, melius fuerit, in quantum est possibile, et in quantum res patitur, salutem quovis modo procurare, quam nudo nomini exactæ disciplinæ adhærendo, proditores animarum humanarum, et malos dispensatores prodire : quocirca archiepiscopalis vestra perfectio cum sufficiat judicare quæ convenient, et tempestates istas consideret omnia contra accusationem promoventes, omnino ad tuum iudicia rem integram deferendam sentio, ut ea facias potestatem sanctificando, quæ conscientia tibi pura, aut potius Spiritus gratia per immaculatam conscientiam operata suggererit.

φιλῶ τῷ τῆς ἀκριβείας ὀνόματι περικαθημένους, προδόντας ψυχὴν ἀνθρωπίνων καὶ κακοὺς οἰκονόμους ἀπελεγχθῆναι ; διὸ καὶ τὴν ὑμετέραν ἀρχιερατικὴν τελειότητα, ἱκανὴν τε οὖσαν κρίνειν τὰ δέοντα ἐπι-

τὴν δοκιμασίαν ἐπιδέχεσθαι · ὅσοι δὲ αὐτοὺς προκα-
θάραντες, οὕτως πρὸς τὸν φιλόσοφον βίον διαβαι-
νοῦσιν, οὐκ ἀναγκαίαν ἔχουσι τὴν ὁμοίαν παρατήρησιν.
Ὡς περ δὲ ἐπὶ τῶν προσιόντων τῇ φιλοσοφίᾳ πολι-
τεία ταύτῃ, πολλὴ καὶ μεγάλη καθορᾶται ἡ διαφορά,
καὶ διὰ τοῦτο διάφορος συγχωρεῖται ἡ δοκιμασία,
οὕτω καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν προτεταγμένων, καὶ καταβ-
ρυθμίζειν τοὺς ἄλλους ἀξιωμένων, οὐχ ἡ αὐτὴ δύνα-
μις καὶ σοφία τοῦ παιδαγωγεῖν ἐπιδείκνυνται. Διὸ
τοὺς ἀπλούστερον πως διακειμένους βέλτιον ἂν εἴη
μηδὲν παρ' ἐαυτῶν προσεπινοεῖν, πάντα δὲ πράτ-
τειν πρὸς τὴν τοῦ κανόνος κρίσιν ἀφορῶντας καὶ
ἀπευθύνοντας. Ὅσοι δὲ τῶν προσεστηκότων, τοῦτο μὲν
τῶν ἀνθρωπίνων πείρα πολλῇ καὶ συγγυμνασίᾳ ·
τοῦτο δὲ τῇ ἀνωθεν χάριτι καὶ ἐπικουρίᾳ, ἱκανῶς
B ἔλαχον κρίνειν τε καὶ διακρίνειν τὰς ὁρμάς τε, καὶ
τὰς διαθέσεις τῶν εἰσαγουμένων · τοῦτοις οὐκ ἂν
εἴη πολὺ τῆς εὐθύτητος ἀπολειπόμενον κριτήριον,
οἶμαι, κἂν ὁ τῆς τριετίας οὗ συμπαραεκτείνετο χρόνος,
ἡ τῆς οικείας γνώμης καὶ συνειδίσεως ψήφος καὶ ἐπὶ
τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ οὐ μόνον σκοπὸν τιθε-
μένοις, ἀλλὰ καὶ χάριν ἀνωθεν, καὶ σοφίαν ἐξ ἐμπει-
ρίας προσεληφόσι. Καὶ τὸ δὴ μέγιστον καὶ ἀναγκαϊό-
τατον εἰς μεθάσεις αἰτίας, καὶ παραίτησιν συγγνώ-
μης, ὁ παρὼν καιρὸς, ὡς τὰ μὲν πετεινὰ καὶ τὰς
διώσκηκας, εἰ βούλει δὲ καὶ τοὺς λύκους, καὶ τοὺς
δράκοντας, καὶ τὰς παρβάσεις, καὶ ἀπλῶς τοὺς θη-
ριοτρόπους τῶν ἀνθρώπων λαμpraὶς καὶ περιφανείσιν
οικίαις ἔγκατοιχίζει, καὶ πᾶσαν αὐτοῖς ἐλευθερίαν
C πράττειν ἂν εἴλοντο, παρέχει · τοῖς δὲ μαθηταῖς
καὶ μιμηταῖς τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, οὐδ' ἔχειν ὅσον
κλίνει τὴν κεφαλὴν, οὐδ' ὧν ἀνευ οὐδὲ ζῆν ἔστιν οὐ-
δενός, οὐδεμίαν ἀδειαν ἐπιτρέπει. Πῶς οὖν, ὁ καὶ αὐτῶν
τῶν ἀναγκάλων ἀπεστερημένος, καὶ μηδὲ σπᾶν ἀδεῶς
τὸν ἀέρα συγκεχωρημένος, ἐφ' ὅλα τρία ἔτη τὸν μαθεῖν
ἐθέλοντα τὴν ἀρετὴν προκαταρτίσει, καὶ γυμνάσιον
αὐτῷ τῆς μελλούσης ἀσκήσεως παραδιαχέσει ; Ἀγα-
πητὸν γάρ καὶ διωδῆποτε τρόπον τῆς πολλῆς ἐξελ-
κύσας γε κακίας, τῇ φιλοσοφίᾳ δυνηθεῖν ζωῇ ἐνδε-
σμεῖσθαι. Ποῦ γὰρ τὸ φρονιστήριον, ἐν ᾧ ἡ τοῦ τρι-
ετοῦς χρόνου διατριβή, ἅπαντα τοῦ διωγμοῦ καταλα-
θόντος, καὶ οὐδὲ τοῖς ὄρεσιν, ἢ τοῖς σπηλαίοις, ἢ
ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς ἀνεπηρέαστως παροικεῖν τοὺς
εὐσεβεῖς συγχωροῦντος ; ποῦ δὲ ἡ ἄλλη τάξις καὶ
D ἀκολουθία, καθ' ἣν τὸ μοναδικὸν τοὺς τῆς ἀσκήσεως
ὑπεδύετο πόνους, ἀπάντων τῶν τοσούτῳ ρεύματι τῶν
κακῶν συγκεχυμένων ; Τῶν μὲν γὰρ πραγμάτων
κατὰ ροῶν φερομένων, καὶ μηδεμιᾶς περιστάσεως
τὴν ἀκρίβειαν παραποδίζουσας, ἀμεινον οἶμαι παντὶ
τοὺς τεθέντας φυλάττεσθαι τύπους · Ἄνω δὲ ποτα-
μῶν, ὡς ἡ παροιμία, πάντων ἀνατετραμμένων,
πῶς οὐκ ἀμεινον, καθ' ὅσον οἶόν τε, καὶ ἐφ' ὅσον
ἐγχευεῖ, τὴν τῶν σωτηρίαν διεικονομεῖσθαι, ἢ

¹ Matth. viii, 20.

στάμενος, καὶ τὸν καιρὸν ὁρῶν τὰναντία πάντα τῆς ἀκριβείας ἀναφθεγγόμενον, ὅλην ἐπὶ σοὶ τοῦ προ-
κειμένου τὴν κρίσιν ἀνατίθῃμιν ἐκεῖνα πράττειν τὴν ἐξουσίαν ἀφιερώων ἅπερ ἂν τὸ καθαρὸν συνειδὼς,
μᾶλλον δὲ ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις διὰ τοῦ καθαροῦ συνειδότητος ἐνεργοῦσα ἐπιτρέψει.

ΕΠΙΣΤ. ΑΑ'.

A

EPIST. XXXI.

Θεοδώρῳ μητροπολίτῃ Λαοδικείας.

Theodoro metropolitæ Laodicensi.

Montacut. (ep. 194, p. 293).

Μελέτη μὲν μήτηρ εὐπραξίας· ὁρμὴ δ' ἀπερίσκε-
πτος ἐγγὺς ἀμαρτίας. Οὐ χρὴ τοιγαροῦν ἀφέντας
τὸ βουλευέσθαι ἐπ' ἐκεῖνο δραμεῖν, δι' οὗ μετὰ τοῦ
μηδὲν, ὧν σπουδάζομεν ἀνύειν καὶ ἀνοίας ἐλεγχόν
ἀλίσχόμεθα διδόντας.

Meditatio mater est operationis rectæ, impetus
improvisus cum peccato hæret. Quocirca neglecto
consilio non oportet in illud procurare, unde,
præterquam quod nihil eorum perficiemus, quæ
studiose satagemus, insipientiæ culpam incurrisse
videbimur.

ΕΠΙΣΤ. ΑΒ'.

EPIST. XXXII.

Ἀμφιλοχίῳ μητροπολίτῃ Κυζίκου.

Amphilochio metropolitæ Cyzici.

Montacut. (ep. 198, p. 293).

Ἡ δικαία πειθὼ, οὗ τῆς τοῦ λέγοντός ἐστι δυνά-
μεις, μᾶλλον ἢ τῆς τοῦ ἀκούοντος διαθέσεως. Οὐ-
κοῦν οὐκ ἐγὼ κινήσω γέλωτα τὸν ἀπειθῇ νοουθετῶν,
εἰ μὴ πείσω, ἀλλ' ὁ ἀπειθῶν, εἴθε γέλωτα, ἀλλὰ μὴ
καὶ τὴν ἐσχάτην ἐκείθεν προσοφλήσῃ τιμωρίαν.

Justa persuasio non tam procedit a dicentis fa-
cultate, quam dispositione audientis. Nolo risum
movere indocilem informans, si non persuasero,
sed indocilis, utinam risum tantummodo incurrat,
et non in futuro supremo supplicio luat!

ΕΠΙΣΤ. ΑΓ'.

EPIST. XXXIII.

Γεωργίῳ μητροπολίτῃ Νικομηδείας.

Georgio metropolitæ Nicomediæ.

Montacut. (ep. 199, p. 293).

Εἰ ὁηλόν ἐστιν, ὡς εἰ τις νοουθετεῖ, δόξης θήραν
πραγματευόμενος, ἀξίός ἐστι μεγάλης μέμφεως·
οὐδὲν καιρὸν οὐδ' ἀνέλπιστον εἰ τις νοουθετῶν κακῶς
ἀκούει καὶ διασύρεται. Διὰ τοῦτο, μὴδ' αὐτὸς θαυ-
μάσης, εἰ Πετρώνιος νοουθετούμενος τραχυτέρους
λόγους κατὰ τῆς σῆς ἀφίησι τελειότητος· μὴδὲ διὰ
τούτου μήτε τῆς εἰς ἐκεῖνον, μήτε τῆς εἰς ἄλλους
ἐφειλομένης ὑπερορᾶς παραινέσεως. Ἐπεὶ δόξομεν
ἂν πρὸ ἐκεῖνων αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἀξιόους ἀποφαίνειν
ἐπιτιμήσεως, καὶ τὴν ἀλογον αὐτῶν μομφὴν εἰς
αἰτίαν μεταποιεῖν ἀξιόλογον.

Si patet illud, quod si quis consilium dat, ut
gloriam venetur, reprehensione acerbior dignus :
sed quod quis pro consilio dato male audiat, et de-
ridetur, nec novum, nec inexpectatum est. Quo-
circa mirari desine, si Petronius admonitus aspe-
rioribus verbis tuam perfectionem exceperit : sed
noli tu idcirco exhortationem debitam, vel erga
illum, vel alium omittere. Ita enim videbimur
nos ipsi, priusquam illi id faciant, dignos exhibere
reprehensione. et incusationem ipsorum alias mi-
nime rationabilem in rationabilem transformare.

ΕΠΙΣΤ. ΑΔ'.

EPIST. XXXIV.

Γεωργίῳ μητροπολίτῃ Νικομηδείας, τελευταί-
αντος αὐτῷ ἐν τῇ ὑπερορᾷ κληρικῷ, μετὰ
τὴν γενομένην ἐπ' αὐτῷ τοῦ πρεσβυτέρου χει-
ροτονίαν.

Georgio metropolitano Nicomediæ cujus clericus
peregre diem clauserat extremam, post ordina-
tionem ipsius ad presbyteratum.

Montacut. (ep. 201, p. 296).

Ἐβουλόμην ἀπαρχῆς τῆς σκυθρωπῆς ἀγγελίας
(ὡς εἴθε μὴ ὅφελεν ἔμοις ὥσιν ἐπελθεῖν), λόγοις
παρακλήσεως τὸ ἐν σοὶ πράττειν ἄλγος, καὶ τὸ
λυποῦν ἀφαιρεῖν, αἷς ἐνῆν μοι παρηγορίαις. Ἐπεὶ
δὲ ταῖς ἱσαῖς αὐτὸς (οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι πλέον· οὐ
τὴν ἀλήθειαν, τὴν δ' ἀπιστίαν εὐλαβούμενος, κατε-
στεινόμην ἀληθόσιν, καὶ τὴν ψυχὴν χαλεπῶς ἐπα-
σχον) ἀμειλύτερός πως κατέστην ἐτέρων λύπας
ἀφαιρεῖν, ὧν αὐτὸς παραμύθιον οὐχ εὗρισκον. Ὅφθ
δὲ καὶ μόλις τοὺς λογισμοὺς ἀνενεγκῶν, κάκεινο πρὸ
τῶν ἄλλων ἐνθυμηθεῖς, ὡς οὐ περίεστιν ἡ ἀρχιερα-
τικὴ καὶ ἁγία χεὶρ ἐκεῖνη (καὶ περιεῖθι γε ἐπὶ πλέον,
ἢ ὅσον διεγέγονεν, ἡ τοιοῦτους ἡμῖν διαπλάττουσα
καὶ διαμωφοῦσα τοὺς τῆς ἐκρᾶς ἡμῶν ὑπηρέτας
ἀγιστίας), ἐτι μᾶλλον ἐγενομένην ἐμαυτοῦ, καὶ τοῦ
δυσφορεῖν ὑπερανέσχον, καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν λοιπὸν
διάθεσιν τὴν ὑμετέραν μεθέλκειν ἐθάρρησα τελειό-

Cupiebam ab accepto amaro nuntio, quod uti-
nam in meas aures non venisset, consulentibus
verbis dolorem tuum mitigare, et quibus possem
solatiis afflictionem tuam lenire. At cum iisdem
ego ipse hebetior essem redditus malis nec aliorum
tristitias auferendo, cum ipse meis solatium repe-
rire nequirem : ita enim tam mecum erat revera,
ne quid gravius dicam : nec vereor ne fides mihi
non adhibeatur, qui veritatem dico : certe, excru-
ciabar doloribus : et animo male affectus eram.
Cumque sero ac vix tandem ad animum redieram,
illud imprimis cogitabam : adhuc superstes est ar-
chiepiscopalis et sancta illa manus (et diu adhuc
supersit precor, quæ tales nobis defingit et efformat
sacerdotes rerum administros sacrarum) magis me-
metipsum recollegi, nec ulterius graviter patiebar,
et ad eandem mecum dispositionem perfectionem

vestram volui deducere : ubi tamen absurdi quid mihi occurrebat : tamen nescio quid novi passus sum : membrum divulgum abstrahitur ; sed Deo dicatur, et nos qui per Deum divitiis illis abundavimus, illi primitias offerre debebamus : antiqua lex hæc obtinet, ut rerum pretiosarum primitias datori et communi Domino offeramus : germen præclarum, et fructus ferens maturos diffractum est : sed manet radix, germinabit denuo non inferiora : si is qui ablatus est mœrore afficiat, progerminet alios, ut ne ita demum tristitia percellatur, si ramos quosdam ad se transferat hortulanus ; sed per reliquorum oblectationem ablati sensum absconditum voluit. Abiit præclara et admirabilis virtutis imago ; sed idem pictor manum adhuc exercere potest, et qui præclaras ejus dotes diligebat, proculdubio plures tales imagines describet. At mihi quidem mali medicinam facit istud ; puto quemlibet religiosum prudenter sumpturum : sed Ecclesiæ corpus, ad quod vocati sumus, non opinor, ipse justificabis, non esse tibi compassionis solatium archipræsuli. Nam quid est ? ante tempus auferebatur : et quis, quæso, melius de temporibus judicare, et eadem observare novit, quam is, qui secundum rationem et ordinem disposuit omnia ? Sed raptus est in ætate vigente, et qui tales existunt, certamina subeunt viriliter : verum ad senectutem usque protendi interruptionem plerumque fortitudinis operatur. Ad virtutem nobiscum concurrebat : non oportet invidere, si stadium suum prior confecerit. At solamen erat urgentium afflictionum : sed nec omnes secum abstulit consolationis modos : imo plures nunc præstat, et quidem primo per generosas vitæ actiones : secundo per intercessionem apud Deum ; utpote jam vicinior ei factus, et coeleste adjumentum in partes assumens, cum ad succurrendum, tum ad vindicandum. Silent labra : clamant actiones. Lingua tacet, sed contra legum violatores ejus redargutiones ipsorum consilia perpetuo flagellant, et religiosum quemlibet ad oblectationem excitant et fortitudinem. Quid tandem ? in persecutione, afflictione, miseria, vitam clausit. At hæc me summopere consolantur. Non enim delictis affluere illum decuit, qui ad regnum cœlorum anhelabat, et illam ibi adire hereditatem voluit : luctatorem quiescere non decebat : nec certamini destinatum in umbraculis arborum paradisi recubare, ac dulcem somnum capere : sed inter certamina, per tribulationes, inter persequentium gladios explorari decuit : et sic approbari ab agonothea, sudore madentem et colluctatione, et sic de cursu, laboribus anhelum, felicem prædicari : id quod ego coronis prætulerim : nam coronæ donantur ab athlotheta : hæc certantis labores clamant et lemniscos : inter medias et illas extremas persecutiones, abivit ad coronatorem. Quorsum enim in infinitam agonistam durare oportuit, ac non statim potius illa consequi propter ea quæ pertulit, et sic obduravit : hostium sane vota mihi istud

Α ττα· καί τι γάρ ἐνεύουν τῶν ἀποπτέρων· τί δὲ τῶν καινότερων πεπνῆσθαι, οὐκ οἶδα· ἀφρηθή μέλος, ἀλλὰ Θεῷ ἀφιέρωται· ἀλλ' ἀπαρχὴν ἔδει δοθῆναι τῶν καλῶν, ὧν ἐκεῖθεν ἐπλουτίσαμεν· ἀρχαῖος οὗτος νόμος ἀπαρχὰς τῶν τιμῶν τῷ ὁωτέρῳ, καὶ κοινῷ προσφέρειν δεσπότῃ. Κλάδος εὐθαλῆς, καὶ καρπὸν ὥρατον φέρων, περιήρηται· ἀλλ' ἡ βίζα μένει· οἷσι πάλιν οὐκ ἐλάττωνα. Εἰ δὲ πλέον ὁ περιήρημένος λυπεῖ, βλαστανέτω καὶ πλείονας· ἵνα μὴ πάλιν ἔχοι χαλεπῶς ἀλγεῖν τοῦ φυτοκόμου πρὸς αὐτόν τινα τῶν κλάδων λαμβάνοντος, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν ὑπολειπομένων τέρψει, τοῦ ἀφρημένου λανθάνειν ἔχοι τὴν συναίσθησιν. Ἀπῆλθεν ἡ καλὴ καὶ θαυμασιὰ τῆς ἀρετῆς εἰκὼν· ἀλλ' ὁ γραφεὺς ἐτι τὴν χεῖρα κινεῖ, καὶ γράφει γε πάντως, ἐραστῆς ὧν τοῦ καλοῦ, οὐκέτι μίαν, ἀλλὰ καὶ πλείονας. Ἀλλ' ἐμοὶ μὲν τοῦτο τῆς ἀθυμίας φάρμακον· οἶμαι δ' ἂν αὐτὸ λαβεῖν προθύμως, καὶ τῶν εὐσεβοῦντων ἔκαστον· τὸ δὲ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' ᾧ γε παρακεκλήμεθα, οὐκ ἂν οὐχὶ δικαιοῦσαι καὶ αὐτὸς, καὶ τῆς σῆς ἀρχιερατικῆς συμπαθείας μὴ γενέσθαι παράκλησιν. Τί γάρ; πρὸ ὥρας ἀπῆρεν· καὶ τίς ἀκριβέστερος ὥρας συντηρεῖν καὶ κρίνειν, τοῦ πάντα λόγῳ καὶ εἰρμῷ τάξαντος; Ἀλλ' ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, οἱ τοιοῦτοι τοὺς ἀθλοὺς γενναίως φέρουσι· τὸ δὲ εἰς γῆρας παραταθῆναι, ἐγκοπὴ, τὰ πολλὰ, τῆς πολλῆς καθίσταται γενναϊότητος. Σύνδρομος ἦν πρὸς ἀρετὴν· οὐ χρὴ φθονεῖν εἰ τὸ ὑπάρδιον προκατεῖληφεν. Ἀλλ' ἦν τῶν θλιβερῶν παραμύθιον· οὐ συναπῆρεν τοὺς λόγους τῆς παρακλήσεως· καὶ πλέον δὲ

ἔσται νῦν, οἷς τε διὰ βίου ἀνδρικῶς ἐνεκαρτέρησε, καὶ ταῖς πρὸς τὸ Θεὸν ἐντεύξεσιν· ἅτε δὴ πλησιαστέρον γεγονῶς, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἔλκων μάλλον ῥοπήν, εἰς ἐπικουρίαν καὶ ἐκδίκησιν. Σιγᾷ τὰ χεῖλη· ἀλλὰ βοῶσιν αἱ πράξεις· ἡ γλῶσσα τέως ἡρεμεῖ· ἀλλ' οἱ κατὰ τῶν παρανομούντων ἑλεγχοὶ αὐτῶν· ἐκεῖνων τοὺς λογισμοὺς ἀθάνατα μαστιγοῦσι, καὶ τῶν εὐσεβοῦντων ἔκαστον, εἰς θυμὴν καὶ ἀνδρείαν διανιστῶσιν. Τί λοιπόν; ἐν διωγμοῖς καὶ θλίψεσι καὶ τλαιπωρίαις τὸν βίον ἀπέλιπε. Τὸ μέγιστόν μοι λέγεις παραμύθιον. Οὐ γάρ ἔδει τρυφᾶν τὸν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐπιζητούντα, καὶ τὴν ἐκεῖσε κληρὸν διώκοντα. Οὐκ ἔδει τὸν ἀθλητὴν ἡσυχάζειν· οὐδὲ τὸν αγωνιστὴν ὑπὸ σκιαῖς καὶ δένδροις καὶ παραβέσεισι ἀνεκεκλίσθαι καὶ ἀναπαύεσθαι· ἀλλ' ἐν μέσοις ἔδει τοῖς ἀγῶσιν, ἐν αὐτοῖς τοῖς πειρασμοῖς, ἐν μέσῳ τῆς τῶν διωκόντων μαιφονίας δοκιμάζεσθαι, καλὸν ἐμφανισθῆναι τῷ αγωνοθέτῃ, ἰδρῶσιν ἀθλητικοῖς ἐτι περισταζόμενον· μακάριον ὁφθῆναι τῶν δρόμων καὶ καμάτων ἀσθμαίνοντα. Τοῦτο τῶν στεφάνων ἐγὼ φημι μακαριώτερον. Τὸ μὲν γάρ ἐστι τοῦ ἀθλοθέτου, τὸ δὲ τῆς τοῦ αγωνιστοῦ σπουδῆς καὶ εὐδοκίμησης. Ἐν αὐτῇ μέσῳ τῇ τῶν διωγμῶν ἀκμῇ, πρὸς τὸν στεφοδότῃν ἀπέδραμεν. Τί δὲ ἀπέραντα κάμνειν ἐβούλου τὸν αγωνιστὴν καὶ μὴ τάχιον τυχεῖν ἐφ' ᾧ ταῦτα διεκαρτέρει καὶ ὑπέφερεν; Ἐχθρῶν οὐχὶν μοι λέγεις, ἀλλ' οὐχὶ πρόνοιαν φύλων· οὐδὲ πόνον, οὐδὲ ἔλεον. Ἐξῆλθε κοινῶν ὀμμάτων τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας τέκνον, ὁ καλὸς

ἐμοὶ καὶ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος· ἀλλ' εἰς οὐρανὸν, ἀλλ' εἰς τὸν κοινὸν Δεσπότην, ἀλλὰ μετ' ἀγγέλων χορεύων, ἀλλ' ἱερουργός. Ὡς πόσῃν εὐρὸν ἐν τούτῃ παραψυχήν! Ἐβει γάρ, ἔδει καὶ τὴν ἡμῶν ἀπαρχὴν ὑπὲρ ἱερᾶς δόξης, καὶ νόμων ἱερῶν διωκομένων, ἱερουργὸν Θεῷ προσταχθῆναι· ἱερουργός, ἐμφράτων μετὰ πλείονος τῆς παρρησίας στόματα βεβήλων, καὶ χαλινῶν γλώσσας κενὰ ἐπισταμένας· ἱερουργός, καὶ μὴ τὸ ἀνίστατον βούλοιο. Τί ἐτι; Ἐπὶ θύει αὐτῷ τὰ τῆς ἀρετῆς ἅπαντα· διὰ τοῦτο γὰρ θάττον εἰς τὴν ἀμάραντον ἀπεφοίτησεν τοῦ παραδείσου πολιτείας, ἵνα μὴδὲν αὐτῷ τῶν κατορθωθέντων ἀπαρανοή. Εἰ γὰρ οὐδεὶς ἀπὸ ρύπου καθαρὸς, οὐδ' ἂν ἡμέρα μία ὁ βίος αὐτοῦ, ὁ θάττον τὸν διαυλὸν τοῦ βίου ἐξελεύων, τὸ πλείστον ἐφθῇ τοῦ ρύπου ἐκφυγών. Κοινὸν ἦν τῶν εὐσεβοῦντων στήριγμα· καλὸν αὐτοῖς ἀπολλοιοῖτε κανόνα καὶ τύπον ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας πόνους τὸ ζῆν ἐκλιπών. Οὐκ εἶδεν τὴν τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ ἧς ἐνήθλει, ἀποκατάστασιν· διὰ τοῦτο ἀκεραίους ἐκείθεν ἔχει τῶν πόνων τοὺς μισθοὺς. Τὸ γὰρ ἀνθ' ὧν ἀγωνίζεται τις, εὐφροσύνης ἐνταῦθα τυχεῖν, ὑποτέμνεται τῆς ἐκείθεν μακαριότητος τὰς ἀμοιβάς. Οὐκ εἶδε τὴν ἀποκατάστασιν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλ' ὁρᾷ νυνὶ τοῖς νοητοῖς· ἀλλ' ἴσως πλησιαιτέρον γεγωνὺς Θεοῦ, ταύτην, τοῖς ἐν αἰσθήσει στρεφομένοις, ἐτι ἂν ἀρα συμφέρον ἐπιταχυνεῖ. Ἐχει τάφος τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐράνιοι θάλαμοι τὴν ψυχὴν· ἡ γῆ τὴν κόνιν, ἀλλ' Ἀβραμίαισι κλῖποι τὸ πνεῦμα. Φίλων ἐστέρηθη, ἀλλ' εὖρε τοὺς κρείττους· εὐρήσει δὲ καὶ οὗς ἔλιπε μετ' ὀλίγον, ἂν τῷ εἶναι μείνωσιν φίλοι Θεοῦ. Ἐχθρῶν ἐξῆλθεν ἐπιβουλὰς αἰσθητῶν, νοητῶν, φανεράς, ὑφάλους, ἐξωθεν, ἐξωθεν, αἰδεῖς ὑπ' ἐνέδρῳ. Εἶδεν, εἰ καὶ ὡς ἐν ἐσώπριον (τοῦτο γὰρ ἔγωγε τὸ ἐν τοῖς θεοπέμπτοις ὄνεροις ὁρᾷ) ἀπέσθαι, καὶ ὧν ἀδαικείπτως ἐγλίχεται· οἷς τὴν ψυχὴν ἀνεπτέρωτο, καὶ πρὸς ἃ καὶ τῷ σῶμα βαρυνόμενος ἀνεφέρετο. Εἶδεν τὸν καλοῦντα Βασιλέα, τοὺς ὑπερεπουμένους παιδοὺς ἀγγέλους τῇ κλήσει, τὸν ἱερὸν ἐκείνον καὶ βεβήλους ἀψαυτὸν καὶ ἀθέατον, ἐν ᾧ παρεπέμπετο χορὸν τὴν ἄφραστον ἐκείνην καὶ ἀτελεύτητον δόξαν καὶ τρυφήν. Ὡς γλυκεῖον ἀπόλαυσις, καὶ πρὸ τῆς ἀπολαύσεως, θαυμάτων· ὧς μακαρίας ἀποδημίας· ὧς ἀξίας θαυμάζεσθαι· ἀλλ' οὐχὶ δάκρυα προκαλεῖσθαι ζηλοῦσθαι, οὐχὶ πενθεῖσθαι· μετὰ λαμπρῶν ἐνταφίων τῶν οὐρανίων ἀνέβη πυλῶν· μετὰ λαμπρᾶς τῆς λαμπάδος οὐκ ἔλαψ μόνῃ φαιδρυνομένης, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἰδῶσιν ἀρδευομένης· οὐκ παρθεναία μόνῃ λαμπρυνομένης, ἀλλὰ καὶ ἱερωσύνης ἀξιώματι κλειζομένης· οὐδὲ τούτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς δι' ὧν τὸ θαυσιλὲς καὶ ἀένναον τῆς φωτοχυσίας κατεπλουτίσθη. Ταῦτά μοι γέγονε ψυχαγωγία, ταῦτα παραμύθιον, μαλλὸν δὲ ἀπὸ τῆς παραμυθίας ἀρξάμενα, εἰς πνευματικὴν μετέστησεν εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλασιν. Ταῦτα καὶ τῇ σῇ ἀρχιερατικῇ τελειώτῃ γινέσθω καὶ παραμυθία, καὶ χαρὰς καὶ θυμηδία;

A narras, non pavidam amicorum curam, nec tolerantium commiserationem. Ab oculis omnium abiit publicus Ecclesiae filius: praeclarus ille Dei, et noster homo: sed in caelos, ad communem Dominum abiit, sed choros cum angelis concelebraturus, sed sacerdos. Ego autem quantum in hoc uno solatii adveni! Ita enim par fuit ut sacerdos Deo offerretur, primitiarum loco, divinis legibus, pro Dei gloria passus persecutionem: sacerdos autem is, qui cum multa libertate profanis hominibus os obstruere potest, et frenum injicere linguis meditationum vana: sacerdos, velint nolint profani. Quid alterius? Virtute florebat undique. Quocirca citius hinc abiit ad immarcescibilem paradisi politiam, ut ne quid illi a rectis factis defloresceret: si enim denuo sit a sordibus purus, ne quidem si vel unius diei spatium vinceret, certe qui *dialum* vitae quantocius excessit, plurimas ille sordes abluat. Pietatis erat commune quoddam stabilimentum: praeclaram ipsis regulam, et formam reliquit, qui in patiendo pro pietate excessit e vita. Ecclesiae illius, pro qua certavit, restitutionem non vidit: quocirca, impermistam laborum mercedem in caelis habet. Nam si oblectamentum laborum hic perceperat, privaretur beatitudinis ibidem retributione: oculis sensitivis restaurationem non vidit: sed intellectus oculis nunc intuetur; utpote Deo vicinior factus, eo properare et illis conducet, qui adhuc versantur in sensibilibus. Corpus sepulcrum continet, thalami autem coelestes animam, pulverem habet terra, spiritum vero sinus Abrahæ: privabatur amicis, reperit meliores, et quos dereliquit, haud diu erit cum rursus inveniet, si permanserint, statu quo, amici Dei: hostium insidias evasit sensibilibus, intellectualium, apertas, occultas, internas, externas, manifestas et clancularias. Vidit hic, sed ut in speculo (quod et ego per somnia a Deo immissa video), quæ cupiebat, et continue anhelabat, quibus animæ dedit alas, ad quæ licet tabernaculo prægravatus ferebatur. Vidit Regem annuentem, angelos claritate conspicuos administratos vocationis, sacrum illum, profanis intactum, et invisibilem locum, inexplicabilem gloriam et oblectationem interminabilem, quo transferebatur. Hæc est dulcedinis fruitio, et visionis illius ante fruitionem: certe, excessus felix et admirandus, non lacrymis decorandus, sed æmulatione operandus, non legendus. Illustri modo tumulatus coelestes sedes ascendit, cum lampade clara, non oleo tantum illuminata, sed certaminis sudoribus diffluente, non sola virginitate exulta, sed sacerdotali dignitate quoque diffusa; nec istis solis, sed et aliis virtutibus unde abundantia perennis effuso lumine dilatatur: hæc sunt illa, quæ animum meum reficiunt; hæc quæ consolantur: imo potius hinc initio consolationis derivato, ad spiritualem referebatur oblectationem exaltationemque. Hæc et tuam

VARIE LECTIONES.

* Ἰσ. μελετῶν.

archiepiscopalem perfectionem solentur : hæc in gaudii et consolationis argumentum cedant, eoque magis quod tuæ disciplinæ curæ et instructioni translati hinc illius res præclare olim gestæ ascribi debeant.

EPIST. XXXV.

Euschemoni Cæsareæ archiepiscopo.

Montacut. (ep. 202, p. 299).

Suscepit quidam prophetam, aut iustorum aliquem, eo quod multos illum admirationi habentes observat, qui ex illa sua admiratione, gloriam non mediocrem venabantur. Alius spem concipit, quod e tali susceptione, eximia divitiarum affluentium copia abundabit : vel statum aliquem bonum corporalem consequetur. At nemo plane istorum, vel prophetæ mercedem consequetur, vel iusti viri retributionem. Quis autem recepturus eam est? Is nimirum, qui, quod Dei servus, et propheta quis existat (hoc enim vult illud, *In nomine prophetæ, in nomine iusti*), et non cauponando, vel commodum captando recipit, et quo potest obsequio eam demeretur, e pura conscientia et honesto animo. Certe, dignus omnino talis divina retributione, et redhostimento. Illud porro, *Mercedem iusti, mercedem prophetæ recipiet*⁴, duplicem habet sententiam : vel enim sinceræ hospitalitatis et puræ mercedem illi recipient, certo certius, qui prophetam vel iustum recipiunt : nec honore illo privari possunt, qui dignos se per res a se gestas præstiterunt ; vel quod illam non recipient simpliciter mercedem hospitalitatis, sed similem aut æqualem iustis et prophetis. Magnum quid hospitalitas est : magnam conducet mercedem, imprimis, si honesti et legem Dei sectantes recipiantur. Hanc tu rationem si recte institueris, ac propter nomen ac titulum servorum Dei, non ob aliam ullam causam hospitio susceperis, oraculi Evangelici mentem tenebis, unde commodum percipies : felix omnium magis illa beatitudo, quam quæ verbis poterit ullis explicari.

EPIST. XXXVI.

Paulo metropolitæ Laodiceæ.

Montacut. (ep. 206, p. 304).

Defatigatus sum serenos dies numerando, dum D
tuum adventum expectem : sed sudum, ut videtur, tempestas tibi fuit : quem ergo terminum sortientur tempestates tuæ.

EPIST. XXXVII.

Paulo metropolitæ Laodiceæ.

Montacut. (ep. 215, p. 317).

Si hiems non erat, de qua dicebat Servator, *Orate, ne fuga vestra per hiemem fiat*⁵, verborum in te hiemem concitarem : Non novi ego, dicam more minime amici, tam longinquam peregrinationem, quæ propius accedat, ad antiqui illius corvi fugam incusare. Sin alæ tibi adsint castæ, puræ et velocis columbæ, sartum tectum amorem habeo, hiems plane nihili est, nec quid aliud grave : sin colli-

A ὑπόθεσις, ὅσῳ καὶ μᾶλλον εἰς τὴν σὴν ἀνῆκει δια-
σκαλίαν καὶ σπουδὴν, τὰ τοῦ μεταστάντος κατορ-
θώματα.

EPIST. ΔΕ'.

Εὐσχήμονι ἀρχιεπισκόπῳ Καισαρείας.

Ἐδέξατό τις προφήτην, ἢ ὅλως τινὰ τῶν δικαίων, ὅτι πολλοὺς εἶδε τὸν ἄνδρα θαυμάζοντας, καὶ δόξαν οὐ μικρὰν ἐκ τοῦ θαυμάσαι θηράσαντας. Ἐτερος πάλιν ἐλπίζας τρέφων, ὡς ἐκ τῆς ὑποδοχῆς πλούτου περιβαλεῖται λαμπρότητα, ἢ τιнос ἄλλης σωματικῆς εὐπαθείας ἐπιτεύσεται. Οὐδεὶς οὐδαμῶς τῶν εἰρη-
B μένων οὔτε προφήτου μισθόν, οὔτε τινὸς δικαίου λήψεται. Τίς δὲ λήψεται; Ὁ δὲ αὐτὸ τὸ εἶναι προ-
φήτην καὶ Θεοῦ θεράποντα· (τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Εἰς ὄνομα προφήτου, καὶ εἰς ὄνομα δικαίου*)· ἀλλὰ μὴδ' ἐμπορίαν, ἢ τοιαύτην τινὰ χρεῖαν τὸν ἄνδρα δεχόμενος, καὶ τὴν δυνατὴν θεραπείαν εἰς αὐτὸν καθαρότητι καρδίας καὶ σπουδαίᾳ γνώμῃ ἐνδεικνύμε-
νος. Ἄξιός γάρ ὡς ἀληθῶς ἄξιός ἐ τοιοῦτος θείας ἀντιμισθίας καὶ ἀντιδόσεως. Τὸ δὲ, *μισθὸν προ-
C φήτου, καὶ μισθὸν δικαίου λήψεται*, διττὴν ἔχει τὴν διάνοιαν· ἢ γὰρ ὅτι τῆς εἰλικρινοῦς καὶ καθαρᾶς φιλοξενίας τὸν μισθόν, οἱ τοὺς προφήτας, καὶ ὅλως, οἱ τινὰς τῶν δικαίων ὑποδεχόμενοι, πάντως γε λή-
φονται, καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτοὺς τῶν γερῶν στερηθῆναι, ὧν ἄξιους ἑαυτοὺς, δι' ὧν ἔπραξαν, εἰδείξαν· ἢ ὅτι καὶ οὗτοι οὐχ ἀπλῶς μισθὸν φιλοξενίας, ἀλλὰ τὸν ἴσον καὶ ὁμοῖον τοῖς προφήταις καὶ δικαίοις ἀπολή-
φονται. Μέγα γὰρ φιλοξενία, καὶ μεγάλους μισθοὺς προσενοῦσα, καὶ μάλιστα σπουδαίων ἀνδρῶν, καὶ ὑπὲρ θεῶν νόμων διοκομένων ἦν σὺ κατορθῶν καὶ εἰς ὄνομα Θεοῦ θεραπείων, ἀλλὰ μὴ δι' ἄλλο τι τοὺς αὐτοῦ ξενίζων φίλους, μᾶλλον τε συνήσεις τὸν εὐαγγελικὸν χρησμὸν, κάκειθεν εὐρήσεις τὸ κέρδος (ὦ μακαριότητος!) πολὺ μείζον ἢ κατὰ διήγησιν λόγους.

EPIST. ΔΓ'.

Παύλῳ μητροπολίτῃ Λαοδικεῖας.

Ἐκαμὸν, τὰς εὐδίας ἀναμετρῶν, καὶ τὴν σὴν περι-
ελεπόμενος ἀφίξιν· ἀλλ', ὡς ἔοικε, χειμῶνές σοι αἱ εὐδαί γεγόνασιν. Εἰς πόλον οὖν δρα πέρας τὰ τῶν χειμῶνων· σοὶ ἀποκριθήσεται;

EPIST. ΔΖ'.

Παύλῳ μητροπολίτῃ Λαοδικεῖας.

Εἰ μὴ χειμῶν ἦν, περὶ οὗ ὁ Σωτὴρ εἰπεν, *Εὐ-
χεσθε μὴ γενέσθαι τὴν θυγῆν ὕμῶν ἐν χειμῶνι*· χειμῶνα ἂν σοὶ λόγων δικαίως ἐπέγειρα· οὐκ οἶδα, τὸν ἀφίλον ἐρῶ τρέπον ἢ τὴν οὕτω μακρὰν ἀποδη-
μίαν, καὶ τοῦ παλαιοῦ κόρακος ἐκεῖνον ἐγγὺς γενέ-
σθαι φιλονικήσαν, αἰτιώμενος. Ἄλλ' εἰ μὲν τὸ πτερόν σοι τῆς ἀγνῆς καὶ καθαρᾶς καὶ ὀξυπόρου περιστερᾶς, ἔρρωται τῆς ἀγάπης, οὐδὲν ὁ χειμῶν,

⁴ Matth. x, 41. ⁵ Marc. xiii, 18.

ὥσπερ οὐδέ τι ἄλλο. Εἰ δέ τινα θραύσιν, ἀλλ' οὐκ ἂν πεισθεῖν ἔκλειν, πεπόνθοι, ἀνάγκη κάτω μένειν ἕως ἂν ὁ τάρσος πάλιν ἄνωθεν βλαστήσῃ, καὶ μὴδ' ἐν εὐδία πρὸς ἡμᾶς μετεωρίζεσθαι. Ἀλλ' ἐρρώσέ μοι τὸν θεῖον ἔρωτα μᾶλλον ἐπὶ τοῖς προτέροις πτεροφύων, ἢ τοὺς ἀρχήθεν καὶ καλῶς προβεδλημένους τάρσους ῥιθυμῆα περιθραυόμενος.

ΕΠΙΣΤ. ΔΗ΄.

Παῦλῳ μητροπολίτῃ Λαοδικείας.

Montacut. (ep. 220, p. 528).

Οὐτε τοὺς ἐν λόγοις ἀγνώμονας εὐεργετεῖν οἶδα β λόγῳ, καίπερ ἐν τοῖς ἄλλοις (ὥς ἂν αὐτὸς φαίης) φιλοσοφώτερον αὐτὸ θεωρήσας, οὔτε σοιοικίζουσι (νῦν νάρ εἴ ποτε, καιρὸς καὶ τοῦ παῖξαι) συνήθης εἰμι πείθεσθαι· ἕως ἂν οὖν εὐχάριστοι μὲν οἱ ἀγνώμονες καταστῶσιν· οἱ δὲ τοὺς καλοὺς κακῇ προπορᾷ ῥημάτων αἰκιδόμενοι λόγοις, Ἑλλάδα γλῶτταν τῆς ἀμουσίας ἀλλάζονται, οὐκ ἂν ἔκων γε εἶναι τῶν τῆς ῥητορίας καινῶν μυστηρίων ἐπόπτας ποιήσωμαι· διὸ σὺ μὲν τὴν γλῶτταν Ἀττικαῖς μελέταις, ὃ δὲ σὺς φίλος εὐγνωμοσύνης τελεταῖς, τὴν γνώμην καθάρσας, σὺν θεῷ φάναι τεύξοιθε τῶν ποθομένων.

ΕΠΙΣΤ. ΛΘ΄.

Ζαχαρίᾳ μητροπολίτῃ Χαλκηδόρος.

Montacut. (ep. 221, p. 529.)

Γράφεις ἡμᾶς γραφὴν, ἣν καὶ ἑτέρου γράφοντος, δίκαιος αὐτὸς ἦσθα τοῦτον διώκειν ἀδίκου γραφῆς· καὶ γράφεις ἀπολογίαν, μηδένος σε διώξαντος δίκην· καὶ τοι συγγνώμη πᾶσα καὶ ἀπολογία, μακρῷ τῷ μετρώ τῆς κατηγορίας διέστηκεν· οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἔλεον αἰτεῖν, καὶ λόγον ἀδικημάτων ἀπαιτεῖν, ὥστε μὴ πρότερον αἰτίαν ἔχων· εὖρες ἀπολογούμενος, δι' ὃν σεαυτὸν μακροτάτων λόγων ἐδειξας χρεώστην· οὐκ ἐπεκαλεσάμην ὄλως· καὶ τῶν Αἰσώπου λόγων οὐδὲν μετριωτέραν ὀρῶ τὴν ἀπολογίαν. Οὐχ ἡμαρτον, οἶμαι καὶ τῶν εἰς Σωκράτην ἐμπαροινησάντων ἀναισχυντοτέραν ὀρῶ τὴν κατηγορίαν· καὶ ὑπὲρ μὲν σεαυτοῦ εἰς ἀέρα δέρων ἐπύκτευσας, καθ' ἡμῶν δὲ ὄξυν μὲν καὶ σφοδρὸν τὸν δρόμον, ἀλλ' ἐπισφαλῇ καὶ ἀνατίον διηγώνισαι. Ἡ γὰρ τῶν ἐπαίνων αὐξήσις οὐ μόνον οὐδὲν παραιτεῖσθαι, ὃν ὀδρίσμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸ μεῖζον ἀγει τὰ ἐγκλήματα. Πίπτουσι μὲν γὰρ γεωργοὶ, καὶ ναῦται, καὶ στρατιῶται, καὶ παλιγκάπηλοι· ἀλλ' ἐάν τις τὸ ἐκείνων πῶμα φιλῇ ἀληθείας περιάπτοι, ἢ στρατηγῷ, ἢ ἀρχιερεῖ Θεοῦ, ἢ ἀπλῶς ἀνδρὶ τῶν πολλῶν ταῖς ἀρεταῖς τὸ ἐξαιρετον ἔχοντι, βαβαί, ἡλίκων οὗτος διὰ μηχανῆς κατασκευάζων ἀποφαίνει τὸ ἀτόπημα. Οὕτω τοὶς ἐπαίνοις, ὡς ἀνωτάτω φέρων ἡμᾶς, εἰς τὸ βαθύτατον ἐρρώψας· ἀνδρας ἐπηρεάζειν ἡμᾶς, καὶ κακῶς ποιεῖν, αἰτιώμενος, οἷς οὐδὲν αἰτίας διαπύπραχται· καὶ τότε συμφοραῖς μυρίαί, καὶ τὸ βαρύτατον, ὑπὲρ ἀληθείας, περιαντλούμενους, καὶ πάντας, τῶν παθῶν τῷ μεγέθει, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐπιτιθεμένους εἰς ἔλεον ἔλκοντας. Τίς γὰρ ὁ τοῖς τηλικούτοις, οὐ λέγω θλίψεις ἐπινοῶν, ἀλλὰ μὴ καὶ σφόδρα καμνόμενος, οὐκ ἀδίκος, οὐκ ὀμδός, οὐ τὸν νοῦν καὶ τὴν

sionem et anfractionem, quod non puto, i. lud perpeti, necesse est deorsum ut consistas, donec alae excreverint, et ne ad nos advoles, ne per sudum quidem. Sed valeas, Dei amorem magis adhuc magisque adurgendo, potius quam ut alae quae ab initio optime excreverant per socordiam collisae diffringantur.

EPIST. XXXVIII.

Paulo Laodicensi metropolitae.

Nec benefacere dictis improbos scio, licet (ut tute affirmas) qui magis philosophice rem complecteris in aliis : neque solecismum admittentibus (nunc enim, si alias, occasio jocandi ministratur) mihi in more ponitur obtemperare : quandiu grati existant, qui sunt tam perverse affecti, ut et male productis verbis orationem laedant, ita ut linguam Graecam illiterati permutent, haud ego libenter admittam eos novorum rhetoricae mysteriorum epoptas. Tu igitur linguam tuam Atticismorum meditationibus, amicus autem tuus bonae dispositionis mysteriis, ubi animum purgaveritis, cum bono Deo consequemini id quod concupiscitis.

EPIST. XXXIX.

Zachariae metropolitae Chalcedonis.

Dicam nobis inscribis, quam si alius inscriperat, de lite injuste intentata illum non immerito accusares ; et apologiam scribis dicæ, cum te nemo accuset ; certe venia quam longissime ab accusatione distinguitur : non potest misericordiam expetere, qui rationem exigit acceptæ injuriæ, nisi prius reatum contraxerat. Tu apologiam contexendo, reum te prodis, et longissimæ rationis reddendæ debitorem. Omnino te non appellavi, apologiam nihilo moderatiorem Æsopi fabulis video : opinor haud deliqui, accusationem institutam video vehementiorem, quam illorum erat, qui in Socratem debacchabantur. Tu ergo aerem verberans pro teipso, concertas adversus me, cursu veloci, sed lubrico et incerto contendisti valide : laudationum siquidem excrecentia non modo nihil excusat contumelias in me factas, sed accusationes institutas adauget. Concidunt coloni, nautæ, milites, caupones : si quis eorum lapsus ante veritatem amat, duci vel sacerdoti Dei appendat, aut cuicumque virtute præstanti viro, papæ, quam absurdum ille et machinatur, et machinari convincitur : tu sic laudibus me in sublime efferens, in profundum mergis, causans me homines conviciis afficere et in eo malefacere, qui tamen extra culpam sum, qui innumeris calamitatibus, quod dolens dico, pro veritate exhaustior, qui omnium passiones gravitate vicerim, et ipsos inimicos mihi insultantes in misericordiam flexerim. Quis talibus, non dicam afflictiones excogitans, non valde inflectetur, si injustus, crudus, crudelis, barbarus non sit, si non omnem illi rationalem et humanum sensum potestas non exspectavit ? Ita sit, inquires,

sed te oportuit me vocatum consolari : aut, saltem in secundis, si non illud, permittere ut avolem e vestigio. Horum neutrum cum succedat, cur non me summis malis immergat, et vivendi odium ac timorem faciat? Ast, o bone, tu et virtuose, si ignoras, quod me persequentium furor in me effunditur, si quas struunt ubique soli et sali insidias forte ad alios prætextus convertere possis orationem, quod tute tibi struere volueris, et non insimulare, cum quod diligar non redamem : at cum experientia hæc scias, et litteris ea tragice persequaris, tum demum causam sciscitari cur te non advocarim, nec annuerim ut accedas, cum id cuperes; non est hominis causam vere requirentis, sed veritatem quæ oculos versantem negligentis et prætextus excogitantis, per quos non impudenter videaris me et de justa causa tractare. Sed scena et theatrum in nos commotum ita consedit : cætera quod attinet, sedulitatem video pueriliter libantem; dejectionem in risum versam lacrymas chorum comicum cantantes : nam quæ contigerunt plangere, et ad passiones, morbos, fortunam referre animæ indicium est deplorantis, et sincere satagentis, ut labes contractas eluat : at affirmare, hunc deliquisse, alium eum defendere conantem, ne dicam : Quorsum te exagitas pro alio, quid res prosperæ illius te respiciunt, qui non relationem habet ad te? Permite illum reatui suo : et si tibi torqueri, verberari, pati quæ dignum est eum pati, qui in te malitiam exercuit, et virtutem ipsam contumeliis affecit : ne aliquid huiusmodi profectum (in ludicris serio agendum non est), tamen congruum est, ut id omnes affirmant, sapientiam illam decere, tales admittere apologias, quas suavis ille Aristophanes ut coryphæus textat. At enim non est hoc jucundum, utcumque per ipsas gratias Philistionem referat : illud autem summe delectabile ludentem contexere apologiam, tanquam in re valde seria et splendide justa : quin offerre iuramentum, et sciscitari, an aliquis sit, qui cum unus captaverit, alium culpa teneri justum putet. Certe tuum hoc philosophice usurpatum, non modo sapientiam Aristophaneam, et universi poetici generis, artes et methodos novitate sua obscurat : quod si oblatum non esset iuramentum, me in admiratione comicæ lusionis et dramatum sistere voluissem. Cum vero, quod non oportuit fieri, Deus jocos intermedius veniat, certe qui veritatem non vult dicere, reum te culpæ peractæ non peraget, sed nec omni culpa eximet; usquedum perspicue magis mentem tuam per verba tua intellexerit. Neminem olim, arbitror, similis jocandi modus reatu exemit, idque constanter ego affirmo, uti et neminem esse culpæ obnoxium propter jocandi usum, qui, cum alius revera peccaverit, mereatur pœnas subire, aut rationi reddendæ subiacere. Nec inter iudices repertus est,

A φύσιν βάρβαρος, οὐ πᾶσαν περιηρημένος λογικὴν τε καὶ ἀνθρωπίνην, μετὰ τῆς δυνάμεως ἀσθησιν; εἰεν. 'Αλλ' ἔδει σε, φησὶ, μετακαλεσάμενόν με ψυχαγωγῆσαι· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, τὸ γοῦν δεύτερον, ὠρμημένον ἐπιτρέψαι παραγενέσθαι· τὸ δὲ μῆδ' ἑτέρου προβῆναι τούτων, πῶς οὐ τοῖς ἐσχάτοις με περιβάλλει κακοῖς, καὶ πρὸς μῖσος ἀπάγει καὶ αὐτοῦ τοῦ ζῆν; 'Αλλ', ὦ καλὲ καὶ ἀγαθὲ, εἰ μὲν ἡγνέεις, ὅση καθ' ἡμῶν ἡ κοινὴ τῶν διωκόντων χέχυται λύσσα, καὶ οἷας πανταχοῦ γῆς σχεδὸν καὶ θαλάσσης, τὰς ἐπιβουλὰς ἰστώσι, καὶ τὰ ἐνεδρα, τάχα ἂν εἰς ἄλλας προφάσεις ἔσχες λόγον ἀναφέρειν, ὥν ἐβούλου, τὴν ἀποτυχίαν καὶ ἐπαιτιῶσθαι γ, ὅτι μὴ στέργω στεργόμενος· τὸ δὲ καὶ γινώσκειν αὐτῇ πείρα ταῦτα, καὶ ἐκτραγωδεῖν κἀν τοῖς γράμμασιν, εἴτα ζητεῖν αἰτίαν ἄλλην, διὰ τί μὴ μετὰ πεμπτόν σε πεποήμεθα, μὴδ' ἔλθειν ἐζητηκῶτι κατενεύσαμεν· οὐ ζητοῦντός ἐστιν αἰτίαν, ἀλλὰ τὴν ἀληθεστάτην καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν παρορῶντος, καὶ προφάσεις ἐκμηχανώμενου, δι' ὧν οὐ μὲν οὖν οὐκ ἔχοντας αἰτίαν δόξαις, οὐκ ἂν ἀναισχύντως λίαν κακῶς ἡμᾶς εἰπείν. 'Αλλ' ἢ μὲν περὶ ἡμᾶς σκηνή, καὶ τὸ θέατρον, τοιαύτην ἔλαχε τὴν ὑποβάθραν· τὰ δ' ἄλλα, σπουδὴν ὀρῶ παιδείᾳ σπεινδομένην, καὶ κατ' ἔφειαν γέλωτι, καὶ κωμικὸν χορὸν ἄδοντα δάκρυα. Τὸ μὲν γὰρ δούρεσθαι τὰ συμπεθεκῶτα, καὶ πρὸς πάθῃ καὶ νόσους καὶ τύχας καταφεύγειν, ψυχῆς ἐστὶν ὀλοφυρομένης, καὶ σπουδαζούσης ἀληθῶς· εἰ τι καὶ προσεληφθε τῶν κηλίδων ἀπονίστασθαι. Τὸ δ' ἄλλον μὲν λέγειν τὸν ἁμαρτηκῶτα, ἕτερον δὲ τὸν ὑπὲρ ἑκείνου λέγοντα, ἵνα μὴ λέγω τέως. Τί οὖν ὑπὲρ ἑτέρου κόπτεται σεαυτὺν; τί δέ σοι μέλει τοῦ κατὰ μὴδὲν σοι προσήκοντος; 'Εὰν τούτων ἐν αἰτίαις εἶναι, καὶ εἰ δὲ σοι στρεβλοῦσθαι, καὶ μαστιγοῦσθαι, καὶ πάσχειν, ἢ πάσχειν ἄξιος, κακὸν περὶ σὲ φανέντα, καὶ μικροῦ τὴν ἀρετὴν ἐνυβρίσαντα. 'Ἰνα οὖν μὴδὲν τῶν τοιούτων λέγω (ἴσως γὰρ οὐδὲ δεῖ σπουδάζειν ἐν παικτοῖς), ἀλλ' ἑκείνῳ πάντως εἰπείν πρεπωδέστατον, ὥς ἑκείνης ἐστὶ τῆς σοφίας, τοιαύτας φέρειν τὰς ἀπολογίας, ἥς 'Αριστοφάνης ὁ καλὸς κορυφαῖος καθέστηκεν. 'Αλλ' οὕτω τοῦτο χαρίεν, καὶ τοι νῆ τὴν χάριν, Φιλιστιώνιον δ'· ἀλλ' ἑκείνῳ χαριέστατον, τὸ παῖξαντα τὴν ἀπολογίαν, ὥς ἐπὶ λίαν ἐσπουδασμένοις, καὶ τὸ δίκαιον λαμπρὸν ἐπιδειγμένους, ὅρκον τε ἐπάγειν, καὶ διαπυνθάνεσθαι, ὥς ἄρ' ἐστὶ τις ἀνθρώπων, ἄλλον παῖσαντος, ἕτερον τὴν δίκην ἀξιῶν πράττεσθαι. Οὐ γὰρ τὴν 'Αριστοφάνους μόνον σοφίαν, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἑκείνου τοῦ γένους, τέχνας πάσας, καὶ πάσας μεθόδους, τῇ καινοπρατείᾳ, τοῦτο δὲ τὸ οὖν ἀποκρύπτεται φιλοσόφημα· ἀλλ' εἰ μὲν ἦν μὴ προτεθειμένος ὅρκος, μέχρι τοῦ θαυμάζειν τὴν κωμικὴν παιδίαν, ἐμαυτὸν ἐδίδουν ἂν καὶ τὰ δράματα. 'Επεὶ δὲ καὶ Θεός, οὐ δέον μὲσω παιδιδᾶς συμ-προτεθείται, ἀνάγκη καὶ μὴ βουλόμενον λέγειν τάληθῃ, ἐνοχον μὲν οὖν προηγησαμένης αἰτίας οὐκ ἂν σε φαίην, οὐδ' ἂν πάλιν παντελῶς ἀνυπαίτιον, ἕως ἂν τὴν σὴν διάνοιαν, διὰ τῶν σὺν φωνῶν, λευ-

VARIE LECTIONES.

γ ἴσ. μὴ ἐπαιτῖασθαι.

κλτερον ἀναμάθωμεν. Ὅτι δὲ οὐδένα ποτὲ τῶν πώποτε ἀνθρώπων ἢ τοιαύτῃ παιδιᾷ δίκης ἐρρύσατο, καὶ μέλιστα ἀν διαδεδαιωσαίμην· καὶ ὡς οὐκ ἐστὶν οὐδεὶς τῶν ἡμαρτηκότων, ἐκ τοῦ παίζειν, ὡς ἄλλος μὲν ἡμαρτεν, ἄλλος δὲ τὰς ποινὰς οὐκ ἐστὶ δίκαιος ὑπέχειν, μὴ δεδωκώς, ὅς ὤφλειν, εὐθύνας· οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τῶν κρινόντων εἴη ἂν τις ὧλος, ὅς ἀφῆκε τὸν τοιαύτην σκηνὴν ἀντὶ τοῦ στένειν ἐφ' οἷς ἡμαρτε, προβεβληκότα. Καὶ μοι, πρὸς αὐτῆς δίκης, καὶ ἱερῶν ἀληθείας ὀργίων, ῥίψας τὴν σκηνήν, καὶ τὰ ὄντα λέγων (ἔμοι γὰρ μέλλον οικειότερον ἤπερ ἄλλοις τοιαῦτα προτείνειν), ἄρα φῆσαις ἀν, ἐνοχῆς εἶπε δικαίας αὐτὸς α, τὸν, εἰ τις, ὑπὲρ ὧν ἐξυδρίσοι, ταύτην τὴν σὴν προβαλλόμενον δικαιολογίαν; ἀλλ' οὐκ ἂν φαίης, οὐδ' ἂν φαίης. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἵνα τε μὴ δώσωμεν ὀρκωθέντες σιγᾶν, καὶ τὰ ψεύδη πρὸ τῆς ἀληθείας τιμᾶν· καὶ ἵνα μέλλον ἐπιγνώσῃς, ὡς ἡδέως τε, καὶ οὐ παρέργως, τὴν σὴν ἀνελεξάμην ἐπιστολὴν δι' ἧς καὶ τὴν σὴν γραμματικὴν ἀκρίβειαν παραινῶ, μηκέτι τὸ ῥῆμα τοῦτο δοτικῇ συντάσσιν, πλην εἰ μήπω περιπεποιημένην ἡ ἐννοια συντάξιν ἀπαιτοίη· τότε γὰρ ἔξεστι καὶ πρὸς δοτικὴν ἀποδιδόναι, δηλοῦντα τῷ λόγῳ, ὡς οὐχί σε παραινέιν, ἔτερον δὲ διὰ τῆς παραινέσεως, τὸ σοὶ ποιῶν κειραρισμένον, προῆγμα βελτιοῦν· καὶ δὴ καὶ τὸ δίκην ὑφ' ἑτέρου εἰσπράττεται, ἀντὶ τοῦ παρ' ἑτέρου, παραφυλακτέον. Βάρβαρα μὲν γὰρ οὐ λέγω τὰ τοιαῦτα· βαρβαρικά δὲ, καὶ αὐτὸς συνήσεις ἐπιστήσας· ἃ καὶ τὴν ἐπιστολὴν κεκαλλιστημένην οὖσαν, ὑπενόθευεν. Ἄλλ' ἐπὶ τοσοῦτον μὲν ταῦτα. Ἐγὼ δὲ Ζαχαρίαν τὸν ἐμὸν οὐκ ἀρχόμενος νῦν, ἀπαγε, εἰδεσθαι, οὐδὲ τοῦ κολάζειν πεπαιγμένος, οὐδὲ δυσωπηθεὶς νόσους καὶ πάθη καὶ τύχας καὶ περιστάσεις, οὐδ' ἐπιβουλὰς τε καὶ κακώσεις μικροῦ τὰς Φαλάριδος ἀνεκτοτέρας δεικνύσας, ἀλλὰ τὴν ἐμφυτον ἐμοὶ καὶ ἀρχαίαν διασωζώντων γνῶμην, καὶ τὸ καθαρὸν καὶ ἀκέραιον περὶ τοῦ ἐμοῦς οὐκ ἐπιλεξιμένου φληττον, καὶ περιπτύσσομαι πατρικῶς, καὶ ἐναγκαλιζομαι ἱεροκρεπῶς· οὐτε τῷ πάλαι ἀπαλέντι, ὡς οὐ γράφεις, ἐπεμβαίνων, καὶ τὸν δοκίμον διαμενηκότα στέρνων καὶ κατασπαζόμενος ἐν σπλάγχνοις Χριστοῦ καὶ δέχομαι προσίοντα χαίρων, καὶ πάντας κινδύνους ὑπεροπῶν, οὐ τραγικῶν ἡμῖν διηγημάτων ἄγοντα φόρτον, ἀλλὰ τὸν οικεῖον νοῦν, καὶ τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν, προστύλου πάσης ἀγλῆος φέροντα καθαρὰν· ἐν ᾗ τὸ βέβαιόν τε καὶ ἀμετακίνητον διὰ βίου ἔχοντά τε καὶ ἱδρυσάμενον, τοῖς ἐκείθεν στεφάνοις λαμπρὸν, λαμπρῶς εὐχομαι παραπεμφθῆναι.

EPIST. M.

Παῦλῳ μητροπολίτῃ Λαοδικείας.

Montaut. (ep. 222, p. 352).

Οἱ δρᾶπεται, τοὺς ποτε τὴν πρᾶξιν αἰτιωμένους, πειθόντες συνδραπετεύειν, οὐ μόνον οὐδενὸς, ὧν αἰτιῶνται, ἀφίενται, ἀλλὰ καὶ διπλῆς αἰτίας σφᾶς αὐτοῦς, μέλλον δὲ πολλαπλῆς ἐνόχους δεικνύουσιν. Οὐ γὰρ ἡ κοινωνία τοῦ ἀδικήματος τὴν ἐλευθερίαν πραγματεύεται τῷ κατάρχοντι, ἀλλ' ἡ τῶν παραζηλούντων μίμησις, αὐθιγῆς ἐστὶν ἀδυσώπητος τοῦ ἐξαρχῆς ἀδικήματος, λιποταξίου δίκην ὄφλων, καὶ φυγάς, καὶ ἀρχηγός, καὶ πείθων ἄλλους μίμεισθαι, καὶ τὸ βαρύτερον, καὶ τοὺς ὅσους ἦν ἢ τοιαύτῃ πρᾶ-

α ἴσ. εἶναι αὐτόν.

A qui absolverit eum cui talis scena obvenit, propterea quod doleat se peccasse : quin te rogo per justitiam ipsam, per sacra veritatis orgia, detrahe hanc scenam, rem ut est enuntia (certe magis mei interest quam aliorum hanc conditionem offerre), igitur dices juste reatu teneri illum qui, pro calumniis a se inflictis, tuam hanc in medium proferet accusationem ; sed ne dixeris ita, licet ita dixeris. Hæc autem hactenus, ne videar adjuratus siluisse, et mendacium prætulisse veritati, et ut adhuc magis agnoscas quam jucunde nec perfunctorie epistolam tuam legerim, in qua grammaticalem tuam accusationem laudo, neutiquam hoc verbum dativo conjungendum, nisi ubi sensus syntaxin requirat circumlocutionis. Licebit ita cum dativo, jungere, sermone docens, quod non ut te laudem, sed ut alium tua causa meliorem reddam, Et certe illud dixerim ὑφ' ἑτέρου εἰσπράττεται pro παρ' ἑτέρου, cavendum est dicere; barbara non dixero hujusmodi at barbarica, quæ epistolam, quod intelligere potes, alias scitulum adulterarunt. Sed hæc hactenus. Ego certe meum Zachariam non nunc primum incipio, Deus meliora, vel parcere, vel non ulterius punire desino, nec quod morbos et passionem declinem, fortunam, et calamitates, insidias et nequitias Phalaridis illis non minus tolerabiliores, sed animitus insidentem et antiquum affectum conservans, amicitiaque ergo meæ sinceræ et puræ non oblitus, et paterno more amplector, et sacro veneratu foveo. Non quod tu scribis, errori pristino insultans, verum cum immotum permanentem diligam et in visceribus Christi recipiam cum gaudio accedentem, ita omnia pericula de sublimi despicio, nec tragicarum narrationum onus onustum, verum mentem propriam, et animam tenebrarum materiæ immersam, defæcatam, in quo stabilitas vitæ immobilis consistat, splendido cum apparatu hinc transmittendam optem, ad cœlestem coronam recipiendam.

γράφεις, ἐπεμβαίνων, καὶ τὸν δοκίμον διαμενηκότα στέρνων καὶ κατασπαζόμενος ἐν σπλάγχνοις Χριστοῦ καὶ δέχομαι προσίοντα χαίρων, καὶ πάντας κινδύνους ὑπεροπῶν, οὐ τραγικῶν ἡμῖν διηγημάτων ἄγοντα φόρτον, ἀλλὰ τὸν οικεῖον νοῦν, καὶ τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν, προστύλου πάσης ἀγλῆος φέροντα καθαρὰν· ἐν ᾗ τὸ βέβαιόν τε καὶ ἀμετακίνητον διὰ βίου ἔχοντά τε καὶ ἱδρυσάμενον, τοῖς ἐκείθεν στεφάνοις λαμπρὸν, λαμπρῶς εὐχομαι παραπεμφθῆναι.

D

EPIST. XL.

Paulo metropolitæ Laodiceæ.

Fugitivi, actionem illam aliquando vituperantes, una secum esse fugitivos inducere, illi non modo liberi sunt ab illa culpa, sed duplici se aut multiplici reatu prædicant teneri : Non enim communicatio injuriæ libertatem procurat eam auspicandi, sed imitatio male agentium in immensum acceptum crimen; nam desertor ordinis, fugitivus, princeps, et inducens alios est, et quod gravius est, eos qui illa patrare, priusquam captivarentur, dejerassent : videsis autem, videsis, inquam, quin videritis potius

VARIE LECTIONES.

omnes (comitem enim, consilii, fugæ tuæ comitem A socium adjungo discipulum) quid sis dicturus, cum ratio tui facti a te exigetur. Sed vale: nec deinceps fugitivi animum mentemque fove, nec alios una fugere allicito: et terribile judicium illud, ac indeclinabile, ultra comminationem non procedet. μήτε δραπετεύειν ἄλλους ὑπόβειλε· καὶ τὰ τῆς ἀφύκτου καὶ φοβερᾶς δίχης εἰς μόνας ἀπειλὰς διαλέγεται.

EPIST. XLI.

Zachariæ metropolitæ Chalcedonis.

Montacut. (ep. 225, p. 535).

Inveni, opinor, sanguinis ablationem, licet per ætatem, tui corporis habitudini congruam. Quod quamvis sit contra opinionem medicorum qui nunc ubique abundant, non est paradoxum tamen. Nam ne alios ipsorum errores persequar, quibus hipparris habetur polygonum; seselis, herculeum panaces, qui batrachion parvum chelidonium putant; et pro peplio tithymallus habetur; quibus potamogiton est leimonium; et niger chamæleon tanquam albus; qui pro anemone proferunt argemonem; apud quos infinitæ herbarum species et naturæ peregrinis subserviunt temporibus, usibus, nominibus: nam quæ jam dixi, præ manibus sunt, quæ sine quæstione certa debebant esse vel iis, qui a portu medicinam salutarunt. Quid mirum, si phlebotomia tibi conducens ab illis deputetur aliena? Tu si consilium meum admiseris, cum bono Deo, illorum pudore, experientia profuturum invenies.

EPIST. XLII.

Michaeli Mitylenes metropolitæ.

Montacut. (ep. 225, p. 534).

Quæ tu passus es a persecutoribus, alii forte excedere solatium dicent, ego cum tua bona venia dixerim laude omni majora esse: opportune ergo considerandum est utrum inter eos velis esse qui miseratione, an felicitate excipiuntur. Si cum grato animo patiaris (scio quod sic patieris), optarim adhuc magis tuarum passionum et coronarum particeps fieri: sin, quod deprecor, nec efferam; quia me ineptire persuasum habeo; dicam communia denuo sint tua mecum certamina, remunerationesque. Vale.

EPIST. XLIII.

Michaeli metropolitæ Mitylenes.

Montacut. (ep. 227, p. 534).

Alius optaret tuarum coronarum participare; sed non tuas passionēs, ac pro pietate certamina subire: mihi honorandæ sunt passionēs tuæ, licet nemo manu extenta capiti meo coronam imponat. Virum tantopere æmulandum et felicem, tam illustrem et conspicuum in ipsis pathemasi despondere non decet animum. Rerum enim præsentium, licet legis-

εις, πρὶν ὑπανδραποδοῦσθαι, μέγα ὄρκειον. Ὅρα δὲ λοιπὸν, ὅρα, μᾶλλον δὲ συνοράτε (δίδωμι γάρ σοι κοινωνὸν τῆς βουλῆς τὸν γνήσιον τῆς φυγῆς μαθητὴν) τίνα μέλλεις λόγον ἔχειν, ὅτε σε τῶν τηλικούτων τὰς εὐθύνas βουλευθεῖν μὲν πράττεσθαι. Ἄλλ' ἐβρώσο· καὶ μὴκέτι μήτε σὺ δραπέτην ἔχε λογισμὸν, μήτε ἀφύκτου καὶ φοβερᾶς δίχης εἰς μόνas ἀπειλὰς διαλέγεται.

EPIST. MA.

Zachariæ metropolitæ Χαλκηδόνος.

Εὐρον, ὦμαι, τὴν τοῦ αἵματος ἀφαίρεσιν, καὶ θερμίας οὖσης, τῇ τοῦ σώματός σου διαθέσει συμφέρουσαν. Εἰ δὲ παρὰ δόξαν ἐστὶ τῶν νῦν ἐπιπολαζόντων λατρῶν, παράδοξον οὐδέν. Οἷς γὰρ ἵνα μὴ νῦν τὰς ἄλλas αὐτῶν περὶ τὴν τέχνην ἀμαρτάδας, οἱ μοι λέγω, ἀλλ' ἱπποῦρις μὲν νορίζεται τὸ πολύγονον· σέσελις δὲ τὸ ἡράκλειον πᾶνακες· καὶ οἷα δὲ βατράχιον τὸ μικρὸν, κρίνεται χελιδόνιον· καὶ ἀντὶ μὲν πεπλίου, τιθύμαλλος· ὡς πόταμογεῖτων δὲ, τὸ λειμώνιον· καὶ ὁ μὲν μέλας χαμαιαἰών, ὡς λευκὸς παραλαμβάνεται· ἀντὶ δὲ τῆς ἀνεμώνης, ἡ ἀργεμώνη· καὶ μυριῶν ἄλλων φύσεις βοτανῶν ξείνοις ὑπηρετοῦσι καὶ καιροῖς, καὶ χρεῖαις, καὶ ὀνόμασι. (Ταῦτα δὲ ταῦτα τὰ πρόχειρα, καὶ ἃ μὴδὲ τοῖς ἐν προβούροις λατρικῆς προσήκον ἦν ἐν ἀμφισβήτησει καθίστασθαι.) Τί θαυμαστὸν καὶ ἡ φλεβοτομία, χρεῖωδης οὖσα σοι, τοῦτοις νομισθεῖν ξενίζουσα, αὐτὸς δὲ τὴν συμβουλὴν δεχόμενος, σὺν Θεῷ Σωτῆρι· πάναι, καὶ τὸν ἐλεγγον ἐκείνων, τῇ πείρᾳ, καὶ τὸ ἐν εὐρήσεσι κέρδος.

EPIST. MB.

Μιχαήλ metropolitæ Μιτυλήνης.

Τὰ μὲν εἰς σὲ τῶν διωκόντων πάθη, ἄλλος ἂν τις εἴποι μείζω παραμυθίας· ἐγὼ δὲ σοῦ βουλομένου φαῖναι ἂν μείζω εὐφροσύνης. Ὅρα οὖν ἐπισκοπεῖν σε, πότερον ἂν ἔλοι τῶν σφόδρα ἐλκουμένων, ἢ τῶν σφόδρα μακαριζομένων, εἶναι. Ἄν μὲν γὰρ εὐχαρίστως φέρεις (οἷδα δ' ὅτι φέρεις), εὐχομαι σου τῶν στεφάνων, καὶ τῶν παθῶν, ἐπὶ πλέον κοινωνῆσαι· ἂν δ' ὅπερ ἀπεύχομαι, ἀλλ' οὐκ ἂν ἐρῶ· καὶ γὰρ πείπεισθαι ματασιολογήσειν· διὸ μοι πάλιν εἴησαν κοινὰ, καὶ οἱ ἄθλοι, καὶ τὰ ἐπαθλα. Ἐβρώσο.

EPIST. MI.

Μιχαήλ metropolitæ Μιτυλήνης.

Ἄλλος ἂν τις ἡβᾷτο τυχεῖν στεφάνων τῶν σὺν, ἀνευ τοῦ τὰ σὰ πάθη, καὶ τοὺς σοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἄθλους, ὑπελθεῖν. Ἐμοὶ δὲ τίμα τὰ πάθη τὰ σὰ, καὶ μὴ τὸς ἐκτείνων τὴν χεῖρα, στεφάνους τῇ ἐμῇ προσόπτῃ κεφαλῇ. Οὐ δεῖ, τοιγαροῦν, ἀθυμεῖν οὕτω ζηλωτῶν καὶ μακάριον, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς κινδύνοις, καὶ τοῖς παθήμασι, ἀναφανέντᾳ, καὶ ἀνα-

VARIE LECTIONES.

b Ἰσ. ὁ Θεὸς εἰσπράττεσθαι.

λάμψαντα. Τὰ μὲν γὰρ ἐνταῦθα, καὶ νομοθετῶν, καὶ A
προφητῶν, καὶ εὐσεβῶν βασιλέων, καὶ ἄλλως ἀν-
δρῶν ἀληθείας φιλῶν, σιγῶν ἅπαντα τὰ στόματα,
τὴν ἐν αὐτοῖς ἐκτραγυδούντα ματαιότητα· ἀλλ' οὖν
ὅπως τῇ διηγεκείρεται καὶ μεταβολῇ, οὐκ
ἡρέμει ἀλλοιούμενα· ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω φέρεται
δόξα πᾶσα, καὶ πλοῦτος, καὶ τύχαι, καὶ λαμπρότη-
τες, καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν παρόντων, ὅπερ τὸν σὺ φρονα
νοῦν ἐπισπασάμενον ὑποθέλξει. Τῶν δὲ ἐκείθε, τὰ
τε ἄλλα ὑπὲρ διήγησιν ὄντων, καὶ τῷ ἀναλλοιώτῳ
καὶ ἀρρέουσιν τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀπολαυσιν τοῖς ἀξίοις
παρεχομένον· τίς πρὸς τὰ ἐκείθε τὰς ἐλπίδας ἔχων
ἰσταμένης, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡνεωγμένους, τοῖς
παροῦσι· κακοῖς συμπεσιτα, ὀνείροις ἴσα λυποῦσι,
καὶ ἐξαθυμήσει· τοῖς, δὲ ὧν ἐστὶ λαμπρύνεσθαι,
ἀγωνίσμασιν; Ἀμεινον οὖν, οἶμαι, καὶ κρείττον λό-
γου παντός, ἐν ὀνείροις ἔχοντα τὰ χεῖρα, τῶν καθ'
ὑπαρ ἀγαθῶν, καὶ ἀνεκλαλήτων, ἐν ἀπολαύσει γενέ-
σθαι μὴ ληγοῦση, ἣ ὀνείροις μικρὰ καὶ πρόσκαιρα
πλανηθέντα, καὶ παίξαντα, τῶν ἀδιადόχων περι-
σθαῖ κακῶν.

ΕΠΙΣΤ. ΜΑ'.

Ἀμφιλοχίῳ μητροπολίτῃ Κυζικου.

Montacut. (ep. 307, p. 304).

Οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ Πλάτωνος λόγοι τοῦ πολιτικοῦ
λόγου πεφύκασιν γινώμονες, πλὴν εἴ τι κατ' ἐκλογὴν
ὀνομάτων ἐνιαχοῦ παρημέληται· αἱ δὲ τοῦτου ἐπιστο-
λαι ἴσων τε τῆς ἐκείνου λογιστικῆς, καὶ τοῦ ἐπιστο-
λιμαίου τύπου ἀπολείπονται. Αἱ δὲ γε τοῦ Ἀριστο-
τέλους, τῶν μὲν ἄλλων αὐτοῦ γραμμάτων εἰς πῶς
λογωδέστεραι· πλὴν οὐδὲ ταῖς Πλατωνικαῖς ἐξισά-
ζουσι. Δημοσθένους δὲ οἱ μὲν ἄλλοι πόνοι, καὶ ῥητό-
ρων καὶ κριτικῶν ἐγκωμιοὺς πληροῦσι τὰ στόματα.
Τὰς ἐπιστολάς δὲ, οὐδὲν ἀμεινους εὐρήσεις τῶν
Πλάτωνος. Τίσιν οὖν ἐπιστολαῖς ὀμιλητέον, καὶ τίσι
τὸν ἐπιγνωσθέντα ἡμῖν διὰ τῆς τέχνης χαρακτήρα
ἐφαρμόζοντες τὴν γυμνασίαν συλλεξόμεθα; Ἔστι
μὲν καὶ ἄλλο πλῆθος ἀπειρον· ἔχεις δ', ἵνα μὴδὲ
μακρὸν ἢ σοι τὸ τῆς γυμνασίας στάδιον, τὰς εἰς
Φάλαριν ἐκείνον, οἶμαι, τὸν Ἀκραγαντεῖνον τύραννον
ἀναφερομένης ἐπιστολάς, καὶ αἱς Βρούτος, ὁ Ρω-
μαίων στρατηγός, ἐπιγράφεται καὶ τὸν ἐν βασιλεῦσι
φιλόσοφον, καὶ τὸν σοφιστὴν ἐν ταῖς πλείσταις Λιβά-
νιον. Εἰ δὲ βούλει σὺν τῷ χαρακτήρι, καὶ πολλῶν
ἄλλων καὶ μεγάλων συλλέξαι ὠφέλειαν, ἀρχήσε-
σι Βασιλείος ὁ γλυκὺς, καὶ ὁ κάλλους, εἴ τις ἄλλος,
ἐργάτης Γρηγόριος, καὶ ἡ ποικίλη καὶ τῆς ἡμετέρας
αὐλῆς μουσα Ἰσιδωρος· ὅς ὡς περ λόγων, οὕτω δὲ
καὶ ἱερατικῆς καὶ ἀσκητικῆς πολιτείας κανὼν ἐστὶ
χρηματίζειν ἀξιοχρεῶς· καὶ εἴ τις ἑτερος μετὰ τῆς
ὁμοίας προαιρέσεως, τὴν ἐκείνων ἰδέαν ταῖς ἰδίαις
ἐπιστολαῖς ἐνεδυναμώθῃ μορφώσασθαι.

latorum, prophetarum, regum piorum, virorum ve-
ritatis amantium acta, omnia omnino ora reticerent,
ea est conditio, ut suam futilitatem tragice expo-
nant : annon vides ut fluxu continuo et mutatione
alterantur sine sensu, susque deque fertur gloria
omnis, divitiarum, fortunarum, splendores, nec quidquam
in rebus presentibus, quod mentem sobriam allici-
at aut ad se trahat? Quæ in cælis sunt, cum om-
nem excedant explicationem, inalterabilia, nec
fluxa sunt ; atque ita æternam præstant bonorum
fruitionem iis qui merentur : ecquis est, cui oculi
sunt aperti respectu stabilium illorum quæ speran-
tur ibi, cum malis presentibus coincidet, quæ simi-
lia sunt insomniis dolorem inferentibus ? Quis in
medio certaminum contristabitur, unde par est
eum magnificari ? Quocirca, præstat, arbitror, et
majori cum ratione conjunctum est, pejora pro
insomniis habere vigilantem, vero bona ineffabilia
et non diffundenda per fruitionem consequi, quam
somnia, exigua, temporalia, errantia, ludentia
bona eligentem, malis interminabilibus permutare.

ΕΠΙΣΤ. XLIV.

Amphilochio Cyzici metropolitæ.

Cæteri Platonis sermones gnomones quidam
sunt politici sermonis, nisi quod verborum electio
nonnunquam negligitur. At epistolæ ejus ex æquo
fortassis deficiunt, cum ab ipsius conditione, tum
a forma epistolari. Aristotelis autem fere sunt cæ-
teris ejus operibus accuratiores : et ! tamen Plato-
nicas non exæquant. Demosthenis opera cætera et
rhetorum et criticorum ora implent ; sed nihilo me-
liores quam Platonis ejus epistolas reperies. Quæ-
nam igitur epistolæ lectitandæ : et a quibus exerci-
tium adhibebimus, ut artificiosum, quem didicimus,
charactera exprimamus ? Certe ingens est earum
numerus : habes autem, ne elongatus tibi stadium
figas, epistolas quæ Phalaridis esse dicuntur Acra-
gantini Tyranni et quibus Bruti Romanorum du-
cis nomen præscribitur : et qui apud imperatores
philosophus erat, sophista apud vulgus, Libanium.
Quod si una cum epistolari characterē, rerum mul-
tarum et magnarum utilitatem acquirere cupias,
sufficiat suavis ille, si quis alius, Basilii : et in-
ter omnes præcipuus pulchritudinis artifex Grego-
rius : et variata illa Isidori musa, qui, ut nos, mo-
nachus fuit. Ille ut orationis, ita quoque sacerdo-
talis et asceticæ vitæ canon dignissime inscribitur :
his adjungas, si qui alii sint, qui eodem animo,
eorum ideam, propriis suis epistolis expres-
serunt.

VARIE LECTIONES.

* ἴσ. ἡμετέρας.

EPIST. XLV.

A

ΕΠΙΣΤ. ΜΕ.

Joanni metropolitæ Heracleæ.

Ἰωάννη μητροπολίτῃ Ἡρακλείας.

Montacut. (ep. 218, p. 324).

Videtur mihi Christus Deus et Rex noster cum sit, et Dominus rerum existentium, propter multas alias inexplicabiles causas, et mentis intuitum transcendentes, per voluntatem potius passionem subdisse, et non per potentiam absolutam totius mundi salutem operatus. Imprimis ob hoc ipsum, ut ita magnum, eximium et apparens solatium iis qui in hac vita affliguntur, et extrema omnia patiuntur, relinqueret suas ipsius passiones, et mortem contumeliosam. Hæc tu intuitus, lætare potius, eo quod habeas, servus cum sis, in quibus magistrum tuum imiteris: noli murmurare, ob illa quæ cedent tibi in argumentum coronarum, si a veritatis hostibus, licet invitis contribuleris.

Ἐμοὶ μὲν δοκεῖ, καὶ δι' ἄλλας πολλὰς ἀρρήτους τε, καὶ ὑπὲρ νοῦν, θεωρίας, τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν, Βασιλέα, καὶ τοῦ παντὸς ὑπάρχοντα Κύριον, δι' ἑκουσίου μᾶλλον παθήματος, ἀλλὰ μὴ δεσποτικῇ καὶ αὐτοκράτορι ἐξουσίᾳ, τὴν παγκόσμιον σωτηρίαν ἀπεργάσασθαι· οὐδὲν δὲ ἦττον, οἶμαι, καὶ διὰ τοῦτο ὥς ἂν μάλιστα μέγα καὶ σαφὲς παραμύθιον τοῖς ἐν βίῳ τάλαιπωροῦσι, καὶ τὰ ἔσχατα πάσγουσι, καταλείπει τὰ οἰκεῖα πάθη, καὶ τὸν ἐπονείδιστον αὐτοῦ θάνατον. Πρὸς ἃ καὶ σὺ ἀφορῶν, χαίρει μᾶλλον, οἷς ἔχεις, ὁ διούλος μιμῆσθαι τὸν δεσπότην· ἀλλὰ μὴ δυσφύρει πρὸς τὰς τῶν στεφάνων ὑποθέσεις, ὑπὸ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν, καὶ ἀκόντων, παιδοτριβοῦμενος.

SERIES SECUNDA. — AD ABBATES.

EPIST. XLVI.

B

ΕΠΙΣΤ. ΜΖ.

Sabæ Pissadorum hegumeno.

Σάββα ἡγουμένῳ τῶν Πισσάδων.

Montacut. (ep. 15, pag. 76)

De tua dispositione et natura quid dicam nescio. Vidi quidem ego te pelliculam indutum ovilem, et perinde, quod illa tegebatur, simplex arbitrabar, sine malitia, Christi grege dignum. Vulgo autem aiunt, pellem illam vulpem obtegere; quæ mortua et olentia nutrit corpora, cujusmodi nempe in cœtu putrefacta ecclesiastico, daemonibus pabulum atque eorum ministris fiunt. Ego certe te audiavi longum errorem prædicantem, frustraneum errorem tuum deplorantem, antiquum scilicet errorem tuum. Aiunt autem, eundem te adhuc errare errorem; neque aliter affectum quam insani Corybantes. In faciem tu nos benedixisti, servatores appellasti, qui te de puteo perditionis deceptionisque illius extraximus: ast in absentes aiunt te nos obmurmurare, et non secus quam in scena solent lascivire. Recordare an hæc omnino Christianum, nedum monachum deceant. Quod si hæc commentitia sint, deplorare me oportet oggannientes, quod deficit sanctus, depauperata est veritas a filiis hominum*: sin quæ renuntiantur vera sunt, desendi plane sunt peccatores, eo quod stulta loquatur omnis apud proximum suum, et labiis dolosis osculatur. Omni autem modo dolendum est mihi: ad meum etenim et Christi gregem spectant, velint nolint, infecti lepra, et cum Paulo de ipsis angimur, utcumque simul sensu tangi nolint.

EPIST. XLVII.

Theoctisto hegumeno.

D

Θεοκτίστῳ ἡγουμένῳ.

Montacut. (ep. 53, p. 94).

Virtutes lauda; coram vero et in facie discipulos ne laudes, qui sequuntur eas; instigare, et adhortari, boni operis pars est; laudare coram, nec

Ἐπαίνει τὰς ἀρετάς· μὴ θαύμαζε δὲ κατὰ πρόσωπον τοὺς σοὺς μαθητὰς μετιόντας αὐτάς. Τὸ μὲν γὰρ, προτροπὴ καὶ παράκλησις, ἀγαθοεργίας ἐστὶ,

* Psal. xi, 2.

δ ἰσ. σκέπει.

τὸ δὲ, καὶ σὲ κολακείας οὐχ ἴσῃσι μακρὰν, καὶ πρὸς οἷσιν τοὺς θαυμασθέντας ἡ μαλακία τοῦ τόνου τῆς ἀρετῆς εἰσθεν ὑποχαλᾷν· δι' ὧν τὸ γλυκὺ τῶν κατὰ θεὸν πόνων πέφυκεν ἐπικαταρρεῖν, καὶ αἱ τῆς σαρκὸς ἀναζωπυροῦνται ἡδοναί.

ΕΠΙΣΤ. ΜΑ΄.

Θεοδώρῳ ἡγουμένῳ.

Montacut. (ep. 142, p. 199).

Οὐχ ὁ τὸ βεῦμα τῶν λόγων ἐν γλώσσῃ πηγάζων ἤδη, καὶ χεῖρα δραστήριος· ὥσπερ οὐδ' ὁ πράξει κρατῶν, καὶ τὴν τῶν βημάτων πειθῶ σοβαρευομένην ἔχει τοῖς χεῖλεσι. Καὶ πολλὰ μὲν ἄλλοις εἰπεῖν ἔχω καὶ παντοδαπὰ παραδείγματα· πρὸς σὲ δὲ γράφων τὸν ἐμνηρίζοντα, ἐν ὑποδείξας ἀρκεῖν ἡγοῦμαι. Λιμὸς ἐκίνει τὸ στρατιωτικόν, οἱ τὴν σὴν Τροίαν πολιορκοῦντες περιεκάθηντο· καὶ ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς σίτον αἰτήσων, πρὸς Ἄνιον ἀπεστέλλετο· ἐθάρρει γὰρ αὐτοῦ τῇ γλώσσῃ τὸ Ἀχαιικόν. Ὁ δὲ παραγεγονώς, ἔπια νυφάδεςσιν ἐοικότα χειμερίοισι, πλείστα ἐπομ-
βήσας, καὶ τούτοις κατακλύσας τὸν ἀνθρώπον, οὐ μόνον, ὧν ἤλπισεν, οὐδὲν ἐγεώργησεν, ἀλλὰ καὶ ὀχληρὸς εἶναι δόξας, ὑπέστρεψεν· ἀπορον· τὴν ζωὴν τοῖς εἰς αὐτὸν κεχηνόσι ποιησάμενος. Παλαμῆδης δὲ κτείνος (οἶδας τὸν ἀνθρώπον, ὅσον Ὀδυσσεὺς ἀφω-
νότερος) τὴν πρεσβείαν μετὰ τὸν λιγὺν ἐκείνον ἀγορητὴν ἐθάρρηνσεν ὑποδύσασθαι· καὶ καταλαβὼν τὸν Ἄνιον, ἐργαζόμενον, εἶπε μὲν οὐδέν· ἀποβαλὼν δὲ τὸ ἱμάτιον, κοινῶνς τοῦ ἔργου ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τοὺς πόνους, τὸ δεῖπνον ἐκάλει, τῷ ἀνθρώπῳ συνηρίστησε· καὶ τότε βραχὺ ῥῆμα προήνεγκεν¹, ὡς ἦκε σίτον αἰτήσων στρατῷ, φίλῳ καὶ λιμώττοντι· καὶ τυχὼν ἀπῆγε χαίρων, καὶ φέρων τοὺς ὁμοφύλοις, ἀντὶ λόγων, τὴν ὠφέλειαν. Καὶ σὺ τοῖσιν μὴ πάντα θάρρει τοῖς λόγοις· βραχὺ γὰρ ἔργον σιγῶντος μετὰ συνέσεως, μακροὺς ἐπιστομίζει λόγους πολλάκις, καὶ οὐδὲν τῶν φόβων, καὶ τῶν ἀσέμων φωνῶν πλέον ἔχειν, ἐπιδείκνυσιν.

ΕΠΙΣΤ. ΜΘ΄.

Τῷ αὐτῷ.

Montacut. (ep. 143, p. 200).

Τὴν Αἰσώπου γνωμην, ἣν ἀπέδωκε, διερωτήσαν-
τος τοῦ Λακεδαιμονίου Χείλωνος (ἐξ ὧν γὰρ ποθεῖς ναμάτων, τὸν τῆς παραινέσεώς σοι κινῶν κρατήρα), μὴ μόνον εὐστόχως καὶ σοφῶς εἰρημένην, ἀλλὰ καὶ χρησιμωτάτην λίαν νόμιζε. Ἔστι γάρ, ἔστιν, ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἰδεῖν ἐναργῶς, ὡς ὁ ἀρρη-
τος² καὶ ἀναλλοίωτος νοῦς, ἐκπαρτεῖ μὲν συνεχῶς (ὅπερ ἐκεῖνος ἐφησεν) εἰς ὕψος³ ἡ ταπεινά· κατὰγει δὲ εἰς ταπεινότητα, τὰ ὑψηλά· καὶ τοῦτο συνεχῶς διαμελετῶν, κἀν ἀνυδοκῆς ἐστάναι, σκόπει τὰ κάτω καὶ ταπεινά· ἵνα μὴ ἀθρόον, καὶ παρ' ἐλπίδας πε-
σών, εἰς ἀμηχανίαν ὅλως καταστῇς, καὶ ληιγγῶντι

A te submovet longe ab adulatione, et cum admira-
tione laudatos, vel ad sui opinionem perducere, vel
virtutis tonum in mollietiem animi relaxare solet;
hinc fit ut laborum secundum Deum susceptorum
dulcedo defluat, et carnis excitentur, velut igne
afflato, voluptates.

EPIST. XLVIII.

Theodoro hegumeno.

Non est ille statim manu promptus habendus, qui
torrentes verborum, lingua veluti fonte immitit:
ita nec rebus gestis clarus, verborum suadellam
labiis cum pompa insidentem semper habet. Apud
alios, ego multis hoc effatum et multiplicibus pro-
bare possem exemplis: sed cum ad te scribam, qui
Homerizantium unus es, unicum si suggeram, suf-
fecturum arbitror. Fame laborabat exercitus Trojam
circumobsidentium: Ulysses, frumentum impetra-
turus, ad Anium mittitur. Linguae enim ejus con-
fidebant Graeci. Ille ubi Anium advenit, verba
grandinis aut nivis instar depluebat, atque illis ho-
minem inundabat; sed non modo nihil eorum quae
sperabat obtinuit, verum molestus ei visus inanis
reversus est; et vitam sine fructu, sine victu red-
didit Graecis qui in illum inhababant. Verum Pala-
medes (de quo fando audisti, minus exstitisse illum
quam Ulysses erat, loquacem) legationem, post
illum rhetoricum declamatorem, obire ausus; cum
operi intentum rustico invenisset Anium, nihil
prorsus dixit, sed exuta veste, operi se accinxit
laboris socium. Cum finito opere ad cœnam vocaretur,
cœnavit una: et inter cœnandum breviter
exposuit adventus sui causam, ut frumentum
exercitui impetraret, fame nimis quam laboranti.
Quo impetrato, laetus revertitur; pro verbis, con-
tribulibus suis utilitatem ferens. Noli ergo tu ni-
mium verbis fidere: nam taciturnitas prudentis
viri logos longos saepe obturat: necnon omnibus
manifestum facit, esse illos inanes strepitus, et
praeter voces nihil.

EPIST. XLIX.

Eidem.

D Aesopi sententiam, quam Chiloni Spartano inter-
roganti protulit, non modo apposite et prudenter
prolatam, sed valde commodam arbitrare (ut e
rivulis, quibus oblectaris, admonitionis tibi po-
culum propinam) Certe e re ipsa manifeste licet
animadvertere, quod firma et immota mens saepe-
numero attollit (siquemadmodum ille loquebatur)
humilia in sublime, et deprimit sublimia in humi-
litate. Hoc tuo animo recolens saepe, licet in ex-
celso elatus existere videaris, quae deorsum sunt,
intuere; ne praeter expectationem tuam, subito et
confertim deturbatus excidas, et quo te vertas

VARIAE LECTIONES.

* ἀπορον. ¹ προσ. ² ἀρρητος. ³ τά.

nescius, similis fias vertiginoso et circumacto, ita A καὶ περιδινουμένῳ ἔοικώς, γέλωτα μὲν κινήσεις ἰ
ut risum moveas (quæ est deploranda hominum
conditio) iis qui per adulationem nunc te beatum
prædicant : nobis autem dolorem procures, qui
libere nunc optima tibi suggerimus. Et utcumque
temet tunc vehementer incuses, quia suspectos ali-
quando habebas eos qui bene suadebant, nihil inde
referes emolumenti, tantum post oblatam occasionem neglectam, pœnitentiam frustra ages, atque
feres ægerrime.

EPIST. L.

Nicolao hegumeno monasterii Sancti Nicephori.

Montacut. (ep. 159, p. 213).

Amicus est res necessaria ; quidni enim ? sed B
magis necessarius sermo iusti. Optaram utramque
concurrere in eo pro quo intercedis, amicitiam
nempe et iustitiam. Ita enim cum gaudio gratifi-
cabor amico. Sin id minus, non jam ego culpan-
dos, sed is qui amicitiam disjuncta a iustitia. Animo
certe haud ferēs, me amantem cum iustitia, ei qui sine
ea diligit, non præferri. Quin scio, quod hoc ante
illud animo recoles, quod haud tibi libitum est, ut ego
qui olim in futuro iudicio pœnas pendam pro iudicio
nec æquo, nec recto, et ille duplici pœna plectatur.
Nimirum quod injuste fecit primum ; secundo,
quod cum iustitia violasset, et solutus esset crimi-
mine, aliam rem injustam perpetravit, quod cum
pœnam luere debuerat, illi non erat inflicta.

EPIST. LI.

Dorotheo hegumeno monasterii Cedronorum.

Montacut. (ep. 220, p. 344).

Tu quidem plangis et lacrymaris, eo quod a no-
stro olim in Christo amorē separabare ; recte facis :
non enim est minus cum virtute junctum,
amoris iacturam deslere ; et non modo velle emen-
dare, verum acerbē ferre, quod aliquando lapsus
invaluit. Tantum abest ut ego alienationem priorem
vituperem, propter præsentis concordia sincerita-
tem, aut ut tarde veniam concedam, ut gratias
divinæ Providentiæ omnia administrandi ferendas
tibi asseram. Qui enim tum profitebantur amicitiam,
satis numerabiles generosam sane mentem te-
nuere : cæteros vel adulationem simulasse tempus
convicit : quosdam, quod dum experirer, non
metuebam, audacia exarmavit in contrarium ; et
tamen factum est, ut qui cum illis staret, ab il-
lorum suspicione non esset purus ; verum per
isiusmodi tempora sinceram amicitiam viriliter
conservasse, et dispositionis laudem egregiam
habet, et futurorum sine dubio pignus, et præter-
itorum apologia, quæ nullam aliam requirat exi-
gentiam, sed cum omni venia, de inertia in judi-
cium si vocetur, apud tribunal nullis muneribus
corrupendum recte et egregie factum in præsentī
ipsum per se honorem et venerationem conse-
quetur.

ΕΠΙΣΤ. Ν΄.

Νικολάφ ἡγουμένῳ μονῆς τοῦ ἁγίου Νικηφόρου.

Montacut. (ep. 159, p. 213).

'Αναγκαῖος μὲν ὁ φίλος · πῶς γὰρ οὐ ; ἀναγκαῖο-
τερος δὲ ὁ τοῦ δικαίου λόγος. Εὐχομαι ἀμφοτέρω
συνδραμεῖν ὑπὲρ οὗ πρεσβεύεις, καὶ τὴν φιλίαν, καὶ
τὴν δικαιοσύνην. Οὕτω γὰρ ἂν ἡδέως φθῶ χάρισαι-
μην. Εἰ δ' οὖν, μηκέτι ἡμᾶς, ἀλλὰ τὸν διχάσαντα
τὴν ἑξουτοῦ φιλίαν τῆς δικαιοσύνης, αἰτιατέον.
Πάντως γὰρ, οὐδ' αὐτὸς ἀνέξη, ἐμὲ φιλοῦντα μετὰ
τῆς δικαιοσύνης, τοῦ χωρὶς ταύτης ἀγαπηθέντος,
μὴ προκρίνεσθαι. Ἐκεῖνο δὲ μοι, καὶ πρὸ τούτου,
εὖ οἶδ' ὅτι, σκοπήσεις · ὥς οὐκ ἂν θελήσεις ἐμὲ τι
δίκην ὀφείλειν ἐκεῖθεν, τῆς οὐκ ὀρθῆς, οὐδὲ ἴσης
κρίσεως, ἐκεῖνόν τε διπλῶς ὑπέχειν ποινὰς, τοῦ τε
πρώτου ἀδικήματος · καὶ τοῦ, ἐφ' ᾧ τὴν δίκην δια-
φθερίας, καὶ φυγῶν, δεύτερον ἀδίκημα, τῷ δίκην
ὀφείλοντι, παρὰ τοῦ λαθεῖν, ἤνεγκεν.

C

ΕΠΙΣΤ. ΝΑ΄.

Δωροθέῳ ἡγουμένῳ μονῆς Κεδρώνων.

Σὺ μὲν ὀλοφύρη καὶ θρηνεῖς ἐφ' οἷς πάλαι τῆς
ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ἀγάπης διέστασο · καὶ καλῶς ποιεῖς ·
οὐδὲ τοῦτο γὰρ ἔλαττον τῶν ἄλλων εἰς ἀρετῆς λόγων
ἀγάπης ζημίαν ὀδύρεσθαι, καὶ μὴ μόνον ἐθέλειν
ὀρθοῦσθαι, ἀλλὰ καὶ πικρῶς ἀλγεῖν, ὅτι τὴν ἀρχὴν ἡ
πτῶσις ἐκράτησεν. Ἐγὼ δὲ τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ
μέμψασθαι τι τῆς πρὶν διχονοίας, διὰ τὴν καθαρότη-
τα τῆς νῦν ὁμονοίας, ἡ πρὸς συγγνώμην βραδὺς εἶναι,
ὥστε καὶ χάριτας τῇ πάντα σοφῶς περιαγοῦσθαι προσ-
ομολογῶ προνοεῖν, καὶ σέ φημι δεῖν. Τῶν γὰρ τότε
φίλων εὐαρίθμητοι μὲν διεσώσαντο τὸ τῆς ψυχῆς
D εὐγενές · τῶν δὲ λοιπῶν, τοὺς μὲν ὁ ἐπιkreμασθεὶς
φόβος ἀπέτρεψε τὴν ἀρετὴν · τοὺς δὲ κολακείας ὄντας
πρόσωπον ἡλεγξεν ὁ καιρὸς · τοὺς δὲ, ὧ, μέχρι τοῦ
γενέσθαι μηδ' ἐλπιζομένην τόλμα καὶ ἀπειναντίας
ἵσταμένους · καὶ συνέβαινεν, εἰ καὶ συνέβαινε, τὴν
μετ' ἐκείνων ἔχοντι τάξιν, μηδὲ τῆς ἐκείνων καθα-
ρεῦσιν ὑποφίας · τὸ δὲ ἐν καιρῷ τοιοῦτω καθαρὰν
οὕτω καὶ ἀνδρείαν ἐπιδείξασθαι τὴν φιλίαν, καὶ τῆς
παρούσης ἐστὶ διαθέσεως ἐγκώμιον μέγα · καὶ τῶν
μελλόντων οὐκ ἔχουσα διαταγμὸν ἐγγύη · καὶ τῶν
παρελθυσθῶν ἀπολογία, μηδεμιᾶς μὲν ἄλλης θεο-
μένη περιστάσεως, ἀλλὰ καὶ συγγνώμῃ πάσῃ δικά-
ζουσα, τὴν ἀργίαν, ἐξ ἀδωροφορήτου τοῦ βήματος
τοῦ παρόντος κατορθώματος αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν τὸ
αἰδέσιμόν τε καὶ ἀξιόπιστον χρηματίζει.

VARIAE LECTIONES.

ἰ κινήσεις ἰ μὲν.

ΕΠΙΣΤ. ΝΒ'.

Α

ΕΠΙΣΤ. ΛΙΙ.

Τῷ αὐτῷ.

Eidem.

Montacut. (ep. 230, p. 345).

Τὸ μὲν ὠρὸν γνησίας ἀγάπης· τὸ δὲ ἐν καιρῷ τοιοῦτω διαπύρου πόθου· τὸ δὲ καὶ τηλικούτων ἐπι-
 κρεμαμένων κινδύνων μαρτυρικοῦ ζήλου· ἀνθ' ὧν
 Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμῶν σιγώντων, εἰς τὸν
 αὐτοῦ σε τῆς βασιλείας ἐναπογράφεται κληρὸν. Εἴη
 δ' ἡμῖν καὶ ἡ σὴ παρουσία μετὰ λαμπρᾶς καὶ μεγά-
 λης τῆς σωτηρίας, καὶ τῶν ἱερῶν ἐλπίδων, αἷς ἡ σὴ
 πανιερός ψυχὴ προσανέχει· μηδὲν εἰς ἀναβολὰς ἐτι
 ὤρημένον· ἀλλ' ἐπ' αὐτοῖς ἔργοις τὸ βέβαιον λαμ-
 πρῶς καθορώμενον.

Munus ab amore est genuino; at hoc tempore
 missum ardenti desiderio: sed tantis periculis im-
 pendentibus martyrii zelo. Pro quo Deus noster
 Christus, nobis tacentibus, in regni sui sortem te
 transmittat: tua autem presentia futura est mihi
 cum illustri et notabili salute, et spe sacra, cui
 anima tua sancta affigitur, non per procrastina-
 tionem rejecta, sed reipsa conspicue firmata.

SERIES TERTIA. — AD DIVERSOS CLERICOS.

ΕΠΙΣΤ. ΝΓ'.

Β

ΕΠΙΣΤ. ΛΙΙΙ.

Γεωργίῳ διακόνῳ καὶ ξενοδόχῳ.

Georgio diacono et hospitalario.

Montacut. (ep. 43, p. 100).

Ὁ τῶν ἀπορρήτων ἐπόπτης καὶ μυσταγωγός, τὴν
 μέθην πόρῳ Θεοῦ βασιλείας ἐθεάσατο. Εἰ οὖν μέθυ-
 σοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι, τί σοι τὸ
 ὄφελος, ὅτι τῶν ἄλλων ἁμαρτιῶν δοῦλος, ὡς λέγεις,
 οὐ γέγονας; Καὶ τοι τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ τυφλοῦ κει-
 μένου τῇ μέθῃ τοῦ καθοδηγοῦντος λογισμοῦ καὶ ἀμύ-
 νοντος, μὴ παντὶ προσπαλεῖν λίθῳ τὸν ἀνθρωπον,
 καὶ μὴ παντὸς πάθους προκεῖσθαι ἀνδράποδον.

Rerum secretarum inspector et propalator,
 ebrietatem a regno Dei submovit longe. Quod si
 ebrii Dei regnum non hereditabunt, quid tibi pro-
 dest, si (quod affers) aliorum peccatorum servus
 non exsistas? Est enim impossibile, cum ratio (viæ
 dux quæ esse debuit et injurias propulsare) cæca
 exstiterit per ebrietatem, non ad omnem lapidem
 offendere, non cujuslibet servum se exhibere.

ΕΠΙΣΤ. ΝΔ'.

ΕΠΙΣΤ. LIV.

Τῷ αὐτῷ.

Eidem.

Hæc epistola nunc quæstio CCII editionis nostræ.

ΕΠΙΣΤ. ΝΕ'.

Γ

ΕΠΙΣΤ. LV.

Θεοφάνει διακόνῳ καὶ πρωτονοταρίῳ.

Theophani diacono et protonotario.

Montacut. (ep. 83, p. 129).

Ἄλγεῖς ὅτι ἀκούων ¹ εἰς ἡμᾶς ἡμαρτες· μάλλον
 δὲ ὅτι τυραννοῦμεν καὶ πληγαῖς εἰς πείραν προκει-
 μένος, μέχρι γλώσσης μόνον τὴν ἰσχὺν αὐτῶν τῆς
 βίας ἐπέδειξας, ἀνάωτον ταῖς βασάνοις συντηρήσας
 τὴν διάνοιαν. Καὶ τί ἂν ἄλλο ταύτης γένοιτο τῆς πα-
 ραψυχίας παραμύθιον, ὅτι τοσοῦτῳ πλήθει φοβερῶν
 βασάνων τὴν τοῦ συνειδότος κρίσιν οὐκ ἐδόλωσας,
 οὐδὲ τῆς κακίας τῶν βιαζομένων ὄργανον ἐγένου, καὶ
 τοι πολυειδέσι καὶ πολυτρόποις αἰκίαις, ἀλλ' οὐ δα-
 κτύλοις, κρουόμενος. Πῶς δὲ ἡμεῖς οὐκ ἂν συγγνώ-
 μης καὶ εἰ τι ταύτης ὑψηλότερον, οὐχὶ καὶ σὺν προ-
 θυμίᾳ σε ἄξιον ψηφιοῦμεθα, ὅτι ῥήματι ² καὶ βίᾳ
 παρασύρεις, ὡς εἰς τὸ πᾶν καὶ ἐκὼν ἐξημαρτηκώς,
 οὕτως ἑαυτὸν ἐταπείνωσας; καὶ τῶν ἡμετέρων ῥη-
 μάτων οὐκ ἔχεις, οἶμαι, χρεῖαν μανθάνειν τὸ βέβαιον.
 Ἡμεῖς γὰρ τοσοῦτον ἀπέχομεν τι τῶν ἀηδῶν περὶ
 σοῦ διανοηθῆναι, ὅτι καὶ πολλοὺς ἄλλους ἀφορᾶν εἰς
 σὲ προτρέπομεθα. Σὺ δὲ ἔρῳσο, καὶ ἀρετῆς ἐπιμε-
 λοῦ, δι' ἧς τελειοῦμεθα, καὶ δι' ἣν σὲ τῶν φίλων καὶ

Dolet tibi quod invitus in me deliquisti; potius
 quod tyrannice compulsus, et plagis inflictis ad
 tentationem subditus, lingua tenus tantum, quem
 vim habuerit eorum violentia, docuisti; tormentis
 interim animam non succumbentem custodiens. Et
 quodnam aliud solatium haberi poterat hujusce
 presentis animi, quod ne per tantam terribilium
 terrorum multitudinem conscientie tuæ judicium
 fœdaveris, nec improbitatum vim inserentium in-
 strumentum te præstitisti, utcunque tormentis
 multarum specierum et variarum, non leviter, aut
 digito tenus tortus fuisti. Nos autem quomodo non
 te venia dignum, aut si quid venia excellentius sit,
 et quidem libentissime decernemus, ut torrente ac
 violentia in transversum actus, in offensionis pec-
 catum incideris, jubi te taliter humiliasti, ut non
 sit tibi, opinor, opus, a nobis constantiam edoceri? Certe tantum abest ut nos aliquid acerbatis in te
 statuamus, ut plerosque, te intueri, tanquam in

VARIE LECTIONES.

¹ ἴσ. ἀπηρωρημένων. ² ἄκων. ³ ῥύματι.

exemplum jubeamus; tu autem vale, et virtutem A
cura per quam consummamur, et propter quam te
jam olim amicorum albo et genuino meorum fami-
liarium choro ascripsimus.

EPIST. LVI.

Georgio diacono, et hospitalario.

Montacut. (ep. 88, p. 132).

Melanthium ferunt, tragoediæ auctorem, tam vora-
cem fuisse, ut indoleret, quod cyeni collum non
haberet, ut quam diuturno tempore ciborum per
guttur descendentium voluptate frueretur: si tuo-
rum particeps conviviorum fieret, opinor eum in-
dolentiae suæ et mœstitiæ remedium illius habitu-
rum, et deprecaturum ne guttur in antiqua sua
subsistat longitudine, ne multum temporis insume-
ret a tua mensa et eduliis tuis abstinens. Quid ergo
faciendum? Certe semper et ubique *Ne quid nimis*,
optimum existimare.

EPIST. LVII.

Eidem.

Montacut. (ep. 89, p. 133).

Divitias amas, idcirco virtutem non amas. Nam
impio amore, laudandus amor omnis bonorum
extinguitur. Sin avaritiæ flammam exstinxeris et
spinas cupiditatis simul combures, tum facilius
animæ tuæ tellus suum proprium fructum faciet
pullulare, eleemosynam, et te alioqui cum hædis
locandum inter ovium greges translatum dabit.
Vale.

EPIST. LVIII.

Georgio diacono et hospitalario.

Montacut. (ep. 91, p. 133)

Qui apud Græcos videntur sapientes, materiam,
sive *hylam*, impensis multis et longis sermonibus,
vix tandem potuere (ut ipsimet aiunt) tardo he-
beti et infirmæ rationi persuadere, quod aliud
illa esset, et diversum ab omnibus, perpetuis alte-
rationibus subdita, fluxa, fluida, omnium formarum
receptiva. Si te tum temporis nasci contigerat,
tu solummodo in illorum notitiam deveniens, a
multis longis laboribus et defatigationibus ipsos
facile liberasses. Nemo enim, opinor, te aliquando
deprehendit, ne per momentum in eadem sententia
manentem; sed defluentem semper, immutatum, et
præsentibus implicitum et ad omnia transfiguratum
et fœditate tanquam propria pulchritudine excul-
tum.

EPIST. LIX.

Gregorio diacono et chartulario Amasiano.

Montacut. (ep. 99, p. 141).

Audio quosdam ex adversariis pacem circump-
annuntiare, et simpliciores conari, ut hoc nomine
inescatos capiant: verumtamen, si pacem illam

* Ισ. νωθρῶ.

EPIST. ΝΓ'.

Γεωργίῳ διακόνῳ καὶ ξενοδόχῳ.

Μελάνθιον φασί, τὸν τραγῳδίας ὑποκριτὴν, οὕτω
τῆς ὀψοφαγίας ἤττω γενέσθαι, ὥστε καὶ ἀθυμεῖν,
ἐπεὶ μὴ κύκνον τὸν τράχηλον εἶχεν· ἵνα ὡς πλείστον
χρόνον τῶν διὰ τοῦ λαιμοῦ βρόντων, καὶ τῆς ἐκείθεν
ἡδονῆς, ἀπολαύῃ. Εἰ δὲ σοῦ τῶν δειπνῶν ἐγεγόνει
κοινωνός, οἶμαι ἂν αὐτὸν καὶ τῆς ἀθυμίας· μέγα φάρ-
μακον ἐξευρεῖν, καὶ ἀπεύχεσθαι μὴδὲ εἰς τὸ ἀρχαῖον
μῆκος τὸν αὐχένα διαμένειν, ἵνα μὴ συχνὸν ἀναλί-
σκει χρόνον τῆς σῆς τραπέζης καὶ τῶν σὺν ἐδεσμά-
των ἀνεχόμενος. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν; Πανταχοῦ τὸ,
Μηδὲρ ἄγαν, ὑπολαμβάνειν κράτιστον.

EPIST. ΝΖ'.

Τῷ αὐτῷ.

Ἐρᾶς χρημάτων διὰ τοῦτο, ἀρετῆς οὐκ ἐρᾷ.
Ἐρωτῇ γὰρ κακίας, ὁ τῶν καλῶν ἔρωσ ἐναποσθένυ-
ται. Εἰ δὲ γε τὴν φλόγα τῆς πλεονεξίας ἀποσθένει-
ται, καὶ τὰς ἀκάνθας τῆς φιλαργυρίας συμφλέξει, ῥᾶν
ἢ τῆς ψυχῆς ἄρουρα τὸν οἰκεῖον καρπὸν, τὴν ἐλεημο-
σύνην ἀναβλαστήσει· καὶ σὲ ἀντὶ τοῦ μετὰ τῶν ἐρί-
φων τετάχθαι, εἰς τὴν τῶν προβάτων ἀγέλην μετα-
στήσει. Ἐρῶσω.

EPIST. ΝΗ'.

Γεωργίῳ διακόνῳ καὶ ξενοδόχῳ.

Τὴν ὕλην, οἱ παρ' Ἑλλήσι δοκοῦντες εἶναι σοφοί,
πολλοὺς καὶ μεγάλους ἀναλώσαντες λόγους, μόλις
ἴσχυσαν, (ὡς αὐτοὶ φασί) νόθῳ * καὶ ἀσθενεῖ παρα-
στήσαι λογισμῷ, ὡς ἄλλο τι οὔσα παρὰ πάντα τὰ
ἔντα, καὶ ἀλλοιουμένη διηγεκῶς, καὶ βέουσα, πάντων
ἔσθ' ὅτι νῦν δεκτικὴ. Εἰ δὲ σὲ συνέβη κατ' ἐκεί-
νους γενέσθαι τοὺς καιροὺς, μόνον αὐτοῖς ἐπιγνω-
σθεῖς, πάντων ἂν τῶν μακρῶν ἐκείνων, ἀπῆλλαξας
αὐτοὺς πόνων καὶ καμμάτων. Οὐδεὶς γάρ, οἶμαι, οὐδέ-
ποτε σε, οὐδ' ἐν ἀκαρεῖ, τὴν αὐτὴν ἔχοντα κατεβλήψε
γνώμην· ἀλλὰ βρόντά τε ἀεὶ, καὶ ἀλλοιούμενον, καὶ
τῶν παρατυγχανόντων γινόμενον, καὶ πρὸς ἅπαντα
μορφούμενον, καὶ ὡς οἰκεία μορφῇ τὴν ἀμορφίαν
καλλωπιζόμενον.

EPIST. ΝΘ'.

Γρηγορίῳ διακόνῳ καὶ χαρτοφυλάτῳ τῷ Ἀμα-
σιάνῳ.

Ἀκούω τινὰς τῶν ἐναντίων εἰρήνην περιαγγέλ-
λειν, καὶ τοὺς ἀπλουστέρους ἐπιχειρεῖν ταύτῃ δολεά-
ζειν τῇ προσηγορίᾳ. Ἄλλ' εἰ μὲν ἦν ὁ Κύριος δίδω-

VARIAE LECTIONES.

σιν, οὐκ ἐκείνους δεῖ περιαγγέλλειν, ἀλλὰ παρ' ἡμῶν αὐτὴν ὀφείλουσιν ἐκμανθάνειν. Εἰ δὲ ἦν καθελεῖν αὐτὸς ἐλήλυθεν (Οὐ γὰρ ἤλθον, φησιν, *salvare* εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν), Ἰστωσαν ὅτι χριστομαχοῦσιν, ὑπὸ τῷ τῆς εἰρήνης ὀνόματι, τὴν κατ' αὐτοῦ πολιορκίαν ἀνιστῶντες.

ΕΠΙΣΤ. Ε΄.

Τῷ αὐτῷ.

Montacut. (ep. 100, p. 142).

Εἰ τις δοξολογία, εἰ τις εὐχαριστία, ταύτην ἐξ ὅλης ψυχῆς Θεῷ ἀνατίθῃμι, ὅτι με τοιαύταις ἡμέραις ἄρχειν ἀνθρώπων οὐ συνεχώρησεν, οὐδ' ὀφθαλμοῖς ἐπιθεῖν πάθος ἀπαράκλητον, ἐν αἷς τάφος μὲν ἀντὶ πόλεως ἡ Κωνσταντίνου, θρήνος δὲ ἀντὶ ψαλμωδίας, οὐ τὰς οἰκίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐκκλησίας ἔχει· τῶν μὲν ὀλοκλήρων εἰς ἕδαφος κειμένων θέαμα, φασίν, ἔλεεινόν, καὶ διηγέσθαι μείζον πίστεως· τῶν δὲ τῷ μεγίστῳ μέρει κατενηνεγμένων, καὶ μηδενὸς τοῦ πάθους κρείττονος γενομένου· ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς γῆς, τῷ ἀφορήτῳ σάλῳ καὶ κλόνῳ, εἰς μέρη πολλὰ συγκαταβράχαισης, καὶ τὰ ἐξ αἰῶνος τῆς πόλεως πάθη, τῷ μεγέθει τῶν κακῶν ἀποκρυφύσας. Νῦν μὲν γὰρ τὰ ἔμαυτοῦ μόνον σκοπῶ, καὶ εἰς ἐκεῖνός μοι τὰ τῆς φροντίδος καὶ τῆς ἀγωνίας ἀποτείνεται. Τότε δὲ ἀνάγκη τρέμειν ἦν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐτέρους ἁμαρτανόμενων, καὶ τοῖς ἐκείνων παθήμασι πικρότερον ἀποδύρεσθαι, καὶ μήποτε τῷ κοινῷ ὁ τῶν ἀδικημάτων [δεδιέναι] κοινὴν τῷ πληθεὶ τὴν τιμωρίαν, καὶ αὐτοὶ δοκοῦντες προσεσθάναι, συνδιενεργεῖν καταδικασθῶμεν· ὧν ἀπάντων, ἀνθρώπων μὲν, ὡς ἐνόμισαν, ἐπιβουλαί, Θεὸς δὲ, τῇ οἰκίᾳ χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, ἐρρύσατο.

ΕΠΙΣΤ. ΕΑ΄.

Τῷ αὐτῷ.

Montacut. (ep. 101, p. 143).

Ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν φαίην δικὰς τίνοισα τὴν πόλιν τῶν εἰς ἡμᾶς ἀδικημάτων, ἀντὶ πόλεως πολυάνδριον γενέσθαι· παραινῶ δὲ μηδὲ τὴν ὁμῶν διοίκτητα ταῦτα ἐννοεῖν. Τίνες γὰρ ἡμεῖς, εἰ καὶ πεπόνθαμεν ἀδικήματα, ἵνα τῇλικαύτην ὀργὴν ἐκκαλεσώμεθα Θεοῦ; ἄλλως τε δὲ καὶ τότε, πλέον πάσχοντες [νῦν] ἐν οἷς ἐκείνοι πάσχουσι, τῷ κοινῷ νόμῳ τῆς συμπαθείας καὶ φύσεως, ἣ ἐν οἷς αὐτῶν δεδρακότων, ἐπάσχομεν. Εἰ δ', ὅτι τῶν ἀνὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν Ἑκκλησιῶν τὴν δόξαν ἀπέχειρον, καὶ εἰς τὰ τῶν Χριστιανῶν μυστήρια ἐξωρῆσαντο, καὶ ἀρχιερεῖς καὶ ιερεῖς Θεοῦ, θρόνων καὶ Ἑκκλησιῶν, πάσῃ μηχανῇ καὶ πάσῃ βίᾳ, ἐξήλασαν· καὶ ἐν καιρῷ Χριστιανισμοῦ, τὰς Ἑλλήνων πράξεις παρβήσιδάσασθαι παρεσκεύασαν, σιγῇ βαθεῖα, μᾶλλον δὲ καταστροφῇ τελείᾳ, τὰς

* Matth. x, 34.

VARIAE LECTIONES.

* Ἰσ καὶ δεδιέναι μήποτε τῷ κοινῷ... P Ἰσ. τίνοισαν.

A quam dat Dominus denuntiant, congruum non est ut annuntient illi, sed a nobis hanc acceptam debent agnoscere. Sin, quam ut tolleret, ipse advenit (nam *Non veni, dicebat, qui pacem darem, sed ut gladium* *), sciant tum quod contra Christum bellum gerunt, et, sub prætextu pacis, obsidione instituunt illum cingere.

EPIST. LX.

Eidem.

Si quæ doxologia, si eucharistia aliquid sit, illam ego toto animo in Deum refero, quod me non est passus hominibus præesse cum imperio per tales dies, nec oculis contueri inconsolabile malum, cum non civitas sed sepulcrum exsistat Constantini urbs, lamentatio cum pro psalmodiis, non domos tantum privatas, sed et ecclesias occupet: quarum nonnullæ e fundamentis subrutæ; solo æquantur; miserandum cuius spectaculum, et quod narratum fidem non inveniat: aliæ autem maxima ex parte, licet nulla clades desolaverit, ruinam tamen spectent: nec vel una ecclesiarum extra calamitatem hanc posita subsistat, sed et ipsa tellus, concussione et tremore intolerabili, in multas partes dissiluit: unde illa quoque quibus olim hæc civitas malis conflictabatur pro nullis habenda sunt. In præsentem res meas tantum speculor, in eas cura et sollicitudo mea omnis fertur. Quod si autem cum imperio essem necesse haberem, et pro aliis timere peccantibus, et vehementius eorum afflictionibus condolere, et metuere ne per peccatorum societatem, et nos, qui videmur eisdem præesse, ad supplicium commune condemnemur: ab istis nos omnibus hominum, quæ videbantur conspirationes, Deus autem revera, e sua gratia et bonitate liberavit.

EPIST. LXI.

Eidem.

Ego certe haud dixerim, urbem in sepulcretam redactam, in vindictam eorum qui in me injusto fecerunt; aut horror tuam sanctitatem ut eandem foveas mecum opinionem. Quinam enim nos sumus licet passi inexplicabilia, ut tantam a Deo iracundiam devocemus: certe quidem in iis quæ patitur civitas, et nos plane compatimur, secundum legem naturæ et compassionis naturalis, plus quam per illa patiebamur, quæ a civibus sumus passi. Sin autem facinorum eorum pœnas luant, per quæ gloriam Dei et Ecclesiarum in toto Romano imperio positarum attonderunt, et insultarunt petulanter Christianorum mysteriis, episcopos, et Dei sacerdotes, nil non molientes, nullam vim non intentantes, de thronis et Ecclesiis suis ejectos abegerunt:

et ubi Christiana professio vigeat, paganas actiones licentiose patrari curaverunt: silentio profundo, potius subversioni plenariæ, sacrificia divina, et veneranda illa orgia tradidere: si ob hæc omnia pœnas luant audaciæ, nihil est quod pronuntiare ego possum, donec multa his majora eos perpetrasset iudicium illud in cœlis representet.

EPIST. LXII.

Georgio diacono et cubiculio.

Montacut. (ep. 104, p. 149).

Denuntio tibi, amicorum optime, ne deinceps amicus nobis nomineris. Nunc enim intelligo me præ cunctis mortalibus in veris amicis habendis infelicissimum. Bonus ille et fidelis œconomus communis amicis (hei mihi qui hoc dico et scribo, ipso interim tacente), me relicto, temporali amico, pro me, ut videtur, æternos amicos permutavit. Non enim pati potuit tantam virtutem tali temporum opportunitate obtinere. Timon ille apud antiquos, improbitate hominum fortassis intolerabili motus, prudenter egisse quidem visus est, cum pro *philanthropo misanthropo* haberi volebat. Ego multo quidem rectius videbor, pro affectu quo sum, *misophilus* nominandus: nam cum inter amicos mira quidem virtutis admiratione frui viderer, de fruitione gaudebam, et statim cum dolore acerbato, inde, quod me male habet, exturbor; ita ut quicumque ille est qui telum hoc in me amentavit, sive ex invidia sive aliunde motus, id egit tantum ut cruciaret, et de voluptate extremis quasi labeculis degustaremus. Extra me rapior ab iis quæ patior, nec est quod dicam aliud, quam quod omnino mei non sis misertus, nec cum in exilium relegarer, nec cum in vincula conjicerer, nec in aliqua meorum quibus exaurior miseriarum: in nullo ipso- rum emollitus, magno impetu amicum arreptum a me avulsisti, qui abiit, stimulum acerbum et inflexibilem medio meo cordi insignens. Sed fortassis haud diuturnum erit tempus, et penitus hoc conficiet (istud enim solum, utpote in tantis malis, nos refrigerat) et ad desideratum nobis exturbabit. Tu autem, o vitæ meæ solamen solum, vale: me ama, exsequias mea vice perface, prout dignum tua virtute et illius amicitia fuerit, et meo loco cognatis et affinibus et tibimetipsi curator et patronus constitutus, alleva magnam doloris partem. Neque enim, opinor, facultas est, defuncto amico aliunde opitulari. Certe plura me scribere volentem inhibuere lacrymæ profusiores.

EPIST. LXIII.

Damiano xenodochio.

Montacut. (ep. 112, p. 133).

Cum tacet qui injuriam patitur, multo magis afficientem convinct: patet enim quod nisi summam et inexplicabilem injuriam irrogantium crude-

VARIÆ LECTIONES.

9 Γσ. ἐκεῖ.

Α θείας τελετὰς καὶ τὰ φρικτὰ παραδεικνύοντες ὄργια· ἂν οὖν διὰ ταῦτα δίχως εἰσπράττωνται τοῦ τολμήματος, πρὸς τοῦτο οὐκ ἂν δυναίμην ἄλλως ἔχειν δυσχρησιῶσθαι, μέχρις ἂν τὸ ἔχει 9 δικαιωτήριον, ἄλλα τινὰ μείζονα τῆς τληλικαυτῆς τόλμης ἐξημαρτηκότας παραστήσειεν.

EPIST. ΕΒ΄.

Γεωργίῳ διακόνῳ καὶ κουβουκλεισίῳ.

Ἀπαγορεύω σοι, φίλον ἄριστε, μηκέτι φίλον ἡμέτερον ὀνομάζεσθαι. Νῦν γὰρ ἔγνων ἑμαυτὸν, περὶ τοὺς ἀληθεστάτους φίλους, πάντων ἀνθρώπων δυστυχέστατον. Ὁ καλὸς ἡμῖν καὶ πιστὸς οἰκονόμος, ὁ κοινὸς φίλος (οἱ μοι λέγω καὶ γράφω σιγῶντος ἐκείνου) λιπὼν ἡμᾶς τοὺς προσκαίρους, ἀνθ' ἡμῶν, ὡς εἴοικε, τοὺς αἰωνίους φίλους ἠλλάξατο· ὥστε οὐκ ἀνεχόμενος ἀρετὴν τοσαύτην καιροῖς τοιοῦτοις ἐμπολιτεύεσθαι. Ὁ μὲν οὖν παλαιὸς ἐκείνος Τίμων, μοχθηρίας ἀτόποις ἀνθρώπων ἴσως περιτυχὼν, ἐδοξέτι σοφὸν ἐπιτελεῖν, ἀντὶ φιλανθρώπου, μισάνθρωπος, καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι. Ἐγὼ δὲ πολλῶν ἂν φανεῖην δικαιότερα, οἶμαι, διαπραττόμενος, ἀνθ' οὐπὲρ εἰμι, μισόφιλος γενέσθαι διανοούμενος. Τῆς γὰρ ἐν φίλοις θαυμαστῆς ἡλικίης ἀρετῆς ἀπολαύειν ἀρχόμενος, ἅμα μὲν χαίρω τῆς ἀπολαύσεως, ἅμα δὲ λίαν πικρῶς ἀνιῶμενος, ταύτης ἀθλῆως ἐλαύνομαι· ὥστε ἵνα μόνον λυπηθῇ καὶ τὴν συναίσθησιν τῶν ἀλγεινῶν ἀφόρητον ἐπαφήσῃ, διὰ τοῦτο μόνον τῆς τοιαύτης ἡδονῆς ἡμᾶς γεύσαντος τοῦ, ὅστις ποτὲ ἐστὶν ἐκείνος ὁ τληλικούτων καθ' ἡμῶν βίβας τὸ βέλος, εἴτε φθόνος, εἴτε ψήφου ἄλλῃ. Ἐξάγοιμι γὰρ ὑπὸ τοῦ πάθους, καὶ οὐκ ἔχω τί εἰπῶ πλὴν ὅτι μὴ κατελέησας ἡμᾶς, μήτε τῆς ὑπερβολῆς, μήτε τῆς φυλακῆς, μήτε τῶν ἄλλων χαλεπῶν, οἷς τὸν βίον περιαντλούμεθα. Ὑπὸ μηδενὸς τούτων δυσωπηθεῖς, λαβὼν ἀθρόον καὶ διασπᾶσας ἀφ' ἡμῶν τὸν φίλον οἴχεται πικρὸν καὶ ἀπαραίτητον κατὰ μέσσης αὐτῆς καρδίας τὸ κέντρον ἐμπήξας. Ἄλλ' ἴσως οὐ πολὺς χρόνος καὶ τελείως ταύτην διεργασάμενος (τοῦτο γὰρ ὡς ἐν τληλικούτοις κακοῖς ἡμᾶς μόνον ἀναψύχει) πρὸς τὸν ποθοῦμενον ἀπελάσει. Σὺ δὲ, ὦ μοι λοιπὸν τοῦ βίου παραμύθιον, ἐβρώσο, καὶ με φίλει· καὶ τὴν ὁσίαν ἐκείνῳ, ἀνθ' ἡμῶν, ἀξίως τῆς σῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐκείνου φιλίας, ἐπιτέλει, καὶ τῶν συγγενῶν καὶ οἰκείων ἀνθ' ἡμῶν καὶ σαυτοῦ προστάτης καὶ κηδεμὼν καθιστάμενος, κούφιζε τὸ πολὺ τοῦ πάθους· ἄλλο γὰρ οὐδὲν ἐστὶν οἶμαι τῷ καίμην συνεισενεγκεῖν. Εἰ δ' ἔτι καὶ πλέον ἤθελον γράφειν, ἀλλὰ σφοδρότερον βέον ἐπέσχευ τὸ δάκρυον τὴν γραφὴν.

EPIST. ΣΓ΄.

Δαμιάνῳ, ξενοδόχῳ.

Τὸ σιγᾶν ἀδικούμενον, μείζονα τῶν ἀδικούντων ποιεῖται τὸν ἔλεγχον· ὁ γὰρ ὡς εἰ μὴ μεγάλην τινὰ καὶ ἀνυπέβλητον τῶν ἀδικούντων ὠμότητα

κατεγίνωσκεν, οὐκ ἂν ἀφελὲς τὸ κινεῖν ἐπ' Ἐλεον, ἀντὶ A
 τούτου τε καὶ τῶν δικαίων λόγων, τὴν σωπὴν ἔστερ-
 γεν· ἀλλ' ὁ μὲν δυστυχὴς ἐκεῖνος καὶ πένθης ἀνθρω-
 πος, περὶ οὗ καὶ πρὶν ἔγραψα, ἡδικηκέναι μὲν ὑμᾶς
 ὁμολογεῖ, καὶ τῶν ἀδικημάτων οὐκ ἄλλους, ἀλλ'
 ὑμᾶς ἐπάγεται μάρτυρας. Κύριοι γὰρ νῦν ἀξιούτε
 γενέσθαι ὧν τυραννίδι καὶ βίᾳ τὴν ἐξουσίαν προσελή-
 φατε. Ἀνίστα δὲ νοσεῖν, καὶ κρείττους εἶναι διορθώ-
 σεως καὶ μεταμελείας, οὕτω κατέγνωκε· διὰ τοῦτο,
 καὶ φίλους περισσεύει, καὶ λόγους φθέγγεται ἑλεει-
 νοὺς, καὶ πρὸ τούτων, ὥσπερ ἱκετηρίαν, αὐτὸ προ-
 τείνει τὸ δίκαιον· οὐκ ἐν τοῖς ἐξωθεν κριτηρίοις,
 ἀλλ' ἐν μέσοις φίλοις, καὶ ἐπὶ τοῦ βήματος τῆς ὑμῶν
 συνεδήσεως. Εἰ δ' ἐτι μηδὲν χρηστὸν μηδὲ δίκαιον
 περὶ αὐτὸν ἐνόησθε, μηδ' ἐκεῖνων αὐτῷ ἐκοστήτε
 ἃ τυραννίδος νόμος αὐτοῦ μὲν ἤρπασεν, ὑμῖν δὲ ἐν-
 χειρίσεν, ἴστε, ὡς ὅπερ ἐκεῖνος ὁ ὅφ' ὑμῶν ἀδικού-
 μενος εἰπὲν καθ' ὑμῶν ἐφυλάσματο, αὐτοὶ καθ' ἐαυ-
 τῶν, διὰ τῶν ἔργων, τὸ χειρίστους ἀνθρώπων εἶναι
 πάντων ἐψηφίσασθε.

ΕΠΙΣΤ. ΕΔ'.

Γρηγορίῳ διακόνῳ καὶ χαρτυλαρίῳ.

Montacut. (ep. 113, p. 133).

Ἀναθεμάτισαν ἡμᾶς χρόνοις μακροῖς, πᾶσα σύν-
 οδος αἰρετικῇ, καὶ πᾶν Εἰκονομάχων συνέδριον· οὐχ
 ἡμᾶς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πατέρα καὶ θεῶν ἡμέτε-
 ρον, ἀνδρας ὁμολογητάς Χριστοῦ, καὶ ἀρχιερέων
 σεμνολόγημα· ἀλλ' ἀναθεματίσαντες, εἰς τὸν ἀρχιε-
 ρατικὸν θρόνον ἡμᾶς ἀνήγαγον καὶ μὴ θέλοντας·
 ἀναθεματιζέτωσαν τοιγαροῦν καὶ νῦν οἱ παραπλη-
 σίως ἐκεῖνοις τῶν Δεσποτικῶν ἐντολῶν ἀλογήσαντες,
 καὶ παρανομίας ἀπάσης πλατείαν τὴν πόλιν καὶ
 εὐρύχωρον ἀναπετάσαντες, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἀπὸ γῆς εἰς
 τὴν οὐράνιον ἡμᾶς βασιλείαν καὶ ὀκνοῦντας ἀναβι-
 δάσωσιν.

ΕΠΙΣΤ. ΕΕ'.

Γεωργίῳ διακόνῳ καὶ ὀρφανοτρόφῳ.

Montacut. (ep. 136, p. 189).

Εἰ μὲν ἀπὸ τῆς γνώμης κρίνεις τὰ πράγματα, καὶ
 σκοπεῖς τὴν προαίρεσιν (οὕτω δὲ προσῆκε, καὶ θεῶν
 χρησμῶν ἔστιν ἡ ψῆφος), ἔχεις ἡμᾶς, εἰ μὴ φορτικόν
 εἰπεῖν, λαμπρῶς ἐπὶ σοὶ στεφανωθέντας. Εἰ δὲ τοῖς
 ἔργοις δίδως τὸν στέφανον, ἡμᾶς μὲν οὐδ' οὕτως
 οὐδὲν ζημιώσεις. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ τοῦτο, καίτοι τῶν
 καιρῶν ἡμῖν ἀντιπνεόντων, ἐνέλιπομεν. Ἐκεῖνο δὲ
 σε συνιέναι χρῆ, ὅτι ταῦτα ψηφισόμενος, οὐχ ἡμᾶς
 μᾶλλον θατέρου τῶν στεφάνων ἀποστερεῖς, ἀλλὰ
 σεαυτοῦ ἑκάτερον ἀφαίρεις· ὃν τε προξενεῖ τὰ ἔργα,
 καὶ ὃν πλέκει ἡ προαίρεσις.

ΕΠΙΣΤ. ΕΖ'.

Ἀναστασίῳ πρεσβυτέρῳ καὶ βιβλιοθηκαρίῳ
 Ρώμης.

Montacut. (ep. 170, p. 244).

Ἀφ' ἱερᾶς μὲν σοι, τὸ παροιμιώδες, ὁ ἀγὼν·
 ὅψε δὲ τῆς χρείας, καὶ τῆς γνώμης οὐ μέμφομαι.
 Τὸν καιρὸν δ' ὁρῶ παρελάσαντα, καί μοι δοκεῖ
 τοῦτον οὐκ ἀκόμψως ὁ αἰνιγματιστὴς ἀπειχάζων

litem sentiret, non ea omisisset, quæ movere ad
 misericordiam possent, nec silentium prætulisset
 justæ injuriarum deplorationi. Miser autem ille et
 pauper, in cujus jampridem causa ad te litteras
 dedi, fatetur te injuriam intulisse, injuriarum porro
 illatarum haud alios testes quam teipsum citat.
 Dominum earum rerum haberi te vis legitimum,
 quas 'per vim et tyrannidem prius abstulisti. Non
 tamen desperato morbo teneri te, vel incurabili, nec
 pœnitentia corrigendo, arbitratur. Idcirco passim
 amicos adit, sermones serit miserabiles, atque
 inprimis jus ipsum deprecatores offert: nec rem
 apud forensia tribunalia tractat, sed amicis arbi-
 tris, et ad tribunal conscientie tuæ. Si adhuc nil
 humanius, nihil cum justitia conjunctum, statuas
 in hac ejus causa, nec cedere velis possessionem
 eorum quæ per tyrannidem, non legem, abstulisti,
 scias, quod utcumque ille quem tu pauperem affe-
 cisti injuria, id non contra te dixerit, temet tamen
 contra te sciscere, per ea quæ perpetras, esse te
 nimirum omnium hominum nequissimum.

EPIST. LXIV.

Gregorio diacono et chartulario.

Anathemate nos perculerunt jamdudum synodus
 hæretica, et universus Iconomachorum consensus;
 nec nos tantum, sed et patrem et patruum etiam
 nostrum, viros Christi confessores, et episcoporum
 gloriam, sed tamen anathematizatum in thronum
 archiepiscopalem intruserunt non volentem; ana-
 themate, nunc etiam non minus feriant illi,
 Domini mandata facientes flocci, sed et transgres-
 sioni cuicumque spatiosum et amplum portum ape-
 rientes, in eum finem ut me de terra in celeste
 regnum transmittant.

EPIST. LXV.

Georgio diacono et orphanotropho.

Siquidem ab intentione de rebus actis judicas, et
 propositum consideres (quod par est facere, quando-
 quidem ita divina præcipiant oracula), habes et nos,
 ne quid gravius dicam, splendide a te coronatos et
 honoratos: sin actis dederis coronam, nos nullo, nec
 sic quidem, damno afficies. Neque enim nos, licet
 tempore adverso, defecimus officio: et illud te
 oportet scire, quod ita decernendo, non tam nos al-
 terutra coronarum privas, quam utramque a teipso
 tollis; nempe quam largiuntur opera, et quam vo-
 luntas plectit et propositum.

EPIST. LXVI.

Anastasio presbytero et bibliothecario Romano.

A sacra linea, ut proverbium habet, tibi certamen
 sumitur. Nec reprehendo, quod post usum et cogni-
 tionem opportunitatem elapsam video. Nec inscite
 mihi videtur ænigmatica oratio hoc insinuare, quæ

fronte capitatam occasionem, a postico calvam pingit. Nam cum præterlapso tempore advenit, licet omnibus machinis persequatur, haud comprehendet tamen. Sed bene sit compatiendi proposito tuo, utcumque tarde advenerit. Amici enim debent gratiam non usu et necessitate metiri, sed affectu et voluntate.

EPIST. LXVII.

Damiano xenodocho.

Montacut. (ep. 193, p. 293).

Si graviore quam delicta merentur pœnas irrogaveris, noli arbitrare te justitiæ fines non transilire: nam non tantum hoc rationi reddendæ te non subijciat, licet legis prætextu fiat, sed duplicatæ injustitiæ reum facit, nimirum, quod injuriam intulit, et leges afficit contumelia: huc usque forsân æquum et legitimum est, ab injuria afficiente pœnam reposcere: at mensuram transgredi in inferendo supplicio, contra leges manifeste pugnat, et supplicio dignum facit eodem, quod irrogavit, si non graviore, certe non moderatiore: dat enim initium alteri injuriæ: si certe qui ab altero pœnas pro injuria reposcit, eo ipso debet ipse moderationem discere, ne juste ea pœna reposcatur ab ipso. Quod si debitorem decem millium talentorum animo recolas, et terribilem illam et horrore plenam comminationem, licet nihil extorquebat non debitum, tantum quod debitori non perpercit: scena illa et prætextus, te secundum leges facere, quid proderit? quod auxilium tunc procurabit?

EPIST. LXVIII.

Paulo monacho lapso.

Montacut. (ep. 7, p. 71).

Deum nostrum Christum abnegavit Petrus: diffidebat eidem Thomas; Judas autem prodidit. Tu autem si resipueris ab iis quæ contra nos, aut tuam potius salutem, furore percitus patraveris, quæ te ad mentem sanam reducere debebant, desperare noli. Nos enim, utcumque tute ipse emansor fueris, ab affectu in te nostro non excidimus. Sint Thomas et Petrus antiqua tibi exempla ad conversionem: sed et alios etiam collapsos conservabis, cum a casu tuo resuscitatus fueris. Quod si nequaquam pœnitentiam egeris, te licet dolentes sic affamur, reliquum est ut Judæ laqueum respicias.

EPIST. LXIX.

Monacho E. collapso.

Montacut. (ep. 12, p. 74).

Peccasti: humanum est. Sed peccato admissio inhaeres, nec reverteris: hei nihil hoc diabolicum est. Considera, quæso, an non professus cum monachis sortem, et stipulatus angelicam conversatio-

A λόγος, ἐμπροσθεν μὲν ἀκερσεσκόμεν, ἐπισθεν δὲ κουρίαν ἐν χρῶ, διαγράφασθαι. Ἐπειδὴν γὰρ τις ὀπίσω τοῦ χρόνου γένηται, καὶ μυρίαὶ αὐτὸν ἐπιδιώκῃ τέχναις, οὐκ ἔστιν αὐτοῦ περιδράσασθαι. Ἄλλ' εὐγέ σοι καὶ τῇ; διὰ βράδους ἐλθούσης συμπαθοῦς προαιρέσεως. Φίλων γὰρ, οὐχὶ τῇ χρεῖα τὴν χάριν μετρεῖν, τῇ προθέει δὲ κρίνειν τὴν εὐνοίαν.

EPIST. ΕΖ'.

Δαμιανῶ ξενοδόχῳ.

Μὴ μείζους ἀπαιτῶν τὰς τῶν πταισμάτων εἰσπράξεις ἔξω νόμιζε δικαίας ποινῆς πράττειν· οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἀνεύθυνον, καὶ ἐπ' ὀνόματι νόμου τοῦτο ποιῇ τις, ἀλλὰ καὶ διπλοῖς ἔνοχον ἀδικήμασιν· ὅτι καὶ ἀδικίας ἄρχει, καὶ νόμου ὑδρίζει· μέχρι μὲν γὰρ τοῦτο, ἴσον παρὰ τοῦ ἡδικοῦτος λαθεῖν, νόμιμον ἴσως τοῖς πολλοῖς καὶ οὐ χαλεπὸν· ὑπερβεθηκότα δὲ τὸ μέτρον, ἔτι ποινὰς ἐπιζητεῖν, παράνομον φανερῶς καὶ τιμωρίας ἔνοχον ἥς ἀπήτησεν, ἵνα μὴ λέγω βαρυτέρας, τῶς οὐ μετριωτέρας· ἀρχὴ γὰρ ἔστιν ἀδικήματος ἄλλου· καίπερ ὁ δίκην ἕτερον, ὑπὲρ ὧν ἡδίκησεν, ἀπαιτῶν, αὐτόθεν ὠφείλειν ἔχειν τὴν σωφρονισμὸν, εἰς τὸ μὴ ἐπὶ τοῖς ἴσους καὶ ὁμοίοις τὴν δίκην ὀφείλειν, ἀλλ', ὡς ἔοικεν, οὐκ ἔστιν ὀργῆς ἐμμανέστερον. Εἰ δὲ καὶ τὸν ὀφειλέτην τῶν μυρίων ταλάντων εἰς νοῦν ἀναλάβοις, καὶ τὴν φοβεράν ἐκείνην, καὶ τοι οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅπερ ἐχρεώσθητο ἀπῆται καὶ φρίκης γέμουσαν ἀπειλήν, ὅτι μὴ συγγνώμων ἐγίνετο τῷ ὀφειλέτῃ, τίνα ἂν σοι ἡ σκηνὴ τοῦ κατὰ νόμον οἰεσθαι; πράττειν, καὶ παρανομοῦντι βοήθειαν ἐμπορίῃ;

EPIST. ΕΗ'.

Παυλῶ μοναχῷ ἀποστατήσαντι.

Τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν, ὁ Πέτρος ἠρνήσατο, ὁ Θωμᾶς ἠπίστησεν, ὁ Ἰούδας προῦδωκε· σὺ οὖν, εἰ μὲν μετέγνως ἐφ' οἷς, ἐξ ὧν ἔδει σε σωφρονεῖν, καθ' ἡμῶν, μάλλον δὲ τῆς σῆς σωτηρίας, ἐμάνης, μηδὲν ἀπογνῶς. Οὔτε γὰρ τῆς ἡμῶν πρὸς σέ, καὶ αὐτὸς ἐξέστης, ἀπίστημεν διαθέσειως, καὶ Θωμᾶς σοι τῆς ἐπιστροφῆς, καὶ Πέτρος, παλαιὰ παραδείγματα· σώσεις δ' ἴσως καὶ αὐτὸς ἄλλους σφαλέντας, δι' ὧν αὐτὸς ἀνέστης πεσόν· εἰ δὲ μὴ μεταγνῶς, καὶ ἀνυμνοί, λέγομεν, πρὸς τὸν Ἰούδα σε βρόχον ὑπόλοιπον ἀφορᾶν.

EPIST. ΕΘ'.

Μονάζοντι Ε. πεσόντι.

Ἡμάρτες· ἀνθρώπινον τοῦτο. Ἄλλ' ἐπιμένεις τῷ κακῷ, καὶ οὐκ ἐπιστρέφῃ· δαιμόνων, οἱ μοι, τοῦτο. Σκόπε, δὴ, μὴ ἀντὶ τοῦ παραγγεῖλαι σε εἰς τὴν τῶν μοναζόντων βληρουχίαν, καὶ ἐπαγγελισθαι σε τὴν

VARIE LECTIONES.

ἢ ἴσ. οἱ μοι.

τῶν ἀγγέλων πολιτείας, εἰς τὴν τῶν δαιμόνων A nem, in infaustum dæmoniorum statum recidens, κατενεχθῆς μοχθηρίαν, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων ad illorum pœnas præcipitaris, ubi cessat propositum, et frustratur poenitentia. ἀπενεχθῆς τιμωρίαν· ὅτε πᾶσα πρόφασις ἀργεῖ, καὶ εἰς κενὸν ἡ μετανοία.

EPIST. O.

Ἀθανασίῳ μοναχῷ ἡσυχάζοντι.

Montacut. (ep. 20, p. 81).

Ὁ μὲν τῆς Ἐριστῆς* ἐπίσκοπος, ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς ὀρθωθείς, ἀνέβρωσε τοῦ πάθους· καὶ τῆς σχισματικῆς σπηπέδονος ἀπαλλαγείς, τῇ ὁλότητι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, μέλους καὶ μέρους τάξιν ἀνεκλήφως, συνηρμόσθη, πολλὰ μὲν τῆς προτέρας καταγνοῦς φρενοβλαβείας, πολλοῖς δὲ δάκρυσι τὸ δάφνος βαίνων, οἰμωγαῖς δὲ πολλαῖς, καὶ ἐλεεινολογίαις τὴν παρούσαν σύνοδον, ἀπαραίτητον ἐπ' αὐτὴν ὀρώσαν, εἰς οἰκτιρμούς διαλύσας· καὶ ὁ γὰρ ἀνὴρ ἰσοῦχὶ πολιτῆς συγγνώμην ἤστηεν ἀ κακίας· ἀλλὰ νεανειευμένην ἔδειξε μισήσας πονηρίαν. Οὐ γὰρ ἀπλότητος ἦν ὁ γέρον, ἀλλ' ἀπάτης θήραμα· ὧν, τὸ μὲν, βοηθείας μόνης· τὸ δὲ δεῖται καὶ προκαθάρσεως· ἀλλὰ γὰρ τοῖς ὑμετέροις πόνους καλῶς τοῦ γέροντος ἐξεργασθέντος, καὶ τῶν τῆς νοουσίας σπερμάτων προκαταβληθέντων, ἡμεῖς ἀπώνας αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν ἐκαρπώσάμεθα. Τῶν δὲ λατρικῶν εἰδῶν, πάντα μὲν οὐκ ἦν εὐρεῖν κατὰ χεῖρας· ὅσα δὲ παρῆν, ἀπεστάλη. Τῶν ὑπολοίπων ἡ φροντις, ἕως ἂν πορισθῶσιν, οὐκ ἐπιλείψει. Τοῖς δώροις δὲ τῆς C ὑμετέρας ὁσιότητος, ἐπὶ μέγα ἡγαλλιασάμεθα· μάλιστ' αὖ γὰρ τῆς ἀληθινῆς ἀγάπης ταῦτα πληθυνούσης, καὶ εἰς μέγεθος καὶ κάλλος ἐξαπλούσης, καὶ δι' αὐτῶν διδοῦσης εἰκονίζεσθαι τοῦ τοῦ βίου ὑψηλόν τε καὶ μετάρσιον. Ἐβρώσο.

EPIST. OA.

Ζωσιμῷ μοναχῷ καὶ ἡσυχαστῇ.

Montacut. (ep. 25, p. 85).

Ὅρεῖά σοι τὰ δῶρα, κάστανά καὶ ἀμανίτα· ἀλλὰ D βασιλικῆς πολυτελείας τὸ πλῆθος· καὶ τῷ μὲν ὀρεῖῳ ἡδυνας, οὐχ ὁμοίως δὲ τῷ πολυτελεῖ διέθικτας· ὁρηται ἀδικῶν, καὶ βασιλείαν κλέπτων ἐν ὄρεσιν. Ἐγγραφα ταῦτα, ἵνα καὶ συστελλῇς τὸ πλῆθος καὶ τὴν εἰδίαν φυλάττης τῶν δώρων· ἐθουλόμην σοι παραγενέσθαι, ἀλλὰ τῆς ὁρμῆς ἐσχέθην· ὁμως οὐκ εἰς μακρὰν, ἀνθ' ἡμῶν, σταλῆται, ὅς, οὐ λέγω ἀναπληρώσει (οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ, οὐδ' ἄλλοτε ἡμεῖς), ἀλλὰ μετριώσει τὸ ὑστέρημα ἡμῶν. Τὰ δ' ἄλλα, ἐβρώσθαι σου τὴν πατρικὴν ὁσιότητα ἐπευχόμεθα, καὶ τῆς ἡμῶν μὴ ἐπιλεῖσθαι μετριότητος.

EPIST. OB.

Ἀθανασίῳ μοναχῷ καὶ ἡσυχάζοντι.

Montacut. (ep. 26, p. 85).

Εἰς τὴν τῆς ἡγεμονίας ἐπέστη ἀρχὴν, ὃν ἀρχεῖν τῆς πνευματικῆς ἀγέλης ἡ σὴ ὁσιότης εἰς δοκιμῆς

EPIST. LXX.

Athanasio monacho anachoretæ.

Eristæ episcopus, vestris precibus erectus, a morbo convaluit, et de putredine liberatus schismatica, partis jam et membri munus obiens, cum ecclesiastico toto cœtu compaginatus est, priorem mentis suæ sanæ amotionem multis condemnans, lacrymis pavementum rigavit multis, et præsentem synodum, quam in se videbat inexorabilem, lamentis, flebilibus sermonibus, tandem ad compassionem convertit. Nec veniam quasi insons canitiei deprecabatur, sed odio se habere ostendit, insolentiorum juvenatæ improbitatem. Certe non per simplicitatem senex, sed dolo captus peccaverat; horum duorum alteri opus est nudo auxilio, alteri autem purgatione. Cum vero per vestrum exhibitum ei studium optime reformetur ille senex, seminibus consilii prius sparsis, nos fructum illius salutis sine ullo nostro labore retulimus. Omnes porro species medicinæ nobis ad manus non erant præsto; quod erant in procinctu, missæ sunt. Cura de residuis, donec ipsæ suppeditentur, nec non deficiet. Donis nobis a tua sanctitate profectis maximopere exultabamus: sunt autem inprimis illa a veraci profecta dilectione, quæ in eximiam magnitudinem et pulchritudinem succrevit, quæ amorem, unde oriebantur, faciunt vitæ excelsitatem et sublimitatem repræsentare.

EPIST. LXXI.

Zosimæ monacho et anachoretæ.

Montana tua munera sunt, castanæ nempe et amanitæ; sed regiam adimplet munificentiam copia; montanismo delectasti, non perinde abundantia; montes lædis, et regnum tibi in montibus suffuraris. Hæc ideo scripsi, ut de copia demas, et in muneribus congruam retineas speciem. Vellem tibi præsens adesce, sed retardatur ille impetus; verumtamen non diu erit cum nostra vice ablegabitur qui non dicam adimplebit, (neque enim hoc aliquando vel ipsi præstare poterimus) sed admensurabit defectum nostrum. Cætera quod attinet. Deum veneror, paterna sua sanctitas valeat, nolit nostræ oblivisci mediocritatis.

EPIST. LXXII.

Athanasio monacho et anachoretæ.

Ad principatum et magistratum promotus est, quem tua sanctitas, experientia capta, præesse

VARIE LECTIONES.

* Ἰσ. Ἐριστῆς. ἰ. δια. ἡ. γ. π. πληθυνούσης.

gregi fecit spirituali. Precare ergo, Pater, ut nec tuo iudicio decipiaris (est enim hoc vel inprimis, si quid aliud, congruum cum tuæ sanctitati, tum etiam illi), nec manuumstrarum impositio ad reddendam vocetur rationem, sed ut plane dignus ille demonstretur et vestro suffragio, et spe nobis concepta. Cætera quod spectat, valere exopto tuam sanctitatem, et nostræ mediocritatis jugiter meminisse.

EPIST. LXXIII.

Eidem.

Montacut. (ep. 27, p. 86).

Ad ea quæ attendere debuit is, qui vestræ sanctitatis litteras attulit, brevissimo et opportuno tempore instruebatur. Præstitit ille se morigerum vel maxime, et pollicitationibus declaravit fructum se laturnum admonitionibus illis dignum, nimirum quoad cætera, complacente Deo, vitam institueret, nec vel digitum, quod dicitur, attollere absque vestra directione; Deum oro ut respondeant facta verbis, ne si forte in saxa seminantes, destituant nos tempus agri metendi.

Monachi symbolorum inordinate se gesserunt, qui censuram sibi arrogarunt et potestatem abbatibus deponendi. Idem facinus ausi, ac si in aurigam insurgerent equi, greges in pastorem, nautæ in nauclerum: imo multo hoc magis absonum est, ut monachi audacia contra hegumenum insolescant, qui rationem aliis tenetur et non ipsis reddere. Si quid ab illo delictum fuerat, iudicem adire majorem debebant, nec ad se arripere iudicium episcopale, cum vix in numero consistant iudicandorum. Nihilominus cum ad vestram confluerint sanctitatem, remittitur illis audax illud anarchiæ facinus, et seditionis motus, sed ita ut se recipiant promittendo de cætero futuros obedientiores; id autem ita demonstratum dederint, si in abbatem consenserint a tua sanctitate nominatum; neque enim illa versentur opinione, toleratum iri ut qui ad seditionem elati commovebantur, in illum denuo consentiant et conspirent eligendum, quem, calculus prius scriptis, sibi designarant. Sufficere delinquentibus debet si veniam de admissis impetraverint; nequaquam vero aspirabunt ad non delinquentium prærogativam, ut ne res indifferentes, bonum, malum, recte agere, et delinquere habeantur, iudicio de utroque indifferenter affecto. Cætera quod spectat, precor tuam valere sanctitatem, et nostræ mediocritatis non oblivisci.

EPIST. LXXIV.

Barnabæ monacho.

Montacut. (ep. 41, p. 98).

Quid paupertatem desles? Justus non deseritur. Imo (inquies) deserebatur Job. Sed eo fine, ut impium illum vincendo vinceret qui per summam impudentiam, purissimam ipsius pietatem vitæ prospero cursu et felicitate volebat cauponari, atque

ἐποικήστω. Εὐχου οὖν, Πάτερ, μήτε τὴν σὴν σφαλῆναι κρίσιν (τοῦτο γὰρ τῇ τε σῇ ὁσιότητι, χάριτι, εἴπερ τι ἄλλο, λυσιτελέστατον), μήτε τὴν ἡμῶν χειροθεσίαν εὐθύναις ἐνορᾶσθαι· ἀλλ' ἄξιον τὸν ἄνδρα, τοῦ τε ὑμετέρου ψηφίσματος, καὶ τῶν ἡμετέρων ἐλπίδων ἀναδειχθῆναι· τὰ δ' ἄλλα ἐρῶσθαι σου τὴν ὁσιότητα ἐπευχόμεθα, καὶ τῆς ἡμῶν μὴ ἐπιλεῖσθαι μετριότητος.

EPIST. ΟΓ'.

Τῷ αὐτῷ.

Ὡς ἐδεῖ κατὰ τοὺς γενέσθαι τὸν γραμματοφόρον τῆς ὑμῶν ὁσιότητος, ὡς ἐν βραχυτάτῳ καιρῷ, πάντα παρηνέθη, καὶ αὐτὸς αὐτὸν εὐπειθῆ, καὶ καρπὸν ὄσσειν τῶν παραινέσεων ἄξιον, ταῖς ὑποσχέσεσιν ἐδείξε, τὰ τε ἄλλα Θεῷ εὐαρέστως βιῶν, καὶ μὴδὲ τὸν δάκτυλον, ὃ δὴ φασί, κινεῖν τῆς ὑμετέρας χωρὶς ἐπικρίσεως· εὐχόμεθα δὲ τοῖς ἔργοις συμβαίνοντας ἰδεῖν τοὺς λόγους, ἵνα μὴ σπείραντας εἰς πέτρας, ὃ τοῦ γεωργίου καιρὸς ἡμᾶς ἐξελέγξειεν.

Οἱ δὲ τῶν συμβόλων μοναχοὶ ἀτάκτως ἐχώρησαν ἑαυτοῖς τὴν περὶ τοῦ σφῶν ἡγουμένου ἐξουσίαν καὶ κρίσιν ἐπιτρέψαντες· ἴσον γάρ ἐστιν ἱπποὺς ἡνιόχων κατεξανίστασθαι, καὶ πρόβατα τοῦ ποιμένος, καὶ ναύτας τοῦ κυβερνήτου· μᾶλλον δὲ πολλῶν ἀτοπώτερον, μοναχοὺς τῶν καθηγουμένων καταφρυάττεσθαι, οἷόν τι ὑπέχινεν αὐτῶν ἑτέροις, ἀλλ' οὐκ ἐκείνοις, ἐπιστεύθησαν· εἰ δέ τι πλημμελεῖ, μείζονα κριτὴν ἐπιζητεῖν δεῖ, ἀλλὰ μὴ ἀρπάζειν τὴν κρίσιν τῶν ἀρχιερέων, τοὺς ἐν τῇ τῶν κρινομένων χώρᾳ μόλις ἐξεταζομένους· ὅμως ἐπεὶ τῇ ὑμετέρᾳ προσεβρόθησαν ἀγισσύνη, ἀφίεται αὐτοῖς τῆς ἀναρχίας τὸ τὸλμημα, καὶ τῆς στάσεως, εἰ καὶ αὐτοὶ εὐπειθῶς τοῦ λοιποῦ πολιτεύεσθαι διαδεχάμενοι· δείξουσιν δὲ, ἂν ἕνα τινὰ, ὃν ἀνβουλήθῃ σου ἡ ὁσιότης, εἰς ἡγουμένον δέξονται· μὴ γὰρ αὐτοῖς ἐπὶ νοῦν ἦκοι, ὡς οἱ καταστασιάζειν ἐπαρθέντες, ἀνδρὸς, ὑπὲρ οὗ τὰς ψήφους ἐγγράφους ἔθεντο, οὗτοι πάλιν ψηφίζεσθαι καὶ μαρτυρεῖν ἀξιοῦσονται. Ἀρκεῖ γὰρ τοῖς πλημμελοῦσιν ἡ τῶν ἀμαρτηθέντων συγγνώμη· τὸ δὲ προνόμιον τῶν ἀνεξαμαρτήτων οὐχ ἔξουσιν, ἵνα μὴ ἀδιάφορον τῷ ἁγαθῷ τὸ κακὸν, καὶ τῷ κατορθοῦν τὸ ἀμαρτάνειν, ἐν ἀδιαφόρῳ τῇ ἐφ' ἑκατέρου κρίσει λογίζονται. Τὰ δ' ἄλλα, ἐρῶσθαι σου τὴν ὁσιότητα ἐπευχόμεθα, καὶ τῆς ἡμῶν μὴ ἐπιλεῖσθαι μετριότητος.

EPIST. ΟΔ'.

Βαρνάβᾳ μονάζοντι.

Τί θρηνηῖς πένιαν; δίκαιος οὐκ ἐγκαταλιμπάνεται. Ἀλλ' ἰὼδ ἐγκατελείφθη. Ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν πονηρὸν εἰς κράτος νίκησιν εὐπαθείᾳ καὶ βίῳ εὐροίᾳ, τὴν αὐτοῦ καθαρὰν εὐσέβειαν καπηλεύειν ἀνασχυντήσαντα· καὶ ἵνα πλὴν ὧν ἐγγυμνώθη, ὀφθῇ περι-

βαλλόμενος· ἀλλὰ καὶ Παῦλός φησιν· Ἐν λιμῷ καὶ ἄ
 δίψει διεβίω, καὶ ψύχει καὶ γυμνότητι· ἀλλ' ἐκίον.
 Ἄλλ' ἀρκεῖ σοι Παῦλόν ἔχειν ἀντὶ παντὸς πλοῦτου
 καὶ πάσης εὐδαιμονίας· εἰς παράδειγμα.

EPIST. OE.

Σωφρονίῳ μονάχῳ.

Montacut. (ep. 42, p. 98).

Ὅσπερ αἱ ἀπὸ τῶν τραυμάτων οὐλαί, τοὺς τόπους
 ἐκείνους, καθ' οὓς ἐνεσκιρρώθησαν, καὶ μετὰ ὑγείαν
 εὐπαθεῖς καὶ νοσήδεις παρασκευάζουσιν· οὕτω
 καὶ οἱ ἐν τῇ ψυχῇ τῶν ἁμαρτημάτων μώλωπες, καὶ
 μετὰ τὴν θεραπείαν εὐπαρδέκτον αὐτὴν καὶ ἐτοίμην
 πρὸς τὴν καταστρίψασαν ἁμαρτίαν ἀπεργάζονται·
 φεῦγε τοίνυν ἐν νεότητι, κατὰ πᾶσαν σπουδὴν, τὰ
 ἁμαρτήματα· ὅτι συμβάν σε τοῦτοις περιπαρῆναι,
 καὶ ἐν τῇ πληγῇ σὺν πόνῳ πολλῷ ἀπαλλαγεῖς, ἢ
 ἀλλ' οὖν οἱ τύποι τῶν στιγμάτων καὶ οἱ χα-
 ρακτῆρες, οὐδὲ μέχρι γήρους σχολάσουσιν ἐρεθί-
 ζοντες, καὶ τῶν ρικείων καὶ συγγενῶν παθῶν ἐπι-
 δεικνύντες τὸ ἐβέλων, οὐ χαλεπῶς σε πρὸς τοῦτο
 διαμορφώσουσιν.

EPIST. OG.

Μητροφάνῃ μοναχῷ ἀποστατήσαντι.

Montacut. (ep. 63, p. 118).

Οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδ' ὁ τέλειος, ἀπὸ ρύπου κα-
 θάρος· καὶ οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδ' ὁ κάκιστος, παν-
 τελῶς ἀμέτοχος ἀρετῆς· δόγμα παλαιὸν καὶ μέχρι
 νῦν ταῖς ἀπάντων καὶ ψήφοις καὶ πράξεσι φυλαττό-
 μενον. Μὴ θελήσης λύσαι, τῷ κατὰ σεαυτὸν ὑποδείγ-
 ματι, κενὸν ἀπάσης ἀρετῆς σεαυτὸν ἐπιδείξαι φιλον-
 εικῶν καὶ κενὸν ἀνθρώποις διήγημα.

EPIST. OZ.

Τῷ αὐτῷ.

Montacut. (ep. 66, p. 118).

Ἐπεσε Δαβὶδ, ἀλλ' ἀνέστη· ἀνέστη δὲ προσευχῇ
 προφήτου, καὶ δάκρυσι*, καὶ πικροῖς ἐλέγχοις
 προσαχθεῖσιν ὑπὸ δράματι· ναὶ δὴ καὶ πόνοις καὶ
 μεταμελείᾳ καὶ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ αὐτοῦ ἐκείνου, τοῦ
 κατενεχθέντος μὲν τῷ πτώματι, διατιθέντος δὲ φι-
 λοσόφως πρὸς τὸν ἐλεγχον. Ἐπεσε καὶ αὐτός· καὶ
 προφήτην οὐχ ὁρῶ· ὅτι μὴδὲ τοῦ Δαβὶδ ταπειν-
 οφροσύνην καὶ μετάνοιαν· σὺν ἐστὶ λοιπὸν καθο-
 ρῆν καὶ φροντίζειν ὅπως ἀναστήσῃ τοῦ πτώματος, εἰ
 μὴ σοὶ τὸ δοῦναι δίκην καὶ τότε, τὴν ἐκείθεν τοῦ δια-
 φυγεῖν, ἐστὶν αἰρετώτερον.

EPIST. OH.

Εὐθυμίῳ μονάχῳ καταπεσόντι.

Montacut. (ep. 68, p. 119).

Εἰ μήτε τῆς ἐκείθεν βασιλείας ὁ πόθος, μήτε τῆς
 ἀπαραιτήτου τιμωρίας ὁ φόβος, ἀλλὰ μὴδὲ τῶν ὁμάλως
 σοὶ τὸν βίον ἐν τῷ αὐτῷ πονηρίᾳ καταδαπανησάν-

ut longe pluribus instructus, quam quibus priva-
 batur, videretur. Sed et Paulus inquit: In fame
 atque siti vixi, in frigore et nuditate; sponte ta-
 men. Sufficiat autem tibi Pauli exemplum pro
 quibuslibet opibus, et quacunque felicitate.

EPIST. LXXV.

Sophronio monacho.

Quemadmodum obducta cicatricibus vulnera locos
 illos, in quibus callum superinductum habent, etiam
 post curationem morbis et impressionibus aptos
 reddunt: ita et animae per peccatum inflati livo-
 res, ipsam reddunt (post curationem) apte dispo-
 sitam et paratiorem ad stigmata per peccatum
 inurenda. Declina igitur per adolescentiam pecca-
 tum omni studio: quoniam si te ab illis confodi
 contigerit, utcumque te a plaga cum multo labore
 extricaveris, stigmatum tamen impressa vestigia
 et characteres, usque ad senilem aetatem non omit-
 tent irritationem: et cum tibi familiarium malorum
 et congenitorum imagines representaverint, non
 difficulter te ad illa conformatum reddent.

EPIST. LXXVI.

Metrophani monacho apostatae.

Nemo mortalium, ne quidem perfectus, a ma-
 culis purus et sordibus. Nullus homo, ne quidem
 pessimus, quin alicujus virtutis particeps sit: anti-
 quum dogma est, etiamnum singulorum calculis
 et actionibus custoditum. Noli tu id, non exem-
 plo evacuatum reddere: dum te penitus inanem
 et quantalibet virtutis portione vacuum contendis
 exhibere, et fabula apud cunctos inanis fias.

EPIST. LXXVII.

Eidem.

Cecidit David, sed surrexit: surrexit autem per
 prophetæ preces, acerbis lacrymis, et amaris re-
 prehensionibus, ficta quidem persona, occulte in-
 tentatis. Sed et per labores insuper, poenitentiam,
 et virtutes alias ipsius qui per lapsum sternebatur.
 Comparabatur autem philosophice ad taxationem.
 Cecidisti et tu: prophetam nullum video; non Da-
 vidis humilitatem animi, non resipiscentiam. Ad te
 deinceps spectat videre et curare, ut a lapsu
 resusciteris, nisi tibi dare poenas olim in vo-
 tis magis hæreat proposito, quam a supplicio ex-
 pediri.

EPIST. LXXVIII.

Euthymio monacho collapsio.

Si neque cælestis regni desiderium, nec inelucta-
 bilis supplicii metus, nec eorum, qui tui similes,
 vitam tam insigni improbitate foedam transigerunt,

VARIE LECTIONES.

* γγ. ἀπαλλαγείης. * Ισ. add. οικείοις, non enim prophetæ Nathanis.

dura, difficilia et intoleranda quæ statim passi sunt, sed nec ab omnibus ingesta opprobria, ad conversionem et sobrietatem ab audacibus facinoribus adhuc excitantur: vereor ego certe, ne dæmonum natura formam in te simulaverit humanam. Utinam nunquam me ad ista proferenda adegisses. Certe procemia nobis venturi Antichristi in temetipso exhibes.

EPIST. LXXIX.

Marco Siculo monacho.

Montacut. (ep. 84, p. 150).

Multi historici docent, quod cum per terrarum orbem totum impietas diffundebatur, Saturnum, Venerem, et Proserpinam, Occidentales solos prodij habuisse: et quod neque malorum tolerantissimum Herculem, nec Vulcanum laudandum artificem, nec rhetoricantem Mercurium, nec alium quemlibet eorum, quos fabulæ operum optimorum et ingenuorum præsidēs et curatores suggerunt, in deorum album retulisse, aut admittere voluisse: sed nec aram justitiæ, temperantiæ, aut alicui alteri virtuti ædificasse, quas multas mortales tum deificabant, et superstitione prævalente colebant. Quid erat autem cur apud istos Saturnus, Venus, Proserpina colebantur, solum eo quod homines solis addicti erant voluptatibus ventris, et rerum venerarum. Certe enim illos quos colebant deos miscentes invicem, et promiscuis complexibus inhaerentes, alimenta, luxum, omne genus voluptatum, ab illis diis, ut verbis ferebant, fluentes, actionibus suis coacervabant. Non est ergo mirum, si tu, qui genus ab Occidentalibus derivas, nihil prudens aut temperatum dicere vel facere possis: certe paternæ consuetudines vix aut ne vix quidem corrigis et in ordinem redigi possunt maxima adhibita diligentia, cura, et laboribus.

EPIST. LXXX.

Sabæ anachoretæ, cum apostatis immorato.

Montacut. (ep. 90, p. 153).

Unde factum, ut cum ad omnia tarde et onerose movearis, ad machinationes contra me celer et vehemens exsiteris? Liqueat hinc, opinor, quod in quibus secundum rationem procedit ratio, utcumque ingenua ipsi celeritas non sit ad ante vertenda mala, tamen incitatus et continuo, nec suspensio motu, ad mala ferri non vult. At cum inde exciderit quod secundum naturam est, una etiam efferruntur, et motus omnes et actiones singulæ in statum turbulentum et furiosum. scito autem me valde pudore suffusum, et mœrore ultra modum arreptum, non quod omnes in præsentia alacritate sint in me, sed quod olim tu ex iis videbaris esse, qui me amabant.

7 Ισ. εη.

των, τὰ κατὰ πόδας χαλεπὰ καὶ δύσοιστα πάθη, μήτε τὰ κοινὰ παρὰ πάντων ἐνεῖδη, πρὸς ἐπιστροφὴν σε καὶ νῆψιν τῶν τολμωμένων ὀφθαλμοῦ διεγείρει· δέδοικα μὴ δαιμόνων φύσις ἀνθρώπου μορφὴν ὑποκρίνεται. Ἄλλ' εἴθε μὴ συνήλασας ἡμᾶς ταῦτα εἰπεῖν, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου διὰ σοῦ ἡ παρουσία προοιμιάζεται.

EPIST. 08'.

Μάρκῳ Σικελῷ μονάχῳ.

Τοὺς πρὸς Ἑσπέραν ἀνθρώπους, ὅτε πανταχοῦ γῆς ἐξῆλπωτο ἡ ἀσέβεια, Κρόνον, καὶ Ἀφροδίτην, καὶ Περσεφόνην μόνους νομίζειν θεοὺς τῆς ἱστορίας ἡ πείρα παρέδωκεν, καὶ οὕτε τληπαθὴ καὶ καρτερικὸν Ἡρακλέα, οὕτε Ἥφαιστον κλυτοτέχνην, ἀλλ' οὐδὲ λόγιον Ἑρμῆν, οὐδ' ἄλλον τινὰ ὃν ὁ μῦθος χρηστῶν καὶ σπουδαίων ἔργων προστάτας καὶ ἐφόρους ὑποτίθεται, οὐδένα τούτων οὕτε θειάσαι, οὕτε παραβέξασθαι, οὐδὲ βωμὸν ἰδρῦσαι δικαιοσύνης, οὐ μὴν οὐδὲ σωφροσύνης, οὐδ' ἄλλης τινὸς ἀρετῆς, ἣν τηνικαῦτα τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐθεοποίησε τε καὶ ἐσεθε δεισιδαιμονίᾳ κατεχόμενον· διὰ τί οὖν Ἀφροδίτη, καὶ Κρόνος, καὶ Περσεφόνη τούτοις ἐτιμήθησαν; ὅτι μόνης ἡδονῆς καὶ γαστρὸς καὶ ἀφροδισίων ἀεὶ γεγόνασιν ἄνθρωποι. Καὶ γὰρ καὶ τούτους οὕς ἐσεθον, μινύοντες ἀλλήλοις καὶ διαπλέκοντες, τροφάς τε καὶ τρυφάς καὶ ἡδονὰς παντοίας ἐκείθεν αὐτοῖς τῇ λόγῳ βεβούσας διὰ τῶν πράξεων συνέλεγοντο. Οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν εἰ καὶ σὺ τὸ γένος ἔλκων ἐξ Ἑσπέρας, οὐδὲν, οὕτε σῶφρον λέγειν ἔχεις, οὕτε διαπράττεσθαι. Μεγίστη γὰρ σπουδὴ καὶ πόνος καὶ μελέταις τὰ ἐξ ἔθους καὶ πατρίδος μόλις ποτὲ φιλεῖ μεταβρῦθμιζεσθαι.

EPIST. II'.

Σάββᾳ ἡσυχαστῇ, μετὰ τῶν ἀποστατῶν γεγονότι.

Πόθεν ἡ πρὸς πάντα σου κίνησις βραδεία καὶ νωθὴς, εἰς τὴν καθ' ἡμῶν κατέστη συσκευὴν ὀξεία καὶ σφοδρά; ἢ ὅλον, ὥς ἐν οἷς μὲν ἔπραττεν ὁ λογισμὸς κατὰ φύσιν, καὶ οὐκ ἦν αὐτῷ τάχος ἐμφυτον εἰς ἀντιληψὶν τῶν κακῶν, ὅμως οὐδὲ ἀκρατῶς εἰς πρὸς τὰ φαῦλα φέρεσθαι, καὶ ἀνενδύτως τὴν ὁρμὴν. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτῶν ἐξέπεσε τῶν κατὰ φύσιν, συνεξηνέχθησαν αὐτῷ καὶ αἱ κινήσεις πᾶσαι, καὶ αἱ πράξεις εἰς τὸ στασιῶδες ἦθος καὶ ἐμμανές· ἡμᾶς δὲ γίνωσκε λίαν αἰσχύνεσθαι καὶ ὑπεραλγεῖν, οὐχ ὅτι νῦν πάντας κύδους καθ' ἡμῶν ἀναβρίπτεις, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς εἰς ἐδόκεις πάλαι τῶν φιλοῦντων ἡμεῖς εἶναι.

VARIÆ LECTIONES.

ΕΠΙΣΤ. ΠΑ'.

Ἀθανασίῳ μονάζοντι καὶ ἡσυχαστῇ.

Montacut. (ep. 92, p. 154).

Τὸν φοῖνικα φασι τὸ φυτὸν τῇ ἀλμυρᾷ θάλλειν γῇ, καὶ τὴν κόμην εἰς ὕψος ἐκτρέφειν, καὶ καρπὸν εἰς πλῆθος καὶ πολλὴν γλυκύτητα φέρειν· καὶ ὅλως φοῖνικι καὶ ἐπιτήδειον ἀλμυρὰ γῆ· καίτοι τῶν ἄλλων σπερμάτων, ὅσα τὸ γλυκὺ φιλεῖν ἐθέλει καὶ λιπαρὸν, ὑπάρχουσα φθαρτικῇ. Καλῶς οὖν καὶ αὐτὸς, εἰ καὶ μὴ πολλοὺς ἔχει τοὺς συναρπάτας, ἀντὶ τῶν πολιτικῶν θορύβων, τὴν ἐρημον οἰκεῖν ἡρετήσω*. Ῥῥον γὰρ ἐκ ταύτης ἐστὶ, σοὶ τε καὶ τοῖς ὑψικόμοις, τοῖς κατὰ σέ, πρὸς οὐρανὸν ταῖς ἀρεταῖς ἀναφέρεσθαι.

ΕΠΙΣΤ. ΠΒ'.

Μητροφάνει μονάζοντι ἀποστατήσαντι.

Montacut. (ep. 103, p. 149).

Τῆς πονηρίας τὸ πάθος (πάθος γὰρ ἐγωγε μάλιστα καλῶ πᾶν ὅπερ λυμάνεται τοῖς κατὰ φύσιν) τοῦτο δὴ ἐπειδὴν κρεῖττον γένεται τῆς ἀπὸ τῶν παραινούτων λατρείας· ἡ σφοδρότητι τιμωρίας, ἡ τῷ θανάτῳ, τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω νομὴν ἀνακόπτεται· παρηνέσαμεν οὐχ ἅπας, ἀλλὰ καὶ πολλὰκις· Κωφῶν δὲ ἄρα θύρας, τὴν παροιμίαν, ἀπέδειξας κόπτορτας. Ἄλλ' ἔδειξας μὲν νόσον ἀνθρωπίνης μείζονα θεραπείας, οὐ δείξεις δέ, οἶμαι, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν νόμων τιμωρίας. Εἰ δὲ καὶ ταύτην, ὑπερβολῇ θράσους ἐλέγχει φιλονεικήσεις, ἀλλ' οὖν ἀλώσεται γε πάντως τῷ θανάτῳ τὸ σὺν ἐπὶ τῇ σαυτοῦ καταστροφῇ πρὸς πάντα φιλόνηκον.

ΕΠΙΣΤ. ΠΓ'.

Θεοδοσίῳ μονάζοντι καὶ ἡσυχαστῇ.

Montacut. (ep. 117, p. 158).

Τί θαυμάζεις εἰ προκάθῃτο μὲν ἐξοφρωμένον τὸ ἀνέρον, παρίστατο δὲ τῶν ἀρχιερέων θεοῦ τὸ ἐπίσημον; καὶ κρίνειν μὲν ἐλέγγο τὸ κατὰ κριτον, κατεδικάζετο δὲ ἔψοι περιστοιχισμένον, ὑπὲρ τοῦ μηδὲ φωνὴν ἀφείναι, τὸ ἀνεύθυνον; ἔχεις γὰρ πολλὰ καὶ νέα καὶ παλαιὰ παραδείγματα· Ἄννας καὶ Καϊάφας καὶ Πιλάτος ἐδίκασον, καὶ Ἰησοῦς, ὁ ἐμὸς Δεσπότης καὶ Θεός, καὶ κοινὸς ἀπάντων κριτής, παρίστατο ἐταζόμενος. Στέφανος ὁ καλλίνικος, καὶ πρῶτος τῶν Χριστοῦ μαρτύρων παρίστατο, καὶ τὸ τῆς μισοφονίας συνέδριον, λίθοις θεολογοῦντα τὸν ἀθλητὴν κατεχώνυσον. Ἰάκωβος ὁ πρῶτος ἀρχιερέων, καὶ Δεσποτικῇ χειρὶ τὸ ἱερὸν χρίσμα καὶ τὴν ἐφορίαν Ἱεροσολύμων λαχὼν, παρεστήκει· καὶ Ἄννας ὁ ἐκ Σαδδουκαίων, ἐκρότει συνέδριον, καὶ θάνατος ἦν εὐθὺς τῷ δικαίῳ τῶν παρανομούντων τὸ ψήφισμα. Παῦλος πάλιν, ὁ μέγας, καὶ λαμπρὸς τῆς οἰκουμένης κήρυξ, παρίστατο, καὶ Ἀνανίας, ὁ καθ' ἑαυτὸν τοῖς χρόνοις Ἀνάου πρότερος, οὗτος καὶ τοῖς τρόποις οὐ δεύτερος, τὸ τῆς ἀληθείας σῶμα προσέτατε τύπτεσθαι· ἀλλὰ Παύλου μνηστὴς, πολλῶν

Α

EPIST. LXXXI.

Athanasio monacho et anachoretae

Aiunt palmam arborem salsa gaudere tellure, et frondes in altum attollere, et fructum multiplicem proferre, et summa praeditum dulcedine: ita omnino soli salsa tellus palmæ congrua, quæ cætera omnia semina et plantas quæ dulcedine capiuntur et pinguedine salsugine enecat. Quare recte tu quidem, licet multos non habeas rivales, pro civilibus turmis et tumultibus eremum incolere elegisti: ex illa enim solitudine facile tibi fuerit et similibus excelsa coma praeditis, ad cælum ascendere per virtutes.

EPIST. LXXXII.

Metrophani monacho apostatae.

Improbitalis passio (passionem ego intelligo quidquid illud quod secundum naturam est demonstratur) hæc cum superior evaserit omni admonitorum medicina, vel per supplicii gravitatem, vel per mortem intercipitur ne in deterius procedat: admonui non semel, sed sæpius; at tu, quod habet vetus verbum, Pulsantes foras surdus non audieisti. Verum morbo te laborare qui humanam excedat curationem, doces; sed, opinor, non præstabis ultra legibus pœnam irrogandam. Quod si, quæ tua est improba audacia, et illam voveris flocci facere, omnino evitare nequibis, quo minus tua illa importuna contentio in ipso fine male succumbat.

EPIST. LXXXIII.

Theodosio monacho et anachoretae.

Quersum miraris si profani cum supercilio praesident, gloriosi autem antistites Dei astent? quid, quod iudicium exercent iudicio damnati, culpa vacui iudicio sistantur, gladiis circumvallati, ita ut ne vocem emittere audeant? sed huiusmodi suppetunt multa, et vetera et novitia exempla. Annas, Caiphas, et Pilatus sedentes pro tribunali iudicabant, astabat meus Dominus Deus, et communis olim omnium futurus iudex, examini subjectus. Stephanus ille martyrii lemniscis et adorea gloriosus, pro tribunali stetit, et concilium homicidarum, athletam illum de Christi divinitate concionantem, lapidibus obruerunt. Jacobus ille princeps episcoporum, quique de manu Domini unctionem sacram, et Hierosolymitanum praesulatum accepit, pro tribunali stetit; et Ananias Sadduceus concessum congregavit, a quo mors decernebatur continuo contra virum justum quasi legis transgressorem. Paulus ille magnus et illustris totius orbis praeco astitit, et Ananias, qui tempore ut praecessit Anano, ita moribus illi secundus haud exstitit, veritatis os

VARIE LECTIONES.

* ἡρετίσω, Haesch.

illud pugnis cædi jubebat : Pauli autem ubi injecta est mentio, simul multa ejusmodi concilia in numero representabantur. Quid viritim singulos per censere opus? crudelitas et furor ille insanus persecutorum et tyrannorum quorumcunque, contra Christi martyres et confessores, illustrem tibi præclari istius concilii representationem dabunt. Patet enim quod in illis homines, non una, aut simplici tantum morte digni, sed multiplici, cum superciliosa quadam gravitate pro tribunali consederint, legislatorum et judicum nomen induti; et illi, quibus mundus haud dignus fuit, astiterint capitali sententia damnati. Noli igitur rebus gestis nimis vehementer percuti, sed nec Dei patientiam et longanimitatem in iis tolerandis sic interpretare, quasi rerum humanarum esset derelictio : neque enim per hæc tempora divina providentia rebus præesse, aut eas procurare destituit; nam qui poterit illud fieri? Sed ita est, dispensatio divina res nostras sapienter et ineffabili modo, supra captum humanum, optimum et mirandum in modum dirigii.

EPIST. LXXXIV.

Eidem.

Montaut. (ep. 118, p. 159).

Enimvero, licet hucusque non sit audacter tentatum, et sine exemplo sit, ut Ismaelitarum atheorum legati et administri in archiepiscopos relingantur, et ut patriarchalibus prærogativis exornentur, et admirandi ipsorum concilii præsides fiant; noli tamen ut hospes hac in re versari diutius; respondetenim cæteris ipsorum audaciis, sciebantque sacerdotii gratiam, et ipsis et illis ex æquo factam, competere : non erant facile profani illi inveniendi, qui alterius concilii consensum adimplerent; nec isti, cum essent apostoli eorum qui Christum ode rant, fieri poterant principes et coryphæi aliorum ab ipsis quorumcunque. Ecqui enim alii ad eorum partes accederent, contra tot, tales, tantos Dei antistites et sacerdotes, et eorum furorem imitarentur, nisi barbarorum Christum et Deum oppugnantium ministri, alumni, soboles? Judiciale porro sive synodalem consensum eorum, barbaris immistum, insidiis occultandis locum appellare licet; cum non testes injuriæ illatæ nec accusatores producere possunt, utcumque res susque deque agebantur, sed nec aliquid culpæ quod certo constabat factum esse. Quid autem ulterius fiebat? certe gladiis armatus stabat exercitus, mortem intentans in circuitu vocatis in judicium, qui interea nec hiscere nec vocem efferre audebant; quo statu, ad sex aut novem etiam horas circumsepientes, nulla satietate tenebantur insolescendi lasciviendique, quin contumellis perpetuo incesserent. Interea prodigiose multa ostendebantur, tanquam in scena peragebantur actus, barbaræ et blasphemæ legebantur epistolæ. His ita expeditis, tardius tandem theatrum dimiserunt, nihil humanitus, licet id prætendebant,

A τοιούτων εὐρήσεις συνεδρίων ἀπαριθμῆσιν. Τί δὲ δεῖ καὶ κατ' ἄνδρα λέγειν; πᾶσα τῶν διωκτῶν καὶ τυραννῶν, ἡ κατὰ τῶν ὁμολογητῶν Χριστοῦ καὶ μαρτύρων, ὡμότης καὶ ἀπόνοια, ὑπάρξει σοι τοῦ λαμποῦ τούτου συνεδρίου παραδείγματα. Ἐν ἅπασιν γὰρ ἐκείνοις ὄηλον, ὥς, οἱ μὲν οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις θανεῖν ἄξιοι μετὰ σοβαροῦ τοῦ φρονήματος προσκλήντο, νομοθετῶν καὶ κριτῶν περιδεδημένοι ὄνομα. ὧν δ' οὐκ ἦν ἄξιος οὐδ' αὐτὸς ὁ κόσμος, παρυστώτες τὴν ἐπὶ θανάτῳ κατεκρίνοντο. Μηκέτι οὖν ἐκπλήτῃ τοῖς τετολμημένοις, μηδὲ τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀνοχὴν τοῦ Θεοῦ καὶ μακροθυμίαν ἐγκατάλειψιν αὐτοὺ νῦμιζε τῶν ἀνθρωπίνων. Οὐ γὰρ εἰς ἀνεπιστάτητον καὶ ἀπρονοήτον νῦν ποθεν τὰ τῆς προνοίας περίεστη. Ἀεὶ δὲ τὰ ἡμέτερα σοφῇ τινι καὶ ἀπορρήτῃ καὶ ὑπὲρ νοῦν, ἐπὶ τὸ ἀριστόν τε καὶ θαυμασιώτατον μεθοδεύεται οἰκονομίᾳ.

EPIST. II^a.

Τῷ αὐτῷ.

Ἀλλὰ γὰρ εἰ καὶ μέχρι νῦν οὐ τετόλμηται, οὐδ' ἐστὶν ἔχον ἡ παράδειγμα, Ἰσραηλιτῶν ἀθέων πρέσβεις καὶ ὑπηρέτας, εἰς ἀρχιερατικούς ἄνδρας μεταπλάσαι, καὶ πατριαρχικά τοῦτοις προνόμια περιθεῖναι, καὶ τοῦ θαυμασίου αὐτῶν συνεδρίου κορυφαίους ἀποφῆναι. Ἀλλ' οὖν μηδὲ τοῦτο σε ξενιζέτω. ἀκόλουθόν τε γὰρ ταῖς ἄλλαις αὐτῶν τόλμαις καὶ ἥδεσαν τῆς ἱερωσύνης τὴν χάριν, αὐτοῖς τε χάρινοις ἐξ Ἰσοῦ ἀνέχειν. Οὕτε οὖν τοὺτους ἦν εὐρεῖν, ἀνέρους γεγονότας, ἐτέρου συνεδρίου πλήρωμα γενέσθαι. οὕτε ἐκείνους μισοχρίστων ἀποστόλους ὄντας, ἄλλων τινῶν κορυφαίους καὶ ἐξάρχους, εἰ μὴ τούτων ἀναβρῆθῃναι. Τίνες δ' ἂν αὐτοῖς καὶ συνῆλθον, κατὰ τοσούτων καὶ τηλικούτων ἀρχιερέων Θεοῦ καὶ ἱερέων συνεκμανῆναι, εἰ μὴ θεομάχων βαρβάρων καὶ ὑπηρέται, καὶ θρέμματα, καὶ γεννήματα; τὸ δὲ κριτήριον μὲν καὶ σύνοδον τὴν ριζοδόρδαρον αὐτῶν ἐνέδραν ἀποκαλέσαι. Εἴτα δὲ μήτε μάρτυράς ποθεν τίνος ἀδικήματος, μήτε κατηγορούς παραστήσαι, ἀλλὰ μηδὲ κατηγορίαν τινὰ προενεγκεῖν ἐξισχύσαι, καίτοι τῶν ἄνω κάτω γινομένων. μήτε μὴν ὅπως τι αἰτιάσασθαι. εἰ τότε δὲ τί γέγονεν, εἰ μὴ τότε; ξηφῆρηται ἡ στρατὸν περιστοῖσαι, τὸν θάνατον τοῖς ἀθληταῖς ἀνασεύοντας, ὥστε μηδὲ φωνὴν ἀφείναι. καὶ τὴν στάσιν αὐτοῖς ἐφ' ὅλαις ἐξ καὶ ἐννέα ὥραις, οἷα κόρον οὐκ ἔχοντας ἐνασελγαίνειν καὶ τρυφᾶν αὐτῶν ταῖς ὕβρεσι, παρατεῖναι. μοκρᾶς ἄλλης τερατείας ἐπιδεικνυμένης, καὶ δραμάτων, ὥσπερ ἐπὶ σκηνῆς, ἄλλων ἐπ' ἄλλοις τῶν βαρβαρικῶν καὶ βλασφημῶν γραμμάτων ἐπεισιόντων. Ἐπὶ δὲ τοῦτοις, τὸ θέατρον λύοντας ὅψι καὶ μόλις, τῶν ἀνθρωπίνων μὲν ὅπως οὐδὲν, κἂν γοῦν ἐν σχήματι, μήτε πρᾶξι μήτε φθιγγέσθαι. ὥσπερ δὲ κορυ-

VARIE LECTIONES.

^a ὑπερεκπλήτῃ. ^b ἔχειν. ^c κατήγορον. ^d εἴτα. ^e ἦ. ^f ξηφῆρη τε.

θαντιῶντας καὶ βεβαχχυμένους· τὸν τι καὶ διω-
λύγιον ἀνακράξαι, ὡς Ἡμεῖς οὐτε κρίνειν συνήλο-
μεν, οὔτε κρίνομεν ὑμᾶς· ἥδη γὰρ κατεκρίναμεν·
καὶ δέον στέργειν τὴν κατὰ κρίσιν. Τοῦτο δὲ οὖν,
τοῦτο τὸ ἄθεον, καὶ ἀνάσχυτον, καὶ ἀνιστόρητον
τόλμημα, εἰ καὶ πάσας Ἰουδαίων τόλμας, ὅσας
ἥλιος ἐπεῖδε καὶ σελήνη συνέκρυψεν, ἀπεκρύφατο·
καὶ τῶν ἀθεότητα νεοσχηκῶν Ἑλλήνων τὸ ἀναίδες
ὑπερέσχε καὶ παράνομον, καὶ βαρβάρων ἔποι γῆς εἰσι
τὸ μανικὸν ὑπερεβάλετο καὶ ἐμβρόντητον. Ἀλλ'
οὖν μηδὲν τοῦτω καταπεπληγμένος ἔσο, μηδὲ τῶν
θειῶν καὶ σοφῶν κριμάτων ἀλόγιστος τις τοῖς λογι-
σμοῖς· συμπαρισθεῖτω μῶμος· ὡς ἔγωγε τοσούτῳ
δέω τοῦτοισι ἐκπεπληγῆσθαι, καὶ σὺ μετ' ὀλίγον οἶδα
συνήσεις. Ὡστε τοῦναντίον, εἰ καὶ παράδοξόν τι
δόξω λέγειν, ἐκ τούτων μάλιστα τῆς θείας καὶ
ὑπερφουῶς προνοίας ἀλάθητόν τε καὶ πανεπίσκοπον
ἐνεργεστάταις ὁρῶ μαρτυρίαις. Πῶς δὲ καὶ τίνα
τρόπον; Ὅτι τῆς κρατούσης, κατὰ τῶν πιστῶν,
ὁργῆς, ἀνθ' ὧν αἰμάτων καθαρὰς καὶ γλώσσας καὶ
γνώμας ἐφύλαξαν, οὕτω μέγα καὶ βαρὺ πνεύσης,
καὶ τῆς μὲν ἀληθείας πᾶσι τρόποις ἐπηρεαζομένης,
τοῦ ψεύδους δὲ λαμπρῶς παρῆρσις αἰζομένου· καὶ τῆς
μὲν ἀνιέρου τόλμης πᾶσαν πρᾶξιν καὶ λόγον καὶ
κίνημα πικρῶς πολυπραγμιουούσης, τῶν εὐσεβῶν δὲ
τοῖς ὁρωμένοις μόνον ἐπιστυναζόντων, καὶ πρὸς
τὴν τῆς δίκης ὀφθαλμὸν ὅμμα τε καὶ χεῖρας ἀνατει-
νόντων· καὶ τῶν μὲν συκοφάντας καὶ μάρτυρας
περιεργαζομένων, πολλῶν δὲ ζητούντων τῇ δυνα-
στείᾳ χαρίσασθαι καὶ καθ' ἡδονὴν ὑπηρετῆσαι, πλειο-
νός δὲ φόβου καὶ θανάτου, κατὰ πάντων τῶν ὑπὲρ
ἀληθείας λέγειν τι βουλομένων, ἐπιεχυμένου. Τὸ
γούν τοσούτων αὐτοῖς, καὶ πολλῶν πλειόνων πλεον-
εκτημάτων συγκεχωρημένων, ἐξαπορῆσαι μὲν ὅπως
γράφασθαι τίνα γραφὴν, ἐξαπορῆσαι δὲ γραφόμενον
παραγγεῖν· καὶ μήτε τινας ἐπικλήματος κατὰ μηδε-
νὸς τῶν ἁγίων μάρτυρα παραστήσαι, ἀλλὰ μηδὲ
βαρβαρικοῦ κριτηρίου μηδὲ σχῆμα ἰσχύσαι φυλάξαι,
ἀλλ' οὕτως αἰσχυρῶς τε καὶ καταγέλαστος, καὶ πλήρη
ἀσχημοσύνης καὶ αἰσχύνης ἀπαλλάξαι, πῶς οὐκ
ἔστιν ἐναργεστάταις καὶ ἀναμφηρίστοις πίστεσι
λαβεῖν τῆς πάντα σοφῶς περιεπούσης προνοίας τὰς
ἀποδείξεις, καὶ ὅτι ἐστὶν ἀεὶ, καὶ τὴν ἀνθρώπινον
νοῦν πολλάκις ὑπολανθάνει, συμπροιοῦσά τις αὐτῇ
τιμωρὸς δίκη, κολάζουσα μὲν τοὺς ἀδικούντας, τιμω-
ροῦσα δὲ καὶ ἐπικουρος τοῖς ἀδικουμένοις οὐσα;
Δι' ἧς καὶ νῦν τοὺς μὲν ὕβριστάς, καίτοι δόξαντας
λαμπροὺς ἐν τῷ τυραννεῖν καὶ περιελέπτους, αἰ-
σχύνης καὶ ἀτιμίας ἐπλήρωσε· τοὺς δὲ ἀθλήτάς,
καίπερ τὰ ἔσχατα πάσχειν νομισθέντας, χαρὰς καὶ
εὐφροσύνης ἐνέπληξε, καὶ γλώσσης ἀπάσης διηνεκέ-
σιν εὐφημίας, ὅσα δὲ στεφάνοις ἀμαρτανίνοις, ἐκό-
σμησε· τοὺς μὲν τῶν ἀνοσίως αὐτοῖς τετολημμένων
ἐκ τούτων ἀπαρχομένη τὰς τιμωρίας εἰσπράττε-
σθαι, καὶ προοιμαζομένη τὴν ἐκείθεν αὐτοῖς ἀπαρ-
τητον ἀθλιότητα· τοῖς δὲ τῶν ἀθλῶν ἀμειβομένη,

A nec acu nec voce facientes; nec corybantum more
et bacchantium fortiter et inconsonè eboabant,
scilicet, Nos huc non accessimus; ut hanc causam
cognosceremus: sed nec de vobis iudicium fecimus;
condemnavimus enim jampridem, et illa eonde-
mnatione sitis contenti. Hoc itaque, hoc, inquam,
impium, impudens, nulla historia memoratum faci-
nus, Judaicas omnes audacter perpetratas nequi-
tias, quas sol vel vidit, vel abscondit luna, silentio
involvit: sed et paganorum atheismos et impu-
dentiam excessit, exlegum et barbarorum quousque
ubique gentium sunt furores et insanias post se
reliquit. Noli tamen istis consternari, nec de sa-
pientibus divinis iudiciis animum tuum irrationabilis
subeat cogitatio, vel obmurmuratio; longe ego absu-
m ut istis percutiar; et tu, non dubito, deinceps ita
affectus es. Ex adverso, ego potius, licet paradoxum
videar quibusdam dicere, ab istis ita gestis, divinæ et
naturam transcendentis providentiæ inexplicabilem
et omnia permanentem curam, ex priscissimis tes-
timoniis confirmatam video. Quomodo autem? Ni-
mirum cum eorum qui cum imperio sunt, iracundia
adeo graviter et in immensum inflammatur contra
fideles, eo quod a sanguine puras linguas et mentes
conservarint: cumque veritas tot modis injuria
afficiatur: mendacium splendido cultu prodest:
cumque impia audacia omnem actum, verbum,
motum acerbius exagitet; homines pii his visis soli
ingemiscant, et ad iudicii oculum, lumina manus-
que extendant. Cumque alii sycophantas adeant ut
accommodent testimonium; multi potestatibus gra-
tificari cupiant et ad placitum obsecundari; timor
non unicus, nec mors singularis intentetur iis cir-
cumfusus, qui pro veritate proloqui cupiunt: cum
tot ut illi audeant, et hæc plura, tolerantur; cum
hi non habeant vel litteram scribendi facultatem
concessam, aut si scripserint exhibendi; cum nemo
testis cujuscunque criminis in sanctos producat,
cum nec barbarici iudicii forma et processus obser-
vetur, sed tam pudendum in modum et ridicule,
tam sine pudore et modestia dissolvatur. Quomodo
non manifestissimas demonstrationes inde dedu-
cemus, et inexpressissimis et indubiis testimoniis
arripiemus commendatam illam divinam providen-
tiam, quæ universa amplectitur cum sapientia;
quodque illi adsit semper, licet se latenter exserat,
et humanam mentem non afficiat, una tamen pro-
cedens ultrix justitia, quæ supplicium erogat in
injustos, vindex adsit et auxiliatrix injuria affectis.
Per hanc suam providentiam, Deus etiam contu-
meliosos illos, utcumque videantur splendidi exerce-
re tyrannidem et ab omnibus observati, pudore
supplevit et dedecore: certaminibus expositos, licet
omnia extrema pati adjudicatos, gaudio replevit et
exultatione, et omnium linguarum applausionibus
continuis, veluti coronis immarcescibilibus exornavit;

VARIÆ LECTIONES.

* ἴσ. κέν.

et illis quidem propter ea quæ impie perpetrarunt, ab istis primitiis quasdam apparat supplicii inferendi, et miseriæ aliquando inconsolabiliter subeundæ in futuro sæculo, quasi præmia quædam struit. Istis autem certaminis parat præmia, et pignus quoddam depositumque disponit retributionum in cælis indicendarum, et felicitatis æternæ ac multum desideratæ. Habes ita, opinor, perspicue, ita ut nihil varius omnino dubites, admirandæ et naturam excedentis providentiæ inobliviosum et omniscium; quæ ipsa, etiam in rebus, ab omni ratione quæ videntur alienissimæ, abscondita quadam vi, et potestate ineluctabili, sapienter iustitiam et incommutabilitatem suam copulat, et libræ pondera justa statuminat, et divinam quamdam seriem, et continuationem in rebus optimam, ordinem et pulcherrimum immittens, licet hominum ratiociniis propter iudiciorum profunditatem impervestigabilem, et ob

A καὶ ὥσπερ ἀρβανῶνά τινα κατατιθεμένη τῶν ἐκείθεν ἀρβήτων ἐπάθλων, καὶ τῆς πολυεράστου καὶ αἰδίου μακαριότητος. Ἐχεις, οἶμαι, τρανῶς καὶ οὐδὲν ἐπιδισταζών τῆς θαυμασίας καὶ ὑπερφουδῶς προνοίας τὸ ἀλάθητόν τε καὶ πανεπίσκοπον· καὶ οὔτε καὶ τοῖς δοκοῦσι παραλογιστάτοις, ἀπορρήτω τινὶ καὶ ἀπειροδυνάμῳ κράτει καὶ σοφίᾳ τὰ δίκαια αὐτῆς καὶ ἀρρεπῇ συνεπιζευγῦσα φυλάττει ζυγὰ, εἰρμόν τινα θεῖον ἐν αὐτοῖς, καὶ τάξιν ἀρίστην καὶ καλλίστην ἐνείσα, εἰ καὶ τοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοῖς διὰ βάθος κριμάτων ἀνεξιχνίαστον, καὶ σοφίας ἀδιεξίτητον πέλαιος, οὐκ ἀεὶ πέφυκε γίνεσθαι ἐφικτά.

statuminat, et divinam quamdam seriem, et continuationem in rebus optimam, ordinem et pulcherrimum immittens, licet hominum ratiociniis propter pelagus non adeundum, non semper ut obvia

EPIST. LXXXV.

Acacio monacho et medico.

B

ΕΠΙΣΤ. ΠΕ'.

Ἀκακίῳ μοναχῷ καὶ ἱατρῷ.

Montacut. (ep. 119, p. 163).

Si neutiquam aliquando ab impuris cogitationibus purus exstisti, prorsus novum est quod ais. nec lacrymæ exprimendæ quæ adæquent. Quod si fueris aliquando mundus (et certe fuisti); neque enim cœlestibus convenit nunquam mundari, sed nec in præsentī ullo puritatis amore tenerere, si non illius aliquando experientiam haberes; et certe si non expeditus fuisses, saltem aliqua ex parte, ab illis sordibus, haud circumspexisses quomodo se purum quis conservaret; at cum mundus factus fueris, eo modo quo ita factus existis, eo te ut conserves mundum operam dato. Oratio hoc tibi subministrabit, modo illam ad tempus aliquod extenderis. Paulus ille divinus, me prior, tibi exhortationem suggerat, ubi ait: *Indesinenter orate*. Sed et abstinentiæ donum cum summa custodito cura: naturaliter enim accedit vis et potentia irresistibilis ad ejusmodi passiones retundendas. Sed et ad misericordiam erga indigentes accedito, nec ab illa velis resiliire: sacrum quippe oleum istud facem accendit luculentam, operationes suas dividendo; nam per quasdam incensas consumit passiones, per alias illuminat et dirigit in virtutis currus gressus. Erga illos, qui videntur in te deliquisse, si potes, noli commoveri: sin in iram prolaboris, nihilominus ante solis occasum in te reversus, absolute concede veniam ut simpliciter dicam, unde tibi accidit, ut quam expedite mundatus fueris, inde omni modo decet indagare, nec absistere a vitæ puritate: alioquin non continget facile quietem a molestiis adipisci, sed aut per aliquid e supradictis, aut etiam aliqua, si non per omnia simul conjuncta.

Eἰ μὲν μηδέποτε γέγονας καθαρὸς λογισμῶν ἀκαθάρτων, καὶνὸν τι λέγεις, καὶ οὐ μὴ ἔστιν εὐρεῖν δάκρυον ἐξιῶσαι. Εἰ δὲ γέγονας (γέγονας δὲ πάντως· οὐ γὰρ οὐράνιον τὸ μηδέποτε καθαρεῦσαι), καὶ οὐκ ἂν οὐδ' εἰς ἔρωτα νῦν τῆς καθαρότητος, εἰ μὴ ταύτης πείραν ἔλαβες, ἤλθες· οὐδ' ἂν εἰ μὴ ἀπηλλάγης, καὶ ἐπὶ ποσὸν, ἐκείνου τοῦ ρύπου, διέδωκας ἂν ἐπιζητήσει· ἢ δ' οὔτε τις καθαρὸν ἑαυτὸν συντηρήσῃ. Ἐπεὶ δὲ ποτε γέγονας, ᾧ τρόπῳ γεγέννησαι, τῷ αὐτῷ τούτῳ καὶ διατηρεῖς σεαυτὸν ἐν τῇ καθαρότητι, διανάστηθι. Προσευχὴ σοι τούτου πρόξενος, καὶ ἐπ' ὀλίγον κατέστη παρατείνων ταύτην· Παῦλος ὁ θεὸς πρὸς ἡμῶν σοι τὴν παραίνεσιν εἰσηγείται, Ἄδιαλείπτως, λέγων, προσεύχεσθε. Ἄλλ' ἐγκρατείας τὸ δῶρον ἔχου [ταύτης] ἐπιμελέστερον· φύσει γὰρ αὐτῇ καὶ κράτος ἀμαχὸν πρόσεστι πρὸς τὰ τοιαῦτα τῶν παθημάτων. Ἄλλ' ἐπ' ἐλέφ' πενομένων ἀφίκετο, μὴ ἀφίστατο τῆς ἐλεημοσύνης· μεγάλην γὰρ ἀνάπτει λαμπάδα τὸ ἱερὸν ἔλεον· τοῦτο, καὶ μερίζει τὰς ἐνεργείας, καὶ ταῖς μὲν φέλει τὰ πάθη, ταῖς δὲ φωτίζει καὶ κατευθύνει πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς δρόμον τὰ διαθήματα. Ἄλλ' ὅτι ἀφῆκας τοῖς δόξασιν εἰς σὲ πεπλημμελεῖν, εἰ μὲν δυνατόν, μὴδ' ὀργίζου. Εἰ δ' ἐξέπισας, ἄλλ' οὖν ἀεὶ πρὸς δυσμῶν ἡλίου εἰς σεαυτὸν ἀνιών, ὅπως γίνου τῆς συγγνώμης, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, δι' οὗ σοι ἐν βραχεὶ καθαρεῖσαι προσεγένετο, διὰ τούτου θηρεύειν ἀεὶ μὴ ἀποστή· καὶ τὴν διὰ βίου καθαρότητα. Ἄλλως γὰρ, ἄλλως οὐκ ἔστιν ὅπως ἀνεσιν εὐρεῖν τῶν ἐνοχλοῦντων, ἄλλ' ἢ διὰ τινος τῶν εἰρημένων, ἢ τινων, ἢ καὶ διὰ πάντων ἅμα.

* 1 Thess. iii, 17.

VARIE LECTIONES.

^a add. μαθεῖν. ⁱ ἔλαιον. ⁱ ἐπανιών.

ΕΠΙΣΤ. ΠΓ'.

A

EPIST. LXXXVI.

Ἀκακίῳ μοναχῷ καὶ ἱατρῷ.

Acacio monacho et medico.

Montacut. (ep. 122, p. 165).

Μέγα κακὸν ἡ δόκησις· ἄφρονα τὸν ἄνθρωπον ποιεῖ, οὐδ' ἀπαλλαγῆναι τοῦ πάθους ἐξ, οὐδὲ μεταμαθεῖν τὸ συνοῖσιν. Ἐχθροὺς ὁρᾷ ἀναπεῖθει τοὺς μεθέλκειν τῆς πλάνης καὶ βοηθεῖν ἐπιχειροῦντας· τοὺς δὲ φλεγμαίνοντας τὴν νόσον κολακείαις καὶ ἀνίατον ποιοῦντας πλέον εἰσοικίζει. Φεῦγε πάσῃ δυνάμει τὴν οἴησιν, κρημνός ἐστι βαθύ πᾶσαν σωτηρίας ἄνοδον περιηρημένος.

Magnum malum est opinio sui, stultum enim hominem reddit, nec morbo patitur liberari, aut sero addiscere quod in rem erit; imo loco inimicorum habendos suggerit, qui operam impendunt ut ab errore retrahant et auxilientur: eos autem qui per adulationem morbum exulcerant et insanabilem reddunt, familiares magis reddit. Omni ope igitur operaque opinionem vita, inane præcipitium quippe est, omnemque obstruit salutis ascensum.

ΕΠΙΣΤ. ΠΖ.

EPIST. LXXXVII.

Ἰσακίῳ μοναχῷ.

Isacio monacho.

Montacut. (ep. 128, p. 169).

Εἰ καὶ πρὸς θερισμὸν, ἐφ' ὃν ὁ Δεσπότης σπλαγχνιζόμενος ἐργάζεσθαι πέμπει τοὺς μαθητάς, ἀωρότατος εἰ· ἀλλ' οὖν ἐφ' ὃν οἱ θερισταὶ παραγίνονται ἄγγελοι, καὶ λίαν ἐπιτήδειόν σε δείκνυσιν ὁ τῆς ἡλικίας καιρός. Πῶς οὖν, ἀντὶ μὲν τοῦ καρπὸν εἶρειν, ἀκάνθας ἐκφέρεις; ζιζάνια δὲ ἀντὶ σίτου; Καὶ οὐδὲν ἐργῶδες ὃν καλὸν καὶ ἀγαθόν, κἂν ὅψι τοῦ καιροῦ, διὰ μετανοίας γενέσθαι. Σὺ δὲ σαυτὸν εἴθε ἀχρηστον ἀλλὰ δέδοικα μὴ καὶ αὐτοσαπρίας ἀγγεῖον ἐργάζῃ. Ἄλλ' ἐπίγνωνθι, κἂν νῦν ᾔδῃ, τὸν ἀνθρώπινον καταδύμενος βίον, ὅτι τὰ μὲν συνάγεται καὶ ἀποθησαυρίζεται εἰς ἀκαταλύτους ἀποθήκας καὶ τῆς οὐρανῶν, ἀξιούται βασιλείας· τὰ δὲ ἐκκόπτεται, οἱ μοι, καὶ ἐκβάλλεται, καὶ κατακαίεται τῷ ἐξωτερῷ καὶ ἀτελευτήτῳ πυρὶ διαπαντός δαπανώμενα.

B Utcunque ad messem illam obeundam ad quam misericordiae visceribus Dominus tactus emisit discipulos suos, sis maxime immaturus; ad illam tamen, ad quam messores delegantur angeli, aetas te tua valde comparatum docet. Unde ergo, proferendo fructum cum sis, spinas producis? zizania autem pro frumento? Nec est operosum, virum bonum probum fieri, licet serius, per poenitentiam. Tu te autem, utinam solum inutilem, ac non, quod vereor, vas depravatae corruptionis te præbeas! Sed tu recognosce, vel nunc tandem, qui penitus in mortali vita immerges, quod sunt quæ congregantur et reponuntur in apothecas haud unquam dissolvendas, et regno caelorum digna habentur: sunt, qui excinduntur, heu, et ejiciuntur, et igne exteriori, C qui nunquam exstinguetur, et flamma consumenda et comburenda destinantur.

ΕΠΙΣΤ. ΠΗ'.

EPIST. LXXXVIII.

Μητροφάνει μοναχῷ καὶ ἡσυχαστῇ τῷ ἐκ Σικελίας.

Metrophani monacho et hesychastæ e Sicilia.

Montacut. (ep. 149, p. 205).

Μέγα μὲν τὸ ἄλγος ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ· εἰς γὰρ τὴν οἰκουμένην ἐχύθη τὸ κακόν· μέλζον δὲ ἡ χαρά. Ἐν γὰρ τῇ ὑψηλῇ θαυμάζεται ὑμῶν τὰ ἄθλα, καὶ ἡ ἀρετὴ· καὶ παντὸς στόματός ἐστιν, ἀντὶ παντὸς ἄλλου· οἱ λαμπροὶ ὑμῶν ἀγῶνες, καὶ τὰ τρώπαια, καὶ ὁ πολὺς ἐκεῖνος καὶ ἄξιος τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ παθημάτων, μακαρισμός.

Magnus certe dolor est, qui pro Dei Ecclesia est; nam in orbem universum effunditur malum: at majus tamen resultat gaudium. Sub sole quippe admirationi sunt certamina, et virtutes tuæ, omnibus linguis narrantur, nec aliud quidquam agones tui. Tropæa tua, multiplex illa felicitas prædicant, quam dignum te habitum, qui pro Christi causa patiaris.

ΕΠΙΣΤ. ΠΘ'.

EPIST. LXXXIX.

Ἀρσενίῳ μοναχῷ, πρεσβυτέρῳ καὶ ἡσυχαστῇ. D

Arsenio monacho, et presbytero anachoretæ.

Montacut. (ep. 182, p. 271).

* Ἦν καιρὸς τοῦ γράφειν^κ, ὥσπερ νῦν τοῦ σιγᾶν, ὅτε πᾶσα μὲν γαλήνη διὰ πάσης ἐκέχυτο πολιτείας· ἀρετῆς δὲ, τῆς νῦν γελωμένης, ἐθαυμάζετο τὸ χρῆμα· καὶ εὐσέβεια μὲν τὸ κράτος εἶχεν· ἀλήθεια δὲ (ποῦ νῦν ἀπῆρες;) καὶ γλώσση καὶ ἀκοαὶς ἐπαρρήσιαζετο, ὅτε τὸ πολιτικὸν ἐν εὐθυμίαις ἐπανηγύριζε σωφρονουσαίς· καὶ ὁ φιλόσοφος βίος, πρὸς τὴν τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ἀνατεινόμενος μίμησιν, ἀξιοζή-

Erat tempus scribendi, ut nunc est tacendi, cum pax et tranquillitas per totam rempublicam diffunderetur: virtus, quæ nunc ludibrio habetur, cum esset admirationi: et pietas vim suam obtineret. Veritas (oh! quo nunc aufugisti) cum et oculis et linguis liberrima insideret: status civilis oblectationibus modestis se reficiebat: et vita philosophica ad imitationem sanctorum virorum conformata,

VARIE LECTIONES.

^κ διήγημα.

digna et ipsa reputabatur imitatione : sacerdotalis A ordo et episcopalis, non tam per sacra sua insignia, quam per virtutis actiones illustris esset, et sectatores agnoscendos exhiberet. At nunc quod scribo threni sunt, in quibus Jeremias nos prævenit. Sunt enim nostra in præsentī, quam illa erant, haudquaquam tolerabiliora : suspiria scribo? sed quæ illa et qualia tanto malorum torrenti sunt suffectura? lacrymarum rivos, unum post aliud malum incumbens, ita exhausti ut ipsi fontes exaruerint ; sancta profanantur, sacra conculcantur, sanctus Spiritus (o labia impia, et animas magis improbas), ut quid e trivio, blasphemis incessitur et ludibriis. Deserta, montes, speluncæ, extrema terrarum Dei sacerdotes et episcopos, qui prius vinculis acerbioribus, et exiliis tenebantur, vix salvos præstant : nec ulterius ista persequor. Nam profecto impendens comminationum metus haud patietur illa omnia deplorare quibus constricti tenemur (et tamen ut in ejusmodi malis solatium quærebatur). Hæc ego scribo, quæ tu nosti optime, cum visu percepta, tum auditu : sed ego doctus ab experientia et Christo compatiens, ista scribo : consiste autem per Deum placatum redditum figmento suo : attolle sanctas tuas ad illum manus, qui suas aliquando in cruce, tanquam deprecatorias extendebat : clavos, lanceam, sanguinem, mortem, sepulturam per quæ salvamur. Habes unde impetres a misericorde persecutionum allevamentum, vexatorum pro pietate constantiam, dilaceratos greges, pastores partim ubi terrarum delitescant incognitos : Ecclesiam Dei in partes scissam et divulsam : dividit enim eam Dei timor, et humanus metus. Divinum oraculum mentiri nequit, ait autem : *Spiritus quidem paratus est, infirmatur autem caro*¹⁰. Hæc præ te fert, quæ melius ipse nosti per quæ illa impetrabis. Nam per quæ cor purum (modo qui hominibus possibilis est) quo Deum, vident illi propius intuentes, ita rectius intelligunt placatior ille redditur. Mediatricem compella deprecationis Verbi Matrem Virginem, illam inclama, naturæ illi repræsentantes imbecillitatem magnam et inexplicabilem : tragoediam nostram intelligit ; novit cognatæ naturæ misereri : assumas licet martyrum choros, libertatem plenam adeundi habent, ex intuitu illorum quæ pro Christo tulerunt, subvenire volunt et aliis qui pro illo patiuntur. Sed communio passionum cedit per se in consolationem, et est invitatio ad illis subveniendum, qui paria patiuntur : omnia expedient intercessionem : deprecatio conjungitur cum spe bona, solummodo deest constans et continuata tua oratio, atque in deprecando fervor.

EPIST. XC.

Nicephoro philosopho monachum agentī.

Montaut. (ep. 204, p. 301).

Omnia se habebant optime, nec syntaxis omnino aliquid in grammaticalibus accuratis claudicabat :

¹⁰ Matth. xxvi, 41.

Λωτος ἐνομιζέτο, τὸ ἱερατικὸν καὶ ἀρχιερατικὸν, οὐχ οὕτω διὰ τῶν τελεστικῶν συμβόλων, ὥσπερ ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων, οἷς περιέλαμπον τοὺς μυομένους, ἐγχαυρίζοντο. Νῦν δὲ τί γράφω; θρήνους; ἀλλ' ὁ συμπαθέστατος Ἰερემίας προλαβὼν ἡμᾶς, τοὺς θρήνους ἀπέδωκεν· οὐ γὰρ ἐκείνων τὰ νῦν ἀνεκτότερα. Ἀλλὰ στεναγμούς; καὶ τίνες ἢ ποιοὶ τηλικαύτη φροῖ δυσχερῶν ἐπαρχέουσι; τῶν θαυρῶν ἄλλο ἐπ' ἄλλῳ πάθος προκαλούμενον τὸ βεῖθρον, τὰς πηγὰς ἀνεξήρανε, τὰ ἅγια βεθλοῦται, τὰ ἱερὰ συμπεπύκνεται· τὸ πανάγιον Πνεῦμα (ὃ χειλέων δυσσεβῶν, καὶ διανοίας δυσσεβεστέρας!) ὥσπερ τι τῶν ἐκ τριβῶν, δυσφημείται καὶ διασύρεται· ἐρημία, καὶ ὄρη, καὶ σπῆλαια, καὶ τῆς γῆς ἐσχατιαί, τοὺς ἱερεῖς Θεοῦ καὶ ἀρχιερεῖς, ὅσους, μὴ προκατελάβοντο πικραὶ φυλακαὶ, καὶ ὑπερόραιοι φυγαδεύονται, μόλις διασώζονται· καὶ οὕτω λέγω τὰ ἄλλα· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἀποδύρεσθαι τὰ συνέχοντα πάντα (ὃ μόνον ἦν, ὡς ἐν τηλικούτοις κακοῖς, τῶν συμφορῶν παραμύθιον) ὁ ἐπηρητημένος τῶν ἀπειλῶν φόβος ἐνδίδωσι· ταῦτα γράφω· ἀλλ' ἔχεις τὴν τούτων γνῶσιν, ὥσπερ ὕψι καὶ ἀκοῇ, οὕτω δὲ συμπάσχων Χριστῷ, καὶ αὐτῇ τῇ πείρῃ, ἔχω εἰ γράψω· ἐστὶν πρὸς Θεὸν, ἐξευμενίζων τὸν Πλάστην τῷ πλάσματι· ἔκτεινον ὁσίους σου χεῖρας, τὰς ἐκταθείσας αὐτοῦ παλάμας ἐν τῷ σταυρῷ, ὡς ἱκετηρίαν προτείνων· τοὺς ἡλούς, τὴν λόγχην, τὸ αἷμα, τὸν θάνατον, τὸν τάφον, δι' ὧν σεσώσμεθα· ἔχεις δι' ὧν δυσωπήσεις τὸν εὐλάτον, τὴν βαρύτητα τῶν διωγμῶν· τῶν διωκομένων τὸ ὑπὲρ εὐσεβείας ἀνένδοτον· τὰ ποίμνια σπαρασσόμενα· τοὺς ποιμένας, ἔστιν οὗς, οὐδ' ὅποι γῆς εἰσι γινωσκομένους τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ κατατενομένην, οἱμοί, καὶ μεριζομένην· μερίζεται γὰρ αὕτην φόβος Θεοῦ, καὶ φόβος ἀνθρώπων· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἔστι· τὸν θεὸν διαψεύδεσθαι χρησμός· *Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής*. Ταῦτα προβαλὼν, μᾶλλον δὲ αὐτοῖς, δι' ὧν δυσωπήσεις, οἶδας· οἷς γὰρ ἡ καρδία καθαρὰ, ἅτε δὴ Θεὸν, ὡς ἔστιν ἀνθρώπων δυνατόν ἰδεῖν, ἐνορῶσιν· οὗτοι μᾶλλον τῶν ἄλλων συνίστασι, καὶ οἷς ἐκμειλίσσεται· κίνησον μεσίτην τῆς πρεσβείας, τὴν τοῦ Λόγου Μητέρα καὶ Παρθένον· βόησον πρὸς αὐτὴν τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν τὴν μακρὰν ἡμῶν καὶ ἀνιστόρητον πᾶσιν τραγῳδίαν· οἶδεν συμπαθεῖσαι τῷ ὁμοφύει· τῶν μαρτύρων τὸν χορὸν συμπάλαβε· ἔχουσιν παρρησίαν, οἷς ἐπαθὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἐπαμύναι τοῖς δι' αὐτὸν πάσχουσιν· καὶ τῶν παθῶν ἡ κοινωνία παράκλησις ἔστιν αὐτῇ καθ' αὐτήν, πρὸς τὴν τῶν πασχόντων ἐπικουρίαν· πανταχόθεν ῥάδια τὰ τῆς πρεσβείας· εὐελπίς ἡ ἱκεσία· ἐνὸς μόνου δεῖται, τῆς σῆς ἐκτενοῦς προσευχῆς, καὶ ἐπιμόνου δεήσεως.

ΕΠΙΣΤ. Ξ΄.

Νικηφόρῳ φιλοσόφῳ μονάζοντι.

Ἄπαντα μὲν καλῶς εἶχε, καὶ οὐδὲν ταῖς συντάξεσιν, ἢ ταῖς ἄλλαις γραμματικαῖς ἀκριβείαις ὁ λόγος

ρατικόν,
περ ἀπὸ
μυομέ-
ως; ἀλλ'
ς, τοὺς
ἀνεκτό-
λικάυτη
ἔλλο ἐπ'
πηγάς
τεπάτη-
ων, καὶ
ριδου,
ση, καὶ
ἱ Θεοῦ
πικραὶ
ύζουσι·
ρεσθαι
κούτοις
ημένους
· ἀλλ'
· οὕτω
έχω τί
άστην
ἐκτα-
τηρίαν
α, τὸν
δι' ὦν
ν διω-
δοτον·
έστιν
ησίαν
με-
ρώπι-
Χρη-
νή.·
ωπή-
οὔτοι
εται·
Μη-
σεως
ητην
ρουεῖ-
υσιν
τοὺς
πα-
πα-
ρε-
σής

ἐγώλευεν· ἃ δὲ τῶν ῥητορικῶν ἐνέδει νόμων, καὶ τῆς Α
ἐκείθεν περινοίας, οὐδ' ἐν τούτοις εἰς ἀναίσχυντον
ἐκφερομένων τῶν γεγραμμένων ἀμάρτημα· καὶ ταῦτα
δὲ σοι, ὥσπερ ἤτησας, διορθώσεως τυχόντα προσ-
αναπεπλήρωται. Εἴης δὲ καὶ τούτοις, ὥσπερ καὶ τοῖς
ἄλλοις, αὐτὸς διὰ σεαυτοῦ λαμπρὸν φέρων τὸ εὐδόκι-
μον. Ἐρρώσω.

ΕΠΙΣΤ. ΙΑ'.

Nicéphore philosophe monācho.

Montacut. (ep. 217, p. 325).

Τὸν μὲν τοῦ σώματος ἔρωτα, ἐπτερωμένον οἱ σω-
ματικοὶ γράφουσι· γράφουσι δὲ καὶ τὸν θεῖον, ὅσοι
τὸ νοερὸν αὐτοῦ κάλλος ψυχαῖς καθαφαῖς ἐνεμορφώ-
σαντο· ἀλλ' οἱ μὲν βαφαῖς καὶ χρωμάτων ἀνθεσιν· οἱ
δ' αὖ ἀρεταῖς καὶ λαμπροτέροις τοῖς κατορθώμασι. Β
Ἐκάτεροι δ' οὖν ὅμως μαρτυροῦσι, δι' ὧν γράφουσιν,
ὡς ἀφατον ἔχει τάχος, καὶ προθεσμίας ὑπάρχει τύ-
ραννος, καὶ ὑπερόπτης νόμων, οἷς ἀναβολὴ διθύνε-
ται. Ἰσθι τοιγαροῦν, ὦ τοῦ Θεοῦ ἱερὲ ἀνθρωπε, ὡς
καὶ ἡμᾶς ἡ τυραννὶς αὐτῇ κατὰ κράτος εἴλακε, καὶ
τὴν προθεσμίαν ἐδίδαξαστο, καὶ πρὸ τοῦ χρόνου τὴν
σὴν παρουσίαν ἐπιζητεῖν κατηνάγκασεν. Ἐρρώσω.

ΕΠΙΣΤ. ΙΒ'.

Athanasio monācho et anachoretæ.

Montacut. (ep. 212, p. 313).

Ἐπειδὴ, κατὰ μίμησιν Χριστοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ
ἡμῶν, σαυτὸν ἐσταύρωσας τῷ κόσμῳ καὶ τῷ κοσμο-
κράτορι, πέπομφά σοι τὸν σταυρὸν φυλακτήριον τῆς
σταυρώσεως.

ΕΠΙΣΤ. ΙΓ'.

Arsenio monācho et anachoretæ.

Montacut. (ep. 231, p. 345).

Τί γράφω; οἴχεται μὲν εὐχῇ, οἴχεται δ' ἀνθρώπων
ἀρετῇ· ἐκκέκοπται δὲ παρῥησία πρὸς Θεόν, καὶ
ἀνδρῶν ἐρημος ὁ βίος ἐλκόντων τοὺς ἐπὶ γῆς τὴν
ἀνωθεν πρόνοιαν· ἡ δίκη (πῶς εἶπω; οὐ γὰρ ἐβου-
λόμην εἰπεῖν) ὅτι καθεῖδει μέγα φασάται τὸ παρά-
νομον· καὶ θεσμῶν οὔτε θέλων, οὔτε ἀνθρωπίνων
αἰδῶς οὐδεμία· οἱ δὲ τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἀρετῆς
ἀνθρωποι, ὅσους μὴ προκατελίθοντο δεσμὰ καὶ φυ-
λακαὶ καὶ ὑπερόριοι καταδίκαι, τοῖς ὄρεσι καὶ ταῖς
πέτραις ἐγκατακλείσαντες ἑαυτοὺς, καὶ, ὥσπερ
ἐρμαῖφ, τῇ κοινῇ συμφορᾷ περιτυχόντες, αὐτοὶ μὲν
ὡς πορρωτάτω τῆς ἐν κόσμῳ ζάλης ἴστανται, οὐδε-
μῖν δὲ τῶν ἐν αὐτῷ κλυδωνιζομένων καὶ βαπτιζομέ-
νων ἔστιν ὦν φροντίδα βάλλονται. Οὐδὲ γὰρ ἱλα-
στηρίους χεῖρας ἀπλοῦσι πρὸς Θεόν, οὐδὲ τὰ Μωσέως
φθέγγονται, Ἄν μὲν ἀφῆς, ἀφες· καὶ τὴν ὑπόλοιπον
ἐκείνην φίλτρον γέμουσαν καὶ θαυμαστῆς παρῥησίας
φωνήν· οὐδὲ λύσιν τῶν ἀμυχάνων κακῶν οἷς τὸ συγ-
γενὲς συνέχεται δαπανώμενον. Εἰ δὲ ψεῦδομαι, ὑμέ-
τερον μὲν ἐστὶ λοιπὸν ἐλέγχειν, ἔμδν δὲ πεισθῆναι
καὶ προσοφλεῖν αἰσχύνην, ὁμολογεῖν χαρὰς αἰδίου
πρόξενον.

nullus legum rhetoricalium defectus erat, vel soler-
tiae quiddam solitæ adhiberi : sed nec ita hic pec-
cabatur ut scripta se impudentius venditarent.
Hæc prout rogaveris ut corrigerentur, ad te missa
perfecti. Tu autem in istis, quemadmodum et in aliis
illustris fias et prædicandus. Vale.

EPIST. XCI.

Nicéphore philosophe monacho.

Amorem corporalem corporales ipsi alatum pin-
gunt : pingunt item divinum, quotquot pulchritudi-
nem ejus intelligibilem animis puris effigiatam
gestant : illi colorum tincturis et flore : isti virtutibus
et illustribus factis. Testantur utrique, eo quod sic
pingunt, quod celeritate mira præditus est amor,
propositi tyrannus, legum contemptor quibus retar-
datur. Cognoscas igitur, Deo sacræ vir, nos ab hoc
tyranno vehementer oppressos, qui voluntatem cogit,
et ante tempus tuam efflagitare præsentiam incitat.
Vale.

EPIST. XCII.

Athanasio monacho et anachoretæ.

Quandoquidem, ad exemplum Christi veri Dei
nostri, mundo te crucifixisti et rectori mundano,
misi ad te crucem custodiam crucifixionis.

EPIST. XCIII.

Arsenio monacho anachoretæ.

C

Quorsum scribo? abiit deprecatio, virtus homi-
num abiit, libertas apud Deum aufertur, virorum
vita vacua est, qui de cælo in terram providentiam
devocant : justitia (quid dicam? certe nollem di-
cere) quiescit : iniquitas ingentes spiritus sumit,
nulla verecundia est legum divinarum aut huma-
narum : homines prisca illa virtute præditi, qui
vinculis et custodiis non antevertunt, qui in exilio
non agunt, montibus et speluncis se includentes,
qui tanquam invento fortuito, in communem inci-
dunt calamitatem, a turbulentis quidem mundi pro-
cellis removentur, nullam autem curam et sollicitu-
dinem habent illorum, qui in salo immersi fluctuan-
tesque agitantur : propitiantes manus ad Deum
non attollunt : nec cum Mose aiunt, Si dimittes,
dimitte : et quæ in illo sermone mirabilis amoris
sequuntur : non liberationem a malis ineluctabilibus
quibus eadem natura præditi continuo depascuntur.
Si mentior, tuæ partes sunt convincere, meæ mu-
tare sententiam et pudore suffundi et pudorem
agnoscere latitiæ æternæ conciliatorem.

D

EPIST. XCIV.

A

ΕΠΙΣΤ. ΙΔ'.

*Nicephoro philosopho, monasticam amplezo.**Νικηφόρῳ φιλοσόφῳ μονάζοντι.*

Montacut. (ep. 235, p. 356).

De quibus accedat gravamen, ignoro: novi autem, tanquam per insomnium rogatus, rhetoricas exhibere tibi occasiones, vel præcepta, tum quæ lingua efferuntur, tum quæ libris repræsentantur. Novi etiam præterea similem assensum exhibere, et in communi positum, verbis simpliciter et indefinite prolatis, interrogatus. Cum vero te in causa nihil adjeceris, nec quidem quod in rem præsentem adesse me oporteat, ita ut lingua facultatem dicendi illa habeat, quæ dicenda sunt; neque aliquid protuleris, quod particulari congruat, definitæque interrogationi, ne quidem communi, et generali modo: nec perspicue edixeris, quorum tibi librorum usus est, quas desideres rhetorum scriptiones, cujus artificis artificiosas texturas. Quomodo putas posse me vocis percussione tuæ, cum tanto intervallo simus determinati, ad tuas usque aures derivatam extendere, nisi fabulam de Stentorea voce deponere me posse putes? Deinde, et incusari debes, quod ingentem librorum acervum hinc inde conquisitum, non incassum ad te miserim. Ignorantia certe rei quæsite, hoc est, cum ipsius artis, tum librorum ad illam pertinentium, in necessitatem conjecisset conquirendi (omnes libros, de quacunque arte scriptos:). Si dolor hinc tuus sortiebatur originem, nihil ille quidem ad me spectat; sin quid sit aliud, tu mihi ignoscas, virorum optime, qui temporis diuturnitate, et morbi insuper acerbitate, oblivionem obrepentem repellere nequivi. Sed valeas animo atque corpore, et noli tam facile gravaminum umbras, quas ipse projicias, subire, nec ab alio quocquam allevamen requiras doloris tui, qui nullam non illas, ego arbitror, legitime natas. Vale.

EPIST. XCV.

Arsenio monacho et anachoreta, postquam dimissi ad illum fuerant, qui de Bulgari profecti, vitam monasticam ingredi cupiebant.

Montacut. (ep. 236, p. 357).

Si tunc quoque oculis ego, quibus olim, videbam (hoc enim de me mihi tuæ litteræ occinuerunt, et illam gratiam prædicarunt, quam alioquin ego non libenter admitterem), non obscuræ meæ ignorantiae convictionem affero. Verum si quovis modo ego videns eram, quare ducem me cæcum exhibebam iis, qui ad lucem veritatis festinabant? Non est hoc videntis, opinor, imo longe aliud, imo, quod gravius est, ad eum spectat qui excæcat videre cupientes: et longo tramite aberrare facit a veritate illos, qui rectis pedibus viam virtutis premere volebant. Si igitur hymnus non omnino insomnium sit, et scenicum videnti donum, ego illos contradicerim, qui manu ductione indigebant; et si sententia processu ab incorrupto iudicio, si animum dirigebat rectitudo, et non amor, cui ludibrio justitia habebatur, nec a visceribus per indulgentiam filialem in affectus

Ἐφ' οἷς μὲν ἡ ἀχθιδὼν, ἀγνωσ· οἶδα δὲ κατ' ἑξίν ἀξιώσεις, ῥητορικὰς ἀφορμὰς παρασχεῖν, ὅσας τε γλῶττα χαρίζεται, καὶ εἰ τι βίβλοι προσεκιδάσκουσιν· καὶ ἀπλῶς μὲν προβαλλομένην καὶ ἀπροσδιορίστην ῥήματι τὴν ἀξίωσιν συνοῖδα καὶ αὐτὸς ὁμοίαν σοι καὶ κοινὴν πεποιημένος τὴν ἐπίνευσιν· σοῦ δὲ, τὸ λοιπὸν, μηδὲν προσθέντος, μήτε ὅτι παραγενέσθαι δεοί· ἵνα καὶ γλῶττα λέγειν ἔχοι, ττα ἂν ἀκαλὲς λέγοι, μήτε εἰς ἐπὶ μέρους καὶ ὠρισμένην ἀξίωσιν, τὴν κοινωτέραν καὶ ἀόριστον περιεναγκόντος, μηδὲ σαφῶς δεδηλωκότος, τίνων ἐστὶ σοι χρεῖα βιβλίων, καὶ ποίας τῶν ῥητορικῶν τεχνῶν πραγματείας, καὶ τίνας τεχνολογίας. Πῶς ἂν δυναίμην ἐγὼ, ἡ τῆς φωνῆς τὴν ἀπήχησιν τοσούτου διεστηκότων διαστήματι, μέχρι τῶν σὺν ὧτων παρατείνειν; εἰ μὴ με καὶ Στεντορείους μύθους, ὅτι μὴ μακρῷ φθεγγόμενος, ἀποκρύπτω, πάλιν αἰτιάσθαι, ἡ βιβλίων πλῆθος ἀόριστον, ὥδε κάκιστε διερευνᾶσθαι, εἰτα μάτην διαπέμπειν. Ἡ γὰρ ἀγνοία τοῦ ζητουμένου, τῆς τέχνης ἀπάσης καὶ τῶν περὶ αὐτὴν τὰς βίβλους, εἰς ἀνάγκην ἂν ἀπήγε συναγείρειν. Ἄλλ' εἰ μὲν ἐν τοῦτοισ ἐσχέ τὰς γονὰς ἡ ἀχθιδὼν, οὐδὲν, ὡ βέλτεστε, πρὸς ἡμᾶς· εἰ δ' ἄλλο τί ἐστι, σὺ δέ μοι σύγγνωθι, καὶ χρόνῳ μακρῷ, καὶ νόσῳ πικρᾷ τὸ κρατεῖν λαβούσης λήθης ἡττηθέντι. Ἀλλὰ μοι ἐβῆρωσσο τὴν ψυχὴν σὺν τῷ σώματι, καὶ μήτε ῥαδίως οὕτω σκιά; ἀχθιδόνων αὐτὸς διεκπέμπων, ταύτας ὑπότερχε, μήτε ζῆτει παρ' ἄλλου λύτης ἐξευρεῖν ἀπαλλαγὴν, ἥ; οὐκ ἐστὶ τὴν γένεσιν εὐρεῖν οὐδαμῶς, ἀλλ' ἡ παρὰ τὰς σὰς τῆς ὑπονοίας οὐ γνησίους, οἶμαι, γονὰς. Ἐβῆρωσσο.

alibi sortitur originem quam apud tuas suspiciones

ΕΠΙΣΤ. ΙΕ'.

Ἀρσενίῳ μονάζοντι καὶ ἡσυχαστῇ, μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι πρὸς αὐτὸν τοὺς ἐκ Βουλγαρίας ζητοῦντας μονάσαι.

Εἰ βλέπων ἐγὼ καὶ τότε ὀφθαλμοῖς, τοῦ πάλαι βλέποντος (τοῦτο γάρ με τὸ σὺν ἀνύμνησε γράμμα, καὶ χάριν ἔδωκεν ἐν καιρῷ, ὃ οὐκ ἂν ἄλλως ἤδεν; οὐδ' ἀπλῶς ἐδεξάμην), μὴ λάθω διδοῦς ἑλεγχον τῆς ἐμαυτοῦ ἀγνοίας. Ἄλλ' εἰ μὲν βλέπων ὅπως οὖν ἐγὼ, πῶς τυφλὸν ὄδηγὸν τοῖς πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐθέμην ἐπειγουμένοις; Οὐ γὰρ, οὐ βλέποντος τοῦτο μόνον, πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ἀλλὰ καὶ τὸ χαλεπώτατον τυφλοῦντος, ἑτέρους βλέπειν ἐλπομένους· καὶ διαπλανῶντος μακρὰ τρίβιν τῆς εὐθείας, τοὺς ὅλῳ ποδὶ μετιέναι ταύτην ἐκζητοῦντας. Εἰ τοίνυν μὴ παντελῶς ὁ ὕμνος ὄνειρος, καὶ ὄνρον σκηνῆς βλέποντι παρεθέμην ἐγὼ τοὺς χειραγωγίας δεομένους· καὶ κρίσεις ἦν ἀδεκάστου ψήφος, καὶ γνώμης εὐθύτης, ἀλλ' οὐ στοργῆς τὴν δίκην διαγελώσης, οὐδὲ σπλάγχνων, τῷ φίλτρῳ τῶν τέκνων, εἰς παράλογον προσπάθειαν διαχεομένων, τὸ τῇ σῇ τελειότητι τοὺς ἀν-

δρας παραπέμψαι¹. Οὐκοῦν ἐρρέτω τὸ παρ' ἀξίαν, καὶ τὸ θαῦμα φυγὼν τὸ θαῦμα· γινέσθω τῶν συνήθων τὴν ἐν πράξεσι πρέπουσαν μεθαρμοζόμενον ἀκολουθίαν, καὶ ἡμεῖς οὐδὲν τῇ σῇ κεχαρισμέθαι μαχαρίσθῃ, τῶν εἰς ἐκπληξιν ἀγόντων· ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἐπὶ τὸ μέτριον διαβαινόντων. Χάριν δὲ μᾶλλον τὴν ὅτι μάλιστα ἀπειλήσαμεν, ἐν οἷς ἔσχομεν ἀδελφοὺς, ἄρτι τῆς ἐν βίῳ ζάλης ὑποχωροῦντας, ἡσυχίας καὶ φιλοσόφου ζωῆς διὰ σοῦ λιμένι ἐγκαθορμίσαι· ἡμεῖς δὲ νόσος ἔσχεν (εἶγε χρὴ ταύτην νόσον καλεῖν, ἀλλὰ μὴ θανάτου πρόθυρα) ὁρῶσα καὶ ἀπροσδόκητος· ἀλλὰ ταῖς ὑμῶν εὐχαῖς τῆς σφοδρᾶς ἀνῆκεν ἐπιθέσεως, Θεοῦ πάλιν ἀνωθεν ἡμῖν τὴν ζωὴν, ἐπὶ μετανοίᾳ ἴσως, ὃ καὶ γένοιτο, κατανεύσαντος· καὶ λοιπὸν ἤδη ζώμεν, εἰ καὶ τὰ λείψανα τοῦ πάθους ἔτι παραλυπεῖ τὸ σωματίον.

EPIST. 45.

Nicephoro philosopho monacho.

Montacut. (ep. 237, p. 358).

Ἀμχανοῦντί μοι καὶ ἀπορουμένῳ, καὶ ἀσχάλλοντι περὶ τὰ κατ' ἑμαυτὸν (ἡμὰ γὰρ τὰ τοῦ ἐμοῦ αἵματος, καὶ μὴ θέλω), καὶ ὅσα πάθη συνέχει τοὺς φίλους, παραμύθιον ἔκιν (εἶδες καὶνὰ) ἐκ συμφορῶν πολυτρόπων ἡρτημένον φίλου. Ἐλθέ δὴ οὖν, ὥσπερ ἦντας· ἐλθέ τὴν ταχίστην· ἐν μέρει μὲν ἴσως (σὺν Θεῷ δὲ φάναι) τὴν ἀπαλλαγὴν εὐρήσων τῶν παραλυπούντων· ἐν μέρει δὲ καὶ ἡμᾶς τῇ φίλῃ παρουσίᾳ τῆς πολυδύνου κουφίζων ἀθυρίας.

EPIST. 46.

Τῷ αὐτῷ.

Montacut. (ep. 238, p. 359).

Ὁ μὲν χειμὼν ἐγγόνει, καὶ τὴν χειμέριον ὥραν, ὥσπερ ἐπιτηδῆς, τὰς σὰς προαναστέλλων τῆς βραδύτητος αἰτίας, ἀπρ' εὐδίας ὑπεδέχετο. Καὶ χειμὼν πάλιν καθ' ἡμῶν πολλὰς νιφάδας λογισμῶν ἀφίει· κατερῆγγυτο. Τί δὲ γέγονε; μὴ τι τῶν ἀδοκῆτων ἀπῆντησε; μῆτι συνέθῃ τῶν μολυσμάτων²; ἀρα δὲ θερμὴν οὕτω πρὸς τὴν ἀνοδὸν ὁρμὴν, ἀνευ μεγάλης ἀνάγκης, ἐνῆν ἡσυχάσαι. Τοιαύταις ἡμεῖς οἱ ὑπὸ τῆς εὐδίας ἐκκλυδωνιζόμεθα φροντίσιν. Ὁ γὰρ τρόπος, οὐκ οἷδ' ὅθεν, ὁμῖν παρακύφας³, τάχα δὲ ἐκ τῆς ποιητικῆς ἐντραχείας· συνεφέλικε γὰρ αὐτῷ καὶ στίχους τῆς ἐκεῖθεν πεποιημένους ἀδείας, ὥσπερ ἐπιγαυρούμενος τῷ γένει, καὶ ἐπιδεικνύς ἡμῖν τὸ αὐτόνομον. Ἀλλ' οὖν οὗτος οὕτω τοῖς ἀγροικότερον ἴσως ἡμῖν, πρὸς τὰ τοιαῦτα βιοῦσιν, οὐδαμῶς παρήρησιαν ἔσχεν ἐπισκοπεῖν· σῆμα προφάσεως ὑποτρέχων μᾶλλον ἢ αἰτίαν ἔχων πόθεν ἐμφανίζειν. Καὶ οὕτω λέγω, ὡς εἰ μὲν ὁ χειμὼν ἀπείργε· περιττὸν ὁ τρόπος· εἰ δ' ὁ τῆς ἀνόδου τρόπος, οὐκ οἷδ' ὅπως ἀγνωστούμενος, ἐπειχέ, παρέλκουσα πρόφασις ἡ τοῦ χειμῶνος βία· οὐδ' ὅτι μετὰ πολλὰς ἡμέρας, καὶ περίοδον οὕτω μακρὰς

A Irrationales diffusis, tuæ absolutæ perfectioni homines transmittere. Eat igitur quo velit id quod præter dignitatem accidit, et admiratio fugiens admirationem. Fiat aliquid solitum, quo imitetur actionum congrua consequentia, tuæ beatitati nos nihil condonamus, quod possit ad stuporem impellere, aut quod excedat moderationem. Potius gratissimum nobis est, quod ejusmodi affectos fratres habeamus, qui de fluctibus islius vitæ emergerunt, et per te cupiunt in portum tranquillitatis et vitæ philosophicæ deduci. Me morbus habuit (si morbum tamen, et non mortis potius vestibulum dicere debeam) acutus et inexpectatus. Sed per vestras preces, de acerbitate aliquid remisit; Deo demum de cælo mihi vitam ad penitentiam, quod optaverim factum, annuente. Quocirca vivimus adhuc, licet mihi corpusculum reliquæ illius mali male habeant affectum.

EPIST. XCVI.

Nicephoro philosopho monacho.

Hærenti mihi dubio, et vacillanti de mearum rerum statu (mea enim sunt, velim nolim, quæ mei sanguinis sunt), et quot malis amici premerentur, venit solatium (vide rei novitatem) a multiplicibus illis malis quibus amicus urgebatur: veni autem juxta quod expetebas, et celerrime quidem veni ad partes inventurus, favente Deo, liberationem ab iis quæ mœrore te afficiunt: veni etiam in partes alleviandi per amicam tuam præsentiam multimodam tristitiam.

EPIST. XCVII.

Eidem.

Transiit hiems, et hibernam tempestatem illam admodum congrue tuæ tarditatis causas discutiens, sudum cælum secutum est. Rursus tamen in nos hiems cogitationum nives et imbres immisit cum fragore. Quid autem factum? Num aliquid accidit insperatum? num impedimentum? num sine magna necessitate aliqua quiescere potuit tantus ille impetus atque ardor ad regressum? Talibus nos curis et cogitationum tempestatibus, etiam cum sudum erat, jactabamur. Modus enim, nescio unde, se vobis per crepidinem ostentavit, fortassis ab assiduitate poetica; una enim secum attrahebat versus quosdam licentiæ apud poetas usurpatæ, quasi generis elatione tumens, et nobis ostendere volens, quam sit juris sui et potestatis. Verumtamen iste modus nondum satis libertatis nactus est, ad nos ingrediendi (qui magis rustici moris sumus) speciem quamdam pretextus potius subiens, quam veram causam habens, unde manifestetur. Nondum addo, quod si prohibuit hiems, frustra est rei modus; sin ignoratus autem regrediendi modus inhibuit, hiemis

VARIE LECTIONES.

¹ ἴσ. παραπέμψαμι. ² ἴσ. κωλυμάτων. ³ ἴσ. παρέκυψε.

illa vis prætextus est supervacuus : non quod post multos dies et periodum tam longi propositi modi cognitio jam tandem inquiratur. Sed hoc, uti dixeram omitto ; cum jam cessaverit hiems, et cælum sudum diem ridendo serenaverit ; nusquam tamen comparet amicus, et ideo obnubilum et tetricum rursus ejus vultum facit. Et tamen si a scena prospexerit apologia, et præclarus ille mos se una cum tempestate choreuten prodat ; mihi jucundum est, si sic vel in scena agant. Cum enim esset procul dubio aliud, quod doleret, et adventum posset detinere, per amotionem a seipsis illius causæ, liberationem et exemptionem indicavit. Gaudium porro gaudere sincerum e litteris datum est iis, qui e litteris tuis resciscunt, te meliuscule de morbo habere, a quo optarim te perfecte liberari, sub conditione ne deinceps aliquid tale committas.

EPIST. XCVIII.

Nicephoro philosopho monachismum amplexo.

Montæut. (ep. 242, p. 363).

Pavidus est ad amicitiam contrahendum ; timidior erga meam dispositionem. Tu autem vide in quantum ego tibi confido, cum nec pavescenti pepercim, sed ulterius adhuc et alius timiditatis semina jaciā ; in quo timiditatem reprehendam et exagitem : sed tu viriliter age, vale, et me eum esse intellige, quem non existimas. Cum tamen præsens hoc tempus non tibi sufficiat, ut in opinione confirmeris, quam qui aderit, aperiet (ut cum bono Deo dicam), cum timiditatem tuam re et opere redarguet : sed diligentem operam a te impensam in sanctam martyrem laudando, cum pro tua dignitate percenseamus, seminis Asiatici germen genuinum apprehendimus (ut id ita usurpem, absque Musarum nominis usurpatione, et ipse tecum Asiatico more agens). Errata nulla video, nisi forsā in syntaxi ; quod et ipsum rarissime indicavi. Quod si ad sermonis verborumque pulchritudinem hoc unum laude dignum videatur deesse, tamen et sic ad congearem de cætero pulchritudinem universam operis pulchritudinem copulavit.

EPIST. XCIX.

Eidem.

Montæut. (ep. 243, p. 363).

Quemadmodum pusillanimitatem tuam negare non potes, ita nequis inficiari me bene satis de te persuasum, antequam suavem hanc epistolam misitares : passio ipsa ita est manifesta, ut volentem animadvertere latere non possit. At quomodo fieri possit ut in amicitia colenda pusillanimitas, in utramque partem, nempe fortunæ adversæ, et sanctæ imitationis referti possit, conjecturis adhuc assequi nequeo. Miserum me fateor, quocirca timidior in amicitia ; sed eodem modo afficitur et sanctorum cohors : a pusillanimitate non distillant dulcedo, vel voluptas, nec aliquid, quod per suam naturam oblectat per insequentiam, minus gratiæ habet : si enim adversa cum fortuna confligis, sanctos non poteris imitari. At si in quibus timi-

A προθεσμίας, ἢ τοῦ τρόπου μάθησις νῦν ἐπιζητεῖται. Ἐὼ μὲν οὖν, ὥσπερ ἔφη, ταῦτα. Ἀλλὰ γὰρ ὁ μὲν χειμὼν ἤρμει, καὶ γαλήνῳν μειδίᾳ τὴν ἡμέραν διεγέλα· παρὼν δ' ὁ φίλος οὐδαμοῦ σκυθρωπὸν αὐτῆς καὶ στυγρὸν τὸ πρόσωπον ὑπεδείκνυ· πλὴν εἰ καὶ σκηνῆς προέκυπτεν ἡ ἀπολογία, καὶ ὁ καλὸς τρόπος συγχορευτὴν ἑαυτὸν ὑπέβαλε τοῦ χειμῶνος· ἀλλ' ἡμῖν γε καὶ οὕτω χαρὰν ἐπέστησαν θεατρίσαι. Πάντως γὰρ ἄλλου παραλυποῦντος, καὶ κωλύειν ὡς ἀληθῶς τὴν ἀφίξιν δυναμένου τῇ καθ' ἑαυτῶν μεταστάσει τῆς αἰτίας, ἀπαλλαγὴν ἐμήνυε καὶ ἐλευθερίαν· χαρὰν μέντοι γε καθαρὰν ἐδίδου χαίρειν, ἐκ τοῦ γράμματος μαθοῦσι τὸ ῥῶν σε τῶν νοσημάτων ἔχειν, καὶ εἰς ἡμῖν μετὰ τοῦ μηδὲν εἶναι τοιοῦτον διαμαρτάνειν εἰς τὸ τέλειον ἀπηλλαγμένον.

EPIST. LII.

Νικηφόρῳ φιλοσόφῳ μονάζοντι.

Δειλὸς μὲν εἰς τὴν φιλίαν, δειλότερος δὲ περὶ τὴν ἡμετέραν διάθεσιν. Ἀλλ' ὅρα ἡμᾶς εἰς ὅσον σοι τεθαβήκαμεν, ὅτι καὶ δειλιῶντος οὐ φειδόμεθα, ἀλλ' ἐτέρας πάλιν δειλίας ἰσως καταβαλλόμεθα σπέρματα, τὸ δειλὸν ἐπιτιμῶντες καὶ ἐξονειδίζοντες. Ἀλλ' ἀνδρίζου καὶ ἐῤῥωσο καὶ γίνωσκε ἡμᾶς οὐχ οἷους νομίζεις· ἀλλ' ἐπεὶ ὁ παρὼν καιρὸς οὐκ ἀποχρῶν ἐστὶ σοι πρὸς βεβαίωσιν οἷους ὁ προσέχων (σὺν Θεῷ δὲ φάναι) δεῖξαι τὴν σὴν δειλίαν ἔργοις ἐλέγχοντας· τὸ δὲ εἰς τὴν μάρτυρα τῆς ὡμῶν εὐφύας φιλοπόνημα, κατὰ τὴν σὴν ἀξίωσιν ἐπιελθόντες, τῆς μὲν Ἀσιανῆς σπορᾶς (ὡς ἂν τις εἴποι μηδὲ τῷ Μουσῶν ὀνόματι χρώμενος, ἅμα δὲ καὶ ἀσιανίζων) γνησίαν γονὴν κατεῖληφαμεν· σφαλμάτων δὲ οὐδὲν, πλὴν εἴπου τι περὶ σύνταξιν· καὶ τοῦτο σπάνιον ἐπεσημνάμεθα. Εἰ δέ τι πρὸς τὴν ἄλλην καλλοπὴν τῶν ῥημάτων, καλὸν ὃν ὅμως ὑστερεῖν ἐδόκει, καὶ τοῦτο πρὸς τὴν συγγενή μορφήν τὸ λόγου κάλλος μεθρημύσατο.

ad congearem de cætero pulchritudinem univer-

EPIST. LIII.

Τῷ αὐτῷ.

Ἦς μὲν οὐκ ἔχεις ἐξαρνεῖσθαι τὴν δειλίαν, οὐδ' ἂν ἀρνηθεῖς καὶ πρὸ ταύτης σου τῆς γλυκείας ἐπιστολῆς σαφῶς ἐπεπέισμην. Τοῦ πάθους γὰρ τὸ περιφανές, οὐδὲ λαθεῖν δυνήθῃαι συγχωρεῖ βουληθέντι. Ὅπως δὲ σε τὸ περὶ τὴν φιλίαν δειλὸν, ἅμα μὲν εἰς δυστυχμάτων κληρὸν, ἅμα δὲ εἰς ἀγίαν μίμησιν ἀναφέρει, τοῦτο συμβαλεῖν οὐκέτι δυνατός ἐγενόμην. Οἱμοὶ δυστυχῆς ἐγὼ, διὸ καὶ περὶ φιλίαν δειλός· ἀλλὰ καὶ τῶν ἁγίων σύμπας ὁ χορδός, καὶ δειλία ἄρ' οὐ γλυκεῖα ταῦτα ἡδονῆς στάζει, καὶ οὐδενός, ὅσα πέφυκε τῷ ἀνακολούθῳ τέρπειν, εἰς χάριν ἐλάττω. Εἰ μὲν γὰρ δυστυχεῖς, πῶθεν σοι τῶν ἁγίων ἡ μίμησις ; Εἰ δ' ἐφ' οἷς δειλιᾷς καὶ τρέμεις, ἁγίων σε χορδὸς ἔχει, πῶς σου τὰ ἐν ἔθει δυστυχήματα ; Καὶ εἰ τοῦτο δυστυχήματος, τί ἂν εἴη τὸ εὐτύχημα ; Παῦ-

λος, ψῆσιν, ὁ πτηνὸς καὶ μετάρσιος ἄνθρωπος· Πέ-
τρος ἐφ' ᾧ τὰ τῆς πίστεως κεῖται θεμέλια· τῶν ἁλ-
λων ἀπάντων ἁγίων ἡ πληθὺς παράδειγμα μοι τῆς
δειλίας καθεστῆκασιν. Ἀλλὰ φεῦ τῶν ἐμῶν κακῶν,
τοσοῦτους ἔχων εἰκονίζειν εἰς ὅσον δυστυχῶ. Διὰ
τοῦτο γὰρ καὶ περὶ ὧν οὐκ ἴσασιν ἄλλοι τὴν δειλίαν
ἐγὼ δειλιῶ. Ἄρ' εἰ τις γρίφους, ἢ τὰ Σφίγγος αἰνίγ-
ματα βίον εἶχεν ἐκμιμαίσθαι, ἀμεινον ἂν, ἢ ὁ ταῦτα
λέγων ἀπηλλάγη τῆς ἐπιδείξεως; Παῦλον, ᾧ βέλτι-
στε, καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν, ὁ ἱερὸς φόβος, ὃς ἀρετῆς
ἀπόσης, ὡς καὶ συγγράφεις, κρηπὶς ὑπεθέβλητο,
εἰς τοὺς ἀμαρτανίλους ἀπάγει στεφάνους· οὐ δὲ, οὐκ
οἶδα δὲ ὅπως, ὡς μὲν Παῦλος φοβῆ, ὡς δ' Ὀδυσσεύς,
ἢ εἰ τις ἄλλος δυστυχέστερος, εἰς τὰ συνήθη δυστυ-
χήματα τὸν φόβον ἀνάπτεις. Καὶ δέον μὲν μὴ παρά-
δειγμα νομίζειν τὸν θεῖον Παῦλον τῆς τοιαύτης διδα-
σκαλίας νομίζεις· δέον δὲ, εἰπερ ἐκείνου μιμητῆς
ἦσθα, χαίρειν, καὶ πρὸς τοὺς στεφάνους ἐπιστρέφε-
σθαι, θρηνεῖς καὶ ὀδύρῃ τὴν δυστυλίαν. Δειλία σε
στροβεῖ προσλαβοῦσα. Τί σοι καὶ Παῦλον κοινόν; μέμ-
φου σεαυτὸν· ἐκστηθι τοῦ πάθους· ἀλλὰ Παῦλος σοι
διδάσκαλος ταύτης. Χαίρε τῇ μιμησει, τῶν ἁθλιῶν
εὐφραίνου· ἀλλὰ μὴ ἀκκιζόμενος καὶ ὑποκορίζων
τὴν δυστυλίαν, φύρης πάντα καὶ συγχεῖς· καὶ τῇ
τῶν ῥημάτων κοινωνίᾳ, τὰ πλεῖστον ἀλλήλων διεστῶ-
τα εἰς τὴν αὐτὴν φύσιν βιάζῃ συνάπτειν· ὡς ἂν καλ-
λωπίσῃτο σου, καὶ εὐπρόσωπος ἡ δειλία δόξῃ. Τί
γὰρ ἔχει κοινὸν φόβος ἐνθεός, καὶ δειλία ὑβρίζουσα
εἰς φίλαν; ἢ δυστυχημάτων ὕγκος, καὶ λόγος κατ-
ορθωμάτων; Ναί, ψῆσιν· ἀλλὰ Παῦλος βοᾷ· Φοβοῦ-
μαι μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γέ-
νομαι. Καὶ τί τοῦτο; χωρὶς, φασίν, τὰ Μύσων καὶ
Φρυγῶν ὀρίσματα· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ περὶ τὰς ἀεσποτι-
κὰς ὑποσχέσεις, ὥσπερ ὁ ἡμέτερος Παῦλος, ἄπαγε,
δειλιῶν ἐφοβεῖτο· οὐδ' ἀγωνιῶν τὴν φίλαν, οὐδ'
εὐλαβούμενος μὴ τις αὐτοῦ τὸν ὑπέρτιμον μάργαρον,
ἐκ πειρατικῆς τριβῆς καὶ μελέτης ἀφαρπάσας, ἐρη-
μον παντὸς ἀφήσῃ. Τὰ σοφὰ ταῦτα καὶ σεμνὰ τῆς
δειλίας προσχήματα· ἐν οὐδενὶ τούτων ἐκείνος ἐδε-
δῖε· τοῦναντίον δὲ, πεποικώς μὲν ἦν καὶ θαρρῶν,
εἰ τις πώποτε, περὶ τὰς θαυμασίους ἐκείνας ἐπαγ-
γελίας. Βέβαιος δ' ἦν ὅλος καὶ ἀδόνητος τὴν ἀεσπο-
τικὴν φίλαν· κοινὸν δ' ἐβούλετο τὸ ἀγαθὸν πᾶσιν
προκεῖσθαι· Ἰουδαίους πρὸς κοινωνίαν τοῦ θησαυρί-
σματος συνεκάλει. Ἕλληνας ἐκάλει, βαρβάρους
ἅπαντας, ἀρχοντας, ἀρχομένους· εἰ βούλει δὲ, καὶ
λησταὶ καὶ πειραταί, καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τὴν ἀνθρω-
πίνην συνήγειρε φύσιν εἰς ἀπόλαυσιν τοῦ μαργαρί-
του. Καὶ οὐκ ἀπλῶς οὕτως, ἀλλὰ καὶ σπεύδων, καὶ
τρέχων καὶ πάντα πᾶσιν, ἵνα πάντως τινὰ τοῦ ἐκεί-
θεν κάλλους καὶ τῆς θεᾶς ἀξιώσῃ. Διὰ καὶ σφόδρα
θαρρῶν ἔλεγε· Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσμαι,
τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοι-
πὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος.
'Ἄλλ' ἐν μὲν τοῦτοις τοιοῦτος ἦν ἀπότητος καὶ στεβ-
ρός· ἐφοβεῖτο δὲ τί; Μῆτι αὐτὸς ἐλλείπων ὀφθεῖν
τοῦ δέοντος συνεισενεχθῆναι τοῖς ἐπαγγέλμασι. Διὰ

A dior trepidas, sanctorum accenseare choris, ubi
infelicitas tuæ vitæ consistit? Sin hanc adnumeres
infelicitatem, quid est, quod voces felicitatem?
Paulus, ais, ille volucer et in sublimi raptus; Pe-
trus, in quo reposita sunt fidei fundamenta; cæte-
rorum sanctorum universa multitudo meæ sunt
argumenta timiditatis: eheu mea mala, qui tot
mibi possum imagines representare meæ infelici-
tatis. Enimvero timore timeo in rebus quas alii
non capiunt. Quidni qui griphos, aut Sphingis æni-
gmata, vitam vitalem imitari statuat, satius et melius
a declaratione eorum semoveretur, quam qui hæc
pronuntiat? Sanctus timor, qui virtutis cujuslibet,
ut tu pronuntias, fundus est, Paulum et consocios
ejus ad immarcescibiles coronas hinc abduxit. Tu
autem, nescio quomodo, ut Paulus quispiam me-
tuis; ut Ulysses aliquis, vel alius eo infelicior in
consuetas infelicitates timorem refers. Arbitrari
autem minime debes esse congruum, ut sanctus
Paulus in exemplum talis timoris producatur doctor.
Par autem fuit, si quidem tu illum volebas imitari,
gaudio ut afficereris, conversus ad coronarum intui-
tum, nequaquam plangeres infelicitatem; pusilla-
nimitas te arreptum versat. Quid tu cum Paulo
commune habes? Temetipsum corripe; a passione
recede. Imo, inquis, hic Paulum præueniem habeo.
Lætare tum de imitatione; de certaminibus tuis ex-
sulta; neutiquam vero muliebriter ludens infelici-
tatem tuam palpitare, ita ut permisceas omnia et
confundas, aut per sermonis communionem, illa,
quæ ab invicem multis disparantur parasangis, per
vim sub eadem natura compingas; ut te excolat
et gloriosum reddat pulchra facie pusillanimitas.
Quid inter se commune habent divinus timor, et
pusillanimitas quæ offendi in amicitiam; vel infor-
tuniorum gravamen, cum ratione recte factorum?
Quin ita affirmas, verum voca Paulum, cujus sunt:
Vereor ne dum aliis prædico, ipse fiam reprobis.
Quid hoc vult sibi? Separantur, aiunt, Mysorum
termini atque Phrygum. Neque enim de promissio-
nibus Dominicis, ut noster ille Paulus, expavesci-
mus, quasi ille præ timore desponderet animum;
non de amicitia angebatur, non metuebat ne quis
inæstimabilem margaritam, piratica quadam arte et
D impostura abripiens exspoliata omnibus derelin-
quat. Hæc sunt proschemata illa gravitatem præfe-
rentia timiditatis. De nullo istorum metuebat ille;
e contrario confidens erat, et resolutus, si quis
alius, de promissis illis mirandis; firmus erat pla-
ne, et totus inconcussus in Domini amicitiam reco-
lendo: utilitatem volebat omnibus communem
exhiberi. Judæos ad communionem thesauri
vocabat; vocabat gentes, omnes barbaros, prin-
cipes, subditos, imo, si lubet, latrones, piratas, et
universam mortalium naturam ad participationem
margaritæ convocabat. Nec hoc simpliciter, sed
cum conatu, cursu, et omni tolerantia, ut sic omnes

¹¹ 1 Cor. ix, 27.

vel aliquem saltem pulchritudinis inde resultantis faciat participes. Quapropter, cum multa confidentia ait : *Bonum certavi certamen ; absolvi meum cursum ; fidem conservavi ; de cætero, reposita est mihi justitiæ corona* ¹². Verum erat ille in istis tam imperterritus et obfirmatus, ut nihil metueret ; ne videretur in aliquo deficiens, aut præter congruum quidquam omisisse. Quam ob causam et cum anxietate dicebat : *Ita curro, ut non in obscuro positus ; ita concerto, ut non tanquam aerem verberem, sed subigo vibicibus corpus meum, et in servitute redigo, ne forsitan dum aliis prædico, ipse fiam reprobus* ¹³. Quocirca, de proposito non erat dubius, desiderio non deliquium patiebatur, margaritam non metuit abripiendam ; sed ne quid ipse eo indignum pateretur, ne quem defectum, ne quid admittat quod mentem emoveat. Alius hic erat metnendi modus, alius qui respiceret retributiones, ille laudandus, vituperandus iste, ille fluctuaptum, confirmatorum iste, a brabio abducit ille, hic componit victoriæ præmia, ille erat Pauli, hic est noster. Atenim amo, inquires, ne quid nullus ego plus edicam. Metuo autem vel maxime (si quis alius) piratas in vita obeuntes, ne me spolient amicitiae fructu, ne insidias struant margaritæ meæ. Quid, homo, tu habuitis ? amicosne malevolos facis ? nec in bonam pariem, ut venustatem habeas admiratione, ut splendore coruscante ex amicitia illustratus afficiaris gaudio, et spe meliori luxuriare : sed uti proclive tibi sit, tanquam res inanimes prodere, latro-num incursum et rapinis cedens, partim ut ingestam contumeliam occultare queas perartificiose, et contemptus velo religiosæ verecundiæ famam veneris ; simul etiam ut amicos morsu graviore et profundiore corripas. Ita ut, non quomodo solent malevoli, ita et amici sint ob pusillanimitatem cavillandi ; sed ideo quod videre videor, omnem in eos potestatem, omnem voluntatis dominationem, ad mergendos fluctibus abiisse, quod insidiatores observem et naufragia. Enimvero, vir bone et laudande, artificiose procedens convicium, licet nihil tale intenderit, proderit tamen fortasse, dum foris illatum mentis tumorem compescat, frangendo illum quidem, sed et consilium adhibendo, et sedatiorem operando. At cum publice convicietur aliquis, multas superinducit absurditates, intolerandos mores, vituperium sub prætextu laudis, pudefactionem de iis quæ voluit, sed frustra, occultare. Plurima prætereo. Quod si conviciari propositum fuit, quid opus occultandi artificio ? sin clam esse et latere, certe præstitisset ab omni prorsus contumelia abstinuisse in initio. Qui vero contumeliam per margaritam occultat, nec celare novit artificiose, tamen, nescio quo pacto, a spe sua non excidit et desiderio. Neque enim latuit contumeliosius agens, et scenam illam, ne quid gravius dicam, frustra convincitur adornasse. Visne amicus-

A τούτο γὰρ ἀγωνίων ἔλεγεν· Οὕτως τρέχω, ὥς οὐκ ἀδελῶς, οὕτως πυκτεύω, ὥς οὐκ ἀέρα δέρω· ἄλλ' ὑποκιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. Οὐ μὲν οὖν, οὐκ ἐδίδοταζε τὴν ὑπόσχεσιν· οὐκ ἡγωνία τὴν πόθον· οὐ τὴν ἀρπαγὴν ἐδειλία τοῦ μαργαρίτου· ἀλλὰ μὴ τι αὐτὸς ἀνάξιον τούτου διαπράξεται, μὴ τι ἐνδόν, μὴ τι σαλευομένης γνώμης ἀκόλουθον. Ἄλλος οὗτος δειλίας τρόπος, καὶ ἄλλος ὁ περὶ τὰς ἀμοιβάς. Ἐκεῖνος ἐπαινετὸς, οὗτος ψεκτός· ἐκεῖνος σαλευομένων, οὗτος ἡδρασμένων· ἐκεῖνος ἀπάγει τῶν βράθειων, οὗτος συγκατασκευάζει τὰ ἐπαθλα· οὗτος Παύλου, ἐκεῖνος ἡμέτερος. Ἄλλὰ γὰρ φίλῳ, φησὶν, ἵνα μὴ ὡς οὐδεὶς εἶπω πλέον· ὡς εἰ τις ἄλλος δέδοικα δὲ τοὺς ἐν βίῳ πειρατάς, μὴ με συλῇσιν τῆς φιλας ἀπόνασθαι· μὴ τὸν ἐμὸν μαργαρίτην λοχῇσιν. Τί λαλεῖς, ἄνθρωπε ; μαργάρους τοὺς φίλους ποιεῖς, οὐκ ἐκ τοῦ βελτίονος ; ἵνα τὸ κάλλος θαυμάζῃς, καὶ ταῖς μαρμαρυγαῖς τῆς ἐν τῇ φιλίᾳ λαμπρότητος περι-αστραπτόμενος χαίρῃς, καὶ τρυφᾷς ταῖς ἀμείνοσιν ἐλπίσιν. Ἄλλ' ἵνα ἐξῇ σοι τοῦτο μὲν, ὡς περὶ ἀψύχων προδοσίαν πλάττειν, καὶ ληστῶν ἐφθόους καὶ ἀρπαγὴν. Τοῦτο δὲ, ὡς ἂν δυνηθεῖς τὸν προπηλαχισμὸν κρύπτειν τῷ τεχνάσματι· καὶ τῷ ἐσχηματισμένῳ ὕδρει, ἅμα μὲν εὐλαβεῖας δόξαν θηράσαι, ἅμα δὲ βαθύτερον τε καὶ πικρότερον τῶν φίλων καθάπτεισθαι· ὅτι καὶ ὃν τρόπον, οὐχ οἱ μάργαροι, λέγω, οὕτως οὐδ' οἱ φίλοι τῆς δειλίας εἰσὶ μοι παραίτιοι· ἀλλ' ὅτι ὁρῶ τὴν περὶ αὐτοὺς ἐξουσίαν, καὶ τὸ κράτος τοῦ βουλῆματος, ὅλον εἰς τοὺς καταποντιστάς μεταχωρήσαν. καὶ τοὺς λοχύντας καὶ τὰ ναυάγια. Ἄλλ' ὕδρις, ὧ καλὴ καὶ ἀγαθὴ, σὺν τέχνῃ προιοῦσα, λανθάνουσα μὲν, τάχα τι καὶ συνήσει, τῆς ψυχῆς τὸ οἰδαῖνον ἐξω ῥήγνυσα, παρηγοροῦσά τε καὶ διαπρα-νοῦσα· ἐπειδ' ἂν δὲ κατάφυρος γένηται, εἰς ταῦτ' ἄτοπα πολλὰ συνάγει· ἥθος βαρὺ, ψογὸν ἐπαίνους ὑποκρινόμενον· αἰσχύνην, ἐφ' οἷς ὁ κρύπτων οὐκ ἔλαθεν. Καὶ παρατρέχων τὰ πλείονα. Καίτοι, εἰ μὲν ὑβρίζειν ἔδει, τίς ἡ μηχανὴ τοῦ κρύπτειν ; εἰ δὲ λαθεῖν ἐχρῆν, ἀμείνων ἦν μὴδὲ τὴν ἀρχὴν εἰς ὕδρις ἔλθειν. Ὁ δὲ κρύπτων μὲν ἐν τῷ μαργάρῳ τὴν ὕδριν, λαθεῖν δὲ οὐκ ἔχων τὴν τέχνην, οὐκ οἶδ' ὅπως, ὧν βούλεται οὐ διαπεσέεται. Οὕτε γὰρ ἔλαθεν ὑβρίσας, καὶ τὴν σκηνὴν (ἵνα μὴδὲν εἶπω πλέον) ἐλέγχεται D μάτῃν διαπλύσας. Βούλει μαργαρίδας τοὺς σοὺς ἐξονομάζειν φίλους ; μὴ σαῦτ' ὀν δισταγμῷ περιτρέ-ποις, ὡς τὸ λευκὸν τῆς ἀγάπης καὶ λαμπρὸν, εἰς τὴν μέλαιναν διαχύσωσιν ἔχθραν· μὴδὲ δειλίᾳ τὸ τῆς διαθέσεως ἔντορον, καὶ πανταχόθεν ἴσον καὶ καθαρὸν, ὡς εἰς ἀνίστους γυνίλας πλαστῆς περιθρα-σθήσεται γνώμης. Ἄλλὰ δειλίᾳ, μὴ ἀρπαγῇ σου τὸ τιμωτάτον. Οὐκ ἐστὶν ἀψυχὸς οὐδὲ ἀκίνητος ὁ φίλος τὴν φύσιν· ἐκ τοῦ χείρονος ἡ τοιαύτη χρῆσις τοῦ παραδείγματος· καὶ ὁ τὴν ἀρπαγὴν λέγων δεδιέναι, τῆς εἰκόνης ἐπιβουλεύει τὸ χρήσιμον. Ἄλλὰ φοβῇ, μὴ ἀρπαγμα τοῖς λοχῶσι γένηται. Καὶ τί μὴ λέγεις ἀπλῶς ; ἀλλὰ φοβοῦμαι μὴ αὐτὸς ἀποστάς

¹² II Tim. iv, 8. ¹³ I Cor. ix, 26, 27.

ἡμῶν μετὰ τῶν λοχόντων γένηται· μὴ ἐπιλήσεται φίλιας, πόνων, ἀθλῶν, οὐ· διὰ Χριστὸν καὶ τὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν ἠνέγκαμεν. Οὕτως ὁ λέγων καὶ ἀποκαλύπτων τῆς ἀγωνίας τὸ αἷτιον, καὶ τὰ αὐτοῦ χωρεῖ· μηχανῆς πράττει, καὶ τὸν αἷτιον ῥῆστα διορθοῦται, καὶ δεικνύει θαρρεῖν ἑαυτὸν, οἷς ἐπικαλεῖ. Ὁ δὲ σκηνὴν πηγνύς, εἴτα δραματοργῶν ἐν αὐτῇ, μετὰ προσωπεῖον τὸ βλάσφημον, ἀντὶ τοῦ σκηνὴν ἑτέροις προβαλεῖν, λαθούρινθον ἑαυτῷ λανθάνει περιτιθεῖς· ὡς καὶ νῦν ὁρᾷς οὐκ ἔστιν ἐξελεῖν. Ἀλλ' ὅθεν ἂν τις προκύψαι πειραθείη, ἀπαντῶσαν ἔχει πανταχόθεν τοῦ λαθούρινθον τὴν κατασκευὴν. Χωρὶς γὰρ τῶν εἰρημένων, εἰ μὲν νῦν δειλιᾷς τὴν φιλίαν, εἰ μὴ ῥίπτῃς, ἥ σε διὰ βίου σαλεύουσα παίζει· Εἰ δὲ ἐθάρρηκας, πῶς ἐκ τοῦ παρόντος, καὶ περὶ τῶν μελλόντων οὐ λαμβάνεις τὴν ἀσφάλειαν· ἀλλ' οἷς μὲν ἔχεις, οὐ χαίρεις· ἃ δ' ὑπονοεῖς, ὡς ὑπ' αὐτῶν κατειλημμένος, στένεις· μάλλον δ' ἂν τις ἕτερος αἰτιάσῃ τὸ (οὐ γὰρ ἔγωγε ἂν φαίην) ὡς ἐξ ὧν περὶ τῶν μελλόντων θεορῶθῃσαι, ἔργῳ κἄν μὴ λόγῳ διομολογῇ·, ὡς οὐδὲ τὰ παρόντα σοι πέπηγ'· ἀλλ' ἡμεῖς, ὦ φίλος, οἷα λέγομεν, ἀπλᾶ καὶ σαφῇ συνεπισκόπει. Οὐκ ἐπιτρέπω μὲν σοι προδοῦναι τὸν μαργαρίτην· ἀλλὰ μὴδ' εὐπρόδοτον λογίζου· τοῦτο γὰρ πρὸ ἐκεῖνου πικρότερα μάλλον καὶ βαυρότερα προδοσία. Μὴ προδῶς τὸν σὸν μαργαρίτην, ἀλλὰ μὴδ' ἀναίσθητον καὶ ἀκίνητον ὑπονοεῖ, μὴδὲ τοῖς ἐχθροῖς εἰς ἄλωσιν πρόχειρον· μὴ δειλία τὴν φιλίαν· ὕβρις ἐστὶ πάντως ἡ τοῦ δειλιώματος, ἡ περὶ ὧν δειλαινώμεθα. Τὸν μὲν γὰρ μαργαρίτην ἐξάγει τῆς αἰτίας τὸ ἄψυχον· τὸν ἀνθρώπον δὲ οὐδὲν ἕως ἂν ἀνθρωπος μὲνῃ, καὶ τῆς ἐπ' ἀμφω ῥοπῆς Κύριος. Τί ἄλλο; Μὴ νόμιζε τοὺς ἁγίους ταύτην τὴν δειλίαν νοῆσαι· μὴ σύ γε, ὦ βέλτιστε, μὴδ' ἐπὶ ταύτῃ καθαρὸς ἀπείναι μύμων· μὴ οὐ γὰρ στεφάνῳ σὺν αὐτοῖς τεύξεσθαι. Οὕτως ἡμεῖς σοι προσφερόμεθα· οὕτω καὶ σε πρέπον ἡμῖν προσφέρεισθαι· ἐπιτιμηθῆναι δεῖ· καθαρῶς ἐπιτίμησον. Οὐδὲν ἀπαίτει, μὴδὲ μετὰ τέχνης ἐπιβάλλει· ἀφορμὰς δὲ δοῦκαμεν δειλίας· ταύτας ἐπιδείξον· οὐκ ἔχεις εἰπεῖν· μὴδὲ ἐν ἐχθροῖν προσώπῳ, καθ' ἡμῶν ῥίπτῃ τὸν θνείδον· καὶ μυρία δ' ἂν κατόψαιτ' ἂν τις, ἀπὸ τῶν ὑμετέρων γραμμάτων προκύπτοντα· ἀλλ' ἰσως καὶ ταῦτα πλεόν, ἢ κατ' ἐπιστολῆς νόμους. Τὸ λοιπὸν ἀνδρίζου τὴν φιλίαν, καὶ ἔκτεινε, καὶ κατευοδοῦ· τοὺς πειρατὰς καὶ λοχόντας, καὶ εἰ τί ἄλλο κακούργον γένος, εἰς τὴν τῆς αἰσχύνης ἀπωθῶν καὶ βυθίζων θάλασσαν· σαυτὸν δ' ἐκείθεν ἀνάγων, τὸν λαμπρότατόν σου λαμπρῶς περιφέρων μαργαρίτην· κἄν πᾶς ὀφθαλμὸς πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέψῃται, ἢ ἐποφθαλμῶν, ἢ ἀπολαύων τοῦ κάλλους, ὅλον ἔχειν παρὰ σοὶ καίμενον νόμιζε. Ταῦτα παίζων ἅμα καὶ σπουδάζων ἔγραψα· παίζω μὲν, ἵνα γνῷς, ὡς ἐστὶ καὶ ἡμῖν καταρβήτορευομένοις ὑπὸ τῶν σφριγόντων τὴν ῥητορίαν, ἀμύνης ἀκμῇ, καὶ λόγος λύων σοφίσματα· σπουδάζων δὲ, ἵνα μηκέτι δειλὸς ᾦς, περὶ ὧν προσ-

simos tuos palam nominare? Noli temetipsum distractioni subicere, ita ut candorem amoris et splendorem in nigredinem convertas inimicitiarum. Noli ita meticulousus esse, ut tui instituti soliditatem, et statum undequaque æqualem, atque labe omni immunem, in angulos inæquales conficere opinionis collidere. Sed enram dejeceris, ne forte quod pretiosissimum est violentem a te rapiatur. Amicus non est sine anima, nec immobilis natura sua; a parte deteriore deducitur hujus exempli usus. Is qui se dicit rapinam metuere, quod in ipsa imagine utile habetur, idem oppugnat ex insidiis. Metuis porro, ne insidiantibus præda fiat; quidni autem disertum affirmas? vereor ne desertor nostri ad partes se transferat insidiatorum; vereor ne obliviscatur amicitiae, laborum, certaminum, quæ pro Christo sustinemus et Ecclesia. Hæc qui pronuntiat, et metus sui causam sic revelat, rem suam agit sine machina, et eum facile reducit in viam rectam qui est in culpa, et se in iis spem suam ponere agnoscit, quos advocat in auxilium. At qui scenam statuit, et in illam introducit actores, qui personas maledictis incessant, pro scena quam aliis adornavit, sese induit in labyrinthum, unde, quod facile apparet, non licet extricari; sed a qua parte quis prospicere tentaverit, occursat ei labyrinthi paratura; ut ad ea, quæ allata sunt, non attendas, si adhuc nunc amicitiam reformides, quid non illam abjicias, quæ sic te per totam tuam vitam exagitando deludit? Quod si aliquando confidebas, cur non et in presenti, per statum eum qui est et de futuro tibi acquiris securitatem? Sed de rebus presentibus minime lætaris, quæ suspicaris futura, non aliter gemis, quam si iisdem constrictus tenereris. Adhuc magis te accuset aliquis (is enim egomet non profiteor esse) quod utcumque non verbo re tamen ipsa prosteris, ex iis quæ ventura sunt, quod te conturbant, te ne quidem presentibus adhibere fidem. Tu autem, amice mi, quæ a me dicuntur, simpliciter et aperte velim consideres; non permitto te tuam prodere margaritam, quæ tamen facile prodi non potest; est hæc ante illam acerbior et profunda magis proditio. Ne tuam prodas margaritam; sed nec insensatam crede vel immobilem, nec hostili direptioni expositam: amicitiam ne metuito; est enim plane illud injuria vel metuentis, vel de quibus metuimus. Margaritam culpa eximit, quod sit inanimatum quid; hominem nihil eximet quândiu manet homo, et dominus est inclinationis suæ in utramque partem. Ecquid aliud restat? Noli accedere sanctos hunc timorem intellexisse. Neque enim tu hoc modo a reprehensione immunis abiveris; nec coronas cum illis communes consequeris: atque hoc modo ego te allocutus sum; ita et te me alloqui par est; si correptione opus sit, sincere

VARIÆ LECTIONES.

• ἰσ. ῥίπτεις.

corripas velim; noli aliquid efflagitare; noli quidquam artificiose adjicere; occasiones meticulositatis dedimus? hasce revela, sed proferre nequis. Noli igitur personatus hostis in me exprobrationem projicere: quorum satis tantam suppellectilem e tuis pluribus quam secundum leges epistolicas. Quod restat, fortiter tuere amicitiam; eam extende, recta incede; piratas, insidiatores, et ceteros maleficos in pudoris pelagus propelle, et demerge profundo. Expedi te inde, et splendidam illam margaritam tuam splendide circumferito, oculus quicumque in eam convertetur, vel lippitudine, vel sua pulchritudine fruiscens, tu tamen apud te depositam custodito: hæc partim serio, partim joco scripsi. Et ideo quidem jocor, ut intelligas apud me rhetoricantem esse et vigere ultionis aciem, et solvendi sophismata scientem orationis vim, ab iis edoctam qui valentissime rhetoricantur: serio autem scribo, ne deinceps sis meticulosus, ubi virum temet præstare oportet. Depositum vero apud me tuum, et servatur et, noli metuere, servabitur.

EPIST. C.

Eidem.

ΕΠΙΣΤ. Ρ.

Τῷ αὐτῷ.

Montacut. (ep. 244, p. 371).

Nec scenam ego nec theatrum sub alis meis gestans prodigiose sum locutus; sed quod æquum et justum fuit, libere pro veritate constitui; ego non contra amicos, sed et nec contra hostes tela, arcus, belli ordines institui, nullos hostes, clypeos nullos somniavi; ut solent illi, qui cum aere depugnant; sed libere locutus sum pro amicis. Quod si tibi aridet, ut ab ulceribus suis Lazarus liberetur, quibus conflictatur, nec deinceps ab iis molestiam patitur; si omnem fluctuum ingruentium vim in caput piratarum convertas, tum demum mare vitæ istius sine metu licet navigare. Vide autem, quod ego minime tibi insidias struam per hoc exemplum; nec indigentis voluntatem subverto, cum gemitibus divitem C
prosequor, et sitim inextinguibilem, et chasma illud, et ignem, et tormenta. Non enim a parte deteriore (quanquam recte tu illud in manus sumperis), sed in meliore sumitur; arbitror me non frustra operam dedisse libertati linguæ; quod si mihi virum amicissimum nancisci contigit (quod a te scriptum gaudio me replevit et lætitia), qui timiditatem qua male premebatur longe a se removit, ejus autem loco elegit sibi moribus suis et recte factis congruam et congenerem fortitudinem; quique piratas illos cum suis artificibus et machinamentis profundo demersos obruit, ipse autem omnibus malorum ventorum flatibus et fluctibus super exstans, spe se fulcit et sublimat bona. Hæc porro exempla nequaquam mala mente a me proferuntur, et ne male multent, rationem inivi: illa autem quænam est? Ne quis scilicet, fontem et fluvium a natura sincera in exemplum trahens (quo tuum te lapsus sustinere posse exemplo putas), deinde metuat, ne sibi veneratio dilabatur, aut deploret tanquam ab aliis per rivulos deducta, disparcat: nec metui ab aliis per rivulos deducta, disparcat: nec metui ut abrenunties amicitia (absit, ut aliqua rhetoricæ gravitas

Οὗτε σκηνὴν καὶ θέατρον ὑπὸ μάλης φέροντες ἐτεραπευσάμεθα· δικαίᾳ δὲ λόγων ἐλευθερίᾳ τῆς ἀληθείας προέστημεν· οὔτε κατὰ φίλων, ἀλλ' οὐδὲ κατ' ἐχθρῶν ὀπλισάμεθα βέλη καὶ τόξα καὶ παρατάξεις· καὶ πολεμίους καὶ ἀσπίδας ὀνειρώττοντες, ὥσπερ οἱ πρὸς ἀέρα πυκτεύοντες· ἀλλ' ὑπὲρ φίλων ἐπαβρόησαςάμεθα. Εἰ βούλει δὲ, καὶ ἵνα ὁ Λάζαρος ἀπαλλαγῇ τοῦ παραλυποῦντος ἔλκου, καὶ ἀνώτερος τοῦ διοχλοῦντος γένηται, πᾶσαν κυμάτων ἐπιφορὰν εἰς τὰς τῶν πειρατῶν κεφαλὰς ἐπαναστρέφων, καὶ λοιπὸν ἀδεῶς διαπλέοι τοῦ βίου τὴν θάλασσαν. Καὶ ὅρα ὡς οὐχ ἐπιβουλεύω τῷ παραδείγματι, οὐδὲ περιτρέπω τοῦ κεχρημένου τὸ βούλημα, τὸν πλοῦσιον ἐπιστένων, καὶ τὴν ἀστηκτον δίψαν, καὶ τὸ χάσμα, καὶ τὸ πῦρ, καὶ τὴν βάσανον. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ χειρόνος (ἀλλ' εὐγέ σοι μεταχειριζομένου κατὰ τὸ βέλτιον εἰληπταί), οἶμαι δ' ὡς οὐδὲ μάτην ἡ παρῆρσία, καὶ τὸ ἐλεῦθερον τῆς γλώττης μοι διεσποῦδασται. Εἰ γε τὸν φίλτατον ἔχομεν (ὡς καὶ σύ γράφεις χαρὰς ἡμᾶς καὶ εὐφροσύνης πληρῶν) παρυσάμενον μὲν τὴν οὐδαμόθεν αὐτῷ προσήκουσαν δειλίαν, ἀνθελόμενον δὲ τὴν συγγενῇ τῶν ἄλλων τρώπῳ καὶ κατορθωμάτων ἀνδρείαν· καὶ βυθῷ μὲν τοὺς πειρατὰς, αὐταῖς μηχαναῖς καὶ τέχναις τῆς σφῶν βδελυρίας, ἐπικλύσαντα· αὐτὸν δὲ πάσης τρικυμίας πονηρῶν ὑπερνασχόντα πνευμάτων, καὶ ταῖς καλαῖς ἐλπίσιν γεγεννημένον μετάρσιον. Τὰ μὲν τοι παραδείγματα οὐ μὲν οὖν οὐ κεκακουργηται παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἵνα μὴ κακουργῇται, λόγον D ἀπέλιψεν. Τί γε λέγω; ἵνα μὴ τις πηγὴν καὶ ποταμὸν, ἐπὶ τῆς ἀκηράτου φύσεως ὑπόδειγμα λαβὼν (ὃ καὶ τὸ σὸν ἀνέχειν ὑπέληφας παρολίεσθαι), ἐπειτα τὸ μὴ διαβρῦσθαι αὐτῷ τὸ σέβας δειλίᾳ· μὴδ' ὡς ὕψ' ἐτέρων παροχετούμενον κατοδύρῃται· μὴδ' ἔχει φόβον, ὡς τοῖς ἐνεδρεύουσι ποτε δοίῃ χροτῆσαι τὴν ἀλωσιν· ἢ τοὺς λῶντας περιόφεται, ἀποστερεῖν ἐπιχειροῦντας τὰς ἐραστάς αὐτοῦ τῆς δικαίας ἀπολαύσεως. Οὕτως ἡμεῖς πρεσβυτικῶς τε καὶ φιλαλήθως, ἀλλ' οὐκ ἐπιδεικτικῶς, οὐδὲ κατὰ νεανίσκους, περὶ ὧν ἐχρῆν, διεξήλθομεν. Διόπερ οὐδὲ τὴν φίλιαν ρίψαι προὔτρεψαμεν (μὴ μοι γένοιτο μὴ οὕτω τῆς πολλῆς ἡμῶν ἀπλότητος· τὸ δεινὸν τῆς ῥητορίας κατεντροφάτω), ἀλλ' ἥτις ἐστὶ τοὺς φίλους παίζουσα, ἥτις σάλευουσα, ἐκείνην ἀποσεύσασθαι, ἐκείνην ρίψαι· ἢ

τό γε ταυτὴς μέρος προαπέστη, καὶ καταλείπειν· ἔκειντην μὴ φέρειν ἄχθος μάταιον, τὴν λόγους μόνον ἐπιμειδύσαν· ἔργῳ δὲ τὸ σκυθρωπὸν καὶ τὴν κατ' ἥθειαν μετὰ τῶν ἐχθρῶν συσκευάζουσάν. Τὰ δ' ἄλλα, ὥσπερ ἦπτηςας, πτέρυγες φιλίας ἤρπασαν, καὶ προνοίας περιέπουσι θάλαμοι, καὶ οἰκείουμαι τὰ ἐμά· καὶ οὐκέτι δέομαι φαρμάκων, οὐδὲ θεραπείας, μηδ' ἰλεούντος, αὐτός γε, μηδὲ πρεσβεύοντος. Ἔχω γὰρ τὸν ποθούμενον πάσης ἀβρωστίας ἀνώτερον· καὶ τὸ ἔχνος αὐτοῦ τοῦ νοσήματος, τὴν μικρὰν δειλίαν, εὐγενῶς τε καὶ ὥσπερ ἠύχόμην, ἀποβρίψαντα.

miseratione, nedum alicujus intercessionem. Quem enim desidero, hunc possideo, omni morbo et valetudine superiorem, quique vestigium omnis ægritudinis metum vel minimum generose, ut optaverim, rejiciat.

ΕΠΙΣΤ. ΡΑ΄.

Εὐσεβείᾳ μοναζούσῃ καὶ ἡγουμένῃ παραμυθητική, ἐπὶ ἀδελφῇ τελευτησάσῃ.

Montacut. (ep. 243, p. 372).

Εἰ μὲν ἀπ' ἡμῶν ὁ θάνατος ἤρκετο, καὶ πρῶτοι διὰ τοῦ γένους εἰς πείραν αὐτοῦ καθιστάμεθα, εἰκότως ἂν ὡς ἀπροσδοκῆται καὶ καινῷ περιπεσόντες ἐθορυβούμεθα τῷ συμπτώματι· ἐπεὶ δὲ, ἀπ' οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι, ζῶν καὶ θανάτῳ μερίζόμεθα, καὶ προγονικὸν ὑπάρχει τὸ ἐπιτίμιον· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ὀφεται θάνατον· τί τὸ κοινὸν χρεὸς ἰδίαν ζημίαν λογιζόμεθα; καὶ, ὡς καινὴν ἀπαιτηθέντες εἰσπραξίν ἀπολοφύρομεθα; καὶ ὁ [οὐκ] ἔστιν ἄλλως γενέσθαι, οὐδ' ἡ φύσις ἄλλον νόμον ἐπίσταται, ὡς τὶ τῶν παραδόξων ὑπερεκπληττόμεθα; καὶ διδόμεν ἑαυτοὺς οὐκ εὐαγῶς, οὐδὲ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ πνεύματος, ὅλους τῇ λύπῃ βαπτίζεσθαι; καὶ λανθάνομεν, θάνατον συγγενῶν ὀδυρόμενοι, ἑαυτοῖς τῷ θρήνῳ τὸν θάνατον συγκατασκευάζοντες; Καίτοι, εἰ μὲν χαλεπὸν ὁ θάνατος, τί τοῦτον ἑαυτοῖς ἐπιταχύνομεν; καὶ τὸν ὄρον τοῦ Πλάττου φθάσαι διανιστάμεθα; Εἰ δ' ἀγαθὸν καὶ σωτήριον, τί τοὺς ἀποικουμένους, καὶ τότε κρίσει τοῦ Δεσπότου, πέρα τοῦ μετρίου κοπτόμεθα; Ἀδελφὴ με, φησὶν, ἐγκατέλειπεν· ἡ μόνη μετὰ Θεὸν παραψυχὴ, τῶν λυπηρῶν ἡ παράκλησις, τῶν ἀλγεινῶν ἡ διάλυσις, ἡ πρώτη τῶν εὐφραυνόντων ὑπόθεσις. Καὶ τί τοῦτο; καὶ πατήρ σε καὶ μήτηρ προδέλοιπον, καὶ συγγενεῖς ἄλλοι, καὶ τὸ μέχρῃς Ἀδάμ γένος ἀναφερόμενον. Σὺ δὲ πάλιν ἄλλους καταλείψεις, καὶ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν, ὅν οὐ πλείστοι καταλιμπάνουσιν. Ἀδελφὴ κατέλειπεν ἀδελφὴν· ἀλλ' εὗρεν τοὺς προλαβόντας γεννήτορας· κατέλειπεν ἀδελφὴν, ἀλλ' εἰς τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ Πατέρα ἀπεδημιῶσεν· ἀλλὰ πρὸς ἐκείνην τὴν πολιτείαν, πρὸς ἣν καὶ ἡμεῖς πορεύομεθα. Εἴτα ὅτι μὲν σε κατέλειπεν, λογίζῃ· οἷός σε κατέλαθεν οὐκ ἔννοεῖς; Καὶ τὸ μὲν σῶμα στένεις ὅτι οὐχ ὄρεξ· ἡ δὲ ψυχὴ ὅτι μᾶλλον ἀνώλυτον εὗρεν τὴν πρὸς σὲ συνάφειαν, οὐ χαίρεις συνορᾶν· καὶ ὅτι μὲν φθαρτῶν ἀπηλλάγη, δεινὰ ποιεῖς· ὅτι δὲ τῶν ἀφάρτων ἀπολαύει, οὐ μέγα ἡγῇ. Πῶς δαὲ καὶ κατέλειπεν; εἰ μὲν εἰς τὸ μὴ ὄν ὑπεχώρησεν, εἰ ὅπ' ἄλλην ἐξουσίαν καὶ κυριότητα γέγονεν, τότε ἂν ἡμᾶς ὡς ἀληθῶς ἐγκατέλειπεν. Εἰ δὲ τῇ αὐτῇ παλάμῃ φρουρεῖται τοῦ Πλάσαντος, καὶ τὸν αὐτὸν Κύριον δεσπόζοντά σε καὶ προσοούμενον ἔχο-

A sic simplicitati meae insultet), sed illi tantum remittendum, quæ illudat amicos, quæ fluctuat et vacillat; illam rejiciendam esse, quæ quod ipsam spectat, jam recessit et reliquit sedem, cum non esset oneri sustinendo par, quæ verbis tenus arri-det tantum, re autem ipsa per tetricitatem et de-jectum vultum a partibus consistit hostium. Quod reliquum est, id quod volebas, alæ amicitiam abri-puere, et providentiæ refocillant thalami: ego res meas mihi reddo familiares; nec adhuc mihi medi-cina opus est, aut curatione ulla, vel a quoquam

ΕΠΙΣΤ. CΙ.

Eusebiæ monachæ, et hegumenæ de sororis obitu, consolatoria.

Si a nobis mors inciperet, et omnium in genere nostro primi nos illam experiremur, merito quidem, ut de re inexpectata et inusitato casu conturbaremur. At cum post homines primum natos inter vitam et mortem dividamur, cumque majoribus nostris inflictum sit supplicium, nec sit qui vivit, quin gustabit mortem: commune debitum quorum nos ut peculiare damnum reputamus, et tanquam ad noviter superinductam solutionem adacti gemimus? et cum aliter fieri non possit, nec legem admittat natura aliam, cur tanquam præter opinionem contingentem ad eam conturbamur, et tradimus nos mærori immergendos, non sancto aliquo more, aut secundum leges spiritus? Nosne latet dum mortem nobis affinium lugemus, nos mortem nobis ipsis per luctum adornare? Quod si res adeo dura mors est, cur eam ita nobis acceleramus? et contra legem Creatoris nostri insurgimus, ut eam præveniamus? Sin e bonis sit et salutaribus, quorum defunctos de Domini sententia ultra omnem modum deploramus? Soror me reliquit, inquires, solum post Deum solamen meum, doloris lenimen, acerbitalis dissipatrix, principale lætitiæ meæ subiectum. Et quid tum postea? Pater te et mater an non dereliquerunt, cognati quoque alii, et ab Adamo longum genus? et tu post te relinques alios, nec invenies virum quem non plurimi deseruere. Soror deseruit sororem, sed parentes invenit præcedentes; deseruit sororem, sed ad Dominum et parentem communem abiit; in illam migravit rempublicam, ad quam nos quoque pergitus. Tu, quod te deseruit, commemoras; at quos invenit, non recolis; quod corpus non intuearis, gemis; at quod anima non impediendam tecum conjunctionem invenit, hoc non commemoras, cum gaudio intueri non curas. Quod a corruptione expedita sit, gravatim fers; quod fruatur incorruptione non magni facis. Verum te quomodo dereliquit? Certe si in non ens reciderit, si in alienam jurisdictionem et potestatem abiit, tum fatebor eam nos dereliquisse. Quod si eadem Conditoris sui manibus custoditur;

si eundem nos et illa Dominum imperantem et procurantem habemus ; si eadem habitatio et conversatio utrisque apparatur , si illam habet vitamultuum expers , nos autem fluctibus etiamnum jactati circumferimur : quare dicenda est illa nos dereliquisse ? Si non ad eundem quietis portum cursu directi feramur : si non eadem insistamus via : si non et nos quoque finis idem expectet ; tum ratiocinandum fuit eam dereliquisse ; tum divortium factum deplorandum fuit. Sin vero quodcumque quis consilio agitet , et agendo perficiat , eo tantum contendat : quid frustra plangimus ? Quid legi naturæ obmurmuramus , eo quod , cum mortalis existeret , morti subservivit ; quod æqualibus spatiis cum patre , matre , universo genere vitam hanc transivit ? An erat æquum ut nostra causa subrueretur natura , et ut creationis termini confunderentur ? Nam quid unquam prodiit per generationem , quod non demum per dissolutionem et mortem remergitur ? Omitto herbas florentes , pulchras , quibus non modo oculi , sed et sensus cæteri oblectantur : plantarum transeo decorem , et universorum animalium greges , quæ omnia temporibus transeunt , et sortiuntur generationem eam , quæ procemium pangit dissolutioni. Sed recale astrorum chorum bene dispositorum , quanta firmitate exornant firmamentum , illustrioribus aerem coloribus florum in morem illuminantes ; noctem qualiter funalibus exornant , dum horriditatem illius radiis emissis temperant , ita gratum hominibus spectaculum exhibentia : lunam deinceps intueri , quæ mutuata a sole lucem suam , sine dote gratis aerem illustrat , et donum acceptum impertit longe lateque , ita ut diem diei antecedaneum constituere nitatur. Sed terminum ista omnia respiciunt subum , debitum agnoscunt suum , et ad faciendam solutionem maturant. Sol ipse nonne mirabilis est aspectu , pulchritudine plane admirabilis ? de quo non aliud edixeris , quam quod *ut gigas exsultat conficere cursum suum , ab una cæli extremitate ad alteram*¹⁴ , cursu quodam ordinato , licet supernaturali , in orbis medio se explicans , tanquam in theatro manifestatur , et radiis omnia percutiens , partim vita dotata imbuat , partim fovet ; et compingit in se , quæcunque sublunaria secundum edictum conditionis suæ : neque interea , dum hoc peragit tantis et tam productis spatiis consenescit , neque decoris sui deliquium vel diminutionem patitur , non in cursu fatiscit , nihil agit , unde de dissolutione postuletur ; et tamen ille talis tantusque finem suum et consummationem non diffugit , sed decretis succumbit naturalibus. Omnia quippe immutantur , nec quidquam est , quod per generationem substantiatur , quin ante mortem aspiret immortalitatem. Quid ergo ? Hæc omnia refluuntur , et se immutant , nec de fine conditionis suæ murmurant , sed Opificis sui beneplacitum æquo animo ferunt : at nos , qui

μεν , καὶ ἡ αὐτὴ ἐκατέρους διατριβὴ τε καὶ κατασκήνωσις ἐτοιμάζεται· κἂν τὴν μὲν ᾗθι θορύβων ἔχη βίος ἐλεύθερος , ἡμεῖς δὲ ἐν τῷ κυμαίνοντι περιερόμεθα· πῶς ἡμᾶς ἐγκατέλειπεν ; Εἰ μὴ πρὸς τὸν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς κυβερνώμεθα τῆς καταπαύσεως λιμένα· εἰ μὴ τὴν αὐτὴν ὁδὸν διανύωμεν· εἰ μὴ τὸ αὐτὸ ἡμᾶς ἐκδέχεται τέλος· ἔδει τότε λογίζεσθαι τὴν ἐγκατάλειψιν , ἔδει τότε πενθεῖν τὴν διάστασιν. Εἰ δὲ ὅσα ἂν τις καὶ βουλεύσῃ τε καὶ πράξῃ , πάντα πρὸς ἐκείνην τὴν μονὴν ἀπάγει· τί μάτην κοπτόμεθα ; τί δὲ κατὰ τοῦ νόμου τῆς φύσεως χαλεπαίνομεν , ὅτι θνητὸς ὢν τὴν φύσιν ἀνθρώπος τῷ θανάτῳ ἐλείτουργησεν ; ὅτι τὰ ἴσα καὶ ὅμοια πατρὶ καὶ μητρὶ καὶ τῷ λοιπῷ γένει τὸν παρόντα βίον διεπέρασεν ; Τί δ' ἐχρῆν ἐφ' ἡμῶν μόνον ἀνατραπῆναι τὴν φύσιν , καὶ συγχυθῆναι τοὺς ὁροὺς τῆς κτίσεως ; τί γὰρ προκύψαν διὰ γενέσεως , οὐ διὰ λύσεως πάλιν καὶ θανάτου καταδύεται ; Παραλείπω βοτανῶν ἀνθὴ καὶ κάλλη , οὐ τὴν ὕψιν μόνον , ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις τέρποντα . Παρατρέχω φυτῶν ὠραιότητας , ἀγέλας τε παντοδαπῶν ζώων . Ἀπαντα τῷ χρόνῳ παρέρχεται , καὶ τὴν γένεσιν εὐρίσκει προσιμιάζουσιν τὴν διάλυσιν . Ἄλλ' ἐνόμοι μοι τὸν εὐτακτον χορὸν τῶν ἀστέρων , ὅπως τε ποικίλλουσι τὸ στερέωμα , βαφαῖς λαμπροτέραις περιανθίζοντες τὰ οὐράνια . Καὶ ὅπως ἐαδουχοῦσι τὴν νύκτα , τὸ στυνθὸν αὐτῆς ὑπαυγάζοντες , καὶ τὴν θῆαν ἄλυπον τοῖς ὥρῳσι παρεχόμενοι· τὴν σελήνην πάλιν ἐπισκόπει , ὅπως ἐκ τοῦ ἡλίου δανειζομένη τὸ φῶς , προῖχα τὸν ἄερα πυρσεύει , καὶ φιλοτιμείται τὸ δῶρον , καὶ πρὸ ἡμέρας ἄλλην ἡμέραν φιλονεικεῖ ἀπεργάζεσθαι . Ἀλλὰ καὶ ταῦτα πάντα πρὸς τέλος ὁρᾷ , καὶ τὸ χρέος οἶδε , καὶ τρέχει πρὸς τὴν ἀπαίτησιν . Αὐτὸς ὁ ἥλιος οὐ λαμπρὸς μὲν ἰδεῖν , θαυμάσιος δὲ τὸ κάλλος ; καὶ τί γὰρ ἄλλο εἰπεῖν , ἢ ὅτι ὡς γίγασ ἀγαλλιώμενος δρᾷμεν ὁδὸν αὐτοῦ , ἀπ' ἀκροῦ τοῦ οὐρανοῦ , ὡς ἀκροῦ τοῦ οὐρανοῦ , ἐκείνον τὸν ὑπερφυῖ ὁρόμον καὶ εὐτακτον ἐν αὐτῷ μέσῳ τῷ κόσμῳ ἀνελίττων , θεατριζεῖ τε καὶ ἐπιδαίκνυται· καὶ τὰ σύμπαντα ταῖς ἀκτίσι βάλλων , καὶ τοῦτο μὲν ζωογονῶν , τοῦτο δὲ θάλλων , καὶ συνέχων τὰ περίγεια λόγῳ καὶ νόμῳ τοῦ Κτίσαντος , οὐχὶ τοσοῦτον μακροῖς ταῦτα πράττων οὐ γηράσκον χρόνους , οὐδ' ἄλλοιοῦται τὸ κάλλος , οὐδὲ τὸν ὁρόμον ὀκλάζει , οὐδ' ἔχει πρᾶξιν , δι' οὗ τὴν λύσιν ἀπαιτηθήσεται . Ἀλλὰ καὶ οὗτος ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος οὐ διαφεύγει τὸ τέλος , ἀλλ' ὑποκύπτει τοῖς νόμοις τῆς φύσεως . Πάντα γὰρ μεταβάλλεται , καὶ οὐδὲν , ὃ διὰ γενέσεως οὐσιώθη , ἐπιζητεῖ πρὸ τοῦ θανάτου μαθεῖν τὸ ἀθάνατον . Τί οὖν ; ταῦτα πάντα μεταπλάττεται καὶ μεταβάλλει καὶ πρὸς τὸν ὅρον οὐκ ἀγανακτεῖ τῆς πλάσεως , ἀλλ' εὐπειθῶς φέρει τοῦ τεχνίτου τὸ βούλημα· ἡμεῖς δὲ δι' ὧν μάτην κοπτόμεθα ; καὶ ἡμῶν τὸ Θεῖον παροργίζειν οὐκ ὀκνήσομεν ; καὶ τοσαῦτα πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες παραδείγματα , ὑπὸ τούτων μὲν οὐδενὸς ἀνατρίφομεν ; ὅσα δὲ τὸ πάθος καὶ ὁ πόνηρος ὑπαγορεύει , τούτοις ἑαυτοὺς παραδώσομεν ; Ἐλαβὲν ὁ Πλάστης πρὸς ἑαυτὴν τὸ πλαστούργημα· καὶ σὺ οὐκ ἀνέχῃ ἵνα λύσῃ πόνοιον

¹⁴ Psal. xviii, 6.

καὶ φροντῖδων, ἃ τῷ βίῳ πάντως συναναχύπτουσιν· καὶ σὺ δυσχεραίνεις ἵνα ἀναστήσῃ· καὶ σὺ τὴν τοσαύτην χάριν ὀλοφύρῃ; Αὐτὸς ἀπαθανατίζει, καὶ σὺ, ὡς μηκέτι οὐσης, εἰς ὀδυρμούς καταπίπτεις· καὶ τοῦ ταῦτα τῆς σῆς ἀρετῆς ἄξια; ἄλλ' ἀναλάβωμεν ἑαυτοὺς, ἐπιγινώσκοντες ἡμῶν τὴν φύσιν, ἐπιγινώσκοντες τὸν Πλάστην, ἐννοήσωμεν τὴν ἄδυσσον τῆς Δεσποτικῆς φιλανθρωπίας. Ἐδωκεν εἰς ἐπιτιμίου λόγον τὸν θάνατον· ἄλλ' ἀθανασίας αὐτὴν πόλιν δι' ἰδίου μετεσχεύασεν θανάτου. Ὁργῆς καὶ ἀγανακτήσεως ἀπόφασις ἦν· ἀλλὰ τὴν ἄκραν ἀγαθότητα τοῦ χριτοῦ μηνύει· ἄλλ' ὑπερβαίνει λογισμῶν μέθοδους τὸ ἐννόημα. Λύει μὲν γὰρ θανάτῳ τὴν φύσιν, ἥτις διὰ τοῦ προγονικοῦ συνετρίβη παραπτώματος· ἄλλ' ἡ λύσις προσιμὸν τῆς ἀναπλάσεως γίνεται. Διαιρεῖ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν· καὶ ἡ διαιρέσις ἀρχὴ συναφείας λαμπροτέρας τε καὶ θειοτέρας εὐρίσκειται. Σπείρεται γὰρ σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν· σπείρεται ἐν ἀτιμῇ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ. Ἀναλαμβάνει τὸ φιλοτέχνημα τῶν οἰκειῶν χειρῶν ὁ Δημιουργός, ἔλκει πρὸς ἑαυτὸν· χωρίζει μὲν τῶν ἀνθρωπίνων ὀφθαλμῶν, ἄλλ' ὑπὸ ταῖς ἀγγελικαῖς ἀστεραπαῖς καὶ λαμπρότησιν ἐγκατοικίζει. Ποῦ ταῦτα ὑρήνων, ποῦ δὲ δακρύων; πόσον ἀπέχει τοῦτων τὸ πένθος; Ταῦτα διανοομένη καὶ μελέτην ἔχουσα, καὶ πρὸ γε τοῦτων ἀπάντων ἐκεῖνο λαβοῦσα τῆς μνήμης, οἷα ἐκ βρέφους Θεῷ ἐκολλήθη, καὶ τῷ ἀφάρτῳ καὶ ἀθανάτῳ νυμφίῳ Χριστῷ συνηर्मόσθη, γεννήτορας μὲν καὶ ἀδελφούς καὶ συγγένειαν πᾶσιν ἀρνησαμένη, αὐτῷ δὲ μόνῳ τὸν βίον ὅλον καὶ τὴν ζωὴν καθυποσχομένη· μὴ καθύριζε τοῖς ὀδυρμοῖς τὴν ὁμολογίαν, μηδὲ τῷ πένθει τὴν χάριν ἐκείνην ἀμαυρώσης, μηδὲ τῇ νῦν σκυθρωπότητι τὴν τῶν ἀγγέλων τότε χαρὰν ἀνταλλάξῃ. Ἄν γὰρ οἷς ἐκεῖνοι νυνὶ χαίρουσιν παρθένον ψυχὴν καὶ τῶν παθῶν ἀνωτέραν, εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν ἀπορρύντων δαιμονίων εἰσεδραμένοι, σὺ ταῦτα πένθους κατασκευάζεις ὑπόθεσιν. Ὅρα ὅπως τοῖς δευτέροις πικρῶς ἐξυβρίζεις τὰ πρότερα. Οὐδεὶς ἀκμάζων τῷ πρὸς τὸν νυμφίον ἔρωτι, λείπει μὲν τὸν πόθον, γίνεται δὲ τοῦ πένθους. Καὶ οἷα μὲν ἐκεῖνον ἔχει, ἐπιλανθάνεται· θανάτους δὲ περισκοπεῖ καὶ περιεργάζεται καὶ τοῦτοις περιοδεύεται· τῷ πένθει τὸν πόθον βαπτίζων, καὶ τὴν χαρὰν προδιδοὺς τῇ λύπῃ αἰχμάλωτον. Εἰ μὲν οὖν ὁ τελευτήσας, μᾶλλον δὲ ἡμᾶς ἡ προλαβοῦσα τῶν ἀμελῶς καὶ οὐκ εὐσεβῶς βεβιωκότων ἐτύγχανεν· τάχα ἂν συγγνώμην εἶχεν ὁ στεναγμὸς καὶ τὰ δάκρυα, καίτοι γε ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ, ἡ τῆς φιλανθρωπίας πηγὴ, οὐδὲ πρὸς τοῦτους ἐπιστρέφεται τοῖς ἀκολουθεῖν αὐτῷ προαιρουμένοις νόμον ἔθετο. Ἔφευ γὰρ, ἔφη, τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς· σὺ δὲ ἀκολουθεῖ μοι. Ἐπεὶ δὲ τῶν ὁσίως καὶ θεοφιλῶς διαζησάντων, καὶ Θεῷ τὴν πίστιν καθαρὰν τετηρηκότων, τὸ παρθενικὸν ἐκεῖνο καὶ μακάριον σκεῦος ἐτύγχανεν· πῶς τὴν Δεσποτικὴν φωνὴν οὐ δυσωπούμεθα; πῶς οὐχ εὐρίσκομεν ἐν αὐτῇ πᾶσαν κατηφείας διάλυσιν; Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἀν ἀποθάνῃ, ζήσεται· διὰ θανά-

A frustra plangimur, per nostram illam querelam Numen irritare non gravamur: neque cum tot habeamus præ oculis exempla, ad eorum aliquod excitati velut de somnio sapimus; sed potius nos iis tradimus exagitandos, quæ diabolus suggerit et affectus nostri. Transtulit opificium suum ad seipsum artifex; tu autem ægre fers, ut a laboribus et curis, quæ passim per vitæ cursum occurrunt, se expediat. Pati non potes ut resurgat illa; sed talem et tantam gratiam collatam doles. Deus illam reddidit immortalem, et tu idcirco, quasi non adhuc exstaret alicubi, in lessus te dedis et lamenta. Hæcine tuam an non dedecent virtutem? Recolligamus nos ipsos autem, naturam nostram recolamus, Conditorum agnoscamus, abyssum divinæ misericordiæ cogitemus. Mortem ille constituit tantamquam poenam, sed per propriam suam mortem januam immortalitatis mortem constituit: sententia fuit irati, et indignantis Dei, sed tamen eximiam judicis bonitatem indicat; rationis viam omnem exsuperat cogitatio. Per mortem natura solvit ea, quæ contrebatur per primi parentis transgressionem; sed illa dissolutio fit proœmium nostræ recreationis. Corpus et animam separat mors; illa autem conjunctionis alterius et illustrioris et diviniore initium reperitur: *Seminatur enim corpus animale, surgit corpus spirituale; seminatur corpus in dedecore, surgit in gloria* ¹⁰. Opus enim manuum suarum assumit Opifex, ad se transfert; seponit ab humanis oculis, sed habitare facit in coruscante illuminatione angelorum. An lacrymæ hic jam congruunt? an lamenta? quam longe hinc remouetur planctus? Hæc tu revolvens, et apud animum tuum cogitans, et præter hæc omnia illius imprimis reminiscens, quod Deo ab incunabulis addicta fueras, incorruptibili et immortalis sponso Christo copulata, parentes, fratres, consanguineos abnegans, ipsi soli vitam universam et vivendi rationem stipulata. Noli igitur lamentando illam tuam professionem decorare; noli luctu illam gratiam offuscare, ne præsentis teiritate gaudium commutes angelorum. Si enim, quibus illi nunc lætantur, animam virginæ passionibus superiorem humanis, ad supplendum locum et statum dæmoniorum, qui de illo exciderunt, suscipientes, tu in argumentum doloris transtuleris, vide an non priora tua recte facta, per ista posteriora vities. Nemo amore sui sponsi inflammatus amoris nuntium remittet, ut se dedat luctui: oblitus quod illum amplectatur, mortes circumspicit, et curiose inquirat, et ob illas vehementer se affliget, passionibus immergens desiderium suum, et gaudium in vinculis constrictum luctui dedens: si, autem illa suo fato funeta, vel ut verius dicam, quæ nos antecessit, in earum fuisset numero, quæ securæ sui, nec secundum Deum vixerant, tum certe gemitibus indulgendum tibi foret. Nam Dominus et Servator noster ille fons et origo

¹⁰ I Cor. xv, 44.

humani amoris sequaces suos nequaquam permittit A
talibus affectionibus abduci : *Permitte*, inquit, *mortuos suos mortuos sepelire* : tu autem *sequere me* ¹⁴. Cum vero inter eos qui secundum Dei dilectionem vixerunt, et Deo fidem sinceram et illibatam servaverunt, virgineum illud et beatum vas fuerit, unde est, quod Dominicam vocem non vereamur ? Cur non in eo vase dissipationem obnubilationis requirimus potius ? *Qui credit in me, licet moriatur vivet* ¹⁷, per mortem nempe adeptus immortalitatem, per solutionem nactus indissolubile tabernaculum. Dixit iterum communis ille hominum Servator, et salvandorum sponsus : *Filii sponsalis thalami lugere non possunt, quandiu cum illis manet sponsus* ¹⁸. Audin quid dicit ? Noli te tuamet sententia damnare, ad separationem talis Sponsi per lamenta ; nec illud in teipsum decretum sancias, quod si quis alius tulisset, injuriam non ferres irrogatam, sed in loco hostis et malum tibi machinantis habere velles, et omnimodo a te relegandum diceret. Noli tu lugendo gloriam illam, qua fruitur illa, te ipsam lacrymis dignam facere : *Lugere non possunt, qui assistunt sponso* ¹⁹. Hoc effatum quid sibi vult ? Quid voce hac Dominica terribilius ? Deplorat ? itaque disjungis a sponso ; lamentaris ? atque ita genialem thalamum contumelia afficis, id quod homines plerique et vilis multitudo facit, nempe e thalamo excidisti. Quocirca ne ut mortuam deploramus eam, quæ cum Domino vivit ; ne per ea illam dehonestemus, quibus eam amore prosequi C
videri volumus : planctus convicium illis facit, qui cælestes thalamos incolunt ; lacrymæ convitiantur beato illorum statui ; de fruitione dubitant, qui dubitant de resurrectione, ne dicam qui tollunt. Hoc tu ruminans, et sobrio atque jejunante velut animo perpendens, amove luctum, lætitiā exprime, passionem hanc abdica, lessus, lamenta, dolores, lacrymas. Hoc efficies, cum ad ea quæ diximus attendendo, et imprimis si te abducas penitus ab omnibus aliis, solummodo ad beatum illum et duraturum semper amorem Christi, purissimi illius et impolluti sponsi, integrum integre assumptum convertas, et nequaquam desinas sic conversa illum anhelare.

του ζωῆν ἀθάνατον εὐρατο· διὰ λύσεως τὴν ἀδιάλυτον κατασχῆνωσιν ἐκκληρώσατο. Ἐφη πάλιν ὁ κοινὸς ἀνθρώπων Σωτὴρ, καὶ τῶν σωζομένων νυμφίος· Οὐ δύναται περθεῖν οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶρος, ἐφ' ὅσον χρόνον μετ' αὐτῶν ἔστιν ὁ νυμφίος· ἀκούεις τί λέγει ; μὴ καταδικῆσης σεαυτὴν, διὰ τοῦ πένθους, τοῦ τηλικούτου νυμφίου τὴν διάστασιν, μὴδὲ ψῆφον κατὰ σεαυτῆς ἐξενέγκης, ὃ καὶ ἄλλου τολμῶντος οὐκ ἂν αὐτὴ τὴν ἐπὶ θείαν ἡγεγκας· ἀλλ' ἐχθρὸν, ἀλλὰ πολέμιον, ἀλλὰ πάντα κακὸν ἀπεκέρυξας· μὴδὲ τὴν δόξης ἀπολαύουσαν θρηνοῦσα σεαυτὴν ἑνοχον θρήνων ἀποδείξῃς· Οὐ δύναται περθεῖν οἱ συνόντες τῷ νυμφίῳ. Τί ταύτης τῆς φωνῆς, μᾶλλον δὲ τῆς δεσποτικῆς διαμαρτυρίας, φοβερώτερον ; Πενθεῖς ; ἀπέστης τοῦ νυμφίου. Ὁδύρη ; τὸν θάλαμον ὀβριζεῖς. Τὰ τῶν πολλῶν καὶ χυδαίων πράττεις, ἐκπίπτεις τῆς παστάδος· ἀλλὰ μηκέτι τὴν ἐν Θεῷ ζωσαν ὡς νεκρὰν θρηνώμεν· μὴδὲ δι' ὧν στέργειν αὐτὴν νομίζομεν, καὶ αὐτὴν ἐκείνην ἀτιμάζωμεν. Ὑβρις ἐστὶ τοῖς τὸν οὐρανὸν θαλαμηπολοῦσιν ὁ ὀδυρμός· καὶ τὰ δάκρυα δυσφημοῦνται ἐστὶν αὐτῶν τὸ μακάριον, δισταζόντων τὴν ἀπλᾶυσιν, ἀμφιβαλλόντων (ἵνα μὴ ἀπιστοῦντων λέγω) τὴν ἀνάστασιν· ἃ πάντα λογισαμένη, καὶ νηφύση κρίσει ἐπισκοπήσασα, ρίψον τὸ πένθος, ἀπόθου τὸ πάθος, τοὺς στεναγμούς, καὶ τὰ δάκρυα. Ἔσται δὲ τοῦτο τοῖς τε ἄλλοις, οἷς προείπομεν, καὶ ἑάνπερ ἑαυτὴν πάντων τῶν λοιπῶν ἀποσπάσασα, μόνον τοῦ καθαρῶ καὶ ἀχράντου νυμφίου Χριστοῦ τὸν μακάριον καὶ ἀνώλεθρον ἔρωτα, ὅλον καθ' ὅλην σεαυτὴν ἀναλαβοῦσα, πρὸς ἐκείνον οὐ λήγεις ἐπιστρεφομένη καὶ ἀτενίζουσα.

FRANCISCI SCORSI MONITUM

IN SEQUEM EPISTOLAM.

(Ex præfatione ad opera Theophanis Ceramei.)

Habeo in meis monumentis a P. Octavio Caetano collectis epistolam Photii missam Theophani monacho Græce scriptam manu P. Jacobi Sirmondi et Latine ab eo redditam, depromptam, ut judico, ex Bibliotheca cardinalis Sirletti, nunc ducis Altemps.

EPIST. CII.

Theophani monacho.

D

EPIST. PB.

Θεοφάνη μονάχῳ.

Edita a Francisco Scorso in Præfatione ad Opera Theophanis Ceramei (in-fol. Paris. 1644).

Si te humilitatis nostræ litteræ delectant, rursum accipe, desideratissime, quæ nihil quidem elegantiae, facundiaeque habeant, ut tu blande dicis ; charitatis vero symbolum sunt procul dubio : quantæque fuerint litterarum vices, tanto et charitatis

El σοὶ φίλον τὸ πρὸς ἡμῶν τῶν εὐτελῶν γράμμα, δέχοιο καὶ αὖθις, ὧ τριπόθητε, οὐδὲν μὲν ἔχον εὐπρεπές τε καὶ εὐφραδές, ὡς χάριτι ψῆς, τὸ δ' οὖν τῆς ἀγάπης σύμβολον ὁμολογουμένως. Καὶ γε ὅσον ἡ ἀντίδοσις τῶν γραμμάτων γένοιτο, τοσοῦτον ἡ τῆς

¹⁴ Matth. viii, 22. ¹⁷ Joan. vi, 47. ¹⁸ Marc. ii, 19. ¹⁹ Matth. ix, 15.

ἀγάπης διαθεσις αὐξοίτο. Οὐ τί ἂν εἴη σπουδαιότε-
ρον; ἀλλὰ τοῦτο νῦν κείσθω ἐνταῦθα. Πρὸς δὲ τὸ
ἐξῆς βαδίστεον ὁ λόγος. Τί τὸ νῦν καινοτομηθὲν ἐν
τοῖς αὐτοῖς; Καὶ τίνες οἱ νεοφανῶς δράκοντες χαρυβ-
δοδὸν καταπίνοντες ψυχὰς μὴ ἐστηριγμένας τῇ
λόγῳ τῆς ἀληθείας; Αὐτοὶ μὲν οὖν οὐκ ἐξωνομάτι-
σας, ἡμεῖς δὲ καὶ πρὸ τῆς δηλώσεως τῶν γραμ-
μάτων κατεστηνάξαμεν, ὅτι μάλιστα ἐφ' ἐνὶ ἀνδρὶ
αἰρετικῷ, μᾶλλον δὲ βλασφημῷ τῷ ὄντι εἰς θεόν·
λαχόντι ἐν τοῖς αὐτοῖς παρὰ τοῦ κράτους χαρτου-
λαρεῦσιν, ἐκείνο εἰπόντες, ὅτι γε τῆς περιβολῆς τοῦ
Σικελίας, ἐφάσεν εὐθερός. Τόδε τὸ πῆμα, οὐκ ἐκ
δογματικῆς πείρας τετεχνωμένον· ἀπειρον γὰρ τὸ
ἀνδριαντάριον· ἀλλὰ ἐξ ἀσεβοῦς γνώμης πεπλη-
ρωμένον, καὶ ἵνα τὰ ληθέστερον ῥηθεῖν, πρόσθεν ἐπὶ
τὸ ἀσεβοῦν ἡγμένον· καὶ γε συνδύσιν ἄλλοις ὁμαί-
μοσιν. Ἀλλὰ τούτοις μὲν ἡ Τριάς ἐνθέους στόμασιν
οἶδ' ὅτι ἀπορρᾶπτει ὁμῶν τε καὶ τῶν ἐνταῦθα
ὑπερμαχοῦντων τῆς ἀληθείας. Σὲ δὲ, καὶ τὸν οἶος σὺ,
μὴδὲν ξενίζετω, ἥ ἐτι λυττοῦσα αἵρεσις. Οὐπω γὰρ
ἐκτέτριπται τὸ κακὸν οὔτε δεδοικίμασται ἱκανῶς
τῶν πιστῶν τὸ φιλόθεον· καὶ τρίτον, οὐχ οἶοι ἐσμεν
ἐμβατεύειν εἰς ἀδύσσοις κριμάτων Θεοῦ, καθ' οὓς
τρόπους ἀνέχεται ἀκμὴν κλυδωνίζεσθαι τῷ σάλῳ
τῆς ἀπιστίας τὸν λαὸν αὐτοῦ

Πλὴν συμπερασμοῦ τοῦ λόγου, ἵνα οἱ δόκιμοι
γίγνοιτο φανεροί, ὥς ὁ τῆς σοφίας ταμίης Παῦλος
λέλεχεν. Διὸ παρακαλοῦμεν καὶ ἀντιβολοῦμεν, μὴ
ἐκκακεῖν διακατελέγγχειν σε τοῖς ὑπεναντίοις ἐκ τῶν
ἀδύτων ταμείων τῆς καρδίας σου, προφέροντα τὰ
θεῖα διδάγματα, καὶ ὑποδεικνύοντα ἐντεῦθεν ἀρι-
θλῶς, ὅτι Χριστὸς οὐ Χριστὸς, εἰ μὴ περιγράφοντο
τῇ καθ' ἡμᾶς ἰδέῃ. Ἐπεὶ γὰρ σὰρξ ἐγγέγονει, πάντως
καὶ ὡς σὰρξ περιγράφοιτο. Ὁ δὲ μὴ περιγράφοιτο,
τοῦτο οὐκ εἴσω ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἐξω δηλονότι
καὶ τέπου καὶ χρόνου, Θεὸς γυμνὸς τῇ ἀπεριληψί-
μῃ καὶ ἀοριστίᾳ, καὶ λεγόμενος καὶ νοούμενος·
καὶ τοῦτο ἀραρώτως εἰς ἀναμφλεκτον ἀπόδειξιν
τῆς ἀληθείας φυσικῆς ἀκολουθείας ἀναγκαζό-
μενον περιγράφεσθαι Χριστὸν καὶ τῇ εἰκόνι
προσκυνούμενον, ἐπεὶ περ ἐν αὐτῇ τὸ ἀρχέτυπον
ἐκπέφανται, ὥσπερ φησὶ θεόφαντος Διονύσιος,
καὶ ἀλλαχοῦ, ἐκάτερον ἐν ἐκατέρῳ παρὰ τὸ τῆς
οὐσίας διάφορον. Ὡστε ὁ ἀπανανόμενος ἐγγρά-
φεισθαι Χριστὸν ἡρνηταὶ ἀνθρώπων γεγονέναι. Καὶ
ὁ μὴ προσκυνῶν αὐτοῦ τὴν εἰκόνα, οὐ τύπον προσ-
κυνεῖ αὐτὸν τὸ καθόλου, καὶ νομίζῃ προσκυνεῖν,
ἐπεὶ φησιν ὁ ἱερὸς λόγος, Οἱ ἄπιστοι ὁμολογοῦσι
θεὸν εἶδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται. Ταῦτα οὐχ
ὡς ἀγνοοῦσθαι τῇ τιμότητι σου ὑπεδήλωσα, ἀλλ' ὡς
συνομογνῶ μονούσῃ, καὶ ὥσπερ βανίδω ἐκ πελάγους
δογμάτων ἀνελεύσας, πρὸς τὸ καὶ ἀπειρον ἐσμὸν
εἶναι Πατρικῶν, μετὰ καὶ τῆς ἀρχαιολόγου ἱστορίας,
ἀπ' αὐτῆς βαλβίδος τοῦ κηρύγματος εἰς σύστασιν
τῆς ἀμωμῆτος ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν πίστεως.

A crescat affectus. Quo quidem optabilius esse quid
possit? Verum hæc missa faciamus: ad sequentia
pergat oratio. Quid hoc est, quod nunc apud vos
innovatum audio? Et quinam hi novi dracones,
charybdis instar animas absorbentes quæ veritatis
verbo firmatæ non sunt? Tu quidem haud nomi-
nasti: nos vero etiam antequam litteræ tuæ signifi-
ficarent, vehementer planximus, unius hominis
causa hæretici, sed potius revera blasphemi in
Deum, qui chartularii munus istic ab imperatore
adeptus est, hoc dicentes celeberrimæ Siciliæ exitium
obtigisse. Pernicies autem hæc non ex dogmatica
doctrina conflata est: doctrinæ enim expers ingens
hæc statua: sed ab impia mente profecta, atque,
ut quod verius est dicatur, ad impietatem prius
B nata: et quidem cum duabus aliis consanguineis.
Sed hos Trinitas divinis oribus profligabit, et vestro
et aliorum, quæ veritatem ibi defendunt. Te vero
et tui similes minime turbet adhuc furens hæresis.
Nondum enim excussum et contusum est malum,
nec satis adhuc probatus fidelium in Deum amor;
ac tertio, non possumus ingredi in abyssum judi-
ciorum Dei, quomodo populum suum infidelitatis
procella usque adeo agitari sinat.

Cæterum sermonis conclusio est ut manifesti
fiant electi, sicut sapientiæ dispensator Paulus ait.
Quapropter hortamur et obsecramus, ne fatigeris,
neque cesses adversarios coarguere ex intimo cor-
dis tui penu divina promens documenta, atque hinc
C perspicue demonstrans, Christum non esse Chri-
stum, nisi juxta figuram nostram circumscribitur.
Nam si caro factus est, utique veluti caro circum-
scribetur. Quod vero non circumscribitur, id non
intra humanitatem est, sed extra haud dubie et
locum et tempus, Deus nudus, quem incompre-
hensibilis et indefinitæ naturæ dicimus et cogita-
mus. Atque hoc congruenter ad certam demonstra-
tionem veritatis naturæ sequi necesse est, circum-
scribi Christum, et in imagine adorari, siquidem
in ea archetypum representatur, quemadmodum
diviniloquus ait Dionysius, et alibi, alterum in
altero, præter substantiæ differentiam. Quare qui
negat depingi Christum, is natum hominem esse
negavit; et qui ejus imaginem non adorat, ne ipsum
quidem prorsus adorat, licet adorare se putet:
quando quidem, ut sermo sacer ait, infideles confi-
tentur se Deum nosse, factis autem negant. Hæc
ego non tanquam ignorantæ reverentiæ tuæ exposui,
sed tanquam una sentienti, ac veluti guttam ex
dogmatum pelago hauriens, cum infinitæ præterea
sint Patrum sententiæ, una cum vetere historia, ab
exordio ipso evangelicæ prædicationis ad illibatæ
fidei nostræ Christianæ confirmationem.

PHOTII EPISTOLARUM LIBER TERTIUS.

EPISTOLÆ AD OFFICIALES LAICOS ET MAGISTRATUS SÆCULARES.

EPIST. I.

Joanni aspathario et Philoponesi duci.

Montacut. (ep. 3, p. 69).

Adverso flumine, quod proverbio dicitur, in præsentia negotia ferri videntur: Joannes enim ille quondam laudatus bonusque subito non est is qui fuit ante (religio enim mihi est adhuc dicere aliter), non est qui fuerat, nec qualem manere eum in votis mihi erat, sed cum hac ætate sit, et ad vitæ occasum jamjam devergat, immutatur. Defluxere res præclaræ, mortua est virtus, oblivionis tumultu occultatur amicitia: anticus communi calculo censetur, non ille qui quod loquitur ex tota anima loquitur, et sine dolo diligit per totius vitæ cursum, sed is qui subdola et sublesta mente, coram et in faciem tranquilliter et jucunde conversatur, at cum extra fuerit oculorum conspectum, omnimodos fluctus malum intentando concitat.

EPIST. II.

Sergio magistro, et Dromi logothetæ.

Montacut. (ep. 10, p. 73).

Non quidem contra nos, ut tute scribis, sed pro nobis dicta, quæ dicebantur a te, reputamus; atque ideo veniam dictis precari non erat opus. Si quidem quæ protulisti vera sunt, commodo, non incommodo me affecisti, dum culparum instituis reprehensionem, quæ solet procurare emendationem; sin falsa protuleris, magis quidem magisque profueris, eo quod falso culpaveris; res enim magis attendere, et in præcinctura stare nos fecisti; non tantum ut ab operibus iis abstinemus quæ retulisti, sed ut et a pravis cogitationibus quantocius quam longe recedamus; eo quod retributio a cælis reposita est iis, qui cum proposito mentiendi verba impia protulere. Noli igitur de dictis erubescere; tantum abest ut te nos ob illa incusemus, ut etiam scripto consignatas habeamus gratias.

EPIST. III.

Basilio patricio urbis præfecto.

Montacut. (ep. 13, p. 74).

Diffuxit virtus, abiit ejus gratia, obtinet impietas, et mendacium alis pullulantibus crescit, veritatis alæ floresque decidunt. Unde autem hæc invaluit malorum Ilias? Nimirum aiunt quod tu sis cum imperio, et qui multo digniores sunt ut tibi imperent, tuum tolerare et trahere jugum cogantur. Moderata certe videtur improbitas quæ vitam ipsis penitus non absciderit; hoc est quod fures passim et carnifices per urbem scatent. Hæc ego de te nullus prædico; is autem qui in præsentia patrat ea quæ per omnium ora et aures celebrantur, ipse est qui (licet ego conticescam) istiusmodi titulis dignus est. Tu porro, si quod referant, illa agis, odio potius habeto actionem ipsam, de perpe-

A

ΕΠΙΣΤ. Α'.

Ἰωάννη ἀσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Φ. λογοθητοῦ.

Ἄνω ποταμῶν, ἡ παροιμία, ἐπὶ καιροῦ ἂν φαίη τὰ πράγματα· Ἰωάννης ὁ καλὸς τε καὶ ἀγαθός, ἐξαίφνης (ἔτι γὰρ εὐλαβοῦμαι αὐτὸ τούναντίον εἰπεῖν) οὐκ ἔστιν οἷός περ ἦν, οὐδ' οἷον αὐτὸν μένειν εὐχόμεθα· ἀλλ' ἐνταῦθα ἡλικίας ἐλθὼν, καὶ πρὸς δυσμάς ἐλαύνων βίου, μεταβέβηται. Ἐρεῖ ῥ τὰ καλὰ: τέθνηκε δ' ἀρετὴ, καὶ λήθης τάφῳ φίλα καλύπτεται· καὶ φίλος ἐκεῖνος, οὐχ ὅστις ἐξ οἴου λέγει τοῦ νοῦ, καὶ ἀδόλως διὰ βίου μένει φίλῳ, ἀλλ' ὅστις ὑφ' αὐτῆς γνώμῃ, κατὰ πρόσωπον μὲν ἡδέως γαληνῶν ὁμιλεῖ, ἔξω δὲ γενόμενος ὀφθαλμῶν, τρικυμίας ἀπάσας ἐγείρει πονηρίῳ.

ΕΠΙΣΤ. Β'.

Σεργίῳ μαγίστρω καὶ λογοθετῇ τοῦ Δρόμου.

C

Οὐ καθ' ἡμῶν, ὥσπερ ἔγραψας, ἀλλὰ ὑπὲρ ἡμῶν, τὰ λαληθέντα σοι λογιζόμεθα· οὐκοῦν οὐδὲ συγγνώμην, οἷς ἐλάλησας, προσήκεν αἰτεῖν. Εἰ μὲν γὰρ ἀληθὴ τὰ ρηθέντα, ὠφέλησας, ἀλλ' οὐκ ἐβλάψας, ἔλεγχον τῶν ἡμαρτημένων ποιησάμενος, ἐξ ὧν εἴωθε διόρθωσις περιγίνεσθαι· εἰ δὲ ψευδῇ, πολὺ μᾶλλον ὠφέλησας, μάτην αἰτιασάμενος. Προσέχειν τε γὰρ οὕτω μᾶλλον, καὶ περιστάλλειν ἑαυτοῖς, οὐ τῶν ἔργων μόνον, ὅσα μὴ δεῖ, διανέστησας, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον σπεύδειν ἀναχωρεῖν καὶ τῶν μὴ καλῶν ὑπολήψεων. Ἄλλως τε δὲ, ὅτι καὶ μισθαποδοσίαι τοῖς ἐπὶ ψεύδεσι ῥῆμα πονηρὸν ὀφισταμένοις, ἐκείθεν ἀπόκεινται. Μηκέτι οὖν ἐπερυθρίων τοῖς σοι λαληθεῖσιν ἐπιδείκνυσθ· ἡμεῖς γὰρ τοσοῦτον ἀπέχομεν περὶ τούτων ἐπικαλεῖν, ὥστε σοι καὶ χάριν ὁμολογεῖν ἐγγράφως ἤδη συντιθέμεθα.

ΕΠΙΣΤ. Γ'.

Βασιλείῳ πατρικίῳ καὶ ἐπαρχῷ πόλεως.

D

Ἐρρεῖ τὰ καλὰ, καὶ τῆς ἀρετῆς ἡ χάρις οἴχεται, κακία δὲ πολιτεύεται· καὶ τὸ μὲν ψεῦδος περὸρρεῖ, φυλλοβολεῖ δὲ τὰ πέτρα ἡ ἀλήθεια. Πόθεν οὖν ἡ τοσαύτη τῶν κακῶν ἵλις; Ὅτι σὺ μὲν, ὥς φασιν, ἀρχεῖς· οἱ δὲ σου πολλὴ κρείσσοις ἀρχεῖν, τὸν οὖν βαρὺν ἔλκειν ζυγὸν ἀναγκάζοντα· καὶ μετρία τοῦτοις κάκωσις, ἡ μὴ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ζωὴν περικόπτουσα· τοῦτό ἐστιν ὁ ἐν πόλει ληστής, καὶ ὁ πάνδημος δῆμιος. Ἐγὼ μὲν οὐ λέγω ταῦτα περὶ σοῦ· ἀλλ' ὁ ποιῶν τὰ νυνὶ πάσῃ γλώσσῃ καὶ ἀκοῇ πάσῃ περιβόδμενα, ἐκείνός ἐστι (κἂν ἐγὼ σιωπήσωμαι) ὁ τούτων τῶν ὀνομάτων ἄξιος. Σὺ δὲ, εἰ μὲν πράττεις ἅ φασιν, μίσσησον μᾶλλον τὴν πρᾶξιν, καὶ τοῖς πραττομένοις αἰσχύνθητι, ἢ τοῖς ὀνομάζουσιν

VARIE LECTIONES

P Ἰσ. ἔρρει. Γ Ἰσ. περὸρρεῖ.

μνησικάκησον. Οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως τὰς πράξεις, ἀλλ' ἢ τοῖς οἰκείοις ἐξονομάζειν ὀνόμασιν. Καὶ τῷ δυσχεραίνοντι ταῖς κλήσεσιν, πολλῶν πρότερον ἢ φυγῇ διαπονεῖται τῶν πράξεων. Εἰ δὲ τὰ ψευδῆ σου καταχέουσι· σπεῦσον ὥσπερ ἐφυγες τὴν πρᾶξιν, οὕτω φυγεῖν σε καὶ τὸ ἐγγὺς τυγχάνειν τῆς πράξεως. Τὸ μὲν γὰρ κολάσεως, τὸ δὲ οὐκ ἐπαίνων ἄξιον· καὶ οὐχὶ τὸ πῦρ λυμαίνεται μόνον τοὺς ἀποτρεμένους, ἀλλὰ καὶ ὁ καπνὸς, τῶν μὴ πόρρω τοῦ πυρὸς ἀφ' ἐστιακῶτων δριμύσεων τὰς ἔλξεις καὶ ἀμαυρούμενος.

ΕΠΙΣΤ. Δ'.

Σεργίῳ μαγιστρῷ καὶ λογοθέτῃ.

Montacut. (ep. 14, p. 73).

Ἐχθρῶν εἰσὶν αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ αἱ λοιδορίαι, καὶ τὰ βάραθρα· φίλων δὲ, τὸ ὑπερασπίζειν, καὶ προκινδυνεύειν, καὶ κωλύειν τοὺς ἐπηρεάζοντας, ὅση δύναμις. Μέτριος οὖν τῶν ἐχθρῶν ἐκείνος, ὁ τῶν προειρημένων ἑαυτὸν καθυφαίρει· καὶ μὴτε συκοφαντῶν, μὴτε δόλους, μὴτε ἐπιβουλάς σκευαζόμενος. Καὶ ἀθλιὸς τῶν φίλων ἐκείνος (εἴγε φίλος ὢλως) ὁ μὴτε ὑπερασπίζων, μὴτε προκινδυνεύων, μὴτε ἀνακόπτειν σπεύδων τοὺς προαιρουμένους ἐπιτίθεσθαι. Τοῦτο γὰρ καὶ τῶν ἐχθρῶν ἂν (ὥσπερ ἐφην) ποιήσῃ ὁ μέτριος. Σκόπει οὖν, οἷς ὑπὲρ σοῦ λέγεις, τίνοι σεαυτὸν συντάττεις. Οὐχ ὕβρισα γὰρ, οὐδὲ τῶν διασυρόντων, φήσεις, γέγονα, οὐδὲ κατὰ τοῦ δόλους ἐβράχάμην. Ἐγὼ δ' εἰ μὴ τὸ φορτικὸν ὑλάσσομαι, ἰσχυρισάμην ἂν, ὡς οὐδὲ τοῦτο τῆς σῆς ἕνεκα φιλοτιμίας καὶ γνώμης· ἀλλ' ὅτι μὴδ' ἔχεις, ἐξ ὧν σοι ταῦτα, μὴ λίαν ἀσχημόνως καὶ ἐπιγελάστως, συμπλασθῇσεται.

ΕΠΙΣΤ. Ε'.

Ἠλία πρωτοσπαθαρῖο.

Montacut. (ep. 16, p. 77).

Ἡτῶς· συνεθέμεθα· γέγονεν· εὐχαρίσται οὖν θεῷ τῷ χορηγῷ καὶ αἰτίῳ πάντων τῶν καλῶν, τῆς βαρυστάτης φορολογίας ἀπαλλαγείς.

ΕΠΙΣΤ. ΣΤ'.

Θεοφυλάκτῳ πατρικῷ, καὶ στρατηγῷ Ἀρμενιακῶν.

Montacut. (ep. 21, p. 82).

Τρία μισεῖν οἶδα, καὶ τοὺς ἄλλους μισεῖν παραινῶ, τὸ ψεῦδος, καὶ δόλους, καὶ ἀγάπης διαφθοράν. Ἀλοῖην ἂν τοῖς· τρεῖσιν, εἰ τί μοι, παρ' ἃ διεπράχθη, καὶ κατὰ νοῦν ἔχω, ἄλλως ἐρεῖν μελετήσω. Ἐγὼ σε φίλον ἐποίησάμην, φίλον μὲν ὄντα θεοῦ, ὅσα γε εἰς εὐσεβεῖς ἦκε λογισμοὺς, φίλον δὲ πιστὸν τοῖς φιλοχρίστοις βασιλεῦσιν ἡμῶν· οὐδὲ τὰ πρὸς ἡμᾶς δὲ παρὰ ταῦτα (ὡς γε αὐτοὺς ἤγομεν εἰς πειθῶ), ἀλλὰ τὸν ὁμοῖον τρόπον διακείμενον· ἀλλὰ τότε μὲν οὕτως εἶχομεν τε καὶ πεποιήμεθα, ἔχομεν δὲ ὡσαύτως καὶ νῦν. Πῶς οὖν ἡδὺς εἰμι τοῖς σοῖς συκοφάνταις; Αἰσχύνομαι γὰρ εἰπεῖν, πῶς ἦλθον ἐπὶ σὰς διαβολάς· οὐδὲ γὰρ τὸ ἀπολύειν ἑμαυτὸν ὑπολήψεως τοιαύτης, ἀνεκτὸν ἐμοί· ἀλλ' ἐκείνος ἐχθρὸς, ἐκεῖ-

tratis pudeas, quam memineris ut punias eos qui sic loquuntur. Sunt enim actiones propriis suis nominibus designandae. Qui quemcunque titulum in malam partem capit, is potius id agere debebat, ut actiones ipsas evitaret: sin autem te mendaciis onerant, id agas oportet, ut quemadmodum reces-seris ab agendo male, ita et omnem devites ejus propinquitatem. Illud supplicium meretur, laudem istud non meretur. Non modo laedit ignis arripientes, sed et fumus eorum oculos perstringit et fuliginat qui non longe ab igne consistunt.

ΕΠΙΣΤ. IV.

Sergio magistro et logotheta.

Ab hostibus insidiae, convicia, barathra parantur. Amicorum est, indignis modis multatos tueri velle, periculis se ob eos offerre, et vim illatam prohibere, quantum quidem in ipsis fuerit. Inter inimicos modestus est, qui ab ante memoratis se expeditum tenens, nec sycophanta, nec dolosus, nec insidiarum structor erit. Improbus autem amicus ille (si modo talis amicus dicendus) qui nec protegit, nec periclitatur pro amico, nec festinat eos repellere, qui in amicum ejus irruere secum statuerunt. Id enim vel qui inter inimicos modestus est (ut dixi) efficiet. Vide sis ergo cui ipsorum te annumeres, per ea quae pro te allegas. Te non affecti contumeliis, inquires, nec iis annumerabar qui te irridebant; nullos in te contexui dolos. Ego certe, nisi quod odiosum hoc fore verear, confirmare auderem hoc nullo modo ut aestimationi tuae consuleres, aut sententiae factum. Imo vero nullam habes occasionem tibi suppeditatam unde ista, nisi admodum absurde et ridicule, confingere possis.

ΕΠΙΣΤ. V.

Ἠλία πρωτοσπαθαρῖο.

Supplicasti: condescendi: factum est. Gratias age Deo igitur largitori et causae bonorum omnium, quod liber sis a tributo gravissimo colligendo.

ΕΠΙΣΤ. VI.

Theophylacto patricio, et duci Armeniacorum.

Tria odio prosequi certum est, et alios hortor ut similiter exosa habeant, mendacium, dolos, interitum amoris. Si quid aliter efferre proposuerim quam quomodo gestum est, et apud animum meum cognitum, tribus istis ego culpabilis fiam. Ego te mihi amicum conciliaui, Dei amicum existentem (in quantum pia cogitatione assequi poterim), amicum autem fidelem, regibus nostris a Christo dilectis: nec te reputabam, quod persuasum habebam, aliter in nos etiam animatum; bene verum tunc quidem ita forte persuasum habebam, imo et etiamnum eodem modo affecti sumus. Quare igitur gratus sum et acceptus tuis sycophantibus? pudet enim dicere me ad te accusandum descendisse.

nec mihi certe tolerandum videtur ab huiusmodi A
suspicionem me expedire : verum ille hostis, ille sy-
cophanta omnigena malitia repletus est, qui talem,
tantam machinationem instruxit, ut te penitus spo-
liatum amicis redderet, et nos tum etiam in male-
ficorum extrema regione locare destinaret, nimirum
ut principium non violenter manuum illatarum,
sed improbi animi, a nobis procederet (unde multo
majorum malorum origo quam a manibus proce-
dunt violentis), ut pro dilectione odium potius
exspectaremus, et dolos refugium nobis in omnibus
statueremus. Omnia in nos per hoc ipsum ingerit ;
coincidunt etenim in se ista, cum malum nos ami-
cis machinari statuit, et tamen hæc ipsa effutire
non horruit apud eos quibus optime nostri mores
noti erant, utcumque de ridiculo habebatur. Quis
demumcumque fuerit, manifestum illum facito :
sic certe te a mala bestia expediveris quæ clancu-
lum cum teipsum tum etiam amicos deprædatur
et admordet, et sub prætextu benevolentiae mul-
tiplices instigulat inimicitias. Sin abscondes illum,
ego tanquam in conspectu Dei, apologiam dedi, me
credere quidem et profiteri amicum te nostrum
Deo, et piissimis imperatoribus devotum, non mi-
nus in præsentem quam ab olim. Improbus autem
ille homo haud quadam, mihi crede, malitia desti-
tuetur, qua res tuas pessimo loco statuatur. Consulerem ego tibi certe, ne velis communem illum
hostem occultare. Certe autem si diffidas iis quæ dicta sunt per me, scio te illum occultaturum, et
in amici censu habiturum ; passus interim me longas ineptias agere et desipere frustra : sin propalam
feceris, credidisti mihi ; quod in vobis est, utrique certe nostrum conducturum.

EPIST. VII.

Pantoleonii protospathario.

Montecat. (ep. 22, p. 83).

Qui vergis ad occasum vitæ tuæ, propellis te in C
illorum insolentes audacias quibus sanguis bullit.
Quin quod verius est ut proferam, latronum faci-
nora ut leviora habeantur præstas. Totos enim
dies, noctes integras, in cadendis hominibus trans-
mittis ; nec vel tantillum temporis omittis improbe
gloriarì de illorum penis quos puniendos tenes.
Phala is forte aliquis, aut Dionysius, aut si quis ob cru-
delitatem barbaram celebrius nomen habent, in
certamen prodire ambitiosius tentas. Nec tibi vita
vitalis habetur, si te æqualem illis præstes, nisi
multis excedas parasangis. Ast certe cum viris in
certamen descendit puer. Nam sine illis quæ ma-
gnifice alioquin gerebantur ab illis tyrannis, tibi
tyrannis haud videtur, licet omni opere in id in-
nixus fueris, et tempus similia perpetrandi non
longe absit. Leges profecto, quarum beneficio vi-
vunt respublicæ, haud adhuc emortuæ sunt, nec
diutius tolerabit hæc justitiæ oculus. Cum enim qui
per montes latrocinantur fures, pro meritis dignum
supplicium sufferant, haud æquum est, ut qui per
ram, cum improbius deliquerint, tranquillius agant.

vos συκοφάντης, ἐκείνος πάντα κακῶς, ὁ τηλικαύτην
πλάσας συσκευὴν, καὶ σε φίλων καὶ τῶν ὅτι μάλιστα
σπουδάσας ἔρημον ποιεῖν, καὶ ἡμᾶς εἰς τὸν ἑσχατον
τῶν κακουργῶν χώραν τάττειν οἰηθεὶς, ἀρχεῖν
ἀδίκων, οὐ χειρῶν, ἀλλὰ γνώμης (ὁ πλειόνων αἰτία
κακῶν, ἡ ἑρσὶν ὑβρίζειν), μῖσος δὲ πρὸς τῆς ἀγάπης
τιμᾶν, καὶ τὸν ὅλον ἔχειν εἰς ἀποφυγὴν ὅμα
πάντα φέρων καθ' ἡμῶν (συντρέχει γὰρ ταῦτα εἰς
αὐτὸ τῷ κακῶν τι τοῖς φίλοις ἐθέλειν ποιεῖν, ἃ λέγει
ἐκείνος), καὶ τοι γέλωτα ὑφλισκάνων, τοῖς ἡμᾶς
εἰδόσι, καὶ τὸν ἡμέτερον τρόπον, ὁμῶς οὐκ ἐνάρκῃσε
τολμᾶν. Δῆλον τοῦτον ὅστις ἂν ἦ ὁ ἀπαλλαγείης
γὰρ ἂν οὕτω θηρίου κακοῦ, καὶ σὲ καὶ τοὺς φίλους
λάβρα λυμαιομένου καὶ δάκνοντος, καὶ ἐν προσ-
ποιήσει εὐνοίας πολλὴν ἔκκενουντος ὡς τὴν δυσμέ-
νειαν. Εἰ δὲ κρύψεις τοῦτον, ἡμεῖς μὲν, ὡς ἐπὶ
Κυρίου, ἀπολογούμεθα, καὶ φίλον σε καὶ Θεοῦ
ἡμῶν, καὶ τῶν εὐσεβεστάτων βασιλέων πάλαι τε
καὶ νῦν, καὶ πιστεύομεν, καὶ κηρύσσομεν. Ὁ δὲ
κακῶς ἐκείνος ἀνὴρ, εὖ ἴσθι, ὡς οὐκ ἀπορήσει κα-
κίας, δι' ὧν τὰ σὰ χεῖρῳ διαθήσει. Ἐγὼ δὲ σοὶ ἔτι
συμβουλευέσθαι μὴ κρύπτειν τὸν κοινὸν ἐχθρόν·
καὶ εἰ μὲν ἀπιστεῖς, ὧν ἔγραψα, εὖ οἶδ' ὅτι κρύψεις·
φίλον γὰρ νομίσαις· ἐμὲ δὲ μακρὰ ληρεῖν καὶ φλυα-
ρεῖν μάτην. Εἰ δὲ θριαμβεύσεις, ἐπίστευσας ὅπερ
εὐχομαί τε, καὶ ἀμφοῖν λυσιστελήσει.

EPIST. Z.

Παντολέοντι πρωτοσπαθάρῳ.

Ἐπὶ βίου δυσμὰς ἤκων, εἰς τὰ τῶν σφριγόντων
ἐλαύνεις νεανιεύματα· μᾶλλον δὲ ἀληθέστερον εἰπεῖν,
ἤττον φοβερά τὰ τῶν ληστῶν δεικνύεις τολμήματα·
ὅλας νύκτας καὶ ὅλας ἡμέρας δαπανῶν εἰς τὰς τῶν
ἀνθρώπων μάστιγας· καὶ μικροῦ μηδὲ λιπῶν, οὐς
ἔτι κολάζων ἔχεις, κακῶς εἶναι σεμνύνεσθαι. Φάλαρις
ἴσως σοι, καὶ Διονύσιος, καὶ οἷς ἐπὶ ὁμότητι μείζον
ὄνομα, εἰς ἀγῶνα προκεῖσθαι πεφιλοτιμήσαι· καὶ
οὐχ ὅτι τοῦτοις σεαυτὸν ἐνάμιλλον, ἀλλ' εἰ μὴ μα-
κρῷ παραδράμοις τούτους, τὸν βίον σοι ἀβίωτον
νομίζεις. Ἀλλὰ παῖς πρὸς ἀνδρά ἄγωνίζεται·
χωρὶς γὰρ τῶν, ἅπερ ἐκείνοις ἄλλως τε καὶ μεγα-
λείως διαπέπρακται, οὐδ' ἡ τυραννὶς, σὺ τυραννὶς,
κἂν λίαν ἐκδιάζῃ, καὶ τοῦ παθεῖν ὁ χρόνος, ὧν πρά-
τεις, τὰ ὅμοια οὐ μακρὰν· οὔτε γὰρ οἱ νόμοι, καθ'
οὓς αἱ πολιτεῖαι ζῶσι, τεθνήκασιν, καὶ ὁ τῆς δίκης
οὐκ ἀνέχοιτ' ἂν ἔτι ὀφθαλμοῖς, ὥστε τῶν ἐν τοῖς ὄρεσι
ληστῶν, τὴν ἀξίαν διδόντων ποινηλασίαν, τοὺς ἐν
ταῖς πόλεσιν ἀναιδέστερον μακρονόμους, ὧν χεῖρῳ
τελολήμῃκασιν, ἀδείστερον βιώσεσθαι

civitates multo impudentius homicidiis dant οφε-

VARIE LECTIONES.

* ἴσ. εἴη. * γρ. ἔκκενουντος. † ἡ ἀνδρας.

ΕΠΙΣΤ. Η΄.

Α

ΕΠΙΣΤ. VIII.

Λέοντι σπαθαρίῳ τῷ ἐπιλεγόμενῳ Δράκοντι.

Leonti spathario, cognominato Draconi.

Montacut. (ep. 29, p. 87).

Πολλοὶ πρὸς ἡμᾶς λύκοι τὴν γνώμην παρεγένοντο, ποσάτων ἐνδύματα φοροῦντες, καὶ τῷ ἐξωθεν σχηματισμῷ τὴν ἐσωθεν περιστέλλοντες κακίαν· ἀλλὰ τούτων οἱ πλείους οὐκ ἔλαθον ἐπιπολῶν, τοῦ χρόνου φωρδάντος αὐτῶν τὴν τέχνην, καὶ τῇ περιβολῇ τῆς δορᾶς, οὐκ εἰς μάτην μόνον ἐπινοηθεῖσαν, ἀλλὰ καὶ διπλὴν ἐπιδεικνύντος, τούναντιον ἤπερ ἐβούλοντο, τὴν προσοῦσαν αὐτοῖς πονηρίαν τὴν τε κρυπτομένην φημί καὶ τὴν κρύπτουσαν. Ἡ δὲ σὴ μεγαλειότης, ὡς ἔοικεν, ἐκ πολλοῦ τοῦτο καὶ μελετήσασα καὶ τεχνώσασα, σοφῇ τοῦ καλύπτειν ἐγένετο τὸ θηρίον, καὶ μέχρις ἂν ἀνρίψῃ περιέτυχε, τὴν δορὰν οὐκ ἀπέθετο· ἐπιτευχούσα δὲ, καὶ ἀπαδύσατο, καὶ τὸν θῆρα ἔδειξε· καὶ τοσοῦτον, τὸ γὰρ αὐτῆς μέρος, τὰ προστυχόντα διέφθειρεν, ὅσον οὐδὲ τὰ προφανέστατα τῶν ἀγριωτάτων θηρῶν ἐλυμήνατο ἂν. Ἀλλὰ χαίρομεν κἀν τούτῳ, ὅτι λαθούσα προέλαβεν ἡμεῖς κρυπτομένη κακία, ἣ προκατελάβομεν ἡμεῖς κολάζαι ὑπονοούμενην μοχθηρίαν· τὸ μὲν γὰρ καὶ σφάλοι ἂν πολλὰκις οὐκ ἐπ' ὀλίγον· τὸ δὲ καὶ λαθὼν, τὴν ὑσάτην οὐκ ἂν φύγοι δίκην· ἀλλὰ ταῦτα γράφομεν, οὐχ ἵνα ἐπιστραφῇς (ἐπιστραφήσῃ γὰρ καὶ μὴ θέλων), ἀλλ' ἵνα γνῷς ὡς οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἔλαθες ἂν ἡμᾶς, εἰ μὴ συνεργῶν εὔρες τὴν ἡμετέραν φιλανθρωπίαν. Τὰ δ' ἄλλα ἐρῶσθαι σε τὴν ψυχὴν μάλλον ἢ τὸ σῶμα ἐπευχόμεθα· καὶ τῶν τετολμημένων διὰ μετανοίας τὰ στίγματα ἀπαλείψαντα, καὶ οὐ τὸ πρόβατον, ἀλλὰ τὸ θηρίον εἰς τὸν παντελὲς ἀπεκδυσάμενον, μήτε ἐν ταῦθα, μήτε ἐκείθεν εὐθύνας ὑφείξειν.

ΕΠΙΣΤ. Θ΄.

Ἰωάννη σπαθαρίῳ τῷ χρυσοχέρῃ.

Montacut. (ep. 39, p. 98).

Οὐκ ἐγράψαμεν ἵνα θαυμάζης, ἀλλ' ἵνα στηριχθῇς, ἐν οἷς τὸν σάλον ὑπέμεινας. Εἰ δ' ἄρβαδῶνα τοῦ στηριχθῆναι τὸ θαῦμα παρέχεις, ἡδέως ἀποδεχόμεθα. Οὐδὲ γὰρ ἐξ ἑαυτῶν προφέρομεν ἅπαι λέγομεν, ἀλλ' ἐξ ὧν τῆς ζωηφόρου πηγῆς ἀπηντλήσαμεν· ἥτις μετὰ τῆς ἐν πίστει διόψης τοῖς προσιοῦσιν ἀφθονα προχέειν τὰ τῆς σωτηρίας ἐπηγγελματο νάματα.

ΕΠΙΣΤ. Ρ.

Λέοντι γεγονότι λογοθέτῃ τῷ Μαδίῳ.

Montacut. (ep. 44, p. 100).

Εὐτύχημα μὲν καὶ τὸ φίλους ἔχειν ἐν καιρῷ πειρασμῶν, καὶ χρείας τὸ τῆς φιλίας παρέχοντας χρησιμὸν· οἱ δὲ μὴ τοιοῦτοι φανέντες, οὐδὲ οὗτοι τῷ ἀγαπήσαντι ἀχρηστοί, ἀλλ' ὅσον αὐτοὶ τῆς φιλίας ἀπελείφθησαν, τοσοῦτον τὴν ἀρετὴν τοῦ ἡγαπητότος παριστῶσιν ὑπερβαύμαστον ὅτι καὶ τοι-

Multi ad nos animitus lupi accesserunt, ovium indumenta gestantes, quique per externum habitum internam vestierunt improbitatem. Sed horum plerique diu non celabantur : revelavit enim tempus artificium ipsorum, et amictum pelliculae non tantum in vanum excogitatum monstravit, sed insuper, quod minime volebant factum, duplicem ipsis adesse iniquitatem, absconditam nimirum et abscondentem. Tua autem magnificentia, quod par est credere, cum a longo tempore meditata, et artificiose construens fueris istud, prudenter bestiam occultavit ; neque pellem deposuisti priusquam in agnum arreptum incidisti : illo potitus, et exuisti, et te bestiam professus es. In tantum vero oblata, quod tuas partes attinebat, discerpsisti, ut nec crudelissimae bestiae publica devorarent. Laetamur hoc ipso tamen, quod celata improbitas prius nos occupavit, quam ad coercendam suspectam tantum accingeremur ; illud enim licet saepe numero aberret, non tamen in minimis ; hoc, si latuerit, postremo vindictam non elongabit. Et haec quidem scribo, non ut convertaris (nam licet invitus olim converteris), sed ut plane intelligas, quod ne quidem ab initio nos latueris, sed cooperantem nostram expertus sis clementiam. Ceterum te animo magis quam corpore valere cupiam, et ut per poenitentiam stigmata impressa eluas, nec velis ovem, sed bestiam penitus deponere, ita ut, nec in hoc, nec futuro saeculo ad calculos voceris et reddendam rationem

ΕΠΙΣΤ. ΙΧ.

Joanni spathario, chrysocheri.

Nequaquam eo fine scripsimus ut mirareris, sed ut stabilem te redderem in iis quibus fluctuabaris ; si in pignus confirmationis tuae affers admirationem, lubenter admitto. Nam non a nobis proferimus quae dicimus, sed ab iis unde de fonte in vitam salienti hausimus : qui praese fert et proficitur, iis qui fidem sitiunt, atque ideo aedeunt ut eam expleant, abundantissimos salutis latices subministrare.

D

ΕΠΙΣΤ. Χ.

Leonti logothetae Madiam.

Felicitas est amicos possidere tentationis tempore usum atque debitum amicitiae utile exhibentes : sed nec amanti plane sunt inutiles qui tales se non praestant. Nam in quantum amicitiae deerint, in tantum diligentis virtutem valde praestant admirabilem : eo quod etiam tales nihilominus dilexerit,

VARIAE LECTIONES.

^a γρ. χρεός.

quod non omnia ex intuitu retributionis præsterit, sed gratis amare novit, et Patrem, qui in cœlis est, imitari in eo, quod nec vel inimicos aversetur. Quocirca nec amoris nostri legem solvere poteris, utcumque (quod rumor est) ingratus exstiteris, et ementiaris amicitiam. Etenim quantumvis ingratus exstiteris, nos tamen, ut videre potes, occasiones nobismetipsis ministravimus, ut ne vel sic quidem odio te habeamus. Tu quid de te homines opinentur considera: et ante alia, tuam ipsius conscientiam, et futurum olim iudicium recolito.

EPIST. XI.

Alexandro comiti.

Montacut. (ep. 46, p. 101).

Alexander Macedo, qui in summam sublimitatem exivit Macedoniæ regnum, eo die principatum abdicasse videbatur, quo neminem beneficio ornasse dicebatur. Rarissime hoc illi ita contingebat; utpote qui in illud omni studio incumbebat, ut beneficeret hominibus. Quod si interdum ita contingebat ut nihil præstaret, dolens dicebat: *Hodie non regnavi*. Sed paganus ille fuit et inter paganos rex, et voluptati atque luxui deditus, et ob felicitatem ebrius, quique sibi consimiles deos suarum actionum inspectores fecerat. Tu autem Christianus cum Christianis vivens, et (ut secundum leges agas) cum imperio existens, sæpius in vitæ cursu fluctibus agitat obrueris, in ipsis sacris, inter sacerdotes, idque cum temperantiam et virtutem honorare te non neget, sed et unum illum verum Deum actionum omnium inspectorem fallere non posse putes. Quid hinc sequatur, gravior ego dicere. Illud autem affirmo, neminem e tuo subditis regimini esse, quin loco alicujus beneficii aut benignitatis quam agnoscere vellet, non supplicia deplorat inaudita irrogata, aut damnum illatum inexpectatum. Alius aliud insigne facinus dextræ tuæ tragico cothurno dignum deplorans refert. Cum Alexander cum dolore professus fuerit: *Hodie quidem rex non fui*: tu, quod videtur, non præterlabi tibi diem patieris, in quo non verearis dicere: *Hodie tyrannus non fui*.

EPIST. XII.

Basilio quæstori.

Montacut. (ep. 47, p. 101).

Si justa cum mensura contententes invicem judicaveris, hand te auri pallor majore pudore suffunderet, temetipsum quam illos qui tibi offerunt.

EPIST. XIII.

Joanni patricio et sacellano.

Montacut. (ep. 48, p. 102).

Illustri laudum præconio ob ea quæ geris apud viros probos et honestos dignus es. Neque ignorare te

Α ούτους ὄντας, ὅμως ἐφιλήσε, καὶ οὐ πάντα χάριν ἀμοιβῆς ἐπραττεν, ἀλλ' ᾗδει καὶ προῖκα φιλεῖν, καὶ τὸν ἐν οὐρανοῖς μιμεῖσθαι Πατέρα, οἷς ὁ οὐδὲ τοὺς ἐχθροὺς ἀπεστρέφετο. Οὐκ ἂν οὖν λύτης αὐτὸς τὸν ἡμέτερον τῆς ἀγάπης νόμον, κἂν ἀγνώμων, ὡς φημίζουσι, φανῆς, καὶ τὴν φιλίαν ψευδόμενος. Καὶ γὰρ καὶ δι' ὧν ἀγνωμονήσεις, ἀφορμὰς, ὡς ὁρᾷς, ἡμῖν ἑαυτοῖς πεπορίσμεθα, δι' ἧς οὐδὲ οὕτω σε μισεῖν ὑπαχθισόμεθα. Σὺ δὲ τὴν περὶ σέ τῶν ἀνθρώπων δόξαν ἐπισκόπει· μᾶλλον δὲ πρὸ ταύτης τὸ σὺν συνειδῶς καὶ τὸ ἐκείθεν κριτήριον.

ΕΠΙΣΤ. ΙΑ'.

Ἀλεξάνδρῳ κόμητι.

Β Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν, καὶ Μακεδόνων ἄρας εἰς ὕψος τὴν βασιλείαν, κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐδόκει παύσθαι τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν εὐεργετήσας οὐδένα εἰδεῖν οὐτο. Σπάνιον δὲ αὐτῷ τὸ τοιοῦτο συνέπιπτεν, ἅτε μελέτην ἄγοντι ἀνθρώποις εὐποεῖν. Εἰ δὲ ποτε καὶ συμπέσειεν, ἀνιόμενος εἰλεγε· *Σήμερον οὐκ ἐβασίλευσα*. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἕλληνας, καὶ ἐν Ἕλλησι καὶ βασιλεὺς· καὶ ἡδονῶν, καὶ τρυφῆς καὶ εὐτυχίαν μεθ' ὧν ἀνθρώπος, καὶ θεοὺς τοιοῦτους τῆς οἰκίας πολιτείας ἐφόρου· ποιούμενος. Σὺ δὲ πιστὸς, καὶ ἐν πιστοῖς καὶ μετὰ τῶν νόμων ἀρχειν τεταγμένος, καὶ πολλὰ προσπατῶν τοῦ βίου τοῖς κύμασι· καὶ ἐν μέσοις αὐτοῖς ἱεροῖς καὶ ἱερῶσι, καὶ ἐγκράτειαν καὶ ἀρετὴν τιμᾶν οὐκ ἀρνούμενος· καὶ δὴ καὶ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν ἐπόπτην τῶν πρακτέων, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἂν δυνάμενος παραγράφασθαι. Ἀλλὰ τί τὸ ἐντεῦθεν; Ἐγὼ μὲν εἰπεῖν ἀποκνῶ. Πλὴν οὐκ ἔστιν ἰδεῖν οὐδένα τῶν ὑπὸ σέ, ὃς ἀντὶ τοῦ χάριν εὐεργεσίας ἢ τινος ἄλλης φιλανθρωπίας ὁμολογεῖν, οὐχὶ τιμωρίαν οὐκ ἰδύρεται ἀκριτον ἢ ζημίαν ἀπροφάσιστον. Καὶ ἄλλος ἄλλο τι ἔργον τῆς σῆς δεξιᾶς τραγικῆς σκηνῆς θέαμα κατολοφυρόμενος διεξέρχεται· ἀλλ' Ἀλέξανδρος μὲν ἀνιόμενος εἰλεγε ποτε· *Σήμερον οὐκ ἐβασίλευσα*· σὺ δ', ὡς εἰκοιεν, οὐ περιλείψεις ἡμέραν σαυτῷ ἐν ἣ θαρρήσεις εἰπεῖν· *Σήμερον οὐκ ἐτυράννησα*.

ΕΠΙΣΤ. ΙΒ'.

Βασιλεῖφ κοιταστορί.

Δ Εἰ τῷ δικαίῳ μέτρῳ χρώμενος τοὺς διαμφοσθητοῦντας ἀλλήλοις ἐδίκασας, οὐκ ἂν σε ἡ τοῦ χρυσοῦ ὠχρότης πλέον αἰσθύνεσθαι τοὺς πλέον αὐτὸν χορηγούντάς σοι, παρεσκεύαζεν.

ΕΠΙΣΤ. ΙΓ'.

Ἰωάννῃ πατρικίῳ καὶ σακελλαρίῳ.

Λαμπρῶν ἐπαίων, δι' ὧν πράττεας, παρὰ τοῖς σπουδαίοις τυγχάνων· δίκαιος ἂν εἴης· μὴ δὲ τοῦτο

VARIE LECTIONES.

* γρ. ὅς. * ἴσ. τυγχάνειν.

ἐν ἀγνοίᾳ εἶναι, ὅτι ὅσον ὑψέλλην καὶ θαυμάσιον τὸ Ἀ par et æquum est, quoa quanto sublimior et admiratione dignior ab istis gloria comparatur, tanto majori illa cura et sedulitate custodienda, et sarta tectaque præstanda est. Plurimam siquidem in eos qui prosperiore fama florent per insidiantes diabolos immittuntur tela; neque multum deficiunt his homines, qui invidiæ suæ virus pruriginē quadam excitatum effundunt. Tu autem nihil de virtutis cursu remittis, et ad eademmet ipsa, quæ jam olim adisti certamina, te apparas cum moderata et humili affectione animi; tela irrita reddidisti, et insuper ipsos in extremam desperationem atque verecundiam adduxisti; invidiam autem in auctores ipsos cum majori amaritudine retorquendam curasti. Certe fabulam quæ de vipera fertur, apud ipsos vim obtinere suam declarabis; dum ostenderis haudquaquam illam alios sed ipsos parentes exedere et disperdere, ita pulchra propago est invidia. Tu tamen hanc ob causam illustriori quadam deprædicatione publicationeque te dignum imprimis arbitris.

EPIST. IΔ'.

Ἰωάννη πατρικίῳ καὶ σακελλαρίῳ κατὰ τοὺς Ἀγγουρίους.

Montacut. (ep. 49, p. 102).

Τῷ Ἀττίδι μὲν σε ἀναφέρουσι, Γάλλον καλοῦντες, οἱ παρ' Ἑλλήσι σοφισταί· τῇ γυναικωνίδι σε κατεχέλουσιν, ἀνδρόγυνον καὶ εἰδότες καὶ ὀνομάζοντες, οἱ ἡμέτεροι σοφοί. Πόθεν οὖν σὺ τοὺς ἐκατέρωθεν ὄρους ὑπερβάς εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας Θεοῦ μυστήρια παρεισέφρησας, ἄνω καὶ κάτω πάντα ποιῶν· καὶ τὸ ἐν τῇ σῇ παραφθόρῳ φύσει ἀκαρπὸν τε καὶ ἀχρηστον ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ γονιμότητι καὶ πολυτέκνῳ Ἐκκλησίᾳ, φιλονεικεῖς καταπράττειν; ἀλλ' ἰσθί σαφῶς, ὅτι ἄδου μὲν καὶ τῶν αὐτοῦ πυλῶν, δι' ὧν πράττεις ἀναιδέστερον, σεαυτὸν ἑστηλίτευσας· ὅτι δι' καὶ ἀσθενέστερος ἦσθα, ἡμεῖς καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ σὺν ἡμῖν πολυάνθρωπος καὶ ἅγιος χορὸς, καὶ λυπήσωμεν, διελέγχομεν. Εἰ δ' ἐκείνον τὸν ἀρχιτέκτονα τῶν πονηρευμάτων, μετὰ τῶν αὐτοῦ πυλῶν (ὧν μία τάχα τυγχάνεις αὐτὸς, ὅλον ἐκείνῳ τὸ στόμα καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν φωνὴν χαρισάμενος), ὅμως σύμπασαν αὐτοῦ τὴν παράταξιν ἀνισχύρους καὶ ἀπράκτους κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ Χριστὸς ἡ ἀλήθεια ἀπεσφῆναι· μέχρι τίνος οὐκ ἐνδίδω; ἀναιδούμενος, καὶ εἰς οὐρανοὺς τὰ τῆς ἀπνοίας βέλη μετὰ πολλῆς τῆς ἀναισθησίας ἀφίεις; δι' ὧν, γέλωτα μὲν τοῖς συμπράττουσι δαίμοσι κινεῖς, λύπην δὲ ἐπὶ τῇ σῇ ἀπωλείᾳ τοῖς ἁγίοις προξενεῖς, μισητὸν δὲ τὸ σὺν γένος νῦν μᾶλλον ἢ πρότερον καὶ διαβόητον ἐπὶ κακίᾳ παριστᾷς.

EPIST. IΕ'.

Ἀναστασίῳ φορολόγῳ.

Montacut. (ep. 51, p. 106).

Οὐκ ἔστι σοι πάροδος εἰς τὴν τῆς βασιλείας πόλιν, διότι σοι ταύτην ἀπετείχισεν ὁ τῆς φιλαργυρίας ἔρως.

VARIE LECTIONES.

ἢ ἐφιέται. ἢ γρ. βέλη. ἢ ἐαυτὸν. ἢ μετὰ Hæsch.

PATROL. GR. CII.

EPIST. XIV.

Joanni patricio et sacellano per Angurios.

Sunt qui te comparant Atti, Gallum nominantes: nimirum Græcanici sophistæ. Nostri nasotiores, qui et sciunt Androgynon, et ita nominant, Gynæcio includendum tradunt. Unde ergo factum ut utrinque terminos circumscriptos transiliens, in Ecclesiam te sacraria injecisti? omnia susque deque habes. Naturæ autem tuæ corruptissimæ quidquid sine fructu et inutile adhærebat, in fecundissima Christi Ecclesia et liberis quamplurimis feta, summam per impudentiam inserere voluisti. Sed clarissime intelligas oportet, quod per ea quæ operaris impudentissime, te palam declarasti quod ad infernum et inferni portas spectes. Quod porro sis quam illæ fores infirmior, nos et nobiscum una numerosissimus Christi grex, licet nostro cum dolore, manifestum facimus. Cum vero malorum omnium architectum illum, una cum ipsius portis (quarum fortassis tu una es, cum in solidum ipsi os, linguam, vocem concesseris), et omnes ipsius exercitus invalidos, et nihil agentes contra Ecclesiam, Christus ipsa veritas nobis confirmaverit: quousque tu de impudentia tua nil remittis? quousque non omittes impudentiæ tuæ tela furioso more in cælum ejaculari? unde risum et ludibrium auxiliantibus diabolis ministras, dolorem vero de tua perditione sanctis suffundis. Genus porro tuum, ultra quam olim fuerat, odio haberi et detestationi facis, et ob improbitatem diffamatum.

EPIST. XV.

Anastasio tributi collectori.

Haud tibi patet ingressus per ostium in regnum: pecuniarum quippe amor eum tibi oclusit. Quod

si murum interjectum quo excluderis, per pauperum amorem submoveris, quantocius te recipiet eleemosynæ destinata habitatio.

EPIST. XVI.

Eidem.

Montacut. (ep. 52, p. 106).

Nullum admittunt inter se commercium avaritia et humanitas. Longe abest enim vir misericors ab odio fraterno, quo laborant divites. Quocirca hiatus ingens constituitur inter, infernum et cœlorum regnum.

EPIST. XVII.

Eidem.

Montacut. (ep. 53, p. 107).

Divitias evacuas, et vehementer gaudeo, quod tibi cœlorum regnum ædificatum videam: sed et una evacuentur affectus illi, qui divitias prius possederunt: ut non modo thalamus tibi regalis contingat, sed et sponsus etiam prodeat pulchre exornatus.

EPIST. XVIII.

Galatoni, a secretis.

Montacut. (ep. 53, p. 110).

Archetypon (opinor) est, nec ad imitationem aliorum institutum, præclari amici tui mendacium. Neque enim persuaderi ipsi possit, ut cum poetis vel amantissimis fictionum, ne dicam comicis aut tragicis, comparetur; multo magis qui res heroum gestas metro paronymo (hoc est, heroico) persecuti sunt. Cum vero poetas omnes in extemporalibus figmentis transgreditur, idque cum supercilio, historicus quispiam aut prosa scriptor, hic opus est, ut in memoriam revocetur ei, et ex adverso componatur strenuus quispiam mendaciorum sartor, ut ita magnum et dubium subeant certamen. Quis autem ille tandem erit? Certe nec inter Græcos, sed neque barbaros versari dignabitur ille. Sed opus autem est ut investiges terram hominibus incognitam, potius quæ nusquam habetur, et gentem aliquam innominatam; inde huc peregrinus adveniat; et cum terribili quodam supercilio, secretorum enarrator, fabulis præsideat enarrandis. Timoclem forte aliquem, cum vel puer vel adolescens disciplinarum scholas adires, audivisti, aut Clonthaconthlon ophicianum (nam monstra nobis nominum formanda sunt) Ophicianorum, quos sibi confixit, nationis naturam, politiam, pugnas, victorias, vitæ sæcula, ætates, felicitates, neque hominum tantummodo, sed et plantarum et animalium, maris, et terræ, aerisque, hyperbolice mentientem, et prodigiöse prosequentem. Certe si præclarus ille tuus amicus, in certamen de mentiendo, cum isto homine descenderet, iudices et præmiorum distributores, ad istiusmodi certamina

A Ei δὲ τὸ μέσοτοιχον διὰ φιλοπτωχειας λύσεις, θάπτον ἢ τῆς ἐλεημοσύνης ὑποδέξεται σε κατοικία.

EPIST. IΓ.

Τῷ αὐτῷ.

Οὐκ οἶδε συνοδὸν ἀλλήλων, πλεονεξία καὶ φιλοφροσύνη. Μακρὰν ἀπέχει ἀνὴρ ἐλεήμων τῆς τῶν πλουτούντων μισαδελφίας. Διὰ τοῦτο καὶ μέγα χάσμα ἐστήρικται μεταξύ γενένης καὶ βασιλείας.

EPIST. ΙΖ.

Τῷ αὐτῷ.

Κενοῖς τὸν πλοῦτον· καὶ μέγα χαίρω ὅτι σοι βασιλείαν οὐρανῶν ὁρῶ οἰκοδομουμένην. Ἄλλὰ κενοῦσθαι σοὶ καὶ ἃ προκατεῖχε τὸν πλοῦτον πάθη· ἵνα μὴ μόνον ἡ παστὰς ὑπάρχη βασιλική, ἀλλὰ καὶ ὁ νομφίλος ἐξωραϊσμένος.

EPIST. ΙΗ.

Γαλάτωνι ἀσκηρῆτις.

Ἀρχέτυπον, οἶμαι, καὶ οὐ πρὸς μίμησιν ἐτέρων μεμηχανημένον, τοῦ καλοῦ σου φίλου τυγχάνει τὸ ψεῦδος. Ποιηταῖς μὲν γὰρ, καίτοι φιλομυθοῦσιν (οὐ λέγω κωμικοῖς, ἀλλ' οὐδὲ τραγικοῖς), οὐκ ἂν πεισθεῖη συγκρίνεσθαι. Πολλῷ δὲ μᾶλλον, οὐδ' οἷς τὰ ἡρώων παρωνύμῳ μέτρῳ ἐξήρηται. Ὅπου δὲ, ποιητῶν ἀπάντων, ἐν τῷ σχεδιάζειν, ὑπερφύρωται, τίς ἱστορικῶν ἢ συγγραφέων εἰς μνήμην χρεῖα καὶ παράθεσις; πρὸς ἓνα τινὰ, λοιπὸν, γενναίων, οἶμαι, τὰ ψευδῆ, μέγας αὐτῷ καὶ ἀμφήριστος ὑπολείπεται ὁ ἀγών. Τίς οὖν ἐστὶν οὗτος; Οὐκ ἐν Ἑλλήσιν, οὐδ' ἐν Βαρβάρους ἀξιοῖ πολιτεύεσθαι· γῆν δὲ ἀγνωστον ἀνθρώποις, μᾶλλον δ' ἀνυπαρκτον ὥως, καὶ γένος ἀκατονόμαστον ἐπιζητήσας, κακεῖθεν ἐπιδημῶν, τοῖς μύθοις, τῶν ἀπορρήτων ὑφηγητής, μετὰ φοβεράς τῆς ὀφρύος προκαθήται. Τιμωκλέα ποτὲ, μᾶλλον δὲ Χιλονθάκονθλον τὸν Ὀφιοκανὸν (δεῖ γὰρ, ὡς εἶοικε, καὶ τὰ ὀνόματα τερατεύεσθαι) κουρίζων ἰσως ἢ μειρακίζων τοῖς μαθήμασιν, ἤκουσας, Ὀφιοκανῶν ἐκείνων, οὓς αὐτὸς ὑπεστήσατο, γένος, καὶ φύσιν, καὶ πολιτείαν, καὶ μάχας, καὶ νίκας, καὶ βίῶν αἰῶνας, καὶ ἡλικίας, καὶ εὐδαίμονίας· οὐκ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ φυτῶν, καὶ ζώων, καὶ γῆς, καὶ θαλάσσης, καὶ ἀέρος, καὶ ὑπερβολὴν ψευσμάτων τερατευσάμενον. Ἄλλα καὶ πρὸς τοῦτον, εἰς τοὺς περὶ τοῦ ψεύδους ἀγῶνας, ὁ καλὸς σου φίλος εἰ ἀποδύσαιο, εἰς μεγίστην ἂν ἀπορίαν τοὺς ἀθλοθέτας καὶ κριτὰς τῶν τοιούτων ἀγωνισμάτων περιστήσειεν, ὅποτερῳ τῶν δύο τὴν νικῶσαν ἐπιψηφίσονται. Ἐὰ τοίνυν τὸν ἀνεωγμένον τάφον τῶν ψευσμάτων (ἄμεινον γὰρ ἐκ τῆς ἀληθοῦς σοφίας ἐξεικονίσαι ἅμα καὶ στηλητεύσαι

VARIE LECTIONES.

ἢ ἰσ. ἀγωγὰς.

τὸν ἄβλιον) καὶ τῆς ἐκείθεν δυσωδίας σαυτὸν ἀποστή-
σον. Εἰ γὰρ οὐδὲ δεξιῶ ὀφθαλμοῦ, οὐδὲ χειρὸς (ἅπερ
δύναται φίλων δεξιότης, τῶν μὲν ὄρεῖν τὸ συμφέρον,
τῶν δὲ μεταχειρίζεσθαι συνεργούντων καὶ συμπρο-
θυμουμένων, καὶ ἀπλῶς πρὸς ἅπαντα μὲν τὰ τοῦ
βίου χρησιμεύοντων, ἄλλως δὲ πρὸς κακίαν ὑποσυ-
ρῶντων), οὐδὲ τούτων φεῖδεσθαι παρακελεύμεθα,
ἀλλὰ διασχίζεσθαι θάττον αὐτῶν καὶ διατεμεσθαι
προσταττόμεθα· τί χρὴ ποιεῖν περὶ τοῦ σεσηπότος,
καὶ οὐ νῦν, ἀλλὰ διαπαντός καὶ ἀχρήστου καὶ πάλαι
διαιρεθέντος, καὶ οὐ μέλους ποτὲ γεγονότος, ἀλλὰ
πολλὰ τῶν μελῶν ἀπαρχῆς τραυματίσαντος.

possunt, in iis quæ accepimus, quique simpliciter ad omnes vitæ partes nobis utiliter inserviunt, etiam ubi periculum est, ne ad vitia abripiamur), quid putas faciendum in putrefacto, et non nunc primum, sed semper inutili, olim divulso, neque unius membri quod fuerat, sed multorum membrorum, et quidem ab initio, vulneribus infami.

ΕΠΙΣΤ. ΙΘ'.

Ἰωάννῃ σπαθαρίῳ.

B

EPIST. XIX.

Joanni spathario.

Montacut. (ep. 56, p. 112).

Ἀριστον μὲν, κρείττονα φαῦλης ὑπονοίας νομίζεσθαι·
εἰ δὲ μὴ, ὑπονοηθέντα καὶ κριθέντα μὴ ἀλίσκεσθαι.
Ὁ δὲ καὶ κριθεὶς καὶ ἄλως, κἂν δίκην οὕτω δίδωσιν
ἐτέραν, ἀλλ' οὐν τὴν χαλεπωτάτην, τὴν κακὴν ὀφθη-
ναὶ καὶ δίκην ὀφείλειν, δέδωκε. Πράττε τοίνυν αὐ-
τὸς, ἐπεὶ μηκέτι σοὶ ῥᾶστον ἀποσκευάσασθαι τὴν
ὑπόνοιαν, οὐχ ὅπως μὴ δίκην ὄψῃ, ἀλλ' ὅπως μὴ τῶν
δίκην ὀφειλόντων ἐλεγχθῇς.

Optimum quidem est ultra omnem mali suspicio-
nem locari. Quod si non illud contigerit, at suspec-
tum et examini subditum, non eum deprehendi.
Qui autem sic iudicium subierit, ut in culpa inven-
tus fuerit, licet aliam pœnam non tulerit, at certe,
quæ gravissima est, dedit; nempe quod improbus
inventus, et dignus qui supplicio subjiatur, ha-
beat. Age igitur, quandoquidem haud tibi in
promptu est suspicionem amoliri, non ut ne pœnas
des, sed ut ne pœnas juste meruisse convincaris.

ΕΠΙΣΤ. Κ'.

Μιχαήλ πατρικίῳ καὶ σκελλαρίῳ.

C

EPIST. XX.

Michaeli patricio et sacellario.

Montacut. (ep. 57, p. 112).

Εἰ μὲν φιλεῖς, ἀδικεῖς· εἰ δὲ μὴ φιλεῖς, πλεόν ἀδι-
καις· τὸ μὲν, ὅτι τῶν φιλουμένων ἐν ταῖς συμφοραῖς
ὀλιγωρεῖς· τὸ δὲ, ὅτι οὐδὲ τοὺς φιλοῦντας φιλεῖς.
Ταῦτά σοι ὁ πάλαι μὲν σὸς, νῦν δὲ καὶ κοινὸς φίλος,
τοῦτο μὲν φιλικῶς ἐλέγχων, τοῦτο δὲ δυσωπῶν, δι'
ἡμῶν χρηματίζει καὶ διαμαρτύρεται.

Si diligis, injuriosus es; si non diligis, magis inju-
riosus. Illud; quod amatos calamitatibus obsessos
negligas. Hoc; quod amantes haudquaquam amas.
Ita quidem ille olim tuus, in præsenti, noster
communis amicus, partim amanter reprehendendo,
partim me advocato, intercedendo, et profitetur, et
testimonio protestatur dato.

ΕΠΙΣΤ. ΚΑ'.

Ἀρσενίῳ μοναχῷ.

EPIST. XXI.

Arsenio monacho.

Montacut. (ep. 59, p. 115).

Πολλοὶ καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσιν εὐδοκίμησάντων,
καὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἀριστευσάντων, ἐμαρτύρησαν δι'
ὧν ἔδρασαν, ἄμαχον εἶναι καὶ χρησιμώτατον τὴν
ἀρετὴν. Εἰ δ' ὁ παρὼν καιρὸς μονουχὶ βοᾷ, ὡς οὐ-
δὲν ἀσθενέστερον καὶ ἐπικινδυνότερον αὐτῆς (ἐλαύ-
νεται μὲν γὰρ καὶ προπηλακίζεται πᾶσα ἀρετὴ·
θαυμάζεται δὲ καὶ περιπτύσσεται πᾶσα κακία),
μηδὲν θαυμάσης. Ἀρετὴ γὰρ ὡς ἀληθῶς, καὶ ἀρε-
τῆς τῆς πρώτης μάλιστα ἄνθος, τὸ μετὰ κινδύνων
καὶ θλίψεων καὶ παρευδοκίμουμένην ὑπὸ τῆς κακίας
ἀσπάζεσθαι τὴν ἀρετὴν. Ὁ δὲ καιρὸς βοῶν τάναν-
τία, τῆς μὲν ἰδίας μοχθηρίας τὴν ὑπερβολὴν καὶ ἀπόνειαν λαμπρῶς ἐλέγχει· τῶν δὲ σπουδαίων μέλ-
λον τὸ ἀξιοθαύμαστον καὶ ἀήττητον, παντὸς λόγου ἐναργέστερον ἀνακηρύττει.

Multi qui apud Græcos cum fama vixerunt, et etiam
qui inter nos virtutis laude floruerunt, per res a se
gestas, testimonium perhibuerunt, virtutem esse
rem inexpugnabilem et utilissimam: utcumque
præsentium rerum status, tantum non clara voce
pronuntiat, nihil vel infirmius, vel periculosius
esse, quam ipsa est. Impellitur enim, et conviciis,
quasi luto injecto, proscinditur omnis virtus. In
admiratione et oculis esse quælibet improbitas.
Noli autem mirari. Est enim virtus certo certius, et
quidem virtutis primæ flos. ...

** Matth. v. 29.

EPIST. XXII.

Joanni patricio, et Græciæ duci.

Montacut. (ep. 60, p. 113).

Si amas, infirmus es : si non amas, injustus es. Sin amans, non infirmaris, certe amicos injuria affectos negligis. Ego quidem Deum oro, ne tu talibus calamitatibus et necessitatibus distinearis : et si in eas incideris, ut ne talem benevolentiam aut auxilium consequaris, qualem tu tuis amicis præstas. Tu autem utrumque in memoriam revoca Domini oraculum, quo declaratur : *Qua mensura* *aliis metiatis eadem et vobis metietur*²¹.

EPIST. XXIII.

Bardæ patricio, et Macedonia duci.

Montacut. (ep. 67, p. 119).

Καπερά potius cum aliorum desiderio et affectu, B quam per timorem. Est enim impossibile ut non in odium timor hic mutetur. Illud autem subditorum benevolentiam omnibus vestigiis insequitur. Patet autem inter utrumque differentia, in omni actione et usu necessario. Quod si animum tuum subjecit opinio, futurum ut inde humile quid, abjectum, et contemptibile enascatur, unde tardius et invitatus ad hoc consilium accedas : tu contra oppones mores constitutos et stabiles, sententiam obfirmatam, et quod assentionibus et scurris non attenditur, gravitatem in deliciis habitam opponendo. Notum porro tibi sit, quod tuo subditi imperio, pudorem suavem militari sagulo prælati sint, et te coindutum magis illustrem iis appariturum. Hoc tu lenocinio, subditos tibi, quocunque volueris, perduces, multo C ὑπήκοον περιάγων.

EPIST. XXIV.

Joanni patricio et sacellauo avud Angurios.

Montacut. (ep. 73, p. 122).

Omnino mihi recte et sapienter olim aictum videntur, ascendisse quidem multos in arborem illam, quæ tyrannis nominatur : descendit autem nullus denuo, sed singuli ruina præcipitantur. Itaque quid adeo intumescis et exsultas tu? Tu nondum super ramos hujus arboris, gravis utcunque et tumidus conscendisti, sed insipienter in ipsis caulium foliis eveheris.

EPIST. XXV.

Tarasio fratri.

Montacut. (ep. 78, p. 126).

Ad summa perducitur passio, et intenditur malum. Ac præter Deum et a Deo spem, nulla superest consolatio : insidie, minæ, terrores, qui experientiam fecerunt faciliorem, undique apparent. Quis hæc sistet? Fortassis illa ipsa quam contra nos parturiunt mors, vel illos privabit potestate et supplicia ingerendi, vel nos liberatura est a tribulationibus.

²¹ Matt. vii, 2.

A

EPIST. ΚΒ.

Ἰωάννη πατρικίῳ καὶ στρατηγῷ Ἑλλάδος.

Εἰ μὲν φιλεῖς, ἀσθενεῖς· εἰ δὲ μὴ φιλεῖς, ἀδικεῖς. Εἰ δὲ φιλῶν, καὶ μὴ ἀσθενῶν, οὕτως ἀδίκῃ τῶν φίλων πασχόντων, ὀλιγοῦρες· ἐγὼ μὲν εὐχομαι σε μῆτε τοιαύταις ἀνάγκαις περιπεσεῖν, μῆτε περιπεσόντα καὶ δεθέντα, τοιαύτης εὐνοίας καὶ ἐπικουρίας, ὅταν σὺ τοῖς φίλοις παρέχεις, ἐπιτυχεῖν. Ἀλλὰ σὺ γε τὸν Δεσποτικὸν ὁμῶς ἀναλογίζου χρησμὸν, Ἐν ᾧ μέτρω μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῶν, σαφῶς διαγγέλλοντα.

EPIST. ΚΓ.

Βάρδα πατρικίῳ καὶ στρατηγῷ Μακεδονίας.

Ἀρχε ποθοῦμενος μάλλον ἢ σὺν φόβῳ· τὸ μὲν γὰρ οὐκ ἔστι μὴ οὐχὶ εἰς μῖσος ἀποκριθῆναι· τὸ δὲ τὴν τῶν ἀρχομένων εὐνοίαν εἰσθε θερεῖσιν· δῆλον δὲ τὸ ἐν πάσῃ καὶ πράξει καὶ χρεῖα διάφορον ἐκαστέρου. Εἰ δὲ τι ταπεινὸν καὶ εὐκαταφρόνητον, ὥς ἂν ἐκείθεν, ἐπιφύεσθαι σοὶ μέλλον ὑποτρέχει τοὺς λογισμοὺς, καὶ πρὸς τὴν συμβουλήν ὀκνηρότερον παρασκευάζει· ἀλλὰ σὺ γε τὸ βεβηχὸς τῶν τρόπων, καὶ τὸ ἐστηριγμένον τῆς γνώμης, καὶ τὸ μὴ προσανείσθαι κόλαξιν καὶ βωμολόχοις τοῦτοις, ἀντιτάξας σεμνότητα φίλῳ· εὖ ἴσθι παρὰ τοῖς ἀρχομένοις, καὶ γλυκεῖαν αἰδῶ, τῆς στρατηγικῆς χλανίδος, λαμπρότερον ὀφθήσῃ περιβεβλημένος· καὶ τῶν ἐπὶ σοβαρότητι καὶ ἡθῶν τραχύτητι μέγα φρονούντων εὐσταθέστερον κατὰ πολὺ καὶ βεβαιότερον ἐπιδειχθήσῃ τὸ

C ὑπήκοον περιάγων.

EPIST. ΚΔ.

Ἰωάννη πατρικίῳ καὶ σακελλαρίῳ κατὰ τοὺς Ἀγγουρίους.

Δίαν ἔμοιγε δοκεῖ καλῶς καὶ συνετῶς ὁ πάσαις λεγόμενος ἔχειν λόγος, ὡς ἀνέβησαν μὲν ἤδη πολλοὶ ἐπὶ τὸ δένδρον τοῦτο ὃ καλούμενόν ἐστι τυραννίς· κατέβη δὲ οὐδεὶς πάλιν, ἀλλὰ καταπίπτουσιν ἅπαντες. Εἰ δὲ τοῦτο, τί γαυριᾶς καὶ σκιρτᾶς αὐτὸς, οὐδ' ἐπὶ τοῖς τούτου κλάδοις, καὶ ταῦτα βαρὺς ὢν καὶ σοβαρὸς καὶ φλεγμαίνων, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς τῶν φύλλων αὐτοῦ πατάλοις ἀνοήτως ὀχοῦμενος;

D

EPIST. ΚΕ.

Ταρασίῳ ἀδελφῷ.

Ἀκμάζει τὸ πάθος, καὶ τὸ κακὸν ἐπιτείνεται· καὶ πλὴν Θεοῦ καὶ τῶν ἐκείθεν ἐλπιδῶν, παραμύθιον οὐδέν· ἐπιβουλαὶ δὲ, καὶ ἀπειλαί, καὶ φόβοι, τῶν προλαβόντων τὴν πείραν κουφοτέρην ἀποφαίνουσι· τίς στήσῃ ταῦτα; ἀλλ' ἴσως, ὃν αὐτοὶ καθ' ἡμῶν ὠδύνουσι θάνατον, ἢ τοῦ τιμωρεῖν καὶ κολάζειν ἐκείνους, ἢ ἡμᾶς ἀπάγων τῶν θλίψεων.

ΕΠΙΣΤ. ΚΖ'.

Ἰωάννη σπαθαρίῳ.

Montacut. (ep. 79, p. 127).

Οὐκ ἔλυπῃσας ὅτι ἡπάτησας· καὶ συχνὸς ὁ χρόνος ἐξ οὗ τὸν ὄφιν ὑπ' ἀνθρώπου μορφῇ κατείχες κρυπτόμενον· ἀλλ' ὅτι κακὸς ἐφάνης, καὶ φίλων ἐχθρὸς, καιροῖς δουλεύων, καὶ ἀπάτῃ ἐπεριδόμενος. Εἰ δέ σε μὴ κακὸν ἢ πρᾶξις ἐδείκνυ, καὶ εἰς ζῆλον εἴλκε τοῦ προδότου τὸ κακοῖς τὸν εὐεργέτην ἀμείβεσθαι, εὖ ἴσθι, ὥς καὶ εὐφρανὰς ἂν ἐκ τοῦ πάσχειν ἡμᾶς, οἷς καθαιρόμεθα, αὐτὸς τι τῶν ἀγαθῶν ἐκκαρπούμενος.

ΕΠΙΣΤ. ΚΖ'.

Κωνσταντίνῳ σπαθαρίῳ γένους ὄντος Τυρρηνῶν καὶ δυστροπευομένῳ.

Montacut. (ep. 80, p. 127).

Τὰ Τυρρηνῶν δημόσια ἔργα, καὶ ἐφ' οἷς σεμνύονται, ἀρχαῖος ὁ λόγος, οὐδὲ τοῖς ἀσελγεστάτοις τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, οὐδὲ χωρὶς αἰσχύνῃς ὄργια γίνονται. Ὅρα οὖν ὅπως αὐτὸς νῦν πόλιν Κωνσταντίνου μετοικῶν ἀριστα βιώσεις. Ἄν γάρ τί σε καὶ μικρὸν τῆς ὀρθῆς παρατραπέντα συναίσθωνται πολιτείας, καπνὸν Τυρρηνικὸν ἰδόντες, καὶ τὸ πῦρ, καὶ οὐκ ἀνάπτῃς, εἰς μέγα φλογὸς ὑποποτήσουσιν αἰρεσθαι. Ἄ χρῆ διευλαβούμενον, ἀπρόσκοπον πᾶσιν, ὥς οἱ θεοὶ θεσμοὶ διακелеύονται, καὶ εἶναι καὶ φαίνεσθαι.

ΕΠΙΣΤ. ΚΗ'.

Ἀδοντι λογοθέτῃ γεγονότι, καὶ μονάσαντι, ὑπὸ δοκούντος φίλου παραλυπηθέντι.

Montacut. (ep. 81, p. 128).

Ἀμβλύς τὸ ἦθος, καὶ μαλακὸς τοὺς πόνους, γνώμην τε οὐ βέβαιον, καὶ λημμάτων ἥττων, καὶ τῆς ἡδονῆς ἀνδράποδον ἄνθρωπος, οὗτ' ἂν τι τῶν ἀγαθῶν γενναῖον ἐργάσαιο, καὶ εἰς κακὸν οὐκ ἂν ἀποδαίῃ μέγα· ὅσοι δὲ φύσιν μὲν ὀξεῖς, καρτερεῖν δὲ πρὸς πάντα δεινοί, ὑπερόπται δὲ καὶ χρημάτων καὶ ἡδονῶν, καὶ γνώμην ἐξαγαγεῖν ἀμετάστρεπτοι. Τούτοις δὲ ἄρα καὶ ἰσχυρὸς ποθὲν περιτεθείσης, καὶ εἰς ἀγαθὸν ἢ βροτὴ τὰ μέγιστα ἐξανύσεις, καὶ πρὸς τὸ φαῦλον ἐπειδὴν ἀποκλίνωσιν ἀφόρητοί τε καὶ ἀπαρ- αίτητοι καὶ φίλοις καὶ οικείοις καὶ πᾶσι καθίστανται. Οὐ χρεὶ τοίνυν δυσφορεῖν, ὅτι μὴ τὰ βέλτεστα παρὰ τοῦ ποτε γενναίου φίλου ἐκκαρπούμεθα· ἀλλ' εὐχαριστεῖν, ὅτι οὐχὶ μόνον μηδὲν λυπηρὸν, ἀλλ' ἐφ' οἷς μηδὲ τῶν εἰς ὑπερβολὴν ἡκόντων δυσχερῶν, ἐκείθεν πειρώμεθα. Εἰ δ' ἐπιστρέφει ποτὲ, καὶ πρὸς τὰς συγγενεῖς μετὰ τῆς φιλίας ἀναδράμοι ἀρετὰς, ἴσως ἀποκρύψει τοῖς εὐφραίνουσιν ἀγαθοῖς καὶ ὅσα τῶν λυπούντων ἡμᾶς προκατέλαβεν.

ΕΠΙΣΤ. ΚΘ'.

Βασίλειῳ πράκτορι.

Montacut. (ep. 82, p. 128).

Κεῖρουσιν οἱ παλαιοὶ λόγοι Προμηθεὶ τὸ ἥπαρ, ἄετον ἐφιστύντες τὸν κείροντα· καὶ ἡ αἰτία, ὅτι θεῶθεν τὸ πῦρ ἐκκλέψας, φησὶ, πόνων καὶ καμάτων ἀνθρώποις ἤνεγκεν αἴτιον. Εἰ δέ σε εἶλον οἱ ποιηταί,

Α

ΕΠΙΣΤ. XXVI.

Joanni spathario.

Non dolore affecisti, quod fraudasti, et tempus satis longum est, ex quo serpentem sub humana forma latentem occultas; improbus apparuisti, amicis inimicus, temporibus serviens, fraudibus in-nixus: si te iniquum ista actio non manifestavit, et ad imitationem attraxit proditoris Judæ, ut bene-meritum malis pensatum habeas, illud habe cognitum, quod si lætitia affeceris ob ea quæ patimur, aliquid inde boni tu consequeris.

ΕΠΙΣΤ. XXVII.

Constantino spathario Tyrreni generis perversis moribus prædido.

Β

Publica Tyrrenorum opera, de quibus gloriantur, vetus habet verbum, orgia sunt, ne quidem ab impudicissimis hominum sine pudore. Cogita idecirco ut cum urbem inhabitas Constantini vitam optime instituas, si enim te intellexerint cives, vel tantillum a recte vivendi ratione declinasse, ubi fumum Tyrrenorum animadverterint, suspicabuntur et ignem, licet haud succenderis, in magnam flammam attolendum. Quod dum sedulo præcaves, sine lapsu, quemadmodum divina jubent oracula, coram omnibus ut incedas nitendum est.

C

ΕΠΙΣΤ. XXVIII.

Leonti, qui cum esset logotheta monachus fiebat, et ab amico mœrore affecto.

D

Moribus piger, ad labores mollis, mens incon-stans, succumbens donis, voluptatum mancipium, nec aliquid boni generosive faciet; sed nec in magnam nequitiam emanabit. Natura celeres, ad omnia sufferenda impigri, divitiarum voluptatumque contemptores, et qui facile e sententia dimoveri nolunt; isti, accedente aliquanto potestate, vel ad virtutem magno futuri sunt momento, vel ad malum cum inclinent, intolerandi, implacabiles amicis, familiaribus, singulis existunt: Quocirca non est ægre ferendum, quod optima quæque ab amico generoso non semper impetramus, sed gratiæ sunt agendæ, eo quod non tantum nihil triste reportamus, sed potius quod nihil ab eo proficiscatur quod inter summe tristitia et molesta numeretur. At si revertatur aliquando, et ad cognatas cum amicis virtutes recurrat, fieri potest ut bona quæ deinceps oblectant, omnia illa mœla et tristitia evanescere faciat, quibus pridem occupabamur.

ΕΠΙΣΤ. XXIX.

Basilio practori.

tantum malorum pyram in patriam construentem, non illi aquilarum, milvorum, accipitrum species in te concitarent, quæ viscera depascere tua; sed et pardos, leones, et cæteras bestias in tua intestina immittere non desisterent. Tu autem cogita, quod licet poetæ non existant, qui hæc talia consingant, veritatis tamen Christianæ exacta ratio non cesset supplicium magis formidolosum intentare, ignem indefectibilem, tenebras exteriores, stridorem dentium, multitudinem vermium peccatoribus dum substernit. Quod si te timor futurorum in præsentī non coerceat, nec a cursu inordinato et irrationabili avertit; attamen Sodomæ et Gomorrhæ quæ litteris traditur perpersio inconsolabilis, et commune illud omnium hominum naufragium, diluvium; et quotidiana providentiæ opera, animum, et cogitationes, ad sobriam et sapientem cogitationem reformat

EPIST. XXX.

Michaeli protospathario.

Montacut. (ep. 83, p. 131).

Corpus morbis, patiendo anima, vita denique tota ab hominibus contumeliis afflicta despondet se: amicorum paucitas et absentia, servorum toriones et vincula, cognati minarum acerbitate divulsi, rerum necessariarum ablatio, librorum direptio, sacrorum ædium expilatio, quas expiatoria nobis futura constitueramus, dum caneretur, legeretur, divinis in eisdem inserviretur; contra omnes sententiæ acerbæ sunt et decreta dura edita, ita ut nemo ad nos propius accedere audeat. Quid opus commemorare quotidianas excusationes, decisiones, condemnationes; in quibus nemo testis comparet, nemo pro tribunali iudex, nemo accusator; non dixero contra memet, sed contra amicos, consanguineos, servos omnino omnes, quos aliqua suberat cogitatio, me omnino non negligere. Quod si tandem cessarunt, investigantes quæstiones, non sit id ex animi ipsorum sententia, aut propter aliquam virtutem meam; sed ab excelsa sit et profunda Dei misericordia, a qua sola pendemus, et sub qua in vita agitamur; his tot tantis talibusque exhausti fluctibus, pro cognatis autem, pro amicis, pro famulis, pro canentibus Psalmos, pro quocunque humano solatio; milites, custodia tribuni, vicarii, militares copię nos circumstant. Unde poterit amina tot malorum faucibus divisa, a corpore non abripi, et aufugere, certe et hoc mihi summam dubitationem movet.

EPIST. XXXI.

Joanni patricio et sacellano apud Angurios.

Montacut. (ep. 86, p. 131).

Talem ego mihimet amicum conjungere optarem, per quem neque superbiens aliqua gratia et excelsa

Α τοσαύτην κακῶν πυρὰν τῇ πατρίδι ἀνάψαντα· οὐκ ἀετῶν γένῃ, καὶ ἰκτινῶν, καὶ ἱερᾶκων τοῖς σπλάγχνοις· ἂν διεθόσκησαν· ἀλλὰ καὶ παρδάλεις, καὶ λέοντες, καὶ θηρία πάντα οὐκ ἂν τοῖς ἐγκάτοις ἐπαφιέντες ἀπέκαμον. Σὺ δὲ σκόπει, ὥς εἰ καὶ τὸ ποιητῶν γένος ταῦτα σχηματίζειν ἐπιλέλοιπεν, ἀλλ' ἢ γε καθ' ἡμᾶς τῆς ἀληθείας ἀκρίβεια, οὐκ ἀπίστη, φοβερωτέραν τὴν τιμωρίαν ἐπανατείνουσα· πῦρ ἀτελεῦτήτων· καὶ σκότος ἐξώτερον· καὶ βρυγμὸν ὀδόντων· καὶ σκυλῆκων πλῆθος ὑποστρωννύσα τοῖς ἀμαρτάνουσιν. Εἰ δέ σε καὶ τῶν μελλόντων οὕτω συστέλλει ὁ φόβος, οὐδὲ τῆς ἀτάκτου καὶ ἀλόγου φορᾶς ἀνακόπτει· ἀλλὰ κἂν γοῦν τὸ Σοδόμων καὶ Γομορρᾶς ἀνάγραπτον καὶ ἀπαράκλητον πάθος· καὶ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων ναυάγιον ὁ κατακλυσμὸς· καὶ τὰ καθημερινὰ τῆς προνοίας ἔργα, εἰς σῶφρονα τοῦ λογισμοῦ μεταρρυθμίζετω μελέτην.

ΕΠΙΣΤ. Α'.

Μιχαὴλ πρωτοσπαθάρῳ.

Τὸ σῶμα ταῖς νόσοις· ἡ δὲ ψυχὴ τοῖς παθήμασιν· ὁ δὲ βίος ὅλος ταῖς ἐξ ἀνθρώπων ἐπηρείαις ἀπείηται τάλαιπωροῦμενος. Φίλων ἡρεμία, θεραπόντων αἰκισμοὶ καὶ αἰχμαλωσίαι, συγγενεῖς τῇ τῶν ἀπειλῶν βαρύτητι· ἀστερήσεις καὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων· ἀρπαγαὶ βιβλίων, ἱερῶν ἐκπορθήσεις οἰκῶν, οὐς ἱλαστήριον ἡμεῖς ἐστησάμεθα, φαλλόντων, ἀναγινωσκόντων, ἐν πάσι θεοῖς ὑπηρετούντων· κατὰ πάντων ἀπλῶς ἀποφάσεις πικραὶ, καὶ ψηφίσματα, ἵνα μηδεὶς μηδὲ τοῦ παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς πλησίον γένηται. Τί δεῖ τὰς ἐφημερίους ἀνακρίσεις λέγειν, καὶ κρίσεις, καὶ κατακρίσεις· ὧν οὐδεὶς οὔτε μάρτυς, οὔτε κριτὴς, ἀλλ' οὐδὲ κατήγορος οὐ καθ' ἡμῶν μόνων, ἀλλὰ καὶ κατὰ φίλων, καὶ κατὰ συγγενῶν, καὶ θεραπόντων, καὶ κατὰ πάντων ἀπλῶς εἰς οὓς αὐτοὺς ἡ τοῦ μελετῆν καθ' ἡμῶν ἐλαύνει ἐπίνοια. Εἰ δὲ καὶ ἐξέλιπον· ἐξερευνήσεις ἐξερευνῶντες, οὔτε τῆς ἐκείνων γνώμης οὔτε τῆς ἡμῶν ἀρετῆς, ἀλλὰ τῆς βαθείας καὶ ὑψηλῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ ἧς μόνος ἡρτήμεθα, καὶ ἐφ' ἣ τὸν βίον σαλεύομεν· τοσοῦτοις καὶ τηλικούτοις περιαντλούμενοι κύμασιν, ἀντὶ δὲ συγγενῶν, ἀντὶ φίλων, ἀντὶ δὲ θεραπόντων, ἀντὶ φαλλόντων, ἀντὶ δὲ πάσης ἀνθρωπίνης παραμυθίας, τί; στρατιῶται καὶ κουστωδία, καὶ τριβούνοι, καὶ βικάριοι, καὶ στρατιωτικοὶ λόχοι περικαθήνται. Πῶς οὖν ἡ ψυχὴ τοσοῦτοις κακῶν ὀρεσάνοις διαιρουμένη τοῦ σώματος οὐκ ἐρβράγη καὶ ἐξέφυγε, τοῦτο καὶ ἡμᾶς εἰς ἀπορίαν περίστησιν.

ΕΠΙΣΤ. ΑΑ'.

Ἰωάννῃ πατρικῷ καὶ σακελλάρῳ, κατὰ τοὺς Ἀγγουρίους.

Ἐλοίμην ἂν ἔγωγε φίλον ἑμαυτῷ συζεύξαι, ἐξ οὗ, μήτε τῶν ὑπερφηάνων μοι χαρίτων καὶ ὑψηλῶν

VARIE LECTIONES.

ἃ διασπώμενοι. ἔσ add. ποτε.

μηδὲν ἔσοιτο, μήτε δαδῶς εἶην, μήποτε πνεύσας ἅ impertiat, neque a quo timeam, ne ex adverso
ἐκ τοῦ ἐναντίου συγκατασπάσῃ, καὶ ἃ μηδὲ ὄναρ
ἐκείθεν ἤλπισα. Πόθεν οὖν εἰς ταύτην ἐξέπεσα τὴν
βούλησιν; αἱ σαὶ πράξεις, τοῦ ποτε φιλοῦντος ἡμᾶς,
ἐπὶ ταύτην ἤγαγον.

ΕΠΙΣΤ. ΑΒ΄.

Βαδῆν πραιποσίτῳ καὶ πατρικίῳ.

Montacut. (ep. 91, p. 133).

Ἦν ποτε κρύφιος φίλος ὁ Ἰωσήφ, καὶ νυκτερινὸς
μαθητὴς τοῦ ἐμοῦ Δεσπότητος καὶ Θεοῦ· ἀλλ' ὕστερον
τοὺς δεσμούς ἀπορρήξας τῆς δειλίας, τῶν εἰς τὸ
φανερὸν φιλοῦντων θερμότερος καὶ θαρραλεώτερος
γέγονε· καὶ τὸ Δεσποτικὸν ἐφ' ὕβρει κρεμάμενον
σῶμα τοῦ ξύλου καθελὼν, τῆς δυνατῆς θεραπείας
οὐκ ἡμέλησε. Μέχρι τίνος τοῖνον καὶ αὐτὸς διὰ
νυκτὸς ἡμᾶς ἀγαπήσας, ἀλλὰ μὴ φωτὸς καὶ ἡμέρας
οὐδὲ γεγονῶς, ῥήξεις ἀξίαν φωνὴν τῆς Ἰωσήφ παρ-
ρησίας, καὶ καθελὼς οὐκ ἀπὸ ξύλου τὸ σῶμα, ἀλλὰ
μυρίων πειρασμῶν καὶ θλίψεων καὶ τάλαντωρίας καὶ
πικροῦ βύθιμος καὶ καθημερινοῦ θανάτου; Εἰ δέ
σε ἡ τοῦ κόσμου φίλτα, καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν συμπάθεια
οὐκ ἔξ, μάτην εἰς καταφυγὴν καὶ παράδειγμα ὁ
Ἰωσήφ ἐπενοήθη καὶ προκομίζεται.

ΕΠΙΣΤ. ΑΓ΄.

Ἰωάννῃ πατρικίῳ καὶ στρατηγῳ Ἑλλάδος.

Montacut. (ep. 93, p. 134).

Εὐνομος ᾄδων ἐσμενύετο, φασί, ὁ Λοκρός. Καὶ
ἦδε γὰρ θέλων, καὶ κηλούμενος τοὺς ἀκροατάς.
Μῖς δέ ποτε βραγίστης αὐτῷ χορδῶν, τέττιξ ἐπὶ τὸν
πῆχυν καθίσας, τὸν φθόγγον ἀνεπλήρου τῆς βραγίστης
χορδῆς, καὶ ἦν Εὐνόμῳ πάλιν ᾄδειν, ὡς τὸ πρότερον,
ἐμμελῶς. Εἰ δέ γε ἡμῖν, ἀντὶ τέττιγος καὶ ξένης
ψῆδης, τῆς σῆς φιλίας, οὐκ οἶδ' ὅθεν περιβραγίστης,
ἀποκαταστήσας, πάλιν ἐνταίνειν τὴν νευρὰν, ἴσως
ἂν εἰς τὴν προτέραν ἡμῶν ὀλοκληρίαν ὁ βλος ἐπανελ-
θὼν, καὶ συμφωνίαν ἀρίστην ἀναλαβὼν, ᾄσεται τι
μέλος εὐδαιμονίας, ἀντὶ τῆς νῦν τραγῳδίας, ἥδ' οὐ καὶ
τερπνόν· καὶ τοῖς ἔπειτα τῶν ἀνθρώπων, οὐχὶ Εὐνο-
μος καὶ κιθαρεδός, καὶ τέττιξ μουσουργός, μύθου
πλάσμα παλαιοῦ, ἀλλ' ἀρχιερεὺς Θεοῦ ὁ φίλος ἐνθεος,
καὶ καλὸς, εἰς παράδειγμα καὶ παροιμίαν ἐξαρχέσει
ἀληθινήν.

ΕΠΙΣΤ. ΑΔ΄.

Λέοντι καὶ Γαλάτωνι ἀδελφοῖς καὶ ἀσκηρῆτις.

Montacut. (ep. 105, p. 150).

Εἰ τὰς πρὸς ἔριν παρασκευὰς ἐξελύσατε, τὰς ἡμε-
τέρας ἐντολάς, καὶ νῦν γούν, ἐπεὶ μὴ πρότερον, ἐκ-
πληρώσατε, καὶ τὸ βιβλίον διορθώσασθε· σαλαμάτων
γὰρ αὐτὸ μᾶλλον ἢ γραμμάτων, ὅρῳ ἔστι τοῖς ἐν-
τυγχάνουσι [βιβλίον] οὕτω δὲ οἶμαι κατὰ σπουδὴν
πράξαι, καὶ ἡ ἐπὶ τῇ προτέρᾳ παρακοῇ συγγνώμη,
μὴ πλέον οὐσα συγγνώμης, ἀλλὰ τὸν ὀρθὸν φυλάτ-
τους λόγον, ἐπακολουθήσει.

VARIE LECTIONES.

ἢ ἑρ. add. τὴν ψυχὴν. ὁ καὶ.

impertiat, neque a quo timeam, ne ex adverso
mihi aliquid affletur unde disjiciantur res meæ, et
ea in me contrahantur, quæ ne per somnum quidem
cogitarem. Ast unde mihi hoc consilii aboritur?
tuæ me actiones impulerunt in hanc sententiam,
qui olim me dilibeabas.

EPIST. XXXII.

Baanæ præposito et patricio.

Erat aliquando Joseph, latenter amicus et no-
cturnus discipulus Dei et Domini mei; sed ruptis
postea vinculis meticulositatis, inflammatus et
confidentius se gessit, quam illi, qui amabant pa-
lam: Dominicum corpus contumeliose suspensum,
de ligno sustulit, et quo potuit modo curavit.
Quousque tu et me per noctem dilecturus es, et non
lucis atque diei factus filius, vocem dignam rumpes
Josephi fortitudine, et non quidem corpus de li-
gno auferes, sed de mille modis tentationum, affli-
ctionum, miseriarum, acerba et quotidiana morte
expedies. Quod si te impediatur amicitia mundi et
affectus erga mundum, frustra tibi excogitasti Jo-
sephum, et in medium adducis tanquam recepta-
culum et exemplar.

EPIST. XXXIII.

Joanni patricio, et Græciæ duci.

Celebris habetur Eunomus Locrensis cantor.
Cum caneret, oblectabat audientes, et deliniebat;
at cum aliquando una e fidibus rumperetur, cicada
jugo citharæ insidens, chordæ disruptæ vices adim-
plebat, ita ut cum concentu Eumelus uti et prius
caneret. Quod si tu loco cicadæ et cantus alieni
tuæ amicitie chordam nescio quo pacto disruptam
resarcias, et intendas, fieri potest, ut vita nostra,
ad priorem integritatem reducta optimam conficiet
harmoniam, et pro præsentī tragœdia, concinet
cantilenam felicitatis alicujus, quæ suavis, et cum
delectatione sit: et futuro sæculo non aliquis Eu-
nomus citharedus aut cicada musices operatrix,
vetustæ cujusdam fabulæ figmentum, sed Dei pon-
tífex amicus divinus et bonus sufficiet, qui in pro-
verbium abeat verum et exemplar.

EPIST. XXXIV.

Leonti et Galatoni fratribus et a secretis.

Si apparatus vestros ad contentionem missos fec-
istis, at nunc, siquidem non prius, præcepta mea
observate, et librum corrigite. Nam qui eum in ma-
nus sumpserint, magis erroribus scature quam lit-
teris videbunt. Quod si gnæviter in hæc incubueritis
veniam consequimini de præterita insuper habitatione
et neglectu, nec ultra veniam quid consequimini,
nam secundum rectam rationem indulgebatur vobis.

EPIST. XXXV.

A

ΕΠΙΣΤ. ΑΕ'.

*Damiano hospiti.**Δαμιανῷ ξενοδόχῳ.*

Montaut. (ep. 108, p. 153).

Venit ad me hesterno die, cum jam luminaria accenderentur (urgentior ejus miseria ab intempestivo accessu videbatur), homo indigens, cum ejulatu, et voce calamitatem testante, ita ut mollescere et exorare posset ferarum animos; tunica illum lacera vitæ opertura tegebat; vultus plagas impactas hominum pugno præ se ferebat, quæ imprimis contuentes in compassionem et luctum adigerent; me imprimis ita male habuerunt, quod intelligerem, illum pauperem ista passum, a mihi notis; at causam cum rescivi, propter quam perpressus hæc insufferenda fuit; cum mimirum ideo hæc luisse in corpore, eo quod cum silentio et voluntarie nolebat, terram ipsis tradere, quæ licet fluctuantem vitæ tamen spem ipsius fovebat; hæc ubi velut cumulum cæteris adjecit, confusus ego omnino constiti, ne quidem minus, quam ipse ille pauper, ut ne dicam magis, et profecto qui meum dolorem de homine injuria affecto, et te considerabit, omnino dicturus est, duplicatum esse. Quare, mi homo, miseriam pauperi condona, redde quod injuste tenes, vulnera curato beneficentiæ oleo. Quod si pauperem despiciatui habes, at meum dolorem et calamitatem dele, si non potius tuam; certe, tua, et pauperis, et meam excedit, licet nondum, ut reor, communem illius sensum habeas.

EPIST. XXXVI.

C

ΕΠΙΣΤ. ΑΓ'.

*Michaeli protospathario.**Μιχαήλ πρωτοσπαθάρῳ.*

Montaut. (ep. 109, p. 153).

Institutionis possessio, ætate proveciori vitæ baculus firmissimus est, et ætate florentem juvenili, sine tristitia ad virtutis transmittit tempestatem. Quocirca tuos liberos prudentia imbuit et virtute; ut adhuc adolescentes maturam exhibeant conversationem, et sic cum consenuerint, aliorum auxilio non indigebunt.

EPIST. XXXVII.

ΕΠΙΣΤ. ΑΖ'.

*Nicetæ protospathario.**Νικήτα πρωτοσπαθάρῳ.*

Montaut. (ep. 114, p. 151).

De nobilibus te natum parentibus gloriaris, at ego te potius juberem magnos tibi spiritus sumere si virtute tua mereres, ut generis princeps exsistas ipse; illud enim nequissimus allegabit, at hoc nisi optimus nemo dicet.

EPIST. XXXVIII.

ΕΠΙΣΤ. ΑΗ'.

*Banæ præposito et patricio.**Βανῇ πραιποσίτῳ καὶ πατρικίῳ.*

Montaut. (ep. 120, p. 156).

Erat olim apud Romanos, sed et Græcos (nam quid opus Christianos nominare?) etiam contra inimicissimos, nedum bene meritos malefaciendi terminus, et modus statutus. Quin et barbari solent

Ἦκε χθὲς, ὡς ἡμᾶς, περὶ λύχνων ἀφᾶς (μεῖζον γὰρ αὐτῷ καὶ τῆς ἀωρίας τὸ πάθος ἐτύγχανεν) ἀνθρώπος πένης κλαίων, καὶ φωνὰς ἤφειε πάσας ἂ ἐπ' ἐλέῳ, ἀλ' μαλάττειν καὶ δυσωπεῖν ἰσχυρὸν καὶ γνώμην θηρίων· χιτωνίσκος ἦν αὐτῷ περιεβρόχμενος, κάλυμμα τοῦ βίου· καὶ πληγὰς τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἔφερεν ἐπὶ τοῦ προσώπου· ἃ μᾶλλον τῶν ἄλλων εἰς οἶκτον καὶ θρήνον τοὺς ὁρῶντας παρεκάλει· ἐμὲ δὲ πλεον, ὅτι καὶ γνωρίμων ἔργα τὰ ἐπὶ πάθῃ τοῦ πένητος ἐπυνθανόμην· ὡς δέ μοι καὶ ἡ αἰτία, δι' ἣν τὰ ἀνέχεστο πάθοι, δὴλῃ ἐγγράναι, ὅτι ποιναὶς ἔτισε ταῦτα, ἀνθ' ὧν μὴ σιγῇ μὴδὲ ἀγαπῶτο γήδιον αὐτὸ ἐφ' ᾧ ὁ τὰς τοῦ ζῆν ἐσάλευσεν ἐλπίδας προηδικημένος· ὡς οὖν καὶ ταῦτα τοῖς ἄλλοις προστετέθη, ὅλος σφόδρα συνεχύθη, καὶ οὐδὲν ἔλαττον τοῦ πένητος (οὐ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν, μεῖζον) τὴν ψυχὴν διετέθη· πλὴν εἰ μὴ τις τὴν ἐμὴν ἀλγυδύνα ἐπὶ σοὶ τε καὶ τῷ ἡδικομένῳ γινομένην βλέπων διπλὴν ἀποφαίνῃ. Ἀὔσον ἀνθρώπε τῷ πένητι τὴν συμφορὰν, ἀποδιδοὺς τὸ ἀδίκημα, καὶ τὰ τραύματα θεραπεύων εὐεργεσίας ἐλέῳ. Εἰ δὲ τοῦ πένητος ὑπεροργῆς· ἀλλ' οὖν τὴν ἐμὴν λύσον συμφορὰν· μᾶλλον δὲ τὴν σὴν· ἣ σὴ γὰρ μείζων, καὶ τῆς τοῦ πένητος καὶ ἡμῶν, κἂν οὐπω ταύτης, οἶμαι, συναίσθησιν ἔχῃς.

Τῆς παιδείας ἡ κτήσις τῷ γεγηρακότῳ κρατίστῃ γίνεται βίου βακτηρία· καὶ τὸν ἀνοοῦντα τὴν νέαν ἡλικίαν, εἰς ἀρετῆς ὥραν ἀλύτως διαβιδάζει. Παῖδες τοίνυν σοφίαν καὶ ἀρετὴν τοὺς σοὺς παῖδας ἵνα καὶ νεάζοντες, ὥρῃαν ἔχωσι τὴν πολιτείαν, καὶ γεγηρακότες μὴ δεήσονται ἑ τῆς ἐτέρων βοήθειας.

Αὐχεῖς, ὅτι γονέων ἔφυς εὖ γεγονότων· ἐγὼ δὲ σε ἡξίου μᾶλλον μέγα φρονεῖν, εἰ τοῦ γένους ἡγεμόνα σαυτὸν δι' ἀρετῆς προστίθεις· τὸ μὲν γὰρ, ἐσθ' ὅτε, καὶ ὁ χεῖριστος ἔξει λέγειν· τὸ δὲ, μόνου καθέστηκε τοῦ ἀρίστου.

Ἦν ποτε Ῥωμαῖοις, ἀλλὰ καὶ Ἕλλησι (τί γὰρ δεῖ λέγειν, Χριστιανοῖς;), καὶ κατὰ τῶν ἐχθίστων, μὴ ὅτι γε κατὰ τῶν εὐεργετησάντων, ὅρος κακώσεως· οἷδε καὶ τὸ βάρβαρον μὴ ὑπερβαίνειν νόμους κολά-

VARIE LECTIONES.

^b πικράς. ^c ἴσ. τις ἦν ἐνθα τὰ. ^d ἐλατῶν. ^e δεήσονται, Haesch.

σεων· καὶ πολλὰ δὲ φασὶ τῶν θηρίων, ὥσπερ εὐλα-
βείσθαι καὶ ὑποστέλλεσθαι, πρὸς τοὺς ἐν συμφοραῖς·
ισχάταις κειμένους, καὶ τὸ θηριώδες οὐκ ἐπιδείκνυ-
σθαι. Ἡμεῖς δὲ νῦν, ὧ φιάνθρωπότατος, ἀπὸ τῶν
ἄλλων ἔργων ὑμῶν, καὶ νόσφ' κείμεθα· καὶ ἱατρὸν ἢ
νόσος ἐπιζητεῖ· καὶ ἡμέραι τῇ νόσφ' τριάκοντα
παρετάθησαν, καὶ πολλοὶ πολλάκις ὑμῶν ἐδεήθησαν,
ἱατροῦ συγχωρῆσαι παρουσίαν· ἀλλ' (ὧ φύσις ἀν-
θρώπων, καὶ Ῥωμαίων, ὅποι γῆς ἔστε νόμοι, καὶ
κλῆσις Χριστιανῶν;) οὐκ ἐδυσωπήθητε. Ἀλλ' ἡμεῖς
μὲν, βαρβάρους ὑμᾶς ἢ θηρία νομίζειν, οὕτω πει-
θόμεθα· ὑμέτερον δ' ἐστὶν ἐπισκοπεῖν, δι' ὧν εἰς
ἡμᾶς τοὺς ταπεινοὺς, τὰς ὑπερρολίας ταύτας καὶ
καινὰς ὑπὸ τὸν ἥλιον τιμωρίας, ἐπενοήσατε, τίνα
προσθηγορίαν, ἀντὶ τοῦ Χριστιανοῦ, καὶ Ῥωμαῖοι,
καὶ Ἕλληνες, καὶ βάρβαροι, καὶ θηρία, ὀνομάζεσθαι, B
ταῖς ὑμετέραις πράξεσιν ἀρμόζουσιν, ἐξευρήσατε·
ἡμεῖς δὲ, καὶ τῇ νόσφ' νικηθώμεν, λαμπρότερον, εὖ
ἴστε, τὸ καθ' ἡμῶν ἰσχύσμεν τρόπιον· τὸν ἡμέ-
τερον βίαιον θάνατον, τῷ παντὶ βίω, στήλην τῆς
ὑμῶν μαιφονίας ἐναπολείποντες ἀνεξάλειπτον.

EPIST. 18^a.

Θεοφίλῳ πραιποσίτῳ.

Montaut. (ep. 121, p. 163).

Τὸ μὲν, ἀγαπᾶν τοὺς μισοῦντας, ἀρετῆς, καὶ θεῖον· C
τὸ δὲ, τοὺς ἀγαπῶντας, ἀνθρώπινον καὶ κοινόν· τὸ
δὲ μισεῖν καὶ τοὺς ἀγαπῶντας οὐδὲ θηρίων οἶμαι.
Ἡμεῖς μὲν οὖν ἀγαπᾶν σε δι' ἔργων δεκνύομεν, οὐ
νῦν, ἀλλὰ καὶ παλαι, τὰ τε ἄλλα (οὐ γὰρ ἔμην ὥσ-
περ οὐδ' ὀνειδίζειν, οὕτως οὐδ' ἀριθμεῖν χάριτας).
ἀλλὰ καὶ γράφοντες, καὶ προσαγορεύοντες, καὶ
παραינוῦντες τὰ δέοντα. Εἰ δ' αὐτὸς ἀγαπῶντας
ἐμίσησας, ἡμᾶς μὲν εἰς μεῖζονα βαθμὴν, ὡς ὁρᾷς,
φέρων ἔστησας. Εὐρήσεις δὲ καὶ σὺ τὸν αὐτοῦ ὡς
εἶθε μὴ ὄφελος.

EPIST. 19^a.

Ἡλίῳ πρωτοσπαθάρῳ.

Montaut. (ep. 122, p. 163).

Οἱ πειρασμοὶ πειραζομένων γίνονται πειρασμοί· D
μὴ πειραζομένων δὲ, στεφάνων καὶ βραβεῶν παραι-
τοί.

EPIST. 20^a.

Θεοφίλῳ πρωτοσπαθάρῳ.

Montaut. (ep. 123, p. 164).

Ταχὺ μανθάνεις τοὺς φίλους· ταχύτερον δ' ἀπο-
μανθάνεις· ἀλλ' ἔρῳσο· μήτε μανθάνων βῶν,
μήτ' ἀπομανθάνων. Τὸ μὲν γὰρ προπετοῦς καὶ κού-
φης διανοίας, τὸ δὲ γνώμης, ἵνα μὴδὲν εἴπω φαυλό-
τερον, ἀδεδαίου· κρίσει δὲ συνέσεως διδοὺς τὸ
πρακτέον, ἴστασο μένων ἐν οἷς ἔδοξας μεμαθηχέναι.

A leges suppliciorum statas non excedere; imo be-
stias non paucas narrant, revereri quodammodo et
submittere se extremas inter angustias conclusis,
nec feritatem in prostratos exercere. Ego in præsenti,
o clementissime, per tuam operam ultra alia,
et ex morbo decumbo; medicum flagitat illa ægri-
tudo quæ dies jam triginta me afflixit, multi interea
multis apud te intercesserunt medici, ut præsenti-
am concedas mihi; sed (o communem hominum
naturam! o leges Romanas! o Christianorum titu-
los! ubi estis?) non impetrarunt: et tamen nondum
mihi subiit sententia, te cum barbaris, aut bestiis
annumerare; cogitare autem te tua interest, quam-
obrem in me vilem et abjectum, peregrina hæc,
nova, nec sub sole adhuc visa supplicia excogitave-
ris, quam tibi denominationem aliam pro Christiani
titulo, Romani, Græci, barbari hominis, imo be-
stie, quæ tuis respondeat actionibus excogitare
velis. Ego autem si morbo succumbam, extinctus
splendidior de te scias velim triumphum repor-
taturus sum: mortem enim mihi violenter illatam
columnæ vicem obeuntem indelebilis, contra tuam
sanguinariam crudelitatem statuum sum relicturus.

EPIST. XXXIX.

Theophilo præposito.

Odio habentes diligere, virtutis opus, et divinum;
diligentes, humanum et vulgare; sed diligentes
odio prosequi haud est, opinor, belluarum. Ego re
ipsa docui me te diligere; nec nunc primum, sed
jamdudum, cum in cæteris (sed non ego soleo vel
exprobrare, vel enumerare gratias) tum vel maxime
scribendo, alloquendo, adhortando, et quæ tibi con-
veniunt suggerendo. Sin tute diligentes odio habes,
certe me, quod vides, in superiorem gradum extul-
listi; invenies autem, quod nolueris, et qui te ita
tractabit.

EPIST. XL.

Helie protospathario.

Tentationes tentantibus tentationes sunt; non
tentantibus causant coronas et brabia.

EPIST. XLI.

Theophilo protospathario.

Citissime amicos ediscis: dediscis autem multo
citius: vale autem, et ne cito disce, nec citius
eorum obliviscere; est enim illud animi leviculi,
nimium properantis; et incerti, ut ne quid gravius
dicam, iudicii illud; intelligentiæ tribunali ubi quod
agendum stiteris, consiste firmus in iis quæ videris
addidicisse.

VARIE LECTIONES.

1 lege ὁμων.

EPIST. XLII.

A

ΕΠΙΣΤ. ΜΒ΄.

*Theodoto spatharocandidato.**Θεοδότῳ σπαθαροκανδιδάτῳ.*

Montacut. (ep. 121, p. 161).

Humana omnia simul diffluunt cum tempore et evanescent; virtus autem, ut igne et ferro, et omnibus rebus inconsumptibilis est, quibus omnia succumbunt quæ generantur; ita quoque tempus, pathos, mortem ipsam superat. Sin intuearis perspicacius, a tempore et morte ipsa magis reviviscit, et egerminat; proprium splendorem gloriamque magis admirabili modo et illustriori immoriente iterum invidia reassumit. Quid tu igitur erga ea quæ statim nunquam erunt, ac si semper perdurarent, sis affectus? æterna interim susque deque habes, non aliter quam defluxura. Nonne aurum pro ære, quod in poesi est, permutas? Certe breviusculum est peccatum, quod natura fluida et corruptibilis sit: sed mutatur incorruptibile pro corruptendo, sapientia pro insania, gloria pro dedecore, gehenna pro cælorum regno.

EPIST. XLIII.

Joanni patricio et sacellano apud Anqurios.

Montacut. (ep. 130, p. 171).

Molestias intueri, violentem me oportuit; nolentem autem tu docuisti: et quid tibi adhuc reliquum est, quam ut sub omnium oculis et testimonio convictus tenearis, multa adhuc duriora in me machinari, quia per quotidianum exercitium, ea omnia cum minore dolore subire edoctus sum.

EPIST. XLIV.

Tarasio patricio fratri.

Montacut. (ep. 131, p. 171).

Defunctus est nobis secundum corpus amicus, sed nec ipse tu inficias iveris quin reliquit columnam universæ suæ vitæ virtutem: quocirca beatum prædicabimus eum, et tunc quemnam pro illo lessum meditabimur.

EPIST. XLV.

Manueli patricio.

Montacut. (ep. 146, p. 203)

Fortassis ob ea confidentior existis, quæ a me, cum splendide in tuo theatro conspicerer, dicebantur: Domine, nimirum ne imputes eis hoc peccatum, nesciunt enim quid faciunt²². Atque adeo flatus tuos contra me non cessas. Ego autem, prout tunc temporis beatam illam precem proferre dignus habitus fui, ita et adusque idem votum emitto sine intermissione. Scias autem, o bone, quod quemadmodum, ut ego mihi legem præscripsi, talibus remunerare conviciatores meos; ita et tu quoque teneris, cum homo sis (nedicam Christianus), licet sero, tandem tamen a crudelitate recedere; sin minus feceris, ne sic quidem ego orare desinam, scilicet, ne cælesti adoptione excidam (inde et nunc ad te admonendum pro-

ἅπαντα μὲν τὰ ἀνθρώπινα συγκαταβρεῖ τῷ χρόνῳ καὶ ἀφανίζεται· ἀρετὴ δὲ, ὥσπερ πυρὶ καὶ σιδήρῳ, καὶ πᾶσιν οἷς ὑπέκειται τὰ ἐν γενέσει πάντα, ἀνάλωτος· οὕτω καὶ χρόνου καὶ παθῶν καὶ αὐτοῦ θανάτου περιγίνεται. Εἰ δ' ἀκριβέστερον ἴδοις, τῷ χρόνῳ, καὶ τῷ θανάτῳ μᾶλλον ἀναστῇ καὶ θάλλει, καὶ τὸ οἰκτεῖον κλέος, καὶ τὴν εὐπρέπειαν, ἐναποσθεσθέντος αὐτοῖς τοῦ φθόνου, λαμπρότερόν τε καὶ θαυμασιώτερον ἀναδέχεται. Τί οὖν σὺ τῶν μὲν μετ' ὀλίγον οὐκέτι ὄντων, ὡς ἀεὶ μενόντων, ἀντιποιῇ; ὀλιγορεῖς δὲ τῶν αἰδίων, ὡς βρόντων; οὐ χρυσὸν χαλκὸν, τὸ ποιητικόν, ἀμείδων; Βραχὺ γάρ τ' ἀμαρτήμα, ὅτι φθαρτῆς ἐκότερον καὶ ρεούσης ὕλης, ἀλλὰ φθορὰν ἀφθαρσίας, καὶ φρονήσεως ἀνοίαν, καὶ δόξης αἰσχύνην, καὶ γένειαν οὐρανῶν βασιλείας ἀνταλασσόμενος.

ΕΠΙΣΤ. ΜΓ΄.

Ἰωάννῃ πατρικίῳ καὶ σακελλαρίῳ κατ' Ἀγγουρίους.

Πρὸς λύπας ὄρῳ, καίτοι ἐκόντας ἐχρῆν, ὅμως καὶ ἀκοντας ἐδιδάξατε. Τί δὴ νῦν ὁμῖν ἔσται πλεόν, πλὴν τοῦ κακοῦς κρίνεσθαι ὑπὸ μάρτυσι τοῖς πάντων ὀφθαλμοῖς, πλείονα ἐπινοοῦσι τὰ καθ' ἡμῶν λυπηρὰ, ὅτε διὰ τῆς καθημερινῆς γυμνασίας καὶ ἀλυπώτερον αὐτὰ φέρειν ἐπαυδεύθμεν;

ΕΠΙΣΤ. ΜΔ΄.

Ταρασίῳ πατρικίῳ ἀδελφῷ.

Τέθνηκεν ὁ φίλος τῷ σώματι· ἀλλ' οὐδ' ἂν αὐτὸς ἀρνηθεῖς, ὡς οὐχὶ ἀθάνατον ἀφήκε στήλην, παντὶ τῷ βίῳ, τὴν αὐτοῦ ἀρετὴν. Ἄρα οὖν εὐδαιμονίσουμεν ὅλως τινὰ, ἂν τοῦτον θρηνεῖν μελετήσωμεν;

ΕΠΙΣΤ. ΜΕ΄.

Μανουήλ πατρικίῳ.

Ἰσως θαρβείς, οἷς ἡμεῖς, ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ ὁμῶν θεάτρου προπηλακισόμενοι, ἐφθεγγάμεθα· Κύριε, μὴ στήσεως αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι· καὶ διὰ τοῦτο πνέων καθ' ἡμῶν, οὐ λήγεις. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν, ὥσπερ τότε τὴν μακαρίαν ἐκείνην εὐχὴν ἤξιώθημεν εὐξασθαι, οὕτω καὶ μέχρι νῦν ἀδιαλείπτως εὐχόμεθα. Ἰσθὶ δὲ, ὦ βέλτιστε, ὅτι καθάπερ ἡμῖν, τοιοῦτοις ἀμείβεσθαι τοὺς ὕβριστὰς νενομοθέτται· οὕτω καὶ ὑμῖν, ἀποστῆναι τῆς μαιφονίας (κἂν ὅλῃ ποτε τοῦ καιροῦ), ἀνθρώποις οὖσιν (ἵνα μὴ λέγω Χριστιανοῖς), κεχερώσσηται. Εἰ δὲ μὴ, ἡμεῖς μὲν οὐδὲ οὕτω, τῆς ἡμετέρας εὐχῆς ἀποστατήμεν, ἵνα μὴ τῆς ἀνωθεν υἱοθεσίας ἐκπέσωμεν (τοῦτο γὰρ αὐτὸ καὶ νῦν ἡμᾶς πρὸς τὴν ὑμετέραν παραίνεσιν διανέστησεν). Ὑμῶν δὲ ἔστι λοιπὸν

²² Rom. v, 15.

ὁρᾶν (οὐ γὰρ ἂν ἄλλοτριώτερόν τι τῆς ἐμῆς εὐχῆς ἀ-
εἰποιμι) ὅπως καὶ ὑμῖν τὰ ἐκείθεν πρὸς τὸ συμφέρον
μεθοδευθήσεται.

ΕΠΙΣΤ. ΜΓ'.

Ἰωάννῃ πρωτοσπαθάρῳ καὶ δρουγγαρίῳ τοῦ
πλοῖμου.

Montacut. (ep. 130, p. 206).

Οὐ τοσοῦτον χαλεπὸν, εἰ τυφλὸν ἢ Πλούτος, κατὰ
τὴν καλῶς αὐτὸν κωμικευσάμενον Ἀριστοφάνην· ἀλλ'
ἐκεῖνο παγγάλεπον, εἰ καὶ αὐτὴ κάθηται τυφλὴ ἢ
Δίκη, μὴ ἔχουσα δι' οὗ τοῖς ἀδικουμένοις ἐπιβλέψει·
ἀλλὰ νῦν διὰ τῆς σῆς ἀρχῆς, εἰς τὸ ὁρᾶν ἐπανελθοῦσα,
δειξάτω τὸν Πλούτον, μὴ τυφλὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ
ἄρρωνον· ὑπερηγεῖ τῷδε ἡ τὰ δίκαια, καὶ πένητος εἴη,
τῶν, χρυσῶ παντὸς δικαίου φωνὴν ἐθισθέντων ἀπ-
ελαύνειν τοῦ σεμνοῦ ταύτης· καὶ πεοιθέπτου θή-
ματος.

ΕΠΙΣΤ. ΜΖ'.

Ταρασίῳ ἀδελφῷ.

Montacut. (ep. 133, p. 208).

Τί δεῖ πλέον γράφειν, ὑπὲρ οὗ γράφω; ἂν ἴδῃς
τὴν ἄνδρα, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ ἀρετὴν, οὐκ οἶδα πότερόν
σοι δόξω ἐκεῖνον χαριεῖσθαι, ὅτι τῇ σῇ τοῦτον συν-
ιστῶμεν δεξιότητι· ἢ σαυτῷ μᾶλλον, ὅτι σε τηλικούτου
ἀνδρὸς καὶ τοσαύτης ἀξίου φιλανθρωπίας, εὐεργέτην
ὁρῶντα παρεσκευάσαμεν.

ΕΠΙΣΤ. ΜΗ'.

Βασίλειῳ κναίστωρι.

Montacut. (ep. 134, p. 209).

Οἶδά ποτε τὸ δίκαιον, καὶ τὸν χρυσόν, ἐν τῇ σῇ
διαμφοισθητῆσαντας ψυχῇ· ἀλλ' οὐκ οἶδα, εἴτε κατα-
δεσάμενος ἡμᾶς ὁ χρυσός, εἴτε σοῦ τὴν ἀρχὴν, ἐν
ἀρχαῖς, τῷ ἀδωροδοκίῳ τιμῶντος. Πολλοὺς γὰρ
ὁρῶ ταύτην τὴν μέθοδον, θηράματα κερδῶν μειζόνων,
μετερχομένους· ὅμως ὁ χρυσός ἀπῆλθεν, ἔχων τὸ
ἐλαττον· καὶ τὸ δίκαιον λαμπρὰν ἀνεδήσατο τὴν νι-
κην. Νῦν δὲ πάντα σέ φασι χρυσῶ πράττειν· καὶ οὐ
πίθομαι. Χρυσός σοι, φασίν, αἱ χεῖρες, ἢ γλῶσσα,
τὸ δίκαιον. Ἄλλ' ὥσπερ οὐ πίθομαι, οὕτως εἶναι
καὶ ψευδὴ τὴν φήμην εὐχομαι. Δείξει δ' ὁ τὴν ἐπιστο-
λὴν κομίζων πένης, ἢ ψευδὴ ταύτην, ἢ ὅπερ ἀπηυ-
ξάμην, ὑπάρχουσαν.

ΕΠΙΣΤ. ΜΘ'.

Ἀλεξάνδρῳ κόμητι.

Montacut. (ep. 138, p. 213).

Εἰ τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως γνῶμην ἐστερ-
γες, οὐκ ἂν εἰς τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ χαλκίως
ὑβρίν ἐξέπιπτες. Ὁ μὲν γὰρ, οὐδὲ κατὰ τῶν ὑπ-
ηκόων, ὡς ἔτυχε, τὰς διαβολὰς προσεδέχετο· θάτερον

cessi). Tuum est videre (ne longius ab oratione
aberram mea) ut exinde tute tibi omnia commo-
dissime ordines.

EPIST. XLVI.

Joanni protospathario, et dungario ploimi.

Haud ita res dura est, si cæcus sit Plutus,
ut comicus eum fingit scite Aristophanes: sed
illud plane intolerandum arbitror, si astat illi Ju-
stitia cæca, nec oculos habeat, quibus injuria af-
fectos intueatur. At nunc per te magistratu præ-
ditum, cum resituta sit oculis suis, ostendat illa
Plutum non modo cæcum, sed et mutum: etiam
majorem sonum reddat Justitia in causa paupe-
ris, quam in illorum qui propter aurum assole-
bant omnimodæ justitiæ sonum ablegare ab hoc
venerando et suspiciendo tribunali.

EPIST. XLVII.

Tarasio fratri.

Quid opus est ut verba addam ulterius, rei de
qua scribo? si hominem vidisti, et virtutem homi-
nis attendisti, nescio an tibi visus fuerim in ejus
gratiam scripsisse, cum tuo recto judicio eum com-
mendaverim; et non potius tibi gratificatus fuisse
quod, ut ejus benefactorem te præstes, induxerim,
qui talis tantusque est, et tua tanta dignus huma-
nitate.

EPIST. XLVIII.

Basilio quæstori.

Intelligo justitiam et aurum apud animum tuum
contendere; sed ignoro num me in tantum reveritur.
aurum, aut imperium potius tuum, qui ab initio
magistratus tui, locum tuum honoraveris per tuam
a muneribus accipiendis aversionem. Multos enim
novi hanc viam instituisse, dum lucra majora
venantur; verum abiit hinc aurum cum præjudi-
cio, et quod justum est splendidam reportavit vi-
ctoriam. At nunc ob pecuniam te omnia facere
aiunt: Ego illis haud credulus sum. Aiunt, aurum
tibi sunt manus, est lingua et justitia aurum. Sed
ut ipse non credo, ita falsam esse famam exo-
docebit, falsane fuerit, an, quod nollem, vera fama.

EPIST. XLIX.

Alexandro comiti.

Si regis Alexandri sententiam amplexarere, haud
excideres in contumeliam ferrarii Alexandri. Ille
non admisit promiscuas quasvis accusationes ne
contra subditos; sed dum accusator diceret, alte-

VARIE LECTIONES.

ἢ τυφλός. ἢ ὑπερηγεῖτω δέ. ὁ τοῦτου. ἢ ἀδωροδοκίον.

ram auriculam obturabat : symbolice ostendens , A
quod qui æccusabantur , et judicandi erant , tri-
bunal invenirent purum a convicio solitario , nec
linguæ detractionem admittens . Iste autem cum
non egeret criminationibus , aut eas desperaret se
reperire potuisse , seipsum , loco linguæ et manuum
exhibuit contra eos , a quibus maximis beneficiis
affectus fuerat . Quod nisi me præveniens divinus
Paulus , venturum in te supplicium per eum , qui
moribus tibi similis erat clarissime præsignasset ,
omnino idem et tibi iisdem ipsis verbis denun-
tiassem .

EPIST. L.

Tarasio patricio fratri.

Montacut. (ep. 160, p. 214)

Si illum expertus cognosceres , pro quo scribo B
non me intercessorem pro illo haberes , sed illo
uterere pro multis aliis advocato : adeo confido tuæ
facilitati et bonitati , ita ejus virtuti et dexteri-
tati .

EPIST. LI.

Pantoleonii aspathario.

Montacut. (ep. 168, p. 245).

Ægyptiaca mulier fuit , quæ ab efflorescente Jo-
sephi pulchritudine flamma concepta incendebatur .
Sed erat ille licet puer , Israelita , qui lascivientis
amoris omnes aditus et accessus declinabat . Nec
cupidinem , jaculis suis tantum , faculis et igne ,
ac aliis quibus illum fabulæ exornant , spoliavit : C
sed manifestius declaravit nullam omnino illa ex-
sistentiam possidere : si non ab affectibus malis
inescati homines amplecterentur et foverent . Ve-
reor autem ne te , qui es Israelita secundum gra-
tiam , et ad vitæ tuæ terminum provectum , barbara
cupiditas , et non illa amoris , acerbum vero et tur-
bulentum amatorem possidens , clanculum et pau-
latim in extremam proruat perniciem , et exinde
ne contra quam Josephi , vitæ tuæ exitus enarretur .
Senex . amat meretricem barbaram , illa deci-
pitur aut excutitur , sed ille amorem suum in eo
consistere fecit , usque dum illa effectum amato-
rem , satietate et importunitate aversior , profundo
allisit .

EPIST. LII.

Constantino notario.

Montacut. (ep. 172, p. 244).

Momus certe (nam ut video , quod dolendum
est , frustra in præsentī de Divinis Oraculis adhi-
bentur admonitiones) duplicem eamque discrepan-
tem sortitur naturam . Nam si is qui calumniam
impingit , cum veritate conjunctam infert , adversa-
rium suum convictum merore afficit . Sin menda-
citer vicinum impetit , ab illo oppugnato calumnia
resiliit , et in illo consedet , qui imputavit : in ip-
summet ea omnia convertit quæ nequiter in il-
lum contexerat , qui reprehensioni justæ non de-
dit aditum . Tu igitur , qui calumnias illi incessas ,

A δὲ τῶν ὧτων , ἐν τῇ τοὺς κατηγοροὺς λέγειν , ἀ-
φραττε· δεικνύς ἐν τῇ συμβόλῃ , ὡς καθαρὸν μονο-
μεροῦς λοιδορίας , καὶ διαβόλῃ γλώσσῃ ἀνεπίδατον ,
εὐρήσουσι οἱ κατηγορηθέντες , τὸ κριτήριον . Ὁ δὲ ,
μηδὲ διαβολῶν δεηθεὶς , ἡ μὴδὲ εὐρεῖν ἐλπίσας , οἴ-
μαι , αὐτὸς , κατὰ τῶν τὰ μέγιστα εὐεργετησάντων ,
καὶ γλώσσαι καὶ χεῖρες , ἐγίνετο . Ἄλλ' εἰ μὴ προ-
λαβὼν ἡμᾶς ὁ θεοπέσιος Παῦλος , τὴν μέλλουσάν σοι
τιμωρίαν , διὰ τοῦ ὁμοτρόπου , τρανῶς προεμήνυτε ,
πάντως ἂν ἡμεῖς σοι ταύτην , διὰ τῶν αὐτῶν βῆμα-
των , διεμαρτυράμεθα .

EPIST. N.

Tarasio patricio ἀδελφῷ.

Εἰ τοῦ ἀνδρὸς πείραν λάβοις , περὶ οὗ γράφω .
οὐκέτι πρεσβευτὴν ὑπὲρ ἐκείνου ἐμὲ ἔξεις· ἀλλ'
ἐκείνου ὑπὲρ ἄλλων πολλῶν . Οὕτω καὶ τῇ σῇ εὐμε-
νεῖα , καὶ χρηστότητι , καὶ τῇ ἐκείνου ἀρετῇ καὶ δε-
ξιότητι , πεποιθὼς εἰμι .

EPIST. NA.

Παρολέοντι ἀσπαθαρίῳ.

Αἰγύπτιον ἦν τὸ ἀναφλεγόμενον γύναιον εἰς τὴν
ἀνοῦσιν ὥραν τοῦ Ἰωσήφ . Ἄλλ' Ἰσραηλίτης ἦν
ἐκεῖνος , εἰ καὶ παῖς , ὁ πάσας τοῦ ἀκολάστου ἔρωτος
στρεψάμενος τὰς προσβολὰς . Καὶ οὐ μόνον τῶν βε-
λῶν , οἷς αὐτὸν ὀπλίζουσιν οἱ μῦθοι , γυμνῶσας , καὶ
τῶν περὶ αὐτὸν , καὶ τοῦ πυρὸς , ἀλλὰ μὴδ' ἂν ὑπάρξει
διελέγξας ὅλως , εἰ μὴ συνείχον αὐτὸν καὶ περι-
έθαλλον αἱ τῶν τοῖς αἰσχροῖς ἡδομένων ὁρμαὶ . Σὲ δὲ
καίτοι τῆς χάριτος Ἰσραηλίτην ὄντα , καὶ πρὸς βίου
βαθύνοντα πέρας , δέδοικα μὴ ἡ βάρβαρος πλεονεξία ,
οὐκ ἔρῳσα , πικρὸν δὲ καὶ ὀχλήρην ἐραστὴν κτησα-
μένη , λάθῃ κατὰ μικρὸν εἰς ἔσχατον ἀπωλείας συν-
εφέλκουσα , καὶ καταλείψῃ τοῦ σώφρονος Ἰωσήφ
ἀντίστροφον τῷ βίῳ διήγημα . Γέρων ἦρας βαρβάρου
μαχλάδος· ἡ δὲ διεκρούετο· ἀλλ' ἐκεῖνος μέχρις ἐκει-
νου τὸν ἔρωτα ἔστησε μέχρις ἐκεῖνη τὸν ἔξωρον ἐρα-
στὴν τοῦ κόρου καὶ τῆς ὀχλήσεως μυσταχθεῖσα ,
βάθει τοῦ ὀλέθρου βαρὰθρον κατέβραζε συνωθήσασα .
perditionis barathro , una cum ipso præcipitata ,

D

EPIST. NB.

Κωνσταντίνῳ νοταρίῳ.

Ὁ Μῶμος (περιττὸν γὰρ νῦν ὀρῶ τὰς διὰ τῶν
θεῶν Λογιῶν , οἱμοί , παραινέσεις) διπλὴν πῶς ἔχει
καὶ ἀντικειμένην τὴν φύσιν . Ἄν μὲν γὰρ ὁ φέρων
αὐτὸν , ἀληθεύει καὶ οὐ τίθῃσιν , ἐλέγχει καὶ λυπεῖ
τὸν ὑπαίτιον· ἂν δὲ ψευδομένης αὐτὸν κατὰ τὸν πλη-
σιον ἀποτιθεῖτο , ἐκείνου μὲν ἀποπηδᾷ , ἐπικαθίσταται
δὲ τῷ χαμίσαντι , ἐπ' αὐτὸν ἅπαντα στρέφειν , ὅσα περ
αὐτὸς κατὰ τοῦ μὴ δεδοκότες τῇ αἰτίᾳ τὴν πάρεδον ,
ἐπονηρεύσατο . Ὅρα οὖν καὶ σὺ εἰς ἀνδρὸς ἐμβαλὼν
μῶμους , ὃν οἱ τῆς εὐσεβείας ἀγωνισταὶ , γνήσιον τῆς
ἀρετῆς ἐραστὴν ὀρώσιν , τί μέλλεις πράττειν· ἐπειδὴν

ὁ κατ' αὐτό γε τοῦτο δικαιοτάτος Μῶμος, οὐκ ἔχων ὅπως ἔναπεριέλθοι τῷ μάτην αἰτιαθέντι (οὐ γὰρ αἰσχία τῶν κατηγοριῶν ἄλλ' αἰ πράξεις ἔθρυμα τῷ Μῶμῳ) εἰς τὸν ἀδίκως αἰτιασάμενον, μετὰ πολλῆς τῆς πεποιθήσεως καὶ ἰσχύος ἐπαναστρέψας, ἀθάνατον αὐτῷ διαφυλάττει τὸ δίκαιον θνείδος.

eum qui injuste hominem accusavit magna cum confidentia et violentia resultans immortale ei dedecus justum comparat, nec injuria.

ΕΠΙΣΤ. ΝΓ'.

Ἰωάννῃ πατριῳ.

Montesquieu. (ep. 183, p. 273).

Τῷ μὲν φίλῳ, ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω, ὡς καὶ πρόσθεν ἔγνωσ, περὶ ψυχὴν ἔστιν ὁ ἀγών· σὺ δὲ, ὡς ἔκείνον ὁρᾷς ἔστι, καὶ λέγει, Λεσβίαν αὐτῷ δεξιὰν προτείνεις. Ἄν μὲν οὖν αὐτὸς οὐδέποτε πάθει περιέπεσας τοιοῦτον, μέγα μὲν λέγεις· μάλλον δὲ, διότι μὴ πέπονθας, χρεώστην σαυτὸν τοῦ οἰκτερεῖν ἀποφαίνεις· φοβερὸν γὰρ πῶς ἔστιν ἐν τῇ φύσει ἐν ἄλλοις μάλιστα προσηρμένα τὰ ἀλγεῖν, ἄλλως τε εἰ κρεῖττον μέχρι νῦν τῶν ἐν ἀνθρώποις ἐτηρήθης δυσχερεῶν· οὐ γὰρ εὐπρόσδοον τῷ πρεσβευτῇ ἀθρόον ἐμβαίνειν εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῶν λυπηρῶν, ἀλλ' οὖν ἀσφαλίσαι τὸ μέλλον διὰ τῆς συμπαθοῦς περὶ τὸ ὁμόφυλον σπουδῆς. Εἴωθε γάρ πως τὰ δεινὰ, τοὺς μέχρι πολλοῦ διαφυγόντας αὐτὰ, μάλλον τῶν ἄλλων ἐποφθαλμιᾷ καὶ σφοδρότερον, ἢ οὓς πολλάκις καταλάθοντο, διώκειν· καὶ οὐδὲν ὁρῶ τοιοῦτο πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἐν ἀνθρώποις περιστάσεων, ὡς τὸ τοῖς ἐμπροσθεῖσιν ἱστασθαι βοηθόν. Εἰ δ' ἀνθρώπος ὢν καὶ αὐτὸς, ἐκοινωνήσας τοῖς ἀνθρώποις, ἔκείνα λογίζου, ἃ σε τότε διεστρόβει, καὶ συνέστρεψε τὰ σπλάγχνα, καὶ ὅλον πικρῶς ἐπεδόσκετο, θανάτου βαρυτέραν ἀποφαίνοντα τὴν ζωὴν· μέμνημαι γὰρ ποτε καὶ ἐγὼ, εἰ τι μὴ ὑπὸ τῆς συνεχείας τῶν κακῶν εἰς θνείρους ἀποφέρομαι, τοιοῦτόν τι (ὃ μὴ γένοιτο τοῦ λοιποῦ) καὶ περὶ τὴν σὴν εὐκλείαν ἀπαντήσαν· ὅτε τὸ ἔμμη ξηρὸν πρὸς πάντας ἀνέμκτο, πάσης συμφορῆς λιβάδος ἀπαναλωθείσης τοῖς δάκρυσι· καὶ χεῖρες πρὸ τῶν λόγων τὴν ἱκεσίαν προεβάλλοντο τὸ πρόσωπον συντηχόμενον εἰς πολλὴν τοὺς ὀρῶντας, καὶ πρὸ τῶν χειρῶν, ἐκάλει συμπάθειαν· καὶ ὅλον εἶχε σύγχυσις καὶ κατῆφεια καὶ γνῶσις· καὶ κρεῖττον ἢ αἰγὴ τοῦ τότε διηγῆματος. Ταῦτα δὲ, ταῦτα (ὡ μὲν καὶ μετὰ ταῦτα παθεῖν σε ἴδοιμι) σωφρόνως ἀναμνηθεὶς (πολλαχοῦ γὰρ εὐχρηστον ἡ μνήμη τῶν λυπηρῶν), γενοῦ σωτῆρ, ὅσον ἡδύχοι σοι γενέσθαι τότε (οὐ γὰρ ἐμὸν εἰπεῖν, ὅσον εὖρες), τῷ νῦν εἰς τὰς ὁμοίας συμφορὰς καταπεσόντι. Εὖ γὰρ ἴσθι, ὡς ἐμοὶ τε τὸ χρέος ἀποδεδῶκως εἴης, καὶ τὸν βοηθοῦμενον, ἐν οἷς ἂν βούλῃ, χρεώστην ἀπροφάσιστον εὐρήσεις. Καλὸν δὲ ἐν βίῳ πολλοὺς χρεώστας, καὶ τότε εὐγνώμονας χαρίτων ἔχειν.

volueris, debitorem habebis. Bonum est autem et utile multos per vitam habere debitores praesertim gratiam redhibentes possidere.

A quem, qui pro pietate certamen ineunt, germanum virtutis amorem agnoscent, vide et considera sis, quid attentas. Cum enim Momus justissimus in hoc arbiter, non invenerit in eo, qui frustra accusatur ubi resideat (neque enim calumniarum umbræ, sed realiter actitata Momi sedes sunt) in

eum qui injuste hominem accusavit magna cum confidentia et violentia resultans immortale ei dedecus justum comparat, nec injuria.

EPIST. LIH

Joanni patricio.

Amicus inue, cujus ago causam, quod jamdudum recte intelligis de vita sua periclitatur : Tu porro, quod in illo licet intueri, Lesbiam, utcumque nihil dicat, manum porrigis : si ipse nihil tale aliquando perpressus es, magnum est quod dicis ; sed tamen in eo quod perpressus nihil tale fueris, debitor misericordiæ faciendæ multo magis obligaris : naturaliter formidolosum est futura mala prævidere, imprimis, si quæ hominibus adversa contingere solent, seque ad hunc diem observata notasti. Non est legatione fungenti congruum consipatim proruere in malorum commemorationem, sed futurum oportet præcavere, per affectum et studium erga eos, qui sunt ejusdem naturæ participes. Usu enim ita comparatur, ut adversa illos invidio magis animo intueantur, qui prospera fortuna diu usi sunt : quam illos, quos frequentius ea incuravit : nihil ego intelligo magis conducere ad avertendas ab hominibus calamitates, quam fuisse afflictis auxilio. Si homo cum sis, communicaveris cum hominibus, illa recolito, quæ te et ipsum tunc vexatum habebant, et viscera quæ subverterunt, et vitam ipsam morte gravius depascebant. Memini aliquando (nisi forte malorum magnitudo me somnare fecerit) aliquid tale (utinam non et denuo ! tuam quoque felicitatem invasisse : cum sicci oculi in omnia aperirentur, humore congenito penitus per lacrymas desiccato ; cum manus verba præcederent, et preces manus tenderent, facies et vultus dejectus præ manibus intuentes vocaret multis modis ad misericordiam : cum te totum possideret confusio, dejectio, tenebræ ; præstat cætera tacere, quam profari, quæ te tunc contingebant. Hæc ipsa, quæso (o utinam unquam te denuo eadem patientem intuear!), immoderate recordare (conducit etenim quamplurimum multoties malorum commeminisci) : sis illius exhibitor, in quantum tunc desiderata expetebas, ei qui in similes incidit calamitates. Quid inde lucratus, non dicam scias velim, quod et mihi debitum persolveris, et eum cui auxilium attulisti in quibuscunque

utile multos per vitam habere debitores praesertim

VARIAE LECTIONES.

γ ἱσ. ἀνθρώπιναις.

EPIST. LIV.

A

ΕΠΙΣΤ. ΝΔ΄.

Mariano patricio et domestico scholarum.

Μαριανῷ πατρικίῳ καὶ δομestikῷ τῶν σχολῶν.

Montacut. (ep. 189, p. 287).

Si quis unquam optaverit offerri sibi in vita occasionem talem : per quam et amicitiae et justitiae simul opera perficiat, non ille potiorum aliquando inveniet illa, quam in praesenti tibi offero. Injuria affectus, pro quo intervenio, non est adhuc tibi notus : causa ejus est eximie justa : si in quem intenditur actio, amicus est tibi et pauper : et non fortassis quia malus est, sed quia pauper, injustitiae faciendae pronus : Tu iudex, bene moratus, et quod utroque non est minus, utramque virtutem illustrando dispositus : Deum habes, qui te divitiis circumfluentem custodit, nec custodiet tantum, sed, ut qui veritatem prodere non solet, propter misericordiae actiones tuas, easdem tibi accumulabit redundantius. Quomodo quis periclitanti amico secundum leges dilectionis verae adesse poterit ? et injuriam passo alter justitiae oculus factus manum porrigat auxiliatricem, si ut tute fecisti et recte incedisti, quod speramus (spes enim me futurum tanquam praesens intueri facit), injuriam passo injuriam resarciat : amicum vero, domi debitum amicitiae continens, a faciendo liberabis : Vide autem ut res illa, ad quam te hortamur, cum sit unica, et duo tibi ista representans, testimonium reddat, et amoris diviti, et justitiae invictae, cujusvis et pulchritudo in te relucens celeberrime per totam vitam praedicabitur : ita ut archetypum te et exemplum praestet virtutem amantibus imitatione dignum, et quod maximum est, inter bona quae nominari queunt, atque caput : quod coelestes portas hoc tibi adaperiet, ad ingredendum immaculatum et felicem thalamum divinae aeternae fruitionis, eo transmissio, cujus fruitione claritatis sim ego dignus.

EPIST. LV.

Eidem.

Montacut. (ep. 190, pag. 288.)

Declarasti, quantum et amicitiae, et justitiae tribuas, vir consummate, praesertim cum tot praeterfluxerint generationes, in quibus nullum utriuslibet actum sincerum viderimus : ego certe cum ob celeritatem, tum ob magnitudinem istius rei optime gestae gaudeo : nec gaudere cum exultatione desistam, quia priusquam litteris explorarem an molestus tibi essem, tantum dignatus es mihi attribuire : in praesenti, adeo attollor et allatus incedo, ob promptitudinem optimae tuae voluntatis : et in tantum efflor ob actum plane admirabilem, sine ulla excusatione, quod verear, ne plures tibi tales ministrem occasiones, unde et meam gratiam multiplicabo, et tuam virtutem reddam illustriorem : et pro eo, quod videbor molestus, ne parcus nimium tibi, quod molestum erit mihi, te iudice, censear. Sed vale in Domino, etiamsi apud ipsum, multas ejusmodi actiones inveniens, et gloriam tibi per vitae cursum acquires, me minime captante experimentum.

Εἰ τις ἤθετο διὰ βίου τοιαύτην περίτυχεῖν ὑποθέσει, δι' ἧς ἅμα καὶ φιλίας καὶ δικαιοσύνης ἐργάτης δόκιμος ἀναφανείη, οὐκ ἂν ἀμείνω τῆς νῦν σοι παρ' ἡμῶν προτεινομένης ὀφείλῃ εὐράμενος. Ὁ μὲν ἀδικούμενος, ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω, τῶν μήπω μὲν σοι ἐγνωσμένων ἐστὶ· λαμπρὸν δὲ τὸ δίκαιον ἔχει· ὁ δὲ πρὸς ὃν ἡ δίκη, φίλος τέ ἐστι καὶ πένθος, καὶ οὐδ' ἀπὸ κακίας ἴσως, ἀλλ' ἐξ ἀπορίας ὁρᾷ πρὸς τὸν δίκαιον. Σὺ δὲ καὶ κριτὴς, καὶ τρόπους χρηστὸς, καὶ ὁ μὴδ' ἐτέρου ἑλαττον, ἑκατέραν, τῶν ἀρετῶν λαμπρῶς ἐπιδείξασθαι τὸν Θεὸν ἔχεις ἐν ἀφρονίᾳ πλούτου τὸν βίον συνέχοντα· οὐ συνέχοντα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ οὐκ ἂν σφαλεῖν τῆς ἀληθείας, διὰ τὰς ἐπ' ἐλέψου σου πράξεις ἰσῆ προσθήκῃ τοῦτον ἥδη πλεονάζοντα. Πῶς ἂν τις καὶ τῷ φίλῳ κινδυνεύοντι κατὰ τοὺς νόμους τῆς ὡς ἀληθοῦς ἀγάπης βοηθήσῃ ; καὶ τῷ ἀδικουμένῳ δίκης ἄλλης ὑφ' ὁσμῆς γενόμενος χεῖρα ἐπ' αὐτὸν προτείνει· εἰ ὥσπερ σὺ διαπραξάμενος καὶ κατορθώσας, ὅπερ ἀξιούμεν (ἐλπίς γάρ με, τὸ μέλλον ὡς παρὼν ὁρῶσα), οὕτω λέγειν ἀναπαύει, τῷ μὲν ἀδικηθέντι τὸ δόκλημα ἀποκαταστήσει· τὸν δὲ φίλον, οἰκοθεν κατατιθεὶς τὸ ὀφελήμα τῆς εἰσπράξεως, ἐλευθερώσει· καὶ ὅρα ὡς ἡ πράξις, ἐφ' ἣν σε παρακαλοῦμεν, μία οὖσα καὶ δύο ταῦτά σοι περιποιούσα, προσμαρτυρεῖ ἀγάπης πλούτον καὶ δικαιοσύνης ἄμαχον ἰσχύον, καὶ καλὸν τῷ βίῳ διήγημα ἐγκαινίζουσα, ἀργέτῳ πὺν σε τοῖς φιλαρέτοις καὶ ἀξιολόγῳ τὸν ἐπιδείγμα παράδειγμα, καὶ τὸ μέγιστον καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὅσα τις ἀγαθὰ καὶ εἰποι καὶ ἐπινοήσοιτο κεφάλαιον, ὅτι τὰς οὐρανίους πύλας αὕτη ὑπαναίγει σοι, πρὸς τὸν καθαρὸν ἱκεῖνον καὶ μακάριον θάλαμον τῆς θείας καὶ ἀβύσσου ἀπολαύσεως, μετὰ πολλῆς προπέμπουσα (ἧς πῶς ἂν ἀξιοθεῖν ἔγωγε ;) φαιδρότης.

ΕΠΙΣΤ. ΝΕ΄.

Τῷ αὐτῷ.

Ἐδειξας εἰς ὅσον ἦκει καὶ φιλίας καὶ δικαιοσύνης ἡ σὴ τελειότης καὶ τότε γενεαῖς τοιαύταις ἐν αἷς οὐδ' ἐτέρας αὐτῶν, οὐδὲ τὴν συνήθη πρᾶξιν καθαρὰν ὁρῶμεν. Καὶ ἔγωγε ἐπὶ τοσούτον, καὶ τῷ τάχει, καὶ τῷ μεγάλῃ, χαίρω τοῦ κατορθώματος, καὶ χαίρων οὐ λήγω τῆς ἀγαλλιᾶσεως, ὅτι πρὶν μὲν γράφων ἐσκοπούμην, μή πως ἄρα ὀχληρὸς σοι δέξω, εἰς τοιαύτας εὐθὺς ἀναβαίνων ἀξιώσεις. Νῦν δ' οὕτως ἀνεπτέρωμαι καὶ μετέωρος ὅλος εἰμὶ τῷ προθύμῳ τῆς ἀρίστης γνώμης, καὶ ἀπροφασίστῳ τῆς θαυμασίου σου πράξεως ἐπαίρόμενος, ὅτι δέδοικα μὴ πολλὰς ἔχων σοι τοιαύτας προσάγειν ὑποθέσεις, δι' ὧν καὶ τὴν ἐμὴν χαρὰν πολυπλασιάσω, καὶ τὴν σὴν ἀρετὴν λαμπροτέραν ἐπιδείξω· ἀντὶ τοῦ δοκεῖν ὀχληρὸς εἶναι, μὴ ἀφιλόκαλος, καὶ τότε παρὰ σοὶ κριτῇ γε (τὸ βερώτατον) νομισθεῖν. Ἄλλ' ἔρρωσέ μοι ἐν Κυρίῳ, κἂν μὴ δοκιμάζωμεν ἡμεῖς, αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ πολλὰς τοιαύτας ἀνευρίσκων πράξεις καὶ ταῦταις ἑλλαμπρυνόμενος διὰ βίου.

ΕΠΙΣΤ. ΝΓ'.

Α

ΕΠΙΣΤ. ΛVI.

Θεοφίλω ἀσπαθαρίῳ καὶ σακελλάρῳ.

Theophilo aspathario et sacellario.

Montacut. (ep. 193, p. 292).

Τὸ μὲν δίκην ἀπαιτεῖν τὸν ἡδικοῦντα, ἀνθρώπινον· τὸ δὲ μὴ ἀμύνεσθαι, φιλόσοφον· τὸ δὲ καὶ εὐεργεσίαις ἀμείβεσθαι, λοιπὸν ἤδη θεῖον· καὶ μιμητὰς τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρὸς τοὺς γηγενεῖς ἀποφαίνον. Τὸ μέντοι χειρῶν ἀρχεῖν ἀδίκων, ἐπεὶ χώραν ἐν τοῖς εἰρημένους οὐδεμίαν ἔχει, ἢ θηρίων πάντως, ἢ δαιμόνων πρᾶξιν ἐμφανίζει, καὶ ἀνθρώπινον εἰς σῆμα περιδευκὲς ὁ πράξει. Τεσσάρων οὖν χαρακτηρισμῶν ταῖς πράξεσιν ἐνθεωρουμένων, αὐτὸς κατὰ σεαυτὸν τὸν προσφυῆ τύπον τῇ νυνὶ σου πράξει περιαρμόσας· εἴτα κατιδὼν ὕψι, καὶ ἄλλος σοι μὴ ὑποδεικνύει (φεῦ τοῦ αἰσχιστοῦ θεάματος!) τίνος σεαυτῷ τοῖς ἔργοις διεκόλαψας εἰκόνα.

ΕΠΙΣΤ. ΝΖ'.

Ἥλιε ἀσπαθαρίῳ καὶ δρουγγαρίῳ τοῦ πλοῖμου.

Montacut. (ep. 197, p. 294).

Εἴπεν ἂν τις τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν· Τὸ τάχος μόντης τύχης. Ἐγὼ δ' ἂν φαίην, ὡς εἰ μὴ θείας ἐστὶν ὁρμῆς, ἢ καίρων ἀνάγκης, μόντης ἀδουλίας. Σκέψασθαι δεῖ τοιγαροῦν περὶ ὧν ἐπέιπεν, καὶ μὴ τῷ προπετεῖ τὴν πρᾶξιν πιστεῦσαι. Καὶ γὰρ ἂν μὲν εἰς συμφέρον ἀποβῇ, ὥσπερ τὰς ἐκ τοῦ τέλους ὠφελείας, οὕτω δὴ καὶ τοῦ βουλευσασθαι κερδανεῖς τοὺς ἐπαίους· ἂν δὲ τοῦναντίον, τοῦ μὲν βεβουλεῦσθαι οὐδ' οὕτω τὴν κρίσιν ἐξημικῶν, τοῦ δὲ γε μὴ ὠφελεῖσθαι, ὁ μέγιστόν ἐστιν ἐν πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις παραμυθιον, οὐ σαυτὸν αἰτιάσθαι.

ΕΠΙΣΤ. ΝΗ'.

Σεργίῳ ἀσπαθαρίῳ ἀδελφῷ.

Montacut. (ep. 200, p. 295).

Ἐλεγχος ἄκρατος εἰς δύο περισταταὶ ταῦτα· ὁ μὲν βούλεται ποιεῖν, οὐ περᾶν· καὶ οἷς μὴ βούλεται, περιπίπτει· βούλεται μὲν γὰρ εἰς μετάνοιαν τὸν ἐλεγχόμενον ἄγειν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἐξάνυει· περισταταὶ δὲ οὕτω τὰ τῆς σπουδῆς εἰς τοῦναντίον· ἐκτραχύνει γὰρ μᾶλλον, καὶ εἰς ἀπόνειον περιτρέπει· ἑαυτὸν τε δίδωσι νομισθῆναι, ὡς οὐχὶ φιλανθρωπῶς γινώμη. καὶ συμπαθεῖ διαθέσει, ἐπιχειρεῖ κακοῦντα δὲ τῷ πταίσματι τοῦ πλησίον τοῖς δυνέουσιν ἐπεμβαίνειν. Διὸ συντελῶς ἄγαν καὶ σοφῶς, καὶ Νάθαν ὁ προφήτης τῷ Δαβὶδ, καὶ Μιχαῖας τῷ Ἀχαάβ, ὑπὸ προσωπεῖον τοῖς ἐλέγχους προσενήνοχον· ἅμα μὲν πραστέροις ὑπολαίνοντες λόγοις· ἅμα δὲ καὶ διὰ τοῦ ἀγνοεῖν, εἰς ὃ τείνει καὶ ἀφορᾷ τὸ τοῦ δράματος, αὐτοὺς ἐκείνων κριτὰς ἀδεκάστους τῶν παρὰ σφίσιν αὐτοῖς ἡμαρτημένων, λαμβάνοντες. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μὲν ἤνυσεν τὸ πᾶν (ἄνδρα γὰρ ἀρετῆς ἐραστὴν, εἰ καὶ παρωλισθηκότα, ἐν νοθεσίᾳ διήλεγξεν)· ὁ δὲ, ὡς πρὸς τηλικούτον θηρίον, εἰ καὶ μὴ ὁμοίως, ἀλλ' οὖν μεγάλα ἐξήνυσεν· εἰς ἄλλους γὰρ καὶ δάκρυα παραυτίκα, εἰ καὶ πρὸς τὰ τῆς δυσσεβείας μετ' ὀλίγον ἐπαλινδρόμησε, συνέστειλεν αὐτοῦ τῆς γνώμης τὸ ἀπονενοημένον καὶ φουσῶμενον. Καὶ σὺ τοῖνον, ἐν οἷς ἡ χρεῖα καλεῖ, ἐπισκεῖται κερῶν τοὺς ἐλέγχους, καὶ ὑπὸ προσφύῳ παραπετάσματι τοῖς νοθευομένοις προσφερόμενος, μᾶλλον ἐξάνυσις τὸ σπουδαζόμενον.

Actionem instituere contra injustitiam, humanum est : non ulcisci, philosophicum : at benefactis compensare, divinum : quo Patris, qui in celis est, terreni homines filii per imitationem sunt. Violentas manus injicere non provocatum cum inter superius memorata locum non habeat, belluina aut dæmoniaca actionem notat : licet actor sub humana figura fuerit. Quocirca cum quatuor sint rerum notæ : tute per temet formam actioni tuæ congenerem adapta, re perspecta intelliges, licet alius non subindicet, est enim visu res turpis, cujusnam imaginem tibi per opera tua insculpseris.

ΕΠΙΣΤ. ΛVII.

Ἡλιε ἀσπαθαρίῳ, καὶ δρουγγαρίῳ πλοῖμου.

Dixit quispiam Græciæ sapientum : *Celeritas soli fortunæ convenit*. Ego dixerim, quod si non a divino motu procedat, aut temporis necessitate, celeritas inconsulta est. Considerandum ergo illud est, quod instat, nec præcipationem res concedenda. Nam si satis commodè inciderit, quod finalem attinet utilitatem, laudem eo consequeris, quasi rectum consilium ceperis. Sin contra evenierit, quam consilio capto opinaberis, judicii detrimentum non sic subibis, nec quod utilitatem non ceperis, te juste incusabis, quod in talibus solamen non exiguum erit.

ΕΠΙΣΤ. ΛVIII.

Σεργίῳ ἀσπαθαρίῳ ἀδελφῷ.

Immoderata redargutio in hæc duo incidit : quod intendit, haud perficit : quibus nolle, incidit. Intendit, ad resipiscendum inducere redargutum : hoc non præstat ; studium divertitur in contrarium, exacerbat potius et ad desperationem adigit : opinionem de se suscitatur, quod opprobriis indulget, quasi malis vicini sui gavisus, non quod humano affectu aut compassione tangatur. Quocirca consulto et sapienter, cum Nathan Davidi, tum Michæas Achabo, personatam repræsentant redargutionem : molliori sermone delinientes ; et quia nesciebant quo scena tenderet, ipsos judices habentes criminum ab ipsis patratorem. Ideo Nathan perfectum volebat. Virum enim virtutis amantem, licet ab ea exorbitaverat, admonendo redarguit : aliter autem, licet similiter apud talem bestiam non profecit, multum tamen fecit ; in mœrorem protinus et in luctum conjecit, utcumque statim ad pristinam impietatem revertetur, tamen desperatum ejus animum et inflatum coercuit. Tu autem quoties necesse fuerit, reprehensionibus admisce comitatem, et sub parato velamento, admonitis te applica, atque ita magis, quod conaris, perfectum dabis.

προσφερόμενος, μᾶλλον ἐξάνυσις τὸ σπουδαζόμενον.

EPIST. LIX.

A

EPIST. NΘ'.

*Theophylacto aspathario.**Θεοφυλάκτῳ ἀσπαθάρῳ.*

Montacut. (ep. 224, p. 333).

Orarem, ut nunquam si fieri ita posset, morbo labores, nec medica arte indigeas: sin, quia homo es, necessario agrotas, secundo, te cito convalescere, et talibus me donis remunerare, nempe Deo ingentes habentem gratias, pauperibus opitulantiem, debitoribus condonantem debita. Talibusmodi ingentibus sane donis nequaquam exsaturari vel lætari desinam.

EPIST. LX.

Manueli patricio

Montacut. (ep. 226, p. 334)

Non latebis, etiamsi lateas, Dei oculum non latibilem, qui ea agis, et apparas, quibus me per vim e vita extrahas. Qui præter ordinatam mortem, per aliam viam vita homines privat, licet manu ense non teneat, nec tingat illum sanguine, est nihilominus homicida; etiam cum carnificem non appellet. Si talia patrare, tribunalia cœlestia reddat implacabiliora, quousque tu te non expedies ab illis, qui tam acerbè olim ibi, quod ego nollem tibi contingere, ne quidem si adhuc magis in me feraris, frustra tamen et sine fructu, ad oves homines undique gementes transmittuntur.

PIST. LXI.

Leonti et Galatoni fratribus, a secretis.

Montacut. (ep. 232, p. 346)

Anatolio illo bono (nescio an ipse fictiones illas commentus est, an alterius fetum supposititium in suum adoptat?) Pontus impletur; tam vehementes, tam frequentes sunt mendaciorum venti; ita undique perflant, ut nec Argœæ puppis Nautæ celebrentur, nec vellus aureum, nec spirantes ignem tauri, vel multiformes dracones, nec quæ sunt aliæ monstrosæ fabulæ deinceps fingantur. Novitia mendaciorem hyperbole efficiet, ut illa absoleta fere fidem mereantur, neque enim ante quinque dies, non ante duos, imo ne ante unam horam ad nos accessit aliquis inter eos numeratus, qui sunt cum imperio, nec qui imperio parent; non tabellarius, non litteras annotans, non honorum nuntius, non adversantium famulus; imo quæ nunc in promissis dabantur, cum prioribus desperiere, aerem tantum verberantia? Quid dico in promissis? non enim promittebantur tantum, sed placituris isthisce clare ob oculos representabantur, utcunque ne per insomnium cernebantur. Nam ab initio per imaginationes haud alicubi subsistentes conficta, circa easdem quoque diffluxere: verumtamen, quod nullus arbitrator, mendacii continuatio cuius de iis divinandis faciet potestatem exaccuratam. Quod si, contra opinionem, cum veritate coinciderint; om-

Εὐχαίμην ἀν. ε.περ ἐνὴν, μηδέποτε σε περιπεσεῖν νόσῳ, μηδ' ἀκεστορίως ἐπιθεᾶ γενέσθαι τέχνης. Εἰ δ' ἀνθρώπον ὄντα, καὶ νοσεῖν ἀνάγκη· ἀλλ' οὕτω τε βᾶδιον τυγχάνειν τῆς θεραπείας, καὶ τοιοῦτοις ἡμᾶς ἀμείβεσθαι δῶροις· Θεῷ μὲν μεγάλας ἀναφέροντα τὰς εὐχαριστίας, πένησι δὲ βοηθούντα, λύοντα δὲ καὶ τοῖς χρεωτοῦσι δίκας τὰς ὀφειλάς· ταῖς γὰρ τοιαύταις οὐδὲ κόρον ἴσμεν ἡδόμενοι μεγαλοδωρεᾶς.

EPIST. Σ'.

Μαρουλῇ πατρικίῳ.

Οὐκ ἂν λαοίσι, οὐδ' ἂν λάθοις, τὸν ἀλάθῃτον ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, δι' ὧν ἡμᾶς ἐξάγοις βίᾳ τοῦ ζῆν. Ὁ γὰρ παρὰ τὸν ὀρισθέντα τῇ φύσει θάνατον, ἕτερον τρόπον ἐλαύνων ἀνθρώπους τοῦ βίου, εἰ καὶ μὴ τῇ χειρὶ τὸ ζῆφος φέρων βάπτει τῇ σφαγῇ, ἀλλ' οὖν ἀνδροφόνος ἐστί· καὶ μὴ πῶ τὸν δῆμιον ὀρᾷ. Εἰ δὲ καὶ τὰ ταῦτα διαφυγεῖν, χαλεπώτερα τὰ ἐκείθεν δικαιοτήρια ποιεῖ, μέχρι τίνος οὐκ ἀποστήσῃ αὐτὸν τῶν ἐκείσε, πικρῶς οὕτω, καὶ ὥς οὐκ ἂν ἔγωγε βουληθεῖην, οὐδ' ἂν πλέον ἐπιβουλευθεῖην, μακρὰ καὶ μάτην οἰμώζοντα, καὶ κατολοσυρόμενον, παραπιμπόντων.

EPIST. ΣΑ'.

Λέοντι καὶ Γαλάτῳι ἀδελφοῖς ἀσκηρήτις.

Τῶν Ἀνατολίου τοῦ καλοῦ πλασμάτων (οὐκ οἶδα δὲ πότερον αὐτός ἐστι πατήρ, ἢ υποβολιμαῖος ἐτέρων ποιεῖται γονὰς) πλήρης ὁ πόντος ἐγένετο· καὶ οὕτω μὲν σφοδραί, οὕτω δὲ συνεχεῖς αἱ τοῦ ψεύδους αὔραι καταπνέουσιν, ὥς μηδ' οἷς ἡ τῶν ἐν Ἀργῷ πλωτῆρων πλάνη σημνύεται, τὸ χρυσόμαλλον δέρας, καὶ τοὺς πυριπνύους ταύρους, καὶ τοὺς πολυμόρφους δράκοντας, καὶ τὴν ἄλλην τερατείαν, μηδὲ ταῦτα λοιπὸν εἰς μύθους ἀναφέρεσθαι· τῇ γὰρ νεωτέρᾳ τοῦ ψεύδους ὑπερβολῇ, ἔσχεν ἀνελεῖν ἐκεῖνα τὰ παλαιὰ εἰς εἰκόνα τοῦ πιστεύεσθαι. Οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἡμερῶν πρὸ πέντε, οὐδὲ πρὸ δύο, οὐ μὲν οὖν ἀλλ' οὐδὲ πρὸ μιᾶς ὥρας, οὐδεὶς ἀφίκετο πρὸς ἡμᾶς, οὐ τῶν ἀρχεῖν λαχόντων, οὐ τῶν ἐτέροις πειθαρχούντων· οὐ γραμματεφόρος· οὐκ ἐπιστημότερος γραμμάτων· οὐκ ἀγαθὸν ἀγγελος· οὐκ ὑπηρετούμενος τοῖς ἐναντίοις· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰ νῦν ὑπεσχημένα τοῖς ἐμπροσθεν συναπόλωτο, τὸν ἀέρα μόνον κτυπήσαντα. Τί δὲ δεῖ λέγειν ὑπεσχημένα; οὐ γὰρ ὑπεσχημένα μόνον, ἀλλὰ γε τοῖς χαριεστάτοις τουτοῖσι καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν λαμπρῶς κείμενα, εἰ καὶ μηδ' ὄνειροις ὠράθησαν· καὶ γὰρ τὴν ἀρχὴν, εἰς ἀνυπάρχτους διαπτελασμένα φαντασίας, περὶ αὐταῖς καὶ κατεβρύχησαν· πλὴν ἄλλ', ὅπερ οὐκ ἠγοῦμαι, ἡ συνέχεια δὲ τοῦ ψεύδους, τὴν ἐπ' αὐτοῖς μαντικὴν παντὶ παρέχεται ἀκριβή-

VARIAE LECTIONES.

* Ἰσ. καὶ μετὰ τὰ.

σασθαι. Ἄλλ' οὖν εἰ καὶ παρὰ δόξαν, ὅμως εἰ ποτε Ἀ
πρὸς ἀλήθειαν περιτραπείησαν, ἔσοιτο πάντα παρ'
ἡμῶν τῷ ἀνδρὶ, ὅσα γενέσθαι αὐτῷ δι' ὑμῶν παρ-
τήσατο. Ἐρῶσθε.

EPIST. XXV.

Ἀρσαθῆρ Ἀσπαθαρίω.

Montacut (ep. 333, p. 347).

Τὸ μὲν δῶρον, μεγαλοπρεπὲς ὄν, καὶ χωρὶς τῆς
ἄλλης διαθέσεως δ καὶ ἄλλους ἂν ἐπεπείκει, μεγα-
λοπρεπῶς ἡμᾶς παρεσκεύασε δέξασθαι. Ἡ δὲ διάθε-
σις καὶ χωρὶς τοῦ δώρου τὸ οἰκεῖον ποιεῖν διανοου-
μένη, ὅτε δὴ μείζων μὲν πάσης ἄλλης φιλοτιμίας,
μείζων δὲ παντὸς εὐεργετήματος καὶ εἶναι καὶ ὀνο-
μάζεσθαι μεγαλοφρονούσα οὐδενὶ ἑτέρῳ τῶν πρω-
τείων ὑπεξίσταται. Εἰ δὲ ταῦτα ἂν τε παρῇ τὰ δῶρα,
κἂν μέγιστα ἦ, οὐδὲν ἐκείνῃ δι' αὐτῶν περιβάλλεται
μέγα, ἂν τε μὴ παρῇ, τῇ μονώσει πλέον ἀπαστρέ-
πτει. Ὡς περ νέφος ἥλιος τὴν ὕλην διαφυγούσα καὶ
καθαρὰ καὶ ἄλυστος τὰς αὐγὰς τῆς φιλικῆς προ[σ]αγο-
ρεύσεως ἐκ τοῦ δεχομένου ἀνανακλῶσιν αὐτῷ πέμποντι.
Διὸ μηκέτι σοι δῶρων ἀπορία ἢ πρόσρησις βραδυ-
νέτω, ἀλλ' ἐποχουμένη τῇ διαθέσει καὶ τὰς σὰς συν-
επικομιζούσα ὑγείας θάττον ἀφικνεῖσθω. Οὐ γὰρ
ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδ' οὐ μὴ ἔσοιτο τῆς δι' αὐτῆς ἡμῖν
ἐγγινόμενης χαρᾶς καὶ θυμηδίας οὐδὲν τῶν περιγελῶν
δῶρων * χαριέστερον.

EPIST. XXVI.

Ταρασίῳ Πατρικίῳ ἀδελφῷ παραμυθητικῇ ἐπὶ
θυγατρὶ τεθνηκυῖᾳ.

Montacut. (ep. 234, p. 347).

Ἦ ποῦ νῦν Ἠλίας; ποῦ δὲ Ἐλισσαῖος; ποῦ δὲ Πέ-
τρος, ἢ Παῦλος, ἢ τινες τῶν κατ' ἐκείνους ἱερῶν καὶ
ἀγίων ἀνδρῶν; οὐ γὰρ ἂν ἐπιστολῆς ἐδεήθη, αὐτῶν
δὲ τινος λαβόμενος τῶν ποδῶν, ἐπὶ τὴν χάριν οὐκ ἔχω
τῶν χειρῶν, οὐκ ἂν ἀπέστην ἅπαντα παίων, ἕως ἂν
ζώσαν τοῖς γεννησαμένοις παρέθεντο τὴν παιδα. Νῦν
δὲ τί; οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ταῖς τηλικαύταις συμφοραῖς
τοῦ γένους, ἢ καὶ ἡμῶν ὑπερόριος φυγὴ δυσωπείται.
Ἐπιστολῆς δέομαι, ἐπιστολῆς, οἱ μοι! θρήνον ἀδελ-
φοῦ, ἐπὶ θυγατρὶ κειμένη διαπραυνούσης· ὅτε τέκνιον
παρῆσαν ἐλπίδες, καὶ τὸν γάμον εἶχε δυσφημία· ὅτι
μὴ θάττον τὴν παιδα μητέρα ἐδείκνυ, μηδὲ παιδὸς
παῖς χερσὶ προπατόρων ἐναθύρει τε καὶ ἐνάλλεται,
περιπαλῶν τοῖς φελλίσμασιν. Ἄλλ' ὅτε τὰ μείζω
ἡλπίζετο, τότε καὶ ἡ κατείχονεν ἀντηράζετο· οἱ μοι
τῶν παλαιῶν προπατόρων ἀπάτη καὶ παράβασις καὶ
δίκη! Πῶς εἰς τὸν παράδεισον εἰρπυσεν ὁ πονηρὸς
ἐκεῖνος καὶ σχολιδὸς ὄφις; πῶς ἐπεισεν; ἢ πῶς
ἐκείθεν μέχρι τοῦ νῦν τὸ πικρὸν τοῦ θανάτου παρα-
τείνεται χέντρον; ἔφθασεν αὕτη καὶ καὶ ἡμῶν ἢ
πληγὴ βέλους δξύτερον, σκηπτὸς φοβερώτερον· καὶ
κεῖται παῖς, ἄρτι τὴν ὥραν ἀνθοῦσα, δεῖνδον καὶ
σχυθρῶπὸν ὀφθαλμοῖς τεκνόντων θέαμα· ὅτε τὸ ἄνθος
ἐφύετο τῆς παιδοποιίας, τότε αὐτὸ τὸ φυτόν συν-

nia ille apud me obtinebit, quæ per vos ut obtine-
ret recusavit. Valete.

EPIST. LXII.

Arsaber aspathario.

Mundus quidem cum sit magnificum, et quod sine
dispositione alia quosvis allexisset, me, ut magnifice
acciperem, invitavit. At dispositio, semoto quidem
dono, cum quod suum erat peragere cogitaret, ut-
pote aliam quamlibet honorandi causam excedens,
omni beneficio majus, et cum pro tali censeri et
nominari magnopere cuperet, in nulla re a primis
deficit. Si ejusmodi munera asserantur, utcumque
eximia sint, nihil per illa tamen voluntati accedet
magnum, nisi et illa adsit; solitudine magis illu-
stratur: ut sol a nube subductus, et materiam illam
dispellens, illimes, et puros et defsecatos amicæ
compellationis radios, ab accipiente refractos ad-
mittentem mittunt. Quare non ulterius propter
munerum indigentiam affari te tardabo. Sed salu-
tatio in animi affectu evecta, et una secum tuas ap-
portans salutationes, citius advolet: non est, nec
erit terrenorum donorum aliquod magis jucundum,
aut quod oblectationem majorem et gaudium ope-
retur.

EPIST. LXIII.

Tarasio patricio, fratri, de obitu filix suæ consola-
toria.

Ubi nunc Elias? ubi Elisæus? ubi Petrus, Paulus
aut aliquis similis sanctus et sacer homo? Certe non
esset epistolam scribere opus, si vel pedes illorum
alicujus apprehenderem, neque enim res manibus
agetur, sane omnia tentarem, nec assisterem, donec
vite restitutam parentibus suis puellam traderent.
At nunc quid? certe talibus consanguineorum
ærumnis exsilium nostrum non alleviatur. Epistola
opus est, hei mihi, qua luctum mei fratris ob filix
excessum leniam. Cum liberorum spes esset, et ac-
cusarentur nuptiæ, quod citius filiam matrem non
declararent; nec filii filius in avorum manibus lu-
dit, et circumsultat, crepundiis blandiens: sed
cum majora sperabantur, tum quæ habebamus, eri-
piebantur. Hei vetustissimorum proavorum frau-
dem, transgressionem, poeniam: quomodo in para-
disum se insinuavit ille malus et perversus serpens?
quomodo persuasit? quomodo exinde ad hunc usque
diem acerbis ille mortis stimulus extenditur? Ad
nos transivit ista plaga, telo velocior, fulgure terri-
bilior; ita ut jaceat defuncta puella vix horæ spatio
efflorescens, grave et aversandum parentum oculis
spectaculum; quo primum momento puerperii flos
exeruit se, eodem exaruit, etiam radicitus. Natura

VARIE LECTIONES.

* Ἰσ. δῶρων. ὁ Πῶς εἶπεν.

parata est ad germinationem, et falsi mortifera visceribus altius immissa vitæ vitam demessuit. Quæ suffecturæ huic casui lacrymæ? lucius, lamenta, gemitus qualis? os longo jillo et fugiendo silentio obturatur, clauduntur labia, non gravitatem demonstrantia, non mores compositos referentia, sed ad dissolutionem conclusa: at quid? oculi, heu, passio hæc silentium superat, nec admittit consolationem, oculi (quomodo id exprimam?) omnem vitalem liquorem evacuantes, reliquias immittunt in cilia; malas pro rubicunda tinctura naturali tenebrosus et mortifer inungit color, formæ omnem exspoliens venustatem. Vultus denique totus ut in tali casu, spectaculum intuentibus timendum exhibet et terribile. Quæ hæc invidia? quæ injuria ejusmodi in nos contorquet tela? ubi transit lucus unus, insequitur alter vehementior; ille lactantem infantem occupavit, hic matrem mox futuram, nisi prævenisset mala mors. Undenam tot et tantæ plagæ? ab hominibus plagæ, ab occultis inimicis, undique circumstant mala, mittuntur in nos jacula, in liberos; tragœdiis scena simus, chorum in nos saltant luctus, dolor, tristitia, vultus dejectio, omnis plane malorum Erynnis: Clotho, nescio quæ, ut videtur, chorum in nos ducit, fusus et infelices illius glomi vitam nostram actibus innectunt, et argumenta ministrant tragicorum modorum acerbis choreutis. Sed quid mihi accidit? quo ego feror? qui institueram consolationem scribere, nescio quo pacto, luctu una abreptus, cum non valeret ratio, contra cursum mali in contrarium obnixi, quo nollem delatus sum; et solatii sermonem exorsurus, ad lacrymas plangentium abripiebar. Sed revertar ad meipsum; nec mœoris profundo immergar: multos dolor pessumdedit, non modo corpus destruens, sed lethaliter ipsam animam vulnerans. Hostibus ne gratificemur; oblectat hostes nostra dejectio injuriis affectorum; ne committamus in paterna fortitudinis certamina: viderunt illi liberorum mortes, mortes non ejusmodi nostræ sunt, Deus avertat! Horum proles ignis, aqua, lacus diviserunt; exsilium acerbissimum et intolerandum incubuit; omnibus amicis et affinis destituti erant. Nihil denique non auferebatur, quod tantillum solatii afferre posset; et tamen gratias agentes tulere, et tamen supernum numen venerabantur; quod res humanas, ultra hominum cogitationes gubernaret. Cogitemus, qui sumus: unde orti, non e mortalibus mortales? nonne e non existentibus, mox futuri ipsi quod non sumus? ubi pater? ubi mea mater? annon postquam paucillum in hac vitæ scena coluserant, nisi quod martyrum illos corona et patientiæ coonestabat, quantocius theatro excesse-runt? Reges autem et tyranni, supercilio, et tumore immortales, annon cum suis potestatis morte submersi sunt? Natura omnis humana utcumque

A ἀπεμαραινέτο ταῖς βίαις· ἡ φύσις πρὸς βλάβην εἰστέχει, καὶ τὸ τοῦ θανάτου δρέπανον ἐμβαθυνόμενον τοῖς σπλάγχνοις, καὶ αὐτὴν ζωὴν ἐξεθέριζε τοῦ βίου. Ποῖον ὄλεον ἀρκέσει τῷ πάθει; τίς στεναγμός; ὄδυρμός δὲ ποῖος; σιγᾷ στόμα τὴν μακρὰν ἐκείνην καὶ φευκτὴν σιωπὴν, καὶ χεὶρ μὲμυκνὴ, οὐ σεμνότητά διηγούμενα, οὐδὲ τὸ τοῦ ἥθους κόσμιον ἀπαγγέλλοντα, πρὸς δὲ λύσιν συσπελλόμενα· ὀφθαλμοὶ δὲ τί; φεῦ πάθους καὶ σιγὴν νικῶντος καὶ λόγων οὐκ ἀνεχομένου! ὀφθαλμοὶ (πῶς εἶπω); πάσαν ζωικὴν λιβάδα κενώσαντες, νεκραί, ταῖς βλεφαρίσι τὰ λεῖψανα περιστέλλουσι· τὰς παρεῖς ἀντὶ ἐρυθήματος, καὶ βαφῆς ἐμφύτου σκοτεινὸν καὶ νεκρὸν ὑπαλείπει χροῖμα, μορφῆς ἀπάσης ἐξαφανίζον εὐ-πρέπειαν· τὸ πρόσωπον ὅλον, ὡς ἐκ τοιούτων, B φρικτὴν καὶ φοβερὰν τοῖς ὁμοῖσι τὴν θεὸν παρέχεται. Τίς βασκανία; τίς ἐπήλεια τοιαῦτα καθ' ἡμῶν ἀκοντίζει τὰ βέλη; οὐπω παρῆλθε τὸ πρότερον πένθος, καὶ πάλιν ἔτερον ἐπέπεσε μείζον. Τὸ μὲν εἶχεν ὑπομάζιον παῖδα· τοῦτο δὲ καὶ μητέρα ἐπὶ ἂν θάπτον τὸ κακὸν ἐπέστη. Πόθεν αἱ τηλικαῦται καὶ τοσαῦται πληγαί; πληγαὶ ἐξ ἀνθρώπων· πληγαὶ ἐξ ἀδελφῶν μνημάτων. Πανταχόθεν ἔστικε τὰ δεινὰ· τὰ βέλη φέρεται εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, εἰς παῖδας. Γεγόναμεν σκηνὴ τραγῳδίας, καὶ χορεύουσιν ἐν ἡμῖν θρήνος καὶ πένθος καὶ λύπη καὶ κατήφεια, καὶ πᾶσα κακῶν ἐριννὺς· συνάγει δ' ἄρα, ὡς εἴοικε, τὸν καθ' ἡμῶν χορὸν Κλωθὸς τίς καὶ Ἄτρακτος*, καὶ τὰ δυστυχῆ ταύτης νήματα, τὸν τε ἡμέτερον βίον τοῖς δράμασι C διαπλέκουσα, καὶ χορηγοῦσα τὰς ὑποθέσεις τῶν τραγικῶν ᾠμάτων τοῖς πικροῖς χορευταῖς. Ἄλλὰ τί ἔπαθον; ποῖ φέρομαι; γράφειν ἀρξάμενος παραμύθιον, αὐτὸς, οὐκ οἷδ' ὅπως, τῷ πένθει συναρπασθεὶς, οὐκ ἀντισχόντων τῶν λογισμῶν πρὸς τὴν φορὰν τοῦ δεινοῦ, εἰς τούναντίον, ὧν ἐσκόπου, παρεσῶρην· καὶ παραψυχῆς εἰσιγγόμενος λόγον, εἰς τὰ τῶν ὀδυρομένων ἀπηνέχθην ὀλέοντα. Ἄλλὰ γενόμεθα ἡμῶν αὐτῶν, μηδὲ τῷ θυμῷ τῆς λύπης βαπτισζόμεθα· πολλοὺς ἀπώλεσε λύπη, οὐ σῶμα μόνον διαφθείρασα, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς αὐτῆς λυμνημένη τὰ καίρια. Μηδὲ τοῖς ἐχθροῖς χαρίζομεθα· μέγα γὰρ ἐχθροῖς εἰς θυμῳδίαν, ἢ κατήφειαν τῶν ἐπιρρεαζομένων· μηδ' εἰς τοὺς πατρικοὺς τῆς καρτερίας ἐξυδρίζωμεν ἄθλους. Εἶδον ἐκεῖνοι θανάτους παίδων· θανάτους, οὐχ οἷοι παρ' ἡμῖν, μηδὲ γένοιτο τούτων D τὰ ἔχοντα, πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ λάκκος ἐμερίζετο, καὶ τότε πικρὰ καὶ βαρεῖα τῆς ὑπερβολῆς ἐπικειμένης, καὶ πάσης ἐρημίας φίλων συγγενῶν περιεστηκυίας, καὶ πάντων ἀπλῶς ὅσα ψυχαγωγίαν τινὰ φέροι περιηρημένων· ἀλλ' εὐχαρίστως ἤνεγκαν· ἀλλ' ἐδόξασαν τὸν κρείττονα· ἢ κατὰ λογισμοὺς ἀνθρώπων τὰ ἀνθρώπινα διακυβεύοντα. Ἐννοήσωμεν τινες ἐσμέν, πόθεν γεγόναμεν· οὐκ ἐκ θνητῶν θνητοί; οὐχὶ ἐξ οὐκ ὄντων μετ' ὀλίγον οὐκ ἐσόμενοι; ποῦ μοι πατήρ; ποῦ δέ μοι μήτηρ; οὐχὶ μικρὰ τὸ βίω προσπαίξαντες, πλὴν ὅσα μαρτυρικῶς αὐτοὺς καὶ τῆς ὑπο-

VARIAE LECTIONES.

* Ἀτροπός. Ὡς τὸν θεόν, κρείττον.

μονῆς διεκόςμει στέφανος, θάττον λιπόντες τὸ θέατρον ὤχοντο· Οἱ δὲ βασιλεῖς καὶ τύραννοι, οἱ τῷ φρυάγματι καὶ ταῖς ὀφρυσὶν ἀθάνατοι, οὐχὶ τῷ θανάτῳ δυνασταίαις αὐταῖς καταδύονται· Πᾶσα φύσις ἀνθρώπων, κἂν ἐξουσιάζουσα ἦ, κἂν ἰδιώτης, κἂν γερόντων, κἂν νέων, κἂν ἀνδρῶν, κἂν γυναικῶν, θανάτῳ πάντως τέμνεται τοῦ βίου· καὶ οὐδὲν οὐ μὴ διαφύγη τὸ ἐκείνου δρέπανον· οὐδὲν καινὸν, οὐδὲ παράδοxon, οὐδὲ τῆς φύσεως ὑπέστημεν ὑπερόριον. Θνητῇ προελήλυθεν ἐκ σπλάγγνων θνητῶν καὶ τῷ θνητῷ βίῳ νόμῳ φύσεως λειτουργήσασα, τῷ αὐτῷ τῆς φύσεως νόμῳ πρὸς τὴν ἀθάνατον πολιτεῖαν ἀπεδήμησεν. Οὐκ ἔλιπε παῖδας ὀδυρομένους ὀρφανίαν· οὐκ ἀπῆλθε τὸν περὶ τὰ ἐκγονα πόνον μικρότερον τοῦ θανάτου συνεπιφέρουσα κέντρον· οὐκ ἔλαβε πολλὴν πείραν τῶν ἀναιρῶν· οὐκ ἐζήτησε θάνατον, οὐ πολλοὶ πολλάκις συμφοραῖς ἀφύκτοις περιστοιχηθέντες ἔπεθύμηναν. Γονεῦσι προσομιλοῦσα τῆς ζῆλός ἐξῆλθε τῶν προσκαίρων· χερσὶ μητρικαῖς ἀπῆλθεν ὑπηρετούμενη· χερσὶ τεκόντων ἐναπέθετο τὸ πνεῦμα. Ἐκῆδεύθη τὸ σῶμα· παρεδόθη τάφῳ, καλοῖς ἐνταφίοις εὐσεβεῖα καὶ σωροσύνη καὶ πολλῶν εὐχαῖς ἐλεημένῃ προπεπομένη· ἀπῆλθεν εἰς χῶρον, ἐξ οὗ πᾶσα λύπη καὶ στεναγμὸς ἀπελήλγεται. Τί πλέον ἔδει· εἰς τοῦναντίον μοι τρέπει τὸ ἄλγος, τὰ περὶ τὸ μακάριον ἐκεῖνο θυγάτριον οἰκονομηθέντα· καὶ μακαρίζω ταύτην τῆς ἀποδημίας, καὶ τὸν θρῆνον εἰς δόξαν Θεοῦ μεταβάλλω, καὶ τὴν ἀμνησίαν εἰς εὐχαριστίαν, οὕτως αἰσίως καὶ ὥς ἂν τις μόλις εὐξαιτο ἀπηλλαγμένην ὀρῶν τῶν παρόντων. Ἄλλ' οὐ πολὺν ἐπεβίω χρόνον· καὶ τί διαφέρει ἂν τε πλείους, ἂν τε ἐλάττους τὴν ζωὴν ἡμῶν διαμερίσωσιν ἡμέραι, ὅτε καὶ τὸ πλεῖον καὶ τὸ ἐλάττον, εἰς τὰς αὐτὰς τοῦ θανάτου πύλας διαδιβάξει· Οὐδεὶς ἡδεται τοῖς παρελθούσι, τὸ μέλλον οὐκ ἔστι, τὸ παρὸν ἐν ᾧ ἂν τις καὶ τὸ ἡδεσθαι θεῇ παντελῶς ἀκαριαῖον· ὥστε καὶ ὁ μακρὸς καὶ βραχύς τοῦ βίου χρόνος, τῷ παρόντι μόνον τὴν αἰσθησιν τῶν ἡδέων περιχλεῖων, εἰς ἔσπην καὶ ὁμοίαν ἀπόλαυσιν, τὸν τε εἰς γῆρας βαθύνοντα, καὶ τὸν ἐναχμάζοντα τῇ νεότητι συνάγει, ἐκατέρου μὲν τὴν αἰσθησιν τῇ περὶ οὐσίᾳ τέρφει διαπλανῶν, οὐδενὸς δὲ, ὅτε τῶν παρελθουσίων, οὕτε τῶν μελλόντων, οὐδεμιὰς ἡδονῆς, οὐδ' ἐτέρῃ μετέχειν ἐνδοῦς. Οὕτως ἀδιάφορον πολὺν ἢ ὀλίγον χρόνον ἐμβιῶναι· μᾶλλον δὲ οὐδ' ἀδιάφορον. Εἰ γὰρ οὐδεὶς ἀνθρώπος ἀπὸ ρύπου καθαρὸς εἰρηγᾷ τε, καὶ τοῖς ἔργοις ὁρᾶται πιστούμενον, οὐδ' ἂν εἰ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ, ὁ ἐν ἐλάττονι χρόνῳ τὸ πῆλινον τοῦτο σχῆμα καταλιπὼν, ἐλάττον ἔχων ἀπῆλθε καὶ κηλίδων τῶν σωματικῶν. Οὐκ οὖν ὁ πενθῶν τὴν ἀπελθούσαν, ὅτι θάττον ἀπῆλλαξε τῶν παρόντων, ὅτι ἐλάττον μετέσχε τῶν μολυνόντων, τοῦτο δάκρυον ποιεῖται, καὶ τὸ καθαρωτέραν αὐτὴν τῷ ἐκείθεν ὀφθῆναι. Νυμφίῳ, νομίζε[ις] συμφορὰν· ἄλλα πρὸ ὥρας μετέστη· μὴ μοι γένοιτο τοιαύτην φωνὴν ἀκοῦσθαι· φωνὴν ῥηθῆναι μὲν τολμηράν· ἐννοηθῆναι δὲ τολμηροτέραν. Πρὸ

A potentia fruatur, licet privati, senes, juvenes, viri, mulieres, per mortem de vita tollitur, nec est quod ejus falcem evitare queat. Novum non est, aut paradoxum, quod naturæ exsilio subiciamur, mortalis illa prodiit e visceribus mortalibus, et vitæ mortali ubi juxta legem naturalem inservisset, per eandem legem ad immortalem statum peregrinatur: liberos haud reliquit orphaniam gementes suam; non excessit una secum desiderium circa prolem asportans morte acerbiorum stimulum, experientiam miseriae multiplicem non habuit, mortem non quæsit, quam multi multoties malis inevitabilibus oppressi optarunt, cum parentibus versata et temporali procella exiit, exiit ministerio maternas manuum, in manibus parentum emisit spiritum: B curabatur corpus, mandabatur sepulcro fasciis tumularibus egregiis involuto pietate et modestia, multorum miserantium precibus comitata in regnum abiit, unde exsultat luctus et gemitus universim. Et quid ultra desiderari potest? In contrarium dolorem me adigunt, quæ circa beatam illam filiam tuam administrabantur; excessum hunc illius feliciem prædico; luctum in Dei gloriam muto, infortunium in gratiarum actionem: cum tam feliciter, ita ut vix optares, videam præsentibus liberatam. Verum haud ita diu in vita fuit; quid interest si plures, an pauciores dies vitam nostram dividant; cum minus et magis in eadem mortis portas nos transmittant? Præteritis nemo delectatur; quod futurum est, nondum est; præsens, in quo omnis C oblectatio, momentaneum est. Longum ergo vitæ, et breve tempus, cum delectamentum præsentis tantum circumscribat, una et eadem frutione illum, qui longævam attigit senectutem, et qui juvenata floret, constringit; utriusque sensum oblectamento præsentis errabunde definiens; nullius autem vel e præteritis, aut futuris, voluptate gaudere cuius permittens, adeo res indifferens est, longo vel brevi spatio superesse. Imo potius haud est indifferens; si enim a maculis nemo prorsus est immunis, quod et dicto et facto confirmatum videmus, ne si vita ejus sit unius diei, certe qui et abbreviato magis tempore istius vitæ exiit tabernaculum luteum, cum paucioribus corporis sordibus hinc excedit. D Quocirca qui luget illius obitum, eo quod a præsentibus tam cito liberatur, eo quod minus macularum participavit, polluentium lacrymas fundit, et inter calamitates computat, quod splendidior sponso præsentetur. Sed excessit ante tempus. Quin hanc ego vocem nullus audiam, dictu audacem, cogitatu audaciorem. Ante tempus, ais? Cum nasceretur, cur non dicitur ante tempus in lucem edita? Nascebatur de divino nutu et tempestive. An nosmet nos statuemus arbitros de tempore, quod ad conditorem hinc abiit? Annon ille opifex produxit in tempore, ad se assumet nesciens, opportunum tem-

VARIAE LECTIONES.

ἔ περιτυχόντας.

pus? de gutta in carnem solidavit, in utero formavit, in lucem produxit, ab infantia ad ætatem puerilem custodivit, ad thalamum, ad perfectam ætatem, ecquid horum intempestive? ut cum in æternum vitam permutat, tum solum agit intempestive? sit longe a lingua pietatem meditante hæc blasphemia, longe ab animo moderato; dignum id est longis l-mentis, et multis lacrymis, obrutum hominem tali cogitationum nequitia; non autem mortalia immortalibus mutare: quocirca lugere non oportet illam quæ corpus mortale reliquit, sed illum qui mortificat mentem immortalem, non quam thalamus celestis complectitur; sed qui spe mortifera animam sepelivit: sed prævenit abiens parentes; et quid tum? operata forsitan patris et matris interitui, hinc tunc excedere debuit tot plagis cæsa. Hæc qui ait, non patris viscera, sed novercæ affectum refert, non patris aut matris certe amorem; magis illum, qui quod se oblectet quærat, quam quod filię existat gratum, quique sub desiderii filię sui ipsius curam meditatur. Quid tristitiæ est intueri mortem amatorum? excessit hinc filia, a morte libera, hoc triste non est: et quid nos tum consumimus tristitia? si rediviva tibi adesset nata, et astans manum manui misceret, si blando et exilarante vultu oscula daret et alloqueretur. Quid te affligis, pater? quid lamentaris, quasi mala me excedentem ambirent? Habitare paradysum sortita sum, jucundum oculis spectaculum, jucundius fruitione, experientia omnem excedit fidem; paradysus ille sedes paterna et principalis nostri generis, in quo Dominicæ manus officium naturale primi nostri parentes, antequam insibilaret serpens, hoc est, beatam vitam agebant: hunc campum ille nequam et incurvus serpens illabi nequit adhuc, nec insurratos sermones insinuare fraudulenter. Inest ibi nobis mens omni machina superior, omni arte major, non est ibi oculus aperiendus aut majoris oblectationis fruendæ desiderium. Sumus omnes sapientia divina et cœlesti sapientes; vita omnis transigitur in inenarrabilibus nec invilendis bonis, inde tota nobis festivitas et panegyris: splendidi splendide in corporibus incorruptibilibus et purissimis versantes, Deum videmus, quomodo homini videre fas est Deum, illius inexplicabile et incomprebensibili pulchritudine, quasi luxuriantes continuo tripudiamus, nec satietas adest: luxuriæ abundantia illius summitas sit dilectionis, et illam comitata fruitio inenarrabile illud gaudium, et inexplicabilem exultationem operatur: adeo ut amor me inmensus eo revehat, dum tecum hos sermones fero, nec possum illorum partem vel minimam referre. Accedes tu aliquando eo cum dilecta mea matre, et tum me paucæ quædam de multis, et minutiona enarrasse censebis, teque ipsum de hac tristitia accusabis, qui me in talibus bonis versantem deploras: verum, dilectissime pater, de cætero me lætus præmitte isthinc, nec diutius detine, ne plus incommoderis, et idcirco vehementius affligaris. Si

ἄωρα; καὶ πῶς ὅτε τὰς μητρικὰς ἔλυσεν ὠδῖνας, οὐκ ἐνομιζέτο λύειν πρὸ ὥραν; ἀλλ' ἐτέθη μὲν νεύσει Θεοῦ καὶ καθ' ὥραν. Ἀπελθεῖν δὲ πρὸς τὸν Ἰλῆστην ἡμᾶς αὐτοὺς καθίζομεν ὁροθέτας; καὶ προάγει μὲν ὁ Δημιουργὸς καθ' ὥραν, λαμβάνει δὲ πρὸς ἑαυτὸν οὐκ εἰδὼς τὴν ὥραν; ἀπὸ σταγόνος ἔπηξεν εἰς σάρκα, διέπλασεν ἐν μήτρᾳ, προήνεγκεν εἰς φῶς, ἐκ βρέφους διετήρησε μέχρι παιδὸς, μέχρι παστάδος, μέχρι τελείας ἡλικίας· τούτων οὐδὲν οὐ καθ' ὥραν; Ὅτε δὲ πρὸς τὸν ἀθάνατον ἀμείβει βίον, τότε μόνον οὐ καθ' ὥραν; πόρρω γλώσσης εὐσείδειαν μελετώσης ἡ τοιαύτη δυσωψία· πόρρω φρονήματος σωφρονούντος· τοῦτο θρήνων μακρῶν, τοῦτο θαυμάσιον πολλῶν ἐγκαταχυσθῆναι τὸν ἀνθρώπον τηλικαύτῃ μοχθηρίᾳ λογισμῶν, ἀλλ' οὐχὶ τὸ διαμεΐναι τὰ ἀφάρτα τῶν φθαρτῶν. Οὐ μὲν οὖν οὐχὶ πενθεῖν τὴν διαφυγούσαν σῶμα θνητὸν δεῖ, ἀλλὰ τὸν νεκρῶσαντα τὸν ἀθάνατον νοῦν· οὐδ' ἦν οὐράνιος παστὰς θαλαμῆναι, ἀλλ' ὅς ἐνέθαψε τὴν ψυχὴν ἐλπίσι νεκραῖς. Ναί, φησὶν, ἀλλὰ τεκόντων προσηλθε· τί θαίρα, ἐβούλετο δὲ τις αὐτὴν μητρὸς καὶ πατρὸς θανάτῳ προκατεργασθεῖσαν πρότερον, οὕτως ἀπελθεῖν, τηλικαύταις πληγαῖς μεμαστιγμένῃ; πατὴρ οὐ μοι σπλάγχνα, μητρὶς διὰθεσιν οὗτος, ἀλλ' οὐ πατὴρ οὐδὲ μητρὸς φίλτρον, ἀπαγγέλλει, καὶ ζητούντος τὸ οἰκεῖον ἡδὺ ἢ τὸ τῇ θυγατρὶ κεχαρισμένον, καὶ σοφιζομένου πόθῳ παῖδός τὴν ἑαυτοῦ θεραπείαν. Τί γὰρ λυπηρὸν ἰδεῖν στερτομένων θάνατον; οὐκ οὖν ἀπῆλθεν ἡ παῖς ἐλευθέρα τοῦτο· ἀλλ' οὐ λυπηρὸν. Καὶ τί δαπανῶμεν ἑαυτοὺς τῇ λύπῃ; Εἰ δ' αὖτε σοι παρὴν ἔκειθεν ἡ παῖς ἐπιστάσα, καὶ χειρὶ χειρὶ ἐμβαλοῦσα, ἰακρῶ δὲ καὶ χαίροντι προσώπῳ κατεφίλει τε καὶ προσεφθέγγετο, τί δὲ ἄρα κόπτεις σεαυτὸν, ὦ πάτερ; τί δὲ θρηνεῖς, ὡς ἐπὶ κακοῖς, ἀπελθοῦσαν; ἐμοὶ παράδεισος ἔλαχεν οἰκεῖν. Γλυκὺ μὲν τι θέαμα ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν· γλυκύτερον δὲ ἐναπολαῦσαι μεζῶν[ν] δὲ πίστεως ἀπάσης ἡ παῖρα. Παράδεισος ἔκεινος ἡ πρώτη καὶ θαυμασιὰ τοῦ γένους πατρίς, ἐν ᾧ πάλαι τῆς Δεσποτικῆς παλάμης τὸ φιλοτέχνημα τῆς φύσεως οἱ προπάτορες, πρὶν ἢ τὸν ὄψιν ὑποφύθρῃσαι, τῆς εὐδαίμονος καὶ μακαρίας ἀπῆλθον ζωῆς. Ἀλλὰ νῦν οὐδὲ ὁ σχολὸς ἔκεινος καὶ πονηρὸς ὄψις, χώραν ἔχει ὑφερπεῖσαι, οὐδὲ τινας ψιθύρους λόγους ὑπομηχανάσθαι· ἀλλ' οὐδ' ἐν ἡμῖν ἐστὶ τις, οὐ μὴ ἐστιν ἡ γνώμη μηχανῆς ἀπάσης καὶ τέχνης ἀμείνων· οὐδ' ὀφθαλμοὺς δὲ τις ἀνοιχθῆναι δεῖται ἡ ἡνὸς μεζῶνος ἐπιθυμίας ἀπολαῦσαι. Ἐσμεν γὰρ ἅπαντες σοφοὶ μὲν τὴν θέαν καὶ οὐράνιον σοφίαν· ἐν ἀφρόνοις δὲ καὶ ἀνεκκαλήτοις ἀγαθοῖς· ὁ δὲ πᾶς βίος ἡμῖν ὁρτὴ καὶ πανήγυρις. Λαμπροὶ δὲ λαμπρῶς ἐν ἀφάρτοις καὶ καθαρωτάτοις πολιτευόμενοι σώμασι, θεὸν ὀρώμεν, ὡς ἔστιν ἀνθρώπῳ δυνατόν ἰδεῖν, καὶ τούτου τῷ ἀφράστῳ καὶ ἀπερινοήτῳ κάλλει ἐντροφῶντες, διαπαντὸς ἀγαλλόμεθα, καὶ χόρος τούτων οὐδεὶς, ἀλλὰ τὸ ἀφθονοῦ τοῦ τρυφῆν ἀκμὴ γίνεται τοῦ ἔρῃν, καὶ τῷ ἔρωτι συμπεριούσα ἡ ἐξουσία τῆς ἀπολαύσεως, ἀπατόν τινα καὶ ἀνεκδιήγητον, ὡς ἀληθῶς, τὴν χαρὰν ἔκεινην καὶ ἀγαλλίασιν ἐργάζεσθαι· ὡς καὶ νῦν ἐμοῖς ταῦτά σοι προσομιλοῦσθαι.

δεινὸς καὶ ἀμήχανος πρὸς ἐκεῖνα ἔρως ἐπιστρέφει, καὶ οὐδὲ τὸ βραχύτατον αὐτῶν παραχωρεῖ διηγῆσασθαι. Ἐλευσὴν δὲ ποτε καὶ αὐτὸς ἐκεῖος ἅμα φίλῃ μητρὶ, καὶ τότε πολλὰ μὲν ἐμὲ τοῦ μικρὰ περὶ τηλικούτων εἰπεῖν· πολλὰ δὲ σαυτὸν τοῦ πένθους αἰτίασθαι· οἷον καλῶν κάγαθῶν ἡμῖν κατωδύρου. Ἀλλὰ με λοιπὸν, ὦ φίλτατε πάτερ, χαίρων ἔα καὶ πρόπεμπε· μηδὲ πλέον κατέχης, ἵνα μὴ πλέον ζημιώσης, καὶ διὰ τοῦτο πικρῶς ἀνιάσης. Εἰ ταῦτα δὲ καὶ τοιαῦτα ἕτερα τὸ μακάριον ἐκεῖνο θυγάτριον διεξήκει, ἔρ' οὐκ ἂν δυσωπηθείς καὶ τὸν ὀδυρμὸν ἀπέθου καὶ χαίρων χαίρουσαν ἀπέναι προέπεμψες; Εἴτα ἂν μὲν ἡ παῖς ταῦτα λέγῃ, βελτίους ἐσόμεθα καὶ τοὺς θρήνους ἀπορρίψομεν; ἂν δ' ὁ κοινὸς Πλάστης καὶ Δεσπότης βοᾷ· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἀν ἀποθάνῃ ζήσεται· καὶ ὁ τε ἡτοίμασεν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, ἃ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· ὡς ἀπιστοῦντες οὐδὲν ἄμεινον διακείσμεθα, ἀλλ' ἐπὶ πλέον θρηνησομεν; Καὶ ποῦ τοῦτο καλόν; ποῦ δὲ δίκαιον; ποῦ δὲ λογισμῶν ἐγγὺς ἐστὶ κτίων τοῦ πρέποντος ἢ συμφέροντος; Εἴτα οὐδὲ τὴν ἐμὴν αἰσχύνῃ κοσμιώτατην νύμφην, εἰς τὰ τῶν θηλέων δάκρυα τὸ ἄρβενωπὴν διαχέων καὶ καταφερόμενος· οὐδὲ φεῖδῃ τῆς γυναικείας ἀσθενείας, οὐδ' ἡ περὶ αὐτὴν εὐλογος συμπάθεια καὶ ὠφέλιμος τὴν παράλογον διαλύει καὶ ἀσύμφορον. Εἰ γὰρ ἄνδρες, παρ' ὧν παῖς γυναιξὶν ἡ ἀνάκτησις, ἴσα γυναικοῖς κόβονται· τί τὸ περὶ αὐτὰς ἔσται; πόθεν τὸ παραμύθιον ἐξοῦσι; τίνας δὲ παραινέσομεν εἰς καρτερίαν μιμεῖσθαι, πρὸς τίνας ἀφορᾶν; ἀλλὰ μὴ σὺ γε, μηδὲ σέαυτοῦ ἀνάξιον πάθοις, μηδὲ τοῦ γένους, ἵνα τι καὶ τοῦ καιροῦ φιλοτιμώτερον εἴπω, νόθον καὶ ἀλλότριον. Μὴ δὴ τοῦ καλοῦ πλέον εἰς οἰμωγὰς ἐκφερόμεθα, μηδὲ γυναικισώμεθα τῷ πάθει ἄνδρες πολλacha ἐν πολλοῖς καὶ χαλεπωτάτοις πειρασμοῖς ἀναφανέντες. Ἐλαβε πρὸς· ἐαυτὸν ὁ Πλάστης τὸ πλάσμα· ἀλλ' ἔδωκε πλείους ὧν ἀφῆλε (καὶ εἰσάν γε ἐπὶ μακρότατον εὖ βιοῦντες, καὶ τοὺς τεκόντας εὐφραίνοντες) υἱοὺς καὶ θυγατέρας. Λυπεῖ τὸ παρελθόν· εὐφραίνεται τῶν οἱ παρόντες· εὐχαριστήσωμεν ὑπὲρ ὧν ἀφῆλεν, ἵνα οἷς ἐχαρίσατο χαίρειν καὶ ἡγαλλιάσθαι βεβαίαν ἔχωμεν τὴν ἀπόλαυσιν. Καλὸν ἔχειν τῷ βίῳ γένους διαδόχους· ἔχομεν· καλὸν παρέχειν ἀπαρχὰς τῷ κοινῷ Πλάστῃ, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων δοτῆρι προστηνέγκामεν· πρὶν μὲν ἀδελοντῇν τίνας τῶν παίδων εἰς ἀπαρχὰς Θεῷ, τίνας δὲ εἰς διαδοχὴν γένους λογισθήσονται. Νῦν δὲ ἂν μόνον εὐχαρίστως τὴν ἀπαρχὴν ὀσώμεν, οὐκ ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν τὰς ἐλπίδας σαλεύσομεν, ἀλλ' ἐν τῷ βεβαίῳ πεπηγότες ἐσόμεθα. Οὐδέ ποτε λαβὼν οὐ παρέσχε φιλοτιμώτερον· αἰεὶ δὲ μεγίστοις καὶ ἀνεπίστοις ἀγαθοῖς τὰ ἐλάχιστα διαμελίσθαι. Εἰ δὲ θρήνοις, ὡς ἀδικούμενοι, τὰς ἀπαρχὰς καθυδρίσωμεν, ἀλλ' ἐγὼ μὲν οὐδὲν ἔρῳ δυσχερὲς, ἐπεὶ μὴδ' ὅμῃς ἐλπίζω τοῦ λοιποῦ θρήνους καὶ λύπας καὶ τοιαῦτα πάθη, ἃ τοῦ δυσχεροῦς ἔστιν αἰτία, περιβάλλεσθαι. Εἴη δὲ μοι καὶ τὸ Θεῖον

A apud te hæc vel similia tecum beata tua filiola colloqueretur, annon permotus inde gemitus abigeres, et lætus lætam abire permitteres? Deinde si filia hæc diceret, an meliori statu erimus, et lamenta rejiciemus? sin communis Conditor, et Dominus elamet: *Qui credit in me, etiamsi morietur vivet*¹¹; et qui præparavit diligentibus se, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit¹²; tanquam infideles nihilo erimus meliores, et plus dolebimus? ubi bonum, justum, ubi ratiocinationes conjunctæ cum decenti aut utili? Ulterius, nonne pudet ornatissimam meam sponsam virilem conditionem in muliebres lacrymas diffundendo et irruendo, femineæ imbecillitatis curam omittere, ne rationabilis et conducens compassio dissipet irrationalem et inutilem. Si viri, per quos feminae firmantur, non minus quam feminae plangunt, unde illæ solamen acquirunt? quos laudandos proponemus ob strenuitatem imitandos? ad quos respiciemus? Verum noli tu quidquam te ipso vel genere tuo indignum perpeti, aut, ut magis tempori congruum dixerò, adulterinum: in luctum ne ultra decorum efferamus, nec cum viri sumus, muliebriter passionem feramus, cum multoties multis in locis fortes nos præstiterimus: Opifex ad se transulit opificium; sed plus dedit quam abstulit: et subsistant precor diu viventes, et parentes gaudio afficientes filii alii filiaque: dolet quod præterit; lætitia afficiant præsentes, gratias de ablatis agamus, ut stabiliter fruamur iis quos habemus, deque iis gaudium et exultationem habeamus: pulchrum est successuros possidere, possidemus: præclarum est primitias largitori consecrare et omnium datori, quod fecimus, offerre. Incertum prius erat, quos e liberis Deo primitias dare, quos generis destinare successioni oporteret. Nunc si gratanter primitias dederimus, non inter incerta vacillabit spes, sed immoto in statu defixi erimus: Deus nunquam accepit, quin amplius largiatur; semper vel minima maximis et insperatis bonis remunerat. Sin planctu, ut injuria affecti primitias dedecoremus: quanquam nihil ego proloqui infaustum velim, quippe qui sperem te de cætero nullam talem passionem, lamenta, mœrorem admissurum, unde infausti quidquam procuretur: mihi Numen et spe et suffragio faveat; faveat autem, et libertatem loquendi concedit, te ab animi mœrore in gratiarum actionem converso, plurima cum antiqua tum recentia exempla, quæ solamen afferant, representare possum. Quin ut quod res est dicam, tota hominum vita hujus est exemplum, quam cogitatione rememorans facile dejectionem omnem anolietur. Majus adhuc dixerò, et tremendum illud; ad quos pertinet defunctos deplorare? hic ipse non dicam, sed orbis præconem compello, ut voce sua enuntiet cæleste decretum: *De dormientibus nolo vos ignorare, fratres: ut ne tristitia vos ita officiemini, quemadmodum et cæteri,*

¹¹ Joan. xi, 24. ¹² I Cor. ii, 9.

qui spem non habent³³. Paulus horum est buccinator, celestis institutus ludolitterario, qui totum mundum obivit prædicando: Christi os clamat, infideles decere, de defunctis tristitia affici, resurrectionis spem extinguere, non credendo virtutem mysterii secundum Christum. Tristitiam igitur exuamus, ne reatum contrahamus tanti mali; ne filiam tuam vero damno afficiamur; nam nunc Abrahami sinu fovetur, ibidem non ita longo post hac tempore illam lætam et exultantem intuebimur: sin contra Domini legem puellam desleo, ab illo pulchro spectaculo expellor. Visne ergo filiam intueri, repelle luctum, per actionem gratiarum decora te dignum lætitia illa? si luctibus adhuc indulgeamus, desiderato nos privamus. Læticia inibi ploratus nescit. Exsultationis et gaudii nuptialis thalamus locum lugentibus non concedet; nec admittet lacrymantes, quos hæredes gaudii inexplicabilis habet. Visum est factori figmentum refingere ad immortalitatem; hanc felicem ego sortem puellæ non invideo, nec sententiam contra murmurabo eam, quam amplecti deberem: Dominicam largitatem in argumentum ingratitudinis non traxero. Morbo aliquando laborabat filiulus magni regis David, morbus sepulcrum monstrabat. Ille morbum calamitatis loco habens, pronus sternitur, lacrymas implorat numen, a cibo et omni corporis cultu abstinet. At ubi excessit puellus, statim deponebat luctum. Orabat prius ut viscerum stirps subsisteret; postquam vidit Fictorem determinasse abitum, per luctum iudicis sententiam violare non erat ausus: sed sublimiorem se omni dejectione præstans, voces emisit gratias agentes, et usitato more se refecit. Ita non affectos esse decet; si infirmatur filius cognatus, amicus, si morbus mortem pericuriat: Deum veneror, ut auferat morbum, det, donet desiderantibus desiderium suum: sed translationem ille utiliore iudicat; decet deinceps de illa dispensatione gratias agere, contentos esse, nec luctu et gemitibus Creatoris iudicium violare. Si quis nobis insidiatur dæmon, et Jobum rursus deposcit, si malevolum cum servo suo committere Deus velit, si patientiam vult explorare ad convictionem adversarii, si stadium certamini aperit, ut pudefaciat antagonistam, athletam coronet: mœstitiæ argumentum virtutis deprecationem facere non oportet, nec tempus coronarum lamentorum tempus constituere, non certaminis diem, diem lacrymarum; non per eos quos coronavit patientia; non per coronas ipsas immarcescibiles et splendidas: hæc generosum tuum animum dedecet, iudicium solidum, virtutes reliquas. Quocirca, stemus viriliter; stemus confidenter, ut miles celestis regis cum hoste congrediamur. Agonothete testimonium ne pudefaciamus; nec adversarii audaciæ in maleferendo applaudamus: nec si quid a principio viriliter gessimus, posterioribus mollefaciamus; ne simus fortes ad movendam hostis

τῇ τε ψήφῳ, καὶ τῇ ἐλπίδι συνεπαπτόμενον· καὶ ἐστὶ γε· αὐτοῖς μοι τὴν παρῆρσησαν χορηγεῖ ὑμῶν, ὅπερ ἔφην, ἀπὸ τῆς ἀθυμίας εἰς εὐχαριστίαν ἀνενεγκόντων, πολλὰ δὲ καὶ νέα καὶ παλαιὰ τοῦ συνενεχθέντος εἰς ψυχαγωγίαν ὑποδείγματα· μᾶλλον δ' ἀληθέστερον ἐπείν, ὅλος ὁ βίος τοῦτου παραδείγμα, ὅν τοις λογισμοῖς ἐπιδιελθόντα, πᾶσαν ἐστὶ ῥῆσον ἀποθέσθαι τὴν κατῆφειαν. Ἐἴπω τὸ μείζον, μᾶλλον δὲ τὸ φρίκης γέμον· τίνων ἐστὶ τὸ λυπεῖσθαι τοὺς ἀποικομένους; μᾶλλον δὲ οὐδ' αὐτοὺς ἔρῳ, τὸν κήρυκα δὲ τῆς οἰκουμένης καλῶ, διὰ τῆς οἰκείας φωνῆς ἀπαγγεῖλαι τὸ ἐπουράνιον ψήφισμα· Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἵνα μὴ λυπῆσθε καὶ ὑμεῖς, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Παῦλός ἐστιν ὁ σαλπίζων ταῦτα, ὁ τῷ οὐρανῷ παιδευθεὶς διδασκαλεῖν, ὁ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν περιλαβὼν τῷ κηρύγματι, τὸ τοῦ Χριστοῦ στόμα, ἀπίστων εἶναι βοᾷ τὴν ἐπὶ τοῖς τελευτῶσι λύπην, σθενύντων τῆς ἀναστάσεως τὴν ἐλπίδα, ἀπιστούντων τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν. Ἄλλ' ἀποθώμεθα τὴν λύπην, ἵνα μὴ τηλικούτους κακοὺς ἔνοχοι φανώμεν· ἵνα μὴ ὡς ἀληθῶς τότε τὴν παῖδα ζημιωθώμεν. Νῦν μὲν γὰρ κόλποι θάλλουσιν αὐτὴν Ἀβραμαῖοι· κάκει ταύτην, εὐφραينوμένην καὶ χαίρουσαν, μετ' ὀλίγον θαερόμεθα. Ἐὰν δὲ παρὰ τοὺς Δεσποτικούς θαύματος ἐγὼ τὴν παῖδα θρῆνῶ, ἐλαύνομαι τοῦ καλοῦ θαύματος ἐκείνου. Ποθεῖς τὴν παῖδα θαύσασθαι; ῥίψον ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην· δείξον σεαυτὸν, δι' ὧν εὐχαριστεῖς, δέξιν τῆς ἐκείθεν εὐφροσύνης· ἀλλ' εἰ ἐτι στέργομεν τοὺς θρήνους, ἑαυτοὺς στερίσκομεν τοῦ ποθομένου· οὐκ οἶδε θρήνους ἡ ἐκείθεν εὐφροσύνη· οὐδ' ὁ τῆς ἀγαλλιέσεως καὶ χαρᾶς νυμφῶν ἀνέχεται γενέσθαι χωρίον πενθούντων· οὐδ' ἐθέλει παραδέχεσθαι τοὺς ὑπὸ δάκρυσι τιθέντας, οὓς αὐτοὺς ἀνεκκλητὸν χαρὰς ἔχει κληρονόμους. Ἐκρίνεν ὁ Πλάστης τὸ πλάσμα πρὸς ἀθανάσιαν μεταπλάσαι· μὴ βασκαίνωμεν τῆς εὐδαιμονίας τὴν παῖδα, μηδὲ τῆς κρίσεως ἣν ἔδει θαυμάζειν καταγογγύζωμεν· μηδὲ τὴν Δεσποτικὴν φιλοτιμίαν εἰς ὑπόθεσιν ἀγνωμοσύνης βιαζώμεθα. Ἐνόσει ποτὲ παιδίον τοῦ μεγάλου βασιλέως Δαβὶδ, καὶ ἡ νόσος τὸν τάφον ἐδείκνυ. Ὁ δὲ συμφορὰν τὴν νόσον ποιοῦμενος, πρηνὴς ἔκειτο, καὶ δάκρυσιν ἐξεμειλίσσето τὸ θεῖον, τροφῆς τε αὐτοῦ τῆς ἀπεχόμενος καὶ τῆς ἄλλης ἐπιμελείας τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅτε τὸ παιδίον ἀπῆλθεν, αὐτίκα συνἀπέθετο καὶ τὴν λύπην· πρὶν μὲν γὰρ ἰκέτευσ παραμένειν τὸ φῦν τῶν σπλάγγνων· ἐπεὶ δὲ κρίναντα τὴν ἀναχώρησιν τὸν Πλάστην εἶδεν, οὐκ ἐτόλμησε τοῦ κριτοῦ τὴν ψῆφον ἐγκαθυδρίσαι τῷ πένθει· ἀλλ' ἀνώτερον ἑαυτὴν πάσης παρασκευασάμενος κατηφείας, εὐχαριστηρίους ἤφει φωνὰς, καὶ τῆς συνήθους εἶχτο διαίτης· οὕτω χρῆ ἰκετεύσθαι καὶ ἡμᾶς· ἀσθενεῖ παιδίον, συγγενὴς ἄλλος, ἡ τῶν φίλων τις, καὶ ἡ νόσος θάνατον ὠδίνει· δέομαι Θεοῦ παρελθεῖν τὴν νόσον δοῦναι, παρῆναι τὸ ποθούμενον τοῖς ποθοῦσιν· ἀλλ' ἄμεινον αὐτοὺς τὴν μετὰστασιν

³³ I Thess. vi, 12.

ῥηγεται· εὐχαριστεῖν λοιπὸν οἷς ψικονόμησε προσ-
ῥχει· στέργειν τὸ πραχθὲν καὶ μὴ τῷ θρήνῳ καὶ τοῖς
ὀδυρμοῖς ἐγκαθυδρίζειν τὴν κρίσιν τοῦ Κτίσαντος.
Εἰ δέ τις καὶ ἡμᾶς ἐνεδρεύει δαίμων, καὶ τὸν Ἰωβ
πάλιν ἐξαιτεῖ, καὶ Θεὸς ἀφίησι τῷ θεράποντι βάσα-
νον ὃ συμπλακῆναι, καὶ δοκιμάζει τὴν ὑπομονὴν
ἐπ' ἐλέγχῳ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ ἀγώνων στάδιον
ανοίγει, καταισχύναί μὲν τὸν ἀνταγωνιστὴν, στεφα-
νῶσαι δὲ τὸν ἀθλητὴν· οὐδ' οὕτω χρὴ ἀνίας ὑπόθεσιν
τῆς ἀρετῆς τὴν ἀνακηρύξιν, οὐ μὲν οὖν οὐδαμῶς
ποιεῖσθαι, οὐδὲ καιρὸν θρήνων ἀποφαίνειν τὸν καιρὸν
τῶν τροπαίων· οὐδὲ ἡμέραν θαυρῶν, τῆς ἀθλήσεως
τὴν ἡμέραν· οὐ μὰ τοὺς δι' ὑπομονῆς στεφανωθέν-
τας, καὶ τοὺς ἀμαραντίνους αὐτοὺς καὶ λαμπροὺς
στεφάνους· οὐκ ἔστιν ἀξία ταῦτα τῆς σῆς γενναίας
ψυχῆς, οὐδὲ τοῦ εὐσταθοῦς φρονήματος, οὐδὲ τῆς
ἀλλης ἀρετῆς. Τοιγαροῦν σῶμεν ἀνδρείως· σῶμεν
εὐθαρσῶς, ὡς τοῦ οὐρανοῦ στρατιῶται βασιλείᾳ τῷ
ἐχθρῷ προσπλεκόμεθα· μὴδὲ καταισχύνομεν τὴν
μαρτυρίαν τοῦ ἀγωνοθέτου· μὴδὲ τοῦ ἀντιπάλου τῷ
θράσος ἐν τῷ δυσφορεῖν συκροτήσωμεν· μὴδ' εἴτι
πρότερον ἡμῖν ἀνδρείας· κατωρθώθη, τοῖς ὑστέροις
ἐκθιγνόμεν· μὴδὲ κινήσαι μὲν ψῆδον ἐχθροῦ γενώμεθα
ἀγαθοί· νικήσαι δὲ δι' ὑπομονῆς εἰς τέλος
ἐλεγχθῶμεν ὀκνηροί· ἔτοιμος εἰς πτώσιν ὁ πολέμιος,
ὅταν εἴδῃ μακροθύμως φέροντα τοὺς πειρασμοὺς,
θάρσυνον ἀφίσταται τῆς πείρας, ὁρῶν τὸν ἀνθρωπὸν
ἐπὶ στερέβας τῆς καρτερίας ἐδραζόμενον· ἐγγὺς ὁ
στεφοδότης, λαμπροί· τοῖς στεφάνοις ἀντὶ τῶν
ἀθλῶν δεξιούμενος τὸν ἀγωνιστὴν· καὶ οὐκέτι συγχωρεῖ
προσβαλεῖν τὸν ἐχθρόν· πόρρω δὲ τοῦτον ἐλαύνει·
κἂν εἴτι δόξῃ ἀναισχυντεῖν, σὺν αὐταῖς ἀπάσαις
τέχναις καὶ ἐπιβουλαῖς· ἀμείβει δὲ καὶ τὰ ἀλγεῖνά
πολλαπλασίονι τῇ εὐδαιμονίᾳ καὶ χαρᾷ, καὶ τούτων
ἀπάντων ἀπαράγαπτος μάρτυς, αὐτὸς πάλιν Ἰωβ, οὗ,
ὡς περ ταῖς πληγαῖς ἐκοινωνήσαμεν, οὕτω καὶ
τῆς εὐφροσύνης, καὶ τῆς δόξης, καὶ τῆς λαμπρότητος
ἀπολαύσομεν, νῦν τε καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους
αἰῶνας, προσευχόμενος τῆς ὑπερενδόξου Δεσποίνης
ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ πάν-
των τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

ΕΠΙΣΤ. ΕΔ'.

Κωνσταντίνῳ νοταρίῳ.

Montacut. (ep. 239, p. 360).

Βραδὺς μὲν ἦσθα πρὸς μνήμην τῶν ἐπεσταλμένων·
βραδύτερος δὲ πρὸς πρᾶξιν τῶν ἐπηγγελμένων· τῇ
μὲν οὖν περὶ τὰς ἐντολὰς λήθη, ἔστι τι καὶ συγγνώ-
μης· τὸ δὲ μὴδὲν σε τῶν ὑποσχημένων ἐκτελεῖσαι,
ἀν μὴ προπετείας ἦν ἡ ὑπόσχεσις δῶρον, μόνης
ἔστιν ἀμελείας.

ΕΠΙΣΤ. ΕΕ'.

Νικήτῃ Ἀσπαθαρίῳ καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδικοῦ ὑπὲρ τῶν
μητροπολιτῶν τοῦ Κυζίκου καὶ τῆς Λαοδικείας.

Montacut. (ep. 240, p. 360).

Οἶδα μὲν τὴν φιλόθεόν σου ψυχὴν αὐτοπαράκλητον
οὔσαν πρὸς τὸ ἀγαθόν, καὶ συμπάσχουσαν ἐμφύτῳ
διαθέσει τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ τῇ ἔσχατα πάσχουσι.
Πλὴν ἐπὶ καὶ ἡμεῖς ἐγκαυχᾶσθαι σου ταῖς ἀρεταῖς
ποιοῦμεθα μέγα, καὶ συναλεγεῖν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν
καὶ ἀδελφοῖς χρέος ἀπαραίτητον ὁρῶμεν διὰ ταῦτα
τὴν διάνοιαν πρὸ τῶν λόγων, καὶ πρὸ τῆς χειρὸς
τοὺς λόγους, καὶ σὺν αὐτοῖς τὴν χεῖρα πρὸς ἰκεσίαν
κινούμεν. Ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς σέ, οἶδα, καὶ δυσχε-
ραίνεις ἰσως, ὅτι βραδύως τὴν αἴτησιν, καὶ ἀγωνιᾷς
τὴν παράκλησιν, καὶ μήπου ἄρα τῆς σῆς ἐπιτελή-
σμεθα τελειότητος, καὶ ὅτι πολλαχοῦ προφθάνων

A invidiam, in fine autem vincere inepti, et desides
convincamur : hostis proclivis ad lapsum, cum vi-
deat ferre nos patienter tentationes, ocus abstinit
a tentando, videns hominem firmiter a fortitudine
fundatum. In proximo stat qui coronas donat, splen-
didis remunerat agonistam coronis ad se susceptum,
nec ulterius permittit cum hoste impetendum; quin
illum longius amovet. Quod si impudentius instet,
artes ejus et insidias difflat; patientis dolores remu-
nerat felicitate et gaudio multiplicato. Horum om-
nium exemplum præbet beatus rursus Job, cujus
participes velut et plagarum facti sumus, gaudii,
gloriæ, et resplendentie, vel si minus saltem, vel in
præsenti, vel in sæculo interminabili, intercedente
gloriosissima Domina nostra, Deipara, semper Vir-
gine Maria, cum omnibus sanctis. Amen.

B

gine Maria, cum omnibus sanctis. Amen.
Tardus fuisti in memoria missorum recolenda;
tardior ad promissa exsequenda; de oblitis mandatis
concedenda est tibi venia; at quod promissum non
præstiteris, si fervoris cujusdam donum erat, ad
negligentiam solam spectat.

ΕΠΙΣΤ. LXIV.

Constantino notario.

C

ΕΠΙΣΤ. LXV.

Nicetæ aspathario, et de rebus privatis pro metropo-
litis Cyzici et Laodiceæ agenti.

D Animam ego tuam Dei amantem novi sua sponte
in bonum ferri, et ab ingenita dispositione illis
compati, qui pro Christo patiuntur. Sed propterea
quod magni faciam de tuis virtutibus gloriari, et
debitum a me illud exigi videam, ut commembris et
fratribus compatiar : idcirco, ante orationem cogi-
tationes, ante manus orationem, et una cum iis
mænum supplicem prætendo. Hæc apud te suffi-
cient, scio; et fortassis lers ægerrime, quod peti-
tionem non exponam, et laboras de admonitione
meæ intercessionis, ne scilicet fortassis tuæ per-
fectionis me oblitio cepit, cum tu multoties in-

VARÆ LECTIONES.

γ Ἰσ. βάσανον. ζ Ἰσ. ἀνδρείως.

tercessionem prævenieris, non exspectata admonitione : et mihi quidem ista sunt persuasissima. Sed dolor mihi conceptus de coathletis et conceptivis meis ita me disponit, ut a longe exordiar intercessionem; at nunc expeditam, Dei veri sacerdotes, et nostri consacerdotes ab aestu et frigore consumuntur. Subeat tibi cogitatio, quanto jam tempore decurso de emendicata stipe, et pecunia gravissimis usuris mutuo accepta vix vitam sustinuerint, coacti non aliter quam volucres cœli nidos sibi construere, et aliquod vitæ solatium vel exiguum procurare. Ostende teipsum non dissimilem tui, et Dei desiderium tibi inhærens extra te diffunde; dum illorum miserearis, leniorem nobis redde maxima ex parte dolorem, illorum solando indigentiam. Animæ procurat indulgentiæ veniam, si quis animabus pro Christo afflictis, auxilium ferat. Quid autem aliud ego scribo? quam ut is qui supplicat rogando, concessa petitione gratias agat; propterea quod in cæteris mei bene memor fueris, et præsentem petitionem fervide, et sine prætexta excusatione adimpleris potiusquam adimplebis : Christus omnis misericordiæ et consolationis Dominus ad omne tui voti desiderium aurem apertam omnigenis bonis adaugeat? usque dum regni illius, ubi nulla est successio, beati participem faciat.

EPIST. LXVI.

Stauratio spatharocandidato præfecto insulæ Cypri.

Coteler. (Monumenta Eccles. Græc., t. II, p. 104).

Piscis capito in paludibus plerumque vitam agit. Is, prout marina constat experientia, ventri strenue imperat, temperatumque vietum in natatili servat natura. Unde in nullum animal insurgit, neque eorum quæ ad capturam promptissima sunt : sed ei natura est, erga omne marinum genus, instar caducci, et mos instar fœderis ac inviolabilis jurisjurandi. Adeo autem iis quæ diximus custodiendis operam dat, ut si quando ventorum vis et maris procellæ ipsum a consueto pastu abegerint, simulque ingruens fames e patria abduxerit, atque

A ὥρθης τὴν δέουσαν οὐκ ἀναμείνας παραίνεσιν. Πειθόμεναι ταῦτα· ἀλλὰ τὸ περὶ τοῦς συναθλητὰς καὶ συναιχμαλώτους ἀληθῆ, οὕτω με ποιεῖ διατίθεσθαι, καὶ μακρότερον τῆς ἱκεσίας ἐφάπτεσθαι. Ἐρῶ δὲ ἡδὴ· οἱ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄντων ἀρχιερεῖς, καὶ ἡμῶν τῶν ταπεινῶν συναρχιερεῖς χειμῶνι καὶ ἡλίῳ διατηκόμενοι· λογίζου μοι χρόνος ὅσος ἡναγκάσθησαν ἐξ ἐράνου καὶ χρεῶν βαρυτόκων, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἀλλ' οὖν ὥσπερ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἑαυτοῖς περινοήσασθαι κατασκηνώσεις, καὶ ζωῆς τινος μικρὰν παραμυθίαν, οὐκέτι λέγω πολλά. Δείξον σεαυτὸν ἀπαράλλακτον σεαυτοῦ, καὶ τὸν ἐνδοθέν σου περὶ τὸ θεῖον πόθον προχεόμενον ἔξω, διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς συμπαθείας, πράδον ἡμῶν τὸ πολὺ τοῦ ἀλγους, τὴν αὐτῶν παραμυθούμενος ἀπορίαν. Ψυχῆς ἐστὶν ἀφesis καὶ B λύτρον, τὸ ψυχᾶς ἐπικουρῆσαι διὰ Χριστὸν ταλαιπωρουμέναις. Τί ἄλλο γράψω; ἢ ὥς τὴν αἰτησιν ἔχων, λοιπὸν πληρουμένην εὐχὴν α, καὶ εὐχαριστίαν ἀνθ' ὧν, τὰ τε ἄλλα μνήμην ἡμῶν ἀγαθὴν ἔχεις, καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν αἴτησιν ἀπροφάσιτος καὶ θερμὸς (πῶς εἶπω;) γέγονας πληρωτῆς, ἢ γίνῃ. Εἴη σοι Χριστὸς, ὁ τοῦ ἔλεους καὶ πάσης παρακλήσεως Κύριος, ἐπὶ πάσῃ μὲν δεήσει τὸ οὐς εὐήκοον παρέχων, καὶ τὸν ἄλλον ἐκ βίον παντοδαποῖς ἀγαθοῖς συναύξων τῆς ἀδιαδόχου καὶ μακαρίας ἐκείνης μέτοχον ἀναδεδεικνύς βασιλείας.

ΕΠΙΣΤ. ΕΖ'.

C Σταυρακίῳ σπαθακωνιδιδάτῳ (1) ἐπάρχοντι τῆς Κυπρίων νήσου.

Τῶν ἰχθύων ὁ κέφαλος (2) ἐπὶ τοῖς ἔλεσι τὰ πολλὰ τὸν βίον ἀνέχει. Οὗτος, ὥς ἡ θαλαττία πείρα βούλεται, γαστρός τε νεανικῶς κρατεῖ, καὶ τὴν σώφρονα δίαίταν νηχομένη φύσει πολιτεύεται. Διὸ ζῶν μὲν οὐδενὶ οὐδὲ τῶν εἰς ἄλωσιν ἐτοιμοτάτων ἐπιτίθεται· ἀλλ' ἐστὶν αὐτῷ ἅπαν τὸ ἐν θαλάσῃ γένος ἢ φύσις κηρύκειον, καὶ σπονδαὶ (3) τὸ ἔθος καὶ τῶν ὀρκίων τὸ ἀπαράδατον. Τοσοῦτον δ' αὐτῷ τῶν εἰρημένων ἢ φυλακῇ διεσπούδασται, ὥστε καπνίδαν ἀνέμων βία καὶ θαλάττιοι τάραχοι τῆς ἐθίμου νομῆς ἀπελαύνουσι, τὸν δὲ λιμὸς συνεπιτιθέμενος ἀπάτη τῆς

VARIE LECTIONES.

* Ἰσ. ἔχῃ.

NOTÆ

(1) Σπαθακωνιδιδάτῳ. Rectius σπαθαροκωνιδιδάτῳ. Ita in jure Græco-Romano mentio habetur Βασιλείου σπαθαροκωνιδιδάτου, per Eustratium CP. p. 268, idque nomen explicant, aliisque testimoniis firmant optima Glossaria, Græcum Meursii, et Latinitum Fresnii. Porro spatharii erant imperatorii satellites. Quocirca δορυφόροι Sozomeni lib. i. cap. 14, et Theodoriti lib. iii, cap. 14, in Historia tripartita sunt spatharii σπαθαρικὸν ἄξιωμα in Orientalium synodica ad Theophilum imperatorem, quam edidit Combefissius, p. 121. Sicque vocati sunt α σπάθη, quæ est longior ensis, spatha, spata, spada. Unde factum est ut lancea Dominicæ passionis σπάθη appellata fuerit a Gelasio Cæsariensi apud Theodoritum Dialogo 3. Atque hæc pauca addidimus ad aliorum observationes.

(2) Κέφαλος. Capito, cephalus, labeo, mugilum

D genus piscis, notus, et pietate, justitia, innocentia conspicuus. De quo vide cum cæteris Rittershusium ad Oppianum.

(3) Σπονδαί. Superius σπονδὰς mutavimus in σπουδὰς. Nunc vice versa σπουδὰς in σπονδὰς, apud Philonem De confusione linguarum p. 526, C. Κατὰ τῶν σπονδὰς λύειν ἐπιχειροῦντων, καὶ σύγγυσιν ὀρκίων αἰεὶ μελετώντων. Adversus eos qui fœdera solve conantur, et contrabationem pactorum jurejurando firmatorum semper meditantur. Et σπονδὴν in σπονδῇ, in eodem magno Judeo lib. Quis rerum divinarum hæres, p. 506. C. προσηκόντως ὅλως εἰς ἱερὰν σπονδὴν ἀναστοιχειωθεῖς. Decenter omnium ad sacrum fœdus reformatus, p. 298. Georgii Syncelli non πονδίων, neque κονδίων sed σπονδίων, ex Josepho.

πατρίδος, καὶ πλανᾶται κατὰ τροφῆς ζήτησιν ὁ κέφα-
λος, οὐδ' οὕτως αὐτῷ τὰ τῆς πατρίδος παραλύεται
νόμιμα, ἀλλὰ καὶ μετανάστης γενόμενος, καὶ τῆς
τροφῆς ἂν οὕτω τύχοι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πολλάκις
ἐγκειμένῃς, καὶ τοῦ λιμοῦ λῦσαι τοὺς νόμους ἐπαναγ-
κάζοντος, οὔτε τῷ φαινομένῳ δελεάζεται, οὐδ' ὑπεί-
κει τῷ βιαζομένῳ· ἀλλ' ὡς ἐφημεν καὶ πρὸ τῆς
ὄψεως ἐγκειμένου τοῦ θηράματος, αὐτὸς σωφρονεῖ,
καὶ λιμοῦ καὶ γαστρὸς καὶ τοῦ κινούντος τὴν ὄρεξιν
ἐξῴθεν, ἐπικρατεστέραν τὴν ἐμψυτον φιλοσοφίαν
ἐπιδείκνυσσι. Δι' ὃ ἂν μὲν ἐτι ζῇ τὸ προκειμένον, οὐ
φθεῖρειν τὸ ὁμόφυλον ἀνεχόμενος, οὐδαμῶς τῆς θό-
νης ἐράπτεται. Ἄν δὲ τῆς ζωῆς ἡρημωμένον πρόκει-
ται, τῷ μηκέτι ὄντι, μηδ' ἀλγηδόνα λαμβάνοντι,
τούτῃ τοῦ λιμοῦ τὴν βίαν παραμυθεῖται καὶ διαλύε-
ται. Ὁ μὲν οὖν κέφαλος ὁ ἰχθύς οὐδὲ τῶν ἀναισθητῶν
σωμάτων, ἂν μὴ λίαν ὁ λιμὸς ἐπιτίθεται καὶ νικᾷ
τὴν φύσιν, οὐμενοῦν οὐ προσάπτεται. Σὺ δὲ ζῶντας
ἀνθρώπους ὅλους αὐταῖς περιουσίαις, καὶ τότε τρυ-
φῶν. Τί γάρ με δεῖ λέγειν μηδεμιᾶς ἀνάγκης ἐπι-
κειμένης; ἀνέδην οὕτω καὶ πρὸς αὐτῆς τῆς πατρί-
δος ὀφθαλμοῖς, χανθὸν καταπίνων καὶ ἀκορέστως
καταβοσκάμενος; (4) τίνα λόγον ἐκεῖθεν ἐξεῖς, ὅτε
παραβάλλεσθαι;

EPIST. XXV.

Περὶ τοῦ μὴ δεῖν πρὸς τὰ ἐν τῷ βίῳ λυπηρὰ
ἐπιστρέφεσθαι (5).

Coteler. (l. c. p. 106).

Ἄγαθον ἀνθρώπῳ βίος ἄλυπος, χαλεπὸν δὲ τυχεῖν, C
μᾶλλον δὲ τοῖς γε τὴν κρίσιν μὴ ἔχουσιν ἀπ' ὀρθῆς
διαίτης προτοῦσαν, ἀδύνατον. Οἷς μὲν οὖν ἡδόμεθα,
τῷ πλάσαντι καὶ χορηγοῦντι τὴν ἀνεύθυνον ἡδονὴν
χάρις. Ἄ δὲ ἀνιώνεθα, ἐν αὐτοῖς ἔστιν εὐρεῖν,
ὥσπερ τούτων τὸ αἴτιον, οὕτω καὶ τὸ φάρμακον τῆς
ἰσσεως. Τὰ γὰρ πλεῖστα τῶν λυπηρῶν, οὐκ ἐξ ἐαυ-
τῶν τὴν πληγὴν ἐπάγει, ἀπὸ δὲ τῆς ἡμετέρας κρίσεως
λαμβάνει τὸ πῆλττειν. Ἐστερήθη τις πλούτου; τί
δύναται ἡ στερήσις λυπῆσαι; ἀλλ' ἐγὼ τὴν στερήσιν
βαρὺ νομίζω· ὁρῶν ὡς αὐτὸς ἐγὼ καὶ τὴν οὐδὲν
κατ' ἐμοῦ κινούσαν ὀπλίζω πικρὸν ἀφείναι μοι
βέλος. Ὁ μὲν γὰρ φθόνος, ἡ κοινὸν τὴ πόλεως ἡ πατρί-
δος πάθος, ἡ ἄλλο τῶν ἐξῴθεν, ἴσχυός με καὶ μὴ βου-
λόμενον πένητα ποιῆσαι· λυπῆσαι δὲ οὐδὲν τούτων
οὐδαμῶς οὐκ ἂν δυνηθεῖν, εἰ μὴ ἐγὼ βουλόμην.
Ἀλλὰ φίλτατοι παῖδες ἀπέστησάν μοι τῶν κόλπων,
καὶ οὓς ὀρῶν ἡδόμεν καὶ τὰς ἐλπίδας πάσα; ἀνῆκτον
τοῦ βίου, οὗτοι τὸ χρεῶν ἀθρόον ὑπῆλθον; οὐδ' ἔχεινοι
πλήττειν ὀδῶσιν ὅλως, μάλιστα γὰρ φύσεως ὥσπερ
ἐν τῇ γενέσει, οὕτω κἂν τῇ ἐξόδῳ λειτουργήσαντες
νόμοις. Ἄλλ' ἐγὼ τοὺς τὰ ἔσχατα ἡμεμῶντας ὡς ἐν

A oberrat capito ad quærendum cibum; neque tunc
ab eo solvuntur patriæ jura; verum etiam exsul, et
sæpe alimento, si ita casus tulerit, ob oculos po-
sito, ac fame compellente ad violationem legum;
neque per oblatum illicitur, neque vim inferenti
cedit, sed prout diximus, etiam præda in conspectu
posita, ipse abstinet, insitamque philosophiam
ostendit tum fame tum ventre tum eo quod escæ de-
siderium extrinsecus movet fortiolem. Quocirca si
adhuc vivit quod sese obtulit, non sustinens perdere
sibi congener, nequaquam dapem attingit. Sin vero
vitæ expers adsit, per id quod non amplius est nec
dolorem sentit, violentiam famis solatur ac dissol-
vit. Capito itaque piscis, ne sensu quidem destituta
tangit corpora, nisi valde urgeat fames naturamque
vincat. Tu vero qui vivos homines cum facultatibus
suis integros, idque inter delicias (quid enim me
oportet dicere, nulla compellente necessitate?) adeo
impudenter, et coram ipsius patriæ oculis, deglutitis
inhiantur atque insaturabiliter devoras, quam in alia
vita excusationem habiturus es, cum ne in hac
quidem locum invenias ut cum piscibus conferaris?
μηδ' ἐνταῦθα πρὸς τοὺς ἰχθύας εὐρίσχεις χώραν

EPIST. LXVII.

Quod non oporteat ad præsentis vitæ molestias
attendere.

C Grata res homini est, vita sine dolore tranquilla,
sed obtentu difficilis, imo ex sententia eorum quo-
rum judicium a recta ratione non aberrat, impos-
sibilis. Ob ea ergo quibus delectamur, Creatori et
voluptatis inculpatæ largitori gratiam habeamus;
circa molestias autem, in nobis invenire est, ut
earum causam, ita 'et remedium ad curationem.
Nam tristitium plerique, non ex seipsis plagam infe-
runt, sed a nostra opinione accipiunt quod feriant.
Privatus est aliquis divitiis? Quid potest privatio
contristare? At ego privationem rem gravem puto:
patet quod ipse ego nihil adversus me moventem
armo, ut in me acerbum emittat jaculum. Siquidem
vel invidia, vel commune civitatis aut patriæ infor-
tunium, vel ex externis aliud quidpiam, potuit me
etiam nolentem ad paupertatem redigere; at tristi-
tiam inferre nihil horum ullatenus poterit, nisi
ipse voluero. Verum charissimi liberi e sinu meo
abscesserunt, et in quos intuens gaudebam, omnes-
que vitæ spes appendebam, ii subito fatale decre-
tum subierunt? Neque illi omnino ex se habent
percellere, cum præsertim sicut in nativitate, ita et

NOTÆ.

(4) Χανθὸν καταπίνων καὶ ἀκορέστως κατα-
βοσκάμενος. Hæc verba sios admonent illorum Cy-
rilli in Habacuc p. 15, t. III, p. 550. A. Κατὰ τὸν
ἴσον ἰχθύσι τρόπον τοὺς ἀσθενεστερούς κατανέμε-
σθαι, καὶ οἷον ἀλλήλους καταβροφῆν ἀθύρω τε καὶ
ἀπλήστῳ στόματι, σκληρὰν δὲ οὕτω καὶ ἄμικτον
ζωὴν ἐπιτιθεῖν, ὡς ἐπεκτῶν τῶν ἐν ὄρεσι καὶ χει-
ρὶν διανεγκεῖν, ut promamus nostram conjecturam,

χειραμοῖς. Pari cum piscibus more, infirmiores absu-
mere, et ore patulo ac insatiabili se mutuo velut de-
glutire; adeo vero duram et a commercio alienam
vitam persequi, ut a reptilibus quæ in montibus et
cavernis versantur parva sit differentia.

(5) Inter epistolas Photianas refertur in ms. cum
alias characterem epistolæ non habeat.

in exitu legibus naturæ paruerint. Ast ego in summa tranquillitate degentes, tanquam magna tempestate procellaque vexatos reputans, meisque ductus cogitationibus, et commiserationem conciens nihil illis conferentem, mihimet ipsi vulnus indigo inutile. At mihi concidit domus? Quid ergo? Si me quoque comprehendit, nihil ad me: neque enim sentio. Quod si multis cadentibus, ego casum evasi, quo modo qui ægre fero collapsa esse inanima, cum gratias agere deberem quod ereptus fuero, non ipse mihi molestiam concilio? Ita sane et in reliquis omnibus. Nam quæ velut in his exemplis prolata sunt, communia sunt cunctis, erga quæ humana vita quotidie, alia sursum alia deorsum agens, versatilem suum volutat circulum. Unum igitur est duntaxat inter huiusce vitæ cuncta; de quo oportet gravem dolorem suscipere, et a quo liberari satagendum est. Cætera vero fere omnia quæcunque contigerint, equidem si mala esse iudicem, tanquam molestia mihi incumbent; sin autem ad ea non attenderim, eorum nullum aliquam mihi valet affigere anxietatem. Quidnam ergo est de quo me oportet esse sollicitum, non autem de dolore curam gerere? Animam conservare intactam et liberam a peccatorum spiculis: et si quod eorum ad illam pertigerit, plagamque protulerit ad cicatricem, excitari ad curandum vulnus, sanitatemque

μεγάλῃ κλύδωνι καὶ σάλῳ· ταλαιπωρούμενους, τοὺς ἐμοὺς ποιῶν λογισμοὺς, καὶ τὴν μηδὲν αὐτοῖς συνεισάγουσαν συμπάθειαν ἀνακινῶν, ἐμαυτῷ τὴν πληγὴν μηδὲν ὠφελῶν ἐπιφέρω. Οἰκία δὲ μοι συνέπεσε; Τί οὖν; εἰ μὲν καταλαβοῦσα καμὲ, οὐδὲν πρὸς ἐμέ· οὐδὲ γὰρ αἰσθάνομαι. Εἰ δὲ πολλῶν πεσόντων, ἐγὼ τοῦ πτώματος κρείττων ἐγενόμην, πῶς ἀντὶ τοῦ χάριν ἔχειν οἷς ἐβρύσθη, ὑπὲρ ὧν ἄψυχα κεῖται δυσφορῶν, οὐκ ἐμαυτῷ προξενῶ τὴν λύπην; οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ἄ γὰρ ὡς ἐπὶ παραδειγμάτων τούτων εἴρηται, κοινὰ πάντων ἐστὶν ὅσα καθεκástην ὁ βίος (6), τὰ μὲν ἄνω φέρω, τὰ δὲ κάτω (7) τὸν ἑαυτοῦ πολύστροπον (8) ἐλίσσεται κύκλον. Ἐν οὖν ἐστὶ μόνον τῶν ἐν τῷ βίῳ πάντων, περὶ οὗ χρὴ καὶ τὴν ἀληθινὰν βαρεῖαν δέχεσθαι, καὶ σπουδὴν εἰσάγειν ταύτης ἀπαλλάττεσθαι. Τὰ δ' ἄλλα μικροῦ πάντα ὅσα συμβῇ, ἂν μὲν ἐγὼ κρίνω φαῦλα ταῦτα εἶναι, ὡς λυπηρὰ μοι ἐπιτίθεται· ἂν δ' οὐκ ἐπιστρέφωμαι πρὸς αὐτὰ, οὐδὲν αὐτῶν ἰσχύει προσάψασθαι οὐδεμίαν μοι θλίψιν. Τί οὖν ἐστὶ περὶ οὗ με δεῖ φροντίζειν, καὶ οὐ πρὸς τὴν ἀληθινὰν ἐπιστρέφεισθαι; τὸ ταῖς ἀκρίαι τῶν ἁμαρτημάτων ἀπαθῇ τὴν ψυχὴν (9) καὶ ἀνάλωτον (10) συντηρεῖν· καὶ τι προσάψεται ταύτης, καὶ πρὸς μάλωπα τὴν πληγὴν ἐκτείνῃ, διανίστασθαι τὸ τραῦμα θεραπεύειν καὶ πρὸς ὑγίειαν ἀνακαλέσασθαι. Τὰ δ' ἄλλα πάντα, δόξα καὶ πλοῦτος, κάλλος καὶ ἰσχύς, δυναστεία καὶ

NOTÆ.

(6) Ὁ βίος. Locus communis de instabilitate vitæ humanæ: in quo peculiari animadversione digna mihi visâ sunt verba Clementis Alexandrini, quia mutila, ut hic ex verisimili per uncos complerentur. Sic inchoat summus vir librum, *Quis divines salutem consequatur*: Οἱ μὲν τοὺς ἐγκωμιαστικούς λόγους τοῖς πλουσίοις δωροφοροῦντες, οὐ μόνον κίχας καὶ ἀνελεύθεροι δικαίως ἂν ἐμοίγε κρίνεσθαι δοκοῖεν, ὡς ἐπὶ πολλῷ προσποιούμενοι χαρίσασθαι τὰ ἀχάριστα· ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἐπίβουλοι· ἀσεβεῖς μὲν, ὅτι παρέντες αἰνεῖν καὶ δοξάζειν τὸν μόνον τέλειον καὶ ἀγαθὸν Θεόν, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα, περιάπτουσι τὸ [Θεόν] γέρας ἀνθρώποις ἐν ἀσ[τάτῳ] βίῳ κυλινδομένους, [καὶ] τὸ κεφάλαιον, ὑποκειμένους τῇ κρίσει τοῦ Θεοῦ. Qui Encomiorum munera divitibus tribuunt, ii vero mihi non solum adulatores et illiberales merito esse videntur, qui magno se gratificari simulent quorum nulla gratia; verum etiam impii et insidiosi: impii quidem, quod posthabitis Dei laudibus et gloria, qui unus perfectus ac bonus est; ex quo omnia et per quem omnia et in quem omnia, divinum honorem attribuant hominibus in vita instabili voluntariis, et quod caput est, iudicio Dei obnoxii. Accedat huc Theophylacti epistola 12, ipsa quoque corrigenda, πᾶσαν τὴν ἀστατοῦσαν χλίσιν (male editum et versum χλίσιν) καὶ μόνον ἀκίνητον τὸ ἀεικλίνητον ἔχουσαν. Et Parænesis Eucherii n. 40. Vita hæc brevis, ita brevissima, ut ærumnosissima; quæ undique circumstantium dolorum urgetur incommotis, et deficientibus (an indeficientibus) fatigatur malis, dum accidentium jactatur injuriis, etc.

(7) Ἄνω, κάτω. Affirmare nihil dubito, in homilia Leontii presbyteri CP. apud Greterum *De Cruce* c. 1587. B. ubi de Filio Dei agitur, legendum esse, καὶ ἄνω καὶ κάτω μηδαμῶς λειπόμενος. Et in superioribus et in inferioribus nullatenus esse desinens.

(8) Πολύστροπος ἐλίσσεται κύκλος. Apposite

in theca reliquiarum Joannis Baptistæ Perpinianensi, Πραγμάτων ἐλίζει (aut εἰλίσσει). Ita legendum, ut paulo ante τιμωρεῖν) τε καὶ στροφὰς βίου.

(9) Ἀπαθῇ τὴν ψυχὴν. Quid novi ad ἀπάθειαν, rem innumeris innumerorum commentariis illustratam proferam? Pro more criticas observationes. Primo itaque lego Epist. 186. lib. 1 S. [Nili], ὅπως μὴ ἀπειθοκήσῃ τοῦ χαρίσματος τῆς ἀποτοπίας, καὶ τῆς τελευτοῦτης ἀπαθείας. Et verto, ut ne desperes de charismate intrepiditalis, et perfectissimæ imperturbabilitatis. Deinde vero Eusebium Meursii corripo in *Canticum canticorum* p. 10. Τοσοῦτον δεῖ καθαρεῦσιν τὸν λαλούμενον Θεῷ, ὡς τὰς ἐμπαθεῖς ἀπορμὰς ἀπαθεῖα ὑποτίθεσθαι. Hoc est, Adeo autem purus esse debet qui cum Deo loquitur, ut affectuum impetus vacuitate perturbationes subjiciat.

(10) Ἀνάλωτος. Non me latet plerasque meas Notas magis esse observationes ad alios auctores, quam elucidationes ad meos. Id si quis vitio verterit, potest eas non legere. Contra ego censeo, in hoc genere operis atque in hac luce litterarum, pauca declaranda esse: nullam autem intermittere occasionem adjuvandi eos qui veteres libros versant, mendarum scrupulos removendo, hoc vero in laude pono. Igitur Nota præsens erit ad Joannem Calecam Sermone habito Dominica ante exaltationem S. Crucis, apud Greterum c. 1571. Καὶ ἀπλῶς τοὺς Ἰουδαίους διηγείρεται καὶ παρώτρυνε συκοφαντῆσαι τοῦτον καὶ καταδικάσαι ὡς κακοῦργον καὶ θανατώσαι. Ἀλλὰ καὶ οὕτως εὔρεν αὐτὸν ἀήτητον καὶ ἀνάλωτον. Nempe longe præstantiorem fore lectionem, ἀνάλωτον quam ἀναλλοίωτον immutabilem. Iudæosque universim impulsi diaboli, ut calumniis eum Christum incesserent, et tanquam maleficum condemnarent, mortique adjudicarent. Verum sic quoque invictum et inextinguibilem reperit.

βῶμη σώματος, καὶ κράτος λόγων τιμιώτερον, παῖδες εἰσιν ἐν βίῳ παίζοντες· μᾶλλον δὲ οὐδὲ παῖδες, σκηνὴ δὲ παίδων ὑποκρινομένη δράμα, καὶ εἴ τι τούτων ἀπατηλότερον.

A revocandam. Reliqua vero omnia, gloria et divitiæ, potentia et robur corporis, quodque pretiosius est, dicendi facultas, pueri sunt in vita ludentes, imo potius ne pueri quidem, sed scena fabulam puerorum repræsentans, vel si quid his est fallacius.

ANG. MAI ANIMADVERSIONES

DE ERRORIBUS MONTACUTII IN EDENDIS PHOTII EPISTOLIS.

(*Spicileg. Rom. t. X, p. xxiii.*)

Hic ego, pro meo veritatis studio, facere non possum, quin data occasione, nonnullos Angli Montacutii errores, in epistolarum Photii ab eo editarum epigraphis coarguam. 1. Ac primum non jurgabor cum editore, quod in voluminis fronte Latine *sanctissimi* titulum patriarchæ Photio addiderit, est enim id officii potius ac dignitatis, quam virtutis epithetum, et quidem apud Græcos pervulgatissimum. Quæro tamen cur in eadem libri fronte non legatur Græce ἀγιωτάτου? Oblivione aliqua, an codicis haud reprehendendo defectu factum est? 2. In quintæ Photianæ epistolæ [nunc 1^a tertii libri] epigraphe, et sæpe in aliis, Græce ἀσπαθαρίῳ ponit Montacutius, Latine autem *aspathario*; atque in ejusdem epistolæ scholio judicat eundem esse *aspatharium* atque *spatharium*. Verumenimvero quis unquam nisi apud Montacutium *aspatharii* vocabulum audiit? En autem erroris causam. In Vaticano Nicolai nostri codice ep. 69, scribitur in epigraphe α' σπαθαρίῳ, lineola superposita litteræ α', ob significandam, ut fieri solet, notam numeralem primam. Est igitur David Camulianus *protospatharius*, ut nos Græce quoque scripsimus: de qua re ne dubitemus, eidem Davidi in subsequentis epistolæ epigraphe non per numeralem litteram α', sed explicatis litteris tribuitur in codice titulus πρωτοσπαθαρίῳ. Rursus in Nicolai epp. 84 et 103, æque scribitur in codice Vat. α' σπαθαρίῳ, lineola super α' posita. Nihil ergo evidentius dici potest contra vitiosam Montacutii lectionem, in cujus codice cum pariter scriberetur α' σπαθαρίῳ, ipse incaute unum vocabulum fecit ἀσπαθαρίῳ: quanquam ab aliis ejusdem codicis locis v. gr. ep. 110, coarguebatur, ubi explicate scriptum erat πρωτοσπαθαρίῳ. Nemo igitur, ne in mixobarbara quidem lexica, ἀσπαθάριος vel *aspatharius* vocabula inferat. 3. Sane apud eundem Montacutium lectio quoque Φιλοποννήσου et *Philoponnesi*, tam Græce quam Latine solæca est, pro Πελοποννήσου et *Peloponnesi*: quam ego quidem typothetæ culpam existimare maluissem, nisi in scholio quoque editoris sic legeretur (*Peloponnesi* præses aut dux, στρατηγός, occurrit in Nicolai nostri epistolis). 4. Denique in eadem adnotatione mendose scribitur *Germania* pro *Germanicia* Nestorii patria (a). 5. Nollem item a Montacutio vocabulum Δέοντι in epigraphis sæpe et in scholiis *Leonti* Latine dici, sed potius *Leoni*. 6. (Et quoniam de scholiis dixi, nollem item p. 46, scribi ab eo *septimarum synodorum* pro *septem synodorum*). 7. In epigraphe epistolæ 12 [nunc 69^a libri secundi], scribit Montacutius μονάζοντι E. πασόντι, Latine autem *monacho E. collapse*. Atqui ego judico scribendum esse μονάζοντι ἐκπεσόντι, *monacho lapsa*. Nempe apud eundem Photium p. 119, ep. 68 [nunc 78^a secundi libri], legitur παραπεσόντι. 8. Epistolæ 82 [nunc tertii libri 29^a], epigraphen βασιλείῳ πράκτορι Latine scribi video *Basilio practori*, pro *exactori* vel *questori*. Cui id, inquam, præsertim cum significatum πράκτορος Montacutius in scholio agnoscat? Sane idem homo in epp. 47 [nunc tertii libri 12^a], et 154 [nunc tertii libri 48^a], dicitur κοιάστωρ; quod Græcis litteris est Latinum *questor*. 9. In epigraphis voc. ξενόδοχος modo *hospes* redditur modo *hospitalarius*. Malim hoc alterum, sed certe interpretis constantiam requiro. 10. Item in titulo epistolæ 60 [nunc tertii libri 22^a], mallem ab interprete dictum *Helladiæ*, quam nimis generatim *Græciæ*. Legatur Constantinus in thematibus. 11. Nolo ego post ducentos annos scribere dicam Montacutio: cæteroquin non probo quod in suis ad Photium adnotationibus p. 46 Diodorum Tarsensem ac Theodorum Mopsuestenum labe hæreseos infectos non judicet, contra quos passim prisci Patres clamarunt, nominatimque sanctus Cyrillus Alex. integro opere nunc deperdito, cujus fragmenta nos aliquot dedimus, atque alia posthinc daturi sumus. Concedo, illos nonnisi post obitum damnatos fuisse; verum id minime impedit, quominus ipsorum scripta doctrinis hæreticis, ut satis constat, redundaverint. 12. Neque licet Montacutio Iconomachis p. 97, et p. 118, aperte favere, quos non Photius solus oderat, sed œcumenicæ synodi decretis solemnibus condemnarunt. 13. Neque rursus est ferendum quod Montacutius p. 159, lætrocinalem appellet octavam synodum œcumenicam, in qua deposito Photio Ignatius restitutus est. 14. Neque prudenter tot laudibus Photium cumulat, a cujus ambitione ac violentia magnum, quod adhuc permanet, schisma sumpsit initium. 15. Contra vero dum plurimis maledictis Baronium onerat, alienum se non æquitare solum, sed etiam omni mansuetudine Christiana demonstrat. 16. Inconsiderate etiam, vel potius irate, Anastasii Bibliothecarii biographias verbis contumeliosis summoque contemptu persequitur p. 244, a quo tamen auctore, fatentibus passim eruditibus, pretiosiore ac certiore historię pontificalis partem habemus.

(a) Montacutii notas ut veneno tinctas inutilisve rejecimus. EDIT. PATR.

INDICES IN PHOTII EPISTOLAS.

I.

SYNOPSIS EPISTOLARUM PHOTII A MONTACUTIO EDITARUM IN FOL. LONDINI 1651,
PROUT NUNC IN HAC NOSTRA EDITIONE SUNT DISPOSITÆ.

Edit. Montacutii.				Editio nova.				Edit. Montacutii.				Editio nova.			
Epistola	1	Epistola	lib.	I,	8	Epistola	62	quæstio	203						
—	2	—	—	I,	13	—	63	—	204						
—	3	—	—	I,	4	—	64	—	205						
—	4	—	—	I,	5	—	65	epist.	lib.	II,				76	
—	5	—	—	III,	1	—	66	—	—	II,				77	
—	6	—	—	I,	6	—	67	—	—	III,				23	
—	7	—	—	II,	68	—	68	—	—	II,				78	
—	8	—	—	I,	7	—	69	—	—	II,				8	
—	9	—	—	II,	1	—	70	—	—	II,				9	
—	10	—	—	III,	2	—	71	—	—	II,				10	
—	11	—	—	II,	2	—	72	quæstio	206						
—	12	—	—	II,	69	—	73	epist.	—	III,				24	
—	13	—	—	III,	3	—	74	quæstio	207						
—	14	—	—	III,	4	—	75	—	208						
—	15	—	—	II,	46	—	76	—	209						
—	16	—	—	III,	5	—	77	—	210						
—	17	—	—	II,	3	—	78	epist.	—	III,				25	
—	18	—	—	I,	11	—	79	—	—	III,				26	
—	19	—	—	I,	12	—	80	—	—	III,				27	
—	20	—	—	II,	70	—	81	—	—	III,				28	
—	21	—	—	III,	6	—	82	—	—	III,				29	
—	22	—	—	III,	7	—	83	—	—	II,				55	
—	23	—	—	II,	4	—	84	—	—	II,				79	
—	24	—	—	II,	5	—	85	—	—	III,				30	
—	25	—	—	II,	71	—	86	—	—	III,				31	
—	26	—	—	II,	72	—	87	—	—	II,				11	
—	27	—	—	II,	73	—	88	—	—	II,				56	
—	28	—	—	II,	6	—	89	—	—	II,				57	
—	29	—	—	III,	8	—	90	—	—	II,				80	
—	30 nunc quæst.	171				—	91	—	—	III,				32	
—	31 —	172				—	92	—	—	II,				81	
—	32 epist.	—		II,	47	—	93	—	—	III,				53	
—	33 quæstio	173				—	94	—	—	II,				58	
—	34 —	193				—	95	—	—	II,				12	
—	35 —	191				—	96	—	—	I,				13	
—	36 —	195				—	97	—	—	I,				16	
—	37 —	196				—	98	—	—	I,				17	
—	38 —	197				—	99	—	—	II,				59	
—	39 epist.	—		III,	9	—	100	—	—	II,				60	
—	40 —	—		II,	7	—	101	—	—	II,				61	
—	41 —	—		II,	74	—	102	quæstio	211						
—	42 —	—		II,	75	—	103	epist.	—	II,				82	
—	43 quæstio	198				—	104	—	—	II,				62	
—	44 epist.	—		III,	10	—	105	—	—	II,				34	
—	45 —	—		II,	53	—	106	—	—	II,				14	
—	46 —	—		III,	11	—	107	—	—	II,				15	
—	47 —	—		III,	12	—	108	—	—	III,				35	
—	48 —	—		III,	13	—	109	—	—	III,				36	
—	49 —	—		III,	14	—	110	—	—	III,				37	
—	50 quæstio	199				—	111	—	—	II,				16	
—	51 epist.	—		III,	15	—	112	—	—	II,				63	
—	52 —	—		III,	16	—	113	—	—	II,				64	
—	53 —	—		III,	17	—	114	—	—	III,				38	
—	54 quæstio	200				—	115	—	—	II,				17	
—	55 epist.	—		III,	18	—	116	—	—	II,				18	
—	56 —	—		III,	19	—	117	—	—	II,				83	
—	57 —	—		III,	20	—	118	—	—	II,				84	
—	58 quæstio	201				—	119	—	—	II,				85	
—	59 epist.	—		III,	21	—	120	—	—	III,				39	
—	60 —	—		III,	22	—	121	—	—	III,				40	
—	61 {	—		II,	54	—	122	—	—	II,				86	
	et quæstio	202				—	123	—	—	III,				41	

II.

PHOTII EPISTOLARUM ORDO NOVUS PROUT IN HAC NOSTRA EDITIOE DISPONUNTUR.

LIBER PRIMUS.		Edition. novæ epist.	30	Montacutii epist.	191
Edition. novæ 1 ^a	Latine, Baronius ad an. 859; Græce, Jager, <i>Histoire de Photius</i> , pag. 453.	—	31	—	194
—	2 Latine, Baronius ad an. 861 n° 34; Jager <i>loc. cit.</i> pag. 452, cum supplemento ex Ang. Mai <i>Biblioth. nov. t. IV, p. 55.</i>	—	32	—	198
—	3 (<i>Memoratur tantum.</i>)	—	33	—	199
—	4 Montacut.	5	34	—	201
—	5 —	4	35	—	202
—	6 —	6	36	—	206
—	7 —	8	37	—	215
—	8 Montacutii 1 et apud Canisium <i>Antiquæ lectiones, t. II, part. II,</i> pag. 582 ed. Basnagii.	—	38	—	220
—	9 Latine, Mai, <i>Spicileg. Rom. t. X,</i> part. II, pag. 440-459.	—	39	—	221
—	10 Latine, Mai <i>ibid.</i> , pag. 460 462.	—	40	—	222
—	11 Montacutii	18	41	—	223
—	12 —	19	42	—	225
—	13 Montacut.	2	43	—	227
—	14 —	174	44	—	207
—	15 —	188	45	—	218
—	16 —	97	46	—	15
—	17 —	98	47	—	32
—	18 Mai, <i>Scriptor. vet. nov. collect.,</i> t. I, part. II, pag. 216.	—	48	—	142
—	19 } 20 } 21 } 22 } 23 } 24 } Montacut. <i>appendice, p. 385 seq.</i>	—	49	—	143
—	Combellis. <i>Auctar. novissim. t. I,</i> pag. 527.	—	50	—	159
LIBER SECUNDUS.		—	51	—	229
Edition. novæ epist.	1	Montacutii epist.	9	—	250
—	2	—	11	—	45
—	3	—	17	—	61
—	4	—	23	—	83
—	5	—	24	—	88
—	6	—	28	—	89
—	7	—	40	—	94
—	8	—	69	—	99
—	9	—	70	—	100
—	10	—	71	—	101
—	11	—	72	—	104
—	12	—	73	—	112
—	13	—	74	—	113
—	14	—	75	—	136
—	15	—	76	—	170
—	16	—	77	—	195
—	17	—	78	—	7
—	18	—	79	—	12
—	19	—	80	—	20
—	20	—	81	—	25
—	21	—	82	—	26
—	22	—	83	—	27
—	23	—	84	—	41
—	24	—	85	—	42
—	25	—	86	—	65
—	26	—	87	—	66
—	27	—	88	—	68
—	28	—	89	—	84
—	29	—	90	—	90
—	—	—	91	—	92
—	—	—	92	—	105
—	—	—	93	—	117
—	—	—	94	—	118
—	—	—	95	—	119
—	—	—	96	—	122
—	—	—	97	—	128
—	—	—	—	—	149
—	—	—	—	—	185
—	—	—	—	—	204
—	—	—	—	—	217
—	—	—	—	—	212
—	—	—	—	—	231
—	—	—	—	—	235
—	—	—	—	—	256
—	—	—	—	—	257
—	—	—	—	—	258

Edition. novæ	epist. 98	Montacutii	epist. 242	Edition. novæ	epist. 30	Montacutii	epist. 85
—	99	—	243	—	31	—	86
—	100	—	244	—	32	—	91
—	101	—	245	—	33	—	93
—	102	Edita a Francisco Scor-		—	34	—	105
		so in præfatione ad		—	35	—	108
		opera Theophanis		—	36	—	109
		Ceramei, fol. Paris.		—	37	—	110
		1644.		—	38	—	114
LIBER TERTIUS.				—	39	—	120
Edition. novæ	epist. 1	Montacutii	epist. 5	—	40	—	121
—	2	—	10	—	41	—	123
—	3	—	13	—	42	—	124
—	4	—	14	—	43	—	130
—	5	—	16	—	44	—	131
—	6	—	21	—	45	—	146
—	7	—	22	—	46	—	150
—	8	—	29	—	47	—	153
—	9	—	39	—	48	—	154
—	10	—	44	—	49	—	158
—	11	—	46	—	50	—	160
—	12	—	47	—	51	—	168
—	13	—	48	—	52	—	172
—	14	—	49	—	53	—	185
—	15	—	51	—	54	—	189
—	16	—	52	—	55	—	190
—	17	—	53	—	56	—	193
—	18	—	55	—	57	—	197
—	19	—	56	—	58	—	200
—	20	—	57	—	59	—	224
—	21	—	58	—	60	—	226
—	22	—	60	—	61	—	232
—	23	—	67	—	62	—	233
—	24	—	73	—	63	—	234
—	25	—	78	—	64	—	239
—	26	—	79	—	65	—	240
—	27	—	80	—	66	Cotelerius, Monumenta	
—	28	—	81	—		Eccles. Græc. t. II, pag.	
—	29	—	82	—		404, 405.	
				—	67	Ibid. pag. 406-408.	

INDEX ANALYTICUS

IN LIBROS QUATUOR ADVERSUS MANICHÆOS, IN SPIRITUS SANCTI MYSTAGOGIAM,

IN HOMILIAS, ODAS, NEC NON ET IN LIBROS TRES EPISTOLARUM PHOTII.

Revocatur lector ad columnas editionis nostræ: Litteræ, a, b, c, d, inchoantem, mediam et desinentem paginam signant.

A

Abbati quæ debeatur a monachis reverentia, 885 b, c.
 Abrahamus Deum credebatur mortuos excitare posse, 134 b.
 Abstinentiæ donum cum summa cura custodiendum; ad passionem retundendas utilissimum, 895 c.
 Acacius monachus et medicus, 895 b; 898 a.
 Actio acquirit vires per imitationem, 666 c. Actionem quæcumque consilium præcedat, 674 c.
 Adamantus, Manetis discipulus, 42 b.
 Adamus in paradiso collocatus; illius tentatio et lapsus, 538 b, c.
 Adimantus, discipulus Manetis, 42 b.
 Adrianus papa, 630 c.
 Adulatio fugienda; morbos exulcerat, et reddit insanabiles, 898 a.
 Adulatores fugiendi, 670 b, c.
 Adversa forti animo toleranda, 682 b; adversis deijci,

secundis attolli. levitatis et insipientiæ est, imo et pusillanimitatis, 691 b.
 Affectio superat naturam, 534 b.
 Agapetus papa, 646 c.
 Agapius Manetis discipulus, heptalogum conscripsit, 42 b.
 Agatho, pontifex Romanus, sextam synodum œcumenicam per legatos collostravit, 567 a.
 Alexander Alexandriæ archiepiscopus, vir rebus sancte et præclare gestis eximius, 631 c.
 Alexander comes; illius maleficia Alexandri Magni munificentia opponuntur, 955 b, c; 958, 959.
 Alexander Constantinopolitanus archiepiscopus, vir caritatis et prudentia venerabilis, 631 b.
 Alexander Macedo; illius sententia de mulieribus, 687 b.
 Alexander qui Cyropoleos archiepiscopatum tenuit, contra Paulicianos scripsit, 54 a.
 Alexius Comnenus, imperator sapientissimus, 599 a.

Amantes redamandi, 942 c; 945 a.
 Ambrosius (S.) affirmat Spiritum sanctum a Filio procedere, 545 b, c; 546 b; 550 b; 559 b; 594 a; 810 b.
 Ameras, cognomine Monoherares, Christi inimicus, Saracenorum dux, 78 c.
 Amicitia a iustitia non disjungenda, 867 b.
 Amicus amicis non gravis, 599 b. Amicus improbus jam non amicus dicendus, 930 b. Amicus est res necessaria, sed magis necessarius sermo iusti, 867 b. Amici qui non eligendi, 667 d; quomodo tractandi, 670 a; quomodo ab adulatoribus differant, *ibid.* b. De amicis absentibus cur optime loquendum, 671 a; illis contra æquum nihil concedendum, 685 b.
 Amor Dei et proximi totius legis summa, 662 c, d. Amor tutius est firmamentum imperii quam metus, 679 b; utroque tamen opus est principi, *ibid.* Amori cur alæ a pictoribus tribuantur, 902 a, b.
 Amphiloehius Cyzici archiepiscopus, 827 d.
 Anastasius presbyter et bibliothecarius Romanus, 678 d.
 Anastasius tribut collector, 958, 959.
 Anathema jure latum, terribile; injuria, ridiculum, 834 b, c.
 Anatolius, insignis mendaciorum enarrator, 967 c.
 Anatolius, qui in sacerdotale regie urbis solium fuerat inunctus, Leonis papæ vices in synodo Chalcedonensi gerebat, 642 a.
 Angelorum hymnus, in Nativitate Christi decantatus, omnes creaturas sensibiles ad unum refert conditorem, 210 b.
 Ania, vicus Tabiæ urbi proximus, 62 c.
 Animæ alium, et alium corporis fingere conditorem, Deo oppositum furoreque ac insaniam plenum est, 86 c; 105 a. Animæ plaga gravior quam corporis, 619 a. Animæ per peccatum infecti livores, ipsam reddunt etiam post curationem apte dispositam et paratorem ad stigmata per peccatum inurenda, 886 a, b. Animam meliorem quæ dona reddunt, 627 a. De animabus impia quedam dogmata, 646 a.
 Anisus Deli rex Græciæ Trojam obsidentibus frumentum præbet, 866 c.
 Anna cujus tribus Aserem habebat auctorem, Christum in templo vidit, 115 c; 211 b.
 Anna sterilitatis opprobrium amputat, et Mariam parit, 550 c.
 Annus periodus est temporum, sicut tempus est mensura motus sensibilis, 125 a.
 Anthimus, Trapzuntiorum episcopus, anathematizatur, 646 a.
 Antipater; illius mores, 526 c.
 Antonius Bospori archiepiscopus, 827 d.
 Aphthonius, Manetis discipulus, 42 b.
 Apollinarius Alexandriæ archiepiscopus, 650 d.
 Apostoli, præcones dogmatum Dominicorum, 550 a.
 Aqua a bono Creatore profecta, 187 d.
 Ararat, regionis nomen, 704.
 Arcana quæ divulganda, quæ reticenda, 670 c, d.
 Archelaus Carcharorum episcopus, vir divinarum et humanarum rerum peritissimus, Manetem confutat et puerificat, 59 b, c; 45 b, c.
 Argæum, oppidulum cui Pauliciani nomen induunt Laodiceorum, 25 a; 78 c; 79 a, b.
 Aristophanes, poeta suavis 855; Plutum cæcum finxit, 958, a.
 Aristotelis epistolæ cæteris ejus operibus accuratiores, 862, c.
 Arius hæreticus 590 b; 591 b; 707; illius errores refelluntur et damnantur 654, b, c, d.
 Armeniacorum regio, 18, a. Armeniaca Ecclesia cur ab orthodoxa separata fuerit, 705 et seq.; 714, 715.
 Arsabes protospatharius; munus ab illo missum Photius gratissime accipit, 970 a, b.
 Arsenius monachus, presbyter et sacrorum præfectus, 178 c.
 Arsenius presbyter et eremita; illum ut pro Ecclesia et sacerdotibus afflictis apud Deum Christum, B. Virginem et sanctos martyres exoret, hortatur Photius, 898, 899; 902 c. Ad illum mittit Bulgaros ad monasticam vitam anhelantes, 905 c, d.
 Asia seditione intestina concussa 826 b.
 Astati, pars selecta discipulorum Sergii, 78 b.
 Asutius princeps Armeniorum; ad illum scribit Photius de synodo Chalcedonensi et de fide orthodoxa, 711, 715; ad illum mittit venerabilis crucis portunculam, 716.
 Athanasius Alexandriæ archiepiscopus; ejus encomium, 575 a; illius scripta, *ibid.*, a, b; multarum valmarum auctor, 707 a.

Athanasius monachus et anachoreta; Photii amicus, 802 a, d; 885 a. Crucem illi mittit Photius, 902 b.
 Augustinus (S.) dicit Spiritum sanctum a Filio procedere, 545 b, c; 546 b; 550 b; 559 b; 594 a; 810 b.
 Aurem ad audiendum formavit Deus, 107 d.
 Aurum quaquaversum res humanas ducit, 682 b.
 Avaritia et humanitas nullum admittunt inter se commercium, 939 a. Avaritia regnum colorum occuldit, elemosyna aperit, 871 b, c.
 Axinus Scythicus pontus, 827 d.

B

Baanes, impurus Paulicianorum doctor, 22 a. Ab assecclis Deo exæquatur, *ibid.* c. Illius origo et dogmata impia, 62 b. A Sergio aperte scinditur, 74 b, c.
 Baanes præpositus et patricius, 950 a. Illi se tractari indignis modis Photius queritur, 959 d; 954 a.
 Baanitz et Sergiotæ inter se contendunt et pugnant, 75 a, b.
 Baptismus Christi, et omnia quæ tunc contigerunt, adversus duo Manichæorum principia militant, 91 c, d; 94 a, b. Baptismus a laico collatus, an sit invalidus et ideo reiterandus, 774, 775. Baptizatos oleo ungere ad quem pertineat, *ibid.*
 Bardas patricius, et Macedoniæ dux, 945 a. 619. Ad illum scribit Photius pro Christodulo, 625 a. Pro clerico S. Blasii, *ibid.* b.
 Bardas imperator, 626 c.
 Barnabas monachus, 885 d.
 Basilidis sordes et lascivie, 47 a.
 Basilus Macedo imperator, ecclesiam Deiparæ dicatam exstruit, 565 c, d. Illius ecclesiæ descriptio, 567 et seqq. Basilii laudes, 566 b; 578 et seq. Illi scribit Photius, tractari se indignis modis episcopi querens, 766 et seqq.
 Basilus exactor; suppliciorum timore futurorum illum terrere conatur Photius, 946 d; 947 a, b.
 Basilus patricius, urbis Constantinopoleos præfectus, 927 c.
 Basilus quæstor; illius avaritia vituperatur, 958 c.
 Basilus (S.) qui in penitentiis animæ thalamis puram et intemeratam servavit pietatem, Spiritus sancti divinitatem subtegit, 558 b, c; 594 a. Ecclesiæ vere regia stola, 730 a. Ejus epistolæ laudantur, 862 d.
 Basilus Sergii hæretici discipulus, 791 d.
 Beatitude collicularum quæ, et quanta, 765 c, d.
 Bellum sine consilio non gerendum, 694 c.
 Benedictus, pontifex Romanus, vir mitis et mansuetus, asceticis clarus certaminibus, 378 b; 595 a.
 Beneficiorum quæ acceperis, meminisse oportet; quæ feceris, oblivisci, 679 d. Beneficio qui digni sunt, qui indigni, 685 a. Beneficium nemini contra æquum est ferendum, 685 b, non exprobrandum, *ibid.* c; quomodo remunerandum, *ibid.* Ubi semel conferuntur beneficia, semper continuanda, et quare, 685 d; 686 b. Beneficia, imperiorum nervi, principum membra, 690 c.
 Benevolentia est longe excellentius et multo tutius firmamentum imperii quam metus; quomodo acquirenda, 671 d. Benevolentia subditorum, armis, fortitudine et exercitu valetior et tutior, 694 b, c.
 Berzelis, Nicephori cognomen, 178 c.
 Boni cupiditas ab impetu bono proleviscit, 126 b.
 Bonifacius presbyter in concilio Chalcedonensi locum Leonis papæ obtinebat, 642 a.
 Bonitatis Dei argumentum et signum est odium malorum et humanitas, 134 b.
 Bonorum afflictio, malorumque prosperitas, quomodo stet cum Providentiæ divina, 891 a.
 Bruti Romanorum ducis, epistolæ laudantur, 862 c.
 Budas, Manetis discipulus, 42 b.
 Bulgari quidam ad Arsenium mittuntur monachismum ambientes, 905 c, d. Bulgarorum gens ad fidem Christianam convertitur, 725 b; 755 d. Michaellem illorum principem de variis officiis obeundis edocet Photius, 627 et seqq.
 Bythus, unus ex triginta æonibus quos fingebant Valentiniani, 159 a.

C

Callinice, mater Pauli et Joannis Manichæorum, 18 a; 46 a.
 Canones leges sunt ecclesiasticæ quæ actiones Christianorum regunt, 754 d. Canonum custodia a quovis bono debetur, magis vero ab eis qui dignatione alios præstant, 615 c, d.
 Capillorum resectio signum est conversionis a mortuis operibus puræ, 607 d.
 Carbeas, vir ad subordinandam plebem acutus, bellicæ

rei non imperitus, urbem Tephricam excitat, 82 a, b. Bella varia gerit, 82 a; sero tandem vix aegritudine consumptus, perit, 85 a.

(celeriter sunt ad malefaciendum, qui sunt a Deo alieni, 746 b.

Celeritas saepius inconsulta; res praecipitationi non credendae, 966 b.

Chalcedonensis synodus: eorum qui aderant numerus, illius praesides, una cum actionibus describuntur, 642, 645.

Charitas Christiana quae, et quae illius commoda et effectus, 594 a, b. Charitas nunquam de sua statione dejectur, 581 a.

Chortocopium Antiochiaë Pisdiae suburbium; ibi Joseph, doctor haereticus, obiit, 62 a.

Chismate inunctos an licet denso inungere, 726 a.

Christodulus a secretis; per ebrietatem offenderat; pro illo deprecatur Photius, 625 a, b.

Christus omnia ad salutem nostram et facit et monet, 106 a. Christus post resurrectionem suam in Patris sinum, quem nunquam deseruerat, rediit, 111 d. Christus est caput, apex et initium totius legislationis, 119 a. Christi mysterium et adventus potestates et principatus huius mundi, ipsumque mundi dominum latere, 126 c; 145 a. Christus minister circumcissionis factus, 162 a. Christus lux mundi, substantialis Dei sapientia, 230 d. Christi doctrina de Spiritu sancto, 307 et seqq. Cur per passionem, non per potentiam, mundum Christus servare voluerit, 865 a. Christus, Verbum Dei et Patris, ex semper Virgine natus, cum anima rationali, 590 c, d. Christus Deus est homo, divina humanaque natura praeditus, 715. Christum habere duas naturas, sed hypostasim unicam contra Nestorium probatur, 639 a, b, c; 643 a, b. A diversitate naturarum fluxit diversitas voluntatum et operationum, 650 a, b. Christi imago veneranda et adoranda, 634 a. Christus, nisi iuxta figuram nostram non circumscribatur, Christus non est, 636 c.

Chrysaphius eunuchus, Theodosii junioris cubicularius, 711.

Chrysocheres, Carbae gener ex filia et consobrinus genere, illius successor declaratur, 83 b.

Chrysostomus, vere aureum orbis os, sapientiae pelagus s. 730 a.

Cibossa Colonia oppidulum, quod Pauliciani Macedoniae vocant, ubi Constantinus defectionis magister fuit, 22 c, d; 47 b; 50 c.

Cibus corporis non est Mali opus, ut nugantur Manichaei, 223 a, b. Cibi polluti participatio, ad quam punam obnoxia, 787 b, c.

Clemens, pontifex Romanus, cujus scripta Clementina dicta, 553 b.

Caelestinus papa, luce rectae fidei fulsit, 359 c; per Cyrillum Alexandrinum Ephesine synodo praerat, 658 c.

Caelibatus, res divina, naturam superans, 687 b.

Caelum et quae in eo sunt omnia, terra et quae continet a Deo uno et optimo creata sunt, 90, 91. Caelum thronus est veri Dei, 110 a. Caelorum gaudia describuntur, 765 c, d.

Cognatorum mors non immodice defendenda, 918 et seqq., 970 et seqq.

Compassio erga laborantes et cruciatus superat leges doctrinae cuiusque et medicinae, 259 d. Quae nobis accidunt, fortiter; quae aliis cum compassione toleranda, 082 b.

Concilia oecumenica quare amplectenda, 651 a. Concilia septem generalia describuntur, 651 et seqq. Vide Synodus.

Concordia subditorum, fulcrum principum, 678 c, d.

Conjugiū indissolubile, 123 d; 126 a; 259 c. Conjugium alienum a legitimo sacris non facit parentum absentia, nec illorum praesentia quod profanatum est sanctitati reddit, 794 a.

Conscientia, quam sapienter rerum Conditor nostrae naturae inseruit, ad rerum agendarum contutium, 747 c.

Consilium rectum manibus multorum antefendum, 674 d. Manus cum consilio junctae duplex tropaeum, 694 c.

Constantinopolis magnis afficitur cladibus, quae describuntur, 874, 875.

Constantinus imperator, Heraclii proles, 46 a; orthodoxam Ecclesiae sententiam tuebatur, 630 b.

Constantianus Magnus imperator, concilium Nicenum sua praesentia honorabat, 654 a.

Constantinus notarius, 959 d; 982 c.

Constantinus, qui hoc nomen in Silvanum commutavit, Manichaeorum doctor, 18 b; 46 b. Illius doctrina et mors, 19 a; 50 b; illius artificia, 46, 47. Macedonas vocabat discipulos suos, 47 c.

PATROL. GR. CII.

Constantinus spatharius, Tyrrheni generis, perversis moribus praeditus, 946 b.

Constituta quae sunt, custodire oportet, 611 a.

Consuetudines paterna vix aut ne vix quidem corrigi possunt, maxima adhibita diligentia, cura et laboribus, 887 c.

Contraria contrariis excluduntur, veluti bonum malo pellitur, 711.

Convicia parum differunt a verberibus, 690 b.

Corpus hominis ad malum principium, ut illius opus, referri non potest, sicut volunt Manichaei, 99 b, c; 102 a; 134 b, c; 162 b, c; 190 c, d. Corpus per animam morbis affigitur, 619 a; an cum anima resurrecturum, 646 b. Corporis passiones congruos animi affectus expriment, 790 d. Corporis habitus, figura, motus non contemnenda, 666 d.

Corybantes insani, 863 b.

Creatio animae et corporis ad duo principia opposita referri non potest, 86, 87.

Cricoraches magistratus, doctrinarius, Josephum haereticum prosequitur, 59 b, c.

Crux venerabilis et veneranda, destructionis mortis causa, 590 d. Crux Christi in qua sanguis ille ebullit, in quo mundus mundabatur, veneranda et adoranda, 654 b. Crucem mittit Photius ad monachum Athanasium, 902 b.

Cubicus puer, a quadam vidua adoptatus; Persarum disciplinis eruditur; nomine mutato, in Manem evadit, 58 a. Vide Manes. Illius abominanda de pluvia fabula, 47 a.

Cynochoritis in Colossensium appellationem transferunt Pauliciani, 25 a. Cynochoritz, discipuli Sergii haeretici, 78 b, c.

Cyrillus Hierosolymitanus patriarcha, 653 a. Adversus Paulicianos scripsit, 51 b.

Cyrillus Alexandrinus in Ephesine synodo Caelestini papae vices gerebat, 658 c.

D

Damasus, pontifex Romanus, ter beatus, secundam synodum generalem, scilicet Constantinopolitanam, cujus dogmata orbis universus veneratur, confirmavit, 359 b.

Damianus xenodochus, 875 d; reprehenditur quod pauperem injuria affecerit, 878 a; 879 a, b, 931 a, b.

David cecidit, sed surrexit, 856 c.

Demosthenis opera rhetorum criticorum ora implent; ejus epistolae, 862 c.

Desperatio robustum est et inevitabile telum, 690 a; ad eam nemo adigendus, ibid.

Deus Veteris Testamenti idem est ac Domini nostri Jesu Christi Pater, 107 a. Deus bonus et hominum amans, 134 a. Dei invisibilia ex visibilibus creaturis intelliguntur, 135 a. Deus fons misericordiae in illos qui ipsum respiciunt, superborum vero et elatorum fastum et supercilium deprimit et coercent, 158 c, d. Deus Pater omnium conditor, omnium etiam conditor Deus Filius, 165 c; 167 b. Deus sincero affectu adamandus atque colendus, 662, b. Deus, cui omnia etiam occulta aperta sunt, 498 a. Deus unus est et solus communis omnium tum caelestium tum terrestrium formator et Dominus, 105 c, d; 122 c; 143 c; 146 a.

Devinense conciliabulum, ab Hercete Ascitaranensi congregatum, 705.

Diabolus, organo serpentis utens, Evam tentat et deiecit, 558 c. Diaboli in humanum genus varii conatus, 722 a, b.

Didymus damnatur, 591 d; 646 a.

Digamorum benedictio an licita, et quando, 786 b, c, d.

Diodorus Tarsensis, primo Arianus, postea ad orthodoxam fidem conversus, 710.

Dionysius Alexandrinus contra Sabellium disputans, Ario propemodum protendit manus, 553 b; 814 c.

Diorides, Cartharorum vicus, 45 c.

Dioscorus et illius dementia anathematizatur, 591 c; 642 b, c; 711, 712.

Discordiae inter amicos in contemptum adducunt universum hominum propositum, 667 d.

Divinitas in substantiam majorem et minorem discindi non potest, 654 c.

Divisio viam ad dissolutionem pandit, 182 c.

Divitiae simul et virtutem amare, impossibile, 871 b.

Divitiae regnum colorum occidunt, 939 b.

Dona vera quae sint, 627 a, b.

Dorotheus monasterii Cedronorum hegumenus, 867 c; 870 a.

Dryinus, cui patria erat Ania, Sergii haeretici pater, 62, c.

E

Ebrietas principum, naufragium subditorum. 690 a.

Ebrietas abrepti homines, plurimum solent delinquendo labi, 623 a. Ebrietas aliorum vitiorum fons, a regno Dei submovet, 370 b.

Ecclesia, purissimè et intemeratus Christi thalamus, 354 c. Ecclesia sacris redimita et resplendens imaginibus, Sponsa Christi, 655 a. Adversus illam demon hæreses plurimas, tumultus, pugnas, contentiones et prælia concitavit, 658 a, b.

Eleemosyna, oleum sacrum, facem accendit luculentam, qua passionibus consumuntur, et gressus in virtutis vias diriguntur, 835 c; aperit regnum cælorum 939 a. Elias protospaharins, 950 c; 966 b.

Eloquentia pollent nonnunquam, qui manu debiles, 866 b, c.

Ephesina synodus. *Vide* Synodus.

Epiphanius magnus adversus Paulicianos scripsit, 31 b. Episcopi, velut luminaria et duces, statuuntur ut plebis animos acientes illustrent, 795 b, c.

Epispas vius; unde nomen sortitus est, 18 a, b; 51 c; 55 c; 59 a.

Epistolæ quinam optime scripserint, 862 c, d.

Eremitæ palmæ arbori conferuntur, 890 c.

Erista episcopus errores suos cum lacrymis abjurat, 882 a, b.

Error in multis partes abit, 90 b.

Eulampius archiepiscopus Photium deserit, 827 c, d; 859 d.

Eunomi citharædi tabula, 950 c.

Euphrasimus Antiochiæ Inclytus episcopus, 646 c.

Eusehemon Cæsareæ archiepiscopus Photii amicus, 553 a; 856 d; 859 d; 851 a.

Eusebia monacha: illam solatur Photius de sororis obitu, 918 et seq.

Eustathius, ecclesiæ Antiochenæ decus, propter fidei puritatem, orationis et iudicii castitatem celebris, 634 a. Multis Arianorum fraudibus impetitus, 767 a; 822 c.

Eustochius Hierosolymitanus archiepiscopus, 643 c.

Euthymius Catanensis metropolitæ, 856 a.

Euthymius, monachus lapsus, graviter reprehenditur, 886 d. Proemia venturi Antichristi in semetipso exhibet, 887 a.

Eutyches et filius dementia damnatur, 591 c; 642 b, c; 714, 712.

Eutychius Constantinopolitanus archiepiscopus, Mennæ successor, 643 c.

Euxinus pontus, unde sic nominatus, 827, d.

Evagrius damnatur, 591 d; 646 a.

Excommunicatio ab impiis lata, ridicula, 854 c.

F

Felicitas subditorum principis deprædicat prudentiam et iustitiam, 694 d.

Feminarum intuitus, telum velox et animæ lethiferum, 687 b, c.

Festivitates solemnes quid significant, 654 c, d.

Fidendum illi qui tibi fidem adhibet, 687 a.

Fides recta mores producit honestos, et operum puritas fidem esse divinam probat, 650 b. Fides Christiana sola, sine ulla aberratione, ad Deum perducit et salutem, 627 b. Per eam, tanquam in speculo, Trinitatis divinitatem contuemur, 627 b; 650 a. Fides et religio Christianorum omnimoda perfectione paganorum religionem superat et transcendit, 659 b. Fidei communio est omnium optima, et maxima veræ dilectionis causa, 590 a. Fidem exprimere debet vitæ conversio, 658 a. Fidem qui transgreditur Christianam, tolerandus non est, 751 a.

Finis initio correspondeat, 658 a.

Fraus nusquam probanda, 679 d; 682 a.

Foror, cæca passio, utile ab inutili discernere nequit, 686 d.

G

Gabriel, copiarum dux, nativitatem Domini ex Virgine, Virgini annuntiat, 114 d; per illum loquitur Deus, 114; 207 c.

Galato a secretis; illi scribit Photius de mendacio, 939 b, c; 967 c, d.

Gauriabius, Manetis discipulus, 42 b.

Gegnasius, gente Armenus, qui nomen suum veritè in Timotheum, Paulicianorum doctor, 22 a, b; 51 c. Illius apud patriarcham fallaciæ et artificia, 54, 55. Pestilentie morbo diem obit supremum, 55 d.

Generatio, conceptionis et gestati uteri terminus, 559 b.

Georgius Constantinopolitanus patriarcha, 647 a.

Georgius diaconus et cubiculus, Photii amissimus, 875 a.

Georgius diaconus et hospitalarius, 870 b; salse deridetur, 871 a, c.

Georgius Nicomedie archiepiscopus, laudatur, 835 d; 826 a; 856 b; 846 b. Illum solatur Photius de morte clerici qui peregre diem clauserat extremam, 846 d.

Georgius orphanotrophus et diaconus, 878 c.

Gloriari de iis quæ occultanda potius fuerant, terminos excedit humanæ improbitatis, 827 b.

Gramen agri et illius magnificentie ad malum principium referri non potest, 205 b, c; 206 d.

Gratia dignus est, qui naturam gratiæ et nomen veneratur, 685 a. Gratia procrastinata vel dimidiata, gratiæ non sunt, 685 b, c.

Gravitas cum pondere quodam et cautione conjuncta, eam possidentem conspicuum reddit, 667 b.

Gregorius diaconus et chartularius Amasianus, 871 d; 874 a, d; 878, b.

Gregorius Nyssæ in Cappadocia episcopus, ex operibus Theologus dictus, 653 b; inter omnes præcipuus pulchritudinis in genere epistolari artifex, 862 d.

Gregorius pontifex Romanus, virtute et doctrinis claruit, 567, 568, 574 b, c; 594 b.

Gregorius Syracusæ archiepiscopus, multa passus est a factione Ignatiana, 851 c, d.

H

Hadrianus, pontifex Romanus, 582 a.

Hæresis omnis per concilia refellitur, et omnis innovatio, 651 a. Hæreses christiana pietas debellavit et fugavit, 658 b. Hæreses octoginta recenset Epiphanius, 707; præcipuæ describuntur, 714, 722 b.

Hellas, Hierosolymorum archiepiscopus, 650 d.

Heraclides, Manetis discipulus, 42 b.

Heraclius, Chalcedonis episcopus, viginti libris certamina adversus Paulicianos instituit, 54 a.

Herbas quam ignorat vulgus medicorum, 859 b.

Herodes, calumnias patefactis auribus, miserimus evasit, 626 d.

Hierax, Manetis discipulus, 42 b.

Hieronimus (S.) affirmat Spiritum ex Filio procedere, 545 c; 552 b, c; 594 a; 810 b.

Hippocentauros olim in rebus generationi corruptionique obnoxios per jocum conflavit mythologia, 522 c.

Hippolytus, Irenæi discipulus et martyr, 558 a; 594 b.

Homicida, qui præter ordinatam mortem, per aliam viam vita privavit homines, 967 b.

Homo, animal rationale, ex visibilibus et invisibilibus compactus consistit, 182 d. Homo qui ex luto fluxaque natura constat, non potest se immunem ab omni humano lapsu perpetuo conservare, 551 a; nullus, ne quidem perfectissimus, a maculis purus et sordibus, 886 c; nullus, ne quidem pessimus, quin alicuius virtutis particeps sit, *ibid.* Homines ita comparati, ut sine doloris sensu pati nequeant, 619 c.

Honor qui honorabiliorem divinioremque animam efficit, solus expetendus, 611 c.

Hosius Cordubæ episcopus; unde illi hoc nomen; synodo Nicænæ aderat, 651 b, c.

Hospitalitas quid, et quæ illius merces, 851 b, c.

Humanæ res omnes versatiles, instabiles, et minime firmæ, 691 b. Humana simul dissolunt et evanescent cum tempore; virtus vero inconsumptibilis, 955 a.

I

Iconomachi, dicti Christomachi, a synodo Nicænâ damnati, 594 a, b; 635 a; 759 d. Illorum facinora, 651 a, b. Judæorum erga Christum malitiam supergressi sunt, 651 d. Idololatriæ nomen aversantur, et tamen intolerabilius quam idololatriæ in divina Christianorum mysteria insaniunt, *ibid.*

Idolum venerandam Christi imaginem per quam idololatriæ error eliminatur, vocant hæretici, 651 b.

Ignatius Claudiopolitanus, 854 a.

Ignatius Sophorum episcopus objurgatur, 823 c, d; 826 d.

Ignis, qui animo tantum cerni potest, non auctor fuisse potuit principium mali, 87 c. Ignis, si opus mali est, quomodo bonus Deus, boni Filii, homines baptizati in Spiritu sancto et igne, 94 d. Si malus ignis est conditor, quomodo diabolo paratus est ignis? Non enim ipse sibi paravit supplicium, 95 a. Ignis se nutritientem materiam annihilat, et iracundia animi exedit quem obsedit, 686 c, d. Ignis non modo arripientes lædit, sed fumus oculis persurgit eorum qui non longe ab illo consistunt, 950 a.

Imagines Christi, crucis et sanctorum honorandæ, et quatenus, 654 b; 926 c, d. Imaginibus honor habitus, honor est eorum qui representantur, sicut infamia et dedecus transit ab imagine ad imaginatum, 651 c.

Imperare sibi oportet qui aliis vult imperare, 675 b.

Impii apud principem, illum vituperari faciunt, 674 b.

Improbi bonitatem qua quis præditus est, depopulantur, 670 a.

Improbis nunquam commendanda, et quare, 674 b, c. Improbis virtuti adversatur, nec in amicitiam coalescent aliquando, 839 d. Improbis passio, cum superior evaserit omni admonitionum medicina, vel per supplicii gravitatem, vel per mortem interceptur, ne in deterius procedat, 890 b. Improbis humanæ terminos excedit, qui gloriatur de iis quæ potius fuerant occultanda, 827 b.

Impunitas ad culpam trahit, 751 b.

In ætatio via est ad generationem, 539 b.

Incessus qualis esse debeat, et præsertim in principe, 666 d; 667 a.

Indigenti excusatio est paupertas, si deliquerit contra iustitiam, non item de divite, 671 c.

Infirmis infirmorum validiores portare debent, 830 d.

Ingrati munificentiam erga ipsos in contumeliam pervertunt, 679 b.

Injuriam inferre, cur principem maxime dedecet, 671 b, c.

Injustitia multitudinem ad se rapit, 836 d.

Injustos punire, innocentes protegere debet princeps, 678 d.

Institutionis possessio, ætate proveciori vitæ baculus firmissimus est, 931 c, f.

Invidia seditionem parit, 51 c. Invidia in quovis homine mala, in principe pessima, 674 d. Invidere pessimum, invideri optimum, 675 a. Facilius est afflictos misereri, quam prosperis non invidere, 670 a.

Ira furori et igni comparatur, 686 c, d. Irato nihil proderit admonitio, *ibid.* Iratus neminem punit, *ibid.*

Irenæus Dei sacerdos et Lugdunensium episcopatum nactus, 538 a; 591 b; 814 c.

Irene regina, religiosa et Deo accepta mulier, 70 d; 650 d.

Isacius monachus; illius vita depravata reprehenditur, 894 b.

Isidorus monachus; variata illius Musa; ejus epistolæ laudantur, 862 d.

Itinera quamvis longa, ubi alis amoris dilectio instruitur, expedite transmeantur, 825 a.

J

Jacobus acephali, 712, 723 a.

Joachim Mariæ puellæ appellatur pater, 530 c.

Joannes Baptista, fœderis gratiæ nondum particeps, sed secundum legem adhuc ductus, Christum prædicavit, 186 b. Prodomus et prænuntius gratiæ fuit, 198 a, b. Primus in lege gratiæ declaravit Spiritum sanctum a Patre procedere, 571, 574.

Joannes evangelista, tonitru filius, 190 a.

Joannes Heracleæ metropolita, 822 a; 826 b; 862 a.

Joannes Manichæus, filius Callinices, 18 a.

Joannes Nicomediæ metropolita, 825 a; redarguitur, *ibid.* b, c.

Joannes patricius et sacellarius; acriter reprehenditur, 935 d; 938 a, b, c; 943 c; 947 d; 955 c; 962 a, b.

Joannes Sergii hæretici discipulus, 79 d.

Joannes spatharius et Peloponnesi dux; illi immutatio exprobratur, 927 a; 943 a; 950 c.

Joannes spatharius fraudis et proditoris arguitur, 942 c; 946 a.

Joannes VIII, pontifex Romanus, virilis mente, virilis pietate fuit, 579 a, b.

Jobus generosus per patientiam et fortitudinem diabolum triumpho duxit, 835 b.

Joseph ab Arimathæa, Christi discipulus occultus, laudatus, 950 a, b.

Joseph Christi pater putativus, 115 d; 211 c.

Joseph, qui se Epaphroditum vocari fecit, Paulicianorum doctor, 22 a; 59 c; a Zacharia percussus, 58 b; illius versutia et artes, 59 a, b; moritur, 62, a.

Joseph patriarchæ castitas, 959 b, c.

Josue Israelis dux, 295 b.

Judei per cælum et terram, caput et Hierosolyma jurare consueverant, 106 b; 199 c, d. Judei et Manichæi contra Deum pugnare deprehenduntur, illi miracula, hi vero creaturas Dei hosti acribentes, 119 c, d.

Judicis optimi descriptio, 675 b; seipsum imprimis debet judicare, 678 b.

Julianus Halicarnassensis hæreticus, 725 a.

Julius papa, præsul insignis et celeberrimus, Nicænæ synodo per vicengerentes aderat, 651 b.

Juramentum proclive, perjuriæ stans in procinctu, 679 c. Jurare, animum generosum minime decet, *ibid.*

Justinianus qui post Heraclium imperium acceperat, ad ignem hæreticos damnat, 51 b. Cum ecclesiasticis

dogmatibus conspirabat, 643 c, d; erexit templum Sanctæ Sophiæ, 705.

Justitia amicitiæ præferenda, 867 b. Justitia cæca, 938 a.

Justi in regno Patris sui lucebunt instar solis, 111 c; si cum miseris hic colluctentur, non mirandum, 826 d.

Justus a Constantino hæretico in filium adoptatus et edoctus, magistrum et patrem saxo occidit, 51 b. Contra Symeonem insurgit, et al. mortem damnare facit, 51 a, b.

Juvenalis Hierosolymorum episcopus, Ephesinæ synodo aderat, 658, c; Chalcedonensi, 642 b.

K

Kanacares, Sergii hæretici discipulus, 79 d.

L

Laborem spes roborat, et spem labores progignunt, 694 c.

Laico an baptizare liceat, 774, 775.

Laudus. Quinam sunt laudandi, qui non, 679 a. Laudanda non est, quantumvis felix, improbitas, 674 b, c. Laudare quemquam in faciem non debemus, 863 d.

Leo Calabrie archiepiscopus, 774 a.

Leo Germanici in Syria ortus, Romani imperii sceptra moderans, hæreticos prosequitur, 54 a, b; 76 a.

Leo imperator impius, qui feræ potius quam hominis naturam ostendit, 767 b, c.

Leo Logotheta Madiam; illi exprobratur ingratitude, 934, 935.

Leo Magnus, qui sacratas Romæ curas sanctiores adhuc demonstravit, quartæ synodi columna, 562 a, b; regium animum et sermonem nactus, 565 c.

Leo IV, pontifex Romanus, qui et miraculorum gloria claruit, jussit Romanos Græca lingua symbolum recitare, 575 a; 593 a.

Leo senior et Leo junior, Romani pontifices; illorum sententiæ de processione Spiritus sancti, 798, 799.

Leo spatharius, redarguitur quod efferatos mores agnina pelle occultasset, 934 a, b.

Lex pædagogus erat ad ea quæ sunt gratiæ, 118 c.

Legis et gratiæ connexio et cognatio, 112 b; 205 d; 206 a; 250 d; 250 a. Leges Mosaicæ ad malum principium referri nequeunt, 207 a, b. Leges a principe quomodo observandæ, 671 d. Legum minorum inulta violatio, tritiores homines ad majorum contemptum facit, 606 b.

Libanius, apud imperatores philosophus, sophista apud vulgus; ejus epistolæ laudantur, 862 c, d.

Lingua mendacis veritatem dicere refugit, 253 a. Lingua debiles, aliquando manu prompti, 866 b, c.

Lucas divinus, Aclorum scriptor, Judeos confutat, 107 b. Lucas discipulus et præco salutis doctrinæ, 110 a. Verborum Domini scriptor, 114 c.

Lucentius episcopus, in synodo Chalcedonensi Leonis papæ vices gerebat, 642 a.

Luna a sole lucem suam mutuata, sine dote gratis aerem illustrat, 919 c.

M

Macarius, Antiochiæ episcopus, in synodo Constantinopolitana, m. damnatur, 647 b, c.

Macarius Hierosolymitanus, multis virtutum generibus clarus, Nicænæ synodo aderat, 654 a.

Macedonius hæreticus, 565 b. Illius deliramenta, 594 a. In Spiritum sanctum blasphemus, refellitur, et damnatur, 635, 638. Illius excommunicatio, 591 b.

Magistratus quales instituendi, 675 d; 678 a.

Malorum moles et excessus mentis emotionem et alienationem operantur in oppressis, 745 b, c.

Mananalis, Samosatensis vicus, in quo Gennasius docuit, Achaïæ appellationem accepit, 23 a; 46 b; 53 d.

Manes, 15 a; 22 b; 715. Manes Græca lingua furiosus, Persica vero disertus interpretatur, 58 a. Illius doctrina de abnegatione Petri, 27 a; 178 c. Impiam adversus Patrem et Filium dilatanis garrulitatem, 515 a. Se Paracletum et Spiritum sanctum nominavit, 58 b. A rege Persarum damnatus, in carcerem conjicitur, 39 a. E custodia elapsus, in Mesopotamiam ab Archelao episcopo exagitatur, 45 b, c. Illius mors infamis, 42 a; 46 a.

Manichæorum dubia varia et illorum solutiones, 86 et seqq; 178 et seqq.

Manuel patricius; illius exprobratur crudelitas, 935 d; 967 b.

Marcianus, religiosissimus princeps, 612 a.

Marcion, impiam adversus Patrem et Filium dilatanis garrulitatem, 515 a.

Marcus, Siculus monachus; nihil prudens aut temperatum dicere poterat, 887 b, c.

Maria, B. Virgo, Deipara nominanda, et quare; 639 c. Illius imagines venerandæ, 634 d. Mariæ nativitas, 547 et seqq.

Marianus patricius et domesticus scholarum; illius iustitia laudatur, 963 a, c.

Martyres et confessoris Christi ante impios iudices constituti laudantur, 891 a.

Materiam esse difficultatē a philosophis probatam, 871 c.

Maximus Antiochiæ archiepiscopus, Chalcedonensi synodo aderat, 642 a, b.

Medicorum ignorantia et errores circa herbarum nomina et usus, 859 b, c.

Meditatio mater est operationis rectæ; impetus improvisus cum peccato hæret, 846 a. Meditationis utilitas, 666 c.

Melanthius, tragediæ auctor, heluo, 871 a.

Meletius Antiochiæ episcopus, 635 a.

Melitina, secunda Armeniæ urbs, 78 c.

Memnon, ad clavum Ephesiæ ecclesiæ sedebat, 638 b.

Memoria rerum anxiarum malum acrius efficit, ac sublevare non sinit mororem, 587 a.

Mendacium veritatem dicere refugit, 235 a. Mendacium vitandum, et præsertim ab iis qui cum potestate sunt, 682 c. Mendaciorum portentosus quidam enarrator, 959 c, d; nomine, ut videtur, Anatolius, 967 c.

Mennas Constantinopolitæus, 645 c.

Mens firma et immota sæpe humilia in sublime attollit, et deprimit sublimia in humilitatem, 866 d.

Methodius Constantinopolitanus; ejus encomium, 575 d.

Methodius Patarensis, martyr, angelorum naturam corporis et passionum expertem censuit, 535 b; 594 a; 814 c.

Metrophanes monachus; illius virtutes et certamina pro Christo laudantur, 898 c.

Metrophanes, monachus apostata, vehementer reprehenditur, 886 c, d; 890 a.

Michael, Bulgariæ princeps; ad illum scribit Photius de officio principis, 627 et seqq.

Michael imperator a Deo coronatur; illi gratulatur Photius, 718 a; ab illo libertatem implorat, 719 b, c, d.

Michael Mitylenæ metropolitæ, 851 c; 859 c, d.

Michael patricius et sacellarius, 942 c.

Michael protospatharius; illi se tractari indignis modis queritur Photius, 947 b, c.

Michael, qui imperatoriam vestem in monachalem commutavit, hæreticos prosequitur, 78 a.

Michael Sergii hæretici discipulus, 79 d.

Miles, non quod cum fugitivis non censeatur, clarus et illustis sit, sed si bello præstantior quam commilitones, 762 a.

Misericordia et humanitas iis quibus offertur vis, debent, non oburgatio et contemptus, 598 a.

Mnesia diruta, urbem in contemptum ducunt, 674 b.

Momus duplicem eamque discrepantem sortitus est naturam, 959 d.

Monachos contra abbatem suum insurgere, absurdum, 885 b, c.

Monasticam vitam ingressuri, an per totum triennium necessario sint explorandi, 842, 845.

Mopsoestia urbs, quam Pauliciani Ephesum vocant, Sergii doctrinam accipit, 25 a.

Morbus si mortem parturiat, quid stupendum, 979 c.

Mores principum legis vice sunt apud subditos, 674 c.

Mors amicorum patienter ferenda, 918 et seqq. Morti subditum esse universum hominum genus, 918 b, c. Ejus naturam Christus immutavit, 922 b. Mors animæ, non corporis, lugenda, 922 d; 975 a.

Mortuos lugere feminarum potius quam virorum, 978 b; paratorum potius quam Christianorum, 979 a.

Moses unum Deum prædicat et Dominum, 114 b, c.

Moysem fide dignum prædicat Christus, 125 b, c. Moyse gratia doctor, 206 b. Moyse et Elias, secundum legem viventes, ministri fuerunt boni et veri Dei, 259 b.

Mulieres quæ sacram communionem ad vinculis detentos deferunt, quales esse debeant, 779 c. Mulierum genus callidum ad captandum, 66 b.

Mundus sensibilis non opus est mali principii, et quare, 98 a, b, c.

N

Natura operationis cujuscunque fons, 950 a. Natura cunctis hominibus est communis, persona peculiaris, etc., 710. Natura hominum apprime comparata ad futuras difficultates prævidendas, præsertim ubi propria ipsius causa agitur, 625 c. Naturæ donis non abutendum, 679 b. Naturarum a diversitate in Christo fluxit diversitas voluntatum et operationum, 660 a, b.

Nectarius, adhuc catechumenus, a Patribus synodi Constantinopolitanæ ordinatur et episcopus urbis, synodi præses nominatur, 610 a; 635 a.

Nestorius Antiochia ad Orontem flumen sita oriundus, Constantinopolitanus episcopus, 638 c. Illius errores repelluntur et damnantur, 591 b; 639 a, b, c; 710, 711. Nestorius Satanae minister, 714.

Nicephorus ex ordine laico ad pontificatus fastigium pervenit, 602 c, d; 610 a. In exsilium mittitur, 767 c.

Nicephorus Manichæus, Berzelis nominatur, 178 c.

Nicephorus philosophus monachus, Photii amicus, 899 d; 902 a; 905 a, c; 906 b, c; 907 b, c; 913 b. Rhetorum libros quos petierat ad illum non missos fuisse dolet Photius, 903 b. Timiditatis eum arguit, 907 et seqq.; eum ad se venire invitat, 906 c; ægre fert eum non venisse, *ibid.* d. Ejus sermonem Asiaticum notat, 907 e.

Nicetas protospatharius, de rebus privatis pro Cyrci et Laodiceæ metropolitæ agens, 982 c.

Nicolaus monasterii S. Nicephori hegumenus, 867 a.

Nicolaus papa; ad illum scribit Photius, suam fidelitatem professionem mittens, 586 et seqq. Iterum ad illum scribit ob impetrandam sui in patriarchatu confirmationem, 593 et seqq. Illius orationes expetit, 594 c.

Nuptiæ clericorum licitæ an illicitæ sint, 606 a; 754 c, d.

O

Occidentales populi, si historicis credatur, voluptatibus ventris et rerum venerarum erant addicti, 887 b, c.

Odium proximi communem Creatorem injuria afficit, 122 a. Odio habentes diligere, virtutis opus et divinum, 934 c.

Opinio sui, magnum malum; stultum reddit hominem; omni ope vitanda, 898 a.

Oratio assidua mentem servat mundam ab impuris cogitationibus, 895 b, c. Oratio connectit Deo hominem, eique familiarem reddit, 663 c; illius utilitas et effectus, *ibid.* c, d. Oratio privata et publica, 666 a. Orandum pro regibus, 763 d.

Ordinare aliquem ex testimonio, etiamsi indignus postea deprehendatur qui ordinatur, ordinantem culpæ obnoxium non reddit, 785 c. Si aliquem esse adulterum sciens ordinaverit, omnino et episcopatu et sacerdotio excludit, 787 p.

Origenes et illius errores damnantur, 591 d; 946 a, b.

P

Palamedes et Ulysses opponuntur, 866 b, c.

Palma arbori conferuntur eremitæ, 890 c.

Pamphilus martyr, sanctarum institutionum doctor, 555 c; 594 a.

Panis communis in corpus Christi mutatur, et commune vinum sanguis ejus fit, 607 b.

Pantænus, vir sanctus, sanctarumque institutionum doctor, 555 c.

Pantoleo protospatharius; illius taxatur crudelitas, 931 c, d; item et libido, 959 b, c.

Papias Hierapolitanus, 815 a.

Parabola hominis bonum semen in agrum suum spargentis, 111, a, b; 262 b, c. Parabola ovis perditæ humanam substantiam manus beneficiæ opus existere docet, 243 b, c. Parabola drachmæ perditæ eandem sententiam nobis commendat, 246 a, b. Parabola filii prodigi eandem sententiam probat, 246, 247, 250.

Paracondaces, vir honeste morum præditus, ab imperatore hæreticorum iudex constituitur, 78 a; dolo et proditiōne Astatorum confoditur, 78 c.

Paradisus terrestris, res delectabilis et amoris plena, 538 a. Paradisus cælestis quam gloriosus; illius lætitiæ et gaudia describuntur, 975 c, d.

Paschasius episcopus, in synodo Chalcedonensi Leonis papæ vices gerens, 642 a.

Passionum initia et causas declinare oportet, 687 c.

Pauliciani, vel Paulicianorum cœtus, unde sic dicti, 15 a; 18 b. Sex ecclesiis sibi esse profitentur, 22 c; illorum doctrina de Deo creatore, 23 b, c; de Virgine Deipara, 26 a; de Eucharistia, *ibid.* b; de cruce, c; sacros prophetas et Scripturam veterem aversantur, 26 d; 27 a. Actus apostolorum et catholicas, ut vocant, epistolas admittunt, præterea quæ Petro tribuuntur, 27 c; 43 a. Catholicam Ecclesiam suos cœtus vocant, 50 a; baptismum admittere simulant, *ibid.*; Ecclesiæ catholicæ rejiciunt sacerdotes. quos synedemos et notarios vocant, 50 b, c; illorum corruptela et fœditates, 51 a; 42 c.

Paulus Cæsareæ archiepiscopus lapsus, Photii inimicus, 899 a.

Paulus Laodicensis archiepiscopus, 851 c, illum taxat Photius, 851 d; 858 d.

- Paulus Manichæus, Callinices filius, a quo Pauliciani, 18 a, b; 51 c.
- Paulus, monachus lapsus; illum ad penitentiam hortatur Photius, 879 c.
- Paulus Samosatensis docebat Christum Jesum initium a Maria sumpsisse, 715.
- Paulus (S.) divinus et celestis, 154 d; 145 d; os Christi, 135 a; cognitione Veteris et sapientia Novi Testamenti illustris, 135 c; seipsum Deo penitus conscravit, 159 d; gnarus et doctor mysteriorum Dei, 142 d; 145 b; orbis doctor, 147 d; 811 c; præco gratiæ, 151 b; et veritatis, 158 a; 165 b. Magnus magister Ecclesiæ, 662 a; spectator et doctor rerum absconditarum, 165 d; 190 d; præco Ecclesiæ orbisque doctor, vir celestis, 527 a; dogmatum rectorum dogma, 527 a; cursu divinæ prædicationis breviorum suo studio telluris magnitudinem ostendit, 550 a; Ignota Spiritus lingua, 555 a; sonora et nunquam tacens Ecclesiæ tuba, 547 c. Paulus, qui humanam naturam insignibus suis moribus nobilitavit, 554 a. Malorum consortium cum aliis veterit, cur ipse non vitaverit, 842 b, c, d.
- Paupertas non defenda; iustus non deseruit, 885 d.
- Peccare humanum est; peccato admissio inherere, diabolicum, 879 d.
- Peccatum, sicut vulnus, etiam post curationem, vestigia et cicatrices relinquit, 886 a, b. Peccatum omni studio vitandum, *ibid.* Peccatum ignorantis magna est differentia, ab iis quæ a scientibus contra ius fasque profisciscuntur, 785 d.
- Pecunie amor regnum colorum occludit, 938 d.
- Perjurium animam in contemtionem Dei præcipitem agit, 122 a.
- Persecutio gravis, Domini benedictio suavis, 765 d.
- Persecutio adversus episcopos et sacerdotes describitur, 891, 894.
- Persuasio justa non tam procedit a dicentis facultate, quam a dispositione audientis, 846 b.
- Petrus Apamæ episcopus anathematizatur, 646 c.
- Petrus archiepiscopus sanctæ Romanæ Ecclesiæ piissimus, Nicænæ synodo non aderat, 650 c; 759 c.
- Petrus presbyter, sancti Sabæ, præfectus et archimandrita Nicænæ synodo non aderat, 650 c; 759 c.
- Petrus (S.), apostolorum coryphæus, 91 b; cui claves et ingressus portarum celestium creduntur, 662 a.
- Phalaridis epistolæ laudantur, 862 c.
- Phanarea, vicus ab incolis sic dictus, Manichæorum impietatis semina fovit, 18 a; 46 a.
- Phlebotomia an per aestatem tuta, 859 b.
- Photius docebat Jesum a Maria Virgine initium sumpsisse, 715.
- Photius ad Nicolaum papam Romæ scribit, et illi mittit professionem fidei, 586 *et seqq.*; iterum scribit ob impetrandam sui in patriarchatu confirmationem, 595 *et seqq.* Patriarchatum a se coacto initium deplorat, 586, 587.
- Maia quibus afficitur, depingit, 598 a, b. Bardam sibi hostem esse dolet, 619 *et seqq.* Patriarchatum sibi dimittendum queritur, 619 d; 622 a, b. Pro Christodulo, qui per ebrietatem offenderat, deprecatur, 625 a, b. Michaellem Bulgariæ principem de officio principis docet, 627 *et seqq.* Michaeli Cæsari gratulatur, 718 a; ad omnes Orientis episcopos mittit Encyclicam, et probare quod non licet dicere Spiritum procedere a Patre et a Filio, sed a Patre solo, conatur, 722 *et seqq.* Ab exilio ad episcopos scribit, maia quibus obruitur referens, 742 *et seqq.* Amicitia accusatur, et conditionis, et divinarum legum contemptus, 742 d; 745 a; de pecunia reposita, 646 d. Libros sibi ablatos dolet, 746 b; 766 d; 767 a. Ad episcopos canonicas epistolæ mittit, 782 *et seqq.* Aquileiensi metropolitæ Spiritum a solo Patre procedere probare conatur, 798 *et seqq.* Erat in medicina peritus, 656 c. Phlebotomiam, contra aliorum medicorum sententiam, per ætatem præscribit, 859 a, b. Qualia dona ab ægrotis ejus ope convalescentibus desiderabat, *ibid.* Amici ejusdem mortem vehementer deplorat, 874 b, c. — Illius inimici: Alexander comes, 935 b; 958, 959; Baanes præpositus, 950 a; 951, 954; Bardas Cæsar, 626 c; Basilius imperator, 766; Joannes metropolitæ Nicomedie, 925 a; Joannes patricius, 935, 938, 943, 947; Manuel patricius, 935, 967; Metrophanes monachus, 886, 890; Paulus Cæsareus archiepiscopus, 859 a; Sabas anachoreta, 887; Sabas Pissadorum præfectus, 865; Theodorus Laodicensis, 826, 827; Zosimus monachus, 882, 885. — Illius amici: Athanasius monachus, 882, 885, 890; Dorotheus abbas, 867, 870; Eusebemon Cæsareus metropolitæ, 855, 856, 859, 851; Eustathius Antiochenus patriarcha, 822; Georgius diaconus, 875; Georgius Nicomedie archiepiscopus, 825, 833, 856, 846; Nicephorus monachus, 899, 902, 903, 906, 907, 915; Nicetas protospatharius, 882; Zacharias Chalcedonensis metropolitæ, 850, 851, 812, 851, 859.
- Pierius martyr, sanctorum institutionum doctor, 555 c; 594 a.
- Pietas, etiam dum irascitur, proximi sui commiserationem non abjicit, 294 a.
- Platonis scripta varia, et præsertim epistolæ, 862 b, c.
- Platum cæcum finxit Arisiophanes poeta, 958 a.
- Pœna merita pueros quoque decet, 782b. Pœna eorum est eadem quorum delicta non differunt, 146 c. Pœnas infligere frequentiores iracundi potius quam prudentis est, 674 a.
- Pœnitentia quæ sub afflictione nascitur, nullum avertit lucrum, 175 d.
- Polygamia, res turpissima et detestabilis, belluis conveniens, 687 b.
- Pontificatus, jugum ipsis angelis tremendum, 586 a, b.
- Potestatem quanto majorem quis obtinet, tanto majore virtute præcellere debet, 671 c.
- Principia duo, eaque sibi invicem opposita, dari in iis quorum voluntas in se libera illecebris mali non subjecta est, nec dicere nec opinari fas est, 159 c.
- Principis officium est, non tantum sui ipsius salutis habere rationem, sed et pari cura populo sibi concedito prospicere, 655 c. In principibus culpæ, vel etiam levissimæ, ut magnum flagitium omnium iudicio denotantur, 659 a. Principem oportet multiplici prædium esse probitate, 665 b; gravitatem et decorem præ se ferre, vultu, coma, vestitu, 666 d; imprimis sibi ipsi imperare debet, 675 b; nec familiariter nimis, nec nimis tumide cum plebecula se gerere, 679 c; miseris subvenire, 691 c, d; Deo gloriam ascribere prospere gestorum, *ibid.* Promptus ad renumerandum, tardus vero ad puniendum esse decet, 686 d; 687 a; 695 c. Vota pro principe, 695.
- Proditor qui beneficiis hostem afficit, 679 a. Proditor dum prodit amatur, ubi autem prodiderit, odio habetur, 682 a. Proditorum duo genera, *ibid.*
- Promethei fictas pœnas impiorum vera supplicia longe exsuperant, 946 d; 947 a, b.
- Promissa implenda, 682 b. Promittere aliquid vehementer cur non expedit, 685 a.
- Prophetam recipere in nomine prophetæ, 851 a, b. Prophetarum chorus in sacris oraculis quæ ediderunt, ut opus Dei et ministri boni compaeruerunt, 226 c.
- Providentiam adjuvat pœnitentia, 674 d.
- Proximi dilectio, et illa quidem perfecta, quid et in quo consistat, 662 c, d.
- Prudentes homines nec prosperis inflantur, nec dejectantur adversis, 694 b. Prudentis est quantocius ut collapsus resurgat, et lapsus sic suum instituat, ne deinceps labatur, 690 b.
- Prudentia quomodo acquirenda, 666 c.
- Pusillanimitas et timiditas fugienda, 907, 910.

R

- Redargutio qualis esse debeat, 966 c, d.
- Regnum Dei divisionem et separationem non admittit, 182 d.
- Reliquiæ sanctorum venerandæ, 654 c.
- Reipublicam præstat magis ex improba probam quam ex parva magnam facere, 674 a, b.
- Resurrectio est, quia mors, 650 a. Resurrectionem negabat Origenes, 646 a; an solæ animæ, an cum suis corporibus resurreatur, *ibid.* b.
- Reverentia in parentes semper adhibenda 750 c.
- Risus immoderatus constantiam et gravitatem contumelia afficit, 667 c.

S

- Sabas anachoreta, Photii inimicus, 887 c, d.
- Sabas Pissadorum hegumenus, Photii inimicus, 863 b.
- Sabbatorum jejunia an illicita, 725 d; 734 b.
- Sabellius, 290 b; 355 b; 590 b; 707. Ipse monstruosum Filiopaternalitatis commentum excogitavit, 294 b.
- Sacerdos an cum uxore sua a Barbaris violata cohabitare possit, 778 a, b, c. Sacerdotes an uxorem ducere liceat, 725 d; 726 a; 754 b; an baptizatos oleo ungere, 726 a, b.
- Sacrificia sacra nostra religionis spectant ad sacerdotes, 666 b. Sacrificium pulcherrimum, vita pura et animus rectus, *ibid.*
- Sadduceorum incredula et male sedula factio, 126 d; 253 b.
- Salmonens et de illo fabula, 718 b.
- Samosata, urbs Syriæ, ubi Manichæorum doctrina olim floruit, 15 b; 46 a.
- Sancta et Sancta sanctorum quæ ad Vetus pertinent Testamentum, non a malo orta sunt, 151 a, b. Sancti ante tribunal impiorum constituti, describuntur et laudantur, 890 c, d.

Saracenorum infantes an baptizandi in eorum regione et domibus, 779 a, b.

Sassanite monophysitæ, 715.

Scandalum quid, et quibus supplicis obnoxium, 750 b.

Scortia perdit corpus simul et animam, 122 a.

Scribarum et Phariseorum seniores, labiis se Deum colere dicentes, corde vero ab eo procul remoti, 110 d.

Scythianus hæreticus, patria Ægyptus, genere Saracenus, 54 a; quatuor lib. os composuit, *ibid.* b; unum quidem *Evangelium* appellavit; secundus, *Capitulum*; tertius, *Mysteriorum*; quartus *Thesaurus vite* inscribitur, 55 a.

Securitatem et portum qui nondum assecutus est, deterioris est conditionis eo, qui jam utrumque tenet, 212 a.

Seditiones quomodo sedandæ, 690 c, d.

Serapion Thimulianus contra Paulicianos scribit, 51 b.

Sergius Constantinopolitanus patriarcha, 595 a.

Sergius hæreticus, qui mutato nomine se Iychicum appellavit, Paulicianorum dicitur, 22 a; 70 b. Ab asseclis Deo exequabatur, 22 c. Patrem habuit Drynum, 62 c; a muliere quadam apostasie mysteriis initiatus, Antichristi prodromus efficitur, 65 b, c. Omnes qui ante fuerant impietate conspicui, pue i putabantur comparati cum illius varietate et capiosis moribus, 67 a. Pelle ovis lupum abscondens, mul is doctior pietatis et dux sa utus esse videbatur, 67 c. Ab Apostolo se mi sum esse præconem dicebat, 70 c; se Paracletum et Spiritum sanctum faciebat, *ibid.* Modò gigas, modò simia, nunc leo, nunc vulpes, modò ilium, modò alium morem simulans, 71 c. Illius scripta, 74 a. Ab impio hanc aperte scilicet, 74 b, c; securi percussus, diem obit extremam, 79 b.

Sergius magister et dromi logotheta; illi gratias agit Plotius quod illum roprehendisset, 927 b, c; 950 b.

Sergius protospatharius Photii frater; illum ad resipiscendum hortatur, 966 c.

Sermonis velocitas cavenda, 667 a.

Severus non tam debet esse princeps quam opinionem fovere severitatis, 674 a.

Sida, Pamphyliæ metropolis, 605 d.

Silvester papa, præsul insignis, ad synodum Nicænam mi di vicem gerentes, 651 b.

Siges, unus ex triginta æonibus quos fingebant Valentiniani, 159 a.

Sisinnius, Manetis discipulus, 42 b.

Sophronius monachus, 886 a.

Soros, loci nomen, unde sic dictus, 50 b.

Spiritus sanctus ex Patre procedit, testante ipso Filio, 282 a; hanc doctrinam sancierunt septem primæ synodi generales, 286 a, b. Spiritui admi non potest quidquam eorum quæ Filio et Patri insunt, 287 a. De Spiritu sancto Christi doctrina, 507 et seqq. Spiritus a Patre processio est perfecta, quoniam Deus perfectus ex Deo perfectio, 511, c, 727 a. Spiritus consubstantialis Patri, quia ex ipso procedit, consubstantialis Filio, non quia procedit, sed quia ex una indivisagae causa ab æterno simul eodemque ordine uterque prodiiit, 551 a. Spiritus si creatura est, certe et ille creatura fuerit, cuius Spiritus est, 635 c; probatur Spiritum esse Deum, 658 a, b. Spiritus sanctus a so o Patre procedit, 726 et seqq.; 798 et seqq.

Spyridion, synodo Nicænâ aderat, 651 a.

Stauratus, spatharocandidatus, insulæ Cypri præfectus, 985 c.

Stephanus martyr primus et propheta, 110 a.

Stupri duo genera esse possunt, quorum alterum mistum habet cum necessitate consensum, alterum omnino necessarium, 778 a, b.

Sycophante aspernandi, 626 d; 667 c; unica sycophantæ vox sepe civitates et domos subvertit, *ibid.*, d.

Symbolum Constantinopolitanum, 650 b, c.

Symeon justus, communem servatorem amplexus est, et illi benedixit, 115 c; 210 c, d; 565, 564.

Symeon, qui nomen ipse suum in Titum commutavit, Manicheorum doctor, 22 a, b; 59 d.

Synodi septem œcumenicæ, et varii hæretici ab illis damnati, 591 b, c, d; 594 a, b. Illorum locus, multitudo, præides una cum actionibus describuntur, 614 et seqq. 1^a Nicæna, 632, 654, 707, 708. 2^a Constantinopolitana, 1, 635, 658, 708, 709. 3^a Ephesina, 658, 659, 710, 741. 4^a Chalcedonensis, 642, 645. 5^a Constantinopolitana II, 615, 616. 6^a Constantinopolitana III, 647, 650. 7^a Nicæna II, 650, 651, 759, 742.

T

Taciturnitas prudentis viri longos sermones sæpe obstat, 866 c.

Tarasius ex ordine laico ad pontificatus fastigium pervenit, 602 c, d; 610 a; hic vir divinus plane et optimus

omnino, synodo Nicænâ II aderat inter doctores, 650 c; 759 c.

Tarasius Photii frater, 945 d; 953 c; 958 b; 959 b; illum de obitu filie sue consolatur, 970 et seqq.

Tarditas verborum cum confusione, stultum quid et imbelles denotat, 667 b.

Templum veteris instrumenti non solum sanctum erat, sed et sanctificandi vi pollebat, 107 c; 250 c, d. Tempus B. Mariæ in palatio a Basilio Macedone extractum describitur et laudatur, 567 et seqq. Tempia Deo et sanctis ejus secundum leges ecclesiasticas ædificanda, 686 a, b; illorum usus, *ibid.*

Tenebræ, quæ ratione tantum intelliguntur, ab initio tales fuerunt, neque permittunt ut illarum conditorem culpa vacare credamus, 87 c.

Tentationes tentantibus tentationes sunt; non tentantibus causant coronas, 954 d.

Tephrica urbs, quam Carbeas excitavit, 82 b.

Terebinthus, Scythiani hæretici discipulus, 55 a; e lecto ejectus, toto contritus corpore, moritur, *ibid.*, c.

Terræmotus Constantinopolim graviter affligit, 874 b.

Terrestria ad malum principium referri non possunt, et quare, 95 b, c; 99 a, b; 194, 195.

Testamentum vetus ad malum principium referri nequit, 125 et seqq.; 142 et seqq. Ex sancti Pauli textibus luride probatur, 150 et seqq.; item ex prophetis, 226, 227.

Thalassius Cesareæ episcopus, 610 b.

Theoctistus hegumenus, 865 d.

Theodoretus Antiochiæ episcopus, 650 d.

Theodorus hegumenus, 866 a, c.

Theodorus Laodicæ metropolita, 826 d; Photium deserit, 827 c; 835 c, d; 856 c; 846 a.

Theodorus Mopsuestiæ episcopus, damnatur, 591 d; 654 c; 710.

Theodorus Pauli hæretici filius, 51 c; 54 a.

Theodosius imperator, religiosus pietatis propugnator egregius exstitit, 638 b.

Theodosius junior, quem Romana respublica serenis oculis intuebatur, 642 a.

Theodosius monachus et anachoreta, 890 c; 891 b.

Theodotus, cultu impius, Baanistarum a Sergiotis cadem compescit, 75 b, c; 79 d.

Theodotus spatharocandidatus, 955 a.

Theognostus, vir sanctus, sanctarumque institutionum doctor, 555 c; 594 a.

Theologia gratiæ si semel ab ipsamet gratia subvertatur, nusquam firma poterit permanere, 505 c.

Theophanes monachus, 925 d.

Theophanus diaconus et protonotarius, 870 c.

Theophilus præpositus, 954 c, d.

Theophylactus patricius, dux Armeniacorum, 950 d; illum rogat Photius ut sycophantiam quendam, qui illum calumniaverat, manifestum faciat, 950, 951.

Thomas, Manetis discipulus, Evangelium suo nomine scripsit, 42 b.

Thomas Neocesariæ episcopus, ab imperatore judex hæreticorum constituitur, 78 a; ab Astasis obruncatur, *ibid.*, c.

Timocles, insignis mendaciorum promus condus, 959 d.

Timotheus Alexandriæ archiepiscopus, 655 a.

Titus, Bostrenorum episcopus, adversus Paulicianos scripsit, 51 b.

Trinitas omnium opifex, omnipotens, sanctissima, supersubstantialis substantia, 590 b; Trinitatis infinita natura, æque pertinet ad singulas tres personas, 709; in Trinitate neque majus neque minus, 710. Trinitatis uniformem et transcendentem divinitatem per fidem tanquam in speculo contuemur, 629 b; 650 a. In Trinitate si duo principia admittantur, inde polytheismi dogma impium irrepit, atque adeo atheismus, 291 a, b; 318 a.

Trypho præfectus, jussu imperatoris Constantinum hæreticum et ejus assecles prosequitur, 50 a, b.

Trypho, vir strenuus et presbyter. Manetem debellat, 45 c.

Turpiloqui vitanda, 667 c.

Tyranni suas injurias vindicant, alienas vero insuper habent; reges autem contra, 671 b; suam statuunt securitatem in discordia, 678 d.

Tzani Nicopolitanus, vir pius, animo manibusque strenuus, Sergium hæreticum securi percussit, 79 a, b.

U

Ulysses lingua magis quam manu valebat, 866 b, c.

Urbanitas multos lædit; contemptum potius paritquam gratiam, ideo a principe prudenti vitanda, 690 c.

V

Valentinus Evangelii verba ad-literat, 19 a; ilius portenta de æonibus et diis doctrina, 47 a.
 Vardanus (S.), martyr in Ardacensi provincia, 705.
 Venia quam longissime ab accusatione distinguitur, 884 c. Venia libenter concedenda, 895 d.
 Verba multa quæ simili efferuntur, forma vocis, similem sensum nullatenus exhibent, 531 b. Verba non meliorant actiones, sed per actiones verba licet interpretari, 751 c. Verbis et eloquentiæ non fidendum, 866 c.
 Veritas congressum odit mendacii, 827 d. Veritate nihil amicus, 595 d.
 Vigilius inclutus, pontifex Romanus, qui tunc aderat synodo, quæ œcumenicis decretis claruit, 566 c; 645 c.
 Vindicta non sumenda, et quare, 682 c.
 Vincentius presbyter, virtute clarus, in synodo Nicæna papæ vices gerebat, 631 b.
 Virtus, utcumque despectui habeatur, res inexpugnabilis, et apprimè utilis, 942 d; 953 a. Virtus bellica principem non tam excolit quam benignitas, 675 c.
 Vita præsens non luxu sed certaminibus transeunda, 822 b. Vita præsens si fuerit stadium, quæ ventura est præmiorum politia erit, 826 d. Vitæ præsentis molestiis non attendendum, 986 et seqq.
 Vituperio qui sint digni, 679 a.
 Vitus presbyter, virtute præditus, in synodo Nicæna, vicem papæ gerebat, 631 b.
 Vocibus Dominicis adversari, extremæ plenum est blasphemiae; 798 c.

Volubilitas verborum sine ulla dispositione vel ordine, furiosum quiddam et in-anum videtur, 667 b.
 Voluntati sepius non respondet possibilitas aut facultas; et voluntas ipsa sepe cum cognitione non conspirat, 662 b. Voluntas in laboribus suscipiendis prompta, involutionum telum frangit, 690, b.
 Voluptas fugienda, et quare, 675 b; 687 a, b.

Z

Zacharias Armenorum patriarcha; de synodo Chalcedonensi et de illius auctoritate ad illum scribit Photius, 705 et seqq.
 Zacharias Chalcedonensis archiepiscopus, Photii amicus, 830, 831, 842, 854. Medicamentum stomacho roborando inserviens illi mittit Photius, 839 b, c; 839 d.
 Zacharias, pontifex Romanus, virtute et doctrinis claruit, 567, 568, 574 b, c; 594 c.
 Zacharias sacerdos Veteris Testamenti, 114 c, d; 207 b. Spiritu Dei repletus, prophetizai, 115 a, b.
 Zacharias, qui, licet indignus, magisterium doctrinæ apud Paulicianos obtinuit, 22 a. Gægnæsi ex occulta commistione filius, 55 d. Unde inter Manichæos mercenarius dictus, 58 b, c.
 Zanares hæreticus, non pauca impietatibus suis humano generi damna importavit, 42 b.
 Zaruas, Manetis discipulus, 42 b.
 Zooras anathematizatur, 646 c.
 Zosimas monachus et anachoreta, 882, 883.
 Zosimus Sergii hæretici discipulus, 79 d.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

PHOTIUS PATRIARCHA CONSTANTINOPOLITANUS.

PARS SECUNDA. — OPERA DOGMATICA.	
Præfatio Christ Wolfii in libros iv contra Manichæos. 9	
LIBRI IV ADVERSUS MANICHÆOS.	15
Liber primus. — Narratio de Manichæis recens repul-	15
lantibus.	
Liber secundus. — Dubia et solutiones Manichæorum.	86
Liber tertius.	122
Liber quartus. — Contra repulstantem Manichæorum	122
errorem, ad Arsenium monachum presbyterum et præ-	
fectum sacrorum.	178
LIBER DE SPIRITUS SANCTI MYSTAGOGIA.	263
Præfatio J. Hergenroetheri.	263
DOCTRINA SEU MYSTAGOGIA DE SPIRITU SANCTO.	279
LIBELLUS CONTRA VETERIS ROMÆ ASSECLAS OSTENDENS SPI-	
ritum sanctum ex solo Patre procedere, non vero etiam	
ex Filio.	391
Pars altera ejusdem operis.	395
ANIMADVERSIONES HISTORICÆ ET THEOLOGICÆ IN LIBRUM DE	
Spiritu sancti Mystagogia.	399
PARS TERTIA. — OPERA PARÆNETICA.	542
Catalogus homiliarum quæ Mosquæ servantur.	542
Homiliæ.	547
Homilia prima. — In SS. Mariæ nativitatem.	547
Hom. II. — De Symeone Christum in ulnas suscipiente.	563
Hom. III. — De Eneomiis.	563
Hom. IV. — Encomium S. Athanasii.	575
Carmina.	575
Sticheron in S. Methodium Constantinopolitanum.	578
Monitum in odas sequentes.	577
Odæ tres in Basilium imperatorem.	578
PARS QUARTA. — OPERA HISTORICA.	586
EPISTOLARUM LIBRI TRES.	586
LIBER I. — Continet epistolas ad Romanos pontifices, ad	
patriarchas, ad episcopos, ad imperatores et ad prin-	
cipes.	586
Epistola prima. — Nicolæ papæ.	594
II. — Eidem Nicolæ papæ.	594
III. — Ad Orientales patriarchas et œconomum eccle-	
sie Antiochenæ.	618
IV. — Bardæ magistro, patricio et europalate.	618
V. — Eidem, deprecatio pro Christodulo a seculis qui	
periclitabatur.	622
VI. — Bardæ magistro, patricio et europalate, pro	
clerico Blasii in periculis constituto.	625
VII. — Bardæ Cesari.	628
VIII. — Ad Michaelum Bulgarie principem; de officio	
principis.	628

IX. — Ad Zachariam patriarcham Armenorum.	703
X. — Ad Asutium principem Armenorum.	714
XI. — Michaeli imperatori a Deo coronato.	718
XII. — Eidem.	719
XIII. — Encyclica ad archiepiscopales thronos per	
Orientem obtinentes.	722
XIV. — Ad episcopos, ab exilio suo.	742
XV. — Ab exilio, ad episcopos similem passos perse-	
cutionem.	763
XVI. — Plissimo et maximo regi Basilio.	766
XVII. — Eidem.	771
XVIII. — Leoni Calabrie archiepiscopo, Responsa ca-	
nonica.	771
XIX. — Ad episcopos epistola canonica.	782
XX. — Ad eosdem.	787
XXI. — Ad eosdem.	787
XXII. — Ad eosdem.	790
XXIII. — Ad eosdem.	791
XXIV. — Ad archiepiscopum et metropolitam Aquileien-	
sem.	791
LIBER II. — Continet epistolas ad episcopos, clericos,	
monachos, sanctimonialia, plerumque familiares, commen-	
datias aut consolatorias.	821
Epistola prima. — Joanni metropolitæ Heracleæ.	822
II. — Eustathio patriarchæ Antiocheno.	822
III. — Joanni metropolitæ Nicomediæ.	823
IV. — Ignatio Sophorum episcopo.	825
V. — Georgio Nicomediæ metropolitæ.	825
VI. — Joanni Heracleensi metropolitæ, cum per Arme-	
niam defecto ageretur.	826
VII. — Theodoro metropolitæ Laodiceæ.	826
VIII. — Ignatio Sophorum episcopo.	826
IX. — Theodoro metropolitæ Laodiceæ.	827
X. — Eidem.	827
XI. — Eidem.	827
XII. — Eulampio archiepiscopo sceuophylaci.	827
XIII. — Antonio Bosphori archiepiscopo.	827
XIV. — Zacharie Chalcedonis metropolitæ.	830
XV. — Eidem.	831
XVI. — Gregorio Syracusæ archiepiscopo.	835
XVII. — Ignatio metropolitæ Claudiopolitano.	835
XVIII. — Michaeli Mytilenæ metropolitæ.	836
XIX. — Eusebemoni et Georgio metropolitæ.	836
XX. — Theodoro metropolitæ Laodiceæ.	835
XXI. — Eidem.	835
XXII. — Euthymio Catanensi metropolitæ.	838
XXIII. — Georgio metropolitæ Nicomediensi.	838
XXIV. — Theodoro metropolitæ Laodicensi.	838
XXV. — Eusebemoni Cesaræ archiepiscopo.	836
XXVI. — Paulo Cesaræ archiepiscopo lapsa.	839
XXVII. — Zacharie metropolitæ Chalcedonis.	839

XXVIII. — Eulampio archiepiscopo et scenophylaci.	839	CII. — Theophani monacho.	925
XXIX. — Eusebemoni archiepiscopo Casarea.	839	Liber III. — Continet epistolas ad officiales laicos et magistratus seculares.	927
XXX. — Zachariae metropolitae Antiocheni.	842	Epistola prima. — Joanni spathario et Peloponnesi duci.	927
XXXI. — Theodoro metropolitae Laodicensi.	846	II. — Sergio magistro et Dromi logothetae.	927
XXXII. — Amphilochio metropolitae Cyzici.	846	III. — Basilio patricio, urbis praefecto.	927
XXXIII. — Georgio metropolitae Nicomediae.	846	IV. — Sergio magistro et logothetae.	930
XXXIV. — Georgio metropolitae Nicomediae, cujus clericos peregre diem clauserat extremam, post ordinationem ipsius ad presbyteratum.	846	V. — Eliae protospathario.	930
XXXV. — Eusebemoni Casarea archiepiscopo.	850	VI. — Theophylacto patricio, et duci Armeniacorum.	930
XXXVI. — Paulo metropolitae Laodiceae.	851	VII. — Pantoleonti protospathario.	931
XXXVII. — Eidem.	851	VIII. — Leonti spathario, cognominato Draconi.	934
XXXVIII. — Eidem.	854	IX. — Joanni spathario, Chrysocheri.	934
XXXIX. — Zachariae metropolitae Chalcedonis.	854	X. — Leonti logothetae Madiam.	934
XL. — Paulo metropolitae Laodiceae.	858	XI. — Alexandro comiti.	935
XLI. — Zachariae metropolitae Chalcedonis.	859	XII. — Basilio quaestori.	935
XLII. — Michaeli Mitylenes metropolitae.	859	XIII. — Joanni patricio et sacellario.	935
XLIII. — Eidem.	859	XIV. — Joanni patricio et sacellario per Angurios.	938
XLIV. — Amphilochio Cyzici metropolitae.	862	XV. — Anastasio tributi collectori.	938
XLV. — Joanni metropolitae Heracleae.	865	XVI. — Eidem.	939
XLVI. — Sabae Pissadorum hegumeno.	865	XVII. — Eidem.	939
XLVII. — Theotisto hegumeno.	865	XVIII. — Galatoni a secretis.	939
XLVIII. — Theodoro hegumeno.	866	XIX. — Joanni spathario.	942
XLIX. — Eidem.	866	XX. — Michaeli patricio et sacellario.	942
L. — Nicolao hegumeno monasterii Sancti Nicephori.	867	XXI. — Arsenio monacho.	942
LI. — Dorotheo hegumeno monasterii Cedraurorum.	867	XXII. — Joanni patricio, et Graeciae duci.	943
LII. — Eidem.	870	XXIII. — Bardae patricio, et Macedoniae duci.	943
LIII. — Georgio diacono et hospitalario.	870	XXIV. — Joanni patricio et sacellario apud Angurios.	943
LIV. — Eidem.	870	XXV. — Tarasio patri.	943
LV. — Theophani diacono et protonotario.	870	XXVI. — Joanni spathario.	946
LVI. — Georgio diacono et hospitalario.	871	XXVII. — Constantino spathario Tyrreni generis perversis moribus praedito.	946
LVII. — Eidem.	871	XXVIII. — Leonti, qui cum esset logotheta, monachus fiebat, et affecto merore ab amico.	946
LVIII. — Eidem.	871	XXIX. — Basilio exactori.	946
LIX. — Gregorio diacono et chartulario Amasiano.	871	XXX. — Michaeli, protospathario.	947
LX. — Eidem.	874	XXXI. — Joanni patricio et sacellario apud Angurios.	947
LXI. — Eidem.	874	XXXII. — Baanae praeposito et patricio.	950
LXII. — Georgio diacono et cublicusio.	875	XXXIII. — Joanni patricio et Graeciae duci.	950
LXIII. — Damiano xenodocho.	875	XXXIV. — Leonti et Galatoni fratribus et a secretis.	950
LXIV. — Gregorio diacono et chartulario.	875	XXXV. — Damiano hospiti.	951
LXV. — Georgio diacono et orphanotropho.	878	XXXVI. — Michaeli protospathario.	951
LXVI. — Anastasio presbytero et bibliothecario Romano.	878	XXXVII. — Nicetae protospathario.	951
LXVII. — Damiano xenodocho.	879	XXXVIII. — Baanae praeposito et patricio.	951
LXVIII. — Paulo monacho lapso.	879	XXXIX. — Theophilo praeposito.	954
LXIX. — Monacho E. collapsio.	879	XL. — Eliae protospathario.	954
LXX. — Athanasio monacho et anachoretae.	882	XLI. — Theophilo protospathario.	954
LXXI. — Zosimae monacho et anachoretae.	882	XLII. — Theodoto spatharocandidato.	955
LXXII. — Athanasio monacho, et anachoretae.	882	XLIII. — Joanni patricio et sacellario apud Angurios.	955
LXXIII. — Eidem.	883	XLIV. — Tarasio patricio fratri.	955
LXXIV. — Barnabae monacho.	885	XLV. — Manuelli patricio.	955
LXXV. — Sophronio monacho.	886	XLVI. — Joanni protospathario, et Drungario Ploimi.	958
LXXVI. — Metrophani monacho apostatae.	886	XLVII. — Tarasio fratri.	958
LXXVII. — Eidem.	886	XLVIII. — Basilio quaestori.	958
LXXVIII. — Euthymio monacho collapsio.	886	XLIX. — Alexandro comiti.	958
LXXIX. — Marco Siculo monacho collapsio.	887	L. — Tarasio patricio fratri.	959
LXXX. — Sabae anachoretae, cum apostatis immorato.	887	LI. — Pantaleonti spathario.	959
LXXXI. — Athanasio monacho et anachoretae.	890	LII. — Constantino notario.	959
LXXXII. — Metrophani monacho et anachoretae.	890	LIII. — Joanni patricio.	962
LXXXIII. — Theodosio monacho apostatae.	890	LIV. — Mariano patricio et domestico scholarum.	963
LXXXIV. — Eidem.	891	LV. — Eidem.	963
LXXXV. — Acacio monacho et medico.	895	LVI. — Theophilo spathario et sacellario.	966
LXXXVI. — Eidem.	898	LVII. — Eliae spathario et Drungario Ploimi.	966
LXXXVII. — Isacio monacho.	898	LVIII. — Sergio spathario fratri.	966
LXXXVIII. — Metrophani monacho et hesychastae e Sicilia.	898	LIX. — Theophylacto spathario.	967
LXXXIX. — Arsenio monacho, presbytero et anachoretae.	898	LX. — Manuelli patricio.	967
XC. — Nicephoro philosopho monachum agenti.	899	LI. — Leonti et Galatoni fratribus, a secretis.	967
XCI. — Nicephoro philosopho monacho.	902	LII. — Arsaber spathario.	970
XCII. — Athanasio monacho et anachoretae.	902	LXIII. — Tarasio patricio, fratri, de obitu filiae suae consolatoria.	970
XCIII. — Arsenio monacho anachoretae.	902	LXIV. — Constantino notario.	982
XCIV. — Nicephoro philosopho, monasticam vitam amplexo.	903	LXV. — Nicetae spathario, et de rebus privatis pro metropolitae Cyzici et Laodiceae agenti.	982
XCV. — Arsenio monacho et anachoretae, postquam dimissi ad illum fuerant qui, de Bulgaria profecti, vitam monasticam ingredi cupiebant.	903	LXVI. — Stauratio spatharocandidato, praefecto insulae Cyprae.	983
XCVI. — Nicephoro philosopho monacho.	906	LXVII. — Quod non oporteat ad praesentes vitae molestias attendere.	986
XCVII. — Eidem.	906	Animadversiones Ang. Mai de erroribus Montacuti in edendis Photii epistolis.	986
XCVIII. — Eidem.	907	Index rerum et verborum analyticus.	991
XCIX. — Eidem.	907		
C. — Eidem.	915		
CI. — Eusebiae monachae et hegumense, de sororis obitu consolatoria.	918		

